

COMPENDIVM IVRIS CIVILIS ENVCLEATI,

IN QVO REIICIUNTUR OMNIA,
Quæ à iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus
Imperij mutatione, contrario vsu derogata sunt.

VNIVERSVM OPVS NVNC PRIMVM TYPIS COMMISSVM,
In quinquaginta libris absolvitur.

Institutionum autem methodum, ut licuit & fieri potuit, sequitur.

In septem partes diuisum & explicatum.

Agit prima pars de Iure naturali & ciuili, & de personis.
Secunda, de Rebus, & illarum acquisitione singulariter.
Tertia, de Acquisitione ex vniuersitate, ac ex testamento.
Quarta, de Successione vniuersali ab intestato, de feudis, ac de dotibus.
Quinta, de Obligationibus, & contractibus vniuersis,
Sexta, de Actionibus, exceptionibus, & interdictis.
Septima, de Iudicijs, prius de priuatis, posterius de Publicis.

AVCTORE FRANCISCO GRATIANO DE GARZATORIBVS
I. C. ET CANONICO VICENTINO.

Cum rerum summis, & Indice locupletissimo:

CVM PRIVILEGIO ILLVSRISSIMI SENATVS VENETI.

VENETIIS, Apud Fœlicem Valgrisium. M D LXXXII.

COMPENDIUM

VARIS CIVILIS ENCYCLAE

IN QVO EFFICIVITVR OMNIA

QVAE IN CIVILI, NONNOLIS IUSTITIAE CONSTITUTIONIBUS

IMPERII, REIPUBLICAE, CONTRARIO VTDICANTUR IURIS

UNIVERSVM OPVS NUNC PRIMUM TYPIS COMPOSITVM

IN COMPOSITISSIMIS LIBRIS ABSOLVITVR

INSTITUTIONES, AUTEM NUNCUPANTUR, ET IURIS ET NON POTH, IURIS

IN IURIS POTES, IURIS ET EXPLICANTUR

QVAE PRIMUM IURIS DE IURIS IURIS ET DE PERSONIS

DE IURIS, DE IURIS, DE IURIS, DE IURIS

DE IURIS, DE IURIS, DE IURIS, DE IURIS

DE IURIS, DE IURIS, DE IURIS, DE IURIS

DE IURIS, DE IURIS, DE IURIS, DE IURIS

DE IURIS, DE IURIS, DE IURIS, DE IURIS

DE IURIS, DE IURIS, DE IURIS, DE IURIS

AUCTORE FRANCISCO GRATIANO DE GARZATONIS

L. C. ET CANONICO VICENTINO

COM REVERENDISSIMO, ET IURIS IURIS

COM PRIVILEGIO ILLVSTRISSIMI SENATUS VENETI

VIN CENT

VENETIIS, Apud Iacobum Valgriffum, M. D. LXXXII

AD RODVLPHVM II.
ROMANORVM IMP.
MAXIMVM.

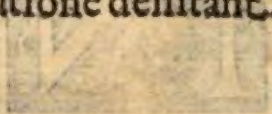
FRANCISCVS GRATIANVS
de Garzatoribus, I. C. Vicentinus S.

Emini dubium est, Cæsar Opt. Max. quin Iustinianus Imperator, iurisq; antiqui Compilatores, & Codicis, & Pandectarum libros, sine glossis (cum sint prohibitæ) legendos, docendosq; esse existimauerint. Quapropter manifestè constat, tunc glossas compositas fuisse, cùm lingua Latina, ob multam hominum turbam, ex barbaris nationibus in Urbem confluentem, illius commercio contaminata, imò & in barbaram propemodum versa esset, ita ut magno, longove labore intelligerent. Etenim quo tempore Iustinianus ius ciuile enucleauit, Gothi Italiæ dominabantur, quibus à Narsete expulsis, ob eiusdem ab Imperatore defectionem, Longobardi successere: qui cùm ibidem, ducentos, & amplius annos regnassent, à Carolo Magno deniq; Desiderio eorum Rege capto superati, expulsiq; fuere, vnde hisce causis deperdita lingua Latina, alijsque legibus introductis vsque ad Lotharium II. Imperatorem, ius ciuile Romanorum, neque obseruabatur, neque docebatur. ipse enim anno salutis

DECECE XXXVIII. Romanas leges publicè legi, atq; adeò secundum earum dispositionem ius dici præcepit: nullasq; glossas ante MDD. adscriptas fuisse constat: tantopere enim, & tanto temporis intervallo Iustiniani edictum omnes verebantur. Quamobrem cupiens ego sua leges puritate doceri, easq; præfertim, quæ sint in usu, omisis ijs, quæ tantum pro historia feruiant, hoc ius Septem Partibus distinctum enucleare decreui, vt adolescentes, qui ad legalem scientiam se accingunt, post terminos iuris, atq; Institutionum elementa, congruo eodem Institutionum ordine, totum ius aggrediantur, cum nullus omnino habeatur ordo, neque in Codice, neque in Digestis Institutionibus consonus; imò Codicis, & Digestorum ordo, inter se aduersatur & glossæ huic culpæ haud prouiderunt, sed potius confusionem maximam introduxerunt. Nam Doctores glossas sequentes, sumpta ab ijs occasione, materiam vnius loci, in alium transportarunt, atque composuerunt Repetitiones. Cum igitur ius ciuile vniuersum, quod non sine multis vigilijs enucleatum, atque ad breuem quandam methodum redactum, typis commendauerim: visum est mihi in lucem prodire non posse, absque ipsius Imperatoris auspicio, cum ille in primis legum ciuiliū autor, & vindex censeatur. Quæ res facîle potuit me compellere, vt opus hoc tibi dicarem ac deuouerem. Verum illud prætereà accessit, quod singulari quodam seruitutis, ac venerationis vinculo, videatur esse familia mea Imperatoriæ obstricta Maiestati. Nam Gratius, quem nos primum familiæ nostræ autorem memoramus, cum Henrici VII. auspicio secutus, in Italiam venisset, atq; in agro Vicentino consedisset ad arcem Beluicini, eandem à Cæsaris liberalitate dono tulit, non minimum præclaræ confusionis indicium, cum per illam primus pateat Vicentiam, atq; adeo in vniuersam Italiam ingressus. Mox verò Magnanimus Imperator Fridericus III. qui Maiestati tuæ tritauus habetur haud pœnitendus, Baptistam Gratianum agnatum meum nonne Comitem Palatinum creauit, & continuum commensalem elegit, plurimisq; beneficijs, & ornamentis decorauit? Vt iam

eximius quidam Imperatorum in hanc familiam amor, & munificentia, huius autem hæreditaria fides, & obseruantia semper illuxerit. Haudquaquam igitur hoc grati animi officium mihi omittendum fuit, vt me tantorum beneficiorum memorem gratumq; significarem. Porro Cæsareæ Maiestatis erit, hæc equi boniq; facere, ac munus non donantis imbecillitate metiri, sed eiusdem ingenio, ac voluntate, atque ipsius operis dignitate, quam summis Imperatoribus refert acceptam. Quod si à Clementissimo Imperatore impetrauero, facile confido fore, vt qui labori nostro partim imperitia, partim animi morbo compulsi, detrahare contenderunt, Cæsareæ autoritati acquiescant, eiusq; lumine perterriti, ac veluti diuino quodam fulmine perculsi, obstupescant, & ab obtrectatione desistant.

AD LECTORES.

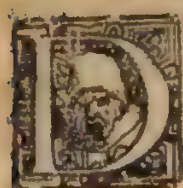

NON omnia possumus omnes, candide Lector, si quos igitur errores inuenies impressoris culpa id a quo animo feras, cum facile sit cum tui iudicio, tum testibus authenticis loca videndo, eos corrigi. Author enim adesse non potuit, & typographi, & qui typis interfuerunt sibi ipsis defuerunt, & quam tale ac tantum opus exigit diligentiam non adhibuerunt. Quinetiam non est cur ignores, ipsius Authoris mentem haud esse (ut multi autumant) & glossas, & Doctorum commentaria hoc opere abrogare velle, imò iuri operam dari posse existimat, non solum veteri eorundem ordine, verum etiam hac textus simplici lectione ab adolescentibus praesertim iuris studiosis, & alijs quibuscunque personis, cum legislatorum sit opinio, ignorantia iuris neminem excusari. Scito insuper non deesse, qui huic methodo sese opponant dicentes, seruorum, aliarumq; rerum omissam materiam, utilem ac necessariam esse, cum multis locis serui existant, tum leges de ijs disponentes in argumenta seruiant: quibus facile responderi potest, quòd licet hodie serui sint, non sunt eiusdem generis, de quo leges loquuntur, et ubi sunt ius, municipale obseruatur. Huc accedit etiam, quòd omnes leges de ijs disponentes, quae accommodari potuerunt, mutato nomine serui in filium, vel animal, inserta sunt. Quid quod considerandum est, quod ars longa est, vita breuis, & confusio, quae viget, in causa est, ut paucarum legum scientiam iuuenes consequantur: rectius enim est maximam legum partem, quae in foro iudicijsq; versantur probe tenere, quam materiam haud vsitatam sectando fructum utilitatemve maximam amittere.

Ex Tomo Primo INDEX TITVLORVM

a, primam, b, verò secundam faciem demonstrat.

LIBER PRIMVS;

E iustitia & iure Tit.i.	car. 1. a
De iure naturali gentium, & civili Tit. ii.	1. b
De legibus, senatusconsultis, cōstitutionibusq; principiū Tit. iii.	2. b
De consuetudine Tit. iii.	3. b
De statu hominum Tit. v.	3. b

De iure personarum Tit. vi.

4. a

Liber Secundus.

De patria potestate Tit. i.	4. b
De nuptiis Tit. ii.	5. a
De naturalibus liberis Tit. iii.	6. a
De adoptionibus Tit. iii.	7. a
Quibus modis ius patrie potestatis soluitur Tit. v.	9. a
De ingratulis liberis Tit. vi.	10. b

Liber Tertius.

De liberis agnoscendis & alendis à parentibus Tit. i.	11. a
De inspiciendo ventre, & de ventre in possessionem mittendo Tit. ii.	13. a
Si ventris nomine mulier in possessionem missa eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicatur Tit. iii.	15. a
Si mulier ventris nomine in possessione calumniae causa esse dicatur Tit. iii.	15. a
De liberis exhibendis vel deducendis Tit. v.	15. b
De emancipato edicto Tit. vi.	16. b

Liber Quartus.

De tutelis Tit. i.	19. a
De testamentaria tutela, & qui testamento tutores dari possunt Tit. ii.	19. a
De legitimis tutoribus Tit. iii.	20. b
De capitis diminutione Tit. v.	21. b
De legitima parentum tutela Tit. vi.	22. a
De fiduciaria tutela Tit. vii.	22. b
De damno tutore Tit. viii.	23. a
In quibus casibus tutorem habenti tutor detur Tit. ix.	24. a
Qui petant tutores, & de poena matris non petentis Tit. x.	24. b
Si contra matris uoluntatem tutor datus sit Tit. xi.	25. b

Liber Quintus.

De auctoritate tutorum Tit. i.	26. a
De in litem dando tutore, uel curatore Tit. ii.	27. b
De institutione tutorum Tit. iii.	28. a
De testamentaria tutela Tit. iv.	28. b
De testamentaria tutela Tit. v.	22. b
De testamentaria tutela Tit. vi.	22. b
De testamentaria tutela Tit. vii.	22. a
De testamentaria tutela Tit. viii.	22. b

A De con-

Index.

De contraria & vtili actione tutelæ Tit.ix.	39.a
De eo, qui pro tutore negotia gessit Tit.x.	40.a
Quod falso tutore auctore gestum esse dicetur Tit.xi.	40.b
<u>Liber Sextus.</u>	
De curatoribus Tit.i.	41.b
De curatoribus furioso, prodigo, & aliis extra minores dandis Tit.ii.	42.b
De administratione & periculo curatorum Tit.iii.	45.a
De fideiussoribus, & nominatoribus tutorum & curat. Tit.iiii.	47.a
Si mater indemnitatem promisit Tit.v.	47.b
De hæredibus tutorum & curatorum Tit.vi.	47.b
De in litem iurando Tit.vii.	48.b
Si tutor vel curator vctigalia conducat Tit.viii.	48.b
Si tutor vel curator non gesserit Tit.ix.	48.b
De interesse pupillis adultisve debito Tit.x.	49.a
<u>Liber Septimus.</u>	
De satisfactione tutorum vel curatorum Tit.i.	50.b
De magistratibus conueniendis Tit.ii.	52.b
De excusationibus tutorum & curatorum Tit.iii.	54.a
Si tutor vel curator falsis allegationibus excusatus sit Tit.iiii.	60.a
De suspectis tutoribus & curatoribus Tit.v.	60.b

FINIS PRIMAE PARTIS.

Secunda Pars.

Liber Primus.

De rerum diuisione Tit.i.	1.a
De acquirendo rerum dominio Tit.ii.	2.a
De acquirenda, vel omittenda possessione Tit.iii.	7.b
<u>Liber Secundus.</u>	
De rebus corporalibus & incorporalibus Tit.i.	13.b
De seruitutibus Tit.ii.	13.b
De seruitutibus rusticorum prædiorum Tit.iii.	17.a
De seruitutibus urbanorum prædiorum Tit.iiii.	20.b
Quemadmodum seruitus amittatur Tit.v.	33.b

Liber Tertius.

De usufructu & quemadmodum quis utatur fruatur Tit.i.	25.b
De usufructu ad crescendo Tit.ii.	30.a
De usufructu earum rerum quæ usu consumuntur Tit.iii.	31.a
Vsufuctuarius quemadmodum caueat Tit.iiii.	32.a
Quibus modis usufructus amittatur Tit.v.	35.a
De usu & habitatione Tit.vi.	35.b

Liber Quintus.

De usucapionibus Tit.i.	37.a
De quadrienniali præscriptione Tit.ii.	41.b
De usucapione pro emptore Tit.iii.	41.b
Pro hærede uel pro possessore Tit.iiii.	43.b
Pro donato Tit.v.	43.b

Pro

Titulorum.

Pro dote Tit.vi.	44.a
Pro derelicto Tit.vii.	44.a
Pro legato Tit.viii.	44.b
Pro suo Tit.ix.	44.b
De grandi legenda Tit.x.	45.a
De prescriptione xxx. vel xl. an. Tit.xi.	45.a
In quibus causis cessat vfucapio, & longi temporis prescriptio Tit.xii.	47.b
Quis non obliuatur longi temporis prescriptio Tit.xiii.	49.a
Seductus creditorem Tit.xiiii.	49.b
Nisi Dominica vel templorum vindicatio temporis exceptione submo- ueatur Tit.xv.	50.a

Libri Quinti.

De donationibus causa mortis Tit.i.	50.b
De donationibus inter vivos Tit.ii.	53.a
De donationib. que sub modo, vel sub conditione, vel ex certo tempore conferuntur Tit.iii.	57.a
De reuocandis donationibus Tit.iiii.	57.b
De donationibus propter nuptias Tit.v.	58.a

Libri Sexti.

De bonis que liberis in potestate constitutis ex materno vel aliter adquirun- tur, & eorum administratione Tit.i.	60.a
--	------

FINIS SECVNDÆ PARTIS.

Tertia Pars.

Libri Primus.

De testamentis ordinandis Tit.i.	1.a
De militari testamento Tit.ii.	3.b
Quibus non est permillum facere testamenta Tit.iii.	6.b
De exheredatione liberorum Tit.iiii.	7.b

Libri Secundus.

De his que in testamento delentur Tit.i.	12.a	Non admiretis hunc. 4. Tit esse eundem cum 2. vt in fine operis notatum est.
Quibus modis testamenta infirmantur Tit.ii.	13.a	
De heredibus instituendis Tit.iii.	16.a	
De conditionibus institutionum Tit.iiii.	11.b	
De heredum qualitate & differentia Tit.v.	22.a	
De iure deliberandi, & inuentari conficiendo Tit.vi.	23.a	
De acquirenda hereditate Tit.vii.	25.a	
De conditionibus institutionum Tit.viii.	32.a	
De diuisione successionis à testatore Tit.ix.	34.b	
De vulgari substitutione Tit.x.	34.b	
De pupillari substitutione Tit.xi.	36.a	

Libri Tertius.

Quemadmodum testamenta apperiantur Tit.i.	41.a
De edicto Diui Hadriani tolendo, & quemadmodum scriptus hæres in pos- sessionem mittatur Tit.ii.	42.b

Index

De his qui ante apertas Tabulas hæreditas transmittunt Tit. iiii.	42.b
Si quis omiſſa cauſa teſtamenti ab inteſtato uel alio modo poſſideat hæreditatem Tit. iiii.	43.a
Liber Quartus.	
De legatis Tit. vnicus	46.b
Liber Quintus.	
De Annuiſ legatiſ Tit. i.	76.b
De uſu, & uſuſfructu, & reditu, & habitatione per legatum uel fideicommiſſum datiſ Tit. ii.	48.a
De ſeruitute legata Tit. iiii.	80.b
De dote relegata Tit. iiii.	81.b
De optione uel electione legata Tit. v.	82.a
De tritico uino, uel olio legato Tit. vi.	83.a
De inſtrumento uel inſtrumento legato Tit. vii.	84.a
De peculio legato Tit. viii.	86.b
De penu legato Tit. ix.	87.a
De ſupelleſtile legata Tit. x.	68.a
De Alimentis uel cibariis legatiſ Tit. xi.	69.a
De Auro Argentis, mundo, ornamentis, ueſte uel ueſtimentis & ſtatuiſ legatiſ Tit. xii.	91.a
De liberatione legata Tit. xiii.	96.b
Liber Sextus.	
De ademptione legatorum uel transferendiſ legatiſ Tit. i.	100.b
De regula Catoniana Tit. ii.	103.a
De hiſ qui ſibi adſcribunt in teſtamentis & que pro noſ ſcriptis habentur Tit. iiii.	103.a
De hiſ que ut indigniſ auferuntur Tit. iiii.	103.b
De caducis tollendiſ Tit. v.	106.a
Ad legem falcidiam Tit. vi.	107.a
Si cui pluſquam per legem falcidiam licuerit legatum eſſe dicatur Tit. vii.	117.b
Liber Septimus.	
De fideicommiſſariis hæreditatibuſ Tit. i.	119.b
De ſinguliſ rebus per fideicommiſſiſ relictiſ Tit. ii.	129.a
De falſa cauſa adiecta legato uel fideicommiſſo Tit. iiii.	142.b
De hiſ que ſub modo legata, ſeu fideicommiſſa relinquuntur Tit. iiii.	142.b
De conditionibuſ inſertiſ tam in legatiſ quam fideicommiſſiſ Tit. v.	143.a
De ademptione fideicommiſſorum Tit. vi.	143.a
Ad Senatuſconſultum Trebellianum Tit. vii.	144.a
Liber Octauus.	
Quando dieſ legatorum uel fideicommiſſorum cedat Tit. i.	151.b
Ut legatorum, ſeu fideicommiſſorum ſeruandorum cauſa caueatur Tit. ii.	154.a
Ut in poſſeſſionem legatorum uel fideicommiſſorum ſeruandorum cauſa eſſe liceat Tit. iiii.	156.b
De iure codicillorum Tit. iiii.	158.b

FINIS TERTIAE PARTIS.

Titulorum.

Quarta Pars.

Liber Primus.

Si Tabula testamenti nulla exstabit Tit.i.	1.a
De successione ab intestato Tit.ii.	1.b
De suis & legitimis heredib. Tit.iii.	3.a
Communia de successione Tit.iiii.	3.b
De acquisitione per arrogationem Tit.v.	4.a
Vnde vir & vxor Tit.vi.	4.b

Liber Secundus.

De gradibus & affinitatibus, & eorum nominibus Tit.i.	5.a
De speciebus & nominibus cognatorum secundum septem gradus Tit.ii.	6.a

Liber Tertius.

De bonis damnatorum Tit.i.	10.b
De bonis eorum qui mortem sibi conciuerunt Tit.ii.	11.a
De iure fisci in successione ex bonis damnatorum Tit.iii.	11.a
De his qui se deferunt Tit.iiii.	11.b
Siquis aliquem testari prohibuerit, vel coegerit Tit.v.	12.b
De iure fisci Tit.vi.	13.a

Liber Feudorum qui est Quartus.

Quartæ Partis.

Prima Pars Feudorum.

Constitutiones feudorum, de iis qui feudum dare possint, & qui non & qualiter acquirantur, & retineantur Tit.i.	17.b
De feudo guardiæ & Castaldiæ Tit.ii.	18.a
De pignore dato feudo quid iuris sit Tit.iii.	18.a
Qui successores dare feudum teneantur Tit.iiii.	18.a
De feudi cognitione Tit.v.	18.b
Quibus modis feudum constitui potest Tit.vi.	18.b
Quid sit inuestitura Tit.vii.	18.b
Per quos fiat inuestitura, & per quos recipiatur Tit.viii.	19.a
Quid precedere debeat an inuestitura vel fidelitas Tit.ix.	19.a
Qualiter iurare debeat vassallus Domino fidelitatem Tit.x.	19.b
De forma fidelitatis Tit.xi.	19.b
De noua forma fidelitatis Tit.xii.	19.b
De inuestitura, de re aliena facta Tit.xiii.	20.a
Quis dicatur, Dux Marchio Comes, Capitaneus, vel Vassallus Tit.xiiii.	20.b
De clerico qui inuestituram facit Tit.xv.	20.b
De feudo non habente propriam feudi naturam Tit.xvi.	20.b
Quo tempore miles inuestituram petere debeat Tit.xvii.	21.a
De feudo dato inuicem legis commissorie reprobari Tit.xviii.	21.a
De viti Mediolanensium secundum quosdam Tit.xix.	21.a

Secunda Pars Feudorum.

De successione feudi Tit.i.	21.b
Si quis	

Index

Si quis inuestitus fuerit de feudo item, qui successores teneantur Tit. ii.	21. b
De feudo Marchiæ vel Ducatus, vel Comitatus Tit. iii.	22. a
An Maritus succedat uxori in Beneficio Tit. iii.	22. a
Constitutiones feudales Domini Lotharii, Imp. quas Ante Ianuam, B. Petri in Ciuitate Rom. condidit obseruandas. Tit. v.	22. a
De beneficio fratris & qualiter frater in beneficium fratris succedat. Tit. vi.	22. b
Quemadmodum feudum ad filiam pertineat. Tit. vii.	22. b
De successione fratrum, vel gradibus succedentium in feudo. Tit. viii.	22. b
De fratribus de nouo beneficio inuestitis. Tit. ix.	23. a
De inuestitura quam Titius accepit à Sempronio. Tit. x.	23. a
De eo qui sibi, vel heredibus suis masculis & sceminis inuestituram accepit. Tit. xi.	23. a
De vasallo, decrepitæ ætatis qui feudum refutauit, & filii inuestiterunt. Tit. xii.	23. b
De inuestitura in maritum facta. Tit. xiii.	23. b
De filiis natis & matrimonio ad morganaticum contracto. Tit. xiiii.	23. b
De feudo scemina. Tit. xv.	24. a

Tertia Pars Feudorum.

Si de inuestitura feudi iuerit controuersia. Tit. i.	24. a
De contentione inter Dominum & fidelem de inuestitura feudi. Tit. ii.	24. b
De contentione inter me & Dominum de portione feudi fratris mei defuncti Tit. iii.	24. b
Apud quem vel quos controuersia feudi definiatur. Tit. iiii.	25. a
De contentione inter dominum & vasallum de inuestitura feudi. Tit. v.	25. a
Si de inuestitura inter dominum & vasallum lis oriatur. Tit. vi.	25. a
De controuersia feudis apud pares terminanda. Tit. vii.	25. b
An remoueri debeant testes qui pares esse deficiant. Tit. viii.	25. b
De controuersia inter Episcopum & vasallum Tit. ix.	26. a
Si de feudo vasallus ab aliquo interpellatus fuerit, & Dominus cum defendere noluerit. Tit. x.	26. a
Si de feudo defuncti contentio sit inter Dominum & agnatos vasalli Ti. xi.	26. b
Qui testes sunt necessari ad nouam inuestituram probandam Tit. xii.	27. b
De lege Coradi Tit. xiii.	27. b
De controuersia inter masculum & sceminam, de beneficio Tit. xiiii.	28. a
De controuersia inter Dominum & emptorem feudi Tit. xv.	28. b
De controuersia inter vasallum & alium de beneficio Tit. xvi.	28. b
An apud Iudicem Curiam Domini quæstio feudi debeat terminari Tit. xvii.	28. b.
De Capiraneo qui Curiam vendidit an intelligatur beneficium vendidisse Tit. xviii.	28. b

Quarta Pars Feudorum.

Quibus modis feudum amittatur Tit. i.	29. a
Episcopum vel Abbatem, vel Abbatissam vel Dominum plebis feudum dare non posse Tit. ii.	29. b
De feudis datis minimis ualuaforibus quid iuris sit Tit. iii.	29. b
Quibus modis feudum amittatur Tit. iiii.	29. b

De

Titulorum.

De feudo sine culpa non amittendo Tit.v.	29.b
De milite vasallo qui contumax est Tit.vi.	30.a
Quæ fuit prima causa beneficii amittendi Tit.vii.	30.a
Si vasallus feudo priuatur cui deferratur Tit.viii.	31.a
An mutus vel alias imperfectus retineat Tit.ix.	31.a
An ille qui interfecit fratrem domini sui feudum amittat Tit.x.	31.a
De vasallo qui contra constitutionem Lotharii Regis beneficium alienauit Tit.xi.	31.b
De capitulis Corradi Tit.xii.	31.b
Quid iuris si post alienationem feudi vasallus id recuperauerit Tit.xiii.	31.b
Qualiter Dominus p[ro]prietate feudi priuatur Tit.xiiii.	32.a
De Capitano qui Curiam vendit an intelligatur vendidisse Tit.xv.	32.a

Quinta Pars feudorum.

De alienatione feudi Tit.i.	32.b
Qualiter olim poterat feudum alienare Tit.ii.	32.b
De alienatione paterni feudi Tit.iii.	33.a
De eo qui sine fecit agnato de feudo paterno Tit.iiii.	33.a
De prohibita feudi alienatione per Lotharium Tit.v.	33.a
De Alodiis Tit.vi.	33.b
De prohibita feudi alienatione per Federicum Tit.vii.	33.b
Quot testes sunt necessari ad probandam feudi ingratitudinem Tit.viii.	34.b

Sexta Pars feudorum.

De pace tenenda inter subditos & iuramento firmanda, & vindicanda, & de poena iudicibus apposita qui eam vindicare & iustitiam facere neglexerint Tit.i.	34.b
Quæ sint regalia Tit.ii.	35.a
De notis feudorum Tit.iii.	35.a

Liber Quintus Quartæ Partis.

De iure dotium Tit.i.	36.a
De dotis promissione & nuda pollicitatione, & de pactis dotalibus Tit.ii.	44.b
De dote cauta non numerata Tit.iii.	48.a
Ne fideiussores vel mandatores dorum dentur Tit.iiii.	48.a
Ne pro dote mulieri bona mariti addicantur Tit.v.	48.a
De fundo dotali Tit.vi.	48.b

Liber Sextus.

De donationibus inter virum & uxorem Tit.vnic.	50.a
--	------

Liber Septimus.

Soluto matrimonio quemadmodum dos restituatur Tit.i.	58.a
De impensis in rebus dotalibus factis Tit.ii.	61.b
Diuortio facto apud quem filii nutriantur Tit.iii.	62.b

Liber Octauus.

De secundis nuptiis Tit.vnic.	63.a
-------------------------------	------

FINIS QVARTAE PARTIS.

Tributorum.

De scilicet sine culpa non amittit Trib.
De iustitiam valitalem dei continetur Trib.
De iustitiam valitalem dei continetur Trib.
De iustitiam valitalem dei continetur Trib.
De iustitiam valitalem dei continetur Trib.
De iustitiam valitalem dei continetur Trib.
De iustitiam valitalem dei continetur Trib.
De iustitiam valitalem dei continetur Trib.
De iustitiam valitalem dei continetur Trib.
De iustitiam valitalem dei continetur Trib.

Quinta pars feudorum.

De alienatione feodi Trib.
De iustitiam valitalem dei continetur Trib.
De iustitiam valitalem dei continetur Trib.
De iustitiam valitalem dei continetur Trib.
De iustitiam valitalem dei continetur Trib.
De iustitiam valitalem dei continetur Trib.
De iustitiam valitalem dei continetur Trib.
De iustitiam valitalem dei continetur Trib.
De iustitiam valitalem dei continetur Trib.
De iustitiam valitalem dei continetur Trib.

Quarta pars feudorum.

De iustitiam valitalem dei continetur Trib.
De iustitiam valitalem dei continetur Trib.
De iustitiam valitalem dei continetur Trib.
De iustitiam valitalem dei continetur Trib.
De iustitiam valitalem dei continetur Trib.
De iustitiam valitalem dei continetur Trib.
De iustitiam valitalem dei continetur Trib.
De iustitiam valitalem dei continetur Trib.
De iustitiam valitalem dei continetur Trib.
De iustitiam valitalem dei continetur Trib.

Quinta pars feudorum.

PRIMA PARS
COMPENDII IVRIS CIVILIS
ENVCLEATI.

*Omissis ijs, quibus à Iure Canonico, Nouellis Iustiniani constitutionibus, Imperij
mutatione, contrario usu derogatum est.*

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATO-
RIBVS I. C. VICETINÒ AVCTORE.

Liber Primus.

DE IVSTITIA ET IVRE.

Titulus I.

IURI operam daturum prius nosse oportet, unde iuris nomen
descendar. Est autem ius à iustitia appellatum, nam (ut ele-
ganter Celsus definit) ius est ars boni & æqui, cuius meritò
quis nos sacerdotes appellet. Iustitiam namque colimus, &
boni & æqui notitiam profiteamur, æquum ab iniquo sepa-
rantes, licitum ab illicito discernentes: bonos non solum
metu pœnarum, verum etiam præmiorum quoque exhorta-
tione afficere cupientes: ueram (nisi fallor) philosophiam
non simulatam adfectantes. ff. de iust. & iure. l. prima, in princ.

Ius pluribus modis dicitur. Vno modo, cum id, quod semper bonum ac æquum
est, ius dicitur, ut est ius naturale. Altero modo, quod omnibus, aut pluri-
bus in quaque ciuitate utile est, ut est ius ciuile. Nec minus ius rectè dicitur in
ciuitate nostra ius honorarium. Prætor quoque ius reddere dicitur, etiam cum
iniquè decernit: relatione, scilicet, facta non ad id, quod Prætor ita fecit, sed ad
illud, quod prætorem facere conuenit. Alia significatione ius dicitur locus, in
quo redditur: appellatione collata ab eo, quod fit, in eo ubi fit, quem locum de-
terminare hoc modo possumus: ubicunque prætor salua maiestate imperii, sal-
uoque more maiorum ius dicere constituit: is locus rectè ius appellatur. Non-
nunquam ius etiam pro necessitudine dicimus: ueluti est mihi ius cognationis,
uel adfinitatis. ff. eod. l. ius penul. cum l. sequ.

Iustitia est constans, & perpetua uoluntas, ius suum unicuique tribuens. Iuris-
prudencia est diuinarum atque humanarum rerum notitia iusti atque iniusti
scientia. Iuris præcepta sunt hæc, honestè uiuere, alterum non lædere, ius suum

Primæ Partis.

A uni-

Primæ Partis Lib. I.

uniquique tribuere. Instit. eod. in princ. & §. iuris prudentia, & iuris præcepta & ff. eod. l. iustitiæ, decima.

Huius studii duæ sunt positiones PUBLICVM, & PRIVATVM: Publicum ius est, quod ad statum rei Romanæ spectat: Priuatum, quod ad singulorum utilitatem pertinet. Instit. eod. §. huius. & ff. eod. l. prima, §. huius studii.

Publicum ius in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus consistit. d. l. prima, §. Publicum.

Ius priuatum, est tripartite collectum: est enim ex naturalibus præceptis aut gentium aut ciuilibus. Instit. eod. in fine, & ff. eod. d. l. prima, §. priuatum.

DE IVRE NATVRALI GENTIVM ET CIVILI.

Titulus II.

Sacrorum
& sacerdo-
tum mate-
ria, quia
nunc iuris
canonici
est, in iure
ciuili o-
mittitur:
Magistra-
tuū, quia
ex muta-
tione im-
perii, mu-
tatio ma-
xima facta
est, eorum
etiam ma-
teria omit-
titur: ita-
ro magis q̃
singulæ ci-
uitates, le-
ges muni-
cipales ha-
bent, ac se-
cundum il-
larum di-
spositionē
vivitur, &
iudicatur,

Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit: Nam ius istud non solum humani generis proprium est, sed omnium animalium, quæ in terra, mariq; nascuntur: auium quoque commune est. Hinc descendit maris atq; foeminae coniugatio, quam nos matrimonium appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc edu-

catio. Videmus etenim cætera quoque animalia, feras etiam istius iuris peritia censeri. ff. de iust. & iure. l. prima. §. ius naturale. Et Inst. de iure nat. in princ.

Ius ciuile est, quod neque in totum à naturali, vel gentium recedit, neque per omnia ei seruit. Itaque cum aliquid addimus, vel detrahimus iuri communi: ius proprium, id est, ciuile effcimus. ff. de iust. & iure. l. sexta.

Ius autem ciuile à iure gentium ita distinguitur, quod omnes populi, qui legibus & moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium iure vtuntur. Nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium ciuitatis est, vocaturq; ius ciuile, quasi ius proprium ipsius ciuitatis. Quod verò naturalis ratio inter omnes gentes constituit, id apud omnes populos peræquè custoditur: vocaturq; ius gentium, quasi quo iure omnes gentes vtuntur. Inst. de iure nat. gent. & ciui. §. ius autem ciuile. & ff. de iust. & iure. l. omnes. ix.

Populus Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure vtitur. Quæ singula qualia sint suis locis proponemus. Inst. de iure natur. §. ius autem ciuile, vers. Populus itaque.

Sed ius quidem ciuile ex vnaquaque ciuitate appellatur, veluti Atheniensem: Nam si quis velit Solonis, vel Draconis leges appellare ius ciuile Atheniensem, non errauerit: sic enim & ius, quo Romanus populus vtitur, ius ciuile Romanorum appellamus, vel ius Quiritum, quo Quirites vtuntur: Romani enim à Romulo: Quirites à Quirino appellantur: sed quoties non addimus cuius sit ciuitatis: Nostrum ius significamus, sicuti cum Poetam dicimus nec addimus ei nomen, subauditur apud Græcos egregius Homerus, apud nos Virgilius. Inst. eod. §. sed ius quidem.

Ius autem gentium omni humano generi commune est: Nam vsu exigente, & humanis necessitatibus gentes humanæ iura quædam sibi constituerunt. Bella etenim orta sunt, & captiuitates secutæ, & seruitutes; quæ sunt naturali iuri contrariæ. Iure enim naturali omnes homines ab initio liberi nascebantur. Et ex hoc iure gentium omnes penè contractus introducti sunt: vt emptio, & venditio, locatio, & conductio: societas, depositum, mutuum, & alii innumerabiles. Inst. eo. §. ius autem gentium.

Ius gētium, à naturali recedere licet facile intelligere: quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus inter se commune est. Veluti erga Deum religio: ut parentibus, & patriæ pareamus. Ut vim atque iniuriam propulsemus. Nam iure hoc euenit, ut quod quisq; ob tutelam corporis sui fecerit, iure fecisse existimetur. Et cum inter nos cognationem quandam natura constituit, consequens est, hominem homini insidiari nefas esse. ff. de iust. & iure. l. prima, in fine. & duabus ll. sequen.

Constat autem Ius nostrum, quo utimur, aut ex scripto, aut non scripto. Scriptum autem ius est, **LEX, PLEBISCITVM, SENATVS CONSULTVM, PRINCIPVM PLACITA, MAGISTRATVVM EDICTA, RESPONSA PRVDENTVM**, Insti. de iure nat. §. constat, & ff. de iust. & iure. l. septima.

LEX est, quod Populus Romanus senatorio magistratu interrogante (veluti Consule) constituebat. Insti. de iure nat. §. lex.

PLEBISCITVM est, quod plebs plebeio magistratu interrogante (veluti Tribuno) constituebat. Plebs autē à populo eo differt, quo species à genere: Nam appellatione populi vniuersi ciues significantur connumeratis etiam patritiis & senatoribus: Plebis autem appellatione sine patritiis & senatoribus cæteri ciues significantur. Sed & plebiscita lege Hortensia lata non minus valere quàm leges coeperunt. Insti. eod. §. Plebiscitum.

SENATVS CONSULTVM est, quod Senatus iubet, atque constituit: Nam cum auctus esset Populus Romanus in eum modum, ut difficile esset in vnum eum conuocari legis faciendæ causa, æquum visum est, senatum vice populi consuli. Insti. eod. §. senatusconsultum.

SED & quod Principi placuit, legis habet vigorem, cum lege Regia, quæ de eius imperio lata est, populus ei, & in eum omne imperium suum, & potestatem concessit: Quodcunq; ergo Imperator per epistolam constituit, vel cognoscens decreuit, vel edicto præcepit, legem esse constat. hæ sunt, quæ constitutiones appellantur. Planè ex his quædam sunt personales, quæ nec ad exemplum trahuntur, quoniā non hoc Princeps vult. Nā quod ob meritū indulget alicui: vel si cui poenam irrogauit, vel si cui sine exemplo subuenit, personā non transgreditur: Aliæ autem cum generales sint, omnes proculdubio tenent. Insti. eod. §. sed, & quod.

PRÆTORVM quoq; **EDICTA** non modicam obtinēt iuris auctoritatem. Et est ius, quod Prætores introduxerunt adiuuandi, vel supplendi, vel corrigendi iuris ciuilis gratia propter vtilitatem publicam: Et hoc ius honorarium solemus appellare, quod qui honores gerunt, id est magistratus, auctoritatem huic iuri dederunt. Nam & ipsum ius Honorarium viua vox est iuris ciuilis. Insti. eod. §. Prætorum. & ff. de iust. & iure. l. septima. §. ius prætorum, cum l. sequ.

Proponebant & Aediles curules edictum de quibusdam causis: quod & ipsum iuris honorarii portio est. Insti. eod. §. Prætorum, vers. Proponebant.

RESPONSA PRVDENTVM sunt sententiæ, & opiniones eorum, quibus permissum erat iura condere. Nam antiquitus constitutum erat, ut essent, qui iura publicè interpretarentur: quibus à Cæsare Ius respondendi datum est, qui Iurisconsulti appellabantur: quorum omnium sententiæ, & opiniones, eam auctoritatem tenebant, ut Iudici recedere à responso eorum non liceret, ut est constitutum. Insti. eod. §. Responsa.

Ex non scripto Ius venit, quod vsus approbavit: nā diuturni mores consensu vntium comprobati legem imitantur. Insti. eod. §. ex non scripto.

Et non ineleganter in duas species Ius ciuile distributum esse uidetur: nam

Primæ Partis Lib. I.

origo eius ab institutis duarum ciuitatum Athenarum scilicet, & Lacedæmoniorum fluxisse videtur: In his enim ciuitatibus ita agi solitum erat, ut Lacedæmonii magis quidem ea, quæ pro legibus obseruarent, memoriæ mandarent: Athenienses uerò ea, quæ in legibus scripta comprehendissent, custodirent. Insti. eod. §. & non ineleganter.

Sed naturalia quidem iura, quæ apud omnes peræquè obseruantur diuina quadam prouidentia constituta, semper firma atque immutabilia permanent: Ea uerò quæ ipsa sibi quæq; ciuitas constituit, sæpe mutari solent, vel tacito consensu populi, vel alia postea lege lata. Insti. eod. §. sed naturalia.

DE LEGIBVS, SENATVSCONSULTIS, CONSTITVTIONIBVSQVE PRINCIPVM. *Titulus III.*

Ex est commune præceptum virorum prudentium consultum: delictorum, quæ sponte vel ignorantia contrahuntur, coercitio: communis reipublicæ sponsio. ff. de legib. l. prima.

Lex est, cui omnes homines decet obedire, cū propter multa & varia, tum maximè quia oīs lex est inuentio quædam & donum Dei: Decretum autem hominum sapientum: correctio autem voluntariorum & non voluntariorum peccatorum: ciuitatis autem compositio communis: secundum quam oēs decet viuere, qui in ciuitate sunt. Item lex est omnium diuinarum & humanarum rerum regina. oportet autem eam etiam præsidere & bonis & malis, & principem & ducem esse: & secundum hoc regulam esse iustorum & iniustorum, & eorum quæ natura ciuilia sunt animantium: præceprix quidem faciendorum, prohibitrix autem non faciendorum. ff. eod. l. secunda.

Princeps autem legibus solutus est, Augusta autem licet legibus soluta non est, principes tamen eadem illi priuilegia tribuunt, quæ & ipsi habent. ff. eod. l. Princeps. xxx.

Legis virtus hæc est: imperare, vetare, permittere, punire. ff. eod. l. septima.

Cum lex in præteritum quid indulget in futurum vetat. ff. eod. l. cum lex. xxi.

Non ambigitur Senatum ius facere posse. ff. eod. l. octaua.

Quod Principi placuit legis habet vigorem, utpote cum lege regia, quæ de imperio eius lata est, populus ei & in eum omnem suum imperium & potestatem contulerit. Quodcunque igitur Imperator per epistolam & subscriptionem statuit, vel cognoscens decreuit, vel de plano interlocutus est, vel edicto præcepit: legem esse constat. Hæ sunt quas constitutiones vulgò appellamus. Planè ex his quædam sunt personales, nec ad exemplum trahuntur. Nam quæ Princeps alicui ob merita indulgit: vel si quam pœnam irrogauit, vel si cui sine exemplo subuenit: personam non egreditur. ff. de const. princ. l. prima.

Tam conditor, quàm interpres legum solus Imperator iustè existimabitur: nihil hac lege derogante veteris iuris conditoribus quia hoc eis maiestas imperialis permittit. C. de legib. l. si imperialis, xi. in fi.

Iura constitui oportet, in iis quæ plerunque, non quæ raro accidunt. Nam ex iis, quæ fortè vno aliquo casu accidere possunt iura non constituuntur. Et ad ea potius debet aptari ius, quæ & frequenter & faciliè, quàm, quæ perraro eueniunt. Quoniam quæ semel tantum, aut bis accidit, contemnunt legislatores. ff. eod. l. tertia, cum tribus sequent.

Iura non in singulas personas, sed generaliter constituuntur. ff. eod. l. octaua.

Neque

Neque leges, neque senatusconsulta ita scribi possunt, ut omnes casus, qui quandoque inciderint, comprehendantur: sed sufficit ea, quae plerumque accidunt, contineri. Et ideo de iis, quae primo constituuntur, aut interpretatione, aut constitutione optimi principis certius statuendum est. ff. eo. l. neq; leges. ix. cū l. seq. Non possunt omnes articuli singulatim aut legibus, aut senatusconsultis comprehendendi: sed cum in aliqua causa sententia eorum manifesta est: is, qui iurisdictioni praest, ad similia procedere, atque ita ius dicere debet. Nam (ut ait Paulus) quoties lege aliquid vnum vel alterum introductum est: bona occasio est, cetera, quae tendunt ad eandem utilitatem, vel interpretatione, vel certa iurisdictione suppleri. ff. eo. l. non possunt. xi. cum l. seq.

Quod verò contra rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentias. Quia in iis, quae contra rationem iuris constituta sunt, non possumus sequi regulam iuris. ff. eod. l. quod vero. xiii. cum l. seq.

Inter aequitatem & ius interpositam interpretationem nobis solis & oportet & licet inspicere. C. eod. l. prima.

Beneficium Imperatoris, quod à diuina scilicet eius indulgentia proficiscitur, quam plenissimè interpretari debemus. ff. de const. princ. l. tertia.

Si quid in legibus latum fortassis obscurius fuerit: oportet id ab imperatoria interpretatione patefieri, duriciamq; legum nostra humanitate incōgruam emendari. C. de legib. l. nona, in fi.

Legis interpretationem culmini tantum principali competere, nemini venit in dubium, cum promulgandae quoque legis auctoritatem fortunae sibi vindicet eminentia Nouell. const. cxliii. in princ.

Omnis Imperatorum legū interpretatio, siue in precibus, siue in iudiciis, siue alio quocūq; mō facta: rata & indubitata habetur. C. de leg. l. vndecima. S. cū igitur.

Ius singulare est, quod contra tenorem rationis, propter aliquam utilitatem, auctoritate constituentium introductum est. ff. de leg. l. ius singulare. xv.

Cum de nouo iure, quod inueterato vsu adhuc stabilitum nō est, dubitatio emergat: necessaria est tam suggestio iudicantis, quam sententiae principalis auctoritas. C. eod. l. decima.

Scire leges, non est verba earum tenere, sed vim ac potestatem. ff. de legibus. l. scire. xvi.

Benignius leges interpretandae sunt, quò voluntas earum conseruetur. ff. eodem. l. benignius. xvii.

In ambigua voce legis ea potius accipienda est significatio, quae vitio caret: praefertim cum etiam voluntas legis ex hoc colligi possit. ff. eo. l. in ambigua. xviii.

Nam nulla iuris ratio, aut aequitatis benignitas patitur, ut quae salubriter pro hominum utilitate introducuntur, ea nos duriore interpretatione contra ipsorum commodum producamus ad seueritatem. ff. eod. l. nulla. xxiii.

Et minimè sunt mutanda, quae interpretationem certam semper habuerunt, ff. eo. l. minimè. xxii.

In rebus nouis constituendis euidens esse utilitas debet, ut recedatur ab eo iure, quod diu aequum visum est, ff. de constit. princ. l. secunda.

Non omnium, quae à maioribus constituta sunt, ratio reddi potest. alioquin multa ex his, quae certa sunt, subuertuntur. ff. de legib. l. non omnium. xix. cum l. sequ.

Inciuuile est, nisi tota lege perspecta, vna aliqua particula eius proposita, iudicare vel respondere. ff. eod. l. inciuuile, xxiii.

Non est nouum, ut priores leges ad posteriores trahantur. Ideo, quia semper quasi

Primæ Partis Lib. I.

hoc legibus inesse credi oportet, ut ad eas quoque personas, & ad eas res pertineant, quæ quandoque similes erunt. ff. cod. l. non est nouum. xxv. cum seq.
Sed & posteriores leges ad priores pertinent, nisi contrariæ sint: idque multis argumentis probatur. ff. cod. l. sed, & posteriores. xxxvii.
Nam constitutiones tempore posteriores, potiores sunt his, quæ ipsas præcesserunt. ff. de constitut. princ. l. si.
Contra legem facit, qui id facit quod lex prohibet. in fraudem uerò qui saluis uerbis legis, sententiam eius circumuenit. Fraus enim legi fit ubi id fit quod fieri noluit, fieri autem non uetuit. ff. de legibus. l. contra legem. xxxviii. cum l. seq.

DE CONSVETVDINE.

Titulus IIII.

DE quibus causis, scriptis legibus non utimur, id custodiri oportet, quod moribus & consuetudine inductum est. Et si qua in re hoc defecerit: tunc quod proximum & consequens ei est. Inueterata consuetudo pro lege non immeritò custoditur: & hoc est ius, quod dicitur moribus constitutum. Nam cum ipsæ leges nulla alia ex causa nos teneant, quàm quòd iudicio populi receptæ sunt: merito & ea, quæ sine ullo scripto populus probauit, tenebunt omnes. Nam quid interest, suffragio populus uoluntatem suam declaret, an rebus ipsis & factis? Quare rectissimè etiam illud receptum est, ut leges non solum suffragio legislatoris, sed etiam tacito consensu omnium per desuetudinem, abrogentur. ff. de legib. l. de quibus. xxxi.
Diuturna consuetudo pro iure & lege in his, quæ non ex scripto descendunt, obseruari, solet. ff. cod. l. diuturna. xxxii.
Cum de consuetudine ciuitatis uel prouinciæ confidere quis uidetur, primum quidem illud explorandum est, an etiam contradictio aliquando iudicio consuetudinis firmata sit. ff. cod. l. cum de consuetudine. xxxiii.
Ea, quæ longa consuetudine comprobata sunt, ac per annos plurimos obseruata, uelut tacita ciuium conuentione, non minus, quàm ea, quæ scripta sunt iura, seruantur. ff. cod. l. sed & ea. xxxiiii. Imò magnæ auctoritatis hoc ius habetur, quod in tantum probatum est, ut non fuerit necesse scripto comprehendere. ff. cod. l. Imò. xxxv.
Si de interpretatione legis quærat, in primis inspiciendum est quo iure ciuitas retrò in eiusmodi casibus usa fuit. optima enim est legum interpretes consuetudo. ff. cod. l. si de interpretatione. xxxvi. Nam in ambiguitatibus quæ ex legibus proficiuntur, consuetudinem, aut rerum perpetuò similiter iudicarum auctoritatem, vim legum obtinere debere. ff. eo. l. nam Imperator. xxxvii.
Ergo omne ius aut consensus fecit, aut necessitas constituit aut firmavit consuetudo. ff. cod. l. ergo penult.
Quod non ratione inductum est, sed errore primum, deinde consuetudine obtentum, in aliis similibus non obtinet. ff. de legib. l. quod non ratione. xxxviii.

DE STATV HOMINVM.

Titulus V.

Mne ius, quo utimur, uel ad personas pertinet, uel ad res, uel ad actiones. Et prius de personis videamus: nam parum est ius nosse, si personæ, quarum causa constitutum est, ignorentur. ac post de cæteris, ordinem perpe-

tui edicti secuti, & his proximos atque coniunctos applicantes titulos, vt res paritur, dicemus. Inst. de iure naturali gentium & ciuili. S. fi. & ff. de statu hominum. l. prima & secunda.

Qui in vtero est, perinde ac si in rebus humanis esset, custoditur, quoties de commodis ipsius partus quæritur: quâquam alii, antequam nascatur, nequaquam profit. Nam & legitimæ hæreditates his restituntur: & si mulier prægnans ab hostibus capta fuerit: id, quod natum erit postliminium habet. item patris vel matris conditionem sequitur. ff. de statu hominum. l. qui in vtero. vii. & l. penult. in princ.

Non læditur status liberorum ob tenorem instrumenti malè concepti. ff. eodem. l. imperator. viii.

Septimo mense nasci perfectum partum iam receptum est propter auctoritatem doctissimi viri Hippocratis. & ideo credendum est, eum, qui ex iustis nuptiis septimo mense natus est, iustum filium esse, ff. eod. l. septimo. xii.

Non sunt liberi, qui contra formam humani generis conuerso more procreantur: veluti si mulier monstruosum aliquid, aut prodigiosum enixa sit. Partus autem, qui membrorum humanorum officia ampliavit, alicuius videtur effectus: & ideo inter liberos connumerabitur. ff. de statu hominum. l. non sunt liberi. xliii.

Hermaphroditus comparatur sexui, qui in eo præualet. ff. eod. l. quæritur. x.

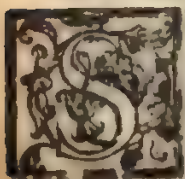
In multis nostri iuris articulis deterior est conditio foeminarum quàm masculorum. ff. de sta. hom. l. in multis. ix.

Cum legitimæ nuptiæ factæ sunt, patrem liberi sequuntur: vulgò quæsitus matrem sequitur. Nam lex naturæ hæc est, ut qui nascitur sine legitimo matrimonio matrem sequatur: nisi lex specialis aliud inducat. ff. eod. l. cum legitima. xix. eum l. lex naturæ. xxiii. Et vulgò concepti dicuntur qui patrem demonstrare non possunt: vel qui possunt quidem, sed eum habent, quem habere non licet, qui & spurii appellantur. ff. eo. l. vulgò. xxiii.

Qui furere cœpit & statum & dignitatem, in qua fuit, & magistratum & potestatem videtur retinere, sicut rei suæ dominium retinet. ff. eo. l. qui furere. xx.

DE IVRE PERSONARVM.

Titulus VI.

Summa diuisio de iure personarum hæc est: quòd omnes personæ aut sui iuris sunt, aut alieno iuri subiectæ. Videamus itaque de iis, quæ alieno iuri subiectæ sunt: nam si cognouerimus quæ istæ personæ sint simul intelligemus quæ sint sui iuris. Inst. de iure personarum. & ff. de his qui sui vel alieni iur. sunt. l. prima, in princ.

Nam ciuium Romanorum quidam sunt patres familiarum, quidam filii familiarum, quædam matres familiarum, quædam filiæ familiarum. Patres familiarum sunt, qui sunt suæ potestatis: siue puberes, siue impuberes: simili modo matres familiarum, filii familiarum & filiæ: qui sunt in aliena potestate. ff. de his qui sui vel alieni iur. sunt. l. quarta, in princ.

COM.

COMPENDII IVRIS CIVILIS

ENVCLEATI.

Liber Secundus.

DE PATRIA POTESTATE.

Titulus Primus.

IN potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptiis procreauimus. Nuptiæ autem siue matrimonium est viri & mulieris coniunctio, indiuiduam vitæ consuetudinem continens. Inst. de patria potesta. in princ. & ff. de his qui sui vel alieni. l. tertia.

Qui ex te, & vxore tua nascitur, in tua potestate est. Item qui ex filio tuo & vxore eius nascitur, idest nepos tuus, & neptis, & quæ in tua sunt potestate, & pronepos, & proneptis, & de-

inceps ceteri omnes. Inst. de patria pot. §. qui igitur. ff. de his qui sui vel alie. l. quarta. §. nam qui ex me.

Nepotes ex filio, mortuo auo recidere solent in filii potestatem, hoc est patris sui. simili modo & pronepotes, & deinceps, vel in filii potestate si viuit, & in familia mansit, uel in eius parentis, qui ante eos in potestate est. & hoc non tantum in naturalibus, verum quoque in adoptiuius iuris est. ff. eo. l. quinta.

Filium cum definimus, qui ex viro & vxore eius nascitur. Sed si fingamus abfuisse maritum (verbi gratia) per decennium; reuersum, anniculum inuenisse in domo sua; placet nobis Iuliani sententia hunc non esse mariti filium. non tamen ferendum Iulianus ait eum, qui cum vxore sua assidue moratus nolit filium agnoscere, quasi non suum. Sed mihi videtur, (quod & Scauola probat) si constet maritum aliquandiu cum vxore non concubuisse infirmitate interueniente, vel alia causa: vel si ea valetudine pater familias fuit, ut generare non posset: hunc, qui in domo natus est, licet vicinis scientibus, filium non esse. ff. eod. l. sexta.

Si iudex nutrirî vel ali oportere pronuntiauerit: dicendum est de veritate querendum, filius sit, an non: neque enim alimentorum causa veritati facit præiudicium. ff. eod. l. pen.

Si qua poena pater fuerit affectus, ut ciuitatem amittat, sine dubio nepos filii loco succedit. ff. de his qui sui vel alie. iur. l. si qua poena. vii.

Patre furioso liberi nihilominus in patris sui potestate sunt. Idem & in omnibus est parentibus, qui liberos habent in potestate. nam cum ius potestatis moribus sit receptum, nec possit definire quis habere in potestate, nisi exierint liberi, quibus casibus solent; nequaquam dubitandum est remanere eos in potestate. Quare non solum eos liberos in potestate habebit, quos ante furorem

genuit

genuit: uerum & si qui ante furorem concepti, in furore editi sunt. Sed & si in furore agente eo uxor concipiat, uidendum an in potestate eius nascatur filius. Nam furiosus licet uxorem ducere non possit, retinere tamen matrimonium potest, quod cum ita se habeat, in potestate filium habebit. Proinde & si furiosa sit uxor, ex ea ante conceptus in potestate nascetur, sed & in furore eius conceptus ab eo, qui non surebat, sine dubio in potestate nascetur: quia retinetur matrimonium. Sed & si ambo in furore agant, & uxor & maritus, & tunc concipiat, partus in potestate patris nascetur; quasi uoluntatis reliquiis in furiosis manentibus. nam cum constat matrimonium altero furente, consistet & utroque. Adeo autem retinet ius potestatis pater furiosus, ut & adquiratur illi commodum eius, quod filius adquisiuit. ff. de his qui sunt sui iuris l. patre furioso. viii.

Filius familiars in publicis causis loco patris familiars habetur: ueluti si uel magistratum gerat, uel tutor detur. ff. eod. l. filius familias. ix.

Inuiti filii naturales, uel emancipati non rediguntur in patriam potestatem. ff. eod. l. finali.

DE N U P T I I S.

Titulus II.

Nuptiæ siue matrimonium est viri & mulieris coniunctio, indiuiduam uitæ consuetudinem continens. Inst. de patr. potesta. in princ. & ff. de ritu nupt. l. prima.

Nuptias, non concubitus, sed consensus facit. ff. de cond. & demon. l. cum fuerit. xv. in fi.

Semper in coniunctionibus, non solum quid liceat, considerandum est, sed & quid honestum sit. ff. de ritu nupt. l. semper. xlii.

In contrahendis nuptiis libera potestas esse debet. C. de sponsalib. l. fi. §. fi.

Iustas nuptias inter se Christiani contrahunt, qui secundum præcepta Canonum coeunt, & præsertim Concilii Tridentini Ratio quidem ciuilis & naturalis suadet. filios familiars habere consensum patris, in quorum potestate sunt.

Nam dicitur in Ecclesiastico cap. 3. Qui honorat patrem suum iucundabitur in filiis, & qui honorat patrem suum uita uiuet longiore, & qui timet Dominum, honoret parentes, & quasi Dominis seruiet ijs, qui se genuerunt, & in opere, & in sermone, & omni patientia honora patrem tuum, ut superueniat tibi benedictio à Deo & benedictio illius in nouissimo maneat. Sed tamen si contrahunt matrimonium absq; consensu patris valet. Et in Concilio Tridentino Sess. xxiiij. De reform. matr. cap. 1. Illorum opinio damnatur, qui falso affirmant matrimonia à filiis familiars sine cōsensu parentum contracta irrita esse; & parentes ea rata, uel irrita facere posse Masculi quidem puberes, scæmina autem uiripotentes siue patres familiars sint, siue filii familiars contrahere possunt matrimoniū.

Inst. de nuptiis in principio.

Certum est autem eum puberem esse; qui ex habitu corporis pubertatem ostendit, & generare iam potest: Et puerperæ sunt, quæ in annis puerilibus pariunt, nam reprobata est illa opinio, quæ habet eum esse puberem, qui quatuordecim annos impleuit. cap. iiii. de spons. impub. in Decretalibus.

Quia in matrimonio seruatur ius Canonicum, ea tantum describuntur, quæ illi iuri non sint cōtraria, sed ad propositū facientia.

Primæ Partis Lib. II.

Non cogitur filius familiæ vxorem ducere. ff. de ritu nupt. l. nō cogitur. xxi. & C. de nupt. l. nec filium. xxi.

Non tamē omnes nobis vxores ducere licet, nam à quarundam nuptiis abstinendum est: inter eas. n. personas, quæ parentum liberorum ve locum inter se obtinent, contrahi nuptiæ non possunt: veluti inter patrem, & filiam, vel auum & neptem, vel matrem & filium, vel auā & nepotem. Et si tales personæ inter se coierint, nefarias, atq; incestas nuptias contraxisse dicuntur. Et hæc adeo vera sunt, ut quamuis per adoptionem parētum, liberorum ve loco sibi esse cœperint: non possunt inter se matrimonio iungi: In tantum, vt etiam dissoluta adoptione, idē iuris maneat: Itaq; eam, quæ tibi per adoptionem filia, vel neptis esse cœperit, non potes vxorem ducere, quamuis eam emancipaueris. Inst. de nupt. §. ergo non omnes.

Nihil interest, ex iustis nuptiis cognatio descendat: an vero non, nam & vulgò quæsitam sororem quis vetatur vxorem ducere. ff. de ritu nuptiarum. l. & nihil, liii. aliās liiii.

Inter eas quoq; personas, quæ ex transuerso gradu cognationis iunguntur, est quædam similis obseruantia, sed non tanta: sanè enim inter fratrem sororemq; nuptiæ prohibitæ sunt, siue ab eodem patre, eademq; matre nati fuerint, siue ex altero eorum. sed si qua per adoptionem soror tibi esse cœpit, quandiu quidem constat adoptio, sanè inter te & eam nuptiæ consistere non possunt: cum uero per emancipationem adoptio sit dissoluta poteris eam vxorem ducere: sed & si tu emancipatus fueris, nihil est impedimento nuptiis. Et ideo constat, si quis generum adoptare velit, debere eum antea filiam suam emancipare. Inst. eod. §. inter eas, & ff. de ritu nupt. l. per adoptionem. xvii. in princ.

Fratris vero vel sororis filiam vxorem ducere nō licet: sed nec neptem fratris vel sororis quis ducere potest, quamuis quarto gradu sint. Cuius enim filiam vxorē ducere non licet, neque eius neptem permittitur. Inst. eod. §. fratris, & ff. de ritu nupt. l. sororis. xxxix.

Eius mulieris, quam pater tuus adoptauit filiam, nō videris impediri vxorem ducere: quia neque naturali, neque ciuili iure tibi coniungitur. Inst. eod. §. eius vero mulieris.

Adoptiux sororis filiam possum vxorem ducere, cognata. n. mea nō est filia eius, quia auunculus nemo sit per adoptionem. Et ex demum cognationes contrahuntur in adoptionibus, quæ legitimæ essent, idest quæ agnatorum ius haberēt. Pari ratione & sororem patris mei adoptiui possum vxorem ducere si non fuit eodem patre nata. ff. de ritu nupt. l. si qua, xii. §. adoptiux.

Patris adoptiui mei matrem aut materteram, aut neptem ex filio vxorem ducere non possum. scilicet si in familia eius sim. alioquin si emancipatus fuerim ab eo, nihil impedit nuptias, scilicet, quia per emancipationem extraneus intelligor. ff. de ritu nupt. l. quinetiam, lv. §. Patris.

Item amitam ducere vxorem nō licet: item nec materteram, quia parentum loco habentur: Qua ratione verum est, magnam quoque amitam, & materteram magnam prohiberi vxorem ducere. Inst. eod. §. item amitam. & ff. de rit. nupt. l. per adoptionem. xvii. §. amitam.

Affinitatis quoq; veneratione à quarundam nuptiis abstinere necesse est, vt ecce priuignam aut nurum vxorem ducere nō licet, quia utræq; filię loco sunt. Quod ita scilicet accipi debet, si fuerit nurus, aut priuigna tua. nam si adhuc nurus tua est: idest si adhuc nupta est filio tuo alia ratione vxorem eam ducere non poteris,

ris, quia eadem duobus nupta esse non potest. Item si adhuc priuigna tua est: idest si mater eius tibi nupta est, ideo eam vxorem ducere non poteris, quia duas vxores eodem tempore habere non licet. Inst. de nupt. §. affinitatis.

Item si quis filium adoptauerit, vxorem eiusdem (quæ nurus loco est) ne quidem post emancipationem filii ducere potest: quoniam aliquando nurus ei fuit, d. l. adoptiuus. xiiii. §. item si quis.

Socrum quoque & nouercam prohibitum est vxorem ducere, quia matris loco sunt: quod & ipsum dissoluta demum affinitate procedit: Alioquin si adhuc nouerca est; idest, si adhuc patri tuo nupta est, communi iure impeditur tibi nubere, quia eadem duobus nupta esse non potest: Item si adhuc socrus est, idest, si adhuc filia eius tibi nupta est, idè impediuntur tibi nuptiæ, quia duas uxores habere non potes. Inst. de nupt. §. socrum.

Socrus appellatione non tantum vxoris meæ mater, sed & auia & proauia intelligitur, vt nullam earum ducere possim. d. l. adoptiuus. xiiii. §. itaq; socrus.

Item eius matrem, quam sponsam habui, nō possum vxorem ducere, fuit enim socrus mea. d. l. adoptiuus. §. finali.

Adoptiuus filius si emancipetur, eam quæ patris adoptiui vxor fuit, ducere nō potest, quia nouercæ locum habet. ff. de ritu nupt. l. adoptiuus. xiiii. in princ.

Inter me & sponsam patris mei nuptiæ non possunt contrahi: quanquam nouerca mea propriè non dicatur. ff. eod. l. si qua mihi. xii. §. inter me.

Vxorem quondam priuigni coniungi matrimonio vitrici nō oportet: nec in matrimonium conuenire nouercam eius, qui priuignæ maritus fuit. ff. de ritu nupt. l. uxorem. xv.

Mariti tamen filius ex alia vxore, & vxoris filia ex alio marito, vel cōtra, matrimonium rectè contrahunt, licet habeant fratrem sororem vè ex matrimonio postea contracto natos. Inst. de nuptiis. §. mariti. & ff. de ritu nuptiarū. l. generali. xxxiiii. §. inter priuignos.

Sunt & alie persone, quæ propter diuersas rationes matrimonium contrahere non possunt, pro ut in sacris Canonibus continetur.

Si aduersus ea, quæ diximus aliqui coierint, nec vir, nec vxor, nec nuptiæ, nec matrimonium, nec dos intelligitur: Itaque ii, qui eo coitu nascuntur, in potestate patris non sunt, sed tales sunt, quātum ad patriam potestatem pertinet, quales sunt ii, quos mater vulgò concepit. Nam nec hi patrem habere intelliguntur, cum ex his pater incertus sit, Vnde solent spurii appellari: sequitur ergo, vt dissoluto tali coitu, nec dotis, nec donationis exactioni locus sit: Inst. eod. §. si aduersus.

Qui autem prohibitas nuptias contrahunt, & alias pœnas patiuntur, quæ in sacris Canonibus, & legibus habentur.

DE NATVRALIBVS LIBERIS.

Tiulus III.

Liquando euenit, ut liberi, qui statim ut nati sunt, in potestate parentum non fiant, postea autem redigantur in potestatem patris, qualis est is, qui dum naturalis fuerat, postea curiæ datus, potestati patris subiicitur. nec non is, qui à muliere libera procreatus, cuius matrimonium minimè legibus interdictum fuerat, sed ad ipsam pa-

Primæ Partis Lib. II.

ter consuetudinem habuerat, postea dotalibus instrumentis compositis, in potestate patris efficitur. Inst. de nupt. §. si. & C. de natural. lib. l. decima & undecima. & Nouell. Const. lxxxix. §. reliquum.

Quæ natura de subiequenti matrimonio est clarius in iure canonico.

Quia tanta est uis matrimonij, ut qui antea sunt geniti post contractū matrimonium legitimi habeantur. cap. tanta est uis. qui filij sunt legitimi. in Decretal.

Liceat patri si legitimam non habeat sobolem, filios restituere naturæ, & suos heredes & sub potestate habere, offerendo precem Imperatori, quia uult naturales filios suos restituere naturæ, nihil à legitimis filiis differentes. & hoc facto, exinde filios frui tali solutio. Si uero hoc non agat pater licitum tamen est ei in Testamento disponere, quod supplicatio porrigatur Imperatori supplicantibus tamen etiam sic filiis post mortem patris, & hoc dicentibus, & patris Testamentum ostendentibus, & hæredibus existentibus. Sed existentibus filiis suis, idest de legitima uxore natis, & deinde naturalibus procreatis, aut primitus natis, nequaquam legitimorum ius eis adiicitur nisi per subsequens matrimonium. Nouell. Const. lxxiii. §. liceat igitur usque ad §. & nos non latuit.

Et procedit hæc dispositio etiā quando mater illorū filiorum naturalium uiuat, & nolit pater filiorum eā in vxorē habere. Nouel. Const. lxxxix. §. sed & illud.

In uniuersum in his, qui per prædictos modos ad legitimorum ius producuntur, tunc demum ista obtinent cum etiam filij hæc amplectentur: si uero multis existentibus filiis alij amplectantur, alij recusent eos tantum, qui id amplectuntur, legitimi sunt, cæteri autem spurij manent Nouell. Const. lxxxix. §. in uniuersum.

Matre, uel legitimis filiis, uel nepotibus, aut pronepotibus: cuiuscunque sexus, uno, pluribus uel existentibus bonorum suorum vnā tantum vnciam pater naturalibus filiis, seu filiabus, eorumque genitrici: uel si sola sit concubina, semunciam largiendi uel relinquendi habeat potestatem. Quicquid uero ultra modum concessum relictum sit: legitimis liberis, uel matri uel cæteris successoribus detur. C. de natural. liber. l. ii. & Nouell. Const. lxxxix. §. discretis. Quæ dispositio procedit, quia sunt naturales tantum, nam si sunt restituti naturalibus in illis eadem quoque successionum ratio est, quæ in cæteris iam inde ab initio legitimis solet existere. d. Const. lxxxix. §. unde his à nobis.

At si quos ascendentes habeant hi possunt legitimā eis portionem relinquere, & quod superest totum ad naturales transmittere. Nouel. Const. lxxxix. §. cæterū.

Minimè patribus licet per donationem uel ultimam uoluntatem amplius filio naturali curiæ dato dare uel relinquere, quā uni filio ex legitimo matrimonio procreato dederit uel reliquerit. C. de natur. lib. l. ix. §. fin.

Si legitimos filios aut aliquem ascendentium pater non habeat: licentia est ei naturales liberos uel in omnes duodecim uncias hæredes scribere, uel per donationes uel quocunque alio legitimo modo suas in illos transferre substantias. Nouell. Const. lxxxix. §. cæterum.

Si quis sine prole legitima (nempe filiis aut nepotibus, aut reliqua deinceps successionem) & sine uxore legitima moriatur ab intestato: habuerit autem domi concubinam sibi adhærentem ex eaq; liberos: Datur eis, ut ab intestato morientibus parentibus paternæ substantiæ sextantem habeant unā cum matre partendum quocunque numero filii sint, ut scilicet unius filii portionem etiam mater capiat. si autem mater iam mortua fuerit totus sextans tribuitur filiis. Cæterum si nimium profusa libidine fuerit, & multitudinem fornicantiū mulierum

licum habuerit, & procreatis ex his liberis decedat, multis simul concubinis domi relictis: odio dignus habeatur, & longissimè ab hac lege prorsus expelluntur istiusmodi filii & concubinæ. Non constituitur autem differentia quando admittuntur filii naturales, masculi an fœminæ sint. Nouell. const. lxxxix. §. enimvero. & Nouel. xviii. §. considerantes.

Si uero is, qui legitimos habet filios, relinquat & spurios: ab intestato hi quidem non succedunt, sed boni uiri arbitratu debent enutrir. Eodem hoc obseruando, & si quis uxorem habeat, & ex pramortua concubina progenitos sibi spurios filios, ut & illi exhibeantur alanturque ab eius successoribus d. Nouel. const. lxxxix. §. si uero.

Sed in quibus casibus spurii filii ad successionem uocantur, in his sanè & ipsi decentem erga naturales parentes gratitudinem animi cōseruabunt: & qua mensura naturalibus liberis parentes prospiciunt, eadem & ipsi parentes siue in successione, siue præbendis alimentis remunerabunt d. Nouel. Const. lxxxix. §. certè in quibus.

Qui uero ex nefario, aut incesto prohibitoque coitu processerit: is neque naturalis nominabitur, neque à parentibus educabitur, nec aliquam ex lege habebit communionem. d. Nouel. const. lxxxix. §. postremo.

DE ADOPTIONIBVS.

Titulus IIII.

Non solum naturales liberi, in potestate nostra sunt, verum etiam ii, quos adoptamus. Insti. de adoptio. in princ. Et filios familias non solum natura, verum & adoptio faciunt. ff. eod. l. prima. Adoptio enim in his personis locum habet, in quibus etiam natura potest habere. ff. eo. l. adoptio. xvi.

Etiā cæcus adoptare, vel adoptari potest. ff. eod. l. nona.

Adoptio duobus modis fit, aut principali rescripto, aut imperio magistratus. Imperatoris auctoritate adoptare quis potest eos easve, qui, quæve sui iuris sunt: quæ species adoptionis dicit arrogatio. Imperio magistratus adoptamus eos, easve, qui, quæve in potestate parentum sunt: siue primum gradum liberorum obtinent, qualis est filius filia, siue inferiorem, qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis. Insti. eod. §. adoptio. & ff. eod. l. prima, & secunda. & C. eod. l. prima.

Sed ex constitutione Iustiniani Imperatoris cum filius familias à patre naturali extraneæ personæ in adoptionem datur, iura patris naturalis minimè dissoluantur; nec quicquam ad patrem adoptiuum transit, nec in potestate eius est, licet ab intestato iura successionis ei tributa sint. Si uero pater naturalis non extraneus, sed auo filii sui materno, uel si ipse pater naturalis fuerit emancipatus, etiam auo paterno, uel proauo simili modo paterno, uel materno filium suum dederit in adoptionem: in hoc casu, quia concurrunt in unam personam, & naturalia, & adoptionis iura, manet stabile ius patris adoptiui, & naturali vinculo copulatum, & legitimo adoptionis modo constructum, ut & in familia, & in potestate huiusmodi patris adoptiui sit. Insti. eod. §. sed hodie. & C. eod. l. decima.

Si Consul vel Præses filius familias sit, posse eum apud semetipsum in adoptione

Primæ Partis.

B nem

Primæ Partis .Lib. II.

nem dari constat. ff. de adoptio. l. tertia. Et magistratum apud quem legis actio est, in adoptionem dare apud se posse constat. ff. eod. l. quarta.

Si pater naturalis loqui quidem non possit, alio tamen modo quam sermone, manifestum facere possit, velle se filium suum in adoptionem dare: perinde confirmatur adoptio ac si iure facta esset. ff. eod. l. si pater. xxix.

Adoptio non iure facta à principe confirmari potest, adhibitis tamen etiam iis qui contradicent: id est, qui læderentur confirmatione adoptionis. ff. eod. l. adoptio. xxxviii. & l. seq.

In adoptionibus eorum duntaxat, qui suæ potestatis sunt voluntas exploratur. Sin autem à patre dantur in adoptionem: in iis vtriusq; arbitrium spectandum est, uel consentiendo, uel non contradicendo. ff. eod. l. quinta. Quia neque absens, neque dissentiens adrogari potest. ff. eod. l. qui in adoptionem. xxiii.

Cum autem impubes per principale rescriptum adrogatur causa cognita id fieri permittitur, & exquiritur causa adrogationis an honesta sit, expediâtq; pupillo. Inst. de adopt. §. cum autem.

In adrogationibus cognitio vertitur, num fortè minor sexaginta annis sit is qui adrogat, qui magis liberorum creationi studere debeat: nisi fortè morbus, aut valetudo in causa sit, aut alia iusta causa adrogandi: ueluti si coniunctam sibi personam velit adoptare. Item nõ debet quis plures adrogare, nisi ex iusta causa. ff. de adoptio. l. si paterfam. xv. §. in adrogationibus.

Nec ei permittitur adrogare, qui tutelam vel curam alicuius administravit, si minor vigintiquinque annis sit, qui adrogatur: ne fortè cum ideo adroget, ne rationes reddat. Item inquirendum est num fortè turpis causa adrogandi subsit. Eorum duntaxat pupillorum adrogatio permittenda est his, qui vel naturali cognatione, vel sanctissima affectione ducti adoptarent: cæterorum autem prohibenda est: ne sit in potestate tutorum, & finire tutelam, & substitutionem à parente factam extinguere. Et primum quidem excutiendum erit, quæ facultates pupilli sint, & quæ eius, qui adoptare eum velit: ut æstimetur ex comparatione earum, an salubris adoptio possit pupillo intelligi. Deinde cuius vitæ est is, qui velit pupillum redigere in familiam suam. Tertiò cuius idem ætatis sit: ut æstimetur an melius sit, de liberis procreandis eum cogitare quàm ex familia aliena quenquam redigere in potestatem suam. Præterea videndum est, an non debeat permitti ei, qui vel vnum habebit, vel plures liberos, adoptare alium: ne aut illorum, quos ex iustis nuptiis procreavit, diminuat spes quam vnusquisque liberorum obsequio parat sibi: aut qui adoptatus sit, minus percipiat, quàm dignum erit eum consequi. Interdum & diutorem permittitur adoptare pauperiori, si vitæ eius sobrietas clara sit, uel affectio honesta nec incognita. ff. de adopt. l. nec ei permittitur. xvii.

Adrogatio cum quibusdam conditionibus fit, id est: ut caueat adrogator personæ publicæ, si intra pubertatem pupillus decesserit, restitutum se bona illis, qui si adoptio facta non esset, ad successionem eius venturi essent. Inst. de adoptionib. §. & cum quibusdam. & ff. eodem. l. nec. xvii. in fine, & l. sequenti.

His verbis satisfationis, quæ ab adrogatore præstari debet AD QVOS EAR RES PERTINET. Nemo dubitat legatariis prospectum esse, quæ satisfactio si omissa fuerit utilis actio in adrogatorem datur. ff. eod. l. his verbis. xix. Hæc autem satisfactio locum habet, si impubes decessit. sed & si de pupillo loquitur: tamen hoc etiam in pupilla obseruandum est. ff. eod. l. hæc autem. xx.

Nam

Nam & foeminae adrogari possunt. ff. eod. l. nam & .xxi.

Itē non aliter emancipare eum potest adrogator, nisi causa cognita dignus emancipatione fuerit: & tunc sua bona ei reddat. Insti. de adopt. §. item non aliter.

Sed & si decedens pater eum exheredauerit, uel uiuus sine iusta causa emancipauerit. iubetur quartā partem bonorum suorum ei relinquere uidelicet præter bona, quæ ad patrem adoptiuū transtulit, & quorum commodū ei postea acquisiuit. Inst. eod. §. sed & si decedens, & C. eod. l. ii. Et hoc ne sub copulanda adoptionis obtentu in facultates adrogati, quæ ei diligenti prouisione seruandæ sunt, irruat. C. eod. d. l. secunda.

Si adrogator decesserit impubere relicto filio adoptiuo, & mox impubes decedat: hæredes adrogatoris tenentur ei restituere bona adrogati, & præterea quartam partem. Et si substitutio facta sit, non admittitur substitutio; nisi forte ad quartam solam, quam ex bonis eius consequitur, & hætenus, ut ei usque ad pubertatem substituatur. Cæterum si fidei eius committit, ut quandoque restituat: non oportet admitti fideicommissum: quia hoc non iudicio eius ad eum peruenit, sed principali prouidentia. hæc omnia dicenda sunt: siue in locum filii, siue in locum nepotis aliquem impuberem adrogauerit. ff. de adoptio. l. si adrogator. xxii.

Minorem natu maiorem non posse adoptare placet: adoptio. n. naturam imitatur & pro monstro est, ut maior sit filius quam pater. Debet itaque is qui sibi filium per adoptionem, uel adrogationem facit, plena pubertate, idest decem & octo annis præcedere. Inst. de adopt. §. minorem. Quod procedit tam in adoptione, quam adrogatione. ff. eod. l. adrogato. xl. §. tantum.

Licet autem, & in locum nepotis, uel neptis, pronepotis, uel proneptis, uel deinceps adoptare, quamuis filium quis non habeat. Inst. eod. §. licet & ff. eod. l. adoptare. xxxvii. in princ.

Qui duos filios, & ex altero eorum nepotem habet. si vult nepotem quasi ex altero natum sic adoptare potest hoc efficere, si eum emancipauerit, & sic adoptauerit quasi ex altero natum. facit enim hoc quasi quilibet, non quasi auus: & qua ratione quasi ex quolibet natum potest adoptare ita potest, & quasi ex altero filio. ff. eod. l. si paterfam. xv. §. qui duos.

Si pater filium, ex quo nepos illi est in potestate, emancipauerit, & postea eū adoptauerit: mortuo eo, nepos in patris potestatem non reuertitur, nec is nepos in patris potestatem reuertitur quem auus retinuerat filio dato in adoptionem, quem denuo readoptauit. ff. de adopt. l. si pater. xli.

Si is, qui nepotem ex filio habet, in loco nepotis aliquem adoptauerit, mortuo auo iura consanguinitatis inter nepotes non erunt. Sed si sic adoptauit, ut etiam iure legeq; nepos suus esset, quasi si ex Lucio (puta) filio suo, & ex matrefamiliās eius natus esset, contra erit. ff. eod. l. si is, qui. xliiii.

Sed si quis nepotis loco adoptet, uel quasi ex eo filio, quem habet iam adoptatū, uel quasi ex illo, quem naturalem in sua potestate habet: eo casu & filius consentire debet, ne ei inuito suus hæres adgnascatur: sed ex contrario, si auus ex filio nepotem det in adoptionem, non est necesse filium consentire. Instit. de adopt. §. sed si quis nepotis. & ff. eod. l. cum nepos. vi.

Nam si is, qui filium haberet, in nepotis locum adoptasset perinde atque si ex eo filio natus esset: & filius auctor factus non esset: mortuo auo, nepos non erit in potestate filii. ff. de adopt. l. si is qui. xi.

Si quis nepotem quasi ex filio natum, quem in potestate habet, consentiente filio

Primæ Partis Lib. II.

adoptauerit : non agnascitur auo ut suus hæres : quippe cùm post mortem aui quasi in patris sui potestatem recidit. ff. cod. l. si quis. x.

Qui in adoptionem datur; his quibus adnascitur cognatus fit : quibus uerò non adnascitur, nec cognatus fit : adoptio enim non ius sanguinis, sed ius agnationis adfert, & ideo si filium adoptauero uxor mea illi matris loco non est. Neque enim agnascitur ei ; propter quod nec cognatus eius fit. Item nec mater auiæ loco illi est : quoniam his, qui extra familiam meam sunt, non agnascitur, sed filia meæ is, quem adoptaui frater fit ; quoniam in familia mea est filia. ff. de adopt. l. qui in adoptionem. xxiii.

Quem filius meus emancipatus adoptauerit, is meus nepos non erit. ff. cod. l. quem filius. xxvi.

Ex adoptiuo natus adoptiui locum obtinet iure ciuili. ff. cod. l. ex adoptio. xvii.

In pluribus autem causis assimilatur is, qui adoptatus, uel adrogatus est ei qui, ex legitimo matrimonio natus est : & ideo si quis per Imperatorem, uel apud Prætores, uel Præsides prouinciæ non extraneum adoptauerit, potest eundem in adoptionem alii dare. Inst. de adoptio. §. in pluribus.

Si tibi filius in adoptionem hac lege sit datus ; ut post triennium eundem mihi in adoptionem des, nulla actio erit. nec enim moribus conuenit filium temporalem habere. ff. cod. l. si tibi. xxxiiii.

Qui liberatus est patria potestate, is postea in potestatem honestè reuerti non potest, nisi adoptione. ff. cod. l. qui liberatus. xii. Eum autem, quem quis adoptauit, emancipatum, uel in adoptionem datum iterum non potest adoptare, ff. cod. l. adoptare. xxxv. §. eum quem.

Sed & illud utriusque adoptionis commune est, quod & ii, qui generare non possunt (quales sunt spadones) adoptare possunt castrati autem non possunt. Inst. de adopt. §. sed & illud. & ff. cod. l. secunda. §. illud utriusque.

Et spado adrogando suum hæredem sibi accrescere potest, nec ei corporale uitium impedimento est. ff. cod. l. adrogato. xl. §. si.

Et qui uxorem non habent filios adoptare possunt. ff. cod. l. & qui. xxx.

Fœminæ quoque adoptare non possunt : quia nec naturales liberos in sua potestate habent ; sed ex indulgentia principiis ad solatium liberorum amissorum adoptare possunt. Inst. cod. §. fœminæ & C. cod. l. quinta.

Illud proprium est adoptionis illius, quæ per sacrum Oraculum fit : quod is, qui liberos in potestate habet, si se ad adrogandum dederit, non solum ipse potestati adrogatori subiicitur, sed etiam liberi eius in eiusdem sunt potestate, tanquam nepotes : sic etenim Diuus Augustus non antea Tiberium adoptauit, quàm ipse Germanicum adoptasset, ut protinus adoptione facta, inciperet Germanicus Augusti nepos esse. Inst. de adopt. §. fin. & ff. cod. l. prima. §. hoc uero proprium.

Si paterfamiliæ adoptatus sit : omnia quæ eius fuerunt, & adquiri possunt, tacito iure ad eum transeunt, qui adoptauit hoc amplius, liberi eius, qui in potestate eius sunt, cum sequuntur : sed & hi qui postliminio redeunt, uel qui in utero fuerunt, cùm adrogaretur simili modo in potestatem adrogatoris rediguntur. ff. de adopt. l. si paterfamiliæ. xv. in princ.

Adrogato patrefamiliæ liberi, qui in eius potestate erant, nepotes apud adrogatorem efficiuntur : simulq; cum suo patre in eiusdem recidunt potestatem. quod non similiter contingit in adoptione. nam nepotes ex eo in aui naturalis retinentur potestate. ff. cod. l. adrogato. xl. in princ.

In omni ferè iure finita patris adoptiui potestate; nullum ex pristino retinetur-
uestigium denique & Patria dignitas quæ sita per adoptionem finita ea, depo-
nitur. ff. de adopt. l. in omni. xiii.

Sed & nepos ex filio apud adoptatum patrem conceptus, & natus, per emancipa-
tionem omnia iura perdit. ff. eod. l. sed & xiiii.

Per adoptionem dignitas non minuitur, sed augetur. Vnde senator & si à ple-
beio adoptatus est, manet tamen senator. similiter manet & senatoris filius. ff.
de adopt. l. per adoptionem. xxxv.

Onera eius, qui in adoptionem datus est, ad patrem adoptiuum transferuntur. ff.
eod. l. onera. xxxv.

In adoptionem quidem alienæ ciuitatis cui recte dato additur, non mutatur pa-
tria: ac propterea ius originis in honorum æ munerum obsequio per adoptio-
nem non minuitur C. cod. l. septima.

QVIB. MODIS IVS PATRIAE POTESTATIS SOLVITVR.

Titulus VI.

Ideamus nunc; quibus modis ii, qui alieno iuri sunt subiecti, eo
iure liberentur. Vnde qui in potestate parentis sunt mortuo eo,
sui iuris fiunt. Sed hoc distinctionem recipit: Nam mortuo pa-
tre, sanè omnimodo filii, filia' ue sui iuris efficiuntur. Mortuo
uerò auo, non omnimodo nepotes, neptes ue sui iuris fiunt: Sed
ita, si post mortem aui in potestatem patris sui recasuri non sunt. Itaque si
moriens aui, pater eorum uiuit, & in potestate patris sui est, tunc post obi-
tum aui in potestatem patris sui fiunt. Si uero is, quò tempore auus mori-
tur, aut iam mortuus est, aut per emancipationem exiit de potestate patris,
tunc ii, qui in potestatem eius cadere non possunt, sui iuris fiunt. Inst. quib.
mod. ius patr. pot. in princ. & ff. de his qui sunt sui. l. quinta.

Cum autem is, qui ob aliquod maleficium in insulam deportatur, ciuitatem amit-
tit, sequitur, ut qui eo modo ex numero ciuium Romanorum tollitur, perinde
est, ac si eo mortuo deficiant liberi, in potestate eius esse. Pari ratione, & si is,
qui in potestate parentis sit, in insulam deportatus fuerit, definit esse in pote-
state parentis: sed si ex indulgentia Principis restituti fuerint, per omnia pri-
stinum statum recipiunt. Relegati autem patres in insulam: in potestate libe-
ros retinent: & ex contrario, liberi relegati in potestate parentum remanent.
Inst. quib. mod. ius patr. pot. sol. S. cum autem.

Filius familiars si militauerit remanet in potestate patris. Inst. eod. filius familiars.

Manet milites in potestate parentum, sed peculium castrense proprium habent:
nec in eo ullum ius patris est. C. de castren. pecul. mil. lib. xii.

Generaliter quæcunque dignitas, quicunque magistratus, qui à curia liberandi
potestatem habet, is, & suæ potestatis ius in præmium ipso honoratis præ-
beat. Vnde si quis filius familiars hisce honoribus aut magistratibus frui-
tur, consequitur omnes hosce potestatis suæ ius, quod illis & peculium lar-
giatur, & plenam arbitrii libertatem tribuat. Nouell. Const. lxxxi. S. sanè in
genere.

Sed statuitur, ne istiusmodi potestatis iura consimilia largiantur, atque alia, quæ
per emancipationes proueniunt. Sed eximium quoddam munus præbeatur:
quia, qui eo modo pater familiars fiet, aliquid legitimi iuris non amittat: sed

Quamuis
nomina re-
legatorum
non sint i
usu: effi-
ciunt tamē
frequentia-
tur, quia
bāniti no-
stri tempo-
ris equipa-
rantur re-
legatis, &
aliquando
deportatis
Vt p. Bar.
in l. amiss.
S. qui defi-
ciunt. ff. de
cap. dem.
& Ang. A-
ret. tract.
de test. in
princ.

Item mul-
ti princi-
pes hodie
nis tempo-
ribus exer-
cēt depor-
tationem.

Primæ Partis Lib. II.

- ram familiæ ad ipsos,quàm ipsis ad familiam legitima simul,& naturalia iura intacta sint: & filii eorum post auorum mortem in ipsorum potestatem recidunt haud aliter,quàm si horum patres morte suorum parentum, non autem ex præsentī fortè lege patres familiarum facti essent, & meritò filios suos post mortem suorum parentū in potestate haberent. ead. Const. lxxxī. §. sed & illud.
- S**i ab hostibus captus fuerit parens,quamuis seruus hostium fiat, tamen pendet ius liberorum,propter ius postliminii,quia ii,qui ab hostibus capti sunt, si reuerſi fuerint,omnia pristina iura recipiunt; idcirco reuerſus etiam liberos habebit in potestate,quia postliminium fingit eum,qui captus est,in ciuitate semper fuisse. Si verò ibi decesserit,exinde ex quo captus est pater, filius sui iuris fuisse videtur: ipse quoque filius,nepos ve si ab hostibus captus fuerit,similiter dicimus,propter ius postliminii,ius quoque potestatis parentis in suspenso esse: Dictum est autem postliminium,à limine & post: vnde eum,qui ab hostibus captus est,& in fines nostros postea peruenit,postliminio reuerſum rectè dicimus: nam limina,sicut in domo finem quandam faciunt, sic & imperii finem esse limen veteres voluerūt: hinc & limen dictum est,quasi finis quidam, & terminus. Ab eo postliminium dictum est,quia ad idem limen reuertebatur,quod amiserat: sed & qui captus victis hostibus recuperaretur,postliminio rediisse existimatur. Inst. quib. mod. ius pat. pot. sol. §. si ab hostibus, & ff. de captiuis. l. retro creditur, & l. in omnibus, xvi. & xviii.
- A**pud hostes susceptus filius si postliminio redierit, filii iura habet. habere enim eum postliminium nulla dubitatio est. ff. de capt. & postlimin. l. apud hostes. ix.
- S**i quis prægnante vxore relicta, in hostium potestate peruenerit mox natus filius eius vxore ducta filium, vel filiam procreauerit: ac tunc postliminio auus reuerſus fuerit: omnia iura nepotis nomine perinde capiet, ac si is, cum filius nasceretur, in ciuitati fuisset. ff. de capt. & postlim. l. si quis. xxiii.
- C**um duæ species postliminii sint, ut aut nos reuertamur, aut aliquid recipiamus: cum filius reuertatur, duplicem in eo causam esse oportet postliminii: & quod pater eum recuperet, & ipse ius suum. ff. eod. l. cum duæ. xiiii.
- S**i quis capiatur ab hostibus: hi, quos in potestate habuit in incerto sunt: vtrum sui iuris facti, an adhuc pro filii familiæ computentur: Nam defuncto illo apud hostes: ex quo captus est patrefamiliæ: reuerſo, nunquam non in potestate eius fuisse credentur. Sed ea, quæ medio tempore acquirunt stipulatione, traditione, legato: (nam hæreditate non possunt) vbi non est reuerſus: non fuerunt in hæreditate captiui, quæ lege Cornelia inducitur, sed propria ipsorum sunt, & meritò, quia hi sui iuris exinde, sibiq; ideo acquisiuisse intelliguntur. ff. de capt. l. in bello. xii. §. si quis capiatur, & ff. eod. l. bona eorum. xxii. §. quod filius eius.
- T**ransfugæ nullū postliminiū est, nā qui malo consilio, & prodicionis aīo patriam relinquit hostiū numero habendus est ff. eod. l. postliminiū. xix. §. Transfugæ.
- F**ilius familiæ transfuga non potest postliminio reuerti, neque uiuo patre: quia pater sic illum amisit, quemadmodum patria, & quia disciplina castrorum antiquior fuit parentibus Romanis, quàm charitas liberorum. Transfuga autem: non is solus accipiendus est, qui aut ad hostes, aut in bello transfugit: sed & qui per induciarum tempus, aut ad eos cum quibus nulla amicitia est, fide suscepta transfugit. d. l. postliminium. xix. §. filius quoque.
- I**tem postliminio carent, qui armis uicti hostibus se dediderunt. ff. eod. l. Postliminio. xvii.

Ab hostibus redempti, quoad exoluatur pretium in causam pignoris constituti sunt. C. de postlimin. l. secunda. Vnde patre redempto, & ante Luitionem defuncto, si filius post mortem eius redemptionis quantitatem offeret dicendum est suum ei posse existere. nisi fortè quis subtilius dicat, hunc dum moritur, quasi iure pignoris finito nactum postliminium: & sine obligatione debiti obiisse, ut possit suum habere quod non sine ratione dicetur ff. eod. l. si patre. xv.

De emancipatione.

Præterea emancipatione quoque desinunt liberi in potestate esse parentum, quando parentes apud competentes iudices, uel magistratus filios suos, & filias, uel nepotes, uel neptes, ac deinceps à sua manu dimittant: & si impubes sit filius uel filia, uel cæteri ipse parens ex manumissione tutelam nanciscitur. Inst. quib. mod. ius patr. pot. sol. §. Præterea, & C. de emancipatione. l. si.

Emancipari possunt etiam absentes, & peregrè degentes, uel in iisdem locis, seu regionibus, uel ciuitatibus, commorantes. C. eod. l. pen.

In emancipationibus liberorum, nec non in donationibus non tam scriptura, quam veritas considerari solet. C. de emancip. l. secunda.

Non nudo consensu patria liberari potestate, sed actu solemnī, uel casu liberantur: nec causæ, quibus motus pater emancipauit filium, sed actus solemnitas quaeritur. C. eod. l. tertia.

Si pater sit filius familiæ posse cum apud semetipsum emancipari constat. ff. de adopt. & emancip. l. tertia.

Emancipari filium à patre quocunque loco posse constat, ut exeat de patria potestate. Apud proconsulem etiam in ea prouincia, quam sortitus non est manumitti posse placet. ff. eod. §. emancipari. xxxvi.

Post mortem filiae suæ, quæ ut mater familiæ (quasi iure emancipata) vixerat, & testamento scriptis hæredibus decessit: aduersus factum suum, quasi non iure eam, nec præsentibus testibus emanciparit pater mouere controuersiam prohibetur. ff. eod. l. post mortem. xxv.

Admonendi autem sumus liberum arbitrium esse ei, qui filium, & ex eo nepotem, uel neptem in potestate habebit, filium quidem de potestate dimittere, nepotem uero, uel neptem retinere: & e converso filium quidem in potestate retinere, nepotem uero, uel neptem manumittere, uel omnes sui iuris efficere, eadem de pronepote, & pronepte, dicta esse intelligantur. Inst. quib. mod. ius patr. pot. sol. §. admonendi, & ff. de adoptio. & emancip. l. liberum. xxviii.

Sed si pater filium, quem in potestate habet, auo uel proauo naturali in adoptionem dederit, id est, si hoc ipsum, actis interuenientibus apud competentem iudicem manifestauerit, præsentē eo, qui adoptatur, & non contradicente, nec non præsentē eo, qui adoptat: soluitur quidem ius potestatis patris naturalis, transit autem in huiusmodi parentem adoptiuum, in cuius persona & adoptionem esse plenissimam antea diximus. Inst. eod. §. sed si pater.

Illud autem scire oportet, quod si nurus tua ex filio tuo conceperit, & filium postea emancipaueris, uel in adoptionem dederis, prægnante nuru tua: nihilominus, quod ex ea nascitur, in potestate tua nascitur: quod si post emancipationem, uel adoptionem conceptus fuerit, patris sui emancipati, uel aui adoptiui potestati subiicitur. Inst. eod. §. illud autem.

Et quidem neque naturales liberi neque adoptiui ullo penè modo possunt cogere

Primæ Partis Lib. II.

gere parentes de potestate sua eos dimittere. Inst. eod. §. fi. & ff. de adopt. l. non potest. xxxi. & C. de emancip. l. quarta.

Nonnunquam autem impubes, qui adoptatus est, audiendus erit, si pubes factus emancipari desideret: idq; causa cognita per iudicem statuendum erit. ff. de adoptio. & emancip. l. nonnunquam. xxxii. & l. sequ.

Nullum ius libertatis causa impositurum habet pater in emancipato filio, quia nihil imponi liberis solet: nam pietatem liberi parentibus, non operas debent. ff. de obsequiis à lib. l. fi.

Si filium tuum in potestate tua esse dicis Præses provinciæ æstimabit: an audire te debeat, cum diu passus sis, ut patrisfamiliæ res eius agi per eos, qui Testamento matris tutores nominati fuerint. C. de patr. pot. l. prima.

DE INGRATIS LIBERIS.

Titulus VII.

Illos & filias ceterosq; liberos contumaces, qui parentes vel acerbitate conuitii, uel cuiuscunque atrocis iniuriæ dolore pulsassent leges emancipatione rescissâ damno libertatis immeritæ multari voluerunt. C. de ingratis lib. l. vnica.

COMPENDII IVRIS CIVILIS

E N V C L E A T I.

Liber Tertius.

DE LIBERIS AGNOSCENDIS ET ALENDIS
A PARENTIBVS,*Titulus Primus.*

De Plautiano Senatusconsulto.

Enatusconsultum, quod factum est de liberis agnoscendis duas species complectitur: unam eorum, qui agnoscunt: alteram eorum, qui falsum partum subiiciunt: Permittit igitur mulieri parenti ve eius in cuius potestate est, uel ei, cui mandatum ab eis est; si putet pręgnantem denuntiare intra dies triginta post diuortium connumerandos, ipsi marito, uel parenti, in cuius potestate est, aut domum denuntiare, si nullus eorum copiam habeat. Domum accipere debemus, hospitium,

De diuortio intellige de separatione thori secundum terminos iuris Canonici non de diuortio usitato tempore iuris consultorum.

si in ciuitate maneat. Quod si non sit, sed in villa vel in municipio: illic, ubi larem matrimonio collocauerunt. Denuntiare autem hoc tantum, esse mulierem ex eo pręgnantem. Non ergo hoc denuntiat, ut mittat custodes maritus. Sufficit enim mulieri notum facere, quod sit pręgnans. Mariti est iam aut mittere custodes, aut ei denuntiare, quod non sit ex se pręgnans. hoc autem uel ipsi marito, uel alii nomine eius facere permittitur. ff. de lib. agno. l. i. in prin.

Pœna autem mariti ea est: ut nisi aut custodes pręmiserit, aut contra denuntiauerit, non esse ex se pręgnantem: cogatur maritus partum agnoscere, & si non agnouerit: extra ordinem coercetur. Debebit igitur respondere, non esse ex se pręgnantem, aut nomine eius responderit. Quod si factum fuerit: non aliàs necesse habebit agnoscere, nisi uerè filius fuerit. Illud notandum est, quod denuntiatio à marito non incipit, sed à muliere. d. l. prima. §. pœna autem.

Sed si maritus ultra custodes offerat, & ea non admittat vel si non denuntiauerit mulieri: aut si denuntiauerit quidem, custodes autē arbitrato iudicis non admiserit liberum est marito parenti ve eius, partum iam non agnoscere. d. l. prima, §. sed si maritus.

Si mulier se pręgnantem intra triginta dies non denuntiauerit: & postea denuntians, causa cognita, audiri debebit. Quinimmo & si in totum omiserit denuntiationem: nihil hoc nocet ei, quod editur d. l. prima. §. si mulier,

Dies

Primæ Partis Lib.III.

Dies autem triginta continuos accipere debemus ex die diuortii, non utiles. At si intra triginta dies marito mulier non denuntiauerit, & intra triginta dies partum ediderit: Senatusconsultum quidem cessat, quia de eo partu non uideatur sentire, qui intra dies triginta nascatur, quippe dies triginta ad denuntiandum præstat Senatus, sed hæc res præiudicium non facit partui. d. l. prima. §. dies autem.

Si maritus vxore denuntiante custodes miserit, nullum præiudicium sibi facit. Licebit igitur ei partum editum ex se negare: nec ei nocebit, quod uentrem custodierit. Item siue quis neget uxorem, siue ex se prægnantem, siue præiudicio rectè mittit custodes: maxime, si missurus id ipsum protestetur. d. l. prima. §. quemadmodum.

Quod Senatusconsulto cõprehensum est, SI MULIER VIRO DENUNTI AVERIT SE EX EO CONCEPISSE, ET IS, CUI DENUNTIATVM ERIT, CVSTODES AD VENTREM CVSTODIENDVM INSPICIENDVM QVE NON MISERIT: VT ET ID, QVOD EDITVM SIT, AGNOSCERE SIT NECESSE: non eo pertinet, ut quasi iudicio agnoscere se filium diceret suum hæredem habeat, quamuis ex alio cõceptus sit. Quandoque enim cõperit causa agi, grande præiudicium adfert pro filio confessio patris, d. l. prima. §. Iulianus.

Per contrarium quoque si mulier diuortio facto, non fecerit ea, quæ senatusconsulto præcipiuntur, ut liceat patri non agnoscere: non eò pertinet, ut filius natus suum se dicere non possit: sed ad id tantum, ut ita pater eum alere cogatur, si constiterit eum filium esse. d. l. prima. §. idem per contrarium.

Item si vxore denuntiante se prægnantem, maritus non negauerit: non utiq; suus illico partus efficitur, cogitur tamen alere, cæterum si esset, satis iniuriosum est. d. l. prima. §. idem Iulianus.

Si quis longo tempore abfuerit, & reuersus uxorem prægnantem inuenerit, & idcirco reiecerit: si quid ex his, quæ Senatusconsulto continentur, omiserit: suus hæres ei nascitur. d. l. prima. §. si quis longo.

Ex his apparet: siue vxor omiserit, quæ eam ex Senatusconsulto obseruare oportuit: nihil præiudicabit filio, si filius est, non in iure tantum sui, verum ne in alimentis quidem, siue maritus neglexerit facere, quæ ex Senatusconsulto deberet, natum cogetur omnimodo alere. Cæterum recusare poterit filium. d. l. prima. §. ex his apparet.

Planè si denuntiante muliere, negauerit ex se esse prægnantem, tametsi custodes non miserit: non cuitabit, quo minus quærat, an ex eo mulier prægnans sit. Quæ causa si fuerit acta apud iudicem, & pronunciauerit (cùm de hoc ageretur) quod ex eo prægnans fuerit, in ea causa est: ut agnosci debeat (siue filius non fuit, siue fuit) esse suum. In omnibus causis: quare & fratribus suis consanguineus erit, d. l. prima. §. fin. & l. seq. Siue contra pronuntiauerit non fore suum quamuis suus fuerit. placet. n. eius rei iudicem ius facere, eoque iure utimur. ff. de liber. agno. l. tertia.

De partibus editis constante matrimonio.

Quia Plautianum Senatusconsultum ad eos partus pertinet, qui post diuortium eduntur: aliud Senatusconsultum tēporibus Diui Adriani factum est, ut etiam

si constante matrimonio partus sit editus de agnoscendo eo agatur. Quid ergo si quis post mortem patris nascatur, auo superstite in cuius potestatem recasurus est? & si ex filio eius susceptus probetur: certè probandum est, cum auo præiudicium de partu agnoscendo, similiter agendum. Item si hoc ipsum in quæstionem veniat, vtrum in matrimonio, an postea editus sit, & super hoc ex senatusconsulto agetur. Idem si, an uxor fuerit disceptetur, quia præiudicio locus erit. ff. de lib. agno. l. tertia. §. qui Plautianum.

Illud tenendum est hæc senatusconsulta post mortem parentis cessare, si is superstit in cuius potestate recasuri non sunt. Item hæc senatusconsulta pertinent ad eos, qui sui hæredes agnoscuntur. Cæterum si tortè non sint in potestate recasuri: verius est senatusconsulta cessare. d. l. tertia. §. illud tenendum, & . §. item hæc senatusconsulta finem versus.

At si filius petitionem hæreditatis intendit, quæritur vtrum ex eo natus sit cuius hæreditatem petit. Et adeò hoc verum est, ut si uiuo patre redditum sit præiudicium, & ante quàm sententia feratur pater decesserit: transeundum erit ad Carbonianum edictum. d. l. tertia. §. quid ergo.

De alendis liberis.

Necare videtur non tantum is, qui partum præfocat: sed & is, qui abiicit, & alimoniam denegat, & is qui publicis locis misericordiæ causa exponit, quam ipse non habet. ff. de agnoscend. lib. l. quarta.

Vnusquisque sobolem suam nutriat. quòd si exponendam putauerit animaduersioni, quæ constituta est subiacebit. C. de infantibus expositis. l. secunda.

Si quis à liberis ali desideret, uel liberi ut à parentibus exhibeantur: iudex de ea re cognosceret. Et etiam si non sint in potestate liberi, sed emancipati, uel ex alia causa sui iuris constituti alendi sunt à parentibus, & uoce mutua liberi parentes alere debent. Vtrum autem tantum patrem, auum ve paternum, proauum ve paterni aui patrem, cæterosq; virilis sexus parentes: an verò etiam matrem, cæterosq; parentes, per illum sexum contingentes cogamur alere, uidendum est. & magis est, ut utrobique se iudex interponat: quorundam necessitatibus facilius succursurus, quorundam ægritudine. Et cum ex æquitate hæc res descendat, charitateq; sanguinis: singulorum desideria perpendere iudicem oportet. Idem in liberis quoq; exhibendis à parentibus dicendum est. Ergo & matrem cogemus, præsertim vulgò quæsitos liberos alere nec nõ ipsos eam. Item diuus Pius significat, quasi auus quoq; maternus alere cõpellatur. Idem rescripsit, ut filiam suam pater exhibeat, si constiterit apud iudicem iustè eam procreatam. ff. de lib. agnoscen. l. quinta, in princ.

Non quemadmodum masculorum liberorum nostrorum liberi ad onus nostrum pertinent, ita & in foeminis est: Nam quod filia parit, non auo, sed patri suo est oneri: nisi pater aui nõ sit superstes, aut egeus sit. ff. eo. l. non quèadmodum. viii.

Sed & si filius possit se exhibere: æstimare iudices debent, ne non debeant ei alimenta decernere. Deinde idem Pius ita rescripsit ad Titianum. Competentes iudices ali te à patre tuo iubebunt pro modo facultatum eius: si modò (cum opificè te esse dicas) in ea valetudine es, ut operi sufficere non possis. d. l. quinta. §. sed & si filius.

Si vel parens neget filium, idcircoq; alere se non debere contendat, vel filius neget

Primæ Partis Lib. III.

get parentem : summam iudices oportet super ea re recognoscere, & si constituerit filium vel parentem esse : tunc ali iubeant. cæterum si non constituerit : nec decernent alimenta. Meminisse autem oportet, & si pronuntiauerint ali oportere : attamen eam rem præiudicium non facere veritati : nec. n. hoc pronuntietur filium esse, sed ali debere. d. l. quinta. §. si uel parens.

Si quis ex parentibus vel filiis alere detrectet : pro modo facultatum alimenta constituentur. Quod si non præstet pignoribus captis & distractis cogetur sententiæ satisfacere. Idem iudex æstimare debet, num habeat aliquid parens : quod meritò filios suos nolit alere. Trebatius denique Marino rescriptum est : meritò patrem eum nolle alere, qui eum detulerat. d. l. quinta. §. si quis ex his.

Si patrem tuum officio debito promerueris : paternam pietatem tibi non denegabit. Quod si sponte non fecerit : aditus competens iudex alimenta pro modo facultatum præstari tibi iubebit. Quod si patrem se negabit : quaestionem istam in primis idem iudex examinabit. C. de alen. lib. l. ultima.

Non tantum alimenta, verum etiam cætera quoque onera liberorum patrem à iudice cogi præbere, rescriptis continetur. ff. de lib. agn. l. quinta. §. non tantum.

Si impubes sit filius emancipatus, patrem inopem alere cogetur. iniquissimum enim quis meritò dixerit, patrem egere cum filius sit in facultatibus. d. l. quinta. §. & si impubes.

Si mater alimenta quæ fecit in filium à patre repetat, hoc est quantum alimentorum nomine, quibus necessariò filium exhibuerit, à patre eius præstari oporteat, iudices æstimabunt : nec impetrare debet ea, quæ exigente materno affectu in filium erogatura esset etiam si à patre suo educeretur. d. l. quinta. §. si mater.

Probante muliere se ex Claudio enixam esse filium. Iudex competens alimenta ei pro modo facultatum præstari iubebit. Idem an apud eum educari debeat, æstimabit. C. de alen. lib. l. tertia.

A milite quoque filio, qui in facultatibus est, exhibendos parentes esse pietatis ratio exigit. d. l. quinta. §. à milite.

Parens quamuis ali à filio ratione naturali debeat : tamen æs alienum eius non esse cogendum filium exsoluere, rescriptum est. d. l. quinta. §. Parens.

Hæredes filii inuiti non coguntur ea præstare, quæ viuus filius ex officio pietatis suæ debet : nisi in summam egestatem pater deductus sit. ff. de lib. agn. l. quinta. §. item rescriptum est.

Parentum necessitatibus liberos succurrere iustum est. C. de alen. lib. l. prima. Et competens iudex à filio patrem ali iubebit : si in ea facultate est, ut ei alimenta præstare possit. C. eod. l. secunda.

Filia tua non solum reuerentiam, sed etiam subsidium vitæ, ut exhibeat patri, rectoris Prouinciæ auctoritate compelletur. C. de patria pot. l. quinta.

Filium vel filiam, filios vel filias, & deinceps alere patri necesse est non propter hæreditatem, cuius vsum fructum habet mediante liberis, sed propter ipsam naturam & leges, quæ & à parentibus alendos esse liberos imperauerunt, & ab ipsis liberis parentes, si inopia ex utraque parte vertitur. C. de bonis quæ lib. l. cum non solum. viii. §. ipsum autem filium.

Soluta matrimonio si pater occasionem præbuit diuortio : apud matrem alantur filii, patre suppeditante sumptus. Si verò culpa matris comprobetur solutum matrimonium : tunc apud patrem filii habitabunt & alentur. At si patrem laborare inopia, matrem opibus affluere contigerit : ut apud ipsam egentes li-

beri

De diuortio, & soluto matrimonio, intellige de separatione thori, ut supra diximus.

beri maneant simul & ab ea alantur, iubetur. Quod autem de filiis & matre, cū egent, alendis definitum est: hoc sanè & in oībus tam ascendētib; q̄ descēdentib; personis vtriusque sexus iubetur. Nouell. Const. cxvii. §. sed & illud.

DE INSPICIENDO VENTRE, ET DE VENTRE IN POSSESSIONEM MITTENDO.

Titulus II.

SI maritus separato matrimonio pręgnantem mulierem diceret uxor negaret: eligitur domus honestissimę feminae in quam veniat uxor, & ibi tres obstetrices probatę, & artis & fidei à Prętore assumptę, eam inspiciant: & si quidem vel omnes, vel duę renuntiauerint pręgnantem videri: tunc persuadendum mulieri erit, vt perinde custodem admittat: atque si ipsa hoc desideraret. Quod si enixa non fuerit: sciat maritus ad inuidiam existimationemq̄ suam pertinere vt non immeritò possit uideri captasse hoc ad mulieris iniuriam: si autem uel omnes vel plures non esset grauidam renuntiauerint: nulla causa custodiendi erit. ff. de inspiciendo ven. l. prima, in princ.

Apparet Senatusconsultum de liberis agnoscendis locum non habuisse, si mulier dissimularet se pręgnantem, vel etiam negaret: nec immeritò. partus enim, antè quàm edatur, mulieris portio est, vel viscerum. Post editum planè partum à muliere iam potest maritus iure suo filium per interdictum desiderare, aut exhiberi sibi, aut ducere permitti. d. l. prima. §. ex hoc rescripto.

Mulier igitur si neget se pręgnantem, poterit ad Prętorem euocari, & apud eum interrogari an se putet pręgnantem, cogendaq̄ erit respondere. at si non respondent. Aut non veniat ad Prętorem, cogenda erit remediis Prętoris, & in ius venire, & si venit respondere, pignoraq̄ eius capienda & distrahenda, si contemnet, vel multis coercenda. Nec euitabit poenam Senatusconsulti Plautiani, scilicet vt liceat marito non agnoscere si pariat, nisi maritus eo non esset contentus, qui se patrem potius optet, quàm carere filio velit. Si interrogata ergo dixerit se pręgnantem ordo Senatusconsulti expositus [*Tu lo precedenti*] sequetur. Quod si negauerit tunc Prętor debet obstetrices adhibere. d. l. prima. §. secundum quod.

Et notandum est, quod non permittitur marito, vel mulieri obstetrices adhibere: sed omnes à Prętore adhibendę sunt. d. l. prima. §. & notandum.

Item Prętor domum honestę matronę eligere debet, in quam mulier veniat, & possit inspicere. At si inspicere non patiatur vel ad domum non veniat; æquę Prętoris auctoritas interueniet. d. l. prima. §. item Prętor.

Si omnes, vel plures renuntiauerint, pręgnantem non esse: agere mulier iniuriarum potest. sic ramen, si iniurię faciendę causa id maritus desiderauerit. Ceterum si non iniurię faciendę animo, sed quia iuste credidit, vel nimio voto liberorum suscipiendorum ductus est, vel ipsa eū illexerat, vt crederet, quod constante matrimonio hoc omnino fingeat: æquissimum erit, ignosci marito. Et maritus potest audiri causa cognita, nō solum intra tempus pręstitutum triginta dierum, sed etiam post ipsos triginta dies. d. l. prima. §. si omnes.

De inspiciendo ventre, custodiendoq; partu sic Prętor ait. **SI MULIER MORTVO MARITO PRAEGNANTEM SE ESSE DICAT: HIS, AD QVOS. EA RES** pertinebit, procuratoribus ve eorum, his

Primę Partis.

C in

Hæc oīa
verba Prę
toris lite
ris manu
culis im
pressa esse
deberent.

Primæ Partis Lib. III.

in mense denuntiandum curet, ut mittant (si velint) quæ ventre inspiciant. **MITTANTVR** mulieres dumtaxat quinque, hæque simul omnes inspiciant: & ne qua earum, dum inspicit, inuita muliere ventrem tangat. Mulier in domo honestissimæ foeminæ pariat, quam ego constituam. **MVLIER** ante dies triginta, quàm parituram se putat, denunciât his, ad quos ea res pertinet, procuratoribus ve eorum, ut mittant (si velint) qui ventrem custodiant. in quo conclauî mulier paritura erit, ibi ne plures aditus sint, quàm vnus: si erunt: ex vtraque parte tabulis præfigantur. ante ostium eius conclauis viri tres, & tres foeminæ cum binis Comitibus custodiant. **QVOTIESCVNQVE** ea mulier in id conclaue aliud ve quod, siue in balineum ibit: custodes (si volent) id antè prospiciant, & eos, qui introierint, excutiant. custodes, qui ante conclaue positi erunt (si voluerint) omnes, qui conclaue, aut in domum introierint, excutiant. **MVLIER** cùm parturire incipiet, his, ad quos ea res pertinet, procuratoribus ve eorum denunciet, ut mittant. Quibus præsentibus pariat. **MITTANTVR** mulieres dumtaxat quinque: ita vt præter obstetrices duas, in eo conclauî, ne plures mulieres sint, quàm decem: pedisequæ, quàm sex. sed hæ, quæ intus futuræ erunt in eo conclauî, excutiantur omnes, ne qua prægnans sit. **TRIA** lumina, nec minus, ibi sint: scilicet, quia tenebræ ad subiiciendum aptiores sunt. **QVOD** natum erit, his ad quos ea res pertinet, procuratoribus ve eorum (si inspicere volent) ostendatur. apud eum educatur, apud quem parens iusserit. Si autem nihil parens iusserit, aut is, apud quem voluerit educari, curam non recipiet: apud quem educetur, causa cognita constituam. **IS**, **APVD** quem educabitur, quod natum erit: quod trium mensium sit, bis in mense, ex eo tempore, quo ad sex mensium sit, quo ad anniculus fiat, alternis mensibus: ab anniculo, quo ad fari possit, semel in sex mensibus (vbi voler) ostendat. **SI** cui ventrem inspicî, custodiri, adesse ve partui licitum non erit: factum ve quid erit, quò minus ita ea fiant, vti supra comprehensum est: ei, quod natum erit, possessionem causa cognita non dabo, siue quod natum erit, vt supra cautum est, inspicî non licuerit: quas vtrique actiones me daturum polliceor his, quibus ex edicto meo bonorum possessio data sit: eas, si mihi iusta causa esse videbitur, ei non dabo. d. l. prima. §. de inspiciendo.

Quamuis sit manifestissimum edictum prætoris: attamen non est negligenda eius interpretatio. denunciare igitur mulierem oportet his, scilicet quorum interest, partum non edi: uel totam habituris hæreditatem, uel partem eius, siue ab intestato, siue ex testamento. publicè enim interest partus non subijci, ut ordinum dignitas familiarumque salua sit. Denuntiari autem oportet iis, quos proxima spes successionis contingit: ut puta primo gradu hæredi instituto, non etiam substituto. & si intestatus sit paterfamilias: his, qui primum locum ab intestato tenent. si verò plures sint simul successuri: omnibus denuntiandum est. d. l. prima. §. quamuis. & §. publicè. & §. denuntiari.

Quod autem Prætor ait, **CAVSA COGNITA SE POSSESSIONEM NON DATVRVM, VEL ACTIONES DENEGATVRVM**, eò pertinet: vt si per rusticitatem aliquid fuerit omissum ex his, quæ Prætor seruari voluit, non obstat partui. quale est enim, si quid ex his, quæ leuiter obseruanda Prætor edixit, non sit factum, partui denegari bonorum possessionem? sed mos regionis inspiciendus est, & secundum eum & obseruari ventrem, & partum, & infantem oportet. d. l. prima. §. si.

Edictum

Edictum de custodiendo partu, derogatorium est eius, quod ad Carboniani decreti exemplum comparatum est; sed hoc aliquando remittere Prætor debet, si non malitia, sed imperitia mulieris factum fuit ne venter inspiceretur, aut partus custodiretur. ff. de insp. vent. l. secunda.

Qui ventri substitutus est, vel institutus: si ventrem seruare velit, audiendus est. ff. eod. l. tertia.

Is, à quo si sine liberis decessisset, quidquid ad eum ex bonis peruenisset, sorori fideicommissio relictum erat: decessit posthumo hærede instituto, & substitutis aliis, cum vxor defuncti prægnantem se dicat, sorori procuratori ve eius secundum formam edicti ventrem inspicere, & partum custodire permittendum erit, idem causa cognita statuendum est. ff. eod. l. si.

Sicuti liberorum eorum, qui iam in rebus humanis sunt, curam Prætor habuit. ita etiam eos, qui nondum nati sunt, propter spem nascendi, non neglexit. ff. de ventre in poss. mitt. l. prima, in princ.

Prægnantem esse mulierem oportet omnimodo, nec discere se prægnantem sufficit. quare nec tenet datio bonorum possessionis, nisi verè prægnans fuit, & mortis tempore, & eo, quo se mitti in possessionem petit. d. l. prima. S. prægnantem.

Si filius in adoptionem datus decesserit prægnante vxore, tuuc deinde adoptator defunctus fuerit; admittetur venter in possessionem aui adoptiui. d. l. prima. S. si filius in adoptionem. Ac etiam in eius, qui in adoptionem dederat, filius mittetur. & si hic nepos posthumus hæres ab auo naturali institutus sit. d. l. prima. S. sed an etiam.

Sic, quæ in possessionem vult ire, vxor negetur, vel nurus esse vel fuisse, vel ex eo prægnans non esse contendatur; decretum interponit Prætor exemplo Carboniani edicti. & summatim de ea re cognoscit; & si manifestam calumniam videret eius, quæ ventris nomine in possessionem mitti desiderat, nihil noui decerneret. si dubitari de re posset, operam daret, ne quod præiudicium fieret ei, quod in vtero est. sed ventrem in possessionem mitti oportere. apparet itaq; , nisi manifesta sit calumniatrix mulier, debere eam decretum eligere. & ubi omnino iuste dubitari poterit, an ex eo prægnans sit, decreto tuendam esse, ne præiudicium partui fiat. d. l. prima. S. si ea quæ, & ff. ne ius fiat ei. l. tertia. S. fin.

Generaliter ex quibus causis Carbonianum bonorum possessionem puero Prætor dare solitus est, ex eisdem causis ventri quoque subuenire Prætor debere non dubitamus; eò facilius, quod fauorabilior est causa partus, quam pueri. partui enim in hoc fauetur, ut in lucem producat; puero, ut in familiam iudicatur. partus enim iste alendus est, qui & si non tantum parenti, cuius esse dicitur, verum etiam reipublicæ nascitur. d. l. prima. S. & generaliter.

Quoties autem venter in possessionem mittitur, solet mulier curatorem ventri petere, solet & bonis. sed si quidem tantum ventri curator datus sit, creditoribus permittendum est, iri custodia bonorum esse. si verò non tantum ventri, sed etiam bonis curator datus est; possunt esse securi creditores, cum periculum ad curatorem pertineat. idcirco curatorem bonis ex inquisitione dandum (idoneum scilicet) oportet creditores curare, uel si quis alius est, qui non edito partu successionem speret. Hoc autem iure utimur, ut idem curator & bonis & ventri detur. d. l. prima. S. quoties.

Primæ Partis Lib. III.

Si creditores instent, uel qui sperat se successurum: diligentius atque circumspicius id fieri debet: & plures (si desiderentur) dandi sunt. d. l. prima. S. sed si creditores.

Mulier autem in possessionem missa, ea sola, sine quibus foetus sustineri, & ad partum usque produci non possit, sumere ex bonis debet: & in hanc rem curator constituendus est, qui cibum, & potum, & uestitum, & rectum mulieri præstet pro facultatibus defuncti, & pro dignitate eius atque mulieris. Deminutio autem ad hos sumptus fieri debet primum ex pecunia numerata, si ea non fuerit: ex his rebus, quæ patrimonia onerare magis impedit, quàm augere fructibus consueuerunt. d. l. prima. S. mulier.

Idem si periculum est, ne interim res usu capiantur, ne debitores tempore liberentur: idem curare debet. ita igitur curam hoc quoque officio administrabit, quo solent curatores atq; tutores pupillorum. d. l. prima. S. idem si periculum.

Eligitur autem curator aut ex his, qui tutores dati sunt posthumo, aut necessariis adfinibusq; , aut ex substitutis, aut ex amicis defuncti, aut ex creditoribus. sed is utique, qui idoneus videbitur. at si de personis eorum quaestio moueatur, vir bonus eligitur. Quod si nondum curator constitutus sit: quia plerumque, aut non petitur, aut tardius petitur, aut serius datur: Seruius aiebat, res hæreditarias hæredem institutum vel substitutum obsignare non debere, sed tantum pernumerare, & mulieri adsignare. Idem ait, ad custodienda ea, quæ sine custodia salua esse non possunt, custodem ab hærede ponendum: ut puta pecoris, & si nondum messis uindemiaue facta sit. & si fuerit controuersia, quantum deminui oporteat: arbitrum dandum. d. l. prima. S. eligitur.

Curatore autem constituto hæc omnia cessant: conscribi tamen curatori debent, & uendenti, & inuentarium rerum facienti. d. l. prima. S. curatore.

Tandiu autem uenter in possessione esse debet, quàm diu aut pariat, aut abortum faciat, aut certum sit eam non esse prægnantem, & si sciens prudensque se prægnantem non esse, consumpserit: de suo id eam consumpsisse Labeo ait. d. l. prima. S. finali.

Sed & si eum ediderit, qui repulsus est, discedere debet. ff. de uentre in possess. l. secunda.

Sumptus autem ab ea facti bona fide non repetentur. ff. eod. l. tertia.

Habitatio quoque, si domum defunctus non habuit, concedenda erit mulieri. ff. eod. l. quarta.

Curator uentris alimenta mulieri statuere debet. nec ad rem pertinet, an dotem habeat, unde sustentare se possit: quia uidentur, quæ ita præstantur, ipsi præstari, qui in utero est. Curator uentri datus soluendi debiti rationem habere debet: utique eius, quod sub pœna, aut pignoribus prætiosis debetur. ff. eod. l. quinta.

Extraneo posthumo hærede instituto, non aliter ventrem in possessionem mittitur, nisi mater aliunde se alere nō possit: ne forrè ei, qui natus bonorum possessor futurus est, denegasse alimenta videamur. ff. eod. l. sexta.

Vbicunque ab intestato uenter admittitur: scilicet si talis fuerit is, qui in utero est, ut si in rebus humanis esset, bonorum possessionem petere possit: (ut in omnibus partibus edicti) pro superstite habetur is, qui in utero est. ff. eod. l. vbicunque. vii. in princ.

Si uentris nomine mulier missa sit in possessionem: differtur accusatio adulterii, ne quod præiudicium fieret nato. ff. eod. l. si uentris. viii.

Cum

Cum venter mittitur in possessionem: quod in ventris alimēta deminutum est, detrahitur uelut as alienum. ff. eod. l. cum venter. ix.

Posthumus natus quocunque tempore (qui tamen testatoris morte conceptus iam erit) potest agnoscere bonorum possessionem. nam & ventrem prætor ex omnibus edicti partibus mittit in possessionem bonorum: non missurus scilicet, si ei nato daturus non esset bonorum possessionem. ff. eod. l. fi.

**SI VENTRIS NOMINE MULIER IN POSSESSIONEM
MISSA EADEM POSSESSIO DOLO MALO AD
ALIUM TRANSLATA ESSE DICATUR.**

Titulus III.

Occurrit edicto rectissime Prætor prospexit, ne dum in fauorem partis possessionem polliceatur, aliis prædæ occasionem præbeat. Idcirco constituit actionem in mulierem, quæ in alium hanc possessionem dolo malo transtulit. ff. si ventris nomine. l. prima, in princ.

Nec solum mulierem Prætor coercet, verum eum quoque, in cuius potestate ea fuit: scilicet, si dolo ipsorum alius in possessionem fuerit admissus. actionemque in tantum pollicetur in eos, quanti interfuerit eius, qui expeditur. d. l. prima. §. nec solum.

Necessario prætor adiecit. **VT QUI PER DOLVM VENIT IN POSSESSIONEM, COGATUR DECEDERE.** coget autem eum decedere non prætoria potestate, vel manu ministrorum: sed melius & ciuilius faciet, si eum per interdictum ad ius ordinarium remiserit. d. l. prima. §. necessario.

Interest autem eius, qui expeditur, admissum alium in possessionem non fuisse: cum fortè bona fide fructus præceptos consumpserit: aut si prædo venerit in possessionem, à quo fructus consequi non possit, quia soluendo non est. d. l. prima. §. interest.

Hæc actio etiam post annum dabitur: quia rei habet persecutionem. & si filia sit, quæ dolo fecit: in patrem dabitur actio, si quid ad eum peruenerit. d. l. prima. §. finali.

Dolo facit mulier, non quæ in possessionem venientem non prohibeat: sed quæ circumscribendi alicuius causa, clam & per quandam machinationem in possessionem introducat. Si & patris & filiæ factum arguetur: in alterum, quem actor velit, reddenda est actio: quia in id, quod agentis interest, datur, ideo si id, quod ei abest, ab eo, qui in possessione est, seruari possit (præter sumptus litis causa factos) inutilis erit ei hæc actio. ff. eod. l. secunda.

**SI MULIER VENTRIS NOMINE IN POSSESSIONEM
CALVMNIAE CAUSA ESSE DICETUR.**

Titulus IIII.

Idcirco de possessione ventris nomine queratur, & deferente hærede mulier iurauerit se prægnantem esse: seruandum est iusiurandum, nec tenebitur mulier, quasi calumniæ causa fuerit in possessionem missa, nec uis ei facienda est post iusiurandum. Si tamen pepererit: queretur ueritas, an ex eo prægnans fuerit. alteri enim nec pro

Primæ Partis Lib. III.

dest: nec nocet iusiurandum inter alios factum. nec partui igitur nocebit. ff. si mulier uent. nom. l. prima, in principio.

Hoc edictum ex eadem causa proficiscitur, qua superius debet enim prætor, quæ admodum facilis est circa bonorum possessionem mulieri dandam uentris nomine, ita calumniam eius impunitam non relinquere. d. l. prima §. & hoc edictum.

Per calumniam autem in possessionem fuisse uidetur, quæ sciens prudensque se prægnatam non esse, uoluerit in possessionem uenire. d. l. prima §. per calumniā.

Hanc autem actionem prætor intra annum utilem pollicetur, ultra non, uidelicet quasi poenalem. Simili autem modo & hic, quanti agentis interfuit. prætor actionem hanc pollicetur. In parentem etiam prætor actionem pollicetur: si modo per eum factum sit, ut in possessionem per calumniam ueniret. d. l. prima §. hanc autem.

Competit autem actio ei, cuius interfuit in possessionem missum non esse: ut puta vel cohæredi speranti partum, uel ei, qui substitutus fuit, uel qui ab intestato, si partus non fuisset, succedere potuit. d. l. prima §. competit.

Interesse autem uidetur primum de alimentis, quæ in ventrem sunt erogata. nec enim aliās hæc repetuntur, nisi per calumniam in possessionem venit. ceterum si res calumnia caret: nihil præstabit mulier, quasi sine causa alta sit sub prætextu ventris. d. l. prima §. interesse.

Nonnunquam augebitur, quod interest: si quis fortè dubitans, an prægnans sit, exclusus sit hæreditate. nam hæredi eius, qui exclusus est, datur hæc actio. Si quidem eius quoque interfuit, non fuisse calumniæ causa in possessionem mulierem: quia hoc si non fuisset, adeundo hæreditatem, institutus hæredi suo locupletiore hæreditatem suam relinqueret. sed & hoc imputatur mulieri. quod diminuta sunt multa in hæreditate: dum hic contemplatione ventris non attingit hæreditatem. d. l. prima §. nonnunquam.

Si substitutus, manente muliere in possessione, decesserit: hæres eius eadem actione præteritum hæreditatis à muliere exiget: legata verò non decedunt ceteraque onera hæreditatis, sed legatarii cum muliere usuri sunt hac actione: quia & ipsorum interfuit adiri hæreditatem. d. l. prima §. idem Iulianus. aliàs. l. ii.

Si dolus filii familiæ interuenerit, & particeps doli pater fuerit suo nomine tenebitur. d. l. prima §. fin. aut d. l. secunda §. fin.

DE LIBERIS EXHIBENDIS VEL DEDUCENDIS.

Titulus V.

It prætor, QVI QVAE'VE IN POTESTATE LVCII TITII EST, SI IS EA'VE APVD TE EST, DOLORE TVO MALO FACTVM EST, QVO MINVS APVD TE ESSET: ITA EVM EAM'VE EXHIBEAS. ff. de lib. exhib. l. prima in principio.

Hoc interdictum proponitur aduersus eum, quem quis exhibere desiderat eum, quæ in potestate sua esse dicit: & ex uerbis apparet ei, cuius in potestate est, hoc interdictum competere. d. l. prima §. hoc interdictum.

In hoc interdicto prætor non admittit causam, cum apud eum sit is, qui exhiberi debet: sed omnino restituendum putauit, si in potestate est. Si uerò mater sit, quæ retinet apud quam interdum magis, quam apud patrem morari filium de

beat,

Supra titulo III. dictum est: tunc matrem posse inter suo filium per interdictum desiderare aut exhiberi sibi, aut deducere permitti. extra ordinem. cum filius editus fuerit, cum uerò hucusque tractatum sit de filiis nascituris nunc conuenienter tractatur de filiis iam natis.

beat, ex iustissima scilicet causa subueniendum ei erit per exceptionem. Pari modo si iudicatum fuerit, non esse eum in potestate, & si per iniuriam iudicatum sit, agenti hoc interdicto obicienda erit exceptio rei iudicatae. ne de hoc quaeratur, an sit in potestate, sed an sit iudicatum. ff. cod. l. prima. §. in hoc interdicto.

Deinde ait Prætor **SI LVCIVS TITIVS IN POTESTATE LVCII TITII EST, QVO MINVS EVM LVCIO TITIO DEDVCE RE LICEAT VIM FIERI VETO.** ff. cod. l. tertia. in princ.

Superius interdictum exhibitorium est, hoc est pertinens ad exhibitionem liberorum. Hoc autem interdictum pertinet ad ductionem, ut ducere quis possit eos, in quos habet ius ductionis. Itaque prius interdictum, quod est de liberis exhibendis, præparatorium est huius interdicti. Quò magis enim quis duci possit, exhibendus est. Et ex eisdem causis hoc interdictum tribuendum est, ex quibus causis de exhibendis liberis competere dictum est. Itaq; quæcunque ibi dicta sunt, eadem hic quoque dicta accipienda sunt. ff. de lib. exhiben. l. tertia. §. superiora.

Hoc autem interdictum competit non aduersus ipsum filium, quem quis ducere vult, sed vtiq; debet esse is, qui cum interdicto defendat. Cæterum cessat interdictum, & succedere poterit notio prætoris, ut apud eum disceptetur, utrum quis sit in potestate, an non. d. l. tertia. §. hoc autem interdictum.

Quoties id interdictum mouetur de filio ducendo, uel cognitio, & is, de quo agitur, impubes est, aliàs differri oportere rem in tempus pubertatis, aliàs representari. idq; ex persona eorum, inter quos controuersia erit, & ex genere causæ constituendum est. Nam si is, qui se patrem dixerit, auctoritatis, prudentiæ, fidei exploratæ sit, usque in diem litis impuberem apud se habebit. Si verò qui controuersiam facit, humilis, calumniator, notæ nequitie sit, representanda cognitio est. Item si is, qui impuberem negat in aliena esse potestate, vir omnibus modis probatus, tutor vel testamento, vel à Prætore datus est, pupillum, quem apud se habuit, in diem litis tuetur. Si verò qui patrem se dicit, suspectus quasi calumniator est, differri litem non oportebit. Si verò vtraque persona suspecta est, aut tanquam infirma, aut tanquam turpis, non alienum erit, inquit, disponi, apud quem puer interim educetur, & controuersiam in tempus pubertatis differri, ne per collusionem, vel imperitiam alterutrius contendentium, aut alienæ potestati paterfamilias addicatur, aut filius alienus patrisfamilias loco constituatur. d. l. tertia. §. Iulianus.

Etiā si maximè eum probet filium pater in sua potestate esse, tamen causa cognita mater in retinendo eo potior erit. Idq; decretis Diui Pii quibusdam continetur. obtinuit enim mater ob nequitiam patris, ut sine deminutione patriæ potestatis apud eam filius moraretur. d. l. tertia. §. etiam si.

In hoc interdicto donec res iudicetur, foeminam prætextatam, eumq; qui proximè prætextati ætatem accederet, interim apud patremfamilias deponi, Prætor iubet. Proximè autem prætextati ætatem accedere eum dicimus, qui puberem ætatem nunc ingressus est. Cum audis matrēfamilias. accipe notæ auctoritatis foeminam. d. l. tertia. §. fin.

Si eum, qui se patremfamilias dicat. ego in mea potestate esse, & iussu meo adiif se hæreditatem dicam, tam de hæreditate agi oportere, quàm ad interdictum de filio ducendo iri debet. ff. de lib. exhib. l. quarta.

Si filius sua sponte apud aliquem est, inutile hoc interdictum erit: quia filius ma
gis

Primæ Partis Lib. III.

gis apud se. quàm apud eum est, in quem interdicetur, cum liberam facultatem abeundi vel remanendi haberet, nisi inter duos, qui se patres dicerent, controuersia esset, & alter ab altero exhiberi eum desideraret. ff. eod. l. fi.

Si (tu proponis) cum tuæ potestatis esses super rebus maternis obtinuisti: potes eos, qui tibi condemnati sunt conuenire. Quod si extiterit qui te filium, & in sua potestate esse contendit: interdicto in eam rem proposito de fide intentio nis eius quæretur. C. de lib. exhib. l. prima.

Per rei vindicationem non petuntur liberi, qui in nostra potestate sunt. Petuntur autem præiudiciis, aut interdictis, aut cognitione prætoria. ff. de rei vind. l. prima. §. primo. & C. de lib. exhib. l. secunda.

DE CARBONIANO EDICTO.

Titulus VI.

I cui controuersia fiat an inter liberos sit, & impubes sit: causa cognita perinde possessio datur, ac si nulla de ea re controuersia esset: & iudicium in tempus pubertatis causa cognita differtur. ff. de carbon. edicto. l. prima. in princ.

Eum, qui controuersiam facit si pro pupillo satis ei non detur simul in possessionem eorum bonorum esse prætor iubet. d. l. prima. §. eum qui. Non tantum masculi, sed & foemina ex virili sexu descendentes Carboniani commodum habebunt. d. l. prima. §. non tantum.

Si posthumus sit hæres institutus, & natus negetur esse filius, sed subiectus esse dicatur isto casu eius patris tantum danda est ei bonorum possessio ex qua institutus est. d. l. prima. §. Pomponius. vers. nisi fortè posthumus.

Cum quidam ex hæredem scripsisset filium, quod diceret eum ex adulterio conceptum quasi frater ei hæc controuersia an inter liberos sit ex hac parte edicti ei bonorum possessio competit. Idem est & si ita sit scriptus. QVISQVIS, EST, QVI SE FILIVM MEVM SE ESSE DICAT EXHÆRES ESTO: quia non est filius ex hæredatus. d. l. prima. §. idem ait.

Si quis filium suum hæredem instituerit ex minima parte sic ILLE, QVI EX ILLA NATVS EST, HÆRES ESTO, non quasi filium suum: deinde hic contendat patrem intestatum decessisse, seq; ei suum hæredem esse: interest, cohæredes eius vtrum negent eum filium suum, an verò contendant testamentum valere. si testamentum valere contendant, controuersia non est differenda: & Carbonianum edictum cessat. quod si filium eum negant, & ad ipsos potius quasi ad consanguineos hæreditatem pertinere dicunt: data bonorum possessione impuberi, controuersia in tempus pubertatis differtur. ff. de Carbon. edicto. l. prima. §. si quis filium.

Si mater subiecti partus arguatur: an differenda sit quæstio propter statum pueri, quæritur. & si quidem pupilli status in dubium deducitur: differri quæstio in tempus pubertatis debet: cum metus esse possit, ne minus idoneè defendatur. cum verò mater rea postulatur: utique integra fide & maiore constantia causam defensuram recenti tempore, dubium non est: cognitionemq; fieri oportet, & post euentum cognitionis (si suppositum partum apparuerit) actiones hæreditariæ puero denegandæ sunt: omniaque perinde habenda, atque si hæres scriptus non fuisset. d. l. prima. §. si mater.

Licet

Licet mulier, quæ partum subiecisse dicitur, decesserit: tamen si participes maleficii sint, in præsentem cognoscendum est. si nemo autem sit, qui puniri possit, quia omnes participes facinoris fortè decesserint: secundum Carbonianum edictum in tempus pubertatis differenda est cognitio. ff. eod. l. secunda.

Quamvis scripto hæredi non promitti bonorum possessionem ex edicto Carboniano certum sit: tamen quæstionem status in Tempus pubertatis differri, procul dubio est. ergo si quidem de parentis bonis simul & de statu controuersia fiat: hoc edictum locum habebit. si verò status tantum: differtur quæstio in tempus pubertatis, sed non ex Carboniano, sed ex constitutionibus. ff. eod. l. tertia. §. quamvis.

Puberi, quamvis minori vigintiquinq; annis, Carbonianum non succurrit. sed si cum esset pubes, quasi impubes obrepserit, bonorumq; possessionem acceperit: dicendum erit, nihil eum egisse. nam & si impubes esset, mox pubes factus: finiretur bonorum possessionis emolumentum. d. l. tertia. §. Puberi.

Causæ cognitio in eo vertitur, ut si manifesta calumnia appareat eorum, qui infantibus bonorum possessionem petent: non detur bonorum possessio. summam ergo, cum petitur ex Carboniano bonorum possessio, debet prætor cognoscere. & si quidem absolutam causam inuenerit, eidenterque probetur filium non esse: negare debet ei bonorum possessionem Carbonianam: si verò ambiguam causam, hoc est, uel modicum pro puero facientem, ut non videatur euidenter filius non esse: dabit ei Carbonianam bonorum possessionem. d. l. tertia. §. causæ cognitio.

Dux autem sunt causæ cognitiones. una dandæ Carbonianæ possessionis: quæ habet commodum illud, ut perinde, atque si nullam controuersiam pateretur impubes, possessionem accipiat. alia est causæ cognitio illa, utrum debeat differri in tempus pubertatis cognitio, an representari. hoc enim diligentissimè Prætori examinandum est: an expediat pupillo representari cognitionem, an potius differri in tempus pubertatis: & maximè inquirere hoc à cognatis, matre, tutoribusq; pupilli debet: fingere esse testes quosdam, qui dilata controuersia aut mutabunt consilium, aut decedent, aut propter temporis interuallum non eandem fidem habebunt. vel fingere esse anum obstetricem, vel ancillas, quæ veritatem pro partu possunt insinuare, uel instrumenta satis idonea ad victoriam, vel quædam alia argumenta: ut maius damnum patiatur pupillus, quod differtur cognitio, quam compendium, quod non representatur. fingere pupillum satis dare non posse: & admissos in possessionem, qui de hereditate controuersiam faciunt, multa posse subtrahere nouare moliri, aut stulti aut ini qui Prætoris erit, rem in tempus pubertatis differre, cum summo eius incommodo, cui consultum velit. diuus enim Hadrianus ita rescripsit, quod in tempus pubertatis res differri solet, pupillorum causa sit. ne de statu periclitentur, ante quam se tueri possint. cæterum si idoneos habeant, à quibus defendantur, & tam expeditam causam, ut ipsorum intersit maturè de eo iudicari, & tutores eorum iudicio experiri volunt: non debet aduersus pupillos obseruari, quod pro ipsis excogitatum est; & pendere status eorum, cum iam possit indubitatus esse. d. l. tertia. §. duæ autem sunt causæ.

Si mater impuberis subiecti partus rea postulata, causam obtinuerit; poterit adhuc superesse status quæstio. ut puta si dicatur, aut non esse ex ipso defuncto conceptus, aut ex ipso quidem, sed non ex matrimonio editus. d. l. tertia. §. si mater.

Si is,

Primæ Partis Lib. III.

Si is, qui status controuersiam filio faciebat & solum se filium dicebat, decesserit, & mater ei hæres extiterit: si quidem eandem controuersiam impuberi mater faciat, qui se ex alia natum affirmat, quàm filius eius faciebat, scilicet ut neget eum filium, idcircoq; ad se totam hæreditatem ex persona filii sui defuncti pertinere debere: in tempus pubertatis differri, Iulianus ait: quia nihil inter sit, suo, an hæreditario nomine controuersiam faciat. d.l. tertia. §. si is, qui.

Planè si mater concedat hunc quoque defuncti filium esse idcircoq; partem dimidiam hæreditatis solam sibi vindicet ex bonis paternis: non erit iudicium in tempus pubertatis differendum. non enim de paternis, sed de fraternis bonis impuberi fit controuersia. d.l. tertia. §. Planè.

Si duo impuberes patiantur status controuersiam, & alter eorum pubuerit, expectari alterius quoque pubertas debet: scilicet ut sic de vtriusque statu agatur, ne aliquod præiudicium fiat impuberi propter puberis personam. Parui refert, utrum petitor sit impubes, an possessor, qui status controuersiam patitur. nam siue possideat, siue petat: in tempus pubertatis differtur. d.l. tertia. §. ibidem Iulianus.

Si duo impuberes inuicem status controuersiam faciant, interest, utrum quisque se solum filium dicat, an & se. nam & si solum dicat filium: dicendum est, debere controuersiam ad vtriusque pubertatem differri, siue petitor, siue possessor sit. si verò alter se solum, alter & se dicat: si quidem ille adoleuerit, qui se solum dicat: adhuc differtur controuersia propter pueritiam eius, qui & se esse dicit: sed de parte, non de toto. de parte enim utique hic litigatur. Quod si ille adoleuerit, qui & se dicit: ille impubes sit, qui se solum dicit: non differtur controuersia. nec enim patitur impubes controuersiam status, sed facit: cum hic pubes & se dicat, & illum non neget filium. d.l. tertia. §. si duo.

Cum extaret impubes, qui se filium defuncti diceret, debitoresq; negarèt eum esse filium defuncti, & intestati hæreditatem ad agnatum, qui fortè trans mare abierat, pertinere: necessarium erit puero Carbonianum edictum. sed & absenti erit prospiciendum, ut cautio præstetur. d.l. tertia. §. Cum extaret.

Missus in possessionem ex Carboniano edicto possessor constituitur, quod si coeperit, aut hæreditatem petere, aut singulas res, exceptione submouebitur, quia directa actione quasi hæres petere debet: ut ea petitione iudicari possit, an quasi ex liberis hæres sit: ne præsumptio bonorum possessionis iniuriam aduersariis afferat. d.l. tertia. §. missum.

Sed & si is, qui controuersiam impuberi facit, ex liberis sit: eueniet, ut siue caueat is, cui status controuersia fit, siue non caueat: attamen simul sit in possessione. Si impubes non defendatur idcircoq; missus sit in possessionem, & etiam aduersarius eius curator constitui debet, qui omnia curet, & exerceat. ff. de Carbon. edicto. l. quinta, in princ.

Is, qui cum impubere missus est in possessionem, actiones potest aduersus curatorem intendere, nec est prohibendus nullum enim præiudicium hæreditate fit: nam & aduersus ipsum pupillum si satisfedisset rectè experiretur. d.l. quinta. §. denique.

Quoties impubes satis non dat: mittitur in possessionem eius aduersarius, siue satis det, siue non det. & si velit aduersarius committi sibi administrationem: satisfacere debet pupillo, cæterum si satis non det: debet curator constitui, per quem bona administrantur. Aduersarius autem si satisfecerit: res, quæ
tem-

tempore perituræ, aut deteriores futuræ sunt, distrahere debet. item à debitoribus, qui tempore liberabuntur, exigere debet. cætera cum pupillo possidebit. d. l. quinta. §. quotiescunque.

Si satis impubes dederit: siue decreuerit præses, siue non adminuet bona vescendi causa. & hoc minui restituet hæreditatis petitori. quod si satisfacere non potuit, & aliter alere se videtur non posse: deminuendi causa usque ad id, quod alimentis eius necessarium est, mittendus est, nec mirum debet videri, hæreditatem propter alimenta minus eius, quem fortasse iudicabitur filium non esse; cum omnium edictis venter in possessionem mittatur, & alimenta mulieri præstentur propter eum, qui potest non nasci, & maior cura adhiberi debeat, ne fame pereat filius, quam ne minor hæreditas ad petitionem perueniat, si apparuerit filium non esse. d. l. quinta. §. an autem.

Si aduersarius missus fuerit in possessionem, desiderandum à Prætoribus ne instrumenta in possessionem suam redigat. cæterum decipietur pupillus, dum vel instruitur eis aduersarius, vel etiam intereipere ea potest. d. l. quinta. §. maxime autem.

Cum autem in satisfactione & pupillus & aduersarius eius cessant: curator constituendus est, qui bona administret, & quandoque ei, qui iudicio uicerit, restituat. Quid tamen, si tutores pupilli uelint administrare? non erunt audiendi, nisi satisfecerint nomine pupilli, aut curatores quoque iidem ipsi sint constituti. d. l. quinta. §. finali.

Qui pupillo controuersiam facit, si simul cum eo in possessionem missus est: alii ex bonis defuncti non debebit, nec quicquam de bonis deminuere. hæc enim possessio pro satisfactione cedit. Non solum alimenta præstari debent pupillo, sed & in studia, & cæteras necessarias impensas debet impendi pro modo facultatum. ff. de carbo. edicto. l. de bonis. vi. §. qui pupillo.

Post pubertatem, qui ex carboniano missus est in possessionem rei partes sustinere debet maxime si cauit aut nunc paratus est cauere, & quasi possessor conueniendus est, quod si nunc non caueat possessio transfertur aduersario satis offerente perinde atque si nunc primum ab eo peteretur hæreditas. d. l. vi. §. post pubertatem.

Si impubes negetur iure adoptatus, & ideo in paternæ hæreditatis ei controuersia fiat: non erit iniquum simile carboniano decretum interponi. Item si impubes in adoptionem datus esse dicatur, & ideo negetur naturalis patris hæreditas ad eum pertinere: quia & hoc casu quæritur, an iure filii obtinere hæreditatem possit: locus erit Carboniano edicto. ff. de Carbo. edicto. l. vii. in princ.

Quoties Carbonianum decretum interponitur: eodē loco rem haberi oportet, quo esset, si nulla controuersia fiat ei, qui bonorum acceperit possessionem. Cum autem ex duobus fratribus ex hoc decreto missis, alter pro parte sua paternam hæreditatem non defendit: compellitur alter totam defendere, aut uni uersa creditoribus cedere. d. l. si impubes. §. quoties.

Quoties suppositus esse dicatur pupillus cum quo patris eius hæreditate controuersia est & curare debet Prætor ut in possessionem sit: De eo intelligitur, qui post mortem patris familiæ, qui se sine liberis decedere credidit, filius eius esse dici cœpit: Nam eius, qui agnitus est ab eo, de cuius bonis quæritur, iustior in ea re causa est quam posthumi. ff. eod. l. quod Labeo. ix.

Scriptus hæres contra quem filius impubes, qui subiectus dicitur ex edicto primo bonorum possessionem petit exemplo legitimi possessionem bonorum petere

tere non potest. Quod si medio tempore scriptus uel ille, qui intestati possessionem habere potuerit, moriantur: hæredibus eorum succurrendum erit. quid enim si non potuerit adire hæreditatem iure cessante, uel ob litem in dubio constitui. ff. eod. l. scriptus. xii.

Cum mulier deferente hærede iurauerit se prægnantem, bonorum possessio ex edicto Carboniano dari debet: uel denegari, si illa hæredi detulit iusiurandum: cum causa cognita detur possessio, ne aut hæredi bonorum possessio data faciat præiudicium, aut denegata ius ordinarium eripiat pupillo. ff. eod. l. cum mulier. x.

Titia post mortem mariti sui posthumam enixa est, eidem Titia crimem adulterii Sempronius tandem apud præsidem prouinciæ obiecit. Si ei pupillæ bonorum quæstio paternorum non moueatur: sine causa tutores desiderabunt, adulterii quoque quæstio in tempus pubertatis pupillæ differtur. ff. eod. l. Titia. xiii.

Impubes, qui bonorum possessionem ex Carboniano edicto accepit si antè quam possessio ad eum translata fuerit pubes factus sit, petitoris partibus fungi debet, quia in eo, quod à possessore peteret probatio ei incumbit. ff. eod. l. quæritur. xiiii.

Hæc bonorum possessio, si satisfdatum sit, non tantum ad possessionem adipiscendam, sed ad res etiam persequendas, & debitum exigendum, & collationem bonorum, & dotis, & omnium, quæ conferri diximus prodest. ff. eod. l. penul.

Cum Prætor ventrem in possessionem mittit: interdum ne vis fiat ei, qui in possessionem missus est. Et restitutorium & prohibitorium est. sed si mulier uelit in factum actione uti ad exemplum creditorum magis, quàm interdicto possessionem experiri sciendum est. ff. ni vis fiat ei. l. tertia. §. cum Prætor.

Carbonianum edictum, sub personis legitimis ex indubitato matrimonio, casto dito partu, & probata legitima successione defertur: scilicet ut in possessione nouus hæres constitutus, usque ad pubertatis annos sine inquietudine rebus utatur interdum alienis. C. de Carbon. edicto. l. fin.

COMPENDII IVRIS CIVILIS

ENVCLEATI.

Liber Quartus.

DE TVTELIS,

Titulus Primus.

Ransecamus pñc ad aliam diuisionem personarum: nam ex iis personis, quæ in potestate non sunt, quædam in tutela sunt. Insti. de tutelis, in princ.

Tutela est uis, atque potestas in capite libero, ad tuendum eū, qui propter ætatem se defendere nequit, iure ciuili data ac permessa: tutores autem sunt, qui eam vim ac potestatem habent: ex qua re ipsi nomen acceperunt: itaque appellantur tutores quasi tuitores, atq; defensores, sicut æditui dicuntur,

qui ædes tuentur. Insti. de tutel. §. est autem tutela, & ff. cod. l. prima, in princ. Non est exigendum à pupillo, ut sibi tutorem petat, aut ut ad tutorem suum proficiscatur. ff. cod. l. secunda.

Impuberes in tutela esse naturali ratione conueniens est: Ut is, qui perfectæ ætatis non sit, alterius tutela regatur. Insti. de Attiliano tutore. §. penul.

DE TESTAMENTARIA TVTELA, ET QVI TESTAMENTO TVTORES DARI POSSVNT.

Titulus II.

Permissum est parentibus, liberis impuberibus, quos in potestate habent tutores dare, & hoc in filios, filiasve procedit omnimodo: ne potibus verò, neptibusq; ita demum parentes possunt testamento tutores dare, si post mortem eorum in potestatem patris sui recasuri non sunt: Itaq; si filius tuus mortis tuæ tempore, in potestate

tua sit, nepotes ex eo non poterunt ex testamento tuo tutores habere, quamuis in potestate tua fuerint, scilicet, quia mortuo te, in potestatem patris sui recasuri sunt. Insti. de tutel. §. permissum est, & ff. de testam. tute. l. prima, in prin. Nec etiam miles liberis recasuris in potestatem, tutorem dare potest. ff. cod. l. secunda.

Nemo potest tutorem dare cuiquam nisi ei, quem in suis hæredibus cum moritur, habuit, habiturusve esset si vixisset. ff. de reg. iur. l. quo tutela. lxxiii. aliàs lxxiiii. §. nemo.

Cum autem in quamplurimis causis posthumi pro iam natis habeantur, & in hac causa placuit, non minus posthumis, quam iam natis testamento tutores dari

Primæ Partis.

D posse:

Primæ Partis Lib.III.

posse: si modo in ea causa sint, ut, si viuis parentibus, nascerentur sui hæredes, & in potestate eorum fierent. Insti. de tutel. §. cum autem.

Licet testamento datus posthumus tutor, nondum est tutor, nisi posthumus edatur: datur tamen aduersus eum substituto pupilli negotiorum gestorum actio. sed & si partus editus fuerit, deinde hic tutor prius, quàm quicquam gereret, remotus à tutela fuerit: & hic eadem actione tenebitur. si quid planè gessit post editum partum: de eo quoque, quod antè gessit, tutelæ iudicio tenebitur, & oīs administratio in hanc actionem veniet. ff. de testa. tut. l. si nemo. xix. §. fin.

Cum pater testamento posthumus tutorem dederit, isq; tutelam interim administrauerit, nec posthumus natus fuerit: cum eo non tutelæ, sed negotiorum gestorum agendum erit. Quod si natus fuerit posthumus: tutelæ erit actio: & in ea vtrunque tempus veniet, & quo antequam nasceretur infans, gessit: & quo postea, quàm natus sit. ff. de negot. gest. l. cum pater. xxx.

Posthumus tutor datus, non nato posthumus, neq; tutelæ, quia nullus pupillus est, neq; protutelæ, quia nulla significatio est: neq; negotiorum gestorum iudicio tenetur, quia administrasse negotia eius, qui natus non esset, non videtur, & ideo utilis in eum actio dabitur. ff. de tutel. & ration. detrah. l. penul.

Testamento datos tutores accipere debemus etiam eos, qui codicillis testamento confirmatis scripti sunt. sed eos demum testamento datos accipere nos oportet. qui iure dati sunt. ff. de testam. tute. l. tertia.

Tutores non ab hærede, sed à testatore protinus proficiuntur, & simul atq; aliquis hæres extitisset. nam & ipse hæres tutor dari potest. sed & post mortē hæredis tutor rectè dari potest. ff. de testam. tute. l. septima.

Tutor datus, vetari tutor esse pōt, uel testō, uel codicillis. ff. eo. l. tutor. viii. i. princ. Si nemo hæreditatem adierit: nihil valet ex his, quæ testamento scripta sunt. Si vero vnus ex pluribus adierit: tutelæ statim valent, nec expectandum erit, ut omnes hæreditatem adeant. ff. cod. l. si nemo. ix.

Si hæreditas nondū adita sit, ex qua tutor speratur: verius est, alium tutorem dari posse, quasi nondum sit, nec speretur. ff. cod. l. si hæreditas. x. in princ.

In tutelis testamentariis id sequimur, quod nouissimum est: & si sapius tutor datus sit, nouissimam scripturam intuemur. d. l. si hæreditas. x. §. in tutelis.

Qui filium, & ex eo nepotem habebat, si nepoti tutorē dederit, habet disceptationem, an aliquo casu nō sit utilis datio: ut puta si proponas filium viuo patre decessisse, & nepotem ex eo successisse viuo auo. Et fortius dicendum est tutelam quoq; ex lege Iunia Velleia confirmatam. Cum. n. confirmatum sit testamentum, consequenter tutoris quoq; datio valebit in eo testamento scripta, idem vbi nepos vel hæres institutus sit, vel nominatim exhæredatus. ff. cod. l. si hæreditas. §. qui filium. x.

Si quis ita dixerit **FILIIS MEIS TUTOREM DO**: in ea conditione est, ut tã filiis, q̃ filiabus dedisse videatur. filiorum. n. appellatione, & filiæ continentur. Si quis filio tutorē dederit, & plures filios habeat: oībus dedisse vī. Si quis liberis tutores dederit, vel filiis, & habeat quosdam apud hostes: et ipsis dedisse videbitur, si non aliud apertè probetur testatorem sensisse. Si quis cum ignoraret se Titium filium hñe, filiis tutores dederit: his solis dedisse videtur, quos scit habere in potestate licet nomen filiorum admittat & ipsum. sed quia de ipso non sensit: dicendum est, cessare in personam eius dationem. Proinde & si certior sit factus filium decessisse, qui supererat: idē erit dicendum. nec enim videtur ei dedisse quem obiisse credebat. ff. de testa. tute. l. si quis ita. xvi.

Dari

- Dari potest tutor testamento, non solum pater familiars, sed etiam filius familiars. Insti. qui testam. tut. dari poss. in princ.
- Tutor incertus dari testamento non potest. Quemlibet possumus tutorem dare, siue is Prætor, siue Consul sit: quia lex duodecim tabularum id confirmat. ff. de testam. tute. l. tutor. xx.
- Testamento tutores hi dari possunt, cum quibus testamenti factio est. ff. cod. l. testamento. xxi.
- Tutor ita rectè non datur, **ILLI AVT ILLI FILIIS MEIS, VTRI EORVM VOLET, TITIVS TVTOR ESTO**, ita autem rectè dabitur, **TITIVS (SI VOLET) ILLI FILIO MEO TVTOR ESTO**. ff. cod. l. tutor. xxiii.
- Duo sunt Titii, pater & filius. datus est tutor Titius, nec apparet, de quo sensit testator, is tutor datus est, quem dare se testator sensit. si non apparet: non ius deficit, sed probatio: igitur neuter est tutor. ff. cod. l. duo sunt Titii. xxx.
- Ciues non eiusdem ciuitatis testamento quis tutores dare potest. ff. de testa. tut. l. Quæro. xxxii.
- Ille, qui propter rerum notitiam tutor datus est: perinde in omnibus, & administrationis, & accessionis iure conueniri potest, atq; cæteri tutores qui eodem testamento dati sunt. d. l. quæro. xxxii. §. idem Paulus.
- Tutoribus ita datis **LVCIVM TITIVM TVTOREM DO. SI IS NON VIVAT. TVNC CAIVM PLANTIVM TVTOREM DO**: Lucius Titius vixerat, & tutelam gesserat, deinde mortuus erat. Tutela ad Plantiū nō pertinet: quia illa verba ad mortis tēpus referuntur. ff. eo. l. pen.
- Cum codicillis ideo alios se tutores dare significasset, quoniam testamēto datos quosdā defunctos, aut excusationē habere posse cōperisset. Nihilominus, qui eorum viuerent, nec excusati essent tutores permanent. ff. de testa. tute. l. fin.
- Et si à patre filio testamēto tutor datus eo tempore, quo hæres extitit in rebus humanis fuit: tamen codicillis alius tutor rectè datus est: & vterq; propter voluntatem testatoris tutor erit: nisi testamēto datum pater alium codicillis dando reprobauerit. tunc. n. posterior solus tutor erit. C. de testam. tute. l. secunda.
- Furiosus vel minor xxv. annis tutor testamento datus tunc tutor erit, cum cōpos mentis, aut maior xxv. annis fuerit factus. Insti. qui testamen. tutor. dari poss. §. furiosus, & ff. de testa. tute. l. si hæreditas. x. §. si furiosus.
- Ad certum tempus, vel ex certo tempore, vel sub conditione, vel ante hæredis institutionem posse dari tutores non dubitatur. Insti. cod. §. ad certum tempus.
- Si sub conditione fuerit tutor datus deficiente conditione tutor non erit: tutorem autem in testamento, & à certo tempore dari, & vsque ad certum tempus licet, & sub conditione, & vsque ad conditionem. ff. de testamen. tute. l. tutor datus. viii. §. sed si sub.
- In tutoris datione non leuissima, sed nouissima conditio spectāda est, vt puta ita **TITIVS CVM POTERIT TVTOR ESTO: TITIVS SI NA VI EX ASIA VENERIT TVTOR ESTO**: nam nouissima scriptura spectanda est. ff. cod. l. tutor datus. viii. §. in tutoris.
- Si quis sub conditione, vel ex die tutorem dederit: medio tēpore alius tutor dandus est, quis legitimum tutorem pupillus habeat. sciendum est. n. quādiu testamentaria tutela sperat, legitimū cessare. & si semel ad testamentariā deuoluta sit tutela, deinde excusatus sit tutor testamentarius: adhuc dicimus ī locū excusati alium dandum, nō ad legitimum tutorem redire tutelā. Idem dicimus, & si

Primæ Partis Lib.III.

fuerit remotus, nam idcirco abiicitur, ut alius detur. quod si tutor Testamento datus decesserit, ad legitimum tutela rediit. quia his Senatusconsultum cessat. Planè si duo pluresve fuerint tutores testamentarii: in locū eius, qui cessit, uel in ciuitate esse desiit, poterit dari alius. Ceterū si nullus superfit, uel in ciuitate sit, legitima tutela succedit. ff. de Testament. tutel. l. si quis sub conditione. xi. Certæ autem rei, uel causæ tutor testamento dari non potest. Nec deductis rebus. Et si datus fuerit, tota datio nihil ualebit. Quia personæ, nō causæ uel rei tutor datur. Insti. qui testam. tut. dar. poss. §. certæ autem rei. & ff. de Testament. tutel. l. certæ. xii. cum duab. seq.

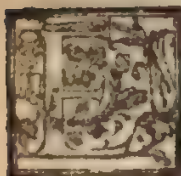
Si tamē tutor datur rei Africanæ, uel rei Syriacæ utilis datio est. ff. eo. l. si tamē. xv.

Si quis filiabus suis, uel filiis tutores dederit etiam posthumo & posthumæ dedisse uidetur, quia filii, uel filia appellatione, & posthumus & posthuma continentur. Insti. qui testam. tut. §. si quis filiabus, & ff. de testam. tutel. l. quinta. Quare si nepotes habeat quis, & liberis tutores dare dixerit et nepotibus tutores dati sunt. Ceterum si filiis dare dixerit nepotes non continebuntur. aliter enim filii aliter nepotes appellantur. Planè si posthumis dederit, tam filii posthumi, quàm cæteri liberi continebuntur. Instit. qui Testam. tut. dar. poss. §. quid si nepotes. & ff. de Testament. tutel. l. quod si nepotes. vi.

Tutores etiam Græcis uerbis licet in testamentis relinquere, ut ita tutores dati uideantur, ac si legitimis uerbis eos testatur dedisset. C. de testament. tutel. l. fin.

DE CONFIRMANDO TUTORE.

Titulus III.

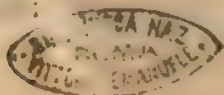
ne de confirmandis tutoribus relinquamus indiscussum: pauca & de his scrutemur. Sunt quidam, qui rectè dantur testamēto tutores, hoc est, & à quibus oportet, & quibus oportet, & quo oportet modo, & ubi oportet. Nam pater filiis, uel nepotibus, quos habet in potestate rectè dat tutorem in testamento tamen. Si uerò ea persona sit, quæ dare non potest, mater puta, uel extraneus quiuis, aut ei, cui datur, dari non possit: ut à patre filio, uel filia, qui non sunt in potestate aut si scriptum sit **ROGO TE VT ILLAS RES CVRES**, aut codicillis non confirmatis tutor datus sit, quod deest suppletur, & tutores secundum testatoris voluntatem dati confirmantur. Et si quidem pater erat, qui dedit plerunque solet non inquirere præses, sed simpliciter confirmare: si uerò alius, diligenter inquirat, an idoneus sit. Præterea scire oportet curatorem testamento ne à patre quidem rectè dari, sed datum confirmari à Præsede solere. ff. de confir. tut. l. prima.

Si emancipato filio tutor à patre datus fuerit testamento, confirmandus est ex sententia præsidis omnimodo, idest sine inquisitione. Inst. de tutel. §. finali.

Mater testamento filiis tutores dare non potest nisi eos hæredes instituerit: quando autem eos hæredes non instituerit, solet ex uoluntate defunctæ datus tutor à præsidibus confirmari. Nullo uero ex his interueniente si res pupillares, qui dati sunt administrauerint pro tutelæ actione tenentur. C. de testament. tutel. l. iiii.

Mulier liberis non rectè testamento tutorem dat, sed si dederit: decreto Prætoris, uel proconsulis ex inquisitione confirmabitur, nec satisfabit pupillo rem saluam fore. sed & si curator à matre testamento datus sit filiis eius. decreto confirmabitur ex inquisitione. ff. de confir. tut. l. secunda. & ff. de testam.

- testam. tut. l. quarta. §. sed & inquiri.
- Qui à patre tutor scriptus est, aut non iusto testamento, aut non vt lege præcipiebatur: confirmandus est ad tutelam gerendam, perinde ac si ex testamento tutor esset, id est, ut satisfactio ei remittatur. ff. de confirm. tut. l. tertia.
- Cum à patre datus est tutor, quamuis minus iure datus sit, tamen sine inquisitione confirmetur: nisi causa, propter quam datus uidebatur, in eo mutata sit: ueluti si ex amico inimicus, uel ex diuite pauperior effectus sit. ff. de testam. tutel. l. quarta. §. finali.
- Si filio impuberi, pater tutorem, aut puberi curatorem dederit: citra inquisitionem prætor eos confirmare debet. ff. de confir. tut. l. vi.
- Naturali filio, cui nihil relictum est, frustra tutor à patre datur, nec sine inquisitione confirmatur. ff. eod. l. vii.
- Si queratur, an ex inquisitione rectè datus sit tutor: quatuor hæc consideranda sunt. an & hic dederit, qui dare potuit: & ille acceperit, cui fuerat dandus: & is datus sit, cuius dandi facultas erat: & pro tribunali decretum interpositum sit. ff. eod. l. naturali. vii. §. finali.
- In confirmando tutore hoc Prætor inquirere debet, an durauerit patris uoluntas. quod in facili est, si in proximo mortis tempore tutores non iure, uel curatores scripserit pater. nam si ante annos: ut medio spatio potuerit facultatum tutoris non iure à patre dati fieri deminutio, uel morum antè calata uel ignorata emerferit improbitas, aut inimicitie cum patre exarcerint. ff. eod. l. in confirmando. viii.
- Vel cum fiseo aliquem contractum damnosum miscuisset. ff. eod. l. uel cum. ix.
- Utilitatem papillorum prætor sequetur, non scripturam Testamenti, uel codicillorum. nam patris uoluntatem Prætor ita accipere debet, si non fuerit ignarus scilicet eorum, quæ ipsa Prætor de tutore comperta habet, quid denique, si postea de eo, quem pater testamento codicillis uel non iure dedit, scripserit tutorem esse nolle? nempe non sequetur primam uoluntatem prætor, à qua pater dicebat. ff. eod. l. penult.
- Quidam Testamento nepotibus curatorem dedit fideicommisso ei relicto. Curator quidem iste non est, teneatur tamen ex fideicommisso si non curam suscipere: nisi id quod ei datum esset nollit petere: aut reddere paratus esset. Item iste quasi curator nepotibus satisfacere non debet: sed cum fideicommissum peri ab eo posset, fideicommissi nomine satisfacere debet. ff. eod. l. fi.
- Neque per epistolam, neque ex imperfecto testamento tutorem rectè dari, indubitati iuris est: sed uoluntas patris in constituendis tutoribus vel curatoribus in his casibus à iudice, ad cuius officium hæc res pertinet seruari solet. secundum quæ tutor uereri non debet, ne tempus, antè, quàm confirmaretur sibi cesserit. C. de confirm. tut. l. secunda.
- Si pupillo pater inutiliter testamento tutores dedit, & priusquam hi confirmarentur alii ab eo, cuius interest dati sunt: id quidem, quod iure gestum est reuocari non potest. an autem, qui iudicium patris habent, curatores eidem pupillo constitui debeant: aditus competens iudex, prospectis utilitatibus eius, æstimabit. C. eod. l. tertia.
- Datur licentia patribus, naturalibus liberis tutorem relinquere in iis rebus, quas quocunque modo eis dederint, uel reliquerint (scilicet intra præfinitum legibus modum) qui tutor debet apud competentem iudicem confirmari, & ita res gerere pupillares. C. eod. l. fi.

Primæ Partis Lib.III.

DE LEGITIMIS TUTORIBVS.

Titulus III.

Intestato parente mortuo, agnatis tutela defertur. intestatus autē videtur non tantum is, qui testamentum non fecit: sed & is, qui testamento liberis suis tutores non dedit, quantum enim ad tutelam pertinet, intestatus est. ff. de legit. tutor. l. intestato. vi. & Instit. de legit. agnat. tut. in princ.

Legitimæ tutelæ lege. xii. tabularum delatæ sunt iis, qui ad legitimam hæreditatem admitti possunt. hæc summa prouidentia: ut qui sperant hanc habere successione, iidem tuerentur bona, ne dilapidarentur. ff. eod. l. prima, in princ.

Legitimos tutores nemo dat, sed lex xii. tabularum fecit tutores. ff. eod. l. legitimos. v. in princ.

Ex his, quæ de hæreditate disposita sunt manifesta existunt, & ea quæ tutelam cōcernunt. Nam sancitum est, ut eo quique gradu ac ordine, vel soli, vel cum aliis tutelæ munus subeant, quo & ad hæreditatem vocantur: nulla neque hac parte differentia introducenda per agnationis, & cognationis iura, sed omnibus qui impuberem masculum, vel foeminam contingunt, ex æquo ad tutelam vocandis. Si mares, & perfectæ ætatis sint, & nulla lege prohibeantur ad tutelam accedere, neque competente sibi utantur excusatione. Mulieribus etenim tutela interdictitur, nisi mater, aut auia sit. nam his solis pro successione hæreditariæ ordine tutelam subire permittitur, si apud acta tam secundis nuptiis, quam Velleiani S. C. auxilio renuntiauerint. Solis testamentariis tutoribus eas antecedentibus, ut defuncti voluntas præferatur. sed si multi eundem cognationis gradum teneant, communi consilio magistratum adfuites unum aut plures deligant, ac nominent, qui pupilli res vel soli, vel cum adiunctis administrent. Periculo tutelæ omnibus, qui ad tutelam vocantur ex æquo imponendo, & facultatibus eorum tacite huius administrationis nomine pupillo obligandis. Nouell. Const. cxviii. S. ex his, & nostris. Instit. de legit. agnat. tutel. S. verum quia.

Agnati sunt cognati per virilis sexus cognationem coniuncti, quasi à patre connati, veluti frater ex eodem patre natus, fratris filius, nepos ve ex eo: Item patruus, & patruus filius, nepos ve ex eo. Instit. de legit. agnat. tutel. in princ. & ff. eod. l. sunt autem. vii.

Si reliquero filium impuberem, & fratrem, & nepotē ex alio filio: constat utroque esse tutores si perfectæ ætatis sint: quia eodem gradu sunt. ff. de legit. tuto. l. si reliquero. viii.

Qui per foeminini sexus personas cognatione iunguntur, agnati non sunt, sed aliàs naturali iure cognati: itaque amitæ tuæ filius, non est tibi agnatus, sed cognatus, & inuicem tu illi eodem iure coniungeris: quia qui ex ea nascuntur, patris, non matris familiam sequuntur. Instit. eod. S. at qui per foeminini.

Si plures sunt agnati, proximus tutelam nanciscitur: & si eodem gradu plures sint omnes tutelam nanciscuntur. ff. de legit. tutor. l. si plures. ix.

Agnationis ius omnibus modis capitis diminutione plerumque perimitur: Nam agnatio iuris ciuilis nomen est, cognationis verò ius non omnibus modis commutatur, quia ciuilis ratio ciuilia quidem iura corrumpere potest, naturalia vero iura non utique. Instit. de legit. agnat. tutel. S. sed agnationis.

Surdus & mutus nec legitimi tutores esse possunt: cum nec testamento, nec alio modo

Nouel. cō
sti. cxviii.
quia iura
agnatio-
nis & co-
gnationis
tollit &
præscribit
successio-
nes ab in-
testato: cō
sequenter
etiam mu-
tatio fa-
cta est cir-
ca tutelam:
ideo hæc
tutelarum
particula
hic inscri-
bitur.

modo vtiliter dari possunt, minus autem audiens potest. ff. de legit. tut. l. Penul. S. surdus, cum. l. fin.

Nemo legitimus tutor, vel dativus ad tutelam vocatur: antequam quintum & vicesimum suae aetatis annum impleat. C. de legit. tut. l. fi. in princip.

Cum ad agnatos, vel cognatos tutela pertineat, non simul ad omnes pertinet, sed ad eos tantum, qui proximiores gradu sunt, vel si plures eiusdem gradus sunt, ad omnes pertinet: veluti si plures fratres sunt, qui unum gradum obtinent: ideoque, pariter ad tutelam vocantur. Instit. de capit. deminut. S. fi.

DE CAPITIS DIMINVTIONE.

Titulus V.

Capitis diminutio est prioris status commutatio, eaque tribus modis accidit, nam aut maxima est capitis diminutio, aut maior, (quae quidam mediam vocant) aut minima. Maxima capitis diminutio est, cum aliquis simul & ciuitatem, & libertatem amittit, quod accidit iis, qui ab hostibus capiuntur, & in seruitutem rediguntur. Minor, siue media capitis diminutio est, cum ciuitas amittitur, libertas verò retinetur, quod accidit ei, cui aqua & igni interdictum fuerit, vel ei, qui in insulam deportatus est. Minima capitis diminutio est, cum ciuitas retinetur & libertas, sed status hominis commutatur: quod accidit iis, qui cum sui iuris fuerint, coeperunt alieno iuri subiecti esse, vel e contra, veluti filius familiaris, si à patre emancipatus fuerit, est capite diminutus. Instit. de capit. dimin. in princ. & ff. eod. l. prima, & l. fin. Item amissione ciuitatis fit capitis diminutio, ut in aquae & ignis interdictione. ff. eod. l. quinta.

Quibus autem dignitas magis, quam status, permutatur, capite non minuuntur: & ideo senatu motos, capite non minui constat. Instit. eod. S. quibus autem.

Liberos, qui adrogatum parentem sequuntur: placet minui capite: cum in aliena potestate sint, & familiam mutauerint. ff. eod. l. tertia, in princ.

Emancipato filio, & ceteris personis capitis minutio manifestè accidit d. l. tertia. S. finali.

Qui deficiunt, capite minuuntur. deficere autem dicuntur, qui ab his, quorum sub imperio sunt, desciscunt, & in hostium se numerum conferunt. sed & ii, quos senatus hostes iudicauit vel relegati, utique usque adeo, ut ciuitatem amittant. ff. de capit. diminut. l. quinta. S. qui deficiunt.

Ait Praetor: QVI QVAE VE, POSTEA, QVAM QVID CVM HIS ACTVM CONTRACTVM VE SIT CAPITE MINVTI MINVTAE VE ESSE DICENTVR: IN EOS EAS VE, PERINDE QVASI ID FACTVM NON SIT, IVDICIUM DABO. ff. eod. l. secunda. S. ait Praetor.

Pertinet hoc edictum ad eas capitis diminutiones, quae salua ciuitate contingunt. Ceterum siue amissione ciuitatis, siue libertatis contingat capitis diminutio: cessabit edictum, neque possunt hi penitus conueniri. Dabitur planè actio in eos, ad quos bona eorum peruenerunt. ff. de capit. diminut. l. secunda, in princ.

Hi, qui capite minuuntur ex iis causis, quae capitis diminutionem praecesserunt, manent obligati naturaliter. ceterum si postea: imputare quis sibi debet, cur contraxerit, quantum ad verba huius edicti pertinet. sed interdum si contrahatur cum his post capitis diminutionem, danda est actio. & quidem si ad-

Primæ Partis: Lib. III.

rogatus sit, nullus labor est, nam perinde obligatur, ut filius familiæ. d. l. secunda. §. hi qui capite.

Ei qui debitorem suum adrogauit, non restituitur in eum actio; postquam sui iuris fiat. ff. eod. l. secunda. §. ei qui.

Hoc iudicium perpetuum est, & in hæredes, & hæredibus datur. d. l. secunda. §. fin.

Nunc respiciendum est, quæ capitis diminutione pereant. & primò de ea capitis diminutione, quæ salua ciuitate accidit, per quam publica iura non interuerti constat: nam manere magistratum, uel senatorem, uel iudicem certum est. ff. de capitis dimin. l. quinta. §. fin. Nam & cætera officia, quæ publica sunt, in eo, non finiuntur. Capitis enim diminutio, priuata hominis & familiæ eius iura, non ciuitatis amittit. ff. eod. l. sexta.

Tutelas non amittit capitis diminutio, exceptis iis, quæ in iure alieno personis positæ deferantur: igitur testamento dati, uel ex lege, uel ex senatusconsulto erunt nihilominus tutores. ff. de capi. diminu. l. tutelas. vii. in princ.

Si minima capitis diminutio interuenit, manet cognatio. Insti. eod. §. quod aut.

Cum ciuitas amissa est: nulla restitutionis æquitas est aduersus eum, qui amissis bonis, & ciuitate relicta, nudus exulat. d. l. septima. §. fin.

Eas obligationes, quæ naturalem præstationem habere intelliguntur, palam est capitis diminutione non perire, quia ciuili ratio naturalia iura corrumpere non potest. Itaque de dote actio, quia in bonum & æquum concepta est, nihilominus durat, etiam post capitis diminutionem. Ut quandoque emancipata aget. ff. de capi. diminu. l. eas obligationes. viii. cum l. sequ.

Legatum in annos singulos uel menses relictum, uel si habitatio legetur, morte quidem legatarii legatum intercidit: capitis tamen diminutione interueniente perseuerat: uidelicet quia tale legatum in facto potius, quam in iure consistit. ff. eod. l. penul.

Nemo delictis exuitur, quamuis capite minutus sit. ff. eod. l. secunda. §. nemo.

Iniuriarum & actionum ex delicto venientium obligationes cum capite ambulant. ff. eod. l. tutelas. vii. §. iniuriarum.

DE LEGITIMA PARENTVM TUTELA.

Titulus VI.

St & alia tutela, quæ & ipsa legitima vocatur: nam si quis filium, aut filiam, nepotem, aut neptem ex filio, & deinceps impuberes emancipauerit: legitimus eorum tutor erit. Insti. de legit. paren. tutel.

DE FIDUCIARIA TUTELA.

Titulus VII.

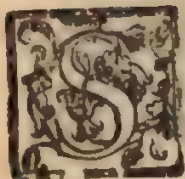
Tem est alia tutela, quæ fiduciaria appellatur: nam si pater filium, uel filiam, nepotem, uel neptem, uel deinceps impuberes manumiserit, legitimam nanciscitur eorum tutelam. quo defuncto, si liberi eius virilis sexus existant, fiduciarii tutores filiorum suorum, uel fratris, uel sororis, uel cæterorum efficiuntur. Ita tamen hi ad tutelam vocantur, si perfectæ sint ætatis: quod in omnibus tutelis, uel curationibus obseruari generaliter debet. Insti. de fiduc. tutel.

Paren

Parente defuncto, qui filium, vel filiam, nepotem vel neptem, quos in potestate habebat, si liberi perfectæ ætatis existant, fiduciarii tutores fratris vel sororis efficiuntur. ff. de legit. tutel. l. quarta.

DE DATIVO TUTORE.

Titulus VIII.

Si nullus omnino tutor fuerat, dabatur diuersimode. Sed hoc iure utimur, ut Prætor, Præses prouinciæ, Magistratus ciuitatem tutores dent. Instit. de tut. dat. in princ. & ff. de tutor. & curat. dat. l. prima. Ius dandi tutores datum est omnibus magistratibus municipalibus, eoque iure utimur: sed illum, qui ab eodem municipio, uel agro eiusdem municipii est. ff. de tutorib. & curat. l. tertia.

Si quando defunt in ciuitate, ex qua pupilli oriundi sunt, qui idonei uideantur esse tutores: officium erit magistratuum, inquirere ex uicinis ciuitatibus honestissimum quemque, & nomina præsidii prouinciæ mittere: nõ ipsos arbitrium dandi sibi uindicare. ff. eod. l. diuus. xxiii.

Neque à Præside alterius prouinciæ, neque à magistratibus municipalibus tutorem ortum ex alia ciuitate, nec domicilium, ubi nominatur, habentem, iure dari posse ab eo, cuius iurisdictioni subiectus non est, certissimi iuris est: necessario iniuncti perperam officii ad periculum eius pertinet. C. qui dare tut. l. v. Magistratus municipalis collegam suum, quin dare tutorem possit, non dubium est. ff. de tutor. & curat. l. xix. §. finali.

Venti tutor à magistratibus populi Romani dari non potest, curator potest. nam de curatore constituendo edicto comprehensum est. Curatorem habenti, quò minus alius curator detur, regula iuris nõ est impedimento. ff. eod. l. uenti. xx.

Illud semper constitit: præsidem posse tutorem dare, tam absentem, quàm præsentem, & tam præsentem, quàm absentem. Nec non ignoranti & inuito. ff. eod. l. quinta. & l. sequenti.

Nec mandante præside alii is tutor dari poterit. ff. eod. l. vii. aliàs. l. viii. in princ. Si prætor, uel præses prouinciæ in furore, uel dementia constitutus, dederit tutorem; non ualet. quamuis enim Prætor, uel præses sit, nec furor ei magistratum abroget: attamen datio nullius erit momenti. ff. de tut. & curat. dat. l. nec mandante. viii. §. si prætor. aliàs. vii.

Vbi absunt hi, qui tutores dare possunt, decuriones iubentur dare tutores: dummodo maior pars conueniat. ubi non est dubium, qui unum ex se dare possint. ff. eod. l. ubi absunt. xix. in princ.

Prætor ipse se tutorem dare non potest: sicut nec pedaneus iudex, nec compromissarius ex sua sententia fieri potest. ff. eod. l. iiii.

Dari tutor omni die poterit: furioso, & furiosæ, & muto, & surdo tutor, uel curator à prætore uel præside dari poterit. d. l. viii. aut. vii. §. finali.

Impuberi ad hæreditatem adeundam, ut tutor detur, ex causa permissum est. ff. eod. l. impuberi. ix.

Tutor si peticus fuerit habenti, & absente eo, quasi nõ habenti datus sit: datio nulla est. Nã & si quoquo modo in petitione tutoris erratū fuerit in facti causa, maxime post constitutionē diuorū fratrum, non ualet tutorum datio. ff. eod. l. tutor. x.

In dando tutore ex inquisitione & in eum inquiritur. qui senator est. ff. de tutor. & curat. dat. l. in dando tutore. xviii.

Qui

Primæ Partis Lib.III.

Qui in legatione sunt, non sunt à magistratibus tutores creandi. nam dum legatione funguntur, ad eos periculum non pertinet. Si prouincialem hominem legatum magistratus Romæ dederit tutorem liberabitur. Inter ceteras causas magistratum oportet creandorum mores animaduertere, neque enim tam facultates aut dignitas apta sunt ad fidem eis habendam, quæ vitæ institutū decēs, & mores probi. ¶ Sæper aut hoc maximè magistratus obseruet, ne creent eos, qui se ingerunt, ut creentur aut ob id pecuniā dant, quos poenæ quoque obnoxios esse constitutum est. ff. de tuto. dat. l. scire oportet. xxi. §. qui in legatione. In eos, extra ordinem animaduertitur, qui probantur numis datis tutelam occupasse, vel pretio accepto operam dedisse, ut non idoneus tutor daretur, vel consilio in edendo patrimonio quantitatem minuisse, vel euidenti fraude pupillorum bona alienasse. ff. de tutel. l. in eos. ix.

Qui non sunt Decuriones Decurionum liberis tutores creantur, quæadmodum Decuriones quoque non Decurionum liberis. ff. de tut. dat. l. qui non sunt. xxii. Tutor datus maiori, quasi minori: neque necessariò debet se excusare, neque obligatur si gerit negotia. ff. eod. l. Si ex. xxvi.

Ne magistratum ulterius procedat licentia: plenius designamus, ne patrimonialem colonum, siue alium, qui priuilegio ab hac nuncupatione defenditur, tutelæ muneris adstringat officium. C. qui dare tutor. l. si.

Cum quidam tutores dati appellassent, quidam autem non adessent: datur temporarius tutor, qui tutela fungeretur. ff. eod. l. secunda.

In omnem rem tutor dandus est, in eius tutoris locum, qui reipublicæ causa abfuit: Nec ille definit tutor esse, quod & in omnibus, qui ad tempus excusantur iuris est. ff. eod. l. in omnem. xv. cum l. seq.

Pupillo, qui tam Romæ, quàm in prouincia facultates habet: rerum, quæ sunt Romæ, Prætor: prouincialium, præses tutorem dare potest. ff. de tuto. & curator. datis. l. pupillo. xxvii.

Magistratus eius ciuitatis, vnde filii originem per conditionem patris ducunt, vel ubi eorum sunt facultates tutores vel curatores his quàmprimum secundum formam perpetuam dare curabunt. Quod si filii nec possident quicquam in prouincia, ubi morantur, neque inde originem ducunt: restituti apud patriam suam, & ubi patrimonium habent, morabuntur, ut ibi defensores legitimos sortiantur. C. ubi petantur tut. l. vnica.

Simul plures tutores dari possunt. ff. de tutor. dat. l. simul. xxiii.

Romanus Apulus à iudice appellauerat, dicens se non debuisse dari in tutela collegam ei, quem ipse, cum magistratus esset, nominasset suo periculo: ne in vna tutela duplex periculum sustineret. decreuit Imperator, posse quem & fideiussorem pro tutore esse, & nihilominus tutorem dari, itaque detentus est in tutela. ff. eod. l. penul.

Qui sororis suæ filiis tutore legitimo patruo constituto, nec villo excusato priuilegio tutor datus est: cum habenti tutorem alium dari iura prohibeant: necessitatem administrationis ad eum pertinere, nec eum datione teneri non ambigitur. C. qui dare tutores. l. si sororis. ix.

Si peregre agant, qui tutores, vel curatores dati sunt, ut intra dies xxx. notum his à magistratibus fiat constitutum est. ff. de tutor. dat. l. fin.

Si quis creabitur tutor existens in patris potestate, deinde pater noluerit pro eo cauere: iusserunt leges, & ipsum patrem creari tutorem, ut nullo modo impediatur tutelæ cautio. ff. de excus. tut. l. xviij. §. si quis creabitur.

Datur tutor: si testamento tutor sub conditione aut ex die datus fuerat quandiu conditio, aut dies pendebat. Item si purè datus fuerat, quandiu ex testamento nemo hæres existeret, tandiu petitur, qui definit esse tutor, si conditio existeret; aut dies ueniret. Instit. de tut. dat. §. item datur.

Si hæreditas nondum adita sit, ex qua tutor speratur: uerius est, alium tutorem dari posse, quasi nundum sit, nec speretur. ff. de testament. tut. l. si nemo. x. in princ.

Si quis sub conditione, uel ex die tutorem dederit: medio tempore alius tutor dandus est, quamuis legitimus tutorem pupillus habeat. Sciendum est enim, quamdiu testamentaria tutela speratur, legitimam cessare. & si semel ad testamentarium deuoluta sit tutela, deinde excusatus sit tutor testamentarius: adhuc dicimus in locum excusati alium dandum, non ad legitimum tutorem redire tutelam. Idem dicimus, & si fuerit remotus. nam idcirco abiicitur, ut alius detur. quod si tutor testamento datus decesserit, ad legitimum tutela rediit: quia hic S. C. cessat. Planè si duo plures uel fuerint tutores testamentarii: in locum eius, qui cessit, uel in ciuitate esse desiit, poterit dari alius. ceterum si nullus superfit, uel in ciuitate sit: legitima tutela succedit. ff. de testam. tut. l. si quis. xi.

Ab hostibus quoque tutore capto, tutor petitur, qui definit esse tutor, si is, qui captus erat, in ciuitatem reuertatur, nam reuersus recipit tutelam iure postliminii. Instit. de datiuo tut. §. ab hostibus.

Si apud hostes sit frater inferioris gradus, agnato tutela non defertur, sed interim à prætore alius datur. ff. de legit. tuto. l. prima. §. si apud.

Hi, qui in locum absentis rei publicæ causa tutores dati sunt, mortuo illo perseuerant in eadem causa usque ad tempus pubertatis. ff. de tutel. l. quæsitum. xii.

Qui in locum eius tutoris ad tempus dati sunt, qui rei publicæ causa aberat, isque iam finito munere, quod ei iniunctum est, abesse desiit: quin ad eius officium curamque pertineat negotia pupillæ non ambigitur. Sed consultius fecerint si præside Prouinciæ adito, is ad administrationem tutelæ cōpellatur. C. in quib. casib. tut. hab. l. prima.

Licet tutorem habenti tutor dari non potest: tamen ex certis causis alius idoneus substitui solet à competenti iudice & ex eadem prouincia, ut puta in locum suspecti, qui conuictus, & remotus est, & in locum excusati, uel defuncti, uel relegati tutoris. C. eod. l. quarta. & C. qui tutor. petant. l. tertia. & C. de curat. furios. l. septima. §. penul.

Item in locum furiosi, & muti, & surdi tutoris alii tutores dentur. ff. de tut. l. pen. Cum ob augmentum facultatum curatores adiungi solent, non prius dati tutores, administratione eorum liberantur. Sanè si is, qui administrauit Tempore finitæ tutelæ fuit soluendo: secuti temporis periculum ad curatorem non pertinet. C. in quib. casib. tutor. hab. l. quinta.

Primæ Partis Lib.III.

QVI PETANT TVTORES, ET DE POENA MATRIS NON PETENTIS.

Titulus X.

Matris sollicitudo in petendis filio tutoribus, non etiam curatoribus obseruatur: nisi quo casu impuberi curator petendus est. ff. qui petant tutor. l. prima in principio.

Matres naturalibus etiam filiis ad similitudinem eorum, qui ex iuris & legitimis nuptiis sunt procreati, petendum tutorum necessitati subiaceant: nulla eis ignorantia iuris ad euitanda legibus uel sacris Constitutionibus definita, si petitionem tutorum minus curauerint, profutura. C. qui petant tutores l. finali.

In locum tutoris defuncti, uel in perpetuum relegati, alium dari tutorem filiis suis mater postulabit idoneum ex eadem prouincia à iudice competente, qui secundum officium suum utilitatibus eorum prouidebit. C. eod. l. tertia.

Matris pietas instruit eam, quos tutores filio petere debeat: sed & obseruare debet ne quid secus quàm oportet in re filii sui pupilli agatur. Petendi autem filiis curatores necessitas matribus imposita non est: cum puberes minores anno uicessimoque ipso sibi curatores, si res eorum exigit, petere debeant. C. eod. l. vi.

Matri autem necesse est petere tutorem. expellitur enim mater à legitima filii hæreditate quasi indigna existens accipere hæreditatem legitimam eorum, quibus tutorem constitui neglexerit, nec solum si non petierit, sed & si quæ petierit, qui prauitatis gratia dimitti poterat, deinde dimisso eo, uel etiam abiecto rursus alium non petierit, uel studiosè malos petierit. ff. eod. l. ii. §. sunt autem.

Si uerò maritus ei fideicommissum à filio reliquerit, cui mulier non petiit tutorem, **SI SINE LIBERIS DECESSERIT**, uel sub hac ipsa conditione **SI INTESTATUS MORTUUS ERIT** fideicommissi petitio, quæ ex alieno iudicio descendit, non est perempta. ff. eo. l. fi. §. si uerò.

Credendum est, & eam matrem Constitutione contineri, quæ tutores à patre non legitime testamento uel codicillis datos filiis impuberibus, non postulauit decreto confirmari. sin autem pluribus tutoribus idoneis datis, unus eorum uel decessit, uel temporalem excusationem accepit: mater, quæ propterea in locum illius alium non petit, quia numerus reliquorum administrationi tutelæ sufficiebat: incidit quidem in uerba constitutionis, sed sententia excusatur. d. l. fi. in principio.

Sed si suspecto tutore pupilli accusato, decrerum erit, ei adiungi alios: mater eos quoque petere debet: & si non petit, incidet in sententiam Constitutionis. d. l. finali. §. sed si suspecto.

Non tamen imputatur matri, quia suspectum tutorem non fecit: nec uerbis, nec sententia Constitutionis in poenam incidit: quod eiusmodi facta diiudicare, & æstimare, uiriliter animi est. & potest etiam delicta ignorare mater: satisque est eam petiisse talem, qui inquisitione per prætorem habita, idoneus apparuit. & ideo nec iudicium eius sufficit ad eligendos tutores: sed inquisitio fit, etiam si maxime in propria bona liberis suis testamento tutores dederit. d. l. finali. §. quæ autem. At si latitèr poterit edicto desiderare, ut eos Prætor adesse iubeat, & suspectos eos remouere si decesserint. ff. ad S. C. Tertullianum. l. ii. §. sed quod dicimus.

Si mater non compulerit eos miscere se tutelæ, cum plenum officium à matre desideramus, & hæc ei curanda sunt, ne in hæreditate ei obstat. ff. eo. l. secunda.

§. quid

§ quid si non.

Non solum autem, quæ non petiit, coercetur, sed & quæ defunctorie petiit, uel priuilegio munitum, uel oneratum tribus tutelis: sed ita demum, si data opera hoc fecit, sed si non susceperunt, & postea detenti sunt, excusata erit mater. d. l. secunda. §. non solum.

Si indignos, uel minus habiles, ad tutelam petierit, & Prætor matris petitionem securus, eos dedit, iam quidem prætoris delictum est, sed & matris punitur con filium. d. §. non solum. uers. quid si.

Sed si petit idoneos facultatibus, facile ei ignoscitur. d. l. secunda. §. idoneos.

Si mater petierit admonita à cognatis, incidit in S. C. si compulsa fecerit, non si cum petere non cunctaretur, admonita est. d. l. secunda. §. quid ergo si petiit.

Et cum incidit, si prioribus excusatis, reiectis ue, non confestim aliorum nomina ediderit punitur. d. l. ii. §. si mater.

Confestim autem sic erit accipiendum, ubi primum potuit idest Prætoris copiam habuit, nisi fortè infirmitate impedita est, uel alia magna causa, quæ etiam mandante eam ad petendos tutores impediret, ita tamen, ut nullo modo, annale tempus excederet, si enim mortalitate filii præuenta est, nihil matri imputetur. d. l. secunda. §. confestim.

Vnde si procurator constitutus à matre, ad petendum pupillo tutorem, à latronibus interfectus fuerit, & petitionem ex necessitate demorata sit, ab hæreditate non repellitur. C. qui pet. tut. l. octaua.

Si pater, prohibuerit matri, tutorem peti, quoniam per matrem administrari uoluit, incidit, si nec petat, nec legitimè tutelam administret. ff. ad S. C. Tertyll. l. secunda. §. quid si pater est.

Si mater absens ab aliis præuenta est, non excluditur: nisi fortè cum frustaretur, id contigit. ff. cod. d. l. secunda. §. quid si pater. ibi sed si fortè.

Ignoscendum tamen est matri, si penitus egenis filiis tutores non petiit. d. §.

Si pater, uxorem communis filii matrem, hæredem scripserit, rogauitque remissa etiam satisfactione, ut filio pubere facto restituerit hæreditatem, nec mater ei petiit tutorem, debet dici constitutionem cessare: quia nihil habenti filio, tutores non petierit, quod si eis remissa satisfactio non fuerit: contra erit, quoniam uel propter hoc debuit tutores habere. d. l. secunda. §. & si fortè.

Filiis autem; non petendo punitur, utique & filiabus, & nepotibus. d. l. secunda. §. filii autem.

Si mulier prægnans bonis non petiit curatorem incidit in sententiam. nam & si apud hostem habuerit impuberem idem erit dicendum, & si furioso tutore, uel curatorem nõ petiit pariter incidit. d. l. secunda. §. quid si pater. uers. quid si cū.

Si mater ætatis lubrico lapsu non petiit, non denegatur ei successio. quia in maioribus matribus tantum procedit denegatio. C. si aduer. del. su. l. secunda.

Si amplum legatum pupillo sub conditione sit relictum, si tutores non habuerit & propterea mater ei non petierit, cessat constitutio, si damnum minus sit cumulo legati. Item si mater ei, qui soluendo non erit non petiit tutorem, ignoscendum erit, consuluit enim ei, ut minus inquietetur, quasi indefensus. d. l. secunda. §. tractari.

Matres, quæ puberes amiserunt filios, licet impuberibus eis, tutores non petierunt, non excluduntur à successione. C. ad S. C. Tertyll. l. tertia.

Omni matri siue ab intestato, siue iure substitutionis, si filius impubes moriatur successio denegari oportet, si ea legitima liberorum tutela suscepta ad

Primæ Partis Lib.V.

secundas contra sacramentum præstitutum aspirauerit nuptias, antequam ei tutorem fecerit ordinari, eique, quod debetur ex ratione tutelæ gestæ, persoluerit. C. ad. S. C. Tertyll. l. vi.

Cum iure habenti tutorem tutor dari non possit: mater nõ officium pietatis in petendo tutorem deseruit. sed iure munita merito filio suo tutorem non postulauit. C. qui petant tutores. l. cum iure. ix.

Amita tutores petere filiis fratris sui non prohibetur. C. eod. l. v.

Nepotibus fratris sui, si eorum mater in petendis tutoribus debito non fungantur officio frater petere tutores solemniter potest. C. eod. l. penul.

Matre nolente filiis tutores petere: potest quilibet Præsidem adire, qui si eam neglexisse prospexerit, etiam ipse magistratus dare tutores, siue nomina mittere, ut ab ipso decreto tribui possint, iubere non prohibeatur. C. qui dare tutor. l. sexta.

Si minores non habeant eos, qui ex legibus defensores sint: si quidem tutoribus indigent propter ætatem: possunt cognatione, aut adfinitate propinqui parentibus eorum masculis, aut fœminis petere, ut eis tutores constituentur. ff. qui. per. tutor. l. secunda. in principio.

Qui qualitercunque dimissi sunt per excusationem à tutela, necesse non habent petere pupillis tutorem. ff. eod. l. quinta. aliàs l. ii. S. fin.

Si maritus uxori fideicommissum à filio reliquerit, cui mulier non petiit tutorem
SI SINE LIBERIS DECESSERIT uel sub hac conditione, **SI INTESTATVS MORTVVS ERIT** fideicommissi petitio, quæ ex alieno iudicio descendit, non est perempta. ff. qui petant tut. l. quarta. S. si uerò maritus. aliàs l. vii. d. S.

Si filiis debitoris tui non sunt necessarii, qui tutores petant: potes & ipse curare, ut accipiant, per quos legitime defendantur. C. qui petant tut. l. quarta.

SI CONTRA MATRIS VOLVNTATEM TVTOR DATVS SIT.

Titulus XI.

Si contra matris uoluntatem tutorem datum fuisse filio probabitur: cum sine damno existimationis à tutela remouendum prætor decernet, quæ lex si in fraude conuictus fuerit, non suffragabitur. C. si contra matris uolunt. l. unica.

Si quis à parentibus prohibeatur tutor esse, creandus non est, quod si fuerit creatus neque se excusauerit, prohibendus est existimatione quidem salua tut. clam gerere. ff. de tut. dat. l. scire oportet. xxi. S. sed & si quis.

Epilogus de pupillis.

Impuberes autem in tutela esse naturali iuri conueniens est. ut is, qui perfectæ ætatis non sit, alterius tutela regatur. Cum ergo pupillorum pupillarum uel negotia gerunt, post pubertatem tutelæ iudicio rationem reddunt. Instit. de tut. dat. S. finali.

COMPENDII IVRIS CIVILIS

ENVCLEATI.

Liber Quintus.

DE AVCTORITATE TVTORVM.

Titulus Primus.

Vt auctoritas tutoris, in quibusdam causis necessaria pupillis est, in quibusdam non est necessaria. Vt ecce, si quid dari sibi stipulentur, non est necessaria tutoris auctoritas namque placuit, meliorem quidem suam conditionem licere eis facere, etiam sine tutoris auctoritate, deteriore uero non aliter, quam cum tutoris auctoritate. Vnde in iis causis, ex quibus obligationes mutuae nascuntur, ut in emptionibus, uenditionibus, locationibus, conductionibus, mandatis, depositis, si

tutoris auctoritas interueniat, ipsi quidem, qui cum his contrahunt, obligantur, at inuicem pupilli non obligantur. Insti. de auctori. tut. in principio.

Pupillus vendendo sine tutoris auctoritate non obligatur, sed nec emendo, nisi in quantum locupletior factus est. ff. de auctori. tut. l. quinta. §. pupillus.

Obligari ex omni contractu pupillus sine tutoris auctoritate non potest: adquirere autem sibi stipulando, & per traditionem accipiendo, etiam sine tutoris auctoritate potest. ff. eod. l. obligari. ix. in princ.

Pupillus ex omnibus causis soluendo sine tutoris auctoritate, nihil agit: quia nullum dominium transferre potest. si tamen creditor bona fide pecuniam pupilli consumpserit, liberabitur. d. l. obligari. §. pupillus.

Impuberes tutore auctore obligantur, etiam si taceant. nam cum acceperint pecuniam mutuam: quauis nihil dicant, auctoritate tutoris interposita, tenentur. Quare & si non debita pecunia his personis soluta fuerit; quauis tacuerint, interposita tutoris auctoritas sufficit, ut conditione teneantur. ff. eodem. l. impuberes. xiii.

Potest pupillus tutore auctore debitorem suum Titio delegare. sed cum tutor debet pupillo: dicendum est, neque delegari eum, neque procuratorem aduersus tutorem dari ipso tutore auctore posse: quia futurum sit, ut auctoritate sua liberetur. ff. de auctori. tut. l. potest. xviii.

Neque tutoris absentia quicquam stipulationi pro pupillo nocet. C. de auct. prae. l. i.

Neque sine tutoris auctoritate in pupillari aetate constitutas remittendo quidquam amittere potest. C. eod. l. secunda.

Eum, qui a pupillo sine tutoris auctoritate distrahente comparauit longi temporis spatium non defendit. C. eod. l. tertia.

Tutor si inuitus retentus sit per vim: non valet, quod agitur sicuti, neque praesentia corporis sufficit ad auctoritatem: ut si somno, aut morbo comitiali occupatus, racuisset. ff. de auctori. tuto. l. prima. §. fin.

Primæ Partis Lib.V.

Nulla differentia est, non interueniat auctoritas tutoris, an perperam adhibeatur
ff. cod. l. secunda.

Etiā si non interrogatus tutor auctor fiat: valet auctoritas eius, cum se probare dicit, id, quod agitur. hoc est enim auctorem fieri. ff. cod. l. tertia.

Etiā si non exaudiat tutoris auctoritatem is, qui cum pupillo contrahit, scriptis tamen hoc adprobetur: recte negotium geritur: veluti si absenti pupillo per epistolam vendam aliquid, aut locem, & is tutoris auctoritate consentiat. ff. cod. l. obligari. ix. §. fin.

Mutus tutor dari non potest: quoniam auctoritatem præbere non potest, nec surdus potest dari tutor, quia non tantum loqui, sed & audire tutor debet. ff. de tutel. l. prima. §. fin.

Tutor, qui per valetudinem, vel absentiam, vel aliam iustam causam auctor fieri non potuit, non tenetur. ff. de auctor. tutor. l. decima.

Non multum interest, non adsuerit tutor, cum negotium contraheretur: an præsens ignorauerit, quale esset, quod contraheretur. ff. cod. l. non multum. xiiii.

Accipientis & edentis iudicium idem tutor auctor vtrinq; fit. sed vtrum ita est, si bis auctor factus est: an & vna auctoritas sufficiat eo animo, vt ad vtrunque pertineat? dubitat quidem Pomponius, sed fortiter defenditur, sufficere vnâ auctoritatem. ff. cod. l. accipientis. xv.

Etiā si tutor cæcus factus sit, auctor fieri potest. ff. cod. l. etiam. xvi.

Si plures tutores fuerint ordinati, siue in testamento paterno, siue ex lege vocati, siue à iudice, vel ex inquisitione, vel simpliciter dati: vnus tutoris auctoritas pro omnibus tutoribus sufficit vbi non diuisa est administratio, vel pro regionibus, vel pro substantiæ partibus. ibi etenim necesse est singulos pro suis partibus vel regionibus auctoritatem pupillo præstare; quia in hoc casu non absimiles sunt legitimi, & simpliciter dati testamentariis, & per inquisitionem datis, eò quòd fideiussionis onere prægrauantur, & subsidiariæ actionis adminiculum speratur. Sed hæc omnia ita accipienda sunt, si non res, quæ agitur, solutionem faciat ipsi tutelæ: vt puta si pupillus in adrogationem se dare desideret. etenim absurdum est solui tutelam non consentiente, sed forsitan ignorante eo, qui tutor fuerat ordinatus. tunc etenim siue testamentarii, siue per inquisitionem dati, siue legitimi, siue simpliciter creati sunt. necesse est omnes suam auctoritatem præstare, vt quod omnes similiter tangit, ab omnibus comprobetur. C. de auctor. præst. l. fin.

Et si pluribus datis tutoribus vnus auctoritas sufficiat: tamen si tutor auctor erit, cui administratio tutelæ concessa non est: id ratum à prætore haberi non debet: Et ideo verius est, quod Ofilio placebat: si eo tutore auctore, qui tutelam non gerat, emam à pupillo, sciens alium eius tutelam gerere: dominum me non posse fieri. Item si eo auctore emam, qui à tutela fuerit remotus. nec enim id ratum haberi. ff. de auctor. tutor. l. & si pluribus. iiii.

Pupillus obligari tutori eo auctore non potest. Planè si plures sint tutores, quorum vnus auctoritas sufficiat. dicendum est, alio auctore pupillum ei posse obligari: siue mutuam pecuniam ei det, siue stipuletur ab eo. sed & cum solus tutor, mutuam pecuniam pupillo dederit, vel ab eo stipuletur: non erit obligatus tutori. naturaliter tamen obligabitur, in quantum locupletior factus est. nam in pupillum non tantum tutori, verum & cuius alii actionem, in quantum locupletior factus est, dandam, Diuus Pius rescripsit. ff. cod. l. quinta, in principio.

Ipse tutor & emptoris & venditoris officio fungi non potest. sed enim si contuto rem habeat, cuius auctoritas sufficit: proculdubio emere potest. sed si mala fide emptio intercesserit: nullius erit momenti, ideoq; nec usu capere poterit. Sanè si suæ ætatis factus, comprobauerit emptionem: contractus valet. Sed si per interpositam personam rem pupilli emerit: in ea causa est, ut emptio nullius momenti sit: quia non bona fide videtur gessisse rem, & ita est rescriptum à Diuo Seuerò & Antonino. Sanè si quidem emit ipse palam, dedit autem nomen non mala fide simpliciter: (ut solent honestiores non pati nomina sua instrumentis inscribi) valet emptio, quod si callidè: idem erit, atque si per interpositam personam emisset. sed & si creditor pupilli distrahat: æquè emere bona fide poterit. Si verò filius tutoris, vel quæ alia persona iuri eius subiecta, emerit: idem erit, ac si ipse emisset. ff. de auctorita. tutor. d. l. quinta. §. item ipse tutor.

Cum ipse tutor ex bonis pupilli, quæ distrahi possunt comparare, palam, ex bona fide non prohibeatur multo magis vxor eius hoc facere potest. C. de contrah. emptio. l. quinta.

Tutores, quibus administratio decreta non est, tanquam extraneos, rectè à pupillo emere placet. ff. eod. l. sexta.

Quod dicimus, in rem suam auctoritatem accommodare tutorem non posse: toties verum est, quoties per semetipsum, vel subiectas sibi personas acquiritur ei stipulatio. cæterum negotium ei per consequentias geri (ut dictum est) mihi prohibet. ff. eod. l. septima.

Si duo rei sint stipulandi, & alter me auctore à pupillo stipuletur, alter altero tutore auctore: dicendum est, stipulationem valere: si tamen auctoritas tutoris vnus sufficiat. cæterum si non sufficiat: dicendum erit, inutilem esse stipulationem. d. l. septima. §. si duo.

Si pater & filius, qui in potestate eius fuit, tutores fuerunt, & pater est stipulatus filio auctore: nullius momenti erit stipulatio idcirco, quia in rem patris auctor esse filius non potest. d. l. septima. §. fin.

Quamquã regula est iuris ciuilis, in rem suam auctorem tutorem fieri non posse: tamen potest tutor proprii sui debitoris hæreditatem adeunti pupillo auctoritatem accommodare, quamuis per hoc debitor eius efficiatur. prima enim ratio auctoritas ea est, vt hæres fiat: per consequentias contingit, vt debitum subeat. se tamen auctore, ab eo stipulari non potest. Sed si auctor fiat, vt filiu suo quid tradatur: nulla erit auctoritas. euidenter enim sua auctoritate rem adquisit. ff. de auctor. tut. l. prima, in princ.

Si quid est, quod pupillus agèdo, tutorem suum liberatus est: id ipso tutore auctore agi rectè non potest. ff. eod. l. fin.

Et si conditionalis contractus cum pupillo fiat, tutor debet purè auctor fieri. nã auctoritas non conditionaliter, sed purè interponenda est, ut conditionalis contractus confirmetur. ff. eod. l. & si. viii.

Si tutor pupillo nolit auctor fieri, non debet eum Prætor cogere: primum, quia iniquum est, si non expedit pupillo, auctoritatem eum præstare: deinde & si expedit, tutelæ iudicio pupillus hanc iacturam consequitur. ff. eod. l. si tutor. xvii.

Neq; tamen hæreditatem adire, aut hæreditatem ex fideicomisso suscipere aliter potest, nisi tutoris auctoritate, quãuis illi lucrosa sit, ne vllum damnum habeat. Insti. de auct. tut. §. neq; tamen, & ff. eo. l. obligari. ix. §. pupillus hæreditatē.

Inter pupillos paternæ hæreditatis diuisio facta est, præsentē tutore, sed non as-

Primæ Partis Lib.V.

signante instrumento diuisionis. Si tutor auctor fuisset, non idcirco minus standum est diuisioni, quod non assignasset instrumenta. ff. de auctor. tutor. l. inter pupillos. xx.

Defendente tutore, pupillus condemnatus ex cōtractu patris accepit curatorem: inter quem & creditorem acta facta sunt apud iudicem. in quo iudicio diu-
est facias iudicata. Nouellus curator dixit abstinere pupillum. Et responsum est proponi abstentum. ff. cod. l. penul.

Tutor autem statim in ipso negotio præsens debet auctor fieri, si hoc pupillo pro-
desse existimauerit: post tempus uerò, uel per epistolam, aut per nūtiū, inter-
posita auctoritas nihil agit. Insti. de auctori. tutor. §. tutor autem. & ff. cod. l. obligari. ix. §. tutor.

Curator etiam impuberi dari potest. sed ad ea, quæ solemnitatem iuris desiderāt
explicanda tutore auctore opus est. ff. cod. l. curatorem. xix.

DE IN LITEM DANDO TUTORE VEL CURATORE.

Titulus II.

I inter tutorem, pupillumque iudicium agendum sit: quia ipse tu-
tor in rem suam actor esse non potest: nō prætorius tutor (ut olim)
constituitur, sed curator in locum eius datur: quo curatore inter-
ueniente, iudicium peragitur, & eo peractio curator esse desinit.
Insti. de auctori. tutor. §. finali.

Qui aliquas petitiones aduersus pupillos suos habet dirigere eas potest, ad assen-
tibus causamque defendentibus contutoribus suis, cum & si alios tutores non
haberent ad hoc genus litis defendendæ curatores accipere deberent. C. de in
litem dando tutor. uel curat. l. prima.

An tutori patris fundi paterni uindictio competat: is, cuius de ea re notio est, æ-
stimabit: Respicere autem debet officium in quo se tutorem esse dicit: ne ob
eiusmodi petitionem euictione secuta ultra pretii quantitatem auctoris hære-
dem pupillum suum oneret, qui laudatus per se defendi debeat: cum aut
compensationis rationem habere, aut contrario tutelæ iudicio experiri possit.
Sed ne suum ius (si quod habet) impediatur ad eam rem defendendam, quæ ad
uersus se uindictantem agenda erit, curatores pupillo petantur. C. de in lit,
dando tut. uel curat. l. secunda.

Ad protegendam causam tutor siue curator datus, conueniri non potest admini-
strationis periculo cum sola suscepti negotii tutela mandata est. Si nihil igitur
præter negotium gessit frustra conuenitur. C. cod. l. tertia.

Ad litem tutor datus, si quid bona fide erogauit à contutoribus more solito exi-
gere potest. C. cod. l. quarta.

Siue ex testamento, siue ex iure legitimo fratris sui filiorum tutelæ onus ad fra-
trem perueniat: vereri non debet de his quæstionibus quas aduersus fratrem
suum quondam fuisse dicit; cum si qua emerferit lis procuratore dato, & illis
curatore ad litem constituto & solemnitati iuris, ubi tutor exigitur, & inde-
mnitati utriusque prospici possit. C. cod. l. fin.

Si intestatum decessisse patrem pupilli nomine defendatur, falsum uel testamen-
tum nomine pupilli dicatur: tutor à patre datus à Prætore confirmabitur, &
si patruus extet, legitimus tutor futurus ab intestato; quia tutorem habenti tu-
tor dari non potest. Nam commodius ipse, qui continetur scriptura à Præ-
tore

tore dabitur; vt sine vilo litis præiudicio, iustus tutor auctor pupillo ad eam litem fiat. ff. de testam. tute. l. idem fiet. xxvii. iuncta particula præcedentis legis. Cum patruus, quem tutorem legitimum sibi dicebat pupillus esse, subiectum filium criminaretur & ad se legitimam hæreditatem pertinere contenderet: alius tutor petendus erit. d. l. idem fiet. xxvii. §. fin.

Si pupillus pupilla ve cum iusto tutore litem agere vult, curator in eam rem petitur: poscentibus tam ipsis quibus datur, quam aduersario, siue agant, siue conueniantur: licet non aliàs, quàm si ipse petat cui dari eum oportet. Sed talis curator dari non potest nisi præsens: neque cuiquam nisi præsentem, & postulanti. itaque infanti non potest dari. item si pupillus curatorem poscere non vult quò minus cum eo agatur: cogi poterit à Prætorè, & hic curator quolibet loco & tempore dari potest. ff. de tutel. l. tertia. §. si pupillus.

Quò dicitur, si indistinctè datus sit curator, in totam litem datum videri: fortasse eò spectat, si familiæ eriscundæ, aut communi diuidendo actio esset cum tutore. Et si indistinctè datus esset: non solum eo nomine curator esset, quo ageret pupillus pupilla ve: sed inuicem quoque cum his ageretur. Possunt autem vel plures in plurium locum, vel vnus in plurium, vel vnus vnus loco, vel in vnam litem, vel in plures curator peti. ff. eod. l. quarta.

Cum semel petitus est talis curator: quàm diu is curator manet, alius in eandem litem curator peti non potest. Et si Titius (verbi gratia) aduersus Seium curator petitus sit: idem Titius & aduersus alium curator esse poterit: vt ex diuersis causis vnus duorum curatorum locum obtineat. quod quidem & aduersus eundem accidet, si in diuersas lites, & diuersis temporibus petatur. ff. cod. l. quinta.

DE ADMINISTRATIONE TUTORVM.

Titulus III.

Erere atque administrare tutelam extra ordinem tutor cogi solet. Ex quo scit se tutorem datum, si cesserit tutor, suo periculo cessat. id enim à Diuo Marco constitutum est: ut qui scit se tutorem datum, nec excusationem (si quā habet) allegat intra tempora præstituta, suo periculo cesset. ff. de admin. tut. l. prima, in princ.

Sufficit tutoribus ad plenam defensionem: siue ipsi iudicium suscipiant, siue pupillus ipsis auctoribus, nec cogēdi sunt tutores cauere, ut defensores solent. licentia igitur erit: utrum malint ipsi suscipere iudicium, an pupillum exhibere, ut ipsis auctoribus iudicium suscipiatur. ita tamen, ut pro his qui fari nō possint, uel absint, ipsi tutores iudicium suscipiant: pro his autem, qui supra septimum annum ætatis sunt, & præsto erunt, auctoritatem præstent. d. l. prima. §. sufficit.

Si parens uel pater, qui in potestatem habet, destinauit testamento, quis tutorum tutelam gerat: illum debere gerere prætor putauit, meritoque patris statum uoluntati, qui utrique filio rectè prospexit. tantundem prætor facit & de his, quos parens destinauit testamēto, aut confirmauit. Vt si parens, quem uelit tutelam administrare, declarauit: ille solus administret. ceteri igitur tutores non administrabunt: sed erunt hi, quos uulgò honorarios appellamus, nec quisquam putet ad hos periculum nullum redundare. constat enim hos quoque, excussis prius facultatibus eius, qui gessit, conueniri oportere. dati sunt enim quasi obseruatores actus eius & custodes: imputabiturque eis quandoque, cur si malè eum conuer-

Primæ Partis Lib. V.

conuersari uidebant, suspectum non fecerint? Assidue igitur, & rationem ab eo exigere eos oportet, & sollicitè curare, qualiter conuerletur: & si pecunia sit, quæ deponi possit, curare, ut deponat ad prædiorum comparationem. blandiuntur enim sibi, qui putant honorarios tutores omnino non teneri. tenentur enim secundum ea, quæ supra ostēdimus. ff. de administ. tut. l. tertia. §. si. parēs.

Quamuis autem ei potissimum se tutelā commissurum prætor dicat, cui testator delegauit: attamen nonnunquam ab hoc recedetur. ut puta si pater minus perpenio consilio hoc fecit, fortè minor uiginti quinque annis: uel eo tempore fecit, quo iste tutor bonæ uitæ uel frugi uidebatur. deinde postea idem cœpit malè conuersari, ignorante testatore: uel si contemplatione facultatum eius res ei commissæ est, quibus postea exutus est. nam & si unum pater tutorem dederit, nonnunquam ei adiunguntur curatores. Quod in tutoribus rescriptum est, & in curatoribus erit obseruandum, quos pater testamento destinauit à Prætorē confirmandos. Apparet igitur prætori curæ fuisse, ne tutela per plures administraretur. quippe & si pater non destinauerit, quis gerere debeat: attamen id agit, ut per unum administretur. sanè enim facilius unus tutor & actiones exercet, & excipit ne per multos tutela spargatur. d. l. tertia. §. quamuis.

Si non erit à testatore electus tutor, aut gerere nolet: tunc is geret, cui maior pars tutorum tutelam decreuerit, prætor igitur iubebit eos conuocari: aut si nō coibunt, aut coacti non decernent: causa cognita ipse statuet, quis tutelam geret. planè si non consentiant tutores prætori, sed uelint omnes gerere: quia fidem non habeant electo, nec patiuntur ut succedanei sint alieni periculi: dicendum est, prætorem permittere eis omnibus gerere. Item si diuidi inter se tutelam uelint tutores, audiendi sunt: ut distribuatur inter eos administratio. Vel in partes, uel in regiones: & si ita diuisa fuerint: unusquisque exceptione submouebitur pro ea parte, uel regione, quam non administrat. d. l. iiii. §. fin. c. l. sequenti.

Gessisse autem uidetur tutor, qui quid omnino pupillare attigit, etiam si modicum: cessantque partes eorum, qui solent cessantes cogere administrare. quod si postea, quam gessit, tunc se gestu abstinuit: etiam suspecti postulatio succedit. Quod si quis tutelam mandauerit gerendam, gesta que fuerit ab eo, cui mandatum est: locus erit tutelæ actioni gessisse enim uidetur, & qui per alium gessit. quod si non accessit is, cui mandatum est: utili actione conuenitur. ff. de administ. tut. l. quinta. §. gessisse.

Si pater tutelam filiorum consilio matris geri mandauit, & eo nomine tutores liberauit. non idcirco minus officium tutorum integrum erit. sed uiris bonis cōueniet, salubre consilium matris admittere: tametsi neque liberatio tutoris, neque uolūtas patris, aut intercessio matris tutoris officium infringat. Vsq; adeo autem licet tutoribus patris præceptum negligere: ut si pater cauerit, ne quid rei suæ distraheretur, uel ne uestis, ne domus, ne aliæ res periculo subiectæ: liceat eis contemnere hanc patris uoluntatem. ff. eod. l. ead. §. Papinianus.

Ex quo innotuit tutori, se esse tutorem: scire debet, periculum tutelæ ad eum pertinere innotescere aut qualiter qualiter sufficit, non utiq; testato eū conueniri. nam & si citra testationem, scilicet undecunque, cognouerit; nulla dubitatio est, quin debeat periculum ad ipsum respicere. Hoc autem, quod cognouerit tutor, pupillus probare debet. d. l. quinta. §. fin. cum l. seq.

Tutor, licet absens, decreto datus, si se sciens sollemniter non excusauerit; administrationi constituitur obnoxius. C. de administrat. tut. l. tutor. xix.

Testamento dati tutores, quod ruptum uidebatur, cessauerunt in administratione
ne tute-

ne tutelæ; & à præfide tutor datus est pupillo. iussi autem sunt & hi, qui dati erant testamento tutores, tutelam administrare: ad testamēto datos periculum administrationis pertinet, nō ex apertis tabulis, sed ex quo iussi sunt, quia nulum antecedentis temporis periculum ad eos pertinet. ff. de admini. tut. l. qui negotiationem. lviii. §. Testamento.

Tutor, qui repertorium non fecit, quod uulgò inuentarium appellatur, dolo fecisse uidetur; nisi fortè aliqua necessaria, & iustissima causa allegari possit, cur id factum non sit. Si quis igitur dolo inuentarium non fecerit; in ea conditione est, ut teneatur in id, quod pupilli interest; quod ex iureiurādo in litem æstimatur. Nihil itaq; gerere ante inuentarium factum eum oportet; nisi id, quod dilationē, nec modicam expectare possit. ff. eod. l. tutor. vii. aliās. viii. in princ.

Si tutor cessauerit in distractione earū rerum, quæ tempore depereunt; suum periculum facit. debuit enim confestim officio suo fungi. Quid si contutores expectauit differentes, uel etiam uolentes se excusare, an ignoscatur ei? & non facile ignoscetur. Debuit enim partibus suis fungi, non quidem præcipiti festinatione, sed nec moratoria cunctatione d. l. tutor. §. si tutor.

Generaliter quotiescunque non sit nomine pupilli, quod cuius paterfamilias idoneus faceret, non uidetur defendi. siue igitur solutionem, siue iudicium, siue stipulationem detrectat: defendi non uidetur. ff. de administ. tut. l. generaliter. x. aliās. xi.

Quæ bona fide à tutore gesta sunt, rata habentur etiam ex rescriptis Traiani & Hadriani. & ideo pupillus rem à tutore legitime distractam. uindicare nō potest. nam & inutile est pupillis, si administratio eorum nō seruetur, nemine scilicet emente, nec interest, tutor soluendo fuerit, nec ne: cum si bona fide gesta est, seruanda sit: si mala fide, alienatio non ualeat. ff. de administ. tut. l. cum plures. xii. aliās. xiii. §. quæ bona.

Nimium est, tutori licere respectu existimationis pupilli erogare ex bonis eius, quod ex suis non honestissimè fuisset erogaturus. d. l. cum plures. §. nimium.

Cum tutor non rebus dumtaxat, sed etiam moribus pupilli præponatur: in primis mercedes præceptoribus, non quas minimas poterit, sed pro facultate patrimonii, pro dignitate natalium constituet. Alimenta etiam extraneis (si hoc pupillo expediet) aliquando præstabit: solemnia munera parentibus, cognatisq; mitteret. sed non dabit dotem sorori pupilli alio patre natæ, etiam si aliter ea nubere non potuit. nam & si honestè, ex liberalitate tamen sit, quæ seruanda arbitrio pupilli est. d. l. cum plures. §. cum tutor.

In soluendis legatis & fideicommissis attendere debet tutor, ne cui non debitum soluat. sed nec nuptiale munus matri pupilli uel sorori mittere debet. aliud est, si matri fortè aut sorori pupilli tutor ea, quæ ad uictum necessaria sunt, præstiterit, cum semetipsas sustinere non possent. nam ratum id habendū est. nec enim eadem causa est eius, quod in eam rem impenditur. & quod muneris, legatorū uel nomine erogatur. ff. de admin. tut. l. tutor. xiii. aliās. xiiii. §. in soluendis.

Etiam contutoris factum imputatur collegæ, si potuit & debuit suspectum facere. interdum & si debuit satis petere, nam si idoneus subito lapsus sit, nihil collegæ imputari potest. ff. eod. l. etiam. xiiii. aliās. xv.

Qui iussus est ab eo, qui ius iubendi habet, tutelam gerere, si cessat: ex quo iussus est, indemnem pupillum præstare debebit, non ex quo tutor esse cœpit. ff. eod. l. iussus. xvii. aliās. xviii.

Tutor cuius iniusta appellatio pronunciata fuerit, cuius uel executio recepta non sit: ex

Primæ Partis Lib. V.

fit: ex quo accedere ad administrationem debuit, erit obligatus. ff. cod. l. tutor. xx. aliàs. xxi.

Rerum prouincialium tutores in urbe causa appellationis impuberum agentes: rerum italicarum curatores, ut impuberibus constituantur, ad officium suum reuocare debent. alioquin si prius in prouinciam redierint: dolum aut culpam eorum in ea quoque parte rectè iudex conueniet. ff. eo. l. tutores xxxix. §. rerum.

Tutor ad utilitatem pupilli, & nouare, & rem in iudicium deducere potest. donationes autem ab eo factæ pupillo non nocent. ff. cod. l. tutor. xxii. aliàs. xxiii.

Vulgo obseruatur, ne tutor caueat raram rem pupillum habiturum, cum rem in iudicium deducit. quid tamen, si dubitetur, an tutor sit, uel an duret tutor, uel angustus illi commissus sit? æquum est, aduersarium non decipi. ff. cod. l. uulgo. xxiii. aliàs. xxiiii.

Decreto prætoris actor constitui periculo tutoris solet, quoties aut diffusa negotia sunt, aut dignitas, uel ætas, aut ualētudo tutoris id postulat. si tamen nondum fari pupillus potest, ut procuratorem facere possit, aut absens sit: tunc actor necessariò constituendus est. ff. cod. l. decreto. xxiiii. aliàs. xxv. in princ.

Si duobus tutela simul gerenda permissa est, uel à parente, uel à contutoribus, uel à magistratibus: benignè accipiendum est, etiam uni agere permissum: quia duo simul agere non possunt. d. l. decreto. §. si duobus.

Tutor, qui tutelam gerit quantum ad prouidentiam pupillarem Domini loco haberi debet. ff. de administ. tut. l. tutor qui. xxvii.

Qui tutelam gerit transigere cum fure potest, & si in potestatem suam redegerit rem furtiuam: desinit furtiua esse; quia tutor domini loco habetur. ff. de furtis l. interdum. lvii. §. qui tutelam.

Si tutor rem pupilli sui subriperit, & uendiderit: usucapio non cōtingit, prius quàm res in potestatem pupilli redeat. nam tutor in re pupilli tunc domini loco habetur, cū tutelam administrat, nō cū pupillū spoliat. ff. pro empt. l. vii. §. si tutor.

Tutor pro pupillo in iudicium uocatus solemniter cauit si intra moras puer ad pubertatem peruenit, non est cogendus accipere iudicium. ff. de administ. tut. l. tutor. xxviii. in principio.

Tutoris præcipuum est officium ne indefensum pupillum relinquat. ff. cod. l. tutoris. xxx. aliàs. xxxi.

Forma, qua singuli tutores, pro ut quisque gessit tutelam, nonnunquam in solidū tenentur: dumtaxat intra pubertatem locum habet: non etiam si post pubertatem administrauerint. ff. cod. l. Diui. xxxi. aliàs xxxij.

Inter tutores diuisa tutela est. æquitas, que merum ius compensationis inducit, propter officium & personam agentis tutoris non differtur. nam diuisio tutelæ, quæ non iuris, sed iurisdictionis est: modum administrationis facit, & inter ipsos locum habet: nec experiri cum pupillo uolentibus obstare debet. ff. cod. l. inter tutores. xxxvi. aliàs. xxxvii.

Si plures tutelam non administrauerint, & omnes soluendo sint: utrum, quia nullæ partes administrationis inueniuntur, electioni locus erit: an ut eiusdem pecuniæ debitores, excipere debebunt periculi societatem? quod magis ratio sua det, si quidā ex his idonei non sunt: onerabuntur sine dubio ceteri, nec iniquè: cum singulorū contumacia pupillo damnum in solidum dederit. Vnde quærendum est, an actiones pupillus, qui solus cōuenitur, in alterum pro parte scilicet præstare debeat? sed cum propria cuiusque contumacia puniatur: qua fronte poterit hoc desiderari? ff. de administ. tut. l. si plures. xxxviii. aliàs. xxxix.

Frustra

Erustra tutores quondam adolescentium, quorum cura administratur, iudicatum facere detrectant, cū exacta pecunia possit auctoritate præsidis in depositi causam haberi. C. de admin. tut. l. quinta.

Tutoribus concessum est, à debitoribus pupilli pecuniam exigere, ut ipso iure liberentur: non etiam donare, vel etiam diminuendi causa cum his transigere. & ideo is, qui minus tutoris soluit à pupillo in reliquum conueniri potest. ff. cod. l. Lucius. xvi. aliàs. xlvii. §. si.

Titium & Mæuium tutores quis dedit, & ita cauit **VOLO ET ROGO OMNIA FIERI CVM MAEVII FRATRIS MEI CONSILIO, ET QVOD SINE EO FIET IRRITVM SIT.** Si administratio- nem & Mæuius dedisset, Titio solo non rectè solutum erit, & debitores non liberati essent. ff. de admin. tut. l. Titium & Mæuium. xlvii. aliàs. xlviii. in princ.

Si testator dicat: **QVANTVM FILIO MEO DIVRNVN SVFFICIAT, MARIANA ET IANVARIA AESTIMABVNT.** contenti non debent esse tutores arbitrio mulierum, sed sumptum boni viri arbitrio faciundum est. d. l. Titium. §. quantum.

Tutores dati ad res Italicas instrumenta Romæ reperierunt debitorum provincialium, ut pecunia Romæ, aut ubicunq; petatum fuerit soluatur: cū neq; debitores in Italia essent, neq; eorum prædia: hæc exactio ad Italicæ rei tutores non pertinet, si provincialis contractus esset: respicit tamen ad officium eorum, ne instrumentorum ignorantia cōtractus eos, ad quos administratio pertinet lateret. d. l. Titium. §. tutores.

Tutela pupillorum sic administrari debet, ne ædificium, quod his relictum est, contra formam alienandi testamento datam vendatur. C. de administ. tut. l. vii.

Tutores debita pupillaria, seu deposita reposcentes ad satisfactionem compelli non posse manifestum est. C. cod. l. tutores. xiii.

Non omni titulo rerum pupilli potestatem alienandi tutores habent: sed administrationis tantum causa distrahentes, quæ venum eis dare licet, iustam causam possidendi comparantibus præstant. Cū itaq; donare nulla ratione res eorum, quorum administrant negotia potestatem habeant: vindicari dominiū à possidentibus non prohibetur. C. de administra. tut. l. non omni. xvi.

Aurum, argentum, gemmas, vestes, cæteraq; mobilia prætiosa, Urbana etiam prædia tutores prohibentur vendere etiam prætextu, ut omnia ad numos redigerent: nisi hac foret necessitate & lege, qua rusticum prædium vendere, vel pignorare, vel in donationem propter nuptias, vel in dotem dare licebat scilicet per inquisitionem iudicis, & probationem causæ interpositionemq; decreti, ut fraudi locus non sit: atque ita omnia observabunt, ut nec inuētaria minuire, nec mutare, vel subtrahere aliquid tutor valeat. Quod & in veste, margaritis, gemmis, & in vasculis, cæterisq; suppellectilibus necessarium sit. Et hoc, quia ipsius pecuniæ negotiandi vsus vix diuturnus, vix cōtinuus & stabilis est. Quo subsecuto intercidente sæpe pecunia ad nihilum minorum patrimonia deducuntur. C. cod. l. lex, quæ tutores. xxii. in princ. & §. huc accedit.

Nec domum vero vendere liceat, in qua defecit pater, minor crevit, in qua maiorum imagines aut non videre fixas, aut reuulsas videre, satis est lugubre: ergo, & domus, & cætera omnia immobilia in patrimonio minorum permaneant: nullumq; ædificii genus, quod integrum hæreditas dabat, collapsum tutoris fraude depereat. d. l. lex, quæ. §. nec domum vero.

Sed si parens, vel cuiuscunq; hæres est minor, reliquerit deformatum ædificium: tutor

Primæ Partis Lib. V.

tutor testificatione operis ipsius, & multorum fide, id reficere cogatur. ita. n. annui redditus plus minoribus conferent, quàm per fraudes pretia deminuta. d. l. lex quæ. S. sed si parens.

Lex non solum contra tutores, sed etiam contra sceminas immoderatas atq; intemperantes prospexit minoribus, quæ plerunq; nouis maritis non solum res filiorum, sed etiam vitam addicunt. d. l. lex quæ. S. lex enim.

Iam ergo venditio tutoris nulla sit sine interpolatione decreti exceptis vestibus, quæ detrita vsu, aut corruptæ seruando seruari non potuerint. animalia quoque superuacua minorum quin veneant, non vetatur. d. l. lex. S. si.

Tutores mox, quàm fuerint ordinati, sub præsentia publicarum personarum inventarium rerum omnium & instrumentorum solemniter facere curabunt. Aurum, argentumq; , & quidquid vetustate temporis non mutatur, si in pupilli substantia reperiatur: in tutissimâ custodia collocent: ita tamen, vt ex mobilibus prædia idonea comparentur, si idonea potuerint inueniri. C. de administr. tutor. l. tutores. xxiii.

Tutoribus licet fructus, qui ex redditibus prædiorum colliguntur idest vinum, & oleum, & frumentum, vel cuiuscunque speciei sunt, sine decreto distrahere iusto pretio, quod in his locis, in quibus venditio celebratur. tunc temporis dinoscitur obtinere, & quæ ex venditione eorundem fructuum colliguntur pecuniæ, cum alia pupillorum substantia administrantur. C. de administr. tuto. l. fin. S. fin.

Nemo tutor potest defensionem, quam pro lite susceperit recusare, sed ab initio litis modis omnibus pupillos defendere, & litem præparatam instruere debet. sciens hoc munus necessarium esse tutelæ: & si hoc recusauerit, vel subire distulerit, non solum vt suspectus amoueat amissa eius existimatione, sed etiam ex substantia sua omne detrimentum, quod pupilli ex recusatione defensionis sustinent refarcire cogatur. C. eod. l. fin. in princ.

Sed & si quis ex quadam interpellatione admonitus, propter litis instructionem consuetam cautelam exposuerit, vel post litem contestatâ, quam per se, non per procuratorẽ suscepit, vel demens, vel furiosus factus fuerit: continuo curator ei à competenti iudice ordinatur, cura & prouisione tam iudicis sub quo lis vertitur, quàm cognatorum, & propinquorum, & actoris, si voluerit, vt non ab eo instituta lis diutius protrahatur: necessitatem habente creando curatore defensionem subire, & cætera litis adimplere. d. l. fin. S. sed & si quis.

Personæ, quæ periculo proprio, vel suæ substantiæ tutores petierunt (siue matres fortè fuerint, vel quidam alii) compellendæ sunt eos, quos ordinauerunt tutores, præparare talem subire defensionem, vel si illi noluerint hoc facere, & propter huius defensionis recusationem tutela remoueantur: necessitas imponitur memoratis personis, alios tutores ordinare in ipsis gestis, in quibus tutores creantur ex suâ confessione declarantes talem subire defensionem. Ne autem tales personæ sine prouisione debita relinquantur, vel contra eos agentium iura diutius protelentur: continuo idest post recusationem defensionis, in casibus, in quibus hoc fieri possit creatio aliorum tutorum celebrari debet cognatis aliisque; propinquis & affinibus, vel creditoribus, vel aliis, quorum interest adeuntibus vel admonentibus eos, qui secundum leges ius habent, tutores constituere. d. l. fin. S. personis.

Ne tutores putauerint ex hac defensione grauamen sibi met proponi: decernitur, illam defensionem eos subire, quæ non satisfatione pro euentu litis constitui-

tur:

tut: sed ut tantummodo litem secundum legum ordinem pro pupillo instruant: & licentiam habent sine decreto res quarum gubernationem gerunt pro cautela litis subsignare. C. de administrat. tutor. l. finali. §. defensionem.

Amputata omni dubitatione pro defensione pupillorū. omnes tutores non aliās creabuntur nisi prius cum aliis solemnibus uerbis, quæ pro gubernatione rerum, tam in gestis, quàm in cautionibus, ab his conscribuntur: & hoc specialiter expresserint, quod omnimodo sine ulla dilatione defensionem pro pupillis subire eos necesse est. d. l. finali. §. omnem.

Ab uno ex tutoribus causam posse minorum defendi: cum alii tutores eam defendere noluerint non ignoratur. C. si ex pluribus tut. l. prima.

Si diuisum administrationis periculū per prouincias sit: his tantum oībus insinuari conuenit, & ab ipsis inferri litē, qui in ea prouincia tutelæ officiū sustinent: ne de aliis prouinciis defensores minorum ad iudicia perducantur. C. eo. l. si.

Tutor si in negotio pupilli prouocauerit: hæres eius antequam reddat rationes appellationis causam persequi debet: nam post redditas rationes ipse tutor appellationis merita probare non cogetur. ff. de appellat. & relatio. l. tutor. xxvii. Et hoc uerum est etiam si rationes tutelæ hæres reddiderit: quia sufficit mortis tempore ad causas appellationis reddendas obligatum fuisse. ff. si pendens. appellat. mors interue. l. unica. §. tutor.

Si clarum sit, cum, qui curator constituitur, iuribus minoris obligatum esse, tutor curator uero non erit, ne quādo aut calendarium surripiat, aut alias probationes, quæ ad manum sint supprimat, & huius curatio, illius rebus perniciem inferat. ¶ At si quis cum iam in curatione hæreat, obligationem sibi cōtra pupillū acquisierit, delata fortē ei hæreditate alicuius, qui minorem obligatū habuit, aut alia huiusmodi causa ne amplius ei soli pupillorum aut minorum curatio credatur, sed alius tutor uel curator adiungitur, ne quid medio tempore cōtra minoris commoda ab eo, qui obligationem aduersus eum paratam habet dolo malo geratur. Nouell. const. lxxii. §. propterea, in princ.

Ne uerò tutelæ, aut curationis recusatio omnibus hominibus præbeatur, si quis dicat, minores sibi obligatos, uel minoribus se obligatum esse, si obscurum adhuc sit, ad sancta Dei Eloquia iusiurandum subeat, quod uera existimatione ductus minorē se habere obligatū, curationem recuset, tutelā aut curationem nō attinget, ne hostis potius minori, quàm curator detur d. nouel. lxxii. §. ne uerò.

Si uero initio hoc tacuerit, & curator factus sit, sciat tota se actione quam contra minorem habet, & si uera sit, casurum d. nouel. §. si uerò initio.

Sed si is, qui perspicuē minori obligatus sit, tacuerit, ne curationis tempore possit arte compositis fortē solutionibus, aut aliis liberationibus debito se exuere si res minoris perscrutatus actiones sibi delegari, uel per donationē, uel per emptionem nominis uel quocunque alio modo effecerit: sciat, quod ab ipso geritur, omnino irritū futurum perinde quasi ne initio quidem factū, aut contractum esset. Neque tantum, quandiu curator fuerit, à tali delegatione arceatur, sed etiam postea: ne quando tali consilio in animo concepto, rem ad tempus seponat: post deinde, quàm à curatione destitit, & dolo malo gestum obligationi traditum est, tunc fortē actionum delegationem acceptet, & rem dolo malo circumueniat. Nam tunc quoque irritum erit, quod agitur: ne qua actio contra eum, cuius antea curam gessit, delegata ualeat, sed pro non facta habeatur, & minori cedat in lucrum, licet delegatio ex ueris causis facta sit, ne quod ad eum, qui delegarit, reuertatur actio, sed ut propter legis-

Primæ Partis Lib.V.

transgressionem ipse quoque his excidar, quæ per eam occasionem, pro delegata actione acquisiuit, & minor ea lucri faciat. d. Nouell. lxxii. S. sed si is. Hæc de omni curatore dicta sunt, in quibus omnino casibus leges aliquibus, prodi-
giis fortè, uel furiosis, uel mente captis curationes indicunt: uel si quid deni-
que aliud, aut lex iam enumerauit, aut etiam postea præter opinionem natura
inuenit. d. const. nouell. lxxii. S. atque hæc.

VBI PUPILLVS EDVCARI DEBEAT ET DE ALIMEN- TIS EI PRAESTANDIS.

Titulus IIII.

Ducatio pupillorum nulli magis, quàm matri eorum si non utri-
cum eis induxerit commitenda est: quando autem inter eam &
cognatos & tutorem super hoc orra fuerit dubitatio: aditus præ-
ses Prouinciæ, inspecta personarum & qualitate & coniunctione,
perpender, ubi puer educari debeat. Sin autem æstimauerit,
apud quem educari debeat: is necessitatem habebit hoc facere, quod præses
iussit. C. ubi pupill. educ. l. prima.

Ex quo nemo circa subleuandam filiorum necessitatem, & educationem fidelior
idoneorque uidetur, quàm ipsa mater: permittit ei lex hoc etiam, nisi ad secun-
das accedat nuprias. Nouell. const. xxii. S. porro & illud.

Vtrum nepos ex filia apud auiam, an apud patruum morari: debeat ex singulo-
rum affectione, & qui magis ad suspicionem ex spe successionis propior sit æ-
stimabitur. C. eod. l. secunda.

Solet Prætor frequentissimè adiri ut constituat, ubi filii, uel alantur, uel morètur,
non tantum in posthumis, uerum omnino in pueris, & solet ex persona, ex cõdi-
tione, extempore statuere, ubi potius alendus sit: & nonnunquam à uoluntate
patris recedit prætor: Denique cum quidam testamento suo cauisset, ut filius
apud substitutum educaretur. Imperator Seuerus rescripsit, Prætorem existima-
re debere, præsentibus cæteris propinquis liberorum: id enim agere prætorem
oportet, ut sine ulla maligna suspitione alatur partus & educetur. ff. ubi pupil-
lus educ. l. prima in principio.

Quamuis Prætor recusantem apud se educari, non polliceatur se coacturum: at-
tamen quæstionis est, an debeat etiam inuitum cogere: ut puta parentem, uel
quem alium de adfinibus. d. l. prima. S. quamuis.

Si disceptetur, ubi morari uel educari pupillum oporteat: causa cognita, id præ-
sidem statuere oportebit. in causæ cognitione uitandi sunt, qui pudicitia im-
puberis possunt insidiari. ff. eod. l. quinta.

Pupillus, si ei alimenta à tutore suo non præstantur: præsidem prouinciæ adeat,
qui ne in alimentorum præstatione mora fiat, partibus suis fungetur. Idem est,
& si de statu pupilli, seu adulti, & de bonis eius controuersia pendeat. C. de ali-
mentis pupill. præst. l. prima.

Ius alimentorum decernendorum pupillis Prætori comperit: ut ipse moderetur,
quam summam tutores uel curatores ad alimenta pupillis uel adolescentibus
præstare debeant. modum autem patrimonii spectare debet, cum alimenta de-
cernit: & debet statuere tam moderatè, ut nō uniuersū redditum patrimonii in
alimenta decernat: sed semper ita, ut aliquid ex redditu supersit. ff. ubi pup. educ.

l. tertia. in principio.

Ante oculos in decernendo Prætor habere debet mercedes illorum, qui pupillis deseruiunt, & uestem & tectum pupilli: Aetatem etiam contemplari, in qua constitutus est, cui alimenta decernuntur. In amplis tamen patrimoniis non cumulus patrimonii, sed quod exhibitioni frugaliter sufficit, modum alimentis dabit. *d. l. tertia. §. ante oculos.*

Si non constat, quis modus facultatum sit: inter tutorem & eum, qui alimenta decerni desiderat, suscipere debet cognitionem: nec temere alimenta decernere, ne in alterutram partem delinquat. prius tamen exigere debet, ut profiteatur tutor, quæ sit penes se summa. Item ad institutionem quoque pupillorum uel adolescentium, item pupillarum, uel earum, quæ infra uicesimum annum constitutæ sunt: solet decernere respectu facultatum & ætatis eorum, qui instituuntur. *d. l. tertia. §. sed si non.*

Si egeni sunt pupilli: de suo eos alere tutor nõ compellitur. sed si fortè post decreta alimenta ad egestatem fuerit pupillus perductus: deminui debent, quæ decreta sunt: quemadmodum solent augeri, si quid patrimonio accesserit. *d. l. tertia. §. fin.*

Qui filium hæredem instituerat, filix dotis nomine, cum in familia nupsisset, ducenta legauerat, nec quidquam præterea: & tutorem ei Sempronium dedit. is à cognatis & propinquis pupillæ perductus ad magistratus, iussus est alimenta pupillæ & mercedes, ut liberalibus artibus institueretur, pupillæ nomine præceptoribus dare. pubes factus pupillus, puberi iam factæ sorori suæ ducenta legati causa soluit. quamuis citra magistratum decretum tutor sororem pupilli sui aluerit, & liberalibus artibus instituerit (cum hæc aliter ei contingere non possent) nihil eo nomine tutelæ iudicio pupillo aut substitutis pupillis præstare debet. *ff. ubi pupill. educ. deb. l. quarta.*

Si absens sit tutor, & alimenta pupillus desideret: si quidem negligentia, & nimia cessatio in administratione tutoris obiiciatur, quæ etiã ex hoc arguatur. quod per absentiam eius deserta derelictaque sint pupilli negotia: euocatis adfinibus, atque amicis tutoris, prætor ædicto proposito, causa cognita, etiam absente tutore, uel remouendum eum, qui dignus tali nota uidebitur, decernet, uel adiungendum curatorem: & ita qui datus erit, expediet alimenta pupillo. si uerò necessaria absentia tutoris & improuisa inciderit, fortè quod subito ad cognitionem principalem profectus, nec rei suæ providere, nec consulere pupillo potuerit: & speretur redire, & idoneus sit tutor, nec expediat alium adiungi, & pupillus alimenta de re sua postulet: rectè constituetur ad hoc solum, ut ex re pupilli alimenta expediat. *ff. eod. l. finali.*

Officio iudicis, qui tutelæ cognoscit, congruit, reputationes tutoris non improbas admittere: ut puta si dicat impendisse in alimenta pupilli uel disciplinas. Modus autem (si quidem prætor arbitratus est) is seruari debet, quem prætor statuit. Si uerò Prætor non est aditus: pro modo facultatum pupilli debet arbitrio iudicis æstimari. nec enim permittendum est tutori, tantum reputare, quantum dedit, si plus æquo dederit. Hoc amplius, & si prætor modum alimentis statuit: ueruntamen ultra uires facultatum est, quod decretum est, nec suggessit prætori de statu facultatum: non debet ratio haberi alimentorum omnium: quia si suggessisset, aut deminuerentur iam decreta, aut non tanta decernerentur. Sed si pater statuit alimenta liberis, quos hæredes scripsit: ea præstando tutor reputare poterit: nisi fortè ultra uires facultatum statuerit.

Primæ Partis Lib.V.

tunc enim imputabitur ei, cur non adito prætore desiderarit alimenta minui. ff. vbi pupill. educ. l. secunda.

Quod plerunque postulat, ut arbitrio prætoris alimenta pro modo facultatum pupillis vel iuuenibus cōstituantur: pro officio suo, qui aliena negotia gerunt, ne apud iudicem controuersiam habeant, faciunt. Cæterum si bonus vir, & innocens tutor arbitrio suo aluit pupillos: quod interdum etiam necesse est fieri, ne secreta patrimonii & suspectum es alienum pandatur, quod melius est interim taceri, quàm cum de modo bonorum quæritur, ultro proferri, & apud acta ius dicentis contra vtilitatem pupillorum assignari: non dubie accepto ferre debent ea, quæ vir bonus arbitratur, merito ad exhibitionem educationis, ministeria, studiaq; erogata esse. nec ferendus est iuuenis, qui cum præsens esset, studiisq; eruditus, atque alitus esset: si ea per alium se consecutum non probet: sumptus recuset, quasi vento vixerit, aut nullo liberi hominis studio imbui meruerit. C. de alimen. pupil. præst. l. fi.

VT CAUSAE POST PUBERTATEM ADSIT TVTOR.

Titulus V.

Tutores, qui nec dum administrationem ad curatores transtulerunt, defensionis causarum pupillarium adfistere oportere, sæpe rescriptum est. Et ideo si instrumenta, quibus adferi possunt causæ prouocationis tutores, apud se detinerent: aditus præses prouinciæ periculi sui eos admoneri præcipiet. C. vt caus. post pubert. l. vnica.

QVIBVS MODIS TVTELA FINITVR.

Titulus VI.

Pupilli, pupillæq; cum puberes esse cœperint à tutela liberantur. Pubertas autem in masculis post xiiii. annum completum illico initium accipit, in foeminis post xii. annos completos. Instit. quib. mod. tute. finit. in principio, & C. quando tutor. esse desin. l. fi.

Officium tutorum contutoribus constitutis finem accipit. Ideoque omnia negotia, quæ inita sunt ad fidem curatorum pertinent. ff. de administr. tuto. l. à tutoribus. xxxiii. aliàs xxxiiii. §. officium.

Quamuis curator cum aliis in locum tutoris substitutus quis sit: tamen periculo administrationis ultra pubertatis tempora non adstringitur. C. in quibus caut. hab. l. secunda, in fine. Nam si curatores tutoribus adiuncti sunt: pubertate pupilli, tam tutorum quàm curatorum adiunctorum officium finitur. Ideoque alios propter ætatis infirmitatem curatores esse dandos manifestissimum est. C. quand. tut. esse desin. l. prima. Et curator impuberi datus quacunque ex causa perseverare in diem pubertatis in eadem cura debet: ergo post pubertatem alius curator peti debet. ff. de tut. datis. l. curatorem. xxv.

Item finitur tutela si adrogati sint adhuc impuberes vel deportati, vel si pupillus ab hostibus captus fuerit. Instit. quibus mod. tut. fin. §. item finitur. & ff. de tutel. l. si adrogati. xiiii. in princ. & ff. de legit. tut. l. secunda.

Quod

Quod dicitur tutelam finiri adrogatione pupilli: intelligitur, si omnes tutores consenserint: nam non sufficit consensus vnius tutoris. C. de aucto. præstan. l. fin. §. sed hæc omnia.

Si vltq; ad certam conditionem datus sit tutor testamēto: æque euenit, vt desinat esse tutor existente condicione. Insti. quib. mod. tuto. fin. §. sed si vltque, & ff. de tutel. l. si adrogati. xiiii. in fi. Et de testam. tute. l. tutor datus. viii.

Actus legitimi, inter quos est tutoris datio: nō recipiunt diem, vel conditionem, & in totum vitiantur per temporis vel conditionis adiectionem. ff. de reg. iur. Lactus legitimi. lxxvii.

Item sub conditione à præsidibus prouinciarum non posse dari tutorem placet: & si datus sit, nullius momēti est datio. ff. de tute. l. mutuo. 6. §. sub conditione.

Finitur tutela nō solum pubertate, sed etiam morte tutoris vel pupilli. Insti. quib. mod. tut. finitur. §. simili modo, & ff. de tut. actio. vel tute. & ration. detrah. l. quarta, in princ.

Capitis diminutione tutela finitur, nam minima capitis diminutione tutoris, veluti si se in adoptionem dederit, legitima tantum tutela perit, cæteræ non pereunt, sed pupilli & pupillæ capitis diminutione, licet minima sit omnes tutelæ tollit. Instit. quib. mod. tute. fin. §. sed & capitis & ff. de legit. tut. l. secunda.

Qui ad certum tempus testamento dantur tutores, finito eo deponunt tutelam. Instit. cod. §. præterea & ff. de tutel. l. si adrogati. xiiii. §. sed & si ad tempus.

Desinunt etiam tutores esse, qui vel remouentur à tutela, ob id, quod suspecti visi sunt: vel qui ex iusta causa sese excusant, & onus administrandæ tutelæ deponunt secundum ea, quæ inferius proponuntur. Instit. quib. mod. tut. final. §. finali.

Si duobus impuberibus fratribus tutor datus sit, & alter eorum in legitimam tutelam fratris sui perfectæ ætatis constituti reciderit: eum, qui datus sit, tutorem esse desiisse. Neratius ait, quia igitur desinit: tutelæ actio erit, etiam ex persona impuberis: quamuis si testamento datus fuisset, non desineret esse tutore eius, qui adhuc erat impubes: quia semper legitima tutela testamentariæ cedit. ff. de tutel. actio. siue de tutel. & ration. detrahen. l. si tutor. ix. §. si duobus.

Tutoris officium ex sola voluntate pupilli non finiri, certissimum est. C. quando tut. esse desinant. l. secunda.

QUANDO EX FACTO TUTORIS MINORES AGERE ; VEL CONVENIRI POSSINT.

Titulus VII.

Dolum malum vel culpam tutoris, pupillus possessor condemnatur: sed non quanti actor in litem iuraret, & si rem à tutore pupillus seruare possit. ff. quando ex facto tut. l. prima.

Dolus tutorū pupillo neque nocere neque prodesse debet: quod autem uulgo dicitur, tutoris dolum pupillo non nocere: tunc uerum est, cum ex illius fraude locupletior pupillus factus non est. quare meritò Sabinus tributoria actione pupillum conueniendum ex dolo tutoris existimauit: scilicet si per iniquam distributionem pupilli rationibus fauit. Quod

Primæ Partis Lib.V.

in depositi quoque actione dicendum est, item in hæreditatis petitione: si modo, quod tutoris dolo defuit, pupilli rationibus illatum probetur. ff. eo. l. tertia. Et si extrinsecus aliquid tutor dolo amiserit: pupillo nihil nocere oportet. ff. eod. l. quarta.

Neque in interdicto, neque in cæteris causis pupillo nocere oportet dolum tutoris siue soluendo est, siue non est. ff. de reg. iur. l. cxviii.

Si tutor pecuniam eius, cuius negotia administrat, mutua data ipse stipulatus fuerit, vel prædia in nomen suum emerit: utilis actio ei, cuius pecunia fuit, datur ad rem vindicandam, vel mutuam pecuniam exigendam. ff. quando ex facto tutor. l. secunda.

Et si tutores cum pecuniam pupillarem crederent, ipsi stipulati sunt: utilis actio pupillo dabitur. C. eod. l. secunda.

Si in rem minoris pecunia profecta sit, quæ tutori eius nomine minoris mutuò data sit: merito personalis actio in eundem minorem danda est. C. eo. l. tertia.

Si hi, qui tutores fuerint, postea in administratione perseverantes prædia minoris locauerint: competenter conueniri possunt. & ex eorum contractu utilis minori quæri potuit contra successores conductoris actio. C. eod. l. penul.

Per tutorem pupillo actio nisi certis ex causis quæri non potest. C. eod. l. fin.

Tutor, qui pecuniam soluturum se cauit ad quam pater pupilli condemnatus fuerat: actionem post tutelam finitam rectè recusat: non idem in eo placuit, qui suo nomine mutuam pecuniam accepit, & iudicatum pro pupillo fecit: nisi forte creditor ideo contraxit, ut in causam iudicati pecunia transfiret. ff. quando ex facto tuto. l. quinta. §. tutor qui.

Tutor interpositio decreto prætoris, actorem reliquit. secundum eum sententia dicta, iudicati actio ad pupillum non minus transfertur, quàm si tutor obtinisset. ff. eod. l. tutor. vi.

Tutori, qui infantem defendit, succurritur, ut in pupillum iudicati actio detur. ff. eod. l. tutori. vii.

Tutor, qui & cohæres pupillo erat, cum conueniretur fideicommissi nomine, in solidum ipse cauit. In adultum pupillum pro parte danda erit utilis actio. ff. eod. l. fina.

Tutores, qui testamento dati non sunt, administrandi potestatem, nisi satisfatione emissa non habent: & ideo tutor, qui pro tutelario officio non cauerat iudicio expertus est: aduersus eum lata sententia pupillo non officit, nec ea, quæ ab eo gesta sunt ullam firmitatem obtinent, & frustra in integrum restitutio desideratur. C. de tutor. qui satis non dedit. l. tertia.

DE TUTELAE ET RATIONIBVS DETRAHENDIS.

Titulus VIII.

Vm pupillorum pupillarumque tutores negotia gerunt post pubertatem tutelæ iudicio rationem reddunt. Instit. de tut. dat. §. finali. Omnes tutores seu hæredes eorum, qui administrauerunt tutelam ad eundem iudicem ire debent. C. arbitrium tutel. l. quinta.

De omnibus, quæ tutor fecit cum facere non deberet: Itē de his, quæ non fecit, rationem reddet hoc iudicio: præstādo dolum & culpā, & quātum in suis rebus diligētiam. unde quæritur apud Iulianum libro uicesimo primo Digestorum. si tutor pupillo auctoritatē ad mortis causa donationem accommoda-

uerit: an tutelę iudicio teneatur? & ait teneri eum. nam sicuti testamenti factio (inquit) pupillis concessa non est: ita ne mortis quidem causa donationes permittendę sunt. Sed si non mortis causa donauerit, tutore auctore: idem Iulianus scripsit, plerosque quidem putare, non ualere donationem (ut plerunque ita est) ff. de tutel. & ration. detrah. l. prima, in principio.

Quicquid tutoris dolo uel lata culpa, aut leui, minores amiserint, uel cum possent non quęsierint: hoc in tutelę seu negotiorum gestorum utile iudicium uenire non est incerti iuris. C. arbitrium tute. l. quicquid, septima.

Ab eo, qui restitutionis auxilio non iuuatur quęstio culpę, tutorum conuentione remitti potest: nec donatum sed transactum uidetur negligentia tutorum. ff. de administrat. tut. l. tutores. xxxix. §. ab eo.

Sed non nulli casus possunt existere, quibus sine reprehensione tutor auctor fit pupillo ad diminuendum, decreto scilicet interueniente: ueluti si matri aut sorori, quę aliter se tueri non possunt, tutor alimenta pręstiterit. nam cū bonę fidei iudicium sit: nemo feret aut pupillum, aut substitutum eius quęrētes, quod tam coniunctę personę alitę sunt. quinimō per contrarium potest cum tutore agi tutelę, si tale officium prętermiserit. ff. de tutel. & ration. detrah. d. l. prima. §. sed non nulli.

Officio tutoris incumbit, etiam rationes actus sui cōficere, & pupillo reddere. Ceterum si non fecit, aut si factas non exhibet: hoc nomine iudicio tutelę tenebitur. d. l. prima. §. officio.

Pręterea si matrem aluit pupilli tutor: putat Labeo, imputare eum posse. sed est uerius, non nisi si perquām egenti dedit, imputari eum oportere de largis facultatibus pupilli. utrunq; igitur concurrere oportet, ut & mater egena sit, & filius in facultatibus positus. Sed si munus nuptiale matri pupilli miserit: non eum pupillum imputaturum. Labeo scripsit. nec enim tam necessaria est numeratio ista. d. l. prima. §. pręterea.

Item sumptus litis tutor reputabit, & Viatica: si ex officio necesse habuit aliquod excurrere uel proficisci. d. l. prima. §. si pupillus. uers. item sumptus.

Nunc tractemus, si plures tutelam pupilli administrauerint, pro qua quisque eorum parte conueniendus sit. & si quidem omnes simul gesserunt tutelam, & omnes soluendo sunt: æquissimum erit, diuidi actionem inter eos proportionibus uirilibus exemplo fideiussorum. Sed & si non omnes soluendo sint: inter eos, qui soluendo sunt, diuiditur actio: sed pro ut quisque soluendo est, poterunt conueniri. Et si fortē quis ex facto alterius tutoris condemnatus pręstitit, uel ex communi gestu, nec ei mandatę sunt actiones: constitutum est, utilem actionem tutori aduersus contutorem dandam. d. l. prima. §. nunc tractemus.

Planē si ex dolo communi conuentus, pręstiterit tutor: neque mandandę sunt actiones, neque utilis actio competit: quia proprii delicti poenam subiit: quę res indignum eum fecit, ut à cæteris quid doli participibus consequeretur. nec enim ulla societas est maleficiorum, uel iusta communicatio damni ex maleficio. Vsq; adeo autem ad contutores non uenitur. si sunt soluendo cōtutores, ut prius ad magistratus, qui eos dederunt, uel ad fideiussores ueniatur. Quod enim Marcellus libro octauo digestorum scripsit, quodque sæpissime rescriptum est: quandiu unus ex tutoribus idoneus sit, non posse ad magistratus, qui dederunt, perueniri: sic erit accipiendum, si non contutor ob hoc conueniatur, quod suspectum facere, uel satis exigere noluit. d. l. prima. §. plane.

Non tantum autem ante condemnationem, sed etiam post condemnationem de-

fide-

Primæ Partis Lib. V.

siderare potest tutor, mandari sibi actiones aduersus contutorem, pro quo condemnatus est. d. l. prima. §. non tantum.

Si tamen non ex propria culpa pupillæ unus tutor condemnatus est, sed absens & indefensus acquieuit, cum ex causa iudicati satisfacere ceperit, actiones aduersus contutores suos mandari sibi à pupilla desiderabit, uel utili actione utetur. C. de contrar. iudic. tutel. l. secunda.

Si minoris nomine actum fuerit cum tutoribus, assistentibus curatoribus, & pupillus ob hoc egerit cum curatoribus, & ei sint condemnati in id, quod sua interrat, minoris eorum culpa tutores condemnatos non esse: restitutio aduersus tutores non cessat: & idcirco curatores, si nondum iudicatum fecerint, prouocantes possunt per exceptionem doli consequi, ut eis mandentur aduersus tutores actiones. Quid tamen si iam fecerunt iudicatum curatores? hoc proderit tutoribus: quoniam nihil minori abest, qui de preda magis, quàm de damno sollicitus est: nisi fortè mandare actiones paratus sit curatoribus. ff. de adminif. tut. l. si minoris. xxv.

Ex pluribus tutoribus in solidum unum tutorem iudex cōdemnauit. in rem suam iudicatus procurator datus priuilegium pupilli non habebit, quod nec hæredi pupilli datur. non enim causæ, sed personæ succurritur, quæ meruit præcipuum fauorem. ff. eod. l. ex pluribus. xxxxi.

Si plures tutelam non administrauerint, & omnes soluendo sint: utrum, quia nullæ partes administrationis inueniuntur, electioni locus erit: an ut eiusdem pecuniæ debitores, excipere debebunt periculi societatem? quod magis ratio sua det, si quid ex his idonei non sunt: onerabuntur sine dubio cæteri, nec iniquè: cum singulorum contumacia pupillo damnum in solidum dederit. unde querendum est, an actiones pupillus, qui solus conuenitur, in alterum pro parte scilicet præstare debeat? sed cum propria cuiusque contumacia puniatur. qua fronte poterit hoc desiderari? ff. eod. l. si plures. xxxviii.

Tutores tutelæ conueniri longi temporis præscriptio non prohibet. Vnde si iis transactio atque acceptilatione liberationem non præstitisti: apud rectorem prouinciæ, quæcunque tibi debentur, repetere non prohiberis. C. arbit. tut. l. Tutores. viii.

De rationibus detrahendis actione non solum hi tenentur tutores, qui legitimi fuerunt: sed omnes, qui iure tutores sunt, & gerunt tutelam. ff. de tutel. & rationib. d. l. prima. §. rationibus.

Ex duobus tutoribus, si cum altero actum fuerit, alter non liberabitur. ff. de adminif. tuto. l. qui tutor. xviii. aliàs xix. §. si.

Actus sui rationem tutor contutori reddere non compellitur: sed nisi cum eo administrationem communicet, aut ex fide curam gerat, suspectus postulari potest. ff. eod. l. actus. xix. aliàs xx.

Adolescens, tutoribus conuentis, à quibus totum seruare non potuit, aduersus curatores, qui tutelam ad se negligentia non transtulerunt, integram actionem retinet. neque enim tutelæ iudicio consultum videtur, quod alterius officii querelam habuit. ff. de admin. tut. l. tutores. xxxix. aliàs xl. §. adolescens.

Tutor, qui tutoris idoneum hæredem conuenire pupilli nomine noluit, damni vicarius substituitur: ut is, qui non idoneum tutelæ tempore suspectum facere supersedit. Tutelæ iudicium ideo differri non oportet, quod fratris & cohæredis impuberis idem tutelam sustineat. d. l. tutores. §. tutor qui.

Hanc actionem etiam in hæredem tutoris competere constat. sed & hæredi pupilli

li. æquæ competit similibusque personis. ff. de tutel. ac ration. detrahen. l. prima, §. fin. & C. arbitrium tutel. l. penul.

In hac actione de rationibus detrahendis prærium rei tantum duplicatur, non etiam, quod pupilli interfuit d. l. prima. §. considerandum.

In tutela ex una obligatione duas actiones esse constat. & ideo siue tutelæ fuerit actum, rationibus detrahendis agi non potest: siue contrà, tutelæ actio (quo ad speciem istam) perempta est. hic tutor tamen, qui interceptit pecuniam pupillarem: & pro furto tenetur. qui si etiam pro furto teneatur: hac actione conventus pro furto non liberatur. nec enim eadem est obligatio furci ac tutelæ: ut quis dicat plures esse actiones eiusdem facti, sed plures obligationes. nam & tutelæ & pro furto obligatur. d. l. prima. §. in tutela.

Quoniam in hac l. fit mentio de actio. ac furci, quæ amplius non est in usus cum penalis & civilis sit ideo pro ea positum est pro furto.

Hanc actionem sciendum est perpetuam esse, & hæredi similibusque personis dari ex eo, quod viuo pupillo captum est, sed in hæredem, cæterosque successores non dabitur, quia pœnalis est. Hæc actio tunc competit, cum & tutelæ actio, hoc est finita demum tutela. d. l. prima. §. fin.

Actione de rationibus detrahendis nemo tenetur, nisi qui in tutela gerenda rem ex bonis pupilli abstulerit. quod si furandi animo fecit: etiam furci tenetur. Vtraque autem actione obligatur, & altera alteram non tollit. sed & condictio ex furtiva causa competit: per quam si consecutus fuerit pupillus, quod fuerit ablatum, tollitur hoc iudicium: quia nihil absit pupillo. Hæc actio licet in duplum sit, in simplo rei persecutionem continet, & non tota dupli pœna est. ff. eod. l. secunda.

Cæteræ actiones, præter tutelæ, aduersus tutorem competunt, & si adhuc tutelam administrat: veluti, damni iniuriæ, condictio. ff. eod. l. si tutor. ix. §. fin.

Sed non dantur pupillo, dum tutor tutelam gerit. quamvis enim morte tutoris intereant: tamen pupillus cum hærede eius actionem habet: quia sibi solvere debuit. ff. eod. l. sed non dantur. x.

Si tutelæ aut negotiorum gestorum agatur, incerto hoc, quantum ab aduersariis debeatur tutori procuratori ve: arbitrato iudicis cauendum est, quod eo nomine eis absit. ff. eod. l. tertia.

Nisi finita tutela sit, tutelæ agi non potest. ff. eod. l. quarta. in princ.

Si tutor rem sibi depositam à patre pupilli vel commodatam non reddat: non tantum commodati vel depositi, verum tutelæ quoque tenetur. sed si acceperit pecuniam, ut reddat: plerisque placuit, eam pecuniam depositi vel commodati actione repeti, vel condici posse, quod turpiter accepta sit. ff. de tute. & ration. detrah. l. si tutor. v.

Debitor patris, qui tutelam administravit filii, tutelæ iudicio tenebitur etiam ob id, quod patri debuit. ff. de admin. tut. l. ita autem. iiii. aliàs v. §. debitor.

Si filius familiæ tutelam administraverit, & liberatus patria potestate dolo aliquid fecerit: an actio tutelæ patrem hoc nomine teneat, quaeritur? & æquum est, ut cum dumtaxat dolum pater præstet, qui commissus sit ante emancipationem filii. ff. de tut. & ration. l. si filius familiæ. vi.

Si filius familiæ tutelam administraverit deinde fuerit emancipatus: remanet tutor. & cum pupillus adoleuerit aget cum eo eius quidem temporis nomine, quod est ante emancipationem, in quantum facere potest: eius verò, quod est post emancipationem, in solidum: cum patre verò, dumtaxat de peculio. manet enim aduersus eum etiam post pubertatem de peculio actio. neque enim ante annus cedit, intra quem de peculio actio datur, quam tutela fuerit finita. ff. de tutel.

Primæ Partis Lib. V.

- tutel. & ration. detrahen. l. si filius familiars. xi. Filius autem tutor, propter hoc suum factum, cum patre agere non potest ante pubertatem: quia nec finita tutela hoc ab eo exigere potest. ff. eo. l. filius autem. xii.
- Si** filius familiars tutor datus sit, si quidem pater tutelam agnouit in solidum debet teneri si non agnouit dumtaxat de peculio: Agnouisse autem videtur, siue gessit, siue gerenti filio consensit, siue omnino tutelam attigit. Vnde cum quidam filio scripsisset, ut diligenter tutelam gereret CVM SCIAS (inquiens) PERICVLVM AD NOS PERTINERE: hic uidebitur agnouisse. Planè si solum monuit filium non uidebitur agnita. ff. de Tutel. l. septima.
- Lucius Titius Caium Seium filium familias Testamento filio suo tutorem dedit.** caius seius sciente & consentiente patre tutelam administravit: Actione de peculio, & de in rem uerso pater tenetur, nã multum nõ facit patris scientia & consensus ad obligandum eum in solidum: nisi fortè contutore uel alio uolente eum facere suspectum intercessisset, & quasi in se periculum recepisset. ff. de administrat. tut. l. Lucius. xxi.
- Sine herede tutor decessit:** & cum neque inuentaria, neque alia instrumenta à fideiussore tutoris exhibeantur in id, quod tutor conueniri potuit fideiussor conuenietur. ff. de administrat. tut. l. sine herede. xxxi. aliàs. xxxii.
- Si** filius familiars tutor testamento datus, post tutelam gestam emancipatus, in eodem officio perseverauit. & secundum Sabini & Cassii sententiam eueniet, ut de eo quidem, quod post emancipationem gestum est, in solidum conueniri possit: de præterito autem (siue peculium non sit ademptum siue ademptum sit) in id, quod facere possit. quod si superioris temporis nomine patrem de peculio pupillus conuenire maluerit. (annus enim utilis, ex quo tutelæ agi posse cœperit, computabitur, ne capiatur pater, inducta totius temporis causa) tempus, quo filius familiars tutelam gessit, comprehendendum erit. ff. de administrat. tut. l. tutorem. xxxvii. §. inde descendit.
- Si** pupillus hæres existerit ei, cuius tutelam tutor suus gesserat: ex hæreditaria causa cum tutore suo habebit actionem. ff. de tutel. & ration. detrah. l. si pupillus. vii. in principio.
- Si** tutor in hostium potestatem peruenerit: (quia finita tutela intelligitur) fideiussores, qui pro eo rem saluam fore sponderint: & si quis existat defensor eius, qui paratus est suscipere iudicium tutelæ: vel si quis curator bonis eius constitutus: rectè conuenietur. Quamuis iure postliminii tutelam pristinam possit redintegrare. d. l. si pupillus. vii. §. fin. cum l. seq.
- Si** tutor reipublicæ causa abesse cœperit, ac per hoc fuerit excusatus, quod reipublicæ causa aberit: tutelæ iudicio locus est. sed si desierit reipublicæ causa abesse: consequenter definit & is, qui in locum eius datus est, & tutelæ conueniri poterit. ff. de tutel. & ration. detrah. l. si tutor. ix. in princ.
- Si** duobus impuberibus fratribus tutor datus sit, & alter eorum in legitimam tutelam fratris sui perfectæ ætatis constituti reciderit: cum, qui datus sit, tutorem esse desiisse, Neratius ait. quia igitur definit: tutelæ actio erit, etiã ex persona impuberis. quamuis sit testamento datus fuisset, non desineret esse tutor eius, qui adhuc erat impubes: quia semper legitima tutela testamentariæ cedit. d. l. si tutor. ix. §. si duobus.
- Si** testamento sub conditione tutor datus sit, deinde alius medio tempore ex inquisitione: dicendum est, locum esse tutelæ iudicio existente conditione, quia tutor esse definit. sed & si quis testamento usque ad tempus fuerit datus: idem erit

erit dicendum, & generaliter, quod traditum est, pupillum cum tutore suo agere tutelę non posse: hætenus uerum est, si eadem tutela sit. absurdum enim erat a tutore administrationis rationem negotiorum pupilli posci, in qua ad huc perseveraret. in qua autem desit esse tutor, & iterum cœpit: sic ex pristina administratione tutelę debitor est pupillo, quomodo si pecuniam creditam a patre eius accepisset. Quem igitur effectum hæc sententia habeat, uideamus. nam si solus tutor est: utique ipse secum non aget. sed uel per specialem curatorem conueniendus est: uel pone eum contutorem habere, qui possit aduersus eum iudicium accipere, ex qua causa cum eo tutelę agi potest. quini-
mò & si medio tempore soluendo esse desierit: imputabitur contutoribus, cur non egerint cum eo. d. l. si tutor. §. si testamento.

Si tutori curator sit adiunctus, quamuis suspecto postutato: non cogetur tutelę iudicium tutor suscipere: quia tutor manet. d. l. si tutor. §. si tutori.

Si fuerit tutor confiscatus: aduersus fiscum dandam esse actionem constat ei, qui loco eius tutor datus sit, uel contutoribus eius. d. l. si tutor. §. penul.

Si tutor post pubertatem pupilli negotia administrauerit: in iudicium tutelę ueniet id tantum, sine quo administratio tutelę expediri non potest. si uerò post pubertatem pupillis, qui tutor huius fuerat; fundos eius uendiderit, & prædia comparauerit: neque uenditionis eius, neque emprionis ratio iudicio tutelę continebitur. & est uerum: ea, quæ connexa sunt, uenire in tutelę actionem. Sed & illud est uerum: si cæperit negotia administrare post tutelam finitam, de uolui iudicium tutelę in negotiorum gestorum actionem. oportuit enim cum a semet ipso tutelam exigere. sed & si quis cum tutelam administrasset, idem curator adolescenti fuerit datus: dicendum est, negotiorum gestorum cum conueniri posse. ff. de tutel. & ration. detrah. l. si tutor. xiii.

Si post pubertatem tempore aliquo (licet breuissimo) intermiserit administratio-
nem tutor, deinde cœperit gerere: sine ulla dubitatione tam tutelę, quàm nego-
tiorum gestorum iudicio cum eo agendum est. ff. eod. l. si post. xiiii.

Si tutor peritus, uel testamento datus, tutorem se constitutum esse, non ex remis-
sæ negligentię uitio, sed iustæ ignorationis ratione non didicit, idque liqui-
dis probationibus ostenderit: periculo eius temporis, quod ignorante se trans-
missum est, non tenebitur. C. de periculo tutor. l. penul.

Temporis, quod insequitur post tutelę translationem administrationis officio fi-
nito, ad eos qui fuerint tutores gerendæ rei non pertinere periculum, rationis
est C. eod. l. finali.

Ad eos, qui in alia prouincia tutelam administrant, periculum administrationis
ex persona tutorum, qui in alia prouincia res pupilli gerunt, non porrigitur. C.
eod. l. secunda.

Tutor post puberem ætatem puellæ, si in administratione connexa perseveraue-
rit: tutelę actione totius temporis rationem præstare cogitur. Sin autem post
finitam administrationem in iisdem rebus minime se immiscuerit: temporis,
quod insequitur, periculum ad eum nõ pertinet. C. arbitrium tutel. l. tutor. xi.

Si ex duobus tutoribus cum altero quis transegisset, quàmuis ob dolum commu-
nem: transactio nihil proderit alteri. nec immerito: cum unusquisque doli sui
pœnam sufferat. quod si conuentus alter, præstitisset: proficiet id, quod præsti-
tuit ei, qui conuentus non est. licet doli mali ambo rei sint, tamen sufficit unum
satis facere: ut in duobus, quibus res commodata est, uel deposita, quibusque
mandatum est. ff. de tutel. & ration. detrah. l. si ex duobus. xv.

Primæ Partis Lib. V.

- N**on idcirco actio, quæ post vicesimum quintum ætatis annum intra restitutionis tempus aduersus tutorem in minore pecunia tutelæ iudicio cōdemnatum redditur, inutilis erit: quod adolescenti curatores ob eam culpam condemnati sunt. itaq; si non iudicatum à curatoribus factum est: per doli exceptionem curatores cōsequi poterunt, eā actionem sibi præstari. ff. eod. l. alterius. xx. §. si.
- C**um pupillus tutelæ actione contra alterum tutorem tutori, quem iudex in solidum condemnauit, celsit: quamuis postea iudicatum fiat, tamen actio data non intercidit: quia pro parte condemnati tutoris, non tutela reddita, sed nominis precium solutum videtur. ff. eo. l. cum pupillus. xxi.
- D**efensor tutoris condemnatus non aufert priuilegium pupilli. neq; enim sponte cum eo pupillus contraxit. ff. eod. l. defensor. xxii.
- C**onuento hærede tutoris iudicio tutelæ: curator eiusdem, neq; ab ipso iure liberatus videtur, neque exceptio rei iudicatæ ei datur. idemq; in hæredibus magistratuum obseruandum est. ff. eod. l. conuento. xxiii.
- C**um tutor negotiis impuberis administratis, pupillum paterna hæreditate abstinere: bonis patris venditis tractari solet, vtilis actio pupillo relinqui, an creditoribus concedi debeat. & probatur actionem inter pupillum & creditores patris esse diuidendam: scilicet vt quod rationi bonorum per tutorem deerit, creditoribus reddatur: quod autem vel culpa tutoris in officio pupilli perperam absenti contractum est, puero relinquatur. quæ actio sine dubio non prius competet, quàm pupillus ad pubertatem peruenerit. sed illa confestim creditoribus datur. ff. de tutel. & ration. detrah. l. cum tutor. xviii.
- S**i tutor pupillum suum puberem factum non admonuerit, vt sibi curatores peteret: (sacris enim constitutionibus, hoc facere iubetur, qui tutelam administravit) iudicio tutelæ tenetur, & sufficit tutelæ iudicium, quasi connexum sit hoc tutelæ officio, quamuis post pubertatem admittatur. ff. de administr. tuto. l. ita tamen. v. §. si tutor.
- T**utor, qui repertorium non fecit, quod vulgo inuentarium appellatur, dolo fecisse videtur: nisi fortè aliqua necessaria & iustissima causa allegari possit, cur id factum non sit. Si quis igitur dolo inuentarium non fecerit: in ea conditione est, ut teneatur in id, quod pupilli interest: quod ex iureiurando in litem æstimatur. Nihil itaq; gerere ante inuentarium factum eum oportet. nisi id, quod dilationem nec modicam expectare possit. ¶ Aut testatores, qui substantiam transmittunt, specialiter inuentarium conscribi vetuerint. Scituris tutoribus quòd si inuentarium facere neglexerint, & quasi suspecti ab officio remouebuntur, & pœnis legitimis subiacebunt: & postea perpetua macula infamiae notabuntur. ff. de administr. tut. l. tutor. vii. in principio. iuncto §. si. l. si. C. arbitrium tutel.
- S**i tutor pro substantia pupilli aliquid vbicunque dixerit ad maiorem quantitatem reducens, siue pro vtilitate pupilli, siue pro sola simplicitate, siue per aliam quancunque causam: nihil veritati præiudicat. sed hoc obtinet, quod ipsius rei inducit natura, & mensura pupillaris ostendit substantiæ. sin autem inuentario publice facto res pupillares conscripserit, & ipse per huiusmodi scripturam confessus fuerit ampliorem quantitatem substantiæ: non erit aliud inspiciendum nisi hoc, quod inscripsit & secundum vires eiusdem scripturæ patrimoniū pupilli exigitur. Neque enim sic homo simplex (imò magis stultus) inuenitur, vt & in publico inuentario contra se scribi aliquid patiatur. C. arbitri. tutel. l. fin. in princ.

Tutor eorum redditum nomine rationē pupillo reddere debet, qui ex fundo bona fide percipi potuerunt. ff. de admin. tuto. l. sine. xxxii. §. Modestinus.

Cum tutelæ administratæ ratio à tutore peti cœperit: neq; veritati, neque iustis probationibus officit, quod testator modum patrimonii sui verbis testamenti ampliavit, vel minuit. C. arbitr. tute. l. prima.

Competet aduersus tutores tutelæ actio, si malè contraxerunt, si prædia non idonea comparauerunt per sordes, aut gratiam. Quid ergo, si neq; sordidè, neque gratosè: sed non bonam conditionem elegerint? rectè quis dixerit, solam latam negligentiam eos præstare hac in parte debere. ff. de administ. tut. d. l. tutor. vii. §. competet.

Hæredibus quoque pupillorum electio eadem aduersus tutores, cum quo potissimum consistere velint, competit: quæ ipsis, quorum tutela administrata fuit. Quemadmodum principalibus cōstitutionibus declaratur: sumptuum, qui bona fide in tutelam, non qui in ipsos tutores fiunt, ratio haberi solet: nisi ab eo, qui cum dat, certum salarium ei constitutum sit. ff. de admin. tut. l. à tutoribus. xxxiii. aliàs xxxiiii. §. hæredibus.

Si temporali actione fuerit obligatus tutor: dicendum est, locum esse in tutelæ iudicio, ut perpetua actio sit. Et generaliter quod aduersus alium præstare debuit, pupillo suo, id aduersus se quoque præstare debet, fortassis & plus, aduersus alios enim experiri sine actione non potuit, aduersus se potuit. ff. eodem. l. quoties. ix. aliàs. x. §. item si temporali.

Sicut soluere tutor, quod debet: ita exigere à pupillo, quod sibi debetur potest: si creditor fuit patris pupilli, si modò fuerit pecunia, unde soluat. nec utiq; necesse habet si conueniatur per iudicem, semper soluere. tueri enim debet causam pupilli si iuxta est. idcirco quoque si mala causa pupillaris est denunciari verum sibi debet: nam prohibentur tutores, honoraria imputare pupillo, si superuacaneam litem instituisent, cum conuenirentur à vero creditore. nec. n. prohibentur tutores bonam fidem agnoscere. d. l. quoties. ix. §. sicut.

Fundum ab eo emisisti, cuius filii postea tutelam administras, nec accepisti vacuam possessionem. Labeo dixit, te tradere tibi possessionem hoc modo posse: ut pupillus & familia eius decedat de fundo: tunc demum tu ingrediaris in possessionem. ff. de contrahen. empt. l. fistulas. l. lxxviii. §. fundum.

Constat eum, qui ad augmentum datur (ut puta ad bona materna, quæ postea accesserunt, uel ad aliud quod augmentum) administrare bona pristina non solere. Si autem suspectum facere priorem tutorem supersedit, vel satis ab eo exigere, plectetur. Per contrarium, qui datus est simpliciter tutor pupillo, si quid postea augmenti accesserit, periculo tenetur: quamuis solet ad augmentum dari curator, quæ res non facit, ut ipsa augmenta non pertineant ad curam priorum, ad quos omnis utilitas pupillorum debet pertinere. Siue igitur datus est, communicatur periculum cum prioribus: siue datus non est, tenetur administrationis necessitate is, qui antea erat datus. d. l. quoties. §. cōstat. ff. de admini. tuto.

Etiā contutoris factum imputatur collegæ, si potuit & debuit suspectum facere. interdum & si debuit satis petere. Nam si idoneus subito lapsus sit, nihil collegæ imputari potest. ff. eod. l. etiam contutoris. xiiii. aliàs. xv.

Qui plures tutores habuit: vnum, qui soluendo non fuit, rationem actus sui tenuit reddere. quoniam eius liberatio, quod ex tutela percepit, aut dolo con-

Primæ Partis Lib.V.

traxit, non est relicta: contutores, qui suspectum facere neglexerunt, ex culpa rectè conueniuntur. tutor enim legatarius ex culpa, quæ testamento remissa est, non tenetur. ff. eod. l. qui plures. xli. aliàs xlii.

Non denegari tutoribus debet, etiam debitores pupillorum ex persona sua respectu officii in iudicium vocare: vel illis hoc facientibus, suum accommodare consensum. ff. de administr. tut. l. prima. §. si. Imò periculum nominum debitorum ad tutorem pertinet, & denuntiari oportet parere solutioni: quia si satis non fecerint: in venditione pignorum vti communi iure potest. C. eod. l. debitoribus. xviii.

Si tutor constitutus, quos inuenit debitores, non conuenerit, ac per hoc minus idonei efficiantur; ipse in debitam pecuniam conuenitur. ff. eod. l. si tutor. xv. aliàs. xvi.

Cum post mortem pupilli definit esse nomen idoneum, tutor periculo eximitur. ff. eod. l. cum post. xliii. aliàs. xliiii. in princ.

Si tutor pecuniam pupilli mutuam dedisset, & suo nomine stipulatus esset: potest dici, nomina integra pupillo salua esse, deperdita & malè contracta ad tutorem pertinere, sed verius esse existimatur posse tutorem eam conditionem adolescenti deferre, vt id, quod gessisset tutor in contrahendis nominibus, aut in totum agnosceret, aut à toto recederet: ita vt perinde esset, ac si tutor sibi negotium gessisset. Idem est & si pupilli nomine credidisset. ff. de administr. tuto. l. quæreretur. xvi. aliàs. xvii.

Chirographis debitorum incendio exustis, cum ex inuentario tutores conuenire eos possent ad soluendam pecuniam, aut ad nouationem faciendam cogere, cum idem circa proprios debitores propter eundem casum fecissent, & id omisissent circa debitores pupillorum. Si quid propter hanc eorum cessationem pupilli damnum contraxerunt, & probatum fuerit, eos tutores hoc per dolum, vel culpam prætermisisse: iudicio tutelæ damnum hoc præstabunt. ff. de administra. tuto. l. chirographis. lvi. aliàs lviii. in princ.

Nomina paternorum debitorum si idonea fuerint initio susceptæ tutelæ: & perlatam culpam tutoris, minus idonea tempore tutelæ esse coeperunt, si palam dolo tutoris vel manifesta negligentia cessatum est: tutelæ iudicio damnum, quod ex cessatione accidisset, pupillo præstandum est. C. arbi. tute. l. secunda.

Sed tutores, qui post finem tutelæ per errorem in officio durantes, rerum administrationem retinuerunt: nominum paternorum periculum, quæ post pubertatem adolescentis idonea fuerunt, præstare cogendi non erunt: cum actionem inferre non potuerunt. ff. de admin. tut. l. tutores. xxxix. in princ.

Si probatum est nomen debitoris à nouissimo curatore, frustra tutor de eo conueniri potest. ff. de tutel. & ration. detrah. l. si probatum. xix.

Curator à patre testamento datus, si impuberis negotiis se per errorem immiscuit. postea à Prætoribus aliis datis, periculum futuri temporis ille, qui postea nihil gessit, non præstabit. Qui se negotiis impuberis, non iure tutor datus, secundum patris voluntatem immiscuit: errore comperto, tutorem à Prætoribus constitui consultius petet: ne fortè, si rem ceptam deseruerit, fraudis, vel culpæ causa condemnetur, non idem seruatur, si quis vltro negotium alienum gesserit: cum satis abundeque sit, vel in vna specie per amici laborem domino consuli. ff. de admin. tuto. l. tutores. xxxix. §. curator.

Hæres institutus, qui non habuit substitutum: prius, quàm hæreditatem adiret, quam

quam impuberi restituere debuit, vita decessit. cum hæreditas in Italia esset, scriptus autem hæres in prouincia vita decessisset: tutores prouincialium rerum, culpæ nomine condemnandi sunt: si causam testamenti non ignorantes, utilitatem impuberis deseruerunt. nam hæreditatis in prouincia fideicommissio restituto, causa quidem iuris expediri potuit: rerum autem administratio ad eos recidere debuit, qui tutelam in Italia suscepissent. d. l. tutores. xxxix. S. hæres institutus.

Adversus tutorem, qui pupillum hæreditate patris abstinuit, actionem denegari non oportet creditori, qui cum ipso tutore cōtraxit: quamuis tutor pecuniam in rem impuberis verteret. d. l. tutores. S. aduersus.

Periculo nominum, quæ pater honesto lucro fecit, adscripto: pupilla quidem actionem Kalendarii præstare cogitur exactum autem interesse tutelæ tempore citra ullam compensationem retinet. d. l. tutores. S. Periculo.

Qui tutor negotia pupilli gessit: quamuis in nulla re auctor pupillo fuerit: quin tutelæ iudicio teneatur, dubitari non oportet. Quid enim prohibet, ita patrimonium pupilli compositum esse, ut nihil gerere necesse sit, in quo tutoris auctoritas interponi debeat. ff. eod. l. tutor. xviii. aliàs. xix.

Tutelæ iudicio tutor conuentus, edidit librum rationum, & secundum eum condemnatus, soluit. postea cum à debitoribus paternis, quorum nomina libro rationum non inerant, exigere vellet pupillus decem: prolata sunt ab his apochæ tutoris: si debitores tempore administrandæ tutelæ, tutori tutelam gerenti soluissent: ipso iure à pupillo liberati sunt. Sed si cum tutore actum esset, potest idem adolescens propter eandem causam tutelæ experiri, & aduersus exceptionem rei iudicatæ doli mali replicatione uti. ff. de administr. tute. l. Lucius. xlvi. aliàs. xlvii. S. tutelæ.

Ab eo, qui sententia prædis bonis ademptis relegatus erat, (cùm permissu principis appellatio eius recepta sit, quam is, qui pronuntiauerat, non receperat) fundum emerat pupillus, interuenientibus tutoribus: & appellatione iniusta pronuntiata, fundus ei ablatus est. Si tutores scientes emerunt ab eo, qui in ea causa etiamnum obnoxius sententiæ prioris esset: tutelæ iudicio præcium fundi pupillus consequi à tutoribus poterit. ff. eod. l. Chirographis. lvii. S. fin.

Qui bonam causam ea, quæ tutorem habuit, & aduersus latam sententiam non appellauit, seu post appellationem prouocationis solemnia implere cessauerit: tutelæ iudicio indemnitate pupillæ præstare debet. C. de adm. tut. l. si bonâ. xi.

Si tutoris culpa, vel dolo, eo quod vectigal prædio emphytheutico impositum minime dependere voluissent, minori fuerit amissum: damnum, quod ei contigit, ex substantia eorum resarciri necesse est. C. de admin. tut. l. si tutoris. xxiii.

Damnum, si quod accidit eo, quia cautiones soluti vectigalis inuentæ non sunt: ad tutorem, cuius nulla culpa admissa proponitur non pertinet. ff. de admin. tut. l. si sine hærede. xxxii. aliàs. xxxiii. S. Modestinus.

Si res pupillaris incurfu latronum pereat: vel argentarius, cui tutor pecuniâ dedit, cum fuisset celeberrimus, solidum reddere non possit: nihil eo nomine tutor præstare cogitur. ff. de admin. tuto. l. 50. aliàs. 51.

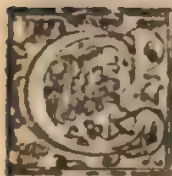
Nequaquam ambigendum est, si paterfamiliās eum, pro quo fideiussit, tutorem dederit filio suo: officio tutoris conuenire, ut cum dies pecuniæ præterit, creditori debitum soluat. Et ideo cessante eo, si pupillus suæ tutelæ factus, soluerit ex causa fideiussoria: non solum mandati, sed etiā tutelæ agere poterit. hoc enim ei imputatur, cur pro se non soluerit, quod si in diē debitor fuit iste

Primæ Partis Lib.V.

- tutor, vel si die adhuc durante tutela venit. vnoq; casu deuoluitur in tutelæ iudicium si facultatibus labi tutor cœpit. Cæterum si idoneus tutor fuerit: nihil venire in tutelæ iudicium certum est. ff. eod. l. quoties. ix. aliàs. x. §. nequaquã.
- Si** res pupillares, quas in horreo conditas habere aut etiam venundare tutor debuerat, in hospicio suo vi ignis consumptæ sunt, hæc culpa seu segnities ad suum damnum non ad pupillum spectat. C. de periculo tut. l. tertia.
- Sed** tutoribus fortuitos casus aduersus quos caueri non potuit, imputari non potest. C. eod. l. quarta.
- Ex** pluribus tutoribus in solidum vnum tutorem iudex condemnauit. in re suam iudicatus procurator datus, priuilegium pupilli non habebit, quod nec hæredi pupilli datur. non enim causæ, sed personæ succurritur, quæ meruit præcipuum fauorem. ff. de admin. tut. l. ex pluribus. xlii.
- Quod** culpa tutoris pupillus ex hæreditate desit possidere: eius æstimatio in petitione hæreditatis sine vlla dubitatione fieri debet ita, si pupillo de hæreditate cautum sit. Cautum autem esse videtur, etiam si tutor erit idoneus à quo seruari possit id, quod pupillus ex litis æstimatione subierat. Sed si tutor soluendo non est; detrimentum petitoris esse debeat, non pupilli, perindeque haberi debeat, ac si fortuito casu interiiisset: similiter ve atque ipse pupillus expers culpæ quid ex hæreditate diminuisset, corripuisset, perdidisset. & actiones duntaxat, quas haberet cum tutore pupillus, uenditoris hæreditatis præstabit: sicut hæres si nihil culpa eius factum sit: veluti si de fundo hæreditario vi deiectus sit, nam nihil amplius quam actiones, quas eo nomine habet præstare debet. ff. eod. l. fin.
- Cum** tutor negotiis impuberis administratis, pupillum paterna hæreditate abstinere: bonis patris venditis, tractari solet, utilis actio pupillo relinqui, an creditoribus concedi debeat. & probatur actionem inter pupillum & creditores patris esse diuidendam: scilicet ut quod rationi bonorum per tutorem decrit, creditoribus reddatur: quod autem vel culpa tutoris in officio pupilli perperam abstinenti contractum est, puero relinquatur. quæ actio sine dubio non prius competet, quam pupillus ad pubertatem peruenerit. sed illa cōfestim creditoribus datur. ff. de tutel. & ration. detrah. l. cum tutor. xviii.
- Eum**, qui bonis paternis abstentus est, hæreditariis actionibus conveniri nulla ratio suadet, nec ad rem facit, quod aduersus curatores vel tutores, si non consulte abstentus sit, actio ei competat. nihil quippe in ea, quæ ex officio gesta sunt, vel geri debuerunt, veniet: sed culpa solummodo, quanti; interfuit eius, non fuisse abstentum, æstimatur. Cui consequens est, ut si propter eam causam pupillus transegit cum tutoribus, vel curatoribus: nulla aduersus eum creditoribus patris petitio competat. C. arbit. tutel. l. quarta.

DE CONTRARIA ET UTILI ACTIONE TUTELAE.

Titulus IX.

Contrariam tutelae actionem Praetor proposuit, induxitq; in usum, ut facilius tutores ad administrationem accederent scientes pupillū quoq; sibi obligatum fore ex sua administratione, quāquam enim sine tutoris auctoritate pupilli non obligentur, nec in rem suam tutor obligare pupillum possit: attamen receptum est, ut tutori suo pupillus sine tutoris auctoritate ciuilitur obligetur, ex administratione scilicet. etenim prouocandi erant tutores, ut promptius de suo aliquid pro pupillis impenderent: dum scirent se recepturos id, quod impendissent. ff. de contrar. & uti. act. tut. l. prima, in princ. Finito officio haec actio competit tutori. ceterum quandiu durat nondum competit. d. l. prima. §. finito.

Praeterea si tutelae iudicio conuenietur: reputari potest id, quod in rem pupilli impendit. sic erit arbitrii eius: utrum compensare, an petere velit sumptus.

Quid ergo, si iudex compensationis eius rationem non habuit? an & contrario iudicio experiri possit? & utiq; potest. sed si reprobata est haec reputatio, & adqueuit: non debet iudex contrario iudicio id sarcire. d. l. i. §. Praeterea.

Ea, quae debebantur aliis tutori, (ut puta si quid à patre pupilli debitum fuit) non sunt in contrarium iudicium deducenda, cum sit integra actio pro his tutori. Si tamen ideo expectauit, quia tutor erat, & ideo non exigit: contrario iudicio tutelae indemnitate consequetur. Nam sicuti, quodcunque aliud gessit pro utilitate pupilli, id contrario iudicio cōsequitur: ita n. id, quod sibi debetur, consequi debet, vel eius securitatem, ergo & si ex causa, quae tempore finitur, obligatio aliqua fuit: tutelae contrarium iudicium esse ei existimatur. d. l. prima. §. an in hoc iudicio.

Hanc actionem dandam placet, & si tutelae iudicio non agatur. etenim nonnunquam pupillus idcirco agere tutela vult, quia nihil ei debetur: imò plus in eū impensum est, quam ei abest. nec impediendus est tutor contrario agere. d. l. prima. §. fin. Et longè magis danda est haec actio, & si de rationibus detrahendis actio intendatur. ff. eod. l. secunda.

Si tutor plus in pupillum impendit, quā est in facultatibus: potest consequi, quod impendit, si tamen expediat pupillo in tutelam administrari. ceterum si non expediat: dicendum est, absolui pupillum oportere. neque enim in hoc administrantur tutelae, ut mergantur pupilli. iudex igitur, qui contrario iudicio cognoscit, utilitatem pupilli spectabit, & an tutor ex officio sumptus fecerit. ff. de contrar. tut. l. tertia, in princ.

Contrariū iudicium an ad hoc quoq; cōpetat, ut qs à pupillo exeat liberationē, videndum est. & nemo dixerit, in hoc agere quē contrario posse, ut tutelae iudicio liberet: sed tñ de his, quae ei propter tutelā absunt. d. l. tertia. §. contrarium.

Consequitur pecuniam tutor, quam de suo cōsumpsit etiam cum interesse, quod in regione obseruatur, vel eo, quo mutuatus est (si necesse habuit mutuari, ut pupillo ex iuxta causa praezaret) vel eo, quo pupillū liberauit, vel quo caruit tutor, si nimium posuit pupillo pecuniā esse exsolutam. Planè si tutor fortè aliquid pecuniae debuit numo dare sub honesto interesse, & aliquid ipse pro pupillo soluit: nec ipse interesse consequitur, nec pupillo pēsabit. Quare & si in usus suos cōuertit, deinde aliquid impendit in rē pupillarem: quā impendit, desinit vertisse, & exinde interesse non pēsabit. & si antè ipendit in rē pupillare, mox in

Primæ Partis Lib.V.

vsus suos vertit : non videbitur vertisse quantitatem, quæ concurrit cum quantitate sibi debita, vt eius summæ non præstet interesse. Non tantum post finitâ tutelam, verum etiam quoad ei reddatur pecunia, interesse cõsequetur. nec. n. debet ei sterilis esse pecunia. si tamen fuit in substantia pupilli, vnde consequetur: dicendum est, non oportere eum interesse à pupillo exigere. quid ergo, si de re pupillari non potuit sibi soluere, quia erat deposita ad prædiorum comparationem? si quidē nō postulauit à prætore, vt promatur pecunia, vel hoc minus deponatur: sibi imputet. si verò hoc desiderauit, nec impetrauit: dicendum est, non deperire ei interesse in contrario iudicio. ff. de contrar. tut. & vtil. act. l. tertia. §. consequitur.

Sufficit tutori bene & diligenter negotia gessisse: & si euentum aduersum habuerit, quod gestum est. d. l. tertia. §. sufficit.

Iudicio tutelæ, præstatur, & id cõtrario quod in rem pupilli vel post tutelâ versum est, si negotiis tutelæ tempore gestis connexū probatur: & quod antè impensum est, siue pro tutore negotia gessit, & postea tutor constitutus est, siue ventri erat curator. sed & si non pro tutore negotia gerebat, debet venire, quod antè impensum est. Deducuntur enim in tutelæ iudicium sumptus, quosunque fecerit in rem pupilli: sic tamen, si bona fide fecit. d. l. tertia. §. iudicio.

Sumptus in pupillum necessariò, & ex honestis iustisque causis iudici si probantur facti, acceptò ferentur, etiam si decretum de eis dandis non sit interpositum, id nanq; quod à tutoribus bona fide erogatur potius iustitia, quàm aliena autoritate firmatur. C. de administ. tut. l. tertia.

Et ratio haberi debet sumptuum in tutelam, non qui in ipsos tutores fiunt, nisi ab eo, qui eum dat certum salarium ei constitutum sit. ff. de administ. tut. l. à tutoribus. xxxiii. aliàs xxxiiii. §. fin.

Tutor rerum Italicarum conuentus à creditore prouinciali vbi rem pupilli habuit, soluit id tutelæ iudicio reputari poterit. ff. eod. l. Titium. xlvii. aliàs xlviii. §. finali.

Hanc actionem perpetuam esse palàm est: & heredi, & in heredem dari: ceterisque successoribus, ad quos ea res pertinet, & in eos. ff. de contr. tut. l. tertia. §. fin.

Heredem tutoris, si eam summam soluerit, in qua obligati pupilli fuerunt, actionem contrariam aduersus eos habere posse responsum est. ff. eod. l. penult.

A tutela remotus eo loco haberi debet, quo esset finita tutela. & sicut actiones patitur, perinde ac si pupillus pubes factus esset: ita contrario iudicio, si quid ei aberit, persequi debebit. Nihil enim prohibet suspectum tutorem esse; quâuis complura in rem pupilli impenderit, quæ eum amittere non oportet. ff. eod. l. quarta.

Si tutor pro pupillo se obligauit: habet contrariam actionem, & antequam soluat. ff. eod. l. vltima.

Qui pro contutore iudicato pecuniâ soluit nullum iudicium cõtra pupillum competit, vt delegetur sibi aduersus liberatum actio. Quod si nomen emit: in re suâ procurator datus hæredes iudicati poterit conuenire. C. de contr. iud. tut. l. i.

Si pater, qui priuigni sui tutelam administrasse proponitur, testamēto rectè facto, pupillo etiam quondam suo hærede instituto, decessit: quoniam non nisi pro portione hæreditaria tutelæ petitionem confusione constet extinguì, pro residua parte succedentem patri filium, tutelæ conuenit apud competentem iudicem reddere rationem; qui secundum bonam fidem eorum etiam, quæ patrem, & tutorem in rem pupilli erogasse dicitur. admissa compensatione, &

reli-

reliqui (si quid amplius debetur) faciet condemnationem. Quod si sciens amplius in rem suam erogatum, agendum propterea tutelæ non putauerit, is contrario iudicio conueniri poterit. C. de contr. iud. tut. l. fin.

Hæc actio non solum tutori, uerum etiam ei, qui pro Tutore negotia gessit competere debet. ff. de contr. act. tut. l. prima. S. hæc actio.

DE EO, QUI PRO TUTORE NEGOTIA GESSIT.

Titulus X.

Pro tutelæ actionem necessariò prætor proposuit. nam cum plerumque incertum sit, utrum quis tutor, an uerò quasi tutor, pro tutore administrauerit tutelam: idcirco in utrumque casum actionem scripsit, ut siue tutor sit, siue non sit, qui gessit: actione tamen Teneatur. solent enim magni errores intercedere, ut discerni facile non possit, utrum quis tutor fuerit, & sic gesserit: an uerò non fuerit, pro tutore tamen munere functus sit. ff. de eo qui pro tut. l. prima, in princ.

Pro tutore negotia gerit, qui munere tutoris fungitur in re impuberis: siue se putet tutorem, siue sciat non esse, fingat tamen. d. l. prima. S. pro tutore.

Cum eo, qui pro tutore negotia gessit, etiam ante pubertatem agi posse, nulla dubitatio est: quia tutor non est, quare si quis finita Tutela, pro tutore negotia impuberis gessit, tenebitur. Sed & si prius pro tutore administrauerit, deinde quasi tutor: æquè tenebitur ex eo, quod pro tutore negotia administrauerit: quamuis deoluatur hic gestus in tutelæ actionem. Si quis quasi tutor negotia gesserit eius, qui iam pubes est neque tutorem habere potest: pro tutelæ actio cessat. Simili modo & si eius, qui nondum natus est. nam ut pro Tutore quis gerat, eam esse personam oportet, cuius ætas recipiat tutorem, sed erit negotiorum gestorum actio. Si curator impuberi à prætore datus, negotia gesserit: an quasi pro tutore gesserit, teneatur, quaeritur? & est uerius cessare hæc actionem: quia officio curatoris functus est. Si quis tamen, cum curator non esset, compulsus à Prætore uel præside, dum se putat tutorem, gesserit tutelam: uidendum, an pro tutore teneatur. & magis est, ut quamuis compulsus gessit, teneri tamen debeat: quia animo tutoris gessit, cum tutor non esset. an iste curator, non quasi tutor, sed quasi curator gessit. ff. de eo, qui pro tut. l. prima. S. cum eo, qui.

Si is, qui pro tutore negotia gerebat, cum tutor non esset: rem pupilli uendidit, nec ea usucapta est: petet eam pupillus, quamquam ei cautum est, non enim est eadem huius, quæ tutoris, rerum pupilli administratio. ff. eod. l. secunda.

Qui pro tutore negotia gerit, eandem fidem & diligentiam præstabit, quam tutor præstaret. ff. eod. l. penul.

Etiam mulieres si res pupillares pro tutore administrauerunt, ad præstandam rationem tenentur. C. de eo, qui pro tut. l. prima.

Ei, qui pro tutore negotia gessit, contrarium iudicium competit. ff. de eo, qui pro tutore. l. finali.

Non utiliter nominatus tutor pupillorum nomine agendo licet ex eorum persona iniunctas impleat intentiones, exceptione (si tutor non est) submouetur. C. de eo, qui pro tutor. l. finali.

QVOD

Primæ Partis Lib.V.

QVOD FALSO TVTORE AVCTORE GESTVM ESSE

DICETVR.

Titulus XI.

Vius edicti æquitas non est ambigua: ne contrahentes decipiantur, dum falsus tutor adhibetur. Verba autem edicti hæc sunt. QVOD EO AVCTORE, QVI TVTOR NON FVERIT: uerbis edicti multa desunt, quid enim, si fuerit tutor: is tamen fuit, qui auctoritatem accommodare non potuit: puta furiosus, uel ad aliam regionem datus? sed Pomponius libro tricesimo scripsit, interdum (quamuis tutore gestum est) non pertinere ad hanc partem edicti. quid enim, si duo tutores, alter falsus, alter uerus auctoritatem accommodauerit: non ne ualebit, quod gestum est? Item hoc edictum, licet singulariter scriptum sit: si tamen plures interuenerint, qui tutores non erant: locum habere debere, Pomponius libro tricesimo scribit. Idem Pomponius scribit etiam si pro tutore negotia gerens, auctoritatem accommodauerit: nihilominus hoc edictum locum habere: nisi forte Prætor decreuit, ratum se habiturum id, quod his auctoribus gestum est. tunc enim ualebit per Prætoris tuitionem, non ipso iure. ff. quod falso tut. l. prima in principio.

Ait Prætor. SI ID ACTOR IGNORAVIT DABO IN INTEGRVM RESTITVTIONEM scienti non subuenit, meritò: quoniam se ipsum decepit. d. l. prima. §. finali.

SI ID ACTOR IGNORAVIT. Labeo. & si dictum sit ei, & ex bona fide non crediderit. ff. eod. l. secunda.

Planè si is sit, qui auxilio non indiget, scientia ei nō nocet. ut puta si pupillus cum pupillo egit. Nam cum nihil actum sit, scientia non nocet. ff. eod. l. iii. Et minori uiginti quinque annis succurritur etiam si sciuerit. ff. eod. l. quarta.

Interdum tamen, & si scientia nocet: tamen restitutio facienda erit, si à prætore compulsus est ad iudicium accipiendum. ff. eod. l. quinta.

Pupilli scientia computanda non est, tutoris eius computanda est. utique si pupillo cautum sit: melius diceretur, rem suam restitui pupillo debere, quàm incertum cautionis euentum expectari. & idem si aliàs circumuentus sit pupillus. ff. eod. l. pupilli. vi.

Nouissimè Prætor ait. IN EVM, QVI CVM TVTOR NON ESSET, DOLO MALO AVCTOR FACTVS ESSE DICETVR: IVDICIVM DABO, VT QVANTI EA RES ERIT, IN TANTAM PECVNIAM CONDEMNETVR. Non semper tutor conuenitur, nec sufficit, si sciens auctor fuit: uerum ita demum, si dolo malo auctor fuit. quid enim si compulsus, aut metuens, ne compelleretur, auctoritatem accommodauerit? debebit esse excusatus? Quod ait Prætor. QVANTI EA RES ERIT non pœna, sed ueritas his uerbis continetur. ff. quod falso tutor. l. nouissimè. vii.

Sumptuum in hoc iudicio ratio habebitur, quos facturus est actor restitutorio agendo. d. l. nouissimè. §. Pomponius.

Si plures sint, qui auctores fuerunt: perceptione ab uno facta & cæteri liberantur non electione. Et ideo si nihil, aut non totum seruatum sit: in reliquos non denegatur in id, quod deest, actio. d. l. nouissimè. vii. §. fin. cum l. seq.

Si cum falso tutore actum sit, & interea dies actionis exierit, aut res usucapta sit: omnia in-

omnia incommoda perinde sustinere debet. ac si illo tempore uero tutore auctore egisset. ff. cod. l. si cum falso. x.

Falsus tutor, qui in contrahendo auctor minori duodecim uel quatuordecim annis fuerit: tenebitur in factum actione propter dolum malum, cuiuscunque conditionis fuerit, uel sui iuris, uel alieni. Qui enim dolo malo auctoritatem accomodauerit: tenebitur hoc edicto. Sed & si quis filius familiæ auctor factus sit ad contrahendum, tenetur. Nam omnibus istis modis propter tutorem decipitur is, qui contrahit: quia aliter cum impubere contracturus non fuisset, quam si tutoris auctoritas intercessisset. ff. quod falso tut. l. falsus tutor. xi. in principio.

Huius actionis exemplo Pomponius libro tricesimo scribit, dandam actionem aduersus eum, qui dolo malo adhibuit, ut alius auctoraretur in sciis. ff. cod. l. Huius. ix. in principio.

Has in factum actiones hæredibus quidem competere, cæterisque successoribus: in eos uerò non reddi, Labeo scribit, nec in ipsum post annum: quoniam & factum puniunt, & in dolum concipiuntur, & aduersus eas personas, quæ alieno iuri subiectæ sunt, nuxiales erunt. d. l. huius. ix. §. has in factum.

Ex eo, quod interrogatus, tutorem se esse respondisset: nulla is actione tenetur. si tamen cum tutor non esset, responso suo in aliquam captionem adolescētem iuduxisset: utilis actio aduersus eum danda est. ff. cod. l. finali.

COMPENDII IVRIS CIVILIS ENVCLEATII. Liber Sextus.

DE CVRATORIBVS. *Tullus Primus.*

Asculi quidem puberes, & foeminae uiri potentes usque ad uicesimum quintum annum completum curatores accipiunt: quia licet puberes sint, adhuc tamen eius aetatis sunt, ut sua negotia tueri non possint. Instit. de curat. in principio. Curatores minores sibi ipsis petent: si quidem adfuerint, per se ipsos, si autem ab fuerit aliquis eorum petet per procuratores, nec decet alium petere minoribus curatores. ff. qui petant tutor. uel curat. l. ii. §. curatores alias. iii. d. §.

Curator, ignorante nec mandante pupillo non recte à tutore petitus uidetur, periculumque eorum, quæ curator non iure datus gessit non sine ratione is, quod petit cogitur agnoscere. Et idem si matris iudicium princeps secutus, curatores eius filia dedit periculum administrationis eorum ea respicere debet. d. l. ii. §. curatorem alias. iiii. in princ.

Dantur curatores ab eisdem, magistratibus à quibus & tutores. Instit. de curat. §. dantur autem.

Decreto decurionum & ipsum magistratum curatorem dari posse responsum est. ff. qui petant tut. uel curat. l. iii. alias. vi.

Scire oportet magistratus, quod curatrices minoribus mulieres non curabunt. ff. de tut. & curat. datis. l. scire. xxi.

Non tantum ad dotem dandam nupturae curatorem dari oportet: uerum etiam ei, quæ iam nupta est. Sed & ad dotem augendam datur, & mutandæ quoque dotis gratia curator dari potest. ff. de tutor. & curat. datis l. non tantum. vii.

Curator pro minore non tantum dotem dare debet, sed etiam impendia, quæ ad nuptias facienda sunt. ff. de administrat. tutor. l. curator. lii. alias. liii.

Item si curatores cessant, dotare minorem bonis suis impetratur à præside, ut, quod moderatum est honestæ personæ præstare cogantur. C. eod. l. si curatores. ix.

Curatorem habenti, quominus alius curator detur regula iuris non est impedimento. ff. de tut. & curat. datis l. uentri. xx. §. finali. Causa tamen cognita quia ambigui iuris non est curatorem habenti non adiungi, aut ante priore remoto Eum quoque abfuturum damni, quod medio tempore negotiis pupillaribus contingit, esse succedaneum; cum actorem periculo suo constituere debuerat; nec iure magistratum in absentia sua alium creasse certum est. C. qui dare tut. uel curat.

uel curat. l. curatores. x.

Si peregre agant, qui curatores dati sunt, ut intra xxx. dies notum his à magistratibus fiat re scriptum est. ff. eod. l. finali.

Curator testamento non datur, datus tamen confirmatur decreto Prætoris uel præsidis. Instit. de curat. §. sed curator & ff. de confirmat. tut. uel curat. l. prima. §. finali. & C. de testam. tut. l. tutelæ. vii.

Aut testamento nepotibus curatorem dedit, fideicommissio ei relicto: iste curator quidem non est: sed cum aliquid testamento ei datum sit, tenetur is ex fidei commissio, si non curam administrationis susciperet: nisi id, quod datum esset nolet petere, aut reddere paratus esset. ff. de confirmat. tut. uel cura. l. finali.

Inuiti adolescentes curatores non accipiunt præterquam in litem. Curator enim & ad certam causam, dari potest. Instit. de curat. §. item inuiti.

Petendi filiis curatores necessitas matribus imposita non est: cum puberes minores anno uicesimo quinto ipsi sibi curatores, si res eorum exigit, petere debeant. C. qui petant. tutor. l. matris pietas. vi. §. petendi.

Actor admonet adolescētem, aduersus quem consistere uult, ut sibi curatorem dari postulet, cum quibus secundum iuris formam consistet: qui si in petendis his cessabit potest actor competentem iudicem adire ut in dandis curatoribus officio suo fungatur. C. eod. l. prima.

Tutor admonet eam, quæ quondam pupilla sua fuit, ut sibi petat curatorem. quod si eum petere neglexerit, quo maturius possit rationes administrationis reddere, addito eo cuius super ea re notio est: curatorem petere quondam tutorem non uectabit. C. qui petant. tut. uel curat. l. admone. vii.

In uniuersis litibus placet, non prius puberem iustam habere personam, nisi interposito decreto, aut administrandi patrimonii gratia, aut in litem fuerit curator datus, ut legitime in iudiciis agitata in iudiciis controuersia finiatur. C. qui dare tut. uel cura. l. in uniuersis. xi.

Curator adolescenti ordinatus, post inchoatam litem non potest sub prætextu specialis curatoris à se nominati, aut litem contestatam deserere, aut ab administratione se subtrahere. C. eod. l. penul.

Interdum & pupilli curatores accipiunt. ut puta si legitimus tutor non sit idoneus, quoniam habenti tutorem tutor dari non potest. Instit. de curat. §. interdum.

Si testamento datus tutor, uel à prætore aut præside idoneus non sit ad administrationem, nec tamen fraudolenter negotia administret, solet ei curator adiungi. Instit. eod. §. item si testamento.

Item loco tutorum, qui non in perpetuum, sed ad tempus à tutela excusantur solent curatores dari. Instit. eod. §. item loco.

Si tutor aduersa ualitudine, uel alia necessitate impediatur, quominus negotia pupilli administrare possit, & pupillus uel absit, uel infans sit, quem uelit actorem, periculo ipsius tutoris Prætor, uel, qui prouinciæ præerit decreto, constituet. Instit. de curat. §. finali.

Solet curator dari aliquando tutorem habenti propter aduersam tutoris ualitudinem uel sentum ætatis: qui magis administrator rerum, quam curator esse intelligitur. Sed etiam actor tutelæ, quem solet Prætor permittere tutoribus constituere, qui non possunt sufficere administrationi tutelæ: ita tamen ut suo periculo eum constituant. ff. de tutel. l. solet. xiii. & ff. de excusat. tut. l. non solum. x. aliàs. xii. §. finali.

Propter late diffusum, uel in diuersis locis patrimonium, uel quod solus ad administrationem

Primæ Partis Lib. VI.

nistrationem non sufficiat, aliqui curatores adiungi oportet tutori. C. in quib. casib. tut. hab. l. tertia. & C. de excusat. tut. l. Testamento. xi.

Tutor pupillo datus si prouocet: interim pupillo curator dabitur. Sed si tutoris auctoritas fuerit necessaria, ueluti ad adeundam hereditatem: tutor ei necessario dabitur, quoniam curatoris auctoritas ad hoc inutilis est. ff. de appellat. l. cum in una. xvii. §. final.

Si mater ea conditione scripserit filios hæredes, si liberati fuerint patria potestate, liberatis his & ob id hæredibus ipse pater curator creari, etiam si uelit, non potest, ne alia uia, quod testatrix fieri noluit fiat. ff. de tutor. datis. l. scire oportet. xxi. §. primo.

Maritus & si rebus uxoris suæ debet affectionem, tamen ei curator creari non potest. C. qui dare tutor. l. secunda.

DE CURATORIBVS FVRIOSO: PRODIGO ET ALIIS EXTRA MINORES DANDIS

Titulus II.

Furiosi quoque & prodigi licet maiores. xlv. annis sint, tamen in curatione sunt agnatorum, ex lege. xii. tabularum. Sed solent Romæ præfecti Urbis, uel prætores, & in Prouinciis Præsides, ex inquisitione eis curatores dare: sed & mantecaptis, & surdis, & mutis, & qui perpetuò morbo laborant, (quia rebus suis superesse non possunt) curatores dandi sunt. Insti. de curat. §. furiosi.

Curatores impleta legitima ætate prodigis uel furiosis solent tribui. C. de curat. furiosi uel prodigi. l. prima.

Si furioso puberi, quanquam maiori annis uiginti quinque, curatorem pater testamento dederit: cum Prætor dare debet secutus patris uoluntatem, manet enim ea datio curatoris. ff. eod. l. si furioso. xvi. in principio.

Sæpe ad alium ex lege duodecim tabularum curatio furiosi aut prodigi pertinet, alii prætor administrationem dat: scilicet cum ille legitimus inhabilis ad eam rem uideatur. ff. eod. l. sæpe. xlii.

Furiosæ matris curatio ad filium pertinet: pietas enim parentibus (& si inæqualis est eorum potestas) æqualis debetur. ff. eod. l. quarta.

Si pater mentis compos non est, filius petet ei curatores, per quos si quid gestum est, quod reuocari oporteat, possit causa cognita in pristinum statum restitui. C. de curat. furios. l. tertia.

Imò extat diui Pii rescriptum filio potius curationem permittendam in patre furioso, si tamen probus sit. ff. eod. l. prima, in fi.

Frater etiam emancipatus ex lege. xii. tabularum furiosis fratribus, & sororibus est legitimus curator. C. eod. l. quinta.

Virum uxori mente capte curatorem dari non oportet. ff. eod. l. uirum. xliii.

Cum aliis quidem hominibus continuum furoris infortunium accidat, alios autem morbos non sine laxamento aggrediatur, sed in quibusdam Temporibus quædam eis intermisso perueniat, & in hoc ipso multa sit differetia, ut quibusdam breues induciæ, aliis maiores ab huiusmodi uicio inducantur: antiquitas disputabat, utrum ne in mediis furoris interuallis permaneret eis curatoris intercessio, an cum furore quiescente finita, iterum morbo adueniente redintegraretur. Decisum est curatoris creationem non esse finiendam, sed manere quidem

quidem eum donec talis furiosus viuit, quia non est pene tempus in quo huiusmodi morbus deperatur. Sed per interualla, quæ perfectissima sunt nihil curator ager, quia potest ipse furiosus, dum sapit, & hæreditatem adire, & omnia alia facere, quæ sanis hominibus competunt. Sin autem furor stimulis suis, iterum eum accenderit. curator in contractu suo coniungitur, ut nomen quidem curatoris in omne tempus habeat, effectum autem quoties morbus redierit: nec crebra, vel quasi ludibriosa fiat curatoris creatio, & frequenter tam nascatur, quam desinere videatur. C. de cura. furio. l. sexta.

Qui habent tutorem, si furere cœperint in ea causa sunt, ut in ea tutela durent, & cesset cura si tutelæ ætas indigeat: si uerò tutores non habent, & furor eis accessit: tutores accipere poterunt: Et si minor xxv. ann. furiosus sit, curator ei, non ut furioso, sed ut adolescenti datur, quasi ætatis sit impedimentum, cum magis ætati, quam dementiæ tantisper sit consulendum. ff. de tutel. l. tertia.

Cum furiosus, quem morbus detinet, in sacris perpetuis parentis sui constitutus est: indubitata curatorum habere non potest: quia sufficit ei ad gubernationem rerum, quæ ex castrensi peculio, uel aliter ad eum perueniunt, & uel ante furorem acquisitæ sunt, vel in furore obueniunt, vel in iis, quorum proprietas ei tantummodo competit, paterna verecundia. Quis enim talis affectus extraneus inueniatur, ut vincat paternum? uel cui alii credendum est res liberorum gubernandas, parentibus derelictis? C. de cura. furio. l. fin. in princ.

Sin autem parentes ab hac luce decedere contigerit: Constitutio Iustiniani. C. de impub. & aliis substi. Lib. vi. Tit. xxvi. l. nona. disponens de his, quæ in testamento furioso relinquenda sunt, vel substitutione eorum, in suo robore maneat. d. l. cum furiosus. §. sin autem parentes.

citauimus
in hoc §.
Librum, ti-
tulum, ac
legem, pro
maiori la-
citate.

Sin uerò perpetuò furiosus sui iuris sit: tunc in paterna quidem hæreditate, quæ quasi debita ad posteritatem suam deuoluitur, nulla est iuri veterum dubitatio: cum illico appareat, & suus hæres existat suis pareribus. d. l. fi. §. sin uerò perpetuò.

Sin autem ex alia quacunque causa hæreditas ad eum, vel successio pertineat: furiosus quidem nullo modo potest hæreditatem adire, curator autem eius datur licentia, imò magis necessitas imponitur, si utilem ei esse successionem existimauerit, Bonorum possessionem agnoscere. d. l. fi. §. sin autem ex alia.

Si parens curatorem furioso, uel furiosæ in ultimo elogio hæredibus institutis deiderit, cessat satisfactio, paterno testimonio pro eius satisfactione sufficiente: Et ipse, qui datus est ad curationem perueniat: ita tamen ut apud competentes iudices, & actis interuenientibus tactis sacrosanctis euangelis, edicat omnia se rectè & cum utilitate furiosi agere, & neque prætermittere ea, quæ utilia furioso esse putauerit, neque admittere, quæ inutilia existimauerit: Et inuentario cum omni subtilitate publicè scripto, res suscipiat, & eas secundum sui opinionem disponat sub hypotheca rerum ad eum pertinentium ad similitudinem tutorum & curatorum adulti. d. l. fin. §. & si quidem parens.

Sin autem testamentum quidem parens non fecerit, lex autem curatorem utpote adgnatum vocauerit, uel eo cessante, aut non idoneo forsitan existente, ex iudiciali electione curatorem dare necesse fuerit: tunc si nobilis sit furiosi persona ex inquisitione curator optimæ atque integræ opinionis nominabitur.

Sin uerò non talis persona sit: sine tanta inquisitione procedetur: Et si quidem curator substantiā idoneam possideat: eo sufficiente ad fidem gubernationis, & sine aliqua satisfactione nominatio eius procedet. Sin aut non talis eius census inueniatur: & tunc fideiussio, in quantum possibile est, ab eo exploret creatione

Primæ Partis Lib. VI.

omnimodo sacris scripturis propositis, in omni causa celebranda. Ipso autem curatore, cuiuscunque substantiæ, vel dignitatis est, præfatum sacramentum pro vtiliter rebus gerendis præstante, & inventarium publicè conscribente, quatenus possint vndiq; res furiosivtiliter gubernari, d. l. si. §. sin autem testamētum.

Tali ordinatione in curatore furiosi disposita, si quid postea ad furiosum peruenierit, siue ex hæreditate, vel successione, vel legato, vel fideicommissio, vel alio quocunq; modo: hoc furioso accedat, & cum alia eius substantia manibus curatoris tradatur, inventario etiam super his omnibus rebus scilicet faciendo: & sub eius cura custodiatur, quatenus, si quidem resipuerit furiosus, & acquisitionem admiserit, ipsi restituatur. Sin autem in furore diem suum finierit, vel ad suam sanitatem perueniens eam repudiauerit, si quidem successio est, ad eos referatur, (volentes tamen) idest, vel substitutum, vel ab intestato hæredes, vel ad ærarium publicum: eo scilicet observando, vt hi veniant ad successionem, qui mortis tempore furiosi propinquiore existant ei, ad cuius bona vocabuntur, si non in medio fuisset furiosus: omni satisfactione vel cautione, quam per inextricabilem circuitum veteris iuris auctores induxerunt, radicitus excisa; legatis autem proculdubio & fideicommissis, cæterisque acquisitionibus furioso acquirendis, & substantiæ eius aggregandis. sin autem ipse resipuerit, & noluerit ea admittere, & aperte hæc resipuerit, vel eius hæres hoc fecerit: à substantia eius illico separandis, quasi nec fuerint ab initio ad eum devoluta: & per legitimum tramitem ambulantes, substantiam furiosi nec prægrauantibus, neq; adiuuantibus. d. l. fin. §. tali itaque ordinatione.

Sin autem curator furiosi secundum hæc legem nominatus decesserit, sub eodem modo eademq; observatione alius creabitur: quemadmodum & si suspectus reperiatur, alter subrogetur. d. l. fin. §. penult.

Observare Prætorem oportet, ne cui temerè citra causæ cognitionem plenissimam, curatorem det: quoniam pleriq; vel furorem, vel dementiam fingunt, quò magis curatore accepto onera ciuilia detrectent. ff. de curato. furio. l. observare. vi.

Consilio & opera curatoris tueri debet non solum patrimonium, sed & corpus ac salus furiosi. ff. eod. l. consilio. vii.

Curator dementi datus, decreto interposito, vti satisfacere, non cauit: & tamen quasdam res de bonis eius, legitimo modo alienauit. Si hæredes dementis easdem res vindicent, quas curator alienauit, & exceptio opponetur, **SI NON CURATOR VENDIDERIT:** replicatio dari debet, **AVT SI SATISDAZIONE INTERPOSITA SECVNDVM DECRETVM VENDIDERIT.** Quòd si pretio accepto curator creditores furiosi dimisit: replicatio doli tutor possessores præstabit. d. l. consilio. §. curator.

Cum dementis curatorem (quia satis non dederat, & res malè administrat) Proconsul remouerit à bonis, aliumq; loco eius curatorem substituerit: & hic posterior (cum nec ipse satis dedisset) egerit cum remoto negotiorum gestorum, posteaq; hæredes dementis cum eodem negotiorum gestorum agant, & is exceptione rei iudicatæ inter se & curatorem vratur: hæredibus replicatio danda erit, **AVT SI IS, QVI EGIT, SATIS DEDERAT.** sed curatori replicatio doli profutura est, si sequens pecuniam, quam ex condemnatione consecutus fuerat, in rem furiosi vertisset. d. l. consilio. vii. §. cum dementis.

Altero ex curatoribus furiosi rectè soluitur, & is quoque qui ab altero ex curatoribus fundū furiosi legitimè mercaret, vsucapturus est, q̃a solutio, veditio, traditio,

editio, facti magis, quàm iuris essent. Ideoq; sufficit vnus ex curatoribus persona: quia aliter intelligitur consentire. denique si præsens sit, & veter solui, vel venire, vel tradi: neq; debitor liberabitur, neq; emptor vsucapiet. d. l. consilio. vii. §. finali.

Nam ne vtilitates furiosi impediuntur Prætor vni curatorum curationem decernet, ratumq; habebit, quod per vnum sine dolo malo gestum est. ff. de administrat. tut. & curat. l. si plures. iii. in princ.

Curator furiosi rem quidem suam quasi furiosi tradere poterit, & dominium trāsfere: rem verò furiosi, si quasi suam tradat, dicendum, vt non transferat dominium: quia non quasi furiosi negotium gerens tradidit. ff. de curat. furio. l. Iulianus. x. §. curator.

Pignus à curatore furiosi datum valet si vtilitate furiosi exigente id fecit. ff. cod. l. pignus. xi.

Ab adgnato, vel alio curatore furiosi, rem furiosi dedicari nō posse constat. Adgnato enim furiosi non vsquequaque competit rerum eius alienatio, sed quatenus negotiorum exigit administratio. ff. eod. l. ab adgnato. xii.

Curator furiosi si donandi causa alienet, neq; traditio quicq; valebit, nisi ex magna vtilitate furiosi hoc cum cognitione iudicis fiat. ff. eod. l. fin.

Beneficium, quo possessiones rusticas sine decreto præsidis pupillorum vel adolescentium distrahi vel obligari prohibitum est, nō iniuria etiam ad adgnatos furiosi porrigitur. Si igitur citra decretum præsidis fundus mente capti etiam ab adgnato eius pignori nexus est, vinculum pignoris in eo non consistit: vtilem tamen aduersus eum personalem actionem si ob eius vtilitatem pecunia mutua accepta est creditor poterit habere. C. de curator. furio. & prodi. l. secunda.

Curator furiosi domini loco habetur & transigere cū fure potest, quia adeo personam domini sustinet, vt etiam tradendo rem furiosi alienare existimetur. condicere etiam rem furtiuam curator furiosi eorum nomine possunt. ff. de furtis. l. interdum. lviii. §. qui tutelam.

In curatoris bonis priuilegium furioso, furiosæve seruatum. ff. de curat. furio. l. & mulieri. xv. §. in curatoris.

De prodigo.

Lege duodecim tabularum prodigo interdicitur bonorum suorum administratio. quod moribus quidem ab initio introductum est. sed solent hodie Prætores, vel præsides, si talem hominem inuenerint, qui neque tempus, nec finem expensarum habet, sed bona sua dilacerando & dissidando profundit. curatorem ei dare, exemplo furiosi. & tamdiu erunt ambo in curatione, quādiu vel furiosus sanitatem, vel ille sanos mores receperit. Quod si euenerit: ipso iure desinunt esse in potestate curatorum. ff. de cura. furio. l. prima.

Non est nouum, quosdam, & si mentis suæ videbuntur ex sermonibus compotes esse: tamen si ita tractant bona ad se pertinentia, vt nisi subueniatur his, deducantur in egestatem. eligendus erit, qui eos consilio regat. nam æquum est, prospicere etiam eis, qui quod ad bona ipsorum pertinet, furiosum faciunt exitum. ff. de tut. & cura. datis. l. his, qui. xii. §. fin.

Primæ Partis Lib. VI.

Curatio eius, cui bonis interdicitur filio hodie non negatur, quia permittitur in parte furioso si tamen probus sit, d. l. prima, in fi.

II, quibus per Prætorem bonis interdictum est nihil transferre possunt ad aliquem : quia in bonis nihil habent. ff. eod. l. Iulianus. x. in princ.

Si prodigo curatorem pater dederit voluntatem eius sequi debet Prætor, eumque dare curatorem, nec attenditur, quod forte Prætor ei bonis interdicturus non esset, nisi pater aliquid testamento cauisset, quia per omnia iudicium patris sequendum est : ne quem pater verò consilio prodigum credidit, eum magistratus propter aliquod suum vitium idoneum putauerit. ff. de cura. furios. & prod. l. penult. §. his consequens est.

Surdis & mutis, & qui perpetuo morbo laborant : quia rebus suis superesse non possunt curatores dandi sunt. Insti. de curat. §. furiosi. vers. & surdis. & ff. de tutor. & cura. dat. l. nec mandante. viii. in fine.

Sed & aliis dabuntur curatores. qui rebus suis superesse non possunt, vel dari iubebitur. Nec dubitabitur filium quoque patri curatorem dari. ff. de curat. furio, & prod. & aliis. l. secunda.

Mulier, quæ luxuriose vivit bonis interdici potest. ff. eod. l. & mulieri. xv.

Cum deliberat hæres instituti adire, bonis à Prætoris curator datur. ff. eo. l. tertia.

Curator constituitur, cum clara persona in ea causa sit, ut eius bona venire debeant. Nam ut honestius ex bonis eius, quantum potest, creditoribus solvatur : curator constituitur distrahendorum bonorum gratia, vel à Prætoris, vel in provinciis à præside. ff. eod. l. quinta.

Cuius bonis distrahendis curatores facere senatus permisit, eius bona creditoribus vendere non permisit : quamvis creditores post id beneficium bona vendere mallent. Sicut enim integra re potestas ipsis est, utrum velint, eligendi : ita cum alterum elegerint, ab altero abstinere debent. Multoque magis id servari æquum est, si factus est curator, per quem bona distraherentur, & si nondum explicato eo negotio decessit. Nam & tunc ex integro alius curator faciendus est, neque hæres prioris curatoris onerandus : cum accidere possit, ut negotio vel propter sexum, vel propter ætatis infirmitatem, vel propter dignitatem maiorem minoremve, quæ in priore curatore spectata erat, habilis non sit : possint etiam plures hæres ei existere, neque per omnes id negotium administrari expediat : aut quicquam dici possit, cur unus aliquis ex his potissimum onerandus sit. ff. eod. l. cuius. ix.

Bonorum ventris nomine curatorem dari oportet, eumque rem saluam fore viri boni arbitrato satisficere proconsul iubet. Sed hoc si sine inquisitione detur. nam si ex inquisitione : cessat satisfactio. ff. eod. l. bonorum. viii.

Inter bonorum, ventrisque curatorem, & inter curatorem furiosi, itemque prodigi, pupilli ve magna est differentia : quippe cum illis quidem planè rerum administratio, duobus autem superioribus sola custodia, & rerum, quæ deteriores futuræ sunt, venditio committatur. ff. de administrat. tuto. l. inter bonorum, xlviii. aliàs xlix.

Ei, cuius pater in hostium potestate est tutor non datur. Sed si datus sit in pendenti datio non est, & non valet datio, quia post patris regressum recidit in potestatem patris atque si nunquam ab hostibus pater captus fuisset, imò curator substantiæ dari debet ne medio tempore pereat. ff. de tutel. l. muto. vi. §. ei cuius.

Prodigus & omnes omnino etiam si in edicto non fiat eorum mentio in bonis curatoris

ratoris decreto priuilegium consequuntur. ff. de cura. furi. & prod. l. & mulier. xv. §. finali.

Aequissimum est non solum ei, qui pro tutore negotia gessit priuilegio locum esse, sed cæteris quoque quibus curatores quasi debilibus vel prodigis dantur. vel surdo, vel muto, vel fatuo. ff. de priuileg. credito. l. quarta. §. fin. cum l. sequ.

DE ADMINISTRATIONE, ET PERICULO CURATORVM.

Titulus III.

Vrator frustra timet administrare res adoleſcētis, cuius curator est, ne ex hoc aliquid existimet commune periculum prioris temporis se recepisse, sed & quæ agenda putat debet agere, & quod magis interest debet instare, ut iudex inter se & tutores datus quāprimum partibus suis fungatur. C. de admin. tut. uel cura. l. prima.

Curatores mox, ut fuerint ordinati omnia faciant, quæ habentur de tutoribus. in l. tutores. xxiiij. supra Tit. de administr. tuto.

Si plures curatores dati sunt: ratum haberi debet etiam quod per vnum gestum est. Nam & in furiosi curatoribus, ne utilitates furiosi impediuntur, prætor vnicorum curationem decernet: ratumque habebit, quod per eum sine dolo malo gestum est. ff. de administr. tut. uel cura. l. tertia, in princ.

Curator cuius iniusta appellatio pronunciata fuerint, cuiusve excusatio recepta non sit, ex quo accedere ad administrationem debuit: erit obligatus. ff. eod. l. tutor. xxi.

Qui scit se curatorem datum, & non administravit: cæteris curatoribus administrationem per agentibus & sufficientibus damno præstando contra eum, qui non administravit actio dari non potest. Si autem nescisset se curatorem datum, etiam si soluendo cæteri non sint: damni periculum ad eum non pertinet. C. de administr. tut. & curat. l. & si scisses. viii.

Pro officio administrationis curatoris bona, si debitor existat tãquam pignoris titulo obligata, minores sibi met vindicare minimè prohibentur. Idem est si curator quis constitutus, res minorum non administrauerit. C. de admin. tut. & curato. l. pro officio. xx.

Minorum defensores, si per eos donationum conditio neglecta est, rei amissæ periculum præstent. C. eod. l. pupillorum. xxi.

Si curatoris culpa eo, quod vectigal prædio emphyteutico impositum minimè dependere voluissent, minori fuerit amissum damnum, quod ei contigit ex substantia eius resarciri necesse est. C. eod. l. si tutoris. xxiii.

Curatoribus fortuitos casus, aduersus quos caueri non potuit imputari non oportet. C. de periculo tut. & curat. l. quarta.

Interposito curatore adoleſcens fundum Titio uendidit. Postea agnita fraude in integrum restitutus in possessionem induci passus est: si præteritum fundi ab adoleſcente uenumdati rationibus eius non profuit, nec quicquam de eo à iudice de in integrum restitutione statutum est, emptor frustra restitutionem prærii postulat. Item adoleſcens sumptibus uoluptatis causa ab emptore factis onerandus non est. Illi tamen, qui ab eodem ædificio ita auferri possunt, ut in facie pristina, id est, quæ fuit ante uenditionem ædificium esse possit emptori auferre permitti oportet. ff. de administrat. tut. uel curat. l. si sine hærede. xxxii. alias. xxxiii. §. interposito.

Primæ Partis Lib.VI.

- A curatoribus adolescentulorum, eadem diligentia exigenda est circa administrationem rerum, quam paterfamilias rebus suis ex bona fide præstare debet. ff. eod. l. à tutoribus. xxxiii. aliàs xxxiii.
- Curator nomina, quæ iuste putat non esse idonea à tutore, vel curatore priore suscipere quidem cogitur, non tamen exactionem periculo suo facere. ff. de administr. tuto. vel curat. l. tutor. xxxv. aliàs xxxvi.
- Qui verò nominibus à curatoribus susceptis, nomina agnouerint, periculum in se transferunt. ff. eod. l. qui nominibus. xliiii. aliàs xlv.
- Curator à patre testamento datus, impuberis negotiis se per errorem immiscuit. postea à Prætore tutoribus aliis datis, periculum futuri tēporis ille, qui postea nihil gessit, non præstabit. ff. eod. l. tutores. xxxviii. aliàs xl.
- Curatores adolescentis mutui periculi gratia cautionem inuicem sibi præbuerunt, & in eam rem pignora dederunt. cū officio deposito soluendo fuissent: irritam cautionem esse factam, & pignoris vinculum solutum apparuit. d. l. tutores. §. curatores.
- Curatores testamento, inutiliter dati, neque decreto Prætoris confirmati, si negotia gesserunt. vice mutua periculum præstare coguntur: cū officium sponte citra iuris adminiculum inierint: & qui fuit idoneus, decretum Prætoris curatores constituentis, implorare debuerit. d. l. tutores. §. curatores testamento.
- Adolescens, tutoribus conuentis, à quibus totum seruare non potuit, aduersus curatores, qui tutelam ad se negligentia non transtulerunt, integram actionem retinet. neque enim tutelæ iudicio consultum videtur, quod alterius officii querelam habuit. d. l. tutores. §. adolescens.
- Impuberi filio centurio curatorem dedit. decreto Prætoris non secuto, si nihil curator datus administret: periculo contumaciæ vel negligentia non adstringitur. nam priuilegium militum ad alienam iniuriam porrigi non oportet: nec in aliis circa supremam voluntatem imperitiæ venia datur, quàm in bonis militum. Filii verò tutela iure patriæ potestatis, non militiæ præmio mādatur. ff. de administr. tuto. vel cura. l. impuberi. xl. aliàs xli.
- Quidam cum esset fratris sui filiæ curator, quadringenta dotis nomine marito eius se daturum promisit. Et cū postea ære alieno emergente supra vires patrimonii eius dos promissa sit, succurrendum est ei. si non donandi animo, sed negotii gerendi causa dotem promiserit, nam habet mulierem obligatam, & potest dici etiam manente matrimonio eam teneri, quia habet dotem, vel certe soluto matrimonio, siue exacta sit, dos siue maneat nomen, quia potest efficere, ut ei accepto feratur. Quod si mulier suum curatorem adimplere, eo quod supra vires patrimonii eius in dotem dare promisit, non queat: curator quidem in hoc, quod superfluum est, per exceptionem releuatur, mulier verò cautionem in maritum exponere debet. quod si quandoq; locupletior constanter matrimonio facta fuerit: dotis reliquum marito soluat. ff. eod. l. cum post mortem. xliiii. aliàs xliiii.
- Sed si sciens curator non sufficere patrimonium promiserit: cū officium suum egressus sponte se obligauerit, à prætore ei succurri non debet, non magis, q̃ si creditori puellæ pecuniam se daturum spondidisset. d. l. cum post mortem. xliii. §. præterea.
- Lucius Titius curator Caii Scii tempore curæ fundum Cornelianū locauit Sempronio, qui Sempronius reliqua traxit. pupillus ætate probata, eundem quondā colonum Sempronium fecit procuratorē: Non ex eo, quod adultus eū, qui p-
- dia

dia eius coluit, procuratorē habere voluit debitum qđ ex cōductione reliquatus est agnouisse non uidetur. eoq; nomine curatorem suum non liberauit. ff. de administrat. tut. uel curat. l. Lucius. xvi. alias. xvii. in princ.

Sempronius, qui ex pollicitatione debitor patriæ suæ extiterat, bona Respublica iussu præsidis possedit. quorum bonorum magistratus tres curatores constituerunt, qui apud Græcos uocantur *ἐπίτροποι* qui postea inter se sine consensu Rei publicæ administrationem bonorum Sempronii diuiserūt. ex quibus quidam, cum reliqua traherent, idonei ipso Tempore administrationis esse desierunt. postea pupillus hæres Sempronii, qui absentes erat, ab Imperatore impetrauit, ut bona paterna ei restituerentur. si pupillo in curatores bonorum actiones decerni placuerit: pro eius portione, qui idoneus non sit magistratum conueniri oportet. alia enim causa est tutorum, alia eorum, qui reipublice negotia administrant. d. l. Lucius Titius. xvi. §. Sempronii.

Cum hæreditas patris ære alieno grauaretur, & res in eo statu uideretur, ut pupilla hæreditate paterna abstineret: unus ex tutoribus cum plerisque creditoribus ita decidit, ut cætera crediti portione contenti essent, acciperentque idem curatores iam iuripotentia accepti, cum plerisque creditoribus deciderunt. Et cum aliquis tutorum creditor patris pupillæ solidam pecuniam expensam sibi ex re pupillæ fecerit: reuocari poterit à curatoribus pupillæ ad eas portiones, quas cæteri quoque creditores acceperunt: quia tutor, qui cæteros ad portionem uocat eadem parte contentus esse debet. ff. de administrat. tut. l. cum hæreditas. lix. aliàs. lx. & ff. de pactis cum in eo. xliiii. aliàs. xlv.

In causis adultorum licentia erit agentibus, uel ipsum adultum præsentem in iudicium uocare, ut consensu curatoris conueniatur: uel contra curatorem agere, ut ipse litem suscipiat. In absentibus autem adultis omnimodo contra curatorem agendum erit. ff. de administrat. tut. uel curat. l. prima. §. in causis.

Post completum uicesimum quintum annum ætatis, si nondum rationes redditæ sunt, nec ad causam pertinentia instrumenta: fidei ac uerecundiæ curatorum conuenit, ut consilio suo cœptam litem perficiant. si igitur cessent in his, quæ constituta sunt, faciendis: magis existimatur, sufficere negotiorum gestorum iudicium, etiam si iam actum sit: si tamen huius rei ratio reddita non est. ff. eo. tit. autem. v. §. post completum. aliàs. §. final.

Curator si in negotio adulti prouocauerit: hæres eius antequam reddat rationes appellacionis causam persequi debet: nā post redditas rationes curator appellacionis merita probare non cogetur. ff. de appellat. & relatio. l. tutor. xxvii.

Nemo curatorum adulti uel furiosi aliarumque personarum, quibus ex legibus creantur curatores, defensionem, quam pro lite susceperint recusare, sed ab initio litis, modis omnibus memoratas personas defendere, & litem præparatam secundum iēges instruere debent: scientes, quod hoc munus necessarium est curationi, & si hoc recusauerint, uel subire distulerint, non solum utpote suspecti amouebuntur amissa eorum existimatione, sed etiam ex substantia sua omne detrimentum, quod antelate personæ ex recusatione defensionis sustinent refarcire coguntur. C. de administrat. tut. & curat. l. final. in principio.

Sed & si quis ex quadam interpellatione admonitus, pro litis instructione consue tam cautelam exposuerit, uel post litem contestatā, quam per se, non per procuratorem, susceperit, uel demens, uel furiosus factus fuerit: continuò curator ei à cōpetente iudice ordinatur, cura & prouisione tam iudicis, sub quo lis uertitur, quàm cognatorum, & propinquorum, & actoris, si uoluerit: ut non ab eo in
stituta

Primæ Partis Lib. VI.

litata lis diutius protrahatur: necessitatem habente creando curatore defensionem subire, & cetera litis adimplere. d. l. final. §. sed & si quis.

Personæ, quæ periculo proprio uel suæ substantiæ curatores petierunt, siue matres fortè fuerint, siue quidam alii compellendæ sunt eos, quos ordinauerint curatores præparare talem subire defensionem, uel si illi noluerint hoc facere, & propter huiusmodi defensionis reculationem, à cura remoueantur: necessitas imponitur memoratis personis alios curatores ordinare in ipsis gestis, in quibus curatores creantur: ex sua defensione declarantes talem subire defensionem. Ne autem tales personæ sine prouisione debita relinquantur, uel contra eos agentium iura diutius, protelentur: continuò, idest post reculationem defensionis, in casibus, in quibus hoc fieri possit, creatio aliorum curatorum celebrari debet cognatis, aliisque propinquis & affinibus uel creditoribus, uel aliis quorum interest aduentibus, uel admonentibus eos, qui secundum leges ius habent curatores constituere. d. l. finali. §. personis.

Ne curatores putauerit ex hac defensione grauamen sibi met imponi: decernitur illam defensionem eos subire, quæ non satisfatione, pro euentu litis constituitur, sed ut tantum modo litem secundum legum ordinem pro adulto, aliisque personis instruant. Et licentiam habent sine decreto res, quarum gubernationem gerunt pro cautela litis subsignare. C. de administrat. tut. l. si. §. defensionem.

Omni dubitatione pro defensione adutorum, aliarumque personarum penitus amputata, omnes curatores non aliàs creabuntur, nisi prius cum aliis solemnibus uerbis, quæ pro gubernatione rerum tam in gestis, quàm in cautionibus ab his conscribuntur, & hoc specialiter expresserint, quod omnimodo sine alia dilatione defensione pro pupillis & adultis aliisque supra memoratis personis subire eos necesse est. d. l. finali. §. omnem autem.

Possessore furioso in petitione hæreditatis: si quid ne in rerum natura esset. per furorem eius accidisset expers culpæ erit. quemadmodum in casu aliquo sine facto personæ id accidisset. Si uerò per curatorem furiosi culpa uel dolo quid admissum fuerit, ad similitudinem pupilli actiones duntaxat, quas haberet cum curatore petitori hæreditatis præstare debet. ff. de administrat. tutor. l. finali. §. de possessore. & §. finali.

De his, quæ in fraudem administrationis à tutore gesta, uel negligenter acta à curatoribus sunt, agere debet minor si modo annos legitimæ ætatis impleuerit. Nec enim ignorandum est, non multum patrocinari foecunditatem liberorum foeminis ad rerum suarum administrationem, si intra ætatem legitimam sint constitutæ. C. de administrat. tuto. l. de his. xii.

Cum curatore & pro tutore, etiam manente administratione agi potest. ff. de administrat. tut. l. cum curatore. xxvi.

Item cum curatore pupilli, siue adolescētis agi poterit, & si usque adhuc cura perseueret. ff. de tutel. & ration. l. si ad huc. xvi.

Secus est in curatore adolescentis, quia rationes curæ administratæ ante impletū trigésimum quintum annum durante officio posci iure non posse manifestum est. C. de administrat. l. rationes. xiiii.

DE FIDEIVSSORIBVS ET NOMINATORIBVS TUTORVM ET CVRATORVM.

Titulus IIII.

Fideiussores à tutoribus nominati, si præsentes fuerunt, & non contradixerunt, & nomina sua referri in acta publica passi sunt: æquum est, perinde teneri, atque si iure legitimo stipulatio interposita fuisset. eadem causa uidetur affirmatorum: scilicet quia, cum idoneos esse tutores affirmauerint, fideiussorum uicem sustinent. ff. de fideiussorib. tut. & curat. l. quarta. §. fin.

Postulare tutorem uidetur & qui per alium postulat: item nominare, & qui per alium hoc idem fecit. ff. eod. l. secunda.

Etiā fideiussorem, & hæredem fideiussoris ad rationem reddendam reuocandos esse constat, ad quam tutor reuocatur. ff. eod. l. tertia.

Si cum fideiussoribus tutoris, ex stipulatione REM SALVAM FORE, agatur: easdem reputationes habebunt, quas tutor. ff. eod. l. quinta.

Pupillus contra tutores eorumque fideiussores iudicem accepit. iudice defuncto priusquam ad eum iretur, contra solos fideiussores alter iudex datur est. officio cognoscentis conuenit, si tutores soluendo sint, & administratio nō dispar, sed communis fuerit portionum uirilium admittere rationem ex persona tutorum. ff. eod. l. pupillus. vi.

Si fideiussores, qui rem saluam fore pupillo cauerant, ut tutorum adolescens ante conueniret, petierunt: atque ideo stipulanti promiserunt, se reddituros, quod ab eo seruari non potuisset: placuit inter eos, qui soluendo essent, actionem residui diuidi, quod onus fideiussorum susceptum uideretur. nam & si mandata plurium pecunia credatur: æquē diuiditur actio. si enim, quod est datum pro alio, soluitur: cur species actionis æquitatem diuisionis excludat? ff. eo. l. penult.

Eligere debet tutor utrum cum ipsis tutoribus uel curatoribus, seu hæredibus eorum, an cum iis, qui pro ipsis se obligauerunt agere debeat, uel (si ita malit) diuidere actionem. Nam in solidum, & cum reo, & cum fideiussoribus agi iure non potest. C. de fideiuss. tut. uel curat. l. prima.

Non est ambigui iuris, electo reo & solvente, fideiussorem liberari. ideo & si simpliciter acceptus est fideiussor in id, quod tutor seu curator debiturus esset: cum proponatur, tutor seu curator damnatus soluisse: dubium non est, liberatum esse fideiussorem. Planē si stipulatio REM SALVAM PUPILLO FORE interposita est, uel cautum est in id, quod a tutore uel curatore seruari non potest: manet fideiussor obligatus ad supplendam pupillo indemnitate. C. eod. l. finali.

Si duo pluresue tutores tutelam administrēt: in fideiussorem quidem in solidum per quemlibet eorum committitur stipulatio, ac si inter eos diuisa sit tutela regionibus (quod plerunque fit) & alius urbana negotia, alius peregrina administrēt: tunc ex substantia cuiusque rei, aut committi contra fideiussorem stipulationem, aut non committi dicemus. nam licet omnes tutores sint, & tutelam gerant: tamen cum quis de ea re, quæ extra suam regionem erit, experiri, uel ad iudicium uocari cœperit: perinde non committitur stipulatio, atque si ei administratio tutelæ permissa non esset, quantum enim facit, in totum denegata: tantundem ualet, si in ea re, de qua agitur, denegata sit. ff. de administr. tutor. l. si duo pluresue. li.

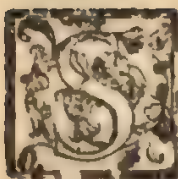
Primæ Partis Lib. VI.

Propter ea, quæ post pubertatem nulla necessitate cogente, sed ex uoluntate sua tutor administravit; fideiussor, qui saluam rem fore cauit, non tenetur. ff. eod. l. Lucius. xvi. §. Paulus.

Si plures fideiussores à tutore pupillo dati essent: in unum datur actio: ita ut ei, qui conueniretur, actiones præstarentur. Nec quisquam putauerit ab iure discessum, postquam pro ea parte placuit tutores condemnari, quam administrauerunt: & ita demum in solidum si res à cæteris nõ seruentur, aut idonea culpa detegatur, quòd suspectum facere supersederint. Nam æquitas arbitrii atque officium boni uiri uidetur eam formam uiris desiderasse. cæterum fideiussores ciuilitè in solidum obligati, cæteris quidem agentibus, ut diuidatur actio, impetrare possunt: pupillo uerò agente, qui non ipse contraxit sed in tutorem incidit, & ignorat omnia, beneficium diuidendę actionis iniuriam habere uisum est: ne ex una tutela causæ plures, uariæque quæstiones apud diuersos iudices constituerentur. ff. rem pupilli sal. fore. l. finali.

SI MATER INDEMNITATEM PROMISIT.

Titulus V.

Vo potius periculo magistratus tutores, quos mater petiit dederunt: quam ipsa contra sexus conditionem alicui ex ea obligatione obstricta sit, quòd suo periculo tutores filiis suis dari postulauerit. C. si mater indemn. promiss. l. prima.

Ob tutorem non idoneum à matre petitum, frustra eam teneri contenditur: cum non, nisi specialiter eius periculo dari decreto fuerit comprehensum, ex ea obligatione obstricta sit. C. eod. l. tertia.

Tutore asseuerante, quædam pupillorum suorum à matre, itemque auo materno administrata fuisse, ac indemnitate promissam. si iidem pupilli legitimæ ætatis effecti, non aduersus matrem suam, neque auum, sed contra tutores congregi malunt: non immeritò indemnitate ab iis præstari tutores desiderabunt, quos & administratione suo periculo pridè suscepisse proponitur. C. eod. l. secunda.

Quamuis mater, susceptis bonis filiorum indemnitate pro administratione tutoris se præstituram promiserit: tamen filius aduersus tutorem tutelæ, non aduersus matris successores ex stipulatu cõpetit actio. C. arbitrium tutel. l. tutor. ix.

DE HAEREDIBVS TUTORVM ET CVRATORVM.

Titulus VI.

Quamuis hæres tutoris tutor non est: tamen ea, quæ per defunctum inchoata sunt, per hæredem (si legitimæ ætatis, & masculus sit) explicari debent: in quibus dolus eius admitti potest. quod penes tutorem fuit, hæres quoque eius reddere debet. quod apud pupillum is reliquerit, si hæres capit: non quidem crimine caret, sed extrà tutelam est, & utili actione hoc reddere compellitur. ff. de fideiussor. & nominat. & hæred. tutor. l. prima.

Hæredes tutorum ob negligentiam, quæ non latæ culpæ comparari possit cõdemnari non oportet, si non contra tutorem lis inchoata est, neque ex damno pupilli lucrum captatum est, aut gratia præstitum sit. C. de hæredib. tutor. uel curat. l. prima.

Pater tutor uel curator datus, si se non excusauit, non ideo filii minus hæredes eius tutelæ, uel utili iudicio conueniri possunt, quod eum tutelam, seu curam non administrasse dicant: nam & cessationis ratio reddenda est. Prius tamen propter actum suum eos conueniendos esse, qui administrauerunt sæpe rescriptum est. C. eod. l. secunda.

Pupillus aduersus hæredes quondam tutoris sui consistere debet. in iudicium autem ueniet etiam id, quod sibi tutor ex causa fideiussionis debuit. C. eo. l. tertia.

Hæredes eorum, qui tutelam uel curam administrauerunt, si quid ad eos ex re pupilli uel adulti peruenerit, restituere coguntur in eo etiam, quod tutor uel curator administrare debuit, nec administrauit rationem reddere eos debere non est ambigendum. C. eod. l. finali.

Cum ostendimus hæredem quoque tutelæ iudicio posse conueniri: uidendum, an etiam proprius eius dolus, uel propria administratio ueniat in iudicium. & extat Seruii sententia existimantis, si post mortem tutoris hæres eius negotia pupilli gerere perseuerauit: aut in arca tutoris pupilli pecuniam inuenerit, & consumpserit: uel eam pecuniam, quam tutor stipulatus fuit, exegerit: tutelæ iudicio eum teneri suo nomine. Nam cum permittatur aduersus hæredem ex proprio dolo iurari in litem, apparet eum iudicio tutelæ teneri ex dolo proprio. Negligentia planè propria hæredi non imputabitur. ff. de fideiuss. & hæred. tutor. l. quarta.

Hæres eius, qui non iure tutor uel curator datus administrationi se non immiscuerit: dolum & culpam præstare non debet. ff. eod. l. finali in princ.

Tale iudicium in hæredem tutoris transferri oportere, quale defunctus suscepit. hoc eò pertinet, ut non excusetur hæres, si dicat se instrumenta tutelaria non inuenisse. Nam cum ex omnibus bonæ fidei iudiciis propter dolum defuncti hæres teneatur. idem seruandum est & in tutelæ actione. Sed constitutionibus subuentum est ignorantia hæredum. hoc tamen tunc obseruandum est, cum post mortem tutoris hæres conueniatur: non si lite contestata tutor decesserit, nam litis contestatione & pœnales actiones transmittuntur ab utraque parte, & temporales perpetuantur. d. l. finali. S. Paulus.

Tutoribus idoneis diem functis uice mutua periculum ad hæredes eorum non redundat: quod non habuit locum officio tutelæ manente. ff. de administrat. tut. l. tutores. xxxix. aliàs. xl S. tutoribus.

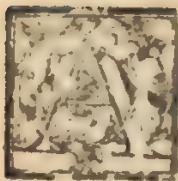
Si tutoris hæres executus est, quæ tutor inchoauit tutelæ etiam eo nomine tenetur. ff. de administrat. tut. l. penult.

Alterius curatoris hæredem minorem, ut in maiore pecunia condemnatum in integrum restitui placuit. ea res materiam litis aduersus alterum curatorem instaurandæ non dabit, quasi minore pecunia condemnatum: si non sit eius ætatis actor cui subueniri debeat. sed æquitatis ratione suadente, per utilem actionem ei subueniri, in quantum alter releuatus est, oportet. ff. de tutel. & ration. l. alterius. xx.

Primæ Partis Lib. VI.

DE IN LITEM IVRANDO.

Titulus VII.

Adversus hæredes tutoris ad transferendam tutelam iudicem accipiens, tempore litis ad puberem instrumenta pertinentia restitui desiderabit quis. Quod si non exhibeantur: in litem iurandi facultas erit, modo si quondam pupillo debitam affectionem ad vincula quoque religionis extendere voluerit. C. de in litem iurand.

l. prima.

Is, qui rationem tutelæ seu curæ reposcit, inuitus in litem iurare compelli non potest: sed uolens ita demum audiendus est, si hæres per longam successionem tutoris instrumenta pupillaria dolo uel circumueniendi pupilli gratia exhibere non uult. Sin uero neque fraus, neque dolus hæredis conuincitur: omissa iuris iurandi facultate, iudex de ueritate cognosceret, quæ etiam argumentis liquidis inuestigari potest. C. eod. l. secunda.

Summa sententia comprehensa, quam cessantibus curatoribus quondam adulti iudex secutus iuris iurandi ab ipso prolato religionem, in condemnationem deduxit, minui pacto non potuit. C. eod. l. tertia.

Alio iure est tutor alio hæres eius. tutor enim inuentarium cæteraque instrumenta si non proferat: in litem iusiurandum aduersus se potest admittere. at enim hæres eius ita demum, si reperta in hæreditate dolo malo non exhibeat. sed cum aduersus ipsum tutorem litem contestatam esse dicatur transferentibus pupillis in hæredes eius actionem præses provinciarum partes suas exhibebit: non ignorans nisi exhibeantur instrumenta, quatenus iuxta formam constitutionum partes suas debeat moderari. C. eod. l. penult.

Licet aduersus hæredem, ob non factum inuentarium iusiurandum in actione tutelæ prætermitti placuerit: iudicem tamen uel ex dolo tutoris aliis iudiciis instructum aduersus eos ferre sententiam conuenit. C. eod. l. finali.

NE TUTOR VEL CURATOR VECTIGALIA CONDUCAT.

Titulus VIII.

Competens iudex non ignorat, non esse admittendos ad uectigalia conducenda eos, qui pupillorum, uel adolescentium tutelam uel curam administrant, uel eius administrationis rationem nondum reddiderunt. Sed quamuis contra interdictum ad uectigal conducendum accesserit quis, tamen quoniam ultro principem adiit. si tam uectigali, quam pupillis satisfecerit: falsi crimine carebit. Cum autem fisco iam se obstructum, postea tutorem esse dicat: periculo se excusare poterit. C. ne tutor uel curator uectig. conduc. l. unica.

SI TUTOR VEL CURATOR NON GESSERIT.

Titulus IX.

Ertum est non solum eos, qui gesserunt, sed etiam qui gerere debuerunt tutelæ teneri etiam in ea, quæ à tutoribus seruari non potuerunt: si modo cum suspectos eos facere deberent, id officium omiserunt. C. si tutor non gesserit. l. prima.

Qui se non immiscuit tutelæ uel curæ ex persona eorum, qui gesserunt ei

runt & idonei sunt non onerantur, si quæ verò sunt, quæ cum geri debuerint, commissa sunt, latæ culpæ ratio omnes æqualiter tenet. C. eod. l. secunda.

In eum, qui tutelam gerere noluit, post cæteros, qui gesserunt actionem vtilem tutelæ dari placuit. quod autem ex tutela non peruenierit ad eos, qui se negotiis immiscuerunt, sed communi negligentia periit, citra substitutionis ordinem æqualiter oïum periculum spectat. ff. de admin. tu. l. tutores. xxxix. §. in eum, q.

DE INTERESSE PUPILLIS ADULTISVE DEBITO.

Titulus X.

Necessitas curatoribus ex lege non incumbit, minorum pecuniam credant mercatori pro honesto lucro, sed debent in tuto eam deponere & seruare, cum multò præclarius sit, sortem in tuto collocare, quàm appetitione lucri, etiam de sorte decidere, si verò ipse sua sponte collocare voluerit, sorte acceptis pignoribus, aut

aliis cautionibus: tunc habet quidem singulis annis ad exigendum duorum mensium inducias id, quod leges laxamentum vocant, sciant autem crediti periculum omnino ad se reuersurum. certè si is, qui sub cura agit, sufficientes redditus habeat: hos ipsos curator impendat, si maiores, quàm ad tuendam vitam sufficiunt, quod excurrit deponat, si patrimonium eius, qui sub cura degit ex mobilibus rebus consistat, tunc curator illud tantum, quod ad gubernationem minoris, rerumq; eius satis sit collocare apud mercatorem sub honesto lucro compellitur, quod superest in tuto deponat.

Integrum præterea illi erit cum summa diligetia, & accuratè elaborare, si certum possit fortè absq; frustratione inuenire redditum, vt ex redundatibus pecuniis cum minori redimat, qui venditorem habeat affluentem opibus, habeat item expeditos prouentus. datur. n. ei huius agendi facultas, vt tamen sciat si negliget in aliquo horum se gesserit, quod eius emptionis periculum ad ipsum respiciat. Nouell. Const. lxxii. §. quia verò grauata.

Cæterum si aurum, quod minor habet tã curtum sit, vt eius lucrum ad ipsum, eosve qui circa ipsum sunt alendos, & suppeditanda ea, quæ alioqui gubernationi eius necessaria sunt ægre sufficiat. Tunc curatores ad Deum respicientes tanq̃ in suis rebus administrationem expendant. d. Nouell. lxxii. §. fin.

Tutorem vel curatorem pecuniæ, quam in vsus suos conuertit, legitimum interesse præstare debere olim placuit. C. de vsur. pupill. l. prima. Sed hoc ita de mum, si euidenter doceantur pecuniam in suos vsus vertisse. Cæterum si non collocauerit mercatori pro honesto lucro, uel non deposuerit, non ideo in suos vsus vertet. ff. de administ. tut. l. septima. §. pecunia.

Vertisse in suos vsus non accipimus eum, qui debitor patri pupilli fuit, deinde ipsi filio non soluit, hic enim id interesse præstabit, quod patri promiserat. d. l. septima. §. vertisse.

Si deponi oporteat pecunias ad prædiorũ cõparationem, & pceptum est, ac neglegentum, quia non fuit depositio facta, vel aliquanto tardius fiat, legitimum interesse præstabitur. Ideo erit circa eos tutores, qui negant habere ad alendos pupillos penes se aliquid, vt quicquid constiterit penes eos esse, eius interesse pẽdatur. Et hoc persequi oportet iudicem, palàm est, cum alia etiam poenæ adiectione. ff. de administ. tuto. l. tutor. vii. §. si deponi.

Si post depositionem pecuniæ: comparare prædia tutores neglexerint incipient

Procedit hæc dispositio etiã in tutoribus: quia nomen curæ comprehendit & tutores & curatores. ut dicit glossa in hac Nouell. atque probatur in consuet. xxiij in qua dispositur de cura. licet rubrica sit de tutela.

Pro nomine ususpositum est nomen interesse. ne discrepet à iure canonico. ponendo potius usitatum nomen. q̃ linguæ latinæ cando. ri indulgendo.

- ad interesse conueniri. quamq̃. n. à prætorè cogi eos oporteat ad cōparandum: tamen si cessent etiam interesse plectendi sunt tarditatis gratia: nisi per eos: factum non est, quò minus compararent. d. l. tutor. vii. §. si post depositionem.
- Sed si tutor negauit apud se esse pecuniā, & prætor pronunciauit contra eum: legitimum interesse præstabit. Sed & si dum negat aliquam quantitatem penes se esse, pupillis ad onera sua expedienda imposuit necessitatem mutuam pecuniā sub interesse accipiendi: tenebitur tutor ad legitimum interesse. Et idem interesse præstabit, si id à debitoribus exegit. d. l. tutor. vii. §. sed et si negauit.
- Eius, qd̃ ex eā tutelæ debet interesse, præstari oportet dubiū nō ē. C. d. vsu. pupil. l. scda.
- Si pecuniam pupillarem in emptionem possessionum tutor conuertere non potuit: non ignorabit iudex interesse eius à se exigi non oportere. C. co. l. tertia.
- Pupillus agere cum tutoribus actione tutelæ compelli non potest verum aduersus futuram calumniam, vt si quid ei pupillo debetur cursus interesse inhibeatur denuntiationibus frequenter interpositis ad iudiciū cum prouocare, ac si re dissimulatione proferat actis apud præsidem prouinciæ factis voluntatis rationem tutores declarabunt quo facto tam sibi ipsis, q̃ securitati filiorum suorum consulent. Quod & in curationibus locum habet. C. cod. l. fin.
- Si tutelæ agat is, cuius tutela administrata est: dicendum est nonnunq̃ diem creditæ pecuniæ expectandam: si fortè tutor pecunias crediderit pupilli noīe, quarū exigendarum dies nondum venit. sanè, quod ad pecunias attinet: ita demum est, si potuit & debuit credere. Cæterum si non debuit credere: non expectabitur. ff. de administr. tuto. l. si tutelæ. viii.
- Spatium seu laxamentum temporis seu duorum mensium anteq̃ exigatur interesse à tutoribus, non tribui oportet his qui numos pupillorum vel adolescentium in suos vsus conuerterunt. ff. de administr. tuto. l. septima. §. vsuræ.
- Si interesse seu lucri cessantis vel damni emergentis exactum tutor vel curator vsibus suis retinuerit, eius interesse agnoscere eum oportet: nā parui refert, utrū sortē pupillorum, an interesse in suos vsus cōuerterit. ff. eo. & d. l. septima. §. si vsuras.
- In actione tutelæ venit interesse non solum sortis, sed etiam eius summæ, quæ ex sortis interesse pupillo aucta translatum est, aut transferri debuit, si eam pecuniam tutor in se vertisset: quod si pecunia mansisset in rationibus pupilli præstabitur, quod bona fide percepisset aut percipere potuisset, si honesto lucro dare cum potuisset neglexisset: cum id, quod ab alio debitore nomine interesse cum sorte datur, ei, qui accipit, totum sortis vice fungat, vel fungi debeat. ff. de administr. tutor. l. qui negotiationem. lviij. §. ex duobus interesse.
- Interesse pupillaris pecuniæ, quod tutores debuerunt: cum ad curatores transferretur, in sortem computatur: quia omnis pecuniæ, quæ ad curatores transit, par causa est: quia oīs fors efficit. ff. de administr. tut. d. l. qui negotiationem. lxxxviii. §. si.
- Tutor pro cōtutore et ad interesse cōdemnat, si suspectū facere suppledit, & qd̃ id demū præstare cogit, qd̃ ex sua et administratione cogere. ff. eo. l. septima. §. pe.
- Eius, quod ex causa tutela debetur, interesse præstat, quamuis aliis pro participemuneris necessitas solutionis irrogetur: quia non id aliàs contingit, q̃ si cessatio contutoris in suspecto faciendo cōputari possit. C. de vsu. pupil. l. secunda.
- Etiā fideiussorem & heredes fideiussoris ad eandē rōnem interesse reuocandos esse cōstat, ad quam & tutor reuocat. ff. de fideiuss. tut. l. tertia. Itē hæres tutoris interesse quoq; eius pecuniæ, quam pupillarem agitauit præstare debet. quantum autem & cuius temporis interesse præstare debeat, ex bono & æquo constitui à iudice oportet. ff. de fideiuss. tut. l. cum ostendimus. iij. §. usuras.

Si posteaq̃ pupillus ad pubertatem peruenierit, tutor in restituenda tutela aliquā diu moram fecerit: certum est, & fructuum nomine, & interesse medii temporis, tā fideiussores eius, q̃ ipsum tueri. ff. rem pupi. sal. fore. l. si posteaq̃. x.

Non maximo interesse subiicitur is, qui à contutoribus suis mutuā pecuniam pupilli accipit, & raut, legitimūq̃ interesse promisit, quod alii debitores pupilli dependunt, quia hic sibi non consumpsit, nec clā, nec quali sua pecunia licenter abutitur. Et multum refert, palam aperteq̃ debitorem se, ut extraneum, & quemlibet faceret pupillo: an sub administratione tutelæ pupilli; utilitate latenter sua cōmoda pecunia pupilli iuaret. ff. de admi. tut. l. non existimo. l. iiii.

Eius pecuniæ, quo tutor vsus est post finitam tutelam idem interesse præstare debet in diem accepti iudicii, quod in tutelæ iudicio computatur. ff. de administ. tuto. l. Lucius Titius. xvi. §. quæsitum.

Socius si ideo condemnandus erit, quod pecuniam communem inuaserit, vel in suos vsus cōuerterit omnimodo etiā mora non interueniente præstabit interesse: nec tamen iudex iubebit interponi cautiones, vt si tardius sententiæ condemnatus paruerit futuri temporis pendatur interesse. Verum circa tutelæ restitutionem pro fauore pupillorum interpretatio latior facta est: nemo. n. ambigit. Hodie siue iudex accipiat in diem sententiæ, siue sine iudice tutela restituatur in eum diem, quo restituitur interesse præstari. Planè si tutelæ iudicio nolentem experiri tutor ultra conuenerit: & pecuniā obrulerit eamq̃ obsignatam deposuerit ex eo tempore interesse non præstabit. ff. de vsu. l. prima. §. socius.

Tutor, qui post pubertatem negotiorum eius administratione abstinuit interesse debitum præstare non debet ex quo obrulit pecuniam & deposuerit obsignatā tuto in loco: item æquum erit eum per quem non stetit quominus conuentus restitueret tutelam ad præstationem interesse non compelli. ff. de admin. tuto. l. tutor. xxix. §. tutor.

In pro tutelæ iudicio interesse quoq̃ venit sine dubio in id, qđ gessit: in id verò, quod gerere debuit distinguitur, vt si quidē non oīno attigerit tutelam: nō teneatur, nec. n. attingere debuit, q̃ tutor non fuit: quod si quādā gessit hætenus tenebitur si alius gesturus fuit, sed si cognito, quod tutor nō fuit abstinuit administratione, tenetur si necessarios pupilli non curauerit, vt ei tutorem peterent ff. de eo, qui pro tuto. l. prima. §. fin.

Cum interdictæ venditionis vitium ēt p̃cii fraude tutor cumulasse proponat non dubitabit p̃ses quando venditio à minore confirmanda est residuum p̃cium cum interesse vēditæ à tutore possessionis celeriter restitui. P̃cisum verò rei venditæ vt p̃stetur, tutores, qui gessē rūt siue eorum hæredes principali loco cōueniuntur cæteris ob culpæ rationem non seruati detrimenti periculo substitutis, vel si pariter administrasse doceantur etiam aduersus vnum liberum experiundi arbitrium competit, ita vt actiones, quæ aduersus alios sunt ad electū transferantur. C. arbitrium tutel. l. cum interdictæ. vi.

Si curator post decretum sublata pecunia, quæ ad comparationem possessionum fuerat deposita sibi prædium cōparauit, eligere debet adolescens utrū malit in emptione negotium sibi eum gessisse, an quia in suos vsus pecuniæ conuersæ sunt legitimum interesse ab eo accipere. C. arbitrium tutelæ. l. tertia.

Altero ex duobus fratribus sociis bonorum & negociationis defuncto hærede filio tutor patruus venditis omnibus cōis negociationis mercibus, & sibi redemptis negotium suo nomine exercuit non compedium negotii, sed interesse pupillo præstatur. ff. de admini. tuto. l. Titium. xlvii. §. altero.

COMPENDII IVRIS CIVILIS E N V C L E A T I. Liber Septimus.

DE SATISDATIONE TUTORVM VEL CVRATORVM.

Ticulus Primus.

N tamen pupillorum, pupillarumve, & eorum qui, quæve, in curatione sunt, negotia à curatoribus, tutoribusve consumantur, vel diminuantur: curet Prætor ut & tutores & curatores eo nomine satisfident, sed hoc non est perpetuum; nam tutores testamento dati, satisfacere non coguntur: quia fides eorum, & diligentia ab ipso testatore probata est: item ex inquisitione tutores, vel curatores dati satisfacere non onerantur, quia idonei electi sunt. Insti. de satisfd. tut. vel cur. in prin.

Tutores à patris testamento datos iussit Prætor magistratus confirmare, & ab ipsis cautionem accipi: nec voluntas eius, qui tutorem dare non potuit, negligentiam magistratum excusat. denique Prætor non ante decretum interponere potest, quam per inquisitionem idoneis pronuntiantis. unde sequitur, ut si tutelæ tempore soluendo non fuerunt: in id, quod de bonis eorum servari non possit, contra magistratus actio decernatur. ff. de confirm. tut. l. quinta.

Bonorum vëtris nomine curatorem dari oportet. eumque rem saluam fore viri boni arbitrati satisfacere iubetur, si sine inquisitione detur, nam si ex inquisitione cessat satisfactio. ff. de cura. furio. l. bonorum. viii.

Sed & si ad species curator datus sit **REM SALVAM FORE** stipulatio interponitur. ff. rem pupill. saluam fore. l. sed & si. viii.

Cum pupillo **REM SALVAM FORE** satisfactum sit, agi ex ea stipulatione potest: cum & tutelæ potest. ff. rem pup. sal. fore. l. prima. Unde quando tutelæ agi non potest hæc actio stipulatu differenda est. ff. de tute. & rat. detr. l. si cum adhuc. xvi.

Si pupillus absens sit, vel dari non potest, dicemus servum publicum apud Prætoris stipulari debere, aut dare aliquem Prætor debet, cui caveatur non quasi ipso iure pupillo acquirat. (nec. n. pupillo acquirit) sed ut utilis actio ex stipulatu pupillo detur. Caveatur autem pupillo hac stipulatione per satisfactionem. ff. rem pupil. sal. fore. l. secunda, tertia, & quarta, in prin. Nam si præsens sit, & dari possit: etiam si eius ætatis sit, ut non intelligat quid agat tamen propter utilitatem receptum est recte eum stipulari, & agere. ff. eod. l. servum. vi.

Illud sciendum est, hac stipulatione teneri tantum eum, qui tutor est, quam eum, qui pro tutore negotia gessit, vel gerit, & fideiussores eorum. sed. n. qui non gessit, omnino non tenebitur: nam nec actio tutelæ eum, qui non gessit, tenet: sed utili actione ipse, conveniendus est, quia suo periculo cessavit: & tamen ex stipulatu actione, neque neque fideiussores eius tenebunt. compellendus igitur erit ad administrationem pro-

- pterea, ut stipulatione quoque ista possit teneri. d. l. quarta. §. illud sciendū. Hanc stipulationem placet finita demum tutela committi: & fideiussoribus diem exinde incipere cedere. in curatore aliud est. sed & in eo, qui pro tutore negotia gessit, aliud dicendum est. d. l. quarta. §. hanc stipulationem.
- Si** quis curator datus non gesserit curam: consequens erit dicere, stipulationem non committi. sed eadem hæc erunt dicenda, quæ in tutore diximus. illa secus, quod hæc stipulatio statim, atque quid saluum esse definit, committitur, & fideiussoribus dies cedit, & in se reuoluitur. Pertinet autem hæc stipulatio ad oēs curatores, siue puberibus, siue impuberibus propter ætatis infirmitatē, siue prodigis, vel furiosis, vel quibusdā aliis (ut fieri adsolet) dati sint. d. l. quarta. §. si.
- Si** filius, qui in potestate furiosi erit rem saluam fore stipuletur acquirit patri obligationem. ff. rem pupil. sal. l. quarta.
- Cum** pupillus à tutore stipulatur rem saluam fore: non solum, quæ in patrimonio habet, sed etiā quæ in nominibus sunt, ea stipulatione videntur cōtineri. quod .n. in tutelæ iudiciū venit, hoc & ea stipulatione cōtinetur. ff. e. l. cū pupillus. ix.
- Cum REM SALVAM FORE** pupillo cauerur: committitur stipulatio, si quod ex tutela dari fieri oportet, non præstetur. nā & si res ei salua sit, ob id nō est: quia quod ex tutela dari fieri oportet, non soluitur. ff. eod. l. penult.
- Si** plures fideiussores à tutore pupillo dati sunt: non est distinguendum, sed in vnum datur actio: ita ut ei, qui conuenitur, actiones præstentur. Nec quisquā putauerit ab iure discessum, post quam pro ea parte placuit tutores condemnari, qui administrauerunt: & ita damnum in solidum, si res à cæteris non seruentur, aut idonea culpa detegatur, quod suspectum facere supersederint. nam æquitas arbitrii atque officium boni viri videtur eam formam iuris desiderasse. cæterum fideiussores ciuilitè in solidum obligati, cæteris quidem agentibus, ut diuidatur actio, impetrare possunt: pupillo verò agente, qui non ipse contraxit, sed in tutorem incidit, & ignorat omnia, beneficium diuidendæ actionis iniuriam habere visum est: ne ex una tutela eausæ plures, variæq; quæstiones apud diuersos iudices constituerentur. ff. eod. l. fin.
- Si** nondum ætas pupillorum legitima completa est satisfadationem ab his, quos minus idoneos curatores ab aduersario, cū magistratu fungeretur datos dicitur: postulabunt. prohibentur. n. ab administratione, nisi securitati pupillorum satisfadatione prospexerint. C. de tut. vel cura. qui satisfd. non dedit. l. prima.
- Eum** tutorē, qui superest si secundum præsidis præceptum, & iuris formam satis non dat: remoueri à tutela si inopia hoc faciat, sine infamia: si fraude etiam cum nota aditus præses prouinciæ iubebit, & in locum defunctorum alios idoneos substitui præcipiet: præsertim cum patrimonium pupilli noua hæreditate auctum esse proponitur: tutores autem dati, ab hæredibus eorum, qui decesserunt rationem tutelæ deponunt. C. eod. l. secunda.
- In** dubium non venit, tutores, qui testamento dati non sunt, administrandi potestatem, nisi satisfadatione emissā, non habere. Si igitur tutor, qui pro tutelari officio non cauerat, iudicio expertus est: aduersus eum lata sententia iuri pupilli officere nō potuit: nec ea, quæ ab eo gesta sunt, vllam firmitatem obtinent. Frustrā igitur in integrum restitutionis auxilium desideratur, quando ea, quæ ab eo gesta sunt, ipso iure irrita sunt. C. eod. l. tertia.
- Tutor**, qui satisfadationem, cum satisfadare debuit minimè interposuit: nihil omnino ex bonis pupilli alienare potest. Posteaq; aut ad tutelæ administrationē electus est, quæ tempore actarentur, prosequi debuisse, apertè claret. C. eo. l. fin.

Primæ Partis Lib.VII.

Sed si ex testamento vel inquisitione duo pluresve dati fuerint: potest vnus offerre satisfactionem de indemnitate pupilli vel adolescentis: & contutori suo, vel concuratori præferri, vt solus administret, vel vt contutor, aut concurator satis offerens præponatur ei, vt & ipse solus administret. Itaque per se non potest petere satisfactionem à contutore suo vel concuratore, sed offerre debet, vt electionem det concuratori vel contutori suo, vtrum velit satis accipere, an satisfacere. Quod si nemo eorum satis offerat: si quidem adscriptum fuerit à testatore, quis gerat: ille gerere debet. Quod si non fuerit adscriptum: quem maior pars elegerit, ipse gerere debet: vt edicto Prætoris cauetur. Sin autem ipsi tutores dissenserint circa elingendum eum, vel eos, qui gerere debent, Prætor partes suas interponere debet. Idem & in pluribus ex inquisitione datis comprobandum est, idest, vt maior pars eligere possit, per quem administratio fiat. Insti. de satisfdat. tuto. §. sed si ex testamento.

Datiuus vel testamentarius tutor vel curator non petet satis à collega suo, sed offerre ei poterit. Vtrum satis accipere velit an satisfacere. ff. rem pupill. saluam fore. l. datiuus. vii.

Non omnium tutorum par similisq; causa est. Quapropter cùm exemplo testamentarii confirmatum à præside, vel datum ex inquisitione, non onerari satisfactione rem saluam fore pupillorum manifestum sit: pluribus tamen datis ex inquisitione tutoribus, illum, qui satis secundum formam edicti rem pupilli saluam fore, in administratione præferri, iamdudum obtinuit, C. de tutor. vel curat. qui satis non dedit. l. penult.

Si parens vel pater, qui in potestate habet, destinauit testamento, quis tutorum tutelam gerat: illum debere gerere Prætor putauit. meritoque patris statuti voluntati, qui vtrique filio rectè prospexit. tantundem Prætor facit, & de his, quos parens destinauit testamento, aut confirmauit. vt si parens, quem velit tutelam administrare, declarauit: ille solus administret, ceteri igitur tutores non administrabunt: sed erunt hi, quos vulgò honorarios appellamus: nec quisquam putet ad hos periculum, nullum redundare. constat enim hos quoque excussis prius facultatibus eius, qui gessit, conueniri oportere. dati sunt enim quasi obseruatores actus eius & custodes: imputabiturq; eis quandoq; , cur si malè eum conuersari videbant suspectum non fecerint? Alsiduè igitur, & rationem ab eo exigere eos oportet, & sollicitè curare, qualiter conuersetur: & si pecunia sit, quæ deponi possit, curare, vt deponat ad prædiorum comparationem. blandiuntur enim sibi, qui putant honorarios tutores omnino non teneri, tenentur enim secundum ea, quæ supra ostendimus. ff. de adminis. tuto. l. si plures. iii. §. si parens.

Quamuis autem ei potissimum se tutelam commissurum Prætor dicat, cui testator delegauit: attamen nonnunquam ab hoc recedetur. vt puta si pater minus perpenso consilio hoc fecit, forè minor viginti quinque annis, vel eo tempore fecit, quo iste tutor bonæ vitæ vel frugi videbatur, deinde postea idem coepit malè conuersare ignorante testatore: vel si contemplatione facultatū eius res ei cominissa est, quibus postea exutus est. nam & si vnum pater tutorem dederit, nonnunquam ei adiunguntur curatores. Quod in tutoribus statutū est, & in curatoribus erit obseruandum, quos pater testamento destinauit à Prætor confirmandos. d. l. si plures. iii. §. quamuis autem.

Apparet igitur Prætori curæ fuisse, ne tutelæ per plures administretur. quippe & si pater non destinauerit, quis gerere debeat: attamen id agit, vt per vnū administretur.

stretur. sanè enim facilius unus tutor & actiones exercet, & excipit, ne per multos tutela spargatur. d. l. si plures. iii. §. apparet.

Planè si non consentiant tutores prætori, sed uelint omnes gerere: quia fidem non habeant electo, nec patiuntur ut succedanei sint alieni periculi: dicendum est, prætorem permittere eis omnibus gerere. Item si diuidi inter se tutelam uelint tutores, audiendi sunt: ut distribuatur inter eos administratio. d. l. si plures. iii. §. finali.

Testamento datos tutores non esse cogendos satisfdare REM SALVAM FORE certò certius est. Sed nihilominus cum quis offert satisfdationem, ut solus ad ministret, audiendus est ut edicto cauetur. sed recte prætor etiam cæteris detulit hanc conditionem, si & ipsi uelint satisfdare. nam & si ipsi parati sint satisfdare, non debent excludi alterius oblatione: sed impleta uidelicet ab omnibus satisfdatione, omnes gerent: & qui contentus est magis satis accipere, quàm gerere, securus erit. Non omnimodo tamen is, qui satisfdat, præferendus est. quid enim si suspecta persona sit, uel turpis, cui tutela committi nec cum satisfdatione debeat? uel quid, si iam multa flagitia in tutela admisit? nonne magis repelli & reijci à tutela quàm solus administrare debeat? Nec satis non dantes temere repelluntur: quia plerunque bene probati & idonei, atque honesti tutores, etiam si satis non dent, non debent reijci. quinimò nec iubendi sunt satisfdare. Duplex igitur causæ cognitio est. una ex persona eius, qui obrulit satisfdationem, quis & qualis sit. alia uero contutorum, quales sint: num forte eius existimatio nis, uel eius honestatis sint, ut non debeant hanc cõtumeliàm satisfdationis subire. Quod si plures satisfdare parati sint, tunc idoneor præferendus erit: ut & tutorum personæ inter se & fideiussorum comparentur. ff. de testament. tutel. l. testamenti datos. xvii. cum. l. seq.

Si nemo tutorum prouocet ad satisfdationem: sed existat quidam, qui tutor non est, desideretquè, ut aut satisfdent tutores, aut si non dent, parato sibi satisfdare committant tutelam: non est audiendus. neque enim aut extero tutela committenda est, aut testamento dati tutores contra ius satisfdationi subiiciendi sunt. Hoc edictum de satisfdatione ad tutores testamentarios pertinet. sed si ex inquisitione dati sint tutores, ad eos edictum pertinere non dubitatur. Itaque & illi clausulæ sunt subiecti, & si cui maior pars tutorum decernat. is enim geret, què maior pars elegerit. ff. cod. l. si nemo tutorum. xix. in princ. & §. hoc edictum.

Legitimos tutores nemo dat. sed lex duodecim tabularum fecit tutores, sed hos cogi satisfdare certum est. ff. de legit. tutor. l. legitimos. v. in prin.

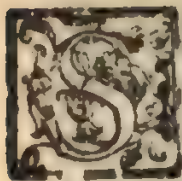
In legitimis & in iis, qui à magistratibus dantur & uni potest decerni tutela, possunt enim aliqui uel absentes uel furiosi esse. Ac possunt etiam seinuicem prouocare, si omnes satis non dederint, uel potuerint, & noluerint, uel si finita sit satisfdatio, (nonnunquam enim satisfdatio ab eis non petitur) aut satis desinat esse cautum: aut magistratus municipales ab iis, quos dederunt, aut non potuerint, aut noluerint satis exigere. d. l. legitimos. v. §. in legitimis.

Curator ab auia nepotibus testamento datus, & cui fideicommissum relictum est quasi curator satisfdare non debet: sed cum fideicommissum peti ab eo possit si deicommissi nomine satisfdare debet. ff. de confirm. tut. l. finali. §. finali.

Primæ Partis Lib. VII.

DE MAGISTRATIBVS CONVENIENDIS.

Titulus II.

Ciendum autem est non solum tutores uel curatores pupillis, uel adultis, cæterisque personis ex administratione rerum teneri: sed etiam in eos, qui satisfactionem accipiunt; subsidiariam actionem esse, qua ultimum eis præsidium possit afferre. Subsidiaria autem actio in eos datur, qui aut omnino à tutoribus, uel curatoribus satisfdari non curauerunt: aut non idoneè passi sunt cauere. Quæquidem, tam ex prudentum responsis, quàm ex constitutionibus Imperialibus, etiam in hæredes eorum extenditur. Quibus constitutionibus, & illud exprimitur: ut nisi caueant tutores & curatores, pignoribus captis coerceantur. Insti. de satisfdat. tutor. §. sciendum.

In ordinem subsidiaria actio non dabitur sed in magistratus, nec fideiussores eorum. Hi enim rem publicam saluam fore promittunt, non pupilli. Proinde nec nominatores magistratuum ex hac causa tenebuntur, sed soli magistratus. sed si ordo receperit in se periculum: dici debet: teneri eos, qui præsentés fuerunt. parui enim refert, nominauerint, uel fideiussierint, an in se periculum receperint. utilis ergo in eos actio competit. Sed si à magistratibus municipalibus tutor datus sit: non uidetur per ordinem electus. ff. de magistrat. conuenien. l. prima, in principio.

Si præses prouinciæ renunciare magistratus tantum de facultatibus tutorum noluit, ut ipse daret rescriptum est à Diuo Marco eos, qui præsidii renuntiauerint non perinde teneri atque si ipsi dedissent. Sed si decipissent, gratia forte aut pecunia, falsa renuntiantes tenentur. Planè si præses prouinciæ satis eos exigere iussit: non dubitabimus teneri eos etiam si præses dederit. d. l. prima. §. si præses prouinciæ.

Si præses prouinciæ nominibus ab alio acceptis ad magistratus municipales remiserit, ut se de nominibus instruant, & proinde instructus dederit tutores: quamuis interfit utrum ipsi magistratus, nomina electa dederint præsidii an ea, quæ ab alio præses accepit inquisierint tamen utroque casu sic tenentur quasi dolo uel lata culpa uersati sint. d. l. prima. §. si præses prouinciæ nominibus.

Si curatores fuerint minus idonei dati: dicendum est, teneri magistratus oportere, si ex suggestu eorum, uel nominibus ab eis acceptis, præses dederit. sed si ad eos remiserit, ut ipsi darent, uel ut post dationem exigerent satisfactionem: periculum ad eos pertinebit. d. l. prima. §. si curatores.

Magistratibus imputatur, etiam si omnino tutor uel curator datus non sit. sed ita demum tenentur, si moniti non dederint. Ideo damnum, quod impuberes uel adolèscèntes medio Tempore passi sunt, ad eos magistratus pertinere non ambigitur, qui munere mandato non paruerunt. d. l. prima. §. magistratibus.

Sciendum autem est si magistratus municipales data opera tutelam distulerint in successores suos: uel satisfactionem data opera traxerint, quo ad successores accipiant nihil eis prodesse. d. l. prima. §. sciendum.

Diuis Hadrianus rescripsit, etiam in eum, qui electus esset ad æstimandas tutorum satisfdationes, actionem dandã. d. l. prima de magist. conueniend. §. diuis.

Vnde si in æstimanda substantia scribe uitium, qui tanquam non amplius ducendis libris auri patrimonium ualeret fideiussionem acceperat intercessisset. In casu isto non curatoris erit ratio reprehendenda, si qua læsio rebus minoris illata fuisse

ta fuisse aduersus legum ordinem comprobetur: sed super negligentia uel dolo scribe qui uerum substantiae taxationem passus est occultari, legibus erit agendum. C. de magistrat. conuen. l. finali.

Si inter magistratus hoc conuenisset, ut alterius tantum periculo tutores darentur conuentiones hae pupillo non praedudicant. conuentione enim duum uiorum mutari non potest. prius enim conueniendus est, qui hoc suscepit: deinde exculsis eius facultatibus tunc ueniendum est collegam: quemadmodum si solus dedisset duceremus prius eum deinde collegam aggrediendum. ff. eo. l. prima. §. si inter.

Si autem collegae minus idoneum tutorem dederint cautionemque idoneam non exegerint, nec alias seruari pupillo indemnitas potest, & utrique soluendo sunt: pro uirili portione in magistratus actio datur. C. de magistr. conuen. l. tertia.

Non tantum pupilli sed & successores eorum subsidiaria agere possunt. ff. de magistratib. conuen. l. prima. §. non tantum.

Si magistratus ab initio tutorem idoneum dedit, & satis non exigit: non sufficit. quod si satis exegit, & idoneum exegit: quamuis postea facultatibus lapsi sunt tutores uel fideiussores: nihil est quod ei, qui dedit, imputeretur. Non enim debent, magistratus futuros casus, & fortunam pupillo praestare. Sed & si satis non exegit, idoneus tamen tutor eo tempore fuit, quo tutelae agi potest: sufficit. probatio autem non pupillo incumbit, ut doceat fideiussores soluendo non fuisse, cum acciperentur: sed magistratibus, ut doceant eos soluendo fuisse. d. l. prima. de magistrat. conuen. §. si magistratus.

Si filius familias fuerit magistratus, & cauere pupillo non curauerit, aut non idonee cautum sit culpa eius: in patrem actio de peculio danda est, siue uoluntate eius filius decurio factus sit, siue non. nam & si uoluntate patris magistratum administrauerit: attamen non oportet patrem ultra, quam de peculio conueniri: quasi rem publicam saluam fore promittat, qui dat uoluntatem, ut filius decurio decreatur. d. l. prima. §. finali.

Proponebatur, duos tutores a magistratibus municipalibus datos, cautione non exacta: eorumque alterum inopem decessisse, alterum in solidum conuentum satis pupillo fecisse, & iste tutor querebat an aduersus magistratus municipales haberet aliquam actionem. Sed responsum est. cum a tutore satis pupillo factum sit, neque pupillum ad magistratus redire posse, neque tutorem: cum nunquam tutor aduersus magistratus habeat actionem. Senatus enim consultum pupillo subuenit: praesertim cum sit, quod tutori imputetur: scilicet, quod satis a contutore non exegit, uel suspectum non fecit, si sciuit (uti proponitur) magistratibus eum non cauisse. Quod si tutor ab hac parte culpa uacet: tamen erit iniquum, aduersus magistratus actionem ei dari. ff. de magistrat. conuen. l. secunda, & tertia.

Usque adeo ad contutores non uenitur, si soluendo tutores non sint, ut prius ad magistratus, qui eos dederunt uel ad fideiussores ueniat. Quod enim dicitur quoadiu unus ex tutoribus idoneus sit non posse ad magistratus, qui dederunt perueniri: sic erit accipiendum, si non contutor ob hoc conueniatur, quod suspectum facere uel satis exigere noluit. ff. de tutel. & rationib. dista. l. prima. §. usque adeo.

Cum in testamento duo tutores dati essent pupillo, & alter ex his, uita defunctus fuisset, in locum eius, petente matre ex praesidis precepto a magistratibus tutor datus est, a quo magistratus satis exegerunt, rem saluam fore. postea tutor testamentum

Primæ Partis Lib. VII.

testamento datus suspectum datum à magistratibus fecit. Paulus respondit, tuto rem testamento datum, pro ea parte conveniri oportere, pro qua administravit: pro contutoris autem portione, prius eos conveniri debere, qui pro eo se obligaverunt, vel magistratus, qui eum dederunt, tunc si solidum pupillus contemnerit, de officio contutoris querendum est, an suspectum facere debuerit, præsertim cum suspectum quoque eum postulasse dicatur. Alias quidem cum magistratus plures tutores dant, non prius ad eos reverti pupillus potest, quam omnes tutores excussi fuerint. In proposito cum unus à magistratibus datus proponeretur, non est visum, prius collegam conveniendum, qui & suspectum fecit, & testamento datus est, perindeque habendos singulos, ac si in testamento, in partes dimidias tutores dati essent. ff. de administrat. tutor. l. Lucius Titius. xvi. aliàs. xlvii. §. cum testamento.

Duo tutores partiti sunt inter se administrationem tutelæ. alter sine hærede decessit. Quæsitum est, utrum in magistratum, qui non curasset, ut caueretur: an in alterum tutorem actio pupillo dari deberet? Responsum est æquius esse, in alterum tutorem dari, quam in magistratum. debuisse enim eum, cum sciret pupillo cautum non esse, universa negocia curare: & in ea parte, quam alteri tutori commisisset, similem esse ei, qui ad administrationem quorundam negotiorum pupilli non accessisset. nam & si aliquam partem negotiorum pupilli administraverit: tenetur etiam ob rem, quam non gessit. cum gerere deberet. ff. de magistrat. convenien. l. duo tutores. quinta.

Non similiter tenentur hæredes magistratuum, ut ipsi tenentur. Sed nec hæres tutoris negligentiæ nomine tenetur. Nam magistratus quidem in omne periculum succedit: hæres ipsius, dolo proximæ culpæ succedaneus est. ff. eod. l. non similiter. quarta.

Quod ad hæredem magistratus pertinet: extat Diui Pii rescriptum. causa cognita debere dari actionem. Nam si magistratus tanta fuit negligentia, ut omnem cautionem omitteret: æquum est, haberi eum loco fideiussoris, ut & hæres eius teneatur. Si uero cauit, & tunc idonei fuerunt, postea uero deliquerunt: sicut ipse magistratus probe recusaret hanc actionem, ita & hæres multo iustius. novissime non aliàs ait in hæredem actionem dandam, quam si euidenter magistratus cum minus idoneis fideiussoribus contrahunt. ff. eod. l. quod ad hæredem. vi.

In hæredes magistratus cuius non lata culpa idoneè cautum pupillo non est, non solet dari actio. C. eod. l. secunda.

In magistratibus, qui tutorem dederunt. Si dolo fecerunt, ut minus pupillo caueretur: in quem vult pupillus, ei actio in solidum danda est. sed si neque culpa dū axat eorum, neque dolo malo id factum est: æquius est pro portione in quæque eorum actionem dari: dum pupillo res salva sit. ff. eo. l. in magistratibus. vi.

Magistratus à curatoribus adulti cautionem exegerunt **REM SALVAM FORE**, quia ex his alter sine hærede decessit indemnitate in solidum collega eius præstare debet. ff. de magistrat. conven. l. penult.

In magistratus actione data cum interesse fors exigitur quoniam eadem in magistratus datur, quæ competit in tutores. ff. eod. l. finali.

Exigere cautionem Magistratus sic oportet, ut pupillus ipse si dari potest, & in præsentia eorum est stipuletur à tutoribus item fideiussoribus eorum **REM SALVAM FORE**. At si nemo est, qui stipuletur servus publicus stipulari debet **REM SALVAM FORE PUPILLO**, aut certe ipse Magistratus. Plane ubi servus publicus vel ipse Magistratus stipulatur utilis actio pupillo datur. ff. eod.

tur. ff. eod. l. prima. §. exigere.

Si magistratus à tutoribus seu curatoribus, quos dederint seu nominauerint, stipulati sunt, se eo nomine indemnes futuros, in eamque rem fideiussores acceperunt: actio, quæ aduersus tutores seu curatores ab adulto instituta est alienam obligationem non resoluit. sed aduersus magistratus actio utilis ita demum competit, si uniuersis bonis excusis reuocatisque, quæ tutorem uel curatorem in fraudem alienasse constiterit, indemnitati minorum in solidum satisfieri non potuit. tunc mandatis à magistratibus actionibus aduersus fideiussores, quos acceperunt consistere possunt: licet utilem actionem sine celsione habeant. C. de magistrat. conuenien. l. prima.

Aduersus nominatorem tutoris uel curatoris minus idonei non ante perueniri potest, quam si bonis nominati, itemque fideiussores eius, nec non collegarum ad quorum periculum consortium administrationis spectat, excusis, non sit indemnitati pupilli uel adulti satisfactum. C. eod. l. quarta.

In magistratus municipales tutorum nominatores, si administrationis finito tempore non fuerint soluendo, nec ex cautione fideiussoris solidum exigi possit pupillus quondam in subsidium indemnitis actio utilis competit. C. eo. l. quinta.

Præuilegium in bonis magistratus pupillus non habet, sed cum cæteris creditoribus partem habiturus est. ff. eod. l. prima. §. Præuilegium.

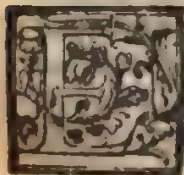
Si datis tutoribus cessauerit magistratus in exigenda satisfactione, & in diem finitæ tutelæ idonei permanserint tutores, licet satis non esset exactum curatorum periculum est, si minus tutorum & magistratum. ff. de adminis. tut. l. Aemilius. l. iii.

Si pupillus alterum ex tutoribus post pubertatem (auctoritate curatoris) liberasset: improbe alterum illius nomine conabitur interpellare. Idemque dicemus in duobus magistratibus collegis. quorum alterum respublica conuenit: nam si uterque idoneus est, electio locum non habet: is autem, qui tempore liberatus est, non ei similis est, qui nihil habet, sed ei, qui satisfecit, habet enim, quod obiciat petitori. ff. eod. l. si pupillus. xlv.

Neque tamen Præfectus urbi, neque Prætor, neque Præses prouinciæ, nec quisquam alius, cui tutores dandi ius est hac actione tenebitur: sed ii tantummodo, qui satisfactionem exigere solent. Instit. de satisfact. tut. §. finali. & ff. de magistrat. conuen. l. prima. §. neque Prætor.

DE EXCUSATIONIBVS TUTORVM ET CURATORVM.

Titulus III.

Excusantur tutores & curatores uariis ex causis. Plerumque autem propter liberos, siue in potestate, siue emancipati: si enim tres liberos superstites Romæ quis habeat, uel in Italia quatuor, uel in Prouinciis quinque à tutela uel cura potest excusari: exemplo cæterorum munerum. Nam & tutelam & curam placuit publicum munus esse. Instit. de excusat. tut. & curat. in principio. & ff. de excusat. tut. l. secunda.

§. remittit, in princ. & C. qui numero liber. se excus. l. prima.

Sed adoptiui liberi non prosunt: in adoptionem autem dati naturali patri prosunt.

Instit. eod. §. sed adoptiui. & d. l. secunda. d. §. remittit.

Item nepotes ex filio prosunt: ut in locum patris sui succedant: ex filia, non prosunt. Instit. eod. §. item nepotes.

Non solum filii remissionem tutelæ tribuunt, & filia: sed etiam nepotes ex filiis masculis

Numerus liberorum debet tribuere excusationem. Sed quia nunc certus numerus dignosci non potest: ideo relinquuntur destituta hic posita, ut quæque ciuitas liberorum numero utatur secundum consuetudinem usitatam.

Primæ Partis Lib. VII.

masculis nati masculi & foemina. auxiliantur autem tunc, cum patre eorum in dō tuo illius locum suppleant auo. Quotcunque autem auo nepotes fuerint ex uno filio pro uno filio numerantur. ff. de excusat. tut. l. secunda. §. non solum. Et. C. qui numero liberorum. l. finali.

Numerum autem determinatum unicuique esse oportet, tunc cum creatur. nam si post creationem generentur non auxiliantur. ff. eod. l. secunda. §. numerum. Item, qui in uentre est, etsi in multis partibus iuris comparatur iam natis tamē, neque in præsenti quæstione, neque in reliquis ciuilibus muneribus prodest patri. d. l. secunda. §. qui autem in uentre.

Filii autem superstitēs tantum à tutelæ uel curæ munere excusationem profunt. defuncti autem non profunt. sed si in bello amissi sunt: constat eos prodesse, qui in acie amittuntur. ii enim, qui pro republica ceciderunt in perpetuum per gloriam uiuere intelliguntur. Instit. de excusat. tut. §. filii autem. & ff. eod. l. in bello. xviii. aliàs. xxi.

Lucius Titius ex tribus filiis incolumibus unum habet emancipatum eius ætatis, ut curatores accipere debeat: si idem pater petente eidem filio emancipato curator à prætore detur iure publico quidem uacationem trium filiorum nomine postulare potest, sed contra naturales stimulos facit, si tali excusatione utendum sibi putauerit. ff. eod. l. amicissimos. xxxvi. aliàs. xxxix. §. Lucius Titius.

Si à prætore detur curator mentecapto, aut muto, siue uentri excusatur iure liberorum. ff. eod. l. Titius. xlv. aliàs. xlviii. §. si à prætore.

Is, qui res fisci administrat, à tutela, uel cura quamdiu administrat potest excusari. Instit. de excusat. tut. §. item diuus.

Exactores tributorum tanto tempore, quanto rationem tributariam tractauerint non solum ab oneribus, sed etiam à tutelis uacationem habent. C. de excusat. tutor. l. exactores. x.

Sed qui uectigalia conducit à ciuitatibus non excusatur à cura. ff. eo. l. spadonem xv. aliàs. xvii. qui Vectigalia.

Qui reipublicæ causa absunt à tutela uel cura excusantur: sed si fuerint tutores uel curatores dati, deinde reipublicæ causa abesse ceperint à tutela, uel cura excusantur, quatenus reipublicæ causa absunt, & interea curator loco eorum datur, qui si reuersi fuerint, recipiūt onus tutelæ. Nec anni habent uacationem. Nam hoc spatium habent ad nouas tutelas uocari. Instit. de excusat. tut. §. item qui reipublicæ.

Tempus uacationis, quod datur eis, qui reipublicæ causa absuerunt nō ex eo die numerandum est, quo quis abesse desiit, sed cum laxamento quodam itineris. neque enim minus abesse reipublicæ causa intelligendus est, qui ad id negocium, uel ab eo reuertitur. si quis tamen plus iusto tempore, aut in itinere, aut in alio loco commoratus consumpsit: ita ea interpretanda erunt, ut ex eo Tempore uacationis dies incipiat ei cedere, quo iter ex commodo peragere potuisset. ff. de uacar. & excusat. munerum. l. reipus. iiii.

Qui libera legatione abest non uidetur reipublicæ causa abesse, hic enim non publici causa commodi, sed sui abest. ff. de legatio. l. qui libera. xiiii.

Eorum, qui reipublicæ causa absunt, comites, qui sunt intra statutum numerum, de tutela, quæ absentibus, uel prosectoris delata est excusantur. nam susceptam non deponunt. ff. de excusat. tut. l. administrantes. xli. aliàs. xliiii. §. eorum.

Qui potestatem aliquam habent se excusare possunt, sed susceptam tutelam deferre non possunt. Instit. de excusat. tut. §. & qui potestatem.

Remit-

Remittuntur à tutela magistratus ciuitatum. ff. eod. l. Athletæ. vi. aliàs. viii. S. remittuntur.

Administrantes res principum ex indulgentia eorum, licet citra codicillos à tutela, itemque à cura et tempore administrationis delata excusantur. Idemque custoditur in iis, qui præfecturam annonæ uel uigilum gerunt. ff. eod. l. administrantes. xli. aliàs. xliiii. in princ. Sed is, qui ædilitate fungitur potest tutor dari. Nam ædilitas inter eos magistratus habetur, qui priuatis muneribus excusati non sunt. ff. eod. l. non tantum. xvii. aliàs. xx. S. is qui.

Sanè notum est, quod gerentibus honorem uacationem tutelarum concedi placuit. uacare aut eos, qui tunc primum uocentur ad suscipiendum officium tutelæ dicimus. cæterum eos, qui iam se miscuerunt administrationi, nec tempore quidem magistratus uacare certum est. ff. de excus. tut. l. non tñ. xvii. S. sanè notum est.

Item propter magistratum, quem in municipio quis erat administraturus tutelæ excusationem non habet. ff. eod. l. propter. xxiii. aliàs. xxvi.

Coloni, id est conductores prædiorum ad fiscum pertinentium hoc nomine excusationem à muneribus ciuilibus non habent, ideoque iniunctæ tutelæ munere fungi debent. C. de excusat. tut. l. coloni. viii.

Domini nauium non uidentur haberi inter priuilegiatos, ut tutelis uacent. ff. de excusat. tutor. l. non tantum. xvii. aliàs. xx. S. domini.

Excusationem nauiculariis tutelæ, siue curæ hætenus ipsis tribuitur, ut in huiusmodi officiis minoribus sui tantum corporis obligentur. C. de excusat. tut. l. pen.

Item propter litem, quam cum pupillo uel adulto tutor, uel curator habet, excusari non potest, nisi forte de omnibus bonis, uel hereditatem controuersia sit. Inst. eod. S. item propter. & ff. eod. l. propter litem. xxi. aliàs. xxiii.

Amplius autem absoluitur à tutela cum quæstionem quis pupillo de statu mouet si uideatur hoc non calumnia facere, sed bona fide. ff. eod. l. Athletæ. vi. aliàs. viii. S. dat remissionem. uers. amplius.

Si pupillum patruus contendat exheredatum esse, & se heredem scriptum, equum est. Alium tutorem pupillo dari recepta patru excusatione: uel si nolit excusationem petere, remoto eo à tutela, ita litem de hereditate expedire. ff. de excusat. tut. l. si pupillum. xx. aliàs. xxiii.

Si tutor iis datus est cum quibus disceptationem hereditatis sibi esse proponit, & tempora antiquitus excusationibus præstituta etiam opitulantur: adire præsidem Prouinciæ potest formæ super ea statutorum principalium obtemperari pro sua grauitate iussurum. C. eod. l. si (ut allegas) xvi.

Inusitatam rem proponit, desiderans de tutela filii dimitti, eo quia contrario iudicio posse matrem eius conuenire contendit. C. eod. l. inusitatam. xix.

Quod res cum uterinis fratribus sibi communes esse quis profiteatur ad excusationem tutelæ non est idoneum: cum harum diuisio curatore dato fieri possit. C. eod. l. quod. xxi.

Sed qui priuilegio subnixus est fratris curationem suscipere non cogitur. ff. eod. l. iuris peritos. xxx. aliàs xxxiii. S. qui priuilegio.

Item tria onera tutelæ non affectatæ, uel curæ, præstant uacationem, quandiu administrantur: ut tamen plurium pupillorum tutela, uel cura eorundem bonorum, ueluti fratrum, pro una computentur. Inst. de excus. tut. S. itè tria onera.

Amplius autem & qui habet tres tutelæ, aut tres curas, aut committas tres curas & tutelæ, & adhuc manentes, hoc est nondum excedentibus ætatem minoribus: hi excusantur ad quartam tutelam uel curam vocati. Sed & si curator quis fuerit non

Primæ Partis Lib. VII.

Impuberis, sed furiosi: in numerum curatorum & hæc cōputabitur cura: quod sic se habere docet constitutio Seueri & Antonini. Dicit autem hæc optimus Vlpianus de tribus tutelis. ff. de excusat. tut. l. secunda. §. finali.

Tria onera tutelarum dant excusationem. Tria autem onera sic accipienda sunt, ut non numerus pupillorum plures tutelas faciat, sed patrimoniorū separatio, & ideo qui tribus fratribus tutor datus est, qui indiuisum patrimonium habet: uel quibusdam tutor, quibusdam curator: unam tutelam suscepisse creditur. ff. eod. l. tertia.

Diximus tres habentem tutelas, ad quartam non uocari. Quæsitum est igitur, si quis duas habens tutelas, deinde ad tutelam tertiam uocatus appellauerit, & adhuc pendente iudicio appellationis ad quartam tutelam promoueatur: utrū à quarta se excusans mentionem faciet & tertiæ, an omnino dimittet illam. Et à Diuo Seuero & Antonino constitutum inuenitur, non oportere ad quartam promoueri à tertia appellanti: sed pendente tertiæ creationis excusatione, illius finem expectare. cuius finis, finem quartæ excusationibus faciet. Recta sane ratio: nam si quis eam, quæ quarta est, quasi tertiam susceperit, & iniusta appellatio de tertia appareat quatuor oneribus contra leges onerabitur. ff. eod. l. quarta, in princ.

Si pater in tribus fuerit muneribus, aut tutelarum, aut curatoriarum, filius eius non uexabitur. & ita constitutum est à Diuo Seuero & Antonino. Hoc autem & e contrario est, quod oportet filii tutelas remissionem patri dare, & rursus utrique communes, id est, unam filii & duas patris: aut e cōuerso. Tunc autem hæc ita se habent, cum onus uni domui, non separatis contigit. d. l. quarta. §. si.

Tria onera in domo una esse sufficit. Proinde si pater alicuius, uel filius, uel frater, qui est in eiusdem potestate tria onera sustineat, quæ ad periculum patris sui spectent: quia uoluntate eius administrant, omnibus excusatio à tutela competit. Sed si non uoluntate patris administrant, non prodesse, sæpe rescriptum est. ff. eod. l. quinta.

Si duas habenti tutelas, aliæ duæ simul superinductæ fuerint: quæ est ordine tertia, auxiliabitur ei ad remissionem quartæ: & si Imperator fuerit, qui quartam iniunxerit, aut tertiam: & antequam cognoscat, imperatoris mandata, promotus erit ad aliam. Si autem ordo non apparuerit, sed in una die duæ creationes proponuntur in diuersis chartis: non qui creatus est, sed qui creauit, eliget, quam oporteat eum suscipere. ff. eod. l. si duas. vi. in principio.

Cum oriundus ex prouincia, Romæ domicilium haberet: eiusdem curator decreto præsidis ac prætoris constitutus rerum administrationem utrobique suscipit. placuit eum duas curationes administrare nō uideri: quod uidelicet unius duo patrimonia non uiderentur. ff. de excusat. tut. l. iuris peritos. xxx. aliàs. xxxiii. §. cum oriundus.

Si is, qui tres tutelas administrabat, duobus pupillis diuersis decretis datus est: & prius quàm causas excusationis allegaret, unus ex pupillis, quorum iam tutelam administrat, decessit: ubi desit ei competere excusatio, statim tenuit eum prius decretum: quasi in loco tertiæ tutelæ quarta subroganda; nam ipso iure tutor est, & antequam excusetur, poterit ergo à tutela eius, qui nunc quarto loco inuenitur excusari. sed cum non sit excusatus, necessario subeundum est onus illius quoque tutelæ. Et si dixerit aliquis hoc non exigi an administraretur tutela non nocet: hoc enim eo pertinet, ne sit finita administratio. Cæterum si periculum sustineat cessationis hæc quoque tutela ei imputabitur. ¶ Idem euenire potest

potest si duobus testamentis cum haberet tres tutelas tutor datus est. ubi non apertarum tabularum tempus inspicere debet, si queratur, quæ prior delata sit tutela: sed aditæ hereditatis uel conditionis existentis. Illa quoque erit differentia tutelarum, quæ dicta sunt si tertia & quarta sit delata, licet in quarta prius detentus sit: quod huius (id est quartæ) ex quo iussus est administrare: illius ex quo datus est, periculum sustinet. ff. eod. l. si is qui, xxxi. aliàs. xxxiii.

Is, qui pupillum bonis paternis abstinerat detinebitur in quarta tutela quasi deposita illa. d. l. si is qui. §. eum qui.

Cæterum prætor recte facturus est, si etiam unam tutelam sufficere crediderit si tam diffusa & negotiosa sit, ut pro pluribus cedat. Neque igitur fratres & sorores plurium loco habendi sunt: sed neque fratres, si idem patrimonium habent, & ratio administrationis pariter redigenda est. & ex diuerso fratrum diuiso patrimonio duæ tutelæ sunt. Non enim (ut dictum est) numerus pupillorum, sed difficultas rationum conficiendarum, & reddendarum consideranda est. ff. eod. & d. l. si is qui. §. cæterum.

Sed non tantum magnitudo patrimonii intuentia est susceptarum trium tutelarum, eiusque, quæ suscipienda est: sed etiam ætas pupillorum consideranda est. nam si priorum pupillorum ætas prope pubertatem sit, ita ut tantummodo semestri tempus reliquum fuerit: aut eorum, quorum, suscipere tutelam cogitur: non dabitur excusatio. ff. eod. l. non tantum. xvii. aliàs. xx. in principio.

Si quis inter tres tutelas emancipati filii sui tutelam administraret hæc inter onera numerabitur. ff. eod. l. spadonem. xv. aliàs. l. si quis. xviii. in principio.

Qui tres tutelas uel curas eodem tempore non defunctorie susceptas administrat: onere quartæ tutelæ seu curationis pupillorum seu adolescentium non grauabitur. finito autem officio pubertate pupillorum uel ætate adolescentium aliæ substitui possunt licet nondum ratio tutelæ siue curæ administratæ redita sit. C. qui numero tutel. se excus. l. unica in princ.

Testator dixit TITIVS FILIIS MEIS, QVO AD REIPUBLICAE CAUSA ABIERIT, TVTOR ESTO. gessit tutelam ex testamento delatam. deinde reipublicæ causa abesse coepit, & desit. an quasi nona tutela nunc delata excusari debeat, etiam ob absentiam reipublicæ causa: an quia præcessit testamentum absentiam ob publicam causam, & est ab eo iam administrata tutela, non oporteat eum excusari, & si liberos interea suscepit, aut aliam excusationem parauerit? & magis est, ut hæc una tutela sit. ideo nec excusationem ei competere, nec agi tutelæ ob prius tempus posse. sed si ita scriptum in Testamento fuit, TITIVS TVTOR ESTO. CVM REIPUBLICAE CAUSA ABIERIT, TVTOR NE ESTO. CVM REDIERIT, TVTOR ESTO. quid de excusatione, aut ob absentiam reipublicæ causa, aut aliam, quæ post obuenerit, dici oporteat, uideamus. Procedit autem & alia quaestio. testamento tutores ex die uel sub conditione dati, an se excusare antè diem conditionem uel necesse habeant? & in primis, an iam dies quinquaginta eis cedant. intra quos necesse est causas excusationis exercere? sed uerum est, non autem esse tutorem, quam dies uenerit. nam nec antequam adita sit hereditas. quia igitur ex eodem testamento iam gesta fuit tutela: & qui excusatus esset aliàs, abfuturus reipublicæ causa, reuersus continuo cohereret tutelæ antè susceptis, etiam intra annum. sed hic ex ipso testamento desierat esse tutor. & ideo ex secunda tutela excusare se potest. ff. de excusat. tut. l. penul. in princ.

Primæ Partis Lib. VII.

Quandoque autem & qui tres habet tutelas non habet ius, remissionis, puta si affectauerit suscipere. Iam autem & tutor, qui modici patrimonii factus est, affectasse uidetur. ff. eod. l. spadonem. xv. §. finali.

Si ciuitatis princeps idest magistratus incidente ei creatione, obnoxius fuerit periculo tutelæ: hanc non connumerabit aliis tutelis, quemadmodum nec fideiussores tutelæ: sed neque qui ob honorem tutores conscripti sunt. ff. de excusat. tutorum. l. spadonem. xv. aliàs. xvii. §. si ciuitatis.

Sed & propter paupertatem excusationem tribui tam diui fratres quam per se Diuus Marcus rescripsit, si quis imparem se oneri iniuncto possit docere. Instit. de excusat. tut. §. sed & propter. & ff. eod. l. paupertas. vii. aliàs. ix. & l. post scriptā. xl. aliàs. xliii. in fine.

E conuerso inopia pupilli non dat excusationē. Nam quod omnium bonorum patrem pupilli usum fructum reliquisse quondam uxori suæ proponitur: ad excusandos tutores à tutelâ non est idoneum. C. de excusat. tut. l. tutores. xviii. §. nam quod.

Item propter aduersam ualeitudinem propter quam ne suis quidem negociis interesse potest excusatio locum habet. Instit. de excusat. tut. §. iam propter. & ff. eod. l. non solum. x. aliàs. xii. §. finali. Et non tantum ne incipiant, sed & accepta excusari debent. ff. eod. l. & non tantum. xi. aliàs. xiii.

Solet excusari quis uel ad tempus uel in perpetuum pro ut ualeitudo est qua afficitur. ff. eod. idem Vulpianus. xii. aliàs. xiiii. in principio.

Furor autem non in totum excusat, sed efficit, ut curator interim detur. d. l. idem. §. furor.

Luminibus captus, aut surdis, aut mutus, aut furiosus, aut perpetua ualeitudine tentus, tutelæ seu curationis excusationem habet. C. qui morbo se excusat. l. unica.

Frater non ideo a tutela uel cura excusari debet, quod oculum amisit. C. de excusat. tut. l. frater. ix.

Post susceptam tutelam cæcus aut mutus, aut surdus, aut ualeitudinarius deponere tutelam potest. ff. eod. l. post susceptam. xl. aliàs. xlii. in princ.

Similiter eos, qui literas nesciunt excusantur: quamuis & imperiti literarum possint ad administrationem negociorum sufficere. Instit. eod. similiter.

Mediocritas & rusticitas interdum excusationem prebent. Eius autem, qui se negat literas scire excusatio accipi non debet, si modo expers non sit negotiorum. ff. de excusat. tut. l. athletæ. vi. aliàs. viii. §. finali.

Item si propter inimicitias, aliquem Testamento tutorem pater dederit, hoc ipsum ei præstat excusationem. Sicut per contrarium non excusantur, qui se tutelam administraturos patri pupilorum promiserunt, & si aliter habet ius excusationis. Instit. eod. §. item si propter. & ff. eod. l. spadonem is. aliàs. xvii. §. qui patri.

Nam & uoluntariæ tutelæ munera priuilegiis nihil derogant. C. de excusat. tut. l. uoluntariæ. xii.

Seueriter præses prouincia exequetur, si animaduenerit auunculum propterea nominatum tutorem, ut meru huiusmodi curationis à magistratibus iniuriam redimat: quia si aliqua ei excusatio competit, & non alia causâ nominatus est, quàm ut litigeretur: quod in ea re assumptum fuerit: is, qui eum nominauit, ei reddere cogetur. C. de excusat. tut. l. seueriter. xiiii.

Non est autem admittenda excusatio eius, qui hoc solo utitur, quod ignotus patri pu-

tri pupillorum sit. Instit. de excusat. tut. §. non esse autem & ff. cod. l. spadonem xv. seu xvii. §. qui solutus. uerus. qui dixerit.

Inimicitia, quas quis cum patre pupillorum uel adultorum exercuit, si capitales fuerunt: nec reconciliatio interuenit: à tutela, uel cura solent excusare. Instit. de excusat. tut. §. inimicitia.

Dat remissionem tutelæ & capitalis inimicitia à creato facta aduersus patrem pupillorum: nisi secundum testamentum apparuerit datus tutor, nisi postquam scriptum est testamentum, capitale certamen eis inuicem constitit: uel nisi antiquior quidem est testamento inimicitia: propter hoc autem uideatur esse datus tutor, ut supponantur debito & negociis. ff. cod. l. Athletæ. vi. seu viii. §. dat remissionem.

Item maior septuaginta annis tutela & cura se potest excusare. Minores autem xxv. annis, olim quidem excusabantur, nunc prohibentur ad tutelam, uel curam aspirare: adeo ut nec excusatione opus sit: nec etiam pupillus ad legitimam tutelam uocatur, nec adultus: cum sit inciuile eos, qui alieno auxilio in rebus suis administrandis egere noscuntur, & ab aliis reguntur, aliorum tutelam uel curam subire. Instit. de excusat. tut. §. item maior.

Excusantur à tutela & cura qui septuaginta annos compleuerunt. Excessiue autem oportet septuaginta annos tempore illo, quo creantur, aut quo hereditatem adiit quis, aut quo conditio, quæ testamento inscripta est, completa est: nō intra tempora excusationis. Actas autem probatur: aut natiuitatis scriptura. aut aliis demonstrationibus legitimis. ff. cod. l. secunda in principio.

Idem in militie obseruandum est. ut nec uolens ad tutelæ onus admittatur. Instit. de excusat. tut. §. idem in milite.

Sed & milites, qui honeste compleuerunt militiæ tempus, remissionem habet tutelarum aduersus omnes priuatos. Aduersus autem filios eorum, qui eidem ordini communicauerunt, & omnium, qui olim milites fuerunt intra annum quidem missionis remissionem habent. Coequalitas enim honoris militiæ fortior uidetur priuilegio, nisi fortassis, aliàs habuerint iustas tutelæ excusationes: ut puta numerum annorum, uel aliquid tale quale priuatos aduersus omnes excusare cōsueuerit. Hæc aut de filiis, non de nepotibus eorum, qui olim milites fuerunt locū habent. Nepotes enim eorum, qui olim milites fuerunt, in eodē loco cum reliquis priuatis esse creduntur. ff. de excus. tut. l. sed & milites. x. in princ.

Qui uerò ignominiose missi sunt similes iis, qui nunquam militauerunt existimantur: & propter hoc neque ipsi habent priuilegium, neque filii eorum. d. l. sed & milites. §. qui uero.

Quandoque autem non complent quidem militiæ tempus, & tamen habet remissionem tutelarum: sed non eandem cum iis, qui compleuerunt; qui enim uigesimum annum militiæ excessit, similis esse creditur ei, qui compleuit tēpus militiæ, qui autem intra hos annos missus est, non habet continuam tutelarum immunitatē, sed ad tempus, quemadmodum & reliquorum ciuiliū munerū remissionem habet. Qui enim intra quinque annos a militia solutus est, nullā sibi uē dicabit immunitatem. Qui autē post quinque annos, unius anni habet immunitatem: qui autem post octo, biennii: qui autem post duodecim, triennii, qui autem post sexdecim, quadriennii: qui autem post uiginti, sicut supra diximus, continue absoluetur. d. l. sed & milites. §. quandoque.

Qui autem inter nocturnos custodes, qui sunt Romæ militauerint: anni solius habet remissionem, ita autem si honeste scilicet absolutus fuerit, sicut dictum est:

Primæ Partis Lib. VII.

uel propter ægritudinem, causariam (ut uocant) missionem acceperit, est enim & hæc honesta. Qui enim ignominiosa potius missione, nõ habet uacationem d.l. sed & milites. §. qui autem.

Veteranus autem esse creditur, non solum legionarius, sed & omnis, qui qualiter cunque militauit: & si honesta est & ipse solutus, filiorum tutor creabitur, etenim legionarius, eius qui inter nocturnos custodes militauit, filiorum tutor fit. d.l. sed & milites. §. ueteranus.

Iam uero & militi impuberi curator dabitur, qui olim miles fuerit: scilicet si pater huius mortuus fuerit: siue etiam hic emancipatus fuerit. Similiter & de uniuersis his constitutiones testantur. d.l. sed & milites. §. iam uero.

Sed & ignominia missi, ab urbicis planè tutelis excusabantur, quia ingredi urbem eis non licet. Planè (inquit Vulpianus) si quis in cohortibus urbanis permilitauit, licet ante. xx. annos mittitur, tamen perpetuam habet à tutelis excusationem. Quæsitum est autem utrum unam & semel tutelam recipiant, qui olim fuerunt milites: uel uno tempore non amplius quam semel: quiescente autem prima tutela, rursus priuilegium recipiant. Sed sicut in priuatis qui quiesuerunt, non auxiliantur iis, qui habuerunt, neque inter tres annumerantur: ita & in iis, qui olim fuerunt milites, non prodest creatum esse. hoc autem & in curiis est promulgatum: ut ostendit Diui Seueri & Antonini constitutio, & nihil differt qualiter indigeant filii commilitonis, tutore uel curatore, utrum emancipati, uel patre mortuo. ff. de excusa. tut. d.l. sed & milites. §. scribit.

Primipilarii ex constitutionibus imperialibus excusationem habent reliquarum tutelarum: primipilarii autem filiorum tutores erunt. Primipilarii autem si existimantur, qui exercent primi pilum. Si quis autem non exercens mortuus fuerit: huius filiorum primipilarius tutor non erit. d.l. sed & milites. §. primipilarii qui est finalis.

Si Tribunus in cohortibus prætoris permilitauerit, etiam collegarum filiorum tutela excusabitur. ff. de excusat. tutor. l. si Tribunus. xi.

Non solum autem, qui ad caligatas militias & reliquas primipilarii militauerunt, sed & qui qualitercunque necessitatis publicæ populi Romani gratia absentes fuerunt, anni habent uacationem post reuersionem. ff. eod. l. non solum. xii. in principio.

Annus denique hic non solum iis, qui compleuerunt consuetum militiæ tempus, in reliquis publicis necessitatibus datur: sed & iis qui qualitercunque quiescunt à publica necessitate, & reuersi sunt: & si minus tempus eo, quod constitutum est, consummauerunt, quas denique prius habebant tutelas, propter hoc autem deposuerunt, quoniam publici negotii gratia abibant: has cum reuersi fuerint, confestim recipiunt, nihil eis auxiliante auro. Annus enim ad futuras nouasq; datur, non ad eas, quæ resumi debent. d.l. nõ solum. §. annus denique.

Annus autem continuorum dierum scrutabitur, ex quo quis reuersus est rectam uiam dirigens, uel dirigere debens, non eam, quæ est ex circuitibus. d.l. non solum. §. annus autem.

Qui primipilum expleuit: si cum tutelam suscepisset & unius filii, rursus in militares necessitates assumptus erit: dponet sollicitudinem tutelæ. similiter & in locum illius tutoris, quem postea sibi collegam quis adduxerit, dabitur curator, ut ait constitutio diui seueri, qua recte adaptatis omnibus similibus capitulis. curatorem dari licet in locum eorum, qui temporis uacationem recipiunt. d.l. non solum. §. qui primipilum.

Qui

Qui olim fuerint milites tutores dari obligabuntur. ff.eod.l.fed & milites. x. S. qui olim.

Si in castris merentes non ab eo tutores dantur, qui in castris merebat excusationem habebit. ff.eod.l.propter magistratum. xxvi. S. si in castris.

Item Romæ Grammatici, Rhetores, & Medici, Et qui in patria suas has artes exercent, & intra numerum sunt à tutela & cura habent uacationem. Instit. de excusat. tutor. S. item Romæ.

Grammatici, Sophistæ, Rhetores, Medici qui *circulatores*, idest, circulatores uocantur quemadmodum à reliquis muneribus, ita & à tutela & à cura requiem habent. ff.eod.l. si duas. vi. S. grammatici.

Philosophi, oratores, grammatici, qui publice iuuenibus profunt excusantur à tutelis. d. l. si duas. S. final. & l. sequenti.

Amplius & illud scire oportet, & cum qui in patria propria docet, aut medicatur immunitatem hanc habere. Si enim existens Cumanus in Cæsarea doceat, aut medicetur apud Cumanos immunitatem non habet. & hoc ita promulgatum est à Diuo Seuero & Antonino. ualde tamen disciplinis instructos, & si supra numerum & in aliena patria moram faciant, esse immunes, Paulus scribit: dicens Diuum Pium Antonium ita iussisse. Romæ philosophantem cum salario uel sine salario remissionem habere, promulgatum est à Diuo Seuero & Antonino: ita ac si in propria patria doceret. Quibus promulgationibus potest quis illam rationem adducere: quoniam in regia urbe, quæ, & habetur, & est communis patria, decenter utique utilem se ipsum præbens, non minus quàm in propria patria immunitate fouetur. ff.eod.l. sed & reprobant. vii. S. amplius.

Legum uero doctores in aliquo præsidatu docentes remissionem non habebunt. Romæ autem docentes, & à tutela & cura remittuntur. d. l. sed & reprobati. S. fin.

Jurisperiti, qui tutelam gerere cæperint in consilium principum assumpti excusantur à tutela: quoniam circa latus eorum agerent, & honor delatus finem certi temporis ac loci non haberet. ff. de excusat. tut. l. iurisperitos. xxx. aliàs. xxxiii.

Viri clarissimi sacri principis palatii silentiarii circa latus eiusdem principis militantes de tutelis & curationibus excusantur. C. de excusat. tut. l. finali.

Scire oportet nulli dignitatem tribuere excusationem. Vnde si quis senator fuerit: hic tutor erit & eorum, qui inferioris ordinis sunt, quàm senatorum: quem admodum rescripsit Diuus Marcus & Commodus. Si quis autem tutor uel curator fuerit non senatoris, uel aliter non in dignitate positi deinde postea fiat, senator: continuo absoluetur à sollicitudine si autem liberi, quorum tutelam aut curam administrabat, erant senatoris: non soluetur à tutela aut cura. similiter autem & qui inferioris ordinis est non excusabitur à tutela uel cura maiorum. ff.eod.l. spadonem. xv. aliàs. xvii. S. scire oportet.

Geometræ à tutela non uacant. hi uero, quibus princeps curam alicuius rei iniunxit, excusantur à tutela, donec curam gerunt. ff. de cod. l. geometræ. xxii.

Spado non habet immunitatem a tutela. C. de excusat. tut. l. prima. & ff.eod.l. spadonem. xv. in principio.

Librari neque calculatores, quos uulgo rationarios dicimus non habent immunitatem. d. l. spadonem. S. neque librarios. Et ratio ciuitatis neque in numerum unius tutelæ procedit. d. l. spadonem. S. ratio.

Eos, qui in corporibus sūt (nolui fabrorum) quosquē immunitatē habere dicimus: etiā circa tutelarū extraneorū hominum administrationē habebūt excusationem: nisi si fauultates eorum ad auctæ fuerint, ut ad cætera quoque munera pu-

Hoc priui legum re linquitur ut iacer rationibus distis supra in excusationē numeri liberiorum.

Primæ Partis Lib. VII.

- blica suscipienda compellantur: idque principalibus constitutionibus caue-
tur. ff. de excusat. tut. l. non tantum. xvii. §. eos qui.
- Non omnia tamen corpora uel collegia uacationem tutelarum habent, quamuis
muneribus municipalibus obstricta nō sint, nisi nominatim id priuilegium eis
indultum sit. d. l. non tantum. §. non omnia.
- Inquilini castrorum à tutelis exculari solēt: nisi eorum, qui & ipsi inquilini sunt,
& in eodem casto, eademque conditione sunt. d. l. non tantum. §. finali.
- Mēsores frumētarios habere ius excusationis, apparet ex rescripto Diuorū Marci
& cōmodi, quod rescripserūt Præfēctio annonæ. ff. eo. l. mēsores. xxvi. aliās. xxix.
- Qui corporis, item collegii iure excusantur: à collegarum, filiorum & eorum tu-
tela non excusantur: Exceptis his, quibus hoc specialiter tributum est. Plane ul-
tra centesimum miliarium ab urbe filiorum collegarum suorum tutelam sulci-
per e non coguntur. ff. de excusat. tut. l. xli. §. final. cum. l. seq.
- Qui in collegiis pistorum sunt, à tutelis excusantur: si modo per semet pistrinum
exerceāt. Sed nō alii excusandi sunt quā qui intra numerum sunt. Vurbici au-
tem pistorum à collegarum quoque filiorum tutelis excusantur. ff. cod. l. final.
- Sunt & alii, qui & si iam sint tutores, uel curatores continuo tamen de reliquo ab-
soluuntur à sollicitudine: puta qui domicilium aliō transtulerunt. ff. eo. l. idem
Vulpius. xii. §. sunt & alii.
- Tutorem per tempus exulare iussu, excusari non oportet: sed per tempus exiliū
curator in locum ipsius debet dari. Planē si in exilium datus sit tutor: potest se
excusare, modo in perpetuum datus sit: facilius autem exulis ignorantia, qui tu-
torem suspectum facere non potuit, ueniam habebit. ff. cod. l. tutor petitus.
xxviii. aliās. xxxi. §. fin. cum. l. seq.
- Humanitatis ratio non permittit, fratrem aduersus sororem uel filios sororis tute-
lam suscipere, cum & ipsius etiam pupilli, cui tutor datus est, aliud exigere ui-
deatur utilitas: scilicet, ut eum tutorem prius habeat, qui ad defensionem eius
non inhibeat affectu. C. de excusat. tut. l. humanitatis. xxiii.
- Sed & hoc genus excusationis est: ut si quis se dicat domicilium non habere, ubi
ad tutelam datus est. ff. cod. l. final. §. final.
- Qui autem uult se excusare, si plures habet excusationes, & de quibusdam non
probauerit: aliis uti intra tempora constituta non prohibetur. Instit. cod. §. qui
autem uult. & ff. cod. l. propter. xx. aliās. xxiii. §. qui se uult.
- Qui testamento tutor datus fuerat, dixit, se tres liberos habere. & præterea, haberi
patrum legitimu tutorem, se malitiose tutorem datum, prætor ita decreuit:
**SI LEGITIMVM TVTOREM HABENTI TVTOR DATVS ES NON
EST TIBI NECESSARIA ESCVSATIO.** cum nemo patruus tutor es-
set: iste quamuis instas causas excusationis haberet, non tamen est excusatus
propter uicium pronuntiationis. ff. de excusat. tut. l. qui testamento. xxxvii.
- Sed si errore potius (quod se pro iure trium liberorum, quod allegabat, excusatio-
nem crederet) quā malicia ab administratione cessasset, utilem actionem nō
dandam responsum est. d. l. qui testamento. §. final.
- Qui iura multa poterit dicere, quorum unum quodque per se ipsum satis uali-
dum non est. an possit excusari, quæsitum est: puta septuaginta quis annorum
non est, neque tres habet tutelas, sed neque quinq; filios, aut aliquod aliud ius
remissionis habet: nimirum duas tutelas & duos filios, & sexaginta annorum
est: aut alia quædam talia dicit, per se ipsa quidem perfectum auxilium non præ-
bentia, quæ tamen si iuicem coniuncta sint, iusta appareant. Sed uisum est hūc
non

non excusari. ff. eod. l. spadonē. xv. alijs. xvii. §. si ciuitatis uer qui intra multa.

Qui excusare se uolunt, non appellant: sed intra quinquaginta dies continuos, ex quo cognouerunt se esse tutores uel curatores datos se excusare debent, cuiuscunque generis sint. id est, qualitercunque dati fuerint tutores, si intra centesimum lapidem sunt ab eo loco, ubi tutores dati sunt. si uero ultra centesimum habitant: dinumeratione facta uiginti milium diurnorum, & amplius triginta dierum: qui tamen (ut Scæuola dicebat) sic debent computari, ne minus sint, quam quinquaginta dies. Instit. de excus. §. qui autem excusare. & C. eod. l. tut. xviii.

Scire etiam oportet, neque datos tutores neq; testamentarios prouocare necesse habere: ut ostendit constitutio Diui Seueri & Antonini. Hoc autem obseruari oportet & indatis curatoribus. In paucissimis enim distant curatores a tutoribus. Aduersus denique sententias auferentes ei exculationes, licentiam habebunt appellandi. ff. de excusat. tut. l. scire etiam oportet. xiii. alijs. xv. in princ.

Multa uero obseruari oportet, ut concedatur, tutores uel curatores causas remissionis tribuere. Oportet enim eos etiam constituto legibus tempore ad iudicem accedere. Sunt autem constituta tempora hæc. Qui enim in ipsa ciuitate est, ubi creatur, uel intra centesimum lapidem a ciuitate: intra quinquaginta dies excusabitur postea autem non admittetur: sed tenebitur ad sollicitudinem: & si horum quid non fecerit: erit in ea causa, in qua esset, si uideretur proprio ipsam periculo negligere: neque ultra ei uia relicta erit ad excusationem. d. l. scire autem oportet. §. multa uero.

Qui autem supra centum miliaria à ciuitate abest, uiginti miliaria habebit numerata in unam quamque diem a qua cognouerit: (oportet autem ei manifestari a præsidibus uel in faciem uel ad domum) & extra hos, alios triginta dies habebit excusationem. Hoc autem conuenit & iis, qui in testamento dati sunt: siue tutores fuerint, siue curatores: quos confirmari a magistratibus, consuetum est. ff. eod. d. l. scire etiam oportet. §. qui autem.

Aliud etiam inuenitur in Diui Marci promulgatione inquisitione dignum. Si enim ei, qui in ipsa ciuitate est, in qua creatus est, uel intra centum miliaria, quinquaginta dierum spatium legislator dedit: ei uero, qui ultra centum miliaria habitat in unam quamque diem numerari uiginti miliaria iussit, & extra hos alios triginta dies adiecit ad excusationem. Vnde contingit, ut si cuius habitatio centum sexaginta miliaribus absit, is octo & triginta dierum spatiū duntaxat habeat: octo quidem centum sexaginta miliariorum nomine, in unam quamque diem uiginti miliaris numeratis: triginta uero eò quod ad excusationem faciunt. Erit igitur deteriore ordine, qui longius habitat, eo, qui intra centum miliaria est, uel in ipsa ciuitate: si utique his quidem super quinquaginta dies spatii sunt: illis uero pauciores. Sed & si maxime uerba le hunc habeant intellectum, tamen mens legislatoris aliud uult. Ita enim & Cenciidius Scæuola, & Paulus & Domitius Ulpianus Κορυφαίον legum prudentum scribunt. dicentes ita oportere hoc obseruari, ut nunquam alicui minus detur, quinquaginta dierum spatium: tunc autem longius, cum annumeratio dierum, qui in uiam computantur, adiectis. xxx. diebus, quos ad excusationem lex dat, excedit quinquaginta dies; ut puta si diextrimus aliquem à quadringentis quadriginta miliaris habitare. hic enim uia quidem habebit dies. xxii. ad excusationem autem alios. xxx. Obseruabunt autem hoc temporis spa-

Primæ Partis Lib. VII.

ris spatium omnes, qui qualitercunque excusantur à tutela, uel cura uel parte eius. ff. de excusat. tutor. d. l. scire etiam oportet. xiii. aliàs. xv. §. aliud etiam. Consequens autem est credere, quod si aliqua specie excusationis fuerit quis usus, non aliter audietur, quam si obseruauerit constitutum tempus: nisi fortè alterius alicuius ciuitatis est ciuis. Ita uero necesse est custodiri constitutum tempus: ut & si excusatus fuerit dimissus, non liberari eum, Diui Seuerus & Antoninus ostendunt in constitutione: iubentes non detineri eum qui in locum eius creatus sit: quasi non liceat alium dari in locum existentis tutoris. d. l. scire autem oportet. §. consequens est.

Sufficit autem intra constitutum tempus excusare se solum. Si enim postea nolens desierit, non ei nocebit. Ideoque si representauerit quis se solum, non permanserit autem postea, ut se excuset: post constitutum tempus exceptione repellatur. Et hoc dicit constitutio Imperatoris Seueri & Antonini. Si enim quis propter ægritudinem uel aliam necessitatem, puta maris, uel hyemis, uel incursum latronum, aut aliam quam similem; constituto tempore non poterit venire: ignoscendum ei est, cuius fidem tamen sufficit firmare ex ipsa naturali iustitia, est tamen & constitutio imperatorum Seueri & Antonini hæc dicens. scire autem oportet, non sufficere si accedat ad iudicem: sed oportere etiam de specie remissionis testari: & si multa habeat iura quæ ad remissionem faciunt: omnia nominare: sin minus, similem esse ei, qui nequaquam accessit; aut accessit quidem, iustam autem remissionis causam non nominauit. d. l. scire autem oportet. §. sufficit.

Quinquaginta uero dies continui numerantur, incipiendo à tēpore cognitionis quo quis cognouit se ipsum datū esse. d. l. scire autē oportet. §. quinquaginta. Oportet autem unam testari ante tribunal uel aliter in submemorationibus. Potest autem & libellos dare, ut iidem ipsi imperatores constituerunt. Hec de iis, qui obseruare constitutum, tempus debent. ff. eod. l. scire etiam, oportet. xiii. aliàs. xv. §. oportet.

Videamus modo de his qui huic tēpori nō subiacent. Videlicet qui nō iuste dati sunt tutores, hoc est à quibus non oportet, aut quos nō oportet, aut quibus nō oportet, aut quò non oportet modo: si neque confirmentur, neque administraverint, sunt immunes: neque opponet quis eis, quod constituta tempora excusationum non obseruauerint neque enim habent excusationis necessitatem: ut ostenditur in subiectis constitutionibus. quæ exempli gratia subiecta sunt adaptantur autē utique omnibus. Diui Seuerus & Antoninus Augu. Narcissus ab auo materno tutor datus, necesse nō habuit se excusare cum ipso iure nō teneatur, si igitur administrationi se non immiscuit, potest esse securus. Similiter autem & si eum, qui non suppositus est iurisdictioni, creabūt magistratus tutorē uel curatorē: neque hic necessitatem habet obseruare constituta Tempora: ut puta quia neque ciuis, neque incola est. d. l. sciri etiam oportet. §. qui nō iuste.

Tutor petius ante decreti diem si aliquod priuilegium quærit: recte petitionem institutam excludere non potest. ff. eod. l. tutor. xxviii. in principio.

Qui ab solutus est a tutela uel cura, non omnino depositionibus apud acta ad remissionem alterius creationis uterur, si non extiterint ei iura remissionis. ff. eod. l. spadonem. xv. aliàs. xvii. §. qui absolutus est.

Caius testamento Nigidium filio suo tutorem dedit, eundemque usque ad. xxv. annum curatorem constituit: cum liceat Nigidio à curatione se excusare etiā

citra

citra appellationem tempora, quæ in excusationibus obseruanda sunt non incipiunt à die aperti testamenti sed excusatio est necessaria cum decreto Prætoris seu præsidis. confirmatus curator fuerit. ff. eod. l. Caius. xvi. aliàs. xix.

Quinquaginta dierum spacium tantummodo ad contestandas excusationū causas pertinet. peragendo enim negocio ex die nominationis continui quatuor menses constituti sunt. ff. de excusat. tutor. l. quinquaginta. xxxviii. aliàs. xli.

Si cum ipse tutor datus institueret, ut proferret excusationem, mora contradictionis impeditus est, quò minus decreto liberaretur: excusatio recte probabitur. ff. eod. l. si. cum ipse. xxxix. aliàs. xlii.

Quinquaginta dies, qui præfiniti sunt ad professionem excusationis his, qui tutores seu curatores dati sunt, ex eo die cedere, ex quo decreto prætoris aut testamentum parentis notum factum fuerit ei, qui ad munus uocatus fuerit, ipsa constitutio, quæ hoc induxit, sanxit. sed si quis in eius temporis computatione ab eo, cuius de ea re uotio fuerit, iniuriam passus, non prouocauit, ad quiescere rehus iudicatis debet. C. de excusat. tut. i. sexta.

Quamquam in tutela detentus eo quod excusatio, quam obiiciebat, non est admissa prouocationis auxilio flagitauerit & in medio tempore pupilli in adultæ ætate agere coeperint. tamen non eo minus causa interpositæ prouocationis propter periculum administrationis eius temporis iudiciorum more examinanda est. C. de excusat. tut. l. quamquam. xv.

Datus tutor, ad uniuersum patrimonium datus esse creditur. Inst. eo. §. datus. tut.

Licet datus tutor, ad uniuersum patrimonium datus est, tamen excusare se potest, ne ultra centesimum lapidem tutelam gerat: nisi in eadem prouincia patrimonium pupilli sit. & idcirco illarum rerum dabunt tutores in prouincia præfides eius. Nec senatores ultra centesimum lapidem urbis tutelam agere coguntur habenti ergo tutorem tutor datur, sed aliarum rerum non earundem datur. ff. eod. l. propter litem. xxi. aliàs. xxiii. §. licet datus.

Curatores dati generaliter sūt nec decreto significatum est, Italicarum tantum rerū munus iniustum esse, ipsi debent competentem iudicem adire, ut eos à prouincial administratione liberet, quod si factum fuerit, petent sibi in prouincia curatores adolēscētes. C. de excusat. tut. l. secunda.

Testamento tutor datus, ut a bonis iis excusetur, quæ pupilli in alia prouincia quam unde tutor est ubique moratur possident intra quinquagesimum diem postulare debuit. Quod si facere cessauit excusatio quidem temporis præscriptione summouetur: sed propter late diffusum patrimonium. An ipsi tutori adiungi aliquos curatores oporteat præses prouinciæ si illum insufficientem deprehenderit æstimabit. C. eod. l. testamento. xi.

Et qui in testamento dati sunt tutores, renuent secundum leges administrationem earum, quæ in alia prouincia sunt, possessionum: quod ostendit subiecta Diui Seueri constitutio. Diul Seuerus & Antoninus Augusti Valerio. Testamento tutor datus, ante præfinitum diem adire debuisti, & postulæ, ut ab administratione rerum, quæ in alia prouincia erant, liberareris. ff. de excusat. tutor. l. non solum. xii. §. qui in testamento.

Illud usitatissimum est: ut his, qui in Italia domicilium habent administratio rerum prouincialium remittatur. ff. eod. l. illud. xix.

Qui tutelam alicuius gessit. inuitus curator eiusdem fieri nō compellitur in tantum, ut licet pater familias, qui testamento tutorem dedit, adiecerit se eundem curatorem dare tamen inuitum eum curam suscipere non cogendū, Diui

Seuerus

Primæ Partis Lib. VII.

Seuerus & Antoninus rescripserunt. inst. eod. S. qui tutel. & ff. eod. l. Caius. xvi.
Curator adultis nominatus, quorum tutor antea fuerat inuitus in administratione teneri non potest proinde si dies excusationibus præfinitus nondum excessit, uti competente defensione potest. C. de excus. tut. l. curator. xx.
Maritus uxori suæ curator datus excusare se potest licet se imisceat instit. eod. S. Idem rescripserunt,

SI TUTOR VEL CURATOR FALSIS ALLEGATIONIBVS EXCVSATVS EST,

Titulus IIII.

I quis falsis allegationibus excusationem tutelæ mouerit, non est absolutus onere Tutelæ. instit. eod. S. finali.

Si absentibus necessariis personis, uel iis, qui sua sponte minores defendere uolebant non competentibus allegationibus, qui tutores aut curatores dati erant liberari à munere uisi sunt: ne eis circumuenisse iudicis religionem profuit, præses prouinciæ si iniustum decretum extorsisse eos apparuerit, exinde ad eos periculum administrationis pertinere pronuntiabit, ex quo dati sunt. C. si tutor uel curat. fals. allegat. l. prima.

Tutores, quos posteaquam bona pupillorum administrarunt à præside Prouinciæ quasi re integra excusari se impetrauerunt periculum administrationis cuietate minime possunt. C. eod. l. secunda.

Qui ab administratione tutelæ seu curæ ambitione potius, quam iuris ratione se excusauit periculo iniuncti muneris minime liberatus est. C. eod. l. finali.

DE SUSPECTIS TUTORIBVS ET CURATORIBVS.

Titulus V.

Votidie suspecti tutores postulantur. Primum igitur tractandum est, Vnde descendat suspecti crimē, & apud quos postulari quis possit suspectus tutor uel curator. Deinde quis, & à quo & ex quibus causis remoueatur, deq; poena suspecti. ff. de suspecti. tut. l. prima. in pri. Sciendum est itaque suspecti crimen ex lege duodecim tabularum descendere. Instit. de suspectis. tutor. & d. l. prima. S. sciendum.

Datum est autem ius remonendi tutores suspectos Romæ prætori: & in prouinciis præsidibus earum, & legato proconsulis, quia mandata iurisdictione totum officium, iuris dicendi in eum transit: Ergo et si prætor mandet iurisdictionem simili modo dicendum est suspectum posse apud eum postulari cui mandata est. Instit. eod. & d. l. prima. S. damus.

Ostendimus, qui possint de suspecto cognoscere, nunc uideamus, qui suspecti fieri possint. Et quidem omnes tutores possunt fieri suspecti, sine sint Testamentarii, sine non sint, sed alterius generis tutores. Quare & si legitimus fuerit, tutor, accusari poterit. Instit. de suspecti. tutor. S. ostendimus, & ff. eod. d. l. prima. S. ostendimus, & C. eod. l. quarta.

Consequens est, ut uideamus, qui possint suspectos postulare. Et sciendum est, quasi publicam esse hanc actionem: hoc est, omnibus patere. Quinimo & mulieres admittuntur ex rescripto Diuorum Seueri & Antonini, sed ea sola, quæ pietatis necessitudine ductæ, ac hoc procedunt, ut puta mater, nutrix quoque & auia,

& auia; potest & soror. Sed si qua alia mulier fuerit, quam prætor propensa pietate intellexerit, sexus uerecundiam non egedientem, sed pietate productam non sustinere iniuriam pupillorum: admittet eam ad accusationem. Inst. eod. §. consequens. & d. l. prima. §. consequens.

Si quis de plebeis, ob facta atrociam in tutela admissa, fuerit ad Prætores accusatus: remittitur ad præfectum urbi grauiter puniendus. d. l. prima. §. finali.

Tutor quoque contutorem potest suspectum facere: sine duret adhuc tutor, sine iam desierit ipse, contutor autem maneat tutor. Imo plus tutor suspectus remotus contutores suos potest suspectos facere. ff. de suspect. tut. l. tertia.

Non tantum adolescentis curator, sed etiam furiosi, uel prodigi, ut suspectis remoueri potest. sed & si quis curam uentris honorum ne administrat: non carebit huius criminis metu. d. l. tertia. §. non tantum autem.

Præterea uidendum, an sine accusatione possit suspectus repelli. & magis est, ut repelli debeat: si prætori liqueat ex apertissimis rerum argumentis, suspectum eum esse, quod fauore pupillorum accipiendum est. d. l. tertia. §. præterea.

Nunc uideamus, ex quibus causis suspecti remoueantur. & sciendum est, aut ob dolum in tutela admissum suspectum licere postulare, si forte grassatus in tutela sit: aut sordide egerit, uel perniciose pupillo; uel aliquid interceperit ex rebus pupillaribus iam tutor. Quod si quid admisit, ante tamen, quam tutor esset: (Quamuis in bonis pupilli, uel in tutela) non potest suspectus tutor postulari: quia delictum tutelam præcessit. proinde si pupilli substantiam expilauit, sed antè quam tutor esset: accusari debet expilatæ hæreditatis. si minus: furti. ff. de suspectis tutor. l. tertia. §. nunc uideamus.

Quæri potest: si tutor fuerit pupilli, idemque sit curator confirmatus adolescenti: an possit ex delictis tutelæ suspectus postulari? & cum possit tutelæ à concuratoribus conueniri: consequens erit dicere, cessare suspecti accusationem: quia tutelæ agi post deposito officio, uel alio sumpto. Item erit quærendum, si proponatur aliquem desuisse esse tutorem, & rursum cœpisse. ut puta usque ad tempus uel ad conditionem erat datus: deinde iterum, uel superueniente conditione testamentaria, uel etiam à prætore postea datus est an suspectus possit postulari? & quia duæ tutelæ sunt: si est, qui cum tutelæ iudicio conueniat: æquissimè erit dicere, cessare crimen suspecti. Si autem ipse tutor, solus est: quia tutelæ cessat actio remouebitur ab hac administratione quasi in hac suspectus ex eo, quod in alia male uersatus sit. Ergo & in eo, qui curator solus post finitam tutelam confirmatus est idem dici potest. ff. de suspectis tutor. l. tertia. §. quæri potest.

Si quis tutor ita datus sit; QVO AD IN ITALIA ERIT TUTOR ESTO, uel QVO AD TRANS MARE NON ERIT: poterit suspectus postulari ex eo gestu quem administrauit antè, quam trans mare abesset, quasi una tutela sit habens interuallo. d. l. tertia. §. quod si quis tutor.

Si quis abfuturus reipublicæ causa, desiderauerit in locum suum constitui alium tutorem; reuersus, ex antegesto suspectus postulari non poterit, quia potest ex priore gestu utili actione conueniri. d. l. tertia. §. si quis abfuturus.

Si curator uentri bonisque datus, fraudolenter uersatus sit; deinde tutor datus; an postulari suspectus propter fraudes in cura admissas possit, dubitari potest. Et si quidem habet contutores, non poterit postulari, quia conueniri potest. si non habet; amoueri poterit. d. l. tertia. §. si curator.

Si tutor inimicus pupillo parentibus uel eius sit: & generaliter, si qua iusta causa prætores mouerit, cur non debeat in ea tutela uersari; reicere eum debet.

Primæ Partis Lib. VII.

debebit. d. l. tertia. §. si tutor.

Tutores, qui res ueritas sine decreto distraxerunt nihil quidem egerunt, uerum si per fraudem id fecerunt remoueri eos oportebit. d. l. tertia. §. seuerus.

Tutores, qui repertorium non fecerunt: uel pecuniam neque ad prædiorum comparationem conferre, neque deponere per uicaciter præstant, quo ad emptio- nis occasio inueniatur, uinculis publicis iubentur contineri, & in super pro sus- spectis habentur. sed sciendum est, non omnes hac seueritate tractari debere: sed utique humiliores. Cæterum eos, qui sunt in aliqua dignitate positi: uin- culis publices contineri non oportebit. d. l. tertia. §. tutores.

Is tutor, qui inconsiderate uel dolo pupillum abstinuit ab hæreditate: suspectus postulari potest. d. l. tertia. §. is tutor.

Tutores strictioribus remediis adhibitis omni modo administrationis officium agnoscere compelluntur. Quod si eadem contumacia perseuerauerint: suspe- cti postulentur, ut alii in locum eorum petantur. C. de suspectis tutor. l. tertia.

Impuberes non possunt tutores suos suspectos postulare Puberes autem curato- res suos ex consilio necessariorum suspectos possunt arguere. Instit. de suspect. tutor. §. impuberes. & ff. eod. l. impuberibus. vii.

Curatores quidem suo periculo, quanto tardius ad eos tutela transfertur, ces- sant. quod si in fraudem factum adolescens existimat: suspectos eos postulabit. qui si submoueri meruerint: in locum eorum alios accipiet. C. de suspect. tut. l. secunda,

Actus sui rationem tutor curatorum reddere non est compellendus sed nisi cum eo administrationem communicet, aut ex fide curam gerat, suspectum postulari potest. ff. de administrat. tutor. l. actus. xviii.

Suspectus est, qui non ex fide tutelam gerit licet soluendo sit: sed & antequam in- cipiatur tutelam gerere tutor potest quasi suspectus remoueri. Instit. de suspect. tutor. §. suspectus autem.

Si tutores uel curatores filiorum fratris non recte administrant suspectis eis po- stulari atque ostensu, ut alii in locum eorum constituantur patruus facile im- petrabit. C. eod. l. pietatis. vi. in princip.

Suspectus autem remotus, si quidem ob dolum, famosus est, si ob culpam non æ- que. Instit. eod. §. suspectus autem remotus. & C. eod. l. finali.

Qui ob segnitiam, uel rusticitatem, uel inertiam, uel simplicitatem, uel inertiam remotus sit: in hac causa est, ut integra existimatione tutela uel cura abeat. sed si ob fraudem non remouerit aliquem, sed alium ei adiunxerit non erit famo- sus: quia non est abire tutela iussus. Hæ enim causæ faciunt, ut integra existi- matione tutela uel cura quis abeat: decreto igitur debet causa remouendi significari, ut appareat de existimatione. quid ergo, si non significauerit causam remotionis decreto suo? Papinianus ait, debere dici, hunc integræ esse famæ. & uerum est. ff. de suspect. tutor. l. tertia. §. finali cum. l. sequenti. 4.

Si prætor sententia sua non remouerit tutelam, sed gerere prohibuit: dicendum est, magis esse, ut hic definat tutor esse. Qui nihil gesserunt, non possunt suspe- cti postulari: uerum ob ignauiam, uel negligentiam, uel dolum, (si dolo fece- runt) possunt remoueri. d. l. quarta. §. finali.

Si fraus non sit admissa, sed lata negligentia: quia ista propè fraudem accedit, re- moueri hunc quasi suspectum oportet. ff. eod. l. impuberibus. vii. §. si non fraus.

Si tutor aliquo uinculo necessitudinis uel adfinitatis pupillo coniunctus sit, & a tutela remouendus uideatur optimū factum est curatorem ei potius adiungi quàm eundem notata fide & existimatione remoueri. ff. de suspect. tutor. l. tutor. ix.

Decreto Prætoris ut suspectus remotus, periculum futuri temporis non timet. iniquum enim uidetur, remoueri quidē tutela vel cura in futurum autem non esse securum. ff. cod. l. decreto. x.

Si quis autem suspectus postulatur quo ad cognitio finiatur interdicitur ei administratio: alius tamen interea in locum eius in administratio ne rerum ordinandus est. Sed si suspecti cognitio suspecta fuerit, posteaque tuto r, uel curator decesserit extinguitur suspecti cognitio. Insti. de suspect. tut. §. si quis autem & C. cod. l. cum quem. vii. & ff. cod. l. penul.

Si quis tutor copiam sui non faciat: ut pupillo alimenta decernantur, cauetur epistola Diuorum Seueri & Antonini, ut in possessionem bonorum eius pupillus mittatur, & quæ mora deteriora futura sunt, dato curatore distrahi iubentur: Ergo ut suspectus remoueri poterit, qui non præstat alimenta quod perrarò & diligenti habita inquisitione faciendum est. Insti. de suspect. tutor. §. si quis tutor, & ff. cod. l. impuberibus. vii. §. Præterea, & §. fina.

Sed si quis præsens negat propter inopiam alimenta posse decerni: si hoc per mendacium dicat remittendum eum ad præfectum vrbi puniendum, placuit. hic ergo non quasi suspectus remouebitur: sed remittitur puniendus: sicut ille remittitur, qui data pecunia ministerium tutelæ acquisierit, vel redimerit. Insti. de excus. tutor. §. sed si quis præsens, & ff. cod. l. tertia. §. tutor.

Nouissime sciendum est eos, qui fraudulenter tutelam administrant, etiam si satis offerant, remouendos esse à tutela, quia satisfactio tutoris propositum maleuolum non mutat, sed diutius grassandi in re familiari facultatē præstat. Expedit. n. pupillo re suam saluam fore magis quàm tabulas cautionis habere. Nec ferèdus est contutor, qui ideo collegam suum suspectum non fecit; quoniam cautum erat pupillo. Insti. de excus. tuto. §. pen. & ff. cod. l. suspectus. v. cum l. sequen.

Suspectum eum putamus, qui moribus talis est, ut suspectus sit: enimvero tutor, vel curator, quamuis pauper sit, fidelis tamen & diligens, remouendus non est quasi suspectus. Insti. cod. §. fin. & ff. cod. l. suspectum. viii.

In postulandis suspectis tutoribus seu curatoribus non iures patrimoniorum principaliter, sed an nihil segniter, nihil fraudulenter geratur perpèdi oportet. C. de suspect. tuto. l. in postulandis. v.

Quod si nihil in fraudem egerunt, verum ita egeni sunt, ut in eorum administratione pupillorum substantia periclitetur: an ei adiungēdis sit curator, qui idoneus facultatibus sit: rector Prouinciæ æstimabit. C. eo. l. pietaris. §. quod si nihil. vi.

Qui suspectum contutorem suum postulare ac remouere ab administratione non curauerit, non admittitur ad tutelam sibi nomine eiusdem pupilli restitui. C. de suspect. tuto. l. pen.

Sine accusatione etiam potest suspectus repelli si Prætori liqueat ex apertissimis rerum argumentis suspectum eum esse, quod fauore pupillorum accipiendum est. ff. de suspect. tuto. l. tertia. §. præterea.

Suspecti tutoris accusatio pro tribunali tñ examinari pōt, & nullus alius de huius quōne, quàm præces prouinciæ pronūtiare pōt. ff. ad S. C. Turpil. l. prima. §. suspecti.

Qui se in testamento tutorem scripsit tutor non est: cum autē patris voluntas hoc ipsum manu sua declarantis ambigua non esset: iste, quauis alii tutores essent, curator dabitur, nec admittitur excusatio, quam iure publico habebit: quoniam promississe videbatur nec ut suspectus remouebitur. ff. de testamentaria tutela. lex sententia. xxix.

SECUNDA PARS
COMPENDII IVRIS CIVILIS
ENVCLEATI,

Omissis iis, quibus à iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus,
Imperii mutatione, contrario usu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATO:
RIBVS L. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Primus.

DE RERVM DIVISIONE.

Titulus I.

VPERIORE libro de iure personarum exposuimus: modo
uideamus DE REBVS, quæ uel in nostro patrimonio,
uel extra patrimonium nostrum habentur. Instit. de rerum
diuis. in princip. Item summa rerum diuisio in duos articu-
los deducitur: Nā aliæ sunt diuini iuris, aliæ humani, ff. eod.
l. prima, in princip.

Quædam naturali iure communia sunt omnium: quædam
publica, quædam uniuerstatis, quædam nullius, pleraque
singulorum, quæ ex uariis causis cuique acquiruntur. Instit. eod. §. quædam, &
ff. eod. l. secunda.

Et quædam naturali iure cōia sunt omnium: hæc Aer, Aqua, Profluēs, & mare, &
per hoc Litora maris: Nemo igitur ad litus maris accedere prohibetur pi-
scandi causa: dum tamen à uillis, & monumentis, & ædificiis se absteineat:
quia non sunt iuris gentium, sicut & mare. Instit. eod. §. & quidem, & ff.
d. l. secunda, & l. sequen.

Secundæ Partis.

AA

Item

Secundæ Partis. Lib.I.

Item maris est communis usus omnibus hominibus : ut aeris , iactæque in id pilæ sunt eius , qui iecerit. sed id concedendum non est, si deterior litoris , marisve usus eo modo factus sit , ff. ne quid in loco publico. l. tertia,

Flumina autem omnia , & portus , publica sunt : ideoque ius piscandi omnibus commune est in portu , fluminibusque . Est autem littus maris , quatenus hybernus fluctus maximus excurrit . Institut. eodem. S. flumina , & ff. eodem , l. quarta in fine , & ff. de verborum significatio. l. Litus , xcvi. in princip. Idque M. Tullium aiunt , cum arbiter esset primum constituisse. ¶ Et idem iuris est in lacu , nisi is totus priuatus sit , ff. de uerbor. significatio. l. Litus , cxii.

Et litora mari proxima , publica sunt , non secus atque in continenti agro , ff. de acquir. rer. dom. l. pen. uers. & littora.

Et flumina publica , quæ semper fluunt , ripæque eorum publicæ sunt. Ripa ea putatur esse , quæ plenissimum flumen continet . Secundum ripas fluminum loca non omnia publica sunt , cum ripæ cedant , ex quo primum à plano uergere incipit , usque ad aquam , ff. de flumin. lege tertia ,

Riparum quoque usus publicus iuris gentium est , sicut ipsius fluminis , itaque naues ad eas applicare , funes arboribus ibi natis religare , onus aliquod in iis reponere cuilibet liberum est ; sicut per ipsum flumen nauigare . Sed proprietas illorum est , quorum prædiis adhærent : qua de causa arbores quoque in eisdem natæ eorundem sunt . Institut. eod. S. Riparum , & ff. eod. l. Riparum , v. & ff. de acquir. rer. dom. l. Ergo , xxx. S. primo , & ideo cum exsiccatus est alueus proximorum sit , quia iam populus eo non utitur , d. l. ergo. S. celsus.

Litorum quoque usus publicus , & iuris gentium est , sicut & ipsius maris , & ob id quibuslibet liberum est easam ibi imponere , in qua se recipiat , sicut retia siccare , & ex mari deducere . proprietas autem eorum potest intelligi nullius esse , sed eiusdem iuris esse , cuius & mare , & quæ subiacent mari , aut terra , uel arena . Institut. eod. S. Litorum , & ff. eod. d. l. Riparum , in fine , & l. sequ. in princip.

Vniuersitatis sunt , non singulorum ueluti , quæ in ciuitatibus sunt , ut theatra , stadia , & his similia , & si quæ alia sunt communia ciuitatum . Inst. de rer. diuis. S. vniuersitatis , & ff. eod. l. vi. S. vniuersitatis.

Et res , quæ publicæ sunt , nullius in bonis esse creditur , ipsius enim vniuersitatis sunt , ff. eod. l. prima. S. hæc autem.

Et fines publicos à priuatis detineri , non oportet , curabit igitur Præses prouinciarum , si qui publici sunt , à priuatis separare , & publicos potius redditus augere , si quæ loca publica , uel ædificia in usus priuatorum inuenerit : æstimare , utrum ne uendicanda in publicum sint , an uectigal eis satius sit imponi , & quod utilius esse reipub. intellexerit , sequi , ff. de operibus publicis. l. quinta. S. fin.

Nullius autem sunt res sacræ , & sanctæ , quod enim diuini iuris est , id nullius in bonis est . Institut. eodem. S. nullius , & ff. eodem , l. in tantum . S. sacræ .

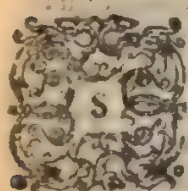
Sacræ res sunt , quæ ritè per Pontifices Deo consecratæ sunt : ueluti ædes sacræ , & do-

& dona quæ rite ad ministerium Dei dedicata sunt, & locus in quo ædes sacræ sunt ædificatæ etiam diruto ædificio sacer manet adhuc. Instit. cod. §. sacræ res.

Sanctæ quoque res, ueluti muri, & portæ ciuitatis, quodammodo diuini iuris sunt, & ideo nullius in bonis sunt: ideo autem muros sanctos dicimus, quia poena capitis constituta sit in eos, qui aliquid in muros deliquerunt. Instit. cod. §. sanctæ quoque.

DE ACQVIRENDO RERV DOMINIO.

Titulus II.

Ingulorum hominum multis modis res sunt. quarundam enim rerum dominium nanciscimur iure naturali, quod appellatur ius gentium. Quarundam iure ciuili: commodius est, itaque à uetustiore iure incipere, palam est autem uetustius esse ius naturale, quod cum ipso genere humano rerum natura prodit.

Ciuilia autem iura tunc esse ceperunt cum & ciuitates condi, & magistratus creari, & leges scribi ceperunt. Instit. de rer. diuis. §. singulorum, & ff. de acquir. rer. dom. l. prima, in princ.

Feræ bestię, & uolucres, & pisces, & omnia animalia, quæ mari, coelo, & terra nascuntur, simul atque ab aliquo capta fuerint iure gentium statim illius esse incipiunt: quod autem nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur. Instit. eod. §. feræ, & ff. de acquir. rer. dom. l. prima. §. si. & l. tertia in princip. & §. fin.

Nec interest feras bestias, & uolucres utrum in suo fundo, quis capiat, an in alieno. Plane qui alienum fundum ingreditur uenandi, aut aucupandi gratia, potest à domino, si is præuiderit prohiberi, ne ingrediatur. Quicquid autem eorum coeperis, eo usque tuum esse intelligitur, donec tua custodia coercetur, cum tuam uero euaserit custodiam, & in libertatem naturalem sese receperit, tuum esse desinit, & rursus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum uel oculos tuos effugerit, uel ita sit in conspectu tuo, ut difficilis sit eius persecutio. Instit. cod. §. Nec interest.

Illud quæsitum est, an si fera bestia ita uulnerata sit, ut capi possit, statim tua esse intelligatur, & quibusdam placuit, statim esse tuam, & eo usque tuam uideri donec eam persequeris, quod si desieris persequi, desinere esse tuam, & rursus fieri occupantis. alii uero putauerunt, non aliter tuam esse, quam si eam coeperis, sed posterior sententia uerior est, quod multa accidere soleant, ut eam non capias. Instit. eodem §. illud, & ff. de acquirend. rerum dominium. l. naturalem. v. §. illud quæsitum est.

In laqueis, quæ uenandi causa posueras aperit incidit. cum eo hæreret, exēptū eum abstulisti: nū tibi uideor tuū aprū abstulisse, quæritur? & interest laqueū in publico, an in priuato posueris. Et si in priuato utrū in tuo, an in alieno, & si in alieno utrum permissu eius, cuius fundus erat, an non permissu eius posueris. Præte-

Secundæ Partis. Lib. I.

rea utrum in eo ita hæserit aper, ut expedire se non posset, an diutius luctando expediturus se fuerit. Summa hæc est, ut si in tuam potestatem peruenierit tuus factus sit, si autem aprum tuum factum in suam naturalem laxitatem dimisissim, eoque facto tuus esse desisset, actionem tibi in factum dari oporteret. Veluti responsum est, cum quidam poculum alterius ex naui deicisset, ff. de acquir. rer. dom. l. in laqueum, lv.

Aptum quoque fera natura est, itaque apes, quæ in arbore tuo concederint antequam a te alueo includantur, non magis tuæ intelliguntur esse, quam uolucres, quæ in arbore tua nidum fecerint. Ideoque si alius eas incluserit, is earum dominus erit: fauos quoque si quos effecerint eximere quilibet potest: plane integra re, si præuideris ingredientem fundum tuum, poteris eum iure prohibere ne ingrediatur. ¶ Examen quoque quod ex alueo tuo euolauerit eo, usque intelligitur esse tuum donec in conspectu tuo est, nec difficilis persecutio est: alioquin occupantis fit. ¶ Pauonum quoque, & columbarum fera natura est: nec ad rem pertinet, quod ex consuetudine euolare, & reuolare solent: nam & apes idem faciunt quarum constat feram esse naturam: ceruos quoque quidam ita mansuetos habent, ut in syluam ire, & redire soleant, quorum & ipsorum feram esse naturam nemo negat. ¶ In iis autem animalibus, quæ ex consuetudine abire, & redire solent, talis regula comprobata est, ut eousque tua esse intelliguntur donec animum reuertendi habeant: Nam si reuertendi animum habere desierint, etiam tua esse desinunt, & sunt occupantium: Reuertendi autem animum uidentur desineri habere tunc, cum reuertendi consuetudinem deseruerint. Instit. de rerum diuis. §. apum, & §. pauonum, & §. in iis autem.

Gallarum autem, & anserum non est fora natura, idque ex eo possumus intelligere, quod aliæ sunt gallinæ, quas feras uocamus. Item alii sunt anseres quos feros appellamus. Ideoque si anseres tui, aut gallinæ tuæ aliquo modo turbati, turbatæue euolauerint, licet conspectum tuum effugerint quocunque tamen loco sint tui, tuæue esse intelliguntur: & qui lucrandi animo ea animalia detinet furtum committere intelligitur. Instit. de rerum diuis. §. gallinarum.

Cum pastori meo lupi porcos eriperent, hos ultinæ uillæ colonus cum robustis canibus, & fortibus, consecutus lupis eripuit, aut canes extorserunt, cuius sint porci dubitat Pomponius, & putat potius domini manere tandiu quandiu recuperari possit licet in auibus, & piscibus, & feris contrarium sit. Nam quod auis transuolans ex area, aut ex agro uestro sustulit, aut quod à nobis miluus eripuit non manet in dominio nostro quemadmodum piscis, uel aper, uel auis cum potestatem nostram euaserit, si ab alio capiatur ipse sit. Et si manet nostrum, quod à lupo eripitur, licet non furandi animo fuerit colonus persecutus tamen cum reposcenti, non reddiderit suppressere, & interripere uidetur. Quare & ad exhibendum tenetur, & uindicari ab eo exhibitos porcos posse constat, ff. de acquirenda rerum dominium, l. Pomponius, xliiii.

Item ea, quæ ex hostibus capimus iure gentium statim nostra sunt: adeo quidem ut liberi homines in seruitutem infidelium deducantur, qui tamen si euaserint eorum potestatem, & ad suos reuersi fuerint pristinum statum recipiunt. Instit. de rerum diuis. §. item ea quæ & ff. de acquir. rer. dom. l. naturalem, v. in fine cum l. adeo vii. in princ.

Transfugati iure belli recipimus, & quæ res hostiles apud nos sunt, non publicæ, sed occupantium sunt, ff. de acquirenda rerum domin. l. transfugam 51.

Item lapilli, & gemmæ, & cætera, quæ in littore maris inveniuntur iure naturali statim inventoris sunt. Inst. cod. S. item lapilli, & ff. de acquir. posses. l. prima, S. item in bello.

Præterea, quod per alluvionem agro tuo flumen adiecit iure gentium tibi acquiritur. Est autem alluvio incrementum latens, per alluvionem autem id videtur adici, quod paulatim adiicitur, ut intelligi non possit, quanto quoque temporis momento adiiciatur. Quod si uis fluminis de tuo prædio aliquam partem detraxerit, & uicini prædio applicuerit, palam est eam tuam permanere. Planè si longiore tempore fundo uicini tui hæserit, arboresque quas secum traxit in eum fundum radices egerint, ex eo tempore videntur uicini fundo acquisitæ esse. Inst. de rer. diuis. S. præterea, & ff. de acquir. rer. dom. l. adeo, vii. S. præterea.

Ratis ui fluminis in agrum meum, delatæ non aliter tibi potestas est, quam si de præterito damno mihi cauisses, ff. de incend. ruina. l. ratis, viii.

Lacus & stagna licet interdum, crescant interdum, exarescant suos tamen terminos retinent, ideoque in his alluvionis ius non agnoscitur, ff. de acquir. rer. dom. l. lacus, xii. in prin.

Insula, quæ in mari nata est (quod raro accidit) occupantis fit: nullius enim esse creditur. At insula in flumine nata (quod frequenter accidit) siquidem mediam partem fluminis tenet communis est, eorum qui ab utraque parte fluminis, propè ripam prædia possident, scilicet pro modo latitudinis cuiusque fundi, quæ latitudo propè ripam sit. Quod si alteri parti proximior sit eorum est, tantum qui ab ea parte propè ripam prædia possident. Inst. cod. S. insula quæ in mari, & ff. de acquir. rer. dom. l. inter eos, xxix. Nam si id quod in publico natum, aut ædificatum est, publicum est, insula quoque quæ in publico nata est, publica esse debet, ff. de acquirend. rerum dom. l. penult.

Insula est nata in flumine contra frontem agri mei, ita ut nihil excederet longitudo regionem prædii mei: & postea aucta est paulatim, & processit contra frontem agri, & superioris uicini, & inferioris tota ea insula mea facta est: sed & quod postea ei insulæ accessit, id tuum est, etiam si ita accessit, ut procederet insula contra frontem uicinatorum superioris, atque inferioris, uel etiam ut propior esset fundo eius, qui trans flumen habet, ff. de acquir. rer. dom. l. i. insula, lvi.

Sed si cum propior ripæ meæ sit nata insula, postea totum flumen inter eam, & insulam fluere cœperit relicto suo alueo, quo maior amnis fluxerat: Proculus respondit, si cum fundo tuo propior in initio fuisset insula, flumen relicto alueo maiore, qui inter eam insulam fluerat, & cum fundum uicini, qui inter flumen erat, fluere cœperit inter eam insulam, & fundum tuum; nihilominus insula tua manet, sed alueus, qui fuit inter eam insulam, & vicini fundum medius diuidi debet, ita ut pars propior insulæ tuæ, tua sit pars autem propior agro uicini eius esse intelligatur: intelligo enim (inquit Proculus) cum ex altera parte insulæ alueus fluminis exaruerit defuisse insulam esse, sed quo facilius res intelligatur, eum agrum, qui insula fuerat, insulam appellasti, ff. de acquir. rer. dom. l. insula, lvi. S. item quæro.

Secundæ Partis. Lib.I.

Item si qua insula in flumine publico proxima tuo fundo nata est, tua est, sed hoc falsum de ea insula, quæ non ipsi alueo cohæret, sed virgultis, aut alia qua liber leui materia ita sustinetur in flumine, ut solum eius non tangat, atque ipsa mouetur. Hæc enim propemodum publica, atque ipsius fluminis est insula, ff. eod. l. pen. §. si qua insula.

Item si qua insula in flumine nata propria tua est, quo ad ripas in eo genere insula est, quo ripæ fluminum, & littora maris proxima, quæ publica sunt, non secus, atque si in continenti agro sit, d. l. pen. §. si insula.

Quod si aliqua parte diuisum flumen sit, deinde infra unitum agrum alicuius in formam insulæ redegerit eiusdem permanet, is ager cuius, & fuerat Inst. de rerum diuis. §. quod si aliqua, & ff. de acquiren. rer. dom. l. adeo, vii. §. insula ibi quod si ex uno.

Item tribus modis insula in flumine fit. Vno modo cum agrum, qui aluei non fuit amnis circumfluit. Altero cum locum qui aluei esset siccum reliquit, & circumfluere coepit. Tertio cum paulatim coalluendum locum eminentem supra alueum fecit & eum alluendo auxit Duobus posterioribus modis priuata insula fit eius, cuius ager propior fuerit cum primum extitit. Nam & natura fluminis hæc est, ut cursu suo mutato aluei causam mutet, nec quicquam intersit utrum de aluei dumtaxat solo mutato: an de eo quod superfluum solo ueteri sit quæratur. Vtrumque enim eiusdem generis est. Primò autem illo modo causa proprietatis non mutatur. ff. eod. l. ergo xxx. §. tribus modis.

Quod si naturali alueo in uniuersum derelicto ad aliam partem fluere coeperit prior quidem alueus eorum est qui prope ripam eius prædia possident pro modo scilicet latitudinis cuiusque agri, quæ latitudo prope ripam sit. nouus autem alueus eius iuris esse incipit cuius & ipsum flumen est, id est publicus. Quod si post aliquod tempus, ad priorem alueum reuersum fuerit flumen, rursus notus alueus eorum esse incipit qui prope ripam eius prædia possident. Inst. de rer. diuis. §. quod si naturali.

Et qui dicit quia ager ille, qui fuerat desinit esse amissa prima forma, aut qui prædium uicinum nullum habet non posse ratione uicinitatis ullam partem uicinitatis in eo habere uix est, ut id obtineat. ff. de acquir. rer. dom. l. adeo. vii. §. si cuius tamen.

Alia sanè causa est si cuius totus ager inundatus fuerit. Neque enim inundatio fundi speciem commutat: & ob id si recesserit aqua palam est eum fundum manere cuius & fuit. Inst. eod. §. alia sane causa est.

Martius fundum habebat secundum uiam publicam, & inter uiam & flumen, erat & ager Titii. Flumen paulatim primum omnem agrum, qui inter uiam, & flumen esset aboleuit: deinde & uiam sustulit. Postea rursus minutatim recessit, & alluione in antiquum locum rediit: ALPHENVS respondit cum flumen agrum & uiam publicam abstulisset eum agrum eius factum esse, qui trans flumen fundum habuisset. Postea cum paulatim retro rediisset ad emissæ ei, cuius factus esset & addidisse ei, cuius trans uiam ager esset, quoniam eius fundus proximus fluminis esset: id autem quod publicum fuisset nemini accessisse nec ramen impedimento uiam esse quominus ager qui trans uiam alluione relictus esset Martii fieret, nam & ipsa quoque uia fundi esset, ff. eod. l. Attius, siue Martius. xxxviii.

Alluio agrum restituit eum quem impetus fluminis totum abstulit, Itaque si ager, qui inter uiam publicam & flumen publicum fuit inundatione fluminis

his occupatus est, siue paulatim, siue non paulatim, sed eodem impetu, recessu fluminis restitutus ad pristinum dominum pertinet. Flumina enim censitorum uice funguntur, ut ex priuato in publicum addicant, & ex publico in priuatum, itaque sicut hic fundus, cum alueus fluminis factus esset fuisset publicus: ita nunc priuatus eius esse debet, cuius antea fuit. ff. de acquir. rer. dom. l. ergo. xxx. §. alluuius.

Cum ex aliena materia species aliqua facta sit ab aliquo queri solet, quis eorum naturali ratione dominus sit, utrum is, qui fecerit an potius ille qui materiae dominus fuerit, ut ecce si quis ex alienis uuis, aut oliuis aut spicis uinum, aut oleum, aut frumentum fecerit, aut ex alieno auro, uel argento, uel ære uas aliquod fecerit: uel ex alieno uino & mele mulsum miscuerit, uel ex medicamentis alienis emplastrum, aut collyrium composuerit, uel ex aliena lana uestimentum fecerit, uel ex alienis tabulis nauem, uel armarium, uel subsellia fabricauerit: & post multam Sabinianorum, & Proculianorum ambiguitatem placuit media sententia existimantium, si ea species ad priorem & rudem materiam reduci possit, eum uideri dominum esse, qui materiae dominus fuerit: si non possit reduci, eum potius intelligi dominum, qui fecerit: ut ecce uas conflatum potest ad rudem materiam æris, uel argenti, uel auri reduci: uinum autem, uel oleum aut frumentum, ad uuas, uel oliuas, uel spicas reuerti non potest: ac ne mulsum quidem ad uinum, & mel resolui potest, uel emplastrum, aut collyrium ad medicamenta reuerti possunt. Inst. de rer. diuis. §. cum ex aliena. & ff. de acquir. rer. dom. l. adeo vii. §. cum quis ex aliena. & l. in omnibus. xxiii. Nisi uoluntate domini alterius nomine id factum sit: propter consensum enim domini tota res eius fit, cuius nomine factum est. ff. eod. l. nisi. xxv.

Caius l. c. in hac lege uisum exemplo de trimero conuarius est. Sed illa dispositio omittitur, quia terminatio institutionum se quenda est. Et credendum est compositione Institutionum: uide disc alios libros, quod supradicta legem septimam, quia aut ea seculi fuerint, aut in digestis non relicta fuisset hanc opinionem.

Et si quis ex uuis meis mustum fecerit, uel ex oliuis oleum, aut ex lanis uestimenta cum sciret hæc aliena esse utriusque nomine ad exhibendum tenebitur, quia quod ex re nostra fit, nostrum esse uerius est. ff. ad exhib. l. de eo. §. si quis ex uuis. xii.

Item ubi simul plura contribuuntur ex quibus unum medicamentum fit, aut coactis odoribus unguenta facimus nihil hic suum uerè dicere potest prior dominus; quare potissimum existimari debet, cuius nomine factum sit eius esse. ff. de acquir. rer. dom. l. quicquid. xxvii. §. ubi simul.

Si cum scyphum alieno plumbo plumbaueris, alienoue argento ferumenaueris non dubitatur scyphum tuum esse, & à te rectè uedicari d. l. quicquid. xxvii. in princ.

Si quis nauem suam aliena materia refecisset, manet eiusdem nauis materia, sed si in ædificanda ea idem fecisset non potest: nam proprietates totius nauis carinæ causam sequitur. ff. de rei uend. l. Minutius. lxi.

Sed si ex meis tabulis nauem fecisset tua nauis erit, quia cupressus non maneret, sicut nec lana uestimento facto, sed cupresseum, aut laneum corpus fieret. ff. de acquir. rer. dom. l. sed si ex meis. xxvi. in princ.

Quod si partim ex tua materia, partim ex aliena speciem aliquam fecerit quis: ueluti ex suo uino, & alieno mele mulsum miscuerit, aut ex suis & alienis medicamentis emplastrum, aut collyrium, aut ex sua lana & aliena uestimentum fecerit, dubitandum non est hoc casu eum esse dominum, qui fecerit cum non solum operam suam dederit, sed & partem eiusdem materiae præstiterit. Inst. de rer. diuis. §. Quod si partim.

Si tamen alienam purpuram uestimento suo quis intexuerit, licet præciosior sit purpura, tamen accessions uice cedit uestimento: & qui dominus fuit purpure, aduersus eum, qui surripuit habet pro furto actionem & conditionem, siue ipse sit

Secundæ Partis. Lib. I.

sit, qui uestimentum fecit, siue alius. Nam extinctæ res licet uendicari nō possint condici tamen à furibus, & quibusdam aliis possessoribus possunt. Inst. de rer. diuis. §. si tamen alienam.

At in his corporibus, quæ ex distantibus corporibus essent constat singulas partes retinere suam propriam speciem, ut singulæ oues. ideoque possit me gregem uindicare quamuis aries tuus, sit immixtus, sed & te arietem uendicare posse, certum est. Quod non idem in cōherentibus corporibus eueniret. Nam si statua meæ brachium alienæ statua addideris non potest dici brachium tuum esse, quia tota statua uno spiritu cōtinetur, ff. de rei uēdic. l. in rem actio. xxiii. §. at in his corporibus.

Si meam lanam infeceris purpuram nihilominus mea est, quia nihil interest inter purpuram, & eam lanam, quæ in lutum, aut cœnum cecidisset, at qui ita pristinum colorem perdidisset, ff. de acquir. rer. dom. l. sed si ex meis, xxvi. §. si.

Si duorum materia ex uoluntate dominorum cōfusæ sint totum id corpus, quod ex confusione sit commune est, ueluti si qui uina sua confunderint, aut massas argenti, uel auri conflauerint, sed si diuersæ materiae sint, & ob id propria species facta sit forte ex mele, & uino mulsum, aut ex auro, & argento electrum, idē iuris est. Nam & hoc casu communem esse speciem non dubitatur. Quod si fortuitu, & non uoluntate dominorum confusæ fuerint, uel eiusdem generis materiae, uel diuersæ, idem iuris esse placuit. Inst. de rer. diuis. §. si duorum, & §. sed si diuersæ, & §. quod si fortuitu, & ff. de acquir. rer. dominio, l. adeo vii. §. uoluntas.

Si ex ære meo, & argento tuo conflato aliqua species facta sit, non erit ea nostra communis, quia cum diuersa materia æs, & argentum sit ab aurificibus separari, & in pristinam materiam reduci solet, ff. de acquir. rer. dom. l. lacus, xii. §. si. Item si plumbum cum argento mistum sit, non communicabitur, nec communi diuidendo agetur, quia separari potest, agetur autem in rem actione, sed si deduci non possit, ut puta si æs, & aurum mistum fuerit pro parte uindicandum est, ff. de rei uindicat. l. idem Pomponius, v. §. sed si plumbum.

Item si quid quod eiusdem naturæ est, ita confusum est, atque commixtum, ut separari non possit, non totum uindicatur, sed pro parte: ut puta meum, & tuum argentum in massam reductum est, non erit nobis commune: & unusquisque pro rata ponderis, quod in massa habemus uindicabimus: etsi incertum sit quantum quisque ponderis in massa habeat, ff. eod. l. iiii. §. Pomponius.

Quod si frumentum Titii frumento tuo mistum fuerit, siquidem ex uoluntate uestra, commune est, quia singula corpora, idest singula grana, quæ cuiusque propria fuerunt, ex consensu uestro communicata sunt, quod si casu id mistum fuerit, uel Titius id miscuerit sine tua uoluntate, non uidetur esse commune, quia singula corpora in sua substantia durant. sed nec magis istis casibus commune sit frumentum, quam grex intelligitur esse communis, si pecora Titii tuis pecoribus mista fuerint. Sed si ab alterutro uestrum totum id frumentum retineatur pro modo frumenti, cuiusque competit arbitrio autem iudicis continetur, ut ipse extimet quale cuiusque frumentum fuerit. Inst. de rer. diuis. §. quod si frumentum, & ff. de rei uindic. l. quinta, in princip.

Cum in suo solo aliquis ex aliena materia ædificauerit, ipse intelligitur dominus ædificii, quia omne quod in suo solo ædificatur solo cedit. Nec tamen ideo is qui materiae dominus fuerat, desinit dominus eius esse, sed tantisper neque uendicare eam potest, neque ad exhibendum de ea re agere propter l. xii. tabul.

tabul. qua cauetur, ne quis tignum alienum ædibus suis iunctum eximere cogatur, sed duplum pro eo præstet, quæ per actionem quæ uocatur de tigno iniuncto (appellatione autem tigni omnis materia significatur) ex qua ædificia fiunt) quod ideo pronum est, ne ædificia rescindi necesse sit. Quod si aliqua ex causa dirutum sit ædificium poterit materiæ dominus (si non fuerit duplum iam consecutus tunc eam uendicare, & ad exhibendum de ea re agere. Inst. de rer. diuis. §. cum in suo, & ff. de rei uendic. l. in rem actio, xxiii. §. pen. & ff. de tigno iniuncto, l. prima.

At si id ædificium uēdiderit is, qui ædificauerit, & ab emptore longo tēpore vsu-
captum postea dirutum sit ædificium: dubitatur an dominus materiæ uendica-
tionem eius habeat, & responsum est non placere, ff. de acquir. rer. dom. l. adeo
vii. S. illud recte, & ff. de rei uendic. l. in rem, xxiii. §. si.

Ex diuerso qui in alieno solo ex sua materia domū ædificauerit illius fit domus,
cuius & solum est: sed hoc casu materiæ dominus proprietatem eius amittit,
quia uoluntate eius intelligitur esse alienata: utique si non ignorabat se in a-
lieno solo ædificare: & ideo licet diruta sit domus materiam tamen uendicare
non potest. Inst. de rer. diuis. §. ex diuerso.

Certe illud constat, si in possessione constituto ædificatore soli dominus petat
domum suam esse, nec soluat pretium materiæ, & mercedes fabrorum, posse
eum per exceptionem doli mali repelli, utique si bonæ fidei possessor fuerit,
qui ædificauerit: nam scienti alienum solum esse, potest obici culpa, quod
ædificauerit temere in eo solo, quod intelligebat alienum esse. Inst. de rer. di-
uis. §. certe illud.

Si in area communi domum aliquis extruxerit hæc communis erit. Et qui por-
tionem eius uendicari uult ab eo qui bonâ fide possidens ædificauit sumptus
offerre debet ne doli mali exceptione possit submoueri, C. de rei uendic. l. si
in area, xvi.

Si Titius horreum frumentarium nouum ex tabulis ligneis factum mobile in scilicet
prædio posuerit, non erit factum scilicet, ff. de acquir. rer. dom. l. Titius, lx.

Cum uir, aut uxor in area sibi donata aliquid ædificasset placuit doli mali exce-
ptione opposita rem seruari posse, ff. de doli mali, l. cum uir, x.

Siquis in mari, uel in littore ædificet licet in suo non ædificet iure tamen gentiū
suum facit, ff. de oper. nou. l. prima, §. quod si quis in mari.

Quod in littore quis ædificauit eius erit: nam littora non ita publica sunt, ut ea
quæ in patrimonio populi sunt: sed ut ea quæ primum à natura prodita sunt,
& in nōllius adhuc dominium prouenerant: nec dissimilis earum conditio
est, atque piscium, & ferarum, quæ simulatq; apprehensæ sunt sine dubio eius in
cuius potestatem peruenierunt domini sunt, ff. de acquir. rer. dom. l. quod in
littore, xiii. Et soli domini constituuntur, qui in littore maris ædificant, sed
quandiu ædificium manet. Alioquin ædificiū dilapso quasi iure postliminii re-
ueritur locus ad pristinam causam, & si alius in eodem loco ædificauerit eius
fit: si modo recipiat pristinam littoris speciem, ff. eod. l. quod in littore, xiii.

Sed quamuis quod in littore publico, uel in mari extruxerimus nostrum fiat ta-
men Decretum Prætoris adhibendum est, ut id facere liceat immo, & manu
prohibendus est, si cum incommodo cæterorum id faciat: nam ciuilem eum
actionem de faciendo nullam habere nō dubitatur, ff. eod. l. quamuis, §. o.

Qui autem in ripa fluminis ædificat non suum facit, ff. de acquir. rer. dom. l. qui
autem, xv.

Secundæ Partis. Lib. I.

Si Titius alienam plantam in solo suo posuerit, ipsius erit, & ex diuerso si Titius suam plantam in Mauii solo posuerit, Mauii planta erit: si modo utroque easu radices egerit: ante enim quam radices egerit eius manet, cuius fuerat. Adeo autem ex eo tempore, quo radices egerit planta: proprietates eius commutatur, ut si vicini arbor ita terram Titii præferret, ut in eius fundo radices egerit. Titii effici arborem dicamus. Ratio enim non permittit, ut alterius arbor esse intelligatur, quam cuius in fundum radices egerit: & ideo propè con finium arbor posita, si etiam in vicini fundum radices egerit communis fit. Instit. de rerum diuis. §. si Titius, & ff. de acquir. rerum dom. l. adeo, vii. §. si alienam.

Qua ratione autem plantæ, quæ terræ coalescunt solo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, quæ sata sunt solo cedere intelliguntur: ceterum sicut is, qui in alieno solo ædificauit, si ab eo dominus petat ædificium defendi potest per exceptionem doli mali secundum ea, quæ diximus. Ita eiusdem exceptionis auxilio tutus esse potest is, qui alienum fundum sua impensa bona fide conseruit. Instit. de acquir. rerum dom. §. qua ratione, & C. de rei uendicat. l. si quis, xi.

Sed arbor radicibus eruta, in alieno loco posita, priusquam coaluerit, prioris domini est. Vbi coaluerit, agro cedit, & si rursus eruta sit, non ad priorem dominum reuertitur, nam credibile est, terræ alimentis aliam faciam arborem esse, ff. de acquir. rer. dom. l. sed si ex meis xxvi. §. penult. & ff. de rei uendic. l. quinta, §. de arbore.

At si fundi possessor cum excoluisset, sruissetq: postea fundus euincatur, consilia tollere non potest, ff. de rei uendic. l. si postea, l. ii. ali. §. l. iiii.

Litteræ quoque, licet aureæ, sint, perinde cartis, membranæ uel cedunt, ac solo cedere solent ea, quæ in ædificantur, aut seruntur. Ideoque si in cartis, membranæ uel tuis carmen, uel historiam, uel orationem Titius scripserit, huius corporis non Titius, sed tu dominus esse uideris. Sed si à Titio petas tuos libros, tuas uel membranas, nec impensas scripturæ soluere paratus sis, poterit, se Titius defendere per exceptionem doli mali, utique si earum cartarum membranarum uel possessionem bona fide nactus est. Instit. de rer. diuis. §. litteræ quoque, & ff. de acquir. rer. dom. l. qua ratione, in §. litteræ.

In digestis
tulo de rei
uendic. l. in
re xxiii. §. sed
& id est con
traria dispo
sicio: nā ita
habetur.
Licet de le
ctura quicquid
contra sente
ntiam propter
pretium pi
cturæ (Sed ne
cesse est ei
rei l. xdi. qd
sine illa esse
non potest)
Et cū dispo
sicio Instit.
tionum se
quenda sit,
hæc lex non
sentitur, sed
hæc notatio
ponitur.

Si quis in aliena tabula pinxerit, quidam putant tabulam picturæ cedere, aliis uero detur picturam (qualiscunque sit) tabulæ cedere, sed melius est, tabulam picturæ cedere: ridiculum enim picturam Apollis, uel Parrhasii in accensione uilissimæ tabulæ cedere: unde si à domino tabulæ, imaginem possidente, is, qui pinxit, eam petat, nec soluat pretium tabulæ, poterit per exceptionem doli mali subinueniri. At si is, qui pinxit, eam possideat, consequens est, ut utriusque actio domino tabulæ aduersus eum detur, quo casu, si non soluat impensam picturæ, poterit per exceptionem doli mali repelli, utique si bona fide possessor fuerit ille, qui picturam imposuit. Illud enim palam est, quod siue is, qui pinxit, subripuit tabulas, siue alius competit domino tabularum: furti actio. Instit. de rer. diuis. §. si quis in aliena.

Item quæ ex animalibus dominio nostro subiectis nata sunt, eodem iure nostra sunt, ff. de acquir. rer. dom. l. item, quæ ex animalibus, vi.

Si æquam meam æquus tuus prægnantem fecerit, non erit tuum, sed meum, quod natum est, ff. de rei uendic. l. idem Pomponius, v. §. idem scribit.

Si quis à non domino, quem dominum esse crediderit, bona fide fundum emerit,

rit, uel ex donatione, aliave qualibet iusta causa æquæ bona fide acceperit, naturali ratione placuit fructus, quos percepit, eius esse pro cultura, & cura: & ideo si postea dominus superuenerit, & fundum uendicet, de fructibus ab eo consumptis agere non potest. Ei uero, qui alienum fundum sciens possederit, non idem concessum est: itaque cum fundo etiâ fructus, licet consumpti sint, cogitur restituere. Inst. de rerum diuis. §. si quis à non domino.

Et ouium foetus sunt in fructu, & ideo ad bonæ fidei emptorem pertinent, etiam si prægnantes uenierint, uel subreptæ sint. Et sanè quin lac suum faciat, quamuis plenius uberibus uenierint, dubitari non potest. Idemque in lana iuris est, ff. de acquir. rer. dom. l. bonæ fidei, xlviii. §. & ouium.

In alieno fundo, quem Titius bona fide mercatus fuerat, frumentum seuit. quoniam in percipiendis fructibus, magis corporis ius, ex quo percipiuntur, quàm seminis, ex quo oriuntur, inspicitur, ideo nemo unquam dubitauit, quod ex messibus collectum fuerit, fieri domini fundi. Porro bonæ fidei possessor, in percipiendis fructibus id iuris habet, quod dominis prædiorum tributum est. Præterea cum ad fructuarium pertineant fructus à quolibet sati, quantò magis hoc in bonæ fidei possessoribus recipiendum est, qui plus iuris in percipiendis fructibus habent? cum fructuarii quidem non fiant ante, quàm ab eo percipiantur: ad bonæ fidei autem possessorem pertineant, quo quo modo à solo separati fuerint: sic eius, qui uectigalem fundum habet fructus fiunt. simulatque à solo separati sunt, ff. de usuris, l. qui scit, xxv. §. in alieno.

Item bonæ fidei emptor seuit, & antequam fructus perciperet, cognouit fundum alienum esse: quæritur an perceptione fructus suos faciat, & responsum est, bonæ fidei emptorem, quo ad percipiendos fructus intelligi debere quâdiu cuius fundus non fuerit, d. l. qui scit, xxv. §. fin.

Bonæ fidei emptor non dubiè percipiendo fructus, etiam ex aliena re, suos interim facit: non tantum eos, qui diligentia, & opera eius peruenerunt, sed omnes, quia quod ad fructus attinet, loco domini penè est. Denique etiâ priusquam percipiat, statim ubi à solo separati sunt, bonæ fidei emptoris fiunt. Nec interest, ea res, quam bona fide emi longo tempore capi possit, nec ne, ueluti si pupilli sit, aut ui possessa, ff. de acqu. rer. dom. l. bonæ fidei, xlviii. in prin.

Qui scit fundum cum alio sibi cõmunem esse: fructus, quos ex eo perceperit inuito, uel ignorante socio, non maiore ex parte suos facit, quàm ex sua, Dominus prædii est. Nec refert ipse, an socius, an uterque eos seuerit: quia omnis fructus, non iure seminis, sed iure soli percipitur. Et quemadmodum si totum fundum alienum quis sciens possideat, nulla ex parte fructus suos faciet, quoquo modo sati fuerint: ita qui communem fundum possidet, nō faciet fructus suos pro ea parte, qua fundus ad socium eius pertinebit, ff. de usuris, l. qui scit, xxv. in prin.

Sic tempore, quo mihi res traditur, putem uendentis esse, deinde cognouero alienam esse: quia perseuerat per longum tempus capio, uerendum est, ne nō sit bonæ fidei possessor, quam uis capiat fructus: Hoc enim ad ius, id est capionem, illud ad factum pertinet, ut quis bona, aut mala fide possideat. nec contrarium est, quod longum tempus currit. nam è contrariò is, qui non potest capere propter rei uitium, fructus suos facit, ff. de acquir. rer. dom. l. bonæ fidei, xlviii. §. in contrarium.

Is uero, ad quem usus fructus fundi pertinet, non aliter fructuum Dominus efficitur, quàm si ipse eos perceperit, & ideo licet maturis fructibus nondū tamen perceptis

Secundæ Partis. Lib. I.

perceptis decesserit, ad hæredes eius non pertinent, sed domino eius proprietatis acquiruntur. Eadem serè, & de colono dicuntur. *Inst. de rerum diuisione.* §. is uero ad quem.

In pecudam fructu etiam foetus est, sicuti lac, pilus, & lana, itaque agni, hœdi, & uiruli, & æquuli, & fuculi statim naturali iure Domini fructuarii sunt, sed si gregis usum fructum, quis habeat in locum demortuorum capitum ex lectu fructuarius submittere debet, & in uinearum demortuarum, uel arborum locum, alias debet submittere, recte enim colere, & quasi bonus paterfamilias, uti debet. *Inst. de rer. diuis.* §. in pecudum, & §. sed si gregis.

Thesauros, quos quis in loco suo inuenerit, diuus Adrianus naturalem æquitatē secutus ei concessit, qui eos inuenerit. Idem si quis in sacro loco fortuito casu inuenerit. *Inst. de rer. diuis.* §. thesauros.

Et generali lege, in suis quidem locis unicuique dummodo sine sceleratis, ac puniendis sacrificiis, aut alia qualibet arte legibus odiosa thesaurum (id est) condita ab ignotis dominis tempore uetustiore mobilia quærere, & inuento uti, libera tribuitur facultas. *C. de thesauris. l. unica, lib. x.*

Item in alienis terrulis nemo audeat inuitis, imò nec uolentibus, uel ignorantibus dominis, opes abditas suo nomine perscrutari, nam si scrutatus inuenerit totum hoc locorum domino reddere compelletur, *d. l. vnica. C. de thesauris.*

Thesaurus est uetus quædam depositio pecuniæ, cuius non extat memoria, ut iâ dominum non habeat, sic enim fit eius, qui inuenerit. quod non alterius sit: Alioquin si quis aliquid, uel lucri causa, uel metus, uel custodiæ condiderit sub terra, non est thesaurus, cuius etiam furtum sit, *ff. de acquirend. rer. domin. l. nunquam, xxxi. §. thesaurus.*

A tutore pupilli domum mercatus ad eius refectionem fabrum induxit: is pecuniam inuenit, si non thesauri fuerunt, sed pecunia forte perditæ, uel per errorem ab eo, ad quem pertinebat, non ablata, nihilominus eius est, cuius fuerat, *ff. de rei uend. l. à tutore, lxvii.*

At si quis in alieno loco non data ad hoc opera, sed fortuito inuenerit, dimidiū, domino soli conceditur, & dimidium inuentori, & conuenienter si quis in cæsaris loco inuenerit dimidium inuentoris, & dimidium est cæsaris, cui conueniens est, ut si quis in fiscali loco, uel publico, uel ciuitatis inuenerit, dimidiū ipsius esse debeat, & dimidium fisci, uel ciuitatis. *Inst. de rer. diuis.* §. thesauros uersi. at si quis, & *ff. de iure fisci, l. tertia. §. si in locis.* Et ita eueniet, ut unusquisque suis fruatur, & non inhiet alienis. *C. de thesauris. l. unica. §. si.*

Quod si creditor inuenerit in alieno uidebitur inuenisse, partem itaque sibi, partem debitori præstabit, nec recepta pecunia, restituet, quod iure inuentoris non creditoris nomine ex thesauro, apud eum permanfit. Quare cum ita sint intra constitutum luendi tempus pignoris causa uertetur, post transactum autem tempus thesaurum in eo inuentum ante solutam pecuniam totum tenebit. oblato uero intra cōstitutum tempus debito restitui debebit, sed pro parte sola, quia dimidium inuentori semper placet relinqui, *ff. de acquir. rer. dom. l. si is qui, lxxiii. §. quod si creditor.*

Qui in loco fisci thesaurum inuenit, partem ad fiscum pertinentem suppressit, totum cum altero tanto cogitur soluere, *ff. de iure fisci. l. tertia. §. si.*

Si is, qui in aliena potestate est, thesaurum inuenerit, si in alterius agro partem ei acquirit, si uerò in parentis loco inuenerit, illius totus fit, *ff. de acquir. rer. dom. l. si is, qui, lxxiii. in princ.*

Per traditionem, quoque iure naturali res nobis acquiruntur, nihil. n. tā conueniens est naturali aequitati, quā uoluntate domini uolentis rem suam in aliū transferre ratam haberi, & ideo cuiuscunque sit corporalis res tradi potest, & a domino tradita, alienatur. Inst. de rer. diuis. §. per traditionem, & ff. de acqu. rer. dom. l. qua ratione, ix. §. hæc quoque res.

In traditionibus, & usucapionibus dominia rerum non nudis pactis transferuntur, C. de pactis, l. traditionibus, xx.

Qui uendit portionem suam, nec induxit emptorem in uacuam possessionem prædii ius omne penes se retinuisse certum est, C. de actionibus empti, l. si pater, viii. in prin. Et si ager exemptionis causa ad aliquem pertineat, non recte rei uindicatione agi poterit, ante quā traditus sit ager, & tunc possessio amissa sit, ff. de rei uind. l. si ager, 50.

Et qui tibi hæreditatem uendit, antequā res hæreditarias traderet dominus earum perseverauit, C. de his, qui a non domino, l. tertia.

Venditæ uero res, & traditæ non aliter emptori acquiruntur, quā si is uenditori precium soluerit, uel alio modo ei satisfecerit, ueluti ex promissore, aut pignore dato: sed si is qui uendit fidem emptoris secutus fuerit dicendum est statim rem emptoris fieri: nihil autem interest utrum ipse dominus tradat ali cui rem suam, an uoluntate eius alius, cui eius rei possessio permessa sit. Qua ratione si cui libera uniuersorum negotiorum administratio permessa fuerit a domino, isque ex his negotiis rem uendiderit, & tradiderit faciet eam accipientis. Inst. de rer. diuis. §. uenditæ.

Interdum etiam sine traditione nuda uoluntas domini sufficit ad rem transferendam, ueluti si rem, quam tibi aliquis comodaueit, aut locauerit, aut apud te deposuerit, postea, aut uendiderit tibi, aut donauerit, aut dotis nomine dederit: quamuis enim ex ea causa tibi eam non tradiderit, eo tamen ipso, quod patitur tuam esse statim tibi acquiritur proprietatem, perinde ac si eo nomine tradita tibi fuisset. Item si quis merces in horreo depositas uendiderit, simulatque clauis horrei tradiderit emptori transfert proprietatem mercium ad emptorem. Inst. de rer. diuis. §. interdum, & §. Item si quis, & ff. de acquir. rerum dom. l. qua ratione, §. interdum, & ff. de publiciana in rem, l. siue rem, ix. §. primo.

Si rem meam possideas, & eam uelim tuam esse: fiet tua, quāuis possessio apud me non fuerit, ff. de acquir. rer. dom. l. si seruus, xxi. §. si.

Sed hæres de eo, quod hæreditati obuenerit, recte agit rei uindicatione etiam si possessionem eius adhuc non habuerit, ff. de rei uindicatio. l. si ager, 50. in fine.

Eius rei, quæ per in rem actionem petita tanti æstimata est, quanti in litem actor iurauerit dominium statim ad possessorem pertinet: transgressisse enim eum eo, & decidisse uideor eo precio, quod ipse constituit, ff. de rei uindicat. l. uis rei, xli.

Hoc amplius interdum, & in incertam personam collata uoluntas domini transfert rei proprietatem, ut ecce Prætores, & Consules cum militia, iactant in uulgus ignorant, quid eorum quisque sit excepturus, & tamen, quia uolunt, quod quisque acceperit eius esse statim eum dominum efficiunt. Qua ratione uerius esse uidetur, si rem pro derelicto a domino habitam occupauerit quis, statim eum dominum effici, pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abiecerit, ut id in numero rerum suarum

Secundæ Partis. Lib. I.

esse nolit; ideoque statim dominus esse desinit. Inst. de rer. diuis. §. hoc am-
plius, & ff. pro derelicto. l. prima, & quinta. §. fin.

Alia sanè causa est earum rerum, quæ in tempestate leuandæ nauis capsa eiiciun-
tur, hæ enim dominorum permanent: quia palàm est, eas non eo animo eiici,
quod quis eas habere nolit, sed quo magis, cum ipsa naui maris periculum ef-
fugiat, & si inuenerint eas ablaturus: & si suspicati fuerint in què locū eiectione
sunt requisituro, ut perinde sint ac si quis onere pressus in uiam rem abiecerit,
mox cum aliis reuersurus, ut eandem auferret. Qua de causa, si quis eas flucti-
bus expulsas, uel etiam in ipso mari nactus lucrandi animo abstulerit, furtum
committit. Nec longe uidentur discedere ab iis, quæ de rheda currente non
intelligentibus dominis cadunt. Inst. de rer. diuis. §. fi. & ff. de acqui. rer. dom.
l. qua ratione, ix. §. fi. & ff. ad legem Rhodiam de iactu. l. secunda. §. fi. & l. octa-
ua. Et quæcunque res ex mari extracta est non ante eius incipit esse, qui extra-
xerit, quàm dominus eam pro derelicto habere cœperit, ff. de acqui. rer. dom.
l. quæcunque, lviii.

DE ACQVIRENDA, VEL AMITTENDA POSSESSIONE.

Titulus II.

Possessio appellata est à pedibus, quia naturaliter tenetur ab eo, qui
ei insistit. Dominiumque rerum ex naturali possessione cœpisse.
Nerua filius ait, eiusque rei uestigium remanere de his, quæ terra,
mari, cœloque capiuntur: nam hæc protinus eorum fiunt, qui pri-
mi possessionem eorum apprehenderint: Item Bello capta, & in-
sula in mari enata, & gemmæ, lapilli, margaritæ in litoribus inuenta eius fiunt,
qui primus eorum possessionem nactus est, ff. de acq. poss. l. prima, in princ.

Cum hæredes instituti sumus: addita hæreditate omnia quidem iura ad nos trā-
seunt: possessio autem, nisi naturaliter comprehensa, ad nos non pertinet, ff.
cod. l. cum hæredes, xxiii.

Is, qui ædificare prohibetur, possidere quoque prohiberi manifestum est, ff. cod. l.
penul. §. primo.

Nemo ambigit possessionis duplicem esse rationem: aliamque in iure consistere,
aliamque corpore, utramque autem ita demum esse legitimam, cum omniū ad-
uersariorum silentio, & taciturnitate firmatur: interpellatione uero, & cōtro-
uersia progressa, non posse cum intelligi possessorem, qui licet possessionem
corpore teneat, tamen ex interposita contestatione, & causa in iudicium de-
ducta super iure possessionis uacillet, & dubitet. C. cod. l. nemo decima, & ff.
cod. l. possessio, xlix. §. primo.

Qui in aliena potestate sunt rem peculiarem tenere possunt; habere, & possidere
non possunt, quia possessio non tantum corporis, sed etiam iuris est, ff. cod. l.
possessio, xl. §. qui in aliena.

Naturaliter uidetur possidere is, qui usumfructum habet, ff. de acquir. pos. l. na-
turaliter, xii.

Genera possessionū tot sunt, quot & causæ acquirendi eius, quod nostrū non sit,
ueluti pro emptore, pro donato, pro legato, pro dote, pro hærede, pro suo, sicut
ei in iis, quæ terra, mari, uel ex hostibus capimus, uel quæ ipsi, ut in re-
rum natura essent, facimus. Et in summa magis unum genus est possiden-
di,

di: species autem infinitæ sunt. Vel etiam potest diuidi possessionis genus in duas species, ut possideatur bona fide, aut non bona fide, ff. eod. l. tertia. §. genera.

Fere bestię quas uiuariis includimus, & pisces quos in piscinas coercerimus à nobis possidentur, sed pisces, qui in stagno sint, aut serē quæ in seluis circumseptis uagantur à nobis non possidentur, quoniam relictæ sint in libertate naturali, alioquin etiam si quis siluam emerit, uideretur omnes feras possidere, quod falsum est. Aues autem possidemus, quas inclusas habemus, aut si quæ māsueta factæ custodiæ nostræ subiectæ sunt. Quidam recte putant, columbas quoque quæ ab ædificiis nostris uolant, item apes, quæ ex alucis nostris euolant, & secundum consuetudinem reuertuntur à nobis possideri, ff. eod. l. tertia. §. Item feras cum aliis. §§. Aduersus extraneos uitiosa possessio prodesse solet, ff. eod. l. si.

Quidquid apprehendimus, cuius proprietas ad nos non pertinet, aut nec potest pertinere, hoc possessionem appellamus, ff. de uerbor. significat. l. quæstio est, cxv. §. possessio.

Non corpore, & actu, necesse est apprehendere possessionem, sed etiam oculis, & affectu: & argumento sunt eæ res, quæ propter magnitudinem ponderis moueri non possunt, ut columnæ, nam pro traditis haberi eas constat, si in re præsentis partes consenserint, ff. de acquir. poss. l. prima, §. si iusserim.

Et uina tradita uidentur, cum clauēs celæ uinariæ emptori traditæ fuerint, d. §. si iusserim.

Item si quis merces, in horreo repositas uendiderit, simulatque clauēs horrei emptori tradiderit, transfert proprietatem, mercium in emptorem, ff. de acquir. rer. dom. l. qua ratione, ix. §. item si quis merces. Qui emptor confestim dominium, & possessionem adipiscitur, & si non aperuerit horrea. Quod si uenditoris merces non fuerint confestim, inchoabitur usucapio, ff. de contra. emptio, l. clauibus.

Quarundam rerum animo possessionem adipiscimur, ueluti si aceruum lignorum emerit, & cum uenditor tollere me iusserit, simul ac custodiam posuissē traditus mihi uidetur. Idem iuris est in uino uendito, cum uniuersæ amphorę uini simul essent: & nihil interest, utrum ego ipse aceruum, an mandato meo alius custodias, utrobique enim animi, quodam genere possessio erit æstimanda, ff. eod. l. quarundam, §. 1.

Si iusserim uenditorem, procuratori meo rem tradere, cum ea res in præsentia sit, uidetur tradita, Idemque est, si iusserim debitorem nummos alii dare, ff. eod. l. prima, §. si iusserim. Item si uenditorem, quod emerim, deponere in domo mea iusserim possidere, me certum est, quamquam id nemo attigerit, aut si uicinum fundum mercatum uenditor ex mea tuti demonstrat uacuamque possessionem se tradere dicat: non minus possidere cœpi, quam si pedem finibus intulissē, ff. de acq. pos. l. quod meo, xviii. §. si uenditorem.

Quod per colonum possideo hæres meus nisi ipse nactus sit possessionē, non potest possidere, retinere enim animo possumus possessionem, adipisci nō possumus, sed quod pro emptore possideo, per colonum etiam usucapiet hæres meus, ff. eod. l. qui uniuersas, xxx. §. quod per colonum.

Quædā mulier fundū, ita non marito donauit, per epistolā, & eundē fundū ab eo conduxit, pōt defendi in rem ei competere actionem, quasi per ipsam acquisierit possessionem, ueluti per colonum. proponebatur quod etiā in eo agro,

Secundæ Partis. Lib. I.

- qui donabatur, fuisset, cum epistola mitteretur, quæ res sufficiebat ad traditam possessionem, licet conductio non interuenisset, ff. de rei uindic. l. quædam mulier, lxxvii.
- Vnde, qui alienam rem precario rogauit, si eandem rem à domino conduxerit possessio ad dominum reuertitur, ff. de acquiren. possessio. l. interdum, xxi. in princ. & §. fin.
- Re pignoris nomine data, & possessione tradita, deinde à creditore conducta, conuenit, ut is, qui hypothecam dedit, pro colono in agro, in adibus pro inquilino sit, & per eos creditor possidere uideatur, ff. eod. l. re pignoris, xxxvii.
- Generaliter quisquis omnino nostro nomine sit in possessionem, ueluti procurator, hospes, amicus, nos possidere uidemur, ff. eod. l. generaliter, ix.
- Si quis ante conduxerit, postea precario rogauerit, uidebitur recessisse à conductione. Quod si ante rogauit, postea conduxit, conduxisse uidebitur, potius enim hoc procedere uidebitur, quod nouissimè factum est, nisi cōduxisset nummo uno, quia nunc nulla dubitatio est, quin ei precarium solum teneat, quia conductio nulla est, quæ est in nummo uno, ff. de acquir. poss. l. si quis, x.
- Eum, qui precario rogauerit, ut sibi possideri liceat, nancisci possessionem, non est dubium. Et placet possidere etiam eum, qui rogatus sit, ff. de precario. l. & habet is. §. eum qui.
- Qui precario dedit, possidet, & qui precario accepit, ff. de acquirend. possess. l. tertia, §. ex contrario.
- Item meminisse nos oportet, eum, qui precario possidet, habere possessionem, ff. de precario. l. in rebus, quarta. §. primo.
- Qui pignoris causa fundum tradiderit creditori: intelligitur possidere, ff. de acquir. poss. l. qui pignoris, xxxvi. in prin. Idem rei commodatæ possessionem, & proprietatem retinemus, ff. commodati. l. rei commodatæ, viii.
- Interdum eius rei possessionem, cuius ipsi non habemus aliis tradere possumus, ueluti cum is, qui pro hærede possidebat, ante quàm dominus fieret, precario ab hærede eam rogauerit, ff. de acq. poss. l. interdum, xxi. in prin.
- Species inducendi in possessionem alicuius rei est prohibere ingredienti uim fieri: statim enim cedere aduersarium, & uacuam relinquere possessionem iubet: quod multo est plus, quàm restituere, ff. de acquir. poss. l. pen. §. si.
- Possideri possunt, quæ sunt corporalia, & adipiscimur possessionem corpore, & animo, neque per se animo, neque per se corpore. Et quod diximus corpore, & animo acquirere nos possessionem, non utique ita accipiendum est, ut qui fundum possidere uelit omnes glebas eius circumambulet. Sed sufficit quālibet partem eius fundi introire, dum mente, & cogitatione hac sit, ut totum fundum usque ad terminum uelit possidere, ff. de acq. poss. l. tertia, in prin.
- Nulla dubitatio est, quin animo solo adipisci possessionem nemo possit. Inst. de interd. §. possidere.
- Solo animo non possumus acquirere possessione, si non antecedit naturalis possessio. Ideoque si thesaurum in fundo meo positum sciā, continuò non possideo, simul atq; possidendi affectū habuero: nec capio longa possessione: quia scio alienum esse. nec aliās is, qui scit, possidere pōt, nisi si loco motus sit, quia non sit sub custodia nostra, ff. de acquir. poss. l. tertia. §. notarius.
- Furiosus, & pupillus sine tutoris auctoritate nō possunt incipere possidere, quia affectionē tenēdi nō habēt, licet maximè rē suo corpore cōtingāt, sicuti, si quis dormiēti aliqd in manu ponat, sed pupillus tutore auctore incipiet possidere.

Ac poterit etiam sine tutoris auctoritate si eius ætatis sit, ut intellectū capiat, ff. eod. l. prima. §. furiosus.

Quamvis pupillus sine tutoris auctoritate non obligetur, possessionem tamen per eum retinemus, ff. eod. l. quamvis, xxxii. in princ.

Infans possidere recte potest, si tutore auctore cœpit: nam iudicium infantis suppletur auctoritate tutoris: utilitatis enim causa hoc receptum est: nam alioquin nullus sensus sit infantis accipiendi possessionem, pupillus tamen etiam sine tutoris auctoritate possessionem nancisci potest, dicta. l. quamvis, xxxii. §. infans.

Donatarum rerum à quacunque persona infanti uacua possessio tradita corpore quaeritur: quamvis enim sint authorum sententiæ dissentientes, tamen cōsultius uidetur interim (licet animi plenus non fuisset affectus) possessionem esse quaeritam, alioquin sicuti Consultissimi Viri Papiniani responso continetur, ne quidem per tutorem infanti poterit acquiri, C. eod. l. tertia.

Si me in uacuam possessionem fundi Corneliani miseris, & ego cum putarem, me in fundum Sempronianum missum, in Cornelianum iero, non acquiram possessionem, nisi forte in nomine tantum errauerimus, & in corpore consenserimus, ff. de acquir. pos. l. si me in uacuam, xxxiii. in princ.

Per procuratorem, tutorem, curatoremve possessio nobis acquiritur, cum autē suo nomine nacti fuerint possessionem non cum ea mente, ut operam duntaxat suam accommodarent nobis, non possunt acquirere, alioquin si dicamus per eos non acquiri nobis possessionem, qui nostro nomine accipiunt: futurum est, ut neque is possideat, cui res tradita sit, quia non habeat animum possidentis, neque is qui tradiderit, quoniam cesserit possessionem, ff. eod. l. prima. §. per procuratorem.

Per procuratorem utilitatis causa possessionem, & si proprietates ab hoc separari non possit, Dominium etiam quaeri placuit, C. de acquirenda pos. l. per procuratorem, viii.

Si non mihi, sed procuratori meo possessionem tradas, & ego errem, procurator non erret, acquiritur mihi possessio, quia ignoranti mihi, & erranti acquiritur, ff. eod. l. si me in uacuam, xxxiii. §. si non mihi.

Per liberam personam ignorantem quoque acquiri possessionem, & postquam scientia interuenerit, usucapionis conditionem incoari posse, tam ratione utilitatis, quam juris prudentia receptum est, C. de acquirenda possessione, l. prima.

Non debet esse sollicitus, quasi in uacuam possessionem eius, quod per procuratorem emit, non sit inductus, cum ipse proponat diu in possessione fuisse, omniaque ut dominum egisse: licet enim instrumento non sit comprehensus, quod sibi tradita sit possessio, tamen rei ueritate id cōsequutus est, si sciens uenditore in possessione fuit, C. de acquir. pos. l. secunda.

Quidquid filius peculiari nomine apprehenderit, id statim pater eius possidet, ff. eod. l. quarta.

Per eum, qui iusto errore ductus filium meum, & in mea potestate esse existimo, neque possessio, neque dominium, nec quidquam aliud ex re mea mihi quaeritur, ff. eod. l. per eum, 50.

Non uidetur possessionem adeptus is, qui ita natus est, ut eam retinere non possit, ff. eod. l. non uidetur, xxii.

Si quis ui de possessione deiectus sit, perinde haberi debet, ac si posside-

Secundæ Partis. Lib.I.

ret, cum interdicto de ui recuperandæ possessionis, facultatem habet, ff. de acquir. poss. l. si quis ui, xvii. in princ.

Si ex stipulatione tibi æquum debeam, & non tradam cum, tu autem natus fueris possessionem, prædo es, æquè si uendidero, nec tradam rem (si non uoluntate nactus sim possessionem) non pro emptore possides, sed prædo es, ff. eodem. l. quinta.

Clam possidere eum dicimus, qui furtiuè ingressus est possessionem, ignorante eo, quem sibi controuersiam facturam suspicabatur, & ne faceret timebat. is autem, qui cum possideret non clam se celauit, in ea causa est, ut non uideatur clam possidere. Non enim ratio retinendæ possessionis, sed origo nanci scendæ exquirenda est, nec quemquam clam possidere incipere, qui sciente, aut uolente eo, ad quem ea res pertinet, aut aliqua ratione bonæ fidei possessione nanciscitur. Itaque clam nanciscitur possessionem, qui futuram controuersiam metuens ignorante eo, quem metuit furtiuè in possessionem ingreditur, ff. eod. l. sexta.

Fundi uenditor etiam si mandauerit alicui, ut emptorem in uacuum possessionem induceret: priusquam id fieret non recte emptor per se, in possessionem ueniet. Item si amicus uenditoris mortuo eo, priusquam id sciret, aut non prohibentibus hæredibus id fecerit, recte possessio tradita erit, sed si id fecerit, cū sciret dominum mortuum, aut cum sciret hæredes id facere nolle, contra erit, ff. eod. l. fundi, xxxiii.

Nec ex uera uenditione possessionem, quam non fuerat emptor adeptus, improbè retinere potest: ac multo minus is, qui ad seueratione falsa uelut emptor cum sine obligatione pignoris pecuniam mutuo dedisset, fundum irrumpens alienum retinendi iustam causam habet. C. eod. l. nec ex uera nona.

Improba possessio firmum titulum possidendi præstare nullum potest: unde ingredientem in uacuum possessionem alieni fundi, non cōsentiente domino, causam iustæ possessionis adipisci non potuisse, certum est, C. eod. l. vii.

Vitia possessionum a maioribus contracta perdurant, & successorem auctoris in culpa committantur, C. eo. l. pen.

Qui iure familiaritatis amici fundum ingreditur, non uidetur possidere, quia non eo animo ingressus est, ut possideat, licet corpore in fundo sit, ff. eod. l. qui iure, xli.

Si quis possessionem fundi ita tradiderit, ut ita demum cedere eam dicat, si ipse fundus esset, non uidetur possessio tradita, si fundus alienus sit: hoc amplius existimandum est, possessionem sub conditione tradi posse, sicut res sub conditione traduntur: neque aliter, accipientis fiunt, quàm si conditio extiterit, ff. de acqu. poss. l. qui absenti, xxxviii. §. primo.

Pignus manente proprietate debitoris solam possessionem transfert ad creditorem: potest tamen, & precatio, & pro cōducto debitor re sua uti, ff. de pignoratitia actione, l. cum & sortis. §. pignus, xxxv.

Si quando iussu magistratus rei seruandæ causa, uel quia damni infecti non caueatur, possidemus; illa non est possessio; nam qui creditorem rei seruandæ causa, uel quia damni infecti non caueatur, uel uentris nomine mittit in possessionem: non possessionem, sed custodiam rerum, & obseruationem concedit; & ideo cum damni infecti non cauente uicino in possessionem misit sumus, si id longo tempore fiat: etiam possidere nos, & per longam possessione capere

capere causa cognita permittitur, ff. de acquir. poss. l. tertia. §. fin. & ff. ex quib. causis in possessionem. l. cum legatorum, xii.

Si uir uxori cedat possessionem donationis causa ipsa possidet, quia nihil attinet dicere, mulierem non possidere, cum maritus ubi noluerit possidere protinus amiserit possessionem, ff. de acquir. poss. l. prima. §. si uir uxori.

Quod uxor uiro, uel uir uxori donauit, pro possessore possidetur, ff. cod. l. quod uxor, xvi.

Municipes per se nihil possidere possunt, quia uniuersi consentire non possunt: Forum autem, & Basilicam, hisque similia non possident, sed promissiuè his utuntur, ff. de acq. poss. l. prima. §. si.

Non possideri intelligitur ius incorporale, ff. de usucap. l. quarta. §. si uiam. Et in corporales res traditionem, & usucapionem non recipere manifestum est, ff. acquir. rer. dom. l. seruus, xliii. §. incorporales.

Locus certus ex fundo, & per longam possessionem usucapi potest, & certa pars pro indiuiso, quæ introducitur, uel ex emptione, uel ex donatione, uel qualibet alia ex causa; incerta autem pars, nec tradi, nec usucapi potest, ueluti si ita tibi tradam, quicquid mei iuris in eo fundo est. Nam qui ignorat, nec tradere, nec accipere id, quod incertum est, potest, ff. de acquir. poss. l. locus, xxvi.

Incertainam partem rei possidere nemo potest, ueluti si hac mente sis, ut quidquid Titius possidet, tu quoque uelis possidere, ff. cod. l. iiii. §. incertainam.

Et si plures sint in fundo, qui ignorant, quotam quisque partem possideat, mera subtilitate nemo eorum possidet, ff. de usucap. l. si fur, xxxii. §. si.

Illud à ueteribus receptum est, neminem sibi ipsi causam possessionis mutare posse, Sed si is, qui apud me deposuit, uel commodauit eam rem mihi uendiderit: non uideor mihi causam possessionis mutare, qui nec possideam quidem, ff. de acquir. poss. l. tertia. §. Illud.

Quod vulgo respondetur causam possessionis neminem sibi mutare posse, sic accipiendum est, ut possessio non solum civilis, sed etiam naturalis intelligatur.

Et propterea responsum est, nec colonum, nec eum, apud quem res est deposita, aut cui commodata est lucri faciendi causa, pro hærede usucapere posse, ff. pro hærede, l. secunda. §. quod vulgo.

Quod vulgo respondetur ipsum sibi causam possessionis mutare neminem posse, toties uerum est, quoties qui sciret, se bona fide non possidere, & lucri faciendæ causa inciperet possidere. Idque per hæc probari potest, si quis emerit fundum sciens ab eo, cuius non erat: possidebit pro possessore, sed si eundem à domino emerit: incipiet pro emptore possidere, nec uidebitur sibi ipsi causam possessionis mutasse. Idemque iuris est, etiam si à non domino emerit, cū existimaret eum dominum esse. Idem hic si à domino hæres institutus fuerit, incipiet fundum pro hærede possidere, hoc amplius si iustam causam habuerit existimandi se hæredem domino extitisse fundum pro hærede possidebit, nec causam possessionis sibi mutare uidebitur. cum hæc igitur recipiantur in eius persona, qui possessionem habet: quanto magis in colono recipienda sunt, qui nec uiuo, nec mortuo domino ullam possessionem habet, & certe si colonus mortuo domino emerit fundum ab eo, qui existimabat se hæredem eius esse: incipiet pro emptore possidere, ff. de usucap. l. non solum, xxxiii. §. quod uulgo.

Cum nemo causam sibi possessionis mutare possit, proponaturque colonum nulla extrinsecus accedente causa excolendi occasione ad iniquam uenditionis

Secundæ Partis. Lib.I.

nis uitium prolapsum præses prouinciæ ius Domini locatoris conuelli nõ sinet, C. de acquir. pos. l. quinta.

Is, qui ui alterum deiecit, & ab eodem precario rogauit, definit ui possidere, & incipit precario, neque mutat sibi causam possessionis, cum uoluntate eius, quem deiecit coeperit precario possidere, nam si ab eodem emissæt, inciperet etiã pro emptore posse dominiũ capere, ff. de precario. l. certè, vi. S. Iulianus.

Quod scriptum est, apud veteres neminem sibi causam possessionis posse mutare: Credibile est de eo cogitatum, qui & animo, & corpore, possessioni incumbens, hoc solum statuit, ut alia ex causa, id possideret, non si quis dimissa possessione prima, eiusdem rei, denuo ex alia causa possessionem nancisci uelit, ff. de acquir. pos. l. qui bona, xix. S. quod scriptum.

Quod meo nomine possideo, possum, & alieno nomine possidere: nec enim mihi causam possessionis, sed defino possidere, & alium possessorem mihi sterio meo facio: nec idem est possidere, & alieno nomine possidere, nam is possidet, cuius nomine possidetur, ff. de acquiren. d. posset. l. quod meo, xviii. in prin.

Ex pluribus causis possidere eandem rem possumus, & eum, qui usu coeperit, & pro emptore, & pro suo possidet: Sic enim & si ei, qui pro emptore possidebat hæres sim: eandem rem, & pro emptore, & pro hærede possideo. Nec enim sicut dominium non potest, nisi ex una causa contingere, ita, & possidere ex una dumtaxat, causa possumus, ff. eod. l. iii. S. ex pluribus.

Plures eandem rem in solidum possidere non possunt, contra naturam quippe est, ut cum aliquid ego teneam, tu quoque id uidearis tenere. Sabinus tamen scribit eum, qui precario dederit, & ipsum possidere, & eum, qui precario acceperit. Idem Trebatius probabat, posse alium iustè, alium iniustè possidere. duos iustè, uel duos iniustè non posse: quem labeo reprehendit: quoniam in summa possessionis non multum intersit, iustè quis, an iniustè possideat, quod uerius est. Non enim magis eadè possessio apud duos esse potest, quàm ut tu stare uidearis in eo loco, in quo ego sto: uel in quo ego sedeo, tu sedere uidearis, ff. de acquir. pos. l. tertia. S. ex contrario.

Itè duo in solidum precario habere, non magis possunt, quàm duo in solidum uel possidere, aut claim: nam neque iustè, neque iniustè possessiones duæ concurrere possunt, ff. de precario, l. duo, xix. in prin.

Duorum in solidum dominium, uel possessio esse non potest, nec quisquam potest partis corporis dominus esse, sed totius corporis pro indiuiso, pro parte Dominiũ habere potest. Vtrum autem & balinei, uel porticus, uel campi unius cuiusque in solidum esse potest, nec enim minus ego utar, quod & alius utatur: Usus in uehiculo commodato, uel locato pro parte quidè effectu usus habeo, quia non omnia loca uehiculi teneam, ff. commodati, l. quinta. S. si.

Qui uniuersas ædes possidet singulas res, quæ in ædificio sunt, non uidetur possedisse. Idem debet dici, & de naue, & de armario, ff. de acquir. pos. l. qui uniuersas, xxx. in prin.

Is qui ædes mercatus est, aliud, quàm ipsas ædes non possidet: nam si singulas res possidere intelligeretur ipsas ædes non possidebit: separatis enim corporibus, ex quibus ædes constat, uniuersitas ædium intelligi non poterit. Accedit eò, quod si quis singulas res possidere se dixerit, necesse erit dicat in possessione superficiei, temporibus de mobilibus statutis locum esse: solum se capturum esse ampliori, quod absurdum, & minimè iuri ciuili conue-

conueniens est, ut una res diuersis temporibus capiatur, ut puta cum ædes ex duabus rebus constent, ex solo, & superficie, & uniuerſitas earum possessionem temporis immobilium rerum omnium mutet. ¶ Si autem columna euicta fuerit, exempto cum uenditore recte agetur, & eo genere res salua habebitur. ¶ Si autem demolita domus est, ex integro res mobiles possidentæ sunt: ut tempore, quod in usucapione rerum mobilium constitutum est, usucapiantur: & non potest recte uti eo tempore, quo in ædificio fuerunt; nam quemadmodum eas solas, & separatas ab ædificio non possedisti, sic nec penes te singulæ, aut separatæ fuerunt, & cohærentibus his in ædificio, depositis ædibus, quæ hoc quoque ipsum continent: neque enim recipi potest, ut eadẽ res, & uti res soli, & tanquam mobilis sit possessa, ff. de usucap. l. cum, qui ædes, xxiii. Nec enim singula cœmenta usucapiuntur, & si domus per temporis spatium nostra fiat, ff. de rei uend. l. in rem, xxiiii. in fine.

Uniuerſitas fundi possidetur non singulæ partes, ff. pro emptore. l. secunda. §. cū Stichum in fine.

Et qui uniuerſas ædes possidet, singulas res, quæ in ædificio sunt, nō uidetur possedisse, ff. de acquiren. possessio. l. qui uniuerſas, xxx. in princ. Vnde si quis ex alienis cœmentis in suo solo ædificauerit, domum quidem uendicare poterit, cœmenta autem resoluta, prior dominus uindicabit, etiamsi post tempus usucapionis dissolutum sit ædificium, postquam à bonæ fidei emptore possessum sit: nec enim singula cœmenta usucapiuntur, si domus per temporis spatium nostra fiat, ff. de rei uindic. l. in rem, xxiii. §. si. & ff. de acquir. rer. domi. l. adeo, vii. §. illud recte. Item per se solæ tegulæ non possidentur, sed cum uniuerſitate ædificii, nec ad rem pertinet affixæ sint, an tantum appositæ, ff. quod ui, aut clam, l. nam origo, viii.

De amittenda possessione.

In amittenda possessione affectio eius, qui possidet intuenda est, itaque si in fundo sis, & tamen nolis cum possidere protinus amittis possessionem. Igitur amitti, & animo solo potest, quamuis acquiri non potest: sed & si animo solo possideas, licet alius in fundo sit adhuc ramen possides, ff. de acquir. poss. l. tertia. §. in amittenda.

Eius quidem, quod corpore teneremus possessio amittitur, uel animo, uel etiam corpore, si modo eo animo inde digressi fuerimus, ne possideremus, ff. de acquir. poss. l. peregrè, xliiii. §. si.

Quemadmodum nulla possessio acquiri, nisi animo, & corpore potest, ita nulla amittitur, nisi in qua, utrūq; in contrarium actum est, ff. eod. l. quemadmodum, viii. & ff. de regu. iur. l. ferè, cliii. in fi.

Hæc dua leges uidentur esse contraria primis duobus, & maximè contraria à doctoribus allegantur, & Matthæus Gribaldus post tres libros de ratione studendi reprobatur communem solutionem, & nonam ponit, quæ fundatur in uerbis, quæ addit ad dictam legem quemadmodum, uidelicet NON ENIM quemadmodum, sed quia illa uerba addita non sunt, nec etiam in Pandectis Florentinis, eius solutio caret fundamento. At cum nec solutio communis placeat, absque dubio credendum est: paulum iuris, C. in d. l. quemadmodum habuisse intentionem utrumque requiri in amittenda possessione, quando corpore non possidetur: quia donec animus sit possidendi, ipse possidet, quare ut amittatur possessio isto casu requiritur, quod adsit animus non possidendi. Et ita procedit lex quemadmodum. Quando autem quis possidet corpore, & animo, tunc sufficit animus solus pro amittenda possessione, & ita procedit lex tertia. §. in amittenda. Ratio distinctionis est, quia corpus sine anima nihil agit, & ideo ab eo corporeus non requiritur, in d. §. in amittenda sed requiritur in d. l. quemadmodum, quia dubitabatur

Secundæ Partis. Lib. I.

hatur an amissio corporalis sufficeret, & deciditur, quod non sufficit, n si etiam concurret animus. sed non præsupponit. i. C. quod semper corporalis amissio requiratur una cum animo: nam aliquo caso solus animus sufficit, in d. §. in amittenda.

Saltus hybernos æstiuosque animo possidemus, quamuis certis temporibus eos relinquamus. cæterum animo nostro, corpore etiam alieno per colonum possidemus, ff. de acquir. poss. l. tertia. §. saltus, & l. peregrè, xliii. §. h. cum l. seq. & quod dicitur æstiuorum hybernorumque saltuum nos possessiones animo retinere, id exempli causa dictum est. Nam ex omnibus prædiis, ex quib. non hac mente recedimus, ut amisisse possessionem uelimus, idem est, ff. de ui, & ui armata. l. prima. §. quod vulgo.

Licet possessio nudo animo acquiri non possit, tamen solo animo retineri potest, si ergo prædiorum desertam possessionem non relinquendi affectione transacto tempore non coluisti, sed metus necessitate culturam eorum distulisti, præiudicium tibi ex transmissi temporis iniuria generari non potest, C. de acquir. poss. l. quarta.

Is qui animo possessionem saltus retineret furere cœpisset: non potest dum fure ret, eius saltus possessionem amittere: quia furiosus non potest de sinere animo possidere, ff. eod. l. si is qui, xxvii.

Si dum in alia parte fundi sim alius, quis clam animo possessoris intrauerit nō de fuisse illico possidere existimandus sum, facile expulsurus finibus simul sciuerō. Rursus si cum magna ui ingressus est exercitus, eam tantummodo partem, quam intrauerit obtinet, ff. de acquir. poss. l. quod meo, xviii. §. si.

Quia ad nundinas profectus neminem reliquit, & dum ille à nundinis redit alius quis occupauit possessionem uidetur is clam possidere. Retinet ergo possessionem is, qui ad nundinas abiit. Verum si reuertentem dominum non admisit ui magis intelligitur possidere non clam, ff. eod. l. clam, vi. §. si.

Quod solo animo possidemus, eō usque possidemus, donec reuertentes, nos aliquis repelleret, aut nos ita animo desinamus possidere, quod suspicamur repelli nos posse ab eo, qui ingressus sit possessionem, ff. eod. l. si id quod, xxv. §. si.

Possessionem pupillum sine tutoris auctoritate amittere posse constat, non ut animo, sed ut corpore desineat possidere, quod enim facti est amittere potest, ff. de acquir. poss. l. possessionem, xxix. Alia causa est, si fortè animo, possessionem uelit amittere pupillus, hoc enim non potest. d. l. possessionem in fi.

Si id quod possidemus, ita perdiderimus, ut ignoremus ubi sit: desinibus possidere, ff. eod. l. si id, xxv.

Interest qua mente apud sequestrum deponatur res: nam si amittendæ possessionis causa, & hoc aperte fuerit approbatum: ad usucapionē possessio eius partibus non procedet. At si custodiæ causa deponatur ad usucapionem procedere eam possessionem uictori constet, ff. de acquir. poss. l. interesse, xxxix.

Generaliter quisquis omnino nostro nomine nobis uolentibus sit in possessione, ueluti procurator hospes amicus, nos possidere uidemus, ff. de acquir. poss. l. generaliter, ix. Et procurator alienæ possessionis præstet ministerium, ff. eod. l. quod meo, §. procurator, xviii.

Quamuis pupillus sine tutoris auctoritate non obligetur possessionem tamē per eum retinemus, ff. eod. l. quamuis, xxxii. in prin.

Si me in uacuam possessionem fundi Corneliani miseris ego cum putarem, me in fundum Sempronianum, missum in Cornelianum iero non acquiram possessionem, nisi forte in nomine tantum errauerimus: Quando autem in corpore

pore non consenserimus, quia errans non acquirit, nec etiam amittit possessionem, qui quodammodo sub conditione recessit de possessione, ff. de acq. pos. l. si me in uacuam, xxxiii. in prin.

Si furioso, quem sanæ mentis existimasti rem tradideris, licet ille non erit adeptus possessionem tu possidere definis; sufficit quippe dimittere possessionem etiam si non transferas, illud enim ridiculum est dicere, quod non aliter vult quis dimittere, quam si transferat, immo vult dimittere, quia se existimat transferre, ff. de acq. pos. l. quod meo, xviii. §. si furioso.

Differentia inter dominium, & possessionem hæc est: quod dominium nihilominus eius manet, qui dominus esse non uult; possessio autem recedit, ut quisque constituit nolle possidere. Si quis igitur ea mente possessionem tradiderit, ut postea ei restitueretur definit possidere, ff. de acq. pos. l. si quis, xvii. §. si.

Possessionem amittimus multis modis: Nam cum Prætor idcirco in possessionem rei ire iussit, quod damni infecti non promitteretur possessionem inuitus dominus amittit. Item quod a mari, uel à flumine occupatum sit, possidere nos definimus, aut si is, qui possidet in alterius potestatem peruenerit. Item quod mobile est, definimus possidere, si id, quod possidemus in aliam speciem translatum sit, ueluti uestimentum ex lana factum, ff. de acquir. pos. l. qui uniuersas, xxx. §. Possessionem.

Qui bona fide fundum alienum emerit, eundem à domino conduxerit in promptu est, ut desierit possidere, ff. eod. l. qui bona, xix. in prin.

Qui alienam rem precario rogauit, si eandem rem à domino conduxerit, possessio ad dominum reuertitur, ff. de acquir. pos. l. interdum, xxi. in fi.

Si aliquam rem possideam, & eandem postea conducam, dubitatur an possessionem amittam, & distinguitur utrum sciam me possidere, an ignorem, & utrū, quasi non meam rem conducam, an quasi meam. Et si sciens meam esse, utrum quasi proprietatis respectu, an possessionis tantum. Nam et si rem meam tu possideas, & ego eam a te possessionem eius rei, uel stipuler: utilis erit, & emptio, & stipulatio, & sequitur, ut & precarium, & conductio si specialiter possessionis solius conducenda, uel precario roganda animus interueniat, ff. de acq. pos. l. si aliquam rem, xxviii.

Si is, qui pro herede possidebat, domino fundum locauit, nullius momenti est locatio, quia dominus rem suam conduxit, sequitur ergo, ut nec possessionem locator quidem retinuerit, ff. de usucap. l. ei à quo, xxi. §. respondi.

Si pignus mihi traditum locassem domino; per locationem retineo possessionem: quia antequam conduceret debitor, non fuerit eius possessio: eum & animus mihi retinendi sit, & conducenti non sit animus possessionem adipiscendi, ff. de pig. act. l. si pignus, xxxvii.

Si colonus per quem corpore possidebam decesserit, discesseritue animo retineo possessionem: & si alii tradidero amitto possessionem. Nam constat possidere, nos donec aut nostra uoluntate discesserimus, aut ui deiectioni fuerimus, ff. de acq. pos. l. tertia. §. quod si seruus in fi.

Rem, quæ nobis subrepta est, perinde intelligimur definire possidere, atque eam quæ ui nobis subrepta est, sed si is, qui in potestate nostra est furripuerit, quæ diu apud ipsum sit, res tamdiu non amittimus possessionem, quia per huiusmodi personas acquiritur nobis possessio, ff. de acq. pos. l. rem quæ nobis, xv.

Si quis ui de possessione deiectus sit perinde haberi debet, ac si possideret, cum interdicto de ui recuperanda possessionis facultatem habeat, ff. eod. l. si quis ui, xvii.

ui. xvii. in princ. Nam qui actionem habet ad rem recuperandam, ipsam rem habere videtur. ff. de reg. iur. l. qui actionem. xv.

Si quis nuntiet domum a canonibus occupatam, & dominus timore cōterritus noluerit accedere, amittit eum possessionem placet. ff. de acqu. poss. l. tertia. §. si quis nuntiet. sed si nolit in fundum reuerti, quod vim maiorem vereatur, amittit possessionem. ff. cod. l. si si nolit, vii.

Peregrè profectus pecuniam in terram custodia causa condiderat, cum reuersus locum thesauri memoria non repeteret, quoniam custodia causa pecunia condita proponitur, ius possessionis ei, qui condidisset, non videtur peremptum, nec infirmitas memoriae damnū asserit possessionis, quā alius non inuasit: & nihil interest pecuniam in meo, an in alieno condidisset, cum si alius in meo condidisset non aliās possiderem, quā si ipse res possessionem supra terram adeptus fuisset. itaque nec alienus locus meā propriam autere possessionem, cum supra terram, an infra terram possideam nihil interest. ff. de acquir. possel. l. peregrè. xliiii. in princ.

In iis, qui in hostium potestatem perueniunt in retinendo iure rerum suarum singulare ius est, corporalem tamen possessionem amittunt, neq. n. possunt uideri aliquid possidere, cum ipsi ab alio possideantur, sequitur ergo ut reuersis his, noua possessione opus sit, etiam si nemo medio tempore res eorum possederit. ff. cod. l. cum heredes. xxiii. §. in iis.

Si vi, aut clam, aut precario possessionem nactus quis postea furere cōperit, & possessio ex eadem causa durat de hoc, quod precario furiosus habet, quem admodum interdicto quoque **VT I. POSSEDETIS** furiosi nomine rectè expeditur eius possessionis nomine, quā ante furorem per se, vel post furorem per alium nactus est. ff. de usucapio. l. nunquam. xxi. §. si vi.

Eius quod coloni corpore possidetur non aliter amittitur possessio, quā si eā alius ingressus fuerit, eaq. amittitur, nobis quoque ignorantibus. ff. de acqu. possel. l. peregrè. xliiii. §. fin.

Legitur in Fl. de his Florēt.

Aliud.

Sed quod idē legendum sit ostendi in Libro nostro primo de Conclinatione legū & digestorum Codicis. n. x.

Si forte colonus per quem dominus possideret decessisset, propter utilitatem receptum est, ut p. colonum possessio & retineret, & contineret quo mortuo dicendum est non statim eam interpellari, sed tūc demum cum dñs possessionē adipisci neglexerit. Idem existimandum est, si sponte colonus possessione discesserit, sed hæc ita vera sunt, si nemo extraneus eā tē interim possederit, sed sp. in hereditate coloni manserit, ff. de acq. pos. l. si de fundo. xl. §. si forte. Si colonus non deferendæ possessionis causa exisset de fundo, & cō rediisset, eundem locatorem possidere placet. ff. cod. si colonus, xxxi.

Si procurator, vel colonus, vel inquilinus, vel quispiam alius, per quem licentia est nobis possidere corporaliter nactam possessionem cuiuscunque rei dereliquerit, vel alii prodiderit desidia fortè, vel dolo, ut locus aperiat alii, eandem possessionem desinere nihil penitus domino præiudicii generatur, ne ex aliena malignitate alienum damnum emergat, sed competentibus actionibus subiugatur: omni iactura restitnente domino rei, vel ei circa quem negligenter, vel dolosè versatus est. C. de acq. pos. l. fin.

Sin autem nec dum sub manibus procuratoris, vel coloni, vel inquilini possessio facta est, sed ipse eam accipere desidia, vel dolo superfedit, tunc & ipso, qui eam transmisit ex mala sua electione, præiudicium circa eam possessionem patitur ex memoratarum personarum, vel machinatione, vel negligentia accedens. Nam sancitū est, ut dominus nullo modo aliquid discrimen sustineat

ab iis, quos transmiserit, non ut etiam lucrum sibi per eos aliquod acquiratur. salua in hoc casu domino rei vel ei, qui ad eam detinendam præfactas transmiserit personas aduersus eas omni actione (si qua ex legibus ei competit) seruata d. l. fin. §. fin.

Si colonus, per quē corpore possidebam, decesseritue, vel animo retineo possessionem, sed si alii tradiderit, amitto possessionem, nam constat possidere nos donec aut nostra voluntate discesserimus, aut vi deieci fuerimus. ff. de acqu. poss. l. tertia. §. quod si seruus.

Si ego tibi commodauero, tu Titio, qui putat, tuū esse, nihil omnino ego id possideo. Idem erit si colonus meus fundum locauerit, aut is, apud quem deposueram apud alium rursus deposuerit, & id per quemlibet plurimum personam factum obseruandum ita erit. ff. eod. l. qui vniuersas, xxx. §. si.

Si conductor vendiderit, & eam ab emptore conduxerit, & vtrique mercedes præstiterit, prior locator per conductorem possessionem rectissime retinet. ff. eo. l. quamuis, xxxii. §. primo.

Et per colonos, & inquilinos nostros possidemus, sed & si moriantur, aut fure re incipiant, aut alii locent, intelligimur nos per eos retinere possessionem. ff. de acqu. poss. l. si id quod, xxv. §. primo.

Hæres coloni quamuis colonus non sit nihilominus dominus possidere existimatur. ff. locat. l. Labeo, lx. §. heredem.

Si rem mobilem apud se depositam, aut ex commodato tibi, possidere, neque redere constitueris; confestim amitto possessionem, vel ighorans, cuius rei illa ratio est, quod rerum mobilium neglecta, atque dimissa custodia (quamuis eas nemo alius inuaserit) veteris possessionis damnum adferre cōsuevit. ff. de acqu. poss. l. si rem mobilem, xlvii. in prin. & l. tertia. §. si rem. Item si rem apud te depositam furti faciendi causa contraxeris, desino possidere, sed si eam loco non moueris, etiam si inficiandi animum habeas ego possessionem habeo, quia furtum sine contrectatione fieri non potest, nec animo solo furtum committitur. ff. eod. l. tertia. §. si rem.

Si quis rem, quam vtendam dederat, vendiderit, emptoriq; tradi iusserit, nec ille tradiderit: aliàs videbitur possessionem domini interuertisse, aliàs contra: nam ne tunc quidem semper dominus amittit possessionem, cum reposcenti ei commodatum non redditur. Quid enim si alia quæpiam fuit iusta, & rationalis causa non reddendi, non vtrique vt possessionem eius interuerteret. ff. de acqu. poss. l. si quis rem, xx.

Res mobiles, quatenus sub custodia nostra sunt eatenus possidentur, id est, quatenus si velimus eorum naturalem possessionem nancisci possumus, nam pecus simul atq; aberrauerit, aut vas ita exciderit, vt non inueniatur: protinus desinunt à nobis possideri, licet à nullo possideantur dissimiliter, atq; si sub custodia mea sit, nec inueniatur, quia in præsentia eius sit, & tantum cesset interim diligens inquisitio. ff. de acqu. poss. l. tertia. §. seruus filius. Item desinimus possidere eum locum, quē flumen, aut mare occupauit. d. l. tertia. §. Labeo.

Cum lapides in Tyberim demersit essent naufragio, & post tempus extracti dominum ego retineo; possessionem nō. ff. eod. l. Pomponius, xiii. in prin.

Quāuis saltus proposito possidendi fuerit alius ingressus, tamen tandiu priorem possidere dictum est, quamdiu possessionem ab alio occupatam ignoratur. ut enim eodem modo vinculum obligationis soluitur quo dari solet: ita non debet ignoranti tolli possessio, quæ solo animo tenetur. ff. eo. l. quamuis, xlvii.

COMPENDII IVRIS CIVILIS ENVCLEATI,

Omissis, iis quibus à iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus,
Imperii mutatione, contrario vsu derogatum est.

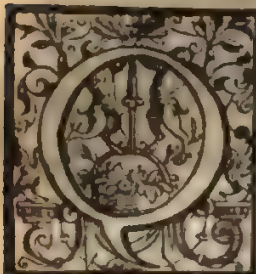
FRANCISCO GRATIANO DE GARZATO-
RIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Secundus.

DE REBVS CORPORALIBVS, ET IN- CORPORALIBVS.

Titulus I.

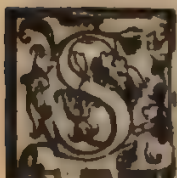

QVÆDAM præterea res corporales sunt, quædam incorpora-
les. Corporales hæ sunt, quæ tangi possunt, ueluti fundus,
uestis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabi-
les. Incorporales autem sunt, quæ tangi non possunt: qua-
lia sunt, quæ in iure consistunt, sicut hæreditas, vsusfructus,
vsus, & obligationes quoquo modo contractæ. Nec ad rem
pertinet, quòd in hæreditate res corporales continentur:
nam & fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt,

& id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur: plerumque incorporale est,
ueluti fundus, pecunia, nam & ipsum ius hæreditatis, & ipsum ius utendi, fructu-
di, & ipsum ius obligationis incorporale est. Eodem numero sunt iura prædio-
rum urbanorum, & rusticorum, quæ etiam seruitutes uocantur. Inst. de rebus
corpo. & incorp.

DE SERVITVTIBVS.

Titulus II.

Seruitutes, aut personarum sunt, ut usus, & vsusfructus, aut re-
rum, ut seruitutes rusticorum prædiorum, & urbanorum, ff. de ser-
uitu. l. prima. Nam quoties, nec hominum, nec prædiorum sunt,
quia nihil uicinatorum interest non ualet, ueluti ne per fundum tuum
eas, ut ibi consistas, & ideo si mihi concedas ius tibi non esse fundo
tuo uti frui, nihil agitur, aliter atque si concedas mihi ius tibi non esse in fun-
do

do tuo aquam quærere, minuendæ aquæ meæ gratia, ff. eodem. l. quoties, xv. in princ.

Seruitutum non ea natura est, ut aliquid faciat quis ueluti, viridia tollat, aut amœniorem prospectum præstet, aut in hoc ut in suo pingat, sed ut aliquid patiat, aut non faciat, d. l. quoties, §. fi.

Rusticorum prædiorum iura sunt hæc: iter, actus, via, aquæ ductus. iter est ius eundi ambulandi hominis non etiam iumentum agendi, vel vehiculum. Actus est ius eundi, ambulandi hominis, agendi iumentum, vel vehiculum, itaque qui habet iter, actum non habet, qui habet actum, & iter habet, eoq; uti potest etiã sine iumento. Via est, ius eundi, & agendi, & ambulandi: nam & iter, & actû, via in se continet. Aquæ ductus est ius aquæ ducendæ per fundum alienum. Instit. de seruit. prædior. in princip. & ff. de seruitut. rusticor. prædio. l. prima, in princip.

Inter rusticorum prædiorum seruitutes recte computantur aquæ haustum, pecoris ad aquam appulsum, ius pascendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ. Instit. eod. §. inter, & ff. de seruit. rustic. præd. l. prima. §. in rusticis. De his autem ius non potest esse in alieno, nisi fundum uicinum habeat quis, ff. de seruit. rustic. præd. l. quinta.

Prædiorum Urbanorum seruitutes, sunt hæ, quæ ædificiis inhaerent: ideo prædiorum urbanorum dictæ: quoniam ædificia omnia Urbana prædia appellamus, & si in villa ædificata sint. Item urbanorum prædiorum seruitutes sunt hæ, ut vicinus onera vicini sustineat, ut in parietem eius liceat vicino tingnum immittere, ut stillicidium, vel lumen recipiat quis, in ædes suas, uel in aream, uel in cloacam, uel non recipiat: & ne alius quis tollat ædes suas, ne luminibus vicini officiant. Institut. de seruit. prædior. §. prædiorum.

Si quis velit vicino aliquod ius constituere: pactionibus, atque stipulationibus, id efficere debet. Potest etiam testamento quis, heredem suum damnare, ne alius tollat ædes suas, ne luminibus ædium uicini officiat, vel ut patiat, ut tingnum in parietem suum immittere, stillicidiumve aduersus eum habere, vel ut patiat, ut eum, per fundum, ire agere, aquamve ex eo ducere. Institut. eod. §. fin.

Maritus neque seruitutes fundo debitas potest amittere, neque alias ei imponere, ff. de fundo dotal. l. quinta.

Qui per certum locum iter, aut actum alius celsit, cum pluribus per eundem locum, vel iter, uel actum cedere posse verum est: quemadmodum si quis uicino suas ædes seruas fecisset, nihilominus aliis, quot uolet eas ædes seruas facere potest, ff. communia præd. l. qui per certum, xv.

Seruitutes rusticorum prædiorum, & si corporibus accedunt, incorporales tamen sunt, & ideo usu non capiuntur, vel ideo quia tales sunt seruitutes, & non habent certam, continuamque possessionem: nemo enim tam perpetuo, tam continenter ire potest, ut nullo momento possessio eius interpellari videatur: idêque & in seruitutibus prædiorum urbanorum obseruatur, ff. de seru. l. seruitutes, xliii. in princ.

Refectionis gratia accedendi ad ea loca, quæ non seruiant, facultas tributa est his, quibus seruitus debetur: quâ tamen accedere eis sit necesse, nisi in cessione seruitutis nominatim præfinitum sit, quâ accederetur, sed & depressurum, vel alleuaturum riuum, per quem aqua iure ducitur pote-

Secundæ Partis. Lib. II.

statem habet: nisi si ne id faceret cautum sit, ff. communi præd. l. refectionis, xi. in princ.

Si propè riuum fundum ius est mihi aquam Riuo ducere, tacita hæc iura sequuntur, ut reficere mihi riuum liceat, ut adire, quâ proximè possim ad rehciendum eum ego, fabriq; mei, item ut spacium relinquat mihi dominus fundi, quò dextra, & sinistra ad riuum adeam, & quò terram, limum, lapidem, Haranam, calcem iacere possim, d. l. refectionis. §. si.

Seruitus naturaliter non manu factò lædere potest fundum seruientem, quem admodum si imbri crescat aqua in riuo, aut ex agris in eum confluant, aut aquæ fons secundum riuum, uel in ipso riuo inuentus postea fuerit, ff. de seru. præd. rust. l. si mihi, xx. §. seruitus.

Loci corpus non est dominii ipsius, cui seruitus debetur, sed ius eundi habet, qui iter sine actu, uel actum sine itinere habet, actione de seruitute utetur, ff. si si seruitus uindicetur. l. loci corpus, iiii. in princ.

Via, itineris, actus, aquæ ductus pars in obligationem deduci non potest, quia usus eorum indiuisus est, & ideo si stipulator decesserit pluribus hæredibus relictis singuli solidam uiam petent, & si promissor decesserit pluribus hæredibus relictis, à singulis hæredibus solida petitio est, ff. de seruit. l. viæ, xvii.

Pro parte Dominii seruitus non potest acquiri, & ideo si quis fundum habens, uiam stipuletur, & partem fundi sui postea alienet, corrumpit stipulationem in eum casum inducendo, à quo incipere non possit, pro parte quoque neque legari, neque adimi uia potest, & si id factum est, neque legatum, neque ademptio ualet, ff. de seru. l. pro parte, xi.

Cum fundo, quem ex duobus retinuit uenditor, aquæ ducendæ seruitus impoſita sit, empto prædio quæſita seruitus distractum denuo prædium sequitur, nec ad rem pertinet, quod stipulatio, qua poenam promitti placuit, ad personam emptoris (si forte ei frui non licuissit) relata est, ff. de seru. rust. præd. l. cum fundo, xxxvi.

Proprium solum uendendo si iniungam, ut mihi, & uicino seruiat, & similiter si commune solum uendo, ut mihi, & socio seruiat, quia seruitutem recipere, nisi sibi nemo potest, adiectio uicini pro superuacuo habenda est, ita ut tota seruitus ad eum, qui recepit pertineat, idem in socio, quia per unum socium communi solo seruitus acquiri non potest, ff. communia præd. l. proprium, v.

Via, iter, actus, ductus aquæ, ii idem ferè modis constituitur, quibus, & usus fructus constitui solet, ff. de seru. l. quinta, in princ.

Usus seruitutis temporibus scerni potest, fortè ut quis post horam tertiam, usque ad horam decimam eo iure utatur, uel ut alternis diebus utatur, d. l. quinta, in fi.

Seruitutes ipso quidem iure, neque ex tempore, neque ad tempus, neque sub conditione, nec ad certam conditionem, uerbi gratia, QVAM DIU VOLAM, constitui possunt, sed tamen si hæc adiiciantur, pacti, uel per doli exceptionem occurreretur, contra placita seruitutem uendicâti, ff. de seru. l. quarta, in princ.

Modus adiici seruitutibus potest, ueluti quo genere uehiculi agatur, uel non agatur, ueluti ut æquo duntaxat, uel ut certum pondus uehatur, uel grex ille transducatur, aut carbo portetur, d. l. quarta. §. modus.

Intervalia dierum, & horarum non ad temporis causam, sed ad modum pertinent
iure constitutę seruitutis d. l. quarta. §. si.

Ad certam partem fundi seruitus, tam remitti, quam constitui potest, ff. de seru.
l. sexta.

Si prędium tuum mihi seruiat, siue ego partis prędii tui dominus esse cępero,
siue tu mei, per partes seruitus retinetur, licet per partes acquiri non possit, ff.
de seru. l. viii. §. si.

Si quis partem ædium tradat, uel partem fundi, non potest seruitutem impone-
re, quia per partes seruitus imponi non potest; sed nec acquiri, ff. communia
pręd. l. sexta. §. si quis.

Planę si diuisit fundum regionibus, & sic partem tradidit pro diuiso, potest alte-
ratri seruitutem imponere, quia non est pars fundi, sed fundus. Quod & in æ-
dibus potest dici si dominus pariete medio ædificato unam domum in duas
diuiserit, ut pleriq; faciunt, nam & hic pro duabus domibus accipi debet, d. l.
sexta, & d. §. si quis, vers. planę.

Qui duo prędia habebat, in unius uenditione aquam quę in fundo nascebatur,
& circa eam aquam, latę decem pedes exceperat. non dominium loci ad eum
pertinet, sed iter duntaxat uidetur uenditoris esse, ff. de seru. pręd. rust. l. qui
duo, xxx.

Ductus aquę, cuius origo memoriam excesserit, iure constituti loco habetur, ff.
de aqua quotidiana. l. tertia. §. ductus.

De aqua per rotam tollenda ex flumine, uel haurienda, uel si quis seruitutem ca-
stello imposuerit, licet seruitus iure nõ ualuit, si tamę hac lege cõparauit, seu
alii quocunque legitimo modo sibi hoc ius acquisiit, tuendus est, qui hoc ius
possedit, ff. communia pręd. l. secunda.

Lucio Titio ex fonte meo, ut aquam duceret concessi, possum & Mauius con-
cedere: nam sicut iter, actus, uia pluribus cedi, uel simul, uel separatim po-
test, ita aquę ducendę ius rectę cedetur. sed si inter eos, quibus aqua con-
cessa est, non conuenit, quemadmodum utantur, non erit iniquum, utile
iudicium reddi, sicut inter eos, ad quos ususfructus pertinet, utile com-
muni diuidendo iudicium reddi placuit, ff. de aqua quotidiana, & ælti.
l. quarta.

Venditor fundi Geroniani fundo Botroiano, quem retinebat, legem dederat, ne
contra eum piscatio Tynnaria exerceatur: quamuis mari (quod natura
omnibus patet) seruitus imponi priuata lege non potest; quia tamen bona fi-
des contractus legem seruari uenditionis exposcit personę possidentium, aut
in ius eorum succedentium per stipulationis, uel uenditionis legem obligan-
tur, ff. communia pręd. l. uenditor, xiii. in prin.

Et fundo, quem quis uendat, seruitus imponi potest, & si non utilis sit, ueluti si
aquam alicui dedere deducere non expediret, nihilominus constitui ea serui-
tus potest, quędam enim debere habere possumus, quamuis ea nobis utilia nõ
sunt, ff. de seru. l. ei fundo, xix.

Ius cloacę mittendę seruitus est, ff. eod. l. septima.

Ut pomum decerpere liceat, & ut spatari, & cęnare in alieno possemus, seruitus
imponi non potest, ff. eod. l. octaua.

In omnibus seruitutibus, quę additione confusę sunt, doli exceptio nocebile-
gatorio, si non patiatur eas iterum imponi, ff. de seru. l. in omnibus, xviii.

Si ei, cuius prędium mihi seruiebat, hęres extiti, & eam tibi hereditatem uen-

Secundæ Partis. Lib. II.

didit, restitui in pristinum statum seruitus debet, quia id agitur, ut quasi tu hæres uidearis extitisse, ff. communia præd. l. si ei, ix.

Si partem prædii nactus sim, quod mihi, aut uti ego seruiebam non confundi seruitutem placuit: quia pro parte seruitus retineretur: itaque si prædia mea prædiis tuis seruiant, & tuorum partem mihi, & ego meorum partem tibi tradidero, manebit seruitus, ff. de seru. urb. præd. l. si quis ædes, xxix. §. si partem.

In tradendis unis ædibus ab eo, qui binas habet, species seruitutis exprimenda est, ne si generaliter dictum sit, aut nihil ualeat, quia incertum sit, quæ seruitus excepta sit, aut omnis seruitus imponi debeat, ff. communia præd. l. in tradendis, septima in prin.

Quidquid uenditor seruitutis nomine sibi recipere uult, nominatim recipi oportet, nam illa generalis receptio, **QVIBVS EST SERVITVS VTIQVE EST**: ad extraneos pertinet ipsi nihil prospicere uenditori ad iura eius conseruanda, nullam enim habuit, quia nemo ipse sibi seruitutem debet, quinimo, etsi debita fuit seruitus, deinde Dominium rei seruientis rei peruenit ad me, consequenter dicitur extinguere seruitutem, ff. communia præd. l. quicquid, x.

Si in uenditione dixerit seruas fore ædes, quas uendidit necesse non habet liberas tradere, quare uel suis ædibus, eas seruas facere potest, uel uicino concedere seruitutem, scilicet ante traditionem. Planè si Titio seruas fore dixit, si quidem Titio seruitutem concesserit, absolutus est, si uero alii concesserit exempto tenebitur, ff. eod. l. si quis duas, vi. §. si in uenditione.

Hæres cum legatus esset fundus, sub conditione imposuit ei seruitutes, si legati conditio existat, non exringuentur seruitutes ei impositz, sed legatariū sequetur, ff. quemadmodum seruit. amit. l. is cui, xi. §. si.

Si per alienum fundum mihi uiam constitueris, euictionis nomine tu obligaris, etenim quo casu si per proprium constituentis fundum concessa esset uia, recte constitueretur eo casu, si per alienum concederetur, euictionis obligatio contrahitur, ff. de euictionibus. l. fundum, xlv. §. si per alienum.

Viam promittere, & is potest, qui fundum non habet, ff. familiæ herciscundæ. l. hæredes, xxv. §. an ea.

Plerunque fit, ut etiam ea, quæ à nobis possunt abire, perinde in eo statu sint, atque si non essent eius conditionis, ut abire possint, & ideo, quod fisco obligamus, & uendicare interdum, & alienare, & seruitutem prædio imponere possumus, ff. de reg. iur. l. Plerunque, cvi. aliàs, ccv. in P. F.

Sed receptum est, ut plures domini, & non pariter cedentes seruitutem imponant, uel acquirant, ut tamen ex nouissimo actu etiam superiores confirmantur, perindeque sit, atque si eodem tempore omnes cessissent, ff. communia Prædiorum, l. ultima in princ.

Si is, qui prius cessit, uel defunctus sit, uel alio genere, uel alio modo partem suam alienauerit: post deinde socius cesserit, nihil agatur: cum enim postremus cedat, tum retro acquiri seruitus uidetur, sed perinde habetur, atque si post, cum postremus cedat, omnes cessissent. Igitur rursus hic actus pendebit, donec nouus socius cedat. Idem iuris est, & si uni ex dominis cedatur, deinde in persona socii aliquid horum acciderit. Ergo & ex diuerso si ei, qui non cessit aliquid tale eorum contigerit, ex integro omnes cedere debebunt. Tantum enim im tempus eis remissum est, quo dare, facere possunt, uel diuersis temporibus possint, & ideo non potest uni, uel unus cedere. Idemque dicendum est,

et si

et si alter cedat, alter leget seruitutes, nam si omnes socii legent seruitutes, & pariter eorum adeatur hæreditas, potest dici utile esse legatum, si diuersis temporibus inutiliter dies legati cedit, nec enim sicuti uiuentium, ita & defunctorum actus suspendi receptum est, d. l. ult. §. & ideo.

Perfundum, qui plurium est, ius mihi esse eundi agendi potest separatim cedi, & subtili ratione nouissima demum cessione superiores omnes confirmabuntur, benignius tamen dicetur, & antequam nouissimus cesserit eos, qui ante cessere, uetare uti cesso iure non posse, ff. de seru. præd. rust. l. per fundum. xi.

Id quod meum est sub conditione stipulari possum. Item uiam ad fundum possum, quamquam interim fundus non sit meus, aut si hoc uerum non est, & aliorum fundum sub conditione stipulatus fuero, isque ex lucratiua causa meus esse ceperit, confestim perimetur stipulatio, & si fundi dominus sub conditione uiam stipulatus fuerit, statim fundo alienato, euanesceat stipulatio, cum in eum casum reciderit, à quo non potuisset consistere, ff. de verbor. obligat. existimo, xviii. in princ.

Si ædes meæ à tuis ædibus tantum distent, ut prospici non possint, aut medius mons earum conspectum auferat, seruitus imponi non potest, nemo enim propriis ædificiis seruitutem imponere potest, nisi & is, qui cedit, & is, cui ceditur in conspectu habeant ea ædificia, ita ut officere alterum alteri possit, ff. de seruitu. urb. præd. l. si ædes, xxxviii. & l. seq.

Et in rusticis prædiis impedit seruitutem medium prædium, quod non seruit, ff. de seru. rust. præd. l. qui sella, vii. §. si.

Si quis duas ædes habeat, & alteras tradat, potest legem traditioni dicere, ut uel iste, quæ non traduntur, seruæ sint his quæ traduntur: uel contra, ut traditæ retentis ædibus seruiant: paruique refert uicine sint ambæ ædes, an non. Idem erit in prædiis rusticis, nam & si quis duos fundos habeat, alium alii potest seruum facere tradendo: duas autem ædes simul tradendo non potest efficere alteras alteris seruas, quia neque acquirere alienis ædibus seruitutem, nec imponere potest, ff. communia præd. l. si quis duas, vi. in princ.

Hæ seruitutes altius non tollendi, & ei qui ulteriores ædes habet deberi poterit, & ideo si inter meas, & Titii ædes tuæ intercedant, possum Titii ædibus seruitutem imponere, ne liceat ei altius tollere, licet tuis non imponatur, quia do, nec tu non extollis, est utilis seruitus, ff. si seruitus uind. l. quarta. §. fin. cum lege sequenti.

Interpositis quoque alienis ædibus seruitus imponi potest, ut altius tollere, uel non tollere liceat, uel etiam si iter debeatur; ut ita conualescat si mediis ædibus seruitus postea imposita fuerit, sicut per plurimum prædia seruitus imponi etiam diuersis temporibus potest. Quamquã dici potest si tria prædia continua habeam, & extremum tibi tradam, uel tuo, uel meis prædiis seruitutem acquiri posse, si uero extremo, quod retineam, quia & medium meum sit seruitutem consistere, sed si rursus, aut id cui acquisita sit seruitus, aut medium alienauero, interpellari eum, donec medio prædio seruitus imponatur, ff. communia præd. l. in tradendis, vii. §. interpositis.

Si fundus medius alterius inter me, & te intercedit, hauclus seruitutem fundo tuo imponere potero, si mihi medius dominus iter ad transeundum cesserit, quemadmodum si ex flumine publico perenni hauclu uelim uti, cui flumini ager tuus proximus sit, iter mihi ad flumen cedi potest, ff. de aqu. plu. arc. l. si prius, xvii. §. si.

Secundæ Partis. Lib. II.

Licet non proximo meo prædiō seruitutem vicinus debeat, sed ulteriori agere, potero, ius esse mihi ire, agere ad illum fundum superiorem: quamuis seruitutem ipse per fundum meum non habeam, sicut interueniente uia publica, uel flumine, quod uado, uel ponte transiri potest. d. l. si prius, §. licet.

Item flumine interueniente uia constitui potest, si aut uadi transiri potest, aut potestatem habeat. Diuersum si pontonibus traiciatur: Hæc ita si per unius prædia flumen currat: alioquin si rursus prædia mihi uicina sint, deinde flumen, deinde Titii prædia, deinde uia publica, in qua iter mihi acquiri uolo nihil uetat, a te mihi uiam dari usque ad flumen, deinde à Titio, usque ad uiam publicam. Nam etsi tu eorum prædiorum dominus sis, quæ trans flumen intra uiam publicam sint, idem iuris erit, quia uia consumari solet, uel ciuitate tenus, uel usque ad uiam publicam, uel usque ad flumen, in quo pontonibus traiciatur, uel usque ad proprium aliud eiusdem domini prædium, ff. de seru. præd. rustic. l. ultima.

Diuis Pius Aucupibus ita scripsit. non est consentaneum rationi, ut per aliena prædia inuitis dominis aucupium faciatis, ff. de seru. rustic. præd. l. Diuis, xvi.

Via publica intercedente haustus seruitutem constitui potest, sed non solum si uia publica interueniat, sed etiam si flumen publicum: eodem casu, quo interueniente flumine publico uia itineris, actus, seruitus imponi potest, id est si non sit impedimento transcendendi magnitudo fluminis, ff. de aqu. plu. arcen. l. si prius, xvii. §. via publica.

Loco sacro, uel sancto interueniente, quo fas non sit uti, nulla eorum seruitus imponi poterit, ff. de aqua pluuiali arcendi. l. si prius, xvii. §. sed loco. Et etiam itineris seruitutem impedit, cum seruitus per ea loca nulli deberi possit, ff. de seruit. l. seruitutes, xiiii. in fi.

Si intercedat solum publicum, uel uia publica, neque itineris, actusue, neque altius tollendi seruitutes impedit, sed immittendi, protegendi, proiciendi: Itæ fluminum, & stellucidiorum seruitutem impedit, quia coelum, quod supra id solum intercedit liberum esse debet, ff. de seruit. l. si interueniat, xxi. in P. F. de seru. præd. urb. l. prima.

Publico loco interueniente, uel uia publica, haustus seruitus imponi potest, atque ductus non potest, nam à principe peti solet, ut per uiam publicam atque ducere sine incommodo publico liceat, ff. de serui. l. seruitutes, xiiii. §. publico loco.

Certo generi agrorum adquiri seruitus potest, ueluti uineis: quod ea ad solum magis, quam ad superficiem pertinet. Ideo sublatis uineis seruitus manebit: sed si in contrahenda seruitute aliud actum erit. doli mali exceptio erit necessaria, ff. de seru. rustic. præd. l. certo generi, xiii. in prin.

Si fundus seruiens, uel is, cui seruitus debetur, publicaretur: utroque casu durat seruitutes: quia cum sua conditione quisque fundus publicaretur, ff. eod. l. uia constitui, xxiii. §. si fundus.

Quæcunque seruitus fundo debetur, omnibus eius partibus debetur, & ideo quæuis particulatim uenierit omnes partes seruitus sequitur: & ita ut singuli recte agant ius sibi esse fundi, si tamen fundus cui seruitus debetur, certis regionibus inter plures dominos diuisus est, quamuis omnibus partibus seruitus debeat, tamen opus est, ut hi qui non proximas partes seruienti fundo habebunt, transitum per reliquas partes fundi diuisi iure habeant, aut si proximi patiantur, transcant. d. l. uia constitui, xxxiii. §. quæcunque.

Si communi fundo meo, & tuo seruiat fundus Sempronianus, & eundem in commune redegerimus seruitus estinguitur: quia pars utriusque domini ius in utroque fundo esse incipit, at si proprio meo, & proprio tuo idem seruiat, manebit seruitus: quia proprio fundo per communem seruitus deberi potest, ff. eod. l. si communi, xxvii.

Fundus mihi tecum communis est, partem tuam mihi tradidisti, & ad eundem uiam per uicinum tuum proprium: rectè eo modo seruitus est constituta: neque quod dici soleat per partes nec adquiri, nec imponi seruitutes posse, isto casu locum habet. Hic enim non per partem seruitus acquiritur, ut pote cum in id tempus adquiratur, quo proprius meus fundus futurus sit, ff. eod. l. fundus, xxxii.

Vnus ex dominis communium adium seruitutem imponere non potest, ff. de seruit. l. secunda.

Vnus ex sociis fundi communis permittendo ius esse ire, agere, nihil agit, & ideo si duo prædia, quæ mutuo seruiebant inter eosdem fuerint communicata, quoniam seruitutes pro parte retineri placet ab altero seruitus alteri remitti non potest, quamuis enim unusquisque sociorum solus sit, cui seruitus debetur, tamen quoniam non persona, sed prædia deberent, neque adquiri libertas, neque remitti seruitus per partem poterit, ff. eod. l. unus, xxxiiii.

Si unus ex sociis stipuletur, iter ad communem fundum inutilis est stipulatio, quia nec ei dari potest. sed si omnes stipulentur singuli ex sociis sibi dari oportere petere possunt, quia ita dari eis potest, ne si stipulator uix plures hæredes reliquerit, inutiliter stipulatio fiat, ff. eod. l. si unus, xix.

DE SERVITVTIBVS PRAEDIORVM RUSTICORVM.

Titulus III.

Vsticorum prædiorum seruitutes sunt, licere altius tollere, & officere prætorio uicini, uel cloacam habere, licere per uicini domum, uel prætorium, uel protectum habere licere, ff. de seru. præd. rust. l. secunda, in princ.

Item sic possunt seruitutes imponi, ut et boues, per quos fundus colitur in uicino agro pascantur. Item ut fructus in uicini uilla cogantur, coactique habeantur, & ut pedamenta ad uineam, ex uicini prædio sumantur. Item uicino, cuius lapidicina fundo tuo immineant, potes tu cedere ius ei esse, terram rudus saxa iacere posita habere, & ut in tuum lapides prouoluantur, ibique positi habeantur, idemque exportentur, ff. eod. l. tertia, in princ.

Pecoris pascendi seruitutes, item ad aquam appellendi, si prædii fructus maxime in pecore consistat, prædii magis quam personæ uidetur. Si tamen testator personam demonstrauit cui seruitutem præstare uoluit, emptori, uel hæredi non eadem præstabitur seruitus, ergo & uindictari poterit, ff. eod. l. quarta, & quinta, in princ.

Nec haustus pecoris, nec apulsus, nec cretæ eximendæ, calcisque quoquendæ ius potest esse in alieno, nisi fundum uicinum habeat quis. Et quamuis calcis coquendæ, & cretæ eximendæ seruitus constitui possit, non ultra poterit, quatenus ad eum ipsum fundum opus sit. Veluti si figulinas haberet, in quibus ea uasa fierent quibus fructus eius fundi asportarentur, sicut in quibusdam

Secundæ Partis. Lib. II.

dam fit, ut amphoris uinum euehatur, aut ex dolia fiant, uel regulæ, uel ad uillam ædificandam. Sed si ut uasa uenirent figlinæ exercerentur uisus fructus erit. Item longe recedit ab usufructu ius calcis coquendæ, & lapidis eximendi, & harenæ fœdiendæ ædificandi eius gratia, quod in fundo est. Itē Siluæ ceduæ, ut pedamenta in uineas non desint. ergo si prædiorum meliorem causam hæc faciunt non est dubitandum quin seruitutis sit. Et hoc in tantum probat Mæcianus, ut putet & talem seruitutem constitui posse, ut tugurium mihi habere liceret in tuo. scilicet si habeam pascui seruitutem, aut pecoris appellendi: ut si hiemps ingruerit, habeam quò me recipiam, ff. cod. l. quinta, & sexta.

Qui habet haustam, iter quoque habere uidetur ad auriendum, siue ei ius auriendi, & adeundi cœsum sit, utrumque habebit: siue tantum auriendi, inesse & aditum: siue tantum adeundi ad fontem, inesse & haustum. Hæc de haustu & fonte priuato. Ad flumen autem publicum iter cedi debere haustum nō oportebit. & si quis tantum haustum cesserit, is nihil agit, ff. eodem l. tertia, §. qui habet.

Si lacus perpetuus in fundo tuo est, nauigandi quoque seruitus, ut perueniatur ad fundum uicinum imponi potest, ff. de seru. prædio. rustic. l. via constitui, xxiii. §. si lacus.

De itinere, actu, & uia.

Inter iter, & actum nonnulla est differentia: iter est enim quâ quis pedes, uel æques commeari potest: actus uero ubi, & armenta traicere, & uehiculum ducere liceat, ff. de seru. præd. rustic. l. inter actum, xii. unde si tam angusti loci demonstratione facta uia concessa fuerit, ut neque uehiculum, neque iumentum ea inire possit, iter magis, quâ uia, aut actus acquisitum uidebitur, sed si iumentum per eâ alicui poterit, non etiam uehiculum, actus uidebitur acquisitus, ff. de seru. l. si tam Angusti, xiii.

Et nunquam actus sine itinere esse potest, quamquam Vlpianus dicat, qui iter sine actu, uel actum sine itinere habet, actione de seruitute utetur. ff. de adimendis leg. l. prima; in fine.

Qui sella aut lectica uehitur, ire non agere dicitur, iumentum uero ducere non potest, qui iter tantum habet. Qui actum habet, & plaustrum ducere, & iumenta agere potest, sed trahendi lapidem, aut tignum, neutri eorum ius est. quidâ nec hastam rectam ei ferre licere: quia neque eundi, neque agendi gratia id faceret, & possent fructus eo modo lædi. Qui uiam habet, eundi agendi ius habent. Plerique & trahendi quoque, & rectam hastam ferendi fas esse, si modo fructus non lædat, ff. de seru. præd. rustic. l. qui scella, vii.

Viarum quædam publicæ sunt, quædam priuatæ, quædam uicinales. publicas uias dicimus, quæ etiam prætoriaræ, uel consulares appellantur, priuatæ sunt, quas agrarias quidam dicunt, uicinales uia sunt, quæ in vicis sunt, uel quæ in vicos ducunt, & aliquando hæ uicinales publicæ dicuntur, si non ex collatione priuatorum hoc iter constitutum sit: nam si ex collatione priuatorum reficiatur, nō utique priuata est: refectio enim id circo de communi fit, quia usum utilitatemque communem habet. Priuatæ uia dupliciter accipi possunt uel hæ, quæ sunt in agris, quibus imposita est seruitus, ut ad agrum alterius ducant, uel hæ, quæ ad agros ducunt, per quas omnibus commeari liceat, in quas exitur de uia consulari, & sic post illam excipi uia, uel iter, uel actus ad uillam ducens.

Hæ

Hæ ergo, quæ post consularem excipiunt in uillas, uel in aliàs colonias ducentes, publicæ sunt, ff. ne quid in loco, uel itin. pub. fiat, l. prima. §. viarum.

Vicinales, quæ ex agris priuatorum collatis factæ sunt, quarum memoria non extat, publicarum uiarum numero sunt. sed inter eas, & cæteras uias militares hoc interest, quod uia militares exitum ad mare, aut in vrbes, aut ad flumina publica, aut ad aliam uiam militarem habent, harum autem uicinalium. uiarum dissimilis est conditio, nam pars earum in militares uias exitum habet, pars sine ullo exitu intermoritur, ff. de locis, & itin. pub. l. ult.

Via latitudo in porrectum octo pedes habet, in anfractum. i. ubi flexum est sedecim, ff. de seru. præd. rust. l. octaua.

Latitudo actus itinerisq; ea est, quæ demonstrata est, quod si nihil dictum est, hoc ab arbitro statuendum est, in uia aliud iuris est, nam si latitudo non est legitima, debetur, ff. eo. l. certo, xiii. §. latitudo.

Si locus non adiecta latitudine nominatus est, per eum qualibet iri poterit. Sin autem prætermisus est, æquæ latitudine non adiecta, per totum fundum, unâ poterit eligi uia, duntaxat eius latitudinis, quæ lege comprehensa est, pro quo ipso, si dubitatur arbitri officium inuocandum est, d. l. certo, xiii. §. si locus.

Via constitui, uel latior octo pedibus, uel angustior potest, ut tamen eam latitudinem habeat, quâ uehiculum ire potest, alioquin iter erit non uia, ff. de seru. præd. rust. l. via constitui, xxiii. in prin.

Si cui simpliciter via per fundum cuiuspiam cedatur, uel relinquatur in infinito, per quamlibet eius partem ire agere licebit, ciuilitèr modo, nam quædam in seruitute tacite excipiuntur: non enim per villam ipsam, nec per medias uineas ire agere sinendus est, cum id æquè commodè per aliam partem facere possit, & minori seruiantis fundi detrimento, uerum constitit, ut qua primum uiam direxisset, eâ demum ire agere deberet: nec amplius mutandæ eius potestatem haberet. sicuti Sabino quoque uidebatur, qui argumento-riui utebatur, quem primo qualibet ducere licuisset: posteaquam ductus esset, transferre non liceret. quod & in via seruandum esse, uerum est, ff. de seru. l. si cui, ix. sed facultas est hæredi, per quam partem fundi uelit cõstituere seruitutem si modo nulla captio legatario in seruitute sit, ff. de seru. prædio. rustico. l. si via, xxvi.

Si totus ager itineri, aut actui seruit dominus in eo agro nihil facere potest, quo seruitus impediatur quæ ita diffusa est, ut omnes glebæ seruiant. At si iter actusue sine vlla determinatione legatus est, modo determinabitur, & qua primum iter determinatum est, eâ seruitus constitit, cæteræ partes agri liberæ sunt. Igitur arbiter dandus est, qui utroq; casu uiam determinare debet, ff. de seru. præd. rust. l. certo generi, xiii. §. si totus.

Si domo mea altior area tua esset, tuque mihi per arcem tuam in domum meam ire agere celsisti, nec ex plano aditus ad domum meam per arcem tuam esset, uel gradus, uel cliuos propius ianuam meam iure facere possum, dum ne quid ultra, quàm necesse est itineris causa demoliar, ff. de seru. urban. prædio. l. seruitutes, xx. §. si domo.

Si in itinere, quod per fundum tibi debeo ædifices rectè intendam ius tibi non esse ædificare, uel ædificatum habere, quemadmodum si in area mea quid ædifices, ff. si seruitus vend. l. si eo loco, ix.

Supra iter alienum arcus aquæ ducendæ causa non iure fiet, nec is, cui iter, uel actus iure debetur, pontem, quâ possit ire agere iure extruct, at si specus non cuticulum

Secundæ Partis. Lib. II.

- cuniculum sub riuo ager, aqua corrumpetur, quia suffocato, aqua manabit, & riuus siccabitur, ff. de aqu. plu. arcen. l. supra, xi. in princ.
- Item itinere ad prædium commune duorum legato, nisi vterque de loco itineris consentiat seruitus, neque acquiritur, neque deperit, ff. de seru. præd. rust. l. itinere, xxviii.
- Si mihi eodem tempore concesseris, & ire, & agere, & per tuum locum, & uti frui eo ius esse, deinde ego, tibi concessero ius mihi, uti frui non esse non aliter eo loco vteris frueris, quam ut ire agere mihi, rectè liceat, ff. de seru. præd. rust. l. si mihi, xx. in prin.
- Vna est uia, & si per plures fundos imponeretur, cum una seruitus sit, denique si per eum fundum iero, per alium non per tantum tempus quanto seruitus amittitur, seruitus retinetur, quia aut tota amittatur, aut tota retineatur, ideoque si nullo usus sum tota amittitur, si vel vno, tota seruatur, ff. de seru. præd. rust. l. vna est via, xviii.
- Qui latiore via, vel angustiore usus est, retinet seruitutem, sicuti, qui aqua ex qua ius habet utendi, alia mixta usus est, ff. si seru. vind. l. si eo loco, viii. S. si.
- Si cui via, vel actus debebatur, ut vehiculi certo genere vteretur, alio genere usus fuerit, non amittit seruitutem, quia eadem est conditio eius, qui amplius oneris, quam licuit uexit, sicut si latiore via usus sit, aut si plura iumenta egerit, quam licuerit, aut aqua admiscuerit aliam, nam in omnibus istis quæstionibus seruitus quidem non amittitur, non autem conceditur plus, quam pactum est, in seruitute habere, ff. quemadmodum seruitus amittitur, l. is cui, xi. in princip.
- Usu retinetur seruitus, cum ipse, cui debetur utitur, quive in possessione eius nomine est, aut mercenarius, aut hospes, aut amicus, vel medicus, qui ad visitandum dominum venit, vel colonus, vel fructuarius, licet suo nomine; denique quicumque quasi debita via usus fuerit, siue ad fundum nostrum facit, vel ex fundo licet mala fide possessor sit, retinebitur seruitus, ff. quemadmodum seru. amitt. l. usu, xx. cum ll. seq. & l. quinta, cum l. seq. in prin.
- Qui fundum alienum bona fide emit, si itinere, quod ei fundo debetur, usus est, retinet id ius itineris. Idemque & si precario, aut ui deiecto domino possidet, fundus enim qualiter se habens cum in suo habitu possessus est, ius non deterit, neque refert, iuste nec ne, possideat, qui talem eum possidet, ff. quemadmodum seru. amitt. l. qui fundum, xii.
- Is cuius colonus, aut hospes, aut aliquis alius iter ad fundum fecit, usus uidetur itinere, uel actu, vel uia, etiam si ignorauerit, cuius fundus esset, per quem iter; nam is retinet seruitutem, ff. de itin. actuque priuato. l. prima.
- Qui iter, & actum habet si statuto tempore tantum ierit non perit seruitus actus; nam ire, quoque per se is potest, qui actum haberet, ff. quemadmodum seru. amitt. l. secunda.
- Is qui per partem itineris it, & totum ius usurpare uidetur, ff. quemadmodum seru. amitt. l. si stillicidii, viii. in fin.
- Iter nihil prohibeat sic constitui, ut quis interdum duntaxat eat, quod ferè circa prædia urbana etiam necessarium est, ff. communi præd. l. iter, xiiii.
- Si quis ex fundo, cui uiam vicinus deberet, vendidisset locum proximum seruienti fundo non imposita seruitute, & infra legitimum tempus, quo seruitutes percutunt, rursus eum locum acquisisset habiturus est seruitutem, quam vicinus debuisse. ff. quemadmodum seru. amitt. l. si quis, xiii.

Si quis uiam ad fundum suū dari stipulatus fuerit, postea fundum partemve eius ante constitutam seruitutem alienauerit, euaneſcit stipulatio, ff. de verb. obl. l. si sub vna, cxxxvi. §. si.

Si cum seruitus mihi per plures fundos deberetur, medium fundum acquisitū manet seruitus, quia toties confunditur seruitus, quoties vti ea is, ad quē pertinet, non potest, medio autem fundo acquisito potest consistere, ut per primum, & ultimum iter debeatur, ff. quemadmodum seruit. amitt. l. si cum seruitus, xv.

Duorum prædiorum dominus si alterum ea lege tibi dederit, ut id prædiū quod datur, seruiat ei, quod ipse retinet, uel contra iure imposita seruitus intelligitur, ff. comm. præd. l. tertia.

De aquæ ductu.

Aquæ ductus est ius aquæ ducendę per fundum alienum, traditio planē, & patientia seruitutum inducet officium prætoris. Inst. de seru. præd. §. aquæ ductus, & ff. de seru. præd. rust. l. prima, §. aquæ ductus.

Aquæ ductus & haustus aquæ per eundem locum, ut ducatur, etiam pluribus concedi potest: Potest etiam ut diuersis diebus, uel horis ducatur, ff. eod. l. secunda, §. aquæ ductus.

Si aquæ ductus, vel haustus aquæ sufficiens est, potest & pluribus per eundem locū concedi, ut & iisdem diebus, uel horis ducatur, d. l. secunda, §. si.

Vſus seruitutum temporibus ſecerni potest forte, ut quis post horam tertiam, vſque in horam decimam eo iure utatur, uel ut alternis diebus utatur, ff. de seru. l. quinta, §. si.

In concedendo iure aquæ ducendę non tantum eorum, in quorum loco aqua oritur, verum etiam eorum, ad quos eius aquæ vſus pertinet, voluntas exquiratur, id est & eorum, quibus seruitus aquæ debebatur, nec immerito. cum enim minuitur ius eorum, consequens fuit exquiri, an consentiant & generaliter, siue in corpore, si iure loci, ubi aqua oritur, uel in ipsa aqua habeat quis ius uoluntatem eiuseſſe ſpectandam placet, ff. de aqu. plu. arcend. l. in concedendo, viii.

Labeo ait talem seruitutem constitui posse, ut aquam quærere, & inuentam ducere liceat, nam si liceat nondum ædificato ædificio seruitutem constituere; quare non æquē liceat, nondum inuenta aqua eandem constituere seruitutem: & si ut quærere liceat cedere possumus, etiam ut inuenta ducatur cedi potest, ff. de seru. rusticor. prædior. l. labeo decima, & ff. si seruitus uindice. l. fin.

Seruitus aquæ ducendę, uel hauriendę, nisi ex capite, uel ex fonte constitui non potest, hodie tamen ex quocumque loco constitui solet, ff. de seru. præd. rust. l. seruitus, ix. sed quia omnes seruitutes prædiorum perpetuas causas habere debent, neque ex lacu, neque ex stagno concedi aquæ ductus potest, ff. de seru. urb. præd. l. foramen, xxviii. §. omnes autem.

Per quem locum niam alii cesserō, per eundem ualli aquæ ductum cedere non poterō. sed & si aquæ ductum alii concesserō, alii iter per eundē locum uedere, uel alias cedere non poterō, ff. eod. l. per quem, xiiii. in princ.

Secundæ Partis. Lib. II.

Per plurium prædia aquam ducis, quoquomodo imposita seruitute, nisi pactum uel stipulatio etiam de hoc subsequuta est, nec earum, cui ius, nec alii uicino poteris haustum ex riuo concedere, pacto enim uel stipulatione interuenientibus, & hoc concedi solet, quamuis nullum prædium ipsum sibi seruire, neque seruitutis fructus constitui potest, ff. de seru. præd. rust. l. cum essent, xxxiii. §. finali.

Si qua aqua ducatur, & supra eam aqua alia per pontem, qui supra riuum factus sit iure ducitur, dum inferiori riuo non noceatur, ff. de aqua quotidiana. l. tertia, §. fina.

Si diurnarum, aut nocturnarum horarum aquæ ductum habeam, non possum alia hora ducere, quam quauis habeam ducendi, ff. de aqua quotidiana. l. secunda.

Si partem fundi mei tibi certam uendidero, aquæ ductus eius etiam si alterius partis causa plerunque ducatur, te quoque sequetur, neque tibi, aut bonitatis agri, aut usus eius aquæ ratio habenda est, ita ut eam solam partem fundi, quæ præciosissima sit, aut quæ maximè usum eius, aquæ desiderat ius eius ducendæ sequatur, sed pro modo agri detenti, & alienati fiat eius aquæ diuisio, ff. de seru. præd. rust. l. si partem, xxv.

Ex meo aquæ ductu uicinum non possum commodare, ut ne in meam partem fundi aliam, quam ad quam seruitus acquisita sit, uti ea possum, ff. cod. l. ex meo, xxiii.

Non modus prædiorum, sed seruitus aquæ ducendæ terminum facit, C. de seruit. l. non modus. xi.

Vsu aquæ, quæ ex fonte iuris tui profluit contra statutam consuetudinis formam carere te non permittitur, cum sit durum, & crudelitati proximum ex tuis prædiis aquæ agmen ortum sitientibus agris tuis ad aliorum usum uicinarum iniuria propagari, C. de seruit. l. præses, vi.

Aquam de flumine publico pro modo possessionum ad irrigandos agros diuidi oportet, nisi proprio quis iure plus sibi datum ostenderit. Item aquam ita demum permittitur duci, si sine iniuria alterius id fiat, ff. de seru. rustic. prædio. l. imperatores, xvii.

Si mihi concesseris iter aquæ per fundum tuum non destinata parte, per quam aquam ducerem, totus fundus tuus seruiet, ff. de seru. præd. rust. l. si mihi, xxi. & ff. de aqu. quotid. l. ult.

Riuum primo quâ libet ducere licet, postquam ductus est, transferre non licet, ff. de seru. l. si cui. nona. §. fin.

Si quæ loca fundi eius tunc, cum ea fieret celsi, & edificiis arboribus, uineis, uacua fuerint, ea sola eo nomine seruient, ff. de seruitut. prædio. rustic. l. sed quæ, xxii.

Placuit non alias per lapidem aquam duci posse, nisi hoc in seruitute constituenda comprehensum sit, non enim consuetudinis est, ut qui aquam habeat per lapidem stratum ducat. Illa autem, quæ ferè in consuetudine esse solent, ut per fistulas aqua ducatur, etiam si nihil sit comprehensum in seruitute constituenda, fieri possunt, ita tamen, ut nullum damnum domino fundi ex iis detur, ff. de aqu. plau. l. si prius, xvii. §. Recto.

Cum iter aquæ, uel quotidianæ, uel æstiuæ, uel quæ longiora interualla habeat, per alienum fundum erit, licitum est fistulam suam, uel fidelem, uel cuiuslibet generis in riuo ponere, quæ aquam latius exprimeret,

per alienum fundum erit, licitum est fistulam suam, uel fistilem, uel cuiuslibet generis in riuo ponere, quæ aquam latius exprimeret, & quod uellet in riuo facere licet, dum ne domino prædij, aquarium faceret deterius, ff. de seru. præd. rust. l. Quintus, xv.

Is, qui ius aquæ quotidianæ habet, uel fistulam in riuo ponere, uel aliud quodlibet facere potest, dummodo ne fundum domino, aut aquarium riuatibus deterius faciat, ff. de aqu. quoti. l. tertia, §. is qui ius.

Si aquam per possessionem Martialis eo sciente duxisti seruitutem exemplo rerum immobilium tempore quasiuisti, C. de seruit. l. secunda.

Item si manifeste doceri possit ius, aquæ ex uetere more per certa loca profluentis utilitatem certis fundis irrigandi causa exhibere, ne quid contra veterem formam, & solemnem morem innouetur providebitur, C. eod. l. septima.

Si ducere per tuum fundum aquam iure potero, & in eo tibi ædificare inuito me ius non fuerit, & tibi concessero ius esse ædificare, nihilominus hanc seruitutem mihi præstare debebis, ne aliter ædifices, quam ut ductus aquæ meæ maneat, totiusque rei conditio talis esse debet, qualis esset, si una duntaxat in initio concessio facta esset, ff. de seruit. prædio. rustic. l. si mihi, xx. §. item si ducere.

Si fons exaruerit ex quo ductum aquæ habeo, isque post constitutum tempus ad suas uenas redierit, aquæ ductus amisi ius, quod habueram, tunc cum primū aqua ad me peruenire non potuit, id mihi restitui placuit, ff. de seru. præd. rust. l. vnus, xliii. §. si. cum l. seq. & l. & atilicinus, xxxv.

Si aqua per riuum sua sponte profluxit ius aquæ ducendæ retinetur, ff. quemad. seru. amitt. l. qui fundum, xii. §. si.

Si in partem aquarii aqua influxit etiam si non ad ultima loca peruenit, omnibus tamen partibus usurpatur, ff. eod. l. si in partem, ix.

Tria prædia continua trium dominorum obiecta erant, unius prædij dominus ex summo fundo in imum fundum seruitutem aquæ acquisierat, & per medium fundum, domino concedente, in suum agrum ducebat. postea idem summum fundum emit, deinde imum fundum in quem aquam induxerat uendit: imus fundus non amisit seruitutem, quia prædium per quod aqua ducebatur alterius fuisset, & quemadmodum seruitus summo fundo, ut in imum fundum aqua ueniret, imponi aliter non potuisset, quam ut per medium quoque fundum duceretur: sic eadem seruitus eiusdem fundi amitti aliter non posset, nisi eodem tempore etiam per medium fundum aqua duci desuisset, aut omnium tria simul prædia unius domini facta essent, ff. de seruit. præd. rust. l. tria, xxxi.

Si fundo seiano confinis fuerit fons, ex quo per fundum Seianum aquam iure ducebam, meo facto fundo Seiano, manet seruitus, ff. eodem l. si mihi, xx. §. penultim.

Si seruitus aquæ debetur, nec temporis spatium ex non usu non est amissa: non prohibitum est proprio iure uti: nam loco proprio facto opere, dominus fundi continere aquam, & facere quominus ager irrigari possit, non prohibetur, C. de seruit. l. si tibi, x.

Ex hac scriptura, L. TITIVS CAIO SEIO FRATRI DE AQVA FLVENTE IN FONTEM QVEM PATER MEVS INSTRVXIT DO. CONCEDOQVE SIVE AD DOMVM, SIVE QVOCVNQVE
DD 2 TAN.

Secundæ Partis. Lib. II.

TANDEM VOLVERIS: Vfus aquæ ad hæredes Caii, Scii, quasi a usufruarii transmitti non oportet, ff. de seruit. præd. rust. l. pen.

Cum fundus fundo seruit, uendito quoque fundo seruitutes sequuntur. ædificia quoque fundis, & fundi ædificiis eadem conditione seruiunt, ff. comm. præd. l. cum fundus, xii.

Si priores possessores aquam duci per prædia prohibere iure non potuerunt, nõ ignoratur, cum eodem onere perferendæ seruitutis trāsire ad emptores eadē prædia posse, C. de seru. l. tertia, in fi.

Aquam, quæ in alieno loco oritur, sine uoluntate eius ad quem usus eiusdem aquæ pertinet prætoris ædictum non permittit ducere, C. eod. l. quarta.

Cum essent mihi, & tibi fundi duo communes, Titianus, & Seianus, & in diuisione conuenisset, ut mihi Titianus, tibi Seianus cederet, inuicem partes eorum tradidimus: & in tradendo dictum est, ut alteri per alterum aquam ducere liceret, recte seruitus imposita erit, maximè, si pacto stipulatio subdita sit, ff. de seru. rust. præd. l. cum essent, xxxiii. in princ.

Cum fundo, quem ex duobus retinuit uenditor aquæ ducendæ seruitus imposita sit, empto prædio, quæ sita seruitus, distractum denuo prædium, sequitur, nec ad rem pertinet, quòd stipulatio, qua poenam promitti placuit ad personam emptoris, si ei forte frui non licuisset relata est, ff. eod. l. cum fundo, xxxvi.

Lutius Titius Gaio, Scio fratri salutē **DE AQUA FLVENTE IN FONTEM, QVEM PATER MEVS IN ISTHMO INSTRVXIT DO, CONCEDOQVE TIBI GRATVITO DIGITVM, SIVE AD DOMVM, QVAM IN ISTHMO TENES, SIVE QVOCVNQVE TANDEM VOLVERIS,** ex hac scriptura, usus aquæ personalis ad hæredem Scii, quasi usufruarii transmitti non oportet, ff. eod. l. penult.

DE SERVITVTIBVS VRBANORVM PRÆDIORVM.

Titulus IIII.

Otest testamento quis hæredem suum damnare, ne altius tollat ades suas, ne luminibus ædium uicini officiant, uel ut patiatur cum rignum in parietem suum immittere, uel stillicidium habere, uel ut patiatur cum per fundum ire agere, acquamve ex eo ducere. Instit. de seruit. §. fi. & ff. comm. præd. l. potest, xvi.

Prædiorum urbanorum sunt seruitutes hæ, quæ ædificiis inhærent; ideo urbanorum prædiorum dictæ, quoniam ædificia omnia urbana prædia appellamus; & si in uilla ædificata sint, item hæ seruitutes prædiorum appellantur, quoniam sine prædiis constitui non possunt: nemo enim potest seruitutem adquirere, uel yrbani, uel rustici prædii, nisi qui habet prædium. Instit. de seru. præd. §. prædiorum, & ff. comm. præd. l. prima, in princ.

Stabula, quæ non sunt in continentibus ædificiis prædiorum numero habenda non sunt, cum à cæteris ædificiis separata sint, quod ad causam tamen taciti pignoris pertinet, non multum ab yrbaniis prædiis differunt, ff. ex quib. causis pig. contrah. l. quarta. §. stabula.

De seruitute oneris ferendi.

Eum debere columnam restituere, quæ onus uicinarum ædium ferat, cuius essent ædes, quæ seruirent, non eum, qui uellet imponere, nam cum in lege ædium ita scriptum esset: **PARIES ONERI FERENDO UTI NVNC EST, ITA SIT:** satis aperte significari in perpetuum parietem esse debere; non enim his uerbis in **PERPETVVM** hoc dicitur, ut idem paries æternus esset, (quod ne fieri quidem posset) sed uti eiusdem modi paries in perpetuum esset, qui onus sustineret, quemadmodum si quis alicui cauisset, ut seruitutem præberet, quæ suum onus sustineret, si ea res, quæ seruaret, & tuum onus ferret, perisset, alia in locum eius dari debeat, ff. de seruitut. yrb. prædior. l. eum debere, xxxiii. §. i.

De seruitute tigni immittendi.

Binas: qui sedes habebat una contignatione tectas, utraq; diuersis legauit, quia magis placet posse duorum tignum esse, ita ut certæ partes cuiusque sint contignationis, ex regione cuiusque domini tigna fore, nec ullam intuentibus habituros actionem, ius non esse immissum habere, nec interest purè utriusque, an sub conditione alteri ædes legata sint, idemque est, & si duobus ædes cesserint, ff. de seru. yrb. præd. l. binas, xxxvi. cum l. seq.

Si cum meus proprius paries esset, passus sim te immittere tigna, quæ antea habueris, si noua uelles immittere, prohiberi à me potes, imo etiam agere tecum potero, ut ea, quæ noua immiseris, tollas, ff. si seru. uendi. l. si cum meus, xliii. in princip.

Et hoc, quod dictum est, de immisssis, locum habet ex ædificio alio in aliud: aliter enim supra alienum ædificium superius habere nemo potest, ff. de seru. urba. præd. l. hoc quod, xxiii. aliàs, xxv. in prin.

Si ex tribus ædibus in loco impari positis ædes mediæ superioribus seruiant Aedibus, inferiores autem nulli seruiant, & paries communis, qui sit inter ædes inferiores, & medias, altius à domino inferiorum ædium sublatus sit, iure eum altius habiturum Fabius ait, ff. eod. l. hoc quod, xxv. §. si.

De seruitute stillicidii.

Hæc lex traditionis. STILLICIDIA UTI NVNC SVNT, UT ITA SINT, hoc significat impositam uicinis necessitatem stillicidiorum excipiendorum: non illud, ut etiam emptor stillicidia suscipiat, ædificiorum uicinarum. Hoc igitur pollicetur uenditor, sibi quidem stillicidiorum seruitutem deberi, se autem nulli debere, quæ de stillicidio scripta sunt, etiam in cæteris seruitutibus accipienda sunt, si in contrarium nihil nominatim actum est, ff. eod. l. si arborem, xvii. §. si.

Si seruitus stillicidii imposita sit, non licet domino seruientis arcæ ibi ædificare, ubi casitare coepit stillicidiū, si antea ex tegula casitauerit stillicidiū, postea extrahato, uel alia materia casitare non potest, ff. de seruit. urb. præd. l. seruitutes, xx. §. si seruitus.

Stillicidium, quoquo modo acquisitum sit, altius tolli potest: lenior enim fit eo pacto seruitus: cum quod ex alto cadit, lenius, & interdum direptum, nec perueniat ad locum seruientem, inferius demitti non pōt: quia fit grauior seruitus, i. pro stillicidio flumen. Eadē causa retro duci potest stillicidiū, quia in no-

Secundæ Partis. Lib. II.

stro magis incipit cadere, produci non potest: ne alio loco cadet stillicidiū, q̄ in quo posita seruitus est. Lenius facere poterimus, acrius non; & omnino sciendum est, meliorem vicini conditionem fieri posse, deteriore non posse, nisi aliquid nominatim in seruitute imponenda immutatum fuerit, d. l. seruitutes, xx. §. stillicidium.

Qui in area, in qua stillicidium cadit, ædificat usque ad eum locum, producere ædificium potest, unde stillicidium cadit rectè. sed & si in ædificio cadit stillicidium supra ædificare ei conceditur: dum tamen stillicidium rectè recipiatur, d. l. seruitutes. §. si.

Si sublatum sit ædificium, ex quo stillicidium cadit, & eadem specie, & qualitate reponatur, vtilitas exigit, vt idem intelligatur, nam alioqui si quid strictius interpretetur aliud est, quod sequenti loco imponitur, & ideo sublato ædificio, ususfructus interit, quamuis area, pars sit ædificii, dicta l. seruitutes, xx. §. si sublatum.

Ne luminibus officiatur.

Est & hæc seruitus ne prospectui officiatur, ff. de seru. vrb. præd. l. tertia.

Luminum seruitute constituta id acquisitum uidetur, & vicinus lumina nostra excipiat, cum autem seruitus imponitur, ne luminibus officiatur, hoc maxime adepti uidemur, ne ius sit vicino inuitis nobis altius ædificare, atque ita minuere lumina nostrorum ædificiorum, ff. de seru. vrb. præd. l. quarta.

Inuitum autem in seruitutibus accipere debemus non eum, qui contradicit, sed eum, qui non consentit ideo, & infantem, & furiosum inuitos rectè dicimus, non enim ad factum, sed ad ius seruitutis, hæc uerba referuntur, ff. de seruitu. præd. vrb. l. quinta.

Inter seruitutes ne luminibus officiatur, & ne prospectui offendatur, aliud & aliud obseruatur: quod in prospectu plus quis habet, ne quid ei officiatur ad gratiorem prospectum, & liberum in luminibus non officere, ne lumina cuiusquam obscuriora fiant, opusque ei nouum nunciari potest, si modo sic faciat, ut lumini noceat, ff. eod. l. inter, xv.

Lumen id est, ut cælum uideretur, & interest inter lumen, & prospectum: nā prospectus etiam ex inferioribus locis: lumen ex inferiore loco esse non potest, ff. eod. l. lumen, xvi.

Si arborem ponat, quis ut lumini officiat, æquè dicendū est, contra impositā seruitutem eum facere, nam & arbor efficit, quo minus cælum uideri possit, Si tamen id quod ponitur lumen quidem nihil impediat, solem autem auferat, si quidem eo loci, quo gratum erat eum non esse, potest dici nihil contra seruitutem facere, sui uero helio camino, uel solario, dicendum erit, quia umbrā facit in loco, cui sol fuit necessarius contra seruitutem impositam fieri, ff. eod. l. si arborem, xvii. in princ.

Per contrarium si deponat ædificium, uel arboris ramos, quo facto locus opacus quondam cœpit esse solis plenus, non facit contra seruitutem, hanc enim debuit ne luminibus officiatur, nunc non luminibus officit, sed plus æquo lumen facit, d. l. si arborem, xvii. §. per contrarium.

Interdum tamen dici potest, cum quoque, qui tollit ædificium, uel deprimit luminibus officere, ne forte per reparationē lumen in ædes meas deuoluatur, d. l. si arborem. §. interdum.

Qui luminibus vicinorum officere aliudve quid facere contra commodum eorum

rum uolet, sciat se formam, & statutum antiquorum ædificiorum custodire debere, ff. de seru. vrb. præd. l. qui luminibus, xi. in prin.

Nam is, qui iudex erit longi temporis consuetudinem uicem seruitutis obtinere sciet modo si is, qui pulsatur, nec ui, nec clam, nec præcario possidet, C. de seruitu. l. prima.

Qui ædificium habet, potest seruitutem uicino imponere, ut non solum de his luminibus, quæ in præsentia erunt, sed etiam de his, quæ postea fuerint caueat, ff. de seru. vrb. præd. l. qui ædificium, xxii.

Si seruitus imposita fuerit, lumina, quæ nunc sunt, ut ita sint de futuris luminibus nihil caueri uidetur. Quod si ita sit cautum, ne luminibus efficiatur, ambigua est scriptura, utrum ne luminibus his efficiantur, quæ nomen sunt, an his quæ postea quoque fuerint, & humanius est. uerbo generali omne lumen significari, siue quod in præsentia, siue quod post tempus conuentionis contigerit: Futuro quoque ædificio, quod nondum est, uel imponi, uel adquiri seruitus potest, ff. eod. l. si seruitus, xxiii.

Eos qui ius luminis immittendi non habuerunt, aperto pariete communi nullo iure fenestras incisisse responsum est, ff. eod. l. pen.

Cuius ædificium iure superius est, ei ius est, in infimo supra suum ædificium imponere, dummodo inferiora ædificia non grauiore seruitute onerent, quam pati debent, ff. de seru. vrb. præd. l. cuius, xxiiii.

Præses provinciæ curabit reuocare ad pristinam formam extructa contra seruitutem ædibus debitam damni etiam ratione habita, C. de seruit. l. quinta.

Altius quidem ædificia tollere, si domus seruitutem non debeat, dominus eius minime prohibetur, in pariete uero tuo si fenestra ui, uel clam facta est, qui fecit sumptibus suis opus tollere, & integrum parietem restituere compellitur, C. eod. l. altius, viii.

Binas ædes habeo, alteras tibi lego, hæres alteras ædes altius tollit, & luminibus tuis officit, non dubium est, quin hæres possit altius tollendo obscurare lumina legatarum ædium, idem dicendum, si alteri ædes, alteri aliarum ædiu usum fructum legauerit, & non est simile itineris argumentum, quia sine accessu nulum est fructus legatarum habitari autem potest, etiam ædibus obscuratis. Ceterum usufructu loci legato etiam accessus dandus est, quia & haustu aquæ relicto, iter quoque ad hauriendum præstat. sed ita officere luminibus, & obscurare legatas ædes conceditur, ut non poenitus lumen recludatur, sed tantum relinquatur, quantum sufficit habitantibus in usus diurni moderationem, ff. de seru. vrb. præd. l. Binas, x.

Duorum prædiorum dominus si alterum ea lege tibi dederit: ut id prædiu, quod datur seruiat ei, quod ipse retinet, uel è contra iure imposita seruitus intelligitur, ff. communia præd. l. tertia, & ff. de vrb. præd. l. & qui, xxxiii. Paruiq; refert uicinæ sint ambæ ædes, an non, idemque erit, & in prædiis rusticis, nam & si quis duos fundos habeat, alium alii potest seruum facere tradendo, ff. communia præd. l. si quis duas, vi. in prin.

Insula ita potest legari, ut ei seruitus imponatur, quæ alteri insulæ hæreditariæ debeat hoc modo, SI ILLE HAEREDI MEO PROMISERIT PER SE NON FORE QVOMINVS ALTIVS EA AEDIFICIA TOLLANTVR, TVNC EI EORVM AEDIFICIORVM VSVMERVCTVM DO LEGO, uel sic AEDIVM ILLARVM QVOAD ALTIVS, QVA'M VTI NVNC SVNT AEDIFICA-

Secundæ Partis. Lib. II.

EDIFICATAE NON ERUNT, ILLI VSVM FRVCTVM DO-
LEGO, ff. de vsufruct. & quemad. l. proculus; xxxiii. in prin.

Si quis duas ædes habeat, & alteras tradat potest legem traditioni dicere, ut vel
int, quæ non traduntur, serua sint his, quæ traduntur, vel contra, ut traditæ re
tentis ædibus seruiant, paruique refert, uicinæ sint ambæ ædēs, an non. idem
erit, & in prædiis rusticis. nam & si quis duos fundos habeat, alium alii potest
seruum facere tradendo. duas autem ædes simul tradendo non potest efficere
alteras alteris seruas, quia neque acquirere alienis ædibus seruitutem, neque
imponere potest, ff. comm. præd. l. sexta, in princ.

Si quis partem ædium tradat, uel partem fundi, non potest seruitutem impone
re, quia per partes seruitus imponi non potest; sed nec acquiri; planè si diuisit
fundum regionibus, & sic partem tradidit, potest pro diuiso alterutri seruitu
tem imponere; quia non est pars fundi, sed fundus. Quod & in ædibus potest
dici; si dominus pariete medio ædificato, unam domum in duas diuiserit, ut
plerique faciunt, nam & hic pro duabus domibus accipi debet, d. l. si quis
duas, §. si quis partem.

Item si duo homines binas ædes communes habeamus, simul tradendo: id enim
efficere possumus, ac si ego solus proprias binas ædes haberem; sed si separa
tim tradiderimus, idem fiet: sic tamen ut nouissima traditio efficiat etiam
præcedentem traditionem efficacem. si tamen alteræ unius propriæ sint ædes
alteræ communes: neutris seruitutem, uel acquirere, uel imponere possum,
ff. communia præd. l. si quis duas, vi. §. si.

Sed cum duas haberem in insulas, duobus eodem momento tradidero, & alterius
seruitutem imposuero, quia ante traditionem peractam is, qui tradidit suis
magis acquirit, uel imponit seruitutem, ualebit seruitus, ff. commun. præd. l. si
cum duas, ix.

Si testamento damnatus hæres, ne officeret vicini luminibus, seruitutem præsta
ret, deposuit ædificium; concedenda erit legatario actio utilis, qua prohibea
tur hæres, si postea extollere supra priorem modum ædificium conabitur, ff. de
seru. urb. præd. l. si testamento, xxxi.

Si ædes meæ seruiant ædibus L. Titii, & ædibus P. Mæuii, ne altius mihi ædificari
liceat, & alteræ ex iis seruitutem mihi remiserit, ab eo solo liberarer, alteri ni
hilominus seruitutem deberem, ff. cod. l. si ædes, xxxii. in prin.

Ædificia, quæ seruitutem patiuntur, ne quid altius tollantur, uiridaria supra
eam altitudinem habere possunt, ff. de seru. urb. præd. l. ædificia, xii.

Si inter te, & uicinum tuum non conuenit, ad quam altitudinem extolli ædificia
oporteat, arbitrum accipere poteris, ff. cod. l. qui luminibus, xi. §. si.

Et si forte, qui medius est (quia seruitutem non debebat) altius extulerit ædificia
sua, ut iam ego non uidear luminibus suis obstaturus, si ædificauero, frustra in
tendes ius mihi non esse ita ædificatum habere inuito te. Sed si intra statutū
tempus rursus ædificium suum deposuerit uicinus, renascetur tibi uindicatio,
ff. si seru. uind. l. & si fortè, vi. in princ.

Si ex tribus ædibus in loco impari positis ædes mediæ superioribus seruiant; infe
riores autem nulli seruiant, & paries communis, qui sit inter ædes inferiores,
& medias, altius a domino inferiorum ædiū sublatus sit, iure is habiturus est,
ff. de seru. urb. præd. l. hoc quod, xxv. §. si.

Quidam hyberus nomine, qui habet post horrea mea in insulam, balnearia fecit se
cundum parietem communem, non licet autem tubulos habere ad motos ad
parietem

parietem communem, sicuti ne parietem quidem suum per parietem communem. De tubulis eo amplius hoc iuris est, quod per eos flūma torretur paries, qua de re uolo cum hybero loquaris, ne rem illicitam faciat. Proculus respondit, nec hyberum pro ea re dubitare puto, quod rem non permissam facit. Tubulos secundum parietem communem extruendo, ff. eod. l. quidam, xxiii. in princip.

Parietē cōm in crustare licet, secundū capitonis sentētiā: sicut licet mihi prætiosissimas picturas habere in pariete communi. ceterum si demolitus sit uicinus, & ex stipulatu aēione damni infecti agatur, non pluris, quā vulgaria rectoria æstimari debent. quod obseruari, & in incrustatione oportet, ff. eodem d. l. quidam, §. fin.

In area quæ nulli seruitutem debet potest dominus, uel alius voluntate eius ædificare, intermisso legitimo spacio, à vicina insula, ff. eod. l. imperatores, xliii.

Fistulam iunctam parieti communi, quæ aut ex castello, aut ex cœlo aquā capit, non iure haberi proculus ait, sed non posse prohiberi uicinum; quod dominus Balianum habeat secundum parietem communem, quamuis humorem capiat paries: non magis, quā si uel in triclinio suo, uel in cubiculo aquam effunderet, sed Neratius ait, si talis sit usus tepidarii, ut alsiduum humorē habeat, & id noceat vicino, posse prohiberi eum, ff. de seru. urb. præd. l. fistulam, xix. in princip.

Iuxta communem parietem cameram ex figlino opere factam, si ita retineatur, ut etiam sublato pariete maneat, si modo non impediat refectionem communis parietis iure haberi licet, d. l. fistulam, §. iuxta.

Scalas posse me ad parietem communem habere. Sabinus rectē scribit, quia remoueri hæc possunt, d. l. fistulam, §. si.

Si domus tua ædificiis meis utramque seruitutem deberet, ne altius tolleretur, & ut stillicidium ædificiorum meorum recipere deberet, & tibi concessero ius esse, inuito me altius tollere ædificia tua, quod stillicidium meum attinet, sic statui debet, ut si altius sublatis ædificiis tuis stillicidia mea cadere in ea non possint, ea ratione altius tibi ædificare non liceat: si non impediuntur stillicidia mea, liceat tibi altius tollere, ff. eod. l. si domus, xxi.

Foramen in meo pariete conclauis, uel triclinii, quod esset proluendi pauimentum causa, id neque flumen esse, neque tempore adquiri placuit. hoc ita uerum est, si in eum locum nihil ex cœlo aquæ ueniat. neque enim perpetuam causam habet, quod manu fit, at quod ex cœlo cadit, & si non alsidue fit ex naturali tamen causa fit, & id perpetuo fieri existimatur. Omnes autem seruitutes prædiorum perpetuas causas habere debent, & ideo neque ex lacu, neque ex stagno concedi aquæ ductus potest: stillicidii quoque mittendi naturalis & perpetua causa esse debet. Si quid igitur ex foramine, ex quo seruitus non cōsistit, damnum vicinus sensisset, dicendum est damni infecti stipulationem locum habere, ff. eod. l. foramen, xxviii. cum l. seq.

Et qui duas areas habet alteram tradendo seruam alteri efficere potest, ff. eod. l. & qui, xxxiii.

Si binarum adium dominus dixisset eas, quas uenderet seruas fore, sed in traditione non fecisset mentionem seruitutis, uel ex uendito agere potest, uel in certum condicere, ut seruitus imponatur, ff. eod. l. si sabinarum, xxv.

Fructus aridi conculcatione, quæ in area sit suam naturam, & utilitatem ostendunt. Vicinus cum extolleret ædificium iuxta aream suam, ita ut uentus excluderetur,

Secundæ Partis. Lib.II.

deretur, & paleæ ex huiusmodi obstaculo secerni à frugibus non possent, statum est nemini licere sic ædificare, uel alio modo uersari, ut idoneum uetum, & iusticiem ad præfatum opus infringat, & inutilem domino aream, & fructuum inutilitatem faciat, C. de seruit. l. si. S. si.

Olympio habitationem, & horreum, quod in ea domo erat, quoad uiueret testator legauit: iuxta eandem domum hortus, & cœnaculum, quod olympio legatum non est, factum est: ad hortum autem, & cœnaculum semper per domum cuius habitatio relicta erat, aditus fuit. Ita quidem non est seruitus, sed hæres potest transire per domum ad ea, quæ commemorata sunt: dum non noceat legatario, ff. de seru. urb. præd. l. si.

QVEMADMODVM SERVITVS AMITTATVR.

Titulus V.

Seruitutes prædiorum confunduntur, si idem utriusque prædii dominus esse cœperit, ff. quemadm. seru. amitt. l. prima.

Si ego uia, quæ nobis per uicini fundum debebatur, usus fuero, tu autem constituto tempore cessaueris, an ius tuum amiseris? & e contrario, si uicinus, cui uia per fundum nostrum debebatur, per meam partem ierit, egerit, tuam partem ingressus non fuerit, an partem tuam liberauerit? Celsus respondit, si diuisus est fundus inter socios regionibus, quod ad seruitutem attinet, quæ ei fundo debebatur perinde est. atque si ab initio duobus fundis debita sit: & sibi quisque dominorum usurpat seruitutem, sibi non utendo deperdit: nec amplius in ea re causæ eorum fundorum miscentur. nec fit ulla iniuria ei cuius fundus seruit, immo si quo melior: quoniam alter dominorum utendo, sibi, non toto fundo proficit. Sed si is fundus qui seruierit, ita diuisus est, plusculum dubitationis ea res habet: nam si certus, ac finitus uia locus est, tunc si per longitudinem eius fundus diuisus est, eadem omnia seruanda erunt, quæ si initio constituendæ eius seruitutis similiter hic duo fundi fuissent. Si uero per latitudinē uia fundus diuisus est, (nec multum refert æqualiter id factum est, an inæqualiter) tunc manet idem ius seruitutis, quod fundo indiuiso fuerat. Nec aut usu detineri, aut non utendo deperire, nisi tota uia poterit. nec si fortè inciderit, ut semita, quæ per alterum duntaxat fundum erit, uteretur, idcirco alter fundus liberabitur: Quoniam unum, atque eo modo indiuiduam uia ius est. possunt tamen alterutrum fundum liberare, si modo hoc specialiter conuenit. Certè si is cui seruitus debebatur, alterum ex ea diuisione fundum redemerit, num ideo minus ea re fundi alterius seruitus permanebit? nec uidetur quid absurdè cōsecuturum sit eam sententiam, fundo altero manente seruo: Si modo, & ab initio potuit angustior constitui uia, quàm lege finita est, & adhuc id loci superest in eo fundo, cui remissa seruitus non est, ut sufficiat uia, quod si minus loci superest, quàm uia sufficiat, uterque fundus liberabitur, Alter propter redemptionem: alter quia per eum locum, qui superest uia constitui non potest. Cæterum si ita constitutum est ius uia, ut per quamlibet partem fundi ire, agere liceat, idque uel subinde mutare, nihil prohibet: atque ita diuisus est fundus, si per quamlibet eius partem æquè ire, atque agi possit. tunc perinde obseruabimus, atque si ab initio duobus fundis, duæ seruientes iniunctæ fuissent: ut altera retineri, altera non utendo possit deperire. Nec fallit alieno facto ius alterius immutatu

iri:

iri : quoniam ante satius fuerat per alteram partem ire , agere , ut idem ius ei in altera parte fundi retineretur. contra illud commodum accessisse ei cui uia debebatur, quod per duas pariter uias ire agere possit, bisq; octonos in porrectum, & senos denos in anfractum, ff. si seru. vind. l. sexta.

Si locus, per quem via, aut iter, aut actus debebatur, impetu fluminis occupatus esset, & intra tempus, quod ad amittendam seruitutem sufficit alluione facta, restitutus est, seruitus quoque in pristinum statum restituitur. Quod si id tempus præterierit, ut seruitus amittatur, renouare eam cogendus est, ff. eod. l. si locus, xiiii.

Si per fundum meum viam tibi legauero, & addita mea hæreditate per constitutum tempus ad amittendam seruitutem ignoraueris eam tibi legatam esse, ammittis eam non utendo, ff. quemadmod. seru. amitt. l. si partem, xix. §. si per fundum.

Si viam habeam per tuum fundum, & tu me ab ea ui expuleris: per longum tempus non utendo, amittam uiam, quia nec possidere ius corporale, nec de uia quis mero iure extruditur, ff. de usucap. l. quarta, §. si uiam.

Quidam pactus erat cum uicino suo, ut liceret ei, uel per se, uel per suos homines per agrum uicini transitum facere, iterque habere uno die, tantummodo per quinquennium, quatenus ei licentia esset in suam syluam inde transire, & arbores excidere, uel facere quicquid uisum esset. Quærebatur quando huiusmodi seruitus non utendo amitteretur, & decisum fuit, si per quatuor quinquennia, nec uno die, uel ipse, uel homines eius eadem seruitute usi sunt, tunc eam poenitus amitti uiginti annorum desidia. Qui enim in tam longo, prolixoque spatio suum ius minime consecutus est, sera poenitentia ad pristina seruitutem reuerti desiderat, C. de seru. l. ult.

Viam publicam populus non utendo amittere non potest, ff. de via public. l. secunda.

Si communem fundum ego, & pupillus haberemus, licet uterque non uteretur, tamen propter pupillum, & ego uiam retineo, ff. quemad. seru. amitt. l. si communem, x. in princ.

Si sic constituta sit aqua, ut vel æstate tantum ducatur, uel vno mense, quia non est continuum tempus, quo cum uti non potest, non sit usus, duplicato constituto tempore amittitur: idemque si alternis annis, uel mensibus quis habeat aquam, & idem in itinere custoditur. Si uero alternis diebus, aut die tantum, aut nocte tantum statuto legibus tempore amittitur, quia una seruitus est, nã & si alternis horis, uel una hora quotidie seruitutem habeat non utendo seruitutem perdit, quia id quod habet quotidianum sit, ff. quem. seru. amitt. l. si sic, vii.

Aquam, quæ oriebatur in fundo uicini plures per eundem riuum iure ducere soliti sunt: ita ut suo quisque die à capite duceret, primo per eundem riuum, eumque communem, deinde ut quisque inferiorerat suo quisque proprio riuo: unus statuto tempore, quo seruitus amittitur nõ duxit, hic ius ducendæ aquæ amisit, nec per ceteros, qui duxerunt eius ius usurpatum est. Proprium enim cuiusque eorum ius fuit nec per alium usurpari potuit. Item si quis eorum quibus aquæ ductus seruitus debebatur, & per eundem riuum aquam ducebant, ius aquæ ducendæ non ducendo eum amiserit, nihil iuris eo nomine cæteris, qui riuo utebantur accreuit: idque commodum eius est per cuius fundum id iter aquæ non utendo pro parte unius amissum est. libertate enim huius partis seruitutis fruitur, ff. quemad. seru. amitt. l. aquam, xvi.

Secundæ Partis. Lib. II.

- Si** is, qui nocturnam aquam habet interdium per constitutum ad amissionem tempus usus fuerit amittit nocturnam seruitutem, qua usus non est. Idem est in eo, qui certis horis aquæ ductum habens alius usus fuerit, nec vlla pars earum horarum vius est, ff. quemad. seru. amitt. l. si communem, x. §. si is, qui.
- Si** prius nocturnæ aquæ seruitus mihi concessa fuerit, deinde postea alia concessione diurnæ quoque ductus aquæ concessus tibi fuerit, & per constitutum tempus duntaxat aqua usus fuerim, amitto seruitutem aquæ ducendæ, quia hoc casu plures sunt seruitutes diuersarum causarum factæ, ff. de aqu. plu. arc. l. si prius, xvii. in princ.
- Inter** duos, qui eodem riuo aquam certis horis separatim ducebant, conuenit, ut permutatis inter se temporibus aqua uterentur: non amiserunt seruitutem, quamuis amplius tempore seruitutibus præfinito ita duxissent, ut neuter eorum suo tempore usus esset, ff. de aqu. quotid. l. cum constet, v. §. si.
- Si** is, qui haustum habet per tempus, quo seruitus amittitur, non ierit ad fontem, nec aquam hauscrit, iter quoque amittit, ff. quemad. seru. amitt. l. labeo, xvii.
- Si** quis alia aqua usus fuerit, quam de qua in seruitute imponenda actum est, seruitus amittitur, ff. eod. l. si quis alia, xviii. in princ.
- Si** stillicidii immittendi ius habeam in aream tuam, & permifero ius tibi in ea aerea edificandi, stillicidii immittendi ius amitto. Et similiter si pertuum fundum mihi uia debeat, & permifero tibi in eo loco, per quem mihi uia debet, ut aliquid facere, amitto ius uia, ff. quemad. seru. amitt. l. si stillicidii, viii.
- Si** cum ius haberet immittendi vicinus statuto tempore ædificium non habuerit, ideoque nec tu immittere potueris; non ideo magis seruitutem amittis, quia non potest uideri vsuccepisse vicinus tuus libertatem suarum ædium, qui ius suum non interpellauit, ff. quemadmod. seruit. amitt. l. si quis alia, xviii. §. si.
- Si** intra tempus, antequam scires tibi legatam seruitutem fundum tuum uendideris, ad emptorem uia pertinebit si reliquo tempore ea usus fuerit, scilicet, quia uia esse cœperat, ut iam nec ius repudiandi legatum tibi possit contingere, ff. quemad. seru. amitt. l. si partem, xix. §. si.
- Libertatem** seruitutum vsucapitur uerius est: itaque si cum tibi seruitutem deberem, ne mihi puta liceret altius ædificare per statutum tempus altius ædificatum habuero, sublata est seruitus, ff. de vsucap. l. quarta, §. si.
- Sed** & libertas seruitutis vsucapitur si ædes possideantur: quia si is, qui altius ædificatum habet ante statutum tempus ædes possidere desinit interpellata vsucapio est, is autem, qui postea easdem ædes possidere cœperit integro statuto tempore libertatem vsucapiet: natura enim seruitutum ea est, ut possideri non possint, sed intelligatur possessionem earum habere, qui eas possidet, ff. de seru. urb. præd. l. si ædes, xxxii. §. libertas.
- Iura** urbanorum prædiorum similiter, ut rusticorum quoque prædiorum certo tempore non utendo pereunt, nisi quod hæc dissimilitudo est, quod non omnimodo pereunt: non utendo: sed ita si vicinus simul libertatem vsucapiat: ueluti si ædes tuæ ædibus meis seruiant, ne luminibus mearum ædium officiant, ut ego per statutum tempus fenestras meas perfixas habuero, vel obstruxero, ita demum ius meum amitto, si tu per hoc tempus ædes tuas altius sublatas habueris alioquin, si nihil noui feceris retineo seruitutem. Item si tigni immissi ædes tuæ seruitutem debent, & ego exemero tignum, ita demum amitto vis meum, si tu foramen vnde exemptum est tignum obturbaueris, & per constitutum

rum tempus ita habueris alioquin si nihil noui feceris, integrum ius suū per-
manet, ff. de seru. urb. præd. l. sexta.

Quod ædificio meo me posse consequi, vt libertatem vsucaperem, dicitur, idem
me non consecuturum si arborem eodem loco sitam habuissem, rectè dicitur
quia non ita in suo statu, & loco maneret arbor, quemadmodū paries propter
motum naturalem arboris, ff. de seru. urb. præd. l. quod autem, vii.

Sicut non utendo vsumfructum decennii, vel viginti annorum datur spatium in
amittendo, ita & in cæteris seruitutibus obseruatur, vt omnes seruitutes non
utendo amittantur, decennio contra præsentēs, vel viginti annorum spatio cō-
tra absentes, C. de seru. l. pen.

Seruitute usus non uidetur, nisi is, qui suo iure uti se credit, ideoque si quis pro
uia publica, vel pro alterius seruitute usus sit, nec interdictum, nec actio utilis
competit, ff. quemadm. seru. amitt. l. vlti.

*Secundum ordinem Pandectarum titulus si seruitus vindicetur sequi præcedentem titulum deberet, sed
quia seruitus vindicatur actione confessoria emittitur, ut materia omnium actionū sit in Sexta Parte.*

COMPENDII IVRIS CIVILIS E N V C L E A T I

Omissis, iis quibus à iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus,
Imperii mutatione, contrario usu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATO-
RIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Tertius.

DE VSVFRVCTV, ET QVEMADMODVM QVIS
VTATVR FRVATVR.

Titulus I.

VSVFRVCTVS est ius alienis rebus utendi, fruendi, salva re-
rum substantia, Inst. de usufructu, in princ. & ff. eod. l. prima;
Est enim ius in corpore, quo sublato, & ipsum tolli necesse
est, ff. eod. l. secunda.

Usufructus non dominii pars, sed seruitus est, ut uia, & iter,
ff. de verb. signif. l. recte, xxv.

Usufructus in multis casibus pars dominii est, & extat quod
uel præsens, uel ex die dari potest, ff. de usufr. l. quarta.

Quod diximus vitulum fructum esse vacæ, non ius, sed corpus demonstramus, si-
cuti prædiorum frumenta, & vinum fructum recte dicimus, cum constet eadē,
hæc non recte usufructum appellari, ff. de iur. l. vacæ, xxxi. i.

Usufructus à proprietate separationem recipit, idque pluribus modis accidit,
ut ecce, si quis usufructum alicui legauerit, nam hæres nudam habet pro-
prietatem, legatarius vero usufructum, Et è contra si fundum legauerit, de-
ducto usufructu, legatarius nudam habet proprietatem, hæres vero usufruc-
tum, item alii usufructum alii deducto eo, fundum legare potest, Inst. de
usufr. §. primo.

Omnium prædiorum iure legati potest constitui usufructus, ut hæres iubeatur
dare alicui usufructum, dare autem intelligitur, si induxerit in fundum le-
gatarium, eumve patiatur uti frui, nisi excedat dedrantis æstimationem, ff. de
usufructu. l. tertia, in princ. & l. omnium, xxix.

Etiam partis bonorum usufructus legari potest, si tamen non sit specialiter fa-
cta partis mentio, dimidia pars bonorum continetur, ff. eodem l. etiam,
xlili.

Vsu-

Vsusfructus pluribus modis constituitur, ut ecce si legatus fuerit, sed & proprietates deducto usufructu legari potest, ut apud heredem maneat usufructus, ff. eod. l. sexta, in princ.

Sine testamento, vero si quis velit usufructum alii constituere, pactioibus id efficere debet. Instit. de usufructu. §. sine testamento, & ff. eod. l. tertia, §. & sine testamento.

Constituitur adhuc usufructus, & in iudicio familiarum heriscunde, & communi diuidendo, si iudex alii proprietatem adiudicauerit, alii usufructum, ff. eod. l. sexta. §. constituitur, & ff. comm. diuid. l. sexta, §. officio.

Navis usufructu legato ad nauigandum mittenda est, licet naufragii periculum imminet: navis etenim ad hoc paratur, ut nauiget, ff. de usufructu. l. arboribus. §. nauis.

Si quis ita legauerit: FRUCTVS ANNVOS FVNDI CORNELIANI GAIO MAEVIO DO, LEGO: perinde accipi debet, hic sermo, ac si usufructus fundi legatus esset, ff. eod. l. si quis, xx.

Vsusfructus an fructus legetur nihil interest: nam fructus, & usus inest. vsui fructus deest, & fructus quidem sine usu esse non potest. Denique si tibi fructus deducto usu legatus sit, inutile est legatum, & si forte usufructu legato, fructus adimatur, totum videtur ademptum, sed si fructus sine usu uidetur constitutus, qui & ab initio constitui potest. sed si fructu legato usus adimatur, ademptio nulla est, ff. de usu, & habit. l. per seruum. §. usufructus.

Vsu legato, si eidem fructus legetur confunditur cum usu, & si tibi usus, mihi fructus legetur concurremus in usu, ego solus fructum habiturus sum, veluti si is, qui habet fundum, legauerit Titio usum: mox heres eius tibi fundum legauerit, vel alio modo constituerit, d. l. per seruum. §. si.

Nomismatum aureorum, vel argenteorum veterum, quibus pro gemis uti solent, usufructus legari potest, ff. eod. l. nomismatum, xxviii.

Si Titio fructus, Mævio proprietates legata sit, & viuo testatore Titius decedat, nihil apud scriptum heredem relinquetur, ff. eodem l. si Titio, xxxiii. in princip.

Vsumfructum in quibusdam casibus non partis effectum obtinere conuenit: Unde si fundi, vel fructus portio petatur, & absolutione sequuta, postea pars altera, quæ adereuit iudicetur, in lite quidem proprietatis iudicatæ rei exceptio obstabit, in fructu vero non obstare, scribit Iulianus, quoniam portio fundi velut alluio, portioni personæ fructus adcresceret, d. l. si Titio. §. usufructum.

Quoties duobus usufructus legatur, ita, ut alternis annis utantur, fruantur, siquidem ita legatus fuerit TITIO, ET MAEVIO, potest dici priori Titio, deinde Mævio legatum datum. Si vero duo eiusdem nominis fuerint, & ita scriptum fuerit: TITIIS VSVMFRVCTVM ALTERNIS ANNIS DO, nisi consenserit, uter eorum prior utatur, inuicem sibi impediunt. Quod si Titius eo anno, quo frueretur, proprietatem accepisset, interim legatum non habebit, sed ad Mævium alternis annis usufructus pertinebit. Et si Titius proprietatem alienasset habebit eum usufructum, quia, & si sub conditione usufructus mihi legatus fuerit, & interim proprietatem ab herede accepero, pendente autem conditione, eandem alienauero, ad legatum admittar, ff. eodem l. quoties, xxxiiii. in princip.

Secundæ Partis. Lib. III.

Si colono tuo vsumfructum fundi legaueris : vsumfructum vendicabit, & cum hærede tuo aget ex conducto. Et consequetur, ut neque mercedes præstet, & impensas, quas in culturam fecerat, recipiat, dicta lege quoties, *S. si colono.*

Vniuersorum bonorum, an singularum rerum ususfructus legetur, hætenus interest, quòd si ædes incensæ fuerint ususfructus specialiter ædium, legatus peti non potest, bonorum autem vsumfructu legato, Aræ ususfructus peti poterit, quoniam qui bonorum suorum vsumfructum legat, non solum eorum, quæ in specie sunt, sed & substantiæ omnis vsumfructum legare uidetur: in substantia autem bonorum, etiam area est, *d. l. quoties, S. vniuersorum.*

Si vsumfructus legatus est, sed hæres scriptus ob hoc tardius adiit hæreditatem, ut tardius ad legatum perueniretur, hoc quoque præstabitur, ut *fabino placuit, ff. eod. l. si vsumfructus, xxxv. in princ.*

Stipulatus sum de Titio fundum Cornelianum, detracto vsumfructu: Titius decessit, refert qua mente vsumfructus exceptus sit, nam siquidem hoc actum est, ut in cuiuslibet persona vsumfructus constitueretur sola proprietas hæredi deberetur, sin autem id actum sit, ut promissori duntaxat vsumfructus reciperetur, plenam proprietatem hæres eius debet, hoc ita se habere in causa legatorum apparet, etenim si hæres à quo detracto vsumfructu proprietas legata sit, priusquam ex testamento ageretur, decesserit minus dubitandum est, quin hæres eius plenam proprietatem sit habiturus. Idemque & si sub conditione similiter legatus sit, & pendente conditione hæres decessit, *ff. eod. l. qui vsumfructum, xxxvi. S. stipulatus.*

Si cum in annos decem proximos vsumfructum de te dari stipulatus essem, per te steterit, quominus dares, & quinquennium transierit, eius temporis vsumfructus rectè petetur, quod per te transactum est, quominus daretur, *ff. eod. l. quæsitum, xxxvii.*

Statuæ, & imaginis vsumfructum posse relinqui, magis est: quia, & ipsæ habent aliquam vtilitatem. si quo loco opportuno ponantur, licet prædia quædã talia sint, ut magis in ea impendamus, quàm de illis acquiramus, tamen vsumfructus eorum relinqui potest, *ff. eod. l. statuæ, xli.*

Si alii vsus, alii fructus eiusdem rei legetur, id percipiet fructuarius, quod vsuario supererit. nec minus, & ipse fruendi causâ, & usum habebit, *ff. eod. l. si alii, xlii. in princ.*

Rerum an æstimationis vsumfructus legetur interest, nam siquidem rerum legetur, deducto eo, quod præterea tibi legatum est, ex reliquis bonis vsumfructum feres, sin autem æstimationis vsumfructus legatus est, id quoque extimabitur, quod præterea legatum est, nam sæpius idem legando non ampliat testator legatum, re autem legata, etiam æstimationem eius legando, ampliare legatum possumus, *d. l. si alii. S. rerum.*

Si mihi, & tibi a Sempronio, & Mutio hæredibus, vsumfructus legatus sit, ego in partem Semproni quadrantem, in partem Mutii alterum quadrantem habebo, tu idem in ytriusque parte eorum, quadrantes partes, *ff. eodem. l. si mihi, xlix.*

Sub conditione vsumfructus fundi, a te hærede Titio legatus est. Tu fundum vendidisti, & tradidisti detracto vsumfructu. Quæritur si non extiterit conditio, aut extiterit, & interiit vsumfructus, ad quem pertineat: & responsum

sum est, si conditio eius legati extiterit, dubium non esse: quin ad legatarium is ususfructus pertineat, & si aliquo casu amissus fuerit ad proprietatem fundi reuertatur, quod si conditio non extiterit, usufructus ad heredem pertinebit. ita ut in eius persona omnia eadem seruentur, quæ ad amittendum usufructum pertinent, & seruari solent. Cæterum in huiusmodi uenditione spectandum id erit, quod inter eumentem, uendentemque conuenerit: ut si apparuerit legati causa eum usufructum exceptum esse, etiam si conditio non extiterit, restitui à uenditore emptori debeat, ff. de usufructu. l. sub conditione, l. iiii.

Ususfructus nomine actio municipibus dari debet, quamuis periculum uideatur, ne perpetuus fieret, & inutilis esset proprietas semper absedente usufructu. sed extinguitur præteritis centum annis, qui finis vitæ longissimus est, ff. eod. l. an usufructus, lvi.

Dominus fructuario prædium, quod ei per usufructum seruiebat, legauit, idque prædium aliquandiu possessum legatarius restituere filio coactus est: quia testamentum patris, qui legauerat inofficiosum fuit, mansisse fructus ius integrum ex postfacto apparuit, ff. eod. l. dominus, lvii.

Quod nostrum non est, transferimus ad alios, veluti is, qui fundum habet, quamquam usufructum non habeat, tamen usufructum cedere potest, ff. eodem l. quod nostrum, lxiii.

Constituitur non tantum in fundo, sed etiam in ædibus, & iumentis, cæterisque rebus, ff. eod. l. tertia. §. constituitur.

Fœtus pecorum ad fructuarium pertinet, planè si gregis, uel Armenti, sit usufructus legatus, debeat, ex agnatis gregem supplere. id est in locum capitum defunctorum, uel inutilium alia submittere, ut post substituta fiant propria fructuarii, ne lucro ea res cedat domino, & sicut substituta statim domini fiunt, ita priora quoque ex natura fructus desinunt eius esse. nam alioquin, quod nascitur fructuarii est. & cum substituit desinit eius esse: Quid ergo si non faciat, nec suppleat? tenetur proprietario. interim tamen quandiu submittantur capita, quæ demortua sunt, quæritur cuius sit fœtus, & pendet eorum dominium, ut si submittantur, sint proprietarii, si non submittantur, fructuarii. secundum quæ si decesserit fœtus, periculum erit fructuarii, non proprietarii, & necesse habebit alios fœtus submittere, unde caro fœtus demortui ad fructuarium pertinet, sed quod dicitur debere eum submittere toties verum est, quotiens gregis, uel armenti, vel æquitii, id est vniuersitatis usufructus legatus est. Cæterum si singulorum capitum, nihil supplebit. Item si fortè eo tempore, quò fœtus editi sunt, nihil fuit, quod submitti deberet, nunc & post ædicionem, utrum ex his, quæ ædentur submittere debeat, an ex his, quæ ædita sunt, videndum est, sed verius est ea, quæ pleno grege ædita sunt ad fructuarium pertinere, sed posteriorem gregis casum nocere debere fructuario. submittere autem facti est, & Iulianus propriè dicit dispertire, & diuidere, & diuisionem quandam facere, quod dominium erit submissorum proprietarii, ff. de usufructu. l. vetus fuit questio, lxviii. §. si. cum duabus, ll. seq.

Si ædium usufructus legatus sit, & lumina immittere potest, sed & colores, & picturas, & marmora poterit, & sigilla, & liquid ad domus ornatum. sed neque dixas transformare, uel coniungere, aut separare ei permittetur, vel aditus, postichasve vertere, uel refugia apperire, vel atrium mutare, vel uiridaria ad alium modum conuertere: excolere enim

Sigilla: par-
te statum.
Dixas: lo-
ca in quib.
occise uer-
samur.
Postichas:
stra in poste-
riora parte
domus.
Refugia: lo-
ca in quib.
cõfugimus.

. Secundæ Partis. Lib. III.

Meritoria:
stabula in q-
bus uiatores
diuertunt a
mercede quā
soluunt sic
dicta

Carrucis: ve-
hiculum ge-
nus.

quod inuenit potest, qualitate ædium non immutata. item is cui ædium vsul-
fructus legatus sit alius tollere non potest, quamuis lumina non obscurentur,
quia tectum magis turbatur, quod, & in proprietatis domino scriptum est. ac
nec obstruere is poterit, item si domus ususfructus legatus sit, meritoria illi fa-
cere fructuarius non debet, nec per cœnacula diuidere domum, atquin locare
potest. sed oportebit quasi domum locare: nec Balienum ibi faciendum est:
quod autem dicitur meritoria non facturum, ita accipe, quæ vulgo deuersoria
uel fullonica appellant, sed & si Balienum sit in domo usibus dominicis solitū
vacare in intima parte domus, vel inter dietas amœnas, non rectè, nec ex boni
viri arbitratu facturus est, si id locare cœperit, ut publice lauet: non magis quā
si domum ad stationem iumentorum locauerit, aut si stabulum, quod erat do-
mus iumentis, & carrucis uacans pistrino locauerit: licet multo minus ex ea
re fructum percipiat, ff. de vsufructu. l. si cuius, xiii. S. sed si ædium cum l. seq.

Sed si quid inædificauerit postea, neque tollere hoc, nec reficere potest: re fixa pla-
nè potest vindicare, ff. eod. l. sed si is, xv. in princ.

Insula potest ita legari, ut ei seruitus imponatur, quæ alteri insulæ hæreditariæ de-
beatur, hoc modo, **SI ILLE HAEREDI MEO PROMISERIT
PER SE NON FORE, QVO ALTIUS EA AEDIFICIA
TOLLANTVR, TVM EI EORVM AEDIFICIORVM VSV-
FRVCTVM DO LEGO,** vel sic **AEDIVM ILLARVM QVO-
AD ALTIUS, QVAM VTI NVNC SVNT AEDIFICATA
NON ERVNT ILLI VSVFRVCTVM DO, LEGO:** ff. eod.
l. proculus, xix.

Si is qui binas ædes habeat, aliarum vsufructum legauerit, posse hæredē Mar-
cellus scribit, alteras altius tollendæ obscuratis luminibus: quoniam habitari
potest, etiam obscuratis ædibus, quod vsque adeo temperandum est, ut non in
totum ædes obscurentur, sed modicum lumen, quod habitantibus sufficit, ha-
beant, ff. eod. l. si is qui, xxx.

Si quis unas ædes, quas solas habet, vel fundum tradit excipere potest id, quod
personæ non prædii est: veluti vsu, & vsufructum: sed & si excipiat, ut pasce-
re sibi, vel inhabitare liceat, valet exceptio: cum ex multis saltribus pastione
fructus perciperetur, & habitationis exceptione, siue temporali, siue vsque ad
mortem eius, qui excipit, vsus videtur exceptus, ff. eod. l. si quis, xxxii.

Qui vsufructum areæ legauerat, insulam ibi edificauit, ea uiuo eo decedit, uel
deusta est, vsufructus debetur. sed contra, si insulæ vsufructus legetur, & area
inde insula facta sit, idemque est, si scyphorum ususfructus legatus sit, deinde
massa facta, & iterum scyphi: licet enim pristina qualitas scyphorum restituta
sit, non tamen illi sunt, quorum ususfructus legatus est, ff. eod. l. qui vsufru-
ctum, xxxvi. in princ.

Si cui insulæ ususfructus legatus est, quandiu quælibet portio eius insulæ rema-
net, totius soli vsufructum retinet, ff. eod. l. si cui, liii.

Vsufructuarius nouum tectorium parietibus, qui rudes fuissent, imponere non
potest: quia tametsi meliorem excolendo ædificium dominii causam facturus
esset, non tamen id iure suo facere potest, aliudque est tueri, quod accepisset,
an nouum faceret, ff. eod. l. vsufructuarius, xliiii.

Si testator iusserit, ut hæres reficeret insulam, cuius ususfructum legauit, potest
fructuarius ex testamento agere, ut hæres reficeret, quod si hæres hoc non fe-
cisset, & ob id fructuarius frui non potuisset, hæres etiam fructuarii co nomi-
ne

ne habebit actionem, quanti fructuarii interfuisset non cessasse heredem: licet ususfructus morte eius interiisset, ff. eodem l. si extraneo, xlvj. S. fin. cum l. sequenti.

Si ablente fructuario, hæres quasi negotium eius gerens reficiat, negotiorum gestor actionem aduersus fructuarium habet, tametsi sibi in futurum hæres prospiceret: sed si paratus sit recedere ab usufructu, fructuarius non est cogendus reficere: sed actione negotiorum gestor liberatur, ff. eodem l. si ablente, xlviii. in princ.

Vsufructuarius nouum riuum parietibus non potest imponere, ædificium incoatum fructuarium consummare non posse placet, etiamsi eo loco aliter vti nō possit, sed nec eius quidem usumfructum esse: nisi in constituendo, uel legando: usufructu hoc specialiter adiectum sit, vt vtrumque ei liceat, ff. eod. l. usufructuarius, lxi.

Cum fructuarius paratus est usumfructum derelinquere, non est cogendus domum reficere, in quibus casibus, & usufructuario hoc onus incūbit: sed & post acceptum contra eum iudicium, parato fructuario derelinquere usumfructum dicendum est, absolui eum debere à iudice, sed cum fructuarius debeat, quod suo, suorumque facto deterius factum sit reficere, non est absoluendus, licet usumfructum derelinquere paratus sit, debet enim omne, quod diligens pater familias in sua domo facit, & ipse facere. Nō magis hæres reficere debet, quod uetustate iam deterius factum reliquisset testator, quàm si proprietatem aliqui testator legasset, ff. de usufructu, l. cum fructuarius, lxiii. cum l. seq.

Si area ususfructus legatus sit, mihi possum casam ibi ædificare custodiæ causæ earum rerum, quæ in area sint, ff. eod. l. penult.

Acquiratur nobis ususfructus non solum per nosmetipsos, sed etiam per eas quoque personas, quas iuri nostro subiectas habemus, ff. eod. l. sexta. S. fin.

Vsufructu legato omnis fructus rei ad fructuarium pertinet, & aut rei soli, aut rei mobilis ususfructus legatur. rei soli, ut puta ædium usufructu legato quicūque redditus est ad usufructuarium pertinet, quæque obuentiones sunt ex ædificiis, & arcis, & cæteris, quæcunque ædium sunt. Vnde etiam mitti eum in possessionem vicinarum ædium causa damni infecti placuit, & iure Domini possessurū eas ædes, si perseveretur, non caueri nec quidquā amittere finito usufructu, hac ratione nec ædificium altius tollere dominus potest inuito usufructuario, sicut nec area usufructu legato potest in area ædificium poni. Quoniā igitur omnis fructus ad eum pertinet, reficere quoque ædes per arbitrum cogi potest: hætenus tamen ut facta tecta habeat, si qua tamen uetustate corruissent, neutrum reficere cogitur, sed si hæres refecerit pati debet fructuarium uti. Modica igitur refectio cum ad eum pertineat, & alia onera agnoscenda sunt usufructu legato: ut puta stipendium, uel tributum, uel salarium, uel alimēta à re legata relicta. Item fructuarius per arbitrum cogi potest reficere, quem admodum adferere cogitur arbores, sed non potest prohiberi quominus reficiat: quia nec arare prohiberi potest, aut colere. Nec solum necessarias refectioes factururus est, sed etiam uoluptatis causa, ut tectoria, & pauimenta, & similia, neque autem ampliare, nec utile detrahere potest, quamuis melius repositurus sit, ff. de usufructu, l. septima, cum l. seq.

Fructuarius, siquid ultra, quàm impendi debeat, erogatum esse potest docere, solenniter reposcet, C. de usufructu, l. septima.

Si fundi ususfructus legatus sit, quicquid in fundo nascitur, quicquid inde perci-

Secundæ Partis. Lib. III.

pi potest ipsius fructus est, sic tamen ut boni uiri arbitratum fruatur, nam etiam cogi potest rectè colere, & si apes in eo fundo sint, earum quoque usus fructus ad eum pertinet. Sed si lapidicinas habeat, & lapidem cœdere uelit, uel cretiferodinas, uel arenas omnibus his usus fructus est, quali bonus paterfamilias. Sed si hæc metalla post usum fructum legatum sint inuenta, cum totius agri relinquatur usus fructus, non partium, continebuntur legato. Huic uicinus tractatus est, qui solet in eo, quod accessit tractari, & placuit alluuiionis quoque usum fructum ad fructuarium pertinere. Sed si insula iuxta fundum in flumine nata sit, eius usus fructus ad fructuarium non pertinebit, licet proprietati accedat, est enim ueluti proprium fundum, cuius usus fructus ad fructuarium non pertinet. Nam ubi lactitat incrementum, & usus fructus augetur, ubi autem apparet separatum, fructuario non accedit. Aucupiorum quoque, & uenationum reditus ad fructuarium non pertinet, Ergo nec piscationum, seminarii autem fructus ad fructuarium pertinent, ita tamen ut, & uendere ei, & seminare liceat, debet tamen conferendi agri causa seminarium paratum semper renouare, quasi instrumentum agri: ut finito usu fructu domino restitatur. Instrumenti autem fructum habere debet, uendendi tamen facultatem non habet. Nam & si fundi usus fructus fuerit legatus, & sit ager unde palo in fundum cuius usus fructus legatus est, solebat paterfamilias uti, vel salice, uel Arundine fructuaris hætenus uti potest: nec ex eo vendat, nisi forte saliceti ei, vel siluæ palaris, vel arundineti usus fructus sit legatus. Tunc enim & uendere potest. Nam fructuaris syluam cæduam, & Arundinetum potest cœdere, sicut paterfamilias cœdebat: & uendere licet paterfamilias non solebat vendere, sed ipse uti, ad modum enim referendum est, non ad qualitatem utendi, ff. de usufructu. l. ite si fundi nona.

Ex sylua cœdua pedamenta, & ramos ex arbore usufructuarium sumpturum, non ex cœdua in uineam sumpturum, dum ne fundum deteriore faciat, sed si grandes arbores essent, non potest eas cœdere, ff. eod. l. ex sylua decima, cum l. sequen.

Arboribus æuulsis, vel ui ventorum deiectis, usque ad usum suum, & uillæ potest usufructuarius ferre, nec materia pro ligno is usus fructus est, si habeat unde utatur ligno, alioquin, & si totus ager sit hunc casum passus omnes arbores auferret fructuaris. Materiam tamen ipse potest succidere, quantum ad uillæ refectionem sufficit, quemadmodum calcem coquere, vel arenam fodere, aliudue quid ædificio necessarium sumere potest, ff. eod. l. arboribus, xii. in princ.

Agri usufructu legato, in locum demortuorum arborum, aliarum submittendæ sunt, & priores ad fructuarium pertinent, ff. eod. l. agri, xviii.

Arbores vi tempestatis, non culpa fructuarii euerfas ab eo substitui non placet, ff. eod. l. arbores, lix. in princ.

Syluam cæduam etiam si intempestiuè cœsa sit, in fructu esse constat, sicut olea in matura lecta, item fenum immaturum cœsum in frusta est, ff. eodem l. si absente, xlviii. §. fin.

Usufructuarius, vel ipse frui ea re, vel alii fruendam concedere, vel locare, vel uendere potest, nam, & qui locat utitur, & qui uendit utitur, sed & si alii præcario concedat, uel donet is utitur, atque ideo retinet usum fructum. Non solum autem si ego locauero, retineo usum fructum, sed & si alius negotium meum gerens locauerit usum fructum, ego retineo usum fructum. quid tamen si non locauero, sed absente, & ignorante me, negotium meum gerens utatur quis, & fruatur?

De usufr. & quemad. quis vta frua. 29

fruaturs? nihilominus retineo vsum fructum, quia negotiorum gestorum actionem acquisiui, ff. cod. l. arboribus, xii. §. usufructuarius.

Si fur decerpserit, vel deseruerit fructos maturos pendentes: quoniam fructus non sunt fructuarii, nisi ab eo percipiantur, licet ab alio terra separentur, proprietario conditio competit. Nam si postea fructus illos nactus fuerit fructuarius, fortassis fient eius, nam si fiunt, qua ratione hoc euenit, nisi ea, ut interim fuerint proprietarii: mox apprehensi fructuarii efficiuntur, exemplo rei sub conditione legatae, quae interim heredis est: existente autem conditione ad legatarium transit, verum est enim conditionem competere proprietario. Cum aut in pendenti est Dominium, in foetu, qui submittitur, conditio pendet, magisque in pendenti est Dominium, ff. eodem l. arboribus, xii. §. Iulianus.

Si cuius rei usus fructus legatus erit, Dominus potest in ea re satisfactionem desiderare, ut officio iudicis hoc fiat: nam sicuti debet fructuarius vti frui, ita & proprietatis dominus securus esse debet de proprietate. Hec autem ad omnem vsum fructum pertinent. Si usus fructus legatus sit, non prius datur actio fructuario, quam satisfecerit se boni viri arbitrato, vsurum, fruiturum. Sed & si plures sint, a quibus usus fructus relictus est, singulis satisfdari oportet. Cum igitur de usufructu agitur, non solum, quod factum est arbitratur, sed etiam quem ad modum in futurum vti frui debet. De praeteritis autem damnis fructuarius etiam lege Aquilia tenetur, & interdico quod ui, aut clam. Nam fructuarium teneri, his actionibus certum est: sicut quemlibet alium, qui in aliena re tale, quid commiserit, denique bonum fuit actionem polliceri Praetor, quamuis competat legis Aquiliae actio, quia sunt casus, quibus cessat Aquiliae actio: nam qui agrum non proscindit, qui uites non subserit, item aquarum ductus corrumpi patitur lege Aquilia non tenetur. eadem & in fructuario dicenda sunt, ff. de usufructu. l. si cuius, xiii. in princ. & §. de praeteritis.

Si inter duos fructuarios sit controuersia, aequissimum est, quasi communi diuendo iudicium dari: uel stipulatione inter se cauere debent, qualiter fruuntur: Cur enim ad arma, & rixa procedere patietur Praetor, quos potest sua iurisdictione compescere? d. l. si cuius. §. sed si inter.

Fructuarius causam proprietatis deteriolem facere non debet, meliorem facere potest, & aut fundi est usus fructus legatus, & non debet, nec arbores fructiferas excidere, neque uillam diruere, nec quidquam facere in perniciem proprietatis, & si forte uoluptate sit praedium uiridaria, uel gestationes, uel deambulationes arboribus infructuosis opacas, atque amoenas habens, non debebit deicere, ut forte hortos olitorios faciat, uel aliud quid, quod ad redditum spectat, ff. cod. l. si cuius, xiii. §. fructuarius.

Proprietatis dominus non debebit impedire fructuarium ita utentem, ne deteriorem eius conditionem faciat. De quibusdam plane dubitatur. si cum uti prohibeat, an iure id faciat, ut puta doleis, si forte fundi usus fructus sit legatus, sed nisi sit contraria uoluntas etiam instrumentum fundi, uel domus continetur. Sed nec seruitutem imponere fundo potest proprietarius, nec amittere seruitutem: & consequenter fructuarius quidem acquirere fundo seruitutem non potest: retinere autem potest. Et si forte fuerint non utente fructuario amissa, hoc quoque nomine tenebitur. Item proprietatis dominus, nec quidem consentiente fructuario, seruitutem imponere potest, nisi qua deterior fructuarii conditio non fiat, ueluti si talem seruitutem uicino concesserit

Secundæ Partis. Lib. III.

ius sibi non esse altius tollere, ff. eodem l. sed siquid, xv. §. proprietatis, cum l. sequen.

Si arbores uento deiectas Dominus non tollat, per quod incommodior is sit uelustructus, uel iter suis actionibus usufructuarius cum eo experibit, ff. eod. l. Proculus, xix. §. fin.

Si pendētes fructus iam maturos reliquisset testator fructuarius eos ferret, si die legati cœdente adhuc pendentes deprehendisset, Nam & stantes fructus ad fructuarium pertinent, ff. eod. l. si pendentes, xxvii. in princ.

Si dominus solitus fuit tabernis ad merces suas uti, uel ad negotiationem. utique permittetur fructuario locare eas, & ad alias merces, & illud solum obseruandum ne uel abutatur usufructuarius, uel contumeliosè iniuriosè utatur usufructu. d. l. si pendentes. §. si Dominus.

Non utitur fructuarius, si nec ipse utatur, nec nomine eius alius, puta, qui emit, uel qui conduxit, uel cui donatum est, uel qui negotium eius gerit, planè illud interest, quòd si vendidero usum fructum, etiam si emptor non utatur uideor usum fructum retinere: quia qui præcio fruitur non minus habere intelligitur, quam qui principali re utitur fruitur, quòd si donauero non alias retineo, nisi ille utatur, ff. eod. l. non utitur, xxxviii. cum duabus. ll. seq.

Defuncta fructuaria Mense Decembri, iā omnibus fructibus, qui in his agris nascuntur Mense Octobri per colonos sublatis, quæsitum est. utrum pensio hæredi fructuariæ solui deberet, quamuis fructuaria ante Kalendas Martias, quibus pensiones inferri debeant, decesserit, an diuidi debeat inter hæredē fructuariæ, & rempublicam, cui proprietas legata est: & responsum est. Rempublicam quidem cum colono nullam actionem habere, fructuariæ uero hæredem sua die integram pensionem percepturum, ff. eodem l. defuncta, lviii. in principio.

Quidquid in fundo nascitur, uel quidquid inde percipitur ad fructuarium pertinet, pensiones quoque iam antea locatorum agrorum, si ipsæ quoque specialiter comprehensæ sint, sed ad exemplum venditionis, nisi fuerint specialiter exceptæ: potest ususfructuarius conductorem repellere. Cæterum harundinis, uel pali compendium, si in eo quoque fundi uetigal esse consuevit, ad fructuarium pertinet, ff. eod. l. arbores, l. ix. §. quidquid.

Usufuctuarius uenari in saltibus, uel montibus possessionis probè dicitur, nec aprum, aut ceruum quem coeperit, proprium domini capit, sed fructus aut iure ciuili, aut gentium suos facit. Si uiuariis inclusæ feræ in ea possessione custodiebantur, quando ususfructus cœpit: num exercere eas fructuarius possit occidere non possit? aliàs si quas initio incluserit operis suis, uel post sibimet ipsæ inciderint, delapsæue fuerint hæ fructuarii iuris sint? commodissimè tamen, ne per singula animalia facultatis fructuarii, propter discretionem difficilem ius incertum sit, sufficit eundem numerum per singula quoque generiferarum finito usufructu domino proprietatis assignare, qui fuit cœpti usufructus tempore, ff. eod. l. usufructuarius, lxii.

Cui ususfructus legatus est, etiam inuito hærede eum extraneo uendere potest, ff. eod. l. cui ususfructus, lxvii.

Cuiuscunque fundi usufructuarius prohibitus, aut deiectus, de restitutione omnium rerum simul occupatarum agit. sed & si medio tempore alio casu intercederit ususfructus, æquè de perceptis antea fructibus utilis actio tribuitur. Si fundus cuius usufructus petitur non a domino possideatur, actio redditur,

Et

Et ideo si de fundi proprietate inter duos quæstio sit, fructuarius nihilominus in possessione esse debet, satisque ei à possessore cauendum est, quod non sit prohibiturus frui eum, cui usufructus relictus est, quandiu de iure suo probet, sed si ipsi fructuario quæstio moueatur, interim usufructus eius offertur, sed caueri de restituendo eo, quod ex his fructibus percepturus est, vel si satis non detur ipse frui permittitur, ff. cod. l. cuius sounque, lx.

Usufructu relicto si tributa eius rei præstentur, ea usufructuarius præstare debere dubium non est: nisi specialiter nomine fideicommissi testatori placuisse probetur, hæc quoque ab hærede dari, ff. cod. l. usufructu, lli.

Legato usufructu Dominus proprietatis non impeditur obligare creditori proprietatem, manente scilicet integro usufructu in iure suo, C. de usufructu. l. secunda.

Cum quibusdam usus sylvarum legatus esset statutum est, fructum quoque eis legatum videri: quia nisi liceret legatariis cedere syluam, & vendere, quemadmodum fructuariis licet, nihil habituri essent ex eo legato, ff. de usu & habitatione. l. penul. in princ.

DE VSVFRVCTV ADCRESCENDO.

¶ *Titulus II.*

¶ **Q**uoties usufructus legatus est, ita inter fructuarios est ius ad crescendi, si coniunctim sit usufructus relictus. Cæterum si separatim, vni cuique partis rei usufructus sit relictus, sine dubio ius ad crescendi cessat, ff. de usufructu ad crescendo. l. prima, in princ.

Interdum tamen, & si non sint coniuncti, tamen usufructus legatus alteri ad crescit, ut puta, si mihi fundi usufructus separatim totius, & tibi similiter fuerit relictus: nam concursu partes habemus: quod & in proprietate contingeret, nam altero repudiante, alter totum fundum haberet. Sed in usufructu hoc plus est: quia & constitutus, & postea amissus, nihilominus ius ad crescendi admittit, & usufructus quotidie constituitur, & legatur, non ut proprietate eo solo tempore, quo vindicatur. Cum primum itaque non inueniet alterum, qui sibi concurrat: solus utetur in totum: nec refert coniunctim, an separatim relinquatur. Item si duobus hæredibus institutis deducto usufructu proprietate legetur, ius ad crescendi hæredes non habebunt, nam videtur usufructus constitutus, non per concursum diuisus. ideoque amissa pars usufructus ad legatarium eundemque proprietarium redibit, ff. cod. l. prima. §. interdum usque ad finem, cum l. seq.

Toties ius ad crescendi est, quotiens in duobus, quæ in solidum habuerunt, concursu diuisus est. unde si duo fundi Domini, deducto usufructu, proprietatem tradiderint vter eorum amiserit usumfructum, ad proprietatem redibit, sed non ad totum, sed cuiusque usufructus ei parti accedet, quam ipse tradiderit, ad eam enim partem redire debet, à qua initio diuisus est, ff. eod. l. tertia, in principio.

Non solum autem si duobus usufructus legetur, est ius ad crescendi: verum & si alteri usufructus, alteri fundus legatus est: nam amittente usumfructum altero, cui erat legatus, magis iure ad crescendi ad alterum pertinet, quam redit ad proprietatem, nec nouum. nam si duobus usufructus legetur, & apud alterum sit consolidatus, ius ad crescendi non perit, neque ei apud quem consolidatus

Secundæ Partis. Lib. III.

datus est, neque ab eo, & ipse quibus modis amitteret ante consolidationem, idem & nunc amitteret, ff. eod. l. tertia. §. non solum.

Si tibi proprietas fundi legata fuerit, mihi autem, & Mævio, & tibi eiusdem fundi vltus fructus: habebimus ego, & Mæuius trientes in vltu fructu, unus triens proprietate miscebitur. siue autem ego, siue Mæuius capite minuti fuerimus triens inter te, & alterutrum nostrum diuidetur: ita vt semissem in vltu fructu habeat is, qui ex nobis capite minutus non fuerat, ad te proprietas cum parte dimidia vltu fructus pertineat. Et si tradideris alicui proprietatem deducto vltu fructu, nihilominus adcrefcet, nec uidetur nouum tibi adquiri vltu fructum. Idemq; est si apud vnum ex tribus fructuariis cōsolidatus sit vltu fructus, ff. eod. l. quarta, & quinta, & sexta, in princ.

Si cui proprietas, deducto vltu fructu, legata sit, & mihi pars vltu fructus: verum est, vt quisque amiserit ad proprietatem reuertatur, ff. eod. l. sexta. §. sed si cui.

Si mihi vltu fructus fundi purè, tibi sub conditione legatus sit: potest dici totius fundi vltu fructum ad me pertinere, interim, & si capite minutus fuero, totū amittere, sed si extiterit conditio, totum vltu fructum ad te pertinere, si forte capite deminutus sum. Cæterum cum in meo statu maneo, communicandum vltu fructum, d. l. sexta. §. si.

Si quis Attio, & hæredibus suis vltu fructum legauerit dimidiam Attius, dimidiam hæredes habebunt, quod si ita scriptum sit. ATTIO, ET SEIO CVM HAEREDIBVS MEIS. Tres partes fient, ut vnā habeant hæredes, tertiam Attius, tertiam Seius, nec enim interest ita legetur: ILLI, ET ILLI CVM MAEVIO. an ita. ILLI ET ILLI ET MAEVIO, ff. eod. l. si quis septima.

Si mulieri cum liberis suis vltu fructus legetur, amissis liberis ea vltu fructum habet, sed, & matre mortua liberi eius nihilominus vltu fructum habent iure adcrefcendi, & idem intelligendum est in eo, qui solos liberos hæredes scripserit, licet non vt legatarios eos nominauerit, sed vt ostenderet magis velle se matrem ita frui, ut liberos secum habeat fruente. Sed & Pomponius quaerit, quid si mixti fuerint liberi, & extranei hæredes, & ait, filios legatarios esse intelligendos, & per contrarium: si uoluerit eos liberos simul cum matre frui, debere dici matrem legatariam esse intelligendam, & per omnia similem esse, & in hoc casu iuris euentum, ff. eod. l. si mulieri, viii.

Si proprietas fundi duobus vltu fructus uni legatus sit, non trientes in vltu fructu habent, sed semissem duo. semissem fructuarius, item cōtra, si duo fructuarii, & unus fundi legatarius sit, ff. eod. l. si proprietas, ix.

Interdum pars vltu fructus, & non habenti partem suam, sed amittenti adcrefcit, nam si vltu fructus duobus fuerit legatus, & alter lite cōtestata amiserit vltu fructum, mox, & collegatarius, qui litem cōtestatus non erat, vltu fructum amisit, partem dimidiam duntaxat, quam amisit, qui litem cōtestatus est, aduersus eum, qui se liti obtulit, à possessore consequitur, pars enim collegatarii, ipsi adcrefcit, non domino proprietatis: vltu fructus enim personæ adcrefcit, & si fuerit amissus, ff. eod. l. interdum, x.

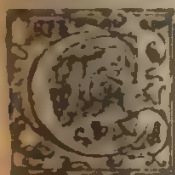
Cum singulis ab hæredibus singulis eiusdem rei fructus legatur, fructuarii separati videntur, non minus, quam si æquis portionibus duobus eiusdem rei fructus legatus fuisset. Vnde fit, ut inter eos ius adcrefcendi non sit, cum alius ab alio hærede vltu fructum vindicat, ff. eodem l. pen. & si.

Si Dominus nudæ proprietatis vltu fructum legauerit, verum est legatum uale-

re, & si forte in uita testatoris, uel ante aditam hereditatem proprietati accesserit, ad legatarium pertinere. Plus admittit Metianus: etiam si post aditam hereditatem accepisset usufructus utiliter diem cedere, & ad legatarium pertinere, ff. de usufructu, & quemadmodum, l. si dominus, lxxii.

DE VSVFRVCTV EARVM RERV, QVAE VSV CONSUMVNTVR.

Titulus III.

Constituitur usufructus non tantum in fundo, & aedibus, & iumentis, & ceteris rebus, exceptis his, quae ipso usu consumuntur. nam haec res, neque naturali ratione, neque civili recipiunt usumfructum, quo in numero sunt uinum, oleum, frumentum, vestimenta: quibus proxima est pecunia numerata, namque ipso usu assidua permutatione quodammodo extinguuntur. Sed utilitatis causa senatus censuit, posse etiam earum rerum usumfructum constitui: ut tamen eo nomine heredi utiliter caueatur. Itaque si pecuniae usufructus legatus sit, ita datur legatario, ut eius fiat, & legatarius satsdet heredi, de tanta pecunia restituenda, si moriatur, aut capite minuetur, tanta pecunia restituatur, quanti haec fuerint extimatae. Ergo senatus non fecit quidem earum rerum usumfructum (nec enim poterat) sed per cautionem quasi usumfructum constituit: Inst. de usufructu. §. constituitur.

Senatus censuit, ut omnium rerum quas in cuiusque patrimonio esse constaret, usufructus legari possit, quo senatusconsulto inductum videtur, ut earum rerum, quae usu tolluntur, uel minuuntur, possit usufructus legari, ff. de usufructu earum rerum, & c. l. prima.

Nominum usufructus legari poterit, ac ipsi quoque debitori potest usufructus legari, ac etiam ut remittetur interesse, ergo cautio etiam ad hoc exigenda erit, ff. eod. l. tertia, & quarta.

Hoc senatusconsultum non solum ad eum pertinet, qui pecuniae usumfructum, uel ceterarum rerum, quas habuit, legauit, uerum & si fuerint alienae, ff. eo. l. v. in princ. Sed de pecunia recte cauere oportet his, a quibus eius pecuniae usufructus legatus erit, ff. eod. l. secunda, in princ.

Si pecuniae sit usufructus legatus, uel aliarum rerum, quae in abusu consistunt, nec cautio interueniat: uidendum finito usufructu, an pecunia quae data sit, uel ceterae res, quae in absuntione sunt, condici possint. sed siquidem adhuc constante usufructu cautionem, quis uelit condicere dici potest, omissam cautionem posse condici incerta condicione. Sed finito usufructu ipsa quantitas potest condici, ff. eod. l. quinta. §. si pecuniae.

Si tibi decem millia legata fuerint, mihi eorundem decemmillium usufructus, sient quidem tua tota decemmillia, sed mihi quinque numerari debebunt, ita ut tibi caueam tempore mortis meae, aut capitis deminutionis restitui iri, nam & si fundus tibi legatus fuisset, & mihi eiusdem fundi usufructus, haberes tu quidem totius fundi proprietatem: sed partem cum usufructu, partem sine usufructu, & non heredi, sed tibi cauere boni uiri arbitratu. sed si duobus eorundem decemmillium usufructus legatus fuerit, quinque millia accipiet, & inuicem, & heredi satsdabunt, ff. eod. l. sexta.

Tribus heredibus institutis usumfructum, quindecim millium Titio legauit,
Secundae Partis. FF & duos

Secundæ Partis. Lib. III.

& duos ex hæredibus iussit pro legatario satisfacere. Placebat utile esse cautionis, quoque legatum: nec refragari **SENATVSCONSVLTVM**, quia cautio non impediretur, & esse alterum legatum, uelut certi alterum incerti. Vfusfructus itaq; nomine pars pecuniæ perēda est, ab eo, qui satis accepit à cohærede: incerti que cum eo agendum est, si satis non dedit. Is vero, qui satis præstitit, ac propter moram cohæredis satis non accepit, neque fructus nomine interim tenetur propter senatusconsultum, neque actione incerti, quia cohæredi satisfacere, illud etiam placet legatarium cogendum promittere. Finito autem usufructu, si cohæredes ex causa fideiussoria conuenirentur, eos mandati non acturos: non enim suscepisse mandatum, sed uoluntati paruissse, denique cautionis legato liberatos. De illo nec diu tractandum fuit, secundum legatum idest cautionis, non hæredum uideri, sed eius cui pecuniæ ususfructus relictus est, cuique testator prospicere uoluit, & cuius interesse credidit fideiussores, non suo periculo quærere, ff. eodem l. tribus, viii.

In stipulatione de reddendo usufructu pecuniæ duo soli casus interponuntur, mortis, & capitis diminutionis, ff. eod. l. in stipulatione, ix.

Quoniam pecuniæ usus aliter amitti non potest, quam his casibus, si usus tamen pecuniæ legatus sit, quia in hac specie usus appellatione etiam fructus continetur, stipulatio ista erit interponenda, & siue ante stipulationem, siue postea ea pecunia data sit, tenet stipulatio, ff. eod. l. quoniam, x.

Cum pecunia erat relicta Titio ita, ut post mortem legatarii ad Mæuium rediret, quamquam adscriptum sit, ut usum eius Titius haberet: proprietatem tamen ei legatam, & usus mentionem factam, quia erat restituenda ab eo pecunia post mortem eius Diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt, ff. eod. l. si.

Si uini, olei, frumenti ususfructus legatus erit, proprietatem ad legatarium transferri debet, & ab eo cautio desideranda est, ut quandoque is mortuus, aut capite deminutus sit eiusdem qualitatis res restituatur, aut æstimatedis rebus certæ pecuniæ nomine cauendum est, quod & commodius est. Idem scilicet de cæteris quoque rebus, quæ usu continentur, intelligemus, ff. eod. l. si uini, vii.

Si lanæ alicui usufructus legatus sit, vel Odorum, vel Aromatum nullus uidetur usufructus in istis iure constitutus, sed ad **SENATVSCONSULTVM** erit descendendum, quod de cautione eorum loquitur, ff. eodem l. penultim.

Si uestimentorum usufructus legatus sit, non sicut quantitatis usufructus legitur, dicendum est, ita uti cum debere, ne abutatur. Nec tamen locaturum quia uir bonus ita non uteretur. Proinde & si scænicæ uestis usufructus legatur, uel aulei, uel alterius apparatus, alibi quam in scæna non utetur. Sed an & locare possit videndum est, & dicitur locaturum, & licet testator commodare, non locare fuerit solitus, tamen ipsum fructuarium locaturum, tam scænicam quam funebrem uestem, ff. de usufructu, & quemadmodum. l. & si uestimentorum, xv. in princ.

Si uestis usufructus legatus sit, scripsit Pomponius, quamquam hæres stipulatus sit finito usufructu uestem reddi, attamen non obligari promissorem, si eam sine dolo malo adtritam reddiderit, ff. usufructuarius quemadmodum caueat, l. si usufructus, ix. §. si uestis.

VSVFRVCTVARIVS QVEMADMO-
DVM CAVEAT.

Titulus IIII.

Si cuius rei vsusfructus legatus sit: æquissimum Prætori uisum est, de utroque legatarium cauere, & vsurum se boni uiri arbitrato, & cum vsusfructus ad eum pertinere desinet, restitutorum, quod inde stabit: Hæc stipulatio siue mobilis res sit, siue soli interponi debet. illud sciendum est, ad fideicommissi etiam aptari eam debe-

re. Planè & si ex mortis causa donatione vsusfructus constituatur exemplo legatorum debeat hæc cautio præstari; Sed & si ex alia quacunque causa constitutus fuerit vsusfructus idem dicendum est. Cauere autem debet, boni uiri arbitrato perceptu iri usumfructum, hoc est, non deteriore se causam ususfructus facturum. Cæteraque facturum, quæ in re sua faceret, Rectè autem facient, & heredes, & legatarius, qualis res sit cum frui incipit legatarius, si in restatum redegerit, ut inde possit apparere an, & quatenus rem peiorem legatarius fecerit. Utilius autem visum est stipulatione de hoc caueri, ut si quis non uiri boni arbitrato utatur, committeretur stipulatio statim, nec expectabimus, ut amittatur vsusfructus. Habet autem stipulatio ista duas causas: Vnam si aliter quis utatur, quàm uir bonus arbitrabitur: aliã de usufructu restituendo. Quarum prior statim committeretur, quàm aliter fuerit usus, & sepius committeretur sequens committeretur finito usufructu. Sed quod diximus, id quod inde extrahit, restitui, non ipsam rem stipulatur proprietarius: inutiliter enim rem suam stipulari uideretur: sed stipulatur restitutum iri, quod inde extrahit. Interdum autem inerit proprietatis æstimatio, si fortè fructuarius eum possit usucapionem interpellare, neglexit, omnem enim rei curam suscipit: nam fructuarius custodiam præstare debet, ff. de vsufruc. quemad. caueat. l. prima, & secunda, & C. de vsufuctu: l. quarta.

Omnes autem casus continentur huic stipulationi, quibus usufructus amittitur: de sinere pertinere usumfructum accipiemus, etiam si nec coeperit pertinere, quamuis legatus sit, & committeretur nihilominus stipulatio, quasi desinat pertinere, quod nec coepit, ff. eod. l. tertia, in princ.

Si usufructus repetitus erit legato, quotienscunque amissus fuerit, nisi utiliter fuerit cautum, committeretur ista stipulatio: sed exceptione opus erit, sed & si quis usumfructum tibi legauerit, & sub condicione **SI LIBEROS HABVERIS** proprietatem, amisso usufructu committeretur quidem stipulatio, sed exceptio locum habebit, d. l. tertia. §. si usufructus.

Si hæres alienauerit proprietatem, & postea amittatur usufructus, an ex stipulatione agere possit uideamus, & fortius dici potest ipso iure non committi stipulationem, quia neque heredi successoribusve eius restitui potest, neque is cui potest, id est ad quem peruenit proprietates, pertinet ad stipulationem, sed is ad quem peruenit tempore quæsitæ Dominiæ, sibi prospicere alia cautione debet, quod, & si non fecerit: nihilominus in rem actione uti potest, dicta l. tertia. §. fin.

Si fructuarius proprietatem adsequutus fuerit, desinit quidem usufructus ad eum pertinere propter confusionem; sed si ex stipulatu, cum eo agitur, aut

Secundæ Partis. Lib. III.

iplo iure inutiliter agi dicendum est, si boni uiri arbitrio hucusque porrigitur, aut in factum excipere debet, ff. eod. l. quarta.

Huic stipulationi, **DOLVM MALVM ABESSE**: absfuturumq; esse continetur, & cum in rem sit doli mali mentio concepta, omnium dolum comprehendere videtur successorum & adoptiui patris, ff. eodem. l. quinta, in prin.

Si usus sine fructu legatus erit, adempta fructus causa, satisfdari iubet Prætor: hoc meritò: ut de solo usu non etiam de usufructu caueatur. Ergo, & si fructus sine usu obtigerit, stipulatio locum habebit: Et si habitatio, vel operæ animalis relictæ fuerint, stipulatio locum habebit: licet per omnia hæc usumfructum non imitantur: Idem est, & in reditu prædii, sicuti, si vindemia legata esset, uel mdsis; quamuis ex usufructu ea percipiantur, quæ legata morte legatarii, ad hæredem redeunt, ff. eod. l. quinta. §. fin. cum l. seq.

Et si usufructus nomine re tradita satisfdatum non fuerit, proculus ait, posse hæredem rem vindicare, & si obiiciatur exceptio de re usufructus nomine tradita, replicandum erit, quæ sententia habet rationem, sed & ipsa stipulatio condici poterit, ff. eod. l. septima, in princ.

Cum usufructus pecuniæ legatus esset, exprimi debent hi duo casus in stipulatione: **CVM MORIERIS, AUT CAPITE MINVERIS DARI**, idcirco hi duo soli casus, quoniam pecuniæ usus aliter amitti non potest, quam his casibus. dicta. l. septima. §. fi.

Si tibi usufructus, & mihi proprietas legata sit, mihi cauendum est. Sed & si mihi sub condicione proprietas legata sit, & mihi, & hæredi cauendum est. Item si mihi legata sit, & cum ad me pertinere desierit, alii, & hic utrisque cauendum, ut supra placuit. Quod si duobus coniunctim usufructus legatus sit, & inuicem sibi cauere debebunt, & hæredi in casum illum: **SI AD SOCIVM NON PERTINEAT VSVSFRUCTVS HAEREDI REDDI**, ff. eod. l. si tibi octaua.

Si usufructus mihi legatus sit, cumque restituere sim Titio rogatus, uidendum est, quis debeat cauere: utrum Titius, an ego qui legatarius sum: an illud dicimus mecum hæredem Acturum, cum fideicommissario me agere debere, & est expeditius hoc dicere, si mihi spes aliqua durat usufructus, & cum tu amiseris, potest ad me reccidere, hoc est ad legatarium, ita res expediri ut tu mihi, ego Domino proprietatis caueam; quod si fideicommissarii causa usufructus mihi relictus est, nec est villa spes ad me reuertendi fructus, recta uia fideicommissarium cauere oportet, domino proprietatis, ff. eodem l. si usufructus, ix. in princ.

Illud sciendum est, siue ipso iure, siue usumfructum habet, siue etiam per tuitionem Prætoris, nihilominus cogendum esse fructuarium cauere, aut actiones suscipere, planè si ex die proprietas alicui legata sit, usufructus purè, dicendum est, remittendam esse hanc cautionem fructuario: quia certum sit, ad eum proprietatem, uel ad hæredem eius peruenturam, ff. eodem l. si usufructus, ix. §. illud.

Si plures Domini sint proprietatis, unusquisque pro sua parte stipulabitur, d. l. si usufructus. §. fi.

Vsu quoque domus relicto boni uiri arbitrato cautionem interponi oportet. Nec mutat, si pater hæredes filios simul habitare cum uxore legataria, uoluit, ff. eod. l. penult.

Si uasorum ipsorum ususfructus relictus sit, non erit cautio senatusconsulti necessaria, sed illa sola, **BONI VIRI ARBITRATV VSVRVM FRUITVRVM**. Si igitur tradita sunt fruendi causa, nemo dubitat, non fieri eius, qui accipit: non enim ideo traduntur, ut dominium recedat ab eo, qui tradit, sed ut utatur, fruatur legatarius. Ergo cum non fiant fructuarii uasa, vindicari a proprietario possunt, cautione non data. Videndum est de conditione an possit locum habere. & proditum est, neminem rem suam, nisi furti condicere posse, ff. eod. l. si.

Si ususfructus omnium bonorum testamento uxoris marito relictus est, quamuis cautionem ab eo prohibuerit exigi, tamen non aliter a debitoribus soluta pecuniam recipere poterit, quam oblata secundum formam **SENATVSCONSULTI CAUTIONE**. C. de usufr. l. prima.

QVIBVS MODIS VSVSFRVCTVS AMITTATUR,

Titulus V.

NE in uniuersum inutiles essent proprietates semper abscedente usu fructu placuit certis modis extinguere usumfructum, & ad proprietatem reuerti. Instit. de usufructu. S. ususfructus, uers. ne tamen, & ff. eo. l. tertia, S. ne tamen.

Fundum cuius usufructus Attii erat mihi uendidisti, nec dixisti usufructum Attii esse: hunc ego Mauius detracto usufructu tradidi, Attio capite minuto, non ad me, sed ad proprietatem redit, neque enim potuit constitui usufructus eo tempore, quo alienus esset, sed ego possum te uenditorem de evictione conuenire, quia æquum sit eandem causam meam esse, quæ futura esset, si tunc usufructus alienus non fuisset, ff. de euct. l. fundum, xxxvi.

Finitur usufructus morte fructuarii, & non utendo per modum, & tempus. Instit. de usufructu. S. finitur.

Si patri usufructus legatus sit defuncto eo: nihil ad filium pertinet: cum morte eius cui legatus fuerat, uel alio modo acquisitus ad proprietatem regredi solet. Usufructuario autem superstitite, licet dominus proprietatis rebus humanis eximatur, ius utendi fruendi non tollitur, C. de usufr. l. tertia.

Si domina proprietatis usumfructum uxori Pomponii locauit sub certa annua prestatione: morte condutricis ei, quæ locauit etiam utendi fruendi causa non est deneganda, C. eod. l. si domina, x.

Morte amitti usumfructum non recipit dubitationem, cum ius fruendi extinguatur, sicuti siquid aliud quod personæ cohaeret, ff. quib. mod. usufruc. amitt. l. tertia, S. fin.

Cato, & corum mortui pecoris in fructu non est, quia mortuo eo usufructus extinguatur, ff. eod. l. pen.

Cum gregis usufructus legatus est, & usque eo numerus peruenit gregis, ut grex non intelligatur, perit usufructus, ff. eod. l. si.

Quadrige usufructu legato, & unus ex equis decesserit extinguatur usufructus: quoniam quadrige esse desit, nisi alius ante diem legati cedentem substitutus sit. si vero usufructus equorum legatus sit, in residuis supererit, ff. eo. l. qui tamen, x. S. si cum l. seq.

Secundæ Partis. Lib. III.

Placet, uel certæ partis, uel pro diuiso vsu fructum, non utendo, amitti, ff. cod. l. placet, xxv.

Non solum vsu fructum amitti capitis minutione constat, sed & actionem de vsu fructu, & parui refert utrum iure sit constitutus vsu fructus, an uero iurisdictione Prætoris. Proinde traditus quoque vsu fructus. item in fundo vectigali, uel superficie non iure constitutus capite minutione amittitur. Sed ita demum amittitur capitis diminutione vsu fructus, si iam constitutus est, cæterum si ante aditam hæreditatem, ante diem cedentem, quis capite minutus est, constat non amitti, ff. cod. l. prima, in princ.

Si tibi fundus ex die legatus est, & vsu fructum mihi rogatus es restituere uidendum erit, si capite minutus fuero intra diem legato tuo incertum, ne forte saluus sit vsu fructus, quasi ante diem cedentem capitis minutio interueniet, quod benigne dici poterit. Vsque adeo autem capitis minutio cum demum vsu fructum peremit, qui iam constitutus est, ut in singulos annos, uel menses, uel dies legatus sit, is demum amittitur, qui iam processit, & si forte in annos singulos legatus est, illius duntaxat anni vsu fructus amittetur, & si menses, eius mensis, si in dies, eius diei, d. l. prima. §. si tibi.

Si legatum vsu fructum legatarius alii restituere rogatus est, id agere Prætor debet, ut ex fideicommissarii persona magis, quam ex legatarii pereat vsu fructus, ff. cod. l. quarta.

Si vsu fructus alternis annis legetur, non potest, non utendo amitti, quia plura sunt legata, ff. cod. l. si vsu fructus, xxviii.

Si duobus separatim alternis annis vsu fructus relinquatur continuis annis proprietas nuda est: cum si legatarium unum substituas, cui alternis annis legatus sit vsu fructus plena sit apud hæredem proprietas eo tempore, quo ius fruendi legatario non est, quod si ex duobus illis alter decedat, per uices temporum plena proprietas erit: neque enim adcrecere alteri, quidquam potest: quoniam propria quisque tempora, non concurrente altero, fructus integri habuit, ff. cod. l. secunda, in princ.

Si non mors, sed capitis deminutio intercefferit, quia plura legata sunt illius anni tantum, si modo ius fruendi habuit, fructus amissus erit, quod & in uno legatario, qui fundum per singulos annos accipit, defendendum est, ut commemoratio temporum repetitionis potestatem habeat, d. l. secunda. §. si non mors.

Sicuti in annos singulos vsu fructus legari potest, ita & capitis minutione amissus legari potest, ut adiiciatur. **QUOTIENSQUE CAPITIS MINUTVS ERIT EI LEGO:** uel sic. **QUOTIENS AMISSVS ERIT,** & tunc si capitis minutione amittatur repetitus videbitur, unde si cui, quando uiuat, vsu fructus legatus sit, quotiens amissus est, repetitus videtur, & si ad tempus sit legatus, ut puta usque ad decennium, idem erit dicendum, ff. cod. l. tertia, in princ.

Hæc repetitio fit, quæ post amissum capitis minutione vsu fructum ius adcrescendi secum habebit, ut puta Titio, & Mæuio vsu fructus legatus est, & si Titius capite minutus esset, eidem vsu fructus legatus est, ius adcrescendi saluum erit perinde ac si alius esset Titio in vsu fructu substitutus. hi enim tamen non uerbis, re tamen coniuncti videntur, d. l. tertia, §. hæc autem repetitio.

Si Titio, & Mæuio vsu fructu legato, in repetitione vsu fructus, non totum, sed partem Titio relegasset, in hoc videntur coniuncti, ut si quidem Titius amiserit totum socio adcreseat, quos si Mæuius amississet non totum adcreuit, sed

pars ad Titium, pars ad proprietatem redit, neque enim potest dici eo momento, quo quis amittit vsum fructum, & resumit, etiam ipsi quidquam ex usufructu adcrefcere, placet enim ei qui amittit vsum fructum ex eo, quod amittit nihil adcrefcere, d. l. tertia. S. idem Papinianus.

Repeti potest legatus vsum fructus amissus qualicunque ratione, dummodo non morte, nisi forte hæredibus legauerit, ff. eod. l. quinta, in prin.

Item finitur vsum fructus si domino proprietatis ab usufructuario cedatur (nam cedendo extraneo nihil agitur) uel è contrario, si usufructuarius proprietatem rei acquisierit, quæ res consolidatio appellatur: Instit. de usufructu. S. item finitur.

Si tibi fundi vsum fructus pure, proprietas autem sub conditione Titio legata fuerit, pendente conditione dominium proprietatis adquisieris, deinde conditio extiterit, pleno iure fundum Titius habebit, neque interest, quod detracto usufructu proprietas legata sit: Enim dum proprietatem acquisieris ius omne legati vsum fructus amisisti, ff. eod. l. si tibi fundi, xvii.

Eo amplius constat, si ædes incendio consumptæ fuerint, vel etiã terremoto, vel vicio suo corruerint, extinguí vsum fructum, & ne aræ quidem vsum fructum deberi. Inst. de usufr. S. eo amplius.

Rei mutatione interire vsum fructum placet, veluti vsum fructum ædium mihi legatus est: Aedes corruerunt, vel exustæ sunt: sine dubio extinguitur vsum fructus, & nec aræ, nec coementorum vsum fructum deberi placet. nisi sublato ædificio vsum fructum aræ mihi cesserit tempore, scilicet quo usufructus perit, transacto, ff. eod. l. quinta. S. rei mutatione, cum l. vii.

Si aræ sit vsum fructus legatus, & in ea ædificium sit positum, rem mutari, & vsum fructum extinguí constat. Planè si proprietarius hoc fecit ex testamento, uel dolo tenebitur. Sed & interdictum. Q V O D V I, A V T C L A M fructuario competit, ff. eod. l. quinta. S. si. cum l. seq.

Si in area cuius usufructus alienus esset, quis ædificasset intra tempus, quo usufructus perit, superficie sublata, restitui vsum fructum, veteres responderunt, ff. de usufr. & quemad. quis utatur, l. si in area, lxi.

Fundi usufructu legato, si uilla dirupta sit, usufructus non extinguetur, quia uilla fundi accessio est: non magis, quàm si arbores deciderint, sed & eo quoque solo, in quo fuit uilla uti frui potero, ff. quib. mod. usufruc. amitt. l. fundi, octaua, cum l. seq.

Non tantum si ædes ad aream redactæ sint usufructus extinguitur, uerum etiam si demolitis ædibus testator alias nouas restituerit. Planè si per partes reficiat, licet omnis noua facta sit, aliud erit dicendum, ff. eod. l. quid tamen, x. S. non tantum.

Agri, uel loci usufructus legatus si fuerit inundatus, ut stagnum iam sit, aut palus procul dubio extinguetur, sed & si stagni usufructus legetur, & exaruerit, sicut ager sit factus, mutata re, usufructus extinguitur. Non tamen si arui usufructus legetur, & ibi uinæ sint positæ, uel contra, extinguitur. Certè syluæ usufructu legato, si sylua cæsa, illic sationes fuerint factæ, sine dubio usufructus extinguitur, ff. eod. l. quid tamen, S. agri.

Si Massæ usufructus legetur, & ex ea uasa sint facta, interire vsum fructum uersu est, d. l. quid tamen, S. si massæ.

In paui usufructu: siquidem per partes resecta sit, usufructus non interit, si autem rem dissoluta sit, licet iisdem tabulis, nulla præterea adiecta, restaurata sit, usufructus

Secundæ Partis. Lib. III.

fructus exstinguitur, nam & si domus fuerit restituta, vsusfructus exstinguitur; d. l. quid tamen. §. in nauis.

Si cui balinei vsusfructus legatus sit, & testator habitationem hoc fecerit, vel si tanernæ, & diætam fecerit, dicendum est, vsumfructum exstinctum, ff. eodem l. si cui, xii.

Si fructuarius messem fecit, & decessit, stipula, quæ in messe iacet, hæredis eius erit ipica, quæ terra tenetur domini fundi est, fructusque percipitur ipica, aut tæno cælo, aut vna adempta, aut excussa olea, quamuis nondum eritum frumentum, aut oleum factum, vel vindemia coacta sit. sed verum est, quod scriptum est de olea excussa, ita aliter obseruandum est, de ea olea, quæ per se deciderit. sed Iulianus ait fructuarii fructus tunc fieri, cum eos perceperit: bonæ fidei autem possessoris mox, quàm a solo separati sint, ff. eod. l. si fructuarius, xiii.

Excepta capitis diminutione, vel morte: reliquæ causæ, vel pro parte, interitum vsusfructus recipiunt, ff. eod. l. excepta, xiiii.

Si sub conditione mihi legatus sit vsusfructus, medioque tempore sit penes hæredem: potest hæres vsumfructum alii legare, quæ res facit, vt si condicio extiterit mei legati, vsusfructus ab hærede relictus finiatur, quod si ego vsumfructum amiserò, non reuertetur ad legatarium, cui ab hærede purè legatus fuerat: quia ex diuersis testamentis ius coniunctionis non contingit, ff. eod. l. si sub conditione, xvi.

Neque vsusfructus, neque iter, actusve Dominij mutatione amittitur, ff. eod. l. neque vsusfructus, xix.

Is qui vsumfructum habet, si tantum utatur, quia existimet se vsum tantum habere, fructum amittit, non enim ex eo quod habet, vtitur, sed eo quod putat se habere. Si vero sciens se vsumfructum habere, tantum vti velit, nihilominus & frui videtur, ff. eod. l. is qui, xx.

Si vsusfructus ciuitati legetur, & aratrum in ea inducatur, ciuitas esse definit (ut passa est Chartago) ideoque quasi morte definit habere vsumfructum, ff. eod. l. si vsusfructus, xxi.

Si ager, cuius vsusfructus noster sit, flumine, vel mari inundatus fuerit, amittitur vsusfructus, cum etiam ipsa proprietas eo casu amittatur, ac ne piscando quidem, retinere poterimus vsumfructum, sed quemadmodum si eodem imperu discesserit aqua, quod venit restituitur proprietas, ita & vsumfructum restitutum, dicendum est, ff. eod. l. si ager, xxiii.

Cum vsumfructum horti haberem: flumen hortum occupauit, deinde ab eo recessit, ius quoque vsusfructus restitutum esse labeoni videtur: quia id solum perpetuò eiusdem iuris mansisset, & id verum esse putatur, si flumen inundatione hortum occupauit. Nam si alueo mutato inde manare coeperit, amittitur vsusfructus: cum is locus aluei publicus esse coeperit. Neque in pristinum statum restitui possit. Idem iuris itinere, & actu custodiendum est, ff. eod. l. cum vsumfructum, xxiiii.

Si summa terra sublata ex fundo meo, & alia regesta esset, idcirco solum meum non esse definit, non magis quàm stercoreato agro, d. l. cum vsumfructum, §. si.

Si fundum a me proprietarius conduxerit, eumque fundum uendiderit, Seio non deducto vsumfructu, licet proprietarius mihi pensionem soluerit, vsusfructus tamen amittitur, qui non meo nomine, sed suo, fructus est emptor. Tenetur planè mihi ex locato proprietarius, quanti mea interfuit id factum non esse, quamquam si à me conductum vsumfructum, quis alii locauerit, retinetur

tur usufructus. Quod si proprietarius eum locasset suo nomine, dicendum est, eum amitti: non enim meo nomine, fruitur colonus. sed si emptum a me usufructum proprietarius vendidisset, amittitur usufructus, quoniam & hic non, ut à me empto fruitur fundi emptor, ff. eod. l. Pomponius, xxix. in princ.

Si legatum mihi usufructum rogatus sim tibi restituere, quamvis dubitari possit, an fideicommissarius per heredem possidere videatur, tamen verum est, nihil hanc rem fideicommissario nocere: suo enim nomine utilem actionem habiturus est, d. l. Pomponius. §. si.

Si pater usufructum prædiorum in tempus pubertatis filiorum matri eorum reliquit. finito usufructu, postquam adoluerunt, posterioris temporis fructus perceptos ab ea repetere filii poterunt, quos nulla ratione sciens mater de alio non perceperit, C. de usufructu. l. quinta.

Si quis uxori suæ, siue alicuiunque usufructum reliquerit sub certo tempore, in quod vel filius eius, vel quisquæ alius peruenerit, usufructus stat in annos, in quos testator statuit, siue persona de cuius ætate compositum est, ad eum peruenerit, siue non, neque enim ad vitam hominis prospexit, sed ad certa curricula: nisi ipse cui usufructus legatus sit, ab hac luce fuerit subtractus: tunc enim in posteritatem usufructus transmitti non est possibilis: cum morte usufructum poenitus extinguere iuris indubitari sit. si autem talis fuerit incerta conditio, donec in furore filius, vel alius, quisquam remanserit, vel in aliis similibus casibus, quorum euentus in incerto sit, siquidem resipuerit filius, uel alius, pro quo hoc dictum est, vel conditio extiterit, usufructus finitur, si autem adhuc in furore constitutus decesserit, tunc quasi in usufructuarii vitam eo relicto, manet usufructus apud eum. Cum enim possibile erat, usque ad omne vitæ tempus usufructuarii, non ad suam mentem venire furentem, vel conditionem impleri humanissimum est: ad vitam eorum usufructum extendi. Quæ admodum enim si decesserit usufructuarius, iure impletam conditionem, vel furem finitum extinguatur usufructus, ita humanum est extendi ad usufructuarii vitam, & si ante decesserit furiosus, vel alia conditio defecerit, C. de usufructu. l. ambiguitatem, xii.

Si quis fundum, vel aliam rem cuidam testamento reliquerit, quatenus usufructus apud heredem maneret. huiusmodi legatum finitum est, & talis usufructus una cum primo heredem finitur. Nam illo moriente, vel aliis legitimis modis amittente expirat, C. de usufructu. l. antiquitas, xiiii.

Tam actio, quæ de usufructu nascitur, quam ipse usufructus, non utendo, cadit, nisi tantummodo morte usufructuarii, & ipsius rei interitu: & usufructum, quem sibi aliquis acquiuit, habebit, dum uiuit, intactum, cum multæ, & innumerabiles causæ rebus incidant mortalibus, per quas homines iugiter retinere, quod habent, non possunt: nisi talis exceptio fructuario opponatur, quæ etiam si dominium vendicaret posset eum præsentem, vel absentem excludere, C. eod. l. pen. in princ.

Sed nec per omnem capitis diminutionem detrimentum imminet, quare enim si filius familias fuerit is, qui usufructum habet, forte ex castrensi peculio, ubi nec pars usufructus acquiritur, ei possessum, per emancipationem eum amittat: sed tunc finitur cum usufructuarius, vel res pereat, & tantummodo cum anima, vel rei substantia expirat, d. l. penult. §. si.

Secundæ Partis. Lib. III.

DE VSV, ET HABITATIONE.

Titulus V.

Idem illis modis, quibus ususfructus constituitur etiam nudus usus constitui solet, iisdemque illis modis finitur, quibus ususfructus definit: minus autem iuris est in usu, quam in usufructu: nam is, qui fundi nudum habet usum, nihil ulterius habere intelligitur, quam ut oleribus, pomis, floribus, loco, stramentis, & lignis ad usum quotidianum utatur, Inst. de usu, & habit. in princ. & ff. eod. l. prima, & ff. de usufructu, & quemad. quis utatur. l. tertia. §. fi.

Quæ in usufructu pecuniæ dicta sunt Titulo tertio, uel cæterarum rerum, quæ sunt in abusu, eadem, & in usu dicenda sunt, nam idem continet usus pecuniæ, & ususfructus, ff. de usufructu earum rerum, quæ usu cons. l. quinta. §. fi.

Cum usus relictus est, uti potest, frui non potest, ff. de usu, & habitatio. l. secunda, in princip.

Nam si usus fundi sit relictus minus, utique est, quam fructum & habitare quidem in fundo poterit, dominumque prohibiturus est illud uenire, sed colonum non prohibebit, nec familiam, quia eiusdem rationis est. Item & celuinaria, & olearia is solus usus est, Dominus uero inuito eo non utetur, ff. eod. l. si habitatio, x. §. fin.

Venire planè proprietarium posse ad fructus percipiendos, & per tempora fructuum colligendorum etiam habitare illic posse, admittendum est. ff. eod. l. plenum, xii. §. uenire.

Præter habitationem, quam habet cui vsus datus est, deambulandi quoque, & gestandi ius habebit lignis ad usum quotidianum, & horto, & pomis, & oleribus, & floribus, & aqua usus est. non usque ad Compendium, sed usum scilicet, non usque ad abusum, stramentis etiam usus est, sed neque soliis, neque oleo, neque frumento, neque frugibus usus est: & amplius ex his, quæ in fundo nascuntur, quod ad uictum sibi, suisque sufficiat, sumpturus est, & ex his etiam cum conuiuiis, & hospitibus uti poterit, aliquo enim largius cum usuario agendum est, pro dignitate eius cui relictus est usus, sed uteretur duntaxat in uilla. pomis autem, & oleribus, & floribus, & lignis, & in oppidum deferre poterit, neque enim graue onus est, horum si abundant in fundo, dicta l. plenum. §. præter.

In fundo cuius, quis habet usum, hactenus ei morari decet, ut neque domino fundi molestus sit, neque iis per quos opera rustica sunt impedimento, nec ulli alii ius quod habet, aut locare, aut uendere, aut gratis concedere potest, cum is, qui ususfructum habet: possit hæc omnia facere: Inst. eod. §. in eoque, & ff. eod. l. in eo, xi.

Sed sicut is, cui vsus fundi legatus est, quominus Dominus agri collendi causa ibi uersetur, prohibere non potest, alioquin, & frui dominum prohibebit, ita nec hæres quidquam facere debet, quominus is, cui vsus legatus est, utatur ut bonus paterfam. uti debet, ff. eod. l. fundi, xv. §. sicut.

Fundi vsu legato licebit usuario, & ex penu quod in annum duntaxat sufficiet capere, licet mediocri prædii eo modo fructus consummantur, quia & domo ita uteretur, ut nihil alii fructuum nomine superesset, d. l. fundi, in princ.

Si ita legatus esset, vsus fundi, ut instructus esset earum rerum, quæ instructo fundi

fundi essent. perinde ad legatarium usus pertinet, ac si nominatim ei earum rerum usus legatus fuisset, ff. eod. l. si ita, xvi. in princ.

Item is, qui ædium usum habet, hæcenus ius habere intelligitur, ut ipse tantum inhabitet, nec hoc ius ad alium transferre potest: & uix receptum esse uidetur, ut hospitem ei recipere liceat, & cum vxore liberisque suis, nec non personis aliis, quibus utitur, habitandi ius habeat: & conuenienter si ad mulierem usus ædium pertineat cum marito ei habitare liceat, Instit. de usu, & habit. §. item is.

Domus usus relictus est, aut marito, aut mulieri: si marito potest illic habitare non solus, uerum quoque cum familia sua, sed & inquilinum recipere poterit, item & Hospites, & clientes. Cæterum sine eo, ne hi quidem habitare poterunt & inquilinus dicitur, qui cum usuuario habitat. Secundum quæ, & si pensionem percipiat, dum ipse quoque inhabitat, non erit ei inuidendum: quid enim si tam spaciolæ domus usus sit relictus homini mediocri, ut particula contentus sit? Mulieri autem si usus relictus sit potest ea, & cum marito habitare, nam per contrarium quin vxor cum marito possit habitare, nec fuit dubitatum, ff. eod. l. secunda, tertia, & quarta, in princ. & §. mulieri.

Non solum autem cum marito, sed & cum liberis, & cum parentibus habitare poterit, & hoc usque erit procedendum, ut eodem quos masculi recipere, & mulieres possint: Non aliter autem mulier hospitem recipere potest, quàm is sit, qui honeste cum ea, quæ usum habet, habitaturus sit, ff. eo. l. sexta, & septima.

Si uiduæ domus usus legatus sit, secundis nuptiis contractis, poterit cum uiro habitare. Item & cum focero habitatura est, ff. eod. l. quarta. §. si.

Immo, & focer cum Nuru habitabit, utique cum vir vna sit, ff. eod. l. quinta.

Cæterarum quoque rerum usu legato, dicendum est, vxorem cum viro in promiscuo usu eas res habere posse, ff. eod. l. cæterarum, ix.

Sed neque locabunt seorsum, neque concedent habitationem sine se, nec uendēt usum, ff. eod. l. sed neque, viii. in princ.

Filio familias ædium usu legato, & utile legatum est, & eodem modo persecutio eius competitura est, quo cōpeteret, si fructus quoque legatus esset, itaque non minus absente, quàm præsentem filio pater in his ædibus habitabit, ff. eod. l. filio, xvii. Licet tam Angustus est legatarius, cui domus usus legatus est, ut non possit occupare totius domus usum, tamen eis, quæ vacabunt, proprietarius non utetur, quia licebit usuuario aliis, & aliis temporibus tota domo uti, cum interdum domini quoque ædium prout temporis conditio exigit quibusdam utantur, quibusdam non utantur, ff. eod. l. pen. §. licet.

Si domus usus legatus sit sine fructu, communis resectio est, in fartis testis, tam hæredis, quàm usuarii, sed si fructus hæres accipiet, ipse reficere debet. si uerò talis sit res, cuius usus relegatus est, ut hæres fructum percipere non possit, legatarius reficere cogendus est, ff. eod. l. si domus, xviii.

Usus pars legari non potest, nam frui quidquam pro parte possumus, ff. eod. l. usus, xix.

Usus aquæ personalis est, & ideo ad hæredem usuarii transmitti non potest, ff. eod. l. usus aquæ, xxi.

Usu legato, si plus usus sit legatarius, quàm oportet, officio iudicis continetur, ne aliter, quam debet utatur, ff. eod. l. pen. §. si.

Usuariæ rei speciem is, cuius proprietas est, nullo modo commutare potest, deteriore. n. causam usuarii facere non potest, facit autem deteriore etiam in meliorem.

Secundæ Partis. Lib. III.

- meliozem statum commutata, ff. eod. l. si.
- Plenum autem usum debet habere vsuarius, si & uilla, & Prætorii ei relictus est, ff. eod. l. plenum, xii. in princ.
- Dominus proprietatis etiam inuito fructuario, vel vsuario fundum, uel ædes per saltuarium, vel insularium custodire potest, interest enim eius fines. prædii tueri: eaque omnia dicenda sunt quolibet modo constitutus usus fructus, uel usus fuerit, ff. de usu, & habit. l. si ita, xvi. §. dominus.
- Item is ad quem iumentum usus pertinet, ipse tantum eo uti potest, ad alium uero nullo modo ius suum transferre ei concessum est, Inst. de usu, & habit. §. ite is qui.
- Si bouum armenti usus relinquatur, omnem usum habebit, & ad arandum, & ad cætera, ad quæ boues apti sunt, ff. eod. l. plenum, xii. §. si bouum.
- Equitii quoque legato usu, equos domare poterit, & aduehendum sub iugo uti, & si forte Auriga fuit is, cui usus æquorum relictus est, non circensibus his usus est: quia quasi locare eos uidetur. sed si testator sciens eum huius esse instituti, & vitæ, reliquit uidetur etiam de hoc usu sensisse, d. l. plenum. §. æquitii.
- Sed etsi pecorum, uel ouium usus legatus sit, neque lacte, neque agnis, neque lana utetur vsuarius: quia ea in fructu sunt, modico tamen lacte vsurus est, neque enim tam strictè interpretandæ sunt voluntates defunctorum. Planè ad stercoreandum agrum suum uti potest, Inst. de usu, & hab. §. sed etsi pecorum, & si. eo. l. plenum, xii. §. sed si pecoris.
- Si cui habitatio legata, siue aliquo modo constituta sit, neque usus uidetur, nec usus fructus, sed proprium aliquod ius. Quamquam habitationem habentibus propter rerum utilitatem permittatur, non solum in ea degere, sed etiam aliis locare, Inst. de usu, & habit. §. sed si cui.
- Si habitatio legetur, effectu quidè idem penè est, legatum usus, & habitationis. Denique donare non poterit. sed eas personas recipiet quas, & vsuarius. ad heredem tamen non transit, nec non utendo amittitur, nec capitis diminutione, ff. eod. l. si habitatio, x. in prin.
- Si sic relictum sit. **ILLI DOMVS VSVSFRVCTVS HABITANDI CAUSA**, sola habitatio relictæ uidetur. non usus fructus, & in tantum habitatio ualet, ut non antecedit usum fructum, nec dominium habitationis speret legatarius, nisi specialiter euidentibus probationibus legatarius possit ostendere, & dominium ei domus esse relictum. Planè si dixisset testator. **VSYM HABITANDI CAUSA**, non dubitarem quin ualeret, & non unius anni habitatio, sed donec uiuat legatarius, habitatio competit, d. l. si habitatio, §. sed si sic coniuncta, l. cum antiquitas, xiii. C. de usu, & hab.
- Habitatio morte finitur nec proprietatem, qui habitationem habuit, legando domini uendicatione excludit, C. eod. l. habitatio, xi.
- Si mulieri usus domus legatus sit, & illa transire profecta sit, & constituto tempore ad amittendum usum abfuerit, maritus uero domo usus fuerit, retinetur nihilominus usus: quemadmodum si familiam suam in domo reliquisset, eaque peregrinaretur, & hoc magis dicendum est, si uxorem in domo reliquerit maritus, cum ipsi marito usu domus legatus sit, ff. quib. mod. usus fr. amitt. l. si mulieri.

Epilogus.

Hæc de seruitutibus, & usufructu, & usu, & habitatione dixisse sufficiat. de hereditatibus autem, & obligationibus suis, locis, proponemus, Insti. de usu, & habit. §. pen. Exposuimus summam quò. modis iure gentium res acquiruntur: modo uideamus quibus modis legitimo, & ciuili iure acquirantur. Inst. eod. §. si.

COMPENDII IVRIS CIVILIS E N V C L E A T I.

Omissis iis, quibus à iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus,
Imperii mutatione, contrario usu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATO-
RIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Quartus.

DE VSVCAPIONIBVS.

Titulus I.

VRE ciuili constitutum fuerat in vsucapionibus tempus an-
ni vnus in mobilibus, Biennii vero in immobilibus, sed pro
meliore sententia cautum est, vt res quidem mobiles per
triennium, immobiles uero per lōgi temporis possessionē,
idest inter præsentes decennio, inter absentes viginti annis
vsucapiantur. Inst. de vsucap. in princ. & C. de vsucap. trans-
for. l. vnica.

Bono publico vsucapio introducta est, ne scilicet quarūdam
rerum diu, & ferè semper incerta dominia essent, cum sufficeret dominis ad
inquirendas res suas, statuti temporis spatium, ff. de vsucap. l. prima.

Vsurpatio est vsucapionis interruptio, Oratores autem vsurpationem frequēter
vsuū uocant, ff. eod. l. secunda.

Vsucapio est adiectio Dominii per continuationem possessionis temporis lege
definiti, ff. eod. l. tertia.

Sequitur de vsucapione dicere, & hoc ordine eundum est, ut uideamus quis po-
test vsucapere, & quas res, & quo tempore. Vsucapere potest, scilicet pater fa-
milias, filiusfam. & maxime miles in castris adquisitum vsucapiet. Pupillus si
sine tutore auctore coeperit possidere, usucapit, si non tutore auctore possi-
deat, & animum possidendi habeat: dicemus posse eum usucapere. Furiosus,
quod ante furorem possidere coepit, usucapit. Sed hæc persona ita demū usu-
capere potest, si ex ea causa possideat, ex qua usucapio sequitur, ff. eod. l. quar-
ta, in princip.

In vsucapionibus non à momento, ad momentum, sed totum postremum diem
computamus, Ideoque qui hora sexta Kalendarum Ianuariarum possidere

Secundæ Partis.

GG

cœpit,

Secundæ Partis. Lib. IIII.

coepit, hora sexta noctis Pridie Klendas Ianuarias implet usucapionem, ff. eo. l. sexta, & septima.

In usucapionibus mobilium continuum tempus numeratur, ff. eod. l. nunquam, xxxi. §. primo.

In usucapionibus ita seruatur, ut & si minimo momento nouissimi diei possessa sit res, nihilominus repleatur usucapio, nec totus dies exigitur, ad explendum constitutum tempus, ff. de diuer. & temp. præscriptio. l. penultima, in princip.

Si aliena res bona fide empta sit, non emptionis initium, sed venditionis spectamus, ff. eod. l. si aliena, x. in princ.

Eum, qui à furioso bona fide emit, usucapere posse responsum est. Si mandaue- ro tibi, ut fundum emas, ex ea causa traditum tibi diutina possessione capis, quamuis possis uideri non pro tuo possidere: cum nihil intersit quod manda- ti iudicio tenearis, ff. eod. l. pignori, xiii. §. eum qui.

Eum, qui postquam usucapere coepit, in furorem incidit utilitate suadente reli- ctum est, ne languor animi damnum etiam in bonis afferat, ex omni causa im- pleri usucapionem, ff. eod. l. iusto, xliiii. §. eum qui.

Sine possessione usucapio contingere non potest, ff. eodem. l. sine possessione, xxv.

Rerum mixtura facta, an usucapionem cuiusque præcedentem interrumpit, quæ- ritur. Tria autem genera sunt corporum unum, quod continetur vno spiritu, & appellatur vnitum, ut tignum lapis, & similia. Alterum, quod ex contingen- tibus, hoc est, pluribus inter se coherentibus constat, quod connexum uoca- tur, ut ædificium, nauis armarium. Tertium, quod ex distantibus constat: ut corpora plura non soluta, sed uni nomini subiecta, ueluti, Populus, Legio, Grex. Primum genus usucapione quæstionem non habet, secundum & tertium ha- bet. Labeo libris Epistolarum ait. Si is cui ad tegulorum, uel columnarum usu- capionem decem dies superessent, in ædificium eas coniecisset: nihilominus cum usucapturum, si ædificium possedisset. Quid ergo in his, quæ non quidem im- plicantur rebus soli, sed mobilia permanent, ut in annulo, gemma? in quo ve- rum est, & aurum, & gemmam possideri, & usucapi, cum utrumque maneat in- tegrum. De tertio genere, quoque videndum est, non autem Grex vniuersus sic capiatur usu, quomodo singulæ res, nec sic quomodo coherentes. Quid er- go est? & si ea natura eius est, ut adiectionibus corporum maneat: non idem tamen vniuersi Gregis vlla est usucapio: sed singulorum animalium sicuti pos- sessio, ita & usucapio. Nec si quid emptum immixtum fuerit GREGI augendi ei- us gratia, idcirco possessionis causa mutabitur: ut si reliquus Grex domini mei sit, hæc quoque ouis: sed singulæ suam causam habebunt, ita ut, si quæ fur- tiuæ erunt, sint quidem ex grege, non tamen usucapiantur, ff. eod. l. rerum mix- tura, xxx.

Si Dominus fundi, homines armatos venientes existimauerit, atque ita profuge- rit, quamuis nemo eorum fundum ingressus fuerit, ui deiectus videtur, sed ni- hilominus id prædium, etiam antequam in potestate domini redeat, à bonæ fi- dei possessore usucapitur: quia lex Plautia, & Iulia ea demum vetuit longa pos- sessione capi quæ ui possessa fuissent, non etiam ex quibus ui quis deiectus fuis- set, ff. eod. l. non solum, xxxiii. §. si dominus.

Si mihi Titius, à quo fundum petere uolebam, possessione cesserit, usucapionis cau- sam iustam habebo. sed et si is, à quo ex stipulatu fundum petere uolebam, ceden-

do mihi possessione, si soluendi causa id fecerit, eo ipso efficiet, ut fundū longo tempore capiam, ff. eod. l. non solum, xxxiii. §. si mihi.

Qui pignori rem dat, vsucapit, quandiu res apud creditorum est. si creditor eius possessionem alii tradiderit, interpellabitur vsucapio. Et quantum ad vsucapionem attinet, similis est ei, qui quid deposuit, vel commodauit, quos palam est desinere vlucapere, si commodata, vel deposita res alii tradita fuerit ab eo, qui commodatum, vel depositum accepit. Planè si creditor nuda conuentione hypothecam contraxerit, vlucapere debitor perseverabit, d. l. non solum, xxxiii. §. qui pignori.

Rei depositæ proprietas apud deponentem manet; sed & possessio, nisi apud sequestrem deposita est: nam tunc demum sequester possidet. Id enim agitur ea depositione, vt neutrius possessioni id tempus procedat, ff. de positi, l. licet, xvii. §. fin.

Creditor, qui præscriptione longæ possessionis à possessore pignoris submoueri possit, pignus diltraxit, possessori aduersus emptorem eadem exceptio competit, ff. de diu. & temp. præscri. l. creditor, xii.

Si rem surreptam mihi procurator meus apprehendit, quamuis per procuratorem possessionem adipisci nos iam ferè conueniat: nihilomags eam in potestate meam rediisse, usq; capi posse existimandum est: quia contra statui captiosus erit, ff. de vlucap. l. si rem, xli.

Quod autem ad eas res, quæ solo continentur, expedit ius ita procedit, ut si quis loci uacantis, vel fundi alieni possessionem propter absentiam, aut negligentiam Domini, aut quia sine successore decesserit, vel longo tempore abfuerit, siue vi nanciscatur: quamuis ipse mala fide possideat, quia intelligit se alienum fundum occupasse, tamen si alii bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa possessione res adquiri, quia neque furtum, neque ui possessum acceperit: abolita est enim quorundam veterum sententia existimantium, etiam fundi, locive furtum fieri, & eorum utilitati, qui res soli possident principalibus constitutionibus prospicitur: ne cui longa, & indubitata possessio debeat auferri, Inst. de vlucap. §. quod autem, & ff. eod. l. fundi, xxxvii. & l. seq.

Mala fide res possidens, aut per uenditionem, aut per donationem, aut aliter eas alienet, alius autem qui eas res ad se pertinere putet sciens, prudensque intra decem annos inter præsentem, & uiginti inter absentes, secundum leges emptorem, aut qui donationem acceperat, aut in quem alio quocunque modo res translata fuerint. si testatorum conueniat, iis qui huiusmodi res adeptus fuerit firmiter ea obtinebit post decennium, uidelicet inter præsentem, inter absentes verò vicennium decursum. Cæterum si verus rerum dominus ignoret, simul quòd hæc res ad ipsum pertineant, simul quòd alienatio intercesserit iubetur, vt non aliter, quàm tricennium præscriptione excludatur, eo, qui res hoc modo possidet, dicere nequeunte, quòd ipse bona fide possideat, quando à malæ fidei possessore hæcce perceperit. Quantum vero ad præscriptionem decenni, & hæc decernere visum est, vt si vnquam in prædicta aliquis temporali decennium præscriptione per aliquot annos præsens, sit, per aliquot rursum absit, totidem illi ad decennium alii anni apponantur, quot ex ipso decennio absens fuit. Nouell. const. cxix. §. ultra hæc.

Si quis aliqua existimatione deceptus crediderit, ad se hæreditatem pertinere

Secundæ Partis. Lib. IIII.

tinere, quæ ad eum non pertineat, & rem hæreditariam alienauerit, furtum non committit, & fundi quoque alieni potest aliquis sine vi nanciſci poſſeſſionem, quæ vel ex negligentia Domini vacet, vel quia Dominus ſine ſucceſſore deceſſerit, vel longo tẽpore abſuerit, ff. de vſucap. l. potest, xxxvi. §. item ſi diuis, cum l. ſeq.

Cum poſt motam, & omiſſam quæſtionem res ad noua Dominia bona fide tranſierint, & ex inde noui viginti anni interceſſerint ſine interpellatione, non eſt inquietanda, quæ nunc poſſidet perſona, quæ ſicut acceſſione prioris domini, non vtitur, qui eſt inquietatus, ita nec impedienda eſt, quod ei mota controuerſia ſit. quod ſi prior poſſeſſor inquietatus eſt, & ſi poſtea per longum tempus ſine aliqua interpellatione in poſſeſſione remanſit, tamẽ nõ poſteſt vti longi temporis præſcriptione, quod etiam in republi. ſeruari oportet, C. de præſcrip. lon. temp. l. prima.

Longi temporis præſcriptio iis, qui bona fide acceptam poſſeſſionem, & continuatam, nec interruptam inquietudine litis tenuerunt, ſolet patrocinari, C. eod. l. ſecunda.

Si vineæ, quas mater, vitrico in dotem dedit, proprietatis filii ſunt, nec vlla præſcriptio tranſacti temporis prolixitate aboleuit, Præſes Prouinciæ ipſi reſtitui eas efficiet, C. eod. l. tertia.

Longi temporis poſſeſſione munitis inſtrumentorum amiſſio nihil iuris aufert. nec diuturnitate poſſeſſionis, paratam ſecuritatem, maleficiũ alterius turbare poſteſt, C. eod. l. ſeptima.

Emptor bona fide contra præſentem, decennii præſcriptione in cuius initio conteſtationem haberi ſufficit, poſteaquã ſuam impleuerit intentionem petitor adhibita probatione iuſtæ poſſeſſionis deſenſus abſolui rectẽ poſtulat, C. eod. l. nona.

Nec bona fide poſſeſſionem adeptis longi temporis præſcriptio, poſt moram litris conteſtata, complecta proficit: cum poſt motam controuerſiam in præteritum extimitur, C. eod. l. x.

Si per errorem de alienis fundis, quaſi de communibus iudicio communi diuidendo accepto exadiudicatione poſſidere cœperim: longo tempore capere capere poſſum, ff. de vſucap. l. ſi per errorem, xvii.

Neque ſuperficies ſine ſolo capi longo tempore poſteſt, ff. eodem, l. neque, xxvi.

Si filius meus peculiari, vel etiam meo nomine, quid tenet, & ego per eum ignorans poſſideam, vel etiam vſucapiam: ſi is furere cœperit, donec in eadẽ cauſa res fuerit, intelligendum eſt, & poſſeſſionem apud me remanere. & vſucapionem procedere: ſicuti per dormientes quoque eos idem nobis contingeret. Idemque in colono, & inquilino, per quos poſſidemus, dicendum eſt, ff. de vſucap. l. nunquam, xxxi. §. ſi ſeruus.

Si cum apud hoſtes pater agat, filius emat, ſiquidem ex cauſa peculii, poſſedit vſucapio inchoatur, nec impedimento captiuitas patris eſt, cuius ſcientia in ciuitate non eſſet neceſſaria, Si uerò non ex cauſa peculiari comparetur, vſu non capitur, nec iure poſtliminii quæſitum intelligitur. Sin autem pater ibi deceſſerit, quia tempora captiuitatis ex die, quo capitur, morti iungerentur, poſteſt filium dici, & poſſeſſiſſe ſibi, & vſucæpiſſe intelligi, ff. de vſucap. l. iuſto, xliiii. §. ſi cum apud hoſtes.

Cum in longi temporis præſcriptione tres eſſent ambiguitates: prima propter
res

res vbi positæ sint, secunda propter personas, siue vtriusq; siue alterutrius præsentiam exigimus, & tertia si in eadem prouincia, vel in eadem ciuitate, debent esse personæ, tam petentis, quam possidentis, & res pro quibus certatur, sancitum est debere, vtriusque personæ, tam petentis, quam possidentis spectari domicilium, vt an is, qui dominij, vel hypothecæ quæstionē inducit, quam is, qui res possidet, & domicilium habeat in uno loco, idest in una prouincia. hoc enim magis eligendum videtur, vt non ciuitate concludatur domicilium, sed magis prouincia: & si uterque domicilia in eadem habeat prouincia, causam inter præsentem esse videri, & decennij magis præscriptione agentem excludi. De rebus autem de quibus dubitatio est, nulla erit differentia, siue in eadem prouincia sint, siue in vicina, uel trans mare positæ, vel longo spatio separatæ. Sin autem non in eadem prouincia, vterque domicilium habeat, sed alter in alia, alius in altera: tunc vt inter absentes causa disceptabitur, & locus erit viginti annorum exceptioni. Eadem obseruando, & si res nō soli sint, sed incorporales, quæ in iure consistunt, veluti vsustructus, & ceteræ seruitutes, C. de præscr. longi temp. l. fin.

Diutina possessio, quæ prodesse cœperat defuncto, & hæredi continuatur, quod similiter, & in vsucapionibus obseruari constitutum est, vt tempora continuentur, Inst. de vsucap. §. diutina.

Possessio testatoris ita hæredi procedit, si medio tempore, a nullo possessa est, ff. eod. l. possessio, xx.

Hæres, & hæreditas tametsi duas appellationes recipiunt, unius tamen personæ vice funguntur, ff. eod. l. hæres, xxii.

Vacuum tempus, quod ante aditam hæreditatem, vel post aditam intercessit, ad vsucapionem hæredi procedit, ff. eod. l. nunquam, xxxi. §. vacuum.

Et cœptam vsucapionem à defuncto posse, & ante aditam hæreditatem, impleri constitutum est, ff. eod. l. cœptam, xl.

Quod iure singulari receptum est, ff. eodem. l. iusto, xliiii. §. nondum adita.

Si defunctus emit, hæres autem putat eum ex donationis causa possedisse, is usu capiet, ff. eod. l. nunquam, xxxi. §. si.

Interdum etiam si nō fuerit inchoata vsucapio à defuncto, procedit hæredi eius, veluti si vitium, quod obstabat, non ex persona, sed ex re purgatum fuerit: Ex re, ut puta si fisci res esse desierit, aut furtiua, aut ui possessa, ff. eod. l. vbi lex, xxiiii. §. interdum.

Cum hæres in omne ius defuncti succedit, ignorance sua, defuncti vitia, non excludit, veluti cum sciens alienum illum, illo, vel precario possedit: quamuis enim precarium hæredem ignorantem non teneat, nec interdicto rectè conueniatur: tamen vsucapere non poterit, quod defunctus non potuit. Idem iuris est, cum de longa possessione quæritur: neque enim rectè defendetur, cum exordium ei bonæ fidei ratio non tueatur, ff. de diuer. temp. præscr. l. cum hæres, xi.

In re legata in accessione temporis, qua testator possedit, legatarius quasi hæres est, ff. de vsucap. l. id tempus, xliii. §. si. & ff. de acq. poss. l. Pomponius. §. sed & legatarius.

Vitium auctoris, vel donatoris, eiusque qui mihi rem legauit, mihi non nocet, neque prodest, si fortè ipse iustum initium possidendi non habuit. nam denique & vsucapere possum, quod auctor meus, vsucapere non potuit, ff. de diu. temp. præscr. l. quinta, in princ.

Secundæ Partis. Lib. IIII.

Ex facto propositum est, quendam cum rem pignori dedisset, eandem distraxisse, hæredemque eius redemisse, quæritur an hæres aduersus pignoris persecutionem, exceptione longæ possessionis, uti possit, & responsum est: hunc hæredem qui pignus ab extraneo redemit posse exceptione uti, quia in extranei locum successit, non in eius qui pignori dederat, quemadmodum si ante redemisset sic deinde hæres extitisset, d. l. quinta. §. ex facto.

Inter uenditorem quoque & emptorem coniungi tempora Diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt, Inst. de usucap. §. inter uenditorem.

Si duobus eandem rem separatim uendiderim, ea possessio, quæ utramque uenditionem præcesserit, soli priori emptori, cui & tradita sit, proficit: Denique & si quam tibi uendiderim, rursus à te emam, & Titio uendam, & mea omnis, & tua possessio Titio accessura est, uidelicet, quòd & tu mihi, & ego ei possessionem præstare debemus, ff. eod. l. sexta in princ.

Siue ex donatione, siue ex alia lucratiua causa bona fide, quis per decem, uel uiginti annos, rem possedisse probetur, adiecto scilicet etiam tempore prioris possessionis, longi temporis exceptio, ei cõpetit, nec occasione lucratiuæ causæ repellitur, C. de præscrip. longi temp. l. penult.

Id tempus uenditoris prodest emptori, quo antequàm uenderet possedit, nam si postea nactus est possessionem, uenditor, hæc possessio emptori non proficiet; ff. de usucap. l. id tempus, xiiii. in princ.

Si æquum emisisti, ut si aliqua condicio extitisset inemptus fieret, & is tibi traditus est, & postea condicio emptionem resoluit, tempus quo apud emptorem fuit, accedere uenditori debet, quoniam eo genere retroacta uenditio esset redibitioni similis, in qua non dubitatur, tempus eius, qui redibuerit uenditori accessurum, quoniam ea uenditio propriè dici non potest, ff. eod. l. si hominem, xix.

De accessionibus possessionum, nihil in perpetuum neque generaliter, definire possumus: consistunt enim in sola æquitate. Planè tribuunt his, qui in locum aliorum succedunt, siue ex contractu, siue ex uoluntate. hæredibus enim, & his qui successorum loco habentur, datur accessio testatoris. Itaque si mihi uenderis æquum, utar accessione tua: & si mihi pignori dederis, & ego eandem rem alii pignoraui: meus creditor utetur accessione tui temporis, tam aduersus extraneum, quàm aduersus te ipsum, quamdiu pecuniam mihi non exsolueris, nam qui me potior est, cum ego te superaturus sum: multo magis aduersus te obtinere debet, sed si pecuniam mihi solueris, hoc casu accessione tua non utetur. Item si absente te, is, qui negotia tua videbatur administrare æquum mihi vendiderit, tuque reuersus ratum habueris, omnimodo accessione utar. Item si mihi pignori dederis, & conueneris, nisi pecuniam soluisses, licere ex pacto pignus uendere: idque uendiderim, emptori accessio tui temporis dari debet: licet inuiro te pignora distracta sint, iam enim illo in tempore, quo contrahebas, uideris cõscelsisse uenditioni, si pecuniam non intulisses, ff. de diuers. temp. præscrip. l. de accessionibus, xiiii.

Accessio possessionis fit non solum temporis, quo apud eum fuit, unde is emit: sed & qui ei uendidit, unde tu emisisti. sed si medius aliquis ex auctoribus nõ posfederit, præcedentium auctorum possessio non proderit: quia coniuncta non est, sicut nec ei, qui non possidet, auctoris possessio accedere potest. Item adiendum est, unde emisisti, aut unde is emit, cui tu emendum mandaueras: & quòd apud eum, qui uendendam mandauit. quod si is quoque cui mandatum

erat

erat alii vendendum mandauerit: non aliter huius, qui postea mandauerat, accessio datur, quàm si id ipsum dominus ei permiserit. sed etsi à filio rem emerit accessio temporis, & quo apud patrem fuit, ita danda est mihi, si aut voluntate patris, aut cum administrationem peculii haberet, uendidit. Item danda est accessio cum eo, quòd apud pupillum fuit à cuius tutore, cum is tutelam eius administraret, emisti. Idemque & in eo qui à curatore pupilli furiosive emerit, seruandum est, & si ventris nomine aut eius quæ rei seruandæ causa in possessione esset dotis suæ nomine deminutio facta sit. nam id quoque temporis accedit. Hæ autem accessiones non tam latè accipiendæ sunt, quàm verba earum patent: vt etiam si post venditionem traditionemque rei traditæ apud venditorem res fuerit, proficiat id tempus emptori, sed illud solum quod ante fuit, licet venditionis tempore eam rem venditor non habuerit. Ei cui hæres rem hæreditariam uendidit, & hæredis tempus, & defuncti debet accedere. Accessio vero sine nostro tempore nobis prodesse non potest, ff. de diuers. tempor. præscript. l. pen. §. si.

Cum quis adminiculo utitur, ex persona Auctoris uti debet, cum sua causa suisque vitiis: denique addimus in accessione de vi, & clam, & præcario uenditoris. Præterea quæritur, si quis equum venditori redhibuerit an accessione uti possit ex persona eius, & sunt qui putent non posse, quia venditionis est resolutio, redhibitio. alii emptorem venditoris accessione vsurum, & venditorem emptoris, quod magis probandum est, ff. de acquir. possess. l. Pomponius, xiii. §. cum quis.

Quæsitum est, si hæres prius non possederat, an testatoris possessio ei accedat, & quidem in emptoribus possessio interruptitur, sed non idem in hæredibus. plerique probant: quoniam plenius est ius successionis, quàm emptionis: sed subtilius est, quod in emptorem, & in hæredem id quoque probari, d. l. Pomponius. §. quæsitum.

Non autem ea tantum possessio testatoris hæredi procedit, quæ morti fuit iniuncta: verum ea quoque, quæ unquam testatoris fuit, d. l. Pomponius. §. non aut.

In dote quoque si data res fuerit, uel ex dote: recepta accessio dabitur, uel marito, vel uxori, d. l. Pomponius. §. in dotem.

Si is, qui præcario concessit, accessione velit uti ex persona eius cui concessit: quandiu manet præcarium accessione uti non potest, si tamen receperit possessionem rupto præcario dicendum est, accedere possessionem eius temporis, quo præcario possidebatur, d. l. Pomponius. §. si is qui.

Si iussu iudicis res mihi restituta sit, accessionem esse mihi dandam placuit, d. l. Pomponius. §. si iussu.

Bonæ fidei autem emptor esse videtur, qui aut ignorauit eam rem alienam esse, aut eum qui vendidit ius putauit vendendi habere, ff. de verbor. signific. l. bonæ fidei, cix.

Qui à quolibet rem emit, quam putat ipsius esse bona fide emit, at qui sine tutoris autoritate a pupillo emit, vel falso tutore authore quem scit tutorem non esse: non videtur bona fide emere, ff. de contrahen. emptio. l. qui à quolibet, xxvii.

Accessiones in eorum persona locum habent, qui habent propriam possessionem. Cæterum accessio nemini proficit, nisi ei qui ipse possedit. Præterea ne vitiosæ quidem possessioni ulla potest accedere, sed ne viciosa ei, quæ viciosa non

Secundæ Partis. Lib. IIII.

- non est, ff. de acqu. poss. l. Pomponius, xiii. §. accessiones.
- Si** filiusfamilias vendiderit dabitur accessio eius, quod penes me fuit, scilicet, si volente me, aut de peculio cuius liberam peculii administrationem habuerit. Tutore quoque, uel curatore vendente dabitur accessio eius temporis, quo pupillus, uel furiosus possedit, d. l. Pomponius. §. fin.
- Non** mutat usucapio superueniens pro emptore, vel pro hærede, quominus pignoris persequutio salua sit: ut enim ususfructus usucapi non potest, ita persequutio pignoris, quæ nulla societate dominii coniungitur, sed sola conuentione constituitur, usucapione rei non peremittitur, ff. de usucap. l. iusto, xliiij. §. non mutat.
- Potest** pluribus modis accidere, ut quis rem alienam aliquo errore deceptus, tanquam suam vendat fortè, aut donet, & ob id à bonæ fidei possessore res usucapi possit, veluti si hæres rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eam depositam existimans hereditariam esse alienauerit, ff. de usucap. l. potest, xxxvi. in princ. & Inst. eod. §. sed tamen.
- Aliis** quoque modis accidere potest, ut quis sine vitio furti, rem alienam ad aliquem transferat, & efficiat, ut à possessore usucapiatur, Inst. eod. §. aliis quoque.
- Siquis** aliqua existimatione deceptus crediderit, ad se hereditatem pertinere, quæ ad eum non pertineat, & rem hereditariam alienauerit, furtum non committit: furtum enim sine affectu furandi non committitur, d. l. potest, xxxvi. §. si. & l. seq. in princ.
- Filiusfamilias** emptor alienæ rei, cum patrem suam se factum ignoraret cepit rem sibi traditam possidere, usucapiet; cum bona fide initio possessionis adsit, quâ uis is qui per errorem esse arbitretur, rem ex causa peculiaria quæsitâ, nec possidere possit. idem dicendum erit, & si ex patris hereditate ad se peruenisse, rem emptam non læui præsumptione credat, ff. de usucap. l. iusto, xliiij. §. filiusfamilias.
- Si** existimans debere tibi tradam, ita demum usucapio sequitur, si & tu putes debitum esse. Aliud si putem me ex causa uenditi teneri, & ideo tradam. Hic enim nisi actio præcedat pro emptore usucapio locum non habet. Diuersitatis causa in illo est, quod in cæteris causis solutionis tempus inspicitur, neque interest cum stipulor sciam alienum esse, nec ne, sufficit enim me putare meum esse, cum soluis. in emptione autem, & contractus tempus inspicitur, & quod soluitur. nec potest pro emptore usucapere, qui non emit, nec pro soluto sicuti in cæteris contractibus, ff. eod. l. penult.
- Aliquando** etiam furtiua, vel ui possessa res usucapi potest, veluti si in domini potestatem reuersa fuerit, tunc enim uitio rei purgato procedit eius usucapio. Inst. de usucap. §. aliquando.
- Quod** autem ait lex Atinia, ut res furtiua non usucapiatur, nisi in potestatem eius, cui subrepta esset reuertatur: sic acceptum est, ut in Domini potestate debeat reuerti, non in eius utique, cui subreptum est, igitur creditori subrepta, & ei cui commodata est, in potestatem Domini redire debet, ff. de usucap. l. quarta. §. quod autem.
- Si** rem, quam apud te deposueram, lucrifaciendi causæ uendideris: deinde ex penitentia redemeris, & eodem statu habeas, siue ignorante me, siue sciente, ea gesta sint videntur in potestatem meam redisse, d. l. quarta. §. item Labeo.
- Tunc** in potestate domini rediisse dicendum est, cum possessionem ei nactus sit iuste, ut auelli non possit, sed & tanquam suæ rei, nam si ignorans rem mihi subreptam

reptam emam, non videtur in potestatem meam reuersam, sed etsi uindicauero rem mihi subreptam, & litis extimationem accepero, licet corporaliter eius non sit nactus possessionem, usufructuetur. Idem dicendum est, etiam si voluntate mea alii tradita sit, d. l. quarta. §. tunc.

Si pupilli res subrepta sit sufficere dicendum est, si tutor eius sciat redisse eam in domum pupilli, & si furioso, sufficere curatorem scire, d. l. quarta, §. si pupilli res.

Qui tutelam gerit transigere cum fure potest, & si in potestatem suam redegerit, res furtiua definit furtiua esse, quia tutor domini loco habetur, sed & circa curatorem furiosi eadem dicenda sunt: qui adeo personam domini sustinet, ut etiam tradendo rem furiosi alienare existimetur, condicere autem rem furtiuam tutor, & curator furiosi eorum nomine possunt, ff. de furtis, l. interdum, lvi. §. qui tutelam.

Si ad Dominum ignorantem perueniret res furtiua, vel vi possessa, non videtur in potestatem domini reuersa. ideoque nec si post talem domini possessionem bona fide emerit uenierit, usufructus sequitur, ff. de furtis, l. si ad dominum, lxxvi.

Si bona fide rem meam emeris, eamque ego surripuero, vel etiam tuus usufructus sit, & eam contractauero, tenebor tibi pro furto, & si dominus rei sim. sed his casibus usufructus quasi furtiue rei non impeditur: quoniam, & si alius surripiat, & in mea potestate reuersa res fuerit, usufructuebatur, ff. eod. l. cum as, xx. §. si bona fide.

Cum vir Prædium dotale vendidit scienti, vel ignoranti rem dotis esse: uenditio non ualet, quam defuncta postea muliere in matrimonio confirmari conuenit, si tota dos lucro mariti cessit. Idem iuris est, cum is, qui rem furtiuam uendit, postea domino hæres exitit, ff. de usufructu, l. cum vir, xlii.

Si quid est surreptum usufructui non potest, antequam in domini potestatem peruenierit. Item si id quod mihi pignori dederis surripueris erit res furtiua facta: sed simulatque in meam potestatem uenerit, usufructui poterit, ff. de usufructu, l. fin.

Res fisci usufructui non potest, sed Papinianus scripsit bonis uacantibus nondum fisco nuntiantis bonæ fidei emptorem traditam sibi rem ex his bonis usufructuere posse. Instit. de usufructu. §. res fisci.

Quamuis aduersus fiscum usufructus non procedat, tamen ex bonis vacantibus nondum tamen nuntiatæ emptor prædii ex iisdem bonis extiterit recte diutina possessione capiet, ff. eod. l. quamuis, xviii.

In omnibus questionibus exceptis causis, in quibus ininora tempora seruati specialiter constitutum est, uiginti annorum, præscriptio custoditur. Reipublicæ rationes, & expuntæ aduersus eum quidem, qui administrauit ultra uiginti, aduersus hæredem uero ultra decem annos tractari non possunt, ff. de diu. tempo. præscrip. l. in omnibus, xiii.

Si quisquam in fluminis publici diuerticulo solus pluribus annis piscatus sit, alterum eodem iure uti prohibet, ff. eod. l. si quisquam, septima.

Secundæ Partis. Lib. III.

DE QVADRIENNALI PRÆSCRIPTIONE.

Titulus II.

Notum est à fisco quæstionem post quadriennium continuum super bonis vacantibus inchoandam non esse: ac additum est, & eos qui largitate Principis nituntur nulla inquietudine lacessendos esse: nec iis à fisco controuersiam commouendam, qui quoquo modo, aut titulo easdem res possederint, C. de quadr. præscr. l. prima.

Intra quatuor annos vacantium bonorum delator facta denuntiatione destitit post quatuor annos secundi delatori venienti, prior nunciatio, quo minus præscriptione temporis submoueat non proderit, nisi prioris præuaricatio detegatur. quo declarato, præscriptio, sed & negotii quæstio peremeretur. Quadriennii tempus, quod bonis vacantibus nunciandis præscriptum est, non ex opinione hominum, sed ex substantia vacantia bonorum dinumeratur. Quatuor autem anni post iritum testamentum factum, & intestati possessionem ab omnibus repudiatam, qui gradatim petere potuerunt, uel temporis finem, quod singulis præstitutum est, computabuntur, ff. de diuersi. tempo. præscr. l. intra, x.

Edicto Diui Marci cauetur, eum qui à fisco rem alienam emit, si post uenditionem quinquennium præterierit posse Dominum rei exceptione repellere. Constitutio autem Diuæ memoriæ Zenonis bene prospexit iis, qui à fisco per uenditionem, aut donationem, uel alium titulum accipiunt aliquid, ut ipsi quidem securi statim fiant, & victores existant, siue experiantur, siue conueniantur: aduersus autem Sacratissimum Errarium, usque ad quadriennium liceat iis intèdere, qui pro dominio, vel hypoteca earum rerum, quæ alienatæ sunt, putauerint sibi quasdam competere actiones. ita tamen, ut post elapsum quadriennium, nec sacratissimum fiscum licere sibi met quibuslibet actionibus pulsare cognoscant. Inst. de vsucap. §. si. & C. de quadr. præscr. l. secunda.

Cum in fiscalibus alienationibus obseruaretur dispositio Zenonis Imperatoris, & non simili modo circa eas res, quæ à Sacratissimis Imperatoribus non à fiscalibus rebus, sed ex priuata eorum substantia procedunt, sancitum est omnes alienationes de aula procedentes sine omni inquietudine permanere, siue per Imperatorem, siue per procuratorem Cæsaris fuerint assignatæ, & siue mobiles, siue immobiles, seu se mouentes, vel iura incorporalia sint, & nemo audebit possessores iudiciis afficere, sed aduersus domos Imperatoris habent inter quadriennium, secundum imitationem fisci, quas existimant posse sibi competere actiones in rem, vel hypotecariam. Quod si quadriennium præterierit, nec aduersus domos prædictas habebit, quis quauicūque actionem, C. de quadr. præscr. l. si.

DE VSVCAPIONE PRO EMPTORE.

Titulus III.

Osseffor, qui litis æstimationem obtulit, pro emptore incipit possidere, ff. pro empt. l. prima.

Pro emptore possidet, qui re vera emit, nec sufficit tantum in ea opinione esse eum, ut putet se pro emptore possidere: sed debet etiam subesse causa emptionis. si tamen existimans me debere tibi ignoranti tradam, vsucapies quare ergo, & si putem me vendidisse, & tradam i non

Dum dicitur in textu statim securi fiant allegatur pro contraria lex. nec ullā, xii. §. itē si quis, ff. de hæredi-
eatis petitio-
ne, hæc uer-
ba legis (uri-
lem actionē
a iuribus eū
dant) intelli-
gi debet, pro
uera solutio-
ne aduersus
fiscū nō em-
ptorē, quia
contra empto-
rem daretur
directa, uti-
lis uero da-
tur contra fi-
scum, quia
directa con-
ueniri non
potest.

non capies usu? scilicet quia in cæteris contractibus sufficit traditionis tempus. Sic denique si sciens stipulem rem alienam vsucapiam: Si cum traditur mihi existimem illius esse, at in emptione, & illud tempus inspicitur quo contrahitur. Igitur, & bona fide emisse debet, & possessionem bona fide adeptus esse, ff. cod. l. secunda, in princ.

Quod uulgò traditum est cum, qui existimat se quid emisse, nec emerit, non possit pro emptore vsucapere hætenus verum est. si nullam iustam causam eius erroris emptor habeat. nam si fortè procurator cui emendam rem mādasset per suaserit ei se emisse, atque ita tradiderit: magis est, ut usucapio sequatur, ff. cod. l. quod vulgo, xi.

Separata est causa possessionis, & usucapionis. nam verè dicitur quis emisse, sed mala fide. quemadmodum quis sciens alienam rem emit, pro emptore possidet, licet usu non capiat, ff. cod. l. secunda. §. separata.

Si sub conditione emptio facta sit, pendente conditione, emptor usu non capit. Idemque est, & si patet conditionem extitisse, quæ nondum extitit. Similis est enim ei, qui putat se emisse. Contra si extitit, & ignoret: potest dici secundum Sabinum, qui potius substantiam intuetur quàm opinionem vsucapere cum. est tamen nonnulla diuersitas, quod ibi cum rem putat alienam, quæ sit uenditoris affectionem emptoris habeat: at cum nondum putat conditionem extitisse, quasi nondum putat sibi emisse. Quod apertius queri potest, si cum defunctus emisset hæredi eius tradatur, qui nesciat defunctum emisse, sed ex alia causa sibi tradi: an vsucapio cesset? Sabinus, si sic emptio sit, ut nisi pecunia intra diem certum soluta esset, inempta res fieret non vsucapturum nisi persoluta pecunia. Sed uidendum est, utrum conditio sit hoc, an conuentio, si conuentio est; magis resoluetur, quàm implebitur: si in diem addictio facta sit, id est nisi si quis meliorem conditionem attulerit, perfectam esse emptionem, & fructus emptoris effici, & vsucapionem procedere Iulianus putabat. Alii, & hanc sub conditione esse contractam, ille non contrahi, sed resolui dicebat, quæ sententia vera est, sed & illa emptio una est, ubi conuenit, ut si displicuerit intra diem certum inempta sit, ff. cod. l. secunda. §. si sub conditione.

Si pendente conditione emptor, vel venditor decesserit constat, si extiterit conditio hæredes, quoque obligatos esse, quasi iam contracta obligatione in præteritum, quod si pendente conditione res tradita sit emptor non poterit eam vsucapere pro emptore, & quod præcii solutum est, repetetur, & fructus medii temporis venditoris sunt, ff. de periculo, & com. rei venditæ, l. octaua. §. quod si pendente.

Cum Equum emissem, bos per ignorantiam mihi pro eo traditus est, cum non vsucapiam, quia id quod emptum non sit, pro emptore vsucapi non potest, d. l. secunda. §. cum stichum.

Si fundus emptus sit, & ampliores fines positi sint totum longo tempore capiam, quoniam vniuersitas eius possideatur, non singulæ partes, d. l. secunda. §. sed si fundus.

Eius bona emisisti, apud quem animalia deposita erant, tu non vsucapies, quia emptio non surgit, d. l. secunda. §. eius bona.

Tutor ex pupilli actione rem quam eius putabat esse emit, potest is usucapere eo, quod deterior causa pupilli non sit. Si proprius habeat emptorem, & si minoris emerit tutelæ iudicio tenebitur, ac si alii minoris addixisset, d. l. secunda. §. tutor.

Secundæ Partis. Lib. III.

Procuratorem, quoque qui ex actione, quam mandatu domini fecit, emerit plerique putant. vtilitatis causa pro emptore vsucapturum. idem potest dici, & si negotia Domini gerens ignorantis emerit, propter eandem vtilitatem, d. l. secunda. §. Procuratorem.

Si filius tuus peculiari nomine emat rem, quam scit alienam, licet tu ignores alienam esse, tamen vsu non capies, d. l. secunda. §. si seruus.

Procurator tuus si fundum, quem centum aureis uendere poterat, addixerit triginta aureis, in hoc solum, ut te damno afficeret, ignorante emptore dubitari non oportet, quin emptor longo tempore capiat: nam & cum sciens quis alienum fundum vendidit ignoranti, non interpellatur longa possessio, quod si emptor cum procuratore collusit, & cum præmio corrupit, quo vilius mercaretur: non intelligetur bonæ fidei emptor, nec longo tempore capiet, & si aduersus petentem dominum vti cœperit exceptione rei voluntate eius venditæ: replicatio doli utilis futura est, ff. cod. l. septima. §. Procurator.

Si à pupillo emero sine tutoris auctoritate, quem puberem esse putem, clicimus vsucapionem sequi, vt hic plus sit in rem, quam in existimatione, quod si scias pupillum esse, putes tamen pupillis licere res suas sine tutoris auctoritate administrare, non capies usu: quia iuris error nulli prodest, ff. cod. l. secunda. §. si à pupillo.

Si à furioso, quem putem sanæ mentis, emero: constitit vsucapere vtilitatis causa me posse, quamuis nulla esset emptio, & ideo nec de cuietione actio nascitur mihi, nec publiciana competit, nec accessio possessionis, d. l. secunda. §. si à furioso.

Si eam rem, quam pro emptore vsucapiebas scienti mihi alienam esse uēdideris: non capiam vsu, d. l. secunda. §. si eam rem.

Emptori tempus uenditoris ad vsucapionem procedit, dicta. l. secunda. §. emptori.

Post mortem, qui æquum emerit expleto tempore, quod defuisset ad vsucapionem quamuis cum æquum hæres possidere non cœpisset: fiet tamen eius. sed ita hoc si nemo cum possedisset, ff. cod. l. sexta. §. si.

Intestata sororis hæreditas obuēnit duobus fratribus, quorum alter absens erat, alter præsens, præsens etiam absentis causam agebat, ex qua hæreditate suo, & fratris sui nomine, fundum in solidum vendidit Lucio Titio bonæ fidei ementi, si credidisset mandato fratris venisse totum fundum longa possessione cœpit, ff. cod. l. fin.

Si rem alienam emero, & cum vsucaperem eandem rem Dominus à me petierit, non interpellatur vsucapio mea litis contestatione, sed si litis æstimatione sufferre maluerim, causa possessionis mutatur ei, qui litis æstimationem sustulerit. idemque erit si Dominus ei, qui rem emisset à non domino, donasset. nam litis æstimatio similis est emptioni, d. l. secunda. §. si. cum l. seq.

Emptor fundi partem eius alienam non esse ignorauerat, responsum est. nihil eū ex eo fundo longa possessione capturum, quod ita uerum est, si quæ pars aliena esset in eo fundo emptor ignorauerat. Quod si certum locum esse sciret reliquas partes longa possessione potest capere. idem iuris est si is, qui totum fundum emebat, pro indiuiso partem aliquam alienam esse scit. eam enim duntaxat non capiet cœterarum partium non impiedietur longa possessione capio, ff. pro empt. l. quarta.

Si quis fundum emerit cuius particulam sciebat esse alienam: Iulianus ait, si pro

pro diuiso sciat alienam esse: posse cum reliquas partes longa possessione capere. Sed si pro indiuiso licet ignoret quis sit locus æque is capere potest, quod sine ullius damno pars deputatur esse uendentis per longam possessionem ad emptorem transit. Sed si sciat, vel putet alienum esse usumfructum: bona fide diutina possessione capere potest. idem & si emero rem quam scia pignori obligatam, ff. de acqu. poss. l. si quis fundum, xliiii.

Si rem quam tibi pignoraui surripuero, eamque diltraxero de vsucapione dubitatum est, & uerius est utiliter cedere tempora vsucapionis, ff. pro empto. l. quinta.

Qui cum pro hærede, uel pro emptore vsucaperet precario rogauit vsucapere non potest. Quid porro inter eas res interest, cum utrobique desinat ex prima causa possidere, qui precario uult habere: ff. cod. l. sexta, in princ.

Qui fundum possidebat pro emptore, antequam diutinam possessionem imple- ret decessit quamuis coloni qui in possessione relictæ tuerant, discesserunt re- linquendæ eius gratia, nihilominus hæredi eius tempus longæ possessionis procedit, ff. cod. l. vii. in princ.

Si fundum Cornelianum pro emptore longa possessione capiam, & partem ex vicini fundo ei addiciam partes, quæ empto fundo addiciuntur propriam ac separatam conditionem habent, & ideo possessionem quoque earum separatim nancisci oportet, & longam possessionem earum integro statuto tempore im- pleri, d. l. vii. §. si fundum.

Si tutor rem pupilli surripuerit, & uendiderit vsucapio non contingit, priusquàm res in potestatem pupilli redeat. Nam tutor in re pupilli tunc domini loco ha- betur, cum tutelam administrat, non cum pupillum spoliat, d. l. septima. §. si tutor.

Furtiua res non intelligitur redisse in domini potestatem, quamuis possideret eam: si modo ignorauerit surreptam sibi esse, d. l. septima. §. furtiua.

Qui bona fide alienum fundum emit, & possessionem amisit, deinde eo tem- pore apprehendisset, quo scit rem alienam esse non capiet longo tempore: quia initium secundæ possessionis uitio non carebit, nec similis est ei, qui emptionis quidem tempore putat fundum uendentis esse, sed cum traditur scit alienum esse, cum enim semel amissa fuerit possessio, initium rursus reci- peratæ possessionis spectari oportet. quare si eo tempore redhibeatur fundus, quo emptor scit alienum esse vsucapio non contingit, quamuis antequam uen- deret in ea causa fuerit, ut vsucaperet. Idem iuris est in eo, qui de fundo deie- ctus possessionem per interdictum recuperauit sciens iam alienam esse, ff. cod. l. septima. §. qui bona fide.

Si quis, cum sciret venditorem pecuniam statim consumpturum, & quos ab eo emis- set, plerique responderunt eum nihilominus bona fide emptorem esse, idque uerius est: quomodo enim mala fide emisit uidetur, qui à domino emit: nisi forte & is, qui à luxurioso, & protinus scorto datur pecuniam equos emit, non vsucapier, ff. cod. l. si quis, viii.

Misso legatario in possessionem, res pro emptore vsucapiuntur, salua prætorii pignoris causa, ff. cod. l. misso, xii.

Alienam aream bona fide emit, & ante impleram diutinam possessionem adifi- care coepit, ei denuntiante Domino soli intra tempora diutinæ possessionis perseuerauit, hoc non obstante possessio non erit interpellata, ff. eodem. l. penultima.

Secundæ Partis. Lib. IIII.

Ex causa transactionis habentes iustam causam possessionis, vſucapere poſſunt,
C. de vſucap. pro emp. l. penult.

PRO HÆREDE, VEL PRO POS- SESSORE.

Titulus IIII.

Pro hærede ex viui bonis nihil vſucapi poteſt, etiã ſi poſſeſſor mor-
tui rem fuiſſe exiſtimauerit, ff. pr. hærede. l. prima.

Qui legatorum ſeruandorum cauſa in poſſeſſionem mittitur, non
interpellat poſſeſſionem eius, qui pro hærede vſucapit: cuſtodia
enim cauſa rem tenet: ſed etiam impleta vſucapione ius pignoris
retinebit, ut non prius diſcedat, quam ſi ſolutum ei legatum fuerit, aut co-
nomine ſatiſdatum, ff. cod. l. ſecunda, in princ.

Pleriq; putauerunt ſi hæres ſim, & putem rem aliquam ex hæreditate eſſe, quæ nõ
ſit, poſſe me vſucapere, ff. cod. l. tertia.

Conſtat eum, qui teſtamenti factionem habet, pro hærede vſucapere poſſe, ff. co-
dem. l. fin.

PRO DONATO.

Titulus V.

Pro donato is vſucapit, cui donationis cauſa res tradita eſt, nec ſuf-
ficit opinari, ſed & donatum eſſe oportet. Si pater filio, quẽ in po-
teſtate habet, donet, deinde decedat, filius pro donato non capiet
vſum, quoniã nulla donatio fuit. Si inter uirum, & uxore donatio
facta ſit, ceſſat vſucapio. Itẽ ſi uir vxori rẽ donauerit, & diuortium
interceſſerit, ceſſare uſucapionem, Caſſius reſpondit; quoniã nõ poſſit cau-
ſam poſſeſſionis ſibi ipſa mutare: aliã ait, poſt diuortium ita uſucapturam, ſi
eam maritus conceſſerit, quaſi nunc donaſſe intelligatur. Poſſidere autẽ uxo-
rem rem à viro donatam Iulianus putat, ff. pro donato. l. prima.

Si vir vxori, vel vxor uiro donauerit, ſi aliena res donata fuerit, uerum eſt, quod
Trebatius putabat, ſi pauperior is qui donaſſet, non fieret, vſucapionem poſſi-
denti procedere, ff. cod. l. tertia.

Si is qui alienam rem donauerit, reuocare conſtituerit donationem, etiã ſi iu-
diciũ ediderit, remque coeperit uindicare curret vſucapio, ff. eodem. l. ſe-
cunda.

Si pater filix donauerit, quæ in poteſtate eius erat, & eam exhæredauerit, ſi id hæ-
res eius ratum habeat, exinde ea vſucapiet donationem, qua ex die ratam hæ-
res donationem habuerit, ff. cod. l. quarta.

Donationis cauſa facta uenditione, non pro emptore, ſed pro donato res tradita
uſucapitur, ff. cod. l. ſi.

Siue fuerit dominus, qui loca donauit, ſiue à non domino bona fide ſubſcepta
ſunt, eaque donator uſucapit, auferri ſibi non poſſunt, C. pro donato. l.
prima.

PRO

P R O D O T E .

Titulus VI.

Res mobiles in dotem datę, quāuis alienę, si sine vitio tamē fuerint bonafide acceptę, pro dote vsucapiuntur, C. pro dote, l. vnica.

Titulus est vsucapionis, & quidem iustissimus, qui appellatur pro dote, vt qui in dotem rem accipiat, vsucapere possit spacio solemni, quo solent, qui pro emptore vsucapiunt, & nihil refert singulę

res, an pariter vniuersę in dotem darentur. Et primū de tempore uideamus, quando pro dote quis vsucapere possit, vtrum post tempora nuptiarum, an vero, & ante nuptias. Est quęstio vulgata, an sponsus possit, hoc est, qui nondum maritus est, rem pro dote vsucapere, & Iulianus inquit, si spōsa sponso ea mente tradiderit res, ut non ante eius fieri uellet, quā nuptię sequutę sint, usus quoque capio cessabit, si tamen non euidenter, id actum fuerit, credendū est, id agi, Iulianus ait, vt statim res eius fiant, & si alienę sint vsucapi possint, quę sententia probabilis videtur, ante nuptias autem non pro dote vsucapit, sed pro suo. Constante autem matrimonio pro dote vsucapio intēr eos locum habet, inter quos est matrimonium. Cæterum si cesset matrimonium: Celsius ait cessare vsucapionem: quia ei dos nulla sit. ff. pro dote. l. prima.

Si ęstimata res ante nuptias tradita sit, nec pro emptore, nec pro suo ante nuptias vsucapiet, ff. eod. l. secunda.

Dux filię intestato patri hæredes extiterunt, & animalia communia singulę in dotem dederunt, & post aliquod annos morte patris: familię ærciscundę iudicium inter eas dictatum est, quęsitum est, cum mariti bona fide animalia in dotem accepta, ut dotalia multis annis possiderunt, an usucępissę uideantur, si qui accipiebant dantis credidissent esse, responsum est: nihil proponi, cur non usucępissent, ff. eod. l. si.

P R O D E R E L I C T O .

Titulus VII.

Si res pro derelicto habita sit statim nostra esse desinit, & occupantis statim fit, quia iisdem modis res desinunt esse nostrę, quibus adquiruntur, ff. pro derelicto. l. prima.

Pro derelicto rem a domino habitam, si sciamus, possumus adquirere: sed proculus non desinere eam rem domini esse, nisi ab alio possessa fuerit. Iulianus desinere quidem omittentis esse, non fieri autem alterius, nisi possessa fuerit, & rectē, ff. eod. l. secunda.

An pars pro derelicto haberi possit, quęri solet, & quidem si in re cōmuni socius partem suam reliquerit, eius esse desinit, ut hoc sit in parte, quod in toto, atquin totius rei Dominus efficere non potest, ut partem retineat, partem pro derelicto habeat, ff. eod. l. tertia.

Id quod pro derelicto habitum est, & haberi putamus vsucapere possumus, etiā si ignoramus a quo derelictum sit, ff. eod. l. quarta.

Si id, quod pro derelicto habitum possidebas, ego sciens in ea causa esse abs te emerim, me vsucapturum constat, nec obstare, quod in bonis tuis nō fuerit: nam & si tibi rē ab vxore donatam sciens emero, quia quasi uolēte, & cōcedēte domino id faceres, idem iuris est. Id quod quis pro derelicto habuerit conti-

Secundæ Partis. Lib. IIII.

nuo meum sit, sicuti cum quis æs sparserit, aut aues amiserit, quamuis incertæ personæ uoluerit eas esse, tamen eius fierent, qui eas sustulerit, eaque cum quis pro derelicto habeat, simul intelligitur uoluisse alicuius fieri, ff. eodem. l. quinta.

Nemo potest pro derelicto usucapere, qui falso existimauerit rem pro derelicto habitam esse, ff. eo. l. nemo, vi.

Si quis merces ex naue iactatas inuenisset, num ideo usucapere non possit, quia non uiderentur derelictæ, quæritur. sed uerius est eum pro derelicto usucapere non posse, ff. eod. l. penult.

PRO LEGATO.

Titulus VIII.

Legatorum nomine is uidetur possidere, cui legatum est, pro legato enim possessio, & usucapio nulli alii, quàm cui legatum est, competit, ff. pro legato. l. prima.

Pro legato usucapi potest, si res aliena legata sit, aut testatoris quidem sit, sed adempta codicillis ignoratur. in horum enim persona iubet iusta causa, quæ sufficit ad usucapionem. idem potest dici, & si in nomine erit dubitatio, ueluti si Titio legatum sit, cum sint duo Titii, ut alter eorum de se cogitatum existimauerit, ff. eod. l. quarta.

Ea res, quæ legati nomine tradita est, quamuis dominus eius uiuat, legatorum tamen nomine usucapietur, si is, cui tradita est, mortui esse existimauerit, ff. eo. l. ea res quinta, cum l. seq.

Si non traditam possessionem ingrediatur, sine uitio legatarius legatæ rei usucapio competit, ff. eod. l. penultim.

Nemo potest legatorum nomine usucapere, nisi is cū quo testamenti factio est, quia ea possessio ex iure testamenti proficiat, ff. eod. l. nemo, vii.

Si possideam aliquam rem, quam putabam mihi legatam, cum non esset, pro legato non usucapiam, non magis, quàm si quis emptum existimat, quod non emerit, ff. eod. l. secunda, & tertia.

Pro legato usucapit, cui rectè legatum relictum est, sed & si non iure legatum relinquatur, vel legatum ademptum est, pro legato usucapi post magnas varietates obtinuit, ff. eod. l. fin.

PRO SVO.

Titulus IX.

Pro suo possessio talis est, cum dominium nobis adquiri putamus, & ex ea causa possidemus, ex qua acquiritur. & propterea pro suo, ut puta, ex causa emptionis, & pro emptore, & pro suo possideo, sed si res mihi ex causa iusta, puta emptionis, tradita sit, & usucapiam, incipio quidem, & ante usucapionem pro meo possidere, sed an desinam ex causa emptionis post usucapionem dubitatur, & Mauricianus dicitur existimasse non desinere, ff. pro suo. l. prima.

Est possessio, quæ uocatur pro suo, hoc enim modo possidemus omnia, quæ mari terra coelo capimus, aut quæ alluione fluminū nostra fiunt. Item quæ ex rebus

bus alieno nomine possedis nata possidemus, ueluti partum hæreditariæ, aut emptæ aquæ pro nostro possidemus. similiter fructus rei emptæ, aut donatæ, aut quæ in hæreditate inuenta est, ff. eod. l. secunda.

Equum, quem ex stipulatione te mihi debere falso existimabas, tradidisti mihi, si scissem mihi nihil debere usu cum non capiam, quia si nescio, uerius est, ut usu capiam, quia ipsa traditio ex causa, quam ueram esse existimo, sufficit ad efficiendum, ut id quod mihi traditum est, pro meo possideam, ff. eodem. l. tertia.

Si pater cum filii bona, quæ habebat, partitus sit, & ex ea causa post mortem patris, ea teneant, quod inter eos conueniret, ut ea diuisio rata esset, usucapio his procedat pro suo in his rebus, quæ alienæ in bonis patris inueniuntur, ff. eod. l. quarta. §. penult.

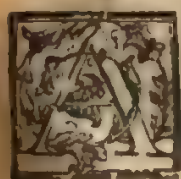
Quod legatum non sit ab hærede, tamen perperam traditum sit, placet à legatario usucapi, quia pro suo possidet, ff. eod. l. quarta. §. si.

Usucapio rerum etiam ex aliis causis concessa, interim propter ea, quæ nostra existimantes possideremus, constituta est, ut aliquis litium finis esset. sed id quod quis, cum suum esse existimaret, usucapiet etiam si falsa fuerit eius existimatio, quod tamen ita interpretandum est, ut probabilis error possidentis usucapioni non obstat, ueluti si ob id aliquis d possideam, quod æquum meum, aut eius, cuius in locum hæreditario iure successi, emisse id falso existimem, quia in alieni facti ignorantia tolerabilis error est, ff. eod. l. si.

Si quis rem furtiuam à domino emerit, & pro tradita habuerit definit eam pro furtiua possidere, & incipiet pro suo possidere, ff. de usucapionibus. l. si fur, xxxii. in princ.

DE GLANDE, LEGENDA.

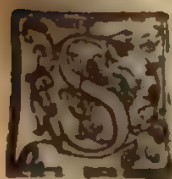
Titulus X.

IT Prætor. GLANDEM, QVAE EX ILLIVS AGRO IN TVVM CADAT, QVOMINVS ILLI TERTIO QVOQVE DIE LEGERE AFFERRE LICEAT. VIN FIERI VETO glandis nomine omnes fructus continentur, ff. de glande legenda, l. vnica.

DE PRAESCRIPTIONE TRIGINTA, VEL QUADRAGINTA ANNORVM.

Titulus XI.

Si absente Ariana ii, qui prædiis suis oculos imposuerant operam dederint, ut annonariæ collationes prætestu uili precio ab officio fiscali prædia sua distraherentur, si legitimi temporis spacium ex uenditionis die fluxit, qui prouinciam regit inter eos cognosceret, & quod publico iuri præscriptum est, statuet, sin autem nondum ex die publicæ uenditionis legitimum tempus transmissum sit, iudex examinatis allegationibus Arianae, quod rei qualitas dictauerit, sequetur, non ignarus si iniustam esse emptionem prospexerit precium, quod pro uicioso contractu datum est: malæ fidei

Secundæ Partis. Lib. IIII.

emptoribus restitui non oportere, C. de præscript. triginta, uel quadraginta ann. l. prima,

Sicut in rem speciales ita de uniuerſitate, ac personales actiones, ultra xxx. annorum spatium minime protendantur, sed si qua res, uel ius aliquod postuletur, uel persona qualicunque actione, uel perſequentione pulsetur, nihilominus erit agenti, xxx. annorum præscriptio metuenda. Eodem etiam iure in eius persona ualente, qui pignus, uel hypothecam non à suo debitore, sed ab alio per longum tempus possidente nititur uindicare. Quæ ergo antea non sunt motæ actiones triginta annorum iugi silentio, ex quo competere iure cœperunt, uiuendi ulterius non habent facultatem, nec sufficiat precibus oblatiſſis speciale quondam, licet per adnotationem promeruisse responſum, uel etiam in iudicii allegasse, nisi allegato sacro reſcripto, aut in iudicio postulatione deposita fuerit sublequuta per executorem conuentio: non ſexus fragilitate, non abſentia, non militia contra hanc legem defendenda, sed pupillari ætate duntaxat, (quamuis sub tutoris deſenſione conſiſtat) huic eximenda ſancioni, nam cum ad cos annos peruenerit, qui ad ſollicitudinem pertinent curatoris, neceſſario ei ſimiliter, ut aliis annorum, xxx. interualla ſeruanda ſunt. Hæ aut actiones annis triginta continuis extinguantur, quæ perpetuæ uidebantur, non illæ, quæ antiquis temporibus limitabantur. Poſt hanc uero temporis deſinitionem nulli mouendi ulterius facultas patet etiam ſi ſe legis ignorantia excuſare tentauerit, C. cod. l. tertia.

Nemo itaque audeat, nec actionis familiæ erciſcundæ, neque cõmuni diuidendo, neque finium regẽdorum, neque pro ſocio, neque vi bonorum raptorum, neque alterius cuiuſcunque uis personalis actionis uitam longiorem eſſe triginta annis interpretari. ſed ex quo ab initio competit, & ſemel nata, & poſt memoratum tempus finiri, C. de annali exẽptio. l. prima. §. nemo itaque.

Omnes nocendi quibuslibet modis artes omnibus amputatiſſis cunctas quidem temporales exceptiones: quæ ex uetere iure, uel principalibus decretis procedunt, tamquam ſi per hanc legem ſpecialiter, ac nominatim fuiſſent numeratæ cum ſuo robore durare, & ſuum cunctis omnibus competunt, uel in poſterum competere ualuerunt, pro ſui tenore præſidium in perpetuum deſerre de cernitur, quidquid autem præteritarum præſcriptionum, uel uerbis, uel ſenſibus minus continetur, impleto, ſancitum eſt, ut ſiquis contractus, uel ſi qua actio, quæ non eſſet expreſſim ſupradictis temporalibus præſcriptionibus concepta, quorundam tamen, uel à fortuna, uel excogitata interpretatione ſape dictatum exceptionum laqueos euadere poſſe, uideatur, ſanctioni ſuccumbat, uel quadraginta curriculis annorum proculdubio ſopietur, nullumque ius priuatum, uel publicum in quacunque cauſa, uel in quacunque perſona, quod prædictorum quadraginta annorum extinctum eſt, iugi ſilentio moueatur. ſed quicunque ſuper quolibet iure, quod per memoratum tempus inconcuſſum eſt, & ſine ulla re ipſa illata iudiciaria contentione poſſedit, ſuperque ſua conditione, abſque ulla iudiciali ſententia ſimili munitione potitus eſt, liber ſit, C. cod. l. quarta.

Sed hæc præſcriptio quadraginta annorum non opponitur ab his, qui ad curialẽ conditionem uocantur, & lex quarta ſupraſcripta de aliis loquitur conditionibus, cum conſtitutiones principum maniſeſtiſſimæ curiales, & liberos eorum exploſis temporalibus præſcriptionibus patriis ſuis reddi præcipiunt, C. cod. l. quinta.

Si qui rem aliquam per continuum annorum quadraginta curriculum sine quadam legitima interpellatione possiderunt, de possessione quidem rei, seu dominio nequaquam moueri debent. functiones autem, seu ciuilem canonē, uel aliam quampiam publicam collationem impositam dependere compelluntur, nec huic parti cuiuscunque temporis præscriptio opposita admittitur, C. cod. l. sexta.

Hypothecaria persequutio, quæ rerum mouetur gratia, vel apud debitores constitentium, vel apud debitorum hæredes, non ultra quadraginta annos ex quo competere cœpit prorogatur, nisi conuentio partium, aut ætas puberum intercesserit, ut diuersitas utriusque rerum persequutionis, & in extraneos sic in solo annorum numero: uerum in aliis omnibus ambæ similes sint in actione, scilicet personali, iis custodiendis, quæ prisca constitutionum sanxit iustitia; C. cod. l. septima. §. quamobrem.

Si sit primus creditor, & posterior creditor hypothecam teneat, donec cōmunis debitor uiuit, non potest creditori anteriori triginta annorum exceptio opponi, sed locus erit præscriptioni quadraginta annorum, quia dum ille uiuit meritò anterior creditor confidit, ut puta apud debitorem eius possessione per posteriorem creditorem constituta, ex quo in facta sua debitor decesserit, ex eo quasi suo nomine possidentem posteriorem creditorem meritò potest triginta annorum opponere exceptionem, & secundum hanc distinctionem adhibenda est: ut ex persona sua quidem posterior creditor triginta annos, quo ipse post mortem debitoris possedit, opponat: sin uero coniungere uoluerit suæ possessioni, quam post mortem debitoris habuit etiam tempus, quo uiuente debitor, uel ipse creditor, uel communis debitor detinuit: tunc quadraginta annorum exceptionis ius tractatur, & quantum deest ad quadraginta annorum possessionem per quam, & ipse debitor creditorem repellere poterat hoc se possedisse ostendat. Eodem iure pro tempore computatione obseruando, & si posterior creditor anteriori creditori offerre debitum paratus est, & is creditor longæuam possessionem, possessionis ei opponere conatur, d. l. septima. §. sed cum illud.

Illud autem plus, quàm manifestum est, quod in omnibus contractibus, in quibus sub aliqua conditione, uel sub die certa, uel incerta stipulationes, & promissiones, uel pacta ponuntur post conditionis exitum, uel post institutæ dici certæ, uel incertæ lapsum, præscriptiones triginta, uel quadraginta annorum quæ personalibus, & hypothecariis actionibus opponuntur, initium accipiunt. Vnde euenit, ut in matrimoniis, in quibus redhibitio dotis, uel ante nuptias donationis in diem incertam mortis, uel repudii differri solet, post coniugii dissolutionem earundem curricula præscriptionum personalibus itidē actionibus, uel hypothecariis opponendarum initium accipiant, dicta. l. septima. §. illud autem.

Immo, & illud proculdubio est, quod si quis eorum, quibus aliquid debetur, res sibi suppositas sine uolentia tenuerit per hanc detentionem interruptio fit præteriti temporis, si minus effluxit triginta, uel quadraginta annis, & multo magis, quàm si esset interruptio per conuentionem introducta, cum litis contestationem imitatur ea detentio. Sed & si quis debitorum ad cognoscendum suum debitum secundam cautionem in creditorem exposuerit, tempora memoratarum præscriptionum interrupta esse uidebuntur, quantum ad priorem cautionem pertinet, quæ innouata permanfit, tam in personalibus, quàm in hypothecariis

Secundæ Partis. Lib. III.

hypothecariis actionibus : namque improbum est, debitorem hunc contradicere, qui ne sub accusatione creditoris more debitoris fiat, secundam in eum super priore debito cautionem exposuit, d. l. septima §. immo, & illud.

In his etiam promissionibus, vel legatis, vel aliis obligationibus quæ dationem per singulos annos, vel menses, vel aliquod singulare tempus continent, tempora memoratarum præscriptionum, non ab exordio talis obligationis, sed ab initio cuiuscunque anni, vel mensis, vel alterius singularis temporis computari, manifestum est. Nulla scilicet danda licentia, uel ei, qui iure emphitheutico rem aliquam per quadraginta, uel per quoscunque alios annos detinuerit, dicendi ex transacto tempore dominium sibi in iisdem rebus quæsitum esse, cū in eodem statu semper manere datas iure emphitheutico res oporteat, uel cōductori, seu procuratori rerum alienarum dicenti ex quocunque temporum curriculo non debere se domino uolenti post completa conditionis tempora possessionem recipere, eandem reddere, d. l. septima §. In his etiam.

Siquis emprionis, uel donationis, uel alterius cuiuscunque cōtractus titulo rem aliquam bona fide per decem, vel viginti annos possederit, & longi temporis exceptionem contra dominos eius, uel creditores hypothecam eius prætendentes, sibi adquisierit, posteaquam fortuito calu possessionem eius rei perdidit: potest is etiam actionem ad uendicandam eandem rem habere, C. cod. l. siquis, octaua in prin.

Quòd siquis eandem rem desierit possidere, cuius dominus uel is, qui suppositam eam rem habebat, exceptione triginta, uel quadraginta annorum expulsus est: prædictum auxilium non indistinctè, sed cum moderata diuisione præstatur, ut siquidem bona fide ab initio eam rem tenuerit, simili possit uti præsidio. Sin vero mala fide eam adeptus est: indignus eo uideatur: ita tamen, ut nouus possessor, siquidem ipse rei dominus ab initio fuit, uel suppositam eam habebat, & memoratæ exceptionis necessitate expulsus est: commodum detentionis sibi adquirat. Sin uero nullum ius in ea re quocunque tempore habuit, tunc licentiam sit priori domino, vel creditori, qui nomine hypothecæ re obligatam habuit, & hæredibus eorum ab iniusto detentore eam uendicare, non obstant e, quòd prior possessor triginta, uel quadraginta annorum exceptione eum remouerat, nisi ipse iniustus possessor triginta, uel quadraginta annorum ex eo tempore computandorum, ex quo prior possessor, qui euicit, ea possessione cecidit, exceptione munitus est, d. l. si quis. §. quòd siquis.

Sed hæc super illis detentoribus, qui sine uolentia eandem rem nacti sunt, locū habent. nam siquis uiolenter eam abstulerit: omnimodo licebit priori possessori sine ulla distinctione eam uindicare, d. l. si quis. §. sed hæc.

Sed si quis non per uim, sed per sententiam iudicis eam obtinuerit, ea tantum occasione, quod absens prior possessor ad litem uocatus, minime responderit: licebit ei, & ad instar cæterorum, qui rei dominium habent intra annum se offerenti, cautionemque suscipiendæ litis danti eandem rem recipere, superq; ea conditionalia subire certamina, d. l. si quis. §. sed & siquis.

Exceptio etiam triginta, uel quadraginta annorum in illis cōtractibus in quib. interesse promissum est ex illo tempore initium capit, ex quo debitor id minime persoluit, d. l. siquis. §. si.

In iudicium uocantes suos obnoxios, & iudiciariis certaminibus uentilatis, non ad certum finem litis producebant: sed taciturnitate in medio tempore adhibita, propter potentiam forte fugientium, uel suam imbecillitatem, uel alios quoscun-

quoscunque casus (cum sortes humanæ multæ sunt) qui nec dici, nec numerari possunt in huiusmodi casu exceptio, quæ ex triginta annis oritur non opponitur: sed licet personalis actio ab initio fuerit instituta, ea tamen in quadraginta annos extenditur, cum non similis sit, qui penitus ab initio tacuit, ei, qui & postulationem deposuit, & in iudicium uenit, & subiit certamina, litem autem implere per quosdam casus præpeditus est. sed licet ipse actor defecerit, tamen suæ posteritati huius causæ cursum is relinquere potest, ut eius hæredibus, uel successoribus liceat eam adimplere nullo modo triginta annorum exceptione sublata. Quod tempus, idest quadraginta annorum spatium ex cōdecernitur numerari, ex quo nouissima processit cognitio, C. eod. l. fi. & C. de annali excep. l. prima. §. exceptis.

Ut nemini absentia, uel potentia, uel infantia aduersarii noceat, sed sit aliqua inter desides, & uigilantes differentia: Sancitum est, ut si quando abfuerit is, qui res alienas, uel creditori obnoxias dedit, & desiderat dominus rei, uel creditor suam intentionem proponere, & nō licentia sit, absente suo aduersario, qui rem detinet, uel infantia, uel furore laborante, & neminē tutorem, uel curatorem habente, uel in magna potestate constituto, sua auctoritate eas res usurpare: licentia ei datur adire Præsidem prouinciæ, uel libellum ei porrigere, & hoc in quarimoniam deducere intra statuta tempora, & interruptionem temporis facere, & sufficere hoc ad plenissimam interruptionem. Sin autem nullo poterit modo Præsidem adire, saltem ad locorum Episcopum eat, uel defensorem ciuitatis, & suam uoluntatem in scriptis manifestabit. Sin autem abfuerit, uel Præses, uel Episcopus, uel defensor ciuitatis: licebit ei proponere publice, ubi domicilium habet possessor, seu cum tabulariorum subscriptione, uel si ciuitas tabularios non habet cum trium testium subscriptione: & hoc sufficit ad omnem temporalem interruptionem, siue triennii, siue longi temporis, siue triginta, uel quadraginta annorum sit, omnibus aliis, quæ de longi temporis præscriptione, uel triginta, uel quadraginta annorum constituta sunt, in suo robore ualituris, C. de ann. excep. l. secunda.

Qui obnoxium suum in iudicium clamauerit, & libellum conuentionis ei transmissit, licet generaliter nullius causæ mentionem habentem, uel unius quidem specialiter tantummodo, aut personales actiones, uel hypothecarias continentem, nihilominus uideri ius suum omne eum in iudicium deduxisse, & esse interrupta temporum curricula: cum contra desides homines, & sui iuris contemptores odio sæ exceptiones oppositæ sunt, C. de ann. exceptio. l. fin. §. sancimus.

Male agitur cum Dominis prædiorum, si tanta precario possidentibus prærogatiua defertur, & eos post quadraginta annorum spacia qualibet ratione decursum inquietare non liceat. cum lex constantiniana iubeat ab iis possessoribus initium non requiri, qui sibi potius, quàm alteri possederunt. eos autem possesores non conuenit appellari, qui ita tenentur, ut ob hoc ipsum debeant præstare solitam mercedem. Nemo igitur, qui ad possessionem conductor accedit, diu alienas retinendo res ius sibi proprietatis usurpet, ne cogantur domini, aut amittere, quod locauerunt, aut conductores utiles sibi fortassis excludere, aut annis omnibus super dominio suo publice protestari, C. de præscrip. xxx. vel xl. ann. l. secunda.

Filiis familias tam in maternis bonis, quàm in aliis, in omnibus casibus, in quibus habent res minime patribus adquisitas, nulla temporalis exceptio opponitur,

nisi

Secundæ Partis. Lib. III.

nisi ex quo sacris paternis absoluti sunt, in aliis autem, quæ minimè acquiri possunt, apertissima lege definitum est; nullam temporalem exceptionem opponi; nisi ex quo mouere actionem potuerunt: id est postquam manu paterna, uel eius, in cuius potestate erant constituti, fuerint liberati. Quis enim incusare eos poterit, si hoc non fecerint? quod & si maluerint minimè adimplere lege, obuiante ualebant, C. de ann. except. l. prima. §. fin. & C. de bonis, quæ lib. l. quarta. §. fin.

IN QVIBVS CAVSIS CESSAT VSVCAPIO, ET LONGI TEMPORIS PRAESCRIPTIO.

Titulus XII.

SED aliquando etiam si maximè, quis bona fide rem possederit, nõ tamen illi vsucapio vllò tempore procedit, ueluti si quis rem sacrã possideat: Inst. de vsucap. §. sed aliquando.

Vsucapionem recipiunt, maximè res corporales, exceptis rebus sacris sanctis, publicis, ciuitatum, ff. eod. l. vsucapionem, ix.

Nouissimè sciendum est, rem talem esse debere, ut in se non habeat uitium, ut à bonæ fidei emptore vsucapi possit, uel qui ex alia iusta causa possidet, Inst. eod. §. nouissimè.

Hoc iure utimur, ut seruitutes per se, nusquam longo tempore capi possint, cum ædificiis possint, ff. eod. l. si aliena res, x. §. hoc iure.

• Si is, cui colendus fundus datus est, post instrumenta, quibus Dominium ad locatorem pertinere probari potest, subtraxit, hoc solo præscriptione longi temporis defendi non potest, C. in quib. caus. cess. long. temp. præscr. l. prima.

Si is, qui pro hærede fundum possidebat, domino eum locauit nullius momenti locatio est: quia dominus suam rem conduxisset, sequitur ergo, ut & possessio nem quidem locator retinuerit: ideo longi temporis præscriptio non durabit, in uenditione idem iuris est, quod in locatione, ut emptio suæ rei consistere non possit, ff. eod. l. ei à quo, xxi.

Vnus indiuiduum commune pro solido possidens interuallo longi temporis, quominus socius portionem uindicare, uel eum communi diuidendo iudicio prouocare possit, non defenditur: cum neque familiæ ærciscundę iudiciũ, nec communi diuidendo actio excludatur longi temporis præscriptione, C. in quibus causis, &c. l. tertia.

Hæreditatem quidem petentibus longi temporis præscriptio nocere nõ potest. Verum his, qui nec pro hærede, nec pro possessore, sed pro empto, uel donato, seu alio titulo res, quæ ex hæreditate sunt, uel fuerunt possident, cum ab his successio uindicari non possit, nihil hæc iuris definitio noceat, C. eodem. l. quarta.

Cum pro hærede vsucapio locum non habeat, filius intelligit, neq; matrẽ suam, cui hæres extitit, neque se usu animalia ex ea causa capere posse, C. de usucap. pro hæredi. l. prima.

Nihil pro hærede posse vsucapi, suis hæredibus existentibus obtinuit, C. eod. l. nihil. secunda.

Opinione falsa mortis pro hærede possessio rerum absentis procedere non potest, C. eod. l. opinione, tertia.

Vsucapio non præcedente uero titulo, procedere non potest, neque prodesse, neque

que tenenti, neque hæredi eius potest, neque obtentu velut ex hæreditate, quod alienum fuit, domini intentio ullo temporis longi spatio absumitur, C. eodem. l. fin.

Qui æquum non pro derelicto habitum, sed ab hostibus vulneratum sumptibus suis curauit, longi temporis præscriptione, quominus dominus eius offerens erogata rectè vendiceret, defendi non potest. C. in quib. caus. cess. l. fi.

Diutina possessio tantum iure successionis sine iusto titulo obtenta prodesse ad præscriptionem hac sola ratione non potest, C. de præscrip. longi temp. l. diutina, iiii.

Nec petentem Dominium ab eo, cui petentis solus error causam possessionis sine vero titulo præstitit, silentii longi temporis præscriptione depelli, iuris cui dentissimi est, C. de præscr. lon. temp. l. quinta.

Furtiua quoque res, & quæ ui possessæ iunt, nec si prædicto longo tempore bona fide possessæ fuerint, vsucapi possunt: nam furtiuarum rerum lex xii. tabul. & lex Attilia inhihent vsucapionem, ui possessarum lex Iulia, & Plautia. Intit. de usucap. §. furtiua quoque.

Lana ouium furtiuarum, siquidem apud furem deronsa est, vsucapi non potest. Si vero apud bonæ fidei emptorem, contra, quoniam in fructu est, nec vsucapi debet, sed statim emptoris fit. Idemque in agnis dicendum est, si consumpti sint, ff. de vsucap. l. quarta. §. lana, & ff. de furtis. l. qui vas, xlix. §. ex furtiuis.

Si ex lana furtiua vestimentum feceris, verius est, ut substantiam spectemus, & ideo vestis furtiua erit, d. l. quarta. §. si ex lana.

Animalia si ab iis distracta sunt, qui uendendi ius non habuerunt, vindicari possunt à domino: nec enim vsucapi ab emptore potuerunt, cum illicita uenditione furtum contractum sit, C. de vsucap. pro empt. l. prima.

Si contra defuncti voluntatē equos, quos hæredibus suis seruari testamento præcepit, tutores uendiderunt vsucapi non potuerunt, C. eod. l. secunda.

Si partem possessionis malæ fidei possessor vendidit, id quod ab ipso tenetur, omnimodo cum fructibus recipi potest. portio autem, quæ distracta est, ita demum rectè petitur à possidente, si sciens alienam comparauit, vel bona fide emptor nondum impleuit vsucapionem. Violenter enim possessione amissa, priusquam in domini potestatem perueniat vsucapio emptori (& si bona fide mercatus est) non competit, C. eod. l. quinta.

Cum sit probatum rem pignori fuisse obligatam, & postea à debitore distractam: palam est, non potuisse eam quasi furtiuam vsucapi, C. eod. l. sexta.

Sciens equum alienum contra domini uoluntatem venundans, furtum committit: quod rei vitium prius, quam ad dominum eius reuertatur possessio, non permittit vsucapionem fieri, licet bona fide possideatur, C. eod. l. septima.

Donantem equam alienam nihil domino diminuere, non est ambigui iuris: furtum etiam contrahere citra uoluntatem domini cōtrectantem, ut eius rei, nec vsucapio possit procedere, C. de vsucap. pro donato. l. secunda.

Naturaliter interruptitur possessio, cum quis de possessione vi deiicitur, uel ali cui res eripitur, quo casu non aduersus eum tantum, qui eripit interruptitur possessio: sed aduersus omnes, nec eo casu quidquam interest, is qui usurpauerit, dominus sit, nec ne, ac ne illud quidem interest, pro suo quisque possideat, an ex lucratiua causa, ff. de vsucap. l. quinta.

Si tu me expuleris de possessione, nec adprehenderis possessionem, sed Titius in uacuam possessionem intrauerit: potest longo tempore. capi res: Quam-

Secundæ Partis. Lib. III.

uis enim interdictum **V N D E V I** locum habet, quia uerum est me ui deie-
ctum, non tamen uerum est, & ui possessum. Cæterum etiam, & si mala fide fun-
dum me possidentem deteceris, & uendideris. non poterit capi, quoniam ue-
rum est ui possessum esse, licet à non domino; Idem dicendum est in eo, qui
cum expulit, qui pro hærede possidebat, quamuis sciat esse hæreditarium. Si
fundum alienum bona fide possidentem, quis sciens esse alienum expu-
lerit, usucapere non potest, quoniam ui possidet, ff. eodem. l. quarta. §. si
tu me ui.

Si ab eo emas, quem prætor vetuit alienare, idque tu scias, usucapere non potes,
ff. de usucap. l. si ab eo, xii.

Pignori rem acceptam usu non capimus, quia pro alieno possidemus, ff. eod. l. pi-
gnori, xiii. in princ.

Vbi lex inhibet usucapionem, bonafides possidenti nihil prodest, ff. eod. l. ubi
lex, xxiii. in princ.

Si rem tuam cum bona fide possiderem, pignori tibi dem. ignorantem tuam esse,
desino usucapere, quia non intelligitur quis suæ rei pignus contrahere, at si
nuda conuentione pignus contractum fuerit: nihilominus usucapiam: quia
hoc quoque modo nullum pignus contractum videtur, ff. eod. l. non solum,
xxxiii. §. si rem tuam.

Si solum usucapi non poterit, nec superficies usucapietur, ff. eod. l. si solum, xlii.

Patrem usu non capturum quod filius emit, propter suam, uel filii scientiam, cer-
tum est, ff. eod. l. heres, xliii. §. patrem.

Præscriptio longæ possessionis ad obtinenda loca iurisdictionum publica conce-
di non solet, quod ita procedit, si quis ædificio funditus diruto, quod in lito-
re posuerat, aut dereliquerat ædificium: alterius postea eodem loco extru-
cto occupantis datam exceptionem opponat, vel si quis, quod in fluminis pu-
blici diuerticulo solus pluribus annis piscatus sit, alterum eodem iure probi-
beat, ff. eod. l. præscriptio, xlv. in princ.

Si emptam rem mihi procurator ignorante me, meo nomine adprehenderit,
quamuis possideam, eam non usucapiam, quia ut ignorantes usucceperimus,
in peculiaribus tantum rebus receptum est, ff. eod. l. si emptam, xlvii.

Quod autem dictum est furtiuarum, & ui possessarum rerum usucapionem per
leges prohibitam esse, non eo pertinet, ut ne ipse fur quive per uim possidet
usucapere possit (nam his alia ratione usucapio non comperit, quia scilicet
mala fide possident) sed ne ullus alius, quamuis ab eis bonafide emerit, uel
ex alia causa acceperit, usucapiendi ius habeat. Vnde in rebus mobilibus non
facile procedit, ut bonafidei possessoribus usucapio competat: nā qui sciens
alienam rem vendiderit, vel ex alia causa tradiderit furtum eius committit,
Inst. de usucap. §. quod autem dictum est.

Aliis quoque modis accidere potest, ut quis sine vitio furti rem alienam ad ali-
quem transferat, & efficiat, ut à possessore usucapiatur. Inst. eodem. §. a-
liis quoque.

Error autem falsæ causæ usucapionem non parit, veluti si quis, cum non emerit,
emisse se existimans, possideat, vel cum ei donatum non fuerit, quasi ex dona-
tione possideat. Inst. de usucap. §. error.

Celsus libro trigesimo quarto errare eos ait, qui existimarent, cuius rei quisque
bonafide adeptus sit possessionem, pro suo usucapere eum posse, nihil refer-
re, emerit, nec ne, donatum sit, nec ne si modo emptum, uel donatum sibi existi-
mauerit:

mauerit: quia neque pro legato, neque pro donato, neque pro dote vsucapio valcat si nulla donatio, nulla dos, nullum legatum sit. Idem & in litis æstimatione placet, ut nisi verè quis litis estimationem subierit, vsucapere non possit, ff. de vsucap. l. Celsus, xxvii.

Cum solum hæres essem, existimarem autem te quoque pro parte hæredem esse, res hæreditarias pro parte tibi tradidi, propius est, ut usu eas capere non possis: quia neque pro hærede vsucapi potest, quod ab hærede possessum est: neque aliam ullam habes causam possidendi. ita tamen hoc verum est, si non ex transactione id factum fuerit. Idem dicimus si tu quoque existimes te hæredem esse, nam hic quoque possessio veri hæredis obstabit tibi, ff. eod. l. cum solus, xxix.

Nunquam in vsucapionibus iuris error possessori prodest, & ideo Proculus ait, si per errorem initio uenditionis tutor pupillo auctor factus sit, uel post longum tempus venditionis peractum, vsucapi non posse, quia iuris error est, ff. eod. l. nunquam, xxxi. in princ.

Si quis id quod possidet non putat sibi per leges licere vsucapere, dicendum est, etiam si erret, non procedere tamen eius vsucapionem, vel quia non bonafide uideatur possidere, vel quia in iure erranti non procedat vsucapio, ff. eod. l. si fur, xxxii. §. si quis.

Incertam partem possidere nemo potest: ideo si plures sint in fundo, qui ignoret quotam quisque partem possideat, neminem eorum mera subtilitate possidere, Labeo scribit, ff. eod. l. si fur. §. incertam.

Si fraude, & dolo (licet inter maiores vigintiquinque annis) facta uenditio est, hanc confirmare non potuit consequens tempus: cum longi temporis præscriptio in malæfidei contractibus locum non habeat, C. de præscri. lon. temp. l. sexta.

Eum, qui à pupillo sine tutoris autoritate distrahente comparauit, nullum temporis longi spacium defendit. Sed si locupletior emptoris pecunia factus, post pubertatem occasionem iuris ad iniquum trahat compendium, doli mali submouebitur exceptione, C. de vsucap. pro empt. l. si.

Irritam facere donationem perfectam nemini licet: utique hoc verum est, si error falsæ causæ ratione bonæfidei non defenditur, quod & in Dominio pro vsucapione querendo seruatur, C. de vsucap. pro donato. l. si.

Neque fructuarium ad obtinendam proprietatem rerum, quarum usum fructum habet, neque successores eius vlla temporis ex ea causa tenentes præscriptio munit, C. de usufr. l. neque fructuarium, viii.

QVIBVS NON OBIICIATUR LONGI TEMPO- RIS PRÆSCRIPTIO.

Titulus XIII.

Empus expeditionis aduersus petitiones, si quæ competisse iusta, probari possunt, præscriptionem non parit, C. quib. non ob. lon. temp. præscr. l. prima.

Sed his solis militibus qui expeditionibus occupati sunt, ea tantummodo tempora qua in eadem expeditione percurrunt in exceptio- nibus declinandis opitulantur. illis temporibus perque citra expeditionum ne-

Secundæ Partis. Lib. III.

cessitatem in aliis locis, vel in suis ædibus degunt, minimè eos ad vindican-
dum hoc privilegium adiuvantibus, C. eod. l. fi.

Cum per absentiam Aurelii aliqui in res iuris sui irruerint, ipsumque ob meden-
di curam à comitatu principis discedere non posse, palam sit. Præfectus præto-
rio accersitis iis, quos causa contingit, inter eos cognoscet. Non necessariò
autem petitur ex longi temporis ætuturnitate præscriptionem non opponi,
quando iustæ absentia ratio, & necessitatis publicæ obsequium ab huiusmo-
di præiudicio defendat, C. eod. l. secunda.

Si possessio inconcussa, sine controuersia perseverauit firmitatem suam teneat
obiecta præscriptio, quam contra absentes, uel Reipublicæ causa, uel maximè
fortuito casu, nequaquam valere decernitur, C. eod. l. quarta.

Non est incognitum id temporis, quod in minore ætate transmissum est, longi
temporis præscriptioni non computari; Ea enim tunc currere incipit, quando
ad maiorem ætatem dominus rei peruenit, C. eod. l. tertia.

Nèque mutui, neque commodati, aut depositi, seu legati, vel fidei commissi, vel tu-
telæ, seu alii cuilibet personali actioni longi temporis præscriptionem, obici
posse: certi iuris est, C. eod. l. neque, v.

Ab hostibus captus, ac postliminio reuersus, actione in rem directa, vel qualibet
alia dominium uendicando temporis aduersarii possessionem frustra timeat,
cum aduersus eos, qui restitutionis auxilio, quacunque ratione iuuantur, hu-
iusmodi factum non opituletur, C. eod. l. ab hostibus, sexta.

Præscriptione bonafide possidentes aduersus præsentes annorum decem, ab-
sentes autem viginti muniuntur. Quòd si ex alicuius persona de petito-
rum parte, restitutionis prætendarur auxilium: deducto eo, quo siquid
fuerit gestum, succurri solet, residuum tempus computari, rationis est, C.
eodem. l. septima.

SI ADVERSVS CREDITOREM.

Titulus XLIII.

Inturnum silentium longi temporis præscriptione corroboratum
creditoribus pignus persequentibus inefficacem actionem consti-
tuit: præterquam si debitores, vel qui in eorum iura successerunt,
obligatæ rei possessioni incumbant, ubi autem creditor à possesso-
re longi temporis præscriptio obicitur: personalis actio aduersus
debitorem salua ei competit, C. si aduer. cred. l. prima.

Qui debitor hæres non extitit, sed iusta viginti annorum possessione collata
in se donatio corroborata est: neque personali actione (quia debitori non
successit) conueniri cum iuris ratio permittit: nec data prædia pignori
post intervallum longi temporis illi auferenda sunt: quando præsentibus
creditoribus decem annorum præscriptionem opponi posse statutum
sit, C. eodem. l. fina.

NE REI DOMINICAE, VEL TEMPLORVM VINDI-
CATIO TEMPORIS EXCEPTIONE
SVB MOVEATUR.

Titulus XV.

Nniversas terras, quæ à colonis, siue emphyteuticariis dominici iuris, Reipublicæ, vel iuris sacrorum templorum, in qualibet provincia uenditæ, vel villo alio pacto alienatæ sunt ab iis, qui perperam, atque contra leges eas detinent, nulla longi temporis præscriptione officiente, iubetur restitui: ita vt nec precium quidem iniquis comparatoribus reposcere liceat, C. ne rei dom. l. secunda.

Si qua vnquam loca ad sacrum dominium pertinentia cuiuslibet temeritas occupauerit: secundum veteris census fidem in sua iura retrahantur, atque ita omnia quæ suo corpore sunt euulsa, restituet: neque enim incubatio diuturna, aut nouella possessio proprietatis dominicæ priuilegium obolere potuit, C. eodem. l. fin.

Secundæ Partis. Lib.III.

cessitatem in aliis locis, vel in suis ædibus degunt, minimè eos ad vindican-
dum hoc priuilegium adiuuantibus, C. cod. l. ii.

Cum per absentiam Aurelii aliqui in res iuris sui irruerint, ipsumque ob meden-
di curam à comitatu principis discedere non posse, palam sit. Præfectus præto-
rio accersitis iis, quos causa contingit, inter eos cognoscet. Non necessariò
autem petitur ex longi temporis diuturnitate præscriptionem non opponi,
quando iustæ absentia ratio, & necessitatis publicæ obsequium ab huiusmo-
di præiudicio defendat, C. cod. l. secunda.

Si possessio inconcussa, sine controuersia perseuerauit firmitatem suam teneat
obiecta præscriptio, quam contra absentes, uel Reipublicæ causa, uel maximè
fortuito casu, nequaquam valere decernitur, C. cod. l. quarta.

Non est incognitum id temporis, quod in minore ætate transmissum est, longi
temporis præscriptioni non computari; Ea enim tunc currere incipit, quando
ad maiorem ætatem dominus rei peruenerit, C. cod. l. tertia.

Nèque mutui, neque commodati, aut depositi, seu legati, vel fidei commissi, vel tu-
telæ, seu alii cuiuslibet personali actioni longi temporis præscriptionem, obici
posse: certi iuris est, C. cod. l. neque, v.

Ab hostibus captus, ac postliminio reuersus, actione in rem directa, vel qualibet
alia dominium uendicando temporis aduersarii possessionem frustra timeat,
cum aduersus eos, qui restitutionis auxilio, quacunque ratione iuuantur, hu-
iusmodi factum non opituletur, C. cod. l. ab hostibus, sexta.

Præscriptione bonafide possidentes aduersus præsentis annorum decem, ab-
sentes autem viginti muniuntur. Quòd si ex alicuius persona de petito-
rum parte, restitutionis prætendatur auxilium; deducto eo, quo siquid
fuerit gestum, succurri solet, residuum tempus computari, rationis est, C.
eodem. l. septima.

SI ADVERSVS CREDITOREM.

Titulus XIII.

Inturnum silentium longi temporis præscriptione corroboratum
creditoribus pignus persequentibus inefficacem actionem consti-
tuit: præterquam si debitores, vel qui in eorum iura successerunt,
obligatæ rei possessioni incumbant, ubi autem creditor à possesso-
re longi temporis præscriptio obicitur: personalis actio aduersus
debitorem salua ei competit, C. si aduer. cred. l. prima.

Qui debitor hæres non exitit, sed iusta viginti annorum possessione collata
in se donatio corroborata est: neque personali actione (quia debitori non
successit) conueniri cum iuris ratio permittit: nec data prædia pignori
post interuallum longi temporis illi auferenda sunt: quando præsentibus
creditoribus decem annorum præscriptionem opponi posse statutum
sit, C. eodem. l. fina.

NE REI DOMINICAE, VEL TEMPLORVM VINDI-
CATIO TEMPORIS EXCEPTIONE
SVBMOVEATVR.

Titulus XV.

Nniuersas terras, quæ à colonis, siue emphyteuticariis dominici iuris, Reipublicæ, vel iuris sacrorum templorum, in qualibet provincia uenditæ, vel vilo alio pacto alienatæ sunt ab iis, qui perperam, atque contra leges eas detinent, nulla longi temporis præscriptione officiente, iubetur restitui: ita vt nec precium quidem iniquis comparatoribus reposcere liceat, C. ne rei dom. l. secunda,

Si qua vnquam loca ad sacrum dominium pertinentia cuiuslibet temeritas occupauerit: secundum veteris census fidem in sua iura retrahantur, atque ita omnia quæ suo corpore sunt euulsa, restituet: neque enim incubatio diuturna, aut nouella possessio proprietatis dominicæ priuilegium obolere potuit, C. eodem. l. fin.

COMPENDII IVRIS CIVILIS ENVCELATI

Omissis iis, quibus à iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus,
Imperii mutatione, contrario vsu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATO-
RIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Quintus.

DE DONATIONIBVS CAUSA MORTIS.

Titulus I.

ST, & aliud genus acquisitionis donatio: donationum au-
tem sunt duo genera, mortis causa, & non mortis causa. Inst.
de don. in princ.

Donatio siue directa sit, siue mortis causa instituta, siue condi-
tione faciendi, aut non faciendi suspensa, siue ex aliquo no-
tato tempore promissa, siue animo dantium accipientiumve
sententiis (quantum ius finit) cognominata: sub hac fieri de-
bet obseruatione, vt quas leges indulgent actiones, cōditio-

nes, pactionesque contineat: hisque penitus cognitis, vel recipiantur, si com-
placitæ sunt, vel reiiciantur si sunt molestæ. In conscribendis autem dona-
tionibus nomen donatoris ius, ac rem notari oportet: neque id occultè, aut
priuatim, sed aut tabula, aut quodcunque aliud materiæ genus dabit tempus,
vel ab eo, quem fors ministrauerit, perscribatur: actis etiam adnectendis quæ
apud iudicem, uel Magistratus conscribenda sunt, ubi hoc leges exposculant, C.
de don. l. donatio, xxv.

Mortis causa donatio est, cum propter mortis sit suspiciōe cum quis ita donat,
ut siquid humanius ei contigisset, haberet is, qui accepit: si autem superuixisset
is, qui donauit reciperet, uel si eum donationis poenituisse, aut prior de-
cesserit is, cui donatum sit. Et in summa mortis causa donatio est, cum magis
se quis vellent habere, quàm cum cui donat, magisque cum cui donat, quàm hæ-
redem suum: sic, & apud Homerum Thelemacus donat Piræo. ¶ Donatio dicta
est à dono, quasi dono datum, sed mortis causa donatio longè differt ab illa ue-
ra, & absoluta donatione, quæ ita proficitur, ut nullo casu reuocetur, & ibi
qui donat, illum potius, quàm se habere mauult; at is qui mortis causa donat,

se cogitat, atque amore uitæ recepisse, potius quàm dedisse manult. & hoc est, quare vulgo dicatur, se potius habere uult, quàm cum cui donat. illum deinde potius quàm heredem suū. ergo qui mortis causa donat, qua parte se cogitat, negotium gerit, s. vt cum conualuerit, reddatur sibi. nec dubitauerunt Celsiani, quin conditione reperti possit, quasi re non secuta, propter hanc rationem, quod ea quæ dantur, ut aliquid facias, aut ut ego aliquid faciam, aut ut Lucius Titius, aut vt aliquid obtingat, & in istis cōditio sequitur. Inst. de don. S. mor- tis causa, & ff. de donat. cau. mor. l. senatus, xxxv. S. donatio, & l. prima, & octa- ua, in fine.

Tam is, qui testamentum facit, quàm qui non facit mortis causa donare potest, ff. eod. l. tam is, xxv. & ff. de donat. l. vii. S. pari ratione.

Sed meminisse oportebit. si cui donare quoque permissum est, nisi specialiter e- tiam mortis causa donare fuerit permissum, non posse mortis causa donare. hæc omnia locum habebunt in paganis. cæterum qui habent castrense pecu- nium, vel quasi castrense, in ea conditione sunt, vt donare, & mortis causa, & non mortis causa possint, cum testamenti factionem habeant, d. l. septima. S. sed meminisse.

Tres sunt species mortis causa donationum, una cum aliquis nullo præsentis periculi metu conterritus, sed sola cogitatione mortalitatis donat, alia cum quis imminente periculo commotus ita donat, ut statim fiat accipientis, alia verò, cum quis periculo motus non sic dat, ut statim accipientis faciat, sed tunc deinunt, cum mors fuerit insecuta, ff. de donationib. causa mortis. l. secunda.

Mortis causa donare licet, non tantum infirmæ ualitudinis causa, sed periculi e- tiam propinquæ mortis, vel ab hoste, vel à prædonibus, vel ab hominis poten- tis crudelitate, aut odio, aut nauigationis ineundæ, aut per insidiosa locatu- rus, aut ætate fessus. Hæc enim omnia instans periculum demonstrant, ff. eod. l. tertia, cum tribus sequentibus.

Mortis causa donatio fit multis modis, aliàs extra suspicionem ullius periculi à sano, & in bona ualitudine posito, & cui ex humana sorte mortis cogitatio est, aliàs ex metu mortis, aut ex præsentis periculo, aut ex futuro. Siquidem terra, & mari quæ, tam in pace, quàm in bello, & tam domi, quàm militia, multis generibus mortis periculum metui potest. Nam & sic potest donari, ut omnimodo ex ea ualitudine donatore mortuo, res non reddatur, & vt reddatur etiam si prior ex eadem ualitudine decesserit, si tamen mutata voluntate restitui sibi uolue- rit. Et sic donari potest, vt non aliter reddatur, quàm si prior ille, qui accepit decesserit, sic quoque potest donari mortis causa, vt nullo casu sit repetitio, id est ne si conualuerit quidem donator, ff. de donat. cau. mort. l. senatus, xxxv. S. mortis causa.

In mortis causa donationibus etiam facti quæstiones sunt, nam & sic potest do- nari, vt omnimodo ex ea ualitudine donatore mortuo res non reddatur: & vt reddatur, etiam si prior ex eadem ualitudine donator decesserit: si iam mutata voluntate restitui sibi uoluerit, sed & sic donari potest, vt nō aliter red- datur, quàm si prior ille, qui accepit, decesserit. Sic quoq; potest donari mor- tis causa, vt nullo casu sit eius repetitio, id est nec si conualuerit quidem dona- tor, ff. eod. l. si alienam, xiii. S. Marcellus.

Si filio famil. mortis causa donatum sit, & uiuo donatore moriatur filius, pa- ter uiuat morte filii conditio competere, si modo ipse potius filio, quàm pa-

Secundæ Partis. Lib. V.

tri donaturus dederit. alioquin si quasi ministro eius pater vsus sit ipsius patris mors spectanda erit, ff. eod. l. si filiofam. xxiii.

Vbi ita donatur mortis causa, vt nullo casu reuocetur causa donandi magis est, quam mortis causa donatio, & ideo perinde haberi debet, atque alia quæuis inter uiuos donatio. Ideoque inter viros, & vxores non valet, & ideo nec Falcidia locum habet, quasi in mortis causa donatione, ff. eod. l. vbi ita, xxvii.

Mortis causa capitur, cum propter mortem alicuius capiendi occasio obuenit: exceptis his capiendi figuris, quæ proprio nomine appellantur: certè enim & qui hæreditario, aut legati, aut fideicommissi iure capit, ex morte alterius nascitur capiendi occasio, sed quia proprio nomine hæc species capiendi appellantur. Ideo ab hac definitione separantur, ff. eodem. l. mortis causa, xxxi. in prin.

Si iusseris mortis causa debitorem tuum mihi, aut creditori meo expromittere decem: quid iuris esset quæritur, si iste debitor soluendo non sit, & ait Iulianus. si ego stipulatus fuerim: tantam pecuniam videri me cepisse, in quantum debitor soluendo fuisset, nam etsi conualuisset, inquit, donator, obligationem dumtaxat debitoris recipere deberet, si verò creditor meus stipulatus fuerit tantam videri me pecuniam accepisse in quantum à creditore meo liberatus essem. Per accepti quoque lationem egens debitor liberatus totam eam pecuniam, qua liberatus est, coepisse videtur. d. l. mortis causa. §. si iusseris.

Qui precio accepto hæreditatem prætermisit, siue ad substitutum peruentura sit hæreditas, siue ab eo intestato successurus, mortis causa capere uidetur. nam quidquid propter alicuius mortem obuenit, mortis causa capitur. nam & quod à legatario capitur mortis causa accipitur, & quod pater propter mortem filii, uel cognati mortis causa capitur, ff. eod. l. qui precio, viii.

Mortis causa filii sui pater rectè donare poterit, etiam constante matrimonio filii, ff. eod. l. mortis, xi.

Si mulier uentris nomine per calumniam, ut in possessionem mitti desideret, pecuniam accepit, forte dum substituto patrocinator, ut institutum aliqua ratione excludat, mortis causa eam capere Iulianus sæpius scribit, ff. eod. l. si mulier, xii.

Eum qui ut adiret hæreditatem pecuniam accepisset, plerique in quibus prius quoque, responderunt mortis causa capere, ff. eod. l. eum qui, xxi.

Mortis causa capimus non tunc solum, cum quis suæ mortis causa nobis donat, sed & si propter alterius mortem id faciat: veluti si quis filio, uel fratre suo moriente, donet Mæuio ea conditione, ut si conualuerit, alteruter eorum reddatur sibi res, si decesserit maneat apud Mæuium, ff. eo. l. mortis causa, xviii. in princip.

Si donaturus mihi mortis causa debitorem tuum creditori meo delegaueris, omnimodo capere videbor tantam pecuniam, quanta à creditore meo liberatus fuero, quod si ab eodem ego stipulatus fuero, eatenus capere existimandus ero, quatenus debitor soluendo fuerit, nam etsi conualuisset creditor, idè quæ donator: conditione, aut in factum actione debitoris obligationem dumtaxat reciperet, d. l. mortis causa. §. si donaturus.

Titia chirographa debitorum suorum Septicii, & Mæuii donatura illis Ageriæ dedit, & rogauit, ut ea si decessisset, illis daret: si conualuisset sibi redderet. morte secuta Mæuia Titia filia hæres extitit. Ageria autem ut rogata erat, chirographa Septicio, & Mæuio superscriptis dedit, quæritur si Mæuia hæres summam quæ debebatur, ex chirographis superscriptis petat, uel ipsa chirographa:

pha: an exceptione excludi possit. responsum est Mæuiam, uel pacti conuen-
ti, uel doli mali exceptione submoueri posse, ff. eod. d. l. mortis causa. §. Titia.

Qui alienam rem ulucepit, non ab eo uidetur cepisse cuius res fuisset, sed ab
eo qui occasionem usucapionis præstitisset, ff. eodem. l. qui alienam, xxxiii.

Non uidetur perfecta donatio mortis causa facta, antequam mors insequatur, ff.
eod. l. non uidetur, xxxii.

Mortis causa donatio etiam sic constitui potest, ut quid stipuletur in annos singu-
los quoad uiueret. scilicet ut post mortem promissoris incipiat exactio, ff. eo.
l. mortis causa, xxxiiii.

Sed qui mortis causa in annos singulos pecuniam stipulatus est, non est similis
ei, cui in annos singulos legatum est. nam licet multa essent legata stipulatio
tamen una est, & conditio eius cui expromissum est, semel intuenda est, ff. eo.
l. senatus, xxxv. §. fin.

Hæ mortis causa donationes ad exemplum legatorum redactæ sunt per omnia,
Inst. de donat. §. hæ mortis.

Illud generaliter meminisse oportebit, donationes mortis causa factas legatis cõ-
paratas, quodcunque igitur in legatis iuris est, in mortis causa donationibus
erit accipiendum, ff. eod. l. illud, xxxvii. in princ.

Et si debitor consilium creditorum fraudandorum non habuisset, auelli res mor-
tis causa ab eo donata debet. nam cum legata ex testamento eius, qui soluendo
non fuit, omnimodo inutilia sint, possunt uideri etiam donationes mortis
causa factæ rescindi debere: quia legatorum instar obtinent, ff. eodem. l. & si
debitor, xvii.

Iustinianus constituit donationes causa mortis penitus legatum esse, neq; publi-
corum actorum indigere monumentis: sed licere hanc perficere, inq; cam cer-
tas inferere condiciones, quas uellet donator: & si hoc fecisset, licentiam quo-
que haberet renunciandi ne pœnitentia ob tales donationes ductus reuocare
eas possit. Nouell. Constit. lxxxvii. §. nam cum scirent.

Omnibus mortis causa capere permittitur, qui scilicet & legata accipere possunt,
ff. eod. l. omnibus, ix.

Senatus censuit, placere mortis causa donationes factas in eos, quos lex prohi-
bet capere, in eadem causa haberi, in qua essent, quæ testamento his legata
essent, quibus capere per legem non liceret, ff. eod. l. senatus, xxxv. in princip.

Si quis societatem per donationem mortis causa inierit dicendum est nullam so-
cietatem esse, ff. eod. l. senatus, xxx. §. si quis societatem.

Ei, qui non amplius parte capere poterat, legatus est fundus, si decem dedisset hæ-
redi. non totam summam is dare debet, ut partem fundi haberet, sed partem
duntaxat pro rata qua legatum consequitur, ff. eod. l. ei qui, xx.

In mortis causa donationibus, non tempus donationis, sed mortis intuendū est,
an quis capere possit, ff. eod. l. in mortis, xxii.

Quod conditionis implendæ causa datur, licet non ex bonis mortui proficisca-
tur: capere tamen supra modum non poterit is, cui certum modum ad capien-
dum lex concessit, ff. eod. l. quod, xxxvi. in princ.

Inter mortis causa donationem, & omnia quæ mortis causa quis ceperit, est co-
rum rerum differentia: nam mortis causa donatur. quo præsens præsentī da-
tur a mortis causa capi intelligitur, & quod non cadit in speciem donationis.
Etenim cum testamento, quis sit hæres institutus sub conditione, si mihi de-
cem dederit, accipiendo ab eo, qui hæres institutus est, conditionis eius ex-
plendæ

Secundæ Partis. Lib. V.

- plendæ causa; mortis causa capio, ff. eod. l. Inter, xxxviii.
- Ei cui mortis causa donatum est, posse substitui constat in hunc modum, ut promittat alicui, si ipse capere non possit, uel sub alia conditione, ff. eodem. l. ei qui, x.
- Si duobus debitoribus mortis causa donaturus creditor, uni acceptum tulit, & conualuerit eligere potest, utri eorum condicat, ff. eodem. l. senatus, xxxv. §. si duobus.
- Si mortis causa donatus fundus est, & in eum impensæ necessariæ, atque utiles factæ sint: fundum vindicantes exceptione doli mali submouentur, nisi precium earum restituant, ff. eod. l. si mortis, xliii.
- Si alienam rem mortis causa donauero, eaque usucapta fuerit, uerus dominus eam condicere non potest, sed ego si conualuero, ff. eod. l. si alienam, xliii. in princip.
- Si filiofamilias res mortis causa data fuerit, & conualuisset donator: actionem de peculio cum patre habet. at si paterfamilias cum mortis causa donationem accepisset, in adoptionem se dederit, res ipsa à donatore repetitur. nec huic similis est is, qui rem, quam mortis causa acceperat, alii porro dederit: nam donator huic non rem, sed precium eius condiceret, ff. eodem. l. si filiofamilias, xix.
- Quod debitori acceptum factum est mortis causa, si conualuerit donator, etiam tempore liberato ei potest condiçi: namque acceptilatione interueniente habitum de iure pristinae obligationis: eamque in huius conditione transfusam, ff. eod. l. quod, xxliii.
- Si quindecim sibi mortis causa donauerunt, pariter decesserunt, neutrius hæres repetet: quia neuter alteri superuixit. Idem iuris est, si pariter maritus, & uxor sibi donauerunt, ff. eod. l. si quindecim, xxvi.
- Auunculo suo debitori mortis causa donaturus quæ debebat, ita scripsit. Tabule, uel chirographum tot, ubicunque sunt, inanes esse, neque eum soluere debere, quæritur an hæres, si pecuniam ab auunculo defuncti petant, exceptione doli mali tueri se possint, & Marcellus respondit, posse: nimirum enim contra uoluntatem defuncti hæres petit ab eo, ff. eod. l. auunculo, xxviii.
- Si mortis causa res donata est, & conualuit, qui donauit, uidendum, an habeat in rem actionem, & siquidem quis sic donauit, ut si mors contigisset, tunc haberet, cui donatum est, sine dubio donator poterit rem uindicare. mortuo eo, tunc is cui donatum est, si uero sic, & iam nunc haberet, redderet si conualuisset, uel de prælio, uel peregre redisset: potest defendi in rem competere donatori, ut siquid horum contigisset. interim autem ei cui donatum est. sed & si morte præuentus sit is, cui donatum est, adhuc quis dabit in rem donatori, ff. eod. l. si mortis, xxix.
- Qui mortis causa donauit ipse expœnitentia conditionem, uel utilem actionem habet, ff. eod. l. qui mortis, xxx.

DE DONATIONIBVS INTER VIVOS.

Titulus II.

Vnt donationes, quæ sine vlla mortis cogitatione fiunt quas inter viuos appellamus, quæ non omnimodo comparantur legatis, quæ si fuerint perfecte temere, reuocari non possunt, perficiuntur autem cum donator suam voluntatem scriptis aut sine scriptis manifesta uit: Inst. de donationibus. §. aliæ autem donationes.

Mutus & surdus donare non prohibentur, ff. de donat. l. qui, xxxiiii. §. mutus.

Si aliquis dat ea mente, ut statim velit accipientis fieri, nec vlllo casu ad se reuer- ti, & propter nullam aliam causam facit, quam vt liberalitatem, & munificen- tiam exerceat, hæc propriè donatio appellatur. Sed nuda ratio nõ facit aliquẽ debitorem, vtputa quod donare volumus, licet referamus in rationes nostras debere nos, puta, Titio, nulla donatio intelligitur, ff. de donationib. l. prima, in princ. & l. nuda, xxvi.

Donari uidetur quod nullo iure cogente conceditur, ff. eodem. l. donari, xxix. in princip.

Quidam in iure interrogatus, nihil sibi debere tutoris hæredes respondit. eum actionem iure amisisse responsum est: licet enim non transactionem, sed dona- tionis hæc uerba esse quis accipiat: attamen eum qui in iure confessus est, suã confessionem infirmare non posse, ff. eod. l. donari, xxix. §. quidam.

Nec ignorans, nec inuitus quisque donat, unde qui de fundo non cogitauit, cu- ius velit donationi consensisse continetur instrumeto nihil perdidit, C. de don. l. nec ignorans, x.

Si Auia proprias res quacunque ratione factas titulo liberalitatis in aliquẽ con- tulit: quominus hæc rata maneant, quod ex origine patris, vel aui nepotum de- scendant, nihil prodest, C. eod. l. si auia, xix.

Vice donatricis alio uoluntate eius subscribente, iure facta donatio nõ habetur irrita, C. eod. l. vice, xx.

Senectus ad donationem faciendam sola non est impedimento, C. eodem. l. se- nectus, xvi.

Portionem propriam rebus necdum diuisis nemo prohibetur titulo donationis in alium transferre, C. eod. l. portionem, xii.

Donari non potest nisi quod eius sit cui donatur, ff. eod. l. in ædibus, ix. §. si.

Non potest liberalitas nolenti adquiri, ff. eod. l. hoc iure, xix. §. non potest.

Si aliquid per epistolam donatum probetur: breuitas chartulæ donationi, si hæc recte facta probetur, nihil quidquam derogat, C. de don. l. si aliquid, xii. & ff. eod. l. quarta.

Nec ambigi oportet, donationes etiam inter absentes maximè si ex uoluntate donantium possessionem hi, quibus res donata est, nanciscantur, C. eodem. l. sexta.

Absenti siue mittas qui ferat, siue quod ipse habeat, sibi habere eum iubeas, do- nari recte potest, sed si nescit rem quæ apud se est, sibi esse donatam, uel mis- sam sibi non acceperit: donatæ rei dominus non fit, ff. de don. l. absenti, x.

Animalium instrumentis donatis, & traditis, & ipsorum animalium donatio, & traditio facta intelligitur. Ideo potest aduersus donatorem in rem actio exer- ceri, C. eod. l. prima.

Secundæ Partis. Lib. V. i

- plendæ causa; mortis causa capio, ff. eod. l. inter, xxxviii.
- Ei cui mortis causa donatum est, posse substitui constat in hunc modum, ut promittat alicui, si ipse capere non possit, uel sub alia conditione, ff. eodem. l. ei qui, x.
- Si duobus debitoribus mortis causa donaturus creditor, uni acceptum tulit, & conualuerit eligere potest, utri eorum condicat, ff. eodem. l. senatus, xxxv. §. si duobus.
- Si mortis causa donatus fundus est, & in eum impense necessariæ, atque utiles factæ sint: fundum vindicantes exceptione doli mali submouentur, nisi præcium earum restituant, ff. eod. l. si mortis, xiiii.
- Si alienam rem mortis causa donauero, eaque usucapta fuerit, uerus dominus eam condicere non potest, sed ego si conualuero, ff. eod. l. si alienam, xiii. in princip.
- Si filio familias res mortis causa data fuerit, & conualuisset donator: actionem de peculio cum patre habet. at si pater familias cum mortis causa donationem accepisset, in adoptionem se dederit, res ipsa à donatore repetitur. nec huic similis est is, qui rem, quam mortis causa acceperat, alii porro dederit: nam donator huic non rem, sed præcium eius condiceret, ff. eodem. l. si filio familias, xix.
- Quod debitori acceptum factum est mortis causa, si conualuerit donator, etiam tempore liberatò ei potest condici: namque acceptilatione interueniente habitum de iure pristinae obligationis: eamque in huius conditione transfusam, ff. eod. l. quod, xxiiii.
- Si quindecim sibi mortis causa donauerunt, pariter decesserunt, neutrius hæres repetet: quia neuter alteri superuixit. Idem iuris est, si pariter maritus, & uxor sibi donauerunt, ff. eod. l. si quindecim, xxvi.
- Auunculo suo debitori mortis causa donaturus que debebat, ita scripsit. Tabule, uel chirographum tot, ubicunque sunt, inanès esse, neque eum soluere debere, quæritur an hæres, si pecuniam ab auunculo defuncti petant, exceptione doli mali tueri se possint, & Marcellus respondit, posse: nimirum enim contra uoluntatem defuncti hæres petit ab eo, ff. eod. l. auunculo, xxviii.
- Si mortis causa res donata est, & conualuit, qui donauit, uidendum, an habeat in rem actionem, & siquidem quis sic donauit, ut si mors contigisset, tunc haberet, cui donatum est, sine dubio donator poterit rem vindicare. mortuo eo, tunc is cui donatum est, si uerò sic, & iam nunc haberet, redderet si conualuisset, uel de prælio, uel peregre redisset: potest defendi in rem competere donatori, ut siquid horum contigisset. interim autem ei cui donatum est. sed & si morte præuentus sit is, cui donatum est, adhuc quis dabit in rem donatori, ff. eod. l. si mortis, xxix.
- Qui mortis causa donauit ipse ex poenitentia conditionem, uel utilem actionem habet, ff. eod. l. qui mortis, xxx.

DE DONATIONIBVS INTER VIVOS.

Titulus II.

Vnt donationes, quæ sine vlla mortis cogitatione fiunt quas inter viuos appellamus, quæ non omnimodo comparantur legatis, quæ si fuerint perfectæ temere, reuocari non possunt, perficiuntur autem cum donator suam voluntatem scriptis aut sine scriptis manifesta uit: Inst. de donationibus. §. alia autem donationes.

Mutus & surdus donare non prohibentur, ff. de donat. l. qui, xxxiii. §. mutus.

Si aliquis dat ea mente, ut statim uelit accipientis fieri, nec vlllo casu ad se reuer- ti, & propter nullam aliam causam facit, quam vt liberalitatem, & munificen- tiam exerceat, hæc propriè donatio appellatur. Sed nuda ratio nõ facit aliquẽ debitorem, vt puta quod donare volumus, licet referamus in rationes nostras debere nos, puta, Titio, nulla donatio intelligitur, ff. de donationib. l. prima, in princ. & l. nuda, xxvi.

Donari uidetur quod nullo iure cogente conceditur, ff. eodem. l. donari, xxix. in princip.

Quidam in iure interrogatus, nihil sibi debere tutoris hæredes respondit. eum actionem iure amisisse responsum est: licet enim non transactionem, sed dona- tionis hæc uerba esse quis accipiat: attamen eum qui in iure confessus est, suã confessionem infirmare non posse, ff. eod. l. donari, xxix. §. quidam.

Nec ignorans, nec inuitus quisque donat, unde qui de fundo non cogitauit, cu- ius uelit donationi consensisse continetur instrumento nihil perdidit, C. de don. l. nec ignorans, x.

Si Auia proprias res quacunque ratione factas titulo liberalitatis in aliquẽ con- tulit: quominus hæc rata maneant, quod ex origine patris, vel aui nepotum de- scendant, nihil prodest, C. eod. l. si auia, xix.

Vice donatricis alio uoluntate eius subscribente, iure facta donatio nõ habetur irrita, C. eod. l. vice, xx.

Senectus ad donationem faciendam sola non est impedimento, C. eodem. l. se- nectus, xvi.

Portionem propriam rebus necdum diuisis nemo prohibetur titulo donationis in alium transferre, C. eod. l. portionem, xii.

Donari non potest nisi quod eius sit cui donatur, ff. eod. l. in ædibus, ix. §. si.

Non potest liberalitas nolenti adquiri, ff. eod. l. hoc iure, xix. §. non potest.

Si aliquid per epistolam donatum probetur: breuitas chartulæ donationi, si hæc recte facta probetur, nihil quidquam derogat, C. de don. l. si aliquid, xii. & ff. eod. l. quarta.

Nec ambigi oportet, donationes etiam inter absentes maximè si ex uoluntate donantium possessionem hi, quibus res donata est, nanciscantur, C. eodem. l. sexta.

Absenti siue mittas qui ferat, siue quod ipse habeat, sibi habere eum iubeas, do- nari recte potest, sed si nescit rem quæ apud se est, sibi esse donatam, uel mis- sam sibi non acceperit: donatæ rei dominus non fit, ff. de don. l. absenti, x.

Animalium instrumentis donatis, & traditis, & ipsorum animalium donatio, & traditio facta intelligitur. Ideo potest aduersus donatorem in rem actio exer- ceri, C. eod. l. prima.

Secundæ Partis. Lib. V.

Auia sub nomine Labeonis nepotis suam mutuam pecuniam dedit, & interesse semper cepit: & instrumenta debitorum à Labeone recepit, quæ in hæreditate eius inuenta sunt: quæsitum fuit, an donatio perfecta uideatur, & responsum est, cum debitor Labeoni obligatus est perfectam donationem esse, ff. eod. l. fin. §. fina.

Affectionis gratia, neque honestæ, neque inhonestæ donationes sunt prohibitæ. honestæ erga merentes amicos, uel necessarios. inhonestæ circa meretrices, ff. eod. l. affectionis, quinta.

Donationes in concubinam collatas non posse reuocari conuenit, nec si matrimonium inter eosdem postea fuerit contractum, ad irritum recidere, quod ante iure ualuit, ff. eod. l. donationes, xxxi. in princ.

Milites tamen focariis suis donare non possunt, C. de dona. inter virum & vxor. l. secunda.

Filiusfamilias donare non potest, neque si liberam peculii administrationem habeat. non enim ad hoc ei conceditur libera peculii administratio. Quid ergo si iusta ratione motus donet? nunquid possit dici locum esse donationi, quod magis probabitur. Item uideamus, si quis filiofamilias liberam peculii administrationem concesserit, ut nominatim adiiceret, sic se ei concedere, ut donare quoque possit. an locum habeat donatio. nõ dubitatur donare, quoque eum posse. Nonnunquam etiam ex persona poterit hoc colligi. pone enim filium esse senatoriæ, uel cuius alterius dignitatis. quare non dicas, uideri patrem, nisi ei specialiter donandi facultatem ademit, hoc quoque concessisse, dum libera dat peculii administrationem, ff. eod. l. filiusfam. vii. in princ.

Censualis quidẽ possessio domino præiudicare non solet. sed si incensum ueluti sua animalia deferenti priuigno vitricus consensit, donationem in eum transfuisse uidetur, C. eod. l. septima.

Si præses provincię matrem non donandi uoluntate filiorum suorum nomine, prædia in censum detulisse manifestis probationibus cognouerit, quod fides ueri suggerit, id statuet, C. eod. l. viii.

Si functiones exactiones, uel tributa per eum, cui donata res non erat, uel ab actoribus ipsius nomine celebratæ sunt domino obesse non potest, C. eod. l. functiones, quarta.

Si cum filiusfamilias pecuniam donare uellet, patris iussu eam promisit: ualet donatio perinde ac si fideiussorem dedisset. Si uero pater donaturus Titio pecuniam, iusserit filium suum eam promittere: poterit dici interesse, debitor filius patri suo fuerit, nec ne, nam si tantundem filius patri debuit, quantum promisit: ualere donationem intelligitur, perinde ac si quemlibet alium debitorem pater uiuisset pecuniam promittere. Cum uero ego Titio pecuniam donaturus te, qui mihi tantundem donare uolebas iussero Titio promittere: inter omnes personas donatio perfecta est, ff. eod. l. si cum filiusfamil. secunda, in princ.

Aliud iuris erit, si pecuniam, quam me tibi debere existimabam, iussu tuo spoponderim ei, cui donare uolebas: exceptione enim doli mali tueri me potero, & præterea incerti conditione stipulatorem compellam, ut mihi acceptum faciat stipulationem, d. l. secunda, §. aliud iuris.

Quod filiusfam. patris iussu, aut uoluntate donauit, perinde est, ac si pater ipse donauerit: aut si mea uoluntate rem meam tu nomine tuo Titio dones, ff. eod. l. in adibus ix. §. penultim.

Si

Si filius res ad patrem pertinentes sponse suæ patrē non consentiente donauit, ad eam, quod non habuit, transferre non potuit, C. eod. l. si filius, xiiii.

Etiā per interpositam personam donatio consummari potest, ff. eod. l. quarta.

Qui saxum mihi eximere de suo donationis causa permittit statim cum lapis exēptus est, meus fit. neque prohibendo me euehere, efficit ut meus esse delinat, quia quodammodo traditione meus factus est: Planè si mercenarius meus exemit, mihi exemit. Sed si quis à me emerat, siue mercede conduxerat, ut pateret cum sibi iure eximere: si antequam eximat, me pœnituerit: meus lapis durat, si postea, ipsius factum auocare non possum, quali traditio enim facta videtur cum eximitur domini volūtate, quod in saxo est, idem erit etiam si in arbore cœsa, vel adempta acciderit, ff. eod. l. qui saxum, sexta.

In ædibus alienis habitare gratis, donatio videtur: idem enim ipsum capere videtur qui habitat, quòd mercedem pro habitatione non soluit: potest enim & citrà corporis donationem ualere donatio, veluti si donationis causa cum de bitore meo paciscar, ne ante certum tempus ab eo petam, ff. eod. l. in ædibus viii. in princip.

Ex rebus donatis fructus perceptus in ratione donationis non computatur, si vero non fundum, sed fructus perceptionem tibi donè: fructus percepti uenient in computationem donationis, d. l. ix. §. ex rebus.

Cum de donatione quæritur, neque partus nomine, neque fructuum, neque pensionum, neq; mercedū, ulla donatio facta esse uidetur, ff. eo. l. cū de modo, xi.

Quia alienum fundum donationis causa excolit, nullam retentionem propter impensas faciet: quia domini res ab eo injectas continuò efficit, ff. eodem. l. qui alienum, xiiii.

Ex hac scriptura sciant hæredes mei me VESTEM VNIVERSAM, AC RES CAETERAS QVASCVNQVE IN DIEM MORTIS MEAE MECVM HABVI, ILLI ET ILLIS, PROPINQVIS MEIS VIVIS DONASSE, Dominium ad propinquos benigna interpretatione pertine. ff. eod. l. ex hac, xvi.

Si in stipulatum iudicatum nouationis causa deductum sit, & stipulatio donationis causa accepto lata: dicendum est, locum liberationem habere, ff. eod. l. si in stipulatum, xvii.

Cum mixtum sit negotium cum donatione obligatio non potest contrahi eo casu quo donatio est, ff. eod. l. aristo, xviii. in princ.

Si quis dederit pecuniam mutuam Titio reddendam Scio cui donatū volebat, deinde Titius mortuo donatore Scio dedisse proponatur: erit consequens dicere, pecuniam Scii fieri, siue mortuū sciuit, siue ignorauit is, qui dabat: quia pecunia fuit dantis, sed siquidem ignorauit mortuum, erit liberatus, si sic mutuum pecuniam accepit soluendam Scio, si autem mandauero tibi, ut pecuniā Titio des, cui donare volebam, & tu ignorans me mortuum hoc feceris: habebis aduersus hæredes meos mandati actionem. si sciens non habebis, ff. eod. l. hoc iure, xix. §. si quis.

De illo dubitari potest, qui quod per Falcidiam retinere poterat, voluntatem testatoris secutus spondit se daturum: sed magis est, ut non possit suæ confessioni obuiare. Quemadmodum enim si soluisset, fidem testatori suo adimplese uidebatur, & nulla ei repetitio concessa fuerat, ita & stipulatione procedente, contra fidem testatoris, quā agnouit, venienti ei meritò occurratur, ff. eod. l. si patronus, xx. §. de illo.

Secundæ Partis. Lib. V.

Ut mihi denares, creditori meo delegante me promissisti factum ualet, ille enim suum recepit, sed si debitorum meum tibi donationis inmodicæ causa promittere iussi an si irrueris donationis exceptione, nec ne tractabitur, & meus quidem debitor exceptione te agentem repellere non potest, quia perinde, quasi exstam à debitor meo summam tibi donauerim, & tu illam ei credideris. sed ego, si quidem pecuniæ à debitor meo nondum solutæ sint, habeo aduersus debitorem meum recitioriam in id quod supra legis modum promisit: ita ut in reliquum tantummodo tibi maneat obligatus. si autem pecunias à debitor meo exegisti, in hoc quod modum legis excedit, habeo contra te conditionem, ff. eod. l. ut mihi, xxi.

Qui ex donatione se obligauit ex rescripto Diui Pii in quantum facere potest, conuenitur: sed enim id quod creditoribus debetur, erit detrahendum. hæc uero de quibus ex eadem causa quis obstrictus est, non debet detrahere, ff. eod. l. qui ex, xii.

Qui id quod ex causa donationis stipulanti sponderat, solui constituit, actione constitutæ pecuniæ non in solidum, sed in quantum facere potest conuenitur: causam enim & originem constitutæ pecuniæ, non iudicii potestatem præualere placuit. Sed & condemnatus ex causa donationis, in actione iudicati non frustra desiderat, in quantum facere potest conueniri, ff. eod. m. l. qui id, xxxiii. in princ.

Eum, qui donationis causa pecuniam, vel quid aliud promisit, de mora solutionis pecuniæ interesse non debere, summæ æquitatis est: maximè cum in bonæ fidei contractibus donationis species non deputetur, ff. eod. l. eum qui, xxii.

Labeo ait, si quis mihi rem alienam donauerit, inque eam magnos sumptus fecero, & sic euincatur nullam mihi actionem contra donatorem competere, plane de dolo posse me aduersus eum habere actionem, si dolo fecit, ff. eod. l. aristoteli, xviii. §. si.

Si tibi dederim rem, ut Titio meo nomine dares, & tu eam tuo nomine dedisti, quantum ad iuris subtilitatem pecunia accipientis facta non est, & tu pro furto obligaris. sed benignius est, si agam contra eum, qui rem accepit, exceptione doli mali me submoueri, ff. eod. l. si tibi, xxv.

Ex lege donationis causa pecunia Titio numerata, ut statim donatori mutuo detur non impeditur dominii translatio, ac propterea iisdem numis donatori creditis, nouum dominium in his quaeritur, ff. eodem. l. qui id, xxxiii. §. ex lege.

Si cum primus tibi donare vellet, & tu donandi secundum uoluntatem haberes, primus secundo ex tua uoluntate stipulanti promiserit: perficitur donatio, & quia nihil primus secundo, à quo conuenitur donauit: & quidem in solidum, non in id quod facere potest condemnatur, idque custoditur, & si delegante eo, qui donationem erat accepturus creditori eius donator promiserit, & hoc enim casu creditor suum negotium gerit, ff. eodem. dicta l. qui id. §. si cum primus.

Quisquis rem aliquam donando, vel in dotem dando, uel uendendo usumfructum eius retinuerit, etiam si stipulatus non fuerit, eam continuo tradidisse creditur, nec quid amplius requiratur, quo magis uideatur facta traditio. sed omnimodo idem factum sit in his causis usumfructum retinere, quod tradere, C. de don. l. quisquis, xxviii.

Ad exemplum uenditionis donationes in se habent necessitatem traditionis,

ac etiam si non tradantur habent plenissimum, & perfectum robur, & traditionis necessitas incumbit donatori. Inst. de don. §. ad exemplum.

Si quis vniuersitatis faciat donationem, siue dimidia partis suae substantiae, siue tertiae, siue quartae, siue quantacunque vel et totius: si non de inofficiosis donationibus ratio in hoc reclamauerit coarctatur, donator tantum quantum donauit praestare. obseruatione, & hic monumentorum secundum quod iam sanctum est, omnimodo requirenda, C. de don. l. si quis argentum, xxxv. §. & si quis.

Sin autem hoc minime donator expresse rit. siquid est stipulatio donationi incerta fit ex eius autoritate traditionem compellitur facere. Sin uero & hoc praetermissum sit, & usum fructum minime detinuerit: nihilominus necessitas ei imponitur etiam tradere hoc, quod donare existimauerit, ut non ex hoc inutilis sit donatio, quod res non traditae sunt, ne confirmetur ex traditione donatio, sed liberalitatem plenam necessarius traditionis effectus sequatur, & necessitatem habeat donator, omnimodo, vel res, vel partem substantiae, quam donauerit, vel totam substantiam tradere: cum enim in arbitrio cuiusque sit hoc facere, quod instituit oportet eum, vel minime ad hoc profligare, vel eum ad hoc venire properauerit, non quibusdam excogitatis artibus suum propositum defraudare, tantamque in deuotionem quibusdam quasi legitimis protegere velamentis. Tantoque magis haec firma erunt, si piis actibus, vel religionis personis donatio deputata sit. monumentorum obseruatione in his modis secundum quod specialiter statutum est, obseruanda, ne in praefatis causis ex quibusdam machinationibus non solum induotus, sed etiam impius donator intelligatur, poenasque non solum legitimas, sed etiam coelestes expectet, resque donatas in omnibus supradictis casibus non solum eis dum supersunt, sed etiam eorum successoribus reddere compellitur, non tantum iis in quos donatio facta est, sed etiam eorum haeredibus, d. l. si quis argentum. §. fin.

Si pater emancipati filii nomine donationis animo pecuniam lucro dedit, eamque filius stipulatus: & ipso iure perfectam donationem, ambigi non potest, ff. eod. l. si pater, xxxiii.

Si nominis persequutionem in filium emancipatum pater titulo donationis transtulit, postea praetendit, qui debitori haeres extitit consensum fuisse debitoris necessarium, cum satisfuerit actiones eo nomine sibi translatas fuisse, C. de don. l. secunda.

Donationis titulo cessiones actionum accipientes eas transmittunt ad heredes, & si lis de his contestata non sit, quod etiam in procuratore constituendo ad mouendas easdem cessas actiones obseruandum erit, ut minime quis impediatur procuratorem cessarum sibi per donationem actionum dare, licet nulla contestatio litis facta, vel petita sit, C. eod. l. illam, xxxiii.

Spem futurae actionis plena intercedente donatoris uoluntate posse transferri non immerito placuit, C. eod. l. tertia.

Pater qui filiae quam habuit in potestate animalia donauit, & peculium emancipatae non ademit, ex postfacto donationem uidebatur perfecisse, ff. eo. l. donationes, xxi. §. pater.

Cum de bonis suis partem quidem penes se pater retinuit, partem uero in eum quem in potestate filium habet, donationis titulo contulit: non est incerti iuris, in eum qui in sacris familiae remanet destinationem, magis paternae uoluntatis factam, quam perfectam donationem peruenisse. Delegationes autem

Secundæ Partis. Lib. V.

nominum in emancipatum collatæ perfectam donationem actione efficiunt, C. eod. l. cum de bonis, xi.

Siue emancipatis filiis, res pater donauit, siue in potestate constitutis, & sui iuris effectis, & tenentibus non sunt adempta: blandiri sibi non debet pater, veluti res donatas ex poenitentia liceat auferre. Sanè si ea quæ in sua potestatis potestate donauerat, post emancipationem contra suam venerint voluntatem horum penes se dominium remansit, siquidem nec tempore quo uoluit propter vinculum potestatis, sibi quidquam quærere, nec post patre inuito de rebus eius potuerunt, C. eod. l. siue emancipatis, xvii.

Cum res filio emancipato ea conditione, vt creditoribus paternis solueret, pater donauerit, si stipulatione, vel in continenti habito pacto huic rei prospexit creditoribus quidem non contra filium ex placito, sed aduersus patrem competit actio, cum autem cui lara lege prædia donata sunt incerta ciuili actione ad placitum obsequia vrgeri secundum legem donationibus dictâ conuenit, C. eod. l. cum res, xxii.

Si quis in emancipatum minorem, priusquam fari possit, aut habere rei, quæ sibi donatur, affectum, fundum crediderit conferendum: omne ius compleat instrumentis ante præmissis, C. eod. l. si quis, xxvi.

Hæreditatem pater sibi relictam filia sui iuris effectæ donauit, creditoribus hæreditariis filia satisfacere debet. vel si hoc minime faciat, & creditores contra patrem veniant: cogendam eam per actionem præscriptis verbis patrem aduersus eos defendere, ff. eod. l. hæreditatem, xxviii.

Si patri auo filius hæres non extitit, & facta ab eo liberalitate titulo donationis non posse iura ipsius filii lædi, manifestissimi iuris est, C. eod. l. si patri, xxiii.

Lucius Titius fundum Mæuiæ donauit, & ante traditionem eundem fundum post dies paucos Scio pignori obligauit, & intra dies triginta Mæuiam in vacuam possessionem eiusdem fundi induxit: Donatio perfecta est, verum creditor firman obligationem habet, ff. eod. l. si. §. Lucius Titius.

Hoc iure utimur, vt in rebus publicis, cum de donatione quæritur, illud solû spectetur, vtum ob causam aliquam iustam Reipublicæ promittat quis, vel pollicetur, an non. ut si ob honorem aliquem promittat teneatur, si minus non, ff. eod. l. hoc iure, xix. in princ.

Labeo ait, extra causam donationis esse talium officiorum mercedes, vt puta si tibi adfuero: si satis pro te dederò: si qualibet in re opera, vel gratia mea vsus fueris, ff. eod. d. l. hoc iure. §. Labeo.

Sed & hæ stipulationes, quæ ob causam fiunt non habent donationem. Denique Pegasus putabat, si tibi centum spopondero hac conditione, si iurasses te nomen meum laturum: nō esse donationem, quia ob rem facta est, res secuta est, ff. eod. d. l. hoc iure. §. si.

Aquilius Regulus Iuuenis ad Nicostratū ita scripsit, QVONIAM ET CVM PATRE MEO SEMPER FVISTI, ET ME ELOQVENTIA, ET DILIGENTIA TVA MELIOREM REDDIDISTI: DONO, ET PERMITTO TIBI HABITARE IN ILLO CAENACVLO, EOQVE VTI. defuncto Regulo controuersiam habitationis patiebatur Nicostratus, sed potest defendi non merā donationē esse, verum officium magistri quadā mercede remuneratum Regulum. Ideoq; non uidetur donatio sequētis tēporis irrita esse, quòd si expulsus Nicostratus veniat ad iudicē, ad exemplum interdicti, quod fructuario proponitur, defen-

defendendus erit: quasi loco possessoris constitutus, qui vsum cœnaculi accipit, ff. eod. l. Aquilius, xxvii.

Species extra dotem à matre filiarum nomine viro tradita, filiarum quæ præsens erat, donatarum sunt, & ab ea viro tradita videntur, nec mater offensa repetitionem habet, vel eas res vendicare potest, eo quod vir cauisset, extra dotem vñsibus puellarum sibi traditas, cum ea significatione non modus donationis declaratur, nec ab vñs proprietate separatur: sed peculium à dote puellarum distingueretur. iudex tamen æstimabit, si mater iure contra filiam offensa eas reuocare velit, & verecundiarum matrum congruam, bonique viri arbitrio competentem sententiam dabit, ff. eod. l. donationes, xxxi. §. species.

Eiusmodi lege DEPOSITA MILLE DE ARCA, VT EAM IPSE SOLVS, QVI DEPOSUIT TOLLERET, AVT POST MORTEM DOMINI AELIVS SPERATIVS non uideri donationem celebratam responsum est, ff. eod. d. l. donationes. §. pen.

Lucius Titius epistolam talem misit. ILLE ILLI SALVTEM, HOSPICIO ILLO QVAMDIV VOLVERIS VTARIS. IN SVPERIORIBVS DIAETIS OMNIBVS GRATVITO. IDQVE TE EXVOLVNTATE MEA FACERE HAS EPISTOLA NOTVM TIBI FACIO. dubitatum fuit an hæredes eius habitationem prohibere possint, & responsum est, hæredes eius posse mutare voluntatem, ff. eod. m. l. Lucius, xxxii.

Post contractum capitale crimen donationes factæ valent, nisi condemnatio secuta sit, ff. eod. l. post contractum, xv.

Donationem quidem partis bonorum proximæ cognatæ viuentis nullam fuisse constabat. verum ei, qui donauit ac postea iure cognatæ successit, quoniam aduersus bonos mores, & ius gentium festinasset, actiones hæreditariæ in totum denegantur. Nā ei, vt indigno aufertur hæreditas, ff. eo. l. donari, xxix. §. si. cū l. seq.

Perfectæ donationes esse non possunt post crimen perduellionis contractum, cum hæredes quoque teneat, & si nondum postulatus de vita decesserit, ff. eod. l. donationes, xxxi. §. si.

Donator habet liberam facultatem donationes rerum suarum, vbiunque positarum, siue apud moderatorē cuiuslibet provinciarum, siue apud magistratus, prout maluerit publicare, atque vt ipsa donatio sita est in voluntate donantis, ita ei liceat donationem suam, apud quemcunque ex memoratis uoluerit, intimare. Et hæ donationes, quæ in diuersis provinciis, vel ciuitatibus apud quenlibet ex prædictis fuerint publicatæ, obtineant inconcussam, & perpetuam firmitatem, C. de don. l. in hac, xxx. §. donator.

In donationibus, quæ actis insinuantur, non est necessarium vicinos, vel alios testes adhibere. Nam superfluum est priuatum testimonium, cum publica monumenta sufficiant, C. eod. l. in donationibus, xxxi. in princ.

In extraneos sæpe ignotos donationem collatam valere receptum est, & si sine scriptis donatum quid fuerit adhibitis aliis idoneis documentis, hoc quod geritur comprobatur, C. eod. l. in extraneos, xxix.

Illæ donationes, quas gestis non est necessarium allegari, si fortè per tabellionem, vel alium scribantur, & sine testium subnotatione valent: ita tamen si ipse donator, vel alius voluntatem eius secundum solitam obseruationem subscripserit donationibus, quæ sine scriptis conficiuntur, C. eod. l. in donationibus, xxxi. §. verum.

Secundæ Partis. Lib. V.

Cum retro principum dispositiones insinuari donationes actis interuenientibus uolebant, si maiores fuerunt ducentorum solidorum; ea quantitas, usque ad quingentos solidos ampliata est: Ac statutum est eas stare etiam sine insinuatione. Inst. de don. §. & cum retro.

Donationes, quæ ad pietatem respiciunt, usque ad quingentorum summa, & sine monumentis validæ sunt. Iis insuper ante nuptias donationibus, quæ in adultas minores sui iuris constitutas, cuiuscunque summæ procedunt, secundum veterum legum scita, & nisi actis interuenientibus corroboratæ sunt suam retinentibus firmitatem, C. eod. l. sancimus, xxxiiii. §. alias verò.

Item ceteræ donationes, quæ gestis interuenientibus minime sunt insinuatæ sine aliqua distinctione quingentos, usque ad solidos valent, C. eodem. l. penultima. §. fin.

Si autem non in auro res donationis fuerint datæ, sed per res mobiles, uel immobiles, uel se mouentes quantitas rerum extimatur, & siquidem usque ad legitimam solidorum erigitur, valida ea est, & sine monumentis conseruatur, si autem amplioris summæ inueniatur, & minime actis comprobata est superfluum tantum vitiatur, d. l. sancimus, xxxiiii. §. si autem.

Ne autem communione inducta donatori, & qui liberalitatem suscepit aliqua oriatur contentio, electio datur ei, qui ampliorem summam in donatione habuerit reliquam æstimationis quantitatem offerre ei, qui minorem causam habuit, & totum possidere. Si autem hoc minime facere maluerit: tunc omnimodo res diuidetur secundum quantitatem, utrique parti competentem: Si res diuidi sine periculo possibilis est. Si autem in huiusmodi casibus, in quibus particio utiliter celebrari minime potest, amplioris summæ dominus noluerit offerre æstimationem: tunc licebit etiam ei, qui minoris summæ habet potestatem, offerre precium, & totum sibi uindicare, C. eod. l. sancimus. §. ne autem communione.

Si quis autem per diuersa tempora in eandem personam multas faciat liberalitates, quarum singulæ quidem legitimam quantitatem non excedunt, in unum autem compositæ, & prædicto modo exaggeratæ redundare uidentur, & maioris esse quantitatis, non oportet eas in unum condunare, & introducere modos, per quos non ualeant. Nam placuit, ut eæ multæ intelligantur, & omnes ualidæ, & hi qui liberalitates accipiunt, sciant ueros non falsos suos esse donatores, d. l. sancimus. §. si quis.

Si quis autem talem acceperit donationem, in qua stipulatus fuerit annuam quandam sibi præstare quantitatem, tantæ summæ, quæ non excedit legitimum donationis modum: siquidem fuerit donatio, ut intra vitam personarum stetur, vel dantis, vel accipientis, & multæ intelliguntur donationes, & liberæ a monumentorum obseruatione. Si autem hæredum ex utraque parte fuerit mentio, vel adiciatur tempus uitæ, uel donatoris, vel qui donationem accepit, tunc, quasi perpetua donatione, & continuatione eius magnam, & opulentiores eam efficiente, & una intelligitur donatio, & quasi densioribus donationibus cumulata, excedit legitimum modum, & omnimodo acta deponit, & aliter minime conualescit, dicta lege sancimus, §. finali.

Lata lege statutum est, ut donationes interueniente actorum testificatione conficiantur, quod vel maxime inter necessarias coniunctissimæque personas conuenit custodiri, siquidem clandestinis, ac domesticis fraudi-

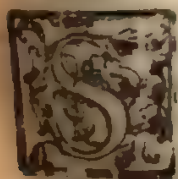
fraudibus facile quiduis pro negotii opportunitate confingi potest, uel id quod verè gestum est, aboleri. Cum igitur ne liberos quidem ac parentes lex ab actorum confectiōe secernat, id quod necessariò super donationibus apud acta conficiendis iampridem statutum est vniuersos tenet: gesta autem confici super rebus etiam alibi collatis, vbicunque sufficit, C. eod. l. lata, xxvii. Minoribus ætate fœminis etiam actorum testificatione in ante nuptias donatio ne ad eas facta ommissa, si patris auxilio destitutæ sint, iuste consulitur, ut firma donatio sit, C. de don. ante nupt. l. minoribus, xvii.

Sed & quædam donationes inuentæ sunt, quæ penitus insinuationem fieri minime desiderant, sed in se plenissimam habent firmitatem: quando videlicet donatur in redemptionem captiuorum, vel iis quorum domus incendio, uel ruina corruptæ sunt. Inst. de don. §. sed & quædam.

Si quis pro redemptione captiuorum pecunias dederit, siue per cautionem dare permiserit, cuiuscunque quantitatis, cognoscat se, neq; repetitionem habere, neque exactionem cautionis posse declinare, utpote gestis (sicut in donationibus) non subsecutis super insinuatione eiusdem quantitatis, eo videlicet, qui pecunias accepit, vel prima vice, vel post cautionem necessitatem habere piissimam administrationem adimplere: nulla ei molestia, vel inquietudine inferenda, vel ab eo qui pecunias præbuit, vel ab aliis ex legum authoritate permisis hoc requirere) sed tantummodo sacramentum præstare, quod re vera omnem quantitatem sine dolo, vel aliqua deminutione ad redemptionem dederit captiuorum. Et idem indulgetur iis quorum incendio, uel ruina domus corruptæ sunt, quibusdam forte pecunias cuiuscunque quantitatis præbentibus, uel cautionem conficientibus, ut & ipsi nec repetitionem timeant, uerum etiam exactionem pecuniarum confessioni insertarum facere possint, licet gesta non fuerint subsecuta: nulla eis licentia danda, pecunias ad alias causas, nisi ad refectionem domorum, erogare. Quod si aliqua dubitatio orta fuerit, utrum tota quantitas, an pars eius in ædificiis expensæ sit, hoc domini domus sacramento dirimetur, C. eod. l. penult.

DE DONATIONIBVS, QVAE SVB MODO, VEL SVB CONDITIONE, VEL EX CERTO TEMPORE CONFICIVNTVR.

Titulus III.

Si doceat Auus nepti suæ ea lege donasse, ut cum sibi alimenta præberet vendicatio utilis habet, eo quod legi illa obtemperare noluerit, id est actionem quam dominium pristinum sibi restitatur, C. de don. quæ sub modo, &c. l. prima.

Qui rerum suarum proprietatem dono dedit, ita ut post mortem eius, qui accepit ad se rediret donatio valet: cum etiam ad certum tempus, vel incertum ea fieri possit lege scilicet, quæ ei imposita est obseruanda, C. eod. l. secunda.

Quoties donatio ita conficitur, ut post tempus id, quod donatum est, alii restitatur, & si in quem liberalitatis compendium conferbatur stipulatus non sit, placiti fide non impleta, ei qui liberalitatis auctor fuit, uel hæredibus eius conditiæ actionis persecutio competit: cum Diui Principes ei qui

Secundæ Partis. Lib. V.

stipulatus non sit, vtilem actionem iuxta donatoris voluntatem competere ad miserint, C. cod. l. tertia.

Perfecta donatio conditiones postea non capit, quare si pater donatione facta qualdam post aliquantum tempus perfecisse conditiones videtur: officere hoc nepotibus eius fratris sui filiis minime posse non dubium est, C. cod. l. quarta.

Siquid mater filia suæ in potestate patris constituta sub hac conditione, si fuerit intra biennium emancipata, donauerit: licet hoc matris voluntate sui iuris effecta non tenuit: tamen prius marito defuncto, sui iuris quocunque modo effecta ad similitudinem legati ita relictæ, rem donatam firmiter habere, vel vindicare potest, C. cod. l. si.

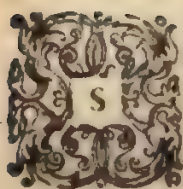
Si pecuniam mihi Titius dederit, absq; vlla stipulatione ea tamen conditione, vt tunc demum mea fieret, cum Seius consul factus esset: siue furente eo, siue mortuo, Seius consulatum adeptus fuerit, mea fiet. Sed si quis donaturus mihi pecuniam dederit alicui, ut ad me perferret, & ante mortuus erit, quam ad me perferat, non fieri pecuniam dominii mei constat, ff. de don. l. secunda. §. si pecuniam.

Titio decem donaui, vt inde equum sibi emeret, cum equus antequam emeretur mortuus sit facti magis, quam iuris quaestio est: nam si decem Titio in hoc dedi, vt equum emeret aliter non daturus, mortuo equo conditione repetam. Si vero alias quoq; donaturus Titio decem: quia interim proposuerat, dixerim in hac me dare, ut equum emeret, causa magis donationis, quam conditio dandæ pecuniæ existimari debet, Et mortuo equo pecunia apud Titium remanebit, & generaliter hoc in donationibus definitum est: multum interesse, causa donandi fuit, an conditio, si causa fuit cessare repetitionem. si conditio, repetitio ni locum fore, ff. de don. l. secunda. §. si. cum l. seq.

Si praesidii provinciae Attalus probauerit, ut Euthychiam uxorem duceret, munera se parentibus eius dedisse, nisi Euthychia sibi nupserit, restitui, quod dedit iubebit, C. de don. ante nup. l. secunda.

DE REVOCANDIS DONATIONIBVS.

Titulus IIII.

Sciendum est, tamen quod & si plenissimæ sint donationes, si tamē ingrati existant homines, in quos beneficium cullatum est, ne illi, qui res suas in alios contulerint, ab his quandam patiantur iniuriā, vel iacturā donatoribus licentia præstatur eas reuocare, si donationis acceptatores iniurias atroces in eos effundant, vel manus impias inferant, vel iacturæ molem ex insidiis suis ingerant, quæ non leuē casum substantiæ donatoris imponant, vel vitæ periculū aliquod ei intulerint vel quasdam conuentiones promissas non adimpleuerint. Sed hoc vsq; ad primas personas tantummodo locum habet, & nulla licentia conceditur donatorum successoribus quærimoniam instituere, nam si ipse, qui hoc passus est tacuerit, silentium eius semper manebit. Inst. de don. §. sciendum.

Si Auia quasi poenitentia ducta subtracta donationum instrumenta nepti factarum igne consumpserit, vereri non oportet, ne id quod iure vires acceperat, ex postfacto possit in dubium reuocari, C. de reuoc. don. l. secunda.

Possessionem quam in filios emancipatos per donationem mater contulit ex poenitentia sola alienare non potuit, C. cod. l. tertia.

Qui

Qui proficetur in fraudem alterius donasse professionem inhonestā se cōtinere intelligit. Itaque si donationem perfecit reuocare eam non potest sub obtentu poenitentiae, C. eod. l. quarta.

Vellet nec ne pater filio sua prædia donare, fuit in initio sibi liberū: desinit itaq; postulare, vt donatio quā perfecerat, reuocetur p̄textu mariti ac liberorum absentiae: cum huius firmitas ipsorum præsentia uon indigeat, C. eod. l. sexta.

Quod mater filio donat ex ingratitudine non reuocatur, postquam transit ad secundas nuptias nisi ex tribus causis, prima si uitæ eius insidiatur. item si manus impias in eam intulerit, tertia si totius substantiæ molitus est iacturam. Nouel. Const. xxii. S. mater tamen, & C. de reuoc. don. auri. quod mater.

Quidquid is, qui à matre impietatis arguitur, ex titulo donationis tenet: eo die, quo controuersia quaecunque principium iussu iudicantis datur, matri cogitur reddere. Cæterum quæ ante adhuc matre pacifica iure perfecta sunt, & ante incoatum coëptumque iurgium uendita, donata, in dorem data, cæterisque causis legitime alienata minime reuocantur. Actionem vero matris ita personalem esse statutum est, vt vindicationis tantum habeat effectum. nec in hæredem detur, nec tribuatur hæredi. De cæteris autem quæ portentoſæ utilitatis sunt obiectæ pudicitiae sunt, satis etiam tacitè cautum esse intelligitur. Quis est enim qui iisdem aliquid arbitretur tribuendum esse, cum etiam illis, quæ iure secundas tantum contraxerunt nuptias, nihil ex iis priuilegiis tributum est, C. eod. l. vii. S. quidquid.

Donationes circa filium, uel filiam, uel nepotem, neptemve pronepotem, proneptemve emancipatos celebratas, pater seu auus, uel proauus reuocare non poterit. nisi edoctis manifestissimis causis, quibus eam personam, in quam collata donatio est, contra ipsam venire pietatem, & ex causis quæ legibus continentur, fuisse constabit ingratam, C. de reuoc. don. l. penult.

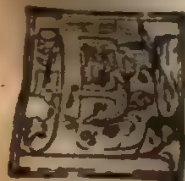
Si aliquis mortis causa donauerit, & poena fuerit capitis affectus reuocatur donatio vt imperfecta: quamuis cæteræ donationes sine suspitione poenæ factæ ualeant, ff. de don. cau. mort. l. vii.

Cum testamento relinquendi cui uellent, adepti sint filii familias milites liberā facultatem: credi potest ea etiam remissa quæ donationis mortis causa fieri prohibentur. Paulus notat hoc, & constitutum, & ad exemplum legatorū mortis causa donationes reuocatae sunt, ff. eod. l. Marcellus, xv.

Mortis causa donatio, etiam dum pendet an conualescere possit donator, reuocari potest, ff. eod. l. mortis, xvi.

DE DONATIONIBVS PROPTER NVPTIAS, ET SPONSALITIIS.

Titulus V.

ST; & aliud genus inter uiuos donationis, quæ antenuptias vocabatur, & tacitam in se conditionem habebat, vt tunc ratum esset, cum matrimonium esset insecutum, & nunquam post nuptias procedebat. Sed vt plenissimo fini sanctiones traderentur, & consequentia nomina rebus essent, constitutum est, ut tales donationes non augeantur tantum, sed etiam constante matrimonio initium accipiant, & non ante nuptias, sed propter nuptias uocentur, & dotibus in hoc exequentur, ut quemadmodum dotes constante matrimonio,

non solum augentur, sed etiam fiunt: ita & istæ donationes, quæ propter nuptias introductæ sunt, non solum antecedant matrimonium, sed eo etiam contracto, augeantur, & constituantur. Instit. de donatio. §. fina. & C. eod. l. penult. & fin.

Statutum est, ut in dotibus, & nuptialibus donationibus, tam oblationum, quam stipulationum æqualia pacta sint: & tam magnam quantitatem maritus conscribat, quantam & vxor: tantundem quoque in stipulationem deducât lucri, exque tam magna portione, quantam uoluerint, dum mensuræ æqualitatem obseruent: alio enim pacto iustitiæ, & æqualitatis ratio conseruari nō poterit: nisi forte (vt in promeritiis solet fieri) mutuo se circumscribant, & cum æquales stipulationes fecisse uideantur, re ipsa inæqualis permaneat effectus, non eadem & consimili prius quantitate in oblatis rebus constituta. aut sanè lex vndique ridicula fuerit, si cum ille duo aureorum millia conscribat, mulier vero sex millia fortè in dotem offerat, stipuleturque quartam eius, quod instrumento comprehensum est, lucrifacere, deinde sub euentum lucri hac quidem nihil aliud lucretur, quam quingentos aureos ex quarta, ille vero ex eadē quarta mille quingentos, & veluti in ænigmate una quarta multo altera maior appareat: nam ex purulenta illa æqualitate suapte natura scæda quædam, & absurditas inæqualitas perficietur. Nouell. Constit. de æqualit. dotis, & don. ante nupt. xcvii. in prin.

Mulum interest, si ea quæ donat vir futurus tradiderit vxori, & postea in dotem acceperit: an vero donandi animo dotem auxerit, vt videatur accepisse, quod non accepit: priore enim casu donatio non impeditur, & res, quæ in ea causa sunt dotis effectæ, iudicio de dote peti possunt. posteriore autem casu nihil actum est donatione. & quod in dotem datum non est, non potest repeti, C. de don. ante nupt. l. prima.

Sed si è contrario maritus, & vxor ad diminuendam dotem, & ante nuptias donationem consenserint licitum este eis, ad similitudinem diminutionis, quæ in dote fit, etiam ante nuptias minuere donationem, ut pacta de amborum diminutionibus incunda firma, & legitima esse intelligantur. Exceptis videlicet his casibus, in quibus, aut maritus ex priore matrimonio liberos habens, ad secundas migrauerit nuptias: aut uxor similiter ex anteriore matrimonio liberis extantibus secundo marito se iunxerit. in hoc enim secundo matrimonio, vel à parte mariti, uel à parte mulieris, vel ab utraque (si hoc etiam acciderit) interdictam esse diminutionē dotis, uel ante nuptias donationis, ne aliquid aduersus filios prioris matrimonii machinari uideatur: censetur, C. de dona. ante nupt. l. si constante, xix. §. sed si è contrario.

Donatio propter nuptias specialis contractus est, neque aliis connumeratur donationibus, quandoquidem pro hac tantundem offertur dotis. Siue igitur apud actorum monumenta insinuata fuerit, siue non, per omnia ipsa firmitatē obtinet, quantum ad mulierem siue ab ipso marito, siue ab alio quopiam mulieri oblata sit, aut conscripta, siue etiam in personam viri, ea conditione instituat donatio, ut easdem res in nuptialem donationem conscribat atque hæc obtinent, cuiuscunque quantitatis donatio sit tametsi (ut dictum est) non insinuetur, quantum scilicet ad mulierem. Nouell. Constit. ut donat. propter nupt. cxix. in princ.

Verum eminuerit, quia ex ipsa rerum experientia necessarium mulieribus esse deprehenditur, ut donatione ante nuptias apud acta publica insinuentur, quo
magis

magis instrumentorum exemplaribus fortè deperditis, per actorum monumenta præ manu ipsis sint contractarum nuptiarum probatione: sancitum est, ut ipsi mariti, aut qui donationes ante nuptias, seu propter nuptias pro ipsis conscribunt, si quingentorum aureorum quantitatē excedat, necesse habeant eas insinuare apud actorum monumenta. Si minus eas insinuauerint, quantum quidem ad partem mulieris, & hoc casu conualescunt donationes. Et si per occasionem donationis, aut partis eius exactio obueniat. mulieri non opponitur, quod donatio insinuata non fuerit. Si uero dotalium instrumentorum pactio- nes, & horum euentus parti mariti præbeant, dotis, aut etiam patris eius exactio- nem: nisi donationem (ut dictum est) apud actorum monumenta insinua- uerit, nec ipse actionem habet. Nam cum viri insinuandarum donationum po- testatem habeant, absurdum esse uidetur, non insinuandarum donationū pe- riculum mulieribus incumbere, d. Nouell. Const. cxix. §. uerum enlinuero.

Quod sponsæ ea lege donatur, ut tunc dominium eius adipiscatur, cum nuptiæ fuerint secutæ, sine effectu est donatio, C. de donatio, ante nupt. & sponsa. l. quarta.

Si cum ante nuptias munera darentur, ita conuentum est, atque huiusmodi con- scripta pactio est, ut si qua fors extitisset contra uoluntatem eius, & matrimo- nium distraxisset, tunc quæ data erant apud eū qui dedisset, hæredemue eius remanerent: potest qui hæreditatem eius accepit, cui pacta puella munera le- ge prædicta susceperat, eadem iure postulare, C. eod. l. septima.

Si ante matrimonium, minor quinque, & viginti annis constitutus, sponsæ suæ li- cet ante sponsalia fundum donauit, eamque in uacuam induxit possessionē, postea nullo titulo superstitem, vel testamento eundem relinquentem aliena- re potuisse, certi ac manifesti iuris est, C. eod. l. viii.

Cum Iulianus sponsæ filii sui quædam donasse confiteatur perfectam donationē rescindi non oportet, quam sua uoluntas, iurisque auctoritas fecit ratam, C. eod. l. cum te nona.

Si res proprias liberalitatis causa sponsus sponsæ tradidit eo, quod ab hostibus postea interfectus est. irrita donatio fieri non potest, C. eod. l. si tibi, xi.

Si mater filiæ suæ sponso, uel marito prædia sine ulla repetendi lege donauit, & cum in uacuam possessionem induxit nuptiis solutis perfectæ non dissoluitur donatio, C. eod. l. si mater, xii.

De rebus in sponsam donationis gratia collatis creditores mariti facti, si non prius obligatas eas sibi probent eam conuenire minime possunt, C. eod. l. de rebus, xiii.

Si consentiente matre sua sponsus sponsæ suæ animalia donauit, & his acceptis in dotem non estimatis in matrimonio postea decessit: mater eademque hæres eius precium offerens restitutionem eorum nurus improbe recusat, C. eod. l. si consentiente, xiiii.

Sive adfirmitatis coeundæ causa, siue non, uel in potestate patris degentes, uel ul- lo modo proprii iuris constituti, tamquam futuri causam matrimonii aliquid sibi ipsi, uel consensu parentum largiantur: siquidem sponsus, uel parentes eius sortiri filium noluerint, uxor id quod ab eo donatum fuerit, nec repetet traditum, & si quid apud donatorem recedit ad sponsam, & hæredes eius trās- fertur, quod si sponsa, uel is, in cuius agit potestate causam non contrahendi matrimonii, præbuerit: tunc sponso eiusque hæredibus sine aliqua deminu- tione per conditionem, aut per utilem actionem, in rem redhibendæ sunt.

Quæ

Secundæ Partis. Lib. V.

Quæ similiter obseruari oportet, & si ex parte sponsæ in sponsum donatio facta sit, C. eod. l. cum veterum, xv.

Si à sponso rebus sponsæ donatis interueniente osculo ante nuptias hunc, uel illam mori contigerit dimidiam partem rerum donatarum ad superstitem pertinere præcipitur, dimidiam ad defuncti, uel defunctæ hæredes cuiuslibet gradus sint, & quocunque iure susceperint, ut donatio stare pro parte dimidia, & resolui pro parte dimidia uideatur. Osculo vero non interueniente: siue sponsus, siue sponsa obierit, tota infirmatur donatio, & donatori sponso, uel hæredibus eius restituitur. Quod si sponsa interueniente, uel non interueniente osculo donationis titulo (quod raro accidit) fuerit aliquid sponso largita, & ante nuptias hunc, uel illam mori contigerit: omni donatione infirmata ad donatricem sponsam, siue eius successores donatarum rerum dominium trāsferatur, C. eod. l. si à sponso. xvi.

COMPEN-

COMPENDII IVRIS CIVILIS ENVCLEATI

Omissis iis, quibus à iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus,
Imperii mutatione, contrario vsu derogatum est.

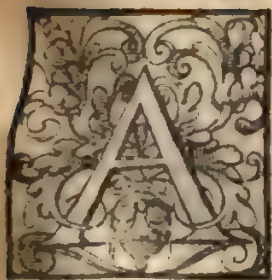
FRANCISCO GRATIANO DE GARZATO
RIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Sextus.

DE BONIS QVAE LIBERIS IN POTESTATE CON-
STITVTIS EX MATERNO, VEL ALITER
ADQVIRVNTVR, ET EORVM AD-
MINISTRATIONE.

Titulus vnicus.

ADQVIRITVR vobis non solum per vosmetipsos, sed etiam
per eos, quos in potestate habetis. Igitur liberi vestri vtrius-
que sexus, quos in potestate habetis olim quidē quidquid ad
eos peruenerat (exceptis videlicet castrensibus pecuniis) hoc
parentibus suis adquirebant sine ulla distinctione, & hoc ita
parentibus fiebat, vt esset etiam eis licentia, quod per unum
vel vnam eorum adqvisitum esset, alii filio, vel extraneo do-
nare, vel vendere, vel quoque modo voluerant applicare,

quod inhumanum visum est, & generalis constitutio est emissa, quae & liberis
pepercit, & parentibus honorem debitum reservauit. Sancitum est enim vt si-
quid ex re patris ei obueniat, hoc secundum antiquam obseruationem totum
parenti adquiratur: quae enim inuidia est, quod ex patris occasione profectū
est, hoc ad eum reuertitur quod autem ex alia causa filius familias sibi adquisi-
uit, huius vsu fructum patri quidem, Auo, vel Proauo adquirat, dominium
autem apud eum remaneat, ne quod ei suis laboribus, vel prospera fortuna ad-
cesserit, hoc in alium perueniens lucuosum ei procedat: Et hoc ad exemplū,
tam maternarū, quae ex nuptialibus causis (exceptis castrensibus pecuniis, quo-
rum nec vsu fructus patri, auo, proauo conceditur. Eadem obseruatio etiam
in his pecuniis, quae quasi castrensia peculia ad instar castrensis peculii accesser-
unt. Inst. per quas personas nobis acquirit: in princ. & C. de bo. quae lib. l. sex-
ta, in princ. & C. de bo. maternis. l. prima, in princ.

Non autem hypothecam filii fam. aduersus res viuentis patris adhuc, seu iā motui

Secundæ Partis. Lib. VI.

tui sperare audeant, nec ratiocinia eis super administratione inferre. sed tantummodo alienatione, uel hypotheca suo nomine patribus denegata rerum habet parens plenissimè potestatem, uti fruique iis rebus, quæ per filios familias secundum prædictum modum adquiruntur: & gubernatio rerum earum est, penitus impunita: ut nullo modo audeat filius familias, vel filia, uel deinceps personæ vetare eum, cuius in potestate sunt eadem res tenere, vel quomodo voluerint gubernare, vel si hoc fecerint: patria potestas in eos exercenda est. Sed habet pater, vel aliæ personæ, quæ superius enumeratæ sunt, plenissimam potestatem uti, frui, gubernareque res, quæ prædicto modo acquisite sunt. Et si quid ex usu earum pater, auus, uel proauus collegerit. habeat licentiam quem admodum cupit, hoc disponere, & in alios hæredes transmittere, vel si ex earum rerum fructibus res mobiles, uel immobiles, vel se mouentes comparauerit, eas etiam quomodo voluerit, habebit, & transmittet: & in alios transferret, siue extraneos, siue liberos suos, siue quamlibet personam. Sin autem res sibi memorato modo adquisitas parens noluerit tenere, sed apud filium, vel filiam, vel deinceps personas reliquerit, nullam post obitum eius licentiam habent hæredes patris, aui, vel proauis, eundem usum fructum, vel quod ex hoc ad filios famil. peruenit, utpote patri debitum sibi vindicare, sed quasi diuturna donatione in filium celebranda, qui usum fructum detinuit quem patrem habere eius oportuerat, ita causa intelligitur, ut eundem usum fructum post obitum patris ipse lucratur: parente eius ius exactionis quasi sibi debitæ à filio, qui usum fructum consensu eius possidebat, suæ posteritati, vel successionis minime transmittente: quatenus in omni pace inter se successio eius permaneat, nec alterationis cuiusdam maximæ inter, fratres oriatur occasio, d. l. sexta. §. non autem.

Parentes autem, apud quos maternas rerum utendi, fruendi que tantum potestas est, omnem debent tuendæ rei diligentiam adhibere: & quod iure filiis debetur, in examine per se, vel per procuratorem poscere, & ex fructibus sumptus impigre facere, & litem inferentibus resistere, atque ita omnia agere, tanquam solidum perfectum dominium eis adquisitum fuisset, & personam gerant legitimam: ita ut, si quando res alienare voluerint, emptor, uel is, cui res donatur, obseruet nequam partem earum rerum, quas alienari prohibitum est, sciens accipiat, vel ignorans. Docere enim pater debet proprii iuris eam rem esse, quam donat, aut distrahit: & emptori (si velit) fideiussorem licebit accipere: quia nullam poterit præscriptionem opponere filiis quandoque rem suam vindicantibus, C. de bonis matris. l. prima. §. parentes.

Quidquid Auus, Auiæ, Proauus proauia ex materna linea uenientes, nepoti nepoti pronepoti pronepti, testamento fideicommissio, legato, donatione, uel alio quolibet titulo largitionis, uel etiam intestato successionis contulerint: pater filio, filiæve integra illibataque custodiat, ut uendere, donare, relinquere, alteri obligare, sicut nec materna bona, non possit, usufructu duntaxat ad eum pertinente: ita, ut quemadmodum ipse super his rebus licentiam totius potestatis amittit: defuncto eo, filio filiæve præcipue computentur, nec ab illis, qui ex parte sunt cohæredes, vindicentur, C. eod. l. secunda.

In usufructu maternas rerum nulla est differentia, siue in priore matrimonio pater, ex quo filios habuit permanere uoluerit, siue nouercam filiis super induxerit. Parentes igitur usum fructum maternas rerum etiam si ad secundas migrauerint nuptias, sine dubio habere debebunt, C. eod. l. si.

Cum

Cum venerandę leges vetuerint patribus iure potestatis adquiri, quidquid eorum filiis auus, auia, proauus, proauia à linea materna uenientes quocunque titulo contulissent, hoc quoque conuenit obseruari, ut, quidquid vel vxor marito non emancipato, vel vxori maritus in potestate positę quocunque titulo, vel iure contulerit, seu transmiserit, & hoc patri nullatenus adquiratur, atque ideo in eius tantum, cui dilatum est, iure durabit, C. de bonis, quę liberis. l. prima.

Et procedit hæc dispositio etiam in sponsis, quia tam sponsalitia largitas, quàm hereditas, quàm sponsus suam sponsam lucrari uoluit nō acquiritur patri, sed ad eam peruenit, C. eod. l. quinta.

Constitutionis nouę capitulum clariore interpretatione sancitum est, ut quę per filios, nepotes, pronepotes, itemq; filias, neptes, proneptes, quamuis in potestate sint, minimè adquiri, decernitur à marito, vel vxore quocunque titulo, collata, siue vltima transmissa voluntate: nullus ad id quoque pertinere existimet, quod ab ipso parente datum dotis, uolante nuptias donationis causa pro vna ex memoratis personis præstitum fuerat, vt minimè ad eum si casus tulerit, reuertatur, prospiciendum enim ne hac iniecta formidine, parentū circa liberos munificētia retardetur: Sed vt his potestatis iure ad parentes reuersis, cæterarum, quę ex substantia speciali coniugis ad superstitem deuenerant, quamuis iidem in sacris sint: vsufructu tamen solo, atque vsu parentibus deputato, dominium ei, quę a coniuge, vel qui à marito meriat, reseruetur, C. eod. l. secunda.

Quod scitis prioribus continetur, nec à filia, quę in potestate est donationē ante nuptias patri, nec à filio dotem adquiri eo addito confirmatur, vt defunctis his adhuc in potestate patris, si liberis extantibus moriantur, ad liberos eorū eedem res iure hereditatis, non ad patres iure peculii transmittantur, nec per nepotes auo, videlicet adquirendę. Sin autem idem nepos superstitis, tam patre quàm auo paterno diem suum sine liberis obierit: eorum dominium, quę ad ipsum ex matre, vel ab eius linea peruenerint, non ad auum, sed ad patrem eius perueniat, vsufructu, videlicet ex huiusmodi casibus auo, dum supererit, seruando, C. eod. l. tertia.

Hoc quoque dispositum est, & in ea specie, ubi parens emancipando liberum suum ex rebus, quę acquisitionem effugiebant, sibi tertiam partem retinere (si uoluerit) licentiam ex anterioribus constitutionibus habebat, quasi pro precio quodammodo emancipationis. Ideoque statutum est, vt parens pro tertia parte domini, quam retinere poterat, dimidiam non domini rerum, sed vsufructus retineat. Ita enim res intactę apud filium remanebunt, & pater amplius summa fruitur pro tertia dimidia potiturus. Exceptis in hoc castrensibus, & quasi castrensibus pecuniis, quibus nihil ex hac causa diminuitur, hoc obtinet, & si in emancipatione sibi parens, hoc sibi parentes minime seruauerint.

Sed nisi specialiter, vel in emancipatione huius premio renuntiauerint, uel donatione facta sese ab huiusmodi beneficio alienauerint, & in liberos hoc transfulerint: manet apud eos etiam tacentes ius, & beneficium usufuctus retinendi, & post obitum eorum, & vsusfructus in omnibus memoratis causis ad eos perueniet quorum dominium est, Inst. per quas. nob. adq. §. hoc quoque, & C. de bon. quę lib. l. cum oportet, vi. §. cum autem.

Siquid à Serenissimo Principe, vel à Piissima Augusta, siue masculus, siue femina donatione sit consecutus, uel consecuta, siue mobilium, siue immobilium,
siue

Secundæ Partis. Lib. VI.

siue se mouentium rerum filiusfam. tamen constitutus, vel constituta: habent huiusmodi res omni acquisitione absolutas, & nemini eas adquirant: neque earum vsumfructum pater, uel auus, uel proauus sibi vindicet, sed ad similitudinem castrensis peculii omnem facultatem in eas, vel filii, vel filiafamil. habet. Vt enim imperialis fortuna omnes supereminet alias: ita oportet, & principales liberalitates culmen habere præcipuum, C. cod. l. cum multa, vii.

In omnibus rebus, quæ effugiunt quidem Domini acquisitionem, sed vsumfructus tantum patri offertur, vel aliis parentibus à filiofamilias cuiuscunque gradus, siue sexus, siue pater adire filiumfamilias integræ ætatis compellit, & ille reclamandum existimat, siue filiusfam. adire cupit, & pater in contrarium inclinatur: liberam habet licentiam pater, & sibi acquirit hæreditatem recusante filio, & omne siue damnum, siue lucrum in suam haberet fortunam: nullo ex hoc præiudicio filio generando. siue è contrario patre recusante filius hæreditatem adire voluerit. nulla acquisitio vsumfructus patri offertur, sed ipse filius sibi imputat, siquid ex hoc contigerit. nulla actione, neque contra patrem danda, vbi aduersus eius voluntatem, filius hæreditatem, vel legatum, vel fideicommissum, vel aliud quidquam ex quocunque titulo, siue donationis, siue contractus alterius sibi acquirere maluerit: neque aduersus filium simili modo actione extendenda, vbi recusante eo, sua pater autoritate hoc sibi vindicet, huiusmodi adiutoris tramite ex præsentī lege patri competente: sed habeat pater omnem licentiam, & actiones mouere, & ab alijs pulsari, vbi ad eum totum commodum aduenit, & filius simili modo in agendo, & pulsando solus habeat detrimentum, & commodum: necessitate per officium iudicis patri imponenda, tantummodo filio consentire, vel agenti, vel fugienti, ne iudiciū sine patris voluntate videatur consistere. Et hæc quidem, si plenæ ætatis filius est, qui paternam sequi voluntatem non patitur, C. cod. l. si. in princ.

Sin autem in secunda ætate adhuc filius est, & hæreditate ei delata pater cōsentire adeunti noluerit, vel patre volente ipse reclamauerit: siquidem recusauerit filius licentia datur patri simili modo hæreditatem adire, & eam pleno iure habere: his omnibus quæ supradicta sunt locum habentibus. Sin autem patre recusante filius adire maluerit. datur quidem licentia ei hoc facere. nolente autem patre res filii gubernare propter causæ necessitatem, habebit facultatem filius adire competentem iudicem, & ab eo petere curatorem hæreditati dari, per quem gubernatio rerum in eum delatarum procedat. In utroque casu in integrum restitutionis auxilio ei minime denegando, d. l. fina. S. in autem.

Similiq̃ue modo, & in milite filiofamilias, qui recusauerit aditionem hæreditatis, quæ ei ex castrensis actionibus proueniat, patri licentia datur adire hæreditatem, vt ad ipsum perueniat pleno iure, tam per vsumfructum, quam per dominium. eandem hæreditatem possessurum, quasi ipse pater ab initio fuisset hæres institutus: eo videlicet subiacente omnibus oneribus hæreditatis, & omnia commoda habituro: & ad filium nullo periculo redundante. Et hæc quidem in his casibus obseruanda sunt, quibus discordia inter patrem, & filiū vertitur, d. l. fin. S. similiq̃ue modo.

Vbi autem voluntas eorum in unum concurrit, & pater vsumfructum, & filius habebit proprietatem: & in agentibus, & fugientibus, pater quidem suscipiet actiones, & mouebit, cuiuscunque ætatis filius inueniatur adhibebitur autem etiam filiorum consensus, nisi adhuc in prima sunt ætate constituti, vel longè

gę absunt, sumptibus videlicet à patre propter rerum incrementa faciendis: cum enim nuda proprietas apud filium inueniatur ex qua substantia possibile est eum sumptus litis dependere? d. l. fi. §. ubi autem.

Sin autem æs alienum ex defuncti persona descendit: cum etiã apud veteres hæc esse substantia intelligatur, quę post detractum æs alienum superfederit: habet pater licentiam ex rebus hæreditariis (primum quidem mobilibus, si aut non sufficiant ex immobilibus) sufficientem partem nomine filii venundare: ut illico reddatur æs alienum, & non interesse onere prægrauetur. Quod si pater hoc facere superfederit ipse interesse, vel ex redditibus, vel sua substantia omnimodo dare compellitur. Sin autem legata, vel fideicommissa siue annalia, siue semel relicta imminent huiusmodi personis, siquidem tales redditus sunt, qui sufficiunt ad annalia legata, pater ex huiusmodi redditibus hæc dependere compellitur, si autem non habeat substantia sufficientem redditum ad legatorum, uel fideicommissorum præstationem, vel minime redditus, vel alias accessiones contineat, sint tamen res mobiles, vel immobiles, steriles quidem, non tamen utiles, veluti domus in provinciis præciosa, uel ubicunque ædificia posita, uel sub urbana, ex quibus huiusmodi legata possint explicari licentia dabitur patri sufficientem partem eorum similiter filii nomine uendere, & satisfacere legatis. Hoc præculdubio obseruando, ut & animalia ipse usufructuarius alere debeat, & omnia circa usufructum facere: paternæ reuerentiæ cum excusante, & à rationibus, & à cautionibus, & ab aliis omnibus, quę ab usufructuariis extraneis à legibus exiguntur, C. cod. d. l. fi. §. sin autem.

Ipsam autem filium, vel filiam, filios, vel filias, & deinceps alere patri necesse est, non propter hereditatem, sed propter ipsam naturam, & leges, quę a parentibus alendos esse liberos imperauerunt, & ab ipsis liberis parentes, si inopia ex alterutra parte vertitur, d. l. fin. §. ipsum autem.

Sed pater quidem in prædictis tantummodo causis habet licentiam ritè res filiorum suarum uendere filii nomine, vel si emptorem non inuenerit, ritè pignori supponere, nullo modo concedenda licentia filiis easdem venditiones, vel hypothecas retractare. Non autem licentia datur extra memoratas res, quarum dominium apud eorum posteritatem est, alienare, vel pignori, vel hypothecæ titulo dare. Quod si hoc fecerint scituri sunt necesse esse, eos in legum laqueos incidere, quibus huiusmodi venditiones, vel hypothecæ sunt interdictæ. Exceptis videlicet rebus mobilibus, vel immobilibus illis, quę hæreditati onerosæ sunt, vel quocunque modo damnosæ, quas sine periculo patri vendere cum paternæ pietate licet, ut precium earum, vel in res, vel in causas hæreditarias procedat, vel in filio seruetur, d. l. fi. §. sed pater quidem.

Filiis, aut familiarum in his duntaxat casibus, in quibus usufructus apud parentes constitutus est, donec parentes viuent, nec testari de iisdem rebus permittitur, nec citra uoluntatem eorum, quorum in potestate sunt, vlla licentia concedenda est, dominium rei ad eos pertinentis alienare, vel hypothecæ titulo dare, vel pignori assignare: melius enim est coarctare iuueniles calores, ne cupiditati dedici tristem exitum sentiant, qui eos post dispersum expectat patrimonium, cum enim sicut dictum est, parentes alere eos secundum leges, & naturam compellantur, quare ad venditionem rerum suarum profligare desiderant? d. l. fi. §. filiis autem.

Vbi autem puerilis ætas patri licentiam præstat, etiam sine consensu filii hæreditatem eius nomine adire, si hoc fecerit pater; datur quidem filio in integrum restitui-

Secundæ Partis. Lib. VI.

restitutio, postquam patria fuerit potestate liberatus, vel adoleuerit. Pater autem oneribus hæreditariis (licet nomine filii adiit modis omnibus alligatur: quare enim talem hæreditatem adiit, quam nec ipse nunc, nec filius idoneam sibi esse hæreditatem existimat? Non autem filio licentia datur, si in integrum restitutionem petat, respuendam esse hæreditatem credenti, adhuc minoribus curriculum instantibus iterum per aliam restitutionem adire præfatam hæreditatem: ne ludibrio leges ei fiant: sæpius & amplecti eandem, & respiciendam hæreditatem cupienti. Si enim quod pater fecerit filius ratum non habuit, & propter hoc restitutus est, quomodo ferendus videatur iterum iudicium amplectens, quod & post patris voluntatem contraria affectione adspernandum esse existimauit? Sin vero pater quidem hæreditatem repudiauerit infante filio constituto, ipse autem filius postea, vel adhuc in sacris constitutus, vel patria potestate liberatus adeundam esse crediderit eandem hæreditatem licentia datur ei, vel si sui iuris efficiatur, tutoribus, vel curatoribus eius hæreditatem adire nullo præiudicio ex recusatione paterna ei generando. Simili modo, & in hac parte, nulla ei, vel tutoribus, uel curatoribus eius licentia concedenda contra priorem suam voluntatem in integrum restitutionem petere, d. l. fin. S. ubi autem.

Quæ & in legatis, & in fideicommissis, tam specialibus, quam per vniuersitatem relictis, & in aliis causis, quas supra enumerauimus similibus ei seruanda sunt, d. l. fin. S. fin.

Statueram singulis Partibus Septem Libros ponere, sed quoniam Institut. titulus, Quib. alien. licet uel nō, atque adeo eius materia melius in Quarta, & Quinta, quam in Secunda Parte cadit, hanc ideo sex tantum Libros habere necesse fuit.

Finis Secundæ Partis.

TERTIA PARS
COMPENDII IVRIS CIVILIS
ENVCL EATI.

Omissis iis, quibus à iure Canonico, Nouellis Iustiniani
Constitutionibus, Imperij mutatione, contrario
vsu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATO-
RIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Primus.

DE TESTAMENTIS, ET QVI TESTAMENTA
FACERE POSSVNT.

Titulus I.

TESTAMENTORVM forma introducta est, cum paulatim,
tàm ex usu hominum,quàm ex constitutionum emendatio-
nibus coepit Ius Ciuile,& Prætorium iungi: constitutumq;
est, ut uno eodemq; tempore (quod ius ciuile quodammo-
do exigebat) septem testibus adhibitis,& subscriptione te-
stium,(quod ex constitutionibus inuentum est, & ex edicto
Prætoris) signacula testamentis imponerentur. Sed his om-
nibus propter testamentorum synceritatem, hoc additum

est, ut per manus testatoris, vel testium nomen hæredis exprimat. Inst. de
testam. ordin. in princ. usque ad §. possunt autem.

Testamentum ex eo appellatur, quod testatio mentis sit: Instit. de testam. ord. in
princip.

Testamentum est voluntatis nostræ iusta sentëtia, de eo, quod quis post mortem
suam fieri uelit. ff. qui testam. fac. poss. l. prima.

Tertiæ Partis.

AAa Inco

Tertiæ Partis. Lib.I.

In eo, qui testatur, eius temporis, quo testamentum facit integritas mentis, nō corporis sanitas exigenda est. ff. eo. l. secunda.

Testamentum illud propriè dicitur, quod iure perfectum est; sed abusiue testamēta quoque ea appellamus, quæ falsa sunt, uel iniusta, uel irrita, uel rupta: Item imperfecta solemus testamenta dicere. ff. de testam. quemadm. aper. l. tabularum. 2. §. 1.

Duplex ratio testamentorum existit; ut, uel in dispositionem scripto cōprehensā deferatur, uel in uoluntatem, sine scripto consistentem. Nouell. const. 1. §. quoniam.

Sicut codicilli, pars intelliguntur testamenti: ita secundæ tabulæ principalium tabularum partem obtinere uidentur: ff. de testa. quemadm. aper. l. sicut. xi.

Item ad testamentum, quod quoque tempore fecerit quis, pertinent codicilli. l. ab intestato, xvi. §. ad testamentum.

Non codicillum, sed testamentum institutio, & exhæredatio facta probant euidēter. C. de testa. l. non codicillum. xiiii. Nam & si fortè à Titio legata reliquit, & substitutum adscripsit, si hæres non extitisset, sine dubio, nō codicillos, sed testamentum facere testatorē uoluisse intelligitur. ff. de iure codicil. l. illud sine, xiii. §. testari solet.

Testamenta uim ex Institutione hæredis accipiunt, & ob id, ueluti caput, atque fundamentum intelligitur totius testamenti hæredis institutio. Inst. de lega. S. ante hæredis. Et si nemo subiit hæreditatem omne ius testamenti soluitur. ff. de regu. iur. l. si nemo. c. lxxxi.

Testamenti factio non priuati, sed publici iuris est, ideoq; forma eius priuatorū pactis non læditur. ff. qui test. fac. poss. l. tertia.

Si quæramus, an ualeat testamentum, in primis animaduertere debemus, an is, qui fecit testamentum habuerit testamenti factionem; Deinde si habuerit, requiramus, an secundum regulas iuris testatus sit. ff. eo. l. quarta.

De ætate testandi in masculis, quartumdecimum annum spectamus: In fœminis uerò duodecimum complectum: sed annum excessisse, non debet, sed sufficit ipso natali testamentum factum esse, imò plus etiam, si pridie calendas fecerit post horam sextam noctis testamētum ualeat, iam. n. compleuisse uidentur annum xiiii. ff. eod. l. quinta.

Vno contextu actionis testari oportet: est autem uno contextu nullum alienum actum testamento intermiscere. Quòd si aliquid pertinens ad testamentum faciet, testamentum non uitiatur, ff. qui testam. facere poss. l. hæredes palàm, xxi. §. finali.

Hæredes palàm, ita ut exaudiri possint, nuncupandi sunt, licebit ergo testanti hæredes, uel nuncupare, uel scribere, sed si nuncupat, palàm debet. Palàm non est in publicum, sed ut exaudiri possit, non ab omnibus, sed à testibus, & si plures fuerint testes adhibiti: sufficit solennem numerum exaudire, ff. eod. d. l. hæredes: in princ.

Testator, si uires habeat ad scribendum, nomen hæredis, uel hæredum, in sua subscriptione, uel in quacunque parte testamenti ponat, ut sit manifestum, secundum illius uoluntatem hæreditatem esse transmissam. * Sui autem forsitan ex morbi acerbitate, uel literarum imperitia, hoc facere non potuerit: testibus testamenti præsentibus, nomen, uel nomina hæredis, uel hæredum nuncupabit: sin enim testator, neque scribere, neque articulatè loqui potest, mortuo similis est, quod si non fuerit obseruatum testamen-

tum non stabit. sed ne aliqua forsitan obliuio testium animis incumbat, ipsi testes in suis subscriptionibus (cum testator hæc non scripserit, sed nuncupauerit) eorum nomina subscribent ad æternam rei memoriam, C. de testam. l. iubemus, xxix.

Licet per scripturam conficiantibus testamentum (si nullum scire uolunt, ea quæ in eo scripta sunt) consignatum, uel ligatum, uel etiam clausam inuolutamque proferre scripturam, uel ipsius testatoris, uel cuiuslibet alterius manu conscriptam, eamque rogatis testibus, septem numero omnibus simul offerre, signandam, & subscribendam: dum tamen testibus præsentibus, testator suum esse testamentum dixerit, quod offertur ei que ipse coram testibus sua manu in reliqua parte testamenti subscripserit. Quo facto testamentum ualet, quod si litteras testator ignoret, uel subscribere nequeat octauo subscriptore pro eo adhibito eadem seruantur, C. de testam. l. hac consultissima, xxi. in princ.

In omnibus autem testamentis, quæ præsentibus, uel absentibus testibus dictarentur, superfluum est uno, eodemque tempore exigere testatorem, & testes adhibere, & dictare suum arbitrium, & finire testamentum, sed licet alio tempore dictatum, scriptumve proferatur testamentum, sufficiet uno tempore eodemque die, nullo actu extraneo interueniente, testes omnes uidelicet simul, nec diuersis temporibus subscribere, signareque testamentum, quod est finis testamenti. Non subscriptum autem a testibus, non signatum testamentum, pro infecto haberi conuenit, C. de testamen. d. l. hac consultissima, §. in omnibus.

Ex imperfecto autem testamento uoluntas defuncti, nisi inter liberos solos utriusque sexus non tenet: si uero in huiusmodi uoluntate liberis alia sit extranea mixta persona certum est, eam uoluntatem defuncti, quantum ad illam duntaxat permixtam personam, pro nihilo haberi, sed liberis ad crescere, C. de testam. l. hac consultissima. §. ex imperfecto.

Siue institutio hæredum post dationem legatorum scripta sit, uel alia prætermissa sit obseruatio non ex mente testatoris, sed uitio tabellionis, uel alterius, qui testamentum scribit nulli licentia conceditur, per eam occasionem testatoris uoluntatem subuertere, uel minuere, C. de testamen. l. ambiguitatis, xxiii.

Nihil interest testamentum in tabulis, an in chartis membranisque, uel alia materia fiat. Insti. de testam. ordin. §. nihil autem, & ff. de bon. poss. secund. tabul. l. prima.

Et unum testamentum, pluribus codicibus conficere quis potest, quod interdum etiam necessarium est, ueluti si quis nauigaturus, & secum deferre, & domi relinquere iudiciorum suorum contestationem uelit, uel propter alias innumerabiles causas, quæ humanis necessitatibus imminet. Insti. de testam. ordi. §. sed & unum, & ff. qui test. fac. poss. l. unum, xxiii. & ff. de bon. poss. secund. tabul. l. prima. §. sed et si in duobus.

Si quid post testamentum factum mutari placuit, omnia ex integro facienda sunt, ff. qui testa. fac. poss. l. hæredes palam, xxi. §. si quid post.

Quod uero quis obscurius in testamento, uel nuncupat, uel scribit, post solennia exemplari potest, ut puta Titio legauit amico, cum multos Titios amicos haberet, & errauerit in nomine, uel prænomine, uel cognomine, cum in corpore non errasset. Nā poterit declarare de quo senserit: nihil enim

Tertiæ Partis. Lib.I.

nunc dat, sed datum significat, sed et si notam postea adiecerit legato, uel sua uoce, uel litteris, uel summam, uel nomen legatarii, quod non scripserat, uel nummorum qualitatem: recte faciet. Nā si qualitas numerorum adiecta non fuisset, utique placet coniectionem fieri eius, quod reliquit, uel ex uicinis scripturis, uel ex consuetudine patrisfamilias, uel regionis, d.l. hac consultissima, xxi. §. quod uerò quis.

Hæc quidem de testamentis, quæ scriptis conficiuntur sufficit, si quis autem uoluerit sine scriptis ordinare testamentum, septem testibus adhibitis, & sua uoluntate coram eis nuncupata sciat, hoc perfectissimum testamentum esse firmissimum; constitutum, Inst. de testam. ord. §. fin. & C. de testam. l. hac consultissima, xxi. §. per nuncupationem.

In testamentis sine scriptis, postquam septem testes conuenerint satis est uoluntatem testatoris omnibus testibus, simul manifestari significantis ad quos substantiam suam, uel legata, uel fideicommissa peruenire uelit etiam si non ante huiusmodi descriptionem prædixerit illa formalia uerba, **IDEO EOSDEM TESTES CONVENISSE, QVOD SINE SCRIPTIS SVAM VOLVNTATEM, VEL TESTAMENTVM COMPOSERE CENSVI**, C. de testamen. l. in testamentis, xxvi.

Non potest ullum testamentum valere quod heredem non habet, ut ff. de his quæ in testam. del. l. tertia. §. sententia ibi Calphurnius.

Sine hæredis institutione nihil in testamento scriptum ualet, ff. de vulg. l. i. §. si.

Testamenta uim, ex institutione hæredis accipiunt: & ob id ueluti caput, atque fundamentum intelligitur totius testamenti hæredis institutio, Insti. de leg. §. ante omnia.

Homines rusticani, & quibus non est litterarum scientia non possunt legum Instituta, & tantam legis subtilitatem custodire in ultimis uoluntatibus, unde statutum est, ut in illis locis in quibus raro inueniuntur homines literati, si ibi scientes literas inuenti fuerint septem testes, ii ad testimonium adhibeantur, & unusquisque pro sua persona subscribat, ubi autem non inueniantur literati septem testes, etiam sine scriptura testimonium adhibentes admittuntur. Si autem in illo loco minimè inuenti fuerint septem testes, usque ad quinque modis omnibus adhibendi sunt, minus autem nullo modo conditur. Si uerò vnus, aut duo, uel plures scierint litteras, ii pro ignorantibus literas presentibus subscriptionem suam imponent, sic tamen ut ipsi testes cognoscant testatoris uoluntatem: maximè quem, uel quos hæredes sibi relinquere uoluerit, & hoc post mortem testatoris iurati deponant, C. de testam. l. fin.

Si quando talis concessio Imperialis processerit per quam liberam testandi factio concedatur, nihil aliud uidetur principem concedere, nisi ut habeat legitimam, & consuetam testandi factionem, neque enim credendum est principem, qui iura tuetur huiusmodi uerbo. Totam obseruationem testamentorum multis vigiliis excogitatam, atque inuentam uelle euertere, C. de inof. testam. l. si quando, xxxv. in princ.

Nemo potest in testamento suo cauere, ne leges in eius testamento locum habeant, quia nec tempore, aut loco, aut conditione finire obligatio hæredis legatorum nomine potest, ff. de leg. 1. l. nemo potest, lv.

Testandi causa de pecunia sua, legibus certis facultas est, non autem iurisdictionis mutare formam, uel iuri publico derogare, cuiquam permissum est, C. de testam. l. testandi, xiii.

Omnia quæcunque testator disponit, siue uir existat, siue mulier, ea firmitatem habeant: sanciat enim quisque in rebus suis, ut dignum est, & pro lege uoluntas eius esto. Quemadmodum lex etiam uetustissima, & quæ prima ferè Romanis constituit Rempub. nempe xii. tabularum uetere ac Patria lingua. his senè utens uerbis, inquit, **VTI LEGASSIT QVISQVE DE RE SVA ITA IYS ESTO**: nemini facta potestate, ut in rebus alienis aliquid præter illius uoluntatem disponat: Nouell. constit. xxii. De his qui nuptias iterant. S. atque hoc primum.

De testibus testamenti.

In omni voluntate ultima: excepto testamento, quinque testes, uel rogati, uel qui fortuito uenerint in uno eodemque tempore debent adhiberi, siue in scriptis, siue sine scriptis uoluntas conficiatur: testibus uidelicet quando in scriptura, uoluntas componitur sub notationem suam accommodantibus: C. de codicil. l. si quis. viii. S. fi.

Possunt & omnes testes, uno annulo signare testamentum: quid enim, si septem annuli una sculptura fuerint? sed & alieno annulo licet signare testamentum: Inst. de testam. ord. S. possunt autem.

Item si ab ipso testatore annulum accepero, & signaui: testamentum ualeat quæ si alieno signauerim. ff. qui testa. fac. poss. l. ad testium. xxii. S. si ab ipso, & magis est, ut annulo tantum signetur testamentum, dummodo habeat characteres, d. l. ad testium. xxii. S. signum.

Posse, & nocte signari testamentum nulla dubitatio est. d. l. ad testium. S. pe. & signatas tabulas accipi oportet, & si linteis quo tabulæ inuolutæ sunt signa impressa fuerint. d. l. ad testium. xxii. S. fi.

Si quis ex testibus nomen suum non scripserit, ueruntamen signauerit: pro eo est, atque si adhibitus non fuisset, sed & si (ut multi faciunt) adscripserit, si non tamen signauerit, adhuc idem dicemus. d. l. ad testium. S. si quis ex testibus, quia singulos testes, qui in testamento adhibentur proprio chirographo annotari conuenit, quis, & cuius testamentum signauerit, ff. qui test. fac. poss. l. pen. xxx. Vnde si unus de septem testibus defuerit, uel coram testatore omnes eodem loco testes suo, uel alieno annulo, non signauerint: iure deficit testamentum, C. de testam. l. si unus, xii.

Si testamentum, quod resignauerit testator, iterum signatum fuerit septem testium signis, non erit imperfectum, ff. qui testam. fac. poss. l. si testamentum, xxiii.

Testes autem adhiberi possunt hi, cum quibus testamenti factio est: sed neque mulier, neque impubes, neque furiosus, neque mutus, neque surdus, neque is, cuius bonis interdictum est, neque hi quos leges tubent improbos instabilesque esse, possunt in numerum testium adhiberi. Inst. de test. ord. S. testes aut.

In testamentis, in quibus testes rogati adesse debent, ut testamentum fiat alterius rei sorte rogatos, ad testandum non esse idoneos placet. Quod sic accipiendum est, ut licet ad aliam rem sint rogati, uel collecti: si tamen ante certioreretur, ad testamentum, se esse adhibitos: posse eos testimonium suum rectè perhibere. ff. qui testam. fac. poss. l. hæredes palam, xxi. S. in testamentis.

Si testes non in conspectu testatoris testimoniorum officio functi sunt: nullo iure testamentum ualeat, C. de testam. l. si non spectiale, ix. Nam ueteres putauerunt eos,

Tertiæ Partis. Lib.I.

- qui propter solennia adhiberentur durare debere donec suprema contesta-
tio peragatur. ff. qui testam. fac. poss. l. qui testamento. xx. §. fi.
- Hermaphroditus an ad testimoniū adhiberi possit qualitas incalescentis sexus
ostendit. ff. de testib. l. repetundarum. xv. §. fin.
- Qui lege repetundarum damnatus est ad Testamentum adhiberi nō potest quo-
niam in iudicium testis esse ueratur. ff. qui testam. fac. poss. l. qui testamēto. xx.
§. cum qui.
- Conditionem testium. Tunc inspicere debemus cum signarent, non mortis tem-
pore. Si igitur tunc cum signarent tales fuerunt, ut adhiberi possent, nihil nocet,
si quid postea eis contigerit. ff. qui testam. fac. possunt l. ad testium. xxii. §.
conditionem.
- Non tantum intelligentiam sermonis exigimus. Nam si uel sensu percipiet quis,
cui rei adhibitus sit, sufficit. d. l. qui testamento. §. fi.
- Pater, nec non is, qui in potestate est eius; Item duo fratres, qui in eiusdem patris
potestate sunt, utique testes in vno testamento fieri possunt: Quia nihil nocet
ex una domo plures testes alieno negotio adhibiti; Inst. de testam. ord. §. pater.
- Pater eius, qui de castrensi peculio potest testari, adhiberi ab eo. ad testamentum
testis potest: Ergo, & frater poterit. ff. qui testam. fac. pos. l. qui testamēto. xx.
§. per contrarium.
- Sed si filius familias de Castrensi peculio post missionem faciat testamentū, nec
pater recte adhibetur testis, nec is, qui in potestate eiusdem patris est: repro-
batum est enim in ea re domesticum testimonium. Inst. de testam. ord. §. sed
si filius familias.
- Nā in testibus nō debet esse is, qui in potestate testatoris est, Inst. eo. §. in testib.
- Sed nec hæres scriptus, neque is, qui in potestate eius est. Neque pater eius, qui
in potestate enim habet, neque fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, te-
stes adhiberi possunt: Quia hoc totum negotium, quod agitur testamenti gra-
tia, creditur inter testatorem, & hæredem agi. Inst. de testamentis ordi. §. sed
neque hæres, & ff. qui testam. fac. poss. l. qui testamento. xx. in princ.
- Legatariis autem, & fideicommissariis (quia nō iuris successores sunt) & aliis
personis eis coniunctis testimonium non denegamus: & multo magis his qui
in eorum potestate sunt, uel qui eos habent in potestate huiusmodi licētia da-
tur Inst. de testam. §. legatariis.
- Quæ in testamento diximus super prohibendis testimoniis accipitur, ubi ali-
quod negotii geritur per quod acquiratur. ff. qui testam. facere poss. l. qui te-
stamento. xx. §. quæ autem.
- Plusquam ridiculū est dubitare, an aliquis iure testis adhibitus sit, quoniam idē,
& tabulas testamenti scripserit. ff. eod. l. domitius. xxvii.

DE MILITARI TESTAMENTO.

Titulus II.

Illigens obseruatio in ordinandis testamentis, de qua superiori ti-
tulo militibus, propter nimiam imperitiam eorū, remissa est, nam
quamuis neque hi legitimum numerum testium adhibuerint, ne-
que aliam testamento solennitatem obseruauerint, recte nihilo-
minus testantur, uidelicet cum in expeditionibus occupati sunt,
quoquo enim modo uoluntas eius suprema inueniatur, siue scripta, siue sine
scriptura,

scriptura, valet testamentum ex uoluntate eius, Insti. de mili. testam. in princ. & ff. cod. l. prima. in princ.

Miles appellatur, uel à malitia, id est, duritia, quā pro nobis sustinet; uel à multitudi-
tudine, aut à malo, quod arcere milites solent. d. l. prima. §. miles.

Pupillis militibus non conceditur facere testamentū. C. de test. mil. l. vlt.

Ex militari delicto capite damnatus testamentum facere licet, si non sacramenti
fides rupta sit, super bonis dūtaxat castrensibus, & iure militari testari possunt.
ff. de mil. testa. l. ex militari. xi. in princ. & ff. de veteran. mil. succel. l. prima, &
C. de testam. mil. l. ex militari. xii.

Sicut hæreditatem miles, nuda uoluntate, dare potest, ita & adimere potest; deni-
que si cancellauerit testamentum suum, uel inciderit nullius erit momenti, si
tamen testamentum cancellauerit, & mox ualere uoluerit, ualebit ex suprema
uoluntate; & ideo cum miles induxisset testamētum suum, mox annulo suo si-
gnasset, qui super ea re cogniturus erit, considerabit quo proposito id fecerit;
nam si mutata uoluntatis eum pænituissē probabitur, reuocatum testamentū
intelligetur, quod si ideo, ne ea quæ scripta fuerant legi possint, causa irriti fa-
cti iudicii potior existimabitur. ff. de milit. testam. l. in fraudem. xi. aliās. xv. in
princ. & l. miles. xxxv. & C. cod. l. si à fratre. xiiii.

Milites in expeditione degentes, si uxores, aut filios, aut amicos, aut cōmilites
suos, postremò cuiuslibet generis homines amplecti uoluerint, supremæ uo-
luntatis affectu quoquo modo possunt, ac uelint testantur. Proinde sicut iuris-
rationibus licuit ac semper licebit, si quid in vagina, aut clypeo literis sangui-
ne suo rutilantibus adnotauerint, aut in puluere scripserint gladio sub ipso
tempore, quo in prælio uitæ sortem dereliquerunt, huiusmodi uoluntatem sta-
bilem esse oportet. C. de testa. mili. l. milites. xv.

Item nauarchos, & trierarchos clasium iure militari testari possunt. in clasibus
omnes remiges, & nauæ milites sunt. ff. de bon. poss. ex mil. testam. l. vnica. §.
item nauarchos.

Item nō dubium est quin debeant uoluntates ratae esse eorum, qui in hostico iu-
dicia sua quoquomodo ordinassent, ibidemque diem suum obiissent, quam-
quam enim distet conditio militum ab his personis, quæ à principibus separa-
tur, tamen qui in procinctu uersantur, cum eadem pericula experiantur, iura
quoque eadem meritò sibi uindicant. Omnes igitur omnino, qui eius sunt
conditionis, ut iure militari testari non possint, si in hostico deprehendantur,
& illic decedant quomodo uelint, & quō possint testabūtur: Siue præses quis
sit prouintiae, siue legatus, siue quis alius, qui iure militari testari non potest.
ff. de bon. poss. ex mil. testam. l. vnica, in princ.

In terra ho-
stili.

Capratorias institutiones, etiam in militis testamento, nullius esse momenti ma-
nifestum est. C. de testam. mil. l. capratorias. xi.

Deportati, & ferè omnes hi, qui testamenti factionum non habent à milite hære-
des institui possunt, & generaliter in omnibus id potest dici, quos miles scri-
bi heredes, ut institutio incipiat uires habere, si mortis tempore talis inuenia-
tur, ut a milite institui possit. ff. de mil. testa. l. idem est. xiii. §. deportati.

Ex testamento militis, siue adhuc in militia, siue intra annum missus honestè de-
cessit, hæreditas & legata omnibus, quibus relicta sunt, debentur. C. de testa.
mili. l. quinta.

Mulier in quam turpis suspicio cadere potest, nec ex testamento militis aliquid
capere potest. ff. de mil. testam. l. milites. xli. §. mulier.

Cum

Tertiæ Partis. Lib. I.

Cam filius familiæ miles decessisset filio impubere hæredē instituto; ei quæ substituit in aui potestate manenti, tutoresq; dedit; substitutio quidem ualeat, tutoris autem datio non ualeat; quia alienum ius minuere non potest. ff. de testam. mil. l. cum filius familiæ, xxviii.

Dotalem fundum si legauerit miles, non erit ratum legatum propter legem Iuliam. ff. eod. l. dotalem. xvi.

Lucius Titius miles notario Testamentum scribendum dictauit, & antequam litteris præscriberetur uita defunctus est, non ualeat hæc dictatio, quia concessum quidem est militibus quomodo uolunt, & quomodo possunt testamentum facere: ita tamen ut hoc ita subsequutum esse legitimis probationibus ostendatur, sed illa dictatio non est legitima probatio. ff. de mil. testam. l. Lucius Titius. xl. in princ.

Si quis se scribat hæredem in testamento militis non remittitur ei senatusconsulti poena ff. de mil. test. l. in fraudem, xv. §. si quis, &c.

Ex eo tempore quis iure militari incipit posse testari; ex quo in numeros relatus est ante non: proinde qui nondum in numeris sunt, licet electi sint, & publicis expensis iter faciant: nondum milites sunt. ff. eod. l. ex eo tempore, xlii. sed si quis militum ex alio numero translatus sit in alium, & in illo nondum perueherit, poterit iure militari testari, est enim miles: quamuis in numero non sit. ff. de bon. poss. ex testam. mil. l. unica. §. si.

Milites vigiles sunt, & iure militari, eos testari posse nulla dubitatio est. d. l. unica. §. item miles.

Milites, tam sibi, quam filio iure militari testamentum facere possunt, & soli filio, quamuis sibi non fecerint, quod testamentum ualebit si forte pater, uel in militia, uel intra annum militiae decessit. ff. de mil. testam. l. in fraudem. xi. alias. xv. §. miles.

Illis temporibus, per quæ citra expeditionē in aliis locis, uel suis sedibus degunt, minimè ad uendicandum tale priuilegium adiuuantur, sed testari quidem, & si filii familiæ sint, propter militiam, conceditur iure tamen communi, eadem observatione, & in eorum testamentis adhibenda, quæ in testamētis paganorum requiritur Inst. de mil. testa. §. illis autem temporibus.

De testamentis militum Diuus Traianus ita rescripsit: Id priuilegium, quod militantibus datum est, ut quoquo modo facta ab his testamenta, rata sint: sic intelligi debet: ut utique prius constare debeat testamentum factum esse: quod sine scriptura à non militantibus fieri potest: Si ergo miles conuocatis ad hoc hominibus, ut uoluntatem suam testaretur, ita locutus est, ut declararet quem uellet sibi hæredem esse, potest uideri sine scripto hoc modo esse testatus, & uoluntas eius rata habenda est; Cæterum si (ut plerunque sermonibus fieri solet) dixit alicui EGO TE HAEREDEM FACIO, aut BONA MEA TIBI RELINQVO: non oportet hoc pro testamento obseruari. Nec ullorum magis interest, quam ipsorum, quibus id priuilegium datum est, eiusmodi exemplum non admitti, alioquin non difficulter post mortem alicuius militis testes existerent, qui affirmarent se audisse dicentem, aliquem relinquere se bona cui uisum est: & per hoc uera iudicia subuerterentur. Inst. de mil. testam. §. Planè.

Sed hætenus hoc illis conceditur, quatenus militant, & in castris degunt. Post missionem uero ueterani, uel extra castra alii, si faciant adhuc militantes testamentum; communi omnium iure id facere debent, & quod in castris fecerint testamentum,

testamentum, non communi iure, sed quo quo modo uoluerint post missionē intra annum, tantum ualebit. At si intra annum quis decesserit, conditio autē hæredi adscripta post annum extiterit. Placet quasi militis testamentum ualere, Insti. eod. S. sed hætenus, & C. de testam. mil. l. ne quidem, xvii. & ff. de mil. testam. l. quod dicitur, xxxviii. in prin.

Sed & si quis ante militiam non iure fecit testamentum, & miles factus, & in expeditione degens resignauit illud, & quædam adiecit, siue detraxit, uel aliàs manifesta est militis uoluntas, hoc ualere uolentis, dicendum est ualere hoc testamentum, quasi ex noua militis uoluntate, aut si militis uoluntas contrariè non sit, denique & si in arrogationem datus fuerit miles, uel filius familiæ emancipatus est testamentum eius, quasi ex noua militis uoluntate ualet, nec uidetur capitis diminutione irritum fieri, Insti. de mil. testam. S. sed & si, & ff. eod. l. in fraudem, xv. S. testamentum.

Vnde cum aliquis facto testamento militare cœperit, id quoque testamentum aliquo tempore intelligitur militiæ tempore factum: ueluti si tabulas incidere, & legerit testamentum, ac rursus suo sigillo signauerit. Amplius, & si quid interleuerit, produxerit, adiecerit, emendauerit, quod si nihil horum incidere testamentum eius ad priuilegia militum non pertinebit, ff. de mil. testam. l. Tribunus, xx. S. cum aliquis.

Tribunus militum si intra dies certos, quàm successor eius in castra uenerat, manens in castris codicillos fecerit, & ibi decesserit, quoniam desinit militis loco haberi postquàm successor eius in castra uenit. Ideo communi iure codicilli eius æstimandi sunt, ff. de mil. test. l. Tribunus, xx. in princ.

Quod constitutum est, ut testamentum militiæ tempore factum etiam intra annum post missionem ualere, non pertinet, neque ad Præfectos, neque ad Tribunos, aut ceteros, qui successoribus acceptis militare desinunt, ff. eod. l. quod constitutum est, x xi.

Titius priusquam Tribunus legionis factus esset, testamētum fecit: & postea cinctus, manente eodem testamento defunctus est, nisi postea ab eo factum dictū esse probaretur, quod ualere uelit, ad commune ius pertinet. Nam non militum testamenta, sed quæ à militibus facta sunt confirmantur, sed planè fecisse testamentum eum interpretandum est, qui se uelle testamentum, quod ante fecerat, ualere aliquo modo declarauit, ff. de mil. test. l. Titius, xxv.

Si miles iure Ciuili testamentum fecerit, & à primo gradu hæredem eum scripserit quem iure militari poterat: secundo quem communi iure potest, & post annum missionis decesserit, primus gradus irritus fiet, & à secundo incipiet testamentum, ff. de iniust. testam. l. si miles, vii.

Miles testamentum fecerat, deinde non ignominia causa missus, rursus cinctus est in alia militia, si assumptus est intra annum humanius est dicere ualere testamentum, quasi coniuncto munere militiae, & non tractatur de eo, qui uoluit ualere testamentum etiam adsumptus: hic enim quasi in militia sequenti fecit testamentum exemplo eius qui paganus fecit, deinde militare cœpit, ff. de mil. testam. l. quod dicitur, xxxviii. S. si miles.

Testamenta eorum, qui ignominia causa missi sunt, statim desinunt militari iure ualere, quod anni spatium testamentis eorum, qui honestam, uel causariam missionem meruerunt, tribuitur, ff. eod. l. testamenta, xxvi. in princ.

Si miles, qui destinauerat iure communi testari ante defecerit, quàm testaretur propter hoc beneficio militari non renunciavit, nec credendus est, quisquam
genus

Tertiæ Partis. Lib. I.

- genus testandi eligere ad impugnanda sua iudicia. Sed magis utroque genere uoluisse propter fortuitos casus: quemadmodum plerique pagani solent cum testamentum faciunt per scripturam adiicere: uelle **HOC ETIAM VI-CE CODICILLORVM VALERE.** Nec quisquam dixerit sit impet-
fectum sit testamentum codicillos non esse, ff. de mil. testa. l. si miles, iii.
- Si miles unum ex fundo heredem scripserit, creditur quantum ad residuum pa-**
trimonium intestatum decessisse. Miles enim pro parte testatus potest decede-
re, & pro parte intestatus, ff. eod. l. si miles unum, vi.
- Miles castrensiū bonorum, & non castrensiū diuersis heredibus institutis, po-**
stea castrensiū bonorum alios heredes instituit, prioribus tabulis tantum ab-
stulisse videtur, quantum in posteriores contulit, nec uidetur mutare; & si prio-
ribus tabulis vnus hæres scriptus fuisset, ff. de mil. testa. l. militis, §. miles ca-
strensiū, xxxvi.
- Miles si specialiter de bonis, quæ in Paganico habebat fratrem heredem fecit: is**
bona, quæ in castris reliquit, petere nō potest, etiam si is, qui eorum heres insti-
tutus est adire uoluerit. Sed ab intestato succedentes ueniunt: modo si in eius
locum frater substitutus non est: & liquidò probatur testatorem castrensiā bo-
na ad fratrem pertinere uoluisse, C. de testa. mil. l. prima.
- Item miles, si castrensiū tantummodo bonorum commilitonem suum instituit**
heredem, cætera bona eius, ut intestati defuncti, mater eius iure possidebit:
quod si extraneum scripsit heredem, isq; adiit hereditatē, bona eius transfer-
ri ad commilitonem non rectè desideratur, C. eod. l. ii.
- Si filius familiæ ignorans patrem suum decessisse, de castrensi peculio in militia**
testatus sit: non pertinebunt ad heredem eius patris bona, sed sola castrensiā,
ff. eod. l. ex militari, xi. §. fin. Milites enim ea duntaxat, quæ habent, scriptis re-
linquunt, ff. eod. l. milites, xii. Idem est, & si de testamento mutando cogita-
uit, non quia adimere uolebat castrensiā bona heredi scripto, sed quia de pa-
ternis testari uolebat: & alium heredem scribere, ff. eodem; l. idem est, xiii.
in princip.
- Sed si iam ueteranus decessit: vniuersa bona, etiam paterna, ad heredem castren-**
siū bonorum pertinebunt; neque enim iam potuit de parte bonorum testa-
ri, d. l. idem est, xiii. §. sed si iam.
- Filius familiæ paganus de Castrensi peculio fecit testamentum, & dum ignorat**
patri se suum heredem extitisse, decessit: necessariò castrensis peculii hæres
scriptus vniuersa bona habebit: perinde ac si pauperrimus factio testamēto de-
cessisset, ignorans se locupletatum, ff. de castrensi pecu. l. hereditate, xix. §. fi-
lius familiæ.
- Miles pater familiæ filiam ex duabus vnciis, uxorem ex uncia heredes scripsit,**
nec de residuis portionibus quicquam significauit: in tres partes diuississe eū
apparet hereditatem; ut duas habeat, quæ sextantem accepit: tertiam, quæ ex
uncia est instituta: quia hæc institutio communi iure accepit auctoritatem;
C. de testa. mil. l. iii.
- Si miles testamentum quidem ante militiam, sed codicillos in militia fecerit,**
certè codicilli non debent referri ad testamentum; sed iure militari ualent,
quamuis testamentum ualeat communi iure, ff. de iure codicil. l. conficiuntur,
viii. §. si miles.
- Si secundū probabilē uoluntatem militis hereditas eius non adeatur, nec castræ**
res heredibus competunt, ff. de mil. testa. l. si secundum, xxxii.

Si eodem testamento miles eundem hæredem, deinde ex hæredem scripserit: adempta uidebitur hæreditas: cum in paganorum testamento sola exhæredatione hæreditas adimi non possit, ff. de mil. testam. l. si certarum, xvii. §. si.

Si certarum rerum hæredes instituerit miles, ueluti alium urbanorum prædiorum, alium rusticorum, alium cæterarum rerum, ualebit institutio, perindeque habebitur, atque si sine partibus hæredes eos instituisset: resque omnes suas per præceptionem cuique legando distribuisset, aut si alium castrensiarum rerum, alium cæterarum scripserit; quasi duorum hominum duæ hæreditates intelligentur; ut etiam in æs alienum, quod in castris contractum esset, solus is teneatur, qui castrensiarum rerum hæres institutus esset; extra castra contracto ære alieno is solus obligetur, qui cæterarum rerum hæres scriptus esset. Cui conueniens uidetur: ut ex quaqua causa debeatur militi, uel huic hæredi, uel illi ipso iure debeat, quod si alterutra pars bonorum æri alieno, quod ex ea causa pendebit, non sufficiat: & propter hoc is, qui ex ea parte hæres institutus est, non adierit; alter, qui adisset, compelleretur aut defendere totam hæreditatem, aut totam creditoribus soluere, ff. de mili. testamen. l. si certarum, xvii. in princip.

Si pater à filio familiars milite, ex castrensi peculio, hæres institutus, omiſſa causa testamenti, aliquid ex peculio possideat: dolove malo fecerit, quod minus possideret, datur in eum legatorum actio. d. l. si certarum, xvii. §. si pater.

Si miles, qui habebat iam factum testamentum, aliud fecisset; & in eo comprehēdisset, se fidei hæredis committere, ut priores tabulae ualerent: quia apparet, eum, non ipso iure, ualere uoluisse primum testamentum; sed magis per fideicommissum: id est in causa fideicommissi, & codicillorum uim prioris testamenti conuertisse: & non solum cætera præter institutionem hæredis, sed & ipsam institutionem, in causam fideicommissi uertisse, nisi aliud testatorem sensisse probetur, ff. de mil. test. l. quærebatur, xix.

Centurio, secundo testamento, posthumos hæredes instituit, neque substitutos dedit; quibus non additis, ad superius testamentum, si redire testatus est. Cetera, quæ in secundo testamento scripsit, irrita esse placuit; nisi nominatim ea confirmasset, ad priorem uoluntatem reuersus, ff. eod. l. Centurio, xxvii.

Miles ita hæredem scribere potest. **QVOAD VIVIT TITIVS, HÆRES ESTO: POST MORTEM EIVS SEPTITIVS.** Sed si ita scripserit, **TITIVS VSQVE AD ANNOS DECEM HÆRES ESTO**, nomine substituto: intestati causa, post decem annos, locum habebit: & quia dicimus, ex certo tempore, & usque ad certum tempus milites posse instituere hæredem: his consequens est, ut antequam dies ueniat, quo admittatur institutus, intestati hæreditas deferatur: & quod in bonorum portione ei licet, hoc etiam in temporis spatio, licet non modicum sit, ex eodem privilegio competat. ff. de mil. testam. l. miles ita, xli.

Ad exemplum castrensis peculii, quibusdam quasi castrensia peculia data sunt: & istis in potestate degentibus, permittitur testari quidem, sed iure communi. Instit. de milit. testamen. §. fin. & C. qui testamen. facere possunt. l. vltima.

Tertiæ Partis. Lib. I.

QVIBVS NON EST PERMISSVM FACERE TESTAMENTVM.

Titulus III.

NON tamen omnibus licet facere testamentum: statim enim ii, qui alieno iuri subiecti sunt, testamenti faciendi ius non habent: adeo quidem, ut quamuis parentes eis permiserint, nihilomagus testari poterint: exceptis iis, qui enumerati sunt superiori titulo, & præcipuè militibus, qui in potestate parentum sunt; quibus de eo, quod in castris acquisierint, permissum est testamentum facere: quod etiam veteranis concessum est. itaque si quidem fecerint de castrensi peculio testamentum, pertinebit hoc ad eum, quem hæredem relinquerunt: si uerò intestati decesserint, nullis liberis superstitibus, ad parentes eorum iure communi pertinebit. Ex his intelligere possumus, quod in castris acquisierit miles, qui in potestate patris est, neque ipsum patrem adimere posse, nec patris creditores, id uendere, aut aliquid inquietare, neque patre mortuo cum fratribus commune esse: sed proprium eius esse, qui in castris acquisierit. Insti. quibus non est permissum facere testam. in princ. & ff. qui testa. fac. poss. l. vi. in princip. & C. cod. l. tertia.

Ius testandi de castrensi peculio, quod filius familiæ militantibus concessum est; ad eos qui ignominie causa sunt dimissi, non pertinebit, quod hoc præmii loco merentibus tributum est, ff. de mili. testamen. l. testamenta, xxvi. aliàs, xxvii. §. finali.

Filius familiæ equestri militia exornatus, & in comitatu principum retentus, testamentum de castrensi peculio facere potest, ff. de mil. test. l. pen.

Miles filius familiæ si capite minutus sit, uel emancipatus, uel in adoptionem datus à patre suo: testamentum eius ualeat, quasi ex noua uoluntate, ff. de mil. testa. l. miles filius familiæ, xxii. aliàs, xxiii.

Præter hos, si quis filius familiæ testamentum fecerit, inutile est: licet suæ potestatis factus decesserit. Inst. quibus non est permi. fac. testam. §. præter hos.

Et nemo existimet, ex lege promulgata de rebus, quæ à parentibus acquiri non possunt, filiis familiæ cuiuscunque gradus, uel sexus permissum esse testamentum facere, C. qui testa. fac. poss. l. pen.

Impuberes testamentum facere non possunt, quia eorum nullum animi iudiciū est; item furiosi, quia mente carent, nec ad rem pertinet, si pubes postea, aut furiosus, postea compos mentis factus fuerit, & decesserit. Inst. quibus non est permiss. fac. testam. §. præterea. & C. qui testam. fac. poss. l. iiii.

Furiosi autem si per id tempus fecerint testamentum, quo furor eorum intermissus est, iure testati esse uidentur: certè eo, quod ante furorem fecerint, testamento ualente: nam neque testamentum rectè factum, neque ullum aliud negotium rectè gestum, postea furor interueniens perimit. Inst. cod. §. furiosi autem, & ff. qui testam. fac. l. qui testamento, xx. §. nec furiosus.

Item prodigus, cui bonorum suorum administratio interdicta est, testamentum facere non potest, sed id, quod antè fecerit, quàm interdictio bonorum suorum ei fiat, ratum est. Inst. cod. §. item prodigus, & ff. cod. l. is cui, xviii.

Item surdus, & mutus non semper testamentum facere possunt: utique autem de eo surdo loquimur, qui omninò non exaudit, non qui tardè exaudit. Nā & mutus intelligitur is, qui eloqui nihil potest, non qui tardè loquitur: sæpè enim etiam

etiam literati, & eruditi homines uariis casibus, & audiendi, & loquendi facultatem amittunt. Inst. eod. S. item surdus.

Subuenitur, ut mutus, & surdus casu, si scribere nouit, sua manu testamentum scribat, si per alium scribere uelit, impetrat à Principe: Nam si mutus, aut surdus licere libi testamentum facere à principe impetrauerit, ualet eius testamentum, ff. qui test. fac. poss. l. vii.

Si surdus tantum casu est, uel etiam natura, si potest loqui articulatè, permittitur ei omnia facere, & in testamentis, & in codicillis, & in mortis causa donationibus: si aures quidem apertæ sint, & uocem recipientes, lingua autem eius impedita, si peritus literarum est, non prohibetur scribendo omnia facere, siue naturaliter, siue per interuentum morbi, hoc infortunium ei accessit. Inst. eod. S. unde etiam, & C. quibus non est permis. testamen. fac. l. discretis, x.

Sed si quis post testamentum factum, aduersa uoletudine, aut alio quolibet casu, mutus, aut surdus esse cœperit, ratum nihilominus manet eius testamentum. Inst. eod. S. sed si quis.

Si quis cum testamentum faceret, hæredibus primis nuncupatis, priusquàm secundos hæredes exprimeret, obmutuisset: magis cœpisse eum testamentum facere dicendum est. itaque primus hæres ex eo testamento non est futurus, si constaret uoluisse plures hæredes pronuntiare, ff. qui testamen. facere possunt, l. si quis, xxv.

Mutus & surdus miles testamentum facere potest. Inst. de milit. testamen. S. quinimo.

Cœcus non potest facere testamentum, nisi per obseruationem, quam lex introduxit, quæ uult, ut coram septem testibus, & tabellione, uel alio loco eius, si nō inueniatur tabellio, dilucidius uoluntatem suā declaret, & in hæreditatibus, & legatis, omnia in scriptis referantur. Inst. quib. non est permis. fac. testa. S. cœcus, & C. qui testam. fac. poss. l. octaua.

Qui manus amisit, testamentum facere potest, quamuis scribere non possit, ff. qui test. fac. poss. l. decima.

Senium quidem ætatis, uel ægritudinem corporis sinceritatem mentis tenentibus, & testamenti factionem certum est non auferre, C. qui test. fac. poss. l. iiii. & in eo, qui testatur, eius temporis, quo testamentum facit, integritas mentis, non sanitas corporis exigenda est, ff. eod. l. secunda. Nam in aduersa uoletudine mente captus, eo tempore testamentum facere non potest, ff. eod. l. in aduersa, xvii.

Eunuchis licet facere testamentum salua, testamentorum obseruantia. C. eod. l. v.

Eius, qui apud hostes est, testamentum, quod ibi fecit, non ualet, quamuis redierit, sed quod, dum in ciuitate fuerat, fecit, siue redierit, ualet iure postliminii, siue illic decesserit, ualet ex lege Cornelia. Inst. quib. non est permis. fac. test. S. si. & ff. qui testam. fac. poss. l. eius qui. viii. in princ. & ff. de iniusto testam. l. si pater, ix. Nam l. Cornelia testamenta eorum, qui in hostium potestate decesserunt, perinde confirmantur: ac si hi, qui ea fecissent, in hostium potestatem non peruenissent: & hæreditas ex his eodem modo ad unumquemque pertinet, ff. qui test. fac. poss. l. lege Cornelia, xii.

Obsides testari non possunt, nisi eis permittatur, ff. eod. l. obsides, xi.

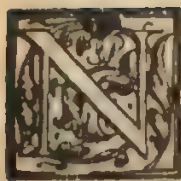
Qui à latronibus capti sunt, cum liberi maneant, testamentum facere possunt.

Tertia Partis. Lib.I.

- sunt. Itē qui apud exteros legatione funguntur, possunt facere testamentum, ff. qui test. fa. poss. l. qui à latronibus, xiii. in princ.
- Si quis in capitali crimine damnatus appellauerit, & medio tempore, pendente appellatione, fecerit testamentum, & ita decesserit, valet eius testamentū, d. l. qui à latronibus, §. si.
- Item hi omnes, quorum testamenta irrita damnatione deportationis sunt, si prouocauerint, capite non minuuntur: atque ideo, neque testamenta, quæ ante fecerint, irrita fient; & tunc testari poterunt: quia non uidentur dubitare de statu suo, & habent testamenti factionem, ff. de iniur. rupto. l. si quis filio, vi. §. hi autem omnes.
- Si quis post accusationem in custodia fuerit defunctus indemnatus: testamentū eius valebit, ff. qui test. fac. l. si quis, ix.
- Eorum, qui mori magis, quàm damnari voluerunt ob conscientiam criminis, testamenta irritantur, licet in ciuitate decedant, ff. de iniust. irrit. l. si quis filio, vi. §. eius qui, vers. nam eorum qui.
- Quòd si qui tædio uitæ, vel valetudinis aduersæ impatientia, uel iactationis (ut quidam philosophi) mortem sibi consciuerint, in ea causa sunt, ut testamenta eorum ualeant, d. l. vi. & dicto §. eius qui, ver. quod si qui, & C. qui testam. fac. poss. l. secunda. Idem in milite, ff. de milit. testamen. l. eius militis, xxxiiii. in princip.
- Damnatus ob crimen famosum intestabilis est, ergo nec testamentum facere poterit, nec ad testamentum adhiberi testis, ff. qui testam. fac. poss. l. qui lege, xviii. §. finali.
- Si miles incertus, an pater suus uiuat, testamentum facere ualebit, ff. de mil. test. l. ex militari, xi. §. si miles.

DE EXHAEREDATIONE LIBERORVM.

Titulus IIII.

- N**ON tamen, ut omninò ualeat testamentum, sufficit obseruatio supra exposita. Sed qui filium habet, curare debet, ut eum hæredem instituat, uel exhæredem nominatim faciat, alioquin si eum silentio præterierit, inutiliter testabitur: adeo quidem, ut si uiuopatre filius mortuus sit, nemo hæres ex eo testamento existere possit, quia scilicet ab initio non constiterit testamentum. Inst. de exhæredatione liberorum, in princ. & ff. de lib. præter. l. inter cætera, xxx.
- Filii autem hoc modo exhæredantur **FILIVS EXHAERES SIT, FILIVS EXHAERES ERIT**, ff. de lib. & posth. l. filii, xvii.
- Nominatim quis exhæredare uidetur, siue ita exhæredetur, **TITIVS FILIVS MEVS EXHAERES ESTO**. siue ita, **FILIVS MEVS EXHAERES ESTO**. non adiecto proprio nomine, scilicet si alius filius non extet. Instit. eod. §. nominatim.
- Et nominatim exhæredat, nomen & cognomen eius dicendo. sed sufficit vnum ex his, ff. de libe. & posthum. l. prima.
- Et si cum conuitio dixerit. **NON NOMINANDVS**, uel **NON FILIVS MEVS, LATRO, GLADIATOR**, magis est, ut exhæredatus sit, & si ex adulterio natum dixerit. Purè autem filium exhæreda-

ri Iulianus putat: qua sententia utimur, ff. eod. l. & si pepercerit, iii. §. & si cum conuitio.

Si quis ita scripserit: ILLE QVEM SCIO EX ME NATVM NON ESSE, EXHAERES ESTO: hæc exhæredatio ita nullius momenti est, si probetur ex eo natus: non enim uidetur quasi filium exhæredatum esse, cum elogium pater, cum filium exhæredare proposuisset, & adiecisset, propter eam causam exhæredare: probaturq; patrem circa causam exhæredationis errasse: **IDEM EST**, & si ita dixerit, **ILLE ILLIVS FILIVS EXHAERES ESTO.** patrem ei adulterum, per errorem assignans, ff. de lib. & posth. l. si posthumus, xiiii. §. si. cum l. seq.

Si quis filiū proprium, ita exhæredauerit. ILLE FILIVS MEVS ALIENVS MEAE SVBSTANTIAE FIAT: Talis filius ex huiusmodi uerborum conceptione non præteritus, sed exhæredatus intelligitur; cum enim manifestissimus est sensus restatoris, uerborum interpretatio nunquam tantū ualet, ut melior sensu existat, C. de libe. præter. l. iii.

Multi non notæ causa exhæredant filios, nec ut eis obsint, sed ut eis consulant, ut puta impuberibus: eisq; fideicommissam hæreditatē dant, ff. de lib. & posthu. l. multi, xviii.

Posthumi quoque liberi institui debent, & in eo par omnium conditio est, quòd & in filio posthumò, & in quolibet ex cæteris liberis, siue foeminini sexus, siue masculini: in præteritis quidem ualet testamentum, sed postea agnatione posthumi, siue posthumæ rumpitur, & ea ratione totum infirmant: ideoq; si mulier, ex qua posthumus, aut posthuma sperabatur, abortum fecerit: nihil impedimento est scriptis hæredibus, ad hæreditatem adeundam. Inst. de exhæred. liberorum, §. posthumi.

Posthumorum autem loco sunt, & hi, qui in sui hæredis locum succedendo, quasi agnascendo sunt parentibus sui hæredes; ut ecce, si quis filium, & ex eo nepotem, neptemve habeat in potestate, quia filius gradu præcedit: is solus iura sui hæredis habet; quamuis nepos quoque, & neptis ex eo in eadem potestate sint. Sed si filius eius uiuo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de potestate eius: incipit nepos, neptisve in eius locum succedere: & eodem modo iura suorum hæredum, quasi agnatione nanciscuntur; Ne ergo eo modo rumpatur eius testamentum, sicut ipsum filium, uel hæredem instituere, uel nominatim exhæredare debet testator; ne non iure faciat testamentum, ita ut nepotem, neptemve ex filio necesse est ei, uel hæredem instituere, uel exhæredare, ne fortè eo uiuo, filio mortuo, succedendo in locum eius, nepos, neptisve quasi agnatione rumpat testamentum. Inst. eod. §. posthumorum, & ff. de in. iust. test. l. posthumorum, xiii. & C. de lib. præter. l. ii.

Si filium exhæredauero, nepotem ex eo præteriero, & alium hæredem instituero, & superuixerit filius post mortem meam; licet ante aditam hæreditatem decesserit, non tamen nepos rupturus est testamentum: diuersum est, si in hostium potestate filius sit, & decesserit in eodem statu. rumpit enim his casibus, nepos testamentum, quòd moriente auo, filii ius pependerit non abscissum ut superiore casu fuerit, ff. de libe. & posthum. l. si quis posthumos, ix. §. si filium.

Si quis, filio exhæredato, nuru prægnate relicta, decesserit, & extraneū sub conditione instituit, & pēdente cōditione, post mortē patris, uel deliberatē hærede instituto de adcunda hæreditate, exhæredatus filius decesserit, & nepos fuerit

Tertiæ Partis Lib.I.

natus, non rumpitur testamentum. Planè si fortè institutus omiserit hæreditatem, hunc auctore suo futurum hæredem ab intestato non dubitatur. Vtrunque propriis rationibus: nam adgnascendo quidem is rumpit, quem nemo præcedebat mortis tempore, ab intestato uerò succedit is, ante quem alii non est de lata hæreditas. Sed hæc ita si aui mortis tempore in utero nepos fuit. Cæterum si postea conceptus fuerit, neque ut suus, neque ut nepos, aut cognatus ad hæreditatem admitti poterit, ff. de iniust. irrito. l. si quis filio, vi. in princip.

Sed si pater eius, qui mortis aui tempore in utero fuit apud hostes erat: nepos iste, patre in eadem causa decedente, post mortem aui succedendo testamentum rumpet, quia superscripta persona ei non obstat: nec enim creditur in rebus humanis fuisse cum in ea causa decedit: quamquam captius reuersus, patris sui iniustum faceret testamentum, in eo præteritus, d. l. si quis filio, vi. §. sed si pater.

Sive in ciuitate nepos fuit conceptus, sive apud hostes (quoniam datur, & partui postliminium) succedendo testamentum rumpit, d. l. si quis filio. §. sive autem in ciuitate.

Cum apud hostes est filius, pater iure fecit testamentum, & rectè eum præterit, ff. de libe. & posthum. l. penult.

Gallus Aquilius sic posse institui Posthumos induxit, SI FILIVS MEVS, VIVO ME MORIETVR, TVNC SI QVIS MIHI EX EO NEPOS, SIVE QVAE NEPTIS POST MORTEM MEAM IN DECEM MENSIBVS PROXIMIS, QVIBVS FILIVS MEVS MORIETVR, NATVS NATAVE ERIT, HAEREDES SVNTO.

Quidam rectè admittendum putant, etiam si non exprimat de morte filii, sed simpliciter instituat: ut eo casu ualeat, qui ex uerbis cuncipi possit.

Idem credendum est Gallum existimasse, & de pronepote, ut dicat testator, SI ME VIVO NEPOS DECEDAT, TVNC QVI EX EO PRONEPOS, & cætera. Sed si uiuo filio, iam mortuo pronepote, eius uxor prægnans esset, testamentum faceret: potest dicere, SI ME VIVO FILIVS DECEDAT: TVNC QVI PRONEPOS. Num si filius, & nepos uiuat, concipere, utrisque mortuis uiuo se, tunc qui pronepos nasceretur? quod similiter admittendum est. ita sanè, si prius nepos, deinde filius decederet, ac successione testamentum rumperetur.

Et quid si tantum in mortis filii casum conciperet? quid enim si aquæ, & ignis interdictione peteretur? quid si nepos ex quo pronepos institueretur, ut ostendimus, emancipatus esset? Hi enim casus, & omnes, ex quibus suus hæres post mortem, scilicet aui nasceretur, non pertinet ad legem Velleiam. sed ex sententia legis Velleæ, & hæc omnia admittenda sunt, ut ad similitudinem mortis cæteri casus admittendi sint. ¶ Quid si qui filium apud hostes habebat testaretur? Quare non inducere, ut si anteaquam filius ab hostibus rediret, quamuis post mortem patris, decederet: tunc deinde nepos, uel etiam adhuc illis uiuis post mortem, scilicet aui nasceretur, non rumperet? nam hic casus ad legem Velleam, non pertinet. melius ergo est, ut in eiusmodi utilitate, præsertim post legem Velleam, quæ & multos casus rumpendi abstulit, interpretatio admittatur, ut instituens nepotem, qui sibi post mortem suus nasceretur, rectè instituisse uideatur, quibuscumque casibus

nepos

nepos post mortem natus suus esset, rumpereque prateritus, atque etiam si generaliter, quicquid sibi liberorum natum erit post mortem. aut, quicumque natus fuerit, sit institutus, si suus nasceretur. ¶ Si eius qui filium habeat, & nepotem ex eo instituat, nurus pręgnans ab hostibus capta sit, ibique uiuo pariat, mox ille post mortem patris, atque aui redeat; utrum hic casus ad legem uelleam respiciat, an ad ius antiquum aptandus sit? possitque uel ex iure antiquo, uel ex uellea institutus rumpere? quod quarendum est, si iam mortuo filio pronepotem instituat, redeatque mortuo, sed cum testamentum ab eo nō rumpitur, nihil refert utrum ex iure antiquo, an ex lege Vellea excludatur. Forſitan addubitet quis, an istis casibus, si nepos post testamentum nascatur uiuo patre suo, deinde ex eo concipiatur, isque uiuo patre deinde auo nascatur: an non potuerit hæres institui, quia pater ipsius non recte institutus esset? quod minimè est expauescendum, hic enim suus hæres nascitur, & post mortē nascitur. ergo & si pronepos admittatur, qui natus erit ex nepote, postea uiuo filio, atque si ex eo natus esset adoptatur. In omnibus his speciebus illud seruandum est, ut filius duntaxat, qui est in potestate, ex aliqua parte sit hæres institutus. nam frustra exheredabitur, post mortem suam. quod non esset necessariò in eo filio, qui apud hostes est, si ibi decedat: & in nepote certè, & pronepote, quorum si liberi hæredes instituuntur, institutionem nunquam exigemus: quia possunt prateriri. ¶ Nunc de lege Vellea uideamus. uoluit uiuis, nobis natos similiter non rumpere testamentum; & uidetur primum caput eos spectare, qui cum nascerentur, sui hæredes futuri essent. & rogo si filiū habeas, & nepotem nondum natum tantum ex eo hæredem instituas, filius decedat, mox uiuo te nepos nascatur. ex uerbis dicendum est, non rumpi testamentū, ut non solum illud primo capite notauerit, si nepos qui eo tempore instituitur, quo filius non sit: uerum & si uiuo patre nascatur. quid enim necesse est tempus testamenti faciendi respici, cum satis sit obseruari id tempus quo nascitur? nam & si ita uerba sunt, **QVI TESTAMENTVM FACIET, IS OMNIS VIRILIS SEXVS, QVI EI SVVS HAERES FVTVRVS ERIT,** & cetera: ¶ Etiam si parente uiuo nascantur, sequente parte succedentes in locum liberorum, non uult lex rumpere testamentum, & ita interpretandū est, ut si & filium, & nepotem, & pronepotem habeas: mortuis utrisque, pronepos institutus succedens in sui hæredis locū, non rumpat. Er bene uerba se habent. **SI QVIS EX SVIS HAEREDIBVS SVVS HAERES ESSE DESIERIT,** ad omnes casus pertinentiā, quos supplendos in Galli Aquilii sententia diximus, nec solum si nepos uiuo patre decedat, nec succedens pronepos auo mortuo rumpat: sed & si superuixit patri, ac decedat, dummodo hæres institutus sit, aut exheredatus. ¶ Videndum num hac posteriore parte, **SI QVIS EX SVIS HAEREDIBVS SVVS HAERES ESSE DESIERIT: LIBERI EIVS, &c. IN LOCVM SVORVM SUI HAEREDES SVCCEDVNTO,** possit interpretatione induci, ut si filium apud hostes habens, nepotem ex eo hæredem instituas: non tantum si uiuo te filius decedat, sed etiam post mortē, an requam ab hostibus reuersus fuerit, succedendo non rumpet. nihil. n. addidit, quo significaret tēpus: nisi quod licet audenter, possis dicere, uiuo patre hunc suum hæredē esse desisse, licet post mortem decedat; quia nec redit, nec pōt redire. Ille casus in difficili est, si filium habeas, & nepotē nondum natum instituas, isque nascatur uiuo patre suo, ac mox pater decedat. non. n. suus hæres

In omnib. impressionibus etiā pandectis Flo legitur isque uiuo patre, deinde auo nascatur. At omnimodo legendū est, isque mortuo, ut declaratur paulo inferius, ibi & post mortē nascatur. ergo non uiuentis patre.

Legitur etiam hic: & si uiuo patre nascatur, & debet legi mortuo: & est necessarius intellectus, quia casus de uiuo patre tractatur in §. seq. & in §. illic casus.

Tertiæ Partis Lib.I.

est tēpore, quo nascatur: nec posteriori alius succedēdo prohiberi uidetur rumpere, quā qui iam natus erit. Denique & superiore capite, ut liceat institui nundum natos, qui cū nascentur sui erunt, permitti. Posteriore capite nō permittit institui sed uerat rumpi, neue ob eā rē minus ratū esset quod succedit. Porro procedere debet, ut utiliter sit institutus. quod nullo iure potuit, qui nondum natus erat. Iuliano tamen uideretur, duobus quasi capitibus legis commistis, in hoc quoque inducere legem, ne rumpantur testamenta. Quaremus tamen, cum recepta est Iuliani sententia, an si nascatur nepos uiuo patre suo, deinde emancipetur: sponte adire possit hæreditatem? quod magis probandum est. nam emancipatione suus hæres fieri non potuit, ff. de lib. & posthu. l. Gallus xxix.

Adoptiui liberi, quandiū sunt in potestate patris adoptiui, eiusdem iuris habentur, cuius sunt iustis nuptiis quæsit: itaque hæredes instituendi, uel exheredandi sunt secundum ea, quæ de naturalibus sunt exposita. Emancipati uerò a patre adoptiuo, inter liberos non connumerantur. Qua ratione accidit, ut ex diuerso, quo ad naturalem parentem attinet, quandiū quidem sint in adoptiua familia extraneorum numero habeantur, ut eos neque hæredes instituere, neque exheredare necesse sit: cum uerò emancipati fuerint ab adoptiuo patre: tunc incipiunt in ea causa esse, in qua futuri essent si à naturali patre emancipati fuissent. Inst. de exhæ. lib. §. adoptiui.

Circa adoptiuos filios certa inducta est diuisio. De qua supra titulo de adoptiuis habetur in prima parte. Inst. eod. §. circa adoptiuos.

Filius familiæ miles similiter, ut paganus nominatim à patre, aut hæres scribi, aut exheredari debet, ff. de lib. præter. l. filius familiæ, xxvi.

Si in expeditione occupatus miles testamentum faciat, & liberos suos iam natos nominatim non exheredauerit. sed silentio præterierit, silentium eius, pro exheredatione nominatim facta ualet. Instit. de exhæred. lib. §. sed si in expeditione.

Si ita testatus sit pater familiæ, ut à primo gradu filium præterierit à secundo solo exheredet, perempto primo gradu, testamentum ex eo gradu exordium capit, unde filius exheredatus est, ff. de libe. & posthu. l. & si præterierit, iii. §. si.

Si filius substituatur, & à quo præteritus est, non ut intestati patris, sed ex testamento habebit hæreditatem: quoniam, & à quolibet substituto, si fuisset ab eo exheredatus, inde testamentum inciperet, ubi filius esset exheredatus, ff. de hæred. institu. l. si filius, lxxiii. aliàs, lxxv.

Lucius Titius cum haberet filios in potestate uxorem hæredem scripsit, & ei substituit filios: is gradus à quo filii præteriti sunt, nullius est momenti: sed iidē substituti, ex testamento hæredes existere uidentur: quia non in totum testamentum infirmant filii, sed tantum eum gradum, qui ab initio non ualuit, sicut si à primo sit filius præteritus à secundo exheredatus: & nihil interest qua ratione secundi hæredis institutio ualeat, utrum quia ab eo filius exheredatus est, an quia ipse filius substitutus est, ff. de vulg. substi. l. ex facto, xli. aliàs xliii. §. Lutius.

Si à primo hærede instituto filium exheredauero, à secundo autem substituto nō exheredauero: & dū id penderet, an prior additurus sit, filius decesserit: nō erit secundus hæres quasi ab initio inutiliter institutus, cum ab eo filius exheredatus non sit, ff. de lib. & posthu. l. si à primo, viii.

Quod vulgo dicitur, cum gradum à quo filius præteritus sit, non ualere non usque-

quequaque uerum est, nam si à primo gradu institutus sit filius. non debet is à substitutis exhæredari; idèque si filius, & Titio hæredibus institutis: Titio Mæuius substitutus sit, omittente Titio hereditatem, Mæuius eam adire potest, quamuis filius ex secundo gradu exhæredatus non sit, ff. eod. l. si posthumus, xliii. §. quod vulgo dicitur.

Filius inter quoque medias institutiones hæredum rectè exhæredatur, & erit à toto gradu semotus, nisi fortè ab unius persona cum testator exhæredauerit, nam si hoc fecit, uitiosa erit exhæredatio, quemadmodum si ita eum exhæredauerit, QVIS MIHI HAERES ERIT, FILIVS EXHAERES ESTO, huiusmodi exhæredatio uitiosa est, quoniam post aditam hereditatem uoluit suum summoueri, quod est impossibile, ff. de libe. & posthu. l. & si pepercerit, l. iii. §. filius, & idem si filius post mortem suam exhæredetur: nam testamentum nullius momenti est, ff. eod. l. si ita scriptum, l. xliii. §. si.

Ante hæredis institutionem exhæredatus, ab omnibus gradibus semotus est, d. l. l. iii. §. ante. & ff. de iniust. testam. l. l. iii. §. unde, & §. ante. Ac etiam inter duos gradus exhæredatio ualeat, ueluti PRIMVS HAERES ESTO EX SEMISSE, SI PRIMVS HAERES NON ERIT, SECVNDVS HAERES ESTO. TERTIVS EX ALIO SEMISSE HAERES ESTO, ET FILIVS EXHAERES ESTO; SI TERTIVS HAERES NON ERIT, QVARTVS HAERES ESTO; nam ab utroque gradu semotus est, d. l. l. iii. §. in eo, qui.

Cum post omnes hæredum gradus exhæredatio scribitur, si adiciat testator, ab omnibus se gradibus exhæredare: iuri satisfactum est; proinde cum paterfamilias filiis institutis, & inuicem substitutis, filiam exhæredauerit, intelligendum est exhæredationem ab utroque gradu fecisse. nam cum iidem hæredes instituti sunt, nulla ratio reddi potest, quare uideatur in posteriore tantum casu exhæredare uoluisset, C. de lib. præter. l. i.

Cum quidam filiam ex asse hæredem scripsisset filioque quem habebat decem legasset, & adiecisset IN CAETERA PARTE EXHAERES MIHI ERIT, rectè exhæredatur non uidetur; quoniam nec fundi hæres esse iussus, rectè exhæredaretur, aliaque causa est institutionis, quæ benignè acciperetur: exhæredatio autem non est adiuuanda, ff. de libe. & posthu. l. cum quidam, l. xix.

De causis legitimis exhæredationis.

Sancitum est, ne qua ratione Patri, aut Auo, aut Auiæ, Proauo, aut Proauic, filium suum, aut filiã, aut reliquos liberos in testamento suo liceat silècio prætere, aut exhæredes facere, & si per quolibet donationem, aut legatum, aut fideicommissum, aut aliū quolibet modū debitā ipsis portionē legibus cōtulerint; Nisi forte ingrati comprobentur, & eas ingratitudinis causas parètes nominatim in suo descripserint testamento. Nouell. Constit. cxv. §. ad hoc aliud. vulgari-ter nominatur, ut cum de appellatione cognoscitur.

Iustæ uero causæ ingratitudinis sunt, uidelicet.

Si quis parentibus suis manus intulerit, aut atrocem, & indecentem contumeliam ingesserit, aut de criminibus publico ipsos iudicio postulauerit, quæ contra Principem, aut rem publicam non sint.

Si cum

Tertiæ Partis. Lib. I.

- ii Si cum ueneficis, ut ueneficus conuerfetur, aut uita parentum fuorum, uel ueneficio, uel alio modo infidiari conatus fuerit.
- iii Si cum nouerca fua, filius rem habuerit.
- iiii Si calumniator filius contra parentes extiterit, & delatione fua graua eos fuftinere difpendia fecerit.
- v Si quem fuorum Parentum carcere inclufum efle contigerit, & liberi, qui ab inteftato ad eius uenire poffunt hæreditatem, precibus ab eo petiti, fiue etiam unus ex iis, in fidem fuam eum recipere noluerint, aut pro perfona pro uocæ æ alieno fideiubere, in quantum qui precibus petitur, idoneus efle comprobatur. hoc uerò, quod de fideiufione fanximus, ad liberos mafculos, & folos quidem pertinere uolumus.
- vi Si de eo liberorum aliquis conuincatur, quod parentes fuos teftamentum facere prohibuerit: fi quidem teftamentum facere potuerint: licentia ipsis fit ea de caufa filium exhæredem facere, fi uerò in ipfa prohibitione parentum aliquis fine teftamento de cefferit: & alii, fiue qui ab inteftato cum ipfo filio, qui teftamenti factionem prohibuit, aut poft ipsum ad eius uocantur hæreditatem, fiue quos fibi hæredes, aut legatarios efle uoluit, fiue qui læfionem aliquam ex prohibita teftamenti factione fuftinuerunt, hoc ipfum comprobauerint: fecundum alias de hoc latas leges iftiusmodi negotia terminentur.
- vii Si præter uoluntatem parentum inter arenarios uenatores, aut mimos fe ipfum filios recenfeat, & in ea profefione perfeueret: nifi fortè, & parètes eiusdem profefionis fuerint.
- viii Si ex prædictis parentibus filia neptiue, fuæ maritum dare, & fecundum uires patrimonii fui dotem, illa non confenferit, fed turpem uitam delegerit. fed fi filia legitimum annorum modum, atque ætatem habeat, & parentes differant marito eam coniungere, & ex hoc contingat, ut in corpus fortè fuum peccet, aut fine cõfensu parentum marito fe (libero tamen) coniungat, hoc ad ingratitudinem non imputatur filia, quando quidem non fua, fed parentum culpa, hoc deliquiffe dinofcitur.
- ix Si quis de prædictis parentibus furiofus, fuerit, & liberi eius, uel quidam ex eis, aut liberis illi non exiftentibus, alii eius cognati, qui ab inteftato ad eius hæreditatem uocantur, minifterium illi, & conuenientem follicitudinem nõ exhibuerint: fi quidem huiusmodi morbo liberatus fuerit, licentia ei erit, utrum filium aut filios, aut cognatos, qui eius curam non gesserunt, in teftamento fuo uelit ingratum, feu ingratos fcribere. Quòd fi extraneus aliquis mifericordia ductus, curam eius gerere uoluerit, datur ei licentia, ut his, qui ab inteftato, aut ex teftamento iam facto, ad furiofi hæreditatem uocantur, attestationem fcripto comprehenfam mittant, quo magis operam dent, ut curam eius fufcipiant. Ac fi poft eiusmodi attestationem quoque negligentes fint, & extraneus furiofum in domum fuam receptum propriis fumptibus, ufque ad mortem curam eius gefiffe comprobatus fuerit, is qui minifterium, & diligentiam furiofo adhibuit, in huius hæreditate fuccedit, fubuerfa illoꝝ institutione, ut qui follicitudinem furiofo adhibere neglexerint, fuccelfione cuius indigni funt; ita tamen ut aliqua teftamenti capitula in fua firmitate permaneant.
- x Si vnum aliquem de prædictis parentibus, in captiuitate detineri contigerit, & liberi eius, fiue omnes, fiue unus non feftinauerint huc redimere: fi quidem captiuitatis calamitatem poffit effugere: In poteftate fua erit hanc ingratitudinis

dinis causam in suo testamento describere, At si in captiuitate uitam finierit, filii ad hæreditatem eius nõ ueniunt. sed omnibus liberis negligenter in hoc agentibus : omnes res, quæ ab ipso relinquuntur Ecclesiæ eius Ciuitatis, unde originem traxit addicuntur, ut inuentario factò, quicquid exinde peruen- tum sit, id in redemptionem captiuorum procedat, & eadem obseruantur, si li- beros non habuerit, quia succedentes ab intestato priuantur, & quando etiam ante captiuitatem fecerit testamentum, nam institutione ad irritum reciden- te, & reliquis testamenti capitulis in sua firmitate manentibus, bona ad eccle- siam addicuntur pro captiuorum redemptione, Eadem hæc obseruando, & si aliam extraneam personam ante captiuitatem hæredem scripserit, & illa co- gnitum habens, quòd hæres ab illo scripta sit, ex captiuitate hunc redimere neglexerit. Hæc autem poena contra illos ualet qui, xviii. ætatis suæ annum im- pleuerunt.

Cæterum in huiusmodi causis, cum pro redemptione captiuorum pecunias da- ri necessarium fuerit, si quis proprias pecunias non habeat, licentiam habet, si prædictæ ætatis sit, mutuam pecuniam desumere, & res mobiles, & immobiles pignori opponere, siue proprias, siue eius, qui in captiuitate detinetur.

xi Si quis ex memoratis parentibus, cum ipse Orthodoxus sit, sentiat filiũ suum, aut filios non esse catholicæ fidei, neque in sacrosancta Ecclesia communica- re, in qua omnes Beatiss. Patriarchæ una conspiratione, & concordia rectam fi- dem prædicant, & sancta quatuor concilia Nicenum, Constantinopolitanum, Ephesinum primum, & Calcedonense amplecti, seu recitare noscuntur, tales- que liberi in tali infidelitate permaneant, datur eorum parentibus licentia, ut hac maximè de causa ingratos eos, & exhæredes in suo testamento describât. Atque hac quidem causa ingratitude disposita sunt, d. nouel. cxv. §. si quis parentibus, usque ad §. siue igitur.

Siue igitur omnes prædictas ingratitude causas, siue certas ex iis, siue quam- cunque unam parentes in suo descripserint testamento, & scripti hæredes no- minati, aut nominatas causas, uel unam ex iis ueram etiam mōstrauerint, te- stamentum suum obtinet firmitatem, d. Consti. Nouell. cxv. §. siue igitur.

Cæterum si hæc obseruata non sint, nullum liberis præiudicium fiat, qui hæredes scripti non sint, sed quantum ad hæredum institutionem attinet, ad irritum re- cidente testamento, liberi ad parentum hæreditatem ab intestato æquis por- tionibus peruenerint. Sanè si usu eueniat, ut quibusdam legata, aut fideicom- missa, aut tutorum dationes relinquuntur, aut quæcunque alia: hæc omnia im- pleri iubetur, perinde quasi ea parte testamentum non subuersum, rescissum- que ualeret: **ATQVE HAEC QUIDEM DE TESTAMENTIS PARENTVM.** sunt disposita, d. Nouell. cxv. §. cæterum, & §. sanè si usu.

Iustum est, e contrariò de testamentis liberorum disponere, ne parentes suos si- lentio prætereant de rebus suis, in quibus testandi habent facultatem dispo- nentes, nisi causas enumeratas specialiter in suis testamentis descripserint, d. Nouell. cxv. §. Iustum autem uobis. Et sunt

- i** Si parentes liberos suos ad interitum tradiderint, excepta tamen causa, quæ ad Crimen perduellionis tendit.
- ii** Si ueneficis, aut magicis artibus, aut alio modo parentes liberorum vitæ insi- dias posuisse comprobati fuerint.
- iii** Si pater cum nuru sua, aut concubina filii sui rem habuerit.
- iiii** Si parentes liberos suos testandi tabulas conficere prohibuerint, in his re- bus

Tertiæ Partis. Lib. I.

bus in quibus testandi facultatem habent, omnibus videlicet in huiusmodi testamentorum prohibitione conseruandis, quæ in persona parentum distinctione, notata sunt.

v Si maritum vxori, vel vxorem marito venenum dare, vel ad interitum, vel ut emotæ mentis fieret, vel alio modo alterum alterius vitæ insidias posuisse contigerit, quamuis eiusmodi crimen tanquam publicum, secundum leges examinatur, & legitimam promeretur vindictam.

vi Si liberis, aut uni, ex iis in furore constituto curam adhibere neglexerint, omnia, & hic conseruantur, quæ de parentum prædictorum sancitum est.

vii Si liberi in captiuitate detinentur, omnia in hoc capitulo custodiantur, quæ de parentibus, & cognatis, atque agnatis, qui ab intestato uocantur, & extraneis hæredibus superius dispositum est.

Si quis de memoratis liberis, cum Orthodoxus sit, sentiat parentem suum non esse catholicus, eadem & in illis personis obtinebunt, quæ de parentibus disposita sunt.

Si huiusmodi causas, aut certas ex iis, aut vnâ liberi in suis scripserint testamentis, & scripti ab ipsis hæredes, vel vnâ ex his comprobauerint, testamentum infirmitate permanebit: si hæc ita obseruata non sint, testamentum quantum ad institutionem hæredum non ualebit. quin subuerso testamento, his, qui ab intestato ad defuncti hereditatem uocantur, illius res assignantur: legatis, siue si deicommissis, & tutorum dationibus, & aliis capitulis (ut superius dictum est) propriam firmitatem obtinentibus: dum tamen hæc de legatis, & fideicommissis, & aliis capitulis, aliis legibus non sint contraria.

Cæterum, si qui hæredes nominati sunt, & ut certis rebus contenti essent iussi fuerint, testamentum in hoc casu non subuertitur, sed quicquid minus legitimæ ipsis portione relictum erit, id secundum alias leges ab hæredibus suppletur.

Hæc scripta sunt ut præteritionis, & exheredationis contra patres, & liberos contumelia perimatur: considerare autem parentes debet, quod & ipsi liberi fuerint, & eadem à propriis obtinuerint parentibus: consimiliter & qui nunc sunt filii, studeant parentum suorum animos demereri officiis, quandoquidem, & ipsi parentes fieri cupiunt, & à suis honorari filiis præoptant. Vnde manifestum existit, quod ad utrorumque utilitatem, & securitatem lex respiciat, quam non sine causa, sed subsistente occasione proferre uisum est. Nouell. constit. cxxv. si parentes.

COMPENDII IVRIS CIVILIS E N V C L E A T I,

Omissis iis, quibus à iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus,
Imperii mutatione, contrario usu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATO.
RIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Secundus.

DE HIS QVAE IN TESTAMENTO DELENTVR.

Titulus I.

QVAE in testamento legi possunt, ea inconsultò deleta, & inducta, nihilominus ualent: consulto non ualent: id verò quod non iussu domini scriptum, inductum deletumve est, pro nihilo est. **LEG**I autem sic accipiendum: non intelligi, sed oculis perspicere, quæ scripta sunt. Caterùm si extrinsecus intelliguntur, non videbuntur legi posse: sufficit autem si legibilia sunt inconsultò deleta, siue ab ipso, siue ab alio. Sed uolentibus inducta, accipiendum est, & si perducta sint.

Quod igitur incautè factum est, pro non facto est, si legi potuit, ff. de his quæ in test. delentur. l. prima, in princ.

Si nouissimè, (ut solet) fuerit adscriptum, **LITERATVRAS INDVCTIONES SVPERINDVCTIONES IPSE FECI:** nō uidebitur referri ad ea, quæ incōsultò cōtigerunt. Proinde & si inconsultò superscriptis induxisse se, manebunt: & si ademit non erunt adempta, d. l. prima, §. & ideò.

Si legi non possunt, quæ inconsultò deleta sunt, dicendum est non deberi: sed hoc ita demum, si ante consummationem testamenti factum est, d. l. prima, §. sed si legi.

Sed consultò quidem deleta petentes, exceptione repelluntur: inconsultò uerò non repelluntur, siue legi possunt, siue non possunt. quoniam etsi totum testamentum non extet, constat ualere omnia, quæ in eo scripta sunt, d. l. prima, §. sed consultò.

Si testator concidit testamentum, denegabuntur actiones: si uerò alius inuito testatore non benè denegabuntur, d. l. prima, §. & si quidem, & C. de testam. l. si unus de septem, xii.

Cum hæreditatis portio adēpta est, uel tota hæreditas (si fortè sit substitutus) ademptio iure facta uidebitur: non quasi adempta (quoniam hæreditas semel data adimi, facile non potest) sed quasi nec data, ff. de his, quæ in test. delent. l. prima, §. & cum hæreditatis.

Si quis

Tertiæ Partis. Lib. II.

Si quis codicillos in testamento cōfirmavit, & codicillis aliquid adscripsit, mox deleuit, ita ut appareat: codicilli deleti non ualebunt, d. l. prima. §. si.

Cancellauerat quis testamentum, idque se propter unum hæredem facere dixerat. Postea id testamentum signatum est, & dubitatum de viribus testamenti, deque portione eius, propter quem se cancellasse dixerat. Et responsum est, si quidem unus ex hæredibus nomen induxerit, sine dubio cæteram partem testamenti ualere, & ipsi soli denegari actiones: sed & legata ab eo nominatim relicta debebuntur, si uoluntas ea fuerit testantis, ut tantum hæredis institutio improbetur, sed si instituti nomen induxit, & substituti reliquit, institutus emolumentum hæreditatis non habebit. Sed si omnia nomina induxerit, adscripserit autem iccirco se id fecisse, quia unum hæredem offensum habuit: multum interest utrum illum tantum fraudare uoluerit hæreditate, an verò causa illius totum testamentum infirmare: ut licet unus causam inductionis præbuerit, verum omnibus absuerit. Et si quidem soli ei adempta uoluit portionem, cæteris nihil nocēbit inductio. non magis, quam si uolens unum inducere hæredem, inuitus & alium induxerit. Quod si putauerit totum testamentum delendum ob vnus malum mæritum, omnibus denegabuntur actiones. Sed in ambiguo interpretandum erit, & legata deberi, & cohæredis institutio nem non esse infirmandam, ff. de his, quæ in testamen. delen. l. secunda, incipit cancellauerat.

Cum quidam hæredum nomina induxisset, & bona eius, ut caduca à fisco uindicarentur, diu de legatis dubitatum est; & maximè de his, quæ adscripta erant, his quorum institutio fuerat inducta. Et deciditur legatarios excludendos, si omnē scripturam testamenti cancellasset, si non omnia ipso iure perimi, quod inductum sit, cætera omnia ualitura sunt, quia in re dubia benigniorem interpretationem sequi, non minus iustum, quam tutum est, ff. eod. l. proximè, iiii.

Pluribus tabulis eodem exemplo scriptis, unius testamenti uoluntatem eodem tempore dominus solenniter compleuit, si quasdam tabulas in publico depositas abstulit, atque deleuit, quæ iure gesta sunt (præsertim cum ex certis tabulis, quas non abstulit res gesta declaratur) nam cōstituentur irrita. Sed si, ut in testatus moreretur, tabulas incidit, & hoc approbauerint hi, qui ab intestato uenire desiderant: à scriptis auocabitur hæreditas, ff. de his, quæ in testa. delentur. l. si.

Si linum, quo ligatæ sunt tabulæ, incisum sit: si quidem alius contra uoluntatem testatoris inciderit, bonorum possessio peti potest. Quod si ipse testator id fecerit: non uidentur signatæ; & ideo bonorum possessio peti non potest, ff. de bon. posses. secun. tab. l. prima, §. Si linum, & C. de test. l. nostram, xxx.

Si rosæ sunt à muribus tabulæ, uel linum, uel aliter ruptum, uetustate (puta) uel situ, uel casu putrefactum: uidentur tabulæ signatæ, maximè si proponatur, uel vnum linum tenere. si ter fortè, quel quater linum sit circumductum, dicendū est, signatas tabulas eius exfrare, quamuis uel incisa, uel rosa sit pars lini, ff. de bon. poss. sec. tab. l. prima. §. si.

QVIBVS MODIS TESTAMENTA INFIRMENTVR.

Tiulus II.

Licet iste Tit. secundum Instit. ordinem inferius esse deberet, attamen hic positum est, ut testamentorum materia continua, atq; connexa sit: inconueniens enim videbatur, post multos longosque Titulos, ad hunc peruenire.

Testamentum iure factum, usque adeo valet, donec rumpatur irritūve fiat. Rumpitur autem testamentum cum in eodem statu manente testatore, ipsius testamenti ius vitatur. si quis enim post testamentum factum adoptauerit sibi filium per Imperatorem eum, qui est sui iuris, aut per prætorem eum, qui in potestate parentis fuerit, testamentum eius rumpitur, quasi agnatione sui hæredis. Inst. quib. mod. tes. infir. in prin. & ff. de in iur. rup. test. l. verum est, aliàs certum est, viii. in prin.

Si quis hæres institutus est, à testatore adrogetur: potest dici satis ei factum, quia & antè, quàm adoptet, institutio, ut in extraneū locū habebat, ff. eo. l. si quis hæres, 18.

Filius, quem pater post emancipationem à se factam iterum adrogauit, ex hæredatio antè scripta nocebit. Nam in omni ferè iure sic obseruari conuenit, ut veri patris adoptiuus filius nunquàm intelligatur, ne imagine naturæ veritas adumbretur: uidelicet, quod non translatus, sed redditus uideretur. Nec multum refert (quod ad propositum attinet) quod loco nepotis filium ex hæredatum pater adrogauerit, ff. de lib. & posth. l. filio, xxiii.

Si Titius hæres institutus loco nepotis adoptetur, defuncto postea filio, qui pater uidebatur, nepotis successione non rumpitur testamentum ab eo; qui hæres inuenitur, d. l. filio, §. si.

Filius familiæ miles de castrensi peculio fecit testamentum, habens filium in eiusdem præte, cum militare desisset patre, eodèq; auctore defuncto, quia in præte sua habere cepit, quæ non habebat, simulq; pater familiæ factus, & filius sub eius re eide præte rumpitur testm, ff. de li. & posth. l. filius à patre, xxviii. §. filius fam.

Valet testamentum, & si pater familiæ miles de castrensis rebus duntaxat testatus adrogandum se dederit, si verò missus iam hoc fecerit: non valet testamentum, ff. de milit. testa. l. idem et si, xxiii.

Nam si miles iure ciuili testamentum fecerit, & à primo gradu heredem eum scripserit, quem iure militari poterat, secundo eum, quem communi iure potest, & post annum missionis decesserit, primus gradus irritus fiet, & à secundo incipiet eius testamentum, ff. de in iur. rup. test. l. nam si miles, vii.

Alia causa est filiorum superstitum, alia posthumorum. illi iniustā faciunt, hi rumpunt, illi semper, hi si nascantur, ff. de in iur. irri. test. l. tertia, §. ex his.

Ideoq; si mulier ex qua posthumus, aut posthuma separabatur, abortum fecerit nihil impedimento est scriptis hæredibus, ad hæreditatem ad eundam, Instit. de exheredat. liber. §. posthumi, vers. ideoque si mulier.

Posthuma sub conditione hæres instituta si pendente conditione uiuo patre nascatur, rumpitur testamentum, ff. de lib. & posth. l. posthuma, xxiii.

Sed si priuquam nascatur conditio extiterit: non rumpitur testamentum posthumi agnatione, ff. eo. l. cum posthumus, xxii.

Si quis ex certa uxore natū scribit hæredē, in periculū rumpendi testm deducit, ex alia susceptis liberis, ff. de li. & post. l. filius à patre, xxviii. §. si quis ex certa.

Vxoris abortu testm mariti non solui. posthumus vero præterito, quauis natus illico decesserit non restitui ruptū. iuris euidentissimi est, C. de posth. hæred. l. 2.

Tertiæ Partis. Lib. II.

Quod dicitur filium natum rumpere testamentum: natum accipe, & si ex seculo ventre editus sit. nam & hoc si non integrum animal editum sit, cum spiritu ramē rumpit, ff. de lib. & posth. l. quod dicitur, xii.

Sed requiritur, quod uiuus perfectē natus sit: licet illico, postquam in terram cecidit, vel in manibus obstetricis decessit: hoc tantummodo requiringdo si uiuus ad orbem totus processit, ad nichilum declinans monstrum, vel prodigiū, C. eod. l. tertia.

Posthumus præteritus, uiuo testatore natus, decessit. licet iuris scrupulositate nimiaque subtilitate testamentum ruptum videatur. attamen si signatum fuerit testamentum hæres scriptus hæreditatē obtinebit. Idcirco legatarij, & fideicommissarii habebunt ea, quæ sibi relicta sunt. Idem & circa iniustum, & irritū testamentum erit dicendum, si bonorum possessio data fuerit ei, qui rem ab intestato auferre possit, ff. de iniust. rup. l. posthumus præteritis, xii.

Si quis posthumos, quos per ætatem, aut valetudinem habere fortē nō pōt, hæres instituit: superius testamentum rumpit: quod natura magis in homine, & generandi cōsuetudo spectāda est, q̄ tēporale vitiū, aut valetudo, p̄p quā, abdicatur homo, à generādi facultate, ff. de li. & post. l. si q̄s posthumos, ix. in prin.

Si filius familiās fecisset testamentum more militiæ, deinde post mortem patris posthumus ei nasceretur: utiq; rumpitur eius testamentum, uerū si perseverasset in ea voluntate, ut vellet adhuc illud testamentum valere: valiturum illud quasi rursus aliud factum: si modo militaret adhuc eo tempore, quo nasceretur illi posthumus, ff. de mil. test. l. si filius familiās, xxxiii. aliās, xxxiiii. in prin.

Si filius familiās miles fecisset testamētum, deinde postea uiuo eo, & adhuc auo, quoq; superstitē nasceretur ei posthumus: non rumpitur eius testamētum, quia cum id, quod nasceretur, in potestatem eius non perueniret, non uidetur huius hæres agnasci: ac ne auo quidem suo hic nepos posthumus, cum uiuo filio nasceretur, suus hæres protinus agnascitur: & ideo nec auo testamentum rumpitur: quoniam licet in potestate aui protinus esse inciperet, tamen antecederet eum filius, d. l. si filius familiās, xxxiii. vel xxxiiii. §. sed si filius familiās.

Si filius familiās miles testamentum fecerit, & omiserit posthumū per errorem, quem non volebat exhæredatum: deinde posthumus post mortē aui, uiuo adhuc filio, i. patre suo, natus fuerit. omnino rumpit illius testamētum. Sed si quidem pagano iā illo facto natus sit: nec conualescet ruptum: si verò militante adhuc natus fuerit, rumpetur, deinde si voluerit ratum illud esse pater, conualescet sic quasi denuo factum, d. l. si filius familiās, xxxiii. §. secundum quæ.

Si uiuo auo nascatur posthumus: hic non rumpet continuō patris testamentum. sed si superuixerit post mortē aui, uiuo adhuc patre: rumpet, quod nouus illi nunc primus hæres agnascitur: ita tamen, ut nunquam possit duorum simul testamenta rumpere, & aui, & patris, d. l. si filius familiās, §. si.

Si filius hæres institutus sit, omisso posthumo, filioq; substitutus nepos ex eo sit, si interim moriatur filius, posthumo non nato, nepos, tam patri, q̄ auo suus hæres futurus est, quod si nemo filio substitutus sit, & solus ipse institutus sit: Tūc quia eo tēpore, quo is moriatur, certum esse incipit, neminē ex eo testamento hæredem fore, ipse filius intestato patri hæres existet. sicut euenire solet cum sub ea cōditiōe, quæ in ipsius potestate erit, filius hæres institutus, priusquā ei pareret moriatur, ff. eod. lib. & posth. l. si filius hæres, xvi.

Succedendo sui non rumpunt testamentum: si vel instituti fuerint, vel exhæredati, ab eo gradu, ad quē hæreditas defertur: si gradus ille valeat. Quocunq; autē modo

modo parentes præcedentes in præte esse defierint, succedentes liberi, si fuerint instituti, vel exheredati, non rumpent testamentum: siue per captiuitatem, siue per mortem, vel poenam, ff. de iniust. rup. test. l. si quis filio, §. S. succedendo.

Posteriore quoque testamento, quod iure perfectum est, superius rumpitur: nec interest an extiterit aliquis hæres ex eo, an non: hoc enim solum spectatur, an aliquo casu existere potuerit. Ideoque, si quis aut noluerit, hæres esse, aut viuo testatore aut post mortem eius, antequam hæreditatem adierit, decesserit, aut conditione, sub qua hæres institutus est, defectus sit, his casibus paterfamilias intestatus moritur. Nam & prius testamentum non valet, ruptum à posteriore, & posterius æquè nullas habet vires, cum ex eo nemo hæres extiterit, Inst. quib. mod. testa. infir. §. posteriore.

Non omnes tabulas prætor sequitur, sed supremas, supremæ autem sunt, non quæ sub ipso tempore mortis factæ sint, sed post quas nullæ factæ sunt licet hæc veteres sint, ff. de bon. poss. secun. tabul. l. prima. §. primo.

Nam ambulatoria est voluntas defuncti, vsque ad uitæ supremum exitum, ff. de adim. leg. l. quarta, in fi.

Si quis priore testamento iure perfecto, posterius æquè iure fecerit, et si ex certis rebus in eo cohæredem instituerit, superius tamen testamentum sublatum est, sed hæres scriptus in secundo testamento contentus rebus sibi datis, aut suppleta quarta ex lege Falcidia tenetur hæreditatem restituere iis, qui in priore testamento scripti fuerant pro inserta fideicommissi verba, quibus, ut valeret prius testamentum expressum est: Et hoc ita intelligendum est, si non aliquid specialiter contrarium in secundo testamento fuerit scriptum, Inst. quib. mod. test. infir. §. sed & si quis, & ff. ad Treb. l. si quis priore, xxix.

Si paganus, qui habebat iam factum testamentum, aliud secisset, & in eo comprehendisset, fidei se hæredis committere, ut priores tabulæ valerent, omnimodo prius testamentum ruptum est, quo rupto, vice codicillorum valebit, cum & hæc verba sint fideicommissi: & sine dubio vniuersa, quæ illic scripta sunt, in causa fideicommissi erunt, ff. de iniust. irrit. test. l. posthumus, xii. §. fi.

Tunc autem prius testamentum rumpitur, cum posterius ritè perfectum est: nisi fortè posterius, vel iure militari sit factum, vel in eo scriptus est, qui ab intestato venire potest. tunc enim & posteriore non perfecto superius rumpitur, ff. de iniust. rup. test. l. secunda.

Eo enim casu infirmato priore testamento: secunda voluntas, non quasi testamentum, sed quasi voluntas intestati valet. in qua quinque testium iuratorum depositiones sufficiunt. Quo non facto valebit primum testamentum, licet in eo scripti videantur extranei, C. de test. l. hac consultissima, xxi. §. si quis autem.

Si quis legitimo modo condidit testamentum, & post confectionem eius decennium profluxerit: siquidem nulla innouatio, vel contraria voluntas testantis apparuerit hoc est firmum. Sin autem in medio tempore contraria voluntas ostenditur, siquidem perfectissima est secundi testamenti confectio: ipso iure prius tollitur testamentum. Sin autem testator tantummodo dixerit, non voluisse prius stare testamentum, vel aliis verbis utendo contrariam apparuerit voluntatem, & hoc vel per testes idoneos non minus tres, vel inter acta manifestauerit, & decennium fuerit elapsum: tunc est irritum testamentum, tam ex contraria voluntate, quam ex cursu temporali: aliter enim testamenta mortuorum per decenni transcurfionem non euanescent, C. de test. l. sancimus, xxvii.

Vnde si hæres institutus non habet voluntatem testatoris, vel quia incise sunt tabulæ,

Tertiæ Partis. Lib. II.

bulę, vel quia cancellatę, vel qua alia ratione voluntatem testator mutauit uoluitque intestato decedere, dicendum est, heredes ab intestato rem habituros, ff. si tabul. testam. null. ex tab. unde lib. l. prima, §. pen.

Militia missus intra annum testamentum facere cœpit, neque proficere potuit, potest dici, solutum ita esse testamentum, quod in militia fecit, si iure militię fuit scriptum, alioquin si iure communi ualuit, non esse iure rescissum. Nec tamen circa militem eadem adhibetur distinctio. nam quocunque modo testamentum fecerit nouissima voluntate rescindetur, quoniam uoluntas quoque militis testamenti est, ff. de mil. test. l. eius militis, xxxiii. aliàs, xxxv. §. militia.

Miles si testamentum imperfectum relinquet, scriptura, quę profertur perfecti testamenti potestatem obtinet, nam militis testamentum sola perficitur uoluntate, quique plura per dies varios scribit, sæpe testamentum facere uidetur, ff. eod. l. miles si testamentum, xxxv. aliàs, xxxvi.

Veteranus moriens testamentum iure cōi tempore militię factum irritum esse uoluit, & intestatus esse maluit. hæredum institutiones, & substitutiones in eodem statu mansisse placuit, legata uero petentes exceptione doli mali secundum ius cōe summoueri placuit. Cuius exceptionis vires ex persona petentis æstimantur, alioquin potior est in re pari causa possessoris, ff. de mil. test. l. militis codicillis, xxxvi. aliàs, xxxvii. §. veteranus,

Miles iure cōi testatus, postea testamento iure militię super bonis omnibus facto, post annum militię uita decesserat. Prioris testamenti, quod ruptum esse constabat, non redintegrai vires constitit, d. l. militis, §. si.

Si binę tabulę proferantur, diuersis temporibus factę, unę prius, alterę postea, utrąq; tamen septem testium signis signatę, & apertę posteriores uacue inuētę sint, superius testamentum non est ruptum, quia sequens nullum est, ff. de iniust. rup. testa. l. si binę, xi.

Cum in secundo testamento hæredem eum, qui uiuit instituimus siue purę, siue sub conditione, si tamen conditio existere potuerit, licet nō extiterit superius testamentum erit ruptum. Multum autem interest qualis conditio interposita fuerit. Nam aut in præteritum concepta ponitur, aut in præsens, aut in futurum. In præteritum concepta ponitur, ueluti **SI TITIVS CONSVL FVIT**: quę conditio si uera est, ita est institutus hæres, ut superius testamentum rumpatur: tunc. n. ex eo hæres est, si uero Titius consul non fuit, testamentum nō est ruptum. Quod si ad præsens tempus conditio adscripta est, ueluti **SI TITIVS CONSVL EST**: eundem exitum habet: ut si sit, possit hæres esse, & superius testamentum rumpatur. si non sit: nec possit hæres esse, nec superius testamentum rumpatur. In futurum autem collatę conditiones, si possibiles sunt, & existere potuerunt: efficiunt, ut superius testamentum rumpatur etiā si non extiterint, si uero impossibiles sunt ueluti **TITIVS DIGITO COELVM TETIGERIT HAERES ESTO**: perinde erit ac si conditio adscripta testamento non sit, ff. de iniust. irrit. test. l. cum in secundo, xvi.

Alio quoque modo testamenta iure facta infirmantur: ueluti cum is, qui fecit testamentum capite diminutus sit, quo casu irritum fit testamentum. si ciuitatę testator amisit, aut in adoptionem se dedit, & mortis tempore in adoptiui patris potestate sit, nec potest scriptus hæres bonorum possessionem petere, infirmit. quib. mod. test. infir. §. alio quoque.

Testamentum aut non iure factum dicitur, ubi solemnia iuris defuerunt: aut nullius est momenti, cum filius, qui fuit in patris potestate, præteritus est, aut rumpitur

rumpitur alio testamento, ex quo hæres existere potuerit, uel adgnatione sui hæredis: aut irritum constituitur, non addita hæreditate, ff. de in ius. rupt. irrit. test. l. prima.

Si quis fuerit capite damnatus, uel ad bestias, uel ad gladium, uel alia pœna, quæ uitam adimat: testamentum eius irritum fiet nõ tunc, cū cōsumptus est, sed cū sententiā passus est. Nisi fortè miles fuit, ex militari delicto damnatus: nā huic permittitur testari, & testamentum iam factū ualeat nec pœna irritum sit, ff. de in ius. testa. l. si quis filio, vi. §. irritum quoque vers. sed & si quis.

Eius, qui deportatur non statim fiet irritū testamentum: sed cum princeps factū comprobauerit: tunc enim & capite minuitur, d. l. si quis filio, §. eius qui.

Eorum, qui mori magis, q̃ damnari maluerint ob conscientiam criminis, testamenta irrita sunt licet in ciuitate decedant, d. l. si quis filio, §. nam eorum.

Quod si quis tædio uitæ, uel valetudinis aduersæ impatientia, uel iactatione (ut quidam philosophi) morte sibi cōsciuerint: in ea causa sunt, ut testamēta corū ualeant, d. l. si quis filio, §. quod si quis tædio, & C. qui test. fac. l. secunda.

Si miles ob conscientia delicti militaris mori maluit irritum erit eius testamētū quod si tædio uitæ, uel dolore: ualeat testamentum: at si intestato decesserit cognatis, aut si non sint, legioni ista sunt uindicanda, d. l. si quis filio, §. quam distinctionem, & ff. de mil. test. l. eius militis, xxxiiii. aliàs xxxv.

Hi omnes, quorum testamenta damnatione irrita fiunt, si prouocauerint, capite non minuuntur, atque ideo neque testamenta, quæ antea fecerunt, irrita fiēt: & tunc testari poterunt, sunt. n. certi status, nec ipsi de se interim incerti: itē si præses appellatiōē eius non recepit, sed principi scribendo pœnā remoratus est: & hic suum statum interim retinet, nec testamentum irritum fit. Nā etsi appellatio non recipitur, pœna tamen sustinenda est, quoad princeps rescripserit, ad literas Præsidis, nisi fortè latro manifestus sit, uel seditio prærupta, factioque cruenta, uel alia iusta causa, quam mox præses literis excusauerit, moram non recipiat, non pœnæ festinationē, sed præueniendi periculi causa: tūc enim punire permittitur, deinde scribere, d. l. si quis filio, §. hi autem omnes.

Si quis fuerit damnatus illicitè, pœna non sumpta, testamentum eius non fit irritum: cum snia eum nõ tenuerit. ergo & si quis cum, qui nõ erat iurisdictionis suæ, dānauerit: testamētum eius nõ erit irritum, d. l. si quis filio, §. quod si quis.

Eorum testamenta non rara sunt, quorum memoria post mortē damnata est: ut puta est ex causa maiestatis, uel ex alia tali, d. l. si quis filio, 6. §. sed ne eorum.

Quatenus dicitur, ab hostibus capti testamētū irritum fieri: adiiciendum est, post liminio reuersi, vires suas recipere iure postlimini: aut si ibi decedāt, lege Cornelia confirmari. Ergo & si quis damnatus capite in integrum indulgētia principis sit restitutus, testamentum eius cōualescet, d. l. si quis filio, 6. §. quatenus.

Qui uxore prægnantē habebat, in hostium prætem peruenit. nato filio, quo tpe testamentum in ciuitate factū rumpitur, & si filius prius moriatur, q̃ pater tamen testamentum rumpitur, & hæreditas ex eo testamento ad neminem pertinebit, ff. de in ius. test. l. qui uxorem, xv. & ff. de captiuis, l. bona eorum, xxii. §. si.

Si filius familiās miles captus apud hostes decesserit: dicemus legem Corneliam ēē ad eius testamentum pertinere. Et si pater eius prius in ciuitate decesserit, relicto nepote ex filio: non rumpitur patris testamentum, quia ex eo tempore, quo captus est, uidetur decessisse, ff. de mil. test. l. si filius familiās, xxxix.

Filius familiās ueterani, sui iuris mortē patris facti, testū irritū non fieri cōstat. nō quantū ad testandū de castrensi peculio, p̃ patre familiās habendus est, & ideo

Tertiæ Partis. Lib. II.

- nec emancipatione irritum fieri militis, vel veterani testamentum, uerum est, ff. de iniust. test. l. si quis filio, 6. §. si.
- Si** filius familiæ, aut pupillus tabulas testamenti fecerit, signauerit: secundum eas bonorum possessio dari non potest, licet filius familiæ sui iuris, aut pupillus pubes factus decesserit: quia nullæ sunt tabulæ testamenti, quas is fecit, qui testamenti faciendi facultatem non habuit, ff. qui test. fac. l. si filius fam. 19. & ff. de bon. poss. secund. tab. l. prima. §. exigit.
- Si** vero utroque tempore, cum facit testamentum, & cum moritur testamenti factionem habuerit, medio tempore non habuerit bonorum possessio secundum tabulas peti poterit, d. l. prima, §. si utroque. ff. de bon. poss. secund. tab.
- Si** quis testamentum fecerit, deinde amiserit testamenti factionem, vel tutore, vel quod ei bonis interdictum est potest eius peti bonorum possessio, quia iure testamentum eius ualet. Et hoc generaliter de omnibus huiusmodi dicitur, qui amittunt mortis tempore testamenti factionem: sed antefactum corum testamentum ualet, d. l. prima, §. si quis autem.
- Si** non speciali priuilegio patriæ iuris obseruatio relaxata est, & testes non in conspectu testatoris testimoniorum officio functi sunt nullo iure testamentum ualet, C. de test. l. si non speciali, ix.
- Si** in arrogationem datus fuerit miles, vel filius familiæ emancipatus est: testamentum eius quasi militis, ex noua voluntate ualet, nec uidetur capitis diminutione irritum fieri, Inst. de mil. test. §. sed si quis, vers. denique.
- Ex** eo autem solo non potest infirmari testamentum, quod postea testator id noluerit valere, usque adeo ut, & si quis post factum prius testamentum, posterius facere cœperit, & aut morte preueniens, aut quia cum eius rei poenituit, id non perfecisset, priores tabulæ non infirmantur, quia Imperfectum testamentum sine dubio nullum est, Inst. quib. mod. test. infir. §. ex eo autem solo.
- Si** quis fecerit testamentum declarata sua voluntate, & ea forma ad mortem usque permanferit: nemo postmodum testimonia perhibebit, quasi huiusmodi sententiam mutare fortè, vel inuertere, vel tale quid facere testator voluerit: cui utique licuit, quod factum erat rumpere, & aliud testamentum facere: ultimam eius voluntatem declarans, quod valere conueniat. Nam id ei facere permittitur, modo expressis verbis id ipsum in præsentia septem, aut etiam quinque testium designet, quod tamen si huiusmodi nouissimam voluntatem consecerit: non eam tamen velit amplius valere, sed etiam facere. Atque hæc aut in absoluto testamento, quod omnes in testamentis requisitas notas habeat, factum: aut in absoluta nouissima voluntate scripto non comprehensa uitam finis se uidetur prioribus ex secunda eius dispositione ex absoluto testamento, aut voluntate irritandis, Nouel. Const. de extrem. volunt. c. vii. §. & siquidem.
- Di**uus Pertinax oratione expressit, non admissurum se hæreditatem eius, qui litis causa principem reliquerit hæredem: neque tabulas non legitime factas, in quibus ipse ob eam causam, hæres institutus erat probaturum, neque ex nuda voce hæredis nomen admissurum: neque ex vlla scriptura, cui iuris auctoritas desit, aliquid adepturum: licet enim principes legibus soluti sint, legibus tamen viuunt, Inst. quib. mod. test. infir. §. si.
- V**nde cum hæredes instituuntur Imperator, seu Augustus: ius commune cum cæteris habeant, quod & in codicillis, vel fideicommissariis epistolis iure scriptis obseruandum erit, C. qui test. fac. l. cum hæredes, vii.
- E**t si quis Imperatorem hæredem instituerit habet iudicii mutandi facultatem, & quem-

Quamuis ista constitutio clara sit glossa tamen ac doctores eam talis accipiunt. Et qui desiderat huiusce difficultatis resolutionem: uideat appendicem tractatu nostro de conciliatione legum Digestorum & Codicum.

& quemcunque voluerit, secundum leges in testamento suo hæredem scribere, C. qui test. fac. poss. l. sexta.

Lucius Titius integra mente, & valetudine testamentum fecit, vti oportet. postea cum in valetudinem aduersam incidisset mente captus tabulas easdem incidit. hoc non obstante hæredes instituti adire possunt, ff. de iniust. rup. testa. l. vltima.

DE HAEREDIBVS INSTITVENDIS.

Titulus III.

HAEREDIS appellatio non solum ad proximum hæredem, sed & ad vltiores refertur. nam & hæredis hæres, & deinceps, hæredis appellacione continent, ff. de verb. sign. l. hæredis, lxxv. Item hæredis appellacione omnes significari successores credendum est, & si uerbis non sint expressi, ff. eod. l. hæredis, clxx.

Item qui per cessionem quamuis longissimam, defuncto hæredes extiterunt: non minus hæredes intelliguntur, quam qui principaliter hæredes extiterint, ff. de reg. iur. l. qui per successionem, cxciii.

Item sciendum est, hæredem etiam per multas successiones accipi. Nam paucis speciebus hæredis appellatio proximum continet. Veluti in substitutione impuberis. **QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, IDEM FILIO MEO HAERES ESTO** vbi hæredis hæres non continetur, quia incertus est, ff. de uerb. sign. l. sciendum, lxx.

Item in substitutione his verbis, **QVISQVIS MIHI HAERES ERIT** proximus hæres tantum significant: imò non tantum proximus hæres, sed etiam scriptus, ff. eod. l. ex illa parte, §. item in substitutione, cccxvii.

Hæredes instituere permissum est omnes, cum quibus testamenti factio, est, & vnum hominem, & plures vsque in infinitum, quorū quis hæredes velit facere licet, Inst. de hæ. inst. in princ. & §. & vnum.

Collegium, si nullo speciali priuilegio subnixum sit hereditatem capere non potest, sed dubium non est, C. de hæred. inst. l. collegium, viii.

Hæreditatis, vel legati, seu fideicommissi, aut donationis titulo domus, aut annonæ ciuiles, aut qualibet ædificia ad ius inclire vrbis, vel alterius cuiuslibet ciuitatis peruenire possunt, C. eod. l. hæreditatis, xii.

Sicut Imperatoribus, ita qualibet dignitate, vel potestate decoratis uiris, tam hæreditas, quam legatum, seu fideicommissum relinquere potest, C. de testamen. l. non dubium, xvi. in princ.

Qui testatur, ab hæredis institutione plerumque debet initium facere testamentum, nimirum etiam ab exhæredatione, quam facit: Nam filius ante hæredis institutionem potest exhæredari, ff. de hæ. inst. l. prima, in princ.

Institutum autem hæredem, eum quoque dicimus, qui scriptus non est, sed solummodo nuncupatus, d. l. prima, §. institutum.

Qui neque legaturus est, quid neque quandoq; exhæredaturus, quinque verbis potest testari facere testamentum: ut dicat, **LVCIVS TITIVS MIHI HAERES ESTO**. Hæc autem scriptura pertinet ad eum, qui non per scripturam testatur, qui poterit etiam tribus verbis testari, ut **LVCIVS HAERES ESTO**. nam & **MIHI ET TITIVS**, abundat, d. l. prima, §. qui neque legaturus.

Tertiæ Partis. Lib. I.

Sin autem sic scribat **LVCIVS HAERES**: licet non adiecerit **ESTO**, plus nuncupatum minus scriptum erit, & si ita **LVCIVS ESTO**: tantundem erit. Ergo & si ita **LVCIVS** solummodo: erit institutus: quia cū quidem portiones inter hæredes distribuisset: ita **ILLE EX PARTE TOTA ILLE EX TOTA**, nec adieciſſet **HAERES ESTO**: valuit institutio. Item valuit institutio, ita scripta **VXOR MEA ESTO**, licet deſit **HAERES. ITEM ILLVM. HAEREDEM ESSE** institutio valebit subaudito. **IYBEQ.**, d. l. prima. §. si. autem sit vsque ad finem legis.

In institutione hæredis non interest, si dicatur **HAEREDEM FACIO, VEL INSTITVO, VEL VOLO, VEL MANDO, VEL CVPIO, VEL ESTO, VEL ERIT**: sed quibuscumque conſecta ſententiis in quolibet loquendi genere formata institutio, valet si modo per eam liquebit voluntatis intentio. Et qui facultates proprias cupiunt ordinate, in quacūque instrumenti materia conſcribere, quibuscumque verbis uti, liberā habent facultatem, C. de test. l. quoniam, xv. Ac etiam omnibus licet Græce testari, C. eod. l. hac conſultiſſima, xxi. §. si.

His verbis **TITIVS HAEREDITATIS MEAE DOMINVS ESTO**, recte institutio fit, ff. de hæred. inst. l. his verbis, xlv. alias, xlviii. in princ.

Hereditas plerumque diuiditur in duodecim vncias, quæ Afſis appellatione continentur. Habent enim hæ partes propria nomina ab vncia, vsque ad Afſem: hæc: ſexcups, ſextans, quadrans, triens, quincups, ſemis, ſeptuns, bes, dodrans, dextens: deunx et al. Inſtit. de hæred. inst. §. hereditas, & ff. eod. l. inter dum, xiii.

Non autem vtrique ſemper duodecim vncias eſſe oportet: nam tot vnciæ afſem efficiunt, quot teſtator voluerit. Et ſi vnum tantum quis ex ſemiſſe (verbi gratia) hæredem ſcripſerit, totus as in ſemiſſe erit. Neque enim idem ex parte teſtator: & ex parte inteſtatus decedere poteſt, niſi ſit miles, cuius ſola voluntas in teſtamento ſpectatur: Et e contra potest quis in quantuſcunque voluerit plurimas vncias ſuam hereditatem diuidere. Inſtit. eod. non autem vtrique.

Si plures inſtituantur hæredes, ita demum in hoc caſu partium diſtributio neceſſaria eſt: ſi nolit teſtator eos, ex æquis partibus hæredes eſſe: ſatis enim conſtet nullis partibus nominatis, ex æquis partibus eos hæredes eſſe. Partibus autem in quorundam perſonis expreſſis, ſi quis alius ſine parte nominatus erit: ſiquidem aliqua pars afſi deerit, ex ea parte hæres ſit: & ſi plures ſine parte ſcripti ſunt, omnes in eandem partem concurrunt. Si verò totus as completus ſit, in dimidiam partem uocantur, & ille, vel illi omnes in alteram dimidiam. Nec interest, primus, an medius, an nouiſſimus ſine parte hæres ſcriptus ſit, ea enim pars data intelligitur, quæ vacat, Inſtit. de hæred. inst. §. si plures, & ff. eod. l. item xvii. & l. quo loco, xx. in princ.

Heredes iuris ſucceſſores ſunt: & ſi plures inſtituantur, diuidi inter eos à teſtatore ius oportet, quod ſi non fiat: omnes æqualiter hæredes ſunt, ff. eod. l. quoties, ix. §. hæredes.

Si alterius, atque alterius fundi, pro æquis partibus hæredes quis inſtituerit: perinde habebitur, quaſi non adiectis partibus hæredes ſcripti eſſent. Nec enim facile ex diuerſitate prædiorum portiones inueniuntur. Ergo expeditius eſt, perinde habendum, ac ſi nec fundum, nec partes nominafſet, ff. de hæred. inst. l. ſi alterius, x.

Si quis ita hæres inſtitutus fuerit, **EX CERTO FVNDQ, EX CEPTO**

PTO VSVFRVCTV, HAERES ESTO, perinde erit atque sine ea re institutus esset, ff. eod. l. si quis ita, lxxiii.

Interdum hæc adiectio, AEQVE HAEREDES SVNTO testatoris volūtem exprimit: ut puta **PRIMVS, ET FRATRIS MEI FILII AEQVAE HAEREDES SVNTO**. nam hæc adiectio declarat omnes ex virilibus partibus institutos. quæ detracta, semissem fratris filii, semissem primus haberet, ff. de hæred. inst. l. interdum, xiii. in princ.

Si certarum rerum hæredes instituerit miles: veluti alium vrbanoꝝ prædiorū, alium rusticorum, alium cæterarum rerum: valebit institutio: perindeque habebitur, atque si sine partibus hæredes eos instituisset, resque omnes suas per præceptionem, cuique legando distribuisset. Item si quis alium castrensium rerum, alium cæterarum scripisset: quasi duorum hominum duæ hæreditates intelliguntur: ut etiam in æs alienum, quod in castris contractum esset, solus is teneatur, qui castrensium rerum hæres institutus esset: extra castra contracto ære alieno is solus obligetur, qui cæterarum rerum hæres scriptus esset. Cui scilicet conueniens uidetur, ut ex quaqua causa debeatut militi: vel huic hæredi, vel illi, ipso iure debeatut. Quod si alterutra pars bonorum æri alieno, quod ex ea causa pendebit, non sufficiat: & propter hoc is, qui ex ea parte hæres institutus est non adierit: alter qui adiisset, compelletur, aut defendere totam hæreditatem, aut totam creditoribus soluere, ff. de mil. test. l. si certarum, xxyii. in princ.

Si quis hæredes ita instituit TITIVS EX PARTE PRIMA, SEIVS EX PARTE SECVNDIA, MAEVIVS EX PARTE TERTIA, SVLPICIVS EX PARTE QVARTA, HAEREDES SVNTO: Aequæ partes hæreditatis ad institutas pertinebunt, quia testator appellatione numeri scripturæ magis ordinem, quam modum, partibus imposuisse videtur, ff. de hæred. inst. l. si quis, xiiii.

In testamento ita scriptum est, LVCIVS TITIVS EX DVABVS VNCIIS, CAIVS ATTIVS EX PARTE VNA, MAEVIVS EX PARTE VNA, SEIVS EX PARTIBVS DVABVS, HAEREDES MIHI SVNTO: Hæc scriptura illam interpretationem accipere potest, ut Lucius Titius duas uncias habeat, cæteri autem quasi sine partibus instituti, ex reliquo dextante hæredes sint: quem dextantem ita diuidi oportet, ut Seius quincuncem, Attius, & Mæuius alterum quincuncem habeant, ff. eod. l. si ita scriptum, xlv. aliàs xlvii. §. si.

Si inæqualibus partibus datis ita adiiciatur: QVOS EX DISPARIBVS PARTIBVS HAEREDES INSTITVI, AEQVE HAEREDES SVNTO: existimandum est, exequari eos, scilicet si hoc ante peractum testamentum scriptum sit, ff. de hæred. inst. l. si inæqualibus, xii.

Assesore non distributo ita scriptum est: QVEM HAEREDEM CODICILLIS FECERO, HAERES ESTO: Titium codicillis hæredem instituit. eius quidem institutio valet ideo, quod (licet codicillis dari hæreditas nō possit) tamen hæc testamento data videatur, sed hic tātum ex hæreditate habebit, quantum ex asse residuum mansit, ff. eod. l. asse toto, lxxvii.

Si iam mortuo quadrans, alii dodrans datus sit, & alius sine parte scriptus sit, is, qui sine parte hæres institutus est, alterum semissem habebit. Quod si uiuus, & mortuus ex parte dimidia coniunctim hæredes instituti sunt, ex altera alius: æquas partes ii habebunt, quia mortui pars pro non scripta habetur, ff. de hæreditate

Tertiæ Partis. Lib. II.

reditate instituen. l. quo loco, xx. §. primo.

TITIVS, ET SEIVS VTERVE EORVM VIVET HAERES MIHI ESTO: Si vterque vivat ambo hæredes erunt, alteroque mortuo is, qui supererit, ex asse hæres erit, quia tacita substitutio incipere videtur institutioni, ff. de hæred. inst. l. Titius, xxiiii. cum l. seq.

CORNELIVS, ET MAEVIUS, VTER EORVM VOLET HAERES ESTO: vterque vult, vterque hæres erit: Et illa adiectio **VTER EORVM VOLET** superuacua est, ff. de hæred. inst. l. Cornelius, lxxix.

Hæc verba, PVBLIVS, MARCVS, ET CAIVS INVICEM SVBSTITVTI HAEREDES MIHI SVNTO: sic interpretanda sunt, ut breviter videtur testator tres instituisse hæredes, & invicem eos substituisse: perinde ac si ita scripsisset. **ILLE, ET ILLE, ET ILLE INSTITVTI HAEREDES, ET SVBSTITVTI SVNTO:** ff. de hæredit. inst. l. cum in testamento, xxxvii. §. hæc verba.

Si quis vacua parte relicta ita instituerit, SI MIHI SEIVS HAERES NON ERIT (quem non instituerat) SEMPRONIUS HAERES ESTO: vacantem portionem Seius occupare non potest, quia huic pars esset data, quæ nulla esset, ff. de hæred. inst. l. ex lacto, xix.

Quidam testamento ita hæredes instituit, TITIA FILIA MEA HAERES ESTO. SI QUID MIHI LIBERORVM ME VIVO, MORTVOVE NASCETVR: TVNC QVI VIRILIS SEXVS, VNVS PLVRESVE NASCENTVR, EX PARTE DIMIDIA, ET QVARTA: QVÆ FOEMININI SEXVS, VNA PLVRESVE NATÆ ERVNT, EX QVARTA PARTE MIHI HAEREDES SVNTO: Et posthumus natus est, unde ea hæreditas in septem partes distribuitur: Ex his filia quatuor posthumus tres habiturus est, quia filia totus as, posthumus dodrans datus esset: ut quartam portionem amplius filia, quam posthumus ferre debeât. Ideo si posthuma quoque nata esset: tantundem sola filia, quantum vterque posthumorum habiturus esset: itaque in proposito, cum as filia, dodrans posthumus sit datus: viginti vnam partis fieri: ut filia duodecim, novem filius habeat, ff. de hæred. inst. l. si ita scriptum fuerit, xlvii. §. quidam testamento.

Si duos ex vndecim, duos sine parte scripserit: Mox vnus ex his, qui sine parte fuerunt, repudiauerit, semuncia omnibus accrescet, nam (quantum ad ius accrescendi) non sunt coniuncti, qui sine parte instituuntur. Idem est, & si expleto asse, duos sine parte hæredes scripserit: quia nos hi, neque illi coniuncti erunt: sed si asse expleto, alium sine parte hæredem scripserit, is in alium assem veniet, aliter atque si ita scripsisset, expleto asse, **EX RELIQUA PARTE HAEREDES ESTO:** Quoniam cum nihil reliquum sit, ex nulla parte hæres institutus est, sed si expleto asse duo sine partibus scribantur, isti duo in vnum assem coniunguntur, Nam si vnus sine parte, duo coniunctim sine parte instituantur: non tres trientes fiunt, sed duo semisses, ff. de hæredib. inst. l. item, vt fabinus, xvii. §. unde.

Hæredes sine partibus, vtrum coniunctim, an separatim scribantur. hoc interest, quod si quis ex coniunctis decesserit, hoc non ad omnes, sed reliquos, qui coniuncti erant, pertinet. si autem ex separatis, ad omnes, qui testamento, eodem scripti sunt hæredes, portio eius pertinet, ff. de hæreditate instituenda. l. hæredes, lxiii.

Si ita quis hæredes instituerit **TITIVS HAERES ESTO, GAIVS, ET MAEVIVS AEQVIS EX PARTIBVS HAEREDES SVNTO**, quâuis. Et syllaba cōiunctionem faciat, si quis tamen ex his decedat, nō alteri soli pars adcrefcit, sed & omnibus cohæredibus pro hæreditariis portionibus, quia non tam coniunxisse, quàm celerius dixisse videatur, ff. de hæredit. inst. l. si ita quis, l. xvi.

Lucius Titius, Scio, & Sempromio ex semisibus hæredibus institutis, Et ceteris exhæredatis inuicem hæredes substituit. Postea ita dixit **CORNELIVS, ET SALVSTIVS, ET VARRO, AEQVIS PARTIBVS HAEREDES SVNTO, QVOS INVICEM SVBSTITVO**. Secundum scripturam testamenti, quæ præponeretur alterum assem eis datum videri responsum est, ff. eod. l. Lucius, l. i.

Scius Mæuium ex parte, quam per leges capere potuit, hæredem instituit: Ex reliqua, Titium, si Mæuius solidum capere poterit, Titius adiectus, aut substitutus hæres non erit. Quod si non sit, **RELIQVI** facta mentio: tantundem in altero asse habebit **TITIVS**, quantum Mæuius in primo. Quod si Mæuius nullius capax sit, in totum substitutus admittitur, ff. de hæ. inst. l. qui non militabat, l. xxviii. §. si cum duab. ll. seq.

Si pars aliqua vacet, neque tamen quisquam sine parte sit hæres institutus, veluti si tres ex quartis partibus hæredes scripti sunt: constat uacantem partem singulis tacite pro hæreditaria parte accedere: & perinde haberi ac si ex tertiis partibus hæredes scripti essent: Et ex diuerso si plures hæredes scripti in portionibus sint, tacite singulis decrescit, ut si (uerbi gratia) quatuor ex tertiis partibus hæredes scripti sint perinde habetur, ac si vnusquisque ex quarta parte scriptus hæres fuisset, Inst. de hæred. inst. §. videamus.

Paterfamilias distribuere hæreditatem in tot partes potest, quot uoluerit: sed sollemnis assis distributio in duodecim vncias fit. Denique si minus distribuit, potestate iuris in hæc reuoluitur: ut puta si duos hæredes ex quadrante scripserit. nam hæreditas eius residua accedit, ut ex semisibus uideantur scripti. Sed si alter ex quadrante, alter ex semisse hæredes scripti sunt: qui accedit quadrans, pro partibus hæreditariis eis adcrefcit, ff. de hæred. inst. l. interdū, l. xiii. §. paterfamilias.

Si plures vnciæ quàm duodecim distributæ sunt, is, qui sine parte institutus est, quod dupondio deest, habebit. Idemque erit, si dupondius expletus sit: quæ omnes partes ad assem postea reuocantur, quamuis sint pluriū vnciarum, Inst. eod. §. & si plures.

Si plus asse paterfamilias distribuisset, & aliquem sine parte fecisset hæredem: is habiturus erit, quod dupondio deest, quia eadem est ratio in secundo asse, quæ in primo, ff. eod. l. Vitellius, l. xviii.

Si excesserit in diuisione, duodecim vncias testator: æquè pro rata decrescet, ut puta me ex duodecim vnciis hæredem, te ex sex scripsit. ego hæreditatis habebobessem tu trientem. Sed si duos ex asse hæredes scripserit alios duos ex xii. vnciis æquè distributio fiat, & qui ex xii. vnciis scripti sunt, ex semisse hæredes erunt. Sed & si duos hæredes ex asse instituerit tertium aut ex dimidia, & sexta in xx. uncias as diuidetur: quæque laturus est, ex dimidia, & sexta scriptus illi duo duodecim. Itē si dicatur **TITIVS EX PARTE TERTIA**: deinde asse expleto **IDEM EX PARTE SEXTA**: in quatuordecim uncias hæreditas diuidet, ff. de hæ. inst. l. interdū, l. xiii. §. sed & si excesserit, usq; ad finē.

Ex vnciis sex primo hærede instituto, secundo ex octo: si tertius ex residua parte, vel nulla portionis facta mentione hæres instituatür, quinque vncias hereditatis tertius habebit. In xxiii. etenim partes hereditate distributa, tertio ratio calculi (veluti ex decem partibus instituto) quinque vncias assignauit, ff. cod. l. ex vnciis, lxxxvii.

Si quis ita scripserit, TITIVS EX PARTE DIMIDIA HAERES ESTO, SEIVS EX PARTE DIMIDIA: EX QVA PARTE SEIVM INSTI-
TVI, EX EADEM PARTE SEMPRONIVS HAERES ESTO: Scius & Sempronius coniuncti erunt in vnum semissem, & sic fiet, vt Titius semissem, hi duo quadrante ferant, ff. cod. l. Iulianus, xv. in prin. & ff. de ver. sign. 30.

Si primus ex semisse, secundus ex semisse, si primus hæres non erit, tertius ex do-
drante substitutus sit: siquidem primus adierit, æquales partes habebunt. Si re-
pudiaverit, xv. partes futurae sunt, ex quibus nouem quidē laturus sit tertius,
sex secundus, d. l. Iulianus, xv. §. si.

Nam tertius, & instituti, & substituti personam sustinet, & in tres partes institu-
tus videtur, in sex substitutus, ff. cod. l. nam tertium, xvi.

Filiis hæredibus ex æquis partibus institutis, & postea fratris filio, pro duabus vn-
ciis: vnum assem inter omnes videri factum placuit, & ex eo decem vncias fi-
lios accepisse. Tunc enim ex altero asse portio intelligitur relicta, cum asse no-
minatim dato, vel duodecim vnciis distributis residua portio non inuenitur,
ff. de hæred. inst. l. qui non militabat, lxxxviii. §. filiis hæredibus.

Lucio Titio ex duabus partibus, Publio Mauro, ex quadrante scriptis hæredi-
bus: as in dodrantem erit diuisus, modus enim duarum partium ex quadrante
te declaratur, d. l. qui non militabat. §. Lucio.

Si ita scriptum sit: SEMPRONIVS EX PARTE DIMIDIA HAERES
ESTO: TITIVS SI NAVIS EX ASIA VENERIT EX PARTE TER-
TIA HAERES ESTO. IDEM TITIVS, SI NAVIS EX ASIA NON
VENERIT EX PARTE SEXTA HAERES ESTO: Titius non ex dua-
bus partibus hæres scriptus, sed sibi substitutus intelligi debet: Ideoque non
ex maiori parte, quàm tertia scriptus videtur, ff. de bon. poss. secund. tabul. l. si
ita scriptum, viii.

Si ita scriptum sit: SI MIHI FILIVS NATVS FVERIT, EX BESSE
HAERES ESTO: EX RELIQUA PARTE VXOR MEA HAE-
RES ESTO. SI VERO MIHI FILIA NATA FVERIT, EX
TRIENTE HAERES ESTO: EX RELIQUA PARTE VXOR
MEA HAERES ESTO: Et filius, & filia nati essent, dicendum est
assem distribuendum in septem partes, vt ex his filius quatuor vxor duas,
filia unam partem habeat, ff. de libe. & posthu. l. si ita scriptum, xiii. in prin.

Clemens testamento caueret, vt si sibi filius natus fuisset, hæres esset, si duo filii
ex æquis partibus hæredes essent: & si duæ filiae similiter: si filius, & filia filio
duas partes filie, tertiam dederat: Duobus filiis, & filia natis quinque partes
fieri oportet, vt ex his binas masculi unam foemina accipiat, ff. de hæred. inst. l.
clemens, lxxxi.

Si quis ita hæredem instituerit TITIVS QVA EX PARTE MIHI
SOCIVS EST IN VECTIGALI SALINARVM, PRO EA
PARTE MIHI HAERES ESTO: asse descripto, vel non descripto
utiliter Titius ex parte forte quarta, ex qua socius erat hæres institutus erit, ff.
de hæred. inst. l. si liber, lix. §. si quis ita.

TITIVS

**TITIVS HAERES ESTO. SEIVS ET MAEVIVS HAEREDES SVN-
TO :** uerum est duos semisses esse, quorum alter coniunctim duobus datur,
d. l. si liber, §. Titius.

Si ita scriptum fuerit TITIVS IMO SEIVS HAERES ESTO : Se-
ius solus hæres erit: Sed si ita **TITIVS HAERES ESTO, IMO SEIVS
HAERES ESTO.** Idem erit dicendum, ff. de hære. inst. l. si ita scriptum, xlv.
aliàs xlvii. in princ.

**Militis codicillis ad testamentum factis etiam hæreditas iure uidebitur da-
ri.** Quare si partem dimidiam hæreditatis codicillis dederit: testamen-
to scriptus ex asse, partem dimidiam habebit: legata autem testamen-
to data communiter debentur, ff. de milita. testamen. l. militis, xxxvi. in
princip.

**Qui ex residua parte hæres institutus est, quam alter hæres scriptus capere nõ po-
terat, isque ad nullam partem hæreditatis per conditionem suam admitti po-
tuit: ex asse hæres extitit: nam residui commemoratio etiam totum admittit,
C. de hæred. inst. l. secunda.**

**Si ex fundo fuisset aliquis solus institutus: ualet institutio, detracta fundi men-
tione, ff. de hæred. insti. l. prima, §. si ex fundo.**

**Si duo sint hæredes instituti, unus ex parte tertia fundi Corneliani, ali-
ter ex Bessæ eiusdem fundi: detracta fundi mentione, quasi sine parti-
bus hæredes scripti hæreditate potientur, si modo uoluntas patrisfam-
iliæ manifestissime non refragetur, ff. eodem, l. quoties, nona. §. si duo, &
l. sequen.**

**Ex facto proponebatur. quidam duos hæredes scripsisse, unum rerum prouin-
cialium, Italicarum rerum alterum: Et cum merces in Italiam deuchere so-
leret, & pecuniam demississet in prouinciam ad merces comparandas: ex-
que comparatæ sunt, uel uiuo eo, uel post mortem, nondum tamen in Ita-
liam deuctæ. hæc institutio non est repellenda, & si alius rerum prouincia-
lium alius Italicarum rerum hæres scriptus fuerit, officioque iudicis attri-
buentur singulis res, quæ adscriptæ sunt: tamen erunt hæredes ex æquis
partibus, quia nulla pars adscripta est. Quæ res facit, ut si in aliis facul-
tatibus plus sit (in Italicis fortè, quàm in prouincialibus,) in aliis minus,
& æris alieni ratio urgeat dici oporteat, imminutionem hæredes agnosce-
re, pro hæreditariis portionibus, hoc est pro semisse accepturi relictas res
uice perceptionis. Proinde & si aliis fuerint legata relicta, contribu-
tio admittenda erit. ff. de hæredibus instituend. l. ex facto proponeba-
tur. x. xv.**

**Rerum autem Italicarum, uel prouincialium significatione, quæ res acci-
piendæ sint, uidendum est, & facit quidem totum uoluntas defuncti: ue-
rum tamen hoc intelligendum erit: rerum Italicarum significatione eas con-
tineri, quas perpetuò, quis ibi habuit, aut ita disposuit, ut perpetuò ha-
beret. Alioquin si aliquo tempore, quid transtulit in alium locum, non ut
ibi haberet, sed ut denuo ad pristinum locum reuocaret: neque auge-
bit, quò transtulit, neque minuet unde transtulit. Italicarum igitur re-
rum credentur esse eæ res, quas in Italia esse testator uoluit. Proinde &
si pecuniam miserit in prouinciam ad Merces comparandas, & necdum
comparatæ sint: hæc pecunia Italico patrimonio adiungetur. Nam & si de-
disset in prouincia de pecuniis, quas in Italia exercebat, ituras & reddituras,**

us sit, siue nondum uxorem duxerit. Nā & cum maritus posthumum hæredē scribit, non utiq; is solus posthumus scriptus uidetur, qui ex ea, quā habet uxorem, ei natus est, uel qui tunc in utero est: uerum is quoque qui ex quacunque uxore nascatur, ff. de lib. & posth. l. iiii.

Qui posthumum hæredem instituit, si post testamentum factum mutauit matrimonium, is institutus uidetur, qui ex posteriore matrimonio natus est, ff. eod. l. tertia.

Et posthumum ex qualibet uidua natum sibi filium hæredem instituere potest, ff. eod. l. posthumum, xxvii.

Qui generare faciliē non potest posthumum hæredem facere potest. Nam & uxorem ducere, & adoptare potest, & idem in spadone est: quoniam nec ætas, nec sterilitas ei rei impedimento est. Castratus autem posthumum hæredem instituere non potest, ff. de lib. & posth. l. sed est quæsitum, vi.

Hermaphroditus, si in eo uirilia præualebūt posthumum hæredem instituere potest, d. l. sed est quæsitum, §. fin.

Si ex ea, quæ alii nupta sit posthumum quis hæredem instituerit: ipso iure non ualet: quod turpis sit institutio. Sed si ex ea, quā nefas sit ducere posthumum hæredem instituerit, non rumpetur testamentum, ff. de libe. & posthu. l. si quis posthumos, ix. §. i. & si.

Generaliter nato post testamentum hærede scripto, aditus est ad hæreditatem: in qualicunque statu testamenti faciendi tempore fuit, quæ postea testatori iuridice nupta est, ff. de lib. & posthu. l. filius à patre, xxviii. §. si quis eo. uerl. & generaliter.

Si per adoptionem sororem factam habeam: potero posthumum ex ea hæredē instituere: quia adoptione soluta possum eam postea uxorem ducere, ff. de libe. & posthu. l. si quis posthumo, ix. §. si.

Mutus & surdus recte hæres institui potest, ff. de hære. inst. l. prima, §. mutus.

Is, qui apud hostes est, recte hæres instituitur: quia iure postliminii omnia iura ciuitatis in personam eius in suspenso retinentur, (uel non obrumpuntur) itaque si reuersus fuerit ab hostibus, poterit hæreditatem adire, ff. eod. l. illa institutio, xxxii. §. is, qui apud.

Si testator pronepote nasciturum hæredem instituit. Et eadem die qua testamentum factum est, natus esset etiam ignorante testatore institutio iure facta uidetur, ff. de lib. & posth. l. Titius testamento, xxv. §. Lucius.

Illos, quos nunquā testator uidit hæredes institui possunt ueluti si fratris filios peregrinantes ignorans qui essent, hæredes instituerit, ignorantia enim testantis inutilem institutionem non facit, Inst. de hæred. instit. §. si. & C. eod. l. extraneum, xi.

Tacumeius Androsthenes Tacumeiam magnam filiam hæredem instituerat, ruore perlatō, quod filia mortua esset mutauit testamentum, hac præfatione, QVIA HÆREDES, QVOS VOLVI MIHI CONTINGERE, HABERE NON POTVI, NOVIUS RVFVS HÆRES ESTO; quia falsus rumor non solet obesse ex uoluntate testatoris subuentum est filiae, & pronunciatum hæreditatem ad ipsam pertinere, sed legata ex posteriore testamento præstantur, perinde ac si in posterioribus tabulis ipsa fuisset hæres scripta, ff. de hæred. inst. l. ult.

Quoties uolēs alium hæredē scribere, alium scripserit in corpore hominis errās, placet neque cum hæredem esse, qui scriptus est, quoniā uoluntate deficitur

Tertiæ Partis. Lib. II.

neque eum quem uoluit quoniam scriptus non est, ff. de hæred. inst. l. quoties, ix. in princ.

Si testator Titium quasi filium suum hæredem instituerit, quem falsa opinione ductus suum esse credebat, non instituturus, si alienum nosset, isq; postea subditus esse ostensus est, successio eidem auferenda est, C. de hæred. inst. l. si pater, iiii.

Si in nomine prænomine, seu cognomine testator errauerit: nec tamen de quo senserit incertum sit: error huiusmodi, nihil officit ueritati, C. de testam. l. si in nomine, iiii.

Quidā testamentū faciens ita instituit SEMPRONIVS PLOTII HÆRES ESTO. Si quidem ipse testator Plotio cuidam hæres extitit: manifestum est sibi Sempronium hæredem instituisse, ut per mediam ipsius testatoris personam, Plotii hæres efficiatur, & hoc argumentum ex antiqua regula, quæ uoluit hæredem hæredis testatoris esse hæredem. Sin autem nihil tale factum est: Superuacua & inanis est institutio: nisi prius hærede Plotio sibi instituto sic adiecit. SEMPRONIVS PLOTII HÆRES ESTO. Tunc etenim existimandum est, eum dixisse, si non Plotius hæres sibi fuerit, tunc Sempronium in totum partemve Plotii ex substitutione uocari: aliter nulla est institutio cum non sit uerisimile in suum nomen quenquam errasse, C. de hæred. inst. l. finali.

Si in patre, uel patria, uel alia simili assumptione falsum scriptum est: dum de eo, qui demonstratus sit, constet: institutio ualet, ff. de hæred. inst. l. his uerbis, xvi. aliàs, xlviii. S. si.

Qui frater non est, si fraterna charitate diligitur, rectè cum suo nomine sub appellatione fratris instituitur, ff. eod. l. si is, qui lviii. in fi.

Et non ideo minus uxor iure hæres uidetur instituta, quod non uxor, sed affinis in testamento nominata est, C. de hæred. inst. l. non ideo, v.

Si quis nomen hæredis quidem non dixerit, sed indubitabili signo eum demonstrauerit, quod penè nihil a nomine distat: (non tamen eo, quod contumeliæ causa solet addi) ualet institutio. Hæres enim institui, nisi si certus demonstretur, nemo potest, ff. de hæred. inst. l. quoties, ix. S. si quis.

Si quis tamen ita dixerit VTER EX FRATRIBVS MEIS TITIO. ET MAEVIO SEIAM VXOREM DVXERIT, EX DODRANTE: VTER NON DVXERIT EX QUADRANTE HÆRES ESTO: rectè factam institutionem certum est licet ex qua quis parte incertum est. Planè erit similis institutio, si ita facta fuerit VTER EX SVPRASCRIPPTIS FRATRIBVS MEIS SEIAM VXOREM DVXERIT HÆRES ESTO: & hæc ualebit quasi sub conditione facta, d. l. quoties, S. si quis tamen.

Nemo dubitat, rectè ita hæredem nuncupari posse, HIC MIHI HÆRES ESTO: cum sit coram, qui ostenditur, ff. de hæred. inst. l. si is qui, lvi. aliàs lviii. in princ.

Illa institutio ualet, FILIVS MEVS IMPIISSIMVS MALE DE ME MERITVS HÆRES ESTO: Pure enim instituitur licet cum maledictio, ff. eod. l. his uerbis, xlviii. S. 1.

Si non in corpore errauerit testator, sed in parte (puta cū dictasset ex semisse aliquē scribi, ex quadrante sit scriptus) pōt defendi ex semisse hæredem fore quasi plus nuncupatum sit, minus scriptum. Idemq; est & si forte testator minus scribat,

bat, cum plus uellet adscribere. Sed si maiorem partem adscripserit testamentarius, uel (quod difficilius est probatu) ipse testator. ut pro quadrante semissem, ex quadrante hæres erit, quoniã in sit quadras in semis: Sed & si quis pro centum ducenta per notam scripsit: Idem iuris est: nam & ibi utrũque scriptũ est: & quod uoluit, & quod adiectũ est, ff. de hære. inst. l. quoties, ix. §. sed si nõ.

In eo, qui conditionem destinans inferere, nõ addidit, pro nõ instituto erit. Sed si conditionem addidit dũ nollet, ea detracta, hæres futurus est, nec nuncupatũ erit, quod contra uoluntatem scriptũ est, d. l. quoties, ix. §. tantundem.

Testamentarius cõtra uoluntatẽ testatoris cõditionẽ detraxit, uel mutauit, hæres nõ est futurus, sed pro non institutus habẽdus est, d. l. quoties, §. idem tractat.

Si cum primũ hæredem ex parte dimidia scribere destinasset, primũ & secũdum scripsit, solus primus scriptus uidebitur, & solus hæres existet, quasi ex parte dimidia institutus, d. l. quoties. §. sed si cum ff. de hæred. inst.

Quoties non oportet quis hæres institutus sit: institutio non ualet, quod planẽ prouenire potest, si testator cum plures amicos eodem nomine habeat, & ad designationem nominis singulari nomine utatur, nisi ex aliis apertissimis probationibus fuerit reuelatum, de qua persona testator senserit, ff. de hære. inst. l. in tempus, lx. aliàs, lxii. §. quoties. Et quẽ in testamento ita sunt scripta, ut intelligi non possint, perinde sunt, ac si scripta non essent, ff. de reg. iur. l. quo tutela, lxxiii. aliàs, lxxiiii. §. quẽ in testamento.

Illã institutio QVOS TITIVS VOLVERIT, ideo uitiosa est, quod alieno arbitrio permissa est. nam satis constanter ueteres decreuerunt testamentorum iura ipsa per se firma esse oportere, non ex alieno arbitrio pendente, ff. de hæred. inst. l. illa institutio, xxxii. in princ.

Quẽ ab initio inutilis fuit institutio, ex post facto conualescere non potest, ff. de reg. iur. l. penult. Et omnia quẽ ex testamento proficiuntur, ita statum euentus capiunt, si initium sine uitio cõeperint, ff. eod. l. omnia, ccii.

Si quis ita scripserit SI TITIVS VOLVERIT, SEMPRONIUS HAERES ESTO non ualet institutio, ff. eod. l. si quis, §. at quin, lxxviii.

De captatoriis institutionibus.

Captatoriẽ institutiones non ex improbatẽ sunt, quẽ mutuis affectionibus iudicia prouocauerunt, sed quarum conditio confertur ad secretum alienẽ uoluntatis, ff. de hæred. inst. l. captatorias, lxxviii. aliàs lxx.

Item illẽ institutiones captatoriẽ non sunt: ueluti si quis ita me hæredem instituat, QVA EX PARTE TITIVS ME HAEREDEM INSTITUIT, EX EA PARTE MAEVIUS HAERES ESTO; quia in præteritum nõ in futurũ institutio collata est, ff. eo. l. illa autẽ, lxxix. aliàs, lxxi.

Sed captatoria est, si ita scriptum sit, SI TITIVS MAEVIUM TABVLIS TESTAMENTI SVI HAEREDEM A SE SCRIPTVM OSTENDERIT, PRORAUERIT HAERES ESTO: d. l. illa autẽ, §. sed illud.

Si ita scripserit testator. QVANTA EX PARTE ME A TITIO HAEREDEM INSTITVTVM RECITASSEM, EX EA PARTE SEMPRONIUS MIHI HAERES ESTO: non est captatoria institutio. Planẽ nullo recitato testamento ab ipso testatore, inanis uidebitur institutio, & remota suspitione captatoriẽ institutionis, ff. de hæred. inst. l. elemens, lxxxii. §. si.

Tertiæ Partis. Lib. II.

Nec apud peregrinos fratrem sibi quisquam per adoptionem facere potest, & si factum est, irritum erit, & portio hæreditatis, quam uelut adoptiuus frater hæres institutus tenet fratri naturali restituetur, C. de hæredi. institu. l. me apud, vii.

Imperatorem litis causa hæredem institui, inuidiosum est: nec enim calumniæ facultatem, ex principali maiestate capi oportet, ff. de hæred. institu. l. penult. & Instit. quib. mod. test. infra. §. si.

DE CONDITIONIBVS INSTITVTIONVM.

Titulus IIII.

Hæres, & pure & sub conditione institui potest: ex certo tempore, aut ad certum tēpus non potest: ueluti post quinquennium, quā moriar, uel ex Kalendis illis, uel vltq; ad Kalendas illas hæres esto: denique diem adiectum haberi pro superuacuo placet, & perinde esse, ac si pure hæres institutus esset, Instit. de hæred. institu. §. hæres, & ff. eod. l. hæreditas, xxxiii.

Extraneum etiam, cum morietur, sibi hæredem scribi placuit, C. de hæred. institu. l. extraneum, ix.

TITIVS SI STATVAS IN MVNIFICPIO POSVERIT HAERES ESTO.

Si paratus est ponere: licet locus a municipibus ei non datur: Sabinus, Proculus, hæredem eum fore: & in legato idem iuris esse dicunt, ff. de condit. & demon. l. Titius, xliii.

Cum in testamento scriptum erat, **VT ALIQUID IN FORO FIAT** neque adscriptum erat, in quo foro: Labeo ait, si non appareat quid mortuus senserit: in eius municipii foro faciendum, in quo is, qui testamentum fecit, domicilium habuerit, ff. eod. l. quæ conditio, xxxix. §. si.

Hæc scriptura SI VIGINTI DEDERIT, AVT IVRAVERIT SE ALIQUID FACTVRVM, unam conditionem exprimit habentem duas partes, quare quicumque hæres scriptus erit, sub conditione **SI IVRAVERIT SE DECEM DATVRVM, AVT MONVMENTVM FACTVRVM:** quamvis uerbis edicti ad hæreditatem, uel legatum admittatur tamen compellitur facere id, quod facturum se iurare iussus est solo iurciurando remisso, ff. eod. l. hæc scriptura, xxvi.

In testamento quidem scripserat, ut sibi monumentum ad exemplum eius, quod in uia Salaria esset Publii Septimii Demetrii, fieret; & nisi factū esset hæredes magna pecunia multarentur, & cum id monumentum Publii Septimii Demetrii nullum reperiretur, sed Publii Septimii Damæ esset, ad quod exemplum suspicabantur eum, qui testamentum fecerat, monumentum sibi fieri uoluisse: querebant hæredes cuiusmodi monumentum se facere oporteret: & si ob eam rem nullum monumentū fecisset, quia non reperiretur, ad quod exemplum facerent, num poena tenerentur? Responsum est, si intelligeretur, quod monumentum demonstrare uoluisset is, qui testamentum fecisset: tamen si in scriptura ita non esset: tamen ad id, quod ille se demonstrare animo sensisset, fieri debere. Sin autem uoluntas eius ignoraretur: poenam quidem nullam uim habere, quoniam ad quod exemplū fieri iussisset monumentum, id nusquam extaret: tamen omnimodo secundum substantiam, & dignitatem defuncti extrui debere, ff. eod. l. in testamento, xxvii.

Quæ

Quæ conditio ad genus personarum, non ad certas, & notas personas pertineat: eam existimamus totius esse testamenti, & ad omnes hæredes institutos pertinere. at quæ conditio ad certas personas accommodata fuerit: eam referre debemus ad eum duntaxat gradum, quo hæ personæ institutæ fuerunt, ff. cod. d. l. quæ conditio, xxxix.

Lucius Titius ita testamentum fecit, AVRELIVS CLAVDIVS NATIVS EX ILLA MULIERE SI FILIVM MEVM ESSE SE IVDICI PROBAVERIT HAERES MIHI ESTO. Paulus respondit, filium de quo quæreretur, non sub ea conditione institutum uideri, quæ in potestate eius esset, & ideo testamentum nullius esse momenti, ff. cod. l. Lucius, lxxxii. aliàs, lxxxiii.

DE HAEREDVM QUALITATE, ET DIFFERENTIA.

Titulus V.

Hæredes dicuntur aut sui, & necessarii, aut extranei. sui autem & necessarii hæredes sunt; ueluti filius, filia, nepos, neptisve ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui modo in potestate morientis fuerint. Sed ut nepos, neptisve sui hæredes sint, non sufficit eamve in potestate aui mortis tempore fuisse: Sed opus est, ut pater eius, uiuo patre suo desierit suis hæres esse; aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione liberatus à patris potestate. Tunc enim nepos, neptisve in locum patris sui succedit, Inst. de hæred. qual. in princ. & S. sui autem.

Sed sui quidem hæredes ideo appellantur, quia doctores effici hæredes sunt, & uiuo quoque patre quodammodo domini existimantur. Vnde etiam si quis intestatus moriatur prima causa est in successione liberorum. Necessarii uero ideo dicuntur, quia omnimodo siue uelint, siue nolint, tam ab intestato, quàm ex testamento ex lege xii. tabularum hæredes fiunt. Sed his prætor permittit uolentibus se abstinere ab hereditate, ut potius parentis, quàm ipsorum bona similiter a creditoribus possideantur, Inst. cod. S. sed sui quidem.

Necessariis hæredibus, non solum impuberibus, sed etiam puberibus abstinendi ab hereditate potestas datur, ut quamuis creditoribus hereditariis iure ciuili tenentur: tamen in eos actio non detur, si uelint relinquere hereditatem. Sed impuberibus quidem, etiam si se immiscuerint hereditati, præstatur abstinendi facultas: Puberibus autem ita, si se non immiscuerint, sed tamen & puberibus minoribus xxv. annis si temere damnosam hereditatem parentis appetierint, ex generali edicto (quod est de minoribus xxv. annis) succurritur: cum & si extranei damnosam hereditatem adierint, ex ea parte edicti in integrum restituuntur, ff. de acqu. hæred. l. necessariis, lvii.

Suis hæredibus ita institutis SI VOLVERINT HAEREDES ESSE non permittitur amplius abstinere se hereditate: cum ea conditione instituti iam non ut necessarii, sed sua sponte hæredes extiterint. Sed & cæteris conditionibus, quæ in ipsorum sunt potestate, si sui pareant: ius abstinendi adsequi non debent, ff. de hæred. inst. l. iam dubitari, lxxxiii. aliàs lxxxvi. S. si.

Si filius, priusquàm sciret se necessarium extitisse patri hæredem decesserit, relicto filio necessario; permittendum est nepoti abstinere se aui hereditate: quia & patri eius idem tribueretur, ff. de acquir. hæred. l. si quis filium, vii. S. si filius.

Tertiæ Partis. Lib. II.

Si pupillus paterna hæreditate se abstinuisset, deinde ei aliquis hæres extitisset: non compellitur paternis creditoribus satisfacere, impugnaretur enim utilitas pupilli, qui ipse saltem potest habere successorem: metu enim onerum patris timidius, quis etiam impuberis hæreditatem adibit. alioquin & si frater fuit, omiſſa causa testamenti ab intestato possidebit hæreditatem, & quidem impune. nec enim videtur uoluisse fraudare edictum, qui sibi prospicit, ne oneribus patris pupilli hæreditas implicetur: Sed quod in fratre scriptum est, ita intelligitur, si non impuberis frater fuit, sed testatoris. cæterum utique si frater à patre fratri impuberi substitutus sit: sine dubio necessarius hæres existet, ff. de acqu. hæred. l. Iulianus, xlii. in princ.

Defendente tutore, pupillus condemnatus ex contractu patris, accepit curatorem; qui in iudicio dixit abstineo pupillum: & responſum est, abstentum esse, ff. de aucto. tut. l. penult.

Si pupillus parenti suo hæres extitit, & fideicommissam hæreditatis partem restituit, mox abstinet paterna hæreditate; optio deferendo est fideicommissario, ut aut portionem quoque pupilli agnoscat, aut toto discedat: aut omnimodo bona uendenda sunt, ut id, quod pupillo superfluum est, pupillo seruetur; & si in solidum bona uenire non possunt, omnimodo actiones fideicommissario dene-gandæ erunt, erat enim in potestate illius uniuersum suscipere, & si quid plus esset pupillo seruare, ff. ad Senat. cons. Treb. l. si pupillus, lxxix.

Sub conditione filius hæres institutus, si pendente conditione arrogandum se dederit, necessarius hæres non erit, ff. de lib. & posth. l. sub conditione, xx.

Aperturæ tabularum dilatio necessarii hæredis ius non mutat, ut solet in substituto impuberi dici. Nam est relatum, si se arrogandum dederit substitutus impuberi defuncto filius: necessarium eum fore, ff. de hæred. inst. l. iii. §. si.

Si fratris tui filius mortis tempore, in patris sui fuit potestate, siue ex assc hæres institutus est, siue ex parte, nihilominus statim suus ei hæres existit: nec ea propter, quòd intra paucos dies mortis patris sui concessit in fatum, tu ad eiusdem fratris tui potes accedere successionem. Quòd si eum sui iuris esset, ante aditam hæreditatem decessit, tuque fratri tuo legitimus hæres extitisti, seu intra tempora edicto præfinita bonorum possessionem agnouisti, quæ facultatum hereditariarum sunt, uel quæ ab alio iniuria detinentur, tibi restituentur, C. de iure delib. l. iii.

Cæteri, qui testatoris iuri subiecti non sunt, extranei hæredes appellantur, Inst. de hæred. qual. §. cæteri.

In extraneis hæredibus illud obseruatur, ut sit cum eis testamenti factio, siue hæredes ipsi instituuntur, siue hi qui in potestate eorum sunt, & id duobus temporibus inspicitur testamenti quidem facti tempore, ut constiterit institutio: mortis uero testatoris, ut effectum habeat. Hoc amplius, & cum adit hæreditatem esse debet cum eo testamenti factio: siue pure, siue sub conditione hæres institutus sit. Nam ius hæredis eò maxime tempore inspicendum est, quo acquirit hæreditatem: Medio autem tempore inter factum testamentum, & mortem testatoris, uel conditionem institutionis existentem mutatio iuris non nocet hæredi; quia ut supra tria tempora inspicere debent, Inst. de hæred. qual. §. in extraneis, & ff. de hæred. inst. l. si alienum, xlix. aliàs xlvii. §. in extraneis, & in fi. & l. sed & si 6. §. solemus, & l. si liber homo, lvii. aliàs lix. §. si hæres.

In tempus capiendæ hæreditatis institui hæredem posse, beneuolentiæ est, ueluti

LVCIVS IITIVS CVM CAPERE POTVERIT, HÆRES EST IO:
idem

idem & in legato, ff. de hæred. inst. l. in tempus, lx. aliàs, lxii. §. si hæres.

Si quis solidum à lege capere non possit, & ex asse sit institutus ab eo, qui soluendo non est: ex asse hæres erit: legi enim locum non esse in ea hæreditate, quæ soluendo non est, ff. eod. l. si quis solidum, lxx. aliàs lxxii.

Testamenti autem factionem non solum is habere uidetur, qui testamentum facere potest: sed etiam, qui ex alieno testamento capere potest, licet non possit facere testamentum: & ideo furiosus, & mutus, & posthumus, & infans, & filius familiæ testamenti factionem habere dicuntur: licet enim testamētum facere non possint, attamen ex testamento acquirere possunt, Inst. de hæred. qual. §. testamenti autem.

DE IVRE DELIBERANDI, ET INVENTARIO CONFICIENDO.

Titulus VI.

Xtraneis hæredibus deliberandi potestas est, de adeunda hæreditate, uel non adeunda. Sed siue is: cui abstinendi potestas est, immiscuerit se bonis hæreditatis: siue extraneus, cui de adeunda hæreditate deliberare licet, adierit, postea relinquendæ hæreditatis facultatem non habet, nisi minor sit xxv. annis, nam huius ætatis

hominibus, sicut in ceteris omnibus causis, deceptis, ita et si temere damnosam hæreditatem susceperint, Prætor succurrit: Inst. de hæred. qual. §. extraneis, & C. de repudiand. hæred. l. iiii. & ff. de acquir. hære. l. impuberibus, xi.

Ei, qui se non immiscuit hæreditati paternæ: siue maior sit, siue minor: non est necesse prætorem adire, sed sufficit se non immiscuisse hæreditati, ff. de acqu. hæred. l. ei qui, xii.

Eumdemum bonis patris se miscere conuenit, qui remoto familiæ uinculo pro hærede gerere uidetur. Et ideo filius, qui tanquam ex bonis matris, cuius hæreditatem suscepit, agrum ad hæreditatem patris pertinentem, ut maternum ignorans possedit: abstinendi consilium, quod in bonis patris tenuit, amissum non uidetur, ff. de acqui. hære. l. eum demum, lxxxvi. aliàs, lxxxvii.

Si paterna hæreditate filium abstinuisse cōstiterit, & non ut hæredem in domo, sed ut inquilinum, uel custodem, uel ex alia iusta ratione habitasse liquido fuerit probatum: ex persona patris conueniri prohibetur, C. de repud. hæred. l. prima. Et non hoc, an tenuerit quis res hæreditarias, nec ne, sine uoluntate adquirendæ sibi hæreditatis, quærendum est: sed an admisit hæreditatem, C. unde legitimi, l. quarta.

Si in societate, quam uiuo patre inchoauerat filius, post mortem patris perseuerauerit, inter est, utrum rem cceptam sub patre perficiat, an nouam inchoauerit: nam si quid noui in societate inchoauit: non uidetur se immiscuisse hæreditati patris, ff. de acqu. hæred. l. Iulianus, xlii. §. si in societate.

Duo fratres fuerunt, & bona communia habuerunt, eorum alter intestato mortuus, suum hæredem non reliquerat: frater, qui supererat, nolebat ei hæres esse: responsum est; ob eam rem, quod communibus (cum sciret eum mortuum esse) usus esset, hæreditati non se alligasse: nisi eo consilio usus esset, quod uellet se hæredem esse: Itaque cauere debet, ne qua in re plus sua parte dominationem interponeret, ff. de acquiren. hæredit. l. duo fratres, lxxvii. aliàs lxxviii.

Tertiæ Partis. Lib. II.

Ait Prætor. SI TEMPVS AD DELIBERANDVM PETET, DABO : cum dicit tempus, nec adiecit diem: sine dubio ostendit esse in iudicētis potestate, quem diem præstituat, ff. de iur. delib. l. prima. §. si.

Si testamento iure facto, uel ab intestato legitima delata successio est: Rector Prouinciæ aditus, si hæreditati nec dum sunt obligati, eos an heredes sint, interrogare debet; ac si tempus ad deliberandum petierint moderatum statuet, C. de iure delib. l. si curatoris nona. Sed pauciores, quam centum dies, non sunt dandi, ff. eod. l. secunda.

Nec non illud sciendum est: nonnunquam semel, nonnunquam sæpius diem ad deliberandum dandum esse: dummodo prætori suadeatur tempus, quod primum aditus præstituerat, non suffecisse. Sed hoc impetrari non debet, nisi ex magna causa, ff. eod. l. iii. cum l. seq.

Si plures gradus sint heredum institutorum: per singulos obseruatur, uidelicet ut à primo quoque ad sequentem translata hæreditate, quàm primum inueniat successorem, qui possit defuncti creditoribus respondere, ff. de iur. deliberan. l. si plures, x.

Non solum creditoribus, sed etiam hæredi instituto, prætor subuenire debet, hisque copiam instrumentorum inspiciendorum facere: ut proinde instruire se possint expediat, nec ne, agnoscere hæreditatem, ff. de iur. delib. l. quinta in princ. & ff. de acqu. hæred. l. aristo. xxviii.

Ait Prætor: SI PVPILLI PVPILLAEVE' NOMINE POSTVLBITVR TEMPVS AD DELIBERANDVM, AN EXPEDIAT EVM HAEREDITATEM RETINERE, ET HOC DATVM ERIT: SI IUSTA CAUSA ESSE VIDEBITVR, BONA INTEREA DEMINVI, NISI CAUSA COGNITA BONI VIRI ARBITRATV, VETABO. Merito prætor impedit interim deminutionem, quandiu nomine pupilli petitur tempus ad deliberandum, ff. de iur. delib. l. ait Prætor, vii. in princ.

In causæ cognitione hoc uertitur, an iusta causa sit, ut diminuere Prætor permittat. Ergo & funeris causa diminui permittet. item eorum, quæ sine piaculo non possunt præteriri, uescendi gratia æquè diminui permittet, sed & ubi urget, ex aliis quoque causis permittere eum oportet: ut ædificia sarciantur, ne agri inculti sint. si qua pecunia sub pœna debetur, ut restituatur, ne pignora distrahantur. ex aliis quoque iustis causis prætor aditus deminutionem permittit. neque enim sine permissu eius debet deminutio fieri, d. l. septima §. in causæ.

Si maior sit hæreditas, & deliberat hæres, & res sunt in hæreditate, quæ extræitu temporis deteriores fiunt: adito prætore potest is, qui deliberat, sine præiudicio eas iustis pretiis uendere. qui possit etiam ea, quæ nimium sumptuosa sint, ueluti iumenta aut uenalia, item ea, quæ mora deteriora fiant, uendere: quique præterea curaturus sit, ut æs alienum, quod sub pœna, uel sub prætiosis pignoribus debeatur, soluatur, ff. de iure delib. l. quinta. §. si maior.

Filius, dum deliberat alimenta habere debet ex hæreditate, ff. eod. l. nona.

Idem in hæreditate sit uinum, oleum, frumentum, numerata pecunia: inde fieri debebunt impendia. si minus; à debitoribus hæreditariis exigenda pecunia, quòd si nulli sint debitores, aut iudicem prouocent: uenire debent res superuacue, ff. de iure delib. l. igitur, vi.

His uerbis DEMINVI VETABO: prætor non tantum alienationem impedit

pedit, uerum etiam actiones exercere non patitur; Est enim absurdum, ei cui alienatio interdicitur, permitti actiones exercere, ff. eodem l. ait prætor, septima, §. quid sit.

Eum, qui metu uerborum, uel alio timore coactus fallens adierit hereditatem: heredem fieri non placet, ff. de acquir. hære. l. vi. §. si. Item nec emere, nec donatum adsequi, nec damnosam quisque hereditatem adire compellitur, C. de iure delib. l. nec emere, xvi.

Si quis, uel ex testamento, uel ab intestato uocatus, deliberationem meruerit: uel si hoc quidem non fecerit, non tamen successioni renunciavit, ut ex hac causa deliberare uideatur. Sed nec aliquid gesserit, quod aditionem, uel pro hærede gestionem inducat prædictum arbitrium in successionem suam transmittit: ita tamen ut unius anni spatio eadem transmissio fuerit conclusa. Si uero ipse postquam testamentum fuerit insinuatum, uel ab intestato, uel ex testamento, uel aliter ei cognitum sit heredem uocatum fuisse, annali tempore translapso nihil fecerit, ex quo uel adeundam, uel renuntiandam hereditatem manifestauerit; is cum successionem suam ab huiusmodi beneficio excluditur, Sin autem instante annali tempore decesserit: reliquum tempus pro adeunda hereditate suis successoribus, sine aliqua dubietate relinquet quo completo. nec heredibus eius alius regressus in hereditatem habendam seruabitur, C. eod. l. cum in antiquioribus, xix.

Sicut maior xxv. annis, antequam adeat, delatam repudians successionem, post querere non potest: ita quæsitam renunciando nihil agit, sed ius, quod habuit, retinet: nec quod confessos in iure pro iudicatis haberi placuit, ad uocem repudiantis hereditatem, sed ad certam quantitatem deberi consentientem pertinet, C. de repud. hæred. l. quarta.

Si quis hæres recusauerit paternam hereditatem, deinde maluerit eam adire: si quidem res iam uenditæ sunt, nullus aditus ei ad hereditatem reseruatur: sin autem res alienatæ non sunt, siquidem maior annis constitutus est, & temporaria restitutionis nulla ei supersunt: intra trium annorum spatium tantummodo ei datur licentia, Sin autem uel minor est, uel inutili tempore constitutus: tunc post implectum quadriennium, aliud triennium ei indulgetur, intra quod potest rebus in suo statu manentibus adire hereditatem, & suam abdicationem reuocare: quo tempore transacto nullus aditus penitus ad paternam hereditatem reseruatur: nisi forte adhuc eo in minore ætate constituto, res uenditæ sint. Tunc enim per in integrum restitutionem non denegatur ei adire hereditatem, & res recuperare, & creditoribus paternis satisfacere, C. de repud. hære. l. si.

De beneficio legis, & inuentarii.

Cum hereditas ad quendam, siue ex testamento, siue ab intestato sit delata, siue ex asse, siue ex parte: siquidem recta uia adire maluerit hereditatem, & spe certissima hoc fecerit, uel sese immiscuerit, ut non postea eam repudiet: nullo indiget inuentario, cum omnibus creditoribus suppositus est, utpote hereditatem ex sua uoluntate infixam. Similique modo si non titubante animo respondendam, uel abstinentendam esse crediderit hereditatem, & apertissime intra trium mensium spacium, ex quo ei cognitum fuerit scriptum se esse, uel uocatum heredem, renunciaret: nullo nec inuentario faciendo, nec alio circuitu expectando sit alienus huiusmodi hereditate, siue onerosa, siue lucrosa sit, C. de iure delib. l. si. §. cum igitur.

Tertiæ Partis. Lib. II.

Si dubius est, utrum ne admittenda sit, nec ne defuncti hæreditas : non putet sibi esse necessariam deliberationem, sed adeat hæreditatem, uel sese immisceat: omni tamen modo inuentariū ab ipso conficiatur, ut intra triginta dies post apertas tabulas, vel postquam nota fuerit ei apertura tabularum, vel delatam sibi ab intestato hæreditatem cognouerit, numerandos, exordium capiat inuentarium super his rebus, quas defunctus mortis tempore habebat, & hoc inuentarium intra alios sexaginta dies modis omnibus impleatur, sub præsentia tabulariorum, cæterorumque, qui ad huiusmodi confektionem necessarii sunt. Subscriptionem tamen supponere hæredem necesse est, significantem & quãtitatem rerum, & quòd nulla malignitate circa eas ab eo facta, uel facienda, res apud eum remaneant, vel si ignarus sit literarum, uel scribere præpediatur: speciali tabulario ad hoc solum adhibendo, ut pro eo literas supponat, venerabili signo antea manu hæredis præpositio: testibus uidelicet assumendis, qui hæredem cognoscant, & iubente eo tabularium pro se subscribere interfuerint. Sin autem locis, in quibus res hæreditariæ, vel maxima pars earum posita est, hæredes abesse contigerit: tunc eis unius anni spaciū a morte testatoris numerandum datur ad huiusmodi inuentarii consummationem, sufficit enim præfatum tempus, etsi longissimis spaciis distant tamen dare eis facultatem inuentarii conscribendi, vel per se, vel per instructos procuratores in locis, ubi res posite sunt, mittendos, d. l. fi. S. sin autem dubius.

Etsi præfata obseruationem inuentarii faciendi solidauerint, hæreditatem sine periculo habeant, & legis Falcidiæ aduersus legatarios utuntur beneficio: ut in tantum hæreditariis creditoribus teneantur, in quantum res substantiæ deuolutæ ad vos valeant, & eis satisfaciant, qui primi ueniant creditores, & si nihil reliquum est: posteriores venientes repellantur, & nihil ex sua substantia penitus hæredes amittant: ne dum lucrum facere sperant, in damnum incidant. Sed & si legatarii interea venerint, & eis satisfaciant ex hæreditate defuncti, uel ex ipsis rebus, vel earū forsitan uenditione, d. l. fi. S. etsi præfata.

Sin uero creditores, qui & post emensum patrimonium, necdum completi sunt, superueniant, nec ipsum hæredem inquietare conceditur, neque eos, qui ab comparauerint res, quarum precia in legata, vel fideicommissa, vel alios creditores processerunt. Licentia creditoribus non deneganda aduersus legatarios uenire, & vel hypothecis, vel indebiti condictione, uti, & hæc, quæ acceperint recuperare: cum satis absurdum sit, creditoribus quidem ius suum persequentibus legitimum auxilium denegari, legatariis uero, qui pro lucro certas partes suas leges accommodare, d. l. fi. S. sin uero creditores.

Sin uero hæredes res hæreditarias creditoribus hæreditariis pro debito dederint in solutum, uel pro dationem pecuniarum satis ei fecerint, licebit aliis creditoribus, qui ex anterioribus ueniunt hypothecis aduersus eos uenire, & a posterioribus creditoribus secundum leges eas abstrahere, vel per hypothecariam actionem, uel conditionem ex lege, nisi uoluerint debitum eis offerre. Contra ipsum tamen hæredem (secundum quod sæpius dictum est) qui quantitatem rerum hæreditariarum expendit nulla actio extenditur. Sed nec aduersus emptores rerum hæreditariarum, quas ipse uendidit pro soluendis debitis, uel legatis uenire alii conceditur: cū satis anterioribus creditoribus prouisum sit, uel ad posteriores creditores, uel ad legatarios proueniētibus, & ius suum persequentibus, d. l. fi. S. sin uero hæredes.

In computatione patrimonii datur hæredi licentia excipere, & retinere, quidquid

quid in funus expendit, uel in testamenti insinuationem, uel inuentarii confectionem, uel in alias necessarias causas hereditarias approbauerit se persoluisse. Si uero, & ipse aliquas contra defunctum habebat actiones, non ex confundantur; sed similem cum aliis creditoribus per omnia habens fortunam: temporum tamen prerogatiua inter creditores seruanda, d. l. fina. §. in computatione.

Licentia danda creditoribus, seu legatariis, uel fideicommissariis, si maiorem putauerint esse substantiam a defuncto derelictam, quam haeres in inuentario scripsit, quibus uoluerint legitimis modis, quod superfluum est approbare, etiam per sacramentum haeredis, si aliae probationes defecerint, ut undique ueritate exquissita, neque lucrum, neque damnum aliquod haeres sentiat ex huiusmodi hereditate. Illo uidelicet obseruando, ut si ex hereditate aliquid haeredes subriperint, uel celauerint, uel amouendum curauerint: postquam fuerint conuicti, in duplum hoc restituere, uel hereditatis quantitati computare compellantur, d. l. fin. §. licentia.

Donec tamen inuentarium conscribitur, uel si res praesto sint, intra tres menses, uel si absuerint, intra annale spacium secundum anteriorem distinctionem nulla erit licentia, neque creditoribus, neque legatariis, uel fideicommissariis, eos uel inquietare, uel ad iudicium reuocare, uel res hereditarias quasi ex hypothecarum autoritate uindicare, sed sit hoc spacium ipso iure pro deliberatione haeredibus concessum, nulloque ex hoc interuallo creditoribus hereditariis circa temporalem praescriptionem prauiudicio generando, d. l. fi. §. donec.

Si uere postquam adierint, uel sese immiscuerint, praesentes, uel absentes inuentarium facere distulerint, & datum tempus ad inuentarii confectionem effluxerit: Tunc ex eo ipso, quod inuentarium non fecerint, & haeredes esse omnimodo intelliguntur, & debitum hereditariis in solidum tenentur, nec legis beneficio perfruuntur, quam contemnendam esse censuerunt, d. l. fina. §. si uere postquam.

Si uero quidam, uel uana formidine, uel callida machinatione, quatenus eis liceat annale tempus tergiuersari, & hereditatem inspicere, & ideo deliberationis tempus uoluerint accipere: ne quis putet antiquitatem contemni, indulgetur eis petere deliberationem, uel a principe, uel a iudicibus: non tamen amplius a principe uno anno, a iudicibus uero nouem mensibus: semel enim & non saepius ea peti conceditur, d. l. fi. §. & haec quidem uers. sed quia quidam.

Si autem hoc aliquis fecerit, id est deliberationem petierit, & inuentarium conscripserit (necesse est enim omnimodo deliberantem inuentarium cum omni subtilitate facere) non licebit ei post tempus praestitutum (si non recusauerit hereditatem, sed adire maluerit) legis uti beneficio, sed in solidum secundum antiqua iura omnibus creditoribus tenebitur, d. l. fi. §. si autem hoc aliquis.

Si quis autem temerario proposito deliberationem quidem petierit, inuentarium autem minime conscripserit, & uel adierit hereditatem, uel minime ea repudiauerit: non solum creditoribus in solidum tenebitur, sed etiam legis beneficio minime utetur, d. l. fi. §. si quis autem temerario.

Quod si post deliberationem recusauerit, inuentario minime conscripto: tunc res hereditarias creditoribus, uel his, qui ad hereditatem uocantur a legibus, reddere compellitur: quantitate earum sacramento, res accipientium manifestanda cum taxatione tamen a iudice statuenda, d. l. fi. & d. §. si quis, uers. quod si post deliberationem.

De inuētario ex nouella cōstitutione prima.

Illud additur constitutioni legis finalis, ut oporteat hæredem, qui non tantū creditores, sed etiā legatarios ueretur, metuitq; nō tantū ne quid dāni accipiat, sed etiam ne careat lucro, assumere omnes omnino legatarios, & fideicommissarios quocunque in ciuitate præsentēs sunt, aut certē, qui uicem eorum gerant, si fortē uel personarum natura, uel dignitas, uel qualitas, uel ætas, uel etiam quæuis necessitas facultatem illis in faciendō inuentario absentię præbeat, Nouel. Const. prima. §. Fiat igitur.

Si qui uerō absuerint, eius rei testes ex fide dignissimi in ea ciuitate, quique ibi rē soli possideant, nec malæ existimationis sint, non pauciores, quā tres accedant (quod enim ad eam rem pertinet, tabulariis solis fides non habetur) coram quibus inuentarium fieri conuenit: quo magis redeuntibus aliquando legatariis, & forte quærentibus subtractum esse, quid rerum, aut in inuētario non expressum, integrum sit iuramento, tam hæredis, q̄ testium, qui se actis affirmant interfuisse, spectasseq; quæ tunc gerebantur, neq; conscios esse ullius ab herede perpetrati maleficii, rem ipsam inquirere, & ueritatem de his, quæ mortis tempore testator in bonis habuit inuenire: At si fortē legatarij præsentēs, aut contestatione sibi præmissa uenire, & cōficiendo inuentario adesse noluerint: tunc impune erit hæredi, si uel legatariis non accedentibus, testiū præsentia contentus, inuentarium faciat, reposito & istis legatariis iuramento hæredis. Atque his omnibus obseruatis beneficium habebit Falcidiæ, Nouell. Constitu. prima. §. fiat autem inuentarium.

Enimvero si inuentarium hac forma, non fecerit, non retinebit Falcidiam, sed legatariis, & fideicommissariis satisfaciet: tamen si legatorum præstatio puræ substantiæ defuncti modum excesserit. Neq; ex hac, lex finalis, C. de iure delib. erit correctæ, qua disponitur, ne quid per creditores dāni hæredibus afferatur in rebus suis, præstabit enim, ut poenam suæ improbitatis luet, ex eo, quod leges transgressus sit, cum licuisset illi cautē, omnia agentī non solum nihil sentire damni, sed etiam per contrarium ea, quæ lege Falcidia deferuntur lucri facere, d. Nouel. Const. prima, §. enimvero.

DE ACQVIRENDA HAEREDITATE.

Titulus VII.

Nihil aliud est hæreditas, quā successio in uniuersum ius, quod defunctus habuit, ff. de uerb. signi. l. nihil, xxiiii.

Hæreditatis appellatio sine dubio continet etiam damnosam hæreditatem, quia iuris nomen est, ff. eo. l. hæreditatis, xviii. aliàs xix.

Hæreditas personæ uice fungitur, sicuti municipium, & curias, & societates, ff. de fideiuss. l. mortuo, xxii. aliàs xxiii. in fi.

Item nonnunquam adita hæreditas personæ uicem sustinet, non hæredis futuri, sed defuncti, Inst. de hæred. instit. §. seruus.

Hæres quandoque hæreditatem adeundo, iam tunc à morte successisse defuncto intelligitur, ff. de acqu. hære. l. hæres, liiii.

Item omnia ferē iura hæredum perinde habentur, ac si continuò sub temporis morte hæredes extitissent, ff. de reg. iur. l. omnia, cxciii.

Hæres in oē ius mortui, non tantū singularum rerum dominium succedit; cū & ea, quæ in nominibus sunt, ad hæredē transeant, ff. de acquir. hære. l. hæres, xxxvii.

Qui

Qui hæreditatem adire uolet, certus esse debet, defunctum esse testatorem, ff. eo. l. qui hæreditatem, xix.

Hæreditatum duplex conditio est, nam uel ex testamento, uel ab intestato ad nos pertinent, Inst. per quas perso. §. si.

In plurium hæredum gradibus hoc seruandum est, ut si testamentum proferatur, prius a scriptis incipiatur, deinde transitus fiat ad eos, ad quos legitima hæreditas pertinet: et si idem sit, ad quem utroque modo pertineat. nam hoc gradatim consequitur, ut prius ex testamento delatam, deinde legitimam repudiat. Si uero, ei ad quem legitima hæreditas potest pertinere, conditio data sit: nihil cõstituere potest de legitima, antè quàm dies conditionis transeat, & ideo dicendum est, & in eo casu, si respondit, neutram hæreditatem ad se uelle pertinere: bona defuncti à creditoribus possidenda, ff. de acquir. hæred. l. in plurium, lxx. aliàs lxx.

Hæres institutus si putet testatorem uiuere, quamuis ià defunctus sit, adire hæreditatem non potest. sed & si scit se hæredem institutum, sed utrum purè, an sub conditione ignoret, non poterit adire hæreditatem, licet purè hæres institutus sit, uel sub conditione, & paruetit conditioni. Sed & si de conditione testatoris incertus sit, pater familiàs, an filius familiàs sit: non poterit adire hæreditatē, & si eius cõditionis sit, ut in ueritate testari poterit, ff. eo. l. hæres, xxxii. Sed si de sua conditione quis dubitet, an filius fam. sit, potest acquirere hæreditatem. cur autem, si suam ignoret conditionē, adire potest: si testatoris, non potest? Illa ratio est: quod qui conditionem testatoris ignorat, an ualeat testamentū dubitat; qui suā, de testamento certus est, ff. eo. l. sed si de sua, xxxiii.

Et si cum esset purè institutus, putauit sub conditione, & impleta conditione, q̃ iniectam putat, adiit: consequens est, dicere hæreditatē eum posse adire: maxime cum he suspicio nihil ei obfuerit, nec periculum attulerit. Facilius quis admittet, si quis purè institutus, putauit sub conditione se institutum, conditionemque impletam, quam in euentum putabat. nam in nullo hæc suspicio obfuit, d. l. sed si. §. fin.

Multum interest conditio facti an iuris sit. nā huiusmodi conditiones, SI NAWIS EX ASIA VENERIT: SI TITIVS CONSVL FACTVS FUERIT: quāuis impletæ essent, impediunt hæredē circa hæreditatē adeundam quamdiu ignorarit eas impletas esse, quæ uerò ex iure uenient, in his nihil amplius exigendum, quàm ut impletæ sint: ueluti si quis se filiū familiàs existimat, cum sit pater familiàs poterit acquirere hæreditatem. quare & ex parte scriptus hæres, qui ignorat an tabulæ testamenti apertæ sint adire hæreditatē poterit, ff. de condit. & demonstr. l. multum, xx. aliàs xxi.

Si quis partē ex qua institutus est, ignorauit: nihil ei nocet, quò minus pro hæredegerat. si conditionē, sub qua hæres institutus est, non ignorat: si tamen extiterit conditio, sub qua institutus, & tamen ignorat conditionem extitisse potest adire hæreditatem: quemadmodum si ignoret, an cohæredis, cui substitutus est repudiatione portio ei delata sit, ff. de acqui. hære. l. si quis, xxi. §. si.

Si dubitet, an testator apud hostes decesserit, an ciuis Romanus, quoniam utroque casu est ius adeundi, & in re est, ut possit adire; dicendum est, posse adire, ff. eo. d. l. sed si dubitet, xxxiii. Sed cum incognitum est, ab hostibus interfecta, an capta sit mater: hæreditas à filio adiri non potest, quia bona captiui eo demum tempore successionis iure acquiri possunt; cum captos apud hostes moruos esse cognoscitur, C. de postliminio. l. quarta.

Tertiæ Partis. Lib. II.

Ex vnciis sex primo hærede instituto, secundo ex octo: si tertius ex residua parte, vel nulla portionis facta mentione hæres instituatür, quinque vncias hereditatis tertius habebit. In xxiiii. etenim partes hereditate distributa, tertio ratio calculi (veluti ex decem partibus instituto) quinque vncias assignauit, ff. eod. l. ex vnciis, lxxvii.

Si quis ita scripserit, TITIVS EX PARTE DIMIDIA HAERES ESTO, SEIVS EX PARTE DIMIDIA: EX QVA PARTE SEIVM INSTI-
TVI, EX EADEM PARTE SEMPRONIVS HAERES ESTO: Seius & Sempronius coniuncti erunt in vnum semissem, & sic fiet, vt Titius semissem, hi duo quadrante ferant, ff. eod. l. Iulianus, xv. in prin. & ff. de ver. sign. §. o.

Si primus ex semisse, secundus ex semisse, si primus hæres non erit, tertius ex do-
drante substitutus sit: siquidem primus adierit, æquales partes habebunt. Si re-
pudiaverit, xv. partes futurae sunt, ex quibus novem quidē laturus sit tertius,
sex secundus, d. l. Iulianus, xv. §. ff.

Nam tertius, & instituti, & substituti personam sustinet, & in tres partes institu-
tus videtur, in sex substitutus, ff. eod. l. nam tertium, xvi.

Filiis hæredibus ex æquis partibus institutis, & postea fratris filio, pro duabus vn-
ciis: vnum assem inter omnes videri factum placuit, & ex eo decem vncias fi-
lios accepisse. Tunc enim ex altero asse portio intelligitur relicta, cum asse no-
minatim dato, vel duodecim vnciis distributis residua portio non inuenitur,
ff. de hæred. inst. l. qui non militabat, lxxviii. §. filijs hæredibus.

Lucio Titio ex duabus partibus, Publio Mevio, ex quadrante scriptis hæredi-
bus: as in dodrantem erit diuisus, modus enim duarum partium ex quadran-
te declaratur, d. l. qui non militabat. §. Lucio.

Si ita scriptum sit: SEMPRONIVS EX PARTE DIMIDIA HAERES
ESTO: TITIVS SI NAVIS EX ASIA VENERIT EX PARTE TER-
TIA HAERES ESTO. IDEM TITIVS, SI NAVIS EX ASIA NON
VENERIT EX PARTE SEXTA HAERES ESTO: Titius non ex dua-
bus partibus hæres scriptus, sed sibi substitutus intelligi debet: Ideoque non
ex maiori parte, quàm tertia scriptus videtur, ff. de bon. poss. secund. tabul. l. si
ita scriptum, viii.

Si ita scriptum sit: SI MIHI FILIVS NATVS FVERIT, EX BESSE
HAERES ESTO: EX RELIQUA PARTE VXOR MEA HAE-
RES ESTO. SI VERO MIHI FILIA NATA FVERIT, EX
TRIENTE HAERES ESTO: EX RELIQUA PARTE VXOR
MEA HAERES ESTO: Et filius, & filia nati essent, dicendum est
assem distribuendum in septem partes, vt ex his filius quatuor vxor duas,
filia unam partem habeat, ff. de libe. & posthu. l. si ita scriptum, xiii. in prin.

Clemens testamento caueret, vt si sibi filius natus fuisset, hæres esset, si duo filii
ex æquis partibus hæredes essent: & si duæ filiae similiter: si filius, & filia filio
duas partes filie, tertiam dederat: Duobus filiis, & filia natis quinque partes
fieri oportet, vt ex his binas masculi unam foemina accipiat, ff. de hæred. inst. l.
clemens, lxxxi.

Si quis ita hæredem instituerit TITIVS QVA EX PARTE MIHI
SOCIVS EST IN VECTIGALI SALINARVM, PRO EA
PARTE MIHI HAERES ESTO: asse descripto, vel non descripto
utiliter Titius ex parte sorte quarta, ex qua socius erat hæres institutus erit, ff.
de hæred. inst. l. si liber, lix. §. si quis ita.

TITIVS

TITIVS HAERES ESTO. SEIVS ET MAEVIVS HAEREDES SVNTO: uerum est duos semisses esse, quorum alter coniunctim duobus datur, d. l. si liber, S. Titius.

Si ita scriptum fuerit TITIVS IMO SEIVS HAERES ESTO: Seius solus hæres erit: sed si ita **TITIVS HAERES ESTO, IMO SEIVS HAERES ESTO.** Idem erit dicendum, ff. de hære. inst. l. si ita scriptum, xlv. aliàs xlvii. in princ.

Militis codicillis ad testamentum factis etiam hæreditas iure uidebitur dari. Quare si partem dimidiam hæreditatis codicillis dederit: testamento scriptus ex asse, partem dimidiam habebit: legata autem testamento data communiter debentur, ff. de milita. testamen. l. militis, xxxvi. in princip.

Qui ex residua parte hæres institutus est, quam alter hæres scriptus capere nō poterat, isque ad nullam partem hæreditatis per conditionem suam admitti potuit: ex asse hæres extitit: nam residui commemoratio etiam totum admittit, C. de hæred. inst. l. secunda.

Si ex fundo fuisset aliquis solus institutus: ualet institutio, detracta fundi mentione, ff. de hæred. insti. l. prima, S. si ex fundo.

Si duo sint hæredes instituti, unus ex parte tertia fundi Corneliani, alter ex Bessæ eiusdem fundi: detracta fundi mentione, quasi sine partibus hæredes scripti hæreditate potentur, si modo uoluntas patrisfamilias manifestissime non refragetur, ff. eodem, l. quoties, nona. S. si duo, & l. sequen.

Ex facto proponebatur. quidam duos hæredes scripsisse, unum rerum prouincialium, Italicarum rerum alterum: Et cum merces in Italiam deuchere solet, & pecuniam demississet in prouinciam ad merces comparandas: ex quo comparatae sunt, uel uiuo eo, uel post mortem, nondum tamen in Italiam deuectæ. hæc institutio non est repellenda, & si alius rerum prouincialium alius Italicarum rerum hæres scriptus fuerit, officioque iudicis attribuentur singulis res, quæ adscriptæ sunt: tamen erunt hæredes ex æquis partibus, quia nulla pars adscripta est. Quæ res facit, ut si in aliis facultatibus plus sit (in Italicis fortè, quàm in prouincialibus,) in aliis minus, & æris alieni ratio urgeat dici oporteat, imminutionem hæredes agnoscere, pro hæreditariis portionibus, hoc est pro semisse accepturi relictas res uice perceptionis. Proinde & si aliis fuerint legata relictæ, contributio admittenda erit. ff. de hæredibus instituend. l. ex facto proponebatur. x x x v.

Rerum autem Italicarum, uel prouincialium significatione, quæ res accipiendæ sint, uidendum est, & facit quidem totum uoluntas defuncti: uerum tamen hoc intelligendum erit: rerum Italicarum significatione eas contineri, quas perpetuò, quis ibi habuit, aut ita disposuit, ut perpetuò haberet. Alioquin si aliquo tempore, quid transtulit in alium locum, non ut ibi haberet, sed ut denuo ad pristinum locum reuocaret: neque augebit, quod transtulit, neque minuet unde transtulit. Italicarum igitur rerum credentur esse eæ res, quas in Italia esse testator uoluit. Proinde & si pecuniam miserit in prouinciam ad Merces comparandas, & necdum comparatae sint: hæc pecunia Italico patrimonio adiungetur. Nam & si dedisset in prouincia de pecuniis, quas in Italia exercebat, ituras & reddituras

rus sit, siue nondum uxorem duxerit. Nā & cum maritus posthumum hæredē scribit, non utiq; is solus posthumus scriptus uidetur, qui ex ea, quā habet uxorem, ei natus est, uel qui tunc in utero est: uerum is quoque qui ex quacunque uxore nascatur, ff. de lib. & posth. l. iiii.

Qui posthumum hæredem instituit, si post testamentum factum mutauit matrimonium, is institutus uidetur, qui ex posteriore matrimonio natus est, ff. eod. l. tertia.

Et posthumum ex qualibet uidua natum sibi filium hæredem instituere potest, ff. eod. l. posthumum, xxvii.

Qui generare facillē non potest posthumum hæredem facere potest. Nam & uxorem ducere, & adoptare potest, & idem in spadone est: quoniam nec ætas, nec sterilitas ei rei impedimento est. Castratus autem posthumum hæredem instituere non potest, ff. de lib. & posth. l. sed est quæsitum, vi.

Hermaphroditus, si in eo uirilia præualebūt posthumum hæredem instituere potest, d. l. sed est quæsitum, §. fin.

Si ex ea, quæ alii nupta sit posthumum quis hæredem instituerit: ipso iure non ualet: quod turpis sit institutio. Sed si ex ea, quā nefas sit ducere posthumum hæredem instituerit, non rumpetur testamentum, ff. de libe. & posthu. l. si quis posthumos, ix. §. i. & si.

Generaliter nato post testamentum hærede scripto, aditus est ad hæreditatem: in qualicunque statu testamenti faciendi tempore fuit, quæ postea testatori iuridice nupta est, ff. de lib. & posthu. l. filius à patre, xxviii. §. si quis eo. uers. & generaliter.

Si per adoptionem sororem factam habeam: potero posthumum ex ea hæredē instituere: quia adoptione soluta possum eam postea uxorem ducere, ff. de libe. & posthu. l. si quis posthumo, ix. §. si.

Mutus & surdus recte hæres institui potest, ff. de hære. inst. l. prima, §. mutus.

Is, qui apud hostes est, recte hæres instituitur: quia iure postliminii omnia iura ciuitatis in personam eius in suspenso retinentur, (uel non obrumpuntur) itaque si reuersus fuerit ab hostibus, poterit hæreditatem adire, ff. eod. l. illa institutio, xxxii. §. is, qui apud.

Si testator pronepote nasciturum hæredem instituit. Et eadem die qua testamentum factum est, natus esset etiam ignorante testatore institutio iure facta uidetur, ff. de lib. & posth. l. Titius testamento, xxv. §. Lucius.

li, quos nunquā testator uidit hæredes institui possunt ueluti si fratris filios peregrinantes ignorans qui essent, hæredes instituerit, ignorantia enim testantis inutilem institutionem non facit, Inst. de hæred. instit. §. si. & C. eod. l. extraneum, xi.

Tatumeius Androsthenes Tatumeiam magnam filiam hæredem instituerat, ru more perlato, quod filia mortua esset mutauit testamentum, hac præfatione, QVIA HAEREDES, QVOS VOLVI MIHI CONTINGERE, HABERE NON POTVI, NOVIS RVFVS HAERES ESTO; quia falsus rumor non solet obesse ex uoluntate testatoris subuentum est filix, & pronunciatum hæreditatem ad ipsam pertinere, sed legata ex posteriore testamento præstantur, perinde ac si in posterioribus tabulis ipsa fuisset hæres scripta, ff. de hæred. inst. l. ult.

Quoties uolēs alium hæredē scribere, alium scripserit in corpore hominis errās: placet neque cum hæredem esse, qui scriptus est, quoniā uoluntate deficitur.

Tertiæ Partis. Lib.II.

neque eum quem uoluit quoniam scriptus non est, ff. de hæred. inst. l. quoties, ix. in princ.

Si testator Titium quasi filium suum hæredem instituerit, quem falsa opinione ductus suum esse credebat, non instituturus, si alienum nosset, isq; postea subditus esse ostensus est, successio eidem auferenda est, C. de hæred. inst. l. si pater, iiii.

Si in nomine prænomine, seu cognomine testator errauerit: nec tamen de quo senserit incertum sit: error huiusmodi, nihil officit ueritati, C. de testam. l. si in nomine, iiii.

Quidā testamentū faciens ita instituit **SEMPRONIVS PLOTII HAERES ESTO**. Si quidem ipse testator Plotio cuidam hæres extitit: manifestum est sibi Sempronium hæredem instituisse, ut per mediam ipsius testatoris personam, Plotii hæres efficiatur, & hoc argumentum ex antiqua regula, quæ uoluit hæredem hæredis testatoris esse hæredem. Sin autem nihil tale factum est: Superuacua & inanis est institutio: nisi prius hærede Plotio sibi instituto sic adiecit. **SEMPRONIVS PLOTII HAERES ESTO**. Tunc etenim existimandum est, cum dixisse, si non Plotius hæres sibi fuerit, tunc Sempronium in totum partemve Plotii ex substitutione uocari: aliter nulla est institutio cum non sit uerisimile in suum nomen quenquam errasse, C. de hæred. inst. l. finali.

Si in patre, uel patria, uel alia simili assumptione falsum scriptum est: dum de eo, qui demonstratus sit, constet: institutio ualet, ff. de hæred. inst. l. his uerbis, xvi. aliàs, xlviii. §. si.

Qui frater non est, si fraterna charitate diligitur, rectè cum suo nomine sub appellatione fratris instituitur, ff. eod. l. si is, qui lviii. in fi.

Et non ideo minus uxor iure hæres uidetur instituta, quod non uxor, sed affīn is testamento nominata est, C. de hæred. inst. l. non ideo, v.

Si quis nomen hæredis quidem non dixerit, sed indubitabili signo eum demonstrauerit, quod penè nihil a nomine distat: (non tamen eo, quod contumelia causa solet addi) ualet institutio. Hæres enim institui, nisi si certus demonstretur, nemo potest, ff. de hæred. inst. l. quoties, ix. §. si quis.

Si quis tamen ita dixerit **VTER EX FRATRIBVS MEIS TITIO ET MAEVIO SEIAM VXOREM DVXERIT, EX DODRANTE: VTER NON DVXERIT EX QUADRANTE HAERES ESTO**: rectè factam institutionem certum est licet ex quaquis parte incertum est. Planè erit similis institutio, si ita facta fuerit **VTER EX SVPRASCRIPPTIS FRATRIBVS MEIS SEIAM VXOREM DVXERIT HAERES ESTO**: & hæc ualebit quasi sub conditione facta, d. l. quoties, §. si quis tamen.

Nemo dubitat, rectè ita hæredem nuncupari posse, **HIC MIHI HAERES ESTO**: cum sit coram, qui ostenditur, ff. de hæred. inst. l. si is qui, lvi. aliàs lviii. in princ.

Illa institutio ualet, **FILIVS MEVS IMPIISSIMVS MALE DE ME MERITVS HAERES ESTO**: Pure enim instituitur licet cum maledictio, ff. eod. l. his uerbis, xlviii. §. 1.

Si non in corpore errauerit testator, sed in parte (puta cū dictasset ex semisse aliquē scribi, ex quadrāte sit scriptus) pōt defendi ex semisse hæredem fore quasi plus nuncupatum sit, minus scriptum. Idemq; est & si forte testator minus scribat,

bat, cum plus uellet adscribere. Sed si maiorem partem adscripserit testamen-
tarius, uel (quod difficilius est probatu) ipse testator. ut pro quadrante semis-
sem, ex quadrante hæres erit, quoniã in sit quadras in semisse: Sed & si quis pro
centum ducenta per notam scripsit: Idem iuris est: nam & ibi utrũque scriptũ
est: & quod uoluit, & quod adiectũ est, ff. de hæred. inst. l. quoties, ix. §. sed si nõ.

In eo, qui conditionem destinans inferere, nõ addidit, pro nõ instituto erit. Sed
si conditionem addidit dũ nollet, ea detracta, hæres futurus est, nec nuncupa-
tũ erit, quod contra uoluntatem scriptũ est, d. l. quoties, ix. §. tantundem.

Testamentarius cõtra uoluntatẽ testatoris cõditionẽ detraxit, uel mutauit, hæres
nõ est futurus, sed pro non institutus habẽdus est, d. l. quoties, §. idem tractat.

Si cum primũ hæredem ex parte dimidia scribere destinasset, primũ & secũdum
scripsit, solus primus scriptus uidebitur, & solus hæres existet, quasi ex parte di-
midia institutus, d. l. quoties, §. sed si cum ff. de hæred. inst.

Quoties non oportet quis hæres institutus sit: institutio non ualet, quod planẽ
prouenire potest, si testator cum plures amicos eodem nomine habeat, & ad
designationem nominis singulari nomine utatur, nisi ex aliis apertissimis pro-
bationibus fuerit reuelatum, de qua persona testator senserit, ff. de hæred. inst.
l. in tempus, lx. aliàs, lxii. §. quoties. Et quẽ in testamento ita sunt scripta, ut in-
telligi non possint, perinde sunt, ac si scripta non essent, ff. de reg. iur. l. quo
tutela, lxxiii. aliàs, lxxiiii. §. quẽ in testamento.

Illã institutio QVOS TITIVS VOLVERIT, ideo uitiosa est, quod alieno
arbitrio permessa est. nam satis constanter ueteres decreuerunt testamento-
rum iura ipsa per se firma esse oportere, non ex alieno arbitrio pendente, ff. de
hæred. inst. l. illa institutio, xxxii. in princ.

Quẽ ab initio inutilis fuit institutio, ex post facto conualescere non potest, ff. de
reg. iur. l. penult. Et omnia quẽ ex testamento proficiuntur, ita statum euen-
tus capiunt, si initium sine uitio cõeperint, ff. eod. l. omnia, ccii.

Si quis ita scripserit SI TITIVS VOLVERIT, SEMPRONIVS HAERES
ESTO non ualet institutio, ff. eod. l. si quis, §. at quin, lxxviii.

De captatoriis institutionibus.

Captatoriẽ institutiones non ex improbatẽ sunt, quẽ mutuis affectionibus iudi-
cia prouocauerunt, sed quarum conditio confertur ad secretum alienẽ uolun-
tatis, ff. de hæred. inst. l. captatorias, lxxviii. aliàs lxx.

Item illẽ institutiones captatoriẽ non sunt: ueluti si quis ita me hæredem insti-
tuat, QVA EX PARTE TITIVS ME HAEREDEM INSTI-
TUIT, EX EA PARTE MAEVIUS HAERES ESTO; quia in
præteritum nõ in futurũ institutio collata est, ff. eo. l. illa autẽ, lxix. aliàs, lxxi.
Sed captatoria est, si ita scriptum sit, SI TITIVS MAEVIUM TABV-
LIS TESTAMENTI SVI HAEREDEM A SE SCRIPTVM
OSTENDERIT, PRORAVERIT HAERES ESTO: d. l. illa au-
tem, §. sed illud.

Si ita scripserit testator. QVANTA EX PARTE ME A TITIO
HAEREDEM INSTITVTVM RECITASSEM, EX EA PAR-
TE SEMPRONIVS MIHI HAERES ESTO: non est captatoria
institutio. Planẽ nullo recitato testamento ab ipso testatore, inanis uidebitur
institutio, & remota suspitione captatoriẽ institutionis, ff. de hæred. inst. l.
elemens, lxxxi. §. si.

Tertiæ Partis. Lib. II.

Nec apud peregrinos fratrem sibi quisquam per adoptionem facere potest, & si factum est, irritum erit, & portio hæreditatis, quam uelut adoptiuus frater hæres institutus tenet fratri naturali restituetur, C. de hæredi. institu. l. me apud, vii.

Imperatorem litis causa hæredem institui, inuidiosum est: nec enim calumniæ facultatem, ex principali maiestate capi oportet, ff. de hæred. inst. l. penult. & Inst. quib. mod. test. infir. §. fi.

DE CONDITIONIBVS INSTITVTIONVM.

Titulus IIII.

Hæres, & pure & sub conditione institui potest: ex certo tempore, aut ad certum tēpus non potest: veluti post quinquennium, quā moriar, uel ex Kalendis illis, vel vsq; ad Kalendas illas hæres esto: denique diem adiectum haberi pro superuacuo placet, & perinde esse, ac si pure hæres institutus esset, Inst. de hæred. inst. §. hæres, & ff. eod. l. hæreditas, xxxiii.

Extraneum etiam, cum morietur, sibi hæredem scribi placuit, C. de hæred. inst. l. extraneum, ix.

TITIVS SI STATVAS IN MUNICIPIO POSVERIT HÆRES ESTO.

Si paratus est ponere: licet locus a municipibus ei non datur: Sabinus, Proculus, hæredem eum fore: & in legato idem iuris esse dicunt, ff. de condit. & demon. l. Titius, xliii.

Cum in testamento scriptum erat, **VT ALIQUID IN FORO FIAT** neque adscriptum erat, in quo foro: Labeo ait, si non appareat quid mortuus senlerit: in eius municipii foro faciendum, in quo is, qui testamentum fecit, domicilium habuerit, ff. eod. l. quæ conditio, xxxix. §. fi.

Hæc scriptura SI VIGINTI DEDERIT, AVT IVRAVERIT SE ALIQUID FACTVRVM, unam conditionem exprimit habentem duas partes, quare quicumque hæres scriptus erit, sub conditione **SI IVRAVERIT SE DECEM DATVRVM, AVT MONVMENTVM FACTVRVM:** quamvis uerbis edicti ad hereditatem, uel legatum admittatur tamen compellitur facere id, quod facturum se iurare iussus est solo iurando remisso, ff. eod. l. hæc scriptura, xxvi.

In testamento quidem scripserat, ut sibi monumentum ad exemplum eius, quod in uia Salaria esset Publii Septimii Demetrii, fieret; & nisi factū esset hæredes magna pecunia multarentur, & cum id monumentum Publii Septimii Demetrii nullum reperiretur, sed Publii Septimii Damæ esset, ad quod exemplum suspicabantur eum, qui testamentum fecerat, monumentum sibi fieri uoluisse: querebant hæredes cuiusmodi monumentum se facere oporteret: & si ob eam rem nullum monumentū fecissent, quia non reperiretur, ad quod exemplum facerent, num poena tenerentur? Responsum est, si intelligeretur, quod monumentum demonstrare uoluisset is, qui testamentum fecisset: tamen si in scriptura ita non esset: tamen ad id, quod ille se demonstrare animo sensisset, fieri debere. Sin autem uoluntas eius ignoraretur: poenam quidem nullam uim habere, quoniam ad quod exemplū fieri iussisset monumentum, id nusquam extraret: tamen omnimodo secundum substantiam, & dignitatem defuncti extrui debere, ff. eod. l. in testamento, xxvii.

Quæ conditio ad genus personarum, non ad certas, & notas personas pertineat: eam existimamus totius esse testamenti, & ad omnes hæredes institutos pertinere. at quæ conditio ad certas personas accommodata fuerit: eam referre debemus ad eum duntaxat gradum, quo hæ personæ institutæ fuerunt, ff. cod. d. l. quæ conditio, xxxix.

Lucius Titius ita testamentum fecit, AVRELIVS CLAVDIVS NATVS EX ILLA MVLIERE SI FILIVM MEVM ESSE SE IVDICI PROBAVERIT HAERES MIHI ESTO. Paulus respondit, filium de quo quæreretur, non sub ea conditione institutum uideri, quæ in potestate eius esset, & ideo testamentum nullius esse momenti, ff. cod. l. Lucius, lxxxii. aliàs, lxxxiii.

DE HAEREDVM QUALITATE, ET DIFFERENTIA.

Titulus V.

Hæredes dicuntur aut sui, & necessarii, aut extranei. sui autem & necessarii hæredes sunt; ueluti filius, filia, nepos, neptisve ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui modo in potestate morientis fuerint. Sed ut nepos, neptisve sui hæredes sint, non sufficit eum eamve in potestate aui mortis tempore fuisse: Sed opus est, ut pater eius, uiuo patre suo desierit suus hæres esse; aut morte interceptus, aut

qualiber alia ratione liberatus à patris potestate. Tunc enim nepos, neptisve in locum patris sui succedit, Inst. de hæred. qual. in princ. & S. sui autem.

Sed sui quidem hæredes ideo appellantur, quia domestici hæredes sunt, & uiuo quoque patre quodammodo domini existimantur: Vnde etiam si quis intestatus moriatur prima causa est in successione liberorum. Necessarii uero ideo dicuntur, quia omnimodo siue uelint, siue nolint, tam ab intestato, quàm ex testamento ex lege xii. tabularum hæredes fiunt. Sed his prætor permittit uolentibus se abstinere ab hereditate, ut potius parentis, quàm ipsorum bona similiter a creditoribus possideantur, Inst. cod. S. sed sui quidem.

Necessariis hæredibus, non solum impuberibus, sed etiam puberibus abstinendi ab hereditate potestas datur, ut quamuis creditoribus hæreditariis iure civili tenentur: tamen in eos actio non detur, si uelint relinquere hereditatem. Sed impuberibus quidem, etiam si se immiscuerint hereditati, præstatur abstinendi facultas: Puberibus autem ita, si se non immiscuerint, sed tamen & puberibus minoribus xxv. annis si temere damnosam hereditatem parentis appetierint, ex generali edicto (quod est de minoribus xxv. annis) succurritur: cum & si extranei damnosam hereditatem adierint, ex ea parte edicti in integrum restituuntur, ff. de acqu. hæred. l. necessariis, lvii.

Suis hæredibus ita institutis **SI VOLVERINT HAEREDES ESSE** non permittitur amplius abstinere se hereditate: cum ea conditione instituti iam non ut necessarii, sed sua sponte hæredes extiterint. Sed & cæteris conditionibus, quæ in ipsorum sunt potestate, si sui pareant: ius abstinendi adsequi non debent, ff. de hæred. inst. l. iam dubitari, lxxxiii. aliàs lxxxvi. S. si.

Si filius, priusquàm sciret se necessarium extitisse patri hæredem decofferit, relicto filio necessario; permittendum est nepoti abstinere se aui hereditate: quia & patri eius idem tribueretur, ff. de acquir. hæredit. l. si quis filium, vii. S. si filius.

Tertiæ Partis. Lib. II.

Si pupillus paterna hæreditate se abstinuisset, deinde ei aliquis hæres extitisset: non compellitur paternis creditoribus satisfacere, impugnaretur enim utilitas pupilli, qui ipse saltem potest habere successorem: metu enim onerum patris timidus, quis etiam impuberis hæreditatem adibit. alioquin & si frater fuit, omissa causa testamenti ab intestato possidebit hæreditatem, & quidem impune. nec enim uidetur uoluisse fraudare edictum, qui sibi prospicit, ne oneribus patris pupilli hæreditas implicetur: Sed quod in fratre scriptum est, ita intelligitur, si non impuberis frater fuit, sed testatoris. cæterum utique si frater à patre fratri impuberi substitutus sit: sine dubio necessarius hæres existet, ff. de acqu. hæred. l. Iulianus, xlii. in princ.

Defendente tutore, pupillus condemnatus ex contractu patris, accepit curatorem; qui in iudicio dixit abstinco pupillum: & responsum est, abstentum esse, ff. de aucto. tut. l. penult.

Si pupillus parenti suo hæres extitit, & fideicommissam hæreditatis partem restituit, mox abstinet paterna hæreditate: optio deferendo est fideicommissario, ut aut portionem quoque pupilli agnoscat, aut toto discedat: aut omnimodo bona uendenda sunt, ut id, quod pupillo superfluum est, pupillo seruetur; & si in solidum bona uenire non possunt, omnimodo actiones fideicommissario denebandæ erunt, erat enim in potestate illius uniuersum suscipere, & si quid plus esset pupillo seruare, ff. ad Senat. cont. Treb. l. si pupillus, lxxix.

Sub conditione filius hæres institutus, si pendente conditione arrogandum se dederit, necessarius hæres non erit, ff. de lib. & posth. l. sub conditione, xx.

Aperturæ tabularum dilatio necessarii hæredis ius non mutat, ut solet in substituto impuberi dici. Nam est relatum, si se arrogandum dederit substitutus impuberi de fundo filius: necessarium eum fore, ff. de hæred. inst. l. iii. §. si.

Si fratris tui filius mortis tempore, in patris sui fuit potestate, siue ex assè hæres institutus est, siue ex parte, nihilominus statim suus ei hæres existit: nec ea propter, quòd intra paucos dies mortis patris sui concessit in fatum, tu ad eiusdem fratris tui potes accedere successione. Quòd si cum sui iuris esset, ante aditam hæreditatem decessit, tuque fratri tuo legitimus hæres extitisti, seu intra tempora edicto præfinita bonorum possessionem agnouisti, quæ facultatum hereditariarum sunt, uel quæ ab alio iniuria detinentur, tibi restituentur, C. de iure delib. l. iii.

Cæteri, qui testatoris iuri subiecti non sunt, extranei hæredes appellantur, Inst. de hæred. qual. §. cæteri.

In extraneis hæredibus illud obseruatur, ut sit cum eis testamenti factio, siue hæredes ipsi instituuntur, siue hi qui in potestate eorum sunt, & id duobus temporibus inspicitur testamenti quidem facti tempore, ut constiterit institutio mortis uero testatoris, ut effectum habeat. Hoc amplius, & cum adit hæreditatem esse debet cum eo testamenti factio: siue pure, siue sub conditione hæres institutus sit. Nam ius hæredis eò maxime tempore inspicendum est, quo acquirit hæreditatem: Medio autem tempore inter factum testamentum, & mortem testatoris, uel conditionem institutionis existentem mutatio iuris non nocet hæredi; quia ut supra tria tempora inspicere debent, Inst. de hæred. qual. §. in extraneis, & ff. de hæred. inst. l. si alienum, xlix. aliàs xlvii. §. in extraneis, & in fi. & l. sed & si 6. §. solemus, & l. si liber homo, lvii. aliàs lix. §. si hæres.

In tempus capiendæ hæreditatis institui hæredem posse, beneuolentiæ est, ueluti

idem & in legato, ff. de hæred. inst. l. in tempus, lx. aliàs, lxii. §. si hæres.

Si quis solidum à lege capere non possit, & ex asse sit institutus ab eo, qui soluendo non est: ex asse hæres erit: legi enim locum non esse in ea hæreditate, quæ soluendo non est, ff. eod. l. si quis solidum, lxx. aliàs lxxii.

Testamenti autem factionem non solum is habere uidetur, qui testamentum facere potest: sed etiam, qui ex alieno testamento capere potest, licet non possit facere testamentum: & ideo furiosus, & mutus, & posthumus, & infans, & filius familiæ testamenti factionem habere dicuntur: licet enim testamentum facere non possint, attamen ex testamento acquirere possunt, Inst. de hæred. qual. §. testamenti autem.

DE IVRE DELIBERANDI, ET INVENTARIO CONFICIENDO.

Titulus VI.

Xtraneis hæredibus deliberandi potestas est, de adeunda hæreditate, uel non adeunda. Sed siue is: cui abstinendi potestas est, immiscuerit se bonis hæreditatis: siue extraneus, cui de adeunda hæreditate deliberare licet, adierit, postea relinquendæ hæreditatis facultatem non habet, nisi minor sit xxv. annis, nam huius ætatis

hominibus, sicut in ceteris omnibus causis, deceptis, ita etsi temere damnosam hæreditatem susceperint, Prætor succurrit: Inst. de hæred. qual. §. extraneis, & C. de repudiand. hæred. l. iiii. & ff. de acquir. hære. l. impuberibus, xi.

Ei, qui se non immiscuit hæreditati paternæ: siue maior sit, siue minor: non est necesse prætorem adire, sed sufficit se non immiscuisse hæreditati, ff. de acqu. hæred. l. ei qui, xii.

Eundemum bonis patris se miscere conuenit, qui remoto familiæ uinculo pro hærede gerere uidetur. Et ideo filius, qui tanquam ex bonis matris, cuius hæreditatem suscepit, agrum ad hæreditatem patris pertinentem, ut maternum ignorans possedit: abstinendi consilium, quod in bonis patris tenuit, amisisse non uidetur, ff. de acqui. hære. l. eum demum, lxxxvi. aliàs, lxxxvii.

Si paterna hæreditate filium abstinuisse cõstiterit, & non ut hæredem in domo, sed ut inquilinum, uel custodem, uel ex alia iusta ratione habitasse liquido fuerit probatum: ex persona patris conueniri prohibetur, C. de repud. hæred. l. prima. Et non hoc, an tenuerit quis res hæreditarias, nec ne, sine uoluntate adquirendæ sibi hæreditatis, quærendum est: sed an admisit hæreditatem, C. unde legitimi, l. quarta.

Si in societate, quam uiuo patre inchoauerat filius, post mortem patris perseuerauerit, inter est, utrum rem coeptam sub patre perficiat, an nouam inchoauerit: nam si quid noui in societate inchoauit: non uidetur se immiscuisse hæreditati patris, ff. de acqu. hæred. l. Iulianus, xlii. §. si in societate.

Duo fratres fuerunt, & bona communia habuerunt, eorum alter intestato mortuus, suum hæredem non reliquerat: frater, qui supererat, nolebat ei hæres esse: responsum est; ob eam rem, quod communibus (cum sciret eum mortuum esse) usus esset, hæreditati non se alligasse: nisi eo consilio usus esset, quod uellet se hæredem esse: Itaque cauere debet, ne qua in re plus sua parte dominationem interponeret, ff. de acquiren. hæredit. l. duo fratres, lxxvii. aliàs lxxviii.

Tertiæ Partis. Lib. II.

Ait Prætor. SI TEMPVS AD DELIBERANDVM PETET, DABO : cum dicit tempus, nec adiecit diem: sine dubio ostendit esse in iudicetis potestate, quem diem præstituat, ff. de iur. delib. l. prima. §. si.

Si testamento iure facto, uel ab intestato legitima delata successio est: **Rektor** Prouinciæ aditus, si hæreditati nec dum sunt obligati, eos an heredes sint, interrogare debet; ac si tempus ad deliberandum petierint moderatum statuet, C. de iure delib. l. si curatoris nona. Sed pauciores, quam centum dies, non sunt dandi, ff. eod. l. secunda.

Nec non illud sciendum est: nonnunquam semel, nonnunquam sæpius diem ad deliberandum dandum esse: dummodo prætori suadeatur tempus, quod primum aditus præstituerat, non suffecisse. Sed hoc impetrari non debet, nisi ex magna causa, ff. eod. l. iii. cum l. seq.

Si plures gradus sint hæredum institutorum: per singulos obseruatur, uidelicet ut à primo quoque ad sequentem translata hæreditate, quam primum inueniat successorem, qui possit defuncti creditoribus respondere, ff. de iur. delib. l. si plures, x.

Non solum creditoribus, sed etiam hæredi instituto, prætor subuenire debet, hisque copiam instrumentorum inspiciendorum facere: ut proinde instruire se possint expediat, nec ne, agnoscere hæreditatem, ff. de iur. delib. l. quinta in princ. & ff. de acqu. hæred. l. aristo. xxviii.

Ait Prætor: SI PVPILLI PVPILLAEVE' NOMINE POSTVLABITVR TEMPVS AD DELIBERANDVM, AN EXPEDIAT EVM HAEREDITATEM RETINERE, ET HOC DATVM ERIT: SI IUSTA CAUSA ESSE VIDEBITVR, BONA INTEREA DEMINVI, NISI CAUSA COGNITA BONI VIRI ARBITRATV, VETABO. Merito prætor impedit interim deminutionem, quandiu nomine pupilli petitur tempus ad deliberandum, ff. de iur. delib. l. ait Prætor, vii. in princ.

In causæ cognitione hoc uestitur, an iusta causa sit, ut diminuere Prætor permittat. Ergo & funeris causa diminui permittet. item eorum, quæ sine piaculo non possunt præteriri, uescendi gratia æquè diminui permittet, sed & ubi urget, ex aliis quoque causis permittere cum oportet: ut ædificia sarciantur, ne agri inculti sint. si qua pecunia sub poena debetur, ut restituatur, ne pignora distrahantur. ex aliis quoque iustis causis prætor aditus deminutionem permittit. neque enim sine permissu eius debet deminutio fieri, d. l. septima §. in causæ.

Si maior sit hæreditas, & deliberat hæres, & res sunt in hæreditate, quæ extræitu temporis deteriores fiunt: adito prætore potest is, qui deliberat, sine præiudicio eas iustis pretiis uendere. qui possit etiam ea, quæ nimium sumptuosa sint, ueluti iumenta aut uenalia, item ea, quæ mora deteriora fiant, uendere: quique præterea curaturus sit, ut æs alienum, quod sub poena, uel sub prætiosis pignoribus debeatur, soluatur, ff. de iure delib. l. quinta. §. si maior.

Filius, dum deliberat alimenta habere debet ex hæreditate, ff. eod. l. nona.

Liquidem in hæreditate sit uinum, oleum, frumentum, numerata pecunia: inde fieri debebunt impendia. si minus: à debitoribus hæreditariis exigenda pecunia, quòd si nulli sint debitores, aut iudicem prouocent: uenire debent res su peruacue, ff. de iure delib. l. igitur, vi.

His uerbis DEMINVI VETABO : prætor non tantum alienationem impedit

pedit, uerum etiam actiones exercere non patitur; Est enim absurdum, ei cui alienatio interdicitur, permitti actiones exercere, ff. eodem l. ait prætor, septima, §. quid sit.

Eum, qui metu uerborum, uel alio timore coactus fallens adierit hæreditatem: heredem fieri non placet, ff. de acquir. hære. l. vi. §. si. Item nec emere, nec donatum adsequi, nec damnosam quisque hæreditatem adire compellitur, C. de iure delib. l. nec emere, xvi.

Si quis, uel ex testamento, uel ab intestato uocatus, deliberationem meruerit: uel si hoc quidem non fecerit, non tamen successionem renunciauit, ut ex hac causa deliberare uideatur. Sed nec aliquid gesserit, quod aditionem, uel pro hærede gestionem inducat prædictum arbitrium in successionem suam transmittit: ita tamen ut unius anni spatium eadem transmissio fuerit conclusa. Si uero ipse postquam testamentum fuerit insinatum, uel ab intestato, uel ex testamento, uel aliter ei cognitum sit heredem uocatum fuisse, annali tempore translapso nihil fecerit, ex quo uel adeundam, uel renuntiandam hæreditatem manifestauerit; is cum successionem suam ab huiusmodi beneficio excluditur, Sin autem instante annali tempore decesserit: reliquum tempus pro adeunda hæreditate suis successoribus, sine aliqua dubietate relinquitur quo completo. nec hæredibus eius alius regressus in hæreditatem habendam seruabitur, C. eod. l. cum in antiquioribus, xix.

Sicut maior xxv. annis, antequam adeat, delatam repudians successionem, post querere non potest: ita quæritam renunciando nihil agit, sed ius, quod habuit, retinet: nec quod confessos in iure pro iudicatis haberi placuit, ad uocem repudiantis hæreditatem, sed ad certam quantitatem deberi consentientem pertinet, C. de repud. hæred. l. quarta.

Si quis hæres recusauerit paternam hæreditatem, deinde maluerit eam adire: si quidem res iam uenditæ sunt, nullus aditus ei ad hæreditatem reseruatur: si autem res alienatæ non sunt, siquidem maior annis constitutus est, & temporaria restitutionis nulla ei supersunt: intra trium annorum spatium tantummodo ei datur licentia, Sin autem uel minor est, uel inutili tempore constitutus: tunc post implectum quadriennium, aliud triennium ei indulgetur, intra quod potest rebus in suo statu manentibus adire hæreditatem, & suam abdicationem reuocare: quo tempore transacto nullus aditus penitus ad paternam hæreditatem reseruatur: nisi forte adhuc eo in minore ætate constituto, res uenditæ sint. Tunc enim per in integrum restitutionem non denegatur ei adire hæreditatem, & res recuperare, & creditoribus paternis satisfacere, C. de repud. hære. l. si.

De beneficio legis, & inuentarii.

Cum hæreditas ad quendam, siue ex testamento, siue ab intestato sit delata, siue ex parte, siue ex parte: siquidem recta uia adire maluerit hæreditatem, & spe certissima hoc fecerit, uel sese immiscuerit, ut non postea eam repudiet: nullo indiget inuentario, cum omnibus creditoribus suppositus est, utpote hæreditate ei ex sua uoluntate infixa. Similique modo si non titubante animo respondendam, uel abstinendam esse crediderit hæreditatem, & apertissime intra trium mensium spatium, ex quo ei cognitum fuerit scriptum se esse, uel uocatum heredem, renunciet: nullo nec inuentario faciendo, nec alio circuitu expectando sit alienus huiusmodi hæreditate, siue onerosa, siue lucrosa sit, C. de iure delib. l. si. §. cum igitur.

Tertiæ Partis, Lib. II.

Si dubius est, utrum ne admittenda sit, nec ne defuncti hæreditas: non putet sibi esse necessariam deliberationem, sed adeat hæreditatem, uel sese immisceat: omni tamen modo inuentariū ab ipso conficiatur, ut intra triginta dies post apertas tabulas, vel postquam nota fuerit ei apertura tabularum, vel delatam sibi ab intestato hæreditatem cognouerit, numerandos, exordium capiat inuentarium super his rebus, quas defunctus mortis tempore habebat, & hoc inuentarium intra alios sexaginta dies modis omnibus impleatur, sub præsentia tabulariorum, cœterorumque, qui ad huiusmodi confectiōem necessarii sunt. Subscriptionem tamen supponere hæredem necesse est, significantem & quātitatem rerum, & quod nulla malignitate circa eas ab eo facta, uel facienda, res apud eum remaneāt, vel si ignarus sit literarum, uel scribere præpediatur: speciali tabulario ad hoc solum adhibendo, ut pro eo literas supponat, venerabili signo antea manu hæredis præpositio: testibus uidelicet assumendis, qui hæredem cognoscant, & iubente eo tabularium pro se subscribere interfuerint. Sin autem locis, in quibus res hæreditariæ, uel maxima pars earum posita est, hæredes abesse contigerit: tunc eis unius anni spaciū a morte testatoris numerandum datur ad huiusmodi inuentarii consummationem, sufficit enim præfatum tempus, etsi longissimis spaciis distant tamen dare eis facultatem inuentarii conscribendi, vel per se, vel per instructos procuratores in locis, ubi res posite sunt, mittendos, d. l. fi. S. sin autem dubius.

Etsi præfatam obseruationem inuentarii faciendi solidauerint, hæreditatem sine periculo habeant, & legis Falcidiæ aduersus legatarios utuntur beneficio: ut in tantum hæreditariis creditoribus teneantur, in quantum res substantiæ deuolutæ ad vos valeant, & eis satisfaciant, qui primi ueniant creditores, & si nihil reliquum est: posteriores venientes repellantur, & nihil ex sua substantia penitus hæredes amittant: ne dum lucrum facere sperant, in damnum incidant. Sed & si legatarii interea venerint, & eis satisfaciant ex hæreditate defuncti, uel ex ipsis rebus, vel earū forsitan uenditione, d. l. fi. S. etsi præfatā.

Sin uero creditores, qui & post emensum patrimonium, necdum completi sunt, superueniant, nec ipsum hæredem inquietare conceditur, neque eos, qui ab comparauerint res, quarum precia in legata, vel fideicommissa, vel alios creditores processerunt. Licentia creditoribus non deneganda aduersus legatarios uenire, & vel hypothecis, vel indebiti condictione, uti, & hæc, quæ acceperint recuperare: cum satis absurdum sit, creditoribus quidem ius suum persequentibus legitimū auxilium denegari, legatariis uero, qui pro lucro certant partes suas leges accommodare, d. l. fi. S. sin uero creditores.

Sin uero hæredes res hæreditariās creditoribus hæreditariis pro debito dederint in solutum, uel pro dationem pecuniarum satis ei fecerint, licebit aliis creditoribus, qui ex anterioribus ueniunt hypothecis aduersus eos uenire, & a posterioribus creditoribus secundum leges eas abstrahere, vel per hypothecariam actionem, uel conditionem ex lege, nisi uoluerint debitum eis offerre. Contra ipsum tamen hæredem (secundum quod sæpius dictum est) qui quantitatem rerum hæreditariarum expendit nulla actio extenditur. Sed nec aduersus emptores rerum hæreditariarum, quas ipse uendidit pro soluendis debitis, uel legatis uenire alii conceditur: cū satis anterioribus creditoribus prouisum sit, uel ad posteriores creditores, uel ad legatarios proueniētibus, & ius suum persequentibus, d. l. fi. S. sin uero hæredes.

In computatione patrimonii datur hæredi licentia excipere, & retinere, quidquid

quid in funus expendit, uel in testamenti insinuationem, uel inuentarii confectionem, uel in alias necessarias causas hereditarias approbauerit se persoluisse. Si uero, & ipse aliquas contra defunctum habebat actiones, non ex confundantur; sed similem cum aliis creditoribus per omnia habens fortunam: temporum tamen prerogatiua inter creditores seruanda, d. l. fina. §. in computatione.

Licentia danda creditoribus, seu legatariis, uel fideicommissariis, si maiorem prauauerint esse substantiam a defuncto derelictam, quam haeres in inuentario scripsit, quibus uoluerint legitimis modis, quod superfluum est approbare, etiam per sacramentum haeredis, si aliae probationes defecerint, ut undique ueritate exquissita, neque lucrum, neque damnum aliquod haeres sentiat ex huiusmodi hereditate. Illo uidelicet obseruando, ut si ex hereditate aliquid haeredes subriperint, uel celauerint, uel amouendum curauerint: postquam fuerint conuicti, in duplum hoc restituere, uel hereditatis quantitati computare compellantur, d. l. fin. §. licentia.

Donec tamen inuentarium conscribitur, uel si res praesto sint, intra tres menses, uel si abfuerint, intra annale spacium secundum anteriorem distinctionem nulla erit licentia, neque creditoribus, neque legatariis, uel fideicommissariis, eos uel inquietare, uel ad iudicium reuocare, uel res hereditarias quasi ex hypothecarum autoritate uindicare, sed sit hoc spacium ipso iure pro deliberatione haeredibus concessum, nulloque ex hoc intervallo creditoribus hereditariis circa temporalem praescriptionem prauiudicio generando, d. l. fi. §. donec.

Si uere postquam adierint, uel sese immiscuerint, praesentes, uel absentes inuentarium facere distulerint, & datum tempus ad inuentarii confectionem effluxerit: Tunc ex eo ipso, quod inuentarium non fecerint, & haeredes esse omnimodo intelliguntur, & debitis hereditariis insolidum tenentur, nec legis beneficio perfruantur, quam contemnendam esse censuerunt, d. l. fina. §. si uere postquam.

Si uero quidam, uel uana formidine, uel callida machinatione, quatenus eis liceat annale tempus tergiversari, & hereditatem inspicere, & ideo deliberationis tempus uoluerint accipere: ne quis putet antiquitatem contemni, indulgetur eis petere deliberationem, uel a principe, uel a iudicibus: non tamen amplius a principe uno anno, a iudicibus uero nouem mensibus: semel enim & non saepius ea peti conceditur, d. l. fi. §. & haec quidem uers. sed quia quidam.

Si autem hoc aliquis fecerit, id est deliberationem petierit, & inuentarium conscripserit (necesse est enim omnimodo deliberantem inuentarium cum omni subtilitate facere) non licebit ei post tempus praestitutum (si non recusauerit hereditatem, sed adire maluerit) legis uti beneficio, sed in solidum secundum antiqua iura omnibus creditoribus tenebitur, d. l. fi. §. si autem hoc aliquis.

Si quis autem temerario proposito deliberationem quidem petierit, inuentarium autem minime conscripserit, & uel adierit hereditatem, uel minime ea repudiauerit: non solum creditoribus insolidum tenebitur, sed etiam legis Falcidia beneficio minime utetur, d. l. fi. §. si quis autem temerario.

Quod si post deliberationem recusauerit, inuentario minime conscripto: tunc res hereditarias creditoribus, uel his, qui ad hereditatem uocantur a legibus, reddere compellitur: quantitate earum sacramento, res accipientium manifestanda cum taxatione tamen a iudice statuenda, d. l. fi. & d. §. si quis, uers. quod si post deliberationem.

De inuētario ex nouella cōstitutione prima.

Illud additur constitutioni legis finalis, ut oporteat hæredem, qui non tantū creditores, sed etiā legatarios ueretur, metuitq; nō tantū ne quid dāni accipiat, sed etiam ne careat lucro, assumere omnes omnino legatarios, & fideicōmissarios quocunque in ciuitate præsentēs sunt, aut certē, qui uicem eorum gerant, si fortē uel personarum natura, uel dignitas, uel qualitas, uel ætas, uel etiam quæuis necessitas facultatem illis in faciendo inuentario absentiae præbeat, Nouel. Const. prima. S. Fiat igitur.

Si qui uerò absuerint, eius rei testes ex fide dignissimi in ea ciuitate, quiq; ibi rē soli possideant, nec malæ existimationis sint, non pauciores, quā tres accedant (quod enim ad eam rem pertinet, tabulariis solis fides non habetur) coram quibus inuentarium fieri conuenit: quō magis redeuntibus aliquando legatariis, & forte quærentibus subtractum esse, quid rerum, aut in inuētario non expressum, integrum sit iuramento, tam hæredis, q̄ testium, qui se actis affirmant interfuisse, spectasseq; quæ tunc gerebantur, neq; conscios esse ullius ab hærede perpetrati maleficii, rem ipsam inquirere, & ueritatem de his, quæ mortis tempore testator in bonis habuit inuenire: At si fortē legatarij præsentēs, aut contestatione sibi præmissa uenire, & cōficiendo inuentario adesse noluerint: tunc impune erit hæredi, si uel legatariis non accedentibus, testium præsentia contentus, inuentarium faciat, reposito & istis legatariis iuramento hæredis. Atque his omnibus obseruatis beneficium habebit Falcidiæ, Nouell. Constitu. prima. S. fiat autem inuentarium.

Enimuero si inuentarium hac forma, non fecerit, non retinebit Falcidiam, sed legatariis, & fideicommissariis satisfacet: tamen si legatorum præstatio puræ substantiæ defuncti modum exsuperet. Neq; ex hac, lex finalis, C. de iure delib. erit correctā, qua disponitur, ne quid per creditores dāni hæredibus afferatur in rebus suis, præstabit enim, ut pœnam suæ improbitatis luet, ex eo, quod leges transgressus sit, cum licuisset illi cautē, omnia agentī non solum nihil sentire damni, sed etiam per contrarium ea, quæ lege Falcidia deferuntur lucri facere, d. Nouel. Const. prima, S. enimuero.

DE ACQVIRENDA HAEREDITATE.

Titulus VII.

Nihil aliud est hæreditas, quā successio in uniuersum ius, quod defunctus habuit, ff. de uerb. signi. l. nihil, xxiii.

Hæreditatis appellatio sine dubio continet etiam damnosam hæreditatem, quia iuris nomen est, ff. eo. l. hæreditatis, xviii. aliās xix.

Hæreditas personæ uice fungitur, sicuti municipium, & curias, & societates, ff. de fideiuss. l. mortuo, xxii. aliās xxiii. in fi.

Item nonnunquam adita hæreditas personæ uicem sustinet, non hæredis futuri, sed defuncti, Inst. de hæred. instit. S. seruus.

Hæres quandoque hæreditatem ad eundem, iam tunc à morte successisse defuncto intelligitur, ff. de acqu. hære. l. hæres, liiii.

Item omnia ferè iura hæredum perinde habentur, ac si continuò sub temporis morte hæredes exstitissent, ff. de reg. iur. l. omnia, xciii.

Hæres in oē ius mortui, non tantū singularum rerum dominiū succedit; cū & ea, quæ in nominibus sunt, ad hæredē transeant, ff. de acquir. hære. l. hæres, xxxvii.

Qui

Qui hæreditatem adire uolet, certus esse debet, defunctum esse testatorem, ff. eo. l. qui hæreditatem, xix.

Hæreditatum duplex conditio est, nam uel ex testamento, uel ab intestato ad nos pertinent, Inst. per quas perso. §. si.

In plurium hæredum gradibus hoc seruandum est, ut si testamentum proferatur, prius a scriptis incipiat, deinde transitus fiat ad eos, ad quos legitima hæreditas pertinet: Et si idem sit, ad quem utroque modo pertineat, nam hoc gradatim consequitur, ut prius ex testamento delatam, deinde legitimam repudiat. Si uero, ei ad quem legitima hæreditas potest pertinere, conditio data sit: nihil cõstituere potest de legitima, antè quàm dies conditionis transeat, & ideo dicendum est, & in eo casu, si respondit, neutram hæreditatem ad se uelle pertinere: bona defuncti à creditoribus possidenda, ff. de acquir. hæred. l. in plurium, lxx. aliàs lxx.

Hæres institutus si putet testatorem uiuere, quamuis iã defunctus sit, adire hæreditatem non potest, sed & si scit se hæredem institutum, sed utrum purè, an sub conditione ignoret, non poterit adire hæreditatem, licet purè hæres institutus sit, uel sub conditione, & parietur conditioni. Sed & si de conditione testatoris incertus sit, pater familiàs, an filius familiàs sit: non poterit adire hæreditatē, & si eius cõditionis sit, ut in ueritate testari poterit, ff. eo. l. hæres, xxxii. Sed si de sua conditione quis dubitet, an filiusfam. sit, potest acquirere hæreditatem. cur autem, si suam ignoret conditionē, adire potest: si testatoris, non potest? Illa ratio est: quod qui conditionem testatoris ignorat, an ualeat testamentū dubitat; qui suā, de testamento certus est, ff. eo. l. sed si de sua, xxxiii.

Et si cūm esset purè institutus, putauit sub conditione, & impleta conditione, q̃ iniectam putat, adiit: consequens est, dicere hæreditatē cum posse adire: maxime cūm he suspicio nihil ei obfuerit, nec periculum attulerit. Facilius quis adminet, si quis purè institutus, putauit sub conditione se institutum, conditionemque impletam, quam in euentum putabat. nam in nullo hæc suspicio obfuit, d. l. sed si. §. fin.

Multum interest conditio facti an iuris sit. nā huiusmodi condiciones, SI N A-
VIS EX ASIA VENERIT: SI TITIVS CONSVL FACTVS
FUERIT: quāuis impletæ essent, impediunt hæredē circa hæreditatē adeun-
dam quamdiu ignorarit eas impletas esse, quæ uerò ex iure uenient, in his ni-
hil amplius exigendum, quàm ut impletæ sint: ueluti si quis se filiū familiàs exi-
stimat, cum sit pater familiàs poterit acquirere hæreditatem. quare & ex parte
scriptus hæres, qui ignorat an tabulæ testamenti apertæ sint adire hæreditatē
poterit, ff. de condit. & demonstr. l. multum, xx. aliàs xxi. usq̃ si man. §. siq̃.

Si quis partē ex qua institutus est, ignorauit: nihil ei nocet, quò minus pro hære-
de gerat. si conditionē, sub qua hæres institutus est, non ignorat: si tamen exti-
tit conditio, sub qua institutus, & tamen ignorat conditionem extitisse potest
adire hæreditatem: quemadmodum si ignoret, an cohæredis, cui substitutus
est, repudiatio portio ei delata sit, ff. de acqui. hære. l. si quis, xxi. §. si.

Si dubitet, an testator apud hostes decesserit, an ciuis Romanus, quoniam utro-
que casu est ius adeundi, & in re est, ut possit adire; dicendum est, posse adire,
ff. eod. l. sed si dubitet, xxxiii. Sed cum incognitum est, ab hostibus interfecta,
an capta sit mater: hæreditas à filio adiri non potest, quia bona captiui eo de-
mum tempore successionis iure acquiri possunt; cum capros apud hostes mor-
tuos esse cognoscitur, C. de postliminio. l. quarta.

Tertiæ Partis. Lib. II.

Ventre præterito, si exterus hæres institutus sit: quàm diu rumpi testamentũ potest, non defertur ex testamento hereditas. Sed si uacuo ventre mulier fuerit, & incerto eo, filius uita decesserit: hæres fuisse intelligitur: Exterus uerò non aliter potest hæreditariè quærere, quàm si nõ esse prægnantẽ sciat. Ergo si uentre pleno sit mulier iniquum erit dicere, interea defunctum filium hæredi suo nihil relinquere? Et ideo decreto filio succurrendum est, quia siue frater ei nascatur, siue non nascatur patri hæres futurus est, ff. de acquir. hæred. l. uentre, lxxxiii. aliàs lxxxiiii.

Si mulier prægnans non sit, existimetur autẽ prægnans esse: interim filius hæres erit ex asse, quamquam ignoret se ex asse hæredem esse. Idem est in extraneo, si ex certa portione institutus sit, ex reliqua posthumum. Quod si fortè ita institutio facta est: QVOTCVNQVE MIHI NATI ERVNT, ET LV. CIVS TITIVS PRO VIRILIBVS PORTIONIBVS HAEREDES MIHI SVNTO: utilius est, posse eum adire, qui noscit portionẽ: si cætera, quæ oportet eum scire, non ignoret, ff. si pars hæreditatis petatur, l. v.

Quod dicitur, SI PVTE TVR ESSE PRAEGNANS: sic accipiendũ est, si dicat se prægnantẽ: At si ipsa non dicat, sed neget, alii dicant prægnantem esse, adhuc adiri hereditas nõ potest (finge obstetrices dicere) quod si ipse putet solus, si iusta ratione ductus: non potest adire. si secundum multorum opinionem, potest, quid ergo si prægnans fuit, cũ putaret hæres non esse prægnantem, & adiit, mox abortum factum est? procul dubio nihil egit. Toties igitur ei sua præsumptio proficit, quoties cõcurrit cum ueritate. Sed & si ipsa mulier hæres instituta sit, quæ se prægnantem fingit adeundo acquireret hæreditatem, per contrarium non acquireret, si se putet prægnantem, cũ non sit, ff. de acquir. hære. l. cum quidam, xxx. S. quod dicitur: SI PVTE TVR.

Suum hæredem certum est, ex asse hæredem esse, & si putet esse prægnantem mulierem, quæ non est prægnans. Et si unum in utero habeat, ex parte dimidia hæres erit, siue institutum posthumum proponatur, siue intestatum patrem decessisse, sicut enim cum uacuo utero suus ex asse hæres est, ita & cũ unum gerit, nec per naturam humanæ conditionis alium partum formare potest, (quod quidem post certum tempus conceptionis euenerit) ex parte dimidia, & ignorantem fore hæredem, non ex quarta, d. l. cum quidam, xxx. S. suum.

Item hæredi cum posthumo instituto, reliquæ partes adcrescunt, quæ posthumo datae sunt, si certum sit, non esse prægnantem, licet hæres ignoret, ff. eod. l. hæredi xxxi.

Scientia autem uel opinio, si filius familiæ institutus est, ipsius, non patris accipienda est, nam si pater putat prægnantem, filius certus est, & acquirit hæreditatem, pater autem non acquirit, d. l. cum quidam, S. scientia.

Antiqui libero uentri prospicientes, & prudentissimi iuris autores medietatem quandam secuti, petenti filio partem hæreditatis, paternæ quartã partem assignaverunt, quia fieri potest, ut tergemini nascerentur, & si pauciores fuerint nati, residuum ei pro rata accrescet si plures, quàm tres: decrescet pars accepta, ff. si pars hæred. petat. l. antiqui, iii. cum l. seq. & ff. de iudiciis, l. sed etsi, xxviii. S. fina.

In repudianda hæreditate, uel legato, certus esse debet de suo iure is, qui repudiat, ff. de acquirend. hæredita. l. in repudianda, xxiii. Nam qui putat se necessarium, cum sit uoluntarius, non poterit repudiare. nã plus est in opinione, quàm in ueritate. Et è contrario, qui se putat necessariũ, uoluntarius existere non

non potest, ff. eod. l. is qui, cum l. sequenti, xv. xvi.

Si certus sum, non esse falsum testamentum, uel irritum, uel ruptum: licet dicatur esse, possum adire hæreditatem, ff. de acquir. hære. l. cum quidam, xxx. §. fi.

Cum falsum testamentum dicetur, siquidem ipse hæres accusatur: quoniam certus esse debeat se falsum non fecisse: rectè adibit hæreditatem. Sin autem alius arguetur citra conscientiam eius: non potest adire, quasi dubitet, uerum esse testamentum, ff. eod. l. cum falsum, xlv.

Eum, qui duobus testamentis eiusdem testatoris hæres scribitur: cum dubitet, num posterius falsum sit: ex neutro eorum posse adire hæreditatem placet, ff. eod. l. eum, qui, §. i. in princip.

Hæres ex primo ualido testamento, & alio inutiliter facto institutus cum posterius putaret ualere, ex eo adire hæreditatem uoluit, sed postea hoc inutile repertum est: quam uis non repudiauerit putans posterius ualere, testator tamen intestatus decessit, ff. de acquir. hære. l. Claudius, xcvi.

Qui totam hæreditatem acquirere potest, is pro parte eam scindendo adire non potest, ff. eod. l. prima.

Sed & si quis ex pluribus partibus in eiusdem hæreditate institutus sit: non potest quasdam partes repudiare, quasdam agnoscere, ff. eod. l. ii.

Si solus hæres ex pluribus partibus fuero institutus, unam partem omittere non possum: nec interest, in quibusdam substitutum habeam, nec ne. Idem est, etiam si aliis iunctis hæredibus, ex pluribus partibus hæres institutus sim: quod & hic adeundo unam portionem omnes acquirunt, si tamen delatæ sint, ff. de acquir. hære. l. si solus, lxxx.

Hæres scriptus elogio in certas uncias, & post in alias uncias, uel in aliam partem hæreditatis, si uult unam institutionem admittere, alias respuere non potest, quia necessitas imponitur hæredi particulari facto, uel aliâ aut alias hæreditatis partes admittere, C. de iur. delib. l. quidam, xx.

Et uirilis appellatione interdum etiam totam hæreditatem contineri, dicendum est, ff. de uerb. sign. l. uirilis, cxlv.

Qui ex parte hæres institutus est purè, ex parte sub conditione solus, etiam pendente conditione, si adierit hæreditatem, ex assè hæres erit: quia solus hæres futurus est omnimodo; nisi habeat in conditionalem partem substitutum, ff. de acquir. hære. l. cum hæres, lli. §. fi.

Qui ex duobus partibus hæres institutus fuerit, ex alia purè, ex alia sub conditione: & ex pura institutione adierit, & decesserit: posteaque conditio exstiterit: ea quoque pars ad hæredem eius pertinet, ff. eod. l. qui ex duobus, llii. in princip.

Qui semel ex aliqua parte hæres exiit, deficientium partes etiam inuitus accipit, ff. eod. l. qui ex duobus, §. fi.

Cum quis ex institutis, quicunque aliquo coniunctim institutus sit, hæres non est: pars eius omnibus proportionibus hæreditariis accrescit, neque refert, primo loco quis institutus, an alicui substitutus hæres sit, ff. de hæred. inst. l. si liberis, §. cum quis.

Hæredes sine partibus, utrum coniunctim, an separatim scribantur, hoc interest: quod si quis ex coniunctis decesserit, hoc non ad omnes, sed ad reliquos, qui coniuncti erant pertinet. Sin autem ex separatim: ad omnes, qui testamento eodem scripti sunt hæredes, portio eius pertinet, ff. de hæred. inst. l. hæredes, lxi. aliâs, lxiii.

Tertiæ Partis. Lib. II.

Triplici modo coniunctos intelligimus, aut enim re per se coniunctio contingit, aut re, & uerbis, aut uerbis tantum, nec dubium est, quin coniuncti sint, quos & nominum, & rei complexus iungit: ueluti TITIVS, ET MAEVIVS EX PARTE DIMIDIA HAEREDES SVNT, uel TITIVS MAEVIVS QVE HAEREDES SVNT, uel TITIVS CVM MAEVIO EX PARTE DIMIDIA HAEREDES SVNT. Sed etiam si hos articulos detrahamus, ET, QVE, CVM, interdum tamē coniunctos accipi oporteat: ueluti LVCIVS, TITIVS, PVBLIVS, MAEVIVS HAEREDES SVNT EX PARTE DIMIDIA, uel ita PVBLIVS, MAEVIVS, LVCIVS, TITIVS, HAEREDES SVNT, SEMPRONIUS EX PARTE DIMIDIA HAERES ESTO: ut & Titius, & Mæuius ueniant in partem dimidiam, & re, & uerbis coniuncti uideantur, LVCIVS, TITIVS, EX PARTE DIMIDIA HAERES ESTO. SEIVS EX PARTE, QVA LVCIVM TITIVM HAEREDEM INSTITVI, ESTO. SEMPRONIUS EX PARTE DIMIDIA HAERES ESTO. eo quod Sempronius quoque ex parte dimidia scriptus est: uerisimilis est, in eundem semissem duos coactos, & coniunctim hæredes scriptos esse uidelicet Lucium, Titium, & Seium, ff. de uerbor. signif. triplici, cxlii.

Cum hereditate patris necessarius hæres se abstinere: cōditio cohæredi, siue suo, siue extraneo deferatur: ut aut totam agnoscat, aut à tota recedat, & ita abstinere potest, propter alium, qui per suam personam non poterat. si tamen creditores dicant se contentos esse eius portione: quia non potest exonerari, nisi deferatur conditio: & alterius parte abstinere se creditores debent, ut eius actiones ei, qui conuenitur, dentur, ff. de acquir. hæred. l. cum hereditate, lv.

Si is, qui immiscuit se hereditati, decessisset, deinde alter se abstinere: eadē conditio deferenda est hæredi eius, quæ & ipsi, ff. eod. l. si is qui, lvi.

Si quis hæres institutus ex parte, mox Titio substitutus, antè quàm ex causa substitutionis ei deferatur hereditas, pro hærede gesserit: erit hæres ex causa quoque substitutionis, quoniam inuito quoque ei aderescit portio. idem est etsi filius familiæ iussu patris adierit hereditatem, mox emancipatus ex causa substitutionis adeat: erit nanque hæres. sunt enim appendices præcedentis institutionis, ff. de acqui. hære. l. si quis, xxxv.

Si duo sint hæredes necessarii, quorum alter se abstinuit, alter postea quàm prior abstinuit, se immiscuit: dicendum est, hunc non posse recusare, quò minus tota onera hereditaria subeat: qui enim scit, aut scire potuit, illo abstinente se oneribus fore implicitum: ea conditione adire uidetur, ff. eod. l. si duo, xxxviii.

Licet quis paternæ hereditatis nihil attingat, aliquid tamen propter patris uoluntatem habeat, uel faciat: ut puta si impuberi fuerit substitutus: distinguitur; multum interesse, utrum ex asse fuerit institutus, an ex parte. ut si ex parte: potuerit sine metu, remota patris successione, impuberis hereditatem amplecti, ff. eod. l. quasi sum, xl.

Et simili modo, si impuberem quis filium suum heredem ex parte instituit, & quendam extraneum in aliam partem, quem pupillariter substituit: & pupillus, patri hæres extitit, & extraneus autem hereditatem adiit, sed postea substitutio pupillaris locum sibi uindicauit: ille extraneus non potest pupilli hereditatem omittere: quia placuit, ut uel omnia admittantur, uel omnia repudientur, ff. de iur. delib. l. quidam, xx. §. simili modo.

Qui

Qui patri hæres extitit, si idem filio impuberi substitutus est: non potest hæreditatem eius prætermittere. quod sic accipiendum est: si uino pupillo mortuus erit, deinde pupillus imberbes decesserit. nam is, qui patri hæres extitit, pupillo quoque hæres necessario erit. nam se ipsum inuitum obligat: cõiungi eam paternæ hereditati, & ad crescendi iure acquiri, cuicumque patris hæredi, existimandum est, ff. de acquir. hæred. l. qui patri, lix.

Testamento iure facto multis institutis hæredibus, & substitutis inuicem ad euntibus suam portionem cohæredum etiam inuitis repudiantium ad crescit portio, C. de impub. & aliis subst. l. sexta.

Toties uidetur hæres institutus, etiam in causa substitutionis ad iisse, quoties acquirere sibi potuit. nam si mortuus esset: ad hæredem non transfert substitutionem, ff. de acquir. hæred. l. toties, lxxxi.

Si minor annis xxv. postea quàm ex parte hæres extitit, in integrum restitutus est, ejus partis onus cohæredes suscipere non coguntur, sed bonorum possessio creditoribus datur, ff. eod. l. si minor, lx. vel lxi.

Paterfamilias impuberi filio, si ante pubertatem decessisset substituit hæredem. Is filius paterna hæreditate se abstinuit, ideoque bona patris uenierunt, postea filio hæreditas obuinit, qua adita decessit. Creditoribus patris actio datur in substitutum: quia quod prætor filio, qui à paterna hæreditate se abstinet, præstet, ne bonis patris eius uenditis in eum actio detur, tametsi postea ei hæreditas obuinit, ut creditoribus non reddat: idem in substituto filio seruandum non est, quoniam filii pudori parcitur, ut potius patris, quàm bona eius ueneant. itaque in id, quod postea ei obuinit, actio creditoribus denegatur: quia id, quod ex aduentitio acquisitum est, non per patrem ad eum peruenit. At cum substitutus filio hæreditatem adit, postque pupillus se paternæ mi seuit hæreditati: tunc hæreditas, & patris, & filii una est; & in omni re alieno, quod aut patris aut filii fuerit, etiam inuitus hæres obligatur, quod si substitutus hæres hereditatem non adierit, creditoribus patris in id, quod pupillus reliquit, actio dari non debet: quoniam neque pupilli bona uenire debet propter res alienum patris, nec in bonis patris est, quod pupillus acquisiuit, ff. de rebus iud. aut. possiden. l. paterfamilias, xxviii. siue de priuileg. credito. l. duo decima.

Si uero ex parte sexta, sub conditione institutus fuisses hæres, & omittente partem suam Titio, cui substitutus eras, ex substitutione ad iisses, deinde conditio iure sextantis extitisset, non necessitatem habebis ex sextante adire, quia nihil interest utrum ex substitutione prius adieris, an ex prima institutione: cum ab utraque causa, una aditio sufficiat. Item si tu sextantis, ex quo institutus esses hæres, omiseris additionem: non dubitatur, quin si prima institutione ad eundem hæres esse possis, in potestate tua sit, quam partem hæreditatis, aut omittes reuelis, aut uindicare, ff. de acquir. hæred. l. si tu ex parte, lxxv. aliàs lxxvi.

Sci filia, & aliis hæredibus institutis, postea si excepta filia Scia, ceteri hæredes abstinuerunt hæreditate beneficio principis, & tota hæreditas ad Sciam pertinere cepit. pro parte eorum, qui abstinuissent actiones decernuntur in eam, quæ ad iisset, & maluisset integra hæreditatis onera subire, ff. eo. l. penul.

Cum duæ filiæ patri necessariæ hæredes extitissent, alteraque paterna hæreditate abstineret, altera bona uindicaret, totumque onus suscipere parata esset: causa cognita actiones hæreditariæ utiles ei dantur, quæ ad hæreditatem patris accesserant, & denegantur ei, quæ abstinuerat, ff. eod. l. si.

Eum,

Eum, cui lege bonis interdictitur, heredem institutum, posse adire hereditatem
constat, ff. de acqui. hære. l. quinta in fi.

Per procuratorem hereditas acquiri non potest, ff. eod. l. per procuratorem, xc.
in princ.

Cum quæstus, & compendii societas initur: quicquid ex operis suis socius ad-
quirit, in medium confert: sibi autem quisque hereditatem acquirit, ff. de
acquir. hære. l. aditio, xlv. §. & cum quæstus.

Qui in aliena est potestate, non potest inuitum hereditari obligare eum, in cu-
ius est potestate, ne æri alieno pater obligetur. sed si legitima hereditas matris
filio delata sit, idem erit dicendum, ff. eod. l. qui in aliena, vi. in princ.

Si is, qui putabat se filium familiæ, patris iussu adierit: eum neque sibi, neque ei,
qui iussit, quæsisse hereditatem constat: quamquam is, quem pater iussit adi-
re, & decessit, si adierit iam mortuo patre, obliget se hereditati, nam & is, qui
dubitat utrum filius familiæ; an pater familiæ morte patris factus sit, potest
adire hereditatem, d. l. qui in aliena, §. si is, qui.

Interdum filii familiæ, & sine aditione acquirēt hereditatem his, in quorū sunt
potestate: ut puta si nepos ex filio exheredato hæres sit institutus, patrem e-
nim suum sine aditione faciet heredem, & quidem necessarium. sed si quis
hæres institutus, adoptetur à filio exheredato: necessarium eum non facit, sed
iuberi debet, ut adeat: quoniam mortis tempore in potestate non fuit. nā per
eum quis existere necessarius non potest, qui ipse non esset extaturus, d. l. qui
in aliena, §. interdum.

Impubes, qui in alterius potestate est, si iussu eius adierit hereditatem: licet con-
fili capax non fuerit, ei acquirit hereditatem, ff. de acqui. hære. l. moræ,
viii. §. fina.

Non est dubium, si prius, quàm filius iussu patris adierit hereditatē, proprie po-
testatis effectus sit, arbitrio suo eundem hanc sibi potuisse querere, C. de iur.
delib. l. non est dubium, xv.

Cum quidam legationis causa absens filium suum heredem institutum non po-
tuisse iuberi adire subuenire ei oportet, mortuo filio: eo quod rei publicæ
causa abfuerit, ff. de acqui. hære. l. cum quidam, xxx. in prin.

Si iussu aui, nepos patris, qui de castrensi peculio testamentum fecit, hereditatē
adisset, acquisiuit ei ea, de quibus pater testari potest: quia castrensia esse mu-
tatione personæ desierunt, ff. eod. l. per procuratorem, lxxix. alias xc. uerū
idem respondit.

Neque filius familiæ repudiando sine patre, neque pater sine filio alteri nocet.
utrique autem possunt repudiare, ff. eod. l. is qui, xiii. §. si. & C. de iure delibe-
l. renitente, xi.

Placet, quoties acquiritur per aliquem hereditas, uel quid aliud ei, cuius quis
in potestate est confestim acquiri ei, cuius est in potestate, ff. de acqui. hære.
l. placet, lxxvii.

In omnibus rebus, in quibus ususfructus tantum patri offertur, siue pater adire
filium familiæ integre ætatis compellit, & ille reclamandum existimat, siue fi-
lius familiæ adire cupit, & pater in contrarium declinat: liberam habet licen-
tiam pater adire hereditatem, & omne siue damnum, siue lucrum, in suum ha-
bere fortunam, siue è contrario patre recusante filius adire hereditatem uo-
luerit: nulla acquisitio, nec ususfructus patri offertur, sed ipsum filium sibi im-
putare, si quid ex hoc contigerit, sed habeat pater omnem licentiam, & actio-
nes

nes mouere, & ab aliis pulsari, ubi ad eum totum commodum aduenit: & filius simili modo in agendo, & pulsando solus habeat detrimentum, & commodum: necessitate imponenda patri tantummodo filio consentire, ne iudicium sine patris uoluntate uideatur consistere, C. de bo. quæ lib. l. cum non solum, viii. in princ.

Sin autem in secunda ætate, adhuc filius est, & hæreditate ei delata pater consentire adeunti hæreditatem noluerit, uel patre uolente ipse reclamauerit: siquidem recitauerit filius, licentiam habet pater hæreditatem adire, & eâ pleno iure habere: his omnibus, quæ superius dicta sunt, locum habentibus. si autem patre recusante, filius adire maluerit, licentia ei datur hoc facere: nolente autem patre res filii gubernare propter causæ necessitatem: habebit filius facultatem adire iudicem, & ab eo petere curatorem hæreditati dari, per quem gubernatio rerum procedat: in utroque casu in integrum restitutionis auxilio ei minime denegando, d. l. cum non solum, §. si autem in secunda.

Similis modus obseruatur in milite filiofamilias recusante aditionem hæreditatis, quæ ei ex castrensis actionibus proueniat. nam pater ad adeundam admittitur, tamquam hæres institutus: eo subiacente omnibus oneribus hæreditariis, & omnia commoda habituro, & ad filium nullo periculo redundante, d. l. cum non solum, §. similiq; modo.

Vbi autem uoluntas eorum in unum concurrit: pater ususfructum, filius habet proprietatem: & in agentibus, & fugientibus pater quidem suscipit actiones, & mouet, adhibetur autem etiam filiorum consensus, nisi adhuc in prima ætate sint constituti, uel longe ablunt: sumptos fiunt à patre propter rerum incrementa. cum nuda proprietas apud filium inueniatur, & hoc si ex substantia possibile est, sumptus litis dependere, d. l. cum non solum, §. ubi autem.

Si alienum ex defuncti persona descendit: cum substantia intelligatur, quæ post detractum æs alienum supersederit. habet pater licentiam ex rebus hæreditariis (primum quidem mobilibus, si autem non sufficiunt, ex immobilibus) sufficientem partem, nomine filii uendundare: ut ilico reddatur æs alienum, & non interesse onere prægrauetur. Quod si pater hoc facere supersederit, ipse interesse, uel ex redditibus, uel ex substantia sua omnimodo dare compellitur, d. l. cum non solum, §. si autem æs alienum.

Sin autem legata, uel fideicommissa, siue ante alia, siue semel relicta imminet huiusmodi personis: siquidem tales redditus sunt, qui sufficiunt ad annalia legata. pater ex huiusmodi redditibus hæc dependere compellitur. si autem non habeat substantia sufficientem redditum ad legatorum, uel fideicommissorum præstationem, uel minime redditus, uel alias accessiones contineat, sint tamen res mobiles, uel immobiles, steriles quidem, non tamen inutiles, uel uti domus in prouinciis præciosæ, uel ubicunque posita ædificia, uel suburbana, ex quibus huiusmodi legata possint explicari: licentia datur patri, sufficientem partem eorum filii nomine uendere, & satisfacere legatis, uel si emptorem non inuenit, ritè pignori supponere: nullo modo licentia concessa filiis, easdem uenditiones, uel hypothecas retractare, d. l. cum non solum, §. si autem legata, & §. sed pater quidem.

Hoc procul dubio obseruando, ut omnia circa ususfructum fiant, quæ nullo modo proprietatem possint deteriore facere: paterna reuerentia cum excusante, & à ratiociniis, & à cautionibus, & ab aliis omnibus, quæ ab usufructuariis extraneis à legibus exiguntur, d. l. cum non solum, §. hoc procul dubio.

Filius,

Tertiæ Partis. Lib. II.

Filium, uel filiam, & deinceps alere patri necesse est, non propter hæreditatē, sed propter ipsam naturam, & leges, quæ a parentibus alendos esse liberos imperauerunt, & ab ipsis liberis parentes, si inopia ex alterutra parte uertitur, d. l. cum non solum, §. ipsum autem filium.

Pater extra memoratas causas prohibetur hæc bona filiorum alienare, uel pignori, uel hypothecæ titulo dare: & si hoc fecerit, incidit in legum laqueos, quibus huiusmodi uenditiones, uel hypothecæ sunt interdictæ: exceptis rebus mobilibus, uel immobilibus illis, quæ onerosæ hæreditati sunt, uel quocūque modo damnosæ, quas sine periculo pater uendere cum paterna pietate potest. sed precium earum, uel in res, uel in causas hæreditarias procedet, uel filio seruetur, d. l. cum non solum, §. non autem.

Ubi puerilis ætas patri licentiam præstat, etiam sine consensu filii hæreditatem eius nomine adire: si hoc fecerit pater, datur quidem filio in integrum restitutio, postquam patria fuerit potestate liberatus, uel adoleuerit: pater autem oneribus hæreditariis (licet nomine filii adiit) alligatur. sed filio non datur licentia, si in integrum restitutionem petens, hæreditatem respuerit, adhuc minoribus curriculum instantibus, iterum per aliam restitutionem adire præfatâ hæreditatem: ne ludibrio leges ei fiant, sæpius eadem amplectens, & respuens hæreditatem. Si uero pater quidem hæreditatem repudiauerit, infante filio constituto, ipse autem filius postea, uel adhuc in sacris constitutus, uel patria potestate liberatus, adeundam esse crediderit eandem hæreditatem: licentia ei datur, uel si sui iuris efficiatur, tutoribus eius, uel curatoribus hæreditatem adire, nullo præiudicio ex recusatione paterna ei generando, simili modo, & in hac parte nulla ei, uel tutoribus, uel curatoribus eius licentia conceditur, contra priorem suam uoluntatem in integrum restitutionem petere. Quæ & in legatis, & in fideicommissis, tam specialibus, quàm per uniuersitatem relictis, obseruanda sunt, d. l. cum non solum, §. ubi autem puerilis.

Si infanti, idest minori septem annis in potestate patris, uel aui, uel proau constituto, uel constitutæ, hæreditas sit derelicta, ex testamento, uel etiam ab intestato a quibuscunque personis: licet parentibus eius, sub quorum potestate est, adire eius nomine hæreditatem: sed si hoc parens neglexerit, & in memorata ætate infans decesserit: tunc pater omnia ex quacunque successione ad eundem infantem deuoluta, iure patrio quasi iam infanti quæsitæ capit. Parente uero non subsistente, si quidem post eius obitum tutor infanti sit, uel datus fuerit, potest adhuc infante constituto, eius nomine adire hæreditatem, & eo modo eidem infanti hæreditatem quærere: sin uero uel non sit tutor, uel cum sit, ea facere neglexerit: tunc eodem infante in eadem ætate defuncto, omnes hæreditates ad eum deuolutæ, & non agnitæ, ita intelliguntur quasi ab initio non essent ad eum delatæ, & eo modo ad illas personas perueniunt, quæ uocabantur, si minime hæreditas infanti fuisset delata. Ea uero, quæ de infante in potestate parentum constituto statuuntur, locū habebunt, & si quacūque causa sui iuris idem infans inueniatur, C. de iu. delib. l. si infanti, xviii.

Si pupillus septem annos ætatis excesserit, & priore parente mortuo in pupillari ætate fati munus impleuerit, ea obtinet, quæ ueteribus continentur, legibus: nulla dubietate relictæ, quin pupillus post impletos septem annos suæ ætatis ipse adire hæreditatem cōsentiente parente, si sub eius potestate sit, uel cū tutoris autoritate, si sui iuris sit, poterit: uel si nō habeat tutorem, adire prætorē, & eius decreto hoc ius consequi, C. de iu. delib. l. si infanti, §. si aut septem, xviii.

Et

Et pupillorum repudiatio delata hæreditatis, sine tutore autore facta, nihil eis nocet, C. de repud. hæred. l. penul.

Quoties pupillus patri hæres exitit, & abstinuit se hæreditate, quamvis patris bona, sub creditoribus fiant: ramen rata haberi debent, quæcunque pupillus bona fide gessit, & ideo ei, qui fundum tutore autore à pupillo emerit, succurrendum erit, nec interest pupillus soluendo sit, nec ne, ff. de acquiren. hæred. l. quoties, xliiii.

Et pupillis, quos placuit oneribus hereditariis esse liberandos, confusas actiones restitui oportet, ff. eod. l. eum demum, lxxxvii. aliàs lxxxviii. S. fi.

Si pupillus se hæreditate abstineat, succurrendum est, & fideiussoribus ab eo datis, ff. de acqui. hære. l. si pupillus, lxxxix.

Iussus eius, qui in potestate habet, non est similis tutoris auctoritati, quæ interponitur perfecto negotio, sed præcedere debet, & per internuncium fieri potest, uel per epistolam, sed requiritur speciale mandatum, non de quacunque hæreditate, & non recipitur, ut de uiui hæreditate mædetur. Planè si rumor fuit Lucium Titium decessisse, poterit ei mandari, ut si scripsit eum adeat, & si clausæ adhuc tabulæ sint, & sic incertum, an filius scriptus sit hæres, ff. de acqu. hæred. l. si quis mihi, xxv. S. iussus.

Si mandauit quasi ex assè instituto, & inuenitur ex parte esse institutum: Non adiit ex iussu. Quod si ex parte iussit, potest ex assè adire. Aliter, atque si mandauit, quasi ab intestato, & ex testamento adiit nihil egit, At si ex testamento mandauit: poterit, & ab intestato adire, quoniam non fecit deteriore conditionem patris. Idemque & si quasi instituto præcepit, & inueniatur substitutus, uel è contrà. Sed si mandauit, ut patris adiret, si autem & impuberi substitutus: non sufficit iussus. Planè si sic mandauit, **SI QVA EX TESTAMENTO LVCII TITII DEFERATUR HAEREDITAS.** Potest defendi iussu adiisse. Sed si postea, quàm iussit poenitentiam egit, prius quàm adiret: nihil agit ad eundo. Item si se arrogandum dederit prius quàm filius adiret: non est acquisita hæreditas, d. l. si quis mihi, xxv. S. sed si mādauit.

Si mandauit, ut hæreditatem colligat: aut ut rem hereditariam distrahat, uel si pro hærede gerere mandauit, mox filius adeat hæreditatem, ex his omnibus adiutio introducitur. Et si pater filio ita scripsit **SCIO FILI, QVOD PRO TVA PRVDENTIA INVIGILABIS HAEREDITATI DELATAE TIBI LVCIO TITIO.** Filius iussu patris adiisse dicitur, d. l. si quis mihi, S. sed quid si mandauit.

Si ego & filius institutus sum, & iussero filio meo adire, statim & ex mea institutione ego heres ero, ff. eod. l. si ego, xxvi.

Si exclusus per conditionem sibi datam pater, filium iusserit adire, dicendum erit eum, non quæsiisse suam portionem. Sed si ex duobus filiis unum iusserit, & alium filium debeat iubere adire, ff. de acquiren. hæred. l. si quis, xxxv. S. fi.

Filius familiars hæres scriptus patrem suum certiore fecerat, uideri sibi soluendo esse hæreditatem. Pater rescripserat, sibi parum idoneam renuntiari. Itaque debere eum diligentius explorare, & ita adire, si idoneam comperisset. Filius acceptis literis patris, adiit hæreditatem. Probabilius est, quandiu persuasum ei non sit, soluendo esse hæreditatem, patrem non obligasse, ff. de acquir. hæred. l. eum qui si. S. filius familiars, 51.

Si per epistolam tutor Titio hæreditatem adire iusserit: si post scriptam epistolam tutor moriatur, antè quàm ex epistola Titius adiret: nemo dicturus est obligari

Tertiæ Partis. Lib. II.

- obligari postea pupillum hæreditati, ff. eod. l. si per epistolam, 50.
Pater quoties filio mandat adire: certus esse debet, pro parte, an ex asse: & ex institutione, an ex substitutione, & testamento: an ab intestato filius suus hæres existet, ff. de acquir. hæred. l. pater, xcii. alias xciii. in pr. n.
Mutus pater filio hæredi instituto, si intellectu non careat, non iubere potest adire hæreditatem, ut ei iure eius commodum quæri possit. Quod facilius explicari poterit scientia literarum, d. l. pater, §. mutus.
Cum hæres institutus esset filius, & haberet patrem furiosum, in cuius erat potestate: ex benevolentia si adierit, perinde habetur ac si paterfamilias adisset, ff. de acquir. hære. l. cum hæres, lii. in prin.
Furiosus adquirere sibi commodum hæreditatis ex testamento non potest: nisi necessarius patri hæres existet: per alium autem adquiri ei potest, quem in potestate habet, ff. eod. l. furiosus, lxxiii. alias lxxviii.

De acquisitione ab intestato.

- Quandiu** potest ex testamento adiri hæreditas, ab intestato non defertur, ff. de acquir. hære. l. quandiu, xxxix.
Hæres institutus, idemque legitimus, si quasi institutus repudiauerit, quasi legitimus non amittit hæreditatem: Sed si quasi legitimus repudiauerit: siquidem scit se hæredem institutum, credendum est utranque repudiasse. si ignorat: ad neutrum ei repudiatio nocebit; neque ad testamentariam, quoniam hanc non repudiavit, neque ad legitimam, quoniam nondum ei fuerat delata, ff. eod. l. Nec is, xvii. §. si.
Quod dicitur, **PROXIMVS A FILIO POSTHVMO HAERES; DVM MVLIER PRAEGNANS EST, AVT PVTATVR ESSE, ADIRE HAEREDITATEM NON POTEST: SED SI SCIT NON ESSE PRAEGNANTEM, POTEST ACCIPERE PROXIMVS A VENTRE, QVI SVVM HAEREDEM PARITVRVS ESSET:** Non solum ad testatos hæc verba, verum ad intestatos quoque pertinent. Et in eo ventre idem accipias, qui legitimus, vel consanguineum pariturus est: quoniam mortis tempore, qui in utero est (quantum ad moram faciendam inferioribus, & sibi locum faciendum, si fuerit editus) pro iam nato habetur, ff. de acquir. hære. l. cum quidam, xxx. §. primo.
Extraneus hæres testamento institutus, aut ab intestato ad legitimam hæreditatem uocatus, potest aut pro hærede gerendo, aut etiam nuda uoluntate suscipiendæ hæreditatis hæres fieri, Inst. de hæred. quali. §. item extraneus.
Sed nemo pro hærede gerere potest, uiuo eo, cuius in bonis gerendum sit, ff. de acquir. hære. l. neminem, xxv.
Pro hærede autem gerere quis uidetur, si rebus hæreditariis, tanquam hæres utatur, uel uendendo res hæreditarias, uel prædia colendo, locandove, & quoquo modo uoluntatem suam declaret, uel re, uel uerbo, de adeunda hæreditate: dummodo sciat eum, in cuius bonis pro hærede gerit: testatum, intestatumve obisse, & se ei hæredem esse. Pro hærede enim gerere, est pro domino gerere: Veteres enim hæredes pro dominis appellabant. Sicut autem nuda uoluntate extraneus hæres fit, ita in contraria destinatione statim ab hæreditate repellitur, Inst. de hæred. qualic. §. pro hærede.
Eum, qui surdus, uel mutus natus est, uel postea factus, nihil prohibet pro hærede gerere, & acquirere sibi hæreditatem, si tamen intelligit, quod agit. Inst. eod.

eod. §. finali, & ff. de acquir. hære. l. quinta in princ.

Neque pupillus, neque pupilla, sine tutoris autoritate obligari possunt. hæreditas autem, quin obliget eos æri alieno, etiam si non sit soluendo, plusquam manifestum est. de ea autem hæreditate loquimur, in qua non succedunt huiusmodi personæ quasi necessariæ, ff. de acquiren. hæredita. l. more, viii. in princip.

Pupillus si fieri possit, huius tamen ætatis sit, ut causam acquirendæ hæreditatis non intelligat: quamvis non uideatur scire huiusmodi ætatis puer (neque enim scire, neque decernere talis ætas potest: non magis, quam furiosus) tamē cum tutoris autoritate hæreditatem acquirere potest. hoc enim fauorabiliter ei præstatur, ff. eod. l. pupillus, ix.

Sed pupillus ad eundem hæreditatem obligatur, etiam ex tutore autore, qui tutelam non gererat, ff. eod. l. pupillum, xlix.

Potuit pupillus pro hærede tutore autore, gerendo consequi successionem, sed ipsius actus, & uoluntas fuit necessaria. Nam si quid nesciente eo tutor egit: illi hæreditatem non potuit acquirere, C. de iure deliberandi l. quinta.

Qui se pupillum falsò existimans, cum esset pubes, pro hærede gessit: quò minus hæres existat, nihil error talis ei nocebit, ff. de acquir. hæred. l. qui se, xcv. aliàs xcvi.

Eademum pro hærede gerendo acquiritur hæreditas, si iam sit delata. ceterum ex quibus causis repudiatis nihil agit: ex iisdem causis, nec pro hærede gerendo, quidquam ager, ff. de acquirenda hæredita. l. si quis, xxi. §. interdum.

Filiis familiæ delata hæreditate, si pater pro hærede uoluntate filii gessit: solemnitati iuris satisfactum uideri, rescriptum est, C. de iure deliberandi l. quarta.

Sed & si non adierit filius, diu tamen possedit pater hæreditatem, credendum est utrumque adiuisse hæreditatem, ff. de acquir. hære. l. sexta, §. sed et si, & C. de petitione hæred. l. decima.

Si ex assē hæres destinauerit: partem habere hæreditatis: uidetur in assē pro hærede gessisse, ff. de acquir. hære. l. si ex assē, decima.

Institutus in duabus unciis, quia sola animi destinatione hæres fieri poterat. si testamento suo easdem uncias ad filium peruenire decreuit, ipse filius ius duarum unciarum persequi poterit, C. de iure deliberandi. l. si auia, sexta.

Qui hæres institutus prohibetur ab eo, qui una institutus iam hæreditatem adiit: Tabulas, literas, rationes inspicere mortui, unde scire posset, an sibi ad eundem esset hæreditas: non uidetur pro hærede gerere, ff. de acquir. hæred. l. qui hæres, xxix.

Pro hærede gerere uidetur is, qui aliquid facit quasi hæres, & generaliter is dum pro hærede gerit, qui aliquid quasi hæres gerit, pro hærede autem gerere, non est tam facti, quam animi. Nam hoc animo esse debet, ut uelit hæres esse. ceterum si quid pietatis, si quid custodiæ causa fecit, si quid nō quasi hæres egit, sed quasi alio iure dominus: apparet, non uideri pro hærede gessisse. Et ideo solent testari liberi, qui necessarii existunt, non aīo hæredis se gerere, quæ gerunt: sed aut pietatis, aut custodiæ causa, aut pro suo. ut puta si iumenta hæreditaria aut pauis, aut dixerat. si hoc ut hæres gessit: pro hærede. at si nō ut hæres.

Tertiæ Partis. Lib. II.

sed ut custodiat, aut quia putauit sua, aut dum deliberat, quod fecit, cōsulens, ut saluæ sint res hæreditariæ, si fortè ei non placuerit pro hærede gerere: apparet non uideri, pro hærede gessisse. Proinde & si fundos, aut ædes locauit, uel fulsit, uel quid aliud fecit, non hoc animo, quasi pro hærede gereret: sed & dum ei, qui substitutus est, uel ab intestato hæres extaturus est, prospicit: aut res tempore perituras dixtraxit. in ea causa est, ut pro hærede. non gesserit, quia non hoc animo fuerit, ff. de acquirenda hæredita. l. pro hærede, xx. in principio.

Gerit pro hærede, qui animo agnoscit successionem, licet nihil attingat hæreditarium. Vnde & si domum pignori datam sicut hæreditariam retinuit, cuius possessio qualis qualis fuit in hæreditate: pro hærede gerere uidetur. Idemq; est, & si alienam rem, ut hæreditariam possédisset, ff. eod. l. gerit, lxxxviii.

Interdum animus solus adstringet hæreditati, ut puta si re non hæreditaria quasi hæres usus sit, ff. eod. l. si quis, xxi. §. interdum.

Si te bonis paternis maior uiginti quinque annis miscuisti: neque inopia patris te excusat, neque uis fratris portionem tuam, uel testamentum eripientis, arce re de exactione creditorum, qui iure ciuili pro hæreditaria te portione conueniunt potest, C. de iure delib. l. si te, x.

Qui precium hæreditatis ommittendæ causa capit, hic pro hærede quidem non gerit, qui ideo accipit, ne hæres sit, in edictum tamen prætoris incidit: siue igitur à substituto hæres accipit, siue à legitimo: mortis causa accepisse uidetur: idemque erit, & si non accipit, sed promissa sit ei pecunia, ff. de acquiren. hæredita. l. fuit quæstionis, xxiii. & ff. si quis omiſsa causa testam. l. secunda.

Cum debitum paternum exoluitur pro portione hæreditaria, paternam hæreditatem agnitam esse, non ambigitur, C. de iu. delib. l. secunda.

Si ita institutus sit, SI IURAVERIT HAERES ESTO: si iurauerit, ut hæres satis pro hærede gessisse uidetur, ff. de acquir. hæred. l. Antistius, lxi. aliàs lxii.

Si is, qui bonis paternis se abstinuit, per suppositam personam emptoris bona patris mercatus probetur: perinde conuenitur à creditoribus atque si bonis paternis se immiscuisset, ff. de acquir. hære. l. si is qui, xc. aliàs xci.

Si tamen à creditoribus fundos comparauerit (si id bona fide factum est) a posterioribus, qui sub eisdem obligationibus pecuniam patri crediderunt non iure conuenietur, C. de repud. hære. l. secunda.

Prætor ait SI PER EVM EAMVE FACTVM FVERIT, QVO' QVID EX EA HAEREDITATE AMOVERETVR. si quis suus se dicit retinere hæreditatem nolle, aliquid autem ex hæreditate amouerit: abstinendi beneficio non habebit. Non dicit Prætor, SI QVID AMOVERIT, SED SI PER EVM EAMVE FACTVM ERIT QVO' QVID, EX EA AMOVERETVR, siue ergo ipse amouerit, siue amouendum curauerit edictum locum habebit, amouisse cum accipimus, qui quid celauerit, aut interuerterit, aut consumpserit, ff. de acquir. hæred. l. si seruum, lxx. aliàs lxxi. §. prætor ait.

Ait prætor QVO' QVID EX EA AMOVERETVR, siue autem una res, siue plures fuerint amotæ edicto locus est: siue ex ea hæreditate sint, siue ad eam hæreditatem pertineant, d. l. si seruum, §. ait prætor.

Amouere nō uidetur, qui nō callido animo, nec maligno rē reposuit: nec is qui-

dem

dem qui in re errauit, dum putat non esse hereditariam. si quis igitur non animo amouendi, neque ut hereditati damnum det, rem abstulit dicendum est eum amouisse non uideri, d. l. si seruum. §. amouere.

Hæc uerba ædicti ad eum pertinent, qui ante aliquid amouit, deinde se abstinere, ceterum si ante se abstinuit, deinde tunc amouit: magis est, ut pro furto creditoribus teneatur. Etenim qui semel se abstinuit, quemadmodum ex post delicto obligatur. d. l. si seruum, §. hæc uerba.

Si quis extraneus rem hereditariam, quasi subripiens, uel expilans tenet, non pro herede gerit, nam admissum contrariam uoluntatem declarat, ff. de acqui. hered. l. si quis, xxi. in princ.

DE CONDITIONIBVS INSTITVTIONVM.

Titulus VIII.

Hæres, & pure, & sub conditione institui potest, inst. de hered. inst. §. hæres.

uius quoque hæres, sub conditione hæres potest institui, sed excipiendus est filius: qui non sub omni conditione potest institui, & quidem sub ea conditione, quæ est in potestate ipsius, potest, & ef-

fectum habet, non solum si paruerit conditioni, sed etiam si non paruerit, & decesserit. Et ideo si cohæredem habeat filius, ita institutus non debet eum expectare donec conditioni pareat filius, quia sub ea conditione institutus, quæ in arbitrio eius est patrem intestatum non faciet, ff. de hered. insti. l. sius quoque, iiii. in princip.

Si pater filium, quem habet in potestate, sub conditione, quæ in ipsius potestate non erat heredem scripsit, iure testatus non uidetur, C. de institu. & substitut. l. si pater, iiii.

Et testamentum ita factum CLAVDIVS NATVS EX ILLA MULIERE SI FILIUM MEVM ESSE, SE IVDICI PROBAVERIT HÆRES MIHI ESTO talis filius non sub ea conditione institutus uidetur, quæ in potestate eius esset, & ideo testamentum nullius est momenti, ff. de condit. & demon. l. Lucius Titius, lxxxii. aliàs lxxxii.

Nepotes, & deinceps ceteri, qui ex lege Velleia instituti non rumpunt testamentum, sub omni conditione institui possunt, & si redigantur ad filii conditionem. ff. eod. l. sed & si §. nepotes.

Sed utrum in potestate fuerit conditio, an non fuerit facti potius est: potest enim & hæc, SI ALEXANDRIAM PERVENERIT non esse in arbitrio per huiusmodi conditionem. Potest & esse: Si ei qui à primo miliario Alexandria agat, sit interposita. Potest & hæc SI DECEM DEDERIT esse in diffinitione, si Titius peregrinetur longinquo itinere, propter quæ ad generalem definitionem decurrendum est, ff. de hered. insti. l. quarta. §. puto recte:

Si filio sub conditione, quæ in eius potestate est, herede instituto, nepos sit substitutus, siue extraneus: uiuo filio substitutus heres non erit. Post mortem uero extiturus est, nec necessaria erit exhæredatio a substituto filii, cum & si fuerit facta frustra sit. Post mortem. n. filii facta est, quæ est inutilis. Filius igitur si sit institutus, sub ea conditione, quæ est in eius potestate non indiget exhæredatione à sequentibus gradibus. alioquin & cohærede indigebit, d. l. quarta, §. si.

Cum non sufficit, sub qualibet conditione filium heredem institui, si conditio fuerit in potestate

Tertiæ Partis. Lib. II.

potestate filii, hæres sit ueluti **SI ALEXANDRIAM IERIT FILIVS**, & nepos ex eo substituantur. filiusque Romæ decesserit: hæc species conditionis admittit uiuo filio nepotes ad hereditatem: qui si neminem substitutum haberet, dum moritur legitimus patri hæres existeret: Si uero filius institutus sit, sub ea conditione, quæ potuit etiam extremo uitæ momento impleri: ueluti **SI TITIO DECEM DEDERIT FILIVS MEVS HAERES ESTO**: quæ conditio nomine filii, per alium impleri potest, hæc species conditionis uiuo filio non admittit nepotes ad hereditatem, quia si substituti non essent, intestato auo hæredes existerent, neque enim filius uidetur obstirisse, post cuius mortem patris testamentum destruitur, quemadmodum si exhæredato eodem filio, nepotes (cum filius moreretur) hæredes fuissent instituti, ff. de condi. inst. l. si. & ff. de hered. inst. l. quinta.

Filius à patre, in cuius potestate est, sub conditione, quæ non est in ipsius potestate hæres institutus, & in defectum conditionis exhæredatus, decessit. pendente etiam tunc conditione, tam institutionis, quàm exhæredationis, is hæres ab intestato mortuus est, quia dum uixit, neque ex testamento hæres, neque exhæredatus fuit, ff. de lib. & posth. l. filius à patre, xxviii. in princ.

Iam dubitari non potest, suos quoque hæredes, sub hac conditione institui posse, ut si uoluissent, hæredes essent, si hæredes non essent: alium quem uisum esset, ei substituerent: negatùmque hoc casu necesse esse, sub contraria conditione filiū exhæredari debere, ff. de hæ. inst. l. iā dubitari, lxxxiii. aliàs lxxxvi. Item uerba hæc **SI VOLET HAERES ESTO** in necessario conditionem faciunt: ut si nolit hæres non existat: in uoluntaria hæredis persona frustra adduntur: cum & si non fuerint addita inuitus hæres non efficiatur, ff. de condit. inst. l. uerba hæc, xii.

Sed si in conditione dies sit adiectus, ut puta **SI CAPITOLIVM INTRA TRIGINTA DIES ASCENDERIT**, tantundem potest dici, ut si non paruerit conditioni substitutus, possit admitti, filio repulso, ff. de hæredi. inst. l. sexta in princip.

Filius sub conditione scriptus hæres, quæ sit reprobata testamentum infirmat patris, ac si conditio non esset in eius potestate: nam quæ facta lædunt pietatem, existimationem, uerecundiam nostram, & ut generaliter dicatur, cōtra bonos mores fiunt, nec facere nos posse credendum est, ff. de condit. inst. l. filius, xv.

Illa institutio his uerbis **ILLE SI EVM CODICILLIS HAEREDEM SCRIPSI HAERES ESTO** ualet etiā in filio, qui in potestate est: cum nulla sit conditio, quæ in præteritum confertur, uel etiam in præsens ueluti **SI REX IARTHORVM VIVIT: SI NAVIS EX ASIA IN PORTV STAT**, ff. cod. l. institutio, x §. si.

Commodissimè is, qui nondum natus est, ita hæres instituitur **SIVE VIVO ME, SIVE MORTVO NATVS FVERIT HAERES ESTO**: aut etiam purè, neutrius temporis habita mentione. Si alteruter casus omissus fuerit: eo casu, quo omissus est, natus rumpit testamentum, quia ne sub cōditione quidē scriptus hæres intelligitur, qui in hūc casum nascitur, qui nō est testamento adprehensus, ff. de libe. & posth. l. commodissime, x.

Testator his uerbis unus est **SI FILIVS, VEL FILIA INTRA DECEM MENSIVM SPATIVM POST MORTEM MEAM EDITI FVERINT HAEREDES SVNTO**, uel ita dixit **FILIVS, VEL FILIA, QVI INTRA DECEM MENSES PROXIMOS**
MORTIS

MORTIS MEAE NASCENTVR HAEREDES SVNTO ex neutra huiusmodi uerborum compositione ruptum fieri testamentum non uidetur. sed si uiuo testatore, siue post mortem eius intra decem menses à morte testatoris numerandos filius, uel filia fuerint progeniti, manet testatoris uoluntas immutata, nec poenam patitur prateritionis, qui suos non prateriit, C. de posthumis hered. inst. l. ultima.

Institutionalis, SI CODICILLIS SEIVM HAEREDEM SCRIPSERO, HAERES ESTO: non est inutilis, in quouis hærede instituto, præter filiū: est enim conditionalis institutio: nec uidetur hæreditas codicillis data, quod interdictum est, uerum conditionalis est hæc institutio, quasi testamento data esset: proinde si ita scripserit, **CVIVS NOMEN CODICILLIS SCRIPSERO, ILLE MIHI HAERES ESTO,** pari ratione dicendum est institutionem ualere nullo iure impediante, ff. de condit. instit. l. institutio talis, x. in princip.

Sub impossibili conditione, uel alio modo facta institutio non uiciatur, ff. de condit. instit. l. prima.

Si quis institutus sit ita, si monumentum post mortem testatoris in triduo proximo mortis eius fecisset cum monumentum in triduo perfici non possit conditio euanesceat quasi impossibilis, ff. de cond. insti. l. sexta.

SI MAEUIA MATER MEA, ET FVLVIA FILIA MEA VIVET, TVNC MIHI LVCIVS TITIVS HAERES ESTO: etsi testator filiam nunquam habuerit mater autem superuixerit: tamen Titius hæres erit, quia id, quod impossibile in testamento scriptum esset nullam uim haberet, ff. de hered. instit. l. si Mauiā, xlv.

SI TITIVS HAERES ERIT, SEIVS HAERES ESTO: SI SEIVS HAERES ERIT, TITIVS HAERES ESTO: est inutilis institutio cum conditio existeret non possit, ff. de condi. insti. l. si Titius, xvi.

Si ita hæres institutus sim, SI DECEM DEDERO, & accipere nolit cui dare iussus sum: pro impleta conditio habetur, ff. de condi. insti. l. tertia.

Si quis ita sint instituti SI VNA SOCII BONORVM MEORVM PERMANSERINT VSQVE AD ANNOS SEDECIM, HAEREDES SVNTO: non est inutilis institutio, quoniam & ante aditam hæreditatem iniri societas potest, quasi rei futuræ, ff. de condit. instit. l. quarta in princ.

Si hæredi plures conditiones coniunctim datæ sint: omnibus parendum est, quia unius loco habentur: sed si disiuncti sint: cuilibet, ff. de condit. instit. l. quinta.

Si plures institutiones ex eadem parte, sub diuersis conditionibus fuerint: conditio, quæ prior extiterit occupabit institutionem, ff. de condit. instit. l. si plures, xvii.

Si quis ita hæreditatem uel legatū accepit SI DECEM DEDERIT: neque hæreditas, neque legatum aliter poterit acquiri, quam si post impletā conditionem id egerit scriptus hæres, uel legatarius, per quod hæreditas, aut legatum acquiri solet, ff. de cond. insti. l. ei qui, xiii.

Si quis ita scripserit, SI TITIVS HAERES ERIT, SEIVS HAERES ESTO: quasi quæuis conditio, expectatur Titii aditio, ut Seius hæres fiat, ff. de hered. insti. l. tertia. §. si quis ita.

Si quis te hæredē ita instituit, si se hæredem instituisses, aut quid sibi legasset:

Tertiæ Partis. Lib. II.

nihil interest, quo gradu is à te hæres institutus, uel quid ei legatum sit: dūmodo aliquo gradu id fecisse te probes, ff. de cond. inst. l. mulier, xx. §. si quis te. Si quis ita scripserit, **TITIVS EX PARTE DIMIDIA HAERES ESTO: IDEM TITIVS EX ALTERA PARTE DIMIDIA, SI NAVIS EX ASIA VENERIT HAERES ESTO:** cum ex pura institutione hæres adierit (quamvis conditio alterius institutionis pendeat) ex asse fit hæres, scilicet etiam conditione deficiente: cum non prosit ei quidquam conditio existens. quippe cum non dubitetur, quin si quis ex parte dimidia institutus sit, neque præterea quisquam alius ipse ex asse hæres institutus esse uideatur, ff. de hære. inst. l. si quis ita, xxxiii.

Sub conditione hærede instituto, si substituamus: nisi eandem conditionem repetemus, purè eum hæredem substituere intelligemur, ff. de hæred. inst. l. sub conditione, lxxiii.

Si quis ita hæres instituatur **SI LEGITIMVS HAERES VINDICARE NOLIT HAEREDITATEM:** conditio testamenti defecit illo uindicante, ff. de hære. inst. l. si quis ita, lxxxii.

Potest quis ita hæredem instituere, **SI INTRA ANNUM SEPTVAGESIMVM DECESSERO: ILLE MIHI HAERES ESTO:** non enim pro parte testatus intelligi debet, sed sub conditione instituisse, ff. de hæred. inst. l. potest quis, liiii. aliàs lvi.

Hæreditas ex die, uel in diem non rectè datur, sed uicio temporis sublato manet institutio, ff. de hæred. inst. l. hæreditas, xxxiii.

Mulier, quæ uiro suo ex dote promissam pecuniā debebat, uirum hæredē ita instituerat: si eam pecuniam quam dote promississet, neque petisset, neque exegisset: si uir denuntiasset cæteris hæredibus, per se non stare, quo minus acceptū faceret id, quod ex dote sibi deberetur, statim is hæres futurus erit. Quod si solus hæres institutus esset, sub tali conditione nihilominus statim futurus est hæres, quia conditio illa pro non scripta accipienda est, ff. de condit. inst. l. mulier, xx.

Conditiones, quæ contra bonos mores inferuntur, remittendæ sunt: ueluti **SI AB HOSTIBVS PATREM SVVM NON REDEMÉRIT, & SI PARENTIBVS SVIS ALIMENTA NON PRÆSTITERIT,** ff. de cond. inst. l. conditiones, ix.

Conditiones contra edicta imperatorum, aut contra leges, aut quæ legis uicem obtinent. Item quæ contra bonos mores, uel derisorix sunt, aut huiusmodi, quas prætor improbauerit, pro non scriptis habentur, & perinde ac si conditio hæreditati, siue legato adiecta non esset, hæreditas legatumve capitur, ff. eod. l. conditiones, xiii.

Si quis sub conditione hæredes instituisset. Si inuicem cauissent, legata eo testamento relicta reddituros: placet remitti eis conditionem: quia ad fraudem legum respiceret, quæ uetarent quoddā legata capere, quāquam si cautū esset in ipsa exactione exceptione tuendus esset promissor, ff. de cōd. inst. l. septima.

Quæ sub conditione iurandi relinquuntur, à prætore reprobantur: Prouidit enim ne is, qui sub iurandi conditione, quid accepit, aut omittendo conditionem perderet hæreditatem, legatumve, aut cogeretur turpiter accipiendo, conditionem iurare, uoluit ergo eum, qui sub iurandi cōditione quid relictum esset, ita capere, ut capiunt hi, quibus nulla talis conditio inferitur, & rectè. sint. n. faciles cum nonnulli hominum ad iurandum cōtemptu religio-

nis

nis, alii per quam timidi metu diuini numinis usque ad superstitionem, ff. de condi. inst. l. quæ sub, viii. in prin.

Hoc edictum etiam ad legata pertinet, non tantum ad hæredum institutionem. In fideicommissis quoque oportebit eos, qui de fideicommisso cognoscunt subsequi prætoris edictum ea propter quia uice legatorum funguntur: Et in mortis causa donationibus edicto huic locus erit: si forte quis cauerit, nisi iurasset se aliquid facturum, restitutum quod acceperit. oportebit itaque remitti cautionem, d. l. quæ sub condit. §. hoc edictum.

Si quis sub iusiurandi conditione, & præterea sub alia sit institutus, magis est, ut hæc conditio remittatur: licet alii conditioni parendum habeat, d. l. quæ sub condit. §. si quis.

Si sub iusiurandi conditione sit institutus, aut si decem dederit, quæ est conditio alternatiua: uerius est, remittendam conditionem: quamuis possit alteri conditioni parere, nec alia ratione conditio eum urgeat ad iusiurandum, d. l. quæ sub condit. §. si sub iusiurandi.

Quoties hæres iurare iubetur daturum se aliquid, uel facturum, quod non improbum est, actiones hæreditarias non aliàs habebit, quàm si dederit, uel fecerit id, quod erat iussus iurare, ff. de conditio. instit. d. l. quæ sub condit. viii. §. quoties.

De hoc iureiurando remittendo, non est necesse adire prætorem. Semel enim in perpetuum à prætore remissum est, nec per singulos remittendum. Et idcirco ex quo dies legati cesserit, remissum uidetur, etiam ignorante scripto hærede. Ideoque in hærede legatarii recte probatur: ut post diem legati cedentem, si decesserit legatarius, debeat hæres eius actione de legato uti, quasi pure legato relicto ei, cum hæres extiterat, d. l. quæ sub conditione, §. si.

Si pupillus sub conditione hæres institutus fuerit, conditioni etiam sine tutoris autoritate parere potest. Idemque etsi legatum ei sub conditione relicto fuerit: quia conditione expleta, pro eo est, quasi pure ei hæreditas, uel legatum relicto sit, ff. de cond. inst. l. si pupillus, xxvi.

Si quis hæredem scripserit sub tali conditione SI ILLE CONSUL FACTVS FVERIT, uiuo autem testatore ille consul processerit, uel uiuo testatore consulatum deposuerit, quandoque impleta fuerit conditio, siue uiuo eo, siue mortis tempore, siue post mortem: conditio impleta uidetur, quod & in legatis, & fideicommissis seruatur, C. de instit. & substit. sub cond. l. si quis, vii.

In testamentum ita scriptum inueniatur ILLE HAERES ESTO SECVNDVM CONDICTIONES INFRASCRITAS: siquidem nihil est adiectum, neque aliqua conditio in testamento posita est, superuacua est pollicitatio conditionis, & testamentum puram habet institutionem, C. cod. l. pen.

Cum quidam prægnantem habens coniugem, scripsit hæredem ipsam quidē suā uxorem ex parte, uentrem uero ex alia parte, & adiecit, si non posthumus natus fuerit, alium sibi hæredem esse: Si posthumus natus adhuc impubes, uiua matre decesserit: substitutus non admittitur, quia admitteretur cum posthumus minime editus fuisset, uel post eius partum, mater prior decesserit, C. cod. l. fina.

Tertiæ Partis. Lib.II.

DE DIVISIONE SVCCESIONIS A TESTATORE.

Titulus IX.

Si cogitatione futuræ successionis, officium arbitri diuidendæ hæreditatis præueniendo, pater declarauit suam uoluntatem: inter eos, qui ei successerunt: exemplo Falcidię retentionis habita ratione, familiæ diuidendæ caula datus arbiter: Pro uirili præterea portione eorum, quæ nulli generaliter, uel specialiter assignauit facta diuisione, in adiudicando patris sequetur uoluntatem, C. fami. ercisc. l. si cogitatione, xxi.

Parentibus arbitrium diuidendæ hæreditatis inter liberos adimendum nõ est, dummodo partis, quæ intestato defuncto potuit ad eum peruenire, & iudicio parentis obtineat, Qui autem agnouit iudicium defuncti, eo quod debitum paternum pro hæreditaria parte persoluit, uel alio legitimo modo satisfecit etiam si minus, quàm ei debeatur, relictum est, si is maior xxv. annis est accusare ut inofficiosam uoluntatem patris, quam probauit, non potest, C. de inoff. test. l. parentibus, viii.

Si quis bona sua inter liberos uelit, uel omnia diuidere, uel quædam etiam quasi exempla relinquere, & ea præcipue (modo si fieri possit) in testamento dicere debet, & inde filiis extra controuersiam positam utilitatem præbere. Si uero testamentum non faciat, licebit tamen ea, quæ diuidere uult in codicillos conicere, & omnibus subscribere, uel procurare, ut omnes filii subscribant, inter quos bona diuidit, exindeq; negotio irrefragabilem fidem addere. Nouell. Const. ut si plures liberi, xviii. §. hæc nos de cætero, & Nouell. Const. de extremis uolunt. cvii. §. si uero bonorum.

Quod si minus agat, sed tantum rudem quandam in charta designationem faciat, neque ulla ex parte coherentem, & plerunque omni destitutam testimonio, scire debet nullam se filiis ea re utilitatem allaturum, & perinde quasi nihil factum sit, filios patrimonium diuisuros. Et arbitri familiæ erciscundę non coguntur, ut istas sequantur, d. Nouel. Const. xvii. §. quod si minus.

DE VVLGARI SVBSTITVTIONE.

Titulus X.

Potest quis in testamento suo, plures gradus hæredum facere, ut puta SI ILLE HAERES NON ERIT. ILLE HAERES ESTO, & deinceps in quantum uelit testator substituere, Insti. de uulg. subst. in princ. & ff. de uulg. & pupill. l. potest quis, xxxiii. alius xxxvi.

Hæredes, aut instituti dicuntur, aut substituti: instituti dicuntur primo gradu: substituti secundo, uel tertio, ff. cod. l. prima, in princ.

Et plures in unius locum possunt substitui, & unus in plurium, uel singuli in singulorum, uel inuicem ipsi, qui hæredes instituti sunt, Insti. de uulg. §. & plures, & ff. cod. d. l. potest quis, §. si.

Qui patrem, & filium pro parte hæredes instituerat, & inuicem substituerat: reliquis cohæredibus datis, post completum assem ita scripsit. HOS OMNES INVICEM SVBSTITVO. magis uerisimile est, commemoratione OMNIVM Testatorem ad cæteros tantum eam scripturam transulisse propter

pter specialem inter patrem, & filium substitutionem, ff. de vulg. & pupil. l. co-
hæredi, xxxix. aliàs xli. §. qui patrem.

**Qui plures hæredes instituit, ita scripsit. EOSQVE OMNES INVICEM
SVBSTITVO:** post aditam à quibusdam hæreditatem uno eorum defun-
cto, si conditio substitutionis extitit, alio hærede partem suam repudiante,
ad superstites tota portio pertinebit: quoniam invicem in omnem causam sin-
guli substituti videbuntur. vbi enim quis hæredes instituit, & ita scribit
EOSQVE INVICEM SVBSTITVO: hi substituti videbuntur, qui
hæredes extiterunt, ff. de vulg. & pupil. l. qui plures, xxiii.

**Si in testamento hæredes scripti, ita alicui substituti fuerint, vt si is hæres non es-
set, quisquis sibi hæres esset:** is in partem quoque deficientis esset hæres, pro
qua parte quisque hæres extitisset, pro ea parte eum quoque in portionem de-
ficientis uocari placet, neque interesse, iure institutionis, quisque ex maiore
parte hæres factus esset, an uero per legem alteram partem uindicasset, ff. eo.
l. si in testamento, v.

**Et si ex disparibus partibus hæredes scriptos inuicem substituit, & nullam men-
tionem partium in substitutione habuerit, eas uidetur in substitutione dedis-
se, quas in institutione expressit, Inst. de vulg. subst. §. & si ex disparibus, & ff.
de vulg. l. qui liberis, viii. in fi.**

**Si plures sint instituti ex diuersis partibus, & omnes inuicem substituti plerunq;
credendum est, ex eisdem partibus substitutos, ex quibus inuicem instituti
sunt, vt si forte unus ex uncia, secundus ex octo, tertius ex quadrante sit Insti-
tus: repudiante tertio in nouem partes diuidatur quadrans, feratque octo
partes, qui ex besse institutus fuerat: unam partem, qui ex uncia: nisi forte
alia mens fuerit testatoris, quod uix credendum est, nisi euidenter fuerit ex-
pressum, ff. de vulg. & pupil. l. si plures, xxii. aliàs xxiii. & l. cum ex filio, xxxix.
§. quidam quatuor, & C. de impub. & aliis substi. l. prima.**

**Sed si instituto hæredi, cohærede ei substituto dato, alius substitutus fuerit ad
utramque partem substitutus admittitur, Inst. de vulg. §. sed si instituto, & ff.
de vulg. l. si Titus, xxv. aliàs xxvii.**

**Item cohæredi substitutus, priusquam hæreditatē adiret, aut conditio substitu-
tionis existeret, uita decessit, ad substitutum eius (siuè ante substitutionem, si-
uè postea substitutus sit) utraque portio pertinebit: nec intererit, prior substi-
tutus post institutum, an ante decedat: ex his uerbis EOSQVE INVI-
CEM SVBSTITVO non adeuntis portio scriptis hæredibus pro modo
sibi uel alii quasitæ portionis defertur, ff. de vulg. l. cohæredi, xli. in prin.**

**Si Titius cohæredi suo substitutus fuerit: deinde ei Sempronius, uerius est: in v-
tranque partem Sempronium substitutum esse, ff. de vulg. l. si Titius, xxvii.**

**Quidam testamento Proculum ex parte quarta, & Quierum ex parte dimidia, &
quarta hæredem instituit: Deinde Quietum Florum. Proculo solum hæredem
substituit: Deinde si neque Florus, neque Sofia hæredes essent: tertio gradu
ex parte dimidia, & quarta Coloniam Lepitanorum, & ex quarta complures
hæredes substituit, in plures, quàm tres uncias. Quietus hæreditatem adiit.
Proculus & Sofia uiuo testatore decesserunt, quadrās Proculo datus ad Quie-
rum pertinet, non ad substitutos tertio gradu, qui ex uoluntate patris familiās,
ita demum sunt substituti si tota hæreditas uacasset, idque apparet euiden-
ter ex eo, quod plures, quàm xii. uncias, inter eos distribuisset, ff. de uulga. l.
quidam xxx.**

Tertiæ Partis. Lib.II.

Qui complures hæredes ex disparibus partibus instituerat, & in his Attilium, si Attilius non adierit, cæteros ex eisdem partibus, quibus instituit, hæredes ei substituerat: Deinde si Attilius non adisset, Titium cohæredem iis, qui substituti sunt adiecit. Titius uirilem partem cæteri hæreditarias partes habebunt ueluti si tres fuissent: Titius quartam partem Attilianæ partis habebit, reliquarum partium hæreditarias partes ex quibus instituti erant reliqui habituri sunt. Quod si non solum Titium, sed etiam alios adiecisset hæredes, hi quidem uiriles partes habebunt; ueluti si tres puta cohæredes fuissent substituti, extranei duo adiecti: hi quintas partes Attilianæ partis, reliqui autem cohæredes hæreditarias partes habituri sunt, ff. de uulga. l. qui complures, xxx. aliàs xxxii.

Quidam quatuor hæredes scripserat, & omnibus hæredibus præter unum substituerat, unus ex illis, cui non erat qui squam substitutus, & ex cæteris alter uiuo patrefamiliàs decesserat. Pars eius, cui nemo erat substitutus, ad substitutum quoque pertinebit, ff. de vulg. l. cum ex filio, xxxix. S. si.

Qui discretas portiones coniunctis pluribus separatim dedit, ac post omnem institutionis ordinem, ita scripsit QVOS HAEREDES MEOS INVICEM SVBSTITVO: coniunctos primo loco uicè mutua substituere uidetur: quibus institutionum partibus non agnoscantibus cæteros omnes cohæredes admitti, ff. eod. l. cohæredi, xli. S. qui discretas.

Nemo institutus, & sibi substitutus, sine causæ mutatione quicquam proficit, sed hoc in uno gradu, cæterum si duo sunt gradus potest dici ualere substitutionem, ff. de uulg. l. sed si plures, viii. aliàs x. S. nemo.

Si ita quis substitutus sit: TITIVS HAERES ESTO: SI SECVNDVS HAERES NON ERIT, Deinde SECVNDVS HAERES ESTO: placet primo gradu secundum hæredem esse institutum, ff. de hæred. instit. l. si ita quis, xxviii.

Si sub conditione, quis hæres scriptus sit, pure autem substitutus causa mutatur, quoniam potest ex institutione deficere conditio, & substitutio aliquid afferre. sed si extiterit conditio duæ pure sunt, & ideo nullius momenti erit substitutio. Contra si pure quis instituatur, deinde sub conditione sibi substituat. nihil faciet substitutio conditionalis, nec mutata causa intelligitur, quippe cum extiterit conditio, duæ pure sunt institutiones, ff. eod. l. ultima. S. sed si sub conditione.

Ei, cui mortis causa donatum est, posse substitui constat in hunc modum: ut promittat alicui si ipse capere non possit, uel sub alia conditione; ff. de mort. cau. donat. l. ei cui, x.

Quandiu prior hæres institutus hæreditatem adire potest, substitutus non potest, ff. de acqui. hæred. l. quandiu, iii.

Hæres instituta matris testamento si successionem ex testamento omisit, & ab intestato bonorum possessionem habere uoluit, substituto locum erit, C. de impub. substi. l. iii.

Si filius, & ex eo nepos posthumus ita hæredes instituatur, ut Gallo Aquilio placuit: & nepoti si is hæres non erit Titius substituat. Filio hærede existente Titius omnimodo. i. etiam si nepos natus non fuerit excluditur, ff. de vulga. & pupill. l. si mater, xxxi. aliàs xxxiii. S. si filius.

Si quis filium familiàs hæredem instituerit: & ita scripserit SI MIHI TITIVS ISTE FILIVS FAMILIÆ HAERES NON ERIT. SEM-
PRO-

PRONIVS HAERES ESTO: filio adeunte iussu patris substitutus excluditur, ff. de acqui. hær. l. si quis filium famil. vii. in princ.

Quo gradu hæres liberis substituatur nihil interest, ff. de vulg. l. quo gradu, xi. alias xiii.

Post aditam hæreditatem directæ substitutiones non impuberibus filiis factæ expirare solent, C. de impub. l. quinta.

DE PUPILLARI SUBSTITUTIONE.

Titulus XI.

Liberis suis impuberibus, quos in potestate quis habet, non solum potest substituere vulgariter, id est, ut si hæredes ei non extiterint, alius sit ei hæres: sed eo amplius, ut si hæredes ei extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, sit eis aliquis hæres. Quo casu si quidem non extiterit hæres filius substitutus patri sit hæres: Si vero extiterit hæres filius, & ante pubertatem decesserit: ipsi filio sit

hæres substitutus. Nam moribus institutum est, ut cum eius ætatis filii sint in qua ipsi sibi testamentum facere non possunt, parentes eis faciant, inst. de pupill. substit. in princ. & C. de impub. & aliis subst. l. si testamento, vii. & ff. de vulg. l. prima. §. hæredis substitutio.

Filio impuberi in singulas causas alium, & alium heredem substituere possumus ueluti ut alius, **SI SIBI NULLVS FILIVS FVERIT, & alius FILIVS FVERIT, ET IMPVBES MORTVVS FVERIT HAERES SIT,** ff. de vulg. l. cum ex filio, xxxix. §. filio.

Qui filio impuberi substituitur ita, SI FILIVS MEVS MORIETVR PRIVSQVAM IN TVTELAM VENIAT, TVNC TITIVS MIHI HAERES ESTO: hæreditas vindicatur, perinde ac si uerbum hoc **MIHI** adiectum non esset, ff. de bonor. possess. secund. tabul. l. octaua, §. qui filio.

Hæc ratione prospectum est, ut si qui mente captos habeant filios, uel nepotes, uel pronepotes, cuiusunque sexus, uel gradus, legitima portione ei, uel eis relicta, licet eis, & si puberes sint, ad exemplum pupillaris substitutionis descendentes personas mente captæ substituere unum, uel certos, uel omnes; si uero nullus descendat, & testatori liberi sint sapientes, ad fratres mente capti unum, uel certos, uel omnes eadem fieri substitutio oportet. sin autem recipuerint, eandem substitutionem infirmari. & hoc ad exemplum pupillaris substitutionis, quæ postquam pupillus adoleuerit infirmatur, inst. de pupill. substit. §. quæ ratione, & C. de impub. l. humanitatis, ix.

In pupillari substitutione duo quodammodo sunt testamenta, alterum patris, alterum filii, tamquam si ipse filius sibi heredem instituisset: aut certe unum testamentum duarum causarum, id est duarum hæreditatum, inst. de pupill. substit. §. igitur in pupill.

Patris, & filii testamentum pro uno habetur: Nam sufficit tabulas, patris esse signatas, & si resignatae sunt filii, septem signa patris sufficiunt. sed & si pater sibi per scripturam, filio per nuncupationem, uel contrâ fecerit testamentum ualebit, ff. de vulg. l. patris, & filii, xx.

Ex pupillari testamento superius principale, neque ex parte, neque in totum confirmari potest, ff. cod. l. ex pupillari, xlii. alias xliiii.

Si

Tertiæ Partis. Lib. II.

si quis formidolosus sit, ut timeat, ne filius suus pupillus adhuc, eo quod palam substitutum acceperit, post obitum eius periculo insidiarum subiaceat: vulgarem quidem substitutionem palam facere, & in primis testamenti partibus ordinare debet. Illam autem substitutionem, per quam si hæres extiterit pupillus, & intra pubertatem decesserit, substitutus vocatur: separatim in inferioribus partibus scribere debet, eamque partem proprio limo, propriaque cera consignare, & in priore parte testamenti cauere, ne inferiores tabulæ uiuo filio, & adhuc impubere aperiantur. Illud palam est, non minus ualere substitutionem impuberis filii, quod in eisdem tabulis scripta sit, quibus sibi quisque hæredem instituisse: quamuis pupillo hoc periculosum sit, Inst. de pupill. substit. §. si autem.

Exhæredato miles, & emancipato filio substituere potest, uerum hoc ius in his exerebitur, quæ ab ipso ad eum, cui substituit, peruenerint: non etiam in his, quæ habuerit, uel postea adquisierit. Nam & si filio suo, uiuo adhuc auo, substituit: post adquisitam ei aui hæreditatem nemo diceret ad substitutum pertinere, ff. de mil. test. l. miles, xli. §. exhæredato, & l. milites, v.

Si is, qui ex bonis testatoris solidum capere non poterat, substitutus sit, ab eo impuberi filio eius: solidum ex ea causa capiet, quasi à pupillo capiat. ita tamen, si pupillo aliquid præterea acquisitum esset, quia non impeditur capere, quasi à pupillo capiat, ff. de vulg. subst. l. si is, qui, vi.

Si is, qui hæres institutus est, filio substitutus sit: nihil oberit ei in substitutione, si tunc capere possit, cum filius decessit. contra quoque potest poenas in testamento pupilli pati, licet in patris passus non sit, ff. de pupill. subst. l. si is, qui hæres, ix. aliàs xi.

Quæcunque dicta sunt, de substitutione impuberum liberorum, uel hæredum institutorum: eadem etiam & de posthumis intelliguntur, Inst. de pupill. subst. §. non solum, vers. quæcunque.

Et posthumum suum filio impuberi potest, quis substituere, ff. de vulg. l. secunda, §. prius autem. Et substitui liberis is, etiam potest, qui post mortem eius natus fuerit, cui substitutus hæres fuerit, ff. de vulg. & pupill. l. substitui, xv. aliàs xvii. Nam quos possum hæredes mihi facere necessarios, possum & filio: ut fratrem suum quamuis in rebus humanis nondum sit. Igitur posthumus erit fratri hæres necessarius, ff. de vulg. & pupill. l. sed si plures, viii. aliàs x. §. quos possum.

Si pater filium impuberem hæredem scripserit, & ei substituerit. **SI QVIS SIBI POST MORTEM NATVS FVERIT:** deinde uiuo fratre posthumus natus erit: testamentum rumpetur, post mortem autem fratris uiuo patre natus, solus hæres patri suo existet, ff. de vulg. l. si pater filium, xxiiii. aliàs xxvi.

Si pater filium post testamentum natum ex beffe: filiam autem post testamentum natam ex triente scripsit hæredem: nec ullum cohæredem dedit, nec substituit inuicem: nec alium. unus natus solus ex testamēto fit hæres, ff. de lib. & posth. l. filius à patre, xxviii. §. si.

Qui filium habebat mutum puberem, impetrauit à Principe, ut mutò substituere ei liceret, & substituit Titium. Mutus duxit uxorem post mortem patris, & nascitur ei filius rumpitur substitutio, ff. de vulg. l. ex facto, xli. aliàs xliii. in princip.

Quidam prægnantem habens coniugem scripsit hæredem ipsam ex parte, uentrem uero ex alia parte, & adiecit **SI NON POSTHVMVS NATVS FVERIT,**

FVERIT, ALIVM SIBI HAEREDEM ESSE, posthumus autem natus impubes decessit: substitutio quidem uiua matre respuenda est, Tunc autem substitutio omnino est admittenda, cum posthumus minime editus fuerit, uel post eius partum mater prior decesserit, C. de instit. uel substit. l. fin.

Liberis autem suis testamentum nemo facere potest, nisi & sibi faciat: nam & pupillare testamentum pars, & sequela est paterni testamenti, adeo ut si patris testamentum non ualeat: nec filii quidem ualebit, aut nisi adita quoque patris hereditas sit pupillare testamentum euanescat, Inst. de pup. subst. §. liberis autem, & ff. de vul. & pupil. l. prima, §. si. & l. secunda, §. quisquis. Plane si omissa causa principalis testamenti, ab intestato possideretur hereditas: dicendum est, & pupillo substitutum seruandum, d. l. secunda, §. quisquis uers. plane.

Interdu[m] est pupillaris testamenti causa compellitur haeres institutus adire hereditatem, ut ex secundis tabulis fideicommissum conualescat: ut puta si iam pupillus decessit. ceterum si iam uiuat: improbus esse existimatur is, qui sollicitus sit de uiui hereditate. Ergo etiam si minor xxv. annis adeunda hereditatis causa fuerit restitutus: hoc proficit substituto, ut habeat utiles actiones, d. l. secunda, §. interdum.

Prius autem sibi quis debet heredem scribere, deinde filio substituere, & non conuertere ordinem scripturae. Ceterum si ante filio, deinde sibi testamentum faciat: non ualeat. Et merito, constat, n. unum esse testamentum, licet duae sint hereditates: usque adeo, ut quos quis sibi facit necessarios, eosdem et filio faciat, & posthumum suum filio suo impuberi possitque substituere, ff. de vulg. l. secunda. §. prius autem.

Sed si quis ita fuerit testatus, SI FILIVS MEVS INTRA XIII. ANNVM DECESSERIT, SEIVS HAERES ESTO, & deinde FILIVS HAERES ESTO: ualeat substitutio licet conuersa scriptura filii testamentum fecerit.

Sed si ita scripserit SI FILIVS MEVS MIHI HAERES NON ERIT, SEIVS HAERES ESTO: secundo quidem gradu Seius scriptus est haeres, & si filius haeres non extiterit, proculdubio Seius ei haeres erit, sed si extiterit filius haeres, & intra pubertatem defunctus est Seius admittendus recte uidetur: ut non ordo scripturae, sed ordo successionis spectetur. Quod igitur dictum est, singulis liberorum substituere licere: ideo adiectum est, ut declaretur, non esse a filii impuberis testamento incipiendum, d. l. secunda, §. sed si quis.

Si suo testamento perfecto, alia rursus hora pater filio testamentum fecerit, adhibitis legitimis testibus: nihilominus id ualebit, & tamen patris testamentum ratum manebit, nam & si sibi, & filio testamentum pater fecisset, deinde sibi tantum, utrumque superius rumpetur. sed si secundum testamentum ita fecerit pater, ut sibi heredem instituat, si uiuo se filius decedat: potest dici, non rumpi superius testamentum: quia secundum non ualeat, in quo filius praeteritus sit, ff. de vulg. l. si quis enim, xlii. alias xvi. §. si suo.

Nel singulis liberis: uel ei, qui eorum nonissimo impubes morietur substitui potest, singulis quidem si neminem eorum intestatum decedere uoluerit: nouissimo si ius legitimarum hereditatum integrum inter eos custodiri uelit, Inst. de pup. subst. §. uel singulis, & ff. de vulg. & pupil. l. uel singulis, xxxvii.

Qui plures liberos habet, potest quibusdam substituere, neque utique necesse habet omnibus, sicuti potest nulli substituere, ff. de vulg. & pupil. l. qui plures, xxxvi. alias xxxviii. in princ.

Hoc iure utimur, ut cum pater impuberi filio in alterum casum substituit, in utrumque casum substitui se intelligatur, siue filius haeres non extiterit, siue extite-

Tertiæ Partis. Lib. II.

rit, & impubes decesserit. Quod ius ad tertium quoque genus substitutionis tractum esse uidetur, nam si pater duos filios impuberes heredes instituat, eosq; inuicem substituatur, in utrunque casum reciprocam substitutionem fecisse uidetur, ff. de vulga. & pupil. l. iam hoc iure, l. iii. in princ.

Sed si alter pubes, alter impubes, hoc communi uerbo **EOSQUE INVICEM SUBSTITUTO** sibi fuerint substituti: in uulgarē tantummodo casum facta uidetur substitutio, incongruens. n. uidebatur, ut in altero duplex esset substitutio, in altero sola uulgaris. Hoc itaq; casu singulis separatim substituere pater debet, ut si pubes heres non extiterit, impubes ei substituatur, & si intra pubertatem decesserit: pubes frater in portionem cohæredis substituatur, d. l. iā hoc iure, §. si alter.

In substitutione, **SI MIHI FIRMIANVS FILIVS, ET AELIA VXOR MEA HAEREDES NON ERVNT IN LOCVM EORVM PYBLIVS FIRMIANVS HAERES ESTO**: manifestum est, in eum casum factam substitutionem, quo utrique hæredum substitui potuit, C. de impuber. l. quamuis, l. i.

Substitutio testamento patris facta ad pubertatis tempora porrigi non pōt, quia ipso & alius non eiusdem conditionis hæredibus institutis, & inuicē substitutis propter eorum personam, quibus in unum casum duntaxat substitui potest, etiam in filio idem seruari ratio suadet, C. de impub. l. hæreditatem, 2. & C. de test. mil. l. in testamento, vi. in principio.

Sed cum ex testamento militis de fundæ paruula eius filia postea, quā heres extitit patri, cum qua simul æquis portionibus heres institutus eras substitutione inuicem facta: mater intestatæ filiæ successionē nō defendet, si substitutus probauerit militem proprio priuilegio et hæredibus extraneis, postq; hæredes extiterint mortuis substituisse, d. l. in testamento, 6. Sed cum ex testamento.

Maritus quondā tuus miles defunctus, testamento facto hæredē cōem filium uestrum instituit, & secundum hæredē scripsit: dubitatum est, utrum ne in primū casum filio suo, quem habuit in præte mortis tempore, an si intra quartū decimum suæ ætatis annum, aut postea decesserit, substituere. Nam non est incertum iuris, quod si primo tantum casu habuit substitutum, & patri heres extitit: eo de fundæ ad te omnimodo eius pertinere successionem. si uero substitutio, & in secundum casum, uel expressa, uel compendio non usq; ad certā ætatē facta reperiatur: siquidem infra pubertatē decesserit eos habebit hæredes, quos pater substituit, & adierunt hæreditatem. Sin uero post pubertatem: tunc te successionem obtinēte, ueluti ex causa fideicommissi bona, quæ cum moreretur, patris eius fuerint, a te peti possunt, C. de impub. l. precibus, viii.

Lucius Titius legitimum filium, & alterum naturalem hæredes instituit, eosq; inuicem substituit legitimus filius, quem pater anniculum reliquit, post patris mortem impubes decessit, superstitē matre, & fratre naturali, quem et cohæredem habebat. Ad primum casum non existentium hæredum substitutionem, de qua quæritur pertinere responsum est, non ad sequentem, si quis eorum postea decessisset intra pubertatem: cum in naturalis filii persona duplex substitutio locum habere non possit, & ideo ad matrē legitimi filii hereditas ab intestato pertinet. Aliter si eiusdē ætatis liberi instituti, inuicēq; substituti essent. Tunc. n. altero defuncto intra pubertatem, eius successio non ad matrem, sed ad substitutum deuoluitur, ff. de vulg. & pupil. l. Lucius, xlii. aliā xlv. in princ.

Paterfamilias, primis tabulis posthumo hærede instituto, sedis sibi uel filio, si in

tra pubertatē decessisset, Caium Seium fratrem suum substituit, deinde Titium Caio Seio, & postea sic dixit. **QVOD SI CAIVS SEIVS FRATER MEVS PRIMO LOCO SVBSTITVTVS, HAERES MIHI ERIT, TVNC TITIO FIDEICOMMISSVM RELINQVO.** Quæritur, cum filius patri hæres extiterit, eoq; intra pubertatē mortuo frater testatoris ex substitutione hæres sit: an fideicommissum debeat, cum ita relictū sit, si Caius Seius frater suus sibi hæres extitisset? Responsū est. de functi fratrem, qui in utrunque casum substitutus est, filio impuberē defuncto, ea quæ testator reliquit, præstare debere. nec aduersari hæc uerba. **QVOD, SI CAIVS SEIVS MIHI HAERES ERIT, TVNC DARI VOLO:** cum uerum sit, eum testatori hæredem extitisse, ff. eod. l. pater familiās, xliiii. aliās xlvj.

Substituitur autem impuberi, aut nominatim ueluti **TITIVS HAERES ESTO,** aut generaliter, ut **QVISQVIS MIHI HAERES ERIT.** quibus uerbis uocantur ex substitutione impuberis mortuo filio illi, qui scripti sunt hæredes, & extiterunt, & pro qua parte hæredes facti sunt, Inst. de pupil. subst. §. substituitur.

Qui liberis impuberibus substituit, aut purē, aut sub conditione solet substituere: Purē sic, **SI FILIVS MEVS INTRA PVBERTATEM DECESSERIT, SEIVS HAERES ESTO:** siue Seius iste hæres institutus sit, & impuberi substitutus, siue solum substitutus nullam habet conditionem, sub conditione autem institutū si substituat, idest. **SI MIHI HAERES ERIT:** non alias existat hæres ex substitutione, nisi ex institutione hæres fuerit. cui similis est, & hæc substitutio, **QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIP. TIS HAERES ERIT:** habet enim in se eandem conditionem, ff. de vul. & pupil. l. qui liberis, viii. in princ.

Hæc uerba: **QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, IDEM IMPVBERI FILIO HAERES ESTO,** hunc habet sensum, ut ei non omnis, qui patri hæres extiterit, sed is, qui ex testamento hæres extiterit, substitutus uideatur, & ideo neque pater, qui per filium hæres extitit ad substitutionem admittitur, sed neque hæredis hæres: quia non ex iudicio ueniunt. Partes quoque eadem ad substitutos pertinent, quas in ipsius patris familiās habuerunt hæreditate, d. l. qui liberis, §. fin.

In substitutione filio ita facta, **QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIP. TIS HAERES ERIT, IDEM FILIO HAERES ESTO:** quæritur, quisquis hæres quandoque fuerit, intelligatur: an quisquis tum hæres erit, cum filius moriatur? placuit prudentibus, si quandoque hæres fuisset, quamuis enim uiuo pupillo hæres esse desisset (fortē ex causa de inoff. test. quæ pro parte mota est) futurum tamen eum hæredem ex substitutione, creditum est. Non simili modo in hac specie dicendum est: si quis cum filios duos haberet, Caium puberem, Lucium impuberem, ita filio substituisset: **SI LVCIVS FILIVS MEVS IMPVBES DECESSERIT, NEQVE MIHI CAIVS FILIVS HAERES ERIT, TVNC SEIVS HAERES ESTO:** nā ita prudentes hoc interpretati sunt, ut ad impuberis mortem conditio substitutionis esset referenda, ff. eod. l. in substitutione, xxxi.

Pater eos, quos sibi hæredes instituerat, filiis ita substituit, **QVISQVIS MIHI HAERES ERIT:** unus ex hæredibus institutis, qui tacitā fidē accommodauerat, ut non capienti partē ex eo, quod acceperat, daret: ad substitutionem impuberis admissus est: sed qui in fraudē legū fidē accommodet, ad eundem

Tertiæ Partis. Lib. II.

hæres efficitur, nec desinet hæres esse, licet res, quæ ita reliquæ sunt auferantur. Unde & ex secundis tabulis in tantum hæres esse potest, inquantum scriptus est: satis enim punitus est in eo, in quo fecit contra leges, quin imò & si desineret hæres esse idem dicitur, ff. de vulg. & pupil. l. ex facto, xli. alias xliii. §. Iulius, alias Iulianus.

Ex duobus impuberibus ei, qui supremus moreretur hæredem substituit, si simul morerentur, utrique hæres erit, quia supremus non is demum, qui post aliquem, sed etiam post quem nemo sit intelligitur. Sicut è contrario, proximus non solum is est, qui ante aliquem, sed etiam is, ante quem nemo sit intelligitur, ff. eod. l. ex duobus impuberibus, xxxiii. in princ.

Si Pater filio impuberi eisdem, quos sibi, & te unum præterea hæredem instituit: bonorum filii te dimidium, ceteros patris hæredes communiter dimidium ita habere, ut unus semis apud te maneat, alterius semisis pro his pactibus in hæredes paternos diuisio fiat, quibus ex partibus hæreditatem paternam haberent, ff. de vulg. & pupil. l. si pater filio, ix.

Si quis duobus hæredibus institutis, filio suo impuberi eos, una cum alio tertio substituerit; & uerba testamenti ita composuerit **QVIS QVIS MIHI HAERES ERIT, ET TITIVS, FILIO MEO HAERES ESTO,** in hac specie tres sunt substituti in trientes uocati. At si quis ita hæredem scripserit **TITIVS VNA CVM FILIIS SVIS, ET SEMPRONIUS HAEREDES MIHI SVNTO:** Dimidia pars Titio cum filiis altera uero pars Sempronio assignabitur, C. de impub. & aliis, l. ultima.

Si plures sint ita substituti, **QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIPITIS HAERES ERIT.** deinde quidam ex illis posteaquam hæredes extiterunt patri, obierint: soli superstites ex substitutione hæredes existent pro rata partium, ex quibus instituti sunt, nec quicquam ualebit ex persona defunctorum, ff. de vulg. & pupil. l. sed si plures, x. in princ.

Si omnes instituti hæredes, omnes inuicem substituti essent eius portionem, qui quibusdam defunctis, postea portionem suam repudiavit: ad eum solum, qui eo tempore superuixit, ex substitutione pertinere placuit, ff. de vulg. & pupil. l. Lucius, xlv. §. fin.

Qui plures hæredes instituit, ita scripsit **EOSQVE OMNES INVICEM SVBSTITVO.** post aditam à quibusdam ex his hæreditatem, uno eorum defuncto, si conditio substitutionis extitit, alio hærede partem suam repudiante, ad superstites tota portio pertinebit: quoniam inuicem in omnem casum singuli substituti uidebuntur. Vbi enim quis hæredem instituit, & ita scribit, **EOSQVE INVICEM SVBSTITVO:** hi substituti uidebuntur, qui hæredes extiterunt, ff. de vulg. & pupil. l. qui plures, xxiii.

Si pater impuberes filios inuicem substituerit, & ei, qui nouissimus mortuus fuerit Titium, soli fratres bonorum possessionem accepturi sunt, & quodammodo duo gradus huius institutionis sunt facti, ut primo fratres inuicem substituerentur si illi non essent: tunc Titius uocaretur, ff. de vulg. & pupil. l. si pater impuberes, xxiii. alias xxv.

Cum in testamento ita scribitur **SI FILIVS ME VIVO MORIETVR, NEPOS EX EO POST MORTEM MEAM NATVS HAERES ESTO,** duo gradus hæredum sunt. nullo enim casu, uterque ad hæreditatem admittitur. ex quo apparet, si nepoti Titius substitutus fuerit, & filius patri hæres extiterit: non posse Titium una cum filio hæredem esse: quia non in primum, sed

sed in secundum gradum substituitur. Hæc uerba, PVBLIVS, MARCVS, CAIVS INVICEM SVBSTITVTI, HAEREDES MIHI SVNTO: sic interpretanda sunt, ut breuiter uideatur testator tres instituisse hæredes, & inuicem eos substituisse: perinde ac si ita scripsisset, ILLE, ET ILLE, ET ILLE INSTITVTI HAEREDES, ET SVBSTITVTI SVNTO. Qui tres filios habebat, & ita scripserat, FILII MEI HAEREDES SVNTO, PVBLIVS FILIVS MEVS EXHAERES ESTO: uideri potest prima parte duos duntaxat filios hæredes instituisse, ff. de hæredib. instit. l. cum in testamento, xxxvii. in princ.

Cum pater impuberi filiae, quæ nouissima diem suum obiisset, tabulas secundas fecisset, & impubes filia superstitite sorore pubere uita decessisset: irritam factam esse substitutionem placuit, in persona quidam prioris, quia non nouissima decessisset in alterius uero, quia puberem ætatē cōpleuit, ff. eo. l. cohæredi, xli. §. cū pater.

Non uidetur cum uitio facta esse substitutio, his uerbis ILLE FILIVS MEVS SI (QVOD AB OMNINO) INTRA PVBERTATIS ANNOS DECESSERIT: TVNC IN LOCVM PARTEMVE EIVS TITIVS HAERES ESTO: non magis, quàm si post demonstratam conditionem sibi hæredem esse substitutum iussisset. Nam & quis certæ rei hæres instituitur cohærede non dato: bonorum omnium hæreditatem obtrinet, d. l. cohæredi, §. si.

Qui duos impuberes filios hæredes reliquerat, ita substituit, SI AMBO MORTVI ESSENT. deinde pueri post mortem patris simul perierunt. Duæ hæreditates substituto deferuntur. sed si diuersis temporibus uita decedat: in hæreditate nouissimi pueri, eius fratris, qui antem mortuus est, hæreditatē substitutus inueniet: sed in ratione Falcidiae pueri prioris hæreditas non ueniet: nec substitutus amplius, quæ sex uncias iure testamenti desiderabit: legata quoque, quæ à substituto eius filii datus sunt, qui prior intestatō decessit ad irritum recidunt, ff. de vulg. & pup. l. qui, xlii.

Cum quidam duobus impuberibus filiis hæredibus institutis adiecerit SI UTERQUE IMPVBES DECESSERIT. Illum sibi esse hæredem; placuit substitutionem tunc locum habere, cum uterque decesserit: cogitasse enim patrem, primo decedente fratrem suum in eius portionem succedere, unde substitutus non aliter admittetur, nisi uterque eorum in prima ætate decesserit, C. de impub. & aliis substi. l. cum quidam, x.

Qui habebat filiū, & filiā impuberes, instituto filio hærede, filiā exhæredauerat: at si filius intra pubertatem decessisset, filiam eidem substituit. sed si filia ante quàm nubere decessisset, uxorem & sororem substituit: Cum filia impubes prior decesserit, deinde frater hæreditas filii ad uxorem, & sororem non pertinet, ff. de uulg. & pup. l. penul. siue finali.

Masculo, usque ad quatuordecim annos substitui potest, foemina usque ad xii. annos, & si hoc tempus excesserit substitutio euanesceat, inst. de pupil. substi. §. masculo.

Quod sic erit accipiendū, si sunt in præteritæ emācipatis non possumus, posthumus planè possumus, nepotibus. Et possumus, & deinceps si qui non recasuri sunt in præteritæ patris. sed si eos pater præcedat ita demum substitui eis potest, si hæredes instituti sint, ita. n. post legem Velleiam succedendo non rumpunt testam. Nam si principale testam. ruptum sit, & pupillare euauit, ff. de uulg. & pup. l. secunda in princ.

In pupillari substitutione, licet longius tempus cōprehensum fuerit: tamen finitur substitutio pubertate, ff. de vulg. & pupilla. l. in pupillari, xii. aliàs xiii.

Verbis ciuilibus substitutionem post decimum quartum annum ætatis frustra fieri cōuenit, sed qui non admittitur, ut substitutus, ut adiectus hæres quandoque

Tertiæ Partis. Lib. II.

non erit: ne fiat contra uoluntatem, si filius non habeat totum interim, quod ei testamento pater dedit, ff. cod. l. uerbis ciuilibus, vii.

Centurio nlio, si intra uicesimum & quintum ætatis annum, sine liberis uita decesserit, directo substituit: intra quatuordecim annos etiam propria bona filii substitutus iure communi capiet: post eam autem ætatem ex privilegio militum patris duntaxat, cum fructibus inuentis in hæreditate, ff. cod. l. centurio, xii. alias xv.

Si mater ita testetur, ut filium impuberem, cum erit annorum quatuordecim, hæredem instituat, ei que in pupillaribus tabulis, **SI SIBI HAERES NON ERIT**, alium substituit: ualet substitutio, ff. de vulg. & pupil. l. mater, xxxi. alias xxxiii. in princip.

Et ad breue tempus ætatis substituere potest: ut puta **SI FILIVS MEVS INTRA ANNUM DECIMUM DECESSERIT, TITIVS EI HAERES ESTO**. Itaque & si diuerlos substituat, post finem ætatis, admittendum erit: ueluti **SI INTRA ANNUM DECIMUM DECESSERIT, TITIVS EI HAERES ESTO: SI POST DECIMUM, INTRA DECIMUM QVARTVM, MAEVIVS HAERES ESTO**, ff. cod. l. qui plures, xxxvi. alias xxxviii. in princ.

Si ita quis substituerit, **SI FILIVS MEVS INTRA DECIMUM ANNUM DECESSERIT SEIVS HAERES ESTO**: Deinde hic ante quartum decimum annum post decimum decesserit substitutus honorum possessionem non potest petere; non enim uidetur in hunc casum substitutus, ff. de vulg. & pupil. l. si ita quis, xix. alias xxi.

Si ita facta proponatur substitutio, **FILIVS MEVS, SI INTRA DECIMUM ANNUM DECESSERIT, TITIVS HAERES ESTO: SI INTRA DECIMUM QVARTVM, MAEVIVS**. Filiusque octo annorum decesserit: Titius solus ex substitutione ei hæres erit, magis autem est, in utroque substituto tempus suum separatim seruari: nisi cõtraria uoluntas testatoris aperte ostendatur, ff. de vulg. & pupill. l. ex facto, xli. alias xliii. S. item quæro, & ff. de bon. poss. l. eun. tab. l. secunda, §. si primus.

Si pater filium suum impuberem ex asse scripserit hæredem, ei que codicillis substituerit, deinde filius pubes decesserit, licet substitutio inutilis sit (quia codicillis hæreditas, neque dari, neque adimi potest) tamen benigna interpretatione placet, ut frater, qui ab intestato pupillo successit, substitutis fideicommissis obligetur, ff. ad Trebel. l. scauola, lxxvii.

Cum filia, uel nepoti, qui locum filii tenuit, aut post testamentum coepit tenere, parens substituit: si quis ex his mortis, quoque tempore non fuerit in familia, substitutio pupillaris sit irrita. Quod si hæredem filium pater rogauerit, si impubes diem suum obierit, Titio hæreditatem restituere legitimus hæres filii, salua Falcidia, cogetur patris hæreditatem, ut ab impubere fideicommissis post mortem eius dato, restituere placuit. Nec aliud seruandum, cum substitutionis conditio puberem ætatem uerbis precariis egreditur: Quæ ita locum habebunt, si patris testamentum iure ualuit. alioquin si non ualuit ea scriptura, quam testamentum esse uoluit codicillos non faciet, nisi hoc expressum est: nec fideicommissis proprietates filii tenebuntur. Et ideo si pater filium ex hæredauerit, & ei nihil reliquerit: nullum fideicommissum erit. Alioquin si legata, uel fideicommissa filius acceperit; intra modum eorum fideicommissum hæreditatis à filio datum, citra Falcidia rationem debetur, ff. de vulg. & pupil. l. cohæ-

l. coheredi, xxxix. aliàs xli. §. non filio.

Lex Cornelia, quæ testamenta eorum, qui in hostium potestate decesserunt, confirmat: non solum ad hereditatem ipsorum, qui testamenta fecerunt, pertinet: sed ad omnes hereditates, quæ ad quemque ex eorum testamento pertinere potuissent, si in hostium potestatem non peruenissent. Quapropter cum pater in hostium potestate decesserit, filio impubere relicto in ciuitate, & si intra tempus pubertatis decesserit: hereditas ad substitutum pertinet, perinde ac si pater in hostium potestate non peruenisset. Sed si pater in ciuitate decessit, filius impubes apud hostes: siquidem mortuo patre filius in hostium potestate peruenierit: non incommodè dicitur, hereditatem eius, ex ea lege ad substitutos pertinere. Si uerò uiuo patre filius in hostium potestate peruenierit, legi Corneliæ locus non erit: quia non efficitur per eam, ut is qui nulla bona in ciuitate reliquit, heredes habeat. Quare & si pubes filius uiuo patre captus fuerit, deinde mortuo in ciuitate patre, in hostium potestate decesserit: patris hereditas, non filii ex lege Cornelia ad cognatos proximos pertinet, ff. de vulg. & pupil. l. xxvi. aliàs xxviii.

Pater instituto impuberi filio substituerat, & ab hostibus captus ibidem decesserat. postea defuncto impubere, substitutio suas vires necessario tenet, quoniam pater, qui non rediit iam tunc decessisse intelligitur, ex quo captus est, ff. de capt. l. pater instituto, x. in princip.

Si mortuo patre capiat impubes institutus, uel exheredatus, captiui etiam impuberis legitima hereditas defertur: quamuis lex Cornelia de secundis tabulis non sit locuta, & ideo non est alienum, non minus ex patris, quam legis uoluntate, utiles actiones in hereditate substituto dari, d. l. pater instituto, x. §. si.

Quod si filius ante moriatur in ciuitate: nihil est, quod de secundis tabulis tractari possit: siue quoniam uiuo patre filius familias mori intelligitur, siue quoniam non reuerso eo, exinde sui iuris uidetur fuisse: ex quo pater hostium potestati subditus est. Sed si ambo apud hostes sint, & prior pater decedat: sufficit lex Cornelia substituto: non aliter, quam si apud hostes, patre defuncto, postea filius in ciuitate decessisset, ff. de captiuis, l. quod si filius, xi.

Si pater captus sit ab hostibus, mox filius, & ibi ambo decedant: quamuis prior pater decedat: lex Cornelia ad pupilli substitutionem non pertinebit: nisi reuersus in ciuitate impubes decedat: quoniam & si ambo in ciuitate decessissent, ueniret substitutus, ff. de vulg. & pupil. l. si pater captus, xxvi. aliàs xxix.

Cum filio impuberi, ita pater substituerit, QVISQVIS MIHI HAERES ERIT IDEM IMPUBERI HAERES ESTO! placuit ad hanc substitutionem scriptos tantummodo admitti, ff. de vulg. & pupil. l. tertia.

Filium impuberem, & Titium haeres instituit, Titio Mæuium substituit. filio; QVIQVIS SIBI HAERES ESSET EX SUPRASCRIPTIS, SUBSTITUIT. Titius omisit hereditatem, Mæuius adiit: Mortuo deinde filio magis ei soli, ex substitutione defertur pupilli hereditas, qui patris quoque hereditatem adierat, ff. cod. l. ex duobus, xxxii. aliàs xxxiii. §. filium.

Filio impuberi heredi ex asse instituto, substitutus quis est, extitit patri filius haeres: non potest substitutus separare hereditatem, ut filii habeat, patris non habeat, sed aut utriusque debet hereditatem habere, aut neutrius, iuncta enim hereditas esse coepit; Idemque est, & si pater me heredem scripserit ex parte, filium ex parte, & ego patris hereditatem repudiauerō, nam neque filii hereditatem habere possum, ff. de vul. & pup. l. sed si plures, viii. aliàs x. §. filio.

Si ex

Tertiæ Partis. Lib.III.

Si ex asse hæres institutus, filio exhæredato substitutus repudiauert patris hæreditatem, cum non haberet substitutum: non poterit filii hæreditatem adire.

Nec enim ualet filii testamentum, nisi patris adita fuerit hæreditas: nec sufficit ad secundarum tabularum uim, sic esse factum testamentum, ut ex eo adiri hæreditas possit, d. l. sed si plures, §. si ex asse.

Si militis hæreditas adita non fuerit: substitutio tamen, quam pupillo fecit, ualet, quia permittitur filio facere testamentum, quamuis sibi non fecerit, ff. de mili. test. l. miles, xl. §. si.

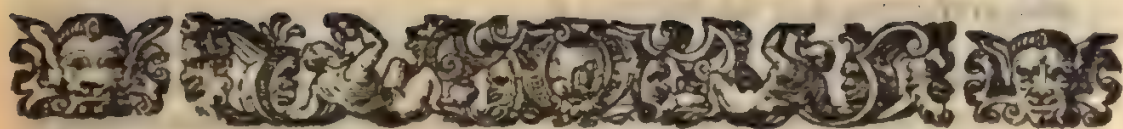
Ad substitutos pupillares pertinent, & si quæ postea pupillis obuenerint. neque enim suis bonis testator substituit, sed impuberis: Nisi proponatur miles esse, qui substituit hæredem hac mente, ut ea sola uelit ad substitutum pertinere, quæ à se ad institutum peruenerunt, ff. de vulg. & pupil. l. sed si plures, x. §. si ex asse, vers. ad substitutos.

In adrogato autem impubere dicemus ad substitutum eius ab adrogatore datû non debere pertinere ea, quæ haberet, si adrogatus non esset: sed ea sola, quæ ei ipse dederit adrogator quartam quidem, quam omnimodo debuit ei relinquere, ex rescripto Diui Pii substitutû habere permittitur adrogatori. Ergo etiam amplius, si quid beneficio adrogatoris acquisiuit, hoc substitutus potest habere, ut puta si adrogatoris amicus, uel cognatus ei aliquid reliquit, d. l. sed si plures, §. in adrogato.

Causa cognita impubes adrogatus decesserat, quemadmodum legitimis hæredibus autoritate principali, prospicitur uinculo cautionis. Ita si fortè substituit naturalis pater impuberi, succurrendum erit substituto. Nam & legitimis hæredibus futuris non aliæ, quàm utiles actiones præstari possunt, ff. de vulg. l. causa cognita, xxxviii. aliàs xl.

Si filius, qui patri ac postea fratri ex secundis tabulis hæres extitit. hæreditatem patris recuset, fraternam autem retinere malit, audiri debet, quia etiam remotis secundis tabulis legitimam haberet fratris hæreditatem. Et legata duntaxat ex secundis tabulis præstari debent, habita ratione facultatum in Falcidia, non patris (ut aliàs solet) sed impuberis, ff. de vulg. & pupilla. l. si filius, qui x. aliàs xii.

Si extraneum quis impuberem hæredem scripserit, poterit ei substituere: si modo eum in locum nepotis adoptauerit, uel adrogauerit filio præcedente, ff. de vulg. & pupil. l. secunda in princ. Nam extraneo, uel filio puberi hæredi instituto, ita substituere nemo potest, ut si hæres extiterit, & intra aliquod tempus decesserit alius ei sit hæres, sed hoc solum permissum est, ut eum per fideicommissum obliget alii hæreditatem eius, uel totam, uel pro parte restituere, inst. de pupil. substitut. §. si.

COMPENDII IVRIS CIVILIS ENVCLEATI

*Omissis ijs, quibus à iure Canonico, Nouellis Justiniani Constitutionibus,
Imperij mutatione, contrario usu derogatum est.*

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATO-
RIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Tertius.

TESTAMENTA QVEMADMODVM APERIANTVR.

Titulus Primus.

T testamentum factum proferatur, & publice recitetur com-
petens iudex iubebit, C. quemad. test. aperian. l. prima.

Non omnes tabulas prætor sequitur, sed supremas, hoc est
eas, quæ nouissimè ita sunt factæ, ut post eas nullæ factæ sint,
supremæ enim hæ sunt, non quæ sub ipso tempore mortis fa-
ctæ sunt, sed post quas nullæ factæ sunt, licet hæ ueteres sint,
ff. de bon. poss. l. secund. tab. l. prima. in princ.

Omnibus, quicunque desiderant tabulas testamenti inspicere,
uel etiam describere, inspiciendi, describendi que potestatis facturum se præ-
tor pollicetur, quod uel suo, uel alieno nomine desideranti tribuere eum, ma-
nifestum est. ratio autem manifesta est. neque enim sine iudice transigi, neque
apud iudicem exquiri ueritas de his controuersis, quæ ex testamento profici-
scuntur. aliter potest, quàm inspectis, cognitisque uerbis testamenti, ff. testam.
quemad. aperian. l. prima, in princip.

Siquis se neget sigillum suum agnoscere: non ideo quidem minus aperiuntur ta-
bulæ, sed alias suspectæ fient, d. l. prima, §. si.

Tabularum testamenti instrumentum non est unius hominis, hoc est hæredis, sed
uniuersorum, quibus quid illic adscriptum est, quin potius publicum est in-
strumentum, ff. eo. l. secunda, in princ.

Tabulæ testamenti debent manere, aut apud eum, qui ex maiore parte hæres est,
aut in ædem deponi: nam & uendita hæreditate, tabulas testamenti descri-
ptas deponi oportet. hæres enim exemplum debet dare. tabulas uero autenti-
cas ipse debet tenere, aut in ædem deponere, ff. fam. erc. l. quarta. §. si.

Item si de tabulis testamenti deponendis agatur, & dubitetur cui eas deponi o-
porteat, semper seniore iuniori, & amplioris honoris inferiori, & marem fe-
minæ

Tertiæ Partis. Lib.III.

minę præferemus, ff. de fide instrum. l. si.

Ad caulam testamenti pertinere uidetur id, quodcunque quasi ad testamentum factum est, in quacunque materia fuerit scriptum, quod cōtineat supremā uoluntatem, & tam principales, quā secundæ tabulæ continentur, ff. testa. quemad. aperian. l. secunda. §. ad causam.

Si plura sint testamenta, quę quis exhiberi desideret: uniuersorum ei facultas facienda est, d. l. secunda, §. si plura.

Codicillos, seu scripturam quolibet tenore formatam, ea oportebit obseruatione in publicum proferri, qua testamenta panduntur, C. quemad. test. aper. l. si.

Si dubitetur, utrum uiuat, an decesserit is, cuius quis quod ad causam testamenti pertinet, inspicere describiq; postulat: prætor caula cognita id statuere debet, ut si liquerit eum uiuere, non permittat inspicere tabulas; ne si ipsam scripturam, quis inspiciat, uel suggillet, uel quid aliud ex tabulis uelit spectare. Inspectio tabularum etiam lectionem eorum indicat, ff. testa. quemad. aper. l. secunda. §. si dubitetur.

Diem autem, & consulem tabularum non patitur prætor describi, uel inspicere, idcirco nequid fiat falsi, namque inspectio materiam falso fabricando instruere potest, d. l. secunda, §. diem uero.

Item rector prouinciæ iubebit facultatem fieri, inspiciendi, & describendi testamentum præter diem, & consulem, & præter partem, quam aperiri defunctus ueruit ad ignominiam alicuius, C. quemad. test. aper. l. tertia.

Potestatem inspiciendi, uel describendi præbebit tempus, ut dari debeat prætor secundum locorum angustias, aut proliksitates, ff. testa. quemad. aper. l. secunda, §. utrum autem.

Cum ab initio aperiendæ sunt tabulæ: prætoris id officium est, ut cogat signatores conuenire, & sigilla sua recognoscere, uel negare se signasse. Publice enim expedit, suprema hominū iudicia exitū habere, ff. eod. l. quarta, & quinta.

Sed si maior pars signatorum fuerit inuenta: poterit ipsis interuenientibus recognari testamentum, & recitari, ff. eo d. l. sexta.

Sed si quis ex signatoribus aberit: mitti debent tabulę testamenti, ubi ipse sit, uti agnoscat: nam reuocari eum agnoscendi causa onerosum est: quippe sæpe cum magna eapione à rebus nostris auocamur: & est iniquum damnosum, cuique esse officium suum, nec ad rem pertinet, unus absit, an omnes. Et si forte omnibus absentibus, causa aliqua aperire tabulas urgeat: debet proconsul curare, ut interuenientibus optimæ opinionis uiris aperiantur: & post descriptum, & cognitum factum, ab iisdem quibus interuenientibus apertæ sunt obsignentur: Tunc deinde eò mittantur, ubi ipsi signatores sunt, ad inspicienda sigilla sua, ff. testa. quemad. aper. l. sed si quis, vii.

Et testamenti tabulæ, ad hoc filio à patre datæ, ut in patriam proferantur, affirmans: posse illuc proferre secundum leges, moresq; locorum, ut insinuentur: ita scilicet, ut testibus non præsentibus, adire prius pro tribunali, uel per libellum rectorem prouinciæ procurare, ac permittente eo, uiros honestos ad se facere, quibus præsentibus aperiantur, & ab his rursus obsignentur, C. quę admo. test. aperian. l. secunda.

Si in duobus exemplariis scriptum sit testamentum: alterutro patefacto, apertæ sunt tabulæ. si sui natura tabulæ patefactæ sunt: apertum uideri testamentum non dubitatur, non enim quæritur, à quo aperiantur, ff. eodem l. si in duobus, & in princip.

Si quis fecerit testamentum, & exemplum: exemplo eius quidem aperto, nōdum apertum est testamentum, quod si authenticum patefactum est: totum apertū est, ff. testam. quemad. aper. l. si.

Pupillares tabulas, etiam si non fuerit superscriptum, ne aperirentur: attamen si seorsum eas signatas testator reliquerit. Prætor eas aperiri, nisi causa cognita, non patietur, ff. eod. l. pupillares, viii.

Sicut codicilli pars intelliguntur testamenti, ita secundæ tabulæ principalium tabularum partem obtinere videntur, ff. testa. quemad. aper. l. sicut, xi.

Si mulier uentris nomine in possessione sit: aperiendæ sunt secundæ tabulæ, ut sciatur, cui demandata sit curatio, ff. eod. l. si mulier, ix.

Si mortis tempore tabulæ fuerint licet postea interierint, competit bonorum possessio, quia uerum fuit tabulas extare, ff. si tabul. testam. l. unica in fine.

Idem si non compareant, uel exustæ sint: uel suppressæ, uel occultæ sint: futurum est, ut subueniri legatariis debeat, ff. testamen. quemadmo. aper. l. si in duobus, x. §. finali.

Publicari semel testamenti fides, quamuis ipsa materia in qua primum à testatore scriptum relictum fuit, casu, qui probatur intercidit: nihilominus ualet, C. de testa. & quemad. l. secunda. Item non ideo minus iure factum testamentum, & suas optinet uires, quod post mortem testatoris subtractum probatur, C. eod. l. non ideo, xi.

Si quis in duobus exemplaribus fecerit testamentum, & aliud extet, aliud non extet. tabulæ extate videntur: petique potest bonorum possessio, sed & si duobus codicibus simul signatis, alios atque alios hæredes scripserit, & utrunque extet: ex utroque quasi ex uno competit bonorum possessio: quia pro unis tabulis habendum est, & supremum utrunque accipiemus, ff. de bon. possess. secund. tabul. l. prima. §. si quis in duobus.

Si unum fecerit testator quasi testamentum, aliud quasi exemplum: si quidem id extat, quod uoluit esse testamentum: bonorum possessio petetur: si uero id, quod exemplum erat bonorum possessio peti non poterit, d. l. prima. §. sed si unum.

Sufficit extare tabulas, & si non proferantur, si certum sit eas extare. igitur si apud suam rem sint, uel apud eum, apud quem depositæ sunt: dubitari non oportet admitteri posse bonorum possessionem: nec enim opus est aperire eas, ut bonorum possessio agnoscat, ff. d. l. prima. §. sufficit.

Semel extitisse tabulas mortuo testatore desideratur, tametsi extare desierunt. quare & si postea interciderunt, bonorum possessio peti poterit. scientiam tamen exigemus, ut sciat hæres extare tabulas, certusque sit delatam sibi bonorum possessionem, d. l. prima, §. semel autem.

hæredi, & uindictio tabularum sicut cæterarum hæreditariarum rerum competit: & ob id ad exhibendum quoque agere potest, ff. testam. quemad. aper. l. secunda.

Si quis non negans penes se tabulas esse, non patiatur inspicere, & describi: omnimodo ad hoc compellatur. si tamen neget penes se tabulas esse: dicendum est ad interdictum remitti, quod est **DE TABVLIS EXHIBENDIS**, C. eod. l. secunda. §. fina.

Tertiæ Partis. Lib. III.

DE EDICTO DIVI HADRIANI TOLLENDO: ET QVEM- ADMODVM SCRIPTVS HAERES IN POSSES- SIONEM MITTATVR.

Titulus II.

Huius tituli
lex secun-
dis disponit
primum hæ-
redem in pos-
sessionem mit-
tere: quæ
vis sit filius,
qui aut tal-
is, uel in of-
ficium tes-
tamentum,
seu alio ui-
tio subiectu
dicitur: hic no
describitur
quia hæres
scriptus est
actor, ad quæ
spectat pro-
bare testamē-
tum iustum,
et nouella
Constitutio
cxi. At si mitte-
retur scrip-
tus hæres
in possessionem,
reus es-
set: petente
filio hæredi-
tatem.

VM inter institutum, & substitutum controuersia moueatur: cum,
qui primo loco institutus est, induci in possessionem oportet; C.
de edicto Diui had. l. prima.

Si quis ex asse, uel ex parte institutus competenti iudici testamen-
tum ostenderit non cancellatum, neque abolum, neque ex qua-
cunque iuxta formæ parte uitiatum, sed quod prima figura sine omni uitupera-
tione appareat, & de positionibus testum legitimi numeri uallatum sit. mitti-
tur quidem in possessionem earum rerum, quæ testatoris mortis tempore fue-
runt, non autem legitimo modo ab alio detinentur: Et eam testificatione pu-
blicarum personarum accipiet: Sin autem aliquis contradictor extiterit:
Tunc in iudicio competentis, causæ in possessionem missionis, & subsequen-
tæ contradictionis uentilentur, & ei possessio acquiratur, qui potiora ex legiti-
mis modis iura ostenderit: siue qui missus est, siue qui antea detinens contra-
dicendum putauit: nullis angustis temporum huiusmodi missione coarctan-
da: sed siue tardius, siue præmature aliquis missus est, legis tantummodo arbi-
trium requiratur, & causa, unde uel missio, uel contradictio exoriatur. Siue
enim post annale tempus, siue post maioris æui curricula aliquis fuerit missus
(si tamen ex legitimè formato testamento missio procedet) nullum ei tempo-
ris obstaculum obiciatur: Nisi tantum temporis effluxerit, quod possit, uel
possessori plenissimè securitatem super dominio præstare, uel ipsi, qui missus
est, omnem intentionem excludere. Si enim uel ex vna parte, uel ex utroque
latere temporis prolixitas occurrerit: manifestissimum est, non solum missio-
nem, sed etiam ipsam principalem causam esse sopitam, C. cod. l. fi.

DE HIS, QUI ANTE APERTAS TABULAS HAEREDITA- TES TRANSMITTUNT.

Titulus III.

Illius seu filiarum, nepotes, aut neptes, proneptes aut pronepotes, à patre
uel à matre, auo uel auia; proauo uel proauia scripti hæredes, licet
non sint inuicem substituti, seu cum extraneis, seu soli sint institu-
ti, & ante apertas tabulas defuncti: (siue se nouerint scriptos hære-
des, siue ignorauerint) in liberos suos cuiusque sint sexus, uel gra-
dus, derelictam sibi hereditariam portionem possunt transmittere: memora-
tæque personæ (si tamen hereditatem non recusant) nulla huiusmodi præscrip-
tione sibi obstante, eam tanquam debitam uendicant. Quod scilicet etiam su-
per legatis, seu fideicommissis à patre, uel matre, auo, uel auia, proauo, uel pro-
auia derelictis locum habet: siquidem perindignum est, fortuitas ob causas,
uel casus humanos, nepotes, aut neptes, proneptes, aut proneptes, auia, uel
proauia successione defraudari, aliosque aduersus autum, uel proaurum de-
siderium, uel institutum in sperato legati commodo, uel hereditatis gaudere.
habent uero solatium tristitiæ suæ, quibus est meritò consulendum, C. de his,
qui ante aper. tab. l. unica.

Soror

Soror prius defuncta, quā cognosceret, an à fratre ſibi aliqd hæreditatis fuiſſet
ſciliētū: manifeſtū atq; euident eſt, anteq̃ pro hærede gereret, defuncti ſucceſ-
ſione eā nō potuiſſe ad hæredes ſuos tranſmittere, C. de iu. delib. l. ſeptima.
**SI QVIS OMIſſA CAUſA TEſTAMENTI AB INTEſTATO, VEL
ALIO MODO POſſIDEAT HÆREDITATEM.**

Tulus III.

Rator uoluntates defunctorū tuetur: & eorū calliditati occurrir:
qui omiſſa cā teſtamenti ab inteſtato hæreditatem, partemve eius
poſſident, ad hoc ut eos circumueniant, quib. quid ex iudicio de-
functi deberi potuit, ſi nō ab inteſtato poſſideretur hæreditas, &
in eos actionem pollicetur, ff. ſi quis omiſſ. cau. l. prima, in princ.

Et parui refert, ntrum quis per ſemetipſum, an per alium acquirere potuit hære-
ditatem. nam quocunq; potuit, ſi non adquiſit hæreditatem: in ea cauſa eſt,
ut incidat in edictum Prætoris. Prætermittere aut cauſam teſtamēti uidetur:
qui cū poſſit iubere filium adire, noluit id facere, d. l. prima, §. & parui refert.

Prætermittere cām teſtamēti eſt, ſi q̃s repudiauerit hæreditatē. Qui ſūt in præte,
ſtatim hæredes ſūt ex teſtō: nec q̃ ſe abſtinere poſſunt, quicq; facit. Quod ſi po-
ſtea ſe immiſcuerint, ex teſtō uident hæredes, niſi abſtinuerint qdē ſe teſtō, ue-
rū ab inteſtato petierint bonorū poſſeſſionē. hic n. incident in edictum, d. l. i.

Qui ſub cōditione hæres inſtitutus potuit parere cōditioni, nec paruit, cū condi-
tio talis fit, ut in arbitrio ſit hæredis inſtituti, deinde ab inteſtato poſſideat hæ-
reditatem, debet edicto teneri: quia eiſmodi conditio pro pura haberi de-
bet, ff. ſi quis omiſſ. cau. l. prima, §. prætermittere, verſ. qui ſub conditione.

Si quis ſub conditione dandorum decē, uel qua alia, quæ in dando, uel in facien-
do fuit, hæres inſtitutus omiſſa cauſa teſtamenti ab inteſtato poſſideat hære-
ditatem, magis eſt, ne huius, in cuius perſonam conditio collata eſt, ſubueniri
debeat: neque enim legatarius eſt, ff. eod. l. ſi quis, viii.

Sed & adhuc conditioni tempus habeat, hoc edicto nō teneſ, ff. eo. l. ſed & ſi, ix.

Non ſimpliciter Prætor pollicitus eſt ſe daturū actionē, ſed cā cognita. Nā ſiue in-
uenerit teſtatorē huius rei autorē eſſe, ipſumq; permiſſiſſe ab inteſtato ſucce-
dere, aut ſi qua alia iuſta cā omittendi inuenerit, utiq; non dabit actionē in eū
legatorū. Itē ſi inuenerit bona ad aliq; pertinere, non actionē, ſi mō nulla collu-
ſionis ſuſpicio religionem Prætoris inſtruxerit. Si aut̃ iſ, cui auferri hære-
dicas pōt, alqd poſſideat de hæreditate, & poſſidere deſiit, ſiue dolo malo deſine-
tū uenit, & poſſideat, neque tēpus litis cōteſtare ſpectari dēt. Certē ſi uacātia
bona q̃s poſſederit, & quadrienniū p̃terierit, indubitanter conueniri poterit ex
hæc parte edicti, & q̃a omiſit cām teſtamēti, & q̃a ab inteſtato poſſidet, & qdē
ſicut p̃ſcriptione quadrienniū tutus ſit, ff. eod. l. quia aut̃, 6. §. non ſimpliciter.

Si pponat idē & inſtitutus & ſubſtitutus & p̃termiſerit inſtitutionē, nō incidit
in edictū q̃ ſi teſtator hāc ei dederit facultatē q̃ cū ſubſtituit, d. l. i. §. ſi pponat.

Si teſtator fratrem ſuū ſcripſit hæredē, & codicillos fecit ab inteſtato; petitiq; à fra-
tre, ut ſi legitima hæreditas ad eū p̃tineret, fidei cōmiſſa p̃ſtaret quibuſdam. Si
iſte frater omiſſa cā teſtamenti ab inteſtato poſſideat hæreditatē: cogit oīmo
do legata p̃ſtare: neq; n. utiq; omittere ei hæreditatē p̃miſit, q̃ fidei cōmiſſa
ab eo reliquit inteſtato. Sed ordo adhibetur: ut prius legata p̃ſtentur: de-
inde ex ſuperſtuo fidei cōmiſſa: dummodo quadrans non tangatur. Vnde ſi
legata ab ſumant dodrantem; nihil fidei cōmiſſariis p̃ſtandum eſt. habere. n.
integrum quadrantem legitimum hæredem oportet. Planē ſi nominatim p̃-
miſit teſtator legitimo hæredi omittere hæreditatem ex teſtamento, non in-

cidit in edictum, ff. si quis omiff. cau. l. quia autem, 6. in princ.
 Si autē & ex testamento legata, & fideicommissa ab intestato fuerint relicta, & p̄terea alius fideicommissa, magis est, ut ita distinguamus, multū interesse, utrum incidit in edictum hæres, an non: nam si incidit, præferendi erunt hi, quibus testamento relicta fuerunt quædā: Sin uerò non incidit: quia hæc fuit testatoris uoluntas: ut daret ei facultatem, & ab intestato succedendi, uel quia alia causa interlit, quæ non offendit edictum: dicendum est, contribui fideicommissa debere quasi ex æquata, d. l. quia autem. S. quid deinde dicemus.

Quidā Titium, & Mæuium instituit hæredes, & certum Titio legauit: uterque omisso testamento legitimā adiit hereditatem: non probè legatorum actionē Titius postulabit. Idē est, si utriq; legasset, ff. si quis omiff. cau. test. l. quidā, vii.

Cum substitutis ab institutis legata fuissent relicta, & tam instituti, q̄ substituti omiffa causa testamēti possiderent ab intestato hereditatē: neq; improbè, neque imprudenter instituti legata recusabunt substitutis dare: quibus liberum fuit adeundi hereditatem, non fideicommissum petere, sed uniuersā bonā obtinere, ff. si quis omiff. cau. l. si non solus, x. S. cum substitutus.

Si duo sunt hæredes institutus, & substitutus, & ambo omiffa cā testamenti possideant hereditatē, in solidum aduersus singulos legatorum petitio datur. Nō solum eorum, quæ ab instituto relicta sunt, sed ēt à substituto, si dolo substituti perueniat ad institutos hereditas, sine pecunia: nā si pecuniam accepit substitutus: ipse erit conueniendus. Item si solus substitutus possideret, siquidem pecunia accepta institutus omiffisset: dicemus institutum suis legatariis respōdere debere: substitutum suis, si aut sine pecunia: aduersus substitutum datur actio: Quando autem ambo possident: melius dicetur singulos suis legatariis respondere debere, ff. si quis omiff. cau. l. si non solus, x. S. si duo.

Si ab instituto, & substituto eadem res mihi legata sit, & omiffa causa testamenti possideant hereditatem lege etiam si ab utroque hærede in solidum mihi debetur, tamen ab uno legatum consecutus ab altero petere non potero, eligere itaque reum potero, ff. eod. l. si ab instituto, xi.

Si pecuniam à substituto acceperis, ut prætermitteres, isq̄ue adierit, in utrumque vestrum datur actio, ut ei tamen, cui ab utroque legatum sit, in alterutrum datur actio, ff. eod. l. si pecuniam, iii.

Si in fraudem legatorum transmissam hereditatē ad substitutum probatur utilis actio aduersus eum cum quo fraudis consiliū participatum est legatario competit. Planè si pecunia accepta hæres omiffit aditionem, legata & fideicommissa præstare cogitur, C. si omiff. sit cau. test. l. prima.

Duo hæredes instituti si ambo omiffa causa testamenti ab intestato possideant hereditatē, tunc quia uterq; Prætorio iure perinde habetur, atq; si testamento hereditatem adiisset, pro partib. in singulos cōpetit actio, ff. eod. l. duo, xviii.

Si eadem res diuersis personis fuerit relicta: non uterque, sed qui ab instituto accepit, solus uindicabit, ff. eod. l. si eadem, xx.

Si quis hoc modo testamentum scripserit, TITIVS HAERES ESTO, SI TITIVS HAERES NON ERIT: MAEVIUS HAERES ESTO: QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIPNIS HAERES ERIT, MAEVIO, (SI MIHI HAERES NON ERIT) CENTVM DATO: deinde Titius omisso testamento legitimā hereditatē possideat, Mæuius, cuius in p̄tate fuit, ut ex substitutione adeundo totam hereditatē haberet, legatorum actio dari debet: quia nihil prohibet Mæuium iustam causam habuisse, propter quā nolet negotiis hereditariis implicari, ff. si quis omiff. cau. test. l. si in testamento, xxii. S. si

Si quis pecuniā non accepit: ſimpliciter aut omiſit cauſam teſtamenti, dum uult præſtitum ei, qui ſubſtitutus eſt, uel legitimo certè indignandū eſt, circumueniam uoluntatem deſuncti: & ideo ſi liquidò conſtiterit in necè legatariorum hoc factum, quamuis non pecunia accepta, ſed nimia gratia collata, dicendum erit locum eſſe uirili actioni aduerſus eum, qui poſſidet hæreditatem, & rectè dicetur, ubicunq; quis, dum uult præſtitum ei, qui ſe repudiāte uenturus eſt, non repudiaturus, niſi præſtitum uellet: & maxime ſi ob euerſenda iudicia id fecerit, aduerſus poſſeſſorem competere actionē: ſic tamen, ut ubi quidē pecunia accepta repudiavit; ibi dicamus eum, qui omiſit, cōueniendum: ubi uerò gratis, in fraudē tamen eorum, quibus quid relictū eſt, poſſeſſorem debere cōueniri utili actione, ff. ſi quis omiſſ. cau. teſt. l. ſi quis pecuniā, quarta, in princ.

Si quis per fraudem omiſerit hæreditatem, ut ad legitimū perueniat legatorū petitione tenebitur, ff. eod. l. prima. §. ſi.

Licet pro hærede gerere nō uideatur, qui præcio accepto prætermiſerit hæreditatem; tamen exemplo eius, qui omiſſa cauſa teſtamenti ab inteſtato poſſidet hæreditatem: datur in eum actio: proinde legatariis, & fideicommiſſariis tenebitur, ſed poſſeſſor hæreditatis prior excutitur: maxime ſi lucratiuam habet poſſeſſionem, ff. eod. l. ſecunda.

Si nō ſolus, ſed cū alio poſſideat hæreditatē: is, qui omiſit cauſam teſtamenti, rectiſſime datur in ipſum quoq; legatorum utilis actio: nec. n. aſpernari debet ob eſſe tibi factum hæredis ſcripti, cui etiam profuerit. Hoc autem ita eſt: niſi ſi pecuniam accepit is, qui omiſit cauſam teſtamenti. Tunc enim in ſolidum tenebitur, ff. eod. l. ſi nou ſolus, x. in princ.

Et ſi non totam hæreditatem quis, partemue eius, ex qua hæres inſtitutus eſt, ab inteſtato poſſideat, ſed minimam portionem, uel etiam unam aliquam rem, teneatur hoc edicto, quamuis non propriè pars hæreditatis in una re intelligatur: cum & hæreditas ab eo quoque peti poſſit, qui unam aliquam rem hæreditario nomine poſſideat: Nec id iniquum eſt, cum ex ſuo quiſque uitio hoc in cōmodo adficiatur, ff. eod. l. & ſi non totam, xiii. cum tribus ſequentibus.

Hæredem eius, qui omiſſa cauſa teſtamenti ab inteſtato poſſidet hæreditatem in ſolidum legatorum actione teneri conſtat: magis eſt enim rei perſecutionem, quā in pœnam continere: & ideo perpetuum eſſe. Hoc autē ita eſt: niſi propter dolum deſuncti conueniatur hæres. Tunc enim in id, quod ad eum peruenit, conuenietur, ff. ſi quis omiſſ. cau. teſt. l. de libertatibus, xii. §. ſin.

Non quærimus, qui prætermiſſa cauſa teſtamenti ab inteſtato hæreditatē poſſidet, utrū iure legitimo poſſideant, an non: Nā quoquo iure poſſideāt hæreditatē, uel partē eius, cōueniri ex edicto poterunt: utiq; ſi nō ex alia cauſa poſſideant: ut puta, ſi quis omiſit quidem hæreditatem, ſed ex cauſa fideicōmiſſi poſſidet, miſſus in poſſeſſionem fideicōmiſſorū ſeruandorum cauſa, uel ſi proponas eum crediti ſeruandi cauſa ueniſſe in poſſeſſionem: Nam nec ex hac cauſa legatariis reſpōdere cogetur. Toties igitur edictū Prætoris locū habebit, quoties aut quali hæres legitimus poſſidet, aut ſi forte quaſi prædo poſſideat hæreditatē fingēs ſibi aliquē titulū ab inteſtato poſſeſſionis: quocunq; n. modo hæreditatē lucrifactoris quis ſit, legata præſtabit, ff. eo. l. prima, §. Non quærimus.

Itanē interueniēte cautione EVICTA HAEREDITATE LEGATA REDDI: & ſi non poſſideat quis hæreditatē, dolo aut malo fecerit, quominus poſſideat, eueniet: ut perinde teneatur, atq; ſi hæreditatem adiiſſet. Dolo autem malo feciſſe uidetur, quominus poſſideat, qui ad alium tranſtulit poſſeſſionē

Tertiæ Partis. Lib.III.

- per fraudem, ut legatarii, cæteri q̃, qui quid in testamento acceperunt, careant his, quæ sibi relicta sunt: & sanè non solum dolo malo facere uidetur, qui per dolum eam possessionem dimitteret, quã aliquando habuit: sed et is, qui hoc ipsum malitiosè facit, ne ab initio possidere incipiat, d. l. prima. S. sanè interueniente. Quamquam de hæredibus instituendis uideatur Prætor loqui: attamen etiã ad alios hæc res serpit: ut si sit legatarius, à quo fideicommissum relictum est, & hic id egerit: ut omittatur hæreditas, doloque id fecerit, conueniri debet, ff. eod. l. quarta, S. quamquam.
- In eum, qui testamento hæres scriptus non fuit, si fraudis consilio cū hæredibus scriptis participato legitimam hæreditatem solus possideat, actio legatorum ex sententia Prætoris debetur, ff. si quis omiff. cau. testa. l. mater, xxvii. S. si.
- Si quis uendiderit hæreditatem, utiq̃ possidere uidetur, nõ dolo fecisse, quomodo possideat, d. l. quarta in fine.
- Si quis omiffa causa testamenti omnino eam hæreditatẽ nõ possideat, excluduntur legatarii. Nã liberum cuiq̃ esse debet et lucrosam hæreditatẽ omittere: licet eo modo legata intercidunt, ff. si quis omiff. cau. testa. l. si quis omiffa, xvii.
- Institutus hæres, & rogatus restituere hæreditatẽ, si omiffa cã testamẽti legitimã hæreditatẽ possideat, nõ dubiè, ut legata, cætera q̃, fideicommissa, ita hæreditatem quoq̃ restituere compellendus est, ff. si quis omiff. cau. testa. l. si seruum, xxviii. S. fin.
- Si filius meus à matre sua hæres scriptus fuerit, & ego testamenti causa omiffa bonorum possessionem eiusdem filii nomine petiero, actio legatorum in me dari debet non secus, ac si ipse hæres scriptus omiffa causa testamenti bonorum possessionem ab intestato accepissem, ff. eod. l. si filius, xxi.
- Pater, qui filiã sibi substitutam iussit adire hæreditatem, legata, quæ ab ipso data sunt, ex sententia edicti præstabit: quoniam ipsa filia patri substituitur in casu, non ut arbitrium eligendi relinquatur: Sed si uaria legata supra dodrantem data sunt, eorum prius ratio habenda est, quæ à filia relicta sunt. Non enim caret dolo pater, qui honore proprio omisso propter compendium alienam institutionem maluit. Denique si filiæ pater substitutus adiit hæreditatem, nihil dolo facit, quia nemo filiæ patrem contra uotum parentum substituere uidetur, sed ut arbitrium eligendi relinquat, ff. eod. l. Iulianus, xxvi.
- Mater secundis tabulis impuberi filio substituta locum edicto facit, si omisso testamento legitimam hæreditatem filii possideat. Idem iuris erit, & si filio hæres data sit, & substituta, ff. eod. l. mater, xxvii.
- Si dolo tutoris omiserit pupillus causam testamenti, & legitimam hæreditatem possideat, danda est legatorum actio in pupillum, sed eatenus, quatenus hæreditas ei acquisita est. Quid enim si cum alio possideat hæreditatem? sed hoc & in eo, qui pubes est, obseruatur: ut pro qua parte possideat, teneatur: quamuis Prætor perinde in eum det actionem, atque si adisset hæreditatem, ff. si quis omiff. cau. testa. l. si dolo, xxiii.
- Si in testamento ita scriptum fuerit, TITIVS HAERES ESTO, ET SI TITIVS HAERES NON ERIT: MAEVIUS HAERES ESTO: & Titius omiffa causa testamenti hæreditatem legitimam possederit: Mæuius aduersus eum petitio hæreditatis dari non debet pro parte, quam habiturus esset, si testamenti causa omiffa non fuisset. Cum enim omisso testamento hæreditas possidetur, legatorum quidem ratio habetur, quia aliter quàm ab hærede dari nõ potuerunt: hæreditatis uerò, quæ ita data est, rationem habere Prætor non

non debet: ſua enim culpa teſtator ſub hac conditione hæreditatis partem de-
dit, quam potuit purè dare, ff. cod. l. ſi in teſtamento, xxii. in princ.

In ſententiam edicti propter legatorum cauſam pater incidiffe non uidetur, qui
filium ſuum ſubſtitutum impuberi teſtamento patris non emancipauit: ſed ab
inteſtato per eum bona poſſidere cœpit, ff. cod. l. mater, xxvii. §. in ſententiâ.
Qui omiſſa cauſa teſtamenti pro emptore, uel pro dote, uel pro donato, ſiue alio
quolibet titulo, exceptis pro hærede, & pro poſſeſſore, poſſidet hæreditatem,
à legatariis, & fidei commiſſariis non conuenitur, ff. ſi quis omiſſ. cau. teſta-
men. l. fin.

Si Proculiana patri cuius filii ſunt hæredes teſtamento quid reliquit, & hæredes
iure ſcripti ſecundum eius iudicium, uel omiſſa cauſa teſtamenti ſucceſſerunt
ab inteſtato aditus competens iudex quatenus modus legis Falcidie patitur
reliſta patri reſtitui filiis iubebit, C. ſi omiſſa ſit cau. teſt. l. 6.

Quoniam longa est legatorum materia, ideo utile vobis uisum est, quædam summam addere ad maiorem facilitatem, & intelligentiam.

- 1 Delegatis quæ materie Institutionum non potuerunt accommodari, & sunt quædam generalia.
- 2 Heredis res, & aliena legari potest.
- 3 Quando res obligata legatur.
- 4 Quando legatarius res aliena legata dominus fit.
- 5 Si ex duobus testamentis res debetur.
- 6 Res, quæ in rerum natura non est si modo futura est, legari potest.
- 7 Quando eadem res duobus legatur, siue coniunctim, siue disiunctim.
- 8 Quando legato fundo alieno acquiritur proprietas deducto usufructu, vel usufructus peruenierit, ac petitur fundus.
- 9 Obligatio legati non extinguitur, nisi eo modo legatarij facta fuerit, quo auelli non possit.
- 10 Re legatarijs legata inutile est legatum: et quid si alienatur post testamentum.
- 11 Quando res mea sub conditione legatur.
- 12 Fundus vectigalis legari potest. Item superficies ei cuius in solo fuit.
- 13 Quando res sua quasi aliena legatur.
- 13 Quando res legata alienatur.
- 15 Quando prædia legata pignori dantur.
- 16 Quando pras alienatur tantum.
- 17 Quando fundo legato pars additur.
- 18 De liberatione debitori legata.
- 19 Quando debitor creditori legat.
- 20 Quando maritus dotem, aut alia legata uxori.
- 21 Si res legata sine facto heredis decedit.
- 22 De Næue legata, & refecta.
- 23 Lana legata vestis ex ea facta non debetur, neque extimatio ex ornamentis. Auro legato, & conlacto, aut ex poculis massa facta debetur.
- 24 Quando dubitatur an res legata in rerum natura sit.
- 25 De Area legata, & domo.
- 26 De grege, aut pecudibus legatis.
- 27 Quando legatur maior summa, quàm testator habeat.
- 28 Adedibus legatis: columna, & marmora adiecta legato cedunt, & hortus, & insula uicina addita debentur.
- 29 De peculio legato.
- 30 Tam corporales res legari possunt, quàm incorporales nō tamen ea, quæ adibus iniuncta sunt.

- 31 Legato marmore non putatur statuas legatas esse.
- 32 Librorum Appellatione quid contineatur.
- 33 De bibliotheca legata.
- 32 Ligni appellatione quid contineatur.
- 35 De Ambus legatis.
- 36 Lana legata quid contineatur.
- 37 Quando legato aliquid adijcitur an veniat in legatum?
- 38 Corinthiis vasis legatis debentur corinthia bases, non autem aenea.
- 39 Testu lineis legatis debentur lecti pedibus inargentati.
- 40 Chyrogaphis, & debitoribus legatis.
- 41 Tessera frumentaria legata.
- 42 Potest grauari heres domum alicuius reficere, vel ere alieno aliquē liberare.
- 43 Adiecto heredem, qui heres non sit, heres verus totum legatum debet.
- 44 De heredem damnato fundum vendere.
- 45 In legato generali cuius electio sit.
- 46 Legato equo, aut bove quid iuris sit.
- 47 De bonorum parte legata.
- 48 Numero numorum legato, si non appareat quales sint, quid iuris sit?
- 49 Legata domo simpliciter nec appareat de qua senserit: heres praestat, quā voluit.
- 50 In legato si aestimauerit heres, tenetur quasi bonus uir.
- 51 De optionis legato.
- 52 Legari potest illis cum quibus testamenti factio est.
- 53 De legatis relictis incertis personis.
- 54 De conditionalibus legatis.
- 55 De legatis sub falsa demonstratione.
- 56 De falsa causa in legatis.
- 57 Legatum relinquitur ante heredis institutionem, & inter medias heredum institutiones.
- 58 Post mortem heredis utiliter legatur.
- 59 Pæne nomine utiliter legatur.
- 60 De legatis dubijs.

COMPENDII IVRIS CIVILIS ENVCLEATI

*Omissis ijs, quibus à iure Canonico, Nouellis Justiniani Constitutionibus,
Imperij mutatione, contrario usu derogatum est.*

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATO:
RIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Quartus.

DE LEGATIS TITVLVS VNICVS.

*De legatis quæ materie institutionum non potuerunt accommodari, &
sunt quadam Generalia.*

POST hæc uideamus de legatis, quæ pars iuris, extra propositam quidem materiam uidetur, nam loquimur de iis iuris figuris, quibus per uniuersitatem res nobis acquiruntur. Sed cum omnino de testamentis, & de hæredibus, qui in testamēto instituuntur, locuti simus, non sine causa sequenti loco potest hæc iuris materia tractari, Inst. de leg. in princ.

Legatum itaque est donatio quædam à defuncto relicta ab hærede præstanda, Inst. eod. S. legatum, & ff. de leg. ii. l. legatum, xxxvii.

Item legatum est deliberatio hæreditatis, qua testator ex eo quod uniuersum hæredis foret alicui quid collatum uelit, ff. de leg. primo, l. legatum est, cxiii. alias cxvi. in princip.

Et fideicommissum, & mortis causa donatio appellatione legati continetur, ff. de lega. iii. l. & fideicommissum, lxxxv. alias lxxxvii. & Instit. de donat. S. hæc mortis causa.

Cum iam constitutum sit, fieri posse temporales donationes, & contractus: Consequens est etiam legata, & fideicommissa, quæ ad tempus relicta sunt ad eandem similitudinem confirmari. post complectum, uidelicet. Tempus ad hæredem iisdem legatis, uel fideicommissis remanentibus: necessitatem habente legatario, uel fideicommissario cautionem in personam hæredis exponere, ut si post transactum tempus, res non culpa eius deterior restituatur, C. de legat. l. finali.

Olim quidem erant legatorum genera quatuor, quæ penitus sublata sunt: Nam ut defunctorum uoluntates ualidiores essent, & non uerba, sed uoluntates eorum

rum attenduntur: & dispositum est, ut omnibus legatis una sit natura, & quibuscunque uerbis aliquid relictum sit, liceat legatarius id persequi non solum per actiones personales, sed etiam per in rem, & per hypothecariam, Quia & necessarium uisum est omnia legata fideicommissis exequare, & nulla sit inter ea differentia, sed quod deest legatis hoc repleatur ex natura fideicommissorum, & si quid est in legatis, per hoc crescat fideicommissorum natura, Inst. de leg. §. sed olim & seq. & ff. de leg. primo, l. prima, & C. communia de lega. l. secunda.

In legatis, uel fideicommissis necessaria non est uerborum obseruantia ita ut nihil prorsus interfit, quis talem uoluntatem uerborum casus exceperit, aut quis loquendi usus effuderit, C. de leg. l. in legatis, xxi.

Sed ne in primis legum Cunabulis permixtim de legatis, & fideicommissis exponendo studiosis adolescentibus quædam introducatur difficultas, operæ pretium esse duximus, interim separatim prius de legatis, & postea de fideicommissis tractare, ut natura utriusque iuris cognita, facile possint permissionem eorum eruditi subtilioribus auribus accipere, Inst. de leg. §. sed ne in primis.

Verbis legis duodecim tabularum his VTI QVISQVE LEGASSIT SVAE REI ITA IUS ESTO latissima potestas tributa uidetur, & hæredes instituendi, & legata dandi tabulas quoque constituendi; sed uel interpretatione coagustatum est legum, uel autoritate iura constituentium, ff. de uerb. sign. l. uerbis legis, cxx.

Dictantibus testamenta, uel aliam quamlibet ultimam uoluntatem, legatum, uel fideicommissum, uel quodcunque aliud quolibet legitimo titulo testatorem posse relinquere non dubitatur. Testibus ad efficiendam uoluntatem adhibitis pro suo libito, quod uoluerit testator relinquere non prohibetur, C. de testamen. l. dictantibus, xxii.

Non iure tutore dato mater legauit: si consentiat ut decreto Prætoris confirmetur, & prætor non idoneum existimet actio legati non denegabitur, ff. de leg. ii. l. cum filius, lxxix. §. non iure.

Hæredi à semetipso legatum dari non potest à cohærede potest: itaque si fundus legatus sit ei, qui ex parte dimidia hæres institutus est, & duobus extraneis: ad hæredem cui legatus est, sexta pars fundi pertinet, quia à se uendicare non potest à cohærede uero semissario: duobus extraneis coniunctibus non amplius tertia parte: extranei uero, & ab ipso hærede, cui legatum est, semissem: & ab alio hærede trientem uendicabunt, ff. de leg. primo l. legatum, cxiii. aliàs cxvi. §. hæredi.

Si duobus sit legatum, quorum alter hæres institutus sit, à semetipso ei legatum inutiliter uidetur: ideoque quod ei à se legatum est, ad collegatarium pertinebit. Inde dicitur si duo sint hæredes, unus ex uncia, alter ex undecim unciiis, & si fundus legatus sit: unciarum hæredem undecim partes in fundo habiturum cohæredem unciam. Plane si alter ex legatariis hæres extiterit hæredi à quo legatum erat relictum: non ideo minus partem collegatario faciet, retinerent enim pro parte legatum, ff. de leg. primo, l. planè, xxxiiii. §. si duobus.

Nam amplius legatorum nomine ad quemquam pertinere uidetur, quam quod deducto eo, quod explendæ conditionis causa datum esset, superesset, ff. de leg. primo, l. non amplius, xxvi. in princip.

Si quis alicui legauerit licere lapidem cedere. hoc legatum ad hæredem non transmittitur nisi nomen hæredis legato adiectum fuerit, ff. de leg. primo l. cum seruus,

Tertiæ Partis. Lib. IIII.

seruus, S. hæres cõgitur.

LVCIO SEMPRONIO LEGO OMNEM MEAM HAEREDITATEM P. MAE VII. Sempronius ea demum onera interpretatur, quæ Maenianæ hereditatis fuerunt, ff. de leg. ii. l. cum filiis, lxxvi. alias lxxviii. S. Lucio.

Legatum ita dominium rei legatarii facit, ut hereditas, hæredis res singulas, quod eo pertinet, ut si pure res relicta sit, & legatarius non repudiavit defuncti uoluntatem: recta uia dominium, quod hereditatis fuit, ad legatarium transeat non per factum hæredis, ff. de leg. ii. l. legatum, lxxx. alias lxxxi.

Res sub conditione legata interim hæredis est, existente autem conditione ad legatarium transit, ff. de usufr. & quemad. 50.

Omnia, quæ testamentis sine die, uel conditione adscribuntur ex die aditæ hereditatis præstantur, ff. de leg. ii. l. omnia, xxxii. in princ.

Fundum ante conditionem completam ab hereditate non traditum, sed à legatario detentum hæres uindicare cum fructibus poterit, d. l. omnia. S. fundum.

Si sub conditione, uel ex certa die nobis legatum sit, ante conditionem, uel diem certum repudiare non possumus: nam nec pertinet ad nos, antequàm dies ueniat, uel conditio exstat, ff. de leg. ii. l. si ita scriptum, xlv. alias xvi. S. si sub conditione.

Si fundum sub conditione legatum, hæres pendente conditione, uel alia conditione, alii legasset: & post existentem conditionem, quæ priorè testamento præposita fuisset, tunc ea conditio sub qua hæres legauerit extitisset dominium à priorè legatario non discedit, ff. de legat. primo, l. si fundum, lxxii. in princ.

Si quis hæredes instituerit, & ita legauerit **QVISQVIS GALLICANARVM REVM HAERES ERIT DAMNAS ESTO DARE:** ab omnibus hæredibus legari uidetur, quando ad omnes Gallicanæ res pertinent, ff. de legat. primo, l. quarta, S. fina.

Cum certa res legatur, ita **QVAE MEA ERIT CVM MORIAR HAERES DATO:** & communis sit pars debetur, item cum fundus communis legatus sit, non adiecta portione, sed **MEVM** nominauerit portionem deberi constat, ff. eod. l. serui. v.

Si Titio, & Maenio legatus fuerit equus, qui Titii erat, debebitur pars equi Maenio: nam Titius quamuis ad partem non admittatur partem facit, ff. de legat. primo, l. huiusmodi, lxxxiii. alias, lxxxvi. S. si Titio.

Si pluribus hæredibus institutis, ita scriptum sit, **HAERES MEVS DAMNAS ESTO DARE AVREOS QVINQVE** non quilibet hæres, sed omnes uidebuntur damnari, ut una quinque dent, ff. de leg. ii. l. si plures, xliiii. alias xlv. in princ.

Si ita scriptum fuerit, **L. TITIVS HAERES MEVS QVINQVE AVREOS TITHASO DARE DAMNAS ESTO.** deinde alio loco ita **P. MAEVIUS HAERES MEVS TITHASO QVINQVE AVREOS DARE DAMNAS ESTO:** nisi Tithasus ostenderit additamenti causa id à P. Maenio legatum esse relictum quinos aureos ab utroque accipiet, d. l. si pluribus, xliii. alias xliiiij. S. fin.

Si binæ tabulæ testamenti eodem tempore exemplarii causa scriptæ (ut vulgò fieri solet) eiusdem patris familiæ proferantur in alteris centum: in alteris quinquaginta Titio legati sint: non centum, & quinquaginta habiturus est Titius, sed onus est hæredi, ut tantummodo quinquaginta det, ff. de lega. ii. l. Sempronius,

promius. l. vii. aliàs xlviii.

Si plures gradus sint hæredum, & scriptum sit **HAERES MEVS DATO**, ad omnes gradus hic sermo pertinet, sicut hæc uerba. **QVISQVIS MIHI HAERES ERIT**. itaque si quis uelit non omnes hæredes onerare legatorum præstatione, sed aliquos ex his nominatim damnare debet, ff. de leg. iii. l. si plures, xcvi. aliàs xcvi. nominatim accipiendum est, quod à quo legatum sit intelligitur: licet nomen pronuntiatum non sit, ff. de lega. iii. l. nominatim, xc.

Qui plures hæredes instituit testamento, & quibusdam nominatim reliquit legata, Postea codicillis ad omnes hæredes scripsit, licet codicillos ad omnes hæredes, scripserit, apparet tamen ea, quæ codicillis dedit ab his præstanda esse, quos munere fungi debere testamento suo ostendit testator, ff. de leg. ii. l. legatorum, xxxiii. aliàs xxxiii. §. fi.

Quoties nominatim plures res in legato exprimuntur, plura legata sunt, si uero supellex aut arg. etum, aut peculium, aut instrumentum legatum sit unum legatum erit, ff. de leg. ii. l. secunda.

Si illud, aut illud legatum sit unum legatum est. Item si sub contrariis conditionibus, aliud atque aliud legatum est; unum legatum erit, neque refert hæredum, & eorum quibus legatum est diuersas personas esse, ueluti si ita legatum est. **SI NERVA CONSUL FACTVS ERIT, TITIVS HAERES ATTIO DET FVNDVM: SI NON ERIT NERVA CONSUL FACTVS SEIVS HAERES MAEVIO CENTVM DATO**, ff. de leg. ii. l. si illud, xxvii.

Cum illud, aut illud legatur enumeratio plurium rerum disiunctiuo modo comprehensa plura legata non facit, nec aliud probari poterit, si pure fundum alterum, uel alterum sub conditione legauerit, nam pendente conditione non erit electio, nec si moriatur ad hæredem transisse legatum uidebitur, ff. quando dies leg. cedat, l. cum illud, xxv.

Si à pluribus hæredibus legata sint ea, quæ unus ex his præcipere iubebatur, & præstare: in potestate eorum, quibus sit legatum, debet esse, utrum ne à singulis hæredibus petere uelint. an ab eo, qui præcipere sit iussus: itaque is, qui præcipere iussus sit, cauere debet cohæredibus indemnes eos præstare, ff. de lega. primo, l. si a pluribus, cvii. aliàs cx. in princ.

Si hæredes nominatim enumerati dare quid damnati sunt: propius est, ut uiriles partes debeant: quia personarum commemoratio hunc effectum habet: ut exequuntur in legato præstando, quod si nominati non essent: hæreditarias partes debitori sunt, ff. de leg. primo, l. si hæredes, cxxiii. aliàs cxxvii.

Si pars hæredum nominata sit in legando, uiriles partes hæredes debent: si uero omnes: hæreditarias, ff. eod. l. turpia, l. iiii. aliàs lvii. §. fi.

Si fundus ab omnibus hæredibus legatus sit, qui unius hæredis esset, is quidem, cuius fundus esset, non amplius quam partem suam præstabit, ceteri in reliquis partes tenebuntur, ff. eod. l. si tibi, lxxvi. aliàs lxxviii. §. fi.

Legatorum petitio aduersus hæredes pro portionibus hæreditariis competit, nec pro his, qui soluendo non sunt, onerari cohæredes oportet, ff. de leg. ii. l. legatorum, xxxiii. aliàs xxxiii. in princ.

Qui duos reos eiusdem pecuniæ habebat Titium, atque Mauium, ita legauit: **QVOD MIHI TITIVS DEBET, MAEVIO HAERES MEVS DATO: QVOD MAEVIVS, SEIO DATO**: his uerbis onerat hæredem: Nam cum

Tertiæ Partis. Lib. III.

cum actiones suas hæres Mæuius præstiterit: aduersus Titium uidetur Mæuius factio eius liberatus esse: & ideo deio hæres tenebitur. Si is, qui unum reum habebat: quod is sibi deberet, duobus in solidum separatim legasset, oneratur hæres duobus satisfacere, uni actionem cedendo, alteri pecuniam soluendo, ff. de leg. iii. l. qui duo, xiii.

ILLE, AUT ILLE HAERES SEIO CENTVM DATO: potest deus, ab utro uelit, petere, ff. de leg. iii. l. ille, xxiiii.

Paulo Callimaco ex parte hæres instituto filia eiusdem decem, cum in familia nupsisset, testamento legauit: Deinde post tempus codicillis factis eidem Callimaco reliquerat non adiecto, **HOC AMPLIUS** pronunciatum est, utranque summam deberi, maxime cum in codicillis filia Callimachi nihil legatum fuisset, ff. de leg. iii. l. Paulo, xxvii. in princ.

Si ita scriptum sit: **DECIM, AUT QVINDECIM HAERES DATO:** pro eo est, ac si decem sola legata sint: at si ita sit: **POST ANNUM, AUT POST BIENNIUM, QVAM EGO DECESSERO, HAERES DATO:** post biennium uidetur legatum, quia hæredis est potestas in eligendo, ff. de lega. ii. l. si ita, xliii. §. si.

Si ita relictum fuerit: **QVANTVM HAERES MEVS HABEBIT; TANTVM THIMASO DARI VOLO:** pro eo est, quasi ita sit scriptum: quantum omnes hæredes habebunt: quod si ita fuerit, **QVANTVM VNVS HAERES HABEBIT, TANTVM THIMASO HAEREDES MEOS DARI VOLO:** minor pars accipienda erit, quæ uenit in legato, d. l. si ita, xliii. in princ.

Si ita legatum fuerit: *Lucius Titius hæres meus quinque aureos Thimaso dare damnas esto:* deinde alio loco ita: *Publius Mæuius hæres meus Thimaso quinque aureos dare damnas esto:* nisi Titius ostenderit adimendi causa, à Publio Mæuius legatum esse relictum: quinos aureos ab utroque accipiet, ff. de lega. ii. l. si pluribus, xliiii. aliàs xlv. §. si.

Lucio Titio fundum, vel usumfructum fundi lego: potest legatarius, uel fundum uindicare, uel fructum, quod facere non potest, cui tantum fructus legatus est, ff. eod. l. Lucio, xxiii.

Cum ita legatum esset. *Titia uxor mea tantam partem habeat, quantum unus hæres:* si non æquales partes essent hæredum, minima pars debetur: quia cum hæres damnatus esset, in potestate eius esset, quam partem daret, ff. de leg. iii. l. qui concubinam, xxix. §. cum ita.

Cum ita legatum esset, *Quanta pecunia ex hereditate Titij ad me peruenerit, tantam pecuniam hæres meus Seio dato:* Id legatum erit, quod acceptum in rationes suas ex ea hereditate testator retulisset, & cauere debet hæres legatario, si quid forte postea eius hereditatis nomine hæres damnatus esset, quia non potest uideri ad hæredem peruénisse, quod eius hereditatis nomine præstaturus esset, d. l. qui concubinam, xxix. §. cum ita.

Qui quatuor pocula oleagina habebat, ita legauit: **POCVLA OLEAGINA PARIA DVO;** unum par legatum erit, quia non ita esset **BINA PARIA**, neque ita, **POCVLORVM PARIA DVO**, d. l. qui concubinam, §. qui quatuor.

Si ita scriptum sit, **FILIABVS MEIS CENTVM AVREOS DO:** an & masculini generis, & foeminini generis legatum uideatur? nam si ita scriptum esset

Verba huius & infra scriptis alio caractere inserta: lites in masculinis impositum deberent.

set: FILIIS MEIS HOSCE TUTORES DO: responsum esset, etiam filiabus tutores datos esse: quod non est ex contrario accipiendum, ut filiarum nomine etiam masculi contineantur. Exemplo enim persimum est, foeminino uocabulo etiam masculos contineri. ff. de legatis secundo. l. si ita scriptum sit.

Filiam heredem scripserat, & ita cauera. VETO AVTEM AEDIFICIUM DE MEO NOMINE EXIRE: SED AD COGNATOS MEOS, QUOS HOC TESTAMENTO NOMINAVI PERTINERE VOLO defuncta herede, & legatariis ad unum, qui remansit uirilis pars pertinebit. ff. de legat. tertio. l. pater filium. xxxvi. alias xxxviii. §. filiam.

Sempronio ita legauit. SEMPRONIUS SVMITO PRAEDIA MEA OMNIA, QVAE SVNT VSQVE AD PRAEDIUM QVOD VOCATUR GAAS, FINIBVS GALATIAE, SVB CVRA VILLICI PRIMI, ITA VT HAEC OMNIA INSTRUCTA SVNT. cum in confinio praediorum unum sit praedium non in Galatia, sed Capadociae finibus, sub cura tamen eiusdem Villici: id etiam praedium cum ceteris Sempronio debetur. ff. de leg. tertio. l. patronus. xxxiii. alias xxxv. §. Sempronio.

Pater familias legauit. LANCES NVMERO DVAS LEVES QVAS DE SIGILLARIBVS EMI DARI VOLO. is de sigillaribus leues quidem non emerat: lances autem emptas habebat, & dictauerat testamentum ante triduum quam moreretur haec lances, quas emptas de sigillaribus habebat, cum nullas alias emptas emerit legato cedunt. ff. de legatis tertio. l. his uerbis, alias cii. §. pater familias.

Praediis legatis, & quae eorum praediorum colendorum causa empti parataque essent, neque topiarium, neque saluarium legatum uidetur. Topiarium enim ornandi, saluarium autem tuendi custodiendique fundi magis, quam colendi causa paratum est. At afinus Machinarius legatus uidetur. Item oues, quae stercoreandi fundi causa pararentur. ff. de lega. tertio. l. cum quaereretur, lviii. alias lx. §. praediis.

Ex his uerbis, LVCIO TITIO PRAEDIA MEA, ILLA CVM PRAETORIO, SICVT A ME IN DIEM MORTIS MEAE, POSSESSA SVNT DO: instrumentum rusticum, & omnia quae ibi fuerint, quo dominus fuisset instructor debere conuenit colonum reliqua non debeatur. ff. de legat. iii. l. praediis xci. §. ex his uerbis.

Pater filiae Tabernam Purpurariam cum purpuris, quae in diem mortis eius ibi fuerunt legauit testator. neque praedia purpurae condita, neque debita, neque reliqua legato contineri placuit. d. l. praediis. §. pater filiae.

TITIO SEIANA PRAEDIA SICVTI COMPARATA SVNT DO LEGO, cum essent Gabiniana quoque simul uno precio cum Seianis comparata, non sufficit solum argumentum emptionis, sed inspiciendum est, an literis, & rationibus appellatione Seianorum, Gabiniana quoque continentur, & utriusque possessionis confusi redditus titulo Seianorum accepto lati essent. d. l. praediis, xci. §. Titio.

Si in testamento scriptum esset, HAERES MEVS AVREOS LICINIO DAMNAS ESTO: neque adscripsisset DARE debere ei legatum con-

Tertiæ Partis. Lib. III.

Stat. ff. de legatis primo, l. si in testamento, cvi.

Siquis testamenti Titio, & Seio decem dari iusserit, nullam hæc uerba recipiunt ambiguitatem, ut dena dixisse uideatur, qui decem dixerit. ff. de legat. primo l. si quis, lxxix. aliàs lxxxii.

Is, qui sola triginta reliquerat Titio, triginta legauit: Seio uiginti, Mæuio decem: Titius quindecim Seius decem, Mæuius quinque consequetur, ita tamen ut ex his pro rata portione falcidiæ satisfiat. ff. de leg. primo. l. is qui, lxxx. aliàs si quis testamento, lxxxii. S. apud Iulianum.

Si quis à primo hærede centum legauerit alicui, & eadem a Seio ducenta, posteaque generaliter repetierit legata trecenta uidetur repetisse. ff. de lega. primo. l. seruo, cxiii. alias cxvi. S. si quis à primo.

Si Titio, & Mæuio hæredibus institutis, qui quadringenta relinquebat a Titio ducenta legauit, & quisquis hæres esset centum. neque Mæuius hæreditatem adierit, trecenta Titius debebit. ff. de lega. ii. l. si Titio, lxi. alias lxiii.

Si sic loquutus erit testator, HAERES MEVS ILLI FVNDVM DATO. SEIO HOC AMPLIVS DECEM, non erit dubitandum, quin Seius, & fundi partem, & decem ex testamento percipere debeat. ff. de legat. tertio. l. si sic loquutus, xiii.

Si hæres iussus sit facere, ut Lucius centum habeat cogendus est hæres centum dare, quia nemo potest facere, ut ego centum habeam, nisi mihi dederit. ff. de legat. primo. l. si hæres, lxxiii. alias lxxvi. in prin.

Si scripisset, qui legabat. QUIDQV D MIHI L. TITIVM DARE FACERE OPORTET SEMPRONIO LEGO, nec adiecisset. PRAESENS IN DIEM'VE: non dubitatur quantum ad uerborum significationem attinet, quin ea pecunia comprehensa non esset, cuius dies moriente eo, qui testamentum fecisset, nondum uenisset: adiiciendo autem hæc uerba, PRAESENS IN DIEM'VE, aperte uidetur ostendisse eam quoque se pecuniam legare uoluisse. ff. de lega. ii. l. si scripisset, xvi.

Si pecunia legata in bonis legantis non sit, soluendo tamen hæreditas sit: hæres pecuniam legatam dare compellitur: siue de suo, siue ex uenditione rerum hæreditariarum, siue unde uoluerit. ff. de legatis secundo, l. si pecunia, xii. in principio.

Si fundus legatus sit CVM HIS, QVAE IBI ERVNT: quæ ad tempus ibi sunt, non uidentur legata, & ideo pecuniæ, quæ ibi fuerunt pro lucri causa non sunt legata. ff. de leg. iii. l. si fundus, xlii. aliàs xliiii.

His uerbis, QVAE IBI MOBILIA MEA ERVNT, DO, LEGO. numi ibi repositi, ut mutuo darentur, non erunt legati: & ii, quos præsidii causa repositos habebat (ut quibusdam bellis ciuilibus factitasset) legato continebuntur: ut saepe Proculus ait audiuisse rusticos senes ita dicentes: pecuniam sine peculio fragilem esse, peculium appellantes, quod præsidii causa reponerentur. ff. de lega. iii. l. si Chorus, lxxvii. S. his uerbis.

Si ita legatum est. DOMVM QVAE'QVE MEA IBI ERVNT, CVM MORIAR. numi ad diem exacti, ut aliis nominibus collocarentur, non erunt legati, & distinctio Labeonis probatur, qui scripsit: nec quod casu absit esse legatum, nec quod casu ibi sit, magis esse legatum. ff. co. l. si ita, lxxxiii.

In pecunia legata contenti hæredi modicum tempus ad solutionem dandum est,

est, nec urgendum ad suscipiendum iudicium, quod quidem tempus ex bono, & æquo prætorem obseruare oportebit. Qui confitetur siquidem debere, iustā autem causam adfert, cur utique præstare non possit: audiendus est: ut puta si aliena res legata sit, neget dominum eam uendere, uel immensum precium eius rei petere adfirmet: acquisitum est enim concedi ex hac causa æstimationem officio iudicis præstare. Cum uero alicui poculum legatum est: uel itque hæres æstimationem præstare, quia iniquum esse ait id separari à se: non impetrabit id à Præatore, ff. de legat. primo, l. si domus, lxxi. §. in pecunia legata.

TITIO CENTVM AVREOS HAERES PRAESENTI DATO. deinde prætulit diem legatorum: non est uerum centum præsentī die deberi, quia diem proprium habuerunt, ff. de legatis secundo, l. Titio, lxxv. aliās lxxvi.

Legatarius pro parte adquirere, pro parte repudiare legatum non potest hæres eius possunt, ut alter eorum partem suam adquirat, alter repudiet: si legatum nobis relictum constituerimus nolle ad nos pertinere: pro eo erit, quasi nec legatum quidem sit, & ideo dicimus nec confusas seruitutes, ff. de leg. primo, l. legatarius, xxxviii.

Si is, cui legatum fuerat, antequam constitueret, qua actione uti uelit, decesserit, duobus hæredibus relictis, legatum accipere simul uenientes, nisi consenserint, non possunt. Quare quandiu alter rem uendicare uult, alter in personam agere non potest. sed si consenserint: rem communiter habebunt, consentire autem, uel sua sponte debent, uel iudice imminente, ff. de leg. primo, l. huiusmodi, lxxxiii. §. fin.

Variis actionibus legatorum, simul legatarius, uti non potest, quia legatum datum in partes diuidi non potest, non enim ea mente datum est legatariis, pluribus actionibus uti, sed ut laxior eis agendi facultas sit, ex una interim, quæ fuerit electa, legatum petere, ff. de legat. ii. l. cum filius, lxxvi. §. uariis actionibus.

Cum res legata est, si quidem propria fuerit testatoris, & copiam eius habeat hæres, moram facere non debet, sed eam præstare, absque mora, qua intercedente interesse, & omnem utilitatem præstabit. sed si res alibi sit, quam ubi petitur primum quidem constat ibi esse præstandam, ubi relictæ est, nisi alibi testator uoluit. nam si alibi uoluit, ibi præstanda est. ibi testator uoluit, uel ubi uerisimile est, cum uoluisse, & ita Iulianus scripsit, tam in propriis, quam in alienis legatis. sed si alibi relictæ est, alibi autem ab hærede translata est, dolo malo eius, nisi ibi præstetur. ubi petitur, hæres condemnabitur doli sui nomine, cæterum si sine dolo, ibi præstabit, quo transtulit ff. de leg. primo, l. cum res, xliii. in princ.

Res si id petatur, quod pondere, numero, mensura continetur. siquidem certum corpus, ueluti frumentum ex illo horreo, uel uinum ex apotheca illa, ibi præstabitur, ubi relictum est, nisi alia mens fuit testantis. sin uero non fuit certa species, ibi erit præstandum, ubi petitur, ff. de legat. primo, l. cum res, xlvii. §. sed si id.

Culpa autem æstimatur non solum ea, quæ dolo proxima est, uerum etiam quæ leuis est: quia & diligentia quoque exigenda est, ab hærede, dicta l. cum res, §. penultim.

Donorum possessione dementis curatori data, legata, à curatore, qui fufio

Tertiæ Partis. Lib. III.

- sum defendit, peti poterunt, sed qui petent, cauere debebunt, si hæreditas cui cta fuerit, quod legatorum nomine datum sit, redditum iri, ff. de leg. ii. l. Licinius, xlviii. §. bonorum.
- Non est dubium denegari actionem legatorum ei, qui pro portione competentis in his rebus, quas subtraxisse eum, de hæreditate apparuerit, C. de legat. l. quinta.
- Si in fraudem eorum, quæ testamento relicta sunt, admissus est accusatur, qui testamentum falsum diceret, præles prouinciæ solui legata iubebit, interposita cautione si euicta fuerit hæreditas, ea restitutorum alias cautioni tunc locus sit, cum sine cautione legata soluantur, C. de leg. l. si in fraudem, ix.
- Filia legatorum non habet actionem, si ea, quæ ei in testamento reliquit uiuus pater postea in dotem dederit, C. de leg. l. filia, xi.
- Si uniuersæ facultates defuncti debito fiscali, aut priuato absumuntur, nihil ex his, quæ testamento eius adscripta sunt, ualere potest, quod si deducto debito in relictis bonis superfluum est. legata nec non fideicommissa salua lege Falcidia, præstanda sunt, C. de leg. l. si uniuersæ, xv.
- S: legatarius, uel fideicommissarius celauit testamentum, & postea in lucem emergerit: prohibetur ne possit legatum sibi relictum is, qui celauit ex eo testamento uindicare, ut non accipiat fructum suæ calliditatis, qui uoluit hæredem hæreditate sua defraudare, & quasi pro non scripto legatum erit, ac manebit apud hæredem. Quemadmodum si legatarius, cui propter tutelam aliquid relictum sit, non subierit tutelam, ei quidem legatum aufertur, pupillo autem assignatur, C. de leg. l. penult.

• Hæredis res, & aliena legari potest.

- Non solum autem testatoris, uel hæredis res, sed etiam aliena legari potest, ita ut hæres cogatur redimere eam, & præstare, uel si eam non potest redimere æstimationem eius dare. sed si talis res sit cuius commercium non est, uel adipisci non potest, nec æstimatio eius debetur, ueluti si Campum martium, uel basilicas, uel templa, uel quæ publico uui destinata sunt legauerit: Nam nullius momenti tale legatum est, Inst. de leg. §. non solum, & ff. de leg. primo, l. cum seruus, xxxix. §. constat, uers. item Campum.
- Nam constat etiam res alienas legari posse, utique si parari possint etiam si difficilis earum paratio sit. si uero Salustianos hortos, qui fuerunt Augusti, uel fundum Albanum, qui principalibus usibus deserviebat legauerit quis, furiosus est talia legata testamento adscribere. Sed & ea prædia Caesaris, quæ in formam patrimonii sunt, si legentur, nec æstimatio eorum debet præstari, quoniã commercium eorum sine iussu Principis non est, cum distrahi non soleant, d. l. cum seruus, xxxix. §. constat.
- Sed si res aliena cuius commercium legatarius non habet, ei cui ius possidendi non est, per fideicommissum relinquatur, æstimatio debetur, ff. cod. l. sed si res, xl.
- Sed & si cui legatum relictum sit, ut alienam rem redimat, uel præstet, si redimere non possit, quod dominus, id non uendet, uel in modico precio uendat iuxta æstimationem infert, ff. de leg. iii. l. non dubium, xiiii. §. si.
- Si ædes alienas, ut dares damnatus sis, neque eas, ulla conditione emere possis æstimare iudicem oportet, quanti ædes sunt, ut precio soluto hæres liberetur.

liberetur. Idem iuris est, & si cum potuisses emere non emeris, ff. de leg. iii. l. qui concubinam, xxx. §. fin.

Quod dictum est, alienam rem posse legari, ita intelligendum est. si defunctus sciebat alienam rem esse, non si ignorabat, forsitan enim si sciisset alienam rem esse non legasset, & uerius est ipsum, qui agit, id est, legatarium probare oportere sciuisse, alienam rem legasse defunctum, nō heredem probare oportere ignorasse alienam, quia semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit, inst. de leg. §. quod autem dictum est.

Cum alienam rem quis reliquerit, si quidem sciens, tām ex legato, quām ex fideicommissum ab eo, qui legatum, seu fideicommissum meruit, peti potest. sed suam esse putauit, non aliter ualeat relictum, nisi proximæ personæ, uel uxori uel alii datum sit, cui legaturus esset, & si sciisset rem alienam rem esse, C. de leg. l. cum alienam, x.

Si quis rem sibi legatam ignorans adhuc legauerit, postea cognouerit, & uoluerit legatum ad se pertinere, legatum ualebit, quia ubi legatarius non repudiavit, retro ipsius fuisse uidetur res, ex quo adita hereditas est, si uerò repudiauerit: retro uidetur repudiata fuisse hereditas, ff. de leg. primo, l. seruum filii, xliiii. §. primo.

Si rem, quam existimabam meam, te heredem instituto, Titio legem, cogitur heredes, legatum præstare. Nam succursum quidem est heredibus, ne cogantur reddere, quod testator suum existimans reliquit. sunt enim magis in legandis suis rebus, quām alienis comparandis, & onerandis heredibus facili testatores uoluntate: quod in hac specie non euenit, cum dominium rei sit, apud heredem, ff. de legat. secundo, l. si unum ex familia, lxvii. aliàs lxix. §. si rem tuam.

Si intestata decesserit, quæ tantum vsumfructum rerum habebat, eas non potuit legare, C. de leg. l. vxor, xx.

Si vsumfructum habeam, eumque legauerim, nisi post ea proprietatem eius nactus sim inutile legatum est, ff. de leg. primo, l. quod in rerum, xxiiii. §. si vsumfructum.

Item meam obligatam creditori aliquis legauerit necesse habet heres eam luere, & in hoc quoque casu idem placuit, quod in re aliena, ut ita demum luere necesse habeat heres, si sciebat defunctus rem alienam obligatam esse, si tamen defunctus uoluerit legatarium luere, & hoc expresserit non debet heres eam luere, inst. de leg. §. sed si rem suam.

Quando res obligata legatur.

Res obligata per fideicommissum fuerit relictæ: si quidem scit eam testator obligatam ab heredem luenda esse. Nisi si animo alio fuerit. si nesciat à fideicommissario. Nisi si uel hanc, uel aliam rem relicturus fuisset, si sciisset obligatam: uel potest aliquid esse superfluum ex soluto ære alieno. Quod si testator eo animo fuit, ut quaquam liberandorum prædiorum. onus ad heredes suos pertinere uoluerit, non tamen aperte, utique de his liberandis senserit, poterit fideicommissarius per doli exceptionem, à creditoribus, qui hypothecaria secum agerent consequi, ut actiones si exhiberentur, quod quamquam suo tempore non fecerit tamen per iurisdictionem Præsidis Prouinciæ id ei præstabitur, ff. de legat. primo, l. si res obligata, lvii. & C. de fideicommissis l. sexta.

Tertiæ Partis. Lib. III.

si equus, quem pignori dederas legatos ab alio fuerit actione ex testamento habebis aduersus heredem, ut pignus luatur, ff. de lega. primo. l. si tibi homo, lxxxvi. aliàs lxxxviii.

Qui fundum colendum in plures annos locauerat decessit, & eum fundum legauit. si colonus uellet colere, & ab eo cui legatus esset fundus prohiberetur, cum heredem actionem habet colonus, & hoc detrimentum ad heredem pertinet: sicuti si quis rem quam uendidisset, nec dum tradidisset alii legasset: hæres eius emptori, & legatario esset obligatus, ff. locati, l. qui fundum, xxxii.

Si res aliena legata fuerit, & eius rei uiuo testatore legatarius dominus factus fuerit, si quidem ex causa emptionis ex testamento actione precium consequi potest, si uero ex causa lucratiua, ueluti ex donatione, uel alia simili causa, agere non potest, Nam traditum est duas lucratiuas causas in eundem hominem, & eandem rem concurrere non posse, hac ratione si ex duobus testamentis, eadem res eidem debeat, interest utrum rem an æstimationem ex testamento consequutus sit. Nam si rem habet agere non potest, quia habet eam ex causa lucratiua, si æstimationem agere potest, Inst. de leg. §. si res aliena.

Quando legatarius res aliena legata dominus sit.

Equum, quem de te stipulatus eram Titius à te heredem mihi legauit, si quidem non ex lucratiua causa stipulatio intercessit, utile legatum esse placuit. si enim duobus, tunc magis placet inutile esse legatum, quia nec absit quicquam, nec bis eadem res præstari possit. Sed si cum mihi ex testamento Titij equum deberes eundem à te heredem, Sempronius mihi legauerit, fideique meæ commiserit, ut eum alicui restituerem: legatum utile erit, quia non sum habiturus. Idem iuris erit, & si pecuniam à me legauerit. multo magis si in prioris testamenti fideicommissum sit. Item si in prioris testamenti Falcidiæ locus sit: Quod inde abscedit ratione Falcidiæ ex sequenti testamento consequar, ff. de leg. primo, l. si seruus, cv. aliàs cviii. §. Stichum quem.

Si mihi, & tibi eadem res legata fuerit, deinde die legati cedente hæres tibi extitero: liberum mihi erit ex meo legato, an ex eo, quod tibi hæres sim adquisiram, & si uoluero eam rem ex meo legato, ad me pertinere, ut tota mea sit, ex hereditario legato, petere eam non potero, ff. cod. l. si mihi, & tibi, xii. in prin.

Manius fundum mihi, ac Titio, sub conditione legauit; hæres autem eius eundem, sub eadem conditione mihi legauit, existente conditione uerendum est, ne pars eadem ex utroque testamento debeat uoluntate tamen quæstio erit. nam incredibile uidetur id egisse heredem, ut eadem portio, bis eidem debeat: sed uerisimile est, de altera parte eum cogitasse. sanè constitutio principis, quæ placuit eidem sæpe legatam corpus non onerare heredem: ad unum testamentum pertinet, debitor autem semper, quod debet iure legat, sed ita, si plus sit in specie legati, si enim idem sub eadem conditione reliquit: quod emolumentum legati futurum est? ff. de legat. ii. l. Manius, lxi. aliàs lxviii. in princip.

Si quod ex equa nasceretur legatum mihi fuerit, & ego equam emam, eaque apud me sit enixa, summa ratione responsum est, non ex causa lucratiua factum intelligi meum factum, ideoque petendum ex testamento quantum illum emissem, ut scilicet precii contributione facta consequar tantum quantum equulum deducta matris æstimatione mihi constituisse iudex æstimauerit, ff. de leg. ii. l. si quod, lxxiii. aliàs lxxv.

Si quis

Si quis duos heredes scripserit, & damnaverit unum quemque solidam rem legatario præstare. Idem est, atque si duobus testamentis legatum esset. Nam si mihi, & filio meo esset eodem testamento legatum, sine dubio valet legatum utriusque, ff. de leg. primo. l. quid ergo, l. iii. §. si quis.

Si ex pluribus heredibus, ex disparibus partibus institutis duobus eadem res legata sit: heredes non pro hereditaria portione, sed pro uirili, id legatum habere debent, ff. de leg. primo, l. seruus, lxxvii. §. si ex pluribus.

Titius equi partem tibi legauit eiusdem equi partem Seius tibi legauit, ex utroque testamento consequeris, ff. eod. l. Titius, lxxxiii.

Si testamento equus ab uno herede legatus fuerit Mauius, & eidem codicillis, idem equus ab omnibus heredibus, & antequam codicilli aperirentur, Mauius litis estimationem consequutus fuerit, ipso iure vindicare, & codicillis non potest, quia testator semel ad eum peruenire uoluit, ff. de leg. primo. l. si tibi homo, lxxxvi. §. si testamento.

Si res mihi per fideicommissum relicta, eadem tibi legata, uel per fideicommissum relicta sit, non communicandi animo, sed utrique in solidum ambigendum non est. si alteri sit soluta alterum quidem nullum ius in ipsa re habere, sed actionem de præcio integram cum habiturum, ff. de legat. iii. l. si res mihi, xx.

Alumno militiam præcepit his uerbis. SEMPRONIO ALUMNO MEO ILLVD, ET ILLVD ET CVM PER AETATEM LICEBIT, MILITIAM ILLAM CVM INTROITV COMPARARI VOLO: HVIC QVOQVE OMNIA INTEGRA. si Sempronius ipse sibi militiam comparauit, precium eius, & id, quod pro introitu erogari solet, ex causa fideicommissi ab heredibus consequi potest, ff. de leg. iii. l. his uerbis, cii. §. alumno.

Item Lucius Titius in testamento, Mauius Militiam suam reliquit, siue pecuniam eius quæcunque redege ex uenditione eius potuerit, cum suis commodis. sed cum superuixit, testamento Lucius Titius militiam uendidit, & precium exegit, & dedit ei, cui illam militiam, uel precium eius testamento dari uoluit post mortem Lucii Titii. Iterum P. Mauius, uel militiam, uel precium eius ab heredibus Lucii Titii exigebat. Celsus existimauit precium militiæ præstari non oportere, nisi legatarius ostenderit testatorem, & post factam solutionem, iterum eum precium militiæ accipere uoluisse. Quod si non totum precium militiæ, sed partem uiuus testator legatario dedit, reliqui superest exactio, nisi heres, & ab hoc recessisse testatorem ostenderit. Onus enim probandi mutatam esse defuncti uoluntatem ad eum pertinet, qui fideicommissum recusat, ff. de leg. ii. l. Lucius, xxii.

Eadem res sæpius legetur in eodem testamento amplius, quam semel peti non potest: sufficitque uel rem consequi, uel rei æstimationem. sed si duorum testamentis mihi eadem res legata est, bis petere potero, ut ex altero testamento rem consequar, ex altero æstimationem. sed si non corpus sit legatum, sed quantitas eadem, in eodem testamento sæpius. Tunc sæpius præstatur summa, si cui dentissimis probationibus ostendatur, testatorem multiplicare legatum uoluisse. Idemque, & in fideicommissis constituitur: eiusque rei ratio euidens est, quod eadem res sæpius præstari non potest, eadem summa uolente testatore multiplicari potest. sed hoc ita erit accipiendum si non certorum numerorum corpus sit sæpius relictum: ut puta centum, quæ in arca habet, sæpius legauit. Tunc enim fundo legato comparatur. sed si pondus auri, uel argenti sæpius

Tertiæ Partis. Lib. III.

si relictum magis summæ legato comparatur: merito quoniam non species certa relictæ uidetur. proinde & si quid aliud est, quod pondere numero mensura continetur sæpius relictum, idem erit dicendum. Quod si rem emissem mihi legatam, ulque ad pretium, quod mihi abest competit ex testamento aëro, & multo magis hoc dicendum est, si duobus testamentis mihi eadem res legata sit, si alter me restituere rogauerit, uel ipsam rem, uel aliud pro ea. aut sub conditione legasset dandi quid pro ea. Nam hætenus mihi abesse res uidetur quatenus sum præstaturus, ff. de lega. primo, l. planè, xxxiii. S. si eadem res, & S. quod si rem.

Si sempronius Titium hæredem instituit, & ab eo post biennium fundum dare iusserit Mæuius, Titius deinde ab hærede suo eundem fundum Mæuius præsentem dig. legauit, & Mæuius pretium fundi ab hærede Titii acceperit. si ex testamento Sempronii fundum petere uelit exceptione repelli poterit si pretio fundi contentus non erit, ff. de leg. primo, l. huiusmodi, lxxxi. aliàs lxxxiii. S. si sempronius.

Fundus mihi legatus est, proprietatem eius fundi redemi detracto usufructu postea uenditor capite minutus est, & usufructus ad me pertinere cœpit, si ex testamento egero, iudex tanti litem extimari debebit, quantum mihi aberit. Idem erit & si partem redemero, pars mihi legata est, aut donata: partem enim duntaxat petere debeo, ff. de legat. primo, l. non quocunque, lxxix. aliàs lxxxii. S. fundus.

Si legatum mihi est, quod ex equa natum erit, & ego equam mercatus sum, & ea apud me peperit, non possum uideri factum ex causa lucratiua habere, quia matrem eius mercatus sum, argumentum rei est, quod eucto eo actio exempto competit, d. l. non quocunque, S. Iulianus.

Cum mihi equus, aut bos, legati fuissent duorum testamentis, & equum ex testamento consequutus fuisssem, ex altero bouem petere possum: quia & si uno testamento, & equus, & bos legati fuissent, & equus ex causa lucratiua meus factus fuisset nihilominus bouem petere possum, d. l. non quocunque, S. si.

Si quis duos hæredes scripserit, & damnauerit unumquenque solidam rem legatario præstare. Idem est, ac si duobus testamentis legatum esset. Nam & si mihi, & filio meo esset eodem testamento legatum. sine dubio ualeret legatum utriusque, ff. de leg. primo, l. quid ergo, liii. S. si quis duos.

Duorum testamentis pars fundi, quæ Mæuii est, Titio legata est, ab uno hærede soluta parte, ex alio testamento liberatio obtinget, nec postea parte alienata reuocauit. sed si pars fundi simpliciter non quæ Mæuii fuit legatur, solutio prior non perimit alteram actionem. non idem respondetur cum duobus testamentis generaliter equus legatur. nam qui soluent altero, legatarii factus est, quamuis postea sit alienatus ab altero hærede idem solui non poterit. eademque ratio stipulationis est: equi enim legatum orationis compendio singulos equos continet, & quemadmodum ab initio non consistit in his, quæ legatarii fuerunt ita frustra soluitur, cuius dominium postea legatarius adeptus est. Tam & si dominus esse desierit, ff. de lega. ii. l. Mæuius, lxxvi. aliàs lxxviii. S. duorum.

Is, qui ab uno ex hæredibus, qui solus oneratus fuerat, litis æstimationem legatæ rei abstulit, postea codicillis apertis ab oïbus hæredibus eiusdæ rei relictæ dominiū non quaesit. is enim qui pluribus speciebus iuris uteretur, non sæpius eandem rem eidem legare uidetur, sed loqui sæpius, d. l. Mæuius, S. is, qui.

Qui

Si ex duobus testamentis res delatur.

*Hæc Summa v.
superius ante l.
Titius equi im-
primi deberet.*

Qui equum sibi ex testamento legatum, ignorans eum sibi legatum, ab hærede emit: si cognito legato ex testamento egerit, & equum acceperit: actione ex vendito absolui debet. Quia hoc iudicium bonæ fidei est, & continet in se doli mali exceptionem. quod si precio soluto agere ex testamento instituerit, equum consequi debebit actione ex empto precium recuperabit: quemadmodum recuperaret, si equus cuius fuisse. Quod si iudicio ex empto actum fuerit, & tunc actor compererit legatum sibi equum esse, & agat ex testamento, non aliter absolui hæredem oportebit, quam si precium restituerit, & equum actoris fecerit, ff. de leg. primo, l. huiusmodi, lxxxiii. S. qui seruum.

Titia Scio tesseram frumentariam comparari voluit, post diem tricesimum à morte ipsius: cum Senius uia tessatice tesseram frumentariam ex causa lucratiua habere coeperit precium tamen tessera præstandum est: quoniam tale fideicommissum magis in quantitate, quam in corpore consistet, ff. de leg. ii. l. Titia, lxxxvii. alias lxxxix. in princ.

Impuberem filium hæredem instituit, uxori dotem relegauit item ornamenta, & auros decem, & si impubes decessisset substituit, à quibus ita legauit **QVAECUNQUE PRIMIS TABVLIS DEDI, EADEM OMNIA AB HAEREDIBVS QVOCVE HAEREDIS MEI DARI VOLO.** mortuo impubere non uidetur de dotis legato duplicando testatorem sensisse. Item & si corpora legata etiam non ex causa lucratiua possideantur, à substitutis peti non possunt, ff. de leg. ii. l. Lucius, lxxxviii. S. impuberem.

Sed cum pater pro filia sua dotis nomine centum promississet, deinde eidem centum eadem legasset, doli mali exceptione hæres tutus erit, si & gener ex promissione, & puella ex testamento agere instituerit, conuenire enim inter eos oportet, ut alterutra actione contenti sint, ff. de legat. primo, l. huiusmodi, lxxxviii. S. cum pater.

Si quis in principio testamenti adscripserit. **CVI BIS LEGAVERO SEMEL DEBERI VOLO.** postea eodem testamento, uel codicillis sciens si per eundem legauerit: suprema uoluntas prior habetur: nemo enim eam sibi potest legem dicere, ut à priore ei recedere, non liceat. sed hoc ita locum habebit si specialiter dixerit prioris uoluntatis sibi prænituisse, & uoluisse, ut legatarius plura legata accipiat, ff. de leg. iii. l. si quis, xxvii. in princ.

Res, quæ in rerum natura est, si modo futura est, Legari potest.

Et quoque res, quæ in rerum natura non est (si modo futura est) recte legatur, ueluti fructus, qui ex illo fundo nati erunt, uel ita. **EX VINO, QVOD IN FVNDI MEO NATVM ERIT, VEL FOETV, TANTVM DATO,** Inst. de lega. S. ea quoque res, & ff. de legatis primo, l. quod in re, xxiii.

Item etiam ea, quæ futura sunt, legari possunt, ut insula in mari, uel in flumine nata, ff. de leg. iii. l. etiam ea, xvii.

Echæres testatoris legata, quæ in profundo esse dicuntur, quandoque apparuerint præstat, ff. cod. l. hæres.

Id, quod apud hostes est legari potest, & postliminium iure consistit, ff. de leg. primo, l. id quod, ix.

Si res, quæ legata est, an in rerum natura sit, dubitetur (forte si dubium sit an equus

Tertiæ Partis. Lib. III.

quus legatus uiuat) placuit agi quidem ex testament o posse, sed officio iudicis continetur, ut cautio interponeretur, qua hæres caueret eam rē persequuturum, & si natus sit legatario restitutum, ff. de legat. primo, l. seruo legato, lxxix. §. finali.

Si quis legauerit fundum Cornelianum exceptis uineis, quæ mortis eius tempore erunt: si nullæ uineæ erunt legato nihil decedit, ff. de legat. primo, l. si quis, lxxii.

7 *Quando eadem res duobus legatur, siue coniunctim, siue disiunctim.*

Si eadem res duobus legata sit, siue coniunctim, siue disiunctim, si ambo perueniant ad legatum scinditur inter eos legatum: si alter deficiat, quia aut spreuerit legatum, aut uiuo testatore decesserit, uel alio quoquo modo defecerit, totum ad collegatarium pertinet: coniunctim autem legatur, ueluti si quis dicat Titio, & Seio, frontinum equum do, lego disiunctim, ita Titio frontinum equum do lego: Seio frontinum equum do lego, sed & si expresserit eundem equum, æque disiunctim legatum intelligitur, Inst. de leg. §. si eadem res.

Coniunctim hæredes institui, aut coniunctim legari, hoc est totam hæreditatem & tota legata esse data singulis partis autem concursu fieri, ff. de leg. iii. l. coniunctim, lxxviii. aliàs lxxx.

Si duobus coniunctim res legata sit, quamuis alter in rerum natura non fuerit, alteri debetur sola pars, ff. de leg. primo, l. si duobus, xvi. in princ.

Si pluribus eadem res legata fuerit, si quidem coniunctim etiam si alter uendit, alter ex testamento agat non plus quam partem habebit is, qui ex testamento aget. Quod si separatim si quidem euidentissime apparuerit ademptionem à priore legatario factam ad secundum legatum testatorem conuolasse: solum posteriorem ad legatum peruenire placet. sin autem hoc minime apparere potest, pro uirili portione ad legatum omnes uenire, scilicet nisi ipse testator ex scriptura manifestissimus est, utrunque eorum solidum accipere uoluisse. Tunc enim uni precium alii res ipsa assignatur: electione rei, uel precii seruanda ei, qui prior de legato, siue fideicommisso litem contestatus est. ita tamen, ut non habeat licentiam altero electo ad alium transire, ff. de leg. primo, l. si pluribus, xxxiii.

Si coniunctim res legeretur, constat partes ab initio fieri, nec solum hi partem faciunt in quorum persona legatum consistit, uerum hi quoque in quorum persona non consistit legatum. Sed & si in pupillari testamento legauerit alii eandem, quam mihi in suo legauit concursu partes non habentur. interim igitur partem habebit is, cui in suo testamento legauit, ff. de legat. primo. l. plane, xxxiiii. §. si coniunctim.

Nihil differt utrum ita legeretur. TITIO, ET MAEVIO, an ita. TITIO CVM MAEVIO, utrobique enim coniunctim legatum uidetur, ff. de leg. primo, l. Titia, xxxvi. §. nihil.

Si quis legauerit Titio cum Maenio, & sine altero, alter ad legatum admittitur. Nam & cum dicit Prætor. VENTREM CVM LIBERIS IN POSSESSIONEM ESSE IVBEO. & si non sint liberi uenter in possessionem mittitur, ff. de leg. primo, l. si quis, cxxi.

AGRI PLAGAM, QUAE EST IN REGIONE ILLA MAEVIO PVBLIO ET CAIO TRANSCRIBI VOLO, PRECIO FACTO VIRI BONI

**BONI ARBITRATV, ET HAEREDITATI ILLATO, DV-
PLAE EVICTIONE EXPROMISSA A RELIQVIS HAE-
REDIBVS, ITA VT SVB POENA CENTVM PROMITTANT
EAM AGRI PLAGAM PARTEMVE EIVS AD SEIAM PO-
STEROSVE EIVS NON PERVENTVRAM QVAQVA RATIONE.**
Si Publius emere velit Caius nolit, is qui fideicommissum petere sibi præstari
velit, potest partem dimidiam eius agri, qui legatus est, petere, quamvis prole
qui nolit. & cautio, quæ interponi debet secundum voluntatem pro ea parte
præstanda est, quæ ex fideicommissio præstatur. ff. de legatis iii. l. uxorem, xxxix.
alias xl. §. agri plagam.

**LVCIO TITIO FVNDVM SEIANVM VEL VSVMFRVCTVM
FVNDI SEIANI LEGO:** potest legatarius uel fundum vindicare, uel
fructum, quod facere non potest is, cui tantum fundus legatus est. ff. de lega. ii.
l. Lucio, xxiii.

**Si ita Titio legetur FVNDVM SEIANVM VEL VSVMFRVCTVM EIVS
SIBI HABETO** duo legata sunt, & in arbitrio eius est, an uelit vsumfructum
vindicare: sed & si quis ita leget Titio, **FVNDVM DO LEGO, VT EVM
PRO PARTE HABEAT.** Partem habiturum. videtur enim fundi appella-
tione non totum fundum, sed partem appellasse, nam & pars fundi, fundus re-
ctè appellatur. ff. de lega. primo. l. plane, xxxiiii. §. si.

**Si quis unam summam filiabus legauerit, ut etiam de posthuma sentiret, si ea non
est nata** superflui solidum debetur. ff. de lega. primo. l. Qui quartam partem,
xv. §. si quis.

Si Titio & posthumis legatum sit: non nato posthumo totum Titius vindicabit.
Sed & si testator Titio & posthumis viriles partes dari voluerit, vel etiam id ex-
presserit, totum legatum Titio debetur non nato posthumo. ff. cod. l. si duobus,
xvi. §. finali.

**Qui filiabus legauit si mentionem aliqua parte testamenti posthumæ fecit: vide-
tur in filiarum legato, & de posthuma sensisse. si quis ita legauerit. SI QVA
FILIA MIHI GENITVR, EI HAERES MEVS CENTVM DATO:** plu-
ribus natis, videtur singulis tantundem legasse. Quod ita accipiendum est, nisi
evidens sit contraria sententia testatoris. ff. cod. l. qui filiabus, xvii. in princip.

**His verbis, LVCIO, ET TITIO, EORVMVE, CUI FVNDVM DO,
LEGO,** vtiliter legatur. & si vtrique vixerint. vtrique: si alter, alteri totum de-
betur. ff. de legatis primo. l. si fundum, lxxviii. alias lxxxi. §. his verbis.

**LVCIVS TITIVS, ET CAIVS SEIVS. PVBLIO MAEVIO DECEM DA-
RE DAMNAS SVNTO.** Si Caius Seius hæres non erit, Lucius Titius solus
legatum debet. ff. cod. l. ciuitatibus, cxxii. §. LVCIVS.

**Si Fortidianum fundum primo pater aliquibus filiis per perceptionem, ac mox al-
ter filio legauit concursu dominium eius ipsi quoque filio quæritur. error au-
tem nominis in scriptura factus si modo de possessionibus legatis non ambi-
gitur, ius legati dati non minuit.** C. de leg. l. si Fortidianum, vii.

**Cum eadem res alteri pure, alteri sub conditione legatur, aut cum alter pure, alter
sub conditione hæres scriptus est: pars legati, uel hæreditatis deficiente condi-
tione accrescit etiam hæredi eius, cui pure legatum est, uel hæreditas data. si
tamen hæreditas eius adita fuerit.** ff. de condit. & demonst. l. hæc scriptura, xxi.
alias xxvi. §. finali.

**Si quis forte ex his, quibus cōmuniter ab Imperatore aliquid donatum sit nullo
hæredi**

Tertiæ Partis, Lib. III.

herede relicto decesserit ad cōsortem potius solatiū quam ad personam aliam pars decedentis perueniet. C. si liberal. Imperat. l. vnica; lib. decimo.

MAEVIO FVNDI PARTEM DIMIDIAM. SEIO PARTEM DIMIDIAM LEGO: EVNDEM FVNDVM TITIO LEGO, si Seius decesserit pars eius vtrique accrescit. Quia cum separatim, & pars fundi, & totus legatus sit, necesse est, ut ea pars, quæ cessat, pro portione legati, cuique eorum, quibus fundus separatim legatus est adcreseat. ff. de leg. ii. l. MAEVIO, xli. in princ.

Si testator dari quid iusserit, aut opus fieri, aut munus dari: pro portione sua eos præstare, quibus pars hæreditatis accresceret æquè atque cætera legata placet, ff. eodem, l. mortuo, xlix. §. fina.

Si cui res legata fuerit, & omnimodo aliqua ex parte uoluerit suam esse, totam acquirat, ff. eodem, l. si cui, lix.

Duobus legatis relictis: unum quidem repudiare, alterum uerò amplecti potest, ff. eodem, l. quinta, in princip.

Re coniuncti uidentur, non etiam uerbis, cum duobus separatim eadem res legatur. Item uerbis non etiam re, **TITIO, ET SEIO FVNDVM AEQVIS PARTIBVS DO LEGO.** Quoniam semper partes habent legatarii. præfertur igitur omnimodo cæteris, qui re & uerbis coniunctus est. quod si re tantum coniunctus sit: constat non esse potioem. Si uero uerbis quidem coniunctus sit, re autem non magis est, ut ipse præferatur. ff. de lega. iii. l. re coniuncti, lxxxvii. aliàs lxxxix.

MAEVIO FVNDI PARTEM DIMIDIAM, SEIO PARTEM DIMIDIAM LEGO, EVNDEM FVNDVM TITIO LEGO, si Seius decesserit pars eius utrique accrescet: Quia cum separatim, & partes fundi, & totus legatus sit; necesse est, ut ea pars, quæ cessat de portione legati cuique eorum, quibus fundus separatim legatus est, adcreseat, ff. de lega. ii. l. MAEVIO, xli.

Duobus coniunctim fundus erat legatus, alter ex his partis æstimationem per actionem personalem abstulit, alter si fundum totum vindicare uelit exceptione doli mali pro parte dimidia repellitur, quia defunctus semel ad eos legatum peruenire uoluit. ff. de lega. primo, l. duobus, lxxxv.

Si mihi & Titio eadem res legata fuerit: & die legati cedente is decesserit me herede relicto, ut uel ex mea propria causa, uel ex hæreditate legatum repudiare uero placet uideri partem defecisse, ff. de lega. ii. l. si mihi, lv. aliàs lvii.

Si quis agrum forte Cornelianum, uel quandam rem cuidam legauerit, & postea iterum, uel sæpius ei eandem rem per legatum uel fideicommissum dederit: Post talia autem uerba testamenti: Sempronio eundem agrum uel aliam rem legauerit, ut sæpius quidem fuisset Titii mentio semel autem Sempronii æqua lance res legata diuidetur, & ad dimidiam partem unusquisque uocatur: Et hoc idem si coniunctim aut separatim eis relinquatur: nisi specialiter expresserit testator tantas quidem partes uelle unum, tantas autem alterum habere, C. de lega. l. cum quæstio, xxiii. §. sed & aliam.

¶ *Quando legato fundo alieno acquiritur proprietas deducto usufructu, uel usufructus peruenit, ac petitur fundus.*

Si cui fundus alienus legatus sit, & emerit proprietatem deducto usufructu, uel usufructus ad eum peruenierit: & postea ex testamento agat, rectè agit, & fundum petit, quia usufructus in petitione, seruutis locum obtinet:

Sed officio iudicis continetur, ut deducto usufructu iubeat æstimationem præstari. Inst. de leg. §. si cui fundus.

Fundus mihi legatus est, proprietatem eiusdem fundi redemi detracto usufructu : Postea uenditor capite minutus est, & usufructus ad me pertinere cœpit. Si ex testamento egero iudex tanti litem æstimare debebit, quantum mihi aberit : Item si partem redemero, & pars mihi legata, aut donata sit, partem duntaxat petere debeo, ff. de leg. primo, l. non quocunque, lxxix. aliàs lxxxii. §. fundus.

Dominus hærede fructuario scripto fundum sub conditione legauit uoluntatis ratio non patitur, ut hæres ex causâ usufructus emolumentum retineat. Diuersum in cæteris prædiorum seruitutibus, quas hæres habuit responsum est, quoniam fructus portionis instar obtinet, ff. de leg. ii. l. cum filius, lxxvi. aliàs lxxviii. §. Dominus.

● *Obligatio legati non extinguitur, nisi eo modo legatarii facta fuerit, quo auelli non possit.*

Non quocunque modo legatarii res facta fuerit, die cedente obligatio legati extinguitur, sed ita si eo modo fuerit eius, quo auelli non possit : Ponamus rem, quæ mihi pure legata sit, accipere me per traditionem die legati cedente ab eo hærede, à quo eadem sub conditione alii legata fuerit : nempe agam ex testamento : quia is status est eius, ut existente conditione discessurum sit à me Dominium. Nam etiam si ex bonis eius, qui Reipublicæ causa aberat rem uti adquisierim, & ea, ante quàm euinceretur mihi legata fuerit, deinde postea euincatur, rectè ex testamento petam eam mihi dari oportere, ff. de lega. primo, l. non quocunque, lxxix. aliàs lxxxii. in princ.

10 *Re legatarijs legata inutile est legatum : & quid si alienatur post testamentum.*

Si rem legatarii quis legauerit, inutile est legatum, quia quod proprium ipsius est, amplius eius fieri non potest : & licet alienauerit eam non debetur, nec ipsi res, nec æstimatio eius : Inst. de legat. §. sed si rem legatarii, & C. de legatis, l. proprius, xlii.

Res mea legata, mihi si post testamentum factum, fuerit alienata, legatum non conualefcit, quia uires ab initio legatum non habuit, ff. de legat. primo, l. cætera, xli. §. tractari.

Tibi legatus est fundus, qui testamenti scribendi tempore tuus esset, si cum uiro testatore alienaueris legatum tibi debetur, quod non deberetur, si testator uatim decessisset, ff. de Reg. Caron. l. prima, in fi.

Filius decedens Scia matri fundum, qui prius matris erat legauerat, & ab eo petiit eundem, cum moreretur Flauia Albinæ, coniugi suæ restitueret : post mortem testatoris mater, apud Magistratum professâ est, nihil se aduersus uoluntatem filii sui facturam : paratamque se fundum Flauia Albinæ tradere, si sibi annua bina præstarentur reddituum nomine. sed neque possessionem, neque annua bina accepit, ipsa Scia fundum uendere potest, nam fideicommissum non ualuit, quia matri suum legauit : si modo nihil præterea mater cepisset, ff. de leg. iii. l. cum quis, xxxv. aliàs xxxvii. in princ.

Quod intelligitur quando alienatio sit mortuo testatore propter infra-scriptam legem si tibi, ut etiam aduertit glossa in prima solutione.

Tertiae Partis. Lib. IIII.

11 Quando res mea sub condicione legatur.

Mea res sub condicione legari mihi potest, quia in huiusmodi legatis non testamenti facti tempus, sed conditionis explicita spectari oportet, ff. de condit. et demonst. l. mea res, xvi.

Si existentis conditionis tempore res mea non sit, uel adibus iuncta non sit: secundum eos qui & emi rem meam sub condicione, & promitti mihi stipulari, & legari posse aiunt. Purum igitur legatum Catoniana regula impedit, conditionale non, quia ad conditionalia Catoniana regula non pertinet, ff. de lega. primo, l. cetera, xli. §. tractari circa finem.

Si Titius rem à me emitteret, & eandem mihi legasset: antequam ei traderem, mox ei tradidero, & precium recepero uidetur, quidem is prima facie rem meam mihi legasse, & ideo legatum non consistere, sed ex empto actione liberatus, utique per legatum rem uendicare potero, quam tradidi. sed si nondum erat solutum mihi precium: ex uendito ego quidem acturus sum, ut precium consequar: ex testamento uero, ut rem, quam uendidi, & tradidi recipiam. Idem si precium quidem mihi erat solutum, rem autem nondum tradideram, nam ex testamento agens liberationem consequar. Idem si fundum testator, quem ab alio emerat mihi legauit, nam hæres cogetur mihi actionem ex empto præstare, scilicet si nondum res tradita fuerit, uel defuncto, uel hæredi, ff. de lega. primo, l. eum seruus, xxxix. §. si Titius.

Si fundum legatum sub condicione, hæres pendente condicione alii legasset, & post existentem conditionem, quæ priore testamento præposita fuisset, tunc ea conditio, sub qua hæres legauerat, extitisset: Dominium à priore legatario non discedit, ff. eod. l. si fundum, lxxxi. in princ.

12 Fundus uectigalis legari potest, item superficies ei, cuius in solo fuit.

Quamuis fundus municipium uectigalis ipsis Municipibus legatus sit. legatum consistit, quia aliquod ius in eo is, qui legauit habet. Sed, & si non municipibus, sed alii fundum uectigalem legauerit, non uidetur proprietates rei legata, sed id ius, quod in uectigalibus fundis habemus, ff. de lega. primo, l. si domus, lxxi. §. fina.

Valet legatum si superficies legata sit, ei cuius in solo fuerit, licet is Dominus soli fuerit, nam consequetur, ut hac seruitute liberetur, & superficiem lucrificiat, ff. de legat. primo, l. si tibi homo, lxxxiii. alias lxxxvi. §. ualeat legatum.

13 Quando res sua, quasi aliena legatur.

Si quis rem suam, quasi alienam legauerit, ualeat legatum. nam plus ualeat, quod in ueritate est, quam quod in opinione: sed & si legataria esse putauit, ualere constat, quia exitum uoluntas defuncti habere potest: Inst. de legatis, §. si quis rem suam.

Qui quartam partem bonorum legare uoluit, dimidiam scripsit: potest defendi quartam legatam, quia inesset dimidia. Idem erit, & si quinquaginta uoluit legare, & centum scripta sunt: quinquaginta enim debebuntur, sed & si plus legare uoluit, & minus scripsit, ualeat legatum, ff. de leg. primo, l. qui quartam, xv. in princ.

14 *Quando res legata alienatur.*

Si rem suam legauerit testator, posteaque eam alienauerit, si non adimendi animo uendidit nihilominus legatum debetur, Inst. de leg. §. si rem suam.

Cum equus legatus à testatore, & alienatus rursus redemptus sit a testatore, non debetur legatario, opposita exceptione doli mali. Sanè si probat legatarius nouam uoluntatem testatoris, non submouebitur, ff. de adimend. lega. l. cum seruus, xv.

Hæc lex non est contraria dispositioni institutionū, quia in dubio alienatio legata cum adimit, si mera uoluntas sit, ut deciditur in l. rem legatam infra scripta.

Rem legatam testator uiuus alii donauit, omnimodo extinguitur legatum, nec distinguitur utrum propter necessitatem rei familiaris, an mera uoluntate donauerit, ut si necessitate donauerit legatum debeatur: si nuda uoluntate non debeatur. Hæc enim distinctio in donantis munificentiam non cadit, cum nemo in necessitatibus liberalis existat, ff. de adimen. leg. l. si rem, xviii.

EQVVM, QVI MEVS ERIT, CVM MORIAR, HAERES MEVS DATO, magis conditionem legato inieciſſe, quàm demonstrare uoluisse patremfamilias apparet, eò quod si demonstrandi causa hæc Oratio poneretur: ita concepta esset. **EQVVS, QVI MEVS EST,** non **QVI MEVS ERIT.** sed conditio talis recipi debet, quatenus meus erit: ut si totum alienauerit, legatum extingatur: si partem pro ea parte debeatur, quæ testatoris mortis tempore fuerit, ff. de leg. primo, l. sexta.

Si ex toto fundo legato testator partem alienasset reliquam duntaxat partem deberi placet: quia etiam si adieciſſet aliquid ei fundo augmentum legatario cederet, ff. eod. l. septima.

Siquis legauerit, rem ita si mortis tempore eius erit. Nec tunc eius inueniatur, nõ æstimatio eius legata uidebitur. Quid ergo si quis ita scripserit, **EQVVM ET BOVEM TITIO DO LEGO SI MEI ERVNT CVM MORIAR,** & unum ex his alienauerit, an uel alter possit à legatario uindictari, & placet uindictari, nam hunc sermonem licet pluralis sit, pro eo oportet accipi, atque si separatim dixisset: **EQVVM SI MEVS ERIT CVM MORIAR BOVEM SI MEVS ERIT CVM MORIAR,** ff. de cond. & demonst. l. falsa, xxxiii. §. si quis legauerit.

Is qui post testamentum factum prædia, quæ legata erant pignori dedit: ademisse legatum non uidetur: & ideo legatarius cum hærede eius agere potest, ut prædia à creditore luantur, Inst. de leg. §. idem rescripserunt.

11 *Quando prædia legata pignori dantur.*

Qui post testamentum factum prædia, quæ legauit pignori, uel hypothecæ dedit, mutasse uoluntatem circa legatariorum personam non uidetur, & ideo etiam si in personam actio electa sit, rectè placuit ab hærede prædia liberari, C. delegatis, l. tertia.

Si testator quosdam ex hæredibus iusserit alienum soluere, non creditores habebunt aduersus eos actionem: sed cohæredes, quorum interest hoc fieri. Nec solum hoc casu alius habet actionem, quam cui testator dari iussit: sed alio quoque ueluti si filia nomine genero, aut sponso dotem dari iusserit, non enim gener, aut sponsus, sed filia habet actionem, cuius maximè interest, ff. eod. l. seruo, lxx. §. si testator.

Si fundus, qui legatus est, seruitutem debeat impositam: qualis est dari debet. Quod si ita legatus sit. **VTI OPTIMVS MAXIMVS QVE:** li-

Tertiæ Partis. Lib. IIII.

ber præstandus est, d. l. seruo, §. si fundus.

Qui habebat in prouincia, ex qua oriundus erat propria prædia, aliaque pignori sibi data ob debita codicillis ita scripsit: QVO MAGIS, DVLCISSIMA PATRIA MEA FINES, AC TERRITORIA SVA TVEATVR DECERNO ASSIGNOQVE ILLI VNIVERSA PRÆDIA, QVAE IN SYRIA POSSIDEO CVM OMNIBVS, QVAE ILLIC SVNT. PECORIBVS FRVCTIBVS RECONDITIS OMNI APPARATV: Prædia quæ pignori habuit testator patriæ suæ reliquissæ non uidetur. si modo in proprium patrimonium, quod serè cessantibus debitoribus sit, non sint redacta, ff. de leg. iii. l. qui habebat, C. in princip.

16 *Quando pras alienatur tantum.*

Si quis partem rei legata alienauerit, pars quæ non est est alienata omnimodo debetur: pars autem alienata ita debetur, si non adimendi animo alienata sit, Inst. de leg. §. si uerò quis.

17 *Quando fundo legato pars additur.*

Si quis post testamentum factum fundo Titiano legato, partem aliquam adiecerit, quam fundi Titiani destinaret. id, quod adiectum est exigi à legatario potest, & similis est causa alluionis. Et maximè si ex alio agro, qui fuit eius, cum testamentum faceret eam partem adiecit. Quod si post testamentum factum, ex fundo Titiano aliquid detraxit, & alii fundo adiecit: uidendum est, utrum eam quoque partem legatarius petiturus sit, an hoc minus, quæ si fundi Titiani esse desierit, cum nostra destinatione fundorum nomina, & domus non natura constituerentur. Et magis est, ut quod alii destinatum est, ademptum esse uideatur, ff. de lega. primo, l. quod in rerum, xxiii. §. si quis.

Cum fundus nominatim legatus sit, siquid ei post testamentum factum adiectum est, id quoque legato cedit; etiam si illa uerba adiecta non sint: QVI MEVS ERIT. si modo testator eam partem non separatim possedit, sed uniuersitati prioris fundi adiunxit, ff. de leg. ii. l. cum fundus, x.

Cum post mortem emptoris uenditiones prædiorum fuerint recisæ ex hæredibus precio restituto, cui prædium emptor ex ea possessione legauerat coniectura uoluntatis pro modo æstimationis pars soluenda erit, ff. de leg. ii. l. qui solidum, lxxviii. §. primo.

18 *De liberatione debitori legata.*

Si quis debitori suo liberationem legauerit, legatum utile est: & neque ab ipso debitore, neque ab hærede eius potest hæres petere, neque ab alio, qui hæredis loco sit, sed etiam potest à debitore conueniri, ut liberet eum, potest etiam quis, uel ad tempus iubere, ne hæres petat, Instit. de legatis, §. si quis debitori.

Materia de liberatione legata habetur in hac Tertia Parte, Lib. Quinto.

Titulo decimo tertio.

19 Quando debitor creditori legat.

Si debitor creditori suo, quod debet, legauerit, inutile est legatum, si nihil amplius est in legato, quam in debito, quia nihil amplius per legatum consequi potest, Inst. de leg. §. ex contrario, & C. de leg. l. vxor, xx.

Creditori ita potest legari, ne indebitum ab eo repetatur, ff. de legat. iii. l. creditori, xxiii.

Si debitor creditori leget, nulla est utilitas, si sine quantitate legauit: sed & si id demonstrat, quod debere se confitetur: nulla utilitas est, nisi in his speciebus, in quibus emolumentum debiti ampliatur. Quod si centum aureos, quos se debere dixit, legauit, siquidem debet inutile est legatum, quod si non fuit debitor, placuit, utile esse legatum: certa enim numerorum quantitas similis est, e quo legato, cum demonstratio ne falsa. Idemque incerta pecunia dotis acceptæ nomine legata, ff. de lib. leg. l. legauit, xxv. §. contra qui est, fin.

Creditor, cui res pignoris iure obligata à debitore legata esset, non prohibetur pecuniam creditam petere, si uoluntas testatoris compensare uolentis euidenter non ostenderetur, ff. de leg. ii. l. creditorem, lxxxv. aliàs lxxxvii.

Creditor si à debitore suo rem, quam pignoris nomine susceperat, legatam sibi contendit, etiam debito ab hæredibus eius oblato, quominus restituat, de sen di potest, C. de leg. l. creditor, xvi.

Quidam ita legauit. VXORI MEAE REDDI IVBEO AB HAEREDIBUS MEIS QVINQVAGINTA, EAQVE MUTVO ACCEPERAM CHIROGRAPHO PARTICVLATIM IN MEA NEGOTIA. siue re vxoris debitor fuerit fideicommissum non consistit: & si uxor hanc pecuniam, ut debitam apud iudicem petierit, & uicta fuerit adhuc fideicommissum peti potest, quod apparuisset non fuisse ex alia causa debitum, ff. de liberati & ne leg. l. Aurelius, xxviii. §. penul.

Si debitor, quod in diem, uel sub conditione debet creditori purè legauerit, utile est legatum propter representationem. Quod si uiuo testatore dies uenerit, uel conditio extiterit, utile nihilominus est legatum, quia semel constitit, non enim placuit sententia existimantium extinctum esse legatum, quia in eam causam peruenerit, à qua incipere non potest, Inst. de leg. §. quod si diem, & ff. de libe. lega. l. idem est, xiiii.

Debitor decem legauit creditori, qui ei post annum sub pignore debebat: non medii temporis tantum commodum ex testamento debetur: sed tota decem peti possunt, nec tollitur petitio, si interim annus superuenit, nam sufficit, quod utiliter dies celsit. Quod si uiuo testatore annus superueniat dicendum est: inutile effici legatum quamquam constitit ab initio. Sic & in dote prælegata responsum est: totam eam ex testamento peti posse. item si fundus legatus sit ex die debitus: quia pecunia peti non potest, quæ non est legata, nec pars fundi facile inueniretur, quæ possit pro commodo peti, ff. de legat. ii. l. debitor, lxxxii. in princ.

Si creditori meo tutus aduersus eum exceptione id, quod ei debeo legem

Tertiæ Partis, Lib. IIII.

utile legatum est, quia remissa ei exceptio uidetur. Item si rem, quam ex stipulatu debes, mihi legauis, utile est legatum, ut neque Falcidia. hoc minuat. si autem neque modo, neque tempore, neque conditione, neque loco debitum differatur: inutile est legatum, ff. de leg. primo, l. si creditori, xxviii. cum l. l. c. q. & ff. de liberatione leg. l. si creditor, xiii.

Si Titio decem, quæ ego debeo legauero, & rogauero eadem creditori præstare, fideicommissum quidem in creditoris personam non ualeat, quia nihil eius interest: hæres uero potest cum legatario agere, quia ipsius interest creditori solui, ne cum conueniat, ergo propter hoc ualebit legatum. sed & si testator decem mihi sub fideiussore debuit, fideicommissi petitio non solum hæredi, sed & fideiussori competit: interest enim eius solui mihi, quàm ipsum conueniunt mandati actionem intendere: Nec interest soluendo sit, nec ne. item si fideiussor creditori legasset, quod ei debet, idem est, nam creditoris nihil interest: uerum debitor habet ex testamento actionem. interest enim ipsius liberari. Quippe conueniri a fideiussoris hærede non poterit. Quod si idem fideiussor Titio leget, & fidei eius commiserit, ut creditori soluat: & debitor, & fideiussoris hæres agere cum Titio ex causa fideicommissi poterunt, quia utriusque interest legatarium soluere, ff. de leg. primo, l. si cui legetur, lxxxix. §. si Titio, & §. Iulianus.

20 Quando maritus dotem, aut alia legat uxori.

Si uxori maritus dotem legauerit, ualeat legatum, quia plenius est legatum, quàm de dote actio: sed si quam non accepit dotem legauerit: si quidem simpliciter, inutile est legatum, si uero certa pecunia, uel certum corpus, aut instrumenta dotis in prælegando demonstrata sunt, ualeat legatum, Instit. de leg. §. sed si uxori.

Si quando quis uxori suæ ea, quæ uiuus donauerat vulgari modo leget, non de aliis donationibus eum uidetur sensisse, quàm de his, quæ iure ualituræ non sunt. alioquin frustra ei legaturus sit, si ita exprimat. **QVAE UXORI MEAE DONAVERO, EA EI LEGO**, ff. de lega. primo, l. si quando, cix.

Cum quidam uxori suæ dotem reddidisset, & quadraginta ei legare uoluisset, & quamquam sciret dotem redditam, hoc tamen prætextu ulus esset, quasi dotis reddendæ nomine eam summam legaret: existimatur deberi quadraginta. Etenim reddendi uerbum, quamquam significationem habeat retro dandi, recipit tamen, & per se dandi significationem, ff. de legat. secundo, l. cum quidam, xxi.

A me hærede instituto uxori meæ, ita legatum est. **QVIDQVID PROPTER TITIAM AD SEIVM DOTIS NOMINE PERVENIT, TANTAM PECVNIAM. SEIVS HAERES MEVS DET TITIAE.** Non dubitatur totam dotem deberi, sine deductione impensarum, quæ fieret si de dote ageretur. Non autem idem ius seruari debet, ex testamento extranei, quod seruatur in testamento uiri, qui dotem uxori relegauit. hoc enim taxationis loco habendum est. **QVIDQVID AD TE PERVENIT,** illic autem ubi uir uxori relegat, id uidetur legare, quod in iudicio dotis mulier consecutum fuerit, ff. de leg. ii. l. Mæuius, xli. §. a me.

Cum ab uno hærede mulieri, pro dote compensandi animo legatum esset, eaque dotem

dotem suam ferre, quàm legatum maluerit: utrum in omnes hæredes, an in eum solum à quo legatum est, actio ei, de dote dari debeat. quæritur. Iulianus in eum primum, à quo legatum sit, actionem dandam putat. nam cum aut suo iure, aut iudicio mariti contenta esse debeat: æquum esse eum, a quo ei maritus, aliquid pro dote legauerat, usque ad quantitatem legati onus, huius æris alieni sustinere. reliqua parte dotis ab hæredibus ei præstanda: Eadem erunt dicenda, si hæres instituta pro dote amiserit hæreditatem, ut in substitutum actio detur, & hoc uerum est, ff. de leg. ii. l. cum ab uno, liii. in princ.

Si uxor iumenta æstimata in dotem dederit, & maritus fecerit conditionē in releganda dote, utrum malit iumenta, quæ in dotem dederat, an pecuniam numeratam. Et uxor maluerit iumenta recipere, fœtus eorum ad ipsam non pertinebit, ff. de leg. ii. l. Licinnius, xlviii. in princ.

Qui dotale prædium, contra legem Iuliam uendidit uxori legatum dedit, & emptoris fideicommissit, ut amplius ei precium restituat, emptorem fideicommissi non teneri constabat. si tamen accepto legato mulier uenditionem irritam faceret, eam oblato precio doli placuit exceptione submoueri, ff. cod. l. cum pater, lxxvii. §. qui dotale.

FILIA MEA PRAECIPIAT, HABEATQVE SIBI VOLO REM MATRIS SVAE. fructus, quos medio tempore percipiet, nec in separato habuit, sed assumpsit, uel in patrimonium suum conuertit, non uidentur filia relictæ, ff. cod. d. l. cum pater, lxxvii. §. filia mea.

Filiæ matris prædium pater ita legauit. **PRAECIPITO SVMITO EXTRA PARTEM HAEREDITATIS,** cum hæreditati matris filia renunciaffet, nihilominus eam rectè legatum uindicare uisum est, C. de leg. l. cum responso, xii.

VXORI MEAE DVM CVM FILIO MEO CAPVAE ERIT DVCENTA DATO, filius à matre migravit, si ambo capuæ habitassent legatum matri debebitur, quamuis una non habitassent. Sin autem in aliud municipium transissent unius tantummodo anni debebitur, quo una habitassent, quantumlibet tempore. sed legatum debetur, si per mulierem mora non est, quominus cum filio habitet, ff. de leg. iii. l. qui concubinam, xxix. §. uxori.

Uxori suæ inter cætera, ita legauit. **ET DOMVS EAM PARTEM, IN QVA MORARI CONSUEVIMVS.** cum tam testamenti faciendi tempore, quàm mortis totam domum in usum habuerit, nec quidquam ex ea locatum sit, non tantummodo cubicula legasse uidetur, in quibus dormire consueuerat, sed omnem partem uidetur legasse, in qua morari cum familia consueuisset, ff. de leg. iii. l. uxori, xxxiii. in princ. alias xxxiii.

Uxori suæ inter cætera ita legauit. **VXORI MEAE QUIDQVID VIVVS DEDI, DONAVI: VSIBVSVE EIVS COMPARAVI CONCEDI VOLO.** id, quod post testamentum factum ei donatum est, non intelligitur esse concessum, quia nihil pro futuro tempore significatur, d. l. uxori, xxxiii. §. uxori.

Cum Senus pro uxore centum aureos creditori soluerit: Et ornamentum pignori positum luerit, postea autem testamento facto uxori suæ legauit, quidquid ad eum, inuestipulatum eius concessit. Et hoc amplius uicenos aureos annuos. si donationis causa centum aurei soluti sunt, hæredes si reperant ab uxore, uel hæredibus eius, tenentur ex causa fideicommissi, atque exceptione petentes submouebuntur, quod præscriptum esse debet, nisi contrarium ab hæredi-

Tertiæ Partis. Lib. III.

credibus probetur, ff. de leg. iii. l. vxori, xxxiii. §. fin.

Titius hæredes instituit, Sciam uxorem ex parte duodecima, Mæuiam ex reliquis partibus, & de monumento, quod sibi extrui uolebat, ita cauit. **CORPVS MEVM TRADI VOLO SEPELIENDVM AB VXORE IN MONVMENTO EXTRVENDO VSQVE AD QVADRINGENTOS AVREOS**, cum in duodecima parte non amplius, quàm centum quinquaginta aurei, ex bonis mariti ad uxorem perueniant non ipsa sola monumentum extruet, sed ab utraque hærede pro hæreditariis partibus extruetur, ff. cod. l. Titius, xl. aliàs xlii.

A TE PETO TITI FIDEIQVE TVAE COMMITTO, VTI CVRAM CONDENDI CORPORIS MEI SVSCIPIAS: ET PRO HOC TOT AVREOS E' MEDIO PRAECIPITO. Si Lucius Titius, minusque decem aureos erogauerit, reliqua summa hæredibus commodo proficiet, ff. de leg. ii. l. Lucius, lxxxviii. §. a te peto.

De dote relegata, habetur in Libro Quinto, Titulo IIII.

et Si res legata sine facto hæredis decedit.

Si res legata sine facto hæredis perierit legatario decedit, Instit. de legat. §. si res legata.

Si certum corpus hæres dare damnatus sit, nec fecerit quominus ibi, ubi id esset traderetur, si postea sine dolo, & culpa hæredis perierit deterior sit legatarii conditio, ff. de leg. primo, l. non amplius, xxvi. §. primo.

Si legatarius petierit legatum, id tantum, quod per iudicem exegerit præstare fideicommissario cogetur, uel si non exegerit litis periculum præstare iniquum est, si non culpa legatarii lis perierit, ff. de leg. iii. l. si legatarius, octaua in prin.

Si hæreditatis iudex contra hæredem pronuntiauerit, non agentem causam, uel lusorie agentem: nihil hoc nocebit legatariis. item si per iniuriam fuerit pronuntiatum, & hæres non prouocauerit, iniuria ei facta non nocebit legatariis: si tamen secundum substitutum pronuntietur ille legatariis tenebitur, cum ius faciat hæc pronuntiatio, quod attinet ad eius personam. Nec enim tam improbè causari potest, secundum se iudicatum per gratiam. respondebit igitur & legatariis, & creditoribus, ff. de leg. primo, l. si seruus plurium, l. aliàs, l. iii. §. si hæreditatis.

Testator legata, ante quinquennium uetuit peti, præstarique: sed hæres quædam sua sponte, ante quinquennium soluit. quæsitum est, an eius quod ante diem existentem solutum est, repræsentationem in reliqua solutione reputare possit, & responsum est. non propterea minus relictum deberi, quod aliquid ante diem sit solutum, ff. de leg. ii. l. Lucius, lxxxviii. aliàs xc. §. testator.

Quamuis hæres institutus hæreditatem uendiderit, tamen legata, & fideicommissa ab eo peti possunt, & quod eo nomine datum fuerit, uenditor ab emptore, uel fideiussoribus eius petere poterit, C. de leg. l. secunda.

Si cui equus legatus fuisset, & per legatarium sterisset quominus equum, cum hæres tradere uolebat acciperet mortuo equo exceptio doli mali proderit hæredi, ff. de leg. primo, l. huiusmodi, lxxxiii. §. si cui.

Species nominatim legatæ si non reperiantur, nec dolo hæredis deesse probetur peti ex eodem testamento non possunt, ff. de leg. ii. l. omnia, xxxii. §. species.

Si alteri equum hæres dedit, quem duobus dare damnatus fuerat, & antequam inter-

interpellaretur ab altero, equus mortuus est, hæres non tenetur, quia nihil per eum factum intelligitur, ff. de leg. primo, l. Titia, xxxvi. §. fin.

Si res aliena, uel hæreditatis sine culpa hæredis perierit, uel non compareat, nihil amplius, quam cauere cum oportebit, sed si culpa hæredis res perierit statim damnandus est, ff. de leg. primo, l. cum res, xlix. §. item si res aliena.

Culpa autem æstimanda est, non solum ea, quæ dolo proxima est, uerum etiam, quæ leuis est, sed & diligentia exigenda est, ab hærede, dicta l. cum res, §. culpa autem.

Si hæres animal legatum occiderit, tenetur, non ut carnem præstet, uel cætera, sed ut præstet precium quanti esset, si uiueret, ff. de leg. primo, l. quid ergo, liii. §. si hæres.

Mortuo boue, qui legatus est: nec corium, nec caro debetur, ff. de lega. ii. l. mortuo, xlix. in princ.

Si hæres rem legatam ignorans in funus consumpserit, ad exhibendum actione non tenebitur, quia nec possidet, nec dolo malo fecit, quominus possideret: sed per in factam actionem legatario consulitur, ut indemnitas ei ab hærede præstetur, ff. de leg. ii. l. si hæres, lxii. aliàs lxv.

Si fundus chasmate perierit, æstimatio non debetur, si non post moram factam id euenerit, potuit enim eum acceptum legatariis uendere, ff. de leg. primo, l. cum res, xlvii. §. fin.

Quadrigæ legato æquo mortuo legatum periit, sed si medio tempore deminuta suppleantur ad legatarium pertinebunt, ff. de leg. ii. l. peculium, lxv. siue lxxvii §. quadrigæ.

21 De Naue legata, & refecta.

Si nauem legauero, & specialiter eam adscripsero eamque per partes totam refecero, carina eadem manente nihilominus recte à legatario uindicabitur, ff. de leg. primo, l. quod in rerum, xxii. §. fin.

22 Lana legata uestis ex ea facta non debetur, neque æstimatio ex ornamentis: Auro legato, & conflato, aut ex poculis massa facta debetur.

Lana legata, uestem, quæ ex ea facta sit deberi non placet: sed & materia legata nauis, armariumque ex ea factum non uindicentur. Naue autem legata dissoluta, neque materia, neque nauis debetur. Massa autem legata Scyphi ex ea facti, exigere possunt, ff. de leg. iii. l. lana, lxxxvi. siue lxxxviii.

Scia ab hærede ita legauit. ANTONIAE DO, LEGO AVRI PONDOTO TOT, ET VNIONEM CVM HYACINTHIS. postea unionem soluit, neque ullam mortis tempore inter ornamenta sua, unionem reliquit: Hæres ex causa fideicommissi æstimationem rei, quæ in hæreditate non est, præstare non debet. Item si probari possit Sciam vniones, & Hyacinthos quosdam in aliam speciem ornamenti additis aliis gemis, & Margaritis conuertisse, hæres non compellitur ornamenta posteriora eximere, & præstare Vniones, & Hyacinthos: Nec enim fieri potest, ut legatum, uel fideicommissum durare existimetur cum id, quod testamento dabatur in sua specie non permanferit, & quodammodo extinctum sit, ut interim omittatur, quod etiã dissolutione, permutatione talis uoluntas uideatur quoque mutata, ff. de auro,

Tertiæ Partis. Lib. III.

aurum, & argen. legat. l. sexta.

Si vxori aurum, quod eius causa paratum est, legatum sit, & postea sit conflatum: materia tamen maneat, ea ei debetur, ff. de leg. iii. l. si legatum, xlvii. siue xlix. § penultim.

Illud fortasse quæsiturus sit aliquis. cur argenti appellatione etiam factum argentum comprehendatur, cum si marmor legatum sit, nihil præter rudem materiam demonstratum uideri possit: cuius hæc ratio redditur, quippe ea quæ talis naturæ sint, ut sapius in sua possint reddi initia, ea materię potentiæ uicta nunquam uires suas effugiant, ff. de leg. iii. l. quæsitum est, lxxviii. §. illud fortasse.

Si Pocula quis legauerit, & massa facta est, uel e contra item si lana legetur, & uestimentum ex ea fiat: legatum in omnibus superscriptis consistit: & debetur quod erat, si modo non mutauerit testator uoluntatem: sed & si lancem legauerit, & massam fecerit, mox poculum, debetur poculum: durante scilicet uoluntate, ff. de leg. primo, l. seruum filii, xliiii. §. si pocula.

Hæc lex siue § si pocula habet contrarietatem cum legibus supra descriptis in exemplo de lana legata: ex qua uestimentum factum sit, quia in illis legibus deciditur uestimentum non dari: in hoc autem § contrarium habetur, & gloss. in §. si pocula soluendo dicit, hic hæres fecit, sibi. i. in l. Lana, testator, quæ solutio non potest esse uera, quia si hæres fecisset ex lana uestimentum fuisset in culpa, & ad præstationem legati teneretur, ut etiam dicunt Ang. & Pau. Castren. addentes, quod non posset dubitari de uoluntate mutata, uel ne testatoris: similiter gloss. in l. lana soluendo dicit, ueltem ex lana factam fuisse nondum cedente die legati alioquin contra, quæ solutio est diuina, cum in § si pocula nulla sint uerba de die cedente, immo est idem casus in utroque textu, Ang. uero, & Paulus Castren. in d. § si pocula soluunt contrarietatem, ut in dubio daret uoluntas, si materia est reducibilis ad formam, uel e contra, secus in legato lana ex qua uestimentum factum sit, quia præsumitur mutata uoluntas, cum materia non sit reducibilis ad formam: sed hæc solutio caret fundamento: quia est diuina, nec habet rationem in se, quod magis in uno casu, quam in alio præsumatur mutatio uoluntatis, immo est solutio omnimodo falsa, quia in § si pocula ponitur casus de materia reducibili, item de non reducibili, & terminatur eandem esse dispositionem. Quibus stantibus est contrarietas fortasse non amplius uisa, quia utraque lex est Pauli l. C. & cogimur dicere ipsum errasse in decisione § si pocula, nam uera est dispositio legis lana: quia concordat cum multis l. & causa erroris potuit esse, quia Paulus in d. § si pocula, refert Iulianum tenere eam opinionem, & cum sequutus est.

¶ Quando dubitatur an res legata in rerum natura sit.

Si res, quæ legata est in rerum natura sit dubitetur, placuit agi quidē ex testamento posse, sed officio iudicis continetur, ut cautio interponatur, quæ hæres caueret eam se præstaturum, & ei nactus esset legatario præstaturum, ff. de lega. primo,

primo, l. seruo legato, lxxix. §. fin.

Si Area legata domus imposita sit: debetur legatario, nisi testator mutauerit voluntatem. ff. de leg. primo, l. seruum, xlvi. §. si Area.

Item si Area legata post testamentum factum ædificium, impositum est: utrumque debetur, & solum, & superficiem, ff. de leg. ii. l. si area, xl.

35 De Area legata, & domo.

Area legata. si in ædificata medio tempore fuerit, ac rursus Area facta sit, quamquam tunc peti non potuerat, nunc tamen debetur, ff. de legat. iii. l. si chorus, lxxix §. area.

Si domus fuerit legata, licet particulatim ita resecta sit, ut nihil ex pristina materia superfit tamen dicemus utile manere legatum. ac si ea domo destructa, aliam eodem loco testator ædificauerit: dicemus legatum interire, nisi aliud testatorem tenuisse fuerit ad probatum, ff. de legat. primo, l. si ita legatum, lxxv. §. fina.

Domos hereditarias exstas, & heredis numis extructas boni uiri arbitratu sumptuum rationibus deductis, & ædificiorum quantitatis extantibus æstimates, respondit Papinianus, si modo nulla culpa eius incendium contigisset. Quod si nulla retentione facta domum tradidisset, incerti conditio ei competit, quasi plus debito soluerit. sumptus autem in reficienda domo necessario a legatario factos petenti et legatum, cuius postea conditio exitit, non reputantur, ff. de leg. primo, l. domo, lvi. cum tribus seq. ll.

Si heres domos legatas ob damnum infectum possidere passus est, tenebitur: de huius enim re promittere ff. de leg. primo, l. quid ergo, liii. §. item si ædes.

Qui fundum excepto ædificio legat, appellatione ædificii, aut superficiem significat, aut solum quoque cui ædificium superpositum est. si de doli superficie exceperint nihilominus iure legati totus fundus vindicabitur, sed exceptione doli mali posita, consequetur heres id, ut sibi habitare in uilla liceat, in quo inierit, ut iter quoque, & actum in ea habeat. Si uero solum quoque exceptum fuerit. fundus excepta uilla vindicari debet, & seruitus ipso iure uillæ debetur, non secus, ac si duorum fundorum Dominus alterum legauerit, ita ut alteri seruiret, sed inclinandum est, testatorem etiam de solo cogitasse, sine quo ædificium stare non potest, ff. de legat. primo, l. si fundum, lxxxi. §. qui fundum.

Ædes quibus heredis ædes seruiebant, legatæ sunt traditæ legatario non imposita seruitute, potest legatarius ex testamento agere, quia non plenum legatum accepisset, ff. eod. l. huiusmodi, lxxxiii. §. ædes.

Ædes destructæ, neque legari, neque per fideicommissum relinqui possunt, ff. de leg. primo, l. filius familias, cxliii. §. ædes.

Nihil proponitur cur prohibeatur heres ædificia destruere, & quorum redditu spoliata sunt relicta: salua in causa legati, ff. de legat. primo, l. nihil in Cxx. in princip.

Si cui ædes legatæ sint, is omne habebit id ædificium, quæ solum earum ædium erit, sed tunc hoc falsum est, cum Dominus binarum ædium aliquid conclauæ, quod supra concamerationem alterarum ædium esset, & in usum alterarum conuerteret, atque ita is usus fuerit, namque eo modo alteris ædibus id accedet, alteris decedet, ff. de leg. iii. l. si cui ædes, xxxi.

Balneas legatæ domus esse portionem constat, quod si eas publicè præbuit, ita domus esse portionem Balneas constat, si per domum quoque intrinsecus adiun-
reniur, & in usu patrisfamilie uel uxoris nunquam fuerunt, & mercedes eius in
ter ceteras meritoriorum domus rationibus accepto ferebantur, & uno pre-
cio comparatæ, uel instructæ communi iure coniunctæ fuissent, ff. cod. l. præ-
diis, xci. §. Balneas.

26 De grege, aut pecudibus legatis.

S. Grex legatus fuerit, & postea ad unam ouem peruenierit, quod superfuerit uin-
dicari potest. Grege enim legato etiam oues eas, quæ post testamentum fa-
ctum gregi adiunguntur, legato cedunt. Est enim gregis unum corpus ex distan-
tibus capitibus, sicut ædium unum corpus est ex coherentibus lapidibus, quæ
uis Grex desisset esse. Quemadmodum insula legata, si combusta esset, area
posset uindicari, l. i. de lega. §. si Grex, & ff. de legat. primo, l. grege, xxi. &
l. sequen.

Pecudibus legatis, & Boues, & cetera iumenta continentur: armento autem le-
gato, etiam boues contineri conuenit: non etiam greges ouium, & caprarum.
Quibus legatis, atque Agnis, neque aries continentur. Ouium uero Grege le-
gato, & Arietes, & Agnos deberi nemo dubitat, ff. de lega. iii. l. seruis legatis,
lxxxi. §. pecudibus.

Grege legato non potest quedam res sperni, quedam uindicari: quia non plu-
ra, sed unum legatum est. Idemque dicimus peculio legato, vel ueste, vel argen-
to, & similibus, ff. de leg. ii. l. grege, vi.

S. Agni legati sunt: uerius est eos legatos esse, qui minores anniculi essent, ff. de
leg. iii. l. cum quaereretur, l. i. si uel l. in princ.

Qui duos Mulos habebat, ita legauit. **M VLOS DVOS, QVI MEI
ERVNT, CVM MORIAR SE IO HAERES DATO:** idem nul-
los mulos, sed duas mulas reliquerat, legatum debebitur, quia mulorum ap-
pellatione etiam mulæ continentur. Idem autem eo uenit, quod semper sexus
Masculinus femininum continet, ff. de leg. iii. l. qui duos, l. x. alias l. xii.

Pecoribus legatis quadrupedes continentur, quæ gregatim pascuntur, item &
lupos, quia, & hi gregatim pascuntur, ff. cod. l. legatis, lxxiii. §. pecoribus.

Iumentis legatis, boues non continentur, nec e contra: equis autem legatis, e-
quæ continentur. ouibus legatis non continentur agni, quandiu autem agno-
rum loco sint, ex usu cuiusque loci fumendum est. nam in quibusdam locis o-
uium numero esse uidentur, cum ad tösuram uenerint, d. l. legatis. §. iumentis.

Qui saltum æstiuum legauit, & hoc amplius etiam eas res, quæ ibi essent, non ui-
detur de illis pecoribus sensisse, quæ hyeme in Hybernis, aut estate in æstiuis
esse solent. sed de illis sensit, quæ perpetuò ibi sunt, ff. cod. l. qui saltum, lxxvii.

Qui quinque in arca habebat. ita legauit, uel stipulanti promisit. **D E C E M
Q V A E I N A R C A H A B E O :** & legatum, & stipulatio ualebit, ita ta-
men ut sola quinque uel ex stipulatione, uel ex testamento debeantur. Quin-
que autem quæ diceruntur ex testamento peti non poterunt, nam quoddammo-
do certum corpus, quod in rerû natura nō sit legatum uidetur. quod si mortis
tempore plena summa fuerit, & postea aliquid ex ea deperierit, sine dubio so-
li hæredi deperit, ff. de leg. primo. l. si seruus, cv. alias cviii. §. qui quinque.

27 Quando legatur maior summa, quàm testator habeat.

Si quis legauerit. EX ILLO DOLIO AMPHORAS DECEM. & si non decem, sed pauciores inueniri possint non extinguitur legatum, sed hoc tantummodo accipit, quod inuenitur, ff. de legatis, ii. l. si quis ieruum octaua, S. si quis legauerit.

28 Aedibus legis columnæ, & marmora adiecta legato cedunt, & hortus, & insula vicina addita debentur.

Aedibus denique legis, columnas, & marmora, quæ post testamentum factum adiecta sunt, legato cedere dicitur, Inst. de leg. S. Aedibus.

Qui domum possidebat, hortum vicinum ædibus comparauit, ac postea domum legauit: si hortum domus causa comparauit, ut ameniorem domum, ac salubriorem possideret. aditumque in eum per domum habuit, & ædium hortos additamentum fuit: domus legato continebitur. item appellatione domus insula quoque adiuncta domui, uidetur legata, si uno precio cum domo comparata fuisset, & utriusque pensiones similiter accepto latas rationibus ostenderetur, ff. de leg. iii. l. prædiis, lxxxix. aliàs xci. S. qui domum.

29 De peculio legato.

Si peculium legatum fuerit: sine dubio quidquid peculio accedit, vel decedit uiuo testatore legatarii lucro, vel damno est, Inst. de leg. S. si peculio.

Peculium legatum augeri, & minui potest, si res peculii postea esse incipiant, uel desinant, ff. de leg. iii. l. peculium, lxxv. aliàs lxxvii. in princ.

30 Tam corporales res legari possunt, quàm incorporales non tamen ea, quæ ædibus iniuncta sunt.

Tam autem corporales res legari possunt, quàm incorporales: & ideo quod defuncto debetur, potest alicui legari, ut actiones suas hæres legatario præstet, nisi exegerit uiuus testator pecuniam: nam hoc casu legatum extinguitur, Inst. de leg. S. tam autem corporales.

Corpora legari omnia, & seruitutes possunt, sed ea, quæ ædibus iniuncta sunt, legari non possunt, quia hæc legari non posse Senatus censuit. Et si legatum sit, quando marmora, uel columnæ fuerint separatæ ab ædibus, legatum ex post facto non conualescit, quia ab initio legatum non constitit. sed si sub conditione legentur, poterit legatum ualere, si existentis conditionis tempore ædibus iniuncta non sint, ff. de leg. primo, l. cætera, xli. in princ. & S. tractari.

Si quis binas ædes habens alteras, legauerit, ex alteris aliquid iniunctum ei, cui ædes legauerit, ualet legatum, quia licet nobis ex ædibus nostris in alias ædes transferre possessoribus earum futuris, legari tamen non poterit ei, cui aliam domum leget, quia cum legatum est, non est possessor futurus, d. l. cætera, S. item quæri.

Si duobus domum legauerit Sempronianam, & ex ea alteri eorum marmora ad extructionem domus Scianæ, quam ei legauerat. item si quis domum deductis marmoribus legauerit, quæ uoluit habere ad extruendam

Tertiæ Partis. Lib. III.

domum, quam retinebat in hæreditate. Et melius est in utroque detractiōem non valere: legatum tamen ualebit, ut æstimatio eorum præstetur, d. l. cætera, xli. §. si duobus.

Si quis ad opus Reipublicæ faciendum legauerit, legatum ualebit, quia potest detrahi ex ædibus vrbanis, & rusticis, eoque ad id opus vri: quia hoc quoque non pro mercii causa id haberent, d. l. cætera, §. sed & si, ff. de leg. primo.

Sed non permittitur de alia ciuitate in aliam transferri, quamquam constitutum sit, ut de domo, quam aliquis habet ei permittatur in domus alterius ciuitatis transferre, d. l. cætera, §. sed videamus.

Hoc Senatusconsultum ad omnes ciuitates pertinet, & Diui fratres denegauerunt ius esse distrahendi ob debitum publicum, ff. de legat. primo, l. cætera, §. hoc Senatusconsultum.

Hoc Senatusconsultum, non tantum ad ædes, sed & ad balnea, vel aliud quod ædificium, vel porticus in ædibus, vel tabernas, vel popinas extenditur, d. l. cætera, §. hoc Senatus consul. ii.

Prohibentur hæc legari, quæ non alias præstari possunt, quàm ut ædibus detrahantur, vel subducantur. id est marmora, vel columnæ. idem in tegulis, lignis, ostiis, sed & in bibliothecis parietibus inhærentibus, sed si cancelli, vel vela sint, legari poterunt. non tamen fistulæ, vel castella, sed & automataria, & canari per quos aquæ salium, poterunt legari, maximè si imposticci sint: In statuis, si quidem inhærent parietibus non licebit. si vero alias existant, mens Sen. cons. plenius accipienda est, ut si quæ ibi fuerint perpetuò, quasi portio ædium distrahi non possint. Proinde dicendum est, nec tabulas ædium adfixas, & parietibus adiunctas, vel singula sigilla adæquata legari posse, d. l. cætera, xli. §. item prohibentur.

Sed si parauit quædam testator, quasi translaturus in aliam domum, & hæc legauit, legatum ualet, sed si ea, quæ legauit ædibus iunxit, extinctum erit legatum, ac si hæres ea iniunxerit legatum non extinguatur, siue sciuit, siue ignorauit, ff. de leg. primo, l. cætera, xli. §. si. & l. seq. Senatus enim ea, quæ sunt ædium legari permisit, hæc autem mortis tempore ædium non fuerunt, hæres ergo æstimationem præstabit. sed si detraxerit, ut præster: pœnis locus erit. quamuis non ut vendat detraxit, sed ut exsoluat, ff. de leg. primo, l. Senatus enim xliii.

Si maritus Diætam in vxoris hortis, quos in dotem acceperat, fecerit: potest hæc detrahere, quæ vsui eius futura sint, sine mulieris tamen damno, neque hoc ei Senatusconsultum futurum est impedimento: quo stante dici oportebit posse cum hæc legare, quæ detrahere potest, d. l. Senatus, §. Marcellus.

Si quis illicitè ædificasset, id est hoc quod dirui constitutiones iubent, fideicommissio relinquere ex eo poterit, cum enim dirui necesse sit, nulla dubitatio est, quia Senatusconsultum impedimento non sit, ff. de legat. iii. l. fideicommissa, xi. §. si quis illicitè.

Columnis ædium, vel rignis per fideicommissum relictis, ea tantummodo præstantur, (nulla æstimationis facta mentione) quæ sine domus iniuria auferri possunt, ff. eo. l. nutu, xxi. §. fin.

3^a Legato marmore non putatur statuas legatas esse.

Dux statuarum marmorearum cuidam nominatim: item omne marmor erat legatum: nulla statua marmorea præter duas debetur; quia duas statuas legando potest

potest uideri non putasse in marmore se statuas legare, ff. de legat. iiii. l. heres
xviii. §. duæ statuas.

32. *Librorum appellatione quid contineatur.*

Librorum appellatione continentur omnia uolumina, siue in carta, siue in mem-
brana sint, siue in quauis alia materia. sed & si phylira, aut tilia, ut nonnulli
conficiunt, aut in quo alio corio: idem erit dicendum. quod si in codici-
bus sint membraneis, uel cartaceis uel in eboreis, uel alterius materiæ, uel
in ceratis codicillis debebuntur, & consequenter cætera quoque debebun-
tur si non aduersatur uoluntas testatoris, ff. de leg. iiii. l. librorum, §. 50. alias §. 2.
in princip.

Si cui centum libri sint legati, centum uolumina ei dabimus: non centum,
quæ quis ingenio suo metitus est, qui ad libri scripturam sufficerent. ut puta,
cum haberet Homerum totum in uno uolumine, non quadraginta octo li-
bros computamus: sed unum Homeri uolumen pro libro accipiendum est, d.
l. librorum, §. si cui centum.

Si Homeri corpus sit legatum, & non sit plenum, quantæcunque partes inueniū-
tur debentur, d. l. librorum, §. si Homeri.

Libris legatis Bibliotheca non continetur, membranz enim, quæ scriptæ sint, cō-
tinentur, sed neque scrinia, neque cætera in quibus libri continentur deben-
tur, d. l. librorum, l. ii. §. libris.

Quod Cassius scripsit de membranis, uerum est, nam nec cartæ puræ libris lega-
tis, nec cartis legatis libri debebuntur, nisi forte, & hic nos urxerit uoluntas.
ut puta si quis forte cartas sic reliquerit. CARTAS MEAS VNIVER-
SAS, qui nihil aliud quam libros habebat studiosus studioso, nemo enim du-
bitabit libros deberi. nam & in usu plerique libros cartas appellant. At si quis
cartas legauerit puras membranæ non continebuntur, neque cætera adscri-
bendum materiæ, d. l. librorum, §. quod tamen.

Cassius. Sed nec libri cœpti scribi. item necdum perscripti, libris legatis conti-
nebuntur. non magis, quàm vestis appellatione nondum detexta, sed perscri-
pti libri nondum maleati, uel ornati continebuntur. Proinde & nondum con-
glutinati, uel emendati continebuntur, sed & membranæ nondum confutæ
continebuntur, d. l. librorum, §. sed nec libri.

Cartis legatis, neque Papium ad cartas paratum, neque cartæ nōdum perfectæ
continebuntur, d. l. librorum, §. cartis.

33. *De bibliotheca legata.*

Si Bibliotheca legata sit: utrum armarium solum, uel armaria, an uero libri con-
tineantur, interest. quid testator senserit. nam & locum significat bibliotheca
sicuti dicimus in bibliotheca est, alias armarium, sicuti dicimus eboream bi-
bliothecam emit: alias libros, sicuti dicimus bibliothecam emisse. Libros
igitur bibliothecam non sequi, non per omnia uerum est: nam interdum ar-
maria quoque debentur, quæ plerique bibliothecas appellant. planè si propo-
natur ad hærentia esse membro armaria, uel adfixa: sine dubio non debebun-
tur, cum ædificii portio sint, d. l. librorum, l. ii. §. sed si bibliothecam.

Quod in bibliotheca tractatum est, idem tractatur in dactylothea, quia annu-

Tertia Partis. Lib. III.

quoque continentur, nō solum theca, quę annulorum quoque parata sit, & hoc quia propositum fuit, quædam ita legasse. **DAC IYLIOTHECAM MEAM, ET SI QVOS PRAETEREA ANNULOS HABEO,** d.l. librorum § quod in bibliotheca.

Sunt tamen quædam, quę omnino legatum sequuntur: vt legatum lectum continet & fulera, & armariis & loculis claustra, & clauēs cedunt, d.l. librorum, § si

43 *Ligni appellatione quid contineatur.*

Ligni appellatio nomen generale est, sed sic separatur: ut sit aliquid materia ali- quid lignum. Materia est, quę ad ædificandum, fulciendum necessaria est, li- gnum, quidquid comburendi causa paratum est. siue concilium sit, siue non sit: nam si cuius ligna legata essent, quę in fundo erant, arbores materię causa succi- se debentur, & si non comburendi gratia succis sint, ff. de leg. iii. l. ligni, huius alius lv. in princip.

Cuius ligna legata sunt, ad eum omnia ligna pertinent, quę alio nomine non ap- pellantur: ueluti uirgę, carbonēs, nuclei oliuarum, quibus ad nullam aliam rem, nisi ad comburendum possit uti, sed & balani, uel siqui alii nuclei. Item ligni appellatione continetur, id quod nondum minutatim concilium est, si iam concidendo fuerit destinatum. proinde si Syluam huic rei habeat, quis destinatam, Sylua quidem non cedit. de ied. autem arbores lignorum appellatione continebuntur: nisi aliud testator senserit, ff. de legat. iii. ligni, l. v. Officilius.

Lignis legatis, quod comburendi causa paratum est continetur: siue ad balnei co- lefactionem, siue Diætarum hypocaustarum, siue ad calcem, siue ad aliam rem coquendam solebat uti. fæmenta uero ligni appellatione non continentur: sed si uoluntas non refragatur, & uirgule, & gremia, & fæmenta, & superame- ta materiarum, & uitium stirpes, atque radices continebuntur, d. l. ligni, § o. S. Offilius, libro quinto.

Lignorum appellatione in quibusdam regionibus, & in Aegypto, ubi Arundine pro ligno utuntur, & Arundines, & Papirum comburitur, & herbule quædam uel spinę, uel uepres continebuntur. nec mirum cum lignum uetustices ligno- rum a paludibus appellant, & in quibusdam prouinciis, & editu bubum ad hanc rem utuntur, dicta l. ligni, § lignorum.

Si lignum sit paratum ad carbonēs coquendas, atque conficiendas huiusmodi materia carbonum appellatione non continetur. sed nec lignorum: non enim lignorum gratia hæc testator habuit. sed & Titiones, & alia ligna cocta, ne fu- mum faciant, nec ligno, ne carboni, sed proprio suo generi adnumerabimus. sulfurata quoque de ligno æque eandem habebunt diffinitionem. Ad facēs quoque parata non erunt lignorum appellatione comprehensa. nisi hæc fuit uoluntas. De Pinu autem integri strobili ligni appellatione continebuntur, d. l. ligni, § fin.

Pali, & pectice in numero materię redigendi sunt, & ideo legnorum, appellatione non continebuntur, ff. de leg. iii. l. pali, l. iiii.

38 *De Auiibus legatis.*

Auibz legatis anseres, phasiani, & gallinæ, & auiparia debebunt, ff. eo. l. auibz. § 4.

36 *Lana legata quid contineatur.*

Si cui lana legetur, id legatum uidetur, quod tinctum non est, sed naturale, siue autem facta est, siue infecta, lanæ appellatione continetur. quæsitum est utrum lanæ appellatione ea sola contineatur, quæ neta non est, an & ea, quæ neta est, utputa itamen, & subtegmen, & Sabinus, et netam contineri putat. cuius sententia utimur. Lanæ appellationem eatenus extendi placet, quoad ad telam peruenisset, & sciendum succidam quoque contineri, & loram. si modo tincta non sit. Lanæ appellatione tomentum non continebitur, sed nec ea lana, ex qua quis quasi uestimentum fecerit ualetudinis, uel deliciarum gratia, continebitur: Nec ea quidem, quæ fomentationis gratia parata sint, uel medicinæ, lanarum appellatione continentur. Sed & pelles lanatæ continentur: & has lanæ cedere manifestum est. Lana legata etiam leporinam lanam, & anserinam, & caprinam creditur contineri, & de ligno, quam ligneam lanam appellant, ff. de legatis tertio, l. si cui lana, lxx. in princip.

Lana legata linum non continet. lino uero legato, tam factum, quam infectum continetur, quodque netum, quodque in tela est, quod & nodum detextum, ergo aliud in lino, quam in lana est. & quidem si tinctum linum sit, creditur, lino contineri, ff. de leg. iii. l. si cui, lxx. §. linum.

Lanæ appellatione uersicoloria non continentur, sed iis omnia uidentur legata, quæ tincta sunt, & neta, quæ neque detexta, neque contexta sunt. Purpuræ uero appellatione, & quæ tincta non sunt, uersicoloribus non adnumerantur. Et ideo nec album naturaliter, neque nigrum continet, nec alterius coloris naturalis. Purpuram uero, & coccum, quoniam nihil natiui coloris habent: continet, nisi aliud testator senserit. Item Purpuræ appellatione omnis generis purpura continetur, sed coccum non continebit Buccinum, & Ianthinum continebitur. Item purpuræ appellatione etiam subtegmen factum contineri nemo dubitat, lana uero tingendæ purpuræ destinata, non continebitur, ff. eod. de leg. iii. l. si cui, lxx. §. de uersicularibus.

37 *Quando legato aliquid adijcitur, an ueniat in legatum.*

Cum ita legatur. QUIDQVID IN HORREO MEO ERIT, & is cui legatum est ex rebus legatis, ignorante eo, applicandi legati sui gratia in horreum intulit, quod illatum est, non uidetur esse legatum, ff. de leg. ii. l. omnia, xxxii. §. cum ita legatur.

Cui, quæ Romæ essent legata sunt, ei etiam, quæ custodiæ causa in horreis extra urbem reposita sunt, debentur, ff. de leg. iii. l. cui, lxxxiiii.

Pater pluribus filiis hæredibus institutis clauem, & annulum custodiæ causa matronæ natu filie tradidit, & res, quas habuit cõmune filiorum negotium gestum intelligitur: nec ob eam rem, apud arbitrum diuisionis præcipua causa filie erit, ff. de leg. ii. l. cum pater, lxxix. §. pater pluribus.

Qui Hortos publicos à Republica conductos habebat, eorum hortorum fructus, usque ad lustrum, quo conducti essent Aufidio legauerat, & hæredem eam conductionem, eorum hortorum ei dare damnauerat, sinereque eum uti frui: hæres tenebitur. sinere uti frui. hoc amplius idem hæres mercedes hortorum eorum Reipublic. præstabit, ff. de legatis tertio.

Tertiæ Partis. Lib. IIII.

I qui concubinam. xxviii. aliàs **I.** qui quatuor. xxx. **S.** qui hortos.
Rebus, quæ in fundo sunt legatis accedunt etiam ea, quæ tunc non sunt si esse solebant, nec quæ casu ibi fuerunt legata existimantur, ff. de leg. iii. l. quæritur est, lxxviii. **S.** si.

38 *Corintheis vasis legatis, debentur corinthiæ bases, non autem æneæ.*

Cui Corinthia uasa legata essent, & bases quoque eorum uasorum collocandorum causa paratæ, si æneæ quidem sint, non autem corinthiæ non debentur, ff. de leg. iii. l. hæres, xcvi. **S.** cui Corinthia.

39 *Testu lineis legatis debentur lecti pedibus inargentati.*

Cui testudinea legata essent, ei lectos testudineos pedibus inargentatos deberi uerum est, d. l. hæres, **S.** si.

40 *Chyrographis, & debitoribus legatis.*

Eum, qui chyrographum legat, debitum legare non solum tabulas argumento est uenditi: nam si chyrographa ueneunt: nomen uenisse uidetur. sed & si nomen legetur, benignè id, quod debetur accipiendum est, ut actiones auerius debitorem cedantur, ff. de leg. primo, l. seruum filii, xliiii. **S.** cum qui.

Item qui chyrographum legat, non tantum de tabulis cogitat, sed etiā de actionibus, quarum probatio tabulis continetur: appellatione enim chyrographi uti nos pro ipsis actionibus, palam est, cum uenditis chyrographis intelligimus nomen uenisse, quin etiam si nomen quis legauerit, id quod in actionibus est legatum intelligitur, ff. de leg. iii. l. qui chyrographum, lvii. aliàs lix.

Qui Gaium, & Lucium eiusdem pecuniæ reos habebat, si ita legauerit. **QVOD MIHI GAIVS DEBET ID HAERES MEVS SEMPRONIO DAMNAS ESTO DARE. QVOD MIHI LVCIVS DEBET, ID HAERES MAEVIO DAMNAS ESTO DARE.** eam conditionem hæredis sui constituit, ut is necesse habeat alteri actiones suas, alteri litis æstimationem præstare, si tamen uiuus testator Gaio acceptum fecit, necesse est, ut Sempronii, & Mæui legatum inutile sit, ff. de leg. primo, l. non quocunque, lxxxii. **S.** qui Gaium.

Testator ita dixit. **CIVIBVS MEIS DO LEGO CHYROGRAPHVM GAI SEII.** postea codicillis uenit à Seio exigere, & ab hærede petiit, ut ex alterius debitoris debito, quæ codicillis nominasset, eandem summam Reipub. daret. si posterior Idoneus non esset, hæredes Reipublicæ aduersus eum duntaxat debitorem, qui nouissimis codicillis designatus est, actionem præstare debent, ff. de leg. ii. l. Lucius, lxxxviii. aliàs xc. **S.** ciuibus.

Nomen debitoris in hæc uerba legauit. **TITIO HOC AMPLIUS DARI VOIO DECEM AVREOS, QVOS MIHI HAEREDES GAI SEII DEBENT, ADVERSVS QVOS EI ACTIONEM MANDARI VOLO, EIQVE EORVNDem PIGNOR A TRADI.** hæredes non tantum decem dare debent: sed etiam omne debitum hoc est, etiam interesse, quia uniuersa eius nominis obligatio legata est, ff. de leg. iii. l. nomen, xxxiii. aliàs xxxiiii.

Lucius

Lucius Tirtius testamento ita cauit. Si quid cuique liberorum meorum dedi, aut
amici, aut in ium concessi, aut sibi adquisiit, aut ei ab aliquo datum, aut re-
lictum est: id sibi praeiit. sumit, habeat: filii nomine Klendarium fecerat,
 postea sententia dicta est. & placuit id, quod sub nomine ipsius filii in Klenda-
 rio romaniorum, ei deberi non etiam id quod exactum in rationes suas pater
 conuertisset: Item si id, quod exegisset pater ex nominibus filii, ante testamen-
 tum factum, & iterum post testamentum in nomen filii conuertisset ad filium
 pertinebit, quoniam ita, hō lex eadem causa exactum in ea idem causam red-
 disset, deberetur, ff. de leg. ii. l. Lucius, lxxxviii. aliās xc. in princ.

Filio ex parte herede scripto praeceptionem dedit, inter cetera his uerbis.

Tito filio meo. nomina ex Klend. rin, quae elegerit filius meus sibi viginti da-
ri damnas sunt: sine dolo malo: eidem filio uiuus omnium rerum suarum
 administrationem perm. sit, qui post testamentum factum ante mortem patris
 annos decem, quibus procurabat patri, contra ueterem cōsuetudinem patris,
 qua Klendarium exercebatur, nouos debitores ampliarum pecuniarum fe-
 cit. & in priores, quos pater exiguarum fortunarum habebat, maius creditum
 contulit, adhuc, ut uiginti nominibus propē omnis substantia calendarii es-
 set, quāscum est, an huic filio eorum nominum, quae ipse fecit praeceptio per-
 mittenda esset, & responsum fuit, ex his electionem eum habere, quae testa-
 menti tempore testator in Klendario habuit, ff. de legat. iii. l. nomen xxxiii.
 aliās xxx iii.

Prædus per praeceptionem filii datis cum reliquis colonorum ea reliqua uiden-
 tur legata, quæ de redditu prædiorum in eadem causa manserunt, alioquin pecu-
 nia à colonis exacta, & in Klendarium in eadem regione uersa reliquis non
 contineri colonorum, facile constat, ff. de legat. iii. l. prædus, lxxxi. aliās xci.
 in princip.

His uerbis domibus legatis. Fidei heredum meorum committo uti sinant cum
habere domus meas, in quibus habito nullo omnino excepto. cum omni instru-
mento, & repositus omnibus non uidetur testator de pecunia numerata, aut
 instrumentis debitorum sensisse, ff. eodem. l. si mihi Maxima, xc. aliās xcii. §. si.

Quæ quis mihi bars erit, damnas isto dare, fideique eius committo, uti det quan-
tas summas distauero dederō. res quoque corporales continentur, ut prædia,
 uestē, argentū, quia & hoc uerbū. Q V A N T A S non ad numeratā duntaxat
 pecuniā referri, ex dotis, prælegatione, & stipulationibus emptæ hereditatis
 apparet. & S V M M A E appellatio similiter accipi debere, ut in his argumen-
 tis, quæ relata essent, ostenderetur. uoluntas præterea defuncti, quæ maxime in
 fideicommissis ualeret, ei sententiæ suffragatur. neque enim posteam præ-
 legationem testator adiecit, fuisset res corporales, si duntaxat pecuniam nu-
 meratam præstari uoluisset, ff. de leg. iii. l. quisquis, xcii. aliās xcv.

Quidam instituta filia herede institori prædia certa, & peculium, & reliqua lega-
 uerantam sua, quā colonorum. legatarius proferebat manum patrisfamilias
 reliquorum, tam suo, quā colonorum nomine. Item in eadem scriptura
 adiectum est, in hunc modum: *Item quorum rationem reddere debes, scilicet,*
quæ in condito habuerat paterfamilias frumenti uini, & ceterarum rerum,
 quæ ab ipsa filia legatarius petebat, & ex reliquis esse dicebat, & apud iudicem
 obti-

Tertiæ Partis. Lib. III.

obtinuerat: ex diuerso contradicebatur, reliqua colonorum ab eo non peti, nec propria: diuersam autem causam esse eorum, quæ in condito essent: Imperator interrogauit partem legatarii quærendi causa. pone (inquit) in condito centies aureorum esse, quæ in ulum sumi solerent, diceres totum, quod esset relictum in arca deberi: Et placuit recte appellasse. A parte legatarii subgestum est, quædam à colonis post mortem patrifamilias exacta. responsum est, hoc quod post mortem exactum fuisset, reddendum esse legatario, ff. de lega. iii. l. Offidius, xcv. aliàs xcvii.

PETO FVNDVM MEVM ITA VTI EST ALVMNAE MEAE DARI. reliqua colonorum si qua mortis tempore in eo fundo fuerint, non sunt legata. cætera uerò uidentur legata his uerbis. **ITA VTI EST.** data, ff. de leg. ii. l. qui habebat, xcix. aliàs ci. S. peto fundum.

His uerbis. Uxori mea lateralibus meis uiatoria, & quidquid in his conditum erit, quæ membranulis meis manuscriptis continebuntur, nec ea sint exacta cum mortuar licet in rationes meas translata sint. hic chyrographa debitorum, & pecuniam, cum esset profecturus in urbem, in lateralibus condidit. Ea nomina non debentur, quæ mortis tempore in his lateralibus essent, & membranulis manu eius scriptis continerentur, ff. de leg. iii. l. his uerbis, ci. in princ.

Cum uerò emptiones prædiorum in eisdem lateralibus condiderit, non quidem manifestè apparet, quid de prædiis senserit, an uoluerit, ut legato cedant, uerum si ea mente emptiones ibi haberet, ut his legataria datis, proprietates prædiorum præstaretur. potest defendi prædia quoque deberi, d. l. his uerbis, S. idem quæsit.

41 Tessera frumentaria legata.

Si Titio Tessera frumentaria legata sit, & is decessisset, legatum non extinguatur: nam cui tessera, uel militia legatur æstimatio uidetur legata, ff. de leg. ii. l. mortuo, xlix. S. si Titio.

Titia Scio tesseram frumentariam comparari uoluit, post diem tricesimum à morte ipsius: cum Seius uirua testatrice tesseram frumentariam ex causa lucratua habere cœperit, & non possit id, quod habet petere, precium tessere præstabitur, quoniam tale fidei commissum magis in quantitate, quàm in corpore consistit, ff. de leg. ii. l. Titia, lxxxvii. in princ.

42 Potest grauari hæres domum alicuius reficere, uel ære alieno aliquem liberare.

Sed & tale legatum ualeat. **DAMNAS ESTO HÆRES MEVS DOMVM ILLIVS REFICERE, VEL ILLVM AERE ALIENO LIBERARE.** Inst. de leg. S. sed, & tale.

43 Adiecto hærede, qui hæres non sit, hæres uerus totum legatum debet.

Hæres adiecto ei nomine cuiusdam, qui hæres non sit dare damnatus totum legatum debet: nã & si duos ex hæredibus suis nominatim quis damnasset, & alter hæreditatem non adisset. qui adisset totum deberet, si pars eius, qui non adisset,

adiisset, ad eum, qui adiisset perueniret, ff. de legat. primo, l. si duobus, xvi.
Si hæres adiecto.

44 De hærede damnato fundum vendere.

Meminiſſe oportet eum, qui damnatur fundum vendere, nõ gratis damnari hoc facere, ſed ſolum ut uendat iuſto precio: Quòd ſi certo precio ſit damnatus facere neceſſe habebit, tanti vendere, quanti damnatus eſt, ff. de lega. primo, l. ſi cui, xlix. §. ſi no.

Si fundum mihi vendere certo precio damnatus es, nullum fructum eius rei ea uenditione excipere tibi liberum erit: quia id precium ad totam cauſam fundi pertinet, ff. de leg. iii, l. qui quatuor, xxx. ſi fundum.

Si cui fundus centum dignus legatus fuerit, ſi centum hæredi, uel cuilibet alii dederit: uberrimum uidetur eſſe legatum. nã aliàs intereſt legatarii fundum potius habere, quàm centum. ſepe enim confines fundos, etiam ſupra iuſtam æſtimationem intereſt noſtra acquirere, ff. de leg. ii. l. ſi cui, liiii. aliàs lvi.

45 In legato generali cuius electio ſit.

Si generaliter res legetur, electio legatarii eſt, niſi aliud teſtator dixerit, Inſt. de leg. §. ſi generaliter.

Legato generaliter relicto: ueluti equi id obſeruatur, ne optimus, uel peſſimus eligatur. item ſi de certo fundo ſenſit teſtator, nec appareat de quo cogitauit electio hæredis erit, quem uellit dare. aut ſi appareat ipſe fundus uindicabitur: ſed & ſi lancem legauerit, nec appareat quam, æquè electio eſt hæredis, quam uelit dare, ff. de leg. primo, l. legato generaliter, xxxvii.

Cum equus Titio legatus eſſet, non in arbitrio hæredis erit, quem uelit, dandi, ſed electio eius erit, cui poteſtas eſt, qua actione uti uelit, ff. de lega. primo, l. ſi ſeruus, cxviii. §. cum homo.

Si hæres, æquo tibi generaliter legato album tradiderit, iſque à te cuiuſtus fuerit: potes ex teſtamento agere, quia non uidetur hæres dediſſe, quod ita dederat, ut habere non poſſis, ſed tu debes priuſquàm iudicium accipiatur denuntiare hæredi, nam ſi aliter feceris agenti ex teſtamento opponetur tibi doli mali exceptio, ff. de leg. iii, l. qui concubinam, xxix. §. ſi hæres tibi.

46 Legato equo, aut boue quid iuris ſit.

EQVVM, AVT BOVEM VTRVM HAERES MEVS VOLET TITIO DATO. ſi dixerit hæres equum uelle dare: mortuo equo liberabitur: cum autem ſemel dixerit, hæres utrum dare uelit mutare ſententiam non poterit, ff. de leg. primo, l. huiuſmodi, lxxxiii. §. ſi cum.

Si Titio equus, aut bos utrum eorum malit legatus ſit, deinde equum teſtator donauerit bos in obligatione uenit, d. l. huiuſmodi, §. ſi Titio.

EQVVM AVT BOVEM VTRVM HAERES MEVS VOLET TITIO DATO: DVM VTRVM VELIT DARE EO DIE QVO TESTAMENTVM MEVM RECITATVM ERIT DICAT: ſi non dixerit hæres equum, aut bouem dare malit, perinde obligatus erit, ac ſi equum, aut bouem dare damnatus eſſet, utrum legatarius elegerit.

Si dixerit

Si dixerit equum dare uelle, equo mortuo liberabitur, si supererit in obligatio-
ne manebit. Cum autem si mel dixerit utrum dare uelit, mutare sententiam
non poterit, ff. de leg. ii. l. statuti eorum, x. §. Stichum.

- Si Titius mihi equum, aut decem debeat, & legauero tibi equum quem mihi de-
bet, placet extinguere legatum, decem mihi solutis. Ex diuerso si alii decem alii
equus legatus fuerit, ex euentu solutionis legatum ualeat, ff. eod. l. si Titius, lii.
in princip.

Quibus ita legatum fuerit: **TITIO, ET MAEVIO SINGVLOS E-
QVOS DO, LEGO:** constat eos non concuturos in eundem equum:
sicut non concurrunt, cum ita legatur. **TITIO EQVVM DO, LEGO
MAEVIO ALTERVM DO, LEGO,** ff. de leg. primo, l. huiusmodi,
lxxxiii. §. quibus.

- Si is cui legatus sit equus, aut bos, cum equus sibi legatum putaret, uindicauerit,
amplius uindicationis ius non habet: nam & si damnatus hæres alterutrum
dare equum dederit, cum ignoraret sibi permissum, uel bouem dare nihil re-
petere poterit, ff. de leg. primo, l. si is cui, xix.

47 De bonorum parte legata.

Cum bonorum parte legata dubium esset, utrum rerum partes, an æstimatio de-
beretur: succursum est hæredi, ut ipse eligat, siue rerum partes, siue æstimatio-
nem dare maluerit. In his tamen rebus partem dare hæres conceditur, quæ
sine damno diuidi possunt. Sin autem uel naturaliter indiuisæ sint, uel sine dā-
no earum fieri non potest: æstimatio ab hærede omnimodo præstanda est, ff.
leg. primo, l. non amplius, xxvi. §. cum bonorum.

Potest autem hæres, uel paucioribus, uel in una re, relictam partem legatario da-
re, in quam uel legatarius consenserit, uel iudex æstimauerit. ne necesse habe-
ret legatarius in omnibus rebus uindicare portionem, ff. eod. l. potest, xvii.

- Si Titio, au Scio utri hæres uelit, legatum relictum est: hæres alteri dando ab u-
troque liberatur. si neutri dat, uterque perinde petere potest, atque si ipsi soli
legatum foret. nam ut stipulando duo rei constitui possunt, ita & testamento
potest id fieri, ff. de leg. ii. l. si Titio, xvi.

Qui duos equos habebat, si unum ex his legasset, ut non intelligeretur, quem le-
gasset, legatarii est electio, ff. de leg. primo, l. qui duos, xx.

Sed si plures equos albos habēs, equum album legauerit, si non appareat de quo
albo senserit, quem hæres elegerit debet præstari, ff. eod. l. si quis a filio, xxiii.
§. si quis plures.

48 Numero numorum legato, si non appareat quales sint, quid iuris sit.

Si numerus numorum legatus sit, nec appareat quales sint legati: ante omnia ip-
sius patris familiæ consuetudo, deinde regionis in qua uersatus est, exquirere
da est, sed & mens patris familiæ, & legatarii dignitas, uel caritas, & necessitu-
do. item earum, quæ præcedunt, uel quæ sequuntur summam scripta sunt,
spectantur. sed si certos numos, ueluti quos in arca habet, aut certam lancem
legauit: non numerata pecunia, sed ipsa corpora numorum, uel rei legatæ cō-
tinentur, neque permutationem recipiunt, & exemplo cuiuslibet corporis
æstimanda sunt, ff. de leg. primo, l. si fereus plurium, jo. §. si. cum l. seq.

49 *Legata domo simpliciter nec appareat de qua senserit: hæres præstat, quam velit.*

Si domus alicui simpliciter legata sit, neque adiectum sit, quæ domus, cogetur hæres, quam domum uolet ex his, quas testator habebat, legatario dare, quòd si nullas ædes reliquerit, magis derisorium, quàm utile est legatum, ff. de lega. primo, l. si domus, lxxi. in princ.

50 *In legato si aestimauerit hæres, tenetur quasi bonus vir.*

Sic legatum, vel fideicommissum sit relictum. SI AESTIMAUERIT HAERES, SI COMPROBAUERIT, SI IVSTVM PVTAUERIT: & legatum, & fideicommissum debetur, quoniam quasi bono uiro potius ei commissum est, non in meram uoluntatem hæredis collatum, ff. de leg. primo, l. si sic legatum, lxxv. in princ.

51 *De optionis legato.*

In optionis legato, idest, ubi testator ex rebus suis optare legatarium iusserat, datur licentia hæredi optandi, licet uiuus legatarius hoc non fecerit, & siue plures legatarii extiterint, quibus optio relicta est, & discentiant in corpore eligendo, siue unius legatarii, alio aliud corpus eligere cupiente, ne pereat legatum fortuna huius optionis iudex erit: nam sorte dirimitur, ut ad quem fors deueniat, illius sententiæ in optione præcellat. cæteris autem æstimationem præstet contingentium partium, Insti. de lega. §. in optionis, & C. com. de leg. l. fin. in princip.

Equi electione legata, semel duntaxat optare possumus, ff. de leg. primo, l. quinta, in princ.

Si quis optionem alicuius rei non ipsi legatario dederit; sed quem Titius forte elegerit, Titius autem, vel noluerit eligere, vel non potuerit, vel morte fuerit præuentus, si intra annale tempus, ille, qui eligere iussus est, hoc facere superederit, vel minime potuerit, vel quodcumque decesserit: ipsi legatario datur electio, ita tamen, ut non optimum ex rebus quidquam eligat, sed mediæ æstimationis. Ne dum legatario satis foueatur hæredis commoda defraudentur, C. com. de leg. l. si. §. sed, & si quis.

Si ita scriptum sit. LVCIVS TITIVS HAERES MEVS, AVT MAEVIVS HAERES MEVS DECEM SEIO DATO. cum utro uelit Seius agat, ut si cum vno actum sit, & solutum: alter liberatur, quasi si duo rei promittendi, in solidum obligati fuissent. quid ergo si ab altero partem petierit? liberum ei erit ab altero reliquum petere, idem erit: & si alter partem soluisset, ff. de leg. primo, l. octaua, §. si ita.

Si obpondo quinquaginta, aut in singulas libras certum æs, utrum legatarius valeat legatum sit, non potest legatarius partem olei, & partem æris petere, quia vnum in alterutra causa legatum sit, nec interest diuisa summa an iuncta ponatur. Certè octo equis legatis, aut pro equis certa pecunia legata: non posse in vitum hæredem partem pecuniæ, partem equorum debere constare, d. l. si ex toto, viii. §. fin.

Si quis duobus hæredibus institutis, ita legauerit. EQVVM AVT DECEM HAERE.

Tertiæ Partis. Lib. III.

HAEREDES DANTO, non potest alter hæredum quinque, alter partem equi dare. sed necesse est utrumque, aut equum totum, aut decem solvere, ff. de leg. ii. l. si quis, xv.

Neminem eiusdem rei legatæ sibi partem uelle, partem nolle, uerius est, ff. de legat. ii. l. quarta.

Sed duobus legatis relictis, unum quidem repudiare, alterum uero amplecti potest, ff. eod. l. quinta, in princ.

Si Sempronio decem legentur, aut si noluerit, equus, hoc casu duo legata sunt, sed uno contentus esse debet, ff. eod. l. octaua, §. si ita.

A filio famil. sine patris iussu optari non potest, nec ante aditam hæreditatem, ff. de leg. primo, l. Iulianus, x.

Si ita stipulatus. EQVVM, AVT DECEM VTRVM EGO VELIM, legauerit, quod ei debebatur, tenebitur hæres eius. ut præstet legatario actionem, electionem habituro utrum equum, an decem consequi malit. Proinde si equum legauerit, cum ille ei equum, aut decem deberet: incerti actio legatario, aduersus hæredem competit, per quam actionem compellat hæredem experiri. & si equum consecutus fuerit, præstabit ei: si decem nihil consequetur, secundum quod erit in Arbitrio debitoris, an sit legatarius is, cui equus legatus est, ff. de leg. primo, l. si si, lxxv. §. si.

Quod si quis equum, aut bouem stipulatus Sempronio equum legasset. Mæuiou bouem: oneratus hæres intelligitur, ut necesse habebat, alteri actionem suam, alteri æstimationem equi, aut bouis dare, ff. eod. l. quod si quis, lxxvi.

Si is, qui unum reum habebat, quod sibi deberet duobus insolidum separatim legasset: oneratur hæres duobus satisfacere. uni actionem cedendo, alteri pecuniam soluendo, ff. de leg. ii. l. qui duos, xliii. §. si.

ss Legari potest illis, cum quibus testamenti factio est.

Legari autem illis solis potest, cum quibus testamenti factio est, Inst. de lega. §. legari autem.

Si post mortem patris filio legetur: dubium non est quin mortuo patre ad filium pertineat legatum, nec intersit an patri hæres extiterit, nec ne, ff. de legat. primo, l. si post mortem, lxxviii. in princ.

Non tantum duorum mensium, sed etiam minoris temporis, maritus uxoris testamento scriptus succedit: nec legata, seu fideicommissa, seu donationes temporis huius angustia capi prohibet, C. de leg. l. non tantum, xix.

Cum ei, qui partem capiebat, legatum esset: ut alii restitueret, placuit solidum capere posse, ff. de leg. ii. l. cum ei, xliii.

Si quid alicui licitè fuerit relictum, quod ipse quidem propter corporis sui uitium, vel propter qualitatem relictæ, vel aliam quamcunque probabilem causam habere non potuit, alius tamen habere potuit, quanti solet comparari tantam æstimationem accipiet, ff. de legat. primo, l. filius famil. cx. alias, cxviii. §. si quid.

Si Titio, & ei, qui capere non potest decem legata sint: quia duobus hæres damnatur, & unus capere non potest quinque sola Titio dantur, ff. de legat. ii. l. si Titio, x.

Si quis hæredem suum, cum fundum cuius commercium is hæres non habebat, dare iusserit ei, qui eius commercium habet: hæres obligatus erit, uel ipsam rem,

rem, si in bonis testatoris fuerit, vel si non est eius æstimationem præstare, ff. de leg. ii. l. mortuo, xlix. §. labeo.

Si ita quis testamento suo cauisset. *Illi quantum plurimum per legem accipere potest, dari volo.* utique tunc cum quando capere potuerit, uidetur ei relictum. sed & si dixerit. *Quam maximam partem dare possum, damnas esto heres meus si dare:* idem erit dicendum, ff. de leg. ii. l. si ita, §. 1. aliàs l. iii.

Non oportet prius de conditione cuiusquam quæri, quàm ad eum hæreditas legatumve pertineat, ff. eod. l. non oportet, l. ii. aliàs l. iii.

Mæuius, cui fundus legatus est, si Callimaco, cum quo testamenti factionem non habebat ducenta dedisset: conditioni parere debet, & ducenta dare ut ad eum legatus fundus pertineat: licet numos non faciat accipientis. Quid enim iurest, utrum tali persona dare iubeatur, non aliquo loco ponere, vel in mare deicere? Neque enim illud quod ad talem personam peruenturum est, testamenti nomine, sed mortis causa capitur, ff. de conditionib. & demonstra. l. Mæuius, l. iii.

Cuidam non solidum capienti, amplius lege concessa portione relictum est, si hæredi aliquid dedisset, tanto amplius capturus est, quantum conditionis implendæ causa dare eum oporteret, nec interest hæredi, an extraneo dare iussus sit, quia computatione facta, quæ semper in personam eius introduceretur, non amplius lege concessa portione ad eum subsisteret, ff. de cond. & demon. l. sed si hoc, l. xi. §. cuidam.

Quoties cuidam amplius legatum sit, quàm ei capere liceret, & lex Falcidia locum haberet, prius Falcidiæ ratio habenda est, scilicet ut subducto eo, quod lex Falcidia exceperit, reliquum, si non excedat statutam legi portionem, debeat, ff. ad l. Falc. l. quoties, l. xvii.

Qui testamentum faciebat, ei qui usque ad certum modum capere poterat, legauit licitam quantitatem, deinde ita loquutus est. *Titio centum do, lego, quæ mihi pertulit. Quæ ideo ei non cani, quod omnem fortunam, et substantiam, si quæ à matre susceperat, in sinu meo habui, sine ulla cautione. Item eidem Titio reddi, & solui volo de substantia mea centum quinquaginta, quæ ego ex redditibus prædiorum eius, quorum ipse fructum percepi, & distraxi: nem de Klen-dario, si quæ à matre receperat Titius, in rem meam conuerti.* Titius si supra scripta ex ratione sua, ad testatorem peruenisse probare potuerit: exiget. uidetur enim eo quod ille plus capere non poterat, in fraudem legis, hæc in testamento adieciisse, ff. de probationib. l. qui testamentum, l. xvii.

Ei, qui testamento capere non poterat testamento facto, ita cautum est. *Constitui tamenque volo Callimacho mercedis loco, decem millia denariorum.* hæc pecunia causa mercedis ab hæredibus non poterit exigi, quia in fraudem legis relictæ sit, ff. de leg. iii. l. cum quis, xxxv. aliàs xxxvii. §. Titia.

Etiam si partis bonorum se excusauerit tutor, puta Italicarum, uel Prouinciarum rerum totum, quod testamento datum est, ei aufertur, ff. de lega. primo, l. etiam si, l. cxi.

Quod conditiones implendæ datur, licet non ex bonis mortui proficiantur, capere tamen supra modum non poterit is, cui certum modum ad capiendum lex concessit, ff. de don. cau. mor. l. quod conditionis, xxxvi.

Hæc. verba s'no
charactere, hic ac
interius inferta.
hæc. in aucto-
ritate impium esse
tenet.

Tertiæ Partis. Lib. III.

Collegiis legari potest. si corpori cui licet coire legatum sit, cui autem non licet, si legetur non valebit, nisi singulis legetur. Hi enim non quasi collegium, sed quasi certi homines admittuntur ad legatum, ff. de reb. dub. l. si cognatis, lxx. Si quid relictum sit civitatibus omne valet, siue in distributione reliquatur, siue in opus, siue in alimenta, siue in eruditione puerorum, siue quid aliud, ff. de leg. primo, l. si quid, cxiii. alias cxvii.

Ciuitatibus etiam legari potest, quod ad honorem ornatumque ciuitatis pertineat: puta quod ad instruendum forum, theatrum, stadium, legatum fuerit: ad honorem puta, quod ad edendum munus, uenationem, ludos scenicos: aut ad diuisionem singulorum ciuium, vel æpulum relictum fuerit. hoc amplius quod in alimenta infirma ætatis, puta, senioribus, vel pueris, puellisque relictum fuerit, ad honorem ciuitatis pertinere videtur, ff. de leg. primo, l. ciuitatibus, cxix. alias cxxii.

Si in opere ciuitatis faciendo aliquid relictum sit, unusquisque hæres in solidum tenebitur. tempus tamen cohæredi præstabitur intra quod mittat ad opus faciendum: post quod alius hæres opus faciet imputaturus cohæredi sumptuum pro parte eius: ergo & in statuto, & in seruitute, & in cæteris, quæ diuisionem non admittunt. idem erit, ff. de legat. iii. l. fideicommissa, xv. S. si in opere.

Si quis opus facere iussus paratus sit, pecuniam debere Reipublicæ, ut ipsa faciat cum testator per ipsum fieri uoluerit, non audietur, d. l. fideicommissa, S. fin.

Codicillis confirmatis, ita cavit. TYBVRTINIS MUNICIPIBVS MEIS AMANTISSIMISQVE SCITIS BALINEVM IVLIA NVN IVNCTVM DOMVI MEAE, ITA, VT PVBLICE SVMP TV HÆREDVM MEORVM, ET DILIGENTIA DECEM MENSIBVS TOTIVS ANNI PRÆBEATVR GRATIS: videtur testator super calefactionis, & præhibitionis onus de his quoque sensisse, quæ ad quotidianam turelam pertineant, quibus balineæ, aut instruuntur, aut denique inter solitas cessationum uices parari, purgarique, ut habiles ad lauandum fierent, sint solitæ, ff. de legat. iii. l. patronus, xxxv. S. codicillis.

Quod Principi relictum est, quæ antequam dies legati cedat, ab hominibus creptus est, successor ei debetur, ff. de leg. iii. l. quod principi, lvi.

Si autem Augustæ legetur, & ea inter homines esse desierit, quam testator deederet: deficit, quod ei relictum est, ff. eo. l. si Augustæ lvii.

Vicis legata perinde licere capere, atque ciuitatibus rescriptum est, ff. de leg. primo, l. si hæres, lxxiii. S. vicis.

Pater filio, quem in potestate retinuit, hærede pro parte instituto legatum quoque reliquit, durissima sententia est, existimantium de negandam ei legati petitionem, si patris abstinerit hereditate: non enim impugnatur iudicium ab eo, qui iussu rationibus noluit negotiis hereditariis implicari, ff. de legat. primo, l. filio, lxxxvii.

Sed si non alias uoluit pater habere eum legatum, nisi hereditatem retineat: tunc nec aduersus cohæredem datur ei legati petitio, cum ipsi filio non videretur esse soluendo hereditas, & hoc ita est licet non conditionaliter expressisset, intellexisse tamen manifestissime adprobetur, ff. eodem l. sed si non alias, lxxxviii.

Nam nec emancipatus hæreditate omiſſa legatum ab hærede petere prohibetur. Prætor enim permittendo his, qui in poteſtate fuerint, abſtinere ſe hæreditate paterna manuſcriptum facit, ius ſe in perſona eorum tribuere, quod futurum eſſet, ſi liberum arbitrium ad eundem hæreditatis habuiſſent, ff. eodem. l. nam nec, lxxxix.

Quid ergo ſi ira legauerit? **HOC AMPLIUS FILIO MEO**, non dubie uoluntatis quidem quaſtio erit. ſed non abſimilis eſt prioris caſus, circa filii prouidentiam, niſi euidentis uoluntas contraria patris probetur. planè ſi pluribus filiis inſtitutis ratione legatorum actio denegabitur ei, qui non agnouerit hæreditatem, ff. eod. l. quid ergo, xc.

Item à filio hærede etiam patri legari poteſt, nec intereſt, an die legati cedente in patris poteſtate ſit. igitur, & ſi iuſſu patris adita ſit hæreditas, imputabitur ei in Falcidiam, ff. de leg. primo, l. à filio, xxv.

De legatis relictis incertis perſonis.

Incertis perſonis, neque legata, neque fidei commiſſa relinquere conſeſſum eſt: nam nec miles quidem incertæ perſonæ poteſt relinquere: incerta autem perſona uidetur, quam incerta opinione teſtator animo ſuo ſubiiciebat, ueluti ſiquis ita dicat: quicumque filio meo, filiam ſuam in matrimonium dederit ei hæres meus fundum illum dato: illud quoque quod iis relinquitur, qui poſt teſtamentum ſcriptum primi conſules designati erunt, æquè incertæ perſonæ legari uidetur, & denique multæ aliæ huiusmodi ſpecies ſunt, Inſtit. de legat. §. incertis.

Si inter duos dubitetur de eodem legato, cui potius dari oportet: ut puta ſi Titio relictum eſt, & duo eiſdem nominis amici teſtatoris ueniant, & legatum petant, & hæres ſoluere paratus ſit, deinde ambo defendere hæredem parati ſint: eligere debet hæres cui ſoluat, ut ab eo defendatur, ff. de leg. ii. l. viii. §. ſi inter.

Id, quod pauperibus teſtamento, vel codicillis relinquitur non ut incertis perſonis relictum euancſcit, ſed omnibus modis ratum firmumque conſiſtit, C. de epil. & cler. l. id quod pauperibus, xxiii. & l. nulli, xxviii.

Sub certa uero demonstratione, id eſt, ex certis perſonis incertæ perſonæ recte legatur: ueluti ex cognatis meis, qui nunc ſunt, ſi quis filiam meam uxorem duxerit, ei hæres meus illam rem dato, Inſtit. de leg. §. ſub certa uero.

Incertis autem perſonis legata, vel fidei commiſſa relictæ, & per errorem ſolutæ: repeti non poſſe ſacris conſtitutionibus cautum eſt, Inſtit. de leg. §. incertis autem perſonis.

Tutor etiam incertus dari non debet, quia certo iudicio debet, pro tutela, quiſ ſuæ poſteritati cauere, Inſtit. de leg. §. tutor.

Quidam teſtamento ita ſcripſit. **REIPUBLICAE GALLICANORVM LEGO TVTELAM VIAE REIFICIENDAE, QVAE EST IN COLONIA EORVM VSQVE AD VIAM AVRELIAM:** propemodum quidem imperfecta eſt, hæc ſcriptura. **IN TVTELAM AVRELIAE VIAE**, quia ſumma adſcripta non eſt, poteſt tamen uideri tanta ſumma legata, quanta ei rei ſufficere: ſi modo non apparet aliam fuiſſe defuncti uoluntatem, aut ex magnitudine eius pecuniæ, aut ex mediocritate facultatum, quam teſtator reliquit: tunc enim officio iudicis ſecundum æſtimationem patrimonii, & legati quantitas designari poteſt, ff. de legat. ii. l. quidam, xxx.

Quæſit. Imp. in iſt. in hoc §. loquatur de præterito tempore, & poſtea ſit mentio de emendatione, ſua conſtitutione. tamen, quia ipſa conſtitutio in emendatione Codicis ſublata eſt, remanet antiqua diſpoſitio ualida.

De hoc eſt diſpoſitio. l. ſi ſeruus legatus, xci. §. huiusmodi de legato. primo. & demonſtratur eſſe uerū incertis perſonis relinqui nō poſſe: cum tunc dubitatu certus de incerto.

Tertiæ Partis. Lib. III.

Institutio, vel fideicommissum, vel tutela sic scriptis: ILLE, AVT ILLE MIHI HAERES ESTO, VEL ILLI, AVT ILLI DO, LEGO, VEL DARI VOLO, AVT TVTOREM ESSE VOLO, ET IVBEO. melius visum est omni uerbositate explosa coniunctionem, AVT pro, ET, accipi, ut uideatur copulatio modo esse prolatum, ut primâ personam inducat, & secundam non expellat, C. de verb. sign. l. quarta.

Huiusmodi legatum, ILLI, AVT ILLI VTER EORVM PRIOR AD CAPITOLIVM ASCENDERIT, utile esse uidetur, ff. de leg. primo, l. feruis legatus, cv. aliâs cviii. S. huiusmodi.

His uerbis. LVCIO, ET TITIO, EORVMVE CUI FVNDVM DO, LEGO, utiliter legatur, & si utrique vixerint utrique: si alter alteri totum debetur, ff. de leg. primo, l. si fundum, lxxxv. S. his uerbis.

Gruatus hæres illis, qui testamētum signauerint decem dare, utile est legatum, ff. de reb. dub. l. si quis ita, xliii.

Posthumus alienus hæres institui potest: nisi in utero eius sit, quæ vxor esse non potest, Inst. de lega. S. posthumus.

54 De conditionalibus legatis.

Legatis, quæ relinquuntur, aut dies incertus, aut conditio adscribitur, aut si nihil horum tactum sit, præsentia sunt, nisi si ipsa conditio insit. Cum dies certus adscriptus est, quamvis dies nondum uenerit, solui tamen possunt: quia certum est ea debitu iri. Dies autem incertus est, cum ita scribitur. **HAERES MEVS CVM MORIETVR, DECEM DATO.** non diem incertum mors habet eius, & ideo si legatarius ante decesserit, ad hæredem eius legatum non transit, quia non celsit dies uiuo eo, quamuis certum fuerit moriturum hæredem. Inest autem cōditio legati, veluti cum ita legamus: **QVOD EX ARETHVSA NATVM FVERIT, HAERES DATO:** aut **FRVCTVS, QVI EX EO FVNDV PERCEPTI FVERINT,** HAERES DATO: aut **EQVVM, QVEM NON LEGAVERO, SEIO DATO,** ff. de cond. & demon. l. prima.

Conditionum quædam sunt, quæ quandoque impleri possunt, etiam uiuo testatore, ut puta. SI NAVIS EX ASIA VENERIT. nam quandoque venerit navis conditioni paritum uidetur. quædam, quæ nō, nisi post mortem testatoris: **SI DECEM DEDERIT: SI CAPITOLIVM ASCENDERIT,** nam ut paruisse quis conditioni uideatur, etiam scire debet hanc conditionem insertam: nam si fato fecerit, non uidetur obtemporasse uoluntati, ff. eod. l. secunda.

Dies incertus conditionem in testamento facit, ff. eod. l. dies, lxxv.

Si iam facta sint, quæ conditionis loco ponuntur, & sciat testator, quæ iterum fieri possunt, expectentur, ut fiant. Si vero nesciat præsentia debentur. Item sciendum est, promiscuas condiciones post mortem impleri oportere, si in hoc fiat, ut testamento pareatur: veluti, **SI CAPITOLIVM ASCENDERIT:** & similia. non promiscuas, etiam uiuo testatore existere posse, veluti. **SI TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT,** ff. eod. l. si iam, xi.

Si ita scriptum sit, SI IN QVINQVENNIO PROXIMO TITIO FILIVS NATVS NON ERIT, TVM DECEM SEIAE HAERES DATO. si Titius antea mortuus sit, nō statim Scia decē debetur, quia hic articulus, TVM,

extremi

extremi quinquennii tempus significat, ff. eod. l. quarta, §. si ita.

Is, cui in tempus liberorum, tertia pars relicta est, utique non poterit adoptando tertiam partem consequi, ff. de leg. ii. l. si ita quis, l. iii. §. fin.

Conditionibus pupillus, & sine tutoris auctoritate parere potest, nec quē moueri, quod expleta conditione necessarius hāres aliquando esse potest. nam hoc iure potestatis fit. non conditionis expleta. item filiusfamilias sine iussu patris conditionem implere potest: quia eo facto nemo fraudatur, ff. de condi. & demon. l. quinta.

Si fundus alicui legatus fuerit, si pupillo, uel furioso pecuniam dedisset: uidetur expleta conditionem curatori, vel tutori dando, ff. eo. l. si fundus, xiii.

Multa testamento non committitur ab hārede, vel legatario, vel eo, qui ex ultima uoluntate aliquid lucratur, qui alicuius arbitrato monumentum facere iussus est, si is, cuius arbitrium est, non uiuat, uel adesse non possit, aut rei arbitrari nolit, ff. eo. l. sexta, in princ.

Quibus diebus vicinus tuus te uia publica, cūm ad parendum conditioni ire uelles, ire prohibuerit, nec per te stare, quominus agendo ob calumnias eum submoueas, hi dies conditioni non imputabuntur, ff. eod. l. quibus, xxx. in princ.

Si pars rei legata vsucapta sit, an in solidum parendum sit, dubitatur, & potest dici, pro parte parendum ex sentētia testatoris, ff. eo. l. qui hāredi, xliiii. §. si pars.

Cūm ita esset scriptum. SI FILIA, ET MATER MEA VIVENT, altera iam mortua, non deficit conditio. Sabinus quoque, & Cassius aiunt, quasi impossibiles eas condiciones in testamento positas, pro nō scriptis esse, quae sententia admittenda est, ff. eo. l. sexta, §. si. & l. tertia, eod. tit.

Non dubitamus, quin turpes condiciones remittendae sunt, quo in numero plerumque sunt etiam iusiurandi, ff. eo. l. non dubitamus, xx.

Municipibus, si iurassent, legatum est: hāc conditio non est impossibilis: per eos, cūm iurabunt per quos municipii res geruntur, ff. eo. l. municipibus, xcvi.

Hāres quoque cui iusiurandi conditio remittitur legatum, & fideicommissum debet, ff. de leg. iii. l. non dubium, xliii. §. hāres.

Si quis ita legauerit. DVM VXOR MEA CVM FILIO ERIT. HÆRES MEVS EI TANTVM DATO. si ea latitans de medio discessit, & tamen consilium retineret secum habendi liberos. deberi ei legatum Trebatius, & Labeo aiunt. quia non oē momentum exigēdum sit, ut cum liberis sit: sed si eam mentem, & id propositum habeat, ne filium à semet dimittat, ne uer per eam stet, quominus cum ea filius educetur, ff. eo. l. si quis ita, octaua.

Solemus dicere eum, qui in tempus liberorum uxori legat de his non sensisse, quos iā tunc uxor habuit, cūm testaretur maritus, ff. eo. l. solemus, ix.

Item si vir uxori ad tēpus liberorum legauerit, non de his tantum sensit testator, qui post mortem eius nati fuissent, sed etiam de his, qui uiuo eo suscepti fuissent post testamentum factum, ff. eo. l. si uir, lxi.

Sed si specialiter expresserit testator etiam si ex alio post mortem suam liberos procreauerit: nihilominus ea ad legatum admittitur, ff. eod. l. sed si, lxii. in princip.

Hāc conditio. FILIAE MEAE CVM NUPSERIT. talis est, ut qui testatus est impleri solummodo conditionē uoluerit nō satis egerit: quando, & ideo, & si uiuo testatore nupserit post testamentum factum, impleta conditio uidetur: praesertim cum conditio hāc talis est, ut semel impleri debeat. sed enim non omnes copunctiones cōditionem implent: puta. n. nondum nubilis

Tertiæ Partis. Lib. III.

Institutio, vel fideicommissum, vel tutela sic scriptis: ILLE, AVT ILLE MIHI HAERES ESTO, VEL ILLI, AVT ILLI DO, LEGO, VEL DARI VOLO, AVT TVTOREM ESSE VOLO, ET IVBEO. melius visum est omni uerboseitate explosa coniunctionem, AVT pro, ET, accipi, ut uideatur copulatio modo esse prolatum, ut primâ personam inducat, & secundam non expellat, C. de verb. sign. l. quarta.

Huiusmodi legatum, ILLI, AVT ILLI VTER EORVM PRIOR AD CAPITOLIVM ASCENDERIT, utile esse uidetur, ff. de leg. primo, l. si servus legatus, cv. aliâs cviii. §. huiusmodi.

His uerbis. LVCIO, ET TITIO, EORVMVE CUI FVNDVM DO, LEGO, utiliter legatur, & si utrique vixerint utrique: si alter alteri eorum debebitur, ff. de leg. primo, l. si fundum, lxxxi. §. his uerbis.

Grauatâ hæres illis, qui testamētum signauerint decem dare, utile est legatum, ff. de reb. dub. l. si quis ita, xiiii.

Posthumus alienus hæres institui potest: nisi in utero eius sit, quæ vxor esse non potest, Inst. de lega. §. posthumus.

84 De conditionalibus legatis.

Legatis, quæ relinquuntur, aut dies incertus, aut conditio adscribitur, aut si nihil horum tactum sit, præsentia sunt, nisi si ui ipsa conditio insit. Cum dies certus adscriptus est, quamvis dies nondum uenerit, solui tamen possunt: quia certum est ea debitu iri. Dies autem incertus est, cum ita scribitur: **HAERES MEVS CVM MORIETVR, DECEM DATO.** non diem incertum mors habet eius, & ideo si legatarius ante decesserit, ad hæredem eius legatum non transit, quia non celsit dies uiuo eo, quamuis certum fuerit moriturum hæredem. Inest autem cōditio legati, veluti cum ita legamus: **QVOD EX ARETHVSA NATVM FVERIT, HAERES DATO:** aut **FRVCTVS, QVI EX EO FVNDO PERCEPTI FVERINT,** **HAERES DATO:** aut **EQVVM, QVEM NON LEGAVERO, SEIO DATO,** ff. de cond. & demon. l. prima.

Conditionum quædam sunt, quæ quandoque impleri possunt, etiam uiuo testatore, ut puta. SI NAVIS EX ASIA VENERIT. nam quādoque venerit navis conditioni paritum uidetur. quædam, quæ nō, nisi post mortem testatoris: **SI DECEM DEDERIT: SI CAPITOLIVM ASCENDERIT,** nam ut paruisse quis conditioni uideatur, etiam scire debet hanc conditionem insertam: nam si fato fecerit, non uidetur obtemperasse uoluntati, ff. eod. l. secunda.

Dies incertus conditionem in testamento facit, ff. eod. l. dies, lxxv.

Si iam facta sint, quæ conditionis loco ponuntur, & sciat testator, quæ iterum fieri possunt, expectantur, ut fiant. Si vero nesciat præsentia debentur. Item sciendum est, promiscuas condiciones post mortem impleri oportere, si in hoc fiat, ut testamento pareatur: veluti, **SI CAPITOLIVM ASCENDERIT:** & similia. non promiscuas, etiam uiuo testatore existere posse, veluti. **SI TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT,** ff. eod. l. si iam, xi.

Si ita scriptum sit, SI IN QVINQUENNIO PROXIMO TITIO FILIVS NATVS NON ERIT, TVM DECEM SEIAE HAERES DATO. Si Titius antea mortuus sit, nō statim Seia decē debetur, quia hic articulus, TVM,

extremi

extremi quinquennii tempus significat, ff. cod. l. quarta, §. si ita.

Is, cui in tempus liberorum, tertia pars relicta est, utique non poterit adoptando tertiam partem consequi, ff. de leg. ii. l. si ita quis, l. iii. §. fin.

Conditionibus pupillus, & sine tutoris auctoritate parere potest, nec quē moueri, quod expleta conditione necessarius hæres aliquando esse potest. nam hoc iure potestatis sit. non conditionis expleta. item filius familias sine iussu patris conditionem implere potest: quia eo facto nemo fraudatur, ff. de condi. & demon. l. quinta.

Si fundus alicui legatus fuerit, si pupillo, uel furioso pecuniam dedisset: uidetur expleta conditionem curator, vel tutori dando, ff. eo. l. si fundus, xiii.

Multa testamento non committitur ab hærede, vel legatario, vel eo, qui ex ultima uoluntate aliquid lucratur, qui alicuius arbitrato monumentum facere iussus est, si is, cuius arbitrium est, non uiuat, uel adesse non possit, aut rei arbitrari nolit, ff. eo. l. sexta, in princ.

Quibus diebus vicinus tuus te uia publica, cum ad parendum conditioni ire velles, ire prohibuerit, nec per te staret, quominus agendo ob calumnias eum submoueas, hi dies conditioni non imputabuntur, ff. eod. l. quibus, xxx. in prin.

Si pars rei legata vsucapta sit, an in solidum parendum sit, dubitatur, & potest dici, pro parte parendum ex sententia testatoris, ff. eo. l. qui hæredi, xliiii. §. si pars.

Cum ita esset scriptum. **SI FILIA, ET MATER MEA VIVENT**, altera iam mortua, non deficit conditio. Sabinus quoque, & Cassius aiunt, quasi impossibiles eas condiciones in testamento positas, pro nō scriptis esse, quæ sententia admittenda est, ff. eo. l. sexta, §. si. & l. tertia, eod. tit.

Non dubitamus, quin turpes condiciones remittendæ sunt, quo in numero plerunque sunt etiam iusiurandi, ff. eo. l. non dubitamus, xx.

Municipibus, si iurassent, legatum est: hæc conditio non est impossibilis: per eos, enim iurabunt per quos municipii res geruntur, ff. eo. l. municipibus, xcvi.

Hæres quoque cui iusiurandi conditio remittitur legatum, & fideicommissum debet, ff. de leg. iii. l. non dubium, xliii. §. hæres.

Si quis ita legauerit. **DVM VXOR MEA CVM FILIO ERIT. HÆRES MEVS EI TANTVM DATO.** si ea latitans de medio discessit, & tamen consilium retineret secum habendi liberos. deberi ei legatum Trebatius, & Labeo aiunt. quia non oē momentum exigendum sit, ut cum liberis sit: sed si eam mentem, & id propositum habeat, ne filium à semet dimittat, ne ve per eam flet, quominus cum ea filius educetur, ff. eo. l. si quis ita, octaua.

Solemus dicere eum, qui in tempus liberorum uxori legat de his non sensisse, quos iā tunc uxor habuit, cum testaretur maritus, ff. eo. l. solemus, ix.

Item si vir uxori ad tēpus liberorum legauerit, non de his tantum sensit testator, qui post mortem eius nati fuissent, sed etiam de his, qui uiuo eo suscepti fuissent post testamentum factum, ff. eo. l. si uir, lxi.

Sed si specialiter expresserit testator etiam si ex alio post mortem suam liberos procreauerit: nihilominus ea ad legatum admittitur, ff. eod. l. sed si, lxii. in princip.

Hæc conditio. **FILIAE MEAE CVM NUPSERIT.** talis est, ut qui testatus est impleri solummodo conditionē uoluerit nō satis egerit: quando, & ideo, & si uiuo testatore nupserit post testamentum factum, impleta conditio uidetur: præsertim cum conditio hæc talis est, ut semel impleri debeat. sed enim non omnes copunctiones cōditionem implent: puta. n. nondum nubilus

Tertiæ Partis. Lib. III.

etatis in domum mariti deducta non paruit conditioni, sed & si ei coniuncta sit, cuius nuptiis ei interdictum sit: idem dicemus: An tamen nubendo postea parere conditioni possit, quasi non nupserit, dubitari potest. Et si testator de primo nuptiali iugo sensit, uidetur defectam conditionem esse: benigne tamē dicendum est, nondum implectam conditionem defectam, ff. eo. l. x. in prin.

Cui fuerit sub hac conditione legatum. SI IN FAMILIA NVPSISSET, uidetur impleta conditio statim, atque ducta est vxor, ff. eod. l. cui, xv.

In conditionibus primum locum voluntas defuncti obtinet, eaque regit conditiones: denique & in ea conditione **SI FILIA MEA CVM TITIO NVPTA ERIT.** placuit non semper mortis tempus observari, sed uoluntate patrocinate produci, ff. eo. l. in conditionibus, xix. in princ.

Filiæ suæ ita quis legauit. **SI ATTIA FILIA MEA ARBITRATV LVCII TITII NVPSERIT, EI TOT HAERES MEVS DATO.** Titio ante testatorem mortuo Attia nupserat: legatum ei debebitur, ff. eo. l. filiæ, xxviii. in princ.

SI ARBITRATV TITII SEIA NVPSERIT, HAERES MEVS EI FVNDVM DATO, viuo Titio etiam sine arbitrio Titii eam nubentem legatum accipere respondendum est, eamque legis sententiam uideri, ne quod omnino nuptiis impedimentum inferatur. Sed si Titius uiuo testatore decedat, licet conditio deficit, quia tamen suspensa quoque pro nihilo foret, mulieri succurritur. **ITEM MAEVIAE SI NON NVPSERIT, FVNDVM CVM MORIETVR LEGO,** potest dici, & si nupserit, eam confestim ad legatum admitti: non idem probatur si certus dies, incertusve alius legato fuerit adscriptus, ff. eod. l. cum tale, lxxii. §. si arbitrario.

Cum vir uxori, **SI A LIBERIS NE NVPSERIT,** in annos singulos aliquid legauerit, quid iuris sit? Iulianus respondit, posse mulierem nubere, & legatum capere. Quod si ita scriptum esset, **SI A LIBERIS IMPVBERIBVS NE NVPSERIT,** legem locum non habere: quia magis cura liberorum, quam viduitas iniungeretur, ff. eod. l. sed si lxxii. §. fin.

Cum ita legatum sit, **SI TITIO NON NVPSERIT,** vel ita. **SI NEQVE TITIO, NEQVE SEIO, NEQVE MAEVIO NVPSERIT.** & denique si plures personæ comprehensæ fuerint, magis placuit, cui libet eorum si nupserit amissuram legatum. nec uideri tali conditione uiduitatem iniunctam, cum alii cuilibet satis commodè possit nubere: uidendum est, & si ita legatum sit. **SI TITIO NVPSERIT,** & quidem si honestè Titio possit nubere, dubium non erit, quin nisi paruerit conditioni, excludatur à legato. Si uero indignus sit, nuptiis eius iste Titius: dicendum est, posse eam beneficio legis cuilibet nubere: quæ enim Titio nubere iubetur cæteris omnibus nubere prohibetur. Itaque si Titius indignus sit, tale est, quale si generaliter scriptum esset, **SI NON NVPSERIT.** imo, si uerū amamus, durior hæc conditio est, quàm illa. **SI NON NVPSERIT.** nam & cæteris omnibus nubere prohibetur, & Titio, cui inhonestè nuptura sit, nubere iubetur, ff. eo. l. cum ita legatum, lxxiii.

Hoc modo legato dato. **SI LVCIO TITIO NON NVPSERIT** non esse locum legi, Iulianus aiebat, quod si ita scriptum esset. **SI ARICIAE NON NVPSERIT:** interesse, an legi fraus facta esset. nam si ea esset, quæ aliubi nuptias non facilè possit inuenire: interpretandum, ipso iure rescindi, quod fraudandæ legis gratia esset adscriptum. legem enim utilem Rei publicæ

publicæ scholis scilicet procreandi causa latam, adiuuandam interpretatione ff. eo. l. hoc modo, lxiii.

Dubium non est, quin si vxori relictum sit, si non nupserit, idque alii restituere rogata sit, cogenda sit, si nupserit, restituere, ff. de legat. ii. l. non dubitari, xliii. in princip.

Legatum alii sub conditione sic relictum. *Sic vxor mariti se post mortem mariti non collocauerit*, contractis nuptiis conditio deficit. ideoque legatum peti nequaquam potest, C. de indi. l. uiduit. l. prima.

Si ita legatum esset: CVM NUPSERIT. si nupta fuerit, & hoc testator scisset, alterum matrimonium erit expectandum, nihilque intererit, utrum uiuo testatore, an post mortem ea, iterum nupserit, ff. de condit. & demonstra. l. si ita, lxviii.

Titio centum relicta sunt, ita, ut Mæuiam, quæ vidua est ducat, conditio non remittetur, & ideo nec cautio remittenda est. Huic sententiæ non refragatur, quod si quis pecuniam promittat, si Mæuiam vxorem non ducat, Præter actio nem denegat, aliud est enim eligendi matrimonii poenæ metu libertatem auferri, aliud ad testamentum certa lege inuitari, ff. eod. l. Titio centum, lxxi. §. Titio centum, i.

Titio Genero meo heres meus Scia filia mea nomine centum dato. Legati quidē emolumentum ad Sciam, quæ dotem habere incipit, pertinebit. Sed quia non tantum mulieri, sed Titio quoque, cui pecuniam legauit, consultum uidetur: prope est, ut ipse legatarius intelligatur: & legatum petere debeat. si post diuortium genero pecuniam hæres soluerit, æquè liberabitur: quoniam in dotem solutio conuertitur. constante autem matrimonio, etiam prohibente muliere Titio rectè soluitur. Hoc enim & mulieris interest, ut incipiat esse dotata. nam & si quis ipsam quoque petitionem habere responderit, eaque pecuniam petat, neque dotis fieri uelit: non dubiè doli submouebitur exceptio. Ante nuptias verò Titio, uel muliere defunctis, legatum apud hæredem manet. quod si nolit eam hæredem ducere causæ legati, quod mulieris personam attrinet, satisfactum intelligeretur. sed Titio legatum petenti nocebit exceptio doli. Sabinus autem existimabat nupta muliere Titio, sine cautione legatum deberi: quoniam pecunia dotis efficeretur. Sed cum ante nuptias, (quia purum legatum est) peti non potest, cautio. *Mulier pecuniam reddi*, necessaria erit. Quod si maritus uitio suo causa ceciderit, neque soluendo sit: aduersus hæredem mulieri, quæ nihil deliquit, non succurreretur ob eam pecuniam, quæ doti fuerat destinata, sed quoniam ambo legati petitionem habuerunt, saluam habebit, non soluta pecunia uiro, mulier actionem, ff. de cond. & demon. l. Titio centum, lxxi. §. Titio genero.

Cum tale legatum esset relictum. *Titio si à liberis non discesserit*: negauerunt eam rectè cauere: quia vel mortuis liberis legati conditio possit existere. sed duplicuit sententia, non enim voto matris, tam ominosa non interponendæ cautionis interpretatio debuit, ff. eod. l. cum tale, lxxii.

Cum unita legatū sit, *Titio si Sciam vxorem duxerit, heres meus centum dato*: siquidem Scia moriatur defectus conditione intelligitur, at si ipse decedat, nihil ad hæredem suum is transmittatur: quia morte eius conditio defecisse intelligitur. Vtroque autem uiuente, siquidem ipse nolit vxorem ducere, quia ipse facta conditio deficit, nihil ex legato consequitur. Muliere autem nolē

Tertiæ Partis. Lib. III.

te nubere, cum ipse paratus esset: legatum ei debetur, ff. cod. l. in testamento, xxxi. §. nam cum uni.

Mulieri, & Titio usufructus, si non nupserit mulier, relictus est: si mulier nupserit, quandiu Titius, & uiuus, & in eodem statu erit, partem usufructus habebit: tantum enim beneficio legis ex legato concessum esse mulieri intelligendum est, quantum haberet, si conditioni paruisset. nec si Titius qui conditione defectus est, legatum repudiet, ea res mulieri proderit, ff. cod. l. mulieri, lxxiii.

Conditionum, quæ in futurum conferuntur, triplex natura est: ut quædam ad id tempus, quo testator uiuat quædam ad id, quod post mortem eius futurum sit, quædam alterutrum pertineant. tempus autem, vel certum, vel infinitum compræhendatur. quæ omnia non minus in fideicommissis, quàm in institutionibus, ac legatis incidere solent, ut hæc conditio. TITIAE SI MIHI NUPSERIT. non dubiè nisi uiuente testatore: illa autem. SI AD EXEQVIAS FVNERIS MEI VENERIT. nisi post mortem impleri non possit. Illa vero. SI FILIO MEO NUPSERIT, vel uiuente, vel mortuo testatore impleri possit, & prima quidem, & tertia ex relatis conditionibus infinitum tempus habent: quandocunque enim nupserit, impletur conditio. secunda ad certum tempus adscripta est, ff. eo. l. conditionum, xci.

Titia si non nupserit ducenta: si nupserit, centum legauit nupsit mulier, ducenta, non etiam centum residua petet, ridiculum est enim eandem, & ut uiduam, & ut nuptam admitti, ff. eo. l. Titio, C.

Quotiens sub conditione mulieri legatur, si non nupserit, & eiusdem fidei commissum sit, ut Titio restituat, si nubat: commodè statuitur, & si nupserit, legatum eam petere posse, & non esse cogendam fideicommissum præstare, ff. eo. l. quotiens, xxii.

Pater Seuerinam Proculam Aelio Philippo cognato, nuptiis testamento designauit. eidemque filia prædium, si Aelio Philippo nupsisset, uerbis fideicommissi reliquit. quod si non nupsisset, idem prædium Philippo dari uoluit. nondum viripotens puella, diem suum obiit. Cum in conditionibus testamentorum uoluntatem potius, quàm uerba considerari oporteat. Aelio fideicommissum ita datum uidetur, si ei procula defuncti filia nubere noluisse. quare cum ea prius, quàm uiri potens fiat, uita decesserit, conditio extitisse non uidetur, ff. cod. l. pater Seuerinam, ci. in princ.

Quod in fraudem legis ad impediendas nuptias scriptum est, nullam uim habet. ueluti, TITIO PATRI CENTVM SI FILIA, QVAM HABET IS IN POTESTATE NON NUPSERIT, HAERES DATO, vel FILIOFAMILIAS SI PATER EIVS VXOREM NON DVXERIT HAERES DATO, ff. eo. l. hæres meus, lxxix. §. fin.

Hoc genus legati. SI TITIO NON NUPSERIT. perinde habendum est, ac si post mortem Titii legatum fuisset, & ideo nec Mutiana satisfatione interposita capere legatum potest: sed & tali nubendo nihilominus legatum consequitur, ff. eo. l. hoc genus, cvi.

Si Titia legatum relictum esset, si arbitrato Seii nupsisset: & uiuo decessisset, & ea nupsisset, legatum ei debebitur, ff. de legat. primo. l. turpia, liiii. aliàs lvii. §. si Titia.

Si pater filia suæ testamento aureos tot hæredem dare iusserit, ubi ea nupsisset: si filia nupta sit, cum testamentum sit, sed absente patre, & ignorante nihilominus

nus legatum debetur: si enim hoc pater nō ignorabat, uidetur de aliis nuptiis
sensisse, ff. de leg. ii. l. si ita, xlv. §. si.

Si filia pater dotem arbitratu tutoris dari iussisset, perinde hoc habendum est,
ac si uiri boni arbitratu constitui oporteat, id non est difficile ex dignitate, &
facultatibus, è numero liberorum testamentum facientis æstimare, ff. de lega.
i. l. si filia, xli. aliàs xliii.

Hæc scriptura. *Si primus hæres erit, damnas esto dare.* pro conditione non est
accipienda: magis enim demonstrabit testator, quando legatum debeat, Hæc verba alio
charactere, hic ac
inferius inserta,
litteris manu-
scriptis imprimi debe-
reant.
quàm conditionem interuit, nisi forte hoc animo fuerat testator, ut face-
ret conditionem. Proinde nec illud dicendum erit facere conditionem.

Quidquid mihi Ephesi oportet dari, hoc do lego. sed si leget. *Si primus mihi hæ-
res non erit damnas esto, secundus dare.* & primus hæres extiterit legatum nō
debebitur. Si primus adierit cum secundo, non extitisse conditionem, nequa-
quam ambigendum est, ff. eod. l. in conditionibus, xix. §. hæc scriptura.

Si à primo ita legatum est, *Si secundus hæres non erit, viginti Titio dato:*
simili modo à secundo eidem Titio, ita legatum est, *Si primus hæres non erit,*
& ambo hæredes extiterint: legati conditio deficiet. si alter hæres extiterit,
alter hæres non extiterit, legatum non debebitur, ff. eod. l. si in conditioni-
bus, xix. §. fin.

Qui duobus hæredibus decem dare iussus est, & fundum sibi habere, uerius est, ut
conditionem scindere non possit: ne etiam legatum scindatur. igitur quam-
uis alteri quinque dederit, nullam partem fundi uindicabit: nisi alteri quo-
que adeunti hæreditatem reliqua quinque numerauerit, aut illo omittente
hæreditatem ei, qui solus hæres adierit hæreditatem, tota decem dederit, ff.
eod. l. qui duobus, xxiii.

Iure civili receptum est, quotiens per eum, cuius interest, conditionem impleri,
sic quominus impleatur, ut perinde habeatur, ac si impleta conditio fuisset,
quod plerique, & ad legata, & ad hæredum institutiones produxerunt. Qui-
bus exemplis stipulationes quoque committi quidam recte putauerunt, cum
per promissorem factum esset, quominus stipulator conditioni pareret, ff. eo.
l. Iure civili, xxiii.

Hæc conditio. *Si in capitolium ascenderit,* sic accipienda est, cum primum potue-
rit capitolium ascendere, ff. eod. l. hæc conditio, xxix.

In arbitrium alterius conferri legatum, veluti cōditio, potest. quid enim interest
Si Titius in capitolium ascenderit: mihi legetur, an. **SI VOLVERIT?**
sed cum ita legatum sit pupillo, siue pupillæ, **ARBITRIO TUTORVM:**
neque conditio inest legato, neque mora. cum placeat, in testamentis legatum
in alterius arbitrium collatum pro viri boni arbitrio accipi. quæ enim mora
in boni viri arbitrio, quod iniectum legato, velut certam quantitatem ex-
ponat, pro uiribus videlicet patrimonii, ff. de leg. ii. l. prima.

Si filius impubere, sub conditione legatum sit: & filius hæres extiterit: deinde
mortuus sit, potest dici patrem familiās, qui à filio sub conditione legauit, & à
substituto pure repetiit, statim uoluisse à substituto dari: si filius pendente con-
ditione decesserit, ff. de leg. primo, l. si cui seruus, lii. aliàs lv. §. si à filio.

At si maiorem quantitatem à substituto reliquit, quod excedit, hoc erit, quod à
substituto relictum est: quod uero concurrat cum summa superioribus tabulis
inscripta inde debebitur. Sed & si repetierit legatum cum alio: forte fundum
mihi

Tertiæ Partis. Lib. III.

mihî legauerat: ab impubere, & repetiit, hunc ab impuberis hæredi mihî, & Scio, repetitio hoc efficiet, ut pars mihî debeat, ff. eod. l. quid ergo, l. iii. alias lvi. in princip.

Si pater familiâs ab impubere filio fundum legauerit, & à substituto eundem eidem Titio, & pupillus patri hæres extiterit, siue uindicauerit Titius legatum: siue repudiauert (quamuis filius impubes decesserit) à substituto uindicare non poterit. Hoc enim quod rursus à substituto legatur: perinde habendum est: ac si repetitum esset legatum. Quare & si pure à filio sub conditione à substituto legatum fuerit: perinde omnia seruabuntur, ac si tantum à filio legatum fuisset. Contra autem si à filio sub conditione, à substituto pure legatum fuerit, & pupillus pendente conditione decesserit, ex substitutione sola legatum ualebit, ff. de legat. primo, l. si fundum, lxxxi. alias lxxxiii. S. si paterfamiliâs.

Si ab impubere legatum fuerit sub conditione, si ad pubertatem peruenerit, & à substituto repetitum fuit legatum, debetur & à substituto: nec uidetur repetita conditio: quæ inutile legatum fuit, ff. eod. l. seruo, cxiii. alias cxvi. S. si ab impubere.

Si primo, & secundo, & tertio hæredibus institutis sic legata dentur: *Si mihî primus mihî hæres non erit, secundus Titio decem dato: si secundus mihî hæres non erit: primus. Scio fundum Tiscularum dato*, utrisque omittentibus hæreditatem primo, & secundo: quærebatur substituti, quos eis dederat, an et cui legata præstare debeant: ab utroque substituto legata debentur, ff. de leg. ii. l. debitor, lxxxii. alias lxxxiiii. S. si primo.

Impuberem filium hæredem instituit, uxori dotem prælegauit: Item ornamenta, & aureos decem, & si impubes decessisset, substituit: à quibus ita legauit. *Quæcunque à primis tabulis dedi, eadem omnia ab hæredibus, quoque hæredis mei in duplum dari uolo*: Quæritur, an ex substitutione impubere mortuo dos, quoque iterum debeat: & responsum est, non uideri de dotis legato duplicando testatorem sensisse: item cum corpora legata etiam nunc ex lucratiua causâ possideantur à substituto peti non possunt, ff. de legat. ii. l. Lucius, lxxxviii. alias xc. S. impuberem.

Ab omnibus hæredibus legatum ita erat: *Quisquis mihî hæres erit, damnas esto Titio dare centum*: deinde infra cōpræhensum erat, ne unus ex hæredibus ei daret: uerius est reliquos hæredes tota centum dare debere, cum & significatio uerborum non repugnet huic sententiæ, & uoluntas testatoris congruat, ff. de leg. primo, l. ab omnibus, ciiii. alias cvii. in princ.

Cum quidam hæredem instituisset, quodocunque mater eius decessisset, deinde secundus hæres institutus fuisset, & ab eo legato ei, qui sub conditione hæres scriptus erat, relicta fuissent: isque uiua matre decessisset, postquam dies legati cesserat. Quæsitum est, an hæredi eius legata deberentur, uerius est legatum deberi hæredi: siue pure instituto legatum datum est, primo hæredi, siue sub hac conditione, **SI HÆRES NON FVERIT**, quia moriente eo conditio impletur, d. l. ab omnibus, cxiii. S. cum quidam.

Si filiusfam. qui filium habebat hæres institutus fuisset, cum esset uterque in potestate aliena, dubitatum fuit, an ab eo filius eius legari possit, & cum possit à filio patri legari, consequens est, ut uel fratri ipsius, uel filio legetur, ff. de legat. primo, l. quæsitum est, xci. alias xciii.

Cum

Cum ita legatum est: **QVANTAM PECVNIAM HAERES MEVS A TITIO EXEGERIT: TANTAM MAEVIO DATO**: statim dies legati cedit, & legatarius agere potest, ut actiones ab hærede præstentur, ff. de leg. ii. l. ut hæredibus, 50. alias l. si Titius, 52.

Seio, quem hæredi substituerat, ita legauit, **SEIO SI MIHI HAERES NON ERIT, VT VXORI EIVS MARCELLAE ARGENTI LIBRAS QVINDECIM DARI VOLO**: & si Seius hæres extiterit, Marcellæ legati dimidia portio debebitur, ff. de leg. ii. l. testamento, lxxxix. alias xxi. §. Seio.

Si primo, & secundo, & Tertio hæredibus institutis sic legata dentur, **SI PRIMVS MIHI HAERES NON ERIT, SECVNDVS TITIO DECEM DATO, SI SECVNDVS MIHI HAERES NON ERIT, PRIMVS SEIO FVNDVM TVSCVLANVM DATO**, vtriusque omittentibus hæreditatem primo, & secundo ab utroque instituto legata debentur, ff. eo. l. debitor, lxxxii. alias lxxxiii. §. si primo.

Sempronia substituta hæredi instituto legata accepit: si hæres non esset: movit contra institutum actionem, quod dolo eius factum esse dicebat, quo minus testatrix testamentum mutaret, nec obtinuit: hoc non obstante legati persequutionem saluam habebit, ff. eo. l. Lucius, lxxxviii. alias xc. §. Sempronia.

ILLI SI VOLET EQVVM DO, conditionale est legatum, & non aliter ad hæredem transit, quam si legatarius voluerit, quamvis alias si sine adiectione si **VOLET**, legatum ad hæredem legatarii transmittatur, Aliud est enim iuris, si quid tacite contineatur, aliud si verbis exprimat, ff. de leg. i. l. si ita legatum, lxxv. alias lxxviii. §. illi si volet.

Si ita legatur: **HAERES DARE DAMNAS ESTO: SI IN CAPITOLIVM NON ASCENDERIT**: utile legatum est, quamvis in potestate eius sit ascendere, vel non ascendere, ff. de leg. ii. l. tertia.

Si ita legatum est: **HAERES CVM MORIETVR LVCIO TITIO DATO DECEM**: cum incerta die legatum sit, ad hæredes legatarii non pertinet, si uiuo hærede decesserit, ff. eo. l. si pecunia, xij. §. fin.

Si mihi Sempronius à Titio hærede legauerit, Titiusque mihi sub eadem conditione eandem rem legauerit, existente conditione capiam legatum ex testamento Sempronii, ff. de leg. primo. l. si mihi, 100. alias 103.

Si pure tibi legauero, deinde postea scripsero ita; **HOC AMPLIVS SI NAVIS EX ASIA VENERIT, HAERES MEVS EI FVNDVM DATO**: uerius est, eo uerbo **AMPLIVS** superiora repeti, sicuti diximus, *Lucius Titius plebi quina millia dedit, hoc amplius Seius rationem*: Hæc verba alio

character. hic ad inferius infera, literis maiusculis imprimi debent.

Quina millia quoque Seium dedisse intelligimus, & Titius accepit quinque Seius hoc amplius fundum: Seium quinque accepisse intelligimus, ff. de leg. i. l. si pure, l. iii.

Nam nunquam contingit, ut quædam nominatim expressa officiant, quamvis omissa tacite intelligi potuissent, nec essent obfutura. quod euenit, si alicui ita legatur, *Titio decem do, lego si Mauius capitolium ascenderit*, nam quamvis in arbitrio Mauii sit, an capitolium ascendat, & uelit efficere, ut Titio legatum debeat, non tamen poterit aliis uerbis utiliter legari. *Si Mauius uoluerit Titio decem do*. nam in alienam uoluntatem legatum conferri non potest. inde dictum est, *expressa nocent, non expressa non nocent*, ff. de conditio. & demon.

Tertiæ Partis. Lib. III.

mon. l. nonnunquam, l. iii.

Si ita exprellum erit. *Cum si uoluerit do, lego* : apud Labconem Proculus notat, non aliter ad heredem legatarii pertinere, quam si ipse legatarius uoluerit ad se pertinere, quia conditio personæ adiuncta uidetur, ff. cod. l. si ita, l. xix.

Si separatim mihi totus fundus purè, tibi sub conditione legatus fuerit, & tu decesseris antequam conditio extiterit : non habeo necessitatem implere conditionem : utpote cum etiam si conditio decesserit, pars, quam uindicaturus eras, mihi adcreseat, ff. eo. l. si separatim, xxx.

Si ita scripsero. *Quantum couillis Titio legauero*, licet codicillis legatum explicetur tamen ex testamento ualeat : solaque quantitas in codicillo delata est. Nam & apud veteres legata talia fuerunt. *Quantum ei per epistolam scripsero* : quantum ex illa actione detrahero, heres dato ff. cod. l. si ita, xxxviii.

Quidam ita legauerat. *Si Publius Cornelius impensum, quam in fundum Seianum feci. heredi meo dederit. tum heres meus Publio Cornelio fundum Seianum dato.* impensum uerbo precium non significauit, sed sumptus duntaxat, quos in eum, posteaquam emptus esset, fecit. adiectio eo, quod non de ductis fructibus impensarum ratio haberi debebat, ff. eo. l. quibus, xl. §. quidam ita legauerat.

Quidam Titio centum legauerat, deinde infra ita iusserat, *Quas pecunias cuique legauis, eas heres meus, si mater mea moritur, dato.* mortuo patre famil. Titius uixerat : & uina matre famil. decesserat, mortua matre heredibus Titii legatum deberi Offilius respondit, quoniam non sub conditione esset legatum, sed ante legatum purè, deinde dies soluendi adiecta. Labeo hoc falsum esse dixit, quia nihil interfit, utrum ita scribatur. *Quas pecunias cuique legauis, eas heres meus, si mater mea moritur, dato.* an ita. *Nisi mater mea moritur, ue dato.* utrobique enim sub conditione, uel datum, uel ademptum esse legatum. Labeonis responsum probatur, ff. cod. l. quibus, xl. §. quidam Titio centum.

Legata sub conditione relicta non statim, sed cum conditio extiterit, deberi incipiunt : ideoque interim delegari non poterunt, ff. eo. l. legata, xli.

Filio familiæ legatum est sub conditione si in potestate patris mansisset, magis patri legatum uidetur, & pater suo nomine legatum petet, ff. cod. l. filio famil. xlii. in princ.

Si heredi legatarius, cui sub conditione legatum fuerat. SI HAEREDI DECEM DEDERIT, id quod ei deberet heres accepto tulisset, non quidem uidetur conditioni paruissse, quasi dederit, sed quasi per heredem sit, quominus pareat : potest petere legatum, quasi extiterit conditio, ff. eodem l. l. uianus ait, xlv.

Si quis legata, quibus dies adposita non esset annua, bima, trima die dari iussit : & alicui, cum pubes esset, pecuniam legauit id, quoque legatum annua, bima, trima die post pubertatem præstandum esse, in commentariis Cui scriptum est : quia magis conditio, quam dies legato adiecta esset. Contra uerum est, quia ferè dies ad proroganda ea, quæ ad præsens tempus, non etiam, quæ in futurum legata sunt, diesque pubertatis habet, aliquam temporis demonstratio nem, ff. eo. l. si quis legata, l. iiii.

Duobus eadem res, si heredi centum dedissent, legata est. Si alter ex his quinquaginta dederit, partem legati consequetur, & pars eius, qui non dederit, al-

teri

teri cum sua conditione adcrefcit. ff. co. d. l. si quis. §. duobus fin.

Cui fundi legatus est, si decem dederit, partem fundi confequi non poteft, nifi totam pecuniam numeraffet. Diffimilis eft caufa cum duobus eadem res sub conditione legata eft, in hac enim quaftione ftatim à testamento, quo pluribus conditio adpofita eft diuifa quoque in fingulas perfonas videri poteft. Et ideo finguli cum fua parte, & conditioni parere, & legatum capere poffunt; nam quamuis fuma vniuerfæ conditionis fit adfcripta enumeratione perfonarum, poteft videri effe diuifa. In eo verò, quod vni sub conditione legatum eft, fcindi ex accidenti conditio non debet, & omnis numerus eorum, qui in locum eius fubftitnuuntur, pro fingulari perſona eft habendus. ff. eodem. l. cui fundus. lvi.

Intercidit legatum fi ea perſona, cui legatum eft sub conditione decefferit, fed fi non decefferit, fed in ciuitate eſſe deſierit, puta alicui legatum eft, fi conſul fuerit, & is in inſulam deportatus eſt, non extinguitur legatum, quia reſtitui in ciuitate poteſt. ff. eod. l. intercidit. lix.

Legato sub conditione relicto, fi heres à quo sub conditione legatum eſt, pendente conditione moriatur, hæredem ſuum obligatum relinquit. ff. co. l. legato. lxx. Titio fundus, fi in Afiam non venerit, & idem fi peruenerit Sempronio legatus eſt: cum in omnibus conditionibus, quæ morte legatariorum finiuntur, receptum eſt, vt Mutiana cautio interponatur: hæres cautionem a Titio accepit, & fundum ei dedit, fi poſtea in Afiam peruenerit, Sempronio hæres, quod ex ſtipulatu cautionis interpoſitæ confequi poteſt, vtili actione præſtare cogitur. Sed fi cautio medio tempore defecerit, quæ ſolicité fuerat exacta, non de ſuo præſtabit hæres: ſed quæ nihil ei poteſt obijci, ſatis erit actiones præſtari. Si tamen Titius, cum Afiam veniſſet, Sempronius prius, quàm legatum accipiat, decefferit: hæredi eius deberetur, quod defunctus petere potuit. ff. co. l. Titio fundus. lxxiii.

Cum pupillus aut tutor eius conditionem in perſonam pupilli collatam impedit legati conditio impleta videtur. ff. eod. l. cum pupillus. lxxviii.

HAERES MEVS, CVM MORIETVR TITIVS CENTVM EI DATO, TITIVS purum legatum eſt, quia non conditione, ſed mora, ſuspenditur. non poteſt. n. conditio non exiſtere. HAERES MEVS, CVM IPSE, MORIETVR CENTVM TITIO DATO. legatum ſub conditione relicto eſt, quamuis. n. hæredem moriturum certum ſit, tamen incertum eſt, an legatario viuo dies legati non cedit, & non eſt certum ad eum legatum peruenturum, ff. eodem. l. heres. lxxix. in princi.

Quod traditum eſt in legatis nouiſſimam conditionem ſpectandam eſſe non ad eandem taxat pertinet, quæ ſæpius ſub diuerſis conditionibus, ſed etiam quæ primo pure, deinde ſub conditione dantur, itaque quod hæres purè dare iuſſus eſt, quodve pure legatum eſt, cum id ex intervallo ſub conditione legatum eſt, poſterius valet. ſi prius ſub conditione, deinde purè legatum eſt; præſens debetur: quòd ſi purè legatum, ex continenti heres ſub conditione damnatus, aut rogatus eſt dare, perinde eſt, ac ſi iuncta ſubiecta ſcriptura idem legatum eſſet, vel n. præſens vindicari, ſi hoc voluerit legatarius, vel cū conditio extiterit ab hærede peti poſſit, niſi commemoratione ſuperioris legati poſterius ſcriptum fuerit, veluti. EQVVM QVEM ILLI LEGAVI, HAERES MEVS EI, SI ILLVD FACTVM DATO, tunc enim reuocandi animo præſens legatum, & ſub conditione dandi, ita ſcripſiſſe videbitur:

septem annorum mortis tempore inueniatur, præsens legatum erit: proinde si quindecim annorum, consequenter dicemus post biennium deberi, si sexdecim, post annum debetur si menses desint ad decimumseptimum annum, residuis mensibus debetur. Hæc ita si putans minorem esse quatuordecim annorum, cum iam excreuisset, sic legauit, si vero scit triennium ad legati præstationem ex die testamenti facti numerabimus. Hoc autem legatum, & conditionale est, & in diem, conditionale tam diu, quandiu quartusdecimus annus sit completus. postea in diem, & ideo si quidem ante quartumdecimum annum decesserit, ad hæredem nihil transit, Certè postea ad hæredem transferatur, quod si testamenti facti tempore minor quatuordecim annis filius inueniatur, tempus ANNA BIMA, TRIMADIE præstationis ex die completi decimiquarti anni statim cedit, nisi euidentia mens probaretur testatoris aliud sentientis. ff. de leg. i. l. si cui legetur, xlix. in princip.

Si quis in nomine, cognomine, prænomine, agnomine legatarii, testator errauerit, cum de persona constet, nihilominus valet legatum. Idemque in hæredibus seruatur, & recte. Nomina. n. significandorum hominum gratia reperia sunt, qui si alio quolibet modo intelligantur nihil interest: inst. de leg. S. si quis in nomine.

Si in persona legatarii designanda aliquid erratum fuerit, constet autem cui legare voluerit, perinde valet legatum, ac si nullus error interuenisset. ff. de condit. & demonstr. l. demonstratio, xvii. S. nam, & in persona.

Error nominum in scriptura factus, si modo de possessionibus legatis non ambigitur, ius legati non minuit. C. de leg. l. septima.

Si quis in re errauerit, (ut puta dum vult lancem relinquere, vestem leget) neutrum debetur, hoc siue ipse scripsit, siue scribendum dictauit. ff. de hæredibus, inst. l. quoties, ix. in princip.

Si quis in fundi vocabulo errauerit, & Cornelianum pro Semproniano nominauit debetur Sempronianus, sed si in corpore errabit, non debetur. Quod si quis non vellet vestem legare suppellectilem adscripsit, dum putat suppellectilis appellatione vestem contineri: Pomponius scripsit vestem non debere. Quemadmodum si quis putet auri appellatione electrum, vel aurichalcum contineri, vel (quod stultius est) vestis appellatione etiam argentum contineri. rerum. n. vocabula immutabilia sunt, hominum mutabilia. ff. de leg. i. l. quarta.

De legatis sub falsa demonstratione.

Huic proxima est illa iuris regula falsa demonstratione legatum non perimi, inst. de leg. S. huic proxima.

Inter demonstrationem, & conditionem hoc interest: quod demonstratio plerumque factam rem ostendit, conditio futuram, ff. de cond. & demonstr. l. nominatum, xxxiii. S. inter.

Demonstratio falsa est veluti si ita scriptum sit. FVNDVM TVSCVLANVM, QVI MITTI A TITIO BONVS EST, nam si constat de quo fundo sentit testator, ad eum non pertinet is, quem se emisit significauit, donatus sit, aut quem donatum sibi esse significauit, emerit. ff. de cond. & demonstr. l. demonstratio, xvii. in princ.

Falsa demonstratio neque legatario neque fideicomissario nocet, neque hæredi instituto, veluti si fratrem dixerit, vel tororè, vel nepotem, vel quodlibet aliud, & hoc ita iuris ciuilis ratione, & constitutionib. diuorum Se neri & Antonini

cautum est. Sed si controuersia sit de nomine inter plures: qui probauerit sensisse de se defunctum, ille admittetur. ff. eod. l. falsa demonstratio xxxii. in princip.

Nominatim alicui legetur ita LVCIO TITIO an per demonstrationem corporis, uel artificii, uel officii uel necessitudinis uel affinitatis, nihil interest, nam demonstratio plerunque uice nominis fungitur, nec interest falsa. an uera sit, si certum sit, quem testator demonstrauerit. ff. de cond. & demonstr. l. nominatim. xxxiiii. in princ.

Qui dotalem fundum nullum habebat, ita legauerat. FVNDVM CORNELIANVM, QVEM ILLA MIHI DOTI DEDIT, EI HAERES DATO. fundus nihilominus legatus erit: quia cum fundus Cornelianus in rerum natura sit, demonstratio falsa legatum non perimit. ff. eod. l. quibus xl. §. qui dotalem.

Falsa legati demonstratio legatum non facit, ueluti, si quis cum Titio nihil legasset ita scriptum reliquerit. HAEC CENTVM QVAE TITIO LEGAUI QVINQVAGINTA HAERES SEIO DATO. idq; sumptum est ex defuncti uoluntate, quia non animo legandi sed deminuendi legatum, quod falso datum existimaret ita scriberet. propter falsam tamen demonstrationem legati non plus Seius adsequetur, quam si uerè demonstratum fuisset. ff. eod. l. cum tale, lxxii. §. fin.

Etiā si ueritas debiti non subest, falsa demonstratio non perimit legatum, sed ex testamento, eius quoque nomine competit actio. C. de falsa causa adiecta. l. secunda.

Si mihi, quod Titius debet, fuerit legatum, neq; Titius debeat, sciendum est nullum esse legatum, & quidem si quantitas non sit adiecta euidenti ratione nihil debebitur, quia non apparet quantum fuerit legatum. nam & si quid ego Titio debeo, ei legauero quantitate non adiecta, constat nullum esse legatum, cum si decem, quæ Titio debeo legauero: nec quidquam Titio debeam, falsa demonstratio non perimit legatum. ut in legato Dotis Iulianus respondit. quod si addiderit. DECEM, QVAE MIHI TITIVS DEBET, LEGO. sine dubio nihil erit in legato, nam inter falsam demonstrationem, & falsam conditionem, siue causam multum interest, proinde & si Titio decem, quæ mihi Seius debet, legauero, nullum erit legatum. esse enim debitor debet: nam & si uiuus exegissem extinguere legatum & si debitor maneret, actiones aduersus cum hæres meus duntaxat præstare cogeretur. ff. eod. de conditionibus & demonstr. l. si sic, lxxv. §. primo.

HAERES MEVS TITIO DATO, QVOD EX TESTAMENTO SEMPRONII DEBETVR. cum iure nouationis, quam legatarius idemque Testator ante fecerat, legatum ex testamento non debeatur placuit, Falsam demonstrationem legatario non abesse, nec in totum falsum uideri, quod ueritatis primordio adiunaretur. ff. de leg. ii. l. cum filius. lxxvi. §. hæres meus.

Si ita scriptum erit. AMPLIVS QVAM TITIO LEGAUI HAERES MEVS SEIO DECEM DATO. dubitandum non erit, quin & Titio suum legatum maneat, & Seio nihil ultra decem debeatur. Nam & uisatum fore est sic legare. LVCIO TITIO TOT, ET HOC AMPLIVS VXORI ET LIBERIS EIVS TOT, Si ei cui nihil legatum est, cum hac adiectione. HOC AMPLIVS aliquid legetur minime dubitandum est. quin id, quod legauerit, debeatur. multoq; minus dubitandum, si ab eo, qui mihi nihil debet ita

stipulatus

stipulatus fuero. **AMPLIUS QVAM MIHI DEBES DECEM DARE**
SPONDES? quindecim debeantur. ff. de le. i. l. si seruus. C. viii. §. si ita scriptum.
 Testator ita legauit **FVNDVM TREBATIANVM, QVI EST IN RE-**
GINE ATELLATA. ITEM FVNDVM SATRIANVM, QVI EST
IN REGIONE NIPHANA CVM TABERNA DARI VOLO si nullus
 esset Satrianus in Regione Niphana, & de eo sensisse testatorē certum sit, qui
 alibi esset non minus debetur, quamuis in regione designanda lapsus sit. ff.
 de leg. iii. l. patronus. xxxv. §. libertis.

16 *De falsa causa in legatis.*

Longe magis legato falsa causa adiecta non nocet, veluti cum quis ita dixerit.
TITIO QVIA ME ABSENTE NEGOTIA MEA CVRAVIT, DE-
CEM LEGO. licet enim negotia testatoris Titius gesserit. Legatum tā-
 men valebit. **ITEM FVNDVM TITIVS FILIVS PERCIPITO, QVIA**
FRATER EIVS EX ARCA TOT AVREOS SVMPSIT, licet enim
 frater huius pecuniam ex arca non sumpserit, vtile tamen legatum est. Sed
 si conditionaliter enunciata fuerit causa, veluti hoc modo. **TITIO SI NE-**
GOTIA MEA CVRAVIT, FVNDVM DO, LEGO. TITIVS FI-
LIVS MEVS, SI FRATER EIVS CENTVM EX ARCA SVMPSIT,
FVNDVM PERCIPITO. ita vtile eius legatum, si & ille negotia mea cu-
 ravit, & huius frater centum ex arca sumpserit. Inst. de leg. §. longe magis, & ff. de
 de cond. & demonstr. l. Demonstratio. xvii. §. quod autem iuris.

Quod si cui in hoc legatum sit, vt ex eo aliquid faceret puta, vt monumentum
 testatori, vel opus aut epulum municipibus faceret, vel ex eo partem alii resti-
 meret sub **MODO** legatum videtur. d. l. demonstratio xvii. §. fin.

Falsam causam legato non obesse verius est, quia ratio legandi legato non cohe-
 ret, sed plerunque doli exceptio locum habebit, si probetur alias legaturum
 non fuisse. ff. de cond. & demonstr. l. cum tale legatum. lxx. alias. lxxi. §. falsam
 causam.

17 *Legatum relinquatur ante haredis institutionem, & inter medias haredum institutiones.*

Quoniam incivile est, scripturæ quidem ordinem sequi, sperni autem testato-
 ris voluntatem. Ideo licere visum est ante haredis institutionem, & inter me-
 dias haredum institutiones legatum relinquere. insti. de leg. §. quoniam.

Nemo potest in testamento suo cauere, ne leges in suo testamento locum habe-
 ant, quia nec tempore, aut loco, aut conditione finiri obligatio haredis lega-
 torum nomine potest. ff. de leg. i. l. nemo. lv.

Siquis scripserit testamento fieri, quod contra ius est, vel bonos mores: non va-
 let, veluti si quis scripserit contra legem aliquid, vel contra edictum pratoris,
 vel etiam turpe aliquid. ff. de leg. i. l. si quis. iij. §. si quis scripserit.

Si vni ex haredibus fuerit legatum, hoc deberi ei officio iudicis familiæ herci-
 scundæ manifestum est: sed & si abstinuerit se hareditate consequi cum hoc le-
 gatū posse constat, Et quidem totum legatum petere potest, quamuis à se-
 metipso inutiliter ei legatum fuisset. ff. de leg. i. l. qui filiabus. xvii. §. fin. cum,
 l. sequen.

18 *Post mortem haredis utiliter legatur.*

Tertiæ Partis Lib. III.

Post mortem quoq; hæredis, aut legatarii vtiliter legatur ad similitudinem fidei commissorum, ne in hoc casu deterior causa legatorum, quàm fideicommissorum inueniatur. inst. de leg. §. penultimo.

Si quis equos quos Gadibus haberet eo Testamento, quod Romæ morans fecerat triduo. quo mortuus fuerit hæredem dare mihi damnauerit, ratum est legatum, & angustiae tempus nihil legato nocet. ff. de legatis. l. si mihi, xii. §. si quis seruos.

59 *Pœna nomine vtiliter legatur.*

Pœna quoq; nomine vtiliter legabatur, & adimuntur, vel transferuntur legata, pœna autem nomine legari videtur, quod coercendi hæredis causa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat, veluti si quis ita scripserit. **HÆRES MEVS SI FILIAM SVAM MATRIMONIO TITIO COLLOCaverit, DATO DECEM AVREOS SEIO.** nam generaliter ea, quæ relinquuntur, licet pœnae nomine fuerint relicta, vel adempta, vel ad alium translata nihil distant à cæteris, vel in dando, vel in adimendo vel transferendo, exceptis his videlicet, quæ impossibilia sunt, vel legibus interdicta, aut alias probrosa. inst. de leg. §. fin. & c. de his, quæ pœnae nomine. l. voica.

Pœnam à conditione voluntas Testatoris separat, & pœna, an conditio, an translatio sit ex voluntate defuncti apparet. ff. de his quæ pœnae cau. relinquunt. l. si.

Filio etiam fam. hærede instituto, èt si in patris pœnam illicitè, uel probrosè datū est, nullius momenti legatū esse respōdi. Non. n. id solū, quod in hæredes, sed oē, quod in cuiusq; lucrū aliquod ex vltima voluntate sentientis talē pœnam in Testamento scriptum sit: nullius momenti habendum esse. ff. eod. l. prima.

Turpia legata, quæ denotandi magis legatarii, gratia scribuntur odio scribentis, pro non scriptis habentur. ff. de leg. l. turpia, l. quarta, in princ.

Ineptas defunctorum voluntates circa sepulturam veluti, vt vestes, aut quæ alia supervacua ei in funus perpendantur non valent. ff. de leg. l. seruo alieno cxi. §. fin.

Ex imperfecto Testamento legata, vel fideicommissa Imperatorem vindicare uerecundum est, decet enim tantæ Maiestati eas seruare leges, quibus ipse solutus esse uidetur. ff. de leg. 3. l. ex imperfecto, xxiii.

Quotiens bona uacantia ad fiscum pertinent, & legata, & fideicommissa præstantur, quæ præstare cogeretur hæres à quo relicta erant. ff. de le. l. quidam testamento. xcix. §. quoties.

60 *De legatis dubijs.*

Fundum Mæuianum, aut Seianum Titio legauerat, cum uniuersa possessio plurium prædiorum sub appellatione fundi Mæuiani rationibus demonstraretur, non uidetur defunctus uoluissè cætera prædia legato cedere. si fundi Seiani pretium à fundi Mæuiani pretio non magna pecunia distingueretur. ff. de rebus dubiis. l. prima.

Ciuius ciuitatum legatum uel fideicommissum datum ciuitatibus relictum uidetur. ff. eod. l. secunda.

In ambiguo sermone non utrumque dicimus, sed id duntaxat, quod uolumus, itaque qui aliud dicit, quàm uult, neque id dicit, quod vox significat, quia non uult neque id, quod uult, quia id non loquitur. ff. eod. l. tertia.

Quod conditionis implendæ causa dandum est: sine dubio certis, & incertis personis

Ionis dari debet, ut fideicommissi petitio possit competere. ff. eod. l. quarta.
Cum nomen fideicommissarii testamento adscriptum non sit nulli personæ neque certæ, neque incertæ datum fideicommissum videri indubitatum est. ff. eod. l. quarta, aliàs quinta.

Quidam relegatus facto testamento post hæredis institutionem & post legata quibusdam data ita subiecit: SI QVIS EX HAEREDIBVS CAETERISVE AMICIS, QVORVM HOC TESTAMENTO MENTIONEM HABVI, SI VE QVIS ALIVS RESTITVTIONEM MIHI IMPETRAVERIT AB IMPERATORE, ET ANTE DECESSERO, QVAM EI GRATIAS AGEREM: VOLO DARI EI, QVI ID EGERIT A CAETERIS HAEREDIBVS AVREOS TOT: vnus ex his, quos hæredes scripserat impetrauit ei restitutionem, & antequam id sciret decessit: cum de fideicommissio quæreretur, an deberetur, consultus Iulianus respondit deberi: sed etiam si non hæres, vel legatarius, sed alius ex amicis iuravit eum restitui: & ei fideicommissum præstari, ff. eod. l. quinta alias sexta.

Si tibi, & posthumus tuo, vel alieno hæreditatem restituere quis rogauerit, vel ex parte te, & ex parte posthumum hæredem instituisset legatumve, vel fideicommissum dedisset. Vtrum ita posthumus partem faciat si natus sit, an & si natus non sit: quæritur. Et si quidem posthumus natus non est, minime partem faciet: sed totum ad te pertinebit, quasi ab initio tibi solido relicto sin autem natus fuerit vterque accipiet, quantum cuique relictum est: ut vno nato pars tibi dimidia debeat, duobus natis tertia tibi debeat, tribus natis, quia tri gemini quoque nascuntur, quarta debeat. Nam Serapias Alexandrina mulier à Diuo Hadriano producta est, cum quinque liberis, quos vno sætu enixa est: sed tamen quod ultra tres nascitur ferè portentosum videtur, ff. eo. l. quidem quinta. S. si. cum l. sexta, & septima, l. vtrum, in prin.

Quædam sunt in quibus res dubia est: sed ex post facto retroducitur, ut apparet, quid actum est, ut ecce si res legata fuerit, & deliberante legatario eam rem hæres alii tradiderit: nam si quidem voluerit legatarius habere legatum, traditio nulla est, si vero repudiauerit valet. Tantumdem est, & si pecuniam hæreditariam legatam crediderit hæres, nam si quidem non repudiauerit legatarius, alienam pecuniam credidit: si vero repudiauerit, suam pecuniam credidisse videtur. Quid ergo si consumpta fuerit pecunia? utique idem erit ex euentu dicendum, ff. eod. l. quædam xvi.

Si cognatis legatum sit, & hi cognati quidem esse desierint, in ciuitate autem manent: dicendum deberi legatum: cognati enim testamenti facti tempore fuerunt certè si quis testamenti facti tempore cognatus non fuit, mortis tempore factus est per adrogationem: facilius legatum consequitur, si quis cognationi legat, idem est, atque si cognatus legasset. ff. eo. l. si cognatis xix.

Cum testamento ambiguit, aut etiam perperam scriptum est: benigne interpretari secundum id, quod credibile est cogitatum, credendum est, ff. eo. l. cum in testamento xxv.

Finis libri Quarti.

COMPENDII IVRIS CIVILIS

E N V C L E A T I.

Omisis iis, quibus à iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus,
Imperii mutatione, contrario vsu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATO.

RIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Quintus.

DE ANNUIS LEGATIS.

Titulus I.

CUM in annos singulos quid legatum sit neque adscriptum quo loco detur: quocunque loco petatur dari debet sicuti ex stipulatu, aut nomine facto peteretur. ff. de annuis legatis, l. prima.

Si in singulos annos alicui legatum sit plura legata sunt, & primi anni purum sequentium conditionale; videtur enim hanc conditionem inesse. SI VIVAT, & ideo mortuo eo ad heredem legatum non transibit, ff. eod. l. quarta.

Cum in annos singulos legatur: Plura legata esse placuit & per singula legata ius capiendi inspicitur. ff. eo. l. cum in annos.

In singulos annos legatum relictum, simile est vsu fructus cum morte finiatur: sane capitis diminutione non finitur cum vsu fructus finiatur: illud certe amplius est in hoc legato, quod in ingressu cuiuslibet anni si decesserit legatarius eius anni legatum heredi suo relinquit, quod in vsu fructu non ita est: cum fructuarius, etiam si maturis fructibus, nondum tamen perceptis decesserit, eos fructus heredi suo non relinquet, ff. de annuis lega. l. in singulos. viii. in princ. & §. finali, xxii.

Legatum in annos singulos vel menses singulos relictum vel si habitatio legetur, morte quidem legatarii legatum interceditur: capitis diminutione tamen interueniente perseverat. Videlicet quia tale legatum in facto potius, quam in iure consistit, ff. de capitis dimini. l. penul.

A VOBIS QVOQVE CAETERI HAEREDES PETO, VT VXORI MEAE PRAESTETIS QVO AD VIVERET, ANNOS DECEM AVREOS, vxor supervixit marito annis quinque & quatuor mensibus: haeredes eius integri sexti anni legatum debebunt, ff. eod. l. à vobis, quinta.

FILIAE MEAE QVOTIESCVNQUE, VIDVA ERIT, IN ANNOS SINGVLOS CENTVM HAERES MEVS DATO, si filia minus annuo tempore vidua fuisset, ei tamen centum debentur, ff. eo. l. filia, xxii.

In annos singulos hæres damnatus finire me fundo frui si initio anni, quo colere deberem; moram fecerit : licet postea patiat, quia cultura sim exclusus, tamen totius anni nomine mihi tenebitur. ff. eod. l. secunda.

Si legatum sit relictum annua bima trimadie triginta forte : dena per singulos debentur annos licet non fuerit adiectum AEQVIS PENSIONIBVS. proinde & si adiectum fuerit PENSIONIBVS, licet non sit insertum. AEQVIS: item si scriptum fuerit AEQVIS licet non sit adiectum PENSIONIBVS: dicendum erit æquas fieri. Sed si adiectum PENSIONIBVS INAEQVIS, inæquales debebuntur, & illi debentur (nisi specialiter testator electionem hæredi dederit) quas vir bonus fuerit arbitratus ut pro facultatibus defuncti & de positione patrimonij debeantur. Sed & si fuerit adiectum. VIRI BONI ARBITRATV, hoc sequemur, ut pro positione patrimonij sine vexatione, & incommodo hæredis fiat, QVOD si ita PENSIONIBVS, QVAE PV-TAVERIT LEGATARIVS, non totum simul petendum est sicut, & in hæredis electione, fieri enim pensiones debere testator voluit, quantitates duntaxat pensionum in arbitrio hæredis, aut legatarii contulit. Sed si ita sit legatum HAERES MEVS TITIO DECEM TRIMADIE DATO. hoc legatum sic accipiendum est, quasi pater familias de annua bima Trimadie sensisse proponatur, ff. de annuis legatis. l. tertia in princ.

Si quis in testamento ita scripsit LIBERI MEI IBI SVNTO VBI EOS MATER SVA ESSE VELLE nullam obligationem parit, sed ad auctoritatem defuncti conseruandam id pertinebit, ut vbi iusserit, ibi sint. Nec tamen semper voluntas eius aut iussum conseruari debet. Veluti si prætor doctus sit, non expedire pupillum eo morari, vbi pater iusserit, propter vitium, quod pater forte ignorauit in eis personis esse, apud quas morari iussit. Si autem pro cibariis eorum in annos singulos aurei decem relictum sint: siue hoc sermone significantur apud quos morari mater pupillos voluerit; siue ita acceperimus hunc sermonem, ut ipsis filiis id legatum debeatur, vtile erit: & magis enim est, ut prouidentia, filiorum suorum hoc fecisse videatur, & in omnibus, vbi auctoritas sola testatoris est, neque omnimodo spernenda, neque omnimodo obseruanda est, sed interuentu iudicis hæc omnia debent, si non ad turpē causam feruntur, ad effectum perducī. ff. de annu. leg. l. Quintus, vii. §. itaque hæc Quinti Mutii.

Quamuis verbis his QVO AD CVM CLAVDIO IVSTO MORATI ESSENT alimenta & vestiaria legata sint, tamen hanc fuisse defuncti cogitationem interpretatur, ut & post mortem Iusti Claudii eadem legatarius præstari voluerit. C. de leg. l. prima.

Fundus, quem pater familias amico legatorum nomine, quæ in annos singulos reliquit: pignori esse voluit ex causa fideicommissi rei seruanda gratia recte petatur & hoc admittendum est & in aliis rebus hæreditariis, ut in eas legatarius mittatur, ff. eod. l. fundus, ix.

SEIO AMICO FIDELISSIMO, SI VOLVERIT, SICVT MEIS NEGOTIIS INTERVENIEBAT, EODEM MODO FILIORVM MEORVM INTERVENIRE: ANNVOS SENOS AVREOS ET HABITATIONEM, QVA VTITVR, PRAESTARI VOLO. non ideo minus annua seio pro parte hæreditaria viuentis filiae deberi placuit, quod ex tribus filiis Titia duo aliis hæredibus institutis vita decesserunt: Cum tam labor, quam pecunia diuisionem recipiat, ff. de annu. leg. l. seio. x. in principio.

Tertiæ Partis Lib. V.

MEDICO SEMPRONIO, QVAE VIVA PRAESTABAM, DARI VO-
LO, ea videntur relicta, quæ certam formam erogationis annuæ, non incer-
tam liberalitatis voluntatem habuerunt, d. l. Quintus, §. medico.

VXORI PRAETER ID QVOD A ME VIVO ANNVI NOMINE AC-
CIPIEBAT, AVREOS CENTVM DARI VOLO, annum videtur, &
semel centum aureos reliquisse, d. l. Quintus, §. vxori.

Si cui annum fuerit relictum sine adiectione summæ verius est, quod testator
præstare solitus fuit, id relictum videri sin minus ex dignitate personæ statui
oportet, ff. de annuis legatis. l. si cui, xliii.

Legatum ita est, ATTIAE DONEC NVBAT, QVINQVAGINTA DAM-
NAS ESTO: neque adscriptum est in ANNO SINGVLOS rectè dice-
tur id legatum in annos singulos deberi, ff. eod. l. legatum, xvii. in prin.

VINI FALERNI, QVOD DOMI NASCERETVR, QVOTANNIS IN
ANNOS SINGVLOS BINOS CVLEOS HAERES MEVS ATTIO
DATO, etiam pro eo anno, quo nihil vini natum esset debentur duo culci, si
modo ex vindemia cæterorum annorum dari possint, d. l. legatum, xvii. §. vini.

QVI Marco homini docto certa annua præstabat testamento cauit. **DOMI-**
NA SCIO TE DE AMICIS MEIS CVRATVRAM, NE QVID HIS
DEKIT: VERVNTAMEN ET MARCO DARI OCTINGENTA quæ
situm est, an Marcus præstitit sibi ex causa legati octingentis, annua quoque
consequi debeat responsum est nihil proponi, cur non debeantur, ff. eod. l. Ti-
tia, xix. §. qui Marco.

LVCIO TITIO AVRI PONDO TRIA, QVAE VIVA PRAESTABAM.
cum testatrix quadraginta Titio quoad viueret, salarii nomine certam sum-
mam, & amplius festorum dierum nomine certum pondus argenti, aut pro eo
pretium præstiterit, eadem ex causa legati ab hæredibus eius Titio præstari de-
bent, d. l. Titia, xix. §. Lucio Titio.

ANNUA his verbis legauit, **SI MORENTVR CVM MATRE MEA,**
QVAM HAEREDEM EX PARTE INSTITVI. mortua matre conditio
adposita non defecisse videtur: ac per hoc vestiaria, atque cibaria his debentur,
ff. de annuis leg. l. annua, xx. in princ.

Philoni ita legauit, PRAESTARI VOLO PHILONI, VSQVE DVM VI-
VET, QVINQVAGESIMAM OMNIS REDITVS, QVAE PRAE-
DIIS A COLONIS, VEL EMPTORIBVS FRVCTVS, EX CONSVE-
TVDINE DOMVS MEAE PRAESTATVR. hæredes prædia vendide-
runt ex quorum redditu quinquagesima relicta est. Pretii interesse, quod ex con-
suetudine in prouincia præstaretur debetur. nam redditus duntaxat quinqu-
agesimum legatum est, licet prædia vendita sint, ff. de ann. leg. l. liberti, xxi. in
principio.

Lucius Titius testamento patriæ suæ ciuitati Sebastenorum centum legauerat,
ut annis alternis ex lucro percepto ex dictis centum certamina, sub nomine ip-
sius celebrarentur, & adiecit hæc verba, **QVOD SI CONDIIONE SV-**
PRASCRIPTA RECIPERE LEGATAM SIBI PECVNIAM CIVI-
TAS SEBASTENORVM NOLVERIT, NVLLO MODO HAERE-
DES MEOS OBLIGATOS EI ESSE VOLO. SED HABERE SIBI
PECVNIAM. Postea præses prouinciæ ex nominibus debitorum hæredita-
riorū elegit idonea nomina, & in causam legati Reipublicæ adiudicauit. Post
cuius **SENTENTIAM** respublica à plerisque adiudicatis sibi pecunias per-
cepit:

cepit: Si respublica conditionibus testamento adscriptis non paruerit, compelletur parere voluntati testatoris: ac nisi faciat in his quidem summis, quæ per numerationem, vel nominatim solutæ sunt vtili repetitione hæredes adiuvabuntur: ab his vero nominibus quæ neque soluerunt reipublicæ, neque novatione abscesserunt à pristina obligatione non prohibendi sunt, quo minus debitum petant, ff. de ann. leg. l. liberto, xxi. S. Lucius Titius.

Pater duos filios æquis ex partibus instituit hæredes, maiorem, & minorem, qui etiam impubes erat: & in partem eius certa prædia reliquit, & cum quatuordecim annos impleverit, certam pecuniam ei legavit, idque fratris eius fideicommissit, à quo petit in hæc verba, A TE PETO SEI, VT AB ANNIS DVODECIM AETATIS AD STVDIA LIBERALIA FRATRIS TVI INFERAS MATRI EIVS ANNUA TOT VSQVE AD ANNOS QVATVORDECIM EO AMPLIVS TRIBVTA FRATRIS TVI PRO CENSU EIVS DEPENDAS, DONEC BONA RESTITVAS. ET AD TE REDITVS ILLORVM PRAEDIORVM PERTINEANT, QVOAD PERVENIAT FRATER TVVS AD ANNOS QVATVORDECIM: defuncto maiore fratre, alio hærede relicto intelligitur testatorem, quasi cum tutore locutum, vt tempore quo tutela restituenda esset, hæc quæ pro annuis præstari iussisset, percipiendisque fructibus, finiantur. sed cum maior frater morte præventus sit, omnia quæ relicta sunt ad pupillum, & tutores eius confestim post mortem fratris transiit, ff. de annu. lega. l. liberto, xxi. S. Pater duos filios.

Cum quidam decurionibus diuisiones dari voluisset die natalis sui: Diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt, non esse verisimile, testatorem de vno anno sensisse. sed de perpetuo legato, ff. eod. l. cum quidam, xxiii.

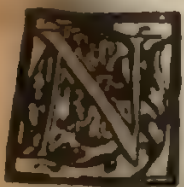
Cum erat certa pecunia, idest centum reipublicæ Sardinianorum relicta per quadriennium certaminis Chrysantiani: Diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt, videri perpetuam pensitationem reliquisse testatorem per quadriennium, non in primum quadriennium, ff. eod. l. cum erat, xxiiii.

Filio familiæ quoad in patris potestate est, in annos singulos dena dari possunt, ff. eo. l. finali.

In annalibus legatis, vel fideicommissis, quæ testator non solum certæ personæ, sed & eius hæredibus præstari voluit eorum exactionem omnibus hæredibus, & eorum hæredum hæredibus seruari, pro voluntate testatoris præcipitur. C. de legatis, l. in annalibus, xxii.

DE VSV, ET VSVFRVCTV, ET REDITV: ET HABITATIONE per legatum, vel fideicommissum datis.

Titulus II.

NEC vsus, nec vsusfructus, itineris, actus, viz, aquæve ductus legari potest, quia seruitus seruitutis esse non potest, nec erit utilis ex senatusconsulto, quo cauetur vt omnium, quæ in bonis sint, vsusfructus legari possit, quia id neque ex bonis, neque extra bona sit, sed incerti actio erit cum hærede, vt legatario quamdiu vixerit, eundi, agendi, ducendi facultatem præstet, aut ea seruitus constituatur sub hac cautione, vt si decesserit legatarius, vel capite deminutus ex magna causa fuerit, restituantur, ff. de vsu, vsufruct. leg. l. prima.

Cum

Tertiæ Partis Lib. III.

Cum ususfructus alternis annis legatur non vnum, sed plura legata sunt: aliud est in seruitute aquæ, & viæ, viæ enim seruitus vna est, quia natura sui habet intermissionem, ff. eod. l. cum ususfructus, xliii.

Si pure proprietas legata erit, ea ad legatarium perueniet quam vis fructuarius hæres institutus sit, ff. eod. l. quarta.

Ususfructus cum moriar inutiliter legatur, quia & constitutus ususfructus morte intercidere solet, ff. eo. l. quinta.

Si vsumfructum habeam eumque legauerim nisi postea proprietatem eius natus sim inutile legatum est, ff. de legat. i. l. quod ni rerum xxliii. §. si vsumfructum.

Si ususfructus mihi in biennium continuum à morte testatoris legatus sit, & per hæredem steterit, quo minus eum mihi daret: præterito biennio nihilominus tenetur quemadmodum teneretur, si res legata in rerum natura esse desisset, quam, quis deberet, moratusque esset in ea danda, ut peti quidem iam ususfructus, qui legatus sit, non possit, quia alius futurus sit, quam qui legatus fuerit, sed æstimatio eius bima dumtaxat facienda, sit. ff. de usufructu lega. l. si usufructus, vi.

Licet testatori repetere legatum ususfructus, ut post capitis deminutionem debeat, tunc tamen hoc locum habet cum in annos singulos relegetur, ff. eod. l. licet, xxliii.

Nam & ususfructus ita legari potest. **TITIO VSUMFRUCTVM FVNDI LEGO: ET QVOTIENSQVE CAPITV MINVTVS ERIT, EVNDEM VSUMFRUCTVM EI DO.** ff. de ann. leg. l. in singulos. viii. §. sed & b. ususfructus.

Si ususfructus municipibus legatus erit: quæritur quousque in eo usufructu tunc di sint. nam si quis eos perpetuo tueretur, nulla utilitas erit nudæ proprietatis, semper abscedente usufructu, unde centum annos observandos esse constat: qui finis vitæ longissimus esset, ff. eod. l. si usufructus, viii.

Si Titio fundum, & eiusdem fundi usufructus legatus fuerit: erit in potestate eius, fundum, an vsumfructum vindicare malit. Et si fundum elegerit, necessario plenam proprietatem habebit, licet vsumfructum à se repulerit, si vero vsumfructum habere maluerit, & proprietatem fundi repulerit: solum vsumfructum habebit, ff. de usu, & usufruc. leg. l. si Titio, x.

Cui usufructus legatus esset, donec ei totius dotis satisficeret: cum ei hæres pro sua parte satis dedisset, quatenus reliqui satis non darent tamen pro ea parte vsumfructum fundi definit habere mulier. Idem fieret, & si per mulierem mora fieret, quominus satis acciperet, ff. de usufructu lega. l. cui xxx. in princ.

Filios hæredes instituit, vxori vestem muliebrem lanam linum, & alias res legauerat, & adiecit **PROPRIETATEM AVTEM EORVM, QVAE SVPRASCRIPTA SVNT REVERTI VOLO AD FILIAS MEAS QVAEVE EX HIS TVNC VIVENT,** non usufructus, sed proprietas legata videtur, ff. eod. l. filios, xxxix.

Qui duos fundos habebat unum legavit: alterius fundi vsumfructum alii legavit si fructuarius ad fundum aliunde viam non habeat, quam per illum fundum, qui legatus est fructuario, seruitus debetur: quemadmodum si in hereditate esset fundus, per quem fructuario potest præstari via, secundum voluntatem defuncti videtur id exigere ab hærede: ita & in hac specie non aliter concedendum est legatario fundum vindicare, nisi prius ius transeundi usufructuario præstet, ut hæc forma in agris seruetur, quæ viuo testatore obtinuerit: siue
donec

donec ususfructus permanet, siue dum ad suam proprietatem redierit, ff. cod. l. damnas, xv. S. qui duos fundos.

Si alii fundum, alii usumfructum eiusdem fundi testator legauerit: si eo proposito fecit, ut alter nudam proprietatem haberet, errore labitur. nam detracto usufructu, proprietatem eum legare oportet, eo modo, **TITIO FVNDVM DETRACTO VSVFRVCTV LEGO**, vel **SEIO EIVSDEM FVNDI VSUM FRVCTVM HAERES DATO** quod nisi fecerit: ususfructus inter eos cōicabitur. quia interdum plus ualeat scriptura quā peractum sit, ff. eo. l. si alii fundum, xix. Sempronius Attalus fundum in Italia Caius post decennium detracto usufructu dari iussit, quaritur cum medio hoc decennii spacio hæres uita fundus sit: an post tempus decennii plenus fundus ad legatarium pertineat, & dubitatio est, quia dies legati siue fideicommissi cesserit, ac per hoc, & ad hæredem legatarii pertinere potuerit: & ideo quasi circa debitum iam legatum mortuo hærede ususfructus extinctus sit, nec ad hæredem hæredis pertinere possit: responsum est dies quidem fideicommissi, uel legati cedit statim, cum post tempus certū hæres dare rogatur, siue iubetur, sed ususfructus nondum est hæredis, nisi cum dominium deducto usufructu præstitit. & ideo capitis diminutione, uel morte, perire non potest, quod nondum habuit. Idem euenit, si proprietates deducto usufructu sub conditione legata sit, & pendente conditione hæres decesserit. Tunc enim ab hæredis hærede incipit ususfructus, qui ex persona eius finietur, sed in his casibus de sententia testatoris querendum est, qui utique de eo usufructu detrahendo sensit, qui coniunctus esset hæredis personæ, quo extincto, solā proprietatem ad legatarium uoluit pertinere, nec plus transmitti ad successorem suum, qui nondum habere cepit usumfructum, quā si iam habere cepisset, ff. de usu, & usufr. leg. l. Sempronius, xxvi. in prin.

Si fundus duobus: alii ususfructus legatus sit: non trientes in usumfructum, sed semisses constituuntur idemque est, ex contrario, si duo sint fructuarii, & alii proprietates legata est, & inter eos tū ad crecendi ius est, d. l. Sempronius, S. finali.

Fundo legato, si ususfructus alienus sit nihilominus petendus est ab hærede: ususfructus. n. & si in iure non in partē consistat, emolumentum tamen rei cōtinet: enim uero fundo relicto, & ob reliquas præstationes, quæ legatum consequuntur, agitur. v. g. si fundus mihi pignori datus, uel aliena possessio sit non idem placuit de cæteris seruitutibus, si autem res mea mihi legetur, præter istas causas legatum non valebit, ff. de legat. ii. l. Mæuius, lxvi. S. fundo.

Is, qui fundum tecum communem habebat usumfructum fundi vxori legauerat: Post mortem eius tecum hæres arbitrum communi diuidendo petierat: si arbiter certis regionibus fundum diuisisset: eius partis, quæ tibi obtigisset usumfructum mulieri nulla ex parte deberi, sed eius, quæ hæredi obtigisset totius usumfructum casu habituram falso adiudicauit, nam cum ante arbitrum communi diuidendo coniunctus pro indiuiso ex parte dimidia totius fundi ususfructus mulieris fuerit, non potuit arbiter inter alios iudicando, alterius ius mutare, ff. de usu, & usufr. leg. l. is qui fundum, xxxi.

Generali capite proposito quidā testamento suo ita adiecit: **FOELICI VSUMFRVCTVM FVNDI VESTIGIANI LEGO: CUIVS PROPRIETATEM PVTO TE CONSECVTVRVM, SI NON CONTENDERIS CVM HAEREDe MEO, SED POTIVS CONCORDAVERIS, SED ET TV HAERES OMNIA FAC, VT AMICI SITIS. HOC ENIM VOBIS EXPEDIT.** viuentē hærede Foelix proprietatem fundi exigere non poteris

Tertiæ Partis Lib. V.

ff. eodem, l. generali, xxxii. in principio.

Filios ex Scio: & filiam alio marito hæredes instituit æquis portionibus, & matræ ita legauerat. **AELIAE MATRI MEAE DARI VOLO QVOAD VI-
VAT VSUMFRUCTVM BONORVM MEORVM, ITA VT POST
OBITVM EIVS AD LIBEROS MEOS, AVT AD EVM, QVI EX
HIS VIVET, PERTINEAT:** filii post aditam hæreditatem decesserant: mortua matre superstite filia testatoris vsusfructus ad eos redibit, apud quos proprietas esset, & non creditur ipsum vsumfructum in vicem portionum hæreditariarum post mortem aviæ inter ipsos datum: eo magis, quod æquis portio-
nibus hæredes scripti erant, *d. l. generali, xxxii. §. filios.*

Vxori vsumfructum domus, & omnium rerum, quæ in ea domo erant, excepto ar-
gento, legauerat, item vsumfructum fundorum, & Salinarum, quælitum est, an
lanæ cuiusque coloris mercis causa paratæ, item purpuræ, quæ in domo erant,
vsusfructus ei deberetur: & responsum est excepto argento, & his, quæ mercis
causa comparatæ sunt: cæterorum rerum vsumfructum legatariam habere, *ff. eo. & d. l. generali, xxxii. §. vxori.*

Cum in salinis, quarum vsusfructus legatus esset, salis inuentus sit non minimus
modus: ad vxorem vsusfructus non pertinebit, quia testator in his legâdis, quæ
venalia ibi essent: non sensit, *d. l. generali, §. idem quæsit.*

Cum testator ita cauerit. **A TE PETO VXOR VTI EX VSVFRUCTV,
QVEM TIBI PRAESTARI VOLO IN ANNUM QVINTVMDECI-
MVM, CONTENTA SIS ANNVIS QVADRINGENTIS: QVOD
AMPLIVS FVERIT, RATIONIBVS HÆREDIS HÆREDVMVE MEQ-
RVM INFERATVR.** vñ à superiore capite recessum: ideoque vxor non am-
plius habebit ex vsufructu q̄ annuos quadringētos, *d. l. gñrali. xxxii. §. idē q̄sitū.*

Hæres in fundo cuius vsusfructus legatus esset, villam imposuit: eam inuito tru-
ctuario demolire non potest: nihilo magis quàm si quam arborem posuisset, ex
fundo is euellere vellet, sed si antequam vsufructuarius prohibuerit: demole-
rit impune facturum, *ff. de vsu, & vsufr. leg. l. hæres, xii.*

Lucius Titius testamento suo **Publio Mævio** fundum Tusculanum reliquit, eius-
que fideicommissit, vti eiusdem fundi partem dimidiam vsusfructus Titia præ-
staret. **Publius Mævius** uillam uetustate corruptam, cogendis, & conseruandis
fructibus necessariam ædificauit. quæro, an sumptus partem pro portione vsu-
fructus Titia agnoscere debeat: respondit **Scæuola**, si priusquam vsufructū
præstaret, necessario ædificauit: non alias cogendum restituere, quàm eius sum-
ptus ratio habeatur, *ff. eo. l. generali, xxxii. §. Lucius Titius.*

Duas filias, & filiū mente captum hæredes scripsit, filia portionis mente capte da-
re vsumfructū legauit, in his uerbis **HOC AMPLIVS PVBLIA CLEMEN-
TIANA PRAECIPIET SIBI QVARTAE PARTIS HÆREDITATIS
MEAE, EX QVA IVLIVM IVSTVM FILIVM MEVM HÆREDEM IN-
STITVI: PETOQ. A TE PVBLIA CLEMENTIANA, VTI FRATREM
TVVM IVLIVM IVSTVM ALAS, TVEARIS, DEPENDAS Q. PRO EO,
PRO QVO TIBI VSUMFRUCTVM PORTIONIS EIVS RELIQVI, DO-
NEC MENTIS COMPOS FIAT, ET CONVALESCAT.** Cum filius in eo
dē furore in diē suæ mortis perseverans decesserit: vsusfructus perseverat: nisi
manifestissime probeat, aliud testatorē sensisse, *d. l. generali, xxxii. §. duas filias.*

Vsumfructum tertiæ partis bonorum suorum vni ex hæredibus legauerat testator:
an pecuniæ, quæ ex rebus diuisis secundum estimationem effecta est, tertiâ pars
præstan-

præstanda sit, electio est hæredis aut æstimationis præstare velit, ff. eod. l. generali, xxxii. §. vsum fructum.

Tributa, quæ pro prædiis aut mouentibus debentur aut reddi necesse est præstanda sunt pro tertia parte: reliquæ pecuniæ si hæres elegerit pecuniam dare in casu supra narrato in præcedenti lege siue, §. d. l. generali. §. finali.

Si usufructus fundi legatus sit, & eidem fundo indictiones temporariæ indictæ sint; idem iuris erit in his speciebus, quod in uectigalibus pendendis responsum est, ideoque hoc onus ad fructuarium pertinet, ff. de usu, & usufr. leg. l. quæro, xxviii.

Vxori usufructum villæ legauit, in quinquennium à die mortis suæ: deinde hæc verba adiecit ET PRAETERITO QVINQVENNIO CVM EIVS VSVSFRVCTVS ESSE DESIERIT TVNC VSUMFRVCTVM TITIO ET MAEVIO DARI VOLO: cum vxor intra quinquennium decesserit non statim proprietatis petitio competit, sed post completum quinquennium fundus ad Titium, & Mæuium pertinebit, ff. eod. l. vxori, xxxv.

VXORI MEAE VSUMFRVCTVM LEGO BONORVM MEORVM, VSQVE DVM FILIA MEA ANNOS IMPLEAT OCTODECIM. prædiorum tam rusticorum, quàm urbanorum, & suppellectilis, itemque calendarii usufructus ad uxorem pertinebit, ff. de usu, & usufr. l. l. uxori meæ, xxxvii.

Vxori usufructu bonorum legato: interesse quoque sortium, quas defunctus collocauit apud mercatorem pro honesto lucro, post implectam ex S. C. cautionem præstabitur: igitur interesse nominum in hæreditate relictum ante cautionem interpositam debitum uelut sortes in cautionem deduci necesse est, non idem seruabitur in nominibus ab hærede factis. Tunc enim sortes duntaxat legatorum dabuntur, & quod propter moram interesse quoque reddi placuit: super his non cauebitur, ff. de usu, & usufr. leg. l. uxori, xxiii. in prin.

Cum legatum esset FRVCTVS ANNOS FVNDI CORNELIANI. P. MAEVIO DO LEGO: perinde accipiendum est, ac si usufructus fundi similiter legatus esset, quia hæc mens fuisse testatoris uidetur, ff. eo. l. cum ita, xl.

Nihil interest utrum bonorum quis an rerum tertiæ partis usufructum legauerit: nam si bonorum usufructus legabitur, & æs alienum ex bonis deducetur: & quod in actionibus erit, computabitur. At si certarum rerum usufructus legatus erit, non idem obseruabitur, ff. eod. l. finali.

In fructu id esse intelligitur, quod ad usum hominis inductum est, nèque enim maturitas naturalis hic spectanda est, sed id tempus quo magis colono dominove eum fructum tollere expedit itaque cum olea immatura plus habeat redditus quàm si matura legatur: non potest videri si immatura lecta est in fructu non esse, ff. eod. l. pepul.

Duos separatim uti frui sinere damnatus hæres communiter uti frui passus est, & metur utrique ex testamento, si testator utrumque solidum habere uoluisset: nam hæredis onus est, ut solidum singulis legatum præstet: quæ parte igitur alterum uti frui sineret hæres, ea parte nõ sine, alterum uti frui, ideoque per æstimationem unicuique, quod deest replere debet, ff. de usu, & usufr. leg. l. duos, xliii.

Quidam prædia reipublicæ legauit de quorum redditu quotannis ludos edi uoluit & adiecit: QVAE LEGATA PETO DECVRIONES, ET ROGO, NE IN ALIAM SPECIEM AVT ALIOS VSVS CONVERTERE VELITIS, Respublica per quadrienniũ continuũ ludos nõ edidit quæsitum est an redditus, quos quadriennio respublica percepit, hæredibus restituere debeat, vel cõ

Tertiæ Partis Lib. V.

pensare in aliam speciem legati ex eodem testamento. Et responsum est, & in iuris hæredibus possessione adprehensa perceptos fructus restituendos esse. Et non erogatum secundum defuncti voluntatem, in alia, quæ deberentur, compensari, ff. eo. l. quidam, xvii.

PATRIMONII MEI REDITVM OMNIBVS ANNIS VXORI MEAE DARI VOLO: ad hæredem uxoris legatum non transibit, quia aut ulu fructui similis est, aut huic legato **IN ANNOS SINGVLOS.** ff. eod. l. patrimonii, xxii.

FVNDI TREBATIANI REDITVS VXORI MEAE QVOAD VIVAT DARI VOLO, tutor hæredis fundum vendere, & legatario quantitatem annuam offerre potest, quam uiuus paterfamilias ex locatione fundi exigere cõfueuerat, ff. de usu, & usufr. l. fundi, xxxviii. in prin.

SEMPRONIO DO LEGO EX REDITV FRVCTVVM HOLERIS ET PORRINAE, QVAE HABEO IN AGRO FARRARIORVM, PARTEM SEXTAM, his verbis non ususfructus legatus uidetur, sed ex eo, quod redactum esset partem esse legatam, & quotannis debetur: nisi contrarium specialiter ab hærede probetur, ff. de usufr. & quemad. quis uta. l. defuncta, lviii. S. Sempronio.

Habitationis legatum in singulos annos ab initio anni deberi constat, ff. de usu, usufr. & habit leg. l. habitationis xi.

DAMNAS ESTO HAERES MEVS TITIVM SINERE IN ILLA DOMO HABITARE QVOAD VIVAT. unū vñ esse legatū, ff. eo. l. damnas, xv.

SEMPRONIO EA, QVAE VIVVS PRAESTABAM, DARI VOLO. is etiam habitabat in testatoris domo, quæ vni ex hæredibus prælegata erat: ipsa habitatio quoque debebitur, ff. eod. l. Sempronio xxxiii. in princ.

Fundi redditu legato: non erit obstrictus hæres habitationem præstare. ff. eo. l. fundi, xxxviii. S. item quæro.

ILLI CVM ILLO HABITATIONEM LEGO: perinde est, ac si **ILLI, ET ILLI** legasset, ff. eod. l. illi, xl.

DE SERVITVTE LEGATA.

Titulus III.

VI duas Tabernas coniunctas habebat eas singulas duobus legauit: Si quid ex superiore Taberna in inferiorem inædificatum esset, inferior oneri ferendo in superioris Tabernæ loco, seruitus imposita non uidetur, nisi aut nominatim hæc seruitus imposita est: aut ita legatum datum est: **TABERNAM MEAM VTI NVNC EST, DO. LEGO.** ff. de seruitute legata. l. prima.

Si is, qui duas ædes habebat, vnas mihi, alteras tibi legauit: & medius paries, qui vtrasque ædes distinguit, interuenit: eo iure ea communis nobis erit, quo si paries tantum duobus nobis communiter esset legatus, ideoque neque ego, neque tu agere possumus. ius non esse alteri, ita immixtas habere. nam quod communiter socius habet, & in iure cum habere constituit, itaque de ea re arbiter communi diuidendo sumendus est, ff. eod. l. quarta.

Pater filiz domum legauit, ei que per domum hæreditariam ius transeundi præstari voluit, si filia domum suam habitet, viro quoque ius transeundi præstabitur, alioquin filiz præstari non videbitur, quod si quis non vsum transeundi

transeundi personæ datum, sed legatum seruitutis esse plenum intelligat: tandem iuris ad hæredem transmittetur, quod hic nequaquam admittendum, est: ne quod affectu filia datum est, hoc & ad exteros hæredes eius transire uideatur, ff. eod. l. penult.

Fundum communem habentibus legari potest uia: & cum duo ei, qui ipse uiam stipularus fuerit, hæredes extiterint, non corrumpitur stipulatio, ff. eodem, l. secunda.

Si fundum Mæuius, & ad eum uiam per alium fundum, & eundem fundum sine uia Titio legasset, si uterque fundum uindicasset; sine uia fundus cessurus est, quia neque adquiri per partem seruitus possit, & si prius Mæuius fundum uindicaret, altero deliberante, potest dubitari an si postea Titius omisisset, uia legatum saluum esset, & hoc magis uidebatur. Quamquam si sub conditione quis fundum legasset, uiam pure: aut pro parte fundum pure: pro parte sub conditione, & uiam sine conditione: si pendente ea legati dies celsisset, interiturum fore uia legatum, ut responsum est, cum alteri ex uicinis, qui fundum communem habebant, uiam sub conditione, alteri pure legasset, pendente conditione decelsisset: quia alterius legatarii persona impedimento esset, quo minus solidus fundus cum uia uindicaretur, ff. eod. l. tertia.

Cum à pluribus hæredibus institutis uia legata est, quia partem non recipit, singuli hæredes in solidum conueniuntur, quia & uno ex hæredibus ad eundem uindicari potest, ff. eod. l. finali.

Quædam legata diuisionem non recipiunt, ut ecce legatum uia, itineris, actusue, ad nullum enim ea res pro parte potest pertinere. ff. ad legem Falcidiam, l. si is qui quadringenta, lxxi. x. alias lxxx. §. quædam.

DE DOTE RELEGATA.

Titulus III.

VM dos relegatur, uerum est id dotis legatum inesse, quod actione de dote inerat. Et ideo si inter virum, & uxorem conuenerat, ut morte uiri soluto matrimonio, filio communi interueniente, dos apud mariti hæredem remaneret, & maritus decedens dotem relegauerit: stari pacto non debet ob hoc quod dos relegata est. uerum

& citra relegationem hoc probari debet, nam quod est admissum, posse deteriorem conditionem dotis fieri interuenientibus liberis: totiens locum habet quotiens ipsa in matrimonio decedit: uel diuortium interuenit. Et uerum est commodum in dote relegata esse representationis; quamuis annua die dos prestaretur: est, & illud, quod ob res donatas hodie post senatusconsultum nulli exactio: si modo uoluntatem non mutauit testator: impensis autem ipso iure dotem minuunt, sed quod diximus, ipso iure dotem impensis minui, non ad singula corpora, sed ad uniuersitatem erit referendum, ff. de dote relegata, l. prima, in princ.

Intellige secundum ecclesie dispositionem.

Adeo autem dotis actionem continet dotis relegatio, ut si uiuus eam uxori, scilicet quibus licet casibus soluerit, cesset legatum, sed & si animalia fuerint in dote non æstimata, & hæc de mortua sint: legatum dotis in his euanescit, sed & si dotem promiserit mulier, neque dederit, & decedens maritus uxori dotem plegauerit; mulier nihil amplius quàm librationem habebit, nam & si quis ita legauerit, CENTVM, QVAE IN ARCA HABEO, aut QVAE ILLE APUD

ME DEPOSVIT: si nulla sint nihil deberi constat, quia nulla corpora sunt. Si quis vxori fundum Titianum his verbis legasset, **IS ENIM FVNDVS PROPTEr ILLAM AD ME PERVENIT:** omnimodo debetur fundus, nam quicquid demonstratæ rei additur satis demonstrare frustra est, d. l. prima, S. adeo.

Si fover nurui dotem relegauit, si quidem ius actionis de dote voluit relegare nullo momento legatum erit: quippe nupta est, sed si voluit ipsam recipere dotalem pecuniam utile legatum erit. Si tamen hæc dotem receperit: maritus dotis persecutionem non habebit, quoniam non hoc voluit fover, ut bis dotem hæres præstaret, si tamen hæc dotem receperit, & postea agat ex testamento cauere debet defensum iri hæredem aduersus maritum: Ergo & maritus itidem cauere debebit aduersus mulierem defensum iri, si prior agat, ff. cod. & d. l. prima. S. Celsus.

Per contrarium si fover filio suo exheredato dotem nurus legasset: agi quidem cum Marito exheredato de dote non potest: veruntamen ipse dotem persecuturus est, ex causa legati: sed non alias is legatum consequetur, quam si cauerit hæredes aduersus mulierem defensum iri, ff. eo. & d. l. prima. S. per contrarium.

Si dotem Marito relegauerit fover, dote soluta mulieri, legatum mariti extinguatur, quia nihil esset iam quod marito posset præstari, d. S. per contrarium. vers. idem Iulianus.

Si fundus in dotem fuerit, & specialiter sit legatus, mox generaliter dos relegata, non bis, sed semel fundus debetur, d. l. prima. S. mela scribit.

Si fundus in dotem locatus sit à marito ad certum tempus: vxor non alias fundum ex relegatione consequetur, quam si cauerit, se passurum colonum frui. dummodo ipsa pensiones percipiat, d. l. prima. S. finali.

Qui ita legat vxori suæ **TITIAE AMPLIVS QVAM DOTE, AVREOS TOT HAERES MEVS DAMNAS ESTO DARE** manifestum est quoque dotem relegasse, ff. cod. l. tertia.

Cum vulgari modo dies legatorum profertur, nihil ea res ad dotis relegationem pertinet, quia suum diem habeat. ff. de dote relegata l. quarta.

Cum ita scriptum esset **QVAE PECVNIA PROPTER VXOREM MEAM AD ME VENIT QVINQVAGINTA, TANTVNDem PRO EA DOTE HAERES MEVS DATO.** quamuis quadraginta dotis fuissent, tamen quinquaginta debentur: quia proposita summa, quinquaginta adiecta sint. Idem ei, quæ dotem nullam habebat, vir sic legauerat **QVANTA PECVNIA DOTS NOMINE, ET RELIQA: PRO EA QVINQVAGINTA HAERES DATO:** debetur ei legatum, quia his verbis non dos ipsa sed pro dote pecunia legare videtur, ff. de dote relegata, l. cum scriptum, vi.

VXORI MEAE FVNDVM CORNELIANVM, ET QVAE NVPTVRA OPTVLIT AESTIMATA IN SPECIEBVS RESTITVI VOLO: non aestimatum prædium in dotem datum exceptum non videtur: sed uniuersa dote relegata, rerum aestimatarum pretium non relictum esse verum ipsas res, quales inuenirentur, ff. cod. l. uxori, ix.

Qui dotem in pecunia numerata, & aestimatis rebus acceperat: uxori ita legauit **SEIAE VXORI MEAE, SI OMNES RES, QVAE TABVLIS DOTALIBVS CONTINEANTVR HAEREDI MEO EXHIBVERIT, ET TRADIDERIT SVMMAM DOTS, QVAM MIHI PRO EA PATER EIVS INTVLIT DARI VOLO HOC AMPLIVS DENARIOS DECEN-**

CEM cum res in dote date plures ipso usu finitæ essent, nec moriente marito fuerint, videtur conditioni positum, si quod ex rebus in dotem datis supererat, in potestatem hæredis peruenit. ff. de dote relegata. l. qui dotem.

Si filius familias vxorem cum haberet, dotem ab ea acceperat, deinde paterfamilias factus dotem ei, ut solet, legauit: quamuis patri hæres non erit, tamen id legatam debetur. ff. eo. l. si filius familias. xiii.

Theopompus testamento facto duas filias, & filium partibus æquis instituit hæredes, & codicillis ita cavit. Filiam meam Crispinam, quam uellem tradi cuiunque amici mei & cognati approbarent, providebit tradi Pollianus: sciens mentem meam inæqualibus portionibus in quibus & sororem eius tradidi. Pollianus autem à marito puellæ iuratus scripsit, voluisse patrem eandem quantitatem in dotem accipere etiam minorem filiam, quam maior accepisset: eandem quantitas ex communi præcipua extra partem hæreditatis, minori filiæ dotis nomine dabitur, ff. de dote relegata. l. Theopompus. xiii.

Licet placeat pignoras res vel in publicum obligatas hæredem, qui dare iussus est liberare debere: tamen si is, qui tales res in dotem accepit, dotem prælegauerit: non cogetur hæres liberare eas, nisi aliud specialiter testator dixerit. ff. eod. l. licet. xv.

Qui dotem à matre vxoris acceperat, & stipulanti ei promiserat, testamento vxori dotem legauit. cum quaesitum esset, an vxor dotis summam consequi possit: respondit Scauola, non videri dari vxori quod necesse sit matre reddi, alias sic respondit, non videri nisi manifeste vxor docuisset, eam testantis voluntatem fuisse, ut onerare hæredes duplici præstatione dotis vellet. ff. eo. l. qui dotem.

VXORI ita legauit, **VXOR MEA QVICQVID ET COMPARAUI, ET QVOD MIHI DEDIT E MEDIO SIBI SVMMAT** videtur & de dote relegata loqui, nisi aliud testatorem sensisse probaretur. ff. eo. l. vxori si. in pr. **TITIAE VXORI MEE QVANTA PECVNIA AD ME INVESTIPVLATIONEM DOTIS EIVS NOMINE PERVENIT, QVAB DOS EST DOTALIBVS DVOBVS CONSIGNATIS INSTRVMENTIS CENTVM AVREORVM.** Vtranque summam vxor consequi poterit. d. l. final. §. final.

DE OPTIONE VEL ELECTIONE LEGATA

Titulus V.

O**PTIONE** legata placet non posse ante aditam hæreditatem optari, & nihil agi si optetur. ff. de optione legato. l. optione. xvi. **Is**, cui equorum legata sit electio tres poterit eligere, ff. eo. l. prima. Quotiens equi electio, vel optio datur: legatarius optabit quem velit: sed equo generaliter legato, arbitrium eligendi, quem velit accipere ad legatarium pertinet, data igitur optione si quis optauerit alienum equum optio non consumitur. ff. eod. l. secunda in princip.

Cum optio duorum equorum Titio data sit, reliqui Mauro legati sint: cessante primo in electione reliquorum appellatione omnes ad Mauium pertinent. ff. eod. l. cum optio. xvii.

Is, cui centum amphorarum electio data sit: acetum eligens non consumit electionem, si id acetum elegerit, quod vini numero paterfamilias non habuit, scilicet si ante exhibitionem hoc est ante degustationem, acetum elegerit. ff. eod. l. secunda. §. fin. cum l. sequenti.

Scyphi electione data, si non omnibus scyphis exhibitis legatarius elegisset: integram si optionem manere placet, nisi ex his dumtaxat eligere uoluisset, cum sciret, & alios esse. Nec solum si fraude hæredis sed etiam si alia qualibet causa id contingerit, ff. eod. l. quarta, & quinta.

Equorum electio legata est, ne uenditio quandoque eligente legatario interpelletur: decernere debet prætor, nisi intra tempus ab ipso præfinitum elegisset, actionem legatorum ei non competere, quid ergo si die præterito, sed antequam venderet hæres, vindicare legatarius velit audietur? quia non est damnum subiturus hæres, propter quod decernere id prætor solet. Vnde si die præterito, quem præfinitum prætor pignori aliquos ex equis hæres dederit, vel uendiderit: prætor tuebitur alienationem, immo si quosdam equos distraxerit hæres: quosdam retinuerit, non est audiendus legatarius, si velit optare ex retentis ab hærede, ff. eo. l. sexta, cum l. sequenti.

Si tibi electio equi, & mihi reliqui legati sit: decernendum est à prætore, nisi intra certum tempus optaueris petitionem tibi non datum iri. ff. eo. l. si tibi, viii. in princ.

Emptore hæreditatis postulante, ut is, cui equi optio legata sit, optet à prætore cogetur id facere quemadmodum si hæres institutus id postularet, ff. eo. l. si optio, xiii. §. finali. d. l. si tibi, §. si ex quatuor.

Si ex quatuor viriolis duæ, quas elegissem mihi legatæ sunt: siue duæ solæ relictae sint. Siue ab initio duæ solæ fuerint, valet legatum unus equi mihi, & tibi optio data est, cum ego optassem, si non mutassem uoluntatem, deinde tu eundem optaueris: utriusque nostrum futurus est, quod si ante decessissem, vel furiosus factus essem: non futurum communem, quia non videor consentire, qui sentire non possum: humanius autem erit, ut & in hoc casu, quasi semel electione facta, fiat communis.

Si rerum depositatarum electio mihi relicta sit: & ad exhibendum cum eo, apud quem depositæ sint, agere potero: & cum hærede agere, ut is depositi agendo, facultatem mihi eligendi præstet. d. l. si tibi, §. finali.

Cum ita legatur TITIO EQVVM DO LEGO SI BOVEM NON ELEGERIT, simile est, atque si ita legatum fuisset TITIO EQVVM AVT BOVEM VTRVM EORVM VOLET, DO LEGO. ff. eodem. l. cum ita, ix. in principio.

Equo generaliter legato: verius est omnes hæredes, si eis electio data sit, eundem dare debere, & si non consentiant hæredes ex testamento eos teneri, ff. eo. l. seruo generaliter. xii.

ILLVD, AVT ILLVD VTRVM ELEGERIT LEGATARIVS, nullo à legatario electo, decedente eo post diem legati cedentem, ad hæredem transmitti placuit, ff. de optione lega. l. illud, xix.

Cum ita legatum est VESTIMENTA, QVAE VOLET, TRICLINARIA SVMITO, SIBIQUE HABETO, si ille dixisset, quæ vellet, deinde antequam ea sumeret, alia se velle dixisset: mutare uoluntatem is non potest, ut alia sumeret: quia omne ius legati prima testatione, qua sumere se dixisset, consumpsit, quoniam res continuo eius sit, simul ac si dixerit eam sumere, ff. eo. l. apud, xx.

Filium, & uxorem scripsit, filiam ex hæredauit, & ei legatum dedit cum in familia nuberet centum his uerbis, IN SVPER ARBITRATV SEMPRONIAE MATRIS EIVS, EQVOS DECEM, QVOS CONFESTIM POST ADITAM HAEREDITATEM MEAM. A SEMPRONIA VXORE MEA ELIGI

ELIGI VOLO QVOS EQVOS, CVM IN FAMILIAM NVPSERIT, ALIQVIS EX IIS EQVIS DECESSERIT: TVNC IN LOCVM EIVS ARBITRATV SEMPRONIAE MATRIS EIVS DARI VOLO, DVM AD EAM PLENVS NVMERVS PERVENIAT. QVOD SI SEMPRONIA MATER EIVS NON ELEGERIT: TVNC IPSA SIBI QVAE VOLET ELIGAT. Cùm mater elegerit: & legatum in tempus nuptiarum testator transtulit, id, quod medio tempore ex equis natum est, ad filiam non pertinet: sed fructus equorum ante nuptias, & vsus ad Semproniam, matrem pertinebit, ff. eod. l. penult.

Maritus vxori suæ codicillis per fideicommissum dedit prædia, item lances, quas elegerit quatuor: quæsitum est, an ex his lancibus, quæ mortis tempore sint, eligere possit, & posse ait Scæuola, ff. eod. l. finali.

DE TRITICO VINO VEL OLEO LEGATO,

Titulus VI.

VINO legato, acetum quoque continetur, quod paterfamilias vini numero habuit, ff. de triti. vino leg. l. prima.

Nam acetum vini appellatione non continetur, ff. eo. l. si quis, ix. §. si acetum.

Si acetum quis legauerit, non continebitur legato acetum, quod vini numero testator habuit, embamma autem continebitur, quia aceti numero fuit: item si quis vinum, quod habuit legauit, deinde hoc coacuit, licet postea in aceti locum translatus sit à paterfamilias vino legato cōtinebitur, quia id, quod testamenti facti tempore vinum fuit, demonstratum est. Et est hoc verum, nisi voluntas aduersetur, ff. eo. l. si quis vinum, ix. §. si acetum.

Si uinum sit legatum, centum amphorarum, cū nullum vinum reliquisset: vinum heredem empturum, & præstaturum: non acetum, quod vini numero fuit, ff. eod. l. secunda in princip.

Si vinum legatum sit: videamus, an cum vase debeat: & Celsus inquit, vino legato etiam si non sit legatum cum vasis, vasa quoque legata videri: non quia pars sunt vini vasa, quemadmodum emblemata argenti, scyphorum, sorte vel speculi, sed quia credibile est: mentem testantis eam esse, ut voluerit accessioni esse vino amphoras & sic, inquit, loquimur, habere nos amphoras mille, ad mēsuram vini referentes. In doliis non est verum ut uino legato, & dolia debeantur, maximè si depressa in cella vinaria fuerint, aut ea sunt, quæ per magnitudinē difficile moueantur, in cupis autem, siue cupulis animaduertendum est eas deberi: nisi pari modo immobiles in agro ueluti instrumentum agri erant. vino legato vtres non debentur, ac ne cullei quidem debentur, d. l. secunda. §. si uinum alias tertia.

Vino legato ea demum uasa sequuntur, in qua ita diffusa sunt vina, ut non ad perpetuum usum referuantur veluti amphoræ & cadi, ff. eod. l. vino, xiiii.

Vinum cum vasis legauit testator, quod in doliis sit: non debetur etiam si dolia in vasis vinariis non sunt, illud autem verum est cui uinum legatum erit, ei amphoras, cados, in quibus uina diffusa seruamus, legatos esse, uinum enim in amphoras, & cados hac mente diffundimus, ut in his sit, donec usus causa probetur, & scilicet id uendimus cum his amphoris, & cadis, in dolia autem alia mente cōiicimus. s. ut ex his postea vel in amphoras, & cados diffundamus, uel

Tertiæ Partis Lib. V.

vel siue ipsis doliis veneat, ff. eod. l. vinum. xv.

Qui vinum Surrentinum in urnalibus habebat diffusum is vinum legauerat in amphoribus, omne illud quoque vinum quod in urnalibus fuisset legatum erit, ff. eod. l. fin. in princ.

Cui vinum hæres dare damnatus est, quod in amphoribus, & Cadis diffusum est, dari debet, etiam si uasorum mentio facta non est. Item quamuis cum uasis cadis legatum est, tamen id quoque quod in doliis, legatum esse videtur. ff. eodem. l. cui uinum. vi.

Cum certus numerus amphorarum uini legatus esset, ex eo, quod in fundo Semproniano natum esset, & minus natum esset: non amplius deberi placuit, & quasi taxationis vicem optinere hæc uerba **QVOD NATVM ERIT**. ff. eodem l. v.

Si quis uinum legauerit omne continetur, quod ex uinea natum permanfit, sed si mulsum sit factum, uini appellatione non continebitur proprie, nisi forte pater familias etiam de hoc sensit, certe Zithum, quod in quibusdam prouinciis ex tritico uel ex hordeo uel ex pane conficitur: non continebitur: simili modo nec Camum nec Ceruesia continebitur, nec hydromeli, quia Conditum est, non debetur: nisi alia mens testatoris fuit, oenomeli plane, id est dulcissimum vinum continebitur, & passum. nisi contraria sit mens, continebitur. defrutum non continebitur, quod potius conditurae loco fuit acinaticium plane uino continebitur. Cydoneum, & si qua alia sunt, quæ non ex uinea fiunt, uini appellatione non continebuntur, hæc omnia ita demum uini nomine non continentur, si modo uini numero à testatore non sunt, habita alioquin omnia uini appellatione continentur, quæ uini numero pater familias habuit igitur & acetum, quod uini numero pater familias habuit, & Zythum, & Camum, & Cætera, quæ pro hominum affectione: atque usu uini numero habebuntur: Quod si totum uinum, quod pater familias habuit, coacuerit, non extinguatur legatum. ff. de trit. vino, legat. l. si quis vinum viii. in princip.

Vino paterno legato: id demum legatum uidetur, quod testator uini numero habuit, non quod patet. d. l. si quis uinum. S. uino autem paterno.

Quidam hæredem damnauerat dare uxori suæ uinum, oleum frumentum, acetum, mela, balsamenta: omne quantum pater familias reliquisset legatum uidetur. ff. eodem. l. quidam. vii. in princip.

LVTIO TITIO TRITICI MODIOS CENTVM, QVI SINGVLI PONDO CENTVM PENDEANT HAERES DATO, nihil legatum erit, quoniam huiusmodi triticum in rerum natura non esset d. l. quidam. S. si.

Si hæres damnatus sit dare uinum, quod in doliis esset, & per legatarium stetit, quo minus accipiat: periculosè hæres facturus est si id vinum effundet, sed legatarium petentem vinum ab hærede doli mali exceptione placuit summo-ueri, si non præstet id, quod propter moram eius damnum passus sit. ff. de trit. uinio leg. l. si hæres. viii.

Ex usu testatoris legatum æstimabitur, id est, quot annorum uino pro uetere utebatur. Quod si non apparet uetus accipietur, quod non est nouum, si quidem, & anni prioris vinum appellatione ueteris continebitur. Nam aliter obseruantibus, quis finis, aut quod initium ueteris uini sumetur. ff. eodem. l. ex usu. x. cum duabus sequentibus.

Cum dulcia legata essent, si nihil testamento significetur, omnia hæc esse legata, mulsum, passum, defrutum, & similes portiones, item uuas, ficos, palmas, caricas quod

quod si ita esset legatum, VINVM AMPHORARIVM, AMINALVM, GRAECVM. ET DVLCIA OMNIA nihil inter dulcia, nisi quod potionis fuisset, legatum putat Labeo ex collatione vini Amphorarii. ff. cod. l. si. §. fin. DE INSTRVCTO VEL INSTRVMENTO LEGATO, Tit. VII.

INSTRVMENTO fundi ea sunt, quæ fructus querendi, cogendi, conseruandi gratia parata sunt: querendi veluti boues domiti, & pecora stercoreandi causa parata, vasaque vtilia culturae, quæ sunt aratra, ligones, sarculi, falces putatorie, bidetes, & si quæ similia dici possunt. Cogendi quemadmodum torcularia, corbes, falcesque mellonæ, falces fenariæ, quali vendemiatorii, exceptoriique in quibus vna cōportatur, conseruandi, quasi dolia licet deffossa non sint, & cuppæ, quibusdam in regionibus accedunt instrumento. Si fundus saltus pastionesque habet, greges pecorum accedunt. ff. cod. l. instrumento. viii.

Siue cum instrumento fundus legatus est, siue instructus: duo legata intelliguntur. Fundo cum instrumento legato, & alienato, instrumentum non vindicabitur ex sententia defuncti. ff. de instructo vel instrum. leg. l. prima.

De grege ouium, ita distinguendum est, vt si ideo comparatus sit, vt ex eo fructus caperetur: non debeatur si vero ideo, quod nō aliter ex saltu fructus percipi poterit, cōtra erit: quia per greges fructus ex saltu percipiuntur. ff. eo. l. de grege. ix.

Eadem ratio est in auibus, quæ in insulis maritimis aluntur. ff. e. l. eadem. ii.

Si reditus ex melle constat, etiam alui apesque continentur. ff. cod. l. x.

Cum pater pluribus filiis hæredibus scriptis, duobus præceptionem bonorum auiæ præter partes hæreditarias dedisset: pro partibus cohæredum uiriles habituros legatarios placuit. Dotes prædiorum, quæ græco vocabulo *ἐνδύματα* appellantur cum non instructa legantur, legatario non præstantur. ff. eo. l. secunda.

Cum quidam duos fundos iunctos haberet, & ex altero boues, cum opus fecissent in alterum reuerterentur: utrumque fundum cum instrumēto legauerat, boues ei fundo cessuri sunt, ubi opus fecissent non ibi manere cōsueuissent. ff. cod. l. iiii.

Sicui fundum & instrumentum eius legare uis: interest quomodo leges FVN- DVM CVM INSTRVMENTO, an FVN- DVM ET INSTRVMENTVM an FVN- DVM INSTRVCTVM. nā inter ea legata hoc interest, quod si fundo alienato mortuus fuerit, quod ita legauit ex hac scriptura FVN- DVM CVM INSTRVMENTO nihil erit, & ceteris instrumentū poterit esse legatū. ff. eo. l. 5.

Nepoti legauit prædia, quæ regione certa habuerat, vt instructa sunt, cum vino, grano Kalendario, & adiecit hæc verba. QVICQVID ERIT CVM MORIAR, IN ILLA REGIONE, ET QUIDQVID IN QVACVNQVE SPECIE ERIT IN ILLA REGIONE, ET QVOD MEVM ERIT, uiua testatrice uis ex debitoribus condemnatus uiuente testatrice satis non fecit: id, quod ex sententia iudicis debetur ad nepotem pertinebit. ff. eo. l. sexta.

Taberna cum coenaculo Pardulæ testamento legauerat cum mercibus, & instrumentis & suppellectile, quæ ibi esset, item horreum, vinarium cum vino, vasis, & instrumēto, & inceptoribus, quos secum habere consueuerat: cum uiuo testatore insula, in qua coenaculum fuit, quod ei legatum erat, exusta sit, & post biennium eodē loco cōstituta noua, & horreum, quod eidem legatū erat, a testatore uenierit, vini autem venditio dilata sit, ut ex eo cōmodè ueniret: Pardulæ legata in quibus uoluntas mutata esset, non debentur. ff. de instruc. vel instr. l. taberna. vii.

Si fundus non sit cum instrumento legatus, sed ita, vt instructus est facendum est plus esse, quā si cum instrumento legatur: Nam, omnia, quæ eo sunt collata

ut

Tertiae Partis Lib. V.

ut instructiores esset paterfamilias instructo continebuntur. Hoc ergo legato non tantum agri instrumentum sed & proprium instrumentum suum reliquisse videtur proinde si fundus sit instructus legatus, & suppellex continebitur, quæ illic fuit usus ipsius gratia: & uetis non solum stragula, sed & quæ ibi ui solebat, mensæ quoque choreæ, uel si quæ aliæ: item uitrea, & aurum, & argentum, uina quoque si quæ fuerint usus ipsius causa, continebuntur, sed & si quid aliud utensilium, sed si qua eo congesserat non uisui gratia, sed custodia causa: non continebuntur. Vina etiam quæ in apothecis sunt, non cedent, & hoc iure utimur, ut quæ illic paterfamilias quasi in horreo habuit, hæc non contineantur, item fructus ibi repositi, ut uenirent, uel in alium usum, quam fundi conuerterentur instructo fundo non continentur, ff. de instr. & instr. l. quæsitum, xii. §. sed si fundus.

Prædiis instructis legatis, quamuis ex fructibus uinum, & oleum, in eodem fundo habuit tamen si id uenale fuit item ea, quæ ad tempus propter incurSIONem latronum tutelæ causæ in prædium translata sunt: legato non cedere placuit, uinum uero, quod in apothecis fuit si ideo illic habuit: & cum in prædium uenisset materfamilias eo uteretur legato cedit. C. de uerborum signifi. l. prima.

Fundo, sicut instructus est, legato siue per fideicommissum relicto, omnia quæ uel ipse paterfamilias cum ibi ageret, uel ut fundus esset instructus: non temporis causa in eo habuit relicta sunt, ea etiam: quæ tam fructuum colligendorum, quam seruandorum, item pecora stercoreandi uel pascendi causa ibi constituta, ut de his fructus capiantur, uel ut fundus sit instructus legato siue fideicommissum cedere certi iuris est. C. de uerb. signifi. l. secunda.

Instructo item fundo & bibliothecam & libros, qui illic erant, ut quoties uenisset uideretur, contineri constat, sed si quasi apotheca librorum utebatur: contra erit dicendum: & instructo fundo suppellectilem & uina legato cedere certum est: imagines autem hæc sole legatæ videntur, quæ in aliquo ornatu villæ fuerunt d. l. quæsitum. xii. §. instructo autem fundo.

Instructis horreis legatis, etiam uina, quæ ibi fuerunt, quo dominus esse instructior continentur, aliud est si horrea ibi habuit, unde instructior, uel in urbe, uel in alio prædiis esset. d. l. quæsitum, xii. §. idem respondit.

Si quis fundum ita ut instructus est legauerit: & adiecerit cum suppellectile, uel una aliqua re quæ nominatim expressa non erat: adiiciendo speciem, legatum non minuit, sed potius ex abundantia adiecta species est, d. l. quæsitum, xii. §. si quis fundum.

Instructis hortis filio legatis, matre argentum muliebri filia legauerat: etiam id argentum muliebri, quod in hortis habuit, ut ibi esset instructior ad filium pertinet. d. l. quæsitum. xii. §. finali.

Tabernæ instrumento legato, non nisi loci instrumenta sunt, ut dolia, uasa, ancones, & calices, & trullæ, quæ circa coenam solent traici, item uinæ æreæ, & cōgiaria, sextaria, & similia. ff. de instruc. vel instrum. leg. l. tabernæ. xiii.

Si ita testamento scriptum sit QVAE TABERNARVM EXERCENANDARVM, INSTRVNDARVM PISTRINI, CAVPONIAE CAUSA FACTA PARATA QVE SVNT, DO LEGO his uerbis, & caballi, qui in pistrinis essent mercesque, quæ in his tabernis essent legatæ videntur. ff. cod. l. si ita in testamento, xv. in princ.

Vinæ & instrumento eius legato: pallos, perticas, rastros, ligones instrumenti vineæ esse, uerius est, ff. de instruc. vel instrum. leg. l. villa. xvi. §. ynica.

Pistoris instrumento legato: cere, colores, similiaque horum legato cedunt. item peniculi, & cauteria, & conchæ. instrumento piscatorio Naucellæ, quæ pisci capiendorum causa paratæ sunt, continentur. ff. co. l. pistoris. xvii. in princ. In instrumento medici: sunt colyria, emplastra, & cætera eius generis. ff. eodem, l. cum de lanionis. xviii. §. in instrumento.

Cum de lanionis instrumento quaeritur: semota carne, mensas, pondera, ferramentum, & alia, quæ laniandi carnes, causa paratæ sunt: item trutinas, cultros, dolabras instrumento relinquimus, ff. eod. l. cum de lanionis. xviii. in princ.

Asinam molendinariam, & molam negat Neratius instrum. fundi contineri. item cacabos, & patinas instrumento fundi esse dicimus: quia sine his pulmentarium coqui non potest, nec multum refert inter cacabum, & ahenum, quod supra focum pendet. hic aqua ad potandum calefit in illis pulmentarium coquitur. quod si ahenum instrumento continetur: vreei quoque quibus aqua in ahenum funditur, in idem genus rediguntur: ac deinceps in infinitum primis quibusque proxima copulata procedunt: optimum ergo est non propriam verborum significationem scrutari: sed in primis quid testator demonstrare voluerit, deinde in qua presumptione sint, qui in quaque regione commorantur, ead. l. §. Asinam.

Cum fundus ita legatus esset, **MAEVIO FVNDVM SEIANVM, ITA VT OPTIMVS MAXIMVSQVE EST, CVM OMNI INSTRVMENTO RVSTICO, ET VRBANO:** semina deberi verius est, nisi aliud testatorem sensisse hæres probaret. idem de frumento reposito ad familiæ exhibitionem, d. l. cum de lanionis. xviii. §. item cum fundus.

Cui fundus, quæque ibi sint, legata sunt, ei fundus & omnia, quæ in eo solita sunt esse, quæque ibi maiore parte anni morabantur, & qui in eum manendi causa, recipere se consueverunt, legati videntur, at si qua consulto in fundo cõgesta contrectatave sunt, quo legatum cumuletur: ea non videntur legata esse, d. l. cum de lanionis. §. sabinus.

Quidam cum ita legasset, **VILLAM MEAM ITA, VT IPSE POSSEDI, CVM SVPPELLECTILE, MENSIS, QVAE IBI DEPVTABANTVR, VRBANIS ET RVSTICIS, VINISQVE, QVAE IN DIEM MORTIS MEAE IBI ERVNT, ET DECEM AVREIS:** & quaereretur, cum in diem mortis ibi libros, & vitreaminam, & vesticulam habuerat: an ea omnia legato cederent, quoniam quædam numerasset? Seneca respondit, specialiter expressa, legato cedere. d. l. lanionis. §. quidam.

Seiæ ex parte hæredi instituta, si hæres erit fundos per præceptionem dederat instructos, & codicillis ita scripsit, **POSTEA MIHI IN MENTEM VENIT SEIAM FVNDOS QVOS RELIQVI, ITA VT SVNT INSTRVCTI RVSTICO INSTRVMENTO SVPPELLECTILE, PECORE ET RELIQVIS COLONORVM, ET APOTHECAM HABERE VOLO:** quaesitum est an etiã ea, quæ paterfamilias usus quotidiani causa in fundo fuerant, legato continerentur. & responsum est, testamento quidem Seiæ in superfundum legatum fuisse, verum non amplius debetur quàm in codicillis, quos sane post obliuionem testamentariæ scripturæ fecisset, instrum. appellatione contineri se velle manifeste ostendisset, ff. de instru. vel instru. leg. l. Seiæ. xx. in princ.

Predia ut instructa sunt cum dotibus, & reliquis colonorum: & pecore omni legauit, de reliquis quis colonorum qui finita conductione interposita cautione de colonia discesserant non videri cogitatum responsum est, d. l. Seiæ. xx. §. predia.

SI MIHI MAEVIA, ET NIGIDIA FILIAE MEAE HAEREDES ERVNT: TVNC MAEVIA E MEDIO SVMITO PRAECIPITO, SIBIQVE HABETO.

Tertiae Partis Lib. V.

FVNDVS MEOS ILLVM ET ILLVM CVM CASVLIS ET CVM OMNIBVS HIS AGRIS, QVI AD CONIUNCTIONEM CVIVS QVE EORVN FVNDORVM EMPTIONE, VEL QVOLIBET ALIO CASV OBTIGERINT. ITEM CVM OMNIBVS PECORIBVS IVMENTIS CAETERISQVE VNIVERSIS SPECIEBVS, QVAE IN IISDEM FVNDIS, QVOVE EORVM, CVM MORIAR, ERVNT: VT OPTIMI MAXIMIQVE SVNT, VTIQVE BOS IN DIEM MORTIS MEAE POSSEDI, ET (VT PLENIVS DICAM) ITA VTI CLAVDVN TVR, in fundo autem vno qui praelegati sunt tabularium est, in quo sunt fundorum & variorum contractuum, instrumenta, praeterea & nomina debitorum. Instrumenta emptionum, item debitorum, quae in fundo praelegato permanserunt, in legato non continentur. ff. de leg. iii. l. si mihi xc. alius xcii. in princ.

His verbis domibus legatis FIDEI HAEREDVM MEORVM COMMITTO, VTI SINANT EVM HABERE DOMVS MEAS, IN QVIBVS HABITO, NVLLO OMNINO EXCEPTO CVM OMNI INSTRUMENTO, ET REPOSITIS OMNIBVS, non videtur testator de pecuniameraata, aut instrumento debitorum sensisse. ff. de legat. iii. l. si mihi. xc. alias xcii.

Vxori cui vir, omnia, quae in domo erant ab haerede filio praestari voluit, cautiones debitorum non videntur legatae. d. l. quaesitum. S. Papinianus.

Domo instructa responsum est suppellectilem legatam non eriam vina, quia domus uinis instructa intelligi non potest. ff. de instruc. vel instr. leg. l. si ita testamento. 15. S. domo.

Villae instrumento legato suppellectilem non contineri verius est. ff. eod. l. villa. xvi. in princ.

Domum instructam legavit cum omnibus adfixis instrumentum debitorum. legatarius habere non poterit, ff. de instru. vel instrum. leg. l. cum de lanionis. xviii. S. finali.

CAIO SEIO ALVMNO MEO FVNDOS MEOS ILLVM ET ILLVM, ITA VT INSTRVCTI SVNT, ET DOMVM SVPERIOREM DARI VOLO: Domum instructam ita videtur dedisse: nisi is a quo peteretur, aliud testatorem sensisse manifeste doceret, ff. de instruc. vel instr. leg. l. Seie. xx. S. Caio Seio.

Instructis domibus legatis grabatus argento inaurato testus mortis Titiae tempore in domibus non est repertus, sed in horreis tantisper conditus: is quoque praestandus erit, si in domo esse soleret, & quo tutiore loco haberetur interim in horrea adlatus esset. Quod adiecit testator, VTI POSSEDI: hoc non significat sicut instructa in diem mortis habuerat, idest, cum pecoribus, & instrumento rustico, d. l. seia. xx. S. finali.

Ex his verbis LVCIO TITIO PRAEDIA MEA ILLA CVM PRAETORIO, SICVT A ME IN DIEM MORTIS MEAE POSSESSA SVNT. instrumentum rusticum, & omnia, quae ibi fuerunt, quod domus fuisset instructior deberi conuenit, colonorum reliqua non debentur, ff. de leg. iii. l. praediis. lxxxix. S. ex his verbis.

Dolia fictilia, item plumbea, quibus terra adgesta est, & in his uiridaria posita aedium sunt, si ita illigata sunt aedibus, ut ibi perpetuo posita sint, ff. de fundo instructo. l. Dolia. xxvi. in prin.

Pater mercator qui duos filios totidem filias haeredes instruerat & legavit FI-
LIIS

LIIS MARIBVS DOMVM MEAM INSTRVCTAM DO LEGO, DA
RIQVE IVBEO, merces an contineantur, facilis iudici voluntatis conie-
 ctura erit cæteris patris facultatibus examinatis. ff. eod. l. quæsitum, xii. §. sed
 & papinianus.

TVRANNAE SORORI MEAE FVNDVM GRAECIANVM CVM STA-
BVLO ET INSTRVMENTO RVSTICO OMNI RELINQVO. fundi
 appellatione etiam pascua, quæ ad eum simul cum fundo peruenerunt, & quæ
 semper in vñsibus huius possessionis habuerat legato cedent si prata fundo Gra-
 tiano ita coniunxisset, vt sub vna fundi appellatione haberentur. ff. eod. l. Scie-
 xx. §. Turannæ.

Cum fundus sine instrumento legatus sit, dolia, molæ oliuariæ, & prælum, & quæ-
 cunque infixæ in ædificata quæ sunt, fundo legato continentur, nullæ autem ex
 his rebus quæ moueri possunt, paucis exceptis, fundi appellatione continen-
 tur. de molis tum quæri solet, cum ita adfixæ, itaue in ædificatæ sunt, vt par-
 tes ædificiorum esse videantur. ff. de instruc. vel instru. leg. l. cum fundus. xxi.

Fundus, qui locatus erat, legatus est cum instrumento, instrumentum, quod co-
 lonus in eo habuit legato cedit, si testatoris fuit, aut si coloni fuit, si dominus
 nullum habuit. ff. eod. l. fundus. xxiii.

Quidam cum in fundo figlinas haberet, fundi instrumentum legauerat, sed non
 videntur figlinas in instrumento fundi esse. Item cum instrumentum omne le-
 gatum esset excepto pecore, ouilia legato non continentur. ff. eo. l. fundi. xxy.
 §. finali.

Ad fini suo ita legauit. FVNDVM CORNELIANVM TITIO, ITA VT
EST INSTRVCTVS CVM OMNIBVS REBVS, ET RELIQVIS CO-
OLONORVM DARI VOLO: an fructus eiusdem fundi, qui ibi in diem
 mortis coacti manserint fideicommisso cedent: quærendum est, an manifestè
 appareat defunctam fructus dari voluisse. ff. de instruc. vel instr. leg. l. prædia.
 xvii. §. ad fini.

Agnato, quem hæredem ex parte scripsit, fundum per præceptionem dedit in
 hæc verba, **PRAECIPITO, TIBIQVE HABETO FVNDVM MEVM TI-**
TIANVM, ET AGELLVM SEMPRONIANVM CVM INSTRVMEN-
TO, ET HIS, QVÆ IN EODEM ERVNT, CVM MORIAR. cum
 testator aliquantum vini in eo fundo habuerit in doliis, quod uiuus totum
 vendiderat, & partem certam prætii pro eo acceperat: vinum, quod in doliis
 fuit ad agnatum ex causa præceptionis pertinebit, nisi manifestè contrariam
 voluntatem cohæredes adprobent: item si in eo fundo instrumenta calenda-
 ria, & numos reliquit, de numis quoque responsum est. ff. eodem. l. prædia.
 xvii. §. liberto.

In legatum est, SEPTITIAE SORORI MEAE FVNDI PATERNI
MEI SEIANI PARTEM DARI VOLO, SICVT EST, ET AL-
TERAM PARTEM ITA, VT IN DIEM MORTIS FVERIT
 prædium, disposita parataque, vt immitterentur ædificio item instrumen-
 tum urbanum, & rusticum ad legatarium pertinebunt: Nam hæc verba,
SICVT EST, ad instructum referuntur. dicta l. prædia, xvii. §. ita lega-
 rum est.

Fundos legauit in hæc verba, SEMPRONIO FRATRI MEO HOC AM-
PLIUS FVNDOS MEOS, ITA VT INSTRVCTI SVNT,
CASSIANVM, NOMIANVM CVM SVIS SALICTIS,

ET SYLVIS cum sylva & salicta non in fundis superscriptis sint, sed in adiectis agellis, & quos simul testator comparavit, nec sine his fundi coli possint id tantum legato cedit, quod verbis comprehendisset testator, dicta. l. prædia. §. finali.

Collegio Fabrorum fundum cum sylvis, quæ ei cedere solent uti optimus maximusque esset legavit: ea quæ in diem mortis ibi fuissent, idest, tænum, pabulum, palea, item machinæ, vasa vinaria, idest, cuppæ, & dolia, quæ in cella defixa sunt: item granaria legata non erunt, ff. de lega. iii. l. Lucius. xci. aliàs xciii. §. collegio.

Lucius Titius, fundum ut erat instructus, legaverat, quaesitum est, fundus instructus quemadmodum dari debeat: utrum sicut instructus fuit mortis patrisfamilias tempore, ut quæ medio tempore adgnata, aut in fundum illata sunt, hæredis sint, an vero instructus fundus eo tempore inspicere debeat, quo factum est testamentum: an vero eo tempore, quo fundus peti coepit: ut quicquid eo tempore instrumenti deprehendatur, legatario proficiat? & responsum est ea quibus instructus sit fundus, secundum verba legati, quæ sunt in eadem causa cum dies legati cedit instrumento contineri. ff. eod. l. penul.

Si navem cum instrumento emisti, præstari non debet tibi scapha navis, etenim scapha navis, non est instrumentum navis. etenim mediocritate, non genere ab ea differt, instrumentum autem cuiusque rei necesse est alterius generis esse, atque ea cuius sit. ff. eod. l. finali.

IV. DE PECULIO LEGATO,

Titulus VIII.

Peculio legato constat heredem nomina pecularia persequi posse. ff. de peculio leg. l. quinta.

Si peculium legetur & sit in corporibus (puta fundus vel ædes) siquidem nihil sit, quod patri liberisve eius debeatur, integra corpora vindicabuntur, si vero sit, quod patri liberis, ve debeatur: diminui singula corpora pro rata debebunt, ff. eodem. l. sexta in principio.

Si fuerit legatum peculium non deducto ære alieno, verendum est, ne inutile legatum sit: quia quod adiicitur contra naturam legati sit. Sed hanc adiectionem non vitare legatum verum est: sed nihil ei adicere, nec enim potest crescere vindicatio peculii per hanc adiectionem plane si proponatur legatarium naturam possessionem rerum, exceptione doli adversus heredem vindicantem uti potest, habet enim in solidis rebus voluntatem æris alieni non deducendi. d. l. sexta. §. & si fuerit.

Cum pater peculium filiae suæ, quod eius esset legasset & annuum, quod ei solitus erat dare biennio non dedisset, sed in rationibus suis retulisset: filia quinquaginta se debere, hæc quinquaginta legato non cedunt dicta. l. sexta. §. pegasus.

Non solum autem, quod patri debetur, Peculio legato deducitur: sed & siquid heredi debitum fuerit, dicta l. sexta. §. finali. Et si quis creditori suo adrogandum se dederit, & agatur de peculio cum adrogatore idem dicendum est, quod de herede dicitur. ff. eodem. l. septima.

Vtrum

Vtrum autem id demum peculium accipimus, quod mortis tēpore fuit: an vero & quod postea accessit, applicamus, vel quod decessit, detrahimus? & Iulianus aliter accipiendum legatum peculii ait si ipsi filio legetur aliter si alii: nam si ipsi id tempus in legato spectandum, quo dies legati cedit, si verò extraneo: mortis tempus, sic tamen, ut incrementa ex rebus peculiaribus ad eum perueniant, ut puta foetus pecorum, quod autem ex alia re accedit: id si alii quàm ipsi filio peculium legauit, non debetur, hoc vtrunque Iulianus secundum voluntatem testatoris scribit, cum enim ipsi suum peculium legatur, verisimile est, eum omne augmentum ad ipsum pertinere uoluisse, cui patrimonium futurum est: cum alii non sic ut tamen si in alterius persona, & hoc eum sentisse appareat idem dicendum sit. ff. eod. l. denique. viii. §. vtrum autem.

Si peculium filio prælegare velis, ne deducatur, id quod tibi debetur: specialiter ea, quæ in peculio erunt leganda sunt, ff. eod. l. si peculium. & c.

Ei quoque qui nihil, in peculio habet, potest peculium legari. non enim tantum præsens, sed etiam futurum peculium legari potest. ff. eod. l. si quoque. xi.

TITI FILI E MEDIO PERCIPITO, SVMITO, TIBI QVE HABETO DOMVM ILLAM, ITEM AVREOS CENTVM, alio deinde capite peculia filiis prælegauit: quæsitum est: an peculio prælegato & centum aurei & inter esse eorum debeantur, cum rationibus breuiariis in ære alieno, & sortem & interesse inter cæteros creditores complexus sit: & responsum est, si pecuniam pro honesto lucro filii nomine exercuisset, & vtilitatem, ita ut proponeretur filio adscripsisse, id quoque peculio legato deberi. ff. eod. l. si.

DE PENV LEGATO,

Titulus IX.

Qui penum legat, quid legato complectatur videamus, & Quirinus Mutius scripsit libro secundo iuris ciuilibus, penu legata, contineri, quæ esui potuique sunt. idem Sabinus libris ad Vitellium scribit, quæ horum (inquit) patrisfamilias, vxoris, liberorumque eius, uel familiarum, quæ circa eos esse solet: item iumentorum, quæ dominici vsus causa parata sunt. Sed Aristo notat, etiam quæ esui potuique non sunt, contineri legato, ut puta ea in quibus esse solemus, oleum fortè, garum, muriam, mel, cæteraque his similia. Idem si penus esculenta legatur nisi contraria mens testatoris appareat. ff. de penu legato. l. tertia, in princip. Esculenta vtrum ea, quæ esse, an & ea per quæ esse solemus, legauerit, & ea quoque legato contineri credendum est: nisi contraria mens patrisfamilias doceatur, mella tertiè semper esculentæ penui cedere: lacertas quoque cum muria sua contineri, nec Labeo negauit. dicta l. tertia. §. esculenta.

Poculenta penu legata ea, quæ vino loco paterfamilias habuit continebuntur. supra scripta uero non continebuntur. l. tertia, §. poculenta.

Penori acetum quoque cedere nemo dubitat, nisi extinguendi ignis causa fuerit paratum. tunc enim esui potuique non fuit, dicta l. tertia. §. penori acetum.

Quod diximus **VSVS SVI CAUSA PARATVM**: accipiendum erit, & amicorum eius & clientium & vniuersorum, quos circa se habuit dicta l. tertia. §. sed quod diximus.

Tertiæ Partis Lib. V.

Simili modo, & iumentorum cibaria penu continentur, sed eorum iumentorum, quæ usibus ipsius, & amicorum deferuiebant. cæterum si qua iumenta agris deferuiebant, vel locabuntur: legato non cedere eorum cibaria, d. l. tertia. §. simili modo,

Siue autem frumentum, siue quid leguminis in cella penuaria habui: penore legato continebitur. Sed & ordeum (siue familiæ, siue iumentorum gratia paratum) contineri Offilius scribit. Ligna & carbones, cæteraque, per quæ penus cõficeretur, an penore legato contineantur, quæritur, & Quirinus Mutius, & Offilius negauerunt: nou magis, quam molæ (inquiunt) continentur. Idem, & thus, & cenas contineri negauerunt. Sed Rutilius, & ligna, & carbones, quæ non vendendi causa parata sint, contineri: ait. Sextus Cæcilius etiam thus, & cereos in domesticum usum paratum contineri legato scribit, d. l. tertia, §. siue autem.

Seruius, & vnguentum, & chartas epistolares penoris esse scribit, & odores quoque. Item & chartas ad ratiunculam, vel ad *λογάριον* paratas d. l. tertia. §. sextus.

Vasa quoque penuaria quin contineantur nulla dubitatio est, sed dolia non continebuntur, d. l. tertia. §. vasa quoque.

Nec frumenti, nec leguminum thecæ, vel arculæ fortè, vel sportæ: vel si qua alia sunt, quæ horrei penuarii, vel cellæ penuariæ instruendæ gratia habentur, non continebuntur, sed ea sola continentur, sine quibus penus haberi non recte potest, d. l. tertia, §. finali.

Nam quod liquide materiæ est (quia per se esse non potest, rapit secum in accessio nis locum id, sine quo esse non potest) vasa autem accessio legata penus non legata sunt. Denique penu consumpta, vasa non debentur. Sed & si penus cum vasis specialiter sit legata, vasa non debentur, vel cõsumpta penu, vel adempta. Si cui, quæ in promptuario sunt, legata fuerint: non omnis penus legata est, ff. eod. l. quarta, in principio.

Penu certa cum vasis certis legata, & consumpta ne vasa quidem cedunt legato, exemplo peculii, ff. eod. l. secunda.

Instrumentum pistrini item vniuersa vasa concinnatoria penu non continentur, ff. eod. l. penul.

Non omne, quod bibitur, in penu habetur alioquin necesse erit, vt & omnia medicamenta, quæ biberentur, contineantur itaque ea demum penoris sunt, quæ alendi causa biberentur, quo in numero antidotum non est, & sanè verè *Cassius* sentit, sed quod quidam negauerunt, piper, & ligusticum, & carreum, & laser, & cætera huiusmodi in penu non esse improbatum est, ff. eod. l. quinta.

Si quis solitus fructus suos vendere penum legauerit: non omnia, quæ & promercii causa habuit, legasse videtur: sed ea sola, quæ in penu sibi separabat, quod si promiscuè vti solebat: tunc quantum ad annum, usum ei sufficeret, familiæque eius, cæterorumque qui circa eum sunt, legato cederet, quod ferè (inquit *Sabinus*) euenit in personis mercatorum, aut quoties cella est olei, & vini, quæ uenire solebant, in hæreditate relicta. Nomen autem **PENVS** omnibus generibus dictum est, ff. eod. l. quarta, §. item si quis.

Si ita legetur **PENVS QVAE ROMAE SIT** utrum, quæ est intra continen tia, legata uidetur, an uero ea sola, quæ intra murum? & quidem urbes ferè omnes muro tenus finiri, Romam continentibus, & urbem Romam æquè continen tibus. Quod urbana penus sit legata: omne quod ubique est legatum uideri, *La beo* ait: & si in uilla sit urbico vsui destinata. sicuti urbica ministeria dicimus, & quæ extra urbem nobis ministrare consueuerunt. Si autem extra urbem Ro-

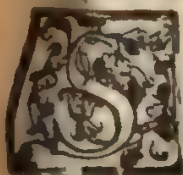
ma tamen sit: sed & si in hortis sit urbi iunctis: idem erit dicendum. Si cui penus legata sit præter vinum: omnis penus legata uidetur, excepto uino: sed si ita sit scriptum OMNEM PENVM PRAETER VINVM, QVOD ROMAE ERIT: sola penus, quæ Romæ est legata uidetur, d. l. quarta. §. finali.

PENVM MEAM OMNEM AD MATREM PERTINERE VOLO: Si tutores pupilli eam solummodo penum deberi, quæ in cænaculo sit, dicant: sint autem & horreis amphoræ, hæ quoq; debebuntur, nam quidquid penoris eius causa ubique habuisset debetur, ff. eod. l. finali.

Vxori suæ in annos singulos penoris aliquid hæres dare iussus est: si non dedisset: numos dare damnatus est: quæritur, an penus legata peti possit: an verò solummodo sit in præstatione, & si non præstetur, tunc quantitas petatur? Et si quidem semel penus sit legata, non per singulos annos: certo iure utimur (ut & Marcellus notat) in præstatione esse duntaxat penum, quantitatem verò, & peti posse, habebit igitur hæres oblationem tamdiu, quândiu lis cum eo de pecunia contestetur: nisi fortè aliud tempus, vel mente, vel verbis testator præstituit. quod si in annos singulos penus legata sit: per singulos annos adhuc poterit præstari. si minus: summæ per singulos annos peterentur, quid ergo, si vna summa legata sit, & primò penus non sit præstita? vtrum tota summa debeatur, quasi toto penoris legato transfuso: an uerò quantitas primi anni æstimationis sola sit translata? dubitari potest, sed tamen sic uoluntates testatoris sequenda est, ut tota summa illico, postquam cessauerit, hæres dare penum uxori: præstetur, hæredis inde uotione coercenda, ff. eod. l. prima.

DE SVPELLECTILE LEGATA.

Titulus X.

SVPELLEX est domesticum patrisfamilias instrumentum, quod neque argento, aureove factò, uel uesti ad numerantur id est res mobiles non animales, ff. de supelle leg. l. prima, & secunda.

Supellectilis eæ res sunt, quæ ad usum communem patris, quæ nomen sui generis separatim non haberent, quare quæ ad artificij genus aliquod pertinerent, neque ad communem usum patrisfamilias accommodatæ essent: supellectilis non esse, sed nec pugillares codices in supellectile sunt ff. eod. l. sexta.

Libeo ait originem fuisse supellectilis, quod olim his, qui in legationem proficerentur, locari solerent, quæ sibi pellibus usui forent. Tubero hoc modo demonstrare supellectilem tentat; instrumentum quoddam patrisfamilias rerum ad quotidianum usum paratum, quod in aliam speciem non cederet; ut (uerbi gratia) penum, argentum, uestem, ornamenta, instrumenta agri aut domus. nec mirum est moribus ciuitatis & usu rerum appellationem eius mutatam esse. Nam fictili, aut lignea, aut uitrea, aut area denique supellectili utebantur; nunc ex ebore, atque testudine, & argento; iam ex auro etiam, atque gemmis supellectili utuntur. Quare speciem potius rerum, quàm materiam intueri oportet, ff. eo. l. septima. in prin.

Sed his quidem, de quibus dubitari potest, supellectilis potius, an argenti, an uestis sint: Seruius fatetur sententiam eius, qui legauit, aspici oportere, in quàm rationem eam solitus sit referre uerum si ea, de quibus non ambigeretur, quin in alieno genere essent (ut puta escarium argentum, aut penulas, & togas) supellectili

Tertiæ Partis Lib. V.

lectili quis adscribere solitus sit; non idcirco existimare oportere, suppellectili legata, ea quoque contineri. non enim ex opinionibus singulorum, sed ex communi usu nomina exaudiri debere. Id Tubero parum sibi liquere ait. nam quorum nomina, (inquit) nisi ut demonstrent voluntatem dicentis? Equidem non arbitror quenquam dicere, quod non sentiret: ut maxime nomine usus sit, quod id appellari solet. nam vocis ministerio utimur. Cæterum nemo existimandus est dixisse, quod non mente agitauerit. Sed etiam si magnopere Tiberonis ratio, & autoritas mouet, non videri quenquam dixisse, qui non suo nomine usus sit. nam & si prior atque potior est, quam vox, mens dicentis: tamen nemo si ne voce dixisse existimatur: nisi forte eos, qui loqui non possunt, conatu ipso, & sono quodam καὶ τῇ ἀνάγκῃ φωνῇ dicere existimemus. ff. eo. l. septima. §. sed his.

Supellectile legata hæc continentur, mensæ, trapezophora, delphicæ, subsellia, scāna, lecti etiam inargētati, culcitæ, toralia, mappæ, villosæ, vasa aquaria, pelues, aquiminaria, candelabra, lucernæ, trullæ, item vasa ænea vulgaria, id est, quæ non propriè essent loco attributa, præterea capsæ, armaria. sed sunt, qui rectè putant caplas & armaria (si librorum, aut vestium, aut armorum gratia parata sint) non esse in supellectile: quia ne hæc quidem ipsæ res quibus attributæ essent, supellectilis instrumento cederent. ff. eo. l. tertia in princ.

Vinea escaria, & patoria, in supellectile sunt, sicut fictilia nec solum vulgaria, sed etiam, quæ in pretio magno sunt. Nam & pelues argenteas, & aquiminaria argentea, & mensas, & lectos inargentatos, vel inauratos atque gemmatos in supellectili esse non dubitatur: usque adeo, ut idem iuris sit, si tota argentea, vel aurea sint. d. l. tertia. §. vitrea.

De murrhinis & cristallinis dubitari potest, an debeant adnumerari supellectili, propter eximium usum, & pretium. sed & de his idem dicendum est. nec interest, cuius materiæ sint res, quæ sunt in supellectili, nec ullum vas argenteum secundum sæculi seueritatem, nondum admittentis supellectilem argenteam hodie propter imperatorum usum, si in argentea relatum candelabrum sit argenteum, argenti esse videtur, & error ius facit. d. l. tertia. §. finali.

Rhedæ & sedulantia supellectili adnumerari solent. ff. eod. l. quarta.

De tapetis quæri potest, quibus subsellia & cathedraria insterni solent: utrum in ueste sint, sicut stragula, an supellectile, sicut toralia, quæ propriè stragulorum non sunt? & hoc magis placuit, ea supellectile contineri. de tapetis autem, vel linteis, quibus insternantur uehicularia, dubitari potest, an sint in supellectile. sed dicendum est, potius instrumenti uiatorii ea esse, sicut pelles, quibus inuoluuntur uestimenta: lora quoque, quibus hæc pelles constringi solent. ff. eodem l. quinta.

Cum quidam uxori suæ legauerat DOMVM CVM IVRE SVO, ET OMNI INSTRUMENTO ET SUPPELLECTILE. si quid in supellectile argentum est debetur: escale autem uel potorium argentum est debetur: nisi hoc quoque testatorem censisse legatarius doceat. ff. eod. l. cum quidam. viii.

Legata supellectili, cum species ex abundanti per imperitiam enumerantur: generali legato non derogatur. si tamen species certi numeri demonstratæ fuerint: modus generi datus in his speciebus intelligitur. idem seruabitur instructo prædio legato, si quædam species certum numerum acceperint. ff. eo. l. legata. viii. in princ.

Supellectilis mensas esse cuiuscunque materiæ (scilicet, uel argento inclusas) placet. Nam & argenteos lectos, item argentea candelabra supellectili cedere, posteror

terior aetas recepit. cum & Vlysses auro, & argento lectum viuentis arboris trui-
tis edificatum ornasset, quem Penelope recognoscendi viri signum accepit, vt
voluit Homerus. d. l. legata. S. supellectilis.

Supellectile omni legata, acceptum argentum pignori non continebitur: quia su-
pellectilem suam legauit. vtiq; si non in vsu creditoris id argentum volunta-
te debitoris fuit, sed repositum propter contractus fidem ac restituenda rei vin-
culum, d. l. legata. S. finali.

Qui vestem omnem, & res plurium generum supellectilis nomine expenso ferre
solitus erat: is vxori supellectilem legauerat. recte negabant vestem legato ces-
suram, Labeo, Offilius, & Cascellius: quia non posset videri vestis supellectilis
appellatione contineri, ff. eod. l. qui vestem. x.

Vasa aenea salienti aquae posita. item si quid aliud magis deliciarum, quam vsus
causa paratum esset: non esse supellectilis, Labeo, & Trebatius putant. Murrhea
autem uasa, & vitrea, quae ad usum edendi, & bibendi causa parata essent, dicunt
in supellectile esse, ff. eod. l. vasa. xi.

Vrbana penus, & supellex ad usum vrbani, non ad locum vrbani aut pereгри-
num dirigenda est. multumque interest, penus & supellex ea, quae in vrbe sit, an
urbana legetur, vel promittatur, ff. eod. l. quemadmodum. xii.

Nonquam ex eo, quod supellectilem legauit maritus testamento: habitationem,
in qua supellex tuit, legasse uidetur. Quare contra defuncti voluntatem habita-
tionem sibi mulierem vindicare, proculdubio est. ff. eod. l. nunquam penul.

Fundo legato, instrumentum eius non aliter legato cedit, nisi specialiter id ex-
pressum sit. nam etiam domo legata, neque instrumentum eius, neque supellex,
aliter legato cedit, quam si id ipsum ad usum nominatim expressum a testatore
fuerit. ff. eod. l. finali.

DE ALIMENTIS VEL CIBARIIS LEGATIS.

Titulus XI.

Si alimenta fuerint legata: dici potest etiam aquam legato inesse, si
in ea regione fuerint legata, vbi venundari aqua solet, ff. de alimen-
tis leg. l. prima.

Quidam agnatis suis, vt alimenta ita aquam quoque per fideicom-
missum reliquerat. Cum in regione Aphricae, vel forte Aegypti ea-
res agi proponebatur, vbi aqua venalis est, dicebatur esse emolumentum fidei-
commissis: siue quis habens cisternas id reliquerit siue non: vt sit in fideicom-
misso, quanto quis sibi esset, aquam comparaturus: nec uidetur inutile esse fi-
deicommissum quasi seruitute praedii non possessori vicine possessionis relicta.
Nam & si haustus aquae, vt pecoris ad aquam apulsus, est seruitus personae; tamen
et qui vicinus non est inutiliter relinquitur. in eadem causa erunt seruitutes ge-
standi, vel in tuo uuas premendi, vel arae tuae ad frumenta caeteraque legumina
exprimenda vtendi, haec enim aqua personae relinquitur. ff. eod. l. mela, xiiij.
S. quidam libertis.

Solent Iudices ex causa alimentorum legatarios diuidere quoties plures sunt ha-
redes, ne a singulis heredibus minutatim alimenta petentes distringatur, quam
diuisionem perinde tueri oportet, atque si paterfamilias ipse legatarios diui-
fisset. Solent & vnum eligere per quem alimenta praestentur, aut ex voluntate
defuncti, aut ex arbitrio suo, ff. eod. l. tertia, in princip.

Quia

Tertiæ Partis Lib. V.

Quia multi testamentis suis legatariis præstare iubet necessaria, quæ quia minimi æris sunt, ad nihilum perducuntur, cum plures hæredes caperunt per successio- nem existere, quæ de causa legatarii rectè facturi sunt, si conuocatus testatoris hæredibus procuratoribusve eorum, constituerint cui à cæteris dari debeat pecunia ex cuius utilitate alimenta præstentur: debet autem is, qui accipiet ca- uere eis, qui dabunt se redditurum, ut quisque ex legatariis decesserit aliove modo in ciuitate esse desierit, tantum ex sorte, quantum efficeret pro portione computatio, d. l. tertia, §. quia multi.

Iudex uocatis his à quibus, legatariis alimenta debentur: vel omnes ab uno, uel fa- cta pro rata distributione quid, & à quibus percipi debeant, decernet: Fiscus etiam si eo nomine, quid ab eo legatariis debebitur: id exemplum sequetur. Iam nunc sciant legatarii partes eorum, qui soluendo esse deherint, non pertinere ad onus reliquorum hæredum, d. l. tertia, §. consules.

Verba testamenti, OMNIBVS AGNATIS MEIS CIBARIA PRAESTABI- TIS PRO ARBITRIO VESTRO: NON IGNORANTES, QVOS EX HIS CHAROS HABVERIM. Item alio loco: PROTIVM POLLY- CHRONIVM HYPPATIVM COMMENDO, ET VT VOBISCVM SINT, ET CIBARIA PRAESTETIS PETO, omnibus cibaria debentur: non his tantum, quos commendauit, quorum modus uiri boni arbitrio statuen- dus est, ff. cod. l. quinta.

Legatis alimentis, cibaria, & uestitus, & habitatio debebitur: quia sine his ali- corpus non potest, cætera, quæ ad disciplinam pertinent, legato non continentur. Nisi aliud testatorem sensisse probeatur, ff. cod. l. sexta, & septima.

Alimentis uiri boni arbitrato filia relictis, ab hærede suo pro modo legatæ dotis, quam solam pater exhæredare filia nubenti dari uoluit: atque pro incrementis ætatis ea exhibenda est, non pro uiribus hæreditariis, ff. eodem l. cum unus, x. §. finali.

Is, cui alimenta relicta fuerant, in metallum damnatus, indulgentia principis re- stitutus est, & præcedentium annorum rectè alimenta capit, & sequentium ei debentur, ff. cod. l. is cui, xi.

Si puero, uel puellæ alimenta relinquuntur non usque ad pubertatem debentur: tandiu enim debebuntur donec testator uoluit: aut si non appareat quid sen- tiant: per certum tempus vitæ debebuntur, certè si usque ad pubertatem alimen- ta relinquuntur: si quis exemplum alimentorum, quæ dudum pueris, & puellis dabantur, uelit sequi: sciat Hadrianum constituisse, ut pueri usque ad decimū & octauum, puellæ usque ad decimum quartum annum alantur, & hæc forma ab Hadriano data, obseruanda est, ff. cod. l. mela ait, xiiii. in prin.

Si alimenta, quæ uiuus præstabat, reliquerit: ea demum præstabuntur, quæ mortis tempore præstare solitus erat, quare & si fortè uarie præstiterit: eius tamen tem- poris præstatio spectabitur, quod proximum eius morti fuit, quid ergo, si cum testaretur, minus præstabat, plus mortis tempore, uel contra? ad hoc erit dicen- dum, eam præstationem sequendam, quæ nouissima fuit, dicta. l. mela, §. sed si alimenta.

Titia decedens testamento ita cauit OMNIBVS AGNATIS MEIS CIBA- RIA ET VESTIARIA, QVAE VITA PRAESTABAM, DARI PRAE- STABAM, DARI PRAESTARIQVE VOLO; cum tribus solis eo tempo- re, quo ea uixit (sicut ex rationibus continebatur) cibaria, & uestiaria præstite- rit: hæres eius non à tribus solis conueniri poterit: sed omnibus erit obnoxius, ff. cod.

ff. eodem, l. à filio, xv. §. finali.

Alimentis, & vestiariis datis, quia nominatim à Moderato vno ex hæredibus iussit testator dari, non solum Moderatus debebit, sed etiam post mortem Moderati hæredes eius tenebuntur, ff. eod. l. alimentis, xvi. in prin.

Is, qui annuos viginti aureos, & menstruum frumentum atque vinum acceptauit, cibaria item vestiaria, quæ testatrix viua præstabat, reliquit, rectè fideicommissum petiturus est, ff. eod. l. alio hærede, ix. §. cum quoque.

Quibusdam agnatis alimentorum nomine menstruos decem legauerat: deinde codicillis generaliter omnibus agnatis menstruos septem, & annuos vestiarii nomine denos legauit: ea, quæ codicillis data proponerentur præstari debent: nam ab his, quæ testamento cibariorum nomine legata essent recessum est propterea, quæ codicillis relicta sunt, ff. eod. l. libertis, xviii. in prin.

Legatariis testamento: cibaria annua si cum matre morabuntur per fideicommissum dedit filius: Mater filio triennio superuixit: neque cibaria, neque vestiaria eis præstitit, cum in petitione fideicommissi legatarii cessarent. Sed & filia post ea quàm matri hæres existit, quoad vixit annis quatuordecim de eisdem soluendis interpellata non est: Sed nihilominus legatarii post mortem filia à nouissimo hærede petere potuerunt, & tam præteriti temporis, quàm futuri, id, quod cibariorum nomine, & vestiarii relictum est, si modo conditio extitisset, d. l. libertis, xviii. §. manumissis.

Quamuis verba testamenti ita se habeant, vt quoad cum Claudio Iusto morati essetis, vobis alimenta, & vestiaria legata sint: tamen hanc fuisse defuncti cogitationem interpretor, vt post mortem Iusti eadem vobis præstari voluerit, ff. eod. l. Caio, xiii. §. Imperator.

Titio si cum Seio moraretur, cibaria, & vestiaria præstari voluit à Seio: deinde hæc verba adiecit. A TE AVTEM SEI PETO, VT CVM AD ANNUM VICESIMVMQVINTVM PERVENERIS, MILITIAM EI COMPARES SI TAMEN TE ANTE, NON RELIQUERIT. prius defuncto Seio, quàm ad annum vigesimumquintum perveniret, ab his ad quos bona Sei pervenerunt milititia Titio comparabitur, non statim, sed eo tempore quo Titius viginti quinque explecturus fuisset si superuixisset, ff. eod. l. libertis, xviii. §. ab hæredibus.

Mater filio hærede instituto Amico filii cibariorum nomine legauit quinque aureos, & vestiarii in singulos annos quinquagenos, si cum filio eius moraretur, filio eius defuncto, alimenta debebuntur etiam post mortem, si conditioni paruisset, ff. eod. l. Stichus, xx. §. finali.

Pecuniæ sortem alimentis legatariorum destinatam, vnum ex hæredibus secundum voluntatem defuncti præcipientem, cauere non esse cogendum, expensam deficientem partes cohæredibus restituui, placuit. ob eam igitur speciem post mortem omnium legatariorum, nec indebiti competet actio, vel utilis dabitur: Diuersa causa est, eius, cui legatorum diuisio mandatur. nam ea res præsentem ac momentariam curam iniungit, alimentorum verò præbendorum necessitas oneribus mensuris atque annuis, uerecundiam quoque putantibus, adstringitur, ff. de alimentis legatis, l. pecuniæ, viii.

Alio hærede instituto, ita scripsit A TE PETO CAI SEI, QUIDQVID EX HAEREDITATE MEA REDEGERIS, ILLIS MEIS ALVMNIS DESINGVLIS DENOS AVREOS, EANDEMQUE SYMMAM PENES TE ESSE VOLO, CUIVS EX INCREMENTO EOS ALERE TE VOLO, RELIQVVM RESTITVES NVMERIO AGNATO NOSTRO: I
quamnis

Tertiæ Partis Lib. V.

quamuis distrahere bona Caius Seius alio hærede scripto non possit, tamen is alumnis relictam pecuniam, ut seruet, ac restituat intra falcidiam, rectè petitus est: quando de superfluo probari non potest, ff. eod. l. alio hærede, ix. in prin. Cum vnus ex hæredibus certam pecuniam præcipere iussus esset de cuius sorte legata alimenta præstaret: hæredem quoque hæredis ad præceptionem admitti placuit, si tamen plures hæredes hæres haberet, intentionem quidem defuncti prima facie refragari, sed aliud probari non oportere: quid enim si cæteros hæredes suos euitauit, & quietam ac uerecundiam, atque etiam idoneam, legatariis consulens domum sequi maluit: & ideo ab omnibus hæredibus hæredis alimenta præstabuntur, ff. eod. l. cum vnus. x.

Lucius Titius Agnatis suis cibaria, & vestiaria annua certorum numerorum reliquit: Et posteriore parte testamenti ita cavit. **EIS OBLIGATOS OB CAUSAM FIDEICOMMISSI FUNDOS MEOS ILLVM ET ILLVM, VT EX REDITU EORVM ALIMENTA SVPRASCRIPTA PERCIPIANT:** quæ situm est. an si quanto minores redditus peruenerint, quàm est quantitas cibariorum, & vestiariorum, hæredes ad supplendum eam onerari non debeant; vel si alio anno exceßerint: an supplendum sit, quòd superiore anno minus perceperint? **Paulus** respondit cibaria, & uestiaria agnatis defuncti integra deberi: neque ex eo, quod postea prædia his prignoribus iure testator obligare uoluit, ut ex reditu eorum alimenta perciperent: minuisse eum, vel auxisse ea, quæ reliquerat, videri, ff. eod. l. Lucius, xii.

Caio Seio trecentos aureos legauit, ut ex utilitate eius summæ legata cibaria, & uestiaria præstaret, quæ constitueret. **Codicillis** autem eandem summam vetuit dari **Caio Seio**, sed dari **Publio Mæui**o, uoluit: **Mæuius** (nisi aliud de quo non dubitaretur, doceat sibi à testatore iniunctum) uidetur secundum uoluntatem testatoris recepiſſe ea onera, quæ adscripta erant ei summæ, quæ in eum codicillis transferebantur, ff. eod. l. **Caio Seio**, xiii. in prin.

A filio hærede codicillis **Seia** decem reliquit, & alumno his verbis **MAEVIO INFANTI ALVMNO MEO QVADRIGINGENTA DARI VOLO, QVAE PETO A TE SEIA SVSCIPIAS, ET VSQVE AD VIGESIMVM AETATIS PRAESTES, EVMQVE SVSCIPIAS, ET TVEARIS**, **Seia**, postquam legatum suum accepit, si noluerit pecuniam alumno relictam suscipere, uel in suscipienda ea cessauerit: onera alimentorum ex die mortis testatoris compellenda erit agnoscere. Item hæres quoque **Seia** in annos uiginti alimenta præstare debet, ff. eod. l. à filio, xv. in prin.

Basilicæ decem dedit, quam apud **Epiætetum** esse uoluit, & cum fuerit **Basilicæ** annorum uiginti quinque id interesse restitueretur: ita ut ex ipso interesse aleretur, prout ætatem ampliaret: Sed cum ex alio capite quo generaliter cognatis cibaria, & vestiaria, & habitationem reliquit: **Basilicæ** non debentur nisi hoc quoque ei datum proponeretur: quia destinauerat alimentis eius interesse pecuniæ, quod specialiter ei prælegauerat, ff. eod. l. alimentis, xvi. §. **Basilicæ**.

Ticia usumfructum fundi legauit **Mæui**o, eiusque fideicommissit, ut ex reditu fundi legati præstaret **Pamphilæ**, & **Sticho** annuos centenos numos quoad uiueret. Mortuo **Mæui**o hæres **Titia** alimenta non præstabit, sed nec ab hærede legatariis præstabuntur nisi, id testatrix manifeste probetur uoluisse etiam finito usufructu præstari: si modo id, quod ex usufructu receptum esset, ei rei præstandæ sufficeret, ff. eod. l. **stichus**, xx. **Ticia**.

Diariis relictis, neque habitationem, neque uestiarium, neque calcearium deberi palam

palam est: quoniam de cibo tantum testator sensit, ff. co. l. Diariis. xxi.

Cum alimenta per fideicommissum relicta sunt non adiecta quantitate: ante omnia inspiciendum est, quæ defunctus solitus fuerat ei præstare. deinde quid cæteris eiusdem ordinis reliquerit. si neutrum apparuerit: tunc ex facultatibus defuncti, & charitate eius, cui fideicommissum datum erit, modus statui debet, l. cum alimenta, 22. in prin.

Qui Titio, & Sempronio alimenta debebat, is testamento vineas cum hac adiectione reliquerat VT HABEANT VNDE SE PASCANT: si pro alimentis vineas reliquisset: non aliter eis ex fideicommissi causa præstari debent: quam si testamenti obligatione hæredes liberassent: aut si id omissem fuisset, & postea ex testamento agerent doli mali exceptione tutum hæredem futurum: scilicet si non minus valent vineæ, quam alimentorum æstimatio VT HABEANT VNDE SE PASCANT, magis ad causam prælegandi, quam ad usufructum constituendum pertinet, ff. cod. l. cum alimenta, 22. §. qui fratres.

Rogatus es, VT QVEMDAM EDVCES, ad victum necessaria ei præstare cogendus es: Nec plenius est legatum alimentorum, ubi dictum est, imo ambo exæquanda sunt, & vestiarium, & habitationem continet. ff. cod. l. finali.

DE AVRO, ARGENTO, MVNDO, ORNAMENTIS, veste vel vestimentis, & statuis legatis.

Titulus XII.

VM certum pondus argenti dare hæres iussus est: ei pecuniam numeratam dando ipso iure liberatur: si in pecunia eadem æstimatio fuerit. quid ita verum est, si non certum genus argenti legatum sit. ff. de auro argento, l. prima, §. finali.

Cum certum auri, vel argenti pondus legatum est, si non species designata sit: non materia, sed pretium præsentis temporis præstari debet. ff. co. l. nona.

Species auri, & argenti Sciz legavit, & ab ea petiit in hæc verba. A TE SEIAPETO, VT QUIDQVID TIBI SPECIALITER IN AVRO ET ARGENTO LEGAVI, ID, CVM MORIERIS, REDDAS, RESTITVAS ILLI ET ILLI COGNATIS MEIS: QVARVM RERVM VSVSFRVCTVS, DVM VIVES, TIBI SVFFICIET: non vsusfructus auri, & argenti, sed proprietas legata est addito onere fideicommissi, ff. co. l. species. xv.

Cum aurum, argentum legatum est, quidquid auri argenti quo relictum est, legatum continetur: siue factum, siue infectum sit. pecuniam autem signatam placet legatum non contineri: proinde si certum pondus auri sit legatum, vel argenti magis quantitas legata videtur, nec ex hâsis tanget. sed si argenti facti pondorum sint legata: ex facto argento debebitur legatum: unde vascula non separabuntur licet ei optio fuerit relicta, ff. cod. l. cum aurum. xix.

Cum centum pondo fuerint relicta replumbari debent, vt sic adpendantur, quia exempto plumbo adpendi debent nam & emptoribus replumbatæ adsignantur, & in rationes argenti pondus sic deferretur. Planè sicut vascula argentea, ut puta lances quadratæ sint legata: plumbum, quo continentur eum sequetur. A d. l. cum aurum, xix. §. idem celsus.

Tertiæ Partis Lib. V.

Si cui argentum legetur an emblemata aurea, quæ in eo sunt id sequantur, diliguntur, multum interesse certum pondus ei argenti facti legetur, an verò argentum factum, si pondus, non contineri, si argentum factum, contineri. quoniam argento cedit, quod ad speciem argenti iunctum est, quemadmodum clavi aurei, & purpuræ pars sunt uestimentorum. Et si non sunt clavi uestimentis confuti: tamen ueste legata continentur. d. l. cum autem. xix. alias, xx. S. simili modo: & princ. l. v.

Auro legato, ea, quæ inaurata sunt non debentur, sed nec aurea emblemata, quæ in paroplidibus argenteis essent. d. l. cum aurum. xix. S. item Celsus libro.

Auri appellatione annuli auri continentur. d. l. cum aurum, xix. S. an autem. alias, xxi. l. & si.

LECTUM planè argentum, vel si qua alia supellex argentea sit, argenti appellatione nō continetur, si numero argenti habita nō est, d. l. cum aurum. S. lectum planè.

Argento factio legato Quirrus Mutius ait, vasa argentea contineri. veluti paroplicas, tabulas trullas, pelues, & his similia: non tamē, quæ supellectilis sunt. Sed si uasa sunt legata: non solum ea continentur, quæ ad quid in se recipiant edē di bibendique causa paratam: sed etiam: quæ aliquid iustineant. & ideo scutellas, vel promulgidaria contineri. Respositoria quoque continebuntur. Nam vasorum appellatio generalis est. dicimus enim uasa, & vinaria, & naualia, d. l. cum aurum, xix. S. argento factio.

Argentum factum rectè quis ita diffinierit, quod neque in massa, neque in lamina, neque in signato, neque in supellectile, neque in mundo, neque in ornamento, sit. ff. de auro argento lega. l. quintus, xxvii. alias xxix. S. finali.

Infecti argenti appellatio rudem materiam continet, id est, non factam. quid ergo, si cæptum sit argentum fabricari, nondum tamen perfectum: vtrum facti, an infecti appellatione contineatur, dubitari potest, sed puto magis facti. certe si iam erat factum, sed cælatur: facti appellatione continebitur. an & cælati continebitur, quod cælari cæpit? & puto continei: si cui fortè cælatum sit argentum legatum, ff. eod. l. cum aurum. xix. alias, xxi. S. infecti autem.

Si cui escarium argentum legatum sit: solum debetur, quod ad epulandum, in ministerio habuit, id est, ad esum, & potum. unde & de aquiminario dubitatum est, & puto contineri. nam & hoc propter escam paratur: certe si cacabos argenteos habebat, vel miliarium argentum, vel sartaginem, vel aliud vas ad coquendum: dubitari poterit, an escario contineatur; & hæc magis coquinatorii instrumenti sunt. d. l. cum aurum, xix. alias, xxi. S. si qui escarium.

In argento potorio utrum id duntaxat sit, in quo bibi possit: an etiam id, quod præparationem bibendi comparatum est, ueluti colum niuarium, & urceoli: dubitari potest. sed proprius est, ut hæc quoque insint. ff. de auro argento, l. in argento. 21. alias, 23. in prin.

SEIAE DVLCISSIMAE POCVLVM AVREVM, QVOD ELEGERIT, FI DEI HAEREDVM COMMITTO, VT DENT, cum in hereditate non sint nisi trullæ, sippi, modioli, phialæ, Seia ex his speciebus eligere potest cum omnia potui parata, pocula dicantur, ff. eod. l. Seia. 36.

Argento potorio, vel escario legato: in his, quæ dubium est, cuius generis sint, consuetudinem patrisfamilias spectandam: non etiam in his, quæ certum est, eius generis non esse, ff. eod. l. pediculis, 32. S. argento potorio.

Argentum factum uas argenteum uidetur esse, ff. eo. l. quintus, 27. in prin.

Qui lancem maximam, minorem, minimā relinquebat, ita legauerat, LANCEM MINO.

MINOREM ILLI DO LEGO. mediæ magnitudinis uideri legatam lancem responsum est: si non appareret, quam lancem ex his paterfamilias demonstrare uoluisset. ff. eod. l. qui lancem. 31.

Si cui argentum omne legatum sit, non facile quisquam argenti numero numos computat. Item argento facto legato, numi non continebuntur. ff. eod. l. quintus. 27. §. an cui.

Argento omni legato, quod suū esset: sine dubio non debetur id, quod in credito est hoc ideo: quia non videtur suum esse, quod vendicari non possit. d. l. quintus. §. argento omni.

Cui aurum, vel argentum factum legatum est, si factum, vel collisum sit: non continetur. Seruius enim existimat, aurum vel argentum factum id uideri, quo cōmodè uti possumus, argentum autem fractum aut collisum non incidere in eā definitionem, sed infecto contineri. d. l. Quintus. §. cui aurum.

Cui legatum est aurum omne, quod suum esset, cum moreretur: eius omne aurū fiet; quod tunc paterfamilias, cum moreretur vendicare potuit suum esse. Sed si qua distributio eius rei facta est: tunc interest, quomodo sit legatum, d. l. quintus. xxii. §. cui legatum.

Si factum aurum legatum est: omne ad eum pertinet, cui legatum est, ex quo auro aliquid est effectum: siue id suæ, siue alterius vsionis causa paratum esset: veluti uasa aurea, emblemata, signa, aurum muliebre, & cetera, quæ his rebus sunt similia, sed si infectum legatum est: quod eius ita factum est, ut cum ad rem, ad quam comparatum est, non possit uti sine refectione quodque ab eo paterfamilias infecti numero fuerat: id videtur legatum esse. dicta l. quintus. 27. §. si factum.

Si aurum, vel argentum signatum legatum est: id paterfamilias videtur testamento legasse, quid eius aliqua forma est expressum, veluti quæ Philippi sunt, item numismata, & similia. Argento legato ventris causa habita scaphia, non continentur, quia argenti numero non habentur. dicta l. quintus. §. penultimo.

Cum in testamento alicui argentum, quod usus sui causa paratum esset, legaretur, itemque vestis aut suppellex: quaesitum est, quis cuiusque usus causa uideretur esse paratum: utrumne id argentum, quod victus sui causa paratum, paterfamilias ad quotidianum usum parasset: an si quas mensas argenteas, & eius generis argentum haberet. quo ipse temere uteretur, sed commodare ad ludos, & ad ceteras apparationes soleret? & magis placet, quod victus sui causa comparatum esset, tantum contineri. ff. de auro argento legato. l. cum in testamento. 28.

Cum quaereretur de tali legato **HOC AMPLIUS FILIA MEA DULCISSIMA E MEDIO SVMITO, TIBIQUE HABETO ORNAMENTVM MEVM OMNE MULIEBRE CVM AVRO, ET SI QVA ALIA MULIEBRIA APPARVERINT.** cum testatrix negotiatrix fuerit: an non solum argentum, quod in domo, vel intra horreum usibus eius fuit, legato cedat: sed etiam quod in basilica fuit muliebre? respondi. si testatrix habuit proprium argentum ad usum suum paratum: non uideri id legatum, quod negociandi causa uenale proponi, soleret: nisi de eo quoque sensisse is, qui probet. ff. eod. l. pediculis. 32. §. item cum quaereretur.

Neratius Proculum refert ita respondisse vasis electrinis legatis, nihil interesse

quantum ea vasa, de quibus quæritur, argenti aut electri habeant: sed utrum argentum electro, an electrum argento cedat, idque ex adpectu vasorum facilius intelligi posse, quod in obscuro sit: inspiciendum esse, in utro numero ea vasa is, qui testamentum fecit, habuerit. d. l. pediculis, xxxii. S. meratius.

Si aurum suum omne paterfamilias uxori suæ legasset: id aurum, quod deberetur puta si auri libras stipulatus fuerit, hoc aurum, quod ei deberetur ex stipulatu non pertinet ad uxorem cum illius factum ad hæc non sit, id enim, quod suum esset, nõ quod in actione haberet legauit. At si aurifici aurum dederit, ita ut ex eo atro aliquid sibi faceret, tunc licet apud aurificem sit aurum, dominium tamen non mutauit, manet enim eius, qui dedit: & tantum videtur mercedem præstaturus pro opera aurifici, per quod eo perducimur, vt nihilominus uxori debeatur, quod si aurum dedit aurifici, vt non tamen ex eo auro fieret sibi ali quod corpusculum, sed ex alio: tunc quatenus dominium transit eius auri ad aurificem (quippe quasi permutationem fecisse videatur) & hoc aurum non transibit ad uxorem. ff. de auro & argento legato. l. scribit, xxxiii. in prin.

Si maritus uxori suæ, cum haberet quinque pondo auri legasset ita AVRVM, QVODCVNQVE VXORIS CAUSA PARATVM EST, VTI HÆRES VXORI DET: etiam si libra auri inde uenisset, & mortis tempore amplius, quàm quatuor libræ non deprehenderentur? in totis quinque libris hæres erit obligatus quoniam articulus EST præsentis temporis demonstratio nem in se contineret, quod ipsum (quantum ad iuris obligationem pertinet) rectè dicitur, id est ipso iure hæres sit obligatus, verum sciendum, si in hoc alienauerit testator inde libram, quod deminuere vellet ex legato uxoris suæ: tunc mutata voluntas defuncti locum faciet doli mali exceptioni: vt si perseueret mulier in petendis quinque libris, exceptione doli mali submoueatur, sed si ex necessitate aliqua compulsus testator, non quod vellet deminuere ex legato, tunc mulieri ipso iure quinque libræ auri debebuntur, nec doli mali exceptio nocebit aduersus petentem. quod si ita legasset uxori, AVRVM, QVOD EIVS CAUSA PARATVM ERIT: tunc rectissimè scribit Quintus Mutius, vt hæc scriptura, habeat in se & demonstrationem legati, & argumentum, ideoque ipso iure alienata libra auri, amplius quatuor pondo non remanebunt in obligatione: nec erit vtendum distinctione, qua ex causa alienauerit testator. d. l. scribit, xxxiii. S. idem scribit.

TITIAE AMIDAE, CVM QVA SINE MENDACIO VIXI, AVRI PONDO QVINQVE DARI VOLO. quæritur, an hæres ad præstationem integre materiæ auri, an ad pretium, & quantum præstandum compellendi sint? PAVLVS respondit, aut aurum ei de quo quæritur præstari oportet, aut pretium auri quanti comparari potest. Item quæro, si lite cõtestata prætor ita pronunciauerit, vt materia præstetur: an tutores audiendi sint ab hac sententia pupillum, aduersus quem pronunciatum est, apud successorem eius in integrum restituere volentes? Paulus respondit prætorem, qui auro legato certi ponderis materiam præstari iussit, rectè pronuniasse uideri. ff. eo. l. Titia, xxxv.

Cum ita legatum est ARGENTVM QVOD, DOMI MEAE ERIT, CVM MORIAR: Offilius nec quod depositum esset à se, nec quod cõmodatum reliquisset, argentum legatum uideri, respondit. idem Cascellius de commodato. Labeo, quod depositum esset, ita deberi, si præsentis custodiæ causa, non perpetuæ, veluti si depositus thesaurus esset: quia illa verba QVOD DOMI MEAE ERIT: sic accipi debere, ESSE SOLEBAT. & hoc probo. Atticus

Seruium

Seruium respondisse scribit: cui argentum, quod in Tusculano fundo, cum moreretur, habuisset legatum esset, & quod ante, quam moreretur, ex urbe in Tusculanum iussu testatoris translatum esset: deberi contra, fore, si in iussu translatum esset: ff. de auro, & argento legato, l. si uxori. xxxix. §. cum ita legatum.

Médico suo contubernali, & communium expeditionum comiti inter cetera, ita legauerat. ARGENTVM VIATORIVM MEVM DARI VOLO. quæsitum est, cum paterfamilias in diuersis tēporibus reipublicæ causa absuerit: quod uiatorium argentum hoc legato comprehensum esse videatur? Respondit, quod habuisset argentum uiatorium eo tempore, cum testamentum faciebat deberi, ff. eod. l. medico, xl. in princ.

Vxori suæ testamēto ita legatū est, SEMPRONIAE DOMINAE MEAE HOC AMPLIVS ARGENTVM BALNEARE, quæsitum est, an etiam id argentum, quo diebus festis in balneo consuevit uti, legato cedat? respondit. omne legatum uideri. d. l. medico. §. uxori.

Si quis legauerit aurum, gemmas, margaritas, quæ in auro essent: etiam id aurum, cui neque gemmæ, neque margaritæ inessent legasse uidetur. ff. de auro argento legato. l. si quis. xi.

Gemmæ inclusæ argento, aurove: cedunt auro argentove legato, ei enim cedunt cuius maior est species, quod rectè expressum est. semper enim cum quærimus, quid cui cedat, illud spectamus, quid cuius rei ornandæ causa adhibeatur: ut accessio cedat principali. cedant igitur gemmæ phialis, uel lancibus, inclusæ auro argentove. sed & in coronis mensarum gemmæ coronis cedent, ut hæ mensis, & in margaritis quoque & auro idem est. nam si margaritæ auro ornandi gratia adhibitæ sunt: auro cedunt. si contrā: aurum margaritis cedet. idem & in gemmis annulis inclusis. ff. eod. l. cum aurum. xix. §. perueniamus. alias & si non sunt.

Auro factio adnumerantur gemmæ annulis inclusæ (quippe hæ annulorum sunt) cymbia argentea crustis aureis illigata. margaritæ, quæ ita ornamentis muliebribus contextæ sunt, ut in his aspectus auri potentior sit, auro factio adnumerantur. Aurea emblemata, quæ in lapidibus paropsidibusque argenteis essent, & replumbari possent: deberi Gallus ait. sed Labeo improbat. Tubero autem, quod testator auri numero habuisset, legatum deberi ait alioquin aurata, & inclusa uasa alterius materia auri numero non habenda. ff. de auro argento legato. l. pediculis. xxxii. §. auro factio.

Gemmæ autem sunt pellucidæ materiae, quæ lapillis eò distinguuntur: quod gemmæ essent pellucidæ materiae, uelut smaragdi, chrysoliti, & amethysti. lapilli autem contrariæ superioribus naturæ, ut obsidiani, ueientani. margaritas autem nec gemmis, nec lapillis contineri, satis constitisse, ibidem Sabinus ait, quia concha apud rubrum mare & crescit & coalescit. Murrhina autem uasa in gemmis non esse Cassius scribit. d. l. cum aurum, xix. §. gemmæ.

Si quando alterius generis materia auro argento ve iniecta sit: si factum aurum, uel argentum legetur: & id, quod iniectum est, debetur, vtra autem vtrius materiae sit accessio: visu atque usu rei, & consuetudine patrisfamilias æstimandum est, ff. eod. l. si quando. xxix.

Auro legato uasa aurea continentur: & gemmis gemmea. Secundum hoc, siue gemmæ in aureis sint uasis, siue in argenteis: auro argentove cedent: quoniam hoc spectamus, quæ res cuius rei ornandæ causa fuerit, adhibita nō quæ sit

Tertiæ Partis Lib.V.

pretiosior, ff. de auro, & argento legat. l. cum aurum, xix. §. finali.

Si ut habiliter gemmæ geri possint, inclusæ auro fuerint: tunc aurum gemmis cedere dicimus, ff. eod. l. si ut, xx. alias xxii.

De mundo & ornamentis.

Cum alteri mundus muliebris, alteri argentum omnem legatum est, detractis muliebribus, & eis assignatis argentum, quod in mundo esset, debetur ei, cui specialiter legatum est, ff. de auro, & argen. mundo legato, l. prima, §. idem & cum alteri.

Qui tibi mandauerat, ut ornamenta in usum vxoris suæ emereres, eidem vxori (ut ad solet) legauit, quæ eius causa parata erant. tu deinde post mortem mandato ris, ignorans eum decessisse, emitti non debentur mulieri: quoniam ea verba ad mortis tempus referuntur, at si viuente testatore, muliere autem mortua emeris non eleganter dicetur, inefficax hoc legatum esse: quando non possit vere dici eius causa paratum videri, quæ prius decessit. eadem dicenda erunt, & si uiuat quidem mulier, sed diuerterit, & quærat: an post empta ei debeantur, quasi non videantur vxoris causa parata, ff. eod. l. secunda.

Si mulier mandauit tibi, ut sibi vniones usus sui causa emereres. si tu post mortem eius, cum putares eam viuere, emeris: Atrilicinus negat esse legatos ei, cui mulier ita legauerat. ORNAMENTA, QVAE MEI CAUSA PARATA SVNT, ERVNTVE, non enim eius causa uideri parata esse, quæ iam mortua ea empta fuerint, ff. eod. l. quinta.

Scia ab hærede Publio Mauius ita legauit, ANTONIAE TERTYLLIAE DO LEGO AVRI PONDO TOT, ET VNIONEM CVM HYACINTHIS. postea vnionem soluit, neque vllum mortis tempore inter ornamenta sua unionem reliquit. hæres ex causa fideicommissi æstimationem rei, quæ in hæreditate non est præstare non debet. Si vero probari possit, Sciam uniones, & hyacinthos quosdam in aliam speciem ornamenti, quod postea pretiosius fecit additis aliis gemmis, & margaritis conuertisse: hos uniones, vel hyacinthos petere non poterit, ut hæres compellatur ornamenta posteriori eximere, & præstare? nec enim fieri potest, ut legatum vel fideicommissum durare existimetur, eum id, quod testamento dabatur, in sua specie non permanferit, & quodammodo extinctum sit: ut interim omitat, quod etiam dissolutione ac permutatione tali voluntas quoque videatur mutata, ff. eod. l. sexta, in prin.

Vxori quis legauit his verbis MVNDVM MVLIEBREM OMNEM, ORNAMENTA, ET QUIDQVIVVVS DEDI, DONAVI, EIVS CAUSA COMPARAVI, CONFECI: ID OMNE DARI VOLO. Carrucha dormitoria cum mulis, qua semper vxor usa sit ei debetur: si eius causa habita esset. ex eadem clausula uestis, quam ancillis, uel lecticariis eiusdem vxoris suæ comparauerat, uel fecerat præstanda erit, ff. eod. l. uxori, xiii.

Ornamenta muliebria sunt, quibus mulier ornatur: veluti inaures, armillæ, viriolæ, annuli (præter signatorios) & omnia, quæ ad aliam rem nullam parantur, nisi corporis ornandi causa: quo ex numero etiam hæc sunt, aurum, gemmæ, lapilli, qui aliam nullam in se utilitatem habent, ff. eodem l. argumento, xxv. §. ornamenta.

Mundus muliebris est, quo mulier mundior fit, continentur eo specula, maculæ, vnguenta, uasa vngentaria, & si qua similia dici possunt, veluti labicioristis.

Ornamentorum hæc sunt. vittæ, mitræ, semimitræ, calâtica, acus cum margarita, quàm

ta, quàm mulieres habere solent: reticula, & crocospusa. Sed & mulier potest esse munda, non tamen ornata: ut solet contingere in his, quæ se mundauerint lotæ in balneo, neque se ornaverint, & contra est aliqua ex summo statim ornata, non tamen emundata. margarita, si non soluta sunt, uel qui alii lapides, si quidem exemptiles sint: dicendum est, ornamentorum loco haberi: sed & si in hoc sint resoluti, ut componantur ornamentorum loco sunt. quod si adhuc sint rudes lapilli, vel margaritæ, vel gemmæ ornamentorum loco non erunt: nisi alia mens fuerit testantis, qui hæc quoque, quæ ad ornamenta parauerat ornamentorum loco, & appellatione comprehendere voluit. Vnguenta, quibus ualitudinis causa ungimur, mundo non continentur, dicta. l. argumento, xxv. §. mundus.

Similiter ornamentorum esse constat, quibus uti mulieres venustatis, & ornatus causa coeperunt, neque referre, si quædam eorum alium quoque usum præbeant, sicuti mitræ & anademata, quamuis enim corpus tegant: tamen ornamentorum non vestis esse. ff. eod. l. quamuis xxvi. §. similiter.

Si quis ita legauerit, VXORI MEAE MVNDVM ORNAMENTA, SEV, QVAE EIVS CAUSA PARAVI, DO LEGO: placet omnia deberi, sicuti cum ita lagatur, **TITIO VINA, QVAE IN VRBE HABEO, SEV IN PORTU DO LEGO,** hoc enim verbum, scilicet **SEV,** ampliandi legati gratia positum est, ff. eod. l. si quis ita. xxx.

Labeo testamento suo Neratiæ uxori suæ nominatim legauit. **VESTEM MVNDVM MVLIBREM OMNEM. ORNAMENTAQVE MVLIBRIA OMNIA, LANAM, LINVM, PURPURAM VERSICOLORIA FACTA INFECTAQVE OMNIA,** sed non mutauit substantiam rerum non necessaria verborum multiplicatio, quia Labeo testamento lanam, ac deinde versicoloria scripsit quasi desierit lana tineta, lana esse (versicoloria) nihilominus etiam versicoloria debebuntur: si non appareat aliam defuncti voluntatem fuisse. ff. de auro arg. mundo ornam. leg. l. pediculis. xxxii. §. Labeo testamento.

Titia mundum muliebrem Septitiæ legauit, ea putabat sibi legata, & ornamenta, & monilia, in quibus gemmæ & margaritæ inessent, & annulos, & vestem, tam coloriam, quàm versicoloriam, quaesitum est, an hæc omnia mundo continerentur? **Scauola** respondit, ex his, quæ proponerentur, dumtaxat argentum balneare mundo muliebri contineri, item cum in aures, in quibus duæ margaritæ clenchi & smaragdi duo legasset, & postea clenchos eisdem detraxisset, & quaereretur respondit deberi, si maneant in aures, quamuis margaritæ his detractæ sunt? De alio idem respondit, cum quædam ornamenta mamillarum ex cylindris triginta quatuor, & tymphaniis margaritis triginta quatuor legasset, & postea quatuor ex cylindris, & sex de margaritis detraxisset. d. l. pediculis, xxxii. §. finali.

Ornamentorum appellatione vestem muliebrem non contineri, nec errorem hæc res ius mutasse respondit **Paulus**, ff. eod. l. ornamentorum. xxxvii.

Si uxori mundus muliebris legatus esset, ea tantummodo deberi, Offilius, Labeo responderunt, quæ ex his tradita utendi causa uxori, à uiro fuissent. aliter enim interpretantibus, summam fore captionem, si vascularius, aut faber argentarius uxori ita legasset. ff. eod. l. si uxori. xxxix. in princ.

Mulier decedens ornamenta legauerat ita **SEI AMICAE MEAE ORNAMENTA VNIVERSA DARI VOLO. eodem testamento ita scripserat. FVNERARI ME ARBITRIO VIRI MEI VOLO ET INFERRI MIHI, QVAE.**

Tertiæ Partis Lib. V.

QVAECVNQVE SEPULTVRAE MEAE CAUSA FERAM EX ORNAMENTIS, LINEAS DVAS EX MARGARITIS, ET VIRIOLAS EX SMARAGDIS, sed neq; hæredes, neque maritus, cum humi corpus darent, ea ornamenta, quæ corpori: iusserat adici dederunt. quæritum est, vtrum ad eam. cui ornamenta, vniuersa reliquerat, pertineant an ad hæredes? respondit, non ad hæredes sed ad legatariam pertinere. ff. cod. l. fin. S. finali.

Si alii vestimenta, alii vestis muliebris separatim legata sit detractis muliebribus, & eis assignatis cui specialiter legata sunt: reliquum alteri debetur. ff. de auro argento mundo veste leg. l. prima in princ.

Si ita legatum esset: **VESTEM MEAM, ARGENTVM MEVM DAMNAS ESTO DARE:** id legatum videtur, quod testamenti tempore fuisset: quia præsens tempus semper intelligitur, si aliud compræhensum non sit, nam cum dicit, **VESTEM MEAM ARGENTVM MEVM:** hac demonstratione **MEVM** præsens non futurum tempus ostendit. ff. eodem. l. si ita, vii. alias. viii.

Mulier ita legauit, **QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, TITIAE VESTEM, MVNDVM, ORNAMENTAQVE MULIEBRIA DAMNAS ESTO DARE:** Cassius ait si non appareat, quid sensisset: omnem vestem secundum verba testamenti legatam videri, quia verisimile est testatricem tantum vniuersitati degorasse, quibus significationem muliebrium accommodasset: Accedere, eo quod illa demonstratio **MULIEBRIA**, neq; vesti, neque mundo applicari, (salua ratione recti sermonis) possit. ff. cod. l. Plautius. viii.

Quintus Mutius ait, si paterfamilias uxori vas, aut vestimentum, aut quippiam aliud ita legauit, **QVOD EIVS CAUSA EMPTVM PARATVMVE ERIT.** id videtur legasse non solum si ipsius uiri & uxoris, sed etiam si liberorum eius, aut alterius communis usus fuerit. id enim videtur demonstrasse, quod proprio usui uxoris paratum sit & hoc quia generaliter legatum est: si verò specialiter ita scriptum fuerit, **VESTEM ILLAM PURPUREAM,** ut certam demonstraret licet adiectum sit, **QVAE EIVS CAUSA EMPTA PARATAVE SIT,** & neque empta neque parata neque in usum ei data sit: legatum omnino valet: quia certo corpore legato, demonstratio falsa posita non perimit legatum, ueluti si ita legatum sit, **EQVVM QVEM EX VENDITIONE TITII EMIT:** nam si neque emit, aut ex alia uenditione emit: legatum nihilominus valet. Plane si ita legatum fuerit, **VASA, aut VESTIMENTA, aut QVAE UXORIS CAUSA PARATA SVNT** id videtur legasse, quod magis illius, quam communis usus causa paratum esset casu sciendum est, etiam si alienæ res hæ fuerint quos putauit testator suas esse, hæres tenetur eas dare. ff. de auro argento mundo orna. vestimentis leg. l. quintus. x. alias. xi.

Hoc legatum uxoris causa parata generale est, & continet tam vestem, quam argentum aurum, ornamentum cæteraque, quæ uxoris gratia parantur. Sed quæ videntur uxoris gratia parati? Sabinus libris ad Vitellium ita scripsit, quod in usu frequentissimè versatur, ut in legatis uxoris adiiciatur, **QVOD EIVS CAUSA PARATVM SIT,** hanc interpretationem obtinuit, quod magis uxoris, quam communis promiscuique usus causa foret paratum, neque interesse uisum est, ante ductam uxorem, id paterfamilias parauisset an postea, an etiam ex is rebus, quibus ipse uti solet, uxori aliquid assignasset, dum id mulieris usus propriè attributum esset. ff. de leg. iii. l. hoc leg. xliii. alias. xlv.

Ea tamen adiectio legatum aliàs plenius efficit, aliàs exiguus augetur, cum sic scriptum est, **QVAEQVE EIVS CAUSA PARATA SVNT.** id enim significat

significat, & si quid præterea, quæ dicta sunt, eius causa paratum est. minuitur, detracta coniunctione: quia ex omnibus supra comprehensis ea sola definiuntur, quæ eius causa parata sunt. ff. cod. l. ea tamen. xliiii.

Si quid earum rerum ante comparauit, quàm uxorem duxit: si id ei, ut uteretur, tradidit: perinde est, quasi postea parauisset. ex eo autem legato ea pertinent ad uxorem, quæ eius causa emptæ, paratæ, quæque recentæ sunt: in quibus etiã, quæ prioris uxoris, quæque filiarum, neptis, vel nurus fuerunt, continentur. ff. eo. l. si quid, xlv. aliis xlviii. in pfin.

Inter emptum, & paratum quid intersit, queritur & responsum est, in empto paratum inesse: in parato non continuo emptum contineri. veluti si quis quæ prioris uxoris causa emisisset, posteriori uxori tradidisset: eas res cum posterioris uxoris causa nihil emerit: tamen tradendo, quæ prior habuit, eius causa parasse uidetur: quæ enim posterioris uxoris causa paratæ sunt: & si ei assignatæ non sint, legato cedunt. at quæ prioris uxoris causa paratæ sunt: ita posteriori debentur, si ei assignatæ sint: quia non est ita de posteriore, uxore cogitatum, cum pararentur. nam ne id quidem, quod traditum est si postea ademptum sit legato cederet. d. l. si quid. §. inter. cum l. sequenti.

Sed & si fortè uirilia ei quædam donauerit: quodammodo eius causa parata uidebuntur. proinde & si quædam promiscui usus sint, solitus tamen fuerit ab ea quasi usu mutuari: dicendum erit, ipsius causa parata uideri. ff. de cod. l. item legato. xlvii. aliis xlix. §. sed & si forte.

Item interest ipsius causa paratæ sint ei legata, an ipsius causa emptæ. paratæ enim omnia continentur, quæ ipsius usus. fuerunt destinata: emptis uerò ea sola, quæ propter eam emptæ eius fecit maritus. unde non continebuntur emptis solis legatis, quæ alia ratione paterfamilias adquisita ei destinauit. utroque autem legato continebuntur, & quæ maritus emi mandauerat, uel quæ emerat, nec dum tamen ei assignauerat, assignaturus si uixisset. ff. de leg. iii. l. item legato. xlvii. §. item interest.

Parui refert, uxori, an concubinæ quis leget, quæ eius causa emptæ paratæ sunt: sanè enim, nisi dignitate, nihil interest. d. l. item legato. §. parui refert.

Qui concubinam habebat, ei vestem prioris concubinæ utendam dederat: deinde ita legauit **VESTEM, QVAE EIVS CAUSA EMPTA PARATA EST**, prioris concubinæ causa parata debentur, quia in huiusmodi legato nõius uxorum sequendum est. Sed uerborum interpretatio est facienda. ff. de leg. iii. l. qui concubinam, xxviii. alias xxix.

Si uxori aurum, quod eius causa paratum est, legatum sit, & postea sit constatum, materia tamen maneat: ei debetur. d. l. item legato. §. si uxori.

Hoc legatum **QVAE EIVS CAUSA PARATA SVNT**, & filio, & filiarum relinquere potest, & continebuntur, quæ ipsis sunt attributa, uel destinata. d. l. item legato. 47. alias 48. §. finali.

Cum uxori suæ quis ea, quæ eius causa paratæ essent, legasset: deinde is purpuras comparasset in prouincia, necdum tamen aduexisset: rescriptum est, ad mulierem purpuras pertinere. ff. de leg. iii. l. cum uxori, lvi.

Lana lino purpura uxori legatis, quæ eius causa paratæ essent: cum multam lanam, & omnis generis reliquisset: quærebatur an omnis deberetur? responsum est si nihil ex ea destinasset ad usum uxoris, sed omnis commista esset: non dissimilem esse deliberationem, atque cum penus legata esset, & multas res, quæ penus essent, reliquisset, ex quibus paterfamilias uendere solitus esset: nam & si uina

si vina diffudisset, habiturus, usui ipse & hæres eius: tamen in penum omne estimari. sed cum probaretur eum, qui testamentum fecisset, partem penus nēdere solitum esse, constitutum esse, ut ex eo, quod ad usum annuum opus esset, hæredes legatario darent. sic placet & in lana fieri, ut ex ea, quantum ad usum annuum mulieri satis esset, sumeretur. non enim deducto eo, quod ad viri usum opus esset, reliquum uideri uxori legatum esse: sed quod uxoris causa paratum esset. ff. eod. l. cum quaeretur. l. vii. §. lana.

Cum vir ita legasset, QVAE VXORIS CAUSA PARATA SVNT EI DO LEGO, æstimate res quarum pretium in dotem erant, legato non continentur, quia emptorum paratorumq; appellatione non continentur ea, quæ in dotem data essent, nisi maritus eas res postea quam ipsius factæ essent in vxoris usum conuertisset, ff. de leg. iii. l. quantum, lxxvi. §. cum uir.

VXORI MEAE VESTEM, MVNDVM MVLIBREM ORNAMENTA OMNIA, AVRVM, ARGENTVM, QVOD ELVS CAUSA FACTVM, PARATVMQVE EST, OMNE DO LEGO: non ad aurum & argentum duntaxat, sed ad omnia legatum refertur. ff. de leg. iii. l. heres meus. xcvi. alias 100. §. vxori.

Qui uxori suæ legauerat bonorum suorum decimam, & species argenti, quas expresserat: ei dem annulos & uestem reddi ab hæredibus petit quasi propria uxoris fuissent: si uxoris non fuerint. præstari ex causa legati debent, quia legandi animo dedisse ea uidetur: nisi contrarium ab hærede probetur, ff. de auro argento leg. l. qui uxori. xviii. in princ. alias, xix.

Vestimentum, id est, quod detextum est, & si defectum non est id est si consummatum quod in tela est, modum prætextum uel detextum contextum appellatur, quisquis igitur uestem legauerit neque stamen, neque subtegmen legato continetur, ff. eod. l. uestimentum. 22. alias, 24.

Vestis an uestimenta legentur nihil refert, vestimentorum sunt lanæ, omnia lineaque vel serica, vel bombycina, quæ induendi præcingendi, amictiendi, insternendi, iniiciendi, incubandive causa parata sunt, & quæ his accessionis vice cedunt: quæ sunt instæ picturæ, claniq; qui vestibus insuuntur. vestimenta omnia aut virilia sunt, aut puerilia, aut muliebria, aut communia, aut familiaria. virilia sunt, quæ ipsius patris familiæ causa parata sunt veluti togæ, tunica, palliola vestimenta stragula, amphitapa, saga, reliquaque similia. Puerilia sunt, quæ ad nullum alium usum pertinent, nisi ad puerilem, veluti togæ prætextæ aliculæ chlamydes, & alia, quæ filiis nostris comparamus. Muliebria sunt, quæ matris familiæ causa comparata sunt, quibus vir non facile uti potest siue uituperatione: veluti stolæ, palæ, tunicæ, capitia, zonæ, mitræ (quæ magis capitis tegēdi, q̄ ornandi causa sunt comparata) plagulæ, penulæ. Communia sunt, quibus promiscuè utitur mulier cum uiro: veluti si eiusmodi penula palliumve est, & reliqua quibus sine reprehensione, uel uir, uel uxor utatur. Familiaria sunt, quæ ad familiam uestiendam parata sunt: sicuti saga, tunica, penula, lintea, vestimenta, stragula, & consimilia. vestis etiam ex pellibus constabit item pelles caprinæ, & agnitæ vestis erunt: Cum & tunicam, & stragula pellicia, à nonnullis habeant. Argumento sunt etiam nationes quædam (ueluti Sarmatarum) quæ pallibus reguntur. ff. eod. l. vestis. xxiii. & l. cum & tunicam, xxiii. cum. l. sequenti in princ.

Aristo etiam coactilia vesti cedere ait, sed & tegumenta subselliorum huic legato cedere vice margaritarum. Item fibulæ ornamentorum magis, quam vestis sunt. ff. eo. l. argumento. xxv. §. Aristo.

Tapeta uesti cedunt, quæ aut sterni, aut iniici solent, sed stragula & babylonicas, quæ æquis inferui solent, vestis non sunt, sed fasciæ crinales, pedulesque, & item pilea uestis loco sunt quia partem corporis vestiunt, alia causa est donum: quia vsum calceamentorum præstant, ceruicalia quoque vestis nomine continentur. Si quis addiderit VESTEM SVAM apparet de ea eum sensisse, quam ipse in vsum suos habuerit, Culcitæ etiam vestis erunt d.l. argumento. S. si quis. Muliebri veste legata, & infantilis continetur, & puellarum, & uirginum, mulierum enim omnes dicuntur, quæcunque sexus foemini sunt. d.l. argumento. S. muliebre.

Quamuis quædam ex ueste magis ornatus gratia, quam quæ corpus tegant, cõparentur: tamen quod eo nomine sint parata, potius habendâ esse uestis numero, quam ornamentorum. Similiter ornamentorum esse constat, quibus uti mulieres venustatis, & ornatus causa coeperunt neque referre, si quædam eorum alium quoque vsum præbeant, sicuti mitræ & anademata, quamuis enim corpus tegannt: tamẽ ornamentorũ, non uestis esse. ff. eo. l. quamuis. xxvi. in princ. Inter vestem virilem, & vestimenta virilia nihil intèrest: sed difficultatem facit mens legantis, si & ipse solitus fuerit uti quadam veste, quæ etiam mulieribus conueniens est. itaque ante omnia dicendum est, eam legatam esse, de qua sensit testator, non quæ reuera aut muliebris. aut virilis sit. nam & Quintus ait, scire se quendam senatorem muliebris cœnatoriis uti solitum, qui si legaret muliebre vestem, non videretur de ea sensisse, quia ipse quasi virili utebatur. ff. eo. l. inter vestem. 33.

Ticia testamento item codicillis multas species, tam argenti, quam uestis per fideicommissum reliquit, species quæ in hereditate inuentæ essent legato cedant, de cæteris cauendum est, ut si inuentæ essent præstentur. ff. eo. l. Ticia. 38. in princip.

SEMPRONIAE PIAE HOC AMPLIUS COOPERTORIA TABIANA, ET TVNICAS TRES CVM PALLIOLIS, QVAE ELEGERIT DARI VOLO quæsitum est an ex uniuerſa ueste, id est, synthesi tunicas singulas, an & paliola Sempronia eligere possit: respondit Sexuola si essent tunicæ singulæ, cum paliolis relictæ: ex his dumtaxat eligi posse. quod si non essent: hæredẽ vel tunicas & paliolum ex synthesi præstaturum, vel veram estimationem earum, ff. eo. l. Ticia. 38. S. semproniae.

De statuīs.

Sidæ statua marmoreæ tibi, deinde omne marmor legatum esset, præter duas, nulla statua marmorea legata est tibi, ff. de auro. arg. mund. ornam. uesti & statuīs legatis. l. prima. S. idẽ si duæ.

Duæ statua marmoreæ cuidam nominatim. Item omne marmor erat legatum: duæ statua marmoreæ solum debentur quia duas statuas legando potest, uideri non putasse in marmore se statuas legare, ff. de leg. iii. l. hæres xcviii. alias 100. S. duæ statua.

Lucius Titius testamento ita scripsit. HAEREDEM MEVM VOLO, FIDELI- QVE EIVS COMMITTO, VT IN PATRIAM MEAM FACIAT PORTICVM PVBLICAM IN QVA PONI VOLO IMAGINES ARGENTEAS ITEM MARMOREAS: legatum valet, & operis cæterorum, quæ ibi testator poni nolnerit, legatum ad patriam pertinẽbit: intelligitur, enim ali- quod inde ciuitati accedere ornamentum, ff. de auro. l. vi. S. si. alias. l. lucius, vi.

Tertiæ Partis Lib. V.

Si imaginem legatam hæres deraſit, & tabulam ſoluit: poteſt dici, actionem ex teſtamento durare: quia imaginis legatum, non tabulæ fuit. ff. co. l. ſi imaginem xii. alias. xiii.

Si ſtatuum legauero, & poſtea ex alia ſtatua brachiũ ei adiecero: omnimodo ſtatua a legatario vendicari poteſt. ff. cod. l. ſi ſtatuum xiiii.

Seia teſtamento ita cavit. SI MIHI PER CONDITIONEM HVMANAM CONTIGERIT, IPSA FACIAM. SINAVTEM AB HAEREDIBVS MEIS FIERI VOLO. IVBEOQVE SIGNVM DEI EX LIBRIS CENTVM IN ILLA SACRA AEDE ET IN PATRIA STATVI CVM SVB-
SCRIPTIONE NOMINIS MEI. Cũ in eo templo non niſi, aut ænea, aut argentea tantum ſint dona, hæredes Seia utrũ ex auro & argento ſignum ponere compellendi ſunt an æneum? Reſponſum eſt, ſecundum ea, quæ proponerentur argentum ponendum. ff. cod. l. Titia. xxxviii. §. ſi.

DE LIBERATIONE LEGATA.

Titulus XIII.

Mnibus debitoribus etiam ea, quæ debent, rectè legantur: licet domini eorum ſint. Iulianus ſcribit ſi res pignori data legetur debitori à creditore: valere legatum, habereque cum actionem, ut pignus recipiat prius, quàm pecuniam ſoluat, ſic autem loquitur Iulianus, quaſi debitum non debeat lucrari: ſed ſi alia teſtantis voluntas fuit, ad hoc peruenietur exemplo luitionis, ff. de libe. leg. l. prima.

Liberationem debitori legari poſſe iam certum eſt, ſed ſi chirographum quis decedens debitori ſuo dederit, exceptio ei competet, quaſi pro fidei commiſſo huiusmodi datione ualitura. Item ſi quis decedens chirographum Seio Titio dederit, vt poſt mortem ſuam Seio det; aut ſi conualuiſſet ſibi redderet: deinde Titius deſuncto donatore Seio dederit, & hæres eius petat debitum, Seius dolieceptionem habet, ff. cod. l. tertia, in princ.

Nunc de effectu legari uidendum, & ſi quidem mihi liberatio ſit relicta, cũ ſolus ſim debitor, ſiue à me petatur, exceptione uti poſſum, ſiue non petatur poſſum agere vt liberer per acceptilationem. Sed & ſi cum alio ſum debitor (puta duo rei ſumus promittendi) & mihi ſoli teſtator conſultum uoluit agendo conſequar non ut accepto liberer ne etiam cotreus meus liberetur contra teſtatoris uoluntatem, ſed pacto liberabor d. l. tertia, aliàs iiii. §. nunc de effectu. Conſequenter quaeritur an & ille ſocius pro legatario habeatur, cuius nomẽ in teſtamento ſcriptum non eſt licet commodum, ex teſtamento, ad vtrunque pertineat ſi ſocii ſunt, & eſt uerum non ſolum cum cuius nomen in teſtamento, ſcriptum eſt, legatarium habendum, verum eum quoque qui non eſt ſcriptus, ſi & eius contemplatione liberatio relicta ſit, utique autem legatarii habentur, & in hoc caſu, nam & ſi, quod ego debeo Titio ſit ei legatum mea cauſa, ut ego liberer, nemo me negabit legatarium & vtriuſque legatum erit, tam meum, quàm creditoris mei etiam ſi ſoluendo fuerò: intereſt enim creditoris duos reos habere d. l. tertia, §. finali. Cũ verò creditor ex teſtamento agere poterit, non aliter hæres condẽnari debet quàm ei caueatur ei, aduerſus debitorem in deſenſum in. Item agente debitore, nihil amplius hæres præſtare debet, quàm, vt cũ aduerſus creditorem deſendat. ff. cod. l. quarta, aliàs v.

Si

Si quis reum habeat & fideiussorem, & reo liberationem leget, reus per acceptilationem liberabitur alioquin si fideiussorem caperit conuenire alia ratione reus conuenitur. Quid tamen si donationis causa fideiussor interuenerit, nec habeat aduersus reum regressum? Vel quid si ad fideiussorem pecunia peruenerit, & ipse reum dederit vice sua ipseque fideiusserit pacto est reus liberandus: alioquin solemus dicere, pacti exceptionem fideiussori dandam, quæ reo competit. Sed cum alia sit mens legantis, alia paciscentis: nequaquam hoc dicimus. Quod si fideiussori sit liberatio legata; sine dubio (ut & Iulianus scripsit) pacto erit fideiussor liberandus. Sed & his puto interdum acceptilatione liberandum, si vel reus ipse verè fuit, aut in ea re socius scripsit. ff. eod. l. vi. in princ.

Hæredem damnatum à fideiussore non petere, à reo petere posse, sed à reo petere vetitum si à fideiussore petat: reo ex testamento teneri Celsus putat: idem. Et nullam dubitationem habere, quin hærede petere à debitore uetito, nec hæres hæredis petere possit, ff. eod. l. ii.

Si quis in testamento datus est, ne à Titio debitore exigat, neque ipsum, neque hæredem eius potest conuenire. nam neque ab hæredis hæres agere, neque ab hæredis hærede peti potest. Hæredis autem hæres potest damnari, ne exigat debitorem, ff. eo. l. si quis. xv.

Si filiusfamilias debitor fuerit & patri eius fuerit liberatio relicta: pater pacto liberandus est, ne etiam filius liberetur, & parui refert, si sit aliquid in peculio die legati cedente, nec ne. securitatem. n. pater per hoc legatum consequitur: Maxime cum rei iudicandæ tempus circa peculium spectetur. Sed si damnatus sit hæres filium liberare, acceptilatione liberabitur, quo res patri quoque proderit. Quod obtinendum est, nisi euidenter adprobetur contrarium sensisse testatorem: id est, ne filius inquietetur: non etiam ne pater. tunc enim acceptilatione cum non liberandum, sed pacto. Et idem si pro filio pater fideiusserit ei; liberatio sit legata, is pacto liberabitur, quasi fideiussor non quasi pater, & ideo de peculio pater conueniri. Et hoc ita demum erit, si duntaxat quasi fideiussorem voluerit testator liberari, cæterum si & quasi patrem: & de peculio erit liberandus. Post emancipationem vero filii eatenus pater actionem habebit, quatenus aliquid ex peculio, aut in re uerso præstaturus est: id. n. legatorum nomine ad patrem pertinebit quod eius intererit. Illud queri potest, an eo quoque nomine pater ex testamento agere possit, ut & filius actione liberetur? quibusdā eo usque extendi actionem placebat: quia patris interesse videtur, si peculium filio post emancipationem, concessisset, ius eius integrum permanere. Sed nihil quicquam amplius patri præstandum est ex huiusmodi scriptura testamenti quam, ut nihil ex eo, quod præstaturus hæredi fuerit, præstet, ff. eod. l. v. alias vi. & seq. S. Iulianus.

Non solum autem quod debetur remitti potest verum etiam pars eius, vel obligationis, ff. eo. l. septima, in prin. alias viii.

Si quis stipulatus, equum aut decem damnauerit hæredem equum non petere: legatum valere constat. sed quid contineat, videamus. Et Iulianus scribit, actionem ex testamento in hoc esse uideri, ut debitor accepto liberetur, quæ res utique debitorem & in decem liberabit: quia acceptilatio solutioni comparatur. & quemadmodum si equum soluisset debitor liberaretur, ita acceptilatione equi liberari, ff. eod. l. non solum. vii. alias, viii. S. si is, qui.

Si debitorem decem, damnatus sit hæres viginti liberare: nihilominus in decem liberandus erit; nam & si ei viginti accepto serantur, & in decem liberabitur. d. l. non solum, vii. S. sed si debitorem.

Si duobus hæredibus institutis, alterum ex his damnauerit creditori suo soluere,

Tertiæ Partis Lib. V.

ualet legatum propter cohæredem isque ex testamento acturus ut creditori sol-
uatur, ff. eod. l. non solum vii. §. sed si duob.

Liberatio autem debitori legata ita demum effectum habet, si non fuerit à debitore
id ex actum, dum uiuat testator: cæterum si ex actum est, euanesceat legatum. unde
quætit Iulianus, si ab impuberis substituto sit liberatio relicta, deinde impubes
exegerit, quod debetur: an euanesceat legatum? Et cum constat pupillum in iis,
quæ à substituto relinquuntur personam sustinere eius à quo sub conditione le-
gatur, consequens est, substitutum actione ex testamento teneri, si pupillus à de-
bitore exegerit: idemque est si pupillus non exegerit, sed solummodo licet sit con-
testatus: teneri. n. eum, ut remittat actionem. Nam & si debitori liberatio sub
conditione legata fuisset, & uelis fuisset contestata, uel etià ex actum pendente
cōditione ex testō actio maneret liberatione relicta d. l. nō solū. vii. §. liberatio.

Non solum debitorem nostrum, sed etià hæredis, & cuiuslibet alterius, ut libere-
tur legare possumus. Potest hæres dānari, ut & ad certum tēpus non petat à de-
bitore suo, sed sine dubio, nec liberare eum intra id tēps cogitur, sed si debitor de-
cesserit: ab hærede eius intra id tēps peti non poterit. Illud uidēdum est, an eius
tēpis, intra quod petere hæres ueritus sit, uel interesse, uel pœnas petere possit, &
Priscus Neratius existimabat, committere eum aduersus testamentum, si petis-
set, quod uerum est. ff. eod. l. non solum, viii.

Tale legatum **HAERES MEVS A SOLO LVCIO TITIO NE PETITO** ad
hæredē Lucii Titii non transit, si nihil uiuo Lucio Titio aduersus testm̄ ab hære-
de (eo quod ab eo exigere debitum tentauit) sit commissum. Quoties. n. cohæ-
ret personæ id, quod legatur ueluti personalis seruitus, ad hæredem eius non
transit, si non cohæret, transit. ff. eod. l. non solum, viii. §. tale legatum.

Si liberationis uerba in rem sint collata; pro eo est quasi hæres ab eo debitore hæ-
redeque eius petere ueritus sit, ut adiectio hæredis perinde nihil valeat, atque non
est ualitura ipsius debitoris psona non comprehendit, d. l. non solū, viii. §. si uerba.

Si dānatus hæres fuerit à fideiussore non petere, quod aut reus debet, Titio dare
pacisci debet, ne à fideiussore petat: & aduersus reum actiones suas præstare le-
gatario: quemadmodum damnatus hæres ne à reo petat, & dānatus dare, quod
fideiussor debet: & reo acceptum facere, & legatario litis æstimationem suffer-
re cogatur. ff. eo. l. si damnatus, x. alias xi. Si debitor fideiussorem suum ab hæ-
rede suo liberari iusserit, liberari debet. ff. eo. l. si debitor, xi. in princ.

Ei, cui fundum in quinquennium locaueram, legauit quidquid eum mihi dare fa-
cere oportet, oportebit uel, ut sineret hæres sibi habere: si hæres prohiberet eum
frui ex conducto, si iure locationis quid retineret, ex testamēto erit obligatus:
quia nihil interesset, peteret an retineret, tota. n. locatio legata uidetur. Et re-
liqua quoque in iudicio locationis veniunt. ff. eo. l. ei, cui. xvi. cum l. seq.

Etiā si habitatio eo modo legata esset: gratuitam habitationem hæres præstare
deberet: & præterea placuit agere posse colonum cum hærede ex testamento,
ut liberetur conductione, quod rectissimè dicitur. ff. eod. l. Caspius, xviii.

Cum ita testamur **HAERES MEVS DAMNAS ESTO LIBERARE EVM,
QVI NEGOTIA MEA GESSIT: ET SI QVID. EVM MIHI DARE
FACERE OPORTET, AB EO NON EXIGERE:** damnatus hæres. nec
creditas ab eo quoque pecunias exigit. ff. eod. l. cum ita, xix. in princ.

**AVRELIO, SEMPRONIO FRATRI MEO NEMINEM MOLESTARI
VOLO NOMINE DEBITI, NEC EXIGERE ALIQVOD AB EO,
QVANDIV VIVET, NEQVE DE SORTE, AVT VSVRA NOMINE,
DEBI-**

DEBITI: ET ABSOLVO EI, ET LIBERO EX PIGNORIBVS EIVS DOMVM ET POSSESSIONEM CAPERLATAM. ipse debitor si cōueniatur exceptione tutus erit: diuersum in psona hāredis eius, ff. eo. l. Aurelio. xx. i princ. Si hāres uetitus sit agere cum eo, qui negotia defuncti gessit, non uidet obligatio ei plegata, quā dolo uel fraude eius, q. negotia gessit commissa sit: ut & testator uideatur id sensisse. Et ideo si hāres nego. gessit egisset agēs pcurator ex testamēto incerti, doli mali exceptione excludi potest, ff. eo. l. non solum. viii. §. si hāres. Si quis rōnes exigere uetēs (ut est sepissimē rescriptū) non impeditur reliquas exigere, quas quis ipse reliquauit, & si quid dolo fecerit, qd rationes gessit. Qd si qs, & hāc uelit remittere, ita debet legare: **DAMNAS ESTO HAERES MEVS QVICQVID AB EO EXEGERIT ILLA VEL ILLA RATIONE ID EI RESTITVERE, VEL ACTIONEM EI REMITTERE.** ff. eo. l. ix. alias. x.

Filias hāredes scripserat quarum fideicommissit in hāc verba, **NE A CAIO SEIO RATIONEM ACTVS REI MEAE, QVAE PER MENSAM EIVS, SIVE EXTRA IN DIEM MORTIS MEAE GESTA EST EXIGATIS, EOQ. NOMINE EVM LIBERETIS,** in die mortis: iste administrauerit & p mēsam suā, & extra mensam. An ad rōnes reddendas hāredib. teneat, iudex ex qualitate disceptationis aestimabit quatenus praestanda sit, ff. de lib. leg. l. Aurelius. 28. §. filias. Is, qui reddere rationes iussus est, non uidetur satisfacere, si reliquum reddat, nō editis rationibus. ff. eod. l. non solum, viii. alias ix. §. is qui.

Procurator, a quo rationem hāres exigere phibitus, eoq; noīe procuratorē liberare damnatus est: pecuniā ab argentario debitā ex cōtractu, quem ut procurator fecit iure mandati cogetur restituere, vel actiones p̄stare, ff. eo. l. procurator. 23.

Caius Seius cum adoleuisset, accepit curatores Publium Naeuium & Lucium Sempronium. Sed enim idem Caius Seius intra legitimam aetatem constitutus cum in factum concederet testamento suo de curatoribus suis ita cavit. **QVAESTIONEM CVRATORIBVS MEIS NEMO FACIAT: REM ENIM IPSE TRACTAVI.** Quamuis defunctus confessus sit, se omnem rem suam administrasse, quid tamen dolo curatores fecerunt, aut si quē res testatoris pones eos sunt eo noīe conueniri possunt. ff. eo. l. Aurelia. xx. alias xxi. §. Caius Seius.

Aurelius Symphorus fideiusserat pro tutore quodā: & decedens eiusdē pupillis legauit i hēc verba **AVRELIO LATINO, ET AVRELIO FELICI SINGVLIS QVINA CVM QVIS EORVM XIII. ANNORVM FVERIT. AD QVOD TEMPVS PRAESTARI EIS VOLO, SINGVLIS ALIMENTORVM NOMINE MENSTRVOS DENARIOS SENOS, ET VESTIARI NOMINE ANNVS DENARIOS XXV. QVO LEGATO CONTENTI ESSE DEBETIS: QVANDO TVTELA VESTRA NON MINIMO DAMNO RATIONEM MEAM AFFLIXERIT A VOBIS AVTEM HAEREDES MEI PETO NE QVID RATIONE TVTELAE AB HIS EXIGERE, VEL OB HOC LEGATA EORVM RETINERE VELITIS,** id solum uidetur hāredum fideicommissum, ne exigent, quod ex ratione tutelae, quam ipse Symphorus administrauerat, ab Aureliis sibi deberetur, ff. eo. l. Aurelius. xxviii. in prin.

Titius testamento facto, & filiis hāredib. institutis, de parte tutore suo quondā facto ita locutus est. **SEIVM PATREM MEVM LIBERATVM ESSE VOLO AB ACTIONE TVTELAE.** is cuius notio est aestimabit, an pecunias, quas ex vēditorib. rerū factis aut ex noīb. exactis in suos usus conuertit vel ex iis utilitate noīe suo pcepit: filiis, & hāredibus testatoris, & nepotib. suis debeat reddere:

Tertiæ Partis Lib.V.

Præsumptio. n. p. p. naturalē affectum facit oīa p̄ri videri concessa : nisi aliud sensisse testatorem ab hæredibus eius, adprobaretur. d. l. Aurelius. xxviii. S. Titius. Mævia testamento suo alterū ex hæredibus suis actione tutelæ voluit liberari his verbis. **RATIONEM TVTELAE, QVAM EGIT IVLIVS PAVLVS CVM ANTISTIO CICERONE, POSCI AB EO NOLO, EO'QVE NOMINE CAUSA OMNI LIBERATVM ESSE VOLO.** si qua pecunia ex tutela apud eum remansit, peti ab eo potest d. l. Aurelius. xxviii. S. Mævia.

Eū qui tutelam ipsius administrauerat, & fratrem suum & alios quosdam scripserat hæredes : tutori legauit, quæ impenderat in se, & fratrem ipsius decem. fidei commissum in persona eius vtile erit, si id dederit, quod debebatur & in tutoris persona inutile esset, in persona fratris utile videtur; cum suo debito liberetur. Item si tutor amplectetur fideicommissum ita, vt quibusdam stari uellet verbis testamenti, à quibusdam autem recedat, quod minorem quantitatem sumptuum dicas fideicommissio contineri, quam ipse erogauerat, non impeditur scriptura testamenti, quo minus omne, quod sibi deberi probasset, petere posset ff. eod. l. Aurelius. xxviii. S. eum qui.

Titia quæ duos tutores habuerat ita cauit **RATIONEM TVTELAE MEAE QVAM EGIT PVBLIVS MAEVIVS A LVCIO TITIO AB EO REPOSCI NOLO,** si qua pecunia quæ pupillæ esset apud eum ex tutela remansit peti ab eo poterit, & contutor liberatus non videbitur, ff. eo. l. creditor. 3. 2. S. Titia.

Si id qđ mihi deberes, uel tibi, uel alii legauero, id quid mihi solueris, uel alia quolibet ratione liberatus à me fueris: extinguitur legatum. unde Iuliano placet, & si debitori hæres extiterit creditor, posteaque ipse creditor, decesserit: legatum extinguī, & hoc verum est, quia confusione extinguitur obligatio ac solutio; sed si sub conditione dato legato, hæres præoccupauerit, & exigerit debitum, aliud dici oportet, quia in arbitrio hæredis esse non debet, vt quandoque conditione exigente, neque ipsi legatario debeatur legatum (si tunc uiuat, & capere possit) neque ei, ad quem hoc commodum peruenit si legatarius capere non possit. ff. eod. l. si id quod. xxi.

QVOD MIHI SEMPRONIVS DEBET, PETI NOLO, nō tantum exceptiōnem habere debitorem, sed fideicommissum, ut liberetur, petere posse responsum est, ff. eod. l. quod mihi. xxii.

Cū hæres rogatur debitorem suum liberare, de eo tñ cogitatum uidetur, quod in obligatione mansit. itaq; si quid ante tabulas apertas fuerit solutum, ad causam fideicommissi non pertinebit. Quod autem post tabulas apertas ante aditam hæreditatem ab eo, qui uoluntatem defuncti non ignorauit, fuerit exactum, dolum proximum erit ideoque repeti potest, ff. eod. l. cum hæres. xxiii.

Legauī Titio, quod mihi debetur, uel adiecta certa quantitate, siue specie, uel non adiecta aut ex contrario, æque cum distinctione : ueluti **TITIO, QVOD EI DEBEO; VEL ITA TITIO CENTVM QVAE EI DEBEO:** si is cui Titius debebat, debitum ei remittere uoluerit nihil interest hæredem suum iussisse, ut eum liberaret, an prohibeat eum exigere : utroq; enim modo liberandus est debitor, & utroque casu competit ultro ad liberandum debitori actio, quod si ēt centum aureorum uel fundi debiti mentionem fecit, si quidem debitor fuisse probetur: liberandus est. Quod si nihil debeat, poterit dici quasi falsa demonstratione adiecta. etiam peti, quod comprehensum est, posse. Sed poterit hoc dici, si ita legauit **CENTVM AVREOS QVOS MIHI DEBET VEL EQVVM QVEM DEBET HAERES MEVS DAMNAS ESTO NON PETERE,** qđ sic dixerit-

dixerit, HAERES MEVS CENTVM AVREOS, QVOS MIHI TITIVS DEBET, DAMNAS ESTO EI DARE: etiam illud tentari poterit, ut petere possit, quasi falsa demonstratione adiecta quod nequaquam placet: cum dādi uerbū ad debitū se referre testator existimauerit. ff. e. l. legauit. xxv. in prin.

Testamento facto debitoribus liberationem reliquerat: post inciso lino, & recognito testamento, aliud testamentum fecit, in quo repetiit legatum his uerbis, QVIBVSCVNQVE LEGATA IN EO TESTAMENTO. QVOD INCIDERAM, DEDI: OMNIA RATA ESSE ET QVAEQVE SCRIPTA SVNT VOLO. Adita ex sequenti testamento hereditate, debitores, quibus priore testamento liberatio relicta erat, consequi non possunt, ut etiam eius quantitatis nomine, quam post prius testamentum debere coeperant liberantur. ff. eod. l. Aurelius. xxviii. §. testamento.

Titius Seio debitori suo ita legauit, DO LEGO SEIO DENARIOS DECEM. ITEM DONO ILLI, QVICQVID SORTIS ET INTERESSE NOMINE MIHI DEBEBAT, praeterea generaliter damnauit haeredes, fidei que eorum cominifit, uti darent, restituerent unicuique quicquid ei legasset. postea Seius aliam praeterea pecuniam à Titio mutuatus est. hac quoque pecunia, quae post testamentum factum data esset Seio legata non intelligitur, cum in praeteritum tempus uerba collata proponantur. ff. eod. l. Aurelius. xxviii. §. Titius.

Testamento ita scripserat, TITIO AFFINI, MEO, QVICQVID MIHI EX QVACVNQVE CAUSA DEBEBAT, REMITTI VOLO, EOQVE AMPLIUS DECEM DO. Codicillis ita scripsit. TITIO HOC AMPLIUS AFFINI, ET DEBITORI MEO INTERESSE PECUNIAE, QVAM MIHI DEBET AB HAEREDE MEO, DONEC VIVET, EXIGI VETO, QVOD SI EXIGERE CONTRA VOLVNTATEM MEAM PVTAVERIT, EIVS SORTIS INTERESSE EIDEM TITIO AB HAEREDIBVS MEIS DONEC VIVET, PRAESTARI VOLO. legatum quod primo dederat minutum videtur d. l. Aurelius. §. testamento ita.

Legatum est testamento hoc modo, SEIO CONCEDI VOLO, QVICQVID MIHI AB EO DEBITVM EST, VEL FIDEM MEAM PRO EO OBLIGAVI. videtur testator omnem obligationem, non eius debiti per fideicommissum solui voluisse. d. l. Aurelius, xxviii. §. legatum est.

GAIO SEIO OPTIME MERITO HOC AMPLIUS LEGO, CONCEDIQVE VOLO, NEQVE AB EO PETI, NEQVE AB HAEREDIBVS EIVS: QVICQVID MIHI AVT EX CHIROGRAPHIS, AVT RATIONIBVS. DEBITOR EST, VEL QVICQVID A ME MVTVVM ACCEPIT, VEL FIDEM MEAM PRO EO OBLIGAVI. non solum id, quod eo tempore, quo testamentum fiebat debebatur legatū erit, sed & si quid postea interesse nomine accessit legato cedet. & responsū est secundum ea, quae proponerentur uideri omnem obligationem eius debiti Seio per fideicommissum, solui voluisse. Item si postea nouatione facta, & ampliata summa, coeperit debere: id, quod ex vetere contractu debebatur nihilominus in causa legati non durat, sed id duntaxat legatum uidetur, quod tunc debuisset si tamen man-
sit in ea uoluntate testator, qua tunc fuit. ff. eod. l. fin. §. fin.

Et ei liberatio recte legatur apud quem deposuero, vel cui commodauero, pignori uel dedito, vel ei, quem ex furtiua causa mihi dare oportet, ff. eod. l. non solum, viii. §. finali.

CENTVM, QVAE APVD APRONIANVM DEPOSITA HABEO,
RRr 3 APVD

Tertiae Partis Lib. V.

**APVD IPSVM ESSE VOLO, DONEC FILIVS MEVS AD AN-
NOS VIGINTI PERVENERIT: EIVSQ. PECVNIAE INTERESSE
EXIGI VETO.** Ex causa fideicommissi. Apronianus consequi poterit, ne an-
te tempus à testatore præscriptum ea summa ab eo exigatur. ff. eod. l. Aurelius,
28. §. centum quæ.

Si is qui duos reos promittendi habet damnauerit heredem, vt vtrosque liberet;
si alter ex his capere non possit, nec socii sint, delegari debebit is, qui nihil ca-
pit, ei, cui hoc commodum lege competit cuius petitioni vtrunque accedit, vt &
hoc cōmodum ad eum perueniat. & is qui capit, liberetur. Quod si socii sint:
propter eum, qui capax est, & ille capit enim eueniret, etiam si solum capacem
liberare iussus esset, ff. eod. l. si is qui. 29,

**Petitor, vel possessor damnauit heredem suum, ne centumuirale iudicium exer-
ceat.** De effectu legati quæritur. Et dictum est, ita demum vtile uideri legatum
esse, si malam causam aduersarius testatoris habuerit, vt litigante heredem vin-
ci debuerit. Tunc enim non tantum litis emolumentum, sed etiam sumptus he-
res legatario præstare cogitur. Nam in bona causa nihil uidetur esse in legato,
nec propter sumptus: quod quidam existimauerunt, ff. eod. l. petitor, 30.

**Creditor debitori legauit ita GAIO SEIO QVICQVID MIHI SVB PI-
GNORE HORTORVM SVORVM DEBVIT AB HAEREDIBVS MEIS
DARI VOLO.** cum testator viuus à Seio aliquid recepit id, ex causa legati
peti non potest. Item si proponatur testatorem ante factos codicillos, quibus le-
gauit, pene omnem pecuniam sortis, & interesse recepisse, ita ut modicum sor-
tis seu interesse debeat, dubitatum fuit an ei repetitio competere propter
verba ad præteritum relata **QVIDQVID MIHI DEBVIT:** & responsum
est ita à iudice æstimandum, vt inspiceret obliuione pecuniæ soluta, aut quod
eo inscio numerata esset, id fecisset an consulto, quod quantitatem quondam
debitam non ius liberationis dari uoluisset. ff. de liberat. legat. l. creditor, 31.
in princ.

**Inter cetera Sempronio ita legauit ET SI QVID ME VIVO GESSIT, RA-
TIONE AB EO EXIGI VETO.** Chartas, in quibus rationes conscriptæ
sunt, item reliqua secundum accepta, & expensa heredibus reddere debet: quia
hæc hæres potest vindicare, d. l. creditor, §. inter.

**Quoties debitor creditori suo legat ita inutile est legatum, si nihil interesset cre-
ditoris, ex testamento potius agere, quàm ex pristina obligatione: nam, & si Ti-
tius mandauerit Mæuio, vt pecuniam promitteret, deinde liberari eum iusse-
rit à stipulatore manifestum est, quantum intersit promissoris, liberari potius,
quàm præstare ex stipulatu deinde mandati agere, ff. de lib. leg. l. si debitor, xi.
alias xii. §. quoties.**

**Si creditor debitori, qui se exceptione perpetua tueri poterat legauerit, quod si-
bi deberet: nullius momenti legatum erit. at si idem debitor creditori legauit
rit intelligendum erit, exceptionem eum remittere creditori uoluisset. idem
est, & si in diem debitor fuerit, uel sub conditione. ff. eod. l. si creditor xiii. & l.
si quenti.**

**Si debitor creditori leget: nulla utilitas est, & si sine quantitate legauerit. sed &
si demonstraret quod debere se constitetur: nulla utilitas est, nisi in his specie-
bus, in quibus emolumentum debiri ampliatur. Quod si centum aureos, quos
se debere dixit, legauit: si quidem debet, inutile est legatum. Quod si non fuit
debitor placuit vtile esse legatum certa enim numorum quantitas similis est
equo**

equo legato cum demonstratione falsa, ff. cod. l. legauit, xxv. alias xxvi. § contra autem.

Tutor decedens aliis heredibus scriptis pupillo suo cuius tutelam gessit, tertiam partem bonorum dari uoluit, si heredibus suis tutelæ causa controuersiam non fecerit, sed eo nomine omnes liberauerit, pupillus legatum pertulit: & postea nihilominus petit quicquid ex distractione, aliave causa ad tutorem suum ex tutela peruenerit, si priusquam conditioni pareret fideicommissum percepisset, & peregre petere id, in quo contra conditionem faceret: doli mali exceptio obstabit, nisi putatus esset, quod ex causa fideicommissi percepisset redde, quod ei ætatis beneficio indulgendum est, ff. eo. l. tutor. xxvi.

Quidam ita legauit SEMPRONIAE VXORI MEAE REDDI IVBEO AB HAEREDIBVS MEIS QVINQVAGINTA EA, QVAE MVTV ACCEPERAM CHIROGRAPHO PARTICVLATIM IN MEA NEGOTIA: si maritus uere debitor fuisset, nullum est fideicommissum. Item si hanc pecuniam, ut debitam, apud iudicem petierit, & eucta fuerit: poterit ex causa fideicommissi eam petere, quasi apparuerit non fuisse ex alia causa debere, ff. de libe. leg. l. Aurelius. xxviii. §. Quidam.

Finis Liber Quintus.

COMPENDII IVRIS CIVILIS E N V C L E A T I

Omissis iis, quibus à iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus,
Imperii mutatione, contrario usu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATO
RIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Sextus.

DE ADEMPTIONE LEGATORVM: VEL
TRANSFERENDIS LEGATIS.

Titulus. I.

DEMPTIO legatorum, siue eodem testamento adiman-
tur, siue codicillis, firma est; sed si contrariis verbis fiat adem-
ptio, veluti si quis ita quid legauerit, DO, LEGO. ita a-
dimet, NON DO, NON LEGO: siue non contrariis,
sed aliis quibuscunque verbis. Inst. de ademptio. legat. in
principio.

Qui actu legato, iter adimit, nihil adimit; quia nunquam a-
ctus sine itinere esse potest, ff. de adimen. lega. l. prima.

Si loci vsum fructum leget testator, & iter adimat, non valet ademptio; nec vitia-
tur legatum; sicuti qui proprietatem fundi legat, iter adimendo, legatum non
minuit, ff. cod. l. tertia. §. si loci.

Fundo legato adimi ita potest, FVNDVM ILLI PRAETER VSV MFRV-
CTVM, NEQVE DO, NEQVE LEGO, vt vsus fructus in legato relinqua-
tur, sed & fructus adimi potest, ut proprietas relinquatur. item pars fundi adi-
mi potest, ff. cod. l. secunda.

Si quis plus, quàm dedit ademerit: ademptio valet, veluti si quis viginti legaue-
rat, & quadraginta ademerit, ff. de adim. leg. l. tertia. §. si quis plus.

Si quis duobus Titiiis separatim legauerit, & vni ademerit, nec appareat cui adē-
ptum sit: vtrique legatum debetur. quemadmodum, & in dando, si non appa-
reat cui datum sit; dicemus neutri legatum, ff. cod. d. l. tertia. §. si duobus.

Si legatum fuerit Sempronio Amico, & duo sint æqua charitate coniuncti; aut si
duobus eiusdem nominis fuerit legatum (puta Semproniiis) mox Sempronio
ademptum sit; nec appareat cui ademptum sit; verius est ademptionem in utrū
que valere, ff. de rebus dubiis. l. si ita fuerit, xi. §. sed & si legatum,

Si Titio fundus purè, eidemque sub conditione legatus sit, deinde postea adem-
ptus sit sic; TITIO FVNDVM, QVEM SVB CONDITIONE LEGA-
VI, HAERES MEVS NE DATO: ex nulla datione debetur; nisi specia-
liter

iter dixerit: purè eum legatum velle accipere, ff. de adimend. legat. l. tertia, §. si Titio.

Conditio legati adimi potest, quamvis conditio non detur, sed adscribatur; quoniam, verò melius est sensum, quàm verba amplecti, ideo conditio sicut potest adscribi, ita & adimi, ff. eo. l. tertia. §. conditio.

Cum Titio centum testamento legasset testator, & eidem codicillis ita legasset: **TITIO QVINQVAGINTA DVNTAXAT, NEC AMPLIVS HAERES MEVS DATO.** non amplius quinquaginta legatarius petiturus est. d. l. tertia. §. cum Titio.

Cum centum, quæ quis purè reliquit, conditione adiecta iterum eidem legauit: si quidem quasi aliam hanc summam esse voluit: & quod purè relictum est, statim debetur, & quod sub conditione adscriptum est, si conditio extiterit. Quòd si eandem summam, mutata voluntate, sub conditione reliquit, pura datio conditionalis effecta videbitur: Quare si in eodem testamento, in quo centum adscripserat, postea quinquaginta reliquerit; si quidem alia voluit esse hæc quinquaginta; centum quinquaginta debebuntur. sin verò quinquaginta tantum deberi voluit: quinquaginta tantum debebuntur. idem est, & si in codicillis id fuerit factum. ff. eod. l. ix.

Si legatum purè datum Titio, adimatur sub conditione, & pendente conditione Titius decesserit; quamvis conditio defecerit, ad hæredem Titii legatum non pertinebit. Nam legatum cum sub conditione adimitur, perinde est, ac si sub contraria conditione datum fuisset, ff. eod. l. si legatum, x. in princ.

Interdum in legatis non posterior, sed præcedens scriptura valet. Nam si ita scripsero: **QVOD TITIO INFRA LEGAVERO, ID NEQVE DO, NEQVE LEGO;** quod infra legatum erit, non valebit, ff. de lega. i. l. si mihi, xii. §. finali.

Si ita sit scriptum. **SI CVI BIS LEGAVERO, SEMEL HAERES EI DATO:** vel semel debeat: & eidem duas quantitates adscripserit, vel duos fundos, vnum legatum videtur. Nam quod ademptum est, nec datum videtur, sed & si post legata sæpius adscripta testator subiiciat, semel præstari uelle, & hoc ante impletum testamentum fecerit: ipso iure videntur cætera legata adempta esse: & si quod magis ademptum sit, non appareat: potest dici exiguius esse præstandum, ff. de leg. i. l. si ita, xiiii.

Legata inutiliter data, ademptione non confirmantur. Nam purè legatum, si sub conditione adimatur, sub contraria conditione datum intelligitur: & ideo confirmatur; ademptio autem quò minus, non quò magis legatum debeat, interuenit. At quibus ex causis datio legato inutilis est, ex iisdem causis etiam ademptio inefficax habetur; veluti si viam pro parte adimas, ff. de adimend. legat. l. legata, xiiii.

Nihil interest, inducatur quod scriptum est, an adimatur, ff. eod. l. nihil, xvi.

Nihil prohibet priorem scripturam posteriorem corrigere, commutare, rescindere, ff. eo. l. nihil prohibet, xvii.

Rem legatam si testator viuus alii donauerit, omnimodo extinguitur legatum: nec distinguimus vtrum propter necessitatem rei familiaris, an mera voluntate donauerit: vt si necessitate donauerit, legatum debeat: si nuda voluntate, non debeat: hæc enim distinctio in donantis munificentiam non cadit: cum nemo in necessitatibus liberalis existat, ff. de adimend. legat. l. rem legatam, xviii.

Tertiæ Partis Lib. VI.

Legatum nulli alii adimi potest, quàm cui datum est, quia propter si filio alieno legatum fuerit; patri legatum adimi non potest, ff. de adimi. leg. l. legatum, xxi.

Ex parte hæres institutus etiam legatum acceperat: cum testator inimicitias grauissimis persecutus, cum testamentum aliud facere instituisset, neque perficere potuisset, præterit. hæreditariæ quidem actiones ei non denegabuntur, sed legatum si petat exceptione doli mali submouebitur, ff. eo. l. ex parte, xxii.

Pater inter filios facultatibus diuisis; filiam ex ratione primipili commodorum trecentos aureos accipere voluit, ac postea de pecunia commodorum possessionem parauit. nihilominus fratres, & cohæredes sorori fideicommissum præstabunt; nõ enim absumptum uidetur, quod in corpus patrimonii uersum est. Cum autem inter filios, diuiso patrimonio, res indiuisas ad omnes cohæredes pertinere uoluisset: ita possessionem ex commodis comparatam diuidi placuit, ut in eam superflui pretii filia portionem hæreditariam accipiat: hoc enim euenirent in bonis pecunia relicta, ff. cod. l. pater, xxiii.

Pater hortos instructos filia legauit: postea quædam ex mancipiis hortorum uxori donauit; siue donationes testamento confirmauit, siue non confirmauit: posterior voluntas filia legato potior erit, sed, & si non ualeat donatio; tamen minuisse filia legatum pater intelligitur, ff. cod. l. legatum, xxiiii. §. fin.

Alteri ex hæredibus præceptionem prædii dedit: mox alteri præstari aduersus debitorem actiones ad eum finem mandauit, quo prædium fuerat comparatum: cum postea prædio distracto, citra ullam offensam eius, qui præceptionem acceperat, pretium in corpus patrimonii rediisset: non esse præstandas actiones cohæredi responsum est, ff. cod. l. alteri, xxv.

Qui filias ex disparibus portionibus testamento hæredes instituerat, penè omnium bonorum suorum eodem testamento diuisionem fecit: Deinde hæc uerba adiecit, **RELIQVA AVTEM DE NEA SVBSTANTIA, QVEM-ADMODVM ET HAEREDITATIS ONERA, PERTINEBVNT SOLVMmodo AD PRIMAM, ET SECVNDAM FILIAS MEAS, AVT QVAE EX HIS SVPERSTES ERIT.** postea codicillis longè aliam diuisionem fecit bonorum inter easdem, inter quas, & testamento diuiserat: quædam tamen nulli nominatim dedit: Quæsitum est, an prima, & secunda filia ex uerbis testamenti consequi possint: ut solæ habeant ea, quæ nominatim nulli relicta sunt in diuisione, quæ nouissimè à patre facta est? & responsum est, non à tota voluntate recessisse uideri, sed his tantum rebus, quas reformasset, ff. de adimendis legatis, l. alumna, xxx. §. qui filias.

Matri suæ ex parte hæredi institutæ quatuor prædia legauit; & fidei eius commisit, ut ex his duo socero restitueret: deinde codicillis socero ademit fideicommissum: hoc non obstante, ex prælegatione duo prædia ad matrem pertinebunt, ff. cod. l. filio, xxxi. §. matri.

Seia testamento suo legauit Titio auri pondo quinque, Titius accusabat eam, quod patrem suum mandasset interficiendum. Seia post institutam accusationem codicillos confecit, nec ademit Titio priuigno legatum, & ante finem accusationis decessit. acta causa, pronuntiatum est patrem Titii, scelere Seia, nõ interemptum legatum Titio non debetur, ff. de adimend. legat. l. penultima. §. Seia.

Filia, quam in potestate habebat, inter cætera legauit peculium, idem post factum testamentum pecuniam à debitore filia exegit, & in suam rationem conuertit. Quæsitum est, an filia eo nomine cum hæredibus patris agere possit? & responsum

sum est, si probetur non adimendi animo factum, agere posse, d. l. pen. §. fin.

Detrahare legatis, vel adiicere, si nihil præter numeratam pecuniam legatam sit, promptum est. cum verò res corporales interueniunt, & scriptura difficilior sit, & obscura portio, ff. eod. l. fin.

Nuda voluntate legatum adimitur. Vnde si capitales, vel grauissimæ inimicitia intercefferint, ademptum videtur quod relictum est. Sin autem leuis offensa, manet legatum, & hoc tractatur doli mali exceptione opposita, ff. eod. l. tertia. §. fina.

Quòd si iterum in amicitiam redierint, & poenituerit testatorem prioris offensæ legatum relictum redintegratur. Ambulatoriam est enim voluntas defuncti usque ad supremum vitæ exitum, ff. eod. l. quarta.

Transferri quoque legatum ab alio ad alium potest, siue in eodem testamento, siue in codicillis hoc testator fecerit, insti. de adem. leg. §. transferri.

Sicut adimi legatum potest, ita & ad alium transferri: hoc modo, QVOD TITIO LEGAVI, ID SEIO DO. quæ res in persona Titii tacitam ademptionem continet, ff. de adim. leg. l. quinta.

Legatum sub conditione relictum, & ad alium translatum, si non conditio personæ cohæreat, sub eadem conditione translatum videtur, ff. de cond. & demon. strat. l. legatum, xciiii.

Translatio fit quatuor modis: aut enim a persona in personam transfertur: aut ab eo, qui dare iussus est, transfertur, ut alius det: aut cum res pro re datur, ut pro fundo decem aurei: aut quod purè datum est, transfertur sub conditione. sed si id, quod à Titio dedi, a Mæuio Dem: quamuis soleant esse duo eiusdem rei debitores, tamen uerius est hoc casu ademptum esse legatum. Nam cum dico, QVOD TITIVM DARE DAMNAVI, SEIVS DAMNAS ESTO DARE: videor dicere, ne Titius det: item si pro fundo decem legentur, quidam putant, non esse ademptum prius legatum: sed uerius est ademptum esse. Nouissima enim uoluntas seruatur, ff. de adim. leg. l. sexta.

Quòd si alii legatur sub conditione quod alii purè datum est, non plenè recessum uidetur à primo, sed ita demum si conditio sequentis extiterit. cæterum si hoc animo fuerit testator, ut omnimodo recessum à primo putauerit; dicendum erit, à primo ademptum legatum, ff. eod. l. septima.

Ex ideo si uiuo testatore mortuus fuerit is, in quem translatum legatum fuerit, nihilominus ad eum, à quo translatum fuit, pertinebit, ff. eo. l. octaua.

Si quis ita legauerit, TITIO FVNDVM DO, LEGO: SI TITIVS DECESSERIT, SEIO HAERES MEVS DARE DAMNAS ESTO, rectè translatum legatum uidetur, sed & si iam mortuo eo, cui legatum erat, easdem res transfulerit. eio debetur, ff. eod. l. tertia, in princ.

Si quis Titio legauerit sic, TITIO DATO; AVT SI TITIVS ANTE DECESSERIT, QVAM ACCIPIAT, SEMPRONIO DATO. secundum meram subtilitatem utrique obligatum videri hæredem, id est, & Sempronio, & hæredi Titii, sed si quidem mora Titio ab hærede facta est; ad hæredes eius legati exactio transmittitur, Sempronio repellendo. Sin autem nulla mora intercefferit; tunc Sempronius legatum accipiet, & non Titii hæredes, sed si ante diem legati cedentem decesserit Titius: soli Sempronio debetur legatum. Sed & cū quis ita legasset, HAERES MEVS TITIO DATO, SI NON DERIT, SEMPRONIO DATO. ita demum Sempronio debetur, si dies eius in personā Titii non celsisset, ff. eo. l. iiii. §. si quis Titio, & §. sed & cum q. s.

Tertiæ Partis Lib. VI.

Si quis ita legauerit, HAERES MEVS TITIO FVNDVM DATO: ET SI TITIVS EVM FVNDVM ALIENAVERIT: HAERES MEVS EVNDEM FVNDVM SEIO DATO, oneratus est hæres, Non enim à Titio fideicommissum relictum est, si alienasset fundum, sed ab hærede ei legatum est. Hæres igitur debet, doli mali exceptione posita, prospicere sibi cautione à Titio de fundo non alienando, ff. cod. l. iii. §. si quis ita.

Si ita legatum sit. TITIO DECEM HAERES MEVS DATO; SI TITIO NON DEDERIT; EADEM DECEM SEMPRONIO DATO: si moriatur Titius ante diem legati, Sempronius legatum utiliter petet: translatum enim legatum intelligi debet, ff. cod. l. si legatum, x. §. fin.

Legatum sub conditione datum cum transfertur, sub eadem conditione transferri videtur, si non conditio priori personæ cohæreat: nam si quis uxori sublati liberis legauerit; repetita conditio non videbitur, quæ fuit in persona mulieris necessaria, ff. eodem l. legatum, xxiii. in principio.

Si transferam legatum in eum, cum quo nobis testamenti factio non est: licet ei non debeat: nec illi tamen debetur, cui fuerit ademptum, ff. eodem l. & si transferam. xx.

Vbi testator transferre legatum voluit in nouissimum: priori non debetur, tamen si nouissimus talis sit; in cuius persona legatum non constitit, ff. de leg. i. l. planè 34. in prin.

Felicitissimo, & Felicitissimæ fundum Gargilianum legauit cum casa: & alio capite Titio filio, quem ex quarta parte hæredem scripserat, prælegauit in hæc verba: TITI FILI HOC AMPLIVS DE MEDIO SVMITO LEGATA MEA QVAE MIHI TAM PATER TVVS PRAESENS, QVAM MELIVS IVSTVS FRATER PATRIS RELIQUERVNT: cum fundus Gargilianus testatrici à marito eius id est, à patre Titii filii, legatus sit: non est verisimile eam, quæ nihil aliud Felicitissimo, & Felicitissimæ, nisi hæc, quæ specialiter legauit, ad filium cui, & hæreditatis suæ, partem reliquit legatum generali sermone transferre voluisse, ff. de leg. iii. l. uxorem. 39. alias 41. §. felicitissimo.

Legata inutiliter data confirmari possunt per repetitionem: id est, per hanc scripturam postea fortè in codicillis factam. HOC AMPLIVS EI HAERES MEVS DATO: & diuersum est in illa scriptura, QVAS PECVNIAS LEGAVI, QAIBVS DIES APPOSITVS NON EST, ANNVA, BIMATRIMADIE HAERES MEVS DARE DAMNAS ESTO; non enim hoc egisse testator videtur, ut confirmavit, quæ inutiliter sunt: sed ut diem utilibus prorogaret. Idem, & in substituto impuberi verum est, ut si fuerit ab impubere inutiliter legatum, substitutus hoc habeat, si hoc amplius legatum ab eo sit relictum aliquid, nec ille patri hæres extiterit, & impubes decesserit, ff. de leg. i. l. legata, xix. in prin.

Repetendorum legatorum facultas ex eo testamento solutorum danda est, quod irritum esse post defuncti memoriam damnatam apparuit: modò si iam legatis solutis, crimen perduellionis illatum est, ff. de lega. secundo, l. cum filius. lxxviii. §. fina.

DE REGVLA CATONIANA.

Titulus II.

CATONIANA Regula sic definit, quod si testamenti facti tempore decessisset testator, inutile foret: id legatum quandocunque decesserit, non valere. Quæ definitio in quibusdam falsa est: quid enim si quis ita legauerit, **SI POST CALENDAS MORTVVS FVERO, TITIO DATO?** an cauillamur? Nam hoc modo si statim mortuus fuerit, non esse datum legatum verius est, quàm inutiliter datum. item si tibi legatus est fundus, qui scribendi testamenti tempore tuus est: si cum viuo testatore alienaueris, legatum tibi debetur: quod non deberetur, si testator tunc decessisset, ff. de reg. cat. l. prima.

Sed & si sic legauerit; **SI FILIA MEA TITIO NVPTA ERIT:** sufficere visum est, si mortis tempore nupta inueniatur, licet testamenti facti tempore: fuerit impubes, ff. eod. l. secunda.

Placet Catonis regulam ad conditionales institutiones non pertinere, ff. eodem l. quarta.

Regula Catoniana ad nouas leges non pertinet, ff. eod. l. fin.

Catoniana regula non pertinet ad hæreditates, neque ad ea legata, quorum dies non mortis tempore, sed post aditam cedit hæreditatem, ff. eodem, l. tertia.

DE HIS, QVI SIBI ADSCRIBVNT
IN TESTAMENTO, ET QVAE
PRO NON SCRIPTIS HABENTVR.

Titulus. III.

SI quis hæreditatem, vel legatum sibi adscripserit, pronon scripto habetur: sed si huiusmodi institutio habeat substitutum, pars hæreditatis ad substitutum pertinebit: Nam senatus cum poenas legis Corneliæ constitueret aduersus eum, qui sibi hæreditatem, vel legatum scripsisset: eodem modo improbasse videtur, quo improbatæ sunt illæ, **QVA EX PARTE ME TITIVS HAEREDEM SCRIPTVM. IN TABVLIS SVIS RECITAUERIT, EX EA PARTE HAERES ESTO.** vt perinde haberentur, ac si insertæ testamento non fuissent. ff. de his quæ pronon script. habent, l. prima.

Quæ in testamento scripta essent, neque intelligerentur, quid significarent: ea perinde sunt, ac si scripta non essent. reliqua autem per se ipsa valebunt, ff. eodem. l. secunda.

Si in metallum damnato quid extra causam alimentorum relictum fuerit: pronon scripto est, nec ad fiscum pertinet. sed, & si post testamentum hæres institutus, vel legatarius in metallum datus fuerit: ad fiscum non perti-

Tertiæ Partis.

SSs net,

Tertiæ Partis Lib. VI.

net, ff. eodem l. tertia.

Si eo tempore, quo alicui legatum adscribebatur in rebus humanis non erat; pro non scripto hoc habebitur. sed & si hostium potestate erat, cum testamentum fiebat, neque ab hostibus rediit: pro non scripto erit, & ita Iulianus scribit, ff. eod. l. quarta.

Quod quis sibi adscripserit, si alii restituere à testatore iussus est: cum onere fidei comini si id apud hæredem remanet, quamvis pro non scripto esset. idem est, & in testamento militis, ff. eod. l. fin.

Quamque interpretantur iuris periti, ut contra legem Corneliam videatur se scribere hæredem emancipatus filius patre dictante: tamen si cum testamentum non esset scriptum, iustus successor futurus est filius patri: Perinde habebitur atque si sua manu pater filium hæredem scripisset, sanctus dulci officio. C. de his, qui sibi adscribunt, l. prima.

Si testator codicillis, quos scripsisti legatum tuoque seu fideicommissum reliquisti tibi sua manu adscripsit: non videris in pœnam Senatus consulti incidisse: Quod si testamentum dictasse codicillis significauit, legato quidem, vel fideicommissum abstinere debes. Pœna vero falsi Principali beneficio remittitur, C. eod. l. secunda.

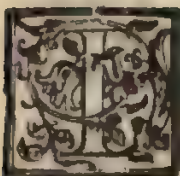
Senatus consulto, & edicto Diui Claudii prohibitum est eos, qui ad scribenda testamenta adhibentur, quamvis dictante testatore, aliquod emolumentum ipsis futurum scribere: & pœna legis Cornelie facienti irrogata est, cuius veniam deprecantibus ob ignorantiam, & profitentibus à relicto discedere, amplissimus ordo, vel Diui Principes veniam raro dederunt, C. eodem. l. tertia.

Quæ in testamento vxoris maritus sua manu legata sibi adscripserit, pro non scriptis habentur: & legis Cornelie pœna, si venia impetrata non est, locum habet. C. eod. l. quarta.

Miles adhibitus ad testamentum commilitonis scribendum iussu eius equum sibi adscripsit, hoc pro non scripto habetur: & ideo id legatum petere non potest. sed indulgentia Principis pœna legis Cornelie remittitur, in quam creditur magis errore, quam malitia incidisse, C. eod. l. penultima.

DE HIS, QUAE VT INDIGNIS AUFERVNTUR.

Titulus IIII.

INDIGNVM esse illum decretum est, qui manifestissimè comprobatus est id egisse, ut per negligentiam, & culpam suam mulier, à qua hæres institutus erat, moreretur, ff. de his, quæ vt indigni, l. tertia.

Qui principale testamentum arguit: & à secundis tabulis repellendus est: item à codicillis ad testamentum factis, licet non confirmatis. non idem sequendum est, si secundas tabulas, vel codicillos coarguit: quia non utrunque hoc casu improbasse videtur, ff. eodem. l. quinta. S. qui principale.

Qui

Qui Titii testamentum falsum dixit, nec obtinuit: hæredi eius hæres existere prohibendus non est: quia non principaliter in Titii hæreditatem succedit, ff. eo. l. septima.

Indigno hærede pronuntiato; adempta hæreditate confusas actiones restitui nõ oportet, ff. eod. l. octaua.

Cum quidam scripsisset hæredes, quos instituere non potuerat: quamuis institutio non valeret: neque superius testamentum ruptum esset: hæredibus tamen ut indignis, qui non habuerunt supremam voluntatem, abstulit iampridem Senatus hæreditatem, quod Diuus Marcus in eius persona iudicauit, cuius nomen peracto testamento testator induxerat: causam enim ad præfectos ærarii misit: Verum ab eo legata relicta salua manserunt. De præceptionibus eidem datis, voluntatis erit quæstio; & legatum, ei non denegabitur, nisi hoc euidenter testatorem voluisse appareat, ff. eod. l. cum quidam, xii.

Hæritas in testamento data per epistolam, vel codicillos adimi verbis directis non potuit: quia tamen testatrix voluntatem suam non mereri vnum ex hæredibus suis declarauit: merito eius portio non iure ad alium translata fisco vendicata est. C. de his, quibus ut indignis, l. iiii.

Hæredi, qui falsos codicillos esse dixit, neque obtinuit, hæritas non auferitur: si tamen aliquid à cohærede codicillis acceperit, eius actio denegabitur. itaque si bonorum inter hæredes diuisionem defunctus codicillis fecerit: partes quidem hæreditarias, in quibus legatum consistere non potuit, tenebit, sed falcidiæ beneficio non utetur, si tantum in amissis portionibus erit, quod falcidiam æquitate compensationis recusaret, ff. de his, quæ ut indignis. l. hæredi. xv.

Pro parte hæres institutus, prædii legatum acceperat, & in hæritate non capien restituendi tacitum ministerium susceperat, quanquam legatum pro ipsius parte, non constitisset, ideoque portionem istam pro hærede possideret: tamen ei prædium integrum restituendum est: neque enim ratio iuris, ac possessionis varietas inducit diuisionem voluntatis, ff. eodem l. eum, qui xviii. §. pro parte.

Eos, qui ne testamentum ordinaretur, impedimento fuisse monstrantur, velut indignas personas à successionis compendio remoueri, celeberrimi iuris est. C. si quis aliquem testari prohi. l. secunda.

Ciuili disceptationi crimen adiungitur, si testator non sua sponte testamentum fecit, sed compulsus ab eo, qui hæres est institutus, vel à quolibet alio, quos noluerit, scripsit hæredes, C. eodem l. prima.

Sed iudicium vxoris postremum in se prouocare maritali sermone non est criminum, C. eodem l. tertia.

Si scriptis hæredibus ideo hæritas ablata est, quod testator aliud testamentum, mutata voluntate facere voluit, & impeditus ab ipsis est; ab uniuerso iudicio prioris recessisse is uidetur, ff. de his quæ. l. si scriptis, xix.

Si testamentum patris iure factum filius negauit; quoniam de iure disputauit, non iudicium impugnauit, aut accusauit; retinet defuncti uoluntatem, ff. eod. l. penultima.

Ei, qui mortem uxoris non defendit, ut indigno dos auferitur, ff. de his quæ. l. ei xx.

Minoribus uiginti quinque annis hæredibus, non obesse crimen multæ mortis placuit. cum autem minores proponant etiam accusationem pertulisse, &

Tertiæ Partis Lib. VI.

quosdam ex reis punitos, licet is, qui mandasse eadem dicitur prouocauerit: vereri non debent, ne quam hæreditatis paternæ quæstionem a nico patiâtur, conuenit enim pietati respondere causam appellationis reddenti, quod si maioris ætatis fuissent: etiam ex necessitate prouocationis certamen implere deberent, vt possint adire hæreditatem, C. de his, quibus vt indig. l. sexta.

Si ideo ultio necis testatoris non est desiderata, quia cædis authores reperiri non potuerint; obesse hæredibus ex quo nulla eorum culpa detegitur, non oportet. C. eod. l. septima.

Cum frater fratrem suum veneno peremptum asseueret, vt effectus successionis eius tibi non auferatur, mortem eius vltisci eum necesse est: licet enim hæreditatem eorum, qui clandestinis insidiis perimuntur ii, qui in iure vocantur, adire non vetantur; tamen si interitum non fuerint vlti, successionem obtinere non possunt, C. eod. l. cum fratrem viii.

Sororem fratris necem iure licito vindicantem, euincere ab vxore rectè scripta successionem non conuenit, secundum quæ si vxor fiduciam innocentia gerit, & neque dolo malo suo maritum necatum, neque alias indignam se successionem probare confidit, aduersus omnem calumniam maximam habet securitatem. C. eod. l. sororem. x.

De legatis.

Si quis vnum hæredem quasi falsum adscriptum accusauit: ligatum ei non auferatur à cohærede relictum, quem non inquietauit, ff. de his, quæ vt indig. l. iiii.

Post legatum acceptum non tantum licebit falsum arguere testamentum, sed & non iure factum contendere, ff. eod. l. v. in prin.

Ille, qui non iure factum contendit, nec obtinuit, non repellitur ab eo, quod meruit: ergo qui legatum consecutus, postea falsum dixit, amittere debebit id, quod consecutus est, d. l. v. §. ille.

Amittere id, quod testamento meruit, & cum placuit, qui tutor datus excusauit se à tutela; sed si consecutus fuerit, non admittitur ad excusationem. diuersum putatur in eo, qui legatum tantum meruit, & à matre pupilli tutor petitus excusare se maluit; hic enim nihil contra iudicium defuncti fecit. sed hoc legatum, quod tutori denegatur, non ad fiscum transfertur, sed filio relinquatur, cuius utilitates deserta sunt d. l. v. §. amittere.

Item ei, qui tutor datus est, non prodest ad excusationem, quod falsum dixit, sed à legato remouetur, d. i. v. §. ei, qui tutor.

Si Pater accusauit testamentum, denegabitur ei actio etiam eius, quod filio legatum est, si ad ipsum emolumentum rei peruenturum est. quod si ad personam illius spectet, diuersum dicendum est. d. l. v. §. si pater,

Si filius familias falsum accusauerit testamentum, si inuito patre accusauit, non est deneganda patri actio, d. l. v. §. si filius familias.

Qui accusauit falsum, hæres legatario extitit, vel hæredi scripto, nihil huic nocere dicendum est, d. l. v. §. qui accusauit.

Ætati eius, qui accusauit, ignoscitur: & Maxime si tutor, vel curator dicere falsum testamentum velit, d. l. v. §. ætati.

His verò, qui testimonio suo mentionem accusationis adiuuauerunt, deneganda est actio. item & ei denegatur, qui accusatori adfuit, vel fideiussor pro eo extitit, d. l. v. §. his vero.

Aduocatum

Aduocatum verò fisci, qui mentionem delatoris exequitur, in omnibus officii necessitas excusat, d. l. quinta, §. aduocatum.

Qui mortis causa donationem accepit à testatore, non est similis in hac causa legatario, alia est causa eius, qui propter testamentum à legatario accipere iussus est: hic enim ut indignus repellatur, & falcidiæ beneficium hæredi scripto auferri debere Diuus Pius, & Diuus Marius putauerunt, dicta l. quinta, §. qui mortis.

Omnes, qui ut indigni repellentur, submouendi sunt à præmio, quod secundum edictum Diui Traiani datur his, qui se deferunt, d. l. v. §. fin.

Si inimicitiz capitales interuenerint inter legatarium, & testatorem, & verisimile esse ceperit, testatorem noluisse legatum siue fideicommissum præstari ei, cui adscriptum relictum est: magis est, ut legatum ab eo peti non possit, sed & si palam, & aperte testatori maledixerit, & infaustas uoces in eum iactauerit: id erit dicendum, ff. eod. l. ix.

Hæres, qui tacitam fidem contra leges accommodauit: in ea parte, in qua fraudem adhibuit, falcidia non utitur: & ita Senatus censuit. sed si maior modus institutionis, quam fraudis fuerit, quod ad falcidiā attinet, de superfluo quarta retinebitur, ff. eod. l. hæres qui, xi.

Rescriptum est a principe, hæredem, rei, quam amouisset, quartam non retinere: & ideo si is, qui quadringenta habebat, vniuersa quadringenta legasset, & hæres centum subtraxisset, trecentorum quartam retinebit (septuagintaquinque scilicet) & ducenta viginti quinque dabit legatariis: ex centum, quæ subripuit, legatariis quidem dabit, septuaginta quinque reliqua, id est, viginti quinque ad fiscum venient. ff. eod. l. sexta.

De fideicommissis.

Si is, cui rogatus sum legatum restituere, falsum dixerit: restituere id fisco debeo ff. eod. l. v. §. si is cui.

In fraudem iuris fidem accommodat; qui vel id, quod relinquitur, vel aliud tacite promittit restitutum se personæ, quæ legibus ex testamento capere prohibetur; siue chirographum eo nomine dederit, siue nuda pollicitatione repromiserit, ff. eod. l. in fraudem, x.

Si quis ei, qui capere possit, rogatus fuerit restituere, & is mortis tempore prohibetur legibus hoc capere: non dubitatur, quin & si deficit fideicommissum apud eum tamen, qui rogatus est restituere, manere debeat, quia nulla fraus eius interuenisse uidetur: nisi si in futurum casum fidem accommodauit, id est, ut licet capere legibus prohiberi ceperit, restituat, d. l. x. §. si quis ei.

Rede dictum est, si pater filii, quem in potestate habebat, tacitam fidem interposuerit, non debere id filio nocere, quia parendi necessitatem habuerit, d. l. x. §. fina.

Cum tabulis secundis pater filio impuberi fratris filios, cohæredibus datis, substituisset, ac substituti fratris filii, post mortem pueri matrem eius partus subiecti ream postulassent, ut hæreditatem: patru legitimum obtinerent: victis auferendam esse partem hæreditatis ex causa substitutionis responsum est; quia ex testamento sententiam secundum se dictam non habuerunt, ff. eod. l. cum tabulis secundis, xvi. in princ.

Tertiæ Partis Lib. VI.

- Si quilibet hæres ex cuiusunque testamento tacitè rogatus fuerit, vt quadrante, quem legis falcidiæ beneficio retinuit, non capienti restituat: æquè locus erit Senatusconsulto: neq; enim multum intererit inter tale fideicommissum, & cum quis id, quod ad se ex hæreditate peruenerit, restituere rogatus sit. ff. eod. l. si quilibet, xxiii.
- Si Gener locerum hæredem reliquerit: taciti fideicommissi suspicionem sola ratio paternæ affectionis non admittit, apud Scæuolam libro trigesimo digesto rû Claudius notat: si uiuo testatore decesserit is, cui illicitè legatum relictum erat, non à fisco hoc vindicatur, sed apud eum, à quo relictum est, remanet, ff. eod. l. finali.
- Polla quidem liberam habuit administrandi patrimonii sui potestatem: nec idcirco; quòd pupillus illi hæres extitit, ea, quæ ab ipsa finita sunt, reuocari in disceptationem oportet. sed si pupilli nomine tutor falsum dicere testamentum vult, de quo per Pollam transactum est. potest experiri, dum meminerit, si in causa non obtinuerit, & portionem, quam ex testamento pupillus habet se ei saluam facturum (quam adimi pupillo necesse erit secundum iuris formam) & de calumnia sua Præsidem deliberaturum, quamuis pupilli nomine agere uideatur, cum retractet ea, quæ finita sunt per cohæredem. C. de his, quibus vt in dignis. l. secunda.
- Cum hæredis nomen mutata voluntate paterfamilias incisis tabulis induxisset, atque ideo fisco portionis emolumentum adiudicatum fuisset: eam rem legatariis non obesse, qui retinuerant voluntatem, Diuo Marco placuit, & ideo cum suo onere fisco succedere, ff. de his, quæ. l. cum tabulis secundis, xvi. §. finali.
- Hæredem, qui sciens defuncti vindictam omisit, & insuper habuit fructus: omnes restituere cogendum existimatur; nec probè desideraturum actionem confusam restitui. deceptum autem ignoracione facti, bonæ fidei possessionis defensionem habiturum, ante motam scilicet controuersiam, si ratio fructuum subducatur: nec improbè confusam actionem reddi postulaturum, ff. eodem l. hæredem, xvii.
- Eum, qui tacitum fideicommissum in fraudem legis suscepit, eos quoq; fructus, quos ante litem motam percepit, restituere cogendum responsum est. Quod bonæ fidei possessor fuisse non uidetur, exemplo bonorum fisco vindicatorum post motam de tacito fideicommissio controuersiam, ante pretia fructuum percepta restituenda sunt: quia Diuus Seuerus benignè decreuit, fructus duntaxat deberi, non etiam eorum interesse, ff. eod. l. eum, qui. xviii.
- Bonis uniuerfis ex causa taciti fideicommissi fisco restitutis, hæredem onus aris alieni non spectare conuenit, nec aliud seruatur morte non defensa. si quid tamen ob aditam hæreditatem actionibus, aut seruitutibus confusis amiserit, auxilio restitutionis non merebitur, d. l. eum, qui. §. bonis.
- Hæredes, quos necem testatoris inultam omisisse confiterit, fructus integros coguntur reddere: neque enim bonæ fidei possessores ante controuersiam illatam uidentur fuisse, qui debitum officium pietatis scientes omiserunt. Ex hæreditate autem rerum distraotarum, uel à debitoribus acceptæ pecuniæ post motam litem bonorum, interesse præstabunt. Quod in fructibus quoque locum habet, quos in prædiis hæreditariis inuentos, aut exinde perceptos uendiderint, C. de his, quib. ut indig. l. prima.
- Alias causa est eius, qui falsi instituta accusacione, ad finem usque, quod infimulabat,

labat, perduxit, & contrariam sententiam meruit, alia eius, qui inchoatam accusationem non pertulit: cum in illius quidem partem succedat fiscus: hic autem, qui contrariam iudicis sententiam non sustinuit, suæ partis non perdat persecutionem. C. eod. l. octaua.

DE CADUCIS TOLLENDIS.

Titulus V.

ON ab apertura tabularum, sed à morte testatoris omnes habent licentiam adire hereditatem, similiq[ue] modo legatorum & fideicommissorum purè vel in diem certam relictorum, dies à morte testatoris cadit. C. de caduc. tollend. l. unica. §. cum igitur.

Triplici modo ea, quæ in ultimis elogiis relinquuntur deficiunt: Nā primò uel his relinquuntur, qui in rerum natura tunc temporis cum condebantur ultima elogia, non fuerunt: fortè hoc ignorantibus testatoribus, vel secundo uiuo testatore, is qui aliquid ex testamento habuit, post testamentum subtrahitur, aut ipsum relictum expirabat, fortè quadam conditione, sub qua relictum erat deficiente: uel tertio iam mortuo testatore hoc, quod relictum erat, deficit. C. de caduc. toll. l. unica §. & cum per triplici.

In primo ordine, quando his relinquitur, qui in rerum natura tunc temporis eum condebantur ultima elogia non fuerant, & PRO NON SCRIPTIS esse leges existimabant: hæc omnia bona manebunt apud nos scilicet hæredes, à quibus fuerat derelicta: nisi uacuatis uel substitutus, suppositus uel coniunctus fuerat aggravatus: tunc. n. non deficiunt, sed ad illos pertinet, nullo grauamine (nisi perrarò) superueniente: & pro parte hereditaria lucri sit distributio, cum & ab ipsis simili modo si uoluissent præstaretur: nisi nominatim ab vno, uel certis hæredibus fuerit derelictum, tunc enim quemadmodum solus uel soli præstabunt: ita & lucrum sentient: si autem legatarii uel fideicommissarii sint uel mortis causa donatione, honorati, uel alia fortè persona, quæ fideicommissio grauari potest, & hoc euanescat, manet hoc apud memoratas personas pro numero personarum, C. de cad. toll. l. unica. §. in primo. itaq[ue], & §. sed ut manifestetur, & §. si autem legatarii.

Pro secundo ordine, quando uiuo testatore is, qui aliquid ex testamento habuit, & hac luce subtrahitur, uel ipsum relictum expirat fortè quadam conditione deficiente, & appellatur IN CAUSA CADUCI, simili modo manent res apud eos, à quibus sunt derelictæ, hæredes fortè uel legatarios, uel alios, qui fideicommissio grauari possunt. nisi & in hunc casum, uel substitutus, uel coniunctus eos antecedit. Sed omnes personas, quibus lucrum per hunc ordinem defertur, eas etiam grauamen, quod ab initio fuerat complexum, omnimodo sentire: siue in dando sit constitutum, siue in quibusdam faciendis, uel in modo, uel conditionis implendæ gratia, & uel alia quacunque uia excogitatum, neque enim ferendus est is, qui lucrum quidam amplectitur, onus autem ei annexum cōtemnit. d. l. unica. §. pro secundo.

In nouissimo articulo, quando iam mortuo testatore id, quod relictum erat, deficiebat: est aperta uoce CADUCVM nuncupabatur, etiam clausis tabulis tam existunt hæredes, quàm possunt adire, siue ex parte sint, siue ex assè instituti, & dies legatorum & fideicommissorum à die morte defuncti cedit hereditas etenim, nisi fuerit adita, non transmittitur, nisi infantes sint, secundum legem si

Tertiæ Partis Lib. VI.

infanti. **C.** de iure deliberandi vel deliberâtes ab hac luce cômigrant. Excepto etiam usufructu, quem sua natura ad hæredes legatarii transmitti non patitur, quia neque à morte testatoris, neque ab adita hæreditate, quantum ad transmissionem dies eius cedit. Sed hæc omnia in iis observantur secundum præfata dispositionem, quæ purè, uel in diem certum relicta fuerint. d. l. unica, §. in nouissimo, & §. libertatibus.

Sin autem aliquid sub cōditione relinquitur, uel causuali, uel potestatiua, uel mixta quarum euentus ex fortuna, uel ex honoratæ personæ uoluntate, uel ex utroque pendeat, uel sub incerta die: expectatur conditionis euentus: Vt tunc cedat, cum uel conditio impleatur, uel dies incertus extiterit. Quod si medio is, qui ex testamento lucrum sortitus est, decedat, uel eo superstitite conditio defecerit, hoc, quod ideo non præualuit manet apud eos, à quibus relictum est; nisi & hic uel substitutus relictum accipiat uel coniunctus, siue hæres, siue legatarius, hoc sibi adquirat: cum certi iuris sit, & in institutionibus, & legatis, & fideicommissis, & mortis causa donationibus posse substitui d. l. unica, §. sin autem aliquid.

Et si quidem conditio, uel aliud grauamen in dando sit constitutum, lucrum pro modo lucri agnoscitur. Sin autem in faciendo aliquid impositum est: siquidem per alium impleri possit, simili modo & à lucrante agnoscitur: puta si honorata persona iubeatur insulam uel quid tale suis sumptibus facere, uel hæredi, uel legatario, uel alii forte, cui testator uoluerit, uel rē ab hærede testatoris emere, uel locationem, uel fideiussorem subire, & in similibus factis. nihil enim refert, siue per eum, de quo testator locutus est, siue per alium eiusdem lucri successorem adimpleatur. Sin uerò talis est uerborum conceptio & facti natura, ut quod relictum est, ab alio impleri non possit: tunc & si lucrum ad aliquem peruenierit, non tamen & grauamen sequitur: quid enim si testator iusserit eum in certū locū abire, uel si libentibus studiis imbui, uel domum suis manibus exstruere, uel pingere, uel uxorem ducere: Quæ omnia testatoris uoluntas in ipsius solius persona intelligitur conclusisse, cui & suam munificentiam relinquebat. Hoc uidelicet in omnibus obtinente ut pro simili parte & lucrum sentiat, & grauamen, ubi hoc possit procedere suberāt. Et hoc locum habet omni quidem modo in his, quæ in **CAVSA CADVCI**, uel **CADVCA** fiebant: in **PRO NON SCRIPTIS**, non omnibus, sed quibusdam: quia eorum quædam, & si talia sint, tamen cum suo onere ueniunt. d. l. unica, §. ne autem hoc.

Cum in hac lege superius in pluribus locis coniuncti facta sit mentio: necessariū est omnem inspectionem huius articuli latius & cum subtiliore tractatu dirimere, ut sit omnibus & hoc apertissimè constitutum. nō enim tantum coniunctiuo modo quædam relinquuntur, sed etiam disiunctiuo. si itaque cohæredes sunt omnes cōiunctim, uel omnes disiunctim, & uel instituti, uel substituti: hoc, quod fuerit quoquo modo euacuatum, si in parte hæreditatis uel partibus consistat, aliis cohæredibus cum suo grauamine pro hæreditaria parte, etiam si iam defuncti sint, acquiritur. Et hoc nolentibus ipso iure adsercit, si suas portiones iam agnouerint cum sit absurdum eiusdem hæreditatis partem quidem agnoscere, partem uerò respuere. Si uerò quidam ex hæredibus institutis permisti sunt, & alii coniunctim, alii disiunctim nuncupati, tunc siquidem ex coniunctis aliquis deficiat, hæc omnimodo ad solos, coniunctos cum suo onere uenit, & pro parte hæreditatis, quæ ad eos peruenit. Sin autem ex his, qui disiunctim scripti sunt, aliquid euanescat: hoc non ad solos disiunctos, sed ad omnes tam

con

coniunctos, quàm disiunctos cum suo onere pro portione hereditatis perueniet. Hoc tam variè, quia cōiuncti quidem propter unitatem sermonis, quali in unum corpus redacti sunt, & partem coniunctorum sibi heredum quali suam præoccupant. Disiuncti uerò ab ipso testatoris sermone, apertissime sunt discreti; ut suum quidam habeant alienum autem non soli appetant, sed cum omnibus coheredibus suis accipiant. Et hæc in heredibus tantummodo statuenda sunt C. de cad. toll. l. vnic. §. his itaque definitis, vsq; ad §. ubi autem legatarii.

Vbi legatarii, vel fideicommissarii duo fortè vel plures sunt, quibus aliquid relictum sit, si quidem hoc coniunctim relinquatur: & omnes veniant ad legatum, pro sua quisque portione hoc habet. si verò pars quædam ex his deficiat, ea omnibus, si habere uoluerint, pro uirili portione, cum omni suo onere accrescat, uel si omnes noluerint, tunc apud eos remanet, à quibus derelictum est: cum verò quidam uoluerint, quidam noluerint, volentibus solummodo id totum adcrefcit. Sin autem disiunctim fuerit relictum; si quidem omnes accipere, & potuerint & maluerint: suam quisque partem pro uirili portione accipiet; & non sibi blandiantur, ut unus quidem rem, alii autem singuli solidam eius rei æstimationem accipere desiderēt. hoc autem ita fit nisi testator apertissime & expresse disposuerit, ut vni quidem res solida, aliis autem æstimatio rei singulis in solidum præstetur. Sin verò non omnes legatarii, quibus separatim res relicta sit, in eius acquisitionem concurrant, sed unus fortè eam accipiat, hæc solida eius sit; quia sermo testatoris omnibus prima facie solidū assignare videtur, aliis superuenientibus partes a priore abstrahentibus, ut ex aliorum quidem concursu prioris legatum minuatur. Sin uerò nemo alius ueniat, vel uenire potuerit, tunc non euacuatur pars, quæ deficit, nec alii adcrefcit ut eius, qui primus accipit, legatum augere uideatur, sed apud ipsum, qui habet, solida remanet, nullius concursu diminuta. & ideo si onus fuerit in persona eius, apud quem remanet legatum adscriptum, hoc omnimodo impletur, ut voluntati testatoris pareatur. si autè à deficientis persona hoc onus fuerit collatum, hoc non sentit is, qui non alienum, sed suum tantum legatum non diminutum habet, sed & uarietatis non in occulto sit ratio; cum ideo uideatur: testator disiunctim hæc reliquisse, ut unusquisque suum onus non alienum agnoscat: nam si contrarium volebat, nulla erat difficultas coniunctim ea disponere. C. de cad. tollen. l. vnic. §. ubi autem legatarii.

AD LEGEM FALCIDIAM.

Titulus VI.

Vperest, ut de lege Falcidia dispiciamus: nam nouissimè lata est lex Falcidia, qua cauetur, ne plus legare liceat, quàm dodrantem totorum bonorum, id est, ut siue vnus hæres institutus sit, siue plures, apud eum eosue Pars Quarta remaneat. Insti. de leg. Falc. in princ. & ff. cod. l. prima, in princ. & C. eo. le. secunda.

Lex Falcidia, vel inuitis testatoribus, si patrimonium legatis consumant, heredibus permittit retinere quantum illis ad trientem vel semissem bonorum efficiendum satis sit. tamen enim pugna contra testatoris voluntatem hac parte suscipi videtur, lege tamen permittente, id factum defenditur. si hæredes igitur eius legis beneficio uti velint, incontaminatam legi auctoritatem cōseruare debent: neque ob ea forte, quæ vel subripuerunt, vel dolo interuenterunt falcidiam introdu-

producere possunt, quæ neutique competitura sit, si nihil dolo malo egissent
 interuertissentque. Fiat igitur ab hærede, qui metuit, ne quando, post æs alie-
 num detractum, solutaque legata, falcidiam habiturus non sit, inuentarium,
 eo modo, intraque ea tempora, intra quæ antea cum hæreditariis oneribus us-
 que ad relictæ patrimonii modum reductis, homines damno, quod ex additio-
 nibus in bonis propriis experiebantur, exempti sunt, id ut fieret, lege lata de-
 terminatur est: illo solo adiecto, quod huiusmodi hæredem, qui non tantum
 creditores, sed etiam legatarios ueretur, metuitque non tantum, ne quid dam-
 ni accipiat, sed etiam ne careat lucro, scire oporteat omnes omnino legata-
 rios, & fideicommissarios, quot quot in ciuitate præsentibus sunt, assumendos
 esse, aut certè, qui uicem eorum gerant, si fortè, uel personarum natura, uel di-
 gnitas, uel qualitas, uel etiam quæuis necessitas facultatem illis in conuenien-
 do inuentario absentia præbeat. Si qui uerò absuerint; eius rei testes ex fide di-
 gnissimus in ea ciuitate hominibus, qui que ibi rem soli possideant, nec malæ
 existimationis sint non pauciores quàm tres accedant: (quod enim ad eam
 rem pertinet, tabulariis solis fidem non habemus) coram quibus inuentariū
 fieri conuenit: quo magis redeuntibus aliquando legatariis, & fortè quæren-
 tibus subtractum esse quid rerum, aut in inuentario non expressum, integrum
 sit etiam iureiurando tam hæredis, quàm testium, qui se actis affirmant inter-
 fuisse, spectasseque, quæ tunc gerebantur, nec conscios esse ullius ab hærede
 perpetrati maleficii, rem ipsam inquirere, & ueritatem de his, quæ mortis tem-
 pore testator in bonis habuit inuenire; nisi fortè præsentibus legatariis, uel om-
 nes, uel quidam ex iis testato conuenti uenire, & conficiendo inuentario ad ef-
 se noluerint: tunc enim impune fuerit hæredi, si uel legatariis non euidenti-
 tibus testium præsentia contentus, inuentarium faciat reposito nihilominus
 & ipsis legatariis hæredis iure iurando. Atque his omnibus obseruatis benefi-
 cium habeat falcidia. Enimuerò si inuentarium ea forma non fecerit, non re-
 tinebit falcidiam: sed legatariis & fideicommissariis satisfaciet, tametsi præ-
 statio puræ substantiæ defuncti modū excesserit: nec per hoc lex finalis. C. de
 iure delib. infirmatur, quæ disponit, ne quid per creditores damni hæredibus
 adferatur in rebus suis: præstabit enim illis, ut poenam suæ improbitatis luat
 ex eo, quod leges transgressus sit; cum licuisset illi cautè omnia agenti non so-
 lum nihil sentire damni, sed etiam per contrarium ea, quæ lege falcidia defe-
 runtur, lucri facere. Hæc autem procedunt, ubi errans testator de sua substan-
 tia hoc agit; aut fortè cum debuisset etiam ampliorem quantitatem hæredi re-
 linquere, pro minore disposuit; etenim etiam hoc errantis sententiæ est, & nō
 puræ, & integræ designationis. si uerò expressim designauerit, non uelle hære-
 dem retinere falcidiam, necessarium est testatoris ualere sententiā; & autuo-
 lentem eum parere testatori: forsitan etiam quædam iustè & piè relinquenti lu-
 crum non in percipiendo, sed solummodo piè agendo habentem; aut si no-
 luerit eum recedere quidem ab huiusmodi institutione, locum sic uerò fie-
 ri substitutis, & cohæredibus, & fideicommissariis, & legatariis, & iis, qui ab
 intestato veniunt. Nouell. const. prima, de hæred. & falcid. S. hunc nos cura, &
 cogitatio, usque ad S. non dabimus.

Non datur autem hæredi exactè patrimonii modum noscenti licetia, ut aliis qui
 dem protinus ab initio integra legata soluat, ipsamque testatoris voluntatem
 plenè conseruet, aliis uerò partem detrahare velit; & partim testatoris volun-
 tati satisfacere partim eam minuire; sed ut is, qui circa substantiæ quanti-
 tatem

tatem nihil omninò errauerit, & statim atque cognouit testatoris uoluntatem, secutus sit. per omnia eam exequetur, nec poenitentia abducetur ad deteriora, neque. n. hoc esset purè sequi. d. Nouell. i. §. non dabimus.

Sed neque illis, qui cum initio pernoscerent, inconsideratè tamen persoluerunt, permittitur, ut percipientibus, post deinde negotium facessero: cupiantque, quod soluerunt ab iis recipere. conuenit enim, ut consilium antefacta capiat, tunc demum agatur: non autem quod rectè fecerit, reicere in ignorantia; nisi iusta aliqua id causa introducat, puta si quid propter opinionem emergat, quod patrimonium deminuat, & repetitioni locum faciat. d. const. i. §. sed neque illis.

Illud quoque prospectum est, ne tempus huiusmodi quæstionib. in longum producat: nam huiusmodi quæstio, aut controuersia anni spatium non excedet: necessitas hæredi imponenda, ut omninò ab adita hæreditate intra annum & legata soluat, & à testatore relicta pro cuiusq; rei natura præstet, & omnia denique faciet, quæ supra dicta sunt, ac quemadmodum iam ante dictum est, anno initium datur ex admonitione iudiciaria decreto facta; nam si culpa hæredis annus prætereat, tunc et ipse relictis excedet, & alii ad ea peruenient, qui ad ea vocantur. Pupillis sanè, & ætate minoribus lex nihil præiudicat. nã si quid ex causis enumeratis damno acceperint, duplici potiuntur auxilio, tum ut restitutionem in integrum petant, tum ut curatores negligentia condemnent. d. const. i. §. illud quoque.

Quoniam verò duplex ratio testamentorum existit, ut vel in dispositionem scripto comprehensam deferatur, vel in voluntatem sine scripto consistentem: omnia hæc eodem modo & ex æquo obseruabuntur tam in testamentis, quàm si absque scripto consistentibus, quàm in quauis vltima voluntate & persona, siue ea priuata sit, siue militaris, siue qualiscunque. in vniuersum enim omnibus hæc lex hominibus communis ponitur. d. Nouell. i. §. quoniam.

Quarta, quæ per legem falcidiam retinetur æstimatione, quam testator fecit, nõ magis minui potest, quàm auferri. ff. eod. l. quod bonis. xv. §. fin.

At si in testamento ita scriptum sit. HAERES MEVS LVCIO TITIO DECEM DARE DAMNAS ESTO: ET QVANTOQV IDEM MINVS PER LEGEM FALCIDIAM CAPERE POTERIT. TANTO AMPLIUS EI DARE DAMNAS ESTO. sententiæ testatoris standum est. ff. eo. l. si in testamento, lxiii.

Sæpius euenit, ne emolumentum eius legis hæres consequatur: nam si centum aureorum Dominus uiginti quinque alicui dedisset, & cum instituerit hæredem, & dodrantem legauerit: nihil aliud sub occasione legis falcidiæ interuenire potest: quia uiuus uidetur hæredi futuro prouidere. ff. ad. l. falcidiam. l. cū quo. 56. §. fin.

Omissa falcidia, quo plenior fidem restituendæ portionis hæres exhiberet, nõ uidetur plus debito soluisse. C. eo. l. prima.

Lex falcidia etiam ad eos, qui apud hostes moriuntur propter legem Corneliam pertinere uidetur: quod ea lex perinde eorum testamenta confirmat, atque si in ciuitate decessissent: propterquam fictionem lex falcidia, & omnes testamentariæ pertinent, quæ tamen possint locum habere. ff. eo. l. prima. §. lex falcidia.

Ad eos, qui omissa causa testamenti possident hæreditatem, non pertinet lex falcidia: sed per edictum Prætoris inducitur potestas legis. idemque est, si iurandi conditio remissa sit. dicta. l. prima §. ad eos.

Ad municipum quoque legata lex falcidia pertinet, d. l. i. §. ad Municipum.

Pater quoque in legatis, quæ filius ei dedit, alio hærede instituto, legis falcidiæ rationem patitur. ff. eod. l. pater, xxviii.

Et in legatis Principi datis legem falcidiam locum habere, meritò Diuo Hadriano placuit, C. eod. l. quartæ.

Non solum autem ad res proprias testatoris legatas, sed & alienas lex pertinet; & omne, quod ex bonis defuncti erogatur, refertur ad hanc legem: siue in corpore constet certo, incertove: siue pondere, numero, mensura valeat, aut etiam si ius legatum sit, ut ususfructus, aut quod in nominibus est, ff. eodem. l. prima. §. non solum.

Item si ita legatum sit, HAERES MEVS SEIO PENVM DATO, SI NON DEDERIT: DECEM DATO. quidam putant omnimodo in legato decem esse, penum autem mortis causa capi; nec in falcidiam imputare id hæredem posse. Ego autem didici, si in continenti hæres penum soluerit: uideri hoc legatum esse, & in legem falcidiam imputari posse, & quod dixi in continenti, ita accipiendum cum aliquo spatio. Quòd si iam mora facta, soluerit hæres penum: tunc nec legatum eum accepisse, nec in falcidiam imputari posse: iam enim transfusum legatum esse, & decem deberi. idemque erit, & si ab initio ita legatum datum sit, SI PENVM NON DEDERIT, DECEM DATO: quia hic penus non est legata, & penus si datur, mortis causa capitur; quia deficit legati conditio, d. l. i. §. item si ita.

Si ususfructus legatus sit, qui & diuidi potest, non sicut cæteræ seruitutes indiuiduæ sunt: Veteres quidem æstimandum totum usufructum putabant, & ita constituendum, quantum sit in legato. sed Aristo à veterum opinione recessit: ait enim posse quartam partem ex eo, sicut ex corporibus retineri, d. l. prima. §. si ususfructus.

Lex falcidia interueniente, legata seruitus, quoniam diuidi non potest, non aliter in solidum restituetur, nisi partis offeratur æstimatio, ff. eod. l. vii.

Si quis creditori suo, quod debet, legauerit; aut inutile legatum erit, si nullum commodum in eo versabitur: aut si propter repræsentationis, puta, commodum utile erit lex quoque falcidia in ea locum habebit. Si legatarius possessionem nactus est, & non potest auocari res, quia voluntate hæredis errantis nactus est possessionem dabitur actio hæredi, ut id, quod supra dodrantem est, auferatur, ff. eod. l. prima. §. si quis creditori.

Si debitor creditore hærede instituto petiisset, ne in ratione legis falcidiæ ponenda creditum suum legatariis reputaret: sine dubio ratione doli mali exceptionis apud arbitrum falcidiæ defuncti voluntas seruatur, ff. eod. l. si debitor, xii.

Quod bonis iure falcidiæ contribuendum est à debitore, cui mortis causa pacto debitum remissum est, in factum concepta replicatione retinebitur, ff. eodem l. quod bonis, xv. in principio.

Si hæres institutus eam hæreditatem, quæ soluendo non est vendiderit; uix quidem poterit persuaderi non fuisse eam hæreditatem soluendo, quæ emptorem inuenerit; uera autem ratione nihil legatariis debetur; quia magis ex stultitia emptoris habere uidetur hæres institutus, quàm ex bonis defuncti: nam & e contrario. si malè uendiderit res hæreditarias, non erit hoc legatariorum detrimentum. ita ergo commodum debet esse hæredis, si bene res administrauerit, ff. eodem l. tertia, in principio.

Sed & si is, qui soluendo non est, legauerit: & hæres cum creditoribus deciderit,

ne solidum solueret, & ob eam decisionē factum sit, ut aliquid retineret: nihil tamen legatariis debitum: quia eam pecuniā non ex hereditate, sed ex decisione habet, ff. cod. l. tertia. §. sed & si.

Imperator Marcus Antoninus decreuit, heredes quibus pars bonorum ablata est, non in ampliorem partem, quam pro ea parte, quæ relicta est: legatorum nomine teneri, ff. cod. l. in ratione, xi. §. Imperator.

Cum quidam parte dimidia bonorum adimpleta fuisset relegatus, idemque pro uocatione interposita, testamento postea facto obiisset, atque post mortem eius non iusto appellatum, esset pronuntiatum, quaesitum est: utrum eius alieni loco pars dimidia abscederet, ut residua sola videretur fuisse in bonis. an vero succurri heredi necessarium esse videbitur? sed videtur succurri debere, cum animus litigantis, & obtinendi votum hanc opinionem admittat. ff. ad l. falc. l. in ratione, xi. §. cum quidam.

Si ex pluribus rebus legatis heres quasdam soluerit, ex reliquis falcidiam plenam per doli exceptionem retinere potest, etiam pro his, quæ iam data sunt. sed & si una res sit legata, cuius pars soluta sit: ex reliquo potest plena falcidia retinere, ff. cod. l. si ex pluribus, xvi.

Et cum quaesitum esset, duobus heredibus institutis (veluti Titio, & Seio) si Titii pars, aut tota exhausta sit legatis, quæ nominatim ab eo data tota sunt, aut supra modum onerata: à Seio vero nulla relicta sint legata, aut quæ eius duntaxat in partem dimidiam minuunt: an quia is quartam partem totius hereditatis, aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta sunt, retinere liceat, ut quartam partem suæ partis saluam habeat, placuit posse retinere. Etenim in singulis rebus ratio legis falcidiæ ponenda est, instit. de leg. falcidia. §. cum quaesitum esset, & ff. ad legem Falcidiam. l. prima, §. si cohæredis.

In singulis heredibus legis falcidiæ rationem componendam esse, non dubitatur: Et ideo si Titio, & Seio heredibus institutis, Semis hereditatis Titii exhaustus est: Seio autem quadrans totorum bonorum relictus sit, competit Titio beneficium legis falcidiæ, ff. ad legem Falcidiam. l. in singulis, lxxviii.

Quod si alterutro eorum deficiente, alter heres solus extiterit, utrum per inde ratio legis falcidiæ habenda sit, ac si statim ab initio is solus heres institutus esset, an singularum portionum separatim causæ spectandæ sunt? Et placet, si eius pars legatis exhausta sit, qui heres extiterit: adiuuari legatarios per deficientem partem: quia ea non est legatis onerata: quia & legata, quæ apud heredem remanent, efficiunt ut cæteris legatariis, aut nihil, aut minus detrahatur. si vero defecta pars fuerit exhausta, perinde in ea ponendam rationem legis falcidiæ, atque si ad eum ipsum pertineret, à quo defecta fuerit, ff. cod. l. quod si, lxxviii.

In legem falcidiam æris alieni rationem in hereditate relictæ, quod unus ex heredibus soluere damnatus sit, ipse solus habebit, ff. cod. l. octaua.

Titia filias suas tres numero æquis ex partibus scripsit heredes, & à singulis legata inuicem dedit: ab vna tamen ita legauit, tam cohæredibus eius, quam extraneis, ut falcidiæ sit locus: quaesitum est, an aduersus cohæredes suas, à quibus legata, & ipsa accepit, utri possit falcidia? & si non possit, vel doli exceptione submouenda est, quemadmodum aduersus extraneos computatio

Tertiæ Partis Lib. VI.

- falcidiæ iniiri possit? Responsum est, id quidem, quod à cohærede legatorum nomine percipitur, non solet legatariis proficere, quominus falcidiam pariantur, sed cum is, qui legatum præstaturus est, ab eodem aliquo ex testamento petit, non est audiendus, desiderans ut aduersus eum falcidiæ beneficio: sed id, quod percepturus est, ex voluntate testatoris supplicat, quod deducere desiderat. Planè cæteris legatariis non vniuersum, quod cohæredi præstat imputabit, sed quantum daturus esset, si nihil ab eo perciperet. ff. eod. l. Neseñnius. xxii. in princ.
- Si** vtriusque hæredis pars exhausta est legatis, & alter ex hæredibus cautione prætoriam accepit à legatariis: non æqualiter, sed pro suo modo legis falcidiæ rationem, & actionem ex stipulatu habiturus est. omnes enim prætoriz stipulationes eiusmodi interpretationis sunt. nam constat, ex iudicatum solui stipulatione, siue à parte actoris, siue à rei plures hæredes extitissent, non omnibus, nec aduersus omnes, actionem contingere: sed duntaxat his, qui vicissent, & aduersus victos: hisque, aduersus quos res defensa non esset, aduersus eos, qui rem non defendissent. ff. eo. l. poenales, xxxij. §. Julianus.
- Si** Titio viginti legatis portio per legem falcidiam detracta esset, cum ipse quoque quinque Scio rogatus esset restituere: Vindius noster tantum Scio pro portione ex quinque detrahendum ait, quantum Titio ex viginti detractum esset: quæ sententia & æquitatem & rationem magis habet: quia exemplo hæredis legatarius ad fideicommissa præstanda obligabitur, nec quia ex sua persona legatarius inducere falcidiam non possit, idcirco quod passus est, non imputaturum: nisi forte testator ita fidei eius commississet, ut totum quicquid ex testamento cepisset, restitueret. ff. eod. l. poenales, xxxij. §. si Titio.
- Si** cohæredem meum post aditam hæreditatem adrogauero: non dubitabitur, quin separandæ sint portiones perinde, atque si cohæredi meo hæres extitisset. ff. eod. l. prima. §. si cohæredem.
- Si** dignum decem fundum damnetur hæres quinque vendere: sine dubio quinque erunt imputanda falcidiæ. ff. eod. l. si dignum, xix.
- Si** pupillus, cui sine tutore auctore decem mutua data sunt, legatum à creditore meruerit sub hac conditione, si decem, quæ acceperit, hæredi reddiderit vna numeratione: & implet conditionem, & liberatur naturali obligatione, ut etiam in falcidia hæredi imputentur: quamuis non imputentur, si tantum conditionis implendæ causa data fuissent, adeo autem solvere uidetur, ut repudiato legato nihil repetere possit. ff. eod. l. si pupillus, xxi. in principio.
- Falcidiæ legis rationem, si haberi oportet, ita habendam, ac si hæ res, quæ ab hærede subtrahæ sunt, in hæreditate relicte non fuissent.** Fortus animalium ante diem fideicommissi editi ad hæredes eius, qui rogatus est, pertinent: in quartam quartæque fructus computantur, si legis falcidiæ questio intercedat. Fructus verò ex propria re hæredis, quæ legata est: post diem fideicommissi cedentem percepti, & si non sint restituendi fideicommissario, hæredi in quartam computari non solent, ff. eod. l. falcidiæ, xxiii.
- Fructus prædiorum sub conditione verbis fideicommissi relictos in causam fideicommissi nõ deductos, hæres in ratione falcidiæ sic accepto facere sibi cogitur: ut quartam, & quartæ fructus ex die mortis bonorū, quæ mortis tēpore fuerunt, habeat.** Nec ad rē pertinet, quando falcidia lex admissa sit, nā et si maxime post impletam

impletam conditionem fideicommissum locū habere cœpit; tamen ex die mortis fructus quadrantis apud hæredem relinqui necesse est. ff. eod. l. quod bonis xv. S. fructus.

In quartam hæreditatis, quam per legem falcidiam hæres habere debet: imputantur res, quas iure hæreditario capit; non quas iure legati, vel fideicommissi, vel implendæ conditionis causa accipit. nam hæc in quartam non imputantur. Et ideo si centum prædium legauerit defunctus, si quinquaginta hæredi legatarius dederit: centum legatis computatio fit, & quinquaginta extra hæreditatem habentur, ne in quartam ei imputentur, ff. eo. l. in quartam. xci. in princ. & S. si. qui incipit, & ideo.

Titia testamento suo Titium fratrem suum ex parte tertia hæredem instituit; fideique eius commisit, ut hæreditatem, retenta quarta parte, secundæ, & proculæ restituat. eadē fratri quædam prædia prælegauit. Quæsitum est, an Titius ea, quæ prælegata sunt, etiam pro ea parte hæreditatis, quæ rogatus est restituere, integra retinere debeat: responsum est, Titium legata integra retinere debere; sed in partem quartam imputari oportere duodecimā partem prædiorum, sed si non esset adiectum, ut pars quarta deduceretur, totum trientem prædiorum legi falcidiæ imputari oportere; quoniam contra sententiam matris familiæ lex falcidia induceretur, ff. eod. l. Titia testamento, 86.

In lege falcidia hoc est seruandum, ut si duo rei promittendi fuerint, vel duo rei stipulandi: si quidem socii sint, in ea re diuidi inter eos debere obligationem, atque si singuli partem pecuniæ stipulati essent, vel promississent. Quod si societas inter eos nulla fuisset, in pendenti est, in utrius bonis computari oporteat id, quod debetur, vel ex cuius bonis detrahi, ff. eo. l. in lege falcidia, 62. in prin.

Si fundus legatus sit quinquaginta dignus, sub hac conditione, si quinquaginta hæredi dedisset; plerique putant, utile esse legatum, quia conditionis implendæ causa datur. nam constat etiam falcidiam eum pati posse, sed si quinquaginta aurei legati sint, si quinquaginta dedisset: inutile esse legatum, & magis ridiculum esse, ff. eod. l. si fundus, 65. in prin.

Pecunia relicta ad alimenta puerorum, falcidiæ subiecta est; & idoneis nominibus collocari debet. Et interesse præstaturus est is, qui frustrationis causa beneficium legis falcidiæ implorauit, ff. eod. l. diui, 89.

Computationi in alimentis faciendæ hanc formam esse Vlpianus scribit; ut à prima ætate vsque ad vigesimum quantitas alimentorum, triginta annorum computetur, eiusque quantitatis falcidia præstetur. Ab annis verò viginti vsque ad annū vigesimumquintū, annorū vigintiocto. Ab annis vigintiquinque; vsque ad annos triginta, annorum vigintiquinque. Ab annis triginta vsque ad triginta quinque annorum viginti duorum. Ab annis trigintaquinque vsq; ad annos quadraginta, annorum viginti. Ab annis quadraginta vsq; ad annos quinquaginta, tot annorū cōputatio fit, quot ætati eius ad annum sexagesimū deerunt, remisso vno anno. Ab anno verò quinquagesimo, vsque ad annum quinquagesimumquintum, annorum nouem. Ab annis quinquagintaquinque vsq; ad annum, lx. annor. septē. Ab annis sexaginta cuiuscunq; ætatis sit, annorum quinque eoq; nos iure uti; Vlpianus ait, & circa computationē vsusfructus faciendam. Solitum est tamen à prima ætate vsque ad annum trigessimū, computationem annorum triginta fieri. Ab annis uero triginta, tot annorum computationem inire, quot ad annum sexagesimum deesse videntur. nunquam ergo amplius, quàm triginta annorum computatio initur. sic deniq; & si reipublice

Tertiæ Partis Lib. VI.

ususfructus legetur, siue simpliciter, siue ad ludos triginta annorum computatio sit, ff. eo. l. computationi, lxxviii. in prin.

Quædam legata diuisionem non recipiunt: vt ecce legatum viæ, itineris, adiuu. ad nullum enim ea res pro parte potest pertinere. sed & si opus municipibus hæres facere iussus est, indiuiduum videtur legatum: neque enim vllum balineum, aut vllum Theatrum, aut studium fecisse intelligitur, qui ei propriam formam, quæ ex consumatione contingit, non dederit: quorum omnium legatorum nomine, & si plures hæredes sint, singuli in solidum tenentur. Hæc itaque legata, quæ diuisionem non recipiunt, tota ad legatarium pertinent, sed potest hæredi hoc remedio succurri, vt æstimatione facta legati, denuntiet legatario, ut partem æstimationis inferat, si non inferat. vtatur aduersus eum exceptione doli mali, ff. eod. l. si is, lxxx. §. quædam.

Sed ususfructus legatus uenit in computationem legis falcidiae. nam diuisionem recipit, adeo vt si duobus legatus fuerit, ipso iure ad singulos partes pertinent. ff. eo. l. sed ususfructus. 81. in prin.

Si fundus mihi legetur, & uia: in falcidiae ratione si tantum sit in uia, quanto amplius est in falcidia, integer fundus capietur. & uia perit. sed si uia legetur, nec soluendo sit hereditas: non debetur. videndum etiam, si fundo & uia legata, minus ex utroque desideretur: quam sit uiae pretium: potest coacta ratione dici, non tantum fundum solidum capi, sed etiam ut doli exceptio tantum sarciat, quantum deest, ne plus habeat, quam falcidiae desiderat: ut tunc solum uia intercidat quotiens plus falcidia desiderat, quam est uiae pretium. ff. eo. l. si fundus. 23.

Interdum euenit, ut propter rationem legis falcidiae sequens legatum extinguatur, veluti si fundus, & ad eum uia legata sit per alium fundum. nam si pars fundi remanserit in hereditate, non potest procedere uiae legatum, quia per partem seruitus adquiri non potest, ff. eo. l. Plautius, 49. §. fin.

Si debitor creditori hæres existat, quamuis confusione liberetur, tamen locupletiores hereditatem percipere uidetur, ut computetur ei, quod debet, quamuis aditione confusum sit. ff. eo. l. prima. §. si debitor.

Si debitori liberatio legata sit: quamuis soluendo non sit, totum legatum computatur. licet nomen hoc non augeat hereditatem, nisi ex euentu. Igitur si falcidiae locum habeat, hoc plus videbitur legatum, quod huic legatum esset. cætera quoque minuuntur legata per hoc, & ipsum hoc per alia: capere. n. uidetur eo, quod liberatur. sed si alii hoc nomen legetur: nullum legatum erit, nec cæteris contribuetur, ff. eod. l. Nefennius. 22. §. fin.

Quærebatur, cum is, qui solum in nomine quadraginta in bonis habebat, ipsi debitori liberationem, Scio autem quadraginta legauerit: si debitor, uel soluendo non sit, vel centum facere possit: quantum quisque habeat interuentu legis falcidiae dicebatur legem falcidiam ex eo, quod refici ex hereditate potest, quantum tam hæredi tribuere: residuum dodrantem inter legatarios distribuere. quare cum nomen minus soluendo est in hereditate: eius quod exigi potest, pro rata sit distributio: residui venditio facienda est, ff. eo. l. quærebatur. 82. in prin.

Si quis quadringentorum fortè solidorum habens substantiam, iusserit heredem non aliter adire hereditatem, nisi prius trecentos octoginta solidos cuidam persoluat, uel aliam quantitatem, quæ deminuere falcidiae rationem potest: hæres si adierit legis falcidiae beneficio replebitur quidem, quod ad falcidiam deest, & prius eo dato, uel retento, (siue una ratio est, quæ celebrari disposita fuerit, siue in multas diuiditur personas) præfata legis immutilatum

mitilatum habet beneficium. Si enim cum mortis causa donatio procedit, & hæc ultra modum legis Falcidiæ excedat hæres post aditionem repetet eam pecuniam, quæ ultra modum Falcidiæ corporaliter quidem data est lege, autem in patrimonio testatoris permansit; quare non in præsentis casu viuentibus, & morientibus prouidebitur. C. ad leg. Falcidiam. l. penultima.

Cuius debitor soluendo non est, tantum habet in bonis, quantum exigere potest ff. eod. l. pretia, lxxiii. §. cuius.

Si creditor filii cui hæredem te instituerit, & legis falcidiæ rationem ponas: peculii quantitas, quod aditæ hæreditatis tempore fuisset, in quadrantem tibi imputabitur. ff. eod. l. si creditor. lxxxiii.

Quod autem dicitur, si ex iudicio defuncti quartam habeat hæres, solida præstanda esse legata: ita accipiendum est, si hæreditario iure habeat. itaq; quod quis legatorum nomine à cohærede accepit, in quadrantem ei non imputatur. ff. eod. l. quod autem, lxxiiii.

Sed si ideo legatum ei datum est, ut integra legata, vel fideicommissa præstet: deneganda erit actio legati, si lege falcidia uti mallit. ff. eod. l. sed si, lxxv.

Id autem, quod conditionis implendæ causa, uel à cohærede, uel legatario datur, in falcidia non imputatur: quia mortis causa capitur: qua ratione placuit legata, quæ legatarii non capiunt, cum apud hæredes subsederint hæreditario iure apud eos remanere intelligi: & ideo quadranti imputanda: nec quicquid interesse, utrum statim ab initio legatum non sit; an quod legatum est remanserit. ff. eod. l. id autem, lxxvi.

Tametsi legis falcidiæ ratione, quæ conditionis implendæ causa hæredi sunt data, in quartam non computantur: tamen id, quod non figura conditionis accipere iussus est ab eo, cui hæreditatem restituere rogatus est, Cello, & Iuliano placuit computari: quemadmodum si ea summa hæres vendere eas res iussus esset, quia non conditionis implendæ causa, sed quodammodo pro pretio inferre, sunt iussi. Quo loco amplius quaesitum est; an fideicommissarius quoque inuitus cogatur dare eam summam, & recipere hæreditatem, quasi & ipsius fideicommissum esset. sed id verisimile non est, cum talis oratio magis ipsius causa, quam contra ipsum posita videatur. ff. eo. l. in ratione, xxx. §. tametsi.

Id, quod ex substitutione cohæredis, ad cohæredem peruenit, proficit legatariis. is enim similis est hæres ex parte purè, ex parte sub conditione hæredi instituto, sed ea, quæ ab eo legata sunt, si omiserit hæreditatem, non augebuntur, scilicet si ab eo nominatim data sunt, non, QVISQVIS MIHI HAERES ERIT. ff. eodem, l. prima, §. id quod.

Cohæredibus relicta legata, quatenus modus legis falcidiæ præstitutus, patitur, posse peti, certissimi iuris est. C. eod. l. cohæredibus, xvii.

Id, quod natura hæreditati debetur, & peti quidem non potest, solummodo non repetitur; non esse computandum in hæreditate, quidam putant. sed Iulianus, & hoc ex euentu augere patrimonium, aut non augere existimat, & hæreditario iure id quoque capi: ideoque, & in restitutionem hæreditatis stenturum. ff. eod. l. prima, §. id quod.

Cum lex falcidia interuenit: non veniunt in contributionem, quæ ipsi hæredi à semetipso legata fideicommissa sunt. Alia causa est eorum, quæ in die certa dantur. ff. eod. l. in ratione, xxx. §. cum lex.

Res, quas neque per fideicommissum relinqui posse certum est: in legis falcidiæ computationem non veniunt. d. l. in ratione. §. fin.

- In falcidia placuit, ut fructus postea percepti, qui maturi mortis tempore fuerunt, augeant hereditatis æstimationem fundi nomine, qui videtur illo in tempore fuisse præciosior, ff. cod. l. in falcidia, viii.
- Ex donationibus in uxorem collatis, quod hæres eius reddere viro cogitur, in bonis mulieris non erit: nam ita fit locupletior, ut tanto pauperior esse videatur. quod autem hæres inde minuit, viro non perit, ff. eodem. l. quod bonis, xv. §. ex donationibus.
- Fideicommissum portionis supplendæ gratia, pro qua matrem filius hæredem instituit, eidem matri datum ratione falcidiæ minuitur: & eam pecuniam mater supra quartam portionis suæ percipiet, d. l. quod bonis. §. fideicommissum.
- Maritum suum & filium communem quis partibus hæredes instituit; quæsitum est, an in ratione legis falcidiæ imputandum sit marito, quod ad eum ex eadem hereditate per filium peruenit? responsum, si ex institutione filii tantum retineat, quantum ad falcidiam satis sit, nihil quartæ nominæ deducendum, ff. eo. l. maritum, xxv. in princ.
- Dos relegata extra rationem legis falcidiæ est, scilicet quia suam rem mulier recipere videtur, sed & de his quoque rebus, quæ mulieris causa emptæ paratæ essent, ut hæ quoque extra modum legis essent, nominatim ipsa falcidia lege expressum est, ff. cod. l. sed ususfructus, lxxx. §. fin.
- Si dos focero data est, & solus filius hæres patri extitisset: dotem confestim in computatione hereditatis, & falcidiæ rationem in ære alieno deducet: aliter enim videbitur indotatam uxorem habere. quod si extraneum cohæredem habeat, ipse quidem semper pro qua parte patri hæres erit, dotem in ære alieno deducet, & cohæres eius antequam dos à filio percipiatur, ff. eod. l. si dos, lxxxv.
- Cum dotem maritus alicui legauerit, ut uxori restituatur; non habere legem falcidiam locum, dicendum est: & sanè in plerisque ita observatur, ut omiſsa interpositi capientis persona spectetur, ff. eo. l. cum dotem, lvii.
- Cum prædiorum dotis apud maritum iure remanentis instrumenta verbis precariis, vel testamento, vel codicillis vxor sibi mandauit dari: eius iudicium successores implere compelluntur; cum instrumentis prædiorum domino relictis, falcidiæ nulla potest interuenire quæstio, C. cod. l. si prædiorum, xv.
- In donationibus inter virum, & uxorem factis legem falcidiam habere locum, quando fideicommissi partibus funguntur, nonnullis iuris civilis placitis comprehensum est, C. cod. l. in donationibus, xii.
- Lineam margaritam triginta quinque legauit, quæ linea apud legatarium fuerat mortis tempore; hæres potest consequi, ut ea linea ei restituatur; propter legem falcidiam; ac si malit potest vindicare partem in ea linea, quæ propter legis falcidiæ rationem deberet remanere, ff. eod. l. lineam, xxvi.
- Pretium statuarum falcidiam pati debet, d. l. lineam in fine.
- Si à me tibi fideicommissum, vel legatum est, tumque id post tempus rogatus sis mihi restituere; hoc imputandum in falcidiam nõ est: quia incipio postea quasi fideicommissarius id recipere, ff. eod. l. si à me, xxix.
- Si cui, si decem dedisset, viginti fundus fuisset legatus: is in toto fundo legatarius habebitur, ff. eod. l. ad veterani, xl. §. fin.
- Cum emptor venditori, vel è contra, hæres extitit: euicto equo, benignius est, eodem hærede existente non duplum; sed simplum ei imputari, ff. eodem l. cum emptor, xlviii.
- Non est dubium, quin ea legata, à quibus hæres submouere exceptione petitor-

rem potest, in quartam ei imputentur, nec ceterorum legata minuantur. Nec interest, utrum ab initio quasi inutile fuerit, an ex accidenti postea in eum casum peruenisset legatum, ut actio eius denegaretur, ff. cod. l. non est dubium, § o. cum l. seq.

Pater filium, ex quo tres habebat nepotes, heredem instituit; fideique eius commisit, ne fundum alienaret, & ut in familia eum relinqueret. filius decedens tres filios scripsit heredes. querendum est, an omnino quasi creditores unusquisque, in ratione legis falcidiae aliquid possit deducere; quia in potestate sua habuit pater, cui ex his potius relinqueret? sed hac ratione nemo in falcidiae ratione quicquam deducet, quod videndum, ne dure constitutur: utique enim in alieno aere habuit fundum, necessitate quippe obstrictus fuisset filiis eum relinquendi, ff. eo. l. pater filium, l. iiii.

Qui fundum solum in bonis centum relinquebat, si heredem suum damnauerit, ut eum quinquaginta Titio venderet: non est existimandus, amplius quam quinquaginta legasse: ideoque lex falcidia locum non habet. Item si is, qui duos fundos in bonis centum haberet, si me & Titium heredes instituisset, & damnasset me, ut Titio fundum Cornelianum quinquaginta venderem, & e contra Titium damnasset, ut mihi fundum Seianum, quinquaginta venderet: non videtur quemadmodum lex falcidia locum habere possit: cum uterque heredum unius fundi partem dimidiam hereditario iure habiturus sit, in qua pars dimidia hereditatis est. nam certe qui damnatus est fundum Cornelianum vendere Seiani fundi partem iure hereditario habet. item qui damnatus est fundum Seianum vendere, partem Cornelianani fundi hereditario iure retinet, ff. cod. l. qui fundum, l. xxxvii. in princ.

Si quis heredem instituerit eum, cui rogatus fuerat post mortem suam centum restituere, in ratione legis falcidiae centum deducere debet: quia si alius quilibet haeres extitisset, haec centum in aere alieno ponerentur. Si tu ex quarta parte, Titius ex parte quarta heredes scripti fueritis: deinde tu ex parte dimidia haeres institutus fueris sub conditione, & legata data pendente conditione tota praestabuntur: quia siue conditio extiterit te heredem existente, utraque valeat siue conditio defecerit, tu & Titius heredes eritis. lege falcidia si hoc quaeris, an existente conditione miscetur quadrans tuus & semis, atque ita pro dodrante ratio ponenda est cum his, quibus a te pure heredem legatum est, respondebitur, misceri duas partes, d. l. qui fundum. §. si quis heredem.

Si haeres, cuius fideicommissum est, ut accepta certa pecunia hereditatem restituat, a voluntate eius, qui testamentum fecit, discedat, & postea legis falcidiae beneficio uti velit: & si non detur ei, quo accepto hereditatem restituere rogatus est; tamen fideicommissum restituere cogi debet: Quoniam quod ei patris sui dari voluit, legis falcidiae commodum praestat, ff. cod. l. si haeres, xi.

Beneficio legis falcidiae indignus esse videtur, qui id egerit, ut fideicommissum intereidat. Praeterea qui non capienti rogatus est restituere hereditatem, Senatusconsulto Plautiano non conceditur quartam retinere: sed ea quarta, quam non retinuit, ad fiscum pertinet ex rescripto Diui Pii, ff. cod. l. beneficio, lix.

Legis falcidiae beneficium haeres etiam post longum tempus mortis testatoris implorare non prohibetur, ff. cod. l. legis, lviii.

Error facti quartae ex causa fideicommissi non retentae repetitionem non impedit, is autem, qui sciens se posse retinere, uniuersam restituit, conditionem non habet, quin etiam si ius ignorauerit, cessat repetitio, C. eo. l. error, ix.

Post,

formam & originem; ita plures substitui subducta persona pupilli reuocandi sunt ad intellectum institutionis, ff. ad legē falcidiam, l. in ratione, xi. S. si filio. Quid tamen dicemus de altero substituto, qui non est oneratus, si fortē nondum legata pupillus à se relicta soluit, & aliquid vltra dodrantem sit, in omnibus, & ipsum falcidiam habiturum? Atquin quartam habet; neque idem patiat in-
stituti comparatio. rursus si negetur; aliud apertē quā quod vulgō probatum est, responderetur. itaque varietas existet; vt is quidem, qui proprio nomine oneratus est, velut institutus desideret quartam; alter autem, qui non est oneratus, vt substitutus, licet portio largiatur eius, non in solidum conueniatur propter calculi confusionem. Huic consequens est, vt si pupillo de falcidia cautum sit, duobus committatur stipulatio, videlicet in eam quantitatem, quam vnusquisque sibi retinere potuisset, d. l. in ratione. S. quid tamen.

Quæsitum est, si quis pupillo cohæredem substituisset, quemadmodum legis falcidiae ratio inquiri debeat, & quale est. quod vulgo diceretur, legatorum rationem separandam? Dicendum est, quantum ad legata, quæ pater à filio, item à substituto reliquit, nullam fieri posse separationem, cum communi calculo subiiciantur, & inuicem inducant contributionem. sed legata, quæ ab instituto extero data sunt, permisceri cæteris non oportere. Ideoque quartam pupillo datæ portionis habere substitutum, quamuis suam portionem habeat. vt institutus. & aliam causam esse eius, qui exuariis portionibus hæres scriberetur; ibi enim legatorum confundi rationem non minus, quā si semel fuisset nuncupatus ex ea portione, quæ conficeretur ex pluribus; neque referre purē scire an sub diuersis conditionibus sit hæres institutus, d. l. in ratione. S. quæsitum.

Duobus impuberibus substitutum, vtrique hæredem existentem, in alterius hæreditate falcidia vti non conuenit, si de bonis alterius impuberis, quartā partem hæreditatis patris, quæ ad filios peruenit, retineat. Quod si frater fratri legitimus hæres extitit, & impuberi supremo substitutus: portio quidem patris bonorum, quam intestatus pure accepit, rationi falcidiae non confundetur: sed quartam eius portionem tantum substitutus retinebit, quam impubes accepit, qui substitutum habuit, ff. eod. l. pater, xiiii. S. duobus.

Cum pater impuberi filiae hæredem substituit, id, quod ei legatorum nomine à patre obuēnit, cum hæreditas ad substitutos pertinet, in computationem legis falcidiae non venit legato petito cum in litem iuratum est, ratio legis falcidiae, non eius summa, in quam legatarius iurauit, haberi debet: sed eius, quanti reuera id fuit, quod petatum est; nam id, quod poenæ causa adcreuit, in legem falcidiam non incidit, ff. eod. l. cum pater, lx.

In duplicibus testamentis siue de patrimonio quærat, ea sola substantia spectatur, quam pater, cum moreretur habuerit. nec ad rem pertinet, si post mortem patris filius, vel adquisierit aliquid, vel deminuerit, siue de legatis quærat, tam ea, quæ in primis, quā ea, quæ in secundis tabulis relicta sunt, in vnum contribuuntur: tanquam si & ea, quæ à filii hærede reliquisset testator, à suo hærede sub alia conditione legasset, ff. eod. l. in duplicibus, lxxix.

Si is, qui quadringenta in patrimonio habebat, filio impubere hærede instituto, ducenta legauerit, ei que Titium, & Seium hæredes substituerit, & à Titio centum legauerit, videndum est quid iuris sit, si nondum solutis legatis pupillus decesserit, & ob id ea legata vtrique debent solus hæres Titius vretur lege falcidia: cum enim ducenta ex hæreditate pupilli ad eum pertineant, ducenta legatorum nomine debet, centum ex ducentis, quæ pupillus debebat: centum, quæ

Tertiæ Partis Lib. VI.

quæ dare ipse iussus est. itaque ex utraque quantitate quarta deducta, habebit quinquaginta. In persona verò Seii lex falcidia non interuenit; cum ad eum ex hæreditate pupilli ducenta pertineant; & debeat legatorum nomine centum ex ducentis, quæ à pupillo relicta sunt: quod si pupillus soluat legata; debent curare tutores pupilli, ut caueant legatarii, ff. eod. l. si is, qui. 80.

Reperitur casus, quo hæres agere potest, quamuis testator agere non potuerit. veluti si tutor cum solueret legata, non interposuerit stipulationem, quãtò plus quam per legem falcidiam capi licuerit: solutum fuerit, reddi pupillus quidẽ eo nomine tutelæ non agit, sed hæredi eius hoc quoque nomine tutor obligatus erit. ff. eod. l. reperitur. 84.

Qui filium suum impuberem, & Titium æquis partibus hæredes instituerat, à filio totum sensissim legauerat, à Titio nihil; & Titium filio substituerat. Quæsitum est, cum Titius ex institutione adiisset, & impubere filio mortuo ex substitutione hæres extitisset; quantum legatorum nomine præstare deberet. & placuit, solida legata eum præstare debere. nam confusi duo semisses efficerent, ut circa legem falcidiam totius æsis ratio haberetur, & solida legata præstaretur. sed hoc ita verum est, si filius antequam patri hæres existeret, decessisset. si verò patri hæres fuit, non ampliora legata debet substitutus, quàm quibus pupillus obligatus fuerat; quia non suo nomine obligatur, sed defuncti pupilli; qui nihil amplius quàm semisis dodrantem præstare necesse habuit. Quod si extranei hæredis semis totus legatus fuerit, isque pupillo, à quo nihil legatum erat, ex substitutione hæres extiterit, poterit dici legata augeri: & perinde agendum, ac si cuilibet cohæredi substitutus fuisset, eoque omittente hæreditatem, ex æsse hæres extitisset: quia semper substitutus rationem legis falcidiæ ex quantitate bonorum, quæ pater reliquerit, ponet eadem dicenda sunt, & si pater duos impuberes hæredes instituerit, & eosdem inuicem substituerit, deinde iure substitutionis ad alterum hæreditas reciderit, & legis falcidiæ ratio habenda sit. ff. eod. l. qui fundum, 87. §. qui filium.

Qui filios impuberes duos habebat, alterum hæredem instituit, alterum exhæredauit: deinde exhæredatum instituto substituit, ac postea exhæredato Mæuiũ, & ab eo legauit: & exhæredatus fratri impuberi hæres extitit: Deinde impubes decessit. cum iudicio patris facultates paternæ per causam hæreditariam ex substitutione ad Mæuium perueniant, potest dici, legata ab eo relicta præstanda esse, habita ratione legis falcidiæ in his bonis, quæ pater mortis tempore reliquerit. Nec huic contrarium est, quòd cum exhæredato pater legatum dederit, nihilo magis substitutus legatis obligabitur; quia eo casu non hæreditatis paternæ portio, sed legatum ad eum peruenit. dicit aliquis, quid ergo si exhæredatus filius non ex substitutione fratri suo hæres extiterit, sed aut lege, aut per interpositam personam, atque ita impubes decesserit: sic quoque existimandus erit substitutus legata debere? Minimè, nam quantum inter sit, exhæredatus filius ex substitutione fratri suo hæres existat, an alio modo: vel ex eo apparet, quòd alias ab eo legare pater potuit, alias non potuit: est igitur rationi congruens, ne plus iuris circa personam substituti testator habeat, quàm habuerat in eo, cui eum substituebat. d. l. qui fundum. §. qui filios.

Cohæres pupillo datus, si pro parte sua legata, habita legis falcidiæ ratione, præstiterit, deinde impubere mortuo ex substitutione hæres extiterit, & semis pupilli legatis exhaustus esset ex integro legis falcidiæ ratio ponenda erit, ut contributis legatis, quæ ab ipso, & quæ a pupillo data fuerant, pars quarta bonorum

rum apud eum remaneat: licet enim pupillo hæres existat: tamen circa legem falcidiam perinde ratio habetur, ac si patri hæres extitisset: nec aliter augebuntur legata, quæ ab ipso ultra dodrantem data fuerant, quam augentur, cum ex ea parte hæres institutus, & cohæredi suo substitutus, deliberante cohærede, legata habita ratione legis falcidiæ soluit, deinde ex substitutione alteram quoque partem hæreditatis adquirit. d. l. qui fundum. S. fin.

Interdum omnimodo necessarium est, solidum solum legatario, interposita stipulatione, **QUANTO AMPLIUS QUAM PER LEGEM FALCIDIAM COEPERIT, REDDI:** veluti si quæ à pupillo legata sint, non excedant modum legis falcidiæ: veremur autem, ne impubere eo mortuo, alia legata inueniantur, quæ contributione facta, excedant dodrantem. idem dicitur, & si principali testamento quædam sub conditione legata sunt, quæ an debeantur, incertum est; & ideo si hæres sine iudice soluere paratus sit, prospiciet sibi per hanc stipulationem. ff. eod. l. prima. S. interdum.

Quod auus ex causa tutelæ nepoti debuit, cum auo nepos solus hæres extitisset: ratio falcidiæ si poneretur, in ære alieno bonis deducendum est: nec ad rem pertinet, quod hæredem auus idemque tutor rogauerat, ut si sine liberis ante certam ætatem decederet, tam hæreditaria, quam propria bona restitueret: non enim ex hoc hæreditas debito compensata videtur cum, vel ideo maxime declaratur non esse compensationem factam, quoniam hæredem suum habere propria bona defunctus ostendit. planè si conditio fideicommissi fuerit impleta fructus hæreditatis post mortem avi percepti, pari pecunia debito tutelæ compensabuntur: sed quartam hæres nepotis de bonis duntaxat, quæ moriens auus reliquit, retinebit. ff. eod. l. quod bonis xv. S. quod auus.

Cum fideicommissum ex voluntate matris à patre moriente debitum filio, pater hæreditatem suam, quam in filium conferebat, compensari voluit: quod filio debetur, si ratio falcidiæ poni coeperit: fini quadrantis, quem ex bonis patris cum effecta percepit, compensabitur, atque ita superfluum æris alieni dodranti tantum detrahatur. d. l. quod bonis. S. cum fideicommissum.

Is cui fideicommissum soluitur, sicut is, cui legatum est, satis dare debet: quod amplius coeperit, quam per legem falcidiam ei licuerit, reddi: veluti cum propter conditionem aliorum fideicommissorum, vel legatorum legis falcidiæ causa prædebet: Sed & secundum Cassii, & veterum opinionem si à pupillo fideicommissa capiuntur: propter ea, quæ a substituto erunt relicta: cauere debet is, cui solvatur. nam quamuis repetio sit eorum, quæ fideicommissi nomine non debita soluentur; tamen satisfactio cautum debet esse ei, à quo pecunia proficeretur: ne damnum sentiat deficiente eo, cui solutum erit. ff. l. is cui. xxi.

Maritus, Vxoris res extra dorem constitutas administravit, eaque decedens ante rationem sibi redditam administrationis, ex asse eundem maritum hæredem reliquit, eiusque fideicommissit, ut decem vncias filio communi, cum moreretur, restitueret: duas autem vncias nepoti. Quæsitum est, an id quoque, quod ex administratione rerum apud maritum resedisse constiterit, cum cæteris bonis pro rata decem vnciarum filio restitui debeat? responsum est id, quod debuisset hæreditati, in rationem venire debere. ff. eod. l. Maritus. penultima.

Filia, quam mater rogauerat si impubes decedisset, restituere hæreditatem Titio patruus legitimus hæres extitit, in ratione legis falcidiæ ponenda desiderat deduci sortes, ex quarum lucro, seu interesse alimenta impubes de sua ex persona testatrix suæ pluribus debita præstitit. Quæsitum est, an si eas deduxerit,

Tertiæ Partis Lib. VI.

dukerit, cauere debeat, defunctorum alimentariorū portiones pro modo fortium se restitutum? responsum est, debere cauere, d. l. penultima. §. filia.

Licet adierit filius patris hereditatem, & confusione pro parte, quæ eidem successerit, extinguatur actio, quam sibi competere, eo quod ex administratione tutelæ multa eum debuisse contendit, pro residuis tamen partibus cohæredes cōuenire non prohibetur: & fundum à se relictum æternus, quo deducta quarta residui substantia patitur, præstare necesse habet. C. ad legem. falcidiam. l. licet. xliii.

Quantitas autem patrimonii, ad quam ratio legis falcidiæ redigitur, mortis tempore spectatur. Itaque (verbi gratia) si is, qui centum aureorum patrimonium in bonis habebat, centum aureos legauerit, nihil legatariis prodest. si ex foetu pecorum tantum accesserit hereditati, ut centum aureis legatarii nomine erogatis, hæres quartam partem hereditatis habiturus sit; sed necesse est, ut nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diuerso si septuagintaquinque legauerit, & post aditam hereditatem in tantum decreuerint bona (incendiis, fortē, aut naufragiis) ut non amplius quam septuagintaquinque aureorum substantia, vel etiam minus relinquatur, solida legata debentur. ne ea res damno fa est heredi, cui liberum est non adire hereditatem; quæ res efficit, ut sit necesse legatariis, ne destituto testamento nihil consequantur, eum hærede in portione pacisci: inst. ad l. falc. §. quantitas, & ff. eodem tit. in quantitate, lxxiii. in principio.

Magna dubitatio fuit de his, quorum conditio mortis tempore pendet, id est, an quod sub conditione debetur, in stipulatoris bonis adnumeretur, & promissoris bonis detrahatur. sed hoc iure vtimur, ut quanti ea spes obligationis venire possit, tantum stipulatoris quidem bonis accedere videatur: promissionis verò decedere; aut cautionibus res explicari potest, ut duorum alterum fiat: aut ita ratio habeatur, tanquam purè debeat: aut ita tanquam nihil debeatur: deinde hæredes, & legatarii inter se caueant, ut existente conditione, aut hæres reddat quanto minus soluerit: aut legatarii quanto plus consecuti sint. Sed & si legata quædam purè, quædam sub conditione relicta efficiant, ut existente conditione lex falcidia locum habeat: purè legata cum cautione redduntur, quo casu magis in vsu est, solui quidem purè legata, perinde ac si nulla alia sub conditione legata fuissent: cauere autem legatarius debere, ex eventu conditionis, quod amplius accepissent redditū i. d. l. in quantitate. §. magna.

Si propter ea, quæ sub conditione legata sunt, pendet legis falcidiæ ratio præsentis die data non tota vindicabuntur, ff. ad l. falcidiam. l. si propter diu.

In diem relicta legata alterius esse iuris, palam est: cum ea omnimodo tam ipsi legatario, quam hæredibus eius deberi certum est. sed tanto minus erogari ex bonis intelligendum est, quantum interea donec dies obtingit hæres lucraturus est ex fructibus vel interesse, ff. eod. l. in quantitate, lxxiii. §. in diem.

Fundo legato mihi sub conditione, pendente legati conditione hæres me hæredem instituit, ac postea legati conditio extitit, in falcidiæ ratione fundus non iure hereditario, sed legati meus esse intelligitur, ff. eod. l. quarta.

In lege falcidia non habetur pro puro, quod in diem relictum est: medii enim temporis commodum computatur. In his legatis, quæ sub conditione relicta sunt. Proculus putabat cum quæritur de lege falcidia, tantum esse in legato, quanti uenire possunt. quod si est, & deductio sic potest fieri, ut tantum uideatur ui deberi, quanti nomen venire potest. sed hæc scientia non probatur. cautionibus

bus ergo melius res temperabitur. ff. eod. l. in lege falcidia, xlv.

Si in annos singulos legatum sit Titio, quia multa legata, & conditionalia sunt: cautioni locus est, quæ in edicto proponitur, **QUANTO AMPLIUS ACCIPIT, REDDI**. ff. eod. l. prima, §. si in annos.

Si Reipublicæ in annos singulos legatum sit, cum de lege falcidia quæretur, Marcellus putat tantum videri legatum, quantum sufficiat sorti ad interesse trientis eius summæ, quæ legata est, colligendum, dicta l. prima. §. item si reipub.

Verbis legati, vel fideicommissi non necessario ciuitati relinquitur, quod ex causa pollicitationis præstari necesse est: itaque si debiti modum testamento dominus excessit, superfluum duntaxat falcidia minuetur; quare nec fideicommissi legatarii poterit. Quod si dies, aut conditio legatum fecerit, non utilitatis æstimatio, sed totum petetur, quod datum est; nec si viuo testatore dies uenerit, aut conditio fuerit impleta, fiet irritum, quod semel competit, ff. eod. l. uerbis. quinta.

Annua bima trimadie aureis centenis legatis ex omnibus summis non tantum ex posterioribus portionem legis falcidiæ detrahi placuit. ff. eod. l. poenales. xxxii. §. annua.

Cum Titio in annos singulos dena legata sunt, & iudex legis falcidiæ rationem inter hæredem, & alios legatarios habeat: uiuo quidem Titio tanti litem æstimare debeat, quanti uenire id legatum potest, in incerto posito quandiu victurus sit Titius mortuo autem Titio non aliud spectari debet, quam quid hæres ex ea causa debuerit. ff. eod. l. cum Titio, lv.

Circa legem falcidiam in eo, quod sub conditione, uel in diem alicui relictum est, hoc obseruandum est. si decem sub conditione alicui fuerint relicta, eaque conditio post decennium fortè extiterit, non videntur decem huic legata, sed minus decem: quia interuallum temporis, & interesse huius spatii minorem facit quantitatem decem, sicuti legata non debentur, nisi deducto ære alieno aliquid supersit, nec mortis causa donationes debebuntur, sed infirmantur per æs alienum, quare si immodicum æs alienum interueniat ex re mortis causa sibi donata nihil aliquis consequitur. ff. eod. l. circa legem. lxxvi.

Non idcirco minus falcidiæ rationem in cæteris annuis legatis admitti uisum est. quod primo, ac secundo anno sine ulla detractioe fuissent legatio soluta. ff. eod. l. quod bonis. xv. §. non idcirco.

Lex falcidia si interueniat in omnibus pensionibus locum habet, sed hoc ex post facto apparebit, ut puta in annos singulos legatum relictum est, quandiu falcidia nondum locum habet integræ pensiones annuæ dabuntur: sed enim si annus uenerit, quo fit ut contra legem falcidiam ultra dodrantem aliquid debeatur, ueniet, ut retro omnia legata singulorum annorum imminuantur. Nunquam legatarius, vel fideicommissarius, licet ex Trebelliano Senatusconsulto restituitur ei hæreditas, utitur legis falcidiæ beneficio, ff. eodem, l. lex falcidia, xlv.

Falcidiæ stipulatio statim committitur, ubi conditio legati, vel debiti extitit. ff. eod. l. falcidia. lxx.

Potest hæres in vendenda hæreditate cauere, ut & lege falcidia interueniente, solida legata præstentur: quia ea lex hæredis causa lata est, nec fraus ei fit, si ius suum deminuat hæres. ff. eod. l. pont. lxxi.

Tertiæ Partis Lib. VI.

Dolo carere non uidetur, si iam mota quis controuersia hæreditatis legata sine cautionibus det. ff. eodem. l. dolo. xli.

Qui, quod per falcidiam retinere poterat, uoluntatem testatoris secutus spon- dit se daturum, cogendus est soluere, ff. eod. l. qui, xlii.

Cum autem ratio legis falcidix ponitur, ante deducitur æs alienum. item fune- ris impensa, tunc demum in reliquo ita ratio habetur, ut ex eo quarta pars apud hæredem maneat. Tres uero partes inter legatarius distribuuntur, pro rata sci- licet portione eius, quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque si fingamus qua- dringentos aureos legatos esse, & patrimonii quantitatem, ex qua legata ero- gari oportet, quadringentorum esse, quarta pars legatariis singulis debet de- trahi. Quod si quingentos legauerit, initio quinta, deinde quarta detrahi de- bet; Ante enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitatem est. de in- de quod ex bonis apud hæredem remanere oportet. inst. ad legem. falcidiam. §. finali.

Optimum est, statim ab initio ita testatorem distribuere legata, ne ultra dodran- tem relinquantur, quod si excesserit quis dodrantem pro rata portione per le- gem ipso iure minuentur, uerbi gratia, si is, qui quadringenta in bonis habuit tota ea quadringenta erogauerit; quarta pars legatariis detrahitur. Si trecenta quinquaginta legauerit hoc tamen, quod si quingenta legauerit habens qua- dringenta initio quinta, deinde quarta detrahi debet. ff. ad l. falcidiam l. in quantitate, 73. §. in diem, uas ergo optimum.

In imponenda ratione legis falcidix omne æs alienum deducitur, etiam quod ipsi hæredi mortis tempore debitum fuerit, quamuis additione hæreditatis confusæ sint actiones. Omnia autem legata, quamuis in operibus publi- cis conficiendis statutisque ponendis data sint ad contributionem dodrantis pro rata sue cuiusque quantitatis reuocantur. Nec si quid ultra solidum hæres præstiterit, aut perfecit legitimæ computationi præiudicatur. C. ad l. falcid. l. sexta.

In ratione legis falcidix mortes animalium, furta, rapina, incendia, ruina, nau- fragia, uis hostium, prædonum, latronum, debitorum facta peiora nomina in summa quodcunque damnum, si modo culpa legatarii careant hæredi perferit, quemadmodum ad hæredis lucrum pertinent fructus foetus animalium rerum traditiones, actionesque acquisitæ, ut pro furto damni iniuriæ, similesque qua- rum nihil in ratione legis falcidix cadit, ff. eodem. lege. in ratione, xxx. in principio.

Pænales actiones, siue legitimæ, siue honorariæ, exceptis popularibus, in bonis a- ctoris non ideo minus computandæ sunt, quia morte eorum interciderere pos- sunt. E contrario autem eadem actiones nihil bonis rei defuncto eo detra- hunt, sed in actoris quidem bonis defuncto eo iniuriarum actio poterit co- putari, quia & ipsa simul cum eo interciderit, ut ususfructus, & id, quod in di- es, menses, annosue singulos alicui quoaduiuat debeatur: etenim ea de- mum obligatio rei bonis deminutionem præstat, quæ in hæredem trans- fit, nec contrarium est, quod uiuente reo eo minus in bonis eius intelli- gebatur. nam & si ita stipulatus esset, ut cum moreretur debere ei incipe- ret tamen eugenerentur bona eius, quemadmodum si ipse sub eadem met con- ditione promississet defuncto eo minuerentur. honorariæ quoque actiones, quæ intra certum tempus à prætore promittuntur, cum bonis actionis defuncto eo augmentum

augmentum rei decessionemve si tales erunt, ut in heredem quoque transcāt, præstābunt. ff. eod. l. poenales, xxxii. §. primo. in princ.

Vendere autem, vel emere iussus certo pretio fundum, aliamve quampiam rem, in legis falcidiæ ratione (cum quantum sit legatum requiratur) tantum eo nomine inducetur, quanto pluris minorisve sit res ea quantitate, quam quo pretio testator accipi, darive iussit. sed ut ei quidē portioni, quæ legatis deductis facienda erit, amplius deducetur. quippe non nostri causa capi id pretium, sed eo deducto pretium reliquum legatum esse, intelligendum est. ff. eod. l. in ratione, xxx. §. vendere.

Rursus diligenter animaduertendum est, ne quod dicitur damna post mortem testatoris illata ad solum heredem respicere, usquequaque & sine ulla distinctione recipiatur: quod enim remota lege falcidia in totum iuris foret, hoc idem fore in ea parte, quæ lege falcidia constitueretur. hoc enim attinet damna postea facta non deduci, ne amota portio legatis, fideiue commissis detrahatur. Verum est autem his solis, quæ pondere, numero, mensura constant, nec damno postea incidente ex portione, quæ fieri ad æstimationem eorum bonorum, quæ mortis tempore fuerunt, quicquam detrahi. Certis verò corporibus, & his ipsis ita relictis. PECUNIAM, QUAM IN ILLA ARCA, VINUM QVOD IN ILLIS DOLEIS: PONDVS ARGENTI, QVOD IN ILLIS HORREIS HABEO. sine culpa hæredis deperierunt, vel deteriora sunt facta proculdubio, aut nihil debetur, aut eorum, quæ extabunt, qualia erunt ea portio debetur, quæ per legem falcidiam efficiatur ex æstimatione bonorum, quæ mortis testatoris tempore fuerint. Incertæ autem res relictæ distinctionem recipiunt; nam si ex suis rebus incertam rem testator reliquisset; veluti. ARGENTVM QVOD ELEGERIT, & omne argentum testatoris interesset sine culpa hæredis: nihil deberetur. si verò argenti pondus purè relictum esset, quamvis omne argentum testatoris deperisset, admissa lege falcidia, portio eius quantitatis sumetur, quæ fuit in bonis eo tempore, quo testator decessit, nec ad imminuendā eam, quicquam damna postea incidentia proficiunt. res tamen, quæ interierint pro nulla parte, ac ne æstimatio quidem debeatur non magis, quàm si omnes res per speciem enumeratæ relictæ essent. ff. eodem. l. in ratione. xxx. §. rursus.

Impensa monumenti nomine facta deduci debet, si necessarium fuerit monumentum extruere. Marcellus consultus, an funeris, monumentique impensa quantam testator fieri iussit in ære alieno deduci debeat: respondit, non amplius eo nomine, quàm quod funeris causa consumptum est. deducendum. nā eius, quod in extruptione monumēti erogatum est, diuersam esse causam: nec enim ita monumenti ædificationem necessariam esse, ut sit funus ac sepultura. idcirco eum, cui pecunia ad faciendum monumētum legata sit, falcidiam passurum. ff. eod. l. i. §. de impensa.

Qui quadringenta habebat, trecenta legauit; deinde fundum tibi dignum centū aureis sub hac conditione legauit, si legi falcidiæ in testamento suo locus non esset, quaeritur quid iuris est? dixi ex difficilioribus disputatu hanc quaestionem esse, qui tractatus apud Dialecticos frustratorii, ac cauillatorii syllogismi dicitur. etenim quicquid constitutum fuerit verum esse, fallum reperietur. nam si legatum tibi datum ualere dicatur, legi falcidiæ locus erit: ideoque deficiente condicione non debetur. Rursus si, quia conditio

Tertiæ Partis Lib. VI.

deficiat, legatum valiturum non sit, legi falcidiæ locus non erit. Porro si legi locus non sit, existente conditione legatum tibi debebitur. cum autem voluntatem testatoris eam fuisse appareat, ut propter tuum legatum cæterorum legata minui nolle; magis est, ut statuatur tui legati conditionem defecisse. Quid ergo dicetur si ducenta legauit, & tibi similiter sub eadem conditione ducenta legata esse proponatur? nam aut destitisse, aut defecisse legati tui conditionem, ut aut totum, aut nihil tibi debeatur, & iniquum & contra voluntatem testatoris existimabitur. rursus partem deberi, rationi non congruit. quando necesse est, totius legati conditionem, vel extitisse, vel defecisse; ergo per exceptionem doli mali tota ea res temperanda erit, quare cum quis tale quid cõsequi velit, sic consequetur: **SI QVO AMPLIUS LEGAUI, VEL LEGAVERO, QVAM PER LEGEM FALCIDIAM LICEBIT, TVM QVANTVM AD SVPPLENDVM QVADRANTIEM DEDVCI OPORTET EX EO LEGATO QVOD TITIO DEDI HAERES MEVS DAMNAS ESTO DARE ff. cod. l. qui quadringenta. lxxxviii. in princ.**

Qui ducenta in bonis relinquebat, legauit mihi centum præsentī die: tibi æquẽ centum sub conditione; post aliquantum temporis extitit conditio, ita tamen, ut ex reditu eius summæ, quæ tibi relicta est, non amplius quàm viginti quinque reciperet legis falcidiæ ratio ita habenda erit hæredi, ut viginti quinque conferre ei debeamus, ut amplius fructus quinquaginta medii temporis, qui (verbi gratia) efficient quinque cum igitur triginta sint conferenda, quidã putant quina dena ab utroque nostrum cõferenda esse, quod minimè verum est: licet enim eandem quantitatem acceperimus, manifestum est tamen, aliquanto vberius esse meum legatum, quare statuendum erit, tanto minus in tuo legato esse, quantum ex fructibus eius hæres perceperit, secundum quod in proposita specie computationem ita iniri oportet, ut ex septem partibus ego quatuor, tu tres conferamus; quoniam quidem quarta pars amplius in meo, quàm in tuo legato est. d. l. qui quadringenta. §. qui ducenta.

In falcidia æstimatio pretii rerum ex veritate facienda est. ff. eodem. l. in falcidia. xlii.

Cum quo de peculio agi poterat hæres creditori extitit, quæritur cuius temporis peculium computari oporteat in lege falcidia? plerique putant, quod tunc in peculio fuerit cum adiretur hæreditas, inspiciendum; sed placuit mortis tempus in ratione legis falcidiæ obseruari debere, ff. eo. l. cum quo, lvi. in princ.

Quantitas patrimonii, deducto etiam eo quicquid explicandarum venditionum causa impenditur æstimatur. ff. cod. l. quantitas, lxxii.

Pretia rerum non ex effectu, nec utilitate singulorum, sed communiter funguntur. Nonnullam tamen pretio varietatem loca temporaque adferunt: nec enim tantidem Romæ, & in Hispania oleum æstimabitur, nec continuis sterilitatibus tantidem, quanti secundis fructibus, dum hic quoque non ex momentis temporum, nec ex ea, quæ raro accidat, caritate, pretia constituentur. ff. cod. l. pretia, lxxiii. in princ. & in fine.

Corpora, si quæ sunt in bonis defuncti, secundum rei veritatem æstimanda erunt; hoc est secundum præsens pretium: nec quicquam eorum formali pretio æstimandum esse, sciendum est, ff. cod. l. in lege, lxxii. §. corpora.

Alienus fundus tibi legatus est, hunc hæres cum emere nisi infinito pretio non posset, emit multo pluris, quàm quanti erat, qua emptione effectum est,

est, ut legatarii ad legem falcidiam reuocarentur: quæsitum est. cum si fundus tanti, quanti re vera emptus esset, legata non fuerant excessura ius legis falcidiae: an hoc ipso hæres institutus reuocandi a legatariis ius habeat, quod ex voluntate defuncti pluri emerit fundum, quam quanti erat? Et responsum est, quod amplius hæres, quam pretium fundi, legatario soluit; id lege falcidia imputari non potest, quia negligentia eius legatariis nocere non debet, utpotè cum is confitendo veram æstimationem, præstare poterat, ff. eodem. l. alienus. lxi.

Sicuti legata non debentur, nisi deducto ære alieno, aliquid superfit, nec mortis causa donationes debebuntur. sed infirmantur per æs alienum, quare si immo dicum æs alienum interueniat, ex re mortis causa sibi donata, nihil aliquis consequitur. ff. eod. l. circa legem. lxxvi. §. fin.

Vsufuctu bonorum legato, æs alienum ex omnibus rebus deducendum est, quoniam post Senatusconsultum nulla res est, quæ non cadit in vsusfructus legatum, ff. eod. l. vsusfructu. lxxix.

Successores legata, vel fideicommissa, si æs alienum hæreditarium defuncti substantiæ fines occupauerit, legis falcidiæ iussit peti, item Trebelliani Senatusconsulti præcetum exigi non concedit. C. ad l. falc. l. successores, xvi.

Si post missionem faciat codicillos miles, & intra annum decedat ex testamento, quod in militia iure militari fecit, plena legata ex codicillis habita falcidiæ ratione, spectari debere dicitur; sed res ita expeditur, si cum quadringenta haberet, testamento quadringenta, codicillis centum legauerit; ex quinta parte, idest octoginta, quæ ad legatarium ex codicillis peruenirent, si falcidiam non pateretur quartam, idest, viginti, hæres retinebit, ff. eod. l. si post, xvii.

In his legatis, quæ testamento militis data sunt, legis falcidiæ locus non erit: at in his, quæ codicillis scripta sunt, locus erit. ff. de milit. testamento. l. si certarum, xvii. §. finali.

Si tamen composita vtraque legata tam quæ testamento, quam quæ codicillis data sunt, ultra dodrantem sint; commodissimè id statuetur, ut ex vniuersitate bonorum in solidum solutis legatis, quæ testamento miles dederat, id quod superarit pro dodrante, & quadrante diuidatur inter hæredes, & eos quibus codicillis legata data sunt, ff. eo. l. si verò composita, xvii. in prin.

Quod si consumant vniuersorum bonorum quantitatem; legata, quæ testamento data sunt: his, quibus codicillis legatum est, debetur aliquid, quoniam si adhuc miles hoc quoque legasset, contribuerentur omnia, & pro rata ex omnibus decederent ea portio, quam amplius legauerat, quàm in bonis habuerit. Nunc quoque idem fiat. deinde constituta quantitate legatorum, quæ codicillis data sunt & summa, quæ efficiebatur debita si æquo iure omnia deberentur, quartam deducant his solis, quibus codicillis legata sunt. quod si post vtraque legata solida computata deprehenderetur. quod remaneat apud hæredem non tamen sufficiens quartæ eorundem legatorum, quod ei deest detrahetur his solis, quibus codicillis legata data sunt. d. l. si verò cōposita, §. quod si consumant.

Miles si, dum paganus erat, fecerit testamentum, militiæ tempore codicillos, lex falcidia in codicillis locum non habet, in testamento locum habebit. ff. eodem l. finali.

Ad Veterani testamentum siue paterfamilias siue filiusfamilias sit; licet intra annum missionis decedat, lex falcidia locum habet. ff. eod. l. ad Veterani. xl. in principio.

Tertiæ Partis Lib. VI.

In testamento quidem militis ius legis falcidiæ cessat, si ea, quæ ad hæredes pertinent, defunctus tenuit, bonorum eius videri minimè possunt. & ideo rectè, rationem eorum, ut æris alieni haberi desiderant, C. eod. l. septima.

Cum certum sit, hæredem, qui plenam fidem testatori exhibet, in solidum legata dependentem, non posse postea rationem legis falcidiæ prætendentem repetitione uti, quia videtur testatoris voluntatem sequi iubetur hoc simili modo firmum haberi, & si cautionem super integra legatorum solutione fecerit: quod veteribus legibus in ambiguitatem deductum est. In utroque etenim casu, id est siue soluerit, siue super hoc cautionem fecerit: æquitatis ratio similia suadere videtur, C. eod. l. fin.

Si mortis causa immodicas donationes in filiam matrem contulisse alia filia probare potest, legis falcidia ratione uti merito potest. C. l. quinta.

Si verò composita utraque legata tam quæ testamento, quam quæ codicillis data sunt ultra dodrantem sint: commodissime id statuetur, ut ex vniuersitate bonorum in solidum solutis legatis, quæ testamento miles dederat, id quod supererit pro dodrante, & quadrante diuidatur inter hæredes, & eos quibus codicillis legata data sunt, ff. de milit. test. l. si verò composita xviii.

SI CUI PLUS QVAM PER LEGEM FALCIDIAM LICVERIT LEGATVM ESSE DICETVR.

Titulus VII.

I cui plus, quàm licuerit legetur, & dubitari iuste possit, utrum lex falcidia locum habitura est, nec ne: subuenit Prætor hæredi, ut ei legatarius satisfiat, ut si apparuerit eum amplius legatorum nomine cepisse, quam e lege falcidia capere licebit, quanti ea res erit, tantam pecuniam det, dolusque malus ab eo abfuturus sit, neque interest utrum in primis tabulis hoc fiat, an in pupillaribus, an in utrisque, Etenim lex falcidia semel est admittenda, etiam si duplex sit testamentum, iam conuenit contri butis legatis, tam his, quæ ab ipso pupillo quam his, quæ à substituto impuberi relicta sunt. si non fuisset interposita stipulatio ex persona pupilli tutelæ actio hæredi aduersus tutorem conuenit, sed ut Pomponius ait, & ipsi pupillo, & hæredi eius poterit committi stipulatio; quo casu viuo eo falcidia incipit locum habere, de tutelæ quoque actione idem scribit, ff. si cui plus quàm. l. prima, in princ.

Marcellus ait, qui quadringentam imbonis habebat, impuberem filium hæredem instituit, eique substituit Titium, & Seium, nihil à pupillo testator legauit, sed Titio trecenta, utrum ducenta inquit præstabuntur, an centum quinquaginta? nam à Titio trecenta nullo modo eum præstare, videtur verius, non amplius eum parte sua erogare compelli, certè nec minus. secundum quod eueniret, ut non soli committatur stipulatio, sed omnibus hæredibus interponenda est. sed causa cognita falcidiam locum habere, & legatorum modus facit, & æris alieni onus, & si quidem euidentis æs alienum est, vel certum, facilis est computatio, si autem ad huc incertum est, quia fortè, vel conditio eius pender, vel creditor litem contestatus est, & nec dum lis finita est, dubitabitur quantum legatariis debeatur propter incertum hodie tamen subsimile quid sit in fidei-
com-

commisissis. dicta l. prima, §. Marcellus.

Cùm dicitur lex falcidia locum habere, arbitri dari solet ad inneundam quantitatem bonorum: tametsi vnus aliquid modicum fideicommissum persequatur, quæ computatio præiudicare non debet cæteris, qui ad arbitrium missi non sunt: solet tamen ab hærede etiam cæteris denuntiari fideicommissariis; vt veniant ad arbitrum, ibique causam suam agant: plerunque, & creditoribus, vt de ære alieno probent, habet tamen rationem in legatariis, item in fideicommissariis, vt si offerat integrum, quod relictum, est hæres, desiderans cauere sibi, hac stipulatione audiatur. d. l. i. §. cùm dicitur.

Si legata quædam præsentis die relictæ sint, quædam sub conditione; interponenda erit ista stipulatio propter legata conditionalia, dummodo ea legata, quæ præsentis sint, integra soluantur. Iulianus denique scribit, si purè aut sub conditione legata fuerint: ne existente condicione lex falcidia locum habeat, non aliter legatorum, quæ purè data sunt, actionem dari debere, quàm si cautum fuerit hæredi. quantò amplius quàm per legem falcidiam licuerit ceperit. idem Iulianus scribit, eum cùm quadrans sub conditione, & dodrans purè legatus est, cauere debere quanto amplius quàm per legem falcidiam liceat, ceperit, reddi. d. l. prima. §. si legata.

Hæc stipulatio ideo locum habet, quia & si repeti potest, id, quod solutum est; tamen, fieri potest, vt non sit soluendo is, cui solutum est, ac per hoc pereat, quod datum est. d. l. prima, §. hæc stipulatio.

In mortis causa donationibus potest dici hanc stipulationem esse interponendam. d. l. prima. §. in mortis.

Hæc verba stipulationis. QVOD AMPLIUS LEGATORVM NOMINE CEPERIS QVAM LEGE FALCIDIA CAPERE LICEBIT, non tantum eum comprehendunt, qui amplius accepit, quàm ei falcidia permisit, vt reddat partem, habeat partem. verum etiam eum, qui totum deberet restituere. Etenim sciendum est legem falcidiam interdum partem eius, quod datum est, interdum totum reuocare: cùm enim habita ratione æris alieni falcidia ineatur plerumque euenit, vt emergente debito, vel conditione æris alieni existente totum, quod legatum est, exhauriatur. d. l. i. §. hæc verba.

In quibusdam autem testamentis falcidia quidem locum non habet, verum tamè ita obseruatur, vt licet quadrantem hæres non retineat, tamen hætenus legata debeantur, quatenus patrimonii vires sufficiunt, vtique deducto ære alieno. d. l. §. in quibusdam.

Sed, & legatario cauendum est à quo fideicommissum relinquitur. d. l. §. sed & legatario.

Sires, quæ legata sit apud legatarium interierit probandum est: exceptione succurri ei, qui promisit: Etiam si quanti ea res sit promisit. nisi si dolo ipsius aliquid factum sit: tunc enim etiam ex doli clausula, quæ in ista stipulatione continetur, tenebitur. d. l. i. §. si. cum l. secunda, & tertia.

Hæc cautio, quæ propter legem falcidiam interponitur, fideiussorum habet præstationem. si in plures dies pecunia legata est, cùm certum sit legem falcidiam locum habere, non stipulationi, sed computationi locum esse. Pædus ait, ut æstimeretur quanti sit, quod in diem legatum est. & tantum credatur esse legatū efficit æstimatio, vt pro modo eius ex omnibus legatis statim legis falcidiæ ratio habeatur. d. l. tertia. §. hæc cautio.

Quotiens futurum est, vt palam sit, & ante diem venientem iam falcidiam locum habere

Tertiæ Partis Lib. VI.

habere, totiens computatio eius fit: nam si conditio in mora est expectabitur conditio quoad existat, si autem dies superest, iam hic intercapedinis temporis habita ratione, atque æstimatione, sic de falcidia disputabitur, & committi stipulationem dicetur. d. l. tertia. §. quotiens.

Quamuis autem omnes legatarii, & fideicommissarii necesse habeant hac stipulatione cauere, tamen quibusdam remitti Diui fratres rescripserunt: ut puta his, quibus minuta alimenta sunt relicta. d. l. tertia. §. quamuis.

Item sciendum est, si cum hanc cautionem non pati, sed perinde conueniri posse, ac si cauisset; ceteros autem cuiuscunque dignitatis sint, licet iam legata perceperint, compelli debere ad cauendum, Diuus pius rescripsit, ex quo rescripto etiam illud accipitur, quod etiam post soluta legata uoluit stipulationem interponi. d. l. tertia. §. item sciendum.

Si legatarius hæredi, qui controuersiam hæreditatis patitur iam, vel sperat, de restituendo legato sibi præstito cauerit, & euicta hæreditas sit, sed negligentia, vel dolo eius, qui legatum præstitit, dicetur non committi stipulationem propter uiri boni arbitrium, quod inest huic stipulationi, d. l. iii. §. si legatarius.

Item si ipse, qui præstitit legatum ex alia causa sibi euicerit; ut puta quia inuenitur sequenti testamento hæres scriptus, in quo legatum iste legatarius non acceperat: dicetur committi stipulationem propter uiri boni arbitrium, d. l. tertia. §. item si ipse.

Et generaliter ubicunque hæreditatem, vel quantitatem, vel emolumentum præstitit is, qui hac stipulatione sibi prospexerat, dicendum est ibi committi eam: si modo culpa abest ab eo, qui stipulatus est. d. l. tertia. §. & generaliter.

Quæsitum est, an sæpius committatur, & placet etiam sæpius eam committi, si per partes ablata est hæreditas. d. l. tertia. §. quæsitum.

Si legatum fuerit præstitum ante hanc interpositam stipulationem, an condici possit ut conditio ista interponatur? mouet quæstionem quod ea, quæ per errorem omissa, vel soluta sunt, condici possunt, & hic ergo quasi plus solutum videtur ex eo, quod cautio intermissa est; & ait Pomponius, conditionem interponendæ satisfactionis gratia competere, & hoc probandum, est utilitatis gratia. d. l. tertia, §. fin.

Hæc autem satisfactio locum habet si iusta causa esse videbitur: nam iniquum erat omnimodo cauere nondum illata controuersia litis, cum possint ei lusoriæ minæ fieri. Ideoque eam rem prætor ad cognitionem suam reuocat, ff. de i. iiii.

Si duo ex testamento hæreditatem in solidum sibi vindicent, fortè quod eiusdem nominis sint: tam in possessorem, quàm in petitorum competunt actiones, & creditoribus, & legatariis. d. l. quarta. §. si duo.

Hæc cautio utique necessaria est, si quis pecuniam suam soluit, uel rem tradat. si uerò pecuniam hæreditariam soluat, uel rem tradat, quidam non putant cauendum, quia neque teneri potest eo nomine uictus, cum non possideat, uel dolo fecerit, quo minus possideat, hoc si ante motam controuersiam soluat. quod si postea tenebitur culpæ nomine. d. l. quarta. §. hæc cautio.

Sed cum de nomine inter duos quæstio est, nunquid non sit cauendum ei, qui hæreditariam rem tradat, quia omnimodo unus liberatur, quemadmodum si æs alienum hæreditarium soluatur? sed si petitor suam pecuniam soluet, aut rem suam tradat, non habet unde retineat, & ideo necessaria est ei cautio. d. l. quarta. §. finali.

Videatur an stipulatio. QVA AMPLIUS PER FALCIDIAM LICVERIT.
CEPE,

CEPERIS DARI? aduersus eum non sufficiat, qui legum alii restituere ex fideicommissi causa debet, sufficiet autem dici. nihil eius fideicommissum esse, cauebit scilicet legatario, & is, qui fideicommissum accipiet, nisi fortè mallet legatarius, circuitu sublato, hæredi cauere, sed & legatario præterea cauendū est, si, ut plerunque æquum est pro rata ex fideicommissio retinere ei concedendum est, quamuis tantum ex legato apud eum erit remansurū, ut sufficere possit ad præstandum fideicommissum. ff. cod. l. v.

Cum non facile satisfactionem offerre legatarius, vel fideicommissarius possit, & futurum sit, ut propter hoc à petitione liberalitatis ex testamento submouean- tur; nunquid onus satisfactionis eis remittendum erit? quod uidetur adiuuari rescripto Diui Commodi in hæc verba. IS CUIVS DE EA RE NOTIO EST ADITVS, SI COMPERERIT, IDEO CAUTIONEM A TE EXIGI, VT A FIDEICOMMISSI PETITIONE AVERTARIS, ONVS SATISDACTIONIS TIBI REMITTI CVRABIT. ff. cod. l. sexta.

Diuus Pius ab eo, qui annua legata præcipere ad distribuendum ius erat, vetuit cautionem exigi. **CESSANTIVM PARTES REDDI:** nisi apertè cauere iussus esset, ff. cod. l. vii.

Si hæres partem bonorum, vel etiam vniuersa bona delata ad fiscum diceret, constaret autem de fideicommissio: Decretum est, ut petitori cauenti. EVICTA HAEREDITATE RESTITVTVI, solueretur. ff. cod. l. octaua.

Si non in controuersia sit proprietas, sed vsusfructus; potest. n. rei, cuius proprietas Titio legata est, vsusfructus alii legari: tunc de eo restituendo non hæredi, sed Titio caueri debeat, interdum & si ab hærede legetur vsusfructus, Titio cauendum est, ueluti si detracto usufructu proprietas ei legetur, vsusfructus Scio. Quid enim attinebit hoc casu hæredi caueri ad quem emolumentum intercedentis vsusfructus non sit spectandum: Verum si usufructu Scio legato, proprietas Titio ita legetur, ut cum ad Scium pertinere desierit, habeat proprietatem: tunc hæredi caueri oportebit à fructuario, ab hærede autem Titio quia non sit certum usufructu intercepto ad Titium proprietatem reuersuram. ff. cod. l. fin.

Finis Libri Sexti.

COMPENDII IVRIS CIVILIS E N V C L E A T I,

Omiffis iis, quibus à iure Canonico, Nouellis Iuftiniani Constitutionibus,
Imperii mutatione, contrario vfu derogatum eft.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATO-
RIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Septimus.

DE FIDEICOMMISSARIIS HAEREDITATIBVS.

Titulus I.

VNC tranfeundum eft ad fideicommiſſa: ſed prius eſt, ut de hæreditatibus fideicommiſſariis uideatur: ſciendum itaque eſt, omnia fideicommiſſa primis temporibus infirma fuiſſe: quia nemo inuitus cogeatur præſtare id, de quo rogatus erat: quibus. n. non poterant hæreditatem, uel legata relinquere, ſi relinquebant, fidei cõmittebant eorum, qui capere ex teſtamento poterant hæreditatem: & ideo fideicommiſſa appellata ſunt; quia nullo uinculo iuris, ſed tantum pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. Poſtea Diuus Auguſtus primus, ſemel, iterumque gratia perſonarum motus, vel quia per ipſius ſalutẽ rogatus quis diceretur, aut ob inſignem quorundam perfidiam, iuſſit conſulibus authoritatem ſuam interponere, quòd quibusdam uidebatur, & populare erat, paulatim conuerſum eſt in aſiduam iuriſdictionem; tantusque eorum fauor factus eſt, ut paulatim etiam prætor proprius crearetur, qui de fideicommiſſis ius diceret, quem fideicommiſſarium appellabant. In primis igitur ſciẽdum eſt, opus eſſe, ut aliquis recto iure teſtamento hæres inſtituatur, cuiusque fideicommittatur, ut eam hæreditatem alicui reſtituat: alioquin inutile eſt teſtamentum, in quo nemo hæres inſtituitur. cùm igitur aliquis ſcripſerit: LV CIVS TITIVS HAERES ESTO, POTEſT ADIICERE. ROGO TE LVCI TITI, VT CVM PRIMVM POTERIS HAEREDITATEM MEAM ADIRE, EAM CAIO SEIO REDDAS, RESTITVAS: poteſt autem quiſque & de parte reſtituenda hæredem rogare; & liberum eſt, uel purè, uel ſub conditione relinquere fideicommiſſum, vel ex certo die. inſt. de fideicom. hære. in princ.

Si cui certam partem hæreditatis legauero, Diuus Hadrianus reſcripſit, ut fune-
ris impenſa non deducatur. ff. de leg. ii. l. oãtaua. §. fin.

Dixit teſtator, TE ROGO LVCI TITI, HAEREDITATEM MEAM
CVM

CVM ATTIO PARTIARIS; ex senatus consulto trebelliano in eum, cui restituta est hæreditas, actiones competere; Aristo ait; quia pro hoc accipiendum sit; **ROGO HAEREDITATEM ILLAM RESTITVAS**. nec verba senatus consulti spectantur, sed sententia quibuscumque verbis, dum testator senserit ut hæreditas sua restituatur. ff. ad sen. cons. treb. l. vbi pure. xix. §. i.

Si focero a genero suo hærede instituto, pars hæreditatis alii legata fuisset: deducta dote, eum debiturum esse partem hæreditatis legatam, sabinus respondit: quemadmodum si pecunia ex crediti causa focero debita fuisset, ea deducta, partem hæreditatis daturus fuisset. ff. de leg. primo. l. ab omnibus. C. iiii. §. fi.

Lucius Titius cum duos filios hæredes relinqueret, testamento ita cavit, **QVIS QVIS MIHI LIBERORVM MEORVM HAERES ERIT, EIVS FIDEICOMMITTO; VT SI QVIS EX HIS SINE LIBERIS DECEDAT HAEREDITATIS MEAE BESSEM, CVM MORIETVR, FRATRIBVS SVIS RESTITVAT**; frater decedens fratrem suum ex dodrante fecit hæredem. quæsitum est, an fideicommissio satisfecerit? Marcellus respondit. id, quod ex testamento **Lucii Titii** fratri testator debuisset, pro ea parte, quæ alius hæres extitisset, peti posse: nisi diuersum sensisse eum probaretur. nam parum inter hanc speciem interest, & cum alias creditor debitori suo extitit hæres; sed planè audiendus erit cohæres, si probare possit testatorem ea mente hæredem instituisse fratrem suum, ut contentus institutione fideicommissio abstinere, deberet. ff. de leg. primo. l. Lucius. cxxiii. in principio.

Cum ita petisset testator, ut quicquid ex bonis eius ad patrem peruenisset, filia suæ ita restitueret, ut eò amplius haberet, quam ex bonis patris habitura esset: **Diuus Pius** rescriptit manifestum esse de eo tempore sensisse testatorem, quod post mortem patris futurum esset. ff. de leg. iiii. l. si legatarius. viii. §. fi.

Lucius Titius relictis duobus filiis suis hæredibus diuersi sexus institutis, addidit caput generale, ut legata ab his hæredibus præstarentur: quædam tamen parte testamenti à filio petit, ut omne onus legatorum in se sustineret in hunc modum. **EA QVAECVNQVE IN LEGATIS RELIQVI, VEL DARI PRAECIPI ABBATIANO FILIO MEO, ET HAEREDÈ DARI, PRESTARI QVE IVBEO**: deinde subiicit in præceptione relinquenda filia suæ hæc verba. **PAVLINAE FILIAE MEAE DVLCISSIMAE, SI QVID ME VIVO DEDI COMPARAVI, SIBI HABERE IVBEO: CVIVS REIQVAESTIO NEM FIERI VETO, ET PETO A TE FILIA CHARISSIMA, NE VELIS IRASCI, QVOD AMPLIOREM SVBSTANTIAM FRATRI TVO RELIQUERIM: QVEM SCIS MAGNA ONERA SVSTENTVRVM, ET LEGATA, QVAE SVpra FECI PRAESTATVRVM**. Quæsitum est: an ex his extremis verbis, quibus cum filia sua in testamento pater locutus est effectum videatur, ut hæreditariis actionibus, id est omnibus filium suum oneraretur? an vero iam solum propter onus legatorum locutus esse videatur, petitiones autem hæreditariæ in utrumque hæredem creditoribus dari debeant? **Modestinus** respondit; ut actiones creditorum filius solus excipiat, iussisse testatorem non proponi. ff. de leg. ii. l. Titia. xxxiii. §. penultimo.

Si ita fuerit fideicommissum relictum, **AD QVEMCVNQVE EX TESTAMENTO MEO, VEL AB INTESTATO**; vel ita, **AD QVEMCVNQVE QVOQVO IVRE BONA MEA PERVENIANT**: hac oratione, & eius, qui postea natus erit, inue familiam venerit, & eius, qui postea cognatus esse coeperit fideicommissum videtur. eius quoque, quæ nondum

Tertiæ Partis Lib. VII.

nondum nupta erit, sed postea; eo casu, quo ex edicto ad uxorem bona mariti intestari solent pertinere. ff. de leg. iii. l. si ita. ix.

Seium maritum scripsit heredem, ei que substituit Appiam Alumnam: fideique hæredis commisit, ut post mortem suam hæreditatem eidem alumnae restitueret at si quid ante contigisset Alumnae, tunc, Valeriano fratris filio restitueret eandem hæreditatem. quæsitum est, si Seius uiuus, quicquid ad eum ex hæreditate peruenisset, Alumnae restituisset: an secundum voluntatem defuncti id fecisse uideretur præsertim cum hæc eidem substituta, esset responsum est: si uiuo Seio Appia decessisset, non esse liberatum a fideicommissio Valeriano relicto. ff. de leg. iii. l. uxorem. xli. §. Seium maritum.

Cum quis erit rogatus si sine liberis decesserit, per fideicommissum restituere: conditio defecisse videbitur, si patri inperuixerint liberi, nec queritur, an hæredes extiterint. ff. de legat. primo l. si uisus fa. cxiii. §. cum erit.

Pater cum filia pro semisse hærede instituta, sic testamento locutus fuerat. **PE- TO CVM MORIERIS, LICET ALIOS QVOQVE FILIOS SVSCE- PERIS SEMPRONIO NEPOTI MEO PLVS TRIBVAS IN HONO- REM NOMINIS MEL.** necessitas quidem restituendi nepotibus uiriles par- tes procedere uidebatur, sed moderandæ portionis, quam maiorem in vnus nepotis personam conferri uoluit, arbitrium filia datur. ff. de leg. ii. l. cum fi- lius. lxxvi. §. pater cum filia.

Ex facto tractatum est, quandam mulierem filium suum rogasse, ut si sine liberis decessisset, restitueret hæreditatem fratri suo. is postea deportatus, in insula li- beros susceperat. Quærebatur igitur an fideicommissi conditio defecisset, di- ctum fuit conceptos quidem ante deportationem, licet postea edantur, effice- re, ut conditio deficiat: post deportationem verò susceptos, quasi ab alio non prodesse: maximè cum etiam bona cum sua quodammodo causa fisco sint uin- dicanda, ff. ac Sen. consu. Treb. l. ex facto xvii. §. ex facto.

Si quis rogatus fuerit filiis suis, vel cui ex his voluerit, restituere hæreditatem Pa- pinianus libro octauo responsorum, etiam deportato ei tribuit eligendi facul- tatem cui liber factus fideicommissum restitui velit, sed si seruus pænæ fuerit constitutus, nullo antè concepto filio; iam parere conditioni non poterit: de- cessisseque sine liberis videtur: sed cum decedit, electionem illam, quam Papi- nianus deportato dedit huic dari non oportet, dicta l. ex facto. §. si quis ro- gatus. xx.

Si quis autem susceperit quidem filium, uerum uiuus amiserit: videbitur sine li- beris decessisse. sed si naufragio, vel ruina, uel adgressu, uel quo alio modo si- mul cum patre perierit: an conditio defecerit uideatur? & magis non defe- cisse arbitratur. quia non est necum, filium eius superuixisse. aut igitur filius su- peruixit patri, & extinxit conditionem fideicommissi, aut non superuixit, & extitit conditio. Cum autem quis antè, & quis postea decesserit, non apparet extitisse conditionem fideicommissi, magis dicendum est, dicta l. ex facto §. si quis autem.

Si quis ita fideicommissum reliquit, **FIDEI TVAE FILI COMMITTO, VT SI ALIENO HAEREDE MORIARIS, RESTITVAS SEIO HAERE- DITATEM:** videri eum de liberis sensisse, Diuus Pius rescripsit, & ideo cum quidam sine liberis decederet, auunculum ab intestato bonum possessorem habens, extitisse conditionem fideicommissi rescripsit. d. l. ex facto. §. si.

Mulier, quæ duobus filiis in potestate patris relicta, alii nupserrat, posteriorem mari-

rum hæredem instituit, cumque rogauit liberis suis post mortem patris eorū hæreditatem suam restituere, vel ei, qui eorum superesset, eisdem emancipatis a patre suo vitricus restituisse hæreditatem dicebatur, Mox alter ex filiis viuo patre decessisse, quærebatur, an is, qui supererat ex filiis, partē fratri suo restitutam petere possit, quasi præmaturè datam? Scæuola diuum Marcum in auditorio de huiusmodi specie iudicasse refert. Brasidas quidam Lacedæmonius vir prætorius, cum filiis suis ab vxore diuortio separata, si morte patris sui iuris effecti fuissent, fideicommissum relictum esset, eos emancipauerat. post emancipationem fideicommissum petebant. Decreuisse igitur Diuum Marcum refert, fideicommissum eis representandum, intellecta matris voluntate; quæ quia non crediderat patrem eos emancipaturum, distulerat in mortem eius fideicommissum, non dilatura id in mortalitatem, si cum emancipaturum sperasset: secundum hæc dicitur, & in proposita quæstione decretum Diui Marci esse trahendum, & rectè fideicommissum vtriusque solutum, ff. ad trebel. l. mulier. xxii. in prin.

Cum proponeretur quidam filiam suam hæredem instituisse, & rogasse eam, vt si sine liberis decedisset, hæreditatem Titio restitueret, eaque dotem marito dedisse certæ quantitatis, mox decedens sine liberis hæredem instituisse maritū suum, & quæreretur an dos detrahi possit? dictum fuit, non posse dici in euerfione fideicommissi factum, quod & mulieris pudicitia, & patris voto congruebat. quare dicendum est, dotem decedere, ac si quod superfuisset, rogata esset restituere. quòd si :antos fructus ex hæreditate mulier percepit, vt inde possit doti satisfacere, dicendum est, potius fructibus hoc expensum ferendum, quàm fideicommissio, d. l. mulier. §. cum proponeretur.

Balista filium suum hæredem instituit, ita TREBELLIANVS, SI CAVERIT COLONIAE PHILIPENSIVM, SI SINE LIBERIS MORIETVR, QVANTACVNQVE PECVNIA EX HAEREDITATE DE BONIS MEIS AD EVM PERVENIT, EAM PECVNIAM OMNEM AD COLONIAM PHILIPPENSIVM PERVENTVRAM, responsum est, ex his verbis pecuniam omnem, etiam fructus, quos ex hæreditate percepit restituere eum debere: perinde quasi hoc specialiter testator expressisset, ff. ad trebel. l. Balista, xxxii.

Scribit celsus libro vigesimo digestorum, si qui quadringenta in bonis habebat, petiit ab hærede suo, vt si sine liberis moreretur, quanta pecunia ex hæreditate suo ad eum peruenisset, Mæuio restitueretur: si ex fructibus medio tempore quadringenta perceperit, & sine liberis decesserit, hæredem eius Mæuio quadringenta debiturum, & cum diu multumque traxauit, an cum augmentum hæres sensit, & periculum sustineat, an per contrarium: nouissimè ait, iniquū esse ad fideicommissarium dānum pertinere, ad quē augmentum nō pertinet, & an ad supplendum. inquit quodcunq; ex quadringentis ve fuerit, et ad eum augmentum pertinebit; hoc est, vt vsque ad summam quadringentorum dāna, & fructus computentur? quod verius est, ff. ad trebel. l. scribit. xxxiii.

Si eius, qui nouissimus ex filiis mortuus est, partem hæreditatis propinquo pater voluit restitui, & simul fratres diē suum abiissent: propinquū, si nō ostenderit, quis nouissimus obiisset, ad partē hæreditatis nō admitti, sed matrē ex Tertuliano Senatusconsulto ad vtriusq; hæreditatē admitti cōstat. ff. eo. l. si eius, 34.

Cum ita fuerat scriptum, FIDEI FILIORVM MEORVM COMMITTO SI QVIS EORVM SINE LIBERIS PRIOR DIEM SVVM OBIERIT,

Terriæ Partis.

XXx

PAR-

Tertiæ Partis Lib. VII.

PARTEM SVAM FRATRI SVPERSTITI RESTITVAT. QVASI V-
TERQVE, SINE LIBERIS DIEM SVVM OBIERIT: OMNEM HÆ-
REDITATEM AD NEPTEM MEAM CLAVDIAM PERVENIRE
VOLO. defuncto altero superstite filio, nouissimo autem sine liberis, neptis
prima quidem facie propter conditionis verba non admitti uidebatur: sed
cū in fideicommissis voluntatem spectari conueniat; absurdum est, cessante
prima substitutione, partis nepti petitionem denegari, quam totam habere vo-
luit auus, si nouissimus quoque fratris portionem suscepiisset. ff. ad Trebell.
l. Hæredes, lvii. §. cū ita.

PETO A TE, VXOR CHARISSIMA, VTI CVM MORIERIS, HAEREDITA-
TEM MEAM RESTITVAS FILIIS MEIS, VEL VNI EORVM, VEL
NEPOTIBVS MEIS, VEL CUI VOLVERIS, VEL COGNATIS MEIS,
SI CUI VOLES EX TOTA COGNATIONE MEA. inter filios substitu-
tionem factam esse uidetur: circa nepotes autem, & cæteros cognatos faculta-
tem eligendi datam: ex cæteris autem cognatis, si nepotes superessent, non re-
ctè mulierem electuram: propter gradus fideicommissis præscriptos, deficien-
te verò gradu nepotum, ex cognatis quam velit personam eligi posse dicta l.
hæredes. §. fin.

A filia petiit, ut si liberis superstitis moreretur, partem eius, quæ ad eam ex bo-
nis patris peruenisset: quod si sine liberis, uniuersum fratri restitueret. quæri-
tur, defuncta ea in matrimonio superstite filia, an hæres eius cum parte hære-
ditatis, eius quoque, quod dotis nomine datum erat, partem restituere debeat
respondum est, id, quod in dotem fuisset, non contineri in partem hæreditatis,
quæ restituenda est, sed et si ex promissione dotis aliquid debitum fuit, æris
alieni loco habendum. ff. ad Trebell. l. à filia. lxii. in princip.

Hæredibus institutis filiis utriusque sexus, singulos rogauit, ut qui sine liberis
decederet, partem suam hæreditatis sorori, fratriue restitueret, aut, si frater so-
rorve non esset, matri suæ, & hæc uerba adiecit, VOSQVE LIBERI CHA-
RISSIMI HOC FIDEICOMMISSO TENERI INVICEM VOLO DO-
NEC BINOS LIBEROS EDVCAVERITIS. quæsitum est si quis ex liberis
duos filios procreauerit, quamuis superstites non reliquerit, an hæres eius
fideicommissum debeant? responsum est, videri fideicommissi onere liberatos
ff. eod. l. hæredibus. lxxvii. in princ.

Titius nepotes ex filia, & furiosam filiam hæredes instituit; & fideicommissis filia, ut
si sine liberis decessisset, pars ei data perueniret ad cohæredes. Furiosam,
ipse Titius in matrimonio collocauit, & enixa est filia post mortem patris, quæ-
situm est, defuncta furiosa, superstite ex huiusmodi conuinctione parta filia;
an fideicommissum ad cohæredes pertineret? responsum est, cū filiam reli-
quisset proponeretur, fideicommissum non deberi: nam, & si matrimonium cū
furiosa non fuit; satis tamen factū est eiusmodi conditioni. d. l. hæredibus. §. si.

Fideicōmissum a filiis relictum, SI QVIS EX HIS SINE LIBERIS DIEM
SVVM OBIERIT. adoptionis commento non excluditur. ff. de conditioni-
bus, & demonst. l. fideicommissum. lxxvi.

Ita fideicōmissio dato, VOLO RESTITVAS, SI SINE LIBERIS DECEDAS
cōditio deficit ex volūtate, uel uno filio superstite relicto. ff. e. l. p̄r, §. ita fideicō.
Eius hæres uel legatarius rogatus est, ut quendam adoptet: his verbis adiectis:
SI ALIAS FECERIT, EX HAERES ESTO, VEL
PER DAT LEGATVM. quæsitum est, si non adoptauerit,
an ei,

on ei, qui adoptatus non est, actio quædam ex fideicommisso competat responsum est, fideicommissum, quo quis rogatur, ut adoptet, ratum non esse. ff. de leg. iiii. l. uxorem. xli. §. eius hæres.

Sczuola respondit, cum hæres scriptus rogatus esset, cum uolet, alii restituere hereditatem interim non est compellendus ad fideicommissum: post mortem. n. utique creditur datum d. l. uxorem. §. Sczuola.

Quod his, uerbis relictum est, QVICQVID EX HAEREDITATE BONIS VE MEIS. AD TE PERVENERIT CVM MORIERIS, RESTITVAS, fructus, quos hæres uiuus percepit, item quæ fructuum uice sunt non uenire placuit, nec enim quicquid proponi, ex quo de his quoque restituendis testatricem rogasse probari potest, ff. eodem. l. quod his uerbis lxxxiii. in principio.

In conditionibus primum locum voluntas defuncti obtinet, eaque regit conditiones, denique & in ea conditione, SI FILIA MEA CVM TITIO NVPTA ERIT, placuit non semper mortis tempus obseruari, sed voluntate patrocinate tardius produci. ff. de conditionibus & demonstr. l. in conditionibus, xix. in principio.

Auia, quæ nepotem sub conditione emancipationis pro parte hæredem instituerat, ita postea codicillis scripsit: HOC AMPLIUS NEPOTI MEO QVAM, QVOD EVM HAEREDEM INSTITVI, LEGO PRAEDIA ILLA: conditionem emancipationis repetitam uideri placet, quamuis auia nullum in legatis, & hæreditate, substitutionem fecisset. ff. eod. l. Auia. lxxvii. in principio.

Titia hæredis instituti liberos habentis fideicommissit, uti rem eius uniuersam restitueret filiis eius; liberisue eorum cum ipsi petiissent, sine ulla iuris cauillatione, quæsitum est an his uerbis, CVM ILLI A TE PETIERINT, conditio fideicommisso adscripta uideatur, Sczuola respondit non uideri. ff. eod. l. Titia. lxxxv.

Cum quædam mulier nepotes suos hæredes instituisset, & ipsum filium cohæredem filiis suis dedisset, eosque inuicem substituisset, rogassetque filium, ut filios emanciparet, non autem rogasset, ut hæreditatem eis restitueret, ex auctoritate Diui Seueri, emancipare eos compulsus est, hisque restituere hereditatem; & adiectum est, ut si tardius id faceret, quasi ex mora interese præstaturam; uideri enim eum quia moram faceret emancipatione, moram restitutioni fideicommissi eam facere. ff. eod. l. si cui, xci. §. cui rei.

Mater filio suo cohæredes sine ulla conditione filias ipsius dedit, ac petiit, ut filias suas emanciparet, ita ut curatores à prætore acciperent, filii uideri fideicommississe placuit, ut eas sui iuris constitutas, ad hæreditatem auia peruenirent, nec ad rem pertinere, si portionem filiarum iure substitutionis quæisset, ff. eod. l. Mater. xciii.

Cum auis filium, ac nepotem ex altero filio hæredes instituisset à nepote petiit, ut se intra annum trigessimum moreretur, hæreditatem patris suo restitueret: nepos liberis relictis intra ætatem superscriptam uita decessit fideicommissi conditionem coniectura pietatis: responsum est, decessisse, quod minus scriptum, quam dictum fuerat, inueniretur, ff. eodem. l. cum Auius. cii.

Cū acutissimi ingenii uir, & meritò an alios excellēs Papinianus in suis statuerit sensus, si qs filiu suu hrdẽ instituit, & restitutionis post mortẽ oneri subegit non

aliter hoc uideri disposuisse, nisi cum filius eius sine sobole uitam suam reliquerit: Imperator Iustinianus huius sensum admiratus, plenissimum ei donauit euentum; ut si quis hæc disposuerit non tantum filium hæredem instituens, sed etiam filiam, uel ab initio nepotem pronepotem uel proneptem, uel aliam deinceps posteritatem, & eam, restitutionis post obitum grauamini subiugauerit; non aliter hoc sensisse videatur, nisi hi, qui restitutione onerati sunt, sine filiis, uel filiabus, nepotibus, uel neptibus, pronepotibus uel proneptibus fuerint defuncti; ne uideatur testator alienas successiones propriis ante ponere. C. de fideicom. l. acutissimi. xxx.

Si is, qui fideicommissaria restitutione grauatus est, uno filio superstite, uel nepote, ex filio seu filia nato, uel pronepote, uel post humo relicto decesserit: non uidetur extitisse conditio: & ideo deficit fideicommissi petitio. C. ad Trebell. l. sexta. §. si autem quis.

Eum qui post apertum testamentum deportatus, & restitutus est, fideicommissum petere posse, cuius conditio postea extitit, quam ciuitatem Romanam recipiat, verum est. ff. de cond. & demonstr. l. eum qui. ciii.

A testatore rogatus, ut acceptis centum nummis restitueret hæreditatem Titia cohæredi suæ, adita hæreditate decessit, similiter & Titia antequam daret centum. quesitum est, an hæres Titia offerendo centum, ex fideicommissum, partem hæreditatis consequi possit? responsum est, hæredem conditioni parere non posse: Claudius Magno ingenio de iure aperte, respondit: cum potest dubitari, an in proposito conditio esset. ff. de condit. & demonstr. l. à testatore. cix.

Cum filius rogatus fuisset à patre, si antequam res suas administrare posset, decessisset, hæreditatem Titio restituere, & egressus uiginti annos decessisset: rescriptum est, fideicommissum deberi. ff. eod. l. fin.

Cum filio familiæ legatū, uel hæreditas datur, fideicommissum patris potest, ut tunc demum ex persona ipsius fideicommissum uires capit, cum ipsi per quem commodum hæreditatis uel legari patri quaritur, fideicommissum relinquitur. Denique Iulianus non infubili ratione motus, patrem, cuius filius hæres institutus est extero quidem habita ratione legis falcidiae, restituere hæredem respondit; Quoniam ex persona filii teneretur: ipsi uero filio, non admissa falcidia quoniam ex persona sua sibi filius obligari non posset: ac pater, non uel hæres, sed ut pater rogari uidetur, & ideo si filio rogatus sit pater post mortem suam, quod ad se peruenit ex legato, uel hæreditate filio relicta, restituere: si que uiuo patre decedat, omnimodo patrem id retenturum: quoniam fideicommissum ex persona patris uires acceperit. ff. de lega. primo. l. cum filio fam. xi.

Si filio à patre hærede instituto fideicommissum relictum, fuerit, & si uerbis non sit ita relictum, cum pater moreletur, sed intelligi hoc possit: puta, quia sic relictum est, ut relinquat filio, uel VOLO EVM HABERE: uel VOLO AD EVM PERTINERE. defendetur, in id tempus fideicommissum relictum: quo sui iuris filius efficitur. Si cui ita fuerit fideicommissum relictum. SI MORTE PATRIS SUI IURIS PVERIT EFFECTVS: & emancipatione sui iuris factus sit non uideri defecisse conditionem: sed & cum mors patri contingat, quasi extante conditione, ad fideicommissum admittetur. ff. de leg. iiii. l. fideicommissum. §. si filio a patre, & §. si cui.

Ex filio præterito, licet suus hæres erit, fideicommissum relinqui non potest. ff. de leg. iii. l. secunda.

Fideicommissum, quod à legatario relinquitur, ita denuum ab eo debetur, si ad legatarium legatum peruenerit. ff. de leg. primo l. fideicommissum. lxxviii.

Sicuti unicuique conceditur ab eo, ad quem legitima eius hæreditas, vel bonorū possessio peruentura est, fideicommissum dare: ita & ab eo, ad quem impuberis filii legitima hæreditas, vel bonorum possessio peruentura est: fideicommissa rectè dabuntur. ff. de leg. primo l. si fundum xcii. §. fin.

Filius familias miles, vel veteranus, licet sine testamento decedat, potest fideicommittere à patre, quia etiam testamentum facere potest. ff. de leg. primo l. filius fam. cxliii. in principio.

Si quis testamento factò, à filiis suis, quos hæres instituisset, fideicommissa reliquisset non ut à legitimis hæredibus, sed ut à scriptis, & testamentum aliquo casu irritum factum sit: filii ab intestato uenientes fideicommissa ex testamento præstare compelli non possunt. ff. de leg. ii. l. si quis testamento. lxxxi.

Cum ita petiisset testator, ut quicquid ex bonis eius ad patrem peruenisset, filii suæ ita restitueret, ut eò amplius haberet, quàm ex bonis patris habitura esset: Diuus Pius rescriptit manifestum esse de eo tempore sensisse testatorem, quod post mortem patris futurum esset. ff. de leg. iii. l. octaua. §. fin.

Licet videantur voluntate testatoris repetita à substituto, quæ ab instituto fuerant relicta: tamen hoc ita erit accipiendum, si non fuit euidentis diuersa voluntas, quæ ex multis colligetur, an quis ab hærede legatum, vel fideicommissum relictum noluerit à substituto deberi. Quid enim si aliam rem reliquit à substituto ei fideicommissario vel legatario, quam ab instituto non reliquerat? vel quid si certa causa fuit, cur ab instituto reliquerat, quæ in substituto cessaret? uel quid si substituit ex parte fideicommissarium, cui ab instituto reliquerat fideicommissum? in obscura ergo voluntate intelliguntur repetita. ff. de leg. primo l. licet. lxxiiii.

Qui intestato decedit, & scit bona sua ad fiscum peruentura uacantia, fidei fisci committere potest. ff. de leg. i. l. filius familias cxliii. §. qui intestato.

Matre & uxore hæredibus institutis, ita cavit, A TE UXOR CHARISSIMA PETO, NE QUID POST MORTEM TVAM FRATRIBVS TVIS RELINQVAS: HABES FILIOS SORORVM TVARVM, QVIBVS RELINQVAS QVAS SCIS VNVM FRATREM TVVM FILIVM NOSTRVM OCCIDISSE; DVM EI RAPINAM FECIT, SED ET ALIVS MIHI DETERIORA FECIT. quæritur cum uxor intestata decesserit, & legitima eius hæreditas ad fratrem pertineat: an sororis filii fideicommissum ab eo petere possunt? respondit Scauola posse defendi, fideicommissum debent. ff. de leg. ii. l. penultima. §. matre & uxore.

LVCIVS TITIVS HOC MEVM TESTAMENTVM SCRIPSI SINE VLLO IVRIS PERITO, RATIONEM ANIMI MEI POTIVS SECVTVS, QVAM NIMIAM, ET MISERAM DILIGENTIAM: ET SIMINVS ALIQVID LEGITIME MINVSVE PERITE FECERO, PRO IVRE LEGITIMO HABERI DEBET HOMINIS SANI VOLVNTAS: deinde hæredes instituit, intestati eius bonorum possessione petita, portiones adscriptæ ex causa fideicommissi peti possunt. d. l. penult §. finali.

Sciendum est, eorum fideicommittere quem posse, ad quos aliquid peruenturum est morte eius: vel dum eis datur, uel dum eis non adimitur; nec tantum proximi bonorum possessoris, uerum inferioris quoque fideicommittere possumus. sed, & eius, qui nondum natus est, fideicommitteri posse; si modo natus nobis successurus sit. illud certe indubitata dicitur, si quis intestatus decedens, ab eo, qui primo gradu ei succedere potuit, fideicommissum reliquerit: si illo repudiante ad sequentem gradum deuoluta sit successio, cum fideicommissum non debere. ff. de leg. iii. prima. §. sciendum.

Vt quis heredem instituat aliquem, rogari non potest, planè Senatus censuit, perinde habendum, atque si rogasset hereditatem restitui. Quid ergo si hæres post mortem suam rogatus fuerit hereditatis suæ partem quartam restituere? verius esse existimatur, Quod & Secuola notat, & Papyrius Fronto scribit, ualere fideicommissum, atque si de hereditate sua restituenda rogatus esset, & eate nus restituenda est, quatenus hereditas testatoris patitur secundum vulgarem formam iuris, ff. de leg. primo. l. filius familias. cxiii. §. ut quis.

Diuī Seuerus & Antoninus rescripserunt eum, qui rogatus est sub conditione fratris sui filiis restituere, ante diem fideicommissi cedentem ne quidem ex voluntate eorum posse restituere his in potestate patris agētibz, cum possit die fideicommissi cedente sui iuris constitutis ipsis debere restitui uel si quis ex his ante decesserit. non omnibus idem principes rescripserunt filiis ante diē fideicommissi venientem restitui hereditatem maternam necesse non esse, sed præstare heredem posse uulgarem cautionem aut si præstare eam non poterit mitti liberos in possessionem fideicommissi seruandi causa, ut pro pignore, non ut pro dominis possideant, uel alienandi ius, sed ut pignus habeant, ut filius per patrem fructus consequatur. dicta l. filius fam. §. Diui

Diuī Seuerus & Antoninus rescripserunt eos, qui testamento verat quid alienari nec causam exprimunt, propter quam id fieri uelint: nisi inuenitur persona, cuius respectu hoc à testatore dispositum est: nullius esse momenti scripturam quasi nudum præceptum reliquerint, quia talem legem testamento non possunt dicere. Quod si liberis aut posteris, aut heredibus, aut aliis quibusdam personis contulentes eiusmodi voluntatem significarent, eam seruandam esse, sed hæc neque creditoribus, neque fisco fraudi esse, nam si hæredis propter testatoris creditores bona uenerunt: fortunam communem fideicommissarii quoque sequuntur. dicta l. filius fam. §. Diui. ii.

Cum pater, filio hærede instituto, ex quo tres habuerat nepotes fideicommissit, ne fundū alienaret, & ut in familia relinqueret: & filius decedens duos hæredes instituit, tertium exheredauit. eū fundū extraneo legauit: Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt verum esse, non paruisse voluntati defuncti filium. sed & si cum duos exheredauit, vnum heredem instituit, fundum extraneo legauit: ut putat Marcellus, posse exheredatos petere fideicommissum ex minore parte scripti, ut viriles, non hereditarias partes in eo habeant: verum est enim in familia, licet vni reliquisset. item si vnum heredem instituisset, nec quicquam legasset: exheredati nihil interim, quamdiu in familia res est, petere possunt. d. l. filius fam. §. cum pater.

Ab exheredati substituto inutiliter legatum datur: ergo nec à legitimo exheredati fideicommissum dari poterit, quod & legitimi eo iure præstare coguntur, quasi scripti fuissent. ff. eod. l. ab exheredato. cxvi. in princ.

A fratris posthumo fideicommissum dari potest: sola enim voluntas seruatur in fidei-

fideicommissis, & obtinuit Galli sententia, alienos quoque posthumos legitimos nobis hæredes fieri, ff. cod. l. pen.

Quod à legatario petatum erat, ut alii restitueret, si legatarius decedat hæres quoque eius id, quod legatum est, præstare debet, ff. de legat. ii. l. omnia, xxxii. S. quod.

In fideicommissis, quod familiæ relinquitur, hi ad petitionem eius admitti possunt, qui nominati sunt, aut post omnes eos extinctos, qui ex nomine defuncti fuerint eo tempore, quo testator moreretur, & qui ex his primo gradu procreati sint, nisi specialiter defunctus ad vltiores uoluntatem suam extenderit. d. l. omnia. S. in fideicommissis.

Prædium, quod nomini familiæ relinquitur, si non voluntaria facta sit alienatio, sed bona hæredis ueniant, tandiu emptor retinere debet, quandiu debitor haberet bonis non venditis: post mortem eius non habiturus, quod extet hæres præstare cogeretur. ff. cod. l. peto. lxxix. S. prædium.

Fratre hærede instituto petit, ne domus alienaretur, sed ut in familia relinqueretur, si non paruerit hæres voluntati, sed domum alienauerit, vel extero hærede instituto decesserit, omnes fideicommissum petent, qui in familia fuerint quid ergo si non sint eiusdem gradus? ita res temperari debet, ut proximus quisque primo loco videatur inuitatus, nec tamen ideo sequentium causa propter superiores in posterum lædi debet: sed ita proximus quisque admittendus est, si paratus sit cauere, se familiæ domum restitutum, quod si cautio non fuerit ab eo, qui primo loco admissus est desiderata: nulla quidem eo nomine nascetur conditio: sed si domus quandoque ad extremum peruenerit, fideicommissi petitio familiæ competit. cautio autem ratione doli mali exceptionis iuste desideratur: quamuis nemo alius vltior ex familia supersit. Si quidam sint postea emancipati, hi quoque rectè fideicommissum petent, quoniam familiæ appellatione, personæ quoque hæc demonstrata intelliguntur, d. l. peto. S. fratre hærede instituto.

Ab intestato extraneo prædia cognatis cum moreretur verbis fideicommissi reliquerat, & petierat ne ex nomine familiæ alienarentur: substitutum ea prædia debere ex defuncti voluntate responsum est: sed non statim quia coniectura ex voluntate testatoris capienda, mors instituti expectanda est. d. l. cum pater lxxvii. S. ab instituto.

Pegasus solutus fuerat distinguere, si in diem fideicommissum relictum sit, veluti post annos decem: interesse, cuius causa tempus dilatum sit, utrumne hæredis, quo casu hæredem fructum retinere debere, an legatarii; veluti si in tempus pubertatis ei, qui impubes sit, fideicommissum relictum sit: tunc enim fructus præstandos, & antecedentis temporis, & hæc ita intelligenda sunt, si non nominatim adiectum est, & cum incremento hæres fideicommissum præstet, d. l. leg. ii. l. si ita xliiii. S. pegasus.

Iulianus quidem ait, si alter ex legitimis hæredibus repudiasset portionem, cum essent ab eo fideicommissa relictæ; cohæredem eius non cogendum fideicommissum præstare: portionem enim ad cohæredem sine onere pertinere, sed post Severi rescriptum, quo fideicommissa ab instituto relictæ à substitutis debentur, & hic quasi substitutus cum suo onere consequetur ad crescentem portionem. ff. de leg. ii. l. si Titio, & Mevio, lxi. S. Iulianus.

Cum proponebatur, in scriptura fideicommissi, quod pluribus sub conditione relictum fuerat, per errorem omissam mutuatam substitutionem, quam testator in se.

in secundis tabulis, cum eosdem substitueret, expressit: Diui Marcus & Commodus Imperatores rescripserunt, voluntatem manifestam uideri mutuo factæ substitutionis: etenim in causa fideicommissi, ut cunque præcaria uoluntas quæreretur, coniectura potuit admitti. ff. de legat. ii. l. cum proponebatur. lxxiii.

Vnum ex familia propter fideicommissum à se cum moreretur relictam, hæres eligere debet ei, quem elegit, frustra testamento suo legat, quod posteaquam electus est, ex alio testamento petere potest. vtrum ergo non constituit, quod datur datur quasi creditori relictum? an quandiu potest mutari voluntas, non rectè creditori comparabitur? siue tamen durat electio, fuisse uidetur creditor: siue mutetur ex neutro testamento petitio competit. Si falcidia quærat, perinde omnia seruabuntur, ac si nominatim ei, qui postea electus est, primo testamento fideicommissum relictum fuisset: non enim facultas necessariae electioni s. propriæ liberalitatis beneficium est, quid est enim quod de suo videatur reliquisse, qui, quod reliquit omnimodo reddere debuit? itaque si cum fortè tres ex familia essent eius, qui fideicommissum reliquit, eodem vel dispari gradu: satis erit, vni reliquisse. nam postquam paritum est voluntati, ceteri condine deficiunt. ff. eod. l. vnum. lxxvii. in prin.

Sed si vno ex familia hærede instituto, ille fundus extraneo relictus est; perinde fideicommissum ex illo testamento petetur, ac si nemo de familia hæredi hæres extitisset. Verum is, qui hæres scriptus est, ratione doli exceptionis ceteris fideicommissum petentibus facere partem intelligitur. nam quæ ratio ceteris admittit, eadem tacitum inducit compensationem, d. l. vnum. §. sed si vno.

Si duos de familia non æquis portionibus hæredes scripserit, & partem, fortè quartam, extero eiusdem fundi legauerit, pro his quidem portionibus, quas iure hæreditario retinent, fideicommissum nõ petetur magis, quàm si alteri fundum prælegasset: pro altera verò parte, quæ in exterum collata est, virilem, qui sunt de familia petent; admissa propter hæredes virilium portionum pensatione. d. l. vnum. §. si duos.

Sed & si fundum hæres vni ex familia reliquerit, eiusque fideicommissit, ut cū extero restituat: quæsitum est, an hoc fideicommissum peti possit? dictum est, ita demum peti posse, si fundi pretium efficiat. sed si quidem ille prior testator ita fideicommissum reliquisset, **ROGO FVNDVM, CUI VOLES, AVT AVT QVIBVS VOLES, EX FAMILIA RELINQVAS**, rem in expedito fore, quòd si talia verba fuissent; **PETO, NE FVNDVS DE FAMILIA EXEAT**: hæredis hæredem propter sequens fideicommissum, quod in exterum collatum est; oneratum intelligi: petituris deinceps ceteris ex primo testamento fideicommissum: post mortem videlicet eius, qui primò electus est: & ideo si electo vno fideicommissum in exterum non conferatur: non alias ei, qui electus est, fideicommissum præstádum erit, quàm interpositis cautionibus. **FVNDVM CVM MORIETVR, SI NON IN FAMILIA CVM EFFECTV RELINQVERETVR, RESTITVI. ROGO, FVNDVM CVM MORIERIS RESTITVAS EX COGNATIS, CUI VOLES.** quod ad verba attinet, ipsius erit eicctio: nec petere quisquam poterit, quandiu præferri alius poterit: defuncto eo, prius, quàm eligant, petent omnes, itaq; eueniet, ut quod vni datum est, iuris pluribus unus petere non possit: sed omnes petât, quod non omnibus datum est, & ita demum petere possit vnus, si solus monente eo superfuit. ff. de leg. ii. l. vnum ex familia. lxxvii. §. sed & si fundum.

Hære-

Hæreditatem filius cum moreretur, filiis suis, uel cui ex his uoluisset, restituere fuerat rogatus. quo interea in insulam deportato, eligendi facultatem non esse peremptam placuit: nec fideicommissi conditionem ante mortem filii hæredis exsistere: Viriles autem inter eos fieri, qui eo tempore uixerint, cum de aliis eligendi potestas non fuerat, ff. de leg. ii. l. cum pater, lxxvii. §. hæreditatē.

A filia pater petierat, ut cui uolet ex liberis suis prædia cum moreretur restitueret: vni ex liberis prædia fideicommissi uiua donauit: non esse electionē propter incertum diem fideicommissi certæ donationis videbatur: nam in eum destinatio dirigi potest, qui fideicommissum inter cæteros habiturus est, remota matris electione. d. l. cum pater. §. à filia.

ROGO, FILIA BONA TVA QVANDOQVE DISTRIBVAS LIBERIS TVIS, VT QVISQVE DE TE MERVERIT. videtur omnibus liberis, & si non æqualiter promeruerint fideicommissum relictum; quibus, matris electione cessante, sufficiet, si non offenderint. eos autem, quos mater elegerit, eos solos non admitti, qui offenderunt. d. l. cum pater. §. rogo.

A TE PETO MARITE, SI QVID LIBERORVM HABVERIS, ILLIS PRAEDIA RELINQVAS: VEL SI NON HABVERIS, TVIS SIVE MEIS PROPINQVIS; non esse datam electionem, sed ordine scripturæ factam substitutionem, responsum est. d. l. cum pater. §. a te peto.

Hæreditatem post mortem suam rogati restituere, nominum periculo, quæ per diuisionem obtigerunt, inter cohæredes interpositis legationibus non adstringuntur magis, quàm prædiorum: cum permutatio rerum discernens communionem interuenit. ff. de leg. ii. l. cum pater, lxxvii. §. hereditatem, secunda.

DVLCESSIMIS FRATRIBVS MEIS, AVVNCVLIS AVTEM TVIS, QVAECVNQAE MIHI SVPERSVNT IN PAMPHYLIA, LYCIA, VEL VBICVNQVAE DE MATERNIS BONIS, CONCEDI VOLO, NEQVAM CVM HIS CONTROVERSIAM HABEAS: omnia corpora maternæ hæreditatis, quæ in eadem causa dominii manserunt, ad uoluntatem fideicommissi pertinent. ex iisdem igitur facultatibus percepta pecunia, ut in corpus proprii patrimonii uersa, item iure diuisionis res propriæ factæ, non præstabuntur, cum discordiis propinquorum sedandis prospexerit, quas materiae communionis solet excitare, dict. l. pater §. dulcissimis.

Qui solidum fideicommissum frustra perebat, herede scilicet obliuente, si partem interim solui sibi desiderauerit, neque acceperit: in eam moram passus intelligitur. ff. de leg. ii. l. qui solidum. lxxviii. in princip.

Etiam Respublica fideicommissi post moram interesse præstare cogitur, sed damnum, si quod ex ea re fuerit secutum, ab his sarcinendum erit, qui post dictam sententiam iudicatum soluere supersederunt, nec aliud seruabitur in litis sumptibus, si ratio litigandi non fuit. ignauiam enim prætendentes audiri non oportere, quod in tutoribus quoque probatur, dict. l. qui solidum. §. etiam.

Cum esset quis rogatus restituere portionem, accepta certa quantitate; responsum est, ut propterea ipsum fideicommissum ab hærede posse; sed utrum si uolet præcipiet, restituetque portionem: an uero & si noluerit, cogatur accepta quantitate portionem restituere, propriæ est deliberationis. & sanè cum quis rogatus, accepta certa quantitate portionem restituere, duplex est fideicommissum: unum, ut possit petere quantitatē, paratus portionem cedere: aliud, ut des si non petat, tamen cogatur fideicommissario restituere parato præstare quantitatē, ff. de leg. iii. l. fideicommissa. xi. §. cum esset quis.

Tertiæ Partis Lib. VII.

Si quis decem alicui per fideicommissum reliquerit, & si perdidisset id, quod testamento relictum est, rursus ei reliquerit; quærebatur, an sequens fideicommissum valeat, vel an exigere hæres debeat cautionem salva fore decem, nec cogatur ad præstationem. & an si sæpius perdidisset, sæpius ei satisficeretur fideicommissum. **D**ivus Pius rescripsit, neque cautionem exigendam, & non amplius, quàm semel postquàm perdidisset præstandum, non enim onerandus est hæres, ut in infinitum quotiens perdidisset, restituere ei tantundem debeat sed ut per fideicommissum posterius duplicata eius legata videantur, nec amplius ad periculum hæredis pertineant, si quid postea is consumpserit, ex soluto & posteriore fideicommisso. **d. l. fideicommissa. S. si quis decem.**

Item si quis certam quantitatem, cui reliquerit, & addiderit, facilius hanc summam posse compensari, cum debitor sit fideicommissarius ex causa hereditatis **Gaii Seii**, nec velit ille hereditatem adire **Gaii Seii**, sed petat fideicommissum. rescriptum est, contra voluntatem eum testantis petere fideicommissum, cum in fideicommissis præcipuè spectanda, seruandaque sit testatoris voluntas, **d. l. fideicom. S. item si quis.**

Plerunque evenit, multorum interesse id, quod relinquitur: verum testatorem vni voluisse honorem habitum; & est hæc sententia **Marcelli** verissima, sic evenit, ut interdum si pluribus testator honorem habere voluit, & de pluribus sensisset quamvis vnum legatum sit, tamen ad persecutionem eius plures admittantur: ut puta si decem fuerint eiusdem rei stipulandi; & hæres vel fideicommissarius rogatus est: ut eis solueret: hic enim si omnium interest, & de omnibus sensit testator: fideicommissum relictum omnes petere poterunt, sed utrum in partem agent, an in solidum, videatur; & creditur, prout cuiusque interest, consequentur. unus igitur, qui occupat agendo, totum consequitur, ita, ut caveat defensum iri aduersus ceteros fideicommissarios eum, qui soluit, siue socii sint, siue non. **d. l. fideic. S. plerunque.**

Interdum alterius nomen scribitur in testamento, alteri uerò fideicommissi petitio, uel legati competit; ut puta, si fidei hæredum committatur, ut ipse publicano pro **Titto** præstet. fideicommissum hoc uel legatum non publicanus petit, licet ei sit adscriptum: sed ipse petere poterit, pro quo legatum relictum est. multum autem interest, cui uoluit prospectum; cuiusque contemplatione testator fecerit. plerunque autem intelligendum est, privati causa hoc fecisse, licet emolumentum publicano quæratur. **ff. de legat. iii. l. fideicommissa. xi. S. interdum.**

Columnis ædium uel tignis per fideicommissum relictis, ea tantummodo amplissimus ordo præstari uoluit, nulla æstimationis facta mentione, quæ sine domus iniuria auferri possunt, **ff. de leg. iii. l. nudi. xxi. S. columnis.**

Pater emancipato filio bona sua uniuersa, exceptis duobus equis, non mortis causa donauit; & stipulatus est à filio in hæc uerba: **QVAE TIBI ANIMALIA, QVAEQVE PRAEDIA DONATIONIS CAUSA TRADIDI, CESSI: PER TE NON FIERI DOLORE MALO, NEQVE PER EVM, AD QVEM EA RES PERTINEBIT, QVOMINVS EA ANIMALIA, QVAEQVE EX HIS NATA ERVNT, EAQVE PRAEDIA CVM INSTRUMENTO, CVM EGO VOLAM, VEL CVM MORIERIS, QVAEQVE EORVM EXTABVNT, NEQVE DOLO MALO, AVT FRAUDE, FACTOVE TVO, EIVSQVE AD QVEM EA RES PERTINEBIT, IN RERVN NATVRA, AVT IN POTESTATE ES-**

SE DESIISSENT: SI VIVAM MIHI, AVT CUI EGO VOLAM, REDDANTVR, RESTITVANTVR: STIPVLATVS EST LVCIVS TITIVS PATER: SPOPONDIT LVCIVS TITIVS Filius. idem pater decedens epistolam fideicommissariam ad filium suum scripsit in hæc verba: LVCIO TITIO FILIO SVO SALVTEM. CERTVS DE TVA PIETATE, FIDEI TVAE COMMITTO, VTI DES, PRAESTES ILLI, ET ILLI CERTAM PECVNIAM: quamvis filius hæres patri non extiterit, & nihil ex hæreditate possideret: tamen nihilominus, & ex stipulatu ab hæredibus patris, & ex epistola fideicommissa ab his, quorum interest, quasi debitor conveniri potest. ff. de leg. iii. l. cum quis. §. pater.

Nuptura duobus filiis suis, quos ex priore marito habebat, mandavit, ut viginti, quæ doti dabat, stipularentur in omnem casum, quo solui possit matrimonium, ut etiam alterutri, ex his tota dos solvatur. Constante matrimonio vno ex filiis mortuo, vxor per epistolam petit à superstite filio, uti quandoque partem dimidiam duntaxat dotis exigeret, & ea contentus erit. alteram autem partem ad maritum eius remanere concedat. quæsitum est, postea in matrimonio muliere defuncta, an maritus, si de tota dote conveniatur à filio doli mali exceptio ne se tueri possit, & an ultro ex causa fideicommissi actio ei competit, ut de parte obligationis accepto ei feratur? responsum est, & exceptionem utilem fore, & ultro ex fideicommissa peti posse. idem quæsitum est, an de reliqua dimidia parte mandati actio utilis sit hæredibus mulieris aduersum filium eius? responsum est, secundum ea, quæ proponerentur, maximè post literas ad filium scriptas, non fore utilem: quoniam in his expressit, ut contentus esset parte dimidiæ dotis: Quibus verbis satis fideicommissum filio relinqui placuit. ff. de leg. iii. l. cum quis. xxxvii. §. nuptura.

Codicillis ita scripsit, VOLO VT OMNIA, QVAE SVBIECTA SVNT, FIRMITATEM OBTINEANT: MAXIMO DOMINO MEO DENARIVM QVINDECIM MILLIA, QVAE DEPOSITI NOMINE A IVLIO MAXIMO PATRVO EIVS ACCEPI, VT ILLI, CVM IN VIRVM PROVECTVS ESSET, RESTITVEREM: VT MAXIME CVM INTERESSE IN TRIGINTA MILLIA EXCVRRANT. EI RESTITVI VOLO: SIC ENIM PATRVO EIVS IVRAVI. quæsitum est, an ad depositam pecuniam petendam sufficiant verba codicillorum, cum hanc solam, nec ullam aliam probationem habeat? responsum est, ex his, quæ præponerentur, scilicet cum iusiurandum dedisse super hoc testator affirmavit, credendum est scripturæ. d. l. cum quis. xxxvii. §. codicillis.

Sciam ex dodrante, Mauium ex quadrante instituit hæredes: fidei Scia commisit in hæc verba, A TE PETO, TVAEQVE FIDEI COMMITTO, QUIDQVID EX HAEREDITATE MEA AD TE PERVENERIT, RESTITVAS FILIO TVO RETENTIS TIBI HORTIS MEIS, quæsitum est, cum generali capite fideicommississet, quisquis hæres esset de omnibus, ut præstarent, quod cuique legasset, præstari fieri iussisset, an cum dodrantem restituerit hæreditatis, hortos in assem vindicare Scia debet, responsum est, etiam cohæredis, fideicommissum videri, ut quadrantem, quem in his hortis haberet Scia redderet. ff. de legat. tertio. l. post emancipationem, xl. §. Sciam.

Vxorem & filium communem hæredes instituit, & uxoris fideicommissit in hæc verba PETO A TE DOMINA VXOR NE EX FVNDQ TITIANO PAR-

tum fuit ex hac scriptura fideicommissum deberi: quasi per hoc, quod prohibuisset eam testari, petiisset, ut fratrem suum hæredem faceret: sic enim accipiendam eam scripturam, ac si hæreditatem suam rogasset eam restituere. ff. ad Treb. l. qui filium. lxxiii. in princ.

Vbi purè fideicommissum datum est, si adiectum sit. **ROGO DES FILIO TVO, FACIASQUE, VT AD EVM PERVENIAT**: rescriptum est, uideri in id tēpus dari, quo capere pōt: id est, sui iuris fiat. ff. eo. l. ubi purè. 19. in princ. **TE ROGO LVCI TITI HAEREDITATEM MEAM CVM ATTIO PARTIARIS, ET SENATVSCONSULTO** Trebelliano in eum, cui restituta est hæreditas actiones competere Aristo ait, quia pro hoc accipiendum sit. **ROGO HAEREDITATEM ILLAM RESTITVAS**, nec uerba spectantur senatusconsulti, sed sententia quibuscunque uerbis; dum testator senserit, ut hæreditas sua restituatur, d. l. ubi purè. §. te rogo.

Nunquam autem uariè ex uoluntate rescriptum & iudicatum est, uidelicet, si non sub appellatione hæredum: sed propriis nominibus expressis fideicommissum relinquatur. ff. cod. l. nunquam. xxiii.

Quidā in testamento scripserat, **A TE HAERES PETO, FIDEIQVE TVAE COMMITTO, VT QVICQVID EX HAEREDITATE MEA AD TE PERVENERIT: FILIO MEO PRIMA QVOQUE DIE, AVT SI PRIUS QUID EI ACCIDERIT, MATRI EIVS DES, REDDAS**. quæsitum est, cum antequam adeatur hæreditas, puer decesserit, an fideicommissum matri debeatur: rñsum est, si puer antequā dies fideicommissi cedat, decessisset fideicommissum translatum esse ad matrem. Postea autem quā dies fideicommissi cessit, si decesserit, ad hæredem pueri fideicommissum pertinere. Sed an ea uoluntas fuit patris familias, ut si ante restitutum fideicommissum puer decessisset, matri potius, q̃ hæredibus præstaretur: Prætor estimabit ex persona matris, & ex persona hæredis pueri. Sed testatoris uoluntati cōgruum est, quādo cunque puer decesserit, siue antequam dies fideicommissi cedant, siue postea, ad matrē transferri fideicommissum, si non iam puer hoc acceperit eoq; iure utimur. ff. ad Treb. l. quidam. 25. in prin.

Seius Saturninus Archicubernius ex classe Britannica testamento fiduciarium reliquit hæredem Valerium Maximum Trierarchum: à quo petiit, ut filio suo Seio Oceano, cum ad annum sexdecim peruenisset, hæreditatem restitueret, Seius Oceanus antequam impleteret annos, defunctus est, nunc Manlius Seneca, qui se auunculum Seii Oceani dicit, proximitatis nomine hæc bona petit. Maximus autem Trierarchus sibi ea uindicat ideo, quia defunctus est is, cui restituere iussus erat. Quæsitum est ergo, utrum hæc bona ad Valerium Maximum Trierarchum hæredem fiduciarum pertineant: an ad Manlium Senecā, qui se pueri defuncti auunculum esse dicit. responsum est. si Seius Oceanus, cui fideicommissa hæreditas ex testamento Seii Saturnini, cum annos sexdecim haberet, à Valerio maximo fiduciario hærede restitui debeat, priusq̃ præfinitū tps ætatis impleteret, decessit fiduciaria hæreditas ad eum p̃tinet, ad quæ cetera bona Oceani pertinuerint: quoniam dies fideicommissi uiuo oceano cessit. s. si prorogando tempus solutionis tutelam, magis hæredi fiduciario p̃misisse, q̃ incertum diē fideicōmissi constituisse uideatur, ff. eo. l. Seius. xlv.

Fabius Antoninus impuberem filium Antoninum, & filiam honoratam relinquens, ex hæredatis his, matrem eorū Iuniam Valerianā hæredem instituit, & ab ea trecenta, & quasdā res filiæ reliquit: reliquam omnem hæreditatem filio

Tertiæ Partis Lib. VII.

Antonino, cum ad annum uicesimum ætatis peruenisset, uoluit restitui. Quòd si antè annum uicesimum decessisset filius; eam hæreditatem honoratè restitui præcepit mater intestata decessit, utrisque liberis legitimis hæredibus relictis. postea filius annum agens plenum nonundecimum, & ingressus uicesimum, nec dum tamen eo expleto, decessit filia hærede Fauia Valeriana sua relicta: à qua Amita fideicommissum, & ex testamento patris portionem hæreditatis petebat; & apud præsidem Prouinciæ obtinuerat. Tutores Valerianæ filiæ Antonini egestatem eius prætendebant; & recitabant Diui Adriani constitutionem, in qua, quantum ad munera municipalia iusserat, eum Annum, quem quis ingressus esset, pro impleto numerari: Imperator Alexander motus & æquitate rei, & uerbis testamenti, SI AD ANNUM VICESIMUM AETATIS, quamuis scire se diceret, à Diuo Marco non excusatum à tutela cum, qui septuagesimum annum ætatis ingressus fuisset: Paulo Iur. Conf. & legis Aeliæ Sentinæ argumenta proferente, & alia quædam contra petitricem pronuntiavit. ff. ad Treb. l. quidam. lxxiii. §. Fabius.

Epistolam ad hæredem suum in hæc uerba scripsit. TITIVS CORNELIO HAEREDI SVO SALVTEM A TE PETO CORNELI, QVONIAM AD TE DEVOLVTA EST PARS MATRIS MEAE, ITEM PARS SEMPRONII CVRATORIS QVONDAM MEI CONTRARIA FORTVNA VSI, ET PER HOC TOTVS AS MEVS APVD TE ESSE SPERATVR, VTI REDDAS RESTITVAS GAIO SEIO VNCIAS QVATVOR. q̄sitū est, cum Sēpronius in integrū restitutus sit ab Imperatore, quo fuerat deportatus & adierit hæreditatem, an is quoq; rogatus sit, ut ex sua portione restituat hæreditatem? responsum est Sempronium quidem non proponi rogatum: Cornelium autem hæredem debere pro rata portione matris suæ defuncti rerum restitutionē seio facere. ff. ad Treb. l. Epistolā. 75. in prin.

MVLIER hæredis instituti fideicommissit ut retenta parte quarta reliquam partem restitueret nurui quondam suæ, cuius fideicommissit in hæc uerba. ROGO TE, VT ID, QVOD AD TE EX BONIS MEIS PERVENIRIT FACIAS PERVENIRE AD FILIVM TVVM; quæsitum est, quando hoc fideicommissum restituere debeat utrum ne post mortem suam, an iam nunc? responsum est, ad tempus, quo nurus moreretur fideicommissum aptandum esse. d. l. Epistolam. lxxv. §. fin.

Si pater filium suum impuberem ex assē scripserit hæredem, eique codicillis substituerit; deinde filius impubes decesserit; licet substitutio inutilis sit, quia codicillis hæreditas neq; dari, neq; adimi potest; tamen benigna interpretatione placet, ut mater, quæ ab intestato pupillo successit, substitutis fideicommissis obligetur, quod si inuicem fuerunt substituti; & in fideicommissis substitutionem ualere, unoque eorum mortuo, qui supersunt totum accipiunt. ff. ad Treb. l. Scauola. lxxvi.

Lucius Titius intestato moriturus, cum haberet uxorem, & ex ea filiam emancipatam, codicillis hæc uerba inseruit: PERTINENT AVTEM HI CODICILLI AD VXOREM ET FILIAM, ITAQVE ROGO QVICQVID AVT EGO RELIQVERO, AVT VOS IPSE HABEATIS, COMMVNE VOBIS SIT, QVOD SI NON EGO ROGAREM, VOS PRO VESTRA PIETATE FACERETIS. filia intestati patris bonor. possessio. accepit; Quæsitū est, an aliqua pars hæreditatis Lucii Titii ex cā fideicommissi à filia m̄ri debeatur? r̄sum est, fideicommissū deberi, si et̄ vxor parata sit in cōe bona sua cōferre.

ferre. ff. eo. l. Lucius. lxxviii. in princ.

Mæuia duos filios hæredes reliquerat; & eodem testamento ita cavit; **FIDEI AVTEM HAEREDVM MEORVM COMMITTO, VTI OMNIS SVB- STANTIA MEA SIT, PRO DEPOSITO SINE INTERESSE APVD GAIVM SEIVM, ET LVCIVM TITIVM; QVOS ETIAM SI LICVISSET, CVRATORES SVBSTANTIAE MEAE DEDISSEM, REMOTIS ALIIS, VT HI RESTITVANT NEPOTIBVS MEIS, PROVTVIS EORVM AD ANNOS VIGINTIQVINQVE PERVENERIT PRO PORTIONE: VEL SI VNVS, EI OMNEM:** quæsitum est, an fideicommissum præstari a scriptis hæredibus Lucio Titio, & Seio debeat? respondit Scævola Lucium Titium item Gaium, Seium fideicommissum petere non posse. d. l. Lucius. S. Mæuia.

Pater Puerum & Puellam hæredes instituit eosque inuicem substituit: & si neuter hæres esset, eis plures substituit; substitutosque inuicem substituit his verbis, **SVBSTITVTOS HAEREDES INVICEM SVBSTITVO;** eorundem filiorum fideicommissit, ut qui eorum uita superesset, & sine liberis intra annum trigessimum moreretur, hæreditatem his, quos hæredes substituerat, restituat filius uita sororem superauit, & intra trigessimum annum sine liberis decessit. Quæsitum est, ex substitutis uno defuncto ante filium, pars eius, quæ ad cæteros substitutos, qui superuiverent pertinet, utrum pro uirilibus, an pro hæreditariis portionibus. quibus. sunt? respondit Scævola consequens esse pro his partibus. quibus. substituti essent, fideicommissum pertinere. d. l. Lucius. 78. S. Pater.

Quotiens Paterfamilias unum uel duos hæredes cohæredibus suis restituere hæreditatem iubet. intelligitur easdem partes in fideicommissis facere, quas in hæreditate distribuenda fecerit. sed si iubeantur hi, quibus fideicommissum datur, pecuniam numerare, atque ita fideicommissa recipere: ex quantitate pecuniæ, quam dare iubentur, uoluntas colligenda est patrisfamilias. nam si ex disparibus partibus hæredes scripti æquas partes dare iubentur, propius est, ut uiriles recipere debeant. Si uerò summa pecunia dādæ cōgruit portionibus. hæreditarias portiones accipere debebūt. ff. ad Treb. l. quoties. xxiii.

Mæuia filium hæredem instituit ex quincunce; Titiam filiam ex quadrante; Septitium filium ex Triente: cuius fideicommissit in hæc uerba. **TE ROGO FILI SEPTICI, SI INTRA VICESIMVM ANNUM, SINE LIBERIS MORIERIS, QVICQVID EX HAEREDITATE MEA AD TE PER VENERIT, HOC FRATRIBVS TVIS RESTITVAS.** quæsitum est, an Septicio filio defuncto intra uicesimū annū sine liberis, hoc fideicommissum utrū pro portionibus hæreditariis ad fratrem & sororem eius pertineat, an uero æqualiter responsum est, pro parte hæreditaria. ff. eo. l. Lucius. 78. S. Mæuia. ii.

Gaius Seio ex semisse, Titia ex quadrante, & alii ex reliquis portionibus hæredibus institutis, ita cavit: **FIDEI AVTEM VESTRAE MANDO GAI SEI, ET LVCIA TITIA, VT POST OBITVM VESTRVN REDDATIS, RESTITVATIS TITIO ET SEMPRONIO SEMISSEM. PATRIMONII ET PORTIONIS EIVS, QVAM VOBIS DEDI.** quæsitum est, cum utrique adierint hæreditatem, & postea Gaius Seius defunctus sit, Lucia Titia hærede instituta, an hæc Lucia Titia partē dimidiam semissis, quam rogatus erat Gaius Seius restituere, protinus debeat, an uerò post suam demum mortem vniuersum fideicommissum, tam ex sua persona, quàm ex Gaii Seii datum restituere debeat? respondit Scævola, Lu-

Tertiæ Partis Lib. VII.

etiam Titiam statim teneri partem dimidiam semisis persona Seii restituere.
d.l. Lucius. §. Gaio Seio.

Quæ habebat filium, & ex eo nepotem, utrosque in mariti potestate, maritum ex asse scripsit hæredem: eiusque fideicommissit in hæc verba: SI TITIVS MARITVS MEVS MIHI HAERES ERIT, PETO, FIDEIQVE EIVS COMMITTO, QVICQVID EX HAEREDITATE MEA AD EVM PERVENERIT, CVM MORI CEPERIT, DET RESTITVET GAIO FILIO NOSTRO: ITA TAMEN, VT DECEM QVIDEM VNCIAS SEIVS NEPOS HABEAT: QVOD, VT FIAT, FIDEI EIVS TITII HAEREDIS MEI COMMITTO. pater emancipavit filium: nepotem amisit, & superstiti filio decessit. quæsitum est, an priore parte scripturæ vniuersa hæreditas patris ex causa fideicommissi filio debeatur, & illa sequentia verba, ITA TAMEN VT DECEM VNCIAS FILIVS, DVAS AVTEM NEPOS HABEAT, ex uoluntate defunctæ ita demum locum haberent, si die fideicommissi cedente filius, & nepos in eorum natura essent: cum autem non superuixit ad diem fideicommissi nepos, sequens scriptura cesset? respondit Scauola, decem duntaxat uncias filio datas, d.l. Lucius. 73. §. quæ habebat.

Hæredum fideicommissit, ut quicquid ex parte tertia hæreditatis perueniret ad eos, id redderët Gaio Mæuio alumno testatoris, cum fuerit annis quindecim: & subiunxit hæc uerba: INTERIM EX REFECTV PAUPERATIS, QVI AD VOS PERVENERIT, ALATIS EVM EX INTERESSE PRO QVANTITATE NUMORVM REDACTO. quæsitum est, cum alimenta multo minora præstiterint hæredes scripti, quam interesse summæ redactæ competeat, an & residuum præstare compelli debeant totius temporis; an ex die, quo quintumdecimum expleisset? respondit Scauola, testatorem uideri de omni reditu sensisse, d.l. Lucius. lxxviii. §. hæredum.

Maritus uxore instituta hærede ex parte tertia, & pluribus ei fideicommissis daret, dotem quoque prælegauit his verbis, SEIAM VXORI MEAM DARI VOLO A FILIIS MEIS SVMMAM DOTIS EIVS, QVAE MIHI PRO EA ILLATA EST, eiusdemque uxoris fideicommissit, ut partem hæreditatis, & quæcunque ei legasset, post mortem suam Titio filio communi restitueret. quæsitum est, an summam quoque dotis inter cætera legata ex causa fideicommissi filio suo restituere debeat? respondit Scauola, non alias, nisi manifestum esset, de dote quoque restituenda testatorem sensisse; atque etiam si sensisset, & hoc fuerit adprobatum, ita eius quoque petitionem fore, si non minus in quantitate, quæ falcidiæ nomine remaneret, foret, quam in quantitate dotis. ff. ad trebel. l. Lucius Titius. lxxviii. §. maritus.

Titio fratri suo Mæuius hæreditatem Seii, a quo hæres institutus erat, post mortem suam restituere rogatus, eodem Titio hærede scripto, petiit, ut moriens Titius, tam suam, quam Seii hæreditatem sempronio restitueret. cum ex fructibus medio tempore perceptis fideicommissi debitam quantitatem Titius percipisset, æris alieni loco non esse deducendum fideicommissum responsum est: quoniam ratione compensationis percipisse debitum uidebatur: Planè si ea lege Mæuius Titium hæredem instituatur, ne fideicommissum ex testamento Seii retineat: falcidiam compensationi sufficere: sed iniquitatem occurrere. prurius autem fecerit, si ex testamento fratris hæreditatem repudiauerit, & intestati possessioem acceperit, nec uidebitur dolo fecisse, cum fraudem excluserit, ff. de leg. ii. l. cum pater. lxxvii. §. Titio fratri.

Et quia prima fideicommissorum cunabula à fide hæredum pendent, & tam nomen quàm substantiam acceperunt: Ideo Diuus Augustus ad necessitatē iuris ea retraxit. Nouissimè ad eiusdem principis æmulationem dispositum est, si testator fidelis hæredis sui commisit, ut vel hereditatem, vel speciale fideicommissum restituat, & neque ex scriptura, neque ex quinque testium numero, (quo in fideicommissis legitimus esse noscitur) possit res manifestari, sed pauciores quàm quinque, vel nemo penitus testis interuenierit: tunc (siue pater hæredis, siue alius quicumque sit, qui fidem hæredis elegerit, & ab eo restitui aliquid voluerit) si hæres perfidia tentus, adimplere fidem recusat, negando rem ita esse subsecutam, si fideicommissarius iusiurandum ei detulerit, eum prius ipse de calumnia iurauerit, necesse eum habere, vel iusiurandum subire, quod nihil tale à testatore audiuerit; vel recusantem ad fideicommissi, vel vniuersalis, vel specialis solutionem coarctari, ne depereat vltima voluntas testatoris fidei hæredis commissæ: eadem obseruari statutum est, & si à legatario, vel fideicommissario aliquid similiter relictum sit. Quod si is, à quo relictum dicitur, postquam negauerit, confiteatur quidem aliquid à se relictum esse, sed ad legis subtilitatem recurrat, omnino soluere cogendus est. Inst. de fideicom. hæredit. §. fin. & C. de fideicom. l. finali.

DE SINGVLIS REBVS PER FIDEICOMMISSVM RELICTIS.

Titulus 11.

PROTEST tamen quis etiam singulas res per fideicommissum relinquere; veluti fundum vestem & pecuniam numeratam, vel ipsam heredem rogare, ut alicui restituat, vel legatarium; quamuis legatario legari non possit. inst. de singulis reb. per fideicom. relictis in principio.

Etiam à pupillorum tutoribus; velut ab ipsis relictæ fideicommissa debentur, C. de fideic. l. etiam, xx.

Ut heredibus substitui potest; ita etiam legatariis videamus, an idem fieri possit, & cum mortis causa donabitur, ut promittat ille alteri, si ipse capere non poterit, quod magis est, quia in posterioris quoque persona donatio confertur, ff. de leg. 2. l. ut heredibus. l. in princ.

Julianus ait, si à filio hærede legatum sit Scio, fideique eius commissum fuerit, sub conditione, ut Titio daret, & Titius pendente conditione dedisset, fideicommissum deficiens apud Seium manet; non ad filium heredem pertinet, quia in fideicommissis potius causam habere eum, cuius fides electa sit, tenatus non fuit; ff. eod. l. Julianus. lxxv.

Surdo & Muto qui legatum accipit, ut cum morietur restituat, rectè mandatur, nam & ignorantes adstringuntur fideicommissis, quibus ignorantibus emolumentum ex testamento quaeritur, ff. eo. l. cum pater. lxxvii. §. surdo & muto.

Potest autem non solum proprias res testator per fideicommissum relinquere, sed & hæredis, aut legatarii, aut fideicommissarii, aut cuiuslibet alterius. Itaque & legatarius & fideicommissarius non solum de ea re rogari potest, ut eam alicui restituat, quæ ei relictæ sit, sed etiam de alia siue ipsius, siue aliena sit. Hoc solum obseruandum est, ne plus quisquam alicui rogetur restituere, quàm ipse ex testamento caperit, nam quod amplius est, inutiliter relinquitur. cum autem aliena res, per fideicommissum

Tertiæ Partis Lib. VII.

relinquitur, necesse est ei, qui rogatus est, aut ipsam redimere, & præstare, aut estimationem eius soluere, inst. eod. §. potest autem. & C. de fideicom. l. hæredum. xxv.

Si rem suam testator legauerit, eamque necessitate urgente alienauerit; fideicommissum peti potest, nisi probetur adimere ei testatorem voluisse; probatio autem mutatae voluntatis ab hæredibus exigenda est. Ergo & si nomen quis debitoris exegerit, quod per fideicommissum reliquit; non tamen hoc animo, quasi vellet extinguere fideicommissum: poterit dici deberi: nisi fortè inter hæc interest: hic enim extinguitur ipsa constantia debiti: ibi res durat, tametsi alienata sit: cum tamen quidam nomen debitoris exegisset, & pro deposito pecuniam habuisset: fideicommissi petio superest: maximè quia non ipse exegerat, sed debitor ultro pecuniam obtulerat, quam offerente ipso non potuit non accipere. ff. de leg. iii. l. fideicommissa. xi. §. si rem.

Sicuti conceditur unicuique ab eo, ad quem legitima eius hæreditas, vel bonorum possessio peruentura est, fideicommissum dare. ita & ab eo, ad quem impuberis filii legitima hæreditas, vel bonorum possessio peruentura est, fideicommissa rectè dabuntur. Quod fideicommissum hætenus quatenus impubes decedat valebit. cæterum si pubes factus, decesserit, euanesceit fideicommissum. ff. de leg. i. l. si fundum. xcii. §. si. cum l. seq.

Eorum, quibus mortis causa donatum est, fideicommissum quoquo tēpore potest. quod fideicommissum hæres salua legis falcidiae ratione, quam in his quoque donationibus exemplo legatorum locum habere placuit, præstabit. Si pars donationis fideicommissio teneatur; fideicommissum quoque munere falcidiae fungetur. Si tamen alimenta præstari voluit; collationis totum onus in residuo donationis esse respondendum erit ex defuncti voluntate; qui de maiori pecunia præstari non dubie voluit integra. ff. de leg. ii. l. cum pater. lxxvii. §. eorum.

Mater filiis suis vulgo conceptis, dotem suam mortis causa donando stipulari permisit, cum aliis hæredibus institutis petisset à filiis, viro dotem restitui: totum viro fideicommissum dotis debetur, si falcidiae ratio non interuenerit. ideo dotis retentionem virum habere placuit. alioquin falcidiae partem hæredibus à filiis ex stipulatu cum viro agentibus ex dote, erit per infactum actio reddenda. d. l. cum pater. §. mater.

Quod à legatario petitum erat, ut alii restitueret: si legatarius decedat, hæres quoque eius id, quod legatum est debebit. ff. de leg. ii. l. omnia. 32. §. quod à legatario.

Si quis Titio decem legauerit, & rogauerit, ut ea restituat Mæuius: Mæuiusque fuerit mortuus, Titii commodum cedit, non hæredis, nisi duntaxat ut ministrum Titium elegit. idem est, & si ponas usumfructum legatum. ff. de leg. ii. l. si quis Titio. xvii. in princ.

Si fuerit municipio legatum relictum ab his, qui Rempublicam gerunt, fideicommissum dari potest. ff. de leg. iii. l. v. in princ.

Si quis non ab hærede, vel legatario; sed ab hæredis, vel legatarii hærede fideicommissum reliquerit: hoc valere benignum est. d. l. v. in fine.

Legatarius si nihil ex legato accepit, cui debet actionibus suis cedere potest. nec id cogetur soluere: quid ergo si non totum, sed partem legati relictum restituere rogatus, abstinuit eo? utrum actionibus suis in totum cogetur cedere? an vero non nisi ad eam quantitatem, quæ fideicommissio continetur? quod ratio suadet; sed & si legatum perceperit, non amplius ex causa fideicommissi cogen-

dus

duſ erit ſoluere quàm recepit. ff. de leg. ii. l. imperator. lxx. in principio.

Si legatarius, à quo fideicommiſſum datum eſt, petierit legatum, id tātum, quod per iudicem exegereit, præſtare fideicommiſſario cogetur, vel ſi non exegerit actione cedere. ad eum enim litis periculum ſpectare iniquum eſt, ſi culpa legatarii lis perierit. ff. de leg. iii. l. octaua in principio.

Qui dotale prædium contra legem Iuliam uendidit, uxori legatum dedit, & emptoris fideicommiſit, ut amplius ei pretium reſtituat, emptorem fideicommiſſi non teneri conſtabat. ſi tamen accepto legato mulier uenditionem irritam faceret, eam oblato pretio doli placuit exceptione ſubmoueri. ff. de le. ii. l. cum pater. lxxii. §. qui dotale.

Si centum legatis, duplum reſtituere rogatus ſit, ad ſummam legati videbitur conſtituiſſe; ſi autē poſt tempus fideicommiſſum relictum ſit, intereſſe duntaxat additamentum admittetur. nec mutanda ſententia erit, quod fortè legato percepto magnum emolumentum ex aliquo negotio conſecutus eſt, aut pœnam ſtipulationis imminentem euasiſit: hæc ita, ſi, quantitas cum quantitate cōferatur. enim uerò ſi pecunia accepta rogatus ſit rem propriam, quamquam maioris pretii eſt, reſtituere; non eſt audiendus legatarius, legato percepto, ſi uelit computare. non enim æquitas hoc probare patitur, ſi quod legatorum nomine perceperit legatarius, offerat. ff. de leg. ii. l. Imperator. lxx. §. ſi centum.

Sed & ſi ſic fideicommiſſum dederò ab hærede meo. TE ROGO LVCI TITI, VT AB HAEREDE TVO PETAS DARI MAEVIO DECEM AVROS, utile erit fideicommiſſum, ſcilicet vt mortuo Titio ab hærede eius peti poſſit. ff. leg. iii. l. ſexta in principio.

Si quis creditori ſuo legauerit id, quod debet fideicommiſſi eius non poterit, ni ſi commodum aliquod ex legato conſequatur, fortè exceptionis timore, uel ſi quod in diem debitum fuit, uel ſub conditione. ff. eod. l. vii. §. ſin.

Si fideicommiſſum relictum, NISI HAERES MEVS NOLVERIT, ILLI DECEM DARI VOLO, quaſi conditionale legatum eſt: & primam uoluntatem exigit. ideoq; poſt primam uoluntatem non erit arbitrium hæredis dicendi noluiſſe; hoc autem legatum. CVM VOLVERIT, tractum habet quandiu uiuat is, à quo fideicommiſſum relictum eſt. uerū ſi antequam dederit, deceſſerit, hæres eius præſtat. ſed & ſi fideicommiſſarius antequam hæres conſtituat deceſſerit, ad hæredem ſuum nihil tranſtulifſe uidetur: conditionale enim eſſe legatum, nemini dubium eſt. & pendente legati conditione uidetur deceſſiſſe fideicommiſſarius, ff. de legat. tertio l. fideicommiſſa. xi. §. ſi fideicommiſſum.

Eius hæres, vel legatarius rogatus eſt, vt quendam adoptet, his uerbis adiectis; SI ALIAS FECERIT, EX HAERES ESTO, VEL PERDAT LEGATVM: quaſi ſit, ſi non adoptauerit, an ei, qui adoptatus non eſt, actio quædam ex fideicommiſſo competit? reſponſum eſt, legatum, quo quis rogatus, vt adoptet, ratum non eſt, ff. de leg. iii. l. uxorem. xli. §. eius hæres.

Si quis liberos ſuos emancipare rogatus fuerit, non cogitur hoc facere: poteſtas enim patria inæſtimabilis eſt, ff. de legat. primo. l. filiusfamil. cxliiii. §. ſed ſi liberos ſuos.

Cum exiſtimaret ad ſolam conſobrinam ſuam bona peruentura: codicillis ab ea factis, pluribus fideicommiſſa reliquerat. iure ſucceſſionis ad duos eiufdē gradus poſſeſſione deuoluta, rationibus æquitatis, & perpetui edicti exemplo pro parte dimidia mulier releuabitur, ff. de legatis ſecundo, l. cum pater

Tertiæ Partis Lib. VII.

ter. lxxvii. §. cum existimaret.

Ex his verbis. CVRATE AGROS ATTENDERE, ET ITA FIET, VT FILIVS MEVS FILIOS VESTROS VOBIS CONDONET. fideicommissum peti non potest. ff. de leg. 3. l. testatorem. lxxviii. §. ex his verbis.

Si fundum per fideicommissum relictum vnus ex hæredibus, excusso pretio secundum redditum eius fundi, mercatus sit propter æs alienum hæreditarium, præsentem, & adsignante eo, cui fideicommissum debebatur: placet, non fundum, sed pretium eius restitui debere: si fundum restituere malit hæres: audiendus est. ff. de leg. 1. l. si fundum. xcii. in princ.

Hæres, cuius fideicommissum erat, ut mihi fundum, aut centum daret, fundum Titio vendidit, cum electio ei relinquitur, utrum malit, dandi, ut tamen alterum solidum præstet, prætoris officio conuenit, ut si pecuniam Titius offerat, inhibeat fundi persecutionem, ita enim eadem causa constitueretur, quæ futura esset, si alienatus fundus non fuisset: quando etiam aduersus ipsum hæredem officium prætoris, siue arbitri tale esse deberet, ut si fundus non præstaretur, neque pluris neque minoris, quam centum, æstimaretur, ff. de legat. 1. l. si quando. cix. §. hæres.

Quidam ab eo, cui fundum legauerat, fideicommisserat, ut eum fundum post mortem suam restitueret sempronio. eiusdem legatarii fideicommisserat, ut Titio daret centum; quæritur quid iuris sit? & ait Marcellus, si Titio testator centum ex fructibus, quos uiuus legatarius percepit, reliquerit: & legatarius post tantum temporis decessisset, ut ex fructibus centum fierent, Titium centum accepturum; si post acceptum legatum confestim decessisset legatarius, Titii fideicommissum extinguere, quia placet, non plus posse rogari quàm restituere, quam quantum ei relictum est. Sed si Titii fideicommissum non est in tempus mortis legatarii collatum: ait Marcellus, confestim fideicommissum Titio dandum; sed cautione exacta, quanto amplius experit, reddi. quam cautionem ita committi, si prius legatarius decesserit, quam ex fructibus centum perciperet, sed uix est, ut legatarius ex redditibus uoluit ante dare, quàm fructus legatarius percepisset, certè erit legatarius audiendus, si velit totum fundum præstare, si de restituendo cauetur. absurdum enim est, de suo eum præstare centum; maxime si fundus centum, uel non multo pluris est: quo iure utimur, ff. de leg. 1. l. si filiusfam. cxiii. §. apud Marcellum.

Sed & si fundum hæres vni ex familia reliquerit, eius fideicommissit, ut eum ex tero restituat; quæsitum est, an hoc fideicommissum peti possit? dictum est, ita demum peto posse, si fundi pretium efficiat. Sed si quidem ille prior testator, ita fideicommissum reliquisset, ROGO, FVNDVM CVI VOLES, AVT QVIBVS VOLES EX FAMILIA, RELINQVAS: res in expedito erit: quod si talia uerba fuissent; PETO, NE FVNDVS DE FAMILIA EXEAT: hæredis hæres propter sequens fideicommissum, quod in exterum collatum est, oneratus intelligitur: petituris deinceps cæteris ex primo testamento fideicommissum: post mortem uidelicet eius, qui primo electus est, & ideo si electo uno fideicommissum in exterum non conferatur; non aliàs ei, qui electus est, fideicommissum præstandum erit; quàm interpositis cautionibus, FVNDVM, CVM MORIETVR, SI NON IN FAMILIA CVM EFFECTV RELINQVERETVR, RESTITVI. ff. de leg. 2. l. unum ex familia lxxvii. §. sed si fundum.

ROGO, FVNDVM CVM MORIERIS, RESTITVAS EX COGNATIS, CVI

CVI VOLES; quod ad uerba attinet, ipsius erit electio, nec petere quisquā poterit, quandiu præferri alius potest, defuncto eo priusquam eligat, petent omnes. Itaque eueniet, ut quod vni datum est viuis pluribus vnus petere non possit: sed omnes petant, quod non omnibus datum est; & ita demum petere possit vnus, si solus moriente eo superfuit, d. l. unum. S. rogo.

Eum; cui sub hac conditione fundus legatus est, si centum hæredi dedisset, si tantum sit in pretio fundi, quantum hæredi dare uisus est: non est legatarius cogendus fideicommissum a se relictum præstare; quoniam nihil ex testamento videtur capere, qui tantum erogat, quantum accipit, ff. de leg. i. l. ciuitatibus, cxxii. S. eum qui.

Lucius Titius in testamēto suo ita cavit, **OCTAVIANAE STRATONICAE DVLCISSIMAE FILIAE MEAE, SALVTEM. VOLO VT IPSA A SEMETIPSA PRAEDIVM GAZAM CVM OMNIBVS EIVS IMPOSITIONIBVS ACCIPIAT: OCTAVIANO ALEXANDRO DVLCISSIMO FILIO MEO. VOLO VT IPSE A SE IPSO POSESSIONEM COMIANAM AGNIFERAM CVM VNIVERSIS DOTIBVS, QVAE IN EA SVNT, PRAECIPIAT, INQVE EXIMIVM HABEAT:** quaesitum est, an huiusmodi scriptura integrum prædium singulis datum esse videatur? an verò hæreditariam partem duntaxat contineat? cum inutiliter à semetipso quenque eorum, quam habebat partem, accipere voluit? Modestinus respondit, non sic interpretandam scripturam, de qua quaesitum fuit, ut fideicommissum inutile fiat. item quaesitum est, si integrum prædium relictum esse videtur, an pretium portionis fratri, & cohæredi soluendum sit: ut hoc ipso quòd à semetipso accipere præcepit, pretio illato integrum habere eum voluerit? idem respondit, ad solutionem pretii fideicommissarium minimè compellendum, ff. de leg. ii. l. Titia. xxxiiii. S. Lucius Titius.

Gaius Seius cum domum suam haberet, & in prætorio vxoris suæ se transtulisset, quasdam res de domo sua in eodem prætorio transtulit: ibique post multos dies decedens, testamēto uxorem suam hæredem, & alios complures reliquit, quo testamento significauit verba, quæ infra scripta sunt: **IN PRIMIS SCIANANT HAEREDES MEI, NVLLAM PECVNIAM ESSE PENES VXOREM MEAM, SED NEC ALIQVID QVICQVAM: IDEOQVE HOC NOMINE EAM INQVIETARI NOLO.** quaesitum est, an ea, quæ viuo eo in prætorio uxoris eius translata sunt, communi hæreditati vindicari possint? & an secundum uerba testamenti præscribi cohæredibus possit à patre uxoris defuncti? Modestinus respondit, si ea, quæ in domum seu prætorium uxoris defunctus transtulit, præcipua ad eam pertinere uoluit: nihil proponi, cur uoluntati ipsius standum non sit: necesse igitur habet mulier, talem uoluntatem fuisse testatoris ostendere. quod nisi fecerit; in hæreditate mariti & hæc remanere oportet. ff. de leg. ii. l. Titia. xxxiiii. S. Gaius Seius.

Titia cum nuberet Gaio Scio, dedit in dotem prædia, & quasdam alias res. postea codicillis ita cavit. **GAIVM SEIVM MARITVM MEVM COMMENDO TIBI FILIA MEA. CUI DARI VOLO IN VITAE VSVM, ET FRVCTVM PARTICIPATIONEM, PAGI NECLeni, QVAM OLIM IN DOTEM CVM CORPORIBVS DOTI ILLATIS DEDI. ET IN NVLLA RE EVM MOLESTARI IN DOTE. ERVNT ENIM POST MORTEM IPSIVS TVA, ET FILIORVM TVORVM.** præterea alia multa huic eidem marito legauit, ut quandiu uiueret haberet: quaesitum

quæsitum est, an propter hæc quæ codicillis, ei extra dotem relicta sunt, possit post mortem Gaii Seii ex causa fideicommissi petitio, filio & hæredi Titiaæ competere, & earum rerum nomine, quas in dotem Gaius Seius accepit? Modestinus respondit: licet non ea verba proponantur, ex quibus filia testatrix fideicommissum à Gaio Seio, postquam præstiterit, quæ testamento legata sunt, petere possit. tamen nihil prohibet propter uoluntatem testatrix post mortem Gaii Seii fideicommissum peti. ff. de leg. ii. l. Titia. xxxiii. §. fin.

Titius cum fratris filio fundos, & urbana prædia legaret, in his & fundum Seianum legauit, quem ipse paterfamilias, quoad viueret, uno quidem nomine uniuersum habuit, sed quo facilius conductorem inueniret, per duas partes locabat: ita ut ex qualitate loci superiorem partem seianum superiorem; inferiorem autem partem seianum inferiorem appellaret, quæsitum est, an is fundus totus ad fratris filium pertineat? Paulus respondit, si testator fundum seianum uno nomine uniuersum possedit, quamuis eundem diuisis partibus locauerat; uniuersum eum ex causa fideicommissi præstari oportere: nisi si hæres, de qua parte testator senserit, euidenter probauerit, ff. de lega. ii. l. Gaius. 86. §. Titius.

Filiam ex asse instituit hæredem; eiq; substituit nepotem suum, & ita cavit: SI, QVOD A BOMINOR, NEQVE FILIA MEA, NEQVE NEPOS MEVS HAEREDES MEI ERVNT. TVNC PORTIONEM MEAM PARTIS DIMIDIAE FVNDI ILLIVS AD COGNATOS MEOS PERTINERE VOLO. quæritur, cum ante testatorem, & filia & nepos decesserunt, & intestati bona pertinuerunt ad pronepotem eius an fideicommissum ad cognatos pertineret? responsum est, secundum ea, quæ proponerentur; si nullus alius hæres institutus substitutusque esset, quam filia & nepos uideri legitimorum fideicommissum esse, ut præstaretur, ff. de legat. secundo. l. penultima. §. filiam.

Quotiens, principali loco hæres institutus testatori succedit: legata & fideicommissa à substituto data posci iure non possunt. C. de fideic. l. quotiens. xiii.

Maritus uxorem ex asse hæredem instituit, cuius post mortem codicillos aperiri testator præcepit, prædium hæreditarium uxor infructuosum rationi suæ existimans, uendidit; emptor quærit, an retractari hæc venditio possit post mortem mulieris ab his, quibus codicillis per fideicommissum hæreditas data deprehenderetur: an verò solum quantitas pretii ab hærede uxoris fideicommissariis debeatur? responsum est, propter iustam ignorantiam tam mulieris, quam emptoris, hæredem mulieris, ut fundus apud emptorem remaneat, fideicommissario pretium dare debere. ff. de leg. ii. l. si. §. fin.

Cum quis decedens se iæ matri fundum, qui proprius matris erat, legauerat ab ea petierat, ut eundem, cum moreretur, Flauia Albinæ coniugi suæ restitueret: Post mortem testatoris mater apud magistratum professæ est, nihil se aduersus uoluntatem filii sui facturam: paratamque se fundum Flauia Albinæ tradere, si sibi annua bina præstarentur reddituum nomine: sed neque possessio nem tradidit, neque annua bina accepit. quæsitum est, an iure fundum alii vendere possit: responsum est, si de legati iure fideique commissi quæreretur, secundum ea quæ proponerentur, nec ualuisse, quod matri suam legauerat, neque onus fideicommissi processisse, si modo nihil præterea mater cepisset, ff. de leg. iii. l. cum quis, xxxvii. in prin.

Legauerat per fideicommissum Mæuiis ita, ET QVICQVID IN PATRIA GADI-

GADIBVS POSSIDEO: quæsitum est, an si quam suburbanam adiacentem possessionem haberet, hæc quoque ex causa fideicommissi Mæuii debeatur? responsum est, posse ad hanc quoque verborum significationem extendi. Item calendarii quod in patria sua defunctus habebat reliquit; quæsitum est, an idem quoque calendarium propter verba superscripta Mæuii ex causa fideicommissi deberetur? respondit Scæuola, non deberi. Pecunia vero, quæ in arca domi Gadibus inuenta esset, vel ex diuersis nominibus exacta, & ibi deposita, ex fideicommissio debetur. ff. de legat. iii. l. uxorem. xli. §. legauerat.

AGRI PLAGAM, QVAE EST IN REGIONE ILLA, MEVIIS PVBLIO ET GAIO TRANSCRIBI VOLO, PRETIO FACTO VIRI BONI ARBITRATV, ET HAEREDITATI ILLATO, DVPLAE EVICTIONE EX PROMISSA A RELIQVIS HAEREDIBVS, ITA VT SVB POENA CENTVM PROMITTANT EAM AGRI PLAGAM, PARTEMVE EIVS AD SEIAM POSTEROSVE EIVS NON PERVENTVRAM QVAQVE RATIONE. cum publicus emere velit, Gaius nolitis, qui fideicommissum præstari sibi velit, potest partem dimidiam eius agri, qui legatus est, petere, quamuis alter persequi nolit, & cautio, quæ interponi debet secundum uoluntatem, cuique hæredum præstanda est pro ea portione, quæ ex fideicommissio præstatur, ff. de leg. iii. l. vxorem xli. §. agri plagam.

Testator adiiciendo, PRAEDIVM SEIANVM OMNE: eam quoque partem fundi superscripti, quasi ad se pertinentem, uidetur per fideicommissum reliquisse, quam ex causa pignoris nactus est, taluo scilicet iure debitoris, ff. de leg. iii. l. testatorem, lxxviii. in princ.

Vicos ciuitati relictos, qui proprios fines habebant, ex causa fideicommissi non ideo minus deberi placuit, quod testator fines eorum significaturum, & certaminis formã, q̃ celebrari singulis annis voluit, alia scriptura se declaraturum promissit, ac postea morte præuentus non fecit. ff. de leg. ii. l. cū pater. 77. §. si.

A filia pater petierat, ut cui vellet ex liberis suis prædia, cum moreretur, restitueret: vni ex liberis prædia fideicommissi uiua donauit. non esse electionem propter incertam diem fideicommissi certæ donationis uidebatur: nam in eum destinatio dirigi potest, qui fideicommissum inter cæteros habiturus est, remota matris electione, d. l. cum pater. §. à filia.

Fundum à filio, quoad vixerit, uenit uenundari, donari, pignorari: & hæc verba adiecit: QVOD SI ADVERSVS VOLVNTATEM MEAM FACERE VOLVERIT, FVNDVM TITIANVM AD FISCVM PERTINERE: ITA ENIM FIET, VT FVNDVS TITIANVS DE NOMINE VESTRO NVNQVAM EXEAT. quæsitum est, cum uiuus filius eum fundum secundum uoluntatem patris retinuerit: an defuncto eo, non ad hæredes scriptos à filio, sed ad eos, qui de familia sunt, pertineat? responsum est, hoc ex uoluntate defuncti colligi posse, filiū quoad uiueret, alienare uel pignerare non posse, testamenti autem factionem, & in eo fundo in extraneos etiam hæredes habiturum, ff. de leg. iii. l. pater filium. xxxviii. §. fundum.

Iulius Agrippa primipilaris testamento suo cavit, ne ullo modo reliquias eius, & prædium suburbanum, aut domum maiorem hæres eius pignoreret, aut ullo modo alienaret: filia eius hæres scripta hæredem reliquit filiam suam neptem primipilaris, quæ easdem res dui possedit, & decedens extraneos instituit hæredes. quæsitum est, an ea prædia extraneus hæres haberet: an verò ad Iuliam dominam, quæ habuit patrum maiorem Iulium Agrippam, pertinerent? responsum

niam præstet, fideicommissum ex rescripto Diui Pii debetur, quasi uideatur hæres rogatus remittere id debitori. nam si conveniatur debitor ab hærede, doli exceptione uti potest, quæ res utile fideicommissum facit, quod cum ita se habet, ab omni debitore fideicommissum relinqui potest, ff. de leg. i. l. si pecunia, 77.

Si scriptus ex parte hæres rogatus sit præcipere pecuniam, & eis quibus testamento legatum erat distribuere: id, quod sub conditione legatum est, tunc præcipere debet, cum conditio extiterit. interim, aut ei, aut his quibus legatum est, satisfacere oportet, ff. de legatis primo lege quidam, 96. §. si scriptus.

Si centum legatis duplū restituere rogatus sit, ad summam legati videbitur constituisse. Si autem post tempus fideicommissum relictum sit, interesse duntaxat additamentum admittetur. nec mutanda sententia erit, quod forte legato percepto magnum emolumentum ex aliquo negotio consecutus est. aut poenam stipulationis imminentein evasit. hæc ita si quantitas cum quantitate conferatur. enimvero, si pecunia accepta, rogatus sit rem propriam, quamquam maioris pretii est, restituere: non est audiendus legatarius, legato percepto, si velit computare. non enim æquitas hoc probare patitur, si quod legatorum nomine perceperit legatarius offerat, ff. de leg. 2. l. Imperator, 70. §. si centum.

Si hæres damnatus esset decem uni ex cognatis dare & non constituerit, cui daret: hæres omnibus eadem decem præstare cogendus est, ff. de lega. 2. l. si quis Titio, 17. §. si hæres, fin.

Mense negotium ex causa fideicommissi cum indemnitate hæredum per cautionem susceptam, emptioni simile videtur, & ideo non erit quærendum, an plus in ære alieno sit, quam in quæstu, ff. eodem lege cum pater, lxxvii. §. mense.

Qui indiuisam cum fratre suo rem habebat, filias suas hæredes instituit. & ita cavit: PROPTER RES VNIVERSAS, QVAE MIHI CVM ILLO FRATRE MEO PATRVO VESTRO COMMUNES SVNT, QVAS AESTIMATIONIS CONSTITERIT ESSE VNIVERSAS DVO MILLIVM AVREORVM FI DEI VESTRAE COMMITTO, VTI PRO PORTIONE VESTRA MILLE AVREOS A LVCRETIO PACATO PATRVO VESTRO ACCIPIATIS: huic testamento quinquennio supervixit, & abundè patrimonium reliquit. quæsitum est, an hæredes lucretii Pacati secundum verba superscripta offerentes mille aureos, fideicommissum consequantur? responsum est, secundum ea, quæ proponerentur non facere voluntatem, ut uniuersa, datis millenis aureis, restituerentur. sed æstimationis, quæ mortis tempore, in rebus fuerat; obligationem debere fieri, ff. de leg. 2. l. si. §. qui indiuisam.

Quidam fideicommissit eius, cui duo millia legavit, in hæc verba: A TE PETRONI PETO, VTI EA DVO MILLIA SOLIDORVM REDDAI COLLEGIO CVIVSDAM TEMPLI. quæsitum est, cum id collegium postea dissolutum sit, utrum legatum ad Petronium pertineat: an uero apud hæredem remanere debeat? responsum est, Petronium iure petere. utique si per eum non stetit, parere

Tertiæ Partis, Lib. VII.

defuncti voluntati, ff. de legatis tertio lege pater filium, trigesimo octavo. S. fideicommissit.

Miles ad sororem epistolam, quam, post mortem suam aperiri mandauit, talem scripsit: SCIRE TE VOLO DONARE ME IBI AVREOS OCTINGENTOS: fideicommissum deberi sorori constitit. nec aliud probandum in cuiuslibet suprema uoluntate. placet enim consistere fideicommissum, ac si defunctus cum eo loquatur, quem præcario remunerat, ff. de leg. 2. l. miles, 75. in princ.

Qui inuita filia de dote egerat, decessit, eadem illa exheredata, filio hærede instituto, & ab eo fideicommissum filiae dotis nomine reliquit. quaeritur quantum à fratre mulier consequi debeat? Modestinus respondit, (quod in primis est) non esse consumptam de dote actionem mulieri, cum patri suo non consenserit, utique non ignoras. sic enim res explicatur, ut si quidem maior quantitas in priore dote fuit; illius petitione sit tantummodo mulier contenta. quod si in summa dotis nomine legata amplius sit, quam in dote principali; compensatio fiat usque ad eandem summam, quæ concurrat: & id tantummodo, quod excedit in sequenti summa, ex testamento consequatur. Non est enim verisimile, patrem duplici præstatione dotis filium, eundemque hæredem onerare voluisse: præterea, cum putauerit se efficaciter, (licet non consentiente filia) instituisse aduersus generum de dote actionem, ff. de legatis secundo, lege Titia, trigesima quarta. S. qui inuita.

Qui testamento hæredem scripserat, Mauius ducenta legauit, & fidei eius commisit, ut centum daret Claucae Tichæ, Elpidiæ autem quinquaginta. Postea Mauius volente Testatore literas emisit ad eas, secundum uoluntatem testatoris restitutum, postea testator fecit codicillos, quibus & hoc præcepit, ut præter hoc codicillos, si quid aliud prolatum esset, non ualeat. quaeritur est, an Mauius qui ducenta accepit, quia mutauit uoluntatem de ea epistola testator, a mulieribus conueniri ex causa fideicommissi possit? responsum est, frustra Mauium conueniri, siue ducenta, siue prædium pro his accepit, ff. de legatis tertio, lege cum quis decedens, xxxvii. S. qui testamento.

Testamento, quo filium & uxorem instituerat hæredes, filiae per fideicommissum centum, cum in familia nuberet, legauit: & adiecit ita: FIDELI TVAE FILIA COMMITTO, UT CVM IN FAMILIA NVBAS, ET QVOTIENSQVQVE NVBES, PATIARIS EX DOTE TVA, QVAM DABIS PARTEM DIMIDIAM STIPVLARI FRATREM TVVM ET SEIAM MATREM TVAM PRO PARTIBVS DIMIDIIS DARI SIBI, SI IN MATRIMONIO EIVS, CVI NVBES, SI VE DIVORTIO FACTO, PRIVSQVAM DOS TVA REDDATVR, EO VE NOMINE SATISFACTVM ERIT, MORIERIS NVLLO FILIO, FILIAVE EX EO RELICTO. patet uirginem filiam nuptum collocauit, eiusq; nomine dotem dedit, & post diuortium eandem recepit, & alii in matrimonium cum dote dedit, & stipulatus est eam dotem, sibi aut filiae

suae reddi. manente filia in matrimonio secundo, mortuus est testator eodem testamento relicto, eique haeredes extiterunt filius & uxor: Postea, marito defuncto, puella dote recepta nupsit alii, praesentibus & consentientibus fratri & matre, quae etiam dotem eius auxit: & neuter eorum stipulati sunt dotem, mox matri filius, & filia haeredes extiterunt: deinde in matrimonio filia decessit, marito haerede relicto, quaesitum est, cum puella non ex causa legati pecuniam in dotem ab haeredibus patris acceperat, sed mortuo secundo marito mater familias facta dotem recuperauerat, an haeres eius ex causa fideicommissi fratri defunctae teneatur in eam pecuniam, quam percipere posset, si dotem stipulatus esset? responsum est, non teneri, ff. de leg. 3. l. uxorem, xi. §. testamento, quo.

SEMPRONIAE MULIERI MEAE REDDI IVBEO AB HAEREDIBVS MEIS CENTVM AVREOS, QVOS MVTVOS ACCEPERAM, quaesitum est, si hanc pecuniam, ut debitam sempronia petens uicta sit, an fideicommissum peti possit? responsum est, posse ex causa fideicommissi peti, quod apparuisset, non fuisse ex alia causa debitum, ff. de leg. 3. l. Lucius, 93. §. semproniae.

Filia fideicommissit in haec verba: **PETO A TE FILIA MEA, VT DOTALEM CAUTIONEM POST MORTEM MEAM MUTVES, ET ITA RENOVES, VT FRATRES TVI DOTEM STIPVLARENTVR HOC CASV, VT SI SINE LIBERIS VNO PLVRIBVSVE IN MATRIMONIO MORIERIS, DOS AD EOS PERVENIAT**: post mortem patris decessit maritus, antequam renouaretur cautio dotalis, & postea alii nupta decessit nullo liberorum relicto, uiuo adhuc Titio vno ex fratribus, quaesitum est, an Titius petitionem haberet rerum, quae in dotem fuerant? responsum est, posse fideicommissum ab haeredibus sororis peti, si per eam stetit, quominus dotem frater stipularetur, ff. de leg. 2. l. si. §. filiae fideicommissit.

Vxori ita legatum est. **QV D QV D PROPTER TITIVM AD SE IVM DOTIS NOMINE PERVENIT, TANTAM PECUNIAM SEIVS HAERES MEVS TITIAE DET**: quaesitum est, an deductiones impensarum fieri possint, quae fierent, si de dote ageretur? respondit Labolenus, non dubito, quin uxori suae, quod ita legatum est: **A TE HAERES PETO QVICQV D AD TE PERVENISSET, VT TANTVM EI DARES**. tota dos sine ratione deductionis impensarum mulieri debeat. Non autem idem ius seruari debet in testamento extranei, quod seruatur in testamento uiri, qui dotem uxori relegat; haec enim taxationis loco habenda est. **QVICQV D AD TE PERVENIT**, illic autem ubi uir uxori relegat, id uidetur legare, quod in iudicio dotis mulier consecutum fuerit, ff. de legatis secundo l. Mauius, 41. §. a me.

Pater naturalis filiae suae ex testamento mariti eius fideicommissi debitor, cum ea mulier alii nubere non haberet, non mandato mulieris dotem marito eius dedit, & sibi reddi eam stipulatus est, si sine liberis filia moreretur. mulier filiam suscepit. Quaesitum est, an fideicommissum a patre exigere possit? responsum est, si nec ratam habuisset dotem datam, superesse fideicommissi petitionem. Item quaesitum est, an si pater accepto tacere stipulationem velit, mulier persecutio

TVAM CENTVM AVREIS, ET PRAEDIO TVSCVLANO; PAR-
TEM HAEREDITATIS RESTITVAS MATRI TVAE. responsum est:
praedium quidem haereditarium iudicio diuisionis de communi filiam habi-
turam, pecuniam autem de parte sua retenturam, ff. eod. l. cum pater. lxxvii.
in principio.

Cum pater fideicommissum praediorum ex testamento matris filiae deberet, ean-
dem pro parte ita haereditatem instituit, ut haereditatem fideicommissum compen-
saret, eademque praedia filio exhaereditato dari uoluit, quanquam filia patris her-
editatem suscipere noluisse, fideicommissum tamen ab haereditibus esse filio
praestandum, ad quos haereditatis portio, quam accepit filia, redierat, placuit.
quod si alium filia substituisset, cum oportere filio fideicommissum reddere,
ff. eod. l. cum pater, lxxvi. §. cum pater fideicommissum.

Pater centam pecuniam exhaereditatae filiae uerbis fideicommissi reliquit, eamque nu-
pturae dotis nomine dari uoluit, filio dotem stipulante. cum filius minorem do-
tem decessisset, superfluum esse filiae reddendum constabat. Diuortio quoque se-
cuto fideicommissum filiam recte perituram, ut actio stipulationis sibi presta-
retur, quoniam uerisimile non erat, patrem interponi stipulationem uoluisse,
quo filia post primas nuptias indotata constitueretur. ceterum si postea nube-
ret, aut secundas nuptias cautionem extendi non oportet, dicta. l. cum pater.
§. pater centam.

Si mulier dotem stipulata fuerit, & accepto tulit marito in hac dotem, ut fideico-
missum det: dicendum est fideicommissum deberi. percepisse etenim aliquid a
muliere uidetur: haec ita, si mortis causa donatura mulier marito fecit acceptu-
sed & si mortis causa auxerit marito dotem, uel in matrimonium eius mortis cau-
sa redierit, potest dici fideicommissum ab eo deberi, ff. de leg. 3. l. 3. in prin.

Donationis praediorum epistolam ignorante filio mater in aede sacra uerbis fidei-
commissi non subnixam deposuit, & literas tales ad aeditum misit, INSTRV-
MENTVM VOLVNTATIS MEAE POST MORTEM MEAM FILIO
MEO TRADI VOLO. cum pluribus haereditibus intestato diem suum obi-
isset, intelligi fideicommissum filio relictum responsum fuit: non enim quaeri
oportet, cum quo de supremis quis loquatur, sed in quem uoluntatis intentio
dirigetur, ff. de leg. ii. l. cum pater. lxxvii. §. Donationis.

Si creditor ab eo, qui testamentum fecit, domum acceptam iure pignoris uendi-
dit, contra emptorem fideicommissi causa tamen si uoluntatem defuncti non
ignorauit, nihil decerneretur, ff. eod. l. qui solidum. lxxviii. §. fin.

QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, SCIAT DEBERE ME DE ME-
TRIO PATRVO MEO DENARIA TRIA, ET DEPOSITA APVD
ME A SELEVCO PATRVO MEO DENARIA TRIA, QVAE E-
TIAM PROTINVS REDDI ET SOLVI EIS IVBEO. quaeritur est, an si
non deberentur, actio esset? responsum est, si non deberentur, nullam quae si ex
debito actionem esse, sed ex fideicommisso, ff. eo. l. penult. §. qui quis. ii.

Si rem quis debeat ex stipulatu, ei, cui rem legauerit, fideicommittere eius non pote-
rit, licet ex legato commodum sentire uideatur, quod dominium nanciscitur
statim, nec expectat ex stipulatu actionem. fortassis quis dicat, & sumptum li-
tis, quem sustineret, si ex stipulatione litigaret, eum lucrari, sed nequaquam
dicendum est huius fideicommitteri posse. Sed & si habenti tibi proprie-
tatem usumfructum mortis causa cesserit: potest dici fideicommittere me
posse, nec quenquam moueat, quod ususfructus solet mortem extinguere,

nam mediū potius temporis, quō uiuat, qui donauit, commodum cogitur, si autem pignus debitoris liberauero mortis causa, & eius fideicommissero, non potest valere fideicommissum, ff. de legat. tertio. l. tertia. §. si rem, usque in finem.

Sic fideicommissum relictum. NISI HAERES MEVS NOLVERIT, ILLI DECEM DARI VOLO: quasi conditionale fideicommissum est: & primam uoluntatem exigit; ideoque post primam uoluntatem non erit arbitriū hæredis dicendi noluisse. Hoc autem legatum, **CVM VOLVERIT:** tractū habet, quandiu uiuat is, à quo fideicommissum relictum est: uerum si antequā dederit, decesserit, hæres eius præstat. sed & si fideicommissarius, antequam hæres constituat, decesserit: ad hæredem suum nihil transulisse uidetur, conditionale enim esse legatum, nemini dubium est: & pendente legati conditione uidetur decessisse fideicommissarius, ff. de leg. 3. l. fideicommissa. xi. §. sic fideicommissum.

Quāquam autem fideicommissum ita relictum non debeatur, **SI VOLVERIS:** tamen si ita adscriptum fuerit, **SI FVERIS ARBITRATVS, SI PVTAVERIS, SI EX EXISTIMAUERIS, SI UTILI TIBI FVERIT VISVM, VEL VIDEBITVR:** debetur: non enim plenum arbitrium uoluntatis hæredi dedit, sed quasi uiro bono fideicommissum relictum est. Proinde si ita sit fideicommissum relictum; illi si te meruerit, omnimodo fideicommissum debetur. nec poterit hæres causari, non esse meritum, si alius uir bonus, & non infestus meritū, potuit admittere, d. l. fideicommissa, §. quanquā.

Non dubium est, quin si uxori relictum sit legatum, **SI NON NVPSEKIT,** idque alii restituere rogata sit: cogenda erit, si nupserit, restituere. Hæres quoque, cui iurisiurandi conditio remittitur, legatum & fideicommissum debet, ff. eod. l. non dubium, xiiii. in princ.

Quod his uerbis relictum est, **QVICQVID EX HAEREDITATE BONIS VE MEIS AD TE PERVENERIT, CVM MORIERIS, RESTITVAS.** fructus, quos hæres uiuus percepit, item quæ fructuum iure sunt, non uenire placuit: nec. n. quicquam proponitur ex quo de his quoque restituendis testatorem rogasse, probari potest, ff. eod. l. quod his uerbis, lxxxiii. in prin.

Titia codicillis de prædiis, quæ testamento septitiæ reliquerat, ita cauit. A TE PETO, SEPTITIA, VT FILIO MEO, CVM ANNORVM SEDECIM ESSET, EADEM PRAEDIA RESTITVERES, QVOD SI FILIVS MEVS SEDECIM ANNOS NON IMPLEVERIT, PETO UTI REDDAS EA RESTITVAS PVBLIO MAEVIO ET GAIO CORNELIO. quæsitum est, cum septitia decesserit, deinde filius quintumdecimum annum agens defunctus sit: an representetur fideicommissum quinto-decimo anno impleto, & hæredes septitiæ restituere id Publio Mæuio, & Gaio Cornelio debeant? Marcellus respondit, septitiam ius, quod in his prædiis habuisset, hæredi suo reliquisse, etenim uideri contra uoluntatem testatoris representationem fideicommissi desiderari. ut amplius ad substitutos perueniat, quam ad puerum peruenire, uel à septitia, uel ab hæredibus potuisset; & uerba quidem uidentur representare fideicommissum. sed non est uerisimile, ut maturius uoluerit testatrix ad substitutos id trāsferre. nec quicquam mutat, quod septitia ante decessit. nam & si puer uiueret, non prius septitiæ hæredes, quā septitia possent conueniri, ff. de cond. & demonst. l. Publius, §. 6. §. Titia.

Eurh, qui post apertum testamentum deportatus & restitutus est fideicommissi petere posse, cuius conditio postea extitit, quàm ciuitatem Romanam recipiat, Paulus respondit, ff. eod. l. eum, qui. ciui.

Cognatis prædium reliquit, & petiit, ne id alienarent, atque in familia cognatorum retinerent. si excepto uno, cæteri partes suas uendiderint, qui non uendidit, cæterorum partes, quibus non dedit alienandi uoluntatem integras petet. eos enim ad fideicommissum uidetur inuisse, qui iudicio paruerunt; alioquin per absurdum erit uice mutua petitionem induci, scilicet, ut ab altero partem alienatam quis petat, cum partem suam alienando perdidit. Sed hoc ita procedere potest, si pariter alienauerint; cæterum prout quisque prior alienauerit, partem posterioribus non faciet. qui uerò tardius uendit, in superiorum partibus fecisse partem intelligitur, at si nemo uendiderit, & nouissimus sine liberis decesserit, fideicommissi petitio non supererit, ff. de leg. 2. l. cum pater, 77. §. libertis prædium.

Prædium pater de familia liberorum alienati uerbis fideicommissi prohibuit supremus ex liberis, qui fideicommissum petere potuit, non idcirco minus actionem in bonis suis reliquisse uisus est, quòd hæredem extraneum sine liberis decedens habuit, ff. eo. l. qui solidem 78. §. prædium pater.

Scia cognatis suis fundum legauit, fideique eorum, ita commisit, FIDEI AUTEM VESTRAS VERE ET SAPIDE COMMITTO, NE EVMFVNDVM VENDATIS, EVMQVE QVI EX VOBIS VLTIMVS DECESSERIT, CVM MORIETVR, RESTITVAT SYMPHORO COGNATO MEO ET SVCCFSSORI, ET BERILLO, ET SAPIDO, QVIVE EX HIS TVNC SVPERVIVENT. quæritur cum nec in prima parte testamenti, qua fundum prælegauit eos substituit; in secunda tamen addecerit uerbum, QVI VLTIMVS DECESSERIT; an pars unius defuncti ad alterum pertineret? Paulus respondit, testatricem uideri in eo fideicommissio, de quo quæritur, duos gradus substitutionis fecisse unum; ut is, qui ex duobus prior morietur, alteri restitueret; alterum, ut nouissimus his restitueret, quos nominatim postea enumerauit, ff. de leg. 2. l. Titia. 87. §. Scia libertis.

Instituto filio hærede, & ex eo nepotibus emancipatis, testator ita cauit. NON VOLO AVTEM, VT A MEIS HAEREDIBVS AEDES MEAE VENIANT, ILLAMVE NOMINE PECVNIA MUTVA ACCIPIATVR, SED VT APVD EOS, SIVE FILII, SIVE NEPOTES SINT, IN OMNE AEVVM INVIOLABILITER PERMANEANT, SI QVIS VERO EORVM PARTEM SVAM, VEL VENDERE, VEL IN CAUSAM MUTVI OBLIGARE VOLVERIT: COHAEREDI SVO EIVS VENDENDI, VEL OBLIGANDI POTESTATEM HABETO; QVOD SI ADVERSVS EA QVIS FECERIT, QVICQVID EIVS REI GESTVM ESSE DICETVR, ID INFIRMVM ATQVE IRRITVM ESTO. quæritur cum filius defuncti mutuam pecuniam à Flauia Dionysia acceperit, & locatis ædibus pro parte sua pensiones sibi debitas creditrici delegauerit, an conditio testamenti extitisse uideatur, ut filiis suis fideicommissi nomine teneatur? & respondit Scæuola fideicommissi conditionem non extitisse, ff. de leg. 2. l. pen. §. instituto.

Pater filium hæredem prædia alienare, seu pignori ponere prohibuerat, sed conseruari liberis ex iustis nuptitiis, & cæteris cognatis fideicommisserat. filius prædia, quæ pater obligata reliquerat, dimisso hæreditario creditore numis

Tertiae Partis Lib. VII.

mis noui creditoris à priore in sequentem creditorem pignoris hypothecæ nomine transiit, pignus rectè contractum erit, quæsitum est cum filius prædia hæreditaria, ut dimitteret hæreditarios creditores, distraxisset: an emptores qui fideicommissum ignorauerunt, bene emerint? responsum est, rectè contractum, si non erat aliud in hæreditate, unde debitum exsoluisset, ff. de leg. 3. l. Pater filium, 38. in princ.

Pater filiam suam hæredem scripserat, & ita cauerat, VETO AVTEM AEDIFICIVM DE NOMINE MEO EXIRE: SED AD COGNATOS MEOS, QVOS HOC TESTAMENTO NOMINAVI, PERTINERE VOLO. quæsitum est de fundæ hærede, & legatariis omnibus præter unum; ad eum, qui superesset, uirilem partem pertinere, responsum est, dicta l. pater, §. filiam.

Quindecim cognatis, quos nominauerat prædiolum cum taberna legauerat, & adiecerat hæc uerba: SIBI, QVAE EOS HABERE, POSSIDERE VOLO EA LEGE ET CONDITIONE; NEQVIS EORVM PARTEM SVAM VENDERE, DONAREVE, ALIVDVE QVID FACERE ALII VELIT. QVOD SI ADVERSUS EA, QVID FACTVM ERIT, TVNC EAS PORTIONES PRAEDIVMVE CVM TABERNA AD REM-PUBLICAM TVSCVLANORVM PERTINERE VOLO. quidam ex his cognatis uendiderunt partes suas duobus concognatis suis ex eo corpore, emptores autem defuncti Gaium Seium extraneum hæredem reliquerunt. quæsitum est partes, quæ uenierunt, utrum ad Gaium Seium, an ad superstites concognatos suos, qui partes suas non uendiderunt pertinerent? respondit Claudius secundum ea, quæ proponeretur, ad Gaium Seium pertinere, idem Claudius quesit; an partes uenditæ ad Rempublicam Tusculanorum pertinerent? responsum est, non pertinere; quia non possidentis persona, qui nunc extraneus est, respicienda est. Sed emptorum qui secundum uoluntatem defunctæ ex illis fuerunt, quibus permiserat testatrix uenundari, nec conditio extitit datæ fideicommissi Tusculanis, d. l. pater, §. quindecim.

Lucius Titius testamento suo cauit, nec ullo modo prædium suburbanum, aut demum hæres alienaret, filia eius hæres hæredem reliquit filiam suam, quæ easdem res diu possedit, & decedens extraneos hæredes instituit; quæsitum est, an prædia pertinerent ad Iuliam, quæ Lucium Titium testatorem patrum maiorem habuit? respondit Paulus, nihil proponi contra uoluntatem defuncti factum, quo minus ad hæredem pertineret cum hoc nudum præceptum est, ff. de leg. 3. l. Lucius Titius, 93. in princ.

Is qui complures cognatos reliquerat: tribus ex his fundum legauerat, & petierat, ut curarent ne de nomine suo exiret; quærebatur. ex tribus, qui primus moriebatur, utrum utrique, uel alteri ex his, qui sibi in legato conuincti essent, relinquere partem suam deberet an possit; uel alii concognato suo eam relinquere, & placuit, & si uoluntatis quæstio esset, satis illum futurum, & si alii reliquisset. quod si nulli dedisset: occupantis, an omnium concognatorum, & num eorum tantum, quibus pariter legatum esset, petitio fideicommissi esset, dubitabatur, & Iulianus rectè omnibus debere putauit, ff. eodem l. is qui, xciii.

Si filius familias fideicommissum reliquerit, non ualet. sed si sui iuris factus decessisse proponatur, constanter dicemus fideicommissum relictum uideri, quasi nunc datum, cum mors ei contingit, uidelicet si durauerit uoluntas: postquam

quàm fuit sui iuris; sed nemo credet hoc probatum esse in testamento, quia nihil in testamento valet, quotiens ipsum testamentum non valet, sed valet. fidei commissum & si alias reliquerit, ff. eo. l. prima, §. sed si filius familias.

Hi, quibus aqua & igni interdictum est, item deportati, fideicommissum relinquere non possunt: quia nec testamenti faciendi ius habent, cum sint extores ciuitate. Deportatos autem eos accipere debemus, quibus Princeps insulas adnotauit, vel de quibus deportandis scripsit. cæterum priusquam factum præsidis comprobet, nondum amisisse ciuitatem quis videtur. Proinde si ante decessisset, cuius decessisse videtur, & fideicommissum, quod antè reliquerat, quàm sententiam pateretur valebit; sed & si post sententiam, antequam Princeps cõprobet, valebit quod factum est, quia certam statum, vsque adhuc habuit. dicta l. prima, §. hi quibus.

Si quis planè in insulam deportatus codicillos ibi fecerit, & indulgentia principis relictus, iisdem codicillis duranti bus, decesserit, potest detendi fideicommissum valere. si modo in eadem uoluntate durauit. d. l. prima, §. si quis planè.

A patre relictum fideicommissum, si hæreditas ei non quærat ab emancipato filio utilibus actionibus postuletur, penes eos enim quæsitæ hæreditatis emolumentum remanet, ff. eod. l. quarta.

Si miles deportato fideicommissum reliquerit, uerius est, quod & Marcellus probat, capere enim posse. Si quis creditori suo legauerit id, quod debet, fidei committi eius non poterit, nisi commodum aliquod ex legato consequatur, fortè exceptionis timore, vel si quod in diem debitum fuit, uel sub conditione, ff. de leg. iii. l. si deportati, septima. §. si miles, usque in finem.

Ab eo, qui neque legatum, neque fideicommissum, neque hæreditatem, vel mortis causa donationem accepit, nihil per fideicommissum relinquere potest, C. de fideicom. l. ab eo. ix.

Quidam filium suum à sacris paternis remisit, & postea testamento condito eum præterijt, nullo ei penitus relicto, aliis hæredibus derelictis ipsum autem quem neque hæredem, neque exhæredatum fecit, fideicommissum prægrauauit: quærebatur si utile esset huiusmodi fideicommissum. & placuit, ut emancipatus (ut pote iniuria à patre effectus) non compellatur fideicommissum à sua persona relictum præstare. Quod etiam in aliis personis, quas exhæredari necesse est, locum habere placuit, C. eod. l. quidam, xxi.

Et qui fortuito non iudicio testatoris consequitur hæreditatem, uel legatum, nõ debet onerari, nec recipiendum est, ut cui nihil dederis, cum rogando obliges, ff. de leg. iii. l. sexta, §. sic autem.

Curatoris sui frustra fideicommississe uidebatur, ut hæredi fratri negotiorum gestorum rationem redderet: quanquam igitur testamento cautum esset, ut cum ad statum suum frater peruenisset, ei demum solueretur, tamen sub curatore alio fratrem agentem recte placuit actionem inferre, cum illis uerbis fratri potius consultum uideretur, quàm solutio, quæ iussè fieri potuit dilata, ff. de leg. iii. l. cum pater, lxxvii. §. curatoris.

Pater, qui filio suo semissem dederat, & sororibus eius impuberibus quadrantes; quibus fratrem tutorem dedit, ita fuerat locutus. **FILI CONTENTVS ERIS PRO TVO SEMISSE AVREIS DVCENTIS, ET VOS FILIAE PRO VESTRIS QVADRANTIBVS CENTENIS AVREIS.** uice mutua liberis fideicommissum hæreditatis reliquisse non uidebatur, sed æstimationem, ut a parentibus frugi fieri solet, patrimonii sui fecisse: nec ideo frater iudicio tutelæ

Tertiæ Partis, Lib. VII.

tutelæ bonæ fidei rationes quandoque præscriptione demonstratæ, quantitas
 eis exclusurum, d. l. cum pater, §. pater, qui filio.

Pater filiæ animalia, quæ nubenti dedit, verbis fideicommissi præstari voluit; fructus susceptos, & si matres ante testamentum mortuæ fuissent, ex causâ fideicommissi præstandos responsum est: nec aliud in vxore confirmatis donationibus pridem obseruatum est, d. l. cum pater, §. pater filiæ.

Sorori legauit animalia, quæ nominauit testamento, eiusque fideicommissi, ut ex dem animalia filiis suis cum obiret restitueret, & quæ postea adgnata essent; verbis fideicommissi non continentur, ff. de leg. iii. l. vxori, xli. §. sorori.

Is, qui fideicommissum debet, post moram non tantum fructus, sed etiam omne damnum, quo affectus fideicommissarius est, præstare cogimur, ff. de lega. iii. l. is, qui, xxvi.

Annua pecuniam ad ludos ciuitati reliquit; quibus præsidere hæredes voluit, successores hæredum negant se debere: quali testator tandiu præstari voluisset quandiu præsiderent hæredes: queritur igitur, an cum præsidendi mentionem fecerit ad tempus fideicommissum, an perpetuo præstari voluerit? modestinus, respondit, fideicommissum quorannis in perpetuum reipublicæ præstandum esse, ff. de annuis legatis, & fid. l. sexta.

Gaius Seius diuersis Pagis Mæuriæ & Seix legauit, & ita cavit. **PRAESTARI AVTEM VOLO EX PRAEDIIS POTITIANIS PRAEDIIS LVTTIANIS ANNUA HARVNDINIS MILLIA TRECENTA, ET SALICIS MVNDÆ ANNUA LIBRARVM SINGVLA MILLIA;** queritur, an id legatum defuncta legataria extinctum sit? Paulus respondit, seruitutem iure constitutam non uideri neque in personam, neque in rem, sed fideicommissi petitionem competiisse ei, cui prædia luttiana legata sunt: & ideo cum annua legata fuerint, mortua legataria, finitum legatum videri, ff. eodem l. Gaius Seius, xii.

Mæuia nepotem ex Mæuio puberem hæredem instituit, & Lucio Titio ita legauit. **LVCIO TITIO VIRO BONO, CVIVS OBSEQVIO GRATIAS DARI VOLO ANNVS, QVANDIV VIVAT, AVREOS DECEM: SI REBVS NEPOTIS MEI INTERVENIAT. OMNEMQVE ADMINISTRATIONEM: RERVN NEPOTIS MEI AD SOLICITVDINEM SVAM REVOCaverit:** queritur, cum Lucius Titius aliquo tempore Mæuii negotia gesserit, & per eum non stet; quo minus gerat: Publius autem Mæuius nollet eum administrare, an fideicommissum præstari debeat? responsum est, si non propter fraudem, aliamve quàm iustam causam improbandæ operæ causa remotus esset à negotiis, quæ administrare secundum defuncti voluntatem vellet: percepturum legatum esse, ff. eod. l. Mæuia, xiii. in prin.

Eum, qui rogatus post decem annos restituere pecuniam, ante diem restituerat Iabolenus respondit, si propter capiētis personam quod rem familiarem tueri non posset in diem fideicommissum relictum probatur, & perdituro ei, id hæres ante diem restituisset: nullo modo liberatum esse. quod si tempus hæredis causa prorogatum esset, ut commodum mediis temporis ipse sentiret; liberatum eum intelligi. nam & plus eum præstitisse, quàm debuisset, ff. eodem lege eum qui, xv.

Codicillis testamento confirmatis, fundum cognatis legauit, eumque alienari voluit, sed pertinere voluit ad filios, cognitorum, vel ex his natos: deinde hæc verba adiecit: **A QVIBVS PRAESTARI VOLO HAEREDI EX REDIT**

TV EIVS FVNDI DECEM PER ANNOS SINGVLOS VSQVE AD ANNOS TRIGINTAQUINQUE A DIE MORTIS MEAE. quæsitum est, cum hæres à Titio institutus intra trigessimum quintum annum ætatis decesserit; an residui temporis fideicommissum ex verbis superscriptis hæredis quoq; hæredi debeatur? respondit Scauola: deberi: nisi ostendatur a cognatis, ad hæredis trigessimum quintum annum respexisse, ff. eodem. l. codicillis, xviii. in principio.

Sticho alumno suo centum, & menstruos decem, & annuos centum dari voluit; & Semproniam, quam hæredem ex triente instituerat, rogauit in hæc verba; FIDEI TVAE COMMITTO SEMPRONIA SOROR, VTI LEGATA, QVAE ALVMNIS MEIS RELINQVI, EX MEDIO RECIPIAS, ET APVD TE HABEAS, QVOAD VSQVE COMMENDATOS HABEAS. quæsitum est, cum sempronio, cuius fideicommissum sit, abstinerat se hæreditate antequàm secundum voluntatem defuncti perciperet pecuniã alūnis relictam, an sticho de legatis actio etiam ante vicesimum quintum annum competat? & Scauola competere respondit, ff. eodem. lege. codicillis, §. sticho alumno.

Titia hærede Seia scripta, vsum fructum fundi Mæuio legauit, eiusque fideicommissit in hæc verba. A TE MAEVI EX REDITV FVNDI SPERATIANI PRAESTARI VOLO ARRIO PAMPHILO, ET ARRIO STICHO EX DIE MORTIS MEAE ANNOS SEXCENTOS, QVOTANNIS QVOAD VIVENT. quæsitum est. cum Mæuius annua alimenta præstiterit, post mortem autem eius fundus ad hæredem Titia pleno iure redierit: an alimenta ex fideicommissio Pamphilo & sticho debeantur? responsum est, nihil proponi, cur debeant præstari ab hæredibus Titii, cum ab usufructuario alimenta relictæ sunt. item quæsitum fuit, an ab hæredibus Mæuii legatarii præstanda sint? & responsum est, nihil ab hærede legatarii, nisi testatorem manifeste probetur voluisse, etiam finito usufructu, præstari. si modo id, quod ex usufructu receptum esset, ei rei parandæ, sufficeret, ff. eodem. l. Titia, xix. in princip.

Attia fideicommissum his verbis reliquit. QVISQVIS MIHI HÆRES ERIT, FIDEI EIVS COMMITTO, VTI DET EX REDITV COENACVLI MEI ET HORREI POST OBITVM SACERDOTI, ET HYEROPHYLACO, ET COGNATIS, QVI IN ILLO TEMPLO ERVNT, DENARIA DECEM DIE NVNDINARVM, QVAS IBI POSVI. quæritur utrum his duntaxat, qui eo tempore, quo legabatur, in rebus humanis, & in eo officio fuerint, debitum sit, an etiam his, qui in locum eorum successerunt? respondit Scauola, ministerium designatum: cæterum datum templo. item quæritur, utrum vno duntaxat anno decem fideicommissi nomine debeantur, an etiam decem in perpetuum annua præstanda sint? respondit idem Scauola, in perpetuum præstanda, ff. eod. l. annua, xx.

A cognato, cui fundum legauerat, ferentem annua sexaginta per fideicommissum dederat Pamphilæ annua denam. quæsitum est, si lex falcidia cognato legatum minuerit, an Pamphilæ quoque annum fideicommissum minutum uidetur: cum ex redditu legata sint, qui largitur, etiam si falcidiam partem dimidiam fundi abstruxerit annuam

Tertiæ Partis Lib. VII.

annuam Pamphilæ præstationem: responsum est, non uideri minutum, nisi si alia mens testatoris probaretur, ff. eod. l. liberto suo, xxi. §. à liberto.

Quidam filium ex dodrante, uxorem ex quadrante instituit hæredes, & filii fidelcommisit, ut nouerca restitueret hæreditatem, ab ea autem petiit, ut infirmitatem filii commendatam haberet. eique menstruos aureos denos præstaret donec ad vicesimum quintum annum ætatis peruenerit, cum autem impleisset eam ætatem, partem dimidiam hæreditatis restitueret. filius deducta dodrantis parte quarta, ex qua institutus erat, nouerca hæreditatem restituit, & postea impleuit vicesimum quintum annum ætatis. quæsitum est: cum nouerca vniuersæ hæreditatis haberet dodrantem, semunciam, & sicilicum, an eius partem dimidiam priuigno suo restitueret? responsum est. tantum restituendum, quantum cum eo, quod falcidiæ nomine filius deduxisset, semissem faceret: item quæsitum est, an quòd infirmitati filii pater consulere voluerit, fructus quoque medii temporis nouerca ei restituere deberet? & responsum est. secundum proposita, eam debere, ff. eod. d. l. liberto. §. filium.

Si probauerit quis Demetrium petiisse de matre hæredeque sua, ut sibi alimenta menstrua, & vestiarium annum præstaret, eamque secutam voluntatem filii sui per multum temporis, idest non minus in tali causa triennio ea præstitisse: ut in futurum quoque ea præstentur, & si qua in præteritum præstita non sunt, ut exsoluantur, impetrabit, C. de fidei. l. prima.

Si ab eo cui legatus esset ususfructus, fideicommissum fuerit relictum, licet ususfructus ad legatarium non peruenerit: hæres tamen, penes quem ususfructus remanet, fideicommissum præstat: Quod & in militis testamento dicendum erit, si legatarius, à quo fideicommissum relictum est, repudiauerit legatum, vel viuo testatore decesserit, ff. de usu, & usufructu leg. l. si ab eo, ix.

Legatum ciuitati relictum est. ut ex redditibus quotannis in ea ciuitate memorie conseruandæ defuncti gratia spectaculum celebretur, quod illic celebrari non licet: quæritur, quid de legato existimari debeat. Modestinus respondit. Cum testator spectaculum edi voluerit in ciuitate, sed tale, quod ibi celebrari non licet, iniquum esse hanc quantitatem, quam in spectaculum defunctus destinauerit, lucro hæredum cedere. igitur adhibitis hæredibus, & primoribus ciuitatis, dispiciendum est, in quam rem conuertri debeat fideicommissum, ut memoria testatoris alio & licito genere celebretur, ff. eod. l. legatum, xvi.

Qui fructus prædiorum uxori reliquit, post mortem eius prædia cum redditibus ad hæredes suos redire uoluit, imperitia lapsus nullum fideicommissum Dominus neque proprietatis neque fructus ad eos reuerti debet. etenim redditus futuri, non præteriti temporis demonstrare videbantur, ff. eod. l. qui fructus, 25.

Vxori maritus per fideicommissum vsumfructum, & alia, & dotem prælegauit. hæredes vsumfructum ei concesserunt, post biennium, illicitum matrimonium fuisse, pronuntiatum est. quæsitum est. an id, quod præterito tempore possedit, ab ea repeti possit? respondit Scauola id, quod fructus nomine percepisset, repeti posse, ff. eod. l. vxori, xxvii.

Si quis vsumfructum legatum sibi, alii restituere rogatus sit, eumque in fundum induxerit fruendi causa: licet iure ciuili morte, & capitis diminutione ex persona legatarii pereat usufructus, quod huic ipse iure adquisitus est, tamen prætor iurisdictione sua id agere debet, ut idem seruetur, quod futurum esset, si ei cui ex fideicommisso restitutus esset, legati iure adquisitus fuisset, ff. eodem l. si quis, xxix.

Hæredis fideicommissit, filio suo annua decem præstare, ut ea prædia emere, & assignare, ut usum fructum haberet. redditum efficientia annua decem, filius fundus sibi ab hærede secundum matris voluntatem traditus locavit: & quaesitum est, defuncto eo reliqua colonorum: verum ne ad hæredem filii fructuarii, an vero ad hæredem Seia testatricis pertineant? respondit Scauola. nihil proponi, cur ad hæredem Seia pertineant, ff. eodem lege. generali capite, xxxii. S. hæredis.

Qui Semproniam ex parte decima, & Mauiam ex parte decima, alumnum ex reliquis partibus instituerat hæredes. curatorem alumno dedit, cum iure facere putaret: & curatoris fideicommissit, ne pateretur fundum venire: sed cum Semproniam, & Mauiam nutricibus suis frueretur redditu eius, & ima parte testamenti ita adiecit. OMNEM VOLUNTATEM MEAM FIDEI HÆREDVM MEORVM COMMITTO. quaesitum est, an tertias partes usus fructus fundi nutrices ex fideicommissio petere possint. quamvis curator ei receptus sit, quem iure dare non poterat alumno? respondit Scauola: secundum proposita, utiliter fideicommissio voluntatem suam confirmasse. id igitur cuique dedisse, ut & nutrices vnâ cum alumno redditu fundi vterentur, ff. eod. l. codicillis, 34. S. qui Semproniam.

Fundum instructum cognatis testator legauit, postea codicillis petiit, ut morlentes partes suas fundi superstitibus restituerent, nec instructi mentionem habuit, talem in causam fideicommissi deductum videri placuit, qualis fuerat legatus, sed medii temporis augmenta sætuum & partuum, item detrimenta fatalium fideicommissio contineri, ff. de fundo instruct. instrum. legat. l. tertiam, in principio.

Idem quaerit si dos alii legata esset, eamque rogatus sit, mulieri restituere, an lex falcidia in legato locum haberet? & Iulianus dicit, habere, sed quod minus est in fideicommissio, mulierem dotis actione consecuturam: quaeritur an commoda representationis in hoc legato sic obseruentur, atque si dos ipsi mulieri fuisset relegata? & existimatur habere, ff. de dote præleg. l. prima, S. per contrarium, vers. idem quaerit.

Idem Iulianus quaerit, si mulieri dos sit relegata, eaque rogata dotem restituere, an falcidia locum habeat? & negat habere: quoniam fideicommissum quoque negat valere: quod si præterea quid vxori legatum sit, putat ex residuo fideicommissum præstari, quod utique habita ratione falcidiae mulieri præstabitur, sed & marito ex parte hærede instituto, a socero dote prælegata, legatum dotis falcidiam passurum, videlicet quia adhuc constante matrimonio indebita dos videtur relegata: verum quod falcidia recidit, in familiae eriscundae iudicio maritum percepturum, quem admodum totam dotem præciperet, si non esset relegata, dicta l. prima, S. idem Iulianus.

Cum quis vxori suae dotem relegat, fideique commissum ab ea relinquit: hoc fideicommissum ex commodo, quod ex relegatione mulier sentit, extimabitur. & ita Celsus quoque libro vicesimo digestorum scripsit. quod si necessariae fuerint impensae, quae ipso iure dotem minuunt, amplius dici potest. si tanta quantitas dotis, quam maritus accepit, ei relegata est, oportere dici, etiam eam quantitatem posse fideicommissum erogare, quae ipso iure dotem minuit: esse enim mulierem legatariam nemo est, qui

dubitet. sed & si non dos, sed pro dote aliquid vxori fuerit legatum: adhuc quasi dos relegata accipitur. Hoc amplius Iulianus scripsit, & si non fuerit adiectum, pro dote esse legatum, hoc tamen animo relictum: adhuc eius esse conditionis. Vxor igitur, si rogetur vel dotem, vel quod pro dote legatum est, vel quod in vicem dotis sibi adscriptum est, restituere non cogetur: nisi eatenus, quatenus dictum est restituere. & ideo hæres instituta, rogataque quantitatem hæreditatis restituere: id demum restituet. quod quantitatem dotis excedit, idque, quod ex representationis commodo sentit, nam & si quis cum a nutu dotem accepisset, filium suum hæredem instituerit, cumque rogauerit, quidquid ad eum ex hæreditate peruenisset, restituere: mox morte vxoris dotem fuerit lucratus, id non restitueret, quod ex dote percepit, quia matrimonii causa id lucratus est, non ex patris iudicio, ff. eodem l. secunda, in principio.

Mulier dotem promisit quadringentorum, & dedit fundos duos in ducenta, præterea nomina debitorum in residua ducenta, mox maritus eius decedens pro dote fundos ei duos, non eos, quos in dotem acceperat, reliquit: & præterea duos illos dotales, quos æstimated accepit, reliquit, fideique eius commisit, ut quidquid ex hæreditate eius peruenisset, id restitueret. Scio cum moreretur quærebatur quantum esset in fideicommissio, muliere defuncta, dicebatur vxorem hanc, quæ rogata est, quidquid ad se perueniret ex testamento, restituere in ea esse conditione, ut id demum restituere rogetur, quod deducta dotis quantitate ad eam peruenit. dotem enim recepisse eam magis, quam accepisse: saluo eo, quod commodo representationis ab ea fideicommissi potuit: proinde id quidem, quod pro dote maritus ei reliquit, non cogetur restituere: nisi plus fuit in eo, quam in quantitate dotis. residuum vero, quod præterea illi relictum est, cum fructibus cogetur restituere: habebit igitur præcipuam dotem cum suis fructibus, id verò, quod extrinsecus ei relictum est, cum fructibus, qui ad eam perueniret, restituet, d. l. secunda, §. fin.

Seia cum nuberet Lucio Titio dedit dotis nomine centum aureos, & adhibuit quintum Mucium, qui nihil numerauit, sed dotem stipulatus est, si morte mulieris solutum fuerit matrimonium. Seia moriens testamento suo ita cavit. LVCIO TITIO MARITO MEO, CUI MAXIMAS GRATIAS AGO, DARI VOLO SUPER DOTE, QVAM EI DEDI TOT AVREOS. quæritur, cum instituit Quintus Mucius Lucium Titium conuenire ex stipulatu actione: an repellere eum maritus possit ex verbis testamenti Paulus respondit. Si quintus Mucius mandante Seia non donationis causa stipulatus est. hæredibus mulieris eum teneri. & ideo Quintum Mutium exceptione repellendum esse. quod si donationis causa Seia stipulari permisisset, videri eum in eum casum, qui morte mulieris extitit, mortis causa stipulatum. & ideo fidei eius committi potuisse in eum casum, dicendum fore, ff. eo. l. Seia, xi.

Species auri, & argenti Seia legauit, & ab ea petiit in hæc verba. A TE SEIA PETO, UT QUIDQVID TIBI SPECIALITER IN AVRO ARGENTO LEGAVI. ID CVM MORIERIS REDDAS, RESTITVAS ILLI ET ILLI COGNATIS MEIS, QVARVM RERVM VSVSFRVCTVS DVM VIVES TIBI SVFFICIET. quæsitum est. an vsusfructus auri & argenti solus legata-

legataria debeat? respondit Scauola, uerbis, quæ proponerentur, proprietatem legatam addito onere fideicommissi, ff. de auro & argento legato, l. species, xv.

Filiam in potestate patris manentem mater scripsit heredem, eique patrem Mænium substituit, & ita scripsit. QVISQVIS MITTI HÆRES ERIT, FIDEI EIVS COMMITTO, VTI ORNAMENTA MEA OMNIA AURVM, ARGENTVM, VESTIMENTA, QVIBVS EGO VSA SVM, NE VENEANT, ET FILIAE MEAE RESERVENTVR. quæ situm est. cum filia refusante pater ex substitutione hæres extitisset, & intestato decessisset, filia autem bonis eius abstinerat, an fideicommissum petere possit? respondit Claudius, videri patris utiliter fideicommissum. quoniam verbo SERVANDI, quod scriptum est, videri in id tempus dilatum fideicommissum, quo sui iuris futurus esset is, cui dabatur, ff. eod. l. filiam, 16.

Idem testator fideicommissit uxoris, ut quidquid ad eam ex testamento eius peruenisset, alumno communi restitueret, quæ situm est, an etiam eas res, quas proprias uxor s. suæ fuisse testator sciat, eique reddi præcepit, alumno præstari debeat? respondit Scauola. si propriae fuissent, non debere. si legato acquirerebuntur, debere, ff. eod. l. qui uxori suæ, 18. §. idem testator.

Pro parte hæres institutus, cui præceptiones erant relictae, post diem legatorum cedentem ante aditam hæreditatem, vita decessit. partem hæreditatis ad coheredes substitutos pertinere placuit. præceptionum autem portiones, quæ pro parte cohæredum constituerunt, ad hæredes eius transmitti, ff. de legat. 2. l. miles, 75. §. fin.

Eius prædiis, quæ pater, qui se dominum esse crediderit, verbis fideicommissi filio reliquit. nulla cum fratribus & cohæredibus actio erit: si tamen inter filios diuisionem fecit, arbiter coniectura voluntatis non patietur cum partes cohæredibus prælegatas restituere: nisi parati fuerint & ipsi patris iudicium fratri conseruari, ff. eod. l. cum pater, 77. §. euicis.

FIDEI TVAE COMMITTO VXOR, UT DES, UT RESTITVAS FILIAE MEAE CVM MORIERIS, QUIDQVID AD TE QVOQVO NOMINE DE BONIS MEIS PERVENERIT. etiam ea, quæ postea coheredibus uxori dedit, fideicommissis continebuntur. nam ordo scripturæ non impedit causam iuris ac voluntatis, sed dos prælegata retinebitur. quoniam reddi potius uidetur, quam dari d. l. cum pater, §. Fidei tuæ.

Lucius Titius cum haberet quinque liberos, uniuersos emancipauit, & in unum filium Gaium Seium amplissimas facultates donationibus contulit, & modicum sibi residuum seruauit, & uniuersos liberos cum uxore scripsit hæredes in eodem testamento duas possessiones, quas retinuerat eidem Gaiio Seio prælegauit, & ab eo petiit, ut ex redditibus prædiorum, quæ uiuus ei donauerat Mæuia filia tot aureos daret. item alteri fratri alios tot: conuentus a Mæuia sorore sua legem falcidiam implorat quæritur cum Imperator Alexander supra scriptum est, contra uoluntatem donantis ea, quæ donata sunt, reuocari præceperit: an Gaius Seius compellendus sit, secundum uoluntatem patris ex donationibus fideicommissum præstare hæredi sororis? Paulus respondit, dubitari non oportet, quin in hac quoque specie, de qua quæritur, subueniendum sit liberis, quorum portio in unum filium donationibus collatis imminuta est. præsertim cum Imperator contra uoluntatem patris subuenerit. in proposita autem causa etiam

Ex parte dimidia hæredi instituto per præceptionem fundum legauit, & ab eo ita petiit. PETO VTI VELIS COHÆREDEM TIBI RECIPERE IN FVNDI IVLIANO MEO, QVEM HOC AMPLIVS TE PRAECIPERE IVSSI. CLODIVM VERVM NEPOTEM MEVM COGNATVM TVVM. quæsitum est, an pars fundi ex causa fideicommissi nepoti debeat, responsum est, deberi, ff. eod. l. pater filium, xxxviii. §. final.

Duas filias æquis ex partibus hæredes fecerat: alteri fundum prælegauerat, & ab ea petierat, ut sorori suæ viginti daret. ab eadem filia petiit, ut partem. dimidiam fundi eidem sorori restitueret. quæsitum est, an viginti præstari non deberent: responsum est, non esse præstanda, ff. de legat. tertio. lege. Pamphilo, xxxix. §. fin.

In testamento ita scriptum fuit, DOMVM MEAM, CVM HORTO APPLICITO COGNATIS MEIS CONCEDI VOLO, & alio capite. FORTVNIO COGNATO MEO EX DOMO MEA, QVAM COGNATIS MEIS DEDI, DIETAM, IN QVA HABITABANT. ITEM CELLARIVM IVNCTVM EIDEM DIETAE AB HÆREDE MEO CONCEDI VOLO. quæsitum est, an hæres testatoris oneratus videatur in præstando legato fortunio, quamvis domus vniuersa cognatis sit prælegata? responsum est: non esse oneratum, ff. eod. l. vxorem. xli. §. in testamento.

Si Titius ex parte hæres rogatus sit Mæuio hæreditatē restitueret, & rursus Titio hæres eius rogatus sic partem suam, aut partis partem restituere, an hanc quoque partem, quàm a cohærede ex fideicommissio recipit, Titius restituere Mæuio non debeat. quia hæreditatis appellatione, neque legata, neque fideicommissa continentur, ff. de leg. iiii. l. si Titius, xcvi.

Quidam liberis suis ex disparibus partibus institutis datis præceptionibus, ut ipse maximam partem patrimonii inter liberos ita diuisit, rogauit eum, qui sine liberis decederet, portionem suam fratribus restituere: rescriptum est, præceptiones quoque fideicommissio contineri; quia non portionem hæreditariam testator commemorauit, sed simpliciter portionem, in portionem autem & præceptiones videri cecidisse, ff. ad senatuscon. trebel. l. tertia, §. quidam liberis.

Pluribus hæredibus institutis, in quibus cognatis tribus ex dodrante, eisdem fundos per præceptionem dedit, & ab his petiit, ne eos alienarent, & ut qui uita superasset, solidos eosdē fundos obtineret: deinde vnius ex his cognatis Otacilio fideicommissit, uti quidquid ad eum ex hæreditate boni sive peruenisset, deducto pro ea parte ære alieno, & legatis, & sibi viginti aureis, restituat Titio. quæsitum est, an etiam partes tertias fundorum prælegatorum cum cognatis idem deducere deberet? responsum est, non debere restituere præceptionem, cum ipse testator & legata excipi voluisset, ff. eod. l. Lucius, lxxviii. §. pluribus.

Si legatum sit hæredi relictum; & rogatus sit portionem hæreditatis restituere, id solum non debet is restituere, quod a cohærede accepit: cæterum quod à se ipso ei relictum est, in fideicommissum cadit, & diuus Marcus decreuit, ff. eod. l. in fideicommissariam, xviii. §. fin.

Cum virum Prudentissimum Papinianum respondisse non ignoretur, etiam legata huiusmodi fideicommissio contineri. id est, vbi hæres rogatus fuerit, quidquid ex hæreditate ad eum peruenierit post mortem restituere, etiam præceptionis compendium testatoris uerbis comprehensum erit. sanè quoniam in fideicommissis voluntas magis, quàm verba plerunque intenda est: si quæ pro rei veritate: propterea probationes habentur, ad comprobendam

Tertiæ Partis, Lib. VII.

- patris voluntatem hæres fuisse apud præsidem prouintia experiri potest, C. de fideicommissis, l. cum virum, xvi.
- Verba fideicommissorum hæc maxime in usu habentur PETO, ROGO, VOLO, MANDO, FIDEI TVAE COMMITTO; quæ perinde singula firma sunt, atque si omnia in vnum cõgesta essent, inst. de sing. reb. per fidei. relic. S. si. Etiam hoc modo. CYPPIO DES, CREDO TE DATVRVM fideicommissum est, ff. de leg. primo. l. etiam hoc modo, cxv.
- Eo modo relictum, EXIGO, DESIDERO VTI DES. fideicommissum valet. Sed & ita. VOLO HAEREDITATEM MEAM TITII ESSE, SEIO HAEREDITATEM MEAM RESTITVTVRVM TE TITIO, ff. eod. l. & eo modo, cxviii.
- Cum imperfecta scriptura inuenitur, ita demum verbum legati, vel fideicommissi, quod præcedit, vel sequitur, ad communionem adsumitur. si dicto scriptum congruat, ff. de leg. ii. l. cum pater, lxxvii. S. cum imperfecta.
- Fideicommissa quocunque sermone relinqui possunt. non solum latina, vel græca, sed etiam punica, vel gallicana, vel alterius cuiuscunque gentis, ff. de leg. 3. l. fideicommissa, xi. in prin.
- Quotiens quis exemplum testamenti præparat, & prius decedat, quàm testetur, non valent, quasi ex codicillis. quæ in exemplo scripta sunt: licet verba fideicommissi scriptura habeat, d. l. fideicommissa, S. quotiens.
- Item si quis scripserit. ILLVM TIBI COMENDO. Diuus pius rescripsit, fideicommissum non deberi. aliud est enim personam comendare aliud voluntatem suam fideicommittentis hæredibus insinuare, dicta. l. fideicommissa, S. si ita quis.
- Si quis ita scripserit, SVFFICIUNT TIBI VINEAE, VEL FVNDVS. fideicommissum est. quoniam & illud fideicommissum esse arbitratur. CONTEN TVS ESTO ILLA RE. d. l. fideicommissa, S. si quis ita scripserit.
- Nutu etiam relinquitur fideicommissum, dummodo is nutu relinquat, qui & loqui potest: nisi superueniens morbus ei impedimento sit, ff. eodem. l. nutu, xxi. in princip.
- Propositum est non habentes liberos, nec cognatos in discrimine vitæ constitutum per infirmitatem, auersitis amicis Gaius Scio contubernali dixisse, quod vellet ei relinquere prædia, quæ nominasset, eaque dicta in testationem. Gaium Scium redigisse, etiam ipso testatore interrogato, an ea dixisset, & responso eius tali, maxime, inserto. quæsitum est, an prædia, quæ destinata essent, ex causa fideicommissi ad Gaium Scium pertinerent? responsum est, super hoc nec dubitandum, esse, quin fideicommissum valet. ff. de leg. iii. l. Pamphilo, xxxix. S. propositum.
- Non aliter a significatione verborum recedi oportet: quàm cum manifestum est, aliud sensisse testatorem, ff. eod. l. non aliter, lxxix. in princip.
- Quæsitum est, an quod hæredes fratribus rogati essent restituere, etiam ad sorores pertineret? respondit Scæuola, pertinere: nisi aliud sensisse testatorem probetur, ff. eod. l. Lucius Titius, xciii. S. quæsitum est.
- In legatis vel fideicommissis verborum necessaria non est obseruantia, ita, ut nihil prorsus intersit, quis talem voluntatem verborum casus exciperit, aut quis loquendi usus effuderit, C. de leg. l. in legatis, xxi.
- Omne verbum significans testatoris legitimum sensum, legare vel fideicommittere volentis, vtile atque validum est, siue directis verbis, quale est, I VBEO forte, siue præcariis vtatur Testator, quale est. ROGO, VOLO, MANDO,

FIDEI COMMITTO, siue iuramentum interposuerit, C. communia de leg. l. secunda, in prin.

Verbum, volo, licet desit, tamen quia additum perfectum sensum facit, pro adiecto habendum est, C. de fideic. l. verbis, x.

Et in epistola, vel libello, vel sine scriptura, immo etiam nutum fideicommissum relinqui posse adhibitis testibus nulla dubitatio est, C. eodem lege, & in Epistola, xxii.

Voluntatis defuncti quaestio in aestimatione iudicis est, C. eo. l. septima.

Clari, & aperti iuris est, in fideicommissis posteriores voluntates esse firmiores, C. eod. l. clari, xix.

Cum quidam sic, vel institutionem, vel fideicommissum, uel tutelam scripserit,

ILLE AUT ILLE MIHI HAERES ESTO, vel **ILLI, AUT ILLI DO, LEGO**, vel **DARI VOLO**, vel **IVBEO**, non est inutilis huiusmodi institutio, & legatum & fideicommissum, & Tutoris datio. nam conjunctio, aut, pro, & accipitur, ut dispositio copulatiuo modo videatur esse prolata. ut primam personam inducat, & secundam non expellat, & ambo uenient aequa lance ad hereditatem, ambo legata similiter accipiant, fideicommissum utrumque diuidant. Tutoris ambo fungantur officio. Et haec procedunt cum in personis huiusmodi profertur scriptura. Sin autem una quidem est persona, res autem ita relicta sunt. **ILLAM**, aut **ILLAM REM ILLI DO, LEGO**, vel **PER FIDEICOMMISSVM RELINQVO**. tunc secundum veteres regula, iura maneat incorrupta. quod etiam in contractibus locum habebit, C. de uerb. sign. l. quarta.

Et si inutiliter fideicommissum relictum sit, tamen si haeredes comperta uoluntate defuncti, praedia ex causa fideicommissi auctore tuo praestiterunt. frustra ab haereditibus eius de ea re quaestio tibi mouetur. cum non ex ea sola scriptura, sed ex conscientia relictum fideicommissi defuncti uoluntati satisfactum esse uidebatur, C. de fideic. l. secunda.

Si creditoris uoluntas iure subnexa liberari te debito uolentis doceri potest: etiam antequam solenniter tibi liberatio a successore praestetur, exceptionem tibi, ex uoluntate defuncti descendente competere, manifestum est, C. eod. l. si creditori, 17.

Cum necessitatem reddendae rationis defunctus remittendam tibi esse petierit, manifesti iuris est, uoluntatem defuncti immutatam esse debere, C. eod. l. cum necessitate, 18.

Sinceritas vel solennitas iuris deest, nec amplexus parentis uoluntatem relicta de disti, vel transactionis causa stipulantibus promissisti, negotiumque integrum est ad solutionem urgeri non potes, C. eod. l. si ueritas, 23.

Instrumenta praediorum per fideicommissum relictorum, quae ad probationem originis eorum pertinent haeredes praestare necesse non habent: cautionem tamen praestare debent, quod si opus fuerit. legatario seu fideicommissario ipsa (si habeant) praferant, C. de fideic. l. instrumenta, 24.

Ex repudiatione fideicommissi doli mali exceptio (iusta causa intercedente) tunc opponitur, quando ipse, cui fideicommissum relictum est, repudiatione usus fuerit. Vnde cum hoc non te, sed patrem fecisse asseueres, qui tibi nocere non potuit, nihil tibi obesse potest, C. eo. l. ex repudiatione, 26.

Tertiae Partis, Lib. VII.

DE FALSA CAUSA ADIECTA

legato, vel fideicommissio.

Tit. III.

VERBA testamenti, quae inseruisti, aut solutam pecuniam debitam testatori declarant, aut uoluntatem eius liberare uolentis debitorum manifeste ostendunt, & ideo aut peti, quod solutum est non potest: aut ex causa fideicommissi, ut debitor liberetur, agendum est: nisi liquido probari possit, cum non liberari debitorem uoluisse, sed errore lapsum solutam sibi pecuniam existimasse, C. de falsa causa adiec. leg. vel fideicom. l. prima.

Si non designata certa quantitate dotem tibi legauit maritus, sed quodcumque ad eum dotis nomine peruenisset peruenturumve esset, & id ex testamento petis, necessaria probatio est numeratae pecuniae. quod si quantitatem expresserit: debetur, & si in dotem datum non est: quasi aliud legatum, non in eo iure. quo dos, fungitur, C. eo. l. tertia.

Si dotem (ut proponis) defuncta in matrimonio uxore tua patri eius reddidisti, vel etiam ea non reddita testamenti verbis (ut adseueras) munitus es, quibus receperisse dotem uniuersam quondam socer tuus significauit: ne hoc nomine conueniaris, sollicitè agere non debes: cum aut soluta dote, nulla supersit actio, aut non reddita, aduersus petentem iuxta defuncti uoluntatem parata sit exceptio, C. eo. l. penul.

Refert, largiter dotem reddi tibi maritus, an quae instrumento dotali conscripta sunt legati, seu praecariis verbis statuit: quippe cum superiore quidem casu datum probanti repeti tantum, posteriore uero (nihil nocente falsa demonstratione) quod significatum est, instrumento postulari possit, C. eod. l. fin.

DE HIS, QVAE SVB MODO LEGATA, SEV

fideicommissa relinquuntur.

Tit. IIII.

NLEGATIS quidem, & fideicommissis etiam modus adscriptus, pro conditione obseruatur, sed si per te non fiat, quominus uoluntati testatoris pareas, sed per eum, cui nubere iussa es: quominus id quod tibi relictum est, obtineas, non oberit, C. de his, quae sub mod. leg. seu fideic. relinq. l. prima.

Ex his uerbis **TITIO DECEM MILLIA, vel INSVLAM RELINQVO;**

ITA VT QVINQVE MILIA EX HIIS, vel EANDEM INSVLAM

MAEVIO RESTITVAT, licet antea neque legati, neque fideicommissi pet

titio nascebatur: tamen in pecuniariis causis uoluntatis tuendae gratia non

immerito recipiendum, est ut etiam ex huiusmodi uerbis: siue ad conditio-

nem, siue ad modum respiciant, siue ad dandum, uel faciendum aliquid:

fideicommissi actio omnifariè nascatur, uidelicet in conditionibus post exi-

tum earum. si uero legato, aut fideicommissio relictio, testator legatarium,

aut fideicommissarium prohibuerit heredem suum, uel alium quendam

debitum exigere: habet debitor aduersus legatarium, seu fideicommissa-

rium agentem, usque ad quantitatem relictam, fideicommissi, vel legati exce-

ptionem, C. eodem. l. finali.

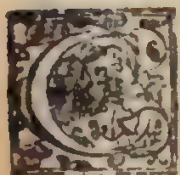
DE

DE

DE CONDITIONIBVS INSERTIS, TAM IN

legatis, quàm fideicommissis.

Titulus V.

CVM testatorem fideicommissum Trallianis ab eo, quem pro parte hæredem instituerat, ita reliquisse proponas, si sine liberis institutus diem obiisset: isque nepotem, quem ex filia susceperat hæredem instituerit: conditionem adscriptam fideicommisso defecisse manifestum est, nisi alia defuncti uoluntas euidenter probabitur, C. de cond. inser. l. prima.

Cum patremfam. fideicommissi nomine, quod in diem certam reliquit, ita caue re præcepisse proponas, si à marito non diuertisset: iurisdictionis originem perinde seruari æquum est, ac si nihil super ea re scriptum fuisset, nec exemplum legati, vel hæreditatis, in quibus conditio diuortii nonnunquam remitti solet, huic rei comparandum est: cum absurdum sit, ideo perpetui edicti formam negligi, quia patris sui uoluntati non obtemperatur, C. eo. l. secunda.

Si ea conditione Aulazanus legata testamento præstari uoluit, si cum matre eius moraretur, & per eum stetit, quominus uoluntati testatoris pareret: cum spon tæ scripturæ testamenti non obtemperauit, ad petitionem non admittitur, C. eod. l. tertia.

Legatum, siue fideicommissum à patruo tuo relictum tibi sub conditione, si filio eius nupsisset: cum filio mortuo priusquam matrimonium cum eo contraheres, conditio defecerit, nulla ratione deberi tibi existimas, C. eo. l. quarta.

Si uxorem tuam tempore nuptiarum in patria potestate fuisse monstretur: fideicommissi commodum ei relictum cum nupserit, nullo alio diem eius prohibente, quæsitum patri non ambigitur. Quod si à patre ante nuptias emancipata fuerit, ac postea decesserit, Superstite patre, & marito, & liberis: actionem fideicommissi sibi competentem ad suos hæredes transmisit, C. eod. l. quinta.

Si plures personæ unam conditionem implere fuerint iussæ: apud Vulpianum dubitabatur, utrum ne omnes simul eandem facere debeant, an singuli, quasi soli implere eam compelluntur. Sed uisum est, vnumquemque necessitatem habere hanc conditionem implere & portionem sibi contingentem accipere, quidquid ex hoc commodi est: ut hi quidem, qui compleuerint iussa, ad lucra vocentur: qui autem neglexerint, sibi imputent, si ab huiusmodi commodo repellantur, C. eo. l. sexta.

DE ADEPTIONE FIDEICOMMISSORVM.

Titulus VI.

FIDEICOMMISSARIA hæreditate Puero dato, aut si ante restitutam decessisset, matri dies relicta, si puer ante diem legati cedentem decessisset, matri dabitur hæreditas, si postea ad pupilli hæredes transmittitur, utpotè re ipsa mora subsequuta, ff. de adimend. leg. l. tertia, §. si quis Titio, vers. idem dicendum.

Non solum legata, sed & fideicommissa adimi possunt & quidem nuda uoluntate, unde si capitales vel grauissimæ inimicitie intercesserint, fideicommissum, quod relictum, videtur ademptum, si autem levis offensa fuerit, manet, ff. de adempt. leg. & fideic. l. tertia, §. fin.

Quod

Tertiæ Partis, Lib. VII.

Quod si iterum in amicitiam redierunt, & pœnituit testatorem prioris offensæ, fideicommissum redintegratur, ambulatoria est enim voluntas deluncti usque ad vitæ supremum exitum, ff. eod. l. quarta.

Si adimento legatum, quod Titio relictum sit, fideicommissum ab eo datum defunctus reuocare noluerit, hæredes ex causa fideicommissi conueniri poterunt, ff. de adimendis, leg. l. si adimendo, 19.

Si tibi certam rem legauero, & rogauero te, vt eam Titio restitueres, deinde eandem tibi fideicommissero, nec rogauero te, vt alii eam præstares, quæritur, an in tua potestate sit, ex causa fideicommissi eligere, vt fideicommissum non præstes? & magis posteriorem scripturam testamenti placuit spectari, ff. eo. l. si tibi, xxviii.

Alumnæ suæ sempronix plura legauerat, quædam abstulit, quædam, vt præstarentur ab hærede suo, petiit: in quibus & viginti dari voluit, his verbis. HOC AMPIVS DO LEGO, DARIQVE VOLO VIGINTI AVRI LIBRAS, ET ADIECIT. FIDEIQVE TVAE ATTI COMMITTO VT IN PRIMIS SEMPRONIAM SOROREM TVAM PRO TVA PIETATE ET REGERE ET TVERI VELIIS, ET SI PVTAVERIS EAM AD BONAM VITAE CONSVETUDINEM REVERSAM, ITA VIGINTI AVRI LIBRAS EI REDDERE CVM MORIERIS: INTERIM TAMEN REDITVS EIVS, IDEST INTERESSE SEMISSE PRÆSTES: postea codicillis ad Mæuium legatarium easdem viginti libras auri transfudit, & fidei eius committit in hæc verba, VIGINTI LIBRAS AVRI, QVAS TESTAMENTO SEMPRONIAE ALVMNAE MEAE RELIQUI: EAS DARI VOLO MAEVIO CAUTIONIBVS INTERPOSITIS, VT EX EA SVMMMA EIDEM SEMPRONIAE QVANDIV AD VIXERIT, PRÆSTET MENSTRVOS DENARIOS QVINQVE, ET VESTIARII NOMINE DENARIOS CENTENOS VICENOS QVINOS, IDQVE FIDEI VESTRAE COMMITTO CERTA SVM AVTEM TE MAEVI PRO TVA PIETATE PETITVRVM AB HAEREDE TVO, VT VOLVNTAS MEA IN PERSONA ALVMNAE MEAE DVRET: quæsitum est, an Mæuius legatarius cogendus sit post mortem suam viginti libras auri sempronix restituere, sicut rogatus fuerat Attius hæres? & responsum est, viginti quidem auri libras non cogendum præstare, sed alia, quæ ab eo alumnae relicta sunt deberi, & a Mævio & ab hærede eius donec viuat alumna, ff. eo. l. alumna, 30. in prin.

Cum post apertas tabulas testamenti Priscillianus uixerit, de cuius legato portioneque hæreditatis mater epistola ita cauerat. QVONIAM COGNOVI PRISCILLIANVM FILIVM MEVM IN EXTREMIS ESSE: IVSTISSIMVM, ET PISSIMVM DVXI, PORTIONEM EIVS HAEREDITATIS, QVAM EI TESTAMENTO VEDERAM, LEGARE MARIANO FRATRI MEO, ET IANVARIO MARITO MEO AEQVIS PORTIONIBVS, ET SI QVID EI AMPLIVS LEGAVERAM, VT SI QVID EI HVMANITVS CONTIGERIT, DO, LEGO, DARIQVE VOLO. Postea ex eadem infirmitate Priscillianus decessit. quæsitum est, an legatum quoque eius ad Ianuarium, & Mæuium ex causa fideicommissi pertineat? & responsum est, posse videri (si decessisset ex ea infirmitate omnimodo legatum ad eos, de quibus quæreretur, transfuisse dicta lege alumnae, §. finali.

Si rem

Si rem suam testator legauerit, eamque necessitate urgente alienauerit, fideicommissum peti potest, nisi probetur adimere ei testatorem voluisse: probatio autem mutatae voluntatis ab heredibus exigenda est. Ergo & si nomen quis debitoris exegerit, quod per fideicommissum reliquit, non tamen hoc animo, quasi vellet extinguere fideicommissum: poterit dici deberi: nisi forte inter hæc interest: hic enim extinguitur ipsa constantia debiti: ibi res durat, & si alienata sit. cum tamen quidam nomen debitoris exegisset, & pro deposito pecuniam habuisset. putavi fideicommissi petitionem superesse, maxime quia non ipse exegerat, sed debitor ultro pecuniam obtulerat, quam offerente ipso non potuit, non accipere. Paulatim igitur admittemus, & si ex hac parte pecuniae rem comparauerit, quam non hoc animo exegit, ut fideicommissarium priuaret fideicommissio, posse adhuc fideicommissi petitionem superesse, ff. de leg. 3. l. fideicommissa, xi. §. si rem.

Si iure testamento facto fideicommissum tibi reliquero, deinde postea aliud fecero non iure, in quo fideicommissum relictum tibi, vel aliud, quam quod prior testamento, vel omnino non sit relictum: videndum est, an meas mea hæc fuerit facientis postea testamentum, ut nolum ratum esse priore testamento tibi relictum, quia nuda voluntate fideicommissa infirmarentur. sed vix id obtinere potest. fortassis ideo, quod ita demum à priore testamento velim recedi, si posterius valiturum sit, & nunc ex posteriore re testamento fideicommissum ei non debetur, etiam si iidem hæredes utroque testamento instituti ex prioribus essent, ff. eo. l. si iure, 18.

Fideicommissum relictum & apud eum, cui relictum est: ex causa lucratiua inuentum, extinguere placuit; nisi defunctus æstimationem quoque eius præstari voluit, ff. eo. l. nutu, 21.

Qui testamento heredem scripserat, Mævia ducenta legauit, & fidei eius commisit, ut centum daret Glaucetychæ, Elpidi autem quinquaginta; Postea Mæuius volente testatore literas emisit ad eas secundum voluntatem testatoris restitutum, postea testator fecit codicillos, quibus & hoc præcepit, ut præter hos codicillos, si quid aliud prælatum esset, non valeat; quaesitum est, an Mæuius, qui ducenta accepit, quia mutauit voluntatem de ea epistola testator, à mulieribus conueniri ex causa fideicommissi possit? & respondit Scævola; frustra Mæuium conueniri, siue ducenta, siue prædium pro his accepit, ff. eo. l. cum quis, 37. §. qui testamento.

Si quis illicitè edificasset, id est hoc, quod dirui constitutiones iubent, fideicommissum relinquere ex eo quis poterit, cum enim dirui necesse sit, nulla dubitatio est, quin senatusconsulto impedimento non sit, ff. eo. l. fideicommissa, xi. §. si quis illicitè.

AD SENATVSCONSULTVM TREBELLIANVM.

Titulus VII.

Restituta hæreditate, quia is quidem, qui restituit, nihilominus hæres permanet, pro illius indemnitate Senatuscons. Trebellianum factum est, ac postea pegasianum, sed ultimo placuit exploso Pegasiano, quod postea superuenit, omnem authoritatem Trebelliano, Senatuscons. præstare, ut ex eo fideicommissariae hæreditates restituantur, siue habeat hæres ex voluntate testatoris quartam, siue plus, siue minus,

Si autem collegium, vel corpus sit, quod rogatum est restituere, decreto eorum, qui sunt in collegio, vel corpore in singulis, inspecta eorum persona, restitutio valere debet, nec enim ipse sibi uidetur quis horum restituere, d.l. prima, §. si autem collegium.

Si hæres percepto fundo rogatus sit restituere hæreditatem, ex Trebelliano senatusconsulto restituet hæreditatem, nec multum facit, si fundus pignori datus est. neque enim æris alieni personalis actio fundum sequitur, sed eum, cui hæreditas ex senatusconsulto Trebelliano restituta est, sed cauendum est hæredi à fideicommissario, ut si fortè fundus fuerit euictus à creditore, habeat hæres cautum: Iulianus autem cauendum non putat, sed æstimandum quanti ualeat, sine cautione: hoc est quanti vendere potest, sine cautione: & si potest tanti vendere, non interposita cautione, quantum facit quanta pars bonorum, ex Trebelliano transiuras actiones, si minoris, retento eo, quod deest, similiter ex Trebelliano restitutio fieri debet, quæ sententia multas quæstiones dirimit, d.l. prima, §. si hæres.

Si is, qui quadringenta in bonis habebat, trecenta legauerit, & deductis ducentis, rogauerit hæredem Scio restituere hæreditatem, competit quidem aduersus fideicommissarium trecentorum. sed non amplius, quam ducentorum actio datur aduersus eum, in hæredem autem centum, ne damnum fideicommissarius sentiat ultra, quàm ad eum ex hæreditate, quid peruenit, neminem enim oportere plus legati nomine præstare, quàm ad eum ex hæreditate peruenit, quamuis falcidia cesset, rescripto Diui Pii continetur, dicta lege prima, §. si is, qui.

Sed nec ex militis testamento plus legatorum nomine præstatur, quam quantitas est hæreditatis ære alieno deducto, nec tamen quartam retinere fideicommissario permittitur, d.l. prima, §. denique.

Sed si quadringenta habens, ducenta legauerit Titio, & partem dimidiam hæreditatis Sempronio restituere rogauerit: ex Trebelliano restitutionem faciendam Iulianus ait, & legatorum petitionem scindi, sic, ut centum quidem petantur ab hærede, centum vero alia legatarius fideicommissario petat. quod idcirco dicit Iulianus, quoniam secundum hanc rationem integram quartam habet. id est centum, d.l. prima, §. pen.

Idem Iulianus scribit, si quis quadringenta in bonis habebat, trecenta legasset: & deductis centum rogasset hæredem, ut hæreditatem Sempronio restituat, debere dici, deductis centum, restituta hæreditate legatorum actionem in fideicommissarium dandam, d.l. prima, §. si.

Si ad hæredis onus esse testator legata dixerit, & hæres adiit hæreditatem, ita debet computatio falcidiæ iniri, ac si quadringenta per fideicommissum essent relicta, trecenta uero legato, ut in septem partes trecenta diuidantur, & seruat quatuor partes fideicommissarius, tres partes legatarius, ff. ad Trebell. l. tertia in princip.

Si quis sub conditione fuit hæres scriptus, pendente conditione nihil agit, tamen si paratus sit restituere hæreditatem, ff. eo. l. nona, §. fin.

Sed et si ante diem, vel ante conditionem restituta sit hæreditas: non transferuntur actiones: quia non ita restituitur hæreditas, ut testator rogauit. planè posteaquam extiterit condicio, vel dies uenerit, si ratam habeat restitutionem hæreditatis benignius est, intelligi tunc translatas uideri actiones, ff. eo. l. x.

Omnibus ciuitatibus, quæ sub Imperio populi Romani sunt, restitui debere, &

posse hæreditatem fideicommissam, Appronianum senatusconsultum iubet. sed & actiones in eas placuit ex Trebelliano transferri, sed municipales ad eas admittuntur, ita tamen, ut his, quibus restitueretur hæreditas, actorem eligant, & ad agendum, & ad excipiendas actiones, ff. eo. l. omnibus ciuitatibus, 26. cum l. seq. in princ.

Qui ex Trebelliano senatusconsulto hæreditatem restituit, siue petat à debitoribus hæreditariis, siue ab eo petatur, exceptione restitutæ hæreditatis adiuuari, vel submoueri potest, actiones autem fideicommissario competunt, quas habuit hæres eo tempore, quo fideicommissum restituebat. sed Marcello placuit, eas quoque actiones, quæ sub conditione erant, & quarum dies eo tempore non cesserat, fideicommissario competere. sed ante quàm restitueretur hæreditas, exceptione aliqua hæres adiuuandus non est. cum hoc minus ex causa fideicommissi restitutus sit, ff. eo. l. ita tamen, 27. §. qui ex Trebelliano.

Si ex Trebelliano hæreditatem restituit hæres, & fructus prædiorum retinet, vel ipsa prædia, siue etiam debitor eius, qui testamentum fecit, fuerit, necessarium est actionem aduersus eum fideicommissario dari, dicta lege ita tamen, §. si ex Trebelliano.

Hoc idem necessario faciendum est, cum parte hæreditatis restituta, familiæ etciscundæ iudicium inter eum, qui restituit hæreditatem, & qui receperit, accipitur, d. l. ita tamen, §. Marcellus.

Multum interest, utrum qua pars iure hæreditario retineatur, an vero in re, vel pecunia: nam superiore casu actiones diuiduntur inter hæredem, & fideicommissarium: posteriore vero apud fideicommissarium sunt actiones, ff. cod. l. si legatus, 30. §. multum.

Cum hæreditas ex fideicommissi causa restituta est, si ante cum hærede commissum est, fideicommissarius cauere debet hæredi, sicut cum hæres multa, antequam restitueret, administravit. nam quod dicitur, retinere cum oportere, non est perpetuum. quid enim si nihil est, quod retineat? veluti cum omnia in nominibus sunt, aut in corporibus, quæ non possideat? nempe enim is, cui restituta est, omnia persequitur. & tamen hæres iudiciis, quibus conuentus est, aut stipulationibus, quibus necesse habuit promittere, obstrictus manebit, ergo non aliàs cogetur restituere, quàm ei caueatur, ff. eo. l. cum hæreditas, 36.

Restituta hæreditas videtur, aut re ipsa, si tortè passus est hæres possideri res hereditarias, vel totas, vel aliquas earum hac mente, ut vellet restituere, & ille suscipere, non si ex alia causa putauit se possidere, sed et si postea ratum habuit, idem erit dicendum, sed & si verbo dixit se restituere, vel per epistolam, vel per nuntium restituat, audietur: sed & si voluntate tua alii restituerit, in te transibunt actiones. item si alius iussu meo restituit, vel ratum habuit restitutionem, transisse actiones videntur, ff. eo. l. restituta, 37. in princ.

Pupillus autem ipse debet restituere tutore auctore, non tutor sine pupillo, nisi infans est, quia nec mandare actiones tutor pupilli sui potest, nec se quidem auctore pupillum restituere sibi potuisse hæreditatem. Diuus seuerus in persona Arrii Honorati pupilli decreuit, qui Arrio Antonino patruo, & tutori suo restituerat, sed & si pupillo sit restituenda, non posse pupillo sine tutoris auctoritate restitui constat. Non enim solutio est hæreditatis restitutio, sed & successio, cum obligetur, d. l. restituta, §. fin. & l. seq. sed nec ipsi tutori indistinctè restitui potest, ff. eo. l. sed nec, 39.

Si pupillo infanti restituere hæreditatem, quis rogatus sit, si spontè adierit, etiam ipsi

ipsi pupillo tutore auctore restituetur hæreditas, si quidem in eo, qui fari non potest, non magis ea res impediatur, quam in muto pubere uolenti sibi restitui hæreditatem, ff. eo. l. seruo, 65. §. si pupillo.

Licentia est etiam soli tutori rectè fieri fideicommissi nomine uniuersitatis restitutionem, quod pupillo relictum est, & sine onere fideiussionis, ubi tamen pupillus fari non possit, vel abesse noscitur, nedum nimia subtilitate utimur circa res pupillares, ipsa subtilitas ad perniciem eorum reuertatur. idemq; iuris esse oportet, & si furioso fideicommissaria debeat hæreditas, ut restitutio eum ratori eius soli, nomine scilicet furiosi celebretur. Quis enim sensus, quæ vox certa furioso esse intelligitur? cum in utroq; casu restituentes plenissimam consequantur ex lege securitatem. hoc eodem obseruando, & si ipsi pupilli, ut furiosi restitutione grauati sunt, C. ad Treb. l. pen. in prin.

Quamuis senatus de his actionibus transferendis loquatur, quæ iure civili hæredi & in hæredem competunt, tamen honorariæ actiones transeunt. nulla enim separatio est, immo & causa naturalium obligationum transir. Persona autem hæredis instituti Trebelliano continetur. Verum hoc iure utimur, ut & successor hæredis rectè ex Trebelliano restituat ueluti hæres, vel pater, quibus adquisita est hæreditas: omnes enim quod iuris habent ex Trebelliano senatusconsulto, restituere debent, nec interest is qui institutus est pater rogatus sit restituere, nihil enim interest, cui nostro nomine restituatur, paterfamilias sit, an is, qui in aliena potestate est; mulier, an masculus, quia perinde est, atque si nobis restituta esset hæreditas, ff. eo. l. quamuis, xl. cum l. seq. ac alia seq. in princ.

Si hæredi eius, cui natura debuerit, aliquis soluerit ei, cui fideicommissa hæreditas sit, id reddendum est, ff. eo. l. si hæredi 47.

Si singulæ res ab hærede traditæ sint, iussu meo ei, cui eas uendiderim: non dubitamus mihi intelligi factam restitutionem, idem erit & si iussu meo tradantur, cui ego ex fideicommissis, aliæue qua causa eas præstare debuerim, vel in creditum ire, vel donare uoluerim, ff. eo. l. seruo, 65. §. fin.

Restituta hæreditate iura sepulchrorum apud hæredem remanent, ff. eo. l. quia perinde, 42. §. fin.

Actiones temporariæ Trebelliani solent esse euicta hæreditate ab eo, qui posteaquam fideicommissam restituit hæreditatem, victus est, scilicet ante restitutionem, lite cum eo contestata: potestas enim euictionis tollit intellectum restitutionis indebito fideicommissis constituto. Planè si fideicommissum ab eo quoque, qui postea uicit, relictum est: quia possessor in ratione reddendæ hæreditatis partem, quam fideicommissario restituit, hæredi reputat, defendi potest; actiones Trebelliani durare, ff. eo. l. si patroni, 55. §. fin.

Facta in fideicommissarium restitutione, statim omnes res in bonis sunt eius, cui restituta est hæreditas, & si nondum earum nactus fuerit possessionem, ff. eo. l. facta, 63. in prin.

Si is, qui hæreditatem sibi reddi ab hærede stipulatus sit, eique ex stipulatu agenti restituta fuerit hæreditas: constat nihilominus transferri actione, hoc ita est, si is, cum quo actum sit, restituat hæreditatem. si vero ob id, quod non restituerit, astimatione hæreditatis condemnatus fuerit, remanent actiones hæreditariæ apud eum, qui condemnatus sit: actor autem quantitatem consequitur, d. l. facta, §. si is qui.

Si hæres scriptus restituerit hæreditatem, & postea de hæreditate controuersiam passus, victus sit, aut litem cesserit, durare actiones constitit in fideicommissarium

Tertiæ Partis, Lib. VII.

- rium semel translata, d. l. facta, §. si hæres.
- Si** quis maiorem partem restituerit, quàm rogatus est, in eam partem, quæ excedit non transferuntur actiones, sed cum præcepta aliqua re, aut summa, rogatus sit hæres restituere, & ommissa retentione totam hæreditatem restituerit, rectè dicitur transferri actiones, d. l. facta, §. si quis maiorem.
- Si** quis rogatus restituere hæreditatem, decessit antequam eam restituat: hæres eius poterit hæreditatem restituere, & ex Trebelliano senatusconsulto transeunt actiones: sed si duo ei hæredes extitissent, uti quisque restituisset, pro ea parte transibunt actiones, nam etsi ipse partem restituisset, pro parte interim transirent. sed etsi plures hæredes extiterunt ei, qui rogatus est restituere hæreditatem. si quidam interim restituerint, vel cum ei, cui restitui debuit plures hæredes extiterint, cui restituerint, is pro ea parte ex hoc senatusconsulto habebit actiones, ff. eo. l. si eius pupilli, l. xiii. §. si quis rogatus.
- De** euictione prædiorum, uel cæterarum rerum cauere hæres cum restituit hæreditatem non debet, quinimo in contrarium cauere hæredi oportet. si quid ex his euictum esset, quæ ab ipso hærede venissent, ff. eo. l. de euict. l. xix.
- Si** hæres institutus Titio rogatus sit restituere hæreditatem, & rursus Titius hæredi, post tempus sufficiunt directæ actiones hæredi, ff. eo. l. si hæres, l. xx.
- Si** temporalis actio in hæreditate relicta fuerit, tempus, quo hæres experiri ante restitutam hæreditatem potius imputabitur ei, cui restituta fuerit, ff. eo. l. si hæres institutus, l. xx. §. fin.
- Cum** ex Trebelliano senatusconsulto restituitur hæreditas, seruitutes, quas mutuo prædia hæredis & testatoris habet, nihilominus valent, ff. eo. l. si hæres, 73. §. si.
- Cum** Titiana hæreditas ex Trebelliano senatusconsulto restituta est, Mæuianam hæreditatem, quam Titius defunctus ex Trebelliano sempronio restituere debuit, & ipse restituere poterit, sicut alius quilibet successor, ff. cod. l. patrem, 55. §. cum Titiana.
- Nihil** autem interest utrum aliquis ex affe hæres institutus, aut totam hæreditatem, aut pro parte restituere cogatur, an ex parte hæres institutus, aut totam eam partem, aut partem partis restituere rogatur: nam & hoc casu eadem obseruatur, quæ in totius hæreditatis restitutione dicta sunt, Inst. de fideic. hæred. & ad Trebell. §. nihil autem.
- Trebellianum** senatusconsultum locum habet, quotiens quis suam hæreditatem, vel totam, vel pro parte fidei hæredis committit, quare si Mæuius te hæredem instituerit, & rogauerit, ut hæreditatem Titii restituas, tuque hæreditatem Mæuii adieris, perinde à te fideicommissum petetur, ac si fundum, qui tibi à Titio legatus esset, restituere rogatus fuisses. Ideoque & si suspectam Mæuii hæreditatem dixeris, cogi te non oportet eam adire. Quod si Mæuius te rogauerit, & suam hæreditatem & Titianam restituere, tuque sponte adieris hæreditatem, vteris legis falcidiae commodo, & partem quartam Mæuiianæ hæreditatis retinebis, dimidiam & quartam ex fideicommissis restituens, nec intererit eidem utrūque hæreditatem, an alii Mæuiianam, alii Titianam rogatus fueris restituere, ff. eo. l. ita tamen, 27. §. Trebellianum.
- Ad eum**, cui ex Trebelliano senatusconsulto pars hæreditatis restituitur, successionis onera, seu legatorum præstationem pro competenti portione spectare indubitati iuris est, C. ad Trebell. l. secunda.
- Si** quis una aliqua re deducta, siue præcepta, quæ quartam continet (veluti fundo vel alia re) rogatus sit restituere, hæreditatem simili modo ex Trebelliano senatus-

senatusconsulto restitutio fiet, perinde, ac si quarta parte retenta rogatus esset reliquam hereditatem restituere, sed illud interest, quod altero casu, id est cum deducta, siue præcepta aliqua re restituitur hereditas in solidum ex eo senatusconsulto actiones transferuntur, & res, quæ remanet apud heredem, sine ullo onere hereditario apud eum remanet, quasi ex legato ei acquisita. Altero vero casu, id est, cum quarta parte retenta rogatus est hæres restituere hereditatem, & restituit, sciuntur actiones, & pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommissarium, pro quadrante remanent apud heredem. Quinetiam licet vna re aliqua deducta, aut præcepta restituere aliquis hereditatem rogatus sit, in qua maxima pars hereditatis contineatur, æquè in solidum transferuntur actiones, & secum deliberare debet is, cui restituitur hereditas, an expediat sibi restitui: eadem scilicet interueniunt, etsi duabus pluribusve deductis præceptisve rebus restituere hereditatem rogatus sit, sed etsi certa summa deducta, præceptave, quæ quartam vel etiam maximam partem hereditatis continet, rogatus sit aliquis hereditatem restituere, idem iuris est, quæ autem dicta sunt de eo, qui ex asse institutus est, eadem transferuntur & ad eum, qui ex parte hæres scriptus est, Inst. de fideic. hæ. & ad sen. cōs. Treb. S. si quis vna aliqua. Rescripto Diui Antonini significatur, ut si quis accepta à Titio pecunia, quæ quartam hereditatis continet: rogatus sit ei restituere hereditatem: licet tardius detur pecunia, sine interesse eam dari debere, quia quanto tardius quisquam pecuniam dat, tanto tardius ad fideicommissum peruenit, & medii temporis fructus perdit: quamobrem si ante datam pecuniam tenuerit hereditatem, fructus quos percepit, restituere heredi eum oportet. Idem iuris est: etsi quis ita hæredis fideicommissum ROGOSI TITIVS TIBI CENTVM DEDERIT, RESTITVAS EI HAEREDITATEM MEAM, ff. eo l. facta, lxiii. S. rescripto.

Si certa portio hereditatis alicui relicta proponitur, & is res hereditarias quasdam furatus sit: in his rebus, quas subtraxit, denegari ei petitionem oportere rectè respondetur, ff. eo l. paulus, xlviii.

Hæres à debitore hereditario fideiussorem accepit, deinde hereditatem ex Trebelliano restituit: fideiussoris obligatio in suo statu manet, ff. de fideiussorib. l. hæres, xxi. in princip.

Titius rogatus est, quod ex hereditate superfuisset, Mæuius restituere, quod medio tempore alienatum, vel deminutum est, ita quandoque peti non poterit, si non interuertendi fideicommissi gratia tale aliquid factum probetur, Diuus autem Marcus cum de fideicommissaria hereditate cognosceret his verbis: QVIDQVID EX HAEREDITATE MEA SVPERFEVERIT. ROGO RESTITVAS. & iuri boni arbitrium esse crediderit: iudicauit enim rogationes, quæ hereditate factæ dicebantur, non ad solam fideicommissi diminutionem pertinere: sed pro rata patrimonii, quod hæres proprium habuit, distribui oportere. Propter huiusmodi tractatum Mæuius fideicommissi nomine cautionem exigere debet, quod eo pertinet, non ut ex stipulatione petatur, quod ex fideicommisso peti non poterit, sed ut habeat fideiussores eius quantitatis, quam ex fideicommisso petere potuit, ff. ad Treb. l. Titius, liiii.

Ex testamento, quod iure non valet, nec fideicommissum quidem, si non ab intestato quoque succedentes rogati probentur, peti potest, C. de fideicommiss. l. ex testamento, xxix.

Rogatus hereditatem restituere. Septimio cum erit annorum viginti, interea fundos, quos defunctus pignori acceperat, vendidit; & propterea pignoratitio

Tertiæ Partis, Lib. VII.

iudicio à debitore conuentus decelsit, hæredes relicti sempronio, & iudicio nondum finito restituit hereditatem septitio, quæsitum est, an iudicio nihilominus ipse condemnari debeat, cum potuerit retinere, vel caueri, tibi id, quod ex causa iudicati præstaturus esset? Respondit Scauola, iudicii executionem nihilominus aduersus hæredem, & post restitutam hereditatem mansisse, ff. eo. l. Lucius, lxxviii. § pen.

Hæres eius, qui post mortem suam rogatus erat vniuersam hereditatem restituere minimam quantitatem, quam solam in bonis fuisse dicebat his, quibus fideicommissum debebatur, restituit: postea repertis instrumentis apparuit quadruplo amplius in hereditate fuisse. Quæsitum est, an in reliquum fidei commissi nomine conueniri possit? Respondit Scauola, si non transactum esset, posse, d. l. Lucius, § fin.

Præterea intestatus quoque moriturus potest rogare eum, ad quem bona sua legitimo iure pertinere intelligit, vt hereditatem suam totam, partemve eius, aut rem aliquam (veluti fundum, pecuniam) alicui restituat, cum alioquin legata, nisi ex testamento non valeant: eum quoque, cui aliquid restituitur, potest rogare, vt id rursum alii, aut totum, aut partem, vel etiam aliquid aliud restituat, Inst. de fideic. hæred. & ad Trebell. §. præterea, & ff. ad Trebell. l. prima, §. hoc senatusconsultum, & l. sexta, §. meminisse.

Si ea, quam Titius instituerat, siue quæsitæ, siue non quæsitæ hereditate decesserit, cum tamen simpliciter antequam duodecimum ætatis annum impleuisset, verbis præcariis testamento facto, nonnullos ei uoluerit substitutos esse, nihil prohibet fideicommissum peti, vel ab ipsius hæredibus, vel ab his, qui bona intestati tenent. Tunc enim locum habet, quod regulariter traditur ea, quæ in testamento relinquuntur. si ex testamento non adeatur hereditas, non valere: cum verbis relicta directis adiri potuit hereditas, non cum illa ipsa sic data est, vt esset ab intestato successoribus postulanda, C. de fideic. l. si ea, xiiii.

Si per fideicommissum hereditas Reipublicæ relicta est, ex Trebelliano senatusconsulto (quod ab intestato quoque locum habet) quarta partis & fructus eius restitutio competit, C. ad Trebell. l. tertia.

Et sine scriptura per fideicommissum hereditas rectè relinquitur, si uxor maritum, & priuignum suum in discrimine mortis constituta designauit vello successionem obtinere vsque ad dodrantem eius voluntatem raram seruari conuenit, cum ab intestato ei succedentes de fideicommissio restituendo conuentos, ultra quartam, ære alieno deducto, quantum penes eos sententia senatusconsulti relinqui præcepit, tantum obtinere posse præstiterit, C. eod. l. quinta.

Si auia testatoris ex parte scripta hæres, & rogata restituere portionem hereditatis nepoti, Titio calliditate & fraude repudiavit hereditatem, vt ad alium nepotem & cohæredem deuoluatur portio, à quo ipsi Titio nominatum non fuerat fideicommissum relictum, & priusquam pro hærede gereret, mortua sit: fructus fideicommissi non amittitur, quia etiam à substitutus fideicommissum debetur, C. ad Treb. l. quarta.

In fideicommissaria hereditatis restitutione constat non venire fructus, nisi mora facta est, aut cum quis specialiter fuerit rogatus & fructus restituere. Planè fructus in quartam imputantur, vt est & rescriptum. Quotiens quis rogatur hereditatem restituere, id videtur rogatus reddere, quod fuit hereditatis, fructus autem non hereditati, sed ipsis rebus accepto seruntur, ff. ad Treb. l. in fideicommissaria, xviii. in princ.

HAEREDES MEI QUIDQVAD AD EOS EX HAEREDITATE BONISVE MEIS PERVENERIT, ID OMNE POST MORTEM SVAM RESTITVANT PATRIAE MEAE, COLONIAE BENEVENTANORVM. nihil de fructibus pendente conditione perceptis petatum videri constat, ff. eod. l. haeredes mei, 57. in prin.

Deducta quarta restituere rogatus haereditatem priusquam restitueret, haereditario debitori haeres extitit: quoniam actio confusa per Trebellianum redintegrari non potest: pecuniae quoque debitoris dodrans ex causa fideicommissi petatur. Sed inter diem, quo actio confusa est, interesse praeteriti temporis, quod in obligatione vel officio iudicis fuerit, computabitur, posterioris ita demum, si mora fideicommissio facta sit. ff. eod. l. deducta, 58. in prin.

Cum haereditas ex causa fideicommissi in tempus restituenda est, non idcirco nominum periculum ad haereditatem pertinebit, quod haeres a quibusdam pecunia exegerit, d. l. deducta, §. cum haereditas.

Qui post tempus haereditatem restituere rogatus est, interesse a debitoribus haereditariis perceptum cuius dies post mortem creditoris celsit, quo non exactione, omnis interesse actio (nam haereditaria stipulatio fuit) ex Trebelliano trans feretur, & ideo nec indebiti repetitio erit, ac similiter haereditario creditori, si medii temporis non solvatur interesse fideicommissarium, in his quoque Trebellianum tenebit, nec ideo quare locus erit: quod de fructibus haeres, quos iure suo praecipiebat interesse non soluerit, quod si interesse medii temporis soluerit, eo nomine non erit retentio, cum proprium negotium gessit, quippe sortem reddere creditori coactus, fideicommissario nihil interesse imputabit ff. eod. l. deducta, 58. §. qui post tempus.

Acceptis centum, haereditatem rogatus restituere, totam pecuniam iure falcidia percipere videtur, & ita Diui Hadriani rescriptum intellectum est, tamquam si ex bonis nummos retenturus fuisset, quod tunc quoque respondendum est, cum pro parte haereditatem cohaeredi suo restituere rogatur. Diversa causa est praediorum pro haereditaria retentorum, quippe pecunia omnis de portione retineri potest. praediorum autem alia portio non nisi a cohaerede, qui dominum habet, accipitur, cum autem praedia maioris pretii, quam portio haereditatis essent, in superfluo praediorum petenti fideicommissario falcidiam intervenire visum est, concurrentem enim pecuniam compensari placuit, d. l. deducta, §. acceptis.

Ante diem fideicommissi cedentem fructus & interesse, quod debitores haereditarii, cum postea cessisset dies, soluerunt, item mercedes praediorum ab haerede perceptae, portioni quadrantis imputabuntur. Cum autem post mortem suam rogatus restituere haereditatem, res haereditarias distrahere non cogatur haeres, sortium, quae de pretiis redigi potuerunt, interesse propter usum medii temporis praecipuum non videbitur, d. l. deducta, 58. §. ante diem.

Quod ex haereditate superfuisset, cum moretur, restituere rogatus, fructus superfluos restituere non videtur rogatus, cum ea verba diminutionem quidem haereditatis admittunt, fructuum autem additamentum non recipiant, ff. eod. l. deducta, §. penultimo.

Haeres eius, qui bonorum superfluum post mortem suam restituere fuerat rogatus, pignori res haereditarias datas, si non in fraudem id factum sit, liberare non cogatur, d. l. deducta, 58. §. fin.

Ea, quae dotem dabat, pacta erat cum marito, ut mortua se in matrimonio dotis pars

pars matri eius redderetur: nec eo nomine stipulatio à matre interposita est: moriens deinde matrem, & maritum suum heredem fecerat, & a matre petierat, ut hereditatem Titio restitueret. iudex aditus de hereditate diuidenda, partem dotis quasi ex utili pacto pro parte matri adiudicauerat. quærebatur, an ea portio ex causa fideicommissi præstanda sit, quam non esse restituendam putatur, quia non quasi hæres, sed quasi mater ex pacto accepit. nec occasione hereditatis, sed errore ex pacto eam habuit; ff. cod. l. debitor, § 9. §. fin.

Si eius pupilli, cui sine tutoris auctoritate pecunia credita erat, restituta ex eo Senatusconsulto mihi fuerit hereditas: si solvam creditori, non repetam. atquin hæres si post restitutionem soluat, repetet non ob aliud, quam quod ab eo in me naturalis obligatio translata intelligitur, & si eius mihi restituta sit hereditas, qui pupillo sine tutoris auctoritate crediderit: si soluerit mihi pupillus, non repetet, at si heredi soluerit repetet non repetiturus si ante restitutionem soluisse, ff. ad Trebellian. l. si eius, l. xiii. in prin.

Si hæres antequam fideicommissariam hereditatem restitueret, alienauerit quid ex hereditate, aut rupperit quid, vel tegerit, vel viderit, non competit in eum ulla civilis actio, restituta postea hereditate ex Trebelliano Senatusconsulto, sed ex fideicommissi causa erit hoc, quod deperierit persequendum: sin. verò post restitutam hereditatem horum quid admisit sit hæres, dicendum est legem Aquilia cum eo agi posse, si animam hereditarium, aut vulnerauerit, aut occiderit, ff. cod. l. si hæres, § 70. §. si hæres.

Hæres præcepto fundo rogatus erat hereditatem restituere. fundus alienus erit. Aristoteli aiebat, videndum verum eum omnimodo penes heredem fundum esse: voluit testator, an ita demum si ipse est: sed sibi superius placuit, ideoque institutio eius retinenda est, ff. cod. l. hæres, § 72.

Si hæres pecuniæ hereditariam crediderit, & in eam causam pignora acceperit, actiones non competunt cui restituta fuerit hereditas aduersus ipsa pignora, sed aliqua dubitatio remanebit, si in eum contractum qui a defuncto fuerit interpositus, hæres antequam restituere hereditatem pignus acceperit, sed nec sic quidem ipse admittetur ex fideicommissor: tamen habet aduersus heredem actionem, ut ei cedat pro pignoris commodum actionem, ff. cod. l. si hæres, § 73. in principio.

Titia ex asse hæres scripta, partem dimidiam hereditatis Mauiæ rogata restitueret: fundum a testatore obligatum luere noluit, sed eum vendente creditore mandauit redimendum Scia: quæsitum est, an Titia ex causa fideicommissi Mauiæ teneatur: responsum est, cum rogata sit hereditatem restituere proponatur: nihil proponitur, non teneatur: subest enim præstari oportere id, quanto pluris fundus fuit, quam ad creditorem peruenire oportuit, ff. cod. l. Lucius, § 78. §. Titia.

Cum hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto restituta est, heredi dandum est, ut impleatur conditio, nec hoc restituendum est ex causa fideicommissi. Si autem me hærede instituto controversia mihi fiet hereditatis, si cauere legatarius cuius hæreditate reddi legatum, & ipsi cauendum est reddi quod dedit. sed si iussu sis mihi decem dare, & accipere hereditatem ex Senatusconsulto, decem tibi ex causa fideicommissi non restituam, ff. de conditionibus, & demonstra. l. qui heredi, § 44. §. cum hereditas.

Si pupillus parenti suo hæres extitit, & fideicommissam hereditatis partem restituit, mox abstinetur paterna hereditate: optio deferenda est fideicommissario,

rio, ut, aut portionem quoque pupilli adgnoscat, aut a toto discedat, aut omnimodo bona vendenda sunt: ut id, quod superfluum est, pupillo seruetur; & si insolidum bona venire non possunt, omnimodo actiones fideicommissario deneganda erunt: erat enim in potestate illius vniuersum suscipere, & si quid plus erit, pupillo seruare, ff. ad Trebel. l. si pupillus, 79.

Matrem, & Auunculum, eosdemque creditores suos hæredes scripsit Lucius Titius, & eorum fideicommissit, ut post mortem restituerent, quod ex re familia rei testatoris superfuerit septitio. hæredes non modicam partem bonorum restatoris consumpserunt, & multos hæredes relinquerunt. quibus scientibus multa corpora, quæ remanserunt ex bonis Lucii Titii possedit, id, quod Lucius Titius debuit matri, & auunculo, hæredes eorum à septitio petere non possunt: aditione enim hæreditatis confusa obligatio interciderat, sed fideicommissi petitio erat, cuius æquitas deficit his, qui multa ex hæreditate consumpsisse proponuntur, ff. eod. l. penultima.

Iulius sœbus testamento facto, cum tres liberos hæredes institueret, sœbum & Heracliam ex eadem matre, Polycratem ex alia, æquis portionibus petiit à Polycrate minore fratre, ut accepto certo prædio, hæreditatem fratribus concederet: & inuicem eos, qui ex eadem matre erant, si quis eorum hæres non fuisset, substituerat Polycrati, si intra pubertatem decessisset, secundas tabulas sœbit, quas matri eius commendauit, aperiendas, si impubes obiisset; deinde petiit à prioribus, ut si quis eorum sine liberis decederet, portionem suam, exceptis bonis maternis eorum & auitis, ei vel eis, qui superessent, restitueret. Heraclia soror mortua sine liberis fratrem sœbum hæredem instituit, Polycrates fideicommissum petierat, & obrinuerat apud Aurelium Proculum Proconsulem Achaia, appellatione facta, cum solum sœbus egisset, solitariè suo vniuersi nomine, & pro se tantum euictus est: quia Et VEL EIS verba. utrosque fratres complecterentur, atqui inuicem duos illos tantum substituerat: sed & uoluntas patris hæc videbatur, qui exceperat eorum bona materna: quia Polycrates aliam matrem, & quidem superstitem habebat: cuius etiam fideicommissum miserat, vel legata, quæ ei dederat, intestata moriens Polycrati filio suo restitueret, ff. ad Trebel. l. fin.

Cum hæreditas ex Trebelliano Senatusconsulto restituitur, si res urgeat, & metus erit, ne per absentiam fortè fideicommissarii dies actionis exeat, hæres iudicium suscipere cogitur, similiq; modo filio de possessione contra tabulas de liberante, scriptus hæres a creditoribus hæreditariis conuenitur, ff. ad Trebel. l. cum hæreditas, 49.

Hæres cum debuerat quartam retinere totam hæreditatem restituit, nec cauit si stipulatione proposita similem eum esse Aristo ait illis, qui retentiones, quas solus habent, omittunt sed posse eum rerum hæreditariarum possessionem uel repetere, vel nancisci, & aduersus agentem doli mali exceptione uti posse etiam, & debitoribus denunciare, ne soluerent, ff. eod. l. hæres, xxi.

Qui ex Senatusconsulto quartam partem hæreditatis retinuit, & dodrantem fideicommissario restituit, id, quod creditoribus hæreditariis pro nouem vnciis præstiterit, à fideicommissario petere poterit, C. ad Treb. l. prima.

Si hæres post multum temporis restituat, cum præsentis die fideicommissum sit deducta quarta restituet, fructus enim qui percepti sunt, negligentia petentis non iudicio defuncti percepti uidentur. Alia causa est, si sub conditione, vel in diem rogatus fuerit: tunc enim quod percipitur summouet falcidiam: si tantum

Tertiæ Partis, Lib. VII.

tum fuerit, quantum quartam facit, & quartæ fructus. nam fructus, qui medio tempore percepti sunt ex iudicio testantis percepti videntur, ff. cod. l. mulier, 22. §. si hæres.

Quotiens pater, vel mater filio seu filia, filiis vel filiabus ex æquis, vel in æquis partibus hæredibus institutis, inuicem, seu simpliciter quosdam ex his, aut quendam rogauerit, qui prior sine liberis decesserit, portionem hæreditatis suæ superstiti, seu superstitibus restituere, omnibus modis iubetur, ut retenta quarta pro autoritate Trebellianj Senatusconsulti, nõ per imputationem reddituum (sicet hoc testator rogauerit, uel iusserit) sed de ipsis rebus hæreditariis dodrās restituatur. idēq; in retinēda legis falcidiæ ratione obtinere iubetur, & si pater vel mater filio, seu filia institutis (sicut supra dictum est.) hæredibus, rogauerit eos, easve nepotibus, vel neptibus pronepotibus; vel proneptibus suis, ac deinceps restituere hæreditatem, C. ad Trebel. l. iubemus. sexta, in prin.

Declaratio huius legis iubemus habetur in nostro libro secundo de citatione legū digesti. & codic. nu. 7.

Sed hæc dispositio non producitur ulterius quàm in his personis, & casibus, quorum superius mentio facta est, d. l. sexta, §. fin.

Si quis rogetur restituere hæreditatem & aliquæ res perierint, Placet non cogi hæredem reddere quod non habet, culpæ planè reddere debet rationem, sed eius, quæ dolo proxima est: & ita Neratius libro primo responsum scribit, sed & si cum distrahere deberet, non fecit lata culpa, non leui & rebus suis consueta negligentia, huiusmodi rei rationem reddet. sed & si ædes vstæ sunt culpa eius, reddet rationem. sed ipse, si quem sumptum fecit in res hæreditarias, detrahet, quod si sine facto eius prolixitate temporis ædes usu adquisitæ sint, æquissimum erit nihil eum prællare cum culpa careat, ff. ad Trebellia, l. mulier. 22. §. sed enim si quis.

Cum hæres, deductis legatis, hæreditatem per fideicommissum restituere rogatur, non placet ea legata deduci, quæ peti non poterant. sed cum uxori pro parte hæredi scriptæ dos prælegatur, eaque deductis legatis hæreditatem restituere rogatur: etiam si quartam, quam per legem falcidiam retinet, tantum efficiat, quantum in dote est, tamen pro sua portione dotis prælegatæ partem deducit: cum enim utrunque consequitur, nihil interest inter hanc mulierem, & quamuis alium creditorem hæredem institutum, & hæreditatem restituere rogatum, idem probatur: & si non deductis legatis fideicommissum ab ea relinquitur, ff. cod. l. cum hæres, 51.

Si Titius rogatus sit hæreditatem Mæuius restituere, Mæuius Seio certam pecuniam, & Titius quartæ retinendæ beneficio aduersus Mæuium usus fuerit, Neratius scribit, Mæuium quoque Seio eo minus æquum esse prællare, ne ipse de suo damnum sentiat, ff. eod. l. facta, 63. §. si Titius.

Hæres institutus uxori rogatus hæreditatem restituere, restituit detracta quarta: quæ situm est. cum vxor quartam partem hæreditatis præsentis die, & reliquam post tempus alii rogata a testatore fuisset restituere, an id quod hæres ei detraxisset quartæ nomine, in restituendo fideicommissio imputare possit? responsum est, quatenus cepisset, fideicommissio obstrictam, ff. cod. l. Lucius, 78. §. hæres institutus.

Si totam hæreditatem rogatus restituere, tu spontè adieris, & sine deductione quartæ partis restitueris, difficile quidem crederis per ignorantiam magis, nõ explendi fideicommissi causa hoc fecisse. sed si probaueris per errorē te quartam non retinuisse, recuperare eam poteris, ff. eo. l. si hæres, 68. §. si.

Vt Trebelliano locus esset, non sufficit de hæreditate rogatum esse, sed quasi hæredem

redem rogari oportet. Denique si portio hæreditatis fuerit legata (legari enim posse etiam portionem hæreditatis placuit:) rogatusque fuerit hanc partem restituere: dubio procul non fiet restitutio ex Senatusconsulto; ideoque nec quarta retinebitur, ff. eod. l. mulier, 22. §. fin.

Si res aliena Titio legata fuerit, isque domino rei hærede instituto petierit, ut hæreditatem Mævio restituat. Mæuius legatum inutiliter petet: nõ enim poterit consequi, quod ad institutum, id est rei dominum peruenire non poterat, ff. eod. l. si res aliena, 52. in prin.

Imperator Hadrianus, cum Viuius Cerealis filio suo Viuius Simon' di si in potestate sua esse desisset hæreditatem restituere rogatus esset, ac multa in fraudẽ fideicommissi fieri probaretur: restitui hæreditatem filio iussit, ita ne quid in ea pecunia quandiu filius eius viveret, iuris haberet. nam quia cautionis non poterant interponi conseruata patria potestate: damnum conditionis propter fraudem inflixit. post decreti autem auctoritatem in ea hæreditate filio militi comparari debuit, si res à possessoribus peti, vel etiam cum debitoribus agi oporteret. sed paternæ reuerentiæ congruum est, agenti fortè Patri officio iudicis ex accessionibus hæreditariis emolumentum præstari, ff. eod. l. Imperator, 50.

Dispositum fuerat heredem nolentem adire hæreditatem, & restituere fideicommissario, cogi adire, & restituere, cumque hoc multa leges disponentes ipsa leges propter remedium introductum per nouellam constitutionem ommissæ sunt cuius nouella tenor infra describitur.

Qui vel hæredes ab aliquibus scripti sunt, aut fideicommissa (siue ex vniuersorũ bonorum siue specialia sunt) aut legata meruerunt iis, omnino necessitas incumbat implendi eius, quod testator, aut qui legato eos honorauit constituit. modo quod iniunctum est, legitimum sit, nec vlla id lex prohibeat, aut ut maxime honoratus scere omittat, ratum nihilominus fore expressis verbis demonstret, nouell. const. prima. §. his autem à nobis.

Si quis autem quod à testatore dispositum est, non impleat, sed dum quod iussus est, facere recusat, decreto iudiciario admonitus per integrum annum ea, quæ honorato relictĩ nomine competunt, extraxerit, si quidem ex illorum numero est. qui necessario aliquid lege capiunt in maiorem autem partem, quam lex requirit, hæres scriptus est, tantum capiat duntaxat, quantum illi in ratione trientis iure successionis ab intestato lex dari concedit. Quod reliquum est, id totum auferatur, & si quidem alii hæres scripti existunt ad crescat illis pro ea parte, quæ cuique in institutione attributa est. Quod si nemo alius hæres existat, aut qui scripti sunt, hæreditatẽ fortè non adierint, tunc quod auferitur adiiciatur reliquis rebus, neque non legatariis, fideicommissariis copia fiat adeundę, & adquirendę eius hæreditatis, ut tamen modis omnibus imperata faciant, ut delicta cautione prius ab eis præstanda, prout vel rerum vel personarum ratio admiserit, omnia se præceptis rebus facturos, quæ testatores rectè voluerint. Enimvero si nemo eorum, quorum in testamento habita est mentio, hoc est neque cohæres, neque legatarius, neque fideicommissarius adire uoluerit, tunc post eum, qui scriptus quidem hæres: in legitimam vero duntaxat partem per hanc legem conclusus est. ad alios, quos ab intestato lex vocat, bona deferantur, ut consimiliter cautionem dent se completuros, quæ testamento sunt comprehensa, d. Nouel. const. §. si quis autem.

Inordinati autem, aut confusi aliquid non admittitur. Sed & quisque post eum, qui

Tertiæ Partis, Lib. VII.

qui hæc lege exclusus est: prior ex ordine vocatur. ita & vocatur prior postea, qui cum sequitur, & deinceps donec, qui postremus est relinquitur locum faciat vel alicui extraneo adire volenti & relicta exequenti. Post quos fiscus etiam (si voluerit) ponitur, d. Nouel. const. §. inordinati.

Idem ordo in legatariis quoque & fideicommissariis est, ut prius adeundi copia detur fideicommissario vniuersorum bonorum, aut plures cum sunt, ei qui maiorem portionem habet, quandoquidem imitatione propemodum hæres existit. Quod si vel nemo existat, qui vniuersitatē bonorum honoratus sit, vel is, quod testator iussit exequi recuset ad eos huiusmodi facultas transibit, qui maioribus specialibus legatis, vel fideicommissis honorati sunt, d. Nouel. constitutione, §. eundem.

Quod si nemo legatarius, vel fideicommissarius existat, qui per vniuersitatem bonorum, aut etiam specialiter maiore portione, vel legato honoratus sit, sed parum omnes fortunam obtineant, tunc ea ratione, quam ante exposuimus, item vniuersales fideicommissarii, aut qui ex illis, quod præceptum est, vult exequi, cæteris præferantur. Reliqui verò legatarii, vel fideicommissarii, qui nihil inter se legato differunt, vel ad unum omnes, si uolent, vel quotquot ex illis uolent, uocentur. Si neque legatarius quisquam, neque fideicommissarius hoc, in se receperit. Atque hæc quidem omnia procedunt, ubi necessaria quædam datio in quēpiam eorum, quibus natura aliquid ex testatoris, ac defuncti successionē debetur, subest, d. Nouel. constitut. §. quod si nemo, & §. reliqui, & §. atque hæc.

Si uero nulla huiusmodi persona in institutionibus subsit, sed spontaneam liberalitatem testator in nouissima sua contulerit, deinde scriptus hæres intra tēpus ante dictum imperata non faciat, auferuntur illi quæ relicta sunt, ut neque occasione falcidię, neque ulla alia de causa quidquam possit capere. similiter autem cum superioribus, & ea obtineant, ut siquidem cohæredes adfuerint, hi ipsi uocentur, deinde ad legatarios, & fideicommissarios, & omnes alios, qui ab intestato succedunt ordine paulò ante assignato bona perueniunt ubique adnexo onere implendi ea quæ, ut dictum est, testator legibus conformia præceperit. Si uerò institutio præterea substitutionem habuerit, nemini dubium, quin prius (si uellet) ad substitutum, qui ad legis præscriptum omnia legata præstet, bona peruentura sint. Sicque illo non uolente. Tunc secundum observationem dictam ablata cohæredibus legatariis successoribus ab intestato. item extraneo, & fisco qui per omnia legitimas defunctorum uoluntates exquantur. Propterea enim ad tam uaria successionum genera respexit, lex ne cuius defuncti hæreditas non adita caduca fiat, d. Nouel. prima, §. si uero nulla.

Exhæredati uerò liberi, si iuste à patre exclusi sint, nihilque ex uoluntate patris habeant, neque uocantur, neque admittuntur, etiam si plus millies uelint, una enim est hæc legum intentio, ut quæ defuncti constituerunt, impleantur. cum enim, quem defunctus ipse a substantia sua abigit, quomodo iustum fuerit uocare ad res, quarum ille cum per exhæredationem expresse contra ipsum factā participem esse noluit, d. Nouel. prima, §. exhæredatos.

In omnibus autem casibus in quibus cum superscripti uoluntatem testatoris non implent, personæ uel ex testamento, uel ab intestato, uel etiam cæteri uocantur permittitur uniuersis eiusmodi personis, ut & hæredes fiant, & aditionis siue pro hærede gestionis, (quæ legis uocabula sunt) ius habeant, omniaque ut hæredes gerant, siue conueniantur, siue alios conueniant, id quod propria auctoritate

ritate vetustissimæ etiam leges præstabant. facientes hæredes eos, quinque hæredes scripti fuerant, neque ab intestato vocabantur. His omnibus obtinentibus, & si non ab hærede, sed à legatario, vel fideicommissario, vel qui mortis causa quid percepit, dari quippiam fieri testator uoluerit: eodem ordine seruari, ut ablatarum rerum occasione, ut à substituto quidem legatarii incipiat, designat uero in fiscum, d. Nouell. const. prima, §. in omnibus.

Neque quisquam legi huic indignetur. si talibus quodammodo relictis priuetur, sed animo reputans quod omnibus omnino hominibus uitæ huius mors sit, nō tantum spectet quid ipse ab aliis accipiat, sed potius recogitet, quod & ipse moriturus aliis mandata dabit: & nisi ab hac ei lege auxilium feratur, nihil eorum quæ uel summo cum studio præceperit ad effectum perueniet. nec enim illis hominibus tantum, qui tempore huius legis, uiuebant lex prolata est, sed omnibus etiam post currentibus seculis, d. Nouell. const. prima, §. nec quisquam.

Finis Libri Septimi.

COMPENDII IVRIS CIVILIS

E N V C L E A T I.

Omissis ijs, quibus a iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus,
Imperii mutatione, contrario vsu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATO-
RIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Octauus.

Q V A N D O D I E S L E G A T O R V M, V E L
F I D E I C O M M I S S O R V M C E D A T.
Titulus I.

MORTVO patre licet viuo pupillo, dies legatorum à substituto datorum cedit, ff. quando dies legati cedit. l. prima.

Si purè sit vsusfructus legatus, vel vsus, vel habitatio, neque eorum dies ante aditam hæreditatem cedit, neque petitio ad hæredem transit; idem & si ex die sit vsusfructus relictus. nam cum ad hæredem non transferatur, frustra est si ante quis diē eius cedere dixerit, ff. cod. l. secunda, & tertia.

Si vsusfructus, aut decem, utrum legatarius uoluerit, sint legata: vtrunque spectandum est, & mortem testatoris, & aditionem hæreditatis; mortem, propter decem: aditionem; propter vsumfructum, quamuis enim electio sit legatarii, tamen nondum electioni locus esse potest, cum proponatur, aut nondum testatorem decessisse, aut eo mortuo hæreditatem nondum aditam. Inde quærit Iulianus si post mortem testatoris legatarius decedat, an ad hæredem transferatur legatum. & libro trigesimo septimo digestorum scribit: posse dici decem transulisse: quia mortuo legatario dies legati cedit, argumentum Iulianus pro sententia sua adfert tale. SEIA DECEM, AVT SI PERERIT FVNDVM HAERES MEVS DATO. nam si antequam pariat, inquit, decesserit, ad hæredem suum decem transmittet. Si ita quis legauerit, filiofamilias, ut ipsi solvatur: potest procedere legatum, nec imputari hæredi, cur non patri, sed potius filio soluat: finge enim hoc nominatim expressum ita, ut filio soluat, certè si pater petat, exceptione erit repellendus, ff. eo. l. si usus fructus, xiiii. in prin.

Si

Si habitatio filiofamilias legata sit, non acquiritur patri legatum, si ante aditam hæreditatem filius decesserit. nam cum personæ cohæreat, rectè dicitur ante aditam hæreditatem diem non cedere, ff. eod. l. ix.

Si cum hæres morietur, legatum sit, conditionale legatum est. denique viuo hære de defunctus legatarius ad hæredem non transfert, si verò cum ipse legatarius morietur, legatum sit ei: certum est, legatum ad hæredem transmitti, ff. eodem l. quarta.

Quod purè datum est, si sub conditione adimatur, quasi sub conditione legatum habetur: at si extrinsecus suppendatur legatum, non ex ipso testamento, licet ante decedat legatarius, ad hæredem transmississe dicitur legatum: veluti si rem dotalem maritus legauerit extero, & vxori aliquam pro dotali re pecuniam de inde deliberante vxore de electione dotis, decesserit legatarius, atque legatum elegerit mulier: ad hæredem transire legatum dictum est: idque & Iulianus respondit. magis enim mora, quam conditio legato iniecta uidetur, ff. eod. l. sexta, in princ.

Cum sine præfinitione temporis legatum ita datum fuerit. **VXORI MEAE PENVM HAERES DATO. SI NON DEDERIT, CENTVM DATO.** vnum legatum intelligitur centum: & statim peti potest. Penoris autem causa eo tantum pertinet, ut ante litem contestatam tradita pro peno, hæres liberetur. Quod si ita scriptum sit. **SI PENVM INTRA CALENDAS NON DEDERIT, CENTVM DATO.** non efficitur, ut duo legata sub conditione uideantur. Idcirco si uxor ante Calendas deceperit, hæredi suo neque penum relinquet, quæ legata non est, neque centum, quia dies legati non est, neque centum, quia dies legati cesserit, ff. eod. l. cum sine, xix. in princ.

Cum ab eo mihi fideicommissum datum est, cui sub conditione legatum est: quæ admodum si hærede instituto sub conditione purè mihi legetur, ff. eod. l. cum sine, xix. §. cum ab eo.

Si debitori, quod sub conditione debet, legatum est, præsens legatum est, agique ex testamento statim potest, ut liberatio præstetur, & si post mortem testatoris decesserit, ad hæredem transmittit actionem. hæc dicenda erunt, & si non ipsi debitori, sed alii cuiuslibet similiter legatum esse proponatur, d. l. cum sine, §. fin.

Si cum præfinitione annorum legatum fuerit, ueluti **TITIO DENA VSQVE AD ANNOS DECEM**, Iulianus libro trigesimo digestorum scribit, interesse, & si quidem alimentorum nomine legatum fuerit, plura esse legata, & futurorum annorum legatum legatarium mortuum ad hæredem non transmittere. Si verò non pro alimentis legauit, sed in plures pensiones diuisit exonerandi hæredis gratia: hoc casu alit, omnium annorum vnum esse legatum, & intra decennium decedentem legatarium etiam futurorum annorum legatum ad hæredem suum transmittere. ff. eod. l. si cum præfinitione, xx.

FIRMIO HAELIODORO FRATRI MEO DARI VOLO QVINQVAGINTA EX REDITV PRAEDIORVM MEORVM FUTVRI ANNVL post ea non uideri conditionem additam, sed tempus soluendæ pecuniæ prolatum uideri, responsum est, & ex fructibus fundi relictæ pecunia non perceptis, ubertatem esse necessariam anni secundi, ff. eod. l. firmio, xxv. in princ.

Si dies legato adposita non est, præsens debetur, aut contestim ad eum pertinet, cui datum est. Dies adiecta quamuis longa sit, si certa est, ueluti Calendis Ianuarii centesimis: dies quidem legati statim cedit, sed ante diem peti non potest: at si incerta, quasi cum pubes erit, cum in familiam nupserit, cum magistra

tum inierit, cum aliquid demum (quod scribendo comprehendere sit commodum) fecerit: nisi tempus, conditione abigit: neque res pertinere, neque dies cedere potest, ff. cod. l. si dies, xxi. in princ.

Si sub conditione, qua te hæredem institui, sub ea conditione legatum sit: Pomponius putat, perinde huius legati diem cedere, atque si purè legatum esset: quoniam certum esset hærede existente debitum iri, neque enim per conditionem hæredum incerta legata: nec multum interest tale legatum ab hoc: **SI HAERES ERIT DATO.** d. l. si dies, §. fin.

Cum in annos singulos legatur, non vnum legatum esse, sed plura constat. Nec refert singuli aurei in annos singulos legentur, an in annum primum mille aurei, in secundum equus, in tertium frumentum. nec semel dies eius cedit, sed per singulos annos. sed vtrum initio cuiusque anni, an verò finito anno cedat, questionis fuit, & Labeo, Sabinus, & Celsus, & Calsius, & Iulianus in omnibus, quæ in annos singulos relinquuntur, hoc probauerunt, ut initio cuiusque anni huius legat in dies cederet. Item huius legati dies ex die mortis cedit, non ex quo adita est hæreditas, & si fortè post multos annos adeatur hæreditas omnium annorum legatario debetur, sed & si quot annis sit legatum, videtur etiam in hoc initium cuiusque anni spectandum: nisi fortè evidens sit voluntas testatoris in annuas pensiones ideo diuidentis, quoniam non legatario consultum, sed hæredi prospectum voluit, ne vrgeretur ad solutionem, ff. eod. l. cum in annos, x. & seq. ac. l. nec semel, xii. in princ. usque ad §. si in habitatione.

Novissimè Pomponius scribit, nihil interesse, vtrum in annos singulos, vel quotannis, an in singulos menses, vel quot mensibus, an in singulos dies, vel quot diebus legetur: ipse quoque huic sententiæ accedo. proinde & si annui legentur tot aurei, idem erit dicendum, d. l. nec semel, §. novissimè.

Si competenti iudici annua legata, vel fideicommissa tibi relicta probaueris, ab initio cuiusque anni exigendi ea habebis facultatem, C. eod. l. prima.

Si post diem legati cedentem legatarius decesserit, ad hæredem suum transfert legatum. itaque si purum legatum est, ex die mortis dies eius cedit: si verò post diem sint legata relicta, simili modo, atque in puris dies cedit, nisi fortè id fuit legatum, quod ad hæredem non transit. nam huius dies non ante cedit, ut puta, si ususfructus sit post annum relictus. hæc enim sententia probatur, sed si sub conditione sit legatum relictum, non prius dies legati cedit, quàm conditio fuerit impleta, ne quidem si ea fuerit conditio, quæ in potestate sit legatarii, sed si ea conditio fuit, quam prætor remittit: statim dies cedit: idemque & in impossibili conditione, quia pro puro hoc legatum habetur. item si qua conditio sit, quæ per legatarium non stat, quominus impleatur: sed aut per hæredem, ut per eius personam in cuius persona iussus est parere conditioni: dies legati cedit. quoniam pro impleta habetur, ut puta si iussus sim hæredi eam dare, & ille accipere nolit. sed & si ita mihi sit, si Sciam uxorem duxero, nec ea velit nubere, dicendum erit diem legati cedere, quod per me non stat, quominus parcam conditioni, sed per alium stat. quominus impleatur conditio. iisdem autem diebus idest iisdem pensionibus hæredi præstabitur, quibus legatario ipsi præstabatur, ff. eod. l. quinta. in princ. usque ad §. si cum dies.

Si Petronilla ad eam ætatem pervenerit, cui legatum, vel fideicommissum relictum erat: petitionem ad hæredem transmisit, licet ante decesserit, quàm consequeretur legatum, vel fideicommissum, C. eod. l. tertia.

Ex his verbis DO LEGO AELIA SEVERINAE FILIAE MEAE, ET SECVNDAE

CVNDAE DECEM: quæ legata accipere debebunt, cum ad legitimum statum peruenierint: non conditio fideicommissio inserta, sed petitio in tempus legitime ætatis dilata videtur. Et ideo si alia Seruiana filia testatoris, cui legatū relictum est, die legati cedente, visa functa est, ad heredem suum actionem trāsmittit: scilicet ut eo tempore solutio fiat, quo Scruorina, si rebus humanis subtrahita non fuisset, vigesimum annum ætatis impleisset. Non captum enim annum, sed impletum, si de emolumento relictū fideicommissi trahetur, expectandum esse iuris prudentibus placuit. C. eod. l. pen.

Agrum pluribus relictum nominatim animaduertimus, & tantum, vel ad eum, qui superfuisset, pertineret. Quicunque igitur is fuerit: ad heredem suum dominium transmittit, nec tali fideicommissio adstringitur, C. eod. l. secunda.

Huiusmodi legatū. SIVE ILLUD FACTUM FVERIT, SIVE NON FVERIT, ILLI DO, LEGO. ad heredem non transit, nisi alter casus extiterit uiuo legatario, quoniam causa, ex qua debeat, præcedere semper debet, nec quia certum est alterutrum futurum omnimodo debebitur. nam tale legatum. **CVM MORIETVR HAERES, DATO,** certum est debitum iri, & tamē ad heredem legatarii non transit, si uiuo hærede decedat, ff. eod. l. huiusmodi, xiii.

Si Titio, cum is annorum quatuordecim esset factus, legatū fuerit, & is ante quatuordecimum annum decesserit: verum est ad heredem eius legatum non transire. quoniam non solum diem, sed & conditionem legatum hoc in se continet, si effectus esset annorum quatuordecim, qui autem in rerum natura non esset, annorum quatuordecim non esse, non intelligeretur. nec interest. utrum scribatur. **SI ANNORVM QVATVORDECIM FACTVS ERIT.** an priore scriptura per conditionem tempus demonstratur. sequenti per tempus conditio: utrobique tamen eadem conditio est, ff. eo. l. si Titio, xxii. in princ.

Si penum hæres dare damnatus sit, vel fundum, & si non dedisset, decem, & penus legatus, & translatus erit in decem, si noluerit penum hæres dare: & tunc pecunia debetur, cum interpellatus fundum non dedisset, & si interea decesserit legatarius, tunc heredi eius non nisi fundum debet. namq; cum dictum est. **AT PVBLICVS FVNDVM DATO,** perfectum est legatum, & cum dicit. **SI NON DEDERIT, CENTVM DATO.** sub conditione fundi legatum ademptum uidetur eo casu, quo centum deberi ceperint. quorum quia conditio uiuo legatario non extiterit, fortē, quia interpellatus hæres non sit: euenerit, ut ademptio nihil egerit. fundique legatum durauerit. Planē si sic legatum sit. **SI PENVM NON DEDERIT, DECEM DATO,** dicetur non esse penum legatum, ff. eod. l. si penum, xxiiii.

Cum illud, aut illud logetur, conuincit plurium rerum disiunctiuo modo comprehensa plura legata non facit, nec aliud probari poterit, si purē fundum alterum, vel alterum sub conditione legauerit, nam pendente conditione, non erit electio, nec si moriatur, ad heredem transisse uidebitur. **HAERES MEVS TITIO DATO, QVOD MIHI SEIVS DEBE,** si Seius pupillus finientoris auctoritate numos accepisset, nec locupletior factus esset, & petitor ad præsens debitum uerba retulit, quia nihil eius debet, nullius momenti legatum erit, quod si verbo debiti naturalem obligationem, & futuram solutionem cogitauit: interim nihil, si Titius petet, quasi tacitē conditio inserta sit, non fecus ac si ita dixisset. **TITIO DATO QVOD PVPILLVS SOLVERIT** vel si legasset quod ex equa nato erit, vel fructus, qui in illo fundo nascentur, contrarium non est, quod si medio tempore legatarius moriatur, & postea par-

ius edatur, fructus perueniant, pecuniam pupillus ex soluat, hæres legatarii petitionem habet. namque dies legati, cui conditio non adscribitur, quamuis extrinsecus exspectanda sit, cedit, ff. eod. l. cum illud, xxv.

Pater annua tot ex fructu bonorum, quæ vxori legauit, accessura filii patrimonio præter exhibitionem, quam æquè matri mandauit, ad annum ætatis eius viceffimum quintum vxorem præstare voluit. non plura, sed vnum esse fideicommissum cæteris pensionibus diuisum apparuit, & ideo filio intra ætatem superscriptam diem functo, residui temporis ad hæredem fideicommissum eius transmittit: sed non initio cuiusq; anni peti pecuniam oportere, quod ex fructibus vxori datis pater filio præberi voluit: cæterum si pecuniam annuam pater alimentis filii destinasset, non dubiè persona deficiente causa præstandi uidetur extingui, ff. eod. l. firmio, xxvi. §. fin.

Eorum legatorum, quæ in codicillis relicta sunt, perinde dies cedit, atque testamento relictorum, ff. eod. l. sexta, §. finali.

Si fideicommissum ab intestato fuerit sorori relictum codicillis, & posteaquã dies fideicommissi cessit. rebus humanis (licet ignorans fideicommissum) excesserit: actionem huiusmodi acquiri potuisse, dissimulare non poteris: salua scilicet ab intestato succedenti quarta portione, C. eod. l. finali.

Si cui equus generaliter legatus sit, & antequam vindicet decesserit, ad hæredem suum legatum transfert, ff. eod. l. nec semel. xii. §. si cui.

Si Titio sit sic legatum, quem Seius elegerit, & Seius post electionem decesserit, locus est vindicationi semel acquisita, ff. eod. l. nec semel, §. fin.

Si ita esset liberis fideicommissum relictum, si morte patris sui iuris essent effecti, nec mortalitate patris, sed emancipatione patres familiarum constituti sint. deberi eis fideicommissum nemo dubitauerit, diemque eius emancipatione cessisse, qui morte patris cederet, ff. eod. l. si ita, xv.

Is, cui ita legatum est. **QUANDOQUE LIBEROS HABVERIT.** si prægnante vxore relicta decesserit, intelligitur explera cõditione decessisse, & legatum valere, si tamen posthumus natus fuerit, ff. eod. l. is cui, xviii.

Cum vxori vsusfructus fundi legatur, & eius proprietatem cum liberis habuerit: nato posthumo, statim proprietatis legati dies cedit: nec quicquam obest, si is de cedat, C. eod. l. quarta.

Filius familias ex parte purè instituit hæredem, eique fideicommissum dedit, & eodem testamento ita cauuit: **QVOD EGO LVCIVM TITIVM HAEREDEM INSTITVI, ITA EVM ADIRE HAEREDITATEM VOLO. SI IS PATRIA POTESTATE LIBERATVS FVERIT.** adita hæreditate a cohæredibus eius si purè legatum sit datum, dies legati cessit, & a cohærede filio pro hæreditaria parte, fideicommissum peti potest, ff. eod. l. filius familias, 27. in prin.

Quædam autem cõditiones etiam superuacua sunt, ueluti si ita scribit. **TITIVS HAERES ESTO. SI TITIVS HAEREDITATEM MEAM ADIERIT, MAEVIO DECEM DATO.** nam pro non scripta ea conditio erit, ut omni modo ad hæredem Mæuii legatū transeat, etiam si Mæuius ante aditā hæreditatē decesserit, & idē si ita fuerit scriptum. **SI TITIVS HAEREDITATEM MEAM ADIERIT INTRA DIES CENTVM MAEVIO DECEM DATO.** nā hoc legatum in diem erit, non sub cõditione, quia definitio labeonis probanda est dicentis, id demum legatum ad hæredem legatarii, transire, quod certum sit debitum iri, si adeatur hæreditas. si tamen duos hæredes instituam, & si alter ex his adeat hæreditatem, alicui legem, ab omnibus hæredibus: non erit

erit pro superuacuo ea conditio, sed in portionem quidem cohæredis valebit: in ipsius autem, cuius persona in conditione comprehensa est, superuacua erit, perinde atque si solo cohærede instituto eo modo legatum esset, ff. eod. l. si Titio, 22. §. quædam.

Cum ab hæredibus alumno centum dari testator voluisset, eam pecuniam ad aliū transferri, vt in annum, 25. honestam vtilitatem eius summæ perciperet alumnus, ac post eam ætatem sortem ipsam intra 25. annum eo defuncto ad hæredem pueri fideicommissum transmittitur. nam certam ætatem sorti soluendæ præstitisse videtur, non purè fideicommissio relicto cōditionem insertam. Cum autem fideicommissum ab eo peti non posset, penes quem voluit pecuniam collocari, propter hæc verba: EAMQVE ALVMO MEO POST, AETATEM SVPRASCRIPIAM CVRABIS REDDERE. fideicommissum ab hæredibus petetur, qui pecuniam dari stipulari debuerunt, sed fideiussores ab eo non petentur, cuius fidem sequi defunctus maluit, ff. eo. l. firmio, 25. §. cū ab hæredib.

Si fundus instructus relictus sit, queritur quemadmodum dari debeat. utrum sicut instructus fuit, mortis tempore, an eo tempore, quo facti sunt codicilli, an quo peti coepit? respondit Scævola, à quibus instructus sit fundus, cum dies legati cedat, deberi, ff. eo. l. si fundus, 28.

Quod pupillæ legatum est, quandoq; nupserit: si ea minor, quam viripotens, nupsit, non ante ei legatum debetur, quam viri potens esse ceperit, quia non potest uideri nupta, quæ virum pati non potest, ff. eo. l. pen.

Si in personam patris tui, cui te successisse pponis fideicommissi dies vtiliter cessit, licet tpe, quo fuerat datum, necdum te natum fuisse probetur, uxore patrui tui, quem cōtendis rogatum fuisse patri tuo si sine liberis decesserit ab auo tuo relicta restituere, si ei successerit, de fideicommissio conuenire debes. Nam si patrui etiam hæreditas tibi quæsitæ est, non de fideicommissio querendum, sed hæreditas ab ea vendicanda est, C. de fideic. l. si in personam, 21.

Is, cui sub conditione legatum est, pendente conditione non est creditor: sed tunc cum extiterit conditio. quamuis eum, qui stipulatus est sub conditione, placet etiam pendente cōditione creditorem esse, ff. de obl. & act. l. is cui, 42. in prin.

VT LEGATORVM, SEV FIDEICOMMISSORVM SERVANDORVM CAUSA CAVEATUR. Tit. II.

Legatorum nomine satisfdari oportere prætor putauit, vt quibus testator dari fieriue voluit his diebus detur, vel fiat, dolumq; malum abfuturum stipulentur. Semper autem satisfacere cuiuscunq; sit dignitatis, vel quantitatum, quaruncunq; hæres, nec sine ratione hoc prætori visum est, sicuti hæres incumbit possessioni bonorum,

ut legatarios quoque carere non debere bonis defuncti, sed aut satisfdabitur eis, aut si satis non datur, in possessionem bonorum venire prætor voluit, ff. ut leg. vel fideic. ser. causa cau. l. prima, in princ.

Quoniam nihil actor amplius postulat, quam vt fideicommissi nomine satisfdetur non debet is, qui iuri dicendo præest, subtiliter cognoscere debeat, nec ne si fideicommissum, sed tantum decernere, vt satisfdetur, C. eo. l. prima.

Etiam de præsentis legato locum habet hæc satisfdatio, quoniam nonnullas moras exercitio iudicii habet, ff. eo. l. etiam, 15. in princ.

Non solum autem omnibus legatariis satisfdari oportet, sed & successoribus legatorum satisfdari debere, iam constat, quamuis isti non ex iudicio defuncti, sed

sed successione necessitate, quasi ad es alienū admittant, ff. eo. l. i. §. non solum. Sed & procuratoribus legatariorum satisfidandum est, quo iure utimur, d. l. prima, §. sed & procuratoribus.

Procuratori eius, qui absens esse dicitur, si stipulanti legati nomine spondeat hæres. Offilius ait ita cauere debere, si is, cuius nomine caueat, uiuat, uidelicet, ne teneatur illo ante defuncto, d. l. prima, §. procuratori eius.

Planè si ei, qui in alicuius potestate erit, legatum sit, caueatur ei, cuius iuri subiectus est, d. l. prima, §. planè si ei.

Si ei, qui in alterius potestate erit, incerta die legatum fuerit, cauebitur ei, qui habet eum in potestate non præcisè, sed sub conditione, si cum eius legati dies cedit, in potestate sit. cæterum si sui iuris inueniatur, iniquum esse, visum est, patri cautum esse, cum alii legatum debeatur, quanquam etsi sine hac adiectione caueretur, veruntamen exceptione patrem submoueremus, si existentis conditionis tempore non haberet eum in potestate, euenit tamen secundum hoc, ut in casum non sit delegato cautum. nam si existentis conditionis tempore sui iuris est, non erit cautum. Nec si fortè velit pater cauere nomen amplius petiturū compellendus erit hæres legatum, quod iam filius petere potest, alii quam, cui debetur exsoluere, d. l. prima, §. fin. cum l. seq.

Sed & ipsius qui sunt in potestate, cauendum, quemadmodum solet caueri, si eadem res duobus sub diuersis, vel contrariis conditionibus relicta sit, duobus. n. satisfidatur. sed in utroq; casu iisdem personis satisfactionē subituris, ff. eod. l. tertia.

Filio à patre suo conditione hærede instituto legatum est. huius legati satispetere non possunt, sed pendente conditione emancipatus si satispetat: queritur an audiendus sit, ne beneficium patris ipsi onerosum sit, an sibi imputare debet, qui dederit ei stipulandi aduersus se facultatem. sed melius est per mediocritatem causam dirimere, ut cautioni tantum cum hypotheca, suarum rerum committatur, ff. eod. l. septima.

Quæ filium legitimum relinquebat, patrem suum ex asse scripsit hæredem, fidei quæ eius commisit, ut quidquid ad eum ex hæreditate eius peruenisset, cum moreretur, restitueret filio testatricis nepoti suo, & hæc verba adiecit. SATIS A SE IO PATRE MEO EXIGI VETO. quæsitum est, cum iste seius substantiam suam dissiparet, & vereretur pater fideicommissarii, ne inanè fideicommissum constituatur, an ad satisfactionem fideicommissi nomine patrem defunctæ compellere possit: responsum est, non compellendum cauere, ff. eod. l. si. in prin.

Item quæsitum est, testatricem apud maritum suum, ex quo filium reliquerat, res deposuisse non exacta cautione depositionis, an ea res patri hæredi restitui debeat, an vero quoniam emolumentum totius hæreditatis ad filium defunctæ reuerti deberet, apud maritum remaneret, apud quem dos remansisset, responsum est, quod mulieris mansisset, nec in dote fuisset, restituendum esse hæredi, d. l. si. §. item quæsitum.

Si procurator satislegatorum desideret, siquidem mandatum ei sit, non habebit necesse de rato cauere, sed erit ei satisfidandum. si vero dubitetur, an mandatum sit, vel non sit, de rato cautio erit exigenda, ff. ut in poss. leg. mittat. l. tertia.

Non solum autem legatorum nomine hæredes cauent, sed & successores eorū, is etiam, cui ex senatuscòsulto restituta est hæreditas, nihilominus ad cautionem compellitur. nec non, & qui per alios hæredes existunt, ad satisfactionem compelluntur, ff. ut leg. seu fideic. l. prima, §. non solum, ii.

Si cui ita sit legatum, vel fideicommissum relictum, & si id perdidisset, rursum relictum,

lium, videatur an satis sequentis legati, siue fideicommissi petere possit. mouet quaestionem, an fideicommissum hoc siue legatum debeat, & quotiens debeat, & an ipse legatarius cauere debeat, se non perditurum: De his omnibus extat rescriptum Diui Pii ad Iunium Mauricum tale. Clodio Fructulo secundum ea, quae epistola continentur legata, siue fideicommissio ex testamento clodii scilicet praestari debent citra necessitatem cauendi, nihil ex iis deminuturum se, nam quod fidei haeredis ab eodem testatore commissum est. ut si Fructulus perdidisset, quod ei in testamento relictum est, rursus haeres ei id restitueret, non eo pertinet, ut aut Fructulo priorum legatorum nomine satisfactio iniungenda, aut onerandus sit haeres in infinito, ut quotiens is perdidisset restituere ei tantundem debeat, sed ut per fideicommissum posterius duplicata legata eius videantur, nec amplius ad periculum haeredis pertineat, si quid postea is consumpsit exsoluto ei posteriore fideicommissio. Rescripto ergo ostensum, legatarium haeredi non debere cauere, se non perditurum. Versa uice an haeres de sequenti legato, siue fideicommissio cauere debeat, quaeritur. & quidam putant non debere ei cauere, cum in suo arbitrio habeat, ne perdat id, quod sibi relictum est, quamuis si quis inspexerit, quod sub conditione relictum est, dicere debeat satisfactionem exigendam, certe siue ex asse, siue ex parte quis legatum debeat, cauere debet, siue institutus sit haeres, siue substitutus, d. l. prima, §. si cui, usque ad §. bellissimè.

Bellissimè quaeritur, an hac stipulatio incrementum ex fructibus vel interesse sentias, & rectè placuit ex mora incrementum habituram stipulationem. ut id, quod oportebit comprehendat, d. l. prima, §. bellissimè.

Verius est in hac stipulationem res vel prociā deduci, d. l. prima, §. item quaeritur.

Si decem, quae in arca erant, mihi legata sint, tibi eorum ususfructus legatus sit, si purè utrique legatum sit relictum, is, cui proprietās legata est, ipso iure decem vindicabit: fructuarius autem ex senatusconsulto acturum, & quinque usumfructum petiturum constat. sed cum decem vindicat proprietarius per exceptionem doli repelli, quia fructuarius de redendis quinque haeredi cavit. Planè si decem aureorum possessionem legatarius habeat, Marcellus ait, dandam, vel haeredi, vel fructuario utilem actionem in legatarium: si modo ei caueatur. sed si sub conditione ei decem legata sint, fructuarius interim decem oblata cautionem habiturum. legatario vero, cui proprietās legata est, interim legatarios stipulatio praestanda est. sed si omiserit stipulationem, existente conditione ad exhibendum eum posse agere Marcellus ait, sed si ignorans haeres legatum, decem fructuario dedit, ad exhibendum eum non teneri palam est. Succurrendum tamen legatario aduersus fructuarium Marcellus ait, d. l. prima, §. si decem.

Qui minorem partem hereditatis possidet, cum ex maiore parte haeres sit, siquidem ipso iure minuatur portio hereditatis, securior erit haeres, neque enim ex maiore parte ex stipulatu tenetur legatariis, quam ex qua haeres est. Si uero nomen quidem haeredis apud eos integrum maneat: veruntamen effectum minus habeant hereditatis, & cauerint legatorum nomine, videntur onerari: quia ipso iure pro ea parte legata debent, pro qua haeredes sint. Sed enim æquissimū est, non maiorem partem legatariis soluere, quam cuius habent emolumentum. hoc autem euenit cum hereditas pro aliqua parte ex Trebelliano restituitur. nam pro rata exonerandi sunt haeredes eius partis nomine, cuius emolumentum sibi ablatum est, d. l. prima, §. qui minorem.

Si & ab haerede instituto legatorum satis acceperit legatarius, & à Trebelliano fidei-

Tertiæ Partis, Lib. VIII.

- fideicommissario, vtraque quidem stipulatio committetur. Sed exceptione se tuebitur hæres, quia cauere non debuerit. Sed si pars hæreditatis restituta sit, ab utroque cauendum est, ff. eo. l. etiam, 15. §. si &
- Si** quis omnia stipulatione litem de legato contestatus est. probandum est cessare debere stipulationem, idemque in fideicommissis quoque probandum est, ff. eo. l. prima, §. planè. 1.
- Si** quis sub conditione legatum stipulatus, pendente conditione decesserit, stipulatio euanesceat: quia legatum non transmittitur, & huic stipulationi easdem causas, & conditiones inesse sciendum est: perinde si qua sit exceptio, quæ petenti legatum opponi solet, eandem ex stipulatu quoque agenti opponendam esse placet, d. l. prima. §. si quis sub conditione.
- Postquam** hæres ab hostibus captus est, conditio legati, cuius nomine proposita stipulatione cautum fuerat, extirrit. fideiussores interim teneri negatum est, quia neque ius, neque persona esset, ad quam verba stipulationis dirigi possint, ff. eo. l. quinta, in princ.
- Si** dies, aut conditio ad legati, seu fideicommissi petitionem, actionemve differre dicatur, & ideo satisfactio desideretur, hæres autem per calumniam postulari contendat, & relictum neget, non aliter audiendus erit, qui cauere postulare, quam si scripturam, qua relictum adfirmet, exhibuerit, d. l. quinta, §. si dies.
- Si** quando incerta summa est fideicommissi: qui cognoscit taxatione quoque fideiussores petuntur, ff. eo. l. sexta, in princ.
- Cum** legatorum nomine satisfactum est: simul dies legatorum cessit, protinus iisdem diebus etiam ex stipulatione debentur. Non tamen, ut statim peti possint, debetur enim quod die certa præstari oportet, licet dies nondum venit, ff. eo. l. octaua, & seq.
- Si** à te hærede mihi legatum sit sub conditione, tuque postquam adieris hæreditatem, satisfeceris legatorum, & post mortem tuam ante aditam tuam hæreditatem conditio legati extiterit, Sabinus ait, fideiussores mihi teneri, quia omnimodo dari oportet legatum, & si in rem esset concepta stipulatio, ff. eo. l. x.
- Si** duo eiusdem nominis de legato contendant, utrisque satisfactum, nec oneratur hæres, cum possit eosdem fideiussores ad stipulationem adhibere, qui & ipsi non onerantur, cum futurum sit, ut vni tenerentur, ff. eo. l. si duo, 16.
- Si** ab uno ex hæredibus legatorum satis accepimus, cum ab omnibus hæredibus nobis legatum esset. si pars cohæredis ad crescat promissori, in totum fideiussores tenentur, si solidum legatum is coeperit debere, ff. eo. l. si ab uno, 17.
- Licet** ut non petatur cautio, conditio testamento scripta fuerit: non videtur conditio. & ideo licet desiderauerit quis cauere sibi, non videtur conditio defectus. quia postquam remitti talem conditionem iure publico placuit, nec onus cautionis sequitur, neque conditio intelligitur, ff. eo. l. licet, 12.
- Ipsis** rerum experimentis cognitum est ad publicam utilitatem portionem, ut satisfactiones, quæ voluntatis defunctorum tuendæ gratia in legatis, & fideicommissis introductæ sunt, eorundem voluntate remitti possint. Quocunque re, iudicio voluntatis cautio legati, vel fideicommissi remitti potest, C. eo. l. secunda.
- Sciendum** est fideicommissi quidem, & legati satisfactionem remitti posse. Ut autem boni viri arbitratu is, cui usus fructus relictus est, utatur, fruatur: minimè satisfactionem remitti testamento posse, C. eo. l. septima.
- Ei** quoque, cui legatorum actio datur in eum, qui prætermissa institutione ab intestato possidet hæreditatē legatorum satisfactum. & nisi satisfabitur in posset. legat. seruan-

seruandorum causa mittitur: nam hæc quoque prætor perinde salua esse vult, atque ea, quæ iure ciuili debentur, ff. eo. l. ei quoque, 13.

Si ex causa fideicommissi sit apud aliquem hæreditas, nec legatorum satisfat. in possessionem aduersus eum legatarius mittitur, ff. eo. l. quarta.

Si legatarii aduersus me in possessionem legatorum seruandorum causa missi sunt. procurator, vel quis alius meo nomine cauerit: perinde mihi prætor accommodati interdictum, quod iubeantur discedere legatarii possessione, ac si ego cauissem, ff. eo. l. si legatarii, xi.

Hæc stipulatio & in fideicommissis locum habet, si purè sit fideicommissum relictum, siue ex dies certa, vel sub conditione, siue res aliqua, siue hæreditas, siue ius aliquod relictum est: Quotiens vero euidens res est, vt certum sit nullo modo fideicommissio locum esse, per quam iniquum esse superuacua cautione onerari hæredem, ff. eo. l. hæc stipulatio, 14.

Etiã si ab intestato debeatur fideicommissum, locum habet hæc stipulatio, ff. eo. l. etiã, 15. §. fin.

Admonendi autem sumus rebus publicis remitti solere satisfactionem fideicommissorum, etiã si quando necessitas dandi intercedat, repromissio planè exigenda est voluntati defuncti statu iri, ff. eo. l. sexta, §. admonendi.

Si ad fiscum portio hæreditatis peruenerit, cessabit ista stipulatio. quia nec solet fiscus satisfacere, ff. eo. l. prima, §. si ad fiscum.

Cum quærebatur ubi fideicommissi seruandi causa caueri oporteat. Imperator Titius Antoninus rescripsit, si domicilium Romæ, non haberet hæres, & omnis hæreditas in prouincia esset, ad satisfactionem fideicommissi nomine in prouincia fideicommissarium remittendum esse, quare si hæres in eum locum cauendi gratia remitti desideret, vbi domicilium habet legatarius autem ibi caueri postulet, vbi est hæreditas, non erit hæres remittendus. idque idem Imperator rescripsit, quibus literis adiectum, & si bona iam distracta sunt, uel testatoris permissi, vel concedente legatario. pretium eorum fideicommissi seruandi causa in deposito habendum, ff. eo. l. quinta, §. si.

Tutor, qui & cohæres pupilli erat absente pupillo cum admonuerunt eum legatarii fideicommissi nomine insolidum ipse cauit. qua situm est, an in pupilli aduultum factum danda sit utilis actio. Respondit Scauola dandam, ff. eodem lege finali, §. finali.

Si quis cum uetitus esset satis accipere, acceperit an repeti satisfactio ista possit & hæres condicat liberationem? & quidè si sciens hæres indebitum cauit, repetere non potest, quid deinde si ignorauit remissam sibi satisfactionem? potest condicere, si uero hoc non potuisse remitti crediderit, nunquid condicere possit, qui ius ignorauit: adhuc tamen benignè quis dixerit, satisfactionem condici posse. quid deinde si commissa sit stipulatio, fideiussores putamus exceptione uti posse, an non, & magis est, vt utantur exceptione, quia ex causa intercessit satisfactio, ex qua non debuit, ff. ut in poss. leg. mitt. l. prima in princ.

Si debitori liberatio sit relictæ, non est exigenda cautio, quia habet penes se legatum, quippe si conueniatur exceptione doli mali uti possit, dicta lege prima, §. si debitori.

Ei cui legatum solutum est, cum constet legatum non deberi Diuus Pius ad Emiliu equestrum rescripsit, non debere prætorem satisfactionem admittere, dicta lege prima, §. ei cui.

Tunc ante aditam hæreditatem satisfadum de legatis est, cum adhuc dubium est, an hæ-

Tertiæ Partis, Lib. VII.

an hæreditas adeatur. cæterum si certum sit repudiatam, vel ommissam hæreditatem, vel abstinentes necessarios hæredes frustra hoc edictum imploratur. cum certum sit legatum, vel fideicommissum non deberi. Si autem certum sit hæreditatem necdum aditam fuisse, nec satisfactio, nec possessio locum habet, ff. eo. l. prima, §. si. cum l. seq.

Si is à quo satispetitur offerat cognitionem & dicat. **HODIE CONSTET DE FIDEICOMMISSO HODIE AGAMVS.** dicendum est cessare satisfactio- nem. cum possit ante de fideicommissio, quam de satisfactione constare. Nec non illa cognitio imploranda erit ab hærede, si forte dicatur per calumniam satispeti. hoc enim commune omnium satisfactionum. Diuus enim Pius rescripsit eum, apud quem satispetitur, debere explorare num per calumniam satispetatur de qua re summatim debet cognoscere, ff. eo. l. tertia in prin.

Si semel fuerit satisfactum, quæsitum est, an rursus etiam cauendum sit. si forte dicatur egenos fideiussores esse datos. & magis est, ut caueri non debeat, hoc. n. Diuus Pius rescripsit. ille enim facilitati suæ expensum ferre debere, qui minus fideiussores idoneos accepit. neque enim oportet per singula momenta onerari eum, à quo satispetitur. Planè si noua causa allegeretur veluti, quod fideiussor decesserit, aut etiam rem familiarem inopinato fortunæ impetu amiserit, æquum erit præstari cautionem, d. l. tertia, §. fin. cum l. seq.

Cum Arthemidoram patri pupillorum tuorum hæredem extitisse proponas. quan- uis ut fideicommissam hæreditatem his, cum moreretur, restituere parata sit: nullam tamen aduersus debitores hæreditarios habent pupilli tui actionem. Planè ut satis fideicommissorum nomine Arthemidora det (si modo testator id fieri non prohibuerit) apud suum iudicem conueni. C. eo. l. quarta.

Contra eos, sine successores eorum, qui Rempublicam administrantes per officii necessitatem ciuitati sub cõditione relictæ fideicommissi satis accipere debue- runt: quanti Reipublicæ intererit satis acceptum non esse dirigendam certum est actionem, C. eo. l. fin.

VT IN POSSESSIONEM LEGATORVM, VEL FIDEICOM- missorum seruandorum causa esse liceat.

Titul. III.

Stipulatio, de qua in hoc Titulo tractatur, est prætoria, & inter prætoria cautionales. ut habetur, ff. de stip. prætorijs, l. prima, §. cautionales. Sed tamen hic describitur.

NON exigit prætor, ut per hæredem stet, quominus caueat, sed con- tentus fuit. per legatarium vel fideicommissarium non stare, quo- minus ei caueatur, quare si non fuerit, qui interpelletur cautionis nomine, hoc est is, a quo legatum fideicommissum relictum est. omnimodo poterit legatarius & fideicommissarius in possessio- nem ex hoc edicto mitti. quia uerum est. per eum, cui caueri oportebit, non fie- ri quominus caueatur, non sanè tamen, & satisfactio debet offerri legatario. sed sufficit, siue desiderauit, ei non caueri, siue non habeat, à quo satis desideret, ff. ut in posse. legatorum, l. prima, §. non exigit.

Is cui legatorum fideicommissorum nomine non cauetur missus in possessio- nem, nunquam pro domino esse incipit, nec tam possessio rerum ei, quam cu- stodia datur. neque enim expellendi hæredem ius habet, sed simul cum eo pos-

fidere

fidere iubetur, vt saltem tadio perpetuæ custodiæ extorqueat hæredi cautio-
nem, ff. eo. l. quinta. in prin.

Si alius damni infecti nomine in possessionem missus sit, alius legatorum seruandorum causa posse eum, qui legatorum seruandorum causa in possessionem missus est: etiam damni infecti satisfacere, qui si satisfecit, non aliter possessio-
ne decedere debet, quam ei cautum fuerit etiam eo nomine, quo se damni infecti obligauit, d. l. 5. §. si alius.

Si plures legatarii in possessionem mitti desiderauerint, omnes uenire debent.
in possessionem is enim qui ex causa legatorum possidet, sibi non alii possidet.
Alia est causa. cum creditores rei seruandæ causa in possessionem mittuntur.
nam is qui possidet, non sibi, sed omnibus possidet, d. l. 5. §. si plures.

Qui prior missus est legatarius in possessionem non præfertur ei, qui postea mit-
titur inter legatarios enim nullus ordo seruatur, sed simul omnes æqualiter
tuentur, d. l. 5. §. qui prior.

Postquam rei seruandæ creditores possidere ceperunt. legatorum seruandorum
gratia missus in possessionem creditoribus potior non habebitur, d. l. quinta,
§. postquam.

Si rei seruandæ causa in possessionem missus esset proprius creditor hæredis, &
rei per fideicommissum mihi relicte adeptus fuerit possessionem nihil me per
eum lædi oportere conuenit, non magis quam si ab ipso hærede, eam rem pi-
gnori accepisset, ff. eo. l. si fideicommissorum, xi. §. si.

Qui in possessionem legatarum, seruandorum causa mittitur, in possessionem,
quidem rerum hæreditariarum omnimodo ueniet, hoc est earum, quæ in cau-
sa hæreditaria manent, earum autem quæ in causa hæreditaria non erunt, non
alias mittitur quam si dolo malo in ea causa esse delierit, nec semper, sed causa
cognita, ff. eo. l. quinta, qui in possessionem.

Bonorum autem appellatione hæc res comprehensæ videbuntur, quarum proprie-
tas ad hæredem pertinet, sed et si vectigales agri sunt & si qua pignora credito-
ri data, in eorum quoque mittetur possessionem, sed & infœtus pecorum item
fructus æque omnimodo legatarius & fideicommissarius mittentur. sed et si
rem alienam defunctus bonafide fide emerit in possessionem eius mittendum lega-
tarium constat, nam & hæc res in causa hæreditaria est, ff. eo. l. quinta, §. bonor.

Si ab impuberis substituto legata sint relicta & impubes decesserit missio non so-
lum in ea bona, quæ testatoris fuerunt, verum ad ea quoque, quæ impubes ad-
quisiuit locum habebit. nam hæc quoque hæreditaria sunt, viuo autem impube-
re, neque missio, neque satisfactio locum habet, d. l. quinta, §. si ab impuberis.

Si deposita res apud defunctum fuerit, vel commodata locum missio non habet,
quia non sunt istæ res hæreditariæ, d. l. quinta, §. si deposita.

Missio quoque legatarii impedit etiam eum, qui satisfecit rei administratione,
quare suadendum erit hæredi, ut in alium satisfecit, ne administratio eius impe-
diatur, d. l. quinta, §. missi.

Si hæres non sit à quo fideicommissum relictum est, sed alterius nominis succes-
sor. dicendum est, vt dicto locus sit, & dolo eius sit estimandas. sed et si hæ-
dis hæres sit, qui dolo fecit, æque nocere debet. Dolum accipere debemus,
& culpam latam, sed non omnem dolum, sed qui in necem legatariorum, & fi-
deicommissariorum factus est, d. l. quinta, §. si hæres, & §. dolum.

Imperator Antoninus Augustus rescriptis certis ex causis etiam, in propria bona
hæredis legatarios & fideicommissarios esse mittendos. si post sex menses quum

- adi pro tribunali hi fuerint quorum de ea re notio est, in satisfactione cessatum est, inde fructus percepturos, quoad voluntati defunctorum satisfiat. quod remedium observabitur & aduersus eos, qui ex qua causa fideicommisso moram faciunt. Satisfactionis uerbum licet latius patet, tamen ad exsoluendum legatum refertur. proinde etsi remissa sit satisfactio rescriptum locum habebit, quia mora fit solutioni. sex autem mensum continuum tempus, non possessionum computatur. & cessatum non accipimus si pupillus tutorem non habeat, nec curatorem furiosus, vel adolescens, nam frustratio non debet huiusmodi personis nocere, quæ sunt indefensæ certè si hæreditas iacuerit aliquo tempore, hoc tempus de medio trahendum est, d. l. 5, §. imperator, vsque ad §. quæri poterit.
- Si legatorum satis non datur, restituta hæreditate in earum quoque rerum possessionem legatarius mittendus erit, quæ dolo malo eius, cui restituta est hæreditas in hæreditaria causa disserunt, ff. eo. l. octaua.
- Etiā si condemnatus hæres fuerit, nec pecuniam soluat, potest legatarius desiderare mitti in possessionem, cum sub conditionibus contrariis eadem res duobus legetur, si non caueatur, uterque mittitur in possessionem, ff. eo. l. 9.
- Quod si ex constitutione quis mittatur in possessionem cauendum est, ne uis fiat utenti, & fruenti legatario, ff. eo. l. quinta, §. quod si.
- Missus in possessionem si non admittatur, habet interdictum propositum, aut peruiatorem, aut per officialem præfecti, aut per magistratus introducendus est in possessionem, missio autem locum habebit non tantum, si quis id ipsum, quod legatum est, rogatus sit, verum etiam si quid vel ex eo, vel pro eo restituere fuerit rogatus, d. l. quinta, §. missus.
- Constitutio autem Diui Antonini pertinet ad eos, à quibus utiliter fideicommissum relictum est (si) quamuis hæredes non sint, par enim utilitas est, d. l. quinta, §. constitutio.
- Quæri potest, an inuicem interesse hi fructus cedant, quod in fideicommissis debetur, & cum exemplum pignorum sequamur id, quod ex fructibus percipitur primum in interesse, mox si quid superfluum est, in sortem debet imputari, quoniam nimo & si amplius quam sibi debetur, perceperit legatarius, exemplo pignoratitici actionis etiam utilis actio, ad id refundendum dari debebit. Sed pignora quidem quis, & distrahere potest. hic autem frui tantum ei constitutio permittitur, ut festinetur ad sententiam, d. l. quinta, §. quæri poterit.
- Qui legatorum seruandorum causa in possessionem mittitur. & fructus custodire & cætera debebit. & pati quidem hæredem colere agros, & fructus redigere, sed custodire legatarium fructus oportebit, ne ab hærede consumantur, quod si hæres fructus nolit cogere, permittendum erit legatario cogere fructus, & coactos frui. quinimo si tales sint fructus, quos primo quoque tempore venire expediant uendere, quoque legatario permittendum est, & pretium seruare. In cæteris quoque rebus hæreditariis missi in possessionem, hoc erit officium, ut uniuersas res hæreditarias colligat, & ibi custodiat, ubi domicilium defunctus habuit, & si nulla domus sit habitatione conducatur, vel horem quodam, in quores collectæ custodiantur. & ita legatarius custodire res hæreditarias debet, ut neque hæredi auferantur, neque depereant, deterioresve fiant, d. l. quinta, §. qui legatorum.
- Qui legatorum seruandorum causa in bonis est, in causa uescendi deminuet, si filia, neptis, proneptis, vxorve esset, nec nupta sit, nec suum quidquam habeat, ff. eo. l. penult.

Si Titio purè legatum fuerit, & eius fideicommissum sub conditione, ut Sempronio restitueret, non inique prætorem statuturum Iulianus scripsit. si antequam legatum consequatur legatarius fideicommissi condicionalis satis non det, ut magis det Sempronio legati persecutionem, ut is legatario satisfat, deficiente conditione reddi decem. sed & si acceperit Titius ab hærede decem, æquum esse Iulianus ait, cogi eum inuicem satisfatere, aut ipsa decem tradere, & Sempronium Titio cauere, & hoc iure utimur, id enim & Marcellus ait, quid ergo si & legatum sit sub conditione relictum & fideicommissum, neque fideicommissi satisfatetur æquisimum erit fideicommissarium nomine legati satis accipere ab hærede, si ei legatarius non caueat, scilicet ut & ipse legatario caueat, quod si iam accepit legatarius ab hærede satis, decernendum erit ex ea satisfatere magis fideicommissario, quàm legatario dandam actionem. in eum scilicet casum, quod fideicommissi eius conditio extitit: ipsius etiam legati persecutio danda erit fideicommissario, si nondum solutum est, & conditio eius extitit, scilicet si fuerit fideicommissarius paratus cauere legatario, dicta lege quinta, §. finali.

Si pecuniæ numeratæ usus fructus legatus esset, & in testamento cautum ne eo nomine satisfatetur, proprietatis non est legata. sed legatario permittendum satisfatere, & usum fructum pecuniæ habere & propemodum in hac propositione nullæ prætoris erunt partes, quia nisi satisfatetur, agi cum hærede non poterit, ff. eo. l. sexta, in principio.

Qui fideicommissi seruandi causa in possessionem missus est. non prius de possessione decedere debet, quàm ei fideicommissum solutum, aut eo nomine satisfatum fuerit. nam quod si integra re fieret, in possessionem nõ mitteretur: id cum offeretur discedere a possessione debet, d. l. sexta, §. fin.

Dum venter in possessionem est, nullus legatorum seruandorum causa in possessionem esse potest, ff. eo. l. septima.

In possessionem missus legatorum seruandorum causa si litem eo nomine contestatus sit, non ante decedere possessione debet, quàm ei pro lite fuerit cautum, ff. eo. l. quinta, §. in possessione missus.

Cum sub conditionibus contrariis eadem res duobus legetur, si nõ caueatur uterque mittitur in possessionem, ff. eo. l. etiam si, ix. §. fin.

Si nullæ sint res hæreditariæ, in quas legatarii, vel fideicommissarii mittantur. in rem quidem hæredis mitti non possunt. sed per prætorem denegatas hæredi actiones ipsi persequentur, ff. eo. l. x.

Quamuis minima res legata sit, uel per fideicommissum relictæ. tamen si non soluat ab hærede, uel eo nomine caueatur, eum cauere oporteat in possessionem omnium bonorum, quæ ex ea hæreditate sunt, legatarium siue fideicommissarium prætor legatorum seruandorum causa mittit, ff. eo. l. quamuis, 13.

Si fideicommissorum vel legatorum seruandorum causa missus in possessionem eam rem teneas, quæ mihi per fideicommissum relictæ esset, æquius est me eam habere, cui ea ipsa relictæ est, quàm te, qui alterius fideicommissi nomine ingressus in eam esses. nam & si mihi sub conditione legatum est, & tu medio tempore in possessionem ei factus fueris legatorum seruandorum causa, deinde conditio impleta esset, non denegabitur mihi eius rei integra persecutio, ff. eo. l. si fideicommissorum, xi. in princ.

Municipiis fideicommissum relinqui posse dubium non est, sed si non caueatur aduersus quidem municipales non dubitabimus ex hoc edicto iri in possessionem

Tertiæ Partis, Lib. VIII.

nem posse. ipsos vero municipales, si his non caueatur, non idem adsecuturos, sed extraordinario remedio opus erit, uidelicet ut decreto prætoris actor eorum in possessionem mittatur, ff. eo. l. municipiis, 12.

Satisfieri uoluntati defuncti sic accipitur. quoad uoluntati defuncti, vel ex fructibus, vel aliunde satis fiat, ff. eo. l. prima, §. satisfieri.

Si postquam seruandi legati, seu fideicommissi gratia in possessionem inductus es, pignoris obligatio, aut venditio ab hærede interuenerit: procedere causam tuam, quam iure prætorio ueluti pignus habuisti, manifestum est, C. eo. l. 3.

Qui legati siue fideicommissi causa in possessionem mittuntur, non proprietatem nonciscuntur, sed ius pignoris. Ut autem & post acceptum pignus satisfiat uoluntati defuncti competens iudex te aduente prouidebit, C. eo. l. quinta.

Certa est forma iurisdictionis qua fideicommissi seruandi causa in possessionem rerum quæ in causa hæreditaria sunt, aut dolo malo esse desierunt, is cui legati vel fideicommissi nomine satis non datur, mittitur, vel in proprias res hæredis, si fideicommissio satis non fit post sex menses, quam peti cœperat, C. eo. l. 6.

DE IVRE CODICILLORVM.

Tit. IIII.

Nte Augusti tempora constat. codicillorum ius in usu non fuisse, sed primus Lucius Lentulus (ex cuius persona etiam fideicommissa esse ceperunt) codicillos introduxit, postea & cum labeo codicillos fecisset iam nemini dubium erat, quin codicilli iure optimo admitterentur, inst. de codicil. in princ.

Codicillos is demum facere potest, qui & testamentum facere potest, at codicilli totiens ualent, quotiens quis testamentum quoque facere possit, non tamen hoc ita intelligemus, ut exigamus potuisse eum eo tempore, quo scribit eos codicillos, testam. facere, quid. n. si sufficientium testium facultatem non habuit, sed si iure testamenti factionem habuit, ff. eo. l. sexta, §. codicillos, & l. octaua, §. codicil.

Aristo negauit valere codicillos ab eo factos, qui præfamilias esset, nec ne ignorasset, Vulpianus notat, nisi veteranus fuit, tunc re & testam. ualebit, ff. eo. l. Arist. ix.

Nec codicillos furem posse facere certissimi iuris est. Si igitur scriptura uelut codicillorum patris fuit prolata, ut aliquid ex hac peti possit, asseuerationi filii mentis patrem compotem fuisse negantis, fidem adesse probari conuenit, C. de cod. l. quinta.

Si post factum testamentum codicillos, quis confirmauerit, deinde arrogandum se præbuerit & ibi codicillos fecerit, atque ita emancipatus decesserit, queritur an legata ex codicillis debeantur, nam & testamentum ualeat, & eo tempore eos fecit, quo testamenti factionem non habuit, nec similis est muto, qui rectè codicillos confirmauerit. licet. n. is testamentum facere non possit, tamen testam. quod antea fecerat, in eodem statu est, huius autem codicillos ualere. nam et si posthumus ratus ruperit testamentum & decesserit nihilominus codicilli ualent, ff. de iur. cod. l. octaua, si post factum.

Similes testamentum quidem ante militiam, sed codicillos in iustitia fecerit, an iure militari ualeant codicilli queritur quoniam. testamentum iure communi ualeat: nisi si militiæ tempore signauit uel quædam adiecerit. certæ codicilli militiæ tpe facti non debent referri ad testam., sed iure militari ualent, d. l. 8. §. si miles.

Conficiuntur codicilli quatuor modis, aut. n. in futurum confirmantur, aut in præteritum, aut per fideicommissum testamento facto, aut sine testamento. sed ideo fidei-

- fideicommissa dari pnt ab intestato succedentibus: qm̄ creditur paterfamilias spōte sua his relinquere legitimam h̄reditatē, ff. de iure codicill. l. 8. in prin.
- Ab intestato factis codicillis, relicta etiam postea natus intestati successor debet: quicunque enim ab intestato successerit, locum habent codicilli: nam unus casus est, nec interest, qui succedit, dum intestato succedat. ad testamentum autem, quod quoquo tempore fecisset, pertinent codicilli: sed vicem testamenti exhibent. Testamento autem facto ius sequuntur eius, ff. eo. l. ab intestato, xvi.
- Rupto quidem testamento posthumi agnatione codicillos quoque ad testamentum pertinentes non valere in dubium non venit. Sed cum post ruptum testamentum patrem literas emisisse proponatur, quibus præcedens iudicium confirmavit. Prætor nihil contra ius fecit, si novissimam eius volūtatē secutus relictum testamento reipublicæ fideicommissum, vt ex codicillis relictum præstandum esse pronuntiavit, C. de codicillis, l. prima.
- Is qui testamentum facere opinatus est, nec voluit quasi codicillos id valere, videtur nec codicillos fecisse. Ideoq; quod in illo testamento scriptū est. licet quasi in codicillis poterit valere: tamen non debetur, ff. de iur. codicil. l. prima.
- Si ei qui post testamentum factum & ante codicillos scriptos natus esset, codicillis per fideicommissum aliquid daretur: utile est. quod si ei, qui post testamentum factum, & antequam codicilli scriberentur mortuus esset, datum esset pro non scripto habetur. ff. eo. l. secunda, in princ.
- Codicillorum ius singulare est, ut quæcunque in his scribentur, perinde haberentur, ac si in testamento scripta essent, d. l. secunda, §. codicillorum.
- Hæreditas testamento inutiliter data, non potest codicillis quasi hæreditas confirmari. sed ex fideicommissis petitur salva ratione legis falcidix, d. l. ii. §. fin.
- Non tm̄ autē testamento facto potest quis codicillos facere, sed intestatus quis decedens fideicommittere codicillis potest. Sed etiam Diuus Scuerus & Antoninus rescripserunt ex his codicillis, qui testamentum præcedunt posse fideicommissum peti si appareat eum, qui testamentum fecit, à voluntate quā in codicillis expresserat, non recessisse, inst. de codicil. §. non tantum.
- Si quis cum testamentum nullum habebat codicillis fideicommissa hoc modo dedit. SI QVIS MITTI HAERES ERIT, EIVS FIDEICOMMITTO, fideicommissa præstari debent, quia paterfamilias qui testamenti factionem habet, & codicillos faceret: perinde haberi debet, ac si omnes h̄redes eius essent, ad quos legitima eius hæreditas, peruentura esset. Sed & si post codicillos factos natus esset quis proximus adgnatus, uel suus h̄res, fideicommissum præstari debebit, intelligitur. n. is quoque h̄res scriptas, & ideo non perinde habendus est. ac si rupisset hos codicillos, ff. de iur. cod. l. tertia, in prin.
- Testamento facto etiam si codicilli in eo confirmati non essent, vires tamen ex eo capient. Denique si ex testamenti hæreditas adira non fuisset, fideicommissum ex huiusmodi codicillis nullius momenti erit, dicta lege tertia, §. testamento.
- Siue initio quæ fuerat codicillis relicturus generaliter siue nouissimè relicta seruari mandauerit, confirmatione munitus nullam iustam gerere sollicitudinem potest, C. de codicill. l. sexta.
- Ante tabulas testamenti codicilli facti, non aliter valent, quā si testamento quod postea factum est, uel codicillis confirmentur, aut voluntas eorum quocunque iudicio retineatur, sed non seruabuntur ea de quibus aliter defunctus nouissimè iudicauit, ff. de iure cod. l. quinta.

Tertiæ Partis, Lib. VIII. .

Diuī Seuerus, & Antoninus rescripserunt, nihil egisse matrem, quæ cum purè liberos suos hæredes instituerit conditionem emancipationis codicillis adiecit, quia neque conditionem hæredi instituto codicillis adicere neque substituere directo potest, ff. eod. l. sexta, in princ.

Licet in confirmatione codicillorum paterfamilias adiecerit, ut non alias valere velit, quàm sua manu signatos, & subscriptos, tamen valent facti ab eo codicilli, licet neque ab eo signati neque manu eius scripti fuerint. nam ea quæ postea geruntur prioribus derogant, d. l. sexta, §. licet.

Si post testamentum factum mortuo codicillis quis legauerit, licet testamento confirmatis pro non scripto legatum sit, ff. eod. l. sexta, §. fin.

Quædam non referuntur ad confirmationem codicillorum veluti si ante captiuitatem quis codicillos confirmauerit, & in captiuitate codicillos scribat. nam non valent, idest si aliquo modo ius testamenti faciendi desierit habere. Præterea in illis, quæ non iuris, sed facti sunt, non est perinde habendum, quod codicillis scribitur, atque si ubi confirmantur, scriptum fuisset veluti si ita in codicillis scriptum erit. **VESTEM QVAE MEA EST.** codicillorum tempus spectandum, non quo confirmantur. **ITEM SI TITIVS VIVVS EST.** vel **SI TOT ANNIS EST.** codicillis legauit Seio tempus codicillorum, non quo sit testamentum, spectandum est, ff. eod. l. septima.

Si quis certi generis codicillos confirmauerit. puta. **QVOS NOVISSIMOS FECERO.** non utique statim, quæ codicillis dantur consistere videbantur, quandiu alii quoque fieri possint, & ideo si alii postea fiant, legata in prioribus data non valebunt, ff. eod. l. conficiuntur, §. si.

Codicillos plures quis facere potest, & ipsius manu, neque scribi, neque signari necesse est, ff. eod. l. sexta, §. codicillos.

Quod per manus traditum est, codicillis hæreditatem dari non posse rationem illam habet, ne per codicillos, qui ex testamento valerent ipsum testamentum, quod vires per institutionem hæredum accipit confirmari videretur, ff. eod. l. x.

Hæreditatem quidem neque dari, neque adimi codicillis posse manifestum est, verbis tamen præcariis, per huiusmodi etiam nouissimi iudicii ordinationem iura non faciunt irritas voluntates. Vnde inefficaciter quis codicillis rogatur, ut quibusdam rebus contentus portionem quam testamento fuerat consecuturus aliis restitueret. C. de codicillis, l. secunda.

Si idem codicilli, quod testamentum possent, cur diuersum his instrumentis vocabulum mandaretur, quæ uis, atque potestas una socialisset. Igitur specialiter codicillis instituendi, ac substituendi potestas iuris autoritate data non est. C. eod. l. septima.

Tractari solet de eo, qui cum Tabulas testamenti non fecisset codicillis ita scripsit. **TITIVM HAEREDEM ESSE VOLO.** sed multum interest, utrum si deicommissariam hæreditatem à legitimo per hanc scripturam quam codicillorum instar habere uoluit, reliquerit, an vero testamentum facere se existimaauerit. nam hoc casu nihil à legitimo peri poterit. Voluntatis autem quæstio ex eo scripto plerumque declarabitur, nam si forte à Titio legata reliquit, & substitutum adscripsit, hæres si non extitisset, sine dubio non codicillos, sed testamentum facere voluisse intelligetur, ff. de iur. cod. l. illud, xiii. §. tractari.

Controuersia huiusmodi tractata est, an legata, quæ posteaq̃ instituti morte obierunt codicillis adscripta, vel adēpta sunt a substitutis debeantur, idest, an pinde
datio

datio, & ademptio etiam hoc tempore codicillis facta valeat, ac si testamento facta esset. quod Sabinum, & Cassium respondisse aiunt, proculo dissentiente. nimirum autem Sabini, & Cassii collectio, quam & ipsi reddunt, illa est. quod codicilli pro parte testamenti habentur, observationemque, & legem iuris inde traditam seruent. Scevola dicit sententiam Proculi verissimam esse: nullius enim momenti est legatum quod datum est ei, qui tempore codicillorum in rebus humanis non est, licet testamenti fuerit. esse enim debet cui detur. deinde sic quaeritur, an datum consistat, ut non ante iuris ratio, quam persona quaerenda sit, & in proposito igitur quod post obitum hæredis codicillis legatum, vel ademptum est, nullius momenti est, quia hæres, ad quem sermonem conferat in rebus humanis non est, eaque ademptio, & datio nunc vana efficitur, hæc in eo, hærede, qui ex asse institutus erit, dato substituto, ita ut ab instituto codicilli confirmarentur. Quod si duo instituti sint substitutis datis, vnusque eorum decesserit: vtilia videntur legata, sed circa cohæredem erit tractatus, nunquid totum legatum debeat, si quisquis mihi hæres erit, legatum erit: an vero nō, quia sit substitutus hæres, qui partem faciat, licet ipse non debeat. idem etiam potest circa nomina expressa tractari. multoque magis solum cohæredem totum debere putatur. quia is adiunctus sit, qui etiam tunc cum adiungebatur in rebus humanis non erat, ff. eod. l. quidam, xiiii.

Sed cum ea testatoris voluntas fuerit, ut ex uniuersa hæreditate legata erogarentur, dicendum est scriptis hæredibus profuturum doli exceptionem, si amplius quam hæreditaria portio petatur, ff. eod. l. ad eum, xv.

Cum proponatur matrem diuersis temporibus, ac dissonis voluntatibus duos codicillos ordinasse, in dubium non venit, id, quod priori codicillo inscripserat, per eum in quem postea secreta voluntatis suæ contulerat, si a prioris tenore discrepat, & contrariam voluntatem continet, reuocatum esse, C. de cod. l. tertia.

Non idcirco miuus quod intestato filio, & absente codicillos mater tua fecit. ii quibus præcariis uerbis adscriptæ sunt, relicta capiunt, C. eod. l. quarta.

Si quis agere ex testamento quolibet modo, siue scripto, siue sine scriptura confecto de hæreditate voluerit, ad fideicommissi persecutionem aspirare cupiens, minime permittatur. Tantum enim abest, ut aditum cuique pro suo migrandi desiderio concedatur, ut etiam illud sancitum sit. si testator faciens testamentum in eodem, pro codicillis etiam id valere complexus sit, qui hæreditatem petit, ab ipsis intentionis exordiis, utrum velit eligendi habet potestatem, sciens se unius electione alterius sibi aditum præclusisse ita, ut siue bonorum possessionem secundum tabulas, siue secundum nuncupationem, postulauerit aut certe mitti se in possessionem ex morte petierit: statim inter ipsa huius iuris auspicia propositum suæ intentionis explanet, C. eod. l. h. in prin.

Illud quoque pari ratione seruandum est. ut testator qui decreuit facere testamentum, si id implere nequiverit intestato uideatur defunctus, nec transducere liceat ad fideicommissi interpretationem uelut ex codicillis ultimam uoluntatem: nisi id ille complexus sit, ut uim etiam codicillorum scriptura debeat obtinere illo electionis uidelicet iure perdurante, ut aui ex testamento agere uoluerit, ad fideicommissum migrare non possit, d. l. fi. §. illud quoque.

Si quis uero ex parentibus utriusque sexus, ac liberis usque ad quartum gradum agnationis uinculis alligatus, uel cognationis nexu constrictus usque ad tertium scriptus hæres fuerit, uel nuncupatus in eo uidelicet testamento, quod testator

uicem

Tertiæ Partis, Lib. VIII.

vicem quoque codicillorum voluit obtinere, licebit ei si de hæreditate ex testa-
mento secundum mortui voluntate agens fuerit superatus, vel certe ipse spon-
te voluerit ad fideicommissi subsidium conuolare: non enim par eademque ra-
tio videtur, amittere debita, & lucra non capere, d. l. fin. §. si quis.

In omni autem vltima voluntate, excepto testamento, quinque testes, vel rogari,
vel qui fortuito venerint in vno eademque tempore debent adhiberi, siue in
scriptis siue sine scriptis voluntas conficiatur, testibus videlicet quando in scri-
ptis voluntas componitur subnotationem suam accommodantibus, d. l. finali.
§. finali.

Finis Tertiæ Partis.

[Faint, mirrored text from the reverse side of the page, likely bleed-through or a ghost image.]

QVARTA PARS, COMPENDII IVRIS CIVILIS E N V C L E A T I.

Omissis iis, quibus a iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus,
Imperii mutatione, contrario usu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATO-
RIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Primus.

DE SVCCESIONIBVS VNIVERSALIBVS AB INTESTATO.

SI TABVLAE TESTAMENTI NULLAE EXTABVNT.
Titulus I.

OSTQVAM prætor locutus est, de bonorum successione eius, qui testatus est, transitum fecit ad intestatos, eum ordinem secutus, quem & lex xii. Tab. secuta est. Fuit enim ordinarum ante de iudiciis testantium, sic deinde de successione ab intestato loqui. ff. si tab. test. nullæ ext. l. prima, in princ. Intestatus decedit, qui aut omnino testamentum non fecit, aut non iure fecit: aut id, quod fecerat, ruptum irritumve factum est, aut si ex eo nemo hæres extiterit, ff. de suis, & leg. l.

prima, in princ.

Planè qui testari non potuit, propriè non est intestatus, puta impubes, furiosus, vel cui bonis interdictum est, sed hos quoque pro intestatis accipere debemus: Eum quoque, qui ab hostibus captus est, quoniam per legem Corneliam successio his defertur, quibus deterretur si in ciuitate decessissent, nam & eius hæreditas fuisse creditur, d. l. prima. S. planè.

Siue tabulæ testamenti extent, siue non extent, si secundum eas, nemo bonorum possessionem accipit, intestati datur bonorum possessio, ff. quis ordo in bon. poss. l. prima. S. primo.

Si hæres institutus omisit hæreditatem, erit legitimus hæres; quoniam hæc verba, si intestatus moritur, ad id tempus referuntur, quo testamentum destituitur non quo moritur, ff. de lib. & posth. l. si quis posthumos, ix. S. sed & si hæres, & C. de petit. hæred. l. si scripti hæredes, ix.

Quartæ Partis.

AAAa Et

Quarta Partis, Lib. I.

Et intestatus est, non tantum, qui testamentum non fecit, sed etiam cuius ex testamento hereditas adita non est, ff. de verb. signif. l. intestatus, lxxiii. & ff. de reg. iuris, l. si nemo, 141. alias, 142.

Ius nostrum non patitur eundem in paganis, & testato, & intestato decessisse, earumque rerum naturaliter inter se pugna est, ff. de reg. iur. l. vii.

Suos heredes accipere debemus filios filias, siue naturales, siue adoptiuos, ff. de suis, & leg. hered. l. prima, §. ius.

Si filius heres esse desit: in eius potestatem succedunt omnes nepotesque ex eo nati quod naturali æquitati contingit. Filius autem heres esse desinit si capitis diminutione, vel magno, vel minore exierit de potestate. Quid si filius apud hostes sit quandiu vivit nepotes non succedunt. Proinde & si fuerit redemptus non succedunt ante luitionem. Sed si interim decesserit cum placeat cum statu recepto decessisse, nepotibus obstabit, ff. de suis & leg. hered. l. prima, §. si filius.

Sed si filius meus viuo patre meo ab hostibus captus est, mox ibi me paterfamil. facto decessit nepotes in eius locum succedunt non minus autem neptes, quam nepotes succedunt in locum parentum. d. l. prima, §. sed si quis.

Interdum licet parens alicuius in potestate esse non desierit, sed nec exeperit, tamen dicimus succedentes ei libros existere: vt puta arroganti eum cuius filius ab hostibus erat captus, nepos autem in ciuitate, mortuo filio arrogato, mortuo & captiuo apud hostes pronepos iste suus heres mihi erit, d. l. prima, §. interdum licet.

DE SUCCESSIONE AB INTESTATO.

Titul. II.

Ex nouella constitutione.

Quia ex hac lege priores illi vocant, cōgruē hęc lex describitur, vt omittatur omnia, quę huius legi sunt cōtraria.

Vltianus inquit: Necessarium visum est, lege clara, & compendiosa diuisione, omnes simul cognationis ab intestato successiones ad certam redigere formulam, vt prioribus legibus, quę de hac causa prolatae sunt, vacatibus: ea sola de cetero seruentur, quę modo disposita sunt. Nouel. const. ii8. in primis verbis.

De successione liberorum.

Cum omnis ab intestato generis successio tribus internoscatur ordinibus, hoc est ascendentiū, descendentiū, & ex transuerso consistentiū, qui in agnatos, & cognatos diuiduntur, vt prima successio penes descendentes sit, decernitur, d. Nouel. l. ii8, §. cum omnis.

Si quis igitur descendentiū intestato defuncto superfit, cuiuscunque sexus, aut gradus, siue per masculinam, siue per fœmininam sobolem descendat, & siue alterius potestate subditus, siue potestate solutus sit, omnibus is ascendentiū, & ex transuerso cognatis præfertur. Tamen si enim defunctus alterius potestati subditus fuit, nihilominus tamen filios eius cuiuscunque sexus, vel gradus fuerint ipsis et pariter præferri iubetur, quorū potestati defunctus subiectus fuit, in illis videlicet rebus, quę secundū ceteras leges parentibus non acquiruntur. In quibus enim casibus earum rerum vsusfructus acquiri, conseruari debet, in iis leges de his latae parentibus reseruantur. Ita tamen, vt si quem ex iis descendentiū mori contingat relictis filiis, illius filii, aut filia, aut reliqui de-

scen-

scendentes in locum parentis sui succedant, siue sub potestate defuncti, siue eius potestate soluti inueniantur: tam magnam ex hæreditate defuncti portionem percepturi, quotcunque tandem fuerint, quantam eorum parens adeptus esset; si superfuisset. quod genus successionis vetustas appellauit in stirpes. Si quidem in hoc ordine gradum non perquiritur, sed cum filiis, & filiabus, ex præmortuo etiam filio, aut filia nepotes vocantur: nulla differentia introducenda, mares, ne an fœmellæ fuerint, & per masculinam ne lineam, aut fœmininam descendant, siue sub potestate, siue potestate liberi sint: Atque hæc quidem de successione descendantium sunt disposita. d. Nouel. 118. §. si quis igitur.

Consequens postea visum est, & de ascendentibus decernere, quomodo ad descendantium successionem vocentur, d. Nouel. 118. §. consequens.

Quamuis non sic parentibus liberorum, ut liberis parentum debeat hæreditas, quoniam parentes ad bona liberorum ratio miserationis admittit, liberos naturæ simul, & parentum commune votum. ff. unde liberi. l. scripto, §. si.

Item, Nam & si parentibus non debeat filiorum hæreditas propter votum parentum, & naturalem erga filios charitatem: Turbato tamen ordine mortalitatis, non minus parentibus, quàm liberis piè relinqui debet. ff. de inoff. testa. l. Nam & si, xv. in prin.

De successione parentum.

Si igitur, cum defunctus descendentes hæredes non relinquat pater ipsi, aut mater, aut alii parentes superuixerint, omnibus hi ex transuerso cognatis præferuntur, exceptis solummodo ex utroque parente defuncto coniunctis fratribus, fratrumque filiis, ut per sequentia declarabitur, d. Nouell. 118. §. si igitur cum defunctus.

Si multi ex ascendentibus supersint, hi præferendi sunt, qui gradu proximi inueniuntur, masculos iuxta, & fœminas, siue paterni, siue materni generis. Si eundem gradum omnes tenebunt, hæreditas inter ipsos æquis portionibus diuidetur: ut semissem quidem omnes paterni generis ascendentes capiant, quotcunque tandem sint: reliquum vero semissem ascendentes materni generis, quotcunque eos tandem inueniri contigerit. Si cum ascendentibus inueniantur ex utroque parente defuncto coniuncti fratres, fratrumve filii: cum gradu proximis vocabuntur, licet pater, aut mater sint: diuidenda uidelicet inter ipsos hæreditate pro personarum numero, ut ascendentium atque fratrum quisque pro se æqualem portionem habeat, sed & fratrum filii portionem sui parentis capiant, d. const. 118. §. si multi.

Nullum in hoc casu usumfructum omnino pater sibi ex filiorum filiarumve portione vindicare potest: quandoquidem per præsentem legem pro eo usufructu pars hæreditatis etiam iure dominii tribuitur. nulla differentia inter hæc personas conseruanda, fœmellæ ne, an mares sint, qui ad hæreditatem vocantur, & per masculinam ne, an fœmininam personam defunctum contingant, & sub potestate ne, an potestate liber fuerit, cui succedunt, d. Nou. 118. §. nullum in:

Restat tertium ordinem de finire, qui ex transuerso appellatur, diuiditurque in agnatos, & cognatos, d. Nouell. 118. §. Restat.

Si defunctus igitur, neque descendentes, neque ascendentes reliquerit. Primo ad hæreditatē vocantur fratres, & sorores, qui eodem patre, & eadem matre pro-

Quartæ Partis, Lib. I.

gnati sunt, consimiliter quoque fratrum filii, qui & cum patribus ad hæreditatem vocantur. His vero non subsistentibus, secundo loco illi fratres ad hæreditatem vocantur, qui ex vno parente defunctum contingunt, per patrem solum, vel per matrem. Quod si defuncto fratres supersunt, & alterius fratris, sororisve præmortuorum filii, vocabuntur hi ad hæreditatem cum patruis, & auunculis, amitis, & materteris suis, & quocunque tandem fuerint, tam magnam ex hæreditate portionem capient, quanta percepturus fuisset pater eorum, si superuixisset. Vnde consequens est, ut si præmortuus forte frater, cuius filii supersunt, per vtrunque parentem defunctæ modo personæ coniunctus fuerit, qui vero supersunt fratres, per patrem duntaxat, aut matrem forsitan hunc contingant: præferuntur eiusmodi filii patruis, auunculis, amitis, materteris suis, & si tertio gradu sint, quemadmodum & pater eorum præfereretur, si superfuisset. Et è contrario si superstes frater ex utroque parente defunctum contingat, qui vero præmortuus est, per vnum tantummodo parentem illi coniunctus sit, id genus filii ab hæreditate excluduntur quemadmodum & ipse, si superesset, excluderetur, d. const. 118. §. si defunctus igitur.

Id autem privilegii in hoc cognationis ordine solis præbetur fratrum, sororumve filius, aut filiabus, ut in iura parentum suorum succedant; Nulli enim omnino alii personæ, quæ ex hoc ordine profisciscitur, hoc ius conceditur, d. Nouell. 118. §. Id autem privilegii.

Quandoquidem igitur fratris, & sororis filiis huiusmodi privilegium concessum est, ut soli in locum parentum suorum succedentes, cum tertio gradu sint, cum his, qui primo, & secundo gradu sunt, ad hæreditatem vocentur: illud manifestarium est, quod patruis, & auunculis neque non amitis, & materteris defuncti præferantur, tametsi similiter, & illi tertium cognationis gradum teneant, d. Nouell. 118. §. quandoquidem.

De successione omnium ex transverso cognatorum .

Cæterum si neque fratres, neque filios fratrum, (ut dictum est) defunctus reliquerit, omnes ex transverso cognati ordine vocantur ad hæreditatem, secundum vniuscuiusque gradus prærogatiuam, ut qui gradu proximi sunt, cæteris præferantur. At si multi eiusdem gradus inueniantur, hæreditas inter ipsos pro personarum numero diuidetur, id quod leges in capita appellant, d. Nou. const. 118. §. cæterum, si neque fratres.

Nulla vero differentia erit in quacunque successione, aut hæreditate, inter viros aut foeminas, qui ad hæreditatem vocantur, quia communiter, & ex æquo ad hæreditatem vocantur, siue per masculinam, siue per foemininam personam defuncto coniungantur. Quin in omnibus successioneibus agnatorum pariter, & cognatorum differentia aboletur, siue per causam foemineæ personæ, siue per causam emancipationis, siue quocunque alio modo prioribus tractatum est legibus: & omnes absque aliqua huiusmodi differentia secundum cognationis suæ gradum, ad cognatorum ab intestato successionem venire iubentur, d. Nouell. const. 118. §. nullam vero differentiam.

DE SVIS, ET LEGITIMIS HAEREDIBVS.

Titul. I l.

IN suis hæredibus euidentius apparet, continuationem domini eo rem perducere, ut nulla videatur hæreditas fuisse quasi olim hi domini essent, qui etiam uiuo patre quodam modo domini existimabantur, ff. de lib. & post. l. in suis, xi.

Sed adoptiuos hæcenus admittimus, si fuerint in potestate; ceterum si fuerint sui iuris; non inuitantur, ff. si Tab. test. nullæ ext. l. prima, §. libertos. Adoptiui autem liberi post emancipationem ita admittuntur, si fuerint ex liberis naturalibus; ut puta, nepos naturalis ab auctore adoptatus, ff. ad Tertul. l. siue, §. liberi ibi adoptiui, 2.

Utrique ad legitimam hæreditatem is, qui in utero fuit admittetur, si fuerit editus. Inde solet remorari in sequentes sibi agnatos; quibus præfertur, si fuerit editus. Inde & partes facit iis, qui pari gradu sunt, ut puta frater vnus est, & uterque, vel patruus filius vnus natus, & qui in utero est: sed post decem menses natus non admittetur ad legitimam hæreditatem. De eo autem; qui centesimo octuagesimo secundo die natus est. Hippocrates scripsit, iusto tempore uideri natum, ff. de suis, & legit. l. tertia.

Sed & si matris ex utero ventre filius editus sit, magis dicendum est hunc quoque ad legitimam hæreditatem admitti, & argumento est, quia ex omni parte uenter in possessionem mittitur, ff. ad Tertul. l. prima, §. qui mortis, ibi, sed & si. ff. unde cogn. l. prima, §. si qua.

Si maior quinquagenaria partum ediderit, licet mirabilis huiusmodi partus sit, & raro contingat. tamen nihil eorum, quæ probabiliter à natura noscuntur esse producta respicitur, sed omne ius, quod liberis præstitum est, hoc in huiusmodi filiis, vel filiabus seruatur. C. de leg. hæred. l. si Maior, xii.

Nepotes, & deinceps interdum, etiam si parentes eos mortis tempore præcesserunt, tamen possunt hæredes existere. quod ita procedit, si paterfamilias testamento facto decessit ex hæredato filio, mox deliberante hærede instituto filius decessit, postea deinde repudiavit hæres institutus. poterit nepos suus hæres esse. Idem erit dicendum, & si filius ex asse sub conditione, quæ fuit in arbitrio ipsius, vel nepos sub conditione institutus, non impleta conditione decesserit nam dicendum erit, suos posse succedere: si modo mortis testatoris tempore, vel in rebus humanis, vel saltem concepti fuerint, ff. de suis, & legit. l. prima, §. sciendum, & ff. unde lib. l. scripto, vi. in princ.

Ceterum, & si non sit ex hæredatus nepos, adiri poterit ex testamento hæreditas, à scripto hærede mortuo filio: quare qui non obstat iure intestati, iure testati uidebitur obstitisse, d. l. scripto, §. Ceterum.

Qui se patris post auum intestato defuncti negat hæredem: mortui aui paterni suscipere facultates non potest, C. unde lib. l. tertia.

Quidam filium habuit, & ex eo nepotem, si filius in potestate manens deportatus est; Nepos admittitur: Deportatos enim mortuorum loco habendos esse constat: ff. de bon. poss. con. tab. l. prima, §. penult.

Interdum, licet parens alicuius in potestate esse non desierit, sed nec coeperit: tamen dicimus succedentes ei liberos suos existere, ut puta arrogauimus eum, cuius filius ab hostibus erat captus, nepos autem in ciuitate. mortuo filio arrogato, mortuo captiuo apud hostes, pronepos iste suus hæres mihi erit, ff. de suis, & legit. l. prima, §. interdum licet.

Quartæ Partis, Lib. I.

Verum est, eos esse consanguineos, etiam si sui hæredes non extiterunt patri, ut puta exhæredatos: sed & si pater eorum deportatus fuerit, nihilominus hos inter se consanguineos esse, licet patris sui hæredes non extitissent, & qui nunquam in potestate fuerunt, erunt sibi consanguinei, ut puta, qui post captiuitatem patris nascuntur, vel post mortem, ff. de suis, & leg. l. prima, §. post suos.

Non solum naturales, verum etiam adoptiui quoque iura consanguinitatis habent, cum his, qui sunt in familia, uel in utero, vel post mortem patris nati, d. l. prima, §. fin.

Interdum ulteriorem agnatum admittimus: ut puta; fecit quis testamentum cum haberet patrum, & patrum filium deliberante hærede scripto patris decesserit, mox hæres institutus repudiavit hæreditatem patrum filius admittetur, ff. de suis, & leg. l. secunda, §. interdum.

Proximum non eum quærimus, qui tunc fuit, cum moreretur pater familias; sed eum, qui tunc fuit, cum intestatum decessisse verum sit, d. l. secunda, §. proximum.

Si quis, cum haberet fratrem, & patrum decesserit, testamento facto, deinde pendente conditione hæredum scriptorum, frater intestato decesserit, mox conditio defecerit, patrum posse vtriusque adire hæreditatem legitimam constat, ff. eo, l. si quis, v.

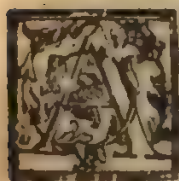
Proximus accipietur etiam is, qui solus est; quamuis proximus ex pluribus dicitur, ff. vnde cogn. l. prima, §. proximus.

Et qui post captiuitatem, vel de portationem, item hi, qui eo tempore, quo capiebantur, vel deportabantur pater, in potestate fuerunt, ius inter se consanguinitatis habent, & si hæredes patris non extiterint, sicut exhæredati, ff. vnde legi. l. ultima.

Sicut omnes, qui ad successionem vocantur pupilli mortui, si defuncto eius patre tutorem ei, secundum legem non petierint intra annum omnem eis ab intestato, siue iure substitutionis successionem eius, si impubes moritur deneganda esse, C. de leg. hæred. l. sciant, x.

COMMVNIA DE SVCCESIONIBVS,

Titulus III,

Affinitatis iure nulla successio permittitur, C. communia de success. l. Affinitatis, 7.

Vitrico priuigni successionem intestato non deberi certissimum est C. eod. l. Vitrico, 3.

Nutritoribus hoc nomine non defertur hæreditas, C. eodem lege; Nutritoribus, x.

Si quis nauicularius sine testamento, ac liberis, vel successoribus defunctus sit, hæreditas eius non ad fiscum, sed ad corpus nauiculariorum, ex quo totali sorte substractus est, defertur, C. de hæred. decurio, l. prima.

Miles legionis, & vexillationis si intestatus sine legitimo hærede decesserit, ad vexillationem, in qua militauerit, res eius necessario peruenire debent, C. eod. l. secunda.

Si quis coarctali conditione grauatus sine testamento, vel quolibet successore obierit, successio eius non ad fiscum, sed ad ceteros cohortales eiusdem prouinciæ pertinebit, C. eod. l. tertia.

Si quis fabriensis sine liberis sine legitimo hærede decesserit nullo condito testamento,

De acquisitionem per arrogat.

4

stamento, eius bona cuiuscunque summa sint, ad eos pertinent, qui ueluti creditores decedentium attinentur; qui fisco pro intercepto respondere coguntur: hoc enim facto contingit, ut reip. ratio salua permaneat, & fabricentes collegarum suorum solatiis perfruuntur, qui damnis, ac detrimentis retinentur obnoxii, C. eo. l. fi.

Cognatis accusatio nihil obest ad successionem, si accusauerint cognatos suos, ff. unde cognati, l. sexta.

Post legatum acceptum non tantum licebit falsum arguere testamentum, sed etiam testamentum non iure factum contendere, ff. de iis, quib. ut indign. l. quinta in princip.

Postquam legatum a te accepi, si hereditatem peto, non aliter aduersus te petitio dabitur, quam si legatum redderem. Si tamen caueatur, si contra eum de hereditate iudicatum fuerit, reddi ei legatum; cum iniquum sit eo casu possessorem hereditatis legatum, quod persoluerit, retinere: & maxime si non per calumniam, sed per errorem hereditatem petierit aduersarius, item ei qui legatum ex testamento abstulisset causa cognita hereditatis petitio denegatur, sed si manifesta calumnia sit, ff. de petitio. heredi. l. postquam legatum, xlyi,

DE ACQUISITIONE PER ARROGATIONEM.

Titulus IIII.

ST & alterius generis per vniuersitatem successio, quæ neque lege duodecim tabularum, neque prætoris edicto, sed eo iure, quod consensu receptum est, introducta est. Ecce enim cum pater se se in arrogationem dat, omnes res eius corporales, & incorporales, quæq; ei debita sunt arrogatori antea quidem pleno iure acquirebantur, exceptis iis, quæ per capitis diminutionem pereunt: quale est ius agnationis (usus etenim, & usus fructus, licet his antea connumerabantur, attamen capitis diminutione minima eos tolli prohibitum est) nunc autem eadem acquisitio, quæ per arrogationem fiebat, coarctata est ad similitudinem naturalium parentum: Nihil enim aliud, nisi tantummodo usus fructus, tam naturalibus parentibus, quam adoptiuis per filios fa. acquiritur in iis rebus, quæ extrinsecus filio obueniunt, dominio eis integro seruato, Inst. de acqui. per arrog. in princ.

Mortuo filio arrogato in adoptiua familia etiam dominium rerum eius ad arrogatorem pertransit, nisi descendentes supersint ex ipso filio arrogato, aut sic arrogatus fuisset impubes; quia ex cautione facta ab arrogatore se restitutum, quæ ex bonis eius consecutus fuerit, restituet bona illis, ad quos res peruentura essent, si arrogatus permanisset in statu suo, Instit. cod. §. mortuo.

Sed ex diuerso pro eo, quod is debuit, qui se in adoptionem dedit, ipso quidem iure arrogator non tenetur, sed nomine filii conuenitur; & si noluerit eum defendere permittitur creditoribus per competentes magistratus bona, quæ eius cum usufructu futura fuissent, si se alieno iuri non subiecisset, possidere, & legitimo modo ea disponere, Inst. co. §. fi.

VNDE

Quartæ Partis, Lib. I.

VNDE VIR ET VXOR.

Titulus V.

ARITVS & vxor ab intestato sibi in solidum succedunt, quoties deficit omnis p̄arentum, liberorumve, seu propinquorum legitima ac naturalis successio fisco excluso, C. vnde vir & vxor. l. vnica, & C. quorum bonor. l. tertia.

Ut bonorum possessio peti possit. VNDE VIR ET VXOR iustum esse matrimonium esse oportet contractum. Ceterum si iniustum fuerit matrimonium nequaquam bonorum possessio peti potuit, quemadmodum nec ex testamento adiri hæreditas potest, nihil enim capi propter iniustum matrimonium potest, ff. vnde vir & vxor, l. vnica, in prin.

Quinque legibus damnatæ mulieris dos publicatur maiestatis: luxu uis publicæ: patricidii, veneficiis deficiariis. Et omnes omnino maritus saluas actiones contra fiscum habet, ff. de bon. damn. l. tertia & quarta.

Sed si alia lege capite punita sit, quæ lex dotem non publicat: quia prius serua poenæ efficitur uerum est dotem mariti lucro cedere, quasi morqua sit, ff. eo. l. quinta.

Finis Libri Primi.

COMPENDII IVRIS CIVILIS E N V C L E A T I,

Omissis iis, quibus à iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus,
Imperii mutatione, contrario vsu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATO-
RIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Secundus.

DE GRADIBVS, ET AFFINITATIBVS,
ET EORVM NOMINIBVS.

Titulus Vnicus.

IVRISCONSULTVS cognatorum gradus, & affinium nosce debet: quia legibus hæreditates, & tutelæ proximum quemq; agnatum, uel cognatum redire consuluerunt. Præterea lege iudiciorum publicorum contra affines, & agnatos testimonium inuiti dicere non coguntur, ff. de gradib. l. Iuriconsultus, x. in princ.

Inter agnatos, & cognatos hoc interest, quod agnatis & cognati continentur: In cognatis uero non utique & agnati, verbi gratia patris frater, idest patruus, & agnatus est, & cognatus, matris autem frater, idest auunculus cognatus est, agnatus non est, ff. unde legit. l. quinta, in principio.

Necessarium est exponere, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Quare imprimis admonemus cognationem aliam supra numerari, aliam infra aliam extranuerso, quæ etiam à latere dicitur. Superior cognatio est parentum, inferior liberorum, ex transuerso fratrum, sororumve, & eorum, qui quæ ex his generantur, & conuenienter patruus, amita, auunculi, matertera. & superior quidem, & inferior cognatio à primo gradu incipit: At ea, quæ extranuerso numeratur, à secundo, Inst. de gradib. in princ. & ff. eo. l. prima, in princ. vsque ibi, & ideo incipit à secundo.

Cognatorum directo limite in duas lineas separantur; quarum altera est superior, altera inferior, ex transuerso autem & secundo gradu transuersæ lineæ pendent, ff. eo. l. cognationum nona.

Gradus dicti sunt ad similitudinem scalarum, locorumve procliuium, quos ita ingredimur, ut à proximo in proximum, idest, in eum, qui quasi ex eo nascitur, transeamus, ff. eod. l. Iuriconsultus, x. §. Gradus.

Non

Quartæ Partis, Lib. II.

Non facile quod ad nostrum ius attinet, cum de naturali cognatione quæritur, septimum gradum, quis excedit, quatenus ultra eum ferè gradum rerum natura cognatorum uitam consistere non patitur, ff. eo. l. quarta in prin.

Quoties quæritur, quoto gradu quæque persona sit, ab eo incipiendum est, cuius de cognatione quæritur, & si ex interioribus, aut superioribus gradibus est recta linea sursum versum, vel deorsum tendentium, facile inuenimus gradus, si per singulos gradus proximum quemque numeramus. Nam qui ei, qui mihi proximo gradu est, proximus est, secundo gradu est mihi similiter enim accedentibus singulis crescit numerus. Idem faciendum in transuersis gradibus, sic frater secundo gradu est, quoniam patris vel matris persona, per quos coniungit, prior numeratur, ff. de gradibus, l. Iurisconsultus, x. §. nam quotiens.

Parentes apud Romanos usque ad Tritauum proprio uocabulo numerantur, ultra riores qui non habent speciale nomen maiores appellantur. item liberi usque ad Trinepotem ultra hos posteriores uocantur, dicta lege Iurisconsultus, §. Parentes.

Sunt & ex lateribus cognati, ut fratres sororesque, & ex his prognati, item patruus Amita, & Auunculi, & Matertera dicta lege Iurisconsultus, §. sunt, & ex.

In ea familia ad quam per adoptionem venit nemo illi cognatus est, præter patrem, eosque quibus agnoscitur, affinis autem ei omnino in ea familia nemo est, ff. eo. l. quarta, §. in adoptionem.

In adoptionem datus quascunque cognationes, affirmitatesque habuit, retinet, agnationis iura perdit, d. §. in adoptionem.

Si filium naturalem emancipauero, & alium adoptauero non erunt fratres. Si filio meo mortuo Titium adoptauero videtur defuncti frater fuisse, ff. eodem lege quinta.

Quoniam quædam iura inter affines quoque uersantur non alienum est. hoc loco de affinibus quoque breuiter differrere. Affines sunt uiri; & uxoris cognati dicti ab eo, quod duæ cognationes, quæ diuersæ inter se sunt, per nuptias copulantur & altera ad alterius cognationis finem accedit. namque coniungendæ affinitatis causa fit ex nuptiis, ff. eo. l. quarta, sed quoniam.

Nomina vero eorum hæc sunt. Socer. Socrus. Gener Nurus. Nouerca Vitricus. Priuignus Priuigna, d. l. quarta, §. nomina.

Socri, & Socrus, & Generi, & nurus appellatione sponsus quoque & sponsa ex sponsalibus acquiritur, ff. eo. l. octaua.

Item Generi & nurus appellatione sponsus quoque & sponsa continentur, at soceri, & socrus appellatione sponsum parentes contineri non uidentur, ff. eodem lege sexta.

Constat, nec sponsam filii nurum esse, nec patris sponsam nouercam esse, instituta de nup. §. si uxor.

Vxor liberis ex alia uxore natis nouerca dicitur, matris uir ex alio natis uitricus appellatur, ff. eo. l. quarta, §. uxor liberis.

Priuignus est uxoris meæ filius, & alio uiro natus ego illorum uitricus, & priuignus etiam is est, qui vulgo conceptus ex alia natus est, quæ postea mihi nupsit, Equæ & is, qui cum in concubinato erat mater eius, natus est ex ea, quæ postea alii nupta est, d. l. quarta, §. priuignus, & l. septima.

Viri frater leuir, est, viri soror glos dicitur, duorum fratrum uxores genitrices dicuntur, d. l. quarta, §. uiri.

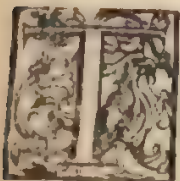
De speciebus & nominibus &c.

6

DE SPECIEBUS, ET NOMINIBUS

cognatorum secundum septem gradus.

Titulus II.

TRANSEAMVS nunc ad gradus, & ipsos singulatim numeremus, ff. de gradibus, l. iur. con. x. §. transeamus.

PRIMI GRADVS.

Primo gradu cognationis sunt sursum versum duo, pater. & mater. deorsum versum duo filius & filia, qui tamen & plures esse possunt, inst. de grad. §. primo gradu, & d. l. iur. cons. §. primo gradu.

SECUNDI GRADVS.

Secundo gradu duodecim personæ continentur, Auus supra Auia infra nepos neptis. Ex transuerso frater soror. Auus hoc est patris, & matris pater: item Auia similiter, tam paterna, quam materna, Frater quoque per vtrumque parentem accipitur, id est aut per matrem tantum, aut per patrem, aut per utrumque, id est ex utroque parente eodem. Sed hic numerum non auget: quod nihil differt hic ab eo, qui eundem patrem habet tantum nisi, quod is eosdem cognatos tam paternos, quam maternos habet. & ideo euenire solet, in his, qui diuersis parentibus nati sunt, ut qui meo fratri frater sit, meus cognatus non sit, Potne me fratrem habere ex eodem tantum patre illum habere ex eadem matre, illi inter se fratres sunt, mihi alter cognatus non est. soror similiter numeratur, ut frater, nepos quoque dupliciter intelligitur ex filio vel filia natus. idem est, & in nepte, inst. de gradibus, §. 2. & ff. eo. l. x. §. secundo.

TERTII GRADVS.

Tertio gradu personæ continentur xxxij. supra.

Proauus, qui quadrifariam intelligitur, est enim aui Paterni, aut materni pater, item auiæ paternæ, aut auiæ maternæ pater,

Proauia quoque quatuor personas complectitur, est enim aut aui paterni, aut auiæ paternæ mater, item aui materni & similiter auiæ maternæ mater.

Patruus is autem est patris frater, & ipse dupliciter intelligendus est; ex patre vel matre, auia paterna mea nupsit patri tuo, peperit te, aut auia Paterna tua nupsit patri meo peperit me ego tibi patruus sum, & tu mihi. id euenit si mulieres altera alterius filio nupsit, nam qui ex his masculi nati fuerint, inuicem patrui sunt, quæ foemina inuicem amita. item masculi foeminis similiter patrui semidæ illis amita. Si uir & mulier ille filiam eius duxerit, illa filio eius nupsit. qui ex patre adulescentis nati erunt, ex matre puellæ natos fratris filios: illos patruios, & amitas appellabunt.

Auunculus est matris frater, eadem significatione, qua in patruo diximus, continetur. Si duo uiri alter alterius filiam duxerint, qui ex his masculi nati fuerint inuicem auunculi, quæ foemina inuicem matertera erunt. & eadem ratione masculi puellis auunculi & illæ illis erunt matertera. Amita est patris soror sicut supra accipiendi, matertera est matris soror similiter, ut supra. Illud notandum est, non quemadmodum patris matrisque fratres, & sorores, patrui, Amitæ, auunculi, matertera dicuntur, ita fratris, sororisque filios, filias nomen speciale cognationis habere. sed ita demonstrari fratris, sororisque filios, filias, quod quidem & in aliis accidere ex posterioribus apparuit.

Pronepos quoque & pronepotis quadrifariam intelliguntur. aut enim ex nepote ex filio, aut ex nepote ex filia descendant: aut ex nepte ex filio, aut ex nepote

Quartæ Partis, Lib. II.

ex filia propagantur, Inst. de gradib. §. tertio gradu, & ff. eodem lege decima
§. tertio gradu.

Q V A R T I G R A D V S.

Quarto gradu personæ continentur, lxxx. supra.

Abauus cuius intellectus in octo personas porrigitur. Est enim proauis paterni, aut materni pater, quos singulos duplici modo intelligendos diximus. aut proauis paternæ, aut maternæ pater; quæ & ipse singulæ dupliciter accipiuntur. Abauia & hæc octies numeratur. est enim proauis paterni, aut materni, item proauis paternæ, aut maternæ mater.

Infra.

Abnepos abneptis. hi sunt pronepotis, pronepotis filius, filia nepotis, neptisve nepos, neptis filii filiæve pronepos, proneptis: nepote uel ex filio nato, uel ex filio nepte, uel ex filio nata, uel ex filia acceptis, ut ad singulas personas gradu deſcendamus, sic filius nepos pronepos abnepos Filius, nepos pronepos abneptis. Filius nepos, proneptis, abnepos. (Filius nepos proneptis, abneptis. Filius, neptis, pronepos, abneptis. Filius neptis pronepos, abneptis, Filius neptis, pronepos abneptis. Filius neptis, pronepotis abnepos, Filius neptis proneptis) abneptis. similiter hæc personæ enumerabuntur proposita filia & sic fient sexdecim, d. §. quarto uers. abnepos.

Ex transuerso.

Patruus magnus est frater auis. qui auus item frater. cum duobus modis intelliguntur, quatuor personas hoc nomen complectitur: ut sit auis paterni uel materni frater, qui uel eodem patre idest proauo, uel tantum matre eadem, idest proauia natus est. qui autem mihi patruus magnus est. is patri meo uel matri meæ patruus est.

Amita magna est auis soror auis autem, item soror (ut supra diximus dupliciter intelliguntur, & ideo hic quoque quatuor personas intelligimus. Similiter quæ patris mei, uel matris meæ, amita est, mihi erit amita magna.

Auunculus magnus hic est auis frater, quatuor personæ huic nomini eadem ratione subiectæ sunt: mihi quæ is est auunculo magnus, qui patri meo uel matri meæ auunculus.

Matertera magna est auis soror, quatuor modis & hæc ob eandem causam intelligitur. eaque patri meo uel matri meæ matertera est, mihi matertera magna uocatur.

De Patruelibus.

Eodem gradu sunt, & illi qui vocantur fratres patrueles item sorores patrueles (amitini amitina) consobrini consobrina. hi autem sunt qui ex fratribus uel sororibus nascuntur. quos quidam ita distinxerunt, ut eos quidem qui ex fratribus nati sunt, fratres patrueles. item eas, quæ ex fratribus natæ sunt, sorores patrueles: ex fratre autem & sorore, amitinos amitinas, eos uero & eas, qui quæue ex sororibus nati, nati natæue sunt consobrinos, consobrinas, quasi consororinos: sed plerique hos omnes consobrinos vocant. sicut Trebatius.

Sed hac appellatione nominum personæ cadunt sedecim hæc, patruis filius, item filia Bisariam, sicut supra numerantur. nam patris mei frater esse potest uel ex patre solo, uel etiam ex matre sola. Amiti filius, item filia, Auunculi filius. item filia. Materteræ filius item filia, amita, auunculo, matertera acceptis duplici intellectu secundum eandem rationem,

Fratri

Fratris sororisque nepos, ac neptis eodem gradu sint. Sed & frater item soror, neposve & neptis dupliciter accepti continebunt personas sexdecim, sic, fratris eodem patre nati, nepos ex filio, nepos ex filia, fratris eadem matre, alio patre nati nepos ex filio, nepos ex filia, fratris eodem patre nati neptis ex filio neptis ex filia. fratris alio patre eadem matre nati, neptis ex filio neptis ex filia, eademque causa octo personarum efficient, ut aliarum octo accedant ex sorore natorum nepotes neptesque, & similiter numerantur a nobis fratris autem mei nepos, neptisque me patrurnum magnum appellant, sororum fratrumque meorum nepotes neptesque, item mei inter se consobrini sunt, instituit de grad. S. quarto gradu, ff. eodem. l. prima, S. quarto gradu, & lege decima, S. quarto gradu.

Q V I N T I G R A D V S.

Quinto gradu persone continentur. Clxxxiiij. supra.

Atauus, Atauia, Atauus est abauus, vel abauia pater proauis, uel proauia auus, auiaque proauus patris, vel matris abauus. huius appellatio personas complectitur sexdecim, enumeratione facta, tam per mares, quam per foeminas, ut sic ad singulas perueniamus. Pater, Auus, proauus, abauus, atauus. Pater auus, proauus, abauia, atauus. Pater, auus, proauia, abauus, atauus. Pater, auus, proauia abauia, atauus. Pater, auia, proauus, abauus, atauus. Pater, auia, proauus, abauia, atauus. Pater auia proauia, abauus, atauus. Similiter matris persona proposita numeratio fiet. Atauia totidem personas continet eadem ratione numeratas, idest sexdecim.

infra.

Sororis pronepos proneptis, similiter sexdecim personas continent.

Adnepos adneptis, hi sunt abnepotis, uel abneptis filius filia, pronepotis, vel proneptis nepos, neptis nepotis, vel neptis pronepos proneptis, filii uel filiae abnepos abneptis, numerabuntur sub hac appellatione triginta duo personarum: quia abnepos sexdecim habet, & totidem abneptis.

Extransuerso.

Fratris pronepos proneptis. continebunt hi personas sexdecim: fratre dupliciter, & pronepote, & pronepte singulis quadrariam (ut supra demonstratum est) acceptis.

Patruus maior. est proauis frater, patris, uel matris patruus magnus. sub hoc nomine erunt personarum octo, & sic enumerabuntur. Pater, auus proauus abauus frater proauis. Pater auus, proauus, abauia, frater proauis. Pater, auia, proauus abauus. frater proauis. Pater auia proauus, abauia frater proauis. totidem erunt matris persona, & proauo eius propositis. Ideo autem fratrem proauis enumerantes ante abauum ponimus, quod ut supra significauimus. non aliter peruenietis ad eum de quo queritur, nisi per eos transitum erit, ex quibus nascitur.

Auunculus maior. is est proauia frater, patris, uel matris, auunculus magnus, eadem denominatione hic quoque octo personas computabimus, hoc tantum immutato, ut is frater proauia ponatur.

Amita maior, ea est proauis soror, patris, uel matris amita magna. quod ad numerum & expositionem personarum, eadem erunt immutato hoc, ut proauis

foror ad extremum ponatur.

Matertera maior. hæc est foror proauiz, patris vel matris matertera magna. numerus personarum idem est, ut in nouissimo ponatur proauiz foror. hos omnes à patruo maiore, quos retulimus quidam appellant, ita propatruus, proauunculus proamita, promatertera, qui tamen ita nominantur, illi contra fratris, vel sororis pronepotem me demonstrant.

Patrui magni filius filia. hi sunt aui fratris filius filia proau, aut proauiz nepos, neptis ex filio, filia patris uel matris consobrinus, consobrina. octo personas, & hic computabimus quod auus & frater, ut iam dictum est, dupliciter accipiuntur, & ideo patrui magni filius quatuor implet, totidem filia.

Amitæ magnæ filius filia. hi sunt aui sororis filius filia proau proauiz nepos neptis ex filia, patris uel matris consobrinus, consobrina numerus personarum idem qui supra. Auunculi magni filius filia. hi sunt auiz fratris filius filia, proau aut proauiz nepos, neptis ex filio, patris, uel matris consobrinus, aut consobrina numerus idem.

Materteræ magnæ filius filia. hi sunt auiz sororis filius, filia proau, proauiz nepos, neptis ex filia, patris uel matris consobrinus, consobrina. computatio eadem. Personæ, quas enumerauimus a patrui magni filio, ei de cuius cognatione quæritur proprius sobrinus uocantur. nam & Massurius ait, quem quis appellat propiorem sobrino, qui est patris, matrisve consobrinus, aut consobrina, ab eo consobrini, consobrinæve filius filia nominatur.

Patrui nepos. neptis, hi sunt aui paterni, uel auiz paternæ pronepos proneptis ex nepote, uel ex nepte filio natis, consobrini consobrinæ filius filia octo personas continebunt, quatuor nepos, quatuor neptis, quia & patruus dupliciter accipitur. Et nepos uel neptis sub singulis patruorum personis duplicatur.

Auitæ nepos, uel neptis hi sunt aui paterni, uel auiz paternæ pronepos, proneptis ex nepote, uel nepte filia natis, consobrini, consobrinæ, filius filia numerus idem est.

Auunculi nepos, neptis, hi sunt aui materni, uel auia materni pronepos proneptis, cætera eadem quæ in patrui nepote, uel nepte.

Materteræ nepos neptis: hi sunt aui materni, uel auiz maternæ pronepos proneptis ex nepote, uel nepte filia natis personarum numerus idem. His omnibus quos a patrui nepote proposuimus, is de cuius cognatione quæritur, propius sobrino est. nam patris uel matris eorum consobrinus est. Instit. de grad. §. quinto gradu, & ff. eodem lege prima, §. si. cum leg. seq. & l. decima, §. quinto gradu.

SEXTI GRADVS.

Sexto gradu continentur persona quadringenti & quadraginta octo.

Supra.

Hæ. Tritauus, est autem Tritauus patris & matris atauus, aui uel auiz abauus, proau proauiz proauus abau uel abauiz, auus atau, uel atauiz pater, dictus. quasi tertius auus personas autem complectitur triginta duas. Geminetur enim necesse est numerus, qui in atauo fuit, immutatione per singulas personas, propter atauiam facta, ut sedecies tritauus intelligatur atau pater, & totiens atauiz.

Tritauia similiter numerata faciet personas triginta duas.

Infra.

Infra.

Trinepos trineptis. hi sunt filii, filiæve, adnepos, adneptis nepotis, neptis abnepos, abneptis. pronepotis, proneptisve pronepos, proneptis, abnepotis, abneptisve, nepos, neptisve adnepotis adneptis, filius, filia. hæ appellationes demonstrant personas sexaginta quatuor. nam triginta duas trinepos complet, totidem trineptis. abnepote enim numerus quadruplatus in se efficit triginta duo: ipso nepote duas significante pronepote quatuor, abnepote octo, adnepote sexdecim. his accedunt trinepos, trineptis vna ex atnepote nati. altera ex adnepte per singulos autem gradus ideo geminatio fit, quia maribus adii-
ciuntur scemina ex quibus proximus quisque progenitur, & numerabuntur: sic. Filius nepos, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos. item trineptis. Filia, nepos, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos, item trineptis. Filius neptis, pronepos, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia neptis pronepos, abnepos, trinepos, item trineptis, Filius nepos proneptis abnepos, atnepos trinepos, item trineptis. Filia nepos proneptis, abnepos, atnepos, trinepos. item trineptis. Filia neptis, proneptis, abnepos atnepos, trinepos. item trineptis. Filia neptis, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos. item trineptis. Filius, nepos, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos. item trineptis. Filia nepos, pronepos abneptis, atnepos trinepos, item trineptis. Filius nepos proneptis, abneptis, atnepos, trinepos. item trineptis filia, nepos proneptis abneptis atnepos, trinepos, item trineptis. Filius neptis pronepos, abneptis atnepos, trinepos. item trineptis filia neptis, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius neptis, proneptis, abneptis adnepos, trinepos. item trineptis. Filia neptis proneptis abneptis, atnepos trinepos, item trineptis. Filius, nepos pronepos abnepos atneptis trinepos. item trineptis. Filia nepos, pronepos, abnepos, atneptis, trinepos item trineptis. Filius neptis pronepos abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia neptis, pronepos, abnepos, atneptis, trinepos item trineptis. Filius, nepos proneptis, abnepos atneptis, trinepos, item trineptis. Filia nepos proneptis, abnepos, adneptis trinepos, item trineptis. Filius neptis proneptis abnepos, atneptis trinepos, item trineptis. Filia neptis proneptis, abnepos, atneptis trinepos, item trineptis. Filius nepos pronepos abneptis, atneptis trinepos, item trineptis. Filia nepos pronepos abneptis, atneptis, trinepos. item trineptis, Filius nepos, proneptis, abneptis, atneptis, trinepos item trineptis. Filia nepos proneptis, abneptis atneptis, trinepos, item trineptis, Filius neptis pronepos, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia neptis pronepos, abneptis, atneptis, trinepos item trineptis. Filius, neptis proneptis, abneptis, atneptis, trinepos; item trineptis. Filia neptis proneptis abneptis. atneptis, trinepos. item trineptis. d. l. iurisconf. x. §. sexto gradu.

Ex transfuerso.

Patruus maximus, is est abauī frater, atauī, & atauīæ filius, p̄ris uel matris patruus maior, personas continebit sexdecim sic, pater auus, proauus, abauus, atauus, abauī frater. Pater auus proauus, abauus, atauia. frater abauī Pater, auus, proauia, abauus, atauus, frater abauī. Pater auus, proauia, abauus, atauia, frater abauī. Pater auia, pauus, abauus, atauus, frater abauī. Pater auia proauus, abauia, B B B b 2 atauia,

atauia, frater abauī. (Pater auia, proauia, abauus, attauus, frater abauī.)
Pater auia proauia, abauus, atauia, frater abauī. totidem erunt matris appellatione proposita.

Amita maxima ea est abauī soror, patris amita maior. cætera vt in patruo maximo: immutato hoc tantum, ut ubi est abauī, frater ponatur ab auī soror. Auunculus maximus, is est abauī frater patris, vel matris auunculus maior, & numerus idem, & personarum expositio eadem quæ supra: hoc duntaxat immutato, vt pro abauī fratre abauī fratrem ponas.

Matertera maxima, est abauī soror, patris, vel matris matertera maior, cætera vt supra ad extremum duntaxat pro abauī fratre proposita abauī sorore. hos omnes, quos a patruo, maximo posuimus, quidam his nominibus designant: ab patruus, abauunculus, abamita; abmatertera. itaque & nos indifferenter hos ponemus. quos ego autem appello abpatruos, abauunculus, abimitas, abmaterteras, illi me demonstrant fratris, sororisque abnepotem.

Patruī maioris filius filia. hi sunt proauī fratris filius filia, abauī, abauī, per proauum nepos, neptis ex filio. personæ sub hoc erunt sedecim enumeratione sic ducta, ut in quinto gradu cum patruum maiorem demonstrarem, fecimus adiecto duntaxat filio filia: quia filius patruī maioris totidem necesse est persona complectatur, quod patruus maior, idest octo; totidem ex filia persona, computatis, is numerus efficietur, quem supra posuimus.

Amitæ maioris filius filia. hi sunt proauī sororis filius filia, abauī abauī, per proauum nepos neptis ex filia, & hic eadem ratione personas dinumerabimus totidem.

Auunculi maioris filius filia. hi sunt, proauī proauī fratris filius filia, abauī, abauī per proauiam nepos, neptis ex filio. eadem hic dinumeratio facienda est. quæ in patruī maioris filio filia.

Materteræ maioris filius filia. hi sunt proauī. sororis, filius, filia, abauī, abauī per proauiam nepos, neptis ex filia. circa numerum personarum, & expositionem, vt supra. Hi omnes: quos proposuimus a patruī maioris filio; auo auī esse eius de cuius cognatione quæritur. fratribus, & sororibus eorum consobrini consobrinive sunt: at patri matrique eiusdem; fratribusque, & sororibus utrius eorum proprius sobrinis. Patruī magni nepos, uel neptis, amitæ magnæ nepos, vel neptis auunculi magni nepos vel neptis, materteræ magnæ nepos, vel neptis hæc singula nomina continent personas sexagintaquatuor. nam cum patruī magni, uerbi gratia, persona quadrifariam intelligatur, nepotis bifariam geminatur is numerus nepote duntaxat adnumerato, & quadruplatur is, qui geminatus erat. duplicatur etiam nepte computata, & tantum vnius denumerationem proponimus exempli gratia. Pater auus, proauus frater auī, qui est patruus magnus, filius eius, nepos eiusdem ex filio. item neptis. Pater, auus, proauia, frater auī, qui est patruus magnus, filius eius nepos eius ex filio, item neptis (pater, auus, proauus frater auī, qui est patruus magnus filia eius nepos eiusdem ex filia, item neptis) Pater auus proauia frater auī, qui est patruus magnus, filia eius, nepos eiusdem ex filia. item neptis, totidem & eadem ratione exponuntur, matris nomine anteposito, idest ut auī materni, fratres nepotes, & nepres computemus.

Item

Item in amita magna idest aui sororis nepotes, neptesque enumerabimus. idemque in auunculo magno, idest auiæ fratris, eadem ratione in matertera magna idest auiæ sororis. ex quibus vniuersus numerus complectur sexaginta quatuor. hi omnes proau, aut proauæ eius, de cuius cognatione quæritur, pronepotes & proneptes eiusdem aui, auiæve fratres sororesve nepotes neptesve. & contra eorum eiusdem, auus auia patruus magnus, amita magna, auunculus magnus, matertera magna, erunt autem pater materve eiusdem, fratresque & sorores utrius, eorum propius sobrini. ipse his sobrinus est & inuicem huic illi sobrini.

Patruus pronepos, patruus proneptis continent personas octo. nam vtriusque sexu sunt sexdecim, sic, Pater, auus, patruus, filius patruus, nepos eiusdem ex filio, pronepos eiusdem ex nepote filio nato: item proneptis. Pater, auia, patruus, filius, patruus, nepos eiusdem ex filio pronepos ex nepote filio nato: item proneptis. Pater, auus, patruus, filia patruus, nepos eiusdem ex filia pronepos ex nepote filia nato: item proneptis. Pater auia, patruus, filia patruus, nepos eiusdem ex filia pronepos ex nepote filia nato: item proneptis. Pater auus patruus, filius patruus, neptis eiusdem ex filio, pronepos ex nepte filio nata: item proneptis. Pater auia patruus, filius patruus, neptis eiusdem ex filio, pronepos ex nepte filio nata, item proneptis. Pater, auus, patruus, filia patruus, neptis eiusdem ex filia, pronepos ex nepte filia nata: item proneptis. Pater auia, patruus, filia patruus, neptis eiusdem ex filia, pronepos ex nepte filia nata: item proneptis.

Amitæ pronepos, proneptis, totidem personas eadem ratione, & is continet: tantum pro patruo amita sumpta.

Item auunculi pronepos, proneptis. item pro patruo auunculo posito, matertera pronepos, proneptis & hic ubi patruus positus est. matertera enumerata eundem numerum personarum inueniemus hi omnes eius, de cuius cognatione quæritur consobrinatorum nepotes, neptesve sunt. Fratris sororisque abnepos, abneptis efficiunt personas sexagintaquatuor, ut ex superscriptis apparere potest, instituit. eodem §. sexto gradu, & ff. cod. l. tertia, in prin. & x. §. sexto gradu.

SEPTIMI GRADVS.

Septimo gradu persona continentur. M. xxiii. supra.

Tritauus itemque tritauæ pater mater: personas efficiunt centum viginti octo. Tritauus etenim patres tot sint, quot ipsius tritauus: item eiusdem matres totidem sunt sexagintaquatuor. idem numerus tritauæ patris matrisque.

Infra.

Trineptis filius. item filia trineptis filius, item filia hi centum viginti octo sunt, quod cum trinepos, trineptisque, ut supra demonstrauimus, sexaginta quatuor implicant: filius eorum eadem enumeratione, totidemque filia computabitur.

Ex transuerso.

Atauus tritauæ frater, sororve. hi sunt tritauus filius filia abauus abauieue patruus, auunculus, amita, matertera proauus, proauæ, patruus, magnus, auunculus magnus amita magna, matertera magna: Aui auiæve propatruus proauunculus, proamita promatertera patris, vel matris abpatruus, abauunculus abamita

Quartæ Partis, Lib. II.

abmatertera sunt personæ atavi fratris triginta duo. nam sedecim, quas atavus explet, accedat totidem propter fratris duplicem personam necesse est, nam sedecim fratres atavi ex patre computentur, & sedecim ex matre. similiter atavi sorores triginta duo sunt sexaginta quatuor. & totidem atavæ fratris: item sororis.

Patrui maximi filius filia. hi sunt atavi nepos, neptis ex filio, abavi fratris filius filia.

Amitæ maximæ filius filia, hi sunt atavi nepos neptis ex filia, abavi sororis, filius filia.

Auunculi maximi filius filia. hi sunt atavinepos neptis ex filio, avix fratris filius filia.

Materteræ maximæ filius filia. hi sunt atavi nepos neptis ex filia, abaviæ sororis filius filia, hæ omnes personæ, quas a patrui maximi filio enumeraverimus, proavi proaviæque eius, de cuius cognatione quæritur, consobrinx sunt, Aui, Auiæque eiusdem propius sobrinis. singulæ appellationes continent personas sedecim: quia cum patruus maximus sedecim efficiat, filius eius eandem habet enumerationem totidemque filia & fit ex omnibus his quas a patrui maximi filio comprehendimus, ductis per octo sedecies centum viginti octo.

Patrui maioris nepos personas continet sedecim. est enim abavi abaviæ pronepos, & cum abavus octies numeretur, nepotes bis octiens computati supra scriptum numerum efficiunt.

Patrui maioris neptis. item **Auunculi maioris nepos neptis** eadem ratione personas complebunt triginta duo. **Amitæ maioris nepos neptis** eadem ratione item.

Materteræ maioris nepos neptis item. & sic ex omnibus colliguntur centum viginti octo. his personis avus, avia eius, de cuius cognatione quæritur, propius sobrinis sunt. pater, mater, sobrinus, sobrina, is de cuius cognatione quæritur, sobrinonatus est. hic proximo nomine definitur parentis sui sobrinus, ut Trebatius ait. rationem quoque nominis hanc reddit. quod ultimi cognationum gradus sobrinorum sunt. itaque sobrini filium rectè proximum nomen: ab eo ipso huius sobrini filius dicitur, & ideo eos qui ex sobrinis nati sunt inter se proximum nomen appellare. hos enim nullum proprium habere nomen, quod inter se uocentur.

Patrui magni pronepos, proneptis, Auunculi magni pronepos, proneptis. **Amitæ magnæ pronepos, proneptis.** **Materteræ magnæ pronepos proneptis.** ex his omnibus centum viginti octo personæ efficiuntur: quia singulæ appellationes sedecim complent. nam cum exempli gratia, patruus magnus quadrifariam intelligatur: ad singulorum patrum magnorum personas quadruplicatus pronepos, item proneptis, triginta duas personas reddet, totique quater numeratæ illam quæ proposita est, summam efficiunt. eorum patres matresque ei de cuius cognatione quæritur sobrini sobrinæque sunt, ipse autem isdem sobrino sobrinave natus. **Patrui abnepos abneptis, Auunculi abnepos abneptis.** **amitæ abnepos abneptis** **Materteræ abnepos abneptis:** hæc singula vocabula senas denas continent personas. verbi enim gratia patruus abnepos sic enumerabitur, ut Bisariam patruo accepto, quater pronepos, totiens proneptis ducatur, & sic ad eorum filios veniatur sedecies computatos, eadem ratione ad filiam. item in cæteros, & per hoc ex omnibus efficietur numerus personarum centum viginti octo. hi sunt ei de cuius cognationem quæ-

ritur

ritur consobrinum pronepotes proneptesque, eorum de cuius cognatione que-
ritur, patrui maximi auunculi maximi, amice maximæ, materteræ maximæ fi-
lius filia. item proavi, proaviæ consobrinus.

Fratri sororisque adnepos adneptis personas continent centū viginti octo, inst.
eod. §. septimo gradu, & d. l. x. §. septimo gradu.

Finis Libri Secundi.

COMPENDII IVRIS CIVILIS E N V C L E A T I.

Omiffis iis, quibus a iure Canonico, Nouellis Iuftiniani Constitutionibus,
Imperii mutatione, contrario vfu derogatum eft.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATO-
RIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Tertius.

DE BONIS DAMNATORVM.
Titulus I.

ETIAM hi, qui ante concepti, & post damnationem nati funt, portionem ex bonis patris accipiunt. Liberis autem ita demum portio attribuitur, si iuftis nuptiis nati funt. Liberis etiam, cuius pars dimidia duntaxat bonorum ablata eft, partes non dantur, ff. de bon. dam. l. prima.

Cum ratio naturalis quafi lex quædam tacita liberis parentum hæreditatem adiiciat, æquiffimè exiftimandum eft eo quoque cafu, quo propter pœnam parentis aufert bona dam-

natio, rationem haberi liberorum, ne alieno admiſſo grauiorem pœnam luerent. Placuit igitur; vt qui ad vniuerſitatem venturi erant iure ſucceſſionis ex ea portiones conceſſas haberent, ff. eod. l. fi. in prin.

Ex bonis damnatorum portiones adoptiuis liberis, (ſi non fraudis cauſa facta eft adoptio) non minus, quàm naturalibus concedi æquum eft. Fraudis autem cauſa adoptio facta videtur, etiam ſi non in reatu, ſed deſperatione reum per conſcientiam metu imminentis accuſationis quis adoptet in hoc, vt ex bonis, quæ ſe amiſſurum cogitat, portio detrahatur, d. l. fin. S. ex bonis.

Conceduntur autem liberis bona; quia Impp. applicari imperium hominum adiectione potius, quàm pecuniarum copia maluerunt, d. l. fin. S. ſi plures.

Præterea ex his, quæ per flagitium damnatus adquiſiuit portiones liberorum, non augentur, veluti ſi cognatum ſuum interim curauerit, & eius hæreditatem adiit, vel cum filia familiæ veneno necaſſe conuinceretur eum, à quo hæres inſtituta erat; quamuis iuſſu patris; cuius in poteſtate eſſet, d. l. fi. in fine.

Quando quis quolibet crimine damnatus capitalem pœnam, deportationemve ſuſtineat; ſi quidem ſine liberis mortuus ſit, bona eius ad fiſcum perueniunt: Si verò filii, vel filiæ, vel nepotes ex deſunctis filiis relictæ erunt, dimidia parte ærario vindicata alia eis reſeruatur. Idem eſt & ſi poſthumus dereliquerit, excepta ſola maieltatis quæſtione; quàm ſi quis ſacrilego animo ſumpſerit; iuſtè pœnam

De bonis eorum, qui mortem &c. II

nam ad suos etiam posteros transmittet, C. de bon. dam. l. fin.

Si is, de cuius poena Principi scriptum est; & antequam rescriberetur, decesserit; ante sententiam decessisse videtur; cum condemnatus nemo videri possit ante, quam de eo iudicium redditum, & pronuntiatum esset: neque cuiusque mortui bona ante, quam de eo pronuntiatum esset, publicanda sunt; eaque bona hæredes possidere debent, ff. de bo. eor. qui ante sent. l. secunda, & C. de iur. fisc. l. fina.

Item eorum, qui in reatu diem suum functi sunt, si non perduellionis causam sustinuerunt, bona ad successores transmittuntur, C. de bon. eorum, qui mortem sibi. l. secunda.

Vnde interdum euenit; vt licet quis in familia defuncti sit mortis tempore: tamē suus hæres non fiat: veluti si post mortem suam pater iudicatus fuerit perduellionis reus: ac per hoc memoria eius damnata fuerit: suum enim hæredem nō faciet: cum fiscus ei succedat, ff. de suis, & legit. l. prima, §. Interdum.

Cum quidam capitis reus emancipasset filium, & hæreditatem adiret: non videtur in fraudem fisci fecisse, quod adquisitum non est, ff. de iur. fisc. lege. Cum quidam. xxvi.

Interdum etiam filius excluditur fisco prælato puta si percludionis fuerit damnatus pater post mortem suam, ff. de suis, & leg. l. prima, §. interdum etiam.

DE BONIS EORVM, QUI MORTEM SIBI CONSCIVERVNT.

Titul. II.

VI rei postulati, vel qui in scelere depræhensi metu criminis imminentis mortem sibi consciuerint, hæredem non habent: Sed si rei criminis non postulati manus sibi intulerint, bona eorum fisco nō vindicantur. Ita autem bona eorum, qui in reatu mortis sibi consciuit, fisco vindicanda sunt, si eius criminis reus fuit; vt si damnaretur morte, aut deportatione adficiendus esset, ff. de bon. eor. qui ante, l. tertia.

Sed bona eius, qui sibi mortem consciuit, non ante ad fiscum coguntur, quam prius constiterit, cuius criminis gratia manus sibi intulerit, ff. de iure. fisc. l. in fraudem, xlv. §. eius bona.

Sed si quis conscita morte nulla iusta causa præcedente in reatu decesserit: si parati fuerint hæredes causam suscipere, & innocentem defunctum ostendere, audiendi sunt: nec prius bona in fiscum cogenda sunt, aut publicanda, quam de crimine fuerit probatum, ff. eo. l. tertia, §. si. & C. eod. l. prima.

DE IVRE FISCI IN SVCCESIONE EX BONIS DAMNATORVM.

Titulus III.

DEPORTATI nec eorum quidem rerum, quas post poenam irrogatam habuerunt, hæredem habere possunt: sed & hæ publicabuntur, l. deportati, 2.

Si filius habens peculium in castris adquisitum in insulam deportari meruit, vel quod ei militaturo pater donauit, auferi patri debet,

C. eod. l. tertia.

DE

Quartæ Partis, Lib. III.

De bonis vacantibus.

Intestatorum res, qui sine legitimo hærede decesserunt, fisci rationibus vindicantur, C. de bon. vac. l. prima.

Vacantia mortuorum bona tunc ad fiscum transferuntur, si nullum ex sanguinis linea, vel iuris titulo legitimum reliquerit intestatus hæredem, C. eodem l. vacantia, 4.

DE HIS, QUI SE DEFERVNT.

Titulus III.

I ei, qui capere potest, tacitum fideicommissi relictum est, cessat delatio. His enim prohibent tacitè relinqui palam relictum capere non possunt, C. de dilatoribus. l. prima.

Si is, cui tacitè fideicommissa fuerit hereditas, statim acta prodeat, & quod actum fuerit, renunciaret, tertiam ex omnibus defuncti bonis percipiet portionem. Quod si ab uxore istud reuelatum fuerit, ipsa etiam persona, quam defunctus voluit esse hæredem apparuerit, tali præmio mancipabitur; ut ex omni patrimonio medium consequatur: & cum fisco celebret diuisionem, & ut prior eligat optionem, C. de his, qui se defer. l. vnica.

Item si quis, antequam causa eius ad ærarium deferatur, professus esset eam rem, quam possideret, capere sibi non licere, ex ea partem fisco inferet, partem sibi retinebit: & quæcunque professa esset, vel palam, vel tacitè relictum sibi, quod capere non posse, & probasset, iam id fiscum pertinere, & si id non possideret, ex eo, quod redactum esset à præfectis ærario, partem dimidiam foret, ff. de iur. fisc. l. edicto, 13. in prin.

Nihil autem interest (fisci est, quæ causa impediatur ius capiendi. Id autem deferri debet, quod latet, non id quod fisci est, & licet ante decesserit is, qui se detulerat, quàm id, quod detulerat, fisco addiceretur, hæredi eius præmium datur, d. l. 13. §. nihil.

Item si is, qui se deferre poterat, morte præuentus fuerit, hæres eius si detulerit, præmium consequetur, si tamen liquebit defunctum eius animi fuisse, ut se vellet deferre. Si verò idcirco dissimulauerit, dum rem occultari sperat, hæres eius ultra vulgare præmium, nihil consequetur. & hæres eorum, quibus tacitè fideicommissum relictum esset, ita demum deferre possunt, si is, cui datum fuerat, morte præuentus esset, & ideo per angustias temporis deferre se non poterit, d. l. 13. §. Extat.

Cum ante apertum testamentum tacitum fideicommissum nunciatum esset ab his qui fidem tacitam susceperunt, deinde post apertas à fideicommissario delatum esset: professio eius recipitur; neque enim digna est præmio tam præcipita festinatio prioris, & cum quis se nuntiat non capere, potius confitetur de suo iure, quàm alium deferre videatur d. l. xiii. §. cum ante apertum.

Si qui quasi indigni repelluntur, submouendi sunt ab huiusmodi præmio, id est qui falsum dixerunt testamentum, & usque ad finem litis oppugnaverunt testamentum d. l. xiii. §. Eos, qui quasi.

Qui per errorem se detulit, cum capere solidum possit, ei hoc non nocet, d. l. 13. §. si.

Cum tacitum fideicommissum is, cui datum erat, se capere nihil posse detulisset, in questionem venit dodrantis, an totius dimidiam recipere debeat: & decidi

tur

tur dodrantis semissem solum capere eum, qui se detulit, quia quadrans, quod hæres retinet, ipsi eripitur, & ad fiscum transfertur, ff. de iur. fil. l. pen.

Supplicii damnatione bona publicantur, cum aut uita adimitur, aut ciuitas, ff. de bon. damn. l. prima in princip.

Deportatorum in insulam ab eo, qui, cui id faciendi ius erat, bona fisco vindicantur; Relegatorum autem non; nisi sententia specialiter adempta fuerint, C. de poenis, l. 8.

Ex sola deportatione sententia aufert, quæ ad fiscum peruenirent, ff. de regul. iur. l. xcvi.

Bona fisci citra poenam exilii perpetuam adiudicari non oportet, ff. de iur. fisci. l. 39. in princip.

Si filius, cum in potestate patris esset, in insulam deportari meruerit, peculium eius, nec quod in castris adquisiuit, nec quod ei militaturo donasti, auferri debet, C. de bon. damn. l. 3.

De bonis matris deportatæ filii nihil deberi iuris absolutissimi est, C. de bon. damnat. l. 6.

Bona illorum, qui in iudicio postulantur, de criminibus, in quibus legis publicationem bonorum, aut mortem definiunt, conuincantur, aut condemnentur, magistratibus lucro non cedunt, neque fisco addicuntur; sed si quidem descendentes habeant, hi bona obtinebunt; exceptis iis, quæ per tale ipsis delictum accesserunt. Si nulli descendentes subsint; sed ascendentes usque ad tertium gradum; & ipsi obtinebunt. Si verò qui ita damnati sunt, uxores haberent; omnibus modis hæ tam dotem, quam donationem nuptialem capient. Sed & si sine dote huiusmodi personæ fuerint, in matrimonio, legibus definitam portionem ex uno uerso damnati matrimonio capient; siue liberos habeant; siue non. Quod si neminem prædictorum habeat is, qui deliquit: tunc fisco bona eius addicuntur. In his tamen, qui perduellionis crimine damnati sunt, veteres leges locum habent Nouel. 134. §. ut autem non solum.

Non ut quis in carcerem ductus est, spoliari eum oportet; sed post condemnationem, ff. de bon. damn. l. 2.

Si qui autem sub incerto causæ euentu in uinculis, vel sub fideiussoribus decesserint: horum bona non confiscantur, ff. eod. l. 3. §. sic autem.

Bona eorum, qui in custodia, uel in uinculis, uel compedibus decesserunt, hæredibus eorum non auferunt, siue testati, siue intestati decesserunt, ff. de iure fisci, l. 45. §. primo.

Ex iudiciorum publicorum admissis non alias transeunt aduersus hæres penæ bonorum ademptionis, quam si lis contestata, & condemnatio secuta fuerit: excepto repetundarum: & maiestatis iudicio quæ etiam, mortuis reis, quibuscū nihil actum est, adhuc exerceri placuit, ut bona eorum fisco vindicentur, ff. de accus. l. xx.

Si quis pro qualitate delicti stylum proscriptionis incurrerit, bonorum eius indagatio diligentissimè celebrari debet: ne quid ui priuatè commodis per gratiā, atque colludium furto subducant: & plena descriptio comprehendatur, quod spatium, & quod rursus sit iugerum. Quid autem incultum sit, aut colatur: Quid in uincis; oliuetis, arratoriis, pascuis, syluis fuerit inuentum, quæ etiam gratia, & quæ amenitas sit locorum; quis in ædificiis, & possessionibus sit ornatis: quot sint coloni: quot bouum exercitiis terram, atque vomeribus insistentium: quot pecorum, & armentorum greges: quantum auri, & argenti, uestium, mobilium

nilium, vel in specie, vel in pondere: quidve in apothecis sit repertum: Mox omnia sub literis publici iudicis notificatur Principi, & negligentia mulctatur, C. de bonis proscript. l. 7.

Si quis stylum proscriptionis exceperit: uxor eius res proprias, & quocunque titulo sibi quaesitas, veluti manu iniecta mox vindicet, aut certè à quoquo occupatas statim recipiat; Dos etiam non quæ aliquoties inaniter dotarium instrumentum tenore conscribitur, sed quam se corporaliter tradidisse docuerit, repræsentetur, ea etiam quæ ab innoxio adhuc marito, ante nuptias, titulo donationis acceperit, uel durante matrimonio largitione uiri ad eam ante proscriptionem pervenerint apud eam firmiter permaneant, C. de bon. proscript. l. 9. in prin.

De substantia adulteri, si uxorem habeat, dos ei, donatioque ante nuptias conservatur: aut si dotalia instrumenta non interuenerunt, portio, quæ prædicta datur lege: Reliquam eius substantiam descendentes, aut ascendentes (si qui sunt) usque ad tertium gradum capiant secundum ordines & gradus suos si nulli huiusmodi supersint, fisco hæc addicuntur Nouel. 134. §. præterea.

Si pater passus proscriptionis stylum in emancipatos liberos ante tempus criminis, & reatus clarè cōtulerit, integrum iisdem circa inquietudinem reseruetur. Quod verò nec uxor, nec emancipati liberi posuerint vindicare ceptum à publicis personis, ita ad Principem refertur: ut illud quoque addatur: utrum filios haberet: qui damnatus est: simulque adiiciatur: utrum iidem apud se ex causa donationis aliquid vindicauerit, C. de bon. proscript. l. ix §. si quid etiam.

Si bona eius, qui tutelam administravit, sententiam passi ad fiscum sunt deuoluta: procurator fisci adi debet, qui si quid iure posci animaduernerit, non negabit, C. de bon. damnat. vel proscript. l. 5.

Præses Prouinciæ prouidebit: ne sumpto supplicio de illo, qui poena dignus uideatur, bona eius attingat, sed ad progeniem possessores delinquant, Nouel. constitutu. xvii. §. Oportet autem.

SI QVIS ALIQUEM TESTARI

prohibuerit, vel coegerit.

Titul. V.

QVI dum captat hereditatem legitimam, vel ex testamento, prohibuit testamentarium introire, volente eo facere testamentum, vel mutare, denegantur ei actiones, fisco locum erit, ff. si quis aliquem testari: l. prima.

Si plures hæredes instituti sint, & omnes dolo fecerint; quominus testamentum mutaretur; dicendum est actiones omnibus denegari: quia omnes dolo fecerunt, d. l. prima, §. si plures.

Si quis dolo malo fecerit, ut testes non veniant, & per hoc deficiat facultas testamenti faciendi: denegandæ sunt actiones ei, qui dolo fecit: siue legitimus hæres sit; siue priore testamento scriptus: fratris autem factum fratri non nocet, ff. eod. l. secunda.

Si fidei eius, qui dolum admisit, commissum est: ut hereditatem restitueret: ea hereditas caduca cum suis oneribus fiet, ut commodum legis Falcidiæ fisco sentiat, dodrantis autem fideicommissarius, d. l. secunda, in fine.

Virum, qui non per vim, nec dolum, quominus uxor contra eum mutata voluntate codicillos faceret, intercesserat, sed (ut fieri solet) offensam agræ mulieris maritali

maritali sermone placuerat; in crimen non incidit; nec ei quod testamento datum fuerat, auferendum est, ff. eod. l. fin.

Nam iudicium vxoris postremum in se prouocare maritali sermone non est criminofum. C. si quis aliquem testar. l. tertia.

Si scriptis heredibus ideo hæreditas ablata esset, quod testator aliud testamentum mutata voluntate facere voluisset, & impeditus ab ipsis esset, ab vniuerso iudicio recessisse videtur, ff. de his, qui. vt. indig. l. si scriptis.

Cinili disceptationi crimen adiungitur; si testator non sua sponte testamentum fecit, sed compulsus ab eo, qui hæres est institutus, vel a quolibet alio, quos voluerit, scripsit hæredes, C. eod. l. prima.

DE IURE FISCO.

Titulus VI.

ARIAE causæ sunt ex quibus nunciatio ad fiscum fieri solet: aut enim se quis, quod tacite relictum est, profiteretur capere non posse, vel ab alio præuentus defertur: vel quod mors ab hæredibus non vindicetur: vel quod indignius, quis hæres nunciatur: vel quod princeps hæres institutus, & testamentum, siue codicilli subrepti esse nunciantur: vel quod dicatur quis thesaurum inuenisse: vel magni pretii rem minoris ex fisco comparasse: vel præuaricatione fiscum victum esse: vel eum decessisse, qui in capitali crimine esset, vel etiam post mortem aliquem reum esset, vel etiam post mortem aliquem reum esse: vel domum destructum esse: vel ab accusatione recessum esse: vel rem litigiosam venditari: vel poenam fisco ex contractu priuato deberi: vel aduersus leges commissum factum esse, ff. de iure fisci. l. prima, in principio.

An bona, quæ soluendo non sint, ipso iure ad fiscum pertineant, quaesitum est. Labeo scripsit etiam ea, quæ soluendo non sint, ipso iure ad fiscum pertinere. sed contra sententiam eius edictum perpetuum scriptum est: quod ipsa bona ita veniunt, si ex his fisco nihil adquiri possit, d. l. prima, S. an bona.

Diuus Pius Cælio Amarantho ita rescripsit, vacantium bonorum nunciationem quadriennio finiri: idque tempus ex die quo certum esse cæperit, neque hæredem, neque bonorum possessorem exstare, computari oportere præscriptio autem viginti annorum, quæ etiam circa requirendum adnotatorum bona obseruatur, ex constitutione diui Titli Antonini solet ex eo numerari, ex quo quid ad fiscum pertinere potuit. Causæ autem, quæ statim moræ sunt, & tractæ ultra vicefimum annum, differri possunt, & post vicefimum annum ille quoque causæ, quæ a priore nunciatione proditæ dicuntur, etiam post annos, quibus præscribi dicimus fisco, nunciari possunt, d. l. prima, S. diuus.

Ex quibusdam causis delationes suscipientium fama non læditur: veluti eorum, qui non præmil consequendi. item eorum, qui vlciscendi gratia aduersarium suum deferunt: vel quod reip. suæ quis exsequitur causas. & hoc ita obseruari pluri fariam principalibus constitutionibus præcipitur, ff. eod. l. secunda, in principio.

Diuus Hadrianus Flauio Auriano in hæc verba rescripsit. Quin ei, qui instrumeta ad causam fisci pertinentia, cum possit exhibere, non exhibet, nocere debeat,

Quartæ Partis.

CCCC & si

Leges aliquæ ex hoc titulo descriptæ sunt in titulo quarto hoc libro. Vnde qui eas desiderat videat eod. titulo.

Quarta Partis, Lib. III.

& si verū aliter non inuenitur, ea subtracta esse credantur, quæ nocitura causæ eius fuerint, dubitandum non est. sed nec aliās dubitari oportet, quin non aliā in causam nocere debeant, quam in eam, quam desiderata sunt. item diui fratres ad libellum Cornelii Rufi rescripserunt, toties edenda esse instrumenta, quoties de iure capiendi, vel de iure dominii, vel de aliqua causā simili res nummaria quærat: non si de capitali causā agatur. d. l. ii. §. Diuus Hadrianus.

Senatus censuit, si neque delator, neque possessor tribus edictis euocati adfuerint: delatoris quidem fideiussores teneantur, & ei postea publicam causam deferendi ius adimatur: possessoris autem ius idem sit, quod foret, si delatus omnino non esset. quoties tamen delator adesse iussus cessat, ne hoc fraude possessoris factum esse probabitur: diuus Hadrianus rescripsit secundum possessorem pronunciari oportere: ita, ut sententia comprehendatur, etiam delatores edicto comprehendisse, d. l. secunda, §. Senatus.

Diuus Pius Cæcilio Maximo rescripsit: constitutionem patris sui, qua compelleretur delator edere mandatore, ac nisi edidisset, ut in vincula deduceretur: eo pertinere, non ut delator edere mandatore, poena subduceretur, si mandatorem haberet, sed ut mandator quoque, atque si ipse detulisset, puniretur. d. l. secunda, §. Diuus Pius.

Complura sunt rescripta principalia, quibus cauetur non obesse errorem cuiquā quod ignarus iuris sui ipse se detulerit. Sed extat eorundem principum rescriptum, ex quo videtur posse defendi, ita demum non nocere cuiquam se detulisse, si ea persona sit, quæ ignorare propter rusticitatem, vel propter sexum socrum suum possit. d. l. secunda, §. finali.

In fisci causis pacti cum delatoribus pro confessis habentur: si modo precium, vel modicum dederint. ff. eod. l. quarta.

Ad eos beneficium Traiani pertinet, qui ex defuncti voluntate relictum capere sibi non possunt, d. l. edicto, §. ad eos.

Senatus censuit, si delator abolitionem petat, quid errasse se dicat, ut idem iudex cognoscat, an iusta causā abolitionis sit, & si errasse videbitur: det imprudentiæ veniam, si autem calumniæ: hoc ipsum iudicet: eaque causā accusatori perinde cedat, ac si causam egisset, & prodidisset. si quis delatorem subiecerit, tantum in ærarium deferat, quantum præmii nomine delator consecuturus fuisset, si vicisset, ff. de iure fisci. l. Senatus, xv. in prin.

Diuus Hadrianus rescripsit eandem poenam delatorem terre debere, si citatus ad edictum non responderit, qua teneretur, si causam non probasset. Senatus Hadriani temporibus censuit, cum quis se ad ærarium detulerit, quod capere non potuerat: ut totum in ærarium colligatur, & ex eo pars dimidia sibi secundum beneficium diui Traiani restituatur. Quod si tribus edictis à præfecto ærario adesse delator iussus, venire noluerit: secundum possessorem sit pronunciandum sed ab eo, qui ita adesse iussus respondente possessore, non adfuerit: tantum exigendum, quantum apud ærarium ex ea causā, quam detulerat, remaneret, si professionem eam impleisset, d. l. Senatus, §. huius.

Senatus censuit, ut perinde rationes ad ærarium deferat is, à quo tota hæreditas sibiisco euicta est, vel vniuersa legata: atque is deferre debet, à quo pars hæreditatis, vel legati euicta sit. Si quis arguatur falsas rationes detulisse: de eo præfectus ærario cognoscet: quantam fraudem inuenerit, ut tantam pecuniam in ærarium iubeat inferri. d. l. Senatus, §. fin.

Ait Diuus Traianus. QVICVNQVE PROFESSVS FVERIT. QVICVNQVE accipe-

accipere debemus, tam masculum, quàm foeminam. Nam foem inis quoque, (quamuis delationibus prohibentur) ex beneficio tamen Traiani deferre se permissum est. nec non illud eque non interierit, cuius ætatis sit is, qui se deferret utrum iustæ, an pupillaris. nam pupillis etiam permittitur deferre se, ex quibus non capiunt, ff. eod. l. ait diuus, xvi.

Deferre non possunt mulieres propter sexus infirmitatem, & ita sacris constitutionibus cautum est. item clarissimi uiri deferre non possunt. item damnati deferre non possunt: ut diui fratres de eo rescripserunt, qui fustibus cæsus in opus publicum erat datus. Item constitutionibus principum prohibentur deferre illi, qui in metallum damnati sunt. hoc ideo, ne desperati ad delationem faciliè possint sine cauta confugere. sed eas causas, quas ante damnationem ceperunt deferre, posse eos etiam post damnationem exsequi, rescriptum est, ff. eodem l. deferre, xviii. in prin.

Veterani quoque sacris constitutionibus delatores esse prohibentur. propter honorem utique, & merita militiæ. item milites propter honores stipendiorum, quæ merentur, deferre prohibentur. Sed communem causam sibi cum fisco qui uis deferre potest: nec per hoc famosus est, licet in causa non obtinuerit, d. l. deferre, §. veterani quoque.

Item eos, qui tutores, vel curatores fuerunt, non oportere deferre causam pupillorum, vel adolescentinum suorum, diuus Seuerus, & Antoninus rescripserunt. Quod consequens est obseruari, & in eo, qui quasi procurator negotia gessit, & ita iidem principes rescripserunt. item decreuerunt, nulla constitutione prohibitum esse, procuratorem interrogari: sed accusare eum, cuius negotia gessit. & tutorem, qui aut detulit, aut mandauit, seuerissimè puniendum rescripserunt d. l. deferre, §. item eos.

Sed ne quidem is, qui aliquam rem vendidit, eandem & deferre debet, vel per se, vel per subiectam personam: ne alioquin poenam patiatur dignam suæ personæ ut & constitutum esse refertur, d. l. deferre. sed ne quidem.

Papinianus scribit: ita demum publicam auferri pecuniam ei, qui cum erat creditor, in solutum pecuniam accepit: si aut sciebat, cum accipiebat, publicum quoque debitorem esse: aut postea cognouit, antequam consumeret pecuniam. sed placeat omnino ei pecuniam auferendam esse, etiam si ignorauit, cum consumeret: & postea quidem principes directam actionem competere ablata pecunia rescripserunt, ut & Marcellus libro sexto Digestorum scribit. dicta. l. deferre, §. Papinianus.

De eo delatore, qui causam solus agere instituerat, non habita mentione mandatoris: si postea desistat, prætendens mandatorem causæ decessisse: puniendum, diui fratres rescripserunt, ff. eod. l. de eo, 23.

Non tantum delator punitur, si non probauerit: sed & mandator, quem exhibere debet delator, ff. eod. l. non tantum, 74.

Est & decretum ab imperatore Seucro, & constitutum est: nullo modo exigendum quem probare, unde habeat, circa delationes fiscales: sed delatorem probare debere, quod intendit, ff. eod. l. est & decretum, 25.

Eius, qui delatorem corruptit, ea conditio est, ut pro uicto habeatur. Nam in fiscalibus causis id constitutum est. Sed enim hæc poena magis est, ut aduersus ipsum locum habeat, qui delatorem redemit, cætero quin aduersus heredem eius transire non debet: nec enim exinde perit causa, ex quo redempta est, vel actio perimitur, vel condemnatio facta dicitur: verum oportet constare prius de crimi

Quartæ Partis, Lib. III.

ne, & pronunciare. Planè & si fortè de retractanda caussa agatur, quæ semel iudicata est: per delatoris corruptelam mortuus corruptor non efficiet, quo minus possit, atque retractari causa: hic enim non pœnæ, sed causæ restitutio est, ff. eo. l. eius, qui 29. in princ.

Delatoris opera non esse functuum respondit Papinianus, qui fisci pecuniam, quâ alius tenebat ad sui temporis administrationem pertinere (quamvis probare non potuisset) contendit: quoniam propriam causam egerat, ff. eodem, l. fiscus, 38. §. delatoris.

Delator non est, qui pro egendæ causæ suæ gratia aliquid ad fiscum denunciat, ff. eod. l. delator, 44.

Non intelligitur fraudem legi fecisse, qui rogatus est palam restituere. sed cum quidam testamento suo ita scripssisset, VOS ROGO VT IN EO, QVOD A VOBIS PETII FIDEM PRAESTETIS: PERQVE DEVM, VT FACIATIS, ROGO, & quæreretur, an id palam datum intelligeretur: Iulianus respondit, non quidem apparere, quid ab hæredibus, ex huiusmodi uerbis peti tum est. quæri autem solere, quando intelligatur, quis in fraudem legis fidem suam accommodare? & ferè eo iam decursum, ut fraus legi fieri videatur, quoties quis neque testamento, neque codicillis rogaretur: sed domestica cautione, & chyrographo obligaret se ad præstandum ei, qui capere non potest, ideoque dici posse ex supradictis verbis non esse legi fraudem factam, ff. de iure fisci. l. tertia, in princ.

Si quis palam rogatus, & tacitè esset: agitabatur, quod magis prævaleret: utrum id ipsum noceret, quod tacitè rogatus esset: an proderet, quod palam peti tum esset? Diuus Hadrianus rescripsit in eo, quod cuiusque fidei palam commissum esset, non esse existimandum, fidem suam in fraudem legis accommodasse. Quando autem fraus interposita videatur agitandum est: id est utrum exitus spectari debeat, an consilium. fortè si tunc, cum tacitè fidei committebatur, nõ capiebat is, cui restitui iuebatur: mortis vero tempore capere poterat, vel contra, & placuit, exitum esse spectandum. tacita autem fideicommissa frequenter sic deteguntur, si proferatur chirographum, quo se cauisset is, cuius fides eligitur, quod ad eum ex bonis defuncti peruenerit. restitutum. sed & ex aliis probationibus manifestissimis idem fit, d. l. tertia, §. si quis palam.

Cum ex causa taciti fideicommissi bona fiscum pertinent: omnia, quæ in testamento utiliter data sunt, valent, & ita Diuus Pius rescripsit. dicta lege, tertia, §. cum ex causa.

Ita fidei hæredis commisit. ROGO FVNDVM TITIO DES, DE QVOTE ROGAVI. si Titius capere non possit: non euitabit hæres pœnam taciti fideicommissi. non est enim palam relinquere, quod ex testamento sciri non potest, cum recitatum est: quemadmodum nec ille palam dat, qui ita scribit, ROGO VOS HAEREDES IN EO, QVOD A VOBIS PETII FIDEM PRAESTETIS. imò in priore specie maiorem fraudem excogitasse uidetur, qui non tantum legem circumuenire voluerit, sed etiam interpretationem legis, quæ circa tacitum fideicommissum habetur. Quamvis enim fundum nominauerit: non tamen cognosci potest, de quo sit rogatus hæres, cum diuersitas rerum obscurum faciat legatum. ff. eod. l. ita fidei. 40.

Arrianus Seuerus præfectus ærario, cum eius, qui tacitè rogatus fuerat non capièti fideicommissum reddere, bona publicata erant: pronunciauit, nihilominus ius deferendi ex constitutione diui Traiani habere eum, cui fideicommissum erat

erat relictum. Quia autem nonnulli ingrati aduersus beneficium diui Traiani post professionem quoque de tacito fideicommisso factam cum possessoribus transigunt, atque tribus edictis euocati non respondent: placuit Senatui, tantum ab eo, qui id fecisset, exigere, quantum apud ærarium, ex ea causa, quam detulerat, remanere, oporteret, si professionem suam impleisset. & si possessoris quoque fraus apud præfectum conuicta fuisset, ab eo quoque, quod conuictus in terra debuisset exigere. ff. eod. l. Arrianus, 42.

Imperator noster rescripsit, fisco in rem habere actiones ex tacito fideicommisso. ff. eod. l. imperator, 43.

In fraudem fisci non solum per donationem, sed quocunque modo res alienata reuocantur, idemque iuris est, & si non queratur. æque enim in omnibus fraus punitur, ff. eod. l. in fraudem, 45. in prin.

Stacius florinus testamento scripto hæredis sui Pompeii tacite fideicommisserat, ut non capienti fundum, & certæ pecuniæ quantitatem daret: & eo nomine cautionem à Pompeio exigere curauerat, se restitutum ea, quæ ei per præceptionem dederat, postea idem florinus facto secundo testamento, & eodem Pompeio, & Faustino hæredibus institutis, nullas præceptiones Pompeio dederat. hæc persona, quæ capere non poterat, se detulerat, consulti imperatores à procuratoribus rescripserunt, si non probaretur mutuam uoluntatem esse, præstandum fideicommissum. atque ita Pompeius condemnatus, desiderabat id onus esse hæreditatis oportere, quia præceptiones non acceperat: nec posse videri pro parte in prima voluntate testatorem perseuerasse, sed in uniuerso pronunciauit: nec testamentum prius exstare, nec si dedisset in primo testamento ex posteriore peti potuisse, nisi petitum esset placuit: quia non probabat sibi datas præceptiones: ex sola sua cautione solum fideicommissum præstare debere, ff. eodem lege stacius, xlviii. in principio.

Cornelio felici mater scripta hæres rogata erat hæreditatem restituere post mortem suam. cum hæres scripta condemnata esset, & fisco omnia bona mulieris occuparentur: dicebat Felix se ante pœnam esse: hoc enim constitutum esse. sed cum nondum dies fideicommissi venisset: quia posset prius ipse mori, uel etiam iure alias res acquirere: repulsus est interim à petitione, d. l. stacius, §. Cornelio.

In fraudem fisci non solum per donationem, sed quocunque modo res alienata reuocantur. idemque iuris est, & si non queratur: æque enim in omnibus fraus punitur, ff. eodem lege in fraudem, quadragesimo quinto, in principio.

Qui aliquid sciens in fraudem fisci suscepit: non solum rem, in qua fraudis ministerium suscepit, sed alterum tantum restituere cogitur, ff. eod. l. aufertur, 46. §. qui aliquid.

Quod à præfide, seu procuratore, vel quolibet alio in qua administrat (licet per suppositam personam) comparatum est: infirmato contractu vindicatur, & æstimatio eius fisco infertur. nam, & nauem in eadem prouincia, in qua quis administrat, edificare prohibetur. Fiscus semper habet ius pignoris. d. l. aufertur, §. quod à præfide.

Apud Iulianum scriptum est. si priuatus ad se pertinere hæreditatem Lucii Titii dicat, altero eandem hæreditatem fisco uindicante, queritur, utrum

Ins fisci ante excutiendum sit, & sustinendæ actiones cæterorum: an nihilominus inhibendæ petitiones creditorum singulorum, nè publicæ causæ præiudicaretur? quod etiam Senatusconsulto expressum est, ff. eodem. l. apud Iulianum, 35.

Fiscus in quæstione falsi testamenti non obtinuit. priusquam autem illa quæstio decideretur, alio nunciante, bona postea vacare constitit. fructus post primam litem absumi non oportuisse respondit Papinianus: neque enim ad Senatusconsulti beneficium scriptum hæredem pertinere controuersia mota, ff. eo. l. fiscus, 38. in princ.

Bona fisco citra pœnam exilii perpetuam adiudicari sententia non oportet, ff. eo. l. bona, 39. in prin.

Bona eorum, qui in custodia, vel in vinculis, vel compedibus decesserunt, hæredibus eorum non auferuntur: siue testato, siue intestato decesserunt, ff. eo. l. in fraudem, 45. §. bona eorum.

Eius bona, qui sibi mortem consciuit, non ante ad fiscum coguntur, quam prius constiterit, cuius criminis gratia manus sibi intulerit. Eius bona, qui sibi ob aliquod admissum flagitium mortem consciuit, & manus intulit, fisco vindicantur, quod si id tædio vitæ, aut pudore æris alieni, vel valetudinis alicuius impa-cientia admisit: non inquietabuntur, sed suo successori relinquuntur, d. l. in fraudem. §. eius bona.

Aufertur ei, quasi indigno successio, qui cum hæres institutus esset, ut filius, post mortem eius, qui pater dicebatur, suppositus declaratus est, ff. eo. l. aufertur, 46. in principio.

Diui fratres rescripserunt, in venditionibus fiscalibus, fidem, & diligentiam à procuratore exigendam: & iusta pretia non ex præterita emptione, sed ex præsentis æstimatione constitui. Sicut enim diligenti cultura præcia prædiorum ampliantur, ita si negligentius habita sint, minui ea necesse est, ff. eo. l. iii. §. diui.

Cum quinquennium, quo quis pro publico conductore se obligauit, excessit: sequentis temporis nomine non tenetur, idque principalibus rescriptis exprimitur. Diuus etiã Hadrianus in hæc verba rescripsit. Valde inhumanus modus est iste, quo retinentur conductores vectigalium publicorum, & agrorum, si tantidem locari non possint. nam & facilius inueniuntur conductores, si scierint fore, ut si peracto lustro discedere voluerint, non teneantur, d. l. tertia, §. cum quinquennium.

Si posteriori creditori fiscus successerit: eo iure utitur, quo is vsurus erat, cui successit, d. l. tertia, §. si posteriori.

Non possunt vlla bona ad fiscum pertinere, nisi quæ creditoribus superflua sunt: id enim bonorum cuiusque esse intelligitur, quod æri alieno superest, ff. eo. l. non possunt, xi.

Lucius Titius fecit hæredes sororem suam ex dodrante, uxorem Mæuiam, & socerum, ex reliquis portionibus. eius testamentum posthumum nato ruptum est, qui posthumus breui post, & ipse decessit. atque ita omnis hæreditas ad matrem posthumi deuoluta est. soror testatoris Mæuiam beneficii in Lucium Titium accusauit, cum non obtinuisset, prouocauit: interea decessit rea. nihilominus tamen apostoli redditæ sunt, quæritur an, extincta rea, cognitio appellationis inducenda sit propter hæreditatem quæsitam? Modestinus respondit, mortua rea criminæ extincto, persecutionem eorû, quæ scelere acquisita probari possunt, fisco

- fisco competere posse. ff. cod. l. Lucius, 9.
- M**ulta principalia sunt rescripta, quibus cauetur, non aliter fisco debitorum suorum debitores conuenire: nisi principales debitores defecerint, uel ex ratione fisci nomina facta liquido adprobentur, uel ex contractu fiscali debitores conueniantur. d. l. tertia. §. multa.
- S**i in locis fiscalibus, vel publicis, religiosisque, aut in monumentis, thesauri reperti fuerint, diui fratres constituerunt, ut media pars ex his fisco vindicaretur, item si in Caesaris possessione repertus fuerit, dimidiam æque partem fisco vindicari. d. l. tertia, §. si in locis.
- D**eferre autem se nemo cogitur, quod thesaurum inuenerit nisi ex eo thesauro pars fisco debeatur. Qui autem cum in loco fisci thesaurum inuenit, partem ad fisco pertinentem suppresserit: totum cum altero tanto cogitur soluere. d. l. tertia, §. fin.
- S**i curator Caesaris rem aliquam vendiderit, quamuis duplum, uel triplum pro euictione promiserit, tamen fisco simplum præstabit. si ab eo, cui ius distrahendi res fisci datum est, fuerit distractum, quod fisci fuerit: statim sit emptoris, precio tamen soluto. ff. de iure fisci. l. quinta.
- F**iscus cum in priuati ius succedit priuati iure pro anterioribus suæ successionis temporibus utitur. cæterum posteaquàm successit: habebit priuilegium suum. sed utrum statim, atque cepit ad eum pertinere nomen: an uero posteaquàm conuenit debitorem, an posteaquàm relatum est inter nomina debitorum, quæritur, & quidem interesse ex inde petit fiscale, ex quo conuenit certum debitorem, & contentum. At in priuilegio variè rescriptum est, tamen exinde priuilegio locus est, ex quo inter nomina debitorum relatum nomen est. quodcumque priuilegium fisco competit: hoc idem & Caesaris ratio, & Augustæ habere solet. ff. eo. l. sexta.
- S**i fisco alicui status controuersiam faciat: fisci aduocatus adesse debet, quare si sine fisci aduocato pronunciatum sit. Diuus Marcus rescripsit, nihil esse actum: & ideo ex integro cognosci oportere. ff. eo. l. septima.
- T**itius, qui mihi sub pignoribus pecuniam debebat, cum esset fisci debitor, soluit mihi, quæ debebat, postea fisco iure suo usus abstulit mihi pecuniam, quærebatur an liberata essent pignora. Marcellus rectè existimat: si id, quod mihi solutum est, fisco abstulit: non competere pignorum liberationem, neque differentia admittenda est, interesse putantium, id ipsum, quod solutum est, an tantundem reperatur. ff. eo. l. Titius, xxi.
- S**i qui mihi obligauerat, quæ haberet, habiturusque esset, & cum fisco contraxerit: sciendum est in re postea adquisita fisco potius esse debere, Papium respondisse, quod & constitutum est. præuenit enim causam pignoris fisco, ff. eo. l. si qui, xxviii.
- R**es, quæ in controuersia sunt non debent à procuratore Caesaris distrahi: sed differenda est eorum uenditio, ut diui quoque Seuerus & Antoninus rescripserunt, & defuncto maiestatis reo, parato hærede purgare innocentiam mortui, distractionem bonorum suspendi iusserunt, & generaliter prohibuerunt rem distrahi à procuratore, quæ esset in controuersia. ff. eodem. l. res, quæ, xxii. in principio.
- R**es autem nexæ pignori distrahere procuratores possunt, sed & si alii res obligatæ sunt pignoris: non debet procurator ius creditorum lædere. sed si quid super-

- superfluum est in re, permittitur procuratori vendere ea lege, ut imprimis creditoribus præcedentibus satisfiat, & si quid superfluum est, fisco interatur. aut si acceperit totum fisco, soluat ipse. vel simpliciter si vendidit procurator: iubeat pecuniam, quam deberi creditori privato fuerit probatum, exsolui ei, & ita Diuus Severus, & Antoninus rescripserunt, dicta lege res, quæ, §. res autem nexas.
- Lites donatas se non suscipere** Diuus Pius rescripsit: & licet bona relicturum se quis profiteatur, vel partem bonorum donatam non suscipere, & adiecit, & illum dignum fuisse puniri pro tam rursi, tanquam inuidioso commento: & (nisi durum esse videretur) in ultro venientem poenam statuere, dicta lege res quæ, §. lites.
- Sicut nunciare causam, nemo cogitur:** ita liberum arbitrium desistendi ei non datur, qui detulit. & ita diui Severus, & Antoninus rescripserunt. & idem esse, licet alieno mandato detulisset. Planè rescripserunt, delatorem audiendum uolentem à lite desistere, si sibi mandatorem subtractum quaratur, d. l. res quæ, §. finali.
- Cum mortem maritus uxoris necatæ non defenderet:** Diuus Severus rescripsit dorem fisco uindicandam, prout ad maritum pertineat, ff. eodem lege cum mortem, 27.
- Obsidium bona, sicuti captiuorum omnimodo. in fisco cogenda sunt,** ff. eod. lege Diuus, 31.
- Sed si accepto vltu togæ Romanæ, ut ciues romani semper egerint:** Diui Fratres procuratoribus hæreditatum rescripsere, sine dubitatione ius eorum ab obsidis conditione separatum esse beneficio principali, idcoque idem ius eis seruandum, quod haberent, si à legitimis ciuibus Romanis hæredes instituti fuissent, ff. eo. l. sed si. 32.
- Eum, qui debitoris fisci adiit hæreditatem, priuilegiis fisci cœpisse subiectum** esse, respondit Vulpianus, ff. eo. l. eum, qui, 33.
- Imperatores seuerus, & Antoninus rescripserunt, tu qui defensione omiſſa redimere sententiam maluisti. cum tibi crimen obiceretur, non immerito quingentos Solidos inferre fisco iussus es.** omiſſa enim ipsius causæ inquisitione ipse te huic poenæ subdidisti. obtinendum est enim, ut hi quibus negocia fiscalia mouentur ad defensionem causæ bona fide veniant: non aduersarios aut iudices redimere tentent, ff. eo. l. Imperatores, 34.
- Præſidiis à fisco distractis præteriti temporis tributum eorundem prædiorum emptorem spectare placuit,** ff. eo. l. præſidiis, 36.
- Eum, qui bona vacantia à fisco comparauit, debere actionem, quæ contra defunctum competebat, excipere,** ff. eo. l. eum, qui 41.
- Qui compensationem opponit fisco, intra duos menses debitum sibi docere debet,** ff. eo. l. auferitur, 15. §. qui compensationem.
- Non delinquit, qui in dubiis quæſtionibus contra fisco facile responderit,** ff. eo. l. non puto. x.
- In summa sciendum est, omnium fiscalium poenarum petitionem creditoribus, postponi,** ff. eo. l. in summa, 17.
- Quod placuit, fisco non esse poenam petendam, nisi creditores suum recuperauerint:** eo pertinet, ut priuilegium in poena contra creditores non exerceatur, non ut ius commune priuatorum fisco admittat, ff. eo. l. quod placuit, 37.

Moschis quædam fisci debitor ex conductione vectigalis hæredes habuerat, a quibus post aditam hæreditatem Faria Semilla, & alii prædia emerant. cum conuenirentur propter Moschidis reliqua: dicebant & hæredes Moschidis idoneos esse, & multos alios ex iisdem bonis emisse, æquum putauit Imperator, prius hæredes conueniri ei debere, deinde in reliquum possessorem omnem, & ita pronunciauit, ff. eo. l. Moschis, 47. in prin.

Æmilius Ptolomeus conduxerat à fisco possessionem, eamq; paulatim pluribus locauerat maiore quantitate, quam ipse susceperat, conueniebatur à procuratoribus Cæsaris in eam quantitatem, quam ipse perciperet, quoniam hoc iniquum, & inutile fisco videbatur: ut tamen suo periculo ipse eos, quibus locauerat, conueniret: ideoque pronunciauit, in eam solam quantitatem cum conuenire debere, qua ipse conductor extiterat, d. l. Moschis, S. Æmilius.

Valerius Patronius procurator Imperatoris Flauio Stalticio prædia certo precio addixerat, deinde facta licitatione, idem Staltitius recepta ea licitatione obtinuerat, & in uacuum possessionem inductus erat. de fructibus medio tempore perceptis quærebatur. Patronius fisci esse volebat. planè si medio tempore inter primam licitationem, & sequentem adiectionem percepti fuissent, ad uenditorem pertinere: sicut solet dici. cum in diem addictio facta est, deinde melior conditio allata. nec moueri debemus, quod idem fuisset, cui & primo addicta fuerant prædia. sed cum utraq; addictio intra tempus uindemiarum facta fuisset, recessum est ab hoc tractatu. itaque placebat factus emptoris esse. Papinianus, & Melsius nouam sententiam induxerunt, quia sub colono erant prædia: iniquum esse fructus ei auferri uniuerfos. sed colonum quidem percipere eos debere: emptorem uero pensionem eius anni accepturum, ne fiscus colono teneretur, quod ei frui non licuisset. atque si hoc ipsum in emendo conuenisset, pronunciauit, tamen secundum illorum opinionem: quod quidem domino colerentur, uniuerfos fructus habere: si uero sub colono pensionem acciperet. Triphonino suggerente, quid putarem de fructibus aridis, qui ante percepti in prædiis fuissent: respondit Paulus si nondum dies pensionis uenisset cum addicta sunt eos quoque emptorem accepturum, ff. eo. l. fina.

Materia feudorum, nec in prima, nec in secunda, nec tertia parte, nec minus in quinta, sexta, aut septima potuit accommodari, unde de necessitate collocata est, in hac quarta.

Finis Libri Tertij.

LIBER FEVDORVM, QVI EST QVARTVS HVIVS PARTIS.

Prima Pars.

CONSVETVDINES FEVDORVM, DE IIS, QVI FEVDVM
dare possunt, & qui non & qualiter adquirantur, & retinentur.

Titulus I.

VIA de feudis tractaturi sumus, videamus primum, qui feudum dare possunt. Feudum autem dare possunt Archiepiscopus, Episcopus, Abbas, Abbatissa, praepositus si antiquitus consuetudo eorum fuerat feudum dare.

Marchio, & comes similiter feudum dare possunt, qui proprie regni, vel regis capitanei dicuntur. Sunt, & alii, qui ab istis feuda accipiunt, qui proprie regis, vel regni valvasores dicuntur, sed hodie capitanei dicuntur, seu appellantur, qui & ipsi

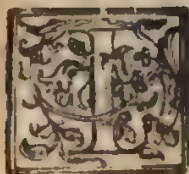
feuda dare possunt. Ipsi uero, qui ab eis accipiunt feuda: minores valvasores dicuntur Lib. primus, Tit. primus. in princ.

Et quia vidimus de personis, videamus qualia prius habuerunt initia, antiquissimo enim tempore sic erat in dominorum potestate connexum, ut quando vellet, posset auferre rem in feudum à se datam: postea vero eo ventum est, ut per annum, tantum firmitatem haberent, deinde statutum est, ut usque ad vitam fidelis produceretur, sed cum hoc iure successionis ad filios non pertineret sic progressum est, ut ad filios deveniret. in quem scilicet dominus hoc vellet confirmare beneficium, quod hodie stabilitum est, ut ad omnes filios aequaliter pertineat. cum vero Conradus Romam proficisceretur. petatum est à fidelibus, qui in eius erant servitio, ut lege ab eo promulgata hoc etiam ad nepotes ex filio producere dignaretur, & ut pater patri sine legitimo haerede defuncto, vel filius in beneficio, quod eorum patris fuit succedat. Sin autem unus ex patribus à domino feudum acceperit, eo defuncto sine legitimo haerede pater eius in feudum non succedit, quod etsi communiter acceperint, unus alteri non succedit, nisi hoc nominatum dictum sit, scilicet ut vno defuncto, sine legitimo haerede alter succedat: haerede vero relicto alter pater remouebitur. Hoc autem notandum est, quod licet filiae, ut masculi patribus succedant: legibus tamen à successione feudi remouentur, similiter, & earum filii nisi specialiter dictum fuerit, ut ad

eas pertineat. Hoc quoque sciendum est, quod hoc beneficium aduenientes ex latere ultra patres patruales non progreditur, successionem secundum usum ab antiquis sapientibus constitutum, licet moderno tempore usque ad septimum gradum sit usurpatum, quod in masculis descendantibus hodie nouo iure usque in infinitum extenditur. Notandum est autem, quod illud beneficium, quod à regis capitaneis, atque regis, vel regni ualuaforibus aliis impeditur, proprie iuri feudi censetur. Illud uero qui à minoribus in alios transfertur, non iure feudi iudicatur, licet aliter in curia Mediolanensi obseruetur, sed quando uoluerint rectè auferre queunt: nisi Romam cum illis in exercitu perrexerint, quo casu iure feudi, transit, & adiudicatur, vel nisi aliquid propter feudum acceperint: tunc enim nisi restituto precio auferre non possunt, dicto titul. primo, §. & quia usque in finem.

DE FEVDO GWARDIAE ET CASTALDIAE.

Titulus II.

Item illud, quod nomine castaldi datur, vel guardie, & p mercede alicuius rei, transacto anno potest iure auferri etiam precio pro eo dato non restituto nisi ad certum tempus datum fuerit. Si uero castaldi aliquid nomine proprii feudi possederint, non ualebunt propterea possessionem sibi defendere, nisi per pares curiae, vel breue testatum potuerint probare se antequàm castaldi essent, vel postquam, desierunt esse inuestituram accepisse, lib. primo tit. secundo.

DE PIGNORI DATO FEVDO, QUID IURIS SIT.

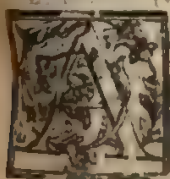
Titulus III.

Similiter si quis uoluerit dicere de pignore sibi dato se inuestitum esse: non credatur suo iuramento, sed testibus idoneis paribus domus vel curiae: Insuper sciendum est feudum guardiae, vel castaldiae quacunque hora uult auferri posse à domino, scilicet post annum, lib. primo, tit. xi.

QVI SUCCESSORES FEVDVM DARE TENEANTVR.

Titulus IIII.

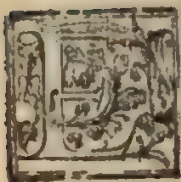
Archiepiscopus, vel Episcopus, vel Abbas, vel Abbatissa. inuestituram eius feudi, quod alius detinebat, eo tenore si alicui dederit, ut post decessum eius, qui possidet habeat, & ante decessum Archiepiscopus, quàm ille qui feudum possidebat: successores eorum non coguntur eam inuestituram facere, vel confirmare, etiam si pares eius curiae adsint testes, vel breue testatum inde sit: nisi ille qui inuestituram acceperit nomine eius feudi in possessionem missus sit eo consentiente, qui detinet. Sed si ille, qui feudum possidet, prius decesserit, quàm ille, qui inuestituram fecit: iure cogitur eam ratam habere, Laici uero iisdem modis omnibus quibus supradiximus, si aliis inuestituram dederint: hæredes eorum si rationibus clamerint, omnimodo eam adimplere compelluntur, libro primo, titulo tertio.

DE

Quartæ Partis, Lib. III.

DE FEVDI COGNITIONE.

Titulus V.

Sciendum feudum sine inuestitura non nisi in rebus soli, aut solo coherentibus, aut in iis, quæ inter immobilia connumerantur (veluti cum de camera, aut de cauena feudum datur) posse consistere, ac feudum neminem posse acquirere, nisi inuestitura, aut successione, lib. secundo, tit. primo, in fine.

QVIBVS MODIS FEVDVM CONSTITVI POTEST.

Titulus VI.

Sciendum est feudum sine inuestitura nullo modo constitui posse, etiam si domino iubente quis alicuius rei nomine feudi, possessionem nanciscatur & teneat, licet tamen possessionem taliter adeptam dum vixerit, quasi feudi nomine retinere herede eius in hoc iure nullo modo ei succedente. Si dominus, qui inuestiuit forte sit clericus & contingerit, ut ante moriatur, quam vassallus possessionem feudi nancisceretur: exinanitur feudum. Quod generaliter in omnibus clericis, qui feudum dant, obseruatur, libro primo, tit. 25.

QVID SIT INVESTITURA.

Titulus VII.

Inuestitura quidem proprie dicitur possessio: abusu autem modo dicitur inuestitura quando hasta, vel aliud corporeum, quodlibet porigitur à domino feudi se inuestituram facere dicente, quæ si quidem ab illo fiat, qui alios habet vassallos saltem coram duobus, ex illis solenniter fieri debet alioqui licet alii intersint testes, inuestitura minime valet. Si enim domino adhuc in possessione constituto, an facta sit inuestitura, queratur: non debet probare nisi per pares curiæ illius domus, vel per publicum instrumentum à tribus, vel à duobus paribus confirmatum. Nam si instrumentum defecerit, vel quia factum non fuerit, vel quia amissum sit: tunc qui probare desiderat, pares curiæ illius, qui interfuerint, offerat, qui si denegauerint, fortè corrupti odio, vel gratia, seu precio, & dicant se non intuisse cum inuestitura facta fuerat, vel non reminisci: tunc domino cogente iurent tactis sacrosanctis scripturis, quod huius rei veritatem nesciant, & tunc actor, aut alios producat pares, aut iurisiurandi domino detur electio, ut proinde iuret inuestituram factam non esse, aut sacramentum vassallo referat, & ille, aut iuret, aut acquiescat. Quod si iurare pares aliqua ex causa recusauerint, nec dominus eos iurare compellat, liceat vassallo etiam per extraneos probare inuestituram. Testibus vero deficientibus, iurisiurandi electio domino detur. Si vero vassallus quidem possideat, vel si feudum camera, aut cauena in duabus, seu tribus acceptionibus quietis, quasi possideat, dominus autem feudum negans esse, rem suam petat, vel quod de camera, vel de cauena bis, vel ter (sicut diximus) iam solutum est, deinceps soluere renuat: tunc non est opus probatione, sed possidenti data electione, aut iuret suum esse feudum rectum, aut domino referatur iurisiurandum. Si autem inuestitura ab eo, qui vassallos non habebat

bebat dicatur facta: tunc per quoslibet idoneos testes, aut per publicum instrumentum probari potest, autem inopia probationis emergente, res decidatur per iusiurandum. Præterea si aliquis tenor præter communem feudi rationem in inuestitura à domino dicatur intervenisse, vel si dicatur feudum sub tali conditione dedisse, ut vasallus in festiuis diebus vadat cum uxore sua ad ecclesiam: omni facultate probandi domino adempta habeat vasallus potestatem defendendi se per sacramentum. item si vasallus per pactum speciale contra feudi consuetudinem allegat, veluti de filiarum successione: liceat ei tenorem, si potest sicut inuestituram probare. quod si in probatione defecerit, vel cessaverit: concedatur domino hoc denegare iureiurando præstito, libro secundo, titulo secundo.

PER QVOS FIAT INVESTITVRA, ET PER QVOS
recipiat. Tit. VIII.

Inuestitura autem, aut sit de veteri beneficio, aut de nouo, quæ de veteri sit, etiam à minore potest fieri, siue autem à minore, siue à maiore fiat, non de omni possessione vasalli, sed de iusta tantum facta intelligitur, nisi aliud nominatim dicatur. Noui vero inuestitura feudi non ab alio rectè fit, nisi ab eo, qui legitime suorum bonorum

administrationem habet. Qui enim qualibet ratione aliquid de suis rebus impeditur alienare: is nec per feudum poterit inuestituram facere. Sed etiam res, cuius alienatio prohibetur, nec per beneficium dari conceditur, nisi in casibus, ut ecce: si quis ex agnatis tuis rem, quæ à communi parente per successionem ad eum peruenierit, alienare uoluerit: non permittitur ei etiam, secundum antiquam consuetudinem, alii eam uendere, nisi tibi, vel alii proximiori pro æquali præcio accipere uolenti, per feudum tamen cuilibet dare potest, nisi si fiat in fraudem nostræ consuetudinis, vel legis nouæ bonæ memoriæ Lotharii, vel Friderichi Imperatoris. tunc enim rescissa inuestitura reddito à te, vel ab alio proximiori, videlicet secundum antiquam consuetudinem præcio, si quod dederit: is, qui inuestituram accepit, compellitur rem tibi restituere. Personæ vero inuestituram accipimus non distinguimus, nam quilibet inuestiri poterit, sed utrum ipse, uel alius pro te inuestituram faciat, vel suscipiat: nihil interesse putamus: potest enim hoc negocium, & per procuratorem ab utraque parte expediri. Fœminam quoque etiam noui fraudi inuestituram facere posse plerique consentiunt. Nulla autem inuestitura debet ei fieri, qui fidelitatem facere recusat, cum à fidelitate feudum dicatur, vel à fide, nisi eo pacto acquisitum sit ei feudum, ut sine iuramento fidelitatis habeatur, libro secundo, titulo tertio.

QVID PRÆCEDERE DEBEAT, AN INVESTITVRA, VEL
fidelitas. Tit. IX.

Trum autem præcedere debeat fidelitas inuestituram, an inuestitura fidelitatem, quæsitum est, & sæpè responsum est inuestituram debere præcedere fidelitatem, fidelitatem autem dicimus iusiurandum, quod à vasallo præstatur domino, libro secundo, titulo quarto.

QUALITER IURARE DEBEAT VASALLVS DOMINO
fidelitatem. Tit. X.

Valiter autem debeat iurare vasallus fidelitatem, videamus. Iurare scilicet sic debet, ego iuro ad hæc sancta Dei Evangelia, quodammodo inantea ero fidelis huic, sicut debet esse vasallus domino, nec id quod mihi sub nomine fidelitatis commiserit dominus, pandam alii ad eius detrimentum, me sciēte. Si vero domesticus, id est familiaris eius sit, cui iurat: aut si ideo iurat fidelitatem, non quod habeat feudum, sed quia sub iurisdictione sit eius, cui iurat: nominatim vitam, mēbrum, mentem, & eius rectum honorem custodire iurabit, lib. secundo tit. quinto.

DE FORMA FIDELITATIS.

Titulus XI.

N Epistola Philiberti Episcopi in decretis, xxii. causa, de forma fidelitatis aliquid scribere monitus, hæc vobis, quæ sequuntur, breuiter x. librorum autoritate notantur. Qui domino suo fidelitatem iurat, ista sex in memoria semper habere debet: incolume, tutum, honestum, utile, facile, possibile; Incolume, ne sit in damno domino suo, de corpore suo: Tutum: ne sit ei in damno de secreto suo, vel de munitionibus suis per quas esse tutus potest. Honestum, ne sit ei in damno de sua iusticia, vel de aliis causis, quæ ad honestatem eius pertinere videntur. Utile: ne sit ei in damno de suis possessionibus, Facile: vel possibile; ne id bonum, quod dominus suus facere leuiter poterat faciat ei difficile: nève id, quod possibile erant, faciat impossibile. Ut fidelis hæc documenta caueat, iustum est. Sed quia non sufficit abstinere à malo, nisi fiat, quod bonum est, restat ut in sex prædictis consilium, & auxilium domino præstet, si beneficio vult dignus uideri, & de fidelitate esse saluus. Dominus quoque in his omnibus vicem fidei suo reddere debet, quod si non fecerit, meritò censetur maleficus, sicut ille qui in eorum præuocatione, vel faciendo, vel consentiendo deprehensus fuerit, perfidus, ex periurius, lib. secundo, Tit. sexto.

DE NOVA FORMA FIDELITATIS.

Titulus XII.

S, & alia de nouo super fidelitatis iuramēto forma inuenta, & uretium approbata consuetudine, quæ hodie ferè in omni curia videtur obtinere, hæc scilicet. Ego Titius iuro super hæc sancta Dei Evangelia, quod ab hac hora in anteā, vsque ad vltimum diem vitæ meæ ero fidelis tibi Caio domino meo contra omnem hominem, excepto imperatore, vel Rege. Quod uerbum si rectè intelligatur, nulla quidem indiget adiectione, sed integram, & perfectam in se continet fidelitatem: sed propter simplices, & nominis significationis ignaros ad illius verbi interpretationem hoc adiici solet, id est, ego iuro, quod nunquam scienter ero in consilio, vel auxilio, vel in facto, quod tu amittas vitam, vel membrum aliquod: vel quod tu recipias in persona aliquā læsionem, vel iniuriā, vel contumeliam.

vel quid tu amittas aliquem honorem, quem nunc habes, vel in antea habebas. & si sciuerō, vel audiuerō de aliquo, qui velit aliquod istorum contra te facere pro posse meo, ut non fiat impedimentum præstabo. Et si impedimentum præstare nequiuerō, quam citò potero tibi nunciabo, & contra eum pro, ut potero auxilium meum tibi præstabo, & si contigerit te rem aliquam, quam habes, vel habebis in uisū, vel fortuito casu amittere, eam recuperare iuuabo, & recuperatam omni tempore retinere. Et si sciuerō te velle iuste aliquem offendere, & inde generaliter, vel specialiter fuero requisitus, meum tibi, sicut potero, præstabo auxilium. Et si aliquid mihi de secreto manifestaueris illud sine tua licentia nemini pandam, vel per quod pandatur faciam, & si consilium mihi super aliquo facto postulaueris: illud tibi dabo consilium, quod mihi uidebitur magis expedire tibi: & nunquam ex persona mea aliquid faciam scienter, quod pertineat ad tuam, vel tuorum iniuriam, vel contumeliam. Inuestitura uero facta, & fidelitate subsecuta: omnimodo cogatur dominus inuestitum in vacuam possessionem mittere. quod si differat, omnem utilitatem ei præstabit, libro secundo, titulo septimo.

DE INVESTITURA DE RE ALIENA FACTA.

Titulus XII.

Utrum de re aliena, uel alii obligata inuestitura fiat illud distinguitur, utrum scienti, an ignorantī facta sit. Qui enim alienæ rei sciens inuestituram accepit, nisi pacto speciali sibi prospexerit, de euictione agere non poterit. Ignorantis uero rectè ager, ut aliud eiusdem bonitatis, seu quantitatis ei præstetur. Sed in eo nulla est differentia, qui inuestituram fecit, utrum sciuerit, vel ignorauerit. Rei autem per beneficium receptæ inuestitæ uasallus hanc habet potestatem, ut tãquam dominus possit à quolibet possidente sibi quasi vindicare, & si ab alio eius rei nomine conueniatur, defensionem opponere, nam & seruitutem eidem rei debitam petere potest, & retinere. Quid ergo si precio, vel dolo, aut in curia seruitutem rei beneficiariæ imponi patiatur, & ad dominum ex qualibet causa. post ea beneficium reuertatur, an ex eo præiudicium domino generetur, quæsitum fuit, & responsum est, ut uasallo quidem donec feudum tenet, possit obesse domino autem, & si per longa tempora perseuerauerit seruitus minimè noceat, à contrario autem si quid feudo à uasallo additum sit, si quidem tale adiectum sit, quod per se subsistere possit, id est, ut per se censeatur, ut prædium, id non accrescit feudo. si uero per se non possit subsistere, ut seruitus: plerisque placet feudo accedere, & sicut partem feudi disponendam esse. meliorem namque conditionem feudi facere potest, deteriore uero, sine domini uoluntate, uel eorum agnatorum ad quos per successionem pertinet, facere non potest. Quamuis enim possessio per beneficium ad eum pertineat, tamen proprietas ad alium spectat. & ideo quartæ, siue tertie ratione, quæ à Longobardis, seu à Romanis uiris uxoribus fieri solet. post mortem uiri ad mulierem, nihil pertinet. Nam nec pignus, quod consultum dicitur, fieri potest ex feudo, lib. secundo, tit. octauo.

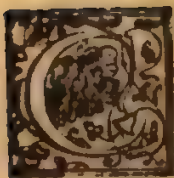
Quartæ Partis, Lib. III.

QVIS DICATUR DVX MARCHIO, COMES, CAPITANEVS,
vel Valuasor. Tit. XIII.

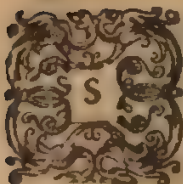
Vi à Principe de ducatu aliquo inuestitus est, dux solito more vocatur. Qui uero de Marchia Marchio dicitur. Dicitur autem Marchia, quia Marcha, & ut plurimum iuxta mare sit posita, qui uero de aliquo comitatu inuestitus est, comes appellatur. Qui à Principe uel ab aliqua potestate de plebe aliqua, uel plebis parte per feudum est inuestitus is capitaneus appellatur, qui propriè Valuasores maiores olim appellabantur. qui uero à capitaneis antiquitus beneficium tenent, Valuasores sunt. Qui autem à Valuasoribus feudum, quod à capitaneis habebatur similiter acceperint Valuasini, idest minores Valuasores appellantur, qui antiquo quidem usu consuetudinem feudi nullam habebant: Valuasore autem sine filio mortuo feudum, quod Valuasori minori dederat, ad capitaneum reuertebatur sed hodie eodem iure utuntur in curia Mediolanensi, quo & Valuasores. Ceteri uero qui ab antiquis temporibus beneficium non tenent, licet nouiter à capitaneis, seu à ualuasoribus acquisierint: plebei nihilominus sunt. Nā illi, qui soldatam habuerunt, uel acceperunt, uel habent per eā nullū pedagiū, sed nec feudi usum acquirunt. soldata autem est præstatio quædam annua gratuita, quæ à neutra parte transit in hæredem. Morte enim dantis, uel accipientis interueniente finitur. soldata uero dicitur, quia plerunq; in solidorum donatione consistit, quandoque autem in uino, & annona consistit, lib. secundo tit. x.

DE CLERICO, QVI INVESTITVRAM FACIT.
Titulus XV.

Lerico inuestituram faciente de suis bonis eius successor omnifariam cogitur eam adimplere, cumque de bonis ecclesiæ eam fecerit, si possessio rei pro beneficio inuestituræ penes eum fuerit, ipse & eius successor ipsam adimpleant, quod etiam in laicis contingit. Vbi uero de alterius feudo fecerit inuestituram. si quidem pure, non ualeat: sed si sub tempore, uel conditione, quo feudum sibi aperiatur, ualebit inuestitura etiam sine uoluntate uasalli facta. si tamen ante decesserit inuestitor, quam feudum ad eum reuertatur, successor non cogitur eam habere ratam: aut cum se uiuente feudum apertum fuerit, possessionem tradat, & inuestituram adimpleat, & ideo sciendum est Archiepiscopum Mediolanensem non posse dare in feudum, quod tempore introitus sui in dominico inuenit, sed si ei postea feudum aperiatur, ipsum rectè dabit. profectò alii episcopi, & clerici ea, qua in dominico habent, & feuda his aperta dederant, & hodie dant, libro secundo, tit. 35.

DE FEVDO NON HABENTE PROPRIAM FEVDI
naturam. Titulus XVI.

I quis ea lege alicui feudum dederit, ut ipse, & sui hæredes, & cui ipse dederit, habeant, respondetur istum, qui sic accepit, posse id uendere, del donare, uel aliter, si sibi placuerit, etiam sine uoluntate domini alienare. & ille etiam cui datum fuerit non habebit ipsum pro feudo, nisi sicut ei datum est. Sed qualitercunq; ei datum fuerit, siue da proprium, siue ad libellum, licet propriam feudi naturam non habeat,

beat, iure tamen feudi censebitur, vt ex his causis ipsum amittat, quibus & verum feudum, vbi ergo sic datum est feudum, & cui in feudum dederis, aliud est, & propriam feudi naturam habet, lib. secundo, tit. 48.

QVO TEMPORE MILES INVESTITVRAM
petere debeat. Tit. XVII.

Sancitum autem est, vt nemo miles vltra annum & mensem vadat, vt inuestitura beneficii sui à filio, vel successore domini sui petat, vel post mortem domini sui, vel patris sui, vel alterius, cui succedere debet, nisi iusta causa interuenierit, quare non petierit, veluti mortis, vel capitales inimicitiae, vel infantia, vel iusta absentia, & si (vt supradictum est) non petierit damnetur.

Si quis fecerit inuestituram, vel cambium de beneficio cui milites, sine illius consensu, cuius est beneficium pro non facto habeatur.

Sancitum est, vt nemo miles adimatur de possessione sui beneficii, nisi conuicta culpa, quæ sit laudanda per iudicium parium suorum. sicut supra diximus. si autem dixerit miles, quod sui pares iniquè iudicassent: miles in possessione maneat per sex hebdomadas, & ait Lotharius Imp. ad nostram veniat præsentiam cum illis, qui laudamentum, atque iudicium fecerint, & ante nos definiamus, lib. primo tit. 22.

DE FEVDO DATO INVICEM LEGIS COMMISSORIAE
reprobando. Tit. XVIII.

Si quis obligauerit aliquam rem pignori eo pacto, vt si statuto tempore pecunia soluta non fuisset, res esset creditoris, & eam pro feudo habeat: potest debitor quodcumque pecuniam soluendo, pacto non obstante pignus recuperare. feudum enim non sub prætextu pecuniarum, sed amore, & honore domini acquirendum est.

Si quis inuestierit aliquem de feudo sui militis viri placentini, prorsus asserunt hanc inuestituram non aliter valere, nisi eo consentiente, cuius erat feudum, Mediolanenses, & Cremonenses, nihil distare asseuerant, vtrum eo sciente, uel ignorante: dummodo eo uiuente nullum de feudo suo sibi contingat. Hoc autem dicendum est de eo milite, qui feudi successores non habet, lib. primo, tit. 27.

Similiter feudum lege commissoria datum non ualet, id est si ad certum tempus pecunia non soluatur creditori, & habeat in feudum lib. secundo tit. 5 r. s. fin. Feudum autem potest dari ad certum seruitium d. tit. 5 r. in fine.

DE VSV MEDIOLANENSIVM, SECVNDVM QVOSDAM
Titulus XIX.

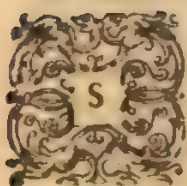
Vidam obligauerat terram, quandam suo militi deinde cum filius sui domini longum post tempus pecuniam offerendo pignus liberare voluisset: filius militis contendebat fratrem suum à domino suo defuncto de prædicto pignore inuestitionem feudi accepisse. Vnde viri prudentes Mediolanenses interrogati laudauerunt, in electione filii militis esse cum duodecim sacramentalibus iurare patrem suum,

vel se à domino suo per inuestituram prædictam terram tenuisse, ita ut per triginta annos contestatio pignoris à parte domini aduersus ipsum, vel patrem suum facta non fuisset. si autem ipse iurare voluerit, filius defuncti domini necesse habeat iurare cum duodecim sacramentalibus defunctum militem inde per feudum inuestitum non fuisse, quod si ita iurare recusset, inuestire ipsum filium militis domini filius de iam dicta terra per feudum debet, libro primo, titulo finali.

Secunda pars feudorum.

DE SVCCESIONE FEVDI.

Titulus I.

Equitur de successione feudi videre. si quis igitur decesserit filiis, & filiabus superstitibus succedunt tantum filii aequaliter, vel nepotes ex filio loco sui patris, nulla ordinatione defuncti in feudo manente, vel ualente. Hoc quoque obseruatur, ut si frater meus alienauerit partem suam feudi, vel fecerit inuestiri filiam suam, si moriatur sine hærede masculo, nihilominus reuertitur ad me, & olim obseruabatur vsque ad quartum gradum tantum secundum quosdam, hoc ideo, quia postea non vocatur feudum paternum. Alii autem dicunt, vsq; ad septimum gradum. Filia vero non succedit in feudo, nisi inuestitura fuerit facta in patre, ut filii, & filiae succedunt in feudo, (tunc enim succedit filia filiis non extantibus,) vel nisi inuestitæ fuerint, de hoc feudo paterno. in alio vero feudo, quod habuit initium tantum à fratribus, non succedit vnus alteri, siue una inuestitura, siue duabus inuestituris: nisi hoc fuerit dictum expressim, ut alter alteri succedat, libro primo, titulo octauo.

SI QVIS INVESTITVS FVERIT DE FEVDO,

ita qui successores teneantur,

Tit. II.

SI quis inuestitus fuerit de alieno fundo post mortem eius, vel si quis fuerit inuestitus sub conditione aliqua, uel tempore, quo nullus erat inuestitus, siue præmoriatur tenens feudum, siue inuestitor, siue inuestitus: inuestitor & inuestitoris hæredes tenentur inuestito, vel hæredi eius ueniente tempore, uel conditione: licet alii dicant, si moriatur inuestitus antequam tenens feudum, uel ante conditione existentem, uel ante tempus, quod hæredes eius non debeant inuestiri, nam si quis fuerit inuestitus purè de alieno fundo non ualet habita inuestitura. hoc ita est, nisi fuerit facta ab aliqua ecclesiastica persona. tunc enim si præmoriatur inuestitor antequam feudum tenens, uel conditio, uel tempus existat: non obligatur successor illius. & hoc probatur per legem Lotharii, de præcariis, & hoc intelligendum est in uassalis, qui feudi successio nem non habent, libro primo, titulo ix.

DE FEVDO MARCHIAE, VEL DVCATVS
VEL COMITATVS.

Titulus III.

DE Marchia, vel ducatu, vel comitatu, vel aliqua regali dignitate, si quis inuestitus fuerit per beneficium ab imperatore ille tantum debet habere: hæres enim non succedit illo modo nisi ab imperatore per inuestituram acquisierit. si Capitanei, vel ualuafores maiores, vel minores inuestiti fuerint de beneficio filii, vel nepotes, ex parte filiorum succedunt. Si uero unus ex iis filiis, uel nepotibus, siue descendentibus masculini sexus hæredibus mortuus fuerit: prædicti fratres, vel nepotes per inuestituram patris, & aui in beneficium succedunt. Et similiter intelligendum est in consobrinis. si duo fratres simul inuestiti fuerint de beneficio nouo & non de paterno, si vnus eorum sine descendentibus masculini sexus mortuus fuerit, dominus succedit, non frater, nisi pactum fuerit in inuestitura, quod frater fratri succedat, per pactum enim frater succedit non dominus. Et quod diximus de fratribus, ut unus alii succedat per pactum: idem dicendum est de filiabus, si hoc pactum conciliet, & sic per pactum filia succedunt, lib. primo, Titul. xiiii.

AN MARITVS SVCCEDAT VXORI IN BENEFICIO.

Titulus IIII.

SI foemina habens beneficium, & maritum moriarur: nullo modo succedit in beneficium maritus, nisi specialiter inuestitus fuerit. Et si ipsa foemina filios dimiserit dicunt quidam filios non debere succedere in beneficium matris, nisi specialiter sit dictum, uel inuestiti fuerint: quia secundum uelut regni ad beneficium uocantur paterna, & non materna. sed secundum æquitatem dicamus filios debere succedere. hoc dicimus de Capitaneis, & de maioribus ualuaforibus, & de minoribus: de minimis autem, & de iis, qui beneficium tenent à maioribus ualuaforibus, sic seruetur, sicut inferius dicemus, li. primo, Tit. xv.

CONSTITVTIONES FEVDALES DOMINI LOTHARII

imperatoris, quas ante ianuam Beati Petri in ciuitate Romana condidit obseruandas.

Titulus V.

SI quis ex militibus decesserit, qui de fendo inuestitus fuerit, ut constitutum habemus, obseruetur de beneficio, & successione, & culpis. si vnus inculpatus fuerit vna de his nominatis culpis, ut habemus insertum obseruetur per constitutionem domini Lotharii Imperatoris, quæ est cōstituta tempore Eugenii Papæ ante Ianuam Beatissimi Petri Apostoli in Ciuitate Romana per Laudamentum Sapientum Papiæ, atque Mediolani, Mantuæ, Veronæ, quæ Brenus (alias Hybernus) uocatur: & Parmæ, Lucæ, & Pisæ, & Syponthi, & Marchionum, atque Ducum, uel Capitaneorum atque Valuaforum maiorem. lib. primo. Titul. xix.

Si quis miles mortuus fuerit sine filio masculino, & nepotem reliquerit: in beneficium aui, in patris uicem succedit. Et si hæredem, & fratrem reliquerit: in beneficium patris ipse succedit. Et si filius fratris mortuus fuerit: frater patris in beneficium

Quartæ Partis, Lib. III.

ficiū sui defuncti succedat, lib. primo, Titul. xix. *DE BENEFICIO*
Filius non potest recusare hereditatem patris absque feudo: propinquus autem
potest, lib. secundo, § 1. §. filius,

DE BENEFICIO FRATRIS, ET QUALITER FRATER IN beneficiū fratris succedat. Titulus VI:

SI quis adquisierit beneficiū, & sine filio masculo mortuus fuerit, & fratrem re-
liquerit: frater non succedat fratri sed dominus habeat, nisi per inuestituram
à domino ordinatum fuerit, ut frater succedit fratri, si mortuus fuerit sine hæ-
rede masculo: vel succedat frater fratri morienti sine filio: vel nisi beneficiū
de communibus bonis fuerit emptum, vel vtriusque nomine domino sciente,
si simul steterint, vel in hostem regis adquisierint, lib. primo, Tit. xx.

QVEMADMODVM FEVDVM AD FILIAM PERTINEAT: Titulus VII.

SI quis sine filio masculo mortuus fuerit, & reliquerit filiam: filia non habeat be-
neficiū patris, nisi à domino redemerit. Si autem dominus ei. dare voluerit
propter seruitiū, & amorem patris, non reuocetur ab vlllo, ex parentibus suis,
neque damnetur, lib. primo, Tit. xxiii.

DE SVCCESIONE FRATRVM, VEL GRADIBVS succedentium in feudo. Titulus VIII.

PER successionem quoque sicut per inuestituram beneficiū ad nos
pertinet. Mortuo enim eo qui beneficiū tenebat prima causa li-
berorum est: filiis enim existentibus masculis, vel ex filio nepotibus
vel deinceps per masculinum sexum descendentibus ceteri remo-
uentur agnati, ad filias vero seu nepotes, vel pronepotes, vel ex fi-
lia in potes, seu pronepotes successio feudi non pertinet. Proles enim scemini-
ni sexus, vel ex foemineo sexu descendens, ad huiusmodi successionem aspira-
re non potest: nisi eius conditionis sit feudū, vel eo pacto acquisitum, his ve-
ro deficientibus vocantur primo fratres cum fratrum præmortuorum filii, de-
inde agnati vteriores. quod ita intelligendum sit paternum, hoc est si fuit illius
parentis, qui eius fuit agnationis communis. si enim Titii auus de nouo be-
neficio fuerit inuestitus, Titio sine legitimo hærede masculo defuncto, eius feu-
di successio non pertinet ad eiusdem Titii patrum magnum, nec ad prolem
ex eo descendentem, imò reuertitur ad dominum: ad cognatos enim eius bene-
ficiū non pertinet, neque beneficii successio, si vero dominus, vel alius bene-
ficiū defuncti nouum esse dicat. Agnatos autem illius proximus paternum ef-
se contendat. tunc onus probationis incumbit illi, qui nouum dicit, sed aliter
pronunciatum est. Bonus enim iudex causa diligenter intuebitur, cuius potius
iureiurando dirimenda sit hæc questio, utroque scilicet in probatione deficien-
te, lib. secundo, Titul. xi.

DE FRATRIBVS, DE NOVO BENEFICIO INVESTITIS.

Titulus IX.

SI duo fratres de nouo beneficio, & non de paterno simul inuestiti fuerint vno sine hærede defuncto, ad alterũ non pertinet eius beneficii portio, nisi facta fuerit eo pacto inuestitura, si duo fratres in causa communi post mortem patris remanserint, id est habitauerint simul, & vnus eorum feudum acquisierit: plerique dicunt ad alium non pertinere, sed ad dominum: nisi per pactum; sed neque viuentis eo, qui acquisierit, neque post mortem eius: fructus tamen erunt communes, donec simul habitauerint. Quod si cum equis, & armis, cõmunibus, vel pecunia communi sit acquisitum: adhuc idem dicũt, ne fortẽ inuitus dominus alium, quã vnquem voluerit, sibi adquirat vasallum: dum tamen meminerimus id, quod de communi expensum est, alteri pro parte competenti esse restituendum, lib. secundo, Titul. xii.

DE INVESTITURA, QUAM TITIVS ACCEPIT A

Sempronio.

Titulus X.

Titius à Sempronio talem inuestituram accepit feudi, vt haberet ipse, & hæredes sui legitimi masculi, & iis omnibus deficientibus, scemina. Porro Titius superstitie tantum filia decessit. ipsa à domino inuestitura fuit, & feudum in dotem dedit, maritoque superstitie sine liberis decessit. Quærebatur si ad maritum successio feudi pertineat: Responsum est non pertinere: lib. secundo, Titul. xiii.

DE EO QVI SIBI, VEL HAEREDIBVS SVIS MASCVLIS,

& sceminis inuestituram accepit.

Titulus XL

QVI sibi, vel hæredibus suis masculis, vel his deficientibus, sceminis per beneficium inuestituram feudi accepit, vna tantum filia superstitie nullo alio descendente relicto decessit, hæc marito paternum feudum in dotem dedit, & decessit, duobus filiis ex eo procreatis: quorum vnus duas filias reliquit, alter vero vno filio masculo relicto decessit. de prædicto itaque feudo vrgentem viamus quæstionem, masculo quidem hoc feudum totum sibi quia solus eius, qui primo inuestituram accepit, hæres masculus sit, vendicante: sceminis vero totam sui patris partem sibi defendentibus, quia ex eo nullus exiit masculus. cumque inter sapientes sæpe super hac quæstione sit disputatum, tandem pro masculo pronunciarum est: non enim patet locus sceminæ in feudi successione, donec masculus superest ex eo, qui primus de hoc feudo fuerit inuestitus. Nam & illud iudicatum est si ille, qui proprium feudum suum militi pro beneficio dedit, duobus filiis relictis decesserit, quorum vnus filia tantum relicta obijt, alter uerò filio masculo relicto superstitie defunctus est, quod miles non debet feudum suum per sceminam recognoscere, donec superest masculus ex eo, qui primam inuestituram fecit. alij dicunt per filiam debere recognoscere, cū de paterno allodio esset hoc feudum, alioquin si aliud esset, verum esset, quod dicitur per sceminam non debere recognoscere. lib. secundo, Tit. xvii.

Quartæ Partis, Lib. III.

DE VASALLO DECREPITAE AETATIS, QVI FEVDVM AC
refutauit, vt filii inuestirentur. Titulus XII.

QVI dum vassallus cum decrepitæ ætatis esset, feudum suum in manu domini ad hoc refutauit, vt Seium, & Sempronium filios suos de eodem beneficio inuestiret. Vassallo mortuo Sempronio sine legitimo hærede, Seio adhuc superstitite decessit. lis est inter dominum tamquam nouum feudum sibi delatum esse dicentem, & Seium paternum esse contendentem. Vnde eorum sententia præualuit, qui dixerunt hoc feudum quamuis refutatum nihilominus esse paternum, lib. secundo. Tit. xiiii.

DE INVESTITVRA IN MARITVM FACTA.

Titulus XIII.

Vassallus superstitite tantum vna filia decessit. illa uerò maritum accepit, cui dominus accepta pecunia partem feudi quod pater puellæ habebat, retenta sibi parte altera dedit. Nunc quidam agnatus defuncti cum marito agit dicens totum hoc feudum esse paternum, & ideo omnimodo esse ad se deuolutum è contra maritus contendit hanc partem, quam ipse habet nouum feudum esse, & ideo domino apertum. quæritur igitur, vtrum apud dominum eundem, & in eius curia cogatur agnatus defuncti litigare, vel apud agnati iudicem, vel arbitrium vtriusque consensu electum hoc esse debeat? multis placet potius apud iudicem ordinarium, vel arbitrum, quàm apud eundem dominum hoc litigium fore determinandum. item placet agnatum non semper cogendum probare feudum esse paternum, sed ab aduersa parte nouum esse probandum. qua deficiente probatione tunc agnato, (vt dictum est) causa cognita detur electio, quatenus vel iuret esse paternum, vel alteri parti referat iusiurandum, & ille, aut iuret, aut taceat. illud tamen sciendum est, quod si inter duos, qui dixerint se esse vassallos de feudo fuerit dubitatio: alter alterum inuitum trahere non potest, ad dominum, vel eius curiæ iudicium. si verò cum sua curia dominus vocauerit eos, ne mini eorum licet illius domini, vel eius curiæ examen declinare, libro. secundo, Titul. xv.

DE FILIIS NATIS EX MATRIMONIO AD MORGANATICAM CONTRACTO.

Titulus XIII.

Quidam habens filium ex nobili coniuge, post mortem eius non valens continere, aliam minus nobilem duxit, qui nolens existere in peccato eam desponsauit ea lege, vt nec ipsa, nec filii eius amplius habeant de bonis patris, quàm dixerit, tempore sponsaliorum verbi gratia decem libras, vel quantum voluerit dare, quando eam desponsauit, quod Mediolanenses dicunt accipere uxorem ad Morganaticam: alibi lege salica: hic filiis ex ea susceptis decessit. Isti in proprietatem non succedunt, aliis extantibus, sed nec in feudo, etiam aliis non existentibus: qui licet legitimi sint, tamen in beneficio minime succedunt. in proprietate vero succedunt patri prioribus non existentibus, succedunt etiam fratribus sine legitima prole decessentibus secundum vsum Mediolanensium. lib. secundo, Tit. xxix.

DE

DE FEVDO FOEMINAE

Titulus XV.

SI foemina habens feudum decesserit, quia foemineum est feudum, & sine pacto speciali deficientibus filiis masculis ad filias pertinebit. Obertus, & Gerardus. alii vero dicunt nisi per pactum speciale ad eas non pertinere, sicut si datum esset filio masculino, quia si ideo, quod est foemineum sine pacto transit in foeminas eadem ratione, quia est foemineum, transit in foemineam prolem etiam masculis extantibus: quod falsum est. Ex hoc illud descendit, quod dicitur clericum nullo modo in beneficium paternum debere succedere, etiam si postea quam habitum religionis assumpserit postposuerit. Idem in omnibus, qui habitum religionis assumunt, ut conuersi: hi enim nec postea in feudo succedunt, & si quod habent perdunt, libro secundo. Tit. xxx.

Quidam miles bina beneficia à duobus dominis, pro ut solutum est, acquisiuit, qui decedens duos reliquit filios, qui paterna beneficia inter se diuidentes, alter eorum domino suo pro beneficio, quod ad eum peruenit, fidelitatem nullo ante posito, sicut pater fecerat, fecit. Alter vero frater pro suo beneficio, alteri domino suo similiter, quia nullum alium dominum habere videbatur, nullo ante posito fidelitatem fecit. Defuncto posteriore fratre sine filiis, utique feudum in quarimoniam venit, ut prius personam, & sic dominus posterior talem fidelitatem quarit, qualem eius frater fecerat. Istis altercationibus amputatis Sanctum est, quod frater fecit (scilicet in dando simpliciter) nil superstiti obesse, licet in secundam, & tertiam generationem, & usque in infinitum peruenit, si hoc actum erit. lib. secundo, Tit. lii. S. satis bene.

Tertia pars feudorum.

SI DE INVESTITURA FEVDI FVERIT CONTROVERSIA.

Titulus I.

Si autem controuersia inter dominum, & fidelem de feudi investitura fuerit, quid iuris sit, videamus. Et si investitura facta fuerit coram paribus curiae, aut in breui testato: recte est, qui investitus est, cogitur dominus mittere in feudi possessionem. Si verò fuerit in possessione, & mota fuerit ei controuersia à domino: ei defensio detur propter possessionem. Si autem non fuerit in possessione, nec supra dictis modis poterit probare: tunc illius erit defensio, qui investituram dicitur fecisse.

Si verò feudum aliquis habuerit, de quo nulla controuersia est, & dixerit se investituram alterius feudi accepisse ab eodem domino, nec in possessione fuerit: nec praedictis rationibus probare poterit, licet domini esset defensio, ex ordine tamen, quia aliunde vasallus est, remittitur domino ex æquitate defensio, lib. primo, Tit. iiii. in princ.

Cum autem quis dixerit feudum ad se per successionem pertinere, asserendo illud esse paternum, si fuerit in possessione medietatis, vel alicuius partis, vel cābium proprietatis nomine illius feudi habuerit, vel aliis iustis rationibus illud esse

Quartæ Partis, Lib. III.

esse patrum probare potuerit: iure obtinebit, si vero probare non potuerit prædicto modo, dabitur ei defensio xii, sacramentalibus. dicto Titul. quarto. S. cum autem.

Item si vassallus possederit castrum, quod dixerit se pro feudo tenere, & contra dominum per guardiam dixerit se ei dedisse. domini est probatio, & si poterit probare: tunc ille, qui tenet, domino debet restituere, vel probare per pares curtis, vel per breue testatum, postquam in guardiam suscepisset se à domino pro feudo inuestituram accepisse. domino uero in probatione deficiente, tunc illius erit defensio, qui possidet, d. Tit. quarto, S. item si vassallus.

Similiter si alius quis possederit castrum, vel aliam rem, & dominus dixerit se pro pignore ei dedisse: è contrario ille dixerit se accepisse pro feudo: si poterit dominus probare, quod ei pro pignore dedisset, tunc ille, qui tenet, domino restituet, vel probet supradicto modo se postquam à domino pro pignore accepit, feudi nomine accepisse: & si dominus non poterit probare se nomine pignoris dedisse, erit defensio illius, qui possidet. Si quis de manso uno feudi nomine inuestituram acceperit, & dixerit, quod omne incrementum pertineat ad eum per inuestituram, si dominus reseruauerit tibi aliquid in ipsa curte, tunc oportebit fidelem incrementum inuestituram per pares curtis, vel per breue testatum probare. sed si dominus in ipsa curte nihil sibi retinuit: tunc omne incrementum iure feudi fidelis obtinebit. si uero fidelis in possessione incrementi fuerit, non oportebit eum inuestituram probare, sed iurare, d. Titul. quarto, S. similiter.

Rursus si quis acceperit inuestituram feudi cum omni incremento, quod ei obueniret, & aliquid accreuerit viuente eo à quo acceperit: ipsius erit, & si ille, qui inuestituram fecit, sine hærede decesserit, & feudum reuersum fuerit ad eum, à quo ipse tenuerit, vel ad alium quicquid post mortem eius, qui dedit accreuerit, ad eum pertinebit, ad quem regressum fuerit. Tit. iiii. S. Rursus.

DE CONTENTIONE INTER DOMINVM ET FIDELVM de inuestitura feudi. Titulus II.

SI contentio fuerit inter dominum, & fidelem de inuestitura feudi: per pares curiæ dirimatur. Alii enim testes, & si idonei sint admittendi non sunt, inopia tamen probationum dirimatur, vel religionem clientuli possessoris feudi, vel cum duodecim sacramentalibus secundum quosdam. cæterum si dominus possideat: etiam per suum iusiurandum cum duodecim sacramentalibus dirimatur. hoc ita, nisi clientulus sit Castaldus, vel actor domini. tunc enim tantum suæ, idest domini religioni statur. nisi habeat testes pares idoneos. nam aliquando malignando multa bona auferuntur domino hoc modo, & hoc colligitur per legem, quæ est in titulo de acquisitione actorum regis in Lombardia, idem dicendum de guardia, lib. primo. Titul. x.

DE CONTENTIONE INTER ME, ET DOMINVM DE portione feudi fratris mei defuncti. Titulus III.

SI contentio fuerit inter me, & dominum de portione feudi fratris mei defuncti, dicendo patrum esse, & sic me debere succedere, illo uerò minime tanquam

quam habuerim partem meam, siue possideo, siue alienauim: dabitur iusiurandum, scilicet patrem meum iure inuestitum fuisse, licet non possideam portionem fratris mei. Si vero nullam partem habuero illius feudi: nec mihi, nec domino dabitur iusiurandum, nisi propter supradictam rationem, domino non, ut ego propter hoc aliud meum feudum amittam. Si tamē uasallus poterit probare paternum fuisse: siue possideat, siue non, obtinebit: alioqui nisi probet paternum fuisse, vel nisi possideat, dominus obtinebit, lib. primo, Tit. xii.

APVD QVEM, VEL QVOS CONTROVERSA FEVDI
definiatur. Tit. III.

SI contentio fuerit de beneficio inter Capitaneos coram Imperatore definiri debet. si uerò fuerit contentio inter minores uasallos, & maiores de beneficio: in iudicio parium definiatur, vel per iudicem curtis. si aliquis de Capitaneis, vel de maioribus uasallos, vel de minoribus suum beneficium, siue totum, siue partem alienauerit, & ipse vel hæres eius sine hærede decesserit, quia beneficium senioribus aperitur, totum quod fecit, renocari debet, lib. primo Titulus xviii.

DE CONTENTIONE INTER DOMINVM, ET
uasallum de inuestitura feudi.
Titulus V.

SI quis miles in possessione sui beneficii fuerit, & dominus inuestituram negauerit, miles affirmet per iusiurandum, si potuerit, quod suum sit beneficium per inuestituram domini sui. & si dominus possederit, & miles sic dixerit, quod inuestitus fuerit à domino suo, & dominus negauerit: adhibeantur pares illius, & per ipsos inueniatur ueritas, & si pares non fuerint, ueritas inueniatur per dominum, quia non est bonum, ut ueritas denegetur, lib. primo Tit. xxiii.

SI DE INUESTITURA INTER DOMI-
num, & uasallum lis oriatur.
Tit. VI.

SI inter dominum, & uasallum lis oriatur de inuestitura feudi, domino scilicet inuestituram se fecisse negante: si testibus res probari non poterit, possessoris sacramento res decidatur: idem & in eorum successoribus obseruatur. si uero testes interfuerint, & eos uasallus ad testimonium uocauerit: eorū testimonio cum sacramento credatur. Testes uero sint pares eius, & qui ab eodem domino feudum teneant, qui si tempore inuestitionis abfuerint, etiam extranei sunt recipiendi, qui etiam si ueritatem celare uoluerint, fortē amore, uel pretio, uel alia qualibet ex causa à comite, uel à populo iurare compellantur, quod ex ea causa falsitatem non dicant, nec uera scientes tacebunt: his enim non cogentibus eos, uasallus cum ipso domino ad Imperatorem ire festinet, eique causam intimet, & quod Imperator inter eos iudicauerit obseruetur.

Quartæ Partis, Lib. III.

si autem se venturum, vel nūcium missurum vasallus promittat, ex quo promissum sit usque ad annum, quietè possideat. Si verò ad regem non venerit, vel non miserit intra annum: domini sacramento causa finiatur. Et si testes sacramento iā dicto præstito, se non interfuisse dixerint, domini sacramento quæstio terminetur. hæc omnia etiam in clericorum personis locum habent, præterquàm quid de personis testum dictum est. in clericorum feudo pariter accipiuntur pares, & extranei: hoc ideo, quia cum clerici quosdam de feudo inuestiunt, sæpe absconsè, & sine præsentia suorum confratrum hoc facere student, lib. primo Titul. xxvi. in princ.

Si quis se, vel patrem suum ab aliquo defuncto; vel patre eius de feudis inuestitum esse contenderit, nisi per duos pares de domo ipsius domini probauerit quod intendit, vel etiam cum pares absunt, per alios idoneos duos testes: tunc in electione domini est, utrum velit iurare cum duodecim sacramentalibus illū, qui feudum quærit, per se, vel patrem eius, si de hoc quærat, de ipso feudo inuestitum non fuisse. Quod si iurare noluerit: actor iuret cum duodecim sacramentalibus se, vel patrem suum inuestitum fuisse. Quod si iurare noluerit, qui conuenitur est absolendus: secundum enim morem Mediolanensem, hæc sacramenta præstanda sunt, tam à filiis actoris, vel rei, quàm ab ipsis principalibus personis. si autem aliquis in possessione feudi sit, de quo dominus dicit eum inuestitum non fuisse: tunc sine probatione vlla testium, debet solus iurare se, vel patrem suum fuisse inuestitum. Hæc autem ita sunt tenenda, si per vnum sciente domino, & non contradicente in possessione feudi permansit. alioquin iusta ignorantia, vel parui temporis negligentia cum iniquæ possessionis perjurio quandoque domino in possessione damnum affert, d. lib. primo, Tit. 26.

DE CONTROVERSIA FEVDI APVD PARES TERMINANDA. Titulus VII.

Inter dominum, & vasallum de feudo orta fuerit contentio, per pares illius domus, sicut lex Corradi dicit, dirimatur, si tamen pares habeat. Et si quidem Dominus, & vasallus consenserint in eligendis paribus: nulla dubitatio est. si verò dissentiant: tunc quid faciendum sit, quæritur, sed prævaluit eorum sententia, qui dixerunt dominum debere eligere prius, quem, aut quos voluerit, & vasallus similiter hoc faciat secundum numerum à domino comprobatum. ille tamen vasallus, qui fidelitatem domino non iuravit domino, vel vasallo dissentiente, pro pari non est eligendus, lib. secundo. Titul. xvi.

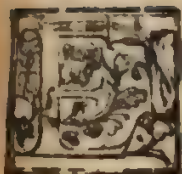
AN REMOVERI DEBEANT TESTES, qui pares esse desierunt. Tit. VIII.

X facto quæsitum est, si inter dominum, & fidelem de inuestitura feudi contentio emerferit, quia factam eam dominus neget, si vasallus offerat eos testes, qui tempore inuestituræ pares erant, sed postea qualibet ex causa pares esse desierunt: an ideo sint

sint remouendi, quia nunc non sunt pares: sed quamuis alii aliter sentiant, tamen præualuit opinio illorum qui dicunt sufficere eos tempore inuestiturae saltem pares fuisse: quid enim peccauit, qui inuestituram accepit, si illi, quos eo tempore, ut potest idoneos adhibuit, postea pares esse desierunt? libro secundo, Titulus. xix.

DE CONTROVERSIA INTER EPISCOPVM, ET VASSALLVM. Tit. IX.

X eo, quod scriptum est, si inter dominum, & vassallum de feudo nascatur questio, quod per pares eiusdem curiae dirimenda sit, questum est, si quis dixerit se à quodam episcopo fortassis iam defuncto de annua præstatione, aut qualibet alia re per feudum inuestituram accepisse, & cum successore eius agat, & ille respondendo neget hunc esse vassallum, vtrum per pares eiusdem curiae sit iudicandum super hac questione? opponit enim vassallus quod dominus eum negat esse vassallum, & ideo in ea curia pares non habet. Item dicit vassallus quod prius de suo recto feudo debet inuestiri quam à nemine iudicari: domino respondente, quod quicquid inter eos, siue de inuestitura, siue de infidelitate, siue de inuestitura, siue de infidelitate, siue de principali causa agendum est per suam curiam est expedientum. sed laudatum sepe est, pares illius curiae secundum præfatum modum esse eligendos prius, ad quorum spectat officium, ut illum prius de suo recto feudo inuestiri faciant: sed fidelitatis iussurandum differatur, donec de principali causa cognoscatur, ex illo enim apparebit vtrum iurare debeat, an non: quod totum expeditæ questionis est. sed si constiterit vassallum aliquid aliud præter id de quo queritur, ab eodem domino tenere pro feudo, tunc quin debeat de suo recto feudo inuestituram accipere, & fidelitatem iurare, & sic ad principalem causam accipere, non est dubitandum, libro secundo, Titulus xx.

SI DE FEUDO VASSALLVS AB ALIQUO INTERPELLA- tus fuerit, & dominus eum defendere noluerit.

Titulus X.

Egocium tale est. Quidam vassallus à domino tenebat feudum, de quo ab aliquo interpellatus fuit, & sic vassallus dominum vocauit, ut eum defenderet, domino reuente ad iudicem venire vassallus amittit causam per sententiam. nunc verò vassallus cambium feudi à domino petit, ad quem dominus respondens ait illum nunquam ab eo hoc feudum tenuisse, nec ab eo inuestituram accepisse. contra quem vassallus dicit se hoc feudum ab eo tenuisse, & inuestituram accepisse. & ab eo petiuisse, ut eum in iudicio defenderet, nec tunc temporis inficiabatur illius esse, quod idoneis totum testibus probat vassallus. Responsum est quod si vassallus cum de feudo interpellabatur, auctorem suum, id est dominum, ut eum defendere vocauit, & hoc probare possit, si in eo iudicio vassallus fuerit victus de re aliena inue-

Quartæ Partis, Lib. III.

rei iudicatæ feudum restituat, vel numos in feudum dandos numeret: & hoc cum certum est vasallum de feudo victum fore. sed si dominus neget hoc feudum nunquam ab eo tenuisse, nec ab eo domino ipsum vasallum, vel eius antecessores, unquam inuestituram accepisse, & hoc vel per instrumentum publicè confectum, vel per pares curtis vasallus poterit probare: dominus ad restitutionem feudi tenebitur. alioquin dominus sacramentum subire cogetur, istū qui est in causa, vel eius antecessores à se, vel à suis antecessoribus nunquam hoc feudum tenuisse, vel inuestituram accepisse, quo facto dominus absolvens erit. lib. secundo, Tit. xxv.

SI DE FEUDO DEFUNCTI CONTEN-

tio sit inter dominum, & agnatos vasalli.

Titulus XI.

Si de feudo defuncti militis sit contentio inter dominum, & agnatos defuncti, domino novum feudum, agnatis verò paternum esse contententibus agnati in possessione feudi de quo quaritur constituti sunt. Eo facto, super principali questione cognoscendū est: utroque autem deficiente in probatione electio iurisiurandi agnatis danda est, lib. secundo, Tit. xxvi.

Inter filiam defuncti, & agnatos eius de quodam prædio mora est questio, agnatis feudum, filia vero allodium siue libellarium esse asserentibus, super possessione apud quem manere debeat, quærebat. responsum est apud filiam possessionem interim esse collocandam, deficientibus verò hinc, inde probationibus per iurandum causa cognita res decideret, electione danda agnatis. defuncto milite inter dominum & filiam illius super quodam feudo quærebat domino feudum filia allodium, siue libellarium esse allegante. responsum est filiam in possessione feudi manere debere donec de eo iudicetur, probatione verò hinc inde cessante, electio iurisiurandi filiae danda est, lib. secundo. Tit. eodem §. inter filiam.

Moribus receptum est dominum de feudo militis sui, quod post mortem ipsius ad dominum reuerti sperabatur, in alium militem inuestituram facere posse, quæ inuestitura tunc demum capiet effectum, cum feudum domino aut hæredi suo fuerit apertum. Secus autem in ecclesiasticis personis. nam si ecclesiastica persona talem faciat inuestituram, non aliter valebit, nisi sibi non etiam successori suo feudum aperiatur, & in tali inuestitura consensus eius de cuius feudo sit, exquiri non oportet, eod. libro, atque tit. §. Moribus.

Vasallus si feudum, vel feudi partem, aut feudi conditionem ex certa scientia inficiatur, & inde conuictus fuerit eo, quod abnegauit feudum eius, vel conditionem, expoliabitur. alius autem vasallus, quamuis hoc sciens non patefaciat, feudum tamen non amittit. lib. secundo, Tit. 26. §. vasallus.

Si quis per triginta annos rem aliquam, ut feudum possedit, & seruitium domino exhibuerit, quamuis de ea re non sit inuestitus, præscriptione tamen triginta annorum se tueri potest. Qui clericus efficitur autem votum religionis assumit hoc ipso feudum amittit. Et si vasallus omni anno domino se non repræsentat, feudum tamen non amittit. omnes filii eius, qui feudum acquisierit, fidelitatem facere debent maximè si indiuitum habent,

habent, quod si feudum ex diuisione ad vnum tantum peruenerit, ille tantum faciet fidelitatem. Adoptiuus filius in feudum non succedit. Mulier habens feudum relictis filiis ex duobus matrimoniis decessit, inter quos feudi questio aliarumque rerum maternas uertebatur. obtinuit filios prioris matrimonii tam in feudo, quam in ceteris potiores esse, dicto libro. atque Titulo. §. si quis.

Naturales filii, licet postea fiant legitimi ad successionem feudi nec soli, nec cum aliis admittuntur. si minori datum fuerit feudum fidelitatem facere non cogatur, donec uenerit, in maiorem aetatem, in qua doli capax sit, feudum tamen retinet, d. lib. & tit. §. naturales.

Si decesserit filio impubere relicto, fidelitatem nec ipse, nec alius pro eo facere cogitur: idem de seruitio personali, alius tamen pro eo faciens seruitium admittetur. Titius filios masculos non habens partem suam feudi Scio, partem eiusdem feudi possidenti agnato suo concessit. Sempronius proximior agnatus mortuo demum Titio partem illius feudi nullo dato pretio recuperare potest. quod si Titius filios proprios haberet precio reddito etiam uiuo Titio, quod si consensit alienationi vel per annum ex quo sciuit, tacuit: omnino remouebitur. libro atque titulo eodem. §. si decesserit.

Si facta de feudo inuestitura, poeniteat dominum antequam possessionem transferat, an praestando interesse uasallo, liberetur, quaesitum fuit. responsum est, praetermissa illa condemnatione dominum possessionem feudi de quo inuestituram fecit tradere compellendum. filii nati ex ea uxore, cum qua matrimonium tali conditione contractum est, ne filii ex ea nati, patri ab intestato succedant, in feudo succedunt: nam quamuis ratione improbetur talis conditio, & usutamen admittitur. lib. secundo, Tit. xxvi. §. si facta.

Licet uasallus domino seruitium non offerat, quantocumque tempore steterit (dummodo domino petenti seruire paratus sit) beneficium non amittit: si tamen sciat ei magnum periculum imminere, ultro adiutorium suum ei debet praebere. idem quaesitum est: si dominus in periurium incidat, quia dare non ualeat, quod dare iurauerat, & uasallus eum liberare possit suam pecuniam dando, & non facit, an beneficium amittat? & responsum est non amittere. Si uasallus culpam committat propter quam feudum amittere debeat, neque filius, neque eius descendentes ad id feudum reuocabuntur, sed agnati, qui quarto gradu sunt, dummodo ad eos pertineat. in generali alienatione uasalli non continetur feudum, nisi nominatim dictum sit, d. libro, & dicto Titulo. §. licet.

Si uasallus feudum alienauit ignorans non domino, sed ipsi uasallo feudum reuocandum est: ad interesse vero emptori ignoranti condemnandus est uasallus. uasallus feudum quod sciens abnegabit, amittit: ignoranti uero subuenitur. Quod si dubitet, dubitanter, respondere debet. Beneficium a uasallo in feudum si nihil in fraudem legis fiat, recte dari potest, dum tamen militi detur. Si uasallus de beneficio suo agat, vel conueniatur, siue obtineat siue non, (licet ignorante domino fiat) omni tempore firmum erit illud iudicium. nam & transigere recte poterit. nec quod accepit transactionis nomine, feudum erit, d. Titulo, atque libro. §. si uasallus.

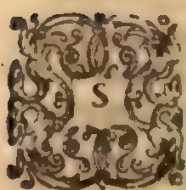
Dominio committente feloniam (ut ita dicam) per quam uasallus amitteret feudum, si eam committeret, quid obtinere debeat de consuetudine, quaeritur. & respondetur proprietatem feudi ad uasallum pertinere, siue peccauerit in va-

Quartæ Partis, Lib. III.

fallum siue in alium. feudum ea lege datum, vt ipse, & hæredes sui masculi & feminae, & cui dederit, habeant: iisdem culpis amittitur, quibus, & aliud feudum. Quod si vassallus alienauit, feudum esse desinit apud emptorem. Titius cum Sempronio fratre suo feudum paternum possidente pactum fecit de eo feudo non petendo a Sempronio hæredibusve suis. Sempronio sine hærede masculino defuncto, inter Titium, & Seium fratrem suum de eo feudo quæstio orta est, quid inde fieri debeat quæritur? responsum est pactum non obitare Titio. lib. secundo, Tit. 26. §. finali.

QVI TESTES SVNT NECESSARII AD NOVAM INVESTITURAM PROBANDAM.

Titulus XII.

Siue clericus, siue laicus dominus ad probandum nouam inuestituram semper pares curiæ sunt necessarii, & si sine eis facta sit inuestitura, etiam si dominus confiteatur factam, quia tamen hac solennitate facta est. nõ valet etiam si pro bonis possit per breue testatum, sed si alii contra testantur, & si dominus confiteatur factam, decurrens postea ad sollemnitatem consuetudinis, non audietur: sed tale habebitur, ac si pares affuissent: sed alii, etiam si probari possit per breue testatum, vt Obertus, & Gerardus, nisi à paribus curiæ confirmatum: consules tamen Mediolanenses, olim in quibusdam omnia contra rescripserunt in quo scèrè omnes Mediolanenses consenserunt, & consentiunt, ut breue testatum, non à paribus sed ab aliis confirmatum, sufficiat ad probandam nouam inuestituram, noua inuestitura dicitur quando feudum primo quæritur. De veteri autem beneficio inuestituræ, quæ fit à domini successore, vel vassallo successori, etiam extranei recipiuntur ad testimonium, præter scæminas, secundum vsum Mediolanen. istæ enim nec in causis feudi, nec aliorum recipiuntur ad testimonium: cæteri autè recipiuntur in omnibus, quæ ad causas feudi pertinent, præterquam de noua inuestitura, lib. secundo. Titul. xxxij.

DE LEGE CORRADI.

Tit. XIII.

Ex Corradi de beneficio, quam dicit: si inter Capitaneos controuersia sit, coram Rege finiatur: si inter Valuasores, coram paribus curiæ. Mediolani non tenetur, sed talis distinctio ibi obseruatur: quia si inter duos, quicumque fuerint, de beneficio regali controuersia fuerit, quorum utroque à rege se dicit inuestitum fuisse, tunc causa eorum eo decidatur, cæteræ verò causæ apud pares curiæ. Si autem inter pares duos de aliquo beneficio controuersia sit: quorum utique suum feudum proprium esse dicat, siue asserant eundem inuestitorem, siue diuersos, coram iudice, vel arbitro finiatur. sed cum vnum producant inuestitorem, si possidenti dominus guarentizare voluerit, sine fraude ipse obtinebit: nisi aduersarius contra aliquid induxerit, libro secundo, titulo xxxiii. in principio.

Ex

Ex eadem lege descendit, quod dominus sine voluntate uasalli feudum alienare non potest, quod Mediolani non obtinet. ibi enim sine curia etiam beneficium totum recte alienatur, dum tamen aut æquali domino, aut maiori vendatur. in inferiori uero sine uasalli voluntate non licet. & partem alienare, etiam maiori retenta parte alia feudi: uerbi gratia, est uasallus, qui ab eodem domino in pluribus locis feudum tenet, si partem feudi in uno loco uendat, in alio sibi teneat. ille non debet emptori seruire, sed per priorem dominum totum beneficium recognoscere, cum curia uero cuiusque beneficium etiam rustico, & sine uasalli uoluntate potest, dum tamen non totum alienetur. Ober. quidam autem dicunt, & Gerardus non ualere, si fiat inferiori, dicto titulo, xxxiii. §. ea eadem lege.

Similiter nec uasallus feudum sine uoluntate domini alienabit, in feudum tamen recte dabit, si secunda persona sit talis, quæ feudo seruire possit: ut si datus miles est, & ille, qui accepit feudum, inueniatur miles, ad hoc, ut feudum si contingerit, domino similiter seruire, ut & prior possit, & hoc, ut dare liceat in infinitum. in quibusdam tamen curiis, ultra tertiam personam feudi concessionem extenditur, ut cum feudum peruenit in quartam personam, ei auferre dominus possit. Profecto ille, qui suum beneficium alii dat in feudum: non debet alia lege dare, nisi qua ipse habeat: ut si habeat sibi suisque hæredibus (quod intelligi debet de solis masculis) non debet alii dare, ut habeat ipse, & sui hæredes masculi, & foeminae. Vnde quibusdam placet, quid qui taliter dedit, eo ipso beneficium amittit. Gerardus & alii dicunt, quid qui dedit, & cui datum est, beneficium perdit. Secundum alios uero tunc domino aperitur, cum masculi defecerint, dicto tit. xxxiii. §. similiter.

Si fuerit inter dominum, & uasallum de beneficio controversia, domino dicente, hoc quod tenes in feudum à me habes: ille uero negauerit prorsus, si quidem probatum fuerit: ipsum ab eo auferatur. Sed cum dubitante responsum fuerit, nescio: minimè, secundum quosdam, sed secundum alios, tunc deum priuari tur, si fraudulenter, id est sciens hoc negauerit, dicto titulo, xxxiii. §. fin.

DE CONTROVERSIA INTER MASCULVM ET FOEMI- nam de beneficio. Tit. XIII.

Tem sciendum est, quod si inter masculum & foeminam controversia fuerit masculo dicente, hoc est feudum, foemina negante, nisi apertis probationibus foemina ostenderit non esse feudum, creditur masculo, cum suo iuramento affirmanti cum duodecim sacramentalibus. Sed si inter dominum, & foeminam, domino dicente

feudum, foemina negante, probationibus deficientibus, detur foeminae sacramentum. item si sit inter dominum, & emptorem feudi: si emptor dicat non esse feudum, domino in probatione deficiente, sacramento emptoris finiatur. quidam tamen distinguunt, ut si magna eorum pars, quæ uasallus ibi tenebat, feudum sit, detur domino sacramentum, alibi foemina, lib. secundo, titulo xli.

Quartæ Partis, Lib. III.

DE CONTROVERSIA INTER DOMINVM, ET EMPTO- rem feudi. Tit. XV.

Omino cum emptore feudi agente, si uasallus iurare poterit, quod ignorans esse beneficium uendidisset credens proprium, electioni emptoris committitur, utrum domino uelit ipsum cedere, an uasallo restituere. Obertus dicit omnia uasallo restituenda. Quo restituito, id beneficium uasallus retinebit, non nocente, nec obstante uenditione, eo quod ignorans alienauit, & quod dicitur alienatione feudum aperi domino, intelligendum est, cum à scientibus alienatur beneficium. Et quod dicitur de uenditione, idem est in omnibus alienationibus, lib. secundo, tit. xlii.

DE CONTROVERSIA INTER VASALLVM, ET ALIVM DE beneficio, Tit. XVI.

I controuersia inter uasallum, & alium de beneficio fuerit, aduersario proprietatem totius, vel partem, vel aliud, quod ius sibi uendicante: causa per uasallum etiam domino absente, quasi propria ad finem perducatur, ipse enim solus utiliter agendi & excipiendi habet potestatem, & si pro eo, aut contra eum iudicatum fuerit, vel cum aduersario transegerit, dummodo fraudulenter actum non sit, etiam si post beneficium domino aperiatur, tale erit, ac si eo causam agente iudicatum fuisset, & ideo ab eo ratam haberi portet, lib. secundo, tit. xliii.

AN APVD IUDICEM VEL CVRIAM DOMINI, QVAESTIO feudi debeat terminari, Tit. XVII.

X eo, quod supradiximus, ut si inter duos de beneficio fuerit controuersia, coram iudice, vel ab itro finiatur, talis hic sit quaestio, quodam sine filio decedente, alius credens beneficium, quod ipse tenebat, apertum domino esse, ab eo inuestitus est eius beneficii nomine, è contra apparent agnati, qui feudum sibi uendicant quasi patrum. est igitur quaestum, an apud curiam domini, vel iudicem sit hæc quaestio terminanda? & responsum est, quia ad dominum, quodammodo causa spectare uidetur, ad quem inuestitus habebit regressum de eunditione, ut coram paribus finiatur, curtis, & licet alter per se non possit alterum trahere ad curie iudicium, generaliter tamen etiam si inter duos causa fuerit de beneficio, eos curia uocante non licebit eorum alicui eius curie iudicium declinare, libro secundo, titulo xlii.

DE CAPITANEO, QVI CVRIAM VENDIDIT, AN INTEL- ligatur beneficium uendidisse. Tit. XVIII.

Vidam capitaneus in quadam curte sua beneficium dedit militibus & postea eandem curiam uendidit, non habita mentione beneficii controuersia est inter capitaneum, & emptorem, dicente emptore se curiam cum beneficio emisse. domino uero contradicente ad eum beneficium non pertinere. Respondetur illud beneficium in uenditione non contineri, nisi expressè de eo actum sit, lib. secun. tit. li. in prin. Si con-

Si contentio fuerit inter filiam, & propinquum de hereditate, & de feudo, cum filia feudum habere non poterat, quia dicat ipsa, hoc est de mea hereditate: & ille dicat, imo de feudo: electio propinqui erit discernere veritatem ieiurando Gerardus, & Obertus & similiter si contentio fuerit inter aliquem, qui emisset a seniore, & vassallum, quia dicat vassallus hoc est de feudo meo, ille autem neget: electio emptoris est veritatem iurciurando discernere, cum pares curtis veritatem non testantur. Gerardus, & Obertus, dicto tit. li. §. si contentio.

Si inter duos vassallos de feudo sit controuersia, Domini sit cognitio, & per eum controuersia terminetur: Si vero inter dominum & Vassallum lis oriatur: per pares curiæ à Domino sub fidelitatis coniuratos terminetur, libro secundo, titulo lv. §. præterea.

Quarta pars feudorum.

QVIBVS MODIS FEVDVM AMITTATVR.

Titulus L

Via supradictum est quibus modis feudum acquiratur, & retinetur, nunc videamus qualiter amittatur. si enim dominus prælium campestre habuerit, & vassallus cum morantem in ipso prælio dimiserit non mortuum, nec ad mortem vulneratum feudum amittere debet. item si fidelis cucurbitauerit dominum, id est cum uxore eius concubuerit, vel concubere se exercuerit, aut cum ea turpiter iulerit: vel si cum filia, aut cum nepte ex filio, aut cum nupta filio, aut cum sorore domini concubuerit, (hæc ita obtinent, si in domo domini maneat) iure feudum amittere censetur, similiter si dominum assalierit, vel castrum domini sciens dominum, vel dominam ibi esse. item si fratrem suum occiderit, vel nepotem, id est filium patris. Aut si libellario nomine amplius mediæ in feudum dederit, aut pro pignore plus mediæ obligauerit, ita, ut tractum permittat, vel dolo hoc egerit: amissione feudi mulctabitur. His omnibus casibus feudum ad dominum reuertitur. Rursus si fidelis minus mediæ libellario nomine feudum dederit, & sine hærede decesserit, & feudum ad dominum redierit, vel postquam ad libellum dederit, vel pignori obligauerit, & domino refutauerit, tunc ille, qui ab eo acceperit, nullo iure aduersus dominum se tueri poterit, libro primo, titulo quinto, in principi.

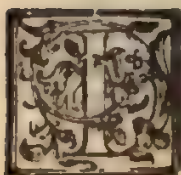
Præterea si ille, ad quem feudum per successionem iure obuenire debet, consenserit eos inuestire, ad quos secundum rectum morem non pertinet: nullo modo ad eum repetendum regressum habet. Item si fuerint duo fratres, & vnus inuestituram feudi acceperit: si postea feudum cum fratre diuiserit, & ille, qui feudi partem accepit, postea plus mediæ vendiderit, & sine hærede legitimo decesserit: feudum ad dominum reuertitur. Item si quis feudum habuerit in curte domini sui: non poterit ipsum feudum in aliqua parte libellario nomine alicui sine consensu domini sui dare, vel pignori obligare. similiter si extra curtem detinuerit, & dominus districtum habuerit, vel alium honorem: & si alienauerit

Quartæ Partis, Lib. III.

nauerit sine domini voluntate iure ad dominum reuertitur, dicto titulo quinto, §. Præterea.

EPISCOPVM, VEL ABBATEM, VEL ABBATISSAM, VEL
dominum plebis feudum dare non posse.

Tit. II.

Item si Episcopus, vel Abbas, vel Abbatisa, vel dominus plebis feudum dederit de rebus ecclesiarum, quæ eis subiectæ sunt, & tituli vocantur. nullum habet vigorem, secundum hoc, quod constitutum est à Papa Urbano in sancta synodo: hoc est illud, quod post eius decretum fuerit datum: quod autem ante datum fuerit, firmiter permanere debet. idem iuris est, si præpositus, vel Abbatisa, vel alia ecclesiastica persona, quæ antiquitus non sit solita in feudum dare: scilicet, ut quod dederit, de iure non valeat, libro primo, titulo sexto. in prin.

Quinetiam si quis eo tenore feudum acceperit, ut eius descendentes masculi, & foeminae illud habere possint: relicto masculino, ulterius foeminae non admittuntur. Mutus feudum retinere non potest, scilicet qui nullo modo loquitur. sed si feudum fuerit magnum: quo ei ablato se exhibere non valeat, tantum ei relinqui debet, unde se sustinere possit. Et his omnibus casibus feudum amittitur, & ad dominum reuertitur, dicto titulo, §. Quinetiam.

DE FEVDIS DATIS MINIMIS VALVASORIBVS, QUID
iuris sit.

Tit. III.

SI minores valuasores beneficium tollere voluerint minimis valuasoribus: licet eis facere, excepto si beneficium vendiderint eis. Si vero precium de beneficio acceperint: tunc autem precium reddant, aut beneficium dimittunt, libro primo titulo, xvi.

QVIBVS MODIS FEVDVM AMITTATVR.

Titulus III.

SI Capitaneus, vel maiores valuasores, qui hodie vocantur Capitanei (licet improprie dicantur minores) seniores in bello dimiserint: uel si credentiam ad eorum damnum scienter manifestauerint: si valuasores seniorum uxores adulterauerint: si scienter seniores assalierint, vel similes culpas commiserint, beneficio carere debent, libro primo, titulo. xvii.

DE FEVDO SINE CVLPA NON AMITTENDO.

Titulus V.

Sancitum est, ut nemo miles, sine cognita culpa beneficium suum amittat, si ex culpis iis, vel causis conuictus non fuerit, quas milites vsi sunt nominare, quando fidelitatem faciunt dominis suis, vel per laudamentum parium suorum, vel si dominis suis deseruire noluerint: tunc conditio causa data proponitur ad repetendum feudum, ex quo non seruit domino. Nam si steterit viginti annis, & ultra quod non seruierit domino: nisi necesse fuerit domino, feudum non amittit,

amittit, libro primo, titulo xxi in princ.

Si quis miles beneficium suum uendiderit totum sine voluntate vel iussu domini sui, ut proprium beneficium amittat, decernitur: dominus uero habeat, vel si concubuerit cum uxore domini sui domino uiuente, vel si in pugna suum dominum dimiserit, & cum eo non laborauerit, si potuerit, dicio titulo xxi. **S.** si quis miles.

DE MILITE VASALLO, QVI CONTVMAX EST.

Titulus VI.

Dominus vocat militem, qui ab eo feudum possidebat, dicendo eum in culpam incidisse, per quam feudum amittere debeat. hic non respondet. Quæritur quid faciendum sit domino? respondendum est, cum esse ad curiam vocandum, & si non uenerit, iterum esse uocandum uique in spatio tertio septem, vel decem dierum, arbitrio eiusdem curiæ terminando. Quod si neque uenerit ad tertiam uocationem; hoc ipso feudum amittat: & ideo debet curia dominum mittere in possessionem; sed si intra annum uenerit, restituitur ei possessio alioqui, & beneficium, & possessionem amittit, ut in Lombardia de iis, qui ad palatium venire contempserint. **L.** si cuiuscunque, si uero uasallus conqueritur de domino, forsitan quia feudum malo ordine intrauit, domino perperam respondente, quid uasallo faciendum sit, quæritur? responderetur, cum in curiam debere vocare, & in eadem curia de domino conqueri: curia autem debet adire dominum, eumq; salua reuerentia competenter cogere, ut, vel possessionem restituat, & acquiescat, uel iudicio curiæ se committat. Quod si ter admonitus facere distulerit, tunc licet uasallo ad aliam maiorem potestatem ire, & sibi consulere, & si dominus ei iustitiam facere uoluerit poterit eum depraedare, libro secundo, tit. xxii.

QVAE FUIT PRIMA CAUSA BENEFICII AMITTENDI.

Titulus VII.

Prima autem causa beneficii amittendi hæc fuit, & adhuc est in plerisque curiis, sed in curia Mediolanensi non obtinet, quid si uasallus per annum, & diem domino suo mortuo steterit, quod hæredes domini sui inuestituram petendo, fidelitatem pollicendo, non adierit, tanquam ingratus existens beneficium amittit. & e conuerso si domino superstitite uasallus decesserit, & filius eius per iam dictum tempus nlexerit petere inuestituram, beneficio carebit, libro secundo, tit. xxiii. in princ. **E**t alia ingratitudo notanda, si dominus inuestituram pollicendo uasalli fidelitatem petierit, & illo non præstante, dominus tribus uicibus, convenienti tempore interpositis, forte septem dierum spatio, ad curiam suam super hoc reclamauerit, & uasallus tribus uicibus citatus à suis patribus iurare noluerit, si tamen beneficium tale sit, ut pro eo iusiurandum fidelitatis fieri debeat. sunt. n. quædam feuda ita data, ut pro his fidelitas non sit præstanda, dicto titulo xxiii. **S.** est, & alia.

Item qui dominum suum, cum quo ad prælium iuerit in acie periclitantem dimiserit, beneficio indignum se iudicauit. Præterea si uasallus præserit aliquem contra dominum suum assaltum, uel mortem, uel captionem, aut patrimonii grandem

Quartæ Partis, Lib. III.

grandem iacturam facere molientem: debet dominum super hoc, quam citius potest certiorare, ut proinde dominus sciens, prudensque periculum ualeat declinare. Quod si non fecerit, doloque, uel negligentia iua, uel fraude celauerit beneficio se cariturum agnoscat. Rursus domini uel dom. n. filia, uel nurui, aut sorori in domo adhuc manenti, quæ in capillo dicitur, se se immiscuerit: feudo, quo se monstrauerit indignum, carere debet. Porro si dominum assalierit, uel uicini in quo est, per uim aggressus fuerit, uel impias manus in personam domini ubicumque ingesserit, uel alius graues, uel in honestas iniurias intulerit, uel mortis ueneno, uel gladio, uel aliter insidiatus fuerit, beneficium amittit, illud tamen non lateat, quod si quis suo domino iustitiam facere noluerit. feudum quod tenebat, perdet: sed non est alia iustior causa beneficii auferendi, quam si id, propter quod beneficiū datum fuerit, hoc seruitium facere recusauerit, quia beneficium amittit. Aliud est si fortè ideo nō seruiert, quia nō potuerit: tūc. n. feudum non amittit. Item si delator domini sui exiterit, & per suam delationē graue dispēdium eū sustinere fecerit, uel si cognouerit dominū inclusum, & eū cum potuerit nō liberauit, feudum perdit. Prædictis modis beneficium debere amitti, tam naturalis, q̃ civilis ratio suadet: quæ pōt colligi, si quis nouam cōstitutionē iustus exhereditationis causas enumerantem, & alias constitutiones veteres iustas ingratitudines, causas ob quas donationes iure perfectæ reuocantur, subtiliter scrutatus fuerit, sed quia natura nouas deproperat edere formas, potest multis modis contingere, ut aliæ emergant causæ è quibus videatur iustæ adimi posse feudum: ideoque iudex solers, & discretus, & æquitati obsecundare sollicitus, cuncta subtiliter dispēsans prouideat, si qua fuerit antiquioribus causis similis; seu maior, ut proinde sciat utrum beneficium sit amittendum, an nihilominus retinendum. Illud enim est certum, quod non, ex omni causa, ex qua opinio uasalli grauatur beneficium amittitur. Nam, & sæpe deiecit, & beneficium nihilominus retinet, ut puta, qui beneficii portionem alienat absque domini scientia, beneficium quidem retinet, sed fidem promissam seruare non uidetur, d. tit. xxiii. §. item qui dominum.

Denique sæpe quæsitum est, uasallo propter iustam culpam à feudo cadente, utrū ad dominum, an ad successorem uasalli beneficium pertineat: sed hæc distinctio tam ratione, quàm moribus comprobata est, ut si quidem uasallus ita in dominum peccauerit, ut feudum amittere debeat, non ad proximos, sed ad dominum beneficium reuertatur, ut hanc saltem habeat, suæ iniuriæ ultionē. Si uerò non in dominū, sed alias grauiter deliquerit, uel graue quid commiserit, sicut ille, qui fratrem suum interfecit, uel aliud graue crimen, (quod paricidii appellatione cōtinetur) commiserit, feudum amittit, & non ad dominū, sed ad proximos pertinet, si tamen beneficium fuerit paternum. sic. n. sæpe pronunciatum est. Si uasallus contra constitutionem bonæ memoriæ Lotharii Imperatoris beneficium alienauerit, quia dominum contemnere uidetur, ad dominum beneficium pertineat, scriptum est enim, ut precio se cariturum agnoscat, dicto titul. xxiii. §. Denique.

SI

SI VASALLVS FEVDO PRIVETVR, CUI DEFERATVR.

Titulus VIII.

Vasalli feudum delinquentis, licet ad agnatos, quandoq; pertineat, filius tamen ad id nullatenus aspirabit, nisi id iterum à domino licite acquirat sibi gratiam faciente: verbigratia, si non sunt alii ex latere, quibus aperiatur ad eius petitionem admittatur, qui quanto gradu sunt remoti ab eo, qui id acquisiuit, & etiam vsque ad infinitum: dum tamen hos constet ab eo per masculos descendisse, libro secundo titulo xxxi.

AN MUTVS, VEL ALIAS IMPERFECTVS RETINEAT.

Titulus IX.

Mutus, & surdus, cæcus, Claudus, vel aliter imperfectus, etiam si sic natus fuerit: totum feudum paternum retinebit, Obertus, & Gerardus, & multi alii. quidam tamen dicunt eum, qui talis natus est feudum retinere non posse, quia ipsum seruire non valet. sic dicimus in clerico, & in scemina, & in similibus, libro secundo, titulo trigelimosexto.

In quantum dicitur feudum paternum retinet, nouum retinere non potest. nam.

Mutus feudum retinere non potest, scilicet, qui nullo modo loquitur. Sed si feudum fuerit magnum, quo ei ablato se exhibere non ualeat, tantum ei relinqui debet, vnde se sustinere possit. Et his omnibus casibus feudum amittitur, & ad dominum reuertitur, libro primo, titulo 6. §. mutus, *Quod intelligitur in feudo nouo.*

AN ILLE, QVI INTERFECIT FRATREM

domini sui feudum amittat.

Tit. V.

Quis interfecerit fratrem domini sui, non ideo beneficium amittit. sed si fratrem suum interfecerit ad hoc, ut totam hereditatem habeat, vel aliam feloniam commiserit, verbigratia hominem tradendo, ut in curia amplius stare non possit: priuabitur beneficio quia tamen erga dominum non fuerit facta, ad agnatum proximorem feudum pertinebit, si paternum fuerit, eodem prorsus obseruando, quantum ad ordinem gradus, qui continetur in legibus, cum autem ad dominum respicit feloniam: feudum tunc domino aperiatur. non cogitur vasallus omnino, secundum usum Mediolanen. dominum adire, & seruitium ei offerre: sed cum nunciatum ei fuerit, tunc domino, si potest, seruiat, libro secundo, titulo xxxvii.

Quartæ Partis, Lib. III.

DE VASALLO, QUI CONTRA CONSTITUTIONEM Lotharii Regis beneficium alienauit. Titulus XI.

Si vassallus contra constitutionem Lotharii Regis beneficium alienauerit: si totum, perdat totum, si partem, partem perdat, & ad dominum reuertatur. Et ideo si contra unum dominorum, quorum communis vassallus erat, fecerit feloniam, eum fortè cucurbitando: eius solius parte priuabitur. & si voluerit unius solius partem refutare, aliis sibi reseruatis, hoc facere poterit: quia vassallus etiam sine domini voluntate rectè feudum refutare potest, post refutationem tamen ad seruiendum non tenetur, sed eum quidem tunc offendere non debet, libro secundo, tit. xxxviii.

DE CAPITVLIS CORRADI Titulus XII.

HÆC sunt capitula, quæ Rex Corradus fecit in Romandiola de beneficiis. constituit enim, ut si post mortem domini vassallus, vel post mortem vassalli hæredes eius per annum, & diem steterint. quod dominum, vel hæredem eius non adierint, fidelitatem pollicendo, & inuestituram petendo, si tale sit beneficium, ut fidelitas sit præstanda, ipsum perdat: sicut, & antiquitus consuetudo fuit, sed non mediolani. Præterea, ut liceat dominis omnes alienationes feudi factas, nulla obstante præscriptione reuocare. similiter in petendis hostenditiis (hostenditiæ dicuntur adiutorium, quod faciunt dominis Romani cum Rege in hostem pergentibus) vassalli, qui cum eis non uadunt, verbigratia in Lombardia de modio duodecim denarios, in Teuthonica terra tertiam partē fructuum facta computatione fructuum solummodo eius anni, quo hostem faciunt, lib. secundo, titulo xl. in print.

Item si clericus, veluti Episcopus, Abbas, beneficium habens à Rege datum non solummodo personæ, sed ecclesiæ, ipsum propter suam culpam perdat, eo uiuente, & ecclesiasticum beneficium, vel honorem habente, ad Regem pertineat, post mortem vero eius ad successorem eius reuertatur, dicto titulo xl. S. item si clericus.

QVID IVRIS, SI POST ALIENATIONEM feudi vassallus id recuperauerit: Tit. XIII.

Præterea si vassallus ante constitutionem Lotharii Regis feudum alienauerit, quid in quibusdam curiis pro parte, in quibusdam pro toto, olim licebat, & ipsum postea recuperabat: pro feudo, sibi retinebat, hoc est in causam feudi recadebat. hodie autem si ipsum alienauerit, si quidem illicitè, licet postea recuperauerit,

perauerit, tamen penès eum non remanebit, vtpotè domino ad quemcunque peruenerit, apertum. Profectò si domini uoluntate uendiderit, vel per libellum, vel aliter alienauerit: si idem postea recuperauerit feudum, penès eum remanebit, non iure beneficii, sed aut iure proprio, aut iure libelli, aut aliter secundum quod idem recuperauerit, dummodò scias, quod si ad libellum domini, id dederit, si quidem pro libello ei datur singulis fortè annis, & hoc iure feudi censebitur. illud vero ius, quod per libellum transtulerit, & postea recuperauerit: pro beneficio non tenebit, sed velut alterius rei datæ: per libellum etenim si feudum domino resutauerit, libellum retinebit, libro secundo, titulo xliii.

QUALITER DOMINVS PROPRIETATE FEVDI
priuetur. Tit. XIII.

Ex facto quæsitum est, & ego à pluribus quæsiui, si dominus contra vasallum apertam feloniam fecerit, an sicut vasallus feudum debet amittere, ita dominus proprietate priuetur? & quidam dicunt ex omni feloniam, qua vasallus feudo priuatur, & dominus proprietate priuetur. Alii non nisi ex magna feloniam, alii ex nulla. Sed prior sententia mihi placet, non habita distinctione, qualis vasallus sit, utrum per sacramentum vel non, libro secundo, tit. xlvii.

DE CAPITANO, QVI CVRIAM VENDI-
dit, an intelligatur beneficium vendidisse.
Titulus XV.

Quæsitum esse apud me scio, si filius viuente patre dominum offenderit, ita quod feudum amitteret si pater decessisset: utrum feudum amittat, vel non? secundum istos sic, secundum Gerardum non, & Obertum similiter, libro secundo, tit. § 1. in prin.

Si voluerit vasallus dominum offendere, sed non laborauerit, feudum non amittit. Gerardus, & Obertus, similiter etiam si laborauerit, non amittit feudum, nisi insidiatus ei fuerit, & hoc probatum ei fuerit, dicto titulo, li. §. si voluerit.

Quartæ Partis, Lib. III.

Quinta pars feudorum.

DE ALIENATIONE FEVDI.

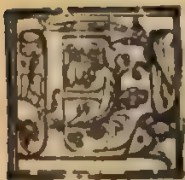
Titulus I.

S clientulus voluerit partem suam feudi alienare, id est medium sine domini uoluntate: poterit hoc facere. ulterius progredi nō potest secundum iustum, & verum usum, alioquin & feudum amittit, & non valebit, quid factum est, quod dictum est alienare, intelligans de libello. huic consuetudini derogatum est per legem Lotharii, Mediolanenses uero irrationabiliter considerantes clientulum etiam alienare posse in totum, & siue domini uoluntate. Inde potest præsumi, si clientulus fecerit libellum in perpetuum de feudo suo alicui ecclesiæ, non ualet: ideo scilicet, quia nunquam reuersurum sit ad dominum, cum ecclesia non desinat esse hæres, quod obseruandum est, & in priuato ex natura perpetui libelli. Sed diuersum obseruatur in ecclesia, quam in priuato. Ecclesia, n. cultrix, & auctrix iustitiæ non patitur contra iustitiam aliquid fieri in se, vel in alterum priuatus uero sæpè obuiat iustitiæ. Et si clientulus fecerit libellum, vel aliud de medietate feudi sine domini uoluntate: eo mortuo sine legitimo hærede masculino (quod uerbum ita intelligendum est in feudo, id est sine filio masculino) reuertitur feudum ad dominum. Si uero cum domini uoluntate totum, vel medium alienauerit: stabilis permaneat alienatio: fratri uero, vel nepoti post libellum facta alienatio etiam sine uoluntate domini, item in feudo comitatus, vel Marchiæ, vel aliarum dignitatum non est successio, secundum rationabilem usum: sed hodie hoc est usurpatum, libro primo, tit. xiii.

QUALITER OLIM POTERAT FEVDYM ALIENARE.

Titulus II.

Sic autem optima consuetudine interdicta feudi alienatio, super qua multæ, & diuersæ sententiæ debentur in singulis ciuitatibus, seu curiis. Donec Imperator diuæ memoriæ Lotharius tertius, promulgauit super hoc nouam constitutionem, quæ posita est in titulo de beneficiis. Necessitate namque suadente poterat olim uasallus domino inscio, uel inuito feudi partem uendere, retenta uidelicet alia parte. Si uero, uel totum, uel partem uolebat per feudum aliquem inuestire, hoc licebat ei sine fraude facere. Si autem dissentiente domino uendebat, siue per feudum inuestiebat (quod & ipsum syncerè hodie, & sine fraude licet ei facere) si tamen sine hærede masculino descendente descendebat, uel feudum in manu domini refutabat, aut alia fortè ratione intercedente culpa amittebat: tunc omnis feudi alienatio ad irritum reuocabatur: eo excepto, quod ille, qui secundo loco beneficium acceperat, non amittebat, si priori domino seruire, & ab eo feudum recognoscere uolebat, libro secundo, tit. ix, in prin.

Donare autem, aut iudicare pro anima, uel in dotem pro filia dare, nullius curiæ poterat consuetudine: licet posset locare, nisi locatio esset fraudulenta alienatio, sicut est per libellum, ut dicatur uenditio. Quis enim dubitat, quod libellario nomine sub uilissima duorum denariorum pensione perpetuo concedatur utendum alienatum in fraudem esse? Porro siue de bona consuetudine, siue de praua quæramus: concessa erit domino pro æquali precio redemptio: nisi hoc beneficium amiserit dominus per refutationem, uel annali silentio, ex quo sciuerit

sciuerit computando. Præscriptione autem triginta annorum submouebatur tam sciens, quam ignorans: in prohibendo autem, vel redimendo potior erat proximiori agnati, quam domini conditio, si tamen feudum erat paternum. De illa vero feudi alienatione, quæ à domino fit si dubitetur, lex Imperatoris Corradi consulatur, quæ posita est, in iam dicto titulo de beneficiis, dicto titulo, 9. S. donare.

DE ALIENATIONE PATERNI FEVDI.

Tit. III.

Alienatio paterni feudi non ualet etiam domini uoluntate, nisi agnatis consentientibus, ad quos beneficium quandoque sit reuersurum: nec in filiam uasallus feudum poterit confirmare agnatis non consentientibus, vel postea ratum non habentibus, & licet prohibeatur beneficii alienatio inter agnatos, tamen si paternum fuit, concederetur: & si libellum vnus alteri fecerit de feudo paterno non est libellus, sed quasi refutatio. si inter dominum, & uasallum de beneficio fuerit controuersia: coram paribus finiatur. Vbi autem dicit uasallus prius de suo recto feudo debere se à domino inuestiri: si quidem sine controuersia de alio sit uasallus indubitanter primo inuestiendum est, & postea cognoscendum est, quod sit suum rectum feudum, aut quod non, sed si nihil aliud ab eo tenet pro beneficio nisi de quo controuersia est: tunc tota causa prius uendenda est, & sic uidendum utrum, postea inuestiendus sit, libro secundo, titulo xxxix. in princi.

Non est consuetudo Mediolani, ut de feloniam, aut de infidelitate pugna fiat, licet contrarium sit, quod præcepit lex Longobardorum, ut de infidelitate pugna fiat. Si à morte uasallus dominum liberare potuerit, & non fecerit beneficio carebit: sed licet potuerit facere ne dominus in peccatum præcipitaretur, ueluti periurium, non tamen feudo priuandus erit, dicto titulo 39. S. non est consuetudo.

DE EO, QVI FINEM FECIT AGNATO DE FEVDO

paterno.

Tit. III.

Res erant agnati, vel plures, vnus eorum habebat feudum, quod erat paternum, sed alter eorum finem, & refutationem, suisque hæredibus, & cui ipse dederit, fecit, decessit iste sine filio masculino. alter, qui non refutauit, uendicat sibi totum. Alter uero, qui refutationem fecit, uult ad successionem venire, pacto non obstante. Sapientes quidam Mediolanen. interrogati responderunt non obstat illud pactum, nisi feudum omnino refutauerit, vel nisi ad hoc refutauerit, ut dominus cum quasi de nouo beneficio inuestiret. Tunc enim secuta inuestitura noua, quasi nouum sit feudum, non succedit, libro secundo, titulo, xlix.

DE PROHIBITA FEVDI ALIENATIONE PER LOTHARIUM.

Tit. V.

V.

Imperialis beneuolentiæ proprium esse iudicatum est, commoda subiectorum inuestigare, & eorum calamitatibus diligenti cura mederi, similiter

Quartæ Partis, Lib. III.

reip. bonum statum, & ac dignitatem Imperii omnibus priuatis commodis præponere. Quocirca omnium fidelium nostrorum ait Lotuarius, tam futurorum, quam præsentium, nouerit uniuersitas qualiter dum apud Ronchalias secundum antiquorum Imperatorum consuetudinem pro iustitia, ac pace Regni componenda consideremus: omnia, quæ ad honorem Imperii Romani spectare videntur, sollicitè indagantes perniciosissimam pestem, & Reipub. non mediocre detrimentum inferentem rescare proposuimus. Per multas enim interpellationes ad nos factas comperimus milites sua beneficia passim distrahere, & ita omnibus exhaustis suorum seniorum seruitia subterfugere, per quod vires Imperii maximi attenuatas cognouimus, dum proceres nostri milites suos omnibus beneficiis suis exustos, ad felicissimam nostri numinis expeditionem nullo modo transducere valeant. Hortatu itaque & consilio Archiepiscoporum, Episcoporum, ducum, comitum, marchionum, palatinorum, cæterorumque nobilium, similiter etiam iudicium hac edictali lege in omne æuum Deo propitio valitura decernimus, nemini licere beneficia, quæ à suis senioribus habent, sine ipsorum permissione distrahere, vel aliquod commercium aduersus tenorem nostræ constitutionis excogitare, per quod Imperii, vel dominorum minuatur utilitas. Si quis vero contra hæc nostræ legis saluberrimæ præcepta ad huiusmodi illicitum commercium accesserit, vel aliquid in fraudem huius legis machinari tentauerit precio ac beneficio se cariturum agnoscat. Notarium uero, qui super hoc tali contractu libellum, vel aliud instrumentum conscripserit post amissionem officii ipsum infamiae periculum sustinere sancitum est, libro secundo, tit. li. in prin.

DE ALLODIIS.

Tit. VI.

D hoc, qui allodium suum uendiderit, districtum, & iurisdictionem Imperatoris vendere non præsumat: & si fiat, non ualeat. Si uerò contigerit allodium aliquod etiam infeudatum conferri ecclesiae, vel pro oblatione fidelium, vel per emptionis, & venditionis alteriusve huiusmodi contractum infeudatus, nisi per gratiam ecclesiae, tanquam de nouo reciperet feudum, quod habebat retinere non poterit. Ut autem æquitas, quæ in paribus causis, paria iura desiderat, per uniuersitatem totius Imperii seruetur, firmiter statutum est, tam in Italia, quam in Alemania, ut quicumque indicta publica expeditione Romam ad suscipiendam Imperii coronam, regem, aut sub rege dominum suum non adiuuauerit, aut eundo cum ipso, aut pro quantitate feudi stipendia militiæ persoluendo (si de uocatione legitima a domino suo conuinci per compares suos poterit) feudum perdat, & dominus in suos usus illud habeat redigendi liberam facultatem, libro secundo, tit. liii.

DE PROHIBITA FEVDI ALIENATIONE

per Fridericum.

Tit. VII.

Imperialem decet solertiâ ait Fridericus Imp. ita Reip. curâ gerere, & subiectorum commoda inuestigare, aui regni utilitas incorrupta persistat, & singulorum status iugiter seruetur illæsus. Quapropter dum ex prædecessorum nostrorum more

more uniuersalis curiæ Ronchaliæ pro tribunali sederemus à principibus Italicis tam rectoribus ecclesiarum, quàm aliis fidelibus regni non modicas accepimus quærelas, quod beneficio eorum, & feuda, quæ uasalli ab eis retinebant, si ne dominorum licentia pignori obligauerant, & quadam collusione nomine belli uendiderant: unde debita seruitia amittebant, & honor imperii, & nostræ felicis expeditionis complementum minuebatur. Habito ergo consilio Episcoporum, Ducum, Marchionum, & Comitum, simul etiam & Palatinorum iudicum, & aliorum procerum, hac edictali Deo propitio perpetuò ualitura lege sancitum est, ut nulli liceat feudum totum, uel partem aliquam uendere, uel pig्नolare, uel quocunque modo distrahere, seu alienare, uel pro anima iudicare siue permissione illius domini ad quem feudum spectare dignoscitur. Vnde Imperator Lotharius tantum in futurum præcauens ne fieret legem promulgauit. Nos autem ad pleniorum regni utilitatem prouidentes, non solum in posterum, sed etiam huiusmodi alienationes illicitas hætenus perpetratas. hac præsentis sanctione cassamus, & in irritum deducimus, nullius temporis præscriptione impediende: quia quid ab initio de iure non ualuit tractu temporis conualescere non debet, emptori bonæ fidei ex emptio actione de pretio contra uenditorem competente. lib. secundo Tit. lv. in princ.

Callidis insuper machinationibus quorundam obuiantes, qui pretio accepto quasi sub colore inuestituræ quàm sibi licere dicunt, feudum uendunt, & in alios transferunt: ne tale figmentum, uel aliud ulterius in fraudem huius nostræ constitutionis excogitetur, modis omnibus prohibemus: poena autoritate nostra imminente, ut uenditor, & emptor, qui tam illicitas alienationes reperti fuerint contraxisse, feudum amittant, & ad dominum liberè reuertatur. Scriba uerò, qui hoc instrumentum sciens conscripserit post amissionem officii cùm infamiae periculo manum amittat. Præterea si quis in feudatus maior quatuordecim annis sua incuria, uel negligentia per annum, & diem steterit, quod feudi inuestituram à proprio domino non petierit: transacto hoc spacio feudum amittat, & feudum ad dominum redeat. d. Tit. lv. §. Callidis.

Quoniam inter dominum, & uasallum nulla fraus nec ullum malum ingenium debet interuenire. idcirco sancitum est, si uasallus non dolose per annum & diem steterit quòd a domino sui beneficii inuestituram non petierit: feudum non ob hoc amittat: dolus enim abesse uidetur si iuxta causam impediende steterit, lib. secundo Tit. lii. §. quoniam.

Firmiter etiam statutum est, tam in Italia quàm in Alemania, ut quicumque in dicta publica expeditione uocatus a domino suo, in eadem expeditione spacio competentem temere uenire superfederit, uel alium pro se domino acceptabilem mittere contempserit, uel dimidium redditus feudi unius anni domino nõ subministraverit: feudum, quod ab episcopo, uel alio domino habuit, amittat: & dominus feudi in usus suos illud redigendi modis omnibus habeat facultatē d. Tit. lv. §. firmiter.

Præterea Ducatus, Marchia, comitatus de cætero non diuidatur, aliud autem feudum si consortes uoluerint, diuidatur: ita, ut omnes, qui partem feudi habent iam diuisi uel diuidendi, fidelitatem faciant: ita tamen, ut uasallus pro uno feudo plures dominos habere non compellatur, nec dominus feudum sine uoluntate uasalli ad alium transferat, d. Tit. lv. §. Præterea Ducatus.

Insuper si filius uasalli dominum offenderit, pater à domino requisitus deducat filium ad satisfaciendum domino, uel à se filium separet, alioqui feudo priuetur.

Si

Quartæ Partis, Lib. III.

Si autem pater vult eum deducere, vt satisfaciatur, & filius contemnit: patremotuo in feudum non succedit, nisi prius satisfecerit domino parique modo vassallus pro omnibus suis domesticis faciat. Illud quoque præcipitur, vt si vassallus de feudo suo alium vassallum habuerit, & vassallus vassalli dominum domini sui offenderit, nisi pro seruitio alterius domini sui hoc fecerit, quem sine fraude ante habuerit, feudo suo priuetur, & ad dominum suum, à quo ipse tenebat, reuertatur: nisi requisitus ab eo paratus fuerit satisfacere maiori domino, quæ offenderit. & nisi vassallus, idemque dominus à domino suo requisitus eum, qui maiorem dominum offenderit, requirat, vt satisfaciatur suum feudum amittit, d. Tit. lv. S. Insuper.

QVOT TESTES SVNT NECESSARII AD PROBANDAM feudi ingratitudinem. Titulus VII.

I vassallus inhonestis factis, atque indecētibus machinationibus dominum suum offenderit, insidiisque eum clandestinis, vel manifestis appetiuerit, vel inimicis eius suas amicitias copulauerit, atque in aliis sic versatus est, vt potius inimicus, quam fidelis esse credatur, vel si eum cucurbitauerit, seu in campestri bello suum dominum reliquerit: feudo priuabitur. quod non obtinere sancitum est, nisi quinque testibus summa, atque integræ opinionis probatum fuerit manifestè. li. ii. tit. lvii.

Sexta pars feudorum.

DE PACE TENENDA, INTER SVBDITOS, ET IVRAMENTO firmanda, & vindicanda, & de poena iudicibus apposita, qui eam vindicare, & iustitiam facere neglexerint.

Titulus I.

IT Fredericus Imp. Hæc edictali lege in perpetuum valitura iubemus, vt omnes nostro subiecti imperio, veram, & perpetuam pacem inter se obseruent, & vt inuiolata inter omnes perpetuò obseruentur, Duces, Marchiones, Comites, Capitanei, valuasores, & omnium locorum rectores, cū omnibus locorum primatibus, & plebeis à decimo octauo anno vsque ad septuagesimum obstringantur iuramento, vt pacem teneant & rectores locorum adiuuant in pace tenenda, atque vindicanda: & in fine vniuscuiusque quinquennii de prædicta pace tenenda omnium sacramenta renouentur. si quis vero aliquod ius de quacunque re, vel facto contra aliquem se habere putauerit: iudicalem adeat potestatem, & per eam ius sibi competens exsequatur. Si quis verò ausu temerario prædictam pacem violare præsumpserit: si ciuitas est, poena centum librarum auri cameræ nostræ inferenda puniatur. oppidum verò triginta libris auri multetur: Duces autem, Marchiones, & Comites quinquaginta auri libras præstent: Capitanei quoque, & maiores valuasores viginti auri libris puniantur: minores verò valuasores, & omnes alii prædictæ pacis violatores, tres libras auri inferre cogantur, & damnum

num passo secundum leges resarciat. iniuria seu furtum legitime puniatur. Homicidium quoque, & membrorum diminutio, vel aliud quodlibet delictum legaliter vindicetur, iudices vero, & locorum defensores, vel quicumque magistratus ab Imperatore, vel eius voluntate constituti seu confirmati, qui iustitiam facere neglexerunt, & pacem violatam vindicare legitime supersederint: damnū omne iniuriam passo resarcire compellantur: & insuper si maior iudex est, sacro arario poenam decem librarum auri præstet, minor autem poena trium librarum auri multetur. Qui verò ad prædictam poenam persoluendam inopia dinoscitur laborare, corporis sui correctionem cum uerberibus patiatur: & procul ab eo loco, quem inhabitat quinquaginta miliaria per quinquennium vitam agat. lib. secundo tit. liii. in prin.

Conuenticula quoque in ciuitatibus, omnesque coniurationes, & extrà, etiam occasione parentelæ, & inter ciuitatem, & ciuitatem, & inter personam, & personam, siue inter ciuitatem, & personam, modis omnibus fieri prohibemus, & in præteritum factas causamus, singulis coniuratorum poena vnius libræ auri puniendis. Episcopos verò locorum ecclesiastica censura violatores huius sanctionis donec ad satisfactionem veniant, volumus coercere. Receptoribus etiam malefactorum, qui prædictam pacem violauerint, & prædam ementibus nostram indignationem subituris, & eiusdem penis feriendis. præterea bona eorum publicentur, & domus eius destruat, d. tit. liii. §. conuenticula.

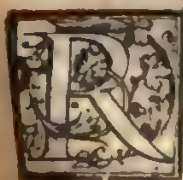
Qui pacem iurare, & tenere noluerit, beneficio, & lege pacis non fruatur. d. tit. liii. §. qui pacem.

Item sacramenta puberum sponte facta super contractibus rerum suarum non retractandis, inuiolabiliter custodiantur. Per vim autem, & iustum metum etiam à maioribus (maxime ne quærimoniam malefactorum commissorum faciant) extorta, nullius sunt momenti, d. tit. liii. §. item sacramenta.

Q V A E S I N T R E G A L I A E.

Titulus

II.

Regalia, armandia, viæ publicæ, flumina nauigabilia, & ex quibus sunt nauigabilia, portus ripatica, uectigalia, quæ vulgo dicuntur telonia, monetæ, multarum poenarumque compendia bona vacantia, & quæ, ut ab indignis legibus auferuntur, nisi quæ specialiter quibusdam conceduntur, & bona contrahentium incestas, nuptias, condemnatorum, & proscriptorum, secundum quod in nouis constitutionibus cauetur, angarium, parangarium, & plaustrorum, & nauium præstationes, & extraordinaria collatio ad foeliciissimam regalis numis expeditionem, potestas constituendorum magistratuum, ad iustitiam expediendam, argentariæ, & palatia in ciuitatibus: consuetis, piscationum redditus, & salinarum, & bona committentium crimen maiestatis, & dimidium thesauri in loco casaris inuenti non data opera, vel loco sacro, si data opera, totum ad eum pertineat, lib. secundo tit. lvi.

DE NOTIS FEVDORVM.

Tit. III.

Notandum est in feudo, quod de cauena, seu camera dicitur, non debere dari, nisi cum sit in camera, vel cauena, vnde solui possit: vel si ita euacuata sit cauena sine culpa promissoris, expectandum est donec interim de cauena, vel de camera dari possit. Dominum autem seu-

Quartæ Partis, Lib. III.

feudi dare posse intelligitur, omni ære alieno deducto: non enim æquum est quem videre egentem quam prius habuit in coniugem, vel amicum. Quod autem pares tantum debeant interesse inuestituræ feudi, & non alii, hoc tunc verum est, cum dominus vassallos alios habuerit. Alioqui adhibeat dominus, quos meliores poterit, liberos tamen, argumentatione legis de ultimis voluntatibus in Lombarda, scilicet illa, quæ dicit, si quis donationem facere voluerit de suis rebus alicui, vel inuestituram: adhibeat sibi de parentibus suis (& per eandem legē iurant) duos testes idoneos, vel tres, vel plures: pluralis enim locutio, duorum numero contestata est. Item sciendum est non esse impedimentum inuestituræ, & si inuestituram faciat de re, quam communem dominus habeat cum aliquo: quia si sponte diuidere noluerit ille, cum quo habet rem communem, qui inuestiuit: potest cogere per iudicem ille, qui inuestitus est, ut diuidat. item heredes eius necesse habent tenere firmam inuestituram, quam pater fecit. item eadem lege & eodem iure debet habere rem iste, qui inuestitus est quam haberet, qui eum inuestiuit, cum cohærede suo, scilicet, ut ad æquatio percurrat usque ad xl. annos. Item inuestitura per se, & per suum nuncium dari, & accipi potest, quæ omnia supradicta colligi possunt per supradictas. ll. Longobar. tit. de ultimis voluntatibus. l. si quis, & C. diui. l. i. & ii. Idcirco pares necessarii sunt in instrumento inuestituræ, & non alii: ne quid excogitetur falsitatis in perniciem domini, alijs testibus inductis, corruptis forte pecunia, vel odio, vel gratia, quæ non sunt suspicanda in paribus. si instrumentum diceretur falsum: a domino daretur defensio vassallo, qui instrumentum ad se deferret: ut in Lomb. qualiter quis se defen. de l. de chartis. & auferetur domino, qui veritatem nouerit, & iniquum erit, si aliquis ex dono suo conueniatur. domini est defensio ex ordine, cum vassallus non possideat. Notandum est, quod de omni controuersia, quæ inter dominum, & vassallum oritur, si pares veritatem nouerint, omnino cogi debere a domino, & paribus dicere veritatem. qui si dicant se nescire, cum sciant, & vassallus postulet, dominus eos cogēt iurare, & veritatem dicere, ut C. de testi. l. si quando, & in Lomb. ut iudex unus & c. & in tit. qualiter quis se defen. de l. si qualiscunque causa, & tit. de testi. ut quicumque & l. ult. cum datur domino defensio de inuestitura, quæ dicitur esse facta, iurare debet se inuestituram non fecisse. cum uero datur successor ei, iurare debet se non credere inuestituram factam esse ab antecessore suo. si qua inuestitura facta esse dicitur, semper debet nominare dominum, a quo inuestitura facta dicitur, cum multum discrepet sacramentum hæreditarium a principali sacramēto, C. de re. cre. & iureiur. l. 3. & l. generaliter, & ut habes de tutore, qui iurat, quod credit, & existimat, ut C. de iura. ca. l. 2. de conscientia enim sua iurare debet, & non de alieno facto. cum iniquum sit aliquem iurare de alieno facto, hæres, vel successor, nec etiam filius, ut ff. rerum amo. l. Marcellus. sed contrarium reperitur in Lomb. quia licet filius minorem virtutem habeat quam pater, tamen debet precise iurare patrem suum non fuisse debitorem ut in Lomb. qualiter quis se defendere debet. l. si contigerit. lib. secundo. tit. lviii.

Finis Libri Tertij.

COMPENDII IVRIS CIVILIS E N V C L E A T I.

Omīssis iis, quibus à iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus,
Imperii mutatione, contrario vsu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATO-
RIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Quartus.

DE IVRE DOTIVM. Titulus I.

DOTIS causa perpetua est: & cum voto eius, qui dat ita con-
trahitur, vt semper apud maritum sit, ff. de iur. dotiū, l. prima.
Ibi dos esse debet, ubi onera matrimonii sunt: post mortem
patris statim onera matrimonii filium sequuntur, sicut liberi,
sicut vxor, ff. eod. l. si is qui. lvi. §. ibi dos.

Reipublicæ interest mulieres dotes suas saluas habere, pro-
pter quas nubere possunt, ff. eod. l. secunda.

Dotis appellatio non refertur ad ea matrimonia, quæ confi-
stere non possunt. Neque enim dos sine matrimonio esse potest. Vbicunque igitur
matrimonii nomen non est, nec dos est: ff. eod. l. tertia.

Si spadoni mulier nupserit, distinguendum est, castratus fuerit, nec ne: ut in castra-
to dicendum sit dotem non esse: in eo, qui castratus non est; quia est matrimo-
nium, & dos, & dotis actio est, ff. eod. l. si serua, 39. §. si spadoni.

Si proprietati nudæ in dotem data, vsusfructus accesserit: incrementum uidetur
dotis, non alia dos: quemadmodum si quid alluione accessisset, ff. e. l. quarta.

Ampliatur dos ex fructibus fundi, qui ante nuptias traditus est, ff. e. l. si seruo, 47.

Si res in dote dentur, in bonis mariti fiunt, accessioque temporis marito ex perso-
na mulieris concedenda est. Quid ergo si ante matrimonium? si quidem sic dede-
dit mulier, vt statim eius fiant, eius efficiuntur. Enimvero si ea conditione dede-
rit, vt tunc efficiantur cum nupserit: sine dubio dicemus tunc eius fieri, cū secu-
ta fuerint nuptiæ. Proinde si forte nuptiæ non sequantur, nūcio remisso. Enim-
vero si sic dederit, vt securis nuptiis incipiant eius esse: nuncio remisso, statim
eas vendicabit: sed ante nuncium remissum si vindicabit: exceptio poterit no-
cere vendicanti, aut doli, aut in factum. Doti enim destinata, non debebunt uen-
dicari. Sed nisi hoc euidenter actum fuerit: credendum est hoc agi, ut statim res
sponsi fiant: & nisi nuptiæ securæ fuerint reddantur, ff. eodem lege septima, §. si
res in dote cum l. seq.

Pro-

Quartæ Partis, Lib. V.

- Profectitia** dos est, quæ à patre, vel parente profecta est de bonis, vel facto eius. Siue igitur parens dederit dotem, siue procurator eius, siue iusserit alium dare: siue cum quis dedisset eius negotium gerens parens ratum habuerit: profectitia dos est. Quid & si quis patri donaturus, dotem dedit? Marcellus lib. 6. ff. scribit, hanc quoque à patre profectam esse. Et est verum. sed & si curator furiosi, vel prodigi, vel cuiusvis alterius dotem dederit: similiter dicemus dotem profectitiam esse, sed & si proponas prætorem, vel præsidem decreuisse, quantum ex bonis patris, vel ab hostibus capti, vel à latronibus oppressi, filix eius in dotem detur: hæc quoque profectitia est, ff. eod. l. quinta, in prin.
- Si pater repudiauerit hæreditatem doris constituendæ causa, fortè quod maritus, aut substitutus erat, aut quia potuit ab intestato hæreditatem vindicare: dotem profectitiam non esse** Iulianus ait. Sed si legatum in hoc repudiauerit pater, ut apud generum hæredem remaneat, dotis constituendæ causa, id Iulianus probat, non esse profectum id de bonis patris: quia nihil erogauit de suo pater, sed nec acquisiuit, d. l. quinta, §. si pater.
- Si pater non quasi pater, sed alio dotem promittente, fideiusserit, & quasi fideiussor soluerit:** Neratius ait non esse profectitiam dotem, quamuis pater seruare à reo id, quod soluit, non possit. sed si pater dotem promisit, & fideiussorem, vel reum pro se dedit: profectitia erit dotem. Sufficit enim quod pater obligatus sit siue reo, siue fideiussori, d. l. quinta, §. si pater non.
- Si filiusfam: mutuatus pecuniam, creditorem delegauit, ut daret pro filia sua dotem, vel etiam ipse accepit, & dedit: uideri dotem ab auo profectam** Neratius ait, eatenus, quatenus auus esset dotaturus neptem suam id in rem aui uideri versum d. l. quinta, §. si filiusfam.
- Si quis certam quantitatem patri donauerit, ita ut hanc pro filia daret: non esse dotem profectitiam** Iulianus, lib. xviii. ff. scit obstrictus est enim ut det: aut si non dederit, conditione tenetur. Hoc & in matre idem iuris est. Si fortè sub ea conditione vxor marito det, ut pro filia genero in dotem daret: nec videtur uxorem marito donasse; rectissime ergo dicitur, ut non sit interdicta donatio iure ciuili. Non enim ad hoc dedit, ut ipse habeat, sed ut genero pro filia expendat. denique si non dederit, conditioni tenetur. esse igitur dotem istam aduentitiam Iulianus ait: & ita utimur, d. l. quinta, §. si quis certam.
- Si filiusfamil. dotem promiserit, & sui iuris factus dederit: profectitiam esse dotem** constat: non enim pro hæreditate patris æs alienum soluit: sed suum æs alienum susceptum dum filiusfam. esset, paterfam. factus exonerauit, d. l. quinta, §. si filiusfamil.
- Si pater pro filia emancipata dotem dederit: profectitiam nihilominus dotem esse** nemini dubium est: quia non ius potestatis, sed parentis nomen dotem profectitiam facit: sed ita demum, si ut parens dederit. Caterum si cum deberet filix, voluntate eius dederit: aduentitia dos est, d. l. quinta, §. si pater.
- Adoptiuus quoque pater si ipse dotem dedit, habet eius repetitionem,** d. l. quinta, §. penultima.
- Iure succursum est patri, ut filia amissa, solatii loco cederet, si redderetur ei dos ab ipso profecta: ne & filix amissa, & pecuniz damnum sentiret,** ff. eodem l. sexta, in principio.
- Si pater alienum fundum bona fide emptum in dotem dederit ab ipso profectus intelligitur,** d. l. sexta, §. si pater.
- Pater filix nomine nummos alienos, quos mutuo accepit, aut in causam crediti receperat,**

ceperat, in dotem dedit: consumptis his, dos profectitia efficitur, ff. eodem. l. pater, 84.

Auus neptis nomine ex filio natae genero dotem dedit, & moritur. Negat seruius dotem ad patrem reuerti, quia non potest videri ab eo profecta, ff. eodem l. Auus, 72. in prin.

Si quis pro aliena filia dotem promiserit, & promissori pater hæres extiterit: Iulianus distinguit interesse an ante nuptias pater hæres extiterit, & dotem dederit, an postea: si ante videri dotem ab eo profectam, potius se enim nuncium remittendo resolvere dotem. Quod si post nuptias, non esse profectitiam, ff. eod. l. sexta, §. fin.

Cum pater curator suæ filiae iuris sui effectæ dotem pro ea constituisset: magis quasi pater, quam quasi curator id fecisse uidetur, ff. eod. l. v. §. final.

Mulier in minori ætate constituta, dotem marito, consentiente generali, vel speciali curatore, recte dare, & exigere potest: licet ipse tempore creationis fideiussorem in minorem quam dos est, quantitatem dicitur præstitisse. Hoc idem obseruatur, & si minor ante nuptias donationem consentiente, ut dictum est curatore fecerit, C. de iure dotium. lege mulieri, xxviii.

Si quærazur quantæ pecuniæ dotem promittenti adultæ mulieri curator consensum accommodare debeat, respondebitur modus ex facultatibus, & dignitate mulieris: maritiquæ statuendus erit, quousque ratio patitur, ff. eodem lege. quarto, 60.

Siue generalis curator, siue dotis dandæ causa constitutus sit, & amplius doti promissum est quam facultates mulieris valent: ipso iure promissio non valet: quia lege rata non habetur auctoritas dolo malo facta. Quarendum est, tamen utrum tota obligatio, an quod amplius promissum est, quam promitti oportuit, infirmetur. Et vtilius est dicere, id quod superfluum est, tantummodo infirmari. Iste autem curator res dotis nomine tradere debet: non ut vendat cuiuslibet, & pretium eius in dotem det. ¶ Dubitari tamen potest, an hoc verum sit. Quid enim si alteri honestè nubere non possit, quam ut pecuniam in dotem det, idque ei magis expediat? At quin possunt res in dotem datæ plerumque alienari, & pecunia in dotem conuerti. (sed ut expediatur quæsito) si quidem res in dotem maritus accipere maluerit: nihil amplius quarendum est. Sin autem non aliter contrahere matrimonium vir patiatur, nisi pecuniis in dotem datis: tunc officium curatoris est apud eundem impetrare iudicem, qui cum constituit, ut interim ei, causa cognita etiam viro absente permittat rerum venditione celebrata dotem constituere, ff. de iure dotium, l. siue, 62.

Si in dotem danda circumuentus sit alteruter, & maiori annis viginti quinque: succurrendum est: quia bono, & æquo non conuenit, aut lucrari aliquem cum damno alterius, aut damnum sentire pro alterius lucro, ff. eodem l. septima, §. fina.

Tertia cum esset minor xxv. annis quartam hereditatis matris suæ communem sibi cum fratribus permutauit, & accepit pro ea parte fundum, quasi emptione inter se facta, hunc fundum cum aliis rebus doti dedit: quæritur si in integrum restituatur.

Quartæ Partis, Lib. V.

tur, & partem suam accipiat quartam, & fundum reddat. quid debeat maritus facere an contractus esse debeat aliis rebus in dotem datis. Item si hæc decesserit, & hæredes eius in integrum restitutionem ex persona eius petierint, & ipsi petant quartam partem, & illi fundum an maritus cogatur restituere fundum contentus in retentionem lucris dotis cæteris rebus. Modestinus respondit nihil proponi cur marito dos auferenda sit: sed in meram æstimationem prædii mulier, vel eius hæredes condemnandi sunt in hoc tempus referendam, quo in dotem datus est, ff. eodem lege Titia, sexagesimo tertio.

Gener à socero dotem arbitrato soceri certo die dari, non demonstrata re, vel quantitate, stipulatus fuerat; arbitrio quoque detracto stipulationem valere placuit: nec uideri simile, quod fundo non demonstrato nullam esse legatum, vel stipulationem fundi constaret: cum inter modum constituendæ dotis, & corpus ignotum, magna differentia sit. Dotis enim quantitas pro modo facultatem, & dignitate Natalium viri rectè per tutorem constitui potest, ff. eodem lege. cum post, sexagesimonono. §. cum gener.

Nuptiis ex voluntate patris puellæ cum filio tutoris iure contractis: dos pro modo facultatem, & dignitate Natalium rectè per tutorem constitui potest, d. l. cū post, 69. §. nuptiis.

Si pater filiæ nomine centum doti ita promisit: CVM COMMODISSIMUM ERIT. Cum primum sine turpitudine, & infamia dari possit, dabitur, ff. eod. l. labeo, 79. §. fin.

Si mulier de suo dotem dedit, & adhibuit matrem, quæ stipularetur; potuisse eam postea instrumentum dotale mutare, responsum est, ff. eodem lege. mulier, lxxii. §. final.

Si pater mulieres mortis suæ causa dotem promiserit: valet promissio. Nam & si in tempus, quo ipse moreretur, promississet, obligaretur. sed si conualuerit: cur ei non remittatur obligatio per conditionem, atque si stipulanti quivis alius promississet, aut dotem alicuius nomine? Nam ut corporis, vel pecuniæ translatae, ita obligationis constitutæ mortis causa conditio est. Non idem dicendum est in persona mulieris, si mortis causa dotem promisit: quia nisi matrimonii oneribus seruiat, dos nulla est, ff. eodem l. si pater, xxvi.

Iulianus scribit valere talem stipulationem CVM MORIERIS DOTIS NOMINE TOT DARI: quia & pacisci solet, ne ea uiua exhibeatur quod non est. Aliud est enim differre exactionem, aliud ab initio in id tempus stipulari, quo matrimonium futurum non sit, ff. eodem lege. Iulianus, xx.

Stipulationem, quæ propter causam dotis fit, constat habere, in se conditionem hanc si NVPTIAE FVERINT SECVTAE: & ita demum ex ea agi posse, quamvis non sit expressa conditio, si nuptiæ constant. Quare si nuncius remittatur, defecisse conditio stipulationis videtur, & licet postea eidem nupserit, non conualescit stipulatio, ff. eodem l. stipulationem 21. cum l. seq.

Tali facta stipulatione DECEM IN ANNO PROXIMO DOTIS NO.

NOMINE DARE SPONDES: quæsitum est, annus ex quo tempore esset numerandus: vtrum ex die stipulationis factæ, an ex ea die, quo dos esse potuisset, id est nuptiarum. Et responsum est, ex die nuptiarum annum esse numerandum: ne si aliter obseruemus (si intra annum nuptiæ factæ non sint) videri possit dos ex ea obligatione non deberi, ff. eodem l. tali 48. in principio.

Vir ab eo, qui vxor eius dotem facere volebat, certam pecuniam eo nomine stipulatus est: deinde acceptam ei fecit. Quærebatur, esset ne ea pecunia in dotem Respondit Vlpianus, si acceptam non fecisset, & promissor soluendo esse defuisset: quæreremus an culpa mariti ea pecunia in dotem exacta non esset. Cum vero acceptam fecit: omnino ad eum periculum pertinebit: perinde enim est, ac si acceperit pecuniam, & eandem promissori donauerit, ff. eodem lege. vir, xl. x.

Quia autem in stipulatione non est necessaria dotis adiectio, etiam in donatione tantundem dicimus, ff. eo. l. quia, xxiii.

Si mulier in dotem promiserit **DECEM TIBI AVT TITIO DOTI ERVNT:** hoc casu dici potest, vel Titio dari posse: sed de dote virum teneri: quemadmodum si Titio iussisset dari. Nec mirum: cum etiam promissura viro dotem, possit delegante eo alteri promittere: & si dici solet, alii quam marito dotis nomine mulierem non posse obligari. His enim casibus viro dos quæritur. Non enim existimauimus illam ita promisisse, vt vel de Titii nuptiis cogitaret, ff. eod. l. si mulier, lix. in prin.

Promittendi dotem omnes obligantur, cuiuscunque sexus conditionisq; sint. sed si nuptiæ secutæ non fuerint, ex stipulatu agi non potest. Magis enim res quam verba intuenda sunt, ff. eod. l. promittendo, xli. in prin.

Mutus, surdus, & cæcus dotis nomine obligantur, quia & nuptias contrahere possunt, ff. eod. l. mutus, lxxiii. in prin.

Si ego Scitæ res dederò, ut ipsa suo nomine in dotem det: efficiantur eius, licet in dotem non sint datæ: sed conditione tenebitur; quod si pro ea res ego dem. Si quidem ante nuptias, interest, qua conditione dedi: vtrum, vt statim fiant accipientis, an secutis nuptiis, & si statim: nuncio misso condicam: Sin vero non statim, potero vendicare, quia meæ res sunt. Quare si sequi nuptiæ non possunt propter matrimonii interdictionem, ex posteriori casu res meæ remanebunt, ff. eod. l. si ego. ix. in prin.

Si res alicui tradidero, vt nuptiis secutis dotis efficiantur, & ante nuptias dereliquero; an secutis nuptiis dotis esse incipiant? & videtur ne non possint in domino eius effici cui datæ sunt: & quia post mortem incipiat dominium discedere ab eo, qui dedit; & quia pendet donatio in diem nuptiarum, & cum sequitur conditio nuptiarum iam hæredis dominium est; à quo discedere non posse rerum dominium inuito eo fatendum est. sed benignius est fauore dotium necessitatem imponi hæredi consentire ei quod defunctus fecit, aut si distulerit, vel absit etiam nolente, vel absente eo, dominium ad maritum ipso iure transferri, ne mulier indotata sit, d. l. si ego, §. si res.

Si sponsalibus nondum factis Titio dotem Scitæ nomine promiseris, cum ea nubere ei noller: tamen si postea nupsit dotem debebis, nisi alix nuptiæ mediæ intercefferint, ff. eod. l. si sponsalibus, lviii. in prin.

Si sponsa dotem dederit, nec nupsit, vel minor xii annis, vt uxor habeatur exemplo dotis conductioni (faueoris ratione) privilegiū, q̄ inter personales actiones

Quartæ Partis, Lib. V.

vertitur tribui placuit, ff. eod. l. n. sponsa, 74.

Dotis causa data, accipere debemus ea, quæ in dotem dantur, cæterum si res dentur in ea causa, quæ Græci Parapherna, Galli peculium appellant, si sic dentur, ut fiant mariti, efficiuntur mariti, & cum distractum fuerit matrimonium, vindicari non oportet, sed condici, nec dotis actione peti, ff. eodem l. si ego, 9. S. dotis causa.

Planè si rerum libellus mariti detur, ut Romæ vulgo fieri videmus, nam mulier res quas solet in usu habere, in domo mariti, neque in dotem dat in libellum solet conferre, eumque libellum marito offerre, ut is subscribat, quasi res acceperit: & velut chirographum eius vxor retinet, res, quæ libello continentur in domum eius se intulisse. Hæ igitur res mariti non efficiuntur, quod non ei traduntur: quid enim interest, inferantur volente eo in domum eius an ei tradantur? sed quia hoc non agitur inter virum, & vxorem, ut dominium ad eum transferatur, sed magis ut certum sit in domum eius illatas; ne si quandoque separatio fiat negetur, & quia plerunque custodiam earum maritus repromittit, nisi mulieri commissæ sint. Harum vero rerum, si non tradantur, si custodia marito committitur, depositi agitur, vel mandati, si minus agitur rerum amotarum, si amouendi animo maritus eas retineat, aut ad exhibendum, si non amovere eas conscius est, d. l. si ego. S. plane.

Vir, in his rebus, quas extra dotem habet mulieri, quas Græci parapherna dicunt, nullam uxorem prohibente habet communionem: neque aliquam ei necessitatem imponit; quamuis bonum erat mulieri, quæ seipsam commisit marito res etiam eiusdem pari arbitrio gubernari. C. de pactis conuent. lege hac lege, 8.

Actiones paraphernalium rerum, hoc est nomina, & cautiones debitorum apud vxorem manent. licentia autem marito datur easdem actiones mouere apud competentes iudices nulla ratihabitione ab eo exigenda: pecuniam autem sortis, quas ipsa voluerit distribuere: & si in instrumento hypotheca scripta non est, habet ex hac lege vxor hypothecam contra res mariti, ex quo pecunias ille exegit. Ante enim habet ipsa mulier facultatem easdem actiones mouere, & suas pecunias percipere: & ipsas cautiones à marito recipere securitate ei competente facienda. Dum autem apud maritum remanent easdem cautiones, & dolum, & diligentiam maritus præstare debet, qualem & circa res suas habere inuenitur: ne ex eius malignitate, vel desidia aliqua mulieri accedat iactura. Quod si euenerit, ipse eam de proprio refarcire compellitur, C. de pactis conuent. l. fina.

Nulla lege prohibitum est vniuersa bona in dotem marito sceminam dare, C. de iure dot. l. iiii.

Ante diuisionem filia intestato patris etiam ipsa succedens cum fratre pro indiuiso portionem fundi communis in dotem dare non prohibetur, C. de iure dot. l. ante. 16.

Etiam si alii iussu mariti dos detur, nihilominus maritus de dote obligatur, ff. eo. l. etiam, 19.

Si extraneus sit, qui dotem promisit, isque de se & suis sit facultatibus antequam dotem daret imputabitur marito cur eum non conuenerit, maxime si ex necessitate, non ex voluntate dotem promiserit, nam si donauit, utiq; parcèdū est marito, qui eū non præcipitauit ad solutionem, qui donaret: quemq; in id, quod facere posset, si cōuenisset, condēnaret. Hoc. n. diuus Pius rescripsit, eos, qui ex libera-

liberalitate conueniuntur, in id, quod facere possunt cōdemnandos. Sed quid si vel pater, vel ipsa promiserit? Iulianus quidem l. xvi. ff. scribit, & si pater promiserit, periculum respicere ad maritum. Quod ferendum non est. debet igitur mulieris esse periculum: Nequaquam enim iudex propriis auribus audiet mulierem dicentem: cur patrem, qui de suo dotem promisit, non urserit ad solutionem; multo minus, cur ipsam non conuenerit. Recte itaque Sabinus disposuit, ut diceret, quod pater, vel ipsa mulier promiserit, id viri periculo non esse: quod debitor mulieris, id viri esse periculo: quod alius scilicet donaturus eius periculo esse, cui acquiritur. Acquiri autem mulieri accipiemus, ad quam rei commodum respicit ff. eod. l. si extraneus. 33.

Cum dotem mulieris nomine extraneus promisit, mulieris periculum est, sed si maritus nomen secutus interesse pecunia exigerit, periculum eius futurum erit, ff. eod. l. cum dotem, 71.

Accepti quoque latione dos constituitur, cum debitori marito acceptum feratur dotis constituenda causa. Si à debitore mulieris sub conditione dos promittatur: & postea, antequam maritus petere possit, debitor soluendo esse desierit: magis periculum ad mulierem pertinere placet. Nec enim videtur maritus nomen consecutus eo tempore, quo exigere non potuerit. Quod si iam tunc debitor cum sub conditione promitteret, soluendo non fuerit: periculum viri erit, quod sciens tale nomen secutus videretur, quale initio obligationis fuerit. Si debitor mulieris dotem promiserit, & mulierem heredem reliquerit: Labeo perinde habendum ait, ac si mulier ipsa dotem promississet. Cuius sententiam Iulianus quoque probat. Nec enim æquum esse ait, ut ei damnetur eius pecunia nomine, quam ipsa debeat: & satis esse: acceptilatione eam liberari. ff. eodem. l. promittendo, quadragesimo primo. §. acceptilatione.

Licet soleat dos per acceptilationem constitui: si tamen ante matrimonium acceptilatio fuerit interposita nec nuptiæ secutæ sint. Scæuola ait matrimonii causa acceptilationem interpositam non secutis nuptiis nullam esse: atque ideo suo loco manere obligationem, quæ sententia vera est. Quoties autem extraneus accepto fert debitori dotis constituendæ causa: siquidem nuptiæ insecutæ non fuerint, liberatio non sequetur: nisi forte sic accepto tulit, ut velit mulieri in totum donatum. Tunc enim credendum est breui manu acceptum à muliere, & marito datum. ¶ Planè secutis nuptiis, mulier soluto matrimonio dotis exactionem habebit; nisi fortè sic accepto tulit extraneus, ut ipse (quoquo modo solutum fuerit matrimonium) conditionem habeat. Tunc enim mulier conditionem non habebit, secundum quæ, constituta dote per acceptilationem, & secutis nuptiis, is effectus erit dotis exactionis, ut si quidem pura sit obligatio, quæ accepto lata est, non ipsa iam restituenda sit, sed soluenda dos secundum sua tempora. Sin verò obligatio in diem fuerit, nec ante solutum matrimonium dies obligationis præterierit: restituenda erit in diem pristinum obligatio. Et si debitum cum satisfactione fuerit; satisfactio renouanda est. Similique modo, & si conditionalis fuerit obligatio, quæ in dotem conuersa est, & pendente obligatione diuortium fuerit secutum; uerius est obligationem sub eadem conditione restitui debere. ¶ Sed si conditio extiterit constante matrimonio. Ex die diuortii tempora exactionis numerantur, ff. de iure dotium, lege licet soleat, quadragesimo tertio.

Quartæ Partis, Lib. V.

Si pater filia nomine dotem promiserit, & eam ante nuptias emanciparit: non re soluitur promissio. Nam & si ante nuptias pater moreretur; nihilominus hæredes eius ex promissione obligati manebunt, ff. eod. l. si pater 44. in prin.

Si res, quas filia emancipata pater donauit, & voluntate eius postea in dotem pro ea data sunt, à filia dos non à patre videtur data, ff. eod. l. si res, § 1.

Pater etiam si falso existimans se filia suæ debitorem esse dotem promiserit; obligabitur, ff. eod. l. quemadmodum, 46. §. fin.

Quæ debitorem filium famil. habet, si patri eius ita dotem promiserit **QVOD MIHI DEBES, VEL QVOD MIHI FILIVS TVVS DEBET DOTI TIBI ERVNT**, non obligatur, sed efficit, ut id quod actione de peculio seruari à patre poterat in dote sit, siue igitur cum filio post hæc, siue cum patre agere institueret, exceptione pacti conuentioni summouebitur; actione autem de dote si experietur, consequetur quod in peculio fuisse apparuit eo tempore, quo dos promittebatur. Vtique si post nuptias promissa est dos; si uero ante nuptias, eius temporis peculium æstimari debet, quo nuptia fierent, ff. eod. l. si pater, 44. §. quæ debitorem.

Quod si nuptura debitori suo filius famil. actionem duntaxat de peculio promissit: id quod ex ea causa sibi deberetur, nuptiarum tempore inspicitur. si vero alii nuptura iussit filio famil. debitorem de peculio dotem promittere, tempus inspicitur quo dos promissa est, ut tantum in peculio esse existimetur, ff. eod. l. quod si, 45.

Si cum marito debitore mulier pacta sit, ut id quod debeat in dotem habeat dotis actione, & agere potest: licet enim ipso iure priore debito liberatus non sit, tamen exceptionem habere potest, ff. eo. l. si res, § 2. §. fin.

Si debitori suo mulier nuptura, ita dotem promississet **QVOD MIHI DEBES, AVT FVNDVS SEMPRONIANVS DOTI TIBI ERIT**, utrum mulier vellet, id in dotem erit. Et si quidem debitum mallet dotis nomine apud virum remanere: potest ea exceptione se tueri aduersus petentem fundum. Quod si fundum dederit, pecuniam à marito condicet, ff. eod. l. quemadmodum, xlv. §. si debitori.

Nuptura filio famil. si socero dotem ita promiserit **QVOD FILIVS TVVS MIHI DEBET, ID DOTI TIBI ERIT**: interest utrum filii obligatio, an patris persecutio, & in rem versum promissione contineatur. Nam si id quod filium dare oportet, significatum est, tota pecunia, in quam filius obligatus est, promissione dotis continebitur. Sin autem id quod patrem de peculio, vel de in rem verso præstare oportet: æstimari debebit, quantum sit eo tempore, quo promittitur: ut ea summa dotis esse videatur, in quam patrem eo tempore filii nomine condemnari oportuerat. Quod si non euidenter appareat de cuius obligatione mulier senserit: præsumptionem ad filii debitum spectare verisimile est, nisi euidentissime contrarium approbetur, ff. eodem lege nuptura, § 7.

Traditione quoque rei dotalis in persona filii famil. facta dos constituitur: ita ut neque periculum, nec culpam pater præstet. Igitur hæc dos periculo mulieris erit quandiu pater ratam promissionem, vel donationem habuerit. Ideoque etiam manente matrimonio res, quas tradiderit mulier conditione repetitura est. Item incerti conditione consecutura est, ut promissorie liberetur, ff. eod. l. quemadmodum, xlv. §. traditione.

Cum vir uxori donare vellet: debitori mulieris, qui soluendo non erat, dotem ei pro-

promisit, ad id duntaxat, quo ad soluendo frui iuri periculo ea res est, & si quid debitori ad soluendum facultatis accesserit: periculum ad eam summam, quæ accesserit, crescit, permanebitque, etiam si rursus pauperior factus erit, quia neque tum, cum dos promitteretur, donatio facta est, nisi eius pecunia, quæ à debitore seruari non poterat, neque cum soluendo esse caput, donationis causa permanet: cum eo loco res sit, quo esset, si tunc quoque cum promitteretur dos, locuples fuisset, ff. eo. l. cum uir, l.iii.

Mulier pecuniam sibi debitam à seio cū interesse futuri temporis in dote promittenda demonstrauit, id quoque dotis portionem esse, quarum dies post nuptias cessit, rationis est, ff. eod. l. cum post, lxxviii. §. mulier.

Si mulier debitori suo, qui interesse pecuniæ debebat, nuptura dotem promississet quod is sibi deberet: post contractas nuptias secuti temporis interesse non erit dotalis, quia illa obligatio tolleretur, perinde ac si solum debitum mulieri, in dotem ab ea datum esset, ff. eo. l. si mulier, lxxvii.

Si debitor mulieris dotem sponso promiserit, non potest mulier ante nuptias à debitore pecuniam petere, quia & promissio in pendenti esset donec obligatio in ea causa esset, ff. eod. l. si debitor, lxxx. & lxxxiii.

Cum vxor uirum suum, quam pecuniam sibi deberet, in dotem filiae communi dare iusserit, & id fecisse dicatur, animaduertendum est, utrum ea dotem suo, an uxoris nomine dedit. Si suo, nihilominus uxori is pecuniam debebit. Si uxoris nomine, ipse ab uxore liberatus erit, ff. eo. l. cum uxor, lxxxii.

Res in dotem datae, quæ pondere, numero, mēsurā constant, mariti periculo sunt: quia in hoc dantur, ut eas maritus ad arbitrium suum distrahat, & quandoque soluto matrimonio, eiusdem generis, & qualitatē alias restituat, vel ipse, vel hæres eius, ff. eo. l. res, quæ. xlii.

Mater cum filiae aurum dedisset utendum, pater puella, id aurum in dotem uiro appendit: deinde mortua est mater. Si inscia inuitave uxore uir, id aurum in dotem dedit: manet id aurum hæredis matris, vendicarique potest: & omnino res in dotem viro datam non esse placuit: & quia res cuius est, marito competit aduersus socerum actio, ff. eo. l. mater, xxxiiii.

Plerumque interest uiri res non esse æstimatas: idcirco ne periculum rerum ad eum pertineat: maximè si animalia in dotem acceperit, vel vestem, qua mulier utitur. fuerint enim si æstimata sit, & eam mulier attriuerit, ut nihilominus maritus æstimationem earum præstet. Quoties igitur non æstimatæ res in dotē dantur, & meliores, & deteriores mulieris sunt. Si prædiis inæstimatis aliquid accesserit, hoc ad compendium mulieris pertinet: si aliquid decesserit, mulieris damnum est, ff. de iure dot. l. plerumque, x. in prin.

Si ante matrimonium æstimatæ res dotales sint, hæc æstimatio quasi sub conditio ne est, namque hanc habet conditionem. SI MATRIMONIUM FVERIT SECVTVM, secutis igitur nuptiis, æstimatio rerum perficitur, & sit uera uenditio, ff. eo. l. plerumque, x. §. si ante.

Si res in dotem datae fuerint, quamuis æstimatæ verum conuenerit, ut aut æstimatio, aut res præstentur: siquidem fuerit adiectum VTRVM MULIER VEL LIT, ipsius erit electio. Aut si nihil de electione adiiciatur: electionem habebit maritus utrum malit res offerre, an pretium earum. Nam & cum illa, aut illa res promittitur: rei electio est utram præstet. sed si res non existet, æstimationem omnino maritus præstabit. sanè & deteriores faciem reddere poterit, d. l. plerumque, §. fin. cum l. seq.

Si res

Quarta Partis, Lib. V.

- Si res æstimata, post contractum matrimonium donationis causa approbetur, nulla est æstimatio:** quia nec res distrahi donationis causa potest, cum effectum inter virum, & uxorem donatio non habeat. res igitur in dotem remanebit. sed si ante matrimonium: magis est, ut in matrimonii tempus collata ea donatio uideatur: atque ideo non valet, ff. eo. l. si res æstimata, xii. in prin.
- Si mulier se dicat circumuentam minoris rem æstimasse, ut puta equum:** siquidem in hoc circumuenta est, quod equum dedit non tantum in hoc, quod minoris æstimauit: in eo acturam, ut equus sibi restitueretur. Epimvero si in æstimationis modo circumuenta est: erit arbitrium mariti, utrum iustam æstimationem, an potius equum præstet: & hoc si equus uiuat. Quod si decesserit, magis æstimatio præstabitur, ceterum si simpliciter dedisset: proculdubio periculo eius moreretur, non mariti. Idemque & in minore circumuenta Marcellus probat. plane si emptorem habuerit mulier iusti pretii: tunc dicendum est iustam æstimationem præstandam, idque duntaxat uxori minori annis præstandum est. sed si in marito dolus adfuit iusta æstimatio præstabitur, d. l. si res, §. si mulier.
- Si rem æstimatam mulier in dotem dederit, deinde & moram faciente in traditione in rerum natura esse defuerit actionem ea habitura non est.** Quod si per eam non stetisset, perinde pretium aufert ac si tradidisset. quia quod euenit emptoris periculo est, ff. eo. l. si rem, xiiii. & l. seq.
- Quoties res æstimata in dotem datur, euicta ea uir ex empto contra uxorem agere, & quicquid eo nomine fuerit consecutus, dotis actione soluto matrimonio ei præstare oportet.** Quare & si duplum forte ad virum peruenerit: id quoque ad mulierem redigetur: quæ sententia habet æquitatem, quia non simplex venditio fit, sed dotis causa, nec debet maritus lucrari ex damno mulieres. sufficit enim maritum indemnem præstari, non etiam lucrum sentire, ff. eodem lege quoties, xvi.
- Si re æstimata data, nuptiæ secutæ non sint: uidendum est, quid repeti debeat, utrum rei, an æstimatio.** Sed id agi videtur, ut ita demum æstimatio rata sit, si nuptiæ sequantur, quia nec alia causa contrahendi fuerit. Res igitur repeti debet, non pretium, ff. eo. l. in rebus, xvii. §. si re æstimata.
- Si animalia in dotem æstimata accepisti, & pactum conuentum factum est, ut tantidem æstimatam diuortio facto redderes, foetus eorum manet apud te, quia animalia tuo periculo fuerint, ff. eo. l. si mancipia, xviii.**
- Non solum si æstimatus fundus, sed etiam si non æstimatus in dotem datus est: & alias cum necesse non haberet mulier duplum promittere promisit, quia ipse fundus est in dote quodcumque propter eum consecutus fuerit à muliere maritus, quandoque restituet mulieri de dote agenti, ff. eod. l. non solum, lii.**
- Si is, qui equum mulieri debet, in dotem delegatus sit, & antequam solueret debitor, equus moriatur, cum neque per debitorem stetisset, quo minus solueret, neque maritus in agendo moram fecisset, periculo mulieris equus moriatur, quamquam etiam si moram maritus fecerit in exigendo, si tamen apud maritum moriturus equus fuerit, actione dotis maritus non tenebitur, ff. eodem lege si is qui, lvi.**
- In dotem rebus æstimatis & traditis, quamuis eas mulier in usu habeat, viri dominium factum videtur, ff. eo. l. cum post, lxi. §. in dotem.**
- Quamuis in bonis mariti dos sit, mulieris tamen est. Et merito placuit, ut si in fundum inestimatum dedit, cuius nomine duplæ stipulatione cautum habuit, isque sit marito euictus, statim eam ex stipulatione agere posse, pro eo, quod eius interest,**

reſt, non eſſe euictum, quod in dotem fuit, quodq; ipſa euictione pati creditur ob id, quod eum, in dotem habere deſuit. Huic enim conſtante matrimonio (quamuis apud maritum dominium ſit) emolumenti poteſtatem eſſe creditur cuius etiam cauſa matrimonii onera maritus ſuſtinet, ff. eo. l. quamuis, lxxv.

Quoties res æſtimatæ in dotem dantur, dominium maritus conſecutus, ſummæ veluti pretii debitor efficitur. ſi itaque non conuenit, vt ſoluto matrimonio reſtituerentur res, & iure æſtimatæ ſunt: retinebit eas, ſi pecuniam maritus offerat, C. de iure dot. l. quinta.

Cum dotem æſtimatam maritus accepiſſe profiteatur, apparet iure communi per pactum quod doti inſertum eſt, formato contractu ex empto actionem eſſe. Quis enim dubitet æſtimationem à te mulieri deberi cum periculo ſuo res deteriores ſiant, vel augmenta lucro ſuo recipiantur, C. eo. l. cum dotem.

Euicta re, quod fuerat in dotem data, ſi pollicitatio, vel promiſſio fuerit interpoſita: gener contra ſocerum, vel mulierem, ſeu hæredes eorum condictione, vel ex ſtipulatione agere poteſt, ſi autem nulla pollicitatio, vel promiſſio interceſſerit: poſt euictionem eius, ſiquidem res æſtimata fuerit: ex empto competit actio, ſi uero hoc non eſt factum: ſi quidem bona fide eadem res in dotem data eſt, nulla marito competit actio. Dolo autem dantis interpoſitio, de dolo actio aduerſus eum locum habebit: niſi à muliere dolo interpoſitus ſit: tunc enim ne famoſa actio aduerſus eum detur, in factum actio competit, C. eod. l. prima.

Si inter uirum, & uxorem pactum ſit interpoſitum, vt ſi matrimonium intra quin quennii fortè Tempora quoquo modo eſſet diſſolutum, ſpecies æſtimatæ doti datæ præciis, quibus æſtimatæ ſunt, redderentur: maniſeſtum eſt non pretia ſpecierum dari, ſed ipſas ſpecies debere reſtitui: cum in placitis ſpecierum reddendarum, idcirco pretiorum nomen uidetur annexum, ne, ſi ſpecies aliqua diminuta fuiſſet, aut perſita, alio pretio, quam quo taxata fuerat, reſolceretur, C. de iure dotium, l. ſi inter, lxxi.

Ita conſtante matrimonio præmutari poſſe dotem dicimus, ſi hoc mulieri utile ſit ut ex pecunia in rem: aut ex re in pecuniam; idq; probatum eſt: quod ſi fuerit factum, fundus, vel res dotalis efficitur, ff. de iure dotium, l. ita conſtante, vigintiſima ſexta, & ſeq.

Res, quæ ex dotali pecunia comparatæ ſunt, dotalis eſſe videntur, ff. de iure dot. l. res quæ, lxxiii.

Ex pecunia dotali fundus à marito comparatus, non uxori quæritur: Cum neque maritus uxori actionem empti poſſit acquirere, & dotis tantum actio ſibi competit. Vnde aditus præſes prouinciæ, ſi non reperiet uxorem tranſegiffe, ſed & maiori parte dotem conſecutum reſiduum reſtitui providebit, C. de iure dotium, l. ex pecunia.

De his, quæ in dotem datæ & direptæ ſunt, mariti eſſe actionem, nulla dubitatio eſt, C. eod. l. de his.

Si ei nuptura mulier, qui equum debebat, ita cum eo pacta eſt, PRO EQVO, QVEM MIHI DEBES DECEM TIBI DOTI ERVNT, ſecundū id, quod placuit rem pro re ſolui poſſe, & liberatio contingit, & decem in dotem erunt: quia & permutatio dotium conuentione fieri poteſt, ff. eod. l. ſi ei nuptura, lxxv.

Post nuptias pater non poteſt, deteriore cauſam filiæ facere; quia nec reddi ei dos inuita filiæ poteſt, ff. eod. l. poſt nuptias, lxxviii.

Si ex lapidicinis dotalis fundi lapidem, vel arbores, quæ fructus non eſſent, ſiue ſuperficiem ædificii dotalis uoluntate mulieris vendiderit, numi ex ea uendi-

Quartæ Partis, Lib. V.

tionem recepti, sunt dotis, ff. eo. l. si ex lapidicinis, xxxii.

Dotem à patre, vel quouis alio promissa si uir nouandi causa stipuletur, caput iure esse periculum: cum ante mulieris fuisset, ff. eo. l. dotem, xxxv.

Debitor mulieris, iussu eius pecuniam iure expromisit: deinde uir acceptam eam iussu mulieris fecit. res mulieri periit. Hoc quomodo accipimus, utrum dotis nomine, an & si alia ex causa? & uidetur de eo debitore dictum, qui dotis nomine promisit. Illud adhuc subest, utrum ante nuptias, an post nuptias id factum sit. Multum enim interesse uidetur. Nam si secutis nuptiis id factum est, dote eam constituta: maritus accepto ferendo perdit dotem, si autem antequam nuptiæ sequerentur: nihil uidetur doti constitutum esse. Non enim alias perit mulieri actio, quam si nuptiæ secutæ fuerint. Nam si secutæ non sunt manet debitor mulieri obligatus, ff. eo. l. debitor, xxxvi. eum l. seq.

Sanè videndum est, an marito mulier, quæ iussit accepto fieri obligetur. Et putatur obligat mandati actione: & hoc ipsum in dotem conueni, quod mulier mandati iudicio obligata est. Et quod dicitur, rem mulieri perire consequens est. Nam si ceperit, velle cum debitore de dote agere, ipsa secum debebat compensare iussum suum, ff. eo. l. sanè, xxxviii.

Si mulier post diuortium, antequam ex stipulatu de dote agat: ad eundem uirum fuerit reuersa: constantius dicitur, per doli exceptionem, inefficacem fieri. ex stipulatu actionem, usque quo matrimonium durat, ff. eo. l. si mulier, xiii.

Si mulier, quæ dotem dederat, post diuortium rursus in matrimonium redit, non reuocatis instrumentis, non dubitabit is apud quem res agetur, secundum voluntatem mulieris, quæ utique non indotata redire in matrimonium voluit, partibus suis fungi, quasi renouata dote, ff. eo. l. diuus, xl.

Intellige diuortium, secundum ius canonicum, in quo dicitur separatio torri vulgari uero sermone appellatur diuortium.

Quæ fundum in dotem habebat: diuortio facto, cum in matrimonium rediret, pacta est cum uiro uti decem in dotem acciperet, & fundum sibi restitueret: ac datis decem, priusquam fundus ei restitueretur, in matrimonium decessit. illud ex bona fide est, & negotio contracto conuenit, ut fundus is, quasi sine causa penes maritum esse ceperit, condicatur. Et hoc euidentissimè circa actionem pignoratitiam apparebit. Etenim si cum fundum Cornelianum pignoris causa tibi tradidissem, postea ex conuentione fundum Titianum in hoc tradiderim ut Cornelianum mihi restitueres: minimè dubitandum erit, quin statim rectè pignoratitia ad recipiendum Cornelianum agere possim, ff. eodem lege quæ fundum, 50.

Post diuortium mulieri, si de dote maritus, nihil cauit ad uirum suum rediit, facile dos ei redintegratur, ff. eo. l. lxiii.

Si filiafamil. nuptura, ex peculio cuius administrationem habebat, dotem viro derit: deinde cum in eadem causa peculium eiusdem esset, diuortium fecerit: dos ei rectè soluitur, quasi a quolibet peculiari debitore, ff. eo. l. si filiafa. xxiii.

Cum post diuortium viro sciente mulier in possessionem prædiorum, quæ in dotem promisit longo tempore fuerit conuenisse uidetur, ne dos, quæ promissa fuerat, peratur: & si petere eam ceperit, pacti exceptione a muliere repellitur, ff. eo. l. cum post, lxix. in prin.

Si stipulatio de restituenda portione dotis datæ subiecta est, conditioque eius extitit: habet ex ea actionem is, in cuius personam utiliter concepta, commissaq; est. secundum qui si fidei de restituenda sibi parte dotis habet actionem, eo qui mater sua donandi, animo passa est partem dimidiam dotis, post obitum matris filiam stipulari metuere non debet doli exceptionem, qui matri suæ, quæ pactum

præsum interposuit, hæres ex minore, quam dimidia portione extitit: nisi liquido probatum fuerit matrem eius mutasse dotis pacti uoluntatem, contentamque esse, uoluisse filiam suam pro portione hæreditatis prælegationibus, maritumque suam exactione liberari uoluisse, C. de iure dot. l. secunda.

Auia eorum, quæ pro nepte in dotem dedit, etsi verborum obligatio non intercessit, actionem ex fide conventionis ad filium, patremque neptis, si matri hæres extitit, transmittere potuit: nec enim eadem causa est patris & matris paciscentium: quippè matris pactum actionem præscriptis verbis constituit patris dotis actionem profectitiæ nomine competentem conventionem simplici minimè creditur innuare, C. eod. l. sexta.

Cum à socero pro uxore dos marito daretur, si ea in stipulationem deducta non est sub tempore dationis, sed postea socer cum marito paciscendo, si id non ex uoluntate filia suæ fecit, conditionem eius lædere non potuit: quandoquidem enim sola de dote experiens, id factum non debere ad sui dispendium operari, de iure defenditur, C. eo. l. septima.

Etiā si non dotem reddi sibi mater, sed ea, quæ in dotem data sunt, ut ea sequerentur, vel ad se pertinerent, in matrimonio defuncta filia, stipulata sit: durante matrimonio, filia decedente, actionem ex stipulatu uideri, quæ sitam, æquissimum est, cui consequens est, ut etiam id, quod additamenti causa in dotem datum est, eadem actione repetatur, C. eo. l. etiam, viii.

Si matre superstite aliquid ad filias pertinens, in dotem scienti uirico datum est, nullam si limitatem iuris datio habet, si neque pollicitatio, neque stipulatio intercessit, C. eo. l. si matre, xiii.

Neque mater pro filia dotem dare cogitur, nisi ex magna, & probabili causa, vel lege speciali inter expressa, neque pater de bonis uxoris suæ inuita ullam dari habet facultatem, C. eo. l. neque mater, xiiii.

Cum citra fidem etiam instrumentorum dotem datam aliunde probanti, post diuortium, quondam uxoris secundum bonam fidem marito restitui debere constat: amissis etiam instrumentis, sine dubio cætera probationum iudicia iure prodita, non habentur irrita, C. eo. l. cum citra, i.

Cum patrem pro filia dotem genero dantem, si post mortem suam in matrimonio cõstitutis rebus humanis eadem eximatur, partem dimidiam dotis Atamiz reddi proponatur. Et postea iuramento facto cum aliis etiam Ammiam hæredem scripsisse, nec Ammiam quicquam ex stipulatu petere uelle sanxisse, siquidem hanc sibi reddi secundum fidem pacti stipulatam Ammiam non probetur, ex alieno pacto, non prorsus ei ulla competit actio. Si uero ex uerborum conceptione sibi Ammia quæ fuit obligationem, ac sibi testatorem prospexisse probetur, contra eam ex stipulatu, post euentum conditionis petentem, quatenus recepit ex defuncti uoluntate, quæ fuit stipulata, exceptione salua falcidia generari potest, C. eo. l. cum patrem, xix.

Si genero dotem dando pro filia pater extraneo stipulatus est, nec sibi cessante uoluntate, nec illi extraneo prohibente, iure querere poterit, C. eodem lege, si genero, xxvi.

Si mulier dotem à uiro dari stipuletur, ut de ea testari possit, cum ordinationis testamenti cogitatio, mortis antecedens tempus significat, nec conditionem, sed causam contineat, intestata quoque muliere defuncta stipulationem committi proficiet, C. eod. l. si mulier, xxv.

Dotis fructum ad maritum pertinere debere æquitas suggerit, cum enim ipse onera

Quartæ Partis, Lib. V.

tionem recepti, sunt dotis, ff. eo. l. si ex lapidicinis, xxxii.

Dotem à patre, vel quouis alio promissa si uir nouandi causa stipuletur, caput iure esse periculum: cum ante mulieris fuisset, ff. eo. l. dotem, xxxv.

Debitor mulieris, iussu eius pecuniam iure expromisit: deinde uir acceptam eam iussu mulieris fecit. res mulieri perit. Hoc quomodo accipimus, utrum dotis nomine, an & si alia ex causa? & uidetur de eo debitore dictum, qui dotis nomine promisit. Illud adhuc subest, utrum ante nuptias, an post nuptias id factum sit. Multum enim interesse videtur. Nam si secutis nuptiis id factum est, dote eam constituta: maritus accepto ferendo perdit dotem, si autem antequam nuptiæ sequerentur: nihil uidetur doti constitutum esse. Non enim alias perit mulieri actio, quam si nuptiæ secutæ fuerint. Nam si secutæ non sunt manet debitor mulieri obligatus, ff. eo. l. debitor, xxxvi. cum l. seq.

Sanè videndum est, an marito mulier, quæ iussit accepto fieri obligetur. Et putatur obligat mandati actione: & hoc ipsum in dotem conuenti, quod mulier mandati iudicio obligata est. Et quod dicitur, rem mulieri perire consequens est. Nam si ceperit, uelle cum debitore de dote agere, ipsa secum debebat compensare iussum suum, ff. eo. l. sanè, xxxviii.

Si mulier post diuortium, antequam ex stipulatu de dote agat: ad eundem uirum fuerit reuersa: constantius dicetur, per doli exceptionem, inefficacem fieri. ex stipulatu actionem, usque quo matrimonium durat, ff. eo. l. si mulier, xiii.

Si mulier, quæ dotem dederat, post diuortium rursus in matrimonium redit, non reuocatis instrumentis, non dubitabit is apud quem res agetur, secundum uoluntatem mulieris, quæ utique non indotata redire in matrimonium uoluit, partibus suis fungi, quasi renouata dote, ff. eo. l. diuus, xl.

Quæ fundum in dotem habebat: diuortio facto, cum in matrimonium rediret, pacta est cum uiro uti decem in dotem acciperet, & fundum sibi restitueret: ac datis decem, priusquam fundus ei restitueretur, in matrimonium decessit. illud ex bona fide est, & negotio contracto conuenit, ut fundus is, quasi sine causa penes maritum esse ceperit, condicatur. Et hoc euidentissimè circa actionem pignoratitiam apparebit. Etenim si cum fundum Cornelianum pignoris causa tibi tradidisses, postea ex conuentione fundum Titianum in hoc tradiderim ut Cornelianum mihi restitueres: minimè dubitandum erit, quin statim rectè pignoratitia ad recipiendum Cornelianum agere possim, ff. eodem lege quæ fundum, 50.

Post diuortium mulieri, si de dote maritus, nihil cauit ad uirum suum rediit, facile dos ei redintegratur, ff. eo. l. lxiii.

Si filiafamil. nuptura, ex peculio cuius administrationem habebat, dotem viro dedit: deinde cum in eadem causa peculium eiusdem esset, diuortium fecerit: dos ei rectè soluitur, quasi a quolibet peculiari debitore, ff. eo. l. si filiafa. xxiii.

Cum post diuortium viro sciente mulier in possessionem prædiorum, quæ in dotem promisit longo tempore fuerit conuenisse uidetur, ne dos, quæ promissa fuerat, petatur: & si petere eam ceperit, pacti exceptione a muliere repellitur, ff. eo. l. cum post, lxix. in prin.

Si stipulatio de restituenda portione dotis data subiecta est, conditioque eius extitit: habet ex ea actionem is, in cuius personam utiliter concepta, commissaq; est. secundum qui si fidei de restituenda sibi parte dotis habet actionem, eo qui mater sua donandi, animo passa est partem dimidiam dotis, post obitum matris filiam stipulari metuere non debet doli exceptionem, qui matri suæ, quæ pactum

Intellige diuortium, secundum ius canonicum, in quo dicitur separatio totius uulgaris uero sermone appellatur diuortium.

præsum interposuit, hæres ex minore, quam dimidia portione extitit: nisi liquido probatum fuerit matrem eius mutasse dotis pacti uoluntatem, contentamque esse, uoluisse filiam suam pro portione hæreditatis prælegationibus, maritumque suam exactione liberari uoluisse, C. de iure dot. l. secunda.

Autem eorum, quæ pro nepte in dotem dedit, etsi verborum obligatio non intercessit, actionem ex fide conuentionis ad filium, patremque neptis, si matri hæres extitit, transmittere potuit: nec enim eadem causa est patris & matris paciscentium: quippè matris pactum actionem præscriptis verbis constituit patris dotis actionem profectitiæ nomine competentem conuentione simplici, minimè creditur innuare, C. eod. l. sexta.

Cum à socero pro uxore dos marito daretur, si ea in stipulationem deducta non est sub tempore dationis, sed postea socer cum marito paciscendo, si id non ex uoluntate filiae suæ fecit, conditionem eius lædere non potuit: quandoquidem enim sola de dote experiens, id factum non debere ad sui dispendium operari, de iure defenditur, C. eo. l. septima.

Etiā si non dotem reddi sibi mater, sed ea, quæ in dotem data sunt, ut ea sequerentur, vel ad se pertinerent, in matrimonio defuncta filia, stipulari sit: durante matrimonio, filia decedente, actionem ex stipulatu uideri, quæsitam, æquisimum est, cui consequens est, ut etiam id, quod additamenti causa in dotem datum est, eadem actione repetatur, C. eo. l. etiam, viii.

Si matre superstite aliquid ad filias pertinens, in dotem scienti uirrico datum est, nullam si imitationem iuris datio habet, si neque pollicitatio, neque stipulatio intercessit, C. eo. l. si matre, xiii.

Neque mater pro filia dotem dare cogitur, nisi ex magna, & probabili causa, vel lege speciali inter expressa, neque pater de bonis uxoris suæ inuitæ ullam dari habet facultatem, C. eo. l. neque mater, xiiii.

Cum citra fidem etiam instrumentorum dotem datam aliunde probanti, post diuortium, quondam uxoris secundum bonam fidem marito restitui debere constat: amissis etiam instrumentis, sine dubio cætera probationum iudicia iure prodita, non habentur irrita, C. eo. l. cum citra 15.

Cum patrem pro filia dotem genero dantem, si post mortem suam in matrimonio constituta rebus humanis eadem eximatur, partem dimidiam dotis Atamiae reddi proponatur. Et postea iuramento facto cum aliis etiam Ammiam hæredem scripsisse, nec Ammiam quicquam ex stipulatu petere uelle sanxisse, siquidem hanc sibi reddi secundum fidem pacti stipulatam Ammiam non probetur, ex alieno pacto, non prorsus ei ulla competit actio. Si uero ex uerborum conceptione sibi Ammia quæsiuit obligationem, ac sibi testatorem prospexisse probetur, contra eam ex stipulatu, post euentum conditionis petentem, quatenus accepit ex defuncti uoluntate, quæ fuit stipulata, exceptione salua salerdia generuti potest, C. eo. l. cum patrem, xix.

Si genero dotem dando pro filia pater extraneo stipulatus est, nec sibi cessante uoluntate, nec illi extraneo prohibente, iure quærere poterit, C. eodem lege si genero, xxvi.

Si mulier dotem à uiro dari stipuletur, ut de ea testari possit, cum ordinationis testamenti cogitatio, mortis antecedens tempus significat, nec conditionem, sed causam contineat, intestata quoque muliere defuncta stipulationem committi proficiet, C. eod. l. si mulier, xxv.

Dotis fructum ad maritum pertinere debere æquitas suggerit, cum enim ipse onera

Quartæ Partis, Lib. V.

onera matrimonii subeat, æquum est eum etiam fructus percipere, ff. eodem lege dotis, 7. in princ.

Si fructus constante matrimonio percepti sint dotis non erunt, si uero ante nuptias percepti fuerint, in dotem conuertentur, nisi fortè aliud inter maritum futurum, & destinatam uxorem conuenit. Tunc enim quasi donatione facta, fructus non reddebuntur, d. l. dotis, 7. §. si fructus.

Pro omnibus matrimonii marito lucro fructus totius dotis esse, quos ipse caput, vel si uxori capere donationis causa permisit, eum, in quantum locupletior facta est, posse agere, manifestissimi iuris est, C. de iure dot. l. pro oneribus. xx.

Licet dos iure penes maritum remanserit, pro rebus tamen, hæreditariis successoribus, non maritus quondam, solennibus pensationibus parere debent, C. eodem, lege licet, xxvii.

Fructibus prædiorum in dotem datorum, si secundum pactum sumptibus uxoris, & suorum seruierunt repeti non possunt, C. de pactis conuentis super dote lege secunda.

In domum absentis uxore deducta nullis in eam interea ex bonis uiri sumptibus factis ad exhibitionem uxoris permissum interesse reuersus uir improbè petit, ff. eo. l. cum post. l. xix. §. in domum.

Mulieri bona sua omnia in dotem dedit, quaeritur an maritus, quasi hæres oneribus respondere cogatur. Paulus respondit, eum quidem, qui tota ex promissione dotis bona mulieris retinuit, à creditoribus eius conueniri non posse, sed non plus esse in promissione bonorum, quàm quod superesset deducto gre alieno, ff. eo. l. mulier, 72. in princ.

Si ususfructus in dotem datus sit, utrum fructus reddendi sint, nec ne, interest quid actum sit, & nisi appareat aliud actum ius ipsum in dote erit, non etiam fructus, qui percipiuntur, ff. eo. l. dotis, 7. §. si ususfructus.

Si ususfructus fundi, cuius proprietatem mulier non habebat dotis nomine mihi à domino proprietatis detur difficultas erit post diuortium circa reddendum ius mulieri, quoniam dicimus vsumfructum a fructuario cedi non posse, nisi domino proprietatis: etsi extraneo cedatur, id est ei, qui proprietatem non habeat, nihil ad eum transire, sed ad dominum proprietatis reuersurum vsumfructum, quidam ergo remediis loco rectè putauerunt introducendum esse, ut uel locet hunc vsumfructum mulieri maritus, vel vendat nummo vno, ut ipsum, quidem ius remaneat penes maritum, perceptio vero fructuum ad mulierem pertineat, ff. eo. l. si ususfructus, 66.

Cum in fundo mariti habens mulier vsumfructum dotis causa eum marito dedit, quamuis ab ea ususfructus decesserit, maritus tamen vsumfructum non habet, sed suo fundo quasi dominus verum consecutus per dotem plenam fundi proprietatem, non separatam ab usufructu, nec est, quod non utendo eum maritus amittat. Diuortio autem facto constituet in eodem fundo vsumfructum mulieri, quod si in matrimonio decesserit uxor nihil emolumenti ob dotem habere maritis videtur, quia & si eam uxorem non duxisset, tamen fructuariae morte finitus ususfructus ad proprietatem rediret, ideoque nec in funus conferret mulieris. planè si pater filiae nomine, qui in fundo generi vsumfructu habebat dotis constituendæ gratia eum dederit, & in matrimonio ea mortua fuerit, habebit ex sua persona ususfructus petitionem. quod si mulier in suo fundo marito, vsumfructum dotis causa constituerit: tunc ex mariti persona proprietatem erit ususfructus, quia & non utendo ipse perit, quod si acciderit videamus, an etiam

etiam nunc dotata sit mulier, & si quidem dominum apud mulierem est fundi ad quem est reuersus vsusfructus nihil iam in dote habet, quod actione dotis consequatur ab eo, cui quod non utendo amisit vsusfructum imputari non potest, ex quo ipsa lucrum habet, ideoque in dota erit, quod si uxor alienauerit proprietatem, quæ sine ullo mulieris emolumento plenior facta, ut adhuc dotata est, quia dotis actione teneri debet maritus, qui quando licuit vsusfructu uti amiserit eum non utendo, nam si habere perseuerasset vsusfructum, usque ad diuortium commodo mulieris redderet eius restitutio, quia & si non protinus ad ipsam transiret, tamen vel precio, vel beneficio, sine incommodo mulieris ad proprietatem reuenteretur. Si autem vsusfructum maribus non amiserit, morte mulieris non finitur vsusfructus apud maritum. Duobus autem facto, primo videamus, & in hac & in superiore specie, an pro rata temporis anni eius diuidantur fructus, quod probandum est ipsius autem restitutio, ita fiet, ut habenti mulieri fundum vsusfructus cedatur, & ita cum proprietate consolidetur. Sed & si non sit fundi domina, nihilominus, competit dotis actio, ut dimittat à se maritus vsusfructum: nam vel ex emptio actione adhuc, ut vsusfructum præster mulieri tenetur, aut pretium eius consequi sperat, aut ciuili magis gratiam præstare, quam relinquere apud inimicum ius ad se translatum, licere ei ciuile est, ff. de iure dot. l. cum in fundo, lxxviii. in prin.

Vxor viro vsusfructum dotis nomine dedit manente matrimonio eidem fundum vendidit, quæsitum est diuortio facto, quid dotis iudicio recuperare debeat. dicitur referre quanti fundus venisset, nam si nudæ proprietatis æstimatio facta fuisset, mulierem dotis iudicio pretia vsusfructus recuperare debere, quid ergo si uir ante litem contestatam mortuus fuisset, hæres eius nihil præstabit? nam & si quilibet alius emptor proprietatis extitisset: hæres viri, nihil mulieri præstaret, scilicet vsusfructu reuerso ad proprietatem, ceterum si fundus totus venisset, quanti deberet venire nõ detracto vsusfructu, intelligit mulier dotem matrimonio manente recepisse, d. l. cū in fundo, 78. §. vxor uiro.

Si fundus communis in dotem datus erit, & socius egerit cum marito communi diuidendo adiudicatusque fundus socio fuerit, in dotem erit quantitas, quæ socius marito damnatus fuerit, at si omiſsa licitatione extraneo additus hic fundus fuerit, pretii portio, quæ distracta est, sed ita, ut non uice corporis habeatur: nec diuortio secuto, præſenti die, quod in numerato est restituatur: sed statuto tempore solui debeat. Quod si marito fundus adiudicatus fuerit: pars utique data in dotem, dotalis manebit, d. l. cum in fundo, 78. §. si fundus. **Ut quas vsusfructu sibi deducto socius in dotem dedit, venundando auferre genero non potest,** C. de iure dot. l. res quas, xvii.

Socius fundum deducto vsusfructu filiae vxori Titii donauit: maritoque in dotem dedit vxor quidem proprietatem, socius autem vsusfructum dedisse uidetur uxore uoto rebus humanis in matrimonio exempta, fundus apud maritum, secundum placiti fidem manebit. Nam si acceptura certum quid annui filiae suæ vsusfructum locauit: mortua conductrice vsusfructus extingui minime potuit, C. eo. l. si socius, xviii.

In rebus dotalibus virum præstare oportet, tam dolum, quam culpam, quia causa sua dotem accipit, sed etiam diligentiam præstabit, quam in suis rebus exhibet, ff. eod. l. in rebus, xvii. in princ.

In rebus dotalibus etiam pater mariti dolum & culpam præstare debet, ff. eodem lege mulier, lxxii. §. paulus respondit.

Quarta Partis, Lib. V.

Ex asse hæres institutus, rogatusq; mulieri dodrantem hæreditatis restituere: Ius su eius, quod debet, doti promissit marito: verendum est ne sit obligatus, nam mulieri in hoc tenetur, ut hæreditatem restituendæ, transferat actiones, & quas habet, & quibus est obstrictus: quas transferre ad alium, quam cui debet fideicommissum, non potest: sed ne indotata mulier esse videatur, dicendum est, ipsi mulieri ex Trebelliano restituendam esse partem hæreditatis, quæ ei relicta est, ut ea suo marito pro dote eam soluat: quia ad eam & fideicommissum, & onera eius pertinent, delegatione propter nimiam subtilitatem, & casus necessitatem minimè obtinente, ff. eo. l. si mulier, lix. §. ex asse hæres.

Si de dote promissa agatur, non oportet in quantum facere pōt. condemnari, cum qui pmissit. Imò qđ ad extraneum attinet, semper hoc verum est. cæterum si manente ad finitatem dotē pmissam gener à socero petit. Vtiq; in quantum facere pōt. socer condemnabit. Si dirempto matrimonio petitur, ex causa & persona, attribuendum est qđ. n. si socer specie futuræ dotis induxerit genero, & cum sciret se præstare dotem non posse, id egerit, ut genero insidiaretur, ff. de iur. do. l. p.

In ambiguis pro dotibus respondere melius est, ff. eo. l. in ambiguis, lix.

Dotis potiorē causam magis esse convenit, quam reip. cui postea maritus obnoxius factus est, C. de iure dot. l. dotis, six.

Vbi adhuc matrimonio constituto maritus ad inopiam sit deductus, & mulieri sibi prospicere velit, resq; sibi suppositas pro dote, & ante nuptias donatione, rebusq; extra dotem constitutis tenere, non tantum mariti res ei tenenti, & super his ad iudicium uocatæ exceptionis præsidium ad expellendum ab hypote ca secundum creditorem præstatur, sed etiam si ipsi contra detentatores rerū ad maritum suum pertinentium, super eisdem hypothecis aliquam actionem, secundum legum distinctionem moveat, non obesse ei matrimonium adhuc constitutum sancitur. Sed ita eam posse easdem res uendicare, uel à creditoribus posterioribus, uel ab aliis, qui non potiora iura legibus habere noscuntur, ut potuisset, si matrimonium eo modo dissolutum esset, quo dotis, & ante nuptias donationis exactio ei competere poterat: ita tamen ut eadem mulier nullam habeat licentiam eas res alienandi uiuente marito, & matrimonio inter eos cōstituto: sed fructibus earum ad sustentationē, tam sui, q̃ mariti filiorumq; si quos habet, abutatur: creditoribus mariti contra eum, eiusq; res, si quas postea acquiescerit, integra sua iura habentibus: ipsis Et marito, & uxore, post matrimonii dissolutionem super dotē, & ante nuptias donatione pro dotalium instrumētorum tenore integro suo iure potituris, C. de iur. do. l. ubi adhuc, 29.

In rebus dotalib. siue mobilibus, siue immobilib. seu se mouentib. (Si tñ extant) siue æstimatæ, siue inæstimatæ sint, mulierē in his uendicandis oēm hñe post dissolutū matrimoniū prærogatiuam iubetur, & neminem creditorum mariti, qui anteriores sunt, posse sibi potiorē causam in his per hypothecam uendicare, cū eadem res, & ab initio uxoris fuerint, & naturaliter in eius permanerit dominio. Non. n. quod legum subtilitate transitus earū in patrimonium mariti uideat fieri, ideo rei ueritas deleta, uel cōfusa est: ita mulier in re actionē in hñōi rebus, quasi propriis habet, & hypothecariā omnib. anteriore possidet, ut siue ex naturali iure eiusdem mulieris res esse intelligantur, siue secundum legum subtilitatem ad mariti substantiam peruenisse uideantur: per utramque uiam siue in rem, siue hypothecariam ei plenissimè consulatur. omnis autem temporalis exceptio, siue per usucapionem inducta, siue per decem, siue per viginti annorum curricula, siue per triginta, uel quadraginta metas annorum, siue ex alio

quocunq;

quocunque tempore maiore, vel minore sit introducta: ea mulieribus ex eo tempore opponatur, ex quo possint actiones mouere, idest opulentis quidem maritis constitutis, post dissolutum matrimonium, minus autem idoneis, ex quo hoc infortunium eis illatum esse claruerit: cum constante etiam matrimonio posse mulieres contra maritorum parum idoneorum bona hypothecas suas exercere, iam lege humanitatis intuitur definitum sit separatione chori falsa dissimulatione in huiusmodi causa, quam lex amplexa est, stirpitus eruen-
da, C. eo. l. penult.

Cum quidam dotes pro mulieribus dabant, siue matres, siue ali cognati, siue extranei: recte quidem eas mariti, sine monumentorum obseruatione suscipiebant. Cum autem mulier redhibitionem casus stipulabatur, & huiusmodi fortuitus casus euenisset, ipsa mulier, utpote à se non facta donatione, propter hoc, quod monumenta deerant, & necessitatem habebat actiones in huiusmodi causa ad eum, qui dotem dedit per cessionem transferre, vel ipsas res reddere: & ita inueniebatur forsitan post prolixa matrimonii annorum curricula, & liberos forte editos infelix mulier indotata. sancitum itaque est in omnibus huiusmodi casibus nullis monumentis rem indigere, sed in omni persona ratas esse huiusmodi donationes, & mulierem ipsam dotem suam habere (cum fortuitus casus hoc lucrum ei addiderit) & firmiter hoc apud eam permanere, nisi ipse, qui ab initio dotem dedit, sibi dari in huiusmodi casum stipulatus sit. Tunc etenim, cum neque ab initio suspicio aliqua liberorum conuenit, sed sibi omnem rem ille, qui dotem dedit, pepigerit: huiusmodi tractatus habere locum non potest: atqui in aliis omnibus casibus, in quibus ipse non est stipulatus tristitia suae mulier hoc proprium habeat solatium per actionem dotis, C. eo. l. fi. in prin.

Simili quoque modo si quis extraneorum, (idest qui eum, pro quo dat, non in potestate habeat) pro alio ante nuptias donationem nupturae mulieri dederit, & necessaria monumenta adhibuerit: cum excedat summam legitimam donatio, vel non minori mater familias nuptura sit: non solum ad eam, cui ante nuptias donatio datur, monumenta suam adhibeant firmitatem, sed etiam ad illum, pro quo dedit: ut si lucrum ei ex dotalibus pactis accesserit, hoc non cedat donatori, sed in suum lucrum hoc maritus conuertat, firmumque & irrevocabile habeat: nisi donator & hoc sibi reddi huiusmodi casu fuerit stipulatus, ne & in praefato casu simile anteriori vitium oriatur. Sin autem minor quantitas sit, vel ita res gesta sit, ut monumentorum ex omni parte nulla sit utilitas: tunc & donatio ad utramque personam valet, & maritus casum lucratur: nisi & hic donator eam sibi stipulatus sit, d. l. fi. S. simili quoque modo.

Si quis in dotem vel praedia, vel certum redditum, vel aedes, vel panes civiles sponderit, vel promiserit: si extempore matrimonii biennium transactum sit: ilico redditum, vel pensionum, nec non panis civilis quaesitum is praestabit, etiam si non fuerint adhuc res principales traditae: & si tota dos in auro sit, itidem post biennium interesse praestabit. Sin autem aliae res praeter immobiles, vel aurum fuerint in dotem datae, siue in argento, siue in mulieribus ornamentis, siue in ueste, siue in aliis quibuscunque siquidem aestimatae fuerint, simili modo post biennium & earum interesse currit aestimatione earum (quia & hoc apertius declarari oportet) ea intelligenda, quae pro singulis speciebus facta est, vel pro unoquoque genere dotalium specierum, idest pro argento, vel ornamentis, uel ueste, uel aliis speciebus, & non esse expectandam, post

Quartæ Partis, Lib. V.

singulas estimationes unam coadunationem totius calculi: quod satis serupulosum, & per nimiam subtilitatem perniciosum est. Sin autem minimè res mobiles fuerint æstimatæ ea post biennium observantur, quæ leges post litem contestatam, pro omnibus huiusmodi rebus definiunt. Sin uero res permissæ fuerint, & partim in auro, partim in aliis rebus mobilibus, vel immobilibus: pro iam facta diuisione omnia procedunt, licentia minimè deneganda marito, quando voluerit dotem petere. Nec is, qui debet, putet sibi licentiam esse, redditus, vel pensiones, vel interesse, vel alias accessiones soluendi dotis solutionem protelare, sed siue ante biennium, siue postea voluerit dotem pars mariti petere, queat, & secundum leges eam exigere, d. l. si. S. si.

Si pro dote promissa interesse dato socer spondit, id quod deberi ostenditur, competens iudex genero solui præcipiet, C. de dotis promiss. l. secunda.

DE DOTIS PROMISSIONE, ET nuda pollicitatione, & de pactis dotalibus. Tit. II.

Ruſtra exiſtimatur actionem competere, quaſi promiſſa dos ſit, nec præſtitã ſit, cum neque ſpecies vlla, neque quantitas promiſſa ſit, ſed hæcenus nuptiali inſtrumento adſcriptum, quod ea, quæ nuberat dotem dare promiſerit, C. de dotis promiſſ. l. prima.

Qui promittit ritè dotem pro muliere marito non addita qualitate, ſed quodcunque arbitratus fuiſſet, & ſtipulationis fidem non exhibet competentibus actionibus maritus uſus ad repromiſſi emolumentum iure iudiciorum perueniet. Videtur enim boni viri arbitrium ſtipulationi inſertum eſſe, C. cod. l. tertia.

Si pater marito ſtipulanti promiſerit dotem non filiz, ſed marito contra ſucceſſores ſocero competit actio, C. eo. l. quinta.

Ad exactionem dotis, quam ſemel præſtari placuit, quali acunq; verba ſufficiunt, ſiue ſcripta fuerint, ſiue non, etiam ſi ſtipulatio in pollicitatione rerum dotalium minimè fuerit ſubſecuta, C. eo. l. ſexta.

Lex dicta, cum dos daretur pro alumna, ſeruari oportet: nec obeſſe debet, quod dici ſolet ex pacto actionem non naſci: tunc enim hoc dicimus cum pactum nudum eſt: alioquin cum pecunia datur, & aliquid de reddenda ea conuenit, utilis eſt conditio, C. de pactis conuen. ſuper dote, l. prima.

Si pater dotem pro filia ſimpliciter dederit, vel pro filio donationem ante nuptias donationem fecerit, habeat autem filius vel in poteſtate conſtitutus, vel fortè emancipatus res maternas, vel ex alio modo tales, quæ acquisitionem eſcugunt, quarum uſusfructus ſolus apud patrem remanet, vel quocunque modo poterat quaſdam actiones contra patrem habere. Item ſi fortè dixerit in inſtrumento dotali ex rebus paternis, & maternis dotem, vel ante nuptias donationem dare, ſiquidem nihil addendum exiſtimauerit, ſed ſimpliciter dotem vel ante nuptias donationem dederit, vel promiſerit ex ſua liberalitate hoc feciſſe intelligitur debito in ſua figura manente. Neque enim leges incognitæ ſunt, quibus cautum eſt omnino paternum eſſe officium dotem, vel ante nuptias donationem pro ſua dare proſpici. liberalitas itaque talis remanebit vera & irrevocabilis, ut puro nomine liberalitas, & debitum ſuam ſequantur fortunam. Vbi autem ex rebus, tam ſuis, quàm maternis, vel aliis, quæ nõ acquirantur,

tur, vel ex suis debitis dixerit se fecisse huiusmodi liberalitates, tunc si quid penitus inopia tentus est ex illis videtur rebus dotem, vel ante nuptias donationem esse datam, quæ ad filios, vel filias pertinet. si uero & ipse substantiam idoneam possidet in hoc casu de suo patrimonio dotem, vel ante nuptias donationem dedisse intelligitur. poterat enim secundum suas vires dotem pro filia, vel ante nuptias donationem pro filio dare, vel consentire filiis suis, quando voluerint partem, vel parte totam substantiam, quam habent paternæ liberalitati pro dote, vel ante nuptias donatione aggregare, ut re vera appareat, quid ipse velit dare, & quid de substantia filiorum proficiatur, ne dum effuso sermone sese iactat in promptum incidat sui periculum, C. de dotis promissione, lege finali.

Qui voluntate dotantis in dotali, instrumento plura tradita fuisse scribit, quam suscepit, intelligit de his, quæ desunt petendis pactum esse subsecutum, C. eod. l. quarta.

Pacifici post nuptias etiam si nihil ante conuenerit, licet. Pacta quidem, quæ de reddenda dote fiunt inter omnes fieri oportet, qui repetere dotem possunt, & à quibus repeti potest, ne ei, qui non interfuit apud arbitrum cognoscentem pactum non prolit, ff. de pact. dota. l. prima.

Si conuenerit, ut quoquo modo dissolutum sit matrimonium liberis interuenientibus dos apud uirum remaneret Papinianus Iuniano prætori respondit, morte mariti finito matrimonio, non uideri conuenisse dotem remanere, & si conuenisset non esse seruandum pactum contra dotem cum morte mariti mortalitas interuenerit, ff. eo. l. secunda.

Et pacta conuenta, quæ in diuortii tempus collata sunt non facto diuortio locum non habent, ff. eo. l. tertia.

Quamuis pater cum filiam nuptui collocaret pactus sit, ut si maritus eius superstitibus filiis communibus in matrimonio decessit, pars dotis liberorum nomine retineatur, eiusmodi tamen conuentio, quo minus actionem integrè dotis habeat proficere non potest, C. de pact. conuen. super dote, l. tertia.

Pactum dotale, quo mater conuenisse cum marito suo proponitur, ut si in matrimonio decessisset filiis dos restitueretur. Si stipulatio ex persona filiorum cum in potestate patris constituti non essent minus legitimè intercescit, defuncta ea in matrimonio, actionem filiis quærere non potuit, sed si obligatione uerborum ritè intercedente dotis petitionem habere possunt, petitionem exequi non prohibentur, maximè si adhuc uinculis potestatis patriæ non attingunt, C. eod. l. quarta.

Hæreditas extraneis testamento datur: non igitur affirmetur dotali instrumento pactum interpositum esse: iure testamenti, ut post mortem mulieris bona eius ad Sempronium pertinerent, quæ dotis tituli non sunt obligata, idem Sempronius intelligit, nulla actione si posse conuenire hæredes, seu successores mulieris, ut sibi restituantur, quæ nullo modo debentur, C. eo. l. quinta.

Si conuenerit, ut in matrimonio vxore defuncta, dos penes maritum remaneret, profectitiæ dotis repetitionem huiusmodi pactum inhibuisse explorati iuris est, cum deteriore causam dotis, in quem casum soli patri repetitio competit, pacto posse fieri, auctoritate iuris sæpissimè responsum est, C. eodem lege sexta.

Pater pro filia dotem datam genero, ea prius matrimonio defuncta, nepotibus pactus est restitui, licet his actionem quærere non potuit: tamen

Quartæ Partis, Lib. V.

ut illis eis ex æquitate accommodabitur actio, C. eo. l. pater, 7.

Cum dos filię nomine datur, optimum est pactum conuentum, cum utroq; generum facere, quanquam initio dotis danda, legem quam velit, etiam citra personam mulieris is, qui dat dicere possit. Si vero post datam dotem pacisci velit, utriusq; persona in paciscendo necessaria est: quoniam iam tunc acquisita mulieri dos est. Quo casu si solus pater pactus sit sine filia, siue solus agat, siue adiuncta filię persona: ei soli nocebit, & proderit pactum conuentum. nec si sola filia egerit, neque proderit, neque nocebit ei. Si vero filia sola pacta fuerit, quo pacto patris conditio meliori fiat, proderit & patri, quoniam per filiam patri acquiri potest. Si vero sic pacta sit filia, ut noceat: ipsi quandoque filię agenti nocebit pactum: patri uero nullo modo nocebit, nisi adiecta quorum filię persona experiatur. Dicendum est enim paciscendo filiam conditionem patris deteriorein facere non posse eo casu, quo mortua ea in matrimonio dos ad patrem reuersura est, ff. de pact. dot. l. septima.

Quoties patre furente, vel ab hostibus capto, filiusfam. ducit uxorem, filiaque familias nubit: necessario etiam pactio cum ipsis duntaxat dotis nomine fieri poterit, ff. eo. l. quoties, viii.

Si ita conuenerit, ut si uiuo socero mortua sit filia ipsi socero: si mortuo eo, filius eius: si filio quæ defuncto, totum suo hæredi reddatur: benigna interpretatione potest defendi, utilem stipulationem esse, ff. eo. l. si ita, 9.

Auus pactus est cum dotem pro nepote suscepisset, ne à se, neve à filio dos peteretur. ab alio vero, quam filio hærede, ut dos peteretur, exceptione conuentionis filius tuendus erit: quippè cum hæredi nostro cauere concessum est: nec quicquam obstat, quominus certæ personæ (si hæres erit sibi) caueri possit: quod non idem, & in cæteris hæredibus cauetur, ff. eo. l. Auus x.

Cum pater dotem pollicitus fuerit, & paciscatur ne se uiuo petatur, neq; constante matrimonio dos petatur, ita pactum interpretatur quasi adiectum esset **SE VIVO**, hoc enim ita accipiendum est contemplatione pietatis paternæ, & contrahentium voluntatis, ut & posterior quoque pars conuentionis ad vitam patris relata uideatur: ne diuersa sententia fructus dotis ab oneribus matrimonii separet. quod indignissimum esset, inducat, ut non habuisse dotem existimetur. Vnde hoc effectum est, ut siquidem aliud patre decesserit filia, aut sine culpa sua diuerterit: omnino dos peti non possit constante autem matrimonio mortuo patre peti possit, ff. eo. l. cum pater, i i.

Si pater dotem dederit, & pactus sit, ut mortua in matrimonio filia, dos apud uiuum remaneret pactum seruandum est etiam si liberi non interueniant, ff. eo. l. si pater, xii. in prin.

Ex pactis conuentis, quæ ante nuptias, uel post nuptias interponi solent, alia ad uoluntatem pertinent, ut mulier dote promissa se alat, & donec nupta sit, dos ab ea non petatur: aut ut certam summam vero præster, & ab eo datur: & his similia. Alia ad ius pertinent: ueluti quando dos petatur: quemadmodum reddatur: in quibus non semper uoluntas contrahentium seruatur. Cæterum si conuenerit, ne omnino dos petatur, indotata erit mulieri, dicta lege si pater. i 2, §. ex pactis.

Si mulier pacta sit, ne amplius, quàm pars dimidiæ dotis à se petatur, & poenam stipulata sit, Mela ait alterutro eam contentam esse oportere, uel exceptione pacti, & acceptam facere poenæ obligationem: uel si ex stipulatu agat, denegandam ei exceptionem, d. l. si pater, §. si mulier.

Si fun-

Si fundo æstimato in dotem dato pacta sit mulier, ut quanto pluris venierit, id in dote sit: Mela ait id obseruandum esse: cum ex contrario conuenire possit, ut si minoris venierit, ipsa debeat. § Si pacta sit mulier, ut siue pluris, siue minoris fundus æstimatus venierit, pretium quanti res venierit, in dotem sit: statari ei pacto oportere. sed si culpa mariti minoris venierit: & id ipsum mulierem consequi. Item si non venierit æstimatio præstari debebit, ff. eod. l. si pater, xii. §. si fundo cum l. seq.

De die reddendæ dotis hoc iuris est, ut liceat pacisci qua die reddatur, dum ne mulieris conditio deterior fiat, id est ut certiore die reddatur, ff. eod. l. de die xiiii. & sequent.

Ut autem longiore die solvatur dos, conuenire non potest, non magis, quam ne omnino reddatur, ff. eod. l. ut autem, 16.

Cum inter virum, & uxorem pactum conuentum ante nuptias factum esset, ut quibus diebus dos data esset, eisdem diuortio facto redderetur, post quinquennium, quam nuptiæ factæ sunt, vxor viro dotem dedit. Diuortio facto, quo ad diem reddendæ dotis attinet pacto melior conditio mulieris fieri potest, deterior non potest: itaque si ita cautum est, ut priore tempore, quam legibus constitutum est, reddatur. statari ei pacto debet, si ut longiore, nec valet, id pactum conuentum, Cui sententiæ conueniens est dicere, ut si pacto conuento cautum est, ut quanto serius post nuptias data fuerit, tãto serius post diuortium reddatur: si priore tempore, quam in reddendâ dote constitutum est, data sit, valere pactum conuentum, si longiore, non valere, ff. eod. l. Atulicinus. 17.

Licet manente matrimonio non possit inter virum & uxorem conuenire, ut longiore die dos reddatur: post diuortium tamen, si iusta causa conuentionis fuerit, id pactum custodiri debet, ff. eod. l. licet, 18.

Aliud est si pater pro filia dotem promissit, ut annua, bima, trima, quadrima, quinto anno à se redderetur, & conuenit, ut iisdem diebus soluto matrimonio dos redderetur: hoc enim pactum ita valet, si patri filia hæres extiterit, & interuente ea, pactum conuentum fuerit, ff. eod. l. aliud. 19.

Si extraneus sit, qui dotem promissit, quicquid vel pacisci (etiam ignorante muliere) sicut ex stipulari potest: legem enim suæ rei dicit: postquam verò dederit, pacisci consentiente muliere debet, ff. eod. l. ob res, 20. §. si extraneus.

Si conuenerit ne à muliere, ne ue si patre dos reddatur: hæres non habebit exceptionem. sed si conuenerit, ne manente matrimonio viuo patre petatur: mortuo patre statim exigitur. & si non petierit maritus, tenebitur huius culpæ nomine, si dos exigi potuerit nisi forte ante diremptum sit matrimonium, quam facultatem petendi haberet, d. l. ob res, 20. §. fin.

Si mulier dotis causa promiserit certam summam, & pro ea animalia in dotem dedit, ea conditione, ut periculo eius essent, & si quid ex his natum esset, ad ea pertinere: statari pacto conuento oportebit. Nam constat posse inter virum, & uxorem conuenire, ut dos, quæ in pecunia numerata est, permiscetur, & transferatur in corpora, cum mulieri prodest, ff. eod. l. si mulier, 21.

Fructus prædiorum in dotem datorum, si secundum pactum sumptibus vxoris, & suorum seruierunt, repeti non possunt, C. de pactis conuentis, l. secunda.

Si conuenerit, ut fructus in dotem conuertantur, conuentio nõ valet: propè enim in dotata mulier hoc pacto fieret. sed quamuis Marcellus distinguat: ut si quid fundum in dotem dederit mulier, ita ut maritus fructus redderet, non esse ratum pactum: idemque & si vsumfructum in dotem hoc pacto dedisset. Quod si con-

conuenisset de fructibus reddendis, hoc est ut in dotem fructus essent, quos percepisset: & fundus, vel vltusfructus in hoc traditus est, non ut fundus, vel fructus fieret dotalis, sed ut fructus perciperet dotis futuros: cogendum de dote actione fructus reddere. Erunt igitur in dote fructus, & fructus iste maritus vtilitate, quæ ex fructibus collectis, & in sortem reductis percipi possunt. At tamen utrobique interest qua contemplatione dos sit data: ut si ob hoc ei maiorem dotem mulier dedit, quia fructus nolebat esse dotis, contento marito ea pecunia, quæ ex interesse redituum colligeretur: possit dici conventionem valere. Nec enim videbitur sterilis esse dos, siinge quadringenta annua esse reditus apud eum, qui non acciperet in dotem (nisi hoc conuenisset) plus trecentis. Vti boni consuleret, tam uberem dotem consecutus est. & quid dicemus si tale pactum conuentum interuenit, ut maritus fructus in dotem conuerteret, & mulier se, suosque aleret, tuereturve, & vniuersa opera sua expediret? quare non dicam conventionem valere, ff. cod. l. 4.

Quidam fundum dotis causa ab uxore sua acceperat: interque eos conuenerat, ut mercedes eius fundi vir uxori annui nomine daret. deinde eum fundum vir matri mulieris certa pensione colendum locauerat: eaque cum mercedes eius fundi deberet, decesserat: & filiam suam solam reliquerat hæredem, & diuortium factum erat. vir deinde petebat à muliere mercedes, quas mater debuerat. Placuit exceptionem mulieri dari non debere, ac si inter se & virum non conuenisset, ut hæ mercedes sibi alimentorum nomine darentur: cum futurum sit, ut quodammodo damnationes inter uirum, & uxorem confirmentur. nam quod annui nomine datur, species donationis est, ff. cod. l. quidam, 22.

Si inter uirum, & uxorem conuenerit, ut extremi anni matrimonii fructus nondum percepti mulieris lucro fiant, huiusmodi pactum ualet, ff. cod. l. pen.

Pater cum filia suæ nomine dotem daret, pactus est, ut mortua filia uno pluribusque liberis superstitibus, deducta parte tertia reliqua sibi dos, aut post mortem suam illi, aut illis filiis, quos in potestate habebat, redderetur. deinde hoc ita fieri stipulatus est. post mortem eius mulier in matrimonio decesserat relictis filiis. quaesitum est, an ex stipulatione, duas partes illi petere possint. Responsum est posse. Etenim uim eius stipulationis hanc esse, ut si in matrimonio mortua esset, dos patri redderetur: perindeque habendum, ac si talis stipulatio interposita fuisset. SI NAVIS EX ASIA VENERIT, MIHI AUT POST MORTEM MEAM LVGIO TITIO DARI SPONDES? nam & si post mortem stipulationis navis uenisset hæredi debetur, ff. cod. l. pater, 23.

Si inter uirum, & uxorem pactum est, ut certa pars dotis, uel tota ob unum, uel plures liberos interuenientes retineatur: etiam eorum liberorum nomine, qui ante nati sunt, quàm dos daretur, aut ampliaretur, conuentio rata est. nam sufficit eos ex eo matrimonio nasci, in quo dos data est, ff. cod. l. si inter, 24.

Inter socerum, & generum conuenit, ut filia mortua superstitem anniculum filii habuisset, dos ad uirum pertineret. Quod si uiuente matre filius obiisset, uir dotis portionem uxore in matrimonio defuncta retineret, mulier naufragio cum anniculo filio periit. Quia uerisimile uidebatur ante matrem infantem periisse: uirum partem dotis retinere placuit. ff. cod. l. inter socerum, 25. in prin.

Vir dotem, quam ex pacto filia nomine retinere potuit, si lapsus errore non retinuit: filiam, quæ patri sola, matri pro parte hæres extiterat, apud arbitrium diuisionis non improbè dotis perperam à patre matri solutè perceptionem desiderare constitit, d. l. inter socerum, 26. §. uir dotem.

Cum inter patrem, & generum conuenit, vt in matrimonio sine liberis defuncta si filia dos patri restituatur: id actum inter contrahentes intelligi debet, vt liberis superstitibus filia defuncta, dos retineatur. nec separabitur portio dotis, additamenti causa data, si postea nihil aliud conueniat, dicta. l. inter socerum, S. cum mater.

Filia cum pro se dotem promitteret, pepigit, vt si in matrimonio sine liberis decessisset, matri suæ dos solueretur. pacto filia nulla quæritur matri actio. si tamen hæres puellæ matri pecuniam dotis solueret: viro contra placita petenti dotem, obstat exceptio d. l. inter socerum, S. filia.

Pater si filia nupra mortem obiisset, dotem dari stipulatus est. constanti matrimonio capitali crimine damnatus est. diuortio secuto, vel morte viri soluto matrimonio, stipulationis conditio deficit. Quod si mulier in matrimonio decesserit ex stipulatu fisco dotis actio quæretur. ff. eod. l. inter socerum, 26. S. finali.

Si pacta sit mulier ante nuptias, vt ex fructibus fundi, quem dedit in dotem creditor mulieris dimittatur, valet pactum, eoque modo minor dos constituta erit: post nuptias vero, cum onera matrimonii fructus releuaturi sunt: iam de suo maritus paciscitur, vt dimittat creditorem: & erit mera donatio, ff. eodem l. quæris, xxviii.

Cum maritus, qui æstimata prædia in dotem acceperat manente matrimonio pactus est circumscribendæ mulieris gratia, vt prædia inæstimata manerent, & sine periculo suo ea deteriora faceret, si deteriore loco dos non esset, id pactum non impeditur, quod in matrimonio factum esset, si deteriora prædia faceret, eo etiam nomine dotis maritus actione tenetur, ff. eod. l. cum maritus, 29.

Mulier de dote quam dedit, pacta est, vt si in matrimonio decessisset, fratri eius redderetur isque in eum casum stipulatus est: mulier quasdam res dotales decedens marito legauit & aliis: maritus earum nomine, quas legauit mulier fratri, tenetur, cum etiam hæredes defunctæ legatariis obnoxii sint, d. l. cum maritus, S. mulier.

Bæbius Marcellus Bæbio Marillo dotis filia suæ nomine contenta promisserat, & conuenerat inter eos, ne ea dos constante matrimonio sine liberis peteretur: vel si post mortem patris in matrimonio sine liberis filia decessisset, ut dimidia dos apud Marillum remaneret, dimidia fratri mulieris restitueretur: eaque etiam in stipulationem deducta erant, mortuo Marcello, filio, & filia superstitibus, dote vniuersa filia prelegata, Maryllus nata filia diuerterat, & mulier decesserat, fratre suo, & filia ex æquis partibus hæredibus relicta: apud Petronii magnum prætorem, Maryllus ab hærede filio Marcelli ex dotis promissione vniuersam dotem petebat ex coniectura: quia si inter eos placuisset, nullo filio tum extante mortua muliere, partem dotis remanere apud maritum: magis ergo conuenisset, vtrique dotem totam esse eius, si filium, filiamve habuisset. Et ex diuerso respondebatur pacti quidem vulgaris exceptionem hæredi proficere: sed in specie, quæ proponitur, non quasi mulieres hæres ex persona defunctæ se exceptione pacti tuebatur: sed ipse ille, qui etiam viua muliere, si ab eo dos peteretur, potuisset exceptione Maryllum, quia diuortium factum erat, summovere: eandem quoque defensionem, & post mortem sororis suæ retinebat. Itaque placuit cum ab ea petitione absolui, nulla ex hac sententia facta de rogatione fideicommissi petitioni, quam iure hæreditario per filiam hæres vxoris Maryllus in parte dimidia habebat, ff. eod. l. Bæbius, 30.

Vxor viro fundum æstimatum centum in dotem dederat, deinde cum viro pactu

con-

conuentum fecerat, diuortio facto eodem pretio uxori viri fundum restitueret postea volente vxore uir cum fundum uendiderat ducentis, & diuortium erat factum, si uoluntate mulieris fundus uenit uiro potestas datur, utrum uelit ducenta, uel fundum reddere, alioquin omnimodo fundus erat restituendus, ff. eod. l. si. in prin.

Si pater filia nomine certam pecuniam in dotem promiserat, & pactus est, ne inuitus eam solueret, nihil ab eo exigendum est, quia id, quod pacto conuenito, ne inuitus exigeretur, conuenit, in dotis causam esse non uidetur. d. l. si. §. si.

Quod de reddenda dote si data fuisset, mortua in matrimonio filia conuenit, idē de non petēda quoque uidetur conuenisse: ac patrem pacti conuenti exceptionem nactum ad heredem suum transmississe, ff. eodem. l. quod de reddenda, x. xv.

Ob res quoque donatas, vel amotas, vel impensas factas, tunc facta pactio ualebit, id est post diuortium, ff. eod. l. ob res quoque, xx. in prin.

Qui res suas obligauit: postea aliquam possessionem ex his pro filia sua promittēdo obligauit, & soluit. Si ea res à creditore euicta est, dicendum est maritum ex dotis promissione agere posse, ac si rem sub conditione legatam dotis nomine pro filia pater soluisset: harum enim rerum solutio non potest nisi ex euentu liberare, scilicet quo casu certum erit remanere eas, ff. eod. de solu. l. qui res, 98. in principio.

Illud conuenire non potest, ne de moribus agatur, vel plus, vel minus agatur: ne publica coercitio, priuata pactione tulatur. Ac ne illa quidem pacta seruanda sunt, ne ob res donatas, vel amotas agatur: quia altero pacto ad fruendum mulieres inuitantur: altero ius ciuile impugnatur. §. Et si conuenierit ne ob impensas necessarias ageretur, tale pactum non esset, seruandum: quia tales impensæ dotem ipso iure minuunt, ff. de pactis dotal. l. quinta.

Maritus non potest pacisci, ut dolum solummodo in dotem præstet. Videlicet propter uilitatem nubentium: quamuis pacisci possit, ne sit periculo eius nomen debitoris, qui ei dotem promisit. nam ut sit dos periculo mulieris pacisci is potest, & per contrarium ut ea dos, quæ periculo mulieris est sit periculo mariti, ff. eod. l. sexta.

Ex morte cuiuscunque personæ, siue mariti, siue mulieris, eandem partem, non pecuniæ quantitatem, tam virum ex dote, quam mulierem ex ante nuptias donatione lucrari decernitur: ueluti si maritus mille solidorum ante nuptias donationem confecerit, licebit mulieri, & minoris, & amplioris quantitatis dotem offerre, & marito similiter ante nuptias donationem. Hoc tamē obseruandum est, ut quantam partem mulier stipuletur sibi lucro cedere ex ante nuptias donatione si priorem maritum mori contigerit: tantam, & maritus ex dote partē non pecuniæ quantitatem stipuletur sibi, si constante matrimonio prior mulier in facta collapsa fuerit, & si pactum contra uetitum fuerit subsecutum: infirmum, atque inualidum hoc esse, ut nulla ex eo procedere possit exactio præcipitur. Eadem custodiuntur, siue pater pro filio, siue mater, siue ipse ducturus uxorem sui iuris constitutus, siue quilibet alius pro eo ante nuptias donationē nupturæ dederit, seu promiserit. §. Similique modo, siue pater pro filia, siue mater, siue ipsa pro se sui iuris uidelicet constituta, siue quilibet alius pro ea uxorem ducturo, dotem dederit, seu promiserit: quoniam, & alio pro ea offerente dotem, ipse eam pro se uidetur offerre. §. Quod adeo uerum est, ut & ipsa ab alio pro se oblatam dotem in lucrum suum reposcat: nisi forte is, qui eam obtulerit,

verit, statim (idest tempore oblationis, seu promissionis) stipulatus, vel pactus sit, ut sibi dos prædicta reddatur. l. ex morte, xi. C. de pact. conuentis super dote. Pacta lucrorum dotis, & ante nuptias donationis paria esse ex lege leonis Imperatoris sancitum est, sed alia lege clara præcipitur disparibus eis factis maiorem lucri partem ad minorem deduci, ut eo modo uterque minorem partem lucretur, C. eod. l. penul.

DE DOTE CAUTA NON NUMERATA.

Titul. I.

III.

Otem numeratio non scriptura dotalis facit, & ideo mulier non ignorat, ita demum ad petitionem dotis se admitti posse, si dotem à se ipsa datam probatura est, C. de dote cauta, l. prima.

In dotibus, quas datas esse dotalibus instrumentis conscribi moris est, cum adhuc nulla datio, sed pollicitatio tantum subsecuta sit, liceat non numeratæ pecuniæ exceptionem opponere non solum marito contra uxorem, vel eius hæredes morte mulieris dissoluto matrimonio, sed etiam hæredibus mariti, cuius morte dissolutum est matrimonium, socero etiam, vel eius hæredibus, si cum filio suo dotem suscepisse dotalibus instrumentis scriptum est: omni que personæ quam dotem suscepisse vna cum marito conscribitur, & eius similiter hæredibus: ita tamen ut intra annum tantum continuū à morte mariti, vel mulieris computandum ea licentia detur, C. eod. l. fin.

NE FIDEIVSORES, VEL MANDATORES DOTIVM.

denzetur,

Titul.

III.

Iue ex iure, siue ex consuetudine lex profici scarur, ut uir vxori fideiussionem seruandæ dotis exhibeat, tamen ea iubetur aboleri, C. ne fideiuss. dot. l. prima.

Sancitum est nullam esse satisfactionem, vel mandatum pro dote exigendum, vel à marito, vel a patre eius, vel ab omnibus, qui dotem suscipiunt: hi enim credendam mulier sese, suamque dotem patri mariti existimauit: quare fideiussor, vel alius intercessor exigitur, ut causa perfidiæ in conubio eorum generetur, C. eod. l. fin.

NE PRO DOTE MULIERI BONA MARITI ADDICANTVR.

Titul.

V.

Vxori pro dote addicantur bona quondam mariti iure prohibitū est. sanè si nullo relicto successore, non idoneus decessit secundum iuris formam, quatenus successionis modus patitur indemnitati suæ consulere uxor non prohibetur. C. ne pro dote mulieris bona add. l. vnica.

subseq. h. v.
et obsequi

DE FVNDODOTALI.

Titul. VI.

Otale prædium maritus inuita muliere prohibetur alienare, vel obligare, quamuis ipsius sit dotis causa ei datum, neque contentientibus quidem mulieribus; ne sexus muliebris fragilitas in perniciem substantiæ earum conuertatur. Inst. quibus modis alien. licet, vel non, in prin.

Lex Iulia, quæ de dotali fundo prospexit, ne id marito liceat obligare, vel alienare, plenius interpretanda est, ut etiam de sponso idem iuris sit, quod de marito, ff. de fundo dot. l. quarta.

Dotale prædium accipere debemus tam vrbani, quam rustici: ad omne enim ædificium lex Iulia pertinebit. prædii appellatione etiam pars continetur. proinde siue totum prædium in dotem sit datum, siue pars prædii, alienari non poterit, ff. eod. l. dotale, xiii. in prin.

Dotale prædium sic accipimus, cum dominum marito quæsitum est: ut tunc demum alienatio prohibeatur. d. l. dotale, §. dotale.

Toties non potest alienari fundus, quoties mulieri actio de dote cõpetit, aut omnino competitura est, ff. eod. l. tertia.

Rem, quam pater pro filia in dotem genero dedit, nec recepit, alienare non potest C. de iure dot. l. rem. 22.

Si prædium dotale vxor venundedit: sponte, nec ne contractum habuerit, nihil interest: cum ei rei marito quæsitæ dominium auferre nolenti minime potuerit, C. de iure dot. l. si prædium, 23.

Hæredi quoque mulieris idem auxilium præstabitur, quod mulieri præstabatur, de fundo dot. l. dotale, xiii. §. hæredi quoque.

Si fundus dotalis ad fiscum peruenierit, nihilominus venditio fundi impeditur: quamuis fiscus semper idoneus successor sit, & soluendo, ff. eod. l. secunda.

Neque seruitutes fundo dotali potest maritus amittere, neque ei alias imponere, ff. eod. l. quinta.

Sed nec libertas seruitutis vrbano prædio dotali debita competit: ne per hoc deterior conditio prædii fiat. ff. eod. l. sexta.

Si maritus, fundum Titii, seruitutem dotali prædio debentem, acquisierit: seruitus confunditur: sed si eundem fundum Titio reddiderit sine restauratione seruitutis, hoc marito imputabitur: (ideoque eodem alienato postea fundo, eadẽ Titio non redintegratur seruitus) & hoc casu maritus litis æstimationem præstabit. Quod si maritus soluendo non erit: vtiles actiones aduersus Titium mulieri ad restaurandam seruitutem dantur. sed cum vxor fundum, cui prædia iuri seruitutem debebant in dotem dedit: fundus ad maritum peruenit amissa seruitute: & ideo non potest uideri per maritum ius fundi deterius factum. Quid ergo? officio de dote iudicantis continebitur, ut redintegrata seruitute iubeat fundum mulieri, vel hæredi eius reddi, ff. eod. l. si maritus, 7.

Si marito debitori fundi, id quod debet, doti mulier promiserit, dotalis fundus efficitur. Quod si ei promittat, qui fundum, aut decem debuit, in arbitrio erit mariti, quod in dote sit. Quod si equum, aut fundum debuit maritus: & quod debet, doti ei promissum sit, equo mortuo fundus in dotem erit. His consequens est, ut si Cornelianum, aut Sempronianum fundum debenti, id quod debet, doti promissum sit: vtrum eorum dotalem esse maluit, hunc dotis esse. Placuit,

- cuit. § Planè virū velic alienatū alterum alienare non potest, si tamen alienatū rursus redimat: adhuc in eius potestate esse, an eum quem retinuisse, alienare velit, Erit ergo potestas legis ambulatoria: quia dotalis fuit obligatio. Nunquid ergo etiam illo nondum redempto alterum quoque alienare possit, quia potest alterum redimere? an hoc non debet recipi, ut nullus in dotem sit? certe ex post facto videbitur recte alienatus, illo postea redempto, ff. de fundo dotali, l. si marito, 8. cum l. seq.
- Si fundus in dotem æstimatus datus sit, ut electio esset mulieris; fundus alienari non potest, quod si arbitrio mariti sit, contra erit, ff. eod. l. quod si in.**
- Etiā si dirempto matrimonio dotale prædium esse intelligatur. Soceri voluntas in distrahendo dotali prædio nulla est, ff. eod. l. ita.**
- Si nuptura Titio voluntate eius, fundum dotis nomine Marci tradidit, dos eius conditionis erit, cuius esset, si ipsi Titio fundum tradidisset. § Si mulieris nomine quis fundum in dotem dederit, dotalis fundus erit: propter uxorem enim videtur is fundus ad maritum pervenisse. § Si fundum alienum mulieri debeat maritus, eumque mulier ei dotis nomine promiserit: inpendenti erit: & tunc fiet dotalis, cum ad eum pervenerit. § Si fundum legatum sibi dotis causa mulier repudiauerit, vel etiam substituto viro omiserit hæreditatem, vel legatum fundus erit dotalis, ff. eod. l. si nuptura, xiiii.**
- Dotale prædium, cuius vir possessionem retinuit: post litet as ad uxorem missas, quibus dotis non fore prædium declaravit in matrimonio defuncta muliere virum retinere placuit: quia mulier actionem ex pacto non habuit, ff. eodem l. dotale, xv.**
- Si fundum, quem Titius bona fide possidebat, & longi temporis possessione poterat sibi quærere, mulier ut suum marito dederit in dotem, eumque petere neglexit vir, cum id facere posset: rem periculi sui fecit. Nam licet lex Iulia, quæ vetat fundum dotalem alienari pertineat etiam ad huiusmodi acquisitionem: non tamen interpellat eam possessionem, quæ per longum tempus sit, si antequam constitueretur, dotalis fundus iam esse ceperat. Planè si paucissimi dies ad perficiendam longi temporis possessionem superfuerint: nihil erit, quod imputetur marito, ff. eod. l. si fundum, xvi.**
- Fundum dotalem maritus vendidit, ei tradidit. Si in matrimonio mulier decesserit, & dos lucro mariti cesserit: fundus emptori auelli non potest, ff. eodem l. fundum, xvii.**
- Sed hoc si tota dos lucro mariti cessit; & idem iuris est, cum is, qui rem furtivam vendidit, postea domino hæres extiterit, ff. de vsucap. l. cum vir, 42.**
- Uxore hærede instituta, fundus dotalis fuerit legatus, siquidem deductis legatis mulier quantitatem dotis in hæreditate habitura est. Videlicet legatum. Sin minus id duntaxat ex eo remanebit apud mulierem, quod quantitati dotis deest, ff. de fundo dot. l. dotale, xiii. §. si hæredi.**
- Vir in fundo dotali, uxoris rogatu Oliuetum succiderat, ad hoc ut novellum repouerit; postea uir mortuus erat, & uxori dotem legauerat. ligna, quæ ex Oliucto suuissa essent, oportebit reddi mulieri, ff. eod. l. uir, viii.**
- Vir in fundo dotali lapidicinas marmoreas aperuerat, separatione thori facta, marmor quod cæsum, neque asportatum esset, uiri erit: impensas uiro, in lapidicinas factas mulier uiro non præstabit, non tantū necessarias, sed nec etiam utiles. Nec fundus deterior erit, si tales sint lapidicinæ, in quibus lapis celscere possit, ff. eod. l. fin.**

Quartæ Partis, Lib. V.

Si per mulierem mora fieret, quominus æstimationem partis fundi viro solueret, & fundum reciperet, cum hoc pactum esset: fructus interim pro portione uir habebiturus est, reliquos mulieri restituet, d. l. si. S. si.

Fundum filix nomine pater in dotem dederat: huius hæredi filix ex asse, creditoribus patris, urgentibus, utilius videbatur potius fundum, qui dotalis erat distrahere, quod minus fructuosus esset; & alios hæreditarios uberiore redditu retinere. maritus consensit. si nulla in ea re captio futura sit. ea pars dotis, quæ in hoc fundo est, mulieri manente matrimonio rectè soluetur, si pretium creditori solvatur, ff. de iure dot. l. fin.

Inter dum lex Julia de fundo dotali cessat, si ob id, quod maritus damni infecti non cauebat, missus sit vicinus in possessionem dotalis prædii, deinde iussus sit possidere. hic enim dominus vicinus sit; quia hæc alienatio non est voluntaria, ff. de fundo dot. l. prima, in prin.

Sed & per uniuersitatem transit prædium, secundum quod possibile est, ad alterum ueluti ad hæredem mariti, cum suo tamen iure, ut alienari non possit, d. l. prima §. sed, & per.

Finis Libri Quinti.

COMPENDII IVRIS CIVILIS ENVCLEATI.

Omissis iis, quibus a iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus,
Imperii mutatione, contrario vsu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATO
RIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Sextus.

DE DONATIONIBVS INTER VI- RVM ET VXOREM.

Titulus Vnicus.

MORIBVS apud nos receptum est, ne inter uirum, & uxorem donatio ualeret. Hoc autem receptum est, ne mutuo amore se inuicem spoliarent, donationibus non temperantes, sed profusa erga se facilitate utentes: nec esset eis studium liberos potius educandi, ff. de donat. inter uir. & uxor. l. prima, & secunda.

Hæc ratio, & oratione Imperatoris Antonini electa est: nam ita ait. Maiores nostri inter uirum, & uxorem donationes

prohibuerunt, amorem honestum solis animis æstimantes, famæ etiam coniun-
ctorum consulentes, ne concordia pretio conciliari uideretur: ne me-
lior in paupertatem decideret, deterior dictiori fieret, ff. eodem l. tertia.
in principio.

Donationes, quas diuus Imperator in piissimam Reginam suam coniugem,
vel illa in Serenissimum Maritum contuleret, ilico ualere sancitum est, &
plenissimam habere firmitatem: ut pote imperialibus contractibus legis ui-
cem obtinentibus, minimeque opitulatione quadam extrinsecus egentibus,
Cæod. l. penultima.

Quartæ Partis, Lib. VI.

Videamus inter quos sint prohibita donationes. qui in eiusdem sunt potestate, prohibentur sibi donare, ut puta frater mariti, qui est, in soceri potestate. secundum hæc si mater filio, qui in patris potestate est donec nullius momenti erit donatio: quia patri, queritur. sed si in castra eunti filio dededit, videtur valere: quia filio queritur, & est castrensis peculii. Quare, & si filius, vel priuignus, vel quivis alius potestati mariti subiectus de Castris si suo peculio donaverit, non erit irrita donatio. prohibetur igitur, & vxori, & nurui donare etiam is, qui est in soceri potestate, si modo maritus sit in patris potestate, ff. eod. l. tertia. §. videamus.

Nec inter eas quidem personas, quarum iuri subiecti sunt vir, & vxor, qui, quævis in eorum potestate sunt, donationes iure civili fieri possunt, C. eo. l. secunda.

Filius rebus matris intervenire solitus pecunia matris, consentiente ipsa, res mercatus, emptionum instrumenta suo nomine confecit, decessit in patris potestate. Quæsitum est an mater cum marito suo experiri, & qua actione posset. Responsum est, si mater obligatum filium, in ea pecunia voluit esse; intra annum, quam filius decessit cum patre de peculio, in cuius potestate fuisse proponatur, actionem habere, si donavit; repeti posse quanto locupletior ex ea donatione pater factus esset, ff. eod. l. si prædia, §. 8. S. si.

Ab vxoris, viri, vel parte prohibitum est donari viro, vel genero. sed & his, qui sunt in eorum potestate, si fuerit donatum, vel in quorum sunt potestate: non valebit donatio: si modo vir, & socer in eiusdem sint potestate, vel cui in soceri. Cæterum si in alia familia est maritus, neque socero, neque ei, qui est in eius potestate, neque ei in cuius est, donatione interdictum est, ff. eodem l. tertia, §. ab vxoris.

Socrui à nurue, vel contra, donari non est prohibitum: quia hic ius potestatis non vertitur, d. l. tertia, §. socrui.

Si generum in uacuum possessionem prædii socrus titulo donationis ante matrimonium, vel post induxit ad rescindendam donationem, poenitentia nihil proficit, C. eod. l. si te, xxiii.

Sciendum autem est ita interdictam inter virum, & uxorem donationem esse, ut ipso iure nihil valeat quod actum est. proinde si corpus sit quod donatur, nec traditio quicquam valet. ¶ Et si stipulanti promissum sit, vel accepto latum, nihil valet. Ipso enim iure, quæ inter virum, & uxorem donationis causa geruntur, nullius momenti sunt. Si quis igitur nummos vxori dederit, non fieri eius apparet: quia nihil corporis eius fieri palam est. sed si debitorem suum ei solvere iusserit, debitor quidem liberabitur, sed nummi facti sunt mariti, non vxoris. Nam & si donatio iure civili non impeditur, is rei gestæ ordo futurus esset, ut pecunia ad te à debitore tuo, deinde à te ad mulierem perveniret. Nam celeritate coniungendarum inter se actionum, una occultatur. cæterum debitor creditori dat: creditor vero vxori. Nec novum, aut mirum est, quod per alium accipias, te accipere. Nam si is, qui se procuratorem tui creditoris esse simulavit, à debitore tuo iubente te pecuniam acceperit, constat ipsam pecuniam tuam esse. Huic consequens est, quod Iulianus scribit. Si donaturum mihi, iussero vxori meæ dare, nullius est momenti, perinde enim est habendum, atque si ego acceptam rem meam factam uxori meæ dedissem, d. l. tertia, §. sciendum est usque ad finem.

Si cum, qui mihi uendidit, iusserim eam rem uxori meæ donationis causa dare, & is possessionem iussu meo tradiderit: liberatus erit, quia licet illa iure civili possi-

possidere non intelligatur, certe tamen uenditor nihil habet, quod tradat, ff. eod. l. si cum, 26. in prin.

Idemque est, & si mortis causa traditurum mihi, iusserim vxori meæ tradere. nec refert, cum ualuerit donator, an mortuus sit. neque existimandum est, si dixerimus valere donationem, non fieri me pauperiorem: quia siue conualuerit donator, ei conditione tenebor: siue mortuus fuerit, rem quam habiturus eram, in bonis meis desinam propter donationem habere, ff. eodem lege quarta.

Si debitor viri pecuniam iussu mariti vxori promiserit: nihil agitur. si vxor uiri creditori donationis causa promiserit, & fideiussorem dederit: neque uirum liberari, neque obligari mulierem, vel fideiussorem eius Iulianus ait: perindeque haberi, ac si nihil promississet, ff. eod. l. quinta, §. si debitor.

Vir vxori pecuniam cum donare uellet, permisit ei, ut à debitore suo stipuletur. illa cum id fecisset, priusquam pecuniam auferret, diuortium fecit. stipulatio hæc inanis fuit. sed si promissor mulieris ignorans soluisset: si quidem pecunia extat, uendicare eam debitor potest. sed si actiones suas marito præstare paratus est, doli mali exceptione se tuebitur: ideoque maritus hanc pecuniam debitoris nomine uendicando consequitur. sed si pecunia non extat, & mulier locupletior facta est: eam petet maritus: intelligitur enim ex re mariti locupletior facta esse mulier: quando debitor doli mali exceptione se tueri potest, ff. eod. l. uti uxori, 39.

Si quod mihi mortis causa donare uellet, ego pure uxori donare uelim: non ualet quod uxori iubeo dari: quia illi conualecente, conditione teneor. mortuo autem nihilominus pauperior sum: non enim habeo, quod habiturus essem, ff. eodem l. si quod, 56.

Si maritus duos reos habeat Titium, & mulierem, & mulieri accepto tulerit donationis causa, neuter liberatur: quia acceptilatio non ualet. planè si proponatur Titio accepto latum, ipse quidem liberabitur; mulier uero manebit obligata, ff. eod. l. quinta, §. si maritus.

Si sponsus sponsæ donaturus tradiderit Titio, ut is sponsæ daret, deinde Titius tradiderit post nuptias secutas: siquidem maritus cum interposuit: donatio non ualet, quæ post contractas nuptias perficiatur; si uero mulier cum interposuit: iam dudum perfecta est donatio, hoc est ante nuptias atque ideo, quamuis contractis nuptiis, Titius tradiderit, donatio ualet, ff. eodem lege quinta. in principio.

Generaliter tenendū est, quod inter ipsos coniuges, aut qui ad eos pertinent, aut quod per interpositas personas donationis causa agitur: non ualere, quod si aliarum extrinsecus rerum personarumue causa permista sit: si separari non possit, nec donationem impediri: si separari possit, cetera ualere: id quod donatū sit non ualere, ff. eod. l. quinta, §. generaliter.

Inter uirum, & uxorem nec possessionis ulla donatio est, ff. eodem lege. inter uirum, xlii.

Venditio donationis causa inter uirum, & uxorem facta, nullius est momenti. si modo cum animum uendendi maritus non haberet, idcirco uenditionem commentus sit, ut donaret. Enim uero si cum animum uendendi haberet, ex pretio ei remisit, uenditio quidem ualet, remissio autem non ualet, quatenus locupletior facta est. Itaque si res quindecim, uenit quinque, nunc autem sit decem: quinque tantum præstanda sunt: quia in hoc

Quartæ Partis, Lib. V.

Locupletior videtur facta d. l. quinta, §. circa venditionem.

Si non verum contractum pater gessit, sed sub specie uenditionis donationem possessionis in matrem filiorum contulit, nec ex bonis, quæ in persona ipsius patris permanisse videbantur, indemnitati fiscali satisfieri potuit, licet in eadem voluntate perseverauerit, ex eadem tamen possessione ad supplendam pecuniam, quam ex bonis ab eo relictis colligi nequiverint, conferendum est. Quod si mutata voluntate liberalitatem interrupit, in hæreditate eius dominium ressedisse, non dubitatur, C. eod. l. si non, xv.

Si cui uxori, vel è contra, quid vendiderit vero pretio, & donationis causa paciscantur, ne quid venditor ob eam rem præstet, venditio irrita non est, & verius est pactum duntaxat irritum esse, ff. eodem. lege. sed si cui, xxxi. §. si cui uxori, vel contra.

Quod vir in diem debet, sine metu donationis præsens solvere potest: quamvis commodum temporis retenta pecunia sentire potuerit, dicta. l. sed si vir. §. quod vir.

Si uir uxori donationis causa rem vilius locauerit; locatio nulla est; cum autem depositum inter eas personas minoris, donationis causa æstimantur: depositum est. Hoc ideo tam variè, quia locatio quidem sine certa mercede contrahi non potest; depositum autem & citra æstimationem dari potest, ff. eodem. l. cum vir §. 2. in principio.

Etiam si maritus uxoris suæ nomine res, quæ sui iuris fuerunt depositæ sunt causa proprietatis ea ratione mutare non potuit: & si donasse eum uxori res suas quis intelligat: cum donatio in matrimonio facta prius mortua ea, quàm liberalitatem excepit, irrita sit, C. eod. l. 6. in prin.

Et si pecunia mariti animalia uxori suæ comparata sunt, tamen si ei sunt tradita, eorum dominium non ad maritum, sed ad eam pertinet: pecuniæ autem tantummodo repetitionem habet siue negotium eius gerens numerationem fecit, siue in eam donationem conferens quantitatem pretii largitus est. Etenim, vel in solidum, vel quatenus locupletior facta est actione cum ea competenti poterit experiri, C. eod. l. & si. ix.

Si filii emancipati matris hæreditatem sibi acquisuerunt, pater probare potest non donandi animo se nomine uxoris suæ prædia comparasse, sed nominis duntaxat ei us titulo usum possessionem rerum à venditoribus sibi traditurum dominum esse effectum, ut comprehensa filiorum suorum iniuria proprietatis ius incolume perseveret: nam si largiendi proposito id fecisse constiterit, pecuniæ sibi persecutio competit, C. eod. l. si filii, xvi.

Creditor soluto debito, de pignore liberato, nihil ad uxorem debitoris quondam transferre potuit. sed nec consensus eiusdem debitoris accedens per eum, qui creditor fuit, imaginariæ factæ venditioni, ad dominium transferendum prodesse quicquam potuit: cum tam ea, quæ simulatè aguntur, quàm quæ in uxorem à marito donationis causa tempore matrimonij procedunt: propter iuris civilis interdictum (cum proponatur uxorem superstite marito rebus humanis exemptam) pro infectis habeantur, C. eod. l. creditor, xx.

Donationem inter virum & uxorem circa impensas, quoque inhibitam esse verè Sabinus scripsit, ff. de impensis in reb. dotal. l. in voluptariis, xi. in fine.

A marito in uxorem donatione collata matrimonij tēpore, nec initio dominium transferri potest: nec si prior persona, quæ liberalitatem accepit, rebus humanis fuerit exempta, vel ab eo, qui donavit, fuerit reuocata, potest conualescere, C.

re, C. de donat. inter vir. & vxor. l. à marito, xviii.

Si vxori viri creditori donationis causa promiserit, & fideiussorem dederit: neq; virum obligari, neque obligari mulierem uel fideiussorem eius Iulianus ait: perindeque haberi, ac si nihil promississet, ff. eo. l. quinta, §. si uxor.

Si donationis causa uir, vel uxor seruitute non utatur: amittat seruitus, verum post diuortium condici potest, d. l. quinta, §. si donationis.

Si vxor vel maritus exceptione quadam donationis causa summoueri uoluerit: facta à iudice absolutione, valebit quidem sententia, sed condicetur ei, cui donatum est, d. l. quinta, §. si uxor.

Si maritus hæres institutus, repudiet hæreditatem donationis causa, Iulianus scripsit donationem ualere, neque enim pauperiorem fieri, qui non acquirit, sed qui de suo patrimonio deposuerit. Repudiatio autem mariti, mulieri prodest, si uel substituta mulier sit, vel etiam ab intestato hæres futura. Simili modo, & si legatum repudiet, placet ualere donationem, si mulier substituta sit in legato, uel etiam si proponas eam hæredem institutam, d. l. quinta, §. si maritus.

Si quis rogatus sit præcepta certè quantitate uxori suæ hæreditatem restituere, & is sine deductione restituerit: Celsus scripsit magis pleniore officio præstandæ fidei functum maritum, quàm donasse uideri, & rectam huic sententiæ Celsus adiecit, qui plerique magis fidem exoluunt in hoc casu, quam donant: nec de suo putant proficisci, quod de alieno plenius restituunt, uoluntatem defuncti secuti. nec immerito. sæpe enim credimus aliquid defunctum uoluisse, & tamen non rogasse. Quæ sententia habet rationem, & magis in eo, qui non erat deducta quarta restituere rogatus, & tamen integram fidem præstat, omisso senatusconsulti commodo. Hic enim uerè fidem exoluit, uoluntatem testatoris secutus. Hoc ita, si non per errorem calculi fecit. cæterum indebiti fideicommissi esse repetitionem, nulla dubitatio est, d. l. quinta, §. si quis rogatus.

Cum igitur nihil de bonis erogatur. rectè dicitur ualere donationem. Vbi cunq; igitur non diminuit de facultatibus suis, qui donauit, uel etiam si diminuat, locupletior tamen non sit, qui accepit, donatio ualet, d. l. quinta, §. cum igitur.

Quod legatarius mihi, aut hæreditatis nomine relicturus es, potes rogatus à me uxori meæ relinquere: & non uidebitur ea esse donatio, quia nihil ex bonis suis diminuitur, in quo maximè maiores donanti succurrisse proculus ait, ne amore alterius, alter dispoliaretur: neue quasi inter maleuolos, alter locupletior fieret, ff. eo. l. sed si cui, xxxi. §. quod legaturus.

In donationibus autem iure ciuili impeditis hætenus reuocatur donum ab eo, uel ab ea, cui donatum est, ut si quidem extet res, uendicetur, si consumpta sit, condicatur, quatenus locupletior, quis eorum factus est. Quia quod ex non contestata donatione retinetur, id aut sine causa, aut ex iniusta causa retineri intelligitur: ex quibus causis condictio nasci solet, ff. de donat. inter uir. & uxorem, l. quinta, in fin. cum l. seq.

Quod autem spectatur tempus, an locupletiores sint facti: uerum est litis contestatæ tempus spectari oportere, idque Imperator noster cum patre rescripsit, ff. eo. dem lege septima, in prin.

Si maritus pecuniam vxori in unguenta dederit, eaque eam creditori suo soluerit, mox de sua pecunia emerit unguenta: non uideri locupletiores factam Marcellus scribit. Idem scribit & si lancem ob eandem causam ei dederit, eamque lancem retinuerit, de sua autem pecunia unguenta emerit, uendicationem cessare, quia non sit locupletior, quæ tantundem in re mortua impenderit. ff. eo d.

Quartæ Partis, Lib. VI.

eod. l. quod autem septima, §. si maritus.

Si vir & vxor inuicem sibi donauerit, & maritus seruauerit, uxor consumpserit: rectè placuit, compensationem fieri donationum. si maritus vxori pecuniam donauerit, ipsaque ex ea pecunia prædia comparauerit, æstimari oportebit, in quantum locupletior facta sit mulier. proinde & si prædia hodie vilissima sunt, consequenter litis contestatæ tempore æstimatione eorum spectanda erit. planè si magni pretii prædia sunt, summa numerata erit restituenda, d. l. quod autem, §. si vir.

Eleganter tractabitur si mulier, xv. prædia emerit, & maritus non totum pretium ei numerauerit, sed duas partes pretii, hoc est decem, vxor de suo quinque, deinde hæc prædia ualeant nunc decem, maritus quantum consequatur? & magis est, ut consequi debeat duas partes decem, ut quod perierit ex pretio, utrique perceperit, & marito & vxori, d. l. quod autem, septima, §. eleganter.

Si maritus æstimationem rerum, quas in dotem accepit, dicat se donationis causa auxisse: remedium monstrauit Imperator noster cum diuo patre suo rescripto, cuius verba hæc sunt: cum donationis causa pretium auctum affirmes: qui super ea re cognitus erit, si pecunia modum recusabis, ipsa prædia restitui debere sumptuum deductis rationibus, arbitrabitur. In arbitrio igitur mariti erit, quod præstitum malit. Idem iuris est, & si è contrario mulier de minore æstimatione quæratur. nec aliud in commodato æstimato obseruari solet, d. l. quod autem septima, §. si maritus æstimationem.

Si vxor à marito suo, prædia, quæ ob dotem pignori acceperat, emerit, eaque emptio donationis causa facta dicatur: nullius esse momenti, pignoris tamen obligationem durare, Imperator, rescripsit. Cuius rescripti verba ideo describuntur, ut appareat venditionem inter uirum, & uxorem bona fide gestam non re tractari, d. l. quod autem septima, §. si uxor.

Si tibi maritus pignora propter dotem & pecuniam creditam data, non donationis causa vendidit, quod bona fide gestum est, manebit ratum. At si titulus donationis quæritus ostendatur, atque adeo venditionem irritam esse constabit: iure publico causam pignorum integram obtinebis, d. l. quod autem, septima, §. si tibi maritus.

Si uxor rem emit, & maritus pretium pro ea numerauit, interdum dicendum est totum à muliere repetendum, quasi locupletior ex ea insolidum facta sit: ut puta si emerit quidem mulier, & debeat pecuniam, maritus autem à venditore ea liberauerit, quid interest, creditor saluat, an venditori? dicta lege quod autem, §. si vxor rem.

Si cum mulier viginti equum emisset, in eam emptionem, vir quinque venditori dederit: diuortio facto omnimodo uir eam summam exiget, neque ad rem pertinet, an is equus deterior factus sit, nam & si mortuus esset, quinque exactio ei competeret. Quæritur enim an mulier ex iure patrimonio locupletior sit eo tempore, quo de dote agatur. Facta autem locupletior intelligitur, quæ ære alieno suo interuentu viri liberata est, quod potuisset adhuc debere, si cui pecuniâ non exoluisset. Neque enim interest ex qua causa mulier pecuniam debuit, utrum creditam, an eam, quam ex emptione præstare debebat. Quod si mulier non emerat equum, sed ut emeret, à uiro pecuniam accepit: tunc vel mortuo, vel deteriore facto equo damnum ad uirum pertinebit: quia qui aliter emptura non fuit, nisi pecuniam à uiro accepisset, hoc consumptam ei perit, qui donauit: si modo in rerum natura esse desit: nec uidetur mulieri locupletior esse, quæ

quæ neque à creditore suo liberata est, neque id possidet, quod ex pecunia uir
 si emerat, ff. eod. l. si cum l.

De donatione causa mortis, inter vi- rum & vxorem,

Inter virum & uxorem mortis causa donationes receptæ sunt, quia in hoc tempus
 occurrit donationis euentus, quo vir & vxor esse desinerent. ff. de don. inter vi-
 rum & vxor. l. si cum, ix. §. si. cum l. seq.

Sed interim non statim sunt eius, cui donatæ sunt: sed tunc demum, cum mors in-
 secuta est, medio igitur tempore dominum apud eum remanet, qui donauit,
 ff. eo. l. sed interim, xi. in prin.

Sed quid dicitur mortis causa donationem inter uirum & uxorem ualere, ita ue-
 rum est, ut non solum ea donatio ualeat (secundum Iulianum) quæ hoc animo
 fit, ut tunc res fiat uxoris, vel mariti, cum mors insequatur, sed omnis mortis cau-
 sa donatio. Quando itaque non retro agitur donatio, emergunt uitia, ut Mar-
 cellus animaduertit in specie huiusmodi. Maritus vxori mortis causa donatum
 voluit. interposuit mulier filium fami. qui à marito acciperet, ei que traderet,
 deinde cum moritur maritus, paterfam. inuenitur. an ualeat traditio? & ait con-
 sequens esse dici traditionem ualere, quia sui iuris effectus sit eo tempore, ad
 quod traditio redigitur, cum maritus moriebatur, dicta lege sed interim, §. sed
 quod dicitur.

Item si filius familias uxori maritus tradat, donatio eius sit cum omni suo emolu-
 mento, si uiuo adhuc marito. sui iuris effectus fuerit: proinde & si vxor marito
 filiofam. mortis causa tradat, & is sui iuris effectus sit, sine dubio dicemus. ip-
 sius fieri, per contrarium, quoque, si uxor donauerit mortis causa patrifam. ma-
 rito, & mortis eius tempore filiusfam. inueniatur: patri erit nunc emolumen-
 tum questum, d. l. sed interim, xi. §. idem ait.

Si uxor rem Titio dederit, ut is marito mortis causa traderet, ea que defuncta mi-
 nutis hæredibus eius Titio marito dederit, interest utrum à muliere sit interpo-
 situs Titius, an uero à marito, cui donabatur, si à muliere interpositus est, obli-
 gabit se conditione, si marito tradiderit. Sin autem à marito sit interpositus mor-
 tua muliere, confestim fundus efficietur eius, quem maritus interposuit, & a-
 ctionem ipse maritus cum eo habebit, d. l. sed interim, x. §. si uxor rem,

Si uxor rem, quam à marito suo mortis causa acceperat, uiuo eo alii tradiderit, ni-
 hil agitur ea traditione, quia non ante ultimum uitæ tempus mulieris fuerit.
 Planè in quibus casibus placeat retro agi donationem: etiam sequens traditio
 à muliere facta in pendenti habebitur, d. l. sed interim, §. pen.

Si maritus vxori donauit mortis causa ea que diuerterit, infirmatur donatio, nec
 in pendenti erit, d. l. sed interim, §. fin.

Si maritus mortis causa vxori donauerit, & deportationem passus est, & nihil ui-
 rium mulieris incurrit humanum & donationem, quæ mortis causa ab initio
 facta est, tali exilio subsecuto confirmari, tanquam si mortuo marito rata habea-
 tur, ita tamen ut non adimatur licentia marito eam reuocare: quia & mors eius
 expectanda est, ut tunc plenissimam habeat firmitatem, quando ab hac luce fue-
 rit subtractus, siue reuersus, siue adhuc in pœna constitutus, ff. de donat. inter
 virum

virum & vxor. l. sed si mors xlii. §. proinde.

Sed & si constante matrimonio res aliena uxori à marito donata fuerit: dicendū est confestim ad vsucapionem eius uxorem admitti: quia & si mortis causa donaretur ei, non impediretur vsucapio. Nam ius institutum ad eas donationes pertinet, ex quibus & locupletior mulier, & pauperior maritus in suis rebus fit. Itaque licet mortis causa donatio interueniat: quasi inter extraneas personas fieri intelligenda est in ea re, quod quia aliena est, vsucapi potest, ff. eodem, lege sed & si. xxv.

Ex quibus causis inter uirum & uxorem concessę sunt, donationes, ex iisdem & inter socerum & generū, Nulumve concessas esse Neratius ait. ergo socer genero mortis causa donabit, sed & gener socero mortis causa donabit, ff. eo. l. si enim. xvi. §. finali.

Mortis suę causa genero, vel nurui socerum frustra donare concernit: quia mortuo socero nuptiæ non soluuntur, nec interest, an pater filium, vel filiam exhæredauerit. Diuortii species ab ea ratione diuersa est. ff. eo. l. mortis, llii. in prin.

Vxor uiro fructum fundi ab hærede suo dari, & si datus non fuisset, certam pecuniam mortis causa promitti curauit. defuncto uiro, uiua muliere, stipulatio soluitur, ut traditio, quæ mandante vxore mortis causa facta est. Nam quo casu inter exteros conditio nascitur, inter maritos nihil agitur, ff. eo. l. si uir, llii. §. si.

Cum quis acceperit, ut in suo ædificet, condici ei, id non potest, quia magis ei donari uidetur. Quæ sententia Neratii quoque fuit. ait enim datum ad uillam extruendam, vel agrum ferendum, quod alioquin facturus non erat is, qui accepit, in speciem donationis cadere. ergo inter uirum, & uxorem erunt interdictę d. l. sed si, xlii. §. fin.

Quod si uir uxori, cuius ædes incendio consumptę sunt, ad refectionem earum pecuniam donauerit, ualet donatio intantum, in quantum ædificii constructio postulat, ff. eo. l. quod si, l. 4.

Ex annuo, vel menstruo, quod vxori maritus præstat, tunc quod superest, reuocabitur, si satis immodicum sit, id est supra uires dotis, d. l. quod si, §. ex annuo.

Si maritus uxori pecuniam donauerit, eaque interesse ex donata pecunia perceperit, lucrabitur, d. l. ex annuo, §. si.

Quid ergo si ex centum, quæ vir uxori donauit, quinquaginta apud debitorem perierint, & ex his alia quinquaginta duplicata per interesse uxor habeat? Nō plus quinquaginta eius donationis nomine maritus & ab eā consequetur, ff. eod. l. quid ergo, l. 6.

Si ex fructibus prædiorum, quæ donata sunt, mulier locuplerata sit, licita erit donatio, ff. eo. l. de fructibus, l. 2. in prin.

Si quis pro uxore sua uectigal, quod in itinere præstari solet, soluisset donatio nō est nulla, maxime si ipsius causa profecta est. Nam & Papinianus scripsit uecturas uxoris, & ministeriorum eius uirum itineris sui causa datas repetere non posse. Iter autem uidetur fuisse uiri causa, & cum uxor ad uirum peruenit, nec interest, an aliquid de uecturis in contrahendo matrimonio conuenerit. non enim donat, qui necessariis oneribus succurrit. Ergo & si consensu mariti profecta est mulier, propter suas necessarias causas, & aliquid maritus expensarum nomine ei præstitit: hoc reuocandum non est, ff. eo. l. si quis, l. 21. in prin.

Si uxor dotem promiserit ex dotis interesse, sine dubio dicendum est peti interesse posse, quia non est ista donatio cum pro oneribus matrimonii perantur, d. l. si quis, l. 26. §. si uxor.

Si ta-

Si tamen maritus petitionem earum remiserit, donatio non erit illicita. Planè si conuenerat, ut se mulier pasceret, suosque, idcirco passus est eam dotem suam si ui, expeditum erit, quia non potest ab ea peti, quasi donatum sit, quod compensatum est, d. l. si qui, 21. §. fin.

Sicut cessat petitio quantitatis, quam de suo maritus uxori in menses singulos, vel in annos singulos proprii usus eius gratia promittit: ita ut ex ea causa nummis solutis, erogatisque non dari repetiti onem, manifestum sit, C. eodem lege sicut x.

Si antequam annuum à uiro acciperet mulier, ipsa de suo, aut etiam mutuata impenderit, videtur tantum iam ex annuo consumptum. Item si dotis interesse annuum uxor stipulata sit, licet ei non debeatur, quia tamen quasi de annuo conuenerit, peti quidem dotis iudicio non potest; compensari autem potest, idemque dicemus in qualibet pactione annui nomine facta, ff. eod. l. si id quod xxviii. §. finali.

Vir interesse promissæ dotis in stipulatum deduxerat, idque non petierat, cum per omne tempus matrimonii sumptibus suis uxorem, & eius familiam uiri exhiberet, dote relegata, & donationibus fideicommissis confirmatis, quidem dotis interesse non contineri videtur, sed titulo donationis remissum, ff. eodem lege vir, 54.

Si vir uxori munus immodicum Kalendis Martiis, aut natali die dedisset, donatio est: sed si impensas, quas faceret mulier, quo honestius se haberet, contra est ff. eod. l. sed uir, 31. §. si vir.

Non videtur facta esse mulier locupletior, si aut in obsoniis, aut in unguentis, aut in cibariis familiæ donatam sibi pecuniam impenderit. Quæ uir cibaria uxoris suæ familiæ, iumentis ac præstiterit, quæ in usu communi erant, non condicentur. Quod si familiam uxoris domesticam, aut animalia paut, contra obseruari debet, ff. eo. l. sed uir, 31. §. si.

Res in dotem æstimatas consentiente uiro mulieri in usu habuit. Usu deteriores res si fiant, damni compensatio non admittitur: Cum easdem res non possit mulier quasi sibi donatas defendere ex illis verbis quibus donationes ei à uiro legatæ sunt: cum eiusmodi species, neque donari, neque auferri uideatur, ff. eo. l. mortis suæ causa, 53. §. res in dotem.

Si id, quod donatum est petierit, vel consumptum sit: eius qui dedit, est detrimentum: merito quia manet eius res, qui dedit, suamque rem perdit, ff. eod. l. si id, quod, 28. in prin.

Marcellus scribit eum etiam detrahere, sine mulieris damno, & citra metum senatusconsulti, quod detrahentibus negotiationis causa occurrit, ff. eodem lege Marcellus, 45.

Item si fructus eorum prædiorum, quæ in dotem accepti sunt matrimonii tempore uxor percepit, & consumpsit, non restituntur, nisi ab his locupletior facta sit, quia tum in tantum potest conueniri, C. eo. l. si fructus, 8.

De his, quæ extra dotem in domum illata à marito, erogata sunt, siquidem uxore donante consumpta sunt, aduersus hæredes, non nisi in quantum locupletior fuit maritus, datur actio, si uero contra uoluntatem uxoris, omnia restitui oportet, C. eo. l. de his, 17.

Si ex decem donatis sibi mulier equum emerit, & is quinque sit. quinque petenda sunt: quemadmodum si mortuus est, nihil petetur. Si uero is dignus sit, nõ plus decem peti potest: quoniam eatenus donator pauperior factus est. Quod

Quarta Partis, Lib. VI.

- si ex decem duos equos emerit, & eorum alter mortuus sit, alter x. dignus sit: solet quaeri. Et plerique interesse putant, utrum vno pretio venierint, an diuersis. Si uno, tota x. petenda, quemadmodum si una res empti deterior facta esset, vel grex, vel carrucha: & aliqua pars inde periisset. si diuersis hoc solum petendum quanti emptus sit, quod superest, ff. eo. l. si id, quod, 28. §. si ex decem.
- Si** mulier ex pecunia donata emptum equum uendidisset, & alium emisset: posterior periculo mulieris non est, licet non ex re mariti emptus sit, ff. eo. l. si mulier, 28. in princ.
- Si** uir uxori lanam donauit, & ex ea lana vestimenta sibi confecit, uxoris uestimenta esse labeo ait, utilis tamen actio uiro competit, ff. eo. l. si mulier, 29. §. finali & l. sequen.
- Sed** si uir ex lana sua vestimentum mulieri confecit: quamuis id uxori confectum fuerit, cura tamen uiri est, neque impedimento est, quod in ea re uxor, tanquam Canipendia fuerit, & uiri negotium procurarit, ff. eo. l. sed si uir, 31. in prin.
- Si** uxor lana sua operis ancillarum uiri uestimenta sui nomine confecit, mulieribus uestimenta mulieris sunt; & pro operis ancillarum uiro prestare nihil debet, sed uiri nomine uestimenta confecta uirilia uiri sunt: ut is eius lanae uxori praestet pretium, sed si non uirilia uestimenta suo nomine, mulier confecerit, sed ea uiro donauerit, donatio non ualet, cum illa ualeat cum uiri nomine confecit: nec unquam operas ancillarum uiri aestimari conuenit, dicta l. sed si uir, 31. §. si uxor.
- Si** uir uxori aream donauerit: & uxor in ea insulam aedificauerit: ea insula sine dubio mariti est: sed eius impensam mulierem seruaturam placet. Nam si maritus uendicet insulam: retentionem impensae mulierem facturam, d. l. sed si uir, 31. §. si uir uxori.
- Si** duo aequi fuerint singuli quinis digni: sed utrumque unum quinis donationis causa a uiro mulieri, vel contra uenierint: melius dicentur communes esse proportionem pretii, nec tamen spectandum est, quanti aequi sint, sed quantum ex pretio donationis causa sit remissam. sine dubio enim licet a uiro, uel uxore minoris emere, si non sit animus donandi, d. l. sed si uir, 31. §. si duo.
- Cum** status donationum inter uirum & uxorem essent, rigorosus Imperator Antoninus Augustus oratione in senatu habita, auctor fuit senatui censendi, ut aliquid relaxaret ex iuris rigore, ff. de donat. inter uir. & uxor. l. cum hic status, 32. in principio.
- Oratio** Imperatoris de confirmandis donationibus non solum ad ea pertinent, quae nomine uxoris a uiro comparata sunt, sed & omnes donationes inter uirum & uxorem factas: ut & ipso iure res fiant eius, cui donatae sunt, & obligatio sit ciuilis, sed Falcidia potest habere locum, quasi testamento confirmatum sit, quod donatum est, d. l. cum hic status, §. Oratio.
- Ait Oratio** FAS ESSE eum quidem, qui donauit poenitere, haeredem vero eripere forsitan aduersus voluntatem supremam eius, qui donauit, durum & AVARVM ESSE. poenitentiam accipere debemus supremam. proinde si uxori donauit, deinde cum poenituit, mox debet poenitere: dicendum est donationem valere, ut supremum eius spectemus iudicium: quemadmodum circa fidei commissi solemus, vel in legatis, cum de doli exceptione opposita tractamus, ut ambulatoria sit uoluntas eius usque ad uitae supremae exitum, sed ubi semel donatorem poenituit: etiam haeredi reuocandi potestatem tribuimus, si appareat defunctum euidenter reuocasse uoluntatem, quod si in obscuro sit: procliuior

uior debet esse iudex ad comprobendam donationem, d.l. cum hic status, 32, §. ait oratio.

Vnde si bona quondam mariti fiscus, tanquam vacantia occupauit, donationes ab eo factæ, si vsque ad finem uitæ in eadem voluntate mansit, reuocari non possunt, C. cod. l. prima.

E contra res, quæ ab uxore marito donatæ sunt, si modo suæ potestatis, cum donasset, fuit, vel patris sui uoluntate id fecit, & in eadem uoluntate donationis vsq; ad ultimū uitæ diē perseuerauerit, donatio confirmata est, C. eo. l. quarta.

Quod de suo maritus cessante matrimonio donandi animo in dotem ascripsit, si eandem donationem legitimæ confectam non reuocauit, qui incrementa dedit, & durante matrimonio mortem obiit, vxor ab hæredibus mariti, quatenus liberalitas interposita munita est, peti potest, C. de dote cauta non numerata, l. secunda.

Si maritus ea, quæ donauit, pignori dedit: utique eum pœnituisse dicemus, licet dominium retinuit. Quid tamen, si hoc animo fuit, ut vellet adhuc esse donatum? finge in possessionem præcariam mulierem remansisse, pacatamque esse satisfacere creditori, dicendum est donationem valere. Nam si ab initio rem ei obligatam hoc animo donasset, diceretur uim habere donationem, ut parata satisfacere mulier, haberet doli exceptionem: quinimo & si satisfacisset, potuisset eam per doli exceptionem consequi, ut sibi mandarentur actiones, ff. eo. l. cum hic status, 32. §. si maritus.

Manifestum est non solum obligatione facta creditoribus, sed etiam alia donatione, vel uenditione, vel alio quolibet modo rebus alienatis reuocatam esse à uiro in mulierem factam donationem, C. eo. l. si maritus, 12.

Si quidem ante donationem possessionis in uxorem à marito celatam, prædium ab eodem creditori obligatum fuit: alienationem eius, salua iure debiti (is tamen iuris ratio actionem eius non excludit) factam esse dubiū non est. Quod si donatione iure celebratur, eo quod, vel ante nuptias facta est, vel in iisdem causibus, in quibus etiam constante matrimonio donatio procedere potest, obligatio insecuta est: factum marito, qui obiit iure vxoris efficere non posse certum est, C. eo. l. si quidem, 13.

Si maritus uxori donauerit, & mortem sibi ob sceleris conscientiam consciuerit, vel etiam post mortem memoria eius donata sit, reuocabitur donatio, quamuis ea, quæ aliis donauerit valeant, si non mortis causa donauerit, d.l. cum hic status, 29. §. si maritus uxori.

Similes uxori donauit de Castrensibus bonis, & fuit damnatus: quia permissum est ei de his testari, si modo impetrauit, ut testetur, cum damnaretur, donatio ualebit. Nam & mortis causa donare poterit, cui testari permissum est, d.l. cum hic status, §. si mulier.

Quod ait oratio CONSVMPSISSE, sic accipere debemus, ne is, qui donationem accepit, locupletior factus sit. Cæterum si est factus locupletior, & orationis beneficium locum habebit. sed si non sit factus locupletior, dederit tamen tantam quantitatem, eaq; extet, dicendum est, si is decesserit, qui factus est locupletior, posse repetere id quod dedit, nec compensare id quod consumpsit: quamuis diuortio secuto, hic compensatio locum habeat, d.l. cum hic status, 32. §. quod ait.

Si mulier & maritus diu quidem seorsum habitauerint, sed honorem inuicem matrimonio habeant: (quod scimus interdū, & inter consulares psonas subsequitū)

Quartæ Partis, Lib. VI.

donationes non valent, non enim coitus matrimonium facit, sed maritalis affectio, si tamen prior donator decesserit, tunc donatio valebit, d.l. cum hic status, 32. §. si mulier,

Si ambo ab hostibus capti sint, & qui donauit, & cui donatum est, si mors ante contigerit ei, cui donatum est, Oratio Imperatoris uoluit, nullius momenti donationem esse: si ambo decesserint naufragio fortè, vel ruina, vel incendio, & possit apparere, qui ante spiritum posuit, expedita est quæstio, si vero non appareat, magis est donationem ualuisse, & his ex uerbis orationis hæc opinio defenditur. ait enim Oratio, SI PRIOR VIR DECESSERIT, QUI DONATVM ACCEPIT, non uidetur autem prior uita decessisse, qui donatum accepit, cum simul decesserint; proinde rectissimè dicitur, utrasque donationes valere, si fortè inuicem donationibus factis, simul decesserint: quia neuter alteri superuixit: licet de commorientibus Oratio non senserit. sed cum neuter alteri superuixerit, donationes mutue ualebunt. Nam & circa mortis causa donationes mutuas, id erat consequens dicere, neutri dandam conditionem. locupleti ores igitur hæredes donationibus relinquuntur. secundum hæc si ambo ab hostibus capti sint: amboque ibi decesserint, non simul, utrum captiuitatis spectamus tempus, ut dicamus donationes ualere, quasi simul decesserint, an spectamus uter prior decesserit, ut in eius persona non ualeat donatio. At ubi non reuertuntur tempus spectandum est captiuitatis, quasi tunc defecerint. Quod si alter redierit, is uidetur superuixisse, qui reddit, d.l. cum hic status, 32. §. si ambo.

Si unus ex his, qui matrimonio fuerant copulati in alium donatione facta ab hostibus captus esset, & in seruitutem deductus, & postea ibi morte peremptus sit. Aut si donator quidem in Ciuitate sua constitutus decessisset, mortis autem eius tempore, is, qui donationem accepisset in captiuitate degeret, & postea reuersus est, in ambobus casibus donatio firma esse censetur, C. eo. l. si.

Qui quasdam res ex his donauerat, legasset, quasdam non uidebitur cæteras uoluisse ad uxorem pertinere. plerumque enim antea legat, postea donat, uel alia causa fuit donandi, legandi, d.l. cum hic status, §. qui quasdam.

Oratio non solum uirum & uxorem complectitur, sed etiam cæteros, qui propter matrimonium donare prohibentur, ut puta donat socer nurui, uel contra, socer genero, uel contra, consocer consocero, qui copulatos matrimonio in potestate habent, Nam ex mente orationis is quoque omnibus permissum est in eandem causam donare, & ita Papin. sentit. Sic enim scribit, socer nurui, uel genero donauit, postea filius eius, uel filia constante matrimonio uita decessit, quamquam vitium donationis perseveret, tamen si socer nullam quæstionem donationibus intulit, post mortem eius contra hæredem orationis sententia uidetur interuenire, nam quæ oratio donationem prohibuit, eadem beneficium ratum implorauit. Ut igitur valeat donatio ista, Papinianus exigit, ut & filius eius, qui donauit, ante decesserit, & postea socer durante uoluntate, d.l. cum hic status, 32. §. oratio.

Si filiusfam. qui Castrense peculium habet, uel quasi Castrense, uxori donet, & in personam filii mortem spectabimus, d.l. cum hic status, §. si filiusfam.

Si Nurus Socero donauit, mortem nurus, & perseverantem in supremum diem uoluntatem eius spectare nos oportet. Quod si socer ante decesserit, dicemus ne extinctam donationem? an quia maritus uiuus uxori suæ superuixit, admittimus uim habere donationem? & si quidem maritus solus socero hæres extitit,

- rit, quasi noua donatio in maritum collata seruari potest: ut illa finita sit, alia caperit, si uero filius hæres patris non est: finita erit donatio, ratione noua, d. l. cum hic status, §. si nurus.
- Si** confocer confocero donauerit, & alter eorum, vel uterq; copulatos emancipauerit: debet dici donationem ad orationem non pertinere, & ideo infirmari donationem, d. l. cum hic status, §. 2. §. si confocer.
- Si** sponsus sponsæ donauerit in tempus matrimonii collata donatione, quamuis inter uirum & uxorem donatio non videatur facta, & uerba orationis minus sufficiant, tamen donationem dicendum est ad sententiam orationis pertinere: ut si dubitauerit voluntas usq; ad mortem, valeat donatio, d. l. cum hic status, §. 2. §. si sponsus.
- Si** minor annis duodecim in domum, quasi mariti immatura sit, deducta est sponsa, & si uxor non sit, & si quidem sponsalia antecesserint, durant, & donatio ei facta ualeat, si minus nulla est, quia non quasi ad extraneam, sed quasi ad uxorem fecit, & ideo nec oratio locum habebit, d. l. cum hic status, §. si quis sponsam.
- Sponsus** alienum anulum sponsæ muneri misit, & post nuptias pro eo suum dedit, annulus mulieris sit, quia tunc factam donationem confirmare uidetur, non inchoare, ff. co. l. si donare, §. 36. §. sponsus.
- Siue** autem res fuit, quæ donata est: siue obligatio remissa: potest dici donationem effectum habituram: ut puta uxori acceptum taliter donationis causa, quæ debebat. potest dici pendere acceptilationem non ipsam, sed effectum eius. Et generaliter vniuersæ donationis, quæsumus impediri diximus, ex oratione ualebunt, d. l. cum hic status, §. siue autem.
- Si** inter uirum, & uxorem societas donationis causa contracta sit, iure vulgato nulla est: sed nec post decretum senatus, emolumentum ea liberalitas, ut actio pro socio constituitur, habere poterit. Quæ tamen in commune tenuerunt, sine præstituto reuocanda non sunt. Idcirco igitur actio pro socio non erit, quia nulla societas est, quæ donationis causa interponitur, nec inter ceteros, & propter hoc, nec inter uirum & uxorem. Idem dicendum erit, & si emptio contracta sit donationis causa: nam nulla erit: planè si minoris res uenient donationis causa, vel postea pretium sit remissum: admitteremus donationem pertinere ad senatusconsultum, d. l. cum hic status, §. si inter.
- Si** stipulata fuerit mulier annum dari: id ex stipulatu petere constante matrimonio non potest. Sed si manente matrimonio decessisse maritum proponatur, quia in annuo quoque donatio vertitur, potest dici stipulationem confirmari, ex senatusconsulto. Si uxor marito annum uersa uice præstiterit: restitueretur ei hoc, & poterit uendicare, id quod extat. itemque poterit & condicere, in quantum locupletior factus est: quia non tam solemne est annuum, quod maritus uxori impendit, quam quod uxor marito præstat: imo etiam incongruens est, & contra sexus naturam. Et si fortè maritus ab uxore stipulatus sit annum, decesseritque mulier constante matrimonio: dicendum erit ex oratione donationem conualescere, ff. de donatione inter uirum & uxorem, l. si stipulata fuerit, trigesima tertiam.
- Siue** uxor marito res donasset, ut eas in dotem pro communi filia daret: siue post donationem, quam in maritum contulit, uxor passa est eam, pro filia in dotem dare: benignè potest dici, & si prima donatio nullius momenti est: attamen ex sequente consensu ualere dotis donationem, ff. co. l. siue uxor, §. 34.
- Papinianus** rectè putabat orationem Diui Seueri ad rerum donationem pertinere.

Quartæ Partis, Lib. VI.

- deniq; si stipulanti vxori suæ spondidisset, non putabat conueniri posse harredem mariti, licet durante uoluntate maritus decesserit, ff. eo. l. Papin. 23.
- Si** constante matrimonio mater filio domum tradidit, hanc in bonis eius fecit, C. eod. l. si constante, 19.
- Mulier,** quæ ad communem filium volebat, qui in potestate patris erat, post mortem patris fundum peruenire: cum patri tradidit, ut post mortem restitueretur filio, egit uxor, ut aliquid ex ea re interim commodi sentiat maritus, nihil ualet traditio, alioquin si solo eius ministerio usa est, & id egit, ut uel reuocare sibi liceret, vel ut res cum omni emolumento per patrem postea ad filium transiret; cur non idem perinde non sit ratum, ac si cum extraneo tale negotium contraxisset? hoc est si extraneo in hanc causam tradidisset, ff. eodem, lege sulphitius, 49.
- Quod** adipiscendæ dignitatis gratia ab uxore in maritum collatum est, eatenus ratum est, quatenus dignitati supplendæ opus est: Nam & constitutum est, ut ad processus uiri uxor ei donare possit, ff. eodem, lege quod adipiscendæ, 40. cum l. sequen.
- Item** & alia causa donationis, recepta est, quam dicimus honoris causa: ut ecce si uxor uiro latriclavi petendi gratia donet, vel ut equestris ordinis fiat, vel ludorum gratia, ff. eo. l. nuper, 42.
- Si** propriis habitis contractibus, quam acceperat mutuam pro marito donationis causa uxor erogauit: cum nec ad dignitatem profuerit, nec locupletior sit factus, intelligit vxor nudam sibi contra eum competere actionem, C. eodem, l. si propriis, 21.
- Inter** uirum & uxorem exilii causa donatio fieri potest, ff. eod. l. inter uirum, 43.
- Si** prædia, & animalia sciz data effecta sint, eius tempore concubinatus: ac postea tempore matrimonii, aliis acceptis reddita sunt, negotium potius gestum uidetur, quàm donationem interuenisse, ff. eo. l. si prædia, 58.
- Si** quis vxori ex conditione donauit, ut quod donauit in dotem accipiat: defuncto eo donatio conualescit, ff. eo. l. si quis, 59.
- Si** ex tribus fratribus, unus uxorem haberet, & rem communem uxori donasset, ex tertia parte res mulieris facta non est: ex duabus autem partibus, reliqui si id scissent fratres, aut postquàm donata essent, ratum habuissent, nihil debet mulier reddere, ff. eo. l. seruus, 38. S. idem iuris.
- Vtrum** negotium uxoris gerens, an officio mariti ductus in rem eius impenderit uir: facti, non iuris quæstio est; sed coniectura eius rei ex modo, & genere impensæ non difficilis est, ff. eo. l. vtrum, 47.
- Inter** eos, qui matrimonio coituri sunt, ante nuptias donatio facta, iure consistit etiam si eodem die nuptiæ fuerint constitutæ, ff. eo. l. inter eos, 27.
- Quando** ambigitur, vtrum à sponso, an à marito donatum sit, distinguitur, ut si in domum sponsæ donum acceptum sit, ante nuptias uidetur facta donatio, quod si penes se dedit, sponsus retrahere potest, uxor enim fuit ante nupt. l. sexta.
- Si** inter extraneos facta sit donatio, & antequam per tempus legitimum dominium fuerit acquisitum, coierint, uel contra: si inter uirum & uxorem facta sit donatio, & ante impletum tempus supradictum, solum sit matrimonium, nihilominus procedere temporis suffragium constat, quia altero modo, sine uicio tradita est possessio, altero quod fuit uirium, amotum est, ff. eodem, l. si inter, vigesimaquarta.
- Si** extraneus rem uiri ignorans eius esse, ignorantij uxori, ac ne uiro, qui-
- dem

dem fiente eam suam esse donauerit: mulier rectè eam vsucapiet. Idemque iuris erit, si is, qui in potestate viri erat credens se patremfamil. esse, uxori patris donauerit. Sed si uir rescierit suam rem esse prius, quàm vsucapiatur, vendicareque eam poterit, nec uolet, & hoc mulier nouerit: interrumpitur possessio: quia transit in causam ab eo factæ donationis, ipsius mulieris scientia, propius autem est, ut nullum acquisitione dominii eius afferat impedimentum, non enim omnimodò uxores ex bonis uirorum, sed ex causa donationis ab ipsis factæ acquirere prohibita sunt, ff. eo. l. si extraneus, 44.

Quod uir ei, quæ nondum uiripotens nupserit, donauit ratum futurum est, ff. eo. dem lege, quod uir.

Scia sempronio cum certa die nuptura esset, antequam domum deduceretur, tabulæque dotis signarentur, donauit tot aureos, si ante matrimonium contractum, quod consensu intelligitur donatio facta esset, ualeret, aliter non, ff. eod. l. Scia, 66. in prin.

Virgini in hortos deductæ ante diem tertium, quam ibi nuptiæ fierent, cum separata diætā ab eo esset: die nuptiarum, prius quàm ad eum transiret, idest nuptiæ celebrarentur, obtulit decem aureos dono. post contractis nuptiis, diuorcio facto, summa donata repeti non potest, nec de dote deduci, dicta lege scia, 66. §. uirgini.

Si uxor nummis à uiro, aut ab eo, qui in eius potestate esset, sibi donatis equum emerit, deinde cum eius factus fuerit, eum ipsum donationis causa uiro tradiderit: rata erit traditio, quamuis ea mente facta fuerit, qua cæteræ donationes, neque ulla actio eius nomine dari potest, ff. eo. l. fin.

Cui in conotrouersiam uenit, unde ad mulierem, quid peruenerit, uerius, & honestius est, quod non demonstratur unde habeat, existimari à uiro, aut qui in potestate eius esset ad eam peruenisse, euitandi autem turpis quæstus gratia circa uxorem, hoc uidetur quintus Mutius probasse, ff. eo. l. quintus, §. 1. & C. eodem lege sexta, §. finali.

Si donatæ res extant, etiam uendicari poterunt, sed quia causam possidendi donatio præstinit, nisi reddatur res, æstimatio facienda est iusto pretio, caverique possidenti de euictione simplici, quanti ea res sit, idque etiam Pædio uidetur, ff. eo. l. si donatæ, 36.

Si mulier dolo fecerit, ne res extaret sibi à marito donata: vel ad exhibendum, uel damni iniuriæ cum ea agi poterit: maxime si post diuortium, id commiserit, ff. eod. l. si mulier, 37.

De eo, quod uxoris in ædificium uiri, ira coniunctum est, ut detractum alicuius vsus esse possit, dicendum est agi posse, sed in hoc solum, ut sola uendicatio soluta re competat mulieri, non in duplum ex lege xii. tab. neque enim furtiuum est, quod sciente domino inclusum est, ff. eo. l. de eo, 63.

Res uxoris, quæ uel successionē qualibet, uel emptione, uel etiam largitione uiri in eam ante reatum iure peruenerant, damnato, ac mortuo marito, illibatae sunt, nec alicui criminis infortunio astringitur uxori cum paternis, maternisue ac propriis bonis frui eam integro legum statuto religiosum sit, & donatio maritalis ante tempus criminis, ac reatus collata in uxorem, quia pudicitia præmio cessit, obseruanda sit, tanquā si maritum eius natura, nō poena subduxerit. Sinaut aqua & igni ei interdictum erit, uel deportatio illata, non tñ mors ex pœna subsequuta: donationes à uiro in uxore collata, adhuc in pendentī manebūt: quia nec matrimonium in huiusmodi casibus dissoluetur, ita, si usq; ad uitæ suę

Quartæ Partis, Lib. VI.

tempus, maritus eas non reuocauerit, ex morte eius confirmantur fisco ad eadem res nullam in posterum communionem habituro, C. de donat. inter vir. & vxor. l. res vxoris, 24.

Si maritus donauit uxori prædia, & donatio morte confirmata est, non retardatur executio, quasi maleficiis eius, sit maritus extinctus, cum causa liberalitatis & criminatione separata sit, C. eod. l. si maritus, 11.

Donationes quas parentes in liberos cuiuscunq; sexus in potestate sua constitutos conferunt, vel uxor in uirum, vel maritus in vxorem, vel alteruter eorum in aliam personam, cui constante matrimonio donare non licet, vel aliæ personæ in eam, cui donare non poterant, ita firmæ sunt per silentium donatoris, vel donatricis, si vsq; ad quantitatem legitimam, vel eam excedentes, actis fuerint intimatæ. Nam amplioris quantitatis donationem minimè intimentur, nec per silentium eius, qui donauit, confirmari conceditur. Si uero specialiter eas in suprema uoluntate donator, vel donatrix confirmauerit: sine ulla distinctione factæ habebantur, ita tamen, ut siquidem ultra lege finitam quantitatem exposita, minime in actis insinuata fuerint: specialis earum confirmatio ex eo tempore uim habeat, ex quo eadem donationis confirmata sunt. Si uero uel non amplior sit donatio, uel cum amplior esset in actio insinuata sit: tunc & silentium donatoris, uel donatricis, & specialis confirmatio ad illud tempus referatur, quo donatio conscripta sit: sicut & alias ratihabitiones negotiorum gestorum ad illa reduci tempora oportet, in quibus cōtracta sunt, C. eo. l. donationes, 25.

Si inter uirum & uxorem donatio facta fuerit priore defuncto, cui donatum est, ad eum res redit, qui donauerat, quod si simul, tam is cui donatum est, quàm is qui donauerit, placuit ualere donationem, ff. de reb. dub. l. si maritus, 8.

Cum lecto testamento animaduertimus maritum ex præcedenti donatione dominium uxori conseruasse, securitatiq; suæ ad obtinendam proprietatem cauisse, inditorum uerborum conceptio non fideicommissum relictum ostendit, sed ex senatusconsulti autoritate, liberalitatem mariti, cui custodiendæ etiam moriens prospexerit, quatenus firmare potuit dominium mortis tempore esse aditum, C. de don. inter uir. & uxo. l. ex uerbis, 14.

Finis Libri Sexti.

COMPENDII IVRIS CIVILIS ENVCLEATI.

Omissis iis, quibus a iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus,
Imperii mutatione, contrario usu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATO-
RIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Septimus.

SOLVTO MATRIMONIO QVEMADMO-
DVM DOS RESTITVATVR.

Titulus I.

PRIMITVR matrimoniū aliquando diuortio semper mor-
te, ff. de diuortiis, l. prima.

Mors nuptiarum finem, quæ ex æquo omnia soluit, excipit No-
uell. const. 22. §. quod autem.

Matrimonium deportatione, vel aquæ, & ignis interdictione
non soluitur. ideo dotis actio iure non competit, sed indota-
tam eam esse, nec ratio æquitatis, nec exempla permittunt.
C. de repudiis, l. prima.

Soluto matrimonio solui mulieri dos debet, nec cogitur maritus eæ alij ab ini-
tio stipulanti promittere, nisi ei hoc nihil nocet. nam si incommodum aliquod
maritus suspectum habet, non debere eum cogi alij quàm vxori promittere di-
cendum est. hæc si sui iuris mulier est. Quod si in patris potestate est, & dos ab eo
profecta sit; ipsius & filia dos est. Denique pater non aliter quàm ex voluntate
filia petere dotem nec per se, nec per procuratorem potest. sic ergo, & promit-
tendum Sabinus ait. ei ergo promittendum erit, cui vterque iusserit. Caterum
si solus pater iussit, dotis actio filia non erit adempta, quandoque sui iuris filia
fuerit facta. item si voluntate solius filia promittatur, remanebit dotis actio in-
tegra patri. Sed utrum, vt & agat solus, an & vt adiuncta quoque filia persona
experiri possit? Sed nec ea actio erit amissa, quam adiuncta filia persona potest
habere. Quod si sui iuris fuerit facta filia, nocebit ei ista stipulatio. Voluntatē
autem

Quartæ Partis, Lib. VII.

Sed autem filia cum pater agit de dote utrum sic accipitur, ut consentiat, an vero ne contradicat filia. & est ab Imperatore Antonino rescriptum, filiam nisi euidenter contradicat, videri consentire patri. Et Iulianus scripsit, quasi ex voluntate filia videri experiri patrem, si furiosam filiam habeat. Nam ubi non potest per dementiam contradicere, consentire quis eam merito credet. sed si absens filia sit, dicendum erit, non ex voluntate eius id factum. cauendumque ratam rem si filiam habiturum à patre: ubi enim sapit scire eam exigitur, ut non videatur contradicere, ff. solut. matrim. l. secunda.

Non solum autem in exigenda, sed etiam in soluenda dote quæ communis est patris, & filia, utriusque voluntas exquiratur: nec alter alterius deteriorem conditionem facere potest. Sed si pecunia ad patrem peruenit, quam filia accepit: actio de dote utrisque tolletur, ff. eod. l. tertia.

Si pater sine consensu filia dotem à viro exegisset, eandem alii viro eius filia nomine dedisset, & mortuo patre filia cum priore viro ageret, doli mali exceptione repellitur, ff. eod. l. quarta.

Si ab hostibus capta filia, quæ nupta erat, & dotem à patre profectam habebat, ibi decesserit: dicendum est perinde obseruanda omnia, ac si nupta decessisset. ut etiam si in potestate non fuerit patris, dos ab eo profecta ad eum reuerti debeat, ff. solut. matr. l. si ab hostibus, x. in prin.

Si alienam rem sciens mulier in dotem dederit: reddenda ei est, quasi suam dedisset, & fructus quoque proportionem anni. quo diuortium factum est, ff. eod. l. si alienum, xi.

Si filiofamilias dos data sit iniussu patris, de peculio quidem agatur, sed siue propter impensas a filiofamilias factas, siue propter res donatas a filio, vel amotas ab uxore res peculiarias. hoc ipso quod habet actionem pater ex persona filii, maius peculium sit, & sic totum est præstandum mulieri, quod est in peculio: quia adhuc sit, quod uxori debeatur, ff. eod. l. filiofamilias, 25. in prin.

Maritum in reddenda dote de dolo malo, & culpa cauere oportet. quod si dolo malo fecerit, quo minus restituere possit dampnandum eum quanti mulier in litæ iurauerit placuit: quia nobis res nostras alius retinere non debet, d. l. filiofamilias. §. Maritum.

Quotiens pater dotem dat, & stipulatur, ita demum in suam personam de dote actionem transfert, si ex cōtinenti stipuletur. cæterum si interposito tempore stipulari velit, non, nisi consentiente filia, poterit, quamuis in potestate sit, quia deteriorem conditionem in dote filia facere non potest, nisi consentiat, Placuit si ante nuptias dotem dederit, poterit ex intervallo, ante nuptias tamen, & citra voluntatem quoque filia stipulari, ff. eod. l. quotiens, 29. in prin.

Si quis pro muliere dotem dederit, conueneritque, ut quoquo modo dirempto matrimonio ipsi solueretur, si postea maritus uxori dotem soluerit: rectissime dicetur exactionem nihilominus ei, qui dedit, contra maritum competere. d. l. quoties, §. fin.

Si pater cum ducenta filia suæ nomine dotis promississet, pactus fuerit ne amplius quam centum à se peterentur, & soluto matrimonio egerit: centum de quibus conuenerit, ne peterentur, nec intelliguntur dotis esse. Quod si mortuo patre cum hærede eius maritus agere cæperit, ista quoque pecunia in dote erit, ff. eod. l. si marito, 31. §. si pater.

Cum patri dos data esset, & ei filius ex aliqua parte hæres sub conditione institutus fuerit, & pendente conditione cohæredes eius dotem pro sua portione mulieri

mulieri soluerint: minus filius ex dotē prestare debet, quoniam nullam actionem eius pecuniæ recuperanda gratia aduersus cohæredes habet, d. l. si marito s. si patri.

Quæ dotis nomine certam pecuniam promiserat, quosdam adhibuerat, qui stipularentur partem dotis distracto matrimonio sibi solui ea nulla data dote obierat eodem marito suo hærede relicto: is damnosam hæreditatem eius adierat: nihilominus stipulationibus tenebitur, quoniam ad eundem hæreditatem debitoris, intelligeretur secum pensasse, nec ad rem pertinere, quod soluendo non esset hæreditas: quando ceteris etiam creditoribus teneatur, ff. eodem, l. quæ dotis, 33.

Dotem uoluntate filiæ videri patrem recepisse, cum causas contradicendi ei filia non haberet, maxime cum ab eo postea ampliare summa dotata sit, ff. solu. matrim. l. dotem, 37.

Æstimatis rebus in dotem datis, pactum intercessit, ut ex quacunque causa res reddi deberet, ipsæ res restituerentur habita ratione augmenti, & deminutionis viri boni arbitratu: quæ vero non extarent, ab initio æstimatio earum. At cum res quædam, quas maritus vendiderat, extarent. si neque uoluntate, neque ratum habente muliere venissent perinde reddendæ sunt, & si nulla æstimatio interuenisset, sed æstimatæ res usu etiam mulieris periculo mariti deteriores fiunt, ff. eod. l. æstimatæ, 50. cum l. seq.

Dubium non est post æstimationem dotis pactio, vel stipulatione interposita, ut si ipsæ res, dissoluto matrimonio extarent uxori reddantur, C. soluto matrimonio, l. prima.

Æstimata dos filiæ restitui debet à fisco, qui bona damnati patris sui suscepit. licet enim pater viro ipsius filiæ hæres extiterit, attamen iuri filiæ hoc derogare non potest. Cum & ipse pater sine uoluntate filiæ, nec exigere nec accipere dotem poterat, C. eod. l. secunda.

Si circumscripta matre viliori pretio res dotales æstimatæ sunt, & euidentibus probationibus ostenderetur, possidentibus matre, & filia ad obtinenda prædia etiam doli mali exceptionis potestas opitulatur. Sin autem etiam maritus in æstimatione grauatum se alleget, veritate examinata, non amplius, quam pretium iustum restituere compelletur. Hæc tunc locum habent cum res in natura sunt. Si tamen extinctæ sint, pretium, quod dotali instrumento inditum est, considerabitur, C. eod. l. sexta.

Vsufuctu in dotem dato si diuortium interuenerit, nec proprietates rei apud maritum, uel mulierem sit: ea dotis erit restitutio, ut maritus caueat, quandiu uixerit passurum se uti frui mulierem hæredemque eius. quod an verum sit circa adiectionem hæredis, dubitat. interest enim quemadmodum sit ususfructus in dotem datus. nā si cum haberet mulier fructum, viro, cuius erat proprietates fundi, usum fructum celsit, nihil mulier hæredi suo relinquet, debebatur enim ei ususfructus, qui ad hæredem non solet transire. Quod si fundi sui fructum mulier uiro celsit, restitui is à viro debet. cum proprietate enim ad hæredem eius transisset, si vir in reddendo eo non fecisset moram. Si uero alienata sit proprietates, aut aliquis fundi sui usum fructum mulieris iussu uiro eius dederit in dotem, inspiciendum est primum, quemadmodum mulieri possit restitui, potest autem, vel cautionibus interpositis, ut sicut potest vir iure suo cedat mulieri, fruique eam patiat, vel si accommodauit dominus proprietatis, volente eo mulieri constituitur ususfructus, nam aut fructum fundi ille mulieri poterit cedere, aut aliquid

quid videlicet pro eo, vnde inter eos actum fuerit, dare. n. & finge hoc ipsum mulierem posse proprietatis domino vendere; quo casu non inique etiam mulieris hærede agente vir facere cogetur. Quippe si moram non fecisset pretiū fructus mulier hæredi suo reliquisset, quod si facultatem usufructus vendendi proprietatis domino mulier non habuerit, patientiam, quam percipiendi fructus præstare ipsi debuit, etiam hæredi eius præstat, ff. eod. l. usufructu, §. 7. *mod. hoc act.*

Filiatam. diuortio facto dotem patri reddi iusserat: deinde parte dotis per soluta pater decesserat. reliqua pars si nec delegata, nec promissa nouandi animo patris fuisset mulieri solui debebat, ff. eod. l. in his rebus, §. 6. *S. filiatam.*

Animalia in dotem æstimata accepisti, pactum conuentum deinde factum est, vnde diuortio facto tantidem æstimata redderes; nec de statu dotalium animalium mentio facta est, manebit fructus tuus, quia is pro periculo animalium penes te esse deberet, ff. eod. d. l. in his rebus, §. Mancipia.

De diuisione anni eius, quod diuortium factum est in fructibus à viro retinendis, neque dies dotis constituta neque nuptiarum obseruabitur, sed quo primum dotale prædium constitutum est. id est tradita possessione, ff. eod. l. quinta.

Si ante nuptias fundus traditus est, ex die nuptiarum ad eundem sequentis anni computandus annus est idem in ceteris annis seruatur, donec diuortium fiat nam si ante nuptias traditus sit, & fructus inde percepti: hi restituendi sunt, quædoque diuortio facto quasi dotis facti, ff. eod. l. sexta.

Fructus eos esse constat, qui de dotali impensa supererunt, quod Scævola, & ad mariti, & ad mulieris impensas refert nam si mulier pridie vindemiae dori dedit, mox sublatis à marito vindemiis diuertit, non putat ei vndecim duntaxat mensum fructus restitui. sed, & impensas, quæ antequam portiones fructuum fiant deducenda sunt. Igitur si & maritus qui impendit in eundem annum vtriusque impensæ concurrent ita, & si impensarum à muliere factarum ratio habeatur cum plurimis annis in matrimonio fuit, necesse est primi anni computari temporis, quod sit ante datum prædium, ff. eod. l. septima. in prin.

Diuortio facto fructus diuiduntur non ex die locationis, sed habita ratione præcedentis temporis, quo mulier in matrimonio fuit, neque enim si vindemiae tempore fundus in dotem datus sit, eumque vir ex Kalendis nouembribus, primis fruendum locauerit, mensis Ianuarii supremæ die facto diuortio, retinere virum & vindemiae fructus, & eius anni, quo diuortium factum est. quartam partem mercedis æquum est. alioquin si coactis Vindemiis altera die diuortium intercedat, fructus integros retinebit. Itaque si fine mensis Ianuarii diuortium fiat, & quatuor mensibus matrimonium steterit, vindemiae fructus, & quarta portio mercedis instantia anni confundi debebunt, ut ex ea pecunia tertia portio viro relinquatur, ff. eod. l. septima. *S. Papini anus.*

Contrario quoque idem obseruandum est, nam si mulier percepit vindemia statim fundum viro in dotem dederit, & vir ex Kalendis Martiis eundem locauerit, & calendis Aprilibus primis diuortium fuerit secutum, non solum partem duodecimam mercedis, sed pro modo temporis omnium mensium, quo dotale prædium fuit, ex mercede, quæ debetur portionem retinebit, ff. eod. l. septima. *S. e contrario.*

Item si messes eius anni quo diuortium factum est colonum ex forma locationis sequantur: ante vindemiam soluto matrimonio, nihilominus pecunia messium, in computationem cum spe futuræ vindemiae ueniet. Apparet igitur ex his, illos fructus, quos mulier percepit antequam nubret, non debere in contributionem

tionem venire, d. l. septima, §. item si menses,

Ob donationes. item ob res amotas ex his fructibus qui post diuortium percepti sunt compensationes fieri possunt, d. l. fructus septima, §. ob donationes.

Quod in anno dicitur, potest dici, & in sex mensibus, si bis anno fructus capientur, ut est in locis iniriguis. Et in pluribus annis idem dici potest: ut in sylua cædua. item si locatio agri talis sit, ut super annuam mercedem quinquennio quoque aliquid amplius præstaretur: in eo enim quod amplius est, tempus ad quinquenium computamus, ff. eod. l. septima, §. quod in anno.

Non solum autem de fundo, sed etiam de pecore idem dicemus: ut lana ouium ferusque pecorum præstaretur: Quare enim si maritus prope partum, oues doli acceperit item proximas tonsuræ: post partum, & tonsas oues protinus diuortio facto, nihil reddat: nam & hic fructus toto tempore, quo curantur, non quo percipiuntur rationem accipere debemus, d. l. septima, §. non solum.

De pensionibus quoque prædiorum urbanorum idem est, quod in fructibus rusticorum, ff. solu. matrim. l. fructus, septima, §. in pensionibus.

Si fundum viro vxor in dotem dederit, isque inde arbores deciderit: si hæ fructus intelliguntur, pro portione anni debent restitui. si arbores autem cæduæ fuerunt, vel Gremiales: dici oportet in fructu cædere. si minus, quasi deteriorem fundum fecerit maritus, tenebitur. sed & si ui tempestatis ceciderint, dici oportet pretium earum restituendum mulieri, nec in fructum cedere. Non magis, quam si thesaurus fuerit inuentus, in fructum enim non computabitur, sed pars eius dimidia restituetur quasi in alieno inuenti, d. l. septima, §. si fundum.

Si vir in fundo mulieris dotali lapidicinas marmores inuenerit, & fundum fructuosiore fecerit: marmor quod cæsum, nec exportatum, mariti est: & impenfa non est, ei præstanda, quia nec in fructu est marmor. nisi tale, ut lapis ibi renascatur. quales sunt in Galia, & in Asia. sed si cretiodinæ, vel auri, vel cuius alterius materiæ sint, vel harenæ: utique in fructu habebuntur, d. l. septima, §. si vir.

Interdum marito de fructibus à muliere cauetur, & nihil retinet, si fructibus stantibus fundum mulier recipiet. interdum retinebit tantum maritus, & nihil restituet. id est si non plus erit, quam pro portione eum retinere oportet, interdum verò, & reddet, si plus percepit quam eum retinere oportet. eadem conditio erit etiam si eum socero, vel cum socero, vel cum hærede alterutrius de dote agatur, d. l. septima, §. interdum.

Impendi autem fructuum percipiendorum causa, Pomponius ait, quod in arrando ferendoque agro impensum est, quodque in tutelam ædificiorum, agrumve equum curandum, scilicet si ædificio, vel equo fructus aliqui percipiebantur. sed hæ impenfæ non petentur cum maritus fructum totum anni retinet: quia ex fructibus prius impenfis satisfaciendum est. Planè si nouam villam necessario extruxit, vel veterem totam sine culpa sua conlapsum restituerit: erit eius impenfæ petitio simili modo, & si pastina instituit. hæ. n. impenfæ, aut in res necessarias, aut vtilis cedunt, pariuntque marito actionem, ff. solu. matr. l. fructus, 7. §. si.

Si fundus in dotem datum in quo lapis ceditur, lapidicinarum commodum ad maritum pertinere constat: quia palam sit, eo animo dedisse mulierem fundum, ut iste fructus ad maritum pertineat, nisi si contrariam voluntatem in dote danda declarauerit mulier. Quod in sementem erogatur si non responderint menses ex vindemia deducetur, quia totius anni usus fructus est, ff. eo. l. si fundus, 8.

Si moram per mulierem fuit, quominus dotem recuperet dolum malum dumtaxat in ea re, non etiam culpam maritus, præstare debet, ne facto mulieris in perpetuum

petuum agrum eius colere cogatur. fructus tamen qui peruenissent ad uirum redduntur. ff. eo. l. si mora, 9.

Maritum in id, quod facere potest condemnari exploratum est, sed hoc hæredi non esse præstandum, quia tale beneficium personale est, ut cum persona extinguitur. ff. eod. l. maritum, 12. cum l. seq.

Alia causa est defensoris. quem placet sufficienter defendisse si tantum vxori præstet, quantum consequeretur, si ipsum maritum conuenisset. Sed si paciscatur maritus, ut condemnetur in solidum. pactum seruandum est, quia est contra receptam reuerentiam, quæ maritis exhibenda est. ff. eod. l. alia causa, 14.

Rei iudicatæ tempus spectatur quatenus maritus facere potest, ff. eod. l. rei iudicatæ, 15. in princip.

Socero quoque, cum quo nurus de dote agit, idem honor habetur, ut in id damnetur, quod facere potest, quia parentis locum socer obtinet d. l. rei iudicatæ, §. fin. eum l. sequen.

Ex diuerso si socer ex promissione a marito conueniatur. iustum est, ut idem honor habendus sit. ff. eod. l. ex diuerso, 17. in princ.

Item si mulier ex promissione conueniatur, magis placuit defendendam eam per exceptionem. & Proculus ait, sicuti cum socia fuit, dabitur ei exceptio, quamuis iure ciuili sit obligata, d. l. ex diuerso, §. item si mulier.

Si in iudicio dotis iudex ignorantia iuris lapsus, condemnauerit maritum in solidum, Neratius Sabinus doli exceptione eum uti oportere aiunt; eaq; tutum fore, d. l. ex diuerso, §. fin.

Etiā filios mulieris, qui patri hæredes extiterunt, in id quod facere possunt condemnandos Labeo ait. ff. eod. l. etiam, 18.

Licet in dotalibus rebus non solum dolum, sed & culpam maritus præstet, cum tamen quæritur in iudicio de dote, an facere possit, dolum duntaxat comprehenditur, quia in rerum ipsius administratione non erat ab eo culpa exigenda. Quamquam is duntaxat dolum noceat si facere non possit, quem propter vxorem adhibuit, ne ei solidum solueret: non propter quemlibet alium. Offilius autem aiebat si dolo mariti res dotalis interuisset, alioquin soluendo non esset, quamuis nihil dolo fecisset, quominus soluendo esset: perinde tamen cum damnandum eius rei dotalis nomine in qua dolum fecisset, atque si dolo eius factum esse quominus facere possit. cæterum si circa interritum rei dotalis dolum malus, & culpa mariti absit. actiones solas, quas eo nomine quasi maritus habet, præstandas mulieri veluti pro furto, vel damni iniuriæ. d. l. etiam, §. licet.

Nec maritus licet post diuortium in quantum facere possit condemnandus est postea idoneus factus, qui non reddiderat integrum residui probabiliter solutionem recusat, at cum eius hæredes in solidum conueniendos non abigatur. ne cum his soluendo factis experiri non possit supersticiosa geris sollicitudo, C. soluto mat. l. 8.

Facere posse maritus etiam id videtur, quod à muliere consequi potest, scilicet si iam ei aliquid absit, quod pro muliere aliquid expendit, vel mandato eius præstitit cæterum si nondum ei abest. urputa sub conditione est obligatus, nondum videtur facere posse, ff. eod. l. facere, 28.

Si maritus minus facere potest, & dos publicata sit in id, quod facere potest, fisco maritus condemnandus est ne in perniciem mariti mulier punita sit, ff. eodem, l. b. mariti, 36.

Si maritus in id, quod facere potest condemnatus sit, & nomina sint ad dotis quantitatem

tatem neque amplius, neque habebit mandante actiones, ff. eodem. l. si maritus, xlii.

Si filiofamilias dos data est, & ipse quidem dotis actione tenetur, pater autem eius de peculio, nec interest in peculiorem, vel pecuniam dotalem habeat, nec ne, sed quatenus facere potest hic quoque condemnandus est. Intelligitur autem peculio tenus facere posse, quod habet rei iudicandæ tempore. Atquin si cum patre agatur, deduceretur ex peculio, quod patri, vel subiectis ei personis filius debet, at si cum ipso filio agatur, alterius debiti non fiet detractio in computatione quantum facere possit filius, ff. eod. l. si filiofamilias. l. iiii.

Maritus facere posse creditur nullo deducto ære alieno item socius, parensvē. at is qui ex donatione convenietur, omni ære alieno deducto facere posse intelligitur, ff. eod. l. maritus, l. iiii.

Mulier quæ centum dotis apud virum habebat, diuortio facto ducenta a viro errante stipulata erat quanta dos fuisset tanta debetur, siue prudens mulier esset stipulata, siue imprudens, ff. eod. l. pen. §. mulier.

Si quis pro muliere dotem viro promissit, deinde hærede muliere relicta decesserit, qua ex parte mulier ei hæres esset, pro ea parte dotis periculum quod viri fuisset ad mulierem pertinere ait Labeo, quia nec melius æquius esset, quod exigere vir ab uxore non potuisset, ob id ex detrimento viri mulierem locupletari, ff. eod. d. l. penult. §. fin.

Quotiens culpa viri accidit, ne dos a focero, aut à quolibet alio, qui mulieris nomine promiserat exigeretur, si aut in matrimonio filia decesserit, aut materfamilias facta cum, qui dotem repromiserat hæredem instituerit: satis constat, nihil amplius virum præstare debere, quàm, ut eos obligatione liberet, ff. eod. l. nupta, 30. §. quotiens.

Mævia marito suo inter alias res dotis etiam instrumentum solidorum decem tradidit: quo Otacilius eidem Mæviæ cauerat daturum se, cum nuptum ire cepisset decem milia, ex eo instrumento maritus nihil exegit, quia nec potuit, si sine dolo malo, vel culpa pecuniam exigere non potuit, neque dotis nomine conveniri potest, neque mandati iudicio quamvis potuerit debitorem convenire, ff. eod. l. Mævia, 49. in prin.

Quoties mulieri satisfdatum est de solutione dotis post certum tempus, si maritus satisfacere non possit, tunc deducto commodo temporis condemnatis residui representatur. sed si cum maritus satisfacere posset, nollet in solidum eum condemnandum Mela ait, non habita ratione commodi temporis, iudicis igitur officio convenit, ut aut satisfactione interposita absoluat maritum, aut habita ratione compensationis eum condemnet. Quod quidem hodie magis usurpatur nec ferenda est mulier, si dicat magis se velle dilationem pari, quàm in representatione deductionem, ff. eodem, lege. si constante, xxiii. §. quoties.

Si marito publico iudicio damnato pars aliqua bonorum eius publicetur, fiscus creditoribus eius satisfacere necesse habet, inter quos vxor quoque est, ff. eo. l. si marito, 31. in princ.

Si post diuortium res dotales deteriores factæ sint, & vir in reddenda dote morâ fecerit omnimodo detrimentum ipse præstabit, ff. eodem. l. si filiofamil. xxv. §. si post diuortium.

Si vir in quinquennio locauerit fundum, & post primum fortè annum diuortium

Quartæ Partis, Lib. VII.

interuenerit: Sabinus ait, non alias fundum mulieri reddi oportere, quam si cauerit, si quid præter vnus anni locationem maritus damnatus sit, id se præstaturum iri. sed & mulieri cauendum, quidquid præter primum annum ex locatione vir consequutus fuerit, se ei restitutum, ff. eodem, l. si filiofamil. xv. §. si vir.

In his rebus, quas præter numeratam pecuniam doti uir habet, dolum malum, & culpa is præstare oportet, ff. eod. l. pen. in prin.

DE IMPENSIS IN REBUS DOTALIBUS FACTIS.

Titulus II.

IMPENSARVM quædam sunt necessariae: quædam utiles. Necessariae eæ dicuntur, quæ habent necessitatem impendendi. cæterum si nulla sit necessitas, alio iure habentur. ¶ In necessariis impensis hoc sciendum est, eas demum impensas dotem minuere, quæ in dotem factæ sunt. cæterum si in dotem factæ non sunt, non habent in se reputationem. ¶ Inter necessarias impensas esse, Labeo ait, moles in mare, vel in flumen proiectas. sed & si pistrinum, vel horreum necessarium factum sit: in necessariis impensis habendum ait. proinde Fulcinius inquit: si ædificium ruens, quod habere mulieri utile erat, refecerit: aut si Oliueta deiecta instaurauerit: vel si ex stipulatione damni infecti nomine, ne committatur præstiterit, vel si vites propagauerit, vel arbores curauerit: vel seminaria pro utilitate agri fecerit: necessaria impensas fecisse videtur. Sed generaliter definiendum est multum interesse ad perpetuam utilitatem agri, vel ad eam, quæ non ad præsentis temporis fructum pertineat, an vero ad præsentis anni fructum. Si in præsentis cum fructibus hoc compensandum, si vero non fuit ad præsens tantum apta erogatio, necessariis impensis compensandum, ff. de impen. l. prima, & tertia.

Et in totum id videtur necessariis impensis contineri, quod si à marito omisum sit, iudex tanti cum dampnabit, quanti mulieris interfuerit, eas impensas fieri. sed in hoc differt, quòd factarum ratio habetur, etiam si res malè gesta est. itaque si fulserit insulam ruentem, eaque exusta sit: impensas consequitur, si non fecerit: deusta ea, nihil præstabit, ff. eodem, lege quarta.

Impensæ necessariae sunt, quibus non factis dos minuitur, veluti aggeres facere: flumina auertere, ædificia vetera fulcire, iter reficere, arbore in locum demortuarum reponere, ff. eod. l. impensæ, xliii. in prin.

Quòd dicitur, necessaria impensas dotem minuere, sic erit accipiendum, ut Pompo. ait, non ut res ipsæ corporaliter diminuuntur, ut puta fundus, vel aliud quodcunque corpus: etenim absurdum est diminutionem corporis fieri propter pecuniam. cæterum hæc res facit definere fundum esse dotalem, vel partem eius manebit igitur maritus in rerum detentione, donec ei satisfiat; non enim ipso iure corporum, sed dotis fit diminutio. Ibi ergo admittimus & diminu-

diminutionem dotis ipso iure fieri, ubi non sunt corpora, sed pecunia. nam in pecunia ratio admittit diminutionem fieri: proinde si aestimata corpora in dotem data sint, ipso iure dos diminuetur propter impensas necessarias. Hoc de impensis dictum est, quæ in dotem ipsam factæ sint, cæterum si extrinsecus non minuent dotem, ff. eod. l. quinta, in prin.

Quod dicitur impensas, quæ in res dotales necessario sunt factæ, dotem minuere: ita interpretandum est, ut si quid extra tutelam necessariam in res dotales impensum sit, id non in ea causa sit. Nam tueri res dotales vir suo sumptu debet: alioquin quamvis modica ædificiorum resectio, & agrorum quoque cultura dotem minuent. Omnia enim hæc in specie necessariam impensarum sunt, sed ipsæ res ita præstari intelliguntur, ut non tam impendisse in eas quam deducto eo minus ex his percepisse videaris. & Quæ autem impendia secundum eam distinctionem ex dote deduci debeant, non tam facile in vniuersum definiri, quàm per singula ex genere, & magnitudine impendiorum æstimari possunt, ff. eod. l. penultima.

Quod dicitur necessarias impensas ipso iure dotem minuere: non eo pertinet, ut si forte fundus in dote sit, definat aliqua ex parte dotalis esse: sed nisi impensa reddatur, aut pars fundi, aut totus retineatur. Sed si tantum in fundum dotalem impensum sit per partes, quanti fundus est: definire eum dotalem esse, Scauola noster dicebat: nisi mulier sponte marito intra annum impensas obtulerit, ff. de iure dotium, l. si is, qui. § 6. S. quod dicitur.

Si pecunia, & fundus in dote sit, & necessaria impensæ in fundum factæ: Nerva ait dotem pecuniariam minui. Quid ergo si mulier impensas marito soluerit? utrum crescat dos: an ex integro data videbitur? cuius rei manifestior iniquitas in fundo est, secundum Scauolæ sententiam. Nam si definit dotali esse, poterit alienari. Rursus quemadmodum poterit fieri dotalis data pecunia? an etiam iam data pecunia in dotem esse videbitur? Et magis est, ut ager in causam dotis reuertatur: sed interim alienatio fundi inhibeatur, d. l. si is, qui. §. si pecunia, & ff. de impensis, l. quinta, S. sed si impensis.

Si dos tota soluta sit, non habita ratione impensarum, maritus condicere poterit, id quod pro impensis necessariis compensari solet, ff. eod. l. quinta, S. si dos.

Vtiles impensæ sunt, quas maritus vtiliter fecit, remque meliorem vxoris fecerit, hoc est dotem. Veluti si nouelletum in fundo factum sit, aut si domui pistrinum aut tabernam adiecerit, ff. eod. l. quinta, in fin. cum l. seq. Item utiles sunt, veluti pecora prædiis imponere, id est stercoreare, ff. eod. l. impensæ. 14. S. utiles.

Nullum nomine ita faciendam deductionem quidam dicunt, si voluntate mulier factæ sint. Iniquum enim esse, compelli mulierem rem vendere, ut impensas in eam factas soluat, si aliunde soluere non potest, quod summam habet æquitastationem, ff. eod. l. vtilium, 8.

Voluptariæ impensæ sunt, quas maritus ad voluptatem fecit, & quæ species exoriantur: quarum utiles quidem ipso iure dotem non minuunt, veruntamen habent exactionem, ff. eod. l. voluptariæ, 7. item voluptariæ sunt balnea extruere, ff. eod. l. impensæ, 13. S. si.

Pro voluptariis impensis, nisi parata sit mulier pati maritum tollentem, exactione patitur. Nam si vult habere rem mulier, reddere ea, quæ impensa sunt, marito debet, aut si non vult, pati debet tollentem, si modo recipiant separationem. ceterum si non recipiant, relinquenda sunt. Ita enim permittendum est marito auferre ornamentum, quod posuit, si pro futurum est ei, quod abstulerit, ff. eod.

I. pro voluptarii, 9.
 Quod si ex res, in quibus impensa facta sunt, promeriales fuerint: tales impensa non voluptaria, sed utiles sunt, ff. eod. l. quod si. x.
 Omnia & in edificandis aedibus, & in reponendis propagandisque vineis, modicas impensas non debet arbiter curare, alioquin negotiorum gestorum potius, quam de dote iudicium videbitur, ff. eod. l. omnino, 12.
 Neque stipendium, neque tributum ob dotalem fundum praestita exigere vir a muliere potest, onus enim fructuum haec impendia sunt, ff. eod. l. neque 13.
 Erant ea omnia, quaecunque impensa quarendorum fructuum causa facta erunt: quamquam eadem etiam colendi causa fiant, ideoque non solum ad percipiendos fructus, sed etiam ad conservandam ipsam rem, speciemque eius, necessariae sint: eas vir ex suo facit, nec ullam habet eo nomine ex dote deductionem, ff. eod. l. fin.
 Impendi autem fructuum percipiendorum causa dicitur, quod in arando, serendoque agro, impensum est, quoque in tutelam aedificiorum, si ex aedificio fructus aliqui percipiebantur. sed haec impensa non repetuntur, cum maritus fructuum totius anni retinet, quia ex fructibus prius, impensis satisfaciendum est, ff. solut. mat. l. septima, §. impendi.

Intellige
 secundum
 ius cano-
 nicum.

DIVORTIO FACTO APUD QUEM FILII NVTRIVNTVR.
 Titulus III.

Competens index aestimabit utrum apud patrem. an apud matrem matrimo-
 nio separato, filii morari ac nutriri debeant, C. diuor. facto apud quem filii
 l. vnica.

Finis Libri Septimi.

COMPENDII IVRIS CIVILIS ENVCLEAT I.

Omissis iis, quibus a iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus,
Imperii mutatione, contrario usu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATO-
RIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Octauus.

DE SECVNDIS NVPTIIS.

Titulus Vnicus.

QMNIA quæcūque testator disponat (siue uir existat, siue mu-
lier) ea firmitatem habebunt. sanciat enim quisque in rebus
suis, ut dignum est, & pro lege voluntas eius esto. Quod si te-
stator nihil dicat, aut disponat, quod positis iam ante, & valē-
tibus legibus comprehensum sit, neque item ordinet, quod
generalibus legibus repugnet. Tunc hæc lex locum habeat,
quæ (quantum homini possibile) omnia cōplectitur, & bre-
uiter percurrit, Nouel. const. de his qui nupti. iterant. 22. S.

Iduo igitur. **S**ide morte mariti, siue obitu vxoris matrimonium dirimatur, lucrifaciat maritus
quidem ex pacto conuento dotem: uxor vero donationem ante nuptias. Et cū
incertam esset si (quo ad lucrum) alter plus, alter minus pactus fuisset; utrinque
controuersia similiter insurgente, placuit, reprobato eo, quod modum excede-
ret: maiorem in pacto conuento lucris partem ad minorem deducere, ne illi qui
dem tertiam, alteri vero quartam forte lucris partem paci sci liceat, sed si quid ta-
le euenerit, ut quarta parte ab utroque recipiatur, & consimiliter in cæteris par-
tibus: const. Nouel. 22. S. quod autem superest.
Solito matrimonio felix sanè, & beatus uter coniugum futurus est, si priori cubili
contentus maneat. Ac primum obtinebunt sua; hoc est, mulier, dotem, vir vero
donationem ante nuptias: deinde capient etiam lucra maritus quidem, quæ ex
dote, uxor vero, quæ ex donatione ante nuptias proueniunt, d. nou. cōf. S. soluto.
Non solum usum fructum, sed etiam proprietatis tantum; quantum cuique fi-
liorum, ut & ipsa ratione proprietatis vnus filii personam sustinere videatur;
non tantum in matribus, sed etiam in patribus, & aliis ascendentibus, qui ad
secundas nuptias non demigrant. Et si moriantur in manu illis erit, ut eas res

legatis, vel fideicommissis in alios transferant, si tamen cum filios ex una aliqua parte, extraneos ex altera hæredes scriberet, nondum eiusmodi res ad alienationem peruenerint, non uidebuntur propter ea alienari, quod & alius quispiam hæres adscriptus sit, sed inuiolata manebunt, & hæc apud filios. Neque. n. si omnes filios hæredes scribant, ex inæqualibus tamen portionibus, statim hæc res pro portione hæreditaria capient, sed ex æquo inter se diuident pro uirili. Qua ratione & si nullum ex ipsis hæredem scripserit, sed omnes extraneos, & si per alios modos pro legitima eis satisfactum sit, capient hæc, tamen si inter parentis hæredes non existant. Visus est nanque per præsumptionem pater eo ipso, quod uiuus neque alienarit, aut specialiter harum rerum aliquid pignori obligauerit, neque moriens ad alium transfulerit, maluisse conseruare filiis, ut potè per illos, sibi adquisita, quàm ad extraneos deducere. Et hæres præcipui muneris loco, ex lege dabuntur filiis, tamen si patris, vel matris, vel utriusque hæreditatem non adeant, & tamen si quidam adeant hæreditatem, quidam repudient, d. const. §. quoniam uero.

Quapropter si muneris loco ad ipsos deferatur lege, nullo id additamento conspiceretur de minuaturve, nisi ipsi per se filii diminutionis causam præbeant. Si quis enim ex eis ingratus ostendatur, id munus cæteris datur. qui nihil tale peregerint, quo magis & alii erudiantur, parentes honorare, & fratrum sibi exemplum imitandum proponere. Vnde si tanta calamitas in procreatione filiorum sit, ut omnes ingrati perhibeantur, ad defuncti hæredes ista perueniant, quasi in illius bonis existentia, nequeuntibus filiis à patre, quem debito honore non affecerunt, munus obtinere, quod illis ea de causa negatur. dicta constitut. xxii. §. Quapropter.

Si uero ex filiis quidam in iuris sint, quidam mortem obierint, filiosque & ipsi reliquerint, datur pars illius defuncti filiis, si modo patris sui hæreditatem agnouerint, d. const. 22. §. si uero.

Si qui uero primis nuptiis non contenti, ad secundas etiam accesserint, hi necessariam legi sancienti materiam præbent. Et si quidem mulier filios non habeat, absque periculo futurum est, quicquid exinde geretur. Si uero subit proles, tunc omnis illi largitas, quæ à marito ad ipsam profecta est proprietatis iure aufertur solo usufructu derelicto. Atque hæc sanciuntur tam in donatione ante nuptias, quàm omni largitate, siue ea uiuente adhuc marito, siue etiam ex testamento, siue mortis causa donatione ad ipsam peruenit. Siue pars institutio nis sit, siue legatum, siue fideicommissum. Et ut generaliter dicatur, in uniuersum omnis eam proprietatis titulus deferretur in iis, quæ à priore ad ipsam uiro peruenerint, & filii ea capient, eruntque proprietatis domini, statim ab eo tempore, quo alteri se in mater coniunxit. Eaque poena tam uiro, quàm mulieri posita esto. Nam neque ille, si filios habeat, altera ipsis vxore induceta, proprietatis titulo in dotalibus lucris perfruetur, aut alio largitatis genere ab vxore affectus, stabiliter id obtinebit, dempto iure utendi fruendi, quoad uixerit. Si quidem & eo casu, filii, quamuis adhuc sub patria potestate constituti sint, nihilominus secundum proprietatem talium rerum domini existent, nimirum statim à secundæ vxoris copula ad ipsos transeuntium. Nequeque differentia inter dotem, & donationem ante nuptias constituitur, ipsi ne hanc pro se, cum nuptias contraherent, dederint, an pro ipsis alii hoc fecerint, siue genere proximi, siue extranei, quis & donatio ante nuptias quodammodo sub dote cõprehensa esse uideatur, d. nou. cõst. 22. & §. ac primum, §. q. si mulier, usq; ad §. in super. Insuper,

Insuper, quod de lucris sancitum est, usque adeo ratum esto, ut neque obligationem in talibus ullam parentibus permittat, neque hypothecam. Et si talia parentes agant, continuo eorum illis substantiam obligat, non quod parentes prohibeantur agere, quæ velint in his bonis: sed interminatur his, qui suscipiunt, quod nullam ea res suscepta utilitatem iis allatura sit. Ac nouerint sanè per hæc quoque legem, quod siue ea res à parentibus comparauerint, siue per donationem acceperint, siue quidquam omnium egerint, id quod gestum est, perinde habebitur, ac si neque actum, neque scriptum sit. Vindicabunt. n. omnino eas filii, hæredesque eorum, & successores, non aliter excludendi, quam si triginta annorum spacium excesserit, & longi temporis possessio eos, qui susceperant, dominos constituerint: incipiente eo tempore filiis currere, ex quo sui iuris esse, aut facti videbuntur, nisi fortè pupillaris adhuc ætas illis opituletur, d. nouel. consti. 20. §. insuper.

Peruenient autem id genus lucra ad omnes omnimodo filios, qui ex prioribus procreati sunt nuptiis. & non improbo more parentes erga eos electionis iudicium de se præbeant, & alii quidem ex filiis dent, alium uero aspernentur. Vnde pro portione quisque lucretur, & si filios habeat, ad ipsos hoc transmittat. Hi que ipsi, tametsi pro personarum id numero quotcunque sint, inter se diuidant, non tamen patris sui partem transcendent, d. nou. consti. 22. §. perueniēt.

Quoniam vero alienationis, quæ à parentibus in talibus rebus fiunt, irritæ sunt ob fauorem filiarum superstitum. si omnes moriantur, & causa ad orbitatem redigatur. Tunc ex euentu ratum erit, quod alienatum fuit. Sed si ex pluribus filiis unus moriatur, qui filius habeat, & hæreditas omnino tota ad patres non peruenit, sed quantum ex pacto non existentium filiorum parenti accessisset, tantum ex his lucretur. Reliquum vero ad successores filii peruenire sinat, siue fratres sint, siue fortè extranei, idque maximè solet in matre accidere, siue de suo patrimonio testatur, siue intestati decedant. Vnde & si hoc casu parens alienauit, deinde unus ex filiis moriatur, usque adeo tantum conualescit alienatio, quatenus ex pacto non existentium filiorum ad eum, qui alienauit, peruenerit in reliquis partibus, quas filii hæredes capiunt, prorsus irrita erit. Quapropter si alienatio celebretur, manebit causa impendenti, post futuris committenda fortunæ casibus, alienatione scilicet, vel perfectæ ab initio ad irritum recidente, vel perfectæ conualescente, vel partim ad irritum recidente, partim immobiliter consistente, d. nouel. consti. 22. §. quoniam vero alienationes.

Ac lucra, quæ filii capiunt, parentibus ad secundas nuptias accedentibus, muneris loco habent, non perscrutando, utrum omnes hæreditatem, vel præmortui parentis, vel secundi defuncti agnoscant, an partim agnoscant, partim non. Idque ex equo capient, tam superstites, quam cum ipsis defuncti fratris filii genitoris sui partem percipientes. Dummodo non sint ingrati: & manifestum est eum ingratum intelligi debere, qui circa utrumque parentem, aut certè eum, qui posterior mortuus sit, apertè ingratus fuisse demonstretur d. nouel. constitut. 22. §. ac ne de illis.

Et si quidem parentes ex priore matrimonio susceptos filios habeant, deinde in secundum, aut deinceps matrimonium concedant, non possunt, neque patres in nouercam, neque matres in uiricum, uel per tempus uitæ suæ quicquam liberalitatis conferre, vel sub mortis relinquere, nisi intra eam quantitatem, quæ etiam unus filius, filiave, solus cum sit, ex parente habet. si plures filii sint: & singuli æqualem cum cæteris portionem obrineant: in amplius, quam ad unum quemq;

quemque eorum peruenieri, vel uiricus, vel nouerca percipiant. si ea quæ relictæ sunt inæqualia existant, ut tantum solummodo, vel in uiricum, uel nouercam transferatur ex quacunque parentis liberalitate, uel in uita, uel in morte, quantum percipit, qui ex filiis minimum habet, nisi ratio ingratitudinis aduersetur. Eodem obseruando, tam in auo, & auia, proauo, & proauia, quam nepotibus masculis & foeminis, & item pronepotibus, siue in potestate, siue emancipati sint, siue paterna, siue materna linea descendant, d. Nouel. constitut. 22. S. commodissimè.

Et quod ultra statutum, vel nouerca, vel uirico, siue relictum, siue denique datum esset, id quasi neque scriptum, neque relictum, neque donatum, neque datum sit, filiis competit, interque eos solos pro virili diuiditur. Et filiis primi matrimonii, quorum causa id reseruatur solis datur, & diuidunt hi tantummodo inter se, qui se gratos erga parentes exhibuerunt. Nemini etiam dubium est, quin hoc quoque casu, si quis eorum, ad quos superfluum defertur relictis filiis mortuus sit, eius defuncti filii (quotcunque sint) proportionem scilicet paterna id capiant, d. Nouel. const. 20. S. cumque hoc.

In eo autem quod redundat, non tempus oblationis, sed mortis spectatur, S. quoniam uero quæ.

Simuliter procreatis filiis ad secundum transeat matrimonium, simulque ei exinde alii nati sunt filii, secundus quoque maritus moriatur: matre intestato mortua propria quidem eius bona ex utroque matrimonio suscepti filii percipiant, ex æquo, donationem uero ante nuptias utraque sui parentis proles capiet, & in solidum, tam prioris matrimonii filii illius donationem lucrabuntur, quam ex secundis procreati seminibus profecta ab hac largita perfruentur, tametsi ad tertium illa matrimonium non peruenierit. Et eadem sit dispositio in patre transeunte ad secundas nuptias, & habente filios ex utroque matrimonio, quam uis pater ad tertium non transierit: Reliqua quæ pater, maternæ in talibus per repetitas nuptias legati fortè titulo, seu fideicommissio luerari sunt, neque ad tertias transierunt nuptias, ea confusa cum ipsorum matrimonio immota apud ipsos permaneant, & ad eorum res, tanquam proprias successiones transferantur, & à superstitionibus adhuc quocunque modo disponantur, d. nouel. constitut. 22. S. sed neque.

Et quemadmodum augeri dotes, & donationes permissum est, ita & diminui si voluerit hi, qui in ius matrimonii conuenerunt, concessum est, sed quod dictum est de diminutione, si secundæ contrahuntur nuptiæ non est permissum, S. quæ uero.

Siue usus fructus per largitionem datur, uel mortis causa donatione celebrata, uel etiam in uita (quatenus tamen donare licet) relinquatur, & is, qui eum accipit ad secundas transeat nuptias manebit usus fructus apud eum, qui detinet, quousque superstes erit, nisi is, qui donationem fecit expressis uerbis declaret se uelle, ut si ad secundas demigret, nuptias qui usum fructum accepit extinguatur, & hæc quidem dicuntur de his, quæ per causam largitatis offeruntur, d. nouel. const. 20. S. item si rerum.

Cæterum si usus fructus rerum in dotem, aut donationem ante nuptias datus sit, nihil innouatum est, & manebit apud eos, qui susceperunt, quoadusque vixerint, & si plus millicies defuncti in contrarium aliquid uoluerint. Neque enim ratione aliqua lucrum, quod publico legis beneficio confertur, auferre homo priuatus potest, d. const. S. cæterum.

De dispositione circa l. Miscellam. 65

Omniū rerum, quæ ad filios perueniunt, siue ex materna linea, siue ex causa nuptiali filiorum, siue aliunde pater vsum fructum habet, tamen si ad secundas nuptias transeat: & hoc & in maternis bonis, & omnibus omnino aliis dispositū sit excipiat tamen ab his Castrensiū, & quasi Castrensiū peculiorum, & item quorundam aliorum ratio, d. nouel. const. 22. §. quoniam uero semel.

Mater sanè, quæ per donationem aliquid in filium contulit per causam ingratitudinis reuocare non potest, quia præsumitur ex cogitatione leuendarum nuptiarum hoc facere, nisi liquido filius, vel insidias vitæ matris posuisset, vel impias intulisset manus, vel contra ipsam ad totius substantiæ eius subuersionem molitus aliquid demonstraretur, §. mater sanè.

Mulieres transeuntes ad secundas nuptias prioris uiri dignitatem, & priuilegia amittunt, secundi acquirunt, & retinet, d. nouel. const. 20. §. neque Item.

Filius debet educari apud matrem, quia nemo ad subleuandam filiorum necessitatem, & educationem filiorum idoneorum videtur, nisi ad secundas accedat nuptias, d. nouel. const. 22. §. porro.

Dotes constante matrimonio restitui non debent, nisi ex causis, quas lex enumerat, alias donationis instar obtinebit: & si mulier moriatur, recipient dotes mariti ab uxorum heredibus cum mediæ temporis fructibus, tam ipsi, quàm heredes eorum, & ex pacto conuento habebunt in lucrum. Et si ad secundas uiri nuptias procedant, conseruabunt hæc filiis, d. nouel. const. 20. §. porro autem dotes.

Tractatur de pœna mulierum transeunsiū ad secundas nuptias, deserta filiorū tutela, quæ est, vt dimidiant partem bonorum suorum filiis assignetur ne usu quidem fructu apud eas manente. Prouidebunt autem iudices, ut ad nuptias animum adiiciente muliere tutelam gerente, & tutorem pupillis constituant, & rationem suscipiat, & quod mater administrare tutelæ nomine debet, restitui faciunt, nouel. const. 22. §. ad hæc.

De dispositione circa l. Miscellam.

Lex Miscella pertinebat, ut si uir prohibuisset, & quedam in hoc reliquisset, ne ad secundas mulier nuptias progredetur, & iurata, quod liberorum causa hoc ageret, relictū caperet, atque eam licentiam mulieribus intra annum lex dabat, hoc uero præteritum cautione, se ad secundas nuptias non peruenturas. Sed Iustinianus sanxit, vt si quis uxorem ad alterum peruenire matrimonium prohibuerit, aut etiam uxor maritum, & per hoc aliquid reliquerit, vt alter coniugum ex duobus electionem habeat: sed intra annum nulla omnino sit relictū exactio, nisi ratio superuenientis sacerdotii protinus alteri personæ capiendū præbeat, quasi nulla in super spe nuptiarum existente. Si uero annum tempus prætereat, concedit, vt relictū capiat non simpliciter, sed si quidem immobilis res sit, ne aliter hoc capiat, quàm iuratoriā cautionem exponat, & præterea res suas hypothecæ opponat in eadem scilicet bonitate, quod datum est se restitutum, in qua suscipit, si ad secundas trāsierit nuptias, restituitis quorum fructibus, quos medio tempore perceperit. Si uero nobilis sit res, & quæ capere uult persona idoneas facultates habeat, quod relictū est sub eadem cautione & hypothecis datur. Et si quidem aliud, quid mobilium rerum sit, quam numerata pecunia, & in eadem bonitate restituat, in qua suscepit, aut si qua ex parte deterior facta sit, refarciat. Si numerata pecunia etiam cum interest

teresse reddat, quodcumq; inde potuerit percipere, ea re iuramento disceptanda. Et si parum idoneus sit facultatibus insuper fideiussor exigitur. Si fideiussorem dare nequeat, tunc sub iuratoria cautione & rerum suarum hypotheca, percipiat quidem relictum. simul ac uero ad secundas nuptias accesserit, hæc ab eo exigitur apud quancunque tandem personam extiterit, vt perinde æstimetur, quasi ne data quidem ab initio sit. Quod obtinet in omni specie restitutionis, siue mobile, siue immobile sit, quod restitui debet. Cæterum si aurum in re relicto sit, ipse uero dandæ fideiussionis inopia laboret, neque dignus uideatur, cuius fidei hoc concredatur, maneat id quidem apud illum à quo relictum fuit, sed eius loco interesse licitum dependat, quod tandiu soluet, donec uel ille secundis se iungat nuptiis (quo tempore etiam soluti interesse repetitio locum habebit) vel manifestum sit, non posse cum ulterius ad nuptias peruenire, siue ratione sacerdotii (tunc enim illi relictum dabit) siue etiam morte. capient. n. omnino id hæredes eius, nihil pro soluto interesse reddituri. Eadem obseruatio & ratio introducitur, si quis extraneus sub tali conditione relinquat, vel uiro uel mulieri. Ac prædictæ cautiones (siue institutionis pars sit, siue fideicommissum uel legatum) daretur vel hæredibus, vel substitutis, vel his, à quibus hæc relicta sunt, certè si mortis causa donatio omnino hæredibus. Si sub tali uero conditione aliquis ex asse hæres scriptus sit: substitutis (si quidem fuerint) aut saltem his, qui ab intestato ad hæreditatem uocantur, id genus cautionis præstet. Nisi testator permiserit eum, quem ex parte, vel ex asse instituit, cuiue legatum, aut fideicommissum, aut mortis causa donationem reliquit, ut & relictum capiat, neque tamen ullam cautionem præstet. Tunc enim sequenda est defuncti uoluntas, d. nouel. const. 22. §. Enimvero.

Si quis in donationem ante res conferat, quæ omnes immobiles existant, harum rerum ususfructus ad matrem ad secundas digressam nuptias maneat, & ipsa cum colligat, neque recuset, neque exigat à filiis pro earum rerum æstimatione interesse, sed curam illarum gerat, in quantum lex permittit usufructuariis custodiatque eas secundum leges superstitibus filiis, aut si omnes decesserint secundum hanc legem casu quidem non existentium filiorum matris, reliquo uero filiorum hæredibus conseruando, d. nouel. const. 22. §. quoniam uero.

Si uero uniuersa ante nuptias donatio in numerata pecunia, vel a liis mobilibus rebus consistat, mater interesse cum cautione legibus iam expressa percipiens aurum à filiis exiget, nisi fortè mariti substantia omnium rerum copia abundet & aurum, argentum, uestem, quicquid deniq; matri transcriptum fuit, habeat. tunc enim electio datur matri, utrum res capere, & fideiussoriam cautionem præbere, an secundum priores leges, interesse uelit percipere. At si permiste res sint, & donatio partim numeratam pecuniam, partim immobiles res habeat, immobilia quidem omnino apud matrem residebunt, & inde alimentum habeat. In mobilibus uero eadem obtinebunt, quæ prius lege sancita sunt. Cum omnes res donationis ante nuptias in mobilibus consistunt diligenter prospiciente muliere, ne quid per negligentiam in rebus immobilibus admittat, & deteriores eas faciat, sed quales accepit, tales & restituat, d. nouel. const. 22. §. si uero uniuersa.

Matres ad filii, qui ipse filios non reliquit hæreditatem una cum ipsius defuncti fratribus admittuntur, eamque firmiter, tam iure utendi fruendi, quam proprietatis tenebunt, siue ante, siue post delatam hæreditatem secundis se nuptiis iunxerint, abrogatis per illam cæteris legibus, quæ contrarium de his aliquid promul-

promulgabant, quæ est dispositio supra in nouell. constitutione secunda, §. cum igitur.

Sed emendat hanc constitutionem Iustinianus hoc modo, uidelicet, necesse est, ut filius, qui moritur, siue masculus, siue fœmina, vel confecto testamento moriatur, vel sine testamento. Si itaque filius legitime facto testamento substantiam, partemve eius aliquam matri relinquet, capiet eam ipsa, propter scripturam, ut defunctorum voluntates conseruentur relictumque, aut datum pleno iure, tam proprietatis, quam vsusfructus obtinebit. Quemadmodum enim integrum erat alicui relinquare extraneo, neque hæredi secundæ illius nocuissent nuptiæ, ita & cum matris, vel ea, siue ex institutione hæreditatem, siue legatum reliquerit, rectè id relinquet, tam iure proprietatis, quam vsusfructus, siue ex his rebus fuerit, quæ aliunde adueniant, siue ex paternis bonis, nihil ea in re fratribus queuntibus contradicere, d. nouel. const. xxii. §. ex hoc.

Quod si filius intestatus decedat, matre iam ad secundas progressa, nuptias, aut postea accedente, uocetur quidem & ipsa una cum filiæ, filiorumque fratribus, vel fratrum filiis pro virili ab intestato ad illius successionem, ita tamen, ut eorum, quæ ex paterna ad filium substantia peruenerunt tantummodo vsusfructum habeat, siue ante, siue post id tempus omnino ad secundas procedat nuptias. Ad reliquas uero res, quæ præter paternam successionem filius, iam inde ab initio in bonis habuit perueniat, & hæc dicta sint de rebus, quæ extra donationem ante nuptias sunt positæ leges, si disponentes in his matres, utrumfructum habere inuiolata conseruantur. Quæcunque verò extra donationem ante nuptias filio à patre, aut ex aliis causis, siue ex testamento, siue ex successionibus ab intestato accesserunt, id quod de ingratis filiis dictum est, cum uetæ ingratitude causa ostenditur ex omni parte, in his etiam rebus seruatur omnibus aliis, quæ de successionem parentum in filiis, vel filiorum in parentibus dicta sunt, inuiolabiliter custodiendis, dicta nouell. constitutione vigesima secunda, §. quod si filius.

Consideratur etiam ingratitude fratris erga defunctum fratrem; & is duntaxat, tanquam ingratus circa fratrem in partem huius lucris vocari non sinitur, qui per insidias fratri mortem intenterit, qui criminalem illi accusationem impegit, qui uniuersa eum substantia exuere studuerit. illius enim portio, tam ad reliquos fratres, fratrumque filios, quam ad matrem perueniet, d. nouel. const. xxii. §. at uero.

Mater correcto Senatusconsulto Tertulliano succedit una cum defuncti masculis, fratribus pro filiorum numero, ut ipsa habeat, tantum quantum unusquisque ex fratribus, & idem si simul sint fratres, & sorores, & similiter quando sint sorores solæ, & mater.

Parentes ex Concilio debent æqualitatem seruare inter filios primi, & secundi matrimonii, ne funditus priores filios depauperet, secundos opibus auctos reddat: imo reputantes animo, quod ambo filii sunt, ita successionem in testamentis partiantur, ut cum secundis prospiciunt, prospiciant & primis: possunt tamen inæqualitatem seruare, dummodo filii in legitima portione prouideant, §. postremo.

Quartæ Partis, Lib. VIII.

Ex constitut. Nouell. xcviij.

Si mulier moriatur, & eueniat lucrum fieri uiro hæc dos omnino seruetur filiis, siue ad secundas veniat nuptias, siue etiam non. Et ex diuerso si mortuus fuerit vir, mulier autem ante nuptiali donatione lucra propriis filiis reseruat. nouell. const. 88. §. præterea.

Si mulier intra tempus lustræ sub finem anni pariat, & extra omnem controuersiam positum sit eam prolem ex priore matrimonio non existere, ut ea prorsus donatione ante nuptias priuetur, tam iure proprietatis, quam vsusfructus, & præterea metu inscriptionis de adulteriis in periculum adducatur nouel. const. 39. §. alteri uero vsq; ad finem.

Quod dispositum est in matre non transiente ad secundas nuptias, ut habeat etiam proprietatem quantum filiorum faciat quantitas, non solum ualet in matribus, sed etiam in patribus, & aliis ascendentibus ad secundas nuptias non uenientibus, Nouell. const. 127. quia uero.

Finis Quartæ Partis.

R E G I S T R Y M.

AAAa BBBb CCCc DDDd EEEe FFFF GGGg HHHh
IIII KKKK LLLL.

Omnes sunt Terniones.

*Omissis ijs, quibus à iure Canonico, Novellis Justiniani Constitutionibus,
Imperij mutatione, contrario usu derogatum est.*

Liber Primus.

DE OBLIGATIONIBVS.

Ticulus Primus

Bonam fidem in contractibus considerari æquum est, C. de obligat. l.iii.

Obligationum substantia non in eo consistit, ut aliquid corpus nostrum, aut servitutem nostram faciat: sed ut alium nobis astringat ad dandum aliquid, uel faciendum, uel præstandum. l. iii. in princip.

Sub hac conditione SI V O L A M: nulla sit obligatio: pro non dicto enim est, quod dare nisi uelis, cogi non possis, nam nec hæres promissoris eius, qui nunquam dare uoluerit tenetur: quia hæc conditio in ipsum promissorem nunquam extitit, ff. cod. l. sub hac, viii.

Sicut in iure libera potestas unicuique est habendi, uel non habendi contractus: ita renunciare semel constitutæ obligationi, aduersario non consentiente, nemo potest. quapropter uoluntariæ obligationes semel nexus ab hac non consentiente altera parte non potest, C. de oblig. l. v.

Naturales obligationes nō eo solo xstimantur, si a quo aliqua earū nomine cōpe-
rat: uerum etiam eo, si soluta pecunia repeti non possit, ff. cod. l. naturales, x.
Omnes debitores, qui speciem ex causa lucratiua debent, liberantur, cū ea spe-
cies ex causa lucratiua ad creditores peruenissent, ff. cod. l. omnes, xvii.

Contraxisse unusquisque in eo loco intelligitur, in quo ut solveret se obligavit,
ff. eo. l. contraxisse, xxi.

Quoniam Parte
Secunda Libro, &
Titulo dictū est :
quod res incorpo-
rales sunt heredita-
tiae : usufructus,
usus, & obligatio-
nes quoquo modo
contractae. & ser-
vitutis praediorū.
Et postea de ipso
servitutibus, vsu-
fructu, & usu. in
de hereditatibus
tractatum est: nūc
remanet ad obli-
gationes transfe-

Quintæ Partis. Lib. I.

Filiusfam. ex omnibus causis, tanquam paterfam. obligatur, & ob id agi cum eo, tanquam cum paterfam. potest. ff. cod. l. filius, xxxix.

Obligari potest paterfamil. lux potestatis pubes, compos mentis: pupillus sine tutoris autoritate non obligatur iure civili, ff. cod. l. obligari, xliii.

Impupillus mutuam pecuniam accipiendo, ne quidem iure naturali obligatur, ff. cod. l. pupillus, lix.

Obligationum terè quatuor causæ sunt, aut enim dies in his est, aut conditio, aut modus, aut accensio. circa diem duplex inspectio est. nam uel ex die incipit obligatio: aut confertur in diem. ex die uelut Klendis Martiis dare spondes? cuius natura est hæc, ut ante diem non exigatur. Ad diem autem usu ad Kalendas dare spondes? Placet autem ad tempus obligationem constitui non posse, non magis quam legatum. nam quod alicui dari coeperit, certis modis dari desinit. plane post tempus stipulator, uel pacti conuenti, uel doli mali exceptione summoari poterit sic & in tradendo, si quis dixerit se solum sine superficie tradere: nihil proficit, quominus & superficies transeat, quæ natura solo coheret. ¶ Conditio uero: efficax est, quæ in constituenda obligatione inferitur, non quæ post perfectam causam ponitur: ueluti centum dare si odes. nisi nauis ex Alia uenerit? sed hoc casu existente conditione locus erit exceptioni pacti conuenti, uel doli mali. ¶ Modus autem obligationis est cum stipulamur aut de cem, aut equum. nam alterius solutio totam obligationem perimit: nec alterum peti potest, utique quandiu utrumque est. ¶ accensio uero in obligatione, aut personæ, aut rei fit. personæ cum mihi, aut Titio stipulor. rei cum mihi aut de c, aut Titio equum stipulor, ubi quaeritur an ipso iure fiat obligatio soluto equo Titio, ff. de obligatio. l. obligationum, xliiii. usque ad \$ sita.

Quod quis aliquo anno dare promittit, aut dare damnatur, ei potestas est, quolibet eius anni die dandi, ff. cod. l. quod quis, x.

Omnium autem obligationum summa diuisio est. quod in quatuor species diuiduntur, aut enim ex contractu sunt, aut ex quasi contractu, aut ex maleficio, aut ex quasi maleficio, Inst. cod. \$ omnium, & ff. de obligat. l. i. in princ.

Prius est, ut de his, quæ ex contractu sunt dispiciamus, harum æquè quatuor sunt species, aut enim re contrahuntur, aut uerbis, aut literis, aut consensu, de quibus singulis dispiciamus, Inst. de obligat. \$ fin. & ff. cod. l. i. \$ obligationes.

DE REBUS CREDITIS.

Titulus II.

Quibus modis
re contrahitur
obligatio.

RE est. priusquam ad uerborum interpretationem perueniamus, pauca de significatione ipsius tituli referre. Quoniam igitur multa ad contractus varios pertinentia iura sub hoc titulo prætor inseruit: ideo rerum creditarum titulum præmisit: omnes enim contractus, quos alienam fidem secuti instituiimus, complectitur. Nā (ut Libro Primo Quaestionum, Celsus ait) credendi generalis appellatio est: ideoque sub hoc titulo prætor de commodato, & de pignore edixit. Nam cui cunque rei assentimur, alicuiam fidem secuti, mox recepturi, quod ex hoc contractu, credere dicimur: ¶ rei quoque uerbum, ut generale prætor elegit, ff. de rebus creditis, l. i.

Re contrahitur obligatio, ueluti ex mutui datione. ¶ Mutui autem obligatio

in iis rebus consistit, quæ pondere, numero, mensurave constati: veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, ære, argento, auro: quas res, aut numerando, aut metiendo, aut appendendo in hoc damus, ut accipientium fiant. & quamquam nobis non eadem res, sed aliæ eiusdem naturæ, & qualitatis redduntur: unde etiam mutuum appellatum est, quia ita à me tibi datur, ut ex meo tuum fiat: & ex eo contractu nascitur actio, quæ vocatur certi conditio: Instit. quib. modis re cont. oblig. in princ. & ff. de reb. creditis, l. secunda. & ff. de oblig. l. i. §. mutui.

Creditum à mutuo differt, quo genus à specie; nam creditum consistit extra eas res, quæ pondere, numero, mensurave continentur: sicuti si eandem re recepturi sumus creditum est, ¶ Item mutuum non potest esse, nisi proficiascatur pecunia. Creditum autem fit interdum etiam si nihil proficiascatur: veluti si post nuptias dos promittatur, d. l. secunda §. creditum.

In mutui datione oportet dominum esse dantem. Nec obest, quod si filiusfamilias, peculiare numos obligat. Id enim tale est, quale si voluntate mea tu des pecuniam. Nam mihi actio acquiritur, licet numi mei non fuerint, d. l. secunda §. in mutui.

Verbis quoque credimus, quodam actu ad obligationem comparandam interpositi, veluti stipulatione, d. l. ii. §. fin.

Cum quid mutuum dederimus, & si non cauimus, ut æquè bonum nobis reddatur, non licet debitori deteriorem rem, quæ ex eodem genere fit, reddere, veluti vinum novum pro vetere. Nam in contrahendo, quod agitur, pro cauto habendum est. Id autem agi intelligitur, ut eiusdem generis, & eadem bonitate solvatur, qua datum sit. ff. eod. l. iii.

Certum est cuius species, vel quantitas, quæ in obligatione versatur, aut nomine suo, aut ea demonstratione, quæ nominis vice fungitur, qualis, quantave sit, ostenditur. Nam & pædus l. i. de stipulationibus nihil referre ait, proprio nomine res appellentur, an digito ostendantur, an vocabulis quibusdam demonstrentur, quatenus mutua vice res fungantur, quæ tantundem præstent. ff. eod. l. vi.

Omnia, quæ inferi stipulationibus possunt, eadem possunt etiam numerationi pecuniæ, & ideo & conditiones, proinde mutui datio interdum pendet, ut ex postfacto confirmetur, veluti si dem tibi mutuos numos, ut si conditio aliqua extiterit, tui fiant, sisque mihi obligatus. ¶ Item si legatam pecuniam hæres crediderit, deinde legatarius eam noluerit ad se pertinere: quia hæredis ex die aditæ hæreditatis videntur, numi fuisse, ut credita pecunia peti possit. Nam & Iulianus ait traditiones ab hærede factas, ad id tempus redigi, quo hæreditas adita fuerit, cum repudiatum sit legatum, aut appositum. ff. eod. l. omnia, viii. cum l. seq.

Si quis empturus prædia desideraverit mutuam pecuniam, nec voluerit creditæ nomine, antequam emisset suscipere. Atque creditor, quia necessitatem forte proficiascendi habebat deposuerit apud illum hanc pecuniam, ut si emisset crediti nomine, obligatus esset. Hoc depositum periculo est eius, qui suscipit. Nam & qui rem vendendam acceperit, ut pretio uteretur, periculo suo rem habebit. ff. eod. l. iiii. in princ.

Si numos meos tuo nomine dederò, velut tuos, absente te, & ignorante, acquiritur tibi conditio; nec dubitatur, quin si meam pecuniam tuo nomine voluntate tua dederò, tibi acquiratur obligatio; cum quotidie credituri mutuam

Quinta Partis, Lib. III.

pecuniam ab alio poscamus, ut nostro nomine creditor numeret futuro debitori nostro. ff. eo. l. certi, ix. §. si numos.

Deposui apud te decem: postea permisi tibi ut: etiam antequam moueantur, condici quasi mutua hæc possunt: animo enim capitis possidere. Ergo transit periculum ad eum, qui mutuum rogauit: & poterit ei condici. Quod si ab initio cum deponerem, ut tibi si uoles permiserem, credita non erit, antequam mota sit, quoniam debita iri non est certum, d. l. certi, ix. §. deposui, cum l. sequen.

Si absentis pecunia nomine eius mutua data est, ac reprobo nomine, mandatis actionibus experiris: præses prouinciæ iurisdictionem suam præbebit. Idem si cessare mandatum animaduertit, utilem tibi aduersus debitorem actionem eo nomine competere non negabit. C. i. cer. per. l. iiii.

Quod te mihi dare oportuerat, si postea perierit, quam per te factum erit, quo minus id mihi dares, tuum fore id detrimentum constat. Sed cum quaeritur an per te factum sit: animaduerti debet, non solum si in potestate tua fuerit id, nec ne: aut dolo feceris, quo minus esset, vel fuerit, nec ne: sed etiam si aliqua iusta causa sit, propter quam intelligere deberes te dare oportere. ff. eo. l. quinta.

Periculum nominum, ad eum, cuius culpa detentus factum probari potest pertinet. ff. eo. l. periculum, xxxv.

Rogasti me, ut tibi pecuniam crederem: ego cum non haberem: lancem tibi dedi, vel massam auri, ut eam vendere, & numis utereris. Si uendideris, mutua pecunia facta erit: quod si lancem, aut massam sine tua culpa perdideris, priusquam uenderes, utrum tibi, aut tibi perierit distinctio: Nerue uerissima est, existimantis multum interesse, uenalem habui hanc lancem, uel massam, nec ne: ut si uenalem habui, mihi perierit, quemadmodum si alii dedissem vendendam. Quod si non fuit hoc propositum, ut uenderem: sed hæc causa fuit uendendi, ut tu utereris: tibi eam perierit, & maxime si gratis credidi. ff. de rebus creditis, l. rogasti, xii. in princ.

Si tibi decem dederam sic, ut nouem debeas: proculus recte ait, non amplius ipso iure debere, quam nouem: sed si decem dederam, ut undecim debeas putat Proculus amplius, quam decem condici non posse, d. l. rogasti. §. si tibi decem dederam.

Si a furioso, cum cum compotem mentis esse putares, pecuniam quasi mutuatam acceperis, eaque in rem tuam uersa fuerit: conditio furioso acquiritur. ff. eo. l. si a furioso, xii.

Si alienam pecuniam credendi causa quis dederit, deinde furere ceperit, & consumpta sit ea pecunia: conditio furioso acquiritur, d. l. si a furioso. §. si.

Si fur numos tibi credendi animo dedit, accipientis non facit, sed consumptis eis, nascitur conditio. Unde si alienos numos tibi mutuo dedi, non a me, sed mihi teneris, quam eos consumpseris. Quod si per partes eos consumpseris, per partes tibi condicam, si admonitus alios numos fuisse: ideo per partem condico, quia nondum totos consumptos competeram: ff. eo. l. nam, & si, xiii. in princ.

Si filius familiæ contra Senatusconsultum pecuniam solueret patri numos uendicanti nulla exceptio obijcietur. Sed si fuerint consumpti cessat conditio: quoniam toties conditio datur, quoties ex ea causa numerati sunt, ex qua actio nasci potuisset, si dominium ad accipientem transisset, in proposito ab-

rem non ita esset. Denique per errorem soluti contra s. e. crediti magis est cessare repetitionem, ff. eo. l. si filiusfam. xiiii.

Singularia quædam præcepta sunt circa pecuniam creditam. Nam si tibi debitor meum iussero dare pecuniâ, obligaris mihi, quâvis numos meos non acceperis. Quod igitur in duabus personis recipitur, hoc & in eadem persona recipiendum est: ut cum ex causa mandati pecuniam mihi debeas, & conuenierit, ut crediti nomine eam retineas: uideatur mihi data pecunia, & à me ad te profecta, ff. eo. l. singularia, xv.

Non unde originem pecunia, quæ mutuo datur, habebat: sed qui contraxit, si ut proprium numerauit in huiusmodi obligationibus requiritur, C. si certum petat. l. septima.

Si socius propriam pecuniam mutuam dedit: omnimodo creditam facit, licet cæteri dissenserint, quod si communem numerauerit: non alias creditam efficit, nisi cæteri quoque consentiant: quia suæ partis tantum alienationem habuit, ff. eo. l. si socius, xvi.

Si ego pecuniam tibi quasi donaturus dederò, tu quasi mutuam accipias. pecunia mutua non est, numique accipientis non fiunt, cum alia opinione acceperis. Quare si eos consumpserit: licet conditione teneatur; tamen doli exceptione uti poterit: quia secundum uoluntatem dantis numi non sunt consumpti. Et si ego quasi deponens tibi dederò, tu quasi mutuum accipias: nec depositum, nec mutuum est. Idem est, & si tu quasi mutuam pecuniam dederis, ego quasi commodatam ostendendi gratia accepi, sed in utroque casu, consumptis numis, conditioni, siue doli exceptioni locus erit, ff. eo. l. si ego, xviii.

Non omnis numeratio, eum qui accipit, obligat: sed quoties id ipsum agitur, ut confestim obligetur. Nam is, qui pecuniam mortis causa donat: numerat quidem pecuniam, sed non aliter obligat accipientem, quàm si existat casus, in quem obligatio collata fuit: veluti si donator conualuit: aut is, qui accipiebat, prior decessit. Et cum pecunia datur, ut aliquid fieret, quandiu inpendenti est, an id futurum sit, cessabit obligatio. Cum uero certum esse ceperit futurum id non esse, obligabitur, qui acceperit, veluti si Titio decem dederò, aut equum intra Klendas Sempronio daret, ante Klendas nullam actionem habebò, post Klendas ita demum agere potero si equus datus non fuerit, ff. eo. l. non omnis, xix. in princ.

Si pupillus sine tutoris auctoritate crediderit, aut soluendi causa dederit: consumpta pecunia conditionem habet, uel liberatur: non alia ratione, quàm facto eius intelligitur ad eum, qui acceperit, peruenisse. Quapropter si eandem pecuniam is, qui in creditum, uel in solutum acceperat, alii porro in creditum, uel in solutum dederit: consumpta ea, & ipse obligatur pupillo, uel eum à se liberat: & eum, cui crediderit, obligatum habebit, vel si ab eo liberabit. Nam omnino, qui alienam pecuniam credendi causa dat, consumpta ea, habet obligatum eum, qui acceperit: Item qui in solutum dedit, liberatur ab eo, qui acceperit, d. l. non omnis, §. si pupillus,

Si tibi pecuniam donassem, ut tu mihi eandem crederes, in huiusmodi propositionibus non propriis uerbis nos utimur. Nam talis contractus, neque donatio est, neque pecunia credita est. donatio non est, quia non ea mente pecunia daretur, ut omnimodo apud accipientem maneret. credita non est,

Quintæ Partis. Lib. I.

quia exoluendi causa magis daretur, quam alterius obligandi. Igitur si is, qui pecuniam hac conditione accepit, ut mihi in creditum daret, acceptam dederit: non fore creditam. magis enim meum accepisse intelligi debeo. sed hæc intelligenda sunt, propter subtilitatem uerborum, benignius tamen est, utrumque ualere, ff. eod. l. si tibi, xx.

Non satis est dantis esse numos, & fieri accipientis, ut obligatio nascatur, sed etiam hoc animo dari, & accipi oportet, ut obligatio constituatur. Itaque si quis pecuniam suam donandi causa dederit mihi: quamquam & donantis fuerit, & mea fiat, tamen non obligor ei: quia non hoc inter nos est actum, ff. de obligatio. l. iii. §. non satis.

Si pecuniam militis procurator eius mutuam dederit, fideiussoremque accepit: exemplo eo, quo si tutor pupilli, aut curator iuuenis pecuniam alterutrius eorum creditam stipulatus fuerit: actionem dari militi, cuius pecunia fuerit, placuit, ff. de reb. creditis, l. si pecuniam, xxvi.

Ciuitas mutui datione obligari potest, si ad utilitatem eius pecuniæ uersæ sunt. Alioquin ipsi soli, qui contraxerunt, non ciuitas tenebatur, ff. eod. l. ciuitas mutui, xxvii.

Creditor, qui non idoneum pignus accepit: non amittit exactionem eius debitiæ quantitatis, in quam pignus non sufficit, ff. eo. l. creditor, xxviii.

Si institorem filium pater habuerit, potest dici etiam condici ei posse, quasi iussu eius contrahatur, à quo præpositus sit, ff. eod. l. si institorem filium, xxix.

Qui pecuniam creditam accepturus, spopondit creditori futuro: in potestate habet, ne accipiendo se ei obstringat, ff. eod. l. qui, xxx.

Si me & Titium mutuam pecuniam rogaueris, & ego meum debitorem tibi promittere iusserim: tu stipulatus sis: cum putares eum Titii debitorem esse: quamuis nullum negotium mecum contraxisti, proprius est, ut tu obligaris, non quia pecuniam tibi credidi: (hoc enim nisi inter consentientes fieri non potest) sed quia pecunia mea ad te peruenit: eam mihi à te reddi, bonum & equum est, ff. eo. l. si & me, xxxiii.

Qui prouinciam regunt, quiue circa eos sunt prohibentur negotiari, mutuumue pecuniam dare, ff. eodem l. principalibus, xxxiii. & C. si cert. petat. l. iii.

Sed Præfidis prouinciæ officiales, qui perpetui sunt mutuam pecuniam dare possunt, aut cum honesto lucro eam exercere, ff. eod. l. præfidis, xxxiiii.

Item præses prouinciæ mutuum pecuniam sumere non prohibetur, d. l. præfidis, in fine.

Sed quis iudici pecuniam mutauerit, si in provincia fuerit uersatus, quasi emptor legum, atque prouinciæ, vel si quis collectarius honoris pretium dederit ambienti exilii poena, una cum ipso iudice plectetur, C. si cert. petas. l. penultim.

Cum filiusfamil. uaticum suum mutuum dederit, cum studiorum causa Romæ ageret: extraordinario iudicio illi subueniendum est, ff. eod. l. cum filiusfamil. xvii.

De soluto indebito.

Is, qui non debitum accepit ab eo, qui errore soluit, RE obligatur: daturque agenti contra eum propter repetitionem condictionis actio. Nam perinde ab eo condici potest, si apparet eum dare oportere, ac si mutuum accepisset. Unde pupillus si ei sine tutoris auctoritate indebitum per errorem datum est, non tenebitur indebiti condictione, non magis, quam mutui datione. sed hæc species obligationis non uidetur ex contractu consistere. cum is, qui soluendi animo dat, magis velit negotium distrahere, quam contrahere, Inst. quib. more contr. oblig. §. is quoque, & ff. de oblig. l. prima, §. is quoque.

Titulus de condictione indebiti poterat hic sequi, quia quamvis leges ipsius tituli non disponant de accipiente indebitum, sed de soluente: attamen solvens, & accipiens sunt nomina correlatiua. Omittitur uero, quia melius cadet in Parte Sexta de actionibus,

De Rubricis commodati, & depositi Quia nullæ leges potuerunt accommodari Titulo de commodato, & deposito, & de obligat. RE: hæc sumptæ sunt: reliquæ reliquæ ponendæ in Titulis de actione commodati, & depositi. Titulus uero de condictione indebiti non est diuisus, quia leges omnes unius formes sunt, & ponentur in Parte Sexta de actionibus.

DE COMMODATO.

Titulus III.

Quamuis inter commodatum, & utendum datum uideatur interesse, ut commodetur res mobilis: ea uero quæ soli sunt utendum dantur: attamen propriè commodata res dicitur, & quæ soli est: nam & habitatio commodari potest, ff. commodati, l. i. §. inter.

Is cui res aliqua utenda datur, id est commodatur RE obligatur: & tenetur commodati actione. sed is, qui ab eo, qui mutuum accipit, longe distat. Namque non ita res datur, ut eius fiat: & ob id de ea ipsa re restituenda tenetur. Et is quidem, qui mutuum accepit, si quolibet fortuito casu amiserit, quod accepit: ueluti incendio, ruina, naufragio, aut latronum, hostium uel incurfu, nihilominus obligatus remanet. At is, qui utendum accepit, sanè quidem exactam diligentiam custodiendæ rei præstare iubetur: nec sufficit ei tantam diligentiam adhibuisse, quantam suis rebus adhibere solitus est: si modo alius diligentior poterat eam rem custodire, sed propter maiorem uim, maioresve casus non tenetur: si modo non ipsius culpa is casus interuenerit. Alioquin si id, quod tibi commodatum est domi peregre tecum ferre malueris, & uel incurfu hostium, prædonum uel naufragio amiseris: dubium non est, quin de restituenda ea re tenearis, Instit. qui bus mod. re contr. oblig. §. item is cui, & ff. de oblig. l. prima, §. is quoque, & ff. commod. l. v. §. quod uero.

Commodatum plerunque solam utilitatem continet eius, cui commodatur, & ideo uerius est, hoc casu, & culpam, & diligentiam præstandam, & si fortè res æstimata data sit omne periculum ab eo præstandum, qui æstimationem se, præsta-

Quintæ Partis. Lib. I.

præstaturum recipit, ff. commod. l. v. §. commodatum. ¶ Sed interdū & mortis damnum ad eum, qui commodatum rogauit, pertinet. Nam si tibi equum commodauero, ut ad villam duceres. Tu ad bellum duxeris commodati teneberis. Planè si sic commodauit, ut ad bellum duceres, periculum meum est, d. l. v. §. sed interdum.

Interdum planè dolum solum in re commodata, qui rogauit, præstabit: ut puta si ita conuenit, uel si sua tantum causa commodauit, lponiæ forte suæ, uel uxori, quo honestius culta ad se deduceretur: uel si quis ludos edens prætor scænicis commodauit, uel ipsi prætori quis ultro commodauit, d. l. v. §. interdum.

Eum, qui rem commodatam accepit, si in eam rem usus est, in quam accepit, nih. l. præstare, si eam in nulla parte culpa sua deteriore fecit, uerum est. Nam si culpa fecit deteriorem, tenebitur, ff. eod. l. eum qui, x.

Vnde si commodauero tibi equum, quo utereris usque ad certum locum, si nulla culpa tua interueniente in ipso itinere deterior equus factus sit: non tenebris commodati. Nam ego in culpa ero, qui in tam longum iter equum commodarim, qui eum laborem sustinere non possit, ff. eod. l. si.

Non potest commodari id, quod usu consumitur, nisi forte ad pompam, uel ostentationem quis acceperit, ff. comm. l. tertia. §. si.

Sæpe etiam ad hoc commodantur pecuniæ, ut dicitur gratia numerationis loco intercedant, ff. eod. l. quarta.

Rei commodatæ & possessionem, & proprietatem retinemus. Nemo enim rem commodando, rem facit eius, cui commodat, ff. eod. l. viii. & seq.

Si rem inspectori dedi: an similis sit ei, cui commodata res est, quæritur. & si quidem mea causa dedi, dum uolo precium exquirere. dolum mihi præstabit tantum. si sua, etiam custodiam: & ideo furti habebit actionem. ¶ Sed & si dum refertur, perit: si quidem ego mandaueram, per quem remitteret. periculum meum erit. si uero ipse cui uoluit commisit, æquè culpam mihi præstabit, si sua causa accepit, ff. eod. d. l. eum qui, x. §. si rem.

Commodare possumus etiam alienam rem, quam possidemus: tametsi scientes alienam possidemus. Ita ut, & si fur, uel prædo commodauerit, habeat commodari actionem, ff. eod. l. commodare, xv. cum seq.

Commodata autem res tunc propriè intelligitur, si nulla mercede accepta, uel cõstitutata res tibi utèda data est, alioquin mercede interueniente locatus tibi usus rei uidetur. Gratuitum enim debet esse commodatum, Inst. quib. mod. re cont. oblig. §. commodata autem res.

DE DEPOSITO.

Titulus III.

S apud quem res aliqua deponitur, RE obligatur, teneturque actione depositi; sed is ex eo solo tenetur, si quid dolo commiserit; culpæ autem nomine, id est desidiz, ac negligentiz non tenetur. Itaque securus est, qui parum diligenter custodiendam rem furto amisit, quia qui negligenti amico rem custodiendam tradit, non ei, sed suæ facilitati, id imputare

are debet: magnam tamen negligentiam placuit in doli crimine cadere, Infr. quibus modis re contr. oblig. §. præterea, & ff. de obliga. l. i. §. is quoque apud quem.

Latronem culpam dolum esse, verissimum videtur: Nam si quis non ad eam
modum, quem hominum natura desiderat, diligens est: nisi tamen ad suum
modum curam in deposito præstat, fraude non caret: nec enim salua fide
minorem iis, qui suis rebus diligentiam præstabit. ff. eodem. l. quod Ner-
ua, xx xi i.

Depositum est, quod custodiendum alicui datum est, dictum ex eo, quod po-
nitur. Præpositio enim de, auget positum: ut ostendat totum fidei eius
esse commissum; quod ad custodiam rei pertinet. ff. depositi, l. prima, in
princip.

Qui rem suam deponi apud se patitur, vel utendum rogat: nec depositi, nec commodati actione tenetur: liqui, qui rem suam conducit, aut precario rogat, nec precario tenetur, nec ex locato. ff. cod. l. qui rem, xv.

Sis apud quem rem deposueris, apud alium eam deponat, & ille dolo, qui ad-
miserit, ob dolum eius, apud quem postea sit depositum, eatenus eum te-
neri, apud quem tu deposueris, vt actiones suas tibi præstet. ff. eodem. l. si is
apud quem, xvi.

Licet deponere tam plures, quàm vnus possint, attamen apud sequestrum non
 nisi plures deponere possunt. Nam tunc id fit, cum aliqua res in controuer-
 siam deducitur. Itaque hoc casu in solidum vnusquisque videtur deposuisse,
 quod aliter est, cum rem communem plures deponunt. ff. eod. l. licet, xvii.

Rei deposita proprietas apud deponentem manet, sed & possessio, nisi apud
dequestum deposita est; nam tunc demum sequester possidet. Id enim agi-
tur ea depositione, ut neutrius depositioni id tempus procedat, d. l. licet,
xviii. si de deposito, cum sup. citatis lib. c. 1. §. 1. et in sequentibus.

Sine igitur, malo rem depositam tibi amiseris, nec depositum teneris, nec cau-
rederis, si apprehenderis eam reddi; si tamen ad te iterum peruenierit, de-
positum teneris. ff. de rei. l. sine, xx. nona. 12. . autotob stitit, olam ziumsup

Si apud filiumfamil. res deposita sit, & emancipatus rem teneat, pater nec in-
tra annum de pecuniis debet conveniri, sed ipse filius. ff. eodem. l. si apud
filiumfamil. xxi. de pecuniis lit. p. §. si pater. l. si pater. §. si pater. l. si pater.

Si duo hæredes rem apud defunctum depositam dolo interuerterint, quodam
ymque casu in partes conebuntur. Nam si diuiserint decem millia, quæ apud
defunctum deposita fuerint, & quique millia abstulerint, & interq; soluen-
dum, in partes solui libent, nec enim amplius actoris interest. Quod si
hancem conflauerint, aut conflari ab alio passi fuerint, aliæque species
dolo eorum interuersa fuerit, in solidum conueniri poterunt, ac si ipsi seruan-
dam suscepissent. Nam certè verum est, in solidum vnumquemq; dolo fecisse,
& nisi pro solido, res non potest restitui. Nec tamen absurdè sentiet, qui
hoc putauerit. planè nisi integræ rei restitutione eum, cum quo actum fue-
rit, liberari non posse, condemnandum tamen, si res nõ restituatur, pro qua
parte hæres extiterit. ff. cod. l. si duo, xxii.

Lucius Cilius Sempronio salutem: centum numos, quos hac die commendasti mihi adnumerâre procuratore tuo esse apud me, ut notū habes hac epistola manu mea scripta, tibi notum facio, quæ quādo voles, & ubi voles, cōfestim tibi numerabo. Depositi actio locum habet; quid est. n. aliud cōmédare, quā deponere?

Quintæ Partis, Lib.I.

deponere? quod ita verum est, si id actum esset, ut corpora nummorum eadem redderentur. Nam si tantundem solueretur, conuenit: egreditur ea res depositi notissimos terminos, & contra bonam fidem, & depositi naturam est interesse ab eo desiderare temporis ante moram, qui beneficium in suscipienda pecunia dedit. Si tamen ab initio de interesse præstando conuenit, lex contractus seruabitur. ff. cod. l. Lucius, xxiii.

Publia Mæuia cum proficisceretur ad maritum suum, arcam clausam cum veste, & instrumentis commendauit **Caia Seia**, & dixit ei: cum salua, sanave uenero, restitues mihi: cæterum si aliquid mihi humanum contigerit, filio meo, quem ex altero marito suscepi. defuncta ea intestata, res commendatæ non marito, sed filio restitui debent. ff. cod. l. publia, xxvi. in princ.

Titius Sempronius scripsit, se habere ab ipsis auri pondo, plus minus decem, & discos duos, & saccum signatum ex quibus debentur sibi decem, quos apud **Titium** deposuerunt: item habere, quos trophi mati decem; item ex ratione patris eorum x. & quod exercuit: & huiusmodi scriptura, nulla obligatio nata videtur: sed probatio depositarum rerum impleri potest: an autem is quoque, qui deberi sibi cavit, in eadem epistola decem probare possit, hac quoque scripsit iudex æstimabit, d. l. publia. §. Titius Sempronius.

Reus capitalis iudicii deposuit apud te centum: is deportatus est: & bona eius publicata sunt: ipsi hæc reddenda non sunt, sed in publicum deferenda sunt magis intuendo ius ciuile, & legum ordinem, quam naturale, & gentium: nam malè meritis publicè, ut exemplo aliis ad deterrenda maleficia sit, etiã ægestate laborare debet. ff. eo. l. bona fides, xxxi. in princ.

Latro spolia, quæ mihi abstulit, posuit apud **Seium** inscium de malitia deponentis, si totius rei æquitatem, quæ ex omnibus personis, quæ negotio isto coniunguntur: impletur. non latroni, sed mihi reddenda sunt: quo facto scelestissimo adempta sunt: & hæc est iustitia, quæ suum cuique tribuit ita, ut non distrahatur ab ullius personæ iustiore receptione. Quod si ego ad petenda ea non veniam, nihilominus ei restituenda sunt, qui deposuit, quamuis malè quæsitā deposuit. Si tamen ignorans latro cuius filio rem abstulisset apud patrem eius deposuit ignorantem, nec ex iure gentium consistet depositum: cuius hæc est potestas, ut alii non domino sua ipsius res, quasi aliena seruanda detur. ¶ Et si rem meam fur, quam me ignorante surripuit apud me etiam nunc delictum eius ignorantem deposuerit: rectè dicetur non contrahi depositum: quia non est ex bona fide rem suam dominum prædoni restituere compelli. ¶ Sed et si etiamnum ab ignorante domino tradita sit, quasi ex causa depositi. tamen indebiti dati conditio competit, d. l. bona fides, xxxi. §. latro spolia.

DE PIGNORIBVS, ET HYPOTHECIS, ET QUALITER
EA CONTRAHANTVR, ET DE PACTIS EORVM.

Titulus V.

Reditor quoque, qui pignus accepit, re obligatur: quia & ipse de ea re, quam accepit restituenda tenetur actione pignoratitia. sed quia pignus utriusque gratia datur, & debitoris, quo magis pecunia ei credatur: & creditoris, quo magis ei in tuto sit creditum: placuit si ad eam rem custodiendam exactam diligentiam adhibeat, quam si præstiterit, & aliquo fortuito casu rem amiserit, securum esse, nec impedire creditum petere, Inst. quib. mod. re contrah. oblig. §. fin. & ff. de oblig. l. i. §. creditor quoque.

Contrahitur Hypotheca per pactum conuentum, cum quis paciscatur, ut res propter aliquam obligationem sint hypothecæ nomine obligatæ. Nec ad rem pertinet, quibus fiat uerbis: sicuti est, & in his obligationibus, quæ consensu contrahuntur. Et ideo sine scriptura, si conuenit, ut hypotheca sit, & probari poterit: res obligata erit, de qua conuenit. Fiant enim de his scripturæ, ut quod actum est, per eas facilius probari possit. & sine his autem ualet, quod actum est, si habeat probationem: sicuti & nuptiæ sunt, licet testationes in scriptis habitæ non sint, ff. de pign. l. iiii.

Res hypothecæ dari posse sciendum est, pro quacunque obligatione: siue mortua pecunia detur, siue dos, siue emptio, uel uenditio contrahatur, uel etiam locatio, & conductio, uel mandatū: & siue pura est obligatio uel in diem, uel sub conditione, & siue in præsentem contractus est, siue etiam præcedat. sed & futuræ obligationis nomine dari possunt: & non tantum soluendæ omnis pecuniæ causa, verum etiam de parte eius, & uel pro civili obligatione, uel honoraria, uel tantum naturali. sed in conditionalis obligatione non alias obligantur, nisi conditio extiterit. Inter pignus autem, & hypothecam tantum nominis sonus differt. Dare autem quis hypothecam potest, siue pro sua obligatione, siue pro aliena, ff. eod. l. v.

Obligatione generali rerum, quam quis habuit, habiturusue est: ea non continentur, quæ uerisimile est, quemque specialiter obligaturum non fuisse: ut puta suppellex, item uestis relinquenda est debitori. proinde & de ministeriis eius, perquam ei necessariis, uel quæ ad affectionem eius pertinent: uel quæ in usum quotidianum habentur, seruiana non competit, ff. eod. l. vi. cum l. sequen.

Sed & quod ad eas res, quas eo tempore, quo paciscebatur, in bonis habuit, idem obseruari debet. Quod emptionem, uenditionemque recipit, etiam pignorationem recipere potest, ff. eod. l. led & ix.

Conuentio generalis in pignore dando bonorum, uel postea quæsitum, recepta est. In speciem autem alienæ rei collata conuentione, si non fuerat ei, qui pignus dabat, debita: postea debitori dominio quæsito, difficilius creditori, qui non ignorauit alienum, utilis actio dabitur: sed facilius erit creditori possidenti retentio, ff. eo. l. i. in princ.

Cum prædium uxor viro donasset, idque prædium uir pignori dedisset: post diuortium mulier possessionem sui prædii recuperauit, & idem prædium ob debitum uiri pignori dedit. In ea duntaxat pecunia recte pignus à muliere contractum

Quintæ Partis. Lib. I.

tractum apparuit, quam offerre uiro debuit, meliore prædio facto: sed si maiore sumptus, quam fructus fuissent, quos uir ex prædio percepit. Etenim in ea quantitate proprium mulier negotium gessisse, non alienum suscepisse uidetur, d. l. prima. §. fin.

Si debitor res suas duobus pignori simul obligauit, ita ut utrique in solidum obligatæ essent: singuli in solidum aduersus extraneos Seruiana utentur. Inter ipsos autem si quaestio moueatur, possidentis melior est conditio. Dabitur enim possidenti hæc exceptio, si non conuenit, ut eadem res mihi quoque pignori esset in solidum. Si autem id actum fuerit, ut pro partibus res obligarentur: unlem actionem competere, & inter ipsos, & aduersus extraneos, per quā dimidiam partem possessionis apprehendant singuli in confesso est, ff. cod. l. si debitor, xi.

Si is, qui bona & ip. iure administrat, mutuam pecuniam pro ea accipiat: potest rem eius obligare. Si antichresis facta sit, & in fundum, aut in ædes aliquis inducatur. eo usque retinet possessionem pignoris loco, donec illi pecunia soluat, cum in usuras fructus percipiat, aut locando, aut ipse percipiendo, habitandoque. Itaque si amiserit possessionem, solet in factum actione uti, ff. eo. l. is qui, xi. in princ.

Vsusfructus an possit pignori, hypothecæ dari, quaestum est: & scribit Papi- nianus l. xi. de sponforum, siue dominus proprietatis conuenit siue ille, qui solum vsum fructum habet, tuendum creditorem, & si uelit cum creditore proprietarius agere, non esse ei ius uti frui inuito sc: tali exceptione cum prætor tuebatur, si non inter creditorem, & eum, ad quem vsusfructus pertinet, conue- nerit, ut vsusfructus pignori sit. Nam cum & emptorem vsusfructus tuetur præ- tor: cur non & creditorem tuebatur? eadem ratione, & debitori obicietur ex- ceptio, d. l. si is qui, §. vsusfructus.

Iura prædiorum urbanorum pignori dari non possunt, igitur nec conuenire pos- sunt, ut hypothecæ sint. At in uia, itinere, aqua, aquæductu, si pactio fiat, ut quā- diu pecunia soluta non sit, eis seruitutibus creditor utatur, scilicet si uicinum fundum habeat: & si intra diem certum pecunia soluta non sit uendere eas ui- cino liceat propter utilitatem contrahentium, tale pactum admittendum est, ff. eo. l. si is qui, xi. §. si cum l. seq.

Grege pignori obligato, quæ postea nascuntur, tenentur. sed & si prioribus capi- tibus decedentibus, totus grex fuerit renouatus, pignori tenebitur, ff. cod. l. grege, xiii. in princ.

Si fundus hypothecæ datus sit, deinde alluuiione maior factus est, totus obligabi- tur, ff. eo. l. si fundus, xvi. in princ.

Quidquid vero commodi, siue incommodi fortuito pignori accessit, id ad debi- torum pertinet, ff. cod. l. si inter, xxi. §. quidquid.

Et quæ nondum sunt, futura tamen sunt, hypothecæ dari possunt, ut fructus pen- dentes, foetus pecorum, & ea quæ nascuntur, sint hypothecæ obligata. Itaque seruandum est, siue dominus conuenerit, aut de vsufructu, aut de iis, quæ na- scantur: siue is, qui vsum fructum habet, sicut Iulianus scribit, ff. cod. l. & quæ, xv. in princ.

Cum prædium pignori daretur: nominatim ut fructus quoque pignori essent, conuenit eos consumptos bona fide, emptor utili Seruiana restituere non co- geretur. pignoris etenim causam nec usucapione perimi placuit: quoniam qua- estio pignoris ab intentione domini separatur. Quod in fructibus dissimile est.

est, qui nunquam debitoris fuerunt, ff. cod. l. prima, §. eum prædium.

Quod dicitur creditorem probare debere, cum conueniebat rem in bonis debitoris fuisse: ad eam conuentionem pertinet, quæ specialiter facta est, non ad illam, quæ quotidie solet cautionibus inferi: ut specialiter rebus hypothecæ nomine datis, cætera etiam bona teneantur debitoris, quæ nunc habet, & quæ postea acquisierit, perinde atque si specialiter hæ res fuissent obligatæ, ff. cod. l. & quæ, xv. §. quod dicitur.

Qui res suas iam obligauerunt, & alii secundo obligant creditori: ut effugiant periculum, quod solent pati, qui sæpius easdem res obligant, prædicere solent, alii nulli re obligatæ esse, quā fortè Lucio Titio: ut in id, quod excedit priorē obligationē, res sit obligata, ut sit pignori, hypothecæve id, quod pluris est: aut insolidum cum primo debito liberata res fuerit, d. l. & quæ non, xv. §. qui res.

Si nesciente domino res eius hypothecæ data sit: deinde postea dominus ratum habuerit: dicendum est hoc ipso, quod ratum habet, uoluisse eum retro curre re ratihabitionē ad illud tēpus, qd̄ cōuenit. Voluntas aut̄ ferè eorum demum seruabitur, qui & pignori dare possunt, ff. cod. l. si fundus, xvi. §. si nesciente.

Si res hypothecæ data, postea mutuata fuerit: æquē hypothecaria actio competit, veluti de domo data hypothecæ, & horreo facto. Idem si de loco conuenit, & domus facta sit. Item si de loco dato, deinde vineis in eo positis, d. l. si fundus, xvi. §. si res hypothecæ.

Aliena res utiliter obligari potest sub conditione, si debitoris facta fuerit. d. l. si fundus, xvi. §. aliena res.

Si duo pariter de hypotheca paciscuntur: in quantum quisq; obligatam hypothecam habeat, utrum pro quantitate debiti, an pro partibus dimidiis, quæritur: & magis est, ut pro quantitate debiti pignus habeat obligatū: sed uterq; si cum possessore agat, quemadmodum? utrum de parte quisq; an de toto, quasi utrique insolidum res obligata sit? quod erit dicendū, si eodē die pignus utrique datum sit separatim. sed si simul illi, & illi: si hoc actum est, uterque rectē insolidum aget. si minus, aget unusquisque pro parte, d. l. si fundus, xvi. §. si duo.

Potest ita fieri pignoris datio hypothecæ, ut si intra certum tēpus non sit soluta pecunia, iure emptionis possideat rem iusto pretio, tunc æstimandam. hoc enim casu uidetur quodāmodo cōditionalis esse uēditio, d. l. si fundus, xvi. §. si.

Generalis quidem conuentio sufficit ad obligationem pignorum, sed ea, quæ ex bonis defuncti non fuerunt: sed postea ab hærede eius ex alia causa acquisita sunt, uendicari nō possunt à creditore testatoris, ff. eo. l. Paulus, xxix. in princ.

Animalia in causam pignoris cæciderunt, ea quoque, quæ ex his nata sunt eodē iure habenda sunt: quod tamen diximus etiam nata teneri, siue specialiter de his conuenerit, siue non: ita procedit, si dominium eorum ad eum peruenit, qui obligauit, uel hæredem eius. cæterum si apud alium dominum pepererint, non erunt obligata, d. l. Paulus, xxix. §. si mancipia.

Domus pignori data exusta est: eamque aream emit Lucius Titius, & extruxit: quæ situm est, de iure pignoris. Paulus respondit, pignoris persecutionem perseuerare: & ideo ius soli superficiem secutam uideri, id est cum iure pignoris: sed bonæ fidei possessores non aliter cogendos creditoribus ædificium restituere, quam si sumptos in extruccionem erogatos, quatenus res pretiosior facta esset, reciperent, d. l. Paulus, xvi. §. domus.

Si insula, quam tibi ex pacto conuento licuit uendere, combusta est, deinde à debitore suo restituta: idem in noua insula iuris habes, ff. cod. l. fin.

Quintæ Partis. Lib. I.

- C**um tabernam debitor creditori pignori dederit, quæsitum est, utrum eo facto nihil egerit, an tabernæ appellatione merces, quæ in ea erant, obligata uideatur: & si eas merces per tempora distraxerit, & alias comparauerit: easque in eâ tabernam intulerit, & decellerit: an omnia, quæ ibi deprehenduntur, creditor hypothecaria actione petere possit: cum & mercium species mutatae sint, & res aliæ illatae respondit Scauola ea, quæ mortis tempore in taberna inuenta sunt, pignori obligata esse uidentur, ff. eo. l. cum in tabernam. penul. in princ.
- C**um epistola talis emissa sit, Mutuatus abs te quingentos denarios rogavi ne forem, sed pignus à me acciperes. exacte enim & pro certo nosti nemini aliam tabernam meam, quam tibi esse obligatam, & quod tanquam honesto uero fidem habueris, dubitatum fuit, an pignus contractum sit, an uero ea epistola nullius momenti sit, cum sine die, & consule sit, & responsum fuit, cum conuenisse de pignoribus uidetur, non ideo obligationem pignorum cessare, quod dies, & consules additi, vel tabula signata non sint, d. l. pen. S. idem quæsiuit.
- C**reditor pignori accepit à debitore, quidquid in bonis habet, habiturusve esset: corpora pecuniarum, quam idem debitor ab alio mutuo accepit, cum in bonis eius facta sint obligata creditori pignoris esse ceperunt, d. l. pen. S. si.
- S**i ab eo, qui Publiciana uti potuit (quia dominium non habuit) pignori accepit, si tueretur me per Seruianam prætor, quemadmodum debitorem per Publicianam, ff. eo. l. si ab eo, xviii.
- Q**ui pignori plures res accipit, non cogitur unam liberare, nisi accepto uniuerso quantum debetur, ff. eod. l. qui pignoris, xix.
- C**um conuenit, ut is, qui ad refectionem ædificii credidit de pensionibus iure pignoris ipse creditum recipiat: etiam actiones utiles aduersus inquilinos accipiet cautionis exemplo, quam debitor cautionis pignori dedit, ff. eod. l. cum conuenit, xx.
- S**i inter colonum, & procuratorem meum conuenerit de pignore, vel ratam habere me conuentione n. vel mandante: quasi inter me, & colonum meum conuenisse uidetur, ff. eo. l. si inter, xxi. in princ.
- C**reditor prædia sibi obligata ex causa pignoris locare recte poterit, ff. eod. l. creditor, xxiii.
- P**ignoris obligatio est inter absentes recte ex contractu obligatur, d. l. creditor, S. si.
- I**n quorum finibus emere quis prohibetur, pignus accipere prohibetur, ff. eod. l. in quorum, xxiiii.
- C**um uitiose, vel inutiliter contractus pignoris intercedat, retentioni locus non est, nec si bona creditoris ad fiscum perueniant, ff. eo. l. cum uitiosè, xxv.
- P**ater Seio emancipato filio suo, facile persuasit, ut quia mutuam quantitatem acciperet, à Septitio creditore, chirographum perscriberet sua manu filius, quia ipse impeditus esset scribere, sub commemoratione domus ad filium pertinentis pignori danda. Quærebatur an Seius inter cætera bona etiam hanc domum iure optimo possidere possit, cum patris se hæreditate abstinerit: nec metui re debeat ex hoc solo, quod mandante patre manu sua perscripsit instrumentum chirographi, cum neque consensum suum accommodauerit patri, aut signo suo, aut alia scriptura? Modestinus respondit, cum sua manu pignori domum suam tuturam Seius scripserit, consensum ei obligationi dedisse, manifestum est, ff. eo. l. fideiussor, xxv. S. pater Seio.
- S**i legiti conditionalis nomine relicti filiosam, pater ab hærede re propriam eius pignori acceperit, & mortuo patre, vel emancipato filio conditio legati extiterit,

titerit, incipit filio legatum deberi: & neque pater potest pignus uendicare, neque filius, qui nunc habere capit actionem: sed nec ex præcedenti tempore potest quicquam iuris habere in pignore: sicut in fideiussore dicitur, ff. eo. l. si ligati, xxviii.

Lex uectigali fundo dicta erat, ut si post certum tempus uectigal solutum non esset, is fundus ad dominum rediret. postea is fundus à possessore pignori datus est. Si pecunia intercessisset, pignus erit. Item, si cum in exolutione uectigalis, tam debitor, quam creditor cessassent, & propterea pronuntiatum esset fundum, secundum legem domini esse: si uectigali non soluto dominus iure suo usus esset, etiam pignoris ius euauit, ff. eod. l. lex uectigali, xxxi.

Is, qui promissit tibi, aut Titio, solutum quidem Titio repetere non potest: sed pignus ei datum, & ante solutionem recipit, ff. eo. l. is qui, xxx.

Debitor, qui pignoribus profitetur, se creditoribus cedere, nihilomags liberabitur, C. de pign. l. prima.

Creditor, qui specialiter quædam, & uniuersa bona generaliter pignori accepit, si certum est, posse eum ex his, quæ nominatim ei pignori obligata sunt, uniuersum redigere debitum: ea quæ postea ex eisdem bonis pignori accepit, alter creditor. Interim sibi non auferri præses prouinciæ iubebit, C. de pig. l. secunda. At nominatori pignori capere sine præsidis auctoritate res nominati non licet, C. eod. l. nominatori, xi.

Creditores, qui non reddita sibi pecunia, conuentionis legem ingressi possessionem exercent, cum quidem facere non uidentur: attamen auctoritate præsidis possessionem adipisci debent, C. eo. l. tertia.

Qui pecuniam accepisse, & agros suos obligasse fatetur, non habet rationem, si quaritur ui se coactum pignori dare. si igitur recipere uult rem suâ soluat creditori suo pecuniam debitam, C. eod. l. quarta.

Præses prouinciæ creditorem, uis pignoris exequentem audiet, nec sibi oberit sententia aduersum debitorem suum dicta, si eum colluisse cum aduersario suo, aut non causa cognita, sed præscriptione superatum esse constiterit, C. eo. l. quinta.

In summa debiti computabitur etiam id, quod propter possessiones pignori datas ad collationem uiarum muniendarum, vel quodlibet aliud necessarium obsequium præstitisse creditorem constiterit, C. eo. l. sexta.

Vsucapio pignoris conuentionem non extinguit, C. eod. l. septima.

Quamuis personali actione expertus creditor aduersus reum, vel fideiussores, seu mandatores eius fecerit condemnationem: pignoris tamen adhuc habet persecutionem, C. eod. l. quamuis, viii.

Distractis à debitore pignoribus, creditores potestatem habere, utrum ne personali obligatos sibi, an pignora possidentes in rem actione conuenire uelint, non est incerti iuris, C. eo. l. distractis, xiiii.

Debitorem neque uendentem, neque donantem, neque legantem, vel fideicommissum relinquentem, posse deteriorem facere creditoris conditionem certissimum est. si creditor probare potest obligatam rem sibi esse, pignora persequi debet, C. eod. l. debitorem, xv.

Cum domina non minor, xxv. annis, ea quæ obligauerat creditori, iure domini possidere permiserit, & in solutum dederit: dominæ contractus, & uoluntas ad firmitatem sufficit, C. eo. l. cum domina, xiii.

Et si frater non suam, sed ad fratrem pertinentem pecuniam mutuam suo nomine

Quintæ Partis. Lib. I.

- dedit, & pignus accepit, tamen fratri pignoris obligationem querere non potest, C. cod. l. & si frater. xvi.
- Quamuis ea pecunia, quam à te mutuo frater accepit, comparauerit pretium: tamen nisi specialiter, uel generaliter hoc tibi obligauerit, tuæ pecuniæ numeratio in causam pignoris non deduxit, C. cod. l. xxi.
- Res obligatas exterius debito soluto liberando, datum petere, non earum dominium adipisci potest C. cod. l. res. xxi.
- Secundus creditor offerendo priori debitum. confirmat sibi pignus, & à debitore sortem, eiusq; interesse. quod fuisse praestandum, C. co. l. secundus. xxii.
- Maiores annis xxv. pignoris conventionem remissam (secundum hoc solum pactum, uel iurisdictio, secundum ipsius uoluntatem tueatur) persequi non potest, C. cod. l. maior. xxiii.
- Persecutione pignoris omissa, debitores actione personali conuenire, creditor urgeri non potest. C. cod. l. persecutione. xxiiii.
- Qui creditam pecuniam accipiunt: & liberis suis, uel alio modo cognatis, quamcunque militiam acquisierint (ea tamen, quæ uendi, uel ad hæredes sub certa definitione transmitti potest) licitum est, creditoribus pecuniæ etiam non probantibus, ex pecuniis eorundem negotiatorum liberos, negotiatores eorum, uel cognatos militasse (dum tamen contrarium non probatur alios ex suo patrimonio dedisse pecunias) creditum ab eis, qui militarint exigere, uel tantum eos effragitare, quanti uendi, eadem militia possit. Quod ita obtinet, & si extraneis quibusdam iidem negotiatores de suis pecuniis huiusmodi militiam acquisisse probentur: ut quid generaliter in ipsis debitoribus militantibus talem militiam, quæ uendi, uel ad hæredes transmitti potest, permissum est, ut liceat creditoribus, & adhuc uiuentium debitorum iure hypothecæ uendicare militias, nisi sibi satisfiat, & post mortem eorum exigere, quod pro iisdem militis pro tenore communis militantium placiti, uel diuinæ sanctionis tale præstantis beneficium dari solet: hoc in negotiatorum personis, licet ipsi militantes minime debito obnoxii sint, integrum creditoribus eorum seruetur, C. co. l. si.

IN QVIBVS CAVSIS PIGNVS. VEL HYPOTHECA TACITE CONTRAHATVR.

Titulus VI.

Statutus consulto, quod sub M. Imperatore factum est, pignus in sola creditori datum, qui pecuniam ob restitutionem ædificii extruendi mutuam dedit: ad eum quoque pertinebit, qui redemptori domino mandante numos administrat, si in quib. cau. pig. uel hypothecæ tacite contrah. l. prima.

Non solum pro pensionibus, sed & si deteriore habitationem fecerit, culpa sua Inquilinus. quo nomine ex locato, cum eo erit actio, inuectis, & illata pignori erunt obligata, ff. cod. l. ii.

Si horreum fuit conductum, uel diuersorum, uel arca, tacitam conventionem de inuectis, illatis in his locum habebit, ff. co. l. tertia.

Eo iure utimur, ut quæ in prædia urbana inducta illata sunt, pignori esse credantur, quasi id tacite conuenierit. In rusticis prædiis contra observatur. Stabula, quæ non sunt in continentibus ædificiis, quorum ea prædiorum numero habenda sint, dubitari potest. Et quidem urbanorum sine dubio non sunt, cum

- cum à ceteris ædificiis separata sint. quod ad causam tamen taciti pignoris pertinet, non multum ab urbanis prædiis differunt, ff. eo. l. quarta.
- Si gratuitam habitationem conductor mihi præstiterit: inuecta à me domino in sulæ pignori non erunt. Item uoluntate domini induci pignus ita potest, ut in partem debiti sit obligatum, ff. eod. l. quinta in princ.
- In prædiis urbanis tacite solet conuentum accipi, ut perinde teneantur inuecta, & illata, ac si specialiter conuenisset, ff. eod. l. sexta.
- In prædiis rusticis fructibus, qui ibi nascuntur, tacite intelliguntur pignori esse domino fundi locati, etiam si nominatim id non conuenerit, ff. eod. l. in prædiis, vii.
- Quamuis fructus pignori datorum (& si id aperte non sit expressum) & ipsi pignori credantur tacita pactione inesse: prædia tamen, quæ emuntur ex fructuum pretio ad eandem causam uenire non placuit, C. eod. l. tertia.
- Non omnia illata, & inducta, sed ea sola, quæ ut ibi illata fuerint, pignori sunt, d. l. in prædiis, §. fin.
- Cum debitor gratuita pecunia utatur, potest creditor de fructibus rei siæ pignoratæ ad modum legitimum interesse retinere, ff. eo. l. cum debitor, viii.
- Si quis fideiubeat, cum res illius à debitore, pro quo fideiussit pignori data sit, bellissime intelligitur hoc ipso, quod fideiubet, quodam modo mandare res suas obligatas esse. sanè si postea sint eius res hypothecæ datæ, non erunt obligatæ, ff. eod. l. quinta.
- Tutoris hæres, cum hærede pupilli transactione facta, cum ex ea maiorem partem soluisset, in residuam quantitatem pignus obligauit, in ueterem contractum iure res obligata erit, ff. eod. l. fi.
- Vniuersa bona eorum, qui censentur iure pignorum tributis obligata sunt, C. eod. l. prima.
- Certum est eius, qui cum fisco contrahit, bona ueluti pignoris titulo obligari, quamuis specialiter id non exprimatur, C. eod. l. secunda.
- Si mater legitime suscepta tutela, ad secundas contra sacramentum præstitum aspirauerit nuptias, antequàm eis tutorem alium fecerit ordinari, eiq; quod debetur ex ratione tutelæ gestæ persoluerit: mariti quoque eius præteritæ tutelæ ratione bona iure pignoris tenebuntur obnoxia, C. eod. l. penul.

SI ALIENA RES PIGNORI DATA SIT.

Titulus VII.

Procurator citra domini uoluntatem domum pignori frustra dat, si tamen pecuniam creditoris in rem domini uersam constituerit, non inutilis erit exceptio dumtaxat, quod numeratum est exolui desideranti, C. si aliena res pign. data sit, l. prima.

Curator adulti, vel tutor pupilli, propriam rem mobilem eius, cuius negotia tuetur, pignoris iure obligare non potest: nisi in rem eius pecuniam mutuam accipiat, C. eod. l. tertia.

Qui probauerit prædia, uel hortos obligatos, suos esse: intelligit obligari eos creditori ab alio non potuisse, & si non sciens hoc agi in fraudem creditoris ignorantis dissimulauit, C. eod. l. secunda.

Filius familiæ etiam maior xxvi. annis in potestate patris, inuito patre rem suam obligare non potuit, C. eod. l. quarta.

Quintæ Partis. Lib. I.

Cum res, quæ necdum in bonis debitoris est pignori data ab eo, postea in bonis eius esse incipiat: ordinariam quidem actionem super pignore non competere manifestum est: sed tamen æquitatem facit, vt facile utilis persecutio exemplo pignoratitiæ detur, C. eod. l. quinta.

Quæ prædium in filios à se titulo donationis translatum creditori suo dat pignori, se magis contrario pignoratitio obligat iudicio, quam quicquam dominis noceat: cum Seruiana etiam actio declaret euidenter, iure pignoris teneri non posse, nisi quæ obligantis in bonis fuerint: & per alium rem alienam inuito domino pignori obligari non posse, certissimum est, C. eod. l. sexta.

Nexum non facit prædiorum, nisi persona, quæ iure potuit obligare: per procuratorem autem, aut per colonum, seu conductorem ullum præiudicium possessioni inuito, uel incio domino imponi non posse: & iure, & legum auctoritatibus declaratur, C. eod. l. fi.

QVAE RES PIGNORI, VEL HYPOTHECAE DATAE OBLIGARI NON POSSUNT.

Titulus VIII.

Upillus sine tutoris auctoritate hypothecam dare non potest, ff. quæ res pig. oblig. non possunt, l. prima in princ.

Si filiusfam. pro alio peculiarem rem obligauerit, dicendum est, eam non teneri, licet liberam peculii sui administrationem habeat, sicut nec donare ei concedetur. Non enim usquequaque habet liberam administrationem. facti tamen est quæstio, quousque ei permissum uideatur peculium administrare, d. l. prima, §. si filius familiæ.

Si alius pro muliere, quæ intercessit, dederit hypothecam, aut pro filiofamil. qui contra Senatusconsultum creditum est: an his succurritur quæritur, & in eo quidem, qui pro muliere obligauit rem suam facilius dicetur succurri ei. scilicet ei fideiussori huius mulieris datur exceptio: sed in eo, qui pro filiofamil. rem suam obligauit, eadem dicenda erunt, quæ tractantur, & in fideiussore eius, ff. eod. l. secunda.

Eam rem, quam quis emere non potest, quia commercium eius non est iure pignoris accipere non potest. Si vero prædium quis litigiosum pignori acceperit, exceptione summouendus erit, quia etiam in pignoribus, & in rebus mobilibus exceptio locum habebit, ff. eo. l. prima, §. eam rem.

Res, quas neminem credibile est, pignori specialiter daturum fuisse generali pacti conuentione, quæ de bonis alicuius facta non est, in causa pignoris non fuisse rationis est, C. quæ res pig. oblig. l. prima.

Cum constet pignus consensu contrahi, non dubitamus eum, qui emptiones agrorum suorum pignori posuit de ipsis agris obligandis cogitasse, C. eod. l. secunda.

Etiam si ita contractum sit, vt antecedens pignus dimitteretur, non aliter in ius pignoris succedit, nisi conuenerit, ut sibi eadem res esset obligata: neque enim in ius primi succedere debet, qui ipse nihil conuenit de pignore. quo casu emptoris causa melior efficietur. Denique si antiquior creditor de pignore uendendo cum debitore pactum interposuit, posterior autem creditor de distrahendo omisit, non per obliuionem, sed cum hoc ageretur, ne posset uendere: dici potest, hoc usque transire ad eum ius pignoris, vt distrahere pignus huic liceat.

liceat. saepe enim quod quis ex sua persona non habet, hoc per extraneum petere potest, ff. eo. l. tertia.

Titius cum mutuam pecuniam accipere uellet ei Mauius, cauit ei, & quasdam res hypothecæ nomine dare destinauit. deinde postquam ex his rebus quasdam uendidisset, accepit pecuniam. Cum in potestate fuerit debitoris post cautionem interpositam pecuniam non accipere; eo tempore pignoris obligatio contracta uidetur, quo pecunia numerata est, & ideo res uenditæ creditori non tenentur, sed inspiciendum est, quas res in bonis debitor numeratæ pecuniæ tempore habuerit, ff. eod. l. quarta.

Nomen quoque debitoris pignori, & generaliter, & specialiter posse, iam pridem placuit: Quare si debitor is satis non fecerit, cui tu credidisti: ille cuius nomen tibi pignori datum est (nisi ei, cui debuit soluit nondum certior à te, de obligatione tua factus) utilibus actionibus satis tibi facere, usque ad id, quod tibi deberi à creditore eius probaueris, compellitur: quatenus tamen ipse debet, C. quæ res pign. vel hypoth. dari, l. quarta.

Pignorum gratia aliquid, quod ad culturam agri pertinet, auferri non conuenit, C. eod. l. penult.

Si quis in cuiusque contractus instrumento ea uerba posuerit **FIDE PERICULO RERVM AD ME PERTINENTIVM, VEL PER EARVM EXACTIONEM SATISFIERI TIBI PROMITTO.** Sufficiunt ea uerba ad rerum, tam earum, quas in præsentī debitor habet, quā futurarum hypothecam: cum sit iustum, voluntates contrahentium, magis quā uerborum conceptionem inspicere. Super qua generali hypotheca illud, quoque ad conseruandam contrahentium uoluntatem sancitum est, ut si res suas supponere debitor dixerit, non adiecto, tam præsentēs, quam futuras: ius tamē generalis hypothecæ etiam ad futuras res producat, C. eo. l. si.

QVI POTIORES IN PIGNORIBVS HABEANTVR.

Titulus IX.

Qui dotem pro muliere promissit, pignus, siue hypothecam promissit, pignus, siue hypothecam de restituenda sibi dote accepit. subsecuta deinde pro parte numeratione, maritus eandem rem pignori alii dedit. mox residuæ quantitatis numeratio impleta est. Quæ rebatur de pignore. Responsum est: cum ex causa promissionis ad uniuersæ quantitatis exolutionem, qui dotem promissit compellitur: non utique solutionum obseruanda sunt tempora, sed dies contractæ obligationis. nec probè dici potest in potestate eius esse, ne pecuniam residuam redderet, ut minus dotata mulier esse uideatur. Alia causa est eius, qui pignus accepit ad eam summam, quam intra diem certum numerasset: ac fortè prius quam numerasset, alii res pignori data est, ff. qui potio, in pig. hab. l. prima.

Qui generaliter bona debitoris pignori accepit, eo potior est, cui postea prædiorum ex his bonis datur: quamuis ex cæteris pecuniam suam redigere possit, quod si ea conuentio prioris fuerit, ut ita demum cætera bona pignori haberentur, si pecunia de iis, quæ generaliter accepit, seruari non potuisset: deficiente secunda conuentione, secundus creditor in pignore postea dato, non tam potior, quā solus inuenitur, ff. eo. l. secunda.

Creditor

Quintæ Partis. Lib. I.

Creditor acceptis pignoribus, quæ secunda conventionione secundus creditor accepit, nouatione postea facta, pignora prioribus addidit. superioris temporis ordinem manere primo creditori placuit, tamquam in suum locum succedenti. Cum ex causa mandati prædium Titio, cuius negotium fuerat gestum, deberetur: priusquam ei possessio traderetur, id pignori dedit post traditâ possessionem idem prædium, alii denuò pignori dedit. prioris causam potiorē esse apparuit, si non creditor secundus pretium ei, qui negotium gesserat, soluisset: uerum in ea quantitate, quam soluisset, eiusque interesse potiorē fore constitit, nisi forte prior, ei pecuniam offerat, quod si debitor pecuniam aliunde soluisset, prior præferendus est, ff. eod. l. tertia, in princ.

Post diuisionem regionibus factam inter fratres, conuenit, ut si frater agri portionem pro indiuiso pignori datam à creditore suo non liberasset, ex diuisione quælibet partis partem dimidiam alter distraheret. Pignus contractum existimatur, sed priorem secundo non esse potiorē: quoniam secundum pignus ad eam partem directum uidebatur, quam ultra partem suam frater non consentiente locio non potuit obligare, d. l. tertia. §. post diuisionem.

Si debitor antequam à priore creditore, pignus liberaret, idem illud ob pecuniam creditam, alii pignori dederit, & antequam utrique creditori solueret debitum, rem aliam priori creditori uendiderat, & reditumque p̄sauerat cum pretio rei uenditæ: dicendum est perinde haberi debere, ac si priori creditori pecunia soluta esset. nec enim interest, exoluerit, an p̄sauerit, & ideo posterioris creditoris causa est potior, ff. eod. l. quarta.

Interdum posterior potior est priore, ut puta si in rem ipsam conservandam impensum est, quod sequens credidit: ueluti si naus fuit obligata, & ad armandam eam, uel reficiendam ego credidero. Huius enim pecunia saluam facit totius pignoris causam. quod poterit quis admittere, & si in cibaria nautarum fuerit creditum, sine quibus naus salua uenire non poterat. Item si quis in merces sibi obligatas crediderit, uel ut saluæ fiant, uel ut naulum exoluatur potior erit, licet posterior sit. nam & ipsum naulum potius est. Tantundem dicitur, & si merces horreorum, uel aræ, uel uecturæ iumentorum debetur. nam & his potior erit. Idemque erit si ex numis pupilli fuerit res comparata: ambo in pignus concurrent, pro his portionibus, quæ in rei pretium fuerint expensæ. Quod si res non in totum ex numis cuiusdam comparata est, erit concursus utriusque creditoris, id est & antiquioris, & eius, cuius numis comparata est, ff. eod. l. quinta, sexta, & septima, in princ.

Licet in idem pignoribus multis creditoribus, diuersis temporibus datis, priores habeantur potiores: tamen eum, cuius pecunia prædium comparatum probatur, quod ei pignori esse specialiter obligatum statim conuenit, omnibus anteferri iuris auctoritate declaratur, C. eo. l. licet, vii.

Diuersis temporibus eadem res duobus iure pignoris obligata, eum, qui prior data mutua pecunia pignus accepit, potiorē haberi, certi, ac manifesti iuris est: nec alias secundum creditorem distrahendi potestatem huius pignoris consequi, nisi priori creditori debita fuerit soluta quantitas, C. eod. l. diuersis, viii.

Si tibi, quæ habiturus sum obligauerim, & Titio specialiter fundum, si in dominium meum peruenerit, mox dominium eius acquisiero: putat Marcellus concurrere utrumque creditorem in pignore. Non enim multum facit, quod de suo numos debitor dederit: quippe cum res ex numis pignoris empre

non

non sit pignorat ob hoc solum, quod pecunia pignorat erat, ff. cod. l. septima, §. fin.

Si pignus specialiter Respublica acceperit, dicendum est præferri eam fisco debere, si postea fisco debitor obligatus est: quia & priuati præferuntur, ff. cod. l. si pignus, vii.

Cum Remp. Heliopolitanorum propter emolumentum sententiæ in rerum, tam hæredis, quam hæreditariarum possessionem missam esse proponat. Sylvanus intelligit, quamuis pater suus, cum Sotiano contraxerit: tamen si personali actione eum habuit obligatum, præponi Rempub. iure pignoris, in ius, quæ ex auctoritate eius, qui iubere potuit, seruandi iudicati causa occupauit, C. cod. l. quarta.

Qui fundum pignori accepit, antequam Reipub. obligaretur, sicut prior est tempore, ita potior est iure, C. cod. l. tertia.

Qui balineum ex Klendis proximis conduxerat, pactus erat, ut equus pignori locatori esset, donec mercedes soluerentur. Idem ante Klendas Iulias eundem equum alii ob pecuniam creditam pignori dedit. hic locator aduersus hunc creditorem petentem equum turbatur. licet enim eo tempore equus pignori datus esset, quo nondum quicquam pro conductione deberetur: quoniam tamen iam nunc in eam causam equus esse cepisset, & inuito locatore ius pignoris in eo solui non possit potior eius causa habenda est, ff. cod. l. qui balneum, ix. in princ.

Si colonus conuenit, ut inducta in fundum, illata ibi nata, pignori essent: & antequam inducat, alii rem hypothecæ nomine obligauerit, tunc deinde eam in fundum induxerit: potior erit, qui specialiter pure accepit: quia non ex conuentione priori obligatur, sed ex eo, quod inducta res est: quod posterius factum est, ff. eo. l. potior, xi. §. si colonus.

Creditor sub conditione tuetur aduersus eum, cui postea quicquam deberi cepisset: si modo non ea conditio esset, quæ inuito debitore impleri non posset, d. l. qui balneum, ix. §. amplius.

Cum enim semel conditio exitit perinde habetur, ac si illo tempore, quo stipulatio interposita est, sine conditione facta esset, ff. cod. l. potior, xi. §. sed ueror.

Si hæres ob ea legata, quæ sub conditione data erant, de pignore rei suæ conuenisset, & postea eadem ipsa pignora ob pecuniam creditam pignori dedisset, ac postea conditio legatorum exitisset, hic quoque tuendus est is, cui prius pignus datum est, d. l. qui balneum, ix. §. sed & si.

Potior est in pignore, qui prius credidit pecuniam, & accepit hypothecam, quam is cum alio ante conuenerat, ut si ab eo pecuniam acceperit. sit ei res obligata, poterat enim licet ante conuenerit, non accipere ab eo pecuniam, ff. cod. l. potior, xi. in princ.

Si de futura re conuenerit, ut hypothecæ sit, sicut est de foetu: queritur an animal conuentionis tempore in bonis debitoris fuerit. Et de fructibus, si conuenerit, ut sint pignori æquæ queritur an fundus, vel ius utendi fruendi, conuentionis tempore debitoris fuerit, d. l. potior, xi. §. si de futura.

Creditor, qui prior hypothecam accepit, siue possideat eam, & alius uendicet hypothecaria actione, exceptio priori utilis est, SI NON MIHI ANTE PIGNORI HYPOTHECAEVE NOMINE SIT OBLIGATA: siue ab alio possidente, prior creditor uendicet hypothecaria actione, & ille

Quintæ Partis. Lib. I.

- & ille excipiat. **SI NON CONVENIT, VT RES SIBI SIT OBLIGATA**: relatum replicabit. sed si cum alio possessore creditor. secundus agat, recte agat, & adjudicari ei poterit hypotheca: ut tamen prior cum eo agendo ei, rem auferat, ff. eod. l. creditor. xii. in princ.
- Si**, quoniam non restituebat rem pignoratam, possessor, condemnatus ex præfatis modis, litis æstimationem exoluerit perinde secundo creditori tenebitur, ac si soluta sit pecunia priori creditori, ff. eod. l. creditor, xii. in prin.
- Si** primus, siue hypotheca credidit, post secundum qui utrumque fecit, hypothecam accepit: sine dubio posterior in hypotheca est. Vnde si in diem de hypotheca conuenit: dubium non est, quin potior sit, licet ante diem, cum alio creditore, pure de eadem re conuenerit, d. l. creditor, §. si primus.
- Si** idem bis, id est ante secundum, & post eum crediderit: in priore pecunia potior est secundo: in posteriore tertius est, d. l. creditor, xii. §. si idem.
- Si** tecum de hypotheca paciscatur debitor, deinde cum alio tua voluntate: secundus potior erit, pecunia autem soluta secundo, an rursus teneatur tibi, recte queritur. Est igitur facti quaestio agitanda, quid inter eos actum sit: utrum ut discedatur ab hypotheca in totam, cum prior concessit creditori alii obligari hypothecam: an ut ordo seruetur, & prior creditor secundo loco constitutur d. l. creditor. §. fin.
- Si** prior creditor posteaonatione facta, eadem pignora cum aliis accepit, in suum locum is succedit. sed si secundus non offerat pecuniam, potest prior uendere, ut primam tantum pecuniam expensam ferat, non etiam, quam postea credidit: & quod superfluum ex anteriore credito accepit, hoc secundo restituat, d. l. creditor, xii. §. Papinianus, alias l. si prior, xiii. in prin.
- Sciendum est**, secundo creditori rem teneri etiam soluto debitore, tam in futuro debitum quam in primi creditoris. & interesse suum, & quod primo creditori soluit, ff. eod. l. xiii. d. l. creditor. xii. §. sciendum, alias l. si prior, xiii.
- Si** simpliciter conuenisset secundus creditor de hypotheca: ab omni possessore eam auferre poterit, præter priorem creditorem, & qui ab eo emit, d. l. creditor. §. si simpliciter, alias l. si prior, xiii. §. si simpliciter.
- Si** priori hypotheca obligata sit, nihil uero de uenditione conuenerit posterior etiam de hypotheca uendenda conuenerit: uerius est priorem potior esse. Nam in pignore placet, si prior conuenerit de pignore, licet posteriori retradatur, adhuc potior esse priorem, d. l. creditor, xii. §. fin. alias l. si prior, xiii. §. fin.
- Insulam** tibi uendidi, & dixi, prioris anni pensionem mihi, sequentium tibi accessuram, pignorumque ab inquilino datorum ius utrumque consecuturum, nisi ad utramque pensionem sufficerent, ius omnium pignorum primum ad me pertinet, quia nihil aperte dictum esset, an communiter ex omnibus pignoribus summa pro rata seruetur. si quid superesset ad te: quia uerisimile est id actum, ut primam quamque pensionem pignorum causa sequeretur, ff. eod. l. insulam, xiii. alias xiiii.
- Si** non dominus duobus eandem rem diuersis temporibus pignora uerit, prior potior est: quamuis si à diuersis non dominis pignus accipiamus, possessor melior sit, ff. eo. l. si non, xiii. alias xv.
- Etiā superficies** in alieno solo posita pignori dari potest: ita tamen, ut potior causa domini sit soli, si non soluatur ei solarium, ff. eodem l. etiam superficies, xv. alias xv.

Is, qui

Is, qui à debitore suo prædium obligatum comparauit, eatenus tuebitur, quatenus ad priorem creditorem ex pretio pecunia peruenit, ff. cod. l. cum, xvii. aliàs xviii.

Lucius Titius pecuniam mutuam, pro honesto lucro acceptis pignoribus, eidem que debitori Mæuius, sub iisdem pignoribus pecuniam dedit Titius non tantum sortis, & interesse nomine, quod accessit, antequàm Mæuius crederet, sed etiam quod postea accessit potior est, ff. eo. l. Lucius, xviii. aliàs xix.

Mulier in dotem dedit marito prædium pignori obligatum, & testamento maritum, & alios hæredes instituit, creditor cum posset hæredes conuenire idoneos, ad fundum uenit, si iustus possessor offerat creditum, compellendus erit, ius nominis cedere, ff. eo. l. mulier, xix. aliàs xx.

Si post primum contractum tuum, antequam aliam pecuniam, tu crederes, eidem debitori crederes fortè quadraginta. quod plus est in pretio, in quam primo credidisti, Seius potior est, & si offert summam primo ordine creditam, & interesse illius, postponitur primus creditor in summam, quam postea eidem debitori credidit, ff. eo. l. quærebatur, xx. aliàs xxxi.

Titius Seia ob summam, quam ex tutela ei condemnatus fuerat, obligauit pignori omnia bona sua, quæ habebat, quæque habiturus esset, postea mutuatus à fisco pecuniam pignori ei res suas omnes obligauit, & intulit Seia partem debiti, & reliquam summam nouatione facta eidem promisit: in qua obligatione similiter, ut supra de pignore conuenit: Seia præferenda est fisco, & in illis rebus, quas Titius tempore obligationis habuit, item & in his rebus, quas post priorem obligationem acquisiuit, donec uniuersum debitum suum consequatur, ff. eo. l. si. in princ.

Negociatori marmorum creditor, sub pignore lapidum, quorum pretia uenditores ex pecunia creditoris acceperant, numerauit. Idem debitor, conductor horreorum Cæsaris fuit: Ob quorum pensiones aliquot annis non solutas, procurator exactioni præpositus, ad lapidum uenditiones officium suum extendit, hoc non obstante creditor iure pignoris lapides retinere poterit, d. l. si. si.

Prior quidem compelli non potest tibi, qui posteriore loco pignus accepisti, debitum offerre: sed si tu illi id omne, quod debetur, solueris, pignoris tui causa firmabitur, C. eo. l. quinta.

Si generaliter bona sunt obligata, & postea res alii generaliter pignori dentur: quoniam ex generali obligatione potior habetur creditor, qui antea contraxit, si ab illo priore tempore tu comparasti: non oportet te ab eo, qui postea credidit, inquietari, C. eo. l. sexta.

Is, qui acceperunt pignora, cum in rem actionem habeant: priuilegiis omnibus, quæ personalibus actionibus competunt, præferri constat, C. eodem leos, ix.

At qui decreto prætoris, qui de fideicommissio ius dixit in possessionem fundi hæreditarii fideicommissi conditionalis seruandi causa prius inducti sunt, quàm aduersarius suus in causam iudicanti eiusdem fundi pignus occupauit: eius iussu, qui sententiam exequitur, tempore potiores sunt: nam cum de pignore utraque pars contendit, præualeat iure, qui præuenit tempore, C. eo. l. secunda.

Scripturas, quæ sæpe assolent, à quibusdam secretè fieri, interuenientibus amicis nec ne, transigendi, vel paciscendi, vel societatis cocundæ gratia, seu de aliis quibuscunque causis, vel contractibus conficiuntur: siue tota series earum

Quintæ Partis. Lib. I.

- & ille excipiat. **SI NON CONVENIT, VT RES SIBI SIT OBLIGATA:** relatum replicabit. sed si cum alio possessore creditor. secundus agat, recte aget, & adjudicari ei poterit hypotheca: ut tamen prior cum eo agendo ei, rem auferat, ff. eod. l. creditor. xii. in prin. c.
- Si,** quoniam non restituebat rem pignoratam, possessor, condemnatus ex præfatis modis, litis æstimationem exoluerit perinde secundo creditori tenebitur, ac si soluta sit pecunia priori creditori, ff. eod. l. creditor, xii. in prin.
- Si** primus, siue hypotheca credidit, post secundum qui utrumque fecit, hypothecam accepit: tunc dubio posterior in hypotheca est. Vnde si in diem de hypotheca conuenit: dubium non est, quin potior sit, licet ante diem, cum alio creditore, pure de eadem re conuenerit, d. l. creditor, §. si primus.
- Si** idem bis, id est ante secundum, & post eum crediderit: in priore pecunia potior est secundo: in posteriore tertius est, d. l. creditor, xii. §. si idem.
- Si** tecum de hypotheca paciscatur debitor, deinde cum alio tua voluntate: secundus potior erit, pecunia autem soluta secundo, an rursus teneatur tibi, recte queritur. Est igitur facti quæstio agitanda, quid inter eos actum sit: utrum ut discedatur ab hypotheca in totam, cum prior concessit creditori alii obligari hypothecam: an ut ordo seruetur, & prior creditor secundo loco constituatur d. l. creditor, §. fin.
- Si** prior creditor postea nouatione facta, eadem pignora cum aliis accepit, in suum locum is succedit. sed si secundus non offerat pecuniam, potest prior uendere, ut primam tantum pecuniam expensam ferat, non etiam, quam postea credidit: & quod superfluum ex anteriore credito accepit, hoc secundo restituat, d. l. creditor, xii. §. Papinianus, alias l. si prior, xiii. in prin.
- Sciendum** est, secundo creditori rem tenei etiam soluto debitore, tam in suum debitum, quam in primi creditoris. & interesse suum, & quod primo creditori soluit, ff. eod. l. xiii. d. l. creditor, xii. §. sciendum, alias l. si prior, xiii.
- Si** simpliciter conuenisset secundus creditor de hypotheca: ab omni possessore eam auferre poterit, præter priorem creditorem, & qui ab eo emit, d. l. creditor, §. si simpliciter, alias l. si prior, xiii. §. si simpliciter.
- Si** priori hypotheca obligata sit, nihil uero de uenditione conuenerit posterior etiam de hypotheca uendenda conuenerit: uerius est priorem potior esse. Nam in pignore placet, si prior conuenerit de pignore, licet posteriori retradatur, adhuc potior esse priorem, d. l. creditor, xii. §. fin. alias l. si prior, xiii. §. fin.
- In** sulam tibi uendidi, & dixi, prioris anni pensionem mihi, sequentium tibi accessuram, pignorumque ab inquilino datorum ius utrumque consecuturum, nisi ad utramque pensionem sufficerent, ius omnium pignorum primum ad me pertinet, quia nihil aperte dictum esset, an communiter ex omnibus pignoribus summa pro rata seruetur. si quid superesset ad te: quia uerisimile est id actum, ut primam quamque pensionem pignorum causa sequeretur, ff. eod. l. in sulam, xiii. alias xiiii.
- Si** non dominus duobus eandem rem diuersis temporibus pignora uerit, prior potior est: quamuis si à diuersis non dominis pignus accipiamus, possessor melior sit, ff. eo. l. si non, xiiii. alias xv.
- E**tiam superficies in alieno solo posita pignori dari potest: ita tamen, ut potior causa domini sit soli, si non soluatur ei solarium, ff. eodem l. etiam superficies, xv. alias xv.

Is, qui à debitore suo prædium obligatum comparauit, eatenus tuebitur, quatenus ad priorem creditorem ex pretio pecunia peruenit, ff. cod. l. cum, xvii. aliàs xviii.

Lucius Titius pecuniam mutuam, pro honesto lucro acceptis pignoribus, eidem quæ debitori Mæuius, sub iisdem pignoribus pecuniam dedit Titius non tantum sortis, & interesse nomine, quod accessit, antequàm Mæuius crederet, sed etiam quod postea accessit potior est, ff. eo. l. Lucius, xviii. aliàs xix.

Mulier in dotem dedit marito prædium pignori obligatum, & testamento maritum, & alios hæredes instituit, creditor cum posset hæredes conuenire idoneos, ad fundum uenit, si iustus possessor offerat creditum, compellendus erit, ius nominis cedere, ff. eo. l. mulier, xix. aliàs xx.

Si post primum contractum tuum, antequam aliam pecuniam, tu crederes, eidem debitori crederes fortè quadraginta. quod plus est in pretio, in quam primo credidisti, Seius potior est, & si offert summam primo ordine creditam, & interesse illius, postponitur primus creditor in summam, quam postea eidem debitori credidit, ff. eo. l. quærebatur, xx. aliàs xxxi.

Titius Seix ob summam, quam ex tutela ei condemnatus fuerat, obligauit pignori omnia bona sua, quæ habebat, quæque habiturus esset, postea mutuatus à fisco pecuniam, pignori ei res suas omnes obligauit, & intulit Seix partem debiti, & reliquam summam nouatione facta eidem promisit: in qua obligatione similiter, ut supra de pignore conuenit: Seix præferenda est fisco, & in illis rebus, quas Titius tempore obligationis habuit, item & in his rebus, quas post priorem obligationem acquisiuit, donec uniuersum debitum suum consequatur, ff. eo. l. si. in princ.

Negociatori marmorum creditor, sub pignore lapidum, quorum pretia uenditores ex pecunia creditoris acceperant, numerauit. Idem debitor, conductor horreorum Cæsaris fuit: Ob quorum pensiones aliquot annis non solutas, procurator exactioni præpositus, ad lapidum uenditiones officium suum extēdit, hoc non obstante creditor iure pignoris lapides retinere poterit, d. l. si. si.

Prior quidem compelli non potest tibi, qui posteriore loco pignus accepisti, debitum offerre: sed si tu illi id omne, quod debetur, solueris, pignoris tui causa firmabitur, C. eo. l. quinta.

Si generaliter bona sint obligata, & postea res alii generaliter pignori dentur, quoniam ex generali obligatione potior habetur creditor, qui antea contraxit, si ab illo priore tempore tu comparasti: non oportet te ab eo, qui postea credidit, inquietari, C. eo. l. sexta.

Eos, qui acceperunt pignora, cum in rem actionem habeant: priuilegiis omnibus, quæ personalibus actionibus competunt, præferri constat, C. eodem l. eos, ix.

At qui decreto prætoris, qui de fideicommissio ius dixit in possessionem fundi hæreditarii fideicommissi conditionalis seruandi causa prius inducti sunt, quàm aduersarius suus in causam iudicanti eiusdem fundi pignus occupauit, eius iussu, qui sententiam exequitur, tempore potiores sunt: nam cum de pignore utraque pars contendit, præualeat iure, qui præuenit tempore, C. eo. l. secunda.

Scripturas, quæ sæpe assolent, à quibusdam secretè fieri, interuenientibus amicis nec ne, transigendi, vel paciscendi, vel societatis cocundæ gratia, seu de aliis quibuscunque causis, vel contractibus conficiuntur: siue tota series earum

Quintæ Partis. Lib. I.

rum manu contrahentium, uel notarii, uel alterius cuiuslibet scripta fuerit, ipsorum tamen habeant subscriptiones: siue testibus adhibitis, siue non: licet conditionales sint, quos vulgo tabularios appellant, siue non quasi publicè scriptas, si personalis actio exerceatur, suum robur habere decernitur. Sin autem ius pignoris, seu hypothecæ, ex huiusmodi instrumentis uendicare, quis sibi contenderit eum decernitur, qui instrumentis publicè confectis nititur, præponi, etiam si posterior is contineatur, nisi fortè probatæ, atque integræ opinionis trium, uel amplius uirorum subscriptiones eisdem idiochiris contineantur: tunc enim quasi publicè confecta accipiuntur, C. eod. l. penul.

Cum iam statutum sit, mulieres pro dote restituenda habere actionem ex stipulatu, cuique etiam tacita inest hypotheca. ipsæ mulieres potiora iura habeant, contra omnes mariti creditores, licet anteriores sint, temporis priuilegio ualari: licet res dotales, uel ex his aliæ comparatæ non extent, sed quocunque modo, uel dissipatæ, uel consumptæ sunt: si tamen re ipsa fuerint pacti mariti datæ: & siue liberos habeat mulier, siue ab initio non habuit, siue progenitos amisit, hoc ei priuilegium indulgetur. exceptis uidelicet, contra nouercas anterioris matrimonii filiis, quibus pro dote matris suæ, iam data est, hypotheca contra paternas res, uel eius creditores, in præsentem autem similis prærogatiua eis seruetur: ne quod posteriori datum est uxori, hoc anteriori negetur: sed sic maneat eis ius incorruptum, quasi adhuc uiuente etiam matre eorum. duobus enim dotibus ab eadem substantia debitæ ex tempore prærogatiua manet, C. eod. qui portio. in pign. hab. l. si.

Sed hoc priuilegium datum est dotibus, ut contra antiquiores hypothecas potiora iura habeant, nimirum his, qui cum maritis contraxerunt: securis fidem, & modum substantiæ illorum: non mulierum, quæ eo fortè tempore prius contrahentibus maritis, nondum iunctæ fuerunt, Nouell. Const. de æquali. dotis, xlvii. §. sed & aliud.

Tacita hypotheca, quæ mulieribus data est, & qua præfertur aliis creditoribus in hypothecis, tunc habet locum, cum ipsa mulier de dote sua experitur, cuius loci prouidentia hoc inductum est, Inst. de act. §. fuerat. Nam sciendum est priuilegium dotis, quo mulieres utuntur in actione de dote ad hæredem non transire, C. de priuil. dotis, l. vnica.

Quamuis ex causa dotis uir uxori sit condemnatus: tamen si prius, quàm res ei ipsi uxori obligarentur, cum fisco contraxit, ius fisci causa præuenit. Quod si post bonorum eius obligationem rationibus fisci caput esse obligatus, in eius bona celsit priuilegium fisci, C. de priuil. fisci, l. secunda.

Quia data est licentia augmenta facere, ac permissum tam marito, quàm uxori, siue utrique, siue alter horum augmentum facere uellent: Ne qua fiat circumscriptio, illud sancitum est, ut si quis augere dotem, aut propter nuptias donationem uelit: non liceat alteri quidem id facere, alteri uero manere in prioribus, sed augmentum æquè ex utraque parte celebretur, neque ea res (ut prius) posita sit in arbitrio, sed in necessitate penitus tamen æquali quantitate, Et ne argumentum non re ipsa, & uitæ fieri contingat, sed simultanè, & colore quæsito, & maxime ex parte mulieris, ut mariti creditores freta priuilegio circumscribat: siquidem res utrinque immobiles habeant, pulchrius fuerit, incrementum in mobilibus fieri, quo magis clarum, & extra cōtrouersiam positum sit, quid prius adfuerit, quid postea accesserit. Si res utrinque immobiles non sint; uxor quidem omnino augmentum consimiliter, ex omni parte

re contra antiquiores creditores privilegium habeant, scilicet accessione nulla in recipiente controuersiam. Maritus vero etiam in mobilibus augmentum facito. nihil enim de damno oritur. Ceterum si mulier rem immobilem in bonis non habeat, sed augmentum in mobilibus conscribat: certa esto, quod privilegium habitum non sit, nisi in pristina dote duntaxat. non item in simultanea forte augmento. nam quod initio extitit, hoc in vniuersum omni suspitione futurum est: quod postea per machinationem accessit, inducit, & prae se fert de fraudatorum creditorum consilium. nec ratione aliqua vult lex, & homines per privilegium concessum dominus, abhaerentur. Si nullum as alienum mariti sit, neque suspicio aliqua fraudatorum creditorum: tunc & in numerata pecunia, & quo modo uolunt, augmenta ab ipsis celebrentur, ut tamen augmentum, uel sic celebratum, utrinque partem quantitatem habeat: quo magis teneatur: quae enim ita ea re subesse possit. suspicio cum maritus nemini sit obnoxius, & propterea augmenta, absque negotio procedant, Noue. Const. de aequal. dot. xvii. §. principio igitur.

HIS QUI IN PRIORVM CREDITORVM LOCVM
TIT. AT. S. V. C. C. E. D. V. N. T.

Titulus X.

Ut pignus secundo loco accipit, ita ius suum confirmare potest, si priori creditori debitam pecuniam soluerit, aut cum obtulisset, illuc accipere noluisse, obsignauit, & deposuit, nec in suos usus conuertit, C. qui potio. in pig. hab. l. prima.

Non omnino succedunt in locum hypothecarii hi, quorum pecunia ad creditorem transit: hoc enim tunc obseruatur, cum is, qui pecuniam postea dat, sub hoc pacto credat, ut idem pignus ei obligetur: & in locum eius succedat. Quod cum factum non sit, imo iudicatum sit solventem pignus non accepisse frustra putatur, auxilio opus esse constitutionis Imp. seueri, & Antonini, ad eam iam pertinentis, quae est lex supra primo loco descripta, C. de his, qui in prio. cred. locum suc. l. prima.

Si priores creditores pecunia ualentis dimissi sunt, quibus obligata fuit possessio: quam ualens emisse dicit, ut pretium perueniret ad eosdem creditores in ius eorum successit, & contra eos, qui inferiores illis fuerunt iusta defensione se tueri potest, C. eod. l. tertia.

Cum pro parte, in cuius potestate non erat, filius pecuniam fisco intulerit, & iure privilegio eius successerit, & in eius locum, cui pecuniam numerauit, consecutus sit, nec ii. creditores patris sui, qui personalem actionem habuerunt, vel cum postea sub pignoribus contraxerunt, pignora filii ipso ignorante distrahere dolunt suo aliquid denegauerunt. Vnde si quid suo nomine se absente solutum est: ut indebitum restitui debet, pignoraque persequi potest. C. eod. l. secunda.

Si prior creditor contraxit, fundusque ei obligatus est: Carpochoio secundo creditori offerenti pecuniam potestas est, ut succedat etiam in ius Reip. C. eo. l. si.

Quintæ Partis. Lib. I.

SI ANTIQVIOR CREDITOR PIGNVS VENDENDVM D E D E R I T.

Titulus XI.

SI vendiderit, qui ante pignus accepit, persecutio secundo creditori hypothecaria superesse non potest. Cum autem debitor ipsi priori creditori eadem pignora soluto, uel uendenda dederit: non magis ipsi secundo creditori adempta est, quam si alius easdem res debitor uenum dedisset. sed ita persequens res obligatas audietur, si quod eidem possessori propter præcedentis contractus auctoritatem debitum est, obtulerit, C. si antiquior cred. l. prima.

Obligata pignoris iure, creditore rectè distrahente post debitor emptori premium offerens, vel creditori, quod debuit euincere non potest, C. cod. l. secunda.

Quominus creditor, qui ante pignus accepit, distrahat: non offerendo secundus priori debitum, interpellare non potest, C. cod. l. fin.

SI RES COMMVNIS PIGNORI DATA SIT.

Titulus XII.

Rater sicut inuitis aliis fratribus, portionem ipsis competentē obligare non potuit. Ita suam dando obligationem creditori profuit. Vnde nullum præiudicium domino fratrum contractum eius facere potuit. C. si res communis pig. l. unica.

DE PRAETORIO PIGNORE, ET VT IN ACTIONIBVS ETIAM DEBITOR MISSIO PRAETORII PIGNORIS, PROCEDAT.

Titulus XIII.

SI prætorium pignus, quicumque iudices dandum alicui perspexerint: non solum super mobilibus rebus, & immobilibus, & se mouētibz, sed etiam super actionibus, quæ debitori competunt, licitum est decernere, C. de præ. pig. l. prima.

Duplum genus hypothecarum est, unum quidem, quod ex conventionibus, & pactis humanis nascitur, aliud quod à iudicibus datur, & prætorium nuncupatur, & cum in conuentionalibus pignoribus, uel hypothecis, non solū creditor tenens adiuuetur, sed etiam si ab ea possessione cadat, siue sua culpa, siue non, siue fortuito casu, humanius est, & in prætorio pignore dare recuperationem creditori, quocumque modo possessionem amittat, siue culpa sua, siue non, siue fortuito casu. licet enim debuerat incumbere suo pignori, ne aliquam patiatur inde iacturam: tamen ne quid amarum in creditoribus consequatur, benignius causa interpretatur, & ei recuperatio datur, C. co. l. fin.

SI IN CAUSAM IUDICATI PIGNVS CAPTVM SIT.

Tuulus XIII.

RES ob causam iudicati datas, eius iussu, cui ius iubendi fuit, pignoris iure teneri, ac distrahi posse, sæpe rescriptum est. Nam in uicem iustæ obligationis succedit ex causa contractus, auctoritas iubentis, C. si in causam iudi. l. prima.

Cum in causam iudicati aliqua res pignori capitur: per officium eius, qui ita decreuit, uenundari solet, non per eum, qui iudicatum fieri postulauit. Et si alio emptore non existente quidem, sed non dignum pretium offerente: is cui iudicatus satis non fecit, ad licitationem secundum cõstituta sue sit admissus, cuiuslibet alterius iure ex officio emere debet, C. eod. l. secunda.

In causa iudicati pignora ex auctoritate præsidis capta, potius distrahi, quàm iure domini possideri consueuerunt. si tamen per caliditatem condemnati emptor inueniri non potest, tunc auctoritate principis, dominium creditori, addi solet, C. eod. l. si.

SI PIGNVS PIGNORI DATVM SIT.

Tuulus XV.

Item id, quod pignori obligatum est, à creditore pignori obstringi posse iamdudum placuit: scilicet, ut sequenti creditori utilis actio detur, tamdiuque eum is, qui ius repræsentat, tueatur, quamdiu in causa pignoris manet eius, qui dedit, sed qui vsumfructum possessionis tantummodo pignori dedit, isque qui accepit, alii eam possessionem, cuius vsumfructum nexum habebat sine uoluntate pignoraui, creditor eius, id in quo pignoris uinculum non constitit distrahens dominio priuare nequiuit. Quod si non fuit creditori vsumfructus, sed ipsa possessio pignorata, & ante exolutam à domino pecuniam, creditor secundus pignus acceptum uendidit, non potest uenditio post solutam pecuniam rescindi, C. si pignus pigno. datum sit, l. prima.

Si creditor possessionem, quæ à parentibus pignoris iure fuerat obligata, non uendidit, sed alii creditori pignori dedit: poterit gemellus filius soluto, quod ex ea causa creditori debetur, recuperare, C. eod. l. si.

Quintæ Partis. Lib. I.

Cum res, quæ necdum in bonis debitoris est pignori data ab eo, postea in bonis eius esse incipiat: ordinariam quidem actionem super pignore non competere manifestum est: sed tamen æquitatem facit, ut facile utilis persecutio exemplo pignoratitiæ detur, C. eod. l. quinta.

Quæ prædium in filios à se titulo donationis translatum creditori suo dat pignori, se magis contrario pignoratitio obligat iudicio, quam quicquam dominis noceat: cum Serviana etiam actio declaret evidenter, iure pignoris teneri non posse, nisi quæ obligantis in bonis fuerint: & per aliam rem alienam invito domino pignori obligari non posse, certissimum est, C. eod. l. sexta.

Nexum non facit prædiorum, nisi persona, quæ iure potuit obligare: per procuratorem autem, aut per colonum, seu conductorem ullum præiudicium possessioni invito, uel incio domino imponi non posse: & iure, & legum auctoritatibus declaratur, C. eod. l. fi.

QVÆ RES PIGNORI, VEL HYPOTHECAE DATAE OBLIGARI NON POSSYNT.

Titulus VIII.

Pupillus sine tutoris auctoritate hypothecam dare non potest, ff. quæ res pig. oblig. non possunt, l. prima in princ. Si filiusfam. pro alio peculiarem rem obligauerit, dicendum est, eam non teneri, licet liberam peculii sui administrationem habeat, sicut nec donare ei concedetur. Non enim usquequaque habet liberam administrationem, facti tamen est quæstio, quousque ei permissum uideatur peculium administrare, d. l. prima, §. si filiusfamiliars.

Si alius pro muliere, quæ intercessit, dederit hypothecam, aut pro filiofamil. qui contra Senatusconsultum creditum est: an his succurritur quæritur, & in eo quidem, qui pro muliere obligavit rem suam facilius dicetur succurri ei. sicuti fideiussori huius mulieris datur exceptio: sed in eo, qui pro filiofamil. rem suam obligavit, eadem dicenda erunt, quæ tractantur, & in fideiussore eius, ff. eod. l. secunda.

Eam rem, quam quis emere non potest, quia commercium eius non est iure pignoris accipere non potest. Si vero prædium quis litigiosum pignori acceperit, exceptione summovendus erit, quia etiam in pignoribus, & in rebus mobilibus exceptio locum habebit, ff. eo. l. prima, §. eam rem.

Res, quas neminem credibile est, pignori specialiter daturum fuisse generali pacti conventionione, quæ de bonis alicuius facta non est, in causa pignoris non fuisse rationis est, C. quæ res pig. oblig. l. prima.

Cum constet pignus consensu contrahi, non dubitamus eum, qui emptiones agrorum suorum pignori posuit de ipsis agris obligandis cogitasse, C. eod. l. secunda.

Etiam si ita contractum sit, ut antecedens pignus dimitteretur, non aliter in ius pignoris succedit, nisi conuenerit, ut sibi eadem res esset obligata: neque enim in ius primi succedere debet, qui ipse nihil conuenit de pignore. quo casu emptoris causa melior efficietur. Denique si antiquior creditor de pignore uendendo cum debitore pactum interposuit, posterior autem creditor de distrahendo omisit, non per obliuionem, sed cum hoc ageretur, ne posset uendere: dici potest, hoc usque transire ad eum ius pignoris, ut distrahere pignus huic liceat.

liceat. saepe enim quod quis ex sua persona non habet, hoc per extraneum petere potest, ff. eo. l. tertia.

Titius cum mutuam pecuniam accipere uellet ei Mæuio, cauit ei, & quasdam res hypothecæ nomine dare destinauit. deinde postquam ex his rebus quasdam uendidisset, accepit pecuniam. Cum in potestate fuerit debitoris post cautionem interpositam pecuniam non accipere; eo tempore pignoris obligatio cōtracta uidetur, quo pecunia numerata est, & ideo res uenditæ creditori non tenentur, sed inspicendum est, quas res in bonis debitor numeratæ pecuniæ tempore habuerit, ff. eod. l. quarta.

Nomen quoque debitoris pignori, & generaliter, & specialiter posse, iam pridem placuit. Quare si debitor is satis non fecerit, cui tu credidisti; ille cuius nomen tibi pignori datum est (nisi ei, cui debuit soluit nondum certior à te, de obligatione tua factus) utilibus actionibus satis tibi facere, usque ad id, quod tibi deberi à creditore eius probaueris, compelletur: quatenus tamen ipse debet, C. quæ res pign. vel hypoth. dari, l. quarta.

Pignorum gratia aliquid, quod ad culturam agri pertinet, auferri non conuenit, C. eod. l. penult.

Si quis in cuiusque contractus instrumento ea uerba posuerit **FIDE PERICULO RERVM AD ME PERTINENTIVM, VEL PER EARVM EXACTIONEM SATISFIERI TIBI PROMITTO.** Sufficiunt ea uerba ad rerum, tam earum, quas in præsentī debitor habet, quā futurarum hypothecam; cum sit iustum, voluntates contrahentium, magis quā uerborum conceptionem inspicere. Super qua generali hypotheca illud, quoque ad conseruandam contrahentium uoluntatem sancitum est, ut si res suas supponere debitor dixerit, non adiecto, tam præsentēs, quam futuras: ius tamē generalis hypothecæ etiam ad futuras res producat, C. eo. l. si.

QVI POTIORES IN PIGNORIBVS HABEANTVR.

Titulus IX.

Qui dotem pro muliere promisit, pignus, siue hypothecam promisit, pignus, siue hypothecam de restituenda sibi dote accepit. subsecuta deinde pro parte numeratione, maritus eandem rem pignori alii dedit. mox residuæ quantitatis numeratio impleta est. Quærebatur de pignore. Responsum est: cum ex causa promissionis ad uiniueris quantitatis exolutionem, qui dotem promisit compellitur: non utique solutionum obseruanda sunt tempora, sed dies contractæ obligationis. nec probè dici potest in potestate eius esse, ne pecuniam residuam redderet, ut minus dotata mulier esse uideatur. Alia causa est eius, qui pignus accepit ad eam summam, quam intra diem certum numerasset: ac fortè prius quam numerasset, alii res pignori data est, ff. qui potio, in pig. hab. l. prima.

Qui generaliter bona debitoris pignori accepit, eo potior est, cui postea prædiorum ex his bonis datur: quamuis ex cæteris pecuniam suam redigere possit, quod si ea conuentio prioris fuerit, ut ita demum cætera bona pignori haberentur, si pecunia de iis, quæ generaliter accepit, seruari non potuisset: deficere secunda conuentione, secundus creditor in pignore postea dato, non tam potior, quā solus inuenitur, ff. eo. l. secunda.

Creditor

Quintæ Partis. Lib. I.

Creditor acceptis pignoribus, quæ secunda conventionione secundus creditor accepit, novatione postea facta, pignora prioribus addidit. superioris temporis ordinem manere primo creditori placuit, tamquam in suum locum succedenti. Cum ex causa mandati prædium Titio, cuius negotium fuerat gestum, deberetur: priusquam ei possessio traderetur, id pignori dedit post traditâ possessionem idem prædium, alii denuò pignori dedit. prioris causam potior em esse apparuit, si non creditor secundus pretium ei, qui negotium gesserat, solvisset: verum in ea quantitate, quam solvisset, eiulque interesse potior em fore constitit, nisi forte prior, ei pecuniam offerat, quod si debitor pecuniam aliunde solvisset, prior præferendus est, ff. eod. l. tertia, in princ.

Post diuisionem regionibus factam inter fratres, convenit, ut si frater agri portionem pro indiviso pignori datam à creditore suo non liberasset, ex diuisione quæ sitæ partis partem dimidiam alter distraheret. Pignus contractum existimatur, sed priorem secundo non esse potior em: quoniam secundum pignus ad eam partem directum uidebatur, quam ultra partem suam frater non consentiente locio non potuit obligare, d. l. tertia. §. post diuisionem.

Si debitor antequam à priore creditore, pignus liberaret, idem illud ob pecuniam creditam, alii pignori dederit, & antequam utrique creditori solueret debitum, rem aliam priori creditori uendiderat, & reditumque pæfauerat cum pretio rei uenditæ: dicendum est periinde haberi debere, ac si priori creditori pecunia soluta esset, nec enim interest, exoluerit, an pæfauerit, & ideo posterioris creditoris causa est potior, ff. eod. l. quarta.

Interdu posterior potior est priore, ut puta si in rem ipsam conservandam impensum est, quod sequens credidit: veluti si navis fuit obligata, & ad armandam eam, uel reficiendam ego credidero. Huius enim pecunia saluam facit totius pignoris causam. quod poterit quis admittere, & si in cibaria nautarum fuerit creditum, sine quibus navis salua uenire non poterat. Item si quis in merces sibi obligatas crediderit, vel ut saluæ fiant, vel ut naulum exoluatur potior erit, licet posterior sit, nam & ipsum naulum potius est. Tantundem dicitur, & si merces horreorum, vel aræ, vel vesturæ iumentorum debetur, nam & his potior erit. Idemque erit si ex numis pupilli fuerit res comparata: ambo in pignus concurrent, pro his portionibus, quæ in rei pretium fuerint expensæ. Quod si res non in totum ex numis cuiusdam comparata est, erit concursus utriusque creditoris, id est & antiquioris, & eius, cuius numis comparata est, ff. eod. l. quinta, sexta, & septima, in princ.

Licet in idem pignoribus multis creditoribus, diuersis temporibus datis, priores habeantur potiores: tamen eum, cuius pecunia prædium comparatum probatur, quod ei pignori esse specialiter obligatum statim conuenit, omnibus anteferri iuris auctoritate declaratur, C. eo. l. licet, vii.

Diuersis temporibus eadem res duobus iure pignoris obligata, eum, qui prior data mutua pecunia pignus accepit, potior em haberi, certi, ac manifesti iuris est: nec alias secundum creditorem distrahendi potestatem huius pignoris consequi, nisi priori creditori debita fuerit soluta quantitas, C. eod. l. diuersis, viii.

Si tibi, quæ habiturus sum obligauerim, & Titio specialiter fundum, si in dominium meum peruenerit, mox dominium eius adquisiero: putat Marcellus concurrere utrumque creditorem in pignore. Non enim multum facit, quod de suo numos debitor dederit: quippe cum res ex numis pignoris empta
non

non sit pignorat ob hoc solum, quod pecunia pignorat erat, ff. eod. l. septima, §. fin.

Si pignus specialiter Respublica acceperit, dicendum est præferri eam fisco debere, si postea fisco debitor obligatus est: quia & priuati præferuntur, ff. eod. l. si pignus, vii.

Cum Remp. Heliopolitanorum propter emolumentum sententiæ in rerum, tam hæredis, quam hæreditariarum possessionem missam esse proponat. Syluanus intelligit, quamuis pater suus, cum Sosiano contraxerit: tamen si personali actione cum habuit obligatum, præponi Rempub. iure pignoris, in ius, quæ ex auctoritate eius, qui iubere potuit, seruandi iudicati causa occupauit, C. eod. l. quarta.

Qui fundum pignori accepit, antequam Reipub. obligaretur, sicut prior est tempore, ita potior est iure, C. eod. l. tertia.

Qui balineum ex Klendis proximis conduxerat, pactus erat, ut equus pignori locatori esset, donec mercedes soluerentur. Idem ante Klendas Iulias eundem equum alii ob pecuniam creditam pignori dedit. hic locator aduersus hunc creditorem petentem equum turbatur, licet enim eo tempore equus pignori datus esset, quo nondum quicquam pro conductione deberetur: quoniam tamen iam nunc in eam causam equus esse cepisset, & inuito locatore ius pignoris in eo solui non possit potior eius causa habenda est, ff. eod. l. qui balneum, ix. in princ.

Si colonus conuenit, ut inducta in fundum, illata ibi nata, pignori essent: & antequam inducat, alii rem hypothecæ nomine obligauerit, tunc deinde eam in fundum induxerit: potior erit, qui specialiter pure accepit: quia non ex conuentione priori obligatur, sed ex eo, quod inducta res est: quod posterius factum est, ff. eo. l. potior, xi. §. si colonus.

Creditor sub conditione tuetur aduersus eum, cui postea quicquam deberi cepisset: si modo non ea conditio esset, quæ inuito debitore impleri non posset, d. l. qui balneum, ix. §. amplius.

Cum enim semel conditio extitit perinde habetur, ac si illo tempore, quo stipulatio interposita est, sine conditione facta esset, ff. eod. l. potior, xi. §. sed uereor.

Si hæres ob ea legata, quæ sub conditione data erant, de pignore rei suæ conuenisset, & postea eadem ipsa pignora ob pecuniam creditam pignori dedisset, ac postea conditio legatorum extitisset, hic quoque tuendus est is, cui prius pignus datum est, d. l. qui balneum, ix. §. sed & si.

Potior est in pignore, qui prius credidit pecuniam, & accepit hypothecam, quam uis cum alio ante conuenerat, ut si ab eo pecuniam acceperit. sit ei res obligata, poterat enim licet ante conuenerit, non accipere ab eo pecuniam, ff. eod. l. potior, xi. in princ.

Si de futura re conuenerit, ut hypothecæ sit, sicut est de foetu: queritur an animal conuentionis tempore in bonis debitoris fuerit. Et de fructibus si conuenit, ut sint pignori æquæ queritur, an fundus. vel ius utendi fruendi, conuentionis tempore debitoris fuerit, d. l. potior, xi. §. si de futura.

Creditor, qui prior hypothecam accepit, siue possideat eam, & alius uendicat hypothecaria actione, exceptio priori utilis est, SI NON MIHI ANTE PIGNORI HYPOTHECAEVE NOMINE SIT OBLIGATA: siue ab alio possidente, prior creditor uendicat hypothecaria actione, & ille

Quintæ Partis. Lib. I.

- & ille excipiat. **SI NON CONVENIT, VT RES SIBI SIT OBLIGATA:** relatum replicabit. sed si cum alio possessore creditor. secundus agat, recte agat, & adiudicari ei poterit hypotheca: ut tamen prior cum eo agendo ei, rem auferat, ff. eod. l. creditor, xii. in princ.
- Si,** quoniam non restituebat rem pignoratam, possessor, condemnatus ex præfatis modis, litis æstimationem exoluerit perinde secundo creditori tenebitur, ac si soluta sit pecunia priori creditori, ff. eod. l. creditor, xii. in prin.
- Si primus,** siue hypotheca credidit, post secundum qui utrumque fecit, hypothecam accepit: tunc dubio posterior in hypotheca est. Vnde si in diem de hypotheca conuenit: dubium non est, quin potior sit, licet ante diem, cum alio creditore, pure de eadem re conuenerit, d. l. creditor, §. si primus.
- Si idem bis,** id est ante secundum, & post eum crediderit: in priore pecunia potior est secundo: in posteriore tertius est, d. l. creditor, xii. §. si idem.
- Si tecum de hypotheca paciscatur debitor,** deinde cum alio tua voluntate: secundus potior erit, pecunia autem soluta secundo, an rursus teneatur tibi, recte quaeritur. Et igitur facti quaestio agitanda, quid inter eos actum sit: utrum ut discedatur ab hypotheca in totam, cum prior concessit creditori alii obligari hypothecam: an ut ordo seruetur, & prior creditor secundo loco constituatur: d. l. creditor, §. fin.
- Si prior creditor postea nouatione facta, eadem pignora cum aliis accepit,** in suum locum is succedit. sed si secundus non offerat pecuniam, potest prior uendere, ut primam tantum pecuniam expensam ferat, non etiam, quam postea credidit: & quod superfluum ex anteriore credito accepit, hoc secundo restituat, d. l. creditor, xii. §. Papinianus, alias l. si prior, xiii. in prin.
- Sciendum est,** secundo creditori rem teneri etiam soluto debitore, tam in futurum debitum quam in primi creditoris. & interesse suum, & quod primo creditori soluit, ff. eod. l. xiii. d. l. creditor, xii. §. sciendum, alias l. si prior, xiii.
- Si simpliciter conuenisset secundus creditor de hypotheca:** ab omni possessore eam auferre poterit, præter priorem creditorem, & qui ab eo emit, d. l. creditor, §. si simpliciter, alias l. si prior, xiii. §. si simpliciter.
- Si priori hypotheca obligata sit,** nihil uero de uenditione conuenerit posterior etiam de hypotheca uendenda conuenerit: uerius est priorem potior esse. Nam in pignore placet, si prior conuenerit de pignore, licet posteriori restitatur, adhuc potior esse priorem, d. l. creditor, xii. §. fin. alias l. si prior, xiii. §. fin.
- Infulam tibi uendidi,** & dixi, prioris anni pensionem mihi, sequentium tibi accessuram, pignorumque ab inquilino datorum ius utrumque consecuturum, nisi ad utramque pensionem sufficerent, ius omnium pignorum primum ad me pertinet, quia nihil aperte dictum esset, an communiter ex omnibus pignoribus summa pro rata seruetur. si quid superesset ad te: quia uerisimile est id actum, ut primam quamque pensionem pignorum causa sequeretur, ff. eod. l. infulam, xiii. alias xiiii.
- Si non dominus duobus eandem rem diuersis temporibus pignora uerit,** prior potior est: quamuis si à diuersis non dominis pignus accipiamus, possessor melior sit, ff. eo. l. si non, xiiii. alias xv.
- Etiam superficies in alieno solo posita pignori dari potest:** ita tamen, ut potior causa domini sit soli, si non soluatur ei solarium, ff. eodem l. etiam superficies, xv. alias xv.

Is, qui à debitore suo prædium obligatum comparauit, eatenus tuebitur, quatenus ad priorem creditorem ex pretio pecunia peruenit, ff. cod. l. eum, xvii. aliàs xviii.

Lucius Titius pecuniam mutuam, pro honesto lucro acceptis pignoribus, eidem quæ debitori Mæuius, sub iisdem pignoribus pecuniam dedit Titius non tantum sortis, & interesse nomine, quod accessit, antequàm Mæuius crederet, sed etiam quod postea accessit potior est, ff. eo. l. Lucius, xviii. aliàs xix.

Mulier in dõtem dedit marito prædium pignori obligatum, & testamento maritum, & alios hæredes instituit, creditor cum posset hæredes conuenire idoneos, ad fundum uenit, si iustus possessor offerat creditum, compellendus erit, ius nominis cedere, ff. eo. l. mulier, xix. aliàs xx.

Si post primum contractum tuum, antequam aliam pecuniam, tu crederes, eidẽ debitori crederes fortè quadraginta. quod plus est in pretio, in quam primo credidisti, Seius potior est, & si offert summam primo ordine creditam, & interesse illius, postponitur primus creditor in summam, quam postea eidem debitori credidit, ff. eo. l. quærebatur, xx. aliàs xxxi.

Titius Seia ob summam, quam ex tutela ei condemnatus fuerat, obligauit pignori omnia bona sua, quæ habebat, quæque habiturus esset, postea mutuatus à fisco pecuniam pignori ei res suas omnes obligauit, & intulit Seia partem debiti, & reliquam summam nouatione facta eidem promisit: in qua obligatione similiter, ut supra de pignore conuenit: Seia præferenda est fisco, & in illis rebus, quas Titius tempore obligationis habuit, item & in his rebus, quas post priorem obligationem acquisiuit, donec uniuersum debitum suum consequatur, ff. eo. l. si. in princ.

Negociatori marmorum creditor, sub pignore lapidum, quorum pretia uenditores ex pecunia creditoris acceperant, numerauit. Idem debitor, conductor horreorũ Cæsaris fuit: Ob quorum pensiones aliquot annis non solutas, procurator exactioni præpositus, ad lapidum uenditiones officium suum extēdit, hoc non obstante creditor iure pignoris lapides retinere poterit, d. l. si. si.

Prior quidem compelli non potest tibi, qui posteriore loco pignus accepisti, debitum offerre: sed si tu illi id omne, quod debetur, solueris, pignoris tui causa firmabitur, C. eo. l. quinta.

Si generaliter bona sint obligata, & postea res alii generaliter pignori dentur: quoniam ex generali obligatione potior habetur creditor, qui antea contraxit, si ab illo priore tempore tu comparasti: non oportet te ab eo, qui postea credidit, inquietari, C. eo. l. sexta.

Is, qui acceperunt pignora, cum in rem actionem habeant: priuilegiis omnibus, quæ personalibus actionibus competunt, præferri constat, C. eodem leos, ix.

At qui decreto prætoris, qui de fideicommissio ius dixit in possessionem fundi hæreditarii fideicommissi conditionalis seruandi causa prius inducti sunt, quàm aduersarius suus in causam iudicanti eiusdem fundi pignus occupauit, eius iussu, qui sententiam exequitur, tempore potiores sunt: nam cum de pignore utraque pars contendit, præualet iure, qui præuenit tempore, C. eo. l. secunda.

Scripturas, quæ sape assolent, à quibusdam secretè fieri, interuenientibus amicis nec ne, transigendi, vel paciscendi, vel societatis coeundæ gratia, seu de aliis quibuscunque causis, vel contractibus conficiuntur: siue tota series earum

Quintæ Partis. Lib. I.

rum manu contrahentium, uel notarii, uel alterius cuiuslibet scripta fuerit, ipsorum tamen habeant subscriptiones: siue testibus adhibitis, siue non: licet conditionales sint, quos vulgo tabularios appellant, siue non quasi publicè scriptas, si personalis actio exerceatur, suum robur habere decernitur. Sin autem ius pignoris, seu hypothecæ, ex huiusmodi instrumentis uendicare, quis sibi contenderit eum decernitur, qui instrumentis publicè confectis nititur, præponi, etiam si posterior is contineatur, nisi fortè probatæ, atque integræ opinionis trium, uel amplius uirorum subscriptiones eisdem idiochiris contineantur: tunc enim quasi publicè confecta accipiuntur, C. eod. l. penul.

Cum iam statutum sit, mulieres pro dote restituenda habere actionem ex stipulatu, cuique etiam tacita inest hypotheca. ipsæ mulieres potiora iura habent, contra omnes mariti creditores, licet anteriores sint, temporis priuilegio ualari: licet res dotales, uel ex his aliæ comparatæ non extent, sed quocunque modo, uel dissipatæ, uel consumptæ sunt: si tamen re ipsa fuerint pacti mariti datæ: & siue liberos habeat mulier, siue ab initio non habuit, siue progenitos amisit, hoc ei priuilegium indulgetur. exceptis uidelicet, contra nouercas anterioris matrimonii filiis, quibus pro dote matris suæ, iam data est, hypotheca contra paternas res, uel eius creditores, in præsentem autem similis prærogatiua eis seruetur: ne quod posteriori datum est uxori, hoc anteriori negetur: sed sic maneat eis ius incorruptum, quasi adhuc uiuente etiam matre eorum. duobus enim dotibus ab eadem substantia debitæ ex tempore prærogatiua manet, C. eod. qui potio. in pign. hab. l. si.

Sed hoc priuilegium datum est dotibus, ut contra antiquiores hypothecas potiora iura habeant, nimirum his, qui cum maritis contraxerunt: securis fidem, & modum substantiæ illorum: non mulierum, quæ eo fortè tempore prius contrahentibus maritis, nondum iunctæ fuerunt, Nouell. Const. de æquali. dotis, xvii. §. sed & aliud.

Tacita hypotheca, quæ mulieribus data est, & qua præfertur aliis creditoribus in hypothecis, tunc habet locum, cum ipsa mulier de dote sua experitur, cuius solius prouidentia hoc inductum est, Inst. de act. §. fuerat. Nam sciendum est priuilegium dotis, quo mulieres utuntur in actione de dote ad hæredem non trāsire, C. de priuil. dotis, l. vnica.

Quamuis ex causa dotis uir uxori sit condemnatus: tamen si prius, quàm res ei ipsi uxori obligarentur, cum fisco contraxit, ius fisci causa præuenit. Quod si post bonorum eius obligationem rationibus fisci caput esse obligatus, in eius bona cessit priuilegium fisci, C. de priuil. fisci, l. secunda.

Quia data est licentia augmenta facere, ac permissum tam marito, quàm uxori, siue utrique, siue alter horum augmentum facere uellent: Ne qua fiat circumscriptio, illud sancitum est, ut si quis augere dotem, aut propter nuptias donationem uelit: non liceat alteri quidem id facere, alteri uero manere in prioribus, sed augmentum æquè ex utraque parte celebretur, neque ea res (ut prius) posita sit in arbitrio, sed in necessitate penitus tamen æquali quantitate, Et ne argumentum non re ipsa, & uitæ fieri contingat, sed simultanè, & colore quæsito, & maxime ex parte mulieris, ut mariti creditores freta priuilegio circumscribat: siquidem res utrinque immobiles habeant, pulchrius fuerit, incrementum in mobilibus fieri, quo magis clarum, & extra cōtrouersiam positum sit, quid prius adfuerit, quid postea accesserit. Si res utrinque immobiles non sint; uxor quidem omnino augmentum consimiliter, ex omni par-

re contra antiquiores creditores priuilegium habeant, scilicet accessione nulla in recipiente controuersiam. Maritus uero etiam in mobilibus augmentum facito. nihil enim de damni oritur. Cæterum si mulier rem immobilem in bonis non habeat, sed augmentum in mobilibus conseribat: certa esto, quod priuilegium habitum non sit, nisi in pristina dote duntaxat. nõ item in simultaneo fortè augmento. nam quod initio extitit, hoc in uniuersum omni suspitione futurum est: quod postea per machinationem accessit, inducit, & præ se fert de fraudatorum creditorum consilium. nec ratione aliqua uult lex, & homines per priuilegium concessum dominus, abhæredantur. Si nullum æs alienum mariti sit, neque suspicio aliqua fraudatorum creditorum: tunc & in numerata pecunia, & quo modo uolunt, augmenta ab ipsis celebrentur, ut tamen augmentum, uel sic celebratum, utrinque partem quantitatem habeat: quo magis teneatur: quæ enim ita ea re subesse possit. suspicio cum maritus nemini sit obnoxius, & propterea augmenta, absque negotio procedant, Noue. Const. de æqual. dot. xcvii. §. principio igitur.

HIS QUI IN PRIORVM CREDITORVM LOCVM

TRATANTUR C C C E D V N T,

Titulus X.

Quod pignus secundo loco accipit, ita ius suum confirmare potest, si priori creditori debitam pecuniam soluerit, aut cum obtulisset, illud accipere noluisse, obsignauit, & deposuit, nec in suos usus conuertit, C. qui potio. in pig. hab. l. prima.

Non omnino succedunt in locum hypothecarii hi, quorum pecunia ad creditorem transit: hoc enim tunc obseruatur, cum is, qui pecuniam postea dat, sub hoc pacto credat, ut idem pignus ei obligetur: & in locum eius succedat. Quod cum factum non sit, imo iudicatum sit soluentem pignus non accepisse frustra putatur, auxilio opus esse constitutionis Imp. seueri, & Antonini, ad eam iam pertinentis, quæ est lex supra primo loco descripta, C. de his, qui in prio. cred. locum suc. l. prima.

Si priores creditores pecunia ualentis dimissi sunt, quibus obligata fuit possessio: quam ualens emisse dicit, ut pretium perueniret ad eosdem creditores in ius eorum successit, & contra eos, qui inferiores illis fuerunt iusta defensione se tueri potest, C. eod. l. tertia.

Qui pro parte, in cuius potestate non erat, filius pecuniam fisco intulerit, & iure priuilegio eius successerit, & in eius locum, cui pecuniam numerauit, consecutus sit, nec ii creditores patris sui, qui personalem actionem habuerunt, vel cum postea sub pignoribus contraxerunt, pignora filii ipso ignorante distrahen do iuri suo aliquid denegauerunt. Vnde si quid suo nomine se absente solutum est: ut indebitum restitui debet, pignoraque persequi potest. C. eod. l. secunda.

Si prior creditor contraxit, fundusque ei obligatus est: Carpochoio secundo creditori offerenti pecuniam potestas est, ut succedat etiam in ius Reip. C. eo. l. si.

SI IN CAUSAM IUDICATI PIGNVS CAPTVM SIT.

Titulus XIII.

LEs ob causam iudicati datas, eius iussu, cui ius iubendi fuit, pignori iure teneri, ac distrahi posse, saepe rescriptum est. Nam in uicem iustae obligationis succedit ex causa contractus, auctoritas iubentis, C. si in causam iudi. l. prima.

Cum in causam iudicati aliqua res pignori capitur: per officium eius, qui ita decredit, uenditari solet, non per eum, qui iudicatum fieri postulat. Et si alio emptore non existente quidem, sed non dignum pretium offerente: is qui iudicatus satis non fecit, ad licitationem secundum constituta fuerit admissus, cuiuslibet alterius iure ex officio emere debet, C. eod. l. secunda. In causa iudicati pignora ex auctoritate praesidis capta, potius distrahi, quam iure domini possideri consueuerunt. si tamen per caliditatem condemnati emptor inueniri non potest, tunc auctoritate principis, dominium creditori, addi solet, C. eod. l. si.

SI PIGNVS PIGNORI DATVM SIT.

Titulus XV.

Liam id, quod pignori obligatum est, à creditore pignori obstringi posse iamdudum placuit: scilicet, ut sequenti creditori utilis actio detur, tamdiuque eum is, qui ius repraesentat, teneatur, quamdiu in causa pignoris manet eius, qui dedit, sed qui usumfructum possessionis tantummodo pignori dedit, isque qui accepit, alii eam pos-

sessionem, cuius usumfructum nexum habebat sine uoluntate pignoraui, creditor eius, id in quo pignoris uinculum non constitit distrahens dominio priuare nequit. Quod si non fuit creditori ususfructus, sed ipsa possessio pignorata, & ante exolutam à domino pecuniam, creditor secundus pignus acceptum uendit, non potest uenditio post solutam pecuniam rescindi, C. si pignus pigno. datum sit, l. prima.

Si creditor possessionem, quae à parentibus pignoris iure fuerat obligata, non uendit, sed alii creditori pignori dedit; poterit gemellus filius soluto, quod ex ea causa creditori debetur, recuperare, C. eod. l. si.

COMPENDII IVRIS CIVILIS ENVCLEATL

*Omissis ijs, quibus à iure Canonico, & nouellis Justiniani Constitutionibus,
Imperij mutatione, contrario resu derogatum est.*

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATO-
RIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Secundus.

DE VERBORVM OBLIGATIONIBVS.

Titulus Primus.

Supra Lib. i. Tit.
1. dicitur ex con-
tractu quatuor ef-
se species obliga-
tionis RE, VER-
BIS, LITERIS,
CONSENSV; &
per totum Librũ
Primum de obli-
gationibus RE.
tractatum fuit:
nunc ergo uiden-
dum est, de obli-
gatione VER-
BIS.

VERBIS obligatio contrahitur ex interrogatione, & respon-
sione, cum quid dari, fieriue nobis stipulamur, ex qua duæ
proficiuntur actiones, tã condictio certi, si certa sit stipula-
tio: quam ex stipulatu, si incerta sit, quæ hoc nomine inde uti-
tur, quia stipulum apud ueteres firmum appellabatur, fortè
à stipite descendens, Inst. de ver. obli. in princ.

Item stipulatio est uerborum conceptio, quibus is, qui inter-
rogatur, daturum, facturumve se id, quod interrogatus est, re-

spondit, ff. eod. l. quinta. §. stipulatio.

In hac re solemnia antiqua uerba tradita fuerunt, SPONDE? SPONDEO,
PROMITTIS? PROMITTO; FIDEIVBES? FIDEIVBEO:
DABIS? DABO; FACIES? FACIAM: Vtrum autem Latina, an
Græca, uel qualibet alia lingua stipulatio concipiatur, nihil interest: scilicet si
uterque stipulantium intellectum eius linguæ habeat. Nec necesse est eadem
lingua utrumque uti, sed sufficit cõgruenter ad interrogata respondere. Quin
etiam duo Græci Latina lingua obligationem contrahere possunt. sed hæc so-
lemnia uerba, olim quidem in usu fuerunt: postea autem Leonina constitutio
lata est, quæ solemnitate uerborum sublata, sensum, & consonantem intelle-
ctum ab utraque parte solum desiderat, quibuscunque tandem uerbis expres-
sum sit, Inst. eod. §. in hac re.

Omnis stipulatio, aut purè, aut in diem, aut sub conditione fit. purè ueluti
QVINQVE AYREOS DARE SPONDES? idque confestim pe-
ri potest. In diem cum adiecto die, quo pecunia soluatur, stipulatio fit. ue-
luti

Iuri DECEM AVREOS PRIMIS KLENDIS MARTIIS DARE SPONDES? Id autem quod in diem stipulamur, statim quidem debetur: sed peti prius, quam dies uenerit, non potest. At ne eo quidem ipso die, in quem stipulatio facta est, peti potest, quia totus is dies arbitrio soluentis tribui debet. Neque enim certum est, eo die, in quem promissum est, datum non esse, priusquam is praterierit. **¶ At si ita stipuleris; DECEM AVREOS ANNO V. Q. suprad. diuam DARE SPONDES?** & purè facta obligatio intelligitur, & perpetuatur, quia ad tempus non potest deberi: sed hæres petendo pacti exceptione summovebitur. sub conditione fit stipulatio, cum in aliquem casum differitur obligatio, ut si aliquid factum fuerit, vel non fuerit, committatur stipulatio, veluti **SI TITIVS CONSVL FVERIT FACTVS, QVINQVE AVREOS DARE SPONDES?** Institut. eodem. **§. omnis stipulatio.** non enim oportet, ut in stipulatione, id sit obligatum, quod non potest dari. **¶ Continuus actus stipulantis, & promittentis esse debet, ut tamen aliquod momentum naturæ interuenire possit, & comminus responderi stipulanti oportet.** **¶ Cæterùm si post interrogationem aliud agere coeperit, nihil proderit, & quamuis eadem die spondidisset, ff. eodem. l. continuus actus, cxxxvii. in princip.** **¶ Qui præsens interrogauit, si antequam responderetur, sibi, mox discessit; inutilis fit stipulatio.** Si vero præsens interrogauit, & antequam responderetur, discessit, & recepto responsum est, obligatur. Intervallum enim mediæ temporis modicum non vitiauit obligationem, d. l. prima. **¶ Si qui præsens interrogauit, & postea discessit, non tenetur respondere.** **¶ Si quis interroget. DABI S?** responderit, **QVID NI?** is utique in ea causa est, ut obligetur, contra si sine uerbis annuisset, non tantum autem civiliter, sed et naturaliter obligatur, qui ita annuit, & ideo rectè dictum est, non obligari pro eo, nec per fideiussorem quidem. d. l. prima. **§. si quis interroget.** **¶ Si stipulanti mihi decem, tu uiginti spondeas, non esse contractam obligationem, nisi si decem non erit contracta: licet enim oporteat congruere summæ, & attamen manifestissimum est, in viginti, & decem inesse. sed si mihi equum stipulanti, tu bouem, & bouem sponderis, bouis adiectio pro superuacuo habetur. Nam si tot sunt stipulationes, quot sunt corpora: duæ sunt quodammodo stipulationes, una utilis, alia inutilis; neque uitiatur utilis per hanc inutilem. d. l. prima. **§. si stipulanti.**** **¶ Si stipulante me equum, & bouem, tu unum daturum te sponderis, constat non teneri te, nec ad interrogatum esse responsum: diuersa causa est summæ, & helus. **DECEM; A. V. T. VIGINTI DARE SPONDES?** hic enim & si decem sponderis, rectè responsum est, quia semper in summis, id quod minus est, sponderi uidetur. Item si ego plures res stipuler, equum puta, & bouem; licet unum sponderis, teneris. videris enim ad unam ex duabus stipulationibus respondisse. ff. de verb. oblig. l. inter stipulantem. lxxxiii. **§. si stipulante.**** **¶ Eadem an alia lingua respondeatur, nihil interest. Proinde si quis Latine interrogauit, & respondeatur ei Grece, dummodo congruenter respondeatur obligatio constituta est. Idem per contrarium. sed utrum** **CCCCC** hoc uerum sit, non est certum.

Quintæ Partis. Lib. I.

hoc usque ad Græcum sermonem, tantum protrahimus, an vero, & ad alium. Poenum fortè, vel Assirium, vel cuiuslibet alterius lingua, dubitari potest ex scriptura Sabini. sed verum puto, ut omnis sermo contineat uerborum obligationem: ita tamen ut uterque alterius linguam intelligat, siue per se, siue per uerum interpretem, d. l. prima. S. eadem.

Sub una significatione diuersis nominibus ea res, quæ in stipulatu deducitur, appellatur: non infirmat obligationem, si alter altero uerbo utatur, ff. eo. l. si sub una, cxxxvi. in prin.

Si in locando, conducendo, uendendo, emendo, ad interrogationem, quis non responderit: si tamen consentiat in id, quod responsum est, valet quod actum est: quia hi contractus, non tam uerbis, quàm consensu confirmantur, ff. eod. l. si stipulor, xxxv. S. fin.

Is, cui bonis interdictum est, stipulando sibi acquirit: tradere uero non potest, vel promittendo obligari: & ideo nec fideiussor pro eo interuenire poterit: sicut nec pro furioso, ff. de verb. oblig. l. sexta.

Si Titius, & Seius separatim ita stipulati essent: **FVNDVM ILLVM, SI ILLI NON DEDERIS, MIHI DARE SPONDES?** finis dandi alteri erit, quoad iudicium acciperetur: & ideo actio occupantis erit, ff. eod. l. si Titius, ix.

Si ita stipulatus fuero **DECEM, AVT QVINQVE DARE SPONDES?** quinque debentur. & si ita **KALENDIS IANVARIIS, VEL FEBRVARIIS DARE SPONDES?** perinde est, quasi Klendis Februariis stipulatus sim: quia in stipulationibus id seruatur, ut quod minus est, quodque longius esse uidetur in obligationem deductum sit, ff. de verb. oblig. l. si ita, xii. & l. cix.

Si equum, aut bouem mihi debeas, & alter ex eis meus factus sit ex aliqua causa: reliquus debetur mihi à te, ff. eod. l. si Stichum, xvi. in prin.

Qui bis idem promittit, id eo iure amplius, quàm semel non tenetur, ff. eod. l. qui bis, xviii.

Si id, quod aurum putabam, cum æs esset, stipulatus à te fuero: teneberis mihi huius æris nomine: quoniam in corpore consenserimus, sed ex doli mali clausula tecum agam, si sciens me tefelleris, ff. eodem. l. si id, quod aurum, xxii.

Si ex legati causa, aut ex stipulatu equum certum mihi debeas: non aliter post mortem eius mihi teneberis, quàm si per te steterit, quominus uiuo eo mihi dares. quod ita fit. si autem interpellatus non dedisti, aut occidisti eum, ff. de verb. oblig. l. si ex legati, xxiii.

Sed si ex stipulatu equum debeat pupillus: non uidebitur per eum mora fieri, ut eo mortuo: teneatur, nisi si tutore autore, aut solus tutor interpelletur, ff. eod. l. sed si, xxiiii.

Si certos numos, puta qui sunt in arca, stipulatus sim, & hi sine culpa promissoris perierint: nihil nobis debetur, ff. eo. l. si certos, xxxvii.

Si dari stipulet id, quod mihi iam ex stipulatu debeat, cuius stipulationis nomine exceptione tutus sit promissor, obligabitur ex posteriore obligatione: quia superior, quasi nulla sit, exceptione obstante, ff. eodem l. si dari stipulet, xxv.

Si rem tradi stipulamur: non intelligimus proprietatem dari stipulatori, sed tan
Si quis

rum tradi, ff. eod. l. si rem, xxviii.

Si quis vacuum possessionem tradi promiserit: non nudum factum hæc stipulatio continet, sed causam bonorum, ff. eodem. l. in conventionalibus, dii. S. fin.

Scire debemus, in stipulationibus tot esse stipulationes, quot summae sunt, totque stipulationes esse, quot species sunt. secundum quod evenit, ut mixta una summa, vel specie, quæ non fuerit in præcedenti stipulatione, non fiat novatio, sed efficiatur alia esse stipulationes. Quamvis autem placuerit tot esse stipulationes, quot sunt summae, totque esse stipulationes, quot res: tamen si pecuniam quibus, quæ in conspectu eius est, stipulatus sit, vel acervum pecuniæ: non tot sunt stipulationes, quot sunt numerorum corpora: sed una stipulatio. Nam per singulos denarios singulas esse stipulationes, absurdum est. Stipulationem quoque legatorum constat unam esse, quamvis plura corpora sint, vel plura legata. At si quis illud, & illud stipulatus sit: tot stipulationes sunt, quot corpora, ff. de ver. obli. l. scire, xxix. in princ.

Quod dicitur tot stipulationes, quot res: ibi locum habet, cum res exprimuntur stipulatione. Ceterum si non fuerint expressæ, una est stipulatio, ff. eo. l. quod dicitur, lxxvii. & Inst. de inut. stipu. S. quoties.

Quoties pluribus specialiter pactis stipulatio, una omnibus subicitur: quamvis una interrogatio, & responsum unum subiiciatur: tamen perinde habetur, ac si simpliciter species in stipulationem deductæ fuissent, ff. eodem l. Titia, cxxxi. S. fin.

Pluribus verbis præpositis ita stipulatio facta est **EA OMNIA, QVAE SV-
PRA SCRIPTA SVNT, DARI** propius est, ut tot stipulationes sint, quot sunt res, ff. eod. l. pluribus, cxli. in princ.

De hac stipulatione **ANNA, BIMA, TRIMA DIE ID ARGEN-
TVM QVAQVE DIE DARI** apud veteres varium fuit, sed verius est, & hic tres esse trium summarum stipulationes, d. l. pluribus, S. de hac stipulatione.

Si in nomine equi, quem stipularemur, erratum fuit, cum de corpore constitisset, placet stipulationem valere, ff. eod. l. si in nomine, xxxii.

Multum interest utrum stipulet rem, cuius commercium habere non possum; an quis promittat si stipulet rem, cuius commercium non habeo, inutilem esse stipulationem placet. Si quis promittat rem, cuius commercium non habet, ipsi nocebit, non mihi, ff. eo. l. multum, xxxiii.

Stipulationum quædam in dando, quædam in faciendo consistunt. Et harum omnium quædam partium præstationem recipiunt, veluti cum decem dari stipulamur. Quædam non recipiunt, ut in iis, quæ natura diuisionem non admittunt. Veluti cum viam, iter, actum, stipulamur. Quædam partis quidem præstationem natura sui recipiunt, sed nisi tota dentur, stipulationi satis non fit, veluti eum equum generaliter stipulor, aut lancem, aut quodlibet aliud vas: nam si equi pars soluta sit, nondum in vlla parte stipulationis liberatio nata est. sed aut statim repeti potest, aut in pendentem est, donec alius detur, Eiusdem conditionis est. hæc stipulatio, **EQVVM, AVT BOVEM DARI** ex his igitur stipulationibus, ne hæredes quidem pro parte soluendo, liberari possunt, quoad non eandem rem, omnes dederint; Non enim ex persona hæredum, conditio obligationis immutatur, & ideo si diuisionem res promissa,

Quintæ Partis. Lib. II.

sa, non recipiat, ueluti uia, hæredes promissoris, singuli in solidum tenentur, sed quo casu unus ex hæredibus solidum præstiterit: petitionem habebit à cohærede de familiaræ herciscundæ iudicio. Ex quo quidam accideret posse Pomponius ait, ut & stipulatoris uix, uel itineris hæredes singuli in solidum habeant actionem. sed quidam hoc casu extinguunt stipulationem putant, quia per singulos acquiri seruitus non potest. sed non tacitè in utrum stipulationem difficultas præstationis, si tan en equum stipulatus, equum cum uno ex hæredibus promissoris egere pars dumtaxat cæterorum obligationi supererit, ut exolui possit. Idemque est, & si uni ex hæredibus acceptum latum sit. Idem est in ipso promissore, & fideiussoribus eius, quod diximus in hæredibus. Item si in facto sit stipulatio, ueluti si ita stipulatus fuero PER TE NON FIERI, NEQUE PER HAEREDEM TVVM, QVOMINVS MIHI IRE, AGERE LICEAT? & unus ex pluribus hæredibus prohibuerit: tenentur quidem, & ex hæredes eius, si de familiaræ herciscundæ iudicio ab eo repeterent, quod præstiterint. contra autem si stipulator decesserit, qui stipulatus erat sibi, hæredi que suo, ire agere licere, & unus ex hæredibus eius prohibeatur; interesse dicimus, autum in solidum stipulatio committatur: an pro parte eius, qui prohibitus est. Nam si poena stipulationi adiecta sit: in solidum committetur stipulatio, sed qui non sunt prohibiti, adoli mali exceptione summovebuntur. Si uero poena nulla apposita sit: tunc pro parte eius tantum, qui prohibitus est, committetur stipulatio, si de uerbis obligationis secunda.

Idem iuris est, & in illa stipulatione MIHI HAEREDIQVE MEO HABERE LICERE? sed hæc differentia illam habet rationem, quod ubi unus ex hæredibus prohibetur, non potest cohæres ex stipulato agere, cuius nihil interest, nisi poena subiecta sit. Nam poena subiecta efficit, ut omnibus committatur: quia hic non querimus, cuius interest. Enim uero ubi unus ex hæredibus prohibet, omnes tenentur hæredes. Interesse enim prohibiti, à nunc prohiberi, si eod. l. tercia.

Eadem dicemus, & si dolum abesse à te, hæredesque tuo stipulatus sis, & aut promissor, aut stipulator pluribus hæredibus relictis decesserit, si eodem l. quarta in princ.

Cato lib. xv. scribit, poena certæ pecuniæ promissa, si quid alteri factum sit, mortuo promissore, si ex pluribus hæredibus, unus contra quam cautum sit, fecerit: aut ab omnibus hæredibus poenam committi, pro portione hereditaria; aut ab uno proportionem suam. Ab omnibus, si id factum, de quo cautum est, individuum sit: ueluti ITER FIERI, quia quod in partes diuidi non potest, ab omnibus factum quodammodo uideatur. At si de eo cautum sit, quod diuisionem recipiat: ueluti AMPLIUS NON AGI. cum cum hæredem, qui aduersus ea fecerit, pro portione sua solum poenam committere. Differentiæ hanc esse rationem, quia in priore casu omnes commisisse uidentur (quod nisi in solidum peccati non poterat) illam stipulationem PER TE NON FIERI QVOMINVS MIHI IRE AGERE LICEAT? sed uideamus, ne non idem hic sit, sed magis idē, quod in illa stipulatione TITIVM HAEREDEMQVE EIVS RATVM HABITVRVM? nam hac stipulatione solus tenebitur, qui non habuerit ratum, & solus

ager, à quo non fuerit petitum (idque & Marcello uidetur) quamuis ipse dominus pro parte ratum habere non potest, ff. eo. l. quarta, §. cato.

Si is, qui duplum stipulatus est, decesserit pluribus hæredibus relictis, unusquisque ob euictionem suæ partis, pro portione sua habebit actionem. Idemque est in stipulatione quoque fructuaria, & damni infecti, & ex operis noui nunciacione pro parte non potest. Hæc utilitatis causa ex parte stipulatorum recepta sunt. ipsi autem promissori pro parte, neque restitutio, neque defensio contingere potest; d. l. quarta, §. si.

Julianus scribit, si neque per te, neque per hæredem tuum Titium fiat, quominus mihi ire agere liceat, stipulor: non solum Titium teneri, si prohibeat, sed etiã cohæredes eius, ff. eo. l. Julianus, cxxxi. in prin.

Si sortem promiseris: & si ea soluta non esset, pœnam: etiam si unus ex hæredibus tuis portionem suam ex parte soluerit, nihilominus pœna committetur, donec portio cohæredis soluatur. Idemque est, & de pœna ex compromisso, si unus paruerit, alter non paruerit sententiæ iudicis. sed à cohærede eius satisfieri debet. nec enim aliud in his stipulationibus sine iniuria stipulatoris, constitui potest, ff. eo. l. quinta, §. si.

Stipulatio ista HABERE LICERE SPONDES? hoc contrinet, ut liceat habere, nec per quemquam omnino fieri, quominus liceat nobis habere, quæ res facit, ut uideatur reus promississe per omnes futurum, ut tibi habere liceat, uidetur igitur alienum factum promississe. nemo autem alienum factum promittendo obligatur. & ita utimur. sed si se obligat, ne ipse faciat, quominus habere liceat, obligatur etiam ne hæres suus, vel quis cæterorum successorum efficiat, ne habere liceat, ff. de verb. oblig. l. stipulatio, xxxviii. in prin.

Sed si quis promittat per alium, non fieri præter hæredem suum: dicendum est, inutiliter eum promittere factum alienum. ¶ At si quis factum alienum velit promittere: pœnam, vel quanti ea res sit, promittere potest. ¶ Sed quatenus habere licere uidebitur? Si nemo controuersiam faciat, hoc est, neque ipse reus, neque hæres eius, hæredumque successores, d. l. stipulatio, §. sed si quis.

Quæsitum est, utrum propriam demum rem, an & alienam promitti possit habere licere. Et magis est, ut & aliena promitti possit. quæ res ita effectum habebit, si propria promissoris esse cœperit. Quare si perseverauerit aliena, dicendum erit stipulationem non committi, nisi pœna adiecta sit, cum neque per eum, neque per successorem eius, quicquam factum sit, d. l. stipulatio, §. quæsitum est.

Sicut autem ex parte rei successores eius, cum ipso tenentur; ita etiam ex parte actoris committitur stipulatio ipsi stipulatori, cæterisque, quicunque ei succedunt, scilicet si rem ipsius habere non licuerit. Cæterum si alij habere non licuerit: certo certius est, non committi stipulationem, & nihil intererit, utrum ita stipulor HABERE LICERE; AN MIHI HABERE LICERE. d. l. stipulatio, §. sicut autem.

Hi qui sunt in aliena potestate, his, in quorum sunt potestate, habere licere stipulari possunt, ea ratione, qua cætera quoque his possunt stipulari, d. l. stipulatio, xxxviii. §. hi qui.

Cum vero stipulatur per promissorem non fieri, quominus sibi ire agere liceat, non ius stipulationis, sed factum versatur. sed uidetur. licet iuris uerba contineat, hæc stipulatio HABERE LICERE; tamen sic esse accipienda, ut in filiofamil. uideatur actum esse de possessione retinenda, non autem auferenda,

Quintæ Partis. Lib. II.

da, & uires habeat, hæc stipulatio, ff. eod. l. stipulatio, xxxviii. S. cum vero stipulatur.

Hæc quoque stipulatio **POSSIDERE MIHI LICERE SPONDES**, utilis est, d. l. stipulatio, S. hæc quoque stipulatio.

HABERE dupliciter accipitur: nam & eum habere dicimus, qui rei dominus est & eum, qui dominus, quidem non est, sed tenet. denique habere rem apud nos depositam solemus dicere, d. l. stipulatio, S. habere.

Si quis ita stipulatus fuerit, **VTI FRV I SIBI LICERE**; ad heredem ista stipulatio non pertinet: sed & si sibi non addiderit **SIBI** stipulatio de usufructu non transibit. Sed si quis **VTI FRV I LICERE SIBI HAERE DIQVE SVO** stipulatus sit, hæres ex stipulatu agere poterit: licet diuersi sint fructus. Nam & si **IRE AGERE** stipuletur sibi, hæredi que suo **LICERE**: idem probauerimus, ff. de verbor. obligation. l. stipulatio, xxxviii. S. si quis ita.

Si stipulatus fuero per te non fieri, quominus mihi illa domo uti liceat: an etiam si me non prohibeas, uxorem tamen meam prohibeas: vel contra uxore mea stipulata, me prohibeas, committatur stipulatio? Et satius est hæc uerba sic accipi. Nam & si cum stipulatus fuero per te non fieri, quominus mihi uia. itinere actuque uti liceat: non me, sed alium nomine meo ingredientem prohibeas: sciendum est committi stipulationem, ff. eod. l. si stipulatus, cxi.

Si ita stipulor **PER TE NON FIERI QVOMINVS MIHI HAEREDIQVE MEO VINDEMIAM TOLLERE LICEAT**? etiã hæredi datur actio, ff. eo. l. si ita, xcii.

Si quis dolum malum promissoris, hæredisque eius abesse velit, sufficit abesse, affuturumque esse stipulari. Si vero de plurium loco cauere uelit, necessarium est, addici **CVI REI DOLVS MALVS, SI NON ABEST, VEL NON ABFVERIT: QVANTI EA RES ERIT, TANTAM PECVNIAM DARE SPONDES**? siue personæ adiungere quis hæredis personam potest, sed & adoptiui patris persona coniungi poterit, d. l. stipulatio, xxxviii. S. si quis dolum.

Si stipulatus sim per te non fieri, quo minus mihi ire, agere liceat, & fideiussorem accepero: si per fideiussorem steterit, neuter tenetur: sed si per promissorem uterque, ff. eod. l. cum filiumfam. xlix. S. si stipulatus.

In hac stipulatione **NEQVE PER TE, NEQVE PER HAEREDEM TVVM FIERI**; per heredem fieri uidetur, quamuis absit, & ignoret, & ideo non facit, quod fieri ex stipulatu oportet. Nō uidetur autem per pupillum stetisse, ex huiusmodi stipulatione, si pupillus hæres erit, d. l. cum filiusfam. S. in hac stipulatione.

In illa stipulatione **PER TE NON FIERI**. non hoc significatur, nihil te facturum, quominus facere possim: sed curatorum, ut facere possim, S. eod. l. in illa, liii. in princip.

Si sic stipulatus sim, **NEQVE PER TE, NEQVE PER HAEREDEM TVVM VIM FIERI SPONDES**? & egi. quod mihi uim feceris: recte remanet factum hæredis in stipulatione. nam & ex ipsius posteriore ui potest committi stipulatio. non enim ad unam uim tantum pertinet. nam sicut & ipsius, & hæredis caput, ita & ipsius uis, & hæredis, vel sapius facta complectitur: ut condemnetur quanti interest. At si sic uolumus factam esse stipulationem, **NEQVE PER TE, NEQVE PER HAEREDEM TVVM FIE-**

RI. ut ad unam uim primam pertineat: Si uim fecerit, amplius ex hæredis facto committi non poterit. hoc ita, si actum sit, quasi ex ipsius ui tota sit consumpta, quod non est uerum, ff. eod. l. si sic, cxxxiii.

Si stipuler alii, cum mea intersit: uideamus an stipulatio committatur, & ait Marcellus stipulationem ualere, in specie huiusmodi, Is qui pupilli tutelam administrare ceperat, cessit administrationem contutori suo: & stipulatus est, rem pupilli saluam fore. ait Marcellus posse defendi, stipulationem ualere. interest enim stipulatoris fieri, quod stipulatus est: cum obligatus futurus esset, pupillo si aliter res cesserit, ff. eod. d. l. stipulatio, xxxviii. S. si stipuler.

Possum utiliter à te ita stipulari, nomine Titii TE MIHI SOLVTVRVM SPONDES? neque enim hoc simile est, illi TITIVM DATVRVM? sed ex ea stipulatione, dum interest mea, agere tecum possum, & ideo si locuples sit Titius: nihil ex hac stipulatione consequi possum. Quid enim mea interest, id à te fieri, quod si non feceris, æquè saluam pecuniam habiturus sum? ff. eod. l. si ita, xcvi. S. possum.

Si quis insulam faciendam promiserit, aut conduxerit, deinde ab aliquo insulam stipulatori fieri stipulatus sit: aut si quis cum promississet Titio fundum, Mæuium daturum, aut si is non dedisset, poenam se daturum, stipulatus à Mæuio fuerit fundum Titio datum iri: item si quis locauerit id faciendum, quod ipse conduxerat: constat eum habere ex locato actionem. ¶ Si quis ergo stipulatus fuerit, cum sua interesset ei dari: in ea erit causa, ut valeat stipulatio. Unde & si procuratori meo, dari stipulatus sim, stipulatio uires habebit, & si creditori meo: quia interest mea, ne, vel poena committatur, vel prædia distrahantur, quæ pignori data erant, ff. eod. l. stipulatio, xxxviii. S. si quis insulam.

Filius dum in ciuitate est, si stipuletur, patri reuerso ab hostibus uidetur acquisisse, ff. eo. l. filius, xi.

Pater stipulando filio sibi acquirit, secundum quod leges permittunt, ff. eod. l. dominus, xxxix.

Quodcumque stipulatur is, qui in alterius potestate est, pro eo habetur, ac si ipse esset stipulatus, ff. eod. l. quodcumque, xlv. in princ.

Filius patri dari stipulari uidetur, & si hoc non adiiciat, d. l. quodcumque, S. si.

Cum filius familias equum dari sponderit, & cum per eum staret quominus daret, decelsit equus: Datur in patrem de peculio actio, quatenus maneret filius ex stipulatu obligatus, at si pater in mora fuit, non tenebitur filius, sed utilis actio in patrem danda est. quæ omnia, & in fideiussoris persona dicuntur, ff. eo. l. cum filius fami, xlix. in prin.

Filix suæ, quam pater in potestate habebat pecuniam dari stipulatus est, paratam obligationem exercere non prohibetur, C. de contrahen. stipulatio, l. secunda.

Puberes siue curatoribus suis, possunt ex stipulari obligari, ff. de uerbo. obliga. l. puberes, si.

Pupillus licet ex quo dari ceperit, recte stipulari potest, tamen si in parentis potestate est, ne auctore quidem patre obligatur, pubes vero, qui in potestate est, perinde ac si pater familias, obligari solet. quod autem in pupillo dicimus, idem & in filio familias impubere dicendum est, ff. eod. l. si ieruus, cxli. S. pupillus licet.

Neque tutoris, neque curatoris absentia, quicquam stipulationi nocet, cum & feminam minorem uiginti quinque annis, absente curatore, stipulari posse non ambiga-

Quintæ Partis: Lib. II.

ambigatur, C. de contrahen. stipu. l. septima.

Si decem cum petiero, dari fuero stipulatus, admonitionem magis quamdam, quo celerius reddantur, & quasi sine mora, quam conditionem habet stipulatio, & ideo licet decessero prius, quam petiero, non uidetur defecisse conditio, ff. de verb. oblig. l. si decem, xlviii.

In stipulationibus alias species, alias genera deducuntur, cum species stipulamur, necesse est inter dominos, & inter hæredes, ita diuidi stipulationem, ut partes corporum, cuique debebuntur, quotiens autem genera stipulamur numero sit inter eos diuisio, ueluti, cum equum, & boue quis stipulatus duos hæredes æquis partibus reliquit, necesse est, utriusque partem dimidiam equi, & bovis debeti. Si idem duos equos stipulatus fuisset, singuli equi hæredibus deberentur, ff. eod. l. in stipul. l. iiii. in prin.

Eum, qui dicat, MIHI DECEM, ET TITIO DECEM, eadem decem non alia decem dicere credendum est, ff. eod. l. stipulatio, xxxviii. S. cum qui dicat.

Eum, qui ita stipulatur. MIHI, ET TITIO DECEM DARE SPONDES? uerisimilius est, semper una decem communiter sibi, & Titio stipulari, sicuti qui legat Titio, & Sempronio, non aliud intelligitur, quam una decem communiter duobus legare, ff. eodem. l. cum qui ita stipulatur, lvi. in princip.

TE, ET TITIVM HAEREDEM TVVM DECEM DATVRVM SPONDES: Titii persona superuacua comprehensa est. siue enim solus hæres extiterit, in solidum tenebitur, siue pro parte eodem modo, quo ceteri cohæredes eius obligabitur, & quamuis conuenisse uideatur, ne ab alio hærede, quam a Titio peteretur, tamen inutile pactum conuentum cohæredibus eius erit, d. l. cum qui, S. TE.

Si ita fuero stipulatus, MIHI, AVT TITIO? & tu mihi daturum spondeas secundum omnium opinionem ad interrogatum te respondere, quia constat te mihi soli adquiri obligationem, Titio autem duntaxat recte soluitur, ff. co. l. fin. S. si ita.

Cum mihi, aut Titio stipulor dicitur aliam quidem rem in personam meam, aliam in Titii designari non posse, ueluti mihi decem Titio equum, si uero Titio ea res soluta sit, quæ in eius persona designata fuerit, licet ipso iure non liberetur promissor, per exceptionem tamen defendi possit. Tempora uero diuersa designari posse: ueluti MIHI KLENDIS IANVARIIS, AVT TITIO KLENDIS FEBRVARIIS? imo etiam ceteriorem diem in Titii personam conferri posse, ueluti mihi Klendis Februariis, Titio Klendis Ianuariis? quo casu talem esse stipulationem intelligemus. SI TITIO KLENDIS IANVARIIS NON DEDERIS, MIHI KLENDIS FEBRVARIIS DARE SPONDES? Sed rursus mihi quidem pure, aut Titio sub conditione stipulari possum. Contra uero si mihi sub conditione, aut Titio pure, inutilis erit tota stipulatio, nisi in meam personam conditio extiterit: scilicet quia nisi quod ad me uim acceperit obligatio, adiectio nihil potest ualere. hoc tamen ita demum tractari potest, si euidenter apparet, pure Titii persona adiecta, alioquin cum ita stipulor. SI NAVIS EX AFRICA VENERIT, MIHI AVT TITIO DARE SPONDES? Titii quoque persona sub eadem conditione adici uidetur ex hoc apparet, si diuersa conditio in meam personam diuersa in Titii posita sit: nec in meam

meam personam extiterit conditio, totam stipulationem nullius momenti futu-
turam: extante uero mea conditione. si quidem Titius quoque conditio ex-
titerit, poterit uel Titio solui. Si uero in illius persona defecerit, quod si non ad-
iectus habebitur, ex his omnibus apparet. licet alterius personam non recte adij-
ciatur, non ideo minus in nostra persona utiliter procedere stipulationem, d.
l. si. S. cum mihi, usque in finem.

Qui proprietatem sine usufructu habet, recte usufructum dari sibi stipulatur, id
enim in obligationem deducit, quod non habet, sed habere potest, ff. eodem t.
eum, qui, lvi. S. qui proprietatem.

Qui usufructum fundi stipulatur, deinde fundum similis est ei, qui partem
fundi stipulatur. deinde totum: quia fundus dari non intelligitur, si usufr-
uctus detrahatur, & è contrario, qui fundum stipulatus est, deinde usufr-
uctum similis est ei, qui totum stipulatur deinde partem, sed qui actum
stipulatur deinde iter, posteriore stipulatione nihil agit, sicuti qui decem,
deinde quinque stipulatur, nihil agit. item si quis fructum, deinde usum tue-
rit stipulatus, nihil agit, nisi in omnibus nouandi animo hoc facere, speciali-
ter expresse, tunc enim priore obligatione expirante, ex secunda introdu-
citur petitio, & tam iter, quam ulus, nec non quinque exigi possunt, ff. eod. l. T
qui usufructum, lviii.

Titius à Mauro fundum detracto usufructu stipulatus est, & ab eodem eius-
dem fundi usufructum: duæ sunt stipulationes, & minus est in eo usu-
fructu, quem per se quis promisit, quam in eo, qui proprietatem commit-
tatur. Denique si ille usufructum dederit, eumque stipulator non uten-
do amiserit, tradendo postea fundum detracto usufructu liberabitur. Non
idem contingit ei, qui fundum pleno iure promisit, & usufructum dedit,
deinde amisso eo proprietatem sine usufructu tradidit: ille liberatus est tra-
dendo usufructum, hic nulla parte obligationis exoneratur, nisi pleno
iure fundum effecerit stipulatoris, ff. eod. l. si ita, cxxvi. Si Titius à Mauro
fundum

Illastipulatio. **DECEM MILLIA SALVA FORE. PROMITTIS**
ualet, ff. eod. l. illa, lxxvii. in princ.

Eum, qui decem dari sibi curari stipulatus sit, non posse decem petere: quo-
niam possit promissor rem locupletem dando liberari, Labeo ait, d. l. illa,
S. eum, qui.

Procuratori presentis fuerit cautum ex stipulatu actionem utilem Domino
competere nemo ambigit, ff. eod. l. si procurator, lxxix.

Stipulationes non diuiduntur earum rerum, quæ diuisionem non recipiunt,
ueluti via, itineris, actus, aquæ ductus, cæterarumque seruitutum. Idem &
si quis faciendum aliquid stipulatus sit, ut puta fundum tradi, vel fossam
fodiri, vel insulam fabricari, vel operas, vel aliquid his simile. horum e-
nim diuisio corrumpit stipulationem. Celsus tamen Libro Trigesimo octa-
uo Digestorum refert, Tiberonem existimasse, ubi quid fieri stipulantur, si
non fuerit factum pecuniam dari oportere. Ideoque etiam in hoc genere
diuidi stipulationem. secundum quem Celsus ait posse dici, iusta æstimatio-
ne facti dandam esse petitionem, ff. eod. l. stipulationes non diuiduntur, lxxii,
in princip.

Quintæ Partis. Lib. II.

Stipulationum quædam certæ sunt, quædam incertæ. Certum est, quod ex ipsa pronuntiatione apparet, quid, quale, quantumque sit, ut ecce aurei decem fundus Tusculanus; equus, tritici Africi optimi modii centum, vini campani optimi amphoræ centum, ff. eodem. l. stipulationum quædam, lxxviii.

Vbi autem non apparet, quid, quale, quantumque est in stipulatione, incertam esse stipulationem dicendum est. ergo si qui fundum sine propria appellatione, vel animal sine proprio homine, aut vinum, frumentumque sine qualitate dari, sibi stipulatur: incertum deducit in obligationem, usque adeo, ut si quis ita stipulatus sit: TRITICI AFRICI BONI MODIOS CENTVM. VINI CAMPANI BONI AMPHORAS CENTVM? incertum videatur stipulari, quia bono melius inueniri potest. quo fit, ut boni appellatio, non sit certæ rei significatiua; cum id quod bono melius sit, ipsum quoque bonum sit, at cum optimum quisque stipulatur, id stipulari intelligitur, cuius bonitas principalem gradum bonitatis habet. quæ res efficit, ut et appellatio certi significatiua sit, ff. eodem l. ubi autem non, lxxv. in princ. p.

Fundi certi, si quis usufructum stipulatus fuerit, incertum intelligitur in obligationem deduxisse: hoc enim magis iure utimur. Illud dubitationem recipit, si quis id, quod ex equa natura erit, aut fructus, qui in fundo Tusculano nati erunt, dari sibi stipulatus sit, an certum stipulatus videatur, sed ipsa natura manifestissimum est, incerti esse hanc stipulationem, sed qui vinum, aut oleum, vel triticum, quod in horreo est, stipulatur, certum stipulari intelligitur, d. l. ubi autem, §. fundi certi, si quis usufructum.

Qui vero à Titio ita stipulatur: QVOD MIHI SEIVS DEBET DARE SPONDES? & qui ita stipulatur: QVOD EX TESTAMENTO MIHI DEBES DARE SPONDES? incertum in obligationem deducit, licet Seius certum debeat, vel ex testamento certum debeatur, quamvis istæ species uix separari possint: ab ea quam proposuimus de uino, & oleo, vel tritico quod in horreo repositum est, & adhuc occurrit, quod fideiussores certum videntur promittere: si modo, & is, pro quo obligentur certum debeat, cum alioquin ita interrogentur. ID FIDE TVA ESSE IVBES, dicta l. ubi autem, §. qui vero à Titio ita stipulatur.

Qui id, quod in faciendo, aut non faciendo stipulatur: incertum stipulari videtur. in faciendo, veluti fossam fodiri, domum ædificari, uacuam possessionem tradi, in non faciendo, veluti per te non fieri, quominus mihi per fundum tuum ire, agere liceat, per te non fieri, quominus mihi habere liceat, d. l. ubi autem, §. qui id, quod.

Qui illud, aut illud stipulatur, veluti decem, aut equum, utrum certum an incertum deducat in obligationem: non immerito quaeritur: nam & res certe designantur, & utra earum potius præstanda sit, & incerto est. sed utrumque is, qui sibi electionem constituit, adiectis his uerbis. VTRVM EGO VELIM, potest uideri certum stipulatus, cum ei liceat, vel equum tantum, vel decem tantum intendere, sibi dare oportere. qui vero sibi electionem non constituit

incertum stipulatur, d. l. vbi autem, §. qui illud, aut illud.

Si stipulatus fuerim illud, aut illud, quod ego voluero hæc electio personalis est, & ideo filio talis electio cohæret, in hæredes tamen transit obligatio, & ante electionem mortuo stipulatore, ff. eodem l. si stipulatus fuerim, lxxvi. in princip.

Qui sortem stipulatur, & interesse, quotcunque certum, & incertum stipulatus videtur, & tot stipulationes sunt, quot res sunt, ff. eod. l. vbi autem, lxxv. §. qui sortem stipulatur.

Hæc stipulatio. **FVNDVM TVSCVLANVM DARI?** ostendit se certi esse: contineturque, ut Dominium omnimodo efficiatur stipulatoris quoquo modo, d. l. vbi autem, §. fin.

Qui ex pluribus fundis, quibus idem nomen impositum fuerat, unum fundum sine ulla nota demonstrationis stipulatur, incertum stipulatur, quem promissor dare voluerit, tamdiu autem voluntas promissoris est in pendentia est, quandiu id quod promissum est, solvatur, ff. eodem l. qui ex pluribus fundis, cvli.

Si poenam stipulatus fuero, si mihi pecuniam non credidisses, certa est, & utilis stipulatio. Quod si ita stipulatus fuero. **PECVNIAM TE MIHI CREDITVRVM SPONDES?** incerta est stipulatio, quia id venit in stipulationem, quod mea interest, ff. eo. l. si poenam, lxxviii.

Cum stipulamur quidquid te dare, facere oportet id, quod præsentis die duntaxat debetur in stipulationem deducitur, non ut in iudiciis etiam futurum, & ideo in stipulatione adiicitur verbum. **O PORTEBIT**, vel ita. **PRÆSENS IN DIEMVE**. hoc ideo fit qui stipulatur, quid te dare oportet, demonstrat eam pecuniam, quæ iam debetur. quod si totam demonstrare vult dicit. **O PORTEBITVE: ITA PRÆSENS IN DIEMVE**, ff. eod. l. si stipulatus, lxxvi. §. cum stipulamur.

In stipulationibus, cum quaeritur, quid actum sit, verba contra stipulatorem interpretanda sunt, ff. eodem l. stipulatio, xxxviii. §. in stipulationibus.

Quotiens vero in stipulationibus ambigua, oratio est. commodissimum est, id accipi, quo res de qua agitur in tuto sit, ff. eod. l. quotiens vero in stipulationibus, lxxx.

Quidquid astringendæ obligationis est. id nisi palam verbis exprimitur. omissum intelligendum est. ac ferè secundum promissorem interpretatur: quia stipulatori liberum fuit, verba latè concipere: nec rursus promissor ferendus est, si eius intererit, de certis potius uasis fortè, aut equis actum, ff. eod. l. quidquid, xcix. in prin.

Si stipulatus fuero de te. **VESTEM TVAM QVAECVNQVE MULIEBRIS EST: DARE SPONDES?** magis ad mentem stipulantis, quam ad mentem promittentis, id referri debeat. ut quid in re sit, æstimari debeat, non quid senserit promissor: itaque si solutus fuerat promissor muliebri quadam ueste uti, nihilominus debetur, ff. eod. l. si mihi, cx. §. fina.

Quæ sub transactione dari placita sunt certi, uel incerti stipulatione subsecuta peti possunt, C. de contrah. stipu. l. sexta.

Quintæ Partis. Lib. II.

Inter stipulantem, & promittentem negotium contrahitur: itaque alius pro alio promittens daturum, facturumve eum, non obligatur. nam de se qui mq; promittere oportet, & qui spondet dolum malum abesse, affuturumque esse, non simplex abnutium spondet. sed curaturum se, ut dolum malus absit. idemque in illi stipulationibus. **HABERE LICERE. ITEM NEQVE PER TE, NEQVE PER HAEREDEM TVVM FIERI, QVOMINVS FIAI,** ff. de uerbor. obligat. l. inter stipulantem, lxxxiii. in princ.

Si naucm, quam sponendi, Dominus dissoluit, & isdem tabulis compegerit, quia eadem naus esset, inciperet obligari. sed si naus hac mente resoluta est, ut in alium usum tabulæ destinarentur, & postea mutato consilio perficiatur, & perempta prima naus, & hæc alia dicenda est, sicut ædibus. nam deposita Tigna ea mente, ut reponantur ædium sunt, sed si usque ad arcem deposita sit, licet eadem materia restituatur, eadem erit, d. l. inter stipulantem, §. & naus, si hac mente, usque ad §. h. c. tractatus.

In executione obligationis sciendum est, quattuor causas esse. nam interdum est aliquid, quod a singulis hæredibus diuisum, consequi possumus, aliud quod totum peti necesse est, nec diuisum præstari potest, aliud quod pro parte petitur: sed solui nisi totum non potest, aliud quod solidum petendum est, licet in solutionem admittat secutionem. Prima species pertinet ad promissorem pecuniæ certæ, nam & petitio, & solutio ad portiones hæreditarias spectat, secunda ad opus, quod testator fieri iusserit. nam singuli hæredes in solidum tenentur: quia operis effectus in partes scindi non potest. Quod si stipulatus fuero. **PER TE HAEREDEMVE TVVM NON FIERI, QVOMINVS EAM AGAM: SI ADVERSUS EA FACTVM SIT TANTVM DARI?** & unus ex pluribus hæredibus promissoris me prohibuit: uerior est sententia existimantium unius facto omnes teneri, quoniam licet ab uno prohibeor, non tamen in partem prohibeor. sed ceteri familiæ herciscundæ iudicio sarcient damnum. Pro parte autem peti, solui autem nisi totum non potest. veluti cum stipulatus sum equum incertum, nam petitio eius scinditur, solui uero nisi solidus non potest. alioquin in diuersis equis recte partes soluentur, quod non potuit defunctus facere, ne quod stipulatus sum consequar. Idem iuris est, ut si quis decem millia, aut equum promiserit. In solidum uero agi oportet, & partis solutio adfert liberationem, cum ex causa euictionis intendimus. Nam auctoris hæredes in solidum denuntiandi sunt, omnesque debent subsistere, & quolibet defugiente omnes tenebuntur, sed unicuique pro parte hæreditaria præstatio iniungetur. Itē si ita stipulatio facta sit, **SI FVNDVS TITIANVS DATVS NON ERIT CENTVM DARI?** nisi totus detur, poena committitur centum, nec prodest partes fundi tradere cessante uno, quemadmodum non prodest ad pignus liberandum partem creditori soluere, ff. eodem l. in executione obligationis sciendum est, lxxxv. in princip.

Si equum stipulatus fuero, & nulla mora intercedente equus decesserit: siquidem occidat eum promissor expeditum est. Sin autem neglegat infirmum, an teneri debeat promissor? considerantibus utrum quemadmodum

dum in iudicatione equi, si neglectus à possessore fuerit, culpæ huius nomine tenetur possessor, ita & cum dari promisit, an culpa quod ad stipulationem attinet, in faciendo recipienda sit, non in non faciendo, quod magis probandum est, quia qui dari promisit, ad dandum, non faciendum tenetur. sed si sit, quidem res in rebus humanis, sed dari non possit, ut fundus religiosus puta, vel sacer factus, culpa in hunc modum diiudicatur, ut si quidem ipsius promissoris res, vel tempore stipulationis, vel postea fuerit, & quid eorum acciderit, nihilominus teneatur. Idemque fiat, & si per alium postea quam ab hoc alienatus sit, id contigerit. Sin autem alienus fuit, & ab alio tale quid accidit non tenetur, quia nihil fecit. nisi si posteaque moratus est, solutionem aliud quid huiusmodi acciderit, quam distinctionem, & Iulianus sequitur, ff. eod. l. si seruum, xci. in princ.

Sequitur uidere de eo, quod veteres constituerunt, quotiens culpa interuenit debitoris, perpetuari obligationem quemadmodum intelligendum sit, & quidem si effecerit promissor. quominus soluere possit, expeditum habet intellectum constitutio, si uero moratus sit tantum hæsitatur, an si postea in mora non fuerit, extinguatur superior mora, & Celsus adolescens scribit, eum qui moram fecit in soluendo equo, quem promiserat posse emendare eam moram postea offerendo, esse enim hanc questionem de bono, & equo, in quo genere plerunque, sub auctoritate iuris scientiæ perniciosè, inquit, erratur. & sane probabilis hæc sententia est quam quidem & Iulianus sequitur. nam dum queritur de damno, & par utriusque causa sit, quare non potentior sit, qui teneat, quam qui persequitur, d. l. si seruum, xci. S. sequitur uidere de eo, quod.

Nunc videamus in quibus personis hæc constitutio locum habeat. quæ inspectio duplex est: & primo queramus, quæ personæ efficiant perpetuam obligationem: deinde quibus eam perducant: utique autem principalis debitor perpetuat obligationem, accessiones an perpetuent, dubium est. Pomponio perpetuari placet, quare enim facto suo fideiussor suam obligationem tollat, cuius sententia vera est. Itaque perpetuatur obligatio, tam ipsorum, quam successorum suorum. accessionibus quoque suis, id est fideiussoribus, perpetuat obligationem, quam totam causam sponderint. An filius familiæ, qui iussu patris promisit, occidendo equum producat patris obligationem uidendum est. Pomponius producere putat, scilicet quasi accessionem intelligens eum, qui iubeat. Effectus huius constitutionis ille est. ut adhuc equus peti possit, sed & acceptum ei posse ferre creditur, & fideiussorem accipi eius obligationis nomine. Nouari autem an possit hæc obligatio, dubitationis est. quia neque equum, qui non est, neque pecuniam, quæ non debetur stipulari possumus, sed perum est, nouationem fieri posse, si hoc actum inter partes sit, d. l. si seruum, S. fin.

Triticum dare oportere stipulatus est aliquis, facti quæstio est non iuris, itaque si de aliquo tritico cogitauerit, id est certi generis, certæ quantitatis, id habebitur pro expresso: alioquin si cum destinare genus, & modum uellet, non fecit: nihil stipulatus uidetur. igitur ne unum quidem modium, ff. eod. l. triticum, xciii.

Stipulatus sum equum, aut bonem dari, cum equum daret, ego quominus exciperem in mora fuit, mortuus est equus, uerum est me ex stipula-

Quintæ Partis. Lib. II.

tu agere non posse, nam si per debitorem mora non esset, quominus id, quod debebat, solueret, continuo is debito liberatur, ff. eod. l. stipulatus, cv.

Item stipulatione empræ hereditatis. **QVANTA PECVNIA AD TE PERVENERIT, DOLORE MALO, TVO FACTVM EST, ERIT VE QVOMINVS PERVENIAT**: nemo dubitabit quin teneatur qui id egit, ne quid ad se perueniret, ff. eod. m. l. in illa, 50. S. item stipulatione.

S. Post moram promissoris equus decesserit, tenetur nihilominus proinde, ac si equus uiueret, & hic moram uidetur fecisse, qui litigare maluit, quàm restituere, ff. eod. l. nemo, lxxxii. S. fi.

E. quum, qui decessit, si stipuler, siquidem condici etiam mortuis potuit, ut furi, utiliter me stipulatum Sabinus ait, si uero ex aliis causis inutiliter, quia & si deberetur, morte promissor liberetur: idem ergo diceret, & si mora facta mortuū stipularer, ff. eod. l. inter stipulantem, lxxxiii. S. Stichum.

Si quis stipulatus fuerit. ILLVM SISTAS? nulla causa est, cur non obligatio constet, ff. eod. l. stipulatio ista, xxxviii. S. penult.

Quotiens quis alium sisti promittit, nec adicit pœnam, & si non est huic stipulationi additum, nisi steterit pœnam in id, quanti interest sisti, continetur, nam, qui alium sisti promittit, hoc promittit, id se acturum ut stet, ff. de uerb. obli. l. quotiens, lxxxi. in princ.

Si Procurator sisti aliquem sine pœna stipulatus sit, potest defendi non suam, sed eius cuius negotium gessit utilitatem in ea re deduxisse, idque fortius dicendum. si **QVANTI EA RES SIT**, stipulatio proponatur, procuratoris, d. l. quotiens, S. fin.

Si ita stipulatus fuero: TE SISTI? NISI STETERIS HIPPOCENTAVRVM DARI? proinde erit, atque te sisti solummodo stipulatus essem, ff. eod. l. si ita, xcvii. in princ.

Si homo mortuus sisti non potest, nec pœna rei impossibilis committeretur: quem admodum si quis æquum mortuum dare stipulatus, si datus non esset, pœnam stipuletur, ff. eod. l. si homo, lxxix.

Ita stipulatus sum, TE SISTI IN CERTO LOCO, SI NON STETERIS QVINQVAGINTA AVREOS DARI SPONDES? Si dies in stipulationem per errorem omissus fuerit, cum id ageretur, ut certo die sisteres, imperfecta erit stipulatio, non secus ac si quod pondere, numero, mensura continetur, sine adiectione ponderis, numeri, mensuræ stipulatus essem, uel insulam ædificari non demonstrato loco, uel tundum dari non adiecto nomine, quod si ab initio id agebatur, ut quocumque die sisteres, & si non stetisses, pecuniam dares. quasi quælibet stipulatio sub conditione concepta uires habebit, nec antea committitur, quàm fuerit declaratum reum promitti di sisti non posse, ff. eod. l. ita, cxv. in princ.

Si ita stipulatus fuero. te sisti & si non steteris aliquid dari, quod promittenti impossibile est, detracta secunda stipulatione prior utilis manet, & perinde erit, ac si te sisti stipulatus essem, ff. eod. l. si ita, cxxvi. S. fin.

Si quis ita stipulatus fuerit. PRO CENTVM AVREIS SATIS DABIS? & reum dederit in istam summam Proculus ait, semper in satisfactionis stipulatione uenire, quod interesset stipulantis, ut aliàs tota fors inesset, ueluti si idoneus promissor non sit: aliàs minus, si in aliquid idoneus esset debitor: aliàs nihil sitam locuplex esset, ut nostra non interlit satis ab eo accipere, nisi quod

quod plerumque idonei, non tam patrimonio, quam fide quoque extimarentur, ff. eod. l. si quis stipulatus, cxii. §. si.

Cum uenderet aliquis promisit emptori fideiussores præstari, & rem uenditam liberari, quæ ut liberetur nunc desiderat emptor, in mora est is, qui in ea stipulatione id futurum promisit, quæritur quid iuris sit. Proculus respondit, tanti litæ estimari oportet, quanti actoris interest, ff. eodem l. cum stipulatus, cxiii. §. si ita.

si fundum certo die præstari stipuler, & per promissorem steterit, quominus eadē die præstetur, conuecturum me quanti mea interest moram facti non esse, ff. eod. l. si fundum, cxiiii.

Decem stipulatus a Titio postea quanto minus ab eo consequi posset, si à Mævio stipularis, si ne dubio Mæuius unijersi periculum, potest subire: sed & si decem petieris à Titio Mæuius non erit solutus, nisi iudicatum Titius fecerit. Paulus notat. non enim sunt duo rei Mæuius, & Titius eiusdem obligationis: sed Mæuius sub conditione debet, si à Titio exigere non poterit. igitur nec Titio conuenio Mæuius liberatur, qui an debitor sit, incertum est: & soluente Titio non liberatur Mæuius, qui nec tenebatur, cum conditio stipulationis deficeret, nec Mæuius pendente stipulationis conditione recte potest conueniri. à Mævio enim ante Titium excussum non recte petetur, ff. de verbor. obligat. l. decem, cxvi.

Cohæredes cum prædia hæreditaria diuiserant, unum prædium commune reliquerunt, sub hoc pacto, ut si quis eorum partem suam alienare uoluisset, eam vel cohæredi suo, vel eius successoribus uenderet. centum viginti quinque. sed si quis aliter fecisset poenam centum inuicem stipulati sunt. cum cohæres mulier cohæredibus liberorum tutores sapius testato conuenerit, & desiderauerit, ut secundum conuentionem, aut ement, aut vendent, hi quæ nihil tale fecerint. Et mulier extero vendiderit, poena centum ab ea exigere non poterit, sed obitabit doli mali exceptio, ff. de verbo. obligat. liqui Romæ, cxxii. §. cohæredes cum prædia.

Seia hæres unius tutoris, cum hærede pupillæ transactione pacto solo facta, maiorem partem soluit residuam cauit. sed illico negauit hæres, se transactionem seruare, & apud iudicem tutelæ egit, & uictus prouocauit ad competentem iudicem, & ab eo quoque ad principem idem prouocauit, & iniuncta hæc quoque prouocatio eius pronuntiata est. quæsitum est, cum per hæredem pupillæ mora intercesserit, quominus pecunia in stipulationem deducta ab hærede tutoris solueretur, nec unquam petierit, respondit Scæuola interesse pecuniæ non solutæ, non deberi. d. l. qui Romæ §. Seia.

Duo fratres hæreditatem inter se diuiserunt, & cauerunt, sibi, nihil se contra eam diuisionem facturos. & si contra quis fecisset, poenam alter alteri promisit, post mortem alterius, qui superuixit petit ab hæredibus eius hæreditatem, quasi ex causa fideicommissi, sibi à patre relictæ debitam, & aduersus eum pronuntiatum est, quasi de hoc quoque transactum fuisset, quæsitum est, an poena commissæ esset. respondit Scæuola poenam esse commissam, d. l. qui Romæ §. si.

Cum stipulamur, quidquid id dare facere oportet, nihil aliud in stipulationem deducitur, quam quod præsentis die debetur. hoc enim solum hæc stipulatio demonstrat, ff. eod. l. cum stipulamur. cxxv.

Qui fundum tibi, aut Titio dari stipulatur, quamuis fundus Titio traditus sit, nihilominus petere fundum potest, ut tibi de euectione promitteretur. nam inter-

rest

Quintæ Partis. Lib. II.

res eius, quia mandati actione fundum recepturus sit à Titio, sed si donationis causa Titium interposuit, dicetur traditione protinus reum liberari, ff. eo. Iulianus, cxxxi. §. qui fundum.

Quidam cum filium alienum susceperet, tradenti promiserat certę pecunię quantitatem, si cum aliter quàm ut filium obseruasset, si postmodum domo cum propulerit, vel moriens nihil ei testamento reliquerit, stipulatio utilis est. Præterea si filium suum, quis legitimè in adoptionem dederit, & hæc stipulatio intercesserit: **SI EVM EMANCIPASSET VEL EXHAEREDASSET**: certum quidem promitteret, si enim pater adoptiuus exheredauerit, aut emancipauerit stipulatio committeretur, ff. de verb. oblig. l. quidam, cxxxi.

De in diem stipulatione.

Stipulatio in diem fit, cum adiecto die, quo pecunia solvatur stipulatio fit: veluti **DECEM AVREOS PRIMIS KLENDIS MARTII DARE SPONDES?** id autem, quod in diem stipulamur, statim quidem debetur, sed peti prius, quàm dies uenerit non potest, at ne eo quidem ipso die in quem stipulatio facta est, peti potest: quia totus is dies arbitrio soluentis tribui debet, neque enim certum est eo die, in quem promissum est, datum non esse, priusquam is præterierit, Inst. de verb. oblig. §. in diem.

In illa stipulatione. **SI KLENDIS EQVVM NON DEDERIS DECIM DARE SPONDES**: mortuo equo queritur, an statim ante Klendas agi possit. Sabinus Proculus expectandum diem auctori putant. quod est uerius tota enim obligatio sub conditione, & in diem collata est, & licet ad conditionem committi uideatur, dies tamen superest, ff. de verb. oblig. l. in illa, octaua.

Hoc iure utimur, ut ex hac stipulatione. **SI LVCIVS TITIVS ANTE KLENDAS MAIAS IN ITALIAM NON VENERIT, DECIM DARE SPONDES**, non ante peti quicquam possit, quàm exploratum sit, ante eam diem in Italiam uenire Titium non posse, neque uenisse, siue uiuo, siue mortuo, id acciderit, ff. eod. l. hoc iure, x.

Qui ante Klendas proximas stipuletur, similis est, ei qui Klendis stipulatur, ff. eo. l. qui ante, xiii.

Si ita stipulatus essem abs te, **DOMVM AEDIFICARI?** vel heredem meum insulam ædificare: Celso placet, non ante agi posse, ex ea causa, quam tempus præterisset, quo insula ædificari posset. nec fideiussores dari, ante diem tenebuntur. Et ideo hæcatur si aliqua pars insulæ facta sit, deinde incendio consumpta sit: an in integrum tempus computandum sit, rursus ad ædificandam insulam, an uero reliquum duntaxat expectandum, quod decrat, & uerius est, ut in integrum ei detur, ff. eod. l. si ita, xiiii. & l. seq.

Stipulatio huiusmodi **IN ANNOS SINGVLOS** una est, & incerta, & perpetua, non quemadmodum simile legatum morte legatarii finiretur, ff. eo. l. si Stichum, xvi. §. stipulatio huiusmodi.

Si stipulatus hoc modo fuero. **SI INTRA BIENNIVM CAPITOLIVM NON ASCENDERIS, DARI?** non nisi præterito biennio recte petam, ff. eo. l. veluti, xxvii. §. si stipulatus.

Si equus certo die dari promissus, ante diem moriatur non tenetur promissor, ff. de verb. oblig. l. si Stichus, xxxiii.

Si sic

Quintæ Partis. Lib. II.

Si sic stipulatus fuero. **PER TE NON FIERI, QUOMINVS FOVVM EX**
IS, QVOS HABES SVMMAM? electio mea erit, ff. cod. l. si sic stipula-
tus, xciii.

Si quis stipulatus sit equum, aut bouem utrum ipse debeat, quem elegerit petet, &
is erit solus in obligatione: an autem mutare uoluntatem possit, & ad alte-
rius petitionem transire querentibus respiciendus erit, sermo stipulationis,
utrum ne talis sit. **QVEM VOLVERO, AN QVEM VOLAM** tam li-
ta-
lis fuerit: **QVEM VOLVERO**, cum ita me elegerit uoluntatem mutare non
poterit, si autem tractatum habeat, sermo illius, & si talis, **QVEM VOLAM**,
donec iudicium dicet, mutandi potestatem habebit, ff. eod. l. si quis, cxii.

Cum pure stipulatus sum, illud aut illud dari, licebit tibi, quotiens uoles, mutare
uoluntatem in eo, quod præstaturus sis, quia diuersa est, causa uoluntatis ex-
pressæ, & eius quæ inest, ff. eod. l. eum qui, cxxxviii. §. fin.

Si filiusfamilias ita stipulatus sit, **ILLAM REM, AUT ILLAM VTRVM**
EGO VEL IM pater, sed filius destinare de alterutra debet. Extranei quo-
que persona si comprehensa fuerit, ueluti hoc modo, **VRTVM EARVM**
TITIVS ELEGERIT, non aliter stipulator alterutrius petendæ faculta-
tem habet, quam si Titius elegerit, ff. eo. l. si seruus, cxli. in princi.

Qui sic stipulatur, **QVOD TE MITTI ILLIS KLENDIS DARE**
OPORET, ID DARE SPONDES? uidetur non hodie stipulari,
sed sua die, hoc est Klendis, ff. eod. l. qui sic stipulatur, xlvii.

Ac si ita stipuleris: **DECEM AVREOS ANNVS, QVOAD VI-**
VAM DARE SPONDES? facta obligatio intelligitur, & perpetuatur.
quia ad tempus non potest deberi, sed hæres petendo pacti exceptione submo-
uebitur, Instit. de uerb. oblig. §. at si ita.

Qui ita stipulatur. **DECEM QVOAD VINAM DARI SPONDES?**
confestim decem recte dari petit, sed hæres eius exceptione pacti conueniri
submouendus est. nam stipulatorem id egisse: ne hæres eius peteret palam est.
quemadmodum is, qui usque ad Klendas dari stipulatur, potest quidem etiam
post Klendas petere, sed exceptione pacti submouetur. nam & hæres eius,
qui seruitus prædii, ita concessa est, ut quo ad uiueret ius eundi haberet, pacti
conueniri exceptione submouebitur, ff. eod. l. eum qui, lvi. §. qui ita.

Quotiens in diem, vel sub conditione oleum, quis stipulatur eius æstimationem,
eo tempore spectari oportet, quo dies obligationis uenit: tunc enim ab eo pe-
ti potest, alioquin aliâ captio reſerit. Idem erit, & si caput centum olei pon-
do dari, quis stipulatus sit. nam eius temporis sit æstimatio, cum peti potest. pe-
ti autem potest, quo primum in locum perueniri potuit, ff. eodem l. quotiens,
lix. & l. sequen.

Si quis ita stipulatus sit. **SI ANTE KLENDAS MARTIAS PRIMAS**
OPVS PERFECTVM NON ERIT, TVM QVANTI ID
OPVS ERIT, TANTAM PECVNIAM DARI? diem promif-
sionis cedere, non ex quo locatum est opus, sed post Klendas Martias, reus
promittendi poterat. Planè si **IN SVLAM FVL CIRI**: quis stipulatus
sit, non est expectandum, ut inſula ruat, deinde agi possit. nec **IN SVLAM**
FIERI: ut tantum temporis prætereat, quanto inſula fabricari possit. sed ubi
iam coepit mora faciendæ inſulæ fieri, tunc agetur, dieſque obligationi cedit,
ff. eod. l. stipulationes, lxxii. §. si quis ita, vsque in finem.

Interdum pura stipulatio, ex re ipsa dilationem capit, ueluti si id quod in utero
sit,

fit, aut fructus futuros, aut domum ædificari stipulatus sit: tunc enim incipit actio, cum ea per rerum naturam præstari potest. sic qui Carthagini dari stipulatur, cum Romæ sit, tacite tempus complecti videtur, quo perueniri Carthaginem potest, ff. de verb. obli. l. interdum, lxxiii. in princ.

Ad diem sub pœna pecunia promissa, & ante diem mortuo promissore, committitur pœna, licet non sit hæreditas eius adita, ff. eod. l. ad diem, lxxvii.

Si stipulatus fuero, ex fundo centum amphoras vini, expectare debeo donec nascatur, & si natum sine culpa promissoris consumptum sit, rursum expectabo, donec iterum nascatur, & dari possit, & per has uices, aut cessabit, aut ualebit stipulatio, ff. eo. l. inter stipulantem, lxxxiii. §. pro quo.

Cum stipulatus sim, mihi Proculi si opus arbitratum meo, ante Klendas Iunias effectum non sit, pœnam, & protuli diem: putas ne uerè me posse dicere arbitratum meo, opus effectum non esse, ante Klendas Iunias, cum ipse arbitrio meo aliam operi laxiorem dederim? Proculus respondit: non sine causa distinguendum est, interesse, utrum per promissorem mora non fuisset, quo minus opus ante Klendas Iunias, ita uti stipulatione comprehensum erat, perficeretur: an cum iam opus effici non posset. ante Klendas Iunias, stipulator diem in Klendis Augustis protulisset. nam si tum diem stipulator protulit, cum iam opus ante Klendas Iunias effici non poterat, pœnam esse commissam, neque ad rem pertinere, quod aliquod tempus ante Klendas Iunias fuit, quo stipulator non desiderauit, id ante Klendas Iunias effici. id est quod non est arbitratus, aut fieri, quod fieri non poterat. aut si hoc falsum est, etiam si stipulatus Prius diè Klendas Iunias mortuus esset, pœna commissa non esset quoniam mortuus arbitrari non posset, & aliquod tempus post mortem eius operi perficiendo superfuisset, & propemodum, etiam si ante Klendas Iunias futurum esse cepit, opus ante eam diem effici non posse: pœna commissa est, ff. eod. l. cum stipulatus, cxiii. in princ.

Si quis certo tempore facturum se aliquid, uel daturum stipulari, uel quæ stipulator uoluit promiserit, & si adiecerit, quod si statuto tempore minus hæc perfecta fuerint pœnam dabit. scire debet, minime posse ad euictandam pœnam obijcere, quod nullus eum admonuit, sed etiam citrà omnem admonitionem: eidem pœnæ pro tenore stipulationis fuit obnoxius: cum eaque promissit ipse in memoria sua seruare non ab aliis sibi manifestari poscere debeat, C. de contrah. stip. l. magnam, xii.

In insulam deportato reo promittendi stipulatio ista concepta, CVM MORIERIS DARI? non nisi moriente eo committitur, ff. de verb. obli. l. ex ea parte, cxxi. §. in insulam.

Si insulam fieri stipulatus sim, & transierit tempus quo potueris facere, quamdiu litem contestatus non sim posse te facientem liberari placet, quod si iam litem contestatus sim, nihil tibi prodesse, si ædifices, ff. eod. l. si insulam fieri, lxxxiii.

Qui in insulam fieri stipulatur, ita demum acquirit obligationem, si apparet quod in loco fieri insulam uoluerit, si & ibi insulam fieri interesse eius, ff. eod. l. qui in insulam, xcv.

INSULAM INTRA BIENNIVM ILLO LOCO AEDIFICARI SPONDES? ante finem biennii stipulatio non committitur. quamuis reus promittendi non ædificauerit, & tantum residui temporis sit, quo ædificium extrui non possit: neque enim stipulationis status, cuius dies certus in

Quintæ Partis. Lib. II.

in exordio fuit, ex postfacto mutatur: itaque & in stipulatione sistendi causa facta: placuit scilicet, ut ante diem stipulationem committatur, si certum esse coeperit, parere stipulationi residuo tempore non posse, ff. eodem l. insulam, cxxiii.

Si quis promiserit **DECEM TIBI DABO QVA DIE PETIERIS, ET EORVM INTERESSE IN DIES TRIGINTA**, interesse ex die stipulationis debetur. non ex die qua petita fors fuerit, nisi aliud actum manifeste probaretur, item dies, quo stipulatio facta esset initium est reddendi pecuniam, ff. eo. l. si ita quis, cxxv.

De conditionali stipulatione.

Sub conditione stipulatio fit, cum in aliquem casum defertur obligatio, ut si aliquid factum fuerit, uel non fuerit, committatur stipulatio, veluti. **SI TITIVS CONSVL FVERIT FACTVS QVINQVE AVREOS DARE SPONDES?** Inst. de verb. oblig. §. sub conditione.

Si ita quis stipulatur, **SIVE NAVIS EX ASIA VENERIT, SIVE TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT**, utra prius conditio extiterit stipulatio committetur, & amplius committi non potest. sed enim cum ex duabus disiunctis conditionibus, altera defecerit, necesse est, ut ea, quæ extiterit, stipulationem committat, ff. eo. l. si ita quis, lxiii.

Huiusmodi stipulatio interposita est, **SI TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT. TVM EX HAC DIE IN ANNO SINGVLOS DENA DARI SPONDES?** post triennium conditio extitit, an huius temporis nomine agi possit, non immerito dubitabitur: & respondit Africanus eam stipulationem utilem esse, ita ut in ea eorum quoque annorum, qui ante impletam conditionem intercesserit, præstatio in id tempus intelligatur, ut sententia eius sit talis, tunc cum Titius consul factus fuerit, in annos singulos etiam præteriti temporis habita ratione, dena præstentur, ff. eo. l. huiusmodi, lxiii.

Si ita stipulatus fuero: **SI TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT, TVNC EX HAC DIE IN ANNO SINGVLOS DENA DARE SPONDES?** post triennium conditio existente. triginta peti possunt, ff. eo. l. si ita, cxxvi. in princ.

Quicumque sub conditione obligatus curauerit, ne conditio existeret, nihilominus obligatur, ff. eo. l. in executione, lxxxv. §. si.

Si quis ita stipuletur. **SI IN CAPITOLIVM NON ASCENDERO DARE SPONDES?** perinde erit, ac si stipulatus esset, cum morietur sibi dari. Inst. de verb. oblig. §. si quis ita.

Sicuti cum morietur, quis stipulari potest, ita etiam hi, qui subiecti sunt alienæ potestati, cum morientur stipulari possunt, ff. de verbo. oblig. l. quodcunque, xlv. §. sicuti.

Ea, quæ stipulata est. cum moreretur partem dimidiam dotis, cui uelit relinquere reddi, sibi cum moreretur eam partem dotis stipulata uidetur, C. de contrah. stipu. l. quarta.

Omnia, quæ vel quocunque contractu, vel stipulati, vel pacti sunt contrahentes, vel testator in suo testamento disposuit, etiam si post mortem, uel pridie, quam moreretur scripta esse noscuntur pro tenore contractus, vel testamenti ualent,

Jent. C. cod. l. scrupulosam, xi.

Si quis sponderit insulam cum moriebatur edificare: non est impossibilis stipulatio, sed verisimile uidetur hoc inter contrahentes actum, ut incipiat quidem contra morientem obligatio, immineat autem heredibus eius, donec ad effectum perducatur, quod & in legatis simili modo relictis obseruatur. C. eodem. l. finali.

Si ita stipulatus fuero. **SI IN CAPITOLIVM NON ASCENDERIS, VEL ALEXANDRIAM NON IERIS CENTVM DARI SPONDES?** non statim committeretur stipulatio, quamvis Capitolium ascendere, vel Alexandriam peruenire potueris, sed cum certum esse ceperit, te Capitolium ascendere, vel Alexandriam ire non posse. item si quis ita stipuletur. **SI EQVVM NON DEDERIS CENTVM DARI SPONDES?** Pegasus respondit non ante committi stipulationem quam defuisset equus posse dari. Sabinus autem existimabat ex sententia contrahentium postquam equus potuit dari confectum agendum, & tamdiu ex stipulatione non posse agi, quamdiu per promissorem non stetit, quominus equum daret, idque defendebat exemplo poenus legatæ. **M**atius etenim heredem si dare potuisset poenum nec dedisset, confectum in pecuniam legatam teneri ser psit. idque utilitatis causa receptum est ob defuncti uoluntatem, & ipsius rei natura. Itaque potest Sabini sententia recipi, si stipulatio non à conditione coepit: ueluti **SI EQVVM NON DEDERIS TANTVM DARE SPONDES?** sed ita concepta sit stipulatio. **EQVVM DARI SPONDES SI NON DEDERIS TANTVM DARI SPONDES?** quod sine dubio verum erit, cum id actum probaret, & si equus datus non fuerit, & equus, & pecunia debeantur, sed & si ita cautum sit, ut sola pecunia non soluto equo debeat, idem defendendum erit, quoniam fuisse uoluntas probatur, ut equus soluatur, aut pecunia petatur. ff. eo. l. ita stipulatus, cxv. S. sed si ita stipulatus.

Ex conditionali stipulatione tantum spes est debitum iri: eamque ipsam spem in heredem transmittimus si priusquam conditio extet, mori nobis contigerit. Inst. de verb. oblig. S. ex conditionali.

Loca etiã inferi stipulationi solent, **VELVTI CARTHAGINI DARE SPONDES?** quæ stipulatio licet purè fieri videatur, tamen re ipsa habet tempus adiectum, quo promissor utatur ad pecuniam Carthagini dandum, & ideo si quis Romæ stipuletur. **HODIE CARTHAGINI DARE SPONDES?** inutilis erit stipulatio cum impossibilis sit repromissio: Inst. cod. S. loca.

Si inter eos, qui Romæ sunt, talis fiat stipulatio **HODIE CARTHAGINE DARE SPONDES?** quidam putant non semper videri impossibilem causam stipulationi contineri, quia possit contingere, ut tam stipulator, quam promissor ante aliquod tempus suo quisque, dispensatori notum fecerit in eum diem futuram stipulationem, ac demandasset promissor quidem suo dispensatori, ut daret stipulator autem suo, ut acciperet, quod si ita factum fuerit, poterit valere stipulatio. ff. de verborum obligationib. l. si seruus, cxli. S. si inter eos.

Cum ita stipulatus sum **EPHESI DARI?** inest tempus, quod autem accipi debeat, quæritur: & magis est, ut totam eam rem ad iudicem, idest ad uirum bonum remitemus, qui æstimet quanto tempore dil. gens paterfamilias conficere possit, quod factum se promiserit, & qui Ephesi daturum se spon-

Quintæ Partis, Lib. II.

ponderit, neque diplomate diebus, ac noctibus, & omni tempestate contempta iter continuari cogatur: neque tam delicatè progredi debeat, ut reprehensione dignus appareat. sed habita ratione temporis, ætatis, sexus, valetudinis, cum id agat, ut maturè perueniat, idest eodem tempore, quo plerique eiusdem conditionis homines solent peruenire. eoque transacto quamuis Romæ remanserit, nec possit Ephesi pecuniam dare, nihilominus ei rectè condicetur, uel quia per ipsum steterit, quominus Ephesi daret, uel quoniam per alium Ephesi dari possit, uel quia ubique potest solvere. nam & quod in diem debetur, ante solui potest, licet peti non potest, quod si duplemate usus, aut felici nauigatione, maturius quàm quisque peruenierit Ephesum: confestim obligatus est, quia in eo, quod tempore, atque facto finitum est: nullus est coniecturæ locus. ff. eod. l. continuus, cxxxvii. **S. cum ita stipulatus.**

Item qui insulam fieri spondit, non utique conquisitis undique fabris, & plurimis operis adhibitis, festinare debet, nec rursus utroque aut altero contentus esse, sed modus adhibendus est, secundum rationem diligentis ædificatoris, & temporum locorumque item si non inchoetur opus id tantum æstimetur, quod in illo interuallo effici potuit, transactoque tempore, quo insulam consummare oportuerit si postea ædificetur, liberetur reus: sicut liberatur qui se daturum spondit, si quandoque tradit. dicta l. continuus. **S. item qui insulam.**

Si ab eo stipulatus sim, qui efficere non possit, cum alio possibile sit: iure factam obligationem Sabinus scribit, d. l. continuus, **S. si ab eo.**

Conditiones, quæ ad præsens vel præteritum tempus referuntur, aut statim confirmant obligationem, aut omnino non differunt: ueluti si Titius consul factus fuit, uel si Mæuius uiuit, dare spondes? nam si ea ita non sunt, nihil ualet stipulatio: sin autem, ita se habent, statim valet, quæ enim per rerum naturam sunt certæ; non morantur obligationem, licet apud nos incertæ sint. Instit. de verb. oblig. **S. conditiones,** & ff. eod. l. conditio. c.

Si ita stipulatus fuero, **HANC SVMMAM CENTVM AVREORVM DARI SPONDES?** & si maxime exaudiatur ille sermo. **SI MO DO CENTVM AVREORVM EST.** non facit conditionem hæc adiectio, quoniam si centum non sint: stipulatio nulla est. nec placet instar habere conditionis sermonem, qui non ad futurum, sed ad præsens tempus referatur; & si contrahentes rei veritatem ignorant. ff. eo. l. si ita. cxx.

Si quis ita stipulatus fuerit. **DECIM AVREOS DAS SI NAVIS VENIT, ET TITIVS CONSVL FACTVS EST?** non alias dabitur, quàm si vtrunque factum sit. Idem in contrarium. **DARE SPONDES SI NEC NAVIS VENIT, NEC TITIVS CONSVL FACTVS EST?** exigendum erit, ut neutrum factum sit. huic similis scriptura est. **SI NEQVE NAVIS VENIT, NEQVE TITIVS CONSVL FACTVS EST? AT SI SIC, DABIS SI NAVIS VENIT, AVT TITIVS CONSVL FACTVS SIT?** sufficit unum factum, & contra. **DABIS SI NAVIS NON VENIT, AVT TITIVS CONSVL FACTVS NON EST?** sufficit vnum non factum. ff. eod. l. si quis ita stipulatus fuerit, cxxix.

Non solum res in stipulatum deduci possunt, sed etiam facta, ut si stipulamur aliquid

quid fieri, uel non fieri, & in huiusmodi stipulationibus optimum erit pœnam subiicere, ne quantitas stipulationis in incerto sit, ac necesse sit auctori probare, quod eius intersit. itaque si quis, ut fiat aliquid stipuletur ita adici pœna debet, si ita factum non erit, tunc pœnæ nomine centum dare spondes? sed si quædam fieri, quædam non fieri una eadem conceptione stipuletur quis, clausula huiusmodi erit adiicienda, si aduersus ea factum fuerit, siue quid ita factum non fuerit, tunc pœnæ nomine decem aureos dare spondes? Inst. de uerborum oblig. §. fin.

Cum quid ut fiat stipulemur pœnam si rectè concipiemus. **SI ITA FACTVM NON ERIT**, cum quid ne fiat, sic **SI ADVERSVS ID FACTVM SIT**, ff. de uerb. oblig. l. cum quid. lxxi.

Si ut aliquid fiat stipulemur: usitatur sic subiici pœnam, **SI ITA FACTVM NON ERIT**, at cum quid ne fiat stipulemur tunc hoc modo, **SI ADVERSVS EA FACTVM ERIT**. & cum alia fieri alia non fieri coniuncti stipulemur sic comprehenditur, **SI NON FECERIS, SI QVOD ADVERSVS EA FECERIS**. Præterea sciendum est, quod dari stipulemur non posse nos uni ex hæredibus adquiri: sed necesse esse omnibus adquiri. at cum quid fieri stipulemur, etiam unius personam rectè comprehendendi. ff. cod. l. continuus. cxxvii. §. final.

Si equum, quem à Titio purè stipulatus fueram: Seius Mihi sub conditione promiserit, & is pendente conditione post moram Titii decesserit confessim cum Titio agere poterò. nec Seius existente conditione obligetur, at si Titio acceptum fecissem, Seius existente conditione obligari potest. idcirco hæc tam uariè, quod equo mortuo definit esse res in quam Seius obligaretur, acceptilatione interposita superest equus, quem Seius promiserat. ff. cod. l. cum qui, lvi. §. si hominem.

Si quis, si Titius consul factus erit, decem dari sponderit, quamuis pendente conditione promissor moriatur, relinquet hæredem obligatum. ff. eo. l. si quis, lvii.

Si filius familias sub conditione stipulatus emancipatus fuerit, deinde extiterit conditio, patri actio competit, quia in stipulationibus id tempus spectatur, quo contrahimus. ff. cod. l. filiusfam. lxxviii.

Si stipulatus hoc modo fuero. **SI INTRA BIENNIVM CAPITOLIVM NON ASCENDERIS DARI?** non nisi præterito biennio rectè petam: nam etsi ambigua uerba sunt, sic tamen exaudiuntur, & immutabiliter uerum fuit, te Capitolium non ascendisse. ff. cod. l. quidquid, xcix.

Qui Romæ mutuam pecuniam acceperat soluendam in longinqua prouincia per menses tres, eamque ibi dari stipulanti spondisset, post paucos dies Romæ testato creditori dixit. paratum se esse Romæ eam numerare detracta ea summa, quam creditori suo interesse nomine dederat. quæsitum est cum in integrum summam, qua stipulatione obligatus est, obtulerit, an eo loco, in quo soluenda promissa est, sua die integra peti posset. Scæuola respondit, posse stipulatorem sua die ibi, ubi soluendam stipulatus est petere. ff. eo. l. qui Romæ, cxxii. in prin.

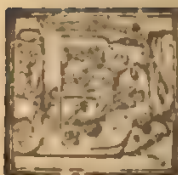
EEEEe 2 DE

scripsi
scripsi 12
12

Quintæ Partis, Lib. II.

DE DVOBVVS REIS STIPVLANDI, ET PROMITTENDI.

Titulus II.

- T** stipulandi & promittendi duo pluresvè rei fieri possunt stipulandi ita. Si post omnium interrogationem promissor respondeat. SPONDEO, ut puta cum duobus separatim stipulationib. ita promissor respondeat utriq; uestrum dare spondeo. nam si prius Titio sponderit, deinde alio interroganti spondeat, alia atque alia erit obligatio, nec creduntur duo rei stipulandi esse. Inst. de duob. reis, in princip, & ff. de duob. reis. l. prima.
- Duo, pluresvè rei promittendi ita fiunt. MAEVI DECEM AVREOS DARE SPONDES, ET SEI EOSDEM DECEM AVREOS DARE SPONDES, si respondeant singuli separatim. SPONDEO. Inst. cod. §. duo plures.
- Et stipulationum prætioriarum duo rei fieri possunt. ff. eodem. l. & stipulationum, xliiii.
- Duo rei promittendi siue ita interrogati. SPONDETIS. respondeant, SPONDEO. aut SPONDEMVS, siue ita interrogati. SPONDES. respondeant, SPONDEMVS. recte obligantur. ff. eodem, l. quarta.
- Duos reos promittendi facturus, si utrumque interrogauero sed alter duntaxat responderit, uerius est eum, qui responderit, obligari, neq; enim sub conditione interrogatio in utriusque persona fit, ut ita demum obligetur, si alter quoque responderit. ff. eod. l. sexta, in princ.
- Duo rei sine dubio ita constitui possunt; ut temporis ratio habeatur, intra quod uterque respondeat, modicum tamen interuallum temporis, item modicus actus, qui modo contrarius obligationi non sit, nihil impedit, quominus duo rei sint: fideiussor quoque interrogatus inter duorum reorum responsa si responderit potest uideri non impedire obligationem reorum: quia nec longum spatium interponitur, nec is actus contrarius sit obligationibus. dicta l. sexta. §. final.
- In duobus reis promittendi frustra timetur nouatio: nam licet ante prior responderit, posterior & si ex interuallo accipiatur, consequens est dicere, pristinam obligationem durare & sequentem accedere & parui refert, simul spondeant, an separatim promittant, cum hoc actum inter eos sit, ut duo rei constituentur, neque vlla nouatio fiet. ff. eod. l. tertia, in princ.
- Si ex duobus, qui promissuri sunt, hodie, alter ab altero postera die responderit, non esse duos reos at ne obligatum quidem intelligi eum, qui postera die respondeat, verum est: cum actor ad alia negotia discesserit, vel promissor: licet peractis illis rebus responderit. ff. eod. l. si ex duobus, xii. in princ.
- Si à Titio, & pupillo sine tutoris auctoritate stipulatus fuero eadem decem, & quasi duos reos promittendi constitui, obligatumque Titium solum Iulianus scribit. d. l. si ex duobus. §. si.
- Si id, quod ego, & Titius stipulamur in singulis personis proprium intelligatur, non poterimus duo rei stipulandi constitui, ueluti cum usumfructum,
- aut

Si id quod ego, & Titius stipulamur in singulis personis proprium intelligatur, non poterimus duo rei stipulandi constitui, veluti cum vsumfructum aut id rei nomine dari stipulemur. idem est si Titius, & Seius decem, aut equum qui Titii sit stipulati sint, quia non videntur duo rei stipulandi, cum Titio decem tantum, Seio equus, aut decem debeantur, quæ sententia eò pertinet, ut quamvis vel huic, vel illi decem soluerit, vel Seio æquum, nihilominus alteri obligatus manet, sed dicendum est, ut si decem altero soluerit: ab altero liberetur, ff. eod. l. si id, xv.

HIS VERBIS, EA QVAE PRAESTARI STIPVLANTI SPOPONDIMVS. interest quid inter contrahentes actum sit: nam si duo rei facti sint, cum qui absens fuit non teneri. præsentem autem in solidum esse obligatum, aut si minus in partem fore obstrictum, ff. eo. l. octaua.

Eandem rem apud duos pariter deposui, utriusque fidem in solidum secutus, vel eandem rem duobus, simul commodavi: sunt duo rei promittendi, quia non tantum verbis stipulationis, sed & cæteris contractibus, veluti emptione, venditione, locatione, conductione, deposito commodato, testamento. utputa, si pluribus hæredibus institutis, testator dixit. **TITIVS, ET MAEVIUS SEMPRONIO DECEM DATO.** sed si quis in deponendo penes duos paciscatur, ut ab altero culpa quoque præstaretur: verius est, non esse duos reos à quibus impar suscepta est obligatio. Non idem probandum est, cum duo quoque culpam promississent, si alteri postea pacto culpa remissa sit. quia posterior conuentio, quæ in alterius persona intercessit, statum, & naturam obligationis, quæ duos initio reos fecit, mutare non potest, quare si socii sint, & communis culpa intercessit, etiam alteri pactum cum altero factum proderit, ff. eod. l. nona, in princ.

Siue à certis personis hæredum nominatim legatum esset, si ab omnibus excepto aliquo: Atticinus, Sabinus, Cassius, pro hæreditariis partibus totum eos legatum debituros aiunt. quia hæreditas eos obligat. idem est cum omnes hæredes nominantur, ff. eo. l. siue a certis, xvii.

Cum duos reos promittendi facerem ex diuersis locis Caput pecuniam dari stipulatus sim, ex persona cuiusque ratio proprii temporis habebitur. nam & si maximè parem causam suscipiunt, nihilominus in cuiusque persona propria singulorum consistit obligatio, ff. eodem. l. eandem nona.

Cum tabulis esset comprehensum, illum, & illum centum aureos stipulatos: neque adiectum, ita ut duo rei stipulandi essent, virilem partem singuli stipulati videbantur, & è contrario: cum ita cautum inueniretur, **TOT AVREOS RECTE DARI STIPVLATVS EST IVLIVS CARPVSPPOPONDIMVS, EGO ANTONINVS ACHILLEVS, ET CORNELIVS DIVS:** partes viriles debentur, quia non fuerat adiectum, singulos in solidum spopondisse. ita ut duo rei promittendi fierent, ff. eod. l. reos, xi. §. fin.

Cum duo eandem pecuniam, aut promiserint, aut stipulati sunt, ipso iure ei singuli in solidum debentur, & singuli debent, ideoque petitione acceptilatione unius tota soluitur obligatio, ff. eod. l. secunda.

Ex huiusmodi obligationibus, & stipulationibus solidum singulis debetur & promittentes singuli in solidum tenentur. utraque tamen obligatione, una res vertitur, & vel alter debitum accipiendo, vel alter soluendo omnium

Quintæ Partis. Lib. II.

- perimit obligationem, & omnes liberat, Inst. eod. §. ex huiusmodi.
- Vbi duo rei facti sunt potest, uel ab uno eorum solidum peti. hoc est enim duorum reorum, ut unus quisque eorum in solidum sit obligatus, potestque ab alterutro peti, & partes aut à singulis peti posse, nequaquam dubium est. quemadmodum, & à reo, & fideiussore petere possumus. utique enim cum una sit obligatio, una & summa est: ut siue unus soluat, omnes liberantur: siue soluat ab altero, liberatio contingat, ff. eod. l. tertia, §. vbi duo.
- Duobus autem reis constitutis, quin liberum sit stipulatori, vel ab utroque, uel ab altero duptaxat fideiussorem accipere, non dubitatur, sed si à duobus reis stipulandi interrogatus respondisset, uni se spondere ei soli tenetur, ff. eod. l. sexta, §. duobus.
- Reos promittendi uice mutua fideiussores non inutiliter accipi conuenit, reus itaque stipulandi actionem suam diuidere si uelit, (neque enim diuidere cogendus est) poterit eundem, ut principalem reum, item, qui fideiussor pro altero exstitit in partis conuenire, non secus ac si duos promittendi reos actionibus conueniret, ff. eod. l. reos, xi. in princ.
- Si reus promittendi altero reo hæres extiterit, duas obligationes cum sustinere dicendum est. nam ubi quidem altera differentia obligationum esse possit, ut in fideiussore, & reo principali, constitit alteram ab altera perimi, cum vero eiusdem dux potestatis sint, non potest reperiri, qua altera potius quam altera consumari: ideoque & si reus stipulandi hæres extiterit, duas species obligationis is sustinere debet, ff. eod. l. si reus, xii.
- Si duo rei promittendi sortii non sint, non proderit alteri, quod stipulator alteri reo pecuniam debet, ff. eod. l. x.
- Ex duobus reis stipulandi si semel unus egerit, alteri promissor offerendo pecuniam, nihil agit, ff. eod. l. ex duobus, xvi.
- Ex duobus reis eiusdem equi promittendi factis alterius factum alteri, quoque nocet, ff. eod. l. penult.
- Cum duo eandem pecuniam debent: si unus capitis deminutione exemptus est obligatione, alter non liberatur, multum enim interest, utrum res ipsa soluat, an persona liberetur. cum persona liberatur, manente obligatione alter durat obligatus, & ideo si aqua, & igni interdictum est, alicuius fideiussor postea ab eo datus tenetur, ff. eod. l. si.
- Ex duobus reis promittendi, alius purè, alius in diem, vel sub conditione obligari potest. nec impedimento erit dies, aut conditio, quominus ab eo, qui purè obligatus est petatur, Inst. de duob. reis, §. si. & ff. eod. l. septima.
- Propter mutuam uni datam pecuniam aliis reis promittendi factis, ob non numeratam sibi pecuniam obligationem, remitti desiderio postulantium iura refragantur, C. de duob. reis, l. quarta.
- Si duo pluresve rei cuiusdam traditione conuentionem in solidum inierint, cuiusunque eorum, quamdiu res in eadem causa manserit, si casus obtulerit, actio in solidum competit, C. eod. l. prima.
- Quando sunt duo rei promittendi eiusdem pecunie seruatur dispositio Nouellæ Constitutionis. xcix. de duob. reis promitt. qui uice mutua fideiussores accepti sunt. Pro eadem Constitutione quoniam describetur suo Titulo de fideiussorib. hic annotatio fit, quia omittitur lex secunda in princip. C. de duob. reis, qua disponitur creditorem non prohiberi exigere debitum, à quo uelit cum duo sint promittendi Rei.
- Qui probauerit se conuentum in solidum exsoluisse à Præfide prouinciæ adiuuabitur

bitur aduersus eum, cum quo communiter mutuam pecuniam accepit, C. de duob. reis, l. secunda, §. & ideo.

Cum quidam rei stipulandi certos habeant reos promittendi, vel vnus forte creditor duos, vel plures debitores habebat: uel è contrario multi creditores vnū debitorem, & alii ex reis promittendi ad certos creditores debitum agnouerunt, vel per solutionem, vel per alios modos in anterioribus sanctionibus positos, si forte ad vnū creditorem quidam ex debitoribus deuotionem suam ostenderunt, vel cum plures essent creditores, debitor qui solus existeret ad vnū ex his, vel quoddam debitum agnouit. quærebatur si eis, vel ei daretur licentia aduersus alios in deuotionem suam exercere, & quasi tempore emenso exactionem reculare, vel quibusdam ex debitoribus debitum agnoscentibus, vel in iudicio pullatis, deberent, & alii ab omni contradictione repelli: pietate suggerente, videtur esse humanum si mel in uno eodemque contractu, qualicunque interruptione, vel agnitione adhidita omnes simul compelli ad persolvendum debitum. siue plures sint rei, siue vnus, siue plures sint creditores, siue non amplius, quam vnus: Sancitum est in omnibus casibus, supra comprehensis aliorum deuotionem, uel agnitionem, vel ex libello admonitionem aliis debitoribus præiudicare, & aliis prodesse creditoribus, C. de duob. reis, l. fin.

In duobus reis promittendi constitutum est, ex vnus rei electione præiudicium creditori, aduersus alium fieri non conceditur. Sed remanent, & ipsi creditori actiones integre, & personales, & hypothecariæ, donec per omnia ei satisfiat. Si enim pactis conuentis hoc fieri conceditur, & in usu quotidiano semper hoc versari aspicimus: quare non ipsa legis autoritate hoc permittatur, ut nec simplicitas suscipientium contractus, ex quacunque causa possit ius creditoris mutilare, C. de fideiuss. l. fin. §. idemque in duobus reis.

DE DIVISIONE STIPULATIONVM.

Titulus III.

Stipulationum alie sunt iudiciales, alie prætorie, alie conuentionales alie communes, tam prætorie, quam iudiciales; Inst. de divisione stipul. in princ. & ff. de ver. obli. l. quinta in princ.

Iudiciales sunt duntaxat, quæ à mero iudicis officio proficiuntur, veluti de dolo cautio, Inst. eo. §. iudiciales.

Prætorie sunt, quæ à mero prætoris officio proficiuntur, veluti damni infecti, vel legatorum. Prætorias autem stipulationes sic exaudiri oportet, ut in iis etiam contineantur ædilitiæ. nam & hæ in iurisdictione Prætoris veniunt, Inst. eod. §. prætorie.

Conuentionales sunt, quæ ex conuentione utriusque partis concipiuntur. hoc est, neque iussu iudicis, neque iussu prætoris: sed ex conuentione contrahentium, quarum totidem genera sunt, quot (pene dixerim) rerum contrahendarum, Inst. eodem, §. conuentionales, & ff. de uerbo. obliga. l. quinta, §. conuentionales sunt.

In conuentionalibus stipulationibus, contractui formam contrahentes dant. enimvero prætorie stipulationes legem accipiunt, de mente prætoris, qui eas proposuit, denique prætoriis stipulationibus nihil immutare licet, neque ad-

dere,

contrarium summa ratione fit, ut uno ex hæredibus stipulatoris vincte in partem eius committatur stipulatio. hoc. n. facere verba stipulationis quanti ea res est. sed si unus ex hæredibus promissoris totam rem possideat inolidum eum damnandum Iulianus scribit: in quantum autem ipse ea stipulatione, vel fideiussores an omnino teneantur dubitari potest. & uidendum ait, ne non committatur. sed si lite contestata possessor decesserit unum ex hæredibus non maiore ex parte damnandum licet totum fundum possideat: quam ex qua hæres est. ff. eod. l. secunda.

Generaliter in omnibus prætorijs stipulationibus, & procuratoribus satisfidatur. ff. eod. l. tertia.

Prætoria stipulationes sæpius interponuntur, cum sine culpa stipulatoris cautum esse desit. ff. eod. l. quarta.

In omnibus prætorijs stipulationibus hoc seruandum est, ut si procurator meus stipuletur mihi causa cognita ex ea stipulatione actio competat. idem est, & cum intitor in ea causa esse coepit. ut interposita persona eius dominus mercis rem amissurus sit, ueluti bonis eius uenditis. succurrere enim domino Prætor debet. ff. eod. l. quinta.

In omnibus prætorijs stipulationibus, in quibus primo fieri aliquid, deinde si factum non sit, poenam interimus: poenæ nomine stipulatio committitur. ff. eod. l. sexta.

Prætoria satisfidationes personas desiderant pro se interuenientium, & neque pignoribus quis, neque pecuniæ vel auri, vel argenti depositione in uicem satisfidationis fungitur. ff. eod. l. septima.

Qui sub conditione institutus est adgnita bonorum possessione cogitur substituto in diem cauere longiorem. Prætor enim beneficium suum nemini uult esse capiosum. & potest uideri calumniosè satis petere, quem alijs antecedit. ff. eod. l. octaua, in princ.

Cum sub contrarijs conditionibus Titio, & Mæuio legatum sit, utrique cauetur: quia uterq; ex uoluntate defuncti sperat legatum d. l. octaua. §. fin.

In prætorijs stipulationibus si ambiguus sermo acciderit, prætoris erit interpretatio, eius enim mens æstimanda est. ff. eod. l. nona.

Si præses provinciae, qui ante in triennium cauere iusserat: postea in longum tempus cauere præcepit, qui à prima stipulatione prorsus discedi voluerat, exceptio nem primæ stipulationi obligaris peperisse uidetur. ff. eod. l. x.

In eiusmodi stipulationibus, quæ quanti res est promissionem habent, commodius est certam summam comprehendere, quoniam plerunque difficilis probatio est, quanti cuiusq; intersit, & ad exiguam summam deducitur. ff. eod. l. fin.

In prætorijs stipulationibus si rem, quam ex causa lucratiua stipulatus sum, nactus fuero, ex causa euanescit stipulatio. sed si hæres extitero, dominio extinguitur stipulatio. Si vero à me hærede defunctus eam legauit: potest agi ex stipulato. idemq; esse et si sub conditione legata sit, quia et si ipse debitor rem sub conditione legatam dedisset non liberaretur. sed si conditione deficiente remanserit, petitio infirmabitur. ff. de verbor. obligat. l. inter stipulantem, lxxiii. §. hic tractatus.

Quia inter iudiciales stipulationes prætoriarum est. VT RATVM IUDICIVM FIAT, ET IUDICATVM SOLVI. ideo De stipulatione iudicati solui sequitur.

Quintæ Partis, Lib. II.

DE STIPVLATIONE IUDICATVM SOLVI.

Titulus V.

Vdicatum solui stipulatio tres clausulas in unum collatas habet, de re iudicata, de re defendenda, de dolo malo. ff. iudicatum solui. l. sexta.

In stipulatione iudicatum solui post rem iudicatam: statim dies cedit, sed exactio in tempus reo principali indultum differtur. ff. cod.

l. prima.

Si quis apud aliquem iudicem iturus, stipulatus est iudicatum solui, & agit apud alterum, non committitur stipulatio, quia non huius iudicis sententiæ fideiuflores se subdiderunt. ff. cod. l. tertia, in princ.

Cum apud Sempronium iudicem datum reus defenderetur, stipulatione cautum est, ut quod Sempronius iudex iudicasset, præstaretur. à cuius sententia petitor appellauit, & cum apud competentem appellationi iudicem res ageretur, defensor condemnato. quæsitum est, an stipulatio commissa esset. respondit Scævola non esse iure commissam, & ideo ut committatur stipulatione adiicitur. QVI-VE IN EIVS LOCVM SVBSTITVTVS ERIT. ff. cod. l. penult.

Stipulationem iudicatum solui, & procurator, & tutor, & curator stipulari possunt.

Procuratorem eum accipere debemus, cui mandatum est, siue huius rei tantum mandatum suscepit, siue etiam uniuersorum bonorum. sed & si ratum fuerit habitum, procurator uidetur. sed & si fortè ex liberis uel parentibus aliquis interueniat, uel vir uxoris nomine à quibus mandatum non exigitur an committatur stipulatio, quæritur. magisq; erit, ne committi debeat: nisi fuerit ei mandatum uel ratum habitum, quod enim eis agere permittitur edicto prætoris, non facit eos procuratores, itaq; si talis persona interueniat, ex integro erit cauendum. sed & quod de tutore diximus, ita accipiendum est, ut si is fuerit, qui tutelam administrabat, cum tutor non esset, tutoris appellatione eum non contineri. sed & si quidem tutor sit, non tamen quasi tutor negotia administret, vel dum ignorat, vel alia ex causa, dicendum erit non committi stipulationem. nam edicto prætoris illi tutori agendi facultas datur, cui à parente, maiore uel parte tutorum, eorum uel, cuius ea iurisdictio fuit, tutela permissa erit. sed & curatorem accipiemus furiosi furiosæ: item pupilli, pupillæ cæterorum quoq; curatores puta adolescentis, uel si alterius, cuius curator sit, committi stipulationem. Si tutor esse proponatur regionis alicuius, uel prouinciæ, uel rerum Italicarum: consequens erit dicere, stipulationem ita demum committi, si ex causa egerint, quæ ad administrationem eorum pertinebat. Si reus postquam iudicatum solui promisit, demens factus sit, an stipulatio committatur ob rem non defensam quæritur, magisque est, ut committatur, si nemo eum defendat. ff. cod. l. tertia. §. stipulationem, usq; ad §. ob rem.

Ob rem non defensam stipulatio non committitur quandiu potest existere, qui defendat. d. l. tertia. §. ob rem.

Si ante acceptum iudicium prohibitus fuerit procurator à domino, & actor ignorans, prohibitum eum esse, egerit an stipulatio committatur? & nihil aliud dici potest, quam committi. Quod si quis sciens prohibitum esse, egerit, Iulianus non putat stipulationem committi. nam ut committatur. nõ sufficere ait, cum ea persona acceptum esse iudicium, quæ stipulationi comprehensa est: sed oportere etiam causam personæ eandem esse, quæ stipulationis interponendæ tempore

pore fuit. & ideo si is, qui procurator datus est, hæres extiterit domino atq; ita acceperit iudicium, siue etiam prohibitus acceperit, non committitur stipulatio, nam & aliàs ac sponsum esse, si quis absentem defendens satis dederit, deinde vel procurator ab eo datus, uel post quàm hæres ei extitit, iudicium acceperit fideiussores non teneri. ff. eod. l. septima.

Si ad defendendum procurator datus fuerit, satisfdare iubetur iudicatum solui stipulatione, quæ non ab ipso procuratore, sed à domino litis interponitur, quod si procurator aliquem defendat ipse cogitur satisfdare iudicatum solui stipulatione. ff. eodem. l. decima.

Si fuero à fideiussore procuratoris stipulatus iudicatum solui, quasi in rem acturus, & postea in personam egero, uel alia actione acturus aliam autem dicta uero actionem, non committitur stipulatio, quia de alia actum uidetur, de alia stipulatio interposita. ff. eo. l. cum quærebatur, xiii. §. fin.

Cum lite mortua nulla res sit, ideo constat fideiussores ex stipulatu iudicatum solui non teneri. ff. eo. l. secunda.

Si petitor post satisfdationem ante iudicium acceptum hæres possessori extiterit, extinguitur stipulatio. ff. eodem. l. octaua.

Hæc stipulatio QVANDIV RES NON DEFENDATVR, simul atque defendi cœperit, aut defendi debere desierit, resoluitur. ff. eod. l. hæc stipulatio, xv.

Vir bonus non arbitrabitur indefensam esse rem, de qua prætor iudicium accipere non cogat. ff. eod. l. vir bonus, xviii.

Cum quærebatur, si interposita iudicatum solui stipulatione, cum quis rē non defenderet, postea ex hære modicio sententiam esset passus, an ob rem iudicatam clausula committatur, dicitur vnam clausulam in stipulatione iudicatum solui, & ob rem non defensam, & ob rem iudicatam in re habere. cum igitur iudicatum solui stipulatio vna cludatur clausula, siue res iudicetur, siue res non defendatur, meritò quæritur si altera causa committatur. an ex altera rursum cōmitti possit. ecce enim si quis stipuletur. **SI NAVIS EX ASIA VENERIT**, aut, **SI TITIVS CONSVL FVERIT**, constat siue navis prior venerit, siue Titius consul ante factus sit, committi stipulationem, sed ubi commissæ est ex priorē causa, ex altera licet existat conditio, amplius non committitur. altera causa enim non vtraq; inhæret stipulationi proinde videndum, stipulatio ob rem non defensam vtrum commissæ est re non defensa. an non prius creditur commissæ, nisi ex stipulatione his fuerit contestata, quod magis est. & ideo nec fideiussoribus videtur statim dies cedere, ubi res cœperat non defendi. proinde si fortè lis finita fuerit ad quē defensio erat necessaria vel solutione, vel transactione, vel acceptilatione, vel quo alio modo consequenter placuit evanescere ob rem non defensam clausulam. ff. eo. l. cum quærebatur. xiii. in princ.

Si plures fuerint fideiussores posteaquam cum vno lis contestata est, ex clausula ob rem nō defensam ipse reus potest suscipere defensionem, is autem cum quo actum fuit, absolui debet: iam tamen fideiussore, qui iudicium acceperat, damnato. frustra defensionem reus suscipit, ceterum etsi solutum fuerit posteaquam iudicatum est, repetitionem constituerimus eius, quod solutum est. ff. eodem. l. tertia. §. fin. cum l. sequen. & l. quinta, in princip.

Vnus ex fideiussoribus, vel hæredibus pluribus, alio cessante suscipere defensionem potest. d. l. quinta. §. vnus.

Nunc videamus qualis defensio exigatur, ne committatur stipulatio, & quarum personarum, & si quidem ex personis enumeratis in defensionem quis succedat

Quintæ Partis, Lib. II.

dat palàm est, rectè rem defendi, nec committi stipulationem: si vero extrinsecus personam defensoris interueniat æquè stipulatio non committetur. si modo ille paratus sit rem boni uiri arbitrato defendere hoc est satisfdare. sic. n. uidetur defendere, si satisfdet, cæterum si simpliciter paratus sit interuenire, nec admittatur, committetur ista stipulatio ob rem non defensam. quòd si quis eū, uel cum satisfdatione, uel sine satisfdatione admisserit. consequens erit dicere stipulationis istius nullam partem committi: quia sibi imputari debet, qui talem defensorem admisit. d. l. quinta. §. nunc.

Si ex fideiussoribus, qui iudicatum solui cauerant. existat defensor, placuit ob rem iudicatam stipulationem non committi, cæteraq; eadē esse, atque si extraneus defensor existat. d. l. quinta. §. si ex fideiussoribus.

In hac stipulatione hoc tractatur, an hi, qui fideiusserint, si defensionem omiserint mandati iudicio teneantur. & est uerius non teneri: hi enim in quantitatem interuenerunt, & hoc illis fuit mandatum, non in defensione, quid tamen si & hoc sibi assumpserint, ut defendant? an mandati possint agere? & si quidē victi sunt, utique quod ob rem iudicatum præstiterunt consequentur. sumptus tamen litis minimè petent, si autem obtinuerunt, poterunt sumptus litis consequi quasi iuxta mandatum, & si non mandatum secerint. d. l. quinta. §. in hac stipulatione.

Si tamen plures fideiussores defendere fuerint parati, uideamus utrum vnum defensorem debent dare, an vero sufficiat, ut unusquisq; eorum pro parte sua defendat, uel defensorem substituatur. & magis est, ut nisi vnum dent procuratorem desiderante, scilicet hoc actore committatur stipulatio ob rem non defensam, nam & plures hæredes rei necesse habebunt vnum dare procuratorem, ne defensio per plures scissa incommodo aliquo afficiat actorem. aliud est in hæredibus actoris, quibus necessitas non imponitur, ut per vnum litigent. d. l. quinta. §. si tamen.

Illud sciendum est, ibi rem esse defendendam, ut rectè defendatur, ubi debet agi dicta l. quinta. §. si.

Si ex duobus fideiussoribus, qui iudicatum solui sponponderant: alter ob rem non defensam partem suam soluerit, nihilo minus res defendi poterit, nec tamen is, qui soluerit, repetet: stipulatio enim eius pro parte perempta est; proinde ac si acceptum ei factum fuisset. ff. eod. l. si ex duobus, xliii. in princip.

Quoties ex stipulatione iudicatum solui ob rem non defensam agitur cum fideiussoribus non est iniquum caueri, dominum priore iudicio absolui, quia ommissa cautione fideiussores mandati iudicio non consequentur, aut certe cogantur dominum priore iudicio defendere. d. l. si ex duobus, §. fin.

Si unus ex fideiussoribus ob rem non defensam conuentus sit, deinde postea res defendatur, alter fideiussorum ob rem iudicatam conueniri potest, & si reus promittendi duobus hæredibus relictis decesserit, alter rem non defendat, alter defendat, is, qui non defendat ob rem non defensam conueniri potest: ille, qui defendat ob rem iudicatam quoniam in unius eiusdemque persona non posse committi has duas clausulas creditur, & nos dicimus semper præualere rei iudicata clausulam, eamque solam committi. ff. eod. l. finali.

Ex iudicatum solui stipulatione ob rem non defensam cum uno ex fideiussoribus agere uolo, is, quod pro parte eius sit soluere mihi paratus est non debet mihi in eum dari iudicium, neque enim æquum est aut iudicio destringi, aut ad inficiationem compelli eum, qui sine iudice dare paratus est, quo non amplius aduersarius

uersarius eius per iudicem ab eo consequuturus est, ff. eo. l. ex iudicatum. 16.
Ex clausula re iudicata, dolo malo, ob rem non defensam in solidum committitur stipulatio, non enim uidebitur defensa res boni uiri arbitrato, quæ non in solidum defensa sit. ff. eo. l. ex clausula. 17.

Novissima clausula iudicatum solui stipulationis. DOLVM MALVM AB-ESSE ABFVTVRVMQVE ESSE, & in futurum tempus permanens factum demonstrat. itaque etsi forte decesserit is, qui dolo fecerit, tenebitur hæres eius. uerbum enim, ABFVTVRVMQVE ESSE plenissimum est, & ad omne tempus refertur, ut si aliquo tempore non auferit dolus, quoniam uerum sit non a fuisse committatur hæc clausula. Si autem adiectum sit, SI HVIUS REI DOLVS MALVS NON ABERIT, QVANTI EA RES EST, DARI SPONDES? & ob extranei dolum promissor poena tenebitur. doli autem mali clausula, sicut reliquæ stipulationes, in quibus tempus nominatim adiectum non est, non ad principium stipulationis refertur. ff. cod. l. nouissima. xix.

Quia uero inter cautionales stipulationes prætoria est Ratam rem haberi. ideo sequitur hic titulus

RATAM REM HABERI, ET DE RATI HABITIONE.

Titul. VI.

VM quis de rato stipularetur, quamuis non idem, sed alius à Domino conueniretur, qui conueniri non posset, si ratum habuisset comitti stipulationem placuit. ueluti si cum fideiussor, aut alter ex reis promittendi, qui solius est conuenitur. ff. rem ratam haberi. l. prima.

In stipulatione de rato habendo non est cogitandum rei promittendi, uel stipulandi compendium, sed quid interfuerit eius, qui stipulatus est ratum haberi, quod gestum est. ff. eo. l. 2.

Nam si commissæ est stipulatio ratam rem dominum habiturum in tantum competit, in quantum mea interfuit, id est quantum mihi abest, quantumque lucrari potui. ff. eo. l. si commissæ. xiii.

Interdum ex conuentione stipulatio ratam rem interponi solet, ut puta si quid procurator, aut uendat, aut locet, aut si ei soluatut. uel paciscitur, uel quodlibet aliud absentis nomine gerit, quo enim tutiore loco sit, qui contrahit de rato solet stipulari. ff. eo. l. interdum x. & l. uel si xi. cum l. seq. in princ.

Uianus ait interesse quoniam habemus ratam habere deberet solutionem in procuratorem factam, an tunc demum cum primum certior factus esset, hoc autem, EN TATEI accipiendum & cum quodam spacio temporis, nec minimo, nec maximo & quod magis intellectu percipi, quam ellocutione ex primi possit, quod ergo si quod primo ratum non habuit, postea habebit ratum? nihilo magis proficere ad impediendam actionem suam, & ob id quod primo non habuit ratum actionem saluam habere ait. ideoque si quod procuratori solutum fuit exegerit, agi perinde ex ea stipulatione poterit, ac si ratum habere se postea non dixisset, sed exceptio doli mali locum habebit. ff. eo. l. quo enim. xii. S. Iulianus.

Siue quis petat, siue compensatione utatur committitur statim ratam rem dominum habiturum stipulatio. nam qualiter quis eundem actum retractet, qui à procuratore actus est, committi stipulationem oportet. d. l. quo. n. S. si.

Cum minor uiginti quinque annis creditor pecuniam recuperare uellet interpo

FFFFF finis

fitus procurator debitori de rato habendo cauit, restitutione in integrum data, neque indebiti conditionem, neque stipulationem committi constabat, idemque eueniret si falsi procuratoris actum minor annis ratum haberit, & ideo ita cauendum erit precedente mandato. SI ILLE IN INTEGRVM RESTITVTVS FVERIT, HAERESVE EIVS AVT IS, AD QVEM EA RES, QVA DE AGITVR PERTINEBIT QVANTI EA RES ERIT TANTAM PECVNIAM DARI. mandato uero non interueniente uulgaribus uerbis de rato habendo. hæc quoque prudentius inter consentientes adstruentur, alioquin si non conueniat, nec creditor minor consentiat actionem dari oportebit. ff. eo. l. 3. in prin.

Falsus procurator de rato habendo cauit atque ita dominus à sententia iudicis procuratore uisito prouocauit. stipulationis defecisse conditionem apparuit, cum ad auxilium commune superatus confugisset, quod si dominus qui ratum non habuit pecuniam exegerit, stipulatio de rato comitteretur in eam pecuniã, q̃ dominus accepit, quamuis nihil procurator acceperit. d. l. 3. §. si. Rem ratam haberi hoc est, comprobare adgnosceretque, quod actum est à falso procuratore. ff. eo. l. quo. n. xii. §. rem.

Procurator quinquaginta petit, si dominus centum petat tenebuntur fideiussores qui de rati habitatione cauerunt in quinquaginta, & quantum interfuit differri quinquaginta actionem. ff. eo. l. 4.

Procurator ad exhibendum egit, & aduersarius absolutus est, quia non possidebat, at cum possessionem eiusdem rei nactus esset, agit cum eo dominus ad exhibendum. Sabinus ait fideiussores non teneri, quoniam hæc alia res sit, nam etsi dominus egisset mox absoluto aduersario, quia non possideret, ex integro ageret, non obstatuta est rei iudicatæ exceptio. ff. eo. l. 8. in princ.

Si procurator à debitore pecuniam exegerit, & satisfecerit dominum rem ratam habere, mox dominus de eadem pecunia egit, & litem amiserit: committi stipulationem placet, etsi procurator eandem pecuniam domino sine iudice soluerit, condicturus est, sed cum debitor ex stipulatu agere cæperit potest dici dominum, si defensionem procuratoris suscipiat non inutiliter doli mali exceptione aduersus debitorem uti, quia naturale debitum manet. d. l. 8. §. si procurator.

Si indebitum procuratori solutum sit, agi statim ex hac stipulatione aduersus procuratorem potest, ut ratum habeat dominus. ut possit dannosci, utrumne domino condici debeat id quod indebitum solutum sit, si is ratum habeat, an uero procuratori condicendum sit, si dominus ratum non habeat. ff. eo. l. si indebitum xvi. in prin.

Si procurator fundum petiisset, & cauisset, uti ad solet, ratam rem dominum habiturum deinde dominus postea eundem fundum uendidisset, eumque emptor petere, stipulationem ratam rem haberi committi Iulianus scribit dicta l. xvi. §. fin.

Si Procurator ratam rem dominum hæredemve eius habiturum cauerit, & unus ex hæredibus domini ratum habeat, alter non habeat sine dubio committetur stipulatio pro ea parte, pro qua ratum non habebitur. quia in id committitur quod stipulatoris interfit. nam etsi ipse dominus pro parte ratum haberit, pro parte non habuerit non ultra quam in partem committetur stipulatio: quia in id committitur quod interfit agentis, & ideo sæpius ex ea stipulone agi potest, put interfit agentis, q̃ litigat, q̃ cõsumit, q̃ aduocat, q̃ damnatus soluit, sicut

sicut in stipulatione damni infecti accidere potest, ut is qui stipulatus sit subinde agat: cauet enim si quid ibi ruet, scindetur, fodetur ædificabitur. finge ergo subinde damnum dari non erit dubium quàm agere possit. nam si toto damno computato tunc agendum est, propemodum non ante aget, quàm dies stipulationis præterierit intra quem si damnum datum sit stipulatione cautum erit, quod uerum non est, ff. eod. l. si procurator. xviii.

In stipulatione qua procurator cauet ratam rem dominum habiturum, id continetur, quod interfit stipulatoris. Idemque iuris est in clausulis omnibus de dolo malo. ff. eod. l. in stipulatione, xix.

Non solum in actionibus, quas procurator intendit uerum in stipulationibus, quoque. quas interponi desiderat, si uice repræsentat actionum, cauere eum de rato oportet. quare si duplæ stipulationem procurator interponat, de rato cauere debet, sed & si damnum infecti stipulatio a procuratore interponatur, de rato debet procurator cauere, ff. eo. l. non solum xx.

Ne satisfactio ratam rem dominum habiturum exigatur in his, quæ nomine eius ageret, qui cum se fecisse procuratorem libello principi dato professus est, prodest, quod si iudicatum solui ab eo procuratore postularetur, necesse est, ut iuri manifesto pareatur, ff. eo. l. ne satisfactio. xxi.

Si sine iudice non debitam pecuniam exegerit procurator, & dominus ratam solutionem non habuerit, sed eandem pecuniam petere instituerit fideiussores tenentur, & condictio, qua procurator teneretur, si stipulatio interposita non fuisset, peremittitur, quotiens enim procuratori pecunia soluitur, & dominus eam solutionem ratam non habet, id agitur, ut condictio perematur, & sola actio ei, qui indebitum soluit aduersus procuratorem ex stipulatu competat. Hoc amplius præstant fideiussores impensas, quæ in iudicium factæ fuissent: quod si dominus ratam habuisset, fideiussores quidem liberantur, sed ab ipso domino eadem pecunia per conditionem peti potest. Quod si procurator debitam domino pecuniam sine iudice exegisset idem iuris est hoc secus, quod si dominus ratam rem habuisset nulla eius pecuniæ petitio futura est, ff. eod. l. si sine xxii.

Si sine iudice procuratori legatum soluatur cauere eum debere Pomponius ait. ff. eod. l. si commissæ xiii. §. fin.

Quod si procurator per iudicem non debitam pecuniam exegisset, dici potest siue ratum dominus habuisset, sine non habuisset, fideiussores non teneri, uel quia nulla res esset, quam dominus ratam habere possit, uel quia nihil stipulatoris interest ratum haberi: adficietur ergo iniuria is, qui procuratori soluit, magis tamen est, ut si dominus ratum non habuerit, fideiussores teneantur. quod si debitam pecuniam procurator per iudicem, cui nihil mandatum fuerit, petierit, magis est, ut in solidum fideiussores teneantur, si dominus ratum non habuerit. ff. eo. l. si sine. §. quod si procurator.

Cum autem procurator rectè petit, dominus perperam, non debet procurator præstare, ne iniuria iudicis dominus aliquid consequatur, nunquam enim propter iniuriam iudicis fideiussores obligantur, uerius tamen est hoc casu fideiussores non nisi in impensas litis teneri. Marcellus: si ratam rem dominus non habuerit, sed lite mora rem amiserit, nihil prætor impendia in stipulatione ratam rem deducitur. d. l. si sine. §. cum autem.

Si procuratori eius qui mortuus erat sine iudice soluta fuerit legata, stipulatio committitur, nisi hîs ratum habuerit, utique: si debita fuerit. tunc. n. nō dubiè interest stipulationis ratæ

Quintæ Partis Lib. II.

solutionem ab hærede haberi ne bis eadem præstet, d. l. si sine §. si procuratori. Si procurator iudicium de hæreditate ediderit, deinde dominus fundum ex ea hæreditate petierit, stipulatio ratam rem haberi committetur. quia si verus procurator fuisset exceptio rei iudicatæ dominum submoueret. Plerumque autem stipulatio ratam rem haberi his casibus committetur, quibus, si verus procurator egisset domino aut ipso iure, aut propter exceptionem actio inutilis esset, d. l. si sine §. si procurator.

Procurator cum peteret pecuniam satisdedit amplius non peti: post iudicium acceptum extitit, qui & ipse procuratorio nomine eandem pecuniam peteret. quæsitum est cum is qui postea peteret, procurator non esset, & propter hoc exceptionibus procuratoriis excludi posset: num fideiussores, prioris procuratoris tenerentur: Iulianus respondit, verius est non obligari fideiussore, nam in stipulatione cauetur, non petiturum eum, cuius de ea re actio, petitio persecutio sit. & ratum habituros omnes ad quos ea res pertinebit. hic autem qui procurator non est, nec actionem nec petitionem habere intelligendus est, ff. eo. l. procurator, xxiii.

Procurator cum ab eo res alienum exegerat, qui tempore liberaretur, ratam rem dominum habiturum cauit, deinde post tempus liberato iam debitore dominus ratam rem habet, posse debitorem agere cum procuratore existimauit: cum iam debitor liberatus sit; argumentum rei quod si nulla stipulatio interposita sit, condictio locum aduersus procuratorem habitura sit, in locum autem condictionis interponi stipulationem, ff. eod. l. si §. fin.

Non tantum verbis ratum haberi posse, sed etiam actu. denique si eam litem quam procurator inchoasset dominus comprobans persequeretur, non erit commissæ stipulatio. ff. eod. l. quinta.

Tutore suspecto postulato defensor si velit respondere cautionem rem ratam dominum habiturum cauere compellendus est. ff. eod. l. sexta.

Actor à tutore datus cauet, actor ciuitatis nec ipse cauit nec magister vniuersitatis, nec curator bonis consensu creditorum datus, ff. eo. l. actor. ix.

Si quis vni ex reis promiserit ratam rem dominum habiturum, aut amplius eam non petiti. dicendum est stipulationem committi si ab eo petatur, qui eiusdem obligationis socius est. ff. eod. l. si quis uni, xiiii.

Pater dotem a se datam absente filia petit, & ratam rem habituram eam cauit, ea prius quam ratum haberet, mortua est. negauit Africanus committi stipulationem, quia & si verum sit ratam eam non habuisse, nihil tamen mariti intersit dotem restitui, cum patri etiam mortua filia salua esse dos debeat, ff. eod. l. si in princ.

Amplius non peti verbum labeo ita accipiebat, si iudicio pretium esset. si autem in ius eam vocauerit, & satis iudicio sistendi causa acceperit, iudicium tamen caprum non fuerit, non committitur stipulatio. **AMPLIUS NON PETI:** hic. n. non petit sed petere vult. si verò soluta esset pecunia, licet sine iudicio, committitur stipulatio. nam & si quis aduersus petentem compensatione, deductione ve usus sit: rectè dictum est petisse eum videri, & stipulationem committi, **AMPLIUS NON PETI.** nam & hæres qui damnatus non petere, si horum quicquam fecisset, ex testamento teneretur, ff. eod. l. amplius, xv.

Si in stipulatione ratam rem haberi hætenus comprehensum fuerit, **LVCIVM TITIVM RATVM HABITVRVM?** cum id aperte ageretur, ut hæredis ceterorumque personarum ad quos ea res pertineret, omitterentur, difficile est existimari doli clausulam committi. Iam cum per imprudentiam hæ personarum omit-

omittatur actio ex doli clausula cōperit, ff. eo. l. si sine, xxii. §. si in stipulatione. Qui patris nomine iniuriarum agit ob eam rem quod filius eius verberatus pulsatusve sit, in stipulatione cogendus est filii quoque personam comprehendere. præsertim cum fieri possit, ut pater ante decedat quam sciret procuratorem suum egisse, & ita iniuriarum actio redeat ad filium. sed & si nepoti iniuria facta fuerit, & procurator aui propter hanc causam iniuriarum ager. non solum filii sed etiam nepotis persona comprehendenda erit in stipulatione quid enim prohibet & patrem & filium, antequam scirent procuratorem egisse, decedere? quo casu iniquum est, fideiussores non teneri, nepote iniuriarum agente, d. l. si sine. §. fin.

De noui operis stipulatione.

Ex operis noui nuntiatione si caueatur, tanti stipulatio committitur, quanti iudicatum sit, ff. de noui ope. nunc. l. ex operis, xii.

Cum procurator opus nouum nuntiat, & satisdat rem ratam dominum habiturū, & remissio in domini personam confertur, ff. eod. l. cum procurator, xiii.

Si dominus nouum opus nuntiauerit, intra diem, quæ stipulatione ex operis noui nuntiatione interposita comprehensa esset, committitur stipulatio. Si præterita ea die dominus nuntiaret, non committitur nam & ipsi domino cum semel nuntiauerit, non permittitur iterum nuntiare, quandiu stipulatio ex operis noui nuntiatione teneret, d. l. cum procurator. §. si dominus.

Stipulatio de operis noui nuntiatione interponi solet quotiens vicinus dicit, ius sibi esse prohibere vicinum opus nouum inuito se facere, ff. eod. l. stipulatio. xxi. in princ.

Si quis autem vult post opus nouum nuntiatum impune ædificare offerre debet satis nuntiatori. quod si fecerit, utriusque consultum est: tam ei qui nuntiauit, quoniam cautum habet de opere restituenda, quam ei cui nuntiatum est: quia molitio eius non impeditur: antequam enim caueat quidquid ædificauerit, interdicto restitutorio destruere compellitur, d. l. stipulatio, §. si quis.

Habet autem ista stipulatio conditionem, ut ita demum committatur, si iudicatum fuerit, siue ante rem iudicatam causa quæ acciderit neque res defendatur, & de dolo malo subiicitur clausula, d. l. stipulatio. §. habet.

Opus autem factum accipimus, non si unum uel alterum cementum fuit impositum, sed si proponatur instar quoddam operis, & quasi facies quædam facta oris. Siue autem res iudicetur, siue res non defendatur, stipulatio in id committitur, ut res uiri boni arbitrato restituatur. quod si ita restitutam non erit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dabit, si hoc petitori placuerit, d. l. stipulatio. §. opus autem.

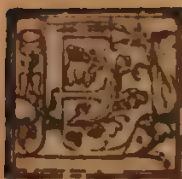
Quæsitum est, si plures domini ædificent, an omnes cauere debeant. & ait labeo vnum cauere debere, quia restitutio operis fieri pro parte non possit, idem ait & si plures nuntient, curandum esse, si inter eos conueniat. Planè si non conueniat, & singulis erit cauendum. idem dicit adiiciendum esse in stipulatione, ut tantum præstetur, quanti vniuscuiusque interfit, si hoc malierint, cæterum si ita fuerit inquit, cautum, QVANTI EA RES ERIT: dubitabitur ad totius corporis estimationem hæc verba referuntur an vero ad quod eius interest, qui stipulatur. Sed & si sic vni fuerit cautum QVANTI EA RES ERIT, defendi potest stipulationem sufficere: ad operis enim quantitatem ea referatur, d. l. stipulatio. §. quæsitum finali.

Quintæ Partis Lib.II.

Prætoriarum stipulationes sunt rem saluam fore pupillo & de legatis quæ in prima, & tertia parte descriptæ sunt ideo hic non ponuntur: in tit. vero damni infecti nulla est lex, quæ congruenter inferi possit. ideo totus ille tit. erit in sexta parte: nam datur actio, quia non cauetur, materia uero tituli opressis noui nunciacione ferè tota erit in eadem sexta parte, quia aliquæ leges positæ sunt paulo superius. De duplici uero stipulatione; quia est titulus de euictionibus, & de duplici stipulatione paucae leges describuntur ut infra.

DE DVPLICI STIPVLATIONE.

Tit. VII.

Emptori duplam promitti à uenditione oportet, nisi aliud conuenit non tamen ut satisfidetur, nisi specialiter id actum proponatur. Quod autem diximus duplam promitti oportere sic erit accipiendum, ut non ex omni re id accipiamus, sed de his rebus quæ prætiosiores sunt, si forte Margarita, aut ornamenta prætiosa, uel uellus serica, uel quid aliud non contemptibile uenierit, ff. de euiction. & duplæ stipulat. l. emptori, xxxvii. in prin.

Si simplam pro dupla per errorem emptor stipulatus sit: re euicta, consecuturum cum ex empto Neratius ait quanto minus stipulatus sit, si modo omnia fecit emptor, quæ in stipulatione continentur, quod si non fecerit, ex empto id tamen consecuturum, ut ei promittatur quod minus in superiorem stipulationem deductum est. ff. d. l. emptori. 37. §. si simplam.

Si dupla non promittetur, & eo nomine agatur dupli condemnandus est reus, ff. eod. l. secunda.

Si fundus uenierit, ex consuetudine eius regionis, in qua negotium gestum est, pro euictione cauere oportet. ff. eod. l. sexta.

Sciendum est nihil interesse, ex qua causa duplæ stipulatio fuerit interposita, utrum ex causa emptionis, an ex alia, ut committi possit. ff. eod. l. sciendum. l. ii.

DE INVTILIBVS STIPVLATIONIBVS.

Tit. VIII.

Omnis res, quæ dominio nostro subiicitur in stipulationem deduci potest, siue mobilis sit, siue soli. at si quis rem, quæ in rerum natura non est, aut esse non potest, dari stipulatus fuerit ueluti hypocentaurum, qui esse non potest, inutilis erit stipulatio. inst. de inutil. stip. in princ. & ff. de uerborum oblig. l. inter stipulantem, lxxiii. §. sacram, & l. continuus, cxxxviii. §. cum quis.

Idem iuris est si rem sacram, quam humani iuris esse credebat, uel publicam rem quæ usibus populi perpetuo exposita sit, ut forum uel theatrum, uel cuius commercium non habuerit, uel rem suam quis dari stipuletur, nec in pendentem erit stipulatio ob id, quod publica res in priuatum deduci, & commercium adipisci stipulator potest, & res sua stipulatoris desinere esse potest sed protinus inutilis est, inst. eod. §. idem iuris & ff. de obligat. & actio. l. prima. §. idem iuris.

Item contra licet initio utiliter res in stipulatu deducta sit, si tamen postea in aliam

quam eorum causam, de quibus supra dictum est: sine facto promissoris deuenit extinguitur stipulatio, inst. eod. §. item contra.

Stipulatio hoc modo concepta. Si HAEREDEM ME NON FECERIS TAN-
TVM DARE SPONDES? inutilis est, quia contra bonos mores est hæc sti-
pulatio. ff. de verb. obli. l. stipulatio lxi.

Si quis alium daturū facturūve quid promiserit, non obligabitur ueluti si spon-
deas. Titium quinque aureos daturum, quod si effecturum se, ut Titius daret,
spoponderit, obligabitur inst. de inut. stip. §. si quis alium.

Si quis spoponderit insulam cum moriebatur ædificare stipulatori impossibilis
ueteribus uidebatur huiusmodi stipulatio, sed contrahentium sensum bene
discutienti uisum fuit, hoc inter eos actum, ut incipiat quidem contra mo-
rientem obligatio, immineat autem hæredibus eius, donec ad effectum per-
ducatur. Nemo enim ita stultus inuenitur, ut tali animo faceret stipulationē,
ut putaret posse tantum ædificium in uno momento horæ extollere: uel eum,
qui moritur, talem habere sensum, qui ipse sufficeret ad huius operis comple-
ctionem. Sancitum est itaque si quid tale euenerit hæredes eius teneri, ut fa-
ctum quod mortis tempore facere promisit, hoc hæredes eius adimpleant;
quasi speciali hæredis mentione habita, licet hoc minime fuerit expressum.
Quemadmodum enim si in dando concepta fuerit stipulatio, & contra hæ-
redes transmittetur: ita & si in faciendo est. licet in mortis tempore colli-
gatur attramen ad similitudinem in dando conceptæ stipulationis, & hæredes
obligari, ut non discrepet factum a datione. quod & in legatis simili modo
relictis obseruari sancitum est. C. de contrah. & commit. stip. l. fina.

Si quis alii, quàm ei cuius iuri subiectus est stipuletur, nihil agit. inst. de inut. sti-
pu. §. si quis alii.

Planè solutio etiam in extraneam personam conferri potest, ueluti si quis ita sti-
puletur MIHI AVT SEIO DARE SPONDES? ut obligatio stipulato-
ri acquiratur, solui tamen Seio, etiam inuito eo rectè possit: ut liberatio ip-
so iure contingat, sed ille, aduersus Seium habeat mandati actionem. instit.
eodem §. planè.

Si auia sibi & Austolio, quam mortuo dederat, pecuniam dari fuerat stipulata,
nihil ei cuius uiri subiecta non fuerat, querere potuit, sanè si ipse quod ei sol-
ui placuerat in stipulationem suo nomine deduxit: obligationem in eius
etiam personam constituisse non ambigitur, C. eo. de inut. stip. l. stipulatio.

Cum quis sibi aut Titio dari stipulatus est, soli Titio non etiam successoribus
eius rectè soluitur, ff. de verb. obli. l. cum quis, lv.

Qui sibi aut filio suo dari stipulatur, manifeste personam filii in hoc complecti-
tur, ut ei rectè soluatur, neque interest, sibi aut extraneo cuilibet, an sibi aut fi-
lio suo, quis stipulatur: quare uel manente in potestate, uel emancipato filio
rectè soluitur. neque ad rem pertinet, quod qui filio suo dari stipulatur, sibi ad-
quirat: quia coniuncta sua persona stipulator efficit, ut non adquirendæ obli-
gationis gratia, sed solutionis causa personam filii adprehendisse intelligatur,
quod si soli filio suo, qui in potestate suasset, dari quis stipulatus sit, non rectè fi-
lio soluetur, quia filii persona obligationi magis, quàm solutioni applica-
tur. ff. eo. l. eum qui, lvi. §. qui sibi.

Quod si quis sibi, aut alii, cuius iuri subiectus non sit, dari decem aureos stipula-
tus est. ualet quidem stipulatio, sed utrum totum debeatur stipulatori, quod
in stipulationem deductum est, an uero pars dimidia dubitatum est: Sed pla-
cuit

Quintæ Partis Lib. II.

cuit non plus quàm dimidiam partē adquiri. inst. de inutil. stip. §. quod si quis. Si mihi & Titio in cuius potestate non sim, stipuler decem, non tota decem, sed sola quinque mihi debentur. pars enim aliena deducitur, ut quod extraneo inutiliter stipulatus sum, non augeat meam partem, ff. de verb. oblig. l. si mihi. C. x. in princ.

Eum qui ita stipulatur. MIHI ET TITIO DECEM DARE SPONDES? vero similis est semper una decem communiter sibi & Titio stipulari, sicuti qui legat Titio, & Sempronio, non aliud intelligitur quàm una decem communiter duobus legare, ff. eod. l. cum qui. lvi. in prin.

Ei verò qui tuo iuri subiectus est, si stipulatus sis tibi adueiris, quia uox tua tamquam filii sit. sicuti & filii uox tanquam tua intelligitur in iis rebus, quæ tibi adquiri possunt, inst. de inutil. stip. §. ei verò.

Quod dicitur patrem filio utiliter stipulari, quasi sibi ille stipularetur, hoc in his verum est: quæ iuris sunt quæque adquiri patri possunt. alioquin si factum conferatur in personam filii utilis erit stipulatio, veluti ut tenere ei, vel ire agere liceat. contra autem filius etiam ut ire patri liceat stipulando, acquireret ei, immo & quod in suam personam conferre non potest, hoc patri adquirat, ff. de verb. oblig. l. quod dicitur, cxxx.

Præterea inutilis est stipulatio, si quis ad ea, quæ interrogatus fuerit, non respondeat, veluti si quis decem aureos a te dari stipuletur, tu quinque promittas, uel contra: aut si ille pure stipuletur tu sub conditione promittas, vel contra: si modo scilicet id exprimas, id est. si cui sub conditione vel in diem stipulanti, tu respondeas, **PRAESENTI DIE SPONDEO.** nam si hoc solum respondeas. Promitto breuiter uideris in eandem diem, vel conditionem spondidisse. neque enim necesse est in respondendo eadem omnia repeti, quæ stipulator expresserit, inst. de inutil. stip. §. Præterea.

Si quis simpliciter interrogatus responderit. **SI ILLUD FACTUM ERIT DABO,** non obligari eum constat, aut si ita interrogatus. **INTRA CALENDAS QUINTAS?** responderit. **DABO INIBVS.** æque non obligatur: non enim sic respondit, ut interrogatus est. & uersa iure si interrogatus fuerit sub conditione responderit pure dicendum erit cum non obligari. cum adiecit aliquid, vel detrahit obligationi semper probandum est, vitiatam obligationem: nisi stipulatori, diuersitas responsionis illico placuerit: tunc enim alia stipulatio contracta esse videtur, ff. de verborum obligatio. l. prima, §. si quis simpliciter.

Si stipulante me equum aut bouem, **TV VNVM DATVRVM TE SPONDERIS,** constat non teneri te, nec ad interrogationem esse responsum, ff. eod. l. inter stipulantem, lxxxiii. §. si stipulante me.

Item inutilis est stipulatio, si vel ab eo stipuleris, qui tuo iuri subiectus est. vel is a te stipuletur, filii verò familias aliis obligari possunt, inst. de inutili stipu. §. item inutilis.

Mutum neque stipulari neque promittere posse palam est. quia & is qui stipulatur verba promittentis, & is qui promittit uerba stipulantis audire debet, inst. eod. §. mutum.

Mutum nihil pertinere ad obligationem uerborum natum manifestum est, sed & de surdo idem dicitur, quia etiam si loqui possit, siue promittit, verba stipulantis exaudire debet, siue stipuletur debet exaudire verba promittentis, Unde apparet non de eo nos loqui, qui tardius exaudit, sed eo qui omnino non audit,

audit, ff. de uerbo. oblig. & act. l. prima, §. finali.

Stipulatio non potest confici nisi utroque loquente: & ideo neque mutus neque surdus neque infans stipulationem contrahere possunt, nec absens quidem quoniam exaudire se inuicem debent, ff. de verb. oblig. l. i. in princ.

Furiosus nullum negotium gerere potest, quia non intelligit quod agit, siue stipuletur siue promittat insti. de inutil. stipul. §. furiosus, & ff. de oblig. & actio. l. prima, §. furiosum.

Pupillus omne negotium rectè gerit: ita tamen ut ubi, tutoris auctoritas necessaria sit, adhibeatur tutor: veluti si ipse obligetur. Nam alium sibi obligare etiam sine tutoris auctoritate potest, sed quod diximus de pupillis, utique de iis verum est, qui iam habent aliquem intellectum. Nam infans; & qui infantiæ proximus est, non multum à furioso distant; quia huiusmodi ætatis pupilli nullum habent intellectum; sed in proximis infantiæ propter utilitatem eorum, benignior iuris interpretatio facta est: ut idem iuris habeant, quod puber tati proximi, sed qui in potestate parentis est impubes, ne auctore quidem patre obligatur, insti. de inutilib. stipul. §. pupillus.

Pupillus si præsens sit, & fari potest, etiam: si eius ætatis erit, ut nō intelligat quid agat, tamen propter utilitatem receptum est, rectè eum stipulari, & agere, ff. de pupil. vel adul. sal. fore l. sexta vers. nam si patris.

Ex stipulatione, in qua impubes sine tutore, aut hore spondidisti non est obligatus, l. i. de inutilib. stipul.

Si impossibilis condicio obligationibus adiiciatur, nihil ualet stipulatio: impossibilis autē conditio habetur, cui natura impedimento est; quominus existat; veluti si quis ita dixerit, si digito cælum attigero dare spondes? at si ita stipuletur, si digito cælum non attigero dare spondes? purè facta obligatio intelligitur, ideoque statim peti potest, insti. de inutilibus stip. §. impossibilis, & ff. de oblig. & actio. l. prima, §. item sub.

Non solum stipulationes impossibili conditione ad duplicatæ nullius momenti sunt, sed etiam cæteri quoque contractus. (veluti emptiones locationes) impossibile conditione interposita æquæ nullius momenti, sunt quia in ea re, quæ ex duorum pluriumuè consensu agitur omnium uoluntas spectatur: quorum proculdubio in huiusmodi actu talis cogitatio est, ut nihil agi existimēt, posita ea conditione, quam sciunt esse impossibilem, ff. de obligationibus & actionibus. l. non solum, xxxi.

Impossibilis conditio cum in faciendum concipitur, stipulationibus obstat; aliter atque si talis conditio inseratur stipulationi, SI IN COELVM NON ASCENDERIS. nam hæc utilis & præsens est, & pecuniam creditam continet, ff. de verborum obligationibus. l. septima.

Cum eo qui ita promisit SI INTRA KALENDAS DIGITO COELVM NON TETIGERIT: agi protinus potest, ff. de uerbo. oblig. l. octaua in fine.

Si id quod dari stipulemur, tale sit, ut dari non possit, palam est, naturali ratione inutile esse stipulationem, veluti si de ædibus deustis facta sit stipulatio inter eos qui ignorauerint ædes deustus esse, ff. de oblig. & actio. l. i. §. si id quod.

Item verborum obligatio inter absentes concepta inutilis est, sed scripturæ quæ præsto esse partes indicant. omnino sunt credendæ, nisi ipsi qui absentiam allegant manifestissimis probationibus, uel per scripturam, uel per testes idoneos probauerint toto eo die, quo conficiebatur instrumentum se uel aduersarium suum in aliis locis esse. insti. de inutilibus stipul. §. item verborum, &

Quintæ Partis Lib.II.

C. de contract. & cont. stipul. l. optimam.

Ut inter absentes verborum obligatio contrahi non potest, ita alteri cuius viri subiectus non est aliquid dari, vel restitui (nisi sua intersit) nemo stipulati potest, C. de inutilibus stipul. l. tertia.

Cum ex consensu contrahentium stipulationes valeant, placuit, ut siue post mortem, siue pridiequā moriatur stipulator, siue promissor, stipulatio cōcepta est, stipulatio valeat, prout etiam valet si præpostere concepta sit, ut putā si quis ita stipuletur, si naus ex Asia venerit hodie dare spondes? alias si erras est non solum in dotibus, sed etiam in omnibus valere huiusmodi conceptionem stipulationis placuit, Insti. de inutilibus stipul. §. cum iam, & de contrati. stipul. l. scropulosam.

Ita autem stipulatio concepta valet, si Titius dicat cum moriar dare spondes? vel cum morieris. Item post mortem alterius rectē stipulamur, Insti. de inutilibus stip. §. ita autem stipulatio.

Si scriptum in instrumento fuerit promississe aliquem, perinde habetur, atque si interrogacione præcedente responsum sit, Insti. de inutilibus stipu. §. scriptū.

Alteri stipulari (ut supra dictum est) nemo potest inuentæ enim sunt huiusmodi stipulationes, vel obligationes ad hoc, ut unusquisque acquirat sibi, quod sua interest. Ceterum si alii detur, nihil interest stipulatoris. Planè si quis velit hoc facere, poenam stipulari conuenit: ut nisi ita factum sit, ut est comprehensum, committatur poenæ stipulatio etiam ei, cuius nihil interest. Poenam enim cum stipulatur quis, non illud inspicitur, quod intersit, eius, sed quæ sit quantitas in conditionem stipulationis. ergo si quis ita stipuletur, Titio dari? nihil agit. sed si adiecerit poenam, nisi dederis; tot aureos dare spondes? tunc committitur stipulatio, Insti. de inutilib. stipul. §. alteri.

Sed, & si quis stipuletur aliis, cum eius interesset placuit stipulationem valere; nā si is, qui pupilli tutelam administrare coeperat, cessit administrationem tutori suo, & stipuletur rem pupilli saluam fore: quoniam interest stipulatoris fieri, quod stipulatus est, (cum obligatus futurus esset pupillo, si male res gesserit) tenet obligatio: ergo & si quis procuratori suo dari stipulatus sit, habebit vires stipulatio, & si creditori suo quis stipulatus sit, quod sua interest, forte ne poena committatur, vel prædia distrahantur, quæ pignori data erant, valet stipulatio. Insti. de inutilib. stipulat. §. sed & si quis.

Quæcunque gerimus, ut ex nostro contractu originem trahunt nisi ex nostra persona obligationis initium sumant, inanem actum nostrum efficiunt, & ideo neque stipulari, neque emere, vendere contrahere, ut alter sub nomine recte agat possumus. ff. de oblig. & actio. l. quæcunque, xi.

DECEM MIHI AUT TITIO, VTRVM EGO VELIM DARE SPONDES? ex eo quod mihi dandum est, certi stipulatio est: ex eo, quod illi soluendum, incerti. finge mea interesse Titio potius quam mihi solui, quoniam poenam promiseram, si Titio solutum non fuisset, ff. de uerbo. obligat. l. liber. cxviii. §. finali.

Si auia sibi, & Eustolio, quam mutuam dederat pecuniam dari fuerit stipulata, nihil ei, cui subiecta iuri non fuerat, querere potuit. sanè si ipse, quod ei solui placuerat in stipulationem suo nomine deduxit: obligationem in eius etiam personam constituisse non ambigitur. C. de inutilibus stipu. l. finali.

Versa uice, qui alium facturum promissit, uidetur in ea esse causa, ut non teneatur nisi poenam ipse promiserit, insti. de inutilib. stipul. §. versa uice.

Item

Item nemo rem suam futuram in eum casum, quo sua sit, utiliter stipulatur, Inst. de inutilib. stipul. §. item nemo, ff. de verborum oblig. l. nemo. lxxxvii.

Nec minus inutilis est stipulatio, si quis rem suam, ignorans suam esse, stipulatus fuerit, ff. de oblig. & actio. l. prima, §. nec minus.

Nemo rem suam utiliter stipulatur, sed pretium rei suæ non utiliter, sanè rem meam mihi restitui, recte stipulari videtur, ff. eod. l. nemo, 82. in prin.

Sed si rem meam sub conditione stipulet, utilis stipulatio erit, si conditionis existentis tempore mea non sit, ff. de verborum oblig. l. si rem. xxxi.

Existimo inquit Marcellus posse id, quod meum est sub conditione stipulari: itè uiam ad fundum posse, quàmquam interim fundus non sit meus. aut si hoc verum non est, & alienam fundum sub conditione stipulatus fuero, isque ex lucratina causa meus esse ceperit: confestim perimetur stipulatio, & si fundi dominus sub conditione uiam stipulatus fuerit: statim fundo alienato euanesceat stipulatio, & maxime secundum illorum opinionem, qui etiam ea, quæ rectè constitèrunt, resolui putant cum in eum casum reciderunt à quo non possent consistere, ff. eod. l. existimo. 98.

Si de alia stipulator senserit, de alia promisor perinde nulla contrahitur obligatio, ac si ad interrogatum responsum non esset, veluti si equum frontinum à se quis stipulatus fuerit Tu de equo perfico senseris, quem frontinum vocari credideris, Insti. de inutilib. stip. §. si de alia.

Si equum stipulatus sim, & ego de alio sensero, tu de alio, nihil actum erit, nam stipulatio ex utriusque consensu perficitur, ff. de verbo, obligat. l. continuus. cxxxvii. §. primo.

Quod turpi ex causa promissum est, veluti si quis homicidium, vel sacrilegium facturum promittit, non valet, Insti. de inutilib. stipul. §. quod turpi.

Generaliter nouimus turpes stipulationes nullius esse momenti, si quis homicidium, vel sacrilegium promittat se facturum, sed & officio quoque prætoris continetur ex huiusmodi obligationibus actiones denegari, ff. de verb. oblig. l. generaliter. xxvi. cum l. seq.

Dolo, vel metu adhibito actio quidem nascitur, si subdita stipulatio sit per doli mali tamen, vel metus exceptionem summo ueri petitio debet. C. de inutil. stip. l. penultima.

Ex eo instrumento nulla habetur actio, in quo contra bonos mores de futura successione interposita fuit stipulatio cum omnia, quæ contra bonos mores, uel in pacto, vel in stipulatione deducuntur nullius momenti sint, C. de inutilib. stipul. l. quarta.

Obligationes quæ non propriis viribus consistunt, neque officio iudicis, neque prætoris imperio, neque legis potestate confirmatur, ff. de oblig. & actio. l. obligationes, xxvii.

Cum quis sub aliqua conditione stipulatus fuerit, licet ante conditionem decesserit, postea existente conditione hæres agere potest. idem est ex promissoris parte, Insti. de inutilib. stipul. §. cum quis.

Qui hoc anno, aut hoc mense dari stipulatus est, nisi omnibus partibus anni, vel mensis præteritis non rectè petet. Insti. de inutilib. stipul. §. penultima, & ff. de verb. obl. l. qui hoc anno. xlii.

Eum, qui certarum nundinarum diebus dari stipulatur quandiu vel exiguum tempus ex nundinarum spacio supererit peti non potest, ff. eodem. l. eum qui, 138.

Si fundum dari stipuleris, non poteris continuo agere, nisi tantum spacium præterierit

Quintæ Partis Lib. II.

terierit quo traditio fieri possit. Insti. de inutilib. stipul. §. finali.

Illud inspiciendum est, an qui centum dare promissit, confestim teneatur: an vero cesset obligatio, donec conferre pecuniam possit. quid ergo si neque domi habeat nec inueniat creditorem? sed hæc recedunt ab impedimento naturali, & respiciunt ad facultatem dandi, est autem facultas personæ commodum, in commodumque non rerum, quæ promittuntur. alioquin si quis equum Persi cum dare sponderit, quæremus ubi sit equus, ut si non multum referre uideatur Ephesi daturum se an quod Ephesi sit, cū ipse Romæ sit; dare spondeat. Nam hoc quoque ad facultatem dandi pertinet: quia est in pecunia, & in equo Persico. illud commune est, quod promissor in præsentia dare non potest, & generaliter causa difficultatis, ad incommodum promissoris, non ad impedimentum stipulatoris pertinet ne incipiat dici, cum quoque dare non posse qui alienum equum, quem dominus non uendat, dare promiserit, ff. de verborum oblig. l. continuus. cxxxvii. §. illud.

Verborum quoque obligatio constat, si inter contrahentes id agatur: nec enim si per locum puta vel demonstrandi intellectus causa tibi dixerō, SPONDES? & tu respondeas SPONDEO: nascitur obligatio, ff. de obligatio. & actio. l. tertia. §. finali.

Procurator Seii admisit subscriptionem ad argentarium uascularium in uerba infra scripta, LVCIVS CALANDIVS RECOGNOVI QVEMADMODVM SVpra SCRIPTVM EST, RELIQA A NOBIS DEBENTVR TOT ILLI: quæsitum est, an Gaium Seium obligare potuit: Respondit Scæuola, Seium, si alioquin obligatus non esset, non propter quod ea scriptura interposita sit, obligatum esse, ff. eod. l. si. in prin.

Seia, cum Salarium constituere uellet, ita epistolam emisit LVCIO TITIO SALVTEM. SI IN EODEM ANIMO, ET EADEM AFFECTIONE CIRCA ME ES: QVI SEMPER FVISTI: EX CONTINENTI ACCEPTIS LITTERIS MEIS, DISTRACTA RE TVA VENI. HOC TIBI QVAMDIV VIVAM PRAESTABO, ANNVS DECEM. SCIO ENIM. QVIA VALDE ME BENE AMES. quæsitum est cum & rem suam distraxerit Lucius Titius, & ad eam profectus sit, & ex eo cum ea sit: an ei ex his epistolis salarium annuum debeatur: Respondit Scæuola, ex personis causisque cum cuius notio sit æstimaturum an actio danda sit, d. l. finali, §. fina.

DE FIDEIVSSORIBVS.

Tit. IX.

RO eo qui promittit, solent alii obligari, qui fideiussores appellant, ut quos homines accipere solent, dum curant, ut diligentius sibi cautum sit, Inst. de fideiussoribus, in prin. & l. grece. §. præterea.

Sed aut proprio nomine quisque obligatur, aut alieno. Qui autem alieno nomine obligatur, fideiussor vocatur, & plerunque ab eo, quem proprio nomine obligamus, alios accipimus, qui eadem obligatione teneantur: dum curamus, ut quod in obligationem deduximus totius nobis debeat, ff. de oblig. & actio. l. prima, §. sed aut proprio.

Pro eo qui iure honorario obligatus est, posse fideiussorem accipi sciendum est, d. l. grece, §. pro eo.

Pro

Pro fideiussore accipi fideiussorem posse, nequaquā dubium est, d. l. Græce, in fi. Fideiubere pro alio potest quisque etiam si promissor ignoret, ff. eodem l. fideiubere, 30. alias 31.

In omnibus autem obligationibus adsumi possunt, i. si vere, siue uerbis, siue literis, siue consensu contractæ fuerint. At nec illud quidem interest utrum ciuilis an naturalis sit obligatio, cui adiicitur fideiussor, Inst. eod. §. in omnibus, & ff. eod. l. prima.

Et commodati & depositi fideiussor accipi potest: & tenetur, & si apud pupillum depositum commodatumue fuerit, sed ita demum, si aut dolo malo, aut culpa hi fecerunt pro quibus fideiussum est, ff. eod. l. secunda.

A tutore etiam, qui testamento datus est tenetur, sed & si ex delicto oriatur actio magis putamus teneri fideiussorem. Et generaliter omnium obligationum fideiussorem accipi posse nemini dubium est, ff. eod. l. græcè. 9. §. à tutore.

Id quod vulgo dictum est malefactorum fideiussorem accipi non posse, non sic intelli debet ut in pœna furti is, cui furtum factum est, fideiussorem accipere non possit (nam pœnas ob maleficia solui, magna ratio suadet) sed ita potius ut quis cum alio, cum quo furtum admisit, in partem, quàm ex furto sibi restitui desiderat, fideiussorem obligare nō possit: & qui alieno hortatu ad furtum faciendum prouectus est, ne in furti pœnam fideiussorem accipere possit. in quibus casibus illa ratio impedit fideiussorem obligari: quia scilicet in nulla ratione adhibeatur fideiussor: cum flagitiosæ rei societas coita nulla uim habeat, ff. eod. l. si à reo. lxx. §. finali.

Potest accipi fideiussor eius actionis, quā habiturus sum aduersus eum, pro quo fideiussi, uel mandati, uel negotiorum gestorum, ff. eod. l. 4. in princ.

Quis satisfacere promisit: ita demum implese stipulationē satisfactionis vī, si eum dederit accessionis loco, qui obligari potest, & conueniri: Cæterum si dederit filium familias ex quib. causis de peculio actio non dat uel mulierem, quæ auxilio Senatufconsulti utitur: dicendum est, nō esse impletam satisfactionis stipulationem. Planè si non idoneum fideiussorem dederit: magis est, ut satisfactum sit: quia qui admisit eum fideiubentē, idoneum esse cōprobauit, ff. e. l. 3.

Fideiussor non tantum ipse obligatur, sed etiam hæredem relinquit obligatum, Insti. eod. §. fideiussor. & ff. eo. l. 4. §. fin.

Fideiussoris quidem hæres exemplo rei principalis tenetur. Sed si idem utrisque succedat, intercessionis obligatione finita, ueluti principalis tantum debitoris hæres conueniri potest. C. eod. l. fideiussoris. xxiii.

Fideiussor & præcedere obligationem & sequi potest dummodo sit aliqua, uel naturalis futura obligatio: quod. n. solum repeti non potest conueniens est huiusmodi naturalis obligationis fideiussorem accipi posse, Insti. de fideiuss. §. fideiussor, & ff. eod. l. stipulatus, 6. §. finali, & l. seq.

Sed fideiussor anteq̃ reus debeat conueniri nō p̃t. ff. e. l. fideiussor, 57. alias, 58. Stipulatus sum à reo nec accipi fideiussorem: postea uolo adiicere fideiussorē: si adiecero: fideiussor obligat, & parui refert, utrum pure fideiussorem obligem, an ex die, an sub conditione, ff. eod. l. stipulatus. 6. in princ.

Et post litem contestatā fideiussor accipi p̃t: quia & ciuilis & naturalis subest obligatio. an ergo condemnato reo exceptione uti fideiussor possit? querit. nā ipso iure non liberat, & si quidem iudicati actionis acceptus non est, sed t̃m litis exercitationis, rectissime dicetur, uti eum exceptione posse. Si uerò acceptus fuerit, etiam totius causæ cessabit exceptio. ff. eod. l. græce, 9. §. & post litem.

Quinta Partis Lib. II.

Sicut reus principalis non alias, quam si de sua persona promittat, obligatur: ita fideiussores non alias tenentur, quam si se quid daturus, vel facturos promittant nam reum principale daturum aliquid vel facturum, frustra promittunt: quia factum alienum inutiliter promittitur, ff. eod. l. sicut. lxxv. alias lxxvi.

Si plures fuerint fideiussores quot quot erunt numero singuli, in solidum tenentur itaque liberum est creditori a quo velit solidum petere sed ex epistola diui Hadriani compellitur creditor a singulis, qui modo soluendo sunt litis contestatae tempore, partes petere. Ideoque si quis ex fideiussoribus, eo tempore soluendo non sit: hoc ceteros onerat. Sed si ab uno fideiussore creditor totum consecutus fuerit: huius solius detrimentum erit si is, pro quo fideiussit, soluendo non sit: & sibi imputare debet, cum potuerit se iuuare, ex epistola diui Hadriani, & desiderare, ut pro parte in se detur actio. inst. e. §. si plures fuerint.

Inter fideiussores non ipso iure diuiditur obligatio ex epistola diui Hadriani. Et ideo si quis eorum ante exactam a se partem sine haerede decesserit, vel ob inopiam peruenit, pars eius ad ceterorum onus respicit, ff. e. l. inter fideiussores, 26.

Cum duo fideiussores accepti sunt & bona unius ad fiscum peruenierint, si alter idoneus est diuisa quantitate creditor partem competentem a procuratore si sci petere debet & aduersus alium fideiussorem experiri. Nam licet adiectum sit in obligatione, ut singuli in solidum tenerentur: tamen nihil haec res mutat conditionem. Nam & cum hoc non adiiciatur, singuli tamen in solidum tenentur: sed ubi sunt omnes idonei, in portionem obligatio diuiditur, C. eo. l. 3.

Liberum fuit ante, quam lis aduersus omnes fideiussores contestaretur, unum eorum eligere creditori, si modo ceteros minus idoneos existimaret. At nunc post litis contestationem, petitionem diuisam redintegrari iuris ratio non patitur, C. eod. l. liberum. 16.

Si plures sint fideiussores & unus pure, alius in diem uel sub conditione acceptus, succurri oportet ei, qui pure acceptus est dum existere conditio potest: scilicet ut interim in uirilem conueniatur sed si cum conditio extitit, non est soluendo, qui sub conditione acceptus est restituendam actionem, in pure acceptum Pomponius scribit, ff. eod. l. si plures, xxviii. in prin.

Si dubitet creditor, an fideiussores soluendo sint: & unus ab eo electus paratus sit offerre cautionem, ut suo periculo ceteri fideiussores conueniantur in partem audiendus erit: ita tamen, ut & satisfactionem offerat, & omnes fideiussores, qui idonei esse dicuntur, praesto sint: nec enim semper facilis est nominis emptio, cum numeratio totius debiti non sit ex expedito, ff. eod. l. si dubitet, xi. in princ.

Ita demum inter fideiussores diuiditur actio, si non inficientur. nam inficientibus. auxilium diuisionis non est indulgendum. d. l. si dubitet, xi. §. ita demum.

Si contendat fideiussor ceteros soluendo esse etiam exceptionem ei dandam. SI NON ET ILLI SOLVENDO SIT, ff. eod. l. si contendat, xxix.

Inter eos fideiussores actio diuidenda est, qui solidum & partes uiriles fide sua esse iusserunt. Diuersum erit uerbis ita conceptis. SOLIDVM, AVT PARTEM VIRILEM FIDE TVA ESSE IVBES? tunc enim ab initio non nisi uiriles partes, singulos debere continet, ff. eodem. l. inter eos 52. in princ.

Si quis mutuum dederit & i eam rem fideiussorem, aut mädatorē, aut cōstitutē pecuniae reū accepit, nō sanē initio statim mädatorē, aut fideiussorē, aut cōstitutē pecuniae reū agredia, & eo neglecto, q. mutuum cōtraxit, negotium itercessionis. facellat,

cessat, sed primum eum, qui aurum suscepit, quiq; mutuū contraxit, conueniat, atque ab eo si id receperit ab aliis abstineat: quid. n. cū extraneis habere potest negocii, cui iam a contrahente ipso satisfactum est? si vero ab eo, qui mutuū contraxit, id pro parte, uel in solidum recipere nequirit, pro eo quantum ab illo recipere non potuit, fideiussorem uel constitutū pecunię reū, uel mandatoreū conueniat, & ab illo, quod reliquū & ferat, atq; hæc quidem omnino seruentur, ei utriq; tum principalis q̄ cui fideiussit, aut mandatū dedit, aut pecuniā constituit creditori præsto fuerint. cæterum si fideiussor, aut mādator, aut qui de constituta pecunia obligationem subiit, præsens sit, principalē uerō debitore abesse cōtingat, acerbū uidetur creditoreū alio mittere, cū in re præsentī possit fideiussoreū, aut mandatoreū, aut constitutū pecunię reū exigere. Postulet igitur creditor in iudicio fideiussorem, aut constitutū pecunię reū, aut mandatoreū, & iudex, qui discēptandæ causæ præsidet rēporis spacium addat fideiussori, item constitutū pecunię reo, & mandatori (idem. n. de singulis licet dicere) ad principalē debitoreū adducēdū, si uelint, ut prius actionem excipiat ille, eoq; ipsi pacto in subsidium reseruentur. ac tueatur in ea quoq; re fideiussorem, & constitutū pecunię reū, & mandatoreū, iudex, (fideiussoribus. n. atq; id genus hominibus auxilium ferre priū est) ut tantisper dum ille adducitur, libri à suscipiendo iudicio sint, qui pro illo molestantur. Quod si tempus huic rei præfixum prætereat (oportet. n. & tempus à iudice finiri, tunc fideiussor aut mādator, aut constitutū pecunię reus, causam dicat simul, & celsis à creditore actionibus cōtra eum pro quo uel fideiussorem exposuit, uel mandatū conscripsit, uel pecuniā constituit, debitū exsoluat. Nouel. constitutio iiii. ut creditores primum aggrediantur princ. debit. §. si quis igitur usque ad. §. enim uero.

Enim uero neque ad res debitorum, si ab aliis detineantur, prius perueniet quā personali actione contra mandatores, & fideiussores, & constitutū pecunię reos experiatur, simul ac uero ad res principalis debitoris, quamuis ab aliis detineantur progressus, earumq; detentatoribus negotio factō satis illi ex iis factum non fuerit, tunc etiam fideiussorum, aut mandatorum, aut reorum constitutū pecunię res aggrediantur. Idem dicere licebit, & si omnes hi aliquos si bi obligatos habent, quive hypothecariis actionibus teneri queunt; certē contra principalem debitoreū, & res. quas penes se habere dinoscitur, omnis illi facultas datur siue personalibus exemplo siue hypothecariis, siue actionibus utrisque uti uoluerit. d. Nouel. Const. iiii. §. enim uero.

Neque hoc tantū in creditoribus procedunt, sed etiam si quis quid emat ab aliquo, deinde fideiussorem ob euictionem accipiat, quem auctoreū secundum appellant, & pro parte res empta euincatur, nata contra uenditoreū actione, non protinus ad auctoreū secundum emptor procedet, neque ad tentatoreū rerum uenditoris, sed prius ad uenditoreū ipsum mox, ad auctoreū secundum, & denique ad detentatoreū, eadem uidelicet distinctione, & in præsentibus, & in absentibus existente quam ante tam in fideiussoribus, & mandatoribus, & constitutū pecunię reis, quā etiam iis, qui mutuū contraxerunt. sancitū est. d. Nouel. consti. iiii. §. nec hoc tantum.

Cū duo rei constituti sunt: siue ab utroque, siue ab altero fideiussor datus fuerit: in solidum reū accipietur. ff. de fideiussoribus. l. cum duo 40.

Fideiussores ita obligari nō possunt, ut plus debeat, q̄ debet is, pro quo obligant. Nā corū obligatio accessio est principalis obligationis, nec plus in accessione

Quintæ Partis Lib.II.

esse potest quàm in principali re. At ex diuerso, ut minus debeant obligari possunt. Itaque si reus decem aureos promiserit fideiussor in quinque rectè obligatur, contra vero obligari non potest. Item si ille purè promiserit fideiussor sub conditione promittere potest, contra uero non potest. Non solum autè in quantitate, sed etiam in tempore minus, aut plus intelligitur. Plus est. n. statim dare: minus est, post tempus dare, Insti. eod. §. fideiussores.

Si a reo sub conditione fuero stipulatus: potero fideiussorem & in aliam conditionem obligare, si modo eas coniungam. nisi enim vtraque extiterit non tenebitur cum reus ex vna conditione teneatur, quod si eas disiungam: durior fit conditio fideiussoris, atque ob id obligatur: quippe siue communis vtriusque conditio extiterit, siue alterutra uidetur adprehendi cum reus non aliter teneatur, quàm si communis extiterit, aut igitur nullo modo tenebitur fideiussor: aut (quod magis est) ita tenebitur, si prius extiterit communis, ff. eod. l. si a reo, 70. in prin.

Sub diuersis conditionibus si fuerint interrogati: interest, utra earum prior extiterit. si reo iniuncta: tenebitur etiam fideiussor, cum conditio eius extiterit, tamquam si statim ab initio reus purè fideiussor sub conditione acceptus esset. Ex diuerso autem, si fideiussoris conditio prior extiterit, non tenetur. perinde ac si statim, ab initio purè acceptus esset reo sub conditione obligato, d. l. si a reo, 70. §. sub diuersis.

Si reo in fundum obligato fideiussor in usumfructum accipiat. quæsitum est, utrum obligetur fideiussor, quasi in minus; an non obligetur, quasi in aliud. in eo videtur dubitatio esse, an ususfructus pars rei sit, an proprium quidam. sed cum ususfructus fundi ius est: in ciuile est, fideiussorem ex sua promissione non teneri, d. l. si a reo, 70. §. si reo.

Si filiusfamilias in causa peculiari ita fideiussorem acceperit, quantam pecuniâ credidero fide tua esse iubes? & emancipatus credat: patri quidem, si non est reus obligatus, non tenebitur, filio uero humanitatis intuitu obnoxius esse debet, ff. eod. l. si debitori, 47. alias, 48. §. finali.

Fideiussor obligari non potest ei, apud quem reus promittendi obligaturus non est, ff. eod. l. fideiussor. vi. in prin.

Stipulatione in diem concepta fideiussor si sub conditione acceptus fuerit: ius eius in pendentem erit, ut si ante diem conditio impleta fuerit, non obligetur, si concurrerit dies, & conditio, uel etiam itidem conditio secuta fuerit, obligetur, ff. eo. l. fideiussor, 17. §. stipulatione.

Si fideiussori sub conditione obligato, si naus ex Asia venerit, quæ sub hoc modo accepi, ut usque ad tempus uitæ suæ duntaxat obligaretur, & pendente conditione acceptum latum fuerit, & is fideiussor adhuc pendente conditione mortuus fuerit: confestim à Reo petere possum: quia existens conditio, neque obligationem in personam iam mortui efficere, neque acceptilationem confirmare possit, ff. eod. l. si fideiussori, 73.

Si ultra id, quod accepi, & pro qua mandatorio nomine quis intercessit se datum scripsit. Præses prouinciæ, ex hoc quod ultra mandatum suum numeratum est à se nihil exigi patietur, C. eod. l. si ultra xxii.

Illud commune est in vniuersis, qui pro aliis obligantur, quod si fuerint in duriorē causam adhibiti placuerit eos non omnino obligari. in leuiorem planè causam accipi possunt, propter quod in minorem summā rectè fideiussor accipietur. Itē accepto reo purè ipse fideiussor ex die, uel sub conditione accipi potest

potest. Enimverò si reus sub conditione sint acceptus: fideiussor purè non obligabitur, ff. cod. l. græce. ix. §. illud commune.

Si quis equum stipulatus fuerit, & fideiussorem ita acceperit, EQVVM AVT DECEM FIDE TVA ESSE IVBES? non obligari fideiussorem Iulianus ait, quia durior eius fuerit conditio: ut puta cum futurum sit, ut mortuo equo teneatur. Marcellus autem notat, non ideo tantum non obligari, quia in durior conditionem acceptus est: sed & quia in alia potius obligatione acceptus est. denique pro eo, qui decem promiserat, non poterat fideiussor ita accipi, ut decem aut equum promittat: quamvis eo casu non sit eius conditio durior, d. l. Græcè, ix. §. si quis.

Idem Iulianus ait si is qui equum aut decem stipulatus fuerat fideiussorem ita acceperit EQVVM AVT DECEM VTRVM EGO VELIM. non obligabit eum, quia durior eius conditio facta est. contra autem si is qui equum aut decem vtrum ipse stipulator velit, stipulatus est rectè, fideiussorem DECEM AVT EQVVM VTRVM tu voles fieri etenim (inquit) hoc modo fideiussoris conditio melior est, sed & si reum sic interrogauero, EQVVM AVT DECEM, AVT BOVEM DARE SPONDES? fideiussorem equum aut bouem rectè interrogem quia latior fideiussoris conditio est. d. l. græcè. ix. §. finali.

Qui cerro loco dare promisit aliquatenus duriori conditioni obligatur, quàm si purè interrogatus fuisset: nullo enim alio loco quàm in quem promisit, solvere invito stipulatore potest. quare si purè reum interrogauero, & fideiussorem cum adiectione loci accepero non obligabitur fideiussor. sed & si reus Romæ constitutus Capuæ dare promiserint, fideiussor Ephesi: perinde non obligabitur fideiussor, iuri reus sub conditione promississet, ff. eodem. l. fideiussor, xviii. §. qui certo.

Hi qui accessionis loco promittunt in leuiorem causam accipi possunt, in deteriore non possunt, ideo si à reo mihi stipulatus sum à fideiussore mihi aut Titio meliorem causam esse fideiussoris Iulianus putat, quia possit vel Titio solvere, quod si à reo mihi aut Titio stipulatus à fideiussore mihi tantum interrogem; in deteriore causam acceptum fideiussorem Iulianus ait. quid ergo si à reo equum aut bouem interrogem. vtrum in deteriore causam acceptus est sublata electione an in meliorem? quod & verum est, quia & mortuo eo liberari potest, ff. eo. l. hi qui, 34. alias, 35.

Quæsitum est an fideiussor, qui Capuæ pecuniam se daturum Romæ promisit, si reus promittendi Capuæ esset, statim conveniri possit? Papinianus dixit non magis fideiussorem confestim teneri quàm si ipse Capuæ spondisset. nec ad rem pertinere, quod nemo dubitet, nondum fideiussorem teneri: quia nec ipse reus promittendi teneretur, nam è contrario quoque si quis responderit, quoniam debitor Capuæ sit, fideiussorem confestim teneri, non habita ratione taciti proprii temporis: euenturum, ut eo casu fideiussor conveniatur itaque nobis placet fideiussoriam obligationem conditionem taciti temporis ex utriusque persona recipere tam rei promittendi quàm ipsius fideiussoris: quoniam aliud respondentibus contra iuris formam in durior conditionem acceptus intelligitur, ff. cod. l. si testamento, 49. alias, 50. §. quæsitum.

Si, (ut proponitur) cum pecunia mutua daretur ita convenit, ut in Italia solveretur: intelligendum est mandatore quoque simili modo contraxisse. ff. cod. l. si ut proponitur, lxi. alias, lxii.

Quintæ Partis Lib. II.

Non possunt conueniri fideiussores, liberato reo transactione, ff. cod. l. fideiussores. 68. alias, 69. in fine.

Cum procurator in rem agebat cautionem dederat ratam rem dominum habiturum. postea victo eo reuersus dominus iterum de eadem re agitabat, & cum reus haberet possessionem, & noluit eam restituere, & ideo magno condemnatus est, in amplius fideiussores non tenentur: hoc. n. non debet imputari fideiussoribus, quod ille propter suam poenam præstitit, ff. eo. l. fina.

Fideiussores, & in partem pecuniæ, & in partem rei rectè accipi possunt, ff. cod. l. fideiussores. x.

Si Lyfias adempta parte bonorum exfulare iussus est: non nisi pro parte bonorū, quam retinuit creditoribus obligatus est. Verum qui pro eo fidem suam adstrinxerunt: iure pristino conueniri possunt, C. eod. l. prima.

Græce fideiussor ita accipitur mea fide iubeo ego: sed si dixerit quis volo Cupio, perinde erit, atque si dixerit dico, ff. de fideiussoribus. l. græce nona, in princ.

Græce fideiussor dicitur, qui plerunque ita accipitur quod pro eo est ac si dixerit dico quod hdeiubeo volo, Insti. de fideiuss. S. Græce fideiussor.

Blanditus tibi est, qui non teneri te persuasit, quod cum pro alio interuenires dixisti, cum, & his verbis obligationem verborum contrahi pridem receptum sit, C. eod. l. blanditus, xii.

In stipulationibus fideiussorem sciendum est hoc generaliter accipi, vt quodcumque scriptum sit, quasi actum videatur etiam actum. Ideoq; constat, si quis scripserit se fideiussisse, videri omnia solenniter acta, Insti. eod. l. S. finali.

Cum fideiussor hoc modo acceptus esset, **SI REVS QUADRAGINTA, QVAE EI CREDIDI NON SOLVERIT FIDE TVA ESSE IVBES** verisimile est id esse actum, vt cum appellatus reus non soluisset, fideiussor teneretur, sed & si reus antequam appellaretur decessisset: fideiussor obligatus erit: quasi hoc quoque casu verum esset, reum non soluisse. ff. cod. l. fideiussor. xvi. alias xvii. S. finali.

Si pater pro Cornelio cum pecuniam mutuam acciperet se non obligauit, frustra ex eo quod tabulas obligationis, vt testis signauit, filius conuenitur, C. eodem. l. sexta.

Si creditor conditioni mandato adscriptæ, cum pecuniam mutuam daret, in accipiendis hypothecis non potuit. frustra te iudicio mandati conuenit: quando non aliter te obligasse intelligaris, quàm si pignoribus contraheretur obligatio, C. eod. l. septima.

Si fideiussor nullam quidem cautionem faciat, ostendens se fideiussorem extitisse, præsentibus autem tabulariis hoc confessus est, quod in fide sua eum suscepit, nisi confessio, literis, exposita fuerit sine scriptis erit fideiussio videlicet in causis priuatis: & duobus mensibus effluentibus ab huiusmodi nexu fideiussores liberantur, sine autem publica causa interueniat, tunc omni modo attestacio pro scripta habetur, C. cod. l. penultima.

Filius familias pro patre quamuis in venditione fundi fideiussit teneretur, C. eodem l. octaua.

Filius familias pro patre poterit fideiubere, nec erit sine effectu hæc fideiussio: primò quidem, quod sui iuris effectus poterit teneri in id, & facere pōt: de in quod, & dum in potestate manet, condemnari potest. Sed pater ex hac causa, quod iussu tenebitur, quia ad omnes contractus, quod iussu refertur. sed si igno

si ignorante patre pro eo fideiusserit: cessat ista actio: tamen quasi in uera patris uersum sit, potest agi cum patre. Plane si emancipatus soluerit: utilis, ei actio debet competere. in potestate etiam manenti eadem actio competit, si de peculio castrensi pro parte soluerit. ff. de fideiuss. l. si dubitet. x. §. filius familias.

Fideiussor accipi potest, quoties est aliqua obligatio ciuilis, uel naturalis, cui adplicetur: naturales autem obligationes non in eo solo æstimantur, si actio aliqua eorum nomine competit: uerum etiam, cum soluta pecunia repeti nō potest. nam licet minus propriè debere dicantur naturalis actionis debitores: per abusionem tamen intelligi possunt debitores: & qui ab his pecuniam recipiunt debitum sibi recipisse. ff. eo. l. fideiussor. 16. alias, 17. §. fideiussor.

Qui contra senatusconsultum filio familias credidit, mortuo eo, fideiussores à patre accipere non potest: quia neque ciuilem, neque honorariam aduersus patrem actionem habet: nec ulla hæreditas est: cuius nomine fideiussores obligari possint. Planè eius actionis nomine, quæ de peculio aduersus eum cōpetit, fideiussor rectè accipitur. ff. eod. l. qui contra, xi. aliàs xii. cum l. seq.

Si filius à patre stipuletur, nec fideiussor acceptus tenetur: quia non potest pro eodem: & eidem esse obligatus. ex diuerso ergo patre à filio stipulato fideiussor acceptus tenetur. ff. eo. l. si quis, 56. aliàs, 57. §. item si filios.

Si numos alienos, quasi tuos mutuos dederis, sine stipulatione, nec fideiussorem teneri Pomponius ait, quid ergo si consumptis numis nascatur condictio? fideiussor obligatus erit, in omnem enim causam acceptos uidetur, quæ ex ea numeratione nasci potest, d. l. si quis. §. si numos.

Fideiussor accipi potest. pro eo qui in legem Aquiliam commisit diuersa causa est popularium actio num, d. l. si quis. §. fin.

Si à colono stipulatus fideiussorem accepi: una stipulatio est plurium pensionū. & ideo in uniuersis pensionibus fideiussor tenetur. ff. eod. l. si à colono. 58. alias, 59. in princ.

Cum facto suo reus principalis obligationem perpetuat, etiam fideiussoris durat obligatio, ueluti si moram fecerit in equo tradendo, & is decesserit. d. l. si à colono. §. finali.

Si mihi, autem Titio decem stipulatus fuerim, Titius fideiussorem accipere non potest: quia solutionis tantū causa adiectos est. ff. eo. l. si mihi aut. 23. alias, 24.

Mortuo reo promittendi, etiam ante aditam hæreditatem fideiussor accipi potest: quia hæreditas personæ uice fungitur, sicuti municipium, & curia, & societas. ff. eo. l. mortuo. 22. alias, 23.

Non est nouum, ut fideiussor duabus obligationibus eiusdem pecuniæ nomine teneatur, nam si in diem acceptus, mox purè accipiatur: ex utraque obligabitur, etsi fideiussor confideiussori hæres extiterit idem erit, ff. eod. l. hæres. xxi. alias, xxii. §. non est nouum.

Cum tu, & Titius eiusdem pecuniæ rei essetis: eum, qui pro te fideiusit, posse, & pro Titio fideiubere responsum est: quamuis eandem pecuniam eidem debiturus sit: non tamen inanem eam creditori futuram, nonnullis etiā casibus emolumentum habituram: ueluti si ei, pro quo ante fideiusisset hæres existat, tunc enim confusa prima obligatione, posterior durabit, ff. eod. l. hæres, xxi. alias, xxii. §. cum tu, et Titius.

Si quis pro pupillo sine tutoris autoritate, prodigovè, vel furioso fideiusserit: magis est, ut non ei subueniatur: quoniam his mandati actio non competat, ff. eo.

Quintæ Partis Lib. II.

ff. eo. l. Marcellus, 25. alias, 26.

Si à furioso stipulatus fueris, non posse fideiussorem accipere, certum est: quia non solum ipsa stipulatio nulla intercescit, sed ne negotium quidem ullum gestum intelligitur, quod si pro reo furioso, iure obligato fideiussorem accepero: tenetur fideiussor, ff. eo. l. si à reo, 70. alias 71. §. si à furioso.

Cum lex uenditionibus occurrere uolerit fideiussor quoque liberatur, eo magis quod per huiusmodi actionem ad rerum peruenitur, ff. eo. l. cum lex, 46. alias 47.

Si debitori deportatio irrogata est non posse pro eo fideiussorem accipi scribit Iulianus, quasi tota obligatio contra eum extincta sit, ff. eodem l. si debitori, 47. alias 48.

Si sub impossibili conditione stipulatus sim, fideiussor adhiberi non potest, ff. eod. l. si sub, 29. alias 30.

Si quis postquam transacto tempore liberatus est fideiussorem dederit, fideiussor non tenetur; quoniam erroris fideiussio nulla est, ff. eodem l. si quis, 37. alias 38.

Qui in debitam pecuniam quasi ex causa fideiussionis obstrictus in cautionem per errorem deduxit, tamen doli mali exceptione uti quam condicere, ut obligatio sibi accepto feratur potest. non est autem dubium, fideiussorem rei promittendi bonis ad fiscum deuolutis, si idem fiscus ob debitum restituendum fuerit conuentus, & soluerit: liberis. C. eo. l. si indebitum, xv.

Si equum, aut bouem stipulatos essem, utrum promissor uoluisset non possum fideiussorem ita accipere equum, aut bouem, utrum fideiussor uellet: quia futurum esset in eius potestate, alium uelle, quam reus uoluisset, ff. eo. l. si stichum 38. alias 39. in princ.

Si fideiussores in id accepti sunt, quod à curatore seruari non possit: & post impletam legitimam ætatem, tam ab ipso curatore, quam ab hæredibus eius solidum seruari posuerit; & cessante eo, qui pupillus fuit, soluendo esse desierit: non temerè utilis in fideiussores actio competit, ff. eod. l. si fideiussores, 41. alias 42. in princ.

Si ita fideiussores accepero, QVOD EGO DECEM CREDIDI, DE EA PECVNIA MILLE MODIOS TRITICI FIDE TUA ESSE IVRIS? non obligatur fideiussor: quia in aliam rem, quam quæ credita est, fideiussor obligari non potest, quia non ut æstimatio rerum, quæ mercis numero habentur, in pecunia numerata fieri potest, ita pecunia quoque merce æstimanda est, ff. eo. l. si ita 42. alias 43.

Si à Titio stipulatus fideiussorem te acceperim, deinde eandem pecuniam ab alio stipulatus, alium fideiussorem accipiam, confideiussores non erunt, ff. eodem, l. si à Titio, 43. alias, 44.

Stipulatus es opus arbitrato tuo ante certam diem fieri, quod si effectum non esset, quanti ut efficeretur, opus locasses. tanti fideiussores accepisti, & quia opus effectum non erat, alii locasti, & cum posterior conductor satis non daret ipse opus fecisti: quæsitum est, an fideiussor teneatur, & responsum est non teneri, non enim id fecisti, quod in stipulatione conuenerat: id est opus alii non locasti, tamen postea locasti, ea enim locatio, quam secutus es, perinde est, ac si interposita non esset, etsi statim tu opus facere coepisset, ff. eo. l. stipulatus, 44. alias 45.

Si Titius & Seia pro Meuo fideiusserint: subducta muliere, dabintus in solidum aduersus Titium actionem: cum scire potuerit, aut ignorare non debuerit,

buerit, Mulierem frustra intercedere. Huic similis & illa quaestio uideri potest. ob ætatem si restituatur in integrum unus fideiussor, an alter onus obligationis in integrum excipere debeat? sed ita demum onus alteri totum irrogandum est, si post ea minor intercessit, propter incertum ætatis, ac restitutionis. Quod si dolo creditoris inductus sit minor, ut fideiubeat: non magis creditori succurrendum erit aduersus confideiussorem, quam si facta nouatione circumueto minore desideret in ueterem debitorem utilem actionem sibi dari, ff. eo. l. si Titius, 48. alias, 49.

Si quis uice mutua fideiussores accipiat aliquos, nisi adiecerit, ut unusquisque in solidum teneatur omnes ex æquo actionem sustinebunt, quod si & tale aliquid adiectum fuerit conseruabitur quidem pactum conuentum: non tamen protinus ab initio à singulis in solidum exigetur, sed pro parte, pro qua quisque tenetur, si modo soluendo, & in loco presto sint. Si reliqui siue quidam ex iis, siue in partem, siue in solidum soluendo non uideantur, aut & absentes sint, in illud etiam tenetur obnoxius, quod ab aliis recipi non potuerit, Nouell. const. De duobus reis promitt. xcix. §. primo.

Duo rei promittendi separatim fideiussores dederunt. inuius creditor inter omnes fideiussores actiones diuidere non cogitur: sed inter eos duntaxat, qui pro singulis interuenerunt. plane si uelit inter omnes actionem suam diuidere, non erit prohibendus, non magis, quam si duos reos pro partibus conueniret, ff. eod. l. inter eos, §. 1. alias §. 2. §. duo rei.

Cum inter fideiussores actione diuisa, quidam post litem contestatam soluendo esse desierunt: ea res ad onus eius, qui soluendo est non pertinet, nec auxilio defendetur ætatis actor. non enim deceptus uidetur, qui iure communi usus est. Bonis damnati fideiussoris fisco uindicatis inter fideiussores actio postea si diuidi cæperit, ut hæredis, ita fisci rationem haberi oportet, d. l. inter eos, §. cum inter.

Capitis rei postulati fideiussores ex contractu citra ullam præscriptionem à creditore, qui reum postulauerat rectè conueniuntur, ff. eo. l. Capitis, §. 3. alias §. 4.

Amis si ruina pignoris damnum, tam fideiussoris, quam rei promittendi periculum spectat, nec ad rem pertinebit si fideiussor ita sit acceptus. QVANTO MINVS EX PRETIO PIGNORIS: DISTRAC TI SERVARI POTEST. istis enim uerbis etiam totum conuenit contineri, ff. eo. l. amis si, §. 2. alias §. 3. in princ.

Inter fideiussores actione diuisa condemnatus si desierit esse soluendo, fraus uel segnicia tutoribus, qui iudicatum persequi potuerint damnum dabit, quod si diuisam actionem inter eos, qui non erant soluendo constabit, pupilli nomine restitutionis auxilium implorabitur, d. l. amis si, §. inter fideiussores.

Fideiussores à colonis datos etiam ob pecuniam dotis prediorum teneri conuenit, cum ea quoque species locationis uinculum ad se trahat: nec mutat confectum, an interiecto tpe fidem suam adstrinxerint, d. l. Amis si. §. fideiussores.

Plures eiusdem pecuniæ credendæ mandatores, si unus in iudicio eligatur, ob solutione quoque secuta, non liberantur, sed pecunia soluta omnes liberantur, d. l. Amis si. §. finali.

Si in pignore contrahendo deceptus sit creditor, qui fideiussorem pro mutuo accepit: aget contraria pignoratitia actione, in quam actionem uenit, quod interest creditoris. sed ea actio fideiussorem onerare non potuit. non enim pro pignore, sed pro pecunia mutua fidem suam obligauit, ff. eodem l. si in pigno-

Quintæ Partis Lib. II.

pignore, § 4. alias 55.

Fideiussores magistratuum in poenam vel multam, quam non spondisset, non debere conueniri decretum est, ff. eo. l. fideiussores, 68. alias 69. in princ.

Pro Aurelio Romulo conductore uectigalis centum annua Petronius Thallus, & alii fideiusserant. bona Romuli fiscus occupauerat, ut obligata sibi, & conueniebat fideiussores, tam in sortem, quam in interesse, qui depræcabantur testâ subscriptione fideiussionis, quoniam in sola centum annum se obligauerant non in omnem conductionem: decreuit Imperator fideiussores ad interesse non teneri: sed quidquid ex bonis fuisset redactum, prius in interesse cedere, reliquum in sortem: & ita in id, quod defuisset, fideiussores conueniendos exemplo pignorum à creditore distractorum, d. l. fideiussores, §. pro Aurelio.

Fideiussor seu mandator si ad interesse quoque obligatus est iustam causam recusandi id soluere non habet, ut autem is qui cum altero fideiussit, non solus conueniatur, sed diuidatur actio inter eos, qui soluendo sunt: ante condemnationem ex ordine postulari solet, C. eo. l. fideiussor, x.

Si ita stipulatus à Seio fuero, QVANTAM PECVNIAM TITIO QVANDOQUE CREDIDERO DARE SPONDES? & fideiussores accepero. Deinde Titio Sæpius credidero: nempe is leius in omnes summas obligatus est, & per hoc fideiussores quoque: & id quod ex bonis eius seruari potest, omnibus æquo iure proficere debet, ff. eo. l. si ita 55. alias 56.

Si fideiussor creditori denuntiauerit, ut debitorem ad soluendam pecuniam compelleret, uel ut pignus distraheret, isque cessauerit, an possit eum fideiussor doli mali exceptione submouere? respondit Scæuola non posse, ff. cod. l. si fideiussor 62. alias 63.

Creditori, qui pro eodem debito pignora, & fideiussorem accepit, licet, si malit, fideiussorem conuenisse in eam pecuniam, in qua se obligauerit, quod cum facit debet ius pignorum in eum transferre, sed cum in aliam quoque causam eadem pignora, uel hypothecas habet obligatos: non prius compellendus, est transferre pignora, quam omne debitum exsoluatur, C. eo. l. 2.

Inter creditorem, & debitorem pactum intercesserat, ut si centum, quæ mutua dederat, ubi primum petita fuissent non solueretur ornamenta pignori data intra certum tempus literet ei uendere: etsi quo minoris venissent, quam quod sortis, uel interesse nomine deberetur id creditori redderetur: & fideiussor acceptus est, quæsitum est, an fideiussor in uniuersam obligari summam potuerit, responsum est teneri fideiussorem in id, quod minus ex pignoribus uenditis redactum esset, ff. eo. l. inter 63. alias 64.

Generaliter Iulianus ait, eum, qui hæres extiterit ei, pro quo interuenerat libera ri ex causa accessionis, & solummodo quasi hæredem rei teneri, denique scripsit si fideiussor hæres extiterit ei, pro quo fideiussit, quasi reum esse obligatum, & causa fideiussionis liberari, reum uero reo succedentem ex duabus causis esse obligatum. nec enim potest reperiri, quæ obligatio quam perimat. at in fideiussore & reo repetitur, quia rei obligatio plenior est: nam ubi aliqua differentia est obligationum, potest constitui alteram per alteram perimi. cum uero duæ eiusdem sunt potestatis: non potest reperiri, cur altera potius quam altera consumetur. refert autem hæc ad speciem, in qua uult ostendere, non esse nouum, ut duæ obligationes in unius persona concurrant. est autem species talis, si reus promittendi hæres extiterit reo promittendi,

rendi, duas obligationes sustinet. Item si reus stipulandi extiterit hæres reo stipulandi, duas species obligationis sustinebit. planè si ex altera earum egerit: utrâque consumit: uidelicet, quia natura obligationum duarum, quas habet ea esset, ut cum altera earum in iudicium deduceretur, altera consume retur, ff. eo. l. 5. alias 5. & 6.

Cum reus promittendi fideiussori suo hæres extitit: obligatio fideiussoria pertinetur, quid ergo est? si tanquam à reo debitum petatur, & si exceptione fideiussori competente usus fuerit: in factum replicatio dari debebit, aut doli mali proderit, ff. eo. l. cum reus, 14. alias 15.

Cum fideiussor reo stipulandi hæres extiterit: queritur, an quasi ipse à se exegerit, habeat aduersus reum mandati actionem? responsum est, cum reus obligatus maneat non posse intelligi, & ipsum à se fideiussorem pecuniam exigisse, itaque ex stipulatu potius, quàm mandati agere debebit, ff. eod. l. hæres, 21. alias 22. S. finali.

Lucius Titius cum pro Seio fratre suo apud Septicium interuenire uellet, epistolam ita emisit: SI PETIERIT A TE PATER MEVS PETO DES EI NVMMOS ET PERICVLO MEO; post quam epistolam, Septicius Seio pecuniam numerauit, deinde Titius inter reliquos, & Seium fratrem pro tertia parte reliquit hæredem, quæsitum est, an quia aduersus Seium debitorem Septicii confusa sit actio pro tertia parte, qua Titio fratri suo hæres extitit: cum cohæredibus eius agere in solidum possit? Marcellus respondit, cum cohærede Seii, non pro maiore, quàm in hæreditaria parte, mandati agi posse, ff. eo. l. Lucius, 24. alias 25.

Præterea si fideiussor extiterit hæres, siue unus, siue plures: æquè hic quoque pertinebit ad eandem causam; in quorum personæ æquè locum habebunt ea, quæ sunt à Diuo Hadriano constituta, ff. eo. l. si plures, 27. alias 28. S. præterea.

A Titio qui mihi ex testamento sub conditione decem debuit, fideiussorem accepi, & ei hæres extitit, deinde condicio legati extitit, quæsitum est an fideiussor mihi teneatur, responsum est, me non posse habere fideiussorem obligatum, quia nec reus est pro tuo debeat, sed nec res ulla, quæ possit deberi, ff. eo. l. si Stichum 38. alias 39. S. à Titio.

Si debitori creditor pro parte hæres extitit, accepto cohærede fideiussore (quod ad ipsius quidem portionem attinet) obligatio ratione confusionis intercedit aut (quod est uersus) solutionis potestate: sed pro parte cohæredis obligatio salua est, non fideiussoria, sed hæreditaria: quoniam maior tollit minorem, ff. eod. l. si debitori, 50. alias 51.

Annianus Antonius pro Iulio Pollione, & Iulio Rufo pecuniam mutuam accipientibus, ita ut duo rei eiusdem debiti essent, apud Aurelium Palmam mandator extitit. Iulii bona ad fiscum deuenerunt: similiter, & creditori fiscus successerat; & mandator allegabat se liberatum iure confusionis: quia fiscus tam creditori, quàm debitori successerat. Et quidem si unus debitor fuisset: non dubitatur, sicut fideiussorem, ita & mandatorem liberatum esset. quamuis enim iudicio conuenito debitor mandator non liberetur, tamen ubi successit creditori mandatori, ueluti solutionis iure sublata obligatione, etiam mandator liberatur, uel quia non potest procedere apud eundem, quis mandator esse. Sed cum duo uti promittendi sint, & alteri extiterit hæres creditor iusta dubitatio est, utrum alter quoque liberatus sit, ac si fuisset soluta pecunia: an persona tantum exempta, confusa obligatione. Et Paulus putat

Quintæ Partis Lib. II.

putat aditione hæreditatis confusione obligationis eximi personam, sed & accessiones ex eius persona liberari propter illam rationem: quia nō possunt pro eodem apud eundem obligati esse, ut quemadmodum incipere alias non possunt, ita nec remaneant, igitur alter reus eiusdem pecuniæ non liberatur, & per hoc ne fideiussor, uel mandator eius: planè quia is mandati iudicio eligere potest, uel creditorem: competitum est ei exceptio doli mali, si capere rit conueniri, cum altero autem reo, uel insolidum, si non fuerit societas: uel in partem, si socii fuerunt, potest creditor agere, quod si creditor fideiussori hæres fuerit, uel fideiussor creditori, conueniens est confusione obligationis non liberari reum, ff. eo. l. V. rannius, 71. alias 72. in princ.

Si quid autem fideiussor pro reo soluerit eius recuperandi causa habet eum eo mandati iudicium, Inst. de fideiuss. §. si quid autem.

Si mandato meo Titio decem credideris, & mecum mandati egeris: non liberatur Titius. sed ego tibi non aliter condemnari debebo, quam si actiones, quas aduersus Titium habes, mihi præstiteris. item si cum Titio egeris ego non liberabor: sed in id duntaxat tibi obligatus ero, quod à Titio seruare non poteris, ff. eo. l. si mandato 13. alias 14.

Si ex duobus, qui apud te fideiusserant in uiginti, alter ne ab eo peteres, quinque tibi dederit, uel promiserit, nec alter liberabitur, & si ab altero quindcim petere institueris, nulla exceptione submoueris. reliqua autem quinque si à priore fideiussore petere institueris: doli mali exceptione submoueris, ff. eod. l. si stipulatus, 15. alias 16. §. fin.

Fideiussoribus succurri solet, ut stipulator compellatur ei, qui solidum soluere paratus est, uendere cæterorum nomina, ff. eod. l. fideiussorib. 18.

Qui debitorem suum delegat, pecuniam dare intelligitur, quanta ei debetur, & ideo si fideiussor debitorem suum delegauerit (quamuis eum, qui soluendo non erat) confestim mandati agere pōt, ff. eo. l. qui debitorem, 18. alias 19.

Si fideiussor, uel alius quis pro reo ante diem creditori soluerit: expectare diem debebit, quo eum soluere oportuit, ff. eo. l. si fideiussor, 31. alias 32.

Cum is qui, & reum & fideiussores habens, ab uno ex fideiussoribus accepta pecunia prestat actiones. poterit quidem dici nullas iam esse, cum suum per ceperit, & perceptione omnes liberatos, sed non est ita. non enim in solutum accepit, sed quodammodo nomen debitoris uendidit. & ideo habet actiones: quia tenetur ad id ipsum, ut præstet actiones, ff. eo. l. cum is qui, 36.

Si insolidum condemnatus est unus ex mandatoribus: cum iudicati conueniri cæperit, potest is desiderare, ut aduersus eos, qui idem mandauerunt actiones sibi mandentur, ff. eo. l. si fideiussores, 41. alias 42. §. fin.

Fideiussor qui partem pecuniæ soluit: quominus residui diuisione facta portionis iudicium accipiat, recusare non debet. eam enim quantitatem inter eos. qui soluendo sunt diuidi conuenit, quam litis tempore singuli debent, sed humanius est, si & alter soluende sit, litis contestationis tempore per exceptionem ei, qui soluit, succurri, ff. eo. l. inter eos, 51. alias 52. §. fideiussor.

Ex duobus fideiussoribus hæredibus si per errorem alter solidum exsoluat: quidam putant eum habere conditionem, & ideo manere obligatum cohæredem. conditione quoque cessante, durare obligationem cohæredis probat: propterea quod creditor, qui dum se putat obligatum partem ei, qui totum dedit exsoluit nullam habeat conditionem, ff. eod. l. si testamento, 49. alias 50. §. ex duobus.

Quod si duo fideiussores accepti fuerint (uerbi gratia) in uiginti, & alter ex duobus hæredibus alterius fideiussoris totum creditori exsoluerit: habebit quidem decem, quæ ipso iure non debuit, conditionem, an autem, & alia quinque reperere possit. si fideiussor alter soluendo est, uidendum est. ab initio enim hæres fideiussoris, siue hæredes, ut ipse fideiussor audiendi sunt: ut scilicet pro parte singuli, qui fideiussores sunt, conueniantur. sed uerior, & utilior est in utroque casu illa sententia, solutionem non indebitæ quantitatis non debere reuocari: quod etiam Epistola Diui Pii significatur in persona fideiussoris, qui totum exsoluerat, dicta lege si testamento, S. quod si duo.

Paulus respondit fideiussorem, in quem pignora à confideiussoribus data transacta sunt, non emptoris loco substitutum uideri, sed eius, qui pignora accepit, & ideo rationem fructuum haberi oportere, ff. eodem l. Paulus, lxx. alias lx.

Fideiussor, qui minori uiginti quinque annis pecuniam obtulit & in publico loco metu in integrum restitutionis consignatam deposuit, confestim experiri mandati poterit, ff. eo. l. fideiussor, 64.

Tutor datus eius filio, cui ex fideiussoria causa obligatus erat à semetipso exigere debet, & quamuis tempore liberatus erit, tamen tutelæ iudicio eo nomine tenebitur. item hæres eius, quia cum eo ob tutelam non ex fideiussione agitur, Et quamuis non quasi fideiussor, sed quasi tutor soluerit: etiam si tempore liberatus est, mandati actionem habere aduersus reum promittendi potest. inhaeret enim in utroque causa adhuc illius debiti persecutio. nam eius solutione liberauit, reum promittendi ab obligatione, in qua pro eo fideiusserat: & non titulus actionis, sed debiti causa respicienda est, licet enim is tutor, qui fideiussor apud pupillum pro eo obligatus est, soluit se authore pupillo: quia reo promittendi liberato. & ipse tutor idemque fideiussor liberabitur: quod sua autoritate efficere non potest, tamen si non pro se soluendi animo, sed pro Titio fecit, ut maximè eum liberet, cum eo mandati actionem habebit, ff. eod. l. Tutor, 69. alias 70.

Si ponamus unum ex reis promittendi pactum esse, nè à se peteretur, deinde mandatorem soluisse: mandati iudicio conuenire potuerit etiam cum, cum quo pactum est: non enim pactum creditoris tollit actionem alienam, ff. eod. l. Vranus, 71. alias 72. S. si ponamus.

Stipulatus es ses sine causa, & fideiussorem dedissem, & nollem cum exceptione uti. sed potius soluere, ut mecum mandati iudicio ageretur: fideiussori etiam me inuito exceptio dari debet. interest enim eius pecuniam retinere, potiusquam solutam stipulatori à reo repetere, ff. eodem l. si stipulatus, 15. alias 16. in princ.

Si quaeratur an soluendo sit principalis fideiussor: etiam uires sequentis fideiussoris ei adgregandæ sunt, sicut ipsi fideiussori, ita hæredibus quoque eius succurrendum Pomponius scribit, ff. eodem l. si plures, xxvii. S. penulti.

Si fideiussor fuerit principalis, & fideiussor fideiussoris, non poterit desiderare, fideiussor, ut inter se, & eum fideiussorem, pro quo fideiussit, diuidatur obligatio. ille enim loco rei est, nec potest reus desiderare,

Quintæ Partis Lib. II.

derare, ut inter se, & fideiussorem diuidatur obligatio. Proinde si ex duobus fideiussoribus alter fideiussorem dederit, aduersus eum quidem non diuiditur obligatio, pro quo interuenit, sed aduersus confideiussorem magis est, ut diuidatur, d. l. si plures, S. finali.

Ut fideiussor aduersus confideiussorem suum agat, actio danda non est. Ideoque si ex duobus fideiussoribus eiusdem quantitatatis, cum alter electus à creditore totum exsoluerit, nec ei cessæ sint actiones: alter nec à creditore, nec à fideiussore rectè conuenietur, ff. eo. l. ut fideiussor, 39. alias 40.

Cum alter ex fideiussoribus in solidum debito satisfaciatur actio ei, aduersus eum, qui etiam fideiuscit, non competit. potuit sanè cum fisco solueret si considerare, ut ius pignoris, quod fiscus habuit in se transferretur. & si hoc ita factum est: cessis actionibus uti potest, quod & in priuatis debitis obseruandum est, C. eodem l. cum alter, xi.

Ex persona rei, & quidem inuito reo, exceptio, & cetera rei incommoda fideiussori, ceterisque accessionibus competere possunt, ff. eodem l. ex persona. xxxii. alias xxxiii.

Fideiussor pro uenditore fundorum tuorum, altero euicto, conuentus ab emptore, condemnatus est in certam quantitatem. quæsitum est, an cum hærede uenditoris ante diem, quo iudicatum facere compelleretur, agere possit? responsum est, agere quidem posse, sed ex iusta causa ad officium iudicis pertinere, quo fideiussor aut defendatur, aut liberetur, ff. eodem l. fideiussor, xlv. alias xlvii.

Si testamento liberatum debitorem hæres omittat, fideiussorem autem eius conueniat: proderit exceptio doli fideiussori propter improbitatem hæredis, quæ prodesse reo debuerat, si conueniretur, ff. eodem l. si testamento, xlix. alias l. in princ.

Ubique reus ita liberatur à creditore, ut natura debitum maneat: teneri fideiussorem respondit Scæuola, cum uerò genere nouationis obligatio transeat, fideiussorem, aut iure, aut exceptione liberandum, ff. eodem l. ubique, l. x. alias l. xi.

Nouatione legitima perfecta, debiti in alium translati prioris contractus fideiussores, uel mandatores liberatos, non ambigitur: si modo in sequenti se non obligauerunt, C. eo. l. 4.

Exceptione, quæ tibi prodesse debebat, usus, iniuria iudicis damnatus es, nihil tibi præstabitur iure mandati, quia iniuriam illam, quæ tibi facta est penes te manere, quam ad alium transferri, æquius est: scilicet si culpa tua in iustæ damnationis causam præbueris, ff. eodem l. exceptione, lxviii. alias lxix.

Creditor pignus distrahere non cogitur, si fideiussorem simpliciter acceptum omisso pignore uelit conuenire, ff. eodem lege inter eos, l. i. alias liq. S. creditor.

Omissis quoque pignoribus fideiussorem à creditoribus utiliter conueniri: nisi in id, quod ex iis refici non potuerit acceptas sit explorati iuris est, C. eodem l. omissis. 17.

Iure nostro est potestas creditori, relicto eo, eligendi fideiussores: nisi inter contrahentes aliud placitum doceatur, C. eo. l. 5.

Qui alienam reo principaliter constituto obligationem suscepit, uel fideiussorio, uel mandatario, uel quocunque alio nomine pro debitore inter-

intercessit, non posse urgeri creditorem eum, qui mutuam accepit pecuniam, magis quam se conuenire scire debuerat: cum si hoc initio contractus specialiter non placuit, habeat liberam electionem, C. eo. l. si alienam, 19.

Sententia bonorum omnium ademptionem continente rei damnati principalis intercessores eligendi creditori potestas non adimitur, C. eodem l. sententia xx.

Sicut eligendi fideiussores creditor habet potestatem: ita intercessorem postulantem cedi sibi hypothecæ siue pignori obligata, non prius ad solutionem, nisi mandata super hac re fuerit persecutio, conuenit urgeri, C. eodem l. si cur, xxi.

Reos principales, uel mandatores simpliciter acceptos eligere, uel pro parte conuenire, uel satis non faciente contra quem, actum sit primo, post illum ad alium reuerti (cum nullus de iis electione liberetur) licet, C. eodem l. reos, xxiii.

Generaliter quemadmodum in mandatoribus statutum est, ut in contestatione, contra unum ex his facta, alter non liberaretur: ita & in fideiussoribus obseruatur, & ideo generali lege sancitum est nullomodo electione unius ex fideiussoribus uel ipsius rei alterum liberari, uel ipsum reum, fideiussoribus uel uno ex his electo, liberationem mereri, nisi satisfactum sit creditori: sed monere ius integrum, donec insolidum ei pecuniæ persoluantur, uel alio modo eis satisfiat. C. de fideiul. l. fin.

Etiamsi de iure obligationis pignorum actum fuerit, fideiussoribus liberatio non contingit, C. eo. l. etiamsi. ix.

Mandati actio personalis est, quæ si nomine fideiussoris, uel aduersus debitorem, seu hæredes eius competit præses prouinciæ, quæ deberi compererit, reddi iubebit. pignora etenim, quæ reo stipulandi nexa fuerunt, ita demum ad fideiussores transeunt, si facta nominis redemptione solutio celebrata est, mandataque sunt actiones. quod si factum est. ea quoque fideiussoribus persequentibus aduersus pignorum possessores, extraordinariam iurisdictionem id uir clarissimus impertietur, C. eo. l. Mandati xiiii.

Si proponatur fundum ob debitum obligatum, non iusto precio uenditum esse, residuam quantitatem, quam ex precio eiusdem seruare potuisset debitor refundi sibi à fideiussore non iure petit, C. eodem l. si ut proponis, 18.

Pignoribus datis à reo principali distractis, nec post longi temporis intervalum, residuum à fideiussore creditor petere prohibetur, C. eodem l. pignoribus, xxv.

Si proxeneta interuenerit faciendi nominis causa (ut multi solent) quasi mandator non tenetur, quia hic monstrat magis nomen, quam mandat tamen si laudat nomen idem dicitur & si aliquid phylantropii nomine acceperit, ne ex locato, & conducto erit actio. planè si dolo & calliditate creditorem circumuenerit: de dolo actione tenebitur, ff. de proxenetis, l. 2.

Quintæ Partis Lib. II.

AD SENATVS CONSVLTVM VELLEIANVM

Titulus X.

VELLEIANO Senatusconsulto plenissimè comprehensum est, ne pro ullo foeminae intercederent. nam sicut moribus ciuilia efficia adempta sunt foeminis. & pleraque iure ipso non ualent: ita multò magis adimendum eis fuit id officium, in quo non sola opera nudumque ministerium earum uersaretur, sed etiam periculum rei familiaris. æquum autem uisum est, ita mulieri succurri. ut in uetere debitorem, aut in eum, qui pro se constituisset mulierem ream actio daretur. magis enim ille, quam creditor mulierem decept, ff. ad senatusconsult. Velleian. l. prima.

Et quidem temporibus diui Augusti, mox deinde claudii, edictis eorum erat interdictum, ne foeminae pro uiris suis intercederent, postea factum est senatusconsultum, quo plenissimè foeminis omnibus subuentum est, cuius senatusconsulti uerba hæc sunt. **QVOD MARCVS SYLLANVS, ET VELLEIANVS TVTOR CONSVLES VERBA FECERVNT DE OBLIGATIONIBVS FOEMINARVM, QVAE PRO ALIIS REAE FIERENT: QVID DE EA RE FIERI OPORTERET DE EA RE, ITA CONSVLVERVNT. QVOD AD FIDEIVSSIONES, ET MVTVI DATIONES PRO ALIIS, PRO QVIBVS INTERCESSERVNT FOEMINAE: PERTINENT (TAMETSI ANTEA VIDETVR ITA IVS DICTVM ESSE, NE EO NOMINE AB HIS PETITIO FIAT NEVE IN EAS ACTIO DETVR) CVM EAS VIRILIBVS OFFICIIS FVNGI, ET EIVS GENERIS OBLIGATIO TRIBVS OBSTRINGI NON SIT AEQVVM ARBITRARI SENATVM RECTE ATQVE ORDINE FACTVROS, AD QVOS DE EA RE IN IVRE ADITVM ERIT: SI DEDERINT OPERAM, VT IN EA RE SENATVS VOLVNTAS SERVETVR,** Verba itaque senatusconsulti excutiamus prius providentia amplissimi ordinis laudata: qua opem tulit mulieribus propter sexus imbecillitatem multis huiusmodi casibus suppositis, atque obiectis. sed ita demum eis subuenit, si non callidè sint uersatae. hoc enim diuus Pius, & seuerus rescripserunt, nam deceptis non decipientibus iura opitulantur, & est egregium seueri rescriptum. Decipientibus. mulieribus senatusconsultum auxilio non est. infirmitas enim foeminarum non calliditas auxilium commeruit, ff. eo. l. 2. in princ.

Omnis omnino obligatio senatusconsulto Velleiano comprehenditur: siue uerbis, siue re, siue quocunque alio contractu intercesserint, dicta l. 2. §. omnis omnino.

Mulieribus quidem, quæ alienam obligationem suscipiunt, uel in se transferunt, si id contrahentes non ignorent, senatusconsulto subuenitur. sed si pro aliis cum obligatae non essent pecuniam exsoluerit: intercessionem cessante, repetitio nulla est, C. eo. l. 1.

Frustra senatusconsulti, exceptione, quod de intercessionibus foeminarum factum est, uti tentasti, quoniam principaliter ipsa debitor fuisse. eius

eius enim senatusconsulti exceptio tunc mulieri datur, cum principaliter ipsa nihil debet, sed pro alio debitore, apud creditorem eius intercescit, sine autem pro creditore suo alii se obligauerit, uel ab eo se, uel debitorem suum delegari passa est, huius senatusconsulti auxilium non habet, C. eodem l. secunda.

Si cum ipse mutuam pecuniam acciperes mater tua amplissimi ordinis consultum fidem suam interposuit, exceptione se tueri potest, C. eo. l. 2.

Senatusconsultum locum habet, siue eam obligationem, quæ in alterius persona constitit, mulier in se transfudit, uel participauit, siue cum alius pecuniam acciperet, ipsa se ab initio ream constituit, quod in rerum etiam habitis pro aliis obligationibus admissum est. sed si prædia tua annis maior, uiginti quinque uendidisti, & pro merito pecuniam soluisti, deficit auxilium senatusconsulti, C. eod. l. 4.

Sed & si mulier defensor alicuius extiterit: proculdubio intercedit. Suscipit. n. in se alienam obligationem: quippè cum ex hac re subeat condemnationem. proinde neque maritum, neque filium, neque fratrem permittitur mulieri defendere, d. l. 2. §. sed & si. finali.

Sed si cum defendat, qui damnatus regressum ad eam habeat: ueluti cum uenditori hæreditatis sibi uendita, uel fideiussorem suam defendat: intercedere non uidetur, ff. eo. l. 3.

Sed si ego cum muliere ab initio contraxerim, cum ignorarem, cui hoc factum uellet: non dubito senatusconsultum cessare, & ita Diuus Pius, & Imperator noster rescripserunt. proinde si dum uult Titio donatum, cepit à me mutuam pecuniam, & eam Titio donauit, senatusconsultum cessabit. sed, & si tibi donatura, creditori tuo numos numerauit: non intercedit senatusc. n. obligata mulieri succurrere uoluit, non donanti, hoc ideo: quia facilius se mulier obligat, quam alicui donat, ff. eo. l. 4.

Nec interest, pecuniam soluendi causa numeret, an qualibet suam rem in solutionem det. nam & si uendiderit rem suam, siue precium acceptum pro alio soluit, siue emptorem delegauit creditori alieno: senatusconsulto locum non erit, ff. eod. l. 5.

Si fideiussores pro defensore absentis filii mandatu matris eius intercesserint: quaeritur, an etiam his senatusconsulto subueniatur? & ait Papinianus exceptione eos usuros, nec multum tacere, quod per defensorem fideiusserunt: cum contemplatione mandati matris interuenerint: planè (inquit) si is, qui accepit eos fideiussores, matrem eius mandasse ignorauit: exceptionem senatusconsulti replicatione doli repellendam, ff. eo. l. 6.

Quamquam igitur fideiussor doli replicatione opposita defensionem exceptionis amittit, nullam tamen replicationem aduersus mulierem habebit, quia non poterit facti ignorancem prætere. sed non erit iniquum, dari negotiorum gestorum actionem in defensorem; quia mandati causa per senatusconsultum constituitur irrita, & pecunia fideiussoris liberatur, ff. eodem l. septima.

Quamuis pignoris datio intercessionem faciat; tamen Iulianus scribit, redhibitionem pignoris (si creditor mulier rem, quam pignori acceperat, debitori liberauerit) non esse intercessionem, ff. eodem lege quamuis, in principio.

Si mulier interuenerit apud tutores filii sui, nec prædia eius distra-

Quintæ Partis Lib. II.

herent, & indemnitate eis repromiserit: Papinianus non putat eam intercesuisse. nullam enim obligationem alienam recepisse, neque ueterem, neque nouam: sed ipsam fecisse hanc obligationem, d. l. quamuis, §. si mulier. Si mater, cum filiorum patrimonium gereret tutoribus eorum securitatem promiserit, & fideiussorem præstiterit, vel pignora dederit: quoniam quodammodo suum negotium gelisse uidetur: Senatusconsulti auxilio, neque ipsa, neque fideiussor ab ea præstitus, neque res eius pignoratæ adiuuantur. si autem tutore se excusare uolente ipsa re interposuit, indemnitate ei repromittens: auxilio Senatusconsulti uti minimè prohibetur, si uerò tutores petiit, & sponte periculum suscepit: quominus teneatur authoritas eam iuris tueri, C. eodem, l. 6.

Si mulier apud primum, pro secundo interuenerit, mox pro primo apud creditorem eius: duas intercessionem factas esse, Iulianus scribit, unam per secundo apud primum, aliam per primo apud creditorem eius, & ideo primo restitui obligationem, & aduersus eum. Marcellus autem notat, esse aliquam differentiam: utrum hoc agatur, ut ab initio mulier in alterius locum subdatur, & onus debitoris à quo obligationem transferre creditor uoluit, suscipiat, an uerò quasi debitor delegetur: scilicet, ut cum quasi debitor est delegata, una sit intercessio. proinde secundum hanc suam distinctionem in prima uisione, ubi quasi debitor delegata est, exceptionem ei Senatusconsulti Marcellus non daret, sed condemnata, uel ante condemnationem condicere utique ei à quo delegata est, poterit: uel quod ei abest, uel si nondum abest, liberationem, ff. eod. l. quamuis, §. si mulier ad primum.

Interdum intercedenti mulieri, & condictio competit, ut puta si contra senatusconsultum obligata debitorem suum delegauerit: nam hic ipsi competit condictio, quemadmodum, & si pecuniam soluisset, condiceret. soluit enim & qui reum delegat, sed si is, qui à muliere delegatus est debitor eius non fuerit: exceptione senatusconsulti poterit uti, quemadmodum mulieris fideiussor, d. l. quamuis, §. interdum.

Planè si mulier intercessum debitorem suum delegauit senatusconsultum cessat: quia, & si pecuniam numerasset cessaret senatusconsultum, mulier enim per senatusconsultum reuelatur, non in his, quæ deminuit, restituitur. sed si eum delegauerit, qui debitor eius non fuit; fraus senatusconsulto facta uidebitur, & idcirco exceptio datur, d. l. quamuis, §. planè.

Quoties pro debitore intercesserit mulier; datur in eum pristina actio, & si ille prius acceptilatione liberatus sit, quàm mulier intercesserit, d. l. quamuis, §. quotiens.

Si conuenerit cum debitore, ut expromissorem daret, & accepto ei latum sit: deinde is mulierem dederit, quæ auxilio Senatusconsulti munita est: potest ei condici, quasi non dedisset. quid enim interest, non det, antalem det, non erit igitur actio utilis necessaria cum condictio competat. Marcellus quoque scribit: si mulieri post intercessionem accepto tulerit creditor: nihilominus restitutoriam actionem ei dari debere. inanem enim obligationem ei dimissam, d. l. quamuis, §. si conuenerit.

Si mulier post intercessionem sit soluerit, ne repetere possit: iuste prior debitor actionem recusat, sed cū releuatur reus, si mulier sic soluit, ut repetere non possit: & cum ei mulieri: quæ repetere non poterat, si soluisset, accepti tulerit creditor: similiter releuatur reus, d. l. quamuis, §. si mulier.

Quam-

Quamquam in omnes, qui liberati sunt restituitur actio: non tamen in omnibus restituitur, ut puta duo rei stipulandi fuerunt, apud alterum mulier intercessit: ei soli restituitur obligatio, apud quem intercessit. d. l. quamuis. §. quamquam in omnes.

Si mulieris hæres extitit creditor: videndum an restitutoria uti non possit, & ait Iulianus, restitutoria cum nihilominus usum, nec immerito: cum non obligata cum se fœdus successerit, denique in falcidia hoc æs alienum non imputabitur: planè si proponatur, mulierem veteri debitori successisse, dicendum erit restitutoria eam conueniri posse, sed & directa actione: nihil enim eius interest qua actione conueniatur, si cum essem tibi contracturus mulier interuenit, ut cum ipsa potius contraham, videtur intercessisse. quo casu datur in te actio, quæ instituitur magis, quam restituit obligationem: ut perinde obligeris eodem genere obligationis, quo mulier obligata est. verbi gratia, si per stipulationem mulier: & tu quasi ex stipulatu conueniaris, d. l. quauis. §. si mulieri.

Illud videndum est: si mulier pro eo interuepit, qui si cum ipso contractum esset non obligaretur: an hac actione illud debeat teneri. ut puta si pro pupillo intercessit, qui sine tutoris autoritate non obligatur, & non obligatur pupillus nisi locupletior factus est ex hoc contractu. item si minor viginti quinque annis sit, pro quo mulier intercessit: in integrum restitutio non poterit implorare, uel cum filius contra Senatusconsultum contracturus esset, dicta l. quamuis. §. finali.

Hæ actiones, quæ in eos, pro quibus mulier intercessit, dantur & hæredibus, & in hæres, & perpetuo competunt. habent enim rei persecutionem, ff. ad Senatusconsultum. uel leg. l. hæ actiones, x.

Si mulier, tanquam in usus suos, pecuniam acceperit alii creditura; non est locus senatusconsulto, alioquin nemo cum fœminis contrahet; quia ignorari potest, quid acturæ sint. Immo tunc locus est senatusconsulto, cum scit creditor eam intercedere, ff. eo. l. si mulier. xi. cum l. seq.

Aliquando, licet alienam obligationem suscipiat mulier, non adiuuatur hoc Senatusconsulto quod tum accidit, cum prima facie quidem alienam, reuera autem suam obligationem suscipit. ut si hæreditatem emerit, & æs alienum hæreditarium in se transcribat: aut si pro fideiussore suo intercedat, ff. eodem l. aliquando, xiii.

De pignoribus prioris debitoris non est creditori noua actione opus, cum quasi seruiana, quæ hypothecaria uocatur, in his utilis sit, quia verum est de pignoribus conuenisse, nec solutam esse pecuniam, d. l. aliquando. §. de pignoribus.

Si mulier alienam suscepit obligationem cum ei per exceptionem Velleiani Senatusconsulti succurratur: creditori contra priores debitores rescissoria actio datur, C. eo. l. si mulier, 16.

Si sub conditione, uel in diem mulier pro alio intercesserit: etiam pendente conditione, uolenti creditori cum priore debitore experiri, actio danda est restitutoria: quo enim bonum est, expectare conditionem, uel diem? cum in ea causa sit prior iste debitor, ut omnino ipse debeat suscipere actionem, ff. eo. l. aliquando, 13. §. finali.

Si mulier contra Senatusconsultum intercesserit: æquum est non solum in uetere debitorum, sed & in fideiussores eius actionem restitui. nam cum mulieris persona subtrahatur creditori propter Senatusconsultum, integra causa pristina restituenda est, ff. eod. l. si mulier, xxiii.

Quintæ Partis Lib. II.

- S**i mulieri solvero id quod tibi debebam, & ab ea ratam rem te habiturum stipulatus fuero, & fortè te ratum non habente agere ex stipulatu instituerò, exceptio senatusconsulti, quod de intercessionibus fœminarum factum est, nō proderit mulieri: non enim videri potest alicnam obligationem recusare. cum maneam debito obligatus, & ipse de lucro agat: ac potius reddere cogatur, quod non debitum acceperat, quàm pro aliò solvere, ff. eod. l. si mulieri, xv.
- S**i mulier contra senatusconsultum Velleianum pro me intercessisset Titio, ego quæ mulieri id soluisse, & ab ea Titius eam pecuniam peteret: exceptio senatusconsulti non est profutura mulieri: neque enim potuit periclitari, ut eam pecuniam perdat, cum iam eam habeat, ff. eod. l. si mulier, xvi. in prin.
- S**i ab ea muliere, quæ contra senatusconsultum intercessisset, fideiussorem accepissem: Caius Cassius respondit. ita demum fideiussori exceptionem dandā, si à muliere rogatus fuisset. sed rectè fideiussori exceptio dandum est, etiam si mandati actionem aduersus mulierem non habeat: quia totam obligationem senatus improbat, & à prætore restituitur prior debitor creditori, dicta. l. si mulier. §. si ab ea.
- Mulierem contra senatusconsulti Velleiani auctoritatem non posse intercedere, eademque exceptione fideiussores eius uti posse, iuris autoritas probata. Vnde si mater tua marito quondam suo hæres non existit: satis idoneæ exceptionis remedio tuta est. C. eod. l. mulierem. 14.
- S**i uxor pro marito contra senatusconsultum intercessura te rogauit, mandatorio nomine pro ea tuam fidem adstringeres: inuito contractus per exceptionis auxilium obligationi tuæ adhæsit securitas, qua conuentus defendi potes, C. eod. l. si uxor. 15.
- Hæredes quoque mulieris aduersus creditores eadem exceptione, quæ ex senatusconsulto introducta est, uti posse, non dubium est, C. eod. l. hæredes. xx.
- V**ir uxori donationis causa rem uiliore pretio addixerat, & in id pretium creditori suo delegauerat, responsum est, uenditionem nullius momenti esse; & si creditor pecuniam à muliere peteret, exceptionem utilem fore: quamuis creditor existimauerit, mulierem debtricem mariti fuisse. nec id contrarium uideri debere ei, quod placeat: si quando in hoc mulier mutuata esset, ut marito cederet: non obstaturam exceptionem si creditor ignorasset, in quam causam mulier mutuaretur: quando quidem plurimum interfit, utrum cum muliere quis ab initio contrahat, an alienam obligationem in eam transferat: tunc enim diligentiorum esse debere, ff. eod. l. uir uxori. 17. in prin.
- S**i mulier dixisset sibi rem dotis nomine obligatam, & creditor curasset ei pecuniam dotis solui, quo idem pignus acciperet, & cū mulieri etiam pecunia credita deberetur, possessor creditor aduersus eam seruiana agentem exciperet, **SI NON VOLUNTATE EIVS PIGNVS DATVM ESSET:** replicationem mulieri senatusconsulti non profuturam, nisi creditor scisset, etiam aliam pecuniam ei deberi, d. l. uir uxori, §. si mulier.
- S**i sciens creditor à marito propter proprium debitum fundum mulieris, licet ea consentiente, pignori accepit propter senatusconsulti auxilium uendendo eum dominium mulieris auferre nequiuit, nec filio necesse est, præstito pretio emptori vindicare, si matri hæres existit, C. eod. l. 7.
- Mulier & Titius, cum in rem communem mutuarentur, eiusdem pecuniæ rei facti sunt, non omnimodo mulierem pro parte socii uideri intercessisse dictum est, nam si ob eam causam mutuati fuerint, ex qua si creditor pecuniam non dedisset.

dedisset maius damnum mulier passura fuerat, ueluti quod communis insula sulca non esset, uel quod fundus communis in publicum committeretur: potius esse, ut senatusconsulto locus non sit. at si in aliquam emptionem mutua pecunia sit accepta; tunc pro parte intercessionem factam uideri, & ideo creditorem partem duntaxat pecuniæ à muliere petere posse, quod si totum petierit exceptione pro parte submouebitur, d. l. vir uxori, S. mulier.

Idem est si pro debitore meo Titius, & mulier duo rei, intercesserint, ff. eodem, l. idem, xviii.

Tutor pupilli decesserat, hærede instituto Titio. cum de adeunda hæreditate dubitaret, quoniam male gestà tutela existimaretur: persuadente matre pupilli, ut suo periculo adiret, adiit: stipularusque de ea causa est, indemnem se eo nomine præstari, si ex ea causa Titius pupillo aliquid præstitisset, isque matrem conueniret: negatū est exceptioni senatusconsulti locū esse: quando uix sit aliqua apud eundem pro eo ipso intercessisse intelligi possit, nec dissimilem huic propositioni ex facto agitaram, cum quidam uir prætoris decessisset duobus filiis superstitibus, quorum alter impubes, alter legitimus fratri tutor esset: & cum paterna hæreditate se abstinere uellet, mandata uxoris defuncti, quæ mater pupillo esset abstituto pupillo solum se hæreditati miscuisset. ubi si milititer se respondisse ait, Africanus si ex causa agente pupillo damnum eo nomine passus esset: non impediri eum senatusconsulto, quominus à muliere rem seruaret, ff. eod. l. tutor, §. 19. in prin.

In proposita specie, & illud tractatum est: an is, qui mandatu mulieris adierit, si damnum ob id patiatur, quod debitores hæreditarii soluendo non fuerint: senatusconsulto locus sit, quasi mulier quodammodo eorum obligationes suscepit, magis autem est, utve ob hanc quidem causam senatusconsultum locū habeat: quando non ea mente fuerit, ut pro his intercederet, sed ut tutoris aduersus pupillum, & ceteros fortè creditores indemnū præstaret hæredem. Deinde si proponas mulierem in emptione hæreditatis eo nomine damnum pati, quod debitores hæreditarii soluendo non sint, nulla dubitatio erit, quin senatusconsulto locus non sit: etiā si maxime creditoribus aliquantum præstiterit, quid ergo si cum propterea de adeunda hæreditate dubitaret Titius, quod parum idonea nomina debitorum uiderentur, mulier hoc ipsum repro-misit, ut quanto minus à quoquo eorum seruari possit, ipsa præstaret? propè est ut sit intercessio, d. l. Tutor. S. in proposita specie.

Cum haberes Titium debitorem, & pro eo mulier intercedere uellet, nec tu mulieris nomen propter senatusconsultum sequeris: petiit à me mulier mutuam pecuniam solutura tibi, & stipulanti mihi promisit, ignorantem in quam rem mutaretur: atque ita numerare me tibi iussit. deinde ego, quia ad manum numeros non habebam stipulanti tibi promisi. quesitum est, si eam pecuniam à muliere petam, an exceptio senatusconsulti ei prosit? Respondit Africanus uidendum ne non sine ratione dicatur: eius loco, qui pro muliere fidei iusserit, haberi me debere: ut quemadmodum illi (quamuis ignorauit mulierem intercedere) exceptio aduersus creditorem datur, ne in mulierem mandati actio cōpetat: ita mihi quoque aduersus te utilis exceptio detur inque mulierem actio denegetur, quando hæc obligatio periculo mulieris futura sit, & hæc paulo expeditius dicenda, si priusquam ego tibi pecuniam soluerem, compererim eam intercessisse. cæterum si ante soluerim uidendum utrumve nihilominus mulieri quidem exceptio aduersus me dari debeat, & ego tibi condicere pecuniam

Quintæ Partis Lib. II.

niam polsim. an uerò perinde habendum sit, ac si ab initio ego pecuniam mulieri credidissem, ac rursus tu mihi increditum esses, quod quidem magis dicendum existimatur: ut sic senatusconsulto locus non sit, sicuti, & cum debitorem suum mulier deleget intercessioni locus non est, sed postea non rectè comparare dicitur quando delegatione debitoris facta mulier non obligetur, si, (ut in proposito) alienam obligationem in se transtulerit: quod certe senatus fieri noluit, d. l. tutor. §. cum haberes.

Si pro uno reo intercesserit mulier: aduersus utrumq; restituitur creditori actio. ff. eod. l. si pro uno, xx.

Si pro aliquo mulier intercesserit, & in rem eius quod acceptum est, uertatur, exceptio senatusconsulti locum non habet: quia non fit pauperior, ff. eo. l. si pro aliquo, xxi. in princ.

Item si quid liberaliter fecerit: ueluti ne iudicatus pater eius propter solutionem uexaretur: non erit tuta senatusconsulto Velleiano: oneribus enim earum senatus succurrit. d. l. si pro aliquo. §. fin.

Si mulieri de derim pecuniam, ut eam creditori meo soluat, uel expromittat: si ea expromiserit, locum non esse senatusconsulto, Pomponius scribit: quia mādari actione obligata in rem suam uidetur obligari, ff. eod. l. si mulieri, xxii.

Si mulier in iure interrogata, responderit se heredem esse: si sciens se heredem non esse, responderit, minime intercessisse uidetur, quia decepit, quod si existimauit se heredem & eo nomine decepta respondit: in eam actionem quidem dari plerique existimauerunt, sed exceptione senatusconsulti addiuuari. ff. eod. l. si mulier, xxiii.

Debitrix mulier à creditore delegata pro eo cui delegata est, promisit. non utetur exceptione, sed si pecuniam promisit ut delegetur: intercessisse uidetur. si senatusconsulti beneficium interuenerit: utrum statim cum mulier intercesserit, actio in priorem debitorem competit: an si mulier solum condicat? fuit ut Paulus statim, & non expectandam solutionem, ff. eodem, l. debitrix. xxiii. in principio.

Si pro eo, qui temporaria actione tenetur, mulier intercesserit: temporaria actio restituetur: sic tamen, ut ex præcedente causa continua tempora numerentur post restitutionem: quamuis statim, atque intercessit mulier, competierit, d. l. debitrix. §. finali.

Bona fide personam mulieris in contrahendo secutus ob ea, quæ inter uirum, & uxorem, accepta pecunia gesta sunt: exceptione senatusconsulti non submouetur, ff. eod. l. bona fide. 27. in princ.

Uxor debitricem suam uiro delegauit, ut uir creditori eius pecuniam solueret, & si fidem suam pro ea, quam delegauit, apud uirum obligauerit: locum exceptio senatusconsulti non habebit, quia mulier suum negotium gessit. d. l. bona fide, §. uxor.

Scia animalia emit, & mutuam pecuniam accepit sub fideiussore marito, eamque soluit uenditori, postea maritus decedens non soluendo, in fraudem creditoris cauit testamento, se eam pecuniam uniuersam debere. quæritur an intercessisse mulier uideatur. respondit Scæuola non intercessisse. ff. eod. l. scia mancipia, 28. in princ.

Fundum uxoris suæ maritus obligauit sempronio ob conductionem. mox mulier à Numerio sua fide mutuam pecuniam acceptam, sub obligatione eiusdem fundi, soluit statim sempronio pro marito suo. Quæsitum est, an aduersus senatus

natufconsultum obligata sit: respondit ipse Sczuola. si Numerius scisset eam intercedere: fore senatusconsulto, locum. d. l. Seia. S. fundum.

Si sine voluntate tua res iuxta à marito tuo pignori datae sunt, non tenentur. Quod si consensisti obligationi sciente creditrice, auxilio senatusconsulti, uti potes. Quod si pati etiam praestitisti, ut quasi suas res maritus obligaret, decipere uoluisti mutuum pecuniam dantem. & ideo tibi non succurreretur senatusconsulto, quo infirmitati, non calliditati mulierum consultum est. C. cod. l. v.

Quidam uoluit haeredibus Lucii Titii mutuum pecuniam dare, & cum eis contrahere: sed quoniam facultates eorum suspectas habuit, magis uoluit uxori restoris dare pecuniam, & ab ea pignus accipere. mulier eandem pecuniam dedit haeredibus, & ab eis pignus accepit, quaeritur, an intercessisse uideatur: & an pignora quae ipsa accepit, teneantur creditori. Paulus respondit, si creditor, cum contrahere uellet cum haeredibus Lucii Titii ciuitatis iis, magis mulierem ream elegit: & in ipsius persona senatusconsultum quod de intercessionibus factum est, locum esse: & pignora data non teneri, eas autem res, quas mulier ab his, pro quibus intercedebat, pignori accepit: creditori mulieris obligatos non esse. Sed non sine ratione praetorum futurum: si non tantum persona mulieris subducta, in principales debitores, dederit actionem: sed etiam in res, quae mulieri obligatae sunt, ff. eo. l. quidam. 29. in prin.

Si pecunia iuxta fidem ueri à creditore tibi data est: siue tota quantitas, siue pars eius in usum mariti processisse proponatur, decreto patrum non adiuuatur, licet creditor causam contractus non ignorauerit, C. eo. l. feneberis. 13.

Paulus respondit, ea, quae in fraudem senatusconsulti, quod de intercessionibus foeminarum factum est, excogitata probari possunt: rata haberi non oportere, ff. eo. l. quidam 29. S. finali.

Si decipiendi animo, uel cum sciret, se non teneri, mulier pro aliquo intercesserit, exceptio ei senatusconsulti non datur actionem. enim, quae in dolum mulieris competit, amplissimus ordo non excludit. ff. eodem. l. si decipiendi, 30. in principio.

Procurator si mandatu mulieris pro alio intercesserit: exceptione senatusconsulti Velleiani adiuuatur, nec alias actio intercidit, d. l. si decipiendi. S. fin.

Si mulier, quod ex intercessionem soluit, nolit repetere, sed mandati agere, & cauere uelit de indemnitate reo: audienda est. ff. eo. l. pen.

Si mulier hereditatem alicuius adeat, ut res alienum eius suscipiat: uix est, ut succurri ei debeat, nisi si fraude creditorum conceptum id sit: nec enim loco minoris viginti quinque annorum circumscripti per omnia habenda est mulier, ff. eodem. l. finali. in princ.

Si mulier rem a se pignori datam per intercessionem recipere uelit: fructus etiam liberos recipit, & si res deterior facta fuerit eo nomine: magis aestimetur. sed si creditor, qui pignus per intercessionem accepit, hoc alii uendidit: uera est eorum opinio, qui petitionem dandam ei putant, etiam aduersus bonae fidei emptorem: ne melioris conditionis emptor sit, quam fuerit venditor, d. l. si. S. si mulier,

Item si mulier creditori uiri fundum uendidit, ea conditione, ut emptor accipiam pecuniam uiro referret, & hunc fundum uindicat: exceptio quidem opponitur ei de re empta, & tradita: sed replicabitur à muliere AVT SI EA VENDITIO CONTRA SENATVSCONSVLTVM FACTA SIT, & hoc procedit: siue ipse creditor emerit, siue interposuerit alium, quo mulier

Quintæ Partis Lib. II.

ea ratione careat re sua, idem est, & si non pro viro, sed pro alio debitore rem suam tradidit, d. l. fi. S. Item si mulier.

Si mulier ne ipsa intercederet, alii mandarit, ut id faceret: an in huius persona locus huic senatusconsulto sit, qui rogatu mulieris id faceret? totus enim sermo senatusconsulti ad petitionem non dandam aduersus ipsam mulierem spectat. Sed ira est distinguendum: ut si quidem creditor, cui me obligavi, mandante muliere, hoc in fraudem senatusconsulti egisset, ne ipsa interueniret contra senatusconsultum, daret autem alium: excludendum eum exceptione fraudis factæ senatusconsulto, si uerò is ignorasset, ego autem scissem: tunc mandati me agentem cum muliere excludendum esse, me autem creditori teneri, d. l. fi. S. si mulier.

Si mulier pro eo, pro quo intercessit iudicium parata sit accipere, ut non in verem debitorem actio detur: quoniam senatus exceptionem opponere potest, cauere debet, exceptione se non usuram, & sic ad iudicem ire, dicta l. final. S. penultimo.

Intercedere mulierem intelligendum est, & pro eo, qui obligari non possit, ueluti si pro filio alieno intercedat. sed rescissa intercessionem, in patrem restituenda est actio, d. l. finali. S. finali.

Si paternam obligationem non tantum masculini sexus filii verum etiam filie emancipatæ in se receperunt: quamuis filie uiribus obligationibus eximant, propter exceptionem. quæ ex senatusconsulto Velleiano descendit, tamen filios in id, quam se obligauerunt, teneri: filiorumque subducta persona, patrem in id conueniri posse in quo conueniretur, si filie non intercessissent: dubium non est, pignora tamen patris, & si in posteriorem obligationem accepta sunt, sine dubio tenentur: sed & si in priore fuerint, quatenus ad patrem per restitutionem actionem redit, hætenus tenebantur, C. eod. l. si paternam viii.

Quamuis mulier pro alio soluere possit: tamen si præcedente obligatione, quam senatusconsultum de intercessionibus efficacem esse non finit, solutionem fecerit, eius senatusconsulti beneficio munitam se ignorans: locum habet repetitio, C. eodem. l. quamuis. 9.

Si aduersarius Triphonæ, non cum marito suo, sed secum negotium gessit: reliqua conductionis, quæ dicit esse contracta obtentu eiusmodi obligationum non potest recusare. Enimvero si cum eisdem fundos non sibi sed marito suo locaret personam Triphonæ, ut idoneum securus est: beneficio amplissimi ordinis, quod factum est de intercessionibus foeminarum se tueri petet, C. eod. l. si aduersarius. x.

Etiā constante matrimonio ius hypothecarum seu pignorum marito remitti posse explorari iuris est. C. eodem l. etiam, xi.

Si dotare filiam uolens, genero res tuas obligasti: pertinere ad te beneficium senatusconsulti falso putas: hanc enim causam ab eo beneficio esse remouendam, prudentes uiri putauerunt. C. eodem. l. si dotare, xii.

Si cum pater uellet à Gallistrato mutuam sumpsisset pecuniam, uelut hanc eius uxor accepisset, instrumentum conscriptum est, nec ad exceptionis tractatum ex senatusconsulto uenientem peruenire necesse est: cum eam ueritatis substantia constituta potior, quam simulata gesta tueatur, C. eodem l. si cum pater. 17.

Fœminis alienas, uel ueteres, uel nouas obligationes aliqua ratione suscipientibus subugnitur: nisi creditor aliqua ratione per mulierem deceptus sit. nam tunc

tunc replicatione doli senatusconsulti exceptionem remoueri constitutum est, C. eo. l. foeminis, 18.

Cum ad eas etiam obligationes, quæ ex mulieris persona calliditate creditoris sumpserint primordium decretum patrum, quod de intercessione femininū factum est, pertinere perpetuo edicto declaratur: si tamen creditor, qui contrahere cum alio proposuerat, mulieris personam eligit: exceptione contra petitores secundum ea, quæ adseueras, defendi potes, C. eodem, l. cum ad eas, xiiii.

Licet mulieribus, & pro uno contractu, vel certis contractibus, seu pro vna, vel certis personis seu rebus iuri hypothecarum sibi competenti per consensum proprium renunciare: quodque ita gestum est, auctoritate legis firmum, illibatumque custodiri: ita tamen, ut & si generaliter tali renuntiatione pro uno (ut dictum est) contracta, seu certis contractibus, vel ad vnam, vel ad certas res, seu personas consensum proprium accommodantes, usæ sunt, vel fuerint, eadem renunciatio illos contractus, & illas res seu personas, quibus consensum suum proprium accommodauerunt, vel accommodauerint coarctet: nec aliis quibuscumque contractibus, quibus minime mulieres consenserunt, uel consenserint, prætendentibus eam opponendi licentia præbeatur, C. eodem. lege iubemus, xxi.

Si mulier perfectæ ætatis constituta, post intercessionem, uel cautionem conscripserit, vel pignus aut intercessorem præstiterit. Si quidem intra biennale iuge tempus post priorem cautionem numerandum, pro eadem causa fecerit cautionem, vel pignus, aut intercessorem dederit: nihil sibi præiudicat, quod adhuc ex consequentia suæ fragilitatis in secundam iacturam incidere. Si autem post biennium hæc fecerit: sibi imputet, si quod sæpius cogitare poterat, & euitare, non fecit, sed ultro firmavit. Videtur etenim ex huiusmodi temporis prolixitate non per aliena obligatione se illigare, sed pro sua causa aliquid agere: & tam ex secunda cautione sese obnoxiam facere, in quantum hoc fecit, quam pignus, aut intercessorem utiliter dare, C. eodem. lege si mulier, xxii.

Si qua mulier in instrumento mutui marito suo consentiat, vel patrimonium suum subscribens, aut etiam se ipsam reddens obnoxiam: nihil valet aut obtinet, siue semel, siue sæpius huiusmodi aliquid in eo ipso fiat negotio, siue priuatum, siue publicum debitum sit: sed perinde habetur, quasi nec scriptum sit: nisi manifestè ostendatur, quod pecunia numerata in proprios ipsius uxoris usus insumpta fuerit. Nouella. Constitutioni. de Vicariis, & aliis Capitulis, cxxxiiii. §. illud quoque alias, collatione nona. constitutio. Nona.

Si mulier intercesserit, siue ab initio, siue postea aliquid accipiens, ut se se interponat omnimodo tenetur, nec potest. Senatusconsultum Velleiani auxilio, uti, siue sine scriptis, siue per scripturam se se interposuerit. Et instrumento publico tribus testibus consignato, in quo dixerit se aliquid accepisse creditur. Si autem sine scriptis intercesserit tunc si potest stipulator: ostendere enim accepisse pecuniam, uel res, & sic subiisse obligationem, repellitur à Senatusconsulto. Iuramine, quo non probato mulieri superest auxilium, & antiqua actio

Quintę Partis Lib. III.

seruatur creditori aduersus eum, pro quo mulier intercessit. sed si minus idoneæ mulieri aliquis pecunias uel res dedit, ut pro sese obligaret mulieri, quæ reuera hæc accepit senatusconsultum. non iuuatur: creditori autem licitum est aduersus eam uenire, & quod potest ab ea exigere, & in reliquum antiquum debitorem aggredi vel in partem, si aliquid, à muliere possit accipere, vel in totum si ea penitus inopia fatigetur, C. ad Velleianum. lege. antiquæ. xxiii.

Nè autem mulieres perperam se se pro aliis interponant. dispositum est in tali contractu posse se obligare pro aliis, nisi instrumento publicè confecto, & à tribus testibus subsignato accipiant homines à muliere pro aliis confessionem: tunc enim tantummodo eas obligari: & sic omnia tractari, quæ de intercessionibus feminarum, uel ueteribus legibus cauta, uel ab imperiali authoritate introducta sunt. Sinaut extra eandem obseruationem susceperint mulieres intercedentes; pro nihilo habeatur huiusmodi scriptura, vel sine scriptis obligatio tanquam nec confecta, neque penitus scripta: ut nec senatusconsulti auxilium impleretur, sed sit libera, & absoluta, quasi penitus nullo in eadem causa subsecuto. d. l. antiquam. §. fin.

Si quis maior viginti quinque annis, siue masculis, siue foemina, dotē pollicitus sit, vel sponderit pro qualibet muliere, cum qua matrimonium licitum est: omnimodo compelletur suam confessionem adimplere, neque enim ferendum est, quasi casu fortuito interueniente, mulierem fieri indotatā: cum. n. scimus: fauore dotium, & antiquos iuris conditores seueritatē legis sæpius moliri, merito, & hoc sancitum est. nam si spontanea uoluntate ab initio liberalitatem suam ostendit; necesse est eum, uel eam suis promissionibus satisfacere: ut quod ab initio sponte scriptum, aut in pollicitatione deductum est, hoc ab inuitis postea compleatur: omni authoritate Velleiani senatusconsulti in hac causa cessante, C. eo. l. fin.

DE LITERARVM OBLIGATIONIBVS.

Tit. X l.

LIM scriptura fiebat obligatio, quæ nominibus fieri dicebatur, quæ nomina hodie non sunt in usu. Planè si quis debere, se scripserit, quod sibi numeratum non est de pecunia minimè numerata post multum temporis exceptionem opponere nō potest: hoc enim sæpissimè constitutum est. sic fit, ut hodie, dum queri non potest, scriptura obligetur, & ex ea nascatur conditio, cessante uerborum obligatione. Multum autem tempus in hac exceptione antea quidem ex principalibus constitutionibus usque ad quinquennium procedebat: sed ne creditores diutius possint suis pecuniis fortitan defraudari, per constitutionem nostram tempus coartatum est, ut ultra biennii metus huiusmodi exceptio minimè extendatur. Institution. de literarum obligationum. titulo. vnico.

Non figura literarum, sed oratione, quam exprimunt literæ, obligamur: quatenus placuit non minus ualere, quod scriptura, quam quod uocibus lingua

De literarum oblig.

50

qua figuratis significaretur, ff. de obligationibus, & actionibus, lege non
figura, xxxviii.

Quamvis materia huius tituli sit tertia species principalis obligationum, non
est liber, sed titulus, quia nulla leges indigestis estans de hac obligatione
disponente, sed tantummodo de exceptione non numerata pecunia, Quae mate-
ria erit in sexta parte, & libro sexto.

Finis Libri Secundi.

Liber Tertius.

DE OBLIGATIONIBUS EX CONSENSU.

DE PACTIS.

Tit. II.

VIVS edicti æquitas naturalis est: quid enim tam congruum fidei humanæ, quàm ea, quæ inter eos placuerunt seruire? Pactum autem à pactione dicitur. inde etiam pacis nomen appellatum est. & est pactio duorum pluriumque in idem placitum consensus. Conventionis uerbum generale est ad omnia pertinens, de quibus negotii contrahendi, transigendique causa consentiunt. qui inter se agunt. Nam sicuti convenire dicuntur qui ex diuersis locis in unum locum colliguntur, & ueniunt, ita & qui ex diuersis animi motibus in unum consentiunt, idest in unam sententiam decurrunt. Adeo autem conventionis nomen generale est, ut eleganter dicat Pedius nullum esse contractum, nullam obligationem, quæ non habeat in se conventionem. siue re, siue uerbis fiat. Nam & stipulatio, quæ uerbis fit, nisi habeat, consensus nulla est. sed conventionum pleræque in aliud nomen transeunt. ueluti in emptionem, in locationem, in pignus, uel in stipulationem, ff. de pactis. l. prima.

Labeo ait, convenire posse, uel re, uel per epistolam, uel per nuncium. inter absentes quoque posse, sed etiam tacite consensu convenire intelligitur. & ideo si debitori meo reddiderim cautionem, uidetur inter nos convenisse ne peterem: profuturamque ei conventionis exceptionem placuit, ff. eodem. l. secunda.

Postquam pignus uero debitori reddatur, si pecunia soluta non fuerit, debitum peti posse dubio non est nisi specialiter contrarium actum esse probetur, ff. eod. l. tertia.

Item quia conventiones etiam tacite ualent, placet in urbanis habitationibus locandis inuecta, illata pignori esse locatori, etiam si nihil nominatim conuenierit, secundum hæc, & mutus pacisci potest huius rei argumentum etiam stipulatio dotis causa facta est. Nam ante nuptias male petitur, quasi si hoc expressum fuisset: & nuptis non securis, ipso iure euanescit stipulatio idem Iuliano placet. Ex facto etiam consultus cum conuenisset, ut donec interesse soluerentur, fors non peteretur: & stipulatio pure concepta fuisset: conditionem inesse stipulationi, atque si hoc expressum fuisset, ff. eod. l. quarta.

Conventionum autem tres sunt species: aut enim ex publica causa fiunt, aut ex priuata. priuata aut legitima, aut iurisgentium. Publica conventio est, quæ fit per pacem quotiens inter se duces belli quædã paciscuntur. Legitima conventio est, quæ lege aliqua confirmatur, & ideo interdum ex pacto actio nascitur uel tollitur, quotiens lege, uel senatusconsulto adiuuatur. Iurisgentium conventiones quædam actiones pariunt, quædam exceptiones. quæ pariunt actiones in suo nomine stant, sed transeunt in proprium nomen contractus: ut emptio, uenditio, locatio, conductio, societas, commodatum, depositum, & cæteris similes contractus sed & si in alium contractum non transeat, subsistat tamen causa: eleganter Aristoteles respondit esse obligationem. ut puta dedi tibi rem, ut mihi aliam dares: dedi, ut aliquid facias hoc contractum esse & hinc nasci civilem obligationem. Si ob maleficio ne fiat promissum sit, nulla est obligatio ex hac conventionione. Sed cum nulla subest causa, propter conventionem hic constat non posse constitui obligationem. Igitur nuda

Quintæ Partis Lib. III.

- pactio obligationem non parit, sed parit exceptionem, ff. de pactis, lege quinta, sexta, & septima. in princ.
- Traditionibus, & usu capionibus dominia rerum non nudus pactis transferuntur, C. de pactis l. traditionibus. xx.
- Si certis annis quod nudo pacto conuenerat datum fuerit ad præstandum in posterum indebitum solutum obligare non potuit cum qui pactum fecit: nisi placitis stipulatio intercesserit, C. eo. l. si certis annis, xxviii.
- Legem cum dos pro alumna datur seruari oportet, nec obesse poterit, quod dici solet ex pacto actionem non nasci. Tunc enim hoc iure utimur cum pactum nudum est. alioquin cum pecunia datur, & aliquid de reddenda ea conuenit utilis est conditio, C. eo. l. x.
- In bonæ fidei contractibus ita demum ex pacto actio cõpetit, si in continenti fiat, nam quod postea placuit, id non petitionem, sed exceptionem parit. C. eo. l. in bonæ. xiii.
- Pactum quod bonæ fide interpositum docebitur: & si scriptura non existente, tamen si aliis probationibus rei gestæ ueritas comprobari potest, præses prouinciæ secundum ius custodiri efficiet, C. l. eo. pactum, xvii.
- Quinimò interdum format ipsam actionem, ut bonæ fidei iudiciis. solemus. n. dicere pacta conuenta inesse bonæ fidei iudiciis. Sed hoc sic accipiendū est, ut si quidem ex continenti pacta subsecuta sunt etiam ex parte actoris insunt: ex interuallo non inerunt: nec ualebunt si agat: ne ex pacto actio nascatur. ut puta post diuortium cõuenit ne tempore statuto dilationis dos reddatur, sed statim: hoc non ualebit, ne ex pacto actio nascatur: ea enim pacta insunt, quæ legem contractui dant, id est quæ in ingressu contractus facta sunt. Idem responsum scio a Papiniano, & si post emptionem ex interuallo aliquid extra naturam contractus conueniat: ob hanc causam agi ex empto non posse propter eandem regulam, ne ex pacto actio nascatur. quod & in omnibus bonæ fidei iudiciis erit dicendum. ff. eo. l. 7. §. quinimo.
- Sed ex parte rei locum habebit pactum quia solent & ea pacta, quæ postea interponuntur, parere exceptiones, ff. eo. l. 7. §. sed ex parte.
- Adeo autem bonæ fidei iudiciis exceptiones postea factæ quæ ex eodē sunt contractu, insunt, ut constet in emptione, ff. l. 7. §. adeo autem.
- Sed cum duo hæredes emptori extiterunt, uenditor cum altero pactus est, ut ab emptione recederetur: ait Iulianus ualere pactionē, & dissolui pro parte emptionem: quoniam & ex alio contractu paciscendo alter ex hæredibus adquirere sibi potuit exceptionem. Vtrūque recte placet, & quod Iulianus, & quod Pomponius, ff. l. 7. §. sed cum duo.
- Cum proponat Eusebius sine scriptura, placuisse fratrum suorum successiones, ex quibus partibus, diuidi: & transactionibus causa probari possit hæc intercessisse conuentionē: exceptione se tueri potest. si Eusebius possidet quod si aduersarius suus teneat: ex hoc placito nullā actionem nactam esse, si sibi stipulatione non prospexit debet intelligere: nec aduersario suo transactione uti concedendum est, nisi ea, quæ placita sunt adimplere paratus sit. C. de pact. l. cum proponas, xxi.
- Ait prætor, PACTA CONVENTA, QVAE NEQVE DOLO MALO, NEQVE ADVERSVS LEGES PLEBISCITA, SENATVSCONSVLTA, EDICTA PRINCIPVM, NEQVE

NEQVE QVO FRAVS, QVI EORVM FIAT FACTA ERVNT, SERVABO. Pactorum quædam in rem sunt, quædam in personam. in rem sunt. quotiens generaliter paciscor ne petam. in personam quoties ne à persona petam, idest ne à Lucio Titio petam. Vtrum autem in rem, an in personam pactum factum est, non minus ex uerbis, quàm ex mente conuenientium æstimandum est. plerunque enim, ut & Pedius ait, persona pacto inferitur, non ut personale pactum fiat, sed ut demonstretur cum quo pactum factum est. DOLO MALO ait prætor pactum se non seruaturum. Dolus malus fit caliditate & fallacia: & ut ait Pedius, dolo malo pacto fit, quotiens circumscribendi alterius causa aliud agitur & aliud agi simulatur. Sed si fraudandi causa pactum factum dicatur, nihil prætor adicit. sed eleganter labeo ait hoc aut iniquum esse, aut superuacuum iniquum, si quod semel remisit creditor debitori suo bona fide, iterum hoc conetur destruere: superuacuum, si deceptus hoc fecerit. inest enim dolo & fraus. Siue autem ab initio dolo malo pactum factum est, siue post pactum dolo malo, aliquid factum est, nocebit exceptio propter hæc uerba edicti, NEQVE FIAT, ff. l. 7. §. ait prætor.

Quod ferè nouissima parte pactorum, ita solet inferi. ROGAVIT TITIVS SPOPONDIT MAEVIUS; hæc uerba non tanrum pactionis loco accipiuntur, sed etiam stipulationis. ideoque ex stipulatu nascitur actio: nisi contrarium specialiter adprobetur, quo non animo stipulantium hoc factum est, sed tantum paciscentium, ff. l. 7. §. quod ferè.

Si paciscar ne pro iudicati, uel incensarum ædium agatur: hoc pactum ualeat. Si paciscar ne operis noui nuntiationem exequar: quidam putant non ualere pactionem, quasi in ea re prætoris Imperium uersetur, Labeo autem distinguit: ut si ex re familiari operis noui nuntiatio sit facta, liceat pacisci: si de republica non liceat, quæ distinctio uera est. Et in ceteris igitur omnibus ad edictum prætoris pertinentibus, quæ non ad publicam lesionem, sed ad rem familiarem respiciunt, pacisci licet. nam & de furto pacisci lex permittit. Sed & si quis paciscatur ne depositi agat: secundum Pomponium ualeat pactum. Item si quis pactus sit, ut ex causa depositi omne periculum præstet: Pomponius ait pactionem ualere. nec quasi contra iuris formam factam non esse seruandam. Et generaliter quotiens pactum à iure communi remotum est, seruari hoc non oportet. nec legari, nec iusiurandum de hoc adatum ne quis agat, seruandum Marcellus scribit. & si stipulatio sit interposita de his pro quibus pacisci non licet seruanda non est: sed omnimodo rescindenda, l. 7. §. si paciscar.

Si ante aditam hæreditatem paciscatur quis cum creditoribus, ut minus soluatur, pactum ualiturum est. Sed & sui hæredes purè scripti paciscentes priusquam se imisceant rectè paciscuntur. Idem & in extraneo hærede: qui si mandatu creditorum adierit, & mandati habet actionem. Sed an uel doli ei proficit exceptio pueritur. Marcellus in similibus speciebus, licet antea dubitabit, tamen admisit, ut puta filius familias hæres institutus pactus est cum creditoribus, & emancipatus adiit hæreditatem: & dicit doli eum posse uti exceptione. Idem probat & si filius uiuo patre cum creditoribus paternis pactus sit. nam & hic doli exceptionem profuturam. Hodie tamen ita demum pactio huiusmodi creditoribus obest, si conuenerint in unum, & communi consensu declarauerint quota parte debiti contenti sint. Si uerò dissentiant, tunc prætoris partes necessariæ sunt, qui decreto suo sequetur maioris partis uoluntatem.

Quintæ Partis Lib. III.

tatem. Maiorem esse partem pro modo debiti, non pro numero personarum placuit. quod si æquales sint in cumulo debiti, tunc plurius numerum creditorum præferendus est. in numero autem pari creditorum, auctoritatem eius sequetur prætor, qui dignitate inter eos præcellit. si autem omnia undique in unam æqualitatem concurrant, humanior sententia à prætore eligenda est. hoc enim ex diui Marci rescriptio colligi potest, d. l. 7. §. si ante aditam usque ad finem cum l. seq.

Si plures sint, qui eandem actionem habent, unius loco habentur, ut puta plures sunt rei stipulandi, uel plures argentarii, quorum nomina simul facta sunt unius loco numerabuntur, quia unum debitum est. Et cum tutores pupilli creditoris plures conuenissent unius loco numerantur, quia unius pupilli nomine conuenerant. Nec non & unus tutor plurium pupillorum nomine unum debitum prætendentium, si conuenerit, placuit unius loco esse. nam difficile est, ut unius homo duorum uicem sustineat. nam nec is, qui plures actiones habet aduersus eum, qui unam actionem habet, plurium personarum loco accipitur. Cum mulum debiti & ad plures summas referemus: si uni fortè minutæ summæ centum aureorum debeantur, alii uero una summa aureorum quinquaginta. nam in hunc casum spectabimus summas plures: quia illæ excedunt in unam summam coadunatæ. summæ autem applicare debemus etiam interesse debitum ex pecunia, ff. eo. l. si plures, 9.

Rescriptum autem Diui Marci sic loquitur, quasi omnes creditores debeant conuenire. quid ergo si quidam absentes sint? num exemplum præsentium absentes sequi debeant? Sed an & priuilegiariis abscentibus nec pactio noceat, eleganter tractatur: si modo ualet pactio, & contra absentes. Et reperitur ante formam à Diuo Marco datam diuum Pium rescripsisse fiscum quoque in his casibus, in quibus hypothecas non habet, & ceteros priuilegiarios exemplum creditorum sequi oportere. hæc enim omnia in his creditoribus, qui hypothecas non habent, conseruanda sunt, ff. eo. l. rescriptum. x. in princ.

Si pacto subiecta sit poenæ stipulatio, quæritur utrum pacti exceptio locum habeat, an ex stipulatu actio. Sabinus putat, quod est uerius, utraque uia uti posse, prout elegerit qui stipulatus est. si tamen ex causa pacti exceptione utatur, æquum erit accepto eum stipulationem ferre, d. l. rescriptum, §. si pacto.

Petens ex stipulatione quæ placidi seruandi causa secuta est, antecessit pactum seu post pactum interposita sit: rectè secundum se ferri sententiam postulat, C. de pactis l. petens, 27.

Plerumque solemus dicere, doli exceptionem subsidium esse pacti exceptionis. quosdam denique, qui exceptione pacti uti non possunt, doli exceptione usos & Iulianus scribit, & alii plerique consentiunt. ut puta si procurator meus pasciscatur, exceptio doli mihi proderit, ut Trebatius uidetur qui putat sicuti pactum procuratoris mihi nocet, ita & prodesse. Quia & solui ei possit. Nam & nocere constat siue ei mandauit ut pacisceretur, siue omnium rerum mearum procurator fuit: cum placuit eum etiam rem in iudicium deducere. Sed & si tantum ad actionem procurator factus sit, conuentio facta domino. Non nocet: quia nec solui possit. Sed si in rem suam datus sit procurator, loco domini habetur, & ideo seruandum erit pactum conuentum. Item magistri societatum pactum & prodesse & obesse constat. Tutoris quoque pactum pupillo prodest, d. l. rescriptum, x. §. fin. cum legibus quinque seq.

Si cum emptore hæreditatis pactum sit factum, & uenditor hæreditatis petat, doli

doli exceptio nocet. nam ex quo rescriptum est à Diuo Pio utiles actiones emptori hereditatis dandas, merito aduersus uenditorem hereditatis exceptione doli debitor hereditarius uti potest. Sed & si inter dominium rei uenditæ & emptorem conuenisset, ut equus qui emptus erat, rederetur ei qui pro domino rem uendidit: petenti ei pretium doli exceptio nocebit, ff. eodem l. si cum emptore, 16.

Si pactus ne hereditatem peterem singulas res, & hæres petam: ex eo, quod pactum erit, pacti conuenti exceptio aptanda erit, quemadmodum si conuenierit ne fundum peterem, & usufructum petam: aut ne nauem ædificiumue peterem, & dissolutis his singulas res petam. nisi specialiter aliud actum est, ff. eo. l. si unus, 27. §. item si pactus.

Si tibi decem decem & paciscar, ut uiginti mihi debeantur, non nascitur obligatio ultra decem. Re enim non potest obligatio contrahi, nisi quatenus datum sit, ff. eo. l. si tibi, 17. in prin.

Si cum decem mihi deberes, pepigero ne à te uiginti petam: in decem prodesse tibi pacti conuenti, vel doli exceptionem placet. Item si cum uiginti deberes, pepigerim ne decem petam: efficeretur per exceptionem mihi opponendam, ut tantum reliqua decem exigere debeam. Sed si stipulans decem, aut equum de decem pactus sim: & petam equum, aut decem exceptionem pacti conuenti in totum obstabit. nam ut solutione, & petitione, & exceptilatione unus rei tota obligatio soluetur: ita pacto quoque conuento de una re non petenda interposito totam obligationem summovebit. Sed si actum, inter nos sit, ne decem mihi, sed equus præstetur possum efficaciter de equo agere nulla exceptio ne opponenda, idem est & si de equo non petendo conuenierit, ff. eod. l. si unus, 27. §. si cum decem.

Sed si generaliter mihi equum debeas, & paciscar ne equum per sicum petam per sicum quidam petendo, pacti exceptio mihi opponetur, alium aut equum si petam rectè agam, d. l. si unus, 27. §. sed si generaliter.

Actio iniuriarum per pactum ipso iure tollitur de pignore iure honorario nascitur pacto actio, tollitur autem per exceptionem quoties paciscor ne petam, ff. eo. l. si tibi 17. §. quodam.

Si quis paciscatur ne à se petatur, sed ut ab hærede petatur, hæredi exceptio non proderit. Si pactus sim ne à me, neue à Titio petatur, non proderit Titio etiā si hæres extiterit: quia ex post facto id confirmari non potest. hoc Iulianus scribit in patre, qui pactus erat ne à se, neue à filia peteretur: cum filia patri hæres extitisset, d. l. si tibi, 17. §. si quis.

Pactum conuentum cum uenditore, factum si in rem constituatur, secundum plurium sententiam, & emptori prodest, & hoc iure nos uti, Pomponius scribit. secundum Sabini autem sententiam etiam si in personam conceptum est. Et hoc extimatur etiam si per donationem successio facta sit, d. l. si tibi 17. §. Pactum.

Cum possessor alienæ hereditatis pactum est hæredi si cui cerit, neque nocere, neque prodesse plerique putant, ff. eo. d. l. si tibi. §. cum possessor.

Filius si paciscatur ne à patre petatur siue de eo paciscatur, quod cum ipso, siue de eo, quod cum patre contractum est acquirit exceptionem. item si filius familias pactus fuerit, ne à se petatur proderit & patri quoq; si de peculio conueniatur. Vel de in rem uerso, uel is quasi defensor filii, si hoc maluerit conueniatur. Et hæredi patris uiuo filio. Post mortem autem filii, nec patri, nec hæredi

Quintæ Partis Lib. III.

eius : quia personale pactum est, ff. eo. l. si tibi, 17. §. fin. cum tribus seq. & quarta quæ est, 21. in prin.

Nos autem his, qui, in nostra potestate sunt, paciscendo prodesse non possumus: sed nobis id profuturum si nomine eorum conveniamur proculus ait. quod ita rectè dicitur, si in paciscendo id actum sit. cæterum si paciscar ne à Titio petas, deinde actionem aduersus me nomine eius instituas : non est danda pacti conuenti exceptio. nam quod ipsi inutile est, nec defensori competit. Iulianus quoque scribit si pater pactus sit ne à se, nèue à filio petatur, magis est, ut pacti exceptio filios familias danda non sit: sed doli profit, ff. eo. l. & hæredi, 21. §. nos autem.

Filia familias pacisci potest ne de dote agat cum sui iuris esse ceperit. Item filius familias de eo, quod sub conditione legatum est, rectè paciscetur, d. l. & hæredi 21. §. filia.

Auus neptis nomine, quam ex filio habebat, dotem promisit & pactus est ne à se, nèue à filio suo dos peteretur si à cohærede filii dos petatur, ipse quidem exceptione conuentionis tuendus non erit : filius verò exceptione conuentionis rectè utetur: quippe hæredi consuli concessum est. nec quicquam obstat uni tantum ex hæredibus providere si hæres factus sit: cæteris autem non consili, ff. eo. l. auus 33.

Pater, qui dotem promisit, pactus est, ut post mortem suam in matrimonio sine liberis defuncta filia portio dotis apud hæredem suum fratrem remaneret, ea cõuentio liberis à socero postea susceptis, & hæredibus testõ relictis per exceptionem doli proderit: cum inter contrahentes id actum sit, ut hæredibus consulatur: & illo tempore, quo pater alios filios non habuit, in fratrem suum iudicium supremum contulisse uideatur, ff. eo. l. tale 40. §. pater.

Ex conuentione quidem qua nouerca: capitonis Cum patre suo pactum fecit cum fundum in dotem daret, ut creditoribus quibus fuerant prædia obligata satisfacerent: actio ipsi Capitoni aduersus eam competere non potest, & si pactum in stipulatione deductum probetur. Sed si fundus æstimatus, ita ut pars instrumenti significat in dotem datus est, ex uendito actio, ut placitis stetur competit, C. de pac. l. ex conuentione xi.

In his quæ eiusdem pecuniæ exactionem habent insolidum, vel qui eiusdem pecuniæ debitores sunt, quatenus alii quoque profit, uel noceat pacti exceptio, quæritur & in rem pacta omnibus prosunt, quorum obligationem dissolutam esse eius, qui paciscebatur, interfuit. itaque debitoris conuentio fideiussoribus proficiet. Nisi hoc actum est ut duntaxat à reo non petatur, à fideiussore petatur: tunc enim fideiussor exceptione non utetur. fideiussoris autem conuentio nihil proderit reo: quia nihil eius interest à debitore pecuniam non peti. imò nec confideiussoribus proderit: neque enim quoquo modo cuiusque interest. Cum alio conuentio facta prodest: Sed tunc demum cum per eum, cui exceptio datur, principaliter ei, qui pactus est, proficiat: sicut in reo promittendi & his qui pro eo obligati sunt. Sed si fideiussor in rem suam spopodit hoc casu fideiussor pro reo accipiendus est: & pactum cum eo factum cum reo factum, esse uidetur. Idem in duobus reis promittendi, & duobus argentariis. Personale pactum ad alium non pertinere, quemadmodum nec ad hæredem labeo ait, ff. eo. l. & hæredi 21. §. fin. cum tribus seq. & quarta quæ est, 25. in prin.

Sed quamuis fideiussoris pactum reo non profit, plerumque tamen doli exceptionem reo profuturum Iulianus scribit, uidelicet si hoc actum sit, ne a reo quoc

que petatur idem & in fideiussoribus est, ff. eodem idem in duobus, 25. sed quamuis cum l. seq.

Si vnus ex argentariis sociis cū debitore pactus an sit etiam alteri noceat exceptio, Neratius, Atilicinus, Proculus, nec si in rem pactus sit alteri nocere, tantum. n. constitutum ut solidum alter patere profit, idem labeo, nā nec nouare alium posse, quamuis ei recte soluat. sic. n. & iis qui in nostra potestate sunt recte solui quod crediderint, licet nouare, nō possint: est uerum. idemque in duobus reis stipulandi dicendum est. ff. eo. l. si unus, 27. in princ.

Si cum reo ad certum tempus pactio facta sit, ultra neque reo, neque fideiussori prodest, quod si sine persona sua reus pepigerit ne à fideiussore petatur nihil id prodesse fideiussore quam putat, quamquam id rei intersit: quia ea demū competere ei debebat exceptio, quæ & reo ego didici prodesse fideiussori exceptionem: non sic. n. illi per liberam personam adquiri, quam ipsi qui pactus sit consuli uidetur quo iure urimur. d. l. si unus. §. si cum reo.

Quod dictum est si cum reo pactum sit, ut nō petatur, fideiussori quoq; cōpetere exceptionem: pp rei personam placuit ne mandati iudicio conueniatur. Igitur si mādati actio nulla sit forte si donandi animo fideiussisset, dicendum est non prodesse exceptionem fideiussori. ff. eod. l. quod dictum. 32.

Si pactus sim, ne equum, qui mihi debebatur, petam nō intelligitur mora mihi fieri mortuoq; equo non tenetur reus, qui ante pactum moram non fecerat, ff. eo. l. si conuenerit. § 6.

Inter debitorē, & creditorem conuenerat, ut creditor onus tributi prędii pignoratī nō adgnosceret, sed eius soluendi necessitas debitorem spectaret, talem conuentionem quantum ad fisci rōnem nō esse seruandā placuit pactis etenim priuatorum formam iuris fisci conuelli non placuit, ff. eo. l. inter 42.

Pactus ne peterit, si postea conuenerit, ut peteret: prius pactum, per posterius eliditur, non quidem ipso iure, sicut tollitur stipulatio per stipulationem si hoc actum est, quia in stipulationibus ius continetur, in pactis factum uersatur, & ideo replicatione exceptio eliditur. Eadem ratione contingit ne fideiussoribus prius pactum profit, ff. eo. l. si unus, xxvii. §. pactus cum seq.

Pacta, quæ turpem causam continent, non sunt obseruanda: ueluti si paciscar, ne furti agā, uel iniuriarum, si feceris. expedit. n. timere furti, uel iniuriarum poenam. sed post admissa hæc pacisci possumus. Item ne experiar interdicto VNDE VI, quatenus publicam causam contingit, pacisci possumus. Et in summa si pactum conuentum a re priuata, remotum sit non est seruandū. ante omnia enim animaduertendum est, ne conuentio in alia re facta, aut cum alia persona, in aliave persona noceat, d. l. si unus 27. §. pacta.

Contra iuris ciuilis regulas pacta conuenta rata nō habentur: ueluti si pupillus sine tutoris autoritate pactus sit ne à debitore suo peteret aut ne intra certū tempus ueluti quinquennium peteret. nā nec solui ei sine tutoris autoritate potest. Ex diuerso autē si pupillus paciscatur ne quod debeat, à se peteretur: ratum habetur pactum conuentum, quia meliorem conditionem suā facere ei etiam sine tutoris autoritate concessum est. ff. eodem l. contra, xxviii. in princip.

Si curator furiosi aut prodigi, pactus sit ne à furioso aut prodigo peteretur: lōge utile est curatoris recipi pactiones, sed non contra, d. l. contra §. si curator.

Debitori recip. remitti pecunias nō potest & cum remittisse essent reuocantur. ff. eod. l. Imperatores. 37.

Quintę Partis Lib. III.

Ius publicum priuatorum pactis mutari non potest. ff. eod. l. ius. 38.

Pacisci tamen contra edictum ædilium omni modo licet: sine in ipso negotio uenditionis gerendo conuenisset siue postea. ff. eo. l. pacisci. 31.

Ius agnationis non posse pacto repudiari, non magis, quam ut quis dicat nolle suum esse, Iulianis sententia est. ff. eo. l. ius. 34.

Si acceptilatio inutilis fuit tacita pactione id actum uidetur, ne peteretur, ff. eo. l. si unus, 27. §. si.

Si filius pactus sit, ne ipse peteret, inutile est pactum si uero in rem pactus est, id est ne ea pecunia peteretur ita pactio eius rata habenda erit aduersus patrem, si liberam peculii administrationem habeat, & res de qua pactus sit pecuniaris sit. quod & ipsum non est expeditum: nā cum uerum est, quod Iuliano placet, etiam si maxime quis administrationem peculii habeat cōcessam, donandi ius cum non habere: sequitur, ut si donandi causa de non petenda pecunia pactus sit, nō debeat ratum haberi pactum conuentum. Quod si pro eo, ut ita pacisceretur, aliquid in quo minus uel etiā amplius esset, consecutus fuerit: rata habenda est pactio. si autem paternam pecuniam crediderit, quod credendi tēpore pactus est ualere celsus ait, ff. eod. l. contra. 28. §. si filius, cū l. seq.

In persona tamen filii familias videndum est ne aliquando & si pactus sit ne ageret, valeat pactio: quia aliquādo filius familias habet actionē, ueluti iniuriarum. Sed cum propter iniuriam filio factam habeat & pater actionem, quin pactio filii nocitura non sit patri agere volenti, dubitari non oportet, ff. eo. l. in persona 30. in prin.

Si sub conditione stipulatus fuerim à te, quod Titius mihi pure deberet: an deficiente conditione, si à Titio petam exceptione pacti conuenti & possim & debeam submoueri? & magis est exceptionem non esse opponendam, d. l. in persona §. fin.

Tres fratres Titius, & Mæuius, & Seia communem hæreditatem inter se diuiserunt instrumentis interpositis, quibus diuisisse maternam hæreditatem dixerunt: nihilq; sibi commune remansisse cauerunt, sed postea duo de fratribus, idest Mæuia & Seia, qui absentes erant tempore mortis matri suæ, cognouerunt pecuniam auream à fratre suo esse subtractam, cuius nulla mentio instrumento diuisionis cōtinebatur. quæsitum est, an post pactum diuisionis de subrepta pecunia fratribus aduersus fratrem competit actio. Modestinus respondit, si agētibus ob portionem eius, quod surreptum à Titio dicitur, generalis pacti cōuenti exceptio his, qui fraudem à Titio commissam ignorantes, transegerunt, obiciatur: de dolo utiliter replicari posse, ff. eo. l. tres, 35.

Post diuisionem bonorum & æris alieni, singuli creditores à singulis hæreditatibus non interpositis delegationibus in solidum. ut conuenerant, interesse pecuniæ acceptauerunt actiones, quas aduersus omnes pro partibus habent impediendæ non erunt si non singuli pro fide rei gestæ totum debitum singulis offerant, ff. eo. l. ad pactum 40. §. post diuisionem.

Diuisionis placitum nisi traditione, vel stipulatione sumat effectū, ad actionē, ut nudum pactum, nulli prodesse poterit, ff. eo. l. diuisionis, 45.

Conditionis incertum inter fratres non iniquis rationibus finitum est cum igitur uerbis fideicommissi à patre petatum fuerit, ut si uita, sine liberis decederet hæreditatem Licinio Frōtoni restitueret: pactum eo tempore de sextante Licinio Frōtoni dando cum liberos Filinus sustulerit interpositum non idcirco potest iniquum uideri, quod facta (sicut placuit) diuisione, diem suum filio

filio eius superstite functus esset. C. de pactis, l. prima.

Si pascenda pecora partiaria id est, ut sætus eorum portionibus quibus placuit, inter dominum & pastorem diuidantur, Apollinarem suscepisse probabitur, fidem pacto præstare per iudicem compelletur, C. eo. l. si pascenda, 9.

Cum proponas filios testamento scriptos hæredes rogatos esse, ut qui primus rebus humanis extimeretur, alteri portionem hæreditatis restitueret: quoniam præcariam substitutionem fratrum consensu remissam asseritur fideicommissi persecutio cessat, C. eod. l. cum proponas, 16.

Si actionem legati uel fideicommissi quam aduersus hæredes quondam mariti uxor habuit ipsa affectione hæredum aliis remisisse probetur: exceptionem pacti contra debitores instituenti actiones nocere ipsi minime potest, C. eo. l. si actionem xxiii.

Si cum fundum meum possides conuenisset mihi tecum, ut eius possessionem Actio traderes: uindictantem eum fundum à te non aliter me conuentionis exceptione excludi debere proculus ait, quam si aut iam tradidisses, aut si tua causa id inter nos conuenisset, & per te non staret quo minus traderes, ff. eo. l. si cum fundum, 36.

Veteribus placet pactionem obscuram, uel ambiguam, uenditori, & qui locauit, nocere: in quorum fuit potestate legē aperius conscribere, ff. eo. l. ueterib. 38.

In empti onibus scimus quid præstare debitor debeat, quidquam ex cōtrario emptor. quòd si in contrahendo aliquid exceptum fuerit, id seruari debebit, ff. l. in emptionibus, 43.

Tale pactum PROFITEOR TE NON TENERI non in personam dirigitur: sed cum generale sit, locum inter hæredes quoque litigantes habebit, ff. cod. l. tale pactum, 40. in princ.

Qui prouocauit, pactus est intra diem certum pecunia, quam transfegerat, non soluta: iudicatis se satisfaturum iudex apellationis nullo alio de principali causa discussa iustā conuentionē uelut confesi sequitur, d. l. tale. S. qui prouocauit.

INTRA ILLVM DIEM DEBITI PARTEM MIHI SI SOLVERIS, ACCEPTVM TIBI RESIDVVM FERAM, ET TE LIBERABO, licet actionem, non habet pacti tamen exceptionem competere debitori constitit, ff. cod. l. intra 41.

Cum in eo esset pupillus, ut ab hæreditate patris abstinere, tutor cum plerisque creditoribus decidit, ut certam portionem acciperent: idem curatores cum aliis fecerunt. quaritur an & tutor idemque creditor patris eandem portionem retinere debeat. Respondit Scæuola eum tutorem qui cæteros ad portionem uocaret, eadem parte contentum esse debere, ff. l. cum in eo. 44.

Pactum inter hæredem & legatarium factum ne ab eo satis accipiatur, cum Semestribus relata est constitutio Diui Marci, seruari in hoc quoque defuncti uoluntatem: ualidum esse constat, nec à legatario remissa hæredi satisfactio per pactionem, ex poenitentia reuocari debet: cum liceat sui iuris, persecutionem, aut spem futuræ perceptionis deteriore constitutuere, ff. eo. l. Pactum, 46.

Emptor prædii uiginti cauerat se soluturum, & stipulanti sponderat; postea uenditor cauit sibi conuenisse, ut contentus esset tredecim: & ut ea intra præfinita tempora acciperet. debitor ad eorum solutionem conuentus pactus est, si ea soluta intra præfinitum tempus non essent, ut ex prima cautione ab eo petitio esset cum posteriore pacto satisfactum non sit, omne debitum ex prima cautione peti potest, ff. eo. l. emptor, 47. in princ.

Quintę Partis Lib. III.

Ius publicum priuatorum pactis mutari non potest. ff. eod. l. ius. 38.

Pacisci tamen contra edictum ædiliū omni modo licet: sine in ipso negotio uenditionis gerendo conuenisset siue postea. ff. eo. l. pacisci. 31.

Ius adgnationis non posse pacto repudiari, non magis, quam ut quis dicat nolle suum esse, Iulianis sententia est. ff. eo. l. ius. 34.

Si acceptilatio inutilis fuit tacita pactione id actum uidetur, ne peteretur, ff. eo. l. si unus, 27. §. si.

Si filius pactus sit, ne ipse peteret, inutile est pactum si uero in rem pactus est, id est ne ea pecunia peteretur ita pactio eius rata habēda erit aduersus patrem, si liberam peculii administrationem habeat, & res de qua pactus sit peculiaris sit, quod & ipsum non est expeditum: nā cum uerum est, quod Iuliano placet, etiam si maximē quis administrationem peculii habeat cōcessam, donādi ius cum non habere: sequitur, ut si donandi causa de non petenda pecunia pactus sit, nō debeat ratum haberi pactum conuentum. Quod si pro eo, ut ita pacisceretur, aliquid in quo minus uel etiā amplius esset, consecutus fuerit: rata habenda est pactio. si autem paternam pecuniam crediderit, quod credendi tēpore pactus est ualere celsus ait, ff. eod. l. contra. 28. §. si filius, cū l. seq.

In persona tamen filii familias videndum est ne aliquando & si pactus sit ne ageret, valeat pactio: quia aliquādo filius familias habet actionē, ueluti iniuriarum. Sed cum propter iniuriam filio factam habeat & pater actionem, quin pactio filii nocitura non sit patri agere volenti, dubitari non oportet, ff. eo. l. in persona 30. in prin.

Si sub conditione stipulatus fuerim a te, quod Titius mihi pure deberet: an deficiente conditione, si a Titio petam exceptione pacti conuenti & possim & debeam submoueri? & magis est exceptionem non esse opponendam, d. l. in persona §. fin.

Tres fratres Titius, & Mauius, & Seia communem hæreditatem inter se diuiserunt instrumentis interpositis, quibus diuissse maternam hæreditatem dixerunt: nihilq; sibi commune remansisse cauerunt, sed postea duo de fratribus, idest Mauius & Seia, qui absentes erant tempore mortis matris suę, cognouerunt pecuniam auream a fratre suo esse subtractam, cuius nulla mentio instrumento diuisionis cōtinebatur. quæsitum est, an post pactum diuisionis de subrepta pecunia fratribus aduersus fratrem competit actio. Modestinus respondit, si agētibus ob portionem eius, quod surreptum a Titio dicitur, generalis pacti cōuenti exceptio his, qui fraudem a Titio commissam ignorantes, transegerunt, obiciatur: de dolo utiliter replicari posse, ff. eo. l. tres, 35.

Post diuisionem bonorum & æris alieni, singuli creditores a singulis hæreditatibus non interpositis delegationibus insolidum, ut conuenerant, interesse pecunię acceptauerunt actiones, quas aduersus omnes pro partibus habent impediendę non erunt si non singuli pro fide rei gestę totum debitum singulis offerant, ff. eo. l. ad pactum 40. §. post diuisionem.

Diuisionis placitum nisi traditione, vel stipulatione sumat effectū, ad actionē, ut nudum pactum, nulli prodesse poterit, ff. eo. l. diuisionis, 45.

Conditionis incertum inter fratres non iniquis rationibus finitum est cum igitur uerbis fideicommissi a patre petiit fuerit, ut si uita, sine liberis decederet hæreditatem Licinio Frōtoni restitueret: pactum eo tempore de sextante Licinio Frōtoni dando cum liberos Filinus sustulerit interpositum non idcirco potest iniquum uideri, quod facta (sicut placuit) diuisione, diem suum filio

filio eius superstite functus esset. C. de pactis, l. prima.

Si pascenda pecora partiaria id est, ut satus eorum portionibus quibus placuit, inter dominum & pastorem diuidantur, Apollinarem suscepisse probabitur, fidem pacto præstare per iudicem compellatur, C. eo. l. si pascenda, 9.

Cum proponas filios testamento scriptos hæredes rogatos esse, ut qui primus rebus humanis extimeretur, alteri portionem hæreditatis restitueret: quoniam præcariam substitutionem fratrum consensu remissam asseritur fideicommissi persecutio cessat, C. eod. l. cum proponas, 16.

Si actionem legati uel fideicommissi quam aduersus hæredes quondam mariti uxor habuit ipsa affectione hæredum aliis remisisse probetur: exceptionem pacti contra debitores instituenti actiones nocere ipsi minime potest, C. eo. l. si actionem xxiii.

Si cum fundum meum possides conuenisset mihi tecum, ut eius possessionem Actio traderes: uindicantem eum fundum à te non aliter me conuentionis exceptione excludi debere proculus ait, quam si aut iam tradidisses, aut si tua causa id inter nos conuenisset, & per te non staret quo minus traderes, ff. eo. l. si cum fundum, 36.

Veteribus placet pactiorem obscuram, uel ambiguum, uenditori, & qui locauit, nocere: in quorum fuit potestate legē aperius conscribere, ff. eo. l. ueterib. 38.

In empti onibus scimus quid præstare debitor debeat, quidquam ex cōtrario emptor. quòd si in contrahendo aliquid exceptum fuerit, id seruari debebit, ff. l. in emptionibus, 43.

Tale pactum PROFITEOR TE NON TENERI non in personam dirigitur: sed cum generale sit, locum inter hæredes quoque litigantes habebit, ff. eod. l. tale pactum, 40. in princ.

Qui prouocauit, pactus est intra diem certum pecunia, quam transegerat, non soluta: iudicatis se satisfaturum iudex apellationis nullo alio de principali causa discussio iustā conuentionē uelut confesi sequitur, d. l. tale. S. qui prouocauit.

INTRA ILLVM DIEM DEBITI PARTEM MIHI SI SOLVERIS, ACCEPTVM TIBI RESIDVVM FERAM, ET TE LIBERABO, licet actionem, non habet pacti tamen exceptionem competere debitori constitit, ff. eod. l. intra 41.

Cum in eo esset pupillus, ut ab hæreditate patris abstineretur, tutor cum plerisque creditoribus decidit, ut certam portionem acciperent: idem curatores cum aliis fecerunt. quæritur an & tutor idemque creditor patris eandem portionem retinere debeat. Respondit Scauola eum tutorem qui cæteros ad portionem uocaret, eadem parte contentum esse debere, ff. l. cum in eo. 44.

Pactum inter hæredem & legatarium factum ne ab eo satis accipiatur, cum Semes tribus relata est constitutio Diui Marci, seruari in hoc quoque defuncti uoluntatem: ualidum esse constat, nec à legatario remissa hæredi satisfactio per pactiorem, ex poenitentia reuocari debet: cum liceat sui iuris, persecutionem, aut spem futuræ perceptionis deteriore constitutuere, ff. eo. l. Pactum, 46.

Emptor prædii uiginti cauerat se soluturum, & stipulanti sponponderat; postea uenditor cauit sibi conuenisse, ut contentus esset tredecim: & ut ea intra præfinita tempora acciperet. debitor ad eorum solutionem conuentus pactus est, si ea soluta intra præfinitum tempus non essent, ut ex prima cautione ab eo petio esset cum posteriore pacto satisfactum non sit, omne debitum ex prima cautione peti potest, ff. eo. l. emptor, 47. in princ.

Quintæ Partis Lib. III.

Lucius Titius Gaium Seium mensularium, cum quo rationem implicitam habebat propter accepta & data, debitorem sibi constituit, & ab eo epistolam accepit in hæc uerba. ex ratione mense, quam mecum habuisti in hunc diem, ex contractibus plurimis remanserunt apud me ad mensam meam trecenta ottaginta sex, & interesse quod competierit summam aureorum, quam apud me tacitam habes, refundam tibi: si quod instrumentum à te missum, id est scriptum, cuiuscunque summæ ex quacunque causa apud me remansit, uanum & pro cancellatum habebitur. quæsitum est, cum Lucius Titius ante hoc chirographum Seio nummulario mandauerat, uti patri eius trecenta, an propter illa uerba epistolæ, quibus omnes cautiones ex quocumque contractu uanæ, & pro cancellato, ut haberentur cautum est, neque ipse, neque filii eius eo nomine conueniri possunt. Respondit Scæuola si tantum ratio accepti atque expensi esset computata, cæteras obligationes manere in sua causa, d. l. emptor, S. Lucius.

In traditionibus rerum quodcunque pactum sit, id ualere manifestum est, ff. eo. l. in traditionibus, 48.

Si quis crediderit pecuniam, & pactus sit, ut quatenus facere possit debitor eatenus agat: an pactum ualeat: & magis est hoc pactum ualere. nec enim improbum est, & si quis hætenus desideret conueniri, quatenus facultates, ff. eodem l. si quis, xxxix.

Si inter debitorem & eum, qui fundum pignoraturn à creditore, quasi debitoris negotium gereret emerit, placuit ut habita compensatione fructuum soluto, quæ quod reliquum deberetur fundus debitori restitueretur: etiam hæres pacti, quod defunctus fecit fidem præstare debet, ff. eo. l. epistola, 52. S. si inter.

Si cum te ex causa legati debere pacisci debitori tuo existimas pactus sit, ne ab eo peteres: neque iure ipso liberatur debitor, neque petentem summouebit, exceptione conuentionis, ut Celsus libro uincesimo scribit. Idem eodem loco scribit, si debitorem tuum iussisti soluere Titio, cui legatum falsò debere existimas, & debitor pactus sit cum Titio suo debitore cõstituto, neq; tibi aduersus tuum debitorem, neq; ipsi aduersus suam actionem peremptam, ff. eo. l. si cū te.

Epistola, qua quis cohæredem, sibi aliquem esse cavit peritionem nullam aduersus possessores rerum hæreditariarum dabit, ff. eo. l. epistola, 52. in prin.

Pactum, ut si quas summas propter tributiones prædii pignori, nexi factas creditor soluisset à debitore reciperet, & ut tributa eiusdem prædii debitor penderet. iustum ideoq; seruandum est, d. l. epistola, S. pactum.

Sumptus quidem prorogare litiganti, honestum est pacisci autem, ut non quantitas eo minime expensarum interesse licito restituatur, sed pars dimidia eius, quod ex alia lite datum erit: non licet, ff. eo. l. sumptus, 53.

Qui in futurum interesse à debitore acceperat, tacitè pactus uidetur, ne intra id emptus sortem petat. Si ex altera parte in rem, ex altera in personam pactum conceptum fuerit, ueluti ne ego petam, uene à te petatur: hæres meus ab omnibus uobis petitionem habebit: & ab hærede tuo omnes petere poterimus, ff. eo. l. qui in futurum, 57.

Ab emptione uenditione, locatione, conductione, cæterisque similibus obligationibus, quin integris omnibus, consensu eorum, qui inter se obligati sint, recedi possit, dubiū non est. Aristoni hoc amplius uidebatur, si ea, quæ me ex emptâ præstare tibi oporteret, præstitissem, & cum tu mihi pretium deberes, conuenisset mihi tecum ut rursus præstitis mihi à te in re uendita omnibus, quæ ego tibi præstitissem pretium mihi non dares; tuque mihi ea præstitisses: pretium te debere

debre definer: quia bonæ fidei, ad quam omnia hæc rediguntur, interpreta-
tio hanc quoque conventionem admittit. nec quicquam interest utrum inte-
gris omnibus, in quæ obligati essemus, conveniret ut ab eo negotio discedere
tur: an in integrum restitutis his, quæ ego tibi præstitissem, consentiremus ne
quid tu mihi eo nomine præstares. Illud planè conventionem, quæ pertinet ad
resolvendum, id quod actum est, perfici non potest, ut tu quod iam ego tibi præ-
stici contra præstare mihi cogaris: quia eo modo non tam hoc agitur, ut à pristi-
no negotio discedamus, quàm ut novæ quædam obligationes inter nos consti-
tuantur, ff. eo. l. ab emptione, 58.

Per quos adquiri nobis stipulatione postet, per eosdem etiam pactis conventis
meliorem conditionem nostram fieri posse placet, ff. eo. l. per quos, 59.

Si creditores parati sint partem ex bonis, licet ab extraneo consequi: ratio haben-
da est prius necessariorum personarum si idoneæ sint, ff. eo. l. Imperator, 60.

Si reus postquam pactus sit à se non peti pecuniam, ideoque cœpit id pactum fi-
deiussori quoque prodesse, pactus sit, ut à se peti liceat: an utilitas prioris pacti
sublata sit fideiussori quæsitum est, sed verius est semel adquisitam fideiussori
pacti exceptionem ulterius ei invito extorqueri non posse, ff. eo. l. fin.

Debitori creditor si hæres extit, actio, quam contra eum habuit confusa est, sed
si eam hæreditatem postea, quàm in iudicio abstinuit tradidit ei quem senten-
tia superauerat, ea conditione pactoque ut tam cæteris creditoribus, quàm si-
bi in eo, quod sibi deberetur, si eam hæreditatem adisset, satisfaceret: pacti con-
ventionisque fides servanda est, quæ si non servatur ex stipulatu (si modo pa-
cto subiecta est) dabitur actio, uel præscriptis verbis si stipulatio non interve-
nit, C. de pact. l. vii.

Pacto successori debitoris, ex lege duodecim tabularum, æ alienum hæredita-
rium proportionibus quæsitis singulis, ipso iure diuisum in solidum unum
obligare creditori non potest. De chirographis itaque communibus exhiben-
dis cohæredem uel non perfectis in diuisione placitis, conuenire Corneliam
quanti sua interest potest, C. de pac. l. pactum, 26.

Pacta nouissima seruari oportet, tam iuris, quàm ipsius rei æq̃tas postulat. Qua-
propter si conventionem, quæ præcessit diuersa pars usuram se non esse consen-
sit, & maxime (si ut proponitur) id etiam apud acta præsidio asseuerauit actio-
nem, quæ super prima conventionem fuerat Flacilla, exercere non prohibetur,
C. eod. l. pacta, xii.

Si pacto, quo poenam aduersarium Cælii promississe proponitur, si placito non ste-
tisset, stipulatio subiecta est: ex stipulatu, agens uel id, quod in conventionem
deuenerat, ut fiat consequetur: uel poenam stipulationem comprehensam more
iudiciorum exiget. Nam bona aduersarii in se transferri citra solennem ordi-
nem frustra deprecatur, C. eo. l. si pacto, 14.

Si creditores Iulii, & AEmylii ex parte debiti admisisse quemquam ipsorum pro
sua persona soluentem probabitur præses provincie aditus, ne alter pro alte-
ro exigatur providebit, C. eo. l. si creditores, xviii.

Creditori suo si partem pecunie demogara exoluit de parte uero non petenda
inter se, & eum conuenit, ob causas, negociaque eius suo patrocínio fideique de-
fensa ea obligatione partim ciuili, iure, partim honorario liberatus est. nam
exceptio perpetua pacti conuenienti, uel doli, residui petitionem repellit: cum
& solutum per ignorantiam repeti possuisset, C. de pac. l. v.

Pactum curatoris recipere minorem quantitatem paciscens adultæ, ætatis sub-
3 Q K K K K 2 fragium

Quintæ Partis Lib. III.

fragium ne noceat efficiet. tutores enim & curatores exigentes pupillis, & adultis debitum, non etiam remittentes præstant obligationes liberationem, C. eod. l. pactum xxii.

Filius paciscendo, aut debitum recipiendo nihil detrahit patris obligationi, C. eod. l. filius, xxiii.

Debitorum pactionib. petitio nec tolli, nec mutari potest, C. de pac. l. debitorum, 25.

Si quis in conscribendo instrumento sese confessus fuerit non usum fori præferre propter cingulum militiæ suæ uel dignitatis prærogatiuam sancimus est nemini licere aduersus sua pacta uenire & contrahentes decipere. Si enim ex ipso prætoris edicto pacta conuenta, qui neque leges, neque dolo malo iniuncta sunt, omnimodo obseruanda sunt: quare & in hac causa pacta non ualeant cum alia sit regula iuris antiqui: omnes licentiam habere iis, quæ pro se introducta sunt, renunciare, C. eo. l. pen.

Pactum quod dotali instrumento comprehensum est, ut si pater uita fungeret, ex aqua portione ea, quæ nubebat cum patre hæres patri suo esset, neque ullam obligationem contrahere, neque libertatem testamenti faciendi mulieris patri potuit auferre, C. de pactis, l. pactum, xv.

Licet inter priuatos huiusmodi scriptum, quo comprehenditur, ut is qui superuixerit, alterius rebus potiatur, ne donationis quidem mortis causa gestæ efficaciter speciem ostendat: tamen cum uoluntas militum, quæ super ultimo uitæ spiritu, deque familiaris rei decreto, quoquo modo contemplationis mortis in scripturam deducitur, uita postremi iudicii obtineat. Proponatque Victorianus miles se ac fratrem suum ad discrimen prælii pergit, ob communem mortis fortunam inuicem esse pactos, ut ad eum, qui superstes fuisset, res eius, cui casus finem uitæ attulisset, pertinerent: existente conditione intelligitur ex fratris suo iudicio (quod principalium constitutionum prompto fauore firmatur) etiam rerum eius compendium ad se delatum esse, C. eo. l. licet, xix.

Duabus uel pluribus personis spes alienæ hæreditatis. fuerat ex cognatione fortè ad eos deuoluendæ; pactaque inter eos iniuncta sunt pro aduentura hæreditate, quibus specialiter declarabatur, si ille mortuus fuerit, & hæreditas ad eos peruenerat, certos modos in eadem hæreditate obseruari: uel si fortè ad quosdam ex his hæreditatis commodum perueniret, certas pactiones euenire. & dubitatur si huiusmodi pacta seruari oporteret. Faciebat eum eis quæstionem quia adhuc superstiti eo, de cuius hæreditate sperabatur huiusmodi pactum processit: & quia non sunt ita confecta, quasi omnimodo hæreditate ad eos aduentura, sed sub duabus conditionibus composita sunt SI ILLE MORTUUS FVERIT: ET SI AD HÆREDITATEM VOCENTVR II QUI HVIVSMODI PACTIONEM FECERVNT. Sed omnes huiusmodi pactiones odiose uidentur, & plane tristissimi & periculosi euentus: quare enim quodam uiuente & ignorante, de rebus eius, quidam paciscentes cōueniunt. Secundum ueteres itaque regulas omnimodo huiusmodi pactiones, quæ contra bonos mores iniuncta sunt repelluntur, & nihil ex his pactionibus obseruabitur, nisi ipse fortè, de cuius hæreditate pactum est, uoluntatem suam eius accommodauerit, & in ea usque ad extremum uitæ spatium perseuerauerit: tunc etenim sublata acerbissima spe, licebit eis illo sciente, & iubente huiusmodi pactiones seruare. Igitur neque donationes, neque hypothecæ admittuntur, nec alius contractus, cum in alienis rebus contra domini uoluntatem aliquid fieri uel pacisci non possit, C. de pac. l. fin.

DE TRANSACTIONIBVS. Tit. III.

TRANSACTIO nullo dato, uel retento, seu promisso, minime procedit, C. de transact. l. transact. 38.

Qui transigit, quasi de re dubia, & lite incerta, neq; finita transigit. qui uero paciscitur, donationis causa rem certam & indubitatam liberalitate remittit, ff. de transa. l. 1.

Et post rem iudicatam transactio ualet si uel appellatio iniercesserit, uel appellare potuerit, ff. eo. l. 7. in prin.

Post rem iudicatam etiam si prouocatio non est interposita, tamen si negetur iudicatum esse, uel ignorari potest, an iudicatum sit: quia adhuc lis subesse possit, transactio fieri potest, ff. eo. l. post rem, xi.

Cum te proponas cum sorore tua de hereditate transigisse, & iō certā pecuniā te ei debere cauisse: & si nulla qōfuisset hereditatis, tamen pp timorem litis transactione interposita, pecunia rectē causa intelligitur, ex qua causa si fisco soluis ses, repetere non noisses. Si non soluisses, tamen iure conuenireris, C. eo. l. 2.

Trāfactum accipere quis potest non solum si Aquilana stipulatio fuerit subiecta, sed & si pactum conuentum fuerit factum, ff. eo. l. 2.

Cum Aquilana stipulatio interponitur, quā ex consensu redditur, lites, de quib. non est cogitatum, in suo statu retinentur: liberalitatem enim captiosam interpretatio prudentium fregit, ff. eo. l. 5.

Pactō conuento Aquilana quidem stipulatio subici solet. Sed consultius est huic pœnalem stipulationem subiungere: quia rescisso fortē pacto pœna ex stipulatu peti potest, ff. eo. l. pacto 15.

Qui fidem licitæ transactionis, rupit, non exceptione tantum summouebitur, sed & pœnam, quam si contra placitum fecerit rato manente pacto stipulanti rectē promiserat, præstare cogetur, ff. eo. l. qui, 17. & C. eo. l. promissis, 37.

Age cum Gemmiano, quod pater eius curator tibi datus negocia tua gesserit: & si apud iudicem negabit se actione teneri, qm̄ trāfactio, & Aquilana stipulatio interposita est: index contemplatione iudicii, quod bonæ fidei est, quæret de quanta pecunia nominatim transactum sit. Et si apparuerit de minore transactum esse quantitate pecuniæ, quam ex administratione curæ deberi probatū fuerit: soluere eum iubebit, q non in stipulationem Aquilanam obligationis iure tm̄ deductum est; quanta erat quantitas pecuniæ, q debebatur, C. eo. l. 3.

Actione administratæ curæ ab eo, qui legitimæ ætatis annos compleuit, in Aquilanam stipulationem deducta, & per acceptilationem extincta: nullam aliam superesse, nisi de dolo intra concessa tempora, non ambigitur: nisi specialiter etiam de dolo transactum sit, C. eo. l. 4.

Vt respōsum congruum quis accipere possit inferere debet pacti exēplum. ita. n. princeps intelliget utrum sola conuentio fuerit, an ēt Aquilana stipulatio necnon, & acceptilatio secuta fuerit. q si subdita esse illuxerit: nullā aduersarij sue petitionē hēditatis, uel in rē specialē cōpetere, palam est, C. eo. l. ut rñsum, 15.

Si causa cognita prolata sententia (sicut iure traditum est) appellationis, uel in integrum restitutionis solennitate suspensa non est: super iudicato frustra trāfigi, nō est opinionis incertæ. Proinde si non Aquilana stipulatione, & acceptilatione subsecuta, cōpetētem tibi actionem peremisti: præses provinciæ usitato more legum rebus pridē iudicatis effectum adhibere curabit, C. eo. l. si cā 22.

Vbi pactum uel transactio scripta est, atq; Aquilanæ stipulationis & acceptilationis uiculis firmitas iuris inexta est: aut subsecutis scdm̄ leges accōmodā dusest

Quintæ Partis Lib. III.

- consensus, aut pœna una cum iis, quæ data probantur ante cognitionem causæ (si aduersarius hoc maluerit) inferenda est, C. eo. l. ubi pactum, xl.
- Si pro fundo, quæ petebas, prædiū certis finibus liberum dari trāsfactionis causa placuit, nec eo tpe minor annis uiginti quinque fuisti: licet hoc prædium obligatum post, uel alienum fuerit pro parte probatum: instaurari decisam litem prohibent iura. Ex stipulatione sanè, si placita seruari secuta est: uel si non intercessit, præscriptis uerbis actione ciuili subdita, apud rectorem prouinciæ agere potes. si tamen res ipsas apud te constituas, ob quarum quæstionem litis decisio intercescit, filius uel alius à te uindicauit: nihil petere potes, C. eo dem, l. si pro. xxxiii.
- Qui cum tutoribus suis de sola portione administratæ tutelæ suæ egerat & transegerat, aduersus eosdem tutores ex persona fratris sui, cui hæres extiterat agens, præscriptione factæ transactionis non summouetur, ff. eod. l. qui cum tutoribus, ix. in prin.
- Transactio quæcunq; sit de his tantum, de quibus interconuenientes placuit, interposita creditur, d. l. qui cum S. transactio.
- Neque pactio, neque transactio cum quibusdam ex tutoribus, siue curatoribus facta auxilio cæteris est in iis, quæ separatim communiter uel gesserunt, uel gerere debuerunt, qui igitur tres curatores habuit, & cum duobus ex his transegit, tertium conuenire non præstabitur, C. eo. l. i.
- Cum te transegisse cum hærede quondam tutoris tui profitearis: si id post legitimam ætatem fecisti: frustra desideras, ut à placitis recedatur. licet. n. (ut proponis) nullum instrumentum intercesserit: tamen si de fide contractus, confessione tua constet; scriptura, quæ solet probationem rei gestæ continere, necessaria non est, G. eo. l. 5.
- Qui per fallaciam cohæredis ignorans uniuersa, quæ in uero erant, instrumentū transactionis sine Aquilana stipulatione interposuit, nō tam paciscitur, quàm decipitur, ff. eo. C. qui cum tutorib. 9. S. qui per fallaciam.
- Ei qui magis dolo, quàm is contra quem rescissio transactionis petitur adhibuit non auditur, C. eo. l. transactione, 30.
- Et, qui nundum certus est testamētum patris inofficiosum esse de aliis causis cum aduersariis pacto transegit: tantum in his interpositum pactum nocebit, de quibus inter eos actum esse probatur. His tantum transactio obest, quamuis maior annis 25. eam interposuit, de quibus actum probatur. nam ea quorum actiones competere ei postea compertum est iniquum est peremi pacto: id de quo cogitatum non docetur, ff. eo. l. qui cum ix. S. fin.
- Priuatæ actionibus non dubium est, non lædi ius cæterorum. quare, transactione, quæ inter hæredem, & matrem defuncti facta est, neq; testamentum rescissum uideri posse, neq; legatariis actiones suæ ademptæ. quare quidquid ex testamento petunt, scriptum hæredem conuenire debent: qui in transactione hereditatis, aut cauit sibi pro honoribus hereditatis, aut si non cauit, non debet negligentiam suam ad alienam iniuriam referre, ff. eo. l. 3. in prin.
- Cum transactio propter fideicommissum facta esset, & postea codicilli reperti sint quanto minus ex transactione consecuta mater defuncti fuerit, quàm pro parte sua est, id ex fideicommissi causa consequi debebit, d. l. 3. S. cum transac.
- Debitor, cuius pignus creditor distraxit: cum Mœuius, qui se legitimū creditoris hæredem esse iactabat, minimo transegit: postea testō prolato Septicius hæredem esse apparuit. quæsitum est si agat pignoratitia debitor cum Septicio,
- an is

an is uti possit exceptione transactionis factæ cum Mœuio, qui hæres eo tpe non fuerit: postquam Septicius pecuniam, quæ Mœuio ut hæredi à debitore numerata est, condictione repetere, quasi sub prætextu hæreditatis acceptam, respondit Scæuola non potæ: quia neque cum eo ipse transegit, nec negotium Septicii Mæuius gerens accepit, d. l. 3. §. fin.

Controuersia inter legitimum & scriptum hæredem orta est, eaque transactione facta, certa lege finita est. quæsitum fuit creditores quem conuenire possint? Respondit Scæuola si iidem creditores essent: qui transactionem fecissent: si alii creditores essent: propter incertum successionis, pro parte hæreditatis, quam uterque in transactione expresserit, utilibus conueniendos esse. ff. eod. l. controuersia, xiiii.

Venditor hæreditatis emptori mandatis actionibus. cum debitore hæreditario, qui ignorabat veditam esse hæreditatem, transegit: si emptor hæreditatis hoc debitum ab eo exigere velit, exceptio transacti negotii debitori propter ignorantiam suam accommodanda est. idem respondendum est, & in eo, qui fideicommissam recepit hæreditatem, si hæres cum ignorante debitore transegit, ff. eod. l. finali.

Si fideiussor conuentus, & condemnatus fuisset, & mox reus transegisset cum eo, cui erat fideiussor condemnatus: transactio valebit: quasi omni causa & aduersus reum, & aduersus fideiussorem dissoluta. si tamen ipse fideiussor condemnatus transegit, transactione non peremit rem iudicatam. tamen eo, quod datum est, releuari rem iudicatam oportet. Vsq̃ue adeo autem quod datum est etiam si non proficit ad transactionem, extenuat tamen rem iudicatam, ut inde sit & dictum & rescriptum, circa alimentorum transactionem citra prætoris auctoritatem factam, ut, quod datum est proficiat ad alimenta: ita ut si quid amplius ex causa alimentorum deberi potest, id præstetur: quod autem datum est, imputetur, ff. eod. l. & post rem, 7. §. si fideiussor.

Cum ii, quibus alimenta relicta erant, facile transigerent contenti modico præfenti: Diuus Marcus oratione in senatu recitata effecit, ne aliter alimentorum transactio rata esset, quàm si auctore prætore facta. Solet igitur prætor interuenire, & inter consentientes arbitrari, an transactio, uel quæ admitti debeat. Eiusdem prætoris notio ob transactionem erit siue habitatio, siue vestiarius, siue de prædiis alimentum legabitur, ff. eod. l. cum ii. 8. in prin.

Hæc oratio pertinet ad alimenta, quæ testamento vel condicillis fuerint relicta siue ad testamentum factis, siue ab intestato. Idem erit dicendum, & si mortis causa donata fuerint relicta: uel ab eo, cui mortis causa donata sunt, relicta. Sed & si conditionis implendæ gratia, relicta sunt: adhuc idem dicemus. Placuit de alimentis, quæ non mortis causa donata sunt, licebit, & sine prætore auctore transigi. Siue igitur in menses singulos, siue in dies, siue in annos fuerint relicta: oratio locum habet. Sed & si non fuerint perpetuò relicta, sed usque ad annos certos, idem est, d. l. cum ii; §. Hæc oratio.

Si integra quantitas alicui fuerit legata, ut ex utilitate eius se alat, & mortis tempore, pecunias restituat: non cessabit oratio, licet non in annos singulos uideatur id relictum. Sed & si sit certa quantitas relicta Titio, uel res, ita ut inde alimenta Seio præstentur: magis est ut Titius transigere possit: nec enim transactione Titii minuuntur alimenta Seii. Idemque est & si per fideicommissum alimenta ad hoc legatario fuerint relicta, d. l. cum ii, §. si integra.

Eam transactionem oratio improbat, quæ idcirco fit, ut quis representatam pecuniam

Quintæ Partis Lib. III.

cuniam consumat. Quid ergo si quis citra prætoris auctoritatē transegerit, ut quod per singulos annos erat ei relictum, consequeretur: & ea transactio ualeat: quia meliorem conditionem suam alimentarius tali transactione facit. noluit enim oratio alimenta per transactionem intercipi, dicta. l. cum ii, §. eam transactionem.

Nihil interest utrum ii, quibus alimenta relicta sunt, satis locupletes sint an minus, d. l. cum ii, §. Nihil.

Vult igitur oratio apud prætorem de istis quæri. In primis de causa transactionis, deinde modo, tertio de persona transigentium. In causa hoc erit requirendum, quæ causa sit transigendi: sine causa enim neminem transigentem audiet prætor. Causæ ferè huiusmodi solent allegari, si alibi domicilium hæres alibi alimentarius habeat: aut si destinet domicilium transferre alter eorum: aut si causa aliqua urgeat præsentis pecuniæ: aut si à pluribus ei alimēta relicta sint, & minuatim singulos conuenire difficile ei sit: aut si qua alia causa fuit, ut plures solent incidere, quæ prætori suadeant transactionem admittere. Modus quoque pecuniæ, quæ in transactionem uenit, æstimandus est: ut puta quantitas transactionis. nam etiam ex modo fides transactionis æstimabitur. Modus autem pro ætate eius, qui transigit, arbitrandus est & ualetudine: nam alias cū puero, aliàs cum iuvene, alias cum sene transigi palam est: constat enim alimēta cum uita finire. Sed & personarum contemplatio habenda est, hoc est cuius uitæ sint hi, quibus alimenta relicta sunt: utrum frugi uitæ hi sint, qui alias sufficere sibi possint: an sequioris, qui de alimentis pendeāt. In persona eius, à quo alimenta relicta sunt, hæc erunt specienda: in quibus sunt facultatibus, cuius propositi, cuius opinionis: tunc enim apparebit nunquid circumuenire uelit eum, cum quo transigit. d. l. cum ii, §. 8. §. vult igitur.

Qui transigit de alimentis non uidebitur neque de habitatione, neque de uestiario transigisse: Cum Diuus Marcus specialiter etiam de istis transigi uoluerit. Sed & si quis de alimentis transegerit, non habebit necesse etiam de habitatione, uel cæteris inuitus transigere: poterit igitur uel de omnibus simul, uel de quibusdam facere transactionem. De calciario quoque arbitrio prætoris transigendum est. d. l. cum ii, §. qui transigit.

Si uni pluribusue fundus ad alimenta fuerit relictus, uelintque eum distrahere: necesse est prætorem de distractione eius & transactione arbitrari. Sed si pluribus fundus ad alimenta fuerit relictus, & hi inter se transigant: sine prætoris auctoritate facta transactio, rata esse non debet. Idem est & si ager fuerit in alimenta obligatus: nam nec pignus ad hoc datum inconsulto prætore poterit liberari. Arbitratu prætoris uel de uniuersis alimentis, uel de parte eorum transigi oportere plusquam manifestum est. d. l. cum ii, §. viii. §. si uni.

Si prætor aditus citra causæ cognitionem transigi permiserit, transactio nullius erit momenti: prætori enim ea res quærenda commissa est, non negligenda, nec donanda. Sed & si non de omnibus inquisierit, quæ oratio mandat: hoc est de causa, de modo, de personis transigentium: dicendum est quamuis de quibusdam quæsierit transactionem esse irritatam. Sed nec mandare ex hac causa iurisdictionem uel præses prouinciæ, uel prætor poterit, dicta lege. cum ii, §. si prætor.

Transactiones alimentorum etiam apud procuratorem Cæsaris fieri possunt: scilicet si à fisco petantur alimenta: secundum quæ & apud præfectos ærarii transigi poterit, d. l. cum ii, §. Transactiones.

Si cum lis quidem esset de alimentis, transactum autem de lite fuisset: transactio ualere inconsulto prætore non potest, ne circumueniatur oratio: fingi enim lites poterunt ut transactio etiam citra prætoris fiat auctoritatem. d. l. cum ii. §.

Si cum lis: *per totum testamentum dicitur de alimentis*

Si eidem alimenta & præterea legatum præsentis die datum sit, & transactum fuerit citra prætoris auctoritatem: id quod datum est imputabitur prius in legatum, quod præsentis die datum est: superfluum in alimentariam causam, d. l. cum ii. §. si eidem.

Si quis de alimentis transegerit sine prætoris auctoritate: id, quod datum est, in præterita alimenta cedit. nec interest tantum in quantitate sit debita, quantum datum est, an minus, an plus: nam & si minus sit, adhuc tamen id, quod in solum datum est, in præterita alimenta imputabitur. Sanè si is, qui de alimentis transegit, locupletior factus sit eo solutione: in id quod factus sit locupletior, æquissimum erit in eum dari repetitionem: ne enim debet ex alieno dāno esse locuples, d. l. cum ii. §. si quis.

Si in annos singulos certa quantitas alicui fuerit relicta hominis honestioris loci: veluti salarium annuum, vel usus fructus: transactio & sine prætore fieri poterit. Cæterum si usus fructus inodicius alimentorum vice sit relictus: transactio citra prætorem facta nullius est momenti, d. l. cum ii. §. si in annos.

Si cui non nummus ad alimenta, sed frumentum atque oleum, & cætera, quæ ad iustum necessaria sunt, fuerint relicta: non poterit de his transigere siue annua, siue menstrua ei relinquantur. Si tamen ita sine prætore transegerit, ut in vicem eorum nummum quotannis, uel quot mensibus acciperet: & neque diem neque modum permutauit, sed tantum genus, uel ex contrario, si pactus fuerit ut in generibus alimenta acciperet, quæ in nummis ei relicta fuissent; uel si uinum pro oleo, uel oleum pro uino, uel quid aliud commutauit; uel locum permutauit, ut quæ erant ei Romæ alimenta relicta, in municipio, uel in prouincia acciperet, uel contra: uel personam commutauit, ut quod à pluribus erat accepturus, ab uno acciperet; uel alium pro alio debitorem acceperit; hæc omnia habent discepcionem prætoris; & pro utilitate alimentarii recipienda sunt, d. l. cum ii. §. si cui.

Si ad habitationem certa quantitas sit annua relicta, & ita sit transactum sine prætore ut habitatio præstetur, ualeat transactio; quia fructus habitationis præstatur, licet ruina uel incendio subiecta transactio est. per contrarium quoque si pro habitatione, quæ erat relicta, placuerit certam quantitatem præstari; transactio rata est & citra prætorem. d. l. cum ii. §. finali.

De alimentis præteritis, si quaestio deferatur, transigi potest, de futuris autem sine prætore siue præside interposita transactio, nulla auctoritate iuris censetur, C. cod. l. 8.

De his controuersis, quæ ex testamento proficiuntur, neque transigi, neque exquiri ueritas aliter potest, quàm in spectis cognitisque VERBIS testamenti. ff. eod. l. 6.

Non est ferendus qui generaliter in his, quæ testamento ei relicta sunt, transegerat, si postea causetur de eo solo cogitasse, quod prima parte testamenti, ac nõ etiam quod posteriore legatum sit. Si tamen postea condicilli proferuntur, non improbe dicitur de eo duntaxat se cogitasse, quo illarum tabularum, quas tunc nouerat, scriptura contineretur. ff. eod. l. non est. xii.

De re filiorum, quas in potestate non habuit, transigentem patrem minime eis obesse

Quintæ Partis Lib. III.

obesse placet, ff. eodem, l. de re. x.

Nulli procuratorum principis inconsulto principe transigere licet, ff. eodem, l. nulli, xiii.

Præses prouinciæ existimabit, vtrum de dubia lite transactio inter te & ciuitatis tuæ administratores facta sit, an ambitiosè id, quod indubitate deberi posset, remissum sit. nam priore casu ratam manere transactionem iubebit, posteriore noceri ciuitati gratia non sinet. C. eod. l. præses. xii.

Transactionis placitum ab eo interpositum, cui causæ actionem, decisio litis madata est, nihil petitione domini derogauit, C. eod. l. 8.

Si super possessione, quæ tibi quæsitæ est, cum questionem patereris à fratre uxoris tuæ, pactum conuentum & stipulatio inter vos (ut allegas) interposita est, ut si intra diem certū idem aduersarius tuus decem aureos tibi numerasset, possessiones ei cederes: uel si eam inferre quantitatem non curasset, ulterius quæstionem non patereris: & is, qui ita respondit, promisso satis non fecit: consequens est, te, ad quem res pertinet, uim ab eo pati non debere. cuius rei gratia uir clarissimus præses prouinciæ interpellatus, uim prohibebit: præcipue, cum etiam si in rem diuersæ parti actio competeret, huiusmodi pactio propter utilem exceptionem posset submoueri, C. eo. l. si super possessione. 9.

Fratris tui filiis de paterna successione ac statu etiam nunc contra fidem sanguinis, itemque placitorum, quæstionem inferre, parum probe postulas, nullus etenim erit litium finis, si à transactionibus bona fide interpositis coeperit facile discedi. C. eod. l. fratris. x.

Quamuis eum qui pactus est, statim poeniteat, transactio tamen rescindi, & lis instaurari non potest, & qui persuasit intra certum tempus licere à transactione recedere falsum asseuerauit, C. eo. l. quamuis. 39.

De fideicommissio à patre inter te, & fratrem tuum uicissim dato, si alter uesterū sine liberis excesserit uita, interposita transactio rata est: cum fratrum cōcordia, remoto captandæ mortis alterius voto improbabili, retinetur. & non potest eo casu rescindi, tanquam circumuentus sis: cum pacto tali consenseris, neque eam, cui subuenire solet, ætatem agere te proponas: nec si ageres, iisdem illis de causis in integrum restitutionis auxilium impetrare deberes, C. eod. l. de fideicommissio. xi.

Interpositas metus causa transactiones ratas non haberi, edicto perpetuo continetur. nec tamen quilibet metus ad rescindendum ea, quæ consensu terminata sunt, sufficit: sed talem metum probari oportet, qui salutis periculum, uel corporis cruciatum contineat. ad uim tamen uel dolum arguendum qualitas causæ principalis non sufficit. Vnde si nihil tale probari potest: consensu quæstiones terminatas minime instaurari oportet. C. eod. l. interpositas. xiii.

Transactionem, quæ dominii translatione, uel actione parta, seu perempta, finē accepit; cum ea amicis interuenientibus re uera ostenditur processisse: metus uelamento rescindi postulantis professio detegit improbitatem, C. eodem. l. transactionem. xxxv.

Causas, uel lites transactionibus legitimis finitas: imperiali rescripto resuscitari non oportet. C. eod. l. causas. xvi.

Sub prætextu instrumenti post reperti transactionem bona fide finitam rescindi iura non patiuntur. Sanè si per se, uel per alium subtractis, quibus ueritas argui potuit, decisionem litis extorsisse probetur; siquidem actio lupere est; repletionis auxilio doli mali pacti exceptio remouetur. si uero iam perempta est:

infra

infra constitutum tempus tantum actionem de dolo potes exercere. C. eod. l. sub protextu, xix.

Sub protextu specierum post repertarum, generali transactione finita rescindi prohibent iura. Error autem circa proprietatem rei apud alium extra personas transigentium tempore transactionis constituta, nihil potest nocere, C. eod. l. sub prætextu, xxix.

Non minorem auctoritatem transactionum, quam rerum iudicatarum esse, recta ratione placuit: siquidem nihil ita congruit fidei humanæ, quam ea, quæ placuerant, custodiri: nec enim ad rescindendum pactum sufficit, quod hæc secunda hora noctis intercessisse proponas: cum nullum tempus sanæ mentis maioris quinque, & viginti annis consensum repudiet, C. eodem lege. Non minorem, xx.

Si maior transigesti, ad rescindendam transactionem de dolo contestatio non sufficit. C. eod. l. si maior, xxii.

Nec intentio creditorum Artemidori, cui alios successisse profiteris, si obligatus pro eo non fuisti, tenere te potest: sed hæc integro negotio tractari conueniat. nam cum iam quæstionem transactione decisam, & à te dari placitam numeratam pecuniam proponas: huius indebiti soluti prætextu, improbe tibi petitionem decerni postulas: cum & si tantum in stipulationem fuisset deducta, indebiti promissi uelamento defendi non posses, C. eodem lege. Nec intentio, xxiii.

Si quidem ex causa transactionis acceptis, quæ instrumento continentur, nihil amplius peti conuenit: aduersariam tuam exceptionis auxilio defendi perspicis. si uero certam quantitatem, quasi solum ab ea debitam reddere sine litis decisione confessa est: tam eam, quam residuam partem debiti petere, minime prohiberis, C. eodem l. si quidem, xxiiii.

Si maiores quinque & uiginti annis cum patruo sine auunculo uestro transigestis, uel ei debita donationis causa sine aliqua conditione remisistis: non idcirco, quod hoc huius captandæ hæreditatis causa, & spe future successionis, uos fecisse proponatis, aliis ei succedentibus instaurari finita debent, C. eod. l. si maiores, xxv.

Sanum mente, licet ægrum corpore, recte transigere manifestum est: nec postulare debueras improbo desiderio, placita rescindi ualitudinis corporis aduersæ uelamento, C. eod. l. sanum, xxvii.

Siue apud acta rectoris prouinciæ, siue sine actis, scriptura intercedente, uel non transactio interposita est: hanc seruari conuenit. Sed quoniam ut certum quid accipias, conuenisse te (licet sine scriptura) proponis, nec huius rei causa stipulationem secutam esse: quamuis ex pacto non potuit nasci actio: tamen rerum uindicatione pendente, si exceptio pacti opposita fuerit, doli mali uel in factum replicatione usus, poteris ad obsequium placitorum aduersarium tuum uigere, C. eod. l. siue apud, xxviii.

Si diuersa pars contra placitum agere nititur: æquitatis ratio suadet, re uisa pecunia (cum & tu hoc desideras) causam ex integro agi. C. eod. l. si diuersa, xliii.

Postquam liti de prædio motæ renunciaasti: causam finitam instaurari posse, nulla ratio permittit. C. de pactis. l. iiii.

Cum proponas ab ea, contra quam supplicas, litem, quam tecum habuit, transactione decisam, eamque acceptis, quæ negotii dirimendi causa placuerat dari, nunc de conuentione resiliuisse, ac petas, uel pacto stari, uel data restitui: perspicis,

Quintæ Partis Lib. III.

spicis, siquidem de his reddendis, manente transactionis placito, statim stipulatione, si contra fecerit, prospexisti, & viginti quinque annis maior fuerit: quæ exceptionem pacti, & actionem datorum habeas, quod si nihil tale conuenit. exceptio tibi, non etiam eorum, quæ dedisti, repetitio competit, securitate parta, C. eod. l. cum proponas, xvii.

Cum ea, quæ transactionis causa dari, aut retineri conuenti, velut emptorem eum, quem accipere placuerat, obtinere præscribitur: iis, quæ simulate geruntur, pro infectis habitis: frustra ficti pretii postulatur numeratio, C. eodem. lege. cum ea, xxi.

Si de certa re pacto transactionis interposito, hoc comprehensum erat, nihil amplius peti: & si non additum fuerat, eo nomine: de cæteris tamen quæstionibus integra permanet actio. C. eod. l. si de certa, xxxi.

Cum donationis, seu transactionis causa administratæ tutelæ debiti sciētes uos obligationem remisisse fratri uestro proponatis, nec unquam volentibus dolo inferatur: frustra de dolo quærimini: nec adimplendum promissum hæreditatis propriæ pollicitatione quisquam adstringitur, C. eodem. l. cum donationis, xxxiii.

Si maior annis uiginti quinque transegisti: quamuis tibi dari placita representata necdum probentur, nec offerant ii, qui conueniuntur: ne quid amplius ab his exigi possit, exceptionis proficit æquitas, C. eod. l. si maior, xxxvi.

Si quis maior annis aduersus pacta, vel transactiones, nullo cogente imperio, libero arbitrio, & voluntate confectas putauerit esse veniendum, vel interpellando iudicem, vel supplicando principibus, vel non implendo promissa: eas autem inuocato Dei omnipotentis nomine, eo authore solidauerit: non solum notetur infamia, verum etiam actione priuatus, restituta poena, quæ pactis probatur inserta, & rerum proprietate careat, & emolumento, quod ex pactio- ne vel transactione illa fuerit consecutus. Itaque omnia eorum mox commo- do deputabuntur eis, qui intemerata pacti iura seruauerint, C. eodem lege, si quis maior. xli.

Si ex falsis instrumentis transactiones, uel pactiones inita fuerint: quamuis iussu randum his interpositum sit tamen ciuilitè falso reuelato hæ retractantur: ita tamen. ut siquidem de plurimis causis uel capitulis eadem pactiones, seu tran- sactiones inita fuerint: illa tantummodo causa, vel pars retractetur, quæ ex fal- so instrumento composita conuicta fuerit, aliis capitulis firmis manentibus: nisi forte etiam de eo, quod falsum dicitur, controuersia orta decisa sopiatur. C. eod. l. si ex falsis. xlii.

Transigere vel pacisci de crimine capitali, excepto adulterio, prohibitum nō est. in aliis autem publicis criminibus, quæ sanguinis poenam non ingerunt tran- sigere non licet citra falsi accusationem, C. eod. l. transigere, xviii.

Soror, cui legatum ab hærede fratre debebatur, post motam legati quæstionem transigit, ut nomine debitoris contenta legatum non poteret. Placuit, quam- uis nulla delegatio facta, neque liberatio secuta esset: tamen nominis pericu- lum ad eam pertinere. itaque si legatum contra placitum peteretur, exceptio- nem pacti non inutiliter opponi, ff. de solutionib. l. pupilli, xcvi. S. soror cui.

Si inter patrem tuum, eosque, quos debitores esse dicebas, non de dubia lite trā- factio est facta, sed parte tantummodo recuperata, uniuersum se recepisse ca- uit, nec de superfluo eos, quos uerbis obligauit, per acceptilationem libera- uit, nec donationis causa id factum est: exuberantis debiti integra ei compe- tit

tit repetitio. C. de solutionibus, l. si inter, vi.

Interest multum, vtrumne spe futuræ numerationis suscepisse te, quod instrumento continetur, scripsisti: an accepta minore quantitate tantum, quantum lectio probat, in scriptura conferri placuit. Nam superiore quidem casu residui petitio debiti manet integra: posteriore uero consensu transactionis finitis stari conuenit. C. de solutio. l. interest, xxi.

DE CONTRAHENDA EMPTIONE ET DE PACTIS INTER EMPTOREM ET VENDITOREM COMPOSITIS. ET QVAE RES VENDI NON POSSINT.

Tit. III.

QRIGO emendi vendendique à permutationibus cepit: olim. n. nō ita erat nummus: neque aliud merx, aliud pretium uocabatur: sed unusquisque secundum necessitatem temporum ac rerum, utilibus inutiles permutabat: quando plerumque euenit, ut quod alteri superest, alteri desit. Sed quia non semper, nec facile concurrebat, ut cum tu haberes, quod ego desiderarem: inuicem ego haberem, quod tu accipere velles: electa materia est, cuius publica, ac perpetua æstimatio difficultatibus permutationum æqualitate quantitatis subueniret. ea materia forma publica percussa, vsum dominiumque non tam ex substantia præbet, quam ex quantitate: nec ultra merx vtrumque est, sed alterum pretium uocatur, ff. de contrahend. empr. l. prima, in princ.

Emptio & venditio contrahitur simul, atque de pretio conuenerit, quamuis nondum pretium numeratum sit, ac ne arrha quidem data fuerit. Nam quod arrhe nomine datur, argumentum est emptionis, & uenditionis contractæ. sed hoc quidem de emptionibus & uenditionibus, quæ sine scriptura consistunt, obtineri oportet: nam nihil in huiusmodi emptionibus & uenditionibus innouatum est. In his autem, quæ scriptura conficiuntur, non aliter perfecta est uenditio, & emptio, nisi, & instrumenta emptionis fuerint conscripta, uel manu propria contrahentium, uel ab alio quidem scripta, à contrahentibus autem subscripta: & si per Tabellionem fiunt, nisi & completiones acceperint, & fuerint partibus absoluta. Donec enim aliquid deest ex his, & poenitentiae locus est, & potest emptor, uel uenditor sine poena recedere ab emptione & uenditione. Ita tamen impune eis recedere conceditur, nisi iam arrharum nomine aliquid fuerit datum. Hoc enim subsecuto, siue in scriptis, siue sine scriptis uenditio celebrata est, is qui recusat adimplere contractum, si quidem est emptor, perdit quod dedit: Si uero uenditor, duplum restituere compellitur, licet super arrhis nihil expressum sit. Inst. de emp. & uend. in prin.

Non numeratio pretii, sed conuentio perficit sine scriptis habitam emptionem, ff. de contrah. empr. l. secunda, in fine.

Pretium constitui oportet: nam nulla emptio sine pretio esse potest, sed & certum pretium esse debet. Institutio. eodem. S. pretium, & ff. eodem, longe secunda.

Si hoc modo composita uenditio sit, quanti ille æstimauerit: sub hac conditione stabit contractus: ut si quidem ille, qui nominatus est, pretium definierit, tunc omnimodo secundum eius æstimationem, & pretium persoluatur, & res tradatur,

omq.

Quintæ Partis,

LLLLL

& uen-

Quintæ Partis Lib. III.

& venditio ad effectum perducatur: emptore quidem ex empto actione, uenditore ex uendito agente. Sin autem ille, qui nominatus est, vel noluerit, uel non potuerit pretium definire, tunc pro nihilo erit uenditio, quasi nullo pretio statuto. Quod ius cum in venditionibus placuit, non est absurdum & in locationibus & in conductionibus trahere, Inst. eod. §. si hoc modo.

Huiusmodi emptio, **QVANTI TV EVM EMISTI:** vel **QVANTVM PRB TII IN ARCA HABEO:** valet: nec enim incertum est pretium in tam eui denti venditione: magis enim ignoratur, quanti emptus sit, quam in rei ueritate incertū est. Si quis ita emerit, **ESTO MIHI FVNDVS EMPTVS CEN TVM, ET QVANTO PLVRIS EVM VENDIDERO:** valet venditio, & statim impletur: habet enim certum pretium, centum: augebitur autē pretium si plurius emptor fundum vendiderit, ff. de contrah. emptio. l. septima, §. huius. Empti fides ac venditi sine quantitate nulla est. Placito autem pretio non numero, sed solum tradita possessione, istiusmodi cōtractus, nō habetur irritus: idcirco is, qui comparauit, minus recte possidet, quod soluta summa, quam dari conuenerat, negatur, C. eod. l. empti. in prin.

Si ita distrahatur, **ILLA AVT ILLA RES:** utram eliget venditor, hæc erit emptra, ff. eod. l. si ita, xxv. in prin.

Si emptio ita facta fuerit. **ESTO MIHI EMPTVS EQVVS, AVT BOS.** in potestate est vēditoris, quem velit dare: sicut in stipulationibus. Sed uno mortuo, qui superest, dandus est. & ideo prioris periculum ad venditorem, posterioris ad emptorem respicit. Sed si pariter decesserunt, pretiū debetur. unus enim utique periculo emptoris uixit. Idem dicendum est, etiam si emptoris fuit arbitrium, quem vellet habere: si modo hoc solum arbitrio eius commissum sit, ut quem voluisset, emptor haberet: non et illud, an emptum haberet, ff. eod. l. si in emptione, 34. §. si emptio.

Cum in uenditione quis pretium rei ponit, donationis causa non exacturus: nō uidetur vendere, ff. eod. l. cum in uenditione, 36.

Item precium in numerata pecunia consistere debet, nam in cæteris rebus pretium consistere non potest, ueluti fundus, aut Toga alterius rei pretium esse non potest, nā est propria species cōtractus à venditione separata, Inst. de emp. §. itē pretiū.

Sine pretio uenditio hodie dici non potest. Si ego Togam dedi ut tunicam reciperem: nam ut aliud est uendere, aliud emere, alius emptor, alius uenditor: sic aliud est pretium, aliud merx. quod in permutatione discerni non potest: neque uter emptor, nec uter uenditor sit. Est autem emptio iurisgētium, & ideo ideo consensu peragitur, & inter absentes contrahi potest, & per nuntium, & per literas, ff. eod. l. prima, §. sed an sine.

Nec emptio, nec venditio sine re, quæ veneat, potest intelligi, & tamen fructus, & & partus futuri rectē emuntur: ut cum editus est partus, iam tunc uenditio facta intelligitur. sed si id egerit uenditor, ne nascatur, aut ne fiat, ex empto agi potest. Aliquando tamen, & sine re venditio intelligitur, ff. eo. l. nec emptio, viii.

Verisimile est eum, qui fructum oliuæ pendentis uendidit, & stipulatus est, **DECem PONDO OLEI, QVOD NATVM EST?** pretium constituisse ex eo, quod natum esset, usque ad decem pondo olei. idcirco solis quinque collectis, non amplius emptor petere potest, quā quinque pondo olei, quæ collecta essent. & hoc à plerisque responsum est, ff. eod. l. si debito, §. verisimile.

In uenditionibus & emptionibus consensum debere intercedere palam est. Ceterum siue in ipsa emptione dissentiant, siue in precio, siue in aliquo alio, emptio

ptio imperfecta est. Si igitur ego me fundum emere putarem Cornelianum, tu mihi te vendere Sempronianum putasti: quia in eo corpore dissensimus emptio nulla est. Idem est, si ego me equum persicū tu frōtinum ablentem uendere putasti. nam cum in corpore dissentiāmus, adparet nullam esse emptionem. Planē si in nomine dissentiāmus, verum de corpore constet: nulla dubitatio est, quin ualeat emptio & uenditio: nihil. n. facit error nominis, cum de corpore constat. Inde quaeritur. si in ipso corpore non erretur, sed in substantia error sit: ut puta si acetum pro vino ueneat, aut *as* pro auro, uel plumbum pro argento, uel quid aliud argento simile. an emptio & uenditio sit? Marcellus scripsit. Emptionem esse, & uenditionem, quia in corpus consensum est, & si in materia sit erratum. in uino quidem consentit: quia eadem propē est, si modo Vulpianus uinū acuit. Ceterū si uinum non acuit, sed ab initio acetū fuit, ut embāma: aliud pro alio uenisse uidetur. in ceteris autem nullam esse uenditionem putat, quoties in materia erratur. Aliter atq; si aurum quidem fuerit, deterius autem, quā emptor existimaret. tunc. n. emptio ualeat. Alioquin quid dicemus, si cæcus emptor fuit, uel si in materia erretur à minus perito discernendarum materialium? in corpus eos consensisse dicemus? & quemadmodum cōsensit, qui non uidi t? ff. eo. l. in uenditionibus, ix. & l. l. seq.

In huiusmodi autem q̄stionib. p̄sonę ementium, & uendentium spectari debent, non eorum, quibus adquiri t ex eo contractu actio. nam si filius, qui in mea potestate est, nec p̄sente suo nomine emat: non est quaerendum quid ego existimem, sed quid ille, qui contrahit, ff. eo. l. in eod. in huiusmodi, xii.

Quid tamen dicemus, si in materia, & qualitate ambo errauerint? ut puta si & ego me uendere aurum putarim, & tu emere, cum *as* esset? ut puta cohæredes uiriolam, quæ aurea dicebatur, pretio exquisito uni hæredi uendidissent, eaque inuenta esset magna ex parte ænea? uenditionem constat esse ideo, quia auri aliquid habuit. nam si inauratum aliquid sit: licet ego aureum putem, ualeat uenditio. si autem *as* pro auro ueneat, non ualeat, ff. eo. l. quid tamen, xiiii.

Sed si consensum fuerit in corpus, id tamen in rerum natura ante uenditionem esse defierit, nulla emptio est, ignorantia emptori prodest, quæ non in supinum hominem cadit, ff. eo. l. sed si, xv.

Emptionē & uenditionē consensum desiderant, nec furiosi ullum esse cōsensum mani festum est. Intermisionis at tpe furiosos maiores uiginti quinque annis uēditionem, & alios quoslibet contractus posse facere, non ambigitur, C. e. l. ii.

Si rem meā mihi ignorant i uendideris, & iussu meo alii tradideris, non putat Pōponius dñiū in eum transire, qm̄ non mihi propositum fuit, sed quasi tuum dominium in eum transire, & ideo etiam si donaturus mihi rem meam iussu meo alii tradas; idem dicendum erit, ff. eo. l. sed & si. is. §. finali.

Suz rei emptio non ualeat, siue sciens, siue ignorans emit. sed si ignorans emit; q̄ soluero, repetere potero, quia nulla obligatio fuit. nec tamē emptioni obstat, si in ea re usus fructus duntaxat ementis sit. officio tamen iudicis pretium minuetur, ff. eo. l. suz rei, xvii. & l. l. seq.

Sed & si cōis ea res emptori cum alio sit, dici debet, scisso precio proportionē, p̄ parte emptionem ualere, pro parte non ualere, ff. eo. l. sed & si, xviii.

Rei suæ emptio tunc ualeat, cum ab initio id agitur, ut possessionem emat, quam fortē uenditor habuit; ut in iudicio possessionis potior esset, ff. eodem. l. si in emptione, xxxiii. §. rei suæ.

Si debitor rem pignoratā a creditore redemerit, quasi suæ rei emptor actione ex uendito non tenetur, & omnia integra sunt creditori, ff. eo. l. si debitor.

Quintæ Partis Lib. III.

Si mater tua, velut ex patris tui bonis prædium suum comparauit: cum rei propriæ non consistat emptio, & hanc simulatam proponas: huiusmodi placitum mutare substantiam veritatis, & ei nocere non potuit, C. eo. l. si mater. x.

Cum res tibi donatas ab hærede donatricis tibi distractas esse proponas, intelligere debueras, duplicari tibi titulum possessionis non potuisse: sed ex donatione & traditione te dominum factum, frustra emisse: cum rei propriæ emptio non possit consistere. at tunc demum tibi profuit, si ex donatione te non fuisse dominum demonstretur, C. eod. l. quarta.

Existimat Marcellus posse, quod meum est, sub conditione emere: quia forte speratur meum esse desinere, ff. eod. l. existimo, lxi.

Quod vendidi, & tradidi, non aliter fit accipientis, quam si aut pretium nobis solutum sit, aut satis eo nomine factum: uel etiam fidem habuerimus emptori sine ulla satisfactione, ff. eod. l. quod vendidi, xix.

Ut res emptoris fiat, nihil interest, utrum solutum sit pretium, an eo nomine fideiussor datus sit. q. autem de fideiussore diximus, plenius acceptum est: ut quacunque ratione venditori de pretio satisfactum est (veluti ex promissore, aut pignore dato) perinde sit, ac si pretium solutum esset, ff. eo. l. ut res, liii.

Non idcirco minus emptio perfecta est, q. emptor fideiussorē non accepit, uel instrumentum testationis uacue possessionis omissum est. nam secundum consensum auctoris in possessionem ingressus, recte possidet, pretium sanè, si eo nomine satisfactum non probetur, peti potest: nec, n. licet incontinenti facta penitentia contestatione consensu finita rescindi, C. eo. l. non idcirco, xii.

Quod sæpe arræ nomine pro emptione datur, non eo pertinet, quasi sine arræ conuentio nihil proficiat: sed ut euidentius probari possit, conuenisse de pretio. Illud constat: imperfectum est negotium, cum emere uolenti sic uenditor dicit, **QUANTI VELIS, QUANTI AEQVVM PVTAVERIS, HABEBIS EMPTVM.** ff. de contrah. emp. l. quod sæpe, xxxv. in prin.

In uendentis, uel ementis voluntatem collata condicione comparandi, quæ non adstringit necessitate contrahentes, obligatio nulla est. Idcirco dominus inuitus ex huiusmodi conuentione rem propriam, uel quilibet alius distrahere nõ compellitur, C. eod. l. in uendentis, xiii.

Si quis fundum iure hæreditario sibi delatum ita uendidisset, **ERIT TIBI EMPTVS, QUANTI A TESTATORE EMPTVS EST.** mox inueniatur non emptus, sed donatus testatori: uidetur quasi sine pretio facta uenditio. Ideoque similis erit sub conditione factæ uenditioni: quæ nulla est, si conditio defecerit, ff. eod. l. si quis, xxxvii.

Si quis donationis causa minoris uendat: uenditio ualet: toties. n. dicimus in totum uenditionem non ualere: quoties uniuersa uenditio donationis cā facta est. quoties uero uiliore pretio res donationis cā distrahit: dubium non est, uenditionem ualere. hoc inter cæteros. inter virū uerò & uxorem donationis causa uenditio facta pretio uiliore, nullius momenti est, ff. eo. l. si quis, 38.

Si donationis causa uenditionis simulatus contractus est: emptionis deficit substantia. Sanè si in possessionem rei sub specie uenditionis cā donationis, ut te aleret, induxisti: sicut perfecta donatio facile rescindi non potest: ita legi, quā rebus tuis donans dixisti, parere conuenit. C. de contrah. emp. l. iiii.

Si non donationis cā, sed uerè uineas distraxisti, nec pretiū numeratū est: actio tibi pretii, non eorū, quæ dedisti, repetitio competit, C. e. l. si non donationis, 8.

Si donationis gratia prædii factam uenditionem traditio sequatur: actione pretii nulla competente perficitur donatio, C. eod. l. empti, ix. §. finali.

Sabinus respondit. Si quam rem nobis fieri velimus veluti statuam, vel uasa aliqua, seu etiam vestem, ut nihil aliud, quam pecuniam daremus: emptionem uideri, nec posse ullam locationem esse, ubi corpus ipsum non detur ab eo, cui id fieret. aliter atque si aream darem, ubi insulam ædificares: quoniam tunc à ine substantia proficilicetur. ff. cod. l. sabinus, xx.

Labeo scribit. obscuritatē pacti nocere potius debere venditori, quid id dixerit, quam emptori: quia potuit re integra apertius dicere, ff. cod. l. labeo, xxi.

Cum in lege uenditionis ita sit scriptum: FLVMINA, STILLICIDIA VTI NVNC SVNT, VT ITA SINT: nec adiicitur, quæ flumina, uel stillicidia: primum spectari oportet, quid actum sit. si id non adpareat: tum id accipitur, quod uenditori nocet. ambigua. n. oratio est. ff. cod. l. cum in lege, 34.

In his, quæ pondere, numero, mensura constant (ueluti frumento, uino, oleo, argento) modo ea seruantur, quæ in cæteris: ut simul atq; pretio conuenerit, uideatur perfecta uenditio. modo ut etiam si de pretio conuenerit. non tamen aliter uideatur perfecta uenditio, quam ad mensa, ad pensa, ad numerata sint. nam si omne uinum, uel oleum, uel frumentum, uel argentum (quantūcunque esset) uno pretio uenierit, idem iuris est, q̃ in cæteris rebus: q̃ si uenierit uinum ita, ut in singulas amphoras: item oleum, ut in singulas metretas: item frumentum, ut in singulos modios: item argentum, ut in singulas libras certum pretium diceretur: quæritur, quando uideatur emptio perfici? q̃ similiter. s. quæritur, & de his, quæ numero constant. Si pro numero corporum pretium fuerit statutum: Sabinus, & Celsus tunc perfici emptionem existimant, cum ad numerata, ad mensa, ad pensa sint: quia uenditio quasi sub hac conditione uidetur fieri, ut in singulas metretas, aut singulos modios, quos, quasue ad mensus eris: aut in singulas libras, quas ad penderis: aut in singula corpora, quæ ad numeraueris. Ergo & si grex uenierit, si quidem uniuersaliter uno pretio; perfecta uenditio uidetur, postquam de pretio conuenerit. si uero singula corpora certo pretio, eadem erunt, quæ proximè tractauimus, ff. cod. l. quod sepe, xxxv. S. in his.

Qui fundum uendebat, in lege ita dixerat: ut emptor in diebus triginta proximis fundum metiretur, & de modo renuntiaret, & si ante eam diem non renuntiasset, ut uenditoris fides soluta esset. emptor intra diem mensuræ, quo minorem modum esse credidit, renuntiavit, & pecuniam pro eo accepit. postea eū fundum vendidit, & cum ipse emptori suo ad metiretur, multo minorem agri modum, quam putauerat, inuenit. quærebatur, an id, quod minoris esset, consequi à suo uenditore posset? Respondit, Paulus interesse, quemadmodum diceretur. nam si ita dictum esset, ut emptor in diebus triginta proximis fundum metiatur & domino renunciet. intra id tempus quanto modus agri minor sit, q̃ post trigessimū diem renuntiasset, nihil esset ei profuturum. sed si ita pactum esset, ut emptor in diebus proximis fundum metiatur, & de modo agri renunciet, & si in diebus triginta renuntiasset, minorem agri esse, quis multis post annis, posse eum, quo minoris modis agri fuisset, repetere, ff. c. l. qui, xl. in prin.

In lege fundi aquam accessuram dixit. quærebatur, an etiam iter aquæ accessisset? & respondit, sibi uideri id actum esse. & ideo iter quoque uenditorem tradere oportere. d. l. qui fundum, S. in lege.

Qui agrum uendebat, dixit fundi iugera decem & octo esse, & q̃ eius ad mensum esset, ad singula iugera certum pretium stipulatus fuerat. uiginti inuenta sunt pro uiginti debere pecuniam, responsum est, d. l. qui fundum, S. qui agrum.

Demonstratione fundi facta, fines nominari superuacuū est, si nomen, & ipsum

uenditorem nominare oportet, si fortè alium agrum confinem possidet, ff. cod. l. cum seruo. l. xiii. §. finali.

Fundi venditor frumenta manu sata receperat. in eo fundo ex stipula seges erat enata. quæsitum est, an pacto contineretur? responsum est, maximè referre, quid actum esset. cæterum secundum verba esse actum, quod ex stipula nasceretur: non magis, quam si quid ex eo, quod de sacco saccarii, aut quod auibus ex ore cecidisset, natum esset. Cum fundum quis vendiderat, & omnem fructum receperat: & arundinem cædnam, & sylvam in fructu esse, ff. cod. l. Qui fundum. 40. §. fundi.

Cum manu sata in uenditione fundi excipiuntur: non quæ in perpetuum sata sunt, excipi videntur: sed quæ singulis annis feri solent, ita ut fructus eorum tollantur. nam aliter interpretantibus, uites, & arbores omnes exceptæ uidebuntur. Huius rei emptionem posse fieri dictum est, **QVAE EX MEIS AEDIBVS IN TVAS AEDES PROIECTA SVNT, VT EA MIHI ITA HABERE LICEAT**: de quæ ea re ex empto agi, ff. cod. l. pen. in princ.

Sylua cædua in quinquennium uenierat, quærebat, cum glâs decidisset, utrius esset? Scriuius respondit: primum sequendum esse quod appareret actum esse. quod si in obscuro esset, quæcunque glans ex his arboribus, quæ cæse non essent, cecidisset, uenditoris esset. eâ autem, quæ in arboribus fuisset eo tempore, cum hæ cæderentur: emptoris. d. l. pen. §. sylua.

Si cum fundum venderes, in lege dixisses, quod mercedis nomine, à cōductore exegisses, id emptori accessurum esse: tu in exigendo non solum bonam fidem sed etiam diligentiam præstare debes, id est, non solum, ut à te dolus malus absit, sed etiam ut culpa. Ferè aliqui solent hæc uerba adicere, **DOLVS MALVS A VENDITORE ABERIT**. qui tamen, & si adiectum non est, abesse debet. Nec uidetur abesse, si per eum factum est, aut fiet, quo minus fundum emptor possideat. erit ergo ex empto actio, non ut uenditor uacuâ possessionem tradat; cum multis modis accidere potest, ne tradere possit; sed ut si quid dolo malo fecit, aut facit, dolus malus eius æstimetur, ff. cod. l. si cum fundum. l. xviii.

Eum, qui in locum emptoris successit, iisdem defensionibus uti posse, quibus uenditori uti potuisset; sed & longe possessionis præscriptione, si utriusque possessio impleat tempora constitutionibus statuta, ff. cod. l. dolia. 76. §. cum qui.

In lege fundi uendendi lapidicinæ in eo fundo, ubique essent, exceptæ erant. post multum temporis in eo fundo repertæ erant lapidicinæ. eas quoque uenditoris esse Tubero respondit. Labeo referre, quid actum sit. si non adpareat, non uideri eas lapidicinas esse exceptas, neminem enim nec uendere, nec excipere, quod non sit. & lapidicinas nullas esse, nisi quæ adpareant, & cædantur. aliter interpretantibus totum fundum lapidicinarum fore, si forte in toto eo sub terra esset lapis. Labeonis sententia probata est, ff. cod. l. in lege. 77.

Si aquæ ductus debeatur prædio: ius aquæ ductus transit in emptorem, etiam si nihil dictum sit, sicut & ipsæ fistulæ, per quas aqua ducitur: Licet extra ædes sint. Et quamquam ius aquæ non sequatur quod amissum est: attamen fistulæ & canales dū sequuntur, quasi pars ædiū ad emptorem perueniunt. & ita Pomponius libro decimo putat, ff. eo. l. si aquæ. 47. & l. l. seq. Rota quoque, per quâ aqua traheretur nihilominus ædificii est quàm fistula. ff. e. l. qui fundū. 40. §. si.

Fistulas emptori accessuras in lege dictum erat. quærebat, an castellum ex quo fistulis aqua duceretur, accederet? respondit labeo apparere quid actum esset

ut id quoque accederet, licet scriptum non contineretur, ff. e. l. fistulas, 78. in prin.
 Ea, quæ commendandi causa in uenditionibus dicuntur si palam esse appareant
 uenditorem non obligant, ueluti si dicat domum bene ædificatam. Quædam
 etiam pollicitationes uenditorem non obligant, si ita in promptu res sit, ut
 eam emptor non ignorauerit: ueluti si quis equum luminibus effosis emat,
 de sanitate stipuletur. nam de cætera parte corporis potius stipulans uidetur,
 quàm in quo se ipse decipiebat, ff. eo. l. ea quæ, 43. in princ.

Dolum malum à se abesse præstare uenditor debet, qui non tantum in eo est, qui
 aliquid fallendi causa obscure loquitur: sed etiam, qui insidiosè obscure dis-
 simulet, d. l. ea quæ, §. fin.

Labeo libris posteriorum scribit. si uestimenta interpola quis pro nouis emerit:
 Trebatio placere, ita emptori præstandum quod interest, si ignorans interpo-
 la emerit. quam sententiam, & Pomponius probat, in qua & Iulianus est, qui
 ait. si quidem ignorabat uenditor: ipsius nomine teneri. si sciebat: etiam dāni,
 quod ex eo contingit: quemadmodum, & si quis aurichalcum pro auro uendi-
 dit ignorans: tenetur, ut aurum, quod uendidit, præstet, ff. eo. l. Labeo, 45.

Domum emi, cum eam & ego & uenditor combustam ignorarem. Neratius, Sa-
 binus, Cassius, nihil uenisse, quamuis area maneat: pecuniamque solutam co-
 dici posse, aiunt. sed si pars domus maneret: Neratius ait, in hac questione mul-
 tum interesse, quanta pars domus incendio consumptæ permaneat. ut si qui-
 dem amplior domus pars exusta sit: non tantum compellatur emptor perficere
 emptionem: sed etiam quod fortè solutum est, ab eo repetat. Sin uero uel di-
 midia pars, uel minor, quam dimidia, exusta fuerit: tunc coartandus est em-
 ptor uenditionem adimplere, æstimatione boni uiri arbitratus habira: ut quod
 ex precio, propter incendium decrescere fuerit inuentum, ab huius præstatio-
 ne liberatur. Sin autem uenditor quidem sciebat domum esse exustam, emptor
 autem ignorabat: nullam uenditionem stare, si toto domus ante uenditionem
 exusta sit. Sin uero quantacunque pars ædificii remaneat: & stare uenditionem,
 & uenditorem emptori, quod interest, restituere. Simile quoque modo ex di-
 uerso tractari oportet, ubi emptor quidem sciebat, uenditor autem ignorabat
 & hic enim oportet & uenditionem stare, & omne prædictum ab emptore uendi-
 tori, si non depensum est, solui: uel si solutum sit, non repeti. quod si uterque
 sciebat & uenditor, & emptor, domum totam esse exustam, uel ex parte: nihil
 actum fuisse: dolum inter utranque partem compensando: & iudicio, quod ex
 bona fide descendit, dolo ex utraque parte ueniente uenditionem stare non
 concedente, ff. eodem l. Domum, 57.

Arboribus quoque uento deiectis, uel igne absumptis, dictum est, emptionem
 fundi non uideri esse contractam si contemplatione illarum arborum (ueluti
 oliueti) fundus comparabatur: siue sciente, siue ignorante uenditore, siue au-
 tem emptor sciebat, uel ignorabat, uel uterque eorum: hæc obtinent, quæ in
 superioribus casibus de ædibus dicta sunt, ff. eo. l. Arboribus, 58.

Cum uenderes fundum, non dixisti ITA UT OPTIMVS MAXIMVS QVE
 EST, verum est, quod quinto Mutio placebat: non liberum, sed qualis esset,
 fundum præstari oportere. idem & in urbanis prædiis dicendum est, ff. eod. l.
 cum uenderes, 39.

Massam argento coopertam mihi ignoranti pro solido uendidisti imprudens,
 nulla est emptio: & pecunia, quæ eo nomine data est condicetur, ff. eodem l.
 cum ab eo, 41. §. fina.

Si res ita distracta sit, ut si displicuisset, inempta esset: constat non esse sub conditione distractam, sed resolui emptionem sub conditione, ff. eo. l. 3.

Si fundus annua, bima, trima die, ea lege uenisset, ut si in diem statutum pecunia soluta non esset, fundus inemptus foret: & ut si interim emptor fundum coluerit, fructusque ex eo perceperit, eos inempto fundo facto restitueret: & quanti minoris postea alii uenisset, ut id emptor uenditori præstaret: ad diem pecunia non soluta, placet uenditori ex uendito eo nomine actionem esse. nec conturbari debemus eo, quod inempto fundo facto, dicatur actionem ex uendito futuram esse. inemptis enim & uenditis potius id, quod actum, quam quod dictum fuit, sequendum est. & cum in lege id dictum sit: apparet hoc duntaxat actum esse, ne uenditor emptori, pecuniam ad diem non soluta obligatus esset: non ut omnis obligatio empti & uenditi utrinque solueretur. Condicio, quæ initio contractus dicta est, postea alia pactione immutari potest: sicut etiã abiri à tota emptione potest, si nondum impleta sunt, quæ utrinque præstari debuerunt, ff. eo. l. 6. §. si fundus.

Titius cum mutuo acciperet tot aureos dedit pignori, siue hypotheca prædia, & fideiussorem Lucium: cui promissum, intra triennium proximum se cum liberatum. quod si id non fecerit die superscripta, & soluerit debitum fideiussor creditori: iussit prædia empta esse, quæ creditori obligauerat. Quæsitum est, cum non sit liberatus Lucius fideiussor à Titio: an si soluerit creditori, empta habeat superscripta prædia? Respondit Scauola. si non ut in causam obligationis, sed ut empta habeantur, sub conditione emptio facta est: & contractam esse obligationem, ff. eo. l. fin. in princ.

Cum ab eo, qui fundum alii obligatam habeat, quidam sic emptum rogasset: VT ESSET IS SIBI EMPTVS, SI EVM LIBERARET, DVMMODO AN TE KLENDAS IVLIAS LIBERARET. quæsitum est, an utiliter agere posset ex empto in hoc, ut uenditor cum liberaret? Respondit Vulpianus uideamus, quid inter ementem & uendentem actum sit. nam si id actum est, ut omnimodo interrogauerit, ERIT MIHI FVNDVS EMPTVS, ITA VT CVM INTRA KALENDAS IVLIAS LIBERES: uel ita, VT EVM INTRA KALENDAS IVLIAS A TITIO REDIMAS. si uerò sub conditione facta est emptio: non poterit agi, ut conditio impleatur, ff. eo. l. cum ab eo, 41.

Labeo scribit. si mihi bibliothecam ita uendidideris, si decuriones Campani locum mihi uendidissent, in quo cam ponerem: & per me stet: quo minus id à Campanis impetrem: non esse dubitandum, quin præscriptis uerbis agi possit. ex uendito etiam agi potest, quasi impleta conditio: cum per emptorem stet, quò minus impleatur, ff. eo. l. Labeo, 50.

Imperatores Antonius, & Verus Augusti Sexto uero in hæc uerba rescripserunt. quibus mensuris, aut precii negotiatores uina compararent, in contrahendum potestate est. neque enim quisquam cogitur uendere, si aut precium, aut mensura, ei displiceat: præsertim si nihil contra consuetudinem regionis fiat, ff. eo. l. Imperatores, 71.

Conuenit mihi tecum, ut certum numerum regularum mihi dares certo precio, quod ut faceres: utrum emptio est, an locatio? Respondit Iabolenus. si ex meo fundo regulas tibi factas, ut darem conuenit: emptionem esse, non conductionem. toties enim conductio alicuius rei est, quoties materia, in qua aliquid præstatur, in eodem statu eiusdem manet. quoties uero & mutatur, & alienatur: emptio magis, quàm locatio intelligi debet, ff. eo. l. Conuenit, 65.

Qui

Quintæ Partis Lib.III.

Qui fundum uendidit, ut cum certa mercede conductum ipse habeat: uel si uendat, ut non alii, sed sibi distrahatur: uel simile aliquid paciscatur: ad completum, quod pepigerunt, ex uendito agere poterit, ff. eo. l. qui fundum, 75.

Fundi partem dimidiam ea lege uendidisti, ut emptor alteram partem, quam retinebas, annis decem certa pecunia in annos singulos conductam habeat. La-
beo, & Trebatius negant posse ex uendito agi, ut id, quod conuenerit, fiat, iabo-
lenus contra putat, si modo ideo uilius fundum uendidisti, ut hæc tibi condu-
ctio præstaretur. nam hoc ipsum precium fundi uidetur, quod eo pacto uendi-
tus fuerit, eoque iure utimur, ff. eo. l. Fundi, 79.

Venditiones, & si in alio loco, quam in quo possessiones constitutæ sunt, fiant,
non ideo irritæ esse creduntur, C. eo. l. prima.

Quæ res uendi non possint.

Loca sacra, item publica (ueluti forum, basilicam) frustra quis sciens emit, quæ
tamen si pro profanis, uel priuatis deceptus à uenditore, quis emerit, habebit
actionem ex empto, quod non habere ei liceat: ut consequatur, quod sua in-
terest cum deceptum non esse, Inst. de empt. §. fin.

Loci sacri, qui haberi non potest, emptio intelligitur, si ab ignorante emitur, ff.
de contrah. empt. l. 4.

Hæc lex uenditionis SI QUID SACRI EST. EIVS, NIHIL VENIT su-
peruacua non est, sed ad loca modica pertinet, cæterum si omnia loca sacra
sunt. uel publica, nulla est emptio. Et quod soluerit eo nomine emptor condi-
cere potest, ff. eod. l. Hæc lex, 22. cum l. seq.

Lege uenditionis ita facta, SI QUID SACRI, AUT PVBLICI EST, EIVS
NIHIL VENIT: si res non in usu publico, sed in patrimonio fisci erit: uen-
ditio eius ualebit, nec uenditori proderit exceptio, quæ non habuit locum, ff.
eo. l. Pacta, 72. §. Papinianus.

In modicis autem ex empto est actio: quia non specialiter locus sacer uenit, sed
emptioni maioris partis accessit, ff. eo. l. in modicis, 24.

Qui nesciens loca sacra, uel publica pro priuatis comparauit: licet emptio non
teneat, ex empto tamen aduersus uenditorem experietur: ut consequatur, quod
interfuit eius, ne deciperetur, ff. eod. l. qui officii, 62. §. qui nesciens.

Ad sacra terre moto diruta, locus ædificii non est profanus: & ideo uenire non
potest, ff. eod. l. Ad sacra, 73.

Si sciens emam ab eo, cui bonis interdictum sit, uel cui tempus ad deliberandum
de hæreditate ita datum sit, ut ei diminuendi potestas non sit, dominus non
ero. dissimiliter, atque si à debitore sciens creditorem fraudari, emero, ff. eo.
dem l. si sciens, 26.

Qui à quolibet rem emit, quam putat ipsius esse, bona fide emit. at qui sine autho-
ritate tutoris à pupillo emit, uel falso tutore authore, quem scit tutorem non
esse, non uidetur bona fide emere, ut Sabinus scripsit, ff. eo. l. qui à quolibet, 27.

Rem alienam distrahere quem posse, nulla dubitatio est. nam emptio est, & uen-
ditio. Sed res emptori auferri potest, ff. eo. l. Rem, 28.

Qui tabernas argentarias, uel cætera, quæ in solo publico sunt, uendidit, non so-
lum, sed ius uendidit, cum istæ tabernæ publicæ sunt, quarum usus ad priua-
tos pertinet, ff. eo. l. qui tabernas, 32.

Omnium rerum, quas quis habere, uel possidere, uel persequi potest, uenditio re-
ctè fit, quas uero natura, uel gentium ius, uel mores ciuitatis commercio ex-
merunt,

merunt, earum nulla uenditio est, ff. eo. l. Si in emptione, 33. S. omnium.

Tutor rem pupilli emere non potest. idemque porrigendū est ad similia, id est, ad curatores, procuratores, & qui negotia aliena gerunt, d. l. si in emptione, S. fin. Fundum ab eo emisti, cuius filii postea tutelam administras, uel accepisti uauiam possessionem dixit Labeo, te tradere tibi possessionem hoc modo posse: ut pupillus, & familia eius decedat de fundo: tunc demum tu ingrediaris in possessionem, ff. eo. l. Fistulas, 78. S. Fundum.

Cum ipse tutor nihil ex bonis pupilli, quæ distrahi possunt, comparere palam, & bona fide prohibetur: multo magis uxor eius hoc facere potest, C. eo. l. v.

Veneri mali quidam putant emptionem non contrahi: quia nec societas, aut mā datum flagitiosæ rei ullas uires habeat. quæ sententia potest sanè uera uideri de his, quæ nullo modo adiectione alterius materiæ, usui nobis esse possunt. de his uero, quæ mista aliis materiis adeo nocendi naturam deponunt, ut ex his antidoti, & alia quædam salubria medicamenta conficiantur: aliud dici potest, ff. eo. l. quod sæpe, 35. S. Veneri mali.

Littora, quæ fundo uendito coniuncta sunt, in modum agri non computantur: quia nullius sunt, & iure gentium omnibus uacant. sed nec uia publicæ, uel loca sacra. itaque ut proficiant uenditori: caueri solet, uti uia, item littora, & loca publica in modum cedant, ff. eod. l. littora, 51.

Senatus consuevit, ne quis domum uillamue dirueret, quod plus sibi acquireretur, neue quis negotiandi causa eorum quid emeret uenderet uel: poena in eum, qui aduersus Senatusconsultum fecisset, constituta, ut duplum eius quantæ emisset, in ærarium inferre cogeretur: in eum uero, qui uendidisset, ut irrita fieret uenditio. Planè si mihi precium soluerit, cum tu duplum ærario debeas: repetes à me, quod à mea parte irrita facta est uenditio. nec solum huic senatusconsulto locus erit, si quis suam uillam del domum, sed & si alienam uendiderit, ff. eod. l. Senatus. 52.

Non licet ex officio, quod administrat quis, emere quid uel per se, uel per aliam personam. alioquin non tantum rem amittit: sed & in quadruplum conuenitur secundum constitutionem Seueri, & Antonini Imp. & hoc ad procuratorem quoque Cæsaris pertinet. sed hoc ita se habet: nisi specialiter quibusdam hoc concessum sit, ff. eod. l. non licet, xli.

Qui officii causa in prouincia agit, uel militat: prædia comparare in eadem prouincia non potest, præterquam si paterna eius a fisco distrahantur, ff. eod. l. qui officii, lxii. in princip.

Inter patrem, & filium contrahi emptio non potest: sed de rebus castrensibus potest, ff. eod. l. secunda, in princip.

Qui uendidit, necesse non habet fundum emptoris facere; ut cogitur, qui fundum stipulanti spondit, ff. eod. l. si ita, xxv. S. finali.

Alia causa degustandi est, alia metiendi. gustus enim ad hoc proficit, ut improbare liceat. mensura uerò non eo proficit, ut aut plus, aut minus ueneat; sed ut adpareat, quantum ematur, ff. eod. l. si in emptione, xxxiiii. S. alia causa.

Qui fundum ea lege emerat, ut soluta pecunia traderetur ei possessio; duobus hæredibus relictis, decessit. si unus omnem pecuniam soluerit; partem familiæ ex ciscundæ iudicio seruabit. nec si partem soluat, ex empto cum uenditore agat; quoniam ita contractum æs alienum diuidi non potuit, ff. eo. l. fistulas. lxxviii. S. qui fundum.

Frumenta, quæ in herbet erant, cum uendidisses; dixisti te, si quid ui aut tempestate

se, & fructus, & accessiones lucrari, & periculum ad eum pertinere, si res interierit. Quod iam post interitum rei iam nec adferri possit melior conditio, ff. eo. l. secunda, & tertia.

Vbi autem conditionalis uenditio est: negat Pomponius usucapere eum posse, nec fructus ad eum pertinere. Item Iulianus libro decimoquinto quaerit: si res in diem addicta interciderit, an fructus eius nomine adiectio admitti possit? & negat admittendam additionem: quia alterius rei, quam eius, quae distracta est, non solet adiectio admitti. Idem Iulianus scribit, si ex duobus equis uiginti uenditis, & in diem addictis, alter decesserit, deinde unius nomine, qui superest, emptor extiterit, qui supra uiginti promitteret: an discedatur à priore contractu, & ait dissimilem esse hanc speciem: & ideo hic discedi à priore emptione, & ad secundam perueniri. Sed & Marcellus scribit. purè uendito & in diem addicto fundo, si melior conditio allata sit, rem pignori esse definire, si emptor eum fundum pignori dedisset. ex quo colligitur, quod emptor medio tempore dominus esset. alioquin nec pignus teneret. Idem Iulianus scribit: eum, qui emit fundum in diem addictum interdicto, QVOD VI, AVT CLAM, uti posse. nam hoc interdictum ei competir, cuius interest, opus non esse factum. Fundo autem (inquit) in diem addicto, & commodum, & incommodum omne ad emptorem pertinet, ante quam uenditio transferatur. & ideo si quid tunc ui, aut clam factum est (quamuis melior conditio allata fuerit) ipse utile interdictum habebit: sed eam actionem, sicut fructus (inquit) quos perceperit, uenditi iudicio praestaturus est. Cum igitur tunc recedatur ab emptione, ubi purè contrahitur, uel tunc impleatur, ubi sub conditione sit, cum melior conditio sit allata: si falsus emptor subiectus sit, eleganter scribit Sabinus, priori rem esse emptam: quia non uideatur melior conditio allata esse, non existente uero emptore. Sed & si existat alius emptor meliorem, tamen conditionem non adferat: aequè dicendum erit, perinde haberi, ac si non existeret. Melior autem conditio adferri uidetur, si pretio sit additum. Sed & si nihil pretio addatur, solutio, tamen offeratur facilius pretii, uel maturior: melior conditio adferri uidetur. propterea si locus opportunior soluendo pretio dicatur: aequè melior conditio allata uidetur. & ita Pomponius lib. quinto ad Sabinum scribit. Idem ait. & si persona idoneior accedat ad emptionem, aequi uideri meliorem conditionem allatam esse, proinde si quis accedat eiusdem pretii emptor, sed qui leuioribus emat conditionibus, uel qui satisfactionem nullam exigit: melior conditio allata uidebitur. ergo idem erit dicendum, & si uiliore pretio emere sit paratus: ea tamen remittat, quae uenditori graua erant in priore emptione. Quicquid enim ad utilitatem uenditoris pertinet, pro meliore conditione haberi debet, ff. eodem l. quarta, & quinta.

Item quod dictum est, fructus interea captos emptorem priorem sequi toties uerum est, quoties nullus emptor existit, qui meliorem conditionem adferat, uel falsus existat. Si uero existit emptor posterior: fructus refundere priorè debere constat uenditori. & ita Iulianus scripsit, ff. eo. l. sexta, in princ.

Si quis extiterit, qui meliorem conditionem adferat: deinde prior emptor aduersus eum licitatus sit, penes eum emptorem manserit, dubitari poterit, utrū fructus ipse habeat, quasi nulla meliore conditione allata, an uerò uenditoris sint, licet eadem sit persona, quae meliorem conditionem attulerit. quod ratio

tore: abibitur à priore emptione aliter atque si filio, quem in potestate habeat vel domino rei per errorem id addixerit: quia non est emptio his casibus. d. l. si venditor, §. sed & si.

Emptorem qui meliorem conditionem attulerit, præter corpus nihil sequitur, quod venierit, non tamen ideo, si tantundem precium alius det: hoc ipso, quod fructus cum non sequuntur, qui secuturi essent priorem emptorem, melior conditio videtur allata: quia non id agitur inter emptorē, & venditorē. d. l. si venditor, §. si.

Si prædium in diem additum, ante diem venditor mortuus sit: siue post diem hæres ei existat, siue omnino non existat: priori emptori prædium emptum est: quia melior conditio allata, que domino placeat, intelligi non potest, cum is qui vendat, non existat, quod si intra diem additionis hæres existat: melior conditio ei adferri potest, ff. eod. l. si prædium, 15. in princ.

Si fundus in diem additus fuerit pluris, ut quædam ei accedant, quæ non accesserint priori emptori: si non minoris sint hæres, quam quo pluris postea fundus venderit: prior venditio valet, quasi melior conditio allata non sit. si minoris sint. idem existimandum est, si dies longior precii soluendi data fuerit: ut quæzatur, quantum ex usura eius temporis capi potuerit, d. l. si prædium, §. si fundus.

Imperator Seuerus rescriptit. sicut fructus in diem addictæ domus, cum melior conditio fuerit allata venditori restitui necesse est: ita rursus, quæ prior emptor medio tempore necessario probauerit erogata, de reditu retineri: vel si non sufficiant, solui æquum est, & creditur sensisse principem de empti, & venditi actione, ff. eod. l. Imperator. 16.

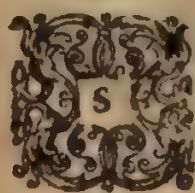
Cum duo æqui duobus separatim denis in diem additis sint, & extiterit, qui pro utroque triginta det: refert vnus præcio decem, an singulorum quina adiciat. secundum superiorem adiectionem is equus inemptus erit, cuius præcio adiectio facta fuerit secundum posteriorem adiectionem uterque ad posteriorem emptorem pertinebit. quod si incertum sit, ad vtriusque præcium addiderit: à priore emptione non videtur esse dicessum. ff. eod. l. cum duo æqui, 17.

Cum in diem duobus sociis fundus sit additus: vno his precium adiunte, etiā pro ipsius parte à priore venditione discedi rectius existimatur. ff. eo. l. cum indit, 18.

Fundo in diem addito, si postea precium adiectum sit, & venditor alio fundo adplicato, eum ipsum fundum posteriori emptori addixerit, & id sine dolo malo fecerit: priori emptori obligatus non erit. nam quamuis non id tantum, quod in diem additum erat, sed aliud quoque cum eo venierit: tamen si venditor de locaret prioris emptoris causa absoluta est, id enim solum intuendum est, an priori venditori bona fide facta sit adiectio, ff. eo. l. fundo in diem. 19.

Prior emptor post meliorem conditionem allatam, ob pecuniam in exordio venditori de precio solutam, contra secundum emptorem, citra delegationem iure stipulationis interpositam, agere non potest, ff. eod. l. finali:

DE LEGE COMMISSORIA, ET PACTIS INTER EMPTOREM ET VENDITOREM. Titulus VI.

S I fundus commissoria lege uenierit: magis est, ut sub conditione re solui emptio, quam sub conditione contrahi uideatur, ff. de leg. commissoria, l. prima.

Cum uenditor fundi in lege ita cauerit. SI AD DIEM: PECUNIA SOLUTA NON ERIT, FVNDVS INEMPTVS SIT

MMMM 2 ita

Quintæ Partis Lib. III.

ita accipitur inemptus esse fundus, si uenditor eum inemptum esse uelit: quia id uenditoris causa caueretur. nam si aliter acciperetur: exusta uilla, in potestate emptoris futurum, ut non dando pecuniam inemptum faceret fundum, qui eius periculo fuisset. Nam legem commissoriam, quæ in uenditionibus adicitur, si uolet uenditor exercebit, non etiam inuitus, ff. eo. l. secunda, & tertia.

Si fundus lege commissoria uenierit, hoc est, ut nisi intra certum diem precium exsolutum sit, inemptus fiat: uideamus, quemadmodum uenditor agat, tam de fundo, quam de his, quæ ex fundo præcepta sunt: itemq; si deterior fundus effectus sit facto emptoris. & quidem finita est emptio. sed iâ decisa quæstio est, ex uendito actionem competere, ut rescripto Imperatoris Antonini, Diui Veri declaratur. Sed quod ait Neratius, habet rationem: ut interdum fructus lucretur, cum precium, quod numerauit, perdidit. igitur sententia Neratii tunc habet locum (quæ est humana) quando emptor aliquam partem precii dedit, ff. eo. l. quarta, in princ.

Eleganter Papin. scribit. statim atq; commissæ lex est, statuere uenditorem debere: utrum commissoriam uelit exercere, an potius precium petere, nec posse, si commissoriam elegit, postea uariare, d. l. quarta, §. eleganter.

Commissoriæ uenditionis legem exercere non potest, qui post præstitutum precii soluendi diem non uindicationem rei eligere, sed interesse precii petitionem sequi maluit, C. de pac. inter empr. & uend. l. quarta.

Initio uenditionis si pactus es, ut is cui uendidisti possessionem precii tardius tibi interesse pensitaret non immerito existimas etiam id ab emptore præstari debere. Nam si initio contractus non es pactus si coeperis reperiri deberet: ex mora duntaxat interesse, tam ab ipso debitore, quam ab eo, qui in omnem causam empti suam fidem abstrinxit, C. eo. l. quinta.

Post diem legi. ex commissorie comprehensum uenditor partem reliquæ pecuniæ accepit, uidetur recessisse a lege commissoria, ff. de lege commis. l. sexta, §. si. Post diem commissoriæ legi præstitutum, si uenditor precium petat: legi commissoriæ renuntiatum uidetur, nec uariare & ad hanc redire potest, ff. eodem lege penultima.

In commissoria etiam hoc solet conuenire: ut si uenditor eundem fundum uenderet, quanto minores uendiderit, id à priore emptore exigat. erit itaq; aduersus eum ex uendito actio, ff. eo. l. quarta, §. in commissoria.

Marcellus libro uicesimo dubitat, commissoria utrum tunc locum habeat, si interpellatus non soluat: an uero si non obtulerit? & magis arbitrat offerre eum debere, si uult se legis commissoriæ potestate soluere. quod si non habet, cui offerat, potest securus esse, d. l. quarta, §. fin.

De lege commissoria interrogatus, ita respondit Scæuola. Si per emptorem factum sit, quo minus legi pareretur, & ea lege uti uenditor uelit, fundos inemptos fore, & id quod arræ uel alio nomine datum esset, apud uenditorem remansurum. Idem respondit. si ex lege inempti sint fundi, nec id, quod accessurum dictum est, emptori deberi, ff. eo. l. sexta in prin.

Si ea lege prædium uendidisti, ut nisi intra certum tempus precium fuisset exsolutum emptrix arras perdere & dominium ad te pertinere fides contractus seruanda est, C. de pactis inter emptorem & uenditorem, l. prima.

Mulier fundos Caio Seio uendidit, & acceptis arræ nomine certis pecuniis, statuta sunt temporis resolutionis reliquæ pecuniæ: quibus si non paruisset, emptor pactus est, ut arrâ perderet, & inemptæ uillæ essent. die statuto emptor restatus

testatus est, se pecuniam omnem reliquam paratum fuisse exsoluere, & sacculum cum pecunia signatorum signis obsignasse, defuisse autem venditricem. posteriore autem die nomine fisci testato conuentus emptor est, ne ante mulieri pecuniam exsolueret, quam fisco satisfaceret. quæsitum est, an fundi non sint in ea causâ, ut à venditrice vindicari debeant ex conuentione venditionis? respondit Scæuola secundum ea, quæ proponerentur non commisisse in legem venditionis emptorem. ff. eod. l. fin.

Si suudum parentes tui ea lege vendiderant, ut siue ipsi siue hæredes eorum emptori præcium quodcumque vel intra certa tempora obtulissent, restitueretur, teque parato satisfacere conditioni dictæ, hæres emptoris non paret ut cōtractus fides seruetur: actio præscriptis verbis, vel ex vendito tibi dabitur: habita ratione eorum, quæ post oblatam ex pacto quantitatem, ex eo fundo ad aduersarium peruenerunt. C. de pactis inter emp. & uend. l. secundum.

Qui ea lege prædium vendidit, ut nisi præcium reliquum intra certum tempus restitutum esset ad se reuertetur: si non præariam possessionem tradidit, rei vindicationem non habet, sed actionem exuendito. C. eod. l. tertia.

Cum te fundum tuum certæ rei contemplatione inter vos habita, ex quo præcio in alium transtulisse commemoras: poterit ea res tibi non esse fraudi: quando non impleta promissi fide, domini tui ius in suam causam reuerti conueniat. Et ideo aditus cōpetens iudex fundū, cuius mentionem facis, restitui tibi cum fructibus suis sine ulla ludificatione sua autoritate perficiet: præcipue, cum & aduersa pares receptis numis suis nullam passa possit videri iniuriā, C. eo. l. 6.

Ipse contractus inter emptorem de venditore habitam conuentionem integrā seruari: si ab ea posteriore pacto non recedatur, certum est. C. eo. l. pen.

Si inter emptorem de venditore conuenit, ut si intra certum tps soluta fuerit data quantitas, sit res inēpta: conuentio hæc non remittitur, sed si se subtrahat, ut iure domini eandē rem retineat denuntiationis & obsignationis, depositio nislq; remedio contra fraudem potest venditor iuri suo consulere, C. eo. l. vii.

Si prædium quis sub ea lege comparauit, ut si displicuerit inemptum sit id, ut pote sub conditione venditum, resolui, & redhibitoriam actionem aduersus venditorem competere, palam est, C. de ædific. actio. l. penult.

DE HAEREDITATE, VEL ACTIONE VENDITA

Titulus VII.

Si hæreditas venierit eius, qui viuit, aut nullius sit, nihil est acti, quia in rerum natura non sit quod venierit. ff. de hæred. vend. l. prima. Cum hæreditatem aliquis vendidit, esse debet hæreditas, ut sit emptio, nec. n. alea emitur, ut in venatione, & similibus, sed res, quæ si nō est, nō cōtrahitur emptio, & ideo præciū cōdice. ff. eo. l. vii.

Quod si nulla hæreditas ad venditorē prinuit quantū emptori præstare debeat, ita distingui oportebit: ut siquidem est aliqua hæreditas, sed ad venditorē nō ptinet, ipsa æstimetur, si nulla est, de qua actum videatur pretium durataxat & si quid in eam rē impensum est, emptor à uēditore cōsequatur. Et si quid actōris interest. Quod si in vēditione hæreditatis id actum est, si quid iuris esset vēditoris venire, nec postea quidquam præstitui quāuis ad venditorē hæreditas non ptinuerit, nihil tñ p̄stabit, quia id actū esse manifestū est, ut quæadmodū emolumētū negociationis, ita & periculū ad emptorē prineret. Nā hoc modo

Quintæ Partis Lib. III.

admittitur esse uenditionem. QVA SIT HAEREDITAS EST TIBI EMPTA: & quasi spes hereditatis: ipsum enim incertum rei ueneat, ut in retribus. Hoc autem sic intelligendum est: nisi sciens ad se non pertinere ita uendit, nam tunc ex dolo tenebitur. ff. eod. l. o. d. a. u. a. cum quatuor legib. seq.

Quod si sit hereditas: & si non ita conuenit ut quidquid iuris haberet uenditor emptor haberet: tunc heredem se esse prestare debet. illo uero adiecto: liberatur uenditor, si hereditas ad eum non pertineat, ff. eod. l. quod si, xlii.

Si hereditas uenierit: uenditor res hereditarias tradere, debet, quanta autem hereditas est, nihil interest. Nisi de substantia eius adfirmauerit, ff. eod. l. qui, xliii. §. final. cum l. sequ.

Si quasi heres uendideris hereditatem, cum tibi ex senatusconsulto Trebelliano restitutam esset hereditas: quanti intersit emptoris, teneberis, ff. eodem lege si quasi, xvi.

Si uenditor hereditatis exactam pecunia sine dolo malo, uel culpa perdidisset: non placet eum emptori teneri, ff. eod. l. §.

Venditor hereditatis satisfacere de uenditione non debet, cum id inter ementem, & uendentem agatur, ut neque amplius, neque minus iuris emptor habeat, quam apud heredem futurum esset. plane de facto sup. uenditor satisfacere cogendus est, ff. eod. l. secunda in princ.

In hereditate uendita utrum ea quantitas spectatur, quæ fuit mortis tempore: an ea, quæ fuit, cum hereditas adiretur: an ea, quæ fuit, cum hereditas uenundaretur, uidendum erit, & uerius est, hoc esse seruandum, quod actum est. plerumque autem hoc agi uidetur, ut quod ex hereditate peruenit in id tempus, quo uenditio fit: id uideatur uenisse, d. l. 2. §. in hereditate.

Illud potest quæri: si etiam impuberi sit substitutus is, qui uendidit hereditatem testatoris: an id etiam, quod ex impuberis hereditate ad eum, qui uendidit hereditatem, peruenit: exempto actioni locum faciat? & magis est, ne ueniat, quia alia hereditas est: licet enim unum testamentum sit, alia tamen, atque alia hereditas est. plane hoc actum sit, dicendum erit etiam impuberis hereditatem in uenditione uenire. Maxime si iam delata impuberis hereditate uenierit hereditas, d. l. secunda, §. illud.

Peruenisse ad uenditorem hereditatis quo modo uideatur, quæritur: antequidem, quam corpora rerum hereditariarum in actus, uenditor fuerit: hactenus peruenisse ad eum uidetur, quatenus mandare potest earum rerum persecutionem, actionesque tribuere. enim uero ubi corpora nactus est, uel debita exegit: plenius ad eum uidetur peruenisse. Sed & si rerum uenditarum ante hereditatem uenditam precia fuerit consecutus: palam est, precia remanere ad eum peruenisse. Illud tenendum est: cum effectu uideri peruenisse, non prima ratione. Idcirco quod legatorum nomine. quis prestitit, non uidetur ad eum peruenisse. Sed & si quid alienis aris est, uel cuius alterius oneris hereditatis: peruenisse merite negabitur. Sed & rerum ante uenditionem donatarum precia prestari, æquitatis ratio exigit, d. l. 2. §. Peruenisse.

Non tantum autem, quod ad uenditorem hereditatis, sed & quod ad heredem eius ex hereditate peruenit, emptori restituendum est. Et non solum quod iam peruenit, sed & quandoque peruenierit, restituendum est. sed & si dolo malo eorum factum est, quo minus peruenierit ad eos: & hoc emptori prestandum est. fecisse autem dolo malo quo minus perueniat, uidetur: siue alienauit aliquid de hereditate, propter quem liberauit: nunc igitur dolo malo, ne de hereditate ad-

quireretur, vel ne possessionem adipisceretur, quam posset adipisci. Sed & si non dolo malo, sed lata culpa amiserit aliquid: utique tenebitur. deperdita autem & diminuta sine dolo malo venditoris non præstabuntur. d.l. secunda, §. Non tantum.

Illud quaesitum est, an venditor hæreditatis ob debitum à filio suo, qui in potestate eius esset: præstare debeat emptori? & visum est quidquid duntaxat de peculio filii, aut in suam rem versum inueniatur, præstare eum debere, d.l. secunda, §. illud quaesitum.

Solet quaeri: an etiam si quid lucri occasione hæreditatis venditor senserit, emptori restituere id debeat? & est apud Iulianum quaestio hæc tractata qui ait: quod non debitum exegerit, retinere hæredem: & quod non debitum soluerit, non reputare. nam hoc servari, ut hæres emptori non præstet, quod non debitum exegerit: neque ab eo consequatur, quod non debitum præstiterit. Si autem condemnatus præstiterit: hoc solum hæredi sufficit, esse eum condemnatum sine dolo malo suo: etiam si maxime creditor non fuerit is, cui condemnatus est hæres, quæ sententia placet, d.l. secunda, §. solet ax.

Non solum autem hæreditarias actiones, sed etiam eas obligationes, quasi ipse hæres constituit, dicendum erit præstare emptori eum debere: itaque & si fideiussorem acceperit ab hæreditario debitore: ipsam hanc actionem, quam habet hæres, præstare debet. Sed & si novaverit, vel in iudicium deduxerit actionem: præstare debet emptori hanc ipsam actionem, quam nactus est, d.l. secunda, §. non solum.

Sicuti lucrum omne ad emptorem hæreditatis respicit, ita damnum quoque debet ad eum pertinere, d.l. secunda, §. sicuti.

Denique si rem hæreditariam hæres vendiderit, ac per hoc fuerit condemnatus: non habet contra emptorem actionem: quia non ideo condemnatur, quod hæres sit, sed quod vendiderit. sed si pretium rei distractæ emptori hæreditatis dedit: locus erit ex vendito actioni, d.l. secunda, §. denique.

Siue ipse uenditor dederit aliquid pro hæreditate, siue procurator eius, siue alius quis pro eo, dum negotium eius gerit: locus erit ex vendito actioni, dummodo aliquid absit venditori hæreditatis. cæterum si nihil absit uenditori: consequens erit di cere, non competere ei hanc actionem, d.l. secunda, §. siue ipse.

Si venditor hæreditatis ædes sibi exceperit, quarum nomine damni infecti promissum fuerit: interest, quid actum sit. nam si ita excepisset, ut damni quoque infecti stipulationis onus sustineret: nihil ab emptore consequetur. Si verò id actum erit, ut emptor hoc æs alienum exoluat, ad illum onus stipulationis pertinebit. si non adparebit, quid actum sit: verisimile erit, id actum, ut eius quidem damni nomine quod ante uenditionem datum fuerit, onus ad emptorem alterius temporis ad hæredem pertineat, d.l. secunda, §. si venditor.

Si Titius Mæui hæreditatem Seio vendiderit, & à Seio hæres institutus, eam hæreditatem Attio vendiderit: an ex priorè uenditione hæreditatis cum Attio agi possit? Et ait Iulianus, quod venditor hæreditatis petere à quolibet extraneo hærede potuisset, id ab hæreditatis emptorem consequuturum. & certè si Seio alius hæres extitisset: quidquid venditor Mæuianæ hæreditatis nomine præstitisset, id ex vendito actione consequi ab eo potuisset. nam & si duplam equi à Seio stipulatus fuisset, & hæres ei existitisset, eamque hæreditatem Attio vendidisset, cuius equo, rem ab Mæuiò seruarem, dicta. lege, secunda, §. Si Titius.

Quintæ Partis Lib. III.

Si quid publici uesigialis nomine præstiterit uenditor hæreditatis : consequens erit dicere, agnoscere emptorem hoc debere. namque hæreditaria onera hæc sunt. & si fortè tributorum nomine aliquid dependet : idem erit dicendum, d.l. secunda, §. si quid publici.

Aes alienum, hæreditate nomine fisci vendita, ad onus emptoris bonorum pertinere, nec fiscum creditoribus hæreditariis respondere, certum & absolutum est, C. cod. l. prima.

Quid si funere factò, hæres vendiderit hæreditatem: an impensam funeris ab emptore consequatur? & ait Labeo, emptorem impensam funeris debere præstare: quia & ea (inquit) impensæ hæreditaria sit. cuius sententiam, & Iulolenus putat veram, ff. eod. l. secunda, §. Quid si in funere.

Cum quis debitori suo hæres extiterit: confusione creditor esse desinit. sed si uendiderit hæreditatem: æquissimum uidetur emptorem hæreditatis uicem hæredis obtinere: & idcirco teneri uenditori hæreditatis (siue cum moritur testator, debuit, quamuis post mortem debere desit, adita à uenditore hæreditate, siue quid in diem debeatur, siue sub conditione & postea conditio extitit.) ita tamen, si eius debiti aduersus hæredem actio esse poterat: ne forte etiam ex his causis, ex quibus cum hærede actio non est, cum emptore agatur. Et si seruitutes amisit hæres institutus, adita hæreditate: ex uendito poterit experiri aduersus emptorem, ut seruitutes ei restituantur. Sed & si quidem uenditor nondum præstiterit, sed quoquo nomine obligatus sit propter hæreditatem: nihilominus agere potest cum emptore, d.l. secunda, §. si.

Si hæreditatem mihi vendideris Lucii, Titii, ac post debitori eiusdem hæres existas; actione ex empto teneberis. quod simplicius etiam in illa propositione procedit, cum quis ipse creditori suo hæres extiterit, & hæreditatem uendiderit, ff. eod. l. si hæreditatem, xx.

Hæreditatem Cornelii vendidisti. deinde Titius, cui à te hærede Cornelius legauerat, priusquam legatum ab emptore præciperet, te fecit hæredem. rectè ex uendito tu acturus, es ut tibi præstetur, quanto eo minus hæreditas uenierit, ut id legatum præstaret emptor; nec quidquam interfit, utrum Titio, qui te hæredem fecerit, pecunia debita sit, an legatario, ff. eod. l. penultima.

Ratio iuris exposulat, ut creditoribus hæreditariis, & legatariis, seu fideicommissariis te conuenire uolentibus, tu respondeas; & cum eo, cui hæreditatem uenundedisti, tu experiaris suo ordine. nã ut satis tibi detur, serò desideras, quoniam eo tempore, quo uenundabatur hæreditas, hoc non est compræhensum. quamuis enim ea lege emerit, ut creditoribus hæreditariis satisfaciat, excipere tamen actiones hæreditarias inuitus, cogi non potest, C. eod. l. secunda.

Qui nondum certus de quantitate hæreditatis, persuadente emptore, quasi exiguam quantitatem eam uendidit, bonæ fidei iudicio conueniri, ut res tradat, uel actiones mandet, non compellitur. nam suo quoque iure eorum persecutionem habet, C. eod. l. quarta.

Emptor hæreditatis actionibus mandatis eo iure uti debet, quo is, cuius persona fungitur; quamuis utiles etiam aduersus debitores hæreditarios actiones emptori tribui placuit, C. eod. l. quinta.

Qui tibi hæreditatem uendidit, antequam res hæreditarias traderet, dominus earum perseverauerit: & ideo uendendo eas aliis dominium transferre potuit, sed quoniam contractus fidem fregit, ex empto actione conuentus, quanti tua interest, præstare cogitur, C. eod. l. sexta.

Postquam

Postquam eo decursum est, ut cautiones quoque debitorum pignori dentur: ordinarium visum est, post nominis etiam venditionem utiles actiones emptori (sicut responsum est) ut ipsi creditore postulanti, dandas, C. cod. l. septima.

Si excepto fundo hæreditario veniit hæreditas, deinde eius fundi nomine venditor aliquid adquisierit: debet id præstare emptori hæreditatis. Paulus: immo semper quæritur in ea re, quid actum fuerit. Si autem id non adparebit: præstare eam rem debet emptori venditor. nam id ipsum ex ea hæreditate ad eum peruenisse videbitur: non secus, ac si eum fundum in hæreditate uendenda non excepisset, ff. cod. l. finali.

Hæreditatis uenditæ pretium pro parte accepit venditor reliquum emptorem non solvente, corpora hæreditaria pignoris nomine tenebuntur. ff. cod. l. hæreditatis, xxii.

Venditor ex hæreditate interposita stipulatione, rem hæreditariam persecutus, alii vendidit. quæritur, quid ex stipulatione præstare debeat? nam bis utique non committitur stipulatio, ut & rem & pretium debeat: & quidem si posteaquam rem uendidit hæres, intercessit stipulatio, credimus precium in stipulationem uenisse. quod si antecessit stipulatio, deinde rem nactus est: tunc rem debet. Si igitur æquum uendiderit, & is decesserit: an precium eiusdem debeat? non enim deberet equi promissor (si eum uendidisset) mortuo eo, si nulla mora processisset. sed ubi hæreditatem, & postea rem ex ea uendidi: potest uideri, ut tam ipsius negotium agam, quam hæreditatis. sed hoc in re singulari nõ potest dici. nam si eundem æquum tibi uendidero, & nec dũ tradito eo, alii quoque uendidero, preciumque accepero: mortuo eo, uideamus, ne nihil tibi debeam ex empto, qui moram in tradendo non feci: precium enim equi uenditi non ex re, sed propter negotiationem percipitur, & sic fit, quasi alii non uendidissem: tibi enim rem debebam, non actionem. At cùm hæreditas uenit: tacitè hoc agi uidetur, ut si quid tanquam hæres feci, id præstem emptori, quasi illius negotium agam: quemadmodum fundi uenditor fructus præstaret bonæ fidei ratione; quamuis si neglexisset ut alienum, nihil ei imputari posset, nisi si culpa eius argueretur. Quid si rem, quam uendidi, alio possidente pretii, & litis æstimationem accepi? utrum precium illi debeo, an rem? utique re: non enim actionem ei, sed rem præstare debeo. Sed si ui deiectus, duplum abstulero: nihil hoc ad emptorem pertinebit. nam si sine culpa desit desinere uenditor: actiones suas præstare debet, non rem, & si æstimationem quoque nam & aream tradere debet exusto ædificio, ff. cod. l. uenditor, xxi.

De actione vendita.

Si nomen sit distractum. Celsus lib. nono Digest. scribit, locupletem esse debitorem non debere præstare: debitorem autem esse præstare, nisi aliud conuenit. Et quidem sine exceptione quoque: nisi in contrarium actum sit. Sed si certæ summæ debitor dictus sit, in eam summam tenetur uenditor. si incertæ, & nihil debeat, quanti interfit emptoris, ff. de hæredi. uel actio. uend. l. quarta, & quinta.

Emptori nominis etiam pignoris persecutio præstari debet. eius quoque, quod postea uenditor accepit. nam beneficium uenditoris prodest emptori, ff. cod. l. emptori, vi.

Quintæ Partis Lib. III.

Qui filii familias nomina vendidit, actiones quoque, quas cum patre habet, præstare debet, ff. eod. l. Qui filii, xliii. in princ.

Nomina eorum, qui sub conditione, vel in diem debent: & emere, & vendere solemus: ea enim res est, quæ emi, & uenire potest, ff. eod. l. nomina, xvii.

Si ex pluribus hæredibus unus ante, quàm cæteri adirent hæreditatem, pecuniâ, quæ sub pœna debebatur à testatore, omnem soluerit, & hæreditatem vendiderit: nec à cohæredibus suis propter egestatem eorum quidquam seruare poterit: cum emptore hæreditatis, vel ex stipulatu, vel ex vendito rectè experietur: omnem enim pecuniam hæreditario nomine datam, eo manifestius est, quod in iudicio familiæ eriscundæ deducitur: per quod nihil amplius vnusquisque a cohæredibus suis consequi potest, quàm quod tanquam hæres impenderit, ff. eod. si ex pluribus, xviii.

Multum interest, sub conditione aliqua obligatio ueneat: an cum ipsa obligatio sub conditione contracta sit, purè ueneat. priore casu deficiente conditione, nullam venditionem: posteriore, statim venditionem consistere. verum est nã si Titius tibi decem aureos sub conditione debeat, & ego abs te nomen eius emam: confestim ex empto, & uendito agere poterò, ut uel acceptum ei facias, ff. eod. l. multum, xix.

Venditor actionis, quam aduersus ipsum principalem reum habet: omne ius, quod ex ea causa ei competit, tam aduersus ipsum reum, quàm aduersus intercessores huius debiti, cedere debet: nisi aliud actum est, ff. eodem. l. venditor. xxiii. in principio.

Nominis venditor quidquid vel compensatione, vel ex actione fuerit consecutus, integrum emptori restituere compellitur, d. l. venditor. §. finali.

Ex nominis emptione dominum rerum obligatum ad emptorem non transit: sed in rem suam procuratore facto, vel utilis secundum ea, quæ pridem constituta sunt, exemplo creditoris persecutio tibi tribuitur, C. eod. l. penul.

Certi & indubitati iuris est, ad similitudinem eius, qui personalem redemerit actionem, & utiliter eam mouere suo nomine conceditur: & eum, qui in rem actionem comparauerit, eadem uti posset facultate: cum enim nomen actionis generale est, omnium, siue in rem, siue in personam actionum, & apud omnes veteris iuris conditores hoc nomen in omnibus pateat: nihil est tale quod differentiam in huiusmodi utilibus actionibus possit introducere. C. eodem lege finali.

SI PROPTER PUBLICAS PENSITATIONES VENDITIO FRVERIT CELEBRATA.

Tit. VIII.

Enditionem ob tributorum cessationem factam reuocari oportet, nec priore domino pretium offerente, nec creditore eius ius hypothecæ siue pignoris prætendente. potior enim est causa tributorum, quibus priore loco omnia bona cessantis obligata sunt, C. si propter publicas pen. uen. l. prima.

Si deserta prædia ob cessationem collationum, uel reliqua tributorum ex permisso præsidis ab iis, quibus periculum exactionis tributorum imminet, distracta sincera fide iusto precio solenniter comparasti: uenditio ob solennes præstationes necessitate facta, conuelli non debet. Sin autem uenditio nulla iusta autho-

authoritate præditiis præcedente facta est: hanc ratam haberi, iura non concedunt. id itaque, quod frustra gestum est, reuocari oportet: ita, ut indemnitati tributorum omnibus modis consulatur. Quæ omnia tractari conuenit præsentem eo, quem emptorem extitisse proponis, C. eod. l. secunda.

Si quis fundum vel animal, aliamve rem ob cessationem tributorum, uel etiam ob vestium auri argentiue debitum, quæ annua exactioe soluuntur, occupata, conuento debitore, & apud iudicem interpellatione celebrata: cum solutio cessauerit, sub hasta distracta comparauerit; perpetuam emptionis accipiet firmitatem. Si autem minoris forte persona fuerit inserta: necesse est legitimæ defensionis uenditioni personam adesse: nihilque intersit, utrum ne officium summæ rei procuratoris, an certæ rectoris provincie id, quod debitum fuerit, proposuerit, C. eod. l. fin.

SINE CENSU VEL RELIQUIS FVNDVM COM- PARARI NON POSSE.

Titulus IX.

X conuentione quidem, qua pactam nouercam tuam cum patre tuo dicis, cum fundum in dotem daret, ut ipsa tributa agnosceret: actio tibi aduersus eam competere non potest, & si pactum in stipulationem deductum probetur, sed & si fundus estimatus ita, ut pars instrumenti significat, in dotem datus est: ex vendito actio, ut placitis stetur, non competit, C. sine censu, vel reliq. l. prima.

Rei annonariæ emolumentibus tractatis cognitum est hanc esse causam maxime reliquorum, quod non nulli captantes aliquorum momentarias necessitates sub hac conditione fundos comparant, ut neque reliqua eorum fisco inferant, & immunes eos possideant. ideoque placuit, ut si quem constiterit huiusmodi habuisse contractum, atque hac lege possessionem esse mercatum: tam pro solutis censibus fundi comparati, quam pro reliquis uniuersis, eiusdem possessionis obnoxius teneatur: cum necesse sit eum, qui comparauit, censum rei comparatæ agnoscere: ne liceat cuiquam rem sine censu comparare, vel uendere, C. eod. l. secunda.

Omnes pro iis agris, quos possident, publicas pensitationes agnoscant. nec pactionibus contrariis adiuuentur, si uenditor aut donator apud se collationis sarcinam pactione illicita uoluerit retinere. & si necdum translata sit professio censualis, sed apud priorem fundi dominum forte permaneat, dissimulationibus ipsis, ut non possidentes pro possidentibus exigantur, C. eod. l. finali.

Non permittendum est censualibus, cum venditiones prædiorum, aut alioqui rerum communium diuisiones celebrantur & in alias personas transferuntur possessiones, ut peruersitate aliqua utantur, & prædia a venditoribus ad emptores transferre, recusent. Sed cogendi sunt omnimodo possessiones transferre: & hoc sine dispendio: quod si dixerint minus esse emptores idoneos, & ideo ius possessionis se non transcribere examinato hoc absque ullo dispendio si quidem idonei sint emptores adigendi sunt tributis exigendis præpositi, ut omnibus modis & sine ullo dispendio possessionem transferant. Si autem re uera ipsi non ad modum idonei deprehenduntur ipsi uenditores cogendi sunt ut hoc ipsum apud acta profiteantur, ut suo periculo in eos, quibus uendiderunt publicorum tributorum fiat translatio: ita enim neque fiscus ob lædatur, & publica

Quintæ Partis Lib. III.

blica tributa à possessoribus inferentur, ut non alii quidem possessores, alii utro sunt collatores, maximè enim conuenit, ut contributiones ad possessores referantur, non autem ad eos qui ipsa prædia neque detinent, neque possident Nouel. const. xvii. præcepta prælid. S. compelles vers. non permittes. siue de mand. princ. coll. iiii. const. iiii.

SI QVIS ALTERI VEL SIBI SVB ALTERIVS NOMINE VEL ALIENA PECVNIA EMERIT.

Titulus. X.

I pecunia patris fundus animaliaque comparata sunt: tamen cum emptiones matris tuæ nomine factas esse proponas: ignorare nõ debes, traditione matrem tuam dominam fuisse constitutam. planè si pecuniæ petitionem competere tibi propter numerationem precii existimas. ciuilitè confiste. C. si quis alteri vel sibi sub altero, uel alic. pec. eme. l. prima.

Si emancipatis uobis fundos, quis nomine uestro, cum in potestate ageretur, pater emerat, tradidit, vel in possessione eorum uoluntate patris iustis: dominum acquisistis, C. eo. l. secunda.

Animalia, quorum meministi, si (ut proponis) nomine tuo, itemque fratris tui, cui successistis, empta uobis, tradita sunt, licet instrumento emptionis matrem tuam pecunias numerasse contineatur: persequi ea, more iudiciorum non prohiberis, C. eod. l. tertia.

Quamuis instrumento emptionis socrus nomen inscripseris: tamen si possessionem tenens dominus effectus es: ob eam rem frustra calumniam mulieris, quamuis ipsa contractus tabulas habet, reformidas, C. eod. l. quarta.

Cum propria pecunia tua te comparante possessionem, quondam uxoris tuæ nomen tantummodo accommodasse dicas, eandemque occasione custodiæ suæ commissorum instrumentorum contra bonam fidem proprietatem eiusdem fundi usurpasse dicas: rector prouinciæ pro sua exercitatione cognitum habens, donationem à non domina uxore tua in filiam suam collatam, nullum præiudicium domino tuo attulisse: docenti tibi veritatem, precibus tuis adistere, restituere eandem possessionem, habita etiam fructuum taxatione, curabit, C. eod. lege quinta.

Multum interest, utrumne uxore tua comparante, pecuniam numerasti, ei que possessio tradita est: an contractu emptionis à te nomine tuo habito, tantum uxoris nomen post instrumentis inscribi feceris. nam si quidem uxor tua nomine suo emit, ei que res traditæ sunt, nec in te quidquam de iis processit: non nisi de pretio aduersus eam, in quantum tu pauperior, & illa locupletior facta est, habes actionem. Quod si emisisti tu quidem, & tradita est tibi possessio, tantum autem nomen instrumento uxoris quondam tuæ scriptum est: res gesta potior quam scriptura habetur. Si uero ab initio negotium uxoris gerens, comparasti nomine ipsius: empti actionem nec illi, nec tibi quæsisisti, dum tibi non uis, nec illi potes, quare in domini quæstione ille potior habetur, cui possessio à domino tradita est, C. eod. l. sexta.

Cum per eos, qui negotia tua gerebant, olei materiam te comparasse, contractus que fidem precio suscepto rupisse venditorem proponas: si quidem ex empto, iis, qui iuri tuo subiecti fuerant, contrahentibus, tibi quæsitæ est actio: uel per te,

te, vel per eum, cui mandaueras: si vero sui iuris constituti, secundum mandatū tuum hunc contractum habuerunt, ac sibi empti quæsierunt actionem: per eos, vel quibus illi dederint mandatum, adi competentem iudicem: qui secundum bonam fidem, quæ in huiusmodi contractibus obseruari solet, satisfieri prouidebit, C. eod. l. septima.

Qui aliena pecunia comparat, non ei, cuius numi fuerunt, sed sibi tam actionem empti, quàm dominum, si ei fuerit tradita possessio, quærit. Cum itaque de rebus communibus fratrem patruelem tuum quædam comparasse contendas: de tua pecunia hunc conueniendo, facies consultius. Nam in rem, de rebus ab eo comparatis, tibi contra eum petitio non competit, C. eod. l. octaua.

Nihil prohibet, altero pecuniam numerante, in alium vel utriusque contrahentis consensu, vel certe uenditore tantummodo uolente, dominium transferri. Eo etiam manifeste constituto, ut inter absentes per mediam personam, ueluti per nuncium, vel per epistolam, talis contractus perfici possit, C. eo. l. finali.

DE REBUS ALIENIS NON ALIENANDIS, ET DE PROHIBITA REUM ALIENATIONE, VEL HYPOTHECA.

Titulus. XL.

SI præfidi prouinciæ pobalum fuerit, Iulianum nullo iure munitum, equos tuos, scientibus vendidisse: restituere tibi emptores equos iubebit, quod si ignorauerint, & eorum facti sunt: pretium eorum Iulianum tibi soluere iubebit, C. de rebus ali. non alien. l. prima.

Distrahente marito rem tui iuris, si consensum non ei accommodasti: licet sigillo tuo venditionis instrumentum fraude conquisita, signaueris: eiusmodi tamen commentum emptori usucapione non subsequuta, uel longi temporis præscriptione minime munito, nullam præstitisse securitatem potest, C. eod. l. secunda.

Venditrīci succedenti hæreditario iure perfectam recte venditionem rescindere ac dominium reuocare non licet. Sed & si hæc ex persona sua uindictet: uel exceptione te doli mali, si hanc tuam elegeris, tueri, vel euiecta re, si defensione monstrata uti uolueris, quanti tua interest, poteris experiri. C. eo. l. tertia.

Animalia patris, qui fundum à Philippo conduxerat, successionem tibi quæsitam, domino fundi pro debitis insolutum mater tua dando, nihil tibi auferre potuit. Ideoque si tu maior vigintiquinque annis effectus, ab ea negotium gestum non fecisti ratum: oblato debito si non hæc locator iure pignoris obligata sibi vendidit, petere poteris. C. eod. l. quarta.

Si fundum tuum pater post emancipationem te non consentiente uenum dedit, neque ei successisti, neque possidens longi temporis præscriptionem munitus est: tibi agenti, eum rector prouinciæ reddi efficiet. C. eo. l. quinta.

Nemo res ad te pertinentes, non obligatas sibi, nec ex officio vendendi potestatem habens, distrahendo, quidquam tibi nocere potuit, C. eod. l. pen.

Sæcitū est q̄ siue lex alienationem inhibuerit, siue testator hoc fecerit, siue pactio contrahentium hoc admisit: non solum domini alienationē esse prohibendam, sed etiam usufructus dationem, uel hypothecam, vel pignoris nexū penitus prohiberi. Similiq; modo & seruitutes minime imponi, nec emphyteuleos contractum: nisi in iis tantummodo casibus, in quibus cōstitutionū autoritas

Quintæ Partis Lib.III.

vel testatoris uoluntas, vel pactionum tenor, qui alienationem interdixit, aliquid tale fieri permiserit, C.eod.l.finali.

DE COMMVNIVM RERVVM ALIENATIONE.

Titul. XII.

SI nulla usucapionis prærogatiua, vel diuturni silentii præscriptio emptorem possessionis, quàm a cohæredibus patruui distractâ suggeris, pro portione tua munit: in rem actio incolumis persequatur. at si receptum ius securitatem emptori præstiterit: arbitrium est tibi liberum conueniendi eos, qui pro portione tua satis illicitam uenditionem celebrauerunt, C.eod.l.prima.

Multum interest, utrum cohæredes tui possessionem communem distraxerunt: an uero fiscus, cum partis dominus esset, soliditatem iuxta proprium priuilegium vendidit. etenim si à fisco facta sit venditio: fidem eius infringi, minime rationis est. Si uero cohæredes soliditatem uendiderunt: licet emptor ab his delegatus partem precii fisco soluerit, alteramque in cautionem deduxerit: tamē portioni tuæ ea uenditio non potest obfistere. C.eod.l.secunda.

Falso tibi persuasum est, communis prædii portionem pro indiuiso, antequam communi diuidendo iudicium dicatur, tantum socio, non etiā extraneo posse distrahi. C.eod.l.tertia.

Portionem quidem tuam militantis, frater tuus alienare non potuit. eius autem partem precio soluto tibi restitui postulare, nec militari grauitati conuenit, C.eod.l.penul.

Si maior annis vigintiquinque ueluti propria nescienti communia cum fratribus tuis prædia distraxisti: licet nullum instrumentum intercesserit, nec quidquam specialiter conuenierit: alienæ portionis cuictione secuta, quanti interest, emptori solves, C.eod.l.finali.

REM ALIENAM GERENTIBVS NON INTERDICI RERVVM SVARVM ALIENATIONE.

Titul. XIII.

NON est interdictum tutoribus, vel curatoribus, & si ex eo titulo indicati debitores sunt constituti, cum sua causa res suas alienare. Potuit ergo curator tuus fundum suum cum suo onere obligare fisco. nam & priuato potuisset. C.rem alie. geren.l.unica.

DE PERICVLO ET COMMODO REI VENDITE.

Tit. XIII.

QUAM emptio & vendio contracta sit (quod effici diximus, simulataque de precio conuenierit, cum sine scriptura res agitur) periculum rei uenditæ statim ad emptorem pertinet, tametsi adhuc ea res emptori tradita non sit. Itaque si ædes tore, vel aliqua ex parte incendio consumptæ fuerint, aut fundus ni fluminis totus, vel aliqua ex parte ablatas sit, siue etiam inundatione aquæ, aut arboribus turbine abiectis, longe minor aut deterior esse cæperit, emptoris damnum est: cui necesse est, licet rem non fuerit tractus, precium solvere. Quicquid. n. sine dolo & culpa vendi-

uenditoris accidit, in eo uenditor securus est inst. de emp. §. cum autē emptio. Necessario sciendum est quando perfecta sit emptio: tunc. n. sciemus cuius periculum sit nam perfecta emptio periculum ad emptorem respicit. Et si id, q̄ venierit, appareat quid, quale, quantum sit, sit & pretium, & pure uenit, perfecta est emptio, quod si sub conditione res venierit, si quidem defecerit conditio, nulla est emptio. sicuti nec stipulatio. quod si extiterit, Proculus & Octaue- nus emptoris esse periculum aiunt. idem Pomponius, lib. ix. probat, q̄ si pendē te conditione emptor vel uenditor decesserit, constat, si extiterit condicio, hæc res quoque obligatos esse, quasi iā contracta emptio in præteritum. Quod si pendente conditione res tradita sit, emptor non poterit eam usu capere pro emptore. & quod pretii solutum est, repetetur: & fructus medi tempore uen- ditoris sunt sicuti stipulationes & legata condicionalia paremuntur, si penden- te conditione res extincta fuerit, sanè si extet res, licet deterior effecta, pōt di- ci, esse damnum emptoris, ff. de peric. & como. rei vend. l. necessario, §. in prin.

Post perfectam uenditionem omne commodum & incommodum, quod rei ven- ditæ contingit, ad emptorem pertinet. Auctor. n. ex his tantum causis suo ordi- ne tenetur, quæ ex præcedente tempore causam euictionis parant: & ita, si ei denunciatum est, & causæ agendæ adesset, & non absente emptore contra eum pronunciatum est, C. eod. l. prima.

Si uendita insula combusta esset, cum incendium sine culpa fieri non possit, quid iuris sit respondit Alfenus quia patrisfamilias culpa fieri potest, neq; negligē- tia factum esset, continuo dominus in culpa erit. quamobrē si uenditor eā dilē- gentiam adhibuisset in insula custodienda, q̄ debent homines frugi & diligen- tes præstare, si quid accidi sset, nihil ad eum pertinebit, ff. eod. l. si uendita, xi.

Cum speciem per uolentiam ignis absuntam dicas, si uenditionem nulla condi- tio suspenderat: amissæ rei periculum te non adstringit, C. eod. l. quinta.

Mortis casus distractæ equæ etiam ante traditionem si nemora uenditoris dilatā, non ad uenditorem, sed ad emptorem pertinet: & hac non ex præterito uitio re- bus humanis ex empta, solutionē pretii emptor non recte recusat, C. e. l. prima.

Si vinum uenditum acuerit, uel quid alium uitii sustinuerit, emptoris erit dam- num: quemadmodum si uinum esset effusum: uel uasis confusis, uel qua alia ex causa sed si uenditor se periculo subiecit, in id tempus periculum sustinebit, quoad se subiecit. quod si non designauit tempus eatenus periculum sustine- re debet, quoad degustetur uinum. uidelicet quasi tunc plenissime ueneat, cū fuerit degustatum. Aut igitur conuenit quoad periculum uini sustineat, & ea- tenus sustinebit: aut non conuenit, & usque ad degustationem sustinebit sed si nondum sunt degustata, signata tamen ab emptore uasa uel dolia, consequen- ter dicemus, adhuc periculum esse uenditoris: nisi aliud conuenit. Sed & cu- stodiam ad diem mensuræ uenditor præstare debet: priusquam enim admetia- tur uinum proprè quasi nondum uenit: post mensuram factam, uenditoris de- sinit esse periculum & ante mensuram periculo liberatur, si non ad mensuram uendidit: sed fortè amphoras, uel etiam singula dolia, ff. eod. l. prima. in prin.

Si dolium signatum sit ab emptore trebatius ait traditum id uideri. Labeo con- tra quod & uerum est, magis enim ne summutetur signari solere, quam ut tra- dere tum uideatur. d. l. prima. §. si dolium.

Licet autē uēditori uel effundere uinum, si diē ad metiēdū p̄stituit, nec intra diē admensum est, effundere at non statim poterit, priusquam testando denuntiet emptori, ut aut tollat uinum, aut sciat futurum, ut uinum effunderetur. si ta-

Quintæ Partis Lib.III.

men, cum posset effundere non effundit, laudandus est potius ea propter mercedem quoque doliorum potest exigere. sed ita demum, si interfuit eius, inania esse vasa in quibus vinum fuit. veluti si locaturus ea fuisset, vel si necesse habuit alia conducere dolia commodius est autem conduci uasa, nec reddi vinum, nisi quanti conduxerit ab emptore reddatur: aut vendere vinum bona fide: id est, quantum sine ipsius incommodo fieri potest, operam dare ut qua minime detrimento sit ea res emptori, d. l. prima. §. licet.

Si doliare vinum emeris, nec de tradendo eo quicquam conuenerit, id uidetur actum, ut ante euacuarentur, quam ad vindemiam opera eorum futura sit necessaria, quod si non sit euacuata faciendum quod veteres putauerunt, per corbem uenditorem mensuram facere, & effundere. ueteres. n. hoc propter mensuram suaserunt, si quanta mensura esset, non appareat: uidelicet ut appareret quantum emptori perierit d. l. prima. §. finali.

Hoc ita uerum est, si is est uenditor, cui sine noua uindemia non sint tota uasa necessaria. si uero mercator est, qui emere uina, & uendere solet, is dies spectandus est, quo ex commodo uenditoris tolli possint ff. e. l. secunda in prin.

Custodiam autem ante admetiendi diem qualem præstare uenditorem oporteat utrum plenam, ut & diligentiam præstet, an uero dolum duntaxat uideamus & uerum est eam diligentiam uenditorem exhibere debere, ut fatale damnum uel uis magna sit exculatum, ff. eod. l. secunda §. finali.

Custodiam autem uenditor tale præstare debet, quam præstant hi quibus res comodata est, ut diligentiam præstet exactiorem, quam in suis rebus adhiberet, ff. eodem, l. tertia.

Si quis uina vendiderit, & intra diem certum degustanda dixerit deinde per uenditorem steterit quominus degustarentur, utrum præteritum duntaxat periculum acoris & mucoris uenditor præstare debet: an uero etiam die præterito, ut si forte corrupta sint posteaquam dies degustandi præterit, periculum ad uenditorem pertineat, an uero magis emptio sit soluta quasi sub conditione uenierunt, hoc est si ante diem illum fuisset degustata? & interierit, quid actum sit. & si hoc in occulto sit debet dici emptionem manere, periculum autem ad uenditorem, respicere, et ultra diem degustando præfinitum: quia per ipsum factum est. ff. e. l. 4.

Si auersione uinum uenit custodia tantum præstanda est. ex hoc apparet, si non ita uinum uenit ut degustaretur neque acorem, neque mucorem uenditorem præstare debere, sed omne periculum ad emptorem pertinere. difficile, autem est ut quisquam sit, emat, ut ne degustet. Quare si dies degustationi adiectus non erit, quandoque emptor degustare poterit, & quo ad degustauerit periculum acoris & mucoris ad uenditorem pertinebit. dies enim degustationi præstitus meliorem conditionem emptoris facit, d. l. quarta, §. si auersione.

Vino autem per auersionem uendito, finis custodiæ est auerendi tempus. quod ita erit accipiendum, si adiectum tempus est. Ceterum si adiectum non sit, uidendum, ne infinitam custodiam non debeat uenditor. & est uerius secundum ea, quæ supra ostendimus, aut interesse quid de tempore actum sit, aut denunciare ei ut tollat uinum. certè antequam ad uindemiam fuerint dolia necessaria, debet auerhi uinum, d. l. quarta, §. finali.

Si per emptorem. steterit quominus ad diem uinum tolleret, postea, nisi quod dolo malo uenditoris interceptum esset, non debet ab eo præstari si uerbi gratia an phoræ centum ex eo uino quod in cella esset uenierit, si ad mensum est, donec admetiatur, omne periculum uenditoris est: nisi id per emptorem fiat, ff. e. l. v.

Si uina

Si uina emerim, exceptis acidis, & mucidis, & mihi expediat acida quoq; accipere, Proculus ait quamuis id emptoris causa exceptum sit, tamen acida & mucida non uenisse. nam quæ inuitus emptor accipere non cogeretur, iniquum esse, non permitti uenditori, uel alii ea uendere. ff. eod. l. sexta.

Si uina, quæ in dolis erunt, uenierint, eaq; antequam ab emptore tollerentur, sua natura corrupta fuerint, si quidem de bonitate eorum adfirmavit uenditor, tenebitur emptori. Quod si nihil adfirmavit, emptoris erit periculum, quia siue non degustauit, siue degustando male probauit, de se querri debet. planè si uim intelligeret uenditor non duraturam bonitatem eorum usque ad in eum diem quo tolli deberent, non admonuit emptorem tenebitur ei quanti eius interesset admonitum fuisse. ff. eod. l. si uina, xv.

Cum conuenit, ut singulæ amphoræ vini certo precio ueneant: antequam tradantur, imperfecta etiam tunc uenditione, periculum uini mutati, emptoris qui moram mensuræ, faciendæ non interposuit non fuit. Cum autem uniuersum, quod in horreis petitum erat, uenisse sine mēsurā, & clauēs emptoribus traditas alleges, post perfectam uenditionē, quod uino mutato damnum accidit, ad emptorem pertinet. Hæc omnia locum habent non solum si uinum, sed etiam si oleum uel frumentum, uel his similia uenierint, & ea aut deteriorata, aut penitus corrupta fuerint. C. eod. l. secunda.

Si post emptionem fundo aliquid accefferit, ad emptoris cōmodum pertinet. Nam & cōmodū eius esse debet, cuius periculū est. Inst. de emp. §. sed si post.

Id quod post emptionem fundo accessit per alluionem, uel periit, ad emptoris commodum incommodumq; pertinet. nam & si totus ager post emptionem flumine occupatus esset, periculum esset emptoris: sic igitur & cōmodum eius esse debet. ff. de periculo & commodo rei uend. l. septima, in princ.

Sic in uenditione conditionali: hoc ipsam conuenisset, ut res periculo emptoris pactum ualere Scæuola notat: fundi nomine emptor agere non pōt, cū priusquam mensura fieret, inundatione aquarum, aut chasmate, aliove quo casu pars fundi interierit. ff. eod. l. si in uenditione, x. §. in libro.

Quod uenditur, in modum agri cedere debet: nisi si id actum est, ne crederet, atq; nō uenit, in modum cedendum, si id ipsum actum est, ut crederet. ueluti uię publicę, limites, luci, qui fundum tangunt cum uero neutrum dictum est, cedere non debet. & ideo nominatim caueri solet, ut luci, uię publicę, quæ in fundo sint, totæ in modum cedant. ff. eod. l. septima. §. quod uenditur.

Si post inspectū prædium, antequā emptio contraheretur, arbores uento vi deiectę sunt, an hæ quoq; emptori tradi debeant, queritur, & responsum est, nō deberi: quia eas non emerit. cū antequā fundū emerit, defierint fundi esse, sed si ignorauit emptor deiectas esse arbores, uenditor aut sit, nec admonuit quanti emptoris interfuerit, rē æstimandā esse, si mō uenit. ff. eo. l. si post, ix.

Si ita uenierit, **EST ILLE AEQVVS EMPTVS SIVE NAVIS EX ASIA VENERIT, SIVE NON VENERIT**, Iulianus putat statim esse perfectam uenditionem: Quoniam certum sit eam contractam. ff. eod. l. necessario, viii. §. Si ita

Cum vsum fructum mihi vendis, interest utrum ius vtendi fruendi quod solum tuum sit vendas, an verò in ipsum corpus, quod tuum sit, vsum fructum mihi vendas: nam priore casu etiam si morieris statim, nihil mihi hæres tuus debet: hæredi autem meo debetur si tu uiuis, posteriore casu hæredi meo nihil debetur, hæres tuus debet d. l. necessario. §. finali.

Quintæ Partis, Lib.III.

Lectos emptos ædilis, cum in via publica positi essent, concidit. si traditi essent emptori, aut per eum sterisset, quominus traderentur, emptoris esse periculum placet. ff. eod. l. lectos, xii.

Eumque cum ædili, si id non iure fecisse, habiturum actionem legis Aquiliæ, aut certæ cum venditore ex empto agendum esse, ut is actiones suas, quas cum ædile habuisset, ei præstaret. Quod si neque traditi essent, neq; emptor in mora fuisset. Quominus traderetur venditoris periculum erit. ff. eo. l. eumque, xiii. cum l. seq. in princ.

Si fugerit animal venditum, vel surreptum fuerit, ita ut neque dolus, neq; culpa uenditoris interuenerit, animaduertendum erit, an custodiam eius usq; ad traditionem uenditor susceperit. sanè enim si susceperit ad ipsius periculum is casus pertinet, si non susceperit securus est. Idem & in cæteris rebus intelligimus, utique tamen uendicationem rei, & conditionem exhibere debebit emptori: quia sanè qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipse Dominus est. Idem etiam est in damni iniuriæ actione. Inst. de emptione. §. quod si fugerit.

Materia empta si furto perisset postquam tradita esset, emptoris esse periculo respondit Paulus: si minus uenditoris. videri autem trabes traditas, quas emptor signasset. ff. eo. l. quod si, 14. §. Materia.

Illud sciendum est, cum morâ emptor adhibere cœpit, iam non culpâ, sed dolum malum tantum præstandum à venditore. Quod si per vënditorem, & emptorem mora fuerit, labeo quidem scribit, emptori potius nocere, quâ venditori moram adhibitam. sed videndum est, ne posterior mora damnosa ei sit. quid enim si interpellauero venditorem, & non dederit id quod emerâ: deinde posteriore offerente illo, ego nō acceperim? sanè occasu nocere mihi deberet. sed si peremptorem mora fuisset, deinde cum omnia integro essent, uenditor morâ adhibuerit, cum possit se exoluere, æquum est posteriorem moram venditori nocere. ff. de periculo & cōmodo rei vend. l. illud, 17.

Venditori si emptor in precio soluendo moram fecerit, interesse duntaxat præstabit: non omne omnino, quod venditor mora non facta consequi potuit, veluti si negotiator fuerit, & precio soluto, ex mercibus plusquam ex interesse, quærere potuit. ff. eod. l. fin.

Dolum auctoris bonæ fidei emptori non nocere certi iuris, est C. eo. l. tertia.

Cum inter emptorem & uenditorem, contractu sine scriptis inito, de precio conuenit, moraque venditoris in traditione non intercessit: periculo emptoris rem distractam esse in dubium non venit. C. eo. l. quarta.

Si res vendita per furtum perierit, prius animaduertum erit, quid inter eos de custodia rei conuenerat si nihil appareat conuenisse, talis custodia desideranda est à venditore, qualem bonus paterfamilias suis rebus adhibet. quâ si præstiterit, & tamen rem perdidit, securus esse debet. ut tamen scilicet uindicationem rei & conditionem exhibeat emptori. unde uidebimus in personam eius, qui alienam rem uendiderit, cum is nullam uindicationem, aut conditionem habere possit. ob id ipsum damnandus est: quia si suam rem vendidisset, potuisset eas actiones ad emptorem transferre. ff. de contrahen. empt. l. quod sæpe, 35. §. si reo.

Sed & si ex doleario pars vini uenierit, ueluti mextretæ certum, uerissimū est. Quod & constare uidetur, antequam admetiatur, omne periculum ad uenditorem pertinere. nec interest, unum precium omnium centum metretarum

rum in semel dictum sit, an in singulos eos d.l. quod saepe. S. sed & si.
 Si quis in vendendo prædio confinem celauerit, quem emptor si audisset, empturus non esset, non tenetur uenditor d.l. quod saepe. S. fin.
 Res in auersione emptæ, si non dolo venditoris factum sit, ad periculum emptoris pertinebit. etiam si res adsignata non sit. ff. eo. l. qui officii, 6 2. S. fin.

DE REBUS EORVM, QVI SVB TVTELA, VEL CVRA SVNT, SINE DECRETO NON ALIENANDIS, VEL HYPOTHECAE SVPPONENDIS. Titulus XV.

IMPERATORIS Seueri oratione prohibiti sunt, tutores, & curatores prædia rustica, vel suburbana distrahere. Quæ oratio in senatu recitata est Tertilio, & Clemente consulibus Idibus Iuniis, & sunt uerba eius huiusmodi **PRAETEREA PATRES CONSCRIPTI INTERDICAM TVTORIBVS, ET CVRATORIBVS, NE PRAEDIA RVSTICA, VEL SVB VRBANA DISTRAHANT, NISI SI ID, VT FIERET PARENTES TESTAMENTO, VEL CODICILLIS CAVERINT, QVOD SI FORTE AES ALIENVM TANTVM ERIT, VT EX REBVS CAETERIS NON POSSIT EXSOLVI: TVNC PRAETOR VRBANVS VIR CLARISSIMVS ADEATVR, QVI PRO SVA RELIGIONE EXISTIMET, QVAE POSSINT ALIENARI, OBLIGARIVE DEBEANT: MANENTE PVPILLO ACTIONE SI POSTEA POTVERIT PROBARI OBREPTVM ESSE PRAETORI** ff. de rebus eorum, qui sub tutel. l. prima, in princ.

Si defunctus, dum uiueret res uenales habuerit, testamento tamen non cauerit, ut distraherentur abstinendum erit venditione. Non. n. vtique, qui ipse voluerit vendere. Idem et postea distrahendum putauit, d.l. prima. S. si defunct.

Si minor 25. annis emerit prædia, ut quoad pretium solueretur, essent pignori obligata venditori pignus non valebit. Nam ubi dominium quaesitum est minori, cepit non posse obligari, d.l. prima. S. fin.

Sed hic videtur illud mouere, quod cum dominio pignus quaesitum est: & ab initio obligatio inhesit. Quod si à fisco emerit, nec dubitatio est, quin ius pignoris saluum sit. Si igitur talis species in priuato venditore inciderit, imperiali beneficio opus est, ut ex rescripto pignus confirmetur. ff. eo. l. secunda.

Sed si pecunia alterius pupilli alteri pupillo fundus sit comparatus, isq; pupillo uel minori traditus sit. an pignoris obligationem possit habere is, cuius pecunia fundus fuit emptus? & magis est, ut saluum sit ius pignoris, ei pupillo cuius pecunia comparatus est fundus: pignori tamen capi iussu magistratus, vel præsidis, vel alterius potestatis, & distrahi fundus pupillaris potest. Sed & in possessionem mitti rerum pupillarium à prætore quis potest? Et ius pignoris contrahitur siue legatus seruandorum causa, siue damni infecti, ut procedat iubere, etiā possideri poterit. Hæ enim obligationes, siue alienationes locum habent: quia non ex tutoris, vel curatoris uoluntate id fit, sed ex magistratu cum auctoritate. ff. eo. l. tertia, in princ.

Item quaeri potest, si fundus pupilli à tutore petitus sit, nec restituatur an litis æstimatio oblatam alienatione pariat, & magis est, ut pariat. Hæc. n. alienatio

Quintæ Partis, Lib.III.

tio non sponsæ tutorem fuit. Idemque erit dicendum, & si fundus petitus sit, qui pupilli fuit, & contra pupillum pronuntiatum, tutoresque restituerunt. Nam & hic valebit alienatio propter rei iudicatæ authoritatem. d.l. tertia. §. Item quæri.

Si ius detentionis, quod misso in possessionē ex primo decreto contingit, vsq; dum secundo impetrato, habeat pupillus. videamus an distrahi hoc à tutoribus possit, & magis est non posse. quamuis ius prædii potius sit. d.l. 3. §. si ius. Nec vsusfructus alienari potest pupilli, si solus fuit vsusfructus pupilli. An ergo hic non vtendo amittatur. Si tutor causam præbuerit huius rei. Et manifestum est instaurari debere. Sed si proprietatem habeat pupillus, non potest vsusfructum, vel vsus alienare, quamuis oratio nihil de vsusfructu loquatur. d.l. tertia. §. Nec vsusfructus.

Simili modo dici potest, nec seruitutem imponi posse fundo pupilli, vel adolescentis, nec seruitutem remitti. quod & in fundo dotali placuit. d.l. 3. §. fin.

Si lapidicinas, vel quæ alia metalla pupillus habuerit, stypteria, vel cuiusque alterius materiæ, vel Cretefodinas, vel Argentifodinas, vel quid aliud huic simile. quod tamen priuatis licet possidere, magis verum est ex sententia orationis impediri alienationem, sed & si salinas habeat, pupillus, idem erit dicendum d.l. tertia. §. fin. & l. quarta, & quinta, in princ.

Si pupillus alienum fundum bona fide emptum possideat: dicendum est, nec hunc alienare tutores posse. Etenim si quasi pupillaris distractus est, venditio valet. d.l. quinta. §. si pupillus.

Si pupillo fundus pignorat us sit: vendere tutores possunt. hunc enim quasi debitoris, hoc est, vt alienum vendunt: si tamen impetrauerit pupillus, uel pater eius, ut iure domini possideat: consequens erit dicere non posse distrahi quasi prædium pupillare. Idemque est & si fuerit ex causa damni infecti iussus possidere, d.l. quinta. §. si pupillo.

Si fundus legatus uel per fideicommissum fuerit relictus, Scio à pupillo hærede instituto, an tutores restituere hunc fundum possit, sine authoritate prætoris? & si quidem rem suam legauit, oratio cessat, sin uero de re pupilli, dicendum erit locum esse orationi, nec inconsulto prætore posse alienari. d.l. quinta. §. si fundus.

Si pupillus stipulanti sponderit, an soluere possit, sine prætoris authoritate: & magis est ne possit: alioquin inuenta erit alienandi ratio, sed si pater stipulanti fundum sponderit, successeritque pupillus in stipulatum fortium dicetur sine prætoris authoritate posse eum reddere, idemq; & si iure hæreditario alii successerit, qui erat obligatus eadem ratione, & si parens fundum vendiderit, uel quiuis alius cui pupillus successerit: potest dici pupillum cætera uenditionis inconsulto prætore posse perficere, d.l. quinta. §. si pupillus.

Fundum legatum repudiare pupillus sine prætoris authoritate non pōt. Esse. n. & hanc alienationem, cum res sit pupilli, nemo dubitat, d.l. quinta. §. fundum.

Ob æs alienum tantum causa cognita præsidali decreto prædium rusticum minoris prouinciale distrahi permittitur C. de prædiis, & aliis rebus min. non alien. l. ob æs alienum 12.

Non passim tutoribus sub obtentu æris alieni permitti uenditio debuit. Neq; enim est eis uia distractionis tributa. & ideo prætori arbitriū huius rei senatus dedit: cuius officio in primis conuenit hoc excutere, an aliunde pecunia possit ad extenuandum æs alienum expediri. quærere ergo debet, an pecuniam

niam pupillus habeat, uel innumerato, uel in nominibusque, quæ conueniri possint, uel in fructibus conditis, uel etiam in reddituum lpe, atque obuentionum. Item requirat nam aliæ res sint præter prædia, quæ distrahi possint, ex quarum pietio æri alieno satisfieri possit. si igitur depræhenderit non posse aliunde exolui, quam ex prædiorum distractione: tunc pmittit distrahi. Si modo urgeat Creditor, autem interesse modus parendum æri alieno suadeat. Item prætor æstimare debebit, utrum uendere potius, an obligare permittat: nec non & illud uigilanter obseruare, ne plus accipiatur sub obligatione prædiorum, quam opus sit ad soluendum æs alienum: aut si distrahendum arbitrat: ne propter æs alienum modicum, possessio magna distrahatur, sed si sit alia possessio minor, uel minus utilis pupillo: magis eam iubeat distrahi, quàm maiorem, & utiliore. In primis igitur quoties desideratur ab eo, ut permittat distrahi requirere debet eum, qui se instruat de fortunis pupilli: nec nimium tutoribus, uel curatoribus credere, qui nonnunquam lucri sui gratia asseuerari prætori solent necesse esse distrahi possessiones, uel obligari. Requirit ergo necessarius pupilli, uel parentes, uel aliquos fideles, uel quem alium, qui notitiam rerum pupillarium habeat, aut si nemo inueniatur, aut suspecti sint, qui inueniuntur iubere debent edirationes: Itemque Synopsin pupillarium bonorum, aduocatum pupillo dare, qui instruere possit prætoris religionem, an assentire uenditioni, uel obligationi debeat. Si uero prætor aditus permissit distrahi possessionem provincialem ualebit, quod fecit. si modo Tutela Romæ agebatur, & hi tutores eam, quoque administrationem subierat. Ne tamen titulo tenus tutores ære alieno allegato pecunia abutantur quam mutuam acceperint: oportebit prætorem curare, ut pecunia accepta creditoribus soluatur, & de hoc decernere, dareque uiatorem, qui ei renuntiet pecuniam istam ad hoc conuersam, propter quid desiderata est alienatio, uel obligatio, d. l. quinta, §. non passim.

Si æs alienum non interueniat tutores, tamen allegent expedire, hæc prædia uendi, & alia comparari, uel certe istis carere: uidendum est, an prætor eis debeat permittere, & magis est ne possit, prætori enim non liberum arbitrium datum est distrahendi res pupillares, sed ita demum si æs alienum immineat. proinde & si promiserit ære alieno non allegato consequenter dicemus, nullam esse uenditionem, nullumque decretum, Non enim passim distrahi iubere prætori tributum est. sed ita demum si urgeat æs alienum, d. l. §. si æs alienum.

Minorum possessionis uenditio per procuratorem delato ad prætorem, uel præsidem provinciae libello, fieri non potuit cum eas res confici rectè aliter non possit, Nisi apud acta causis probatis, quæ uenditionis necessitatem inferant, decretum solenniter interponatur, C. eo. l. quinta.

Manet actio pupillo si postea poterit probari obreptum esse prætori. Sed uidendum est utrum in rem, an in personam dabimus ei actionem, & magis est ut, & in rem detur non tantum in personam aduersus tutores, siue curatores, ff. eod. l. quinta, §. manet, & C. eo. l. quinta.

Cum emancipatis uobis prædium acquisitum foret alienari à patre, eodemque curatore sine prædiis, autoritate non potuit. maxime si tamquam suum esset non tamquam pupillare uendiderit. Itaque illibata uobis persecutio eius manet, C. de præd. min. non alien. l. tertia.

Non solum per uenditionem rustica prædia uel suburbana pupilli, uel adulescentes alienare prohibentur, sed neque transactionis ratione, neque permutatio

ne, &

Quintæ Partis Lib. III.

ne, & multo magis donatione, uel alio quoquo modo ea transferre, sine decreto à dominio suo possunt. Igitur & tu si fratribus tuis per transactionem fundum dedisti uendicare eum potes: sed si quid inuicem ab eis ex eodem pacto consecutus es, id mutuo restituere debes, C. eo. l. quarta.

Si ad resoluendam donationem, quam in emancipatum & pater contulerat, minor uiginti quinque annis cautionem ei emisisti, cum huiusmodi scriptura contra senatusconsulti auctoritatem data sit non oberit iuri tuo, C. eo. l. septima.

Prædia rustica, quæ contra senatusconsultum data esse ante nuptias sponsaliorum nomine præcum tuarum confessio ostendit, cum proprietates ad te propter iuris interdictum transire non potuerit, in dominio mariti permanisse, palam est, C. eod. l. octaua.

Etiā uectigale, uel patrimoniale, siue emphyteuticum prædium, sine decreto præsidis distrahi non licet, C. eo. l. etiam, 13.

Si minor uiginti quinque annis prædium rusticum cum aliud deberes, sine decreto insolutum dedisti. Dominum à te discedere non permittit senatusconsulti auctoritas, C. eo. l. si minor, 15.

Si prædium rusticum, uel suburbanum, (quod ab urbanis non loco, Sed qualitate se cernitur) In pupillari constituta ætate tutore, authore, uel adulta sine decreto præsidis prouinciæ in qua situm est uenum dedisti: secundum sententiã senatusconsulti dominium eius, sine ius à te discedere non potuit: Sed uenditionem eius & fructuum, uel his existentibus cōditionem competere constitit. Emptor autem si probare potuerit ex cæteris facultatibus obedire te muneribus, siue oneribus non potuisse ad utilitates præterea tuas celsisse, pecuniam, quam pretii nomine sumpseras: doli exceptionis auxilio pretium cum interesse, quod præstituras esses, & sumptus meliorati prædii seruare tantummodo potest, C. eo. l. si prædium, 16.

Si cōmunis res erit, & socius ad diuisionem prouocet: aut creditor, qui pignori agrum à parente pupilli accepit, ius exequatur, sed nihil nouandum & ff. eod. l. prima, §. ff. communis res.

Communia prædia accipere debemus, si pro indiuiso communia sint. Cæterū si pro diuisio communia sint, cessante oratione decreto locus erit, ff. eo. l. quinta, §. finali.

Sed si forte alius proprietatem fundi habeat, alius vsum fructum: magis est, ut cesset hæc pars orationis, quæ de diuisione loquitur. nulla enim communio est, ff. eo. l. sexta.

Communia prædia obligari non possunt, sine decreto. nam quod excipit, oratio ad hoc tantum pertinet, ut perematur communio, non ut augeatur difficultas communionis, ff. eo. l. qui neque. & §. fin.

Inter omnes minores, nec commune prædium, sine decreto præsidis sententiã senatusconsulti distrahi patitur. Nam ad diuisionis causam prouocante, tantummodo maiore socio eius alienationem, & sine decreto fieri iam pridem obtinuit, C. eo. l. inter omnes minores, 17.

Si pupillorum sint communia prædia, qui diuersos tutores habent: uideamus an alienatio locum haberi possit, & cum prouocatio necessaria sit: alienatio impeditur. Neuter enim poterit prouocare, sed ambo prouocationem expectant. Item si eosdem tutores habeant, multo magis, quis impeditam alienationem dicet, ff. eo. l. septima, in prin.

Si pupillus dedit res pignori permissu prætoris: nonnulla erit dubitatio, an alienatio

natio possit impediri, sed dicendum est posse creditorem ius suum exequi. Tu tamen fecerit, si prius prætorem adierit, d. l. septima, §. si pupillus.

Si pater uel parens Tutor sit alicui ex libris, an prætor adeundus sit si obligare uelit? Et magis est, ut debeat. Priorior tamen esse debet prætor ad consentiendum patri, d. l. septima, §. si pater.

Si prætor tutoribus permiserit uendere, & illi obligauerit, uel contra, an ualeat quod actum est. Et uerum est eum, qui aliud fecit, quam quod à prætore decretum est nihil egisse. Quid ergo si prætor ita decreuerit: **VENDERE OBLIGARE PERMITTO**, an possit liberum arbitrium habere, qui faciat. Et magis est, ut possit. dummodo sciamus prætorem non rectè partibus suis functum. debuit enim ipse statuere, & eligere, utrum magis obligare, an uendere permittat, d. l. septima, §. si prætor.

Si obligauerit rem Tutor sine decreto: quamuis obligatio non ualeat. est tamen exceptioni doli mali locus: scilicet tunc, cum tutor mutuam acceptam pecuniam ei soluerit, qui sub pignore erat creditor. Item uidendum est, an & obligare ei re possit. Et dicendum est si eandem sortem acceperit, non ualere obligationem, ut ius prioris creditoris etiam ad sequentem transeat, d. l. septi. §. si.

Et si is, quem prædium rusticum minoris distraxisse a firmas curatoris officio functus id fecit: uenditio tamen contra diui seueri orationem facta, præsidis sententia non immerito rescissa est. pignora sanè, quæ ibi euictionis periculum idem curator ex rebus propriis tibi obligauit non prohiberis persequi, C. de præd. mi. non alie. l. & si 9.

Qui neque tutores sunt ipso iure, neque curatores, sed per tutore negatiua gerunt, uel per curatore, eos non posse distrahere res pupillorum, uel adolescentium nulla dubitatio est, ff. co. l. qui neque, viii. in princ.

Sed si curator sit furiosus, uel cuiusque alterius non adolescentis: uidendum est, utrum iure uetere ualebit uenditio, an hanc orationem admitteremus & quia de pupillis princeps loquitur, & coniuncti tutoribus, curatores accipiuntur & de cæteris ex sententia orationis, idem dicendum est, d. l. qui neque. §. sed si curator.

Quamuis antecessor præsidis decreuisset ea prædia uenundari, quæ tutor pupilli subiecto nomine alterius emptoris, ipse sibi comparabat. tamen si fraudem, & dolum contra senatusconsulti auctoritatem, & fidem tutoris commissam, deprehendisset successor, eius æstimabit quatenus, tam callidum cōmentum in exemplum coercere debeat, ff. co. l. quamuis, ix.

Illicite post senatusconsultum pupilli, uel adolescentis prædio uenundato, si eo nomine apud iudicem tutelæ, uel utilis actionis æstimatio facta est, eaque soluta: uenditio prædii ex æquitate inhibetur, ff. co. l. Illicite, x.

Si prædia minoris 25. annis distrahi desiderentur: causa cognita præses provincie debet id permittere. Idem seruari oportet, & si furiosus, uel prodigi, uel cuiusque alterius prædia curatores uelint distrahere, ff. co. l. si prædia, ii.

Non sit contra senatusconsultum, si cuius tutor creditori patris pupilli exoluit, ut eius loco succedat, ff. co. l. Non sit, 12.

Si fundus sit sterilis, uel saxosus, uel pestilens, uidendum est, an alienare eum non possit. Et Imperator Antonius, & diuus pater eius in hæc uerba rescripserunt. Quod allegatis infructuosum esse fundum, quem uendere uultis. mouere nos non potest eum utique pro fructuum modo pretium inuenturus sit, ff. eod. l. si fundus, 13. in prin.

Quintæ Partis Lib. III.

Quamquam autem neque distrahere, neque obligare tutor pupillare prædium potest: attamen, Papianus ait tutorem rem pupilli sine decreto prætoris non iure distrahere, neque obligare. Si tamen inquit errore lapsus uendiderit, & prædium exceptum creditoribus paternis pueri soluerit. quodcumque prædium domino cum fructibus uendicanti doli non inutiliter opponetur exceptio, pretium ac medii temporis interesse, quod creditoribus deberetur, non offerenti, si ex cæteris facultatibus eius æs alienum solui non poterit. Paulus autem notauit, & si solui potuerit, si tamen alia res saluæ erunt. ex quarum pretio æri alieno satisfieri potuerit, dicendum esse adhuc doli exceptionem obstare, si lucrum capret pupillus ex damno alieno, d. l. si fundus, §. fin.

Ut uere uiri prudentissimi Papiani responso, cæterorumque, quorum precibus fecisti mentionem sententiis: ac doli mali exceptionem oppone, pretium ob eorum debitum solutum probens, si sortem cum interesse quod fisco deberetur pupilli non offerentes, fundos prouinciales citra decretum præsidis, uenundatos cum fructibus petant, C. eo. l. utere, 14.

Si minores uel ex patris nomine, uel ex suo debitis duntaxat fiscalibus urgentibus, uel ex priuatis contractibus reperiantur obnoxii. Decreti interpositio à Constantiniano prætore celebranda est, probatis examinatisque causis, ut pate facta rerum fide, firma uenditio perseueret, C. eod. l. finali.

Paulus respondit, & si testamentum patris postea irritum esse apparuerit: tamen tutores pupilli, siue curatores filii nihil contra orationem diuorum principum fecisse uideri, si secundum voluntatem defuncti testamento scriptam, prædium rusticum pupillare uendiderunt: ff. eod. l. finali.

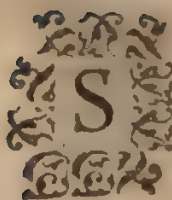
Venditio quidem prædii, quod iure pignoris uel in causa iudicati captum & didistractum, est ad senatusconsultum, quod & non alienandis prædiis pupillorum uel adolescentium, nisi auctore prætore, uel præside prouinciæ factum est non pertinet. sed si etiam num in ea ætate es, cui subueniri solet, aditus competens iudex, an in integrum restituere debeat præsentem diuersa parte, causa cognita dispiciet. C. de præd. min. non alienandis. l. prima.

Non est uobis necessaria in integrum restitutio, si tutores, uel curatores uestri possessionem, licet pignori nexam uendiderunt sine decreto. Quod si creditores id fecerunt: ita demum iuxta formam adiecti, beneficium tibi impertietur, si fraudulenta uenditione participante consilio emptoris damnum tibi inflatum esse doceatur, C. eod. l. secunda.

Prædiorum, quæ sine decreto alienata sunt, dominium tibi persequenti, præses opem feret, apud quem si illuxerit non uniuersa prætia, quæ curatori tuo data sunt, in patrimonium tuum processisse: pro ea duntaxat pecuniæ parte conuenire te permittet: quam in facultates suas erogatam esse constiterit. C. eod. l. prædiorum. x.

QUANDO DECRETO OPVS NON EST.

Titulus XVI.

I probare potes patrem pupilli, cuius tutores conuenisti consensisse, ut reddito tibi prædio prædium reciperet: Id quod conuenit, seruabitur. neque enim in ea re auctoritas præsidis necessaria est, ut tutorum sollicitudini consulatur, si uoluntati defuncti pareant. C. quando decreto, opus non est. l. prima.

Illud

Illud requirendum est, an adito Principe, Saturnius uir clarissimus specialiter ius uenditionis acceperit. ad instar enim, prædialis decreti contentio principalis accedit, C. eo. l. secunda.

Prædium rusticum, uel suburbanum à minore uiginti quinque annis alienati, siue decreto præsidis: nisi parentis uoluntas, seu testatoris, ex cuius bonis ad minorem peruenit, super alienando eo aliquid mandasse deprehendatur: nulla ratione potest, C. eo. l. tertia.

Et sine interpositione decreti tutores, uel curatores, quarumcunque personarum, uestes detritas, & superuacua animalia uendere permittatur, C. eodem l. finali.

SI QVIS IGNORANS REM MINORIS
ESSE, SINE DECRETO COMPARVERIT.

Titulus XVII.

Ica, quæ in iura tutoris hæreditario titulo successit, possessionem tuam uendiderit: & ut pupillarem distraxit. Emptor qui sciens à tutoris hærede mercatus est, cum officium morte finiatur, alienam rem comparando de temporis interuallo nullam potuit adquirere defensionem. Si uerò ut suam distraxit ignoransque rem alienam emptor comparauit. Neque statim per traditionem possessionis dominus effectus est. Sed tantummodo aduersus te statuti temporis, cum te legitime ætatis esse non diffitearis, potest uti præscriptione, C. eo. l. prima.

Si contra amplissimi ordinis decretum possessiones tuæ distractæ sunt, conueni earum possessorem. ut (si ita probaueris gestum) & possessio retrahatur, & fructus uniuersi reuocentur: si non bona fide emptorem fuisse, qui emit, constiterit, C. eod. l. secunda.

Possessiones tuæ rusticæ, uel suburbanæ, sine cognitione causæ, & interpositione decreti contra senatusconsultum alienatæ, nec à secundo emptore recte tenentur: Nisi statutum temporis spacium intercessit, C. eo. l. tertia.

Quoniam aduersus emptorem, ad quem ex persona eius, cui contra senatusconsultum donata res est, iusto titulo interueniente ea res de qualis est, transitum fecit: requirere oportebit, an presente priore domino, & maiore effecto, sine controuersia bona fide decennio, uel absente uiginti annis, qui quæstionem patitur, possessor fuisse monstretur. quod si apud grauitatem tuam manifeste constiterit, sine ulla cunctatione, habita longi temporis præscriptio ne, petitorum oportebit excludi, C. eo. l. fin.

SI MAIOR FACTVS VENDITIONEM FACTAM,
SINE DECRETO RATAM HABVERIT.

Titul. XVIII.

VM proponas curatorem patris tui non interposito præsidis decreto prædium rusticum hæredi creditoris, seu curatori eius destinasse uenundare, eamque uenditionem deceptum patrem tuum ratam habuisse, si minore pretio distractum est prædium, & inconsulto errore lapsum patrem tuum perperam uenditioni consensum dedisse

OOOOO

Quintæ Partis Lib. III.

dedisse constiterit: non ab re erit, superfluum precii in compensationem deduci. quod præsidis prouisione fieri conuenit, cuius solertiæ congruum est, si diuersa pars bonam fidem non amplectatur, in arbitrio eius ponere, an uelit possessionem cum fructibus restituere: ita ut pecunia cum competenti interesse restituatur, C. eo. l. prima.

Si sine decreto præsidis prædia tua à tutore tuo alienata sunt, nec speciali confirmatione uel (si bona fide possessor fuisset) statuti temporis excursu id, quod perperam est factum, fuerat stabilitum: præses prouinciæ possessionem in ius tuum retrahet, C. eo. l. secunda.

Si quando sine decreto minorum, uel adhuc sub curatoribus constitutorum, uel perueniam ætatis eorum curam excedentium, res alienantur, uel supponuntur, & ad perfectam ætatem iidem minores prouecti, longo silentio querelam huiusmodi tradiderint, ut inutilis alienatio, uel suppositio diuturno silentio roboretur, certum tempus, ad talem confirmationem præfinitum esse censetur. Ideoque præcipitur, si per quinque continuos annos, post impletam minorum ætatem, idest uiginti quinque annos connumerandos, nihil conquestus est super tali alienatione, uel suppositione is, qui eam fecit, uel hæres eius, minime retractari eam occasionem prætermisionis decreto, sed sic tenere, quasi ab initio legitimo decreto fuisset alienata res, uel supposita. Cum autem donationes à minoribus, nec cum decreto celebrari possint. Si minor uel post ueniam ætatis, rem immobilem donationis titulo in alium (excepto propter nuptias donatione) transcripserit: non aliter hoc firmitatem habebit, nisi post uiginti quinque annos impletos, inter præsentem quidem decennium, inter absentes autem uicennium donatore adquiescente effluerit: ut tamen in hæredis persona illud tantummodo tempus accedat; quod post eiusdem hæredis minoris ætatem silentio transactum sit, C. eo. l. fin.

DE RERV PERMVTATIONE.

Tit. XIX.

SICUT aliud est uendere, aliud emere, alius emptor, alius uenditor: ita aliud precium, aliud merx. at, in permutatione discerni non potest, uter emptor, uel uter uenditor sit: multumque differunt eorum præstationes. emptor enim, nisi fecerit numos accipientes, tenetur ex uendito. uenditori sufficit ob euictionem se obligare, possessionemque tradere, & purgari de dolo malo. itaque si res euieta non sit, nihil debet. In permutatione uero, si utrumque precium est, utriusque rem fieri oportet, si merx, neutrius, sed cum debeat, & res & precium esse, non potest discerni, quid eorum sit precium, & quid ueneat: nec ratio patitur, ut una, eademque res, & ueneat, & precium sit emptionis. Vnde si ea res, quam acceperim, uel dederim, postea euincatur in factum dandam actionem respondetur. item emptio ac uenditio nuda consentientium uoluntate contrahitur: permutatio autem ex re tradita initium obligationi præbet. alioquin, si res nondum tradita sit, nudo consensu constitui obligatione dicemus,

dicemus, quod in his duntaxat receptum est, quæ nomen suum habent: ut in emptione, uenditione, conductione, mandato. ideo Pedius ait, alienam rem dantem nullam contrahere permutationem. igitur ex altera parte traditione facta, si alter rem nolit tradere, non in hoc agemus, ut interest nostra, illam rem accepisse, de qua conuenit: sed ut res contra nobis reddatur, conditioni locus est, quasi re non secuta. ff. de rerum permutatione, l. prima.

Si cum pater tuus uenalem possessionem haberet, precii nomine, licet non taxa quantitate aliam possessionem dedit: idque quod comparauit, non iniuria iudicis, nec patris tui culpa euictum est: ad exemplum ex empto actionis non immerito id, quod tua interest (si in patris iura successisti) consequi desideras. At enim si cum uenalis possessio non esset permutatio facta est, idque, quod ab aduersario præstitum est, euictum est: quod datum est (si hoc elegeris) cum ratione restitui postulabis, C. eo. l. prima.

Permutationem utpote re ipsa bonæ fidei constitutam, sicut commemoras, uicem emptionis obtinere, non est iuris incogniti, C. eo. l. 2.

Ex placito permutationis, nulla re secuta, constat nemini actionem competere: nisi stipulatio subiecta ex uerborum obligatione quæsierit partibus actionem. C. eod. l. tertia.

Cum precibus tuis expresseris placitum inter te, & alium permutationis intercessisse, eumque fundum à te datum uendidisse: contra emptorem quidem te nullam habere actionem perspicis, cum ab eo susceperit dominium cui te tradidisse titulo permutationis non negas. sed si secundum fidem placiti stipulatio subiecta est: successores eiusdem, cum quo contractum habuisti, conuenire non prohiberis. si uero nulla stipulatio intercessit: præscriptis uerbis actio est, ut uel fides placiti tibi seruetur, uel quod alterius accipiendi fundi gratia dedisti, causa non secuta restituatur. C. eod. l. quarta.

Quoniam ad seueras patrem tuum ei, contra quem preces fundis hac conditione dedisse fundum, ut inuicem domum terram acciperet: aditus præses provincie placitis eum parere uel si causam, propter quam fundus datus est, sequi non prospexerit, conditionis ratione datum ei te, restituere, sicut postulas, iubebit. C. eod. l. quinta.

Rebus certa lege traditis, si huic non pareatur præscriptis uerbis incertam ciuilem dandam actionem, iuris autoritas demonstrat, C. eo. l. sexta.

Emptionem rebus fieri non posse, pridem placuit, igitur cum frumenti certam modulationem Callimacho, & Agamato te dedisse, ut tibi repræsentent olei designatum pondus adseueres, si placitis citra stipulationis solennitatem non exhibeant fidem: quantum dedisti, causa non secuta, condicere pro desiderio tuo potes. C. eod. l. penult.

Ea lege rebus donatis candido, ut quod placuerat menstruum, seu annum tibi præstaret: cum huiusmodi conuentio non nudi pacti nomine censeatur, sed rebus propriis dictæ legis substantia muniatur; adimplendum tibi placitum sicut postulas, præscriptis uerbis competit actio. C. eod. l. finali.

DE LOCATIONE, ET
CONDUCTIONE.

Tit. XX.

LOCATIO, & conductio proxima est emptioni, & uenditioni, eiusdemque regulis consistit. Nam, ut emptio & uenditio, ita contrahitur, si de pretio conuenerit: sic & locatio, & conductio, ita contrahi intelligitur, si merces constituta sit, & competit locatori quidem locati actio, conductori uero conducti. Inst. de locatione, in princ. & ff. eod. l. secunda, in princ.

Locatio, & conductio cum naturalis sit, & omnium gentium non uerbis, sed consensu contrahitur, sicuti emptio & uenditio, ff. eo. l. prima.

Sicut emptio, ita & locatio sub conditione fieri potest, sed donationis causa contrahi non potest, ff. eo. l. sicut, 23. in princ.

Ea quæ disposita sunt in emptione, si alieno arbitrio premium promissum fuerit, eadem, & de locatione, & conductione dicta esse intelligimus, si alieno arbitrio merces promissa fuerit, Inst. ead. l. S. ea quæ.

Si merces promissa sit generaliter alieno arbitrio, locatio, & conductio contrahi non uidetur, si autem quanti Titius æstimauerit: sub hac conditione locatio stabit. ut si quidem ipse qui nominatus est mercedem definierit: omnino secundum eius æstimationem & mercedem persolui oporteat, & conductio ad effectum peruenire debet. Si autem ille uel noluerit, uel non potuerit mercedem definire: tunc pro nihilo erit conductio quasi nulla mercede statuta, ff. eo. l. si merces, 28. in princ.

Si in lege locationis comprehensum est, ut arbitrato domini opus approbetur, perinde habetur, ac si uiri boni arbitrium comprehensum esset. Idemque seruatur si alterius cuiuslibet arbitrium comprehensum sit. Nam fides bona exigit, ut arbitrium tale præstetur, quale uiro bono conuenit. ideoque arbitrium ad qualitatem operis non ad tempus prorogandum, quod lege finitum sit, pertinet: Nisi id ipsum lege comprehensum sit, quibus consequens est, ut irrita sit approbatio dolo conductoris facta, ut ex locato agi possit. ff. cod. l. si in lege, 27. in princ.

In operis locatione erat dictum antequam diem effici deberet: deinde si ita factum non esset, quanti locatoris interfuisset, tantam pecuniam conductor promiserat. Eatenus ea obligatio contrahitur quatenus uir bonus de spatio temporis æstimasset: quia id actum apparet esse, ut eo spatio absolueretur, sine quo fieri non posset, ff. eo. l. Insulam, 60. S. in operis.

Opus, quod aduersione locatum est, Donec approbetur conductoris periculo est, quod uero ita conductum sit, ut in pedes, mensurae sue præstetur, eatenus conductoris periculo est, quatenus ad mensum non sit, & in utraque causa notitiam locatori, si per eum steterit, quominus opus approbetur, uel admitatur, si tamen ui maiore opus prius intercederit, quam approbaretur: locatoris periculo est, nisi aliud actum sit. Non enim amplius locatori præstari oportet, quam sua cura, atque opera consecutus est, ff. eo. l. opus, 39.

Si priusquam locatori probaretur opus, ui aliqua consumptum est, detrimentum ad locatorem, ita pertinet, si tale opus fuit, ut probari deberet, ff. eo-

ff. eodem lege si prius, xl.

Lege dicta, domus facienda locata erat, ita, ut probatio, aut an probatio locatoris, aut hæredis eius esset, redemptor ex uoluntate locatoris, quædam in opere permutauerat. Respondit Labeo opus ex lege dicta non uideri factum, sed quoniam ex uoluntate locatoris permutatum esset, redemptorem absolui debere, ff. eo. l. cum in plures, 60. §. lege dicta.

Mandauit tibi, ut excuterer quanti uillam ædificare uelles, renunciaſti mihi ducentorum impensam excutere, certa mercede opus tibi locaui, postea comperi non posse minoris trecentis eam uillam constare, data autem tibi erant centum, in quibus cum partem impedisses, uerui te opus facere dictum est, si opus facere perseveraueris, ex locato me tecum agere, ut pecunia mihi reliquum restituas, d. l. cum in plures, §. Mandauit.

Si fulloni polienda, curande ue, aut sarcinatori sarcienda uestimenta, si quid dederit, nulla statim mercede constituta, sed postea tantum daturum, quantum inter eos conuenerit, non proprie locatio, & conductionis contrahi intelligitur, sed eo nomine, actio præscriptis uerbis datur, Inst. eo. §. qua de causa.

Si tibi polienda, sarcienda ue uestimenta dederim, si quidem gratis hanc operam te suscipiente mandati est obligatio: si uero mercede data, aut constituta locationis, conductionisq; negotium geritur. Quod si neq; gratis hanc operam susceperis, neq; protinus aut data, aut constituta sit merces, sed eo animo negotium gestum fuit, ut postea tantum mercedis nomine daretur, quantum inter nos statutum sit: placet quasi de nouo negotio in factum dandum iudiciū esse, idest præscriptis uerbis actionem, ff. de præscr. uerb. l. si tibi, 24.

Cum Insulam ædificandam locaui, ut sua impensa conductor omnia faciat, proprietatem quidam eorum ad me transfert, & tamen locatio est. locat enim artifex operam suam, idest faciendi necessitatem, ff. loca. l. item, 25. §. cum Insulam.

Ad eo autem familiaritatem aliquam habere uidentur emptio, & uenditio, item locatio, & conductionis. Vt ecce si cum aurifice mihi conuenerit, ut ex auro suo annulos mihi faceret certi ponderis, certeque forme: & acceperit (uerbi gratia) trecentia, utrum emptio, & uenditio sit, an locatio, & conductionis? Sed placet unum esse negotium, & magis emptionem, & uenditionem, quod si ego aurum dederam mercede pro opera constituta. Dubium non est, quin locatio, & conductionis sit, ff. eo. l. secunda, §. adeo.

Non solet locatio dominium mutare. ff. eo. l. Non solet, 42.

Cum fundus locetur, & æstimatum instrumentum colonus accipiat: proculus ait id agi, ut instrumentum emptum habeat colonus: sicut fieret cum quid æstimatum in dotem daretur, ff. eo. l. tertia.

Illud uidendum est, si quis fundum locauerit, quæ soleat instrumenti nomine conductori præstare: quæ si non præstet ex locato, tenetur, & est in Epistola Neratii ad Aristonem, dolia utique colono præstanda esse, & prælum, & Trapeta instructa funibus: sin minus dominum instruere ea debere: sed, & prælum, & Trapetum uitiatum: Dominum reficere debere. quod si culpa coloni, quid eorum corruptum sit, ex locato eum teneri. Fiscos autem, quibus ad præmendum oleum utimur colonum, sibi parare debere. Neratius scripsit. quod si regulis olea præmatur, & prælum, & fuculam, & regulas, & Tympanum, & Trochleas, quibus releuatur prælum, dominum, præstare oportere. Item ænum, in quo olea calida aqua laeuatur,

Quintæ Partis Lib.III.

ut cætera uasa olearia dominum præstare oportere. sicut dolia uinaria, quæ ad præsentem usum colonum picare oportebit. Hæc autem omnia sic sunt accipienda, Nisi quid aliud specialiter actum sit, ff. eo. l. sed addes, 21. §. Illud.

In solo uno pretio totam locasti, & eam uendidisti, ita ut emptori mercedes inquilinorum accederent, quamuis eam conductor maiore pretio locauerit: tamen id tantum emptori accedet, quod tibi conductor debet, ff. eo. l. Insulam, lx. in princip.

In operis duobus simul locatis conuenit priori conductori ante satisfieri, ff. eo. l. In operis, xxix.

Si in lege operis locandi comprehensum esset, ut si ad diem effectum non esset, alii relocare id liceret: Non alius prior conductor ex locato tenebitur, quam si eadem lege relocatum esset. Nec ante relocari id potest, quam dies efficiendi præterisset, ff. eo. l. Item quæritur, xliii. §. si in lege operis.

Qui impleto tempore conditionis remansit in conductione non solum reconduxisse uidebitur, sed etiam pignorum uidetur durare obligatio. Sed hoc ita uerum est si non alius pro eo in priore conductione res obligauerat. huius enim nouus consensus erit necessarius. eadem causa erit, & si Reipu. prædia locata fuerint, quod autem diximus taciturnitate utriusque partis colonum reconduxisse uideri, ita accipiendum est, ut in ipso anno, quo tacuerit, uideantur eandem locutionem renouasse, non etiam in sequentibus annis, & si lustrum forte ab initio fuerat conductioni præstitutum. Sed in secundo quoque anno post finitum lustrum nihil fuerit contrarium actum: eandem uideri locationem, & in illo anno permanisse. Hoc enim ipso quod tacuerunt consensisse uidentur. & hoc deinceps in uno quoque anno obseruandum est in urbanis autem prædiis alio iure utimur, ut prout quisque habitauerit ita, & obligetur: nisi in scriptis certum tempus conductionis comprehensum est, d. l. item quæritur, §. qui impleto.

Qui ad certum tempus conduxit, finito quoque tempore colonus est. Intelligitur enim dominus, cum patitur colonum in fundo esse, ex integro locare, & eiusmodi contractus, neque uerba, neque scripturas utique desiderant, sed nudo consensu conualescunt, & ideo si interim dominus furere ceperit, uel decesserit, fieri non posse Marcellus ait, ut locatio redintegreretur, & hoc uerum est, ff. eo. l. qui ad certum tempus, xliiii.

Legem quidem conductionis seruari oportet, nec pensionum nomine amplius quam conuenit Reposci. Sin autem tempus in quo locatus fundus fuerat, sit exactum, & in eadem locatione conductor permanserit: tacito consensu eandem locationem una cum uinculo pignoris renouare uidetur, C. de locato, l. legem, xvi.

Locare seruitutem nemo potest, ff. eo. l. locare, 47.

Si quis conduxerit numo uno, conductio nulla est, quia, & hoc donationis instar inducit, ff. eod. l. si quis, xxxix.

Qui rem propriam quiduxit existimans alienam, dominium non transfert, sed in efficacem conductionis contractum facit, C. de locato. l. qui rem, xx.

Si olei certa ponderatione fructus anni locasti de contractu bona fide habito, propter hoc solum, quod alter maiorem obtulit ponderationem recedi non oportet, C. de locato. l. si olei, xxi.

Locatio præcariique rogatio, ita facta quoad is, qui eam locasset, de disset uel let: morte eius, qui locauit, aut dedit, tollitur, ff. eo. l. quarta.

Si conductionibus implestis fidem: eiusdem rei gratia, factum instm̄ euauit, quod si quid vestium in fundo fuit, vel vi direptum est: hoc restitui vobis præfcs provinciæ iubebit, C. eod. l. si conductionis, 26.

Interdum locator non obligatur, conductor obligatur: veluti cum emptor fundū conducit donec pretium exoluat, ff. eod. l. sicut, xxiii. S. interdum.

Cum venderem fundum, conuenit, vt donec pecunia omnis persolueretur certa mercede emptor fundum conductum haberet. soluta pecunia, bona fides extigit, vt quid conueniat, fiat: sed non amplius præstat is venditori, quam pro portione eius temporis, quo pecunia numerata non est. Item si pretio non soluto in empta res facta sit tunc ex locato actio erit, ff. eodem l. cum uenderem, xxi. cum l. seq. in princ.

Quotiens autem faciendum aliquid datur, locatio est, ff. eodem, l. item si, xxii. S. Quotiens.

Nemo prohibetur rem quam conduxit fruendam alii locare, si nihil aliud conuenit, C. eodem l. sexta.

Si colonus locauerit fundum, res posterioris conductoris domino non obligantur: sed fructus in causa pignoris manēt, quemadmodum, & si primus colonus eos percipisset, ff. eodem l. si in lege, 27. S. si colonus.

Si cui locauero faciendum quid ego conduxeram, constabit habere ex locato actionem, ff. eodem l. si cui, 51.

Inuitos conductores, seu hæredes eorum, post tempora locationis impleta non esse retinendos, sæpe rescriptum est, C. eodem l. inuitos, xi.

Emptorem quidem fundi necesse non est stare colono, cui prior dominus locauit: nisi ea lege emit. verum si probetur aliquo pacto consensisse, ut in eadē conductione maneat: quamuis sine scripto bonæ fidei iudicio ei quod placuit parere cogetur, C. eodem lege. emptorem, ix.

Qui fundum fruendum, uel habitationem alicui locauit, si aliqua ex causa fundū vel ædes uendat curare debet, ut apud emptorem quoque eadem pactione, & colono frui, & inquilino habitare liceat: alioquin prohibitus is agat cum eo ex conducto, ff. eodem l. si merces, xxviii. S. qui fundum.

Viam veritatis ignoras in conductionibus non succedere hæredes conductoris existimans, cum siue perpetua conductio est, etiam ad hæredes transmittatur: siue temporalis intra tempora locationis hæredi quoque onus contractus incumbat. C. eodem l. ui am, x.

Qui fundum colendum in plures annos locauerat decessit, & eum fundum legauit. Calsius negauit posse cogi colonum, ut eum fundum coleret. quia nihil hæredis interesset. quid si colonus uellet colere, & ab eo cui legatus esset fundus, prohiberetur: eum hærede actionem habere colonum, & hoc detrimentum ad hæredem pertinere: sicuti si quis rem quam uendidisset, necdum tradidisset, alii legasset, hæres eius emptori, & legatario esset obligatus, ff. eodem l. qui fundum, xxxv.

Cum apparebit emptorem conductoremve pluribus uendentem, uel locantem singulorum in solidum intuitum personam: ita demum ad præstationem partis, singuli sunt compellendi, si constabit omnes esse soluendo. quamquam fortasse iustius sit, etiam si soluendo omnes erunt electionem conueniendi, quem uelit non esse auferendam actori, si actiones suas aduersus cæteros præstare non recuset, ff. eodem lege, cum apparebit, 50.

Si diuisa conductio fuit, & in singulis pro partibus facta alieno nomine conueniri

Quintæ Partis Lib. III.

niri vos non oportet. Sin autem omnes, qui conducebant, in solidum locatori sunt obligati: ius ei competens conueniendi quem velit non debet auferri. habetis sanè vos facultatem locatori offerendi debitum, & ut transferatur in uos ea, quæ ob hanc conductionem ab iis quorum nomine in quietamini obligata sunt postulandi, C. eod. l. si diuisa, xiii.

Si vno anno, quis remissionem colono dederit ob sterilitatem, deinde sequentibus annis contigerit ubertas. nihil oberit domino remissio: sed integram pensionem etiam eius anni quo remiserit, exiget. hoc idem, & in vectigali damni erit, sed & si verbo donationis dominus ob sterilitatem anni remiserit, idem erit dicendum: quasi non sit donatio, sed transactio. quid tamen, si nouissimus erat annus sterilis, in quo ei remisit? Verius dicetur, & si superiores uberes fuerunt, & scit locator, non debere cum ad computationem uocari, ff. eodem l. si uno, xvii.

Licet certis annuis quantitatis fundum conduxeris: si tamen expressum nō est in locatione (ut mos regionis postulabat) ut si qua lue tempestatis vel alio cœli vitio damna accidissent ad onus tuum pertinerent: & quæ euenerunt sterilitatis ubertate aliorum annorum repensate non probabuntur: rationem tui iuxta bonam fidem haberi recte postulabis: eamque formam, qui ex appellatione cognoscet sequetur, C. eod. l. octaua.

Cum quidam de fructuum exiguitate quæreretur, non esse rationem eius habendam rescriptio diui Antoni continetur: Item alio rescripto ita continetur. Nouam rem desideras, ut propter uetustatem uinearum remissio tibi detur, ff. eod. l. si uno, xvii §. cum quidam.

Excepto tempore quo edaci locustarum perniciæ sterilitatis uitium intercessit, sequentis temporis fructus, quos tibi iuxta præteritam consuetudinē deberi constituerit, reddi tibi præses prouinciæ iubebit, C. eod. l. excepto, xviii.

Circa locationes, atque conductiones maxime fides contractus seruanda est, si nihil specialiter exprimatur contra consuetudinem regionis, si alii remiserint contra legem contractus, atque regionis consuetudinem pensiones: Hoc aliis præiudicium afferre non potest, C. eod. l. circa locationes, xix.

Cum quidam exceptor operas suas locasset, deinde is qui eas conduxerat decessisset Imperator Antoninus rescripsit in hæc uerba cum per te non stetisse proponas quo minus locatas operas solueres: si eodem anno mercedes ab alio nō accepisti, fidem contractus impleri equum esse, ff. eod. l. sed addes, xxi. §. finali.

Diem functo legato Cæsaris salarium comitibus residui temporis præstandum est, modo si non postea comites cum aliis eodem tempore fuerint. ff. eodem. lege. Diem. xxi.

Qui operas suas locauit, totius temporis mercedem accipere debet si per eum non steterit, quo minus operas suas præstaret. Aduocati quoque si per eos non steterit, quominus causam agant honoraria reddere non debent, ff. eodem, l. qui operas, xli.

Cum quidam excepta operas suas locasset, deinde is, qui eas conduxerat, decessisset. Imperator Antoninus cum Diuo uero rescripsit ad libellum exceptoris in hæc uerba, cum per te non stetisse proponas quominus locatas operas Antonio Aquilio solueres, si eodem anno mercedes ab alio non accepisti, fidem contractus impleri æquum est. ff. eodem l. sed addas, xxi. §. finali.

Si quis cum in annum habitationem conduxisset, pensionem totius anni dederit: deinde insula post sex menses corruerit, uel incendio consumpta sit, pensionem

tionem residui temporis rectissime mela scribit ex conducto actione repetiturum. Non quasi in debitum condicendum. Non enim per errorem dedit plus, sed ut sibi in causa conductionis prospiceret aliter atque si quis cum decem conduxisset xxv. soluerit: hic enim ei per errorem plus soluit, dum putat se xv. conduxisse, & ex conducto actionem non habebit, sed solam conditionem. Nam inter eum, qui per errorem soluit, & eum qui pensionem integram progauit multū interest, ff. eo. l. sed addes, xix. alias, xxi. S. si quis cum in annū.

Habitatores non si paulo minus commode aliqua parte cœnaculi uterentur, statim deductionem ex mercede facere oportet: ea enim conditione habitatoris est, ut si quid transuersarium incidisset, quamobrem dominum aliquid demoliri oporteret aliquam partem incommodi paruulam sustineret: non ita tamen ut eam partem cœnaculi dominus apperuiisset, in qua magnam partem usus habitator haberet, ff. eod. l. habitatores, 27. alias 30. in prin.

Si quis timoris causa emigrasset, si iusta causa fuisset tamen non debet mercedē, sed si causa timoris iusta non fuisset mercedem nihilominus debet, quod si domi habitatione conductor &que usus fuisset, etiam eius domus mercedem, quæ vitium fecisset, debet, d. l. habitatores, S. finali, cum l. seq. in princ.

Idem iuris esse, si potestatem conducendi habebat, ut pretium conductionis præstaret dominus. sed & si locator conductori potestatem conducendæ domus nō fecisset, & is, in qua habitaret, conduxisset. tamen ei præstandum est, quantum sine dolo malo præstitisset. Cæterum si gratuitam habitationem habuisset pro portione temporis ex locatione domus deducendum est, ff. eodem l. quod ei domus, 28. alias 31. idem iuris.

In lege locationis scriptum erat: REDEMPTOR SILVAM NE CEDITO, NE VE CINGITO, NE VE DEVRITO NE VE QVEM CEDERE, CINGERE, VRERE, SINITO. Quærebatur utrum redemptos si, quem quid earum rerum facere vidisset, prohibere deberet: an etiam ita silvam custodire ne quis id facere possit, respondit Alphenus verbum SINERE, utramque habere significationem: sed locatorem potius id uideri voluisse, ut redemptor non solum si quem casu uidisset silvam cedere, prohiberet, sed uti curaret: & daret, operam ne quis etiam caderet, ff. eodem l. in lege. 29. alias 32.

Qui in insulam. xxx. conduxerat singula cœnacula ita locauit, ut. xl. ex omnibus colligerentur, dominus insulæ, quia ædificia vitium facere diceret, demolierat eum. quæsitum est quanti lis æstimari deberet, si is qui eam conduxerat, ex conducto ageret. Respondit Alphenus, si ædificium necessario demolitus esset pro portione quanti dominus prædiorum locasset, quod eius temporis habitatores, habitare non potuissent in rationem deduci, & tanti litem æstimari. Sin autem non fuisset necesse demoliri: sed quia melius ædificare, vellet id fecisset, quanti conductoris interesset, habitatores ne migrarent, tanti condemnari oportere, ff. eod. l. qui in insulam, 30. alias 33. in prin.

Inter locatorem fundi, & conductorem, conuenit nē intra tempora locationis eius conductor de fundo inuictus repelleretur, & si pulsus esset pecuniam decem præstaret. Titius locator Scio conductori, uel Seius conductor, si intra tēpora locationis discedere vellet, æque decem Titio locatori præstaret, quod inuicem de se stipulati sunt. quæsitum est cum Seius conductor biennii continui pensionem non soluerit, an sine metu pœnæ expelli possit? Paulus respondit, quāuis nihil expressum sit in stipulatione pœnali de solutione pensionū,

tamen

Quintæ Partis Lib. III.

tamen verisimile esse ita conuenisse de non expellendo colono intra tempora præfinita, si pensionibus paruerit, & ut oportet coluerit, & ideo si pœnam petere cæperit is qui pensionibus satis non fecit profuturâ locatori doli exceptionem, ff. eodem l. quæro, l. iiii. alias lvi. §. inter locatorem.

Si quis domum bona fide emptam vel fundum locauerit mihi, isque sit euictus sine dolo malo culpave eius: Pomponius ait nihilominus eum teneri ex conducto, ei, qui conduxit, ut ei præstetur frui, quod conduxit licere. plane si dominus non patiatur, & locator paratus sit aliam habitationem non minus commodam præstare: æquissimum esse ait absolui locatorem, ff. eodem l. si quis, ix. in principio.

Hic subiungi potest, quod Marcellus libro vi. digesto. scribit, si fructuarius locauerit fundum in quinquennium, non teneri, ut frui præstet, non magis quam, ut in insula exusta teneretur locator conductori. sed an ex locato teneatur conductor, ut pro rata temporis, quo fructus est pensionem præstet, Marcellus quaerit: & magis admittit teneri eum, & est æquissimum. Idem quaerit si sumptus fecit in fundum quasi quinquennio fructurus an recipiat, & ait, non recepturum, quia hoc euenire posse prospicere debuit, quid tamen si non quasi fructuarius ei locauerit, sed quasi fundi dominus, uidelicet tenebitur: decepit enim conductor, & ita Imperator Antonius, cum Diuo seuerio rescripsit. In exustis quoque ædibus eius temporis. quo finitum ædificium stetit, mercedem præstandam rescripserunt, d. l. si quis. §. hic subiungi.

Damnum quod per aggressuram latronum in possessionibus locatis rei suæ illatum esse proponis, à domina earundem possessionum, quam nullius criminis ream facere te dicis, resarciri tibi nulla ratione desideras, C. c. l. damnum, xii.

Si quis fundum locauerit, ea lege, ut etiam, si quid vi maiore accidisset, hoc ei præstaretur pacto standum est, ff. eod. l. si quis domum, ix. §. Julianus.

Si colonus prædiorum lege locationis, ut innocentem ignem habeant denuntiaturum sit: si quidem fortuitus casus incendii causam intulerit, non præstabitur periculum locatori si uero culpa locatoris quam præstare necesse est, damnum fecerit tenebitur, d. l. si quis, §. si colonus.

Imperator Antonius, cum patre suo, cum grex esset ab actus, quem quid conduxerat, ita rescripsit. si capras, latrones, citra tuam fraudem abegisse probari potest, iudicio locati casum præstare non cogeris, atque temporis, quod insecutum est, mercedes ut indebitas recuperabis. d. l. si quis, Imperator.

Celsus etiam imperitiam culpæ annumerandam lib. 8. Dig. scripsit, puta si quis uitulos pascendos uel sarcendum quid poliendumve conduxit: culpam eum præstare debere: & quod imperitia peccauit culpam esse quippe, ut artifex (inquit) conduxit. d. l. si quis, §. celsus etiam.

In alienam domum mihi locaueris, eaque mihi donata, uel legata sit, non tamen me tibi ex locato ob pensionem, sed de tempore præterito uideamus, est si quid ante legati diem pensionis deleatur, soluendum est, & ego ex conducto recte agam, uel in hoc, ut me liberes, d. l. si quis, fundum §. finali. in l. seq.

Si hoc in locatione conuenit, IGNEM NE HABETO, & habuit, tenebitur, etiam si fortuitus casus admisit incendium, quia non debuit ignem habere. aliud enim est ignem innocentem habere, aliud omnino non habere: permittit enim habere sed innoxium ignem. Item prospicere debet conductor ne in aliquo, uel ius rei uel corpus deterius faciat, uel fieri patiatur. ff. eod. l. uideamus, xii. §. si hoc.

Qui vinum de campania transportandum conduxit, deinde mota à quodam controuersia, signatum suo & alterius sigillo in apothecam deposuit, ex locato tenetur vt locatori possessionem vini sine controuersia reddat: Nisi culpa caret conductor, d. l. videamus, §. qui vinum.

Inter conductorem & locatorem conuenerat, ne in villa vrbana scœnum poneretur conductor posuit: deinde igne illato succendit, ait labeo teneri conductionem. Sed si quilibet extraneus ignem iniecerit: damni iudicio locati habebitur ratio, d. l. videamus, §. si. cum l. seq.

Si vis tempestatis calamitosa contigerit, an legator conductori aliquid prestare debeat, videamus seruius omnem uim cui resisti non potest, dñm collono prestare debere ait: vt puta fluminum graculorum sturnorum & si quid simile acciderit aut si incursum hostium fiat. si qua tamen vitia ex ipsa re oriantur, hæc dño colloni esse veluti si vinum coacuerit, si raucis aut herbis segetes corruptæ sint, sed & si tales facta sit omnemque fructum tulerit, damnum coloni non esse ne supra damnum seminis amissi mercedes agri prestare cogatur, sed & si uredo fractum oleæ corruerit, aut solis seruore non assueto quid acciderit, damnum domini futurum, si verò nihil extra consuetudinem acciderit, damnum coloni esse; idque dicendum est si exercitus præteriens per lasciuiam aliquid abstulerit. Sed si ager terremotu ita corruerit ut nusquam sit, damnum domini esse. oportet enim agrum prestari conductori, vt frui possit, cum quidam incendium fundi allegaret, & remissionem desideraret, ita ei rescriptum est, si prædium coluisti propter casum incendii repentini non immerito subueniendum tibi est, ff. eod. l. ex conducto, xvi. §. si vis.

Si quis dolia vitiosa ignarus locauerit, deinde vinum effluerit, tenebitur in id, quod interest, nec ignorantia eius erit excusata. & ita Cassius scribit, aliter aliter atque si saltum pasuum locasti, in quo herba mala nascebatur: hic enim si pecora, vel demortua sint, vel deteriora facta, quod interest præstabitur, si scisti, si ignorasti, pensionem non petes, & ita Seruio, Labeoni, & Sabino placuit, ff. eod. l. sed addes, xix. alias xxi. §. si quis dolia.

Colonus hac lege villas acceperat, vt incorruptas redderet præter vim, & vetustū: coloni filius villas incendit non fortuito casu. Non videtur eam vim excipi, nec id pactum esse, vt si aliquis domesticus eas incendiasset ne præstaret, sed extraneam vim utrosque excipere voluisse, ff. eo. l. qui insulam, xxx. alias, xxxi. §. fin.

Martius domum faciendam à Flacco conduxerat, deinde operis parte effecta terremotu concussam erat ædificium. Masurius Sabinus ait: si naturali vi veluti terremotu hoc acciderit: flaci esse periculum, ff. eodem l. Martius, lix. alias lxi.

Cum in plures annos domus locata est, prestare locator debet vt non solum habitare conductor ex calendis illis cuiusque annis, sed et eam locare, & habitatori si velit suo tempore possit. itaque si ea domus ex Calendis Ianuariis fulta in Calendas Iulias permanisset, ita vt me habitare quisquam nec ostendi alicui posset, nihil locatori conductor præstaturus est adeo ut nec cogi quidem possit ex Calendis Iuniis refecta domo habitare: nisi paratus fuisset locator commodam domum ad habitandum ei dare, hæredem coloni, quauis colonus non est nihilominus domino possidere existimatur, ff. eodem l. cum in plures, lx. alias, lxi. in prin.

Locator horrei propositum habet aurum, & argentum, & margaritas non recipere suo periculo: Deinde cum sciret has res inferri: passus est: perinde cum futurum

Quintæ Partis Lib. III.

turum tibi obligatum dixit Labeo: ac si propositum fuerit remissum. d. l. cum implures, §. locator.

Dominus horreorum periculum vis maioris effracturum latronum, conductori præstare non cogitur. his cessantibus, si quid extrinsecus ex depositis rebus illis horreis perierit: damnum depositarum rerum ei resarcire debet, C. eod. lege prima.

Ex Diui Antonii pii literis certa forma est, ut domini horreorum efflaetorum eiusmodi quærelas deferentibus custodes exhibere necesse habeant, nec ultra periculo subiecti sint. qui si maiorem animaduersionem præses provinciae exigere rem deprehenderit: ad præfectum prætorio, eos remittere curabit. sed quia domini horreorum nominatim etiam ipsi custodiam repromiserunt: idẽ exhibere debent, C. eod. l. quarta.

Vehiculum conduxisti, ut onus tuum portaret, & secuta iter faceres. & cum pontem transiret Redemptor eius pontis portorium ab eo exigebat: quærebatur, an etiam pro ipsa sola rheda portorium daturus fuerit: putat Labeo si portorium mulio non ignorauit, & se ea transiturum cum vehiculum locaret, mulio præstare debere, ff. eod. l. cum implures, lx. alias, lxii. §. vehiculum.

Rerum custodiam, quam horrearius conductorebus præstare deberet, locator totorum horreorum horreario præstare non debet, nisi in locando aliter conuenierit. d. l. cum implures, §. finali.

Nauem conduxisti, ut de provincia Cyrenensi Aquileiam nauigares, olei metreis tribus milibus? possitis, & frumenti medii octo milibus, certa mercede. sed euenit, ut onerata nauis in ipsa provincia nouem mensibus retineretur, & onus impositum commisso tolletetur. quæsitum est, an vecturas, in quas conuenit a conductore secundum locationem locationis exigere posse, respondit Scæuola secundum ea, quæ proponerentur, posse, ff. eod. l. pen. §. si.

Sirium, quem faciendum conduxeras, & feceras, antequam eum probares, labis corrumpit: tuum periculum est. PAVLVVS imo si soli vitio id accidit, locatoris erit periculum. si operis uitio id accidit, tuum erit detrimentum, ff. eodem l. finali.

Duo rei locationis in solidum esse possunt, ff. eodem lege. Item quæritur, & §. Duo rei.

Quemadmodum in emendo, & vendendo naturaliter concessum est, quod pluri sit, minoris emere: quod minoris sit pluri vendere, & inuicem se circumscribere, ita, & in locationibus quoque & in conductionibus idem iuris est, & ideo prætextu minoris pensionis locatione facta, si nullus dolus aduersarii probari possit rescindi locatio non potest, ff. eodem. Item xxii. alias xxv. §. finali, cum l. sequenti.

Acce, quam te conductam habere dicis, si pensionem domino in solidum soluisti in vitam te expelli non oportet: Nisi propriis uerbis dominus eam necessariam esse probauerit, aut corrigere domum maluerit, aut tu male in re locata uersatus es. C. eod. l. tertia.

Si decem tibi locem fundum, tu autem existimes quinque te conducere: nihil agitur, sed & si ego minoris me locare sensero, tu pluri te conducere, utique non pluri erit conductio, quam ego putavi. ff. eod. l. si decem. l. iiii.

Inter locatorem fundi, & conductorem conuenit, ne intra tempora locationis eius, conductor de fundo inuitus repelleretur, & si pulsus poenam decem præstaret, Titius locator Scio conductor, uel Scius conductor, si intra tempora locatio-

locationis discedere uellet æque decem Titio locatori præstaret, quod inuicē de se stipulati sunt. queritur cum Seius conductor biennii continui pensionem non solueat, an sine metu pœnæ expelli possit? Paulus respondit, quamuis nihil expressum sit in stipulatione pœnali de solutione pensionum, tamen uerissimile est, ita conuenisse de non expellendo colono intra tempora præfinita, si pensionibus paruerit, & ut oportet coluerit: & ideo si pœnam petere cœperit, qui pensionibus satis non fecit, profuturam locatori doli exceptio nem, ff. eo. l. quarto, l. iiii. alias lvi. §. inter locatorem.

Certi iuris est ea, quæ uoluntate dominorum coloni in fundum conductum induerint, pignoris iure dominis prædiorum teneri. quando autem domus locetur, non est necessaria in rebus inductis, uel illatis scientia domini: nam ea quoque pignoris iure tenentur, C. eo. l. quinta.

Si cum Hermes uetigal octauarum in quinquennium continuum conduceret, fidem tuam obligasti: posteaque spatio eius temporis expleto, cum idem, Hermes in conductione, ut idoneus detineretur, non consensisti, sed cautionē tibi reddi postulasti, non oportere te de posterioris temporis periculo adstringi, competens iudex non ignorabit, C. eod. l. septima.

Si it, contra quos supplicas facta locatione certi temporis suas tibi locauerint operas: quatenus bonafides patitur causa cognita competens iudex conuentionem seruari iubebit, C. eod. l. Si ii, xxii.

Ad probationem rei propriæ siue defensionem, non sufficit locatio ei facta, qui post de dominio cœperit contendere cum in scientia domini proprii, & errantis nullum habeat consensum; sed ex euentu, si uictus fuerit, locationis contractus non constituisse magis declaratur: Nemo enim sibi iure possessionem mutare potest, C. eo. l. ad probationem, xxiii.

Contractus locationis, conductionisque non interuenientibus etiam instrumentis ratus habetur. secundum quid heredes conductoris, & si non interuenerint instrumenta, non uxorem conuenire debes. sanè de posteriore tempore, quo condutricem ipsam proponis fuisse, adesse fidem precibus tuis probans pensiones integras ab ea pete, C. eo. l. contractus, xxiii.

Si quis conductionis titulo agrum, uel aliam quamcunque rem accepit: possessionem prius restituere debet, & tunc de proprietate litigare, C. eo. l. si quis, xxv.

Conductores alienarum rerum, seu alienam cuiuslibet rei possessionem præcario detinentes, seu heredes eorum, si non eā, dominis recuperare uolentibus, restituerint, sed litem usque ad definitiuam sententiam expectauerint, non solum rem locatam, sed etiam æstimationem eius, uictrici parti ad similitudinem inuasoris alienæ possessionis præbere compellantur, C. eodem lege penultima.

Si tibi quæ pro colonis conducti prædii prorogasti, Dominus fundi stipulanti dare spondit, competens iudex reddi tibi iubebit. Nam si conuentio placiti sine stetit ex nudo pacto actione iure nasci non potest, C. eo. l. si tibi, xxvii.

Ne cui liceat, qui aliquam domum alienam, uel locum aut ergasterium, nomine conductionis accepit, alteri qui post eum domini uoluntate ad eādem conductionem accessit, litem inferre, quasi rem illicitam. aut agenti damnosam retinuerit: sed est facultas dominis, domos suas, uel ergasteria, uel loca, cui uoluerint, locandi. Ipsi nihilominus, qui conduxerint ab omni super hoc molestia liberis conseruandis. nisi forte pacta per scripturam specialiter inita cum dñis. uel cū eis, & postea cōduxerint, legib. uidelicet cognita, agētis intētionib. sub-

Quintæ Partis Lib. III.

fragentur: quod si quis huiusmodi controuersiam sacris iussionibus interd-
ctam crediderit commouendum: si priuatus est: acriter cæcis exilii subeat pœ-
nam: si militat decem librarum auri dispendio feriatur, C. eccl. ne cui. 32.

DE IVRE EMPHYTEUTICO.

Tit. XXI.

DEO aliquam similitudinem inter se videntur habere emptio, & uenditio, item locatio, & conductio, ut in quibusdam causis uari-
soleat, utrum emptio, & uenditio contrahatur an locatio, & con-
ductio, ut ecce de prædiis, quæ perpetuò quibusdam fruenda tan-
duntur, id est, ut quandiu pensio, siue redditus pro his domino pra-
stetur, neque ipsi conductori, neque hæredi eius, cuiue conductor, hære uel eius
id prædium uendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit alio uel quo-
cunque modo alienauerit, auferre liceat. sed talis contractus, quia inter uete-
res dubitabatur, & à quibusdam locatio à quibusdam uenditio existimabatur,
lex Zenoniana lata est, quæ emphyteuscos contractus propriam statuit naturam,
neque ad locationem, neque ad uenditionem inclinantem, sed suis pactio-
nibus fulciendam, & si quidem aliquid pactum fuerit, hoc ita obtinere, ac si na-
turalis esset contractus, sin autem nihil de periculo rei fuerit pactum tunc si qui-
dem totius rei interitus acceperit, ad dominum super hoc redundare pericu-
lum: sin autem particularis, ad emphyteuticarium huiusmodi damnum venire,
quo iure utimur, in Insti. locati, & conducti, §. adeo.

Ius emphyteuticarium neque conductionis, neque alienationis esse titulis adii-
ciendum, sed hoc ius tertium esse constitutum est ab utriusque memoratorum
contractuum societate, seu similitudine separatum, conceptionem item defi-
nitionumque habere propriam, & iustum esse, ualidumque contractum in quo
cuncta, quæ inter utrasque contrahentium partes super omnibus, uel etiam for-
tuitis casibus, pactioibus scriptura interueniente habitis placuerint, firma il-
libataque perpetua stabilitate modis omnibus debeant custodiri, ita ut si in-
terdum ea, quæ fortuitis casibus eueniunt, pactorum non fuerint conuentione
concepta: si quidem tanta emerferit clades, quæ prorsus etiam ipsius rei, quæ
per emphyteusim data est, faciat interitum: hoc non emphyteuticatio, cui ni-
hil reliquum permansit, sed rei domino, qui quod fatalitate ingruerat, etiam
nullo intercedente contractu habiturus fuerat imputetur. sin uero particulare,
uel aliud leue contigerit damnum, ex quo non ipsa rei penitus lædatur substā-
tia: hoc emphyteuticarius suis partibus non dubitet ad scribendum, C. de iure
emphyteutico, l. prima.

In emphyteuticariis contractibus, si quidem aliqua pactioes in emphyteuticis
instrumentis fuerint conscriptæ; easdem & in omnibus aliis capitulis obserua-
ri, & de reiectione eius, qui emphyteusim suscepit, si solitam pensionem uel pu-
blicarum functionum apochas non præstiterit, sine autem nihil super hoc capi-
tulo fuerit pactum, sed per totum triennium, neque pecunias soluerit, ne-
que apochas domino tributorum reddiderit, uolenti ei licere eum à præ-
diis emphyteuticariis repellere, nulla ei impofterum allegatione nominum
meliorantis, uel eorum quæ emphyteomata dicuntur, uel pœna apponenda:
sed omnimodo eo, si dominus uoluerit, repellendo, neque prætendente, quod
non

non est super hac causa inquietatus, cum neminem oporteat conventionem, vel admonitionem expectare, sed ultro se se offerre, & debitum spontanea voluntate persolvere, secundum quod ex alia lege generaliter cautum est. Ne autem ex hac causa dominis facultas oriatur emphyteutas suos repellere, & redditum minime velle suscipere, ut ex huiusmodi machinatione triennio elapso suo iure is, qui emphyteutisim suscepit, cadat: licentia ei conceditur attestationis præmissa pecunias offerre, hisque obsignatis, & secundum legem depositis minime deiectionis timere periculum, C. eod. l. secunda.

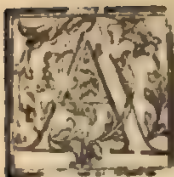
Cum dubitabatur utrum emphyteuta debeat cum domini voluntate re suas meliorationes, alienare, vel ius emphyteuticum in alium transferre, an eius expectare consensum, sancitum est si quidem emphyteuticum instrumentum super hoc casu aliquas pactiones habeat eas observari, si autem nullo modo huiusmodi pactio interpolita est, vel forte instrumentum emphyteuscos deperditum est, minime licere emphyteutæ sine consensu domini meliorationes suas aliis vendere, vel ius emphyteuticum transferre. sed ne hac occasione accepta domini minime concedant emphyteutas suos accipere prætia meliorationum, quæ inuenerunt, sed eos deludunt, & ex hoc commodum Emphyteutæ deperiat, dispositum est attestationem domino transmitti, & prædicere quantum pretium ab alio re vera accipi potest. & si quidem dominus hoc dare maluerit, & tantam præstare quantitatem, quantam ipse re vera Emphyteuta ab alio accipere potest, ipsum dominum omni modo hæc comparare. si autem duorum mensium spatium fuerit emensum, & dominus hoc facere noluerit, licentia emphyteutæ detur ubi voluerit, & sine consensu domini meliorationes suas vendere: iis tamen personis, quæ non solent in emphyteuticis contractibus vetari ad huiusmodi venire emptionem. Necessitatem autem habere dominos, si aliis melioratio secundum præfatum modum vendita sit accipere emphyteutam, vel si ius emphyteuticum ad personas non prohibitas, sed concessas, & idoneas ad soluendum emphyteuticum canonem: transponere emphyteuta maluerint: non contradicere, sed nouum emphyteutam in possessionem suscipere, non per conductorem, vel per procuratorem sed ipsos dominos per se, vel per literas suas, vel si hoc non potuerint, vel noluerint, per dispositionem. & ne avaritia uni domini magnam molem pecuniarum propter hoc effligitent: non amplius eis liceat pro subscriptione sua vel depositione. Nisi quinquagesimam partem pretii, vel æstimationis loci, qui ad aliam personam transfertur, accipere. Sin autem nouum emphyteutam, uel emptorem meliorationis suscipere minime dominus maluerit, & attestatione facta, intra duos menses hoc facere supersederit, licitum est emphyteutæ etiam non consentientibus dominis ad alios suum ius uel emphyteomata transferre. Sin autem aliter fuerit uersatus, quàm lex disposuit, iure emphyteutico cadat, C. eodem l. finali.

Id est qualem
cunque scri-
pturam qua
ostendat se vel
le nouum em-
phyteutam su-
scipere,

Quintæ Partis Lib. III.

SI AGER VECTIGALIS, VEL EMPHYTEUTICARIUS PETATUR.

Tit. XXII.

AGER ciuitatum, alii vectigales vocantur, alii non vectigales vocantur, qui in perpetuum locantur: id est hac lege, ut quandiu pro his vectigal pendatur, tandiu neque ipsis, qui conduxerunt, neque his, qui in locum eorum successerunt, auferri eos liceat. non vectigales sunt, qui ita colendi dantur, ut priuati agros nostros colendos dare solemus. qui in perpetuum fundum fruendum conduxerunt à municipibus, quamuis non efficiantur domini, tamen placuit competere eis in rem adionē aduersus quamuis possessorem, sed, & aduersus ipsos municipales, ff. si ager vecti. vel emphy. per.

Ita tamen, si vectigal soluant. idem est & si ad tempus habuerint conductum, nec tempus conductionis finitum sit. ff. eod. l. secunda, & finali.

DE SOCIETATE.

Tit. XXIII.

SOCIETAS coiri potest, uel in perpetuum, id est, dum uiuunt, uel ad tempus, uel ex tempore, uel sub conditione, ff. pro socio, l. prima, in prin. & C. pro socio. l. penul.

Societate coire, & re, & uerbis, & per nuntium posse nos dubium non est, ff. eod. l. quarta, in princ.

Societatem coire solemus, aut totorum bonorum: aut unius alicuius negotiationis, ueluti olei, aut uini, aut frumenti emendi uendendique, siue uectigaliis, siue etiam rei unius Inst. de societate, in prin. & ff. pro socio, l. quinta, in princ.

In societate omnium bonorum omnes res quæ cocuntium sunt, continuo communicantur. Quia licet specialiter traditionem interueniat tacite tam creditur interuenire. Ea uerò, quæ in nominibus erunt, manēt in suo statu: sed actiones inuicem præstare debent, ff. eo. l. prima, §. fin. & l. secunda, & tertia in prin.

Cum specialiter omnium bonorum societas coita est: tunc & hæreditas, & legatum, & quod donatum est, aut quaqua ratione adquisitum, communioni adquiretur, d. l. iii. §. cum specialiter.

De illo quæritur, si ita coita societas sit: ut si qua iusta hæreditas alterutri obuenerit, cõis sit, quæ iusta hæreditas? utrunq; iure legitimo obuenerit, an et ea quæ testis, sed, probabilius est, ad legitimam hæreditatem tñ hoc pertinere, d. l. 3. §. de illo. Coiri societatem, & simpliciter licet: & si non fuerit distinctum, uidetur coita esse uniuerforum, quæ ex quæstu ueniunt: hoc est, si quod lucrum ex emptione, uenditione, locatione, conductione, descendit. Quæstus. n. intelligitur, qui ex opera cuiusque descendit, ff. eod. l. septima, & seq.

Nec adiecit Sabinus hæreditatem, uel legatum, uel donationes mortis causa, siue non mortis causa fortassis hæc ideo: quia non sine causa obueniunt, sed ob meritum aliquod accedunt. Et quia plerunque à parente quasi debitum nobis hæreditas obuenerit. Et ita de hæreditate legato, donatione, Quintus Mutius scribit, ff. eod. l. nec adiecit, ix. cum duobus seq.

Sed nec æs alienum, nisi quod ex quæstu pendebit, ueniet in rationem societatis, ff. eod. l. sed nec, xii.

Sed

Sed & si adiciatur. ut & quæstus, & lucri socii sint: uerum est, non ad aliud lucrū, quod ex quæstu venit, hanc quoque adiectionem pertinere, ff. e. l. sed & si, xiii.

Si societatem vniuersarum fortunarum coierint, id est earum quoque rerum quæ postea sui adquirentur, hæreditatem cuius eorum delatam in commune redigendam. Idem Maximianus respondit. si societatem vniuersarum fortunarum ita coierint, ut quid erogetur, vel quæreretur, communis lucri atque impendii esset, ea quoque, quæ in honorem alterius liberorum erogata sunt utrinque imputanda sunt, ff. eod. l. si societatem. lxxiii.

Si coita sit societas, ex his partibus, quas Titius arbitratus fuerit, & Titius ante, quam arbitraretur decesserit: nihil agitur. nam id ipsum actum est, ne aliter societas sit, quam ut Titius arbitratus sit, ff. eod. l. si coita, lxxv.

Societatem mecum coisti conditione, ut Nerua amicus communis partem societatis constitueret. Nerua constituit, ut tu ex triente socius esses, ego ex besse. quæris: utrum raturum id iure societatis sit, an nihilominus ex æquis partibus socii simus, existimat proculus melius te quæsiturum fuisse: utrum ex his partibus socii essemus, quas is constituisset: an ex his, quas uirum bonum constituere oportuisset arbitrorum. n. genera sunt duo. unum huiusmodi, ut siue æquum sit, siue iniquum, parere debeamus. Quod obseruatur, cum ex cōpromisso ad arbitrium itum est. alterum eiusmodi, ut ad boni uiri arbitratum redigi debeat: et si nominatim persona sit comprehensa, cuius arbitratu fiat. Veluti cum lege locationis comprehensum est, ut opus arbitrio locatoris fiat. Improposita autem quæstione arbitrium boni uiri sequendum est eo magis, quod iudicium pro socio bonæ fidei est. Vnde si Neruæ arbitrium ita prauum est, ut manifesta iniquitas eius adpareat: corrigi potest per iudicium bonæ fidei. Quid. n. si Nerua constituisset, ut alter ex millesima parte, alter ex duomillesimis partibus socius esset? Illud potest conueniens esse boni uiri arbitrio, ut non utique ex æquis partibus socii simus, ueluti si alter plus operæ, industriæ, gratiæ, pecuniæ in societatem collocaturus erat, ff. eod. l. societatem, lxxvi. cum quatuor seq.

Qui admittitur socius, ei tantum socius est qui admisit. & recte: cum. n. societas consensu contrahatur, socius mihi esse non potest, quem ego socium esse nolui. quid ergo si socius meus cum admisit? ei soli socius est. Nam socii mei socius, meus socius non est. Et quidquid fuerit de societate nostra consequutus, cum illo qui eum adsumpsit communicauit: nos (ei) cum eo non communicauimus. sed factum eius præstabitur societati. Id est aget socius, & societati præstabit quod fuerit consecutus, ff. eod. l. qui admittitur, xix. cum duobus seq.

De illo Pomponius dubitat, utrum actionem eum mandare sociis sufficit, ut si facere ille non possit, nihil ultra socius præstet: an vero indēnes eos præstare debeat. & putat Vlpianus omnimodo eum teneri eius nomine, quæ ipse solus admisit. quia difficile est negare, culpa ipsius admissum. Itē cōmodū quod per admisum socium accessit non cōpensatur cū dāno, quod culpa præbuit, ff. e. l. de illo, 23.

Si in societate nihil de partibus lucri, & dāni nominatim conuenerit, æquales. s. partes, & in lucro, & in dāno spectantur quod si expresse fuerint partes hæ seruari debent: nec. n. unquā dubiū fuit, quin valeat cōuentio: si duo inter se pacti sint ut ad vnum quidē duæ partes, & lucri & dāni pertineant, ad alium tertia. Si modo aliquid plus cōtulit societati, uel pecuniæ, uel opere, uel cuiuscunq; alterius rei causa, Inst. de societate, §. & quidem, & ff. pro socio l. si non xxix. in prin.

Si societatem mecum coieris ea conditione, ut partes societatis constitueres, ad boni uiri arbitrium ea res redigenda est. & conueniens est uiri boni arbitrio,

Quintæ Partis Lib.III.

ut non utique ex æquis partibus socii simus velut si alter plus operæ, industriæ, pecuniæ, in societatem collocaturus sit, ff. pro socio, l. sexta.

Aristo refert Cassium respondisse, societatem talem coiri non posse, ut alter lucrum tantum, alter damnum sentiret: & hanc societatem leoninā solitum appellare, & verum est talem societatem nullam esse: ut alter lucrum sentiret, alter vero nullum lucrum, sed damnum sentiret. iniquissimū. n. genus societatis est, ex qua quis damnum non etiam lucrū spectet, ff. e. l. si non fuerit, 29. §. fina.

Mucius libro quartodecimo scribit, non posse societatem coiri, ut aliam damni, aliam lucri partem socius ferat. Seruius in notatis Mucii ait, nec posse societatem ita contrahi. neque. n. lucrum intelligitur, nisi omni damno deducto: neque damnum nisi omni lucro deducto. sed potest coiri societas ita, ut eius lucri, & reliquum in societate sit, omni damno deducto, pars alia feratur: & eius damni, quod similiter relinquatur, pars alia capiat, ff. eod. l. Mucius, 30.

De illa sane conventionē quæsitum est: si Titius & Seius inter se pacti sunt, ut ad Titium duæ partes lucri pertineant, dāni tertia: ad Seium duæ partes damni lucri tertia: an rata debeat haberi conventio. Quintus Mucius contra naturā societatis talem pactiōem esse existimavit, & ob id non esse ratam habendam. Seruius Sulpicius (cuius natura prævaluit) contra sensit: quia sæpe ita quorundam præciosa est opera in societate, ut eos iustum sit conditione meliore in societatem admitti. Nam & ita coiri societatem posse non dubitatur, ut alter pecuniam conferat, alter non conferat, & tamen lucrum inter eos commune sit: quia sæpe opera alicuius pro pecunia valet: Et ideo contra Quinti Mutii sententiam obtinuit, ut illud quoque constiterit posse convenire, ut quis lucri partē ferat, de damno non teneatur quod & ipsum Seruius convenienter fieri existimavit. Quod tamen ita intelligi oportet, ut si in alia re lucrum, in alia damnum illatum sit: compensatione facta solum quod superest intelligatur lucro esse. Inst. de societ. §. de illa sane: & C. pro socio, l. prima.

Ita coiri societatem posse, ut nullius partem damni alter sentiat, lucrum vero commune sit, Cassius putat. Quod si ita demum valebit, ut & Sabinus scribit, si tanti sit opera, quanti damnum est: plerunque. n. tanta est industria socii ut plus societati conferat quàm pecunia. item si solus nauiget, si solus peregrinetur, periculo subeat solus, ff. eod. l. si non, xxix. §. ita coiri.

Societas autem coiri potest, & valet etiam inter eos qui non sunt æquis facultatibus: cum plerunque pauperior opera suppleat, quantum ei per comparationem patrimonii deest, ff. eod. l. quinta, §. societas.

Illud expeditum est, si in una causa pars fuerit expressa, veluti in solo lucro, vel in solo damno: in altera vero omissa, in eo quoque, quod prætermisum est, eandem partem seruari Inst. de societ. §. illud.

Nulla societatis in æternum coiti est, ff. pro socio, l. nulla. lxx.

Manet autem societas eo usque donec in eodem consensu perseverauerint. at cū aliquis renunciauerit societati, soluitur societas. Sed plane si quis callide in hoc renunciauerit societati, ut obueniens aliquod lucrum solus habeat, veluti si totorum bonorum socius, cum ab aliquo hæres esset relictus. in hoc renunciauerit societati, ut hæreditatem solus lucrifaceret, cogitur hoc lucrum communicare, si quid verò aliud lucri faciat, quod non captauerit. ad ipsum solum pertinet: Ei verò cui renunciatum est quicquid omnino post renunciatam societatem acquiritur soli conceditur, Inst. de societate, §. Manet autem.

Dissociamur, renūciatione, morte, capitis minutione, & egestate, ff. p. soc. l. 4. §. i.

Societas soluitur ex personis, ex rebus, ex uoluntate, ex actione. ideoq; siue homines, siue res, siue uoluntas, siue actio, interierit, distrahi uidetur societas. Interueneunt autem homines, quidem maxima, aut media capitis diminutione, aut morte. Res uero, cum aut nullæ relinquuntur, aut conditionem mutauerint. neque enim eius rei, quæ iam nulla sit, quisquam socius est, neque eius, quæ consecrata, publicataue sit. Voluntate distrahitur societas renuntiatione. Itaque cum separatim socii agere coeperint, & unusquisque eorum, sibi negotietur, sine dubio ius societatis dissoluitur, ff. pro socio, l. uerum est, lxxiii. §. fin. cum l. sequen.

Actione distrahitur, cum aut stipulatione, aut iudicio mutata sit causa societatis. Proculus enim ait, hoc ipso quod iudicium ideo dictatum est, ut societas distrahatur, renunciata societas: siue totorum bonorum, siue unius rei societas coita sit, ff. eo. l. actione, 65. in princ.

Diximus dissensu solui societatem. hoc ita est, si omnes dissentiant. quid ergo si unus renunciet? Cassius scripsit, eum qui renunciauerit societati, à se quidem liberare socios suos: se autem ab illis non liberare. Quod non utique obseruandum est, si dolo malo renuntiatio facta sit. ueluti si cum omnium bonorum societatem inissemus, deinde cum obuenuisset uni hæreditas, propter hoc renunciauit. Ideoque si quidem damnum attulerit hæreditas hoc ad eum, qui renunciauit pertinebit: commodum autem communicare cogetur actione pro socio. quod si quid post renuntiationem adquisierit, non erit communicandum: quia nec dolus admissus est in eo, d. l. actione, §. Diximus.

Item si societatem ineamus ad aliquam rem emendam, deinde solus solueris eam emere, ideoque renunciaueris societati, ut solus emeris teneberis quanti interest mea. sed si ideo renunciaueris, quia emptio tibi displicebat, non teneberis, quamuis ego emero: quia hic nulla fraus est. eaque & Iuliano placent, d. l. actione, §. Item si societatem.

Labeo scribit, si renunciaueris societati unus ex sociis eo tempore, quo interfuit socii non dirimi societatem committere eum in pro socio actione. nam si emimus animalia inita societate deinde renunties mihi eo tempore, quo uendere animalia non expedit, hoc casu, quia deteriore causam meam facis teneri te pro socio iudicio. Proculus hoc ita uerum esse (si) si societatis non interfuit dirimi societatem. semper enim non id, quod priuatim interest unius ex sociis seruari solet: sed quod societati expedit. hæc ita accipienda sunt, si nihil de hoc in coeunda societate conuenit, d. l. Actione, §. Labeo.

Item qui societatem in tempus coit, eam ante tempus renunciando, socium à se, non se à socio liberat. Itaque si quid compendii postea factum erit, eius partem non fert. at si dispendium, æque præstabit portionem, nisi renunciatio ex necessitate quadam facta sit. Quod si tempus finitum est, liberum est recedere, quia sine dolo malo id fiat, d. l. actione, §. Item qui.

Renunciare societati etiam per alios possumus. & ideo dictum est, procuratorem quoq; posse renunciare societati. Sed utrum de eo dictum sit, cui omnium bonorum administratio concessa est: an de eo, cui hoc ipsum nominatim mandatum est, uideamus. an uero per utrumque recte renunciatur. Quod est uerius: nisi si prohibuerit eum dominus specialiter renunciare, d. l. act. §. Renunciare.

Tam diu societas durat, quandiu consensus partium integer perseverat, proinde si iam tibi pro socio nata est actio eam inferre apud eum, cuius super ea re notio est non prohibeberis, C. pro socio, l. quinta.

Quintæ Partis Lib. III.

Licentiam habet furiosi curator dissolvere (si maluerit) societatem furiosi, & sociis licitum est ei renunciare: & quemadmodum in omnibus contractibus aliis legitima auctoritas data est. item, & in hac parte eum permittitur competerer commodis furiosi providere, C. eo. l. fin.

Si conuenerit inter socios, ne intra certum tempus communis res diuidatur non uidetur conuenisse, ne societate abeat. quid tamen si hoc conuenit, ne abeat: an ualeat? eleganter Pomponius scripsit, frustra hoc conuenire. nam & si non conuenit, si tamen intempestiue renunciatur societati, esse pro socio actionem. sed & si conuenit ne intra certum tempus societate habeatur, & ante tempus renunciatur, potest rationem habere renunciatio, nec tenebitur pro socio, qui ideo renunciavit, quia conditio quædam, qua societas erat coita, ei non præstatur. aut si quid ita iniuriosus, & damnosus socius sit, ut non expediat eum pati. Vel quod ea re frui non liceat, cuius gratia negotiatio suscepta sit. Idemque erit dicendum, si socius renunciauerit societati, qui reipublicæ causa diu, & inuitus sit a futuris. quamuis nonnunquam ei obici possit, quia potuit, & per alium societatem administrare, uel socio committere. Sed hoc non alias, nisi ualde sit idoneus socius: aut facilis a futuro etiam per alium societatis administratio. Qui igitur paciscitur ne diuidat, nisi aliqua in ista ratio intercedat, nec uendere poterit, nec alia ratione efficiet, ut diuidatur. Sed sane potest dici uenditionem quidem non impediri: sed exceptionem aduersus emptorem locum habere, si ante diuidat, quam diuideret is, qui uendidit, ff. pro socio, l. si conuenerit, 14. cum duob. seq.

Sed & socius, qui alienauerit, contra pacem accipit, committit & tenetur societatis, aut communi diuidendo iudicio, ff. eo. l. sed & socius, 17. in prin.

Si absenti renunciata societas sit, quod is sciuerit, quod is adquisiuit, qui renunciavit, sed quod absens adquisiuit ad solum eum pertinere: detrimentum ab eo factum commune esse. In societate autem coeunda, nihil attinet de renuntiatione cauere eundem: quia ipso iure societatis intempestiua renuntiatione in æstimationem uenit, d. l. sed & socius, 17. §. si absenti.

Si filius familias societatem coierit, deinde emancipatus à patre fuerit, apud Iulianum quæritur, an eandem societas duret, an uero alia sit, si forte post emancipationem in societatem duratum est. Iulianus scripsit libro quartodecimo digestorum, eandem societatem durare: initium enim his contractibus inspiciendum. duabus autem actionibus agendum esse. una aduersus patrem, altera aduersus filium. cum patre de eo, cuius dies ante emancipationem celsit: nam eius temporis, quo post emancipationem societas durauit, nihil præstare patrem oportet. Cum filio autem, de utroque tempore: id est de tota societate. nam & si quid, inquit, socius filii, post emancipationem filii dolo fecerit, eius non patri, sed filio actio danda est, ff. eo. l. si id quod, §. 8. §. si filiusfamil.

Soluitur adhuc societas etiam morte socii, quia qui societatem contrahit, certam personam sibi eligit, sed et si consensum plurium societas contracta sit morte unius socii soluitur, et si plures supersint, nisi in coeunda societate aliter conuenerit, Inst. de societate, §. soluitur adhuc.

Morte unius societas dissoluitur, & si consensu omnium coita sit, plures uero supersint: nisi in coeunda societate aliter conuenerit, nec hæres socii succedit. sed quod ex re communi postea quæsitum est, item dolus & culpa in eo, quod ex ante gesto pendet, tam ab hærede, quam hæredi præstandum est, ff. pro socio,

cio, l. actione, 65. §. morte.

Adeo morte socii soluitur societas, ut nec ab initio pacisci possimus, ut hæres etiam succedat societati hæc ita in priuatis societatibus procedunt. in societate uectigalium nihilo minus manet societas, & post mortem alicuius. Sed ita demum, si pars defuncti ad personam hæredis eius adscripta sit, ut hæredi quoque conferri oporteat, quod ipsum ex causa æstimandum est. quid enim si mortuus sit is propter cuius operam maxime societas coita sit, aut sine quo societas administrari non possit, ff. eo. l. adeo, 59. io princ.

Si in rem certam, emendam, conducendamve coita sit societas, tunc etiam post alicuius mortem quidquid lucri, detrimentive factum sit, commune esse labeo ait, d. l. actione, §. si in rem.

Societas quemadmodum ad hæredes socii non transit, ita nec ad adrotozem. ne alioquin inuitus quis socius efficiatur cui non uult. ipse autem adrogatus socius permanet. nam & b filius familias emancipatus fuerit, permanebit socius, d. l. actione, §. societas.

Item si alicuius rei contracta societas sit, & finis negotio impositus est, finitur societas, Inst. de societate, §. Item si alicuius.

Item si alicuius rei societas sit, & finis negotio impositus, finitur societas. quod si in tegris omnibus manentibus alter decesserit, deinde tunc sequatur res, de qua societatem coierunt, tunc eadem distinctione utemur, qua in mandato: ut si quidem fuerit ignota mors alterius ualeat societas: si nota, non ualeat, ff. pro socio, l. actione, 75. §. Item si alicuius.

Publicatione quoque distrahi societatem manifestum est, scilicet si uniuersa bona socii publicentur: Nam cum in eius locum alter succedat, pro mortuo habetur, Inst. de socie. §. Publicatione, & ff. eo. l. actione, 65, §. publicatione.

Item si uis ex sociis mole debiti prægrauatus bonis suis cesserit, & ideo propter publica, aut priuata debita substantia eius ueneat, soluitur societas, sed hoc casu, si adhuc consentiant in societatem, noua uidetur incipere societas, Inst. de societate, §. Item si quis.

Item bonis à creditoribus uenditis unius socii, distrahi societatem labeo ait, ff. pro socio, l. actione, §. Item bonis.

Socius socio utrum eo nomine tantum teneatur pro ipso socio actione, si quid dolo commiserit, sicut is, qui deponi apud te passus est, an etiam culpæ, id est desidiæ, atque negligentia nomine quæsitum est: præuauit tamen culpæ nomine teneri eum. culpa autem non ad exactam diligentiam dirigenda est. sufficit enim talem diligentiam communibus rebus adhibere socium, qualem suis rebus adhibere solet: Nam qui parum diligentem socium sibi assumit, de se queri, sibi que hoc imputare debet, Inst. de societate, §. fin.

Venit in hoc iudicium pro socio bona fides. utrum ergo tantum dolum an etiã culpam præstare socium oporteat quæritur. & Celsus libro septimo digestorum ita scripsit, socios inter se dolum, & culpam præstare oportet. Si in coeunda societate, inquit, artem operamve pollicitus est alter, ueluticum peius in commune pascendum, aut agrum politori damnus in commune quærendis fructibus, nimirum ibi etiam culpa præstanda est. pretium enim operæ artis est uelamentum. Quod si rei communi socius nouit, magis admittit culpam quoque uenire, ff. pro socio, l. cum duobus, 52. §. uenit.

Damna, quæ imprudentibus accidunt, hoc est damna fatalia, socii non congeniuntur præstare. ideoque si peius æstimatum datum sit, & id latrocinio, aut incendio

DE MANDATO.

Tit. XXIIII.

OBLIGATIO mandati consensu contrahentium consistit, ideo per nuncium quoque uel per epistolam mandatum suscipi potest. item siue **ROGO**, siue **VOLO**, siue **MANDO**, siue aliud quodcunque uerbum scripserit: mandati actio est, ff. mandati, lege prima, in princ.

Mandatum contrahitur quinque modis, siue sua tantam gratia aliquis tibi mandet, siue sua, & tua, siue aliena tantum, siue sua, & aliena, siue tua, & aliena, at si tua tantum gratia mandatum sit, superuacuum est mandatum, & ob id nulla ex eo obligatio, nec mandati inter uos actio nascitur. Instit. de mandato, in prin. & ff. mand. l. secunda in prin.

Mandantis tantum gratia interuenit mandatum, ueluti si quis tibi mandet, ut negotia eius gereres, uel ut fundum ei emereres, uel ut pro eo sponderes.

Tua gratia, & mandantis, ueluti si mandet tibi, ut pecuniam crederes mercatori pro honesto lucro recipiendo, aut si uolente te agere cum eo ex fideiussoria causa mandet tibi, ut cum reo agas periculo mandantis, uel ut ipsius periculo stipuleris ab eo, quem tibi deleget in id, quod tibi debuerat.

Aliena autem tantum causa interuenit mandatum, ueluti si tibi aliquis mandet, ut Titii negotia gereres, uel ut pro Titio fundum emereres, uel ut pro Titio sponderes.

Sua, & aliena ueluti si de communibus suis & Titii negotiis gerendis tibi mandet, uel ut sibi, & Titio fundum emereres, uel ut pro eo, & Titio sponderes.

Tua tantum gratia interuenit mandatum, ueluti si tibi mandet, ut pecunias tuas in emptiones potius prædiorum colloques, quam mercatori pro eodem honesto lucro crederes, uel ex diuerso, ut pecunias tuas. ita credas potius, quam in emptiones prædiorum colloques, cuius generis mandatum magis consilium, quam mandatum est, & ob id non est obligatorium, quia nemo ex consilio mandati obligatur, etiam si non expediat ei, cui mandabatur, cum liberum cuique sit apud se explorare, an sibi expediat consilium. item si ociosam pecuniam domi te habentem hortatus fuerit, aliquis, ut rem aliquam emereres, uel eam crederes quamuis enim non expediat eam tibi emisse, uel credisse, non tamen tibi mandati tenetur. & adeo hæc ita sunt, ut quæsitum sit, an mandati teneatur, qui mandauit tibi, ut pecuniam Titio mercatori crederes pro eodem honesto lucro. sed obtinuit sabini sententia obligatorium esse in hoc casu mandatum: quia non aliter Titio credidisses, quam si tibi mandatum esset, Instit. de mand. §. mandantis usque ad §. illud quoque, & ff. eo. l. secunda, §. mea autem tantum usque ad finem.

Cum mando tibi, ut credendo pecuniam negotium mihi geras, mihi que id nomen præstes, & ut periculum, & emolumentum meum sit: mandatum potest consistere. Caterum si ut tibi negotium geras, tuique arbitrii sit nomen: id est ut cui uis credas, & tu recipias interesse periculumque duntaxat ad me pertineat, iam extra mandati forma est, quemadmodum si mandarem, ut tibi quem uis fundum emas, ff. eo. l. quinta, lxviii. §. cum mando.

Qui patitur ab alio mandari, ut sibi credatur, mandare intelligitur, ff. mand. l. qui patitur, xviii.

Ex mandato apud eum, qui mandatum suscepit, nihil remanere oportet: sicuti nec

Quintæ Partis Lib. III.

nec damnum pati debet si exigere pecuniam mutuatam non posuit. fideiussori negotiorum gestorum est actio, si pro absente fideiussarit. nam mādati actio non potest competere, cum non antecesserit mandatū, ff. eo. l. ex mādato, xx. Si hi, quorum res uenit, quos pignori dederunt supposuerint emptores, & eis emendas res mandent: mandatū intelligitur, licet, quantum ad meram rationem, mandatū non consistat. Nam cum rem tuam emas, nulla emptio est in tua persona rei tuæ, ff. eo. l. si mandauero, xxi. §. si bonum.

Julianus scripsit, mandati obligationem consistere etiam in rem eius, qui mandatū suscipit ex eo maxime probari: quod si pluribus hæredibus uendenti- bus uni mandauero, ut rem hæreditariam emeret: etiam pro ea parte, ex qua hæres sit, obligatur mandati actione, & obligat. & sanè si ille propter hoc extraneo rem non addiderit, quod mandatū suscepit: ex bona fide esse, præstari ei precium, quanti uendere poterat, & contra, si emptor ad emptionem rei sibi necessariæ idcirco non accesserat, quod hæres recepisset se ei empturum: æquisimum est mandati iudicio præstari, quanti eius interfuit emptam rem habere, d. l. si mandauero, §. Iulianus.

Illud quod mandatū non est obligatorium, quod contra bonos mores est. Veluti si Titius de furto, aut de damno faciendo, aut de iniuria facienda mandat tibi, licet enim pœnam istius facti nomine præstiteris, non tamen ullam habes aduersus Titium actionem, Inst. de mandato, §. Illud quoque.

Qui ædem sacram spoliandam, hominem uulnerandum occidendumve mandatū suscipit, nihil mandati iudicio consequi potest, propter turpitudinem mandati, d. l. si mandauero, §. qui ædem.

Si tibi antum dederō, ut ea Titio dares tuque non dederis, sed consumpseris, & mandatū, & furti teneris te, Proculus ait, at si ita dederim, ut quæ uelles, dares: mandatū tantummodo, ff. eo. l. si mandauero, xxii. §. si tibi antum.

Is quoque qui exequitur mandatū, non debet excedere fines mandati: ut ecce si quis usque ad centum aureos mandauerit tibi; ut fundum emerēs, uel ut pro Titio sponderēs, neque pluris emere debes; nec in amplio rem pecuniam fidei habere, alio quis non habebis cum eo mandati actionem, adeo quidem, ut Sabino, & Celsio placuerit etiam si usque ad centum aureos cum eo agere uolueris inutiliter te acturum, sed diuersæ scholæ auctores rectè, usque ad centum aureos te acturum existimant: quæ sententia sanè benignior est. Quod si minoris emeris, habebis scilicet cum eo mandati actionem, quoniam qui mandat, ut sibi centum aureorum fundus emeretur. is utique mandasse intelligitur, ut minoris, (si posset) emeretur. Inst. de mandato, §. is quoque.

Præterea in causa mandati etiā illud uertitur: ut interdum nec melior causa mandantis fieri possit. interdum melior: deterior uero nunquam. & quid si mandauit tibi, ut aliquam rem mihi emerēs, nec de precio quenkūque statui, tuque emisisti: utrinque actio nascitur. quod si precium statui: tuque pluris emisisti. quidā negauerunt mandati te habere actionem etiam si paratus esses, id quod excedit, remittere. nanque iniquum est, non esse mihi cum illo actionem, si noluit illi uero, si uelit mecum esse: sed proculus rectè eum, usque ad precium statutum acturum existimat, quæ sententia sanè benignior est, ff. mand. l. tertia & quarta. Diligenter igitur fines mandati custodiendi sunt. Nam qui excessit, aliud quid facere uidetur: & si susceptum non impleuerit, tenetur itaque si mandauero tibi, ut Domum Seianam centum emerēs, tuque Titianam emeris longe maioris precii, centum tamen, aut etiam minoris: non uideris implese mandatū.

Item

Item si mandauero tibi, vt fundum meum centum venderes, tuq; cum nonaginta vendideris, & petam fundum, non obstat mihi exceptio nisi, & reliquum mihi, quod deest mandato meo præstes, & indemnem me per omnia conserues. ff. cod. l. quinta, in prin.

Melior autem causa mandantis fieri potest: puta si cum tibi mandassem, vt equum decem emeris, tu eum minoris emeris, vel tantidem, vt aliud quidquam filio accederet. vtroque enim casu, aut non vltra precium, aut intra precium fecisti, d. l. quinta. §. finali.

Si hæreditatem aliter aditurus non essem, quam cautum mihi fuisset damnum præstari, & hoc mandatum intercessisset, erit mandati actio. si quis autem mandauerit alicui nē legatum à se repellat, longe ei dissimile erit. Nam legatum acquisitum nunquam illi damno esse potuit: hæreditas interdum damnosa est, & in summa quicunq; contractus tales sunt, vt eorum nomine fideiussor obligari possit; & mandati obligationem consistere poterit, neq; enim multum refert, præsens quis interrogatus fideiubebat, an absens mandet. præterea vulgo licet, animaduertere, mandatu creditorum hæredis suspectas hæreditates adiri, quod mandati iudicio teneri, proculdubio est, ff. cod. l. si hæreditatem, xxxii.

Rogatus vt fideiuberet, si in minorem summam se obligarit: recte tenetur, si in maiorem à plerisq; responsum est: eum, qui in maiorem summam, quā rogatus erat fideiussisset, hæcenus mandati actionem habere, quatenus rogatus esset: nam vsq; ad eam summam, in quam rogatus erat, fidem eius spectasse videtur, qui rogauit. ff. eo. l. rogatus, xxxiii.

Fundum, qui ex parte tuus est, mandauit tibi, vt emeris mihi, verum est, mandatum posse, ita consistere, vt mihi ceteris partibus redemptis, etiam tuam partem præstare debeas. sed si quidem certo precio emendaseam mandauerim: quanticumq; aliorum partes redemeris, sic & sua pars attrahitur: vt non abundet mandati quantitatem, in quantum ei emendum totum mandauit. sin autem nullo certo precio constituto emeret tibi mandauerim, tuq; ex diuersis preciiis partes cæterorum emeris, & tuam partem viri boni arbitrato, æstimato precio, dari mihi oportet. Ita vt omnes summas, maiores, & minores coarctet, & ita portionem ei, qui mandatum suscepit, præstet: quod & pleriq; probant. ff. eo. l. si fundum, 35. cum l. seq. in prin.

Simili modo, & in illa specie, vbi certo precio tibi emere mandauit: si aliarum partium nomine commode negotium gesseris, & villius emeris: pro tua parte tantum tibi præstatur, quantita tua interest: dummodo intra id precium, quod mandato continetur, quid enim fieret, si exiguo precio hi, quibus, cū tibi communis fundus erat rem ablicere, vel necessitate rei familiaris, vel alia causa, congerentur, num etiam tu ad idem dispendium deducereris? sed nec lucrum tibi ex hac causa acquirere debes, cum mandatum gratuitū esse debeat, neq; enim tibi concedendum est, propter hoc venditionem impedire, quod animosiorum eius rei emptorem esse, quam tibi mandatū est, cognoueris. ff. eo. l. vt omnes, 36. §. simili modo.

Quod si fundum, qui per partes venit, emendum mandassem: sed ita, vt non aliter mandato tenerar, quam si totum fundum emeret: si totum emere non potuerit, in partibus emendis sibi negotium gesserit. siue habuerit in eo fundo partem, siue non, & eueniet, vt is, cui tale mandatum datum est periculo suo interim partes emat, & nisi tantum emerit ingratus eas retineat. Pro-

Quintę Partis Lib. III.

pius est, ut cum huiusmodi incommodis mandatum suscipi possit: præstari-
que officium etiam in partibus emendis, perinde ac in toto debet ab eo, qui
tale mandatum sua sponte suscepit: quod si mandassem tibi, ut fundum mi-
hi emereres: non addito eo, ut non aliter mandato tenear, quam si totum eme-
res: & tu partem, uel quasdam partes eius emeris: tum habebimus siue dubio
inuicem mandati actionem, quamuis reliquas partes emere non potuisses,
d. l. ita, ut omnes, §. quod si fundum.

Lucius Titius Publio Mæuio filio naturali domum communem permisit, non
donationis causa creditori obligari, postea Mæuio defuncto relicta pupilla
tutores eius iudicem aduersus Titium acceperunt: & item Titius de mutuis
præstationibus. quæsitum est an domus pars, quam Titius obligandam filio
suo accommodauit, arbitrato iudicis liberari debeat? Responsum est, an &
quando debeat liberari ex persona debitoris: itemq; ex eo, quod inter con-
trahentes actum esset, ac tempore, quo res, de qua quæritur obligata fuisset:
iudicem æstimatum est enim earum specierum iudicialis quæstio, per quam
res expediatur. Non absimilis illa, quæ frequentissimæ agitari solet, an fide-
iussor, & priusquam soluat, agere possit, ut liberetur. (nec enim semper espe-
ctandum est, ut soluat, aut iudicio accepto condemnetur) si diu in solutione
reus cessauit, aut certe bona sua dissipauit: præsertim si domi pecuniam fide-
iussor non habebit, qua numerata creditori, mandati actione conueniat, ff.
eodem, l. Lucius, xxxviii.

Et Aristoni, & Celso patri placuit posse rem hac conditione deponi, mandatū-
quæ suscipi: ut res periculo eius sit, qui depositum, uel mandatum suscepit,
quod & uerum esse uidetur, ff. eod. l. & Aristoni, xxxix.

Si mandauero tibi, ut excuterer uires hæreditatis, & tu quasi minoris sit, eam à
me uires: & mandati mihi teneberis. tantundem, & si tibi mādauī, ut emeris
excuterer eius, cui eram crediturus, & denunciaueris eum idoneum esse, ff.
eod. l. si mandauero, xxxxi.

Qui mandatum suscepit, ut pecunias in diem collocaret, isque hoc fecerit, man-
dati conueniendus est, ut cum dilatione temporis actionibus cedat, ff. eod. l.
qui mandatum, xxxxi.

Dolus est, si quis nolit persequi, quod persequi potest: aut si quis non exegerit,
quod exigere potest, aut soluere, ff. eod. l. dolus, xxxxi.

Commodissime illa forma mandati seruanda est, ut quoties certum mādatum
sit, recedi à forma nō debeat. at quoties in certum uel plurimum causatum,
tunc licet aliis præstationibus exsoluta sit causa mādati, quam quæ ipso man-
dato iuerat, si tamen hoc mandatori expedierit. mandati sit actio, ff. eod. l. si
quis, xxxvi. §. igitur commodissime.

Cum mando tibi, ut credendo pecuniam negocia mihi geras, mihiq; id no-
men præstes, & ut periculum & emolumentum meum sit: mandatum potest
consistere. ceterum si ut tibi negotium geras, tuique arbitrii sit nomen, id est,
ut cuius credas, tu recipias interesse, periculumq; duntaxat ad me pertineat:
iam extra mandati formam est, quemadmodum si mandarem, ut tibi quem-
uis fundum emas, ff. eod. l. quintus, 48. §. cum mando.

Recte quoque mandatum contractum, si cum adhuc integra res sit, reuocatum
fuerit, euanesceat, Inst. de mandato, §. recte quoque.

Si pater tuus tibi sui iuris constituto, actionem aduersus debitores suos manda-
uit. potuit & ipse præsens, aduersus eos re integra, experiri, si quid itaq; ab eo
apud

apud iudicem actum est: rescindi id nulla ratio patitur, C. mand. l. tertia.

Item si adhuc integro mandato mores alterutrius interueniat, id est uel eius, qui mandauerit, uel illius qui mandatum suscipit, soluitur mandatum. sed utilitatis causa receptum est, si eo mortuo, qui tibi mandauerat, tu ignorans eum decessisse, executus fueris mandatum, posse te agere mandati actione: alioqui iusta, & probabilis ignorantia tibi damnum afferret. Inst. de mand. §. item si, adhuc, & C. eo. l. mandatum, xv.

Morte quoque eius, cui mandatum est, si is integro adhuc mandato decesserit, soluitur mandatum, & ob id hæres eius, licet executus fuerit mandatum non habet mandati actionem, ff. mand. l. si quis, xxvii. §. Morte quoque.

Mandatum distrahendorum animalium defuncto eo, qui mandatum suscepit, in tercidisse constitit, quoniam tamen hæres eius errore lapsi, non animo furandi, sed exequendi, quod defunctus suæ curæ fecerat: equos uendiderant: eos ab emptoribus usucaptos uideri placuit. & uenaliciorum ex prouincia reuersum publiciana actione inutiliter acturum: cum exceptio iusti dominii causa cognita detur. neque oporteat eum, qui certi hominis fidem elegit, ob errorem, aut imperitiam hæredum effici damno, ff. mand. l. mandatum, lvii.

Si præcedente mandatu Titium defenderis, quamuis mortuo eo, cum hoc ignores, mandati actio aduersus hæres Titii competit: quia mandatum morte mandatoris, non etiam mandati actio soluitur, quod si sine mandatu defensio ne suscepta, negocium quodammodo defuncti gerere institueras. quemadmodum si illam liberasses, competeret tibi negotiorum gestorum actio: ita potest dici, & hæredem eius eadem actione teneri, ff. eo. l. si præced. lviii. in prin.

Mandatum non suscipere cuilibet liberum est: susceptum autem consumandum est: aut quam primum renūciandum: ut per semetipsum, autem per alium eandem rem mandator exequatur. nā iuri ita renunciatur, ut integra causa mandatori referretur, eandem rem explicandi: nihilominus mandati actio locum habet: nisi iusta causa intercessorise, aut non renunciandi, aut in tempelū re nunciandi, Inst. de mand. §. mandatum.

Sicut autem liberum est mandatum non suscipere, ita susceptum cōsumari oportet, nisi renunciatum sit, renunciari autem ita potest, ut integrum ius mandatori referretur, uel per se, uel per alium eadem rem commodè explicandi: aut redundet in eam capcio, qui suscepit mandatum. Et quidem, si is, cui mandatum est, ut aliquid mercaretur, mercatus non sit: neque renunciauerit se non empturum, idque sua non alterius culpa fecerit, mandati actione teneri eum conuenit, hoc amplius tenebitur (sicut Mela quoque scripsit) si eo tempore, per fraudem renunciauerit, cum iam rectè emere non posset. Sanè si ualitudinis aduersa, uel capitalium inimiciorum, seu ob inanes rei actiones, seu ob aliam iustam causam excusationis alleget: audiendas est, ff. mand. l. si mandauero, xxii. §. finali cum tribus leg. seq.

Inter causas obmittendi mandati etiam mors mandatoris est. Nam mandatum soluitur morte, si tamen per ignorantiam impletum est: competere actionem utilitatis causa dicitur. Iulianus quoque scripsit, mandatoris morte solui mandatum: sed obligationem aliquando durare. si quis debitori suo mandauerit, ut Titio solueret, & debitor mortuo eo, cum id ignoraret, soluerit, liberari eum oportet. Abesse igitur pecunia fideiussori: etiam si debitor, ab eo delegatus sit creditori, licet is soluendo non fuerit, quia bonum nomen fecit creditor, qui admittit debitorem delegatum, ff. eo. l. si inter cætera, xxvi. in princ.

Quinta Partis Lib. III.

Qui mandatum suscepit, si potest id explere, deferere promissum officium non debet: alioquin quanti mandatoris interfit, damnabitur, si uero intelligit explere se id officium non posse, id ipsum cum primum poterit debet mandatori renunciare, ut is, si uelit alterius opera utatur, quod si, cum possit renunciare, cessauerit, quanti mandatoris interfit, tenebitur, si aliqua ex causa non poterit renunciare securus erit, ff. eo. l. si quis, xxvii. §. qui mandatum.

Papinianus libro decimotertio Quaestionum ait, mandatorem debitoris soluentem, ipso iure reum non liberare. propter mandatum enim suum soluit, & suo nomine, ideoque mandatori actiones putat aduersus reum cedi debere, ff. eod. l. Papinianus, xxviii.

Mandatum & in diem differri, & sub conditione fieri potest, Inst. de mand. §. penult. & ff. mand. l. prima, §. item mandatum.

In summa sciendum est mandatum, nisi gratuitum sit in aliam formam negotii cadere, Nam mercede constituta incipit locatio, & conductio esse. & ut generaliter dicamus, quibus casibus, sine mercede suscepto officio, mandati, siue depositi contrahitur negotium, his casibus, interueniente mercede, locatio, & conductio intelligitur contrahi: & ideo si fulloni polienda curandave dederit quis uestimenta, aut sarcinatori sarcienda, nulla mercede constituta, neque praemissa mandati competit actio. Inst. de mandato. §. si. & ff. mandati, l. prima, §. si.

Si contra litis incertum redemisti: interdictae conuentionis tibi fidem impleri frustra petis, quod si gratuitum mandatum suscepisti, secundum bonam fidem sumptus recte postulas, C. eo. l. si contra, xx.

In re mandata, non pecuniae solum: cuius est certissimum mandati iudicium, uerum etiam existimationis periculum est, nam sua quidem quisque rei moderator, atque arbiter, non omnia negotia, sed pleraque ex proprio animo facit, aliena uoto negotia exacto officio geruntur: nec quidquam in eorum administratione neglectum, ac declinatum culpa uacuum est, C. eo. l. in re mandata, xxi.

Quidam alienis rebus fortunisque inhiantes cessiones aliis competentium actionum, in semetipsos properabant: hocque modo diuersis personas litigatorum vexationibus afficiebant; cum certum sit, pro indubitatis obligationibus eos magis quibus antea suppetebant, iura sua uindicare, quam ad alios ea transferre uelle, lege Anastasii iubetur huiusmodi conamen inhiberi. nec enim dubium est redemptores litium alienarum uideri eos esse, qui tales cessiones in se confici cupiunt. ita tamen, ut si quis datis pecuniis, huiusmodi subierit cessionem usque ad ipsam tantummodo solutarum pecuniarum quantitatem, & interesse eius actione exercere permittatur, licet instrumento cessionis, uenditionis nomen insertum sit. exceptis scilicet cessionibus, quas inter cohæredes pro ea actionibus hereditariis fieri contingit: & iis quasquique, uel creditor, uel is, qui res alienas possidet, pro debito, sed reum apud se constitutarum munimine, ac tuitione accipit: nec non iis, quas inter legatarios, seu fideicommissarios, quibus debita, uel actiones, seu res relictæ sunt, pro his fieri necesse est. nulla etenim tali ratione intercedente: redemptor (sicuti superius declaratum est) magis existit, qui alienas, pecuniis prestitis subiit actiones, si autem per donationes celsio facta est, sciunt omnes huiusmodi legi locum non esse, sed antiqua iura esse seruanda, ut cessiones tam pro exceptis, & specialiter enumeratis, quam aliis causis factæ seu faciendæ, secundum actionum quæcunque cessæ sunt, uel fuerint, tenorem sine quadam imminutione obtineant, C. eodem l. penultima.

Eum qui se patrem familias simulavit, & mandante aliquo stipulatus est, mandati teneri Marcellus scribit, quàmvis rem prestare non possit, & sanè verum est teneri eum debere, quia dolo fecit, hoc & in omnibus bonæ fidei iudiciis dicendum erit. ff. quod cum eo qui in alien. pot. est. l. sexta.

Siquidem donationis causa ei quem affectione patris te dilexisse proponis, tu accipere pecuniam permisisti, & hanc tuam liberalitatem ille remunerans te a procuratore suo aliam pecuniam sumere præcepit, rebusque humanis ante perceptionem fuit exemptus: nec quod dederas recuperare (cum perfectam habuit donationem) nec quod tibi dari mandavit, nec dum tibi traditum, petere potes a procuratore. Quod si mutuo dedisti, nec a delegato dari novandi causa stipulatus es: successores eius solutioni parete compelluntur. C. de action. & oblig. l. octava.

Finis Libri Tertij.

COMPENDII IVRIS CIVILIS E N V C L E A T I,

Omissis iis, quibus a iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus,
Imperii mutatione, contrario usu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATO
RIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Quartus.

DE OBLIGATIONIBVS, QVAE EX QVASI CON- TRACTV NASCVNTVR.

Titulus I.

O ST genera contractus enumerata, despiciamus etiam de
iis obligationibus, quae quidem non proprie nasci ex con-
tractu intelliguntur: sed tamen, quia non ex maleficio sub-
stantiam capiunt, quasi ex contractu nasci videntur, Insti.
de oblig. quae ex quasi contractu, in prin.

De negotiis gestis.

Cum quis negotia absentis gesserit, ultro, citroque inter eos nascuntur actiones,
quae appellantur negotiorum gestorum. sed domino quidem rei gesta, aduer-
sus eum qui gessit, directa competit actio, negotiorum autem gestorum con-
traria: quas ex nullo contractu proprie nasci manifestum est: quippe ita na-
scuntur istae actiones, si sine mandato quisquam alienis negotiis gerendis se
obtulerit, ex qua causa ii, quorum negotia gesta fuerint, etiam ignorantes
obligantur, idque utilitatis causa receptum est, ne absentium, qui sub ita fe-
stinatione coacti, nulli demandata negotiorum suorum administratione, pe-
regrè profecti essent desererentur negotia, quae sanè nemo curaturus esset, si
de eo, quid quis impendisset, nullam habiturus esset actionem. Sicut autem,
is, qui utiliter gessit negotia, Dominum habet obligatum negotiorum gesto-
rum, ita & contra iste quoque tenetur, ut administrationes reddat rationem,
quo casu ad exactissimam quisque diligentiam compellitur reddere rationem,
nec sufficit talem diligentiam adhibere, qualem suis rebus adhibere solet: si
modo alius diligentior eò commodius administraturus esset negotia, Inst. de
oblig. quae ex qua. cont. §. igitur.

Hoc

Hoc ædificium necessarium est: quoniam magna utilitas absentium uersatur, ne indecens rerum in possessionem, aut uenditionem patiantur, uel pignoris distractionem, uel poenæ committendæ actionem, uel iniuria rem suam amittant, ff. de neg. gest. l. prima.

Si quis absentis negotia gesserit, licet ignorantis: tamen quidquid utiliter in rem eius impenderit, uel etiam ipse se in re absentis alicui obligauerit: habet eo nomine actionem. itaque eo casu ultro citroq; nascitur actio, quæ appellatur negotiorum gestorum. & sanè sicut æquum est ipsum actus sui rationem reddere: & eo nomine condemnari, quidquid uel non, ut oportuit gessit, uel ex his negotiis retinet. ita ex diuerso iustum est, si utiliter gessit, præstari ei, quidquid eo nomine uel abest ei, uel ad futurum est, ff. eo. l. secunda.

Ait prætor, SI QVIS NEGOTIA ALTERIVS, SIVE QVIS NEGOTIA QVAE CVIVSQUE CVM IS MORITVR, FVERINT, GESSERIT IVDICIVM EO NOMINE DABO. Hæc uerba SI QVIS sic sunt accipienda, SIVE QVAE: nam & mulieres negotiorum gestorum agere possunt, & conveniri non dubitantur: NEGOTIA sic accipe: siue unum, siue plura: ALTERIVS, inquit: & hoc ad utrumque sexum refertur. Pupillus autem si negotia gesserit, post rescriptum diui pii, etiam conveniri potest in id, quod factus est locupletior. agendo autem compensationem eius, quod gessit, patitur. Et si furiosi negotia gesserim: competit mihi aduersus eum negotiorum actio, ff. eo. l. tertia, in prin.

Hæc uerba, SIVE QVIS NEGOTIA, QVAE CVIVSQUE CVM IS MORITVR FVERINT, GESSERIT. significant illud tempus, quo quis post mortem alicuius negotia gessit. de quo fuit necessarium edicere. quoniā neque testatoris indefuncti, neque hæredes, qui nondum adit negotium gessisse uidetur. Sed si quid accessit post mortem, ut puta factus, & fructus: & si ex his rebus non continentur pro adiecto, tamen debent accipi, dicta lege tertia, s. hæc uerba.

Si pupilli tui negotia gesserō non mandato tuo, sed ne iudicio tutelæ tenearis: negotiorum gestorum te habeo obligatum. sed & pupillum: modo si locupletior fuerit factus, ff. eo. l. sexta, in prin.

Item si procuratori tuo mutuum pecuniam dederō tui contemplatione, ut creditorem tuum liberet: aduersus te negotiorum gestorum habeo actionem. aduersus eum, cum quo contraxi nullam. quid tamen si à procuratore tuo stipulatus sum? potest dici superesse mihi aduersus te negotiorum gestorum actionem, quia ex abundanti hanc stipulationem interpolui, d. l. sexta, s. Item si.

Si quis pecuniam, uel aliam quandam rem ad me perierendam acceperit: quia meum negotium gesserit negotiorum gestorum mihi actio aduersus eum competit. sed & si quis negotia mea gessit, non mei contemplatione, sed sui lucri causa. habeo scribit suum tui potius quam meum negotium gessisse. qui. n. de preda d. causa accedit, suo lucro non meo commodo studet. Sed nihilominus immo magis, & is tenebitur negotiorum gestorum actione. ipse tamen si circa res meas aliquid impenderit, non in id, quod ei abest, quia improbè ad negotia mea accessit, sed in id, quod ego locupletior factus sum habet contra me actionem, d. l. sexta, s. si quis pecuniam.

Si quis ita simpliciter uersatus est, ut suum negotium in suis bonis, quasi meum gesserit, nulla ex utroque latera nascitur actio: quia nec fides bona hoc patitur. quod si & suum, & meum, quasi meum gesserit: in meum tenebitur. Nam

Quintæ Partis Lib. III.

& si cui mandauero ut meum negotium gerat, quod mihi tecum erat commune dicendum esse labeo ait, si & tuum gessit sciens, negotiorum gestorum tibi teneri. d. l. sexta. §. si quis.

Item si fundum tuum, vel ciuitatis per obreptionem petiero negotium tuum, vel ciuitatis gerens, & amplioresque oportuit fructus fuero consecutus debebo hoc ipsum tibi, vel reip. præstare, licet petere non potuerim. ff. eod. l. si autem, viii. §. item si fundum.

Si negotia absentis, & ignorantis geras: & culpam, & dolum præstare debes, sed Proculus interdum etiam casum præstare debes: veluti si nouum negotium quod non sit solitus absens facere, tu nomine eius geras, veluti aliquam negotiationem ineundo. Nam si quid damnum ex ea re secutum fuerit, te sequetur, lucrum vero absentem. quod si in quibusdam lucrum factum fuerit, in quibusdam damnum: absens pensare lucrum, cum damno debet. ff. eod. l. si negotia xi.

Debitor meus, qui mihi quinquaginta debebat decessit huius hereditatis curationem suscepi: & impendi decem: deinde redacta ex venditione rei hereditariae centum in arca repositis. hæc sine culpa mea perierunt. quaesitum est an ab hærede, qui quandoque extitisset, vel creditam pecuniam quinquaginta petere possim, vel decem quæ impendi. Iulianus scribit in eo verti quaestionem, ut animaduertamus iustam causam habuerim seponendorum centum: nam si debuerim, & mihi, & cæteris hereditariis creditoribus soluere. periculum: non solum sexaginta, sed & reliquorum quadraginta milium. me præstaturum decem tamen, quæ impenderim retenturum, id est sola nonaginta restituenda. si verò iusta causa fuerit propter quam integra censura custodirentur: veluti si periculū erat ne predia in publicū committerentur, nè pena traiectionis pecuniae augeretur, aut ex compromisso committeretur, non solum decem, quæ in hereditaria negotia impenderim, sed etiam quinquaginta, quæ mihi debita sunt ab hærede me consequi posse. ff. eod. l. debitor. 13.

In negotiis gestis initium cuiusque temporis spectatur, quid. n. si pupilli negotia ceperim gerere, & inter moras pubes factus sit aut filius familias, & interea paterfamilias effectus sit: nisi si ab initio quasi vnum negotium gesturus accessero. deinde alio animo ad alterum accessero eo tempore, quo iam pubes vel paterfamilias effectus est, hic enim quasi plura negotia gesta sunt: & pro qualitate personarum, & actio formatur, & condemnatio moderatur, ff. eodem. l. Pomponius. xv.

Sed & cum aliquis negotia mea gerit: non multa negotia sunt, sed vnus contractus: nisi si ab initio ad vnum negotium accessit ut finito eo discederet: hoc. n. casu si noua voluntate aliud quoque adgredi ceperit, alius contractus est, ff. eodem. l. sed & cum, xvi.

Cum me absente negotia mea gereres imprudens rem meam emisisti, & ignorans vsucapisti: mihi negotiorum gestorum, ut restituas obligatus non es. sed si antequam vsu capias cognoscas rem meam esse: subiicere debes aliquem, qui a te petat meo nomine, ut & mihi rem, & tibi stipulationem euictionis committat nec videris dolum malum facere in hac subiectione, ideo enim hoc facere debes, ne actione negotiorum gestorum tenearis. ff. eodem. l. Adquin. xviii. §. cum me absente.

Qui negotia hereditatis gerit quodammodo sibi hereditatem, seque ei obligat, ideoque nihil refert an etiam pupillus hæres existat, quia id est alienum cum

cum cæteris hæreditariis oneribus ad eum transit, ff. eodem. l. Nam & seruius xxi. §. qui negotia.

Si uiuo Titio negotia eius administrare cepi, intermittere mortuo eo non debeo, noua tamen inchoare mihi necesse non est, uetera explicare, atque conseruare necessarium est: ut accidit, cum alter ex sociis mortuus est. Nam quæcumque prioris negotii explicandi causa gerentur. Nihilum refert, quo tempore consumuntur, sed quo tempore inchoarentur. d. l. Nam & seruius, §. si uiuo Titio.

Si ego hac mente pecuniam procuratori dem, ut ea ipsa creditoris fieret: proprietas quidem per procuratorem non acquiritur. potest tamen creditor etiam inuito me ratum habendo pecuniam suam facere: quia procurator in accipiendo creditoris duntaxat negotium gessit, & ideo creditoris ratihabitione liberos, ff. eod. l. si ego, 34.

Inter negotia sempronii, quæ gerebat ignorans Titii negotium gessit: ob eam quoque speciem sempronio tenebitur. sed ei cautionem indemnitatis officio iudicis, præberi necesse est aduersus Titium, quæ datur actio. Idem in tutore iuris est, ff. eod. l. liberto. 31. §. inter negotia.

Litem in iudicium deductam, & à reo desertam frustratoris amicus ultrò egit, causas absentis eius allegans iudicii: culpam contraxisse non uidebitur, quod sententia contra absentem dicta ipse non prouocauit. Vlpianus notat hoc uerum esse, quia frustrator condemnatus est. cæterum si amicus, cum absentem defenderet, condemnatus negotiorum gestorum ager, poterit ei imputari, si cum posset non Appellasset, d. l. liberto. §. litem.

Qui aliena negotia gerit interesse prestare cogitur: eius scilicet pecuniæ, quæ purgatis necessariis sumptibus superest. d. l. liberto. §. qui aliena negotia.

Tutoris heres impubes fiscus, ob ea, quæ tutor eius in rebus pupillæ paternæ gessit, non tenetur: sed tutor proprio nomine iudicio negotiorum gestorum conuenietur, d. l. liberto. §. tutoris.

Quanquam mater filii negotia secundum patris uoluntatem pietatis fiducia gerat: tamen ius actoris periculo suo litium causa constituendi non habebit: quia nec ipsa filii nomine, rectè agit, aut res bonorum eius alienat, uel debitorem impuberis accipiendo pecuniam, liberat. d. l. liberto. §. quanquam.

Nesennius Appolinaris Iulio Paulo salutem: Auia nepotis sui negotia gessit: defunctis utrisque auis hæredes conueniebantur à nepotis hæredibus negotiorum gestorum actione: reputabant hæredes auis alimenta præstita nepoti. Respondebatur, auiam iure pietatis de suo præstitisse: nec enim aut desiderasse, ut decernerentur alimenta, aut decreta essent. præterea decretum esse dicebatur, ut si mater aluisset, non posset alimenta, quæ pietate cogente de suo præstitisset repetere. Ex contrario dicebatur, tunc hoc rectè dici, ut de suo aluisse mater probaretur. at in proposito auiam, quæ negotia administrabat uerissimile esse de re ipsius nepotis eum aluisse. tractatum est nunquid utroque patrimonio erogata uideantur. Quæsitum est: quid iustius uideatur. Paulus respondit, hanc disceptationem in facto consistere. Nam & illud, quod in matre constitutum est, non ita perpetuo obseruandum est; quid enim si etiam protestata est, se filium ideo alere, ut aut ipsum, aut tutores eius conueniret? Nam possibile est peregrè patrem eius obisse, & matrem dum in patriam reuertitur, tam filium quam familiam eius exhibuisse. in qua specie etiam in ipsum pupillum negotiorum gestorum dandam actionem, Diuus pius Antonius constituit: igitur in re facti facilius est auiam, uel hæredes eius audiendos si reputare uelint alimenta.

Quintæ Partis Lib. III.

menta. maxime si etiam in ratione impenfarum ea retulisse auiam apparebit. illud nequaquam admittendum est, ut de utroque patrimonio errogata uideatur. ff. eod. l. Nessennius. 34.

Titium, si pietatis respectu sororis aluit filiam: actionem hoc nomine contra eam non habere, respondit modestinus, ff. eod. l. ex duobus, xxvii. §. finali.

Is qui amicitia ductus paterna, pupillis tutorum petierit, vel suspectos tutores postulauit, nullam aduersus eos habet actionem. ff. eod. l. is qui. xliii.

Vno defendente causam communis aquæ, sententia prædio datur, sed qui sumptos necessarios probabiles in communi lite fecit, negotiorum gestorum actionem habet, ff. eod. l. liberto. xxxi. §. finali.

Fideiussor imperitia lapsus alterius quoque contractus, qui personam eius non contingebat, pignora vel hypothecas suscepit. & utramque pecuniam creditori soluit existimans indemnitati suæ confusi prædiis consuli posse. ob eas res iudicio mandati frustra conuenietur, & ipse debitorem frustra conueniet: negotiorum autem gestorum actio utrique necessaria erit, in qua lite culpam ælimari satis est non etiam casum: quia prædo fideiussor non uidetur. creditor ob id factum ad restituendum iudicio, quod de pignore dato redditur, cum uideatur ius suum uendidisse, non tenebitur, ff. eodem. lege. fideiussor. xxxii. in principio.

Ille, qui gerit negotia debitoris non tenebitur ad pignus reddendum cum pecunia, ei debeat, nec fuerit quod sibi possit exsoluere, ff. eod. l. diuortio, xxxv. §. illum autem.

Sed nec redhibitoria species uenit in negotiorum actione: & per hoc ex mensibus ex actis non perit, si uel animal in rebus non inuenit: uel eo inuento, quod accessionum nomine additum est, uel quod deterius animal factum esset, uel quod per eum esset acquisitum, non ex re emptoris, nec inuenit, nec recepisset: nec esset in ipsis emptoris negotiis, quæ gerebat unde sibi in præsentem redderet. Ceterum si ex alia causa perpetuæ obligationis, cum sit locuples, debeat: non est imputandum, quo non soluerit: utique si pro interesse pecuniæ quærelant non mouet, d. l. diuortio §. sed nec redhibitoria.

Litis contestatæ tempore quæri solet an pupillus, cuius sine tutoris auctoritate negotia gesta sunt, locupletior sit ex ea re factus, cuius patitur actionem, ff. eod. l. litis. 37. §. si pecuniæ.

Soluendo quisque pro alio licet inuito, & ignorante liberat eum. quod autem ali cui debetur alius sine uoluntate eius non potest iure exigere: naturalis enim simul, & civilis ratio suasit alienam conditionem meliorem quidem etiam ignorantis, & inuiti nos facere posse; deterio rem non posse, ff. eodem. lege. soluendo, 39.

In Institutionibus est Titulus de Obligationibus. ex quasi contractu, cuius Pars est materia, DE NEGOTIIS GESTIS, paulo ante descripta sine Titulo tamen, quia in eadem Titulo Institutionum Tractatur de alijs Obligationibus ex quasi contractu, quæ non possunt habere Titulos, cum ipsi Tituli sint in alijs partibus. Postquam igitur de Negotijs gestis Tractum fuit, sequitur, ut de alijs obligationibus uideamus.

DE TUTORIBVS QVI EX Quasi contractu obligantur.

Tutores qui tutelæ iudicio tenentur, non propriè ex contractu obligari esse intelligunt, (nullum enim negotium inter tutorem, & pupillum contrahitur,) sed quia sanè non ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. Hoc autem casu mutuo sunt actiones: non tantum enim pupillus cū tutore habet tutelæ Actionem: Sed ex contrario tutor cum pupillo habet contrariam tutelæ, si uel impeditur aliquid in rem pupilli, uel pro eo fuerit obligatus, aut rem suam creditoribus eius obligauerit. Insti. de oblig. quæ quasi ex contractu. §. tutores quoque.

De hac materia habebat Prima Parte lib. 5. titulo 8. & 9.

Quando inter aliquos res communis est sine societate.

Item si inter aliquos communis res sit sine societate, ueluti quod pariter eis res legata donata ue esset, & alter eorum alteri ideo teneatur communi diuidendo iudicio, quod solus fructus ex ea re perceperit, aut quod socius eius solus in eam rem necessarias impensas fecerit, non intelligitur ex contractu propriè obligatus esse, quippè nihil inter se contraxerunt, sed quia ex maleficio non tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. Idem iuris est, de eo, qui cohæredi familiæ eriscundæ iudicio ex his causis obligatus est. Insti. de oblig. quæ quasi ex contractu. §. item si inter,

Exempla sunt. ff. fam. ercisc. l. hæredes xxv. §. nō tantum, & ff. cōmuni diuid. l. 1. & ff. pro socio. l. ut lit. xxxi. & l. action. l. iiii §. si post distracta.

Hæres tenetur legatarius, & quasi cōtractu.

Hæres quoque legatorū nomine non propriè ex contractu obligatus intelligitur (neque enim cum hærede, neque cum defuncto ullum negotium, legatarius gessisse propriè dici potest) & tamen quia ex maleficio nō est obligatus, quasi ex cōtractu debere intelligitur. Insti. de oblig. quæ quasi ex cont. §. hæres.

Exemplū est. ff. ex quib. cau. in post. ear. l. 3. §. si cum l. seq.

Quid indebitum recipit ex quasi cōtractu obligantur.

Item is, cui quis per errorem non debitum soluit quasi ex contractu debere uidetur. Adeo enim non intelligitur propriè ex contractu obligatus esse, ut si certiore rationem sequamur, magis ex distractu, quam ex contractus possit dici obligatus esse. Nam qui soluendi animo pecuniam dat, in hoc dare uidetur, ut distrahat potius negotium, quam contrahat. Sed tamen perinde is, qui accipit, obligatur, ac si mutuum ei daretur, & ideo condictione tenetur. Insti. de oblig. quæ quasi ex contractu. §. item is, cui quis.

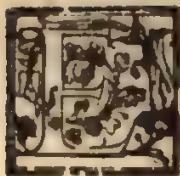
Ex

Quintę Partis Lib. III.

Ex quibusdam tamen causis repeti non potest, quod per errorem non debi-
tum solutum est, veluti ex lege Aquilia. Item ex legatis, & fideicommissis,
quę sacrosanctis ecclesiis, & ceteris venerabilibus locis, quę religionis,
vel pietatis intuitu honorantur, relicta sunt, quę si indebitę solvantur, non
repetuntur. Insti. cod. §. finali.

PER QVAS PERSONAS NOBIS OBLIGATIO ADQVIRITVR.

Titulus II.

Xpositis generibus obligationum, quę ex contractu, vel quasi
ex contractu nascuntur: admonendi sumus acquiri nobis non
solum per nosmetipsos, sed per eas quoque personas, quę in
nostra potestate sunt, veluti per filios nostros: quod autem per
filios nostros ex obligatione fuerit acquisitum, hoc diuidatur,
secundum imaginem rerum proprietatis, & vsusfructus, vt quod ab actio-
ne commodum perueniat, huius vsusfructum quidem habeat pater. pro-
prietas autem filio seruetur: scilicet patre actionem mouente, Insti. per
quas personas nobis oblig. adqui. in principio.

Finis Libri Quarti.

COMPENDII IVRIS CIVILIS E N V C L E A T I.

Omissis iis, quibus à iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus,
Imperii mutatione, contrario vsu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATO-
RIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Quintus.

DE SOLVTIONIBVS, ET LIBERATIONIBVS.

Titulus I.

TOLLITVR omnis obligatio, solutione eius, quod debe-
tur, vel si quis cōsentiente creditore aliud pro alio soluerit,
nec interest quis soluat, vtrum ipse, qui debet, an alius pro
eo. liberatur enim & alio solvente, siue sciente, siue ignoran-
te debitore, uel inuito eo solutio fiat. Item si reus soluerit,
etiam ii, qui pro eo interuenerunt, liberantur. Idem ex con-
trario contingit, si fideiussor soluerit: non enim ipse solus li-
beratur, sed etiam reus. Inst. quibus mod. toll. oblig. in prin.

Prout quidque contractum est, ita & solui debet: ut cum re contraximus, re solui
debet: veluti cum mutuum dedimus, vt retrò pecuniæ tātūdem solui debeat.
& cum uerbis aliquid contraximus, vel re vel uerbis obligatio solui debet, ver-
bis: veluti cum acceptum promissori fit re: veluti cum soluit, quod promisit.
Aequè cum emptio, vel venditio, uel locatio contracta est: quoniam consensu
nudo contrahi potest: & dissensu contrario dissolui potest, ff. de solutio. l. pro-
ut, lxxx.

Verborum obligatio, aut naturaliter resoluitur, aut ciuilitè. naturaliter ueluti so-
lutione, aut cum res in stipulationē deducta sine culpa promissoris in rebus hu-
manis esse desit. ciuilitè ueluti acceptilatione, vel cum in eandem personam
ius stipulantis, promittentisq̃ deuenit, ff. eod. l. penul.

Quoties quis debitor ex pluribus causis vnum debitum soluit, in arbitrio soluē-
tis est dicere, quod potius debitum uoluerit solutum: & quod dixit, id erit solu-
tum. possumus. n. certam legem dicere ei, quod soluimus. quoties uerò noti-

Quintæ Partis.

R R R R r dicimus

Quintæ Partis Lib. V.

dicimus id, quod solutum sit: in arbitrio est accipientis, cui potius debito acceptum ferat: dummodo in id constituat solutum, in quo si ipse deberet, esset soluturus: id est, in id debitum, quod non est in controuersia: aut in illud, quod quis pro alio fideiusserrat: aut cuius dies nondum uenerat: æquis finem enim uisum est, creditorem ita agere rem debitoris, ut suam gereret. permittitur. ergo creditori constituere, in quod solutum uelit: dummodo sic constituat, ut in re sua constitueret. sed constituere in re præsentī, hoc est, statim, atque solutum est, debet. Cum in re agenda hoc fiat, ut uel creditori liberum sit, non accipere, uel debitori non dare, si alio nomine ex solutum quis eorum uelit. Cæterum postea non permittitur. hæc res efficiet, ut in duriores causas semper uideatur sibi debere accepto ferre. ita enim & in suo constitueret nomine. quod si forte à neutro dictum sit: in his quidem nominibus, quæ diem vel conditionem habuerint, id uidetur solutum, cuius dies iam uenit. Et magis quod meo nomine, quàm quod pro alio fideiussorio nomine debeo: & potius quod cum poena, quàm quod sine poena debetur: & potius quod satisfdato, quàm quod sine satisfactione debeo. In his uero, quæ præsentī die debentur: constat, quoties indistinctè quid soluitur, in grauiorem causam uideri solutum. si autē nulla prægrauet, id est si omnia nomina similia fuerint: in antiquiorem grauior uidetur, quæ & sub satisfactione uidetur, quàm ea, quæ pura est. ff. de solutio. l. prima secunda tertia quarta & quinta. in prin.

Cum ex pluribus causis debitor pecuniam soluit, Iulianus elegantissimè putat ex ea causa eum soluisse uideri debere, ex qua tunc, cum soluebat, compelli poterat ad solutionem, ff. eod. l. cum ex pluribus, ciji.

Si quid ex famosa causa & non famosa debeatur: id solutum uidebitur, quod ex famosa causa debetur. proinde si quid ex causa iudicati & non iudicati debeatur: id erit solutum, quod ex causa debeatur iudicati: & ita Pomponius probat. ergo & si ex causa, quæ inficiatione crescit, uel poenali debetur: dicendum est, id solutum uideri, quod poenæ habet liberationem, ff. eod. l. septima.

Illud non in eleganter scriptum esse Pomponius ait: si par & dierum & cōtractuū causa sit, ex omnibus summis proportionem uideri solutum, ff. eo. l. octaua.

Cum ex pluribus causis debitor pecuniam soluit, utriusque demonstratione cessante, potior habebitur causa eius pecuniæ, quæ sub infamia debetur: mox eius quæ poenam continet: tertio, quæ sub iure hypothecæ vel pignore contracta est: post hunc ordinem potior habetur propria, quam aliena causa, uelut fideiussoris. quod ueteres ideo definierunt, quod uerisimile uideretur, diligentem debitorem admonitum, ita negotium suum gesturum fuisse. & si nihil eorum interueniret, uetustior contractus ante solueretur. Si maior pecunia numerata sit, quàm ratio singulorum exposcat. nihilominus primo contractu soluto, qui potior erit, superfluum ordini secundo, uel in totum, uel pro parte minucendo, uidebitur datum, ff. eod. l. cum ex pluribus, xcvi.

Si quis ita cauerit debitori in sortem & interesse se accipere, prius interesse decedat, & si quid superfuerit in sortem cedet. Nec. n. ordo scripturæ spectatur, sed potius ex iure sumitur id, quod agi uidetur. ff. eod. l. quinta, §. si. cum lege seq.

Ob triginta aureos pecuniæ creditæ fideiussorem in viginti dedi, & pignus in decem. ex uenditione autem pignoris creditor decem consecutus est, utrum ex uniuersitate id decedat, ut quidam putant, ac si non soluendis decem nihil debitor dixisset: an in totis decem fideiussori contingerit liberatio: quia hoc dicendo potuit efficere debitor, ut ubi non dixit, id potius solutum existime-

tur, quod satisfato debebatur. magis tamē existimatur licuisse creditori in id, quod solus debebat reus, accepto referre, ff. eod. l. ob triginta, lxxiii.

Cum Titius Caio Seio deberet ex causa fideicommissi certam quantitatem, & tandem eidem ex alia causa, quæ peti quidem non poterat, ex solutione autem petitionem non præstabit: Titii procurator absente domino soluit eam summam, quæ sufficeret ad quantitatem vnius debiti, cautumque est ei solutum ex vniuerso credito. quæsitum est id, quod solutum est, in quam causam acceptum uideatur? responsum est. si quidem Titio Seius ita cauisset, ut sibi solutū ex vniuerso credito significaret: crediti appellatio solius fideicommissi pecuniam demonstrare uideretur: non eam, quæ petitionem quidem non habet, solutione autem facta, repeti pecunia non potest. Cum verò procurator Titii absente domino pecuniam solueret: ne dominum quidem numorum in ea specie obligationis, quæ habuit auxilium exceptionis, translatus fore, si ex ea causa solutio facta proponeretur: quia non est uerisimile dominum ad eam speciem soluendis pecuniis procuratorem proposuisse, quæ solui non debuerint, ff. eo. l. si is, cui xciii. §. finali.

Paulus respondit. non ideo eos, qui uirilem portionem ex causa fideicommissi inferre debuerant, liberatos uideri, quā quidam ex collegis per errorem plus debito intulerint. & aliam causam esse debitoris soluentis, aliam creditoris pignus distrahentis. nam cum debitor soluit pecuniam: in potestate eius esse, cōmemorare in quam causam soluerit. cum autem creditor pignus distrahit: licere ei pretium acceptum referre etiam in eam quantitatem, quæ natura tantum debebatur. & ideo deducto eo, debitum peti posse, ff. e. l. Paulus. ci. §. Paulus.

In potestate eius est, qui ex pluribus contractibus pecuniam debet, tempore solutionis exprimere, in quam causam reddat. Quod si debitor non fecit: conuertitur electio ad eum, qui accepit. Si neuter uoluntatem suam expressit: prius interesse id, quod soluitur, deinde in sortem accepto feret, C. de solut. l. prima.

Titia, cum propter dotem bona mariti possideret, omnia pro domina egit, reditus exegit: & momentia distraxit. quæsitum est, an ea, quæ ex re mariti perceperit, in dotem ei reputari debeant? Marcellus respondit, reputationem eius, quæ proponeretur, non iniquam uideri: pro soluto enim magis habendum esse, quæ ex ea causa mulier perceperit. Sed si forte interesse quoque rationem arbiter dotis recuperandæ habere debuerit: ita esse computandum, prout quidque ad mulierem peruenerit, non ut ex vniuersa summa decedat, sed prius in eā quantitatem, quam interesse nomine mulierem consequi oportebit, quod non est iniquum, ff. eod. l. Titia, xlviii.

Lucius Titius duabus stipulationibus vna quindecim, altera viginti, Seium eadē die obligauit: ut uiginti prius soluerentur, id est idibus Septembribus. debitor post diem utriusque stipulationis cedentem soluit vigintifex: neque dictum est ab altero, pro qua stipulatione solueretur, quærit, an quod solutum est, eam stipulationem exonerauerit, cuius dies antecessit: id est, ut viginti sortis soluta uideantur, & pro interesse eorum sex data? magis id accipi ex usu esse. ff. eo. l. ex pluribus, 99. §. finali.

Qui decem debet, partem soluendo in partem obligationis liberatur, & reliqua quinque sola in obligatione remanent. ff. eo. l. si stipulatus. ix. §. finali.

Quod stipulatus ita sum, mihi aut Titius nec petere, nec nouare, nec acceptum facere potest, ff. eod. l. qui stipulatus, x.

Quintæ Partis Lib. V.

Qui sibi aut Titio fundum dari stipulatus est, quamuis fundus Titio datus fuerit: tamen si postea euietus est, habet actionem, ff. eo. l. Qui sibi, xxxiii. in prin.

Stipulatus sum mihi decem, aut bouem Titio dari: si bos Titio datus fuisset, promissor à me liberabitur: & ante, quàm bos daretur, ego decem petere possum, ff. eo. l. Qui hominem, xxxiiii. §. stipulatus.

Cum quis sibi aut Titio dari stipulatus sit: magis est, ut ita demum rectè Titio solui dicendum sit, si in eodem statu maneat, quo fuit, cum stipulatio inter poneretur. cæterum siue in adoptionem. siue in exilium ierit, uel aqua & igni ei interdictum, non rectè ei solui dicendum est. tacitè enim hæc conuentio inesse stipulationi uidetur, si in eadem causa maneat, ff. eo. l. Cū quis, 38. in prin.

Si ita stipulatus sim, MIHI AVT TITIO DARE SPONDE? & debitor constituerit si mihi soluturum: quamuis mihi competat de constituta actio, potest adhuc adiecto soluere. & si à filio familias mihi aut Titio stipulatus sim: patrem posse Titio soluere, quod in peculio est. scilicet si suo, non filii nomine soluere velit. dum enim adiecto soluitur, mihi solui videtur. & ideo si indebitum adiecto solutum sit, stipulatori posse condici Iulianus putat: ut nihil inter sit, iubeat Titio soluere, an ab initio stipulatio ita concepta sit, ff. eo. l. Si ita, 59.

Cum decem mihi, aut Titio dari stipulatus, quinq; accipiam: reliquum promissor rectè Titio dabit, ff. eo. l. Cum decem, lxxi. in prin.

Quæsitum est, an ita stipulari quæ possit, MIHI AVT FILIO AVT PATRI: sed non incommode potest adhiberi distinctio, ut filio quidem stipulante, patris tunc adiciatur persona, cum stipulatio ei adquiri non possit. è contrario autem nihil prohibeat, patre stipulante filii personam adici: cum toties, quod filio pater stipulatur, sibi stipulatus non est. & in proposito manifestum est, non obligationis, sed solutionis gratia filii personam adiectam, ff. eod. l. Stichum. xcv. §. Quæsitum est.

Vsumfructum mihi, aut Titio dari stipulatus sum. Titio capite minuto facultas soluendi Titio non intercedit, quia & sic stipulari possumus, MIHI AVT TITIO, CVM CAPITE MINVTVS ERIT DARI? nam & si furiosi uel pupilli persona adiecta sit, ita tutori, uel curatori pecunia rectè dabitur. conditionis quoq; implendæ causa rectè pecunia tutori, uel curatori datur. quod quidem Labeo & Pegasus putauerunt utilitatis causa recipiendum, idq; ita recipi potest, si pecunia in rem uel pupilli, uel furiosi versa est. idem respondendum est in solutione, si stipulato Sempronio, aut Seio decem dari, & debitor Seio pecuniam soluerit, d. l. Stichum, §. Vsumfructum.

Mihi decem dari purè, aut Titio Klendis, uel sub conditione, aut Klendis Ianuariis mihi, aut Titio Februariis, Titio Klendis Ianuariis, potest dubitari. sed rectius eicitur, utiliter stipulatum. nam cum in diem sit, quoq; ea obligatio, etià mihi solui potest ante Klendas Februarias. igitur & illi solui poterit, ff. eod. l. Qui res, xcvi. §. Mihi decem.

Quis stipulatur, SIBI AVT TITIO, si hoc dicit, SI TITIO NON SOLVERIS, dari sibi, uidetur conditionaliter stipulari. & ideo etiam sic facta stipulatione, MIHI DECEM, AVT QVINQVE TITIO DARI? quinque Titio solutis liberabitur reus à stipulatore. quod ita potest admitti, si hoc ipsum expressum agebatur, ut quasi poena adiecta sit, in persona stipulantis, si Titio solutum, non esset. at ubi simpliciter sibi, aut Titio stipulatur solutionis tñ cā adhibetur Titius. & iō quinq; ei solutis, remanebunt reliqua quinq; in obligatione. contra si mihi quinq; illi decem stipulatus sim: quinq; Titio solutis, non facit conce-

ptio

ptio stipulationis, ut à me liberetur. porro si decem soluerit: non quinque repetit, sed mihi per mandati actionem debebuntur, d. l. qui res. §. qui stipulatur.

Si stipulatus sum, MIHI, AVT TITIO DARI? si Titius decesserit, heredi eius solvere non poteris, ff. eod. l. si stipulatus, §. 1. in prin.

Mihi Romæ, aut Ephesi Titio dari stipulor, an soluendo Titio Ephesi à me liberetur uideamus? nā si diuersa facta sint, diuersa res est. Sed cū præualeat causa dandi, liberatur: liberaretur. n. & si mihi æquum illi bouem stipulatus essem ad Titio bouem soluisset. at ubi merum factum stipulor, puta insulam in meo solo edificari, aut in Titii loco, si in Titii loco edificet continget liberatio, quia non factum pro facto solui uidetur, sed electio promissoris completur, ff. eod. l. qui res, xviii. §. mihi Romæ.

Qui equum, aut decem tibi aut Titio dari promisit, si Titio partem equi tradiderit, mox tibi decem numerauerit non Titio, sed tibi partem equi condicet. quia si indebitum tua voluntate Titio soluerit, idemque iuris erit etiam si mortuo Titio decem soluerit, ut tibi potius, quàm heredi Titii partem equi condicat, ff. eod. l. qui homine, in prin.

Equum aut bouē stipulatus sum cum esset meus bos. nec si meus esse defuerit, liberabitur promissor bouem dando. neutrum. n. uidetur in boue constituisse, nec obligatio, nec solutio, sed ei, qui animal dari stipulatus est, unum ēt ex his, qui tunc stipulatoris in bonis fuerat dando promissor liberatur. ut quidem ipsa. at si ex his dari stipulatus est, qui eius non erat: fingamus itaq; stipulatū EQVVM EX HIS QVOS SEMPRONIUS RELIQVIT DARE SPONDES? tres Sempronius reliquisset, eorumq; aliquē stipulatoris fuisse: num mortuis duobus, qui alterius erant, supererit illa obligatio, uideamus. & magis est, deficere stipulationem: nisi ante mortem duorum defuerit esse reliquus equus stipulatoris, ff. eod. l. qui decem, lxxii. §. Stichum.

EQVVM AVT BOVEM VTRVM EGO VELIM DARE SPONDES? altero mortuo, qui viuit, solus petetur: nisi mora facta sit in eo mortuo, quē petitor elegit: tunc. n. perinde solus ille, qui decessit, præbetur, ac si solus in obligationē deductus fuisset. q. si promissoris fuit electio: defuncto altero, qui superest, quē peti poterit. Enimvero si facto debitoris alter sit mortuus, cum debitoris esset electio: quis interim nō alius peti possit, q. qui solui etiam potest: neque defuncti offerri æstimatio pōt, si fortè longè fuit vilior (qm id, pro petitorē in pœnā promissoris constitutum est) tamen & alter equus postea sine culpa debitoris moriat: nullo modo ex stipulatu agi poterit, cum illo in tēpore, quo moriebatur, non cōmiserit stipulationem: sanē qm impunita non debent esse, admissa: doli actio nō immeritò desiderabitur: aliter, q. in persona fideiussoris, qui promissum equum interfecit: quia tenetur ex stipulatu actione fideiussor, quēadmodū teneret, si debitor sine herede decessisset, ff. e. l. Stichū. 95. in prin.

Omnes res pupillo, & pupillæ sine tutoris auctoritate recte dari possunt. Ideoque si debitor pupillo soluat, necessaria est debitori tutoris auctoritas, alioquin nō liberabit. Sed hoc etiā euidentissima ratione constitutum est, ita licere tutori vel curatori debitorem pupillarem soluere, ut prius iudicialis sententia, sine omni damno celebrata hoc permittat: quo subsecuto, si & iudex pronunciauerit, & debitor soluerit, sequatur huiusmodi solutionem plenissima securitas. Sin autem aliter, quàm dispositum est, solutio facta fuerit, pecuniam autem saluam habeat pupillus, aut ex ea locupletior sit, & adhuc eandem pecuniæ summam petat, per exceptionem doli mali poterit summoueri, quod

Quintæ Partis Lib. V.

si male consumpserit, aut furto, aut ui amiserit, nihil proderit debitori doli mali exceptio, sed nihilominus condemnabitur, quia temere sine tutoris auctoritate, & non secundum iuris dispositionem soluerit. Sed ex diuerso pupilli, uel pupillæ soluere sine auctoritate tutoris non possunt, quia id, quod solvunt, non fit accipientis, cum scilicet nullius rei alienatio eis sine tutoris auctoritate concessa sit, Inst. quib. alien. licet uel non, §. at ex contrario.

Si stipulatus fuero MIHI PUPILLO DARE? promissor sine tutoris auctoritate soluendo pupillo, liberabitur à me, ff. eo. l. Si stipulatus, xi.

Pupillum sine tutoris auctoritate, nec soluere posse, palàm est. Sed si dederit nummos: non fient accipientis, uindicariq; poterunt. planè si fuerint consumpti: liberabitur, ff. eo. l. Quod si forte, xiiii. §. fin.

Pupillo solui sine tutoris auctoritate non potest. sed nec delegare potest: quia nec alienare ullam rem potest. si tamen soluerit ei debitor, & numi salui sint: petentem pupillum. doli mali exceptione debitor submouebit. ff. eodem lege Pupillo, xv.

In pupillo, cui sine tutoris auctoritate solutum est, si quæzatur, quo tempore sit locupletior, tempus, quo agitur, inspicitur: & ut exceptio doli mali opposita ei noceat, tempus, quo agitur, spectatur. Planè (ut Scæuola aiebat) etiam si perierit res ante litem contestatam, interdum quasi locupletior factus intelligitur: id est si rem necessariam sibi emit, quam necessario de suo erat empturus. nam hoc ipso, quod non est pauperior factus locupletior est. sic & in filio familias putabat Macedonianum cessare, si in necessarias causas filius mutuam pecuniam acceperit, & eam perdididerit, ff. eo. l. In pupillo, xlvii.

Si pupilli debitor iubente eo sine tutoris auctoritate pecuniam creditori eius numerauit: pupillum quidem à creditore liberat, sed ipse manebit obligatus, sed exceptione se tueri potest. Si autem debitor pupilli non fuerat: nec pupillo condicere potest, qui sine tutoris auctoritate non obligatur: nec creditori, cum quo alterius iussu contraxit. Sed pupillus in quantum locupletior factus est (utpote debito liberatus) utile actione tenebitur, ff. eo. l. si pupillo, lxvi.

Si mandatu meo Titio pecuniam credidisses: eiusmodi contractus similis est tutori, & debitori pupilli. & ideo mandatore conuento, & damnato (quanquam pecunia soluta sit) non liberari debitorem, ratio suadet. sed & præstare debet creditor actiones mandatori aduersus debitorem, ut ei satisfiat. & ad hoc pertinet tutoris, & pupilli debitoris nos fecisse comparisonem. nam cum tutor pupillo tenetur ob id, quod debitorem eius non conuenit, neq; iudicio cum altero accepto, liberatur alter, nec si condemnatus tutor soluerit, ea res proderit debitori. quin etiam dici solet, tutelæ contraria actione agendum, ut ei pupillus aduersus debitorem, actionibus suis cedat, ff. eod. l. Stichum, xcv. §. si mandatu meo.

Pupilli debitor, tutore delegante, pecuniam creditori tutoris soluit. liberatio cōtingit, si non malo consilio cum tutore habito, hoc factum esse probetur. Sed etiam interdicto fraudatario tutoris creditor pupillo tenetur, si eum consiliū fraudis participasse constabit, ff. eo. l. Pupilli, xcvi. in princ.

Cum pupilla magistratui, qui per fraudem pupillo tutorem dedit, hæres extitisset, tutores eius cum adolescente transfegerunt. eam transactionem pupilla ratam habere noluit: nihilominus erit tutorum pecunia liberata, nec tutores contra adolescentem actionem, nec utilem habebunt, qui suum recuperauit. planè si adolescens pecuniam restituere tutoribus pupillæ maluerit, rescisso, qd gestum

gestum est, actionem utilem in pupillam heredem magistratus accipiet. d. l. Pupilli. S. cum pupilla.

Sunt quidam tutores, qui honorarii appellantur, sunt qui rei noticiæ gratia dantur: qui ad hoc dantur, ut gerant. & hoc uel pater adiicit, ut unus (puta) gerat: uel voluntate tutorum uni committitur gestus: uel prætor ita decernit. Si igitur, cuiusque ex tutoribus fuerit solutum, & si honorariis (nam & ad eos periculum pertinet) rectè soluitur: nisi interdicta ei fuerit à prætore administratio. nam si interdicta est: non rectè soluitur. idem est, & si sciens quis suspectis postulatis soluat. nam his interim videtur interdicta administratio. Quod si remoto soluerit, aut qui tutor esse desierat: non liberabitur. Quid ergo si soluit ei, in cuius locum curator erat constituendus, ut puta relegato in perpetuum, vel ad tempus: si ante soluit, quam substitueretur curator: oportet liberari. Sed & qui ab futuro causa Reipublicæ soluit, rectè soluit. quinimò & si absenti: si modo non est alius in loco eius substitutus. Siue autem legitimi sint, siue testamentarii, siue ex inquisitione dati: rectè vel uni soluitur. Ei, qui noticiæ gratia datus est, an rectè soluator, videndum est: quia ad instruendos contutores datur. Sed cum tutor sit: nisi prohibitum ei fuerit solui, liberatio continget, ff. eo. l. Quod si forte, xliii. S. sunt quidam.

Debitorum soluendo ei, qui pro tutore negocia gerit, liberantur: si pecunia in rem pupilli peruenerit, ff. eo. l. Debitorum, xxviii.

Modestinus respondit, si post solutum sine ullo pacto omne, quod ex causa tutelæ debebatur, actiones post aliquod interuallum cessæ sint: nihil ea cessione actum esse, cum nulla actio superfuerit. quod si ante solutionem hoc factum est, vel cum conuenisset, ut mandarentur actiones, tunc solutio facta esset, & mandatum obsecutum: saluas esse mandatas actiones: cum nouissimo quoque casu precium magis mandatarum actionum solutum, quam actio, quæ fuit, perempta uideatur, ff. eo. l. Modestinus, lxxvi.

Vero procuratori rectè soluitur. uerum autem accipere debemus eum, cui mandatum est, vel specialiter, vel cui omnium negotiorum administratio mandata est. Interdum tamen & non procuratori rectè soluitur: ut puta cuius nomen stipulationi insertum est, si quis stipuletur, SIBI AVT TITIO, ff. eodem l. Vero, xii. in princ.

Sed & si quis mandauerit, ut Titio soluam, deinde uetuerit eum accipere: si ignorans prohibitum eum accipere, soluam: liberabor. sed si sciero: non liberabor alia causa est, si mihi proponas aliquem stipulatum, SIBI AVT TITIO. hic enim, & si prohibeat me Titio soluere, soluendo tamen liberabor: quia certam conditionem habuit stipulatio, quam stipulator immutare non potuit. Sed & si uero procuratori soluam, ratum autem dominus habeat, quod solutum est: liberatio contingit. rati enim habitio mandato comparatur, d. l. Vero, S. fina. Ratum autem habere dominus debet, cum primum certior factus est. sed hoc cum laxamento, & amplitudine & cum quodam spacio temporis accipi debet: sicut in legato, cum de repellendo quaereretur, spacium quoddam temporis adsumitur. nec minimum, nec maximum: & quod magis intellectu percipitur, quam elocutione possit exprimi, ff. eo. l. Ratum, xliii.

Quod si fortè quis ita soluat, ut nisi ratum habeatur, condicat: si dominus solutionem ratam non habuerit: condictio ei, qui soluit, competit, ff. eodem lege xliii. in princip.

Si quis offerenti se negociis alienis bona fide soluerit, quando liberatur? & ait Iulia-

Quintæ Partis Lib. V.

- Julianus, cum dominus ratum habuerit, tunc liberari. Idem ait. antequam dominus ratum habuerit, an condici ex ea causa possit? & ait interesse, qua mente solutio facta esset: utrum ut statim debitor liberaretur, an uero cum dominus ratum habuisset. priore casu contestim posse condici procuratori: & tunc, demum extinguere conditionem, cum dominus ratum habuisset, posteriore, tunc demum nasci conditionem, cum dominus ratum non habuisset, ff. eod. l. si quis, lviii.
- Si Titium omnibus negociis meis præposuero, deinde uetiero eum ignorantibus debitoribus administrare negocia mea: debitores ei soluendo liberabuntur. nam is, qui omnibus negociis suis aliquem præponit, intelligitur etiam debitoribus mandare, ut procuratori soluant, ff. eodem l. Qui hominem, xxxiii. §. si Titium.
- Si nullo mandato intercedente, debitor falso existimauerit voluntate mea pecuniam se numerare: non liberabitur. Et ideo procuratori, qui se ultro alienis negociis offerat soluendo nemo liberabitur, d. l. Qui hominem, §. si nullo.
- Hoc iure utimur, ut litis procuratori non rectè solvatur. nam & absurdum est, cui iudicati actio non datur, ei ante rem iudicatam solui posse. si tamen ad hoc datus sit, ut solui ei possit: soluendo ei liberabitur, ff. eo. l. Hoc iure, lxxxvi.
- Quodlibet debitum solutum à procuratore meo non repeto: quoniam eum quis procuratorem omnium rerum suarum constituit, id quoque mandare uidetur, ut creditoribus suis pecunia solvatur: neque postea expectandum est, ut ratum habeat, ff. eo. l. Quodlibet, lxxxvii.
- Si ignorans creditor procuratori suo solutum, debitoris filio acceptum fecerit: postea autem, quàm id rescierit. ratum habuerit: confirmatur solutio, & quod accepto latum est, nullius momenti est. contra si ratum non habuerit: quod acceptum fecerit, confirmatur. Sed si ignorans solutum, litem contestatus est: si pendente iudicio ratum habuerit: absolui oportet illum, cum quo actum est si ratum non habuit: condemnari, ff. eo. l. cum decem, lxxi. §. Item si ignorans.
- Vbi fideiussor pro duobus in dena fideiussio, obligatus est in uiginti: & siue uiginti, siue dena soluerit, utrunque reum liberabit. sed si quinque soluerit: uideamus, quem ex reis releuat in quinque: & erit ille releuatus, de quo actum est. at si non appareat: antiquius debitum erit inspiciendum. idem & si quindecim sint soluta. Si quidem appareat, quid actum sit: in decem, & aliunde quinque erunt releuata. si uero non appareat: ex antiquiori contractu decem, ex alio quinque erunt releuata, ff. eo. l. Vbi fideiussor, xxiii.
- Quoties unus ex fideiussoribus suam partem soluisset, tanquam negotium reogessisset: perinde habendum est, ac si reus ipse unius fideiussoris partem soluat: sed tamen, ut non ex sorte decedat: sed is fideiussor solus liberetur, cuius nomine solutio facta fuerit, ff. eo. l. Quoties, xxxvii.
- Si quis pro eo reuerso fideiusserit, qui cum Reipublicæ causa abesset, actione qua liberatus sit, deinde annus præterierit: an fideiussor liberetur? quod Iuliano non placebat, & quidem si cum fideiussore experiundi potestas non fuit. Sed hoc casu in ipsum fideiussorem ex edicto actionem restitui debere, quemadmodum in eum fideiussorem, qui equum promissum occiderit, ff. eod. l. cum quis, xxxviii. §. si quis.
- Qui pro te apud Titium fideiusserat, pignus in suam obligationem dedit, post idem heredem te instituit. quamuis ex fideiussoria causa non tenearis: nihilominus pignus tamen obligatum manebit. at si idem alium fideiussorem dederit,

derit, atque instituerit te heredem: rectius existimatur, sublata obligatione eius, pro quo fideiussor sit: cum quoque, qui fideiusserit, liberari, d.l. cum quis, §. Qui pro te.

Si fideiussor procuratori creditoris soluit, & creditor post tempus, quo liberari fideiussor poterit, ratum habuit: tamen quia fideiussor, cum adhuc ex causa fideiussionis teneretur soluit: nec repetere potest: nec minus agere aduersus reum mandati potest, quàm si tum præsenti dedisset, ff. eo. l. cum decem, lxxi. §. si fideiussor.

Ob triginta aureos pecuniæ creditæ fideiussorem in uiginti dedi, & pignus in decem. ex venditione autem pignoris creditor decem consecutus est. utrum ex vniuersitate id decedit, ut quidam putant, ac si in soluendis decem nihil debitor dixisset: an (sicut putatur) in totis decem fideiussori contigerit liberatio, quia hoc dicendo potuit efficere debitor, ut ubi non dixit, id potius soluturum existimetur, quod satisfactio debeatur. magis tamen existimatur licuisse creditori in id, quod solus debebat reus, accepto referre, ff. eo. l. Ob triginta, lxxlii.

Quod vulgo iactatur, fideiussorem qui debitori hæres extitit, ex causa fideiussionis liberari: toties uerum est: quoties plenior rei promittendi obligatio inuenitur. nam si reus duntaxat fuit obligata fideiussor liberabitur. & è contrario non potest dici, nõ tolli fideiussoris obligationem, si debitor propriam, & personalem habuit defensionem. nam si minori uiginti quinque annis bona fide pecuniam credidit, isque numos acceptos perdidit, & intra tempora in integrum restitutionis decelsit hærede fideiussore, difficile est dicere causam iuris honorarii, quæ potuit auxilio minori esse, retinere fideiussoris obligationem, quæ principalis fuit, & cui fideiussoris accelsit, sine contemplatione iuris prætorii. auxilium igitur restitutionis fideiussori, qui adolescenti hæres extitit, intra cõstitutum tempus saluum erit, ff. eo. l. Stichum, xcv. §. Quod vulgo.

Si inter emptorem, & uenditorem conuenerit, priusquam aliquid ex alterutra parte solueretur, ut ab emptione discedatur, fideiussor eo nomine acceptus soluto contractu, liberabitur, d. l. Stichum, §. fin.

Liberari fideiussores, quoties filius, tam creditori, quàm debitori (licet diuersis rationibus) succedit, ius certum est, C. eo. l. secunda.

Si creditor fundum pignoraturn uendiderit, & quantum ei debebatur, receperit debitor, liberabitur. Sed & si acceptum emptori premium tulisset creditor, vel ab eo stipulatus esset. debitor nihilominus liberabitur, ff. eo. l. Si creditor, 26.

Si debitorem meum iusserim Titio soluere. deinde Titium uenerim accipere, & debitor ignorans soluerit, ita is liberatur, si non ea mente Titius numos acceperit, ut eos lucretur. alioquin quoniam furtum eorum sit facturus, manebunt debitores. ut ideo liberatio quidem ipso iure non potest contingere debitori, exceptione tamen ei succurri equum est. Si paratus sit conditionem furtiuam, quam aduersus Titium habet, mihi præstare sicuti seruatur, cum maritus uxori donaturus debitorem suum iubeat soluere, nam ibi quoque quia nã mi mulieris non fiunt debitor, non liberatur, sed exceptione is aduersus maritum tuendus est. pro furto tamen actio in proposito post diuortium mihi competit, quoniam mea interfit interceptos numos non esse, ff. eo. l. cum quis, xxxviii. §. si debitorem.

Cum eodem tempore pignora duobus contractibus obligantur, premium eorum pro modo pecuniæ, cuiusque contractus creditor accepto facere debet, nec in arbitrio eius electio erit, cum debitor premium pignoris consortioni subiecerit.

Pecunia soluta profectio collata instrumento maiorem rei gestæ probationem continet, quàm si chirographum acceptæ mutua pecuniæ fuisset redditum, C. eod. l. Pecuniæ, xliii.

Quod debitori tuo chirographum redditum contra uoluntatem tuam adseueras: nihil de iure tuo deminutum est. Quibuscumque itaque argumentis iure proditis hanc obligationem tibi probanti, cum pro huiusmodi facto liberationem minimè consecutum, iudex ad solutionem iure debiti compellet, C. eo. l. quod debitori, xv.

Inquisitio ueritatis tolli non potuit, quod chirographa, quæ fecerat procurator tuus, recepta tibi restituta ab ipsius hærede proponas cum subscriptione procuratoris significante, quod nihil creditoribus debeatur: cum nihil prohibeat, & creditoribus satisfactum, & non uestre pecuniæ, sed ipsius, cui negotium gerendum mandaueras, processisse solutionem, C. eo. l. inquisitio, xviii.

Inductum, id est cancellatum, necne sit chirographum vestrum, semel debiti solutionem factam, ei, qui exigendi potestatem habuit, probantium, nihil interest, C. eod. l. inductum, xxii.

Solutionem adseueranti probationis onus incumbit. quod facto chirographum condicere potest, C. eod. l. fin.

Si creditor debitoris hæreditatem ad se non pertinentem possedit, & tantum ad eum peruenit, quantum si quilibet alius bonorum possessor ei solueret, liberaret hæredem: non potest dici fideiussores liberari. non enim ipsum sibi soluisse pecuniam credendum est, à quo hæreditas euincitur, ff. eodem. l. Stichum xcv. §. Si creditor.

Si creditor à debitore petens culpa sua causa ceciderit: propè est, ut actione mandati nihil à mandatore consequi debeat: cum ipsius vitio acciderit, ne mandatori possit actionibus cedere, d. l. Stichum, §. pen.

Si mandatu meo Titio pecuniā credidisses: eiusmodi contractus similis est tutori, & debitori pupilli. & ideo mandatore conuento & damnato (quāquam pecunia soluta sit) non liberari debitorem, ratio suadet. sed & præstare debet creditor actiones mandatori aduersus debitorem, ut ei satisfiat. & ad hoc pertinet tutoris & pupilli debitoris nos fecisse comparisonem. nam cum tutor pupillo tenetur ob id, quod debitorem eius non conuenit: neque iudicio cum altero accepto liberatur alter, nec si damnatus tutor soluerit, ea res proderit debitori. quin etiam dici solet, tutelæ contraria actione agendum, ut ei pupillus aduersus debitorem actionibus cedat, d. l. Stichum, §. Si mandatu meo.

Paulus respondit. creditorem non esse cogendum in aliam formam numos accipere, si ex ea re damnum aliquod passurus sit, ff. eo. l. Paulus, xcix.

Manifesti iuris est, tam alio pro debitore soluente, quàm rebus pro numerata pecunia consentiente creditore datis, tolli comparatam obligationem, C. eod. l. Manifesti, xvii.

Eum, à quo mutuam pecuniam sumpstisti, insolutum nolentem suscipere non debitoris tui, compelli iuris ratio non permittit, C. eo. l. Eum, xvi.

Si debitor offerret pecuniam, quæ peteretur, creditor nollet accipere: prætor ei denegat actionem, ff. eo. l. Si debitor, xxx.

Obsignatione totius pecuniæ debite solemniter facta, liberationem contingere, manifestum est. sed ita demum debiti obsignatio liberationem parit, si eo loco solutio fuerit celebrata, duo debetur, C. eo. l. Obsignatione, ix.

Si soluturus pecuniam tibi iussu tuo signatam eam apud numularium, quoad probaretur,

Quintæ Partis Lib. V.

baretur, depofuerim: tui periculi caufam eam fore, Mela libro decimo fcribit: quod uerum eft cum eo tamen, ut illud maximè fpectetur, an per te ftererit, quo minus incontinenti probaretur. nam tunc perinde habendum erit, ac fi parato me foluere, tu ex aliqua caufa accipere nolles. in qua fpecie non utiq; femper tuum periculum erit. quid enim fi non opportuno tempore vel loco obtulerim? His confequens eft, ut etiam fi & emptor numos, & uenditor mer- cem, quod inuicem parum fidei haberent, depofuerint: & numi emptoris peri- culo fint, utique fi ipfe cum, apud quem deponerentur, elegerit: & nihilomi- nus merx quoque, quia emptio perfecta fit, ff. eo. l. fi fo' uturus, xxxix.

Nihil intereft utrum creditori pecuniam mutuam folueris, an ex eius uoluntate alii numeraueris, nec enim ex eo, quod creditor in factum conceffit, priusquàm instrumenta redderet euacuata obligationis uires reparari quæunt, C. eodem lege quarta.

Nulla tibi aduerfus creditorem alienum actio fupereft eo, quòd debitam ei quan- titatem in te transferri defideras, cum ab eo te nomen comparaffe non fugge- ras, licet folutione ab alio facta nomine debitoris euaneſcere ſolet obligatio, C. eod. l. quinta.

Inuito, uel ignorante creditore, qui alii ſoluit: non ſe liberat obligatione. quod ſi hoc uel mandante, uel ratum habente eo, fecerit: non minus liberationem confequitur, quàm ſi eidem creditori ſoluiffet, C. eo. l. inuito, xii.

In numerationibus aliquando euenit, ut una numeratione duæ obligationes tol- lantur uno momento, ueluti, ſi quis pignus pro debito uendiderit creditori, Euenit enim, ut & ex uendito tollatur obligatio, & debiti. Item ſi pupillo, qui ſine tutoris auctoritate mutuam pecuniam accepit, legatum à creditore fuerit ſub ea conditione, ſi eam pecuniam numerauerit: in duas cauſas uidetur nu- meraſſe. Et indebitum ſuum, ut in Falcidiam hæredi imputetur, & cõditionis gratia, ut legatum confequatur. Item ſi uſusfructus pecuniæ numerata legat- us fuerit, euenit ut una numeratione, & liberetur hæres ex teſtamento, & obli- get ſibi legatarium, Tantundem eſt, & ſi damnatus fuerit, alicui uendere, uel locare, Nam uendendo, uel locando, & liberatur ex Teſtamento hæres, & obli- gat ſibi legatarium, ff. eo. l. in numerationibus, xliiii.

Solutam pecuniam intelligimus, utique naturaliter, ſi numerata ſit creditori; ſed & ſi iuſſu eius alii ſoluitur, uel creditori eius, uel futuro debitori, uel etiam cui donaturus erat: abſolui debet. ratam quoq; ſolutionem, ſi creditor habue- rit, idem erit. Tutori quoq; ſi ſoluta ſit pecunia, uel curatori, uel procuratori, uel cuilibet ſucceſſori: perficiet ei ſolutio. Quod ſi acceptum latum ſit, quod ſtipulationis nomine hypotheca erat obligata, uel ſine ſtipulatione accepta ſit ſolutionis quidem uerbum non proficiet, ſed ſatiffactionis ſufficiet, ff. eod. l. ſolutam, xlix.

Si quis aliam rem pro alia uolenti ſoluerit, & euicta fuerit res manet priſtina obli- gatio, & ſi pro parte fuerit euicta, tamen pro ſolido obligatio durat. Nam non accepiffet re integra creditor, niſi pro ſolido eius fieret. Sed & ſi duos fundos uerbi gratia, pro debito dederit, euicto altero fundo remanet integra obliga- tio. Tunc ergo res pro reſſoluta liberationem præſtat, cum pro ſolido facta eſt ſuſcipientis. Sed & ſi quis per dolum pluris æſtimatum fundum inſolutum dederit, non liberatur, niſi id, quod deeſt, repleatur, ff. eo. l. ſi quis, xlvj.

Satiffactio pro ſolutione eſt, ff. eo. l. ſatiffactio, lii.

Soluere pro ignorante, & inuito cuique licet. cum ſit iurè ciuili conſtitutum, li- cere

cere etiam ignorantis. inuitiq; meliorem conditionem facere, ff. eo. l. solu. 53.
 Solutionis verbum pertinet ad omnem liberationem, quoquo modo factam.
 magisque ad substantiam obligationis refertur, quam ad numerum solutionem, ff. eo. l. solutionis, liiii.

Qui sic soluit, ut reciperet, non liberatur, quemadmodum non alienantur numi, qui sic dantur, ut recipiantur, ff. eo. l. qui sic, lv.

Qui mandat solui, ipse uidetur soluere, ff. eo. l. qui mandat, lvi.

Cum iussu meo, id quod mihi debes, soluis creditori meo, & tu à me, & ego à creditore meo liberor, ff. eo. l. cum iussu, lxiii.

Quamuis stipulanti vxori uir sponderit, dirempto matrimonio, prædia, quæ doti erant obligata insolutum dare potest. tamen satis est offerri dotis quantitatem. Idem Frontonii responsum est perseveranti tutori in tutelæ administratione, licet capitis reo, potuisse id, quod pupillo bonafide debetur exsolui, ff. eo. l. quamuis, xlv. §. fin.

Titia cum propter dotem bona mariti possideret, omnia pro domina egit, reditus exegit, & mouentia distraxit, quæritur an ea, quæ ex re mariti percepit, in dotem ei reputari debeant. Marcellus respondit reputationem hanc non iniquam uideri. pro soluto enim magis habendum est, quod ex ea causa mulier percepit, sed si forte interesse quoque rationem arbiter dotis recuperandæ habere debuerit. ita est computandum, ut pro ut quicquid, quæ ad mulierem peruenit, non ex uniuersa summa decedat, Sed prius in eam quantitatem, quam interesse nomine mulierem consequi oportebat. quod non est iniquum, ff. eodem l. Titia, xlviii.

Si cum aurum tibi promississem, ignoranti quasi aurum æs soluerim: non liberabor: Sed nec repetam hoc quasi indebitum solutum, quod sciens feci. petentem tamen te aurum exceptione sum mouebo, si non reddas æs, quod accepisti, ff. eo. l. si cum aurum, l.

Si quis stipulatus fuerit decem in melle, solui quidem mel potest antequam ex stipulatu agatur, Sed si semel actum sit, & petita decem fuerint: amplius mel solui non potest. item si mihi aut, Titio stipulatus fuero dari: deinde petam, Amplius Titio solui non potest: quamuis ante litem contestatam posset, ff. eodem l. si quis stipulatus, lvii.

Si duo rei stipulandi equum stipulati fuerint, & promissor utrique partes diuersorum equorum dederint, dubium non est, quin non liberentur, sed si eiusdem equi partes utrique dederint liberatio contingit: quia obligatio communis efficiet, ut quod duobus solutum est, uni solutum esse uideatur. Nā ex contrario cum duo fideiussores equum dare sponderint, diuersorum quidem equorum partes dantes non liberantur, at si eiusdem equi partes dederint liberantur, ff. eo. l. qui hominem, 34. §. si duo rei.

Si duo rei stipulandi sunt, quorum alterius absentis procuratori datum antequam is ratum haberet, interim alteri solutum est, in pendentem est posterior solutio, ac prior, quippè incertum est, debitum, an indebitum exegerit, ff. eo. l. si quis, 58. §. fin.

Id quod poenæ nomine à debitore exactum est, lucro debet cedere creditoris, ff. eod. l. id quod, 74.

Sicut acceptilatio in eum diem præcedentes peremit actiones, ita, & confusio. Nam si debitor hæres creditori extiterit, confusio hæreditatis peremit petitionis actionem, ff. eo. l. sicut, 75.

Quintæ Partis Lib. V.

Si alieni numi inscio, uel inuito domino soluti sunt, manent eius, cuius fuerunt si mixti essent, ita ut discerni non possent, eius fieri, qui accepit in libris Gaii scriptum est, ff. eod. l. si alieni, 78.

Si pecuniam, quàm mihi debes, aut aliam rem, si in conspectu meo ponere te iubeam: efficitur, ut & tu statim libereris, & mea esse incipiat. Nam tum, quod à nullo corporaliter eius rei possessio detineretur acquisita mihi, & quodammodo manu longa tradita existimanda est, ff. in eodem lege si pecuniam, 79.

Si lancem deposuerit apud me Titius, & pluribus hæredibus relictis decesserit: si pars hæredum me interpellat, optimum quidem erit, si prætor additus iussisset, me parti hæredum eam lancem tradere. quo casu depositi me reliquis cohæredibus non teneri. Sed etsi sine prætore, sine dolo malo, hoc fecero: liberabor, aut quod uerius est, non incidam in obligationem optimum autem est, id per magistratum facere, ff. eo. l. si stipulatus, 81. §. si lancem.

Si cum Cornelius fundum suum nomine Seia viro eius dori dedisset, nec de eo reddendo quicquam cauisset, fecit, ut inter se, uir, & Seia paciscerentur, ut diuortio facto is fundus Cornelio redderetur: diuortio facto, uir uetante Seia cum fundum Cornelio tuto non redditurus est sicuti, si cum pactum conuentum nullum intercessisset, diuortio facto mulier iussit cum fundum Cornelio reddi, deinde antequam redderetur, uetuiisset: non tuto redderetur: sed si antequam Seia uetaret, Cornelio eum fundum reddidisset, nec causam habuisset existimandi id inuita Seia facturum est, nec melius, neque æquius est cum fundum Seia reddi, ff. eo. l. si cum 82.

Filiæ intestato patri hæredis negotia mater gessit, & res uendendas per argentarios dedit, idque ipsum codice scriptum est. Argentarii uniuersum redactum uenditionis soluerunt. Et post solutionem nouem ferè annis quicquid agendum erat nomine pupillæ mater agit, eamque marito nuptum collocauit, & res ei tradidit. quæsitum est, an puella cum argentariis aliquam actionem habeat: quando non ipsa stipulata sit pretium rerum, quæ in uenditione datæ sunt, sed mater. Respondit Scauola si de eo quæreretur, an iure ea solutione argentarii liberati essent, responderi iure liberatos. CLAUDIUS: subest enim illa ex iurisdictione pendens quæstio an prætia rerum, quæ sciebant esse pupillæ bona fide soluisse uideantur matri, quæ ius administrationis non habebat. Ideoque si hoc sciebant non liberantur. scilicet, si mater soluendo non sit, ff. eo. l. filiæ intestato, 88.

Filius, qui administrabat, ut hæres paterna bona, pecuniam ex his Sempronio mutuam dedit, & eandem particulatim recepit. Deinde se abstinuit, quia minor annis erat, ab ea hæreditate. quæsitum est, curator bonorum patris constitutus an aduersus Sempronium utilem actionem habeat. respondit Scauola nihil proponi, cur non is, qui soluisset id, quod mutuum ita acceperat, liberatus esset, ff. eo. l. Filius, 90.

Si duo rei sint stipulandi, & alter, alterum hæredem scripsit, uidendum an confundatur obligatio, placet non confundi quo bonum est hoc dicere? quod si intendat dari sibi oportere, uel ideo dari oportet ipsi, quod hæres extitit, uel ideo quod proprio nomine ei deberetur, ad quin magna est huius rei differentia: Nam si alter ex reis pacti conuenti temporali exceptione summoueri poterit, Intererit, is qui hæres extitit, utrum ne tuo nomine, an hæreditario experiarur: ut ita possis animaduertere exceptioni locus sit, nec ne, ff. eodem l. si duo,

si duo, 93. in principio.

Item si duo rei sint promittendi, & alter alterum heredem scripsit: confunditur obligatio. sed & si, reus heredem fideiussorem scripserit (non) confunditur obligatio, & quasi generale, quid retinendum est, ut ubi ei obligationi, quæ sequellæ locum obtinet, principalis accedit, confusa sit obligatio, quoties duæ sint principales, altera alteri potius adicitur ad actionem, quam confusionem parere, quid ergo si fideiussor reum heredem scripserit? confundetur obligatio secundum sabini sententiam, licet proculus dissentiat, eodem l. si duo. §. item si duo.

Si is, cui numos debitor soluit alienos, numis integris pergat petere, quod si bi debeat, nec afferat, quod accepit: exceptione doli summovebitur. si autem communes numos credam, aut soluam, contestim pro parte mea nascetur, & actio, & liberatio: siue in singulis numis communionem pro indiuiso quis esse intelligat, siue in pecunia non corpora cogitet, sed quantitatem. sed, & si fideiussor alienos numos in causam fideiussoris dedit, consumptis his mandati agere potest, & ideo si eam pecuniam soluat, quam subriperat mandati ager, postquam furti, uel ex causa conditionis præstiterit, ff. eod. l. si is cui, 94. in princ.

Aditio hereditatis nonnunquam iure confundit obligationem. ueluti si creditor debitoris, uel contra debitor creditoris adierit hereditatem, aliquando per solutionem cedit, si forte creditor, qui pupillo, sine tutoris auctoritate numos crediderat heres ei extitit. non enim quanto locupletior pupillus factus est, consequeretur: Sed insolidum creditum suum ex hereditate retinet. aliquando euenit, ut inanis obligatio aditione hereditatis confirmetur. Nam si heres, qui restituerit ex Trebelliano hereditatem fideicommissario heres extiterit, uel mulier, quæ pro Titio intercesserat, eidem heres extiterit. Incipit obligatio civilis propter hereditatem eius, qui iure tenebatur, auxilium exceptionis amittere. etenim inconditum est, subuenire sexui mulieris, quæ suo nomine periclitetur, ff. eo. l. Stichum, 95. §. aditio.

Dolo fecisti quominus possideres, quod ex hereditate ad alienum pertinente adprehenderas, si possessor corpus, aut litis æstimationem præstitit, ea res tibi proderit: quia nihil petitoris interest, cæterum si tu ante conuentus ex præterito dolo præstiteris: Nihil ea res possessori proderit, d. l. Stichum, §. dolo.

Qui res suas obligauit, postea aliquam possessionem ex his pro filia sua dotem promittendo obligauit, & soluit, si ea res à creditore euiæta est, dicendum est maritum ex dōtis promissione agere posse, ac si rem sub conditione legatam dotis nomine pro filia pater soluisset. harum enim rerum solutio non potest, nisi ex euentu liberare. scilicet quo casu certum erit remanere eas, ff. eodem l. qui res suas, 95. in prin.

Huic applicatur minor uiginti quinque annis, qui à creditore circumscriptus in rem ex causa debiti solutam restituitur, d. l. qui res suas, §. huic.

Rem autem castrensis peculii soluentem patrem, perinde accipere debemus, ac si alienam dedisset, quamuis possit residere apud eum, cui soluta est, prius mortuo intestato filio. sed tunc acquisita creditur, cum filius decesserit. & utique cuius fuerit, euentus declarat, sitque & hoc ex his, quæ post factis in præteritum, quid fuerit, declarent, d. l. qui res, §. rem autem.

Aræam promissi alienam, in ea Dominus. insulam ædificauit, stipulatio extincta non est arca enim in qua ædificium positum est, non desit esse in rerum

natura. imo & peti potest area, & æstimatio, eius solui debebit. pars enim intule area est, & quidem maxima, cui etiam superficies cedit. area enim extat, sicuti cætera, ex quibus ædificium constitit. denique tabularum lex duodecim tignum ædibus iunctum uindicari posse scit: sed interim id solui prohibuit, pretiumque eius dari uoluit. Item si nauem, quam tu promissisti Dominus dissoluerit, deinde seisdem tabulis compegerit, tu teneris. Hic enim eadem nauis est, quam te daturum spondidisti, ut uideatur magis obligatio cessare, quam extincta esse, sed si ea mente dissolutam nauem posueris, ut in alium usum conuertentur Tabulæ, Deinde mutato consilio eandem compositas, alia uidetur esse posterior nauis, ff. eodem l. qui res, 98. §. aream.

Queritur, an curatoribus, uel tutoribus in Prouincia datis, Romæ pecunia solui possit, quæ in Prouincia ita ab his data esset, ut Romæ solueretur, cum idem curatores, uel tutores rerum stalicarum administrationem non sustineat: an si soluerit debitor liberetur. Paulus respondit, his tutoribus, uel curatoribus rectè pupillo pecuniam debitam solui, qui negotia eius administrant. eos autem, qui prouincialium rerum curatores, uel tutores sunt, italica negotia administrare non solere: Nisi specialiter tutores prouincialium rerum, ut sibi Romæ redderetur, promitti curauerunt, ff. eo. l. quæro, 100.

Paulus respondit, non ideo eos, qui uirilem portionem ex causa fideicommissi inferre debuerant, liberatos uideri, quoniam quidam ex collegis per errorem plus debito intulerunt, ff. eo. l. Paulus, 101. in princ.

Creditor oblatam à debitore pecuniam, ut alia die accepturus, distulit. mox pecunia, qua illa Resp. utebatur, quasi aërosa iussu præsidis sublata est. item pupillaris pecunia, ut possit idoneis nominibus credi, seruata, ita interempta est. quæsitum est, cuius detrimentum esset. respondit, Scauola nec creditoris, nec tutoris detrimentum esse, ff. eod. l. creditor, 102. in princ.

Cum de sorte debita constaret de interesse litigatum esset, nouissime ex appellatione pronuntiatum est, solum quidem interesse non repeti in futurum uero non deberi, si qui dabat in sortem se dare dixisset, interesse non debet proficere, d. l. creditor, §. cum de sorte.

Si aliquis errore plus pro interesse soluerit, quam deberet, habenda erit ratio in sortatu eius, quod amplius solutum esset, dicta lege creditor, 102. §. fin.

Aliud est iure stipulationis Titio solui posse, aliud postea permissu meo, id conringere. Nam cui iure stipulationis rectè soluitur, ei etiam prohibente me rectè solui potest, cui uero alias permisero solui, ei non rectè soluitur, si prius quam solueretur, denuntiauerim promissori, ne ei solueretur, ff. eodem lege aliud, 106.

Ei qui mandatu meo, post mortem meam stipulatus est rectè soluitur, quia talis est lex obligationis. ideoque etiam inuito me rectè ei soluitur, ei autem cui iussi debitorem meum post mortem meam soluere, non rectè soluitur, quia mandatum morte dissoluitur, ff. eo. l. fin.

Pro criminis postulato interim nihil prohibet rectè pecuniam à debitoribus solui, alioquin plerisque innocentium necessario sumptu egebunt, ff. eodem lege pro xli.

Sed nec illud prohibitum uidetur, ne à reo creditori soluatur, ff. eodem lege sed nec, xlii.

Succesores eius, qui maior uiginti quinque annis insolutum pro debito iure dedit, hæc reuocare non posse constat, C. eo. l. successores. x.

Cum

Cum pro pecunia, quam mutuo acceperas secundum placitum, Euandro te fundum dedisse profitearis: eius industriam vel euentum meliorem, tibi non ipsi prodesse, contrarium, si minoris distraxisset, non iulle petis, C. co. l. pen.

Sub conditione debitori si acceptum feratur postea conditione existente intelligitur iam olim liberatus & hoc etiam si solutio re fiat, accidere Aristo dicebat, scripsit enim si quis, qui sub conditione pecuniam promissit, dedit eam ea conditione, ut si conditio extitisset insolutum cederet: existente conditione liberari eum, nec ob stare quod ante eius pecunia facta esset, ff. de sol. & liberatio. l. sub conditione, xvi.

Cassius ait, si cui pecuniam dedi, ut eam creditori meo solueret: si suo nomine dederit, ne utrum liberari: me, quia non meo nomine data sit, illum, qui alienam dederit. cæterum mandati eam teneri. sed si creditor eos numos sine dolo malo cõsumpsisset, is, qui suo nomine eos soluisset, liberatur, nec si aliter obseruaretur creditor in lucro uersaretur, ff. co. l. Cassius, 17.

Si rem meam, quæ pignoris nomine alii esset obligata, debitam tibi soluero: non liberabor, quia auocari tibi res possit ab eo, qui pignoris accepisset, ff. eodem l. si rem, xx.

Si decem stipulatus à Titio, deinde stipuleris à Scio, quanto minus ab illo consecutus sis: & si decem petieris à Titio, non tamen absoluitur Scius. quid enim si condemnatus Titius nihil facere potest? Sed si cum Scio prius egeris, Titius in nullam partem liberatur. incertum quippè est, an omnino Scius debitor sit, denique si totum Titius soluerit, nec debitor fuisse uidebitur Scius: quia conditio eius deficit, ff. co. l. si decem, 21.

Filius familias patre inuito debitorem eius liberare non potest, adquirere enim obligationem potest, deminuere non potest, ff. co. l. filius famil. 22.

Solutione, uel iudicium pro nobis accipiendo, & inuiti, & ignorantes liberari possumus, ff. co. l. solutionem, 23.

Etiam circa stipulationem, & ex testamento actionem, si res tradita fuerit, quæ debebatur, quamdiu aliquid iuri deest, adhuc tamen ipsa res petenda est, ut puta possum fundum petere, licet mihi traditus sit, si ius quoddam cautionis supererit, ff. co. l. etiam circa, 27.

Qui perpetua exceptione se tueri potest, solutum repetit: & ideo non liberatur. quare si ex duobus reis promittendi alter pepigerit ne ab eo peteretur: quamuis soluerit, Nihilominus alter obligatus manebit, ff. eodem l. qui hominem, xxxiiii. S. finali.

De peculio cum patre actum est: is damnatus soluit, & fideiussores pro filio accepti liberantur. eandem enim pecuniam in plures causas solui posse, argumentum est, quod iudicatum solui satisfdatum est, & damnatus reus soluat: non solum actione iudicati, sed etiam ex stipulatione, & ipse & fideiussores liberentur, & magis simile est, quod cum possessor hæreditatis existimans se hæredem esse soluerit, hæres non liberetur. tunc enim propterea id euenire potest, quod ille suo nomine indebitam pecuniam dando, repetitionem eius haberet, ff. co. l. cum quis, 38. S. de peculio.

In omnibus speciebus liberationum etiam accessiones liberantur: puta ad promissores, hypothecæ, pignora. præterquam quod inter creditorem, & ad promissores confusione facta reus non liberatur, ff. co. in omnibus, 43.

Is, qui alienum equum insolutum dedit usucapto æquo liberatur, ff. eodem lege is qui, 60.

Quintæ Partis Lib. V.

In perpetuum quotiens id, quod tibi debeam ad te peruenit, & tibi nihil absit, nec quod solutum est, repeti possit, competit liberatio, ff. cod. l. in perpetuum quotiens, lxi.

Si debitor tuus non vult à te liberari, & præsens est: non potest inuitus à te solui. PAVLVS immo debitorem tuum etiam præsentem etiam inuitum liberare, ita poteris, supponendo à quo debitum nouandi causa stipuleris, quod etiam si acceptum non fueris, tamen statim, quod ad te attinet res peribit. Nā & petentem te doli mali præscriptio excludet, ff. eo. l. si debitor, xci.

Cum institutus deliberaret, substituto pecunia per errorem soluta est, ad eum hæreditate postea deuoluta, causa conditionis euanesceat, quæ ratio facit, ut obligatio debiti solvatur, ff. cod. l. pupilli. 96. §. finali.

Ante restitutam hæreditatem solutiones, & liberationes factæ ab hærede, ratæ habebuntur, ff. eo. l. Ante, 104.

Quod diximus in eo hærede, qui fideiussori testatoris, id quod ante aditam hæreditatem ab eo solutum est, debere statim soluere, cum aliquo scilicet temperamento temporis intelligendum est, nec enim cum sacco adire debet, ff. cod. l. quod diximus, 105.

Quod die certa promissum est, uel statim dari potest, totum enim medium tempus ad soluendum promissori liberum relinqui intelligitur, ff. cod. l. quod, 70.

Inter Artifices longa differentia est, & ingenii, & naturæ, & doctrine, & institutionis. Ideo si nauem à se fabricandam quis promiserit, uel insulam edificandam, fossamve faciendam: & hoc specialiter actum est, ut suis operis, id perficiat: fideiussor ipse ædificans, uel fossam fodiens, non consentiente stipulatore, non liberabit reum. quare etiam si illis stipulationibus, fideiussor accesserit, **PER TE NON FIERI, QVOMINVS, MIHI IRE AGERE LICEAT?** prohibens ire fideiussor, stipulationem non committit, & si patientiam præstet, non efficiet, quominus committatur stipulatio, ff. cod. l. inter artifices, xxxi.

Qui æquum, aut bouem dare promisit, si æquum vulnerauerit, non magis eū dando liberatur, quàm si solum æquum promississet, & à se uulneratum daret iudicio quoque accepto si æquum, is cum quo agetur uulneratum à se offerret, condemnari debebit, sed & ab alio uulneratum si det, condemnandus erit: cum possit alium dare, ff. eo. l. qui sibi, 33. §. fin.

Si decem aut bouem dari stipulatus fuero, & duos fideiussores accepero Titium, & Mæuium, & Titius quinque soluerit, non liberabitur priusquam Mæuius, quoque quinque soluat, quod si Mæuius partem bonis soluerit, uterque obligatus remanebit. Qui perpetua exceptione se tueri potest, solutum repetit, & ideo non liberatur. quare si ex duobus reis promittendi alter pepigerit, ne ab eo peteretur: quamuis soluerit, nihilominus alter obligatus remanebit, ff. cod. l. qui hominem, 34. si decem.

Si gener, socero ignorante filia, dotem soluisset, non est liberatus: sed condicere socero potest, nisi ratum filia habuisset. Et propemodum similis est gener ei, qui absentis procuratori solueret: quia in causam dotis participes, & quasi socii obligationis patri filia esset, ff. eo. l. qui hominem, §. si gener. 34.

Si debitorem meum iussero pecuniam Titio dare donaturus ei, quamuis Titius ea mente acceperit, ut meos numos faceret: Nihilominus debitor liberabitur sed si postea Titius eandem pecuniam mihi dedisset, numi mei fient, d. l. si hominem, 34. §. si debitorem.

Quidam filium familias, a quo fideiussorem acceperat hæredem instituerat, quæ situm

quæ situm est, si iussu patris adisset hæreditatem, an pater cum fideiussore agere posset. Respondit Iulianus quotiens reus satisfaciendi reo satis accipiendi hæres existeret, fideiussores ideo liberari, quia pro eodem apud eundem debere non possent. d. l. qui hominem, §. quidam.

Si prædo, id quod à debitoribus hæreditariis exegerat, petenti hæreditatem, restituerit, debitores liberabuntur. d. l. qui hominem, §. si prædo.

Si literarum Auxe nonis contemplatione, quas ad Aristonem denumeranda tibi pecunia dederat, recepisse te scripsisti debitum ab Aristone: Mandato non impleto, cum petitio debiti maneat integra, nihil legitimam exactionem impedire potest, C. eod. l. si literarum, xxiii.

DE ACCEPTILATIONIBVS.

Tit. II.

PER acceptilationem tollitur obligatio est autem acceptilatio imaginaria solutio. item acceptilatio est liberare per mutuam interrogationem qua utriusque contingit ab eodem nexu absolutio: quod enim ex uerborum obligatione Titio debetur, id si velit Titius remittere poterit sic fieri, ut patiatur hæc verba debitorem dicere quod ego promisi tibi habes ne acceptum, & Titius respondeat. habeo. quo genere (ut diximus) tantum solvuntur obligationes, quæ ex verbis consistunt, non etiam ceteræ: consentaneum enim visum est verbis factam obligationem aliis posse verbis dissolui instituta quibus mod. tol. oblig. §. item per acceptil. & ff. de acceptil. l. prima. & l. octava, §. acceptum fieri.

Si accepto latum fuerit ei, qui non verbis, sed re obligatus est: non liberabitur quidem, sed exceptione doli mali vel pari conventi se tueri potest. inter acceptilationem & apocam hoc interest, quod acceptilatione omni modo liberatio contingit, licet pecunia soluta non sit: apocha non alias, quam si pecunia soluta sit, ff. eod. l. si accepto, xix.

Si ego tibi acceptum feci, nihilominus ego a te liberatus sum. Paulus, imo cum locatio, conductio, emptio, venditio, conventione facta est, & nondum res intercessit: utrinque per acceptilationem tametsi ab alterutra parte duntaxat interfit, liberantur obligatione, ff. eod. l. finali.

Sed & id, quod ex alia causa debetur potest in stipulationem deduci, & per acceptilationem dissolui, Inst. quib. mod. tollitur oblig. §. sed & id.

Sicut autem quod debetur pro parte recte soluitur, ita in parte debiti acceptilatio fieri potest. Inst. eod. §. sicut autem.

Pars stipulationis accepto fieri potest, non tantum si sic dicatur, EX NUMERIS DECEM, QUOS TIBI PROMISI QVINQUE HABESNE ACCEPTOS? sed etiam si sic QVO EGO TIBI PROMISI, ID PRO PARTE DIMIDIA HABESNE ACCEPTVM. ff. de acceptil. l. pars ix.

Sed & si non numerata pecunia sed certum corpus veluti æquus in stipulationem deductus est: potest ex parte acceptilatio fieri quomodo & vni ex hæredibus acceptum fieri potest, ff. eod. l. sed & si. x.

Sed si id, quod in stipulationem deductum est diuisionem non recipiat: acceptilatio in partem nullius erit momenti: ut puta si seruitus fuerit prædii rustici, vel Urbani. planè si vsusfructus sit in stipulatum deductus, puta fundi Titiani: poterit pro parte acceptilatio fieri: & erit residue partis fundi vsusfructus. si tamen

Quintæ Partis Lib.V.

men viam quis stipulatus accepto iter, uel actum fuerit: acceptilatio nullius erit momenti: hoc idem est probandum, si actus fuerit accepto latus. si autem iter, & actus accepto fuerit latus, consequens erit dicere liberatum eum qui viam promisit, ff. eod. l. & per iusiurandum, xlii. paulo post principium.

Illud certum est: eum qui fundum stipulatus, vsum fructum, vel viam accepto faciat: in ea esse causa, ut acceptilatio non valeat, qui. n. accepto facit, uel totum, uel partem eius, qđ stipulatus est debet accepto facere, hæ autē partes nō sunt non magis quā si quis domum stipulatus accepto feret cementa, uel fenestras, vel parietem vel diētam. si quis vsum fructum stipulatus vsum accepto tulerit: si quidem sic tulerit acceptum quasi vsu debito: liberatio non continget. si vero quasi ex usufructu: cum possit vsus sine usufructu constitui, dicēdum est acceptilationem ualere. d. l. & per iusiurandum, §. illud.

Eum qui fundum stipulatus est non posse de dolo malo clausulam acceptum ferre constare: non enim in partem debiti id constituit, & aliud est quod debetur, & aliud quod acceptum. d. l. & per iusiurandum. §. cum qui.

Ex pluribus reis stipulādi si unus acceptum fecerit, liberatio contingit in solidū d. l. & per iusiurandum. in fine.

Si ex pluribus obligatis uni accepto feratur: ipse non solus liberatur, sed & qui se ium obligatur. nam cum ex duobus pluribusue eiusdem obligationis participibus uni accepto fertur, ceteri quoque liberantur: non quoniam ipsis accepto latum sit, sed quoniam uelut soluisse uideatur is, qui acceptilatione solutus est, ff. eod. l. si ex pluribus, xvi.

Qui bouem, aut decem stipulatus est, si quinque accepto fecerit partem stipulationis peremit, & petere quinque, aut partem bouis potest. ff. eo. l. qui, xvii.

Ex uno ex pluribus contractibus, vel certis, vel incertis, uel quibusdam exceptis ceteris, uel omnibus ex causis una acceptilatio, & liberatio fieri potest, ff. eod. l. ex uno, xviii. in prin.

Pluribus stipulationibus factis si promissor ita accepto rogasset. QVOD EGO TIBI PROMISI, HABESNE ACCEPTVM? si quidem apparet quid actū sit: id solum per acceptilationem sublatum est. si non apparet: omnes stipulationes solutæ sunt: dummodo illud siamus, si ego aliud accepto tuli, aliud tu rogasti, nihil ualere acceptilationem. Sanè & sic acceptilatio fieri potest: ACCEPTA FACIS DECEM. ille respondit facio, ff. eod. l. pluribus, vi. & l. seq.

An inutilis. acceptilatio utile habeat pactum, quæritur. & nisi in hoc quoque contra sensum est, habet pactum. dicet aliquis, potest ergo non esse consensus? cur non possit? fingamus eum qui accepto ferebat scientem prudentemq; nullius esse momenti acceptilationem sic accepto tulisse: quis dubitat non inesse pactum, cum consensum paciscendi non habuerit, ff. eodem l. an inutilis oct. in principio.

Acceptilatio sub conditione fieri non potest, ff. eod. l. quarta.

In diem acceptilatio facta nullius momenti est. nam solutionis exemplo acceptilatio solet liberare, ff. eod. l. quinta.

Quod in diem uel sub conditione debetur acceptilationem tolli potest. sed ita id factum apparebit, si conditio stipulationis extiterit, uel dies uenerit, ff. eod. l. quod in diem, xii.

Si equum, aut decem sub conditione stipulatus, equum aut acceptum fecerit, & pendente conditione equus decesserit: decem in obligatione manebunt perinde ac si ea acceptilationem interposita non fuisset, ff. eodem lege. & per iusiurandum

dum, xiii. §. si Stichum.

Pupillum per acceptilationem, & sine tutoris auctoritate liberari posse placet, ff. cod. l. secunda.

Rescripsit Antoninus Imp. Apronio posse apud Iudicem quæri, an solemnibus verbis tutoris auctoritate interveniente soror tua acceptilationem debitorem suum liberauerit. quare in repetenda pecunia, quam exsoluit diuersa pars, perseverauerit utetur defensionibus competentibus, C. cod. l. prima.

Per procuratorem, nec liberari, nec liberare quis quam acceptilationem sine mandato potest, ff. cod. l. tertia.

Filius familias promittendo patrem civiliter non obligat, sed se obligat. propter quod accepto rogare filius familias potest, ut se liberet. Quia ipse obligatus est. pater autem acceptum te rogando nihil agit, cum non ipse obligatus sit, sed filius, ff. cod. l. an inutilis, vii. §. finali.

Si quis equum stipulatus est frontinum accepto tulerit: Iulianus libro quinquagesimo quarto digestorum scripsit acceptilationem aliquid egisse, tulisse que totam obligationem: quod enim stipulatori invito promissor solvere potest, id, & acceptum latum liberationem parit, ff. eodem l. & periurandum, xiii. §. si is qui.

Si fideiussori accepto fuerit latum cum reus re, non verbis fuisset obligatus: an reus quoque liberetur? & hoc iure utimur, ut licet reus non sit verbis obligatus, tamen acceptilationem per fideiussorem liberetur, ff. cod. l. & periurandum xiii. §. si fideiussori.

Si legatorum sub conditione relictorum, fideiussori dato accepto latum sit: legata debentur postea conditione eorum existente. Quia ita stipulatur à fideiussore, QVOD TITIO CREDIDERO FIDE TVA ESSE IVBES? deinde antequam crederet, acceptum fecit fideiussori: reus non liberabitur. sed si quandoque ei creditum fuerit: tenetur. nam & si fideiussorem non ante liberatum esse credimus, quam cum fuerit creditum reo: non tamen reus antiquiore acceptilationem, quam obligatio eius est liberari potuit, ff. cod. l. & periurandum, xiii. §. si legatorum.

Si iudicati fideiussor sit datus, & acceptus ei que accepto latum sit: liberabitur & iudicatur, ff. cod. l. si ex pluribus, xvi. §. finali.

Tutor, curatorve furiosi acceptum ferre non possunt: ne procurator quidem facere potest acceptum. sed hi omnes debent novare, possunt enim & sic accepto facere. ne is quidem acceptum fieri potest, sed novatione facta poterunt liberari per acceptilationem, nam in absentium persona hoc remedio uti solemus: cum stipulamur ab aliquo id novandi causa, quod absens nobis debet: & ita accepto liberamus cum à quo stipulati sumus. ita fiet ut absens novatione præsens per acceptilationem liberetur, ff. cod. l. & periurandum, xiii. §. tutor.

Si donationis gratia novatione facta, per acceptilationem præstitisti liberationem: omnis via agendi perempta est, C. cod. l. secunda.

Hæres quoque liberare, & liberari accepto potest, ff. eodem l. & periurandum. §. hæres.

Nisi consentiat acceptilatio cum obligatione, & nisi verum est quod in acceptilationem demonstratur: imperfecta est liberatio: quia verbis verba ea demum resolui possunt, quæ inter se congruunt, ff. cod. l. nisi, xiiii.

Si is qui æquū promissit ita interroget QVOD EQVVM PROMISI EQVVM ET BOVEM HABES NE ACCEPTVM recte accepto latum erit, & pro super-

superuacuo mentio bouis erit facta: quemadmodum, si is, qui decem promissus, ita interroget **QVOD TIBI DECEM PROMISI, VIGINTI HABES. NE ACCEPTA?** etiam decem nomine erit liberatus, ff. eo. l. si is qui, xv.

Si accepto fuerit lata ob rem iudicatam clausula Marcellus ait cæteras partes stipulationis euanuisse propter hoc enim tantum interponuntur ut res iudicari possit, ff. eod. l. si acceptilatio, xx.

Prodita est stipulatio quæ vulgo Aquiliana appellatur per quâ contingit, ut omnium rerum obligatio in stipulationem deducatur, & per acceptilationem tollatur: stipulatio enim Aquiliana renouat omnes obligationes. & à Gallo Aquilio ita composita est, quidquid te mihi ex quacunque causa dare facere oportet, uel oportebit præsens in diemve aut sub conditione: quarumcunque rerum mihi tecum actio est quoque aduersus te petitio, uel aduersus te persecutio est, vel erit quoque tu meum habes, tenes, possides, dolove malo fecisti quominus possideas: quanti quæ earum rerum res erit tantam pecuniam dari stipulatus est, Aulus Augerius respondit Numerius Nigidius. Item ex diverso Numerius Nigidius interrogauit Aulum Augerium: quicquid tibi hodierna die per Aquilianâ stipulationem sponendi id ne omnino habes ne acceptum: respondit Aulus Augerius, habeo acceptumque tuli Inst. quib. mod. tollitur oblig. S. est autem prodita. & ff. de acceptilationibus. l. ex una, xviii. S. eius rei stipulatio, & ff. de trans. l. quarta.

Per Aquilianam stipulationem pacto subditam, obligatione præcedente sublata, & acceptilatione quæ fuerat inducta perempta: ei qui ex nulla causa restitui potest omnis agendi uia præcluditur, C. eo. l. finali.

DE NOUATIONIBVS, ET DELEGATIONIBVS.

Tit. III.

Nouatione tollitur obligatio veluti, si id quod tibi Sciurus debeat à Titio dari stipulatus sis: nam interuentu nouæ personæ noua nascitur obligatio, & prima tollitur translata in posteriorem: adeo ut interdum licet posterior stipulatio inutilis sit, tamen prima nouationis iure tollatur: veluti si id quod tu Titio debes à pupillo sine tutoris auctoritate stipulatus fueris, quo casu res amittitur: nam & prior debitor liberatur, & posterior obligatio nulla est. Institut. quibus. mod. tollitur oblig. S. præterea.

Nouatio est prioris debiti in aliam obligationem, vel civilem, uel naturalem transfusio atque translatio: hoc cum ex præcedenti causa ita noua constituitur, ut prior perimatur: nouatio enim à nouo nomen accepit, & à noua obligatione. Illud non interest qualis præcessit obligatio, utrum naturalis, an civilis, an honoraria: & utrum uerbis, an re, an consensu qualiscunque igitur obligatio sit, quæ præcessit, nouari uerbis potest: dummodo sequens obligatio, aut civiliter teneat: aut naturaliter ut puta si pupillus sine tutoris auctoritate promiserit, ff. de Nouat. l. prima.

Nouare possumus, aut ipsi si sui iuris sumus, aut per alios qui uoluntate nostra stipulantur. Pupillus sine tutoris auctoritate non potest nouare: Tutor potest si hoc pupillo expediat: item procurator omnium bonorum, ff. eo. l. nouare, xx.

Omnes res transire in nouationem possunt. quodcumque enim sine uerbis contractum est, siue non uerbis nouari potest, & transire in uerborum obligationem

nem ex quacunque obligatione. dummodo sciamus nouationem ita demum fieri, si hoc agatur ut nouetur obligatio, ceterum si hoc non agatur: due erunt obligationes, ff. eod. l. secunda.

Nouatione legitime facta, & hypotheca liberantur, & pignus, & interesse pecunie non curit, ff. eod. l. nouatione, xviii.

Cui recte soluitur, is etiam nouare potest: excepto eo si mihi, aut Titio stipulatus sim: nam Titius nouare non potest, licet ei recte soluatur, ff. eod. l. cui recte, x.

Si quis absente me a debitore meo stipulatus sit nouandi animo, & ego postea ratum habuero: nouo obligationem, ff. eod. l. si quis, xxii.

Si is cui decem Titius quindecim Seius debebat ab Attio stipulatus est, quod ille, aut ille debeat dari sibi: nouatum utrumque non est, sed in potestate Attii est pro quo velit soluere. & eum liberare. fingamus autem ita actum ut alterutrum daret. nam alioquin utrumque stipulatus uidetur, & utrumque nouatum, si nouandi animo hoc fiat, ff. eod. l. si is cui, xxvi.

Si duo rei stipulandi sint an alter ius nouandi habeat quaeritur, & quid iuris unus quisque sibi adquisierit? ferre autem conuenit (& recte) vni solui unum in iudicio petentem totam rem in litem deducere item vnus acceptilatione perimi utriusque obligationem ex quibus colligitur vnumquemque perinde sibi adquisisse ac si solus stipulatus esset: excepto eo quod etiam facto eius cum quo commune stipulandi ius est: admittere debitorem potest. secundum quod si unus ab aliquo stipuletur, nouatione quoque liberare eum ab altero poterit, cum id specialiter agit: eo magis cum eam stipulationem similem esse solutionem exstimemus. alioquin quid dicemus, si vnus delegauerit creditori suo commune debitorem, is que ab eo stipulatus fuerit: aut mulier fundum iusserit doti promittere viro, vel nuptura ipsi doti eum promisit? nam debitor ab utroque liberabitur, ff. eod. l. si rem, xxxi. §. si duo rei.

Te æquum, & Seium mihi decem dare oportet. stipulor ab altero nouandi causa, ita, quod te aut Seium dare oportet. utrumque nouatur. PAVLVS. meritis quia utrumque in posteriorem deducitur stipulationem, ff. eodem l. te hominem, xxxii.

In summa admonendi sumus nihil uetare, una stipulatione plures obligationes nouari: ueluti si ita stipulemur, QVOD TITIVM ET SEIUM MIHI DARE OPORTET, ID DARE SPONDES: licet enim ex diuersis iuris singuli fuerant obligati: utrique tamen nouationis iure liberantur: cum utriusque obligatio in eius personam, æquo nunc stipulemur, confluat, ff. eodem l. fina. §. finali.

Si æquum dari stipulatus fuerim, & cum in moram promissor esset, quominus daret, rursus eundem stipulatus fuero: desinit periculum ad promissorem pertinere, quasi mora purgata, ff. eod. l. octaua, in prin.

Legata, vel fideicommissa si in stipulationem fuerint deducta, & hoc actum, ut nouetur: fiet nouatio. si quidem pure fuerint relicta, statim. Si uero sub conditione, non statim, sed ubi conditio extiterit. Nam & alias qui in diem stipulatur, statim nouat, si hoc actum est, cum certum sit, diem quique euenturum. At qui sub conditione stipulatur, non statim nouat, nisi conditio extiterit. d. l. 8. §. legata.

Si quis ita stipulatus à Seio sit, QVOD A TITIO STIPVLEATVS FVERO, DARE SPONDES? an si postea à Titio stipulatus sim, fiat nouatio, solusque teneatur Seius? & ait Celsus nouationem fieri: si modo id actum sit ut nouetur: id est ut Seius debeat, quod Titius promisit. nam eodem tempore, & imple-

ri prio-

Quintæ Partis Lib. V.

ri prioris stipulationis cōditionē, & nouari ait: Iulianus eoq; iure utimur, ff. eo-
dem lege octaua. §. si quis.

Idem celsus ait, IVDICATVM SOLVI, stipulatione actionem iudicati non
nouari. Merito: quia hoc solum agitur ea stipulatione, ut fideiussoribus cautum
sit, non ut ab obligatione iudicati discedatur, d. l. octaua. §. idem celsus.

Si decem quæ mihi Titius debet, aut decem quæ Seius debet, à Titio stipulatus
fuero: putat Marcellus neutrum liberari, sed Tertium eligere posse, pro quo de-
cem soluere uelit, d. l. octaua, §. idem celsus.

Si ab alio promissam dotem maritus ab vxore dotis nomine stipulatus sit: non
duplari dotem, sed nouationem fieri placet. si hoc actum est: quid enim interest
ipsam alius quilibet promittat? quod enim ego debeo, si alius promittat: libera-
re me potest, si nouationis causa hoc fiat, si autem nouandi animo hoc interue-
nit: uterque quidem tenetur, sed solvente altero, alter liberabitur. non tamen
si quis stipuletur, quod mihi debetur, aufert mihi actionem, nisi ex voluntate
mea stipuletur. liberat autem me is, qui quod debeo, promittit etiam si nolim,
d. l. octaua. §. finali.

Si creditor pœnam stipulatus fuerit, si ad diem pecunia soluta non esset: nouatio
ne facta non committitur stipulatio, ff. eo. l. si creditor, xv.

Filius patris actionem ignorante eo nouare non potest, ff. eod. l. filius, 23.

Nouatio non potest contingere ex ea stipulatione, quæ nõ committitur. nec huic
contrarium est, quod si stipulatus à Titio fuero nouandi animo sub conditio-
ne, quod mihi Sempronius debet, & pendente conditione Titius decesserit,
quauis ante aditam hereditatem conditio extiterit: nouatio fieret: hic enim
morte promissoris non extinguitur stipulatio, sed transit ad hæredem, cuius
personam interim hæreditas sustinet, ff. eod. l. nouatio, 24.

Non ideo nouare ueterem obligationem quisquam recte potest, quod interdū
recte ei soluitur. nam & his, qui in nostra potestate sunt, quod ab his creditum
est, recte interdum soluitur: cum nemo eorum per se nouare priorem obliga-
tionem iure possit, ff. eod. l. non ideo, 25.

Fundum Cornelianum stipulatus, quanti fundus est, postea stipulator si non no-
uandi animo secunda stipulatio facta est, cessat nouatio, secunda uero stipula-
tio tenet, ex qua non fundus, sed pecunia debetur. itaque si reus promittendi
fundum soluat: secunda stipulatio iure non tollitur, nec si litem actor ex prima
contestetur. denique meliore vel deteriore facto sine culpa debitoris, postea
fundo præsens æstimatio fundo petito recte consideretur: in altera uero ea æ-
stimatio venit, quæ secundæ stipulationis tempore fuit, ff. eod. l. fundum, xviii.

Aliam causam esse nouationis uoluntariæ, aliam iudicii accepti, multa exempla
ostendunt. perit priuilegium dotis, & tutelæ, si post diuortium dos in stipulatio-
nem iudicatur, vel post pubertate tutelæ actio nouetur: si id specialiter actum,
est, quod nemo dixerit lite contestata: neque enim deteriore causam nostrā
facimus actionem exercētes, sed meliorem: ut solet dici in his actionibus, quæ
tempore, uel morte finiri possunt, ff. eod. l. aliam, 29.

Paulus respondit, si creditor à Sempronio nouandi animo stipulatus esset, ita ut
à prima obligatione in uniuersum discederetur: rursus easdem res à postero-
re debitore sine consensu prioris obligari non posse, ff. eod. l. Paulus, xxx.

Si obligatum ex causa mandati, non per stipulationem facta nouatio: post acce-
ptationem liberaſti, sed tantum receptam ex eadem causa debitam quanti-
tatem falso scripsisti; figmento ueritatis extingui non potuit obligatio. C. de so-
lutio.

Iutio. l. si obligatum, xiii.

Si pupillus sine tutoris autoritate rem saluam fore stipulatus: pubes factus ratam stipulationem habuerit: nouandi causa: tollitur tutelæ actio, si non habuerit ratum: licet tutelæ egisset, habet tamen adhuc ex stipulatu actionem: sed iudex tutelæ non aliter condemnare debet quàm ex stipulatione liberatus sit. ff. eod. l. si pupillus, nona. in princ.

Qui sub conditione stipulatur, quæ omnino existitura est, purè uidetur stipulari, d. l. si pupilli, §. qui sub conditione.

Quoties purè debetur nouandi causa sub conditione promittitur non statim fit nouatio, sed tunc demum cum conditio extiterit, & ideo si fortè equus fuerit in obligatione, & pendente conditione decesserit: nec nouatio contingit, quia non subest res eo tempore, quo conditio impletur. vnde Marcellus, & si post moram equus in conditionalem obligationem deductus sit, purgari moram, nec in sequentem obligationem deduci putat. Sed si quod sub conditione debetur, pure quis nouandi causa stipuletur: ne nunc quidem statim nouat, licet pura stipulatio aliquid egisse uideatur: sed tunc nouabit cum conditio extiterit. etenim existens conditio primam stipulationem committit, commissamque in secundam transfert. & ideo si fortè persona promissoris pendente conditione fuerit deportata: Marcellus scribit, ne existente conditione ullam contingere nouationem: Quoniam nisi cum extitit conditio, non est persona, quæ obligetur. ff. eodem lege. Quoties, xiiii.

Si rem aliquam dari stipulatus sim, deinde eandem nouandi animo sub conditione ab eodem stipuler. manere oportet rem in rebus humanis, ut nouationi locus sit: nisi si per promissorem steterit, quominus daret. ideoque si bonum mihi dare te oporteat, & in mora fueris, quominus dares: etiam defuncto eo teneris. & si prius quàm decederet, cum iam mora facta sit, eundem a te sub conditione stipulatus fuero, & bonis postea decesserit, deinde conditio extiterit cum iam ex stipulatu obligatus es mihi: nouatio quoque fiet, ff. eod. l. si rem. 3. in prin.

In diem obligatio potest nouari, & priusquam dies aduenerit. & generaliter constat, ex stipulatione in diem facta nouationem contingere: sed non statim ex ea stipulatione agi posse ante, quam dies aduenerit, ff. eodem. lege quinta.

Filius ne peculiorem quidem obligationem citra uoluntatem patris nouare potest: sed adiicit potius obligationem, quam pristinam nouet, ff. eodem lege. seruus, xvi.

Dubitari non debet, quin filius cui administratio peculii concessa est, nouandi quoque peculiaria debita ius habeat: utique si ipse stipuletur, maxime etiam si meliorem suam conditionem eo modo, faciat. nam si alium iubeat stipulari, interest utrum donandi animo alium iubeat stipulari, an ut ipsi filio negotium gerat. quo nomine etiam mandati actio peculio adquiritur, ff. eodem l. finali, in principio.

Ad Agnatum furiosi, aut prodigi curatorem, nouandi ius habere, minime dubitandum est: si hoc furioso, vel prodigo expediat, dicta lege. finali. §. ad Agnatum.

Cui bonis interdictum est, nouare obligationem suam non potest, nisi meliorem

Quinta Partis Lib. V.

conditionem suam fecerit, ff. cod. l. tertia.

Si ita fuerō stipulatus: QVANTO MINVS A TITIO DEBITORE EXE-
GERO, TANTVM FIDEIVBES non fit nouatio: quia non hoc agitur, ut
nouetur, ff. cod. l. sexta.

Cum pecuniam mutuam dedit quis sine stipulatione, & ex continenti fecit stipu-
lationem, vnus contractus est. Idem erit dicendum, & si ante stipulatio facta,
mox pecunia numerata sit. Cum enim pecuniam mutuam datam stipulamur,
obligatio ex numeratione nō nascitur, & deinde stipulatione nouatur: & quia
id agitur, ut sola stipulatio teneat, magis implende stipulationis gratia numera-
tio fieri intelligenda est. d. l. sexta, §. fin. cum l. seq.

Non abstulit tibi procurator tuus actionem, si cum ei mandasses ex actionem pe-
cuniarum, quam tibi debebant, contra quos supplicas per te accepta, de reliquo
eos liberauit: cum neque contra voluntatem tuam nouationem facere, neque
in eo quod non soluebatur eos liberare potuerit, C. cod. l. quarta.

Si quis, vel aliam personam adhibuerit, vel mutauerit, uel pignus acceperit, vel
quantitatem augendam, vel minuendam esse crediderit, vel conditionem, seu
tempus addiderit, uel detraxerit, vel cautionem minorem acceperit, vel aliquid
fecerit, ex quo nouationes intro ducebantur sancitum est, nihil penitus prio-
ris cautelae innouari, sed anteriora stare, & posteriora incrementum illis acce-
dere: nisi ipsi specialiter remiserint, quidem priorem obligationem, & hoc ex-
presserint, quod secundam magis pro anterioribus elegerint, & generaliter dis-
finitum est, voluntate solum esse, non lege nouandum, & si non verbis exprima-
tur. C. eodem lege. finali. & instituitur quibus modis tollitur obligat. §. quod
autem diximus.

De delegationibus.

Delegare est vice sua alium dare reum creditori, vel cuius erit. fit autem dele-
gatio, uel per stipulationem, vel per litis contestationem, ff. eodem lege. de-
legare, xi.

Si ususfructus debitorem meum tibi legauero: non nouatur obligatio mea, quan-
uis exceptione doli, vel in factum tutus debeat esse aduersus me is, qui delega-
tus fuerit. & non solum donec manet eius ususfructus, cui delegaui, sed etiam
post interitum eius uidebimus: quia etiam hoc in eodem modo sentit si post mor-
tem eam maneat eius ususfructus. & haec eadem dicenda sunt in qualibet ob-
ligatione personae cohaerenti. ff. cod. l. quarta.

Si quis delegauerit debitorem, qui doli mali exceptione tueri se posse sciebat. si-
milis uidebitur ei, qui donat: quoniam remittere exceptionem uidetur, sed si
per ignorantiam promiserit creditori: nulla quidem exceptione aduersus cre-
ditorem uti poterit, quia ille suum recepit: sed is qui delegauit, tenetur condi-
tionem vel incerti, si pecunia soluta non esset; uel certi, si soluta esset, &
ideo cum ipse praestiterit pecuniam, aget mandati iudicio, ff. eodem lege. si
quis, xii.

Si

Si non debitorem delegauero quasi debitorem creditori meo: exceptio locum non habebit: sed conditio aduersus eum, qui delegauit competit, ff. eodem. l. si non debitorem. xiii.

Delegare scriptura, vel nutu, ubi dari non potest, debitorem suum quis potest, ff. eod. l. delegare, xvii.

Doli exceptio, quæ poterat deleganti opponi, cessat in persona creditoris, cui quis delegatus est. Idemque est, & in cæteris similibus exceptionis. imo & in ea quæ ex senatusconsulto filiofamil. datur nam. aduersus creditorem, qui delegatus est ab eo qui mutuum pecuniam contra senatusconsultum dederat, non utetur exceptione: quia nihil in ea promissione contra senatusconsultum fit: tanto magis, quod nec hic solutum repetere potest. diuersum est in muliere, quæ contra senatusconsultum promissit. nam & in secunda promissione intercessio est. Idemque est in minore, qui circumscriptus delegatur: quia si nunc etiam est minor, rursus circumuenitur. diuersum ut si iam, excelsit ætatem viginti quinque annorum, quamuis adhuc possit restitui aduersus priorem creditorem. Ideoque autem denegantur exceptiones aduersus secundum creditorem: quia in priuatis contractibus, & pactionibus non facile scire petitor potest, quid inter eum, qui delegandus est, & debitorem actum est: aut etiam si sciat dissimulare debet, ne curiosus videatur: & ideo merito deneganda est aduersus eum exceptio ex persona debitoris, ff. eod. l. doli, xix.

Si debitorem meum iussero tibi soluere: non statim tu etiam stipulando id nouare possis quamuis debitor soluendo tibi liberetur, ff. eodem. lege. si debitorem, xxi.

Emptor cum delegante venditore pecuniam ita promittit, QUID QUID EX VENDITO DARE FACERE OPORTET: nouatione secuta interesse neutri post insecuti temporis debet, ff. eod. l. emptor, 27.

Si Titius donare mihi volens, delegatus à me creditori meo stipulanti spondidit: non habebit aduersus eum illam exceptionem, ut quatenus facere potest, condemnetur. nam aduersus me tali defensione merito utebatur, quia donatum ab eo petebam: creditor autem debitum persequitur, ff. eodem lege. si Titius, 33.

Delegatio debiti, nisi consentiente, & stipulanti promittente debitore, iure perfici non potest. nominis autem uenditio, & ignorante, uel inuito eo, aduersus quem actiones mandantur, contrahi solet, C. eod. l. prima.

Ex contractu pecuniæ creditæ actio inefficax dirigitur, si delegatione personæ rite facta, iure nouationis uenustior contractus euauit, C. eodem l. secunda.

Si delegatio non est interposita debitoris tui, ac propterea actiones apud te remanserunt: quamuis creditori tuo aduersus eum solutionis causa mandaueras actiones: tamen antequam litem contesteretur, vel aliquid ex debito accepit, vel debitori tuo denunciauit, exigere à debitore tuo debitam quantitatem non uetaris, & eo modo tui creditoris exactionem contra eum inhibere. Quod si delegatione facta, iure nouationis, tu liberatus es: frustra ueraris, ne eo, quod quasi à cliente suo non faciat exactionem, ad te periculum redundet: cum per uerborum obligationem uoluntate nouationis interposita, debito liberatus sis. C. eod. l. tertia.

Si pater tuus, cui te successisse proponis, creditori pro Alexandro suscepto nomine certam pecuniam stipulanti spondit: licet per improbitatem Alexander ei satis non fecit, tamen summæ promissæ nimis improbe

Quintæ Partis Lib. V.

solutio negatur, C. eodem l. quinta.

Nec creditoris creditori quisquam iniunctus delegari potest, C. eod. l. sexta.

Si soluere tibi pecuniam delegatus Eucarpus dare spondit, uel debitum constituit: suo nomine conueniri potest, alioquin aduersus eum experiri pro chirographario debitore tuo frustra conaris. C. eod. l. septima.

DE RESCINDENDA VENDITIONE, ET QUANDO LECEAT AB EMPTIONE DISCEDERE.

Tit. III.

SI pater tuus per vim coactus domum vendidit: ratum non habebitur, quod non bona fide gestum est, malæ fidei enim emptio irrita est. aditus itaque nomini tuo præses provincie: auctoritatem suam interponet: maxime cum paratum te proponas id, quod pretii nomine illatum est, emptori refundere, C. de rescindend. venditio.

lege prima.

Ad rescindendam venditionem, & malæ fidei probationem hoc solum non sufficit quod magno pretio fundum comparatum, minoris distractum esse commemoras, C. eod. l. quarta.

Si dolo aduersarii deceptum venditionem prædii te fecisse, præses provincie aditus animaduertit: sciens contrarium esse dolum bonæ fidei, quæ in huiusmodi maxime contractibus exigitur: rescindi venditionem iubebit. Quod si iure perfecta venditio est à maiore viginti quoque annis: intelligere debes, consensu mutuo perfectam venditionem resolui non posse, C. eodem. lege. quinta.

Si voluntate tua fundum tuum filius tuus venundedit: dolus ex calliditate, atque insidiis emptoris argui debet, uel metus mortis, uel curiatus corporis imminens detegi, ne habeatur rata venditio: hoc enim solum, Quod paulo minore pretio fundum venditum significas, ad rescindendam venditionem inualidum est. Quod si videlicet contractus emptionis atque venditionis cogitasses substantiam, & quod emptor uiliore comparandi, uenditor cariore distrahendi uotum gerentes, ad hunc contractum accedant, vixque post multas contentiones, paulatim venditore de eo, quod petierat detrahente, emptore autem huic, quod obtulerat addente, ad certum consentiat pretium: profecto perspiceres neque bonam fidem, quæ emptionis, atque venditionis conventionem tuetur, pati, neque ullam rationem concedere rescindi propter hoc consensu finitum contractum, vel statim, uel post pretii quantitatis disceptationem: nisi minus dimidia iusti pretii, quod fuerat tempore venditionis, datum esset, electione iam emptori præstita seruanda, C. eod. l. octaua.

Dolus emptoris qualitate facti, non quantitate pretii æstimatur. Quem si fuerit intercessisse probatum: non aduersus eum, in quem emptor dominium transtulit, rei uendicatio uenditori: sed contra illum, cum quo contraxerat, in intergrum restitutio competit, C. eod. l. dolus, x.

Venditor factum emptoris, quod eum tempore contractus latuit, post arguendo, non quod eo tempore scierit quo id ageretur, & consensit de dolo quæri potest. Igitur cum patrem tuum, ut maius comprehenderetur,

instru-

Instrumento pretium quam rei, quæ distrahebatur, esse conuenerat, consensisse profitearis: propter hoc solum de circumscriptione frustra quaritur. Sane si placitum pretium non probetur solutum, vel in quantitatem debiti per errorem facti compensari cautum fuerit: hoc reddi rectè postulatur. C. eodem leg. venditor, xi.

Hi qui imposita munera ciuitatum fuga destituunt, vel incundos furtim existimant esse contractus: intelligant sibi nihil hæc profutura esse cōmentā, & pretio emptorem fugæ conscium multandum esse quod dederit, C. eod. l. penul.

Rem minoris pretii, si tu vel pater tuus minoris distraxerit: humanum est, vel pretium te restituente emptoribus, fundum venundatum recipias, auctoritate iudicis intercedente vel si emptor elegerit, quod deest iusto pretio, recipias. Minus autem pretium esse videtur, si nec dimidia pars ueri pretii soluta sit, C. eod. l. secunda.

Non est probabilis causa, propter quam rescindi consensum factam uenditionem desideras. Quamuis enim duplum offeras pretium emptori: tamen inuitus ad rescindendam uenditionem urgeri non debet, C. eod. l. sexta.

Ratas manere semper factas iure uenditiones, uestra etiam interest, nam si oblato pretio rescindere uenditionem facile permittatur: eueniet, ut & si quid uos de laboribus uestris à fisco uel à priuato comparaueritis, eadem lege conueniamini, quam uobis tribui postulatis, C. eo. l. seprima.

Pretii causa non pecunia numerata, sed pro ea pecoribus in solutum consentienti datis contractus non constituitur irritus, C. eod. l. pretii. ix.

Non idcirco minus uenditio fundi, quod hunc ad munus sumptibus necessariis urgentibus, non uiliore pretio, vel urgente debito te distraxisse contendis, rata manere debet. Ab illicitis itaque petitionibus abstinendo, ac pretium si non integrum solutum est, petendo, facies consultius, C. eodem l. non idcirco. xii.

Si maior annis viginti quinque fundum distraxisti: propter hoc solum quod emēti ne compararet socer tuus denunciavit, emptionem factam à te rescindi bona fides non patitur, C. eod. l. si maior, xiii.

Quamuis maior ætate prædia etiam procul posita distraxerit paulo uilioris pretii: nomine repetitionis rei uenditæ copiam nomine consequatur: neque enim inanibus immorari sinatur obiectis, ut uires locorum sibi met causetur incognitas, qui familiaris rei scire uires, uel merita atque emolumenta ante debuerat. C. eod. l. si quis maior. xv.

Ea conditione distractis prædiis ut quid reip. debeat, qui comparauit restitueret uenditor à se celebrata solutione, quanti interest, experiri potest: non ex eo quod emptor non satis conuentioni fecit contractus irritus constituitur, C. eodem. l. ea conditione. xiiii.

Si quos debitorum mole depressoꝝ necessitas publicæ rationis adstringat proprias distrahere facultates: rei qualitas, & reddituum quantitas extimetur, nec sub nomine subharætationis publicæ locus fraudibus relinquatur, ut possessionibus uiliore pretio distractis, plus exactor ex gratia, quam debitor ex pretio consequatur. Hi postremo sub empti titulo perpetuo dominii iure potiantur, qui tantum annumerauerint fisco, quantum exegerit utilitas priuatorum. Etenim per iniquum est, ut alienis bonis sub gratiosa auctione distractis, parum accedat publico nomini, cum totum pereat debitori. C. eodem lege, si quos, xvi.

Quintæ Partis Lib. V.

De contractu venditionis, & emptionis iure perfecto, alterutro inuito, nulla recedi tempore bona fides patitur, nec ex rescripto Principis quo iure fiscum nostrum uti, sæpe constitutum est, C. eod. l. tertia.

Fundus qui Lucii Titii erat, ob uestigal reipublicæ uenit: sed cū Lucius Titius debitor professus esset paratum se esse uestigal exoluere solidum, cum minoris uenisset fundus, quā debiti summa esset: præses provincie rescindit venditionem, eumque restitui iussit Lucio Titio. Quæsitum est an post sententiam præsidis, antequam restitueretur in bonis Lucii Titii fundus emptus esset. Respondit Scæuola; non prius, quam emptore solutum in uestigal satisfactum esset. ff. de rescin. uend. l. fundus, ix.

Seius a Lucio Titio emit fundum, lege dicta, ut si ad certum diem pecuniam non soluisset, res inempta fieret. Seius parte pretii præsentis die soluta, defuncto uenditore, filiis eius pupillaris ætatis, & ipse tutor cum aliis datus, neque contutoribus pretium secundum legem numerauit, nec rationibus tutelæ retulit. Quæsitum est an irrita emptio facta esset Respondit Scæuola secundum ea quæ proponerentur, ineptam uideri, ff. eod. l. fin. in prin.

Emptor prædiorum cum suspicaretur Numerariam, & Semproniam controuersiam moturas, pactus est cum uenditore, ut ex pretio aliqua summa apud se remaneret donec emptori fideiussor daretur à uenditore. postea uenditor eam legem inseruit, ut si ex die pecunia omnis soluta non esset, & uenditor ea prædia uenisse nollet, inuendita essent. Interea de aduersariis alteram mulierem uenditor viperavit, cum altera transegit ita ut sine ulla quæstione emptor prædia possideret. Quæsitum est, cum neque fideiussor datus, neque omnis pecunia secundum legem suis diebus soluta sit: an prædia in uendita sint. Responsum est, si cōuenisset, ut non prius pecunia solueretur, quā fideiussor uenditi causa daretur, nec id factum esset, cum per emptorem non staret quominus fieret: non posse posteriorem legis partem exerceri, d. l. fi. §. final.

Quando liceat ab emptione discedere.

Ex obligationes, quæ consensu contrahuntur, contraria uoluntate dissoluuntur, nam si Titius, & Seius inter se consenserint, ut fundum Tusculanum emptum Seius haberet centum aureis deinde re nondum secuta, id est neque pretio soluto, neque fundo tradito, placuerit inter eos, ut dissolueretur, ab ea emptione & uenditione inuicem liberantur. Idem est in conductione, & locatione, & in omnibus contractibus, qui ex consensu descendunt, sicut iam dictum est Insti. quibus mod. tolit. oblig. §. finali.

Emptio, & venditio sicut consensu contrahitur, ita consensu contrario resoluitur antequam fuerit res secuta. Ideoque quæsitum est, si emptor fideiussorem acceperit, uel uenditor stipulatus fuerit, an nuda uoluntate resoluitur obligatio. Iulianus scripsit, ex empto quidem agi non posse: quia bonæ fidei iudicio exceptiones pacti insunt. an autem fideiussori utilis sit exceptio, uidendum ex liberato reo, & fideiussor liberatur: item uenditorem ex stipulatu agentem exceptione summoneri oportet. Idemque iuris est, si emptor quoque rem in stipulationem deduxerit, ff. de rescind. uend. & quando liceat ab emptione disced. l. tertia.

Emptione nuda conuentione dissoluitur, si res secuta non fuerit mortuo autem æquo perinde habenda est uenditio, ac si traditus fuisset, ut puta cum uenditor liberetur, & emptori æquus pereat, nisi iusta pereat. Quare nisi iusta conuentio interuenerit, actiones emptio & uendito manebunt, ff. eodem lege quinta, §. finali.

Re quidem integra ab emptione, & uenditione utriusque partis consensu recedi potest, etenim quod consensu contractum est, contrariæ uoluntatis adminiculo dissoluitur. etenim post traditionem interpositam nuda uoluntas non resoluit emptionem, si non actus quoque priori similis, retroagens uenditioni intercesserit, Quando liceat ab emp. disced. l. prima.

Perfectam emptionem atque uenditionem re integra tantum pacto, & consensu posse dissolui constat, ergo si quidem aræ nomine arorum datum sit: potes hoc solum secundum fidem pacti recuperare sin uero partem precii præsolui-ssi ad ea, quæ uenditorem oportet ex uenditione præstare magis actionem, quam ad precii quantitatem, quam te dedisse significas habes, C. eo. l. fin.

Cellus filius putat, si uendidisset mihi filius familias rem peculiarem, etiam si cõueniat utabatur ab ea uenditione, inter patrem & filium & me conuenire debere: ne si cum patre solo pactus sim filius non possit liberari: & quærat, utrum ne nihil agatur ex ea pactione, an uero ego quidem liberet filius maneat obligatus. sicuti si pupillus sine tutoris auctoritate paciscatur, ipse quidem liberatur, non etiam qui cum eo pactus est. nam quod Aristo dixit, posse ita pacisci, ut unus maneat obligatus, non est uerum: quia pro una parte contrahentium abiri pacto ab emptione non possit, & ideo si ab una parte renouatus sit contractus, dicitur non ualere eiusmodi pactionem. sed dicendum est, patre pacificante, & liberato aduersario, filium quoque obiter liberari, ff. de rescind. uend. & quando liceat ab empt. disced. l. prima.

Si quam rem à te emi, eandem uersus à te pluris minorisue emero: diocessimus à priore emptione. potest enim dum res integra est conuentione nostra infecta fieri emptio: atque ita consistit posterior emptio, quasi nulla præcesserit, sed non poterimus eadem ratione uti post pretium solutum emptione repetita: cum post precium solutum infectam emptionem facere non possimus, ff. eo dem lege secunda.

Cum emptor uenditori, uel uenditor emptori acceptum facit, uoluntas utriusque ostenditur id agentis, ut à negotio discedatur: & perinde habeatur ac si conuenisset inter eos, ut neuter ab altero quidquam peteret, sed (ur euidentius adpareat) acceptilatio in hac causa non sua natura, sed potestate conuentionis ualet, ff. eo. l. quinta. in princ.

Si conuenit, ut res, quæ uenit intracertum tempus displicuisset, redderetur ex empto actio est (ut Sabinus putat) aut proxima empti actioni in factum datur, ff. eo. l. sexta.

Si id, quod pure emi, sub conditione uersus emam: nihil agitur posteriore emptione, ff. eo. l. septima, in princ.

Si pupilli persona interueniat, qui ante sine tutoris auctoritate deinde tutore auctore emit: quamuis uenditor iam ei obligatus fuerit: tamen quia pupillus non tenebatur, renouata uenditio efficit, ut inuicem obligati sint, quod si ante tutoris auctoritas interuenit deinde sine tutore auctore emit: nihil actum est posteriore emptione. Idem potest quæri si sine tutoris auctoritate pactus fuerit, ut discedatur ab emptione: an perinde sit, atque si ab initio sine tutoris

Quintæ Partis Lib. V.

tutoris autoritate emisset, ut scilicet ipse non teneatur, sed agente eo retentiones competant? sed nec illud sine ratione dicetur, quoniam initio rectè emptio sit contracta: uix bonæ fidei conuenire, eo pacto stari, quod alteri capio sum sit: & maxime, si iusto errore sit deceptus, d. l. septima, §. si pupilli.

Sicut ab initio libera potestas unicuique est habendi, uel non habendi contractus: ita renunciare semel constituta obligationi aduersario non consentiente nemo potest. Quapropter intelligere debetis uoluntariæ obligationi semel uos nexos ab hac, non consentiente altera parte, cuius precibus fecistis mentionem, minime posse discedere. C. de act. & obl. l. quinta.

DE COMPENSATIONIBVS.

Titulus V.

COMPENSATIO est debiti, & crediti inter se contributio, ff. de compensatio. l. prima.

Vnusquisque creditorem suum eundemque debitorem petentem sum mouet, si paratus est compensare, ff. eo. l. secunda.

Ideo compensatio necessaria est, quia interest nostra potius non soluere, quam solutum repetere, ff. eo. l. tertia.

Verum est, quod & Neratio placebat, & Pomponius ait: ipso iure eo minus fidei iussorem ex omni contractu debere, quod ex compensatione reus retinere potest. sicut enim cum totum peto à reo, male peto: ita, & fidei iussor non tenetur ipso iure in maiorem quantitatem, quam reus condemnari potest, ff. eodem lege quarta.

Si quid à fidei iussore petetur, æquisissimum est, eligere fidei iussorem, quod ipsi, an quod reo debetur compensare malit. sed, etsi uelit utrumque compensare, audiendus est, ff. eod. l. quinta.

Etiā quod natura debetur uenit in compensationem, ff. eo. l. sexta.

Si constat pecuniam inuicem deberi: ipso iure pro soluto compensationem haberi oportet ex eo tempore, ex quo ab utraque parte debetur, utique quo ad concurrentes quantitates: eiusque solius: quod amplius apud alterum est, interesse debetur: si modo petitio eius subsistit, C. eo. l. quarta.

Inuicem debiti compensatione habita, si quid amplius debeas: soluens uel accipere creditore nolente, offerens, & consignatum deponens de pignoribus agere potes, C. eod. l. inuicem, xii.

Postea quam placuit inter omnes id, quod inuicem debetur, ipso iure compensari, si procurator absentis conueniatur, non debeat de rato cauere: quia nihil compensat, sed ab initio minus ab eo petitur, ff. eo. l. posteaquam, xxi.

Quod in diem debetur, non compensabitur antequam dies uenit, quamquam dari oportet, ff. eo. l. septima, in princ.

Cum intra diem adiudicati executionem datum, iudicatus Titio agit cū eodem Titio, qui & ipse pridem illi iudicatus est, compensatio admittetur. aliud est enim diem obligationis non uenisse, aliud humanitatis gratia tempus indulgeri solutionis, ff. eo. l. cum milti, xvi. §. cum intra diem.

Ex causæ quidem iudicati si debitum solutum non repeti potest, ea propter nec compensatio eius admitti potest. tum uero, qui iudicati conuenitur, compensationem pecuniæ sibi debitæ implorare posse, nemini dubium est, C. eodem lege secunda.

In compensationem etiam id deducitur, quo nomine cum auctore lis contestata est, ne diligentior quisque deterioris conditionis habeatur, si compensatio ei denegetur, ff. eo. l. in compensationem, viii.

Si cum filius familias contracta sit societas, & agat pater, solidum per compensationem seruamus. quantum si ageremus, duntaxat de pecunia prestaretur. Sed si cum filio familias agatur, an quæ patri debeantur, filius compensare possit, quaeritur. & magis est admittendum: quia unus contractus est: sed cum conditione, ut caueat patrem suum ratum habiturum, id est non exacturum, quod is compensauerit, ff. eo. l. si cum filio, ix.

Si ambo socii parem negligentiam societati adhibuimus, dicendum est desinere nos inuicem esse obligatos, ipso iure compensatione negligentia facta simili modo probatur, si alter ex re communialiquid percepit, alter tantam negligentiam exhibuerit, quæ eadem quantitate aestimatur, compensationem factam uideri, & ipso iure inuicem liberationem, ff. eo. l. si ambo, x. in prin.

Si rationem compensationis iudex non habuerit, salua manet petitio: nec enim rei iudicata exceptio obici potest, alud dicam si reprobabit compensationem, quasi non existente debito. tunc enim rei iudicata, mihi nocebit exceptio. ff. eo. l. septima, §. si reprobauerit.

Si quis igitur compensare potens soluerit, condicere poterit, quasi indebito soluto, ff. eo. l. si ambo, x. §. si quis igitur.

Quotiens ex maleficio oritur actio, ut puta ex causa furtiua, ceterorumque maleficiorum, sed de ea pecuniarie agitur, compensatio locum habet, idem est et si condicatur ex causa furtiua. sed & qui noxali iudicio conuenitur, compensationem opponere potest, ff. eo. l. si ambo, §. quotiens.

In stipulationibus locum habet, & secundum Iulianum tam in ipsa stipulatione, quam in ex stipulata actione poterit obici compensatio, ff. eo. l. si ambo, §. fin.

Idem iuris est non solum in priuatis, uerum etiam in causa fisci constitutum, ff. eo. l. in prin.

Iussit Imperator audiri adprobantem sibi à fisco deberi, quod ipse conuenitur, ff. eo. l. fin.

Et senatus consultum, & sepe rescriptum est, compensationem in causa fiscali, ita deum locum esse, si eadem statim quid debeat, qua petit, atque hoc ius propter confusionem diuersorum officiorum tenetis seruandum est, C. eodem lege prima.

Si ex uenditione precium uenditori debetur, compensationis ratio opponitur, aduersus fiscum enim solummodo emptores petitioni precii compensationem obicere prohibentur, C. eo. l. septima.

In ea, quæ Reipublicæ te debere fateris, compensari ea, quæ inuicem ab eadem tibi debentur, is, cuius de ea re notio est, iubebit: si neque ex calendario, neque ex uigilibus, neque ex frumenti, uel olei publici pecunia, neque tributorum, neque alimentorum, neque eius, qui statotis sumptibus seruit, neque fideicommissi ciuitatis debitor sis, C. eo. l. tertia.

Si uelut in id debitum, quod solennium publicarum pensionum nomine debueras, compensaturo tibi nihil petiturum, postea Mutiano scripsisti: redditus, quæ uenerant in compensationem, non indebiti soluti repetitio, sed ante debiti competit exactio, C. eo. l. si uelut, xiii.

Pecuniam certo loco à Titio dari stipulatus sum: is petit à me, quam ei debeo, pecuniam: quaeritur an hoc quoque pensandum sit quanti mea interfuit certo loco

Quintæ Partis Lib. V.

- eo loco dari responsum est si Titius petit, eam quoque pecuniam quam tertio loco promisit, in compensationem deduci oportere: sed cum sua causa, id est, ut ratio habeatur quanti Titii interfuerit eo loco, quo conuenerit, pecuniam dari, ff. eo. l. pecuniam, xv.
- Ideo condemnatus quod artio rem annonam ædilitatis tempore præbuit, frumentariæ pecuniæ debitor non uidebitur. & ideo compensationem habebit, ff. eo. l. ideo, xvii.
- In rem suam procurator datus, post litis contestationem si uice mutua conueniatur æquitate compensationis utetur, ff. eo. l. in rem, xviii.
- Debitor pecuniam publicam seruo publico citra uoluntatem eorum soluit, quibus debitum rectè solui potuit: obligatio pristina manebit: sed dabitur ei compensatio peculii fini, quod seruus publicus habebit, ff. eo. l. debitor, xix.
- Si debeas decem milia, aut equum, utrum aduersarius uolet, ita compensatio huius debiti admittitur, si aduersarius palam dixisset, utrum uoluisset, ff. eodem l. si debeas, xxii.
- Etiā si fideicommissum tibi ex eius bonis deberi constat, cui debuisse te minorem quantitatem dicis: æquitas compensationis interesse excludit computationem. petitio autem eius, quod amplius tibi deberi probaueris, sola relinquitur, C. eo. l. quinta.
- Si propter fructus ex possessione tua perceptos, uiricus tuus debitor tibi constitutus est: cum id, quod à matre tua ei legatum est, à te petere ceperit mutuo debiti quantitatē apud eum, qui super ea re iudicaturus est, compensationem non immerito obiciēs, C. eo. l. octaua.
- Quoniam liberum fundum distractum tibi proponis, post uero ueluti præcedente emptionem obligationem, certum quid soluisse: si debitum à te apud prædictam Prouinciæ petatur: compensationem eius, quod indebitæ soluiisti, potes opponere, C. eo. l. quoniam, x.
- Neque scriptura, qua cautum est accepta, quæ negas tradita, obligare te contra si dem ueritatis potuit, & compensationis æquitatem iure postulas. non enim prius exsolui, quod debere te constiterit, æquum est, quam petitioni mutue responsum fuerit, eo magis, quod ea te persequi dicis, quæ a mulieris diuortii causa à mota quæris, C. eo. l. sexta.
- Quod ait labeo, non est sine ratione: ut si cui petitioni specialiter destinata est compensatio, in cæteris non obiciatur, ff. eo. l. quod labeo, xiii.
- Quæcunque per exceptionem perimi possunt, in compensationem non ueniunt, ff. eo. l. quæcunque xiiii.
- Cum militi Castrensiū bonorum alius, cæterorum alius hæres extitit, & debitor alteri hæredum obligatus uult compensare, quod ab alio debetur, non auditur, ff. eo. l. cum militi, r 6. in prin.
- Creditor compensare non cogitur, quod alii quam debitori suo debet: quamuis creditor eius pro eo, qui conuenitur ob debitum proprium, uelit compensare, ff. eod. l. si rem, xviii. §. fina.
- Eius, quod non ei debetur, qui conuenitur, sed alii compensatio fieri non potest, C. eod. l. eius, ix.
- Ob negotium copiarum expeditionis tempore mandatem curatorem eodemnam, pecuniam iure compensationis retinere non placuit: quoniam ea non compensantur, ff. eo. l. ob negotium, xx.
- Id quod pupillorum nomine debetur si tutor petat, non potest compensatio ei obici

obiici eius pecuniae, quam ipse tutor suo nomine aduersario debet, ff. eo. l. pe. Si tutores pupillis officio magistratus urgente nominastis, hac pro his, propter onus primipili pecuniam solulistis: superstitionem geritis sollicitudinem, ne ab ipsis conuenti hanc eis imputare minime possitis, vel à vobis quidquam amplius exigatur, si tamen quantum eis tutores debuerunt, vel uos nomine ipsorum maiorem quantitatem dedisse probetur, C. eo. l. si tutores, xi.

Compensationes ex omnibus actionibus ipso iure fieri sancitum est: nulla differentia in rem, uel in personalibus actionibus inter se obseruandā. ita tamen compensationes obiciuntur, si causa, ex qua compensatur liquida sit, & non multis ambagibus inuoluta, sed possit iudici facilem exitum sui præstare. satis enim miserabile est, post multa, sorte uariaque certamina, cum res iam fuerit adprobata: tunc ex altera parte, quæ iam penè coniuncta est opponi compensationem iam certo, & indubitato debito, & moratoriis ambagibus spem condemnationis excludi. Hoc itaque iudices obseruent, & non procliuiores ad admittendas compensationes existant, nec moli animo eas suscipiant: sed iure stricto utentes si inuenerint eas maiorem, & ampliorem exposcere indaginē: eas quidem alii iudicio reseruent, litem autem pristinam iam penè expedita sententia terminali componant: excepta actione depositi secundum sanctionem, in qua neque compensationi locum esse dispositum est. Possessionem etiam alienam perperam occupantibus, compensatio non datur, C. eo. l. fina. Eius quantitatis, cuius petitionem ratio compensationis excludit interesse non posse repositi, manifestum est, C. eo. de solut. l. septima.

DE DISTRACTIONE PIGNORVM, ET HYPOTHECARVM.

Titulus VI.

REDITOR, qui prædia pignori accepit, & post alium creditorem, qui pignorum conventionem ad bona debitoris contulit, ipse quoque simile pactum bonorum, ob alium, aut eundem contractum interposuit, ante secundum creditorem dimissum, nullo iure cætera bona titulo pignoris uendit, sed ob eam rem in personam actio contra eum creditori, qui pignora sua requirit, non competit, sed nec utilis danda est, nec furti rerum mobilium gratia rectè conuenietur: quia propriam causam ordinis errore ductus persecutus uidetur: præsertim cum alter creditor turto possessionem, quæ non fuit apud eum, non amiserit, ad exhibendum quoque frustra litem excipiet: quia neque possidet, neque dolo fecit, ut desineret possidere. Sequitur, ut secundus creditor possessores interpellare debeat, ff. de distract. pign. l. prima.

Cum prior creditor pignus iure conventionis uendit: secundo creditori non superesse ius offerendæ pecuniæ conuenit, si tamen debitor, non interueniente creditore, pignus uendiderit, eiusque precium priori creditori soluerit, emptori poterit offerri, & quod ad alium creditorem de numis eius peruenit, & interesse medii temporis, nihil enim interest, debitor pignus datum uendiderit, an denuo pignori obliget, ff. eo. l. tertia.

Cum secundus creditor oblata priori pecunia, in locum eius successerit, uenditionem ob pecuniam solutam, & creditam rectè facit, ff. eodem lege quinta, in principio.

Si secun-

Quintæ Partis Lib. V.

Si secundus creditor, vel fideiussor, soluta pecunia pignora susceperunt: rectè eis offertur, quamvis emptionis titulo ea tenuerunt. d. l. quinta, §. fin.

Cum posterior creditor à priore pignus emit, non tam acquirendi dominii, quam seruandi pignoris sui causa intelligitur pecuniam dedisse, & ideo offerri ei, & à debitore potest, ff. eo. l. sexta.

Fideiussor conuentus, officio iudicis adsecutus est, ut emptionis titulo prædium creditori pignori datum susciperet. nihilominus alteri creditori, qui postea sub eodem pignore contraxit offerendæ pecuniæ, quam fideiussor dependit cum interesse medii temporis facultas erit. Nam huiusmodi uenditio, transferendi pignoris causa, necessitate iuris fieri solet, ff. eo. l. secunda.

Cum soluendæ pecuniæ dies pacto confertur: conuenisse uidetur, ne prius vendendi pignoris potestas exerceatur, ff. eo. l. quarta.

Si creditor pignus, uel hypothecam uendiderit hoc pacto, ut liceat sibi reddere pecuniam, & pignus recuperare: an si paratus sit debitor reddere pecuniam, consequi id possit? & Iulianus libro undecimo Digestorum scribit, rectè quidem distractum esse pignus: cæterum agi posse cum creditore, ut si quas actiones habet, eas cedat debitori. quod autem Iulianus scribit in pignore, idem & circa hypothecam est, ff. eo. l. septima, in princ.

Illud inspiciendum est, an liceat debitori, si hypotheca uenierit pecunia soluta eam recuperare, & si quidem ita uenit, ut si intra certum tempus à debitore pecunia soluta fuerit, emptio rescindatur: intra illud tempus pecunia soluta recipiet hypothecam. Si uero tempus præterierit, aut si non eo pacto res uenierit, non poterit rescindi uenditio. nisi minor annis uiginti quinque debitor sit, aut pupillus, aut reip. causa absens uel in aliqua earum causarum ex quibus edicto succurritur, d. l. septima, §. illud.

Quæritur: si pactum sit à creditore, ne liceat debitori hypothecam uendere, uel pignus, quid iuris sit: & an pactio nulla sit talis, quasi contra ius sit posita, ideo quæ uenire possit? & certum est, nullam esse uenditionem, ut pactioni stetur, d. l. septima, §. fin.

Creditoris arbitrio permittitur: ex pignoribus sibi obligatis, quibus uelit, distrahis: ad suum commodum peruenire, ff. eo. l. octaua.

Quæsitum est, si creditor ab emptore pignoris precium seruare non potuisset, an debitor liberatus esset, putat Paulus, si nulla culpa imputari creditori possit, manere debitorem obligatum: quia ex necessitate facta uenditio non liberat debitorem, nisi pecunia percepta. Pomponius autem lectionum libro secundo scripsit, ita quod in pignoribus dandis adijci solet, quominus pignus uenisset, reliquum debitor redderet: superuacuum est: quia ipso iure, ita se res habet, etiam non adiecto eo. ff. eo. l. quæsitum, ix.

Et si is, qui lege pignoris emit, ob euictionem rei redire ad uenditorem non potest: tamen non esse audiendum creditorem, qui fundum vendidit, si uelit eiusdem rei ex alia causa quæstionem mouere, ff. eo. l. & si is. x.

Arbiter diuidundæ hæreditatis cum corpora hæreditaria diuississet: nomina quoque communium debitori separatim singulis in solidum assignauit. quæsitum est, an debitoribus pro solido cessantibus pignus uendere quisque possit, respondit Scevola posse, ff. eo. l. arbiter, xi.

Arbitri diuidundæ hæreditatis inter hæredes cum corpora hæreditaria diuississent, nomina quoque communium debitorum separatim singulis diuersa in solidum adsignauerunt. quæsitum est, an unusquisque eorum debitore sibi ad-
dicto

dicto cessante in solutione, pro solido pignus sub eo nomine obligatum uen-
dere possit Respondit Scevola potuisse, ff. eo. l. fin.

Rescriptum est ab Imperatore, libellos agente Papiniano, creditorem a debito-
re pignus emere posse: quia in dominio manet debitoris, ff. eo. l. rescrip. 12. in
principio.

Si aliena res pignori data fuerit, & creditor eam uendiderit: uideamus, an pre-
cium, quod percepit creditor, liberet debitorem, personali actione pecuniæ
creditæ. quod uerè respondetur, si ea lege uendidit, ne euictionis nomine
obligaretur: quia ex contractu, quali obligatione a debitore interposita, cer-
tè quod occasione eius reddactum est, id precium æquius proficeret debitori,
quam creditoris lucro cederet, sed quantum quidem ad creditorem, debitor
liberatur. quantum uero, uel ad dominium rei, si necdum pignus euictum est,
uel ad emptorem post euictionem: ipse debitor utili actione tenetur ne ex alie-
na iactura sibi lucrum adquirat. Nam etsi maiores fructus (forte petemus à
possessore) creditor abstulit: uniuerfos in quantitatem debitam accepto fer-
re debet. sed & cum per iniuriam iudicis domino rem, quæ debitoris non
fuiſſet, abstulisset creditor, quasi obligatam sibi: & quæreretur, an soluto debi-
to restitui eam oporteret debitori? Scevola restituendam putauit. quod si non
ita uendidit, ut certum sit omnimodo apud eum precium remansurum, uerum
obligatus est ad id restituendum: interim quidem nihil à debitore peti potest,
sed in suspenso habetur liberatio. uerum si actione ex empto conuentus præsti-
tisset precium creditor emptori: debitum persequi eum a debitore potest,
quia adparuit non esse liberatum, d. l. rescriptum, §. si aliena.

Creditor qui iure suo pignus distrahit, ius suum cedere debet: & si pignus possi-
det, tradere utique possessionem, ff. eo. l. pen.

Creditor, qui hypothecæ, seu pignori rem sibi nexam uendiderit, rem litigiosam
non uidetur uendere: quia prætorio debitor possidet, C. de distractione pi-
gnorum, l. secunda.

Creditor hypothecas siue pignus cum proſcribit, notum debitori facere debet,
& sibi bona fide rem gerere, & quando licet, testato dicere debet, si quid itaque
per fraudem in pignore uillæ uenditæ commissum probare potes: ut inferatur
actio, quæ eo nomine comperit, ad eum, cuius de ea re notum est, C. eodem le-
ge quarta:

Si cessante solutione creditor non reluctante lege contractus ea, quæ sibi pignori
nexa erant, distraxit: reuocari uenditionem, iniquum est. Quod si quid in ea re
fraudenter fecerit: non a te emptor, sed creditor conueniendus est, C. eodem
lege septima.

Quæ specialiter uobis obligata sunt, debitoribus detrectantibus solutionem, bo-
na fide debetis, & solenniter uendere. ita enim patebit, an ex precio pignoris
debito satisfieri possit. Quod si quid deerit: non prohibimini etiam cetera bo-
na iure conuentionis consequi, C. eo. l. quæ specialiter, ix.

Si debitor rem tibi iure pignoris obligatam, te non consentiente, distraxit: domi-
nium cum sua causa tranſtulit ad emptorem, C. eo. l. si debitor, xii.

Qui prædium obligatum à creditore comparauit, si in uacuum possessionem in-
ductus non est: nullam in rem actionem habet, C. eo. l. qui prædium, xiii.

Si in hoc, quod iure tibi debetur, satisfactum non fuerit: & debitoribus res obli-
gatas tenentibus, aditus præſes prouinciæ tibi distrahendi facultatem fieri iu-
bebit, C. eo. l. si in hoc, xiiii.

Quintæ Partis Lib. V.

Vnus ex multis debitoris, qui tradiderat pignora, hæredibus, quod ab eo personali actione peti potuit soluendo: res obligatos distrahendi creditori facultatem non adimit, C. eod. l. vnus ex, xvi.

Rei creditor obligatæ generali, siue speciali conuentione per creditorem alium, cui non fuerat nexa, uenundatæ non amittit persecutionem, C. eodem lege rei creditor, xvii.

Qui à creditore pignori obligatum iure emit, de proprietate uinci non potest, C. eod. l. qui a creditore, xviii.

Si maritus tuus mutuam pecuniam (licet tuam) dedit: eorum quæ, pignoris titulo accepit, si ei non successisti, distrahendi nomine tuo nullam habes facultatem, C. eo. l. si maritus, xix.

Secundum placiti fidem (si nihil specialiter conuenit) pignoribus a creditore maiore, quàm ei debebatur, precio distractis: licet ex eo fundus comparatus sit, non super hoc in rem, sed in personam idest pignoraticia superflui, competit actio, C. eo. l. fin.

DEBITOREM VENDITIONEM PIGNORIS IMPEDIRE NON POSSE

Titulus VII.

SI sunt, qui emere prædia tibi obligata uelint: non impediuntur scriptura testamenti, qua complexus est debitor, nulla a se prædia uenundari, & poenam addidit, ut fisci fierent, nec enim potuisse cum huiusmodi lege ius creditoris facere deterius manifestum est, C. debitorem uend. pig. imp. non posse, l. prima.

Debitoris denunciatio, qui creditori suo, ne sibi rem pignori obligatam distrahat, uel iis, qui ab eo uolunt comparare, denunciat: ita demum efficax est, si uniuersum tam sortis quam interesse offerat debitum creditori: eoque non accipiente, idonea fide probationis (ita ut oportet) depositum ostendat, nam si uel modicum de sorte, uel interesse indebito persequeret: distractio rei obligatæ non potest impediri, neque ea ratione emptor, rament si sciat interpositum a debitore creditori denunciationem mala fide sit possessor, C. eod. l. fin.

SI VENDITO PIGNORE AGATUR.

Titulus VIII.

PRAESES provinciae aditus, si probatum fuerit tuum creditorem, cui ius distrahendi pignora fuit, dolo malo fundum uendidisse: quanti tua interest, restituere tibi eundem creditorem iubebit: quod si de bonis creditoris condemnati solui pecunia non potuerit, & probatum fuerit emptorem mala fide emisse offerente te pecuniam cum interesse, quanti fundus uenit restituere tibi fundum cum fructibus malafidei emptorem iubebit, C. si uend. pig. ag. l. prima.

Equos, quos nullo iure a creditore uenisse dicis, pater tuus, uel tu (si hæreditas eius ad te pertinet) à possessoribus petere potes. Quod si usucapti sunt: petas pater tuus precium eorum a creditore, qui non iure eos equos uendidit, C. eodem lege secunda.

Si uxor tua præfidi probauerit, cum auros triginta deberet, equos tuos amplioris precii per gratiam aureis uiginti creditorem uenundidisse cumque soluendo non fuisse: iubebit emptores recepto precio restituere equos. C. eo. l. tertia.

Cum

Cum contra bonam fidem venditionem obligatae possessionis à creditore factam alleges, non obseruatis, quae in distrahendis pignoribus celebrari consueverunt, adito praeside provinciae experire actiones competentes, non tantum aduersus creditorem, verumetiam aduersus possessorem, si fraudem cum participasse cum creditore potueris docere: ut reuocatis, quae mala fide gesta constiterit, & fructuum ratio & damni, quod irrogatum apparuerit, haberi possit, C. eo. l. quarta.

Si creditore pignus, priusquam satisfaceret, distrahente, non per collusionem emptor comparauit, successor eius de superfluo non emptoris haeres, qui rem possidet conueniendus est, C. eod. l. fin.

DE LVITIONE PIGNORIS.

Tit. VIII.

QUI pro parte haeres existit, nisi totum debitum exsoluat, suam portionem ex pignoribus recipere non potest. C. de luitione pignori. l. prima.

Intelligi debet, vincula pignoris durare, personali actione submotam, C. eodem l. secunda.

Si reddita debita quantitate, vel rebus in solutum datis, siue distractis, & compensato precio, satis ei contra quem supplicas, factum esse adito praeside probaueris, vel si quod consignatum: restitui tibi res pacto pignoris obligatas providebit: cum etiam edicto perpetuo actione proposita, pecunia soluta creditori, vel si per eum factum sit, quo minus solueretur ad reddenda, quae pignori acceperat iure, eum satis euidenter urgeri, manifestum sit, C. eodem lege finali.

**SI VNVS EX PLVRIBVS HAEREDIBVS CREDITORIS,
VEL DEBITORIS PARTEM SVAM DEBITI
SOLVERIT, VEL ACCEPERIT.**

Titulus X.

MANIFESTI & indubitati iuris est, defuncto creditore multis relictis haeredibus actionem quidem personalem inter eos ex lege duodecim tabularum diuidi, pignus vero unicuique insolidum teneri, C. si vnus ex pluribus. l. prima.

Actio quidem personalis inter haeredes pro portionibus quaesita scinditur: pignoris autem iure multis obligatis rebus, quas diuersi possident, cum eius vindicatio non personam obliget, sed rem sequatur, qui possident, tenentes non pro modo singularum rerum substantiae conueniuntur, sed insolidum: ut vel totum debitum reddant, vel eo, quod detinent cedant, C. eod. l. finali.

SI PIGNORIS CONVENTIONEM NUMERATIO
PECUNIAE SECUTA NON SIT.

Titulus XI.

I pecuniam tibi non esse numeratam, atque ideo frustra cautio-
nem emissam, & pignus datum probaturus es: in rem experiri po-
tes, nam intentio dati pignoris, neque redditæ pecuniæ non ali-
ter tenebit, quam si de fide debiti constiterit, eademque ratione
ueritas seruetur, si te possidere pignus aduersarius tuus agere ce-
perit, C. si pignoris conuen. l. prima.

Si (ut nunc adseueras) nihil creditor numerauit vxori tuæ, quæ pignus dedit,
sed inanem extorsit cautionem: mendaci scriptura, contra fidem ueritatis
obligari eius res non potest, C. eo. l. fin.

DE PACTIS PIGNORVM, ET DE COMMISSORIA LEGE
IN PIGNORIBVS RESCINDENDA.

Titulus XII.

Pactus est, nisi intra certum tempus pecuniam, quam mutuam
accepit, solueret cessurum creditoribus hypothecæ uenditionem:
non contraxit, sed id comprehendit, quod iure suo creditor in api-
scendo pignore habiturus erat, communi itaque iure creditor hy-
pothecam uendere debet, C. de pactis, pig. l. prima.

Si fundi nomine, quem uendideras, emptori ab alio mota proprietatis quæstio-
nes: alterum fundum pro eius euictione pignoris hypothecæ titulo emptio-
nis instrumentis ea lege dedisti, ut quem secundo tradideras, si is, quem uendi-
deras euictus non fuerit, obtineas: de hoc contra eum, qui mouerat quæstio-
nem lata sententia: emptori parata securitate circa eum, quem obligaueras,
restituendum: conventionis fidem impleri (si negotium integrum est) præ-
ses iubebit, C. eo. l. secunda.

Si res distracta fuerit, sic nisi intra certum diem meliorem conditionem inuenis-
set, fueritque tradita: & forte emptor, antequam melior conditio offerretur,
hanc rem pignori dederit, Marcellus libro quinto Digestorum ait, finiri pi-
gnus, si melior conditio fuerit allata, quamquam ubi sic res distracta est, nisi
emptori displicuisset, pignus finiri non putet, ff. quibus mod. pig. uel hyp. sol.
lege tertia.

Quoniam inter alias captiones præcipuè commissoriæ pignorum legis creuit
asperitas: placet infirmari eam, & in posterum omnem eius memoriam abo-
lueri, si quis igitur tali contractu laborat, ac sanctione respiret, quæ cum ali-
quis præstiterit præsentia quoque repellit, & prohibet futura. creditores enim
te amissa debent recipere, quod dederunt, C. eo. l. fin.

DE IVRE DOMINII IMPETRANDO.

Titulus XLI.

- D**OMINII iure pignora possidere desiderans nomina debitorum, quos in solutione cessare dicis, exprimere, & an solennia peregeris significare debuisti: dummodo scias, omnia bona debitoris, quæ pignori dedit, ut uniuersa dominio tuo generaliter addicantur, impetrare te non posse, C. de iure dom. impetrando, l. prima.
- Si creditor pignus iure dominiij possidere petiit, & post formam rescripti alio anno interesse à uobis accepit, à beneficio impetrato necesse fuisse uidetur, C. eodem l. secunda.
- Creditor pignus ex pactione, quamuis eius ea res non sit, alienare potest: sed hoc forsitan ideo uidetur fieri, quod uoluntate debitoris intelligitur pignus alienari: quia ab initio contractus pactus est, ut liceret creditori pignus uendere, si pecunia non soluatur: sed ne creditores ius suum persequi impedirentur, neque debitores temere suarum rerum dominium amittere uiderentur, certus modus impositus est: per quem pignorum distractio possit procedere. Nam seruatur in primis pacta inter creditorem, & debitorem in re pignolata: sin autem nihil fuit dictum licentia datur creditori ex denunciatione sententiæ iudiciali post biennium numerandum, ex quo attestatio missa, uel sententia prolata est, eam uendere,
- Si nemo eam comparare uoluerit, & præsens sit debitor post biennium denuntiatio ei mittitur: aut si absit, iudea competens eertior fit à præside de requisitione facta debitori, & certum tempus statuitur: intra quod debeat pecuniam offerre, & pignus recuperare.
- Sinautem tempore statuto non offerat totam pecuniam, tunc conceditur a Principe creditori eam rem in suo dominio retinere.
- Sed postquam hæc fuerint subsecuta pietatis intuitu habet debitor intra biennium in rem suam regressum soluto debito: sinautem biennium fuerit elapsum, tunc plenissime creditor rem habebit.
- Sed si minus in pignore, plus indebito inueniatur, ius creditori integrum est: si plus in pignore, quam in debito sit, iura omnia debitoris seruantur.
- Sin uero creditor, postquam iure dominiij hoc possideat, uendere maluerit, licet quidem ei hoc facere: si quid autem superfluum est, debitori seruando. si uero dubitatio exorta fuerit pro uenditione, utputa uiliori precio facta, sacramenti religionem creditor præstare compellitur.
- Sinautem ex iuramento etiam minus habuisse creditor inuenitur, in residuum habet integram actionem.
- In æstimatione uero pignoris donec apud creditorem, eundemq; dominum permaneat id, quod iudex super hoc statuerit, obtinebit. Inst. quibus alien. licet, uel non. S. contra autem creditor, usque nunc admonendi, & C. de iure Dom. impe. l. finali.

QVIBVS MODIS PIGNVS VEL
HYPOTHECA SOLVITVR.

Tum. XIII.

DEBITORIS absentis amicus negocia gessit, & pignora citra emptionem pecunia sua liberauit ius pristinum domino restitutum uidetur. igitur qui negocium gessit, utilem seruianam dari sibi non recte desiderabit: si tamen possideat exceptione doli defenditur, ff. quibus modis pignus uel hypotheca soluitur, l. prima, in princ.

Cum uenditor, numerata sibi parte precii, praedium quod uenierit pignori accepisset: ac postea residuum precium emptori, literis ad eum misis, donasset, eoque defuncto, donationem quibusdam modis inutilem esse constaret, frustra fiscum, qui in locum uenditoris successerat, petere praedium iure pignoris adparuit, totius solum esse pactum prima uoluntate donationis constabat: quoniam inutilem pecuniae donationem, lex facit, cui non est locus in pignore liberando, d. l. prima, §. cum uenditor.

Defensor absentis cautionem iudicatum solui praestitit, in dominum iudicio postea translato, fideiussores ob rem iudicatam, quos defensor dedit, non tenebuntur, sed nec pignora, quae dederunt, d. l. prima, §. fin.

Si in uenditione pignoris consenserit creditor, uel ut debitor hanc rem permutet, uel donet, uel in dotem det, dicendum erit pignus liberari, nisi salua causa pignoris sui consenserit, uel uenditioni, uel caeteris. Nam multi solent salua causa pignoris sui consentire, sed etsi ipse uendiderit creditor, sic tamen uenditionem fecerit, ne discederet a pignore, nisi ei satisfiat: dicendum erit, exceptionem ei non nocere, sed etsi non concesserit pignus uenundari, sed ratam habuerit uenditionem: idem erit probandum, ff. eo. l. quarta, §. si in uenditio.

Bellè quaeritur. si forte uenditio rei specialiter obligata non ualeat: an nocere haec res creditori debeat, quod consensit: ut puta si qua ratio iuris uenditionem impediat? dicendum est pignus ualere, d. l. quarta, §. fin.

Si consensit uenditioni creditor, liberatur hypotheca, sed in his pupilli consensus non debet aliter ratus haberi, quam si praesente tutore consenserit, aut etiam ipse tutor: scilicet, si commodum aliquod, uel satis ei fieri ex eo iudex existimauerit, ff. eo. l. septima, in prin.

Videbimus, si procurator omnium bonorum consenserit, an teneat consensus eius, & dicendum est, non posse, nisi specialiter hoc ei mandatum sit. Sed si cum debitoris procuratore conuenerit, ne res sit obligata: dicendum est, id debitori pro doli exceptionem prodesse, d. l. septima, §. videbimus.

Superuacuum est quaerere, agrum specialiter hypothecae datum, permisso creditoris uenisse, si ipse debitor rem possideat: nisi quod potest fieri, ut debitor permisso creditoris uendiderit, deinde postea bona fide redemerit ab eodem, uel ab alio, ad quem per successionem ea res pertinere cepisset: aut si ipse debitor emptori haeres extiterit. verum tamen cum pecunia soluta non sit: doli mali suspicio inerit, translata ad praesens tempus, ut possit creditor replicationem doli mali obiiicere, ff. eo. l. octaua, §. superuacuum est.

Illud uideamus, si Titius debitor uoluntate creditoris sui uendiderit Mauius, uel ei, a quo Mauius emerat: & postea Mauius Titio haeres extiterit, & creditor ab eo petat: quid iuris sit, sed iniquum est, auferri ei rem a creditore, qui

qui non successionis iure, sed alio modo rem nactus est: potest tamen dici, cum Titii dolus in re uersaretur ne creditor à possessore pecuniam recipiat: iniquissimum iudicari eum. d. l. octaua. §. illud.

Quod si is fundus alicui à Muzio obligatus possideatur cui nondum satisfactum fuerit: tunc rursus æquum erit excipi. **SI NON VOLUNTATE CREDITORIS VENIIT**, licet enim dolus malus debitoris interueniat, qui non soluit: tamen secundus creditor, qui pignori accepit, potior est. Tutius tamen est, si debitor à creditore petat, ut ei permittat pignus vendere: quo magis satisfaciatur, ante cautionem accipere ab eo, qui rem empturus erit, ut pretiū rei uenditæ usque ad summam debiti creditori soluat. Venditionis autem appellationē, generaliter accipere debemus: ut & si legare permisit, ualeat quod concessit, quod ita intelligemus, ut & ei legatum repudiatum fuerit, conuale scat pignus. d. l. octaua. §. quod si.

Voluntate creditoris pignus debitor uendidit, & postea placuit, inter eum, & emptorem, ut à venditione discederetur. ius pignorum saluum erit creditori. Nā sicuti debitori, ita & creditori pristinum ius restituitur: neque enim omnimodo creditor pignus remisit: sed ita demum si emptor rem retineat, nec reddat venditori, & ideo si iudicio quoque accepto uenditor absolutus, vel quia non tradebat, in id, quod interest, condemnatus sit: saluum fore pignus creditori, dicendum est: hæc enim accidere potuissent, etiam si non uoluntate creditoris uendidisset, ff. eod. l. voluntate. x. in prin.

Soluitur hypotheca, & si ab ea discedatur, aut paciscatur creditor, ne pecuniā petat, nisi quis dicat pactum interpositum esse, ut à persona non petatur. & quid si hoc actum sit, cum fortè alius hypothecam possideat? sed cum pactum conuētum exceptionem perpetuam pariat: eadē in hoc casu possunt dici, ut & ab hypotheca discedatur, ff. eod. l. quinta, in prin.

Si paciscatur creditor, ne intra annum pecuniam petat, intelligitur de hypotheca quoque idem pactus esse, d. l. quinta, §. si paciscatur.

Si conuenerit, ut pro hypotheca fideiussor daretur, & datus sit: satisfactum esse vi debetur, ut hypotheca liberetur, aliud est, si ius obligationis vendiderit creditor, & pecuniam acceperit: tunc enim manent omnes obligationes integræ: quia precii loco id accipitur, non solutionis nomine, d. l. v. §. si conuenerit.

Satisfactum esse creditori intelligitur, & si iurandum delatum datum est, hypothecæ non esse rem obligatam, d. l. quinta, §. finali.

Si deferente creditore iurauit debitor se dare nō oportere, pignus liberatur: quia perinde habetur, atque si iudicio absolutus esset. Nam & si à iudice, (quamuis per iniuriam,) absolutus sit debitor, tamen pignus liberatur, ff. eodem. l. si deferente, xiii.

Item liberatur pignus, siue solutum sit debitum, siue eo nomine satisfactum. sed & si tempore finitum pignus est, idem dicere debemus: uel si qua ratione obligatio eius finita est, ff. eod. l. sexta, in princ.

Qui paratus est soluere, meritò pignus uidetur liberasse, qui uero non soluere, sed satisfacere paratus est: in diuersa causa est. ergo satisfacisse proderit, quia sibi imputare debet creditor, qui satisfactionem admiserit uice solutionis. at qui non admisit satisfactionem, sed solutionem desiderat: culpandus non est. In satisfactione autem non utimur. At illicini sententia, qui putabat, si satis datur alicui certæ pecuniæ, recedere eum à pignoribus debere, d. l. 6. §. qui paratus est.

- Si conueniet de parte pro indiuiso alienanda, si certa res est, quæ uenit: potest dici de reliqua parte ab initio agi oportere, nec ob stare exceptionem, ff. eod. l. se prima, §. penult.
- Creditor ne res pignori hypothecæ sit, pacisci potest, & ideo si heredi pactus fuerit, ei quoque proderit pactum cui is restituit hereditatem ex senatusconsulto Trebelliano, ff. eod. l. octaua, §. creditor.
- Si procurator debitoris in rem suam sit, non dubitatur quin pactum noceat creditori. itemque & si à parte creditoris procurator in rem suam exstiterit, paciscendo inutilem sibi faciet hypothecariam actionem, in tantum ut rectè dicatur, & dominis litis hoc casu noceat hæc exceptio. d. l. octaua, §. si procurator.
- Si conuenerit, ne pars dimidia pro indiuiso pignori sit: quæcunq; eius fundi pars à quolibet possessore petatur, dimidia nõ rectè petitur. Si plures dederint pro indiuiso, & cum uno creditor paciscatur ne hypothecæ sit, deinde ab eo petat: etiam si sit, cum quo pactus est solidum fundum possideat pro indiuiso: quia de parte conuenisset, non repellit eum à toto, d. l. viii. §. si conuenerit.
- An pacisci possit filius fam. ne res pignori sit: cum peculiariter pignori hypothecam acceperit, & habet liberam peculii administrationem: videndum est an quemadmodum donare non possit, ita nec pacisci, ne pignori sit, possit? Sed dicendum est, ut concedere possit: scilicet si pretium pro pactione accipiat, quasi uendant. d. l. octaua, §. an pacisci.
- Si voluntate creditoris fundus alienatus est, inuerecunde adplicari sibi eum creditor desiderat: Si tamen effectus sit secutus venditionis. nam si non uenierit: non est satis ad repellendum creditorem, quod uoluerit uenire, d. l. octaua, §. si voluntate creditoris.
- Si debitor vendiderit rem, nec tradiderit, an nõ repellatur creditor, quasi adhuc res in bonis sit debitoris: an verò: cum teneatur ex empto, pignus extinguatur? quod & magis est. sed quid si pretium venditor consecutus non sit, nec paratus sit emptor dare? tantundem potest dici, d. l. octaua, §. si debitor uendiderit.
- Sed si permiserit creditor uendere, debitor uerò donauerit: an exceptione illum submoueat? an facti sit magis quæstio? & nunquid ideo venire uoluerit, ut pretio accepto, ipsi quoque res expediat? quo casu non nocebit consensus. quod si in dotem dederit: vendidisse in hoc casu rectè uidetur, propter onera matrimonii in contrarium, si concesserit donare, & uendiderit debito, repellatur creditor, nisi quis dicat ideo concessisse donari, quod amicus erat creditori is, cui donabatur. d. l. octaua, §. sed si permiserit.
- Quod si consenserit decem vendere, ille quinque vendiderit: dicendum est, non esse repellendum creditorem. in contrarium non erit querendum, quin rectè vendat; si plures uendiderit, quàm concessit creditor. Non uidetur autem concessisse creditor, & si sciente eo debitor rem vendiderit: cum ideo passus est uenire, quod sciebat ubique pignus durare, sed si subscripserit fortè in tabulis emptionis, concessisse uidetur, nisi manifestè adpareat eum deceptum esse, quod obseruari oportet. & si sine scriptis consenserit. dicta l. octaua, §. quod si consenserint.
- Si debitori concessum sit, & hæres eius vendiderit potest facti quæstio esse, quid intellexerit creditor, sed rectè uenisse dicendum est, hæc enim subtilitates à iudicibus non admittuntur. d. l. octaua, §. si debitori.
- Si debitor fortè concessa uenditione rem deserit possidere, & nouus possessor vendiderit, an duret pignus, quasi personæ permiserit creditor? Quod & magis

gis est, nam si nouo possessori non debitori à quo hypothecam accepit, concessit creditor vendere: dicendum est, nocere ei exceptionem. sed si intra annum aut biennium concesserit, creditor uendere: post hoc tempus uendendo, non aufert pignus creditori, d. l. octaua. §. si debitor fortè.

Si probaueris te fundum mercatum, possessionemque eius tibi traditam, sciente, & consentiente ea, quæ sibi cum à venditore dicit obligatum: exceptione eam remouebis: nam obligatio pignoris consensu, & contrahitur, & dissoluitur, C. de remissione pig. l. secunda.

Cum te à debitore mercatum proponas eam rem, quæ alii pignorata erat: si sciente eo, ac pignus suum remittente eam mercatus es: cum consensu nexus pignoris euaueris, (si non noua uoluntas intercessit, quæ denuo obligationem pignoris restitueret) ea res uelut obstricta non potest uindicari, C. eo. l. quarta.

Si pignus, vel hypotheca rerum, quæ quibusdam creditoribus suppositæ, postea à debitoribus venduntur, vel alio modo transferuntur, creditor suum consensum contractui præbente, & quodam legitimo modo postea res ad priorem dominum reuertuntur. is creditor, qui semel consensit alienationi hypothecæ, & hoc modo ius suum respicit, non potest eandem rem (utpotè ab initio ei suppositam) uindicare, uel tenentem inquietare. C. eod. l. finali.

Si creditor Seryiana actione pignus à possessore petierit, & possessor litis æstimationem obtulerit, & ab eo debitor rem vindicet: non aliter hoc facere conceditur, nisi prius debitum ei offerat, ff. quibus modis pigno. vel hypothe. sol. lege secunda.

Si creditor hypothecaria usus, à possessore litis æstimationem consecutus fuerit, & à debitore petatur debitum: putat Marcianus doli mali exceptionem obtenturam, ff. eod. l. octaua, §. finali.

Qui pignoris iure rem persequuntur à vindicatione rei remoueri solent: si qualiscunque possessor offerre debitum uelit: neque debet quæri de iure possessoris, cum ius petitoris remoueat soluto pignore. ff. eod. l. paulus, xi. §. qui pignoris.

Si ignorante te uel inuito, debitor tuus, qui uniuersa bona sua ob pecuniam debitam tibi obligauerat, & si cum republica, postea contraxit: ius tuum non lædit, C. de remissione pignorum. l. tertia.

Debitum, cuius meministi, quod per pacti conuentionem inutiliter factam remissisti, etiam nunc petere non uetaris, & usitato more pignora uindicare, C. eod. l. quinta.

Res pignoris hypothecæ iure creditoribus obnoxias citra consensum eorum debitores alienantis, præcedentem non dissoluunt obligationem, C. eodem, l. penult.

Sicut re corporali extincta, ita & usufructu extincto pignus hypothecæ perit, d. l. octaua, in prin.

Titius Sempronio fundum pignori dedit, & eundem postea Caio Seio: atque ita idem Titius, & Sempronio, & Caio Seio eundem fundum in assem vendidit, quibus pignori ante dederat in solidum singulis. quæritur, an in venditione interposita, ius pignoris extinctum sit: ac per hoc ius solum emptionis apud ambos permanferit? Modestinus respondit, dominium ad eos, de quibus quæritur, iure emptionis pertinere: & cum consensum mutuo uenditioni dedisse proponatur, inuicem pignoratitiam actionem eos non habere, ff. eod. l. Titius, ix. in princ.

Quintæ Partis Lib. V.

Titius Seio pecuniam sub pignore fundi dederat, is fundus, cum esset reip. ante obligatus, secundus creditor pecuniam reip. exsoluit. Sed **Mæuius** existit, qui dicebat ante remp. sibi fundum obligatum fuisse, inueniebatur autem **Mæuius** instrumento cautionis cum rep. antea facto a Seio interfuisse, & subscripsisse: quo cauerat Seius, fundum nulli alii fuisse obligatum quæritur, an actio aliqua in rem **Mæuius** competere possit? **Modestinus** respondit, pignus, cui is de quo quæritur, consensit: minime eum retinere posse, d. l. iii. §. **Titius Seio**.

Creditor quoque si pignus distraxerit, & ex vinditione recessum fuerit, dominium ad debitorem reuertitur. idemque est in omnibus aliis, quibus concessum est rem alienam uendere: non enim quia dominium transferunt, ideo ab emptore ius recipiunt: sed in pristinam causam res redit, resoluta uenditione, ff. cod. l. uoluntate, x. §. finali.

Lucius Titius cum esset uxoris suæ **Caia Seia** debitor. sub pignore, siue hypotheca prædiorum eadem prædia cum uxore sua **septicia** communis filia nomine, **Sempronio** marito eius futuro in dotem dedit, postea defuncto **Lucio Titio**, **septicia** filia se abstinuit hæreditate paterna, quæritur, an mater eius hypothecam persequi possit. à **Paulo** responditur. pignoris quidem obligationem prædiorum **Caia** **Seia**, quæ uiro pro filia communi in dotem eadem danti consensit, cum communis filia nomine darentur, remisisse uideri: obligationem aut personalem perseuerasse, sed aduersus eam, quæ patris hæreditate abstinuisset, actionem non esse dandam, ff. eod. l. **Lucius**, xi.

Paulus respondit **Sempronium** antiquiorem creditorem consentientem, cum debitor eandem rem **Titio** creditori obligaret, ius sui pignoris remisisse uideri. non etiam tertium in locum eius successisse, & ideo mediis creditoris meliorem causam effectum, idem obseruandum, & si resp. tertio loco crediderit, ff. eod. l. **Paulus**, xii. in princ.

Primi creditoris, qui pignori prædia acceperat, & posterioris, cui quidam ex iisdem fundis dati erant, ad eandem personam hæreditas deuenerat, debitor offerebat, quantum à posteriore creditore mutuatus fuerat. respondit cogendum accipere, saluo iure pignoris contractus, ff. eod. l. finali.

Cum colono tibi conuenit, ut inuenta importata pignori essent, donec merces tibi soluta, aut satisfactum esset. deinde mercedis nomine fideiussorem à colono accepisti. satisfactum tibi uidetur. & ideo illata pignori esse desisse, ff. eod. l. penult.

Si eo tempore, quo prædium distrahebatur programme admoniti creditores, cum præsentibus essent ius suum exsecuti non sunt: possunt uideri pignoris obligationem amisisse, C. de remissione pig. l. sexta.

Creditricem patruui tui sub obligatione fundi, qui per chirographum nexus pignori fuerat, iubentem eandem cautionem reddi: pignoris etiam ius remisisse uideri manifestum est, C. eod. l. septima.

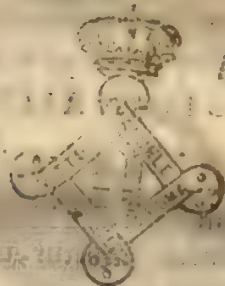
Si hypothecas fisco distrahente, creditores silentio tradiderunt negotium, palam est etiam actionem suam amisisse eos, quam in rem habebant. nam ficalis hæstæ fides facile conuelli non debet, C. eod. l. octaua.

Cum ex causa mandati pro socero tuo te pecuniam exsoluisse proponas, curabit præles prouinciæ in restituenda pecunia, quam pro eo exsoluisti, nec non etiam interesse eius, indemnitati tuæ prospicere. nam si recepta à creditore animalia, quæ pignori fuerant data, hac mente socero tuo tradidisti, ut pignoris uinculum tuum dissoluatur: obligatio semel extincta instaurari non potest, C. eo. l. iij.

Fundum pignori obligatum, si creditor ex fructibus debitum consecutus est: cum ipso iure pignus ab obligatione liberatum sit: distrahere minime potest, C. de distractione pig. l. prima.

Si residuum debiti paratus es soluere: preses prouinciæ dabit tibi arbitrum, apud quem quantum sit, quod superest, ex debito examinabitur: & siue aduersa pars ad iudicem uenire cessauerit, siue oblato superfluo ad uenditionem profiluerit: improba alienatio proprietatis tuæ ius non auferret. Sed quandiu non est integra pecunia, creditori numerata: etiam si pro parte maiore eam consecutus sit: distrahendi rem obligatam non amittit facultatem, C. eodem l. quinta, & sexta.

Finis Libri Quinti.

COMPENDII IVRIS CIVILIS ENVCLEATI.

Omissis his, quibus à iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus,
Impetii mutatione, contrario usu derogatum est.

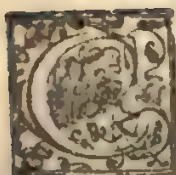
FRANCISCO GRATIANO DE GARZATO-
RIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE

Liber Sextus.

DE OBLIGATIONIBVS QVAE EX DELICTO NASCVNTVR.

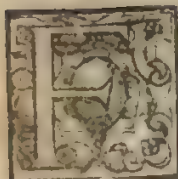
Titulus. I.

VM sit expositum superiore libro de obligationibus ex contractu,
& ex quasi contractu, sequitur, ut de obligationibus ex maleficio,
& quasi ex maleficio dispiciatur, sed ille quidem (ut suo loco tradi-
tum est) in quatuor genera diuiduntur, hæ uerò unius generis sunt.
Nam omnes ex re nascuntur, idest est ipso maleficio, ueluti ex fur-
to, rapina, damno, iniuria. Institut. de obligationibus. quæ ex delict. nasc.

DE FVRTIS.

Tit. II.

FVRTI pœna immutata est ubique, & furti, siue dupli, siue quadru-
pli tantum ad pœnae persecutionem pertinet. s. ultimo hoc Titulo.
Item pro furto non debet ullum membrum amputari, aut mors irro-
gari. Nonell. const. 134. pro furto, sed contrarium obseruatur, ideo
de furtorum materia tantum tractabitur, quantum aliquando euenire potest. In
sti. De furtis in princ.

Furtum est contrectatio rei fraudulosa lucri faciendi gratia, uel ipsius rei, uel etiã
usus eius possessionisue, quod lege naturali prohibitum est admittere. Furtũ
autem, uel à furto, idest nigro dictum est, quod clam & obscure fiat, & plerun-
que

que nocte, vel a fraude, vel a ferendo, id est auferendo, vel a græco sermone, quo fures appellantur, *καρπας* imo & græci *ἀπὸ τοῦ ἐκπνέειν* dixerunt. inde sola cogitatio furti faciendi non facit furem, sic is qui depositum abnegat. Nō statim etiam furti tenetur, sed ita si id intercipiendi causa occultauerit, Insti. de furtis, §. furtum est & ff. de furtis, l. prima.

Qui saccum habentem pecuniam subripuit: furti etiam sacci nomine tenetur, quamuis non sit ei animus sacci subripiendi, ff. eo. l. qui saccum, 77.

Fullo, vel sarcinator, qui pollienda, vel sarcienda, vestimenta accepit: si forte is vtatur ex contrectatione eorum furtum fecisse videtur: quia non in eam causam ab eo videntur accepta, ff. eo. l. fullo, 82. in prin.

Furtum autem fit, non solum cum quis intercipiendi causa rem alienam amouet, sed generaliter, cum quis alienam rem inuito domino contrectat. Itaque siue creditor pignorum, siue is, apud quem deposita est res, ea re vtatur: siue is, qui rem vtendam accepit, in alium vsum eam transferat, quam cuius gratia ei data est furtum committit: veluti si quis argentum vtendum acceperit, quasi amicos ad coenam inuitaturus, & id peregrè secum tulerit: aut si quis equum gestandi causa commodatum sibi, longius aliquo duxerit: quod veteres scripserunt, de eo, qui in aciem equum perduxisset, Institut. eodem. §. furtum autem.

Placuit tamen eos, qui rebus commodatis aliter vterentur, quam vtendum acceperit, ita furtum committere si se intelligant, id inuito domino facere, eumque si intellexisset non aliter permissurum; at si permissurum credant extra crimen videri: optima sanè distinctione, quia furtum sine affectu furandi non committitur, Insti. de furtis, §. Placuit.

Qui re sibi commodata, vel apud se deposita vsus est aliter, atque accepit. si existimauit se non inuito domino id facere: furti non tenebitur, sed nec depositi villo modo tenebitur, commodati an teneatur in culpa æstimatio erit, id est an non debuerit existimare, id dominum permissurum, ff. de furtis, l. qui re sibi, lxxvi.

Qui iumenta sibi commodata longius duxerit alienamve rem inuito domino vsus sit, furtum faciet, ff. eo. l. qui iumenta, xl.

Sed & si credat aliquis inuito domino se rem commodatam sibi contrectare, Domino autem volente id fiat, dicitur furtum non fieri, Institut. de furtis, §. sed & si.

Eum qui quid vtendum accepit ipse alii commodauerit furti obligare responsum est. ex quo satis apparet furtum fieri & si quis vsum alienæ rei in suum lucrum conuertat, nec mouere quem debet, quasi is nihil lucri sui gratia faciat. species enim lucri est ex alieno largiri, & beneficii debitorem sibi acquirere, vnde & is furti tenetur, qui ideo rem amouet, vt eam alii donet, ff. de furtis, l. si pignori, §. §. cum qui quid.

Aliquando autem etiam suæ rei furtum quis committit: veluti si debitor rem, quam creditori pignoris causa dedit, subtraxerit, Institutione de furtis, §. aliquando.

Qui rem pignori dat, eamque surripit, furtum facit. Furtum autem rei pignoratæ dominus non tantum facere videtur, cum possidenti, siue tenenti creditori auferat: verum & si eo tempore abstulerit, quo non possidebat. reputa si rem pignoratam vendidit, ff. eo. l. in actione, 19. §. qui rem.

Si is qui rem pignori dedit, vendiderit eam: quamuis dominus sit, furtum facit.

sue eam tradiderit creditori, siue speciali pactione tantum obligauerit, idq; & Iulianus putat, ff. de furt. l. si is qui, 66. in prin.

Eum creditorem, qui post solutam pecuniam pignus non reddat, furti tenetur, si celandi animo retineat, ff. de furtis, l. si quis uxori, 5. 2. §. cum creditorem.

Si pignore vratur creditor: furti tenetur. Eum, qui quid vtendum accepit, ipse alii commodauerit, furti obligari responsum est, ex quo satis apparet: furtum fieri, & si quis vsum alienæ rei in suum lucrum conuertat. nec mouere quem debet, qualis is nihil lucri sui causa faciat. species enim lucri est ex alieno largiri, & beneficii debitorem sibi adquirere. vnde & is furti tenetur, qui ideo rem amouet, vt eam alii donet, ff. de furtis, l. si pignore, 54. in prin.

Cum creditor rem sibi pignoratam aufert: non videtur contrectare, sed pignori suo incumbere, ff. de furtis, l. cum creditor, 55.

Cum raptor omnimodo furtum facit, manifestus fur existimandus est. is autem cuius dolo fuerit raptum; furti quidem non tenebitur: sed vi bonorum raptorum, ff. eo. l. si vendidero, 80. §. cum raptor.

Furtorum genera sunt duo, manifestum, & nec manifestum, ff. eo. l. secunda.

Fur est manifestus, quem græci appellant *εἰς αὐτὸν αἰσχροῦ* hoc est, qui deprehenditur cum furto, & parui refert a quo deprehendatur: utrum ab eo cuius res fuit, an ab alio, sed utrum ita demum fur sit manifestus si in faciendo furto deprehendatur: an vero, & si alicubi fuerit deprehensus? & magis est (vt & Iulianus scripsit) & si non tibi deprehendatur, vbi furtum fecit: autamen esse furem manifestum, si cum re furtiua fuerit adprehensus, priusquam eo loci rem pertulerit quo destinauerat, ff. eo. l. tertia.

Quo destinauerit quis auferre, sic accipiendum est: quo destinauerit eo die manere cum eo furto, ff. eo. l. quarta.

Siue igitur in publico, siue in privato deprehendatur, antequam ad locum destinatum rem perferret: in ea causa est, vt fur manifestus sit, si cum re furtiua deprehendatur. & ita Cassius scribit. Sed si pertulerit, quo destinauit: tamen deprehendatur cum re furtiua, non tamen est manifestus fur. Quauis enim sæpe furtum contrectando fit. tamen initio, id est faciendo furti tempore, constituere visum est, manifestus nec ne fur esset, ff. eo. l. quinta. & sexta.

Qui ea mente alienum quid contrectauit, vt lucri faceret: tamen mutato consilio id domino postea reddidit, fur est, nemo enim tali peccato poenitentia sua nocens esse desit, ff. eo. l. qui ea mente, 66.

Inficiando depositum nemo facit furtum, nec enim furtum est ipsa inficiatio, licet propè furtum sit, sed si possessionem eius adipiscatur interuertendi causæ facit furtum, nec refert in digito habeat anulum an dactyliotheca, quem cum deposito teneret, habere pro suo destinauerit, ff. eodem l. inficiando, 67. in principio.

Nec manifestum furtum quid sit, apparet. Nam quod manifestum non est, hoc scilicet nec manifestum est, ff. eo. l. octaua.

Cum æs pignori datur etiam si aurum esse dicitur, turpiter fit, furtum non fit. Sed si datum est aurum, deinde cum dixisset se ponderare, aut obsignare uelle æs subiecit: furtum fecit: rem enim pignori datam interuenit, ff. eod. l. si æs pignori, 20. in prin.

Locaui tibi fundum & (vt adsolet) conuenit, vti fructus ob mercedem mihi pignori essent. si eos clam deportaueris: furti tecum agere possum. sed & si tu alii fructus pendentes vendideris, & emptor eos deportauerit: conse-

consequens est, ut in furtiuam causam eos incidere dicamus. & enim fructus quandiu solo cohæreant, fundi esse, & ideo colonum, quia voluntate domini eos percipere uideatur, suos fructus facere, quod certe in proposito non æque dicitur. qua enim ratione coloni fieri possunt, cum emptor eos suo nomine cogatur? ff. eod. l. si seruos, 61. §. locauit.

Si is, qui pignori rem accepit cum de uendendo pignore nihil conuenisset, uen didit, aut antequam dies uenditionis ueniret, pecunia non soluta id fecit fur ti se obligat, ff. eod. l. si is qui, 73.

Vulgaris est quæstio, an is, qui ex aceruo frumenti modium sustulerit: totius rei furtum faciat, an uero eius tantum quod abstulit? Offilius totius acerui furem esse putat. Nam & qui aurem alicuius tetigit (inquit) Trebatijs totum uide ri eum tetigisse, proinde (inquit) qui dolium aperuit & inde parum uini ab stulit: non tantum eius, quod abstulit, verum totius uidetur fur esse. Sed ue rum est, in tantum eos furti actione teneri, quantum abstulerunt. Nam & si quis armarium, quod tollere non poterat, aperuerit, & non omnes res, quæ in eo erant, contrectauit, atque ita discesserit. Deinde reuersus unam ex his ab stulerit, & antequam se reciperet, quo destinauerat deprehensus fuerit, eius dem rei & manifestus, & nec manifestus fur erit. sed & qui segetem ante lu cem secat, & contrectat, eius quod secat manifestus, & nec manifestus fur est, ff. eo. l. vulgaris, 21. in princ.

Si is, qui viginti numerum saccum deposuisset, alium saccum, in quo scit triginta esse errante eo, qui dabat, acceperit, putauerit autem illic sua uiginti esse: teneri furti decem nomine placet, ff. eod. l. vulgaris, §. si is qui.

Si is, cui te pecuniam ad matrem tuam perferendam dedisse proponis, parua quantitate numerata reliquam in usus suos conuertit: furtum fecit, C. de fur tis, l. septima.

Si quis æs subripuit, dum aurum se subripere putat, vel contra minus esse putat, cum plus esset, eius quod subripuit, furtum committit, Idem Iulianus scribit, d. l. vulgaris, §. si quis æs.

Sed & si quis subripuit furto duos sacculos, vnum decem, alterum viginti, quo rum alterum suum putauit alterum scit alienum: profectò dicemus tantum vnus quem putauit alienum, furtum eum facere, quemadmodum si duo po cula abstulerit, quorum alterum suum putauit. alterum scit alienum. Nam & hic vnus sit furtum, d. l. vulgaris, §. sed & si.

Sed si ansam in poculo suam putauit, vel vere fuit, totius poculi eum furtum fa cere Pomponius scripsit, d. l. vulg. §. sed si ansam.

Sed si de naui onerata furto quis sextarium frumenti tulerit: utrum totius one ris, an uero sextarii tantum furtum fecerit? facilius hoc quæritur in horreo pleno. & durum est dicere, totius furtum fieri. & quidem si cisterna uini sit, ut aquæ cisterna quid dices? quid deinde, si de naue uinaria: ut sunt multæ, in quas uinum infunditur? quid dicemus de eo, qui uinum hausit? an totius oneris furtum? & magis est, ut & hic non totius dicamus, d. l. vulgaris, §. sed & si de naui.

Certe si proponas in apotheca amphoras esse uini, easque subtractas: singula rum furtum sit, non totius apothecæ: quemadmodum si ex pluribus rebus mo uentibus in horreo reclusis unam tulerit, d. l. vulgaris, §. certe si.

Qui furti faciendi causa conclaue intrauit, nondum fur est, quamuis fu-

Quintæ Partis Lib. VI.

- randi causa intrauerit. quid ergo, qua actione tenebitur? utique iniuriarum, aut de ui accusabatur, si per uim introiuit. Item, si quis maioris ponderis quid aperuit, aut refregit, quod tollere non possit: non omnium rerum pro furto teneatur, sed earum tantum, quas tulerit. quia totum tollere non potuit, proinde si inuolucrum quod tollere non potuit, soluit, ut contrectet, deinde contrectauit quasdam res. quamuis singulas res, quæ in eo fuerant tollere potuerit: si tamen totum inuolucrum tollere non potuit, singularum rerum: quas tulerit fur est: exterarum non est, quod si totum uas tollere potuit: dicemus eum totius esse furẽ, licet soluerit, ut singulas, vel quosdam tolleret. & ita sabinus ait, d. l. vulgaris, §. qui furri.
- Si duo pluresve vnum tignum: furati sunt, quod singuli tollere non potuerint: dicendum est omnes eos furri in solidum teneri: quamuis id vnus nec contrectare, nec tollere solus potuit, & ita utimur. Nec enim potest dici, pro parte furtum fecisse singulos, sed totius rei vniuersos. sic fiet, singulos furri teneri, d. l. vulgaris, §. si duo.
- Quamuis autem earum quoque rerum: quas quis non abstulit, furri teneatur: at tamen condici ei non potest: idcirco quia condici ea res, quæ ablata est, potest. & ita Pompon. scripsit, d. l. vulgaris, §. fin.
- Si quid fur fregerit, aut ruperit, quod non etiam furandi causa contrectauerit: eius nomine cum eo furri agi non potest. si eo consilio area fracta sit, ut vniones (puta) tollerentur hique furri faciendi causa contrectati sint: eorum tantummodo furtum factum videri. verum est. nam ceteræ res, quæ se ponuntur, ut ad vniones perueniatur, non furri faciendi causa contrectantur. qui lancem rasit, totius fur est, & pro furto tenetur ad id, quod domini interest, ff. eod. l. si quid, xxii.
- Impubes furtum facere potest, si doli capax sit. Item potest cum impubere damni iniuria agi, quia id furtum ab impubere fit, sed modus adhibendus est. nam in infante id non cadit, cum impubere vero culpæ capaci aquilia agi potest. Item verum est, nec opere impuberis, furto facto teneri eum. Nec minus etiam condici ei posse Iulianus scripsit, ff. eo. l. Impuberem, 23. cum l. seq.
- Si Apes feræ in Arborem fundi tui apes fecerint, & quis eas, vel sauum abstulerit: eum non teneri tibi pro furto, quia non fuerint tuæ: easque constat caprarum terra, mari, coelo numero est. Item constat, colonum, qui numis colat, cum eo, qui fructus stantes subriperit acturum pro furto, quia ut primum decerpi essent, eius esse cepissent. ff. eo. l. si apes, 26.
- Ex furtiuis equis nati statim ad bonæ fidei emptorem pertinent merito: quia in fructu numerantur, ff. ead. l. qui vas, 48. §. ex furtiuis.
- Qui tabulas, vel cautiones amouerit pro furto tenetur: non tantum precii earum tabularum, verum & eius quid interfuit: quod ad æstimationem refertur eius summæ, quæ in his tabulis continentur, scilicet si tanti interfuit: ut puta si chirographa aureorum decem tabulæ fuerint. quod si iam erant inanes, quia solum proponebatur. potest dici: quia nonnunquam debitores tabulas sibi restitui petunt, quod nonnunquam calumniantur debitores, quasi in debito soluto ab his interest creditoris tabulas habere, ne forte controuersiam super ea re patiatur. Inde potest quæri si quis, cum alias probationes mensæ, quam scripturam haberet, chirographi furtum sit passus: aut si in binis tabulis instrumentum scriptum sit futurum tempus est, ut

est. ut alio chirographo saluo securior sit creditor, sed nihil uidetur interesse, si sunt, & aliæ probationes solutæ pecuniæ. sed si quis non amouit huiusmodi instrumenta, sed interleuit: non tantum pro furto tenetur, uerum etiam legis Aquiliæ locum habet. Nam rupisse uidetur, qui corrumpit, ff. eo. l. qui tabulas, xxvii.

Sed si subripuit prius, quam deleat: tanti tenetur, quanti domini interfuit non subripi. delendo enim nihil ad poenam adiicit, ff. eo. l. sed si, xxviii.

Hoc amplius & ad exhibendum agi potest & interdicto quorum bonorum agi poterit: Si hæreditariæ tabulæ deletæ sint, ff. eo. l. hoc amplius, xxix. cum lege sequenti, xxx.

Sed & si imaginem quis uel librum deleuerit. & hic tenetur damni iniuriæ quasi ruperit. Si quis tabulas instrumentorum reip. municipii alicuius, aut subriperit aut interleuerit: Labeo ait pro furto cum teneri. Idemque scribit, & de cæteris rebus publicis, deque societatibus, ff. eo. l. sed & si, xxxi.

De lege Aquilia maior quæstio est, quemadmodum possit probari, quanti eius interfuit. Nam si potest alias probare, non patitur damnum. quid ergo si forte pecuniam sub conditione credidit, & interim sunt testimonia, quorum probationem habeat, quæ possunt mori conditione pendente: aut puta me petiisse creditum, & quia testes, & signatores, qui rem meminissent: præsentibus non haberem, uicium remansisse: nunc uero eorum memoria & præsentia ad fidem creditæ pecuniæ uti possim, ff. eo. l. quidam, xxxii. §. de lege Aquilia.

Tutor administrationem, quidem rerum pupillarium habet, intercipiendi autem potestas ei non datur, & ideo si quid furandi animo amouerit: furtum facit, nec usucapi res potest, quamuis & tutelæ cum eo agi possit. quod in tutore scriptum est, idem erit, & in curatore adolescentis, cæterisque curatoribus, ff. eo. l. tutor, xxxiii.

Si quis perferendum acceperit, quod scierit furtiuum esse: constat, si deprehendatur, ipsum duntaxat furem manifestum esse, si nesciuerit: neutrum, ff. eod. l. si quis, xxxv.

Falsus creditor, hoc est is, qui se simulat creditorem, si quid acceperit: furtum facit. Nec numi eius fiunt, ff. eo. l. falsus, xlii. in prin.

Falsus procurator furtum quidem facere uidetur: sed Neratius uidendum esse ait, an hæc sententia cum distinctione uera sit: ut si hac mente ei dederit. nummos debitor, ut eos creditori perferret, procurator autem eos intercipiat: uera sit: Nam, & manent nummi debitoris, cum procurator eos non eius nomine accepit, cuius debitor eos fieri uult, & inuito domino eos contrectando, sine dubio furtum facit. Quod si ita det debitor, ut nummi procuratoris fiant: Nullo modo eum furtum facere ait, uoluntate domini eos accipiendo, d. l. falsus, §. falsus procurator.

Si iussu ab alio solus creditoris procurator accepit, debitori iste tenetur pro furto, & nummi debitoris erunt, ff. eod. l. si iussu, xliiii. in prin.

Si Titius cuius nomine pecuniam perperam falsus procurator accepit, ratum habeat: Ipse quidem Titius negotiorum gestorum ager: ei uero qui pecuniam in debitam dedit, aduersus Titium erit indebiti conditio: aduersus falsum procuratorem furtiua durabit conditio, & à Titio non inique per doli exceptionem, uti præstetur ei furtiua conditio, desiderabitur, ff. eod. l. si uendidero, 80. §. si Titius.

Falsus procurator ita demum furtum pecunia facit: si nomine quoque ueri pro-

Quintæ Partis Lib. VI.

curatoris, quem creditor habuit, adsumpto, debitorem alienum circumuenerit, quod æquè probatur, & in eo, qui sibi deberi pecuniam, ut hæredi sempronii creditori adseuerauit, cum esset alius, ff. eodem. l. si uendidero, 80. S. Falsus autem.

Falsus procurator depositum recipiendo, uel æs alienum exigendo citra domini uoluntatem, furtum facit. C. de furtis, l. falsus, xix.

Si quis nihil in persona sua mentitus est, sed uerbis fraudem adhibuit: fallax est magis, quàm furtum facit. ut puta si dixit se locupletem: si in mercem se collocaturum quod accepit: si fideiussores idoneos daturum, uel pecuniam confestim se soluturum. Nam his omnibus magis decepit, quam furtum fecit. sed quia dolo fecit (nisi sit alia aduersus eum actio) de dolo dabitur, d. l. falsus. 43. S. si quis nihil in persona.

Qui alienum quid iacens lucri faciendi causa sustulit, pro furto obstringitur: siue scit, cuius sit, siue ignorauit, nihil enim ad furtum minuendum facit, quod cuius sit ignoret, quid si dominus id dereliquit: furtum non sit eius, etiam si ego animum furandi habuero; nec enim furtum sit, nisi sit, cui fiat. in proposito autem nulli sit: quippè cum placeat Sabini, & Celsii sententia æstimantium statim nostram desinere rem esse, quam derelinquimus. sed et, si non sit derelictum putauit tamen derelictum: pro furto non tenetur, sed si neque fuit, neque putauit, iacens tamen tulit, non ut lucratur, sed redditurus ei, cuius fuit, non tenetur pro furto. proinde uideamus si nescit, cuius esset, sic tamen tulit, quasi redditurus ei, qui desiderasset, uel qui ostendisset rem suam: non obligatur. Plerique hoc etiam faciunt, ut libellum proponant continentem inuenisse se, & redditurum ei, qui desiderauerit. Hi ergo ostendunt se non animo furandi fecisse. d. l. falsus. 43. S. qui alienum.

Si quis sponte rem eiecit, uel iactauit, & ideo quasi pro derelicto habiturus, tuque rem hanc tuleris: an pro furto tenearis. Celsus ait: si quidem putasti pro derelicto habitam non teneri, quod si non putasti: hic dubitari posse ait, & tamen magis defendit, non teneri: quia (inquit) res nõ interuertitur ei, qui eam sponte reiecit, d. l. falsus, S. si quis sponte.

Si rem meam, quasi tuam tibi tradidero scienti meam esse: magis est furtum se facere, si lucrandi animo id feceris, ff. eod. l. si ius. 44. S. si rem.

Qui furem nouit, siue indicet eum, siue non indicet, fur non est: cum multum inter sit, furem quis cælet, an non indicet. qui nouit, pro furto non tenetur: qui cælat, hoc ipso tenetur, ff. eod. l. qui uas, 48. S. qui furem nouit.

Cum fur rem furtiuam uendidisset, ei que numos precii dominus rei per uim extorsisset: furtum eorum numorum non fecisse rectè responsum est. Idem etiam ui bonorum raptorum actione tenebitur: quod enim ex re furtiua redigitur, furtiuum non esse, nemini dubium est. Numus ergo hic, qui redactus est ex pretio rei furtiue, non est furtiuus. d. l. qui uos, S. cum fur.

Qui iniuriæ causa ianuam effregit: quamuis mihi per alios res amotæ sint: non tenetur pro furto. Nam maleficia uoluntas, & propositum delinquentis distinguunt. ff. eod. l. qui iniuriæ causa. 53. in prin.

Si cretæ fodiendæ causa specum quis fecisset, & cretam abstulisset: fur est, non quia fodisset, sed quia abstulisset, ff. eod. l. si cretæ. 57.

Hæreditariæ rei furtum fieri Iulianus negabat, nisi fortè pignori dederat defunctus, aut commodauerat, aut in qua ususfructus alienus est. His enim casibus hæreditariarum rerum fieri furtum, & usucapionem impediri. ff. eod. l. hæredil

taræ,

tariz, 68. cum duabus seq.

Si quis ex bonis eius, quem putabat mortuum, qui uiuus erat, pro hærede res apprehenderit, furtum non facit, ff. cod. l. si quis, 83. in prin.

Interdū quoque pro furto tenetur, qui ipse furtū nō fecit; qualis est is, cuius ope, & consilio furtum factum est: in quo numero est, qui tibi numos excussit, ut alius eos raperet: aut tibi obstiterit, ut alius rem tuam exciperet, aut oues tuas, uel boues fugauerit, ut alius eas acciperet. Et hoc ueteres scripserūt de eo qui panno rubro fugauit armentum. sed si quid eorum per lasciuiam, & non data opera, ut furtum admitteretur factum est, In factum actio dari debet. **A** ubi ope Marci Titius furtum fecerit, ambo furti tenentur. ope, & consilio eius quoque furtum admitti uidetur, qui scalas forte fenestris supponit, aut ipsas fenestras, uel ostium effringit, ut alius furtum faceret, quive feramenta ad effringendum, aut scalas, ut fenestris supponerentur, commodauerit, certè qui nullam opem ad furtum faciendum adhibuit, sed tantum consilium dedit, atque hortatus est, ad furtum faciendum non tenetur pro furto. Instit. de furtis. §. interdum.

Ope consilio furtum factum celsus ait, non solum si idcirco fuerit factum, ut socii furarentur: sed, & si non, ut socii furarentur, inimicitiarum tamen causa fecerit. Recte Pedius ait: sicut nemo furtum faciat sine dolo malo. ita nec consiliū uel opem ferre sine dolo posse. consilium autem dare uidetur, qui persuadit, atque impellit, atque instruit consilio ad furtum faciendum. opem fert, qui ministerium, atque adiutorium ad subripiendas res præbet, ff. cod. l. in furti. §. o. §. ope consilio.

Cum eo, qui panū rubrū ostendit, fugauitque pecus, ut in fures incideret: si quidem dolo malo fecit, pro furto tenetur, sed si non furti, faciendi causa hoc fecit, non debet impunitus esse lusus tam perniciosus. idcirco Labeo scribit in factum dandam actionem. Nam & si præcipitata sint pecora: utilis actio damni iniuriæ, quasi ex lege Aquilia dabitur. d. l. in forti, §. si. cum l. seq.

Si qu is uxor i res mariti subtrahenti opem consiliumue accommodauerit: pro furto tenebitur. sed & si furtum cum ea fecit, tenebitur, cum ipsa non teneatur. ipsa quoque si opem furi tulit, pro furto non tenebitur, sed rerum amotarum, ff. cod. l. si quis. §. 2. in prin.

Si quis de manu alicuius numos aureos, uel argenteos, uel aliam rem excusserit, pro furto tenetur. si ideo tegerit, ut alius tolleret: isque sustulerit, d. l. si quis, §. si quis de manu.

Si quis massam meam argenteam subripuerit, & pocula fecerit possum pocula, uel massam condicere. Idem est & in uuis, & in musto, & in uinaceis. Nam uuas, & mustum, & uinaceam cōdicere possum. d. l. si quis, §. 2. §. si quis massam.

Qui ferramenta sciens commodauerit ad effringendum ostium, uel armarium, uel scalam, sciens cuius rei gratia id fieret, commodauerit ad ascendendum: licet nullum eius consilium principaliter, ad furtum faciendum interuenerit, tamen pro furto tenetur, ff. cod. l. si pignore, §. 4. §. qui ferramenta.

Nemo opem aut, consilium alii præstare potest, qui ipse furti faciendi consilium capere non potest, ff. eo. l. fullo, §. 90. §. fina.

Si qui in parentum potestate sunt, si rem eis surripiunt furtum quidem faciunt, & res in furtiuam causam cadit, nec ob id ab ullo usucapi potest antequam in domini potestatem reuertatur, Inst. de furtis, §. ii qui, & ff. cod. l. serui, xvii. in principio.

Quintæ Partis Lib. VI.

Ne cum filiofamilias pater pro furto agere possit, non iuris constitutio, sed natura rei impedimento est; quod non magis cum his, quos in potestate habemus, quam nobiscum ipsi agere possumus, ff. de furtis, l. ne cum filiofam. xvi.

Filius miles patri pro furto, non tenebitur, ff. eod. l. si quis, l. i. S. idem dicendum. In civilem rem desideratis, ut agnitas res furtiuas non prius reddatis, quam pretium fuerit solutum à dominis curate igitur cautius negotiari, ne non tantum in damna huiusmodi, sed etiam in criminis suspicionem incidatis, C. de furtis, l. secunda.

Civile est, quod a te aduersarius tuus exigit, ut rei, quam apud te fuisse fateris, exhibeas uenditionem. Nam a transeunte & ignoto te emisse, dicere non conuenit, volenti euitare alienam bono viro suspicionem, C. eo. l. quinta.

Non potest præses provinciae efficere, ut furti damnatum non sequatur infamia, ff. de furtis, l. non potest, l. xiii.

Quamuis res furtiua, nisi ad dominum redierit, usucapi non potest: tamen si eo nomine lis æstimata fuerit, vel furti dominus eam uendiderit: non interpellari iam usucapionis lites dicendum est, ff. de furtis, l. quamuis, l. xxxv.

Si ad dominum ignorantem peruenerit res furtiua, uel ui possessa: non uidetur in potestatem domini reuersa. ideoque nec si post talem domini possessionem bona fide euenti uenierit, usucapio sequeretur, ff. eod. l. si ad dominum, 87.

Meminiſſe oportebit, nunc furti plerunque criminaliter agi: & cum, qui agit in crimen subscribere: non quasi publicum sit iudicium, sed quia uisum est temeritatem agentium etiam extraordinaria animaduersione coercendam, non id eo tamen minus is, qui uelit, poterit civiliter agere, ff. eo. l. fin.

VI BONORVM RAPTORVM.

Tit.

II.

Eadem obseruanda sunt in ui bonorum raptorum, quæ in furto dicta sunt.

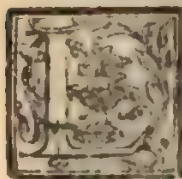
VI res alienas rapit, tenetur etiam furti, (quis enim magis alienam rem inuito domino contrectat, quam qui ui rapit? ideoque rectè dictum est, eum improbum furem esse, sed ne inueniatur uia per quam raptores suam exercent auaritiam constitutum est, ut nemini liceat ui rapere, uel rem mobilem, uel se mouentem, licet eandem suam existimet. Sed si quis contra statuta principum fecerit, rei quidem suæ dominio cadit, si autem aliena res sit. post restitutionem eius etiam æstimationem eiusdem rei præstat, quod non solum in immobilibus rebus, quæ rapi possunt locum habet, sed etiam in inuasionib. quæ circa res soli fiunt ut ex hac causa ab omni rapina homines se abstineant. Iust. de ui bonorum raptorum in princ. & C. unde ui. l. si quis in tantdm.

Non prodest ei, qui ui rapit, ad euictandam poenam, si ante iudicium restituat rem quam rapuit, ff. ui bon. rapt. l. pen.

Quod ui possessum raptiue sit, antequam in potestate Domini hæredisue eius peruenit, usucapi lex uetat, ff. eo. l. fin.

DE LEGE AQUILIA.

Tit. III.

EX Aquilia omnibus legibus, quæ ante se de damno iniuria letaræ sunt, derogavit: Sive duodecim tabulisve alia, quæ fuit. quas leges nunc referre non est necesse. Quæ lex Aquilia plebiscitum est: cum eam Aquilius Tribunus plebis à plebe rogauerit, ff. ad legem Aquil. l. prima.

In hoc titulo tractatur de actione legis Aquiliæ. Sed quia materia hæc commodè non potuit separari propter ordinem institutionum leges omnes descripte sunt.

Damni iniuriæ actio constituitur per legem Aquiliam cuius capite cautum est, ut si quis quadrupedem, quæ pecudum numero sit, iniuria occiderit, quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur. Quod autem non præcise de quadrupede, sed de ea tantum, quæ pecudum numero est, canetur, eo pertinet, ut neque de feris bestiis, neque de canibus cautum esse intelligamus, sed de his tantum, quæ gregatim proprie pasci dicuntur, quales sunt æqui, muli, asini, oves, boues, capræ, idè suis quoque idem placuit. Nam, & suæ pecudum appellatione continentur: quia & hi gregatim pascuntur, sed canis inter pecudes non est longe magis bestię in eo numero non sunt: uelut ursi, leones, pantheræ, & elefanti, autem, & cameli, quasi mixti sunt: Nam & iumentorum operam præstant, & natura eorum fera est, & ideo primo capite contineri eas oportet, Inst. de lege Aquilia, in princ. & ff. ad legem Aquil. leg. secunda, §. ut igitur.

Lex duodecim tabularum furem noctu deprehensum occidere permittit: ut tamen id ipsam cum clamore testificetur. Interdum autem deprehensum ita permittitur occidere, si is se re lo defendat: ut tamen æque cum clamore testificetur, ff. eo. l. quarta, §. lex duodecim.

Sed & si quempiam alium ferro se petentem quis occiderit, non videbitur iniuria occidisse, & si metu quis mortis furem occiderit non dubitabitur. quin lege Aquilia non teneatur, si autem eum posset adprehendere, maluit occidere, magis est, ut iniuria fecisse videatur, ergo & cornelia tenebitur, ff. eo. l. quinta, in princ.

Iniuria autem occidere intelligitur, qui nullo iure occidit: ac non his quidem hæc lege tenetur, qui casu occidit: si modo culpa eius nulla inueniatur: Nam alioquin non minus ex dolo, quam ex culpa quisque hac lege tenetur, Inst. de lege Aquilia, §. Iniuria autem.

Iniuriam hic accipere nos oportet, non quemadmodum circa iniuriarum actionem contumeliam quandam sed quod non iure factum est. hoc est contra ius, id est si culpa quis occiderit, & ideo interdum utraque actio concurrat, & legis Aquiliæ, & Iniuriarum. Sed duæ erunt estimationes alia damni, alia Contumeliæ. Igitur iniuriam hinc damnum accipiemus culpa datum etiam ab eo qui nocere voluit. Et ideo quærimus si furiosus damnum dederit, an legis Aquiliæ actio sit. Et Pegasus negavit: quæ enim in eo culpa sit, cum suæ mentis non sit. Et hoc verissimum est, cessabit igitur Aquilia actio. quemadmodum si quadrupedes damnum dederint, Aquilia cessat: aut si tegula ceciderit. sed & si infans damnum dederit, idem erit dicendum, quod si impubes id fecerit, Labeo ait, quia furti tenetur, teneri & Aquilia cum. & hoc est verum si sit iam iniuriæ capax, ff. eo. l. quinta, §. iniuriam.

Quod dicitur damnum iniuria datum Aquilia persequi, sic erit accipiendum, ut videatur

Quintæ Partis, Lib. VI.

videatur damnum iniuria datum, quod cum damno iniuriam attulerit: nisi magna vi cogente fuerit factum, ut Celsus scribit circa eum, qui incendii ar-
tendi gratia vicinas aedes intercidit: nam hic scribit cessare legis Aquiliæ
actionem: Iusto enim metu ductus ne ad se ignis perveniret, vicinas aedes inter-
cidit, & siue pervenit ignis, siue ante extinctus est, existimat legis Aquiliæ a-
ctionum cessare, ff. eo. l. si quis fumo, 49. §. quod dicitur.

Occisum autem accipere debemus, siue gladio, siue etiam fuste. uel alio telo, uel
manibus, si forte strangulauit eum, uel calce petiit, uel capite, uel qualiter qua-
liter, sed si quis plus iusto oneratus deiecerit onus, & equum occiderit Aquila
locum habet: fuit enim in ipsius arbitrio, ita se non onerate. Nam & si lap-
sus aliquis equum alienum onere præsserit. Pegasus ait, lege Aquilia eum te-
neri, ita demum, si vel plus iusto se onerauerit, vel negligentius pro lubricum
transierit. Proinde si quis alterius impulsu damnum dederit, Proculus scri-
bit, Neque eum, qui impulit teneri, quia non occidit: Neque eum, qui impul-
sus est, quia damnum iniuria non dedit. Secundum quid in factum actio erit
danda in eum, qui impulit, ff. eo. l. septima, §. occisum.

Si quis in colluctatione, uel in pangratio, uel pugiles dum inter se exercentur,
alius alium occiderit, si quidem in publico certamine, alius alium occiderit,
Cessat Aquilia, quia gloriæ causa, & uirtutis, non iniuriæ gratia uidetur dam-
num daturi, d. l. septima, §. si quis in colluctatione.

Si quis de ponte equum præcipitauit, Celsus ait, siue ipso ictu perierat, aut con-
tinuo submersus est, aut lassatus vi fluminis victus perierit, lege Aquilia tene-
tur, d. l. septima. sed si quis de ponte.

Idem iuris est, si medicamento perperam usus fuerit, sed & qui bene secuerit, &
dereliquit curationem, securus non erit, sed culpæ reus intelligitur, ff. eo. l.
octaua, in princ.

Mulionem quoque si per imperitiam impetum mularum retinere non potuerit,
si ex alienum equum obtriuierint vulgo dicitur culpæ nomine teneri. Idem di-
citur & si propter infirmitatem sustinere mularum impetum non poterit. Ne-
que uidetur iniquum, si infirmitas culpæ adnumeretur cum affectare quisque
non debeat in quo, uel intelligit, vel intelligere debet infirmitatem suam alii
periculosam futuram. Idem iuris est in persona eius, qui impetum equi, quo
uehebatur propter imperitiam, uel infirmitatem retinere non poterit, d. l.
octaua, §. Mulionem.

Item cum eo, qui canem imitauerat, & affecerat ut aliquem morderet, quamuis
eum non tenuit: Proculus respondit Aquiliæ actionem esse, sed Iulianus eum
demum Aquilia teneri ait, qui tenuit & efficit, ut aliquem morderet. ceterum
si non tenuit in factum agendum, ff. eo. l. item mela, ii. §. Item cum eo.

Fructuarium vel usurarium melius est utile iudicium ex hac causa dandum, d. l.
Item mela, §. fin.

Sed, & si proprietatis dominus vulnerauit equum, uel occiderit, in quo usus fru-
ctus meus est, danda est mihi ad exemplum legis Aquiliæ actio in eum pro-
portione usus fructus, ut etiam ea pars anni in æstimationem veniat, qua non-
dum usus fructus meus fuit, ff. eo. l. sed & si. xii.

Si Dominus equum suum occiderit, bonæ fidei possessori uel ei, qui pignori acce-
pit, in factum actione tenebitur, ff. eo. l. si Dominus, 17.

Sed & si is, qui pignori equum accepit, occidit eum uel vulnerauit, lege Aquilia
& pignoratitia conueniri potest. Sed alterutra contentus esse debet actor,
ff. eo.

ff. eo. l. sed & si is qui, xviii.

Sed si communem equum occiderit quis, Aquilia teneri eum celsus ait. Idem est & si vulnerauerit, scilicet pro ea parte, pro qua dominus est, qui agat, ff. eo. l. sed si communem, 19. & 20.

His autem verbis legis, **QUANTI ID EO ANNO PLVRIMI EVIT**, illa sententia exprimitur, ut si quis animal tuum, quod hodie claudum, aut mancum, aut luleum erit, occiderit, quod in eo anno integrum, aut pretiosus fuerit non tanti teneatur, quanti hodie erit, sed quanti eo anno plurimi fuerit: Quare ratione creditum est poenalem esse huius rei actionem. quia non solum tanti quisque obligatur, quantum damni dederit, sed aliquando longe pluris. Ideoque constat in hæredem eam actionem non transire, quæ transitura fuisset, si ultra damnum, nunquam. *lis estimaretur*, Inst. de lege Aquilia, §. his autem verbis.

Ait lex **QUANTI IS EQVVS IN EO ANNO PLVRIMI EVISSET**. ista clausula æstimationem habet damni quod datum est, Annus autem retrorsus computatur, ex quo quis occisus est. Quod si morti terè fuerit vulneratus, & postea post longum intervallum mortuus sit inde annum numeravimus secundum Iulianum ex quo vulneratus est, licet Celsus contrascribit. Sed utrū corpus eius solum æstimamus quanti fuerit cum occideretur, an potius quanti interfuit nostra non esse occisum? & hoc iure utimur, ut eius, quid interest fiat æstimatio, ff. eo. l. Ait lex, 21. in prin.

In summa omnia commoda, quæ intra annum, quo interfectus est preciosorem equum facerent, hæc accedere ad æstimationem eius dicendum est, ff. eod. l. inde Neratius, 23. §. in summa.

Hanc actionem, & hæredi cæterisque successoribus dari constat. sed in hæredem vel cæteros hæc actio non dabitur, cum sit poenalis: Nisi forte ex damno locupletior hæres factus sit, ff. eo. l. inde Neratius, §. hanc actionem.

Huius legis secundum quidem capitulum in desuetudinem abiit. Tertio autem capite, ait eadem lex Aquilia: **CAETERARVM AVTEM RERVVM PRÆTER PECVDES OCCISOS, SI QVIS ALTERI DAMNVN FAXIT, QVOD VSERIT, FREGERIT, RVPERIT, INIVRIA, QVANTI EA, RES ERIT IN DIEBVN TRIGINTA PROXIMIS TANTVM AES DOMINO DARE DAMNAS ESTO**. Si quis igitur non occiderit pecudem, sed vserit, fregerit, ruperit, sine dubio ex his verbis legis agendum erit, ff. eo. l. si servus, 27. §. huius legis.

Capite tertio de omni cætero damno cavetur. Itaque si quis quadrupedem, quæ pecudum numero est, vulnerauerit, siue eam quadrupedem, quæ pecudum numero non est, vel canem, aut feram bestiam vulnerauerit, aut occiderit, hoc capite actio constituitur, In cæteris quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus, quæ anima carent, damnum per iniuriam datum, hac parte vindicatur. Si quid enim vsum, aut ruptum, aut fractum fuerit, actio ex hoc capite constituitur; quamquam poterat sola **R V P T I** appellatio in omnes istas causas sufficere. Ruptum enim intelligitur, quod quoquo modo corruptum est. Unde non solum fracta, aut vsta, sed etiam scissa, & collisa, & effusa, & quoquo modo perempta, atque deteriora facta, hoc verbo continentur: Denique responsum est, si quis in alienum vinum, aut oleum, id immiscuerit, quo naturalis bonitas vini, aut olei corrumpetur ex hac parte legis Aquiliæ eum teneri. Illud palam est, sicut ex primo capite ita Demum quisque tenetur, si dolo, aut culpa

culpa eius quadrupes occisa sit, ita ex hoc capite de dolo, aut culpa, & de cæterò damno quemque teneri. Ex hoc tamen capite non quanti in eo anno, sed quanti in diebus triginta proximis res fuerit, obligatur is, qui damnum dederit. Ac ne (PLVRIMI) quidem verbum adiicitur. Sed Sabino rectè placuit, perinde habendam estimationem, ac si etiam hac parte (plurimi) verbum adiectum fuisset: Inst. eod. l. §. capite tertio. & ff. eod. l. quæmadmodum, 28. §. finali.

Si quis insulam voluerit meam exurere, & ignis etiam ad vicini insulam peruenit, Aquilia tenebitur etiam vicino. Non minus etiam inquilinis tenebitur ob res eorum exustas, d. l. si seruus, §. si quis insulam.

Si fornicarius coloni ad fornacem obdormisset, & villa fuerit exusta, Neratius scribit, ex locato conuentum præstare debere si negligens in eligendis ministeriis fuit. Cæterum si alius ignem subiecerit, fornaci, alius negligenter custodierit, an tenebitur, qui subiecerit? Nam qui custodit, nihil fecit. qui rectè ignem subiecit non peccabit. quid ergo est utilis actio competit, tam in eum, qui ad fornacem obdormiuit, quam in eum, qui negligenter custodit. Nec quisquam dixerit in eo, qui obdormiuit, rem eum humanam, & naturalem passum: cum deberet, vel ignem extinguere, vel ita munire, ne euagetur, d. l. si seruus, §. si fornicarius.

Si furnum secundum Parietem communem haberes, an damni iniuria tenearis? & ait Proculus, agi non posse: quia nec cum eo qui focum haberet. & ideo æquius est in factum actionem dandam: scilicet si paries exustus sit. si autem nondum mihi damnum dederis, sed ita ignem habeas, vt metueam ne mihi damnum des, damni infecti sufficit cautio, d. l. si seruus, §. si furnum.

Si cum Apes meæ ad tuas aduolassent, tu eas exuferis legis Aquiliæ actionem competere Celsus ait, d. l. si seruus, §. si cum Apes.

Inquit lex, RVPERIT, rupisse verbum ferè omnes veteres sic intellexerunt, corruperit, & ideo Celsus quærit, si Lolium, aut abenam in segetem alienam inieceris, quo eam tu inquinares; Non solum quod ui, aut clam dominum posse agere, uel si locatus fundus sit, colonum: sed & in factum agendum, & si colonus eam exercuit, cauere eum debere, amplius non agi: scilicet ve dominus amplius inquietet. nam alia quædam species damni est, ipsum quid corrumpere, & mutare, vt lex Aquilia locum habeat: alia nulla ipsius mutatione applicare aliud, cuius molestia separatio sit, d. l. si seruus, 27. §. inquit lex.

Cum eo planè qui vinum spurcauit, vel effudit, vel acetum fecit, vel alio modo vitiauit, agi posse Aquilia Celsus ait: quia etiam effusum, & acetum factum CORRVPTI appellatione continetur, & non negat fractum, & vltum contineri: CORRVPTI appellatione, sed non esse nouum, vt lex specialiter quibusdam enumeratis, generale subiiciat verbum, quo specialia complectantur, quæ sententia vera est, d. l. si seruus, §. cum eo planè.

Rupisse eum utique, accipiemus, qui vulnerauit vel virgis, vel loris, vel pugnis cecidit: vel telo, vel quo alio, vt scinderet alicui corpus, vel tumorem fecerit. sed ita demum, si damnum iniuria datum est. Cæterum si nullo equum pretio uilliozem. deteriozemve fecerit, Aquilia cessat: iniuriarumque erit agendum, duntaxat. Aquilia enim eas ruptiones, quæ damna dant, persequitur. Ergo & si pretio quidem non sit deterior equus factus, verum sumptus in salutem eius & sanitatem facti sunt, in hæc uidetur damnum datum, atq; ideo lege Aquilia agi posse, d. l. si seruus, §. Rupisse.

Si quis

- Si quis æs subripuit, dum aurum se subripere putat, uel contra minus esse putat, cum plus esset, eius quod subripuit, furtum committit, Idem Iulianus scribit, d.l. vulgaris, §. si quis æs.
- Si quis uestimenta sciderit, vel inquinauerit, Aquila quasi ruperit, tenetur. Sed & si quis milium, vel trumentum meum effuderit in flumen, sufficit Aquilæ actio. Item si quis frumento harenam, vel aliud, quid immiscuit, ut difficilis separatio sit, quasi de corrupto agi poterit, d.l. si seruus, §. si quis uestimenta.
- Si quis de manu mihi numos excuserit, Sabinus existimat, damni iniuriæ esse actionem, si ita perierint, ne ad aliquem peruenirent, puta si in flumen, vel in mare, vel in cloacam ceciderunt. quod si ad aliquem peruenerunt, ope, consilio furtum factum agendum est, quod & Antiquis placuit. item etiam in factum dari potest actio, d.l. si seruus, 27. §. si quis de manu.
- Si equa ictu a te percussa elecerit. Brutus ait Aquilia teneri, quasi rupto, Et si multum plus iusto onerauerit, & aliquid membri ruperit, Aquilæ locum fore, d.l. si seruus, §. si mulier.
- Si mulum plus iusto onerauerit, & aliquid membri ruperit, Aquilæ locum erit, d.l. si seruus, §. & si mulum.
- Si nauem uenaliciarum mercium perforasset, Aquilæ actionem esse, quasi ruperit Viuianus scribit, d.l. si seruus, §. si nauem.
- Si oliuam immaturam decerpserit, vel segetem defecuerit immaturam, vel vineas crudas Aquilia tenebitur, quod si iam maturas, cessat Aquilia. Nul la enim iniuria est, cum tibi etiam impensas donauerit, quæ in collectionem huiusmodi fructuum impenduntur. Sed si collecta hæc interceperit, furti tenetur octauenus in uis adicit, nisi, inquit, in terram uuas proiecit, ut effunderentur. Idem & in silua cædua scribit: ut si immatura, Aquilia teneatur. Quod si matura interceperit, furti teneri eum, & arborum furtim Cæsarum, si salictum maturum ita ne stirpes læderes, tuleris cessare Aquiliam, d.l. si seruus, 27. §. si oliuam.
- Si calicem diatrectum faciendum dedisti, si quidem imperitia fregit, damni iniuria tenebitur. si vero non imperitia fregit, sed rimas habebat uitiolas, potest esse excusatus, & ideo plerunque artifices conuenire solent, cum eiusmodi materiæ dantur, non periculo suo se facere, quæ res ex locato tollit actionem, & Aquilæ, d.l. si seruus, §. si calicem.
- Si quis ædificii mei fores confregerit, vel refregeris, aut si ipsum ædificium diruit, lege Aquilia tenetur, d.l. si seruus, §. si quis.
- Si quis aquæductum meum diruerit, licet cœmenta mea sunt, quæ diruta sunt, tamen quia terra mea non sit, qua aquam duco, melius est dicere actionem utilem, d.l. si seruus, §. si quis aquæductum.
- Si ex Placito lapis ceciderit, & quid ruperit, vel fregerit, Aquilæ actione prostrarium teneri placet, si male composuit lapides, & ideo lapsi sunt, d.l. si seruus, §. si ex plaustro.
- Item si tectori locaueris laccum uino plenum curandum, & ille eum pertulit, ut uinum sit effusum, Labeo scribit in factum agendum, d.l. si seruus, §. fin.
- Qui foueas urforum, ceruorumque capiendorum causa faciunt, si in itin-

neribus fecerunt, eoque aliquid decidit, factumque deterius est, lege Aquilia obligati sunt. at si in aliis locis, ubi fieri solent, fecerunt, nihil tenentur. Hæc tamen actio ex causa danda est, id est si neque denunciatum est, neque scierit, aut providere potuerit, & multa huiusmodiprehenduntur, quibus sum moueretur petitor, si evitare periculum poterit. Quemadmodum si laqueos eo loci posuisses, quo ius ponendi non haberes, & pecus vicini in eos laqueos incidisset, ff. cod. l. qui foueas, 28. & seq. in princ.

Si protectum meum, quod supra domum tuam nullo iure habebam, recidisses, posse me tecum damni iniuria agere, Proculus scribit. Debuisti enim mecum. ius mihi non esse protectum habere, agere, nec esse equum damnum me pati, recisis a te meis tignis. Aliud est dicendum ex rescripto Imperatoris Severi: qui ei per cuius domum traiectus erat, aquæ ductus citra seruitutem, rescripsit iure suo posse eum intercidere. & merito: Inter est enim quod hic in suo protexit. Ille in alieno fecit, ff. eo. l. Quemadmodum, 29. §. si protectum.

Si naus tua impacta in meam scapham, damnum mihi dedit, quaesitum est, quæ actio mihi competeret. & ait Proculus, si in potestate Nautarum fuit, ne id accideret, & culpa eorum factum sit, lege Aquilia cum nautis agendum: quia parui refert nauem immittendo, aut seruaculum ad Nauem du cendo, an tua manu damnum dederit. quia omnibus his modis parte damno afficior. Sed si fune rupto, aut cum à nullo regeretur naus incur risset cum domino agendum non esse. dicta lege quemadmodum, §. si naus.

Item Labeo scribit, si cum vi ventorum naus impulsæ esset in funes ancho rarum alterius, & nautæ funes præcidissent, si nullo alio modo nisi præci sis funibus explicare se potuit, nullam actionem dandam. Idemque La beo, Et Proculus, & circa retia piscatorum, in quæ naus piscatorum inci derat, æstimarunt: Planè si culpa nauturum id factum esset lege Aquilia agendum. Sed ubi damni iniuria agitur, ob retia non piscium, qui ideo capti non sunt, fieri æstimationem: cum incertum fuerit, an caperentur. Idemque & in uenatoribus, & in aucupibus probandum, d. l. quemadmo dum, §. item Labeo.

Si naus alteram contra se venientem obruisset, aut in gubernatorem, aut in ducatorem actionem competere dampni iniuriæ Alfenus ait. Sed si tan ra uis naui facta sit, quæ temperari non potuit, nullam in dominum dan dam actionem. sin autem culpa nautarum, id factum sit, Aquilia sufficit. Si funem quis, quo religata naus erat, præciderit, de naue, quæ periit in factum agendum est, d. l. quemadmodum, 28. §. si naus alteram.

Hac actione ex hoc capite de omnibus animalibus læsis, quæ pecudes non sunt agendum est, puta ut de cane. Sed & de Apro, & Leone, cæterisque fe ris, & auibus: idem erit dicendum, dicta lege quemadmodum, xxviii. §. hac actione.

Magistratus municipales, si damnum iniuria dederint, posse Aquilia teneri. Nam & cum pecudes aliquis pignori cepisset, & tame eas recauisset, dū non patitur, te eis cibaria adferre in factum actio danda est. Item si dū putat se ex lege

lege capere pignus, non ex lege caperit, & res tritas, corruptasve reddat, dicitur legem Aquiliam locum habere. quod dicendum, & si ex lege pignus caperit. Si quid tamen magistratus aduersus resistantem uiolentius fecerit, non tenebitur Aquilia; dicta lege quemadmodum, §. magistratus.

Si quis alienum vinum, vel frumentum. consumpserit non videtur damnum iniuria dare, ideoque utilis danda est actio, ff. eod. l. qui occiderit, 30. §. si quis alienum.

Si putatur ex arbore rami cum deieceret, vel machinarius equum prætereuntem occiderit, ita tenetur si is in publicum decideret, nec ille proclamauit, ut casus eius cui dari possit, sed Mutius etiam dixit, si in priuato id accidisset posse de culpa agi, culpam autem esse, quod cum a diligente prouideri poterit non esset prouisum: aut tum denunciatum esset, cum periculum cui dari non possit. secundum quam rationem non multum refert per publicum an per priuatum interficeret: cum plerumque per priuata loca vulgo iter fiat. Quod si nullum iter erit, dolum duntaxat præstare debet, ne immittat in eum, quem viderit transeuntem. Nam culpa ab eo exigenda non est cum adiungere non potuerit, an per eum locum aliquis transcurus sit, ff. eod. l. si putator, 31. §. si nullus.

Si quadruplex cuius nomine actio esset cum domino, quod pauperiem fecisset, ab alio occisa est, & cum eo lege Aquilia agitur, æstimatio non ad corpus quadrupedis, sed ad causam eius, in quo de pauperie actio est, referri debet, & tanti damnandus est is, qui occidit, iudicio legis Aquiliæ, quanti actoris interest noxæ potius de ditione defungi, quam litis æstimatione, ff. eod. l. libet, 37. §. si quadruplex.

Quintus Mutius scribit equa cum in alieno pasceretur, in cogendo, quod prægnas erat, eiecit. Quærebatur dominus eius posset, ne cum eo, qui coegisset lege Aquilia agere, quia equam iniciendo ruperat, si percussisset, aut consulto vehementius egisset, visum est agere posse. Pomponius: quamuis alienum pecus in agro suo, quis deprehendisset, sic illud expellere debet. Quomodo si suum deprehendisset, quoniam si quid ex ea re damnum caperit, habet proprias actiones. Itaque qui pecus alienum, ex agro suo deprehenderit, non iure id includit. Nec agere illud aliter debet, quam ut supradiximus, quasi suum. Sed vel abigere debet sine damno, vel admodum nere dominum, ut suum recipiat, ff. eod. l. Quintus Mutius, 39.

In lege Aquilia si deletum chirographum mihi esse dicam, in quo sub conditione mihi pecunia debita fuerit. & interim testibus quoque id probare possim, qui testes possunt non esse eo tempore, quo conditio existit, & si summam re exposita, ad suspicionem iudicem adducam, debeam vincere. Sed tunc condemnationis exactio competit, cum debiti conditio existerit, quod si deiecerit, condemnatio nullas vires habebit, ff. eod. lege in lege, 41.

Si quis testamentum deleuerit, an damni iniuriæ actio competat, videamus. & Marcellus negat competere. quemadmodum enim, inquit, æstinatio inhibetur? Vulpianus notat, in testatore quidem hoc esse verum: quia quod interest eius æstimari non potest. Veruntamen in hærede, vel legatariis diuersum: quibus testamenta penè chirographa sunt. Ibidem Mar-

cellus scribit, chirographo deleto competere legis Aquiliæ actionem. Sed & si quis tabulas testamenti apud se depositas deleuerit, vel pluribus præsentibus legorit, utilius est in factum & iniuriarum agi, si iniuriæ faciendæ causa secreta iudiciorum publicauit, Interdum euenire Pomponius eleganter ait, vt quis tabulas delendo furti non teneatur, sed tantum damni iniuriæ. Vtputa si non animo furti faciendi, sed tantum damni dandi deleuit nam furti non tenebitur: cum facto enim etiam animam furis furtum exigit, ff. eo. l. si quis, xli.

Qui tabulas testamenti depositas, aut alicuius rei instrumentum, ita deleuit, vt legi non possit depositi actione, & ad exhibendum tenetur: quia corruptam rem restituerit, aut exhibuerit, legis quoque Aquiliæ actio ex eadem causa competit: corruptis enim tabulas rectè dicitur, & qui eas interleuerit, ob id quod antequam hæreditatem adires, damnum admissum in res hæreditarias est legis Aquiliæ actionem habes, quod post mortem eius, cui hæres sis, acciderit dominum enim lex Aquilia appellat, non vtique eum, qui tunc fuerit, cum damnum daretur. Nam isto modo, ne ab eo, quidem cui hæres quis erit, transire ad eum ea actio poterit, neque ob id, quod tum commissum fuerit cum in hostium potestate esses, agere postlimino reuersus poteris, & hoc aliter constitui, sine magna captione postumorum liberorum, qui partibus hæredes erunt, non poterit. Eadem dicemus, & de arboribus eodem tempore furtim caesis. Et eadem dici possunt etiam de hac actione, quod vi, aut clam, si modo quis aut prohibitus fecerit, aut apparuerit eum intelligere debuisse, ab eis, ad quos ea hæreditas pertineret, si rescissent, prohibitum iri, ff. eo. l. qui tabulas, 43. cum leg. seq.

In hac quoque actione, quæ ex hoc capitulo oritur, dolus, & culpa punitur. Ideoque si quis in stipulam suam, vel spinam comburendæ eius causa ignem immiserit, & vterius enagatus, & progressus ignis alienam segetem, vel vineam læserit, requiramus, num imperitiæ eius, aut negligentia, id accidit. Nam si die ventoso id fecit, culpæ reus est. Nam & qui occasionem præstat, damnum fecisse videtur. In eodem crimine est, & qui non obseruabit, ne ignis longius procederet. At si omnia, quæ oportuit, obseruauit, uel subito uis uenti longius ignem produxit, caret culpa, ff. eodem lege qui occidit, 30. §. in hac.

In lege Aquilia, & leuissima culpa venit, quotiens sciente patre filius vulnerat, vel occidit Aquilia patrem teneri dubium non est. Et scientiam hic propicientia accipimus: ut qui prohibere potuit, teneatur, si non fecerit, ff. eod. l. in lege, 44. cum leg. seq. in princ.

Lege Aquilia agi potest, & sanato, & vulnerato equo, ff. eod. l. scientiam, 45. §. lege Aquilia.

Qui cum aliter tueri se non possunt damni culpam dederint innoxii sunt: uim enim vi defendere omnes leges omniaque iura permittunt. Sed si defendendi mei causa lapidem in aduersarium misero, sed non eum, sed prætereuntem percussero tenebor lege Aquilia. Illom enim solum, qui vim infert, ferire conceditur: & hoc si tuendi duntaxat, non etiam vlciscendi causa factum sit, d. l. scientiam, §. qui cum aliter.

Qui idoneum parietem sustulit, damni iniuria domino eius tenetur, d. l. scientia, §. finali.

Si vul-

Si vulnerato equo lege Aquilia actum sit, postea mortuo ex eo vulnere, agi lege Aquilia nihilominus potest. Sed si priore iudicio æstimatione facta, postea mortuo equo de occiso. agere dominus instituerit exceptione doli mali opposita compelletur. ut ex utroque iudicio nihil amplius consequatur, quam consequi deberet, si initio de occiso equo egisset, ff. eodem lege si vulnerato, 46. cum l. seq.

Si quis fumo facto apes alienas fugauerit, vel etiam necauerit, magis causam mortis præstitisse videtur, quam occidisse. & ideo in factum actione tenebitur, ff. eo. l. si quis, xlix. in prin.

Qui domum alienam inuito domino demolit, & eo loco balneas extruxit, præter naturale ius, quod superficies ad dominum soli pertinet, etiam damni dati nomine actione subiicitur, ff. eo. l. qui domum, l.

Ita vulneratus est equus, ut eo ictu certum esset moriturum, & postea ab alio ictus decessit. Quæritur an cum utroque de occiso lege Aquilia agi possit, respondit Iulianus, occidisse dicitur vulgo quidem qui mortis causam quolibet modo præbuit. sed lege Aquilia is demum teneri uisus est, qui adhibita ni, & quasi manu causam mortis præbuisse: tracta videlicet interpretatione vocis a cadendo, & a cado, rursus Aquilia lege teneri existimati sunt, non solum qui ita vulnerassent, ut confestim vita priuarent, sed etiam hi quorum ex vulnere certum esset aliquem uitam excessurum. Igitur si quis equo mortiferum vulnus inflixerit, eundemque alius ex interuallo ita percusserit, ut maturius interficeretur, quam priore vulnere moriturus fuerat statuendum est utrumque eorum lege Aquilia teneri. idque est consequens auctoritati ueterum: qui cum a pluribus idem equus, ita vulneratus esset, ut non appareret cuius ictu perisset, omnes lege Aquilia teneri iudicauerunt. A Estimatio autem perempti non eadem in utriusque persona fiet. Nam qui prior vulnerauit, tantum præstabit, quanto in anno proximo equus plurimi fuerit, repetitis ex die vulneris trecentum sexagintaquinque diebus, posterior in id tenebitur, quanti equus plurimi venire poteris in anno proximo, quo uita excessit. Eiusdem ergo equi occisi nomine alius maiorem, alius minorem æstimationem præstabit, nec mirum: cum uterque eorum ex diuersa causa, & diuersis temporibus occidisse equum intelligitur. Quod si quis absurdè a nobis hæc constitui putauerit, cogitet longè absurdius constitui, neutrum lege Aquilia teneri, aut alterum potius: eum neque impunita maleficia esse oporteat, nec facile constitui possit, uter potius lege teneatur. Multa autem iure civili contra rationem disputandi pro utilitate communi recepta esse innumerabilibus rebus probari potest. Vnum interim posuisse contenti erimus. Cum plures trabem alienam furandi causa sustulerint, quam singuli ferre non possent, turti actione omnes teneri existimantur: quamuis suptili ratione dici possit, neminem eorum teneri: quia neminem uerum sit eam sustulisse, ff. eo. l. ita vulneratus. 51.

Si ex plagis equus mortuus esset, neque id medici in scientia, aut domini negligentia accidisset, rectè de iniuria occiso eo agitur, ff. eodem lege si ex plagis, lli. in princip.

Tabernarius in semita noctu supra lapidem lucernam posuerat: quidam præteriens eam sustulerat: Tabernarius eum consecutus lucernam reposcebat, & fugiente retinebat: Ille flagello, quod in manu habebat, in quo dolor incrat, uerberare tabernarium cæperat, ut se mitteret: ex eo maiore rixa facta tabernarius ei, qui lucernam sustulerat, oculum effoderat: consulebat num dam

num iniuria non videtur dedisse, quoniam prior flagello percussus esset, respondit Alfenus nisi data opera effodisset oculum, non uideri damnum iniuria fecisse: culpam enim penes eum qui prior flagello percussit relidere, sed si ab eo non prior uapulasset, sed cum ei lucernam erripere vellet, rixatus esset, tabernarii culpa factum videri, d. l. si ex plagis, §. tabernarius.

In cliuo Capitolino duo plostra onusta mulæ ducebant: prioris plostri muliones conuersum plostrum subleuabant, quo facile mulæ ducerent: interim superius plostrum cessim ire capit, & cum muliones qui inter duo plostra tuerunt, è medio exissent, posterius plostrum à priore percussum retro redierat, & equum cuiusdam obtinuerat: Dominus equi consulebat cum quo se agere oporteret, responsum est in causa ius esse positum, nam si muliones, qui superius plostrum sustinissent, sua sponte se subduxisset, & ideo factum esset, ut mulæ plostrum retinere non possint, atque onere ipso retraherentur, cum domino mularum nullam esse actionem: cum hominibus, qui conuersum plostrum sustinissent lege Aquilia agi posse. Nam nihilominus eum damnum dare, qui quod sustineret mitteret sua voluntate, ut id aliquem feriret, veluti si quis a sellum cum agitasset, non retinisset; æque si quis ex manu tellum, aut aliud, quid immisisset damnum iniuria daret; sed si mulæ quia aliquid reformidassent, & muliones timore permoti ne opprimerentur plostrum reliquissent, cum hominibus actionem nullam esse: cum domino mularum esse. Quod si neque mulæ, neque homines in causa essent, sed mulæ retinere onus nequissent, aut cum conicerentur, lapsæ concidissent, & ideo plostrum cessim redisset, atque hi, quo conuersum fuisset onus sustinere nequissent, neque cum domino mularum, neque cum hominibus esse actionem. Illud quidem certè quoquo modo res se haberet cum domino posteriorum mularum agi non posse: quoniam non sua sponte, sed percussæ retro rediscant, d. l. si ex plagis, §. in cliuo capitolino.

Quidam boues vendidit ea lege, uti daret experiundos. postea dedit experiundos, emptoris filius in experiundo percussus ab altero boue cornu est, quærebatur num uenditor emptori damnum præstare deberet, respondit Alfenus si emptor boues emptos haberet, non debere præstare, sed si non haberet emptos, tum si culpa hominis factum esset, ut a boue feriretur, non debere præstari si vitio bouis debere, d. l. si ex plagis, §. quidam.

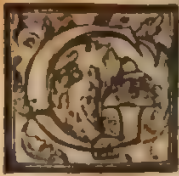
Boues alienos in augustum locum coegisti, eoque effectum est, ut deiecerentur. datur in te ad exemplum legis Aquiliæ in factum actio. ff. eo. l. boues, §. 3.

Legis Aquiliæ debitori competit actio cum reus stipulandi, ante moram promissum animal vulnèrauit, idem est, & si occiderit animas. quod si post moram promissoris, qui stipulatus fuerat occidit, debitor quidè liberatur, lege autem Aquilia hoc casu non recte experietur: Nam creditor ipse sibi potius, quàm alii iniuriam fecisse videtur, ff. eod. l. legis, §. 4.

Equum tibi commodauisti: in eo tu cum equitares, & vnà cum plures equitarent, vnus ex his inruit in equum, teque deiecit, & eo casu crura equi fracta sunt. La beo negat tecum vllam actionem esse. sed si equitis culpa factum esset, cum equite sanè non, cum equi domino agi posse, verum est, ff. eo. l. si.

DE INIURIIS, ET FAMOSIS LIBELLIS.

Titulus IIII.

Generaliter iniuria dicitur omne, quod non iure fit: specialiter alias contumelia, quæ à contemnendo dicta est, quam græci ὕβρις appellant: alias culpa, quam græci ἑκταμία dicunt, sicut in lege Aquilia damnum iniuria datū accipitur: alias iniquitas, & iniusticia quam græci ἀνομία, καὶ ἀδίκημα vocant. Cum enim Prætor vel iudex non iure contra quem pronuntiat, iniuriam accepisse dicitur, Inst. de iniuriis, in prin.

Iniuria ex eo dicta est, quod non iure fiat: omne enim quod non iure fit, iniuria fieri dicitur hoc generaliter: specialiter autem iniuria dicitur contumelia. Interdum iniuriæ appellatione damnum culpa datum significatur, ut in lege Aquilia dicere solemus. interdum iniquitatem iniuriam dicimus. Nam cū quis iniquè, vel iniuste sententiam dixerit: ex eo iniuriam dicam, quod iure & iustitia caret: quasi non iuriam, contumeliam autem à contemnendo, ff. de iniuriis, l. prima. in prin.

Iniuriam autem fieri Labeo ait aut re, aut verbis; re, quoties manus inferuntur. Verbis autem quoties non manus inferuntur, sed conuicium fit. omnemque iniuriam aut in corpus inferri, aut ad dignitatem, aut ad infamiam pertinere. In corpus fit, cum quis pulsatur. ad dignitatem, cum comes matronæ abducitur, ad infamiam, cum pudicitia attentatur, d. l. prima. §. iniuriam.

Iniuria committitur, non solum cum quis pugno pulsatus, aut fustibus casus, uel etiam uerberatus erit, sed & si cui conuicium factum fuerit, siue cuius bona, quasi debitoris, qui nihil deberet, possessa fuerint ab eo, qui intelligebat nihil eum sibi debere: uel si quis ad infamiam alicuius libellum, aut carmen, aut historiam scripserit, composuerit, ediderit dolose malo fecerit, quo quid eorum fieret: siue quis matrem familias, aut prætestatum, prætestatumve affectatus fuerit, siue cuius pudicitia attentata esse dicetur: & denique aliis plurimis modis admitti iniuriam, manifestum est. Inst. de iniuriis §. iniuria autem.

Patitur autem quis iniuriam non solum per semetipsum, sed etiam per liberos suos. Item per uxorem suam: id enim magis præualuit. Itaque si filia alicuius, quæ Titio nupta est, iniuriam feceris, non solum filia nomine tecum iniuriarum agi potest, sed etiam patris quoque, & matris nomine. contra autem si viro iniuria facta sit, uxor iniuriarum agere non potest: defendi enim uxores à uiris, non uiros ab uxoribus, æquum est. Sed & socer nurus nomine, cuius uir in eius potestate est, iniuriarum agere potest. Inst. eo. §. patitur. & ff. eo. l. secunda.

Aut per semetipsum alicui fit iniuria, aut per alias personas, per semet, cum directo ipsi patri familias, vel matri familias fit iniuria per alias, cum per consequentias fit: ut cum fit liberis meis, uel uxori, nuriue spectat enim ad nos iniuria, quæ his fit, qui uel potestati nostræ, uel adfectui subiecti sunt, ff. eodem l. prima. §. item per.

Sponsus quoque ad iniuriarum actionem admittitur, etenim spectat ad contumeliam, eius iniuria, quæcunque sponsæ eius fiat, ff. eodem l. item apud, xv. §. sponsum.

Si forte Cædaueri defuncti sit iniuria, cui hæredes existimus iniuriarum nostro nomine actionem habebimus. spectat enim ad existimationem nostram, si qua ei fit iniuria. idemque est, & si fama eius, cuius hæredes existimus laessatur, d. l. prima, §. & si forte.

Quintæ Partis, Lib. VI.

Quoties autem funeri testatoris, uel Cadaveri fit iniuria: si quidem post aditam hæreditatem fiat: dicendum est hæredi quodammodo factam. semper enim hæredis interest defuncti existimationem purgare: quoties autem ante hæreditatem aditam: magis hæreditari, & sic hæredi per hæreditatem adquiri. Denique Iulianus scribit: si corpus testatoris ante aditam hæreditatem detentum sit: adquiri hæreditatem actionem, dubium non esse; d. l. prima, §. quoties.

Siue autem sciat quis filium meum esse, vel uxorem meam, siue ignorauerit, habere me meo nomine actionem. Neratius scribit. d. l. prima, §. siue autem.

Idem Neratius ait, ex vna iniuria interdum tribus oriri iniuriarum actionem, neque vnus actionem per aliam consumi. ut puta uxori meæ filia familias, iniuria facta est, & mihi, & patri eius, & ipsi iniuriarum actio ineipiet competere. d. l. prima, §. finali.

Ait Prætor SI EI QVI IN ALTERIVS POTESTATE ERIT, INIVRIA FACTA ESSE DICITVR: ET NEQVE IS, CVIVS IN POTESTATE EST, PRAESENS ERIT, NEQVE PROCVRATOR QVISQVAM EXISTET, QVI EO NOMINE AGAT: CAVSSA COGNITA IPSI, QVI INIVRIAM ACCEPISSE DICETVR, IVDICIVM DABO. filio familias iniuriam passo, si præsens sit pater agere: tamen non possit propter furorem, vel quem alium casum dementiae: competit iniuriarum actio. nam & hic pater eius absentis loco est. planè si præsens agere nolit, aut quia differt, vel quia remittit, atque donat iniuriam: magis est, ut filio actio non detur. nam & cum abest idcirco datur actio filio, quia verisimile est patrem, si præsens iussisset, acturum fuisse, ff. eod. l. si vnus, xvii. §. ait prætor.

Interdum tamen putamus, & si pater remittat, iniuriarum actionem filio dandam. ut puta si patris persona vilis, & abiecta sit, filii honesta. neque enim debet pater vilissimus filii sui contumeliam ad suam utilitatem metiri. ponamus eum esse patrem, cui iure, meritoque curator à prætore constitueretur. d. l. Sed si vnus. §. Interdum.

Sed & si pater lite contestata experit abesse vel etiam negligere executionem patris vilis. dicendum est causa cognita translationem filio competere. idem est & si emancipatus filius esse proponatur, d. l. sed si vnus. §. sed & si pater.

Procuratorem patris prætulit prætor ipsis personis, quæ iniuriam passæ sunt. si tamen procurator aut negligat, aut colludat, aut non sufficiat aduersus personas, quæ iniuriam fecerunt: ipsi potius, qui passus est iniuriam actio iniuriarum competit, d. l. sed si vnus, xvii. §. procuratorem.

Procuratorem autem accipere debemus, non utique eum, cui specialiter data est procuratio actionis iniuriarum, verum sufficit esse eum, cui omnium rerum administratio mandata est, d. l. sed si vnus. §. procuratorem autem.

Quod autem ait prætor **CAVSSA COGNITA**, ita accipiendum est, ut in cognitione causæ hoc versetur: quam longe pater absit, & quando superuenturus sit: & nunquid is, qui vult iniuriarum actionem mouere, segnior vel inutilis admodum sit, qui non sufficiat ad rei alienius administrationem, ac per hoc nec ad actionem. Quod deinde ait, **QVI INIVRIAM ACCEPISSE DICETVR**: interdum ita accipiendum est, ut patri eius competat actio. ut puta nepoti facta est iniuria. pater præsens est. auus abest. Scribit Iulianus, patri potius dandam iniuriarum actionem. quàm ipsi nepoti: ad cuius (inquit) officium pertinet, etiam viuentis auo filium suum in omnibus tueri. Idem Iulianus scribit: filium non tantum ipsum agere debere, verum etiam procuratorem dare posse.

re posse. alioquin (inquit) nisi ei permiserimus procuratorem dare posse: futurum est ut si ualitudine impediatur, neque sit qui iniuriarum actionem exsequatur, impediatur actio. Idem ait: & si nepoti facta sit iniuria, & nemo sit, qui aui nomine agat: permittendum esse patri, experiri, & is procuratorem dabit. omnibus enim, qui suo nomine actionem habent, procuratoris dandi esse potestatem. intelligi autem filium (inquit) familias suo nomine agere, cum patre cessante prator ei agere permittit, d. l. sed si vnus, §. Quod deinde.

Si filius familias iniuriarum egerit: patri actio non competit. d. l. sed si vnus, §. si filius familias.

Idem ait, filio familias iniuriarum nomine actionem dari, quoties nemo est, qui patris nomine experiat, & hoc casu quasi patrem familias constitui. quare siue mancipatus siue ex parte hæres scriptus fuerit, uel etiam ex hæredatus, siue paterna hereditate abstinerit, executionem litis eis dandam, esse enim per absurdum, quem prator manente patria potestate ad actionem admittendum putauerit, ei patri familias factio ultionem iniuriarum suarum eripi, & transferri ad patrem, qui eum (quantum in ipso est) omiserit: aut, (quod est indignius) ad heredes patris, ad quos non pertinere iniuriam filio familias factam procul dubio est, d. l. sed si vnus, §. finali.

Filius familias si iniuria facta sit: cum utrique tam filio quam patri acquisita actio sit: non eadem utique faciendæ æstimatio est. Cum possit propter filii dignitatem maior ipsi quam patri iniuria facta esse. ff. eod. l. sermo, xxx. §. filius familias cum l. seq.

Pater cuius filio facta est iniuria, non est impediendus, quo minus duobus iudiciis, & suam iniuriam prosequatur, & filii, ff. eod. l. pater, xli.

Iniuriarum æstimatio non ad id tempus, quo iudicatur, sed ad id, quo facta est referri debet, ff. eod. l. iniuriarum, xxi.

Si nupta filia familias iniuriam acceperit, & uir, & pater iniuriarum agent. Pomponius recte putat, tanti patri condemnandum esse reum, quanti condemnaretur, si ea in nullius potestate esset: quod sua cuiusque iniuria propriæ æstimationem habeat. & ideo si nupta in nullius potestate sit: non ideo minus eam iniuriarum agere posse, quod, & uir suo nomine agat, ff. eodem. l. Eum qui. xviii. §. si nupta.

Illud relictum per æque est: eos, qui iniuriam pati possunt, & facere posse. ff. eod. l. tertia, in princ.

Sanè sunt quidam, qui facere non possunt, ut puta furiosus, & impubes, qui doli capax non est. Namque hi iniuriam pati solent non facere, cum enim iniuria ex affectu facientis consistat: erit dicere hos siue pulsent, siue cõuitium dicant, iniuriam fecisse non uideri. Itaque pati quis iniuriam, etiam si non sentiat potest, facere nemo nisi qui scit se iniuriam facere, & si nesciat, cui faciat, quare si quis per locum percutiat, aut dum certat: iniuriarum non tenetur, d. l. tertia, §. sanè sunt.

Lex Cornelia de iniuriis competit ei, qui iniuriarum agere uolet, ob eam rem, quod se passum, uerberatumue, domumue suam ui introitam esse dicat, quæ lege cauetur, ut non iudicet, qui ei, qui aget, gener, socer, uicticus priuignus, sobrinusue est, propiusue eorum, quis quemquem in ea cognitione, affinitateue attinget, ff. eod. l. quinta, in prin.

Lex itaque Cornelia ex tribus causis dedit actionem, quod quis pulsatus, uerberatusue, domusue eius ui introita sit. apparet igitur omnem iniuriam quæ ma-

nu fiat, lege Cornelia contineri, d. l. quinta, §. lex itaque.

Inter pullationem & uerberationem hoc interest (Offilius scribit) verberare est cum dolore cadere, pulsare sine dolore, d. l. v. §. inter pullationem.

Domum accipere debemus, non proprietatem domus, sed domicilium. quare si in propria domo quis habitauerit, siue in conductâ, vel gratis, siue hospitio receptus: hæc lex locum habebit. Quid si quis in villa habitet, vel in hortis? idem erit probandum, d. l. v. §. Domum.

Et si dominus fundum locauerit inque eum impetus factus sit: colonus aget, non dominus. Si tamen in fundum alienum, qui domino colebatur, introitum sit. Labeo negat esse actionem domino fundi ex lege Cornelia: qui non possit ubique domicilium habere, hoc est per omnes villas suas, putat vero Vulpianus ad omnem habitationem, in qua paterfamilias habitat, pertinere hanc legem: licet ibi quis domicilium non habeat. ponamus enim studiorum causa Roma utique domicilium non habet, & tamen dicendum est, si vi domus eius introita fuerit Cornelium locum habere. tantum igitur ad meritoria, vel stabula non pertinebit. ceterum ad hos pertinebit, qui inhabitant non momenti causa, licet ibi domicilium non habeant, d. l. quinta, §. & si Dominus.

Illud queritur an pater filiofamilias iniuriam passo ex lege Cornelia iniuriam agere possit? & placuit non posse, de eoque res inter omnes constat: sed patri quidem prætoriam iniuriarum actio competit, filio vero legis Corneliæ, d. l. v. §. illud queritur.

In lege Cornelia filiusfamilias agere potest ex omni causa: nec cauere debet rem ratam patrem habiturum. nam nec alias agentem filium iniuriarum ad cautionem de rato compellendum Iulianus scribit, d. l. v. §. in lege Cornelia.

Possit de omne iniuria agi rescriptum est. Atroce in iuriam quasi contumeliosior, & maiorem accipimus. Atroce in iuriam, aut persona, aut tempore referunt ipsa fieri Labeo ait. PERSONA atrocior iniuriam fieri, cum magistratum cum parenti fiat. TEMPORIS: si in ludis, & in conspectu prætoris, nam in prætoris conspectu, an solitudine iniuria facta sit, multum interesse ait: quia atrocior est, quæ in conspectu fiat. RE atrocem iniuriam haberi Labeo ait ut puta si vulnus illatum, os alicui percussum sit, ff. eodem l. septima, in fine.

Vulneris magnitudo atrocitatem facit, & nonnunquam locus vulneris, veluti ocululo percusso, ff. eod. l. octaua.

Sed est quaestio, quod dicimus RE iniuriam atrocem fieri: utrum si corpori inferatur, atrox sit? an & si non corpori, ut puta vestimentis scissis, comite abduco, vel conuicio dicto? & ait Pomponius, etiam sine pullatione posse dici atrocem iniuriam, persona atrocitatem faciente, sed & si in theatro, vel in foro cecidit, & vulnerat, quamquam non atrociter atrocem iniuriam facit. Parui autem refert, utrum paterfamilias an filiofamilias talis iniuria facta sit. Nam & hæc atrox existimabitur, ff. eod. l. sed est, ii, in prin.

Si quis iniuriam atrocem fecerit, qui contemnere iniuriarum iudicium possit, ob infamiam suam, & egestatem prætor atrociter exsequi hanc rem debet, & eos, qui iniuriam fecerunt coercere, ff. eod. l. si quis, 35.

Si quis tantum foeminam, quam masculum impudicos facere attentauerit, iniuriarum tenetur, d. l. sed est quaestio, §. si quis tam.

Attentatæ pudicitia dicitur, cum id agitur, ut ex pudico impudicus fiat. ff. eodem l. attentatæ, 2.

Si quis virgines appellasset, si tamen ancillari ueste vestitas: minus peccare videtur. multo minus si meretricia veste foeminae, non matrum familiarum vestita fuissent. Si igitur non Matronali habitu foemina fuerit, & quis eum appellauerit, vel ei comitem abduxerit. iniuriarum tenetur. Comitum accipere debemus eum, qui comiteretur, & sequatur: & (ut ait Labeo), siue masculum, siue foeminam. & ita Comitum Labeo definit: qui frequentandi cuiusque causa, ut sequeretur destinatus in publico priuatoque abductus fuerit. inter Comitum utique & pedagogi erunt. Abduxisse videtur (ut Labeo ait) non qui abducere Comitum caperit, sed qui perfecit, ut Comes cum ea non esset. abduxisse autem non tantum is videtur, qui per vim abduxit: Verum is quoque, qui per suum comiti, ut eam defereret. Tenetur hoc edicto, non tantum qui Comitum abduxit verum etiam si quem eorum appellauit, adfectatusue est. Appellare est blanda oratione alterius pudiciam attentare. Hoc enim non est conuicium facere, sed aduersus bonos mores attentare. Qui turpibus verbis utitur, non tentat pudiciam, sed iniuriarum tenetur. Aliud est attentare aliud adfectari, appellat enim, qui sermone pudiciam attentat: adfectatur, qui tacitus frequenter sequitur. assidua etenim frequentia quali praebet nonnullam infamiam. Meminisse autem oportebit, non omnem, qui adfectatus est. nec omnem, qui appellauit, hoc edicto conueniri posse. Neque enim si quis colludendi, si quis officii honeste faciendi gratia id fecerit, statim in edictum incidit: sed qui contra bonos mores id fecit. ff. eo. l. item apud, xv. §. si quis virgines.

Si mandatu meo alicui iniuria: plerique aiunt, tam me, qui mandauit, quam eum, qui suscepit, iniuriarum teneri. Proculus recte ait, si in hoc te conduxerim, ut iniuriam facias: cum utroque nostrum iniuriarum agi posse, quia mea operas iniuria facta sit. Idemque ait, & si mandauero filio meo, ut tibi iniuriam faciat. Atlicinus autem ait, & si perluaferim alicui alias nolenti, ut mihi ad iniuriam faciendam obediret, posse iniuriarum mecum agi, ff. eo. l. Non solum, xi. §. si Mandatu meo.

Si quis de honoribus decernendis alicuius passus non sit decerni, ut puta imaginem alicui, vel quid aliud tale: an iniuriarum teneatur? & ait Labeo non teneri, quauis hoc contumeliae causa fiat etenim multum interest contumeliae causa quid fiat, an vero fieri quid non honorem alicuius, quis non patiat, ff. eo. l. iniuriarum, xiii. §. si quis de honoribus.

Idem Labeo scribit: si cum alium contingeret locatio, alii hoc onus duumvir in dixerit: non posse agi iniuriarum ob laborem in dictum; aliud enim esse laborem indicere, aliud iniuriam facere. idem ergo erit probandum & in ceteris munieribus, atque honoribus, quae per iniuriam in dicuntur ergo, & si quis per iniuriam sententiam iudex dixerit idem erit probandum, dicta. l. iniuriarum. §. idem Labeo.

Quae iure potestatis à magistratu sunt ad iniuriarum actionem non pertinent, d. l. iniuriarum, §. quae iure.

Nec magistratibus licet aliquid iniuriose facere. si quid igitur per iniuriam fecerit magistratus vel quasi priuatus, vel fiducia magistratus iniuriarum potest conueniri. sed utrum deposito magistratu: an vero & quamdiu est in magistratu? sed verius est: si is magistratus est, qui sine fraude in ius vocari non potest: expectandum esse quoad magistratu habeat: quod si ex minoribus magistratibus erit id est, qui sine imperio, aut sine potestate sunt magistratus, & in ipso magistratu posse

Quintæ Partis, Lib. VI.

posse eos conueniri, ff. eod. l. nec magistratibus, 37.

Quod Reipub. venerandæ causâ secundum bonos mores sit: etiam si ad contumeliam alicuius pertinet, quia tamen non ea mente magistratus facit, ut iniuriâ faciat, sed ad vindictam magistratus publicè respiciat: actione iniuriarum non tenetur, ff. eod. l. quod Reip. 33.

Si quis me prohibeat in mari piscari, vel euerriculum, ducere: an iniuriarum iudicio possim eum conuenire? sunt, qui putant iniuriarum me posse agere. & ita Pomponius & plerique esse huic similem eum, qui in publicum lauare, vel in cauea publica sedere, vel in quo alio loco agere, sedere, conuersari non patiatur: ut si quis re mea uti me non permittat. Nam & hic iniuriarum conueniri potest. Conductor autem veteres interdictum dederunt, si forte publice hoc conduxisset. Nam uis ei prohibenda est, quo minus condicione sua fruatur. Si quæ tamen ante ædes meas, vel ante prætorium meum piscari prohibeam: quid dicendum est? me iniuriarum iudicio teneri an non? & quidem mare commune omnium est, & littora sicut aer, & sepissime rescriptum est non posse quem piscari prohiberi: sed ne aucupari, nisi quod ingredi quis agrum alienum prohiberi potest. Usurpatum tamen, & hoc est (tametsi nullo iure) ut quis prohiberi possit ante ædes meas, vel prætorium meum piscari. quare si quis prohibeatur: adhuc etiam iniuriarum agi potest. In lacu tamen, qui mei domini est, utique piscari aliquem prohibere possumus ff. eo. l. iniuriarum, xiii. §. si quis me.

Sanè si maris proprium ius ad aliquem pertineat, VTI POSSIDETIS interdictum ei competit, si prohibeatur ius suum exercere: quoniam ad priuatam iam causam pertinet, non ad publicam hæc res: ut putà, cum de iure fruendi agatur, quod ex priuata causa contingat, non ex publica. ad priuatas enim causas accommodata interdicta sunt, non ad publicas, ff. eod. l. sanè. xiiii.

Item apud Labeonem quaeritur, si quis mentem alicuius medicamento aliove quo alienauerit: an iniuriarum actio locum habeat? & ait iniuriarum aduersus eos agi posse, ff. eod. l. item apud, xv. in prin.

Si quis pulsatus quidem non est, verum manus aduersus eum leuatæ, & sæpe terribus est, quasi vapulaturus, non tamen percussit: utili iniuriarum actione tenetur, ff. eod. l. item apud, xv. §. si quis pulsatus.

Ait prætor, QVI ADVERSVS BONOS MORES CONVITIVM, CUI FECISSE, CUIVSVE OPERA QUID FACTVM ESSE DICETVR, QVO ADVERSVS BONOS MORES CONVITIVM FIERET: IN EVM IVDICIVM DABO. Conuitium autem iniuriam esse Labeo ait: conuitium dicitur, vel à concitatione, vel à conuentu, hoc est à collatione vocum: cum enim in vnum complures voces conferuntur, conuicium appellatur, quasi conuocium. sed quod adiicitur à prætore ADVERSVS BONOS MORES: ostendit non omnem in vnum collatam vociferationem prætorem notare: sed eam, quæ bonis moribus improbetur, quæque ad infamiam vel ad inuidiam alicuius spectet, idem ait, ADVERSVS BONOS MORES sic accipiendum: non eius, qui fecit, sed generaliter accipiendum aduersus bonos mores huius ciuitatis, d. l. item apud. §. ait prætor.

Conuicium non tantum præsentem, verum absentem quoque fieri posse Labeo scribit. proinde si quis ad domum tuam venerit te absente: conuicium factum esse dicit. idem & si ad stationem, vel tabernam ventum sit, probari oportere, d. l. item apud, §. conuicium,

Fecisse

Fecisse conuicium non tantum is videtur, qui vociferatus est: verum is quoque, qui concitauit ad vociferationem alios, vel qui submisit, ut vociferentur. Cui non sine causa adiectum est. nam si incertæ personæ conuicium fiat, nulla executio est, d. l. Item apud, §. fecisse conuicium.

Si curauerit quis conuicium alicui fieri non tamen factum sit: non tenebitur, d. l. item apud, §. si curauerit.

Ex his apparet non omne male dictum conuicium esse: sed illud solum, quod cum vociferatione dictum est: siue vnus, siue plures dixerint, & quod incertum dictum est, conuicium est: quod autem non incertum, nec cum vociferatione dicitur: conuicium non propriè dicitur, sed infamandi causa dictum est, dicta l. item apud, §. ex his.

Cui euentum sententiæ velut laturus pecuniam, vendiderit fustibus castigatus iniuriarum damnatus videtur, utique autem apparet hanc iniuriam ei, fecisse, cuius sententiam venditauit, d. l. item apud, §. si quis, idem ait.

Si quis bona alicuius, vel rem vnā per iniuriam occupauerit: iniuriarum actione tenetur, d. l. item apud, §. si quis.

Item si quis pignus proscripserit, venditurus, tamquam à me acceperit infamandi mei causa: seruius ait iniuriarum agi posse, dicta lege, Item apud, §. item si quis.

Si quis non debitorem, quasi debitorem appellauerit iniuriæ faciendæ causa: iniuriarum tenetur, d. l. item apud, §. si quis debitorem.

Si quis Astrologus, vel qui aliquam illicitam diuinationem pollicetur consultus aliquem furem dixisset, qui non erat: iniuriarum cum eo agi non potest, sed constitutiones eum tenent, d. l. item apud, §. si quis Astrologus.

Eum, qui nocentem infamauit, non esse bonum, & æquum ob eam rem condemnari. peccata enim nocentium nota esse, & oportere, & expedire, ff. eod. l. cum qui. xviii. in prin.

Si iniuria mihi fiat ab eo, cui sim ignotus: aut si quis putat me Lucium Titium esse, quum sim Caius Seius: præualet, quod principale est: iniuriam cum mihi facere uelle. Nam certus sum ego: licet ille putet me alium esse, quam sim. & ideo iniuriarum habeo actionem. At cum aliquis filium familias patrem familias putat: non potest uideri iniuriam patri facere: non magis, quam viro, si mulierem uiduam esse credat, quia neque in personam eorum confertur iniuria, nec transferri personæ putationem ex persona filiorum ad eos potest, cum adfectus iniuriam facientis in hunc tamquam in patrem familias consistat. Quod si scisset filium familias esse: tamen si nescisset, cuius filius esset: frater suo nomine iniuriam agere potest: nec minus uir, si ille nuptam esse sciret. Nam qui hæc non ignorat: cuiusque patri, cuiusque marito, per filium, per uxorem uult facere iniuriam, d. l. eum qui, §. finali.

Si creditor meus, cui paratus sum soluere, per iniuriam meam fideiussores meos interpellauerit: iniuriarum tenetur, ff. eod. l. si creditor, 19.

Qui iniuriæ faciendæ gratia. Seia domum absentis debitoris signasset sine auctoritate eius, qui concedendi ius potestatemue habuit, iniuriarum actionem intendi posse respondit Paulus, ff. eod. l. qui iniuriæ, 20.

Si quis domum alienam inuito domino introiit, quamuis in ius vocati: actionem iniuriarum in eum competere Offilius ait, ff. eod. l. si quis, 23.

Si statua patris tui in monumento posita saxis cæsa est: sepulchri violati agi non posse, iniuriarum posse Labeo ait, ff. eod. l. si statua, 27.

Quintæ Partis, Lib. VI.

Constitutionibus principalibus cauetur: ea quæ infamandi alterius causa in monumenta publica posita sunt tolli de medio. Etiam ex lege Cornelia iniuriarum actio ciuilitè moueri potest: condemnatione, estimatione iudicis faciendâ, ff. eod. l. constitutionibus, 37.

Senatusconsulto cauetur, ne quis imaginem imperatoris in inuidiâ alterius portet, & qui contra fecit in vincula publica mittatur, ff. eod. l. senatus, 8.

Vestem sordidam rei nomine in publico habere, capillum ve submittere nulli licet: nisi ita coniunctus sit ad finitatem, ut inuitos in reum testimonium dicere cogi non possit, ff. eod. l. vestem, 39.

Inferiorum ædium dominus superioris vicini fumigandi causa fumum faceret aut si superior vicinas inferiores ædes, quid aut proiecerit, aut infuderit: Negat labeo iniuriarum agi posse, quod falsum putat labolenus, si tamen iniuriarum faciendæ causa immittitur, ff. eod. l. si inferiorum, 44.

De famosis libellis.

Si quis librum ad infamiam alicuius pertinentem scripsit, composuit, edidit, dolove malo fecit, quo quid eorum fieret: etiam si alterius nomine ediderit, vel si ne nomine: uti de ea re agere liceat lex Cornelia permittit; & si condemnatus sit, qui id fecit intestabilis ex lege esse iuberetur. Eadem poena ex senatusconsulto tenetur etiam is, qui inscriptiones, aliudve quid sine scriptura in notam aliorum produxerit, ff. de iniuriis, l. v. §. si quis librum.

Ait prætor, NE QUID INFAMANDI CAUSA FIAT, SI QVIS ADVERSUS EA FECERIT PRO UT QVAEQVE RES ERIT ANIMADVERTAM. Hoc edictum superuacuum esse Labeo ait: quippè cum ex generali clausula agere possumus. sed videtur, & ipsi Labeoni, & ita se habet: prætorem eandem causam secutum, voluisse & specialiter de ea re loqui: ea enim, quæ notabiliter fiunt, nisi specialiter notentur, videntur quasi neglecta, ff. eod. l. item apud, xv. §. ait prætor.

Generaliter vetuit prætor ad infamiam alicuius quid fieri. proinde quodcumque quis fecerit, vel dixerit, ut aliquem infamaret: erit actio iniuriarum, d. l. item apud, §. generaliter.

Hæc autem serè sunt, quæ ad infamiam alicuius fiunt: ut puta si ad inuidiam alicuius veste lugubri utatur, aut squalida: aut si barbam demittat, vel capillos submittat: aut si carmen conscribat vel proponat, vel cantet aliquid, quod pudor alicuius lædat, d. l. item apud, §. hæc autem.

Quod autem ait Prætor. SI QVIS ADVERSUS EA FECERIT: PRO UT QVAEQVE RES ERIT ANIMADVERTAM. sic accipiendum est ut plenior sit prætoris animaduersio: id est, ut quidque eum mouerit, vel in persona eius, qui agit iniuriarum actione: vel eius aduersus quem agitur vel etiam in re ipsa. id est qualitate iniuriæ non audiat eum qui agit, dicta. l. item apud, §. quod autem.

Si quis libello suo, vel principi, vel alii famam alienam insectatus fuerit: iniuriarum erit agendum, ut Pomponius ait, d. l. item apud, §. si quis libello.

Diuus Seuerus Dionysio Dionege, ita rescripsit: atrocis iniuriæ dānatus in ordine decurionum esse non potest: nec prodesse tibi debet error præsidium, aut eius, qui de te aliquid pronunciauerit: aut eorum, qui contra formam iuris mansisse

fisse te in ordine decurionum putauerint, ff. cod. l. Diuus, 40.

Iudici ab appellationibus conuicium fieri non oportet. alioquin infamia notantur, ff. eo. l. iudici, 42.

Qui iniuriarum actionem per calumniam instituit: extra ordinem damnatur, ut exilium, aut relegationem, aut ordinis amotionem patiatur, ff. cod. l. qui iniuriarum, 43.

Pœna iniuriarum, quæ in iudiciis frequentata est, ut iudex vel tanti reum condemnnet, quanti iniuriam passus æstimauerit, vel minoris pro ut ei visum fuerit. Nam secundum gradum dignitatis, vitæq; honestatem crescit, aut munitur æstimatio pecuniæ, Inst. de iniuriis, S. pœna.

De iniuriis vnus extra ordinem ex causa & persona statui solet, ff. de iniur. l. fina. in princip.

In summa sciendum est, de omni iniuria eum, qui passus est, posse uel criminaliter agere, vel ciuilit. & si quidem ciuilit. agitur, æstimatione facta, secundum ea, quæ dicta sunt, pœna reo imponitur. In autem criminaliter officio, iudicis extraordinaria pœna reo irrogatur. hoc videlicet obseruando, ut viri illustres, quique super eos sunt, & per procuratores possint actionem iniuriarum criminatim, vel ciuilit. persequi, vel suscipere, Inst. eo. S. in summa.

Iniuriarum actio in bonis nostris non computatur antequam litem cõtestemur, ff. cod. l. iniuriarum, 28.

Hac lege cornelia permittitur aitori iusiurandum deferre, ut reus iuret iniuriarum se non fecisse, sed Sabinus in adcessorio etiam prætores exemplum legis secutos ait, & ita res se habet, ff. de iniuriis, l. quinta, S. hac lege.

Prætor edixit, QVI AGIT INIURIARVM CERTVM DICAT, QVID INIURIAE FACTVM EST: quia qui famosam actionem intendit, non debet vagari cum discrimine alienæ æstimationis: sed designare certum, & specialiter dicere, quam se iniuriam passum contendit, ff. eo. l. septi. in prin.

Quod autem ait Prætor, certum dicat, quemadmodum accipiendum est, certum eum dicere, Labeo ait, qui dicat nomen iniuriæ, neq; sub alternatione, puta illud, aut illud: sed illam iniuriam se passum. Si mihi plures iniurias teceris: puta turba, & cætu facto domum alicuius introeas, & hoc pacto efficiatur, ut simul, & conuicium patiar, & verberer: an possum separatim tecum experiri de singulis iniuriis, quæritur. & Marcellus secundum Neratii sententiam, hoc probat: cogendum iniurias, quas simul passus sit, coniungere, d. l. septima, S. quod autem.

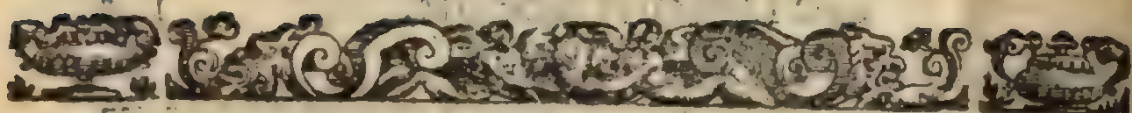
Nõ solum is iniuriarum tenetur, qui fecit iniuriam, idest, qui percussit, verum ille quoque tenebitur, qui dolo fecit iniuriam, vel qui procurauit, ut cui mala pugno percuteretur, Inst. de iniuriis, S. nõ solũ, & ff. eo. l. non solum, i. in princ.

Hæc actio ex bono, & equo est, & dissimulatione aboletur, ff. de iniuriis, l. non solum, xi. S. iniuriarum actio, & Inst. eo. S. fin.

Iniuriarum actio, neq; hæredi, neq; in hæredē datur, ff. eo. l. iniuriarũ, 13. in prin.

Agere quis iniuriarum, & per se & per alium potest, ut puta per procuratorem, tutorē, cæterosq; qui pro aliis solent interuenire, ff. eo. l. non solum, xi. S. agere.

Finis Libri Sexti.

COMPENDII IVRIS CIVILIS E N V C L E A T I.

Omissis iis, quibus a iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus,
Imperii mutatione, contrario usu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATO
RIBVS L. C. VICENTINO AVCTORE

Liber Septimus.

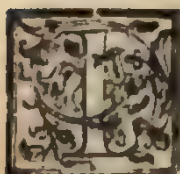
DE OBLIGATIONIBVS QVAE EX DELICTO NASCVNTVR.

Titulus. I.

Si iudex litem suam fecerit, non propriè ex maleficio obliga-
tus videtur: sed quia non ex maleficio, neque ex contractu
obligatus est, & utique peccasse aliquid intelligitur, licet per
imprudentiam, ideo videtur quasi ex maleficio teneri, & in
quantum de ea re, æquum religioni iudicantis videbitur, pœ-
nam sustinebit. Insti. de oblig. quæ ex quasi delict. nascun. in
prin. & ff. de oblig. & actio. l. quarta, §. si iudex.

Aliud exemplum obligationis ex quasi delicto.

Si ex cuius cœnaculo, uel proprio ipsius, uel conducto, uel in quo gra-
tis habitat, deiectum, effusumve aliquid est, ita, ut alicui noceret,
quasi ex maleficio obligatus intelligitur. ideo autem non propriè
ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerunque ob alterius cul-
pam tenetur, cui similis est is, qui ea parte, qua vulgo iter heri so-
let, id positum, aut suspensum habet. quod potest, si ceciderit, alicui nocere:
quo casu pœna decem aureorum constituta est. De eo vero, qui deiectum, effu-
sumve est, dupli, quantum damni datum sit, constituta est actio, Insti. eodem. §.
item is, ex cuius. & ff. de oblig. & actio. l. quarta, §. is quoque.
Si filius familias seorsum à patre habitauerit, & quid cœnaculo deiectum, effu-
sumve fuerit, siue quid positum, suspensumve habuerit, cuius casus periculo-
sus est, in patrem nulla est actio. sed cum ipso filio agendum est. Quod & in fi-
lios familias iudice obseruandum est, qui litē suam fecerit, Inst. eo. §. si filius fa-

De

DE HIS, QVI EFFVDERINT VEL DEIECERINT.

Titulus II.

- P**raetor ait de his, qui deiecerint, vel effuderint. VNDE IN EVM LOCVM, QVO VVLGO ITER FIET, VEL IN QVO CONSISTETVR, DEIECTVM, VEL EFFVSVM QVID ERIT: QVANTVM EX EA RE DAMNVN DATVM, FACTVMVE ERIT: IN EVM QVI IBI HABITAVIT, IN DVPLVM IVDICIVM DABO. ff. de his, qui effud. l. prima. in prin.
- S**umma cum vtilitate id praetorem adixisse, nemo est, qui neget, publice enim utile est, sine metu, & periculo per itinera commeari, d. l. prima. S. summa cum.
- P**arui autem interesse debet, vtrum publicus locus sit, an verò priuatus: dummodo per eum vulgo iter fiat: quia iter facientibus prospicitur: non publicis viis studetur: semper enim ea loca, per quae vulgo iter fieri solet, eandem salutari-
tatem habere debent, ceterum si aliquando vulgus in illa via non commearat, & tunc deiectum sit, vel effusum, cum adhuc secreta loca essent, & modo caput commeari: non debet hoc edicto teneri, d. l. prima, S. parui autem.
- Q**uod cum suspenderetur decidit, deiectum videri: sed, & quod suspensum dec-
dit, pro deiecto haberi magis est. proinde & si quid pendens effusum sit: quam-
uis nemo hoc effuderit, edictum tamen locum habere, dicendum est, d. l. prima
S. quod cum.
- H**aec in factum actio in eum datur qui inhabitauit, cum quid deieceretur, vel effu-
deretur, non in dominium adium, culpa enim pene eum est. nec adiicitur cul-
pa mentio, vel inficiationis, vt in duplum detur actio: quamuis damni iniuriae
vtrunque exigit, d. l. prima. S. haec in factum.
- H**aec autem verba, SI VIVET, NOCITVMQVE EI ESSE DICETVR:
non pertinent ad damna, quae in rem hominis facta sunt, (si fortè vestimenta
eius, vel quidquid aliud scissum, corruptumve est.) sed ad ea, quae in corpus
eius admittuntur, d. l. prima, S. haec autem.
- S**i filius familias cænaculum conductum habuit, & inde deiectum, vel effusum
quid sit: de peculio in patrem non datur, quia non ex contractu venit, in ipsum
itaque filium haec actio competit, d. l. prima, S. si filius familias.
- H**abitare dicimus, vel in suo, vel in conducto, vel gratuito. Hospes planè non te-
nebitur, qui ibi non habitet, sed paulisper hospitatur: sed is tenetur, qui hospi-
cium dedit. Tantum autem interest inter habitatorem, & hospitum, quantum
interest inter domicilium habentem, & peregrinantem si plures in cænaculo
eodem habitent unde quid deiectum est: in quemuis haec actio dabitur. Cum
sanè impossibile est scire, quis deieciisset, vel effudisset. Et quidem insolidum.
sed si cum vno fuerit actum ceteri liberabuntur, d. l. prima. S. finali cum duo-
bus l. sequent.
- P**erceptione, non litis contestatione: praestaturi partem damni, societatis iudicio
vel vtili actione ei, qui soluit, ff. eod. l. quarta.
- S**i vero plures diuiso inter se cænaculo habitent, actio in eum solum datur, qui
inhabitat eam partem, vnde effusum est, ff. eo. l. quinta, in prin.
- S**i quis gratuitas habitationes dederit clientulis, vel suis, vel uxoris: ipsum eo-
rum nomine teneri, Trebatius ait, quod verum est. idem erit dicendum, & si
quis amicis suis modica hospitola distribuerit. Nam, & si quis cænaculariam
exer-

S. Prætor ait, CVI VS.

Si id quod positum erat, deciderit, & nocuerit: in eum competit actio, qui posuit, non in eum, qui habitauit: quasi hæc actio non sufficiat, quia positum habuisse, non utique uidetur, qui posuit: nisi uel dominus fuit ædium, vel inhabitator. Nam cum pictor in pergula clypeum, vel tabulam expositam habuisset, eaq; excidisset, & transeunti damni quid dedisset, seruius respondit ad exemplum huius actionis dari oportere actionem. hanc enim non competere, palam esse: quia neque in subgrunda, neque in protecto tabula fuerat posita. idem seruandum respondit, & si amphora ex resticulo suspensa decideret, & damnum dedisset: quia & legitima, & honoraria actio deficit, d. l. quinta, S. si id, quod.

Ista autem actio popularis est, & hæredibus, similibusque competit: in hæredem autem non competit, quia poenalis est, d. l. quinta, S. fin.

Hoc edictum non tantum ad ciuitates & uicos, sed & ad uias, per quas vulgo iter fit, pertinet. Labeo ait locum habere hoc edictum, si interdum deiectum sit non nocte, sed quibusdam locis, & nocte iter fit. ff. eo. l. pen. in prin.

Habitator suam suorumque culpam præstare debet. si de naue deiectum sit dabitur actio utilis in eum, qui naui præpositus sit, d. l. pen. S. fin.

In Institutionibus Titulo de obligationibus, quæ ex quasi delicto nascuntur est obligatio sequens, quæ describitur.

Exercitor nauis, aut caupona, aut stabuli, de dolo aut furto, quod in naui, aut caupona, aut stabulo factum erit, quasi ex maleficio teneri uidetur, si modo ipsius nullum est maleficio, sed alicuius eorum, quorum opera nauem, aut cauponam, aut stabulum exercet. cum enim neque ex maleficio, neq; ex contractu sit aduersus eum constituta hæc actio, & aliquatenus culpæ reus sit, quod opera malorum hominum uteretur, ideo quasi ex maleficio teneri uidetur, Inst. de obligat. quæ ex quasi Delic. Nasc. S. item exercitor.

FURTI ADVERSVS NAVTAS CAVPONES STABVLARIOS.

Titulus III.

N eos, qui naues cauponas, stabula exercent, si quid à quoquo eorum, quos, quasve ibi habebunt, turtum factum esse dicetur: iudicium datur, siue furtum ope, & consilio exercitoris factum sit, siue eorum, cuius, qui in ea naui nauigandi causa esset. Nauigandi autem causa accipere debemus eos, qui adhibentur, ut nauis nauiget, hoc est nautas. Et in duplum actio est. cum enim in caupona, vel naui res perierit, ex edicto prætoris obligatur exercitor nauis, uel caupo, ita ut in potestate sit eius, cuius res subrepta sit, utrum malit cum exercitore honorario iure, an cum fure iure ciuili experiri. Quod si recipit saluum fore caupo uel nauita: furtiuam condictionem non dominus rei subreptæ, sed ipse habet: quia recipiêdo periculū custodiæ subiit. ff. fur. aduer. nau. cau. stab. l. vnica. in prin. Caupo præstat factum eorum, qui in ea caupona eius cauponæ exercendæ causa ibi sunt: item eorum, qui habitandi causa ibi sunt. Viatorum autem factum non præstat. namq; viatorem sibi eligere caupo, vel stabularius non uidetur, nec repellere potest iter agentes, inhabitatores verò perpetuos ipse quodam modo

Quintæ Partis Lib. VII.

modo elegit, qui non reiecit, quorum factum oportet eum præstare, in navi quoque vectorum factum non præstatur, d. l. unica. S. caupo.

In institutionibus eodem Titulo de obligationibus, quæ ex quasi contractu nascuntur ultimo. S. tractatur de actione quæ competit ex obligationibus, ex quasi male officio. videlicet.

In his autem casibus in festum actio competit, quæ hæredi quidem datur, aduersus autem hæredem non competit, Inst. de oblig. quæ ex quasi delict. S. fin.

Finis Quintæ Partis.

Omnes sunt Terniones, præter ZZZZz, qui est duernio.

